

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations**

Zborník vedeckých prác
z 20. medzinárodnej vedeckej konferencie

***Medzinárodné vzťahy 2019:
Aktuálne otázky svetovej
ekonomiky a politiky***

***International Relations 2019:
Current issues of world
economy and politics***

Proceedings of scientific works
from the 20th International Scientific Conference
Smolenice Castle
28th - 29th November 2019

Publishing Ekónóm
2019

Recenzenti/Reviewers: Ing. Kristína Baculáková, PhD.
dr. habil. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M
PhDr. Peter Csanyi, PhD.
doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor
doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.
PhDr. Gilbert Futó, PhD.
doc. Ing. Martin Grešš, PhD.
Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD.
Ing. Lubica Harakaľová, PhD.
PhDr. Simona Chuguryan, PhD.
dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.
Ing. Barbora Janubová, PhD.
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.
doc. Milan Kurucz, CSc.
Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.
Ing. Leonid Raneta, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnka, CSc.
PhDr. František Škvrnka, PhD.
Ing. Natália Zagoršeková, PhD.
Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Zostavovatelia/Editors: Ing. Andrianna Baleha
Ing. Zuzana Beňová
Ing. Peter Jančovič
Ing. Tomáš Kajánek
Mgr. Martin Karas
Ing. Jakub Szabó
Mgr. Eva Vlková

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori/Authors are responsible for the content linguistic and stylistic editing of their papers.

Vychádza jedenkrát za rok/ Is published annually.

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov/University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, 2019

ISBN 978-80-225-4686-7
ISSN 2585-9412

Obsah/Content

Marina Akhmetova, Gregory Shcherbina^b	
<i>Approaches to Diagnostics and Monitoring of Economic Security</i>	
<i>Factors of the Enterprises</i>	12
Anton Aufner, Reinhard Furtner	
<i>The Western and the Islamic Perspective on Money</i>	22
Kristína Baculáková	
<i>Kreatívny priemysel a verejná politika</i>	33
Andrianna Baleha	
<i>Komparatívna analýza ekonomického a politického vývoja štátov Strednej Ázie po získaní nezávislosti</i>	39
Sailau Bayzakov, Mafura Uandykova	
<i>Assessment of the Effect of Productivity of Eco-Economic and Financial Resources on the Efficiency of Human Capital Development</i>	49
Zuzana Beňová	
<i>Demografické politiky alebo imigrácia, čo zastaví starnutie populácie?</i>	65
Tomáš Beňuška	
<i>Aktuálne trendy medzinárodnej migrácie na globálnej úrovni</i>	75
Josef Botlík, Milena Botlíková	
<i>Pozitivní a negativní faktory čtvrté průmyslové revoluce v evropském prostoru</i>	86
Milena Botlíková, Josef Botlík	
<i>Postavení České republiky v rámci zemí Evropské unie podle vybraných indikátorů udržitelnosti cestovního ruchu</i>	107
Katarína Brocková	
<i>Čína, EU a reforma WTO</i>	115
Pavel Bučka, Ján Marek, Mária Machynová	
<i>Implementation of the NATO Crisis Response System in the Terms of the Slovak Republic- National Crisis Response System</i>	120
Alexander Burian	
<i>Continuity of States: Succession Law and the Historical Continuity</i>	126
Marián Bušša	
<i>Podobnosti vývoja stranickeho systému na Slovensku a všeobecne v krajinách EÚ</i>	132
Peter Csanyi	
<i>The 2019 Parliamentary Election in Austria</i>	140

Ľubomír Čech <i>Ekonomická integrácia muslimských krajín – možnosti a limity</i>	148
Mikuláš Černota <i>Environmental and Climate Hotspots in Asia</i>	160
Michaela Čiefová <i>Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomických záujmov štátu – zhodnotenie projektu</i>	168
Svetlana Degtyareva, Tamila Degtyareva <i>Modern Cluster Development in the Omsk Region Economy of Russia</i>	174
Petra Doleželová <i>The Reason of World Trade for the LDCs in Sub-Saharan Africa</i>	180
Julia Dubrovskaya, Elena Kozonogova, Maria Rusinova, Daniil Kurushin <i>Evaluation of Regulatory Support for Territorial Strategizing Based on Text Mining</i>	195
Danuta Duda, Kamila Turečková <i>Problematika brownfieldů a jejich nástroje podpory řešení ve veřejném sektoru: případová studie na Českou republiku</i>	204
Tomáš Dudáš <i>Regionálne rozloženie investičných stimulov na Slovensku v rokoch 2002 – 2018</i>	223
Boris Dziura, Leonid Raneta <i>The Role of Volunteer Military Units During ATO in Donbass Conflict. Their Impact on the Ongoing Reform of ZSU</i>	231
Irina Elokhova, Lada Krasnoselskikh <i>Influence of Tax Policy on the Investment Attractiveness of the Region. International Aspect</i>	238
Mariia Ermilova <i>Housing Market Risk Management Mechanism in the System of Factors of its Financing</i>	247
Oleksandr Fedirko, Andrii Chuzhykov <i>Strategic Trends of the Ukrainian Media Products Intervention to the European Market</i>	256
Lenka Fojtíková <i>China's Influence on the World Trade Negotiations and Liberalisation</i>	266
Gilbert Futó <i>Interpretácia štvrtého dodatku Ústavy Spojených štátov Amerických v oblasti monitorovacích prostriedkov</i>	274

Štefan Ganoczy <i>Migrácia, multikulturalismus a islamismus ako bezpečnostné hrozby európskych štátov</i>	283
Natália Goda <i>Meranie mäkkej moci – komparácia krajín Vyšehradskej skupiny a vplyv na ich „branding“</i>	293
Samuel Goda <i>Úloha trilaterálnej kontaktnej skupiny v ozbrojenom konflikte na východe Ukrajiny</i>	300
Martin Grešš <i>Spoločné charakteristiky rozvojových krajín s výskytom ozbrojených konfliktov</i>	305
Dorota Harakačová <i>Sektorová teória v Arktíde</i>	312
Ľubica Harakačová <i>Strieborná ekonomika v Európskej únii</i>	319
Jaromír Harmáček <i>Classification and Interpretation of Pro-Poor Growth: The Case of African Countries</i>	326
Thomas Hoffer, Konstantin Krieter <i>The Sway of Christianity – Implications on the Impact of Secularisation on Reunification of Present-Day Societies Exemplified with East-and West Germany, and North- and South Korea Using Stakeholder Theory</i>	334
Pavol Hrivík, Matej Mindár <i>Významnosť a dôležitosť intergovernmentalizmu v dnešnej EÚ</i>	351
Marek Hrubec <i>The Chinese Alternative Globalization: The Belt and Road Initiative in Africa</i>	367
Lucia Husenicová <i>Analýza zahraničnej politiky: KLDR ako prípadová štúdia</i>	375
Petra Chmielová, Michal Tvrdoň <i>Hodnocení podnikatelského prostředí na příkladu zemí Evropské unie</i>	380
Lujza Chrválová <i>Analýza a porovnanie najvýznamnejších spoločností v zbrojárskom priemysle</i>	394
Simona Chuguryan <i>Rozdelenie Švédsko-nórskej personálnej únie a vznik samostatného Nórskeho kráľovstva</i>	403
Neha Jain <i>Knowledge and Technology Transfer through Expats in the Refractory Industry - a Qualitative Study</i>	411

Milena Janakova <i>CRM and Customer Relationships for Supporting International Contacts</i>	419
Karol Janas, Petra Rendková <i>Vakcinácia na Slovensku a príprava krízového plánu v prípade vypuknutia epidémie osýpok</i>	425
Eva Jančíková, Elida Iljazi Motro <i>Islam in Albania</i>	435
Peter Jančovič <i>Súčasný stav venezuelskej ekonomiky</i>	446
Barbora Janubová <i>Kultúrna diplomacia Brazílie v kontexte presadzovania záujmov na medzinárodnej scéne</i>	457
Tomasz Jedynak <i>Effective Retirement Age Determinants – Behavioural Approach</i>	465
Tomáš Kajánek <i>Nejednotná digitálna daň v členských štátoch Európskej únie</i>	483
Larisa Kapustina, Olga Gaiterova, Yulia Kondratenko <i>The Global Smartphone Market in the Context of the US – China Tech War</i>	492
Martin Karas <i>Tracking Progress of the IIA Reform: The Case of China</i>	504
Lidiia Karpenko <i>Modern Instruments for Forecasting Incomes of International Investment Activity of Region: Extrapolative Statistical Models</i>	509
Lidiia Karpenko, Mykola Izha, Hennadii Dmytrenko <i>Foreign Economic Strategy of Ukraine with the BENELUX Countries: Current Economic and Diplomatic Issues</i>	525
Olga Kaurova, Alexander Maloletko, Lilia Matraeva <i>The Generalized Models of Microfinance Organizations System Development Based on the Analysis of World Experience</i>	539
Olyana Kindibalyk <i>EU-Russia Energy Dialogue in the Context of New Pipeline Architecture</i>	548
Christiana Kliková, Boris Navrátil <i>The Visegrad Group and the Three Seas Initiative and Their Contribution to the European Integration Process</i>	556
Dávid Kollár <i>Trendy kybernetickej bezpečnosti a jej súčasné výzvy pre spoločnosť</i>	565

Ján Koper, Simona Kováčová <i>The Power of Companies in Post-Democracy</i>	572
Marcel Kordoš, Adriana Grenčíková <i>The Impact of Industry 4.0 on Tourism Sector within the U.S. Economy Development</i>	583
Elena Kozonogova, Julia Dubrovskaya, Dmitry Tiunov <i>Features of Labor Market Changes in the Conditions of Economy Digitalization</i>	600
Jozef Králik <i>Libyjská otázka – aktuálny problém Európskej únie</i>	608
Kristína Králiková <i>Quo vadis právo životného prostredia</i>	620
Julia Krenn <i>Money Laundering and Terrorism Financing from the Perspective of Islamic Banking</i>	628
Radmila Krkošková <i>Akcievý trh a ekonomický růst: panelová analýza pro země V4</i>	637
Aleksandra Krutova <i>Digital Economy Requirements to the Personnel Competence: Analytical Review of the Russian Labor Market</i>	647
Rudolf Kucharčík <i>Sandinovská revolúcia a jej dôsledky na politický vývoj v Nikarague</i>	663
Mykhaylo Kunychka <i>Historicko-inštitucionálny prístup skúmania zapojenia krajín do medzinárodnej del'by práce a jeho vplyv na formovanie príjmovej nerovnosti v štátoch Afriky</i>	671
Milan Kurucz <i>Zahraničná politika a klimatické zmeny</i>	677
Ľudmila Lipková <i>Americko-čínska colná vojna – pokračovanie v roku 2019</i>	685
Vladlena Lisenco <i>International Investment Law: Enforcement Trends and Specificity of Disputes Territories</i>	692
Ivan Majchút <i>Európska únia v cyberskom konflikte</i>	697
Alexander Maloletko, Olga Kaurova, Natalia Korolkova <i>Assessment of the Significance Level of Microcredit Organizations in the Regional System of Support for Small and Medium-Sized Enterprises</i>	704

Ján Marek, Pavel Bučka		
<i>Current Threats in the Maghreb and Sahel Region</i>	714	
Jana Marková		
<i>Význam společného digitálního prostoru v procesu evropské integrace</i>	721	
Tomáš Martaus		
<i>Princíp sebaurčenia c/a princíp územnej celistvosti v kontexte teórie principov Roberta Alexyho</i>	733	
Stanislav Mráz		
<i>Snaha o riešenie migrácie v Európskej únii</i>	747	
Vladimír Müller		
<i>Ekonomické a politické dopady dohody o slobodnom obchode EÚ – Mercosur na Slovenskú republiku</i>	758	
Joanna Nižník		
<i>Behavioral and Tax Aspects of Pension Savings</i>	766	
Monika Nova		
<i>Integration of Foreigners into Society</i>	775	
Dagmar Nováková		
<i>Dopad ukrajinskej krízy na región: aplikácia teórie rovnováhy hrozieb</i>	784	
Sára Novorytová		
<i>Determinanty ekonomického rústu a rozvoje Číny</i>	791	
Jindřich Nový, František Honeš		
<i>Stav a možnosti zajišťování ekonomickej bezpečnosti podniku. České zkušenosti a mezinárodní komparace</i>	804	
Valery Oganyan		
<i>Review of Asian countries legal acts in development of the microfinance sector as an example of the micro financial organizations activities from Indonesia, Malaysia, Pakistan and Philippines</i>	825	
Juraj Ondriaš		
<i>Úloha islamského finančníctva v čínskej iniciatíve Novej hodvábnej cesty</i>	831	
Zdeněk Opršal, Jaromír Harmáček		
<i>Democracy Aid as a Part of Czech International Development Cooperation</i>	842	
Erik Pajtinka		
<i>Kosovo as a Specific Diplomatic Actor</i>	850	
Mykola Palinchak		
<i>The Concepts of “State-Church Relations“ and “Models of State-Church Relations“</i>	855	

Mykola Palinchak, Diana Steblak		
<i>Billy Graham and his Religious Influence on US Politics</i>		860
Maria Plonka		
<i>Principle of Co-payment for Health Care - European Experience</i>		864
Tereza Powadová		
<i>Application of the Tax Policy in Slovakia and Poland in Comparison with the Czech Republic</i>		871
Ladislav Regenda, Rastislav Kazanský, Lucia Rýsová		
<i>Právne postavenie navrátilcov z bojov na blízkom východe do Bosny a Hercegoviny (obdobie rokov 2011 – 2019)</i>		878
Vít Rouč		
<i>Mírová dohoda s FARC a její realizace</i>		891
Andrea Rusnáková		
<i>Kritický pohľad na koncept mäkkej moci - tvrdá moc ako hlavný determinant v politickej filozofii Carla Schmitta</i>		901
Olga Saginova, Irina Skorobogatykh, Zhanna Musatova		
<i>Hidden Champions in the Dynamically Developing Markets: The Case of Russia</i>		908
Martin Schlossarek, Nikola Medová		
<i>Microcredits and Poverty: Selected Issues</i>		917
Dávid Sklenár, Kristína Čimová		
<i>Information Security Policy Compliance in SMEs</i>		924
Richard Šťahel		
<i>Rozhodne o osude planetárneho ekosystému Čína?</i>		937
Diana Stepanova		
<i>Development of the Mortgage Lending System in Russia Using the Foreign Experience</i>		948
Irina Strelníkova		
<i>Current Issues of the International Legal Regime of the Arctic Region</i>		954
Jakub Szabó		
<i>Socioeconomic Inequalities and Their Impact on the Structure of Political Conflict</i>		962
Jaroslav Škrabal, Petra Chmielová		
<i>Identifikace faktorů ovlivňující rozvoj podnikání ve statutárním městě Karviná</i>		971
František Škvrnda, st.		
<i>O bezpečnostnej politike Čínskej ľudovej republiky v období piatej generácie komunistických vodcov</i>		987

Daniel Šmihula <i>Potreba spolupráce medzi EÚ a USA a jej súčasné prekážky</i>	996
Radoslav Štefančík <i>Vzostupy a pády krajnej pravice v nemecky hovoriacich krajinách</i>	1007
Thomas O. Uitz, Heinrich Pfriemer <i>Public Services Service Failure in the Middle East</i>	1019
Jaroslav Ušiak, Petra Jankovská <i>Radikalizácia spoločnosti v kauzálnom vzťahu politického konania v predvolebnom súboji</i>	1027
Jaroslav Ušiak, Dominika Trubenová <i>Teória regionálnych bezpečnostných celkov: Prípadová štúdia PESCO</i>	1039
Róbert Vancel <i>Scenáre vývoja medzinárodného prostredia vo východnej Ázii – japonská perspektíva</i>	1047
Jaroslav Varecha <i>Pohľad na používanie pojmu vojna</i>	1057
Yulia A. Vlasova <i>Antioffshore Policy Trend and Problems of Realization</i>	1066
Natália Zagoršeková <i>Rozvojová spolupráca v programoch politických strán</i>	1072
Natália Zagoršeková, Kristína Krupová <i>Islamské bankovníctvo v rozvojových krajinách</i>	1079
Sergey Zaitsev <i>Progressive Personal Income Taxation</i>	1089
Dmitry Zavyalov, Olga Saginova, Nadezhda Zavyalova <i>Modern City Mobility: Case of Moscow</i>	1095
Nadezhda Zavyalova, Yuri Saginov <i>International Best Practices in Developing Urban Mobility</i>	1105
Andrej Zrak <i>Súčasná problematika česko-čínskych vzťahov</i>	1113
Tetyana Zubro <i>Boj s korupciou na Ukrajine – súčasný stav</i>	1121

Vážené kolegyne, kolegovia, milí priatelia,

medzinárodná vedecká konferencia *Medzinárodné vzťahy: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* sa stala už tradičnou udalosťou, ktorú organizuje Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Pôvodne bola organizovaná v priestoroch Ekonomickej univerzity v Bratislave, neskôr v Mojnírovociach až nakoniec sa jej symbolom stali Smolenice a ich zámok. Na konci kalendárneho roka sme sa stretli už dvadsaťtykrát, čo svedčí o jej úspechu a akceptácii domácimi a mnohými zahraničnými vedeckými pracoviskami. Úspech konferencie zvýrazňuje aj skutočnosť, že mnohí z vás sa k nám pravidelne už roky vracie. Podobne ako počas minulých rokov sme rokovali v rozdielnych sekciách, ktorých spoločným znakom boli medzinárodné vzťahy, a to či už ich ekonomický, právny alebo politický aspekt. Na konferencii a v zborníku bolo prezentovaných 118 príspevkov, na ktorých participovalo 150 autorov z desiatich krajín.

Milí priatelia, dovoľte mi podakovať sa vám za priazeň, ktorú Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave svojou účasťou na našej konferencii preukazujete a tešíme sa na vašu účasť opäť v roku 2020. Osobitné podakovanie samozrejme patrí všetkým partnerom a predovšetkým Taipejskej reprezentačnej kancelárii v Bratislave.

Bratislava 2. 12. 2019

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
dekan

APPROACHES TO DIAGNOSTICS AND MONITORING OF ECONOMIC SECURITY FACTORS OF THE ENTERPRISES

Marina Akhmetova^a – Gregory Shcherbina^b

^a Perm National Research Polytechnic University, Russia, Perm, Komsomolsky prospect 29,
Perm, Russia, e-mail: miahmetova@gmail.com

^b Perm National Research Polytechnic University, Russia, Perm, Komsomolsky prospect 29,
Perm, Russia, e-mail: gregorynes@mail.ru

Abstract: The main aim of the study is to determine a generalized scheme for the diagnostics and monitoring of economic security factors for economic entities through a comparative analysis of the most optimal and widespread approaches, which are the subject of the research. Also, it was concluded that the considered methodology for monitoring and diagnostics of economic security factors using an indicative approach is the most optimal in the framework of express analysis. It allows to get a comprehensive assessment of the current economic security level of the enterprise, in the shortest possible time, due to investigation a variety of internal and external aspects, where the financial component is the most significant one.

Key words: Economic security, enterprise, diagnostics, performance, indicative analysis, financial ratios

JEL: G32, L25, M21

Introduction

Each business entity is forced to promptly respond to any changes in order to remain effective and competitive in the market, carrying out its activities in a constantly changing environment.

The urgency of the development and practical use of various diagnostic methods and ensuring the economic security of enterprises is caused by the presence of such threats as: instability of economic processes at the macro, meso, micro levels, aging equipment and technologies, increased competition, failure to fulfill contractual obligations, etc. Many large Russian industrial enterprises are characterized by low return on assets, continued growth in costs per unit of output, obsolescence of the fixed assets, and the low speed of their updates, lack of working capital, which indicates the financial situation of enterprises instability. Obviously, the activation of innovation and investment activity could be the way out of this situation. As capital is invested in innovative technologies, evaluating the performance of enterprises solely on the basis of traditional financial indicators is becoming less and less effective. In this case, the broader main task of diagnosing the economic security of an enterprise should be considered, which is the timely identification of external and internal threats and the prevention of crisis situations in all areas of company activity.

Economic security is ensured by the effective use of the scientific, technical, technological, production and personnel potential of the enterprise for stable functioning and reproduction in the future.¹

The economic security systems formed at modern enterprises are mainly focused on

¹ MIRONOVA, O. A. (2015): Economic security: problems and ways to ensure it. In: *Economics. Taxes. Right.* 2015. No. 1. pp. 79-83

protecting trade secrets, information security, and monitoring the safety of their property.² At the same time, almost no attention is paid to the economic component (its financial stability, autonomy from credit funds, reservation, business diversification, investments in high-tech projects in order to develop and modernize the production process). For optimal management of enterprise resources, their productive use, ensuring sustainable competitiveness, improving the efficiency of the management system, enterprises need to develop and implement a system of economic security diagnostics, where, along with a quantitative assessment of the security level, an expert assessment method will be used. Such an integrated approach will allow considering the phase, stage and genesis of the development of a particular enterprise.

Based on the review of scientific and applied works, the authors concluded that at present there is no single methodological approach to the determination of indicators for diagnosing the economic security of industrial enterprises. In this regard, there is a need for constant updating of the indicator values due to dynamic changes in the external and internal environment of enterprises, it is obvious that the assessment in such conditions is difficult. While comparing and evaluating existing approaches to the diagnostics and monitoring of economic security factors of an enterprise is becoming increasingly important.

Under the diagnosis of enterprises' economic security, we understand the study of the processes occurring in the structure of the enterprise itself, the analysis of the external environment in which the enterprise operates and the comparison of the received information with threshold values of indicators that separate the safe area of the enterprise from the zone of possible danger.³ In this regard, there is a need to use scientifically based tools, i.e. methods based on a system of criteria and indicators for assessing economic security.

1 Diagnostic Methods and Indicator Sets

An important stage for the development of a system for comprehensive diagnostics and monitoring of economic security factors of enterprises is the study of various approaches, methods and techniques, identifying the features of their application and areas of improvement.

The main approaches to the diagnostics of economic security⁴ include:

1) Indicative analysis - Diagnostics of economic security is based on a set of special criteria, the so-called economic security indicators, which allow to determine and assess the likelihood of a threat. These indicators include various ratios, depending on the component of economic security, such as:

- The coefficient of renewal of fixed assets (per year) (should be more than or equal to the value for the industry and type of production activity: from 2.5 - 3.0 % to 8.0 - 9.0 %);

- The degree of depreciation of fixed assets (per year), is considered in conjunction with the previous indicator (should not exceed 35 – 40 %);

- The average monthly nominal accrued salary (on average for each month, for one year) (should not be less than at similar enterprises in the industry under study);

- Staff turnover rate (per month), the normative value depends on the industry and the management level in the organization (a positive trend will be a decrease in this indicator, in general - the closer to 0, the better).

The main advantage of this method is the ability to prevent the onset of a threat due to

² IVANOVA, M. – VARYANICHENKO, O. – SANNIKOVA, S. – FAIZOVA, S. (2018): Assessment of the competitiveness of enterprises. In: *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 174 (11-12). pp. 26-31

³ SUGLOBOV, A. E. – KHMELEV, S.A. – ORLOVA, E.A. (2013): *Economic security of the enterprise: a training manual*. M.: Unity- Dana. 2013. 272 p.

⁴ VAGINA, N. D. (2016): Financial security of the enterprise: practical aspects. In: *Economics and society*. 2016. No. 12 (31). pp. 1-19

a probabilistic assessment carried out on various components of the enterprise. Unfortunately, with all the advantages of this approach, its application does not allow us to give a general assessment of the level of economic security of the enterprise, due to the lack of an integrated indicator combining estimates of all components of the economic activity of the company;

2) The method of calculating the integral indicator. The method consists in calculating a complex indicator characterizing the economic security of the enterprise. The calculation of the indicator can be carried out by comparing the actual value of the indicator with a critical value and using expert estimates. A positive aspect of this approach is the possibility of calculating a single integral indicator, the use of which for assessment the level of economic security of companies allows to evaluate and compare companies that are different in level and scope of activity. Unfortunately, this method cannot be considered in isolation from others, since it carries only a superficial judgment on the current level of economic security of the enterprise, without considering each of its areas of activity in particular.

3) Calculation of relative financial indicators and assessment the dynamics of their changes. These indicators include:

- absolute liquidity ratio (standard value > 0.2). A value of 0.2 indicates that in order to maintain a normal level of liquidity of the enterprise, the amount of cash should cover 20 % of its liabilities;

- autonomy coefficient (standard value 0.4 - 0.6). A value of less than 0.4 may indicate a high level of financial risks, while the opposite (more than 0.6) will indicate that the company does not use its full potential;

- financial stability ratio (standard value > 0.6). As in the case of the autonomy coefficient, to increase the value of the indicator, it is necessary to attract equity investors, reinvest profits in the company, etc. If it is possible to intensify the production process, then it is advisable to attract additional borrowed long-term funds.

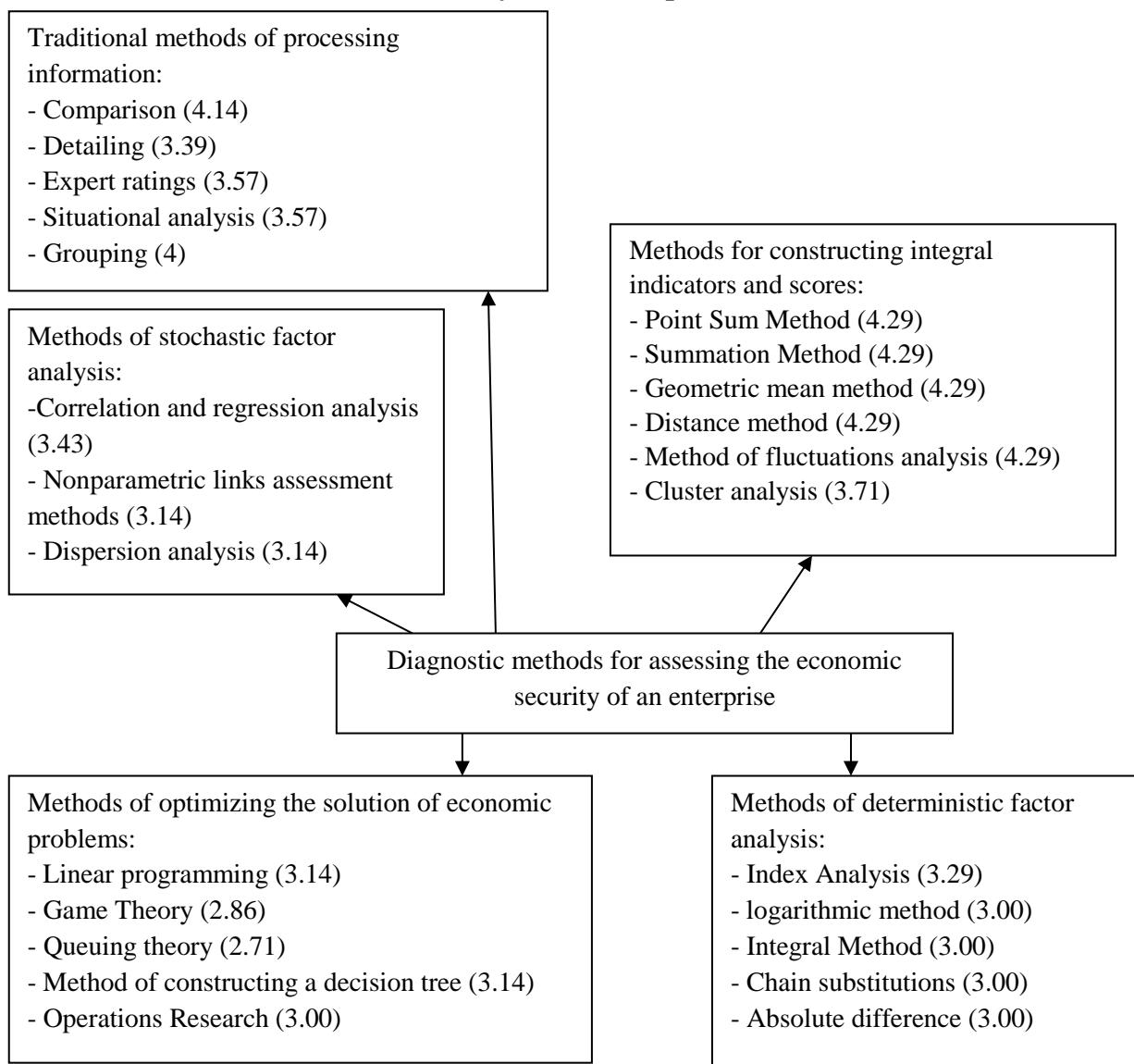
The key advantage of this approach is the reduced time to assess the level of economic security of an enterprise by considering only one component of its activity - financial. The problem of using this method follows from its merits, relative financial indicators are not reliable, because they do not reflect the absolute change in indicators, but are based only on their ratios, and it is also worth noting that, within the framework of this approach, other components of the company's activities are not evaluated, such as: personnel, information, etc.

4) Assessment of the security threats consequences through the determination of material damage. This approach is based on past experience of the organization, which already has suffered damage from the threat. Within the framework of this approach, a "cause-threat-consequence" matrix is formed, which allows predicting the onset of a new threat, and most importantly, preventing its occurrence again. As well as timely applying past experience in responding to such situation, to minimize costs, both in absolute and in time equivalent terms. The main advantage of this method is the reduction of all cost's types due to prompt response to threats. But at the same time, a significant drawback is the inevitability of the loss of resources to accumulate the necessary experience to analyze the actions and decisions made by the company's management in such situations.

Loktionova Y. in her research on the issues of identifying the level of economic security of an enterprise with various diagnostic methods,⁵ ranks them on a five-point scale according to a number of criteria (accuracy, future orientation, focus on assessing the economic security of an enterprise, objectivity, etc.). In total, the author identified five groups, including a variety of diagnostic methods (Figure 1).

⁵ LOKTIONOVA Y. A. (2013): Identification of the state of economic security of an enterprise using diagnostic methods. In: *Socio-economic phenomena and processes*. 2013. No. 4 (50). pp. 88-94

Figure 1: The set of diagnostic methods in relation to the assessment of economic security of the enterprise

Source: LOKTIONOVA Y. A. (2013): Identification of the state of economic security of an enterprise using diagnostic methods. In: *Socio-economic phenomena and processes*. 2013. No. 4 (50). pp. 88-94

Based on the previously considered classification of approaches to diagnosing the economic security of an enterprise, we had conducted a comparative analysis of modern systems for diagnosing and monitoring the factors of economic security of an enterprise, using the comparative analysis method. The basis for the study in this case were the modern views of authors, as well as their systemic developments in the field of monitoring the economic security of the enterprise.

So, S. Simonov and A. Durtseva offered to use the following ratios system in the framework of the indicator approach for assessing the economic security of enterprises, due to the specifics of the business structure and the prevailing market conditions in their areas of activity:⁶

⁶ SIMONOV, S. G. – DURTSEVA A. G. (2014): Algorithm for assessing the economic security of medium and small businesses. In: *Bulletin of Cybernetics*. 2014. No 3 (15). pp. 47-56

1) financial stability and solvency (absolute liquidity ratio, critical liquidity ratio, current liquidity ratio, autonomy ratio, current assets provision ratio with own sources of current assets, stocks and expenses ratio with own sources of their formation);

2) technical condition and movement of fixed assets (depreciation rate, renewal of fixed assets, capital ratio, capital productivity);

3) labor resources and the personnel policy pursued in them (staff turnover, arrival, retirement and constancy rates, average annual output of products by one employee, personnel profitability indicator, labor input indicator of production and net profit per monetary unit of wages).

Karanina E. with her colleagues consider an appropriate approach for business entities to highlight such groups of indicators of economic security that reflect the results of production activities, social status, finances, interactions with partners and the state, including 31 indicators in total.⁷ Let's reveal in more detail indicators characterizing the level of economic security of economic entities (Figure 2). Each indicator value must be checked for compliance with a threshold value (greater, less or equal). The specifics of the business entity, the nature of the relationship with partners and the budget system of the country may entail the need to include additional indicators or, conversely, their exclusion, if they are not significant for a particular business entity.

Further Azarskaya M. and Pozdeev V. consider to assess the financial component of the economic security of the enterprise, highlighting a number of key indicators (financial indicators) for comparison with the limit values:⁸

1) financial stability ratios (the threshold value is indicated in brackets): autonomy coefficient (not less than 0.5); financial stability ratio (not less than 0.6); maneuverability coefficient of own funds (not less than 0.2); financing ratio (not less than 0.7); capitalization ratio (not less than 1.5); the ratio of net working capital (at least 0.1);

2) liquidity ratios: absolute liquidity ratio (not less than 0.2); critical liquidity ratio (not less than 1); current ratio (at least 2);

3) profitability indicators:

- return on assets (not lower than inflation, since otherwise the company's assets will depreciate);

- return on equity (not less than 15 %). According to averaged statistics, return on equity is approximately equal to 10 – 12 % in countries with developed economies, including the UK and the USA, while for developing countries (countries with inflationary economies like Russia),⁹ the rate should be higher, since in the framework of comparing indicators, the key element is the alternative return that the owner of the capital could get when choosing another investment object with high risk;

- net sales profitability (depending on the average value for the industry, if the value does not correspond to the normative, it is necessary to increase the efficiency of enterprise management by attracting new customers, lowering prices and increasing the turnover of goods).

In fact, the presented methodology is one of the options for financial analysis, where

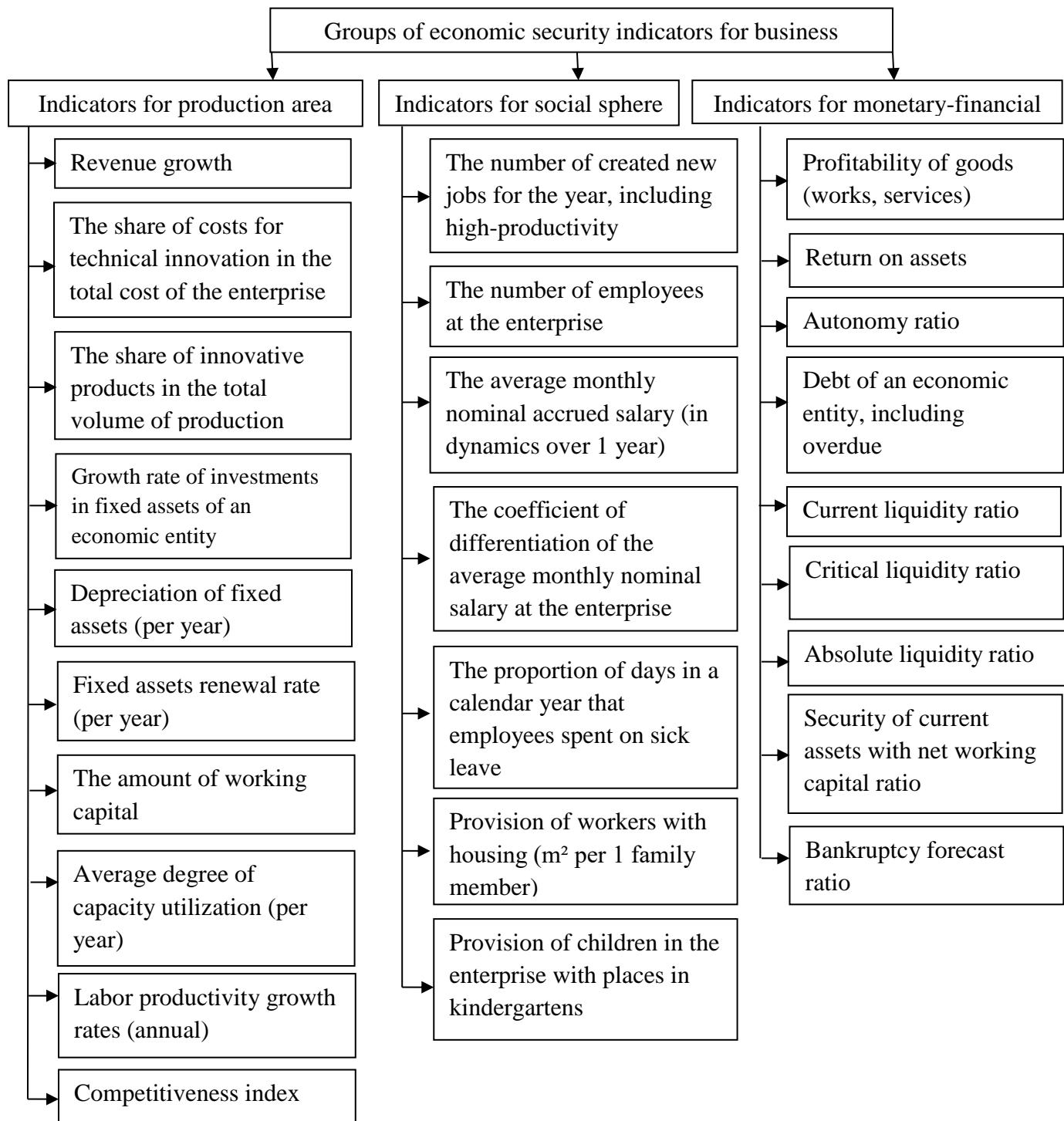
⁷ KARANINA, E. V. – SAPOZHNIKOVA E. S. – RYAZANOVA O. A. (2017): *Formation and diagnosis of a risk-oriented system of indicators of economic security of regions: monograph*. Kirov: Vyatka State University, 2017

⁸ AZARSKAYA, M. A. – POZDEEV V. L. (2015): *Economic security of the enterprise: accounting and analytical support: monograph*. Yoshkar-Ola: PSTU, 2015. - 216 p. Available online: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=476167>

⁹ DUBROVSKAYA, J. – KOZONOVOVA, E. - RUSINOVA M. (2018): Evaluation of the Factors Forming the Competitive Regional Development Advantages: International Experience. International Relations 2018: Current Issues of World Economy and Politics. 2018. pp. 146-151

the analysts consider both individual indicators and comprehensive indicator, the calculation of which is specific for each enterprise. It makes difficult to apply this methodology as a part of an integrated approach.

Figure 2: Indicators of economic security of economic entities

Built by authors. Source: KARANINA, E. V. – SAPOZHNIKOVA E. S. – RYAZANOVA O. A. (2017): *Formation and diagnosis of a risk-oriented system of indicators of economic security of regions: monograph*. Kirov: Vyatka State University, 2017.

Based on the results of considering modern approaches to monitoring and diagnosing the economic security of an enterprise, it can be concluded that the indicative approach prevails, as the most accurate one. It includes both absolute and relative indicators of the business entity, that's why it is possible to make a reliable judgment about the level of enterprise economic security. Nevertheless, the indicative approach is not comprehensive and does not allow analysts to assess the overall level of economic security of the enterprise, and also to determine the consequences of the threats. Since in this case analysts have to apply other approaches.

In such circumstances the role of the integrated approach is growing. There is a need for the formation of a system for diagnosing and monitoring the factors of enterprise economic security, which should be based on a set of approaches and methods.

2 Economic Security Diagnostic and Monitoring System

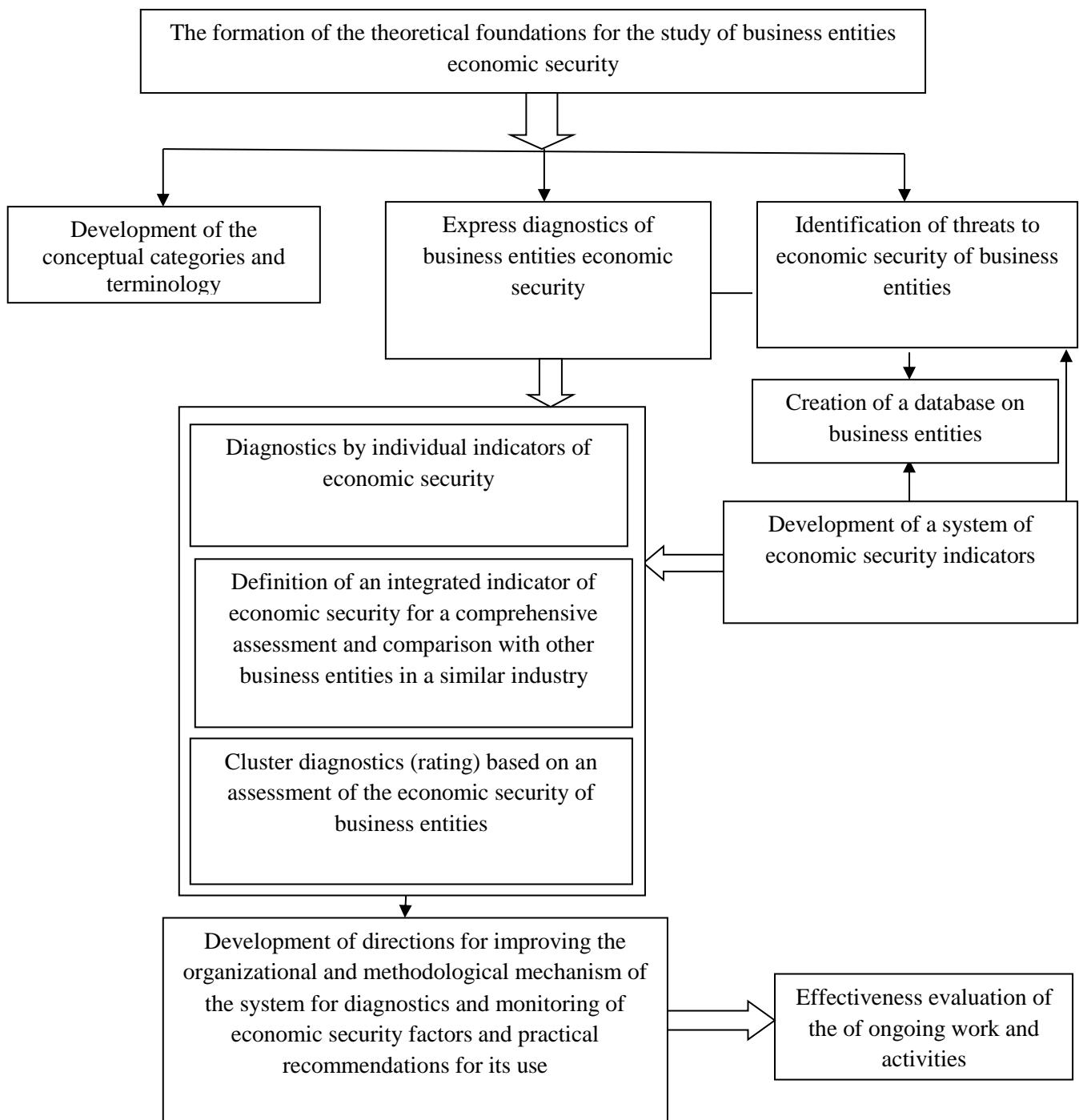
Developing a system of enterprise's economic security indicators, which will include the optimal number of factors with the possibility of quantitative assessment, as well as allow quick and accurate rapid diagnostics, remains open nowadays. The relevance of developing such a system is not in doubt. The degree of relevance and usefulness of diagnostic and monitoring system, the list of necessary measures to prevent and neutralize risks that would correspond to the scale and nature of the threats depend on how accurately the threats are identified, the criteria and indicators for their measurement are selected.

Based on the results of research by Krivorotov V. and his colleagues a generalized scheme for the diagnosis and monitoring of economic security factors for business entities has been drawn up (Figure 3).

When carrying out express diagnostics and monitoring of economic security factors, it is necessary to assess the threats and degree of their impact on the enterprise's activities, which will subsequently form a list of measures to neutralize threats, identify development areas.

According to the authors opinion, an indicative analysis is the optimal for express diagnostics and monitoring the economic security of business entities on the basis of a combination of several approaches for the comprehensive assessment of all economic security components. At the same time, starting from the real information and analytical capabilities of the enterprise, it is worth highlighting the analysis of its financial, organizational, economic, technical, technological and intellectual-personnel component as essential elements for diagnosing the economic security of the enterprise.

Figure 3: A generalized scheme for the diagnosis and monitoring of economic security factors for business entities

Built by authors. Source: KRIVOROTOV, V. V. – KALINA, A. V. – ERIASHVILI, N. D. (2015): *Economic security of the state and regions: a training manual*. M.: Unity-Dana, 2015

Conclusion

The need for enterprises to establish a system of diagnostics and monitoring of economic security factors of an enterprise is discussed in the paper, a comparative analysis of the main approaches and diagnostic methods that are used to assess the level of economic security of an enterprise is conducted.

Recently, an integrated approach to diagnostics has become increasingly widespread. Its applicability is due to the fact that modern enterprises are institutionally complex systems that are permanently in severe competition with a high degree of uncertainty, dynamism, imbalance, non-linearity of processes and events. It actualizes the necessity of creation a comprehensive system of diagnostics of economic security for modern enterprises, where the main role is played by the indicative analysis. A comprehensive approach to the diagnostics of economic security of an enterprise allows to identify the most negative and positive trends in the current performance of the company, identify significant fluctuations and draw a conclusion about the economic security level of the enterprise by reviewing and evaluating various processes inside and outside the company. So as a result, a generalized scheme for the diagnostics and monitoring of economic security factors for business entities was compiled.

The study does not claim to be a complete consideration of the announced problem and the full coverage of the existing indicators system, while, of course, it is applied in practice and can be considered as a starting point for further research in the field of diagnosis and monitoring of economic security factors of enterprises.

References:

1. AZARSKAYA, M. A. – POZDEEV V. L. (2015): *Economic security of the enterprise: accounting and analytical support: monograph*. Yoshkar-Ola: PSTU, 2015. 216 p. Available online: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=476167>.
2. DUBROVSKAYA, J. – KOZONOVOVA, E. - RUSINOVA M. (2018): Evaluation of the Factors Forming the Competitive Regional Development Advantages: International Experience. *International Relations 2018: Current Issues of World Economy and Politics*. 2018. pp. 146-151.
3. IVANOVA, M. – VARYANICHENKO, O. – SANNIKOVA, S. – FAIZOVA, S. (2018): Assessment of the competitiveness of enterprises. In: *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 174 (11-12). pp. 26-31.
4. KARANINA, E. V. – SAPOZHNIKOVA E. S. – RYAZANOVA O. A. (2017): *Formation and diagnosis of a risk-oriented system of indicators of economic security of regions: monograph*. Kirov: Vyatka State University, 2017.
5. KRIVOROTOV, V. V. – KALINA, A. V. – ERIASHVILI, N. D. (2015): *Economic security of the state and regions: a training manual*. M.: Unity-Dana, 2015.
6. LOKTIONOVA Y. A. (2013): Identification of the state of economic security of an enterprise using diagnostic methods. In: *Socio-economic phenomena and processes*. 2013. No. 4 (50). pp. 88-94.
7. MIRONOVA, O. A. (2015): Economic security: problems and ways to ensure it. In: *Economics. Taxes. Right*. 2015. No. 1. pp. 79-83.
8. SIMONOV, S. G. – DURTSEVA A. G. (2014): Algorithm for assessing the economic security of medium and small businesses. In: *Bulletin of Cybernetics*. 2014. No 3 (15). pp. 47-56.
9. SUGLOBOV, A. E. – KHMELEV, S.A. – ORLOVA, E.A. (2013): *Economic security of the enterprise: a training manual*. M.: Unity- Dana. 2013. 272 p.
10. VAGINA, N. D. (2016): Financial security of the enterprise: practical aspects. In: *Economics and society*. 2016. No. 12 (31). pp. 1-19.

Contacts:

doc. Marina Akhmetova, PhD

Economics and Finance Department

Perm National Research Polytechnic University

Komsomolsky prospect 29

Perm

Russian Federation

e-mail: miahmetova@gmail.com

stud. Gregory Shcherbina

Postgraduate student of the first year

Perm National Research Polytechnic University

Komsomolsky prospect 29

Perm

Russian Federation

e-mail: gregorynes@mail.ru

THE WESTERN AND THE ISLAMIC PERSPECTIVE ON MONEY¹

Anton Aufner^a - Reinhard Furtner^b

^{a,b} Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava,
Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: 1719001129@fh-burgenland.at
University of Applied Sciences Burgenland, Campus 1, 7000 Eisenstadt, Austria

Abstract: The aim of this conference paper is to discuss the perspective on money in two very different cultures (Western and Islamic perspective). Moreover, the topic is closely related to political discussions on today's problems between two different cultures, which effects our businesses and economies.

Especially, different approaches to the meaning of money in the two spheres are pointed out. Based on literature review of the most relevant scientific literature, the identified main differences are analyzed and explained in detail in the review.

The major findings – theory and practical implementation differ but find a way together – are documented and integrated in the conclusion.

Key words: money, meaning of money, money perspectives, Islam

JEL: D14, D91, G40

Introduction

The rise of globalization has forced international trade as well as the development and interdependencies of countries all around the world. Demographic change, technological innovation, climate change and the access to knowledge, are additional drivers of change in the world economy and therefore also in local and world policies. Those framework conditions affect different religions and cults and of course also their "spiritual" framework for money.

One world religion with high importance and influence - also for local governments - is Islam. Of course, Islam-related regulations constitute practical relevance for the daily use of money, especially in a business context.

In general, the social systems within most Muslim countries, including core values, ethics, behaviour, etc., are all originated from Quran. Quranic principles and the saying and practices of the Prophet Mohammad serve as guidelines for individuals when conducting their daily activities.²

Islamic and traditional values influence and dominate the Muslim social system, which is not comparable to other cultures or governmental instruments of the Western-oriented world. More than 200 years of colonialization has left marks in different fields and is also responsible for the development of different countries and closely connected to the religion of the various countries. Independence brought development in different fields of the economy, like in the production and export of primary goods and products.

One quarter of the world population is ascribed to the Muslim religion. When comparing the population to GDP, there is a great gap and difference to the rest of the world. This leads to the question of whether it is religion or the economic or local policy which prevents the possibility to boost the economy?

¹ The paper is the frame of the VEGA Project: 1/0490/19 The Islamic Factor in the World Economy.

² ALLAM A. - AMER A. (2012): Building a knowledge-based economy in the Muslim world, p. 77.

The research question derived from these economic realities focuses on the perspective on money, which builds the basis of every business in modern world economy. Goal of this research, therefore, is to give an insight into Western and Islamic perspectives on money, especially from the Islamic point of view to associated financial institutions like banks.

However, this conference paper can only give a short description of money perspectives in two different systems. It should support the reader to find an entrance in the Islamic world of finance and its different perspective compared to the Western approach.

Table 1: Per Capita Income Data for Selected Years in U.S. Dollars

County type	Years					
	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Developing countries (a)	840	1,090	1,230	2,363	2,781	3,371
Developed countries (b)	19,590	24,930	27,510	34,962	38,360	40,617
Gap:(a)-(b)	18,750	23,840	26,280	32,599	35,579	37,246
(b)/(a)	23.32	22.87	22.37	14.80	13.79	12.0

Source: Construction is based on the data in world development reports. Developed countries include the 'high income' classification and developing counties include the 'low and middle income' classification

Source: HASAN, Z. (2011): Money creation and control from Islamic perspective, p. 2.

The table shows the growth rates over 25 years of developed and developing countries on the level and distribution of incomes. The table documents, in a first overview, the disparities, which builds a future basis to problems of trade, fund flows, exchange rate issues and financial market turmoil.³

1 The Western Perspective on Money in a Psychological Context

From a Western developmental psychology view, individual money attitudes are developed during our socialization process. Moreover, they are established in our childhood and, later, they are kept during adulthood.^{4,5}

As our money attitudes are acquired related to our socialization experience, our professional environment plays an important role. Normally, e.g. a job in investment banking is much closer oriented toward making money than e.g. a job in the social or cultural sector. Therefore, our professional orientation acts as a major source for developing our money attitudes.⁶

Initially, the multidimensional character of money attitudes should be pointed out. Money attitudes, like other attitudes, cover a spectrum of positive (e.g. love) as well as negative emotions (e.g. distrust).⁷

For instance, if somebody from early childhood through school and adulthood has internalized that money can be used for consumption purpose to trigger feelings of happiness,

³ HASAN, Z. (2011): Money creation and control from Islamic perspective, p. 2.

⁴ FAZLI, S. M. – HAYHOE, C. R. – GOH, L. A. (2006): Attitudes, values and belief towards money: Gender and working sector comparison, p. 121.

⁵ FURNHAM, A. – KIRKCALDY, B. D. – LYNN, R. (1994): National attitudes to competitiveness, money, and work among young people: First, second, and third world differences, p. 122.

⁶ LAU, S (1998): Money: What it means to children and adults, p. 300.

⁷ MEDINA, J. F. – SAEGERT, J. – GRESHAM, A. (1996): Comparison of Mexican-American and Anglo-American attitudes toward money, p. 127.

predominantly positive emotions are associated towards money. In this example, newly acquired luxury goods can be presented to friends and family and, as a result, the buyer might receive additional prestige and higher acceptance in his or her material-minded personal environment.

On the other hand, also negative emotions can be associated with money. This might be the case for individuals who experienced dealing with money as an act in the context of distrust or anxiety. Maybe already the individual's parents have made bad experiences on money management, e.g. family debt issues, private bankruptcy or permanent lack of money. Furthermore, it might be the case that the concerned individual in the adulthood has ongoing money shortage or has become a victim of investment fraud. As a result, this individual might tend not to perceive money as a positive tool and may neither associate positive feelings toward it.

In research literature, the following established **definitions for money attitude** can be found:

- To different people, money represents different aspects. Thus, the way how money is perceived by an individual is in the eye of the beholder. Money can show status, or it can be used as a measure for comparison. Moreover, it can be perceived as evil for one person, while for another person it stands for achievement.⁸
- In the context of the Money Ethic Scale (MES), people's attitudes towards money can be described as an individual frame of reference in which everyday life is examined.⁹
- Krueger described money from the psychological perspective. Inherent in his money definition is a definition of money attitudes: Money represents the most emotionally meaningful object nowadays. As comparable close competitors of money only food or sex can be considered. Therefore, in our mind money is closely linked to various strong feelings, significance as well as strivings.¹⁰
- People associate money with fantasies, fears and wishes through an integrate part of their attitudes. Furthermore, money can be brought into connection with distortions, denials and impulses as well as the defence against impulses.¹¹
- Money attitudes influence an individual's behaviour in money matters. Furthermore, money attitudes include social status as well as personal contentment.¹²

Summarized, most of the presented definitions focus on the loading of money with different emotions and purposes. Especially, the individual perspective and the subjective character of money attitudes is addressed. Furthermore, the importance of money attitudes for financial behaviour and everyday live is pointed out in some of the definitions.

Historically speaking, from the scientific viewpoint the most important Western **research contributions** on money attitudes can be summarized as follows in Table 1.¹³

Table 2: Historical Research Contribution to Money Attitude

Historical Research Contribution to Money Attitude	
Authors and Year of Contribution	Contribution
Price (1968)	Economic value system

⁸ MC CLEELAND, D. C. (1967): Money as a motivator: Some research insights, p. 10.

⁹ TANG, T. (1992): The meaning of money revisited, p. 201.

¹⁰ KRUEGER, D. W. (1986): Money, success, and success phobia, p. 3.

¹¹ FURNHAM, A. – ARGYLE, M.: The psychology of money, p. 141.

¹² TANEJA, R. M. (2012: Money attitude – an abridgement, p. 95.

¹³ TANEJA, R. M. (2012): Money attitude – an abridgement, p. 97.

Wernimont and Fitzpatrick (1972)	Measurement scale with 40 adjective pairs measured on seven-point bipolar semantic differential scale Generated seven factors: shameful failure, social acceptability, pooh-pooh attitude, moral evil, comfortable security, social unacceptability and conservative business values
Goldberg and Lewis (1978)	Forwarded four values that point out significance of money: status, respect from others, freedom of choice, luxury of time
Rubinstein (1981)	Money and life survey
Yamauchi and Templer (1982)	Money attitude scale (MAS): 29-item scale that records responses on a 5-point Likert type scale ranging from strongly agree to strongly disagree Generated five factors: power-prestige, retention-time, distrust, quality and anxiety
Furnham and Kirkcaldy and Furnham (1984, 1993)	Money beliefs and behaviour scale (MBBS): 60 belief statements on a 7-point agree-disagree scale Generated six factors: obsession, power, retention, security, inadequacy and effort/ability
Forman (1987)	Money sanity scale Generated five factors: spendthrift, miser, gambler, bargain hunter and tycoon
Tang (1992, 1995)	Money ethical scale (MES): measured money as a symbol of achievement and success 30 declarative statement type items were in Tang's full-fledged scale, and short-form of the previous scale had 12 items Generated six factors: good, evil, achievement, respect, budget and freedom
Prince (1993)	Seven questions to measure money belief and five questions to measure money value were used for measurement
Mitchell et al. (1998)	Money importance scale (MIS) Generated seven factors: value importance of money, personal involvement with money, time spent thinking about financial affairs, knowledge of financial affairs, comfort in taking financial risks, skill in handling money and money as a source of power and status

Source: Adapted from TANEJA, R. M. (2012): Money attitude - an abridgement, p. 97.

Table 2 shows the scientifically most established and relevant scales for measuring money-attitudes. Especially, the Money Attitude Scale (MAS),¹⁴ the Money Beliefs and Behaviour Scale (MBBS),¹⁵ the Money Ethical Scale (MES)¹⁶ and the Money Importance Scale (MIS) have experienced remarkable attention in the scientific community.

All of the money attitude tests mentioned focus on more or less different dimensions. While the Money Attitude Scale (MAS) represents a more general oriented perspective on money attitudes, e.g. the Money Ethical Scale (MES) places its emphasis on ethical aspects in the context of money attitudes.

2 The Islamic Perspective on Money

"Almost in all economic theories, money has been treated as an aggregate macroeconomic unit of valuation of exchange of goods and services also treated as

¹⁴ YAMAUCHI, K. T. – TEMPLER, D. J.: The development of a Money Attitude Scale, pp. 522-528.

¹⁵ FURNHAM, A. (1984): Many sides of the coin: The psychology of money usage, pp. 501–509.

¹⁶ TANG, T. (1992): The meaning of money revisited, pp. 197–202.

*macroeconomic entities. Money in its correct quantity and valuation ought to pursue the value of goods and services.*¹⁷

These definitions are the general starting points for the understanding of the Islamic money attitude. In the Islamic ontology, money, finance and real economics are in a very close context to morality and ethics. Diverse to the western world and their psychological perspectives, Islamic perspective is characterized in the surahs of the Quran.

2.1 Religion - The basis of and guideline for money attitude

In all world religions, money plays an important role. What the three world religions share, is the attitude to money, especially the guidelines on how to handle and how to deal with money. In today's modern times the question "are money and faith harmonized?" arises.

The attitudes to earning money and religion are very different. In Christianity, the bible is focused on poverty, starting with the description when Jesus throws the moneychanger and trader out the temple.

In one of its main pillars, the Islam too is focused on providing support to poor people with the "zakat", a kind of tax to ("[...] take away a part of the wealth and to distribute it among the poor."¹⁸

The Jewish religion has no focus on poverty and in the Buddhistic faith the way to salvation can only be accomplished through overcoming the grid to richness. Except for Buddhism which stipulates no specific rules in terms of finance, all great world religions had and still have common attitudes to money, specifically the prohibition of interest earnings.

Derived from this ban, different ways to handling money were developed. In the Christian religion, the books of Moses, for example number 2,3 and 5, give clear guidelines on interest and were institutionalised by the pope in the early Middle Ages. Beneficiaries from this prohibition of interest earnings - was the Jewish community, who, although they too were not allowed to charge interest from people within their own faith, they were allowed to provide loans with interest to non-Jewish people.

The Quran therefore has clear rules, which every Muslim is obliged to observe – the acceptance of and any deal with interest (riba) is forbidden. This law against charging or providing interest not only governs contracts between Muslims but also those between Muslim and non-Muslims. As an example, in the Quran (2:275) it says, "Allah has permitted trade but forbidden riba."

In the following chapter, a short insight in the understanding of the Islam financing system is provided.

2.2 The understanding of Islamic finance

Islam is not only a religion, it is a description of rules on how to live and is related to all individuals, groups and societies with the aim of implementing ethical rules and standards. These standards create "a bigger picture of Islamic life and the impact this would have on what may be a "riba ridden" global money environment."¹⁹

One cornerstone of Islamic finance is the concept of ownership. "The object of ownership (màl = money) must be 'something of value, permissible and capable of being possessed'. It can be tangible or intangible like intellectual property. It can be private or

¹⁷ CHOUDHURY, M. A. (2016): Micro-money, finance and real economy interrelationship in the framework of Islamic ontology of unity of knowledge and the world-system of social economy. p.446

¹⁸ KHAN, M. A. (2003): Islamic economics and finance: A glossary, p. 195.

¹⁹ UL-HAQ, R. (2012): Viewpoints: when the Islamisation model doesn't work, p. 57.

public. It carries the right to own, to possess, to utilize, to exclude others, to secure income, to provide security, to dispose and obtain compensation if damaged.”²⁰

So, the main function of money is to create an exchange. In former times, before implementing currencies, this exchange of goods and services was done by gold and silver and in the form of Dinar and Dirham.

All this is based in different hadith’s of the Prophet as for example and for better understanding: “[...] Gold for gold, silver for silver, wheat for wheat, barley for barley, dates for dates, and salt for salt. (When a transaction is) like for like, payment being made on the spot, then if anyone gives more or asks for more, he has dealt in ribà, the receiver and the giver being equally guilty.”²¹

This gives clear directions how to deal with money. “The way of handling raw gold and silver is unambiguously determined as two forms of interest are prohibited. First, exchange in unequal amounts (ribà al-fadl) is prohibited for goods of the same type. Second, the exchange with delay (forward sale=bay’ al-salam) within a type that constitutes riba al-nasi'a. Therefore, an unequal exchange of gold for silver for instance is permitted. In practice, ribà is considered as any gain on a loan that is pre-determined and not based on the profits of the investment.”²²

The earning of money for profit is allowed, when somebody is willing “to bear the loss arising out of uncertainties of time, then he is also allowed to gain from the uncertainties of time.”²³

Today Islamic money is closely connected to the banking system, not only of Islamic banks but also to cooperation of western and Islamic banks. Meaning that – depending on the country and national law – there exist parallel systems, the conventional bank and the Islamic banking system. In Islamic banking a lot of requirements for risk management have to be fulfilled to force the trust and the rules of the Shariah. “Islamic banking products such as Murabahah and Mudarabah have drawn considerable interests from religious ... citizens.”²⁴ In other words, the more competition there is between Islamic and non-Islamic banking, the more prospective are the products on offer. The investment in assets or crowdfunding for example is increasing in popularity.

All in all, the growth of Islamic banking as the basis for financial services to clients, depends on religious and economic determinants as income, age and religion. Inflation rates often characterize Muslim countries, so the banks and financial institutions are forced to offer products which are ‘halal’ to earn profit to counter inflation losses.

Derived from the prohibition of interest (riba), finance products were developed and established, which instead distribute profit and share of risks. This is done in Islamic bonds (sukuk) or insurances (takaful) where lower transparency, but higher costs are dominating. The result should be the same. Because of their conservative investment strategies, Islamic banks are less vulnerable than conventional banks.

Nowadays a lot of multinational conventional finance groups are offering Islamic financial products. “It is a healthy sign of good and ethical business in future that will increase the prosperity and peace of mind of millions of people who were previously either keeping

²⁰ AL-ZAHABI, S. (no year): Money in Islam, p. 13.

²¹ AL-ZAHABI, S. (no year): Money in Islam, p. 11.

²² AL-ZAHABI, S. (no year): Money in Islam, p. 11.

²³ KHAN, M.F. (1991): Time value of money and discounting in Islamic perspective, p. 41.

²⁴ SALMAN, A. – NAWAZ, H. – BUKHARI, S. H. – BAKER, A. (2018): Growth analysis of Islamic banking in Pakistan: A qualitative approach, p. 1.

away from the conventional banking system or feeling guilty due to the involvement of interest in their transactions, otherwise prohibited in all revealed religions.”²⁵

Table 3 below shows the indicators of economic performance – which basis also on finance - derived from population rate.

Table 3: Population – Weighted Comparative Indicators of Economic Performance

Region, Country, or Country Grouping	Population (millions)	Human Development Index (0-1)	Life expectancy at birth (years)	Adult literacy rate (%) ^a	Gross Domestic Product Per Capita (US\$, PPP) ^b
Afghanistan	31	0.47	60.4	38.2	1,934
Arab League ^c	378	0.66	70.5	77.9	17,428
ASEAN, Muslim-maj. ^d	283	0.69	69.5	95.4	12,809
Balkans, Muslim-maj. ^e	9	0.73	75.8	98.1	10,636
Bangladesh	159	0.57	71.6	61.5	3,332
Ex-USSR, Muslim-maj. ^f	75	0.70	69.0	99.8	12,099
Iran	79	0.76	75.4	84.6	17,365
Non-Arab Africa, Muslim-maj. ^g	96	0.39	55.8	54.8	3,604
Pakistan	185	0.54	66.2	55.6	5,041
Turkey	76	0.76	75.3	95.4	19,618
OIC ^h	1,678	0.61	66.5	73.3	10,015
World	7,347	0.71	71.4	85.2	15,740
Non-OIC	5,669	0.74	72.8	88.9	17,500
ASEAN, Muslim-min. ⁱ	274	0.64	70.6	93.8	8,417
Balkans, Muslim-min. ^j	59	0.81	76.3	98.0	20,693
China	1,371	0.73	75.8	95.1	14,238
Ex-USSR, Muslim-min. ^k	71	0.76	71.8	99.7	10,832
India	1,311	0.61	68.0	69.3	6,088
Latin America ^l	633	0.75	75.0	92.6	15,581
Non-Arab Africa, Muslim-min. ^m	859	0.52	58.7	65.3	3,907
OECD (except Turkey) ⁿ	1,204	0.88	80.8	99.8	42,216
Russia	143	0.80	70.1	99.7	24,451

Notes: ^a Individuals above 15 years of age. For some countries, the latest available figures are from before 2014. ^b GDP is measured at purchasing power parity in 2015 dollars. Except for Iran, data are for 2015. ^c As of 2016, the Arab League had 22 members, including temporarily suspended Syria. ^d Brunei, Indonesia, and Malaysia. ^e Albania, Bosnia and Herzegovina, and Kosovo. Kosovo is included only in life expectancy and GDP calculations. ^f Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. Prior to 1991, all belonged to the Union of Soviet Socialist Republics. ^g African Union's 15 Muslim-majority members that do not belong to Arab League. ^h Organization of Islamic Cooperation has 57 members, including all 22 members of the Arab League. ⁱ Cambodia, Lao PDR, Myanmar, Philippines, Singapore, Thailand, Vietnam. ^j Bulgaria, Croatia, Greece, Macedonia, Montenegro, Romania, Slovenia, Serbia. ^k Armenia, Belarus, Estonia, Georgia, Latvia, Lithuania, Moldova, Ukraine. ^l Includes the Caribbean. ^m African Union's 33 members with a Muslim minority. ⁿ The Organization for Economic Co-operation and Development comprises 30 of the world's industrialized countries, including majority-Muslim Turkey. The figures are for the remaining 29 members.

Sources: United Nations Development Programme, *Human Development Report 2015*, Table 1. World Bank, *World Development Indicators 2016*, Tables 1.1 and 2.13 in online data bank.

Note: The United Nations have developed the ‘Human Development Index’, which should build the basis to compare the development of countries. Therefore, it is necessary to integrate factors such as life expectation and literacy rate.

Source: KURAN, T. (2018): Islam and economic performance: Historical and contemporary links, p. 3.

“The Islamic finance market was estimated to hold assets around \$ 2 trillion in 2016 (Islamic Financial Services Board, 2016). The figure represented 1 % of the global finance market of around \$ 200 trillion. The global share of Islamic finance pales in comparison to the 24 % share of Muslims within the global population, or even to the 14.5 % global GDP share of the 57-member Organization of Islamic Cooperation. Muslim-majority countries lag also in

²⁵ AYUB, M. (2007): Understanding Islamic finance, pp. 1, 10, 15.

terms of other basic indices of economic performance, such as life expectancy and adult literacy.”²⁶ This is also documented in the figure above.

We also can see that a lot of Muslim countries, with the exception of oil producing countries, are mostly relatively poor. The reasons are manifold and include missing infrastructure, a lack of industrialisation and gaps education, as well as the interpretation of the Islam.

Analysing the figures, we can see, that the effectiveness of GDP growth, which includes financial activities, is closely related the growth of the economy.

In future, Islamic finance has to offer a moral compass which links between the systems, the market expectations and the real economy.

3 Methodology, Findings and Discussion

This conference paper is based on literature research and a theoretic analysis as well as a description of the different perspectives on money.

A lot of books, papers and articles exist on different levels. Most are very generally written, while on the other hand to understand the content - for example - the banking system requires a high level of special knowledge.

The challenge in writing this paper was to concentrate on the way, to guide the reader to a topic which becomes more and more fascinating the deeper-going research and literature finding takes place. Discovering and documenting the relation between different religions and the analysis between the effects of religion has an effect on the whole life and the process of life.

Especially Islam, which is both religion and a book on life, also targets economic processes such as trade and finance as well as the society, growth and education.

The articles, scientific studies and books, which we have used and analysed, more or less focus on a very theoretic content and are closely related to Islamic religion. Most of them give a description of the historical development of money from gold dinar und silver dirham till today's payment possibilities.

Figures on Islamic countries are not always comparable with western countries and the definition of Islamic terms needs a high level of experience in Islamic religion, and therefore insight in the researched culture.

In our opinion and research, a new approach to different topics by all involved parties/countries is necessary. The western world more and more meets Islamic world, especially in the globalization of the economy. Based on former colonialization and structures, the Islamic countries have established high barriers and a clearly developed approach to moral and ethical standards. The main challenges are the gaps between cultures, the attitude to business rules and the power of local governments.

The tension in daily life especially in the research field of money shows the confusion. Islamic banks versus or together with non-Islamic or modern banks: Which is prohibited “haram”, which is “halal”, which Islamic banking products can be offered, how can the bank deal with other profit-oriented banks?

The Islamic world has to find their way in the positioning vis a vis of the western world, which has money in the sense of having profit, and trigger consumption in their mind. The negative emotions against money are less pronounced in the Islamic money attitude because of the risk prevention strategy of the Islamic banks.

²⁶ KURAN, T. (2018): Islam and economic performance: Historical and contemporary links, p. 20.

An unpleasant offspring has been the commercialisation of Muslim morality, meaning that banks and financial institution offer more and more products under the compliance of “shariah” and argued that the products are created carefully.²⁷

On the other hand, under the umbrella of Islamic banking, banks offer ‘halal’ mortgages where the client have to pay more on interest than if he would take a loan in a non-Islamic bank.²⁸

It seems that there is a difference between the expectations of Islamic principles, rules and values and what is already practiced in real life by institutions and organisations.

Out of these examples we can derive, that with the increasing of the economy, the opening of modern Muslim countries to the western world, a new positioning will be necessary. Islam as a religion, as a basis for business life and the responsibility for the wealth of its people has to bring together different cultural attitudes to find and create ways in a common sense.

Conclusion

This conference paper has drawn a first general view on the comparison of two different money-attitudes under the background of political systems. One system - the Western world - is influenced by a capitalistic/individualistic view of money as an everyday instrument to find the way to different emotions and purposes.

The Islamic sight to money is marked by clear rules, which are defined in the Quran and the surahs. It is part of the Islam religion which influences every part of a Muslim’s life.

As already described, there is a gap between the ideals and practice. The interpretation of rules – halal vs. haram etc. – gives or develops more and more freedom of movement. This is also dependent of governments and institutions.

The existing literature is very theoretically oriented. Only a few articles on the money topic refer to the tension between the requirements of real life and the business possibilities in the field of finance. In other fields, such as management such tensions are analyzed and documented.²⁹

To prevent countries and people of an increasing disparity, which makes rich become richer and the poor poorer, it will be necessary to find new approaches that bring the religious values to the economy, especially in the finance sector, in order to align the sharia law with the challenges of globalization.

There are many other factors, e.g. that Muslims are the fastest growing population, but (excepting the oil exporting countries) with a GDP below the average of developed countries, which could not be discussed in this conference paper, but also have a great influence in the further development of Islamic countries. *“In order to catch up with the industrialized countries, Muslim countries need to allocate larger portions of their technical and financial resources to promote technology diffusion, linkage, leverage and learning.”³⁰*

Every development is based on economic growth, whose base is built upon the finance system.

Further research will be needed to investigate the extended influence of globalization in international business relations on the interpretations in Islamic life and economy. The more and deeper the research grows, the more it will be visible that money and finance are the pillars of every economical system.

²⁷ UL-HAQ, R. (2012): Viewpoints: When the Islamisation model doesn’t work, p. 64.

²⁸ UL-HAQ, R. (2012): Viewpoints: When the Islamisation model doesn’t work, p. 65.

²⁹ HASSI, A. (2012): Islamic perspectives on training and professional development, p. 1042.

³⁰ ALLAM, A. – AMER, A. (2012): Bulding a knowledged-based economy in the Muslim world, p. 95.

So, “the leaders” of every system finally have to decide which way it will go, which range of tolerance can and has been accepted with the goal to bring wealth to his people.

The main difference in the Western and Islamic money attitudes is that religious values and their application and implementation are priority and non-negotiable items in the Islamic world. In practice, the Islamic finance system currently finds ways of creativity to establish a related working financing system.

References:

1. ALLAM, A. – AMER, A. (2012): Building a knowledge-based economy in the Muslim world. *World Journal of Science*, Vol. 9, No. 2, pp. 76-98.
2. AL-ZAHABI, S. (no year): *Money in Islam*.
3. ASADOV, A. (2017): *Money in Islam: A social contract perspective*. Kuala Lumpur.
4. AYUB, M. (2007): *Understanding Islamic finance*. John Wiley & Sons Ltd, West Sussex.
5. CHOUDHURY, M. (2016): Micro-money, finance and real economy interrelationship in the framework of Islamic ontology of unity of knowledge and the world-system of social economy. *International Journal of Social Economics*, Vol. 45 No. 2, pp. 445-461.
6. FURNHAM, A. (1984): Many sides of the coin: The psychology of money usage. *Personality and Individual Differences* 5, no. 5, pp. 501–509.
7. FURNHAM, A. - ARGYLE, M. (2013): *The psychology of money*. Hoboken: Taylor and Francis. <http://gbv.eblib.com/patron/FullRecord.aspx?p=1501630>.
8. FURNHAM, A. - KIRKCALDY, B. D. - LYNN, R. (1994): National attitudes to competitiveness, money, and work among young people: First, second, and third world differences. *Human Relations* 47, no. 1, pp. 119–132.
9. HASAN, Z. (2011): Money creation and control from Islamic Perspective. Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No. 73916, posted 23 Sep 2016 09:17 UTC.
10. HASSI, A. (2012): Islamic perspectives on training and professional development. *Journal of Management Development*, Vol. 31 No. 10, pp. 1035-1045.
11. HOSEIN, I. H. (2008): *The gold dinar and silver dirham: Islam and the future of money*. San Fernando.
12. KHAN, M.F. (1991): Time value of money and discounting in Islamic perspective. *Review of Islamic Economics*, Vol. 1, No. 2.
13. KHAN, M. A. (2003): *Islamic economics and finance: A glossary*. 2nd ed. Routledge, London.
14. KRUEGER, D. W. (1986): Money, success, and success phobia. In *The last taboo. Money as symbol and reality in psychotherapy and psychoanalysis*, edited by David W. Krueger. New York: Brunner/Mazel.
15. KURAN, T. (2018): Islam and economic performance: Historical and contemporary links. *Journal of Economic Literature*, Vol. 56.
16. LAU, S. (1998): Money: What it means to children and adults. *Social Behavior and Personality: an international journal* 26, no. 3, pp. 297–306.
17. MCCLELLAND, D. C. (1967): Money as a motivator: Some research insights. *The McKinsey Quarterly* 4, no. 2, pp. 10–21.
18. MEDINA, J. F. - SAEGERT, J. – GRESHAM, A. (1996): Comparison of Mexican-American and Anglo-American attitudes toward money. *Journal of Consumer Affairs* 30, no. 1, pp. 124–145.
19. MOHAMAD, F. S. - HAYHOE, C. R. – GOH, L. A. (2006): Attitudes, values and belief towards money: Gender and working sector comparison. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities* 14, no. 2, pp. 121–130.

20. OMAR M. A. – ABDUH, M. – SUKMANA, R. (2013): *Fundamentals of Islamic Money and Capital Markets*. Wiley & Sons, Singapur.
21. RAZWAN, U. (2012): Viewpoints: When the Islamisation model doesn't work. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Vol.3 No.1, pp. 57-66.
22. SALMAN, A. H. – NAWAZ, S. H. – BUKHARI, A. B. (2018): Growth analysis of Islamic banking in Pakistan: A qualitative approach. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal* Volume 22, Special Issue.
23. TANEJA, R. M. (2012): *Money attitude-an abridgement*. Researchers World 3, no. 3.
24. TANG, T. (1992): The meaning of money revisited. *Journal of Organizational Behavior* 13, no. 2, pp. 197–202.
25. YAMAUCHI, K. T. - TEMPLER, D. J. (1982): The development of a Money Attitude Scale. *Journal of Personality Assessment* 46, no. 5, pp. 522–528.

Contacts:

Mag. Anton Aufner

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: Anton.aufner@wko.at

and

Department of Business Studies

University of Applied Sciences Burgenland

Campus 1

7000 Eisenstadt

Austria

Mag. Reinhard Furtner, MA, MsC.

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

and

Department of Business Studies

University of Applied Sciences Burgenland

Campus 1

7000 Eisenstadt

Austria

KREATÍVNY PRIEMYSEL A VEREJNÁ POLITIKA

CREATIVE INDUSTRIES AND PUBLIC POLICY

Kristína Baculáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk.

Abstrakt: Cieľom predkladaného príspevku je zhodnotiť vývoj a úlohu politiky na podporu kreatívneho priemyslu. V úvode sa sústredí na korene kultúrnej politiky a zmenu v konceptualizácii kreatívneho priemyslu. Následne hodnotí potrebu formovania podpornej politiky pre samotnú úspešnú existenciu kreatívneho priemyslu. V neposlednom rade upozorňuje na aktuálne problémy pri formovaní politiky kreatívneho priemyslu na Slovensku.

Kľúčové slová: kreatívny priemysel, kultúrna politika, verejná politika

JEL: Z10, Z18

Abstract: The aim of this paper is to evaluate the development and role of the public policy in support of the creative industry. The introduction focuses on the roots of cultural policy and the change in the conceptualization of the creative industry. Following, it evaluates the need to shape a support policy for the very successful existence of the creative industry. Last but not least, it draws attention to current problems in shaping the creative industry policy in Slovakia.

Key words: creative industries, cultural policy, public policy

JEL: Z10, Z18

Úvod

Skôr ako môžeme hovoriť o politike kreatívneho priemyslu, je nutné venovať sa prvopočiatkom kultúrnej politiky, ktorú možno zjednodušene považovať za akéhosi predchodcu politiky kreatívneho priemyslu. Prvé počiatky kultúrnej politiky možno datovať do obdobia Francúzskej revolúcie. Táto priniesla myšlienku, že umenie je vlastníctvom národa a je v zodpovednosti štátu – tzv. *patrimoine culturel*.¹ Ale pôvod kultúrnej politiky tak, ako ju poznáme dnes, nachádzame až v období polovice 20. storočia v Spojenom kráľovstve. Pritom významnou osobnosťou jej vývoja bol práve ekonóm John Maynard Keynes. Keynes sa stal predsedom Umeleckej rady, ktorá vznikla v roku 1946 a bola pokračovateľkou Rady pre podporu hudby a umenia (CEMA), ktorá bola založená počas druhej svetovej vojny. Keynes bol veľkým podporovateľom dôležitosti umenia a minimálnej finančnej podpory umenia, ktorú by mala zabezpečovať vláda.²

V 60. rokoch 20. storočia sa kultúrna politika priaznivo rozvíjala aj vo Francúzsku. V období 5. republiky v roku 1958 vzniklo *Ministère d'Etat chargé des Affaires culturelles* (Štátne ministerstvo pre kultúrne záležitosti). Iniciátorom jeho vytvorenia bol Charles de Gaulle. Princípmi kultúrnej politiky boli vtedy kultúrne dedičstvo, vytváranie nových umeleckých diel a demokratizácia umenia.³

¹ BENNETT. (1995): The Birth pf the Museum: History, Theory, Policy.

² FLEW, T. (2012): The Creative Industries. Culture and Policy, s. 160.

³ Ibid.

Úplne novou kapitolou vo formovaní kultúrnej politiky bol vznik UNESCO. To definovalo účel kultúrnej politiky ako zlepšenie podmienok pre umelecké vyjadrenie a zlepšenie participácie populácie na kultúrnom živote. UNESCO sa aj ako prvé začalo zaoberať kultúrnou politikou v rozvojových krajinách.

Pôvod politiky kreatívneho priemyslu datujeme až do roku 1994, kedy sa pojednávaný priemysel prvýkrát objavil v oficiálnych dokumentoch austráliskej vlády. Naplno sa začala pritom rozvíjať v Spojenom kráľovstve počas vlády Tonyho Blaira. Odvtedy prešla politika na podporu kultúry a kreatívneho priemyslu mnohými zmenami – od zmeny definičného rámca po zmeny samotného obsahu a formy podpory.

1 Kreatívny priemysel – vývoj konceptualizácie a jeho vplyv na politiku

Koncept sektorového rozdelenia a definície kreatívneho priemyslu v modernej podobe vznikol v Spojenom kráľovstve. Vláda Tonyho Blaira vytvorila Oddelenie kultúry, médií a športu (DCMS). Podpora kreatívneho priemyslu nevznikla zo dňa na deň, a rozhodnutie o dôležitosti konceptualizácie kreatívneho priemyslu bolo významne podporené mapovaním sektorov kreatívneho priemyslu, ktoré konceptualizáciu predchádzalo.

Od konca 90. rokov, kedy tento koncept vznikol, došlo aj v Spojenom kráľovstve k prispôsobeniu politiky aktuálnemu vývoju. Re-konceptualizácia ako aj vznik nových pohľadov na kreatívny priemysel boli podmienené najmä kritikou pôvodného britského modelu DCMS. Táto kritika bola postavená na viacerých argumentoch, spoločným ukazovateľom však jednoznačne bolo nadhodnotenie talentu a kreativity ako motora rastu ekonomiky ako aj spochybnenie kreativity ako vymedzovacieho kritéria určitých odvetví oproti iným. Jadro kritiky spočívalo v tvrdení, že v každom priemyselnom odvetví nájdeme istú mieru kreativity, talentu a takisto každý produkt v sebe nesie (v pôvodnej myšlienke výroby) podstatu kreativity.⁴

Pratt zdôrazňuje, že niektorí kritici konceptu kreatívneho priemyslu argumentujú najmä tým, že pôvodné vymedzenie kreatívneho priemyslu evokuje, že tento priemysel vznikol *odníkial'*, objavil sa ako niečo nové, alebo že ide o odvetvia, ktoré sú na okraji reálnej ekonomiky.⁵

Po tejto kritike začalo vznikať niekoľko nových prístupov. V Spojenom kráľovstve to bol model sústredených kruhov (NESTA), Howkinsova kreatívna ekonomika a neskôr kreatívna ekológia. Významným prístupom sa stala aj definícia UNCTAD – kreatívny priemysel rozdelila na tzv. jadrové kultúrne odvetvia a ostatné kreatívne odvetvia, pričom medzi týmito existujú väzby. UNCTAD definoval aj delenie na hmotné výstupy kreatívneho priemyslu a kreatívne výstupy, ktoré nie sú hmatateľné. Táto kategorizácia je pritom úplným základom pre nastavenie politiky ochrany duševného vlastníctva.

UNESCO sa zameralo na definíciu tzv. kultúrneho cyklu – teda procesu kreativity, produkcie, prezentácie až po konzumáciu kreatívneho obsahu.

Európska únia definovala kultúrny a kreatívny priemysel,⁶ pričom ale tiež vychádzala zo sektorového delenia, ako aj z modelu UNCTAD. Kreatívny priemysel delí na kľúčové umelecké odvetvia, kultúrne odvetvia, kreatívne odvetvia a napokon pridružené odvetvia.

Špecifické postavenie na európskej pôde má Škandinávsky model. Ten je značne širší, ako samotný model KEA. Zahŕňa aj informačné a komunikačné technológie, pretože práve tie majú významnú úlohu v ekonomikách krajín Škandinávie. Navyše, tieto krajinam samy seba považujú za pomerne vzdialené globálnym kultúrnym trendom a centrám, preto vytváranie

⁴ BILTON,C., LEARY, R. (2002): What managers can do for Creativity? s. 50.

⁵ PRATT, A. (2004): Mapping the Cultural Industries: Regionalization – the Example of South East England s. 19.

⁶ KEA (2006): The Economy of Culture in Europe.

kultúrnych politík má pre tieto krajinu klúčový význam – a to ekonomický, ako aj spoločenský.

V Spojených štátach amerických vznikol úplne odlišný pohľad na kreatívny priemysel. Jeho autorom je Richard Florida, ktorý sa zameral na geografiu kreatívneho priemyslu. Svoj koncept kreatívnych miest postavil na vymedzení kreatívnej triedy, teda ľudského kapitálu, ktorému priradil niekoľko klúčových charakteristík. Túto kreatívnu triedu zasadil do prostredia tzv. kreatívneho mesta. Vzťah kreatívneho mesta a kreatívnej triedy je komplementárny – kreatívne mesto je tvorené kreatívnou triedou, tá je zároveň lákaná mestami, kde je schopná uplatniť sa, kde prevláda multikultúrne prostredie, tolerancia, infraštruktúra. Kreatívne mesto ale zároveň nemôže existovať bez kreatívnej triedy. V súvislosti s teóriou kreatívnej triedy a kreatívnych miest nemožno opomenúť ani teóriu klastrovania, ktorá i v prípade kreatívnych klastrov vychádza z teórie Alfreda Marshalla.

Tabuľka 1: Prehľad základných konceptov kreatívneho priemyslu

KONCEPT	Región
DCMS – sektorový prístup	Spojené kráľovstvo
KEA – kultúrny a kreatívny priemysel	EÚ
UNESCO – kreatívny proces	UN
UNCTAD – jadro a periféria	UN
NESTA – model sústredených kruhov	Spojené kráľovstvo
Škandinávsky model – ICT	Škandinávia
Kreatívna trieda a kreatívne mesto	USA
Kreatívna ekonomika – HOWKINS	Spojené kráľovstvo
Kreatívna ekológia – HOWKINS	Spojené kráľovstvo

Prameň: vlastné spracovanie

Hoci sa primárne v príspevku zaobráme európskym kontinentom, nemožno opomenúť aj rozvoj podpory kreatívneho priemyslu v ázijskom regióne. Podpora kreatívneho priemyslu tu odráža kultúrne špecifiká, no kreatívny priemysel má v niektorých ekonomikách dominantné postavenie (Japonsko – komiksy) a kreatívne odvetvia predstavujú dôležitú súčasť exportu (aj exportu kultúry do zahraničia).

2 Potrebuje kreatívny priemysel vládnú podporu?

V súvislosti s podporou kreatívneho priemyslu sa vynára otázka, prečo práve tieto odvetvia potrebujú svoju samostatnú politiku? Väčšina podnikov pôsobiacich v kreatívnom priemysel sú mikro, malé a stredné podniky. Samostatnou kapitolou sú potom slobodné povolania, teda jednotlivci pôsobiaci v kreatívnom priemysle. A práve pre týchto malých podnikateľov predstavuje najväčšiu bariéru vstupu na trh nedostatočný prístup k financovaniu (predovšetkým pôžičkám).⁷ Flew vo svojej knihe The Creative Industries: Culture and Policy popisuje, že súčasť malé a stredné podniky sú pri vstupe na trh s kreatívnymi produktami flexibilnejšie, no práve nemožnosť financovania a chýbajúca fyzická infraštruktúra bývajú často limitujúcimi faktormi.

Kreatívny priemysel je charakteristický pomerne vysokými fixnými nákladmi na produkciu. Toto platí predovšetkým pre odvetvia ako hudobný a filmový priemysel. Zároveň

⁷ FLEW, T. (2012): The Creative Industries. Culture and Policy, s. 98.

je produkcia kreatívnych statkov a služieb spojená s veľkým rizikom a veľmi krátkym životným cyklom produktu.⁸

Okrem toho, rozmanitosť jednotlivých odvetví kreatívneho priemyslu podľa klasického sektorového rozdelenie vyžaduje veľmi špecifický prístup k podpore. Politika na podporu kreatívnych odvetví teda musí reflektovať:

- nedostupnosť finančných zdrojov; ako kompenzácia môže slúžiť grantová podpora
- vysokú finančnú náročnosť vstupu do odvetvia (možnosť zdieľania technológií a fyzického kapitálu v kreatívnych centrach a co-workingových priestoroch,
- ochranu práv duševného vlastníctva – zabezpečuje adekvátnu odmenu pre autora diela,
- súčasné trendy v ekonomike, predovšetkým rast významu virtuálneho prostredia,
- technologickú zmenu a inovácie (ktorá je často práve finančne najnáročnejšou položkou podnikania v kreatívnom priemysle).

Pri formovaní politiky na podporu kreatívneho priemyslu sa berie do úvahy nielen ekonomický prínos, ale komplexný rad faktorov vplývajúcich na spoločnosť ako:

- budovanie sebavedomia
- podpora kreativity a kritického myslenia
- zlepšovanie komunikačných schopností
- zlepšenie schopnosti oceniť umenie
- budovanie komunitnej identity
- redukcia sociálnej izolácie
- zlepšovanie porozumenia iných kultúr
- zvyšovanie záujmu a lokálne životné prostredie
- podieľanie sa na urbánnej revitalizácii.⁹

3 Politika na podporu kreatívneho priemyslu na Slovensku

Politika podpory kreatívneho priemyslu na Slovensku spadá do gescie Ministerstva kultúry a Ministerstva hospodárstva. Táto rozdrojenosť spôsobuje nemalé problémy, ktoré sa viditeľnejsie prejavili pri príprave výzvy na budovanie kreatívnych centier z Integrovaného regionálneho operačného fondu – prioritná os 3. Koncepcne vychádza politika zo sektorového prístupu a snaží sa kopírovať nastavenie Európskej únie. Na Slovensku pred prípravou Akčného plánu, ktorý vyšiel v roku 2015, neprebehlo žiadne kvalitnejšie mapovanie kreatívneho priemyslu. Politika podpory kreatívneho priemyslu bola zastrešená dokumentami ako Východiská stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike z mája 2014, ktoré sa pretavili do spomínaného Akčného plánu. Najstarším dokumentom z roku 2011 sú Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike.¹⁰

Slovenská inovačná a energetická agentúra pripravila v roku 2014 štúdiu Možnosti rozvoja kreatívneho priemyslu na Slovensku, kde sa zásadnejšie venuje aj ekonomickým výstupom kreatívnych odvetví. Otáznou zostáva relevantnosť týchto meraní. Slovenská republika doteraz nedisponovala satelitným účtom kreatívneho priemyslu¹¹, a tak každá inštitúcia – či už vládna alebo vedecká, pristupovala k meraniam rozdielnou metodikou.

⁸ GRANT, WOOD. (2004): Blockbusters and Trade Wars: Popular Culture in a Globalised World, s. 55.

⁹ JERMYN, (2001):The Arts and Social Exclusion s. 13.

¹⁰ EURACTIV (2016): Kreatívny priemysel v Európe a na Slovensku. <https://euractiv.sk/section/veda-a-inovacie/linksdossier/kreativny-priemysel-v-europe-na-slovensku/>

¹¹ Ministerstvo kultúry definuje satelitný účet ako podsystém národných účtov krajiny, ktorý sa buduje za špecifickú oblasť ekonomiky (klúčové odvetvia, v tomto prípade celý kreatívny priemysel) s cieľom zobraziť túto oblasť ekonomiky v podrobnych klasifikáciach a členeniach, ktoré zvyčajne neumožňuje centrálny rámec

Súčasne sú aktuálne dve väčšie iniciatívy týkajúce sa kreatívneho priemyslu. Jednou je spomínaná výzva z IROP, ktorá je momentálne vyhlásená a ktorej oprávnení žiadatelia sú kraje. Cieľom výzvy je vybudovať v jednotlivých krajoch kreatívne centrá, a teda rozvíjať kreatívny priemysel na regionálnej úrovni. Výzva sa zdržala dva roky, jej vyhláseniu predchádzalo množstvo rokovania so samosprávnymi krajmi, no napriek snahе prispôsobiť podmienky finálne verzie neodzrkadľuje reálne ekonomicke možnosti krajov ako aj primárnu podstatu podpory kreatívneho priemyslu.

Druhým problémom je otázka satelitného účtu. Ten bol aktuálne predstavený v pracovnej verzii, no odbornou verejnoscou bol podrobenný kritike, a to najmä pre svoju neaktuálnosť pre tak dynamické odvetvia, akým je napríklad herný priemysel. Satelitný účet by mal pritom vychádzať z metodiky ESSNet Culture, tak, ako to bolo stanovené v Akčnom pláne.¹² Hlavnými problémami politiky na podporu kreatívneho priemyslu na Slovensku sú teda:

- nedostatočne zvládnuté mapovanie sektorov
- do dnešnej doby neexistencia satelitného účtu, vďaka ktorému je možné sledovať kontinuálny vývoj v jednotlivých odvetviach kreatívneho priemyslu
 - absencia koordinácie vládnych inštitúcií
 - absencia kvalitného rokovania s odbornou verejnoscou¹³
 - spolupráca so súkromnými organizáciami
 - neefektívnosť čerpania finančných prostriedkov vyplývajúca zo zlého nastavenia podmienok (centralizovaná aj decentralizovaná podpora v rámci IROP p.o. 3)

Záver

V predkladanom príspevku sme hodnotili problematiku kultúrnej politiky a politiky na podporu kreatívnych odvetví. Korene týchto politík nachádzame už v období Francúzskej revolúcie a neskôr predovšetkým v Spojenom kráľovstve, ktoré sa stalo akýmsi lídom v tejto oblasti. Dnes už nejaká forma politiky kreatívneho priemyslu existuje nielen na pôde Európskej únie, ale i v USA, Austrálii, Ázii. Hoci problematika kreatívneho priemyslu zažíva v posledných rokoch renesanciu záujmu, treba myslieť na to, že nejde o žiadne nové priemyselné odvetvie, ktoré sa zrazu objavilo odnikial, skôr došlo k jeho transformácii a novému pomenovaniu. Na druhej strane je dôležité vnímať viaceré prínosy kreatívnych odvetví v kontexte kvalitatívneho rastu hospodársky vyspelých krajín. Viaceré štúdie venujúce sa potenciálu kreatívneho priemyslu potvrdzujú ekonomický význam (EY štúdia pre EÚ), a najmä spoločenský-význam kreatívnych odvetví, preto je dôležité vytvárať vhodné podmienky na ich rozvoj a na ochranu kreatívneho potenciálu ako aj kultúrneho dedičstva krajiny. Slovensko nepatrí medzi líderské krajiny v tvorbe politiky na podporu kreatívneho priemyslu. Je skôr nasledovníkom, avšak nestíha dynamicky reagovať na veľmi rýchlo sa meniace trendy v jednotlivých odvetviach kreatívneho priemyslu. To je čiastočne spôsobené absenciou mapovania kreatívnych odvetví a mapovania skutočných potrieb aktérov kreatívneho priemyslu. Preto bude zaujímavé sledovať, ako samotnej podpore pomôže zavedenie nového satelitného účtu kreatívneho priemyslu do praxe.

systému národných účtov. Satelitný účet umožňuje ľahšiu orientáciu, metodickú jednotnosť pri vyhodnocovaní údajov, navýše údaje za odvetvia nie je potrebné vyhľadávať samostatne.

¹² Ministerstvo kultúry (2015): AKČNÝ PLÁN realizácie Stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike.

¹³ Aktuálne uskutočňuje Ministerstvo kultúry rokovania v rámci pracovnej skupiny CREDI3, kde pozýva odborníkov z jednotlivých sektorov, vládnych inštitúcií aj zo vzdelávacích inštitúcií (univerzít), rokovania sa však zúčastňuje vždy iná zostava ľudí a zatiaľ jediným výstupom sú zápisnice.

Použitá literatúra:

1. BENNETT. (1995): *The Birth of the Museum: History, Theory, Policy*. London. Routledge, 1995.
2. BILTON,C., LEARY, R. (2002): What managers can do for Creativity? In: *International Journal of Cultural Policy*, 8(2), s. 50, 2002.
3. EURACTIV (2016): *Kreatívny priemysel v Európe a na Slovensku*. [online]. [Citované 21.10.2019] Dostupné na internete <https://euractiv.sk/section/veda-a-inovacie/linksdossier/kreativny-priemysel-v-europe-na-slovensku/>.
4. FLEW, T. (2012): *The Creative Industries. Culture and Policy*, London, Sage. s. 98-160, 2012.
5. GRANT, P., WOOD. C. (2004): *Blockbusters and Trade Wars: Popular Culture in a Globalised World*, Vancouver s. 55, 2004.
6. JERMYN, (2001): *The Arts and Social Exclusion*, London, s.13, 2001.
7. KEA (2006): *The Economy of Culture in Europe*.
8. PRATT, A. (2004): *Mapping the Cultural Industries: Regionalization – the Example of South East England* In D. Power and J. Scott (eds.) *Cultural Industries and the Production of Culture*, s.19, 2004.

Kontakt:

Ing. Kristína Baculáková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

KOMPARATÍVNA ANALÝZA EKONOMICKÉHO A POLITICKÉHO VÝVOJA ŠTÁTOV STREDNEJ ÁZIE PO ZÍSKANÍ NEZÁVISLOSTI

COMPARATIVE ANALYSIS OF ECONOMIC AND POLITICAL DEVELOPMENT OF CENTRAL ASIA STATES AFTER OBTAINING INDEPENDENCE

Andrianna Baleha

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: andrianna.baleha@euba.sk

Abstrakt: Napriek príslušnosti do jedného geopolitického regiónu, štáty Strednej Ázie po rozpade Sovietskeho zväzu si zvolili svoj smer ekonomickeho a politického vývoja. Náležitosť prírodných zdrojov, ľudský kapitál, veľkosť zahraničných investícií, politická vôle vládnucej elity štátov a iné faktory ovplyvnili a v značnej miere rozhodli o ekonomickej a politickej situácii v stredoázijských štátach. Hlavným cieľom článku bude uskutočniť komparatívnu analýzu vývoja štátov Strednej Ázie po zmenených podmienkach rozvíjajúceho sa politického a ekonomickeho prostredia za posledné tri dekády a definovať možné ďalšie cesty ich politického a ekonomickeho vývoja.

Kľúčové slová: Stredná Ázia, prírodné zdroje, politický vývoj, ekonomický vývoj

JEL: F15, F63, O57

Abstract: Despite belonging to one geopolitical region, after the collapse of the Soviet Union, Central Asian states chose their direction of economic and political development. The availability of natural resources, human capital, the size of foreign investment, the political will of the ruling elite of states and other factors have influenced and largely decided on the economic and political situation in the Central Asian states. The main aim of the article will be to make a comparative analysis of the development of Central Asian states after the changed conditions of the evolving political and economic environment in the last three decades and to define possible further ways of their political and economic development.

Key words: Central Asia, natural resources, political development, economic development

JEL: F15, F63, O57

Úvod

V decembri 1991 ukončil svoju existenciu federatívny socialistický zväzový štát — Sovietsky zväz. Na jeho obrovskom teritóriu sa vytvorili nové nezávislé štáty, ktoré vstúpili na svetovú scénu, ako subjekty medzinárodného práva. Dané republiky si zvolili svoj vektor ekonomickej transformácie, vnútornej politiky, začali uplatňovať samostatnú zahraničnú politiku a tvorí nové spôsoby spolupráce s bývalými štátmi ZSSR a inými účastníkmi medzinárodných vzťahov. Turbulentné transformácie v danom „prechodnom“ období prežívali aj štáty Strednej Ázie — Kazachstan, Uzbekistan, Tadžikistan, Kirgizsko a Turkmenisko.

Ekonomické a politické podmienky vývoja daných republík boli a ostávajú aj naďalej veľmi podmienené ich geografickou polohou — medzi Európu a Áziu, kde prebieha silné vzájomné ovplyvnenie rôznych kultúr a civilizácií. Blízkosť daného regiónu k Afganistanu

a rozsiahly prístup k Kaspickému moru prispieva k prudkému rastu dôležitosti a role štátov Strednej Ázie v medzinárodných vzťahoch, ale súčasne tvorí veľké výzvy v sfére bezpečnosti.

Druhým významným faktorom, ktorý má obrovský vplyv na vývoj regiónu je jeho veľký potenciál prírodných zdrojov, najmä ropy, zemného plynu a čierneho uhlia. Útroby zeme všetkých stredoázijských republík sú skladiškami mnohých minerálnych látok a mnohé z nich patria k strategicky dôležitým, ako napríklad: uránová ruda, hliník, železná ruda, zlato a iné drahokamy a polodrahokamy.

Tretím a jedným z najdôležitejších faktorov, ktorý ovplyvňuje vývoj Strednej Ázie a zároveň zaujatost' jej medzinárodných partnerov je ľudský kapitál. Daný región na rozdiel od západného sveta má významný demografický potenciál. Na pozadí búnneho rastu počtu obyvateľstva niektoré stredoázijské štaty (Uzbekistan, Kirgizsko, Tadžikistan) sa stretávajú s problémom prebytku ľudského kapitálu a zároveň s ich nízkou životnou úrovňou. Táto vrstva obyvateľstva daných štátov tvorí veľký potenciál pracovných migrantov, ktoré využíva najmä Rusko, Nemecko, Spojené arabské emiráty, Turecko a Južná Kórea.¹

Od momentu nadobudnutia nezávislosti v 90. rokoch 20. storočia štáty Strednej Ázie začali upútavat' pozornosť mnohých svetových politických aktérov. O svojich záujmoch v danom regióne sa mnohokrát vyjadrovali také štaty, ako Rusko, USA, štáty Európskej únie, Turecko, Irán, Čína, India a Pakistan, štáty Blízkeho východu, Japonsko a Južná Kórea. V dôsledku toho v Strednej Ázii vypukla „nová veľká vojna“ – boj o politický a ekonomický vplyv, presadenie svojich politických a ekonomických záujmov rôznych svetových lídrov.

Hlavným cieľom daného vedeckého článku bude uskutočniť komparatívnu analýzu vývoja štátov Strednej Ázie po zmenených podmienkach rozvíjajúceho sa politického a ekonomickeho prostredia za posledné tri dekády a definovať možné ďalšie cesty ich politického a ekonomickeho vývoja. Kladieme si otázku: môžeme Strednú Áziu analyzovať, ako jednotný región alebo je vhodnejšie sa venovať každému štátu jednotlivu a nezávisle? Taktiež v danom výskume by sme chceli určiť hlavné odlišnosti vývoja stredoázijských republík a definovať príčiny ich vzniku, analyzovať aktuálny a potenciálny vplyv svetových lídrov na politiku a ekonomiku daných štátov, ktoré výhody a riziká to prináša, vyhodnotiť či môže dôjsť v dôsledku aktivít a súperenia svetových mocností v danom regióne k konfliktu alebo naopak kooperácií.

Pre naplnenie stanovených cieľov sme použili metódu porovnania (komparácie) HDP stredoázijských štátov, tendenciu vývoja ich exportu a importu. Analýza a syntéza bola použitá v tretej časti článku pri výskume vplyvu svetových lídrov na daný región.

Analýza posledných výskumov a publikácií

Výskumom regiónu Strednej Ázie sa zaoberajú mnohí teoretici z oblasti politológie, ekonómie, medzinárodných vzťahov, rôzne medzinárodné organizácie a analytické centrá. V našom odbornom článku sme sa opierali na publikácie odborníkov Moskovského štátneho inštitútu medzinárodných vzťahov (MGIMO), prezidenta Inštitútu strategického hodnotenia a analýzy Gusejnova Vagifa Aliovsatoviča, Azamata Nurseitova hlavného experta ekonomickeho výskumu Inštitútu svetovej ekonomiky a politiky v meste Nur-Sultan (Kazachstan), na vedeckú publikáciu Ekonomickej a sociálnej komisii Organizácie spojených národov pre Áziu a Pacifik (UNESCAP). Taktiež v našom výskume sme brali do úvahy publikácie vydané českým profesorom a odborníkom na Rusko a Strednú Áziu – Slavomírom Horákom.

Oficiálne stanoviská predstaviteľov vlády stredoázijských štátov sme čerpali na internetových stránkach rôznych vládnych inštitúcií a orgánov vlády. Štatistické údaje, ktoré

¹ IOM UN MIGRATION. *Uzbekistan*. [cit. 2019-4-26]. Dostupné na internete: <<https://www.iom.int/countries/uzbekistan>>

sme použili v danom výskume, boli získané z oficiálnych štatistických zdrojov Medzinárodnej organizácie pre migráciu, Svetovej banky a UNESCO.

1 Príčiny regionalizácie a deregionalizácie Strednej Ázie

V súčasnom geopoliticom ponímaní Stredná Ázia je región ku ktorému patrí päť postsovietskych republík: Kirgizsko, Uzbekistan, Turkménsko, Tadžikistan a Kazachstan. Danú definíciu regiónu uvádza medzinárodná organizácia UNESCO², Svetová banka³, OSN⁴ a iné medzinárodné organizácie a inštitúcie. V tomto článku tiež budeme rozumieť pod pojmom Stredná Ázia — región, ktorý je ohraničený Kaspickým morom na západe, hranicou s Čínou na východe, zo severu hranicou s Ruskom, na juhu hranicami s Iránom a Afganistanom a región, ktorý zahŕňa päť suverénnych republík.

Stredná Ázia je v značnej miere diverzifikovaná a mnoho odborníkov danej tematiky diskutuje o možnosti hovoriť o danom regióne, ako o celostnej jednotke v súčasnom globalizovanom svete.

Plány počas prvých rokov nezávislosti štátov po rozpade Sovietskeho zväzu o vytvorení spoločného trhu a novej ekonomickej politiky sa nenačlenili: Tadžikistan prežíval dlhodobú občiansku vojnu v 1992 — 1997, Turkménsko si vybralo pozíciu neutrality, v Uzbekistane sa začala protekcionistická až izolačná politika, v Kirgizsku sa uskutočnili dve vlny revolúcie a Kazachstan si zvolil cestu aktívnej globalizácie do svetového systému, najmä euroázijského.⁵

Budovanie nacionálnej identity spolu s nevyriešenými pohraničnými spormi, vodnou a energetickou vzájomnou závislosťou a rôznou politikou ich využívania, iba zvyšovali negatívnu dynamiku rozvoja vzťahov medzi štátmi Strednej Ázie, čo viedlo k deregionalizácii. Štáty sa snažili odpútať od 70. ročnej sovietskej minulosti a obnoviť vlastné prejavy národnosti stimulovaním používania miestnych jazykov a prechodom z azbuky na latinku.

Napriek vyššie uvedeným skutočnostiam môžeme konštatovať, že súčasne v regióne sú výrazne impulzy, ktoré hovoria o integrácii v Strednej Ázii.

1) transformujúce sa politické vedenie štátov

Reč prezidenta Uzbekistanu Šavkata Mirzijeva na 72. zasadnutí Valného zhromaždenia OSN 19. septembra 2017 v New Yorku potvrzuje, že hlavným bodom zahraničnej politiky štátu je „*Aby región sa stal zónou stability, trvalého rozvoja a pokojného spolužitia*“.⁶ Danú rétoriku podporuje aj vedenie Kazachstanu, čo v budúcnosti môže znamenať naštartovanie procesu regionalizácie.

² UNESCO. *UNESCO in Central Asia*. [cit. 2019-5-2]. Dostupné na internete: <[³ The World Bank. *World Bank in Central Asia*. \[cit. 2019-5-2\]. Dostupné na internete: <<http://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/central-asia>>](https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p:usmarcdef_0000148165&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadW atermarkedAttachment/attach_import_1f51b293-52ab-4915-8f33-8345d5a5ccbe%3F_%3D148165engo.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000148165/PDF/148165engo.pdf#%5B%7B%22num%22%3A 57%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C-367%2C844%2C0%5D></p></div><div data-bbox=)

⁴ United Nations Department of Economic and Social Affairs. *Classification and definition of regions*. [cit. 2019-5-3]. Dostupné na internete: <<https://esa.un.org/MigFlows/Definition%20of%20regions.pdf>>

⁵ Kenžajeva, M.: *Počemu Central'naja Azija – celostnij region?* [cit. 2019-5-4]. Dostupné na internete: <https://caa-network.org/archives/15482#_ftn2>

⁶ MINISTERSTVO INOSTRANNICH DEL RESPUBLIKI UZBEKISTAN. Prezident respubliky Uzbekistan Šavkat Mirzijev 19. septembra 2017 goda vistupil na 72-j sessiji General'noj assambleji Organizacii objedinennich nacij. [cit. 2019-5-15]. Dostupné na internete: <<https://mfa.uz/ru/press/news/2017/09/12480/>>

2) vzájomná závislosť energetických a vodných systémov

Päť republík — Kazachstan, Uzbekistan, Tadžikistan, Turkmenisko a Kirgizsko sú spojené sieťou riek, kanálov, zavodňovacích priekop a elektrickými sietami. Dané zdroje sú veľmi dôležité pre ekonomiky štátov a blahobyt občanov, hlavne v ich vidieckych oblastiach. Poľnohospodárstvo a živočíšny priemysel zohráva významnú úlohu v ekonomike štátov, nakoľko štáty sa orientujú na pestovanie technických kultúr (najmä bavlny a obilní) a dobytku (hlavne oviec). Individuálny prístup bez vzájomnej spolupráce v danej sfére by bol oslabujúcim faktorom v rozvoji ekonomík stredoázijských štátov.

3) etnické zloženie štátov

Vo všetkých stredoázijských štátoch sa nachádzajú diaspóry rôznych regionálnych etnických skupín a všetky štaty sa deklarujú, ako multietnické spoločnosti. Predovšetkým uzbecká diaspóra, ktorá je predstavená vo všetkých stredoázijských republikách a tvorí okolo 14 % obyvateľstva v Tadžikistane a Kirgizsku, a okolo 5 % v Kazachstane a TurkmenSKU. V Ruskej federácii stredoázijské obyvateľstvo predstavuje spoločnú diaspóru ekonomických migrantov.

4) bezpečnostná situácia v regióne

Hlavné riziká, ktorým čelia stredoázijské štáty spoločne v rámci regiónu sú — destabilizácia zo strany Afganistanu a tranzit drogových látok⁷, náboženský extrémizmus. Bývalý prezident Kazachstanu Nursultan Nazarbajev 15. marca 2018 na stretnutí hláv štátov Strednej Ázie uviedol, že: „Ak špeciálne služby našich štátov budú úzko spolupracovať, budeme vedieť všetko o teroristoch, obchodovaní s drogami, náboženských islamistoch a tak ďalej. Všetko sa dá zastaviť.“⁸

Na základe uvedených faktorov, môžeme hovoriť o Strednej Ázii, ako o jednotnom regióne, v ktorom spolupráca a kooperácia štátov je prospěšným činiteľom v rozvoji ich politickej stability a ekonomickeho rozvoja.

2 Krátká charakteristika ekonomickej situácie v regióne

Počet obyvateľstva Strednej Ázie tvorí 72,85 miliónov⁹ s celkovým HDP 265,2 miliárd dolárov. Lídrom podľa počtu obyvateľstva je Uzbekistan, v ktorom žije 45 % ľudí z celého regiónu (32,81 miliónov)¹⁰ a druhým lídrom podľa objemu ekonomiky je Kazachstan – produkuje 60 % regionálneho HDP.

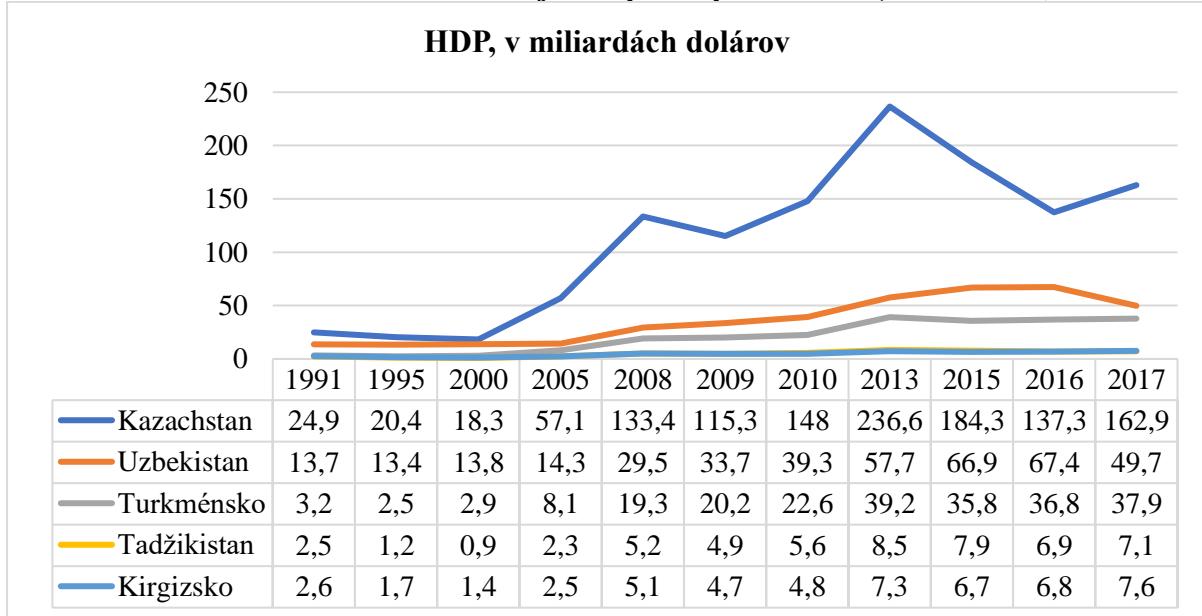
⁷ Azatbek, T. - Panzabekova, A. - Bekenova, L. - Yegizbayeva, Zh.: The share of drug trafficking in Kazakhstan's GDP: methods for evaluation. [cit. 2019-4-27]. Dostupné na internete: <http://soskin.info/userfilesfile/Economics-Annals-pdf/DOI/ea-V166-06.pdf>. s.33

⁸ Gorbunova, A.: Nazarbajev: Uzbekistan za god razmorozil mnogije problemi poslednih 20 let. [cit. 2019-4-27]. Dostupné na internete: <https://forbes.kz/finances/integration/nazarbaev_uzbekistan_za_god Razmorozil_mnogie_problemyi_poslednih_20_let/>

⁹ World Population Review. Total Population by Country 2019. [cit. 2019-4-27]. Dostupné na internete: <<http://worldpopulationreview.com/countries/>>

¹⁰ World Population Review. Uzbekistan Population 2019. [cit. 2019-4-27]. Dostupné na internete: <<http://worldpopulationreview.com/countries/uzbekistan-population/>>

Graf 1: HDP štátov Strednej Ázie po rozpade ZSSR (1991 – 2017)

Prameň: The World Bank Group: *GDP (current US\$)*. [cit. 2019-5-9]. Dostupné na internete: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KZ>>

Napriek tomu, že Kazachstan je najväčšou ekonomikou stredoázijského regiónu a jeho HDP v roku 2017 predstavuje hodnotu cca 163 miliárd dolárov, môžeme vidieť na grafe č. 1 klesajúcu tendenciu jeho rozvoja od roku 2013. Je to spojené s poklesom hodnoty národnej meny — tenge, trvalému poklesu svetových cien na ropu a nízkeho vnútorného dopytu. Pri ostatných ekonomikách môžeme pozorovať stabilný vývoj daného ukazovateľa.

Ekonomika štátov Strednej Ázie, hlavne Kazachstanu, Uzbekistanu a Turkménska, je založená predovšetkým na ťažbe a exporte prírodných zdrojov. Podľa údajov Svetovej energetickej rady celkový objem zásob ropy v štátoch Strednej Ázie dosahuje približne 4 101 miliónov ton¹¹ a celkový objem zásob plynu – 17 529 miliónov ton m³¹², ktorý predstavuje 7,2 % svetových zásob ropy a 7 % zemného plynu. Región je na 10. mieste vo svete podľa ťažby uhlia (24 830 miliónov ton¹³) a podľa výroby elektrickej energie na 19. mieste. V danom regióne sú veľké zásoby rudy čiernych, farebných a drahých kovov, podľa ťažby zlata (Uzbekistan – 92,5 ton, Kazachstan – 68,4 ton, Kirgizsko – 22,1 ton) Stredná Ázia je na 9. mieste.¹⁴

¹¹ The World Energy Council. *Energy resources-South and Central Asia-Oil*. [cit. 2019-5-1]. Dostupné na internete: <<https://www.worldenergy.org/data/resources/region/south-central-asia/oil/>>

¹² The World Energy Council. *Energy resources-South and Central Asia-Gas*. [cit. 2019-5-1]. Dostupné na internete: <<https://www.worldenergy.org/data/resources/region/south-central-asia/gas/>>

¹³ UNITED NATIONS ESCAP. *Energy and Development in Central Asia*. [cit. 2019-5-2]. Dostupné na internete: <https://www.unescap.org/sites/default/files/Central%20Asia%20Statistical%20Perspective%202018_WEB.pdf>

¹⁴ World Gold Council. *Gold mine production*. [cit. 2019-5-2]. Dostupné na internete: <<https://www.gold.org/goldhub/data/historical-mine-production>>

Graf 2: Export tovarov a služieb štátov Strednej Ázie (1992 – 2017)

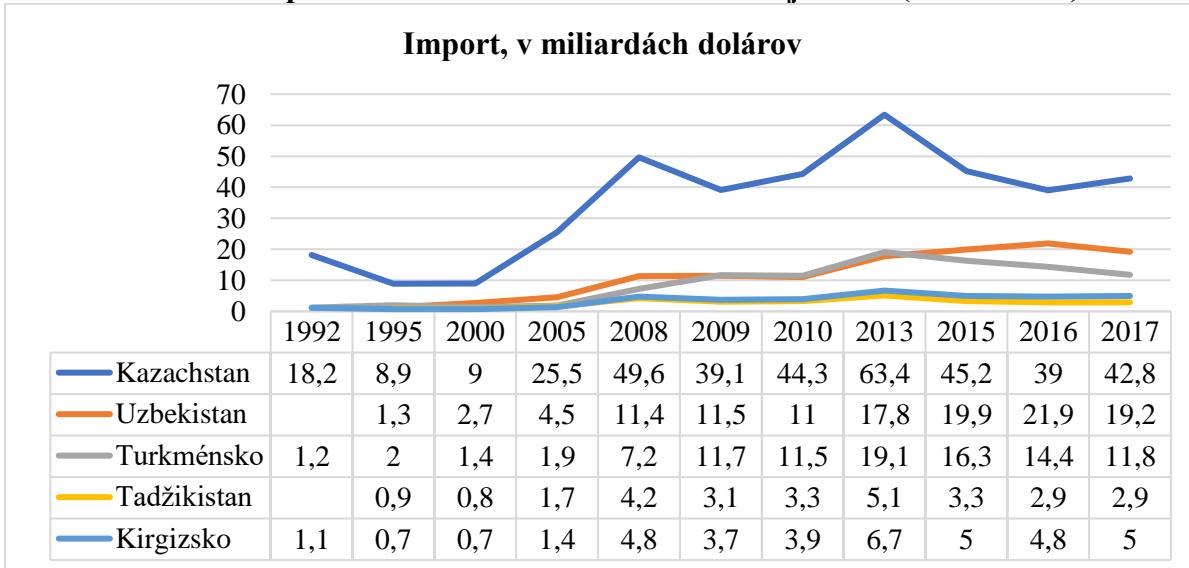

Prameň: The World Bank Group: *Exports of goods and services (current US\$)*. [cit. 2019-5-9]. Dostupné na internete: <<https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=KZ>>

Graf č. 2 nám znázorňuje tendenciu vývoja vývozu hlavných exportných tovarov štátov Strednej Ázie: ropy, plynu, mede, zlata, iných nerastných surovín a nespracovanej bavlny. Môžeme konštatovať, že celková tendencia exportu stredoázijských štátov do roku 2013 mala rastúcu dynamiku. Výrazný pokles sa stal v Kazachstane a Turkménsku v danom roku v dôsledku aktívneho poklesu globálnych komoditných kotácií hlavne na trhu ropy a poklesu objemu ťažby danej komodity.¹⁵ Taktiež daná situácia súvisela s ekonomickým poklesom v hlavných partneroch regiónu – Číne a Rusku.

¹⁵ Cena na ropu značky Brent bola v roku 2013 – 115 dolárov za barel, 2015 – 66 dolárov, 2016 – 56 dolárov, 2017 – 66 dolárov.

Graf 3: Import tovarov a služieb štátov Strednej Ázie v (1992 – 2017)

Prameň: The World Bank Group: *Imports of goods and services (current US\$)*. [cit. 2019-5-9]. Dostupné na internete: <<https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=KZ>>

Tendencia importu štátov Strednej Ázie od ich nezávislosti má tiež rastúcu dynamiku do roku 2013, po ktorom nastáva jej viac alebo menej výrazný pokles (okrem Uzbekistanu). Rast importu v 2008 je spojený so zvýšením kúpschopnosti štátov v dôsledku exportných príjmov z rekordných cien na ropu. Pri tom v 2009 kvôli slabej ekonomike súvisiacej s krízou, import začal klesať. Nový rast v 2010 bol spôsobený opäťovným nárastom cien na ropu, vďaka čomu sa zväčsili exportné príjmy a kúpschopnosť obyvateľstva štátov. Na výrazný pokles importu v 2013 mali vplyv ekonomicke následky devalvácie nacionálnej meny, slabý investičný a spotrebiteľský dopyt vnútri štátov.¹⁶

Hlavnými exportnými partnermi stredoázijských štátov sú Talianko, Čína, Holandsko, Rusko, Švajčiarsko a Turecko. Taktiež môžeme pozorovať vnútroregionálny export. Výraznú čiastku svojich tovarov exportujú Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizsko do Kazachstanu.

Geografická štruktúra importu stredoázijských štátov má podobnú formu. Štáty importujú prevažne z Číny, Ruska, Nemecka, Talianka, Turecka, USA a Južnej Kórei. Taktiež Kazachstan je hlavným partnerom nie len v exporte, ale aj v importe pre Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizsko. Najväčšími importnými položkami sú rafinovaná ropa, lieky, automobily a ich súčiastky, elektrické zariadenia, narezané drevo, pšenica a iné.

3 Vplyv svetových lídrov na Strednú Áziu

Stredná Ázia predstavuje pre svetových ekonomických a politických lídrov nie len región bohatý na nerastné suroviny, ale aj dôležitý strategický tranzitný bod ich prepravy. Vypracovaný koncept „novej hodvábnej cesty“ z Európy cez Blízky východ a Strednú Áziu do Číny, ktorá súčasne obchádza Rusko a Irán, vyzdvihol región Strednej Ázie na novú úroveň.

USA, EÚ, Rusko a Čína sú hlavnými aktérmi, ktoré chcú presadiť svoje geopolitické a ekonomicke záujmy v danom regióne a zamedziť vplyv iných stredoázijských partnerov.

¹⁶ Nurseitov, A.: *Vnešnaja torgovla Kazachstana: meždu stranami jevroazijskoho ekonomičeskoho sojuza i tretjimi stranami*. [cit. 2019-5-14]. Dostupné na internete: <<https://yvision.kz/post/520057>>

Rusko chce zachovať svoje historické monopolné a strategické postavenie na postsovietskom priestranstve, hlavne v Strednej Ázii a upevniť s ňou politickú a ekonomickú spoluprácu. Dôležitou úlohou pre ruskú vládu je udržať svoj vplyv na energetických trhoch v štátoch SNS, ktorý v poslednom období je značne spochybnený. Plyn Strednej Ázie zohráva významnú rolu v energetickom balanse Ruska a je potrebný pre dodržanie podpísaných dohôd o doručení plynu do štátov EÚ. Zo svojej strany Európska únia je zainteresovaná v plynovom zabezpečení svojich štátov mimo ruského teritória, pre diverzifikáciu dodávok plynu a maximálnej dištancii od ruského vplyvu v energetickej sfére. Daná politika EÚ je podporovaná aj zo strany USA, ktoré tiež sa snažia presadiť svoje záujmy v Strednej Ázii a súčasne eliminovať angažovanosť Ruska v energetických projektoch v danom regióne.

Konkurencia strategických partnerov v Strednej Ázii sa zvýšila presadením Číny v danom regióne. Záujem Číny spočíva nie len v získaní prírodných zdrojoch nerastných surovín a rozsiahlych odbytových kapacítach Strednej Ázie. Čína reflektuje hlavne na ekonomický a finančný vplyv v danom regióne, zámerne obchádzajúc politické otázky. Hlavné investície z čínskej strany sú orientované na vybudovanie rozvetvenej logistickej a energetickej infraštruktúry pre lepšie spojenie so stredoázijskými štátmi a následne aj s Európou. Môžeme konštatovať, že vybudovaný plynovod v rokoch 2007 – 2009, ktorý prechádza cez teritórium Turkmenška, Uzbekistanu, Kazachstanu a Číny ukončil éru ruskej plynovej monopoly v danom regióne.

Turecko je tiež historickým ekonomickým a politickým partnerom štátov Strednej Ázie, ktorý nemôžeme nebrať do úvahy. Snaha o monopol v energetickom priemysle a o kontrole energetických tokov, ktoré smerujú z východu na západ, je viditeľná v podpore ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan. Okrem toho Turecko má veľký záujem o spoluprácu so stredoázijskými štátmi vo vojenskej sfére a v otázkach regionálnej bezpečnosti.

Štáty Strednej Ázie majú rôzne možnosti vývoja svojej politickej a ekonomickej situácie. Môžu sa orientovať na euroázijskú integráciu v rámci Euroázijskej ekonomickej únie, Colnej únie a Organizácii dohody o kolektívnej bezpečnosti pod vedením Ruska. Taktiež Stredná Ázia sa môže pripojiť k mongolskému regiónu s dominantným lídom – Čínu, čo bude znamenať pre stredoázijské štáty spotrebu čínskych tovarov za cenu svojich prírodných zdrojov. Avšak v súčasnosti stredoázijské štáty aplikujú mnohovektorovú zahraničnú politiku s väčším alebo menším úspechom a usilujú sa stáť plnohodnotnými aktérmi svetovej politiky s progresívnym politickým a ekonomickým vývojom.

Záver

Napriek tomu, že región Strednej Ázie sa často krát u verejnosti asociuje s periférnym svetovým regiónom, ktorý má zaostalú ekonomiku a nedemokratickú až totalitnú vládu, nízko kvalifikovaný ľudský kapitál, nerozvinutú infraštruktúru a veľké bezpečnostné rizika, čo samozrejme nie je objektívne a opodstatnené, v reále predstavuje veľký potenciál pre investície, ekonomickú a politickú spoluprácu, kultúrne a vedecké projekty. Dané skutočnosti už sú známe pre svetové veľmoci, ktoré vynakladajú veľké úsilie pre presadzovanie svojich záujmov v danom regióne.

Sme presvedčení o perspektívnosti daného regiónu, ktorý vie poskytnúť svetovému trhu nie len nespracované prírodné zdroje alebo predstavovať iba tranzitný uzol pre ich prepravu, ale aj hotové vysoko technologické konkurencieschopné tovary. Aby dané štáty nepodľahli Holandskej chorobe a nestali sa dlžníkmi svetových finančných inštitúcií a konkrétnych štátov, finančné dlhy ktorých budú znášať mnohé generácie, stredoázijské štáty potrebujú upevniť vnútroregionálnu spoluprácu vo všetkých sférach, diverzifikovať priemysel, vytvoriť lukratívne podmienky pre zahraničné investície a rozvoj pracovného trhu, rázne bojovať proti korupcii, tieňovej ekonomike, kontrabande a iným destabilizačným

faktorom, ktoré by mohli byť prekážkou pre ekonomický vývoj daného regiónu, ako celku a jeho jednotlivé štáty.

Použitá literatúra:

1. AZATBEK, T. - PANZABEKOVA, A. - BEKENOVA, L. - YEGIZBAYEVA, ZH. (2017). The share of drug trafficking in Kazakhstan's GDP: methods for evaluation. [online]. In: *Economics Annals-XXI* 166(7-8). 2017. [Citované 27. 4. 2019]. Dostupné na internete: <http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/DOI/ea-V166-06.pdf>.
2. BISENBAJEV, A. (2011). *Ne vmešte: Rossija i strani Central'noj Azii*. Piter: [s.n.]. 2011. 240 s. ISBN: 978-5-4237-0101-7.
3. DANIEL, W. (2019): Uzbekistan's Top 10 Exports. [online]. In: *Portál Worlds Top Exports*. 28. 4. 2019 [Citované 6. 5. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.worldstopexports.com/uzbekistans-top-10-exports/>.
4. FEDERAĽNOJE MINISTERSTVO INOSTRANNICH DEL GERMANII. (2010): *Germanija i Central'naja Azija*. Berlin. 2010. [Citované 28. 4. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/1496766/0d6dfe436f770728278d88b2ae387c91/zentralasien-rus-data.pdf>.
5. GORBUNOVA, A. (2011): Nazarbaev: Uzbekistan za god razmorožil mnogije problemiposlednich 20 let. [online]. In: *Kazachstan Forbes*. 15. 3. 2018. [Citované 27.4.2019]. Dostupné na internete: https://forbes.kz/finances/integration/nazarbaev_uzbekistan_za_god_rzmorožil_mnogie_problemyi_poslednih_20_let/.
6. GUSEJNOV, V., GONČARENKO, A. (2010): *Energetičeskij potencial regiona*. Moskva. 2010. [Citované 1. 5. 2019]. Dostupné na internete: http://www.isoа.ru/docs/central_asia-book.pdf.
7. HORÁK, S. (2005): *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha: [s.n.]. 2005. 259 s. ISBN 80-246-0906-1.
8. INSTITUT MEŽDUNARODNICH ISLEDOVANIJ. (2018): *Rossija i Central'naja Azija: novije perspektivi*. Moskva. MGIMO-Universitet, 2018. [Citované 1. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://mgimo.ru/upload/2018/02/rossiya-i-tsentralkaya-aziya-novye-perspektivy.pdf>.
9. IOM UN MIGRATION. (2011): Portál Uzbekistan. [online]. [Citované 26. 4. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.iom.int/countries/uzbekistan>.
10. KENŽAJEVA, M. (2019): Počemu Central'naja Azija – celostnij region? In: *Central Asian Analytical Network*. [online]. 7. 3. 2019 [Citované 4. 5. 2019]. Dostupné na internete: https://caa-network.org/archives/15482#_ftn2.
11. KOČEDYKOV, I. (2012): Sovremennaja Central'naja Azija i jeje perspektivi. [online]. In: *Centr strategičeskikh ocenok i prognozov*. 16. 11. 2012 [Citované 10. 5. 2019]. Dostupné na internete: <http://csef.ru/ru/politika-i-geopolitika/326/sovremennaya-czentalnaya-aziya-i-ee-perspektivy-3792>.
12. MAVLANOVA, D. (2011): *Socialno-ekonomičeskaja transformacija stran Central'noj Aziji*. Moskva. MGIMO MID Rossiji. 2011. [Citované 28. 4. 2019]. Dostupné na internete: <https://mirec.mgimo.ru/2011-02/socialno-ekonomiceskaya-transformaciya-stran-centralnoj-azii>.
13. MINISTERSTVO INOSTRANNICH DEL RESPUBLIKI UZBEKISTAN. (2017): Prezident respybliky Uzbekistan Šavkat Mirzijejev 19 sentabra 2017 goda vistupil na 72-j sessiji General'noj assambleji Organizacii objedinennich nacij. [online]. In: *Portál Novosti i sobitija*. 20. 9. 2017 [Citované 15. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://mfa.uz/ru/press/news/2017/09/12480/>.

14. NURSEITOV, A. (2015): Vnešnaja torgovla Kazachstana: meždu stranami jevroazijskoho ekonomičeskoho sojuza i tretjimi stranami. [online]. In: *Vision*. 7. 9. 2015. [Citované 14. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://yvision.kz/post/520057>
15. The Observatory of Economic Complexity. [s.a.]. Uzbekistan. [online]. In: *Portál Countries*. [Citované 6. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/uzb/>.
16. The World Bank. [s.a.]. World Bank in Central Asia. [online]. In: *Portál Europe and Central Asia*. [Citované 2. 5. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/central-asia>.
17. UNESCO. [s.a.]. Portál UNESCO in Central Asia. [online]. [Citované 2. 5. 2019]. Dostupné na internete: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p:usmarcdef_0000148165&file=/
18. United Nations Department of Economic and Social Affairs. [s.a.]. Portál Classification and definition of regions. [online]. [Citované 3. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://esa.un.org/MigFlows/Definition%20of%20regions.pdf>.
19. UNITED NATIONS ESCAP. [s.a.]. Energy and Development in Central Asia. [online]. [Citované 2. 5. 2019]. Dostupné na internete: https://www.unescap.org/sites/default/files/Central%20Asia%20Statistical%20Perspective%202018_WEB.pdf.
20. World Population Review. (2019): Total Population by Country 2019. [online]. [Citované 27. 4. 2019]. Dostupné na internete: <http://worldpopulationreview.com/countries/>
21. The World Bank Group. [s.a.]. Portál GDP (current US\$). [online]. [Citované 9. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KZ>.
22. World Gold Council. (2019): Gold mine production. In: *Portál Goldhub*. [online]. 4. 4. 2019 [Citované 2. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.gold.org/goldhub/data/historical-mine-production>.
23. World Integrated Trade Solution. [s.a.]. Kazakhstan Exports, Tariff By Country 2017. In:
24. *Portál Partner*. [online]. [Citované 6. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/KAZ/Year/2017/TradeFlow/Export>.

Kontakt:

Ing. Andrianna Baleha

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: andrianna.baleha@euba.sk

ASSESSMENT OF THE EFFECT OF PRODUCTIVITY OF ECO-ECONOMIC AND FINANCIAL RESOURCES ON THE EFFICIENCY OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Sailau Bayzakov^a — Mafura Uandykova^b

^a Economic Research Institute, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail: baizakov37@mail.ru

^b Department of Technology and Ecology, Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: umk63@mail.ru

Abstract: This article considers the issues of eco-economic, financial productivity of the economy and the ways of its use in assessing the innovative development multipliers. Our assumption is that the national economy seems to be three-staged, structures are equal and innovative development is only achievable and will take the necessary development pace when all three of these directions will be productive. In this regard, the methodology of the model of the economic development assessment of the country and its regions has been considered on the basis of the intersectoral balance model and the principle of reversibility, the tools of the managerial economy — resource productivity and corresponding multipliers. Such assessment and such tool are most important for countries with commodity economies with due account for the resulting imbalances and structural heterogeneity between economic sectors.

Keywords: Innovative development, intersectoral balance, financial productivity, economy, modeling, management, regional development, multiplier

JEL: C02, C65, E17, E20, G00, G30, R50

Introduction

Nowadays, an important direction of ensuring innovative development and the related task of implementing sustainable economic transformations is the improvement of management tools, development, introduction of new approaches and management criteria to achieve the required innovation-driven growth rate of the country's economy. At the same time, the main prerequisite is the existence of a problem in the approaches used by international organizations in considering the development of world economies and, therefore, the need to develop an alternative tool for GDP comparability for developing countries (the tool is substantiated and proposed in the work).

Undoubtedly, the innovative development of the country and its regions is becoming a decisive factor in the country's global competitiveness in the coming decades. The innovative development is a major factor in increasing the productive labor forces and improving the well-being of the population, and therefore, a factor in solving global economic and social problems. At the same time, it is important to realize that there is a need for a coordinated, consistent, "nation-wide" approach to innovations, which should be developed in three main groups of directions (Nazarbayev, 2009).

The first group of these directions is technical-technological, the second group is monetary-financial and the third group is socio-political. In this concept, the main thing is that today technical-technological innovations are not decisive and not sufficient for the prosperity of the country and the world.

In the context of globalization of the world economy, monetary-financial and socio-political groups of innovations become significant, but their development lags noticeably behind the group of technical-technological innovations. At the same time, monetary-financial productivity of the socio-political development, without innovations for almost half a century, "is crumbling and falling apart in a global crisis" (Nazarbayev, 2009).

Innovative development is considered in this article as economic growth through innovations¹ implemented in three equal economic structures of the country: technical-technological innovations *in the real sector*, monetary-financial innovations *in the financial sector* and socio-political innovations *in the managerial sector* of the national economy of any country across the world.

1 Literature review

Studies by many foreign and domestic scientists are dedicated to addressing the issues of management of innovation development in general and of the regions in particular. Thus, the works of Van Dein, J. Bernal, B. Lundvall, G. Mensch, M. Kalecki, B. Twiss, S. Metcalf, R. Nelson, C. Freeman, A. Kleinknecht, J. Clark, L. Sute, Yu. P. Adler, G.G. Azgaldov, A. Anchishkin, K.A. Bagrinovskiy, L.A. Baev, M.A. Bendikov, V. S. Vikulov, S. Yu. Glazyev, O. Golichenko, G.Ya. Goldstein, V.I. Gunina, A. Dynkin, V. Ivanov, N. Ivanova, B.S. Kuznets, Yu. Yakovets should be mentioned. The scientists' works addressed the following issues: the relationship between scientific, technical and social innovations at all stages of the evolution of society (Bernal, 1956); technological innovations were divided into basic, improving and pseudo-innovations²; the problems of long-wave oscillations in the economy have been studied³; the concept of "epochal innovations" was introduced, science was defined as a new source of growth, the state's role in stimulating growth and structural changes, the relationship of technological innovations with innovations in other spheres of society (Kuznets, S., 2003)⁴; innovations are defined as a process, in which an invention or a scientific idea acquires the economic content, as well as factors determining the success of innovations: market orientation, compliance with the goals of a corporation, assessment methods, effective project management, creativity, innovation environment, innovation features have been characterized at different stages of life industry cycle, methods of assessing the effectiveness of innovative projects⁵ (Twiss, 1989); the

¹ UANDYKOVA, M. K.: Finansovaya produktivnost' modeli mezhotraslevogo balansa eeis pol'zovanie v formirovanii program innovatsionnogo razvitiya [Financial productivity of the model of intersectoral balance and its use in the formation of innovative development programs]. Ekonomika i upravlenie: problemy, resheniya [Economics and Management: Problems, Solutions], 2019, vol. 4, no. 2, pp. 130-134.

² MENSCH, G.: Stalemate in Technology: Innovations Overcome the Depression [Text] / G. Mensch. – Cambridge: Ballinger Pub. Co., 1979.

MENSCH, G.: If This Long Wave Steeps-Up and Breaks: What Then? // Kondratieff Waves, Warfare and World Security. Ed. by T.C. Devezas. Amsterdam, 2005.

MENSCH, G.: Fundamentals of Organizational Design. Moscow., 2002.

³ KLEINKNECT, Al.: Innovation Patterns in Crisis and Prosperity: Shumpeter's long cycle reconsiders [Text] / Al. Kleinknect – Hong Kong, 1987.

Innovative Management: Tutorial / Edited by Doctor of Economy, Professor V.L. Belousov et al. Moscow: State Institution "Republican Research Scientific Advisory Center of Expertise" – 2005.

FREEMAN, Ch.: Innovative Business. Moscow, 2002.

⁴ KUZNETS, S.: Modern Economic Growth: Findings and Reflections. Nobel Lecture // Nobel Laureates in Economics: A View from Russia. Ed. by Yu.V. Yakovets. St Petersburg: Gumanistika, 2003.

⁵ TVISS, B.: Management of Scientific and Technical Innovations / Reduced Translation from English. Moscow: Ekonomika, 1989.

relationship between scientific, technical, innovative, educational, organizational-managerial cycles and their innovation phases (Yakovets, 1999; 2000; 2003; 2004; 2005) et al (Schumpeter, 1995; Narula, 2003; Shane, 1993; Kono, 1984; Ilyin, 2010; Glazyev, 2010, Gokhberg, 2011). However, these and other works do not address the issues relating to the features and problems of innovative development of developing countries with the commodity-oriented economy. Aspects of eco-economic and financial productivity of the economy and the ways of its use in assessing the multipliers of innovative development remain little-studied. The fact is that in such economies, especially in times of global crisis, the result of unbalance in the works between the labor and capital market; goods and services market; as well as money and financial markets is more pronounced, while there is currently no reliable technology for reconciling these three key markets of the economy with one another. The article studies the causes of such problems, which, apart from the analysis of various components, such as structural, technological, innovative ones, also required an analysis of *the financial component*, i.e. those components that fuel economic growth and competitiveness of the economy. The analysis focused on the commodity-based economy, such as the economies of Russia and Kazakhstan, since the commodity sector, due to the dominance in the economies of developing countries, becomes a mechanism causing the recession and, as a result, an instability factor in the global economy as a whole. In order to proceed to assessing the country's innovative development and, consequently, to the tools of the managerial economy, the way the international organizations assess the development of countries shall be considered.

Various international organizations, such as the UN, the World Economic Forum (WEF) and other organizations, conduct rating studies to classify countries according to the level of their economic development. In accordance with their experience, the development of ratings for the Global Competitiveness Index (GCI) is based on three indicators. The basic of these indicators is nominal GDP, the second is real GDP, and the third is the growth rate of the economy, traditionally determined by purchasing power parity (PPP).

Among the indicators, nominal GDP is the main one, since real GDP is determined by defiling it, and some experts tend to replace an indicator determined by PPP calculated outside the monetarist model, and evaluate it within the framework of the model system of the above three equal economic structures.

These experts mean that the purchasing power of national currency of developing countries is determined by one method, while in developed countries — by another method. Suffice it to say that the value of the US dollar is determined by the “quantity of goods and services that can be exchanged for its unit”, and the value of national currency of developing countries is set by the foreign exchange market, which determines its dollar equivalent. It means that the value of national currency of developing countries is determined by the US dollar, and not by the quantity of goods and services that can be exchanged per unit of national currency. This raises the problem of ensuring the comparability of purchasing values of money from developed and developing countries of the world. A variant of the algorithm that ensures its comparability was developed by one of the authors of this article.

In this regard, the testing of the above-mentioned algorithm for comparing the development rates of four developed countries plus Russia and Kazakhstan according to the system of three indicators has been conducted in this article. These indicators included nominal GDP, as a representative of purchasing power at the current-year nominal value of national currency, real GDP, determined by defiling nominal GDP, as a representative of the physical volume of goods and services.

The third indicator takes into account the quality of currency and as its representative — GDP determined by the base-year purchasing power of national currency (FGDP). The result of comparison of their dynamics for 2000, 2010, 2013 and 2015 in relation to GDP upon purchasing power of the currency of the base year 2000 is given in Table 1.

Table 1: Dynamics of the GDP growth index of six countries at par (NGDP), by real growth (RGDP) and GDP by the growth of purchasing power of national currency (RGDP) for the period of 2000-2015 (2000=100%)

Countries	GDP	RGDP	GDP	GDP / GDP	FGD P/ RG DP	1*FGDP=pp*NGDP=c*RGDP	On average per year
Russia	65.3	108.5	90.4	.87	4.52	1*490,4=0,87*526.9=4,52*107= 490,4	11.18
Kazakhstan	71.6	105.6	14.7	.36	2.98	1*314,7=0.36*871,6=2.98*105,6= 314,7	7.94
Germany	89.3	163	73	.91	1.06	1*173=0,91*189,3=1.06*163= 173	3.72
France	89.4	171	78.6	.94	1.04	1*178,6=0.94*179=1.04*171= 178,6	3.94
USA	90.1	170	75.0	.92	1.03	1*175=0.92*190,1=1,03*170= 175	3.80
Great Britain	59.2	145	74.0	.09	1.20	1*174=1,09*159,2=1.2*145= 174	3.76

Source: compiled by the authors according to the IMF website <https://www.imf.org> and the World Data Atlas - World and Regional Statistics <https://knoema.ru/atlas>

As can be seen from Table 1, the first column reflects the name of the country, the second column shows the growth rate of nominal GDP (NGDP) for 15 years, the third and fourth columns respectively indicate the growth rate of real GDP (RGDP) and GDP by purchasing power of national currency (FGDP).

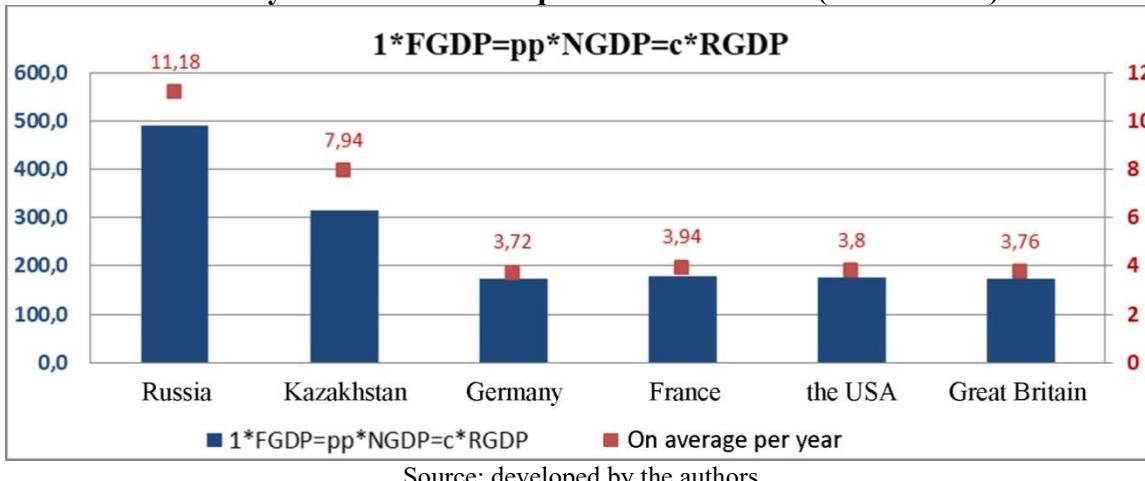
The indicators of the next two columns represent the coefficients of reducing them to the standard form of GDP by purchasing power of national currency (FGDP). The result is three-dimensional single cubes of standard dimension, the parameters of which express the qualitative growth of the world economies. The last column indicates the quality of this economic growth on average per year.

The results obtained confirm the possibility of considering the innovative development of a country through the intensity of economic growth, which is reflected in the coefficients of reducing nominal and real GDPs, defined in their standard form. The fact is that the four developed countries have a uniform and moderate growth rate of the economy. They do not need to catch up anyone as they have a high standard of living.

The growth rates of Russia and Kazakhstan are high. The indices of their GDP growth by purchasing power of national currency show that they are seriously ahead of the countries with developed economies (Figure 1). However, how correctly are these purchasing power parity coefficients determined? Can they become an alternative way to calculate the exchange rate

between countries? How much do they reflect the true picture of the economic development of the countries across the world?

Figure 1: Diagram of GDP growth index of countries by nominal GDP, actual growth and according to the algorithm for ensuring comparability (FGDP_{AOC}) of their national currency at the cost for the period of 2000-2015 (2000=100%)

Indeed, this tool of GDP by purchasing power of national currency is important to ensure the comparability of growth indicators. But for developing countries it should be assessed by using the same tool as for developed countries. Just as in developed countries, it *should be based on labor and capital costs, take into account the costs of local eco-economic resources, trade terms and other factors*, and not just market exchange rates.

Adjusting the difference in price levels in different countries requires not just the use of market exchange rates, which underestimate the value of economic activity and products of a developing country in comparison with a developed economy.

The article proposes new innovative tools for assessing GDP indicators by purchasing power of national currency in order to improve their quality. The revision of GDP assessment tools by purchasing power of national currency based on economy productivity will reflect real GDP in large fast-growing economies and, therefore, motivate countries to a different, innovative development and assessment of their potential.

It should be noted that nowadays there is almost no research on the well-known relationship between nominal GDP and an indicator of intermediate consumption, which together represent the total labor costs of each sector of the country's economy. In the system of national accounts, this indicator is known as an output. Not only the aggregate indicator of a country's intermediate consumption, but also similar indicators of each sector and type of activity are of key importance in the analysis practice. If the aggregate indicator of intermediate consumption represents the average expenditures for the country's economy, the expenditures by sectors are their marginal levels.

Thus, A. Granberg⁶ considered that the role of value proportions in the market economy development is great, since social progress and progress in science and technology are its driving force (Granberg, 1985). Taking into account these characteristic features of goods and services

⁶ GRANBERG A.G. Dynamic Models of National Economy. - Moscow: Economy. 1985. 240 p. Pp. 100-109.

reproduction schemes, he built a linear model with exogenous consumption dynamics, where the output of products of Subdivision I (X_1) and Subdivision II (X_2) satisfy the equations of their reproduction scheme:

$$X_1 = AY - C, \quad (1)$$

$$X_2 = C. \quad)$$

A.G. Granberg introduced new designations⁷. Let p_1 and p_2 be the growth rates of production of subdivisions I and II; γ_1 and γ_2 — shares of subdivisions I and II in the gross social product ($\gamma_1 + \gamma_2 = 1$). Then:

$$\gamma_1 = 1 - \frac{1}{A} * \frac{C}{Y}, \quad (3)$$

$$\gamma_2 = \frac{1}{A} * \frac{C}{Y}. \quad (4)$$

As a result, A. Granberg studied the productivity of this model to assess the contribution of scientific-technological progress to the extended reproduction scheme. In this scheme, Granberg's indicator A represents the total labor costs in the country's intersectoral balance, while indicator shows the value of the generated national income, i.e. gross national product (GNP).

The scholar considered the solution of this problem in close connection with the assessment of the correlation between the two units, simpler than the two major sectors of economy. For these purposes he analyzed three types of economic development, differing in given growth rates of consumption r on trajectory $C(t)=C(0)e^{rt}$ and the dynamics of production consumption rate $\alpha(t)$. At first, it is assumed that macro-technological parameters - coefficients of direct and full costs - do not change over time.

- The first type of development: a constant accumulation rate: $\alpha(t) = \alpha_0$,

$$r = \frac{\alpha_0}{B} = p_0 \quad (5)$$

- The second type of development: a decreasing accumulation rate as a result of $r > p_0$.
- The third type of development: an increasing accumulation rate as a result of $r < p_0$.

A change in coefficient A over time has a more complex effect on the dynamics of these large sectors of economy, since it also causes a change in coefficient B (since $B = bA$). And with this change, the proportion between the gross output - X and the national income created in the country (nominal GDP) - Y also changes, since, according to A. Granberg, an increase in

⁷ AKIMOV, N. I., BAIZAKOV, S., OINAROV, A.R., UTEMBAEV, E.A.: On the contribution of Alexander Granberg to the development of macroeconomic dynamics analysis models. / In the collection dedicated to the 80th anniversary of Alexander Grigorievich Granberg: Scholar, Teacher, Man / Edited by Corresponding member of the RAS V.I. Suslov, Ph.D. in Economy S.A. Suspitsyn. - Novosibirsk: Institute of Economics and Industrial Engineering of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, 2016. P. 209-224

coefficient A leads to an additional growth of the first sector and its share in gross product. A decrease in coefficient A causes the opposite changes.

The analysis of macroeconomic dynamics, conducted by A. Granberg with the use of a two-sector reproduction model, showed that what unit will develop at what growth rate is decided by the person making a managerial decision. At the same time, a decrease in material consumption of gross output is of key importance.

But, according to A. Granberg's model construction, this decrease "has a more complex effect on the dynamics of two subdivisions". The complexity of this assessment is that a change in the total expenditure coefficient *A* causes a change in coefficient *B*. This problem of material consumption and the assessment of its impact on the formation of gross output levels are studied in more detail in (Ivanchenko, 2010; Novikov, 2011; Burkov, 1994).

In particular, in (Burkov, 1994) it is noted that the use of the intersectoral balance methodology allows analyzing processes at the level of the whole economy, tracking its structural interrelations and interdependencies.

2 Methodology and models

The problems related to the concept of resource productivity, including financial resource productivity, are considered in (Burkov, 1994) on the example of a two-sector economy⁸. Thus, it considers the economy, consisting of two monopolistic sectors of economy. Let us denote a_{ij} as a ratio of direct costs (the amount of product of sector i, necessary for the production of a product unit of sector j, $a_{ij} = 0$, by definition); C_i is a price of the product of the i-th sector.

It is known that economy is productive if

$$a_{12} * a_{21} < 1 \quad (6)$$

In this case, there are releases of products X_1, X_2 as follows:

$$X_1 > a_{12} * X_2; \quad (7)$$

$$X_2 > a_{21} * X_1. \quad (8)$$

For the production of units of its product, the first sector must purchase from the second sector the products in the amount of $S_1 = C_2 * a_{21}$. Accordingly, the second sector must spend $S_2 = C_1 * a_{12}$ for each unit of its product. Let us accept that each sector sets itself a certain lower level of profitability r_i , calculated by cost, i.e.

$$C_1 \geq (1 + r_1) a_{21} * C_2; \quad (9)$$

$$C_2 \geq (1 + r_2) a_{12} * C_1. \quad (10)$$

A necessary and sufficient condition for the solvability of this system (condition for financial productivity) is as follows:

⁸ UANDYKOVA, M. K.: Financial Productivity of the Intersectoral Balance Model and its Use in the Formation of Innovative Development Programs. - Economy and Management: Problems, Solutions. 2019, Vol. 4, No. 2, pp. 130-134.

$$(1 + r_1) * (1 + r_2) \leq 1/a_{12}a_{21}; \quad (11)$$

Profitability values satisfying the equation in this condition will be called marginal profitability. Note that when $r_1 = r_2 = 0$, the productivity condition (6) for the macro-technology used in the economy is obtained. If this condition is violated or profitability is large enough, which is more than likely with free pricing, an inflationary process of price increase occurs and it cannot be eliminated by any measures (unless, certainly, the level of sector pretensions determined by profitability r_1 and r_2 does not decrease).

If we centrally establish and control profitability levels (based on the Antimonopoly Act), we will get a costly economy. Each sector will start increasing the costs a_{ij} in order to secure an appropriate rate of return. Sooner or later, the economy will become financially unproductive. At the same time, it will still be able to function in the mode of cyclical price increase.

Indeed, how to ensure a decline in the inflation process or at least reduce its rate. The first thing that comes to mind is to limit profitability levels r_1 and r_2 so that the condition of financial productivity is fulfilled (11). Let ρ_1 and ρ_2 be centrally established levels:

$$(1 + \rho_1) * (1 + \rho_2) \leq 1/a_{12}a_{21} \quad (12)$$

Note however that in this case, sectors have another lever for increasing profits by increasing costs a_{ij} .

The costs Z_i , providing profits of at least $\rho_i a_{ij} C_j$, are determined upon the following condition:

$$Z_{ij} \geq \rho_i a_{ij} / r_i. \quad (13)$$

With such values of Z_{ij} the center has to reduce the levels ρ_1 и ρ_2 , which leads to a further increase in costs. The economy will eventually become inefficient. Where is the solution? How to maintain financial efficiency of the economy and stabilize prices? The solution is in the use of cost-effective pricing (taxation) mechanisms, i.e. the use of such systems, when a governing body (for example, the Antimonopoly Committee) sets the parameters (prices) so that the profitability of the sector increases at lower costs, while the price decreases (Burkov, 1994).

Analysts do not pay attention to the fact that at the national level, gross profit is taken as normal costs of the country's innovative development. In this case, the national economy will become three-staged and it will be possible to introduce innovations not only in the production of real gross domestic product (RGDP) and nominal gross domestic product (NGDP), but also in the production of final gross domestic product (FGDP), which is actually spent in the country on consumption and accumulation⁹ (Abdumanapov, 2016).

In the three-staged economy, the function of analyzing and defining goals of the country's sustainable development rests with the managerial sector of economy and more specifically - with the ministries of national economy and finance, which together with the

⁹ BAIZAKOV, S., KHAMBAR, B., BAIZAKOV, N.: Ekonomiko-matematicheskie osnovy tsifrovizatsii Kazakhstana [Economic and mathematical foundations of digitalization of Kazakhstan]. EkonomikaStatistika [Economics and Statistics], no. 3, 2018, pp.18-26. (in Russia)

National Bank are responsible for the formation and implementation of fiscal and monetary policies in the world countries.

In the proposed three-staged version of innovative development of the national economy, there appears a qualitative difference between the growth rates of micro and macroeconomic indicators. Moreover, there is a new opportunity to account for the purchasing power of national currency in a single analysis model. One of the main advantages of the three-staged version of innovative development is the opportunity provided for assessing the contributions of each sector of the national economy separately and all together to the economic growth.

To put it simply, innovations are always risky, they may or may not lead to an increase in productive labor forces. This means that the same input generates a greater output, brings more income related to the appropriation of a synergistic effect by corporations.

Analysis of the commodity economy and assessment of its role in the country's innovative development

It is a commonly shared view that the commodity (mining) sector of economy is responsible for the boom and recession in the economic development of developing countries, through which recession and inflation are transferred from industrialized countries to developing ones (Maizels, 1987).

Indeed, the commodity sector has increasingly begun to act as a recession transfer mechanism and has become the main source of instability in the global economy as a whole. For example, if oil is viewed as a strategic good, then undoubtedly, unprecedented large fluctuations in oil prices may lead to adverse consequences for world trade, reduced economic growth and debt problems.

In the future, changes may occur in the relative weight of individual sectors and regions in the GDP structure, especially in developing countries. As a result, there may be serious imbalances in the development of the country's regions.

Thus, Kazakhstan's economy is characterized by a serious disproportion in the development of territories. As is known, the oil-and-gas industry (which share in GDP is 1/5) is the main strategic link and it covers the entire western macro-region, part of the south and east.

There are 17 regions in the country. For comparison, the western region has the highest gross regional product per capita, the southern and northern regions add up to only 1/10 of GDP (the south of the country is the most densely populated macro-region and has the lowest GRP per capita).

In general, one can say that the current period of economic growth in Kazakhstan is strongly dependent on oil prices. However, the quantitative explanation of this dependence has not yet been determined. It is certain that the production efficiency is connected with the concept of productivity of the eco-economic, socio-economic and socio-political capacity of the country's economy (Leontiev, 2009; Kossov, 2009; Makarov, Sevastyanova, 2008; Papava, 1987).

In fact, the productivity of the country's economy mainly depends on the eco-economic capacity of the regions and location of its enterprises. This means that the rate of production of goods and services at current prices is greater than the rate of consumption of local eco-economic, monetary-financial and logistics resources.

Consequently, according to macroeconomists, a free-market economy is only productive when the gross value added production rate and, accordingly, the total volume of wages and gross profit turn out to be greater than the growth rate of total labor costs of its production. As is known, the difference in rates represents an acceleration of economic growth. If the country's economy has a positive difference, i.e. the acceleration is positive, the country's scientific-

technological capacity will contribute an additional synergistic effect to the development of the country's economy. In this case, the resulting positive effect is the contribution of scientific-technological progress in the pace of the country's economic growth. Otherwise its economy becomes costly.

Substantiation of new tools for analyzing innovative development in a three-staged economy

In the foreign economic activity of commodity countries, free prices have stimulated the process of transition from resource constraints to demand constraints. Positive points about changes in prices in this model include their focus on effective demand, the ability of consumers to buy goods and services they need, thereby eliminating the main imbalances between production and consumption of each product separately. As a result, the country's economy may appear in a situation when more attention is paid to the development of certain types of economic activity, to the detriment of others. Thus, structural changes took place in Kazakhstan's economy and there was a focus on the production of energy carriers and raw materials. As a result of these efforts, interest in final product processing stages has decreased. It means there was a strengthening of the mining sector of economy, rather than its manufacturing sector.

Despite the transition of many developing countries of the former Soviet Union to the market economy and their thirty years of working experience in market conditions, it is clear that it is not always possible to assess the contribution of market mechanisms and catch a synergistic effect of the free market. The most important task is to define a set of conditions and supporting measures, which ensure the stabilization and self-regulation of the economy. The source of objective assessments in the formation and implementation of the country's economy development programs and its territorial formations — regions in particular, can be mathematical modeling of the dynamics of macro-, meso- and microeconomic systems. Numerical economic dynamics models can become effective tools for analyzing and forecasting the parameters of programs and projects development if it is based on a combination of economically sound and sufficiently worked-out models and scenarios.

Substantiation of the model for assessing the productivity of local eco-economic resources in the country's regions

The main mathematical tool for studying the above components is the Cobb-Douglas production function and the input-output methodology (intersectoral balance models). However, the Cobb-Douglas production function, as the most important tool for coordinating the work of these economic markets, is more mathematical in nature.

The models of production functions are suitable for harmonizing markets (ensuring general equilibrium) in the developed countries of the world, while in developing countries these models should be turned upside down¹⁰. Thus, proposes a system of three-staged economy analysis models, which relies on the productivity of, first, local eco-economic resources - QP in regions or a sector of the country's economy – $\mu = NGDP/QP$, where $NGDP+QP=X$ represents the total amount of costs in its region or sector of economy. Hence, a multiplier of scientific-technological capacity in a region or a sector of the country's economy – c - is defined as a function of productivity of local resources by formula – $c = \mu/(1 + \mu)$.

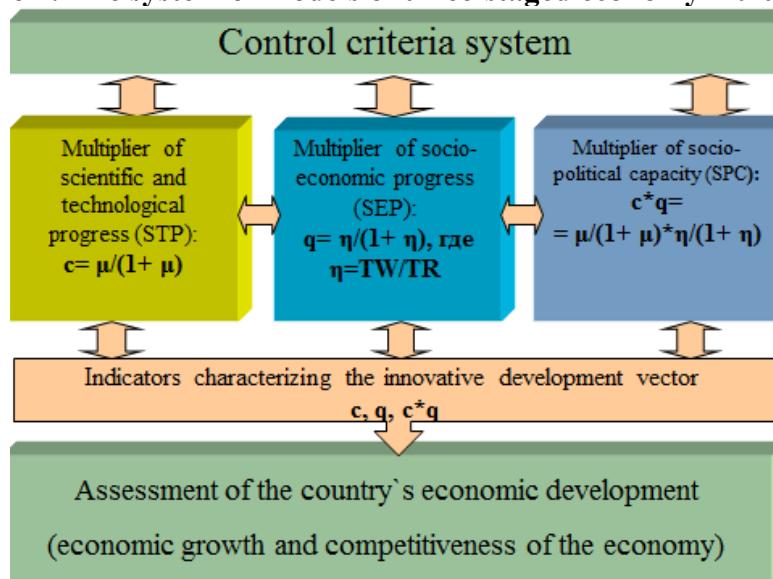
¹⁰ BAIZAKOV, S. B., OINAROV, A. R.: The system of market economy balanced development models (basic theory of construction). Monograph. Astana: Kazakhstan Center for Public-Private Partnership, 2015. 172 p.

Secondly, it relies on the productivity of financial resources $\eta = TW/TR$, where TR represents the accumulated part of nominal GDP created in a region or a sector of the country's economy (NGDP), since $NGDP = TW + TR$, where TW is a consumed part of the product in nominal terms, created in a region or a sector. Hence, a multiplier of socio-economic capacity in a region or a sector of the country's economy - q - is defined as a function of productivity of financial resources by formula – $q = \eta/(1+\eta)$.

Thirdly, it relies on the productivity of a laborer's "mental" resources – $\mu * \eta = c/(1-c) * q/(1-q)$, which represents a product of productivities of local eco-economic and financial resources. Hence, a multiplier of socio-political capacity in a region or a sector of the country's economy — c^*q is defined as a function of human capital productivity by formula – $c^*q = \mu/(1+\mu) * \eta/(1+\eta)$.

Figure 2 presents the system of models of three-staged economy multipliers calculated on the basis of the corresponding types of resource productivity, which can be used to assess the country's economic development and its innovative potential.

Figure 2: The system of models of three-staged economy multipliers

Source: developed by the authors

The analysis of innovativeness of projects (and operational plans) in the financial sector and the assessment of cost-effectiveness of financial resources for their implementation.

The analysis was performed by identifying the causes, as sources of risk manifestations and risk management in the financial sector of economy. The innovativeness of a technology in the financial sector economy is determined by the productivity of investment costs and costs of human capital development (TW) in the form of normal profit (TR).

As is known, normal profit is determined regarding the wage fund, and it serves as one of the main sources of savings and, consequently, gross accumulation. In the civilized world focused on the development of human capital, the intellectual and creative potential of a person, other conditions being equal, a human development rate should constantly increase and, at least, should not decrease.

In general, the function of socio-economic progress is defined as the result of productivity of expenditure for normal profit, defined as an indicator of rational savings.

Analysis and assessment of socio-political progress in the development of the managerial economy sector

The innovativeness of a technology in the managerial economy is determined by the product of multipliers of scientific-technological and socio-economic progress (c^*q). Innovation means both novelty, new development and the process, i.e. capacity for introducing something new, for example, to the economy of the real, financial and managerial sectors, something that is spiritually enriched with the desire not only of an entrepreneur, but also of an ordinary worker, a corporation team to progress.

For example, the introduction of new equipment or technologies, patent inventions or ideas for making managerial decisions in all the above areas of their activities. But as capacity, not every innovation contributes to the efficiency of the production of goods and services, which are currently in demand on the market and driven by consumer demand.

In other words, innovation does not necessarily provide a comparative or absolute increase in the efficiency of production of the final results of intellectual activity, its imagination, creative process, discoveries, inventions and rationalization. The result of a laborer's aspiration and management is a synergistic effect related to the productivity of the country's local economic resources and a multiplier of scientific-technological progress, determined on its basis. But socio-political progress in the development of the managerial economy sector is not only linked to the harmonization of commodity and financial capital development. It is also related to the development of the main component of the country's productive forces development, the spiritual and material development of its human potential. Such three-tier system for analyzing socio-political progress is harmonized with scientific-technological and socio-economic progress.

3 Discussion of the proposed model

Since the end of 2008, commodity prices have risen sharply. This rise in prices cannot be considered as a reflection of the main changes in demand and supply in various commodity markets; as a result, it cannot be considered as a change in relative prices and does not contribute to economic growth and efficiency for countries with imbalances in the economic structure. Rather, for such economies, commodity prices serve as a clockwork mechanism for inflationary processes, which eventually spreads to all other prices.

According to the algorithm of the system of development multipliers, this causes the imbalance and the inflationary process of price growth consistently in all sectors, not eliminated by any measures, which can be observed in Kazakhstan's economy in recent years (and in all commodity economies of various countries of a similar orientation).

Table 2 presents a comparative analysis of the results obtained for the system of analysis models for three periods (2010, 2013 and 2017, 2000 = 100%).

Table 2: Comparative evaluation of innovative development options for 2010, 2013 and 2017 (other conditions being the same)

Algorithm	Indicators	Unit of measurement	2010 (actual)	2013 (actual)	2017 (actual)
NX = NGDP +	Scientific-technological	Million	36,330.72	54,393.58	83,505.24

QP	capacity in terms of value, including real sector services	tenge	19,379.41 16,951.31	28,641.12 25,752.45	35,542.92 47,962.32
$\mu = \text{NGDP} / \text{QP}$	Productivity of variable costs excluding components of wages (2000=1), including: real sector services	tenge/te nge	1.22 1.00 1.53	1.39 1.10 1.83	1.38 1.00 1.77
$c = \text{NGDP} / \text{NX}$ $= \mu/(1+\mu)$	The multiplier of scientific-technological progress by productivity of variable costs without regard to wages, including: real sector services	tenge/te nge	0.55 0.50 0.60	0.58 0.52 0.64	0.58 0.50 0.63
	The same in percentage (2000 = 100%), including: real sector services	%	151.9 172.8 126.5	160.9 181.1 134.9	160.5 173.2 133.4
$\text{NGDP}=\mu/(1+\mu)*\text{NX}$	The algorithm for calculating the multiplier of scientific-technological progress: 1% NX ensures $\mu/(1 + \mu)\%$ NGDP, including: real sector services	Million tenge	19,966.58 9,692.28 10,274.29	31,663.71 15,012.40 16,651.31	48,468.84 30,646.89 48,468.84
L	Increase in the number of employed including: real sector services	Thousa nd people	8,114.1 3,813.5 4,300.6	8,570.6 3,772.6 4,797.9	8,585.1 3,023.4 5,561.7
$\psi=\text{NX}/\text{L}$	Increase in labor productivity at full cost, including: real sector services	Thousa nd people	4.48 5.08 3.94	6.35 7.59 5.37	9.73 11.76 8.62

Source: developed by the authors

As can be seen from the comparative analysis, the system of analysis models is aimed not at increasing monetary capital, which, unfortunately, takes place in Kazakhstan these days. But at the human capital development, which is the most important task of mankind well-being, which

is confirmed by the UN Human Development Index and which the OECD countries are willing to perform.

Therefore, the use of the system of analysis models means that in developing countries the fascination with speculative capital is coming to an end, and the objective laws of the qualitative theory of money, not subjective provisions of the quantitative theory of money, start working. In conclusion, the authors note that the theory of preserving the quality of money without applying the gold standard in the context of globalization and digitalization is called a qualitative theory of money by analogy to the quantitative theory of money by M. Friedman.

Features of building a system of resource productivity models

In the market economy, business entities can direct an effect of scientific-technological progress entirely to the consumption fund, or entirely to the accumulation fund, or they have the full right to distribute them to consumption and accumulation at their discretion.

In this regard, the study of productivity of three major local resources in a single system of models for assessing the effectiveness of eco-economic, financial and human resources is of great importance. It implements the ability of different sectors of the national economy to fulfill their innovative capacity within certain production-economic relations that allow creating conditions for achieving UN-2015 sustainable development goals in the economies of all countries across the world, based on national interests.

Conclusion

The article proposes to consider the concept of innovative development *as a rapid economic growth due to innovation*. Such definition of innovative development takes into account the qualitative difference in the economic growth rates, rather than in case of simple development, which requires the introduction of innovation management of the development, new approaches to ensure the economy productivity.

Based on the condition of Leontyev's economic productivity, the concept of productivity of the main types of resources was introduced and mathematically proved in the model of the country's intersectoral balance.

The concept of development multipliers has been introduced, based on the efficiency of eco-economic, financial and human resources as the ability of the national economy to fulfill its scientific-technological capacity within certain price-financial relations, allowing creating the conditions for financial-economic stability and productive functioning of national economies of the world countries.

References:

1. ABDIMOMYNOVA, A. - KOLPAK, E. - DOSKALIYEVA, B. - STEPANOVA, D., - PRASOLOV, V. (2019): Agricultural diversification in low- and middle-income countries: Impact on food security. *Montenegrin Journal of Economics*, 2019. № 15(3), p. 167-178.
2. BERNAL, J. (1956): *Nauka v istorii obshchestva [Science in the history of society]*. Moscow, IL, 1956.
3. BURKOV, V. N. - GUSEV, V. B. - CHERKASHIN A. M. (1994): *Finansovaya produktivnost' monopolizirovannykh ekonomik [Financial productivity of monopolized economies]*. *Pribory i sistemy upravleniya [Instruments and control systems]*, 1994, no. 11. (in Russian).
4. FERRAZ, N. - LESHCHINSKAYA, A. - TOOMADJ, F. - FELLSTROM, B. - STROMME, M. - MIHRANYAN, A. (2013): *Membrane characterization and absolute*

- diffusion in porous composite nanocellulose membranes for hemodialysis. Cellulose.* 2013. T. 20. № 6. p. 2959.
5. GLAZYEV, S.Yu. (2010): *Strategiya operezhayushchego razvitiya Rossii v usloviyakh global'nogo krizisa: monografija [The strategy of advanced development of Russia in the conditions of the global crisis: Monograph]*. Moscow, Ekonomika, 2010, 160, p. 2. (in Russian).
 6. GOKHBERG, L. M. (2011): *Indikatory innovacionnoj dejatel'nosti [Indicators of innovation activity]*. Moscow, Izd-vo GU VshJe, 2011, 143 p. (in Russian)
 7. GRANBERG, A. G. (1985): *Dinamicheskie modeli narodnogo hozajstva [Dynamic models of national economy]*. Moscow, Ekonomika, 1985, 240 p., pp. 100 – 109. (in Russian)
 8. IVANCHENKO, V. (2010): *Innovacionno-strukturirovannoe vosproizvodstvo i gosudarstvo [Innovation-structured reproduction and the state]*. *Ekonomist*, 2010, no. 1, pp. 30-38. (in Russian)
 9. KONO, T. (1984): *Strategy and Structure of Japanese Enterprises*. Macmillan, 1984.
 10. KOSSOV, V. V. (2009): *Mezhotraslevoy balans [Intersectoral balance]*. Moscow, Ekonomika, 2009. (in Russian)
 11. KUZYK, N.B. - YAKOVETS, Yu.V. (2005): *Rossiya - 2050. Strategiya innovatsionnogo proryva [Russia - 2050. Innovation breakthrough strategy]*. Moscow, Ekonomika, 2005. (in Russian).
 12. LEONTIEV, V. (2009): *Kolichestvennye sootnosheniya zatrat i vypuska v ekonomicheskoy sisteme SShA [Quantitative cost-output ratios in the US economic system]*. *Ekonomist*, 2009, no. 8. (in Russian).
 13. LESHCHINSKAYA, A. (2015): *Effectiveness of the application of innovative microwave wood treatment for railway sleeper manufacturing*. AMPERE 2015 - 15th International Conference on Microwave and High Frequency Heating 15. 2015. P. 116.
 14. LESHCHINSKAYA, A. (2013): *Application effectiveness of high microwave technology in Russian pulp industry*. 14th International Conference on Microwave and High Frequency Heating, AMPERE 2013 14. 2013. p. 120-123.
 15. MAIZELS, A. (1987): Commodities in crisis: An overview of the main issues. *World Overview*, 1987, pp. 537-549.
 16. NARULA, R. (2003): *Globalization and technology: interdependence, innovation systems and industrial policy*. Cambridge (U), 2003.
 17. NAZARBAYEV, N. A. (2009): *Pyatyy put' [The Fifth Way]*. Interfax International Information Group, Interfax News Agency Website, 2009. Available online: <https://www.interfax.ru/interview/101426>
 18. PAPAVA, V.G. (1987): *Teorii produktivnosti kapitala i mezhotraslevoy balans [Theories of capital productivity and intersectoral balance]*. Moscow, Metsnierba Publ., 1987, p. 87. (in Russian)
 19. SCHUMPETER, J. A. (1995): *Kapitalizm, sotsializm i demokratiya [Capitalism, socialism and democracy]*. Moscow, Ekonomika, 1995. (in Russian)
 20. SHANE, S. (1993): *Cultural influences on national rates of innovation* // *J. Business Venturing*. 1993. N 1.
 21. STEPANOVA, D. I. - HASANOVA, S. S. - ALLANINA, L. M. - SKORODUMOV, B.I. - NOVIKOV, A.V. (2019): Digital technologies in the global economy: Technologies and innovations. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. 2019.

22. STEPANOVA, D. I. - GARNOV, A. P. - BRYKIN, A. V. - JANCIKOVA, E. (2019): Irrational behavior of youth when taking financial decisions. *International Journal of Economics and Business Administration*. Volume 7. 2019. p.378-387.
23. STEPANOVA, D. I. - NIKOLAEVA, T. P. - YAGODKINA, I. A. (2018): Financing of research activities in Russia. 19th International Scientific Conference on International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. Smolenice, Slovakia. 29th - 30th November 2018. p.666-672.
24. SYROMYATNIKOV, D. A. - PYATKINA, D. A. - KONDRAHENKO, L. N. - KRIVOLAPOV, S.I. - STEPANOVA, D.I. (2019): Big data analysis for studying water supply and sanitation coverage in cities (Russia). Espacios, Volume 40, Issue 27, 2019.
25. YAKOVETS, Yu. V. (2004): Epokhal'nye innovatsii XXI veka [Epochal innovations of the XXI century]. Moscow, Ekonomika, 2004. (in Russian).
26. YEGINA, N. A. - ZEMSKOVA, E. S. - GORIN, V. A. - STEPANOVA, D. I. (2019): Applying consumer behavior theory integrated with supply chain strategy in the context of the digital transformation of the economy. *International Journal of Supply Chain Management* Volume 8, Issue 3, 2019, P. 341-347.

Contacts:

prof. Sailau Bayzakov, Doctor of Economics

Economic Research Institute
Temirqazyq St
Nur-Sultan 020000
Republic of Kazakhstan
e-mail: baizakov37@mail.ru

prof. Mafura Uandykova, PhD.

Department of Technology and Ecology
Narxoz University
Zhandosov Street 55,
Almaty 050035
Republic of Kazakhstan
e-mail: umk63@mail.ru

DEMOGRAFICKÉ POLITIKY ALEBO IMIGRÁCIA, ČO ZASTAVÍ STARNUTIE POPULÁCIE?¹

DEMOGRAPHIC POLICY OR IMMIGRATION, WHAT WILL SOLVE POPULATION AGEING?

Zuzana Beňová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: zuzana.benova@euba.sk.

Abstrakt: Obyvateľstvo Európskej únie starne a motivácia ľudí mať deti je dlhodobo veľmi nízka. Tieto dva trendy spôsobujú zmeny v štruktúre spotreby, prerozdelenia dochodkov a vydávajú negatívny signál pre budúcnosť ekonomík členských štátov Európskej únie. Aj keď sa jedná o spoločný problém členských štátov Európskej únie názory na jeho vyriešenie sú diametrálnie odlišné. Zatial' čo jedno spektrum politickej scény tvrdí, že imigrácia je vhodným riešením tejto situácie, druhá strana je zásadne proti. Predseda maďarskej vlády Viktor Orbán predstavil ešte v roku 2015 balíček nástrojov, ktoré majú vyriešiť demografickú krízu v krajinе. Práve hodnoteniu ich efektivity sa venuje nasledujúci článok. Na základe porovnania hrubej pôrodnosti hodnotíme, či môžu byť politiky Viktora Orbána považované za účinný nástroj v boji proti demografickým trendom.

Kľúčové slová: starnutie populácie, imigrácia, demografické politiky

JEL: F22, J11

Abstract: The population of European Union is aging and motivation of people to have child is very low for long period. These two trends have caused changes of structure of consume, redistribution of incomes and also spread a negative signal for future of member states's economies. Although it is a common problem of member states, suggestions on solutions in this issue are totally different. While one spectrum of politics claim, that immigration is appropriate solution on this problem, the second part denied this view. Prime minister of Hungary Viktor Orban presented in 2015 tools, which should solve demographics crisis in Hungary. The following study deals with the evaluation of its effectiveness. Based on comparism of crude birth rates we evaluate, if politics presented by Orban could be used as an appropriate way in fight against demographics trends.

Key words: ageing of population, immigration, demographic policies

JEL: F22, J11

Úvod

Názory na význam imigrácie do Európskej únie sa líšia. Faktom však ostáva, že bez nej by počet obyvateľov v tomto zoskupení klesal. Hoci je pravdou, že na jednej strane by sme zaznamenali pokles počtu obyvateľov, na strane druhej migračné vlny prinášajú do Európskej únie ľudí inej rasy, kultúry, presvedčenia, či vierovyznania. Práve kultúrna odlišnosť je najčastejšie udávaným argumentom ľudí, ktorí tvrdia, že imigrácia nie je riešením

¹Príspevok získal podporu z fondu Európskej únie Horizont H2020 výskumného a inovačného programu, MAGYC GA No. 822806.

demografickej krízy v hospodársky vyspelých štátach. Jedným z najtvrdších kritikov Európskej únie v tejto sfére je maďarský premiér Viktor Orbán. Ten tvrdí, že imigrácia situáciu v Európskej únií nevyrieši a namiesto toho vidí iné riešenie a síce zavedenie demografických politík v krajinе, ktoré majú zvýšiť pôrodnosť a zastaviť tak negatívny trend starnutia populácie. Naša štúdia sa venuje práve efektom jeho politík a hodnotí, či od samotného zavedenia v roku 2015 priniesli pozitívne zmeny alebo nie. Domnievame sa, že, ak by nástroje jeho politiky boli úspešné, mohli by byť používané aj v iných krajinách Európskej únie a zároveň by slúžili ako vhodný argument pre všetkých, ktorí žiadajú sprísnenie podmienok imigrácie do Európskej únie. Naša štúdia je postavená na porovnaní takzvanej hrubej pôrodnosti v Maďarsku pred a po zavedení demografickej politiky Viktora Orbána. Pre lepšiu ilustráciu uvádzame hodnoty hrubej pôrodnosti aj v priemere všetkých členských štátov Európskej únie.

Nakoľko názory relevantných odborníkov na túto tému sú odlišné, hned' v prvých častiach uvádzame stručný prehľad názorov niektorých z nich. Hlavnou metódou, ktorú sme využívali pri tvorbe, bola metóda komparácie. Ako už bolo vyššie uvedené, základom nášho porovnania bola zmena hodnoty hrubej pôrodnosti v Maďarsku v nami sledovanom období. Začiatkom sledovaného obdobia bol pre nás rok 2010, čiže pred predstavením nástrojov na zvýšenie pôrodnosti a posledným rokom bol rok 2017, keďže aktuálnejšie údaje zatial nie sú k dispozícii. Pri tvorbe sme vychádzali primárne z dát, ktoré zverejnili popredné štátne autority a možno ich tak považovať za nespochybniateľné. Rovnako sme čerpali informácie z tlačových správ zverejnených maďarskou vládou, či prejavov Viktora Orbána na tému imigrácie.

1 Prístupy k demografickej kríze v Európskej únií

Demografická kríza, ktorou prechádza veľký počet hospodársky vyspelých štátov so sebou prináša množstvo negatívnych dôsledkov. Klesajúca pôrodnosť ide ruka v ruke s trendom starnutia populácie a spoločne môžu spôsobovať výkyvy v hospodárstve krajín, v ktorých sa vyskytujú. Tak ako každý problém, aj ten nami vyššie spomenutý, má podľa, či už odborníkov alebo politických elít viaceré a vo svojej podstate odlišné spôsoby riešenia. Pokial' by sme sa na trend klesajúcej pôrodnosti pozreli z pohľadu laika, bolo by asi prirodzeným riešením tejto situácie nahradenie chýbajúcej populácie novou, ktorej zdrojom by bola primárne imigrácia. Christopher Caldwell uvádza, že nakoľko s klesajúcou pôrodnosťou súperia takmer všetky krajiny Európskej únie, pomôct' by im mohla práve imigrácia z tretích krajín.² Práve toto tvrdenie však doslova vyvoláva v niektorých európskych krajinách väsne a stalo sa jedným z hlavných nástrojov, ktoré využívajú extrémistické, či krajne pravicové strany pri svojich kampaniach a sírení ideí. Caldwell rozlišuje dva základné postoje k vyriešeniu demografickej krízy v Európskej únií. Prvý z nich bol podľa autora nielen prezentovaný, ale aj priamo demonštrovaný nemeckou kancelárkou Angelou Merkelovou. Tá je otvorená imigrácií a do histórie vstúpili jej výroky o vítaní imigrantov prevažne zo Sýrie v čase vrcholenia migračnej krízy v Európskej únii. Takmer v úplnom kontraste s týmto tvrdením je postoj, ktorý je prezentovaný napríklad maďarským premiérom Viktorm Orbánom. Ten tvrdí, že pokles počtu obyvateľov v štáte nie je možné vyriešiť imigráciou, nakoľko tá prinesie do krajinu ľudí inej národnosti, rasy, či náboženského vierovyznania a tí nenahradia domácu populáciu. Demografickú krízu a jej priamy dôsledok nedostatok ponuky na trhu práce sa tak snaží vyriešiť zvýšením produktivity práce, či zmenou pracovného času. Taktiež dopĺňame, že známe sú aj jeho sociálne balíčky na zvýšenie pôrodnosti v krajinе. Vyššie boli v krátkosti opísané dva spôsoby, ako je možné pristupovať

² CALDWELL, C. (2019): European Demographics and Migration.

ku klesajúcej populácií. Caldwell však tvrdí, že tieto spôsoby nemožno považovať za jediné dve možné cesty vedúce k vyriešeniu demografickej krízy a treba ich v prvom rade chápať ako politické postoje, ktoré sú odrazom stavu v spoločnosti v jednotlivých štátach a sociálne nastavenie občanov ich svojim spôsobom rešpektuje, zatiaľ čo v spoločnosti s inou štruktúrou obyvateľstva by takýto postoj nebolo možné udržať.³

Hoci čísla o miere pôrodnosti v rámci krajín Európskej únie neklamú, pohľady niektorých odborníkov na demografickú situáciu v Európskej únii nepredpovedajú katastrofické scenáre. K takýmto autorom patrí aj Adair Turner, ktorý tvrdí, že skutočnou demografickou krízou neprechádzajú hospodársky vyspelé štáty, ale rozvojové krajiny, v ktorých počet obyvateľov naopak rastie príliš rýchlo.⁴ Autor rovnako dodáva, že riziká spojené so starnutím populácie sú väčšie v krajinách, ktoré nie sú vyhľadávanými destináciami pre imigrantov a zároveň pôrodnosť v nich je už dlhodobo pod takzvanou hodnotou nahradenia. Podľa autora sa takáto definícia vzťahuje napríklad na Japonsko, určite nie však na členské štáty Európskej únie. Rovnako sa Turner nestotožňuje s tvrdením, že starnutie populácie musí nevyhnutne vyvolať v spoločnosti krízu. Nižšie úrovne pôrodnosti podľa neho doslova prinášajú spoločnosti aj výhody a to napríklad v distribúcii kapitálovej zásoby, ktorá sa pri nižších úrovniach pôrodnosti automaticky delí medzi menšie percento populácie a tým pádom staršej časti obyvateľstva prislúcha väčšia časť.⁵ Vzhľadom na tvrdenia tohto autora by sme mohli konštatovať, že aktuálne hodnoty pôrodnosti v rámci krajín Európskej únie pre ňu neprestavujú automatické riziko, ale v kombinácii s aktuálnou úrovňou imigrácie, skôr výzvu, s ktorou sa vhodným spôsobom musí vyrovnať. Nedostatok pracovnej sily zdôaleka nie je novým problémom v hospodársky vyspelých štátach. Práve Štefančík hľadá paralely so situáciou, ktorá nastala v Európe po skončení druhej svetovej vojny, ktorej obrovské straty na ľudských životoch sa premietli aj v deficite pracovnej sily na trhu práce. Štefančík uvádza, že dnes jedny z najvyspelejších ekonomík Európskeho hospodárskeho priestoru Nemecko a Švajčiarsko vzniknutý deficit riešili práve imigráciou.⁶ Pracovníci zo zahraničia boli do krajín pozývaní a trend rozsiahlej imigrácie do týchto štátov spomalila až recesia, ktorá vypukla v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Hoci na krátké obdobie migračné vlny do týchto hospodársky vyspelých krajín poklesli, najmä kvôli prísnejším imigračným politikám, v relatívne krátkom časovom horizonte sa opäť oživili. Autor taktiež svoju štúdiu dopĺňa tvrdením, že aj dnes ekonomiky týchto štátov nie sú schopné obsadiť určité pracovné miesta svojimi vlastnými občanmi a tak opäť vsádzajú na imigráciu, ako spôsob vyriešenia demografickej krízy.⁷

2 Migračná politika v Maďarsku

Podľa údajov Medzinárodnej organizácie pre migráciu bolo práve Maďarsko po Grécku v roku 2015 druhou krajinou, ktorá najviac pocítila príchod imigrantov v čase vrcholenia migračnej krízy. Denný počet príchodov do krajinu cez jeho vonkajšie hranice (mimo Schengenského priestoru) sa v priebehu päť mesiacov zvýšil o vyše dve tisíc percent. Zatiaľ čo, pred letnými mesiacmi v roku 2015 prichádzalo do krajinu denne približne 274 imigrantov, v októbri toho istého roku toto číslo vzrástlo až na úroveň 7 000 osôb.⁸ Imigranti, ktorí prichádzali do krajinu využívali na transfer takzvanú Balkánsku trasu. Migračnú krízu v regióne strednej Európy si mnohí spájajú práve s obrazmi imigrantov v centre Budapešti.

³ CALDWELL, C. (2019): European Demographics and Migration.

⁴ TURNER, A. (2009): Population ageing: what should we worry about?

⁵ TURNER, A. (2009): Population ageing: what should we worry about?

⁶ ŠTEFANČÍK, R. (2010): Ekonomicke a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii, s.57-59.

⁷ ŠTEFANČÍK, R. (2010): Ekonomicke a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii, s.57-59.

⁸ INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2018): Migration Issues in Hungary.

Skutočnosť, že krajina bola naozaj zasiahnutá migračnou krízou do väčšej miery než napríklad Slovenská republika reflektuje aj porovnanie čísel o podaných žiadostiach o azyl v oboch štátach. V roku 2015 bolo v Maďarsku podaných 177 135 žiadostí o azyl.⁹ Pre lepšiu ilustráciu uvádzame informáciu o rovnakom údaji na Slovensku, v roku 2015 Slovenská republika zaznamenala 330 žiadostí o poskytnutie azylu.¹⁰ Z komparácie týchto údajov aj v súčasnosti jasne vyplýva, že Maďarsko je aj momentálne vystavené väčšiemu počtu žiadostí o azyl než Slovensko. V roku 2018 dosiahol tento údaj v krajine hodnotu 671.¹¹ Pre zachovanie objektivity je dôležité povedať, že počet žiadostí výrazne poklesol najmä kvôli reštriktívnej legislatíve v krajine, ktorá obmedzuje počet žiadateľov o azyl v štáte. Stále však možno vidieť rozdiel medzi Maďarskom a Slovenskom, nakoľko u nás sme v uplynulom roku zaznamenali 178 žiadostí o poskytnutie azylu.¹² Situácia, ktorá vypukla v krajine bola naozaj neobvyklá a viedla k mnohým legislatívnym zmenám v oblasti migračnej politiky. Maďarsko prijalo v rozmedzí pár rokov množstvo pozmeňujúcich, či úplne nových zákonov, ktoré vo svojej podstate sprísnili podmienky vstupu a samotného procesu žiadania o azyl v krajine. Predseda vlády Viktor Orbán od samotného vypuknutia migračnej krízy patril k najtvrdším kritikom migračnej politiky Európskej únie. Spoločne so všetkými krajinami Vyšehradskej štvorky vystupovali proti zavedeniu politiky povinných kvót na prijímanie imigrantov. Zaujímavosťou je, že podľa mnohých odborníkov práve migračná kríza viedla k zblíženiu vzťahov medzi štátmi spomínaného zoskupenia. Napríklad Maďarsko a Slovensko podali žalobu na Súdny dvor Európskej únie, ktorá bola namierená práve proti mechanizmu, ktorý mal prerozdeľovať utečencov na princípe povinných kvót. Hoci žaloba bola zamietnutá, vzájomné vzťahy spomínaných krajín sa zlepšili.¹³ Bývalý predseda vlády Slovenskej republiky Róbert Fico taktiež podporil myšlienku výstavby plotu na vonkajšej hranici Maďarska s odôvodnením, že ochrana vonkajších hraníc Schengenského priestoru by mala byť vo všeobecnom záujme Európskej únie. Maďarsko bolo taktiež spoločne s Českom a Poľskom zažalované Európskou komisiou práve kvôli porušeniu práva Európskej únie, nakoľko nerešpektovali spomínaný mechanizmus prerozdeľovania utečencov. Spomínaná žaloba Slovenskej republike adresovaná nebola. Ani jedna z krajín Vyšehradskej štvorky sa nestala signatárom Globálneho paktu o migrácii, ktorý bol vytvorený pod záštitou Organizácie Spojených národov. Čo sa týka samotného Maďarska, ako už bolo vyššie spomenuté od prehľbenia migračnej krízy, bolo v krajine priyatých niekoľko zákonov týkajúcich sa práve migrácie. Legislatívne kroky Maďarska práve v oblasti migrácie sa stali terčom kritiky mnohých medzinárodných organizácií, vrátane Európskej únie. Európska komisia napríklad poukazovala na nesúlad siedmych maďarských zákonov pod neformálnym označením Zastavme Soroša a základných princípov fungovania Európskej únie. Zákony, napríklad označovali pomoc nelegálnym migrantom v Maďarsku za trestný čin. Rovnako trestnoprávny charakter by mala mať aj akákoľvek materiálna pomoc poskytnutá migrantom v pásme širokom osem kilometrov od hranice Maďarska. Trestom odňatia slobody by rovnako malo byť potrestané napomáhanie žiadateľom o azyl, ktorí však nie sú presledovaní v krajine svojho pôvodu.¹⁴ Legislatívne zmeny boli primárne odpoveďou na situáciu, ktorá vypukla v krajine počas letných mesiacov roku 2015. Viktor Orbán na kritiku zväčša reaguje tým, že migračnou politikou len chráni bezpečnosť krajiny a taktiež vsádzal na

⁹ AIDA ASYLUM INFORMATION DATABASE. (2018): Country Report: Hungary.

¹⁰ MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2019): Azyl a migrácia Štatistiky.

¹¹ AIDA ASYLUM INFORMATION DATABASE. (2018): Country Report: Hungary.

¹² MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2019): Azyl a migrácia Štatistiky.

¹³ SÚDNY DVOR EURÓPSKEJ ÚNIE. (2017): Súdny dvor zamietol žaloby Slovenska a Maďarska proti dočasnému mechanizmu povinného premiestnenia žiadateľov o azyl.

¹⁴ PRAVDA. (2018): Orbánov balík má zastaviť nielen Sorosa.

overenú kartu v podobe potreby chrániť kresťanské náboženstvo pred islamizáciou spoločnosti. Znepokojenie nad situáciou v Maďarsku vyjadriła okrem Európskej únie aj Rada Európy prostredníctvom splnomocnenca práve pre otázky migrácie a utečencov Tomáša Bočka. Organizácia sa zamerala najmä na situáciu v dvoch tranzitných zónach v krajinе, a sice Roszku a Tompu. Tieto dve miesta sú jedinými, cez ktoré môžu imigranti do krajinys legálne vstúpiť. Okrem toho je počet osôb, ktoré môžu denne prekročiť hranice krajinys prísne regulovaný a obmedzený len na jednu osobu z jednej tranzitnej zóny v priebehu dňa. Všetci žiadatelia o azyl musia po dobu skončenia azyllového procesu zotrvať v tranzitných zónach, čo podľa Bočka vážne ohrozuje slobodu týchto osôb.¹⁵ Maďarská legislatíva považuje za trestný čin aj nepovolený vstup do krajinys cez hraničné opolenie, či poškodenie hraničného opolenia. Aj na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že azyllový systém v Maďarsku je do značnej miery reštriktívny a to najmä ak vychádzame z porovnania s inými krajinami Vyšehradskej štvorky.

3 Demografické politiky Viktora Orbána

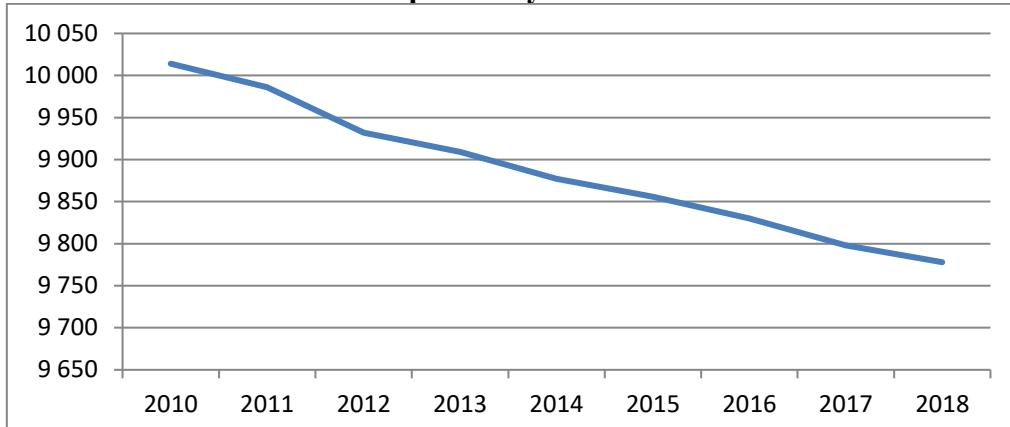
Pokial' vychádzame zo základných predpokladov makroekonómie, môžeme konštatovať, že krajina pre svoj hospodársky rast nevyhnutne potrebuje pracovnú silu. Ak porovnáme toto tvrdenie so zaznamenanými trendami v Európskej únií, môžeme konštatovať a súhlasiť s názorom Šalingu, ktorý tvrdí, že práve deficit pracovnej sily na trhu práce bude problémom, s ktorým sa budú musieť vysporiadať hospodársky vyspelé štaty Európskej únie vrátane Slovenska.¹⁶ Migračná politika vždy závisí od rozhodnutia politických elít v jednotlivých štatoch. Dovolíme si tvrdiť, že v takmer každom členskom štáte Európskej únie bola migrácia jednou z ústredných tem hlavne v predvolebných obdobiach. Niektoré politické strany poukazujú na hrozby súvisiace s imigráciou. Pokial' sú názory týchto politikov konfrontované s tvrdením, že imigrácia do Európskej únie z tretích krajin by mohla byť riešením demografickej krízy, zväčša argumentujú tým, že národné štaty potrebujú túto krízu vyriešiť zvýšením pôrodnosti svojich vlastných občanov a nie pristáhovalcami z tretích krajin. Takmer podobnú, ba miestami až tvrdšiu rétoriku používa v tejto téme maďarský premiér Viktor Orbán. Ten so svojimi stúpencami pravidelne kritizuje Angelu Merkelovú a Európsku úniu za ich proimigračné názory. Orbán najčastejšie argumentuje tým, že cieľom maďarskej vlády je ochrana maďarského národa a jeho tradičných hodnôt. Pokles počtu obyvateľov v krajinе je ilustrovaný na nasledujúcom grafe.¹⁷

¹⁵ COUNCIL OF EUROPE. (2017): Report of the fact-finding mission by Ambassador Tomáš Boček, Special Representative of the Secretary General on migration and refugees to Serbia and two transit zones in Hungary.

¹⁶ ŠALING, M. (2016): Vplyv starnutia populácie na zamestnanosť a ekonomický rast.

¹⁷ Údaje sú udávané v tisícoch.

Graf 1: Pokles počtu obyvateľov v Maďarsku

Zdroj: Hungarian Central Statistical Office. (2019): Population, vital statistics (1900–). Vlastné spracovanie autora.

Otázkou teda ostáva, akým spôsobom chce Viktor Orbán, ako jeden z najväčších kritikov migračnej politiky Európskej únie, vyriešiť starnutie populácie v Maďarsku. Odpoveď je podľa maďarského premiéra veľmi jednoduchá, prostredníctvom demografických politík. Goždziak uvádzá, že kabinet v krajinе viedol veľmi ostrú kampaň namieranú práve proti utečencom. Podľa jej výpočtov bolo v priemere na jedného utečenca minútach približne 70 euro, v rámci xenofóbnej kampane.¹⁸ Vychádzajúc z týchto výpočtov Goždziak uvádzá, že peňažné prostriedky mohli mať efektívnejšie využitie a byť použité napríklad na snahu o čo možno najrýchlejšiu integráciu cudzincov v krajinе. Tým by podľa autorky mohol byť aspoň čiastočne naplnený jeden z primárnych cieľov vlády a to zastavenie starnutia populácie.

Súbežne s tým ako do Európskej únie prúdili vlny imigrantov, Viktor Orbán s tímom ekonómov pracoval na vytvorení demografickej politiky, ktorá by na jednej strane zvýšila počet obyvateľov v krajinе a na druhej strane ukázala Orbánovým odporcom, či už doma alebo v zahraničí, že imigrácia zdôaleka nie je jediným a už vôbec nie najvhodnejším spôsobom na vyriešenie demografickej krízy. Viktor Orbán začiatkom roka 2019 predstavil balík opatrení, či nástrojov, ktoré majú motivovať občanov krajinu mať deti. Balík z roku 2019 obsahuje sedem konkrétnych bodov, vrátane doživotného odpustenia platenia daní z príjmov fyzických osôb pre ženy, ktoré vychovali štyri alebo viac detí.¹⁹ Demografická politika rovnako počítala s vytvorením vyše 20 000 nových miest v detských jasliach, či možnosť poberania opatrovateľského príspevku pre starých rodičov, pokial sa starajú o dieťa namiesto jeho rodičov, ktorí pracujú.²⁰ Nakol'ko tento sociálny program bol verejnosti predstavený len začiatkom tohto roka, je nemožné zhodnotiť jeho efektívnosť. Mohlo by sa však zdať, že Viktor Orbán vsadil na overenú kartu, keďže opatrenia na zvýšenie pôrodnosti už v minulosti prezentoval, sice nie v takomto rozsahu, ale ich efekt mal byť rovnaký. V roku 2015 bol maďarským kabinetom predstavený program známy pod skratkou CSOK.²¹ Ten vo svojej podstate poskytoval štedré štátne dotácie na kúpu domov pre ľudí, ktorí už mali alebo sa dokonca len zviazali v budúcnosti mať dieťa. Výška dotácie bola odstupňovaná podľa počtu detí, pričom páry s jedným dieťaťom mali nárok na podporu vo výške 600 000 HUF

¹⁸ GOZDZIAK, E. (2019): Using Fear of the “Other,” Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity.

¹⁹ EUROPEAN LARGE FAMILIES CONFEDERATION. (2019): Hungary: Prime Minister Viktor Orbán announced a seven-point family protection action plan.

²⁰ EUROPEAN LARGE FAMILIES CONFEDERATION. (2019): Hungary: Prime Minister Viktor Orbán announced a seven-point family protection action plan.

²¹ Nový demografický balíček z roku 2019 počíta v pokračovaní a navýšení tohto programu.

(1 780 EUR), s dvoma deťmi na 2,6 milióna HUF (7 750 EUR) a v prípade párov s troma deťmi bola dotácia vo výške 10 000 000 HUF (29 800 EUR).²² Manželstvo žiadateľov nebolo podmienkou na získanie podpory. V prípade, že si žiadatelia nárokovali na dotácie, ale v čase podania žiadosti dieťa ešte nemali, štátom bol určený časový horizont, v ktorom majú mať jedno, dve, či tri deti. Poberatelia dotácie mohli dieťa nadobudnúť aj prostredníctvom adopcie, napokol'ko vyhláška sa neobmedzovala výlučne na biologický vzťah dieťaťa a rodičov. Vyššie boli opísané podmienky na poskytnutie dotácie pre potenciálnych alebo už rodičov, ktorí sa rozhodli kúpiť si dom. Kvôli zachovaniu princípu nediskriminácie maďarská vláda poskytla možnosť vrátenia dane z pridanej hodnoty z celkovej sumy vo výške do 5 miliónov HUF (14 900 EUR) osobám, ktorí dom nekupovali, ale stavali. Vyhláška vydaná maďarským kabinetom rovnako poskytuje dotácie pri kúpe domov určených na ďalší predaj, či garanciu úrokovej sadzby na úrovni troch percent pre rodiny s minimálne troma deťmi, ktoré čerpajú úver určený na bývanie vo výške maximálne 10 000 000 HUF (29 800 EUR).²³

Vyššie boli v krátkosti opísané hlavné body demografického balíčka, ktorý poskytuje maďarská vláda svojim občanom. Okrem toho, že ich výsledkom je odlev finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu, je podstatné skúmať, aký vplyv a či vôbec majú na rast počtu obyvateľov v krajinе. Graf nižšie prehľadne demonštruje situáciu v krajinе a rovnako aj v Európskej únií. Naša komparácia vychádza z porovnania počtu pôrodov, ktoré pripadajú na 1 000 obyvateľov. Ako môžeme vyčítať z grafu jej hodnoty boli v Maďarsku dlhodobo na nižšej úrovni než bol priemer Európskej únie. Taktiež graf demonštruje trend, o ktorom sme hovorili vysšie a sice o poklese počtu pôrodov, či už v Európskej únií ako celku alebo v Maďarsku. Pokial' by demografické politiky navrhnuté a predstavené Viktorom Orbánom boli úspešné, mali by sme od roku 2016 pozorovať nárast miery hrubej pôrodnosti v krajinе. Avšak na základe našej komparácie v Maďarsku nielen, že nenastalo zvýšenie tejto hodnoty, ba dokonca sme zaznamenali jej pokles. Pre zachovanie objektivity dodávame, že hodnota hrubej pôrodnosti poklesla aj v Európskej únií ako celku. Prívrženci Orbánovej demografickej politiky by mohli argumentovať, že obdobie od zavedenia demografických politík nie je dostačujúca lehota na to, aby sme zistili, či sú tieto nástroje v praxi efektívne alebo nie. Je sice pravdou, že aj v prípade omnoho rozsiahlejších demografických politík zavedených čínskou, či indickou vládou sme jej efekty mohli najlepšie zhodnotiť až s odstupom času, ale domnievame sa, že keby prostriedky, ktoré poskytuje maďarská vláda, boli pre občanov krajinu až tak motivujúce, zaznamenali by sme aspoň minimálnu zmenu v dlhodobom rende. Tá sa však na základe dát, s ktorými pracujeme doposiaľ, nedostavila.

Maďarský kabinet v lete v roku 2018 vydal vyhlásenie, v ktorom program CSOK hodnotil pozitívne, napokol'ko podľa dostupných údajov jeho výhody čerpalo až 81 000 rodín.²⁴ Je dôležité uznať, že počet žiadateľov bol naozaj veľký, na druhej strane sa však v správe štátnej tajomníčky neuvádzajú, aký efekt mala táto politika na zvýšenie pôrodnosti v štáte. Rovnako by sme chceli podotknúť, že program nevyžaduje, aby žiadatelia v čase nárokovania si na dotácie dieťa už mali. Vyššie sme spomínali, že podmienky programu boli nastavené tak, že vláda určila horizont, v ktorom rodičia majú dieťa nadobudnúť. V prípade, ak vládou určenú lehotu nestihnuť, budú povinní príspevok vrátiť. Na štátne výdavky to vo svojej podstate nebude mať žiadny efekt, avšak podľa nášho názoru existuje riziko, že táto politika otvára dvere podvodníkom a špekulantom. Existuje možnosť, že poberatelia podpory v končenom dôsledku deti mať nebudú a tak demografická politika stráca na svojej efektivite a to aj v prípade, že dôjde k vráteniu finančných prostriedkov. Na druhej strane pre zachovanie objektivity dodávame, že lehota na splodenie alebo adopciu jedného dieťaťa je

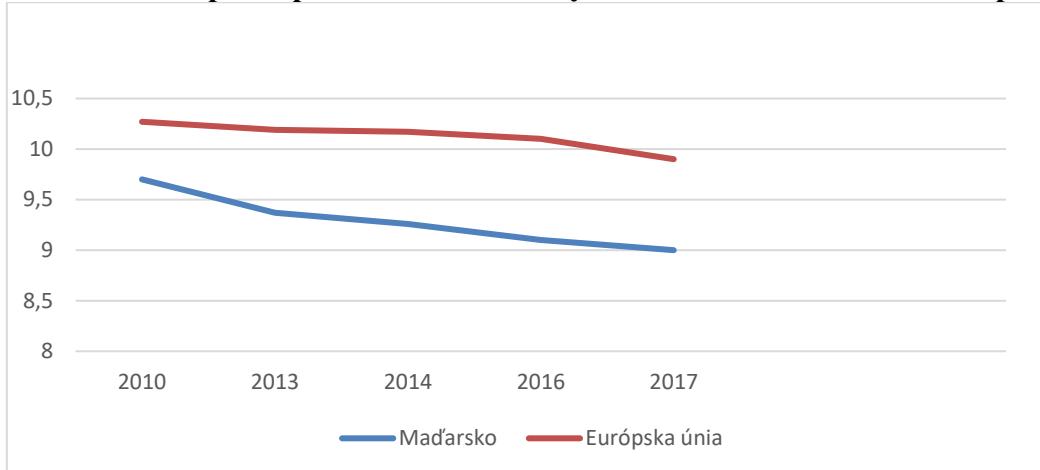
²² BUDAPEST BUSINESS JOURNAL. (2016): Government details home purchase subsidies in decrees.

²³ BUDAPEST BUSINESS JOURNAL. (2016): Government details home purchase subsidies in decrees.

²⁴ BÉNI, A. (2018): Government's family home scheme helps 81,000 families.

štyri roky, čo znamená, že ak by žiadatelia získali štátne podporu aj hned' v roku 2015, kedy boli sociálne balíčky predstavené, horizont na nadobudnutie dieťaťa stále trvá.

Graf 2: Porovnanie počtu pôrodotov na 1 000 obyvateľov v Maďarsku a v Európskej únií

Zdroj: Index Mundi. (2019): Birth rate (births/1,000 population). Vlastné spracovanie autora.

Z našej komparácie jasne vyplýva, že doposiaľ nemožno sledovať výrazné zmeny v demografických trendoch nastolených ešte pred zavedním štedrých štátnych podpôr zameraných na zvýšenie pôrodnosti v Maďarsku. Vládna strana Fidesz na čele s jej predsedom a súčasne premiérom krajiny Viktorom Orbánom neustále poukazuje na to, že imigrácia je závažnou hrozbohou pre suverenitu krajiny. Na základe toho, že sa aktuálne vládnucej strane podarilo vyhrať parlamentné voľby už tretíkrát v poradí, by sme sa mohli domnievať, že takto namierená kampaň je účinná. Rovnako je dôležité poznamenať, že strana Fidesz zvíťazila aj vo voľbách do Európskeho parlamentu, ktoré sa konali na jar v roku 2019. Nakol'ko zjavne ide o najsilnejšiu politickú stranu v štáte, prieskumy verejnej mienky by mali túto skutočnosť reflektovať. Podľa prieskumu, ktorý bol uskutočnený pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2019 na vzorke 2 012 oprávnených voličov, 12 percent opýtaných označilo problematiku imigrácie a azylovej politiky za najzáväžnejší problém, ktorému krajina aktuálne čeli.²⁵ Hoci by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že toto percento nie je príliš vysoké, podľa výsledkov prieskumu ide o tretiu najväčšiu hrozbu pre krajinu po problémoch s korupciou a zdravotným systémom v štáte. Vzhľadom na to si dovolíme konštatovať, že kampaň vládnej strany plná protiimigračných názorov sa stretáva s úspechom, zatial' čo, demografické politiky predstavené tým istým kabinetom svojich podporovateľov doposiaľ v takej miere nenašli.

Záver

Je paradoxné, že téma imigrácie do Európskej únie sa stala ústrednou tému najmä jej odporcov. Slogany a plagáty s tým, ako je potrebné chrániť krajiny Európskej únie pred imigráciou, či hoaxy o zániku európskej kultúry a kresťanského náboženstva sa stali už takmer každodennou súčasťou politických bojov, či diskusií. Faktom je, že populácia v Európskej únií starne a pôrodnosť klesá. Z ekonomickeho hľadiska to znamená, že pokial' krajiny nepristúpia k radikálnym zmenám vo svojich politikách, deficit pracovnej sily na trhu práce bude brzdou ich ekonomickeho rozvoja. Súhlasíme s názorom, že imigrácia nie je jedinou cestou na zmenu tohto trendu, avšak momentálne azda najúčinnejším a najrýchlejším

²⁵ SUSÁNKY, P.- WILHELM, J. (2019): Domestic Issues and Immigration Stealing the Show in Hungary Evidence from RECONNECT pre-election survey.

spôsobom na dosiahnutie aspoň stabilizácie tejto situácie. Pokial' krajiny nepristúpia k zásadným zmenám, či už v dôchodkovom systéme alebo v oblasti produktivity práce, vychádzajúc z našich zistení ani demografické politiky nepomôžu k rastu počtu obyvateľov, minimálne nie v krátkom časovom horizonte.

Naša štúdia vychádzala z príkladu Maďarska, ktorého premiér zaviedol v roku 2015 balík opatrení, ktoré mali ukázať, že s klesajúcim počtom obyvateľov sa dokáže krajina vysporiadať aj samostatne a nepotrebuje pri tom pomoc imigrantov ako napríklad Nemecko. Na tomto tvrdení by nebolo nič zlé, keby sme v horizonte nami pozorovaných rokov zaznamenali aspoň minimálnu zmenu v hodnote hrubej pôrodnosti. Tá sa však nedostavila, práve naopak hodnota ešte väčšmi poklesla. Prečo teda Viktor Orbán namiesto toho, aby pracoval na vytvorení pravidiel pre legálnu a právne riadenú migráciu, radšej predstavuje nové balíčky opatrení, ktorých efektivita je otázna? Podľa nášho názoru je to spôsob vedenia jeho politiky. Demografické balíčky možno považovať za populistickej krok, jednak na získanie voličov a taktiež šírenie strachu medzi občanmi, ktorý nie je opodstatnený. Ekonomický význam imigrantov pre krajiny strednej a východnej Európy je veľmi veľký, hlavne pokial' berieme do úvahy skutočnosť, že tieto krajiny stále čelia odlivu pracovnej sily najmä do hospodársky rozvinutejších štátov Európskej únie.

Pokial' by sme chceli porovnávať efektivitu demografických politík a imigrácie z časového hľadiska, možno jednoznačne konštatovať, že imigrácia je aktuálne najrýchlejším spôsobom na vyriešenie klesajúceho počtu obyvateľov v Európskej únií. Imigranti, ktorí prichádzajú do členských štátov Európskej únie, sú prevažne v produktívnom veku, čo znamená, že ich zapojenie do pracovného procesu je relatívne rýchle a avšak môžu ho spomaľovať administratívne prekážky spojené s udelením povolenia na pobyt a prácu.

Vzhľadom na vyššie uvedené a zároveň vychádzajúc z našej komparácie si dovolíme tvrdiť, že imigrácia, ktorá je samozrejme legálna a právne regulovaná je momentálne efektívnejším nástrojom na vyriešenie demografickej krízy než sociálne balíčky na zvýšenie pôrodnosti.

Použitá literatúra:

1. AIDA ASYLUM INFORMATION DATABASE. (2018 UPDATE). Country Report: Hungary. [cit. 03. 11. 2019.] Dostupné online: file:///C:/Users/Tatianka/Downloads/aida_hu_2018update.pdf.
2. BÉNI, A. (2018): Government's family home scheme helps 81,000 families Daily news Hungary. [cit. 28. 09. 2019.] Dostupné online: <https://dailynewshungary.com/governments-family-home-scheme-helps-81000-families/>.
3. BUDAPEST BUSINESS JOURNAL. (2016). Government details home purchase subsidies in decrees. [cit. 28. 09. 2019.] Dostupné online: https://bbj.hu/politics/government-details-home-purchase-subsidies-in-decrees_111414.
4. CALDWELL, C. (2019): European Demographics and Migration. [online]. In: Governance in an emerging wolrd, 04. 02. 2019. [cit. 25. 09. 2019.] Dostupné online: <https://www.hoover.org/research/european-demographics-and-migration>.
5. INDEX MUNDI. (2019). Birth rate (births/1,000 population). [cit. 25. 09. 2019.] Dostupné online: <https://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=25&c=ee&l=en>, <https://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=25&c=hu&l=en>.
6. COUNCIL OF EUROPE. (2017). Report of the fact-finding mission by Ambassador Tomáš Boček, Special Representative of the Secretary General on migration and refugees to Serbia and two transit zones in Hungary. [cit. 04. 11. 2019.] Dostupné online:https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168075e9b2.

7. EUROPEAN LARGE FAMILY CONFEDERATION. (2019). Hungary: Prime Minister Viktor Orbán announced a seven-point family protection action plan. [cit. 28. 09. 2019.] Dostupné online: <https://www.elfac.org/hungary-prime-minister-viktor-orban-announced-a-seven-point-family-protection-action-plan/>.
8. GOZDZIAK, E. (2019): Using Fear of the “Other,” Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity. [cit. 27. 09. 2019.] Dostupné online: <https://www.migrationpolicy.org/article/orban-reshapes-migration-policy-hungary/>
9. HUNGARY CENTRAL STATISTICS OFFICE. (2019). 1.1. Population, vital statistics (1900–). [cit. 24. 09. 2019.] Dostupné online: https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_long/h_wdsd001a.html.
10. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2018). Migration Issues in Hungary. [cit. 03. 11. 2019.] Dostupné online: http://www.iom.hu/migration-issues-hungary?fbclid=IwAR1KOYkxEUkFtJkSVYIpBHjmGB5N9QBR6QZzkACxps0DB2uXwOR7h_UAio
11. MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2019). Azyl a migrácia Štatistiky. [cit. 04. 11. 2019.] Dostupné online: <https://www.minv.sk/?statistiky-20>.
12. PRAVDA. (2018). Orbánov balík má zastaviť nielen Sorosa. [cit. 04. 11. 2019.] Dostupné online: <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/472256-orbanov-balik-mazastavit-nielen-sorosa/>.
13. SUSÁNKY, P.- WILHELM, J. (2019): Domestic Issues and Immigration Stealing the Show in Hungary Evidence from RECONNECT pre-election survey, 22.05.2019. [cit. 25. 09. 2019.] Dostupné online: https://reconnect-europe.eu/blog/pre-election-survey-hungary-pal-wilhelm/#_ftn2.
14. SÚDNY DVOR EURÓPSKEJ ÚNIE. (2017). Súdny dvor zamietol žaloby Slovenska a Maďarska proti dočasnému mechanizmu povinného premiestnenia žiadateľov o azyl. [cit. 03. 11. 2019.] Dostupné online: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-09/cp170091sk.pdf>.
15. ŠALING, M. (2016): Vplyv starnutia populácie na zamestnanosť a ekonomický rast. [online]. Kancelária Rady pre rozpočtovú politiku, 27. 01. 2016. [cit. 24. 09. 2019.] Dostupné online: https://www.rozpoctovarada.sk/download/komentar_vplyv_starnutia_zamestnanost_final.pdf.
16. ŠTEFANČÍK, R. (2010): Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii. In: Slovenská politologická revue číslo 4, ročník X., 2010, s.57- 59 ISSN 1335-9096.
17. TURNER, A. (2010): Population ageing: what should we worry about? [cit. 24.09.2019]. Dostupné na internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2781842/>.

Kontakt:

Ing. Zuzana Beňová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: zuzana.benova@euba.sk

AKTUÁLNE TRENDY MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE NA GLOBÁLNEJ ÚROVNI¹

CONTEMPORARY TRENDS OF INTERNATIONAL MIGRATION ON A GLOBAL LEVEL

Tomáš Beňuška^a

^aFakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: tomas.benuska@umb.sk

Abstrakt Článok sa venuje aktuálnym trendom v oblasti medzinárodnej migrácie na globálnej úrovni so zameraním na medzinárodnú migráciu ako takú a neskôr s bližším pohľadom na nútenu formu medzinárodnej migrácie, totož utečencov, žiadateľov o azyl a osoby bez štátnej príslušnosti. Cieľom je poukázať na vývoj daných situácií v súčasnosti v porovnaní s minulosťou za pomoci analyticko-syntetickej, kvantitatívnej a komparatívnej metódy.

Kľúčové slová: trendy, medzinárodná migrácia, utečenci, žiadatelia o azyl, apolitizmus

JEL: F20, F22, H56

Abstract The article concerns with contemporary trends in the field of international migration on a global level with a focus on international migration as such and later with a closer look on the forced form of international migration, that is refugees, asylum seekers and stateless persons. The goal is to point out the development of those situations today in comparison with the past using analytical-synthetic, quantitative and comparative method.

Key words: trends, international migration, refugees, asylum seekers, statelessness

JEL: F20, F22, H56

Úvod

Medzinárodná migrácia je rovnako historická ako súčasná téma a jej agenda má multidimenzionálny charakter, ktorý sa dá skúmať z pohľadu množstva vedných disciplín. V súčasnosti je to téma, o ktorej sa veľmi frekventované hovorí, či už v rámci verejnosti, alebo na úrovni inštitúcií, najmä kvôli prebiehajúcej európskej migračnej kríze, ktorá sa od roku 2015 zaslúžila o príchod vysokého počtu prisťahovalcov a spôsobila množstvo ťažkostí pre prijímajúce štáty. Kvôli tomu sa v európskom regióne zameriava pozornosť najmä na medzinárodnú migráciu v Európe a do nej a častokrát sa zabúda na migračné toky vo zvyšku sveta. Účelom a cieľom tohto článku je teda poukázať na súčasné trendy v porovnaní s minulosťou v rámci globálnej medzinárodnej migrácie pretože hoci sa nám môže zdať, že udalosti v ostatných častiach sveta sa európskeho priestoru týkajú len vzdialene, môžu mať zásadné implikácie.

V prvej časti článku sme sa zamerali na analýzu medzinárodnej migrácie ako takej na globálnej úrovni, teda na počty a migračné toky medzinárodných migrantov v ich celku, zatiaľ čo v druhej časti článku sa sústredíme na prvky nútenej medzinárodnej migrácie, to znamená na utečencov, žiadateľov o azyl a osoby bez štátnej príslušnosti a ich súčasné stavby

¹ Tento článok je publikovaný v rámci VEGA č.1/0433/18 – Možnosti kognitívnej analýzy bezpečnostných hrozien na sociálnych sieťach v kybernetickom priestore.

a situácie. V článku budeme používať analyticko-syntetickú, kvantitatívnu a komparatívnu metódu.

1 Všeobecné trendy medzinárodnej migrácie pre rok 2019

Ludstvo je neustále v pohybe. Nech je dôvod opustiť domov akýkoľvek, či už ide o záujem o štúdium, či prácu v inej krajine, alebo útek pred vojnou, v konečnom dôsledku je hlavnou motiváciou vždy zlepšenie svojej súčasnej životnej situácie. Pokiaľ vychádzame z tohto tvrdenia môžeme povedať, že ak počet migrujúcich osôb narastá, tak sa pravdepodobne životné situácie zhoršujú.

V roku 2019 dosiahol počet medzinárodných migrantov vo svete 272 miliónov, čo je nárast o 51 miliónov od roku 2010.² Táto stúpajúca krivka nie je trendom len posledných deviatich rokov, počet medzinárodných migrantov kontinuálne narastá už celé desaťročia. V roku 1990 bol počet medzinárodných migrantov vo svete 152 miliónov, v roku 2000 toto číslo stúplo na 173 miliónov a v roku 2017 to bolo 258 miliónov.³ 272 miliónov v súčasnosti predstavuje nárast o 79 % za necelých 30 rokov. Platí však, že počet medzinárodných migrantov narastal ako v rozvojových, tak i v rozvinutých krajinách. Pokiaľ hovoríme o úrovni kontinentov, v Európe sa nachádza najväčšie množstvo medzinárodných migrantov – 82 miliónov, po nej nasleduje Severná Amerika s 59 miliónmi a severná Afrika a západná Ázia majú obe približne 49 miliónov, pričom približne polovica všetkých medzinárodných migrantov sídli iba v 10 krajinách – v USA sa nachádza najväčšie množstvo a to 51 miliónov, čo je približne 19 % celkového počtu.⁴ Potom nasleduje Nemecko a Saudská Arábia, obe krajiny s približne 13 miliónmi, Rusko s 12 miliónmi, Spojené Kráľovstvo s 10 miliónmi, Spojené arabské emiráty s 9 miliónmi, Francúzsko, Kanada a Austrália všetky s 8 miliónmi a Taliansko so 6 miliónmi.⁵ Čo sa týka krajín pôvodu, tretina všetkých medzinárodných migrantov pochádza z 10 krajín, najviac z Indie – 18 miliónov, z Mexika 12 miliónov, z Číny 11 miliónov, z Ruska 10 miliónov a zo Sýrie 8 miliónov.⁶

² UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International Migrant Stock 2019.

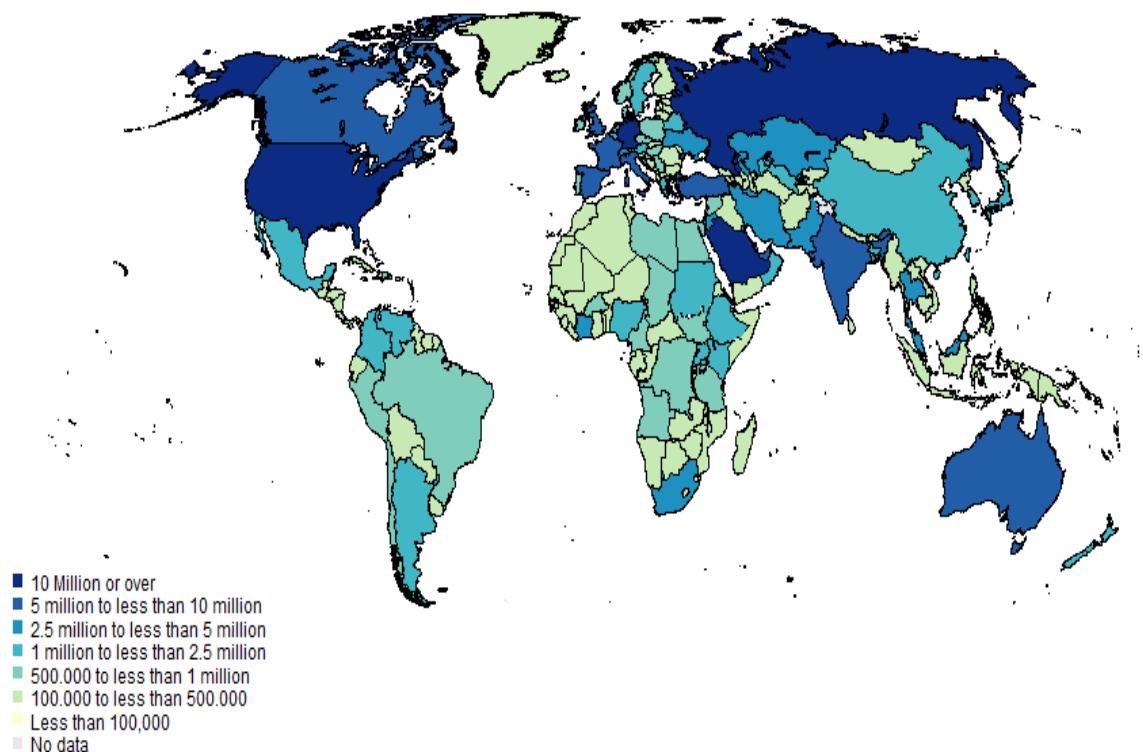
³ INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (2018): Migration in the world.

⁴ UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): The number of international migrants reaches 272 million, continuing an upward trend in all world regions, says UN.

⁵ UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): The number of international migrants reaches 272 million, continuing an upward trend in all world regions, says UN.

⁶ UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): The number of international migrants reaches 272 million, continuing an upward trend in all world regions, says UN.

Mapa 1: Počet medzinárodných migrantov vo svete pre rok 2019

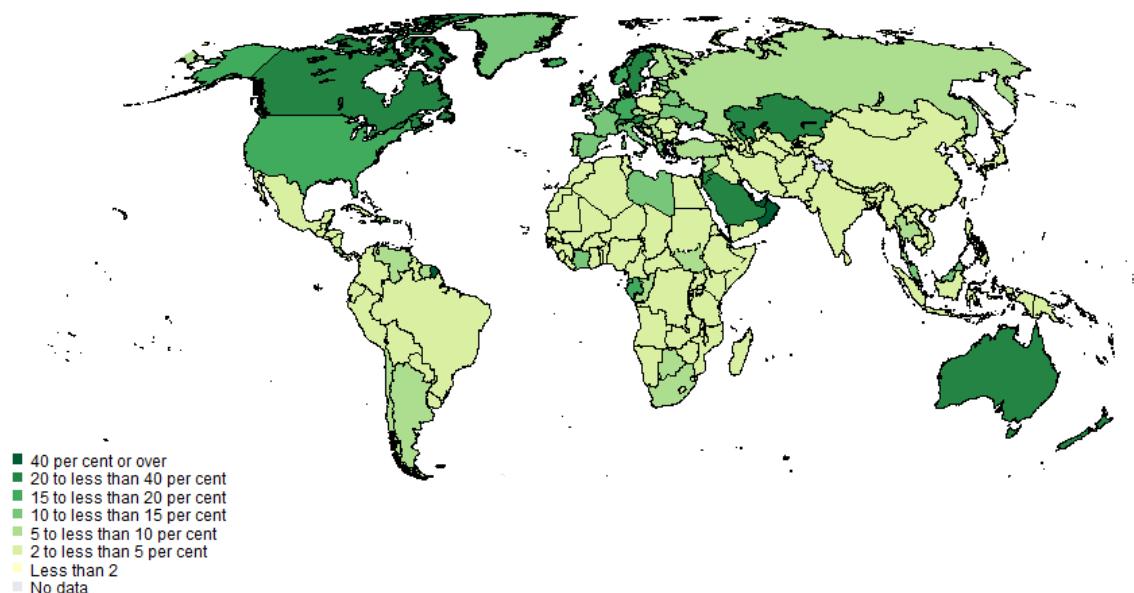
Prameň: UN DESA (2019): Population division.

V rámci zvýšeného celkového počtu medzinárodných migrantov nejde len o to, že globálna populácia ako celok vzrástá, čo by prirodzene zvyšovalo ich počet, ale ich podiel z celkovej svetovej populácie narástol rýchlejšie, než svetová populácia. Podiel medzinárodných migrantov z celkovej svetovej populácie sa zvýšil z 2,8 % v roku 2000 na 3,5 % v roku 2019.⁷ V kontexte regiónov ako Európa, Severná Amerika, Austrália, Nový Zéland, či Japonsko takmer 12 ľudí zo 100 sú medzinárodní migranti, pričom v porovnaní s južnými regiónmi ako Afrika, Ázia (bez Japonska), Južná Amerika, či Karibik sú to len 2 zo 100.⁸

⁷ UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International Migrant Stock 2019.

⁸ UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International migrants numbered 272 million in 2019, continuing an upward trend in all major world regions.

Mapa 2: Medzinárodní migranti ako percento celkovej populácie pre rok 2019

Prameň: UN DESA (2019): Population division.

2 Trendy v kontexte nútenej medzinárodnej migrácie

Čo sa týka nútenej migrácie a informácií o utečencoch a žiadateľoch o azyl, podľa United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) za posledné roky táto forma migrácie rástla omnoho rýchlejšie než dobrovoľná. Nútenú migráciu môžeme definovať ako stav osôb, ktoré sú predmetom migračného pohybu, v ktorom existuje element donucovania, vrátane hrozby života a živobytia, vyplývajúce či už z prírodných, alebo človekom spôsobených príčin.⁹ Utečenci sú tiež veľmi svojská kategória a preto považujeme za potrebné definovať aj tento pojem. Pojem „utečenec“ môžeme chápať v užšom a širšom zmysle. Podľa Úradu vysokého komisára OSN pre utečencov je utečenec každá osoba, ktorá ušla pred vojnou, násilím, konfliktom, alebo perzekúciou a prekročila pri tom medzinárodnú hranicu, aby našla bezpečie v inom štáte,¹⁰ čo je definíciou v širšom zmysle. Definíciu v užšom zmysle nám ponúka text Dohovoru o právnom postavení utečencov, prijatý v roku 1951 v Ženeve (tiež nazývaný Ženevská konvencia o utečencoch), ktorý hovorí, že utečencom je každá osoba, ktorá v dôsledku udalostí, ktoré sa udiali pred 1. januárom 1951 a opodstatneného strachu z perzekúcie z dôvodu rasy, náboženstva, národnosti, členstva v určitej spoločenskej skupine alebo politického názoru, je mimo krajiny svojej národnosti a je jej znemožnené, alebo je kvôli danému strachu neochotná využiť ochranu danej krajiny, alebo ktorá nemá národnosť a je mimo krajiny jej pôvodného obvyklého sídla v dôsledku daných udalostí a je jej znemožnené alebo kvôli danému strachu je neochotná sa do nej vrátiť.¹¹ V praxi to znamená, že podľa súčasnej definície Úradu vysokého komisára OSN pre utečencov je utečenec každá osoba, ktorá uteká napríklad pred vojnou, no podľa Dohovoru o právnom postavení utečencov je to len tá osoba, ktorá uteká pred konkrétnie voči nim cielenou perzekúciou.

⁹ EUROPEAN COMMISSION (2019): Migration and Home Affairs.

¹⁰ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): What is a Refugee?

¹¹ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (1951): Convention and protocol relating to the status of refugees, s. 14.

Od roku 2010 do roku 2017, sa počet utečencov a žiadateľov o azyl sa zvýšil o 13,6 milióna, nepochybne aj kvôli prebiehajúcej migračnej kríze.¹² Pokial' do toho zarátame aj vnútorme vysídlené osoby, čo sú osoby, ktoré v rámci vysídlenia neopustili hranice svojho domáceho štátu, tak v roku 2018 hovoríme o náraste viac ako 13 miliónov ľudí oproti roku 2017, čo v prepočte znamená približne 37 000 vysídlených ľudí kvôli vojne alebo perzekúcii denne.¹³ V súčasnosti sú zaznamenané najvyššie úrovne nútenej migrácie (do ktorej spadajú aj utečenci a žiadatelia o azyl) od kedy sa tieto štatistiky vedú. Na základe informácií Úradu vysokého komisára pre utečencov je v súčasnosti vo svete takmer 71 miliónov takýchto osôb, pričom štatisticky je nútene vysídlená jedna osoba každé dve sekundy v dôsledku konfliktu, alebo perzekúcii a tiež milióny ľudí nemajú štátne občianstvo a tým pádom ani prístup k základným ľudským právam ako napríklad vzdelenie, zdravotníctvo, zamestnanie alebo sloboda pohybu.¹⁴ Podľa údajov UN DESA sa vo svete nachádza v súčasnosti odhadom 28,7 milióna utečencov, pričom ich najväčší počet má Turecko (3,8 milióna), Jordánsko (2,9 milióna), Libanon (1,6 milióna), Nemecko s Pakistanom (1,4 milióna) a ich súčasné číslo predstavuje nárast z roku 2000 o 12,2 milióna,¹⁵ pričom viac než polovica týchto ľudí má menej ako 18 rokov.¹⁶ Hoci sa celkové počty utečencov vo svete zvýšili, v porovnaní s predchádzajúcim rokom sa ich vrátilo do krajin pôvodu menej – v roku 2017 sa vrátilo 667 400 ľudí, zatiaľ čo v roku 2018 len 593 800.¹⁷ Vo vzťahu k percentuálnemu podielu utečencov na obyvateľov krajiny je na tom podľa UNHCR najhoršie Libanon, kde až 13,9 % populácie tvoria utečenci, potom Nauru so 7,4 %, Jordánsko so 7,2 %, Turecko 4,5 % a Čad, kde utečenci tvoria 2,9 % populácie.¹⁸ V kontexte zdrojových krajín, 67 % všetkých utečencov pochádza iba z piatich krajín: zo Somálska, Mjanmarska, Južného Sudánu, Afganistanu a Sýrie (ktorá je najčastejšou krajinou pôvodu utečencov už 5 rokov), pričom Sýrčania sú najväčšia skupina vysídlených ľudí, v rámci ktorej žije 13 miliónov ľudí vo vysídlení vrátane 6 654 000 utečencov, 6 184 000 vnútorme vysídlených osôb a 140 000 žiadateľov o azyl.¹⁹ Najväčší počet nových utečencov v roku 2018 zaznamenalo Turecko a bolo to 397 600 ľudí práve zo Sýrie, po ňom nasledoval Sudán, ktorý zaznamenal najviac utečencov z Južného Sudánu, Sýrie, Stredoafrickej republiky a Jemenu.²⁰

Súčasťou utečeneckej problematiky nie je len narastajúci počet vysídlených ľudí, ale aj nedostatok kapacít na strane prijímajúcich štátov. Status utečenca má veľmi špecifickú medzinárodnoprávnu úpravu, ktorá z neho robí najzložitejšiu kategóriu v rámci medzinárodných migrantov a pre prijímajúci štát to predstavuje radu zložitých procedúr, ktorým musí daných ľudí podrobniť, kým sa docieli nejaký výsledok. Pri veľkých utečeneckých vlnách je pre prijímajúce štáty priam nemožné spracúvať také množstvo ľudí efektívne a v krátkej dobe, preto, kým sa rozhodne, čo s tými ľuďmi bude, sú umiestňovaní do utečeneckých táborov. Vzhľadom na vyššie uvedené čísla je zjavné, že celý proces s nimi môže trvať tak dlho, že sa ľudia začínajú aklimatizovať (od roku 2011 sa viac ako 142 000 sýrskych detí narodilo utečencom v exile).²¹ V takýchto prípadoch hovoríme o tzv. protraktovanej utečeneckej situácii, ktorú UNHCR definuje ako situáciu, v ktorej sa utečenci

¹² UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International migrants numbered 272 million in 2019, continuing an upward trend in all major world regions.

¹³ WOOD, J. (2019): 5 facts you should know about the world's refugees.

¹⁴ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Figures at a Glance.

¹⁵ MIGRATION DATA PORTAL (2019): Refugees by destination.

¹⁶ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Figures at a Glance.

¹⁷ WOOD, J. (2019): 5 facts you should know about the world's refugees.

¹⁸ MIGRATION DATA PORTAL (2019): Refugees (% of host country).

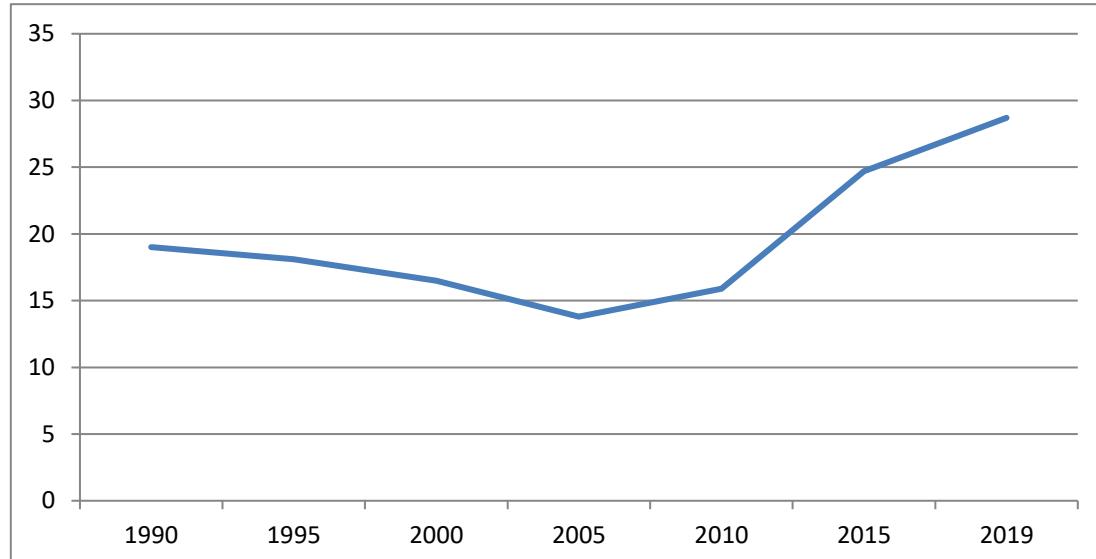
¹⁹ WOOD, J. (2019): 5 facts you should know about the world's refugees.

²⁰ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Global Trends – Forced Displacement in 2018

²¹ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Birth certificates to prevent statelessness.

ocitnú v dlhotrvajúcim nepoddajnom stave medzistupňa.²² Ich životy nemusia byť v riziku, ale ich základné práva a základné hospodárske, spoločenské a psychologické potreby zostávajú po rokoch exilu nenaplnené.²³ Táto definícia nie je celkom exaktná, preto UNHCR zvyčajne určí, že ide o protraktovanú utečeneckú situáciu, pokiaľ ide o prípad, že 25 000 alebo viac utečencov tej istej národnosti je v exile po dobu viac ako 5 po sebe idúcich rokov v danej hostiteľskej krajine.²⁴ Na základe tejto definície bolo na konci roku 2018 v protraktovanej situácii 15,9 milióna utečencov, čo by predstavovalo približne 55,4 % všetkých utečencov dnes, pričom 5,8 milióna v tom čase bola v tejto situácii 20 alebo viac rokov, z toho bolo 2,4 milióna afganských utečencov v Iráne a Pakistane, kde táto situácia trvala až 40 rokov.²⁵ Nemusí to však znamenať, že to bolo takmer 6 miliónov tých istých jednotlivcov v utečeneckom tábore, nakoľko je to kontinuálny proces, v ktorom ľudia prichádzajú, odchádzajú, sú tam úmrtia aj narodenia a teda ten počet nereflektuje konkrétné osoby, ale komunitu ako celok. Okrem týchto prípadov je ešte 10,1 milióna utečencov v protraktovaných situáciach, ktoré trvali menej ako 20 rokov, kde viac ako polovicu predstavovali Sýrčania v Egypte, Iraku, Jordánsku, Libanone a Turecku a napokon v roku 2018 bolo protraktovaných aj ďalších 9 situácií, kedy vysídlenie viac ako 25 000 ľudí presiahlo dĺžku piatich rokov a tie zahŕňali ľudí z Južného Sudánu v Keni a Ugande, Nigérijcov v Kamerune a v Nigeri, utečencov z Demokratickej republiky Kongo a Somálska v Juhoafrickej republike, Pakistáncov v Afganistane a Ukrajincov v Rusku.²⁶ Žiadna z protraktovaných utečeneckých situácií však nebola vyriešená.

Graf 1: Počet utečencov vo svete v miliónoch

Prameň: Migration Data Portal (2019): Estimated number of refugees at mid-year 2019.

²² V originálnej definícii z Úradu vysokého komisára OSN pre utečencov sa píše „limbo“, čoho nemáme slovenský ekvivalent, ktorý by kontextuálne pasoval, ale predpokladáme, že slovo „limbo“ bolo zvolené ako symbol medzistupňa na ceste z bodu A do bodu B, čo pripomína osud utečencov, cestujúcich zo svojej domovskej krajiny (A) do prijímajúcej krajiny (B) a zastanú v utečeneckom tábore (limbo). (Pozn. aut.)

²³ EXECUTIVE COMMITTEE OF THE HIGH COMMISSIONER'S PROGRAMME (2004): Protracted refugee situations.

²⁴ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Global Trends – Forced Displacement in 2018.

²⁵ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Global Trends – Forced Displacement in 2018.

²⁶ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Global Trends – Forced Displacement in 2018.

Počty žiadostí o azyl globálne sa od roku 2000 po rok 2012 pohybovali vo viac-menej stabilnej hranici v priemere približne 900 000, no v roku 2013 to začalo rapične narastať až do súčasných 3,5 milióna.²⁷ Najväčšie množstvo žiadostí o azyl je v USA, približne 719 000 (pre porovnanie, približne toľko, koľko sa v rokoch 2006 - 2007 nachádzalo na celom svete), na druhom mieste je Nemecko s 369 000, Turecko s 311 000, Peru s 230 000 a Juhoafrická republika so 184 000 žiadostami o azyl.²⁸ Najväčšie množstvo žiadateľov o azyl bolo na konci roku 2018 z Venezuely – viac ako 650 000.²⁹

S kategóriou utečencov a žiadateľov o azyl súvisí aj pojem apolita, apatrida, alebo „bezdomovec“. Ide o osoby bez štátnej príslušnosti, ktorým bola z nejakého dôvodu odobratá, alebo ju nikdy nedostali. Častokrát je to výsledkom diskriminácie nejakej konkrétnej etnickej, alebo náboženskej skupiny zo strany štátu. Napríklad, v Mjanmarsku je viac ako 600 000 ľudí bez štátnej príslušnosti, kvôli súčasnému zákonom o občianstve, ktorý hovorí, že iba členovia určitých etnických skupín sa kvalifikujú ako občania.³⁰ Takisto, množstvo štátov vo svete nedovoľuje ženám preniesť svoju národnosť na ich deti, čiže sa do takéhoto štatútu môžu dostať deti aj v dôsledku toho, že otec je neznámy, nezvestný alebo zosnulý. Dohovor o právnom postavení osôb bez štátnej príslušnosti apatridov definuje ako osoby, ktoré nie sú podľa zákona príslušníkom nijakého štátu.³¹ Ich situácia je veľmi zložitá, pretože nakoľko ich žiadnen štát nepovažuje za svojich príslušníkov, nemajú v zásade v žiadnom štáte prístup k základným právam. Osoby bez štátnej príslušnosti nestoja mimo štatistik o utečencoch, alebo žiadateľoch o azyl, je to len podkategória, môžu byť zarátaní aj do utečencov, aj žiadateľov o azyl, líšia sa len tým, že okrem toho navyše nemajú štátnej príslušnosť. UNHCR ešte v roku 2018 odhadovala, že sa vo svete nachádza minimálne 10 miliónov ľudí (hoci UNHCR oficiálne „zachytila“ iba 3,9 milióna) bez štátnej príslušnosti, toto číslo však môže byť podstatne väčšie, nakoľko štatistika UNHCR sa nesústredí na všetky osoby, ktoré splňajú kritériá definície z Dohovoru o právnom postavení osôb bez štátnej príslušnosti, ale na tie, ktoré podľa UNHCR Global Trends reportu nemajú žiadnen iný nahlásený status, čo znamená, že nie sú nahlásené ani ako utečenci, žiadatelia o azyl, alebo vnútorne vysídlené osoby. Takisto, agendu palestínskych utečencov bez štátnej príslušnosti spravuje United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees (UNRWA), čiže ich čísla taktiež nie sú zarátané do celkovej štatistiky, ale vzhľadom na tieto skutočnosti UNHCR odhaduje, že celkovo môže ísť až o 15 miliónov ľudí v súčasnosti, ktorí nemajú nijakú štátnej príslušnosť.³² Oblasti, ktoré zasiahlo veľké vysídlovanie sa s týmto problémom potýkajú často. Na Pobreží slonoviny sa odhaduje, že je približne 700 000 ľudí bez štátnej príslušnosti, ktorí boli migranti z Burkina Faso a neboli žiadúci pre príslušnosť Pobrežia slonoviny, po tom, čo táto krajina získala nezávislosť od Francúzska v roku 1960.³³ Častokrát sa ľudia ocitnú bez štátnej príslušnosti aj v dôsledku zániku štátu, čo spôsobilo okolo 600 000 ľudí bez nej iba v Európe.³⁴

Na konci roku 2017 UNHCR oficiálne zaznamenala 3,9 milióna ľudí bez štátnej príslušnosti, čo je nárast v porovnaní s predchádzajúcim rokom, kedy ich zaznamenali 3,2 milióna, čo Institute on Statelessness and Inclusion dáva za príčinu nie tomu, že by počet ľudí bez štátneho občianstva tak narástol, ako skôr, že boli viditeľnejší – najmä v kontexte

²⁷ MIGRATION DATA PORTAL (2019): Asylum seekers in host country (total).

²⁸ MIGRATION DATA PORTAL (2019): Asylum seekers in host country (total).

²⁹ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Venezuela situation.

³⁰ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Statelessness Around the World.

³¹ THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (1954): Convention relating to the status of stateless persons, s. 6.

³² INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION (2018): Statelessness in numbers: 2018, An overview and analysis of global statistics.

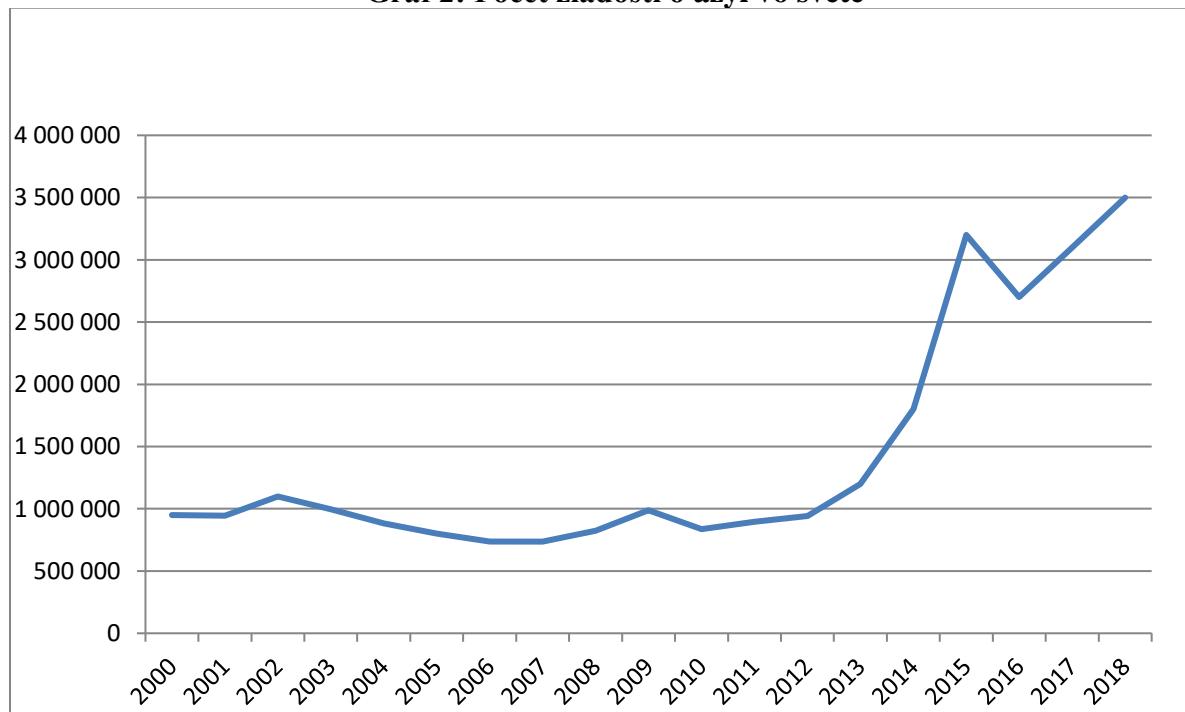
³³ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Statelessness Around the World.

³⁴ UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Statelessness Around the World.

mjanmarských Rohingov, ktorých stovky tisícov boli v roku 2017 nútene opustiť domovy a utieť do Bangladéša.³⁵ Viac ako 650 000 Rohingov v tom roku sa pridalo ku už existujúcej komunite tam, čím dovršili počet 932 204 ľudí, zatiaľ čo ďalších 125 000 Rohingov bolo vnútorne vysídlených v rámci Mjanmarska.³⁶

V kontexte toho, či ide o narastajúci, alebo klesajúci fenomén – je to ľahké zhodnotiť. Exaktné informácie ohľadom osôb bez štátnej príslušnosti sa získavajú veľmi ľahko, rovnako ako o tých, ktorým sa podarilo z tejto situácie sa dostat'. Podľa údajov dostupných pre UNHCR, celkovo sa podarilo za rok 2017 získať 56 500 ľuďom národnosť v 29 krajinách, pričom podľa reportu Global Trends sa významné redukcie ľudí bez štátnej príslušnosti diali najmä vo Filipínach, Rusku, Švédsku, Tadžikistane a v Thajske, no UNHCR odhaduje, že sa iba v rámci piatich najväčších neutečeneckých situácií ľudí bez štátnej príslušnosti narodí 70 000 detí každoročne.³⁷ To znamená, že ľudí bez štátnej príslušnosti rýchlejšie pribúda ako ubúda. Opäť však treba zdôrazniť, že oficiálne čísla sa zásadne líšia od odhadov, sú zásadne nižšie a reálny počet ľudí bez štátneho občianstva je veľmi ľahko exaktne vypočítateľný.

Graf 2: Počet žiadostí o azyl vo svete

Prameň: Migration Data Portal (2019): Total number of pending asylum applications in host country in 2018.

Záver

Klesajúci trend migrácie do Európy posledné roky nechal ľudí premýšľajúcich, či už najhoršia vlna odišla. Keď sa však pozrieme na štatistiky v globále, tak vidíme, že sa situácia v nami analyzovaných oblastiach skôr zhoršuje. Počty medzinárodných migrantov vo všeobecnosti rastú a platí to aj pre kategóriu nútenej migrácie, čiže či už ide o utečencov, žiadateľov o azyl, alebo osoby bez štátnej príslušnosti, v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi sa situácia, niekedy rýchlosťne a niekedy čiastočne, pohoršila.

³⁵ INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION (2018): Statelessness in numbers: 2018, An overview and analysis of global statistics.

³⁶ INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION (2018): Statelessness in numbers: 2018, An overview and analysis of global statistics.

³⁷ INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION (2018): Statelessness in numbers: 2018, An overview and analysis of global statistics.

V oblasti medzinárodnej migrácie je dostupných množstvo štatistik, no všetky narážajú na problém, že zhromažďovať dátá o týchto osobách je veľmi náročné, preto je potrebné pozerať sa na tieto čísla ako na niečo, čo je smerodajné, no nie úplne exaktné. Platí však, že rozdiel medzi odhadom a výpočtom je v rovine, že odhadované čísla sú ešte väčšie, než namerané čiastky, čo v konečnom dôsledku neuberá na relevancii týchto výskumov. Našim cieľom bolo poukázať na situáciu vo svete v oblasti, ktorá dominuje v politických dialógoch na najvyšších úrovniach a je potrebné tieto situácie vnímať prognosticky – ako to bude vyzerať v budúcnosti a aké dôsledky môžeme očakávať.

Je potrebné si uvedomiť, že v oblasti medzinárodnej migrácie, najmä v kontexte nútenej migrácie, je potenciál „vyriešenia“ situácie takmer nulový. Aj za predpokladu, že by sa politická situácia vo všetkých krajinách sveta stabilizovala, všetky vojny by navždy utichli a žiadou nový konflikt by nezačal (čo je sama o sebe utopistická myšlienka), tak tu vždy bude problém s klimatickými zmenami. Tie sú v súčasnosti taktiež veľkou témou a dovolíme si tvrdiť, že veľmi súvisia aj s oblasťou migrácie. Ľudia žijúci v regiónoch, v ktorých životné prostredie stále viac prestáva byť priateľné pre život, budú musieť eventuálne odísť a hľadať svoj domov inde. Je fundamentálne, aby prijímajúce štáty boli pripravené celiť tejto realite.

Použitá literatúra:

1. EUROPEAN COMMISSION (2019): Migration and Home Affairs. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/forced-migrant_en
2. EXECUTIVE COMMITTEE OF THE HIGH COMMISSIONER'S PROGRAMME (2004): Protracted Refugee Situations. In: *United Nations High Commissioner for Refugees*. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: [https://www.google.com/search?q=united+nations+high+commissioner+for+refugees+\(unhcr\)&oq=united+n&aqs=chrome.0.69i59j69i57j0j69i60l3.3217j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=united+nations+high+commissioner+for+refugees+(unhcr)&oq=united+n&aqs=chrome.0.69i59j69i57j0j69i60l3.3217j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8)
3. CHEN, L. – NAHMIAS, P. – STEINMUELLER, S. (2019): UNHCR Statistical Reporting on Statelessness. In: *United Nations High Commissioner for Refugees*. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/en-us/statistics/unhcrstats/5d9e182e7/unhcr-statistical-reporting-statelessness.html>
4. INSTITUTE ON STATELESSNESS AND INCLUSION (2018): Statelessness in numbers 2018 – An overview and analysis of global statistics. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://files.institutesi.org/ISI_statistics_analysis_2018.pdf
5. INTERNATIONAL DISPLACEMENT MONITORING CENTRE (2019): Global report on Internal Displacement 2019. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2019/>
6. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (2019): Migration in the world. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://iom.sk/index.php/en/migration/migration-in-the-world.html>
7. IVANČÍK, R. - NEČAS, P. (2017): Towards enhanced security: defense expenditures in the member states of the European Union. In: *Journal of Security and Sustainability Issues* 6(3): 373–382. ISSN 2029-7017/ISSN 2029-7025 (online). Available on-line <http://jssidoi.org/jssi/papers/papers/journal/23>
8. LOESCHER, G. – MILNER, J. (2006): Protracted refugee situations: the search for practical solutions. In: *United Nations High Commissioner for Refugees*. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/4a4dc1a89.html>

9. MIGRATION DATA PORTAL (2019): Estimated number of refugees at mid-year 2019. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://migrationdataportal.org/data?i=stock_refug_abs_&t=2019
10. MIGRATION DATA PORTAL (2019): Total number of pending asylum applications in host country in 2018. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://migrationdataportal.org/data?i=asyl_host&t=2018
11. MILNER, J. (2007): Towards solutions for protracted refugee situations: The role of resettlement. In: *United Nations High Commissioner for Refugees*. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/46934d4f2.pdf>
12. NEČAS, P. - ANDRASSY V. (2018): Diplomatic Missions' Order versus Security and Sustainability. In *Journal of Security and Sustainability Issues* 8(2). 145-154. ISSN 2029-7017 print/ISSN 2029-7025 online. From [https://doi.org/10.9770/jssi.2018.8.2\(13\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2018.8.2(13))
13. UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): The number of international migrants reaches 272 millions, continuing an upward trend in all world regions, says UN. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/international-migrant-stock-2019.html>
14. UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International migrant stock 2019: maps. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimatesmaps.asp?1t1>
15. UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): Figures at a Glance. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
16. UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): Internation Migration 2019. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/MigrationStock2019_Wallchart.pdf
17. UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International migrants numbered 272 million in 2019, continuing an upward trend in all major world regions. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/populationfacts/docs/MigrationStock2019_PopFacts_2019-04.pdf
18. UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2019): International Migrant Stock 2019. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/Migration Stock2019_TenKeyFindings.pdf
19. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (1951): Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/55726/>
20. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (1954): Convention Relating to the Status of Stateless Persons. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1954-Convention-relating-to-the>Status-of-Stateless-Persons_ENG.pdf
21. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Birth certificates to prevent statelessness. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/ibelong/birth-certificates-to-prevent-statelessness/>
22. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Global Trends – Forced Displacement in 2018. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>

23. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): Statelessness Around the World. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unhcr.org/statelessness-around-the-world.html>
24. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (2019): What is a Refugee? [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>
25. WOOD, J. (2019): 5 facts you should know about the world's refugees. In: *World Economic Forum*. [online]. [Citované 29. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2019/06/5-facts-you-should-know-about-the-world-s-refugees/>

Kontakt:

Mgr. Tomáš Beňuška

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: tomas.benuska@umb.sk

POZITIVNÍ A NEGATIVNÍ FAKTORY ČTVRTÉ PRŮMYSLOVÉ REVOLUCE V EVROPSKÉM PROSTORU¹

POSITIVE AND NEGATIVE FACTORS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION IN THE EUROPEAN AREA

Josef Botlík ^a – Milena Botlíková ^b

^a Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní náměstí 1934/3 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: botlik@opf.slu.cz.

^b Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Bezručovo náměstí 13, 746 01 Opava, Česká republika, e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz.

Abstrakt: Jako čtvrtá průmyslová revoluce (Industry 4.0, Průmysl 4.0, Práce 4.0 a pod.) je označován proces digitalizace a automatizaci výroby následovaný změnami trhu práce, souvisejícími s novými řídícími, rozhodovacími a robotickými systémy, představený na veletrhu v Hannoveru v roce 2013. Příspěvek sumarizuje evropské země podle množiny faktorů. Pro identifikaci faktorů byl proveden strukturovaný a systematický průzkum literatury ve vědeckých publikacích, zejména indexovaných v databázi WoS. Cílem studie je komparace působení jednotlivých faktorů ve vztahu k celkovému vlivu faktorů a následná klasifikace zemí podle potenciálních sociálních a společensko ekonomických důsledků. Studie vychází z databáze Eurostat a dostupné množiny faktorů v letech 2010 až 2018, které charakterizují Průmysl 4.0 napříč zeměmi EU.

Klíčové slova: Industry 4.0, Průmysl 4.0, Práce 4.0, Digitalizace, Evropa

JEL: C65, J11, O33

Abstract: The fourth industrial revolution (Industry 4.0, Work 4.0, etc.) is the process of digitizing and automating production followed by labor market changes related to the new control, decision-making and robotic systems presented at the Hannover Fair in 2013. The paper summarizes the European country according to a set of factors. To identify the factors, a structured and systematic literature search was carried out in scientific publications, in particular indexed in the WoS database. The aim of the study is to compare the effects of individual factors in relation to the overall influence of factors and the subsequent classification of countries according to potential social and socio-economic consequences. The study is based on the Eurostat database and available sets of factors that characterize Industry 4.0 across EU countries between 2010 and 2018.

Key words: Industry 4.0, Work 4.0, Digitization, Europe

JEL: C65, J11, O33

Úvod

Čtvrtá průmyslová revoluce silně ovlivní zaměstnanost napříč pracovními pozicemi v dosud stabilních oblastech trhu práce, zejména v segmentu služeb a vysoce specializovaných oborů. Z hlediska ekonomické teorie je nezaměstnanost vzniklá „zastaráváním“ pracovních míst nezaměstnanosti strukturální, tedy je součástí nezaměstnanosti přirozené. Nelze se tedy vyhnout tomu, že v důsledku technologického

¹ This paper was supported by the project no. SGS/19/2019, “Application of Customer Relationship Management Systems in Small and Medium-sized Enterprises accepted in 2019“ and SGS 2/2019 “Tourism of the Moravian-Silesian Region in the context of sustainable development” Silesian university in Opava

pokroku některá pracovní místa ztratí opodstatnění a nahraď lidské síly technologiemi, obdobně jako v předchozích průmyslových revolucích, ohrozí zaměstnanost. Podle ministerstva práce a obchodu ČR dojde k nahrazování rutinních činností, manuálně a fyzicky náročných prací technikou (skladníci, pokladní). Lze očekávat i zánik některých profesí. Zároveň by ale měly vzniknout nové pozice, které si vyžádají neustálé „zrychlování technologické adaptability“². Oproti předchozím průmyslovým revolucím lze předpokládat nerovnoměrnost dopadů na zaměstnanost, což se projeví ztrátou pracovních míst napříč pracovními pozicemi, jak u nekvalifikované práce, tak u vysoce specializovaných činností (diagnostické lékařské systémy, právnické systémy). Značné problémy lze očekávat v segmentu služeb, nahradou lidské síly za informační kiosky, automaty na kávu a jídlo, vyhledávací internetové služby, call centra, psaní a odesílání objednávek apod. Zřetelný je i posun v rovině obchodu, vznik samoobslužných pokladen, systémy Scan & Go, propojení kamenných obchodů s on-line e-shopy, tvorba sítě výdejen a showroomů³. Velké změny lze očekávat i v oblasti skladování a logistiky, kde vznikají např. plně automatizované sklady, ve kterých bude potřeba minimum lidské pracovní síly. Lze očekávat i přesuny mezi pracovními pozicemi, podmíněné nedostatečnou kvalifikací, do segmentu outsourcingu, Software as a Service apod. Čtvrtá průmyslová revoluce se bude týkat podle Deutsche Bank i takzvaných bílých límečků a finančních inovací souvisejících s vývojem kryptoměn⁴. Podle⁴ se po aplikaci technologických změn produktivita výroby zvýší až o 30 %, okolo 40 % populace bude muset změnit svoji kvalifikaci. Změny budou navíc probíhat kontinuálně v několika etapách, v první etapě by mělo pracovních míst ubývat, následně vzroste poptávka po pracovnících s vyšší kvalifikací, kteří se budou starat o chod strojů. Je tu také prostor pro vznik míst v oblasti informačních technologií (IT), vývoje a marketingové komunikace. Zahraniční zkušenosti ukazují, že na jedno ztracené místo by mělo přibýt 2,5 nového. Dojde pravděpodobně ke ztrátě nízko kvalifikovaných míst, například v pásové výrobě.⁵ Předpokládané predikce se různí a vyvíjejí v čase, zatímco v roce 2015 byl nejvyšší potenciál spatřován v odvětví IT, v roce 2016 se přesunula pozornost do segmentu služeb⁶ a v roce 2017 do finančního sektoru a obchodu³. Podle⁷ v ČR zanikne 400 tisíc pracovních míst, u dalšího milionu a půl dojde k zásadním změnám. Podle⁸ je pak prognózováno, že zanikne v ČR až 53 % pracovních míst. Podle⁶ lze však toto číslo zpochybnit, protože změny budou postupné a budou naopak vznikat nová místa. Především se bude jednat o IT pozice, podle Linked⁹ se zvýší poptávka především po profesích Cloud and Distributed Computing, Statistical Analysis and Data Mining, Web Architecture and Development Framework, Middleware and Integration Software, User Interface Design, Network and Information Security, Mobile Development, Data Presentation, SEO/SEM Marketing či Storage Systems and Management. Už v současnosti lze vysledovat požadavky na přesuny ve struktuře výrobního procesu v oblastech jako Internet of Things, Umělá inteligence, Cloudové aplikace,

² CT24, (2018): The fourth industrial revolution is coming. Many professions should be worried about the job. [online].

³ Penize.cz, (2018): Through the eyes of experts: The Fourth Industrial Revolution. What will he give us and what will he take? [online]

⁴ Prumysl-4.cz, (2019): Start the 4th Industrial Revolution in your company. [online]

⁵ KORBEL, P. (2015): Průmyslová revoluce 4.0: Za 10 let se továrny budou řídit samy a produktivita vzroste o třetinu. [online].

⁶ Part 1 (2019): Industry 4.0 and its impact on the world of work. [online]

⁷ CT24, (2017): The fourth - digital - industrial revolution is approaching: 400,000 jobs are estimated to be lost in the Czech Republic. [online].

⁸ CT24, (2017): Up to 53 percent of jobs are lost due to digitization, Špidla believes. Others are more sparse. [online]

⁹ LinkedIn, (2019): TOP10 vyhledávaných profesí na linked 2016. [online]

Big Data, Jednotná úložiště dat, Systémové inženýrství, Bezvýkresová výroba (digitální modely), Reverzní inženýrství, Aditivní výroba, (3D tisk apod.), což úzce souvisí procesy simulace a systémovým inženýrstvím. Odborná veřejnost se neshoduje na míře dominance IT technologií a míře „robotiky“. Podle průzkumů PwC¹⁰ budou společnosti do roku 2020 investovat až 907 miliard amerických dolarů do digitálních technologií, informačních systémů a softwarových aplikací. Problematická je identifikace ohrožených skupin, protože nelze přesně odhadnout míru absorpce pracovního trhu, která vznikne nabídkou nových pracovních míst. Je však zřejmé, že se bude jednat ve zvýšené míře o pozice související s informačními technologiemi. Částečně lze kvantifikovat a identifikovat ohrožené pracovní pozice, bude se jednat především o pozice v segmentu služeb a robotizovatelné výroby. Na Slovensku bylo podle¹¹ navrženo 35 opatření, zaměřených na rozvoj inteligentního průmyslu. Opatření se dotýkají 24 tisíc podniků působících na Slovensku. Podle průzkumu z roku 2019¹² předpokládá na Slovensku 65 % respondentů aplikování Industry 4.0 v oblasti spolupráce se zákazníky/odběrateli, zvýšení výkonnosti a efektivnosti externích procesů v rámci dodavatelko/odběratelského řetězce pak dokonce 71 %. Dopady a připravenost jednotlivých států lze predikovat na základě analýzy faktorů mapujících složení průmyslových odvětví, vzdělanost, vědu a výzkum či socio ekonomické prostředí. Množina faktorů lze identifikovat empiricky nebo deskripcí existujícího výzkumu.

1 Deskripce

Odborné publikace zkoumají vlivy a dopady Industry 4.0 z různých úhlů¹³. Zájem o tzv. 4. průmyslovou revoluci je značný, nicméně v literatuře není tento koncept jasný. O aktuálnosti problematiky svědčí výzkum provedený Kipperem et al.¹⁴ který sledoval vývoj témat inherentních pro Industry 4.0, identifikoval 1882 dokumentů a 4231 klíčových slov v databázi Scopus a příslušné informace extrahoval na základě četnosti společného výskytu klíčových slov. Literární rešerše o Industry 4.0 provedl rovněž např. Fonseca et al.,¹⁵ který si klade za cíl představit přehled několika průmyslových revolucí s důrazem na Industry 4.0. Podle autorů povede koncept Industry 4.0 k významnému zlepšení tvorby pracovních míst, dojde však také ke značným ztrátám pracovních míst pro zaměstnance s nízkou úrovni dovedností. Vzhledem k tomu, že podle autorů do roku 2018 40 % společností v Evropské unii stále nepřijalo žádnou z nových vyspělých digitálních technologií, je třeba dále zkoumat faktory, které mohou urychlit nové trendy. ešší literatury se zabývá rovněž Yun et al.,¹⁶ zaměřuje se na pochopení otevřené inovační mikro a makro dynamiky pro sociální, environmentální, ekonomickou a kulturní politiku a znalostní udržitelnost. Dále poskytuje přehled o udržitelnosti ekonomiky, společnosti a životního prostředí v průběhu 4. průmyslové revoluce. Rovněž Barcik¹⁷ publikoval případovou studii poukazující na fakt, že v Evropské Unii je koncept Industry 4.0 již několik let realitou, zejména pro společnosti

¹⁰ Etrend, (2017): Priemysel 4.0 zastihol firmy a štát nepřipravených. [online].

¹¹ InnoNews. (2018): InnoNews.blog [online].

¹² Industry 4UM (2019): Ako se mení přístup firem v SR k aplikácii Industry 4.0. [online].,

¹³ PRINZ, F. - CHUN, DM. - AHN, S.H. (2018): Preface for the Special Issue of Sustainable Manufacturing in 4th Industrial Revolution, s. 457.

¹⁴ KIPPER, LM. - FURSTENAU, LB. HOPPE, D. - FROZZA, R. - IEPSEN, S. (2019): Scopus scientific mapping production in industry 4.0, v tisku.

¹⁵ FONSECA, LM. (2018): Industry 4.0 and the digital society: concepts, dimensions and envisioned benefits, s. 386.

¹⁶ YUN, JJ. – LIU, Z. (2019): Micro- and Macro-Dynamics of Open Innovation with a Quadruple-Helix model, č. 3301.

¹⁷ BARCIK, R. (2018): Industry 4.0 as the Determinant of Enterprises' Development in the European Union, s. 136.

v automobilovém, ocelářském a výrobním průmyslu, dále v oblasti výroby elektronických zařízení nebo výroby plastových výrobků. Hlavním cílem studie bylo představit předpoklady a determinanty čtvrté průmyslové revoluce s přihlédnutím k evropské perspektivě a k vybraným evropským podnikům. Analýzu cca 35 dokumentů z let 2008-2018 prováděl Machado et al.¹⁸, s cílem systematického přezkumu vazeb mezi udržitelným výrobním výzkumem a koncepčním rámcem Industry 4. Výsledky jsou zobecněny do závěru, že současný výzkum je v souladu s cíli stanovenými různými národními průmyslovými programy. Autoři upozorňují, že absence národních a regionálních programů výrazně snižuje nabízené příležitosti. V tomto smyslu lze v rámci ČR i SR konstatovat národní připravenost na úrovni států. Na úrovni ČR zpracovalo Ministerstvo průmyslu a obchodu Iniciativu Průmysl 4.0¹⁹ s cílem udržet a posílit konkurenční schopnost České republiky v době nástupu čtvrté průmyslové revoluce. Iniciativu schválila na svém zasedání dne 24. srpna 2016 Česká vláda²⁰. Na Slovensku byl schválený dokument Návrh akčného plánu intelligentního priemyslu SR²¹. Předseda komise pro výzkum a vývoj Zväzu automobilového priemyslu (ZAP) SR Martin Morháč uvádí, že podpora státu je základním předpokladem úspěšné transformace průmyslu²². Nicméně, v tomto kontextu, podle ministra hospodárstva SR Petra Žigu²³ je výchozí podpora automobilového průmyslu. Teoretický přístup k určování strategií národní politiky a nutnost nadnárodního a globálního sledování změn vyvolaných 4 průmyslovou revolucí uvádí Min et al.²⁴, upozorňuje na nezbytnost vymezení průmyslové struktury, která vytváří základy 4. průmyslové revoluce, dále na potřebu identifikovat silné a slabé stránky. Provádí kvantitativní srovnání vyspělých zemí, strategie Německa, USA, Číny, Japonska a Koreje. Globalizační charakter a dopady identifikovali rovněž Efremov a Vladimirová²⁵. Část autorů analyzuje možné konkrétní dopady z pohledu technologií. Například Zhinan et al.²⁶ vidí hlavní dopady především ve výrobním procesu, kdy dojde k cílené robotizaci. Podniky budou nuceny tradiční výrobu transformovat do intelligentních továren, což indikuje nutnost identifikace technologických a inovačních faktorů. Cílem studie, kterou prováděl Rossini et al.²⁷ bylo prozkoumat dopad vzájemných vztahů mezi přijetím technologií Industry 4.0 a prováděním postupů štíhlé výroby. Autoři provedli průzkum mezi 108 evropskými výrobci, kteří implementují štíhlou výrobu a zahájili jejich přijetí v rámci Industry 4.0. Při výzkumu byly identifikovány významné faktory, jako je velikost společnosti, zkušenosti s implementací štíhlé výroby, typ vlastnictví a provozní model. Někteří autoři poukazují na dopady z pohledu pracovního trhu a zaměstnanosti. Koren²⁸ upozorňuje, že změny v povaze práce, její organizaci a formách přirozeně ovlivní výkon specifických typů

¹⁸ MACHADO, CG. - WINROTH, MP. - MATS, P. - DA SILVA, EHD. (2019): Sustainable manufacturing in Industry 4.0: an emerging research agenda, v tisku.

¹⁹ Ministerstvo průmyslu a obchodu, (2019): Iniciativa Průmysl 4. [online].

²⁰ V ČR vydala v roce 2017 rovněž ČMKOS (odbory) metodickou příručku Člověk a stroj, pojednávající o Industry 4.0, dostupné na: <https://ipodpora.odbory.info/soubory/dms/ukony/20134/6/Člověk%20a%20stroj.pdf>

²¹ Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, (2018): Návrh akčného plánu intelligentního priemyslu SR. [online].

²² MORHÁČ, M. (2019): Industry, [online].

²³ Finweb, (2019): Vláda ide pomocí automobilovému priemyslu, chce přijáti 21 opatrení, [online].

²⁴ MIN, YK. - LEE, SG. - AOSHIMA, Y. (2019): A comparative study on industrial spillover effects among Korea, China, the USA, Germany and Japan, č. 13463

²⁵ EFREMOV, V. S. - VLADIMIROVÁ, I. G. (2019): Globalization of the World Economy: Features of the Current Stage, s. 27.

²⁶ ZHINAN, Z. - WANG, X. - ZHU, X. - et al. (2019): Cloud manufacturing paradigm with ubiquitous robotic system for product customization, s. 12.

²⁷ ROSSINI, M. - COSTA, F. - TORTORELLA, GL. - et.al. (2019): The interrelation between Industry 4.0 and lean production: an empirical study on European manufacturers, s. 9.

²⁸ KOREN, V. (2018): The readiness of the labour market in the Czech Republic for Industry 4.0, s. 101.

kvalifikací a kompetencí, což povede ke změnám v poptávce na trhu práce a v souvislosti s jejím potenciálem také ke změnám v umístění a nákladům na lidskou práci. Upozorňuje dále i na možné prostorové změny trhu práce. Ukazuje na rozpory, kdy digitalizace a automatizace u vybraných činností může bud' odstranit konkurenční prostředí, čímž přispívá ke zvýšení kvality života (zvýšení mzdy, pracovní pohoda), nebo způsobit hrozbu nezaměstnanost, která společně s nízkými příjmy vyvolá negativní dopad na pohodu a duševní zdraví. Existují studie uvádějící, že stres a hrozba ztráty zaměstnání způsobené automatizací a digitalizací vyvolává negativní chování na pracovišti, což zmiňuje např. Coldwell²⁹. Autor vychází sice ze sekundární analýzy dat, teoretický model naznačuje, že extrémní formy chování spojené s digitální érou mohou vytváret organizační entropii. Dalším specifickým okruhem zkoumaným v souvislosti s Industry 4.0 jsou tedy významné sociální a ekonomické příležitosti a výzvy, některé výzkumy²⁵ analyzují praktické zkušenosti rozdělování sociální odpovědnosti mezi subjekty sociálního partnerství v EU za účelem zajištění sociální ochrany obyvatelstva.

S ochranou obyvatel souvisí i studie, kterou publikoval Avogaro³⁰, analyzuje (mezi jiným) nejdůležitější právní normy k zajištění odpovídajícího stupně ochrany práce pro vysoko kvalifikované pracovníky, umožňující poskytovat služby širokému okruhu zákazníků. Upozorňuje na nutnost jednotné strategie a přístupu k této otázce z evropského hlediska. Výzkum využívá analytický a komparativní přístup založený na zákoně regulaci a organizační praxi pracovníků. Využitím sociálních a ekonomických výhod průmyslové revoluce 4.0 se zabývala studie, kterou prováděl Manda et al.³¹, zejména v kontextu rizik a přínosů, kterým celé rozvojové země při přijímání programů digitální transformace. Výzkum je založen na interpretační případové studii, která využívá data, dokumenty třetích stran a přezkumu literatury jako primární metody sběru dat. Případová studie se zaměřuje na Jižní Afriku, která jako jediná rozvojové země přijala digitální transformaci jako primární strategii růstu.

Evropskými zkušenostmi s formováním a regulací společensky odpovědného chování ekonomických subjektů; rozlišováním dominantních hnacích sil sociální odpovědnosti podniků a strategickými prioritami v Německu v prostředí Industry 4.0 se zabýval kolektiv autorů Galetska et al.³². Identifikují vzájemně propojené typy odpovědnosti (právní, ekonomická, profesní, morální, politická atd.), které odrážejí systém hodnot společnosti. Upozorňují na, zhoršování hospodářské soutěže, které následně zhoršuje podmínky hospodářství. Poukazují na nutnost tvorby modelů na základě strategie udržitelného rozvoje, společensky odpovědného chování ekonomických struktur. Autoři identifikují rovněž problém neexistence mechanismů pro zachování sociálního kompromisu ve společnosti. Systém zajištění odpovědnosti subjektů společnosti za utváření běžných životních podmínek společnosti je jedním z institucionálních mechanismů sociální kontroly a stanovuje podmínky pro vyvážení osobních, kolektivních a sociálních zájmů. Institucionální podpora fungování mechanismů na podporu sociálního kompromisu, pokud jde o vytváření normálních životních podmínek, je založena na pákách státní regulace (dotace, preferenční zdanění, ekonomické pobídky a dodržování standardů činností); institutu podnikání (mezinárodní a národní standardy pro podnikání) a veřejného zájmu (sociální systém, územní plánování). Závěry této

²⁹ COLDWELL, D. (2019): Negative Influences of the 4th Industrial Revolution on the Workplace: Towards a Theoretical Model of Entropic Citovanézen Behavior in Toxic Organizations, s. 2670.

³⁰ AVOGARO, M. (2019): The Highest Skilled Workers of Industry 4.0: New Forms of Work Organization for New Professions. A Comparative Study, s. 29

³¹ MANDA, MI. – BEN, DS. (2019): Responding to the challenges and opportunities in the 4th Industrial revolution in developing countries, s. 244.

³² GALETSKA, T. - TOPISHKO, N. - TOPISHKO, I. (2019): Corporate Social Activities in Germany: The Experience of Companies Baltic, s. 17.

práce jednoznačně ukazují na možný přesah dopadů Industry 4.0 do nadregionálních vazeb a na nutnost zkoumat dopady Industry 4.0 i v evropském, respektive nadnárodním kontextu, protože důsledky mohou vyvolat sociální nespokojenost vedoucí k ekonomické nestabilitě příslušného regionu, migraci pracovních sil i migraci kapitálu. Naopak Dachs et al.³³ kteří provedli empirický výzkum na rozsáhlém datovém souboru 1700 výrobních firem z Rakouska, Německa a Švýcarska, tvrdí, že v evropském prostoru podporuje Industry 4.0 backshoring, protože poskytuje vyšší produktivitu a flexibilitu, což firmy motivuje k tomu, aby lokalizovaly výrobu v blízkosti svých evropských zákazníků. Regionální charakter zmiňují např. Hedvičáková a Král³⁴, zdůrazňují, že Česká republika má nejnižší míru nezaměstnanosti v celé Evropské unii. Podle Eurostatu a Českého statistického úřadu dosáhla v březnu 2018 míra nezaměstnanosti v České republice 2,2 %. Taková nízká míra nezaměstnanosti způsobuje přebytek poptávky nad nabídkou a společnosti jsou nuceny hledat způsoby, jak uspokojit poptávku svých zákazníků. Jednou z možností je implementace nových technologií. Příspěvek obsahuje analýzu podílu nezaměstnaných v jednotlivých regionech a vývoj mezd. Vychází z hypotézy, že v důsledku prosazování Industry 4.0 (automatizace výroby) se nezaměstnanost v jednotlivých regionech liší. Rovněž Grzyb³⁵ upozorňuje na skutečnost, že digitalizovaná, automatizovaná a propojená odvětví jsou méně citlivá na náklady a geografická omezení. Posuzuje úroveň znalosti konceptu Industry 4.0 v polském průmyslovém sektoru, zmiňuje konkurenční výhody na mezinárodním trhu, vyplývající z nízkých nákladů na pracovní sílu a umístění ve střední Evropě. Rusza³⁶, na vzorku 500 firem střední Evropy a Maďarska prokazuje, že společnosti mohou na výzvy reagovat pouze tehdy, pokud také transformují své obchodní činnosti. Změny ovlivní nejen provoz jedné společnosti, ale také způsob fungování trhů. Cílem tohoto výzkumu bylo definovat a analyzovat rozsah a velikost hlavních skupin technologických výzev, kterým musí společnosti čelit kvůli fenoménu Industry 4.0 a s tím související dopady na trh práce. Obdobné závěry uvádí i Veselica³⁷, provádí deskripci, komparuje a, analyzuje ukazatele konkurenceschopnosti a inovací pro vybrané národní hospodářství – Chorvatskou republiku. Cílem je identifikace regionální konkurenceschopnosti na základě ukazatele indexu regionální konkurenceschopnosti EU pro rok 2016. Autor identifikuje vztahy mezi inovacemi a konkurenceschopností pro národní ekonomiku v evropském kontextu. Obdobný typ ekonomik (rozvojové, postkomunistické) analyzuje na vzorku 280 srbských podniků Lalic et al.,³⁸ identifikuje faktory měnící růstový model, využíváním konceptů inovace průmyslu 4.0 jako faktory technologické a netechnologické inovace v přechodné ekonomice, konstatuje, že jsou na velmi nízké úrovni.

Ke stejným závěrům, ukazujícím na rozdíly v možnostech implementace nástrojů Industry 4.0 a tedy i jiných hodnotících faktorův méně rozvinutých ekonomikách, došel i Shaiholla et al.³⁹ při srovnání úrovně implementace technologií souvisejících s průmyslem 4.0 v Evropě a Kazachstánu. Velmi důležitým faktorem podmiňujícím procesy související

³³ DACHS, B. – KINKEL, S. – JAGER, A. (2019): Bringing it all back home? Backshoring of manufacturing activities and the adoption of Industry 4.0 technologies, v tisku.

³⁴ HEDVIČÁKOVA, M. - KRÁL, M. (2018): Level of Industry Automation 4.0 in the Czech Republic and Impact on Unemployment, s. 160.

³⁵ GRZYB, K. (2019): Industry 4.0 Market in Poland from the International Perspective, s. 252

³⁶ RUZSA, C. (2019): Industry 4.0-Expected technological impacts on companies, s. 1344.

³⁷ VESELICA, R. (2019): Linking Innovation and National Competitiveness, s. 279.

³⁸ LALIC, B. - RAKIC, S. - MARJANOVIC, U. (2019): Use of Industry 4.0 and Organisational Innovation Concepts in the Serbian Textile and Apparel Industry, roč. 27.

³⁹ SHAIHOLLA, S. – BEKOV, A. UKAEGBU, IA. (2019): Industry 4.0: Redefining Manufacturing in Kazakhstan, s. 606.

s Industry 4.0 je vzdělanost, zejména v oblasti IT. Helmi et al.⁴⁰ upozorňují na nutnost transformace v přípravě odborníků s kontextovými znalostmi (STEM – koncept zaměřený na čtyři obory – Science, Technology, Engineering, Mathematics), a preferenci dovedností myšlení vyššího řádu (HOTS – higher order thinking skills is a concept of education reform based on learning taxonomies). Rovněž Moldovan⁴¹ zdůrazňuje znalostní faktory, analyzuje znalosti a dovednosti v oblasti Industry 4.0 a požadavky na vzdělávání na pracovišti. Úzké propojení mezi Industry 4.0 a projekty výzkumu a vývoje (R&D, RD) prokazuje Švarcová et al.⁴². Zabývá se dopadem dvou ekonomických recesí v letech 2009 a 2012 – 2013 na počet subjektů vědy a výzkumu (VaV) a lidských zdrojů zapojených do VaV v České republice. Projekty VaV jsou statisticky mezinárodně monitorovány a mají významný dopad na hospodářské politiky Evropské Unie. Lze proto identifikovat, na základě obdobných studií, faktory R&D jako pozitivní. Evropské členské státy a regiony se zavázaly přizpůsobit své inovační systémy trendům Industry 4.0 a Evropa jako celek stojí před výzvou nalézt rovnováhu mezi podporou excelence v oblasti VaV a postavením méně rozvinutých regionů tak, aby mohly těžit z probíhajících procesů průmyslové revoluce, což zdůrazňují Ciffolilli a Muscio⁴³. Analyzují data z účasti evropských regionů na společných výzkumných projektech podporovaných 7. rámcovým programem pro výzkum a inovace, zkoumají relativní a absolutní výhody v technologiích podporujících Industry 4.0. Vazby mezi vzděláním, vědou a technologickým pokrokem zkoumali např. Apa et al.⁴⁴. Zdůrazňují regionální přístup a navrhují analýzu prostřednictvím čtyř klíčových faktorů: technologické znalostní základny, technologické kumulace, technologické diverzifikace a technologické příbuznosti. Environmentálními faktory se zabýval Koilo⁴⁵, prováděl deskripci v jedenácti rozvíjejících se východoevropských a středoasijských zemí v období let 1990 až 2014. Nolting et al.⁴⁶ zkoumají energetické vztahy způsobené Industry 4.0, pomocí rozsáhlých rešerší prokázali, že propojení odvětví a integrace distribuovaných energetických spotřebitelů může vést k fungujícímu inteligentnímu energetickému systému a prokazují, že procesy průmyslové digitalizace ve smyslu Industry 4.0 mohou v tomto ohledu sloužit jako pozitivní faktor. Výzkum prováděný Castelo-Branco et al.⁴⁷ prokázal, že měření toho, jaký vliv má Industry 4.0 je náročné, vzhledem k tomu, že neexistuje ujednocená definice tohoto pojmu a že shromažďování informací není konkrétně zaměřeno na koncepty Industry 4.0. Tato studie se pokouší identifikovat faktory, které charakterizují Industry 4.0 ve zpracovatelském průmyslu napříč zeměmi EU, zejména faktor existence digitální infrastruktury a faktor analytické schopnosti vypořádat se s velkými daty. Autoři na úrovni EU identifikují pět homogenních skupin zemí, které však vykazovaly velké rozdíly a poukazují na nutnost

⁴⁰ HELMI S., A. - MOHD-YUSOF, K. – HISJAM, M. (2019): Enhancing the Implementation of Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) Education in the 21st Century: A Simple and Systematic Guide, s. 2097

⁴¹ MOLDOVAN, L. (2018): State-of-the-art Analysis on the Knowledge and Skills Gaps on the Topic of Industry 4.0 and the Requirements for Work-based Learning, s. 294.

⁴² ŠVARCOVÁ, J. - URBÁNEK, T. - POVOLNÁ, L. - SOBOTKOVÁ, E. (2019): Implementation of R&D Results and Industry 4.0 Influenced by Selected Macroeconomic Indicators, č. 9

⁴³ CIFOLILLI, A. - MUSCIO, A. (2018): Industry 4.0: national and regional comparative advantages in key enabling technologies, s. 2323.

⁴⁴ APA, R. - DE NONI, I. - ORSI, L. - SEDITA, SR. (2018): Knowledge space oddity: How to increase the intensity and relevance of the technological progress of European regions, s. 1700.

⁴⁵ KOILO, V. (2019): Evidence of the Environmental Kuznets Curve: Unleashing the Opportunity of Industry 4.0 in Emerging Economies, č. 12.

⁴⁶ NOLTING, L. - KIES, A. - SCHONEGGE, M. – et.al. (2019): Locating experts and carving out the state of the art: A systematic review on Industry 4.0 and energy system analysis, č. 9.

⁴⁷ CASTELO-BRANCO, I. - CRUZ-JESUS, F. - OLIVEIRA, T. (2019): Assessing Industry 4.0 readiness in manufacturing: Evidence for the European Union, s. 22.

shromažďování podrobnějších informací o Industry 4.0. Shlukovou analýzu a analýzu faktorů pomocí 10 ukazatelů Industry 4.0 pro 28 zemí EU a Turecko publikovali Unlu a Atik.⁴⁸ Konstatují dominanci Německa, některé výstupy jsou překvapivé, například přítomnost Lotyšska ve stejném clusteru s Polskem, a Maďarskem. Simulaci jako metodu zmiňuje např. Charnley.⁴⁹ Ze slovenských autorů je možno zmínit studii Masara a Hejdukové⁵⁰, kteří poukazují na fakt, že Slovenská republika se vyznačuje malou a otevřenou ekonomikou, v níž až 80 % HDP tvoří vývoz automobilových a elektrotechnických výrobků. Z tohoto důvodu upozorňují na nutnost inovovat produkty, zlepšovat výrobní procesy a používat nové technologie jako krátkodobé projekty, přinášející mnoho rizik, ale také příležitostí. Tento přístup však indikuje nutnost použití množiny faktorů pro krátkodobé analýzy, což poměrně komplikuje klasická, například meziroční, srovnání. Závěrem je nutné jmenovat monografii,⁵¹ ve které autoři zpochybňují význam Industry 4, jako hlavní důvody uvádí, že koncept tzv. 4. průmyslové revoluce je projevem setrvačného myšlení v přelomové době. Dále tvrdí, že tento koncept je plynký a nekomplexní. Všímá si jen některých vnějších a nepodstatných jevů, nesnaží se uchopit všechny podstatné aspekty současné doby a ani k tomu není vybaven. Koncept 4. průmyslové revoluce je podle autorů zneužíván k matení, ke kamuflování reálných problémů a jejich příčin, k ideovému sterilizování politických sil a politických subjektů, ke zvýšení míry dezorientace lidí.

2 Vlastní výzkum

Na základě provedené deskripce byla identifikována množina faktorů vhodných pro analýzy a srovnání na úrovni států v evropském prostoru. Bylo rozhodnuto stanovit skupiny faktorů zohledňujících oblasti související s Industry 4.0 a vzhledem k neúplnosti zvolených faktorů plynoucí z doposud nestanovené metodice při identifikaci procesů v Industry 4.0 a k neexistenci relevantních validovatelných dat byla zvolena metoda komparace významnosti jednotlivých faktorů vzhledem k množině zvolených faktorů. Takto je vyloučen vliv neúplnosti faktorů, protože se srovnává poměr významnosti, nikoli váha jednotlivých faktorů.

2.1 Výzkumná otázka a navržený postup

Z dříve uvedené deskripce plyne, že změny na trhu práce a v sociální oblasti budou závislé na úrovni vzdělanosti a schopnostech využít potenciál IT. Budou mít globální dopady a nadnárodní přesahy. Je tedy nutné stanovit faktory z oblastí VaV, ekonomického prostředí, sociální faktory a faktory vzdělanostní. Dále byla přidána skupina faktorů týkajících se zaměstnanosti. Jak bylo uvedeno, je otázkou, zda lze dopady Industry 4.0 na společnost predikovat na základě změn vybraných faktorů. Byla vyslovena prvotní hypotéza, že lze prokázat u vybraných faktorů souvisejících s Industry 4.0 vzájemné souvislosti. Výzkum je prvotně zaměřen na státy EU. Na základě zkušenosti z jiných výzkumů uváděných v deskripci byla jako metoda zvolena komparace jednotlivých faktorů, poměrová analýza a shluková analýza. Vzhledem ke značné náročnosti na zpracování dat byly zvoleny dvě základní redukce. Vlastní výzkum srovnává hodnoty faktorů mezi státy na základě stanoveného bodového ohodnocení daného pořadím jednotlivých států podle hodnot daného faktoru. Takto došlo k vytvoření jednotné škály, což umožňuje komparaci různorodých faktorů. Základní

⁴⁸ UNLU F. - ATIK, H. (2018): Industry 4.0 Performance of Turkish Businesses: A Comparative Analysis with the European Union, s. 431.

⁴⁹ CHARNLEY, F. - TIWARI, D. - HUTABARAT, W. - et al. (2019): Simulation to Enable a Data-Driven Circular Economy, č. 3379.

⁵⁰ MASAR, M. - HUDÁKOVÁ, M. (2019): Project Risk Management in the Context of Industry 4.0 in Condition of Manufacturing Enterprises in Slovakia, s. 145

⁵¹ VALENČÍK, R. (2019): Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb?

škálování je za jednotlivé roky, následně podle pořadí v jednotlivých letech byly země pro daný faktor a rok ohodnoceny. Hodnocení za jednotlivé faktory za sledované mezidobí je stanoveno součtem za dílčí roky. Bodové hodnocení $BodyPoradi(i)$ pro i-tý stát ($i=1$ až m , m = počet států) je dané pořadím státu a efektem faktoru $Faktor(j)(i)(l)$ ($l = (+)$ pozitivní dopady, $l = (-)$ negativní dopady), kde j = příslušný faktor, $j = 1$ až n , n = počet faktorů, i je příslušný stát (1). Celkový počet bodů za daný faktor pro jednotlivé státy je dán (1), kde k = příslušný rok, p je počet roků (2).

$$\forall i, j: \text{if } Faktor(j)(i)(+) \text{ then } (BodyPoradi(i) = i) \text{ else } (BodyPoradi} = \frac{1}{i} \quad (1)$$

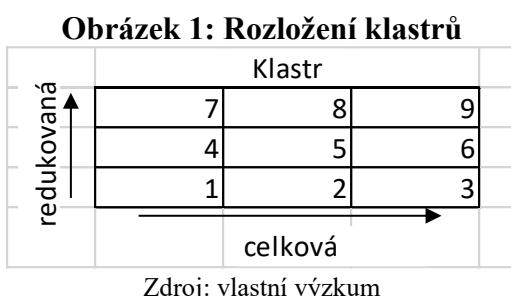
$$\forall i: BodyStat(i) = \sum_{j=1}^n \sum_{k=1}^p BodyPoradi(i) \quad (2)$$

Druhá redukce je dána formou komparace, kdy je použita poměrová analýza, srovnávající význam jednotlivých faktorů k množině faktorů, nikoli reálný význam faktoru na danou zemi.

Označíme-li redukovanou sumu jako $SubTotal(i)(j)$ pro daný stát i , zvolený faktor $Faktor(j)$, vyloučené faktory $Faktor(o)$ a celkovou sumu jako $Suma(i)$ pro daný stát i , pak redukovaná suma je dána odečtením příslušného hodnocení skupiny nevybraných faktorů (doplňek k množině vybraných faktorů) faktoru z bodového hodnocení státu (3).

$$\forall i, j: SubTotal(i)(j) = Suma(i) - \sum_{o=1}^n Faktor(o)(i) \quad (3)$$

Následně jsou data vizualizována pomocí grafů, kde na osu x jsou vynášeny sumy a na osu y redukované sumy. Podle umístění v grafu jsou státy shlukovány. Základní klastry jsou vytvořeny rozdelením oblasti na 9 podoblastí a identifikací příslušné podoblasti pro všechny státy a vybírané skupiny faktorů (obrázek 1).

Výzkumná otázka byla tedy finálně stanovena tak, zda lze identifikovat poměrovou analýzou shluky zemí, vykazující obdobné chování v kontextu Industry 4.0. Na tomto základě byla stanovena finální hypotéza, že lze identifikovat související shluky zemí podle skupin zvolených faktorů a klasifikovat na základě těchto shluků země do navržených klastrů.

Pro vlastní výpočty a vizualizaci byl použit Microsoft Excel. Pro vynášení do grafu byly upraveny souřadnice posunem k nule (4), (5).

$$\forall i, j: SubTotal0(i)(j) = SubTotal(i)(j) - min(SubTotal(i)(j)) \quad (4)$$

$$\forall i, j: Suma0(i) = Suma(i) - min(Suma(i)) \quad (5)$$

Následně bylo provedeno vypočítání příslušného klastru rozdelením do devíti oblastí. Stanovily se dílčí poměry x a y pro souřadnice (jedna třetina rozsahu) (6).

$$\forall i, j: x = \frac{Suma0(i)}{\left(\frac{\max Suma0(i)}{3}\right)}, y = \frac{SubTotal0(i)}{\left(\frac{\max SubTotal0(i)}{3}\right)} \quad (6)$$

Podle souřadnic byl stanoven interval (7), (8), následně se identifikoval jednoznačně klas (9). (10), zápis vzorců je proveden přepisem funkcí Excel, x_klastr a y_klastr jsou úseky na ose x a y pro dany klas, $PomKlastr$ je pomocná proměnná pro převod, $Klastr$ je hodnota klasu od 1 do 9, viz obrázek 1.

$$\forall i, j: x_klastr = \text{KDYŽ}(x < 1; 1; \text{KDYŽ}(x > 2; 3; 2)) \quad (7)$$

$$\forall i, j: y_klastr = \text{KDYŽ}(y < 1; 1; \text{KDYŽ}(y > 2; 3; 2)) \quad (8)$$

$$\forall i, j: PomKlastr = y * 10 + x \quad (9)$$

$$\forall i, j: Klastr = \text{_xlnf.SWITCH}(PomKlastr; 11; 1; 21; 2; 31; 3; 12; 4; 22; 5; 32; 6; 13; 7; 23; 8; 33; 9) \quad (10)$$

2.2 Data

Pro tento příspěvek byly vybrána skupina 29 faktorů souvisejících s Industry 4. Data byla zkoumána za roky 2010 – 2018, celkem bylo analyzováno 261 datových řad. Jako datový podklad byla použita databáze Eurostat. Faktory byly vybírány na základě provedené deskripce s omezením, daným rozsahem výzkumu a dostupnými datovými řadami. Faktory jsou přehledně sumarizovány v tabulce 1, bližší popis je uvedený v metodice Eurostat.

Tabulka 1: Faktory použité pro analýzu

Index	Faktor	efekt	Poznámka	Skupiny
1	Celková zaměstnanost (rezidenti-LFS)	+	Procento z celkového počtu obyvatel, věková skupina 20-64, celkem	In
2	Celková zaměstnanost (rezidenti-LFS)	-	Procento z celkového počtu obyvatel, věková skupina 20-64, ženy	In
3	Hrubé domácí výdaje na vědu a výzkum (R & D (GERD))	+	Procento hrubého domácího produktu (HDP)	Rd
4	Předčasně opuštěné vzdělávání a odborná příprava podle pohlaví	-	Od 18 do 24 let celkem	Edu
5	Předčasně opuštěné vzdělávání a odborná příprava podle pohlaví	+	Od 18 do 24 let ženy	Edu
6	Terciární dosažené vzdělání	+	Od 30 do 34 let, celkem	Edu
7	Terciární dosažené vzdělání	-	Od 30 do 34 let, ženy	Edu
8	Produktivita zdrojů	+	Euro na kilogram, (2010)	Eco
9	Standard kupní síly (PPS) na kilogram	-		Eco
10	Index produktivity zdrojů	+	Index, 2000 = 100	Eco
11	Index ekologických inovací	+	Index, EU-100	Rd
12	Lidé ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením	-	Procento z celkového počtu obyvatel	Soc
13	Lidé ohrožení chudobou po sociálních transferech	-	Riziko chudoby (bod snížení: 60 % mediánu ekvivalizovaného příjmu po sociálních transferech)	Soc
14	Materiálně deprivované osoby	-	Procento	Soc
15	Zemědělství, lesnictví a rybářství	-	Procento z celku (osoby)	Eco
16	Průmysl (kromě stavebnictví)	-	Procento z celku (osoby)	Eco
17	Stavební	-	Procento z celku (osoby)	Eco
18	Činnosti v oblasti velkoobchodu a maloobchodu, dopravy, ubytování a stravovacích službách	-	Procento z celku (osoby)	Eco
19	Informace a komunikace	+	Procento z celku (osoby)	Eco

20	Finanční a pojišťovací činnosti	-	Procento z celku (osoby)	Eco
21	Aktivity v oblasti nemovitostí	-	Procento z celku (osoby)	Eco
22	Profesní, vědecké a technické činnosti; správní a podpůrné aktivity služeb		Procento z celku (osoby)	Eco
23	Veřejná správa, obrana, vzdělávání, lidské zdraví a práce na sociální činnosti	-	Procento z celku (osoby)	Eco
24	Umění, zábava a rekreace; ostatní činnosti v oblasti služeb;	-	Procento z celku (osoby)	Eco
25	HRST: osoby s terciárním vzděláním (ISCED) a/nebo používané ve vědě a technice	+	Procento aktivní populace, 5–74 let	Rd
26	SE: vědci a inženýři	+	Procento aktivní populace, 5–74 let	Rd
27	HRSTO: osoby zaměstnané ve vědě a technice	+	Procento aktivní populace, 5–74 let	Rd
28	HRSTE: osoby s terciárním vzděláním (ISCED)	+	Procento aktivní populace, 5–74 let	Rd
29	HRSTC: osoby s terciárním vzděláním (ISCED) a používané ve vědě a technice	+	Procento aktivní populace, 5–74 let	Rd

Zdroj: vlastní výzkum, data Eurostat, sumář na základě zdrojů použité literatury

Ve sloupci efekt je uveden pozitivní (+) nebo negativní (-) vliv na populaci, sloupec skupina uvádí, o jaký typ indikátoru se jedná (edu – vzdělání, em – zaměstnanost, eco – economic factors, rd - science and development, soc – social).

Faktory 15-24 se týkají Total employment domestic concept, jsou proto zařazeny do social, protože ovlivňují rozložení populace v jednotlivých profesích a tím mohou ovlivnit sociální složení populace.

Negativní vliv faktorů 2, 7 ap. je dán faktem, že obecně mají ženy méně vstřícný vztah k ICT a robotice.

V rámci jednotlivých faktorů bylo stanoveno pořadí zemí v jednotlivých letech. V případě shodnosti byla použita váha země, počítána podle velikosti a počtu obyvatel. Následně byly summarizovány jednotlivé faktory za období a negativní a pozitivní faktory.

Skupina zemí EU byla upravena na základě dostupných dat a rozšířena v první fázi o země, které mohou mít na evropské země vliv ve významnosti vybraných faktorů. Byly přidány země Evropského hospodářského prostoru (Island, Lichtenštejnsko, Norsko), respektive Schengenského prostoru (Švýcarsko), kandidátské země, resp. země jinak propojené (celní unie, měnová dohoda, středoevropská zóna volného obchodu ap.: Bosna a Hercegovina, Severní Makedonie Srbsko, Černá Hora, Albánie a Turecko).

Na základě systémového přístupu jsou definována dvě okolí, první je tvořeno zeměmi, se kterými sousedí některá z vybraných zemí (Rusko, Ukrajina, Bělorusko), druhé okolí je tvořeno moří či oceány, které mohou vytvářet nepřímou hranici. Okolí byla použita ro další část výzkumu, preedenční analýzu (dostupné na pracres.eu, prezentováno na konferenci Globalizácia a jej sociálno-ekonomicke dôsledky 2019, „Udržateľnosť v globálnej vedomostnej ekonomike“, Slovenská republika, Rajecké Teplice, 9. – 10. 10. 2019).

Na základě dostupných dat byly finálně z analýz vyloučeny země, u kterých byla datová výtěžnost menší než 30 % (Albánie, Bosna a Hercegovina, Island, Lichtenštejnsko, Černá Hora).

U zbývajících zemí byla v případě neúplných údajů v časových řadách chybějící data v příslušném roce interpolována z předchozího a následujícího známého roku. Po doplnění dat byla testována 50 % datová výtěžnost a z datového zpracování byla vyloučena Srbsko a Turecko.

Velmi malou datovou výtěžnost vykazovalo rovněž Norsko a Severní Makedonie (76 %) a Švýcarsko (79 %). U těchto zemí byly chybějící řady doplněny extrémy (> max, < min) podle pozitivity daného chybějícího faktoru. Vzhledem ke srovnávací analýze pak tyto

státy neovlivňují ostatní hodnoty, respektive byla použita váha státu podle počtu obyvatel a rozlohy.

U Ruska a Turecko došlo k redukci významnosti podle podílu na evropském kontinentě (snížení hodnoty plochy a počtu obyvatel v poměru k asijské a evropské části).

Finální redukovaný seznam zemí je uváděn v grafech a tabulce rozdělení klastrů za jednotlivé státy a faktory (tabulka 3).

2.3 Výsledky výzkumu

Škálovaná data byla postupně upravena odebráním doplňku příslušné vybrané skupiny faktorů. Výsledky jsou prezentované na sumářích jednotlivých faktorů (eco, edu, em, rd, soc) a dále za pozitivní (az) a negativní (za) faktory („az“ resp. „za“ udává sestupnost nebo vzestupnost třízení při stanovování pořadí, označení je použito pro větší názornost).

Pro jednotlivé země a faktory byla zaznamenána příslušnost ke klastru (tabulka 2, horní část, rádek udává skupinu faktorů, sloupec stát, pro větší názornost jsou klasty zvýrazněny barevně, čím vyšší klas, tím tmavší hodnota buňky).

Spodní část tabulky udává četnost příslušného klastru (1-9) za daný stát podle skupin faktorů.

Tabulka 3 pak udává četnost klastrů sumarizovanou za jednotlivé státy. Opět je barevně zvýrazněný počet jednotlivých klastrů. Lze identifikovat specifické faktory, které seskupují státy do poměrně velkých klastrů.

Tabulka 2: Četnost klastrů za faktory podle států

stát/faktor	Rakousko	Belgie	Bulharsko	Chorvatsko	Kypr	ČR	Dánsko	Estonsko	Finsko	Francie	Německo	Řecko	Maďarsko	Irsko	Itálie	Lotyšsko	Litva	Lucembursko	Malta	Nizozemí	Makedonie	Norsko	Polsko	Portugalsko	Rumunsko	Srbsko	Slovensko	Španělsko	Švédsko	Švýcarsko	UK		
az	2	3	1	5	2	2	2	3	2	3	3	3	2	2	3	2	2	2	3	2	3	7	2	2	2	4	4	5	3	2	3	2	3
za	5	5	2	3	4	6	8	4	9	8	8	2	5	8	4	4	4	8	5	6	3	5	3	4	3	2	3	6	4	8	5	7	
eco	7	9	3	5	7	8	8	7	9	8	8	5	5	9	5	4	7	9	5	9	3	6	5	5	3	3	5	9	5	8	4	8	
edu	3	5	7	3	5	3	6	5	5	5	5	2	4	5	4	4	3	6	7	6	4	5	3	4	7	4	5	3	7	6	3	8	
em	5	8	1	5	4	3	8	4	7	7	5	2	2	5	2	4	7	8	3	8	2	5	5	1	2	2	2	7	4	8	2	5	
rd	2	3	1	2	2	2	3	2	3	3	3	2	2	3	1	2	3	3	2	3	7	2	1	4	4	4	2	2	3	7	3		
soc	3	2	7	4	2	3	3	2	3	3	3	4	2	2	2	4	4	3	2	3	7	3	2	2	2	7	4	3	3	2	3	2	
	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	2	2	1	1	1	3	2	0	3	0	0	0	5	4	1	3	2	1	0	3	0	1	1	3	2	1	2	1	1	3	0	2	1
	3	2	2	1	2	0	3	3	0	3	3	3	0	0	2	0	0	2	3	1	3	2	1	2	0	2	1	2	3	0	3	2	2
	4	0	0	0	1	2	0	0	2	0	0	0	1	1	0	2	5	2	0	0	0	1	0	0	2	2	4	1	0	2	0	1	0
	5	2	2	0	3	1	0	0	1	1	1	2	1	2	2	1	0	0	0	2	0	0	3	2	1	0	0	3	0	1	0	1	1
	6	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	
	7	1	0	2	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	2	0	1	0	3	1	0	0	2	0	0	1	1	0	1	1	
	8	0	1	0	0	0	1	3	0	0	2	2	0	0	1	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	2	
	9	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 3: Četnost klastrů za státy podle faktorů

Faktor/ klas	1	2	3	4	5	6	7	8	9
az	1	15	11	2	2	0	1	0	0
za	0	3	5	7	6	3	1	6	1
eco	0	0	4	2	9	1	4	6	6

edu	0	1	7	6	9	4	4	1	0
em	2	8	2	4	7	0	4	5	0
rd	3	12	11	3	0	0	3	0	0
soc	0	11	13	5	0	0	3	0	0

Zdroj: vlastní výzkum

Nejčetnější klastry byly identifikovány pro sumář pozitivních faktorů, kde, jak je patrné z tabulky 3, je v klastru 2 patnáct států a v klastru 3 jedenáct států. Obdobné rozložení je patrné i u faktorů týkajících se vědy a výzkumu a sociální oblasti. I v tomto případě je nejčetnější výskyt v klastru 2 a 3.

Na obrázku 2 je vizualizace rozložení zemí podle skupiny pozitivních faktorů. Tento faktor má specifické rozložení (téměř exponenciální). Z grafu je patrné, že většina států je soustředěna ve druhém a třetím kvadrantu, což v praxi dokazuje, že evropské země jsou méně citlivé na pozitivní faktory a nejsou v rámci Industry 4.0 těmito faktory prioritně ohrožovány. Ve druhém kvadrantu je téměř polovina států, což ukazuje na střední ohroženost v poměru ke všem faktorům.

Obrázek 2: Rozložení států u pozitivních faktorů

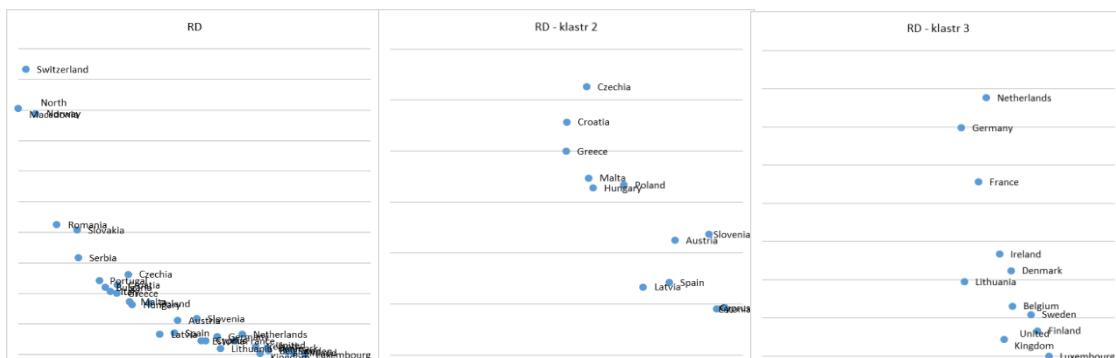
Zdroj: vlastní výzkum

Pokud hodnotíme graf podle osy y, je patrné, že nejcitlivější na pozitivní faktory jsou méně rozvinuté země, Severní Makedonie, Rumunsko a Srbsko. Překvapivé je umístění Slovenska v pátém kvadrantu, společně s Chorvatskem, v blízkosti Řecka či Bulharska. Lze obecně konstatovat, že země východní Evropy jsou více závislé na změnách pozitivních faktorů.

Srovnáme-li faktory související s vědou a výzkumem, dostáváme obdobné rozložení zemí v klastrech, jako u pozitivních faktorů (obrázek 3). Je možné tedy vyvodit závěr, že faktory vztahující se k vědě a výzkumu jsou prioritními faktory ve skupině pozitivních faktorů.

Výrazná je pozice Švýcarska a Norska, což potvrzuje postavení těchto zemí v segmentu vědy a výzkumu., Slovensko společně s ČR a dalšími východoevropskými zeměmi má stabilní pozici danou druhým klastrem, faktory RD nemají u těchto zemí, v porovnání se všemi faktory, takovou váhu.

Obrázek 3: Rozložení států u faktorů vědy a výzkumu

Zdroj: vlastní výzkum

Nejmenší citlivost na faktory vědy a výzkumu vykazují vysoce rozvinuté země, ve třetím klastru je UK, Lucemburk, Německo, Francie, Belgie, Nizozemí, Finsko či Švédsko, (viz tabulka 2), rozdíly jsou u Litvy a Slovinska, které jsou u pozitivních faktorů ve třetím kvadrantu a u RD faktorů se přesunuly do druhého kvadrantu.

Srovnáme-li rozmístění zemí v kvadrantech ve skupinách AZ a RD, vidíme, že u obou skupin faktorů není žádná země v šestém, osmém a devátém kvadrantu (tabulka 3).

Obdobný charakter má skupina socio faktorů. Rozložení zemí je však odlišné. Obrázek 4 ukazuje rozložení zemí, opět je zřejmý exponenciální charakter závislosti. Klastr 3 je nejpočetnější, zahrnuje 13 zemí.

Obrázek 4: Rozložení států u socio faktorů

Zdroj: vlastní výzkum

V této skupině je zřejmá shoda sociálního prostředí (materiální deprivace, sociální vyloučení apod.) ČR i Slovenska s rozvinutými zeměmi střední a západní Evropy, jako je Švýcarsko, Rakousko, Německo či Francie. Potěšující je přítomnost ČR a Slovenska v jednom klastru se zeměmi se silnou sociální politikou, jako jsou severské země, Švédsko, Norsko a Finsko.

Srovnání faktorů s negativním dopadem ukazuje na nejrovnomenější rozložení mezi klastry, obsahuje pouze jeden klastr (první), ve kterém není dislokován žádný stát. U této skupiny faktorů, obdobně jako u skupiny Eco a Edu, je při vizuálním srovnání grafů patrné, že dochází ke shlukování spíše mimo definované klastry, což je zřejmé z obrázku 5. Při bližším zkoumání lze však část těchto dílčích shluků identifikovat i v definovaných klastrech, například klastr 3 u skupiny Edu faktorů je téměř shodný s dílčím shlukem (na obrázku 5 zvýrazněný).

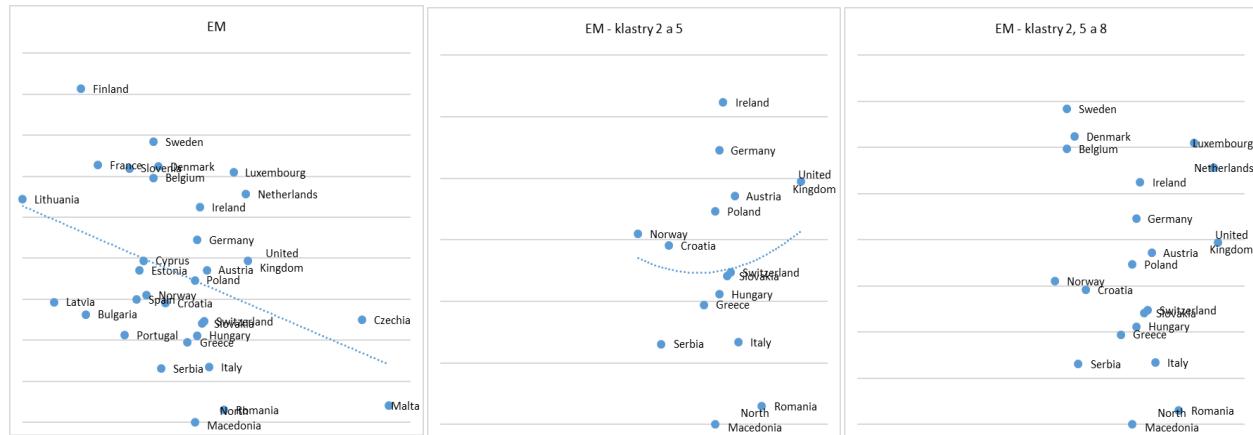
Obrázek 5: Rozložení států u ZA, ECO a EDU faktorů

Zdroj: vlastní výzkum

Pro skupinu faktorů souvisejících se vzdělaností je velký podíl států soustředěný v klastru 2 (8 států) a klastru 5 (7 států). I když u těchto faktorů lze vysledovat dílčí shluky, je vidět poměrně rovnoměrné rozložení, směrované v klastrech 2, 5 a případně ještě 8 (5 států).

Obrázek 6: Rozložení států u faktoru EM

Zdroj: vlastní výzkum

Pokud srovnáme výsledky podle četnosti jednotlivých států v klastrech podle jednotlivých skupin faktorů (tabulka 2), je patrné, že největší četnost států je v klastru 3 (53 výskytů), o něco menší počet v klastru 2 (50 výskytů). V těchto klastrech je téměř polovina výskytů (103 z 224). Toto rozložení ukazuje na skutečnost, že jednotlivé skupiny faktorů nemají dominantní vliv na chování států v kontextu Industry 4.0, protože většina výskytů států je klastrech s vysokými hodnotami sumy bodů, hodnoty Subtotal (redukované hodnoty) jsou však převážně nižší (viz obrázek 1, umístění klastrů).

Značnou odolnost proti změnám souvisejícím se skupinami faktorů vykazuje Řecko, které v pěti případech (ze sedmi analyzovaných skupin faktorů) zaujímalo pozici v klastru 2 (viz tabulka 3), což znamená, že současně nevykazuje tendenci nízkých reakcí na změny v jednotlivých skupinách faktorů (na ose y je v první třetině, viz obr. 1).

Obdobnou četnost lze vysledovat u Litvy (rovněž 5 výskytů) v klastru 4, což indikuje poměrnou stabilitu ve vztahu plynoucím z poměru mezi celkovým umístěním a umístěním podle faktorů, současně poloha klastru ukazuje na větší citlivost v jednotlivých faktorech, která je ale pro většinu skupin faktorů obdobná (na změny různých skupin faktorů existují přibližně stejné změny v pořadí). Četnost čtyř výskytů ve stejném klastru lze najít dále u Maďarska (klastr 2) a Srbska (klastr 4).

Pokud bychom hodnotili ČR a Slovensko, je z tabulky 4 zřejmé, že Slovensko je více citlivé na změny, protože má 3x umístění v klastru 5 (střední citlivost na změny ve skupinách faktorů, střední pozice v celkovém hodnocení), ČR má tři umístění v klastru 3 (malá citlivost na změny).

Graficky je rozdíl počtu faktorů ČR a Slovenska na obrázku 7, ze kterého je patrné rozdíl četnosti umístění skupin faktorů těchto států v jednotlivých klastrech. Počty faktorů v příslušných klastrech jsou číselně a barevně znázorněny v závislosti na lokalizaci v klastru.

Tabulka 4: Srovnání rozdílu počtu faktorů v kvadrantech SR, ČR

faktor	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Slovensko	0	1	2	1	3	0	0	0	0
ČR	0	2	3	0	0	1	0	1	0

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek 7: Grafické srovnání rozdílu počtu faktorů v kvadrantech SR, ČR

Zdroj: vlastní výzkum

Diskuse a závěr

Aktuální výsledky dosavadní fáze výzkumu potvrdily vyslovenou hypotézu, že lze identifikovat související shluky zemí podle skupin zvolených faktorů a klasifikovat na základě těchto shluků zemí do navržených klastrov. Byly vytvořeny klastrové definující umístění jednotlivých evropských zemí, které identifikují příslušnost podle počítaného bodového zisku na základě stanoveného pořadí zemí v hodnotách jednotlivých faktorů podle databáze Eurostat. Umístění v klastru probíhalo na základě poměru celkového bodového zisku za všechny evidované faktory a bodového zisku za příslušný faktor. Základní členění bylo „nízký počet bodů“, „střední počet bodů“ a „vysoký počet bodů“, pomocí kterého byly jednotlivé bodové hodnoty rozděleny na třetiny a došlo k vytvoření matice 3x3, definující 9 klastrov.

I když byly identifikovány i shluky nesouvisející s rozdílem v klastrech, lze považovat členění do klastrov za postačující. Metoda je současně jednoduše modifikovatelná a dovoluje zvyšovat počet klastrov změnou poměru dělení jednotlivých os.

Autorům je zřejmé, že výčet faktorů není v tuto chvíli úplný a názory na použití jednotlivých faktorů se mohou různit, vhodnost parametrů a jejich skutečnou váhu prokáže pouze dlouhodobý výzkum a konkrétní měřitelné dopady Industry 4.0 v budoucnosti.

V deskripci bylo vícekrát identifikováno, že je doporučeno sledovat faktor připravenosti (existence národní koncepce), tento faktor nebyl hodnocen, protože evropské země mají doporučení k Industry 4.0 na vládních úrovních deklarované. Nebyly hodnoceny regionální faktory, velikost společnosti typ vlastnictví apod. protože nebyly pro hodnocení na úrovni států relevantní. Výzkum se soustředil na faktory identifikovatelné na úrovni států, vzházející z HDP, státní koncepce vzdělanosti, vědy a výzkumu a socio ekonomického prostředí na úrovni států.

Nebyly hodnoceny právní normy a legislativní připravenost (viz Avogaro⁵²), nebyly hodnoceny faktory otevřenosti a uzavřenosti ekonomik, faktory migrační apod.

Stanovení pozitivní nebo negativní významnosti některých faktorů je diskutabilní a nejednoznačné, na což upozorňuje např. Koren⁵³

Například genderový přístup a nevyváženosť může způsobit změnu významnosti faktorů týkajících se vzdělanosti a zaměstnanosti v oblasti IT, protože kontraproduktivně může mít rozdílné pohlaví opačný postoj k využívání IT (IT odrazuje dívky). Z toho by mohl být vyvozen závěr, že nárůst podílu žen v určitých odvětvích povede k větší míře ohrožení a menší adaptibilitě na důsledky Industry 4. Bude-li se však například jednat o nárůst žen ve vzdělanostní struktuře, je možno tento fakt identifikovat jako pozitivní i negativní identifikátor v souvislosti s tím, zda se jedná o kvantitativní nárůst či podílový nárůst.

Obdobně se v literatuře různí názory na pozitivní či negativní vlivy Industry 4.0 nebo na míru dopadů na zaměstnanost a kvalitu života, nelze v tuto chvíli přesně odhadnout vliv a významnost zkoumaných faktorů. Zaměstnanost v odvětví statisticky evidované v GEO/NACE_R2 jako M_N - Professional, scientific and technical activities; administrative and support service activities (faktor 22, viz tabulka 1) by měla vykazovat značnou míru ohrožení vlivem Industry 4. Do této skupiny však nepatří jen administrativní (tedy ohrožené) skupiny, ale i vědecké a odborné, které by naopak v Industry 4.0 působily pozitivně.

Lze předpokládat, že existuje nová fáze globalizace, kde jsou hnací silou digitální technologie, které zásadně mění myšlenky a přístupy k umisťování výrobních sil do světa, podstatně přereformátují stávající hodnotové řetězce, změní model a strategii podnikání a rozvoj regionů. Globalizační jevy mohou významně ovlivnit nasazení Industry 4.0

Příspěvek prezentoval metodu, která má potenciál daný zjednodušením analýz redukcí části dat a umožňuje intenzivnější práci s větším objemem dat jednoduchou klasifikací do klastrů.

Inovativnost metody spočívá v klastrování na základě poměření celkových hodnot k vybíraným, analyzovaným hodnotám, což v souvislosti s bodovým škálováním eliminuje rozdílnou kvantitativní povahu jednotlivých kritérií.

Použitá literatura:

1. Ako se mení prístup firem v SR k aplikácii Industry 4.0. [online]. In: *Industry 4UM*, 2019. [Citované 15. 9. 2019.] Dostupné na internetu: https://industry4um.sk/wp-content/uploads/2019/10/vyhodnotenie_prieskum_2019_odpovede.pdf.
2. APA, R. - DE NONI, I. - ORSI, L. - SEDITA, SR. (2018): Knowledge space oddity: How to increase the intensity and relevance of the technological progress of European regions. In: *Research Policy*, roč. 47, č. 9, s. 1700-1712.
3. AVOGARO, M. (2019): The Highest Skilled Workers of Industry 4.0: New Forms of Work Organization for New Professions. A Comparative Study. In: *E-Journal of International and comparative Labour studies*, roč. 8, č. 1, s. 29-51.

⁵² AVOGARO, M. (2019): The Highest Skilled Workers of Industry 4.0: New Forms of Work Organization for New Professions. A Comparative Study, s.29

⁵³ KOREN, V. (2018): The readiness of the labour market in the Czech Republic for Industry 4.0., s. 101.

4. BARCIK, R. (2018): Industry 4.0 as the Determinant of Enterprises' Development in the European Union. In: *4th International Conference on European Integration 2018 (ICEI 2018)*, s. 136-144.
5. CASTELO-BRANCO, I. – CRUZ-JESUS, F. – OLIVEIRA, T. (2019): Assessing Industry 4.0 readiness in manufacturing: Evidence for the European Union. In: *Computers in Industry*, roč. 107, s. 22-32.
6. CHARNLEY, F. – TIWARI, D. – HUTABARAT, W. - et al. (2019): Simulation to Enable a Data-Driven Circular Economy. In: *Sustainability*, roč. 11, č. 12, Artc.no 3379.
7. CIFFOLILLI, A. – MUSCIO, A. (2018): Industry 4.0: national and regional comparative advantages in key enabling technologies. In: *Europan Planning Studies*, roč. 26, č. 12, s. 2323-2343.
8. COLDWELL, D. (2019): Negative Influences of the 4th Industrial Revolution on the Workplace: Towards a Theoretical Model of Entropic Citovanéizen Behavior in Toxic Organizations. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*, roč. 16. s. 2670.
9. DACHS, B. – KINKEL, S. – JAGER, A. (2019): Bringing it all back home? Backshoring of manufacturing activities and the adoption of Industry 4.0 technologies. In: *Journal of World Business*, roč. 54, č. 6.
10. EFREMOV, V. S. – VLADIMIROVA, I. G. (2019): Globalization of the World Economy: Features of the Current Stage. In: *40th International Scientific Conference on Economic and Social Development (ESD)*, s. 27-36.
11. FONSECA, LM. (2018): Industry 4.0 and the digital society: concepts, dimensions and envisioned benefits. In: *12th International Conference on Business Excellence (ICBE)*, roč. 12, č. 1, s. 386-397.
12. GALETSKA, T. - TOPISHKO, N. - TOPISHKO, I. (2019): Corporate Social Activities in Germany: The Experience of Companies Baltic. In: *Journal of Economic studies*, roč. 5, 3, s. 17-24.
13. GRZYB, K. (2019): Industry 4.0 Market in Poland from the International Perspective In: *Hradec Economic Days*, roč. 9, č. 1, s. 252-262.
14. HEDVIČÁKOVÁ, M. - KRÁL, M. (2018): Level of Industry Automation 4.0 in the Czech Republic and Impact on Unemployment. In: *15th International Scientific Conference on European Financial Systems 2018*, Brno, s. 160-167.
15. HELMI S., A. – MOHD-YUSOF, K. – HISJAM, M. (2019): Enhancing the Implementation of Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) Education in the 21st Century: A Simple and Systematic Guide. *4th International Conference on Industrial, Mechanical, Electrical, and Chemical Engineering (ICIMECE)*, s. 2097.
16. Iniciativa Průmysl 4. [online]. In: *Ministerstvo průmyslu a obchodu*, 31. 8. 2016. [Citované 15. 9. 2019.] Available from: <https://www.mpo.cz/assets/dokumenty/53723/64358/658713/priloha001.pdf>.
17. InnoNews.blog. [online]. In: *InnoNews.blog*, [Citované 15. 09. 2019.] Dostupné na internetu: <https://innonews.blog/2018/10/11/vlada-sr-schvalila-akcny-plan-inteligen-tneho-priemyslu-sr/>.
18. KIPPER, LM. - FURSTENAU, LB. HOPPE, D. - FROZZA, R. - IEPSEN, S. (2019): Scopus scientific mapping production in industry 4.0 (2011/2018): a bibliometric analysis. In: *International Journal of Production Research*, (v tisku).
19. KOILO, V. (2019): Evidence of the Environmental Kuznets Curve: Unleashing the Opportunity of Industry 4.0 in Emerging Economies. In: *Journal of Risk and Financial Management*, 2019, č. 12.

20. KORBEL, P. (2015): Průmyslová revoluce 4.0: Za 10 let se továrny budou řídit samy a produktivita vzroste o třetinu. Hospodářské noviny [online]. In: *Byznys Ihned*, 17.5.2015. [Citované 15. 9. 2019.] Available from: <https://byznys.ihned.cz/c1-64009970-prumyslova-revoluce-4-0-za-10-let-se-tovarny-budou-ridit-samy-a-produktivita-vzroste-o-tretinu>.
21. KOREN, V. (2018): The readiness of the labour market in the Czech Republic for Industry 4.0. In: *International Scientific Conference on the Impact of Industry 4.0 on Job Creation*, s. 101-113.
22. LALIC, B. - RAKIC, S. - MARJANOVIC, U. (2019): Use of Industry 4.0 and Organisational Innovation Concepts in the Serbian Textile and Apparel Industry. In: *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, roč. 27.
23. MACHADO, CG. – WINROTH, MP. – MATS, P. – Da SILVA, EHD. (2019): Sustainable manufacturing in Industry 4.0: an emerging research agenda. In: *International Journal of Production Research*. (to be published).
24. MANDA, MI. – BEN, DS. (2019): Responding to the challenges and opportunities in the 4th Industrial revolution in developing countries. In: *12th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV)*, s. 244-253.
25. MASAR, M. - HUDÁKOVÁ, M. (2019): Project Risk Management in the Context of Industry 4.0 in Condition of Manufacturing Enterprises in Slovakia. In: *Vplyv Industry 4.0 na tvorbu pracovnych miest*, s. 145-154.
26. MIN, YK. – LEE, SG. – AOSHIMA, Y. (2019): A comparative study on industrial spillover effects among Korea, China, the USA, Germany and Japan. In: *Industrial management & data systems*, roč. 21, č. 9, Artc.no 13463.
27. MOLDOVAN, L. (2018): State-of-the-art Analysis on the Knowledge and Skills Gaps on the Topic of Industry 4.0 and the Requirements for Work-based Learning. In: *12th International Conference Interdisciplinarity in Engineering (INTER-ENG)*, Tîrgu Mureş: Procedia Manufacturing, č. 32, s. 294-301.
28. MORHÁČ, M. (2019): [online]. In: *Industry*, 2019. [Citované 15-09-2019.] Dostupné na internetu: <http://industry4.sk/magazin/industry-4-0/martin-morhac-podpora-statu-je-zakladnym-predpokladom-uspesnej-transformacie-priemyslu/>.
29. Návrh akčného plánu inteligentného priemyslu SR. [online]. In: *Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky*, 2018. [Citované 10. 5. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/8U6RKSS5.pdf>.
30. NOLTING, L. – KIES, A. – SCHONEGGE, M. et.al. (2019): Locating experts and carving out the state of the art: A systematic review on Industry 4.0 and energy system analysis In: *International Journal of Energy Research*, roč. 43, č. 9.
31. Part 1: Industry 4.0 and its impact on the world of work. [online]. In: *National Institute for Education*, 2019. [Citované 10. 9. 2019.] Available from: <http://www.nuv.cz/vystupy/cast-1-prumysl-4-0-a-jeho-vliv-na-svet-prace>.
32. Priemysel 4.0 zastihol firmy a štát nepripavených. [online]. In: *Etrend*, 14. 02. 2017. [Citované 15. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2017/cislo-6/priemysel-4-0-zastihol-firmy-a-stat-nepripavenych.html>.
33. PRINZ, F. - CHUN, DM. - AHN, S.H. (2018): Preface for the Special Issue of Sustainable Manufacturing in 4th Industrial Revolution. In: *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing-Green Technology*, roč. 5, č. 11, s. 457-457.
34. ROSSINI, M. – COSTA, F. – TORTORELLA, GL. et.al. (2019): The interrelation between Industry 4.0 and lean production: an empirical study on European manufacturers. In: *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, č. 102, s. 9-12.

35. RUZSA, C. (2019): Industry 4.0-Expected technological impacts on companies. In: *8th International Scientific Symposium on Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth*, s. 1344-1355.
36. SHAIHOLLA, S. – BEKOV, A. – UKAEGBU, IA. (2019): Industry 4.0: Redefining Manufacturing in Kazakhstan. In: *21st international conference on advanced communication technology (icact): ICT for 4th industrial revolution*, s. 606-609.
37. Start the 4th Industrial Revolution in your company. [online]. In: *Industry 4.0*, 2019. [Citované 20. 10. 2019.] Available from: www.prumysl-4.cz.
38. ŠVARCOVÁ, J. – URBÁNEK, T. – POVOLNÁ, L. – SOBOTKOVÁ, E. (2019): Implementation of R&D Results and Industry 4.0 Influenced by Selected Macroeconomic Indicators. In: *Applied Sciences-Basel*, roč. 9, č. 9.
39. The fourth - digital - industrial revolution is approaching: 400,000 jobs are estimated to be lost in the Czech Republic. [online]. In: *CT24*, 2017. [Citované 2. 10. 2019.] Available from: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/2104901-ctvrta-digitalni-prumyslova-revoluce-se-blizi-v-cesku-podle-odhadu-zanikne-400>.
40. The fourth industrial revolution is coming. Many professions should be worried about the job. [online]. 2018-01-16 In: *CT24*, 16. 1. 2018. [Citované 20. 9. 2019.] Available from: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/2355541-prichazi-ctvrta-prumyslova-revoluce-rada-profesi-se-mela-zaCitované-bat-o-misto>.
41. Through the eyes of experts: The Fourth Industrial Revolution. What will he give us and what will he take? [online]. In: *Penize.cz*, 15. 9. 2017. [Citované 20. 10. 2019.] Available from: <https://www.penize.cz/svetova-ekonomika/326519-ocima-expertu-ctvrta-prumyslova-revoluce-co-nam-da-a-co-vezme>.
42. TOP10 vyhledávaných profesí na linked 2016. [online]. In: *Linkedin*, 2019 [Citované 10. 9. 2019.] Available from: <https://learning.linkedin.com/week-of-learning/top-skills>.
43. UNLU F. - ATIK, H. (2018): Industry 4.0 Performance of Turkish Businesses: A Comparative Analysis with the European Union. In: *Ankara Avrupa Calismalari Dergisi-Ankara Review of European Studies*, roč. 17, č. 2. s. 431-462.
44. Up to 53 percent of jobs are lost due to digitization, Špidla believes. Others are more sparse. [online]. In: *CT24*, 2017. [Citované 10. 9. 2019.] Available from: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/2156298-kvuli-digitalizaci-zanikne-az-53-procent-pracovnich-mist-domniva-se-spidla-jini>.
45. VALENČÍK, R. (2019): *Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb?* Praha: VŠFS, 2019. ISBN 978-80-7408-126-2.
46. VESELICA, R. (2019): Linking Innovation and National Competitiveness. In: *37th International Scientific Conference on Economic and Social Development - Socio-Economic Problems of Sustainable Development*, s. 279-287.
47. Vláda ide pomôcť automobilovému priemyslu, chce prijať 21 opatrení, [online]. In: *Finweb*, 17. 4. 2019. [Citované 15. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/1925767-priamy-prenos-ziga-predstavuje-akcny-plan-pre-automobilovy-priemysel>.
48. YUN, JJ. – LIU, Z. (2019): Micro- and Macro-Dynamics of Open Innovation with a Quadruple-Helix model. In: *Sustainability*, roč. 11, č. 12, Artc. no 3301.
49. ZHINAN, Z. - WANG, X. - ZHU, X. - et al. (2019): Cloud manufacturing paradigm with ubiquitous robotic system for product customization. In: *Robotics and Computer-integrated manufacturing*, roč. 60, s. 12 -22.

Kontakty:

Ing. Josef Botlík

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: botlik@opf.slu.cz

Ing. Milena Botlíková, Ph.D.

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
Bezručovo náměstí 13
746 01 Opava
Česká republika
e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

POSTAVENÍ ČESKÉ REPUBLIKY V RÁMCI ZEMÍ EVROPSKÉ UNIE PODLE VYBRANÝCH INDIKÁTORŮ UDRŽITELNOSTI CESTOVNÍHO RUCHU¹

THE POSITION OF THE CZECH REPUBLIC BETWEEN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION ACCORDING TO SELECTED INDICATORS OF SUSTAINABLE TOURISM

Milena Botlíková^a – Josef Botlík^b

^a Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Bezručovo náměstí 13,
746 01 Opava, Česká republika, e-mail: milena.botlikova@fpp.slu.cz

^b Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: botlik@opf.slu.cz

Abstrakt: Každý rozvoj sebou přináší jak pozitiva, tak i negativa. Právě ona negativa jsou stále častěji spojovány s potřebou udržitelnosti ve smyslu zachování zdrojů pro příští generace. Udržitelný rozvoj se stal prioritním cílem mnoha resortních strategií, cestovního ruchu nevyjímaje. Snahou je vytvořit rovnováhu mezi ekonomickým prospěchem z cestovního ruchu a sociálním a environmentálním hlediskem. Cílem článku bylo za stanovit na základě vybraných indikátorů udržitelnosti cestovního ruchu postavení České republiky v rámci EU pomocí metody vícekriteriálního rozhodování. Do analýzy byly zahrnuty indikátory Evropského ukazatele pro udržitelný rozvoj destinace Ministerstva pro místní rozvoj. Z výsledků komparace vybraných ekologických indikátorů a indikátorů cestovního ruchu vyplývá, že udržitelnost cestovního ruchu je pro ČR nepříznivá.

Klíčové slova: udržitelnost, cestovní ruch, rozvoj, ekonomický, environmentální

JEL: Q56, L83, R11

Abstract: Every development brings both positives and negatives. These negatives are increasingly associated with the need for sustainability in terms of conserving resources for future generations. Sustainable development has become a priority objective for many departmental strategies, including tourism. The aim is to strike a balance between the economic benefits of tourism and the social and environmental aspects. The article aimed to determine the position of the Czechia within the EU based on selected indicators of tourism sustainability using multi-criteria decision-making. The analysis included indicators of the European Indicator for Sustainable Development of the Ministry of Regional Development destination. The results of the comparison of selected environmental and tourism indicators show that the sustainability of tourism is unfavourable for the Czechia.

Keyword: sustainability, tourism, development, economics, environment

JEL: Q56, L83, R11

Úvod

Podmínkou rozvoje cestovního ruchu je uspokojovat potřeby turistů v současnosti a neohrozit potřeby turistů v budoucnosti. Prioritně jde o vytvoření ekonomicky prosperujícího,

¹ Projekt SGS 2/2019 „Cestovní ruch Moravskoslezského kraje v kontextu udržitelného rozvoje“ řešeného na Ústavu lázeňství, gastronomie a turismu v Opavě, Filozoficko-přírodovědecké fakulty v Opavě

ekologicky udržitelného a sociálně spravedlivého cestovního ruchu. Prioritou regionálních politik je vyrovnaný rozvoj CR (cestovní ruch) v sociálních, environmentálních a ekonomických pilířích. Cestovní ruch, jak už bylo mnohokrát zmiňováno, vede k rozvoji regionu, na druhou stranu region ohrožuje. Jednou z priorit CR je vysoká návštěvnost, zvyšování podílu CR na HDP. Nicméně je nutné přihlédnout k saturaci území. Vysoká návštěvnost je jednou z příčin potírání místních identit a iritace místních obyvatel² a ztráta génia loci. Přestože si cestovní ruch nepředstavujeme jako kouřící továrnu, není úplně tak neškodný. Z pohledu ekologických dopadů má například cestovní chování spotřebitelů značný vliv na mnoho aspektů udržitelného rozvoje. Aktivity cestovního ruchu jsou stále ve velké míře závislé na značném množství energetických zdrojů. Převážná část přeprav v rámci cestovního ruchu je realizována formou automobilové dopravy, která sebou přináší flexibilitu pohybu, na druhou stranu vyčerpává omezené ropné zdroje a je nositelem emisí. Hotely a restaurace, ve snaze uspokojit poptávku spotřebitelů, zavádějí wellnes, fitness, klimatizace a další rozmanité služby, které jsou náročné na dodávky vody a energie.

V rámci strategie udržitelného rozvoje cestovního ruchu je apelováno na preferování obnovitelných zdrojů před neobnovitelnými. Vyžaduje se, aby všude, kde je to „technicky a ekonomicky schůdné, byly materiální a energetické potřeby saturovány pomocí obnovitelných zdrojů“³. Mezi obnovitelné zdroje energie patří větrná energie, sluneční energie (tepelná, fotovoltaická a koncentrovaná), vodní energie, přílivová energie, geotermální energie, okolní teplo zachycené tepelnými čerpadly, biopaliva, ale také obnovitelná část odpadu.

1 Vymezení indikátorů udržitelného cestovního ruchu

Mezi indikátory udržitelného rozvoje CR se řadí indikátory sociálně-environmentálně-ekonomických pilířů. Podle některých autorů⁴ však neexistuje přesná metodika hodnocení udržitelnosti CR. V současnosti však existuje metodika udržitelného CR organizace WTO.⁵ Problematiku udržitelného CR zahrnuje také Evropský systém ukazatelů udržitelného CR.⁶ Jak WTO, tak Evropský ukazatel, řeší otázky týkající se návštěvnosti, příspěvku HDP nebo využití obnovitelných zdrojů. V rámci ekologických indikátorů je řešena otázka obnovitelných zdrojů (vody, energie⁷) a recyklace. Také v Zákonu o podpoře udržitelného rozvoje na území obcí a o změně některých zákonů (zákon o cestovním ruchu) jsou definovány povinné ukazatele hodnocení CR, např. intenzity cestovního ruchu, kapacity ubytovací infrastruktury, zaměstnanost, atd.

Tabulka 1: Vybrané indikátory udržitelnosti CR

Kritérium	Efekt	Subkritéria
CESTOVNÍ RUCH	Max	Relativní příspěvek CR k ekonomice destinace (podíl CR na % HDP)
	Max	Počet turistických nocí za rok (počet HUZ 1 a více nocí)
	Min	Počet turistů v HUZ/100 obyvatel
EKOLOGIE	Max	Roční množství spotřebované energie z OZE* celkové**
	Max	Objem recyklovaného KO*** (% podíl nebo objem na obyvatele a rok)

Poznámka: *Obnovitelné zdroje energie, **MWh jako procento z celkové spotřeby energie, ***KO komunální odpad

² PÁSKOVÁ, D. (2014): Udržitelný rozvoj cestovního ruchu, s. 65.

³ KALMAN, M. – DOHNAL, T. – et.al. (2007): Národní a regionální politiky a strategické dokumenty v oblasti cestovního ruchu, s. 35.

⁴ DIMOSKA, T. – PETREVSKA, B. (2012): Indicators for sustainable tourism development in Macedonia, s. 1.

⁵ Světová organizace cestovního ruchu, WTO navrhla sadu indikátorů, které zohledňují geografické aspekty ve spotřebě energie např. rozdíly ve vytápění v severských a přímořských destinacích.

⁶ MMR. (2013): Evropský systém ukazatelů v oblasti cestovního ruchu. Soubor nástrojů pro udržitelné destinace, s. 1-72.

⁷ Obnovitelné zdroje energie dále jen OZE

Zdroj: MMR. (2013). Evropský systém ukazatelů v oblasti cestovního ruchu. Soubor nástrojů pro udržitelné destinace. [online]. In Ministerstvo pro místní rozvoj, 2013. [Citováno 12. 9. 2019]. Dostupné na internetu: <https://www.mmr.cz/getmedia/ed4ea4de-1cf2-4323-a2a2-e96113b96691/Evropsky-system-ukazatelu-v-oblasti-cestovniho-ruchu.pdf>

1.1 Metoda stanovení postavení zemí EU podle vybraných kritérií udržitelnosti

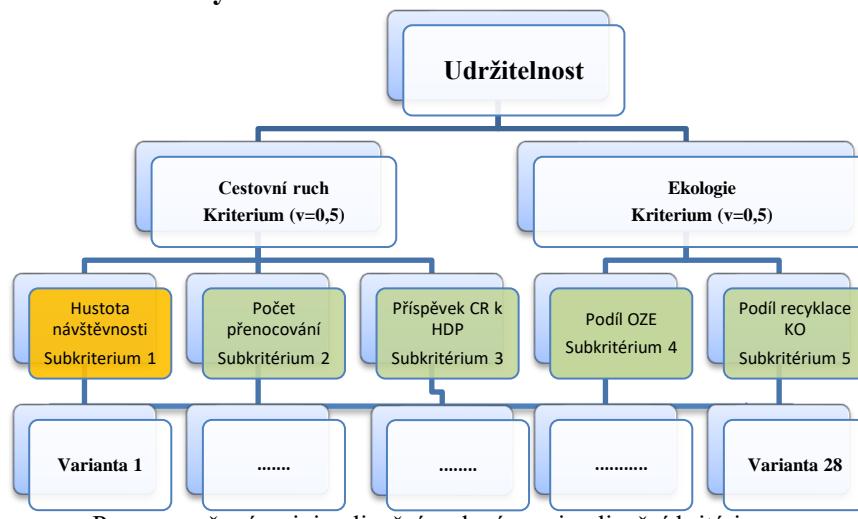
Postavení jednotlivých regionů bude stanoveno na základě užitku. Každá varianta je souhrnem variant (a) a kritérií k (viz vzorec 1). Z jednotlivých kritérií k bylo nutné podle toho, zda jde o minimalizační nebo maximalizační kritérium ($\varphi_i(x)$ max nebo min, vzorec 2, tabulka 1) vypočítat hodnoty standardizovaných kritérií φ_i . Nejlepší varianta nabývá hodnoty 1, nejhorší varianta hodnoty 0. Pomocí standardizovaného kritéria definujeme nyní namísto původního kritéria f_i nové kritérium, jako kritérium složené z původního kritéria a transformace na jednotkový interval: $F_i(a) = \varphi_i(f_i(a))$. Celkový užitek varianty a , podle něž varianty seřadíme, je pak dán aditivní funkcí užitku (vzorec 3). Kompromisní varianta je pak ta varianta $a^* \in A$, pro níž je agregovaný užitek maximální: $U_S(a^*) = \max\{U_S(a) | a \in A\}$. Váha jednotlivých kritérií v_i , za podmínky, že $\sum v_i = 1$ a $v_i \geq 0$, byla rozložena mezi jednotlivá subkritéria rovnoměrně, tak, že poměr vah mezi pro jednotlivé oblasti byl rozdělen poměrem 0,5:0,5 a byla váha pro kritéria 0,5/počet kritérií v dané oblasti^{8,9}.

$$a = \begin{bmatrix} a_1 & k_{11} & k_{12} & \dots & k_{1m} \\ a_2 & k_{21} & k_{22} & \dots & k_{2m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_n & k_{n1} & k_{n2} & \dots & k_{nm} \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$\varphi_i(x/\max) = \frac{x - f_i^{\min}}{f_i^{\max} - f_i^{\min}} \text{ nebo } \varphi_i(x/\min) = \frac{f_i^{\max} - x}{f_i^{\max} - f_i^{\min}} \quad (2)$$

$$U_S(a) = \sum v_i F_i(a) \quad (3)$$

Obrázek 1: Schéma čtyřúrovňové hierarchie vícekriteriálního rozhodování

Pozn: oranžová: minimalizační, zelená maximalizační kritéria

Pramen: Vlastní zpracování

Všechny kritéria jsou stanovena jako maximalizační s výjimkou hustoty návštěvníků. Vysoká hustota návštěvnosti může způsobovat kolize mezi návštěvníky a rezidenty. Na níže

⁸ Kritérium CR = 0,5, subkritéria CR $k_1 - k_3 > 0,5/3 = 0,1667$) Kritérium ekologické 0,5 (subkritéria Ekologie $k_4, k_5 > 0,5/2 = 0,25$)

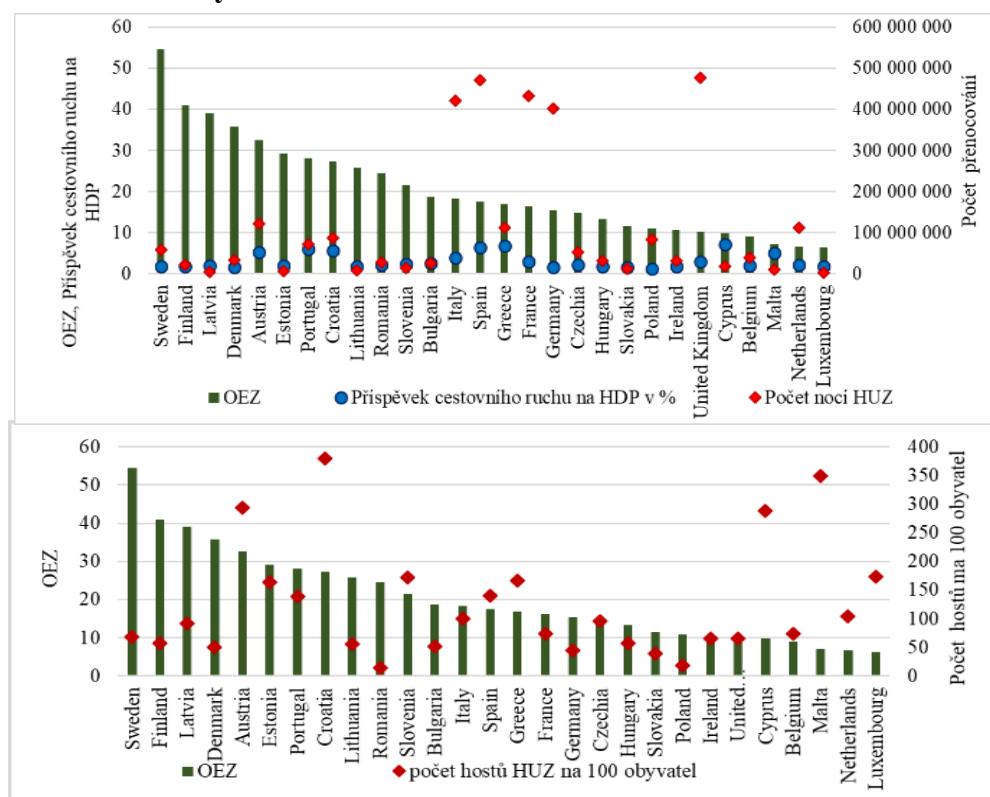
⁹ RAMÍK, J. – PERZINA, R. (2008): Vícekriteriální rozhodování pro ekonomy, s. 60 -65

uvedeném diagramu (obrázek 1) jsou vyobrazena kritéria a varianty v rámci řešené analýzy. Hodnocení pořadí bylo realizováno pomocí tabulkového programu EXCEL sady Microsoft Office. Komparace indikátorů se zabývá hodnotami roku 2017m z geografického hlediska regiony z uskupení EU28 (*dále již zemí EU*).

2. Postavení České republiky ve vybraných indikátorech udržitelného rozvoje CR v zemích EU

Využívání OZE v EU od roku 2009 neustále roste, v roce 2017 dosahovalo 17,5 %, za 14 let se využití obnovitelných zdrojů energie zvýšilo dvojnásobně. Do roku 2020 se EU zavázala dosáhnout 20 % podílu OZE na celkové spotřebě, do roku 2030 pak 32 %. Nejaktivnějšími regiony EU ve využívání OZE jsou Finsko (54,5 %) a Švédsko (41 %), nejméně Lucemburk (6,38 %) a Nizozemí (6,63 %). V regionech jako je Španělsko, Rakousko, Portugalsko nebo Chorvatsko jsou nad průměrem hodnot, jak podílu využití OZE, tak hodnot indikátorů CR. V regionech Lotyšsko, Litva nebo Dánsko vykazují hodnoty podílu využití OZE nad hodnotami mediánu EU, nicméně hodnoty cestovního ruchu jsou pod úrovni mediánu. Česká republika se nachází na 18 místě s 14,76 %, tím překročila svůj stanovený cíl pro rok 2020 (13 %), nachází se však pod průměrem regionů EU (20,6 %), ale i pod mediánem (17,2 %).

Obrázek 2: Podíl využití OZE a indikátorů cestovního ruchu EU za rok 2017

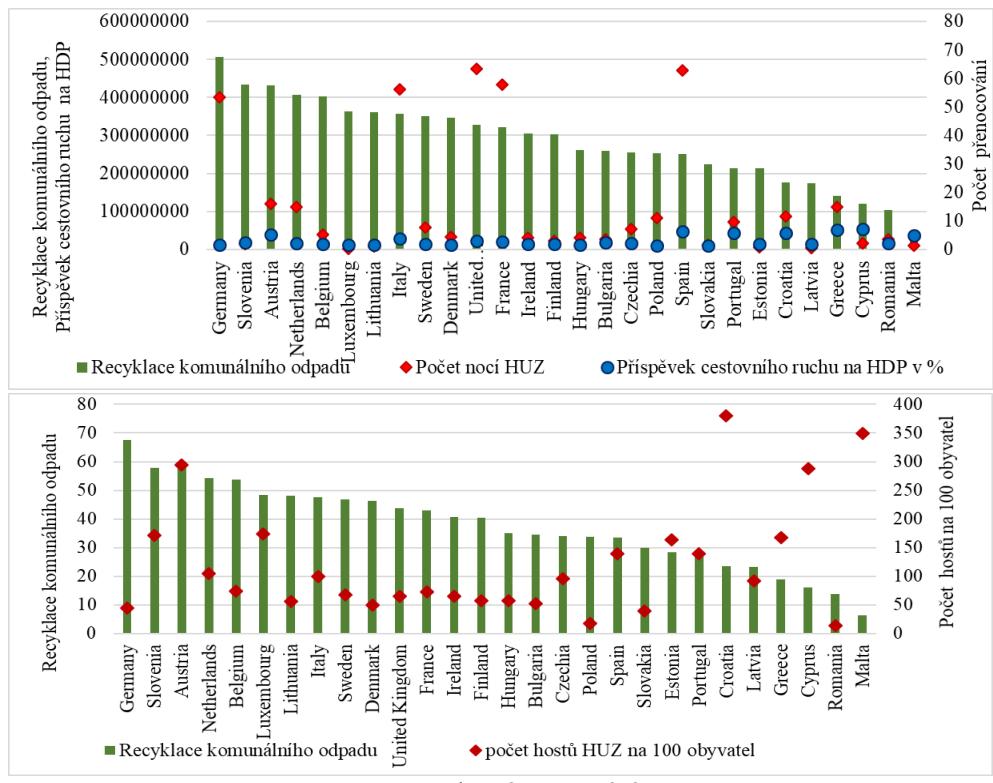
Pozn.: Vlastní zpracování

Pramen: EUROSTAT (2019): Share of energy from renewable sources. [online]. In: Eurostat, 2019. [Citováno 12. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Ve vztahu k vývoji indikátorů cestovného ruchu není možné konstatovat, že regiony s vyšším příspěvkem cestovního ruchu na HDP, intenzivnějším cestovním ruchem, více využívají obnovitelných zdrojů energie. V regionech Lotyšsko, Litva nebo Dánsko vykazují hodnoty podílu využití OZE nad hodnotami mediánu EU, nicméně hodnoty cestovního ruchu

jsou pod úrovni mediánu. ČR vykazuje v obou oblastech (cestovní ruch a OZE) hodnoty pod mediánem¹⁰ (obrázek 2).

Obrázek 3: Podíl recyklace komunálního odpadu a indikátorů cestovního ruchu za rok 2017

Pozn.: Vlastní zpracování
Pramen: EUROSTAT (2019): Municipal waste recycling. [online]. In: Eurostat, 2019. [Citováno 12. 9. 2019.]

Dostupné na internetu:

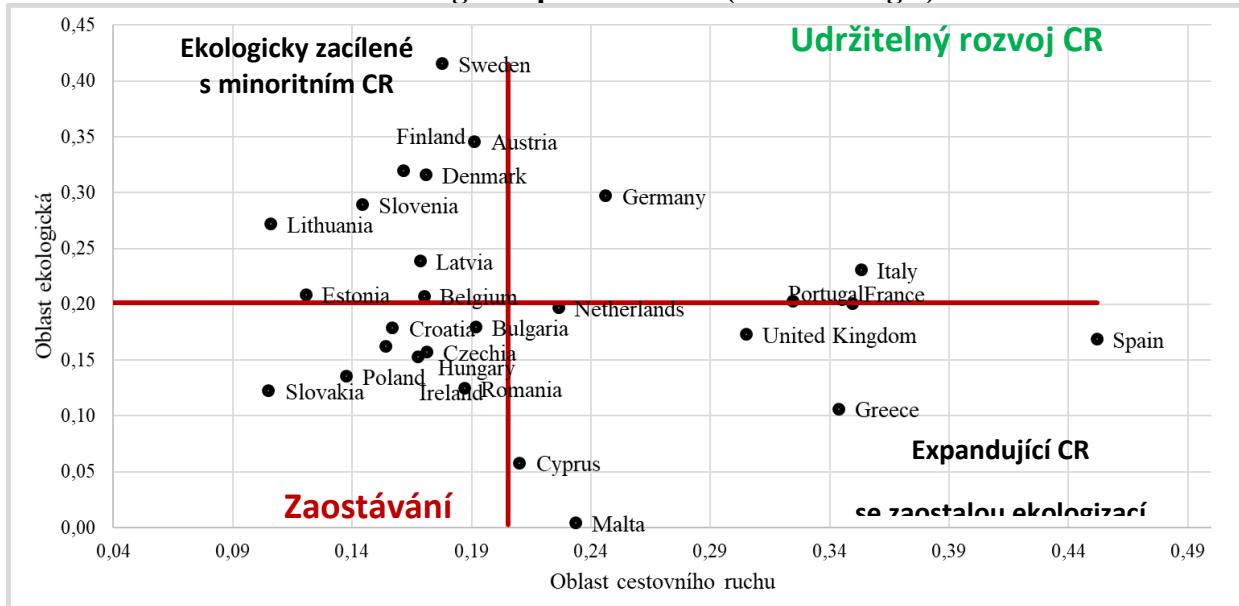
https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=t2020_rt120&language=en

V případě recyklace komunálního odpadu se na prvních místech ve využití v roce 2017 umístilo Německo (67,6 %), Slovensko (57,8 %) a Rakousko (57,7 %), regiony tak již splnily stanovené cíle EU pro podíl recyklace komunálního odpadu na celkovém odpadu, kdy by všechny regiony EU měly do roku 2025 dosáhnout podílu znova používaného komunálního odpadu na 55 %, Německo již překonalo cíle EU do roku 2035 (65 %). Pasivnější přístup opětovného využití komunálního odpadu připadá na Kypr (16,1 %), Rumunsko (13,9 %) a Maltu (6,4 %). Rovněž v indikátoru ekologického charakteru se pohybuje ČR pod průměrem regionů EU (medián EU 37,8 %, ČR 34,1 %). Pokud se znova podíváme na vývoj indikátorů ekologie a cestovního ruchu, pak opět nelze jednoznačně konstatovat, že regiony s intenzivním cestovním ruchem intenzivněji využívají možnosti recyklovat komunální odpad. Například Belgie, Dánsko, Lucembursko nebo Litva nedosahují hodnot mediánu v indikátorech CR, co se týká recyklace komunálního odpadu, hodnoty se pohybovaly v roce 2017 nad mediánem EU (blíže www.pracres.eu, obrázek 3).

Mezi lídry cestovního ruchu s aktivní politikou obnovitelných zdrojů energetiky patří Itálie a Německo, na hranici se nachází Portugalsko a Francii. Ve „stavu zaostávání“ se nacházejí regiony Slovensko, Polsko, Irsko a Česko (blíže pracres.eu, rozložení regionů podle kritérií blíže viz obrázek 4).

¹⁰ blíže www.pracres.eu

Obrázek 4: Rozložení regionu podle kritérií (CR a ekologie) za rok 2017

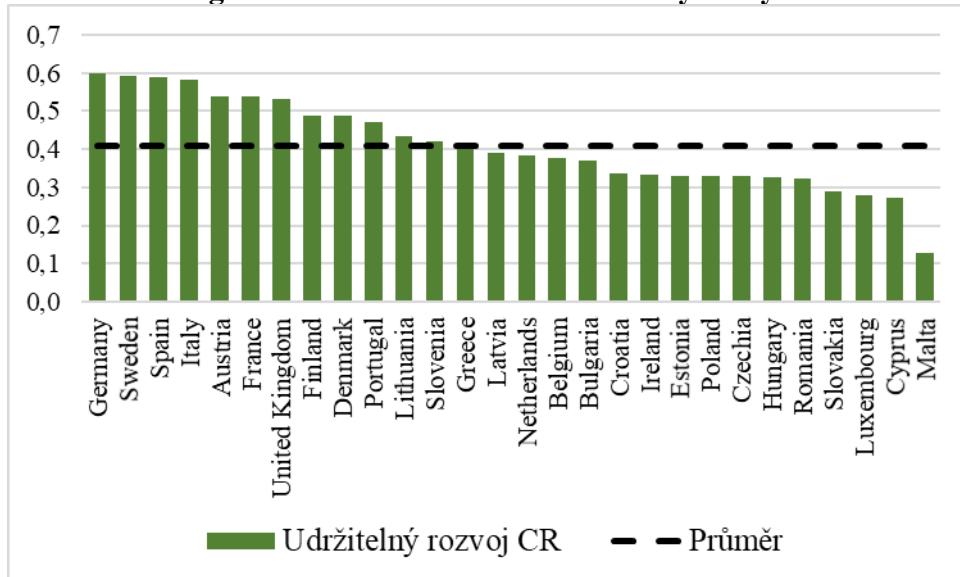

Pozn.: Vlastní zpracování, červené osy: průměry oblastí

Pramen: EUROSTAT, (2019): Vybraná data. [online]. In: Eurostat, 2019. [Citováno 12. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu>

Celkově se na základě summarizace všech analyzovaných indikátorů udržitelnosti cestovního ruchu pořadí regionů EU nemění, víceméně odpovídá rozložení na obrázku 4. Na prvních místech jsou regiony, jako je Německo, Švédsko, Španělsko a Itálie, Celkovou pozici Švédska ovlivnil přístup k obnovitelným zdrojům, umístění Španělska ovlivnil rozvinutý cestovní ruch. Celkově zaostává již zmiňovaná Malta a Kypr. Česko se umístilo na 22 místě, ostatní země Visegradské čtyřky s výjimkou Polska (viz obrázek 5).

Obrázek 5: Pozice regionu EU na základě summarizace vybraných indikátorů (2017)

Pozn.: Vlastní zpracování, pořadí

Pramen: EUROSTAT, (2019): Vybraná data. [online]. In: Eurostat, 2019. [Citováno 12. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu>

Závěr

Na základě komparace indikátorů cestovního ruchu, lze konstatovat, že neexistuje přímá souvislost mezi těmito veličinami. V zemích EU, kde se projevuje aktivnější cestovní ruch z pohledu návštěvnosti, počtu přenocování, popřípadě příspěvku CR na HDP, není vždy zárukou pro aktivnější ekologickou politiku, tj. vyšší podíl využívání obnovitelných zdrojů a podíl recyklace komunálního odpadu. ČR neměla v roce 2017 mezi regiony EU v rámci vybraných indikátorů a zvolené metodiky příliš pozitivní postavení. Jak je zmiňováno ve strategii cestovního ruchu, za hrozby je považován v ČR tzn. „overturismus“ (přetížení destinace množstvím turistů, masový turismus). V současné době se pohybuje intenzita CR nad mediánem EU, nedosahuje však hodnot jako je Malta (96 turistů v HUZ/100 obyvatel) nebo Chorvatsko (375 turistů v HUZ/100 obyvatel), je však nutné predikovat vývoj pro případná opatření. Přestože Česká republika plní cíle využívání OZE, měla by zvážit cílenější politiku využívání OZE a recyklaci komunálního odpadu.

Použitá literatura:

1. DIMOSKA, T. – PETREVSKA, B. (2012): Indicators for sustainable tourism development in Macedonia. [online]. In: *Research gate*, 2012. [Citované 19. 09. 2019.] Dostupné na internetu: https://www.researchgate.net/publication/301301758_INDICATORS_FOR_SUSTAINABLE_TOURISM_DEVELOPMENT_IN_MACEDONIA
2. EUROSTAT (2019): Municipal waste recycling. [online]. In: *Eurostat*, 2019. [Citováno 12. 9. 2019.] Dostupné na internetu: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=t2020_rt120&language=en
3. EUROSTAT (2019): Share of energy from renewable sources. [online]. In: *Eurostat*, 2019. [Citováno 12. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
4. KALMAN, M. – DOHNAL, T. – et.al. (2007): Národní a regionální politiky a strategické dokumenty v oblasti cestovního ruchu. [online]. In: *Ministerstvo pro místní rozvoj*, 2007. [Citované 19. 09. 2019.] Dostupné na internetu: <http://www.mmr.cz/getmedia/3f09829d-3a28-4fd2-88e9-88de20376458/get>
5. MMR. (2013): Evropský systém ukazatelů v oblasti cestovního ruchu. Soubor nástrojů pro udržitelné destinace. [online]. In: *Ministerstvo pro místní rozvoj*, 2013. [Citováno 12. 9. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.mmr.cz/getmedia/ed4ea4de-1cf2-4323-a2a2-e96113b96691/Evropsky-system-ukazatelu-v-oblasti-cestovniho-ruchu.pdf>
6. PÁSKOVÁ, M. (2014): *Udržitelnost cestovního ruchu*. Hradec Králové: Gaudeamus Univerzita Hradec Králové, 2014. ISBN: 978-80-7435-329-1
7. RAMÍK, J. – PERZINA, R. (2008): *Vícekriteriální rozhodování pro ekonomy*. Karviná: OPF v Karviné, 200

Kontakty:

Ing. Milena Botlíková, Ph.D.

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
Bezručovo náměstí 13
746 01 Opava
Česká republika
e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

Ing. Josef Botlík

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: botlik@opf.slu.cz

ČÍNA, EÚ A REFORMA WTO

CHINA, EU AND THE WTO REFORM

Katarína Brocková

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: katarina.brockova@euba.sk.

Abstrakt: Obchodná vojna iniciovaná Spojenými štátmi americkými v ostatných rokoch naštartovala proces zániku Svetovej obchodnej organizácie v podobe, akú sme doteraz poznali. Mnohé výtky smerujúce k neefektívemu fungovaniu tejto organizácie pokial ide o pružnosť nastavenia priavidiel reflektujúcich meniacu sa ekonomickej reality multilaterálnej obchodnej spolupráce, ako i nedostatočnú možnosť zabezpečenia dodržiavania dohodnutých pravidiel všetkými členmi WTO, sú opodstatnené. Napriek tomu paralýza tejto organizácie predstavujúcej jedinečnú platformu pre multilaterálny dialóg a návrat k budovaniu medziárodných ekonomických vzťahov založených výlučne na ekonomickej a politickej sile jednotlivých hráčov, predstavuje nebezpečný trend vracajúci medzinárodné spoločenstvo niekoľko dekád späť. Tento článok sa zameriava na možnosti zintenzívnenia spolupráce Číny a EÚ v oblasti vyjednania nových pravidiel a podmienok pre vzájomnú obchodnú a investičnú výmenu, ktoré môžu slúžiť ako prvý krok k riešeniu aktuálnej situácie i na multilaterálnej úrovni.

Kľúčové slová: Reforma WTO, Čína, EÚ, multilaterálny obchodný systém

JEL klasifikácia: F53, K33

Abstract: The trade war initiated recently by the United States of America has started the process of demise of the World Trade Organization as we knew it. Many of the reservations aimed at the ineffective functioning of this organization with respect to flexibility of rule-setting that would reflect the changing economic reality of the multilateral trade cooperation, as well as the insufficiencies regarding the implementation of the trade rules by all members of the WTO are justified. Nevertheless, the paralyzing of this unique platform for the multilateral dialogue and the return to building economic relationships based exclusively on political and economic power of the players involved, has been a dangerous trend bringing the international community several decades into the past. This paper aims to look at the opportunities for an enhanced cooperation between China and the EU in terms of negotiating new rules and conditions for a mutual trade and investment exchange that may serve as the first step towards the resolution of the current impasse on the multilateral level.

Key words: WTO reform, China, EU, multilateral trade system

JEL Classification: F53, K33

Úvod

Svetová obchodná organizácia aktuálne prechádza najväčšou krízou v histórii svojej existencie. Ešte pred eskaláciou situácie a vypuknutím obchodnej vojny po nástupe do funkcie prezidenta Donalda J. Trumpa začiatkom roka 2017 bola WTO terčom kritiky mnohých členských krajín z dôvodu jej nepružnosti pri prijímaní rozhodnutí a nových pravidiel fungovania, ktoré sa naplno prejavilo neúspechom katarského kola rokovania, ako aj pre jej nedostatočnú efektivitu pri zabezpečovaní plnenia záväzkov jednotlivých členov WTO

prostredníctvom systému riešenia sporov, no i z dôvodu nedostatočnej úpravy pravidiel, ktoré by reflektovali súčasné problémy svetového obchodného systému.

Medzi hlavných kritikov Svetovej obchodnej organizácie sa zaradili Spojené štaty americké, ktoré už niekoľko rokov blokujú vymenovanie nových členov Odvolacieho orgánu WTO, ktorý slúži ako najvyššia inštancia pri riešení medzinárodných obchodných sporov. K výmene určitého počtu členov tohto orgánu dochádza každý rok, pričom celkový počet má byť podľa Dohovoru o pravidlách a postupoch pri riešení sporov sedem. Minimálny počet členov Odvolacieho orgánu, ktorý však môže rozhodovať v senáte o odvolaní proti rozhodnutiu prvostupňovej poroty, sú traja. Dňa 10. decembra 2019 však funkčné obdobie skončilo dvom sudcom z ostávajúcich troch a poslednou členkou Odvolacieho orgánu zostala zástupkyňa ČLR, ktorá však sama rozhodovať nemôže a tým pádom došlo k paralyzovaniu tohto orgánu a tým aj celého systému riešenia sporov v rámci WTO. Hrozí teda, že multilaterálny obchodný systém sa stane systémom založeným na politickej a ekonomickej sile jeho účastníkov a nie na pravidlach dohodnutých medzi účastníkmi tohto systému. Už v ostatných troch rokoch bola práca tohto orgánu výrazne stňažená, nakoľko znížený počet členov tohto orgánu a teda aj znížený počet trojčlenných senátov rozhodujúcich o odvolaniach nápor obchodných sporov nebol schopný zvládať v predpísaných lehotách, ktoré sú vzhľadom na komplexný charakter väčšiny sporov pomerne krátke.¹

Napriek celej škále výhrad Spojených štátov amerických voči priemyselným a obchodným praktikám Číny – počnúc štátou podporou niektorých odvetí, nespravodlivými obchodnými praktikami vo forme dumpingu, podmieňovaním prístupu na čínsky trh požiadavkami na nútený transfer technológií a celkovým nedodržiavaním pravidiel na ochranu práv duševného vlastníctva, na ktoré sa Čína zaviazala pri vstupe do WTO v roku 2001, sa prvotná pozornosť USA zamerala na dovoz ocele a hliníka. Popredné priečky vo svetovej produkcii a obchode s oceľou majú Čína a Európska únia. Hoci dopyt Európskej únie po oceli bol negatívne ovplyvnený svetovou finančnou a ekonomickej krízou, Čína sa tomuto efektu vyhla a zostáva najväčším svetovým producentom aj exportérom tejto komodity.²

Spolupráca EÚ a Číny v rámci reformy pravidiel WTO

V roku 2017 USA začali uskutočňovať kroky vedúce k jednostrannému zavádzaniu protekcionistických opatrení na celý rad výrobkov vrátane ocele a výrobkov z hliníka, ktoré zdôvodňovali potrebu ochrany národnej bezpečnosti, čím sa aspoň formálne snažili o dodržanie základných pravidiel WTO odkazom na výnimku podľa článku XXI GATT, ktorá umožňuje odklonenie sa od akéhokoľvek pravidla WTO – teda aj pravidla ohľadne zákazu zavádzania jednostranných protekcionistických opatrení vo forme zvýšených ciel – v prípade naliehavého záujmu na ochranu národnej bezpečnosti. Čína aj Európska únia reagovali zavedením odvetných opatrení vo forme zvýšených ciel na vybrané kategórie produktov dovážaných z USA, čo postupne viedlo k rozpútaniu obchodnej vojny, ktorá trvá už viac ako 18 mesiacov.

V tomto bezprecedentnom prípade, ani v žiadnych ďalších však už WTO prostredníctvom svojho systému na riešenie sporov nerozhodne a tým pádom zostanú akékolvek prípady eventuálneho porušenia pravidiel WTO nedoriešené. Napriek snahe vyše 100 členských krajín WTO navrhnúť nových kandidátov na členstvo v Odvolacom orgáne WTO, Spojené štaty americké akúkolvek takúto snahu blokujú.³

¹ Dohovor o pravidlach a postupoch riešenia sporov (DSU)

² Fojtíková L. (2014): Comparison of the Steel Demand Between the European Union and China, METAL 2014: 23rd International Conference on Metallurgy and Materials, 21-23 May 2014, s. 1485-1490.

³ China Briefing (2019): The US-China Trade War: A Timeline, 16 December 2019, dostupné na internete: www.china-briefing.com

Mnoho výhrad smerujúcich voči Číne z dôvodu uplatňovania neoprávnených výhod v rámci multilaterálnej obchodnej výmeny možno bezpochyby považovať za oprávnené. Rastúca technologická moc Číny predstavuje vážnu konkurenciu pre ostatných členov WTO, čo samo o sebe nemôže byť považované za nedostatok v prípade, ak by takýto technologický pokrok bol dosiahnutý dodržiavaním všeobecne platných pravidiel „hry“ v rámci WTO. Jednou z výhrad Spojených štátov amerických je však i to, že Čína a niektoré ďalšie rýchlo silnejúce ekonomiky, ako napríklad India a Južná Kórea, naďalej využívajú výhody spočívajúce vo zvláštnom a odlišnom zaobchádzaní prináležiace rozvojovým členským štátom WTO.

Efektívne fungovanie multilaterálneho obchodného systému založeného na jasných pravidlach s mechanizmom možného vymáhania dodržiavania záväzkov jednotlivými členmi bez ohľadu na ich politickú a ekonomickú silu, je základom pre ďalší rozvoj obchodu a investícií vo svete, z ktorého nebudú vylúčení žiadni členovia pripravení dodržiavať dohodnuté pravidlá. Paralyza existujúceho, hoci nedokonalého systému, predstavuje príležitosť pre vytvorenie nového zreformovaného systému, ktorý bude vo väčšej miere reflektovať ekonomickú realitu 21. storočia. Po jednostranných opatreniach zavedených Spojenými štátmi americkými vznikol priestor pre zintenzívnenie rokovania medzi ČLR a Európskou úniou, na ktorú sa pozornosť Číny zamerala po zahájení obchodnej vojny zo strany USA.⁴

Európska únia – podobne ako Spojené štáty americké – má taktiež určité výhrady k určitým praktikám ČLR, ako sú napríklad štátne dotácie, ktoré poskytujú čínskym podnikom neoprávnené výhody oproti konkurenčným firmám z iných členských štátov WTO. Hoci ekonomická politika Číny v ostatných desaťročiach prispela k významnému ekonomickému rastu tejto krajiny, jej dosiahnutá ekonomická úroveň a úroveň zapojenia do medzinárodnej obchodnej výmeny už v súčasnosti znamená, že v očiach ostatných členov tieto praktiky predstavujú neoprávnenú konkurenčnú výhodu. Európska únia, Japonsko a USA preto v tejto otázke zastávajú spoločný postoj v otázkach núteneho transferu technológií, priemyselných dotácií i štátom vlastnených spoločností podielajúcich sa na medzinárodnom obchode.⁵

Európska únia však intenzívne rokuje aj s čínskymi partnermi na viacerých fórach zameraných na celkový rozvoj vzťahov v oblasti obchodu a investícií ako aj na riešenie aktuálnych otázok súvisiacich s reformou WTO. Každoročný samit medzi Čínou a EÚ, ktorý sa každoročne koná na prezidentskej úrovni, sa v tomto roku odohral už po dvadsiaty prvýkrát, je zameraný na podporu strategického partnerstva medzi Čínou a EÚ. Na základe spoločného vyhlásenia zo summitu, ktorý sa odohral dňa 9. apríla 2019 vyplýva, že obe strany majú záujem na presadzovaní princípov multilateralizmu a podpore obchodu založeného na pravidlach, pričom zdôraznili spoločnú snahu o dosiahnutie reformy WTO, ako i spoločný záujem riešiť otázkou priemyselných dotácií, ktorá stojí v centre kritickej pozornosti členov WTO.⁶ Na summitu sa strany zároveň dohodli na vypracovaní novej agendy pre spoluprácu v rámci Strategického partnerstva medzi Čínou a EÚ, ktorá sa bude týkať kooperácie po roku 2020. Nová agenda by mala byť vypracovaná do najbližšieho summitu a predpokladá sa, že bude klúčovým dokumentom udávajúcim smer pre konštruktívnu spoluprácu

⁴ South China Morning Post (2018): China Looks to Europe on WTO Reform as Pressure Builds From ‘United Front’, 28 September 2018, dostupné na internete: www.scmp.com

⁵ EEAS (2019): Joint Statement of the Trilateral Meeting of the Trade Ministers of the European Union, Japan and the United States, 09 January 2019, dostupné na eeas.europa.eu

⁶ European Council, Council of the EU (2019): EU-China summit, 9 April 2019, dostupné na consilium.europa.eu

v nadchádzajúcim období.⁷ Okrem každoročného summitu bola pre účely riešenia otázok týkajúcich sa obchodu a investícií vytvorená platforma po názvom EU-China High Level Economic and Trade Dialogue, poskytujúca priestor pre stretnutia na úrovni viceprezidentov EÚ a Číny, ktorých sprevádzajú komisári EÚ a ministri čínskej vlády podľa potreby a tém, ktoré sa aktuálne prerokúvajú.⁸ Európska únia a Čína sa každoročne stretávajú aj na Spoločnom obchodnom výbere, ktorý má za úlohu na ministerskej úrovni venovať sa otázkam rozvoja vzájomného obchodu a investícií. V roku 2018 Európska únia a Čína založili i spoločnú pracovnú skupinu pre reformu WTO, ktorá má za úlohu poskytnúť priestor pre intenzívnejšie rokovania a dosiahnutie spoločných pozícii v otázkach reformy WTO, ktorá je nevyhnutná na záchranu multilaterálneho obchodného systému.⁹ Zástupcovia obidvoch krajín však prebieha i na úrovni DG v rámci platformy Trade and Investment Policy Dialogue a na expertnej úrovni v rámci Economic and Trade Working Group.

Čína a Európska únia taktiež intenzívne pracujú aj na budovaní nového inštitucionálneho rámca pre vzájomné investičné vzťahy¹⁰ a od roku 2013 vedú rokovania o novej komplexnej investičnej dohode, ktorá by mala nahradíť všetky existujúce bilaterálne investičné dohody uzatvorené medzi členskými štátmi EÚ a Čínou v minulosti.¹¹ Právomoc na vyjednávanie takejto dohody získala Európska únia po tom, čo v roku 2009 vstúpila do platnosti Lisabonská zmluva upravujúca výlučnú právomoc EÚ v oblasti priamych zahraničných investícií.

Od roku 2013 prebehlo už 23 kôl vzájomných rokování, ktoré zahŕňajú mnohé citlivé oblasti vrátane otázok prístupu na trh, v tomto prípade najmä prístupu európskych spoločností na čínsky trh, keďže trh Európskej únie je dlhodobo považovaný za jeden z najotvorenejších. Otázka prístupu na trh v oblasti obchodu s tovarom, no i službami, patrí medzi jednu z klúčových otázok efektívneho fungovania nielen vzájomnej investičnej spolupráce, no i celkového multilaterálneho obchodného systému. Z toho dôvodu bude výsledok týchto bilaterálnych rokování, ktorý je podľa deklarovaných plánov zainteresovaných strán očakávaný vo forme návrhu znenia komplexnej investičnej dohody v priebehu roku 2020, jedným zo zásadných pilierov budovania ďalšej investičnej, no i obchodnej spolupráce medzi EÚ a Čínou.

Záver

Kolaps multilaterálneho obchodného systému, ktorého sme svedkom v ostatných dvoch rokoch, je nebezpečným krokom, ktorého následky si mnohí účastníci medzinárodnej obchodnej výmeny jasne uvedomujú. Hoci je nespochybniel'ným faktom, že aktuálny systém potreboval reformu, jej úspech stojí v popredí snáh najmä EÚ a Číny ako významných zástancov multiateralizmu. Obchodná spolupráca založená na jasných novo definovaných pravidlách bude vyžadovať úsilie zo všetkých strán, nezaobíde sa bez nevyhnutných reforiem čínskeho ekonomického systému, avšak poskytuje priestor na vyjasnenie mnohých otázok, ktoré boli doteraz predmetom nespokojnosti mnohých účastníkov tohto systému. Nová Európska komisia na čele s Ursulou van der Leyen potvrdila, že vzťahy s Čínou zostávajú jednou z jej najvyšších priorit, nakol'ko je Čína považovaná za partnera potrebného na dosiahnutie niektorých klúčových priorit Európskej únie. Z toho dôvodu už i obsah čoskoro

⁷ Ejinsight (2019): China Wants Europe to Replace US as Strategic Partner, 17 May 2019, dostupné na ejinsight.com

⁸ European Commission (2019): Countries and Regions: China, dostupné na ec.europa.eu

⁹ Reuters (2018): EU, China to meet on WTO Reform in October, dostupné na: reuters.com

¹⁰ Fojtíková L. (2016): China-EU Investment Relations: Towards a New Institutional Framework. 14th International Scientific Conference *Economic Policy in the EU Member Countries*, Karviná

¹¹ European Parliament: Legislative Train Schedule, dostupné na europarl.europa.eu

finalizovanej Komplexnej investičnej dohody medzi EÚ a Čínou môže napovedať mnohé o schopnosti týchto partnerov dohodnúť sa na kľúčových podmienkach obchodnej a investičnej spolupráce v novej ére.

Použitá literatúra:

1. China Briefing (2019): The US-China Trade War: A Timeline, 16 December 2019, dostupné na internete: www.china-briefing.com.
2. EEAS (2019): Joint Statement of the Trilateral Meeting of the Trade Ministers of the European Union, Japan and the United States, 09 January 2019, dostupné na eeas.europa.eu.
3. EJINSIGHT (2019): China Wants Europe to Replace US as Strategic Partner, 17 May 2019, dostupné na ejinsight.com.
4. European Commission (2019): Countries and Regions: China, dostupné na ec.europa.eu.
5. European Council, Council of the EU (2019): EU-China summit, 9 April 2019, dostupné na consilium.europa.eu.
6. European Parliament: Legislative Train Schedule, dostupné na europarl.europa.eu
7. FOJTÍKOVÁ L. (2014): Comparison of the Steel Demand Between the European Union and China, METAL 2014: 23rd International Conference on Metallurgy and Materials, 21-23 May 2014, s. 1485-1490.
8. FOJTÍKOVÁ L. (2016): China-EU Investment Relations: Towards a New Institutional Framework. 14th International Scientific Conference *Economic Policy in the EU Member Countries*, Karviná.
9. South China Morning Post (2018): China Looks to Europe as Pressure Builds From ‘United Front’, 28 September 2018, dostupné na internete: www.scmp.com.
10. Reuters (2018): EU, China to meet on WTO Reform in October, dostupné na: reuters.com.

Kontakt:

dr. habil. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovensko

e-mail: katarina.brockova@euba.sk

IMPLEMENTATION OF THE NATO CRISIS RESPONSE SYSTEM IN THE TERMS OF THE SLOVAK REPUBLIC- NATIONAL CRISIS RESPONSE SYSTEM

Pavel Bučka^a – Ján Marek^b – Mária Machynová^c

^a Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefanik, Demänová
393, 03101 Liptovský Mikuláš, Slovak Republic, E-mail: pavel.bucka@aos.sk

^b Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefanik, Demänová
393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovak Republic, E-mail: jan.marek@aos.sk

^c Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefanik, Demänová
393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovak Republic, E-mail: maria.machynova@gmail.com

Abstrakt: Súčasné globálne bezpečnostné prostredie sa vyznačuje rozmanitosťou bezpečnostných hrozíb a zložitosťou svojich predpovedí, z čoho vyplýva potreba neustálej pripravenosti na účinnú a riadenú reakciu. Slovenská republika ako členský štát NATO implementovala systém reakcie na krízy NATO v podmienkach Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: Systém reakcie na krízy NATO (NATO-CRS), Národný systém reakcie na krízy (National-CRS)

JEL: K10, K22, K33

Abstract: The current global security environment is characterized by the diversity of security threats and the complexity of their predictions, which implies the need for constant preparedness for an effective and managed response. Slovak republic as a member state of NATO has implemented the NATO crisis response system in the terms of the Slovak Republic.

Key words: NATO Crisis Response System (NATO-CRS), National Crisis Response System (National-CRS)

JEL: K10, K22, K33

Introduction

The research in this article focuses on how to implement the NATO Crisis Response System (NATO-CS), create a National Crisis Response System (National -CRS), practice it and further develop it. The research will use qualitative methods of analysis and subsequent synthesis of information.

The protection of human lives and health, the protection of property and the environment from natural and civilization catastrophes are a part of the broader posture of the basic human rights and liberties being a part of the Charter of the United Nations, that is a matter of activities of other international, intergovernmental, as well as nongovernmental organizations and is usually constitutional liability of most democratic countries.

The current global security environment is characterized by the diversity of security threats and the complexity of their predictions, which implies the need for constant preparedness for an effective and managed response.

The main tool of international organizations to enable the application of the security policy is international crises management. Planning of the international crisis management should contribute to timely, adequate and effective control of the collective operations preventing the crisis, to de-escalate consequences of natural and civilization catastrophes.

At the Lisbon NATO summit in the days of 19. – 20. November 2010 heads of states and governments adopted the Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation, subtitled “Active Engagement, Modern Defence”. This strategic concept as well as its predecessor, NATO Strategic Concept 1999, declares as its one of the main tasks the crisis management.

Within the context of the NATO Crisis Management, the North Atlantic Council approved in 2001 the policy directive with a view for the development of simple to integrated crisis response management (NAC C-M (2001) 63 directive of August 24, 2001). This directive was the bases for the development of the NATO Crisis Response System (NATO-CRS) approved in 2005 by the North Atlantic Council and that represents one of the NATO tools of crisis management.

The Slovak Republic (SR), as the full member state of NATO, proceeded to implement NATO-CRS in the terms of the SR. The Armed Forces of the Slovak Republic must develop its cooperation with NATO countries in future, participate in the operations/missions and support the peace and security on the international scene¹.

1 NATO-CRS

The NATO-CRS was created as the united, effective and fully integrated tool of the NATO crisis management contributing to the enhancement of the NATO readiness not only in the prevention of various kinds of crisis situations (both military as well as non-military) that may be confronted as well as deal with or to remove consequences of them.

The NATO basic document describing NATO-CRS, its components, and use is The NATO-CRS Manual (due to the fact the document classification is “NATO Restricted” it is impossible to cite its detailed content). It is a “live” document that is reviewed, if need be, once a year at the NATO-CRS conference being attended by the representative of all the NATO member states and all the proposed changes are discussed and agreed.

As all the NATO member states fully participate in the use of NATO-CRS they were encouraged to harmonized their national procedures to ensure compatibility with principles and procedures issued in NATO-CRS Manual and thus to simplify consulting and coordination processes when using the NATO-CRS in prevention, solution, and removal of crisis within the NATO.

One of the main components of the NATO-CRS are the NATO preliminary defined crisis measures (NATO-CRS measures) the declaration of which is authorized by the North Atlantic Council and are declared by the Supreme Allied Commander Europe (SACEUR). The NATO-CRS measures are intended to accelerate all the decision-making processes within a response to arising or existing crisis and to remove its aftermath.

2 NATO-CRS Implementation

The NATO-CRS implementation process in the terms of the SR started in 2007 when the Government of the SR approved procedure of the NATO-CRS implementation in the terms of the SR by its Resolution No. 499 of June 6, 2007. The coordinator of NATO-CRS implementation was appointed the Minister of Defence of the SR².

Prerequisite of the NATO-CRS implementation required the involvement and effective cooperation of all the ministries and other government authorities. Therefore, in accordance with the above-mentioned Government Resolution, an inter-ministerial working

¹ ANDRASSY, V. (2019): Slovenská republika v operáciách NATO po summite vo Varšave (Slovak republic in NATO operations after the Warsaw summit).

² Resolution of the Government of the SR No. 499 of June 6, 2007, Procedure of the NATO-CRS implementation in the terms of the SR.

group was set up under the auspices of the Ministry of Defence of the SR, consisting of representatives of ministries, other government authorities and other state bodies involved in crisis management.

The NATO-CRS implementation took place in three phases: In the first phase the members of the inter-ministerial working group were acquainted in details with the NATO-CRS Manual and as follows:

- a) they ensured the development of the list determining the responsibility and cooperation in the implementation of NATO-CRS measures;
- b) they developed, within their competence, ministerial analyses of NATO-CRS measures in accordance with the valid legislation, the terms necessary to the implementation, they suggested measures that enable implementation of them within the responsibility of individual ministries, other government authorities and the units participating in crisis management and thus worked up the List of National-CRS measures.

The result of the first phase was the elaboration of the List of National-CRS measures representing a set of pre-agreed measures divided into 19 frames areas (in accordance with the division of NATO-CRS measures). Each of the measures, implemented by SR, was assigned to a coordinator – ministry or other government authority being responsible for the implementation of relevant measures and, where appropriate, the co-operative units involved in this implementation were listed. The List of National-CRS measures was approved by the Resolution of the Government of the SR No. 161 of March 12, 2008³.

Immediately after the elaborating of the List of National-CRS measures the second phase of implementation began. According to the methodics issued by the Ministry of Defence of the SR, the individual coordinators prepared a catalogue sheet for each measure in the prescribed form. The catalogue sheet contains the name of the measure, the coordinator responsible for the development of the catalogue sheet, an overview of general and internal binding regulations, on the basis of which the National-CRS measure is implemented. The focal point of the catalogue sheet is an overview of activities carried out during measure implementation, and these activities have been aligned with those in the NATO-CRS Manual.

The processed catalogue sheets were delivered by the responsible coordinators to the Ministry of Defence of the SR that summarized them to the Catalogue of National-CRS measures and submit it to the Government of the SR to be approved. This document was approved by the Resolution of the Government of the SR No. 441 of June 17, 2009⁴.

In the last phase, the Ministry of Defence of the SR issued the Methodological Instruction for implementation of the National-CRS procedures in SR that determine the response procedures as soon as the NATO-CRS measures are proclaimed and the procedures for submitting the SR's recommendation to the North Atlantic Council to authorized SACEUR to declare NATO-CRS measure. These procedures have also been aligned with those in the NATO-CRS Manual while respecting the legislation of the SR.

By issuing the above mentioned Methodical Instruction, the process of implementation of NATO-CRS in the terms of the SR was completed. Procedures and activities were reviewed during NATO crisis management exercises, which are discussed in the following chapter.

3 Training of the national-CRS

NATO at the highest strategic level regularly organizes the crisis management exercise (CMX) that have an irreplaceable role in the maintenance and improvement of

³ Resolution of the Government of the SR No. 161 of March 12, 2008, The List of National-CRS measures.

⁴ Resolution of the Government of the SR No. 499 of June 6, 2007, The Catalog of National-CRS measures.

NATO's ability to respond to crisis situations. CMX is the political-military exercise, controlled by the North Atlantic Council under the heading of NATO's general secretary, aimed to improve political consultation and decision-making procedures related to the crisis management. CMX is executed according to fictitious scenarios that, however, respond to current security threats.

The SR as the NATO member state joined the CMX for the first time in 2005 and since then it has been actively involved in their realization and also in their preparation and evaluation. Prior to each CMX, the Ministry of Defence of the SR submits to the Government of the SR a document containing time and place of the CMX and tasks for the CMX Coordinator within the SR, which is the Minister of Defence of the SR, and for other selected ministries and other government authorities.

One of the main tasks not only within NATO but also in the SR is the regular training of abilities to act actively in crisis management using the NATO-CRS Manual, at the same time verification of the NATO-CRS implementation level in accordance with the NATO-CRS Manual as well as the ability of involved ministries and other government authorities to use the National-CRS List of Measures, the Catalogue of National-CRS Measures and the Methodological Instruction for implementation of the National-CRS procedures in SR.

4 Further national-CRS development

The verification of the NATO-CRS implementation level in SR within the CMX showed the List of National-CRS Measures and the Catalogue of National-CRS Measures provided only limited information on how to respond to an imminent, emerging or existing crisis situation in accordance with the SR membership in NATO. It was bearing on the fact that the above-mentioned documents did not highlight the national dimension of the implementation of NATO-CRS measures in the terms of the SR.

Due to the above facts and following the update of the NATO-CRS Manual in 2017, the new approach to the National-CRS development has been chosen that consisted of:

- a) working up of the List of National-CRS Measures (version 2017);
- b) working up of the National-CRS;
- c) changes in the access to approving the Catalogue of National-CRS Measures;
- d) reducing the number of the Resolution of the Government of the SR.

The Ministry of Defence of the SR in cooperation with an inter-ministerial working group prepared the List of National-CRS Measures (version 2017) that replaced the List of National-CRS Measures of 2008. The substantial difference is up to supplementation of measures beyond the scope of the NATO-CRS measures, i.e. measures related to crisis management resulting from the generally binding legislation. The List of National-CRS Measures (version 2017) was approved by the Resolution of the Government of the SR No. 46 of January 24, 2018⁵.

In addition, there was generally no specification of what the National-CRS represent in spite of the existence of the List of National-CRS Measures and the Catalogue of National-CRS Measures as well. Therefore, by the above-mentioned resolution, the SR Government decided to work up the National-CRS itself.

The National-CRS, also prepared by the inter-ministerial working group, focuses in the text part on the specification of summary procedures how in relation to individual phases of military and non-military crisis situation to plan, organize, manage and control the fulfilment of National-CRS measures, all in accordance with generally binding legislation.

⁵ Resolution of the Government of the SR No. 46 of January 24, 2018, List of National-CRS Measures (version 2017).

The annex of the National-CRS is the List of National-CRS measures. The National-CRS in this form was approved by the Resolution of the Government of the SR No. 38 of January 23, 2019⁶, which also cancelled previous Resolutions of the Government of the SR. At the same time, the Methodological Instruction for implementation of the National-CRS procedures in SR was abolished, as the procedures contained therein were incorporated into the National-CRS.

The adoption of the Resolution of the Government of the SR No. 38 also divided competencies in the designation of the coordinator of the implementation of NATO-CRS measures – the Minister of Defence of the SR was designated as the coordinator of the implementation of military NATO-CRS measures in the National-CRS and the coordinator of communication with NATO in declaration of NATO-CRS measures; the Minister of the Interior of the SR was designated as the coordinator of the implementation of non-military NATO-CRS measures.

The new approach was also chosen to approving the Catalogue of National-CRS Measures, which will no longer be submitted for approval to the Government of the SR. This is because individual catalogue sheets are most often subject to change; they are therefore approved by the relevant coordinators of the National-CRS measures within their responsibility, as used until now and the Ministry of Defence of the SR summarized them to the Catalogue of National-CRS Measures that does not need to be approved by Government of the SR.

The competence of the Government of the SR remains in the approval of the update of the National-CRS and an appointment of the coordinator of the measure in the List of National-CRS Measures, if necessary in connection with changes resulting from changes in the security environment, generally binding legislation and NATO-CRS.

All these changes in the development of the National-CRS, responding to the requirements of application practice, contributed to the comprehensive implementation of the NATO-CRS in the terms of SR.

Conclusion

The NATO-CRS implementation in the terms of the SR by creating National-CRS and its further development the National-CRS is gradually becoming a part of the security system of the SR, which was reflected in its first mention in the strategic documents represented by the SR Defence Strategy of the SR and the Concept of Development of the State Defence System, approved by the SR Government Resolution No. 409 of September 5, 2018⁷.

Furthermore, it was necessary to transform the National-CRS into generally binding legislation, as it was in September 2019 when the amendment to the Act on Defence of the SR was adopted. This Act now included the competence of the SR Government to approve the National-CRS and the competence of the ministries and other government authorities in fulfilling the National-CRS measures.

Moreover, it is necessary to continue the active participation of the SR in CMX with the participation of all ministries and other government authorities and other state administration bodies with nationwide competence involved in the fulfilment of tasks under the National-CRS. The reason is not only to increase their preparedness to respond in a timely and effective manner to crisis situations but simultaneously to contribute to a common understanding and joint action in achieving the common goal that is, in this case, preventing, solving and eliminating real crisis situations.

⁶ Resolution of the Government of the SR No. 38 of January 23, 2019, National-CRS.

⁷ Resolution of the Government of the SR No. 409 of September 5, 2018, Concept of Development of the State Defense System.

References:

1. ANDRASSY, V. (2019): Slovenská republika v operáciách NATO po summitu vo Varšave (Slovak republic in NATO operations after the Warsaw summit) [electronic]. In: Politické vedy [print]: časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá. ISSN 1335-2741. ISSN 1338-5623. Roč. 22, č. 1, 2019, s. 80-107.
2. Resolution of the Government of the SR No. 499 of June 6, 2007, Procedure of the NATO Crisis Response System implementation in the terms of the SR.
3. Resolution of the SR Government No. 161 of March 12, 2008, The List of National Crisis Response System measures.
4. Resolution of the SR Government No. 441 of June 17, 2009, The Catalogue of National Crisis Response System measures.
5. Resolution of the SR Government No. 46 of January 24, 2018, The List of National Crisis Response System measures (version 2017).
6. Resolution of the SR Government No. 38 of January 23, 2019, National Crisis Response System.
7. Resolution of the SR Government No. 409 of September 5, 2018, Concept of Development of the State Defence System.

Contacts:

Assoc. prof. Ing. Pavel Bučka, CSc.

Security and Defence Department

Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefanik in Liptovský Mikuláš

Demänová 393

03101 Liptovský Mikuláš

Slovakia

e-mail: pavel.bucka@aos.sk

Col. ret. Ing. Ján Marek, MBA

Security and Defence Department,

Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefánik in Liptovský Mikuláš

Demänová 393

031 01 Liptovský Mikuláš

Slovakia

e-mail: jan.marek@aos.sk

Ing. Mária Machynová

Security and Defence Department,

Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefánik in Liptovský Mikuláš

Demänová 393

031 01 Liptovský Mikuláš

Slovakia

e-mail: maria.machynova@gmail.com

CONTINUITY OF STATES: SUCCESSION LAW AND THE HISTORICAL CONTINUITY

Alexander Burian

Katedra politológie, Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčín, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: alexandrburian@mail.ru.

Abstract From the point of view both of the succession law and historical continuity, the problem of continuity of states is a key problem of international law and international relations within interstate, throughout the period of mankind's existence. Meanwhile, this is one of the most difficult challenges in international relations, since it directly affects such fundamental institutions of international law as state that is a main subject of international law, institute of sovereignty and recognisance in international law, quite apart from such concepts as identity, morality, ethics, politics or ideology, which intersect on a constant basis, thus creating sometimes unimaginable conglomerates. In this context, there arises an inherent question about historical continuity and succession law. Are these notions and concepts identical or still different? Do they exert influence on onto another? Or does each of them exist independently, with its scientific apparatus and its own methods of research?

Keywords: continuity of states, the succession law, historical continuity, international law, sovereignty, identity, international recognition

JEL Classification: F52, K22, K33

Introduction

The international law doctrine presents no shared opinion on the correlation of such notions as "succession", "continuity" or "identity". The Soviet authors showed an interest to the succession law, mainly and first of all, from the point of view of international treaties law, and did not make any difference between the concepts of "continuity" and "identity".

The Russian international law doctrine recognises that Russia is a USSR successor, however, in this case, it refers to Russia's continuity as a successor of the USSR, not of the Tsarist Empire.

This refers to the point of view of law. As for historical continuity, present-day Russia's continuity of the Russian Empire and even of Kievan Rus is incontestable, from the point of view of Russian historians.

Many foreign scientists, scholars and research workers perceive the identity and continuity as synonyms too. From the point of view of Vladislav Chaplinsky (Poland), the State identity cannot be doubted if the continuity of states is recognised. To the contrary, an interruption of continuity, i.e. termination of existence of a State, excludes identity¹. In his opinion, there is a difference between identity and continuity, since two State units are compared at different points of time, when settling the issue of identity, while continuity presupposes that the State has been existing on a continuous basis.

From the point of view of the scientists M. Bot and K. Schmidt (Germany), legal continuity of a State, as expressed in the succession law, complies with the capacity of identity². Knut Ipsen (Germany) defines international law continuity as a continuity of existence of a subject of international law, despite significant outer or inner changes³.

¹ CHAPLIN'SKIJ, V.: Organy gosudarstvennoj vlasti v Pol'she XVI–XVII vekov // Vopr. istorii. 1977. №12. S.151.

² Cited according to: AMAN, E.: Vzglyad evropejskikh yuristov na raspad SSSR. // Pravovedenie. 1999. № 2. S. 220-230.

³ IPSEN, K. – RAAP, Ch. – STEIN, T.: Wehrrecht und Friedenssicherung. Luchterhand Verlag, Neuwied 1999.

Other authors think that the *continuity-succession – lack of continuity/succession* chain shows different degrees of attitude to the succession law. Such authors think that continuity differs from succession and even that these notions exclude one another. X. F. Resek (Brazil) thinks that more important basis of continuity of states is the population factor, which has more significance than territory or sovereign power: it is impossible to imagine even temporary disappearance of population, while the State territory may be beyond the control of State powers or State powers may even be absent in case of anarchy⁴.

An interesting opinion is rendered by our colleagues from the Baltic States, i.e. Estonia, Latvia and Lithuania⁵. They agree, in general lines, that the problem of recognisance of continuity of the Baltic States as following the preceding State units that existed from 1918 to 1940, is a rather controversial challenge. However, they formulate a thesis that the continuity still exists but was interrupted by Soviet occupation.

Without throwing into question the methods used by Stalin for ‘adherence’ to the USSR of the Baltic Republics in 1940, I still cannot agree that unlawful interruption of continuity of states entails the fact that **continuity** itself is incontestable.

1 Continuity of states

There is widely known a maxim of Roman law “*ex injuria ius non oritur*” – unlawful action (unlawful stunt) does not create a right, only lawful actions create a right (*ex factis oritur ius*).

Moreover, when referring to a long period of real inexistence of the Baltic States, certain scientists in the international law field assessed the idea of confirmation of continuity/identity and of succession law if the relevant States, in a sceptical manner, as a ‘range of problems’ or “dogmatically controversial issue”⁶.

Other scientists in the international law field still insist that recognising the continuity of the Baltic States was something symbolic, in other words, it shall be regarded as a political decision, which does not certainly arise from conscious use of the international law rules⁷.

Oliver Dörr even drew a conclusion that “this politically driven fiction could not be explained via the positive rules of international law”⁸.

Lauri Malksoo (Estonia) thinks that the legal status of the Baltic States cannot be properly assessed only via international-law approaches. Although we are aware of what “a rule stipulates”, it is not less important to know the “context of use (or non-use) of the rules of law”. Moreover, the lawyers should (in his opinion) master the “manner of behaviour of the States”, just in order to learn the contents of the rules of law, although such manner may be, in some cases, very confusing or may lack the integrity⁹.

⁴ RESEK, H. F. (1999): Mezhdunarodno-pravovoe regulirovanie voprosov grazhdanstva pri territorial'nyh izmeneniyah v Evrope v XX veke: Avtoref. diss. kand. yurid. nauk. - Moskva, 1999.

⁵ Please, see, for example: MÄLKSOO, L. (2005): Sovetskaya anneksiya i gosudarstvennyj kontinuitet: mezhdunarodno-pravovoij status Estonii, Latvii i Litvy v 1940–1991 gg. i posle 1991 g. Issledovanie konflikta mezhdunarodnost'yu i siloj v mezhdunarodnom prave. Izdatel'stvo Tartuskogo universiteta (Tartu Ülikooli Kirjastus), 2005; SSSR i Litva v gody Vtoroj mirovoj vojny: sbornik dokumentov / Institut istorii Litvy, Institut vseobshchej istorii Rossijskoj akademii nauk; sostaviteli A. Kasparavichyus, CH. Laurinavichyus, N. S. Lebedeva; redakcionnaya kollegiya: A. Kasparavichyus, CH. Laurinavichyus, N. S. Lebedeva, A. Nikzhentajtis, A. O. CHubar'yan, Vilnius: LII leidykla, 2006.

⁶ DÖRR, O.: Die Incorporation als Tatbestand der Staatensukzession. Berlin: Duncker & Humblot, 1995, p. 49. (cited by: Lauri Malksoo, Op.cit., p. 18).

⁷ Please, see: KOSKENNIEMI, M. – LEHTO, M.: La succession d'etats dans l'ex-URSS, en ce qui concerne particulièrement les relations avec la Finlande // 38 AFDI 1992, pp. 197–1988 (cited by: MÄLKSOO Lauri., Op.cit., p. 18-19).

⁸ DÖRR. Op. cit., p. 355 (cited by: MÄLKSOO, L., Op.cit., p. 19).

⁹ MÄLKSOO, L., Op. cit., p. 20.

Nevertheless, it would not be correct, in our opinion, to exclude international law, as a whole, from analysis of those or other events and to be based only on so-called “context of use (or non-use) of the rules of law”, which sometimes include only so-called “historic right”, “will of God” and other pseudo-arguments aimed to “justify” those or other changes of state boundaries.

Lauri Mälksoo studies the problem of continuity and succession law of his country in a rather reasonable way, in his book “Soviet Annexation and State Continuity: International Legal Status of Estonia, Latvia and Lithuania from 1940 to 1991 and after 1991. A Study of the Tension between Normativity and Power in International Law” (Tartu, Tartu University Publishing House, Ülikooli Kirjastus, 2005’). He also presents sober ideas about interpretation of these concepts, because he criticises his fellow citizens and refuses the common ideological postulate based on the “theory of occupation”.

In this work, the author starts from a hypothesis stating that both international law and foreign policy are separate but still interdependent issues, as phenomena and fields of research. Hence, legal interpretations of the case of the Baltic States are not just possible but also inevitable and necessary. Differences in interpretations of this case by the specialists only show (often implicitly) the importance of values and policies.

The lawyers should not be misled by the fact that international law is based on the values but establishment of such values and selection of one of them while creating and using the rules of international law is never a merely “legal” process, it is also a subject matter of ethics, morality¹⁰ and, consequently and inevitably, of ”politics”¹¹.

Presently, the research workers have two opposite theories: “**theory of occupation**” and “**theory of annexation**”, when they want to justify the **continuity** of that or another state, if this is a major challenge from the point of view of international law.

Occupation refers to so-called primary ways of territory acquisition.

Occupation means capture by the armed forces of a state of a territory that does not belong to the relevant state. However, it is not manifested through declaration of supreme powers over it and is, as a rule, only temporary. **Occupation** shall be distinguished from **annexation**, from adherence to a state of a foreign territory or a part thereof, in the unilateral way.

Present-day international law identifies three kinds of occupation: occupation during wartime, post-war occupation and non-belligerent occupation.

Wartime occupation. The way and rules of law relating to military occupation are specified in the special international treaties adopted by 1907 Hague Conference (IV), and Geneva Conventions of 1949 and their additional protocols dated 1977. According to some international instruments, military occupation is a temporary occupation by armed forces of state of another state’s territory through assumption of the most important leadership functions.

A territory is regarded as occupied if the real power therein passed to the enemy’s army. The occupier state is bound to respect human rights and to exclude mass deportations or mass execution of the population. However, armed resistance is not a determining factor of the occupier state. The Geneva Conventions of 1949 (article 2) stipulate that “The Convention shall also apply to all cases of partial or total occupation of the territory of a High Contracting Party, even if the said occupation meets with no armed resistance”. An example of wartime occupation (that, to a greater extent, also determined a need for improvement of the branch-wise international conventions) may be German-fascist occupations of the USSR territory and other parts of Europe from 1939 to 1945.

¹⁰ TOMUSCHAT, C. (1986): Ethos, Ethics and Morality in International Relations // EPIL 9, 1986, pp. 127-134.

¹¹ MÄLKSOO, L., Op. cit., p. 20-21.

Post-war occupation. The way and rules of law relating to post-war occupation are specified, as a rule, in the special international treaties of the states that are particularly interested in that country/territory, in order to meet the peace treaty terms and conditions – for example, if contributions are applied. An example of such occupation may be the system of occupation adopted at the Yalta and Potsdam Conferences of High Powers on the system of post-war occupation zones in Germany and Austria in 1945 to 1949.

Non-belligerent occupation. The way and rules of law relating to non-belligerent occupation are specified, as well as in case of post-war occupation, in the special interstate treaties. Nevertheless, interpretation of this notion is complex, since there is an opinion that such treaties may be imposed by force.

An impressive case of manifestation of such a duality is the attitude to the intervention of Soviet troops into the Baltic States in 1939 - 1940: was it an occupation or not? On the one hand, the intervention of Soviet troops into the Baltic States was realised as a sanction and was based on the lawful decisions of the supreme legislative bodies of the Baltic States, which had a significant support of the majority of their citizens. However, on the other hand, several observers point at the probability that the consent of the Baltic States was not wilful at all (without free will), since the negotiations were carried on from the point of view of power expressed by the Soviet Party, moreover, there were pre-arrangements on Eastern Europe division. Consequently, the international community has not formed a clear opinion in this regard.

As a rule, non-belligerent (non-hostile) occupations are considered to be, as well, multiple peace-support missions of UN, NATO or ODKB (Collective Security Treaty Organisation) troops, or of other organisations, if such a mission has an UN mandate concerning the official decisions of the General Assembly and/or of the Security Council.

Annexation means unilateral annexation or forced takeover by a state of the territory of another state (in full or in part). Contemporary international law regards the annexation as a kind of aggression that presently entail legal liability in the international arena.

Annexation should be distinguished from *occupation* that does not entail legal changes in the territory's appurtenance. For instance, Bosnia and Herzegovina occupied by Austria-Hungary since 1878 was annexed only in 1908 and was formally considered to be a territory of Ottoman Empire before being annexed. The Turkish Republic of Northern Cyprus proclaimed 1983 after 1974 intervention of the Turkish army was recognised only by Turkey, however, it was not included in the latter's composition.

2 Succession law and the historical continuity

Crimea annexation is motivated by the fact that Crimea had ‘historically’ belonged to Russia till 1954. Crimea became a part of Russia in 1783 but had belonged to the Ottoman Empire almost for three centuries, before that. In this context, certain researchers ask why Turkey did not annex Crimea if the latter had belonged to it for a longer period of time.

Other researchers are concerned why Russia did not renounce Crimea in the favour of Crimean Tatars, i.e. the people, whom Crimea is historical homeland for and who also owned the Crimean territory for a longer period than Russia.

However, in this context, there arise such questions as why Crimea should not pass to Greece or Italy, since this peninsula belonged sometimes to Ancient Greece and then to the Roman Empire. All the more so because it had happened much before the Tatars came to Crimea, hence, “historic” right would enable them to do that. After all, Prophet Muhammad did not come to the Tatars and did not tell them: “Hey, brothers, take Crimea, it is yours! It is a neutral land that does not belong to anybody”.

Obviously, all this is a real nonsense.

Concomitantly, there is also a “Kosovo independence precedent”, and it should be mentioned that “Kosovo independence precedent” is an extraordinary example of double-

standard policy and it had a negative role in appearance of Abkhazia, South Osetia and Crimea precedents.

There are no doubts that we shall point out here one more moment affecting the process of continuity.

This is the “Theory of Administrative Boundaries Modification” within empires or state formations, leading to territory transfer to other new states, if such empires or other state formations disappear. This process leads to breach of historical continuity.

We should tell from the very beginning that the “theory of administrative boundaries modification” is a legal fiction, just as in case of the “theory of occupation” and “theory of annexation”¹². However, as well as in those two previous cases, such a “theory” gives a possibility to consider the problem of continuity outside the limits of legal status of assessment, based on the “context of use (non-use) of the rules of law”.

Crimean issue also refers to the voluntary modification of the administrative boundaries during the Soviet era of governance, this entailing the actual conflict between Ukraine and Russia.

If we consider the fact that Ukraine has been an original member state in the UN since 1945, together with the USSR (although it was a subject of international law too when it was a part of the USSR), then there is a question why Crimea was annexed to Ukraine in 1954 only through administrative modification of the boundaries but not through an international treaty, as stipulated by the UN Charter and the then rules of international law (legal transfer of a territory may be realised only based on an international treaty or on a referendum).

This is also valid for other new states that appeared after the collapse of the USSR, inclusively for Georgia, Armenia, Azerbaijan and other new countries with administrative boundaries voluntarily modified during the Soviet era, this finally leading to uprise of conflicts in Nagorno-Karabakh, South Osetia and Abkhazia.

Hence, after the USSR collapsed, Ukraine got – as a result of voluntary administrative modification of its boundaries – a huge territory, many parts of which have no historical ties with Ukraine itself, for instance, South Bessarabia, Bucovina or Donbass.

Conclusion

So, if going back to the issue of continuity of the Baltic States, this continuity may be recognised, from our point of view, however, it should not be abused by the ‘theory of occupation’ and one should recognise the existence of their states as “quasi-states” forming a part of the USSR.

Certainly, sovereignty of those states was eviscerated, however, isn’t it eviscerated even now when these states are EU and NATO members? Aren’t there foreign troops in their territory? Don’t they use the single European currency “EURO”, but not their own one? One would say that the armies of the NATO member states are not occupant armies. Yes, they are not, however, from the point of view of law, the Soviet troops were not occupants too and rouble was the currency of the Baltic Republics, upon request of the “workpeople”, as it is now.

I remind this fact not because the Baltic States should come back to the composition of the USSR. I refer to the fact that, from the point of view of law, it is very difficult to assess objectively all such processes, without using a wide variety of different contradictory interpretations or different “theories”.

¹² Legal fiction is a law technique of presupposing some facts, contrary to the reality.

References:

1. AMAN, Elen: Vzglyad evropejskikh yuristov na raspad SSSR. // Pravovedenie. -1999. - № 2. - S. 220 – 230.
2. BURIAN, Alexandru (2008): Geopolitica lumii contemporane. - Ed. a 2-a, rev. și adăug. Chișinău: CEP USM, 2008, r. 327 - 360.
3. BURIAN, Alexandru (2008): Moldovan Statehood: geopolitical perspective and prospects. In: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr. 2, 2008, p. 37 - 49. [On-line]: <http://rmdirir.md/pdf/RMDIRI,%202008,%20Nr.%202.pdf> [Cited: 01.09.2019.].
4. BURIAN, Aleksandru (2012): Federalizaciya Evrosoyuza i perspektivy NATO. In: REGNUM, Moskva, 12 dekabrya 2012 g. [On-line]: <https://regnum.ru/news/1603510.html#ixzz2U8v97sv2> [Cited: 01.09.2019.].
5. CHAPLIN'SKIJ, V.: Organy gosudarstvennoj vlasti v Pol'she XVI–XVII vekov // Vopr. istorii. 1977. №12. S.151.
6. DÖRR, Oliver (1995): Die Incorporation als Tatbestand der Staatensukzession. Berlin: Duncker & Humblot, 1995, p. 49.
7. IPSEN, Knut – RAAP, Christian – STEIN, Torsten (1999): Wehrrecht und Friedenssicherung. Luchterhand Verlag, Neuwied 1999.
8. KOSKENNIEMI, M. – LEHTO, M. (1992): La succession d'etats dans l'ex-URSS, en ce qui concerne particulièrement les relations avec la Finlande // 38 AFDI 1992, pp. 197–8.
9. MÄLKSOO, Lauri (2005): Sovetskaya anneksiya i gosudarstvennyj kontinuitet: mezhdunarodno-pravovoij status Estonii, Latvii i Litvy v 1940–1991 gg. i posle 1991 g. Issledovanie konflikta mezhdu normativnost'yu i siloj v mezhdunarodnom prave. Izdatel'stvo Tartuskogo universiteta (Tartu Ülikooli Kirjastus), 2005.
1. FELDMANIS, Inesis.: Okkupaciya Latvii — istoricheskie i mezhdunarodno-pravovye aspekty (12-06-2005). (Provereno 28 marta 2011).
2. RESEK, H. F. (1999): Mezhdunarodno-pravovoe regulirovanie voprosov grazhdanstva pri territorial'nyh izmeneniyah v Evrope v XX veke: Avtoref. diss. kand. yurid. nauk. - Moskva, 1999.
3. SSSR i Litva v gody Vtoroj mirovoj vojny: sbornik dokumentov / Institut istorii Litvy, Institut vseobshchej istorii Rossiskoj akademii nauk; sostaviteli A. Kasparavichyus, CH. Laurinavichyus, N. S. Lebedeva; redakcionnaya kollegiya: A. Kasparavichyus, CH. Laurinavichyus, N. S. Lebedeva, A. Nikzhentajtis, A. O. CHubar'yan, Vilnius: LII leidykla, 2006.
4. TOMUSCHAT, Christian. (1986): Ethos, Ethics and Morality in International Relations // EPIL 9, 1986, pp. 127–134.
5. ZIMMERMANN, Andreas. (2000): Staatennachfolge in völkerrechtliche Verträge. Zugleich ein Beitrag zu den Möglichkeiten und Grenzen völkerrechtlicher Kodifikation. Berlin: Springer, 2000, p. 50.

Contact:

prof. Alexander Burian, DrSc.

Katedra politológie

Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: alexandruburian@mail.ru

PODOBNOŠTI VÝVOJA STRANÍCKEHO SYSTÉMU NA SLOVENSKU A VŠEOBECNE V KRAJINÁCH EÚ

SIMILARITY OF DEVELOPMENT OF THE PARTY SYSTEM IN SLOVAKIA AND IN EU COUNTRIES IN GENERAL

Marián Bušša

Katedra politológie Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marianbussa@gmail.com

Abstrakt: Stranícky systém na Slovensku sa už druhé volebné obdobie špecifickým spôsobom mení. Medzi zretel'né prejavy tejto zmeny patrí presun podpory od donedávna významných strán k novým subjektom a súbežne zmena tém politického súperenia. V tomto článku argumentujeme, že priebeh danej zmeny v mnohom zapadá do rámca širších politických zmien v krajinách EÚ. Dochádza k nárastu autoritárstva a výrazným politickým úspechom autoritárskych hodnôt a populistickej rétoriky ako reakcie voči liberálnym hodnotám vzájomnej tolerancie a autonómie jednotlivca. Oproti nim sa stavia bezpečnosť, konformita a poslušnosť. Politické strany a lídri s takýmito hodnotami sa dostali k moci prekvapivo rýchlo vo viacerých štátach. Inde sa dostali do pozície hlavnej opozičnej sily, ponúkajúcej zmenu fungovania spoločnosti. Ako ukazujeme na zmene hodnôt politických strán na Slovensku, nás politický vývoj je možné vnímať ako súčasť všeobecnejších procesov v západnej Európe.

Kľúčové slová: autoritárstvo, libertariánstvo, populizmus, imigrácia, hodnoty

JEL: Z00, Z19, Q58

Abstract: The party system in Slovakia has changed in a specific way during the last two parliamentary terms. The obvious manifestations of this change include a change in the relevant parties and, at the same time, a change in political competition issues. In this article we demonstrate that the course of the change in many ways fits within the framework of wider political change in EU countries. There is an increase in authoritarianism. Authoritarian values and populist rhetoric have achieved significant political success in response to the liberal values of mutual tolerance and individual autonomy. Security, conformity and obedience as opposing principles are gaining support. Surprisingly, political parties and leaders with such values came to power quickly in several states. Elsewhere, they were given the position of the main opposition force, offering a change in the functioning of society. As we demonstrate on the change in the values of political parties in Slovakia, our political development can be seen as part of more general processes in Western Europe.

Key words: authoritarianism, libertarianism, populism, immigration, values

JEL: Z00, Z19, Q58

Úvod

V práci analyzujeme zmenu hodnotového zaradenia politických strán na Slovensku medzi rokmi 2014 a 2019 na osi autoritárstvo – libertariánstvo. Tyrdíme, že na Slovensku dochádza k obdobným procesom ako v ostatných krajinách EÚ a politické strany sa výraznejšie profilujú na tejto osi oproti minulosti. Zároveň stúpa voličská podpora pre strany bližšie

k pólu tejto osi, najmä k autoritárskemu pólu. Používame sekundárnu analýzu dát viacerých

výskumov, skúmajúcich hodnotové zaradenie strán, prípadne ich voličov počas posledných šiestich rokov.

Podľa Pippy Norris a Ronalda Ingleharta autoritárske hodnoty zaznamenali výrazný voličský úspech v mnohých krajinách Západu. Autoritárske hodnoty pre nich znamenajú uprednostňovanie skupinovej bezpečnosti pred osobnou slobodou a autonómiou. Za tri prvky autoritárstva považujú: "dôležitosť bezpečnosti oproti riziku nestability a neporiadku, cenenie si skupinovej konformity, ktorá má zaistiť uchovanie konvenčných tradícii a spôsobu života a potreba lojalnej poslušnosti k silným vodcom, ktorí ochraňujú skupinu a jej zvyky."¹ Autoritárski politici používajú stratégiu vzbudzovania strachu. U voličov následne stúpa dopyt po „kmeňovej“ kolektívnej bezpečnosti. Kmeňom tu rozumieme predstavovanú komunitu, ku ktorej volič cíti príslušnosť. Politika potom funguje v zmysle rozdelenia na členov kmeňa, teda národ, rasa – oproti nim – ľuďom zvonka, ktorí predstavujú ohrozenie. Autori našli viac ako päťdesiat strán, ktoré reprezentujú autoritárstvo v štatoch EÚ. Dvanásť štátov má tieto strany vo vláde. V ďalších prípadoch ide o autoritárskych politikov na čele veľkých centristických strán.

V Strednej Európe sú takéto strany obzvlášť úspešné. Rakúska FPÖ bola donedávna vo vláde. Maďarský Fidesz už dlho dominuje stranickemu systému a aj druhá najsilnejšia strana je autoritársky Jobbik. Poľská PiS je pri moci kratšie, ale stále naberá na sile. Česká SPD je súčasťou jednej z menších strán, ale prezidentom je zároveň Miloš Zeman. Je dobrý dôvod očakávať podobný úspech strán s autoritárskymi hodnotami aj na Slovensku.

1 Strany na Slovensku na osi autoritárstvo - libertariánstvo

Norris a Inglehart,² opierajúc sa o dátá z expertných odhadov Chapel Hill Expert Survey (CHES) 2014, ktoré zverejnili Polk a kol.³ vyhodnotili ako autoritárske strany v SR len SNS a KDH, keďže pracovali s dátami o roku 2014. Vo voľbách v roku 2016 sa pri tom dostali do NRSR extrémne pravicová KL'SNS a autoritársko-populistická Sme rodina.⁴ Ako si ukážeme v druhej kapitole, aj väčšina ostatných parlamentných strán sa posunula bližšie k autoritárstvu. K libertariánskemu ideologickému pólu sa počas tohto volebného obdobia priblížila najmä sociálne liberálna koalícia PS/Spolu.

Tabuľka 1: Rozdelenie politických strán na autoritárske alebo libertariánske podľa Norris a Ingleharta (2019), založené na dátach z odhadov expertov v rámci CHES 2014.

	Autoritárska alebo libertariánska strana		Kreslá v parlamentných voľbách (2012)
Strana	Skóre	Typ	% kresiel
SaS	40	Libertariánska	7,3
Most	51	Libertariánska	8,7
SDKÚ-DS	52	Libertariánska	7,3
SMK	61	Libertariánska	0,0
#Siet'	68	Libertariánska	1,3

¹ NORRIS, P. – INGLEHART, R. (2019): Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism, s. 7.

² NORRIS, P. – INGLEHART, R. (2019): Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism, s. 483-484.

³ POLK, J. a kol. (2017): Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data, s. 1-9.

⁴ Štatistický úrad SR. (2016): Počty mandátov pridelené politickým stranám, s. 1.

NOVA	70	Libertariánska	1,3
Smer-SD	70	Libertariánska	55,3
OL'aNO	75	Libertariánska	10,7
KDH	84	Autoritárska	10,7
SNS	96	Autoritárska	0,0
Priemer	67		

Prameň: Polk a kol. (2017), Norris a Inglehart (2019), ŠÚSR (2012), spracované autorom.

Tabuľka 1 ukazuje, že takmer všetky strany, ktoré boli za rok 2014 hodnotené, spadali podľa Norris a Ingleharta do kategórie libertariánskych strán a len dve boli hodnotené ako autoritárske – KDH a vtedy mimoparlamentná SNS.⁵ Zároveň však len jedna strana – SaS – mala pridelené skóre pod 50 bodov, zodpovedajúce väčšinovo libertariánskym hodnotám. Norris a Inglehart si zvolili pomerne prísne kritérium pre zaradenie strán ako „autoritárskych“ – 80 bodov zo 100 – ale zároveň tak z kategórie libertariánska strana urobili zvyškovú kategóriu, ktorá je neakceptovateľne široká. Zahŕňa strany, ktoré možno nie sú výrazne autoritárske, ale nie sú to ani strany s libertariánskymi hodnotami. To, čo spomínaní autori označili ako autoritárske strany, sú v skutočnosti strany výrazne autoritárske. Na základe takého delenia, strany, ktorých poslanci tvorili vyše 80 % NR SR, boli súčasťou podľa CHES 2014 hodnotovo skôr autoritárske ako libertariánske, ale autori ich zaradili do kategórie libertariánske. Takáto kategorizácia teda zjavne nie je vhodná pre prípad Slovenska, ktoré je väčšinovo konzervatívnu krajinou. Stavia umelú hodnotovú hranicu medzi politické subjekty ako KDH na jednej strane a OL'aNO a SMER-SD na druhej.

Aby sme lepšie posúdili hodnoty slovenských politických strán, pozreli sme sa na hodnoty nemenané v rámci CHES 2014⁶ a podrobnejšie sme rozobrali výsledky pre strany, uvedené v Tabuľke 1. Najkomplexnejšiu informáciu o miere autoritárstva jednotlivých strán nám spomedzi piatich kritérií v Tabuľke 2 dá prvé kritérium. Ide o všeobecnú otázku ohľadne zaradenia jednotlivých strán na škále tradičnosť / autoritárstvo verus libertariánstvo / postmaterializmus. Na základe relatívneho umiestnenia strán v tejto otázke sme ich zoradili od najviac libertariánskej po najviac autoritársku. Ostatné otázky sa venujú rôznym konkrétnejším aspektom tohto zaradenia. To, ako sa strany zaradili pri kritériu libertariánstvo / postmaterializmus oproti tradicionalizmu / autoritárstvu, sa podobá aj ich zaradeniu pri ostatných kritériách. Určitú výnimku neprekvapivo tvoria maďarské strany pri právach etnických menšíň.

Údaje ukazujú, že SaS bola v roku 2014 najlibertariánskejšou stranou, keď získala hodnoty nižšie ako „5“ pri všetkých kritériach. Okrem nej bolo možné ako relatívne libertariánske vnímať strany SDKÚ-DS a Most. Obe tieto strany dostali vo všetkých otázkach hodnotenia nižšie ako bol priemer všetkých strán, ale v absolútnych číslach sa už pohybovali tesne nad stredovou hodnotou „5“ a ich hodnoty už boli samé o sebe skôr mierne autoritárske než libertariánske. Smer-SD sa už vo väčšine otázok umiestnil nad priemerom hodnôt všetkých strán a v prvej otázke mal hodnotu na úrovni priemera. Spolu so Smerom-SD, aj keď s o niečo výraznejšími autoritárskejšími hodnotami, sa v strede tabuľky pohybujú NOVA, #Siet' a SMK. Už pomerne jasne autoritársky profil v takmer všetkých otázkach má OL'aNO. Tabuľku uzatvára dvojica strán SNS a KDH, ktoré sú v takmer všetkých otázkach najautoritárskejšie.

⁵ Štatistický úrad SR. (2012): Počty mandátov pridelené politickým stranám, s. 1.

⁶ POLK, J. a kol. (2017): Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data, s. 1-9.

Tabuľka 2: Hodnotenie politických strán z hľadiska blízkosti k libertariánskym (0 = úplne libertariánsky postoj) alebo autoritárskym (10 = úplne autoritársky postoj) hodnotám

Strana	Libertariánstvo / postmaterializmus oproti tradicionalizmu / autoritárstvu	Postoj k pristáhovalcovej politike	Postoj k integrácii pristáhovalcov a azylantov (0= multikultúrny verzus 10= asimilačný)	Postoj k rozšírovaniu práv etnických menšín	Spoločenský životný štýl (napr. homosexualita)
SaS	2,8	4,5	4,7	4,5	2,2
SDKÚ-DS	5,3	5,2	5,5	4,2	5,4
Most	5,8	5,4	4,4	1,0	5,6
Smer-SD	6,9	6,5	6,4	7,3	6,7
NOVA	7,1	6,7	8,2	5,7	7,7
#Siet'	7,2	6,0	8,2	6,0	7,7
SMK	7,5	5,0	4,9	0,6	6,9
OL'aNO	8,1	7,4	8,2	6,5	7,9
KDH	8,9	7,6	8,3	6,7	9,4
SNS	9,4	9,3	9,7	10,0	9,9
Priemer	6,9	6,4	6,9	5,2	6,9

Prameň: Polk a kol. (2017), spracované autorom.

2 Strany na Slovensku na osi autoritárstvo – libertariánstvo v roku 2017

Kedže je prístupný aj novší výskum CHES za rok 2017,⁷ rozhodli sme sa ho tiež zahrnúť do výskumu a porovnať zmenu zaradenia strán medzi rokmi 2014 a 2017. Daná trojročná zmena je veľmi významná, kedže zachytáva zmenu, spôsobenú volbami do NRSR vo februári 2016, ktoré priniesli názorový posun v spoločnosti a politike. Do parlamentu sa znova dostala už spomínaná autoritárska SNS, ale aj dve nové, ešte výraznejšie autoritárske strany – Sme rodina a KĽSNS. KĽSNS je všeobecne hodnotená ako extrémne pravicová, píše o nej napr. Struhár.⁸ Slovensko vo voľbách zreteľne posunulo k autoritárskemu hodnotovému pólu. U niektorých strán je zaznamenaný aj opačný posun, ked' sa Most, OL'aNO, KDH a SNS posunuli o čosi bližšie k libertariánskemu pólu, ale najmä v prípade Mosta by sme to prisúdili skôr zmene kontextu, v ktorom bola strana hodnotená v roku 2014 a potom v roku 2017. SaS sa posunula od libertariánskych k autoritárskym hodnotám. V prvej všeobecnej otázke je sice stále hodnotená pod stredovou hodnotou, ale v ďalších troch otázkach, zhodných s odhadom za rok 2014 a týkajúcich sa pristáhovalectva a etnických práv je už strana hodnotená ako autoritárska. V tomto období je SaS už zároveň hlavnou opozičnou stranou. Podobne sa k autoritárskym hodnotám posunula aj hlavná koaličná strana Smer-SD. A to tiež najmä vo vzťahu k imigračnej politike a pristáhovalcom. Výnimkou je postoj k právam etnických menšín, kde sa hodnoty strany stali menej autoritárskymi, pravdepodobne v kontexte koaličnej spolupráce s Mostom. Hlavná koaličná a opozičná strana teda v tomto období súťažili v tom, ktorá z nich zaujme autoritárskejší postoj, najmä k otázkam spojeným s migráciou a získa si tak priazeň voličov. Z tejto situácie ale nadálej tăžili predovšetkým

⁷ POLK, J. a kol. (2017): Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data, s. 1-9.

⁸ STRUHÁR, P. (2016): Vývoj neoficiálnej pravicovo-extrémistickej scény na Slovensku od roku 1989, s. 34.

výrazne autoritárske a populisticke strany ako Sme rodina, SNS a KĽSNS, ktorých radikálna rétorika tak získavala legitimitu a ich podpora rástla.

Tak ako sa SaS prestávala snažiť prezentovať sa ako hlavný reprezentant libertariánskych hodnôt, ani Most sa tejto pozície nemohol ujať, pretože bol menším koaličným partnerom vo vláde so Smerom-SD a SNS. Výstupy tak ideologickej širokej koalície musia byť nutne kompromisom a tak Most v tomto období podporoval mnohé politiky, ktoré boli oveľa autoritárskejšie než by preň bolo prirodzené. Výsledkom bolo aj strácanie voličov.

Tabuľka 3: Hodnotenie politických strán z hľadiska blízkosti k autoritárskym (10 = úplne autoritársky postoj) alebo libertariánskym (0 = úplne libertariánsky postoj) hodnotám

Strana	<i>Libertariánstvo / postmaterializmus oproti tradicionalizmu / autoritárstvu</i>	<i>Postoj k pristáhovaleckej politike</i>	<i>Postoj k integrácii pristáhovalcov a azylantov (0=multikultúrny verzus 10=asimilačný)</i>	<i>Postoj k rozširovaniu práv etnických menšíň</i>	<i>zelený / alternatívny / libertariánsky / tradičný / autoritársky / nacionalistický</i>
SaS	4,1	8,9	8,3	5,4	4,5
Most	4,6	5,9	4,7	0,8	4,2
Smer-SD	7,3	8,4	8,9	6,0	6,9
SMK	7,7	7,7	5,9	0,2	6,9
OĽaNO	7,7	8,3	8,4	5,8	6,8
KDH	8,1	7,2	8,4	6,2	7,5
Sme rodina	8,4	9,1	9,4	8,5	8,6
SNS	8,6	9,4	9,6	7,9	8,7
KĽSNS	9,8	9,8	9,9	9,8	9,9
priemer	7,3	8	7,8	5,5	6,9

Prameň: Polk a kol. (2017), spracované autorom.

3 Autoritárstvo a libertariánstvo voličov blízkych politickým stranám na Slovensku v roku 2019

Strany Spolu-OD a Progresívne Slovensko a neskôr ich volebná koalícia PS/Spolu vznikli ako relatívne libertariánske politické subjekty. Preto je užitočné pokúsiť sa získať dátu o zaradení strán na osi autoritárstvo – libertariánstvo aj za rok 2019. Skúsili sme preto použiť aj dátu z prieskumu s inou metodikou než používali expertné odhady CHES 2014 a 2017. Bol to prieskum postojov voličov po voľbách do Európskeho parlamentu v máji 2019, ktorého výsledky uviedol Schmitt a kol.⁹ Prieskum zisťoval okrem iného aj blízkosť respondentov k jednotlivým politickým stranám a tiež postepe k otázkam, ktoré vypovedajú o umiestnení na osi libertariánstvo – autoritárstvo. Dá sa použiť pre naše potreby, aj keď má viaceré obmedzenia. Keďže PS/Spolu sa už v tej dobe dostala do pozície najpopulárnejšej opozície

⁹ SCHMITT, H. a kol. (2019): European Parliament Election Study 2019, Voter Study dataset, s. 1.

strany, je zaujímavé zistiť, akých voličov s akými hodnotami oslovia. Na rozdiel od expertných odhadov hodnotového zaradenia strán sa tu používa zisťovanie postojov voličov blízkych politickým stranám. Oproti prieskumom CHES 2014 a 2017 je ale v tomto prieskume menej dát, použiteľných pre naše potreby. Zaujímajú nás tri otázky, zistenia z ktorých sú uvedené v tabuľkách 4 a 5. Otázky sa týkali manželstiev osôb rovnakého pohlavia, imigrácie a vnímanej dôležitosti života v demokraticky riadenej krajine.

Asi najspoločnejšie sú údaje z otázky zisťujúcej postoj k manželstvám osôb rovnakého pohlavia. Výrazne najodmietavejší postoj mali voliči SNS a o čosi menej KDH a KĽSNS. Nie ďaleko za nimi sú postojovo k tejto otázke aj voliči Smeru-SD a nad celoslovenským priemerom sa umiestnili aj voliči Mosta a Sme rodina. Až pod slovenským priemerom, ale stále skôr autoritárskejší vo svojom postoji sú voliči OĽaNO. Tesne pod stredovou hodnotou „5“ sa umiestnila SaS a o čosi nižšie PS/Spolu. Koalícia PS/Spolu teda skutočne zaujala pozíciu najlibertariánskejšej strany, aj keď bližšie k hodnotovému stredu, než bývala SaS ešte v roku 2014. Samotná SaS je v tejto otázke už takmer na neutrálnej hodnotovej pozícii. Všetky ostatné strany sú k tejto téme skôr odmietavé a líšia sa iba mierou. Pomerne výrazne autoritársky postoj mali voliči Smeru-SD a dokonca aj Mosta, pri čom obe mali ešte v roku 2014 viac libertariánsky postoj než bol slovenský priemer. Naopak, OĽaNO vyznieva výrazne libertariánskejšie než v roku 2014. Voliči Sme rodina sú v tejto otázke taktiež prekvapivo menej autoritárski než voliči všetkých vládnych strán.

Tabuľka 4: Manželstvo osôb rovnakého pohlavia. Respondenti sa umiestňovali na stupnici 0 až 10, pri čom „0“ znamenala, že sú plne za manželstvá osôb rovnakého pohlavia a „10“, že sú úplne proti manželstvám osôb rovnakého pohlavia

<i>Blízkosť k politickej strane</i>	<i>Priemerná hodnota pre stranu (strany zoradené podľa hodnôt)</i>
PS/Spolu	4,5
SaS	4,9
OĽaNO	6,3
Sme rodina	6,9
MOST	7,2
Smer-SD	7,8
KĽSNS	8,2
KDH	8,4
SNS	9,3
SR priemer	6,6

Prameň: Schmitt a kol. (2019), spracované autorom.

Ďalšiu otázkou, týkajúcu sa podpory, či odmietania reštriktívnej politiky v oblasti imigrácie neuvádzame v tabuľke, keďže niektorým jej údajom z nej nemožno dôverovať. Potvrdzuje však aspoň súperenie SaS a Smeru-SD v autoritárskych postojoch k nej a tiež to, že PS/Spolu obsadila miesto na libertariánskom konci spektra, ktoré v roku 2014 zastávala SaS.

Aj posledná otázka vypovedá o miere autoritárstva, konkrétnie o dôležitosti toho, či respondenti žijú v krajine, ktorá je riadená demokraticky. Rozptyl hodnôt tu bol pomerne nízky a zároveň voliči úplne všetkých strán vyjadrili postoj na libertariánskej časti spektra. Je to ale výnimka potvrdzujúca pravidlo, keďže vo ostatných otázkach v troch rôznych výskumoch dominovali autoritárské postoje. Výrazne najdemokratickejší postoj vyjadrili voliči blízki koalícii PS/Spolu. Na opačnom konci spektra sa nachádzali voliči blízki KĽSNS

a Sme rodina, nasledovaní SNS a SaS. Voliči blízki Mostu a OĽaNO mali postoje na úrovni priemeru SR.

**Tabuľka 5: Aké dôležité je pre vás žiť v krajine, ktorá sa riadi demokraticky?
Respondenti sa umiestňovali na stupnici 0 až 10, pri čom „0“ znamená, že to „nie je vôbec dôležité“ a „10“ znamená „absolútne dôležité“**

<i>Blízkosť k politickej strane</i>	<i>Priemerná hodnota pre stranu (strany zoradené podľa hodnôt)</i>
PS/Spolu	9,3
Smer-SD	8,5
KDH	8,5
OĽaNO	8,3
MOST	8,3
SaS	8,2
SNS	8,2
Sme rodina	8,1
KĽSNS	8,1
SR priemer	8,3

Prameň: Schmitt a kol. (2019), spracované autorom.

Podľa posledného zverejneného prieskumu voličských preferencií agentúry AKO z novembra 2019 aj Smer-SD aj SaS majú oveľa nižší odhad získaných mandátov, než získali v roku 2016.¹⁰ Naopak, výrazne autoritárskie strany by získali viac poslaneckých mandátov, než SaS a Smer-SD dohromady. Strany, ktoré v komunikácii používali autoritárské témy, ale nedokázali v radikálnosti svojich postojov a rétoriky konkurovať výrazne autoritárskym stranám, strácajú voči nim podporu. Na druhej strane im odchádzajú aj ich libertariánskejší voliči. PS/Spolu ponúka čitateľný libertariánsky postoj, ktorý sice má na Slovensku obmedzené množstvo potenciálnych voličov, ale aspoň tých vie mobilizovať, ako sa ukázalo naposledy úspechom tejto koalície vo voľbách do EP.

Slovenská politika zdá sa smeruje k o čosi ostrejšej konfrontácii medzi výrazne autoritárskymi stranami, najmä stále populárnejšou KĽSNS a medzi stranami, ktoré sú proti nim jasne vymedzené - najmä PS/Spolu a možno v budúcnosti aj Za ľudí. Priestor medzi nimi stráca voličskú podporu. OĽaNO a SaS sa pravdepodobne prispôsobia témam a hodnotám najsilnejších pravicových strán, keďže skutočnou hlavnou tému pre obe je vymedzovanie sa voči Smeru-SD a jeho porazenie vytvorením pravicovej vlády, ako to už pri voľbách v roku 2016 hodnotili napr. Rybář a kol.¹¹

Záver

Slovenská politika sa v mnom podobá na politiku v iných krajinách EÚ v posledných rokoch. Výrazne autoritárské politické strany získavajú čoraz vyššiu voličskú podporu. Na Slovensku je zároveň takých strán pomerne veľa. Extrémne pravicová KĽSNS je najúspešnejšou spomedzi všetkých týchto subjektov, aj keď má skoro nulový koaličný potenciál. V roku 2016 tieto subjekty vyhrali vyše 20 % kresiel parlamentu a nedávny prieskum preferencií im priznáva dokonca vyše tretinu kresiel.¹²

¹⁰ PRAUS KRABATOVÁ, L. (2019): Prieskum AKO: Za ľudí tesne predbehlo PS/Spolu, je lídrom opozície, s. 1

¹¹ RYBÁŘ, M., a kol. (2017): Po stopách politického zemětřesení: Parlamentní volby na Slovensku v roce 2016, s. 58.

¹² PRAUS KRABATOVÁ, L. (2019): Prieskum AKO: Za ľudí tesne predbehlo PS/Spolu, je lídrom opozície, s. 1

Slovensko sa vývojom v tejto oblasti podobá mnohým štátom EÚ. V Taliansku a Rakúsku ešte pred pár mesiacmi boli autoritárski populisti vďaka svojej voličskej vysokej podpore súčasťou vládnych koalícií. Slovensko malo takéto vlády pomerne často počas celej svojej existencie. Aspoň extrémne pravicové strany sú zároveň v parlamente vnímané ako neprijateľný koaličný partner. Tým sa Slovensko viac podobá na Nemecko, s jeho veľkými koalíciami, čo spôsobuje prítomnosť AfD v parlamente. Ani jedna z veľkých strán spoluprácu s AfD nepripúšťa a radšej vládnú spolu. Aj Slovensku došlo k vytvoreniu ideologickej širokej koalície, keď alternatívou bola spolupráca s KĽSNS. A je tu aj vývoj pripomínajúci Francúzsko a Nemecko, kde ako reakcia na výzvu autoritárskych strán ako Rassemblement national, AfD, nedávno posilnili aj libertariánske strany ako La République En Marche! a Alliance 90/The Greens.

Použitá literatúra:

1. NORRIS, P. – INGLEHART, R. (2019): *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. New York: Cambridge University Press, 2019. ISBN: 9781108595841.
2. POLK, J. a kol. (2017): *Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data, Research & Politics* (January-March). Vol. 4, No. 1, pp. 1-9. ISSN: 20531680.
3. PRAUS KRABATOVÁ, L. (2019): *Prieskum AKO: Za ľudí tesne predbehlo PS/Spolu, je lídrom opozícia*. [online]. SME. 26.11.2019. [cit. 27. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/22269098/prieskum-ako-za-ludi-tesne-predbehlo-ps-spolu-je-lidrom-opozicie.html>.
4. RYBÁŘ, M., a kol. (2017): *Po stopách politického zemětřesení: Parlamentní volby na Slovensku v roce 2016*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury a Masarykova univerzita. 2019. ISBN 978-80-7325-444-5.
5. SCHMITT, H. a kol. (2019): *European Parliament Election Study 2019, Voter Study dataset*. [online]. [cit. 02. 11. 2019]. Dostupné na internete: <http://european-election-studies.net/european-election-studies/ees-2019-study/voter-study-2019>.
6. STRUHÁR, P. (2016): Vývoj neoficiálnej pravicovo-extrémistickej scény na Slovensku od roku 1989. Rexter, Roč. 14, č. 1, s. 1–43. ISSN 1214-7737.
7. Štatistický úrad SR. (2012): *Počty mandátov pridelené politickým stranám*. [online]. [cit. 02. 11. 2019]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/graf/graf2.jsp@lang=sk.htm>.
8. Štatistický úrad SR. (2016): *Počty mandátov pridelené politickým stranám*. [online]. [cit. 04. 11. 2019]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html>.

Kontakt:

Mgr. Marián Bušša, PhD.

Katedra politológie CUP

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: marijanbussa@gmail.com

THE 2019 PARLIAMENTARY ELECTION IN AUSTRIA

Peter Csanyi

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava,
Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovakia, e-mail: peter.csanyi@euba.sk

Abstract: The goal of this paper is to analyze the 2019 Austrian snap parliamentary election as well as the options for the new coalition government and its possible effect on the course of Austrian politics. The result of this election was very important for the country. The most significant question, from Austria's point of view, was whether the voters' dissatisfaction with Austria's main political parties, especially after the 'Ibizagate' scandal of Vice-Chancellor and former far-right Freedom Party of Austria (FPÖ) leader Heinz-Christian Strache, would have an impact on the results of parliamentary election.

Key Words: Austria, parliamentary election, political parties, government, politics

JEL: N40

Introduction

Sebastian Kurz has won the snap parliamentary election and has several options for a coalition that will give his conservative People's Party (ÖVP) a stable majority. The 33-year-old former Chancellor, whose coalition with the far-right was ousted in June 2019 amid a scandal, has more than 37% of the vote — well ahead of the Social Democrats over 21%, the far-right Freedom Party over 16%, the Greens almost 14% and the liberal NEOS over 8%, according to Austria's Interior ministry.¹

The country has been led by a caretaker government since June 2019, when Kurz lost a confidence vote in the wake of the 'Ibiza video' scandal. The video showed Heinz-Christian Strache, the head of the country's far-right Freedom Party (FPÖ) and Kurz' coalition partner, attempting to sell off state assets to a fake Russian oligarch.

Kurz is ready to talk to all successful parties in the election. His two most likely options are either to ally with the Freedom Party again or with the Greens and liberal NEOS. A centrist coalition with the Social Democrats is possible, but unlikely under their current leadership.

The good news is that the election result has been hailed as a major victory for pro-European parties which managed to increase their vote share.

1 Reason for a snap election

A snap election was called after the government of Sebastian Kurz, Europe's youngest leader who had headed a coalition with the far-right Freedom Party (FPÖ), was removed from power by an unprecedented no-confidence vote in the Austrian parliament in May 2019.

Parliament lost confidence in the government after a secretly-filmed video emerged, that showed the then FPO party chief Heinz-Christian Strache appearing to offer government contracts to a purported Russian investor on the Spanish island of Ibiza.

Two German media outlets published a video in May 2019 that shows the Austrian deputy chancellor and leader of the far-right Freedom party (FPÖ), Strache, talking to an unidentified woman purporting to be the niece of a Russian oligarch at a luxury resort in Ibiza. When the woman expresses an interest in gaining control of the country's largest-

¹ Bundesministerium für Inneres 2019: Nationalratswahl 2019.

circulation tabloid, Kronen Zeitung, Strache suggests he could offer lucrative public contracts in exchange for campaign support.

Strache and his parliamentary leader, Johann Gudenus, who had initiated the meeting, resigned immediately after the scandal, saying their behavior was “stupid, irresponsible and a mistake”. Shortly after their resignations, the chancellor, Sebastian Kurz called snap elections.²

After the political turmoil caused by the so-called Ibiza affair, an interim expert government led by Brigitte Bierlein (an Austrian jurist) was put in place that had governed Austria in a sober way during the past four months. While the interim government was focused on administering the republic, the Austrian parliament went into full swing - some would say a bit overboard, particularly during the past four weeks of an intensifying election campaign.

It passed a series of measures that some interpreted as election campaign noise, including a motion that obliges the next Austrian government to veto ratification of the EU-Mercosur treaty in the EU Council.

However, the most important question was what could be expected from the snap election on September 29, 2019. Various opinion polls suggested that Sebastian Kurz's center-right People's Party (ÖVP) would comfortably win the election again with 34 percent of the vote. For his voters, the Ibiza affair apparently had no negative effects on the ex-chancellor's credibility.

This is in part owed to Kurz's strategy that has been focused, from the beginning, on portraying himself as a victim of the saga. Announcing the end of the 18-month government, Kurz claimed he was done with the coalition partner's affairs. Furthermore, while Kurz won the election on a hardline migration platform in 2017, that topic was less dominant this time.

Instead, Kurz introduced the topic of "identity", defending what he called a society based on the "Judeo-Christian identity" and on Austrian customs and traditions, which is particularly appealing to voters in more rural areas.³

But the main question was whom he would govern with, since he needs a coalition partner in order to secure a majority in the Austrian parliament. Before the general election, Sebastian Kurz had three (or maybe four) options.

One would be to re-enter into a coalition with the Freedom Party. Agreeing on another coalition with the far-right could be easy since the two parties share many policy goals, from taxation to migration. Despite the startling corruption scandal, the FPÖ was projected to win around 20 percent of the vote, proving that they had a core support base of voters who stick to them no matter what.

Besides, the FPÖ secured a smooth transition of power after Heinz-Christian Strache stepped down as party leader. Norbert Hofer took over and was elected with a clear majority of 98.25 percent. He is more soft-spoken than Strache and is appealing to more mainstream conservative voters. In addition, the party provided Herbert Kickl - the former hardline interior minister - with space during the election campaign. He was considered the mastermind of the party and he used anti-immigration rhetoric that resonates well with the more right-wing voters. It is also Kickl who could become a sticking point in the coalition talks, should the option with the FPÖ be pursued. President Alexander Van der Bellen has excluded swearing in a government in which Kickl assumes the post of a minister. Kurz supports this position and does not want the controversial ex-interior minister to be part of a new government. The question is whether the FPÖ will give in to this demand, with the prospect of a possible return to power.

² OLTERMANN, P. (2019): Austria's 'Ibiza scandal': what happened and why does it matter?

³ Austrian People's Party (ÖVP) official website.

A second option would be allying with the Social Democrats (SPÖ), which polls suggested that it could win around 22 percent of the vote. But this option is considered unrealistic as Kurz and Pamela Rendi-Wagner, the head of the SPÖ, do not get along personally. This was underlined during various TV campaign debates where they could be seen clashing. It is not excluded that the SPÖ will change its leadership after the election (the party has not done it, yet), which would, in theory, make a coalition between ÖVP and SPÖ more realistic. However, the so-called 'Grand Coalition', which governed Austria during most of the decades since the end of the Second World War, is perceived among the general public as having contributed to gridlock. It is therefore seen as an unattractive way forward.

A third alternative for the ÖVP would be forming a government together with the Greens and the liberal NEOS. This would be a novelty in Austria.

The Greens were expected to make a comeback after shock losses in 2017. They were expected to win around 12 percent of the vote, with climate change a top voter concern. Together with the liberal NEOS polling at around eight percent, a parliamentary majority could be secured. But such a coalition of these three parties, even if seen as progressive and modern, is still a considerable risk.

Because with three different parties - one on the left and two right-of-center - it could become hard to strike deals and find common ground. If all three options fail, there is, in theory, a fourth option. Sebastian Kurz could form a minority government and try to pass laws with alternating majorities in Parliament. But this form of government is unstable and unlikely to last a whole legislative period of five years.⁴

2 The results of parliamentary election on 29 September 2019

The top election issues had changed since the previous election in 2017. While immigration was the top voter concern before, surveys suggested that most of the voters were more concerned about climate change this time around. Pre-election opinion polls showed that concerns over climate helped the Greens surge from less than 4% in the last election, when they crashed out of parliament.

Regarding the views of immigrants, the attitudes to immigrants vary greatly according to political affiliation. The most negative views are held by FPÖ voters amongst whom more than 65% sees the impact of immigrants on the development of Austria as either very bad or quite bad. This is in line with academic research⁵ arguing that FPÖ voters have distinct views on newer issues such as immigration, which lead to FPÖ's weakening of Austria's previously highly stable system of socio-structural and ideological divisions (as expressed by the two mainstream parties, the People's Party and the Social Democrats).

Immigrants' impact is seen as (very and quite) bad by fewer than half (around 40%) of potential voters of the ÖVP. Proponents of the Social Democratic party of Austria (SPÖ) and of List Peter Pilz (JETZT) appear to be prevalently neutral in their opinion regarding immigrants' impact. The most positive views can be found among the potential voters of the Greens and to a lesser extent among those who feel politically close to NEOS/New Austria.⁶

Given the reason the election was called, corruption in public life and party financing, were also prominent themes in the campaign, as well as more bread-and-butter issues such as social care.

⁴ LIECHTENSTEIN, S. (2019): Sunday's election in Austria: What to expect?

⁵ AICHHOLZER et al. (2017): How has Radical Right Support Transformed Established Political Conflicts? The Case of Austria.

⁶ Eurobarometer (2019).

As the campaign wound up the last few weeks before the election, the FPÖ sought to focus voters' attention on its core issue of migration, railing against immigrants in general and Muslims in particular, rather than addressing recent scandals that have eroded its support.

Since World War II, Austria has been governed by either the ÖVP or the SPÖ. For 44 years in total the two ruled together, but it was Kurz who ended their last partnership, leading to the 2017 polls.

At last, Austria's conservatives, led by Sebastian Kurz, have won a clear election victory months after a video sting scandal ended the coalition. Kurz's People's Party (ÖVP) has about 37% of the vote, up from 31% last time round. His former coalition partners, the far-right Freedom Party (FPÖ), have received about 16% - a sharp fall.

Table 1: Results of Parliamentary Election in Austria

Political Party:	Percentage %:
People's Party (ÖVP)	37,5%
Social Democratic Party of Austria (SPÖ)	21,2%
Freedom Party of Austria (FPÖ)	16,2%
Greens	13,9%
NEOS/New Austria	8,1%
Other	3,0%

Source: Bundesministerium für Inneres 2019: Nationalratswahl 2019

About 6.4 million people were eligible to vote in the election. The turnout was 75.5 percent. The People's Party (ÖVP) triumphed in eight of Austria's nine federal states, losing only Vienna to the Social Democrats (SPÖ), which gained 21.2% of the overall vote.

Table 2: Distribution of seats in the National Council⁷:

Political Party:	Seats ⁸ :
People's Party (ÖVP)	71 seats
Social Democratic Party of Austria (SPÖ)	40 seats
Freedom Party of Austria (FPÖ)	31 seats
Greens	26 seats
NEOS/New Austria	15 seats

Source: Bundesministerium für Inneres 2019: Nationalratswahl 2019

3 Conservatives need a partner to form a government

Conservatives and Greens scored well in the Austrian elections, while the Social Democrats fell to a historic low. The previously strong far-right finally stumbled over its numerous scandals. Austrian conservatives (ÖVP) won most seats in snap elections, putting their leader Sebastian Kurz on track to retake power, but forcing him into tough coalition negotiations after a corruption scandal sent his far-right former allies tumbling.

There are several option to form a government, but none of them seems to be easy to achieve:

The former chancellor and conservative lead candidate Sebastian Kurz seems to be in a comfortable position. He can choose between three two-party-coalitions: with the Social Democrats (SPÖ), the Greens as well as continuing the coalition with the far-right FPÖ, and one three-party coalition. But forming a government might be complicated. After its major

⁷ At stake were 183 seats in the National Council (Nationalrat). Parties with less than 4 percent vote share do not get seats in the Austrian parliament.

⁸ 92 seats needed for a majority.

defeat, the Freedom Party announced they don't feel they have the voters' mandate to enter a coalition. On the other hand Sebastian Kurz' aversion against the Social Democrats is so deeply rooted that it seems almost impossible to agree on a common government.

1. A conservative-green government would face less obstacles. The green habitus (and electorate) is rather bourgeois and thus not as alien to the conservatives – and it is the favorite constellation for both liberal and conservative media.⁹ But as Sebastian Kurz' electorate has become more right-wing and the Green program consists of ambitious climate policy and a liberal migration agenda, either one or both parties will have to give up substantial parts of their policies. The Greens leader, Werner Kogler, said his party would only consider governing with Kurz if there was a "radical change" of direction compared to his previous coalition with the far-right. It could take time for the Greens and Kurz to convince their supporters about working with each other. Many Greens voters see Kurz as their enemy since he brought the far right to power. Many of Kurz's core voters, such as farmers and big business, are wary of the left-wing Greens.
2. For the Social Democrats the actual question is not so much whether to be part of the government or not, but how to move on after such a dramatically weak result. The lead candidate Pamela Rendi-Wagner made strong appearances in countless TV-debates. The campaign was appealing and the election program progressive and ambitious. Nevertheless, many voters switched (back) to the Greens. Frustrated former Freedom Party – voters stayed at home or moved to the conservatives. Conservatives lost a significant number of voters to the liberals. Liberals in turn lost voters to the Green party. In the end, every political party but the Social Democrats did benefit from the far-right defeat. Most obviously SPÖ lacks an attractive narrative. No other party has a similarly detailed, ambitious and convincing program for housing, health care, the future of work and matters of inequality. But good policy-proposals are apparently not enough to win elections. While the conservatives tell a story of identity and leadership, the Greens profit from a "Fridays for Future" momentum. If Social Democrats want to win future elections, they must develop a strong and mobilizing narrative, speaking not only to people's minds, but also to their hearts.
3. The Freedom Party, whose anti-migrant message failed to resonate so strongly with voters this time, indicated it would prefer a spell in opposition after the scandal-hit party dropped 10 percent in elections. FPÖ leader Norbert Hofer believed the result meant the party would not take part in coalition talks, because it needs to learn from the mistakes of the past and rebuild itself.
4. Some commentators¹⁰ think it would make sense for Kurz to join forces with the resurgent Green party and the NEOS, but it will not be easy to bridge policy differences with these two parties either. Austrian President and former Greens leader Alexander van der Bellen has encouraged Kurz to put climate change atop the political agenda - especially as surveys show the environment is the top concern of Austrian voters. But for now Kurz has focused on boosting a fragile economy, cutting taxes on workers and retirees, and fighting illegal migration - policies more in line with the FPÖ. While Kurz could get a slim majority with the Greens, he may be wary of going

⁹ Maltschnig, M. (2019): Austria: no easy coalition for Kurz.

¹⁰ Shields, M. and Knolle, K. (2019): Austria's Kurz starts talks to form new coalition government.

with them alone, because he would risk being at the mercy of a handful of its left-wing lawmakers - making the NEOS an option for a three-way coalition.

In a recent poll, a ÖVP-Green party coalition government would get the support of 57 percent of Austrians. A continuation of the ÖVP-FPÖ government has the least support, with 42 percent, according to the data. What is almost certain is that an ÖVP-Green coalition would hurt both parties in the long run at the ballot box, with both Kurz and Kogler losing credibility in front of some of their respective constituencies. Former FPÖ and SPÖ voters are bound to be unhappy with the inevitable compromises a center-left/center-right government will entail. This will, in turn, strengthen Austria's far-right.¹¹

If the Greens refuse to enter government, the party will have to live with the legacy of having enabled a new ÖVP-FPÖ coalition, which is the most likely outcome of failed negotiations. Yet Kurz will be a tough sell to the Greens. Kurz, among center-left voters, remains a polarizing and untrustworthy figure. The former and soon-to-be-again chancellor already helped prematurely end two coalitions, SPÖ-ÖVP in 2017, and ÖVP-FPÖ in 2019, within the short time span of two years, leaving his former partners in shambles both times.

But this may be a critical misreading of Kurz and his true political aims. Governing with the Greens does not appear to have been part of any long-term strategy developed by Kurz, in contrast with his clear intention to partner with the far-right when he first took over the ÖVP. Indeed, Kurz's ideological flexibility is likely overstated. Time and again, he has fiercely attacked center-left and far-left politics, carefully cultivating a political brand based on that opposition. Indeed, Kurz's entire political career began with the European migrant crisis in 2015 within his own center-right party. He became an international figure based on his populist center-right agenda that included his purported closure of the so-called Balkan refugee route. A coalition with the culturally liberal Greens, and the sacrifice of political credibility it might entail, may be less tolerable for him on a personal level than it would seem at first glance.

In that sense, the Greens walking away from negotiations may be the best outcome for Kurz, as it would provide a way to restore the ÖVP-FPÖ coalition as a statesmanlike gesture to avoid leaving Austria leaderless. Of course, he would have to accept that coalitions with the FPÖ tend to be unstable, with history showing they usually trigger new elections within less than two years; it's unclear whether Kurz could survive another prematurely failed government. What he ultimately wants is to be able to govern alone to pursue his populist lite agenda. For now, Kurz must choose between a coalition he doesn't want and a coalition that's unlikely to last.

Conclusion

The most important result of the parliamentary elections in Austria is that pro-European parties gained the most and are strengthened by the citizen's vote. There are three winners, the Austrian People's Party (ÖVP), the Greens and the NEOS-Party. The far-right Freedom Party (FPÖ) was punished by the voters for their scandals, but maybe also for the Eurosceptic politics they perform together with the parties of Marine Le Pen and Matteo Salvini in the ID-group. Certainly, the snap election also brought some "sunny days" for the Greens, whose support more than tripled.

The recent election confirmed one more fact that the parties on the right of the ideological spectrum, with the center-left party, the SPÖ, are gradually losing their position in

¹¹ Gady, F.S. (2019): If Sebastian Kurz Is Everything, He's Nothing.

Austria. The SPÖ result is in line with an overall decline of support for center-left parties across Europe.¹²

Nevertheless, coalition talks are expected to be difficult and could take several months. Yet, a new government is needed soon in order to boost Austria's influence in Europe, particularly because that influence is missing now with an interim government in place that has no powers to launch initiatives.

A new government will have to contribute fresh ideas to the debate on treaty reform, enlargement, Brexit, migration, climate change, and also free trade, after the Austrian parliament's rejection of the EU-Mercosur deal. A return to government of the far-right FPÖ could hamper some of those attempts, and might also tarnish Austria's image in Europe, particularly given the series of FPÖ anti-Semitic and racist scandals.

So, while it seems very likely that Austria will get back "its chancellor", the tough questions will have to be answered in the months after the election, when a new government has to be formed.

References:

1. AICHHOLZER, J., KRITZINGER, S., WAGNER, M., AND ZEGLOVITS, E. (2017). How has Radical Right Support Transformed Established Political Conflicts? The Case of Austria, *West European Politics*, 37:1, 113-137.
2. Austrian People's Party official website (2019) [online], [cited 31.10.2019]. Available at: <https://www.dieneuevolkspartei.at/Angelobung-2019.html>.
3. BENTON, J. (2019): Pro-EU parties sweep to victory in Austrian general election. [online]. In: <https://www.theparliamentmagazine.eu/>, 30.9.2019. [cited 31.9.2019]. Available at: <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/news/pro-eu-parties-sweep-victory-austrian-general-election>.
4. Bundesministerium für Inneres (2019): Nationalratswahl 2019 [online]. [cited 4.11.2019]. Available at: https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_2019/start.aspx
5. Eurobarometer. (2019): Attitudes towards people from non-EU Member States in Austria in the years 2014-2019 [online]. [cited 23.10.2019]. Available at: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/SDesc2.asp?ll=10¬abs=&af=&nf=&search=&search2=&db=E&no=7562>.
6. GADY, F.S. (2019): If SEBASTIAN KURZ Is Everything, He's Nothing. [online]. In: <https://foreignpolicy.com/>, 10.10.2019. [cited 1.11.2019]. Available at: <https://foreignpolicy.com/2019/10/10/austria-chancellor-sebastian-kurz-ovp-green-fpo-coalition/>.
7. LIECHTENSTEIN, S. (2019): Sunday's election in Austria: What to expect? [online]. In: <https://euobserver.com/>, 27.9.2019. [cited 3.11.2019]. Available at: <https://euobserver.com/political/146082>.
8. MALTSCHNIG, M. (2019): Austria: no easy coalition for Kurz. [online]. In: <https://progressivepost.eu/>, 3.10.2019. [cited 2.11.2019]. Available at: <https://progressivepost.eu/debates/austria-no-easy-coalition-for-kurz>.
9. OLTERMANN, P. (2019): Austria's 'Ibiza scandal': what happened and why does it matter? [online]. In: <https://www.theguardian.com/>, 20.5.2019. [cited 4.11.2019]. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2019/may/20/austria-ibiza-scandal-sting-operation-what-happened-why-does-it-matter>.

¹² Benton, J. (2019): Pro-EU parties sweep to victory in Austrian general election.

10. SHIELDS, M., KNOLLE, K. (2019): Austria's Kurz starts talks to form new coalition government. [online]. In: <https://www.reuters.com/>, 8.10.2019. [cited 5.11.2019]. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-austria-politics/austrias-kurz-starts-talks-to-form-new-coalition-government-idUSKBN1WN1F7>.

Contact:

PhDr. Peter Csanyi, PhD.

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovakia
e-mail: peter.csanyi@euba.sk

EKONOMICKÁ INTEGRÁCIA MOSLIMSKÝCH KRAJÍN – MOŽNOSTI A LIMITY¹

ECONOMIC INTEGRATION OF MUSLIM COUNTRIES – POSSIBILITIES AND LIMITATIONS

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Abstrakt: Smerovanie rozvoja akýchkoľvek krajín v súčasnosti, aj muslimských, vyžaduje potrebu zohľadniť vývojové trendy jej vonkajšieho prostredia. V rámci procesov súčasnej globalizácie sa tento moment významne zvýraznil. Článok poukazuje na to, že všeobecne uznávaný rastúci vplyv islamského ekonomickejho modelu nie je celkom v súlade s požiadavkou na integráciu muslimských krajín. V obsahu článku poukazujeme na tento problémový faktor v politike a ekonomike, ktorý má svoju historickú genézu. Neriešené reziduá minulosti tak nachádzajú svoj negatívny vplyv v ekonomickej integrácii muslimských krajín v ich súčasnom rozvoji.

Kľúčové slová: islamský ekonomický model, globalizácia, integrácia muslimských krajín

JEL: F59, P40

Abstract: Development routing of any country in the present, including Muslim countries, requires the need to consider development trends of its outer environment. Within current globalization processes, this moment has been significantly increased. The paper points at the fact that current accepted increased influence of Islamic economy model is not fully in line with the requirement for integration of Muslim countries. The content of the paper points at this problematic factor in policy and economy that has its historical genesis. The unsolved residues of the past find their negative influence in economic integration of Muslim countries in their current development.

Key words: Islamic, economic model, globalization, integration of Muslim countries

Úvod

V širokej škále problémov sociálnoekonomickeho, politického a kultúrneho rozvoja islamského sveta v súčasnosti sa prejavuje viacero momentov, ktoré v konečnom výsledku vykazujú nejednoznačnosť vplyvu islamského faktora na rôzne aspekty spoločensko-politického života štátov, regionálne vzťahy a svetovú politiku.

Posudzovanie stavu a očakávaných smerovaní rozvoja muslimských krajín, zvlášť v dlhodobej perspektíve, musí zahŕňať aj zohľadnenie vývojových trendov jej vonkajšieho prostredia a utváranie jej vzťahov s týmto prostredím. Takýto postup je zvlášť významný pre menšie krajiny, ktorých ekonomická výkonnosť je osobitne závislá na miere uplatnenia vlastnej produkcie na medzinárodných trhoch. V ostatnom čase sa tento trend významne zvýraznil.

¹ Príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0490/19 – Islamský faktor vo svetovej ekonomike.

Globalizácia, a ako jej súčasť integrovanie krajín do širších regionálnych celkov, má však svoj dopad aj na formovanie postojov občanov k najvnútorenejšie precíteným hodnotám ich života. Veľmi silne posúvajú do popredia otázky vlastnej národnej identity a jej váhy v integračných procesoch, a vôbec, späť v integračných procesoch samotných.

Skúsenosti z novodobej histórie poukazujú na to, že integračné procesy v muslimskom prostredí mali skôr politické, než ekonomicke pozadie. Ako príklad môžeme uviest makroregión Severnej Afriky a Blízkeho východu, ktorý je jednou z najmenej integrovaných oblastí. Zóny vzájomnej gravitácie, ktoré mali snahu sa tu presadiť, sa nie vždy zhodujú s prirodzenou subregionálnou rôznorodosťou.

Na jednej strane uznávame, že islamské ekonomicke myslenie a najmä islamské finančníctvo je v celosvetovom meradle na vzostupe a má obrovský potenciál ďalšieho rozvoja. Na strane druhej musíme konštatovať, že v ekonomických integračných procesoch muslimských krajín existujú problémy a spôsoby ich riešenia sa hľadajú ťažko.

Predkladaný článok na pozadí historického exkurzu poukazuje na to, že neriešenie otázok ekonomickej integrácie súčasného muslimského sveta pôsobí ako limitujúci faktor rozvoja islamského ekonomickeho modelu.

1 Arabská hospodárska integrácia – historický exkúz

Za skutočne prvý vážny pokus o hospodársku integráciu v rámci muslimského východu v novodobej histórii môžeme považovať vznik *Ligy arabských štátov* (LAS)² v roku 1945.

V tom čase nebolo v arabskom svete veľa nezávislých štátov, a preto dohodu o vytvorení LAS podpísali v Káhire 22. marca 1945 zástupcovia iba siedmich krajín: Egypta, Iraku, Libanonu, Saudskej Arábie, Sýrie, Transjordánska³ a Jemenu. Všetky štáty, ktoré boli zakladateľmi Ligy arabských štátov, boli vo väčšej či menšej miere závislé od západných mocností. Postupom času sa členmi Ligy arabských štátov stali všetky arabské štáty a Somálsko (krajina po svojom vstupe do LAS prijala arabčinu ako druhý štátny jazyk). Medzi kľúčové zjednocujúce faktory členských štátov LAS patrí geografická blízkosť, spoločná historická minulosť, muslimské náboženstvo a spoločný etnický pôvod.⁴

Čoskoro po vytvorení Arabskej ligy sa ukázalo, že členské štaty organizácie sa viac ako o hospodársku, zaujímajú o politickú a vojenskú spoluprácu. Napríklad Zmluva o spoločnej obrane a hospodárskej spolupráci z roku 1950 sa zaoberala predovšetkým vojenskou spoluprácou, a nie vzájomným obchodom. Bezprostredným a pochopiteľným dôvodom na uzavretie tejto zmluvy bola prvá arabsko-izraelská vojna medzi Egyptom, Irakom, Libanonom, Sýriou a Transjordánskom na jednej strane a Izraelom na druhej strane. V súlade s touto zmluvou bola v roku 1953 založená *Arabská hospodárska rada*, ktorá sa od roku 1959 stala samostatným orgánom Ligy arabských štátov. Jej členmi sa mohli stať aj nečlenské štaty LAS. Účinnosť hospodárskej rady bola výrazne obmedzená skutočnosťou, že jej rozhodnutia mali odporúčací charakter.

Istý posun nastal v roku 1964, keď nadobudla platnosť *Dohoda o arabskej hospodárskej jednote*. Rada arabskej hospodárskej jednoty zriadená v súlade s touto dohodou v podstate duplikovala fungovanie Arabskej hospodárskej rady. Dohoda rátala s vytvorením

² AVRAMENKO, I. (2007): Liga arabských štátov. Dostupné na internete: http://ochab.ezin.cz/O-a-B_2017_D/2017_OaB_D_04_avramenko.pdf.

³ Ako Transjordánsko (alebo Zajordánsko) je tiež označované územie dnešného Jordánska v rokoch 1921 – 1946, keď podliehalo ako mandátne územie Britom (pozn. autora).

⁴ MaCDONALD, C. G. (2004). The League of Arab States. Dostupné na internete: http://www.encyclopedia.com/topic/League_of_Arab_States.aspx.

podmienok na zabezpečenie voľného pohybu tovaru, kapitálu a služieb. Predpokladala aj zjednotenie právnych predpisov v colných, menových a daňových záležitostiach.

Obr. 1: Súčasné členské štaty Ligy arabských štátov

Prameň: AVRAMENKO, I. (2017): Vznik a složení Ligy arabských států, s. 2

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia bola populárna idea zjednoteného arabského štátu.⁵ Svoje korene má na začiatku 20. storočia, keď Výbor pre nezávislosť Alžírska a Tuniska navrhoval vytvorenie Severoafrickej republiky. Jediným relatívne úspešným projektom na vytvorenie spoločného arabského štátu bola *Zjednotená arabská republika*. Tento štát vznikol zjednotením Egypta a Sýrie vo februári 1958. Vzniku tohto federálneho štátu predchádzalo referendum v oboch krajinách. Mal to byť prvý krok vedúci ku vzniku budúceho panarabského štátu.⁶ Štát fungoval tri roky až do vystúpenia Sýrie zo zväzku po štátnom prevrate v roku 1961. Egypt tento názov používal až do roku 1971.

Z iniciatívy Veľkej Británie a USA vznikla v rovnakom čase *Arabská federácia Iraku a Jordánska* (napriek tomu, že malo ísť o federáciu, mala skôr konfederatívny charakter). Jej vznik sa viaže k dátumu 14. 2. 1958, keď sa spojili dve hášimovské kráľovstvá (irackého kráľa Fajsala II. a jeho bratra Jordánskeho kráľa Husajna I.). Nový štátny útvar mal vytvoriť protiváhu Zjednotenej arabskej republike. Dokonca sa počítalo, že sa jeho súčasťou stane aj Kuvajt. Arabská federácia netrvala dlho. V júli 1958 sa v Iraku uskutočnil štátny prevrat, kráľ, jeho rodina a premiér boli zavraždení a monarchia zrušená. Nová iracká republikánska vláda 2. 8. 1958 oznamila vystúpenie z federácie.

⁵ HERSHLAG, Z. Y. (1975): The Economic Structure of the Middle East, s. 56-66.

⁶ MOHSEN, A. (2007): Arab integration. Pan-Arab movement. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/topic/Arab-integration#ref1180937>.

História zaznamenala ešte jeden pokus o vytvorenie *Federácie arabských republík*. Máme na mysli formálnu existenciu federácie medzi Egyptom, Sýriou a Líbyou. Jej zakladateľom a pomyselným vodcom bol Muammar Kaddáfí, ktorý si ju predstavoval ako prvopočiatok vytvorenia panarabského štátu. Vznikla 1. 1. 1972 po referendách vo všetkých troch štátoch a rozpadla sa v novembri 1977. V literatúre sa nesprávne označuje ako nástupca Zjednotenej arabskej republiky.

Dôležitým momentom v činnosti Ligy arabských štátov boli iniciatívy na vytvorenie *Spoločného arabského trhu* (angl. názov – Arab Common Market, ACM). Dohodu o vytvorení ACM podpísali 13. augusta 1964 Egypt, Jordánsko, Irak, Kuvajt (v roku 1965 kuvajtský parlament hlasoval proti ratifikácii dohody) a Sýria. Neskôr sa pripojili Jemen, Líbya (1977), Mauritánia (1980) a Sudán. Spoločný arabský trh si stanovil nasledujúce ciele:

- zabezpečenie voľného pohybu osôb a kapitálu;
- bezplatná výmena tovaru; sloboda podnikania;
- liberalizácia domáceho obchodu;
- vytvorenie slobodnej hospodárskej zóny atď.

Tieto ciele však boli príliš revolučné a ambiciozne na to, aby sa v tom čase mohli realizovať.

Jedným z mála úspechov tohto projektu bolo odstránenie ciel na recipročný vývoz tovaru vyrobeného v členských krajinách. Vo všeobecnosti však Spoločný arabský trh nesplnil úlohu, ktorá sa od neho očakávala. Podiel domáceho arabského tovaru na tomto trhu nepresiahol 5 % celkového vývozu. Zanedbateľný objem obchodu medzi krajinami tohto regiónu sa dá vysvetliť predovšetkým nízkou úrovňou ich priemyselného rozvoja, rozdielmi v politických a ekonomických systémoch, obmedzeným vývozným potenciálom atď.

Charta Ligy arabských štátov zdôraznila potrebu spolupráce medzi členmi organizácie v rôznych hospodárskych záležitostach. V jej texte sa tiež uvádza, že všetky formy spolupráce by sa mali uplatňovať, pokiaľ sú zlučiteľné s vnútrostátnou politikou štátu. Inými slovami, národné záujmy sú postavené nad záujmy arabskej jednoty.

Chýbajúce spoločné politické stanovisko členov Ligy arabských štátov k mnohým otázkam neprispieva k zblíženiu arabských krajín. Napríklad po Šestdňovej vojne v roku 1967 došlo v Lige ku sporom o spôsobe riešenia konfliktu s Izraelom. V roku 1979 bolo po podpísaní mierových dohôd z Camp Davidu dočasne pozastavené členstvo Egyptu, jednému z najrozvinutejších štátov v regióne.

Politické nezhody boli hlavným dôvodom krachu väčšiny projektov hospodárskej integrácie medzi muslimskými krajinami všeobecne a najmä arabskými krajinami. Ako príklad uvádzame *Politický poradný výbor krajín Maghrebu* založený v roku 1964 Alžírskom, Marokom a Tuniskom (neskôr sa členmi stali Líbya a Mauritánia). Výbor si dal za cieľ rozvíjať vnútroregionálny obchod, nadväzovať spoluprácu v oblasti energetiky, priemyslu, dopravy a komunikácií. Dôležitou úlohou bola aj koordinácia politiky vo vzťahu k Európskym hospodárskym spoločenstvám (EHS). Žiadny z týchto cieľov neboli splnený. Úroveň obratu tovaru medzi zúčastnenými krajinami neprekročila 2 % z celkového objemu ich zahraničného obchodu. Rovnako ako v iných hospodárskych odboroch sa zahraničnoobchodné vzťahy podporovali iba na bilaterálnej a nie na multilaterálnej úrovni. Najmä v rokovaniach o spolupráci s EHS vystupovalo Alžírsko, Maroko a Tunisko od roku 1973 nezávisle, a nie v mene organizácie.

Činnosť výboru bola paralyzovaná konfliktom okolo Západnej Sahary, ktorý sa začal v roku 1975.⁷ Rozpory medzi Alžírskom a Marokom o štatúte Západnej Sahary viedli k tomu, že ku koncu sedemdesiatych rokov došlo k poklesu podielu medziregionálneho obchodu na

⁷ VODERADSKÝ, J. (2004): Západná Sahara – politické a medzinárodnoprávne aspekty neukončenej dekolonizácie, s. 57-79.

úroveň 1 %. Normalizáciou situácie v oblasti Západnej Sahary sa spolupráca sice zlepšila, avšak v 90. rokoch došlo k obnoveniu kontroverzií, čo v konečnom dôsledku nedovolilo efektívne využívať potenciál organizácie.

Ako ukazujú skúsenosti z hospodárskych štruktúr vytvorených v arabskom svete v rámci Ligy arabských štátov (aj navonok), dvojstranné dohody o hospodárskej spolupráci boli účinnejšie ako multilaterálne dohody. Začiatkom osemdesiatych rokov boli výsledky fungovania Spoločného arabského trhu a ďalších regionálnych organizácií, ktoré sú blízke jeho cieľom [Politický poradný výbor krajín Maghrebu, Organizácia pre regionálnu spoluprácu

v oblasti rozvoja (od roku 1985 premenovaná na Organizáciu ekonomickej spolupráce)], prakticky nulové.

V rámci Ligy arabských štátov však nadálej pôsobí celý rad hospodárskych organizácií: vyššie uvedená *Rada pre arabskú hospodársku jednotu*, *Arabská organizácia priemyselného rozvoja*, *Arabský fond pre hospodársky a sociálny rozvoj*, *Arabská organizácia pre bezpečnosť investícií*, *Arabský menový fond*, *Arabská banka pre hospodársky rozvoj afričkých krajín* a ďalšie.

2 Islamské hospodárske a finančné subjekty a skúsenosti z ich fungovania

K vytvorenie spoločnej politickej pozície, nehovoriac o vytvorení spoločnej ideologickej pozície v muslimskom svete, nedošlo ani založením *Organizácie islamskej konferencie* (angl. skratka OIC).⁸ V roku 2011 bola premenovaná na *Organizáciu islamskej spolupráce* (angl. skratka zostala nezmenená).

Bezprostredným podnetom vzniku hlavnej muslimskej medzinárodnej organizácie OIC bolo podpálenie juhovýchodného krídla mešity Al-Aqsa v roku 1969. Nemalou mierou k nárastu islamského povedomia prispela porážka Egypta, Jordánska a Sýrie v Šestídňovej vojne s Izraelom.

V súčasnosti je Organizácia islamskej spolupráce po OSN druhou najväčšou medzinárodnou organizáciou. Zahŕňa členstvo 57 štátov nachádzajúcich sa na štyroch kontinentoch sveta. Hospodárska spolupráca medzi členskými krajinami OIC sa dostala do popredia od prvých dní jej existencie. Memorandum z prvej konferencie ministrov zahraničných vecí, ktorá sa konala 23. – 25. marca 1970 v Džidde, hovorilo o nebezpečenstve neokolonialistických ašpirácií západných krajín. Odporúčalo vytvorenie osobitnej organizácie pre hospodársku spoluprácu v muslimskom svete.

Dôležitým medzníkom v rozvoji hospodárskej spolupráce v rámci OIC bola II. konferencia hláv štátov a vlád, na ktorej bola prijatá Láhaurska deklarácia. Po konferencii bol zriadený špecializovaný výbor pre hospodársku spoluprácu členských štátov OIC. Vo výbore boli zástupcovia Alžírska, Egypta, Kuvajtu, Líbye, Spojených arabských emirátov, Pakistanu, Saudskej Arábie a Senegalu.

Výsledkom prípravných prác, ktoré sa uskutočnili v prvej polovici 70. rokov, bolo vytvorenie *Islamskej rozvojovej banky* (angl. skratka IDB).⁹ Hlavnou úlohou Islamskej rozvojovej banky bolo a je podporovať hospodársky a sociálny pokrok v členských krajinách a pomáhať muslimským komunitám v krajinách, ktoré nie sú jej členmi (článok 1 Charty).¹⁰

⁸ PAVOLKA, D. (2006): Organizácia Islámskej konferencie: priepast medzi deklaráciami a realitou, s. 103-106.

⁹ EHL, M. a kol.(2008): Regionální finanční instituce. Dostupné na internete:
<http://www.rozvojovka.cz/regionálni-financní-instituce>.

¹⁰ Charter of the Organisation of Islamic Cooperation. Dostupné na internete: <http://www.oic-oci.org/index.asp>.

Okrem Islamskej rozvojovej banky, ktorá jednoznačne dominovala hospodárskej politike Organizácie islamskej spolupráce, vznikli na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia viaceré významné organizácie:

- *Islamská komisia pre hospodárske, kultúrne a sociálne veci* (1976),
- *Islamská obchodná a priemyselná komora* (1978),
- *Centrum pre štatistický, ekonomický a sociálny výskum* (1978),
- *Inštitút vzájomného poistenia* (1978),
- *Islamské centrum pre zabezpečenie odbornej a technickej podpory a výskumu* (1977),
- *Islamská lodíarska asociácia* (1981),
- *Islamský fond rozvoja* (1981),
- *Islamské centrum rozvoja a obchodu* (1981) a ďalšie.

Islamská rozvojová banka však ostala lídrom hospodárskej politiky Organizácie islamskej spolupráce.

Skupina Islamskej rozvojovej banky v súčasnosti zahŕňa *Islamskú rozvojovú banku* (od roku 1975), *Inštitút pre islamské štúdie a vzdelávanie* (od roku 1981), *Islamskú spoločnosť pre poistenie investičných a vývoznych úverov* (od roku 1994), *Islamskú korporáciu pre rozvoj súkromného podnikania* (od roku 1999) a *Medzinárodnú islamskú korporáciu pre obchodné financie* (od roku 2005).

Islamská rozvojová banka poskytuje finančnú podporu pre rôzne druhy projektov na území členských štátov aj mimo nich. Jednou z hlavných úloh je poskytovať pravidelnú pomoc hospodárskemu rozvoju zúčastnených štátov. Táto pomoc sa realizuje poskytovaním zvýhodnených alebo bezúročných pôžičiek, grantov, technickej a inej podpory. Predstavitelia mnohých štátov sú zainteresovaní na dlhodobej spolupráci s touto bankou a podporujú projekty na vytvorenie islamských finančných inštitúcií. Príkladom v postsovietskom priestore Strednej Ázie sú Kazachstan a Kirgizsko.

Vzťahy Islamskej rozvojovej banky s muslimskými krajinami sú spravidla bilaterálneho charakteru a neovplyvňujú vytvorenie jednotného hospodárskeho priestoru v rámci Organizácie islamskej spolupráce. Členské štáty OIC súce majú početné projekty, ale zároveň v rámci organizácie neexistuje jednotná koherentná hospodárska politika. Pritom základy, na ktorých by sa mala budovať ekonomická spolupráca muslimských krajín boli definované už pred 40 rokmi egyptským ekonómom a riaditeľom Inštitútu islamskej ekonómie Abdulom Rahmanom Yusrim. Ide o nasledujúce zásady, na ktorých by sa mala budovať hospodárska spolupráca muslimských krajín:

- diverzifikácia výroby a vývozu – zmena monokultúrneho zamerania ekonomík arabských štátov;
- založenie islamských nadnárodných a investičných spoločností;
- vytvorenie islamských bank a iných finančných inštitúcií a ich podpora zo strany všetkých muslimských krajín;
- vytvorenie colného systému vhodného pre všetky muslimské krajiny;
- odmietnutie účasti v hospodárskych organizáciách, ktorých ideológia je v rozpore s islamským náboženstvom;
- zriadenie islamskej colnej únie muslimských krajín;
- vytvorenie ústredného islamského výboru pre plánovanie s cieľom koordinovať hospodárske politiky muslimských krajín a pomáhať investorom, ktorí by chceli do týchto krajín investovať v súlade s požiadavkami práva *šari'a*;
- spolupráca muslimských krajín na základe zásady bratstva.¹¹

¹¹ El-ASHKER, A. – WILSON, R. (2006): *Islamics: a Short History*, s. 381-382.

Z vyššie uvedeného jasne vyplýva, že ideológia ako základ hospodárskej spolupráce medzi muslimskými krajinami má veľký význam. Napríklad odmietnutie členstva v organizáciách, ktorých ideológia je v rozpore s islamom, znamená, že muslimská krajina by mala takúto spoluprácu odmietnuť, aj keď by získala významné hospodárske výhody. Je zrejmé, že prax organizácií, ako je MMF a Svetová banka, mierne povedané, nespĺňa požiadavky šari`e predovšetkým vzhľadom na islamský zákaz úrokov z pôžičiek. Ale realita je taká, že takmer všetky muslimské krajiny sú členmi týchto organizácií, a to napriek skutočnosti, že Islamská rozvojová banka bola vytvorená ako alternatíva k podobným štruktúram v západnom svete, alebo podobne ako sa Organizácia islamskej spolupráce mala stať muslimskou OSN.

3 Nové integračné procesy na prelome milénia a ich výsledky

Koncom 20. storočia sa v muslimskom svete sa objavila ďalšia integračná alternatíva – tzv. *Veľká sedmička*, neskôr rozšírená na *Veľkú osmičku*. Iniciátorom vytvorenia skupiny D-8, ktorá čoskoro získala neoficiálne meno „*Islamská osmička*“, bol turecký premiér N. Erbakan. V Istanbule bolo 15. júna 1997 oznámené vytvorenie skupiny a bola prijatá Istanbulská deklarácia stretnutia hláv štátov a vlád. Skupinu D-8 tvorilo osem krajín: Bangladéš, Egypt, Indonézia, Irán, Malajzia, Nigéria, Pakistan a Turecko. Členmi skupiny sa tak stali najrozvinutejšie štaty muslimského sveta s výnimkou arabských ropných monarchií Perzského zálivu.

Islamská osmička si kládla za cieľ posilnenie úlohy zúčastnených štátov v globálnej ekonomike, vytváranie nových príležitostí v obchodných vzťahoch a zlepšenie životnej úrovne. Účastníci sa dohodli, že vo vzájomnom obchode si poskytnú doložku najvyšších výhod.

V rámci D-8 bolo vytvorených 10 pracovných skupín v súlade so špecializáciou vytvorenou medzi členskými krajinami: rozvoj vidieka (Bangladéš); obchod (Egypt); ľudské zdroje (Indonézia); telekomunikácie a informácie (Irán); veda a technológia (Irán); financie a bankovníctvo (Malajzia); energetika (Nigéria); poľnohospodárstvo (Pakistan); priemysel (Turecko) a starostlivosť o zdravie (Turecko).

Od prvých dní existencie D-8 bolo jasné, že jeho členovia majú príliš odlišné geopolitické záujmy, než aby sa mohli vážne spoliehať na úspech tohto združenia.

Väčšina odborníkov, ktorí sa venujú problematike integrácie muslimských krajín zastáva názor, že jediným úspešným príkladom ekonomickej integrácie v muslimskom svete je *Rada pre spoluprácu v Perzskom zálive* (angl. názov Gulf Cooperation Council – GCC).¹² Bola založená 25. mája 1981 a jej členmi sú Bahrajn, Katar, Kuvajt, Spojené arabské emiráty, Omán a Saudská Árabia.¹³

Členské štáty od samotného začiatku venovali značnú pozornosť hospodárskej spolupráci. V novembri 1981 bola ratifikovaná *Jednotná hospodárska dohoda*, ktorá zabezpečovala koordináciu hospodárskych politík členských štátov GCC, rozvoj jednotných právnych predpisov v oblasti obchodu a priemyslu a zdaňovanie ciel. Ustanovenie o vykonávaní jednotnej hospodárskej politiky členov GCC nebolo iba deklarovaným zámerom. Napríklad pred zasadnutiami členských krajín OPEC, ktorá zahŕňa všetkých členov Rady, ich zástupcovia rokujú o jednotnom postupe.

V roku 1983, keď nadobudla platnosť Dohoda o zavedení bezcolného obchodu s poľnohospodárskymi a priemyselnými výrobkami domácej výroby medzi krajinami GCC, sa v skutočnosti vytvorila zóna volného obchodu. Dôležitým medzníkom v histórii Rady bol

¹² RAMAZANI, R. K. (1988): The Gulf Cooperation Council: Record and Analysis. s. 3-6.

¹³ O členstvo usiloval aj Jemen. Jeho členstvo bolo odmietnuté, predovšetkým kvôli slabej úrovni jeho hospodárskeho rozvoja (pozn. autora).

summit v Abú Dabí v roku 1998. Na tomto stretnutí bola prijatá jednotná stratégia hospodárskeho rozvoja členských štátov. Hospodársky program bol schválený do roku 2025. Na stretnutí v Abú Dabí sa taktiež rozhodlo, že od roku 2001 bude vytvorená colná únia medzi členskými krajinami GCC.

O otázke colnej únie sa aktívne diskutuje v rámci GCC od začiatku 90. rokov. Termíny na vytvorenie colnej únie boli niekoľkokrát posunuté, najskôr na rok 2003, potom na koniec roka 2007, pričom v tomto termíne mal už začať fungovať aj spoločný trh. Termíny sa však opäť odložili. Do roku 2010 sa uvažovalo o vytvorení menovej únie so zavedením spoločnej meny. Participovať na jej fungovaní mali všetci účastníci GCC, s výnimkou Ománu. V Abú Dabí sa mala zriadiť regionálna centrálna banka a objavili sa hlasy, že „aj Arabi chcú mať svoje euro.“¹⁴ Štyri ropné štáty (Saudská Arábia, Bahrajn, Kuvajt a Katar) podpísali v Rijáde pakt o spoločnej mene. K prípravám na arabské „euro“ sa nepridali Spojené arabské emiráty, ktoré odmietli akceptovať sídlo tejto banky v Rijáde. Tieto nezhody môžu praktickú realizáciu tohto projektu odsunúť o niekoľko rokov.

Rada pre arabskú spoluprácu (angl. skratka – CAC) bola založená v roku 1989 ako reakcia skupiny arabských krajín na založenie GCC. Iniciátorom vytvorenia rady bol Egypt, ktorý sa pokúsil obnoviť vedúce postavenie stratené v arabskom svete po podpisaní dohôd v Camp Davidu. Cieľom CAS bolo zvýšiť úroveň sociálnoekonomickejho rozvoja členských krajín a zvýšenie spolupráca medzi nimi. Zakladateľmi CAC boli okrem Egypta Jordánsko, Irak a Jemenská arabská republika. Charta Rady deklarovala, že členom sa môže stať ktorýkoľvek arabský štát.

Podobnosť hospodárskych a sociálnych podmienok v zúčastnených krajinách, ako aj absencia závažných rozporov medzi nimi vytváral predpoklad fungovanie CAC. Ten sa bohužiaľ nenaplnil. Členské krajiny CAC sa nedokázali dohovoriť na jednotnej politickej stratégií. Okrem toho mali členovia Rady diametrálne opačný názor na mnohé medzinárodné problémy.

Prvým a posledným vážnym testom pre CAC bola iracká invázia do Kuvajtu v auguste 1990. Egypt nielen odsúdil okupáciu Kuvajtu iným členom CAC – Irakom, ale tiež sa pripojil k protiirackej medzinárodnej koalícii. To v skutočnosti znamenalo koniec fungovania CAC, hoci formálne Rada prestala existovať až potom, čo z nej Egypt oficiálne vystúpil v roku 1994.

Napriek neúspechu Politického poradného výboru krajín Maghrebu sa týmto krajinám podarilo prekonáť politické rozdiely a na krátke čas vytvoriť všeobecne účinnú štruktúru. Vo februári 1989 bolo na II. stretnutí hláv štátov Maghrebu v Marakéši oznámené vytvorenie *Arabskej maghrebskej únie* (angl. skratka CAM).¹⁵ Boli zriadené riadiace orgány: Prezidentská rada, Rada ministrov zahraničných vecí, Poradná rada, Najvyšší súd, výkonný výbor a Generálny sekretariát.

Hlavným cieľom vytvorenia rady bolo prekonáť politické rozdiely medzi zúčastnenými krajinami. V Zmluve o založení CAM sa však tiež ustanovil voľný pohyb pracovných sôl, kapitálu, služieb a tovaru. Začiatkom 90. rokov sa väčšia pozornosť venovala otázkam hospodárskej integrácie. Jedným z cieľov CAM bolo vyhlásenie Spoločného severoafrického trhu. Členské krajiny CAM plánovali uskutočniť trojstupňovú integráciu, vytvoriť zónu voľného obchodu, colnú úniu a potom spoločný trh.

¹⁴ SZABÓ, I. (2009): Svoje „euro“ chcú mať aj Arabi. Dostupné na internete: <https://finweb.hnonline.sk/svet/230038-svoje-euro-chcu-mat-aj-arabi>

¹⁵ LIZORKINA, A. A. (2019). Země arabského Maghrebu. Arabská Maghrebská unie – co to je? Stručně o organizaci. Dostupné na internete: <https://territory.ru/cs/unknown/strany-arabskogo-magriba-referat-naselenie-stran-magriba.html>.

V roku 1994 Egypt, ktorý formálne nespájame s krajinami Maghrebu, prejavil záujem pripojiť sa k CAM. Článok 17 Zmluvy o založení CAM umožňuje pristúpenie arabských alebo afrických krajín k Únii.

Aj tu sa však čoskoro prejavili politické nezhody. K sporom medzi Alžírskom a Marokom sa pridalo ochladenie vzťahov medzi Líbyou a Mauretániou. Účastníci konfliktov neboli pripravení vzdať sa svojich národných záujmov kvôli zjednoteniu. V dôsledku toho nebola nikdy realizovaná ani jedna z 15 dohôd uzavretých účastníkmi CAM. Obrat zahraničného obchodu medzi štátmi Maghrebu, ktorý dosahoval začiatkom 90. rokov 5 % z celkového objemu ich vývozno-dovozných operácií, sa do súčasnosti znížil takmer o 3 %. Realizovalo sa iba niekoľko multilaterálnych projektov, napríklad výstavba národných úsekov severoafrickej diaľnice alebo vytvorenie komunikačného systému vychádzajúceho z najmodernejších technológií. Krajinu Arabskej maghrebskej únie nadviazali spoluprácu v boji proti rozširovaniu púští a v oblasti zdravotnej starostlivosti.

Rovnako ako v iných zmluvných vzťahoch muslimských krajín, aj tu sa v bilaterálnych vzťahoch preukázala najväčšia účinnosť. Riešenie problému Západnej Sahary určite nebude znamenať odstránenie všetkých prekážok vytvorenia spoločného trhu štátmi Maghrebu. Na regionálnej úrovni je preto potrebné uskutočniť niekoľko dôležitých hospodárskych transformácií: vykonáť modernizáciu hospodárstva, rozvíjať obchod v rámci štátu, sústrediť hospodársku politiku na vnútroregionálnu del'bu práce atď.

Pri analýze skúseností s integráciou muslimských krajín je potrebné poznamenať, že okrem politických rozporov sú prekážkou hospodárskej spolupráce muslimských krajín aj významné hospodárske prekážky, ako sú rozdiely v úrovni sociálno-ekonomickejho rozvoja a geografické rozptylenie, čo stáraje vytvorenie väčších regionálnych integračných projektov. Prevažnú väčšinu muslimských krajín charakterizujú také problémy, ako je iracionálne využívanie prírodných zdrojov a príjmy z nich, prevaha monokultúr vo vývoznych artikloch, nedostatok investícií, nedostatok kvalifikovaných odborníkov, nízka úroveň rozvoja technológií a ich využitie v priemysle atď.

K rozvoju investícií v muslimských krajinách rozhodne neprispievajú ani vysoké politické riziká. Vo všetkých muslimských krajinách je nedostatok priamych zahraničných investícií.

Jedným z najdôležitejších krokov k hospodárskej integrácii muslimských krajín môže byť vytvorenie menovej únie. Nie je pri tom nutne potrebné brať EÚ ako vzor. Islamský model menovej únie z 90. rokov 20. storočia pracoval s projektom zlatého dinára.

V súčasnosti je vytvorenie menovej únie problematické, pretože pre voľný pohyb pracovnej sily a kapitálu neexistujú žiadne príležitosti. V mnohých krajinách existuje „únik mozgov“. Väčšina odborníkov cestuje na Západ a nie do bohatých muslimských krajín. Okrem toho na vytvorenie menovej únie je potrebné, aby hospodárska štruktúra v členských krajinách bola približne rovnaká. A nakoniec, na strane kandidátov na členstvo v menovej únii by mal existovať zámer zaviesť jednotnú menovú, devízovú a fiškálnu politiku.

To všetko, s výnimkou väčšiny účastníkov Rady pre spoluprácu arabských štátov Perzského zálivu, v muslimskom svete chýba. V muslimských krajinách pretrvávajú pomerne prísne obmedzenia týkajúce sa pohybu pracovných súl.

Menová legislatíva, ale aj akciové trhy nie sú dostatočne rozvinuté, alebo vôbec neexistujú. Kapitálové toky nefungujú medzi muslimskými krajinami, ale prúdia z muslimských krajín do západných krajín.

Vo väčšine muslimských krajín sa finančná liberalizácia, ako nevyhnutná podmienka integrácie, považuje za veľmi vzdialenú perspektívnu. Skúsenosti krajin Rady pre spoluprácu arabských štátov Perzského zálivu ukázali, že najslubnejším mechanizmom hospodárskej integrácie v muslimskom svete je spájanie sa štátov s približne rovnakou úrovňou hospodárskeho rozvoja. Tých krajín, ktoré sú si svojou povahou podobné formou vládnych a politických režimov, podobné kultúrnym prostredím a geografickou blízkosťou.

Napriek existencii niektorých územných problémov medzi členskými krajinami Rady pre spoluprácu arabských štátov Perzského zálivu sa im darí udržiavať plodnú politickú a hospodársku spoluprácu a predkladajú zjednotené stanovisko k mnohým medzinárodným problémom.

Vládnuce režimy v muslimskom svete musia počítať s tým, že výsledok užšej hospodárskej spolupráce môže viest' k ich čiastočnej alebo úplnej strate moci. Budú celiť výberu, buď uskutočniť reformy, alebo opustiť politickú scénu. Vedenie väčšiny muslimských krajín sa teda nezaujíma o prehľbenie procesov hospodárskej integrácie na subregionálnej úrovni ani o „globálnu *ummu*“.¹⁶

V muslimských krajinách žije vyše 1,3 miliardy ľudí, ale ich podiel na svetovom obchode je len 11 %. Tento stav by malo zlepšiť založenie nového Medzinárodného islamského obchodne-finančného zoskupenia – International Islamic Trade Financing Corp. (IITFC).¹⁷ Vzniklo v roku 2008 so sídlom v Jeddahu v Saudskej Arábii. Po Islamskej rozvojovej banke je nová inštitúcia druhou najväčšou panmoslimskou finančnou ustanovizňou.

Záver

V kontexte finančnej globalizácie sa možnosti národných vlád pri realizácii hospodárskej a sociálnej politiky silno obmedzujú. Napríklad v súťaži o prílev kapitálu zo zahraničia sú štaty nútene robiť ústupky a znížovať kontrolu nad kapitáлом prichádzajúcim z iných štátov. Výsledkom finančnej globalizácie môže byť nestabilita politických režimov v mnohých muslimských krajinách, ich závislosť ani nie tak od zahraničnej politiky západných krajín, ale skôr od záujmov veľkých nadnárodných spoločností.

Je zrejmé, že by sa muslimské krajinám nemali obmedzovať na rozsiahlu regionálnu integráciu. Na programe dňa nie sú ambiciozne ciele typu vytvorenia spoločného islamského trhu, ale úlohy, ktoré sú v dohľadnej budúcnosti splniteľné. Zatiaľ platí, že úplná hospodárska integrácia muslimských krajin a vytvorenie spoločného islamského trhu s voľným pohybom tovaru, kapitálu, práce a služieb, je v nadchádzajúcich rokoch nerealizovateľná.

Jedným z prvých krovok k čiastočnej integrácii muslimských krajin by mala byť politika uskutočňovaná prostredníctvom Organizácie islamskej spolupráce a niektorých regionálnych štruktúr so zameraním na zvýšenie obchodu medzi zúčastnenými krajinami. Optimálna rýchlosť nárastu úrovne zahraničného obchodu pre členské štaty Organizácie islamskej spolupráce je odhadovaná na 0,5 % ročne. Preto je potrebné uzavrieť dohody o obchodných preferenciach, spoločných podnikoch a harmonizovať hospodársku politiku. Muslimské krajinám by mali postupne odstrániť všetky prekážky vzájomného obchodu a vypracovať jednotnú politiku voči tretím krajinám.

Voľný obchod alebo colná únia predstavujú nižšiu formu regionálnej integrácie. Ďalším krovkom je menová a hospodárska únia. A nakoniec, tretím najvyšším stupňom hospodárskej integrácie je spoločný trh. K dnešnému dňu ani jedno zo združení muslimských krajin neprešlo ani druhou etapou do konca.

Malo by sa pamätať na to, že muslimské krajinám sa už v prvej fáze hospodárskej integrácie nevyhnutne stretnú s problémami. Väčšina z nich sú členmi Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Preto akékoľvek preferencie v prospech členov Organizácie islamskej spolupráce na úkor iných neislamských štátov vyvolávajú otázky a nespokojnosť zo strany WTO.

¹⁶ *Umma* – je pôvodom arabský výraz, ktorý doslova znamená „komunita“ či „národ“. V kontexte islamu býva používaný na označenie obce veriacich, teda všetkých muslimov vo svete (pozn. autora).

¹⁷ Muslimské krajinám zakladajú obchodnú banku. Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/firmy/muslimske-krajiny-zakladaju-obchodnu-banku.html>.

Napriek tomu Islamská rozvojová banka aktívne pomáha členským krajinám banky po ich pristúpení k WTO.¹⁸ Takáto politika prispieva k formovaniu spoločnej pozície v muslimských krajinách v rámci WTO. Je zrejmé, že taký ambiciozny projekt, ako je hospodárska integrácia muslimského sveta, si vyžaduje úsilie všetkých členských štátov, nielen tých ekonomicky najvyspelejších.

Bohužiaľ, v rámci tej istej Organizácie islamskej spolupráce sa už dlho objavuje scenár, kde chudobné štáty považujú pomoc veľkých darcov za samozrejmosť. Preto stále častejšie počujeme požiadavky na zdravý pragmatizmus, ktorý by mal tvoriť základ hospodárskych politík muslimských krajín. Inými slovami zmeniť stav vecí nepomôžu hlasné slogany o solidarite, ale systémové hospodárske reformy a politika otvorenosti, ktoré by prilákali kapitál z iných muslimských krajín nie vo forme grantov alebo zvýhodnených pôžičiek, ale vo forme dlhodobých investícií.

Použitá literatúra:

1. AVRAMENKO, I. (2007): Liga arabských štátov. [online]. In: *Ochrana & Bezpečnosť*, 2017, roč. VI., č. 4. ISSN 1805-5656. [Citované 23. 10. 2019] Dostupné na internete: http://ochab.ezin.cz/O-a_B_2017_D/2017_OaB_D_04_avramenko.pdf.
2. EHL, M. a kol. (2008): Regionální finanční instituce. [online]. In: *rozvojovka.cz*. [Citované 26. 10. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.rozvojovka.cz/regionálni-financni-instituce>.
3. EL-ASHKER, A. – WILSON, R. (2006): *Islamics: a Short History*. Leiden: Brill, 2006. s. 381-382. 454 s. ISBN 978-9004151345.
4. HERSHLAG, Z. Y. (1975): *The Economic Structure of the Middle East* (Zväzok 47) Leiden: E.J. Brill, 1975. s. 56-66. 431 s. ISBN 9789004060616.
5. Charter of the Organisation of Islamic Cooperation. [online]. In: *oic-oci.org*. 15. 12. 2005. [Citované 25. 10. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.oic-oci.org/index.asp>.
6. LIZORKINA, A. A. (2019): Země arabského Maghrebu. Arabská Maghrebská unie – co to je? Stručně o organizaci. [online]. In: *teritory.ru*. [Citované 26. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://territory.ru/cs/unknown/strany-arabskogo-magriba-referat-naselenie-stran-magriba.html>.
7. MaCDONALD, C. G. (2004): The League of Arab States. [online]. In: *Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*. [Citované 24. 10. 2019]. Dostupné na internete: http://www.encyclopedia.com/topic/League_of_Arab_States.aspx.
8. MOHSEN, A. (2007): Arab integration. Pan-Arab movement. [online]. In: *britannica.com*. [Citované 24. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/topic/Arab-integration#ref1180937>.
9. Muslimské krajiny zakladajú obchodnú banku. [online]. In: *etrend.sk*. 15. 06. 2005. [Citované 25. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/firmy/muslimske-krajiny-zakladaju-obchodnu-banku.html>.
10. PAVOLKA, D. (2006): *Organizácia Islamskej konferencie: priepast' medzi deklaráciami a realitou*. In: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005 – 2006. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 2006. ISBN 80-88842-98-0.
11. RAMAZANI, R. K. (1988): *The Gulf Cooperation Council: Record and Analysis*. Charlottesville: University of Virginia Press, 1988. 240 strán. ISBN 0-8139-1148-6.

¹⁸ Program pomoci členským krajinám Organizácie islamskej konferencie (od roka 2011 Organizácie islamskej spolupráce) bol začatý v roku 1997. V rámci programu sa uskutočňujú sympóziá, semináre, špecializované kurzy a pod. V rámci tohto programu sa uskutočňujú konzultačné stretnutia ministrov členských krajín pred i po zasadnutiach WTO.

12. SZABÓ, I. (2009): Svoje „euro“ chcú mať aj Arabi. [online]. In: *finweb.hnonline.sk*. 15. 6. 2009. [Citované 25. 10. 2019]. Dostupné na interne: <https://finweb.hnonline.sk/svet/230038-svoje-euro-chcu-mat-aj-arabi>.
13. VODERADSKÝ, J. (2004): Západná Sahara – politické a medzinárodnoprávne aspekty neukončenej dekolonizácie. In: *Medzinárodné otázky*, 2004, roč. 13, č. 4, s. 57-79. ISSN 12015831.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lubomir.cech@euba.sk

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE HOTSPOTS IN ASIA¹

Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mikulas.cernota@euba.sk.

Abstract: Temperature projections prove great variabilities in many different variables within climate and human systems in the Earth regions. The notions of hotspots became popular in science due to non-linear development of many crucial elements such as heatwaves, floods, droughts or fires of the ecosystems all over the world. Asian regions are among those being affected the most by climate change. The interdisciplinary analysis of ecological disruptions which also affecting the societal element –vulnerable populations is highlighted for finding the effective frame for adaptation options and increase resilience of both the ecosystems and human population.

Key words: Climate change, Adaptation, Hotspots, Asia

JEL: Q24, Q54, Q57

Introduction

The Asia and Pacific region is more vulnerable to climate change risks in comparation of the other regions of the world, because of its great dependence on the natural resources and agriculture sectors, densely populated coastal areas, weak institutions, and poverty among a considerable proportion of the inhabitants. Therefore, adaptation – making adjustments in natural or human systems in response to actual or expected climatic change or its effects that moderate negative or exploit beneficial opportunities – becomes a key strategy for sustaining economic growth.² For setting the aims, targets and strategies, we provide a frame on the basis of the climate projections and state of natural resources provisioning services to local societies.

The region is also quite vulnerable to some impacts of climate change, particularly those associated with sea-level rise, cyclones, and flooding. For example three cities in Asia – Guangzhou and Shanghai in the PRC and Osaka/Kobe in Japan – are in the top 10 in the world in terms of current exposed population. Countries in East Asia are exposed to a variety of climate-related natural disasters because of their size and location. Cyclones, floods, and droughts cause significant mortality and economic losses. Managing the risks of climate-related natural disasters is already a major concern and will become even more important in future. Annual mean temperatures in East Asia have risen across the region since 1970, but there are no clear trends in mean annual precipitation or the number of wet days per year.³ Below we provide a table on temperature development in the subregions of Asia.

¹ This article is published in the frame of the research project VEGA: Spoločenské Tipping Points a udržateľný ekonomický rast Nr. 1/0812/19 (Social Tipping Points and sustainable economic growth).

² ANBUMOZHI, V., BREILING, M., PATHMARAJAH, S., REDDY R., V. (2012): Climate Change in Asia and the Pacific How Can Countries Adapt? Highlights, Asian Development Bank Institute, SAGE Publications India Pvt Ltd

³ WESTPHAL, M., I.; HUGHES, G., A.; BRÖMMELHÖRSTER, J. (2013): Economics of climate change in East Asia. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank

Table 1: Projected temperature changes for Asia/Pacific subregions

Projected temperature changes for Asia/Pacific subregions

2030 (°C)

Subregion	Annual	DJF	MAM	JJA	SON
Arid and Semi-Arid Asia	1.2 (0.6–2.3)	1.3 (0.6–2.7)	1.2 (0.5–2.4)	1.2 (0.5–2.3)	1.2 (0.6–2.2)
Temperate Asia	0.9 (0.4–1.9)	1.0 (0.4–2.5)	0.8 (0.3–1.3)	0.8 (0.4–1.7)	0.9 (0.4–1.8)
North Tropical Asia	0.8 (0.4–1.3)	0.8 (0.4–1.4)	0.8 (0.4–1.4)	0.8 (0.4–1.4)	0.8 (0.4–1.3)
South Tropical Asia	0.8 (0.4–1.3)	0.8 (0.4–1.3)	0.8 (0.4–1.4)	0.8 (0.4–1.3)	0.8 (0.4–1.3)
	2070 (°C)				
Arid and Semi-Arid Asia	3.2 (1.3–7.1)	3.4 (1.3–8.3)	3.2 (1.0–7.3)	3.1(1.1–7.1)	3.1 (1.2–6.8)
Temperate Asia	2.4 (0.9–5.7)	2.8 (0.9–7.7)	2.3 (0.8–5.5)	2.2(0.8–5.3)	2.4 (0.9–5.6)
North Tropical Asia	2.1 (0.9–4.0)	2.1(0.8–4.1)	2.1 (0.9–4.2)	2.0(0.8–4.1)	2.0 (0.8–4.0)
South Tropical Asia	2.1 (0.9–4.0)	2.0 (0.9–4.1)	2.1(0.9–4.2)	2.1(0.8–4.1)	2.1(0.8–4.1)

Source: CSIRO 2006: Climate Change in the Asia/Pacific Region

Based on the analysis of the results of different climate models, the temperature in the Asia / Pacific region is expected to increase in the 21st century. Basically, climate models have higher heating rates in Central Asia, especially in the dry and semi-arid regions of Western China. The average annual temperature change between 2030 and 2070 is 1.2 and 3.2 ° C. Very uncertain - low and high heating scenarios for 2030 and 2070 range from 0.6 to 2.3 ° C and 1.3 to at 7, Similarly, the other three sub-regions are forecast for moderate warming, with heating averages slightly below 1 ° C by 2030 and slightly above 2.0 ° C by 2070.⁴ Different models provide various values, but generally the trend of warming is clear upwards. Not the magnitude, but intensity of warming in time will be crucial for states to prepare and mobilize resources.

The recognition of hotspots is derived from various points of view. Union of Concerned Scientists by creating Climate Hot Map defines 3 aspects of hot spot definition⁵:

1. Science Evidence. Scientific robustness is the most fundamental criterion in considering a hot spot location. To qualify, robust evidence must be published in peer-reviewed literature that shows impacts have already occurred in the hot spot region, or are projected to occur in the region as current warming trends continue.
2. Multiple Stresses. Climate impacts are not occurring in a vacuum – they are affecting a planet already influenced by an array of human activities. The presence of other stresses in a region suggests that the consequences of a warming world will be exacerbated. One example of "multiple stresses" would be unsustainable extraction – such as overfishing key species, inefficient water use in drought-prone areas, or development that threatens a local species. Another example, the flip side of extraction, is the overabundance of substances that degrade the air, water, or land. Specific examples would be ground-level ozone (smog) that is harmful to plants or humans, toxic chemicals in the soils that inhibit plant growth, and sediment or waste in ocean water that can suffocate coral reefs.

⁴ CSIRO 2006: Climate Change in the Asia/Pacific Region

⁵ Union of Concerned Scientists (2019): Climate Hot Map, available at: <https://www.climatehotmap.org/about/climate-hot-map.html>

3. Climate Change Impacts. A location qualifies as a hot spot if global warming is already having an impact, or is projected to have an impact.

1 Climate Impacts

Sea level rises will lead to large increases in the number of people whose homes are flooded. According to some estimates between 7 – 70 million and 20 – 300 million additional people (depending on population growth) will be flooded each year by 3 to 4°C of warming causing 20 – 80 cm of sea level rise. South and East Asia will be most vulnerable because of their large coastal populations in low-lying areas, such as Vietnam, Bangladesh and parts of China and India. Millions will also be at risk around the coastline of Africa, particularly in the Nile Delta and along the west coast. Small island states in the Caribbean, and in the Indian and Pacific Oceans are acutely threatened, because of their high concentrations of development along the coast. Some estimates suggest that 150 – 200 million people may become permanently displaced by the middle of the century due to rising sea levels, more frequent floods, and more intense droughts.⁶ The final number of affected population will depend on the measures taken, in some cases the relocation of cities seems to be unavoidable. The regions may not be habitable long before totally flooded, mostly because of salt water intrusion, so making it unsuitable for any food production.

Without adaptation, and under the medium scenario for sea-level rise:⁷

- the People's Republic of China (PRC) will lose an average of 27 square kilometers (km²) of dryland per year during 2010 – 2050 because of submergence;
- Japan will lose an average of 3.3 km² per year because of erosion;
- Japan will lose about 28% of its coastal wetlands by 2050 while the losses in the PRC and the Republic of Korea will be 19% – 22%;
- 500,000 people will be forced to migrate in the PRC and 54,000 in Japan causing cumulative economic losses of \$86 billion in the PRC and nearly \$7 billion in Japan; and the major part of these losses is caused by climate change, though this is exacerbated by coastal subsidence and erosion.

One of the ‘hotspot’ with especially high climate change risks in Asia is the Indo-Gangetic Plains (IGP), encompassing most of northern and eastern India, eastern parts of Pakistan, and Bangladesh. This region will be affected by the melting of the Himalayan glaciers. The dominant land use type in the IGP is rice-wheat rotation. Agricultural production in South Asia and IGP could fall by 30 percent by 2050 if no action is taken to combat the effects of increasing temperatures and hydrologic disruption.⁸ Climate change can have a direct and indirect impact on human health in many ways. The unexpected health effects of climate change include extreme weather conditions that can lead to illnesses caused by heat or cold waves, flooding or colds, or exposure to infectious diseases such as cholera. Indirect effects include effects caused by changes in ecosystems such as temperature, rainfall and humidity, which can be caused by infectious diseases such as malaria, dengue fever, food and water diseases, or affect air quality and the spread of allergic diseases. Climate change also contributes significantly to other health problems, including malnutrition and health risks, such as fever and heat, when working outdoors for a long time. Other indirect effects on human health include climate control for animal health, where humans can be affected and

⁶ RÖMISCH, R. (2009): REGIONAL CHALLENGES IN THE PERSPECTIVE OF 2020 REGIONAL DESPARITIES AND FUTURE CHALLENGES, Ismeri Europa, wiiw, A report to the Directorate-General for Regional Policy Unit Conception, forward studies, impact assessment

⁷ WESTPHAL, M., I.; HUGHES, G., A.; BRÖMMELHÖRSTER, J. (2013): Economics of climate change in East Asia. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank

⁸ SEKHAR, C.S.C. 2018. Climate change and rice economy in Asia: Implications for trade policy. Rome, FAO. 62 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

infected by climate-sensitive animal diseases, such as bird flu and swine flu. Although human-to-human disease cannot be transmitted (for example, foot and mouth disease), communities can suffer economic damage due to loss of livestock due to disease. As in other areas, the effects of climate change and the ability of people and systems to respond are largely in their impact on human health. Economically, health can be seen as a contribution to human resources. Thus, deteriorating human health involves a decrease in the workforce, which affects productivity and economic development.⁹ The strategies therefore should focus on the natural resources as precursors of further human development. Often deterioration of local water resources or air reflects in next years to degraded healthy conditions of human population.

The effects of climate change on temperature and precipitation affect food production and security in different areas of this diverse region. Climate change generally has a negative impact on Asian agricultural production, but results have a different effect (average confidence). For example, most simulation models show that higher temperatures result in lower rice yields due to a shorter growth period. However, some studies show that the increase in atmospheric carbon dioxide, which leads to higher temperatures, can improve photosensitivity and increase rice production. This uncertainty about the overall effects of climate change and carbon fertilization is often applied to other major food crops, such as wheat, sorghum, barley and maize. Some crops grow in certain areas (eg Cereal production in northern and eastern Kazakhstan) and in others (eg Wheat in the South Indo-Gangetic plain). In Russia, climate change can lead to food shortages, defined as events where the potential yield of a larger crop is less than 50% below the normal average. Sea level rise is expected to reduce the total area and thus feed on many parts of Asia. The local community uses a diverse community of potential adaptation programs, such as crop production, plant change, plantation management, water management, plant diversity, and indigenous populations, to ensure the best local applicability and adaptation.¹⁰ These procedures may have a profound effect to local resources as there are observations of the chronic collection of nontimber forest products; harvest of trees for fuel, fodder, and lumber; and conversion of forests for agriculture contribute to ecosystem degradation and habitat loss throughout the other hot spot - Himalayas. The consequences are especially severe where human population density is high. Unsustainable and illegal wildlife trade fueled by consistent demand for wildlife products, especially parts of large species such as tigers, rhinoceros, snow leopards (*Uncia uncia*), and elephants, has driven these populations to the brink of extinction.¹¹ For the Himalayas, the overall watch is not only important for the local resources, but as Himalayan glacier supply at least 40% of water to several great rivers as Brahmaputra, Salween, Indus, Mekong, Yangtze, Yellow River, the food and flood security of downstream communities is very much interlinked to upstream state of resources. According to the lastes IPCC report¹², the dynamics

⁹ ALFTHAN, B., GUPTA, N., GJERDI, H. L., SCHOOLMEESTER, T., ANDRESEN, M., JUREK, M., AGRAWAL, N. K. 2018. Outlook on climate change adaptation in the Hindu Kush Himalaya. Mountain Adaptation Outlook Series. United Nations Environment Programme, GRID-Arendal and the International Centre for Integrated Mountain Development, Vienna, Arendal and Kathmandu. www.unep.org, www.grida.no, www.iciimod.org

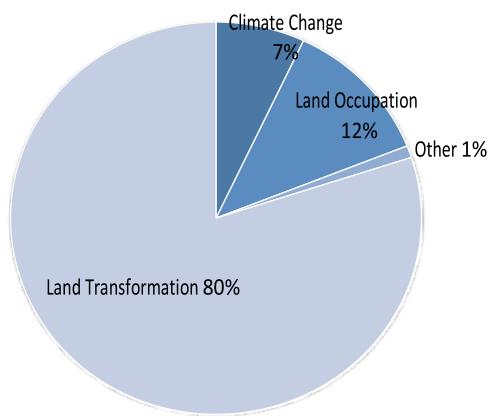
¹⁰ IPCC, 2014: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Barros, V.R., C.B. Field, D.J. Dokken, M.D. Mastrandrea, K.J. Mach, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 688.

¹¹ Critical Ecosystem Partnership Fund (2007): Eastern Himalayas Region, CEPF Fact Sheet, www.cepf.net

¹² SETTELE, J., R. SCHOLE, R. BETTS, S. BUNN, P. LEADLEY, D. NEPSTAD, J.T. OVERPECK, and M.A. TABOADA, 2014: Terrestrial and inland water systems. In: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken,

of ecosystems are complex and our present level of knowledge is inadequate to predict all ecosystem outcomes with confidence, even if the future climate were precisely known. Observations over the past century in numerous locations in boreal, temperate, and tropical ecosystems have detected biome shifts, the replacement at a location of one suite of species by another (high confidence). The climate is very much interlinked to the landscape and as illustrated in Figure 1, the transformation of the land has much more profound impacts as the climate itself, so preserving the original type of landusage – land type benefits not only the provision of ecosystem services, but keeps the local-global climate stable.

Figure 1: Relative contribution of environmental pressures to global ecosystem health impact (Potentially Disappeared Fraction of Species) in 2000, based on the life cycle impact method ReCiPe – Hierarchic perspective

Source: Hertwich, Edgar & Voet, Ester & Huijbregts, Mark & Suh, Sangwon & Tukker, Arnold & Kazmierczyk, Pawel & Lenzen, Manfred & McNeely, Jeff & Moriguchi, Yuichi. (2010). Assessing the Environmental Impacts of Consumption and Production: Priority Products and Materials.

2 Adaptation Solutions

The choice of sectors for the sector-based economic analysis of climate change adaptation — infrastructure, coastal zone, and agriculture — was illuminated by the World Bank's EACC study¹³. In terms of total adaptation costs worldwide between 2010 and 2050, the four top sectors considered in the EACC were infrastructure (\$13.0 billion–\$27.5 billion per year); coastal zones (\$27.6 billion–\$28.5 billion per year); water supply and flood protection (\$14.4 billion–\$19.7 billion per year); and agriculture, forestry, and fisheries (\$2.5 billion–\$3.0 billion per year). Adapting infrastructure to climate change (e.g., flooding and heat waves) has significant human health benefits, although there are limits to the extent to which infrastructure improvements can ameliorate the human health impacts of climate change¹⁴. The relevant adaptation options in the Indo-Gangetic Plains include developing cultivars tolerant to heat, drought, flood and salinity stress; improving water management; adopting new farm techniques such as resource-conserving technologies (RCTs); crop diversification; improving pest management; better weather forecasts and crop insurance and

K.J. MACH, M.D. MASTRANDREA, T.E. BILIR, M. CHATTERJEE, K.L. EBI, Y.O. ESTRADA, R.C. GENOVA, B. GIRMA, E.S. KISSEL, A.N. LEVY, S. MACCRACKEN, P.R. MASTRANDREA, AND L.L. WHITE (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 271-359.

¹³ WORLD BANK (2010): The Economics of Adaptation to Climate Change. World Bank Group

¹⁴ WESTPHAL, M., I.; HUGHES, G., A.; BRÖMMELHÖRSTER, J. (2013): Economics of climate change in East Asia. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank

harnessing indigenous technical knowledge of farmers.¹⁵ Another group of buffering measures tend to focus on preventing perturbations, such as fire (by e.g. managing fuel load) and invasive species (by e.g. preventing their spread or removing them). They can also include managing the forest actively after a perturbation, by, for example, assisting the establishment of adapted and acceptable species. These measures might, however, only be effective over the short term, becoming less and less so with accelerating climate-related changes and pressures. Furthermore, there are often high costs associated with such measures due to the intensive management that they require. They are likely to be more efficient when applied to high-value or high-priority conservation forests or to forests with low sensitivity to climate change. Measures that facilitate ecosystem shift or evolution do not aim to resist changes, but rather to ease and manage the natural processes of adaptation. Resilience is crucial, not necessarily to keep the ecosystem in the same state after a disturbance, but to help it evolve towards a new state that is socially acceptable. Examples of such measures include the reduction of landscape fragmentation, conserving genetic diversity and a large spectrum of forest types for their value and higher resilience, adopting species and genotypes that are adapted to future climates in forest plantations, and planting mixed species and uneven age structure.¹⁶ Research has suggested that insect outbreaks can significantly affect the carbon sink or source status of a large landscape. Thus preventing and reducing pest impacts on forests may also provide an opportunity to mitigate climate change. Management of pests and prevention of their spread helps ensure that forests remain healthy, reducing the risk of forest degradation and increasing resilience to climate change.¹⁷ Also proper forest management and reforestation of contaminated sites will reduce erosion, increase slope stability and thus contribute to the provision of basic environmental services such as controlled water flow and protection against natural hazards. Therefore, sustainable mountain development and river basin management co-operation and integrated approaches are needed to mitigate and adapt to climate change.¹⁸ Forests are identified as best buffers to variability of climate impacts, serving as storage of carbon, air condition devices, water reservoir as well as biodiversity playground.

Conclusions

While adaptability reduces the overall vulnerability of climate change, adaptation can become too expensive or impossible. Therefore, extreme weather conditions and gradual climate change can lead to significant losses and damage in some areas of Asia. For example, typhoons, floods and drought can lead to crop losses and damage to farmland. Typhoon Haiyan illustrated the potential impact of extreme weather events on food systems, crop destruction and arable land. Typhoon losses also spread to the next season, as part of the country was not suitable for growing rice. Gradual changes in seasonal variations can also lead to losses and damage caused by devastating livelihoods. For example, if seasons are shortened and intensified, farmers' living environments may not be profitable in some areas. Although farmers can switch crops, they grow to adapt to higher temperatures, and within certain limits, agriculture can become completely impossible. In such cases, inevitable losses and damage may occur. Understanding climate change management It is increasingly important to understand where and when these restrictions can occur and how the population

¹⁵ SEKHAR, C.S.C. 2018. Climate change and rice economy in Asia: Implications for trade policy. Rome, FAO. 62 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

¹⁶ BRACK, D. (2019): Forest and Climate Change, Background study prepared for the fourteenth session of the United Nations Forum on Forests

¹⁷ FAO (2010): Managing forests for climate change, I1960E/1/11.10

¹⁸ FAO (2010): Managing forests for climate change, I1960E/1/11.10

can adapt to change.¹⁹ Hotspots are the localities to be used as early warning signals, as the climatic extremes are most visible and apparent in every context. Regions of Asia contains so many hotspots, so investment to the top level scientific observation is needed for early warning and for understanding of the changing weather patterns and feedback loops reflected by the ecosystems. The climate change is again confirmed as multiplicator of current and historical degraded environments, so the old problems last and are subjects of the new impacts of hydrometeorological variability and increased intensity with continuous warming of air and waters. There are other societal elements included as food security, livelihoods or fresh water availability. The hotspot observation may provide beneficial for providing robust policy decisions for better preparedness.

References:

1. ALFTHAN, B., GUPTA, N., GJERDI, H.L., SCHOOLMEESTER, T., ANDRESEN, M., JUREK, M., AGRAWAL, N.K. (2018): Outlook on climate change adaptation in the Hindu Kush Himalaya. Mountain Adaptation Outlook Series. United Nations Environment Programme, GRID-Arendal and the International Centre for Integrated Mountain Development, Vienna, Arendal and Kathmandu. www.unep.org, www.grida.no, www.icimod.org
2. ANBUMOZHI, V., BREILING, M., PATHMARAJAH, S., REDDY R., V. (2012): Climate Change in Asia and the Pacific How Can Countries Adapt? Highlights, Asian Development Bank Institute, SAGE Publications India Pvt Ltd
3. BRACK, D. (2019): Forest and Climate Change, Background study prepared for the fourteenth session of the United Nations Forum on Forests
4. CRITICAL ECOSYSTEM PARTNERSHIP FUND (2007): Eastern Himalayas Region, CEPF Fact Sheet, www.cepf.net
5. CSIRO (2006): Climate Change in the Asia/Pacific Region, A Consultancy Report Prepared for the Climate Change and Development Roundtable Prepared by Benjamin L. Preston Ramasamy Suppiah Ian Macadam Janice Bathols Climate Change Impacts and Risk CSIRO Marine and Atmospheric Research
6. FAO (2010): Managing forests for climate change, I1960E/1/11.10
7. GOEDKOOP, M., R. HEIJUNGS, M. HUIJBREGTS, A. DE SCHRYVER, J. STRUIJS, AND R. VAN ZELM. 2008. ReCiPe 2008: A life cycle impact assessment method which comprises harmonised category indicators at the midpoint and the endpoint level. First edition: Report I: Characterisation. The Hague, The Netherlands: Dutch Ministry of the Environment.
8. HERTWICH, EDGAR & VOET, ESTER & HUIJBREGTS, MARK & SUH, SANGWON & TUKKER, ARNOLD & KAZMIERCZYK, PAWEŁ & LENZEN, MANFRED & MCNEELY, JEFF & MORIGUCHI, YUICHI. (2010). Assessing the Environmental Impacts of Consumption and Production: Priority Products and Materials.
9. IPCC (2014): Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Barros, V.R., C.B. Field, D.J. Dokken, M.D. Mastrandrea, K.J. Mach, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 688.

¹⁹ KRISHNAMURTHY, P. K., LEWIS K., KENT, CH., AGGARWAL, P.(2015): Climate impacts on food security and livelihoods in Asia A review of existing knowledge, World Food Programme, Crown copyright, and IWMI/CCAFS

10. KRISHNAMURTHY, P. K., LEWIS K., KENT, CH., AGGARWAL, P.(2015): Climate impacts on food security and livelihoods in Asia A review of existing knowledge, World Food Programme, Crown copyright, and IWMI/CCAFS
11. UNEP (2010) Assessing the Environmental Impacts of Consumption and Production: Priority Products and Materials, A Report of the Working Group on the Environmental Impacts of Products and Materials to the International Panel for Sustainable Resource Management. Hertwich, E., van der Voet, E., Suh, S., Tukker, A., Huijbregts M., Kazmierczyk, P., Lenzen, M., McNeely, J., Moriguchi, Y.
12. WEGENER SLEESWIJK, A., L. VAN OERS, J. B. GUINEE, J. STRUIJS, AND M. A. J. HUIJBREGTS. 2008. Normalisation in product life cycle assessment: An LCA of the global and European economic systems in the year 2000. *Science of the Total Environment* 390(1): 227-240.
13. UNION OF CONCERNED SCIENTISTS (2019): Climate Hot Map, available at: <https://www.climatehotmap.org/about/climate-hot-map.html>
14. RÖMISCH,R. (2009): Regional Challenges In The Perspective Of 2020 Regional Desparities And Future Challenges, Ismeri Europa, wiiw, A report to the Directorate-General for Regional Policy Unit Conception, forward studies, impact assessment
15. SEKHAR, C.S.C. 2018. Climate change and rice economy in Asia: Implications for trade policy. Rome, FAO. 62 pp. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
16. SETTELE, J., R. SCHOLES, R. BETTS, S. BUNN, P. LEADLEY, D. NEPSTAD, J.T. OVERPECK, AND M.A. TABOADA, (2014): Terrestrial and inland water systems. In: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L.White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 271-359.
17. Wegener Sleeswijk, A., L. van Oers, J. B. Guinee, J. Struijs, and M. A. J. Huijbregts. 2008. Normalisation in product life cycle assessment: An LCA of the global and European economic systems in the year 2000. *Science of the Total Environment* 390(1): 227-240.
18. WESTPHAL, M., I.; HUGHES, G., A.; BRÖMMELHÖRSTER, J. (2013): Economics of climate change in East Asia. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank
19. WORLD BANK (2010): The Economics of Adaptation to Climate Change. World Bank Group

Contact:

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail:mikulas.cernota@euba.sk

KULTÚRNA DIPLOMACIA A MÄKKÁ MOC V KONTEXTE EKONOMICKÝCH ZÁUJMOV ŠTÁTU – ZHODNOTENIE PROJEKTU¹

CULTURAL DIPLOMACY AND SOFT POWER IN THE CONTEXT OF COUNTRIES' ECONOMIC INTERESTS – PROJECT EVALUATION

Michaela Čiefová

Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Abstrakt: Cieľom príspevku je zhodnotiť priebeh a predbežné výsledky projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov, ktorý prebiehal počas roka 2019 na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Projekt "Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomických záujmov štátu" si stanovil za cieľ preskúmať vzťah kultúrnej diplomacie a mäkkej moci a prioriť hospodárskych politík krajín. Cieľom projektu bolo analyzovať spôsoby realizácie kultúrnej diplomacie vybraných štátov za účelom naplnenia ich hospodárskych záujmov. Okrem toho bolo cieľom riešiteľského kolektívu navrhnuť odporúčania na zefektívnenie kultúrnej diplomacie skúmaných krajín.

Kľúčové slová: kultúrna diplomacia, mäkká moc, ekonomicke záujmy štátov, projekt

JEL: F6, O57, Z10

Abstract: The objective of the paper is to evaluate the process and preliminary results of the project of young teachers, researchers and PhD students, that was in progress at the University of Economics in Bratislava during 2019. Project "Cultural Diplomacy and Soft Power in the Context of Countries' Economic Interests" was aimed at examination of the relationship of cultural diplomacy and soft power and countries' economic policy priorities. The objective of the project was to analyse cultural diplomacy conduct of selected states with the purpose of meeting their economic targets. Besides, the project team aimed to suggest measures to make cultural diplomacy of the selected countries more effective.

Key words: cultural diplomacy, soft power, countries' economic interests, project

JEL: F6, O57, Z10

Úvod

Cieľom príspevku je zhodnotiť priebeh a výsledky projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov „Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomických záujmov štátu,“ ktorý prebiehal na Ekonomickej univerzite v Bratislave počas roka 2019. Úvodom treba zdôrazniť, že v čase elaborácie predloženého príspevku projekt stále prebieha, preto i predstavené výsledky treba považovať za predbežné.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov „Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomických záujmov štátu“ č. I-19-101-00.

1 Teoretické východiská a prehľad literatúry

Téma projektu je z rozličných aspektov čiastočne diskutovaná mnohými domácimi i zahraničnými autormi, ktorých vedecké štúdie a monografie významne dopomohli k úspešnej implementácii projektu. Zo slovenských autorov nemožno nespomenúť Mattoša,² ktorý skúmal aktérov a aktivity kultúrnej diplomacie Rakúska; Kurucza,³ ktorý na koncept kultúrnej diplomacie ponúkol komplexný pohľad; Pajtinku,⁴ ktorý sa venoval organizačno-inštitucionálnym modelom kultúrnej diplomacie vybraných štátov; Rusiňáka,⁵ ktorý sa zaoberal diplomaciou z rozličných perspektív; či Cséfalvayovú,⁶ ktorá sa venovala fenoménu národnej značky v kontexte slovenskej diplomacie. Kultúrnou diplomaciou Slovenska, Rakúska, a kultúrnou diplomaciou v európskom kontexte sa v minulosti zaoberala aj autorka tohto článku.⁷ Zo zahraničných autorov sú to napr. Szondi,⁸ ktorý sa venoval téme vytvárania národnej značky tranzitívnych ekonomík; Klimeš (a kol.)⁹ a jeho monografia venovaná kultúrnej diplomacii Číny; Anholt,¹⁰ ktorý skúmal predovšetkým verejnú diplomaciu a brandingové aktivity krajín, a iní.

Kultúrnu diplomaciu možno označiť ako súčasť samotnej diplomacie. V teórii i praxi sa stretávame s niekoľkými dimenziami diplomacie, ktorých vznik je reakciou na prebiehajúce zmeny v spoločnosti. Rusiňák pojednáva napr. o vojenskej, hospodárskej, verejnej či kultúrnej dimenzií diplomacie,¹¹ Pajtinka spomína i politickú rovinu,¹² Kurucz okrem vyššie uvedených uvádzajú aj expanziu diplomacie do oblasti ekológie.¹³ Pri presadzovaní hospodárskych záujmov krajín zohráva významnú úlohu najmä hospodárska dimenzia diplomacie, ktorú Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí označuje za jedného z popredných aktérov zahranično-obchodnej politiky Slovenska v súčasnosti. Aktivity ekonomickejho diplomata zahŕňajú napr. podporu exportu zo Slovenska či prilákanie zahraničných investícií.¹⁴ Hoci hospodárska (ekonomická) diplomacia predstavuje samostatnú dimenziu diplomacie, ekonomickú rovinu možno identifikovať i v aktivitách kultúrnej diplomacie. V kontexte Slovenska ide predovšetkým o činnosti zamerané na rozvoj turizmu.¹⁵ Táto skutočnosť rezultuje v potrebu systematickej kooperácie ekonomických diplomatov a aktérov kultúrnej diplomacie pri presadzovaní priorít hospodárskej politiky krajiny.

² MATTOŠ, B. (2013): Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky. In: Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2013, s. 377-383.

³ KURUCZ, M. (2007): Kultúrna dimenzia diplomacie. In: Zborník z vedeckej konferencie Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie, 2007, s. 62-71.

⁴ PAJTINKA, E. (2015): Kultúrna diplomacia a jej organizačno-inštitucionálne modely v praxi vybraných štátov. In: Medzinárodné vzťahy, 2015, roč. 8, č. 2, s. 111-122.

⁵ RUSIŇÁK, P. et al. (2012): Diplomacia – úvod do štúdia. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3480-2.

⁶ CSÉFALVAYOVÁ, K. (2014): Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky. In: Ekonomicke, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014. Zborník vedeckých prác, 2014, s. 39-44.

⁷ ČIEFOVÁ, M. (2018): K vybraným otázkam kultúrnej diplomacie. In: Almanach: roč. 13, č. 2, s. 4-13.

⁸ SZONDI, G. (2006): The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience. In: Place and Public Diplomacy, 2006, roč. 3, č. 1, s. 8-20.

⁹ KLIMEŠ, O. et al. (2018): Kulturní diplomacie Číny a její regionální variace. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2962-1.

¹⁰ ANHOLT, S. (2006): Editorial. Public diplomacy and place branding: Where's the link? In: Place Branding, 2006, roč. 2, č. 4, s. 271-275.

¹¹ RUSIŇÁK et al. (2012): Diplomacia – úvod do štúdia, s. 50.

¹² PAJTINKA, E. (2015): Základy teórie a praxe diplomacie, s. 17.

¹³ KURUCZ, M. (2007): Kultúrna dimenzia diplomacie, s. 63.

¹⁴ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2019): Obchod a investície.

¹⁵ PAJTINKA, E. (2007): Slovenská diplomacia a jej dimenzie v 21. storočí, s. 83.

Jednoznačné odlišenie a definovanie jednotlivých dimenzií diplomacie je problémom, ktorý artikulujú mnohí autori. Azda najčastejšie sa autori snažia zodpovedať otázku, aký je vzťah medzi verejnou a kultúrnou diplomaciou. Niektorí autori zastávajú názor, že kultúrna diplomacia je súčasťou verejnej diplomacie,¹⁶ prípadne jej jadrom alebo podmnožinou.¹⁷ Každopádne možno povedať, že kultúrna diplomacia zahŕňa tie aktivity štátu, ktorých cieľom je dosahovanie cieľov najmä v rovine zahranično-kultúrnej politiky.¹⁸ Pamment zdôrazňuje prítomnosť dialógu a dlhodobý horizont kultúrnej výmeny. Dodáva, že tradične sa podporujú oblasti, z ktorých môžu profitovať obidve strany, a ktoré môžu zlepšiť diplomatické negociácie.¹⁹

Ešte komplexnejšia situácia nastáva v prípade, že sú do diskusie zahrnuté i pojmy mäkká moc (*soft power*) a národná značka (*nation branding*).

2 Ciele projektu a použité metódy

Hlavným cieľom projektu bolo preskúmať vzťah kultúrnej diplomacie a mäkkej moci a hospodárskych priorít krajín. Riešiteľský kolektív si stanovil za cieľ analyzovať spôsoby realizácie kultúrnej diplomacie vybraných štátov za účelom naplnenia ich hospodárskych záujmov. Ďalším cieľom bolo navrhnuť odporúčania na zefektívnenie kultúrnej diplomacie skúmaných krajín. Snahou riešiteľského kolektívu bolo zodpovedať vedeckú otázku, akú úlohu zohráva kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte hospodárskych cieľov a záujmov vybraných krajín.

Pôvodne mal riešiteľský kolektív v úmysle sústredit' svoju pozornosť na Slovensko, Rakúsko, Čínu a USA, pričom tieto krajinu zodpovedali zameraniam doktorandských dizertačných prác členov riešiteľského kolektívu. Nakol'ko došlo v priebehu trvania projektu k zmenám vzhľadom na riešiteľský kolektív i tému jednej z dizertačných prác, boli do výskumu zahrnuté krajiny Vyšehradskej skupiny všeobecne, pričom ostatné krajiny zostali nezmenené. Rovnako musel kolektív riešiteľov prehodnotiť a mierne modifikovať jeden z pôvodných cieľov projektu, a sice, či krajinu vynakladajú dostatočné finančné prostriedky na realizáciu aktivít v oblasti kultúrnej diplomacie. Namiesto toho sme skúmali vzťah medzi umiestnením slovenských kultúrnych inštitútov a obchodnými partnermi Slovenska. Snažili sme sa zodpovedať otázku, či lokality slovenských kultúrnych inštitútov zodpovedajú najvýznamnejším obchodným partnerom Slovenska, prípadne či krajiny, s ktorými Slovenská republika najčastejšie obchoduje, majú podobné kultúrne zriadenia vybudované na Slovensku. Článok venovaný tejto téme je momentálne v recenznom konaní v domácom vedeckom časopise.

V súvislosti s výskumnými metódami využíval riešiteľský kolektív počas výskumu najmä metódu bibliografického rešeršu, syntézy, deskriptívnej a komparatívnej analýzy. Poznatkovú bázu predstavovalo množstvo domáčich i zahraničných odborných publikácií, ako aj oficiálne stránky ministerstiev, kultúrnych inštitútov, neziskových organizácií a podobne.

3 Priebeh projektu a predbežné výsledky

Vôbec prvým výstupom z projektu bola úspešná prezentácia príspevku na medzinárodnej vedeckej konferencii organizovanej Fakultou medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. V rámci príspevku *Význam nation brandingu pre Slovensko: súčasné trendy a výzvy* autorky pojednávali o teoretickom vymedzení konceptu

¹⁶ RUSIŇÁK et al. (2012): Diplomacia – úvod do štúdia, s. 56.

¹⁷ KIM, H. (2017): Bridging the Theoretical Gap between Public Diplomacy and Cultural Diplomacy, s. 294.

¹⁸ PAJTINKA, E. (2015): Základy teórie a praxe diplomacie, s. 17.

¹⁹ PAMMENT, J. (2013): New Public Diplomacy in the 21st Century, s. 31.

národnej značky, ako aj o jeho význame pre prax, najmä s poukázaním na Slovenskú republiku so zohľadnením aktuálnej spoločensko-hospodárskej situácie.²⁰ Pri pokuse definovať koncept nation brandingu nastáva rovnaký problém ako v prípade kultúrnej diplomacie. Ani pre daný pojem totiž neexistuje v odbornej literatúre jednotná definícia. Ako uvádza Cséfalvayová, koncept národnej značky sa nachádza na pomedzí marketingu a verejnej diplomacie.²¹ Každopádne za vytváranie národnej značky (ako aj za výkon kultúrnej diplomacie) na Slovensku ako koordinátor zodpovedá Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí.²²

V závere príspevku bolo skonštatované, že je žiaduce, aby boli koncepty kultúrna diplomacia, verejná diplomacia a nation branding jasne odlišené vzhladom na terminológiu, nakoľko sú predmetné pojmy často zamieňané alebo používané v nesprávnom kontexte, čo je spôsobené najmä neexistenciou jednotných definícií. Súčasne sme dospeli k záveru, že pre Slovensko má systematické vytváranie národnej značky nemalý význam, a to najmä vo vzťahu k hospodárskym či zahraničnopolitickým cieľom krajiny.²³

V nadväznosti na výskum národnej značky Slovenska sme sa venovali i problematike indexu dobrej krajiny (*Good Country Index*) a umiestneniu krajín skupiny V4 v indexe.²⁴ Index dobrej krajiny vznikol v roku 2014 a jeho cieľom je merat', ako krajiny prispievajú k blahobytu ostatných krajín, a to v rámci siedmich kategórií. Tieto sa týkajú technológií, kultúry, medzinárodného mieru, klímy, zdravia a podobne. Dospelia' existujú štyri edície indexu, konkrétnie za roky 2014, 2016, 2017 a 2018, pričom takmer každá verzia porovnáva iný počet krajín. V roku 2014 to bolo 125 krajín, v rokoch 2016 a 2017 index porovnával 163 krajín. Posledná verzia indexu – 2018 – zahŕňa 153 krajín.²⁵

V citovanom príspevku sme sa venovali vývoju indexu krajín V4 v rámci štyroch sledovaných období, primárne ale aktuálnemu stavu, kde sme skúmali aj výsledky vo všetkých siedmich kategóriách. V súlade s projektom sme špeciálnu pozornosť venovali oblasti kultúry (*Culture*).

Posledná verzia indexu poukazuje na relatívne uspokojivé umiestnenie Slovenska, kedy spomedzi krajín V4 dosiahlo najlepšie výsledky, konkrétnie 28. priečku. Detailná analýza indexu 2018 a jeho jednotlivých komponentov poukázala na niekoľko zaujímavých skutočností. Krajiny V4 dosiahli veľmi podobné umiestnenia v celkovom indexe, avšak v rámci jeho siedmich kategórií možno pozorovať značné rozdiely. Príkladom je oblasť vedy a technológií (*Science & Technology*), v ktorej dosiahla Česká republika celkovo 2. a Slovenská republika až 49. miesto. Zapríčinené to môže byť počtom zahraničných študentov na slovenských univerzitách a vysokých školách, ako aj počtom slovenských laureátov Nobelovej ceny. Slovenská republika je úspešná napr. v oblasti životného prostredia (*Planet & Climate*), nakoľko spomedzi krajín V4 zanecháva najnižšiu uhlíkovú stopu. Prínos krajín V4 pre svet v kultúrnej sfére možno označiť za významný. Všetky štyri krajiny sa totiž v kultúrnej kategórii umiestnili medzi 24 najúspešnejšími krajinami v indexe.²⁶ Avšak index napomáha jednoduchej identifikácii slabých stránok krajín, ktoré možno pomocou vhodne zvolených opatrení zredukovať alebo úplne odstrániť.

²⁰ ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Význam nation brandingu pre Slovensko: súčasné trendy a výzvy. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2019. Zborník vedeckých prác, 2019, s. 91-98.

²¹ CSÉFALVAYOVÁ, K. (2014): Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky, s. 39.

²² MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2018): Prezentácia Slovenska v zahraničí.

²³ ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Význam nation brandingu pre Slovensko: súčasné trendy a výzvy, s. 96.

²⁴ ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Good Country Index – V4 Countries Comparison. In: European Journal of Multidisciplinary Studies, 2019, roč. 4, č. 3, s. 13-19.

²⁵ THE GOOD COUNTRY. (2019): Source Data.

²⁶ ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Good Country Index – V4 Countries Comparison, s. 17-18.

Príspevok s názvom *On Selected Aspects of Slovak Cultural Diplomacy* bol odprezentovaný na konferencii *Sociálne vedy z perspektívy mladých vedeckých pracovníkov IV.*, ktorú v októbri 2019 organizovala Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave. Príspevok mal za cieľ priblížiť teoretické a praktické východiská slovenskej kultúrnej diplomacie.

Záver

Napriek skutočnosti, že v čase prípravy tohto článku sa projekt nachádza vo svojej záverečnej fáze, nebol teda zatiaľ ukončený, dovoľujeme si označiť predbežné výsledky projektu za pozitívne. Ciele projektu, z ktorých boli niektoré mierne modifikované, sa členom riešiteľského kolektívu doposiaľ podarilo splniť. Za najvýznamnejšie doterajšie výstupy a prínosy projektu považujeme publikáciu v zahraničnom vedeckom časopise, aktívne prezentácie predbežných výsledkov výskumu na domácich a jednej zahraničnej konferencii, ako aj networking so zahraničnými kolegami, ktorý môže rezultovať v budúcu spoluprácu na projektoch či publikáciach. V období elaborácie tohto príspevku sa okrem toho dva články nachádzajú v recenzných konaniach v domácich vedeckých časopisoch.

V priebehu výskumu sa zároveň vynorili ďalšie otázky, ktoré si riešiteľský kolektív v rámci budúcich skúmaní zaumienil zodpovedať. Veríme, že téma projektu je aktuálna a vzhľadom na dynamický vývoj v spoločnosti je potrebné sa problematikou diplomacie, jej dimenzií a súvisiacich fenoménov zaoberať. Štúdium diplomacie je potrebné jednak z teoretickej roviny vzhľadom na absenciu jednotnej terminológie, ako aj z roviny praktickej vzhľadom na jej efektívnosť, udržateľnosť a prepojenosť s hospodárskymi a zahraničnopolitickými prioritami štátov.

Použitá literatúra:

1. ANHOLT, S. (2006): Editorial. Public diplomacy and place branding: Where's the link? In: *Place Branding*, 2006, roč. 2, č. 4, s. 271-275.
2. CSÉFALVAYOVÁ, K. (2014): Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014. Zborník vedeckých prác*, 2014, s. 39-44.
3. ČIEFOVÁ, M. (2018): K vybraným otázkam kultúrnej diplomacie. In: *Almanach*: roč. 13, č. 2, s. 4-13.
4. ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Význam nation brandingu pre Slovensko: súčasné trendy a výzvy. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2019. Zborník vedeckých prác*, 2019, s. 91-98.
5. ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Good Country Index – V4 Countries Comparison. In: *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 2019, roč. 4, č. 3, s. 13-19.
6. KIM, H. (2017): Bridging the Theoretical Gap between Public Diplomacy and Cultural Diplomacy. In: *The Korean Journal of International Studies*, 2017, roč. 15, č. 2, s. 293-326.
7. KLIMEŠ, O. et al. (2018): *Kulturní diplomacie Číny a její regionální variace*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2962-1.
8. KURUCZ, M. (2007): Kultúrna dimenzia diplomacie. In: *Zborník z vedeckej konferencie Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*, 2007, s. 62-71.
9. MATTOŠ, B. (2013): Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky. In: *Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2013*, s. 377-383.

10. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2018): Prezentácia Slovenska v zahraničí. [online] In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*, 23.3.2018. [Citované 13.10.2019] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/ministerstvo/verejna_diplomaciaprezentacia_slovenska_v_zahranici.
11. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2019): Obchod a investície. [online] In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*, 16.9.2019. [Citované 30.10.2019] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/web/belehrad/obchod_a_investicie?strana=3.
12. PAJTINKA, E. (2007): Slovenská diplomacia a jej dimenzie v 21. storočí. In: *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*, 2007, s. 77-84.
13. PAJTINKA, E. (2015): *Základy teórie a praxe diplomacie*. Bratislava: Pamiko. ISBN 978-80-85660-11-1.
14. PAJTINKA, E. (2015): Kultúrna diplomacia a jej organizačno-inštitucionálne modely v praxi vybraných štátov. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2015, roč. 8, č. 2, s. 111-122.
15. PAMMENT, J. (2013): *New Public Diplomacy in the 21st Century*. New York: Routledge. ISBN 978-1-138-78937-1.
16. RUSIŇÁK, P. et al. (2012): *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3480-2.
17. SZONDI, G. (2006): The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience. In: *Place and Public Diplomacy*, 2006, roč. 3, č. 1, s. 8-20.
18. THE GOOD COUNTRY. (2019): Source Data. [online] In: *The Good Country*, 2019. [Citované 15.10.2019] Dostupné na internete: <https://www.goodcountry.org/index/source-data>.

Kontakt:

Mgr. Michaela Čiefová, PhD.
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

MODERN CLUSTER DEVELOPMENT IN THE OMSK REGION ECONOMY OF RUSSIA

Svetlana Degtyareva^a– Tamila Degtyareva^b

^a Faculty of Economics, Dostoevsky Omsk State University,
Prospect Mira 55 A, 644077 Omsk, Russia, e-mail: degtyareva-sveti@yandex.ru

^b Faculty of Economics, Dostoyevsky Omsk State University,
Prospect Mira 55 A, 644077 Omsk, Russia, e-mail: narciss28@gmail.com

Abstract: The article briefly describes the current experience of cluster development in the Omsk region. The authors set a goal to describe the features of modern cluster development in the Russian economy by the example of cluster formation in the Omsk region. Industrial Omsk Biocluster, in authors' opinion, is one of the more developed clusters in Russia. Currently the Triple Helix concept is being successfully implemented in the Omsk Biocluster. Government institutions (the Ministry of Industry and Trade of the Russian Federation), the Association of Clusters and Technology Parks of Russia, a corporate non-profit organization, business partners (enterprises, banks) and research and educational institutions actively interact in its structure. The practical significance of this study lies in the possible application of the experience of cluster development of the Omsk region in other countries and regions.

Key words: cluster development, Omsk region, Agro biotechnological Industrial Cluster, Omsk Biocluster

JEL: L52, Q10

Introduction

The article was written on the basis of theoretical principles formulated by the authors during their study the experience of Nordic cluster co-operation¹. Authors are supporters of M. Porter approach to the study of clusters, as well as the theory of Triple Helix.

The goal of this study is to consider the features of cluster development in modern economy of Russia on an example of the formation of industrial clusters in the Omsk region, and more specifically - in the example of development of the Agro biotechnological Industrial Cluster of the Omsk Region.

Authors applied such methods as: comparative analyses, descriptive method, generalization method, statistical methods in the process of their research.

1. Special features of cluster development in the modern Russian economy

Currently, the cluster approach has taken a key place in the strategies for socio-economic development of most constituent entities of the Russian Federation and municipalities.

Nowadays in the Russian Federation at the federal level, there are two key areas of cluster development: support program for the pilot innovative territorial clusters by the Ministry of Economic Development of Russia and support program for industrial clusters by

¹ DEGTYAREVA S. – DEGTYAREVA T., (2019). The Experience of Nordic Co-operation Through Cluster Initiatives at the Present Time. [online]. In: *Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2019. Volume of Scientific Papers*. Bratislava. June, 2019, pp. 348-356. [Cited 10.12.2019]. Available at: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2019/Zborník_Virt_2019.pdf

the Ministry of Industry and Trade of Russia. In our article, we will focus only on industrial clusters.

The industrial cluster is a form of organization of industrial enterprises connected by relations of territorial proximity and functional dependence and located on the territory of one or more regions of Russia.² It is fixed in federal legislation. The Government of the Russian Federation, in the framework of the Decree of the Government of the Russian Federation dated July 31, 2015 No. 779 "On Industrial Clusters and Specialized Organizations of Industrial Clusters", established clear requirements that clusters must meet in order to include them in the register of industrial clusters of the Ministry of Industry and Trade of Russia.

Currently, in accordance with the requirements of this resolution, 44 industrial clusters from 33 regions of Russia are included in the register of industrial clusters of the Ministry of Industry and Trade of Russia. The participants in these industrial clusters are more than 600 industrial enterprises (including such technological leaders as the GAZ Group, JSC Arnest, JSC Ulan-Ude Aviation Plant, JSC Monocrystal and others) with dense production cooperation. The volume of products of these enterprises exceeds 1.3 trillion. rubles, which is 1.4% of the GRP of Russia.³

In Russia, the creation and development of an industrial cluster is carried out in coordination with the highest executive bodies of state power of the Russian region and is supervised by the Ministry of Industry and Trade of Russia at the federal level.

At the same time, industrial clusters cannot be created without initiative and in the interests of the entrepreneurial community, but taking into account the priorities for the implementation of the industrial policy of the Russian regions in the territory of which their participants operate. To implement cluster policy in the subject of the Russian Federation, it is necessary at the legislative level to establish clear and transparent directions for the development of clusters, as well as form measures for their financial and non-financial support.

Along with the Ministry of Industry and Trade in Russia, cluster policy is implemented by the Association of Clusters and Technology Parks of Russia, a corporate non-profit organization. This Association was established in 2011. The Association of Clusters and Technology Parks of Russia unites more than 90 organizations from 44 constituent entities of the Russian Federation. This Association represents the interests of more than 2630 organizations - residents of technology parks and cluster members, whose enterprises employ more than 180 thousand people. The total output of these entities is over 710 billion rubles.⁴

The main functions of the Association are as follows:

- search for promising investment projects (investment niches) in the regions of Russia, taking into account industry specifics;

- assistance in selecting a site and finding Russian partners for the joint implementation of an investment project;

- facilitation of attracting investments and government support measures to accelerate the implementation of investment projects;

- support of investors in the creation of infrastructure for high-tech industries and the development of cooperative relations;

² FEDERAL LAW OF DECEMBER 31, 2014 No. 488-ФЗ "On Industrial Policy in the Russian Federation"

³ ASSOSIATION OF CLUSTERS AND TECHNOLOGY PARKS OF RUSSIA. About clusters. [online]. [Cited 04.01.2020] Available online: <http://www.akitrf.ru/clusters/about/>

⁴ ASSOSIATION OF CLUSTERS AND TECHNOLOGY PARKS OF RUSSIA. The Association for the Development of Clusters and Technology Parks will help Omsk Region attract investments. July 30, 2019. [online]. [Cited 03.01.2020] Available online: <http://www.akitrf.ru/press-center/publikacii-v-smi/assotsiatsiya-razvitiya-klasterov-i-tehnoparkov-pomozhet-omskoy-oblasti-privlech-investitsii/>

-improvement of the regulatory framework, together with the relevant departments and members of the Association;

-development of measures to improve the efficiency and transparency of government support measures for clusters and technology parks;

-facilitating the entry of Russian companies into foreign markets and supporting foreign investment and the transfer of advanced technologies to the Russian market. The international activities of the Association cover more than ten countries of the world.

2. Some features of modern cluster development in the economy of the Omsk region

Omsk region is the subject of the Russian Federation in the south-west of Siberia, is part of the Siberian Federal District and the West Siberian Economic Region. Its territory - 141 140 km², which is 0.82% of the area of Russia. For this indicator, the Omsk region occupies 28th place in the country. Administrative center is Omsk. The territory of the Omsk region extends for 600 km from south to north and 300 km from west to east. Omsk region is a large industrial and agricultural region. The specialization sectors are oil refining, chemical industry, agro-industrial complex, mechanical engineering.

Nowadays there are two industrial clusters in the Omsk region: petrochemical cluster and Agro biotechnological cluster. The article will consider only the Agro biotechnological cluster.

At the beginning of July 2016, the Agro biotechnological Industrial Cluster of the Omsk Region (further – the Omsk Biocluster) was created in the Omsk Region. It was included in the list of industrial clusters, which is formed by the Ministry of Industry and Trade of the Russian Federation. The corresponding Order was signed in November 2016. In the future, this cluster should become a new center for the development of the food industry and processing, the support for startups in agriculture and high technologies.

Omsk Biocluster as the industrial cluster receives permanent subsidies from the Ministry of Industry and Trade. On July 30, 2019, the Association of Clusters and Technology Parks of Russia and the Administration of the Omsk Region signed a cooperation agreement. Nowadays this Association promotes investment activity of the participants of the Omsk Biocluster.

The goals of the Omsk Biocluster are to promote the development of cooperative ties between stakeholders in the field of agriculture and infrastructure, to facilitate the implementation of investment projects of these entities, to represent of interests of investors in the Omsk region. It specializes in such areas as:

- deep processing of grain and oilseeds;
- confectionery production;
- pig-breeding;
- production of animal feed;
- meat processing;
- manufacture of machinery and equipment for crop production, livestock and food processing industries;
- breeding and breeding work in animal husbandry;
- infrastructure (research and development, staff training, financial services, logistics on the principle of "one window", the organization of B2B communications, etc.).

12 industrial enterprises are included in the Omsk Biocluster and they implement the presented areas of specialization of this cluster.⁵

⁵ More details: OMSK BIOCLUSTER. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: www.agrobiocluster.ru

Along with the industrial block of the cluster, the infrastructure block is also actively operating in it. The structure of this block includes such scientific and educational institutions as the Omsk State Agrarian University named after P.A. Stolypin, Omsk Scientific Center of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, Moscow State University of Technology and Management named after K.G. Razumovsky (First Cossack University). These institutions train scientific specialists, and they also actively carry out scientific activities and produce innovations.

An important part of the infrastructure block of the Omsk Biocluster is companies engaged in establishing business relations with both national and foreign partners. Thus, the group of companies "EBK" is a universal operator for the implementation of foreign economic activity of enterprises in the Omsk region and surrounding territories, and the Omsk Chamber of Commerce and Industry engaged in B2B communications and international cooperation. The Omsk regional branch of the Russian Agricultural Bank, which is part of the infrastructure block of the Omsk Biocluster, provides financial services to its entities.

Next, we will consider in more detail the activity of the blocks of the Omsk Biocluster. The enterprises of the industrial block of the Omsk Biocluster actively participate in the export of food products and agricultural raw materials of the Omsk region: a significant share of this export is the products of the enterprises participating in the Biocluster. In the Omsk region, for 10 months of 2019, the volume of exports of food products and agricultural raw materials increased by 5.4% compared to the same period in 2018 (exports - \$ 127.98 million) and amounted to \$ 134.9 million (to the countries of the far abroad. - \$ 71 million, or 52.6% and to the CIS countries - \$ 63.9 million, or 47.4%). In total, Omsk products are supplied to 44 countries. The largest share of this export of products (67%) falls on cereals (wheat and barley). The key importers of Omsk products in the CIS countries are the Republic of Kazakhstan (\$ 44.7 million or 33% of total exports), the Republic of Azerbaijan (\$ 5.7 million or 4%) and the Republic of Belarus (\$ 5.3 million or 4 %). Key importers of Omsk products in the countries of the far abroad - China, Mongolia, Turkey, Iran, United Arab Emirates.⁶

The activity of the scientific and educational institutions of the Omsk Biocluster is also successful. Scientific and practical conferences held by the Universities of the Biocluster are often held. Educational and scientific-practical cooperation between European universities and the Omsk State Agrarian University named after P.A. Stolypin is being actively implemented. This university is a member of the consortium of agricultural universities of Russia and Western Europe under the Erasmus program. For example, on December 3, 2019, the department of international relations of this university held a presentation of foreign practice in Germany within the framework of the LOGO Union "Agriculture and the Environmental Balance with Eastern Europe".⁷ According to the annual rating of agricultural universities of the Ministry of Agriculture of Russia (October 2019), Omsk State Agrarian University took the ninth place. It belongs to the first group - leaders in the implementation of relevant educational programs and scientific developments for the prospective technological renewal of the agricultural industry, providing methodological support for the modernization of the content of education in the agricultural sciences.⁸ Universities of this category are defined as centers of postgraduate education with a significant share of master's and

⁶ OMSK BIOCLUSTER. Omsk agricultural products export grows. December 21, 2019. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: <https://agrobiocluster.ru/news/211219ekspert-produktsii-omskogo-apk-rastet>

⁷ OMSK BIOCLUSTER Omsk State Agrarian University presented opportunities for foreign internships for students. December 8, 2019. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: <https://agrobiocluster.ru/news/081219omskij-gau-predstavil-vozmozhnosti-zarubezhnoj-stazhirovki-dlya-studentov>

⁸ OMSK BIOCLUSTER Omsk State Agrarian University entered the number of leading universities. October 26, 2019. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: <https://agrobiocluster.ru/news/081219omskij-gau-predstavil-vozmozhnosti-zarubezhnoj-stazhirovki-dlya-studentov>

postgraduate studies in the structure of educational programs. A business incubator and StartUpAcademia operate at this university.

Also the foreign economic activity of the Biocluster is actively developing thanks to such participants in its infrastructure as the Omsk Chamber of Commerce and Industry and a group of companies "EBK".

The possibility of creating cross-border clusters⁹ with Kazakhstan is currently being discussed based on the experience of industrial clusters in the Omsk region, and primarily, on the basis of the rich experience of the development of the Omsk Biocluster.

Conclusion

Based on the study, the authors came to the conclusion that, firstly, in the last decade, cluster policy has been actively and successfully implemented in Russia. Authors been focused on industrial cluster only, especially, on Omsk Biocluster.

Secondly, cluster development is initiated at the federal level: the initiative to create an industrial cluster comes from the Industry and Trade Ministry and the legislatively fixed.

At present, thirdly, the Omsk Biocluster is one of the most developed industrial clusters in Russia. It's rich experience of cluster development can be successfully applied for the formation of industrial clusters in other regions and countries.

Fourthly, nowadays, the Triple Helix concept is being successfully implemented in the Omsk Biocluster. Government institutions (the Ministry of Industry and Trade of the Russian Federation), the Association of Clusters and Technology Parks of Russia, a corporate non-profit organization, business partners (enterprises, banks) and research and educational institutions in its structure actively interact.

References:

1. ASSOSIATION OF CLUSTERS AND TECHNOLOGY PARKS OF RUSSIA. About clusters. [online]. [Cited 04.01.2020] Available online: <http://www.akitrf.ru/clusters/about/>
2. ASSOSIATION OF CLUSTERS AND TECHNOLOGY PARKS OF RUSSIA. The Association for the Development of Clusters and Technology Parks will help Omsk Region attract investments. July 30, 2019. [online]. [Cited 03.01.2020] Available online: <http://www.akitrf.ru/press-center/publikacii-v-smi/assotsiatsiya-razvitiya-klasterov-i-tehnoparkov-pomozhet-omskoy-oblasti-privlech-investitsii/>
3. DEGTYAREVA S. – DEGTYAREVA T., (2019). The experience of Nordic co-operation through cluster initiatives at the present time. [online] In: *Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2019. Volume of Scientific Papers*. Bratislava. June, 2019, pp. 348-356. [Cited 10.12.2019]. Available at: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2019/Zbornik_Virt_2019.pdf
4. FEDERAL LOW OF DECEMBER 31, 2014 No. 488-ФЗ "On Industrial Policy in the Russian Federation"
5. OMSK BIOCLUSTER. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: www.agrobiocluster.ru

⁹ ASSOSIATION OF CLUSTERS AND TECHNOLOGY PARKS OF RUSSIA. The Association for the Development of Clusters and Technology Parks will help Omsk Region attract investments. July 30, 2019. [online]. [Cited 03.01.2020] Available online: <http://www.akitrf.ru/press-center/publikacii-v-smi/assotsiatsiya-razvitiya-klasterov-i-tehnoparkov-pomozhet-omskoy-oblasti-privlech-investitsii/>

6. OMSK BIOCLUSTER. Omsk agricultural products export grows. December 21, 2019. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: <https://agrobiocluster.ru/news/211219eksport-produktsii-omskogo-apk-rastet>
7. OMSK BIOCLUSTER Omsk State Agrarian University entered the number of leading universities. October 26, 2019. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: <https://agrobiocluster.ru/news/081219omskij-gau-predstavil-vozmozhnosti-zarubezhnoj-stazhirovki-dlya-studentov>
8. OMSK BIOCLUSTER. Omsk State Agrarian University presented opportunities for foreign internships for students. December 8, 2019. [online]. [Cited 05.01.2020] Available online: <https://agrobiocluster.ru/news/081219omskij-gau-predstavil-vozmozhnosti-zarubezhnoj-stazhirovki-dlya-studentov>

Contacts:

doc. Svetlana Degtyareva, PhD.

Faculty of Economics

Dostoyevsky Omsk State University

Prospect Mira 55 A

644077 Omsk

Russia

e-mail: degtyareva-sveti@yandex.ru

Mgr. Tamila Degtyareva

Faculty of Economics

Dostoyevsky Omsk State University

Prospect Mira 55 A

644077 Omsk

Russia

e-mail: narciss28@gmail.com

THE REASON OF WORLD TRADE FOR THE LDCS IN SUB-SAHARAN AFRICA

Petra Doleželová

Faculty of Economics, VSB - Technical University of Ostrava
Havlíčkovo náb. 38a, 702 00 Ostrava, e-mail: petra.dolezelova@vsb.cz

Abstract: The aim of the paper is to find out what role international trade plays for the least developed countries (LDCs) located in Sub-Saharan Africa (SSA), how this role has changed over the years and if the level of export diversification of LDCs has evolved. To assess the position and development of international trade of countries, the Trade Openness Index and Concentration Index are computed and with help of a geometric mean of their absolute year-on-year changes the development of these two indicators is assessed. The paper uses annual data covering years from 2000 to 2018 taken from 29 LDCs located in Sub-Saharan Africa. We find that the progress in an enhancing share of export in the economies of Sub-Saharan LDCs is very slow and insufficient for improving their economic situation. The exports of most of these countries are not really evolving and stay highly concentrated.

Key words: international trade, least developed countries, Sub-Saharan Africa, trade openness, product concentration

JEL: F10, F43, O11

Introduction

Least developed countries (LDCs) have been one of the topics that has attracted the attention of experts and international organizations for decades. The concept of LDCs originated in the 1960s when the United Nations recognized the growing need to help highly underdeveloped and disadvantaged countries. The group of LDCs was created in 1971 and originally consisted of 25 LDCs. Since that year, 28 countries have been gradually included and 5 have graduated from the group¹. To describe LDCs in few words, the LDCs group consists of countries that stay underdeveloped for various structural, historical or geographic reasons. A high share of people from these countries lives in poverty or extreme poverty. A vast majority of these countries must often face natural disasters, armed conflicts and external economic shocks, including those of commodities price change origin. Another serious problem is undernourishment and communicable diseases easily spread throughout the country because of a lack of health care institutions and bad conditions for living. To be classified as “least developed” the country must meet certain criteria, namely a per capita criterion, a human assets criterion, and an economic vulnerability criterion. For all three criteria, there are set different thresholds for inclusion and graduation from the group.

There are currently 47 countries included in the group of LDCs in 2019. Applying the geographical demarcation of Africa used by the United Nations Development Programme, the 30 from 47 countries belong to Sub-Saharan Africa (SSA). These countries, excluding South Sudan due to lack of data, are the subject of this paper.

LDCs received more attention in the early 2000s thanks to the Millennium Development Goals (MDGs). The aim of MDGs was to support the development and

¹ UNITED NATIONS (2019)

eradicate poverty worldwide by 2015. To achieve these goals, the attention was also focused on LDCs as the poorest countries in the world. MDGs focused on eight key areas that included themed targets through which the goals should be achieved. The importance of trade for development is also demonstrated by the fact that the six targets under the eighth objective were focused on trade as a means for developing countries to share in the growth in international trade in keeping with their economic development needs. In the section focused specifically on the needs of LDCs, the measures to help LDCs to improve their situation were included, such as a duty-free and quota-free approach, enhanced debt relief to heavily indebted countries, abolishing official bilateral debt and higher official development assistance. Since 2016 the Sustainable Development Goals have been a continuation of efforts to help the poorest countries after MDGs ended in 2015. Trade as a means of enhancing the development of countries is included in the eighth goal *Decent work and economic growth* and the seventeenth goal *Partnership for the goals*.

Thus, the purpose of this paper is to find out what role international trade plays for LDCs located in Sub-Saharan Africa and how this role has changed over the years. We also try to find out if the structure of the exports of LDCs has evolved somehow or if they are still concentrated on a few commodities. In order to assess the development of the importance of international trade for LDCs and its level of concentration, we use some trade indicators, such as the Trade Openness Index and Concentration Index.

In the first part of the paper, the literature dealing with international trade and its impacts on economic growth and poverty is reviewed. The second part introduces the different geographic demarcations of Sub-Saharan Africa used by three main international organizations and analyses Sub-Saharan least developed countries from the socioeconomic point of view. In the next part, the methodology of the paper is explained followed by the interpretations of the results. The last part of the paper is a conclusion.

1 Literature Review

Among the studies dealing with international trade, a large number of studies focus on the impact of trade on economic growth. The vast majority of these studies have proven that there is a relationship between international trade and economic growth. There are prevalent studies that have found a positive impact of international trade on economic growth, such as studies of Jouini², Ahamad³, Yennu⁴ or Paudel⁵, who adds that the impact of trade liberalization depends on the stage of the economic development of concerned countries.

Many studies on international trade focus more specifically on the impacts of trade liberalization or trade openness on economic growth or poverty. For example, the effects of trade liberalization on poverty reduction in recent years have been addressed by Winters⁶ or Mitra⁷. Mitra advocates that poverty can be effectively reduced through trade liberalization, but stresses that the domestic environment must be favorable to international trade in order to deliver the expected benefits. He identifies good governance and good policy implementation as basic preconditions for international trade to deliver the desired results in poverty reduction. The greater effect can be achieved if the country has a dense transport network, good working conditions, and strong financial development. Winters and Martuscelli in their

² JOUINI, J. (2014): Linkage between international trade and economic growth in GCC countries.

³ AHAMAD, M. (2018): Impact of International Trade on Economic Growth in Bangladesh.

⁴ YENNU, A. (2018): International Trade and Economic Growth in Ghana; Benefits, Constraints and Impacts.

⁵ PAUDEL, R. (2014): Trade Liberalisation and Economic Growth in Developing Countries.

⁶ WINTERS, L. (2002): Trade Liberalisation and Poverty. What Are the Links?.

⁷ MITRA, D. (2016): Trade liberalization and poverty reduction.

study⁸ recognized four channels through which trade openness can potentially affect poverty, namely effects on economic growth, labor markets, households and markets, and government revenues. Although Winters concludes that trade liberalization essentially will stimulate growth which will boost the incomes of most people and thus will reduce poverty, he also acknowledges that the relationship between trade liberalization and poverty is anything but simple.

Focusing solely on the relationship between trade openness and economic growth, Malefane and Odhiambo⁹ found that in the long run, trade openness has a positive and significant impact on economic growth particularly when the ratio of total trade to GDP is used as a proxy. Caleb¹⁰ in his work also considers trade openness as one of the essential tools for increasing economic growth. While most studies confirm the positive impact of trade openness on economic growth, the results are not as favorable when examining the relationship between trade openness and poverty. Several studies point to the fact that poor developing countries are often deprived of the benefits of international trade, either because of producing goods less intensive in research and development¹¹ or producing low-quality products¹². One of the studies showing the negative impact of trade openness on poverty is the study conducted by Ezzat¹³ who has not studied trade openness effects on headcount poverty like others but multi-dimensional poverty. In the paper, Ezzat concludes that trade openness restricts the efforts to alleviate multidimensional poverty and its intensity. According to Lim and McNelis,¹⁴ the degree to which trade openness can affect people living in poor developing countries depends on the stages of the economic growth of concerned countries.

Increased efforts to improve the situation of LDCs through international trade naturally led to the erosion of studies assessing the impact of these efforts and LDCs began to get more attention. Given that most LDCs are located in Sub-Saharan Africa, the region has been a frequent subject of these studies. Zahonogo¹⁵, for example, examined the impact of international trade on economic growth in Sub-Saharan Africa using a dynamic growth model. He stated that there exists a trade threshold below which a greater trade openness brings positive effects for economic growth, while above this threshold the effect declines. By applying Poisson pseudo-maximum likelihood Seck¹⁶ analyzed the extent to which certain elements of trade may have contributed to shaping trade patterns within Sub-Saharan Africa. Regarding trade liberalization in Sub-Saharan Africa, its effects have been examined by Kassim¹⁷ investigating the impact of trade liberalization on export growth and import growth with positive results. Since agriculture is one of the key sectors for the economies of the less

⁸ WINTERS, L. & MARTUSCELLI, A. (2014): Trade Liberalization and Poverty: What Have We Learned in a Decade?.

⁹ MALEFANE, M. & ODHIAMBO, N. (2018): Impact of Trade Openness on Economic Growth.

¹⁰ CALEB, G. et al. (2014): Relationship between International Trade and Economic Growth: A Cointegration Analysis for Zimbabwe.

¹¹ DAVA, E. (2012): Trade liberalization and economic growth in the SADC: A difference in difference analysis.

¹² HUCHET-BOURDON, M. (2011): The Relationship between Trade Openness and Economic Growth: Some New Insights on the Openness Measurement Issue.

¹³ EZZAT, A.M. (2018): Trade Openness: An Effective tool for Poverty Alleviation or an Instrument for Increasing Poverty Severity?.

¹⁴ LIM, G. C. & MCNELIS, P. D. (2014): Income Inequality, Trade and Financial Openness.

¹⁵ ZAHONOGO, P. (2017): Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa.

¹⁶ SECK, A. (2017): How Facilitating Trade Would Benefit Trade in Sub-Saharan Africa.

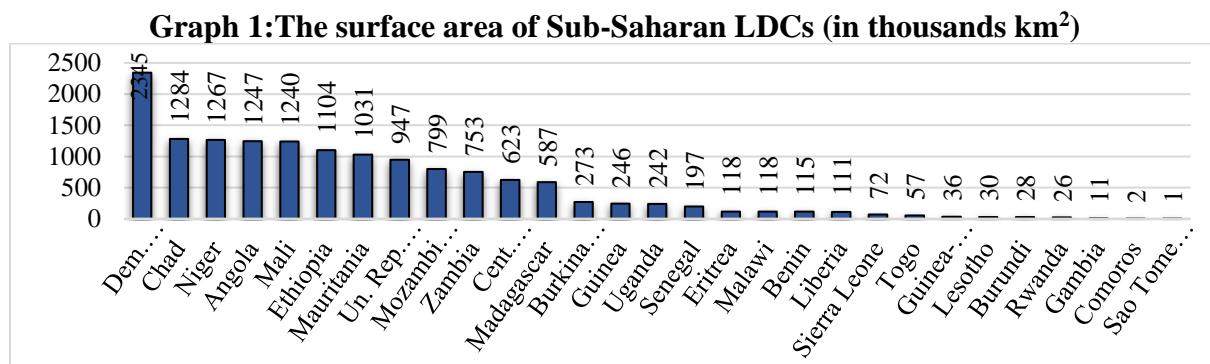
¹⁷ KASSIM, L. (2013): The Impact of Trade Liberalisation on Export Growth and Import Growth in Sub-Saharan Africa.

developed countries, there is a number of studies that focus on agricultural trade liberalization and its consequences (Douillet¹⁸, Chikhuri¹⁹, Nuetah²⁰).

2 Socioeconomic analysis of Sub-Saharan Africa

Sub-Saharan Africa is a term used to describe the area of the African continent located in the south of Sahara Desert. Despite the fact that this statement looks quite simply, the exact definition of Sub-Saharan Africa is much more complex. Even three of the most known international organizations geographically define Sub-Saharan Africa differently. While the World Bank²¹ lists 48 of 54 Africa's countries as *Sub-Saharan*, the United Nations²² exclude from this list Somalia and Sudan and therefore consider only 46 countries as Sub-Saharan. The International Monetary Fund²³ excludes South Sudan but includes two overseas territories, i.e. Saint Helena and Mayotte. In this paper, we adhere to the definition of the United Nations and therefore we exclude Somalia and Djibouti and define Sub-Saharan Africa as 46 individual countries. In this geographical concept, Sub-Saharan Africa covers 22,431,000 km² out of 30,311,000 km², which is 74% of total Africa's surface.

In terms of the land area, the Sub-Saharan countries vary from relatively large countries to very small ones. The total area of each Sub-Saharan LDC is shown in Graph 1.

Source: UN Data (2019)

The largest Sub-Saharan least developed country is the Democratic Republic of Congo with a land area of 2.34 million km² that takes up 10% of total SSA's surface. Another Sub-Saharan Africa's LDCs covering more than 1 million km² are Angola, Chad, Ethiopia, Mali, Mauritania, and Niger. Compared to this the smallest SSA countries don't even measure up to 50 thousand square kilometers. The smallest share of the total SSA surface is taken up by extremely small islands like Sao Tome and Principe and Comoros covering together less than 4,000 km².

In 2018, the total population of Sub-Saharan Africa amounted to 1.05 billion, of which approximately 672 million people lived in SSA countries classified as the least developed countries. This means that 64% of the total Sub-Saharan population lives in countries belonging to the LDC group. The SSA LDCs with the largest population, as shown in Table 1, are Ethiopia, with more than 107 million inhabitants, and the Democratic Republic of

¹⁸ DOUILLET, M. (2011): What are the agricultural exports growth perspectives offered to sub-Saharan countries by current trade negotiations?.

¹⁹ CHIKHURI, K. (2014): Agricultural Trade Liberalization and Economic Growth: Is there a connection in Sub-Saharan Africa?.

²⁰ NUETAH, J.A. (2017): Global agricultural trade liberalization: Is Sub-Saharan Africa a gainer or loser?.

²¹ WORLD BANK (2019): Sub-Saharan Africa

²² UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2019): About Sub-Saharan Africa.

²³ INTERNATIONAL MONETARY FUND (2019): Country Composition of Regions.

Congo with 84 million inhabitants. Countries with the smallest population are Sao Tome and Principe and Comoros which is understandable given the small size of the islands. The smallest continental country is Guinea-Bissau with slightly less than 2 million people. The highest population growth since 2010 has been recorded for Niger, where the population has increased by 36%. The lowest population growth occurred in the Central African Republic, where the population increased by 6%. None of the countries recorded a decrease in population in the monitored years.

Table 1: Total population of Sub-Saharan LDCs (in thousands)

Ranking	Country	2010	2015	2018
1.	Ethiopia	87 703	99 873	107 535
2.	Dem. Rep. of the Congo	64 523	76 197	84 005
3.	United Republic of Tanzania	46 099	53 880	59 091
4.	Uganda	33 915	40 145	44 271
5.	Angola	23 369	27 859	30 774
6.	Mozambique	24 221	28 011	30 529
7.	Madagascar	21 152	24 234	26 263
8.	Niger	16 426	19 897	22 311
9.	Burkina Faso	15 605	18 111	19 752
10.	Malawi	15 167	17 574	19 165
11.	Mali	15 075	17 468	19 108
12.	Zambia	13 850	16 101	17 609
13.	Senegal	12 916	14 977	16 294
14.	Chad	11 887	14 009	15 353
15.	Guinea	10 794	12 092	13 053
16.	Rwanda	10 247	11 630	12 501
17.	Benin	9 199	10 576	11 486
18.	Burundi	8 767	10 199	11 216
19.	Togo	6 503	7 417	7 991
20.	Sierra Leone	6 459	7 237	7 720
21.	Eritrea	4 391	4 847	5 188
22.	Liberia	3 948	4 500	4 854
23.	Central African Republic	4 449	4 546	4 737
24.	Mauritania	3 610	4 182	4 540
25.	Lesotho	2 041	2 175	2 263
26.	Gambia	1 692	1 978	2 164
27.	Guinea-Bissau	1 556	1 771	1 907
28.	Comoros	690	777	832
29.	Sao Tome and Principe	175	196	209

Source: UNCTADstat (2019)

Comparing Graph 1 and Table 1, it could be said that the size of the population of sampled countries mostly corresponds to their surface area and the rule “the larger the area, the large the population” could be easily applied. That is not a case for the size of the population and population density. Table 2 contains the ranking of countries based on their population density together with the size of their total population. Thanks to conditional formatting, ranging from green for the highest values to red for the lowest values, applied to both columns, we can see that smaller countries, with a few exceptions, tend to have greater population density, while countries with larger surface tend to have lower population density.

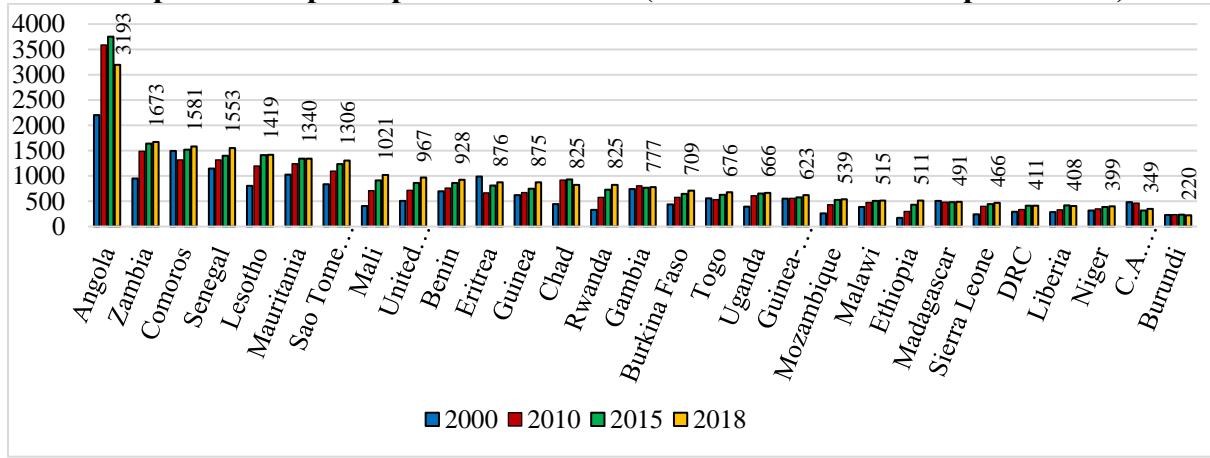
Table 2: Population density and the total area of countries in 2018

Ranking	Country	Density (people/ km ²)	Area (1,000 km ²)
1.	Rwanda	507	26
2.	Comoros	447	2
3.	Burundi	437	28
4.	Uganda	222	242
5.	Sao Tome and Principe	218	1
6.	Gambia	2134	11
7.	Malawi	203	118
8.	Togo	147	57
9.	Ethiopia	108	1104
10.	Sierra Leone	107	72
11.	Benin	101	115
12.	Senegal	85	197
13.	Lesotho	75	30
14.	Burkina Faso	72	273
15.	Guinea-Bissau	68	36
16.	United Republic of Tanzania	67	947
17.	Guinea	53	246
18.	Eritrea	51	118
19.	Liberia	50	111
20.	Madagascar	45	587
21.	Mozambique	39	799
22.	Dem. Rep. of the Congo	37	2345
23.	Angola	25	1247
24.	Zambia	23,7	753
25.	Niger	18	1267
26.	Mali	16	1240
27.	Chad	12	1284
28.	Central African Republic	8	623
29.	Mauritania	4	1031

Source: UN Data (2019)

Gross Domestic Product (GDP) is an indicator commonly used to describe the economic condition of a country. Sub-Saharan Africa's average gross domestic product (GDP) per capita in 2018 was 1,647 U.S. dollars. However, in LDCs located in Sub-Saharan Africa GDP per capita reached a mere 829 U.S. dollars. Comparing to the world, GDP per capita of Sub-Saharan LDCs doesn't reach even 7% of the world's average GDP per capita.

Graph 2: GDP per capita in SSA LDCs (US dollars at constant prices 2010)

Source: UNCTADstat (2019)

As shown in Graph 2, the lowest GDP per capita in 2018 of all countries was recorded in Burundi at only 220 U.S. dollars. Slightly higher than Burundi's GDP per capita, but still very low compared to the world's average was recorded in the Central African Republic (349 US dollars). Undoubtedly the highest values, i.e. 3,193 U.S. dollars, were reached by Angola in 2018. Angola's GDP per capita was almost double the GDP per capita of the country with the second-highest GDP per capita, i.e. Zambia. Angola is one of the more developed countries among LDCs, which is confirmed by the fact that Angola's graduation from the LDC group is scheduled for 2021.²⁴ In 2010 and 2015, a total of eight countries reported a decline in GDP per capita. In the most recent year 2018, GDP per capita in five countries decreased compared to 2015. The biggest change in 2018 occurred in Angola, where GDP per capita fell by almost 15%. GDP per capita decreased also in Burundi, Chad, Liberia, and Mauritania. The largest increase occurred in Ethiopia, where GDP per capita has almost tripled since 2010.

3 Methodology

To map the changes in international trade of SSA's countries we use two trade indicators assessing the level and concentration of international trade. The most commonly used mathematical equation for expressing the extent to which countries are open to international trade is the Trade Openness Index (TOI). Trade Openness Index measures the openness of economies as a trade-to-GDP ratio. In other words, the index "measures the relative importance of international trade in goods relative to the domestic economic output of an economy".²⁵ The term "trade" in the trade-to-GDP ratio includes equally weighted exports and imports of goods of the countries. The Trade Openness Index is calculated using the following equation:

$$TOI_{i,t} = \frac{\frac{1}{2}(x_{i,t} + m_{i,t})}{y_{i,t}} \quad (1)$$

The Trade Openness Index is calculated as the ratio of the arithmetic mean of exports and imports to GDP, where x designates country's merchandise exports, m designates

²⁴ UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2019): Angola Transition and Graduation from LDC Category.

²⁵ WORLD BANK (2019): Trade Indicators.

country's merchandise imports and y is the Gross Domestic Product of the country. Subscripts i and t designate the economy and year. In this relationship, it is established that the greater the ratio the greater exposition of the country to international trade is.

To assess the extent to which trade openness of countries is affected by individual trade flows, the share of exports in GDP and the share of imports in GDP were also calculated. The share of exports was calculated as the ratio of the country's exports in US dollars to the GDP of the country in US dollars. Likewise, the share of imports in GDP was calculated as the ratio of the country's imports to GDP of the country.

The second mathematical equation used in this paper is the Concentration Index of exports, also called the Herfindahl-Hirschmann index used for measuring the degree of product concentration. The resulting values of this index can range from 0 to 1.

$$H_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_{ij}}{X_j}\right)^2} - \sqrt{1/n}}{1 - \sqrt{1/n}} \quad (2)$$

$$X_j = \sum_{i=1}^n x_{ij} \quad (3)$$

In equation (2) H_j is country index, x_{ij} designates the value of export for country j and product i and n is the number of products at a 3-digit level according to SITS Revision 3.²⁶ The index indicates whether a country's exports are well distributed among many products or the country's exports are based on only a few products. The closer the value of the index is to 1 the more concentrated its exports are. A high product concentration of exports is a sign of economic vulnerability. The evolution of this index over time indicates whether the productive structure of the country changes or it remained the same.

In order to identify changes in the trade openness and export diversification of countries over the years, we need to assess which countries have seen the most volatile changes in the development of chosen indicators. The development of these two indicators for the individual countries is assessed using the geometric mean of absolute values of their year-on-year changes.

This paper uses annual data covering years from 2000 to 2018 taken from 29 least developed countries located in Sub-Saharan Africa in accordance with the definition of the United Nations Development Program, excluding South Sudan. For the calculations of the geometric mean of year-on-year changes were used all years from 2000 to 2018. For socioeconomic analysis and the better interpretation of the results of the years 2000, 2010, 2015 and 2018 were highlighted. The year 2018 was chosen as the most recent year for which the data were available. The year 2015 was chosen due to its role as a milestone in achieving the Millennium Development Goals. The year 2010 was included in the paper because in this year China officially launched a Chinese duty-free and quota-free market access program for the least developed countries, which means that from this year three separate programs covering the least developed countries in Sub-Saharan Africa were in force. The earliest year 2000 was chosen as the beginning of the new millennium.

All data for sampled countries used in the socioeconomic analysis were taken from the UNCTADstat, i.e. the data center of the United Nations Conference on Trade and Development and from the UN Data, i.e. the UN web-based data service. Data used to calculate the chosen trade indicators of researched countries were also taken from the UNCTADstat.

²⁶ United Nations (2018): The UNCTAD Handbook of Statistics 2018

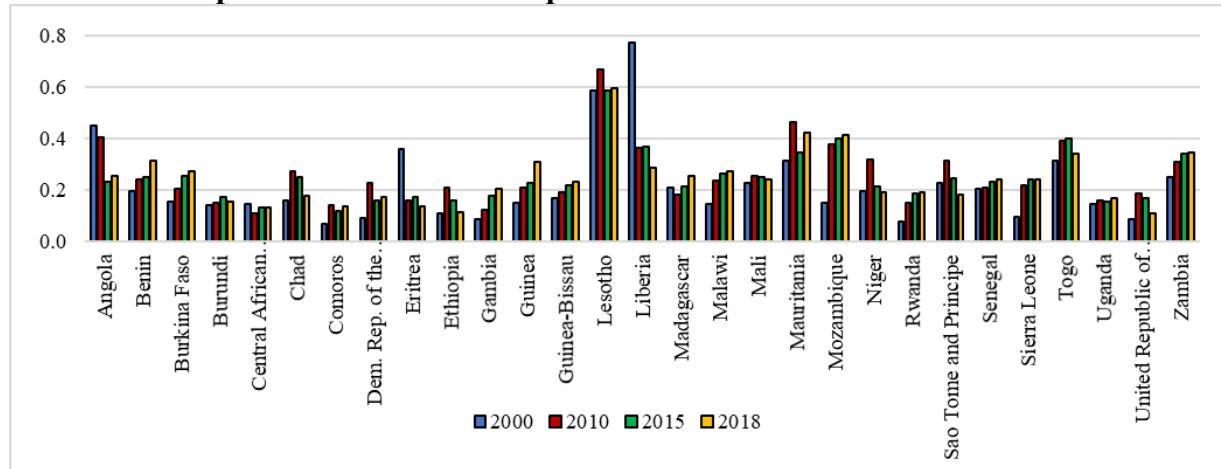
4 Results

Firstly, it is researched the level of trade openness in individual countries. Regarding the Trade Openness Index, the changes for the individual countries between given years were not as significant as for the Concentration Index (see Graph 3). Ten countries out of twenty-nine, namely Benin, Burkina Faso, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Malawi, Mozambique, Senegal, Sierra Leone, and Zambia, recorded a gradual increase in trade openness in the selected years. There were none among the selected countries, in which trade openness would decrease in all selected years. In most countries, therefore, there has been an alternating trend and trade openness has been decreasing in some years and increasing in other.

Only a few countries were during the observed period able to reach a value of Trade Openness Index higher than 0.4. The first of them is Lesotho which also achieved the best results out of all countries. The Trade Openness Index of Lesotho, as only one from researched countries, has been steadily above 0.5 for the whole time period. The few other countries also reached values of index higher than 0.4, but in most cases, it was only for one or less than four continuous years. These countries were Angola, Chad, Eritrea, Mauritania, Mozambique, and Togo.

Although the best overall results had been recorded in Lesotho, the single highest value of TOI was reached by Liberia in 2000 with the value of 0.77. The slump of TOI recorded in Liberia after 2000 was associated with the Second Civil War which took place there from 1999 until 2003. In 2001 the TOI of Liberia decreased by 0.49 compared to the year 2000. Since that year the TOI had been slowly increasing but never have reached the same value as before the war.

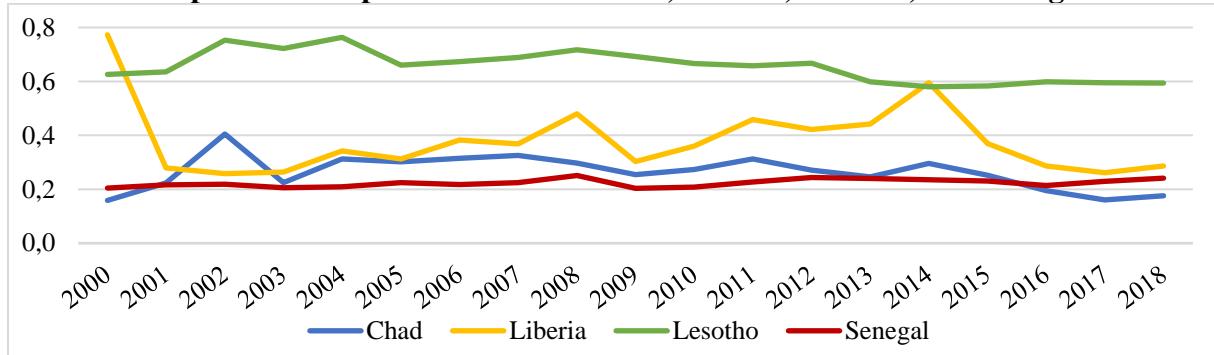
Graph 3: Values of Trade Openness Index for individual countries

Source: Own creation

Examining index changes using the geometric mean of the absolute values of year-on-year changes, we can again identify the countries that have experienced the most significant fluctuations and countries for which the development of index was relatively stable. The countries that have seen the biggest fluctuations in the index between 2000 and 2018 were Liberia, Chad, Eritrea, and Guinea. On the contrary, the most stable development of the index was recorded in Lesotho and Senegal. Although Lesotho reached the highest Trade Openness Index, its value had not significantly changed over the years and meaning that its trade openness has been stagnating. The same applies to Senegal, which, compared to Lesotho, had significantly lower index values. The development of the TOI of these countries is shown in Graph 4.

Graph 4: Development of TOI of Chad, Liberia, Lesotho, and Senegal

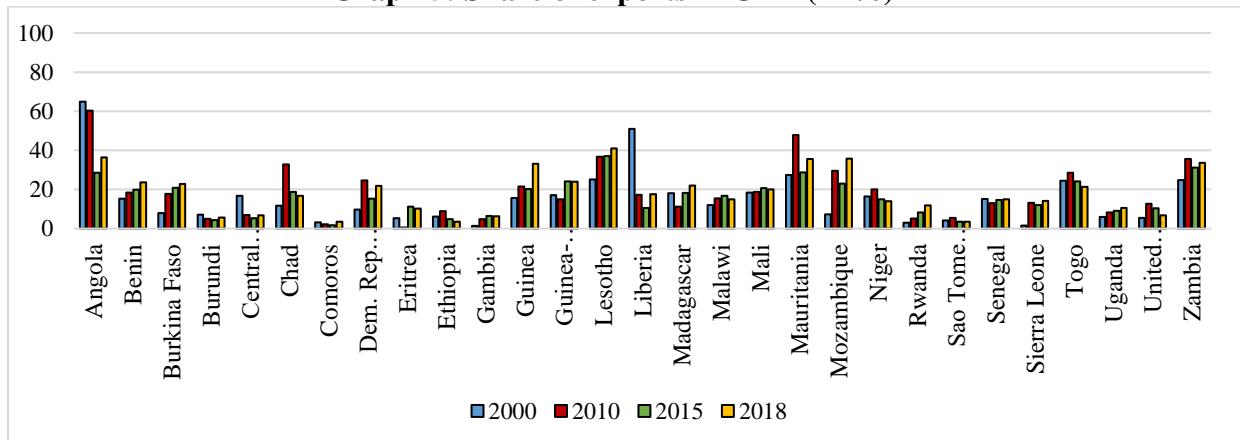

Source: Own creation

The most significant changes of the index between the years 2000 and 2018 occurred in the aforementioned Liberia with the change of -0.49, Eritrea with -0.22 and Angola with -0.20. For all these countries the changes were negative which means that the role of international trade in the economies of these countries has weakened and thus domestic market subjects were in 2018, despite the effects of globalization, less exposed to world trade than 18 years ago. The only country that has significantly improved its position in terms of trade openness was Mozambique with an index increase of 0.26. This increase after the year 2000 reflects the surge of export of aluminum at the beginning of the decade and the import of technology associated with investments in the energy and mineral resources sector.²⁷

The degree of trade openness of a country is based on two trade flows: the export and the import. However, these two flows do not affect trade openness to the same extent. In order to observe which flow has a greater impact on trade openness, the share of exports in GDP and the share of imports in GDP are shown in Graph 5 and Graph 6.

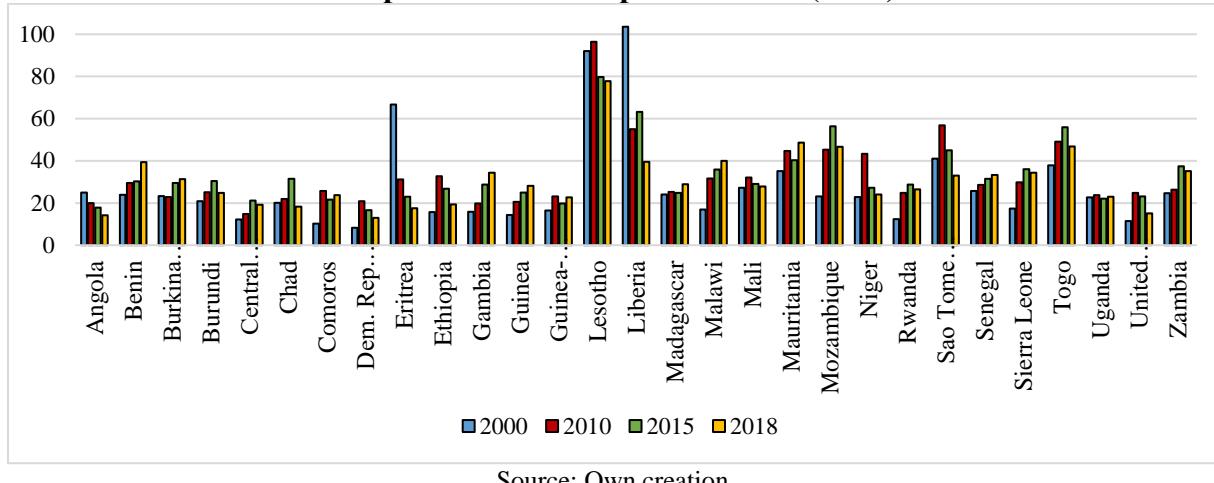
Graph 5: Share of exports in GDP (in %)

Source: Own creation

²⁷ REPUBLIC OF MOZAMBIQUE, Ministry of Industry and Commerce (2016). Positioning of Mozambique in the International Trade.

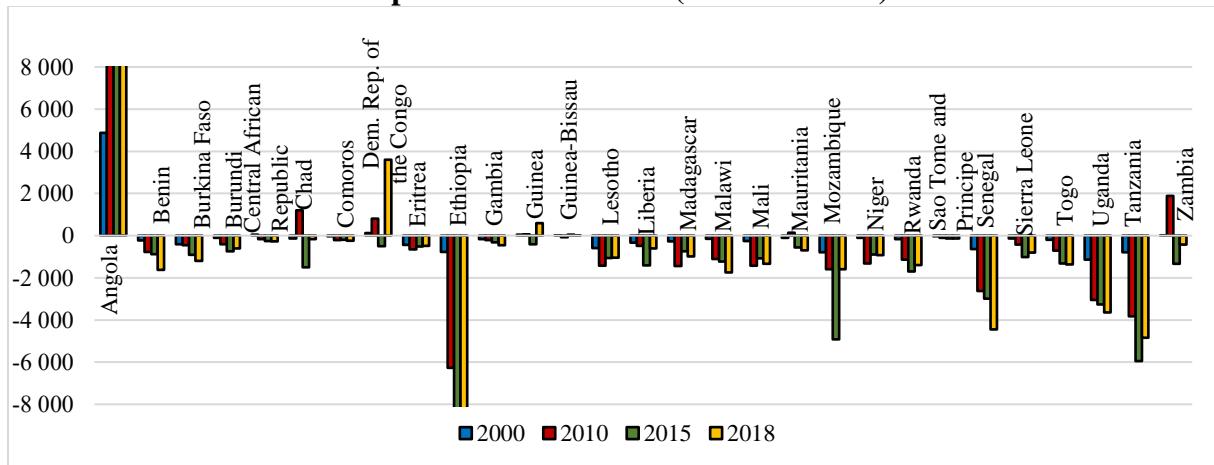
Graph 6: Share of imports in GDP (in %)

Source: Own creation

When comparing these two graphs, it is possible to identify which of the flows in the individual countries contributes more to the country's openness. The biggest differences between exports and imports are in Lesotho, Liberia, Sao Tome and Principe and Burundi. The highest export share in the period under review was recorded in Angola, where exports accounted for 52.4% of GDP on average. The largest share of imports in GDP was in Lesotho, where it averaged up to 90% of GDP.

Graph 7: Trade balance (in U.S. dollars)

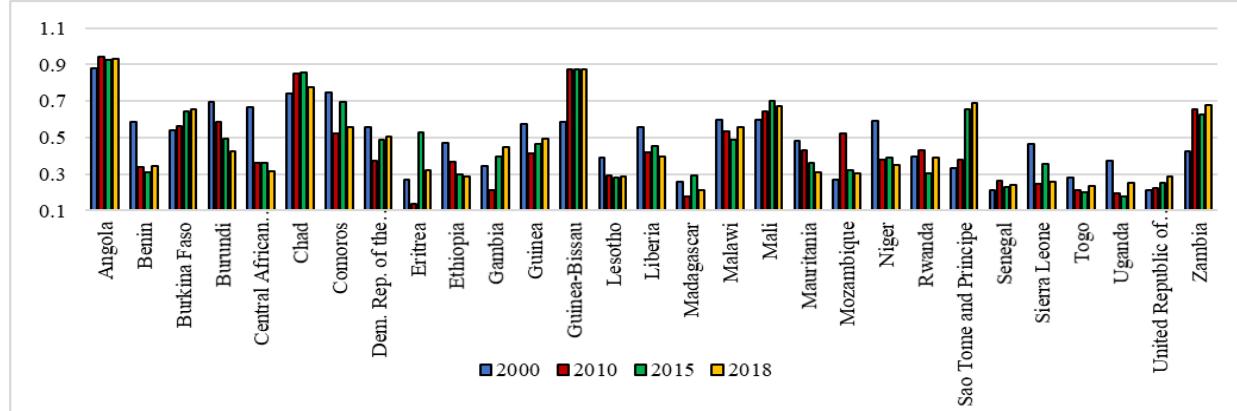

As can be seen in Graph 7, most countries recorded a negative trade balance in all selected years, which means that they imported more than they exported. Angola was the only country that recorded a positive trade balance in all selected years. Central African Republic, Chad, Democratic Republic of Congo, Guinea, Guinea-Bissau, Mauritania, and Zambia also recorded a positive balance, but only in some years. For nine countries (Benin, Burkina Faso, Central African Republic, Gambia, Malawi, Sao Tome and Principe, Senegal, Togo, Uganda), trade deficit gradually increased in all considered years. Thus, the growing level of the economic openness of many countries was especially the result of their increasing imports. If imports outweighed exports, it means that domestic consumers spent more on imported goods than domestic producers sell abroad, which had a negative influence on the level of gross domestic product.

Regarding the overall results for export concentration of the individual countries, Graph 8 shows that only Burundi, Central African Republic, and Mauritania gradually

reduced their concentration and in each of the selected years showed better results than in the previous year. Five countries, namely Burkina Faso, Guinea Bissau, Sao Tome and Principe and United Republic of Tanzania, in each subsequent year had a higher export concentration than in the previous year. The remaining twenty-two countries showed an alternating trend in the development of concentration in 2010, 2015 and 2018.

Graph 8: Values of the Concentration Index for the individual countries

Source: Own creation based on data from UNCTADstat

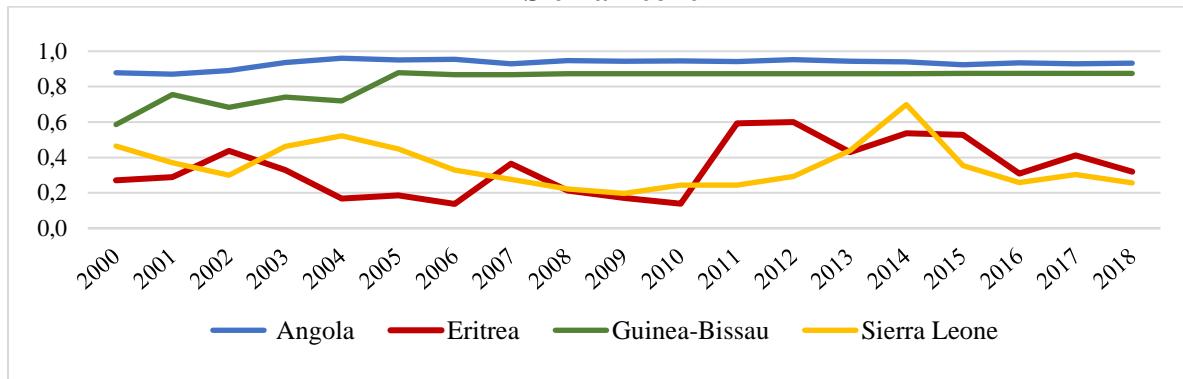
Out of the 29 countries, only 17 countries reported a lower concentration in 2018 than in 2000. This means that the remainder of the twenty-nine countries has not seen any shift towards more diversified exports. The country that improved most in export concentration in the period under review was the Central African Republic, which managed to lower its Concentration Index from 0.67 in 2000 to 0.31 in 2018. Burundi, Benin and Sierra Leone also made significant improvements in terms of product concentration. However, there were also countries that significantly deteriorated their product concentration performance over the period. For Sao Tome and Principe, the concentration index has increased from 0.33 to 0.69 in eighteen years period. Guinea-Bissau also recorded a significant increase of 0.29 from the value of 0.59 to 0.88 and Zambia with a change of 0.25 from the value of 0.43 to 0.68.

Using the geometric mean of absolute values of year-on-year changes in the index, we were able to identify the countries where the greatest deviations occurred from 2000 to 2018. The biggest fluctuations of the values of the Concentration Index were observed in Eritrea and Sierra Leone. The most stable Concentration Index development was in Guinea-Bissau and Angola. The lack of changes in the values of the index suggests that in these two countries were no evident efforts to improve the export structure nor there has been a significant deterioration in the concentration of exports. This assertion can be verified in Graph 9, which shows the index values for these countries during the reporting period.

The lowest values of the Concentration Index reached Madagascar (0.21), Togo (0.24) and Senegal (0.24) in 2018 meaning that the exports of these countries are relatively diversified. It allows these countries to make further progress and diversify into the higher value-added activities and, this way, improve their trade performance. On the contrary, countries with the highest product concentration were Angola (0.93), Guinea-Bissau (0.88), Chad (0.77). The reason for such a high value of the Concentration Index for Angola and Chad is the fact, that the oil sector accounts for more than 90% of their exports. The exports of Guinea-Bissau consist of more than 90% of coconuts, Brazil exports nuts and cashews.²⁸ Due to a high export concentration, these economies remain highly vulnerable to shocks.

²⁸ THE OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2019)

Graph 9: Development of Concentration Index of Angola, Eritrea, Guinea-Bissau, and Sierra Leone

Source: Own creation

Conclusion

The main object of the paper was to find out what position international trade has in the economies of Sub-Saharan least developed countries, how this position has changed over the years and if the exports of these countries structurally evolved. To express the role of international trade in the economies of the countries surveyed and its change over the years the Trade Openness Index was calculated and its development in time and between the individual countries was compared.

To conclude the performance of Sub-Saharan LDCs in terms of trade openness: Twenty-five countries were more open to international trade in 2018 than in 2000, but the trade openness rate of Sub-Saharan LDCs as a whole increased by an average of only 3% compared to 2000. Thus, the openness of the Sub-Saharan LDCs as a whole has not changed significantly during the period under review. Furthermore, most countries showed a trade deficit in the period under review. In cases where trade openness was accompanied by an increasing trade deficit, it can be argued that efforts aimed at promoting foreign trade of Sub-Saharan least developed countries have resulted in an increase in imports rather than exports. This also means that although the original aim of MDGs in the area of trade was to contribute to increasing the openness of the least developed countries' economies and thus helping them to export more and establish themselves on the world market, in most countries greater openness was achieved mainly through higher imports.

Regarding the product concentration of the countries, according to the Concentration Index results seventeen Sub-Saharan LDCs had less concentrated exports in 2018 than they had in 2000. In 2018, twelve countries increased their product concentration and their export base has narrowed to more limited number of commodities than in 2000.

It is necessary to remember that changes in the index have a different origin. The positive change in index continuing for several years may be the result of targeted governmental or international organization's efforts to promote export of countries or may be the consequences of the positive economic changes. Likewise, several years of decreases in the index may be the result of negative changes in the economic or political situation in a country or surrounding world, however, they also might be caused by many other factors. Therefore, further investigation would be needed to determine whether the changes we have identified, were targeted or were simply the result of shocks.

The progress in promoting the position of international trade in economies of Sub-Saharan least developed countries is very weak and slow and insufficient for improving their economic situation through international trade. The exports of most of these countries are still highly concentrated which prevents them from benefiting from the export of higher value-

added products and strengthen their economic position. This is one of the reasons why these economies grow much slower than other economies of developing and developed countries.

References:

1. AHAMAD, M. (2018): Impact of International Trade on Economic Growth in Bangladesh. In: *International Journal of Science and Research*, 2018. Vol. 7, p. 1624-1627.
2. CALEB, G. et al.. (2014): Relationship between International Trade and Economic Growth: A Cointegration Analysis for Zimbabwe. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 5, Issue. 20, p. 621-652.
3. CHIKHURI, K. (2014): Agricultural Trade Liberalization and Economic Growth: Is there a connection in Sub-Saharan Africa?. In: *Applied Econometrics and International Development*, vol. 14, Issue 1, p. 161-174.
4. DAVA, E. (2012): Trade liberalization and economic growth in the SADC: A difference in difference analysis, In: *IESE conference paper no 8*
5. DOUILLET, M. (2011): What are the agricultural exports growth perspectives offered to sub-Saharan countries by current trade negotiations?, In: *EcoMod, 2011*.
6. EZZAT, A. M. (2018): Trade Openness: An Effective tool for Poverty Alleviation or an Instrument for Increasing Poverty Severity?, In: *Economic Research Forum*, Working Papers 1248, 2018,
7. HUCHET-BOURDON, M. (2017): The Relationship between Trade Openness and Economic Growth: Some New Insights on the Openness Measurement Issue, In: *World Economy*, 2018, vol.4, p. 59– 76.
8. INTERNATIONAL MONETARY FUND (2019): Country Composition of Regions. [online]. [10. 8. 2019]. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/datamapper/region.htm>
9. JOUINI, J. (2014): Linkage between international trade and economic growth in GCC countries: Empirical evidence from PMG estimation approach. In: *The Journal of International Trade & Economic Development*, 2015, Vol.24, p. 341-372
10. KASSIM, L. (2013): The Impact of Trade Liberalisation on Export Growth and Import Growth in Sub-Saharan Africa, School of Economics, University of Kent Working Paper 13/10.
11. LIM, G. C., - MCNELIS , P. D. (2014): Income Inequality, Trade and Financial Openness, In: *Melbourne Institute Working Paper Series*,2014.
12. MALEFANE, M. - ODHIAMBO, N. (2018): Impact of Trade Openness on Economic Growth: Empirical Evidence from South Africa. In: *Working Papers 23654*, University of South Africa, 2018.
13. MINISTRY OF INDUSTRY AND COMMERCE. (2016): Positioning of Mozambique in the International Trade. Republic of Mozambique
14. MITRA, D. (2016): Trade liberalization and poverty reduction, In: *IZA World of Labor*, Institute of Labor Economics, p. 272-272.
15. NUETAH, J.A. (2017): Global agricultural trade liberalization: Is Sub-Saharan Africa a gainer or loser? In:*The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol.26, p. 65-88.
16. PAUDEL, R. (2014): Trade Liberalisation and Economic Growth In Developing Countries: Does Stage of Development Matter?. In: *Crawford School Research Papers*. 2015, p.14-13.
17. SECK, A. (2017)L: How Facilitating Trade would Benefit Trade in Sub-Saharan Africa, In: *Journal of African Development*, vol. 19, Issue 1, p. 1-26.

18. THE OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2019): Export and Import, [online]. [12.9.2019]. Retrieved from: <https://oec.world/en/>
19. UNITED NATIONS. (2019): Creation of the LDC category and timeline of changes to LDC membership and criteria [online]. [4. 8. 2019]. Retrieved from: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-countrycategory/creation-of-the-ldc-category-and-timeline-of-changes-to-ldc-membership-and-criteria.html>
20. UNITED NATIONS. (2018): The UNCTAD Handbook of Statistics 2018. New York: United Nations Publications. ISBN: 9789211129342
21. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2019): About Sub-Saharan Africa, [online]. [10. 8. 2019]. Retrieved from: <https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/regioninfo.html>
22. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2019): Angola Transition and Graduation from LDC Category. [online]. [16. 8. 2019] Retrieved from: <https://www.ao.undp.org/content/angola/pt/home/about-us/angola-transition-and-graduation-from-ldc-category.html>
23. WINTERS, L. (2002): Trade Liberalisation and Poverty: What Are the Links?. In: *The World Economy*. 2003, Vol.25, Issue 9, p. 1339-1367.
24. WINTERS, L. & MARTUSCELLI, A. (2014): Trade Liberalization and Poverty: What Have We Learned in a Decade?. In: *Annual Review of Resource Economics*, 2014, Vol. 6, Issue 1, p. 493-512.
25. WORLD BANK (2019): Sub-Saharan Africa [online]. [8. 8. 2019]. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/region/sub-saharan-africa>
26. WORLD BANK (2019): Trade Indicators. [online]. [15. 9. 2019]. Retrieved from: http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/TradeIndicatorsHelp/TradeOutcomes_Help.htm
27. YENNU, A.T. (2018): International Trade and Economic Growth in Ghana; Benefits, Constraints and Impacts. In: *Scholar Journal of Applied Sciences and Research*. 2018, Vol: 1, Issu: 2, p.18-22.
28. ZAHONOGO, P. (2017): Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa. In: *Journal of African Trade*. 2018, Vol.3, p. 41 - 56.

Contact:

Ing. Petra Doleželová, DiS.

Faculty of Economics,
VSB – Technical University of Ostrava
Havlíčkovo náb. 38a
702 00 Ostrava
Czech Republic
e-mail: petra.dolezelova@vsb.cz

EVALUATION OF REGULATORY SUPPORT FOR TERRITORIAL STRATEGIZING BASED ON TEXT MINING

Julia Dubrovskaya^a – Elena Kozonogova^b – Maria Rusinova^c – Daniil Kurushin^d

^a Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru.

^b Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com.

^c Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: rusinova.mr@gmail.com.

^d Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: kurushin.daniel@yandex.ru.

Abstract: The paper assesses the regulatory support of territorial planning development on the example of Russian regions. Using the technique of “smart” benchmarking, as well as text mining tools, the strategies of 10 identical regions were analyzed. In order to extract significant concepts from strategy texts and conduct their quantitative analysis, the authors used the Python programming language. It was found that the development priorities of the main types of activities indicated in the strategies of identical regions do not coincide. In addition, the development priorities of regional industries are not consistent with the development priorities of the country's federal strategy.¹

Key words: smart benchmarking of the territory, strategy, text mining, development priorities, industry

JEL: C80, R58, O31

Introduction

It is known that territorial strategizing, which is understood as the choice of financing priorities by the authorities, affects the course of development of the region for many years to come.

The completeness of the performance of functions by the relevant authorities as the further replenishment of the territorial budgets revenue directly depends on the correct choice of directions for spending limited budget funds. The positive dynamics of socio-economic development indicators is the basis of social stability, the key to further prosperity of the territory.

At the same time, the prevailing practice of regional strategic planning often takes on a declarative character, which does not allow stakeholders to conduct comparative analyzes and formulate conclusions. Indeed, many development strategies of entities in Russia prove the spontaneity of the strategic process and the “low quality of regional strategic management” by form and content². As a result, the territories do not receive much-needed investment.

¹ Acknowledgements: the reported study was funded by RFBR according to the research project № 19-010-00449

² KUTSENKO, E. – ISLANKINA, E. – KINDRAS, A. (2018): Smart by Oneself? An Analysis of Russian Regional Innovation Strategies within the RIS3 Framework. In: *Foresight and STI Governance*, 2018, Vol. 12, No 1, pp. 26; BATOV, G.K. (2016): Strategic planning as a tool of strategic management of regional socio-economic system. In: *MIR (Modernization. Innovation. Research)*, 2016, No 7(2(26)), pp. 214;

In addition, the lack of unique goal-setting in the strategic plans of the territories distorts the system of regional development priorities. So, the evaluations of strategies for innovative development of the Russian regions conducted in 2018 confirmed the fact that in most cases, the selected development priorities are “poorly substantiated analytically and not supported by specific projects”³. Obviously, an incorrectly defined vector of the territory development restrains the realization of the existing potential.

Confirmation of these conclusions is the results of assessing the planned and actual indicators of socio-economic development of the leading subject of the Russian Federation – the Republic of Tatarstan. This region was not chosen by chance. Tatarstan, according to most leading ratings, occupies a leading position in the field of innovation, digitalization and other indicators, leaving behind Moscow, St. Petersburg and other leading regions.

Despite the leadership of the positions of the Republic of Tatarstan, we discovered facts of failure to achieve the planned targets for the development priorities chosen by the authorities. So, comparing the Strategy of socio-economic development of the Republic of Tatarstan until 2030⁴ and the Strategy for socio-economic development of the Volga Federal District until 2020⁵ between 2010 and 2017, we found non-compliance with the planned target values for a number of indicators: the index of industrial production; index of physical volume of investments in fixed assets; volume index of gross regional product; the number of people employed in the economy and many others.

Our preliminary analysis of theoretical research in the field of regional strategizing⁶, tak and existing programs of territorial development in Russia, confirmed the presence of a fairly unambiguous, traditional algorithm of strategizing of the territory development. It includes the following key steps: diagnosis of the current situation in the region; setting development priorities; implementation of decisions.

So what is the difficulty of reaching the target indicators? Is it erroneous positioning of one's place at the stage of “diagnostics of the current position of the territory”? Is it wrong choice of development directions at the stage of “determining

LIPINA, S.A. – SMIRNOVA O.O. (2017): Strategic planning in subjects of the russian federation:methodological bases and methodical recommendations. In: *Regional economy. South of Russia*, 2017. No 1 (15), pp. 26;

KLIMANOV, V.V. – BUDAeva, K.V. – CHERNYSHOVA, N.A. (2017): Preliminary Results of Strategic Planning in Russian Regions. In: *Economic Policy*, 2017, Vol. 12, No 5, P.104-127.

³ KUTSENKO, E. – ISLANKINA, E. – KINDRAS, A. (2018): Smart by Oneself? An Analysis of Russian Regional Innovation Strategies within the RIS3 Framework. In: *Foresight and STI Governance*, 2018, Vol. 12, No 1, pp.. 40;

SUKHOVEI, A.F. – GOLOVA, I.M. (2016): Substantionation of the transformation of the priorities of innovation and technological development of Russian regions in the global crisis. In: *Economy of Region*, 2016, Vol. 12, No 3. pp. 919;

AVDEEVA, D.A. – VOROBYEVA, A.V. – REPICHEV, A.I. – TUGACHEV, L.V. (2018): Opportunities for the development of regional innovation strategies based on the principles of «smart specialization» In: *Management Issues*, 2018, No 2 (32), pp. 42.

⁴ THE LAW OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN DATED JUNE 17, 2015 NO. 40-3PT (AS AMENDED ON APRIL 5, 2019) “ON THE APPROVAL OF THE STRATEGY FOR THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN UNTIL 2030” (2015): [online]. In: *Consultant Plus*, [Cited 07.11.2019] Available online:

<http://www.consultant.ru/regbase/cgi/online.cgi?base=RLAW363&n=96250&req=doc#06900682383657094>

⁵ DECREE OF THE GOVERNMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION OF FEBRUARY 7, 2011 NO. 165-R (AS AMENDED ON DECEMBER 26, 2014) “ON THE APPROVAL OF THE STRATEGY FOR SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE VOLGA FEDERAL DISTRICT UNTIL 2020” (2014): [online]. In: *Consultant Plus*, [Cited 07.11.2019] Available online:

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110784/

⁶ DUBROVSKAYA, J.V. – KUDRYAVTSEVA, M.R (2018): Systematization of theoretical approaches to the formation of a regional development strategy. In: *E-journal. Public Administration*, 2018, No 68, pp. 155–171.

development priorities”? Is it ineffective tools for achieving indicators at the stage of “implementation of decisions”?

One thing is clear, the strategizing mistake at any stage can lead to negative consequences in the form of not reaching the value of the potential aggregate output (gross regional product), which subsequently affects the completeness of the fulfillment of social and other obligations by the authorities.

Despite the fact that the successful development and implementation of a regional development strategy directly depends on the authors understanding of external and internal macroeconomic processes (diagnostics of the current state of the region), we believe that ultimately the effectiveness of regional strategy is determined by the correct identification of the region’s internal development priorities.

The determination of these priorities should be based on the identification of the unique capabilities of the territory through inter-regional comparison of only similar territories. From here there is an objective necessity of the factor analysis of the socio-economic indicators of the territory, characterized by its institutional characteristics. Thus, the full realization of the potential of the territory development is possible only through the analysis of statistical data. In solving this problem, the “smart” benchmarking procedure helps, the detailed methodology of which is presented by us in the work.⁷

The main difference between this approach and traditional benchmarking is the comparison of territories with similar institutional conditions. Therefore, the development priorities of the analyzed territory are determined strictly on the basis of borrowing the successful experience of regions identical to it. Thus, it is obvious that the priorities of the region development and the directions of financing industries in identical regions should be correlated.

Based on the foregoing, we formulate the hypothesis of the present work that we selected as the object of verification: erroneous self-positioning of the region and incorrect comparison with other territorial units impedes the correct justification and choice of development priorities.

1 Methods of research

The Text Mining technique was used to test the hypothesis. We evaluated 10 strategies of socio-economic development of the regions, most of which were adopted for the period until 2030 (Irkutsk region, Kaluga region, Krasnoyarsk region, Novosibirsk region, Primorsky region, Saratov region), the strategy of socio-economic development of the Kaliningrad region – until 2020 years, the Volgograd region – until 2025, the Perm region – until 2026 and the Arkhangelsk region – until 2035. The choice of strategies is due to the fact that these regions are identical for the analyzed territory – the Republic of Tatarstan. Thus, according to the earlier approach of “smart” benchmarking and the hypothesis of the present study, the priorities for the development and financing of economic sectors should coincide.

Additionally, the compliance of regional development priorities with the federal development strategy “Forecast of the Long-Term Socio-Economic Development of the Russian Federation for the Period until 2030”, developed by the Ministry of Economic Development of the Russian Federation, was tested.

Assessment of selected strategies for the socio-economic development of regions based on text-mining was carried out in 2 consecutive stages using a high-level programming language Python. At the first stage, significant concepts were extracted from

⁷ DUBROVSKAYA, YU.V. – KOZONOVOVA, E.V. – KUDRYAVTSEVA, M.R. (2018): “Smart” benchmarking as a basis for strategic planning in regional development. In: *Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast*, 2018, Vol. 11, no. 3, pp. 100–116.

the strategies; at the second stage, a quantitative analysis of the text of the strategies was carried out.

Stage 1. Extracting significant concepts – named entities from the text of Strategies.

The extraction of significant concepts was performed separately for each Strategy in 4 steps.

Step 1. Download the text of the Strategy.

The text of the strategy is downloaded in a machine-readable format (pdf, word).

Step 2. Extracting text from the Strategy.

A filter is used to extract text from the Strategy without formatting and illustrations.

Step 3. Extracting keywords from the text of the Strategy

The extraction result (step 2) is fed to the input algorithm of extraction of the ruterrextract named entity. “Ruterrextract” is a library with which keywords are extracted from texts in Russian based on predefined rules⁸. The result of calling the library is a list of objects of Term type. The Term object contains information about the list of words, the number of words, the number of uses.

Step 4. Reduction of Term lists in the initial form of the Russian language.

To avoid discrepancies in the further comparison of key concepts, lists of objects of the Term type are given in the initial form of the Russian language using the pymorphy2 library⁹. Using the pymorphy2 morphological analyzer, you can bring the word to normal form (for example, “люди -> человек”, or “гулял -> гулять”), put the word in the desired form (for example, translate the word in the plural, change the case of the word), return grammatical information about the word (number, gender, case, part of speech, etc.).

As a result of the implementation of stage 1, a list of named entities (E) is obtained for each considered region (R).

Stage 2. Quantitative analysis of the Strategy text

Each strategy text is analyzed taking into account the list of keywords (W) specified by the user.

Each of the user-defined keywords

$$w_j \in W (j = \overline{1, n},$$

n – is the number of keywords specified by the user), is compared with each entity $e_i \in E$ each region $r_k \in R$ and the distance (d) between them is calculated.

The value of d is calculated as the Cartesian distance between points w_j and e_i . Moreover, the distance is more than 2/3 units of space for most coinciding concepts, in this case, we consider that the keyword specified by the user is expressed in the Strategy.

Next, the degree of expression p of the keyword w_j as

$$p = 1 - i/L,$$

where i – is the position in the list of entities (closer to 0, it is more significant), L – is the power of the set of entities in this region. Thus, the expressiveness of entities at the beginning of the list tends to 1, at the end tends to 0. All occurrences of p are placed on the list F.

If the list of occurrences F is not empty at the end of processing, then the average value is calculated

$$m = \bar{F},$$

which is placed in the list M of indicators of expression of keywords set by the user in the Strategy of the studied region.

⁸ SHEVCHENKO, I. (2018): Ruterrextract. [online]. In: *Github*, [Cited 07.11.2019] Available online: <https://github.com/igor-shevchenko/ruterrextract>

⁹ KOROBOV, M. (2015): Pymorphy2 morphological analyzer [online]. In: *Pymorphy2*, [Cited 07.11.2019] Available online: <https://pymorphy2.readthedocs.io/en/latest/>

Thus, as a result of the algorithm, we get lists of the severity of the keywords specified by the user in the Strategies of the studied regions.

2 The results of the study

At the first stage of the study, as a result of analysis of 10 Strategies for socio-economic development of regions identical for the Republic of Tatarstan, as well as the document “Forecast of Long-Term Socio-Economic Development of the Russian Federation for the Period until 2030”, developed by the Ministry of Economic Development of Russia, lists of named entities for each region and Russia were obtained. Moreover, the sets capacities of named entities for the regions range from 5250 (Kaluga region) to 16438 (Russian Federation). Figure 1 shows a tag cloud obtained from the 100 first key concepts of a variety of named entities of the Republic of Tatarstan.

Figure 1: Tag cloud of key concepts of the Strategy of the Republic of Tatarstan

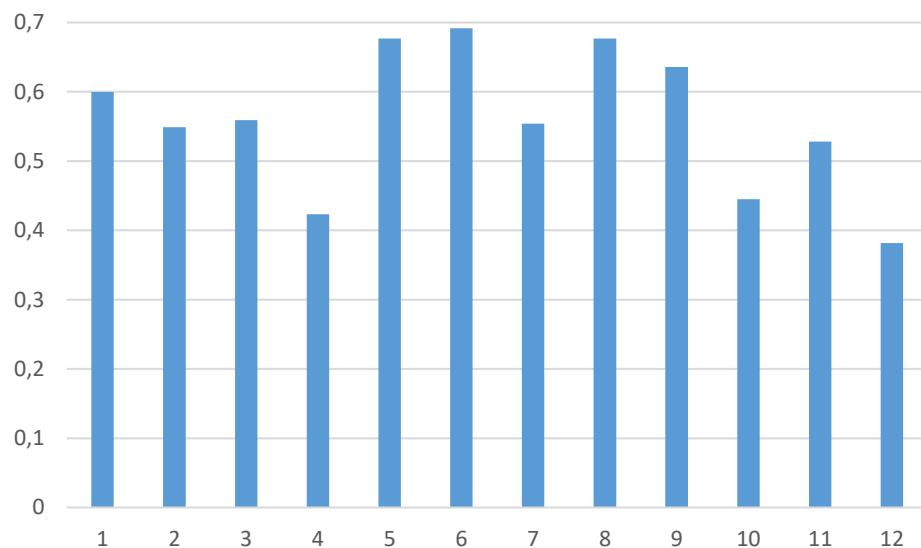
At the second stage, in order to test the research hypothesis, according to which the development priorities of the sectors of the economy of identical regions should coincide, lists of expressiveness of the keywords indicators in the Strategies were generated (a total of 12 lists were received).

As the keywords, 12 main sections of the All-Russian classifier of types of economic activities were selected: agriculture, forestry, hunting, fishing and fish farming; mining; manufacturing industries; providing electric energy, gas and steam; air conditioning; construction; transportation and storage; information and communication activities; professional, scientific and technical activities; public administration and

military security; social Security; education; health and social services activities; cultural, sporting, leisure and entertainment activities¹⁰.

Figure 2 shows the severity of the main types of economic activity in the list of entities of the Republic of Tatarstan. The figure shows that the greatest attention in the text of the Strategy of the Republic of Tatarstan is paid to such types of activities as “Transportation and storage”, “Construction” and “Professional, scientific and technical activities”, the least attention is paid to the type of activity “Activities in the field of culture, sports, organization of leisure and entertainment”.

Figure 2: The severity of the main types of economic activity in the entities list of Republic of Tatarstan

1 – Agriculture, forestry, hunting, fishing and fish farming; 2 – Mining; 3 – Manufacturing; 4 – Providing electric energy, gas and steam, air conditioning; 5 – Construction; 6 – Transportation and storage; 7 – Activities in the field of information and communication; 8 – Professional, scientific and technical activities; 9 – Public administration and military security; social Security; 10 – Education; 11 – Activities in the field of health and social services; 12 – Activities in the field of culture, sports, leisure and entertainment

To test our assumption about similar development priorities, we compared the distribution of the values of the severity of the main types of economic activity in the entities list of the regions identical to the Republic of Tatarstan, as well as whole Russia (Fig. 3).

¹⁰ RUSSIAN CLASSIFICATION OF ECONOMIC ACTIVITIES (2019): [online]. In: *Consultant Plus*, [Cited 07.11.2019] Available online: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163320/

Figure 3: The distribution of the severity of the main types of economic activity in the entities list of identical for the Republic of Tatarstan regions

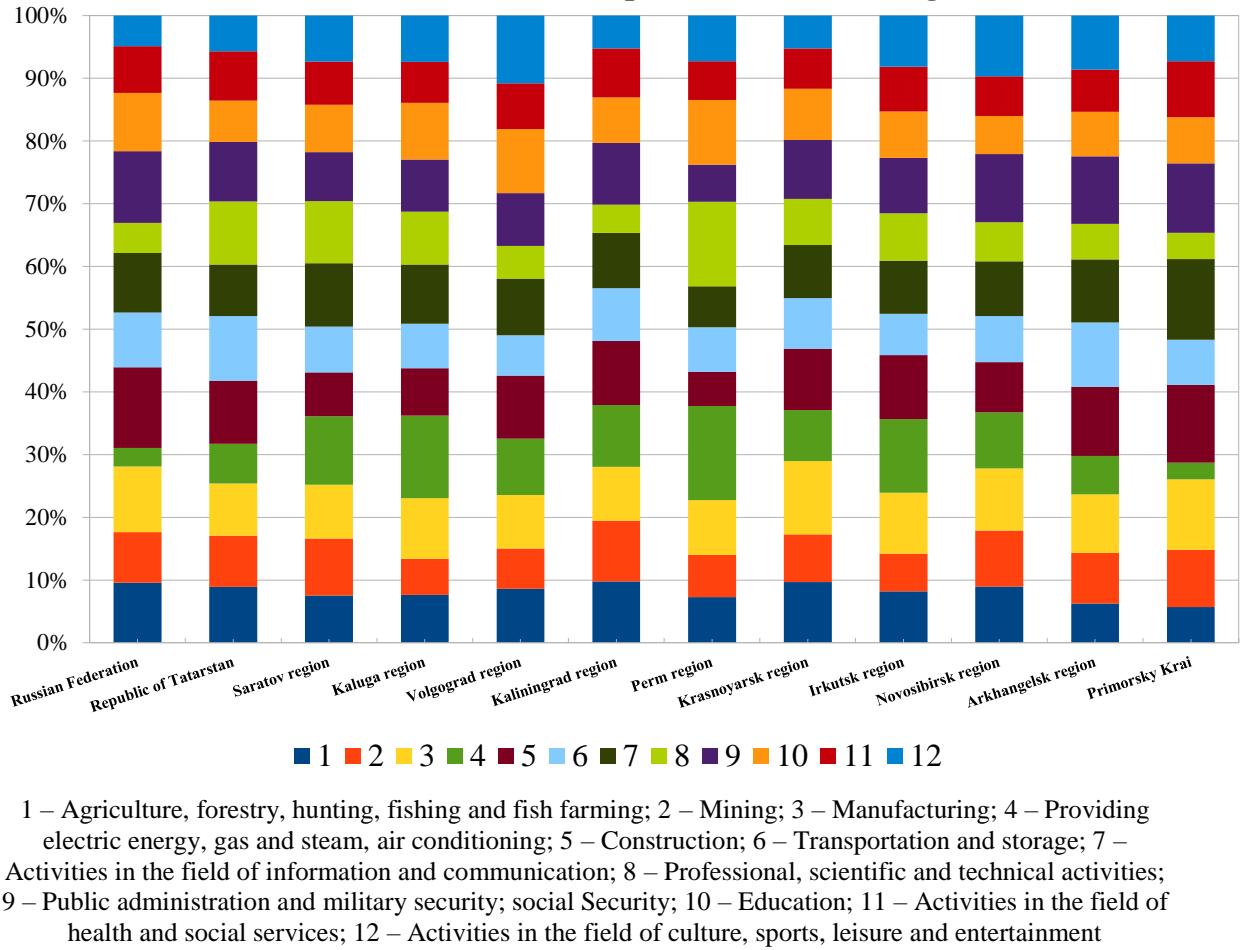

Figure 3 shows that, the development priorities of the main types of activity, indicated in the Strategies for socio-economic development of the regions do not coincide. For example, the emphasis made in the Strategy of the Republic of Tatarstan on the construction development is not repeated in the Strategy of the Perm Krai. At the same time, in the Strategy of the Perm Krai, much attention is paid to the type of activity “Provision of electric energy, gas and steam, air conditioning”. And, on the contrary, the Strategy of the Republic of Tatarstan least often mentions the development of activities in the field of culture and sports, when, as in the Volgograd region, this type of activity is one of the priority ones.

It is also worth noting that the priorities of the industries development of the Republic of Tatarstan are not consistent with the priorities for industries the development, as indicated in the Strategy of the Russian Federation.

Conclusion

In the work on the basis of text mining tools, the hypothesis was tested that the erroneous self-positioning of the region and incorrect comparison with other territorial units impedes the correct justification and selection of development priorities. As a result of the intellectual analysis of the texts of 10 regional strategies, as well as the federal development strategy of the country, it was established, firstly, that the development priorities of the main types of activities, indicated in the strategies of identical regions, do not coincide; secondly, the development priorities of regional industries are not consistent with the development priorities of the country's federal strategy. This proves the lack of

unique goal-setting in the strategic plans of the territories, which distorts the system of priorities for regional development and prevents the realization of the territories potential.

References:

1. AVDEEVA, D.A. – VOROBYEVA, A.V. – REPICHEV, A.I. – TUGACHEV, L.V. (2018): Opportunities for the development of regional innovation strategies based on the principles of «smart specialization» In: Management Issues, 2018, No 2 (32), pp. 42.
2. BATOV, G.K. (2016): Strategic planning as a tool of strategic management of regional socio-economic system. In: MIR (Modernization. Innovation. Research), 2016, No 7(2(26)), pp. 214.
3. DECREE OF THE GOVERNMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION OF FEBRUARY 7, 2011 NO. 165-R (AS AMENDED ON DECEMBER 26, 2014) “ON THE APPROVAL OF THE STRATEGY FOR SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE VOLGA FEDERAL DISTRICT UNTIL 2020” (2014): [online]. In: Consultant Plus, [Cited 07.11.2019] Available online: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110784/.
4. DUBROVSKAYA, J.V. – KUDRYAVTSEVA, M.R (2018): Systematization of theoretical approaches to the formation of a regional development strategy. In: E-journal. Public Administration, 2018, No 68, pp. 155–171.
5. DUBROVSKAYA, YU.V. – KOZONOVOVA, E.V. – KUDRYAVTSEVA, M.R. (2018): “Smart” benchmarking as a basis for strategic planning in regional development. In: Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast, 2018, Vol. 11, no. 3, pp. 100–116.
6. KLIMANOV, V.V. – BUDAeva, K.V. – CHERNYSHOVA, N.A. (2017): Preliminary Results of Strategic Planning in Russian Regions. In: Economic Policy, 2017, Vol. 12, No 5, P.104-127.
7. KOROBov, M. (2015): Pymorphy2 morphological analyzer [online]. In: Pymorphy2, [Cited 07.11.2019] Available online: <https://pymorphy2.readthedocs.io/en/latest/>
8. KUTSENKO, E. – ISLANKINA, E. – KINDRAS, A. (2018): Smart by Oneself? An Analysis of Russian Regional Innovation Strategies within the RIS3 Framework. In: Foresight and STI Governance, 2018, Vol. 12, No 1, pp. 25-45.
9. LIPINA, S.A. – SMIRNOVA O.O. (2017): Strategic planning in subjects of the russian federation:methodological bases and methodical recommendations. In: Regional economy. South of Russia, 2017. No 1 (15), pp. 26.
10. RUSSIAN CLASSIFICATION OF ECONOMIC ACTIVITIES (2019): [online]. In: Consultant Plus, [Cited 07.11.2019] Available online: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163320/.
11. SHEVCHENKO, I. (2018): Ruterrextract. [online]. In: Github, [Cited 07.11.2019] Available online: <https://github.com/igor-shevchenko/ruterrextract>.
12. SUKHOVEI, A.F. – GOLOVA, I.M. (2016): Substantiation of the transformation of the priorities of innovation and technological development of Russian regions in the global crisis. In: Economy of Region, 2016, Vol. 12, No 3. pp. 919.
13. THE LAW OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN DATED JUNE 17, 2015 NO. 40-3PT (AS AMENDED ON APRIL 5, 2019) “ON THE APPROVAL OF THE STRATEGY FOR THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN UNTIL 2030” (2015): [online]. In: Consultant Plus, [Cited 07.11.2019] Available online: <http://www.consultant.ru/regbase/cgi/online.cgi?base=RLAW363&n=96250&req=doc#06900682383657094>.

Contacts:

doc. Julia Dubrovskaya, PhD.

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: uliadubrov@mail.ru

doc. Elena Kozonogova, PhD.

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: elena.kozonogova@gmail.com

Maria Rusinova

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: rusinova.mr@gmail.com

doc. Daniil Kurushin, PhD.

Information technology and automated
systems Department, Perm National
Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: kurushin.daniel@yandex.ru

PROBLEMATIKA BROWNFIELDŮ A JEJICH NÁSTROJE PODPORY ŘEŠENÍ VE VEŘEJNÉM SEKTORU: PŘÍPADOVÁ STUDIE NA ČESKOU REPUBLIKU

BROWNFIELD ISSUES AND ITS TOOLS TO SUPPORT SOLUTIONS IN THE PUBLIC SECTOR: CASE STUDY IN THE CZECH REPUBLIC

Danuta Duda^a – Kamila Turečková^b

^a Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Katedra ekonomie a veřejné správy, Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karviná, email:duda@opf.slu.cz

^b Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Katedra ekonomie a veřejné správy, Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karviná, email:turckova@opf.slu.cz

Abstrakt: Předkládaný příspěvek se věnuje problematice brownfieldů, které představují nadčasový fenomén spojený s řadou nežádoucích efektů podmiňující zapojení se veřejného sektoru k jejich eliminaci. Na nejvyšší úrovni se jedná o ústřední orgány státní správy, na úrovni mezoregionů se o vyšší územně samosprávné celky. Tyto instituce deklarují jejich vztah k brownfieldům ve svých dokumentech a dalších aktivitách. Cílem příspěvku je přehledově analyzovat stav formálního i praktického zapojení se těchto subjektů v České republice směrem k řešení problémů vyplývajících z existence brownfieldů na vlastním území. Naplnění obsahu příspěvku se opírá o rešerši sekundárních zdrojů a jejich analýzu ve vztahu k vymezenému tématu zkoumání. Z výsledků zkoumání je patrné, že mezi českými regiony jsou v přístupu k problematice brownfieldů poměrně značné rozdíly mající implikaci do regionálního rozvoje a využitelného potenciálu daného území.

Klíčové slová: Brownfield, Kraj, Česká republika, Veřejný sektor, Státní správa.

JEL: O18, R11, R58

Abstract: This paper deals with the issue of brownfields which are a timeless phenomenon associated with a number of undesirable effects that make the involvement of the public sector in order to eliminate them. At the highest level, these are central public administration bodies, at the level of mesoregions they are higher territorial self-governing units. These institutions declare their relationship to brownfields in their documents and other activities. The aim of the paper is to analyse the state of formal and practical involvement of these entities in the Czech Republic in order to solve problems following from the existence of brownfields in their own territory. Fulfilment of the content of the paper is based on research of secondary sources and their analysis in relation to the defined topic of research. The results of the research show that there are quite significant differences in the approach to brownfields between the Czech regions which have implications for regional development and the usable potential of the given area.

Key words: Brownfield, Region, Czech Republic, Public Sector, State administration.

JEL: O18, R11, R58

Úvod

Brownfieldy, opuštěné a nevyužívané areály, objekty či budovy, jsou součástí urbánního dědictví naší společnosti, jejichž existence v obecné rovině není žádoucí a chtěná. To je důvod, proč se jejich problematikou zabývají veřejné instituce, které mohou svými finančními i nefinančními nástroji přispět k vyšší míře regenerace brownfieldů, než je tomu pouze v případě zapojení sektoru soukromého. Mezi významné subjekty a instituce veřejného

sektoru lze považovat jednotlivé ústřední orgány státní správy a orgány místních samospráv vyšších i nižších územních celků. Úkolem rozdílných stupňů správy je tak vytvořit vhodné nástroje a podmínky, prostřednictvím nichž bude možné problémy spojené s brownfieldy řešit.¹ Oblast brownfieldů a jejich řešení spadá na nejvyšší státní úrovni vládnutí v České republice pod Vládu, konkrétně pod Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo pro místní rozvoj. Problematika se však také dotýká Ministerstva průmyslu a obchodu, Ministerstva zemědělství a Ministerstva kultury, a co se týče financování, Ministerstva financí. Není pochyb, že okrajově spadá také do působnosti dalších ministerstev a vládních agentur a institucí (CzechInvest, Centrum pro regionální rozvoj apod.). Do kompetencí ministerstev náleží společné vypracování národní strategie na regeneraci brownfieldů, zakotvení problematiky brownfieldů do legislativy České republiky a vymezení základních nástrojů pro celý proces regenerace a revitalizace brownfieldů.²

Veřejný sektor se může angažovat v řešení brownfieldů mnoha způsoby a tím podpořit jak konkurenčeschopnost, tak i udržitelnost.³ Finanční podpora je navázána na peněžní dotace, které veřejná správa přímo nebo zprostředkováně, i skrze zapojení Evropské unie a její důraz na integraci, soutěž na jednotném vnitřním trhu a udržitelnost⁴ v rámci dotačních titulů a programů nabízí. Veřejný sektor může regeneraci brownfieldů napomoci i prostřednictvím nefinančních nástrojů. K témtoto nefinančním veřejným nástrojům podle Bergatt Jackson patří následující např. (1) schválením rehabilitace brownfields jako strategické místní priority, (2) umístěním veřejných investičních záměrů na brownfieldy, (3) marketingem místních příležitostí, informovaností a zapojením veřejnosti, (4) přátelského procesu územního plánování a územního a stavebního řízení, (5) pro-aktivitou obce v tomto procesu tím, že si sama vytvoří názor, co by se mělo s územím dít a pořídí pro ně vhodné územní studie, (6) pro-aktivitou obce v oblasti možného ekologického poškození území tím, že poskytne vlastníkům technickou pomoc jak v tomto postupovat a jednat, (7) podporou podnikatelských aktivit apod⁵. Řada těchto aktivit se na úrovni krajů často přesouvá na regionální rozvojové agentury.

V našem případě je pozornost soustředěna na ústřední orgány státní správy na úrovni jednotlivých ministerstev a na úrovni Úřadu vlády ČR a dále na krajské úřady, případně jimi zřízené jiné specializované instituce či agentury. Cílem tohoto příspěvku je přehledově analyzovat stav formálního i praktického zapojení se těchto subjektů v České republice směrem k řešení problémů vyplývajících z existence brownfieldů na spravovaném území. Naplnění cíle bylo podmíněno obsáhlou rešerší veřejně dostupných sekundárních dat, která jsou k dispozici na internetových portálech jednotlivých veřejných institucí.

V České republice máme dle odhadů okolo 12 tisíc těchto lokalit a areálů s celkovou rozlohou až 38 tisíc hektarů s různým stupněm znečištění,⁶ které jsou relikty důsledků uměle zdržovaného vývoje restrukturalizace z období před rokem 1989 a zejména strukturálních změn v českém hospodářském prostoru vzniklých v následujících letech. Důvodů, proč se angažovat ve znovuvyužívání brownfieldů, je celá řada. Mezi klíčové patří zejména

¹ TUREČKOVÁ, K. – VARADZIN F. – NEVIMA J. (2018): Public administration and problematics of brownfield in the Czech Republic.

² DVOŘÁKOVÁ, LIŠKOVÁ, Z. – VOJVODÍKOVÁ B. – MAJSTRÍKOVÁ T. (2016): Základy brownfieldů v ekonomických souvislostech.

³ MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. (2019): Corporate Social Responsibility Information in Annual Reports in the EU – Czech Case Study.

⁴ MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. (2017): European Myriad of Approaches to Parasitic Commercial Practices; MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. (2019b): Harmonization of the protection against misleading commercial practices: ongoing divergences in Central European countries.

⁵ BERGATT JACKSON, J. a kol. (2004): Brownfields snadno a rychle.

⁶ CZECHINVEST (2008): Národní strategie regenerace brownfieldů.

skutečnost, že regenerace brownfieldů přispívá k trvale udržitelnému urbanistickému rozvoji,⁷ zabraňuje degradaci půdy,⁸ omezuje negativní vlivy suburbanizace s urban sprawl⁹ a zachovává lokální, časovou a urbanistickou kontinuitu sídelních, sociálně-společenských a environmentálních struktur dané krajinné sféry.¹⁰

1 Použité metody a postupy

Předkládaný příspěvek je přehledovým článkem, který v základních parametrech analyzuje vztah ústředních orgánů státní správy a vyšších územně samosprávných celků na úrovni klícových dokumentů a specifických aktivit a programů. Hlavní použitou metodou je v tomto případně metoda rešerše veřejně dostupných, sekundárních zdrojů zejména ze strany ministerstev České republiky, krajů České republiky a regionálních rozvojových agentur ve správě krajů. Vzhledem k obsahové náročnosti zkoumaného tématu se jedná o základní přehled formálního i praktického vztahu mezi veřejným sektorem a problematikou opuštěných areálů a objektů na celonárodní i regionální úrovni s cílem vyprofilovat ty nejpodstatnější vazby a jednoduchou komparací určit takové subjekty, které k řešení brownfieldů přistupují aktivněji než jiné. Z tohoto úhlu pohledu se pak nabízí teze, zda větší zainteresovanost subjektů veřejné správy, zejména na regionální úrovni, přispívá k vyšší potenciální míře regenerace brownfieldů, než je tomu v opačném případě. Ověření této hypotézy však není předmětem řešení prezentovaném v tomto příspěvku, ale poslouží jako základ pro další výzkumy v této oblasti.

2 Veřejný sektor a brownfieldy na úrovni ústředních orgánů státní správy

Do kompetencí ministerstev naleží společné vypracování národní strategie na regeneraci brownfieldů, zakotvení problematiky brownfieldů do legislativy České republiky a vymezení základních nástrojů pro celý proces regenerace a revitalizace brownfieldů.¹¹ Ústředními orgány státní správy, které se zabývají ve svých programech a strategiích brownfieldy, jsou především Ministerstvo průmyslu a obchodu, Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo kultury, ale také třeba Úřad vlády ČR.

Ministerstvo průmyslu a obchodu podporuje brownfieldy zejména prostřednictvím: (1) Národní strategie regenerací brownfieldů, (2) programu Regenerace a podnikatelské využití brownfieldů, kde se jedná již o III Výzvu a (3) Programu pro podporu podnikatelských nemovitostí a infrastruktury.

Úkol aktualizovat Národní strategii regenerací brownfieldů je obsažen ve strategickém dokumentu Ministerstva životního prostředí, kterým je Státní politika životního prostředí ČR 2012–2020, schválená vládou 23. listopadu 2016. Aktualizací je pověřeno Ministerstvo průmyslu a obchodu ve spolupráci s agenturou CzechInvest, Ministerstvem pro místní rozvoj, Ministerstvem životního prostředí a Ministerstvem zemědělství.¹² Hlavní vizí Národní strategie regenerací brownfieldů je transformace brownfieldů v České republice na

⁷ VRÁBLÍK, P. et al. (2009): Metodika revitalizace území pro hospodářský, sociální a environmentální rozvoj v postižených regionech.; PAKŠIOVÁ, R. (2016): Reporting of non-financial information on companies in the context of sustainable development in Slovakia.

⁸ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – ŠKRABAL, J. – MARTINÁT, S. (2018): Uncovering patterns of location of brownfields to facilitate their regeneration: Some remarks from the Czech Republic.

⁹ JACKSON, J. (2002): Urban Sprawl.

¹⁰ TUREČKOVÁ, K. – CHMIELOVÁ, P. (2019): Regenerace brownfieldů v odvětví kultury v České republice.

¹¹ DVOŘÁKOVÁ, LIŠKOVÁ, Z. – VOJVODÍKOVA B. – MAJSTRÍKOVÁ T. (2016): Základy brownfieldů v ekonomických souvislostech.

¹² Národní strategie regenerací brownfieldů (2019).

ekonomicky produktivní, ekologicky a sociálně zdravá území pomocí koordinovaného úsilí všech úrovní veřejné správy, soukromého sektoru a neziskových organizací. Národní strategie regenerací brownfieldů znázorňuje rámec řešení brownfieldové problematiky pro krátkodobý, střednědobý a dlouhodobý výhled v České republice. Strategie představuje naplňování vize trvale udržitelného rozvoje pomocí revitalizace pozemků na úroveň greenfieldů, či regenerace pozemků pro nové urbánní využití (např. občanskou vybavenost, průmyslové a komerční využití, bytovou výstavbu atd.). Dlouhodobými cíli Národní strategie regenerací brownfieldů je snížení počtu brownfieldů a záborů zemědělské půdy pro novou výstavbu v souladu s principy trvale udržitelného rozvoje. Dále zlepšení kvality urbánního prostředí a zvýšení konkurenceschopnosti obcí a měst. S tím souvisí také efektivní využití veřejných prostředků pro podporu regenerace brownfieldů, které lze považovat nejen za dlouhodobý cíl, ale také prostředek, jak celkové regenerace území dosáhnout.¹³

Ministerstvo průmyslu a obchodu ve spolupráci s agenturou CzechInvest vyhlásilo v pořadí již třetí výzvu: Výzvu III-2019 programu Regenerace a podnikatelské využití brownfieldů. O podporu mohou žádat kraje a obce, které se nacházejí na území strukturálně postižených krajů (Moravskoslezský, Ústecký, Karlovarský) a hospodářsky problémových regionů vymezených „Strategií regionálního rozvoje ČR na období 2014 – 2020“. Cílem programu je revitalizace zanedbaných a nedostatečně využívaných areálů a jejich přeměna na průmyslové plochy do 10 ha a objekty pro průmysl a podnikání. Prostřednictvím nového využití těchto areálů budou vytvořeny podmínky k hospodářskému oživení znevýhodněných regionů. Žadatelé o dotaci, obce a kraje, mohou na letošní rok využít alokaci ve výši 100 mil. Kč. Příjem žádostí bylo ukončen 16. července 2019.¹⁴

Program pro podporu podnikatelských nemovitostí a infrastruktury. Cílem Programu je zajistit podmínky pro realizaci projektů v oblasti zpracovatelského průmyslu, strategických služeb a technologických center a tím přispět k posílení hospodářského a regionálního rozvoje a vytvořit předpoklady pro vznik nových pracovních míst prostřednictvím zvyšování konkurenceschopnosti investičního prostředí zejména v hospodářsky slabých či strukturálně postižených regionech.¹⁵ Program na podporu Podnikatelských nemovitostí a infrastruktury definuje pravidla a stanovuje podmínky pro poskytování podpory obcím, svazkům obcí, krajům, státním podnikům, příspěvkovým organizacím státu a organizačním složkám státu na projekty výstavby, rozvoje podnikatelských nemovitostí a regenerace nemovitostí (tzv. brownfieldů), včetně příslušné infrastruktury. Podpora je v rámci Programu poskytována formou přímých dotací, návratných finančních výpomocí. Program je jedním ze základních nástrojů pro lákání přímých zahraničních investic a expanzi stávajících investorů tím, že přispívá k místnímu a hospodářskému rozvoji dotčených lokalit a spádových území a rozvoji funkčního trhu nemovitostí pro podnikání, zkvalitnění podnikatelské infrastruktury a ke zlepšování investičního a životního prostředí.¹⁶

Agentura pro podporu podnikání a investic CzechInvest je státní příspěvková organizace podřízená Ministerstvu průmyslu a obchodu ČR. Dojednává do České republiky tuzemské a zahraniční investice z oblasti výroby, strategických služeb a technologických center. Podporuje malé, střední a začínající inovativní podnikatele, podnikatelskou infrastrukturu a inovace.¹⁷ CzechInvest (1) mapuje a identifikuje lokality vhodné pro

¹³ Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR (2019).

¹⁴ Ministerstvo průmyslu a obchodu (2019).

¹⁵ STANÍČKOVÁ, M. – L. MELECKÝ, (2014): Factors Determining Driving Forces of Competitiveness in EU Countries.

¹⁶ CZECHINVEST (2019): Agentura pro podporu podnikání a investic, Brownfieldy; PAKŠIOVÁ, R. (2017): The Critical Analysis of Profit for its Allocation Decision-Making.

¹⁷ CZECHINVEST (2019): Agentura pro podporu podnikání a investic.

realizaci projektů v jednotlivých krajích České republiky – Národní databáze brownfieldů, (2) ve spolupráci s dalšími veřejnými institucemi CzechInvest připravil podklady Národní strategie regenerace brownfieldů v ČR a podílí se na jejím naplňování, (3) poskytuje informace a administruje programy podpory na regeneraci brownfieldů financovaných ze státního rozpočtu (Program Regenerace a podnikatelské využití brownfieldů a Program na podporu podnikatelských nemovitostí a infrastruktury) i ze strukturálních fondů EU (Program Nemovitosti), (4) připravuje a organizuje prohlídky vtipovaných nemovitostí, (5) pořádá semináře a konference o regeneraci brownfieldů, (6) spravuje webové stránky www.brownfieldy.eu.¹⁸

Ministerstvo pro místní rozvoj podporuje brownfieldy prostřednictvím: (1) Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020, (2) Politiky územního rozvoje ČR, (3) podprogramu programu Podpora revitalizace území 2019, a to konkrétně podprogramu Regenerace brownfieldů pro nepodnikatelské využití, (4) Zásad urbánní politiky ČR, (5) Dohody o partnerství pro programové období 2014-2020.

Strategie je základním koncepčním dokumentem v oblasti regionálního rozvoje. Strategie je nástrojem realizace regionální politiky a koordinace působení ostatních veřejných politik na regionální rozvoj. Obecné požadavky na obsah Strategie jsou rámcově upraveny v § 5 odst. 1 zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o podpoře regionálního rozvoje“). V souladu s ustanovením § 4 zákona o podpoře regionálního rozvoje je ve Strategii obsaženo také vymezení státem podporovaných regionů. Strategie zahrnuje podrobnou analýzu regionálních rozdílů v ČR (především na úrovni obcí s rozšířenou působností), jejíž závěry se odražejí v návrzích cílů, priorit a konkrétních opatření definovaných pro potřeby regionálního rozvoje. Implementační část nastavuje systém realizace regionálního rozvoje v rovině řídící i koordinační a monitorovací na centrální/sektorové i regionální úrovni po stránce instrumentální (nástrojové), institucionální a zdrojové. Strategie je pojata tak, aby propojovala odvětvová hlediska a přístupy s územními aspekty vyváženého regionálního rozvoje a územní soudržnosti, obsahuje formulace problémových okruhů, priorit a souhrnných cílů, které bude třeba v příštím období sledovat.¹⁹

Strategie regionálního rozvoje poukazuje na problémy s nevhodným funkčním využitím a uspořádáním území, nekvalitním stavem městské zástavby včetně brownfields, devastací krajiny, nedostatkem zelených ploch a jejich zastavování apod., které ovlivňují kvalitu života ve městě a snižují jeho atraktivitu. V neposlední řadě i města musí reagovat na nové výzvy, jako jsou důsledky změn klimatu, hospodaření s energiemi a přírodními zdroji a racionalizace odpadového hospodářství. Analýza poukázala také na stálou existenci starých ekologických zátěží. Rozsah ekologických zátěží plynoucích z nedostatečného řešení této problematiky v minulosti je značný. Proto je nutná akcelerace likvidace zátěží majících dopad na zdravotní stav obyvatelstva a životní prostředí. V případě brownfields, které neohrožují své okolí přímo, je vhodné tyto lokality navrátit prospěšnému využití, ať už se nacházejí v urbanizovaných oblastech nebo ve stabilizovaných či periferních územích.

Na místní a regionální úrovni je nutné zajistit ochranu a udržitelné využívání půdního a horninového prostředí, ochranu zdrojů pitné vody, prevenci a omezování vzniku odpadů a jejich negativního vlivu na životní prostředí, efektivní a setrné využívání obnovitelných zdrojů energie (zejména malých zdrojů, jejichž výkon je spotřebováván v místě výroby), ochranu a zlepšení stavu vod a snižování úrovně znečištění ovzduší a emisí skleníkových plynů. Součástí intervence je sanace vážně kontaminovaných lokalit (průmyslové objekty, vojenské a zemědělské areály, lokality typu brownfields s výskytem starých ekologických

¹⁸ CZECHINVEST (2019): Program na podporu Podnikatelských nemovitostí a infrastruktury.

¹⁹ Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2019).

zátěží) přímo ohrožujících složky životního prostředí a zdraví člověka, ostatní brownfields (jedná se o plochy, jež jsou dotčeny předcházejícím užíváním a užíváním okolních pozemků, jsou opuštěné, nebo nedostatečně využívané) je nutné vrátit prospěšnému využití. Staré ekologické zátěže jsou koncentrovány především do Ústeckého, Libereckého, Karlovarského a Moravskoslezského kraje. V rámci ostatních krajů se jedná pouze o jednotlivé lokality.

Priorita je zaměřena na podporu udržitelného rozvoje na místní a regionální úrovni. Jedná se zejména o efektivní využívání místních a obnovitelných zdrojů, úspory energie a zvyšování energetické účinnosti, o omezování negativních vlivů starých zátěží na krajинu a zdraví obyvatelstva, udržitelné užívání vodních zdrojů, využití nového potenciálu brownfields a omezení negativních vlivů zejména dopravy, průmyslové činnosti na životní prostředí.

Opatření je zaměřeno také na odstraňování starých ekologických zátěží, revitalizaci brownfields a rekultivaci území po bývalé těžbě nerostných surovin v městských i venkovských oblastech tak, aby tyto lokality mohly být dále využívány pro aktivity výrobní, volnočasové apod.

Také existují návrhy národních programů v oblasti regionálního rozvoje v kompetenci Ministerstva pro místní rozvoj, jedním z nich je např. program Podpora rozvoje specifických regionů státu – program by byl zaměřen na komplexní podporu specifických regionů (regiony se zvýšenou koncentrací sociálně vyloučených či ohrožených skupin obyvatel a přírodních či kulturních hodnot krajiny, bývalé vojenské újezdy, velkoplošné lokality brownfields) s cílem umožnění jejich adekvátního rozvoje případně nového funkčního využití. Program bude mít významnou roli v plnění vyrovnávacího a částečně i preventivního cíle SRR.²⁰

Politika územního rozvoje ČR je celostátní nástroj územního plánování, který slouží zejména pro koordinaci územního rozvoje na celostátní úrovni a pro koordinaci územně plánovací činnosti zejména krajů a současně jako zdroj důležitých argumentů při prosazování zájmů ČR v rámci územního rozvoje Evropské unie.²¹

Jedním z republikových priorit je vytvářet předpoklady pro polyfunkční využívání opuštěných areálů a ploch (tzv. brownfields průmyslového, zemědělského, vojenského a jiného původu).

Pokud se jedná o oblast Karvinsko, tak při rozhodování a posuzování záměrů na změny v území je nutné přednostně sledovat mj.: restrukturalizaci stávající ekonomiky při využití brownfields pro umísťování dalších ekonomických aktivit a vytváření pracovních příležitostí. V rámci územně plánovací činnosti kraje a koordinace územně plánovací činnosti obcí je nutno vytvářet územní podmínky pro rekultivaci a revitalizaci devastovaných ploch a brownfields za účelem vyhledávání ploch vhodných k využití pro ekonomické aktivity a pro rekreaci a prověřit možnosti umístění průmyslové zóny o velikosti cca 100 až 200 ha, včetně prověření možností využití ploch brownfields. Při tomto prověřování je nutno brát v úvahu limity znečištění ovzduší (za toto zodpovídá Moravskoslezský kraj).

Pro oblast Mostecko je nutné při rozhodování a posuzování záměrů na změny v území přednostně sledovat: restrukturalizaci a větší diverzifikaci stávající ekonomiky, pro revitalizaci ploch typu brownfields, výstavbu nových průmyslových zón a vytváření dalších nových pracovních příležitostí.²²

Regenerace brownfieldů pro nepodnikatelské využití: Cílem podprogramu (jedná se o podprogram programu Podpora revitalizace území 2019) je regenerovat území, na němž se nachází objekty či plochy nevyužívané a zanedbané, které lze definovat jako brownfield tak, aby je bylo možné znova plnohodnotně využít v dalším rozvoji obce, zamezit tak vzniku oblastí se sociální segregací a vytvořit podmínky pro stabilizaci území a zároveň do území

²⁰ Strategie regionálního rozvoje (2019).

²¹ Ministerstvo pro místní rozvoj (2019).

²² Politika územního rozvoje České republiky (2013).

přinést nové a potřebné funkce. Podprogram je zacílen na objekty typu brownfieldů, jejichž následné využití bude nepodnikatelského charakteru a které budou sloužit široké veřejnosti.²³

Zásady urbánní politiky ČR. V souvislosti s dynamikou vývoje měst je třeba rovněž připomenout proces reurbanizace. Jedná se o proces, při kterém dochází k opětovnému osídlování centrálních zón měst a metropolitních regionů, a který bude v blízké budoucnosti relevantní i pro ČR. V jeho rámci je hledáno nové funkční využití opuštěných či nevyužívaných objektů (budov, průmyslových objektů, bývalých továren, brownfieldů atp.), jakož i rozsáhlých ploch či souvislého území, což je nespornou výhodou tohoto procesu z pohledu rozvoje města ve smyslu snahy o jeho kompaktnost. K reurbanizaci přispívají změny životního stylu obyvatel a soudobé trendy v oblastech bydlení, práce a trávení volného času.

Jedním ze strategických směrů a rozvoje aktivity u dopravy a technické infrastruktury je využívat brownfields k budování nové infrastruktury ve městech – otázkou revitalizace brownfields je nutné se zabývat i z důvodu udržení kvality prostředí ve městech, ale také z důvodu nadměrné rozpínavosti měst, která je patrná v některých případech.²⁴

Dohoda o partnerství pro programové období 2014-2020. Tato dohoda hovoří o problémových oblastech, kterými jsou staré ekologické zátěže-plochy kontaminované předchozí činností, které představují riziko pro kvalitu podzemních i povrchových vod. V zastavěném území sídel i v krajině existuje řada tzv. brownfields, tzn. území, jejichž intenzivní využívání (průmyslové, výrobní, těžební) již zaniklo, jejich původce již neexistuje nebo není znám, ale z hlediska ochrany dosud nezastavěných ploch představují významný potenciál, jehož je možné po odstranění ekologických zátěží a vhodné revitalizaci smysluplně využít. Jednou z priorit Dohody je odstraňování starých ekologických zátěží, revitalizace brownfields a území po bývalé těžbě nerostných surovin. Jedním z hlavních témat řešených v Dohodě je podpora regenerace brownfieldů, zvyšování podílu znovuvyužití odpadů, recyklace a podpora náhrad prvotních zdrojů za druhotné suroviny.²⁵

Ministerstvo životního prostředí se zabývá problematikou brownfieldů prostřednictvím: (1) Státní politiky životního prostředí ČR 2012 – 2020, (2) Strategického rámce udržitelného rozvoje.

Státní politika životního prostředí ČR 2012-2020. Tento dokument Ministerstva životního prostředí v jedné podkapitole nazvané Posílení regenerace brownfieldů s pozitivním vlivem na kvalitu prostředí v sídlech řeší také problematiku brownfieldů, mj. má podporovat revitalizaci (regeneraci) brownfieldů v zastavěném území sídel s ohledem na komplexní potřeby územního rozvoje a požadavky na kvalitu životního prostředí, realizovat funkční plochy či prvky zeleně v rámci každého z podpořených projektů revitalizace (regenerace) brownfieldů v návaznosti na urbanistickou strukturu sídel, podporovat výstavbu na plochách brownfieldů, sledovat a využívat účinnost zákona o ochraně zemědělského půdního fondu ve vztahu k využívání méně kvalitních půd a brownfieldů pro realizaci investičních záměrů, sledovat a využívat stav brownfieldů zejména z hlediska jejich počtu, typu, velikostní struktury, majetkových vztahů a ekologického stavu či aktualizovat Národní strategii regenerace brownfieldů.²⁶

Strategický rámec udržitelného rozvoje. Dle Strategického rámce udržitelného rozvoje rozsáhlá území (tzv. „brownfields“) dnes brzdí rozvoj částí řady měst zejména nákladností a složitostí jejich přestavby a asanace. Svým charakterem znamenají hrozbu pro životní prostředí a své okolí, zároveň však představují určitý rozvojový potenciál a prostor pro rozvoj

²³ Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (2019).

²⁴ Zásady urbánní politiky ČR (2017).

²⁵ Dohoda o partnerství pro programové období 2014 – 2020 (2014).

²⁶ Státní politika životního prostředí ČR 2012 – 2020 (2016).

dalšího podnikání. Kromě průmyslových areálů jde o lokality s původní obytnou funkcí, popř. objekty pro armádní účely. Výhody nového využití brownfields spočívají nejen v opětovné revitalizaci celého území, odstranění ekologických zátěží v sídelní krajině, v ochraně zdraví obyvatel a životního prostředí či snížení tlaku na využití greenfields (což mimo jiné znamená předejítí možného rozšíření měst do okolí), ale také ve zvýšení příjmů a rozpravidlení ekonomiky v území, přilákání investorů a zatraktivnění lokality.

Je nutné posílit roli měst jako akcelerátorů růstu a rozvoje regionů. Opatření budou směřovat do revitalizace a humanizace obytných čtvrtí, obnovy a revitalizace již jednou urbanizovaných území (brownfields) a do revitalizace středů měst. Bude rovněž podporováno široké spektrum infrastruktury měst.

Dále je třeba hospodárně využívat zastavěné území a chránit území nezastavěné a nezastavitelné pozemky. Jde zejména o efektivní řešení územních dopadů lidské činnosti a zachování rázu urbanistické struktury území, struktury osídlení a kulturní krajiny. Předpokladem dosažení cíle je zvyšování zodpovědnosti všech zainteresovaných subjektů v rámci územního, resp. regionálního rozvoje, k nezastavěné krajině. Jedním z opatření bude podpora revitalizace a upřednostňování využití brownfields před výstavbou na „zelené louce“ a tím předejítí neúměrného rozšíření měst (tzv. „urban sprawl“).

Také je třeba chránit volnou krajinu. K naplnění cíle budou směřovat opatření, zaměřená na upřednostňování zástavby uvnitř existujících sídel (nikoliv však na úkor sídelní zeleně) nebo ve vazbě na ně, podpora využívání brownfields, minimalizace fragmentace ekosystémů (především v případech, kdy dochází výstavbou infrastruktury i sídel k postupnému oddělování celých krajinných nebo orografických celků), minimalizace záborů zejména kvalitních půd a příprava a uskutečnění vzdělávacího programu zvyšujícího povědomí o hodnotě krajiny, její úloze a o jejích změnách.²⁷

Ministerstvo zemědělství podporuje problematiku brownfieldů prostřednictvím (1) Strategie pro růst – české zemědělství a potravinářství v rámci Společné zemědělské politiky EU po roce 2013. V rámci zlepšení vztahů zemědělství k venkovu preferuje investiční podpory pro renovaci zemědělských brownfields, pro zvelebení zemědělských usedlostí v intravilánu obcí a diverzifikace (agroturistika ve spojení s životním prostředím) (Strategie pro růst – české zemědělství a potravinářství v rámci Společné zemědělské politiky EU po roce 2013, 2012).

Ministerstvo kultury se zabývá problematikou brownfields v rámci: (1) Integrované strategie podpory kultury do roku 2020, (2) Strategie podpory využití potenciálního kulturního dědictví v kontextu politiky soudržnosti 2014+.

Integrované strategie podpory kultury do roku 2020 si dalo za cíl obnovit, zachránit nebo transformovat nemovité technické památky, pokud možno i s uzlovými body technologií, a podpořit další formy jejich využití, např. pro oblast sociálních služeb nebo vzdělávání. Technické památky jsou obrazem řemeslné a technické dovednosti předchozích generací. Představují hmotné doklady lidského poznání, práce, vědy i výroby a jsou jedinečným reprezentantem tvůrčích a inovačních schopností člověka. Ačkoli dosud patří k nejméně využívaným atraktivitám v produktech cestovního ruchu a některé z těchto památek mohou dokonce představovat pro své okolí značnou zátěž (např. uzavřené areály důlních či hutních provozů, tzv. plochy brownfields apod.), je zřejmé (a zahraničními realizacemi prokázané), že při vhodném využití, mohou naopak přinášet zajímavý kulturní a ekonomický potenciál a sehrávat významnou roli v rozvoji konkrétních regionů.

²⁷ Strategický rámec udržitelného rozvoje (2010).

V této Strategii se hovoří také o nedostatečném využití industriálního dědictví, včetně tzv. brownfields, které by se mělo zachránit (po zvážení jejich kulturněhistorického významu).

Významnou příležitost pro rozvoj kultury v hlavním městě Praze představuje také využití postindustriálních objektů a ploch tzv. brownfields pro vytváření kulturních klastrů, tedy čtvrtí s vysokou koncentrací kulturních aktivit. Vhodné objekty a plochy pro tento účel byly v Praze identifikovány např. v Holešovické tržnici, Smíchovském nádraží, nádraží Praha Vysočany a na řadě dalších míst.²⁸

Strategie podpory využití potenciálního kulturního dědictví v kontextu politiky soudržnosti 2014+. V této Strategii je rovněž zmínka o regeneraci brownfields. V souvislosti se stavem a problémy spojenými s technickými památkami právě označovanými jako brownfields. Je potřeba zachránit technické památky označované jako brownfields (po zvážení jejich kulturně-historického významu) (Strategie podpory využití potenciálního kulturního dědictví v kontextu politiky soudržnosti 2014+, 2013).

Úřad vlády ČR se zabývá brownfieldy v (1) Strategickém rámci 2030. Dle Strategického rámce bude třeba do roku 2030 v obcích a regionech podporovat plánování na úrovni území menších než kraj a přesahujících území jedné obce, která budou zohledňovat funkční vazby. Bude třeba také rozvíjet síť veřejných služeb v území a meziobecní spolupráci, podporovat bezemisní dopravu, zajistit opětovné využívání brownfieldů a reurbanizaci městských center, omezit emise skleníkových plynů a zavádět adaptační opatření, jako je například lepší péče o zeleň ve městech či mitigační opatření například v podobě pasivně energetického stavebnictví. Je třeba podporovat reurbanizaci a využívat stávající urbanistickou strukturu. Reurbanizaci, jež je alternativou k extenzivnímu růstu měst, může podpořit využívání stávajících urbanistických struktur a tzv. brownfieldů – opuštěných průmyslových areálů. Zůstává však veřejným zájmem předcházet jejich vzniku.²⁹

3 Veřejný sektor a brownfieldy na úrovni krajů

Obsahem této kapitoly je zmapovat zapojení krajských institucí do podpory procesu regenerace brownfieldů na jejich území. Děje se tak zejména formou strategických dokumentů týkajících se problematiky opuštěných areálů, jejich mapováním, vytvářením vlastních databází, formováním vlastních finančních i nefinančních nástrojů, poradenskou činností, popularizací a propagací brownfieldů, vytvářením pobídkových programů apod. a to ve spolupráci s dalšími institucemi či založením specializované instituce vlastní. Schematicky jsou zjištěné údaje kategorizovány a zpracovány do přehledové tabulky, viz Tabulka 2 v Závěru příspěvku.

Veřejnou institucí Moravskoslezského kraje, která se primárně zabývá problematikou brownfieldů na území regionu, je Společnost Moravskoslezské Investice a Development, a.s. (MSID; www.msid.cz), která je akciovou společností, jejímž jediným vlastníkem je Moravskoslezský kraj. V roce 1993 byla, pod názvem Agentura pro regionální rozvoj, a.s. (ARR), založena za účelem podpory rozvoje regionu. Svými činnostmi naplňuje roli servisní organizace Moravskoslezského kraje a zaměřuje své aktivity ve prospěch kraje, jeho obyvatel, ekonomických subjektů a institucí. Mimo jiné se zaměřuje za evidenci brownfieldů v Moravskoslezském kraji (krajská databáze MSID; www.brf-msk.cz) a podporuje aktivity směřující k jejich faktické i potenciální regeneraci.

Jihomoravský kraj využívá k řešení problematiky brownfieldů primárně Regionální rozvojovou agenturu jižní Moravy (RRAJM; www.rrajm.cz), jejíž aktivity vychází z programových dokumentů Jihomoravského kraje, ale náměty čerpá i z Národní strategie

²⁸ Integrovaná strategie podpory kultury do roku 2020 (2014).

²⁹ Strategický rámec 2030 (2017).

regenerace brownfieldů. Regionální rozvojová agentura jižní Moravy je zájmovým sdružením právnických osob. Členy sdružení jsou Jihomoravský kraj, Sdružení obcí a měst jižní Moravy a Krajská hospodářská komora jižní Moravy, přičemž zástupci těchto organizací tvoří řídící orgány RRAJM. V oblasti regenerace brownfieldů zastává RRAJM roli podpůrné instituce, která nevyužívané areály a objekty v regionu mapuje, eviduje, analyzuje a publikací a propagační činností vytváří širší povědomí o problematice. RRAJM zpracovala v roce 2019 Případovou studii regenerace brownfieldů, která je koncipována jako publikace, která staví na stručném zhodnocení vybraných úspěšně realizovaných projektů. Dalším aktuálním dokumentem je publikace Brownfieldy Jihomoravského kraje z roku 2018. Pro období let 2010–2016 byly RRAJM vytvořeny také dokumenty (1) Evidence brownfields ve vlastnictví veřejných subjektů a (2) Evidence brownfieldů v Jihomoravském kraji. RRAJM také průběžně provádí celoplošná mapovací šetření spojená s evidencí základních dostupných dat o opuštěných lokalitách a zveřejňuje je ve vlastní databázi (www.brownfieldy-jmk.cz/).

Zlínský kraj v současné době spravuje funkční databázi a on-line mapu všech identifikovaných a vyhodnocených lokalit brownfields ve Zlínském kraji s rozlohou nad půl hektaru, která je veřejně přístupná na portálu mapových služeb (<https://vms4.krzlinsky.cz/bf/>). V této databázi je v současné době 114 brownfieldů. Problematiku brownfieldů na úrovni kraje má na starosti Odbor strategického rozvoje kraje, který v rámci Oddělení absorpční kapacity³⁰ garantuje rozvojové aktivity v oblasti revitalizace brownfields. Spolu s tím je zaměřeno na posilování schopnosti subjektů v regionu vytvářet a předkládat projekty a na posilování kapacit souvisejících s využíváním dotací, a to pomocí celé řady nástrojů od poradenské, metodické a konzultační činnosti přes vzdělávání až po koordinaci, monitoring a evaluaci. Odbor strategického rozvoje také v roce 2010 vydal koncepčního dokumentu „Strategie využití brownfields ve Zlínském kraji“, který zpracoval spolu s Agenturou pro regionální rozvoj, a.s. Ostrava. Další institucí, která aktivně řeší problematiku brownfieldů na zemí Zlínského kraje je Regionální rozvojová agentura Východní Moravy,³¹ která je už od roku 1998 partnerem veřejné správy, podnikatelů i neziskových organizací. RRAVM je zájmovým sdružením právnických osob. V současnosti jsou členy sdružení Krajská hospodářská komora, Sdružením měst a obcí Východní Moravy, Institut pro regionální spolupráci a Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Agentura je aktivní především ve Zlínském a Olomouckém kraji. V oblasti brownfieldů se Agentura „nepřímo“ realizuje prostřednictvím managementu průmyslových zón, zajišťováním služeb pro podporu podnikání, vyhledáváním a identifikací finančních zdrojů a prostředků na realizaci strategických rozvojových plánů zejména ze strukturálních fondů, poradenskou činností apod.

V Olomouckém kraji mimo Agenturu pro místní rozvoj Východní Moravy nepůsobí jiná veřejnosprávní organizace či specializovaná instituce, která by se zabývala brownfieldy. Kraj však úzce spolupracuje s CzechInvestem. Brownfieldy na úrovni kraje řeší Odbor strategického rozvoje kraje, Oddělení regionálního rozvoje. Jediným klíčovým dokumentem týkající se opuštěných areálů je Vyhledávací studie lokalit Brownfields v Olomouckém kraji, který je strategickým rozvojovým materiélem Olomouckého kraje při řešení problematiky brownfields v kraji (www.olkraj.cz/strategické-dokumenty-cl-1127.html). Hlavním cílem krajské samosprávy v této otázce je prostřednictvím regenerace brownfields zatraktivnit region jak pro obyvatele, tak pro podnikatele a potencionální investory, rozšířit investiční příležitosti v kraji a nepřímo tak podpořit i nárůst pracovních míst. Olomoucký kraj uvádí, že v současné době má na svém území 113 brownfieldů, jejichž databáze je součástí Databáze podnikatelských nemovitostí Olomouckého kraje, kterou spoluvedváří s CzechInvestem.

³⁰ Zlínský kraj (2019): Absorpční kapacita.

³¹ Regionální rozvojová agentura Východní Moravy (2019) .

Pro kraj Hlavní město Praha nebyl nalezen žádný klíčový dokument týkající se problematiky brownfieldů, Hlavní město Praha nedisponuje vlastní databází brownfieldů ani se nepodílelo na ustanovení vlastní veřejné instituce k řešení tohoto fenoménu. Kraj se o brownfieldech zmiňuje vždy jen v konkrétních případech a neaplikuje systémový přístup. Na území Hlavního města Prahy působí Regionální rozvojová agentura Střední Čechy, která navázala svou činností na zaniklou Regionální rozvojovou agenturou hl. města Prahy a její nástupnickou organizací Rozvojové projekty Praha, a.s. Doplňme, že krajský úřad Hlavního města Prahy a Magistrát hlavního města Prahy jsou prakticky sloučené instituce.

Rozvojovým činnostem na území Středočeského kraje se věnuje Regionální rozvojová agentura Střední Čechy (RRASČ; <http://rra-strednicechy.cz/>), která se oblasti brownfieldů dotýká nepřímo v rámci aktivit spojených se zpracováním projektů, analýzou rozvojových podmínek posouzením možností podnikatelských a regionálních aktivit či poradenstvím. Krajský úřad v rámci svého Odboru regionálního rozvoje vydal čtyřstránkovou přehledovou publikaci Brownfieldy ve Středočeském kraji. Region propaguje brownfieldy v rámci nabídky investičních příležitostí na obsazených či částečně obsazených územích a prezentuje je prostřednictvím katalogu Investiční příležitosti ve Středočeském kraji, který však není primárně zaměřený jako „čistá“ databáze brownfieldů. Katalog je součástí uceleného souboru materiálů, který Středočeský kraj pravidelně (ve spolupráci se středočeskými obcemi a městy) připravuje pro domácí i zahraniční investory. Kromě realizace a podpory konkrétních projektů revitalizace brownfieldů se Středočeský kraj také podílí na samostatných výzkumných projektech zaměřených na problematiku deprimujících zón.

Královehradecký kraj řeší problematiku brownfieldů prostřednictvím vlastního Centra evropského projektování,³² příspěvkové organizace, které navázalo na Královéhradeckou agenturu regionálního rozvoje. Centrum se svými aktivitami dotýká oblasti brownfieldů nepřímo v rámci projektových činností a poradenských aktivit. Královehradecký kraj mapuje brownfieldy na svém území v rámci Portálu Investiční příležitosti KHK, který lze prezentovat jako jejich aktuální databázi.³³ Řešení problematiky brownfieldů v rámci strategických dokumentů kraje nebylo nalezeno.

Na území Pardubického kraje působí Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje,³⁴ která vstupuje do oblasti brownfieldů nepřímo skrze konkrétní projektové aktivity a prostřednictvím správy databáze. Samotný Pardubický kraj a agentura CzechInvest podepsali Memorandum o spolupráci, které se týká mapování a provozu databáze nevyužívaných nemovitostí na území Pardubického kraje. RRAPK byla Pardubickým krajem pověřena k provedení vyhledávací studie, vytvoření a provozování databáze Brownfieldy Pardubického kraje.³⁵ Tento dokument, Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields na území Pardubického kraje z roku 2006, však již nelze považovat za aktuální. Na krajském úřadu se pod Odborem rozvoje, Oddělením regionálního rozvoje řeší brownfieldy v rámci regionálního rozvoje. PPSPK pro Pardubický kraj zpracovala Regionální akční plán Pardubického kraje (2016), ve kterém se navrhuje využití nevhovujících podnikatelských nemovitostí nebo brownfieldů pro podnikání. Konkrétní koncepce týkající se brownfieldů na území kraje nebyla dohledána.

Také na Vysočině se v rozvojové oblasti angažuje Regionální rozvojová agentura Vysočina,³⁶ jejími členy jsou Sdružení obcí Vysočiny, Sdružení Hospodářských komor kraje Vysočina a kraj Vysočina. RRAV dříve (v období let 2007 – 2008) analyzovala brownfieldy

³² Centrum evropského projektování (2019).

³³ Investiční příležitosti Královehradeckého kraje (2019).

³⁴ Regionální akční plán Pardubického kraje (2019).

³⁵ Regionální akční plán Pardubického kraje (2019).

³⁶ Regionální rozvojová agentura Vysočina (2019).

na území kraje v rámci vyhledávací studie pro výběr brownfields na území Kraje Vysočina, kdy vytvořila vlastní databázi brownfieldů³⁷ jako podklad pro návrh nových vhodných programů pro programovací období 2007 – 2013 a případně také pro vypracování národní strategie regenerace brownfields v České republice (obdobně jako řada jiných krajů). V současné době se přímo řešením problémů s opuštěnými objekty a areály nezabývá. Kraj Vysočina se zmiňuje o brownfieldech v dokumentu Strategie rozvoje kraje Vysočina nebo v dokumentu Regionální inovační strategie kraje Vysočina. Větší zapojení kraje do řešení problematiky brownfieldů nebylo všeobecnou rešerší zdrojů nalezeno.

Jihočeský kraj se problematikou brownfieldů konkrétně nezabývá, zmiňuje však jejich roli v regionálním rozvoji v dokumentu Programu rozvoje Jihočeského kraje na období 2014 – 2020. Oblast brownfieldů není ani primárně zmíněna v aktivitách Odboru regionálního rozvoje, územního plánování a stavebního řádu. Kraj spravuje portál Podpora podnikání,³⁸ kde se však u brownfieldů odkazuje na stránky CzechInvestu. V kraji působí také Regionální rozvojová agentura jižních Čech,³⁹ která zpracovala studii Revitalizace chátrajících objektů pro rozvoj cestovního ruchu (veřejně nedostupná), která měla posoudit v kontextu rozvojových plánů Jihočeského kraje využití chátrajících objektů v obcích, městech a krajině, tzv. brownfields, pro potřeby cestovního ruchu. RERA i Jihočeský kraj se dále problematiky brownfieldů nepřímo dotýkají v rámci dílčích projektových aktivit.

Karlovarský kraj prezentuje oblast brownfieldů na svém území v obecné rovině podobně jako jiné kraje: účastní se tematických veletrhů či pořádá semináře. Kraj se jen velmi okrajově zmiňuje o roli brownfieldů v regionálním rozvoji v rámci strategických dokumentů, zde např. v Programu rozvoje Karlovarského kraje 2014–2020 nebo v dokumentu Analýza rozvojových charakteristik a potenciálu Karlovarského kraje. V minulém období se vyhledáváním a analýzou využití zabývala krajská příspěvková organizace Agentura projektového a dotačního managementu,⁴⁰ která zpracovala projekt Brownfields Karlovarského kraje – Vize 2007–2013. Dále se APDM snaží v souvislosti s brownfields vytvářet vhodné podmínky a prostředí pro regeneraci brownfields, spolupráci, cílené získávání investic a iniciaci zajímavých rozvojových projektů. Kraj dále spravuje portál Investiční příležitosti v Karlovarském kraji,⁴¹ kde je však u brownfieldů odkaz na stránky CzechInvestu.

Liberecký kraj se v oblasti brownfieldů angažuje v několika rovinách. Každoročně spolupořádá semináře „Brownfields a greenfields Libereckého kraje“ s cílem podpořit myšlenku revitalizace nevyužívaných objektů v kraji, které vnímá jako velký rozvojový potenciál či výstavu s názvem „Brownfields v LK“ (spolu s ARR). Problematica brownfieldů je zmíněna v dokumentu Program rozvoje Libereckého kraje 2014–2020, ve Strategii rozvoje Libereckého kraje 2006–2020 nebo ve Strategii udržitelného rozvoje Libereckého kraje 2006–2020. Na krajském úřadu oblast brownfieldů spadá pod Odbor regionálního rozvoje a evropských projektů. Na území kraje působí také Agentura regionální rozvoje,⁴² jejímž cílem je dlouhodobě poskytovat regionální veřejné správě, městům a obcím odbornou pomoc při tvorbě rozvojových programů, koncepcí a strategií v jednotlivých oblastech veřejného a hospodářského života. Jejím 100 % vlastníkem je Liberecký kraj. ARR zabezpečuje bezplatný portál s názvem Investuj pod Ještědem. Nosným obsahem je pak databáze Investiční

³⁷ Regionální rozvojová agentura Vysočina (2019).

³⁸ Jihočeský kraj (2019).

³⁹ Regionální rozvojová agentura jižních Čech (2019).

⁴⁰ Agentura projektového a dotačního managementu (2019).

⁴¹ Karlovarský kraj (2019).

⁴² Agentura regionální rozvoje (2019).

příležitosti,⁴³ kde lze identifikované brownfieldy na území kraje dohledat. ARR se také podílela na přípravě Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields v Libereckém kraji.

Regionální rozvojová agentura Plzeňského kraje⁴⁴ je nezisková, obecně prospěšná společnost, která poskytuje odborné poradenské služby územní samosprávě v Plzeňském kraji a podporuje ekonomický a sociální rozvoj regionu. Pracovní úkoly mají především charakter tvorby analýz, koncepcí a programů a přípravy a řízení rozvojových projektů. Ty jsou realizovány převážně v území Plzeňského kraje. RRAPK aktivně pracuje na projektových řízeních týkajících se regenerace území brownfields, nevyužívaných areálů a objektů. V roce 2009 vypracovala podklad pro investiční rozhodování v souvislosti se záměrem rekreace vybraných brownfields a vypracovala Strategii rozvoje Plzeňského kraje 2020⁴⁵, ve kterém je zmíněna snaha o posílení ochrany nezastavěných ploch v rámci územního plánování a lepší využívání brownfields. Krajský úřad hledá využití pro chátrající budovy v rámci projektu „Brownfields v Plzeňském kraji“. Aktuálním dokumentem, který navrhuje přístupy k řešení problematiky brownfieldů je Program rozvoje Plzeňského kraje 2014+, který navrhuje odstranit závažné nedostatky ve vzhledu a fungování sídel právě z pohledu brownfieldů a možnosti revitalizace zanedbaných areálů a objektů. Regionální databázi brownfieldů kraj nezprostředkovává.

Ústecký kraj naproti tomu provozuje vlastní portál Invest-UK,⁴⁶ který mapuje brownfieldy v Ústeckém kraji. Dále krajský úřad zadal Regionální rozvojové agentuře Ústeckého kraje vypracovat dokument „Analýza potřeb revitalizace území Ústeckého kraje: Území devastovaná těžbou, brownfields a zanedbané části měst“, analyzuje a mapuje potřeby revitalizace území v Ústeckém kraji a řeší potenciální revitalizaci brownfieldů. Oblast opuštěných areálů se zmiňuje ve Strategii rozvoje Ústeckého kraje do roku 2027, v Programu rozvoje Ústeckého kraje 2014 – 2020 nebo ve Strategii udržitelného rozvoje ÚK z roku 2010. V kraji působí Regionální rozvojová Agentura Ústeckého kraje, která se spolupodílela na tvorbě strategických dokumentů kraje a v rámci řešení dílčích projektů se nepřímo problematiky brownfieldů dotýká.

Závěr

Cílem příspěvku bylo přehledově analyzovat stav formálního i praktického zapojení se ústředních orgánů státní správy a vyšších územně samosprávných celků v České republice směrem k řešení problémů vyplývajících z existence brownfieldů na vlastním území.

Ústředními orgány státní správy, které se zabývají ve svých programech a strategiích brownfieldy, jsou především Ministerstvo průmyslu a obchodu, Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo kultury, ale také třeba Úřad vlády ČR. Tyto instituce deklarují jejich vztah k brownfieldům ve svých strategických, dokumentech a dalších aktivitách. Hlavní vizí obsaženou v těchto dokumentech je transformace brownfieldů v České republice na ekonomicky produktivní, ekologicky a sociálně zdravá území pomocí koordinovaného úsilí všech úrovní veřejné správy, soukromého sektoru a neziskových organizací. Dalšími cíli je snížení počtu brownfieldů a záboru zemědělské půdy pro novou výstavbu v souladu s principy trvale udržitelného rozvoje a také zlepšení kvality urbánního prostředí a zvýšení konkurenční schopnosti obcí a měst. Jedním z republikových priorit je vytvářet předpoklady pro polyfunkční využívání opuštěných areálů a ploch, tj. brownfieldů průmyslových, zemědělských, vojenských a jiného původu. Je také žádoucí, aby veřejný sektor motivoval sektor soukromý k přípravě projektů týkajících se

⁴³ Liberecký kraj (2019).

⁴⁴ Regionální akční plán Pardubického kraje (2019).

⁴⁵ Strategii rozvoje Plzeňského kraje 2020 (2012).

⁴⁶ Ústecký kraj (2019).

regenerace brownfieldů a k postupům zajišťujícím prevenci vzniku brownfieldů. Proto také Ministerstvo průmyslu a obchodu vyhlásilo Výzvu III-2019 program Regenerace a podnikatelské využití brownfieldů, kde o podporu mohly žádat kraje a obce, které se nacházejí na území strukturálně postižených krajů (Moravskoslezský, Ústecký, Karlovarský) a hospodářsky problémových regionů.

Shrnutí způsobu zapojení se orgánů státní správy do problematiky brownfieldů jsou zpracovány v přehledové Tabulce 1.

Tabulka 1: Přehledová tabulka k zapojení se ústředních orgánů státní správy do problematiky brownfieldů

Ústřední orgán státní správy	Program, strategie
Ministerstvo průmyslu a obchodu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Národní strategie ▪ Program regenerace a podnikatelské využití brownfieldů – Výzva III-2019 ▪ Program pro podporu podnikatelských nemovitostí a infrastruktury
Ministerstvo pro místní rozvoj	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020 ▪ Politika územního rozvoje ČR ▪ podprogram programu Podpora revitalizace území 2019, a to konkrétně podprogramu Regenerace brownfieldů pro nepodnikatelské využití ▪ Zásady urbánní politiky ČR ▪ Dohoda o partnerství pro programové období 2014-2020
Ministerstvo životního prostředí	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Státní politika životního prostředí ČR 2012-2020 ▪ Strategický rámec udržitelného rozvoje
Ministerstvo zemědělství	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strategie pro růst – české zemědělství a potravinářství v rámci Společné zemědělské politiky EU po roce 2013
Ministerstvo kultury	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Integrované strategie podpory kultury do roku 2020 ▪ Strategie podpory využití potenciálního kulturního dědictví v kontextu politiky soudržnosti 2014+
Úřad vlády ČR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strategický rámec 2030

Pramen: veřejně dostupné zdroje, vlastní úprava.

Poznámka: Agentura pro podporu podnikání a investic CzechInvest není středním orgánem státní správy.

Jak již bylo uvedeno na začátku, z výsledků zkoumání je patrné, že mezi českými regiony jsou v přístupu k problematice brownfieldů poměrně značné rozdíly, mající implikaci do regionálního rozvoje a využitelného potenciálu daného území. Pro kraje Královéhradecký, Vysočina, Jihočeský, Karlovarský a hlavní město Praha neexistují žádné strategické dokumenty s relevantně prezentovanou problematikou brownfieldů. Hlavní město Praha nedisponuje vlastní databází brownfieldů a ani se nepodílelo na ustanovení vlastní veřejné instituce k řešení tohoto fenoménu. Za to nejvíce strategických dokumentů s relevantně prezentovanou problematikou je možné zaznamenat v Libereckém kraji, a to konkrétně tři: Program rozvoje Libereckého kraje 2014–2020 (2014), Strategie udržitelného rozvoje Libereckého kraje 2006-2020 či Strategie rozvoje Libereckého kraje 2006–2020 (2012). Liberecký kraj se rovněž v oblasti brownfieldů angažuje v několika rovinách, spoluporádá semináře „Brownfields a greenfields Libereckého kraje“ s cílem podpořit myšlenku revitalizace nevyužívaných objektů v kraji, které vnímá jako velký rozvojový potenciál či výstavu s názvem „Brownfields v LK“ (spolu s Agenturou pro regionální rozvoj, a.s.).

Shrnutí způsobu zapojení se Krajů České republiky do problematiky brownfieldů včetně počtu evidovaných brownfieldů na jejich území, je uvedeno v přehledové Tabulce 2.

Tabulka 2: Přehledová tabulka k zapojení se Krajů do problematiky brownfieldů

Kraj	Strategické dokumenty s relevantně prezentovanou problematikou brownfieldů	Specializované instituce kraje	Databáze brownfieldů (počet, říjen/2019)	
			Czech Invest	krajské databáze
Moravskoslezský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Akční plán regenerace brownfields v Moravskoslezském kraji (MSID; 2018) ▪ Studie lokalit brownfields podpořených Moravskoslezským krajem v letech 2005-2012 (ARR) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Moravskoslezské Investice a Development, a.s. 	56	MSID: 164
Zlínský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strategie využití brownfields ve Zlínském kraji (2010) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Odbor strategického rozvoje kraje (Oddělení absorpční kapacity) ▪ Regionální rozvojová agentura Východní Moravy 	13	Zlínský kraj: 114
Jihomoravský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brownfieldy Jihomoravského kraje (ARRJM; 2018) ▪ Případové studie regenerace brownfieldů (ARRJM; 2019) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura jižní Moravy 	57	RRAJM: 395
Olomoucký	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vyhledávací studie lokalit brownfields v Olomouckém kraji (Olomoucký kraj; 2011) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Východní Moravy ▪ Krajský úřad: Odbor strategického rozvoje kraje, Oddělení regionálního rozvoje 	43	V rámci jiné databáze: 113
Hlavní město Praha	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Není 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Střední Čechy 	1	není
Středočeský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brownfieldy ve Středočeském kraji (Středočeský kraj) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Střední Čechy ▪ Krajský úřad: Odbor regionálního rozvoje 	32	V rámci databáze Vybrané investiční příležitosti: 23
Královéhradecký	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Není 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Centrum evropského projektování 	30	Královéhradecký kraj: 62
Pardubický	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální akční plán Pardubického kraje (RRAPK; 2016) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje ▪ Krajský úřad: Odbor rozvoje, Oddělení regionálního rozvoje 	24	Brownfieldy Pardubického kraje: 178
Vysocina	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Není 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Vysocina 	27	není
Jihočeský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Není 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura jižních Čech 	30	není
Karlovarský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Není 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Agentura projektového a dotačního managementu 	38	není
Liberecký	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Program rozvoje Libereckého kraje 2014–2020 (2014) ▪ Strategie udržitelného rozvoje Libereckého kraje 2006-2020 ▪ Strategie rozvoje Libereckého kraje 2006–2020 (2012) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Krajský úřad: Odbor regionálního rozvoje a evropských projektů ▪ Agentura regionální rozvoje 	58	V rámci databáze Investiční příležitosti: 317
Plzeňský	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strategie rozvoje Plzeňského kraje 2020 (2012) ▪ Program rozvoje Plzeňského kraje 2014+ (RRAPK; 2014) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Plzeňského kraje 	26	není
Ústecký	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Analýza potřeb revitalizace území Ústeckého kraje: Území devastovaná těžba, brownfields a zanedbané části měst (RRAUK; 2011) ▪ Strategie rozvoje Ústeckého kraje do roku 2027 (2018) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regionální rozvojová agentura Ústeckého kraje 	73	V rámci databáze Invest-UK: 102

Pramen: veřejně dostupné zdroje, vlastní úprava.

Není pochyb o tom, že subjekty veřejné správy, tj. ústřední orgány státní správy i vyšší územně samosprávné celky prostřednictvím svých strategií, dokumentů a jiných důležitých aktivit, jsou stranami podílejícími se na revitalizaci brownfieldů a účelném řešení problémů s brownfieldy souvisejícími.

Dedikace na projekt:

Tento článek vznikl za podpory projektu SGS/20/2019 „Brownfieldy v urbánním a rurálním prostoru: geografické, ekonomické, podnikatelské a veřejnosprávní souvislosti a jejich význam pro regionální rozvoj (BURAN 2)“.

Použitá literatura:

1. Agentura projektového a dotačního managementu. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.apdm.cz/>.
2. Agentura regionální rozvoje. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.arr-nisa.cz/>.
3. BERGATT JACKSON, J. a kol. (2004): Brownfields snadno a rychle. [online]. [Citované 10. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <http://rrajm.data.quonia.cz/brownfieldy/publikace/Brownfields1.pdf>.
4. Brownfieldy Pardubického kraje. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.brownfieldy-pk.cz/>.
5. Brownfieldy v Moravskoslezském kraji. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://brf-msk.cz/>.
6. Brownfieldy, Jihomoravský kraj. [online]. [Citované 22. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.brownfieldy-jmk.cz/>.
7. Centrum evropského projektování. [online]. [Citované 21. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.cep-rra.cz/>.
8. CZECHINVEST (2008). *Národní strategie regenerace brownfieldů*. [online]. [Citované 13. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.cityinvestczech.cz/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf>.
9. CZECHINVEST, *Agentura pro podporu podnikání a investic, Brownfieldy*. [online]. [Citované 28. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.czechinvest.org/cz/Sluzby-pro-municipality/Nemovitosti-pro-podnikatelske-ucely/Brownfieldy>.
10. CZECHINVEST, *Agentura pro podporu podnikání a investic, O nás*. [online]. [Citované 28. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.czechinvest.org/cz/O-CzechInvestu/O-nas>.
11. CZECHINVEST, *Program na podporu Podnikatelských nemovitostí a infrastruktury*. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.brownfieldy.eu/finanncni-podpora/program-na-podporu-podnikatelskych-nemovitosti-a-infrastruktury/>.
12. Dohoda o partnerství pro programové období 2014-2020. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.mmr.cz/getmedia/40d6c28a-df6f-411d-99c4-efbc0b9a07a8/Dohoda_o_partnerstvi.pdf.
13. DVOŘÁKOVÁ, LIŠKOVÁ, Z. – VOJVODÍKOVÁ B. – MAJSTRÍKOVÁ T. (2016): *Základy brownfieldů v ekonomických souvislostech*. České Budějovice: Ekonomická fakulta – Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2016.
14. Hlavní město Praha. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.praha.eu/jnp/cz/index.html>.
15. Integrovaná strategie podpory kultury do roku 2020. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.mkcr.cz/assets/op-lzz/INTEGROVANA_STRATEGIE PODPORY KULTURY DO ROKU 2020.pdf

16. Investiční příležitosti v Karlovarském kraji. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.karlovyvary-region.eu/cz/>.
17. Investiční příležitosti. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://investujpodjestedem.cz/>.
18. Invest-UK. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://invest-uk.cz>.
19. JACKSON, J. (2002): Urban Sprawl. *Urbanismus a území rozvoj*, roč. 5, č. 6, s. 21-28.
20. Jihočeský kraj. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kraj-jihocesky.cz/>.
21. Jihomoravský kraj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://m.kr-jihomoravsky.cz/>.
22. Karlovarský kraj. [online]. [Citované 21. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kr-karlovarsky.cz/Stranky/Default.aspx>.
23. Kraj Vysočina. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kr-vysocina.cz/>.
24. Královehradecký kraj. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/>.
25. Liberecký kraj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kraj-lbc.cz/>.
26. MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. (2017): European Myriad of Approaches to Parasitic Commercial Practices. *Oeconomia Copernicana*, roč. 8, č. 2, s. 167-180.
27. MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. (2019a): Corporate Social Responsibility Information in Annual Reports in the EU – Czech Case Study. *Sustainability*, roč. 11, č. 237.
28. MacGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. (2019b): Harmonization of the protection against misleading commercial practices: ongoing divergences in Central European countries. *Oeconomia Copernicana*, roč. 10, č. 2, s. 239–252.
29. Ministerstvo pro místní rozvoj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: [https://mmr.cz/cs/Ministerstvo/Regionalni-rozvoj/Regionalni-politika/Koncepce-Strategie/Strategie-regionalniho-rozvoje-CR-2014-2020-\(1\)](https://mmr.cz/cs/Ministerstvo/Regionalni-rozvoj/Regionalni-politika/Koncepce-Strategie/Strategie-regionalniho-rozvoje-CR-2014-2020-(1)).
30. Ministerstvo pro místní rozvoj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Stavebni-pravo/Koncepce-Strategie/Politika-uzemniho-rozvoje-Ceske-republiky>.
31. Ministerstvo pro místní rozvoj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mmr.cz/cs/Narodni-dotace/Podpora-a-rozvoj-regionu/Podpora-revitalizace-uzemi/Regenerace-brownfieldu-pro-nepodnikatelske-vyuziti>.
32. Ministerstvo průmyslu a obchodu. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/dotace-a-podpora-podnikani/podpora-brownfieldu/program-regenerace-a-podnikatelske-vyuziti-brownfieldu---vyzva-iii-2019--245407/>.
33. Ministerstvo průmyslu a obchodu. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/dotace-a-podpora-podnikani/podpora-brownfieldu/narodni-strategie-regeneraci-brownfieldu-2019-2024--248322/>.
34. Moravskoslezské Investice a Development. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.msid.cz/>.
35. Moravskoslezský kraj. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.msk.cz/>.

36. Národní strategie regenerací brownfieldů 2019 – 2024. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: file:///E:/Brownfieldy/NSRB-2019-2024%20MPO%20Národní%20strategie%20regenerací%20brownfieldů.pdf
37. Olomoucký kraj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.olkraj.cz/index.php>.
38. PAKŠIOVÁ, R. (2017): The Critical Analysis of Profit for its Allocation Decision-Making. *SCIENTIFIC ANNALS OF ECONOMICS AND BUSINESS*, roč. 64, č. SI, s. 41-56.
39. PAKŠIOVÁ, R. (2016): *Reporting of non-financial information on companies in the context of sustainable development in Slovakia*. Praha: Oeconomica, s. 153-160.
40. Pardubický kraj. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.pardubickykraj.cz/>.
41. Plzeňský kraj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.plzensky-kraj.cz/>.
42. Podpora podnikání. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://invest.kraj-jihocesky.cz/>.
43. Politika územního rozvoje. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.irop.mmr.cz/IROP/media/SF/Microsites/IROP/Dokumenty/Ostatn%C3%AD/Strategie/SC%203.3%20%C3%99Azemn%C3%ADAD%20rozvoj/Politika-uzemniho-rozvoje-aktualizace-c-1.pdf>
44. Regionální rozvojová agentura jižní Moravy. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.rrajm.cz/>.
45. Regionální rozvojová agentura jižních Čech. [online]. [Citované 21. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.rera.cz/>.
46. Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje. [online]. [Citované 22. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.rrapk.cz/>.
47. Regionální rozvojová agentura Plzeňského kraje. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.rra-pk.cz>.
48. Regionální rozvojová agentura Střední Čechy. [online]. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.rra-strednicechy.cz/>.
49. Regionální rozvojová Agentura Ústeckého kraje. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.rra.cz/cs>.
50. Regionální rozvojová agentura Východní Moravy. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.rravm.cz/>.
51. Regionální rozvojová agentura Vysočina. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.rrav.cz/>.
52. STANÍČKOVÁ, M. - L. MELECKÝ, (2014): Factors Determining Driving Forces of Competitiveness in EU Countries. In: *12th International Conference on Hradec Economic Days*. Hradec Kralove: Univeraity of Hradec Kralove, s. 338-348. ISBN 978-80-7435-370-3.
53. Státní politika životního prostředí. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_politika_zivotniho_prostredi/\\$FILE/SOPSZP-Aktualizace_SPZP_2012-2020-20161123.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_politika_zivotniho_prostredi/$FILE/SOPSZP-Aktualizace_SPZP_2012-2020-20161123.pdf).
54. Strategický rámec 2030. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.cr2030.cz/strategie/dokumenty-ke-stazeni/>.
55. Strategický rámec udržitelného rozvoje. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.vlada.cz/assets/ppov/udržitelný-rozvoj/Strategicky_ramec_udržitelného_rozvoje.pdf.
56. Strategie podpory využití potenciálu kulturního dědictví v kontextu politiky soudržnosti 2014+. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete:

- https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/strategie-podpory-vyuziti-potencialu-kulturniho-dedictvi-2014-.pdf.
57. Strategie pro růst – české zemědělství a potravinářství v rámci Společné zemědělské politiky EU po roce 2013. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/koncepce-a-strategie/strategie-pro-rust.html>.
58. Strategie regionálního rozvoje ČR 2014 – 2020. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf>.
59. Středočeský kraj. [online]. [Citované 19. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kr-stredocesky.cz/>.
60. TUREČKOVÁ, K. - CHMIELOVÁ, P. (2019): Regenerace brownfieldů v odvětví kultury v České republice. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: MU ESF Brno, s. 657-664. ISBN 978-80-210-9268-6.
61. TUREČKOVÁ, K. - NEVIMA, J. - ŠKRABAL, J. - MARTINÁT, S. (2018): Uncovering patterns of location of brownfields to facilitate their regeneration: Some remarks from the Czech Republic. *Sustainability*, roč. 10, č. 6, s. 224-234.
62. TUREČKOVÁ, K. - VARADZIN F. – NEVIMA J. (2018): Public administration and problematics of brownfield in the Czech Republic. In: *Proceedings of the 12th International Scientific Conference*. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 205-2015. ISBN 978-80-7560-161-2.
63. Ústecký kraj. [online]. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kr-ustecky.cz/>.
64. VRÁBLÍK, P. et al. (2009): *Metodika revitalizace území pro hospodářský, sociální a environmentální rozvoj v postižených regionech*. [online]. Citované 13. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://fzp.ujep.cz/projekty/wd-44-07-1/dokumenty/dc03/DC003_Metodika_revitalizace_uzemi.pdf.
65. Zásady urbánní politiky ČR. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mmr.cz/getmedia/37311a0c-57c6-4076-a8ad-e5d0beede942/Zasady-urbanni-politiky-aktualizace-2017.pdf>.
66. Zlínský kraj. [online]. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kr-zlinsky.cz/>.

Kontakty:

Mgr. Danuta Duda, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Katedra ekonomie a veřejné správy
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
e-mail:duda@opf.slu.cz

Ing. Kamila Turečková, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Katedra ekonomie a veřejné správy
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
e-mail:tureckova@opf.slu.cz

REGIONÁLNE ROZLOŽENIE INVESTIČNÝCH STIMULOV NA SLOVENSKU V ROKOCH 2002 – 2018

REGIONAL DISTRIBUTION OF INVESTMENT INCENTIVES IN SLOVAKIA BETWEEN 2002 – 2018

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Abstrakt: Cieľom príspevku je preskúmať regionálne rozloženie investičných stimulov poskytnutých na Slovensku v rokoch 2002 až 2018. Analýza regionálneho rozloženia stimulov bude uskutočnená tak na úrovni krajov, ako i na úrovni okresov. Následne do analýzy pribudne aj časové hľadisko, keď preskúmame, či sa regionálne rozloženie investičných stimulov menilo postupujúcim časom. Výsledky analýzy pritom naznačujú, že pri doterajšom poskytovaní investičným stimulov dominovali regióny západného Slovenska, čo otvára otázky o potrebe ďalších zmien pravidiel poskytovania investičných stimulov.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, Slovensko, investičné stimuly, regionálne rozloženie

JEL: F21, F23

Abstract: The aim of the paper is to examine the regional distribution of investment incentives approved in Slovakia between 2002 and 2018. The analysis of regional distribution of incentives will be carried out both at the regional and district level. Subsequently, the analysis will also include a time perspective when examining whether the regional distribution of investment incentives has changed over time. The results of the analysis indicate that the regions of Western Slovakia dominated the approval process of investment incentives so far, which raises questions about the need for further changes in the rules for the provision of investment incentives.

Key words: foreign direct investments, Slovakia, investment incentives, regional distribution

JEL: F21, F23

Úvod

Súperenie štátov o priame zahraničné investície (ďalej len PZI) sa v posledných dekádach výrazne zintenzívnilo. Keďže veľké investičné projekty na zelenej lúke ponúkajú množstvo pozitívnych vplyvov pre cieľové štáty, súťaž o ne je mimoriadne silná. Platí to aj v regióne strednej Európy, kde o každý významný projekt na zelenej lúke súperia štáty V4 (Slovensko, Česká republika, Maďarsko a Poľsko). V tomto súperení hrajú významnú úlohu investičné stimuly, keďže každá vláda sa snaží investorom predostrieť čo najatraktívnejšiu ponuku. Investičné stimuly vo forme daňových úľav, priamych finančných transferov alebo transferu pozemkov za výhodných podmienok sa stali štandardným nástrojom na zvyšovanie investičnej atraktívnosti a využívajú ich všetky štáty v regióne.

Na Slovensku sa poskytovanie investičných stimulov začalo v roku 2002, ale záujem verejnosti zbudili najmä významné investičné stimuly poskytnuté automobilovým výrobcom PSA a Kia na ich veľké projekty na zelenej lúke. Aj napriek ich kritike zo strany časti slovenských ekonómov a politikov je poskytovanie investičných stimulov nástrojom

slovenskej hospodárskej politiky dodnes, pričom do konca roku 2018 slovenské vlády vydali 211 rozhodnutí o ich poskytnutí. Pri každom väčšom poskytnutom stimule sa však opäťovne rozvíri debata o ich prínosoch a potrebe podporovať skôr domáčich podnikateľov. Empirické skúmanie, o ktoré by sa dalo pri hodnotení stimulov oprieť je však dodnes pomerne limitované, pričom ich hodnotenie sa zameriava najmä na tvorbu oblasti pracovných miest.

To je aj dôvod pre vznik tohto príspevku, ktorého základným cieľom je preskúmať regionálne rozloženie investičných stimulov poskytnutých na Slovensku v rokoch 2002 až 2018. Analýza regionálneho rozloženia stimulov bude uskutočnená tak na úrovni krajov, ako i na úrovni okresov. Následne do analýzy pribudne aj časové hľadisko, keď preskúmame, či sa regionálne rozloženie investičných stimulov menilo postupujúcim časom. V poslednej časti príspevku bude analýza zameraná na zistenie toho, či je možné pozorovať nejaké vzťahy medzi regionálnym a odvetvovým rozložením investičných stimulov.

Štruktúra príspevku kopíruje štandardnú štruktúru vedeckých textov. Prvá časť príspevku obsahuje stručný prehľad doterajšieho skúmania investičných stimulov na Slovensku. Ďalšia časť príspevku obsahuje samotnú empirickú analýzu založenú na dátach pochádzajúcich z Ministerstva hospodárstva SR¹, na ktorú nadväzujú závery práce.

1 Stav skúmania investičných stimulov na Slovensku

Problematika investičných stimulov sa v ekonomickom skúmaní začalo na Slovensku objavovať reálne až po roku 2010, teda po poskytnutí prvej vlny významnejších investičných stimulov v automobilovom priemysle. Medzi prvými sa investičnými stimulmi v roku 2013 zaoberala Ivanová², ktorá konštatovala, že mechanizmus poskytovania investičných stimulov zohráva úlohu na tom, že tie PZI plynúce na Slovensko neprispievajú k znižovaniu regionálnych rozdielov a navrhuje, aby poskytovanie investičných stimulov bolo viacej zamerané na malé a stredné podniky a tiež aj na inovatívne investície. V rovnakom roku sa investičným stimulom venuje aj Korytárová³, ktorá kritizuje neefektívne poskytovanie investičných stimulov na Slovensku a navrhuje ako transparentnú alternatívu zníženie daňovo-odvodového zaťaženia, ktoré by bolo prínosom pre všetkých podnikateľov na Slovensku. V roku 2014 sa k podobným záverom dopracovala aj Vidová⁴, ktorá rovnako kritizuje nízku efektivitu poskytovania investičných stimulov na Slovensku a tiež navrhuje skôr zníženie odvodov a zrušenie dane z príjmov nízkopríjmovým skupinám. Spomenút možno ešte prácu Šikulovej z roku 2015⁵, ktorá sice uznáva úlohu investičných stimulov pri získavaní zahraničných investorov, ale tiež vyzýva k zvýšeniu ich adresnosti a transparentnosti procesu ich poskytovania. Zaujímavým príspevkom do vedeckého diskurzu je aj článok Balejovej z roku 2017, v ktorom sa autorka snažila zhodnotiť príspevok investičných stimulov k rozvoju zaostávajúcich regiónov na Slovensku.⁶

Asi najvýraznejšie do debaty okolo investičných stimulov prispeli Inštitút ekonomických a spoločenských analýz (INESS) a Inštitút finančnej politiky na Ministerstve financií SR (IFP). INESS pravidelne analyzuje poskytnuté investičné stimuly,⁷ pričom

¹ MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA (2019): Zoznam subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie investičnej pomoci.

² IVANOVÁ, E. (2013). Priame zahraničné investície a ekonomický rast v regiónoch SR.

³ KORYTÁROVÁ, Z. (2013): Efektívnosť poskytovania investičných stimulov.

⁴ VIDOVÁ, J. (2014). Investičné stimuly ako významný zdroj financovania investičných projektov v Slovenskej republike.

⁵ ŠIKULOVÁ, I. (2015): Možnosti zvýšenie prílevu a lepsieho využitia priamych zahraničných investícií na Slovensku.

⁶ BALEJOVÁ, M. (2017): Investičná pomoc v Slovenskej republike: nástroj na podporu s okresov s vysokou nezamestnanosťou?

⁷ Napríklad INESS (2017): Investičné stimuly.

dlhodobo tiež kritizuje vysoké výdavky na jedno vytvorené pracovné miesto a poukazuje na to, že v západnej časti Slovenska sa často poskytujú štedrejšie investičné stimuly na jedno vytvorené pracovné miesto ako na východe krajin. Analytici INESS vnímajú investičné stimuly ako nástroj poškodzujúci kvalitu investičného prostredia a namietajú, že vytvárajú nerovné štartovacie podmienky pre podnikateľov pri realizácii investičných zámerov.⁸

Asi najkomplexnejší model hodnotenia investičných stimulov však vytvoril Juraj Mach z Inštitútu finančnej politiky, ktorý tento model publikoval pod hlavičkou inštitútu v roku 2015⁹. Tento model hodnotí až 11 charakteristík investičného projektu a poskytnutých investičných stimulov, pričom okrem počtu vytvorených pracovných miest pracuje aj s faktormi ako inovačný potenciál, pozitívne externality alebo príspevok ku znižovaniu regionálnych rozdielov. Analýza poskytnutých investičných stimulov prostredníctvom vypracovaného modelu ukázal, že rozhodne existuje priestor na zvýšenie adresnosti a efektívnosti poskytovania investičných stimulov. Pozitívom je, že tento model nezostal iba v teoretickej rovine a bol po roku 2015 používaný aj pre hodnotenie projektov pri žiadostiach o poskytnutie investičnej pomoci.

2 Analýza regionálneho rozloženia investičných stimulov v rokoch 2002 – 2012

Investičné stimuly sa na Slovensku objavili až po roku 2000, kedy sa vláda vedená Mikulášom Dzurindom snažila vylepšovať investičnú atraktívnosť krajin. V tomto období vznikla aj legislatívna základňa pre poskytovanie investičných stimulov, ktorej základom bol zákon č. 565/2001 o investičných stimuloch. Prvé investičné stimuly boli poskytnuté v roku 2002 a ich poskytovanie pokračuje dodnes, pričom proces ich poskytovania bol niekoľkokrát upravený a v súčasnosti sa riadi zákonom č. 57/2018 o regionálnej investičnej pomoci. Napriek tomu, že poskytovanie investičných stimulov prešlo viacerými zmenami, základné princípy zostali v zásade dodnes zachované. Dôležitým faktom je, že dnes sú investičné stimuly otvorené aj pre domáce podniky, ak splnia podmienky stanovené zákonom.

Čo sa týka celkovej úrovne investičných stimulov, tie podľa oficiálnych údajov dosiahli v rokoch 2002 až 2018 úroveň 1,944 mld. eur.¹⁰ Ide teda o pomerne vysokú sumu, ale aby sme to dali do perspektívy, celkové výdavky štátneho rozpočtu v roku 2018 boli naplánované na úroveň 15,9 mld. eur. To znamená, že celkové poskytnuté investičné stimuly od roku 2002 dosahujú len 12,2 percent štátneho rozpočtu v roku 2018. To zhruba zodpovedalo kapitole rozpočtovej kapitole Ministerstva zdravotníctva, avšak rozloženej na obdobie 16 rokov. V roku 2018 dosiahli investičné stimuly úroveň 225,9 miliónov eur, čo predstavovalo 1,4 percent výdavkov štátneho rozpočtu v danom roku. Treba pritom poznamenať, že samotná realizácia investičných stimulov je spravidla rozložená na viac rokov po dátume ich odsúhlásenia.

V prvom kroku analýzy regionálneho rozloženia investičných stimulov sa pozrieme na ich rozloženie na úrovni samosprávnych krajov Slovenska. Pohľad na Graf 1 prezrádza pomerne vysokú disparitu rozloženia stimulov na tejto úrovni, keď až 74,9 percent všetkých poskytnutých investičných stimulov získali štyri kraje (Trnavský, Nitriansky, Žilinský a Košický kraj). Tri z týchto štyroch krajov sa pritom nachádzajú v západnej časti krajin (aj keď Žilinský kraj patrí pre štatistické účely do stredného Slovenska), len Košický kraj sa nachádza vo východnej časti krajin. Najnižšie investičné stimuly boli odsúhlásené

⁸ INESS (2018): Investičné stimuly v roku 2017.

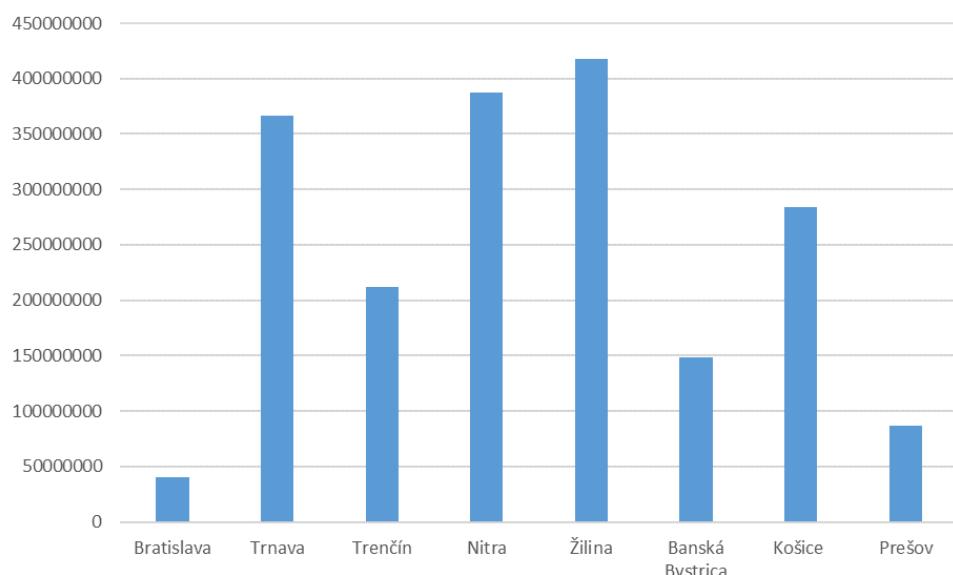
⁹ IFP (2015): Zrno od pliev – Model pre hodnotenie investičnej pomoci na Slovensku.

¹⁰ Všetky dáta o investičných stimuloch poskytnutých v rokoch 2002 až 2018 pochádzajú z oficiálnej databázy, ktorá je dostupná na webovom sídle Ministerstva hospodárstva SR. Treba pritom poznamenať, že ide o štatistiku poskytnutých investičných stimulov, pričom reálne sa nemuseli všetky stimuly vyčerpať. Dáta o reálnom čerpaní investičných stimulov však nie sú dostupné.

v Bratislavskom kraji, čo ale bolo možné očakávať, keďže tento kraj je už dlhšie obdobie vyradený z ich poskytovania.

Slabá pozícia Banskobystrického a Prešovského kraja tiež nie je prekvapením, keďže tieto kraje trpia na nedostatok väčších investičných stimulov, čo môžeme považovať aj za zlyhanie poskytovania investičných stimulov, keďže sa nedarí dostať väčšie projekty do týchto regiónov, aj keď práve v nich možno dostať podľa pravidiel poskytovania najstredrejšie investičné stimuly. Situáciu dobre ilustrujú dátá z Banskobystrického kraja, kde bolo poskytnutých až 36 investičných stimulov (druhé najväčšie množstvo v rámci krajov), pričom hodnota týchto stimulov predstavovala iba 7,6 percent všetkých poskytnutých investičných stimulov. Otázne je pritom aj čerpanie niektorých investičných stimulov, keďže najväčší poskytnutý stimul firme RKN Global vo výške 18 miliónov eur neboli reálne nikdy čerpaný z dôvodu neuskutočnenia sa plánovanej investície.¹¹ Podobná je situácia aj v Prešovskom kraji, kde bolo poskytnutých sice 19 investičných stimulov (pre porovnanie v Trnavskom kraji iba 15), ale tvoria iba 4,5 percent celkovej hodnoty všetkých poskytnutých investičných stimulov. Hodnota najväčšieho investičného stimulu v Prešovskom kraji dosiahla úroveň 19 miliónov eur, čo je mnohonásobne nižšia hodnota ako stimuly v úspešnejších krajoch.

Graf 1: Rozloženie poskytnutých investičných stimulov na úrovni samosprávnych krajov v rokoch 2002 – 2018 (EUR)

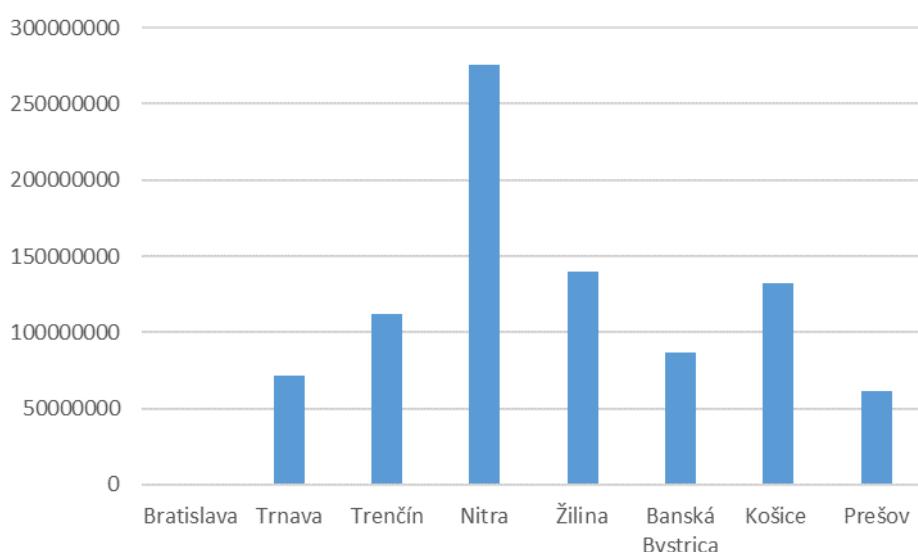
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva hospodárstva SR

Čo spája kraje s vysokými investičnými stimulmi je (okrem polohy) automobilový priemysel. Každý zo štyroch krajov s významnými investičnými stimulmi disponuje aspoň s jednou dôležitou investíciou v automobilovom priemysle, ktorá bola podporená významnými investičnými stimulmi. V prípade Trnavského kraja je to PCA Slovakia s investičným stimulom vo výške 166 miliónov eur, v prípade Nitrianskeho kraja Jaguar Land Rover Slovakia so stimulmi vo výške 129 miliónov eur a v prípade Žilinského kraja Kia Motors Slovakia a Mobis Slovakia so stimulmi v súhrannej výške 265 miliónov eur. V prípade Košického kraja sice nenájdeme závod na výrobu automobilov, ale najväčšie investičné stimuly aj v tomto kraji súvisia s automobilovým priemyslom (Getrag Ford Transmissions alebo Magneti Marelli Slovakia).

¹¹ SME (2016): RKN Global štátnej pomoci nečerpala.

Ak skúmame iba investičné stimuly poskytnuté v poslednej dekáde (2009 – 2018), dochádza k istému preskupeniu podielov jednotlivých krajov (pozri Graf 2). Celkový podiel štyroch krajov stredného a východného Slovenska na poskytnutých investičných stimuloch predstavoval 48 percent, čo predstavuje výrazné zlepšenie v porovnaní s obdobím rokov 2002-2008. Keďže rozhodujúce množstvo okresov s vysokou nezamestnanosťou sa nachádza práve na území týchto krajov, naznačuje to, že smerovanie investičných stimulov bolo v poslednom desaťročí o niečo efektívnejšie. Toto je však nutné potvrdiť dátami na úrovni okresov. Čo sa týka krajov v západnej časti Slovenska, v tomto regióne dominoval Nitriansky kraj, kde hral kľúčovú úlohu už spomínaný výrazný investičný stimul pre firmu Jaguar Land Rover poskytnutý v roku 2015. Trnavský a Trenčiansky kraj v poslednej dekáde už nehrali takú dominantnú úlohu v oblasti poskytnutých investičných stimulov a Bratislavský kraj bol z ich poskytovania už úplne vylúčený.

Graf 2: Rozloženie poskytnutých investičných stimulov na úrovni samosprávnych krajov v rokoch 2009 – 2018 (EUR)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva hospodárstva SR

Skúmanie dát na úrovni samosprávnych krajov už naznačilo aj rozloženie investičných stimulov na úrovni okresov. V súčasnosti je Slovensko rozdelené na 79 okresov, a keď sa pozrieme na zoznam poskytnutých investičných stimulov v rokoch 2002 – 2018, je zrejmé, že stimuly boli pridelené len v 54 okresoch. To znamená, že 25 okresov nikdy nezískalo investičné stimuly, čo naznačuje, že do nich nikdy neprišli významnejšie investície na zelenej lúke. Pohľad na zoznam týchto okresom pritom prezrádza, že takmer polovica sa nachádza na východnom Slovensku. Spolu s okresmi na strednom Slovensku ide o 15 okresov, čo tvorí 60 percent okresov bez investičných stimulov. Ak pritom abstrahujeme od bratislavských okresov, tento podiel narastie až na 71 percent.

Keďže veľké projekty v automobilovom priemysle spôsobujú vysokú koncentráciu poskytnutých investičných stimulov v niektorých okresoch, je zaujímavé pozrieť sa na okresy s najvyššími poskytnutými investičnými stimulmi (Tabuľka 1). Aj v tomto prípade je jasná dominancia automobilového priemyslu, keďže na prvých troch priečkach nachádzame okresy, v ktorých došlo k výstavbe závodov na výrobu osobných automobilov. Na štvrtom mieste sa nachádza okres Košice-okolie, v ktorom bolo rozhodujúce množstvo stimulov poskytnutých pre firmy v priemyselnom parku Kechnec, ktoré sú tiež subdodávateľmi v automobilovom priemysle (Getrag Ford Transmissions a Magneti Marelli Slovakia). Prvým okresom, ktorý

nie je dominantne napojený na automobilový priemysel je okres Galanta, kde boli poskytnuté významné investičné stimuly investícií firmy Samsung v elektrotechnickom priemysle.

Rozloženie okresov s najvyššími investičnými stimulmi potvrdzuje dominantné postavenie západného Slovenska, keď na zozname desiatich okresov s najvyššími investičnými stimulmi nájdeme až päť okresov z tohto regiónu s celkovou výškou investičných stimulov na úrovni 693 miliónov eur, čo tvorí až 35,6 percent všetkých poskytnutých investičných stimulov. Stredné Slovensko je na zozname zastúpené dvoma okresmi (Žilina a Ružomberok), pričom v tomto prípade ide o malé množstvo významných stimulov. V okrese Ružomberok boli v rokoch 2002 – 2018 poskytnuté iba dva investičné stimuly, ktoré získala firma Mondi SCP pôsobiaca v papierenskom priemysle. Východné Slovensku má na zozname tri okresy (Košice I, Košice-okolie a Prešov), pričom zaujímavé sú najmä investičné stimuly v okrese Košice I, ktoré boli dominantne poskytnuté firmám v pôsobiacich v oblasti informačných technológií (T-Systems Slovakia, Holcim Business Services alebo IBM Slovensko). Okres Prešov je významný z toho pohľadu, že najvyšší investičný stimul vo výške 20 miliónov eur bol poskytnutý domácej technologickej firme Spinea.

Tabuľka 1: Okresy s najvyššími investičnými stimulmi v rokoch 2002 – 2018 (EUR)

	Okres	Suma
1.	Žilina	302 706 586
2.	Trnava	258 678 791
3.	Nitra	246 720 115
4.	Košice-okolie	128 332 723
5.	Galanta	79 122 766
6.	Ružomberok	74 211 000
7.	Košice I	63 662 276
8.	Šaľa	58 560 000
9.	Prešov	54 869 300
10.	Trenčín	50 696 181

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva hospodárstva SR

Aj na úrovni okresov je dôležité pozrieť sa na to, či v poslednej dekáde (2009 – 2018) došlo k významnejším zmenám v trendoch poskytovania investičných stimulov. Tabuľka 2 obsahuje desať okresov s najvýznamnejšími investičnými stimulmi v tomto období a z jej údajov je viditeľné, že regionálne rozloženie úspešných okresov sa významnejšie nezmenilo. V skúmanom období je západné Slovensko zastúpené opäť piatimi okresmi (Nitra, Šaľa, Trenčín, Púchov a Galanta), pričom dominantným je okres Nitra, v ktorom došlo k výstavbe automobilového závodu firmy Jaguar Land Rover. Investičné stimuly v týchto okresoch tvoria až 40,1 percent všetkých investičných stimulov v rokoch 2009 – 2018. Čo sa týka stredného a východného Slovenska, tieto regióny sú zastúpené v zozname rovnakými okresmi ako v zozname okresov z celého obdobia poskytovania investičných stimulov. Naznačuje to, že investori vyhľadávajú už osvedčené lokality (Prešov, Košice, priemyselný park Kechnec) a tiež to, že veľké investície na zelenej lúke nadalej generovali dodatočné investície (Žilina).

Pri pohľade na úspešné okresy nemožno opomenúť ešte jeden dôležitý faktor investičného rozhodovania – prítomnosť rýchlosnej cesty (Žilina, Trnava, Nitra, Galanta, Šaľa, Trenčín). V prípade okresov s najvýznamnejšími investičnými stimulmi bola existencia rýchlosnej cesty základnou podmienkou zahraničného investora, keďže intenzívne logistické procesy jej prítomnosť jednoznačne vyžadujú. Dobrým príkladom je závod Jaguar Land Rover v Nitre, v prípade ktorého ani snahy vlády nedokázali investora presvedčiť o výbere

lokality v regióne s vyššou nezamestnanosťou. Priemyselný park Kechnec v okrese Košice-okolie sa môže oprieť o rýchlosť cestu v Maďarsku, ktorú krajina dobudovala v poslednej dekáde. V prípade okresu Košice ako významný faktor možno identifikovať prítomnosť univerzít a dostupnosť absolventov technických smerov, ktorí nachádzajú uplatnenie v podporených investíciach v oblasti informačných technológií. Stále je však zrejmé, že ani súčasné pravidlá poskytovania investičných stimulov nedokážu masívnejšie presunúť investorov do zaostalejších regiónov s horšou dostupnosťou cestnej infraštruktúry. Niektorí investori sú ochotní dokonca aj pre lokalitu svojej investície obetovať aj samotné investičné stimuly, čoho príkladom je umiestnenie logistického centra firmy Amazon pri Seredi v blízkosti rýchlosnej cesty.¹²

Tabuľka 2: Okresy s najvyššími investičnými stimulmi v rokoch 2009 – 2018 (EUR)

	Okres	Suma
1.	Nitra	180 725 978
2.	Ružomberok	74 211 000
3.	Šaľa	58 560 000
4.	Košice-okolie	52 242 204
5.	Trenčín	40 505 648
6.	Púchov	40 263 000
7.	Galanta	37 296 270
8.	Žilina	31 202 569
9.	Prešov	29 709 943
10.	Košice I	27 275 800

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva hospodárstva SR

Záver

Analýza regionálneho rozloženia investičných stimulov poskytnutých na Slovensku v rokoch 2002 – 2018 jasne dokazuje dominanciu západného Slovenska v investičných rozhodnutiach zahraničných investorov. Rozhodujúca väčšina významnejších investícií na zelenej lúke sa nachádza práve v tomto regióne a všetky vlády v sledovanom období boli ochotné tieto projekty podporiť vysokými investičnými stimulmi napriek vyspelosti tohto regiónu. Dialo sa to dokonca aj v po roku 2010, keď sa už dalo o efektivite takto poskytnutých investičných stimulov vážne pochybovať. Príkladom môže byť investičný stimul poskytnutý pre firmu Jaguar Land Rover v Nitre v roku 2015, pričom v danom období už boli vážne obavy o dostupnosť voľnej pracovnej sily v regióne.

Treba povedať, že pravidlá poskytovania investičných stimulov po poslednej úprave v roku 2018 už výraznejšie uprednostňujú regióny s vysokou nezamestnanosťou, ale stále je možné ich získať aj v okresoch západného Slovenska, v ktorých je nezamestnanosť dnes na rekordne nízkych úrovniach. V budúcnosti by preto možno stálo za debatu tieto okresy z poskytovania investičných stimulov úplne vylúčiť, to je však prioritne politické rozhodnutie, ktoré by malo aj niektoré negatívne následky. Problémom okresov s vysokou nezamestnanosťou je typicky nedostatok rýchlosných ciest, čo je v prípade významnejších investícií na zelenej lúke často neprekonateľnou prekážkou. Kompromisným riešením by mohlo byť, že na západnom Slovensku by sa podporovali už iba technologické odvetvia s vysokou pridanou hodnotou a podpora bežných priemyselných aktivít by sa zastavila.

¹² TREND (2017): Amazon otvoril centrum v Seredi. Zamestnal už tisíc ľudí a plánuje ďalší rast.

Takýmto spôsobom by mohlo poskytovanie investičných stimulov zohrať dôležitejšiu úlohu pri zvyšovaní investičnej atraktivity zaostalejších regiónov Slovenska.

Použitá literatúra:

1. BALEJOVÁ, M. (2017): Investičná pomoc v Slovenskej republike: nástroj na podporu s okresov s vysokou nezamestnanosťou? In: *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017*. Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/vedavyskum/konferencie-virt/2017/zbornik_proceedings.pdf#page=14.
2. IFP (2015): Zrno od pliev – Model pre hodnotenie investičnej pomoci na Slovensku. In: *Ministerstvo financií SR*, 2015. [Citované 12. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.finance.gov.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/9-zrno-od-pliev-april-2015.html>.
3. INESS (2017): Investičné stimuly v roku 2017. [online]. In: INESS, 2017. [Citované 12.6.2019] Dostupné na internete: https://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/INT/2018/int_1-2018_investicne_stimuly.pdf.
4. INESS (2017): Investičné stimuly. [online]. In: INESS, 2017. [Citované 12. 6. 2019] Dostupné na internete: http://www.iness.sk/sites/default/files/media/file/pdf/INT/INT_1-2017_Investicne_stimuly.pdf.
5. IVANOVÁ, E. (2013). Priame zahraničné investície a ekonomický rast v regiónoch SR. In: *Sociálno-ekonomická revue*, 11(1), s. 26-35.
6. KORYTÁROVÁ, Z. (2013): Efektívnosť poskytovania investičných stimulov. In: *The International Scientific Conference INPROFORUM*, s. 123-129.
7. MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA (2019): Zoznam subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie investičnej pomoci. In: *Ministerstvo hospodárstva SR*, 2019. [Citované 12. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/mWreih0h.xlsx>.
8. SME (2016): RKN Global štátnej pomoci nečerpala. [online]. In: SME, 29. 6. 2016. [Citované 28. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://ekonomika.sme.sk/c/20203394/rkn-global-statnu-pomoc-necerpala.html>.
9. ŠIKULOVÁ, I. (2015): *Možnosti zvýšenie prílevu a lepšieho využitia priamych zahraničných investícii na Slovensku*. Bratislava: EÚSAV Working paper 78, 2015.
10. TREND (2017): Amazon otvoril centrum v Seredi. Zamestnal už tisíc ľudí a plánuje ďalší rast. In: *Trend*, 14. 11. 2017. [Citované 28. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/firmy/amazon-otvoril-centrum-v-seredi-zamestnal-uz-tisic-ludi-a-planuje-dalsi-rast.html>.
11. VIDOVÁ, J. (2014). Investičné stimuly ako významný zdroj financovania investičných projektov v Slovenskej republike. In: *Trendy v podnikaní*, 4(1), s. 57-65.

Kontakt:

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tomas.dudas@euba.sk

THE ROLE OF VOLUNTEER MILITARY UNITS DURING ATO IN DONBASS CONFLICT. THEIR IMPACT ON THE ONGOING REFORM OF ZSU

Boris Dziura^a – Leonid Raneta^b

^a Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 85235 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: boris.dziura@euba.sk

^b Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 85235 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: leonid.raneta@euba.sk

Abstract The aim of the paper is to analyze a role of Volunteer Battalions in transformation of Ukrainian army forces. Battalions, that played an important role in the fighting in anti-terrorist operation in the Eastern Ukraine. Authors believe the joining regular army units would allow Volunteer Battalions plan their operations more clearly. The Ukrainian Volunteer Battalions is a unique phenomenon in the same unique conflict that has been going on for five years in Eastern Ukraine. Officially, there is no war there, “the anti-terrorist operation” continues.¹

Key words: Ukrainian volunteer formations, volunteer battalions, Anti-Terrorist Operation, armed conflict in Ukraine, **ZSU- Zbroyni Sily Ukrayiny**

JEL: D74, F51

Introduction

Many volunteer battalions participating in the Anti-terrorist operation in eastern Ukraine have encountered a great deal of controversy. Volunteer battalions were created primarily by pressure from the public and most likely by the part of the community that actively participated in the Euromaidan from November 2013 to February 2014.

Problems regarding the legal status of both the battalions themselves and the individual soldiers arose almost immediately and, unfortunately, continue to this day. This is due, first of all, to the fact that volunteer battalions do not have a unified management system, and some of them refused to join official structures on the terms they were offered.

The Ukrainian Volunteer Battalion is a unique phenomenon in the same unique conflict that has been going on for five years in Eastern Ukraine. Officially, there is no war there, “the anti-terrorist operation” still continues.

Volunteer battalions played an important role in the fighting and joining regular army units would allow them to plan their operations more clearly.

1 The state of Ukrainian army from year 2014

Following the refusal of the leadership of the state headed by V. Yanukovych to sign the Association Agreement between Ukraine and the European Union and the crackdown on students' rallies in Kyiv on November 30, 2013, a confrontation between the then authorities of the country and the protesters began, which later turned into the Revolution of Dignity.² And on February 20, 2014, the Russian Federation launched a special operation to capture and

¹ The paper was prepared with the financial support of the KEGA project: 015EU-4/2018.

² SANDERS, D. Ukraine's Military Reform: Building a Paradigm Army 1. In: The Journal of Slavic Military Studies [online]. 2008, roč. 21, č. 4. DOI: 10.1080/13518040802497341

annex the Crimea peninsula, which further developed into a Russian armed aggression against the east of Ukraine.³

On March 1, 2014, the Armed Forces of Ukraine were fully operational. On March 17, 2014, partial mobilization was announced in Ukraine. Since then, Ukraine began to function in a special period. Due to the aggressive actions of illegal armed groups, supported by the Russian Federation, which led to the cessation of activities of local authorities in certain areas of Donetsk and Lugansk regions, the government decided to carry out anti-terrorist operation (ATO) in these territories and carry out territorial defense measures.⁴

At the beginning of the anti-terrorist operation in eastern Ukraine, the leadership of the Armed Forces of Ukraine faced enormous problems, ranging from the need to dramatically increase the number of the Armed Forces and their training and ending with the need to restore the combat capability of many basic types of pieces of military equipment (PME).⁵ Due to the lack of military equipment. They have not been serviced or repaired for a considerable time. Due to the short-sighted policy of the previous state leadership in the field of defense, the military lacked a significant amount of basic resources and supplies — from fuel to food and field clothing. This also applies to combat gear, equipment, weapons and certain types of ammunition. The upgraded and new weapons available to the Armed Forces units in individual instances over the previous years did not dramatically improve the combat capability of the units.⁶

Simultaneously with the increase in the grouping of troops (forces) in some areas of Donetsk and Luhansk regions, the system of logistics of the Armed Forces, built on a territorial basis, has undergone significant changes. It went into operation in the context of an anti-terrorist operation. At the stage of deployment of logistical support, a large part of the Armed Forces' problems took on a volunteer movement. At the end of the year, a Volunteer Council was formed under the Ministry of Defense of Ukraine, a public association that initiated reforms that dramatically changed the situation of providing military personnel with the main items of supply.⁷

The events of 2014 identified the need for a fundamental change in the approaches to defense and national security policy. Therefore, the government has identified as strategic priorities in the field of defense preparedness of the security sector and defense, economy and society at large to repel full-scale armed aggression against Ukraine, as well as the rejection of non-aligned status and gradual integration into the pan-European and North Atlantic systems.

Significant efforts by the leadership of the country and the Ministry of Defense, in particular in 2014, focused on enhancing the social status of the serviceman, enhancing the social rights of citizens who were called upon during the mobilization and participated in the ATO.⁸

³ ROJANSKY, M. The Ukraine-Russia Conflict: A Way Forward. In: Security and Human Rights [online]. 2016, roč. 27, č. 3-4. DOI: 10.1163/18750230-02703008

⁴ HIMKA, J.-P. The History behind the Regional Conflict in Ukraine. In: Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History [online]. 2015, roč. 16, č. 1. DOI: 10.1353/kri.2015.0008

⁵ DAVIS, C.M. The Ukraine conflict, economic–military power balances and economic sanctions. In: Post-Communist Economies [online]. 2016, roč. 28, č. 2. DOI: 10.1080/14631377.2016.1139301

⁶ STAN, L. Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order. In: The European Legacy [online]. 2017, roč. 22, č. 1. DOI: 10.1080/10848770.2016.1237435; CLEM, R.S. Clearing the Fog of War: public versus official sources and geopolitical storylines in the Russia-Ukraine conflict. In: Eurasian Geography and Economics [online]. 2017, roč. 58, č. 6. DOI: 10.1080/15387216.2018.1424006

⁷ JAWORSKY, I. The conflict in Ukraine: what everyone needs to know. In: Canadian Slavonic Papers [online]. 2016, roč. 58, č. 4. DOI: 10.1080/00085006.2016.1238620

⁸ SANDERS, Ukraine's Military Reform [online] . DOI: 10.1080/13518040802497341

During the year, as a result of the mobilization of the troops (forces), 4 brigades and 29 territorial defense battalions were formed, which were subsequently transformed into separate infantry battalions. By the end of 2014, after the organizational measures had been taken, the Armed Forces reached 250,000, 204,000 of whom were military personnel.⁹

Following the results of the comprehensive review of the security and defense sector in 2015, the National Security Strategy of Ukraine, a new version of the Military Doctrine of Ukraine and the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine were approved. For the first time, the country clearly defined its course on European integration and outlined its intentions to join NATO, and named the Russian Federation as the main threat and likely military adversary.¹⁰

Completed the logical completion of the creation of a separate troop — Special Operations Forces, formed the Command of the Special Operations Forces. Training of troops improved — trainers from the armies of NATO and the European Union (NATO Training Mission) were involved in the training of the Ukrainian military. In total, more than 500 trainings were carried out at various levels, ranging from companies to comprehensive ones in the entire Armed Forces.¹¹

During 2015, the Armed Forces of Ukraine managed to stabilize the situation in the area of anti-terrorist operation and to deter Russian aggression. They largely restored combat capability, gained combat experience, operational capability, the necessary level of technical equipment and material security to protect the sovereignty and territorial integrity of the state.

During 2015, for the courage and heroism revealed during the defense of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, 6739 persons were awarded state awards of Ukraine (posthumously — 1213 persons, wounded — 4533 persons), 14 of them were awarded the title Hero of Ukraine, among them five — posthumously. The defense of Donetsk (242 days) and Luhansk (146 days) airports, the defense of Ilovaysk, Debaltseve and Mariupol became a symbol of courage and heroism of Ukrainian fighters.¹²

In total, 15 combat crews, a number of separate regiments, five battalions (divisions), as well as a separate brigade, six regiments and 11 battalions of operational (combat), rear and technical support have been formed in the Armed Forces since the beginning of the anti-terrorist operation. Aviation fleet and combat composition of anti-aircraft missile troops have been enlarged, units have been formed to protect airfields and launch positions of anti-aircraft missile troops. 138 district and city military commissariats were resumed, resulting in six partial mobilization rounds and over 200,000 conscripts.

According to the initiative of the President of Ukraine — the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, supported by the Government, since January 1, 2016, there has been a significant increase in the money supply of military personnel.

In the spring of 2016, the call for conscript service in Ukraine was renewed, which made it possible to prevent the deployment of units and units of the Armed Forces of Ukraine to a critical level for their combat capability and to replace in the rear military personnel displaced to units involved in the anti-terrorist operation.

⁹ SANDERS, Ukraine's Military Reform [online]. DOI: 10.1080/13518040802497341

¹⁰ ÅTLAND, K. North European security after the Ukraine conflict. In: Defense & Security Analysis [online]. 2016, roč. 32, č. 2. DOI: 10.1080/14751798.2016.1160484

¹¹ RAIK, K. The Ukraine Crisis as a Conflict over Europe's Political, Economic and Security Order. In: Geopolitics [online]. 2019, roč. 24, č. 1. DOI: 10.1080/14650045.2017.1414046

¹² CLEM, Clearing the Fog of War [online]. DOI: 10.1080/15387216.2018.1424006

2 The role of volunteer battalions

Volunteer battalions have become a unique phenomenon in modern Ukrainian history, but their independent status has never been maintained.

Minsk's agreements in February 2015 required the parties to the conflict in the Donbass to remove "all foreign armed formations, military equipment, mercenaries" and "disarmament of all illegal groups" from the territory of Ukraine. Over the next few years, volunteers who, in the midst of an armed conflict, went to fight in Ukrainian volunteer battalions formed by nationalist organizations, under threat of disarmament, had to "legalize" themselves, becoming members of the Armed Forces of Ukraine (Armed Forces), the police or the National Guard.

The Joint Forces Operations Headquarters assured that there were no separate volunteer battalions on the front line. Formally, the Ministry of Defense reported on the completion of the process of integrating volunteer battalions into the Armed Forces in 2015.

At the same time, commanders of a number of nationalist volunteer battalions do not hide that their fighters continue to remain informally in the conflict zone.

The lion's share of volunteers went to war in the midst of hostilities in the Donbas without ideological considerations, but guided only by the desire to protect their homeland from Russian aggression. Most of the volunteers were in the battalions operating in the Armed Forces as a unit of territorial defense or under the wing of the Ministry of Internal Affairs (MIA). Meanwhile, a number of independent units formed under the wing of nationalist organizations. One of the most well-known detachments, Azov, had been operating within the Ministry of Internal Affairs since the beginning of the fighting, subsequently becoming a separate special purpose detachment within the National Guard of Ukraine. Being in the National Guard does not prevent the Azov fighters from openly professing far-right ideology and having right-wing symbolism on the official chevron.¹³

Meanwhile, several nationalist units have been resisting the transition to direct army command for several years. In particular, fighters from the Right Sector, the Volunteer Ukrainian Corps, (DUK PS) continue to be directly on the Donbas collision line, according to their own information.

The Ukrainian Volunteer Army (UVA), an unofficial armed formation formed in 2015 by People's Deputy Dmitry Yarosh after his departure from the Right Sector, was also legalized. In the end, not agreeing to fight in the Armed Forces, Yarosh declared on October 14 that the unit had been demobilized from the front line. In July, Yarosh met with United Forces Operation Commander Sergiy Naev to discuss the issue of UVA joining the Armed Forces. However, it seems that the negotiations have not been successful.¹⁴

Fighters of the "right" units usually criticize the very meaning of the Minsk agreements because they do not envisage the liberation of the non-controlled areas of the Donbass by military means.

According to various estimates, nearly two hundred unregistered volunteers perform advanced combat missions, but the exact number of fighters of the DUK PS, UVA and the Sheikh Mansur affiliated last Caucasian volunteer battalion is not named by their commanders.

In their own words, the volunteers are mainly engaged in sabotage and reconnaissance activities, as well as advising official units using years of advanced combat experience.

¹³ GÓRALSKA, A. Report: Volunteer battalions. Origin, operation, controversies. In: The Open Dialogue Foundation [online] [cit. 31.10.2019]. Dostupné na internete: <https://en.odfoundation.eu/a/6448%2Creport-volunteer-battalions-origin-operation-controversies>

¹⁴ GÓRALSKA, Volunteer battalions [online] [cit. 31.10.2019]. Dostupné na internete: <https://en.odfoundation.eu/a/6448%2Creport-volunteer-battalions-origin-operation-controversies>

For example, the 8th UVA battalion near Shirokino Donetsk region interacts with the Marine Corps battalions stationed here. However, the details of such interaction are reluctantly shared by the military. After all, according to the law on reintegration of the Donbas adopted this year, since the beginning of the Operation of the Joint Forces, armed people who are not part of the security forces have no right to stay in the area of combat.

Since the spring of year 2017, volunteers from the DUK PS and the UVA have again been urged to join the Armed Forces of Ukraine. At the same time, some fighters eventually go to the Armed Forces.

If advanced volunteers need to hide their presence, then in the rear, on the contrary — to prove their participation in hostilities in order to obtain the right to social protection due to veterans. Under current law, this requires going through a court or through a rather complicated bureaucratic procedure. The military command acknowledges the problem of “invisible” volunteers.

2 The role of volunteers on the separatist side

The conflict in Ukraine draw a spectrum of radical groups of Russian nationalists some of which trace their activities from the 1990s. Their basic views typically deny Ukraine's right to exist as independent state. For example the National-Bolshevik party program for 1994 looked forward first to a “unification of territories in the former Soviet republics inhabited by Russians” and then “the creation of a vast continental empire” and neo-Eurasianist thinker Dugin A. stating that an independent Ukraine poses threat to the whole Eurasia.¹⁵ Other ethno-nationalist parties such as Russian All-national Union or Russian National Unity proclaimed the necessity to unite Russia, Ukraine and Belarus. For example, Eurasian Youth Union propagated the ideology of pro-Russian separatism. The National Bolshevik Party (NBP), the Russian National Unity (RNU), the Eurasian Youth Union, newly-formed armed Cossack units and other groups were active in opening branches in the majority Russian-speaking regions of neighboring republics.¹⁶ After the 2014 and the annexation of Crimea led to activation of such groups to take more violent action.

The involvement of the descendants from the National Bolshevik Party, from “The Other Russia” facilitated through its structures around 2000 Russian volunteers to fight in the Donbass in 2014-2015.¹⁷ It is known that many Russian far-right activists ended up in Ukraine despite a warrant having been issued for their arrest in Russia.

The symbolism of RNU altered during the Donbass conflict, the symbol on its chevrons, dispensing with the modified swastika that it had always used in the past. Other Russian nationalist groups were less careful, however. The round eight-pronged swastika - “kolovrat” (a neo-pagan swastika) appeared on the badges of the neo-Nazi “Rusich” and “Ratibor” sabotage-reconnaissance units within the “Batman” Rapid Response Group, and the “Svarozhichi” battalion within the “Oplot” brigade of the separatists.

The nationalist from St Petersburg, Alexei Milchakov, known for his brutal reprisals against injured Ukrainian servicemen, might also serve as an example. Although Milchakov got involved in the conflict once military operations had already begun, he apparently entered the Ukrainian territory at the head of the pre-formed and armed “Rusich” assault-

¹⁵ „Украина как самостоятельное государство с какими-то территориальными амбициями предстает собой огромную опасность для всей Евразии...“

DUGIN, A. The Foundations of Geopolitics, Moscow, Arktogeya, 1997, p.199.

¹⁶ LIKHACHEV, V. “The Far Right in the Conflict between Russia and Ukraine”, Russie.Nei.Visions, No.95, Ifri, July2016. p., 20

¹⁷ AVERIN, A. “Grazhdanskaya voyna po balkanskому tipu” [Civil war on the Balkan model], Svobodnaia Pressa, 19 May2015, <https://svpressa.ru/war21/article/122231/>.

reconnaissance unit, the backbone of which was composed of professional soldiers with far-right views.¹⁸ "Rusich" assault sabotage-reconnaissance unit took active part in the assault on the Ukrainian Aydar battalion in August 2014. In 2015 "Rusich" was integrated into "Slaviansk brigade" in "Viking" battalion in the quasi-state structures of DNR.

Members of far-right groups played a much greater role on the Russian side of the conflict than on the Ukrainian side, especially at the beginning when the involvement of the Russian state military structures was not so obvious. Whether this role was decisive is difficult to say. At the very least, it was noticeable. We might speculate that the anti-terror operation would have proceeded at roughly the same speed whether Azov and DUK PS were involved or not. It is hardly likely, however, that the Kremlin-inspired "separatist" rebellion in the Donbass would have played out in the way it did had Russian extreme nationalists not taken part at the very beginning of the conflict.

With the passage of time, Russian far-right groups became less important in the Donbass. As quasi-state structures took hold in the unrecognized Donetsk and Lugansk People's Republics (DNR & LNR).

Conclusion

At the beginning of the Anti-terrorist operation in the Eastern region of the Ukrainian state, the capabilities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations were limited due to the systematic ignoring by the previous authorities of the needs of their development and improvement, and sometimes deliberate reduction of combat potential.

At that time, the guarantee of the country's defense was the initiative of patriotic citizens, who voluntarily created voluntary units to protect themselves against separatism and aggression.

Volunteer battalions played an important role in the fighting and joining regular army units would allow them to plan their operations more clearly.

Today, most of the soldiers on the front line in the ATO are contracted military personnel. Volunteer battalions virtually ceased to exist. But volunteer veterans continue their contracted service. And we believe, that for many of them the war will end only after victory of Zbroyni Sily Ukrayiny (in this or another way).

References:

1. ÅTLAND, Kristian. North European security after the Ukraine conflict. In: *Defense & Security Analysis* [online]. 2016, roč. 32, č. 2, s. 163-176. ISSN 1475-1798, 1475-1801. DOI: 10.1080/14751798.2016.1160484
2. AVERIN, A. "Grazhdanskaya voyna po balkanskomu tipu" [Civil war on the Balkan model], Svobodnaia Pressa, 19 May 2015, <https://svpressa.ru/war21/article/122231/>.
3. CLEM, Ralph S. Clearing the Fog of War: public versus official sources and geopolitical storylines in the Russia-Ukraine conflict. In: *Eurasian Geography and Economics* [online]. 2017, roč. 58, č. 6, s. 592-612. ISSN 1538-7216, 1938-2863. DOI: 10.1080/15387216.2018.1424006
4. DAVIS, Christopher Mark. The Ukraine conflict, economic-military power balances and economic sanctions. In: *Post-Communist Economies* [online]. 2016, roč. 28, č. 2, s. 167-198. ISSN 1463-1377, 1465-3958. DOI: 10.1080/14631377.2016.1139301
5. DUGIN, A. The Foundations of Geopolitics, Moscow, Arktogeya, 1997, p.199.

¹⁸ Komandir gruppy "Rusich": "Kostyak sostavlyayut natsionalisty," Voennoe.rf, 13 October 2014, <https://voennoe.pf/2014/%D3%EA%F0%E0%E8%ED%E023/>

6. GÓRALSKA, Agnieszka. Report: Volunteer battalions. Origin, operation, controversies. In: *The Open Dialogue Foundation* [online] [cit. 31.10.2019]. Dostupné na internete: <https://en.odfoundation.eu/a/6448%2Creport-volunteer-battalions-origin-operation-controversies>
7. HIMKA, John-Paul. The History behind the Regional Conflict in Ukraine. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* [online]. 2015, roč. 16, č. 1, s. 129-136. ISSN 1538-5000. DOI: 10.1353/kri.2015.0008
8. JAWORSKY, Ivan. The conflict in Ukraine: what everyone needs to know. In: *Canadian Slavonic Papers* [online]. 2016, roč. 58, č. 4, s. 433-434. ISSN 0008-5006, 2375-2475. DOI: 10.1080/00085006.2016.1238620
9. "Командир группы "Русич": "Костяк составляют националисты", Voennoe.rf, 13 October2014, <https://военное.рф/2014/%D3%EA%F0%E0%E8%ED%E023/>
10. LIKHACHEV, V. "The Far Right in the Conflict between Russia and Ukraine", Russie.Nei.Visions, No.95, Ifri, July2016. p., 20
11. RAIK, Kristi. The Ukraine Crisis as a Conflict over Europe's Political, Economic and Security Order. In: *Geopolitics* [online]. 2019, roč. 24, č. 1, s. 51-70. ISSN 1465-0045, 1557-3028. DOI: 10.1080/14650045.2017.1414046
12. ROJANSKY, Matthew. The Ukraine-Russia Conflict: A Way Forward. In: *Security and Human Rights* [online]. 2016, roč. 27, č. 3-4, s. 315-325. ISSN 1874-7337, 1875-0230. DOI: 10.1163/18750230-02703008
13. SANDERS, Deborah. Ukraine's Military Reform: Building a Paradigm Army ¹. In: *The Journal of Slavic Military Studies* [online]. 2008, roč. 21, č. 4, s. 599-614. ISSN 1351-8046, 1556-3006. DOI: 10.1080/13518040802497341
14. STAN, Lavinia. Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order. In: *The European Legacy* [online]. 2017, roč. 22, č. 1, s. 118-119. ISSN 1084-8770. DOI: 10.1080/10848770.2016.1237435

Contacts:

Ing. Boris Dziura, PhD.

Faculty of International Relations
 University of Economics in Bratislava
 Dolnozemská cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovak Republic
 e-mail: boris.dziura@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Faculty of International Relations
 University of Economics in Bratislava
 Dolnozemská cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovak Republic
 e-mail: leonid.raneta@euba.sk

INFLUENCE OF TAX POLICY ON THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE REGION. INTERNATIONAL ASPECT¹

Irina Elokhova^a – Lada Krasnoselskikh^b

^a Economics and Finance Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky prospect 29, 614 000 Perm, Russia, e-mail: miahmetova@gmail.com

^b Undergraduate student of the first year, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky prospect 29, 614 000 Perm, Russia, e-mail: mischina.as@yandex.ru

Abstract: The relationship between the tax policy of the region, external debt, and the investment attractiveness of the region is analyzed in the article. The purpose of this study is to search for factors affecting investments of both external and internal investors. A correlation analysis was carried out using Microsoft Excel tools on the basis of data collected by the authors in 33 European countries, including Russia. The following parameters were taken as factors of influence: value added tax, taxes on income of individuals and legal entities, key rate, external debt of the state. Correlation and regression analyses was used as a method for determining the type of mathematical function of the relationship between variables, an econometric model for the corresponding basic factors affecting investment attractiveness was also built.

Key words: region, tax policy, taxes, investment attractiveness, investments, direct foreign investments

JEL: E22, H25

Introduction

The investment attractiveness of the region is an essential component of its economic growth. Effective investment in real assets leads to the development of the country's economy, which is reflected in improving the welfare of the population and is also a direct prerequisite for the development of regional competitiveness.

The volume of investments involved in the state economy can serve as an indicator of its economic development, while a number of influencing factors must be taken into account, one of which is investment attractiveness. Investment attractiveness is defined, in turn, as an integral indicator, by the totality of its economic and financial indicators, indicators of state, public, legislative, political and social development. Investment attractiveness determines the vector of physical, financial, intellectual and human capital. But the above indicators can manifest themselves as positive, stimulating investment processes, and as negative, inhibiting the development of capital investments.

When choosing a region for investing, the investor is guided by certain characteristics of the region. Investment attractiveness is also a combination of political, economic, social, environmental and other factors that determine the degree of risk of investment and the possibility of their effective use.

The authors propose to pay attention, in addition to domestic investment, to the importance of foreign direct investment (FDI) in the country's economy. Countries seeking to attract significant FDI should take measures to support investment attractiveness. Promotion of investments includes the development of a competent investment policy, creating a positive image of the country for potential investors, implementing targeted FDI by identifying

¹ The reported study was funded by RFBR according to the research project № 19-010-00562.

promising foreign companies and providing services to investors. Therefore, the more favorable the investment climate in the country, the more attractive business offers it provides.

The importance of tax policy in the development of investment attractiveness has a special role. The tax policy of the state has always been seen as a tool that affects the country's economy, including its investment attractiveness. Tax policy affects the country's economy and can both stimulate investment attractiveness and reduce it, taking into account tax rates, tax benefits, tax base and tax regimes.

In scientific papers dating back to the 1960s, classics of the economic development of the neoclassical era, such as Dale W. Jorgenson,² Gustav Ranis and J. C. Fei,³ considered the need of capital formation to ensure economic development and proved a close relationship between tax incentives and the attraction of mobile capital. In 2002, foreign authors Roger H. Gordon and James R. Hines Jr.⁴ argue that, *ceteris paribus*, higher tax rates will lower post-tax income, thereby reducing incentives for the accumulation of funds.

The importance of tax policy in the development of investment attractiveness has a special role. The tax policy of the state has always been seen as a tool that affects the country's economy, including its investment attractiveness. Tax policy affects the country's economy and can both stimulate investment attractiveness and reduce it, given tax rates, tax benefits, tax base and tax regimes.

Other authors, such as Stefan Van Paris, and Sebastian James⁵ also consider the influence of factors of investment attractiveness and tax incentives on foreign direct investment. Based on the 1986 model of a national system with competing local authorities, developed by the authors George R. Zodrow and P. Meshkovsim,⁶ a study was conducted that showed that in the face of increased concentration of business, more developed countries attract more foreign direct investment. Capital can react positively or negatively to changes in the terms of business taxation, depending on how efficiently the public good is financed through tax revenues, which helps to increase the productivity of invested capital. In addition to tax incentives that affect foreign investment, non-tax factors also provide, namely transparency and the complexity of the tax system, together with the legal protection of foreign investors. Such factors in most countries play an important role, thereby increasing the number of legal guarantees for foreign investors and reducing the complexity of the tax system to a greater extent helps to attract investment.⁷

Tidian Kinda⁸ proves the influence of infrastructure, human capital, institutions on attracting foreign direct investment, and then considers tax incentives based on data at the level of firms from thirty developing countries. But taxes are not an effective tool for attracting investments both in export sectors of the economy and in the domestic market of individual industries where products are sold.

After the global economic crisis in 2008, the state was given increased responsibility for choosing the optimal tax policy model, which would allow the population and business to quickly deal with the negative consequences of crisis and post-crisis development. Based on the development of D. Keynes's theoretical views on the role of the state in solving the

² JORGENSEN, D. W. (1963): Capital Theory and Investment Behavior.

³ RANIS, G. – FEI, J. A. (1961): Theory of Economic Development.

⁴ GORDON, R. H. – HINES, J. (2002): International taxation.

⁵ VAN PARYS, S. – JAMES, S. (2010): The effectiveness of tax incentives in attracting investment: panel data evidence from the CFA Franc zone.

⁶ ZODROW, G. R. – MIESZKOWSKI, P. (1986): Pigou, Tiebout, property taxation, and the underprovision of local public goods.

⁷ VYAKINA, I. V. (2018): Tax Investment Incentives: World Experience and Russian Practice.

⁸ KINDA, T. (2014): The Quest for Non-Resource-Based FDI; Do Taxes Matter?

problems of adjusting the “invisible hand of the market”, it allowed economists to distinguish several types of tax policy: automatic and discretionary. On the basis of which some authors, for example, N. P. Melnikova, M. R. Pinskaya⁹ argues that a positive impact on investment is possible when the government pursues an active tax policy.

Alexandrov G. A., Skvortsova G. G., Pavlova E. V.¹⁰ argue that tax policy cannot be considered as a factor within a separate group, but only as an all-encompassing factor that determines the impact on investment attractiveness.

After the analysis of the state of fixed assets in the Russian economy, it is concluded that the current system of tax incentives is unable to ensure the attraction of foreign and domestic investments in the Russian economy for its modernization.¹¹

Similar conclusions were formulated in an article by South African scientists. The point is that, despite the important role in attracting investments, which tax incentives play, they are effective for attracting any significant investments only in combination with non-tax measures, especially in the case of developed infrastructure.¹²

In the period from 2009 till 2016, an experiment was conducted in the Russian Federation, where a preferential income tax rate of 15.5% was established in Perm region, with a 20% income tax rate in the Russian Federation, which should increase the region's investment attractiveness. The introduction of such an incentive pursued two goals: stimulating the investment of enterprises of the Perm Territory by saving 4.5% in tax and attracting external investors (Russian or foreign). Internal stimulation implies an increase in investments at the expense of own funds at each enterprise due to the saved profit. But, studies have shown, it did not happen. The general upward trend in the volume of investments in fixed assets in the Perm region was extremely insignificant and it is impossible to talk about a substantial increase in investments. So, in the post-crisis 2010, the volume of investments not only did not increase compared to previous years, but did not reach the level of 2008.¹³ Analysis of statistics of medium-sized companies shows that the benefits do not have a pronounced effect on the business; preferential taxation is advisable only for industries that are in the most difficult economic situations, for example, in Perm region they include engineering, manufacturing, metallurgy, and agriculture; preferential parts of corporate profit tax were not reinvested in the economy of the region for trade enterprises, the service sector, companies oriented to the consumer market.¹⁴

In this regard, the following conclusion can be drawn: the influence of the preferential income tax rate is not a significant factor in attracting investment and cannot be the primary measure in improving investment attractiveness.

In this article, it seems interesting to study the role and influence of tax policy on the investment attractiveness of the region and draw conclusions about whether decisions of investors, both external (foreign) and domestic, on investing money in capital assets depend

⁹ MELNIKOVA, N. P. – PINSKAYA, M. R. (2010): The possibilities of the state tax policy to stimulate the innovative development of the economy.

¹⁰ ALEXANDROV, G. A. – SKVORTSOVA, G. G. – PAVLOVA, E. V. (2012).: The role of tax policy in shaping the investment climate of the region.

¹¹ PANSKOV, V. G. (2013): Stimulation of modernization of the Russian economy through tax mechanisms.

¹² MUNONGO, S. – AKANBI, O. A. – ROBINSON, Z. (2017): Do tax incentives matter for investment? A literature review.

¹³ ELOKHOVA, I. V. – SIDOROVA, M. A. (2013): Investment attractiveness of the Perm region: problems and solutions, pp. 129-139.

¹⁴ MAKAROVA, I. V. – MAKSIMOV, T. A. (2015): Economic efficiency of tax benefits for regional organizations of medium business (by the example of Perm Territory, pp. 135-141).

on the tax policy of the regions, or whether there are more strong influence factors overriding tax preferences.

To determine the dependence, an indicator characterizing investment attractiveness was chosen - investments in capital assets and foreign direct investment. To do this, we will consider the actual data on investment investments and tax policy of 33 European countries and Russia for 2017, both for domestic investments and FDI. The following parameters were taken as factors of influence: value added tax, taxes on income of individuals and legal entities, key rate, external debt of the state. As a method for determining the type of mathematical function of the relationship between variables, a correlation and regression analysis is used, and an econometric model is constructed for the corresponding basic factors that affect investment attractiveness.

1 Methodology

Graphical methods are taken to visualize statistical data in the study. The statistical method of collecting information for 2017 was used to research 33 countries. Next, a regression and correlation analyses was carried out. To determine the level of interconnectedness of various events, a calculation was made, namely, the correlation coefficient R which is the mathematical measure of the correlation of two random variables, which shows the relationship between the factors.

Factors for further analysis were taken based on the research results that could affect the change in investment. The data about foreign direct investment present investment attractiveness. For factors of influence, such statistics are taken as value added tax (%), personal income tax (%), corporate income tax (%), key rate (%), external debt (\$) in 2017 for 33 countries: Australia, Austria, Belgium, Bulgaria, Hungary, Germany, Greece, Denmark, Ireland, Spain, Italy, Cyprus, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, New Zealand, Norway, Poland, Portugal, Russia, Romania, Slovakia, Slovenia, Turkey, Finland, France, Croatia, Czech Republic, Switzerland, Sweden, Estonia.

A correlation analysis was carried out based on data collected by the authors using Microsoft Excel tools.

The database was collected, a detailed description of the variables is considered in table 1.

Table 1: Variables

Name of the variable	Description of the variable
Endogenous variables	
Y	Foreign direct investment (billion dollars)
Exogenous variables	
X1	Value Added Tax (in%)
X2	Personal income tax (in%)
X3	Corporate income tax (in%)
X4	Key rate (in%)
X5	External debt (billion dollars)

Source: Author's own.

Description of the variables for the second model is given in table 2.

Table 2: Variables

Name of the variable	Description of the variable
Endogenous variables	
Y	Capital investment in fixed assets per capita (billion dollars)
Exogenous variables	
X1	Value Added Tax (in%)
X2	Individual income tax (in%)
X3	Corporate income tax (in%)
X4	Key rate (in%)
X5	External debt per capita (billion dollars)

Source: Author's own.

When choosing indicators for correlation and regression analysis, the main criteria were the completeness and accessibility of information.

2 Results

The results of the correlation analysis for the first model are given in table 3.

Table 3: Matrix of the results for correlation analysis

	x_1			x_2	x_3	x_4	x_5
x_1	1						
x_2	0,230315209			1			
x_3	-0,297921375			0,319897	1		
x_4	-0,258410394			-0,04735	0,381665	1	
x_5	-0,187956405			0,329944	0,367143	-0,11633	1

Source: Author's own.

After evaluating the relationship between the factors and selecting the factors that have the strongest influence on the exponent y, all factors that satisfy all the conditions were selected.

At the next stage of the study, a regression analysis was performed, where the indicator of foreign direct investment (billion dollars) acts as a dependent variable.

Table 4: Analysis of variance

	df	SS	MS	F	F significance
Regression	5	41007,19	8201,439	3,564851	0,013262
The remainder	27	62117,28	2300,64		
Total	32	103124,5			

Source: Author's own.

Table 5: Regression Analysis Results.

Variables	Coefficient	Standart error	t-statistics	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Y-intersection	36,71014	56,55924	0,649057	0,521785	-79,3398	152,7601	-79,3398	152,7601
X_1	-1,00711	2,455394	-0,41016	0,684923	-6,04516	4,03094	-6,04516	4,03094
X_2	0,793319	0,750361	1,05725	0,299766	-0,74629	2,332934	-0,74629	2,332934
X_3	-2,32316	1,214836	-1,91233	0,066498	-4,8158	0,169475	-4,8158	0,169475
X_4	5,632189	4,818575	1,168849	0,252681	-4,25471	15,51909	-4,25471	15,51909
X_5	0,023614	0,006529	3,616673	0,001209	0,010217	0,037011	0,010217	0,037011

Source: Author's own, according to statistics collected on the Eurostat.

The equation was composed based on the graphical approach and the results of regression analysis.

$$y = 36,7101 - 1,0071 \cdot x_1 + 7,933 \cdot x_2 - 2,3232 \cdot x_3 + 5,6322 \cdot x_4 + 0,02361 \cdot x_5$$

Further, the quality of the obtained model was estimated using the Fisher F-test, which showed that the determination coefficient is statistically significant and the regression equation is statistically reliable $F_{\text{cal}} = 3.56 > F_{\text{crit}} = 2.57$. It can be concluded that the regression equation is recognized as statistically significant and reliable¹⁵.

Comparing the numerical values of t-statistics, it is clear that $T_{\text{calc}} x_5 = 3.62 > T_{\text{crit}} = 2.05$, that is, the obtained value of the regression coefficient for the variable x_5 is significant, the remaining regression coefficients are insignificant.

The results of the correlation analysis for the second model showed that all factors satisfy all conditions.

Then a regression analysis was performed, where the indicator of direct capital investments (billion dollars) is already acting as a dependent variable.

Table 6: Analysis of variance

	df	SS	MS	F	F significance
Regression	5	41007,19	8201,439	3,564851	0,013262
The remainder	27	62117,28	2300,64		
Total	32	103124,5			

Source: Author's own.

¹⁵ SHUMAK, O. A. (2012): Statistics: Textbook. Allowance.

Table 7: Results of regression analysis

Variables	Coefficient	Standart error	t-statistics	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Y-intersection	0,0000092	0,00000541	1,7028955	0,101506	-0,000002	0,0000204	-0,0000020	0,0000204
X_1	-0,0000002	0,00000023	-0,8193515	0,420648	-0,000001	0,0000003	-0,0000007	0,0000003
X_2	0,00000004	0,00000007	0,6510741	0,521184	-0,0000001	0,0000002	-0,0000001	0,0000002
X_3	0,0000001	0,00000013	0,7962772	0,433677	-0,0000002	0,0000004	-0,0000002	0,0000004
X_4	-0,0000009	0,00000053	-1,688841	0,104203	-0,0000002	0,0000002	-0,0000020	0,0000002
X_5	0,0017572	0,00075015	2,342403	0,027786	0,000209	0,0033054	0,0002089	0,0033054

Source: Author's own according to statistics collected on the Eurostat.

The equation was composed based on the graphical approach and the results of regression analysis.

$$y = 0,000009 - 0,0000002 \cdot x_1 + 0,00000004 \cdot x_2 + 0,0000001 \cdot x_3 - 0,0000009 \cdot x_4 + 0,0017572 \cdot x_5$$

The quality of the obtained model was estimated using the Fisher F-test, which showed that the coefficient of determination is statistically significant and the regression equation is statistically reliable.

Comparing the numerical values of t-statistics, we see that $T_{\text{calc}} x_5 = 2,34 > T_{\text{crit}} = 2,05$, that is, the obtained value of the regression coefficient for the variable x_5 is significant, the remaining regression coefficients are insignificant.

Conclusion

The analysis revealed that external debt statistically significantly affected investment attractiveness in 2017, while an increase in external debt by 1 % leads to an increase in foreign direct investment by 0.2361 %, and insignificantly, only by 10 %, the tax on income of legal entities. Other taxes do not affect the rate of investment. Thus, we received confirmation of the hypothesis that there is no direct relationship between the tax policy of the region and investment.

At first glance, this is a non-standard conclusion, since a large number of scientific studies consider the tax policy of the region as a tool to attract investment. And external debt was not connected in any way with the investment attractiveness of the region. But, as the results of our study has shown, this is not entirely true.

The current actual tax rates in the countries examined do not in fact have the ability to influence either FDI or domestic investment. External debt significantly affects investment attractiveness, primarily because countries with external debt receive a constant inflow of money into the economy, which are invested in real assets and contribute to increased profits and profitability of business entities. The advantage of borrowing is that the money to cover the budget deficit is engaged in the market, and there is no increase in the money supply.

Debt can be considered as an external resource, which allows expanding investment opportunities constrained by internal restrictions. This is a certain resource that works on the principle of financial leverage, not only at the enterprise level, but at the regional level. Domestic investment always has a limit, a limitation caused by the marginal savings of the population, enterprises, banks. An increase in public debt due to an increase in government

spending with the efficient use of funds creates the conditions for increasing own budget revenues in the future due to economic growth. Today, there are states with colossal amounts of public debt - more than 100 % of the gross domestic product. These countries include the United States and Japan, as well as countries with a relatively small size of this indicator (not more than 30 % of GDP) like Saudi Arabia, Chile, United Arab Emirates and Norway.

Based on the obtained modeling results, it can be concluded that when carrying out activities aimed at increasing the investment attractiveness of the region, it is necessary to pay attention to the external debt of the country. For different countries, the size of public debt has a different effect on their economic system; for some states, public debt creates the preconditions for financial instability, and for others it is a mean of resorting, using which, the country's economic development is indirectly stimulated.

References:

1. ALEXANDROV, G. A. – SKVORTSOVA, G. G. – PAVLOVA, E. V. (2012): The role of tax policy in shaping the investment climate of the region. In: *PSE*, 2012, Vol. 50, No. 2.
2. ELOKHOVA, I. V. – SIDOROVA, M. A. (2013): Investment attractiveness of the Perm region: problems and solutions. In: *Financial and economic problems of the modern economy: Sat. Art*, pp. 129-139.
3. GORDON, R. H. – HINES, J. (2002): International taxation. Handbook of Public Economics, In: *A. J. Auerbach & M. Feldstein (ed.)*, 2002, Vol. 4, pp. 1935-1995.
4. JORGENSON, D. W. (1963): Capital Theory and Investment Behavior. In: *The American Economic Review*, 1963, Vol. 53, No. 2, pp. 247-259.
5. KHUSAINOVA, E. A. – MUSINA, K. S. – PARSHINA, K. K. (2019): Investments and the investment climate in Russia. In: *Research*, 2019, Vol. 29, No. 3.
6. KINDA, T. (2014): The Quest for Non-Resource-Based FDI; Do Taxes Matter? 2014. IMF Working Papers 14/15. International Monetary Fund.
7. MAKAROVA, I. V. – MAKSIMOV, T. A. (2015): Economic efficiency of tax benefits for regional organizations of medium business (by the example of Perm Territory). In: *Economics. Taxes. The Law*, 2015, No. 3, pp. 135-141.
8. MELNIKOVA, N. P. – PINSKAYA, M. R. (2010): The possibilities of the state tax policy to stimulate the innovative development of the economy. In: *Finance and Credit*, 2010, No. 43.
9. MUNONGO, S. – AKANBI, O. A. – ROBINSON, Z. (2017): Do tax incentives matter for investment? A literature review. In: *Business and Economic Horizons*, 2017, Vol. 13, No. 2, pp. 152-168.
10. PANSKOV, V. G. (2013): Stimulation of modernization of the Russian economy through tax mechanisms. In: *Economics. Taxes. Right*, 2013, No. 1.
11. RANIS, G. – FEI, J. A. (1961): Theory of Economic Development. In: *The American Economic Review*, 1961, Vol. 51, No. 4, pp. 533-565.
12. SHUMAK, O. A. (2012): *Statistics: Textbook. Allowance*.
13. VAN PARYS, S. – JAMES, S. (2010): The effectiveness of tax incentives in attracting investment: panel data evidence from the CFA Franc zone. In: *International Tax and Public Finance*, 2010, Vol. 17, No. 4, pp. 400-429.
14. VYAKINA, I. V. (2018): Tax Investment Incentives: World Experience and Russian Practice. In: *MIR (Modernization. Innovations. Development)*, 2018, vol. 36, No. 4.
15. ZODROW, G. R. – MIESZKOWSKI, P. (1986): Pigou, Tiebout, property taxation, and the underprovision of local public goods. In: *Journal of Urban Economics*, 1986, Vol. 19, No. 3, pp. 356-370.

Contacts:

doc. Irina Elokhova, PhD

Economics and Finance Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
614 000 Perm
Russian Federation
e-mail: elohova.iv@gmail.com

Lada Krasnoselskikh

Undergraduate student of the first year
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
614 000 Perm
Russian Federation
e-mail: lada.krasnoselskix@mail.ru

HOUSING MARKET RISK MANAGEMENT MECHANISM IN THE SYSTEM OF FACTORS OF ITS FINANCING

Mariia Ermilova

Department of financial management, Plekhanov Russian University of Economics,
Stremyanny lane 36, 117997 Moscow, e-mail: masha080487@mail.ru

Abstract: In the article, the author presented the most complete classification of risks that are inherent in the housing market. The author has identified several risk management mechanisms in the housing market, which include risk diversification, hedging, insurance, state support in the form of subsidies and various government programs, fixing the loan interest rate and the collateral value of housing, assessing the borrower's creditworthiness with a large list of indicators. The paper presents an integrated approach to the use of risk reduction mechanisms in the housing market. The author showed a diagram of the interaction of housing market entities with the integrated use of risk reduction mechanisms and their consequences and revealed the essence of each stage of this interaction. The Russian housing market may be the market in which this integrated approach can show maximum efficiency.

Key words: risks, housing market financing, diversification, taxation, insurance

JEL: R30, R38, R39

Introduction

The development of any market takes into account the action of various risk groups. The housing market is no exception, serving the interests of a wide range of entities. To reduce the impact of the effects of risks on the functioning of the housing market, it is essential to constantly analyze the possible causes of their appearance and develop measures to manage them. The housing market, as a segment of the economic system, includes a large number of entities, each of which is a participant in other markets. For example, banks, supplying financing to the housing market, are at the same time one of the most important subjects of the financial market. In this regard, the risk groups that are inherent in the housing market are expanding significantly, but at the same time do not make this market less attractive for potential investors and other participants.

The aim of the study is to identify risk management mechanisms in the housing market, taking into account the identification of risk groups that adversely affect the functioning and financing of the housing market.

To achieve the goal it is necessary to solve the following tasks:

- form risk groups that are inherent in the housing market;
- disclose the essence of each type of risk in relation to the housing market;
- highlight risk management mechanisms in the housing market;
- schematically present the interactions of housing market entities with the integrated use of risk reduction mechanisms and their consequences.
- disclose how each proposed risk management mechanism can minimize their impact.

The research hypothesis is that the housing market is exposed to various types of risks. However, there is a list of mechanisms that can minimize the negative impact of these risks, and therefore increase the overall effectiveness of both the functioning of the market and its financing.

Risk analysis is a process that many scientists are involved in. Justified conclusions about the development of the industry, in particular, the housing market, can be made only after analysis of the full list of risks.

Berg, N., Jha, N., Murdoch, J.C. (2012) dedicated their research as such to the concept of housing risk¹, its assessment in modern conditions, taking into account the consequences of crises.

Canepa A., Khaled F. (2018) analyze the determinants of credit risk.² The authors associate the concept of credit risk with housing affordability and household debt.

Reddy R. (2018) already focuses on a specific housing market in India, as a promising segment, since this market connects more than 600 industries in the country. The author analyzes not only the market itself, but also the activities of the main companies that provide housing finance.³ In this case, the researcher speaks about those main subjects that can carry risks in the housing market and formulates measures on how these risks can be managed. Thus, the author identifies not just risk groups, but specifies who and how these risks can affect.

Bandyopadhyay A., Saha A. (2011), also using the Indian housing market as an example, considered a group of credit risks related to the probability of non-repayment of a home loan, as well as the impact of this risk on demand for residential real estate.⁴ The popularity of the analysis of the housing market in India is mainly due to the fact that it is a promising market and it is predicted that by 2030 the Indian economy will become one of the leading in the world.

W. Britt Gwinner and Michael Lea (Gwinner, Lea, 2009) identified only seven types of risk in emerging markets that have a significant impact on housing finance and require management in order to minimize their negative impact.⁵ The authors classified the risks into the following: credit risk, liquidity risk, market risk, political risk, agent risk, systematic risk, operational or business risk. In their study, Gwinner and Lea examine how each of these types of risks is manifested, and also present methods that can enable these risks to be regulated. It is significant that the authors say that proper risk management will increase the level of economic growth of the country and the well-being of people. In relation to emerging markets, it is stated that it is paramount to standardize all disclosure procedures in both the housing and financial markets.

In general, many researchers in their works mention credit risk, which is more associated with mortgages. This is due to the fact that a mortgage loan is one of the main sources of housing financing for the population, which does not have the opportunity to immediately purchase housing.⁶

At the same time, while investigating housing finance, the authors do not present a complete list of risks that accompany transactions in the housing market and require a certain amount of financing.

The specifics of the Russian housing market suggests that only taking into account the maximum number of risks that may be inherent in operations in this market will improve both its overall performance and the efficiency of financing the housing market.

¹ BERG, N. – JHA, N. – MURDOCH, J. C. (2012): Risk in Housing Markets.

² CANEPA, A. – KHALED, F. (2018): Housing, Housing Finance and Credit Risk.

³ REDDY, R. (2018): Risk Management in Housing Finance Companies – A Comparative Study of Hdfc & Lichfl.

⁴ BERG, N. – JHA, N. – MURDOCH, J. C. (2012): Risk in Housing Markets.

⁵ GWINNER, W. B. – LEA, M. (2009): Risk Management and Regulation.

⁶ MCCORD, M. et al. (2011): The implications of mortgage finance on housing market affordability.

1 Risk and its types in the housing market

The functioning and financing of the housing market, like any other segment of the economic system, is exposed to risks.⁷

Under the risks of the housing market it is necessary to understand the expected damage that may be incurred by market entities in an unfavorable situation for each of them (that is, in the face of uncertainty).

There is a wide classification of risks, depending on various characteristics that can combine individual risks into a group. So, the most common is the grouping of risks by factors of occurrence, nature of accounting, nature of consequences, scope of risks, by consequences. Consider which risk groups are inherent in the housing market and the process of its financing, as well as the classification features of their division.

Firstly, we can identify the risks by the factors of occurrence in the housing market:

– economic risks include changes in the housing market, both domestic and international; different liquidity levels of residential real estate (primary real estate is often more liquid than housing on the secondary market); changing the market management process depending on its level (local, regional, national); changes in various economic indicators that can have a significant impact on the housing market (level of GDP, changes in housing prices, income level of the population, solvency of the population, etc.). Since economic risks are a large classification group and taking into account the characteristics of the housing market, it is advisable to divide this group into two subgroups:

- a. macro-level economic risks - risks inherent and more significantly affecting the national housing market in the process of its functioning and financing;
- b. micro-level economic risks - risks inherent in local and regional housing markets in the process of their functioning and financing.

– political risks – the impact of various sanctions, crises, reduction in the volume of import of materials. In general, the change in the political situation in the country affects the housing market, which can be expressed in changes in the volume of construction, prices for residential real estate.

– social risks – reduced housing affordability for the population, reduced subsidies to housing market entities, the provision of low-quality housing at inflated prices, etc.

– legal risks – risks of unfair performance of obligations by various entities of the housing market (fraud in transactions with shared construction, acquisition of secondary real estate, unfair behavior of entities financing the housing market, etc.).

Secondly, it is necessary to consider risk groups in terms of the nature of the occurrence:

- internal risks, that is, those that will arise during transactions in the housing market;
- external risks, that is, those that will affect the financing and functioning of the housing market not in the framework of transactions on it.

For example, such risks may include changes in the country's macroeconomic indicators that directly or indirectly affect the housing market.

Thirdly, it is possible to classify risks according to the consequences that they may carry:

– static risks that cause losses for market entities, including the impact of actions independent of them, such as natural disasters and other natural disasters. Also, unlawful actions of market participants or other entities that are not directly its participants can be attributed to this;

⁷ SHIM, I. et al. (2013). Database for policy actions on housing markets.

– dynamic risks that can both cause losses and income for housing market entities. These include, first of all, the dynamics of housing prices (an increase or decrease for a seller and a buyer can be both loss and income), amendments to tax, housing or other legislation, which can both positively and negatively affect market participants (for example, calculating the amount of property tax - change from market to cadastral value, etc.), etc.

Fourth, the classification of risks by segment of occurrence is important for the housing market. This is the largest group. Conventionally, the following types can be distinguished:

– market risks associated with the direct functioning of the market and its levels, changes in market conditions. For example, a decrease in demand for housing, a decrease in the liquidity of various categories of housing in the market, etc.

– production risks may arise in the event developers fail to fulfill their obligations to construct and commission residential premises. Also, this category may include risks of reduction in construction volumes, damage to materials and raw materials used in construction, which increases the production cycle.

– commercial risks may arise during transactions in the housing market due to changes in the cost per square meter of housing, prices for raw materials needed for construction.

– insurance risks for the housing market are especially relevant. This category may be related mainly to the probability of death of a residential property, illness or death of a borrower who received a loan to purchase a home. In this case, it is important that all necessary steps are taken to conclude insurance contracts in order to minimize losses for housing market entities.

– financial risks include credit, interest rate and currency risks:

a. credit risk arises in the case of registration of transactions in the housing market using borrowed funds. The share of transactions using loans (in particular mortgages) is growing annually. For lenders, this risk is expressed in the probability of non-repayment of the amount of loan funds (increase in the term for repayment of funds). However, in this case, in case of non-repayment of the loan, all risks are transferred to the borrower. The object of the credit transaction is withdrawn from the borrower and sold at auction. To a greater extent damage is caused to the borrower. Real estate can be sold at a lower price, and the security value has not been fixed in the contract.

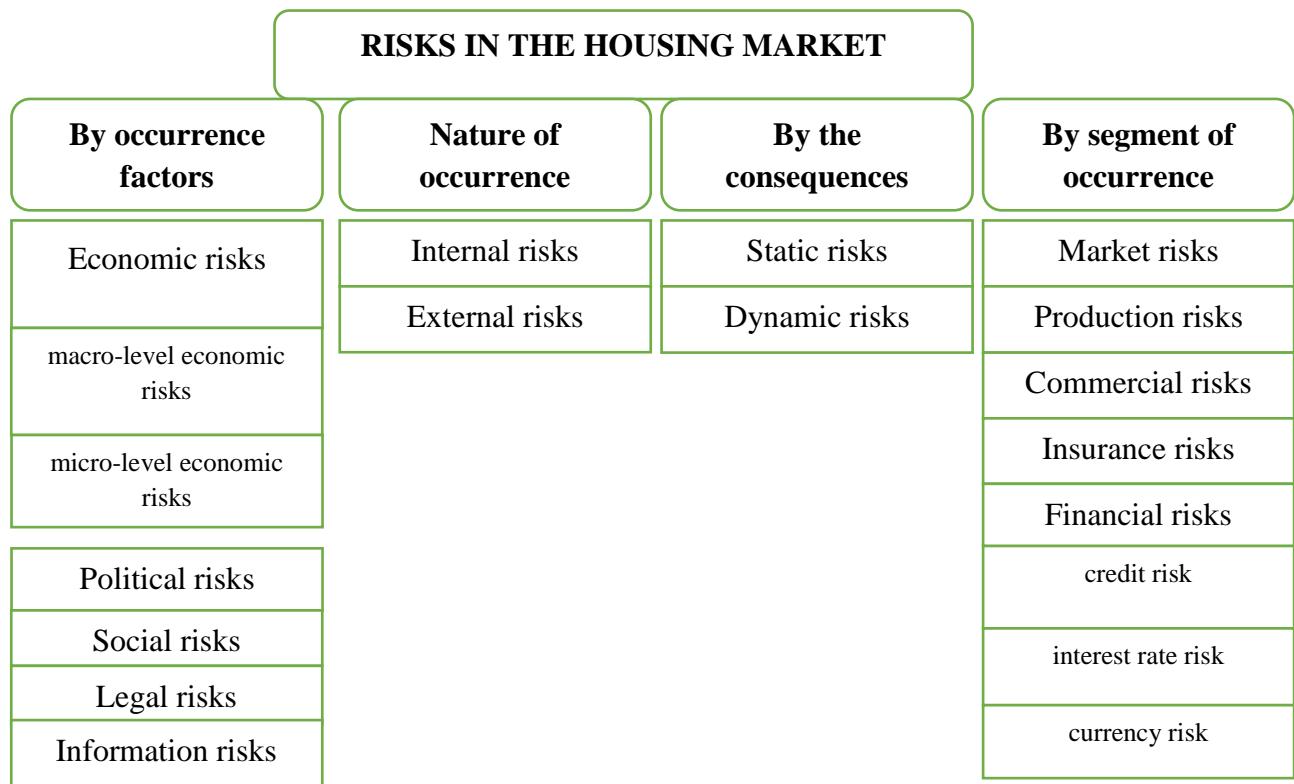
b. interest rate risk is directly related to loan obligations and implies the likelihood of changes in interest rates on loans, both for better and for worse for the borrower. In particular, for the Russian practice it is customary to use a fixed rate to a greater extent, which allows you to pre-determine payments and the amount of overpayment.

c. currency risk is associated with a change in the exchange rate, which may affect the cost per square meter of housing, as well as affect the amount required for payment on a loan if it is issued in foreign currency.⁸ The situation with the currency mortgage is a negative example of the effect of currency risk, when the cost of housing on credit increased several times, which led to negative consequences related to the impossibility of repaying a loan, antisocial behavior of citizens in difficult financial situations, etc.

⁸ ERMIOVA, M. – FINOGENOVA, Y. (2017): The impact of macroeconomic factors and economic cycles on the cost of housing.

Thus, the main risk groups were identified that could affect the functioning and financing of the housing market. Schematically, the types of risks are presented in Figure 1.

Figure 1: Classification of risks in the housing market

Source: compiled by the author based on research

Thus, the housing market is a high-risk segment of the country's economic system. However, there are risk management mechanisms that can be used by housing market actors to minimize them.

2 Housing risk management mechanisms

Risk management mechanisms can be aimed at minimizing the negative consequences of their action or at reducing the level of influence of a particular risk (for example, in terms of taxes).

One of the important mechanisms to reduce the negative consequences of risks is insurance and reinsurance.

In the housing market, insurance is carried out as part of mortgage transactions (compulsory life and health insurance, real estate insurance), as well as residential property insurance upon their acquisition (at the owner's request) and construction in progress. Insurance can be used mainly to reduce the negative effects of financial, industrial, market, and commercial risks.

To reduce market and financial risks, in particular, credit, risk diversification can be used. Thus, developers can use not only credit resources, but also invest in other financial instruments, for example, securities.

Another tool for minimizing the negative consequences of a risk event in the housing market is risk hedging.

Since the housing market is strictly regulated by the state, we can talk about the existence of mechanisms for state risk regulation. In modern conditions, risk management, their distribution requires government intervention.

In credit transactions, all risks fall mainly on the borrower. This can inevitably lead to economic and social disaster. In the US, lending was carried out on the security of housing, which was evaluated at market value.⁹ The price was not fixed in the contract. In times of crisis, real estate could depreciate, and the lack of fixing its price led to even greater problems. In a mortgage crisis, the borrower was responsible for the inflation bubble of apartment prices by banking organizations.¹⁰ This is a significant issue. Therefore, to reduce risks for the borrower, they must be distributed, and the collateral value should be fixed in the contract, which will avoid a sharp collapse in the economic system.

Another risk associated with a mortgage is the packaging of substandard loans and the issuance of bonds under them.¹¹ The desire to reduce mortgage rates, including those indicated by the state to banks, can lead to an increase in "bad" loans. This is due to the fact that a decrease in the rate will cause additional demand for loans, which will not be provided with the necessary level of welfare of the population. The result is a boom in substandard loans, which will subsequently be packaged in bonds. The borrower will again be responsible for the fall in the value of bonds, despite the fact that the credit mechanisms themselves were developed by banks. Therefore, it is advisable that banks share responsibility with bond buyers. One option may be to buy back at a fixed price (for example, not less than 90 % of the face value). Otherwise, if the risks lie only with the borrower, banking organizations do not want to manage them. As a result, this leads to uncontrollable moral hazard.

It is important to implement state programs for the development of the housing and mortgage markets¹², one of the tasks of which is to reduce the level of risk for market entities during operations on it. However, in these programs there is no mechanism related to the distribution of risks between the lender and the borrower. This should be taken into account when improving them, as well as including the previously mentioned proposals regarding both the distribution of risks between participants and the fixing of certain positions with respect to the collateral value in the contract.

Also, risk management in the housing market is achieved through additional funding from the state, which can be expressed in subsidies for both buyers and developers.

Subsidies are provided in the form of housing subsidies to citizens, which are included in the list of persons entitled to them and approved at the state level. In the framework of state programs, subsidies are provided in cash and in the form of subsidizing interest rates on mortgages.

Another mechanism is taxation. In Russian practice, preferential taxation can be provided to developers who are building social housing or housing as part of individual government programs (for example, a renovation program).

⁹ PARK, K. (2016): FHA loan performance and adverse selection in mortgage insurance.

¹⁰ SCHARFSTEIN, D. – SUNDERAM, A. (2014): Market power in Mortgage Lending and the Transmission of Monetary Policy.

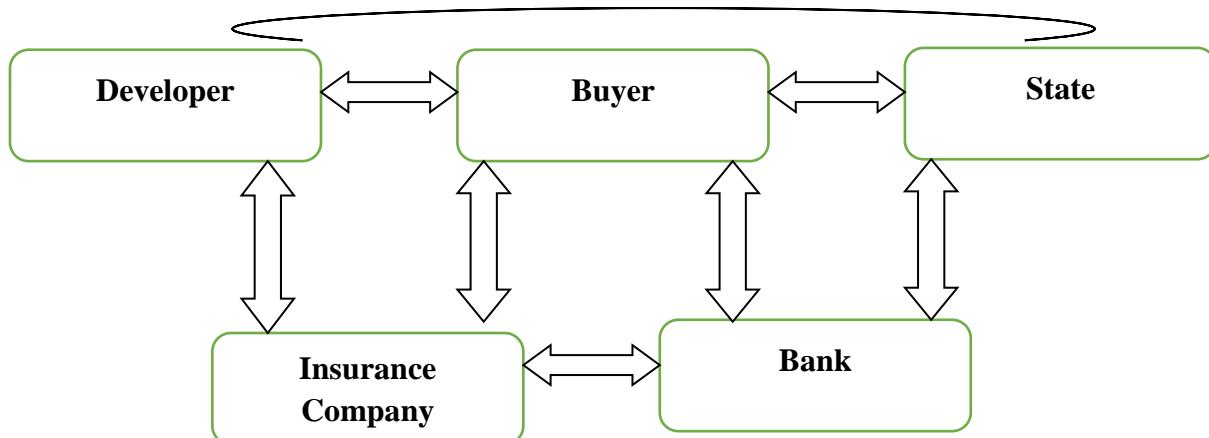
¹¹ ZHU, B. – BETZINGER, M. – SEBASTIAN, S. (2017): Housing market stability, mortgage markets structure, and monetary policy: Evidence from the euro area.

¹² ERMIOVA, M. – LAPTEV, S. – USHAKOV, D. (2018): Financing the Russian housing market: problems and the role of the state.

3 An integrated approach to the use of risk reduction mechanisms in the housing markets

The most common in the housing market are insurance, subsidies and taxation mechanisms. They are aimed at minimizing the existing risks. However, an integrated approach to the use of various mechanisms by subjects of the housing market is essential, which will minimize risks.

Figure 2: Scheme of interaction of housing market entities with the integrated use of risk reduction mechanisms and their consequences

Source: compiled by the author based on research

The main actors that will take part are the developer, the buyer, the state, the insurance company and the bank.

To ensure maximum protection against risks for the builder, it is necessary to use insurance mechanisms for production activities, loss and damage to materials. To receive subsidies and preferential taxation, it is advisable to be included in government programs. The developer can also receive preferential loans by participating in government programs.

It is important for the buyer to ensure the safety of the acquired property, and when lending to fix the interest rate, collateral value of housing. In Russian practice, the use of fixed rates in credit transactions is more commonly accepted, therefore, both the developer and the buyer can reduce interest rate risk. Additional purchasing demand for a loan requires a strict comparison of obligations and the dynamics of development of purchasing power, solvency, savings, taking into account possible risks. Simplification of the lending procedure will only lead to an increase in the level of risk.

To minimize credit risk, the bank obliges the mortgage borrower to also sign an insurance contract.¹³ Both the bank and the insurance company bear risks if the borrower does not repay the loan. However, the real estate transferred in this case may be cheaper than with the full repayment of the loan to the bank and the closure of the insurance contract (life and health, real estate). Again, the problem is that the collateral value isn't fixed in the contract. Then most of the risks are borne by the borrowers.

Participation in government programs can reduce risks for each of the housing market entities. However, they should take into account the previously mentioned aspects related to the distribution of risks, fixing the collateral value.

Essential is the assessment of the total risk that each of the subjects of the housing market carries. In order, this allows us to imagine how it is better to build a scheme of

¹³ PARK, K. (2016): FHA loan performance and adverse selection in mortgage insurance.

interaction between the subjects of the housing market to maximally protect each of them from possible losses.

Assessing the aggregate risk makes it possible to determine the maximum amount of losses that a housing market entity may incur.

Another mechanism that will allow effective risk management may be regulation of the borrower's solvency assessment taking into account existing risks, dividing borrowers into classes and obligations to create different levels of reserves for borrowers of different classes. When conducting inspections of banks, regulatory and supervisory authorities (in particular, the Bank of Russia) will have to give instructions on increasing reserves for low-grade borrowers. To reduce information risks, it is necessary to create a single news agency.

Conclusion

The study revealed that the Russian housing market is subject to a large number of different types of risk. It is worth noting that the identified types of risk can be inherent not only in the Russian housing market, but in principle, they can be found in any market. The author has grouped risks according to various criteria, such as by factors of occurrence, nature of occurrence, by consequences, and segments of occurrence. The most complete classification of risks is presented. The study identified measures to manage risks in the housing market, such as insurance, taxation, risk diversification, assessing the solvency of the borrower, hedging risks, fixing the interest rate and collateral value of housing, subsidizing by the state.

As part of the study, it was determined that in order to minimize the negative consequences of risks, an integrated approach to the use of mechanisms for managing them is necessary. The results of the study made it possible to present a diagram of the interaction of housing market entities with the integrated use of risk reduction mechanisms and their consequences, as well as to reveal the essence of the presented scheme.

References:

1. BANDYOPADHYAY, A. – SAHA, A. (2011): Distinctive demand and risk characteristics of residential housing loan market in India. In: *Journal of Economic Studies*, Vol. 38 No. 6, pp. 703-724.
2. BERG, N. – JHA, N. – MURDOCH, J.C. (2012): Risk in Housing Markets. In: *International Encyclopedia of Housing and Home*, Elsevier. pp. 193-203.
3. CANEPA, A. – KHALED, F. (2018): Housing, Housing Finance and Credit Risk. In: *International Journal of Financial studies*, Vol. 6 (50). pp. 1-23.
4. ERMIOVA, M. – LAPTEV, S. – USHAKOV, D. (2018): Financing the Russian housing market: problems and the role of the state. [online]. In: *Opcion*, Vol. 34. Available online: produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/24692/25434.
5. ERMIOVA, M. – FINOGENOVA, Y. (2017): The impact of macroeconomic factors and economic cycles on the cost of housing. In: *International Journal of Ecological Economics and Statistics*, Vol. 38, Issue 2, pp. 68-77.
6. GWINNER, W. B. – LEA, M. (2009): Risk Management and Regulation. In: *Housing Finance Policy in Emerging Markets*, pp.175-213.
7. MCCORD, M. et al. (2011): The implications of mortgage finance on housing market affordability. In: *International Journal of Housing markets and analysis*, Vol. 4, Issue 4, pp. 394-417.
8. PARK, K. (2016): FHA loan performance and adverse selection in mortgage insurance. In: *Journal of Housing Economics*, Vol. 34, pp. 82-97.

9. REDDY, R. (2018): Risk Management in Housing Finance Companies – A Comparative Study of Hdfc & Lichfl. In: *International Journal of Business and Management Invention*, Vol. 7, Issue 8, Ver. II, pp.23-28.
10. SCHARFSTEIN, D. – SUNDERAM, A. (2014): *Market power in Mortgage Lending and the Transmission of Monetary Policy*. Cambridge: Harvard University and NBER, 2014.
11. SHIM, I. et al. (2013). Database for policy actions on housing markets. [online]. 3. 10. 2018. [Cited 3. 10. 2018] Available online: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1309i.pdf.
12. ZHU, B. – BETZINGER, M. – SEBASTIAN, S. (2017): Housing market stability, mortgage markets structure, and monetary policy: Evidence from the euro area. In: *Journal of Housing Economics*, Vol. 37, pp.1-21.

Contact:

Dr. Mariia Ermilova, PhD.

Department of financial management
Plekhanov Russian University of Economics
Stremyanny lane 36
117997 Moscow
Russian Federation
e-mail: masha080487@mail.ru

STRATEGIC TRENDS OF THE UKRAINIAN MEDIA PRODUCTS INTERVENTION TO THE EUROPEAN MARKET

Oleksandr Fedirko^a – Andrii Chuzhykov^b

^a Andrii Chuzhykov, European Economy and Business Department of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine, e-mail: no.dsgn@gmail.com

^b Oleksandr Fedirko, European Economy and Business Department of Kyiv, National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine, e-mail: alfedirko@gmail.com

Abstract: The proposed article defines the peculiarities of the development of the domestic display market. The theoretical analysis made it possible to determine the main trends of market transformation by studying the peculiarities of the redistribution of the share of each sector. The authors pay special attention to the nature of the modernization of the domestic media environment, its striving for corporatization, technologicalization and growing regulation. The main determinants of the Ukrainian media space (oligopolization of the media market, multilevel technopolisation, imperfection of the indicative base, multidimensional acceptance of information, possible clustering, integration into the global media networks, collaboration with leading European media corporations) are established. In order to objectify the study, the authors conducted a cluster analysis of the media in the context of the Ukrainian regions and constructed a dendrogram using the Ward's method. The importance of the sectoral media was revealed and the positions of each of them were clarified, which made it possible to contact, on the one hand, the dominant positions, the capitals of Ukraine, on the other - the sectoral leadership of the Internet, whose share in the structure of views usually exceeds TV. The established strategic trends allow us to harmonize the main directions of convergence of the domestic and European media environment.

Key words: media, cluster analysis, diffusion of innovations, Behavioral economics, media communication

JEL: D90, L82

Introduction

The current state of the world media fully reflects the nature and major trends of the development of global society, its increasing modernization and deep structural transformations of the spheres of human life. As a result of the aforementioned, the demand for modern media for the psychological perception of created media products has increased significantly, as indicated by the famous media psychologist D. Giles. Imposing new tastes and preferences has become an important function not only of television corporations but also of the Internet. At the same time, the combination of business interests and aestheticism created new areas of research - art management (Hip Gagort), modern marketing of media services (G. Beckwith) and, what is extremely important, the so-called geopolitics of emotions (D. Muaza), which in view of the growing turbulence, it is not so safe because it determines not only the positive impact on the society, but also its negative manifestation (fear, humiliation, fashion expectations, etc.).

For section titles, please use Times New Roman, size 13, bold. All sections should be numbered in sequence, except for the introduction and conclusion, which are not numbered. The section titles are centered in the middle of the line. Do not use subsection titles unless

absolutely necessary. In that case use Times New Roman, size 12, bold, for subsection titles. Subsection titles are aligned to the left.

These kinds of global risks require significant selective shifts, which in many cases determine the rather contradictory nature between the need for real integration into the global media space and the protection of its internal market, between technology and the increasing availability of information and the imposition of expansionist models through the use of psycho-methodological methods on society.

On the one hand, modern media is characterized by the delocalised nature of the production and realization of the created formats;

Ukraine, whose media market is a complex polystructural entity with a large share of the shadow sector, significant political politeness of the air, and localization of media activity in metropolitan cities, did not go beyond these changes.

1 Theoretical background of media research

The rapid development of telecommunications and the formation of additional demand for them always lead to the so-called saturation of the media environment, both traditional and new information products, the role and importance of which grows year by year. Such changes lead to rapid transformations in people's behavior, in the selection of their moods and consumer preferences. One of the developers of the behavioral economics theory, R. Thaler, is deeply convinced that changes in people's behavior quite clearly lead to mental cost accounting and analysis of retirement savings data (p. 421).

Analyzing the directions of development of media communications in the global economic environment, P. Scannel identifies several important content lines: culture and communication, communication and technology, communication and language, communication and ideology. Of course, the list offered by the author could be continued, because the modern activity of the media business is not determined only by these sentiments. It is no coincidence that many researchers are paying close attention to media management, while highlighting individual sectors, as L. Mitchel did in the context of his idea of Production Management for Television, as well as in important strategic initiatives that cover creativity, innovation, culture, technological change, what L. Küng insists on.

Of course, in the process of innovation development in this field, the degree of penetration of individual production technologies into each other will always be relevant. This process, which is gaining global significance, is quite clearly defined by E. Rogers, rightly naming it - the diffusion of innovation, which he has been successfully exploring on the example of the media systems.

It should be understood that a significant increase in public demand for media products does not always turn to moral, ethical, economic and other types of progress, because the quality of the preparedness, the audience and its mentality can, on the one hand, promote the development of the individual, on the other - stimulate negative traits character. However, in the first and second cases, the business interest of a media company, corporation, holding company or a small local TV channel will always be the basis.

In view of the above, we believe that a significant research interest may be of Ukraine, which gains independence. The 1990s significantly influenced the status of its information situation, its structure and consumer preferences. Taken together, this has led to the formation of the so-called hybrid media market, which is widely represented by powerful television holdings, small local companies, foreign corporations and more. In addition, it should be understood that such a media model loses annually in the process of creating originality due to the high standardization of media products and services created within a specific business structure.

Interesting features of modern country management in the media sphere can be the response of interest and consumers to several key points:

- first, setting the boundaries of state regulation, its effectiveness and flexibility;
- second, what should be the level of competition between the media, whether it should be supported by the state or should the market do it instead;
- thirdly, what the technological content of the media products should be and whether it should be reduced to equipment and new visualized effects, or whether it will be about "machine" approaches in creating emotions, preferences, "idols", etc.;
- fourth, how to understand clustering in a particular country, as an objective process of creating localized high-tech centers for competitive media production, which over time should become multilevel nodes in the global network. Or it is a cluster analysis of detection within the limits of the proposed formations of the level of relative homogeneity and possible singularity;
- Fifth, the isolated development of national media systems will greatly stimulate their financial, creative, technological seclusion and the loss of the once-achieved level of international competitiveness, while reliably retaining significant administrative leverage on the environment. Given the convergence trend, Ukraine could move from media importing countries to a limited number of exporters.

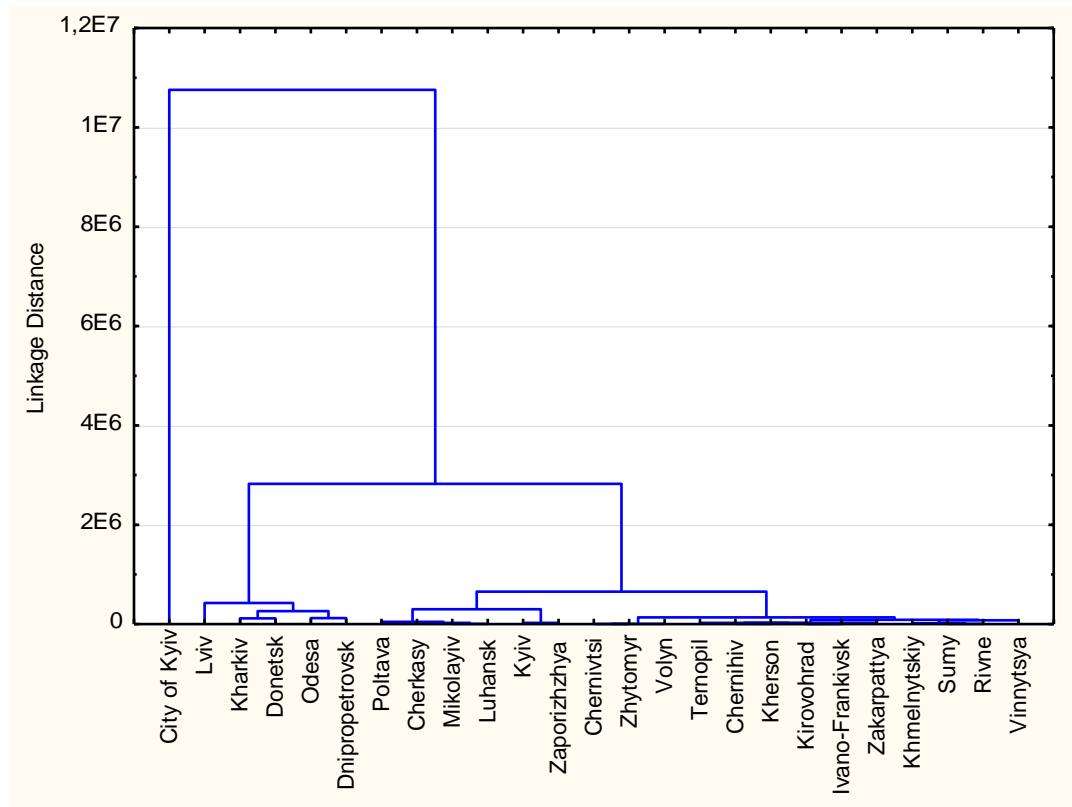
2 Cluster analysis of media across Ukrainian regions

Analysis of media in Ukraine is performed on the base of cluster analysis. All regions of Ukraine have been broken down into cluster groups based on seven statistical indicators, available from the official statistical sources. The studied data include the following characteristics of media:

- number of printed publications by region in 2017;
- annual circulation of newspapers by region in 2017 (in thsd. copies);
- number of periodicals and publications that continue (excluding newspapers) by publication place in 2017;
- annual circulation of periodicals and publications that continue (excluding newspapers) by publication place in 2017 (in thsd. copies);
- number of books and brochures by publication place in 2017;
- circulation of books and brochures (in thsd. copies);
- number of Internet users by region, as of January 2019.

Figure 1 summarizes the Euclidean distances between the Ukrainian regions via the tree diagram for 25 cases (internal administrative regions) based on the Ward's method. This method makes it obvious, that the optimal number of clusters of the Ukrainian regions, grouped against the abovementioned indicators, is four.

**Figure 1: Tree diagram for 25 cases on the base of the Ward's method
Euclidean distances**

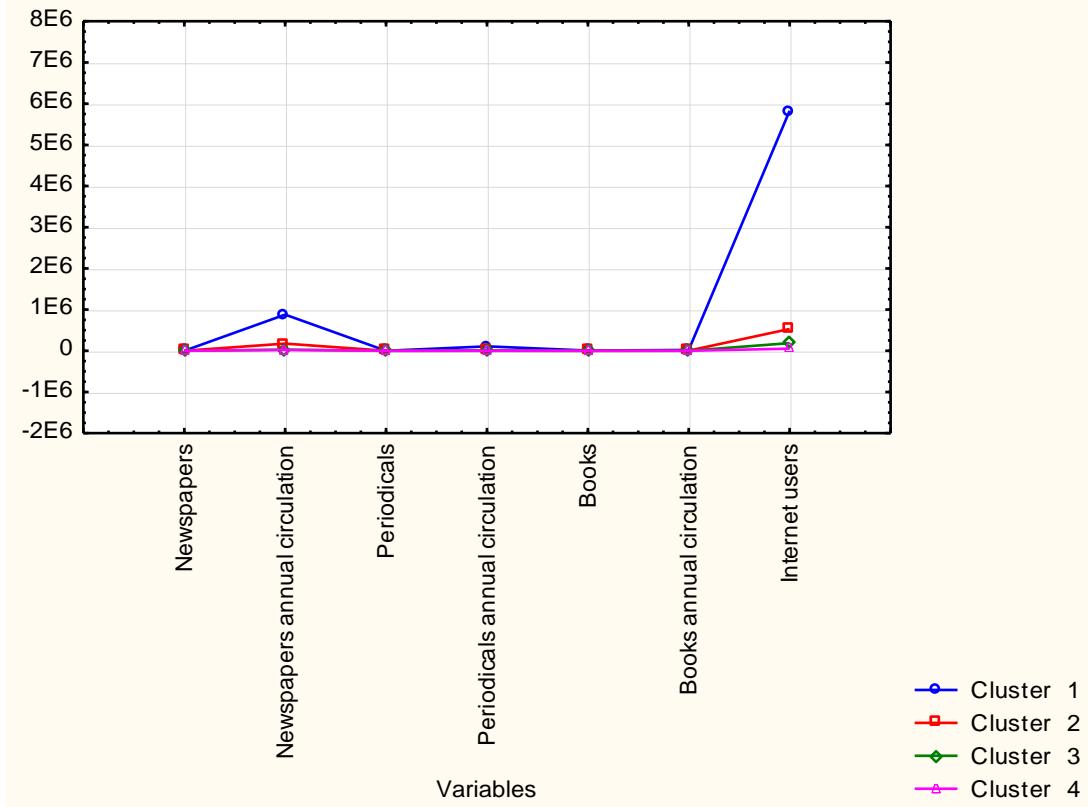
Note: Own calculations.

Sources: STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE (2019): Mass media and book publishing in Ukraine in 2017; BIGMIR.NET (2019): Global Statistics of the Ukrainian Internet. January 2019 (Globalnaya Statistika Ukrainskogo Interneta. Yanvar 2019), p. 3-4.

As it comes out from figure 1, the capital city of Ukraine stands out alone from all the regions across the whole country, which is a normal trend for most of the countries in the world, as all major media companies in the information era tend to register their offices close to the capital cities.

The rest of the Ukrainian regions, however, appear not to be so homogenous. Our further analysis based on the K-means clustering method in addition to the first cluster, represented by the capital city, allowed to define two other clusters (cluster 2 – Dnipropetrovsk, Donetsk, Lviv, Odesa, Kharkiv and cluster 3 – Zaporizhzhya, Kyiv, Luhansk, Mikolayiv, Poltava), which generally perform better in newspapers annual circulation and number of Internet users, compared to the rest of administrative regions.

Figure 2: Plot of means for each cluster based on K-means clustering approach

Note: Own calculations.

Sources: STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE (2019): Mass media and book publishing in Ukraine in 2017; BIGMIR.NET (2019): Global Statistics of the Ukrainian Internet. January 2019 (Globalnaya Statistika Ukrainskogo Interneta. Yanvar 2019), p. 3-4.

Analysis of statistical variance (table 1) reflects the high quality of the clustering results achieved. Intercluster variance of variables (between - SS) is higher, than their intracluster one (within - SS), thus keeping the level of statistical significance well below the threshold level of 0,05.

Table 1: Plot of means for each cluster based on K-means clustering approach

<i>Clustering indicator</i>	<i>Between - SS</i>	<i>df</i>	<i>Within - SS</i>	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>signif. - p</i>
Newspapers	1,047469E+05	3	1,350481E+04	21	54,294	0,000000
Newspapers annual circulation	7,481984E+11	3	6,264870E+10	21	83,599	0,000000
Periodicals	1,204754E+06	3	7,865756E+04	21	107,215	0,000000
Periodicals annual circulation	1,095700E+10	3	2,095001E+08	21	366,105	0,000000
Books	5,316338E+07	3	1,631488E+07	21	22,810	0,000001
Books annual circulation	3,612042E+08	3	2,492974E+08	21	10,142	0,000247
Internet users	3,147688E+13	3	9,499709E+10	21	2319,420	0,000000

Note: Own calculations.

Sources: STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE (2019): Mass media and book publishing in Ukraine in 2017; BIGMIR.NET (2019): Global Statistics of the Ukrainian Internet. January 2019 (Globalnaya Statistika Ukrainskogo Interneta. Yanvar 2019), p. 3-4.

3 Strategic trends of the european media market of Ukraine

Among the large number of approaches to developing effective country development strategies, identifying real sectoral change trends plays an important role in predicting changes in the national economy, and the media market (or media) is not an exception in this case. However, much will depend on the chosen model of development.

The major shifts that have taken place in the global economy in the 2010s have significantly altered the nature and sequence of systemic reforms in the leading countries towards their neo-liberalization. It is not surprising, therefore, that there have been many new approaches to understanding this updated pragmatic theory, whose impact has spread substantially across the whole economic space. II Neoliberal cities (M. Stopper), neoliberal urban changes (P. Legales), neoliberal rationality and Neohygienist Morality (H. Reigner) became the determining trends. The aforementioned directions significantly influence the nature of the proposals, which may represent a real prospect for the integration of the Ukrainian media market with the European one. However, in order for this to happen, there are several important principles that underpin the neoliberal convergence process:

- systemic convergence, which provides for the possibility of implementing a European model of media space regulation in Ukraine;
- Creativization, which should mean the growth of professionalism in the creative sphere, the systematic (global) selection of major actors in the media industry, the strengthening of intellectual requirements for creative new formats;
- clustering. This principle should not be equated with changes in the organization of new forms of economic growth, as traditional models of business activity may prove to be quite effective, as M. Porter once pointed out;
- Collaboration, which should mean possible cooperation between competing firms in the initial stages of creating a media product and maintaining a further European rivalry model in the subsequent, mainly final stages of production;

- internationalization, which implies broad international cooperation in the process of media product creation. The realization of this principle may be the formation of advanced international specialization, some of which can be transferred to cloud technology. In some cases, the specialization may be expanded or partially replaced (an example is the Japanese company Sony, which has managed not only to retain its specialization but also to substantially expand it by entering the media business).

The above principles allow to regulate strategic initiatives and to identify the most important measures of implementation. On the other hand, selective approaches for differentiation of trends will always determine the real directions of convergence of the European media markets, their sectoral structure, dynamics of development, scale, realization of ambitious projects of the direction of diversification and prospects of international cooperation in the process of creation of relevant products. Such a hierarchy of strategic trends is graphically depicted in Figs. 3.

Figure 3: Strategic trends of joint development of the media market of Ukraine and the EU (2021 - 2027)

Trends: Principles of:	Monitoring of media market	The development of the EU regulatory system	Increased global competitiveness	Digitalization of production	Neoliberalization of the media business
Systematic convergence	<i>Involving of EU indicators</i>	<i>Implementation of the model regulation</i>	<i>Harmonization and standardization of media products</i>	<i>Technical upgrading</i>	<i>Development of small and medium-media business</i>
Creativization	<i>Comparative analysis of media efficiency</i>	<i>Create a national creative industries fund</i>	<i>Growth creative achievements in manufactured goods and services</i>	<i>The development of digital technologies in the field of creative</i>	<i>Support in creative sectors</i>
Clustering	<i>Evaluating the effectiveness of clusters. Joining ECO, EABO</i>	<i>Development of cluster policy principles</i>	<i>The transition to dual-layer and three-layer media clusters</i>	<i>Merging digital, creative and business technology</i>	<i>Creation of local clusters in the regions (Starless, Single star)</i>
Collaboration	<i>Collaboration statistical agencies and think tanks</i>	<i>Legislative regulation of collaborative relations</i>	<i>Improving the quality of media products</i>	<i>The joint involvement of European digital</i>	<i>SMEs total cooperation at a regional level</i>
Internationalization	<i>Harmonization of global media development indicators</i>	<i>Adaptation of the EU to global neoliberalism Media</i>	<i>Mastering of the global markets</i>	<i>Increasing production capacity efficiently</i>	<i>Protecting Europe from cultural media market expansion of other states</i>

Notes. ECO - European Cluster Observatory

EAVO - European Audiovisual Observatory

SMEs are small and medium-sized enterprises

The author's vision.

The above figure clearly identifies the ways, directions, mechanisms and tools of complex convergence of the media markets of Ukraine and the EU. In addition to the principles outlined above, five further trends of expected convergence were proposed, which included the development of the EU regulatory system, monitoring of the media market, increasing the global competitiveness of goods and services, the digitization of production, and the process of neoliberalisation of the media market. Graphic intersection of the principles with the trends made it possible to justify as clearly as possible the measures for the implementation of Ukraine's ambitious plans for rapprochement with the EU in the media environment.

Conclusion

The last section concludes the paper – it discusses the results of research, presents its importance and contributions to literature and mentions its possible shortcomings. The conclusion should not include any important information that has not been previously mentioned in the text.

This article is an example of theoretical and practical generalization of the development of Ukrainian and European media environment, its structure and influence on national and global markets. The study found that the modern media market is influenced by neoliberal trends that affect its structure, the nature of technology transfer, as well as the media products and services produced within it. Much attention is paid to the analysis (on the example of Ukraine) of country media management.

In the course of the cluster analysis, the dendrogram of regional media systems was demonstrated by Ward's method, which clearly demonstrated the absolute leadership of the capital of Ukraine in the concentration of media resources in Kiev, as well as the advantages in terms of the volume of media - information traffic on the Internet.

The authors identify strategic trends of joint development of the media market of Ukraine and the EU, based on the principles of systematic, convergence, creativization, clustering, collaboration, internationalization. These principles are correlated with five trends: the development of the EU regulatory system, monitoring of the media market, increasing global competitiveness, digitization of production and neoliberalization of the media business.

References:

1. ROGERS E. M. (2003). *Diffusion of innovations*. New York: Free Press, 2003. ISBN - 13: 978-0-7432-2209-9. ISBN 10: 0-7432-2209-1
2. KUNG L. (2009). *Production Management in the Media / From Theory to Practice*. - Los Angeles: Sage, 2009. ISBN - 978 - 1 - 4129 - 0312 - 7; ISBN 978-1-4129-0313-4 (pbk)
3. MITCHELL L. (2009). *Production Management for Television*. London: Routledge, 2009. ISBN 10: 0-203-88091-9 (ebk); ISBN 13: 978-0203-88091-3 (ebk)
4. SCANNEL P. (2008). *Media and Communication*. - Los Angeles: Sage, 2008. ISBN 978-14129-02687; ISBN 978-14129-0269-4 (pbk)
5. TALER R. (2018). *Behavioral Economics. How emotions affect economic decisions*. - Kyiv: Our Format, 2018. ISBN 978-617-7388-72-1
6. GUILE DE MONTO P. (2013). *Art firm: Aesthetic management and metaphysical marketing*. Kiev: Companion Group, 2013. ISBN 978-966-1629-05-8
7. GILES D. (2010). *Psychology of the Media*. New York: Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 978-0-230-24986-8
8. BEKWITH G. (2018). *Selling invisible. Guide to modern marketing services*. Kharkiv: Family Leisure Club, 2018. ISBN 978-617-12-4775-8, ISBN 978-0-446-67231-3 (Engl.)
9. GIL GAGORT (2008). *Art management. Business style*. Lviv: Chronicle, 2008. ISBN 978-966-7007-60-7
10. MUAZI D. (2018) *Geopolitics of emotions. As cultures of fear, humiliation and hope change the world*. Kiev: Bright Star Publishing. 2018. ISBN 978-617-7418-57-2
11. PROSKURINA M. (2018). *Organizational - economic mechanism of the cultural industry of Ukraine: monograph*. Kiev: Nat. Acad. 2018, 2018.
12. PROSKURINA M. (2018). *Interregional convergence as a factor of economic development*. In: *Economy and the State*, 2018, №1, pp. 83-85
13. STORPER M. (2016). *The Neo-Liberal City as an Idea and Reality*. In: *Territory, Politics, Governance*. 2016, 4, 2. P. 241-263

14. LE GALES P. (2016) *Neoliberalism and Urban Change: Stretching a Good Idea Too Far?* In: *Territory, Politics, Governance*. 2016, 4, 2. P. 154-172
15. REIGER H. (2016). *Neoliberal Rationality and Neohygienist Morality. A Foucauldian Analysis of Safe and Sustainable Urban Transport Policies in France*. In: *Territory, Politics, Governance*. 2016, 4, 2. P. 196-215
16. PORTER M. (1998). *The Adam Smith Address: Location, Clusters and the "New" Microeconomics of Competition*. In: *Business Economics*. 1998. 33, 1. P. 7-13
17. STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE (2019): *Mass media and book publishing in Ukraine in 2017*. [online]. In: <http://www.ukrstat.gov.ua>, 2019. [Cited 10/21/2019.] Available online: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/cltr_rik/zas_mas_inf_knyg/zas_mas_inf_knyg_17.xls
18. BIGMIR.NET (2019): *Global Statistics of the Ukrainian Internet. January 2019* (Globalnaya Statistics of Ukrainian Internet. Yanvar 2019). [online]. In: <http://index.bigmir.net>, 2019. [Cited 10/21/2019.] Available online: http://i.bigmir.net/index/UAnet_global_report_012009.pdf

Annex 1 Primary data for the cluster analysis of media across Ukrainian regions

<i>Clustering indicator</i>	<i>Number of printed publications by region in 2017, printed titles</i>	<i>Annual circulation of newspapers by region in 2017</i>	<i>Number of periodicals and publications that continue (excluding newspapers) by publication place in 2017, number of publications</i>	<i>Annual circulation of periodicals and publications that continue (excluding newspapers) by publication place in 2017, number of printed publications, printed titles</i>	<i>Number of books and brochures by publication place in 2017, number of printed publications, printed titles</i>	<i>Circulation of books and brochures, thsd. copies</i>	<i>Number of Internet users by region, as of January 2019</i>
Ukraine	1 666	2 726,7 169	2 692	144 969,3	22 047	45 127,2	10 416 154
Vinnytsya	84	70938,9	46	45,3	644	182,9	59 501
Volyn	44	17498,9	33	18,3	207	376,1	16 289
Dnipropetrovsk	150,0	147972,8	128,0	5261,1	686,0	234,0	591 973
Donetsk	55,0	43248,4	23,0	24,8	169,0	270,6	502 166
Zhytomyr	38,0	13577,2	13,0	24,8	192,0	68,5	15 545
Zakarpattya	25,0	3785,0	29,0	14,0	241,0	73,6	33 423
Zaporizhzhya	79,0	37824,5	51,0	72,2	443,0	127,4	247 181
Ivano-Frankivsk	35,0	9731,0	40,0	47,8	259,0	170,5	45 795
Kyiv	79,0	26485,9	40,0	184,2	165,0	146,9	271 182*
Kirovohrad	31,0	13109,5	13,0	223,5	128,0	46,0	47 184
Luhansk	25,0	9857,3	15,0	105,5	46,0	12,4	129 721
Lviv	49,0	375187,8	190,0	12481,6	1580,0	1960,0	372 808
Mikolayiv	47,0	17261,8	15,0	244,1	218,0	54,4	129 248

Odesa	47,0	165929,3	113,0	902,1	723,0	198,4	713 146
Poltava	66,0	34483,9	30,0	49,9	382,0	97,8	155 020
Rivne	29,0	11747,8	37,0	218,2	254,0	134,0	69 922
Sumy	37,0	15847,7	27,0	21,2	484,0	519,4	75 689
Ternopil	45,0	27028,0	178,0	11089,4	1005,0	2653,5	53 823
Kharkiv	85,0	152760,5	342,0	5045,0	5046,0	18028,5	464 048
Kherson	61,0	17001,1	29,0	28,9	247,0	63,9	47 076
Khmelnitskiy	50,0	27582,9	48,0	62,5	475,0	374,9	76 195
Cherkasy	67,0	24171,8	46,0	613,9	306,0	135,0	111 427
Chernivtsi	25,0	9782,1	32,0	73,0	324,0	216,5	15 219
Chernihiv	36,0	18829,0	17,0	72,5	272,0	137,9	52 355
City of Kyiv	377,0	878083,6	1157,0	108045,5	7551,0	18844,1	5 828 179*

Note: * BIGMIR.NET gave the total number of 6099361 Internet users for the city of Kyiv and Kyiv region, which was not in line with the statistical data provided by the State Statistics Service of Ukraine. So, we allocated 96,5% of the number of Internet users to the city of Kyiv (5 828 179) and 4,5 % (271 182) to Kyiv region, based on the average breakdown of data on media between these two statistical units.

Sources: STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE (2019): Mass media and book publishing in Ukraine in 2017; BIGMIR.NET (2019): Global Statistics of the Ukrainian Internet. January 2019 (Globalnaya Statistika Ukrainskogo Interneta. Yanvar 2019), p. 3-4.

Contacts:

Associate Prof. Andrii Chuzhykov, PhD.

Faculty of International Economics and Management
 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
 54/1 Prospect Peremogy
 03057 Kyiv
 Ukraine
 e-mail: alfedirk@gmail.com

Associate Prof. Oleksandr Fedirko, PhD., D.S.

Faculty of International Economics and Management
 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
 54/1 Prospect Peremogy
 03057 Kyiv
 Ukraine
 e-mail: alfedirk@gmail.com

CHINA'S INFLUENCE ON THE WORLD TRADE NEGOTIATIONS AND LIBERALISATION¹

Lenka Fojtíková

Faculty of Economics, VSB-Technical University of Ostrava, Havlíčkovo náb. 38a,
702 00 Ostrava, Czech Republic, e-mail: lenka.fojtkova@vsb.cz

Abstract: On the one hand, growing protectionism in the world, especially trade tensions between the USA and China, has been recorded in the last years and a long-term stagnation in trade liberalisation process in the WTO is obvious. On the other hand, a growing Chinese share in global trade has been recorded since China joined the WTO. Thus, the aim of the paper is to show China's participation in the creation of the multilateral trading system and to develop discussion about its influence on the current trade negotiations in the WTO. Firstly, the historical method is used and, secondly, the export dependence of the WTO members on China with some consequences is analysed in this paper. In principle, if China supports multilateralism and the WTO, an export dependence on China is not a problem for the world as a whole.

Key words: China, export dependence, trade liberalisation, WTO

JEL: F10, F13, F53

Introduction

In history a negative experience of World War II fuelled the ideas of trade liberalisation and economic integration in the world. At this time the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) was also signed by 23 countries as a temporary provision lasting almost 50 years until the time when the World Trade Organization (WTO) was established. Thus, the GATT and later the WTO became a place for negotiation about trade liberalisation on a multilateral platform. Non-discrimination and national treatment became the main multilateral trade principles on which the world trade system was based. The object of the paper is to show China's participation in the creation of this system and to develop discussion about its influence on the current trade negotiations in the WTO. Besides the description of China's participation in the multilateral trading system in history, the analysis of China's influence on the trade liberalisation process through the export dependence rate of other WTO members will be carried out. Thus, the paper includes a historical method as well as the analysis of trade data.

1 The principle of the multilateral trading system and China's role in the development of this system

The functioning of the multilateral trading system is based on several rules which ensure that the members of this system trade among themselves without discrimination and accept trade commitments during trade negotiations with the aim to support free trade. Thus, the main theoretical platform of the multilateral trading system became David Ricardo's law of comparative advantage. As the previous WTO General Director Pascal Lamy stated in his

¹ The research for this article was supported by the Czech Science Foundation, project No. [17-22426S] "Law Aspects of China's Incorporation into the Global Trade System".

speech at the Barcelona Graduate School of Economics “... *the law of comparative advantage has provided the backbone for 200 years of trade theory and practice.*”² Later also other theories of classical economists, such as the Heckscher-Ohlin theory, Samuelson’s model and many others traditional and new trade theories were developed showing the diverse sources of gains from trade, including increased efficiency, the achievement of economies of scale, greater product variety and higher productivity.

The beginning of the multilateral trading system is connected with the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) that was signed by only 23 countries in 1947. China was one of these contracting parties, but in connection with China’s revolution in 1949 the Chinese government has not participated in the creation of the multilateral trading system governed by the GATT for almost 40 years.³ At this time also China’s share in the world merchandise exports was quite insignificant, reaching less than one percent.⁴ It gradually changed only when the Chinese authorities accepted domestic economic reforms and started to practise the open door policy at the end of the 1970s. However, China’s share in world trade significantly increased especially after its entrance into the World Trade Organization (WTO) in December 2001.⁵ Although the Chinese authorities tried to revive its status as a GATT contracting party already in 1986, the trade negotiations lasted 15 years and took place firstly in the frame of the GATT Working Party, and later in the frame of the WTO Working Party. As the membership in the WTO is generally followed by taking different trade commitments from the side of the accessing country, China had to commit to liberalising its trade regime and to opening its domestic market for foreign competition. Especially bilateral negotiations between China and the USA and between China and the European Union were important for achieving positive results in China’s accession process to the WTO. According to some authors, as part of the price of WTO entry, China promised a great deal of market access, although it gained very little additional access from foreign trading partners in return.⁶

What was the main reason for China to become a WTO member and participate in multilateral trade negotiations? Chiefly, it is necessary to see that China’s entrance into the WTO was a part of the open door strategy that the Chinese authorities had supported for more than two decades. Besides the fact that China had to open its domestic market for products and some services of other WTO members, China obtained non-discrimination access to the markets of other currently 163 countries through the most-favoured nation clause. In addition, China has become the co-author of the world liberalisation process that is negotiated at the WTO Ministerial Conferences. Thus, while China’s commitments upon its entrance into the WTO were not reciprocal, currently, China is not motivated to do more than other WTO members, especially those from the developed world. This is obvious just now when the Chinese authorities have announced their plan “Made in China 2025” and are trying to limit imports from the world. However, the Chinese authorities officially present China as a very active member of the WTO; namely it participated in the Doha Round negotiations, donated one million U.S. dollars to the WTO Trade Facilitation Agreement Program, promotes

² LAMY, P. (2008): The economics and politics of trade are inextricably linked.

³ FOJTÍKOVÁ, L. (2017): China after 15 Years in the WTO: What Role Does the Chinese State Play? p. 242.

⁴ WTO (2017): World Trade Statistical Review 2016, p. 92.

⁵ While in 2001 China’s share in world merchandise exports was about 4 %, it increased to almost 13 % in 2017. See FOJTÍKOVÁ, L. (2019): Compliance Číny s WTO. Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky, p. 80-81.

⁶ PANITCHPAKDI, S. – CLIFFORDM, M. (2002): China and the WTO. Changing China, changing world trade, p. 144.

plurilateral trade liberalisation, supports the integration of developing members into the multilateral trading system and encourages discussion about new issues in the WTO.⁷

On the whole, although every country has only one vote in the WTO (according to the official rules), in reality, only compromise solutions are possible and the consent of all WTO members is necessary for making the final decisions about trade liberalisation. Thus, the achievement of compromises in the area of trade liberalisation among 164 WTO members is really difficult. The WTO members include developed countries, developing countries, some of them are least developed countries (LDCs) and, in contrast, emerging market economies play an important role in the WTO as well. Besides a different economic level, many other differences occur among WTO members, namely in geographical conditions, the size and structure of their population, technological equipment, infrastructure and many other factors that shape the comparative advantages of countries.⁸ The different production conditions and dependence on trade of the individual WTO members also influence their priorities in multilateral trade negotiations.⁹ In practice, countries create negotiation groups in the WTO and, in this way, they try to achieve their objectives. The larger the negotiation group is, the greater chance of success it has. China is a member of eight negotiation groups from the total of 25 in the WTO.

Table 1: China's participation in WTO's negotiation groups

<i>Name of the group</i>	<i>Description of the group</i>	<i>Number of members</i>
Asian Developing Members	The Asian Group of Developing Members tries to contribute positively to the consensus building process and progressing the work of the WTO, including the common objective of advancing the Doha Round and beyond.	31
APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation forum	21
Article XII Members	The Group of Article XII is composed of Members that joined the WTO after 1995. The Group seeks to close the gap between the commitments of the original Members, and the greater level of commitments undertaken by members of the group as part of their WTO accessions.	22
G-20	Coalition of developing countries pressing for ambitious reforms of agriculture in developed countries with some flexibility for developing countries.	23
G-33	Coalition of developing countries pressing for flexibility for developing countries to undertake limited market opening in agriculture.	47
Friend of A-D Negotiations	Coalition seeking more disciplines on the use of anti-dumping measures.	15
Paragraph 6 countries	Group of countries with less than 35% of non-agricultural products covered by legally bound tariff ceilings.	12
“W52” sponsors	Sponsors of TN/C/W/52, a proposal for “modalities” in negotiations on geographical indications.	109

Source: WTO (2017): Groups in the negotiations.

⁷ THE STATE COUNCIL INFORMATION OFFICE OF THE PRC (2018): China and the World Trade Organization, p. 10–13.

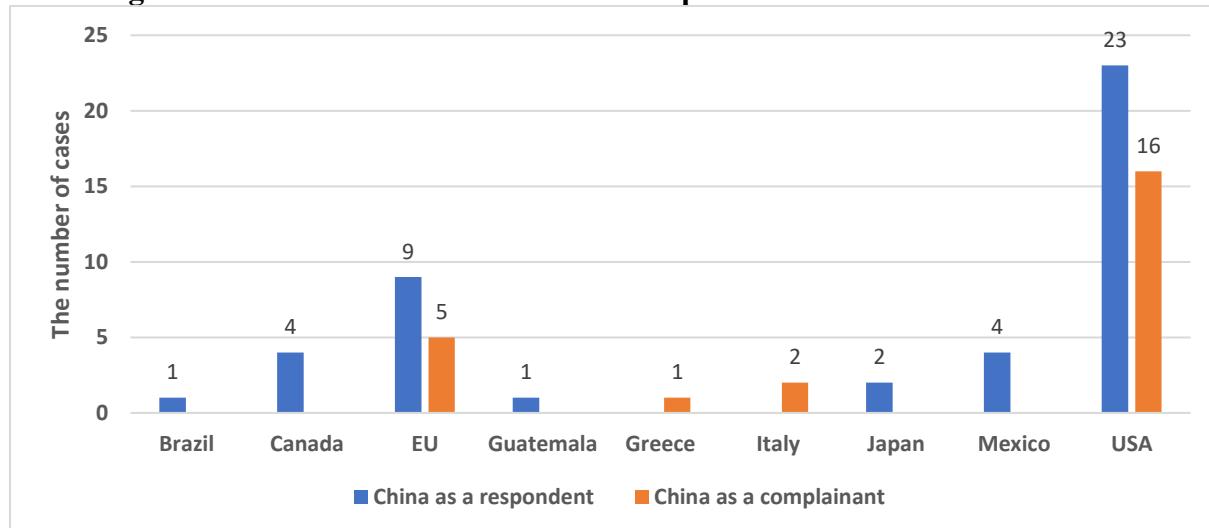
⁸ WTO (2014): World Trade Report 2013. Factors shaping the future of world trade, p. 112.

⁹ NAVRÁTIL, B. (2019): Hospodářská politika v globálním prostředí, s. 34.

Table 1 shows the overview of negotiation groups in the WTO, in which China plays an important role. With respect to China's growing economy, China often acts as a defender of the interests of developing countries which consider themselves as such. This issue is currently the subject of a serious discussion and maybe one of the areas of the WTO reform in the future. As the U.S. president Donald Trump introduced in his Memoranda: "*When the wealthiest economies claim developing-country status, they harm not only other developed economies but also economies that truly require special and differential treatment*" and added "*Such disregard for adherence to WTO rules, including the likely disregard of any future rules, cannot continue to go unchecked.*"¹⁰ If China (and many other countries) is a developing country or not could only be confirmed if the "developing country" status was precisely determined and, as you know, a unique definition of a developing country still does not exist.¹¹

On the whole, membership in the WTO enables China to use all mechanisms of the multilateral trading system that have been created until now. Besides participation in the liberalisation process, China is very often some part of trade disputes that are settled through the Dispute Settlement System. Although the Appellate Body is currently in crisis and the system should be reformed¹², dispute settlement through the WTO organs contributes to a more transparent trading system. Figure 1 shows how many disputes were initiated by China in the WTO (i.e. China as a complainant) and how many complaints were initiated by other WTO members against China (China as a respondent) in the period 2001–2018. While China filed 21 complaints in the WTO, 44 WTO members filed complaints against China (China as a respondent) and in 173 cases China was the third party of a dispute until 2018. China recorded the largest number of trade disputes with its main competitors, i.e. the USA and the European Union (EU) and its member countries.

Figure 1: The number of China's trade disputes in the WTO in 2001 – 2018

Source: Own creation according to WTO statistics (2019).

¹⁰ WHITE HOUSE (2019): Memorandum of Reforming Developing-Country Status in the World Trade Organization.

¹¹ The only official list of LDCs is annually issued by the United Nations and the WTO takes this list over. Author's note: The main characteristic of developing countries is introduced, for example, in KOVÁŘOVÁ, E. (2019): Globalizace a globální problémy: vybraná téma a souvislosti, p. 25-31.

¹² BROCKOVÁ, K. (2018): Niektoré aktuálne výzvy systému riešenia sporov WTO, p. 33-38.

2 The process of the analysis

With respect to the object of the paper, i.e. among other things, to develop discussion about China's influence on the current trade negotiations in the WTO, the analysis will start with the identification of the dependency of the individual WTO members on China. There is the first hypothesis (H-1) that countries that are more dependent on China will share with China the common ideas in the WTO more than countries that are less dependent on China. Thus, the export dependence (ED_i) rate will be calculated as the share of exports of the individual WTO members to China (ex_{ij}) in their total exports (EX_i).

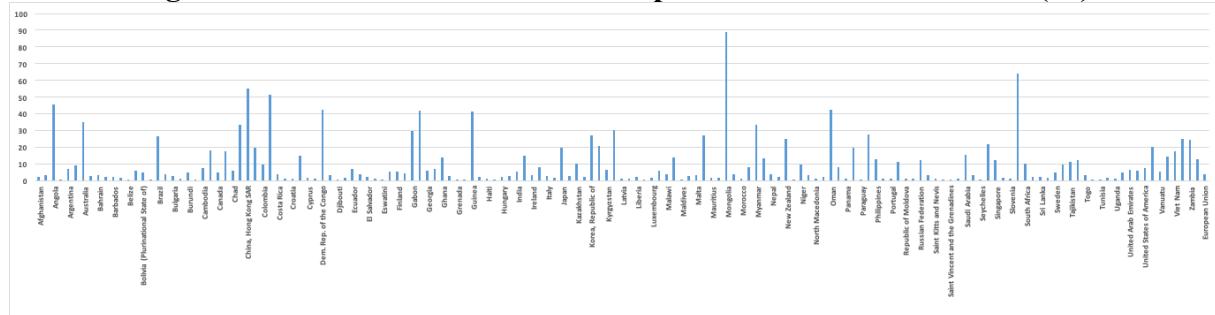
$$ED_i = (ex_{ij} / EX_i) * 100 \quad (1)$$

Data about merchandise exports are usually from 2008 and will draw from the UNCTADStat database. As the level of foreign trade between China and the other WTO members can also be influenced by some preferential agreement, such as a free trade area or customs union, and China also provides unilateral trade preferences to selected countries through the Preferential Trade Arrangements, the second hypothesis (H-2) will explore if countries that recorded a high level of their export dependency on China have got some preferential treatment in trade with China.

3 Results and discussion

The analysis of the export dependency on China includes 157 WTO members from the total of 164 WTO members for which data were available. Figure 2 shows Mongolia exported 89 % of its goods to China in 2018 and, thus, recorded the highest level of export dependency on China. Solomon Islands, Hong Kong and Congo exported to China more than half of their total exports at the same time. Another ten countries, namely Angola, Australia, Chile, the Democratic Republic of Congo, Gabon, Gambia, Guinea, Laos, Myanmar and Oman, recorded China's share in their total exports in the range of 30 – 49 %. The export dependence rate reaching about 20 % was recorded in another 14 countries. This means that in 2018 about 18 % of WTO members exported to China at least one fifth of their exports.

Figure 2: China's share in the total exports of the WTO members (%)

Source: Own creation.

Table 2 shows 14 WTO members that reached more than a one third export dependency rate on China in 2018 and their participation in those negotiation groups in which China was also active at the same time. Four countries (Chile, Hong Kong, Congo and Mongolia) appeared in three negotiation groups with China. Oman cooperated with China in two negotiation groups. The other eight countries (Angola, Australia, Gabon, Gambia, Guinea, Laos, Myanmar and Solomon Islands) shared common interests with China in only one negotiation group. The Democratic Republic of Congo did not participate in any negotiation group with China, although its exports to China reached more than 42 % in 2018.

With respect to these results, hypothesis H-1 was confirmed, i.e. from the total 14 countries with more than a one third export dependence rate in China, 13 participated in the same negotiation group with China.

Table 2: The participation of selected WTO members in common negotiation groups with China

<i>Name of the group</i>	<i>WTO members</i>
Asian Developing Members	Hong Kong, Laos, Mongolia, Myanmar, Oman
APEC	Australia, Hong Kong, Chile
Article XII Members	Mongolia, Oman
G-20	Chile
G-33	Congo, Mongolia
Friends of A-D Negotiations	Chile, Hong Kong
Paragraph 6 countries	Congo
“W52” sponsors	Angola, Congo, Gabon, Gambia, Guinea, Solomon Islands

Source: Own creation.

In terms of preferential treatment, China notified in the WTO a total of 15 regional trade agreements (RTA) under the GATT Art. XXIV and the GATS Art. V. From 15 RTAs, Australia, Chile and Hong Kong signed a bilateral Free Trade Agreement and Economic Cooperation Agreement with China. Laos and Myanmar are members of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) and have created a free trade zone with China under an enabling clause and the GATS Art. V. In addition, Laos is also the contractor of the Asia Pacific Trade Agreement (APTA). Besides these reciprocal preferences, China has granted unilateral trade preferences to 41 least developed countries (LDC) since 2000,¹³ 36 of which have become WTO members. As of April 2017, there were 38 beneficiaries,¹⁴ including four countries (Angola, the Democratic Republic of Congo, Guinea and Myanmar) that reached more than a one third export dependence on China in 2018 (see Table 3). China grants LDCs zero tariff treatment in 97% of all tariff lines, but only to those LDCs which have diplomatic relations with China and have completed an exchange of notes.¹⁵

Table 3: The form of China’s preferential treatment with selected WTO members

<i>Country</i>	<i>Preferential treatment</i>	<i>Country</i>	<i>Preferential treatment</i>
Angola	LDC	Gambia	-
Australia	FTA	Guinea	LDC
Chile	FTA	Laos	RTA-ASEAN, APTA
Hong Kong	FTA	Mongolia	-
Congo	-	Myanmar	RTA-ASEAN, LDC
Dem.Rep. of Congo	LDC	Oman	-
Gabon	-	Solomon Islands	-

Source: Own creation

Thus, on the one hand, free access to the Chinese market supported the exports of those countries that were beneficiaries of some kind of China’s preferential treatment. On the other hand, Congo, Gabon, Gambia, Mongolia, Oman and Solomon Islands did not create any

¹³ WTO (2016): Duty-Free Treatment for Least Developed Countries – China.

¹⁴ WTO (2017): Preferential Trade Arrangements.

¹⁵ THE STATE COUNCIL INFORMATION OFFICE OF THE PRC (2018): China and the World Trade Organization, p. 13.

preferential zones with China and their export dependence rate on China was also high. For example, in the case of Solomon Islands it was more than 64 % of the total exports in 2018. Thus, besides preferential treatment, also other factors played an important role in bilateral trade between China and other WTO members.

Conclusion

At a time of a growing protectionism and trade wars, especially between the two largest economies in the world¹⁶, the reason for the functioning of the WTO has increased. As China is the leading exporter in the world, the question about what influence China has on the world trade liberalisation process also becomes more significant. Regardless of the size of the Chinese economy, China has only one vote in the WTO negotiations and, thus, support from the side of other WTO members is desirable. However, the effective fulfilment of China's trade commitments also contributed to trade liberalisation in the world.

The results of the analysis show a very different export dependence on China among the individual WTO members, in the range of 89 % in Mongolia to less than one percent in Antigua and Barbuda, Belize, Botswana, Burkina Faso and other more than twenty WTO countries. Firstly, it was shown that the countries with the highest dependence rate on China have usually cooperated with China in some negotiation groups in the WTO. Secondly, the predominant part of countries with more than a one third export dependence rate on China have used some preferential arrangement in trade with China, which has had a positive influence on their exports to China. Both these facts, i.e. sharing the common ideas with China, support the hypothesis that China uses different ways to get a strong position in the WTO. The different level of "friendship with China" is also obvious in trade policy review meetings.¹⁷

References:

1. BROCKOVÁ, K. (2018): Niektoré aktuálne výzvy systému riešenia sporov WTO. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2018: zborník vedeckých prác*. Bratislava: Ekonóm, 2018. ISBN 978-80-225-4506-8. ISSN 2585-9404.
2. BROCKOVÁ, K. – LIPKOVÁ, L. (2018): Súčasný protekcionizmus – obchodná vojna USA vs. ostatný svet. In: *Medzinárodné vzťahy: vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomicke, kultúrne a právne vzťahy*, 2018, roč. 16, č. 3, s. 324-338.
3. FOJTÍKOVÁ, L. (2017): China after 15 Years in the WTO: What Role Does the Chinese State Play? In: *20th Annual International Conference on Enterprise and Competitive Environment*, 2017, p. 241-250.
4. FOJTÍKOVÁ, L. (2019): *Compliance Číny s WTO. Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní záväzky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-528-6.
5. KOVÁŘOVÁ, E. (2019): *Globalizace a globální problémy: vybraná téma a souvislosti*. Ostrava: VŠB-TU, 2019. ISBN 978-80-248-4284-4.

¹⁶ BROCKOVÁ, K. – LIPKOVÁ, L (2018): Súčasný protekcionizmus – obchodná vojna USA vs. ostatný svet, p. 324-338.

¹⁷ See FOJTÍKOVÁ, L. (2019): *Compliance Číny s WTO. Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní záväzky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky*, p. 117-120.

6. LAMY, P. (2008): The economics and politics of trade are inextricably linked. [online]. In: *WTO*, 18 November 2008. [Cited 30. 9. 2019.] Available online: https://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl107_e.htm.
7. NAVRÁTIL, B. (2019): Hospodářská politika v globálním prostředí. In: *KLIKOVÁ, Christiana, Igor KOTLÁN a kol. Hospodářská a sociální politika*, 2019. Ostrava: Vysoká škola sociálně správní, 2019. ISBN 978-80-87291-23-8.
8. PANITCHPAKDI, S. – CLIFFORDM, M. (2002): *China and the WTO. Changing China, changing world trade*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 2002. ISBN 0-470-82061-6.
9. THE STATE COUNCIL INFORMATION OFFICE OF THE PRC (2018): *China and the World Trade Organization*. Beijing: Foreign Languages Press, 2018. ISBN 978-7-119-11536-8.
10. UN (2018). List of Least Developed Countries [online]. 2018. [Cited 6. 10. 2019.] Available online: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf.
11. UNCTADStat (2019): Data Center. International trade in goods and services. [online]. 2019. Available online: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.
12. WHITE HOUSE (2019): Memorandum of Reforming Developing-Country Status in the World Trade Organization. [online]. 26 July 2019. [Cited 4. 10. 2019.] Available online: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/memorandum-reforming-developing-country-status-world-trade-organization/>.
13. WTO (2014): World Trade Report 2013. Factors shaping the future of world trade. [online]. 2014. [Cited 4. 10. 2019.] Available online: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr13-2c_e.pdf.
14. WTO (2016): Duty-Free Treatment for Least Developed Countries – China. [online]. 2016. [Cited 8. 10. 2019.] Available online: http://ptadb.wto.org/docs/China_LDC/2016/En-Annex%201.%20DF%20TREATMENT%20FOR%20LDCs%20-%20CHINA.pdf.
15. WTO (2017): Groups in the negotiations. [online]. 2017. [Cited 4. 10. 2019.] Available online: https://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/negotiating_groups_e.htm.
16. WTO (2017): World Trade Statistical Review 2016. Statistical tables. [online]. 2017. [Cited 30. 9. 2019.] Available online: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/WTO_Chapter_09_tables_e.pdf
17. WTO (2017): Preferential Trade Arrangements. Duty-free treatment for LDCs- China. [online]. 2017. [Cited 8. 10. 2019.] Available online: <http://ptadb.wto.org/ptaBeneficiaries.aspx>.

Contact:

doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D.

Faculty of Economics
VSB-TU Ostrava
Havlíčkovo náb. 38a
702 00 Ostrava
Czech Republic
e-mail: lenka.fojtkova@vsb.cz

INTERPRETÁCIA ŠTVRTÉHO DODATKU ÚSTAVY SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH V OBLASTI MONITOROVACÍCH PROSTRIEDKOV

INTERPRETATION OF THE FOURTH AMENDMENT TO THE CONSTITUTION OF THE UNITED STATES REGARDING MONITORING DEVICES

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Abstrakt: Ochrana osôb, ich domovov, písomností a majetku je od roku 1789 na federálnej úrovni v Spojených štátach amerických garantovaná štvrtým ústavným dodatkom. Vládnym zložkám nie je povolené narušenie súkromnej sféry človeka bez existencie dôvodného podozrenia, že dochádza k páchaniu trestnej činnosti. S príchodom nových technológií umožňujúcich získavať a analyzovať informácie o ústavou chránených subjektoch sa stalo žiadúcim, aby interpretácia štvrtého dodatku odrážala zmeny v reálnom živote človeka, ktoré sú spojené s danými technológiami. Tento príspevok sa venuje vybraným druhom monitorovacích zariadení a približuje spôsob interpretácie štvrtého dodatku s ohľadom na ich súčasné využívanie.

Kľúčové slová: štvrtý dodatok, monitorovacie prostriedky, termovízna kamera

JEL: K33

Abstract: The protection of persons, their houses, papers and effects has been guaranteed at the federal level in the United States by the Fourth Amendment to the Constitution of the United States since 1789. In general, the government is not allowed to violate the private sphere of a person unless there is a reasonable suspicion that criminal activity is afoot. New technologies help to acquire and analyze information about people, their bodies and property. Over the years it has become essential that the interpretation of the Fourth Amendment should reflect the changes in real human life associated with those technologies. This paper deals with selected types of monitoring devices and describes the way of interpretation of the Fourth Amendment with regard to their current use.

Key words: fourth amendment, monitoring devices, thermographic camera

JEL: K33

Úvod

Štvrtý dodatok federálnej ústavy Spojených štátov amerických (ďalej len „štvrty dodatok“) vo všeobecnosti chráni osoby a ich majetok pred neodôvodnenými vládnymi zásahmi.¹ S príchodom nových technológií sa ľudské telá a iné objekty stávajú dostupnejšími pre pozorovanie a monitoring. V dnešnej dobe je možné preskúmavanie vnútorných orgánov,

¹ „Právo ľudu na ochranu osobnej a domovej slobody, písomností a majetku pred neodôvodnenými prehliadkami a zadržaniami nebude porušované a žiadne súdne príkazy nebudú vydané bez pravdepodobnej príčiny, doloženej prísahou alebo miestopísaným vyhlásením a špecifického opisu miesta, ktoré má byť prehľadané a osôb alebo vecí, ktoré majú byť zadržané.“ U.S. Const. amend. IV.

rozbory telesných tekutín, prestupovanie stien, látok alebo iných pevných materiálov, ktoré doposiaľ vytvárali pre ľudské vnemy nepreniknutelnú zábranu a človeku poskytovali pocit súkromia a intimity. Ak hovoríme, že príslušník polície môže sledovať osoby z miesta voľne prístupného verejnosti, alebo použiť d'alekohľad na zlepšenie svojho dohľadu, alebo že dobrovoľným odhalením verejnosti človek stráca nárok na ponechanie si daných informácií len pre seba, hovoríme o istých fyzikálnych aspektoch spojených s ľudskými zmyslami. Človek má pre zmysluplné fungovanie na planéte vyvinuté zmyslové orgány na zachytávanie informácií z okolia, podľa ktorých riadi svoj život, prispôsobuje im každodenné konanie a objavuje zákonitosti sveta. Tieto informácie vytvárajú z človeka bytosť individuálnu, sociálnu, politickú, ale aj morálnu a pomáhajú sa mu začleňovať do spoločnosti aj štátu.

Samotná monitorovacia činnosť môže zahŕňať rôzne aktivity. Z latinského slova *monitor* značiaceho pripomínameľa (upozorňovateľa) a príslušného slovesa *moneō* vyjadrujúceho činnosť varovania alebo pripomínania, je v slovenskom jazyku sloveso monitorovať definované ako (1) pozorovať a zaznamenávať alebo (2) zisťovať pomocou monitora.² Oxfordský slovník ponúka rozšírenú definíciu anglického podstatného mena *monitor* ako zariadenia používaneho na pozorovanie, kontrolu alebo udržiavanie neprestajného záznamu niečoho.³ Ak človek niekoho alebo niečo monitoruje, (a) pozoruje alebo kontroluje progres alebo kvalitu niečoho počas istej doby (udržuje pod systematickou kontrolou), alebo (b) zachováva pravidelné sledovanie (*surveillance*) niečoho.⁴ Podľa definícií je zrejmé, že pod monitorovacie prostriedky môžu byť okrem bežných zariadení určujúcich fyzickú polohu človeka alebo predmetov, zaradené aj prístroje zistujúce iné charakteristiky, hodnoty alebo kvalitu, napríklad merače hladiny alkoholu v krvi alebo dychu, merače tepelného vyžarovania, röntgenové lúče, zariadenia na vizuálny monitoring (videokamery, d'alekohľady, satelity) a podobne. Práve na tieto typy monitorovacích zariadení sa zameriava predložený príspevok. Rôzne interpretácie štvrtého dodatku sa v priebehu rokov stali predmetom diskusií o rozsahu súkromného priestoru človeka a miere jeho oprávneného narušenia zo strany štátnej moci.

1 Súdna interpretácia štvrtého dodatku v súvislosti s používaním termovíznych kamier

Najväčšie množstvo informácií človek získava prostredníctvom zraku a sluchu. Tieto dve kategórie reprezentujú zároveň dva odlišné fyzikálne javy. Na jednej strane je ľudské ucho schopné zachytiť mechanické vlnenie (zvukové vlny), ktoré pre svoj pohyb potrebuje médium, v prípade zvuku je to napríklad plyn (vzduch).⁵ Ucho zachytiť vlnu vzniknutú v dôsledku kmitania častic, ktoré odovzdajú svoju energiu vedľajším časticiam, tie vedľajším a tak d'alej, až kým nedôjde k strate mechanickej energie. Ak niekto hovorí do telefónu a hlasivkami rozvlní vzduch do tej miery, že ho dokáže zachytiť ucho okoloidúceho človeka, jeho dobrovoľné rozhodnutie zvýšiť hlas je zodpovedné za odhalenie informácií. Odpočúvacie zariadenia však priniesli technológiu, ktorá dokáže zlepšiť úroveň ľudského sluchu a zachytiť aj slabšie vlnenie (ak človek hovorí tichšie).

V prípade zraku ide o odlišný jav spojený s elektromagnetizmom. Elektromagnetické vlny prenášajú elektromagnetickú energiu a dokážu sa šíriť aj vo vákuu konštantne rýchlosťou svetla.⁶ Proces prenosu sa nazýva elektromagnetické žiarenie.⁷ Výskum

² Definícia podľa Elektronického lexikónu slovenského jazyka.

³ STEVENSON, A. (2010): Oxford Dictionary of English, s. 1143.

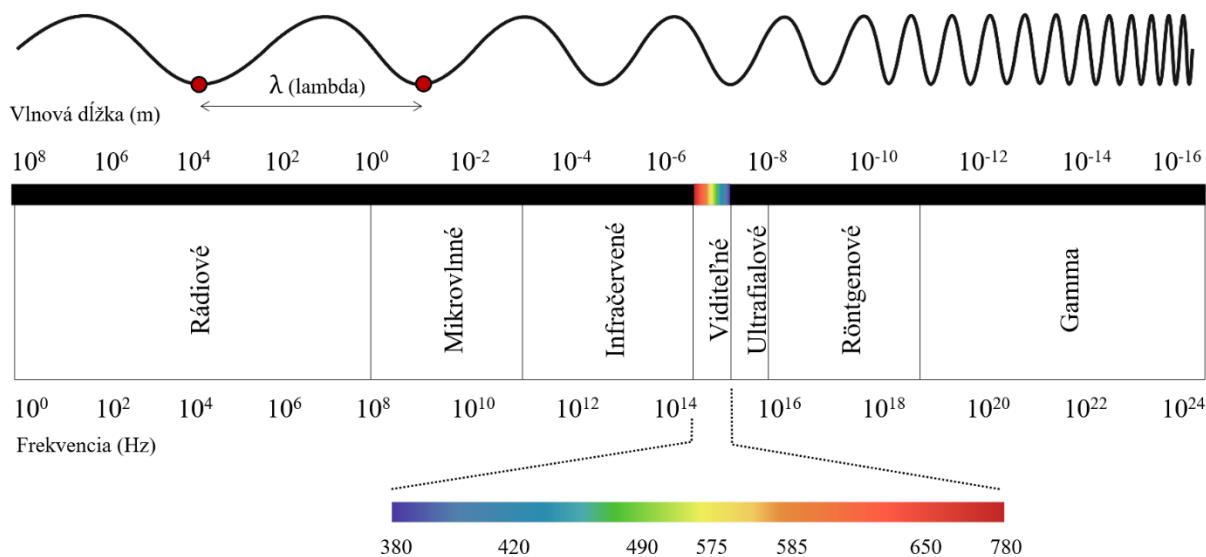
⁴ Ibidem.

⁵ Mechanické vlny sa nemôžu šíriť vo vákuu, pretože tam nie sú hmotné častice, ktoré by bolo možné rozkmitať. PETERSEN, J. K. (2012): Handbook of Surveillance Technologies, s. 110.

⁶ SERWAY, R. A. – VUILLE, C. (2007): Essentials of College Physics, s. 568.

elektromagnetického žiarenia je možné datovať už do doby Isaaca Newtona. Ten preukázal pomocou optického hranolu (*prism*), že biele slnečné svetlo je zložené z viacerých farebných lúčov.⁸ Medzi bežne známe formy žiarenia môžeme zaradiť svetlo alebo teplo, ale tie tvoria len istú časť elektromagnetického spektra. Ľudské oko dokáže zachytiť len časť elektromagnetického žiarenia vo vlnových dĺžkach 380 – 780 nanometrov.⁹ Viditeľné svetlo (*visible light*), bežne známe len ako svetlo, je malá časť spektra. Človek vidí objekty okolo seba farebne z dôvodu, že každá farba má svoju charakteristickú vlnovú dĺžku.¹⁰ Ked' žiarenie zo Slnka (producenta celého spektra) prenikne zemskou atmosférou (atmosféra prepúšťa len isté typy žiarenia, čím chráni Zem napríklad pred rádioaktívnym gama žiarením), odráža sa od predmetov, ktorých molekulové zloženie časť žiarenia pohltí a druhú časť odrazí.¹¹ Vlnová dĺžka odrazeného žiarenia je upravená podľa zloženia predmetu do rôznych vlnových dĺžok reprezentujúcich jednotlivé farby od fialovej s najdlhšou po červenú s najkratšou dĺžkou (drevo odráža hniedú, listy zelenú vlnovú dĺžku).¹² Mimo tohto spektra človek nedokáže farebne rozlíšiť predmety a nedokáže ani vidieť iné vlnové dĺžky.

Schéma 1: Elektromagnetické spektrum

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: WENDELL, T. H. III., supra, s. 8.

V roku 1800 William Herschel zahrievaním teplomeru rôznymi časťami viditeľného spektra zistil, že fialová vlnová dĺžka produkuje najmenej tepla, červená najviac, ale neviditeľné lúče zahrievali teplomer ešte viac.¹³ Tie dostali pomenovanie infračervené (*infrared*), pretože sa nachádzali „nad“ (*infra*) červenou farbou.¹⁴ Nasledujúci rok obdobný pokus opakoval nemec Johann Ritter, ale v opačnom smere spektra, kedy za pomoci papiera namočeného do chloridu strieborného zistil prítomnosť žiarenia pod úrovňou viditeľného

⁷ Ibidem, s. 569.

⁸ WESTFALL, R. S. (1994): The Life of Isaac Newton, s. 76.

⁹ WENDELL, T. H. III. (2009): Electromagnetic Radiation, s. 8.

¹⁰ WENDELL, T. H. III. (2009): Electromagnetic Radiation, s. 8.

¹¹ BUTCHER, G. (2010): Tour of the Electromagnetic Spectrum, s. 7.

¹² Ibidem, s. 19.

¹³ TURNER, L. W. (1976): Electronics Engineer's Reference Book, s. 4-2.

¹⁴ Ibidem.

spektra, ktoré neskôr dostalo názov ultrafialové (*ultraviolet*), pretože sa nachádzalo „pod“ fialovou farebnou dĺžkou.¹⁵ Ak sa hovorí, že človek niečo vidí, je to len fyziologický vnem elektromagnetického žiarenia vo viditeľnom spektri. Technologický pokrok ľudstvu umožnil merať žiarenie v oboch smeroch od viditeľného spektra. Prístroj sice zachytí hodnoty žiarenia, ale na to, aby sme mohli efektívne pracovať so získanými údajmi je potrebné pretransformovať ich do vlnovej dĺžky viditeľného spektra tak, aby sme mohli vidieť žiadane rozdiely v teplote, zloženie alebo iných kategóriach objektov. Na túto funkciu sa používa zobrazenie v nepravých farbách (*false color*).¹⁶ Inými slovami neviditeľné časti elektromagnetického spektra sú viditeľne pomocou viditeľných farieb, ktoré však neodrážajú skutočnú farbu objektu (*true color*).¹⁷

Každý objekt, ktorý má teplotu vyššiu ako nula kelvinov (absolútnej nula alebo minús 273 °C) vyžaruje istý stupeň tepla, infračervené žiarenie.¹⁸ Ľudské telo, budovy, automobily, mobilné telefóny rovnako vysielajú infračervené žiarenie podľa toho, akú majú teplotu.¹⁹ Ľudské oko toto žiarenie nevie zachytiť, keďže jeho vlnová dĺžka presahuje viditeľné spektrum, ale v niektorých prípadoch ho dokážeme cítiť (klasické priloženie ruky na čelo). Na zachytenie infračerveného žiarenia slúžia termovízne kamery (*thermal imaging camera*). Podobne ako fotoaparát alebo videokamera snímajú elektromagnetické vlny viditeľného spektra a premietajú ich na statický alebo pohyblivý záznam v skutočných farbách objektov, termokamery zachytávajú infračervené (o niečo dlhšie) vlny a transformujú ich do statického alebo pohyblivého obrazu v nepravých farbách prispôsobeného pre ľudské oko.²⁰ Farby infračerveného obrazu môžu byť čierno-biele alebo farebné, podľa ľubovoľne nastavenia termokamery. Termokamera nie je závislá od toho, či je deň alebo noc (či je vidno, alebo tma), pretože pre svoje fungovanie nepotrebuje viditeľné spektrum.²¹ Prvé infračervené prístroje boli vyrobené už v 30. rokoch 20. storočia, ale komerčne dostupné prístroje s možnosťou kvalitnejšieho záznamu a fyzickej kompaktnosti sa objavujú až v 90. rokoch.²²

Jeden z typov termokamier (Agema Thermovision 210) bol v januári 1992 použitý v Oregone seržantom Danielom Haasom na meranie tepelného vyžarovania domu Dannyho Kylla.²³ Zvýšené tepelné vyžarование strechy a jednej steny domu v porovnaní s ostatnými domami v okolí potvrdili príslušníkovi podozrenie z pestovania marihuany, ktoré si vyžaduje lampy schopné vyprodukovať vysoké teploty.²⁴ Na základe výsledkov merania požiadal seržant o vydanie súdneho príkazu na prehliadku domu, v ktorom podľa predpokladov objavil nástroje na pestovanie marihuany spolu s viac než sto kusmi tejto zakázanej rastliny.²⁵

V roku 2001, keď sa prípad dostal pred Najvyšší súd Spojených štátov bolo dané, že vizuálne sledovanie z verejne dostupného miesta na zemi aj zo vzduchu, ktoré fyzicky nezasahuje do ústavne chránenej oblasti nie je prehliadkou v zmysle štvrtého dodatku. Rovnako bolo dané, že: „Sledovanie súkromného majetku použitím vysoko sofistikovaných sledovacích zariadení vo všeobecnosti nedostupných verejnosti, ako napríklad satelitná

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ BUTCHER, G., *supra*, s. 8.

¹⁷ BUTCHER, G., *supra*, s. 8.

¹⁸ VOLLMER, M. – MÖLLMANN, K. (2011): *Infrared Thermal Imaging: Fundamentals, Research and Applications*, s. 101.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ PETERSEN, J. K., *supra*, s. 431.

²² Ibidem, s. 436.

²³ *United States v. Kyllo*, 190 F.3d 1041, 1044 (9th Cir. 1999). Federálny odvolací súd deviateho okruhu.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

technológiu, môže byť protiústavné bez súdneho príkazu.²⁶ V prípade *Dow Chemical* išlo o fotografovanie továrenského komplexu, čo značilo znížené očakávania súkromia na rozdiel od obydlia²⁷ a samotný fakt, že ľudský zrak bol istým spôsobom zlepšený (*enhanced*) použitím fotoaparátu (zachytením viditeľného spektra), aj keď išlo o technologický pokrok od pozorovania voľným okom, neodhalila natoľko väčšie množstvo intímnych detailov, aby došlo k ústavnému porušeniu.²⁸ V prípade D. Kylly sa ale jednalo o technológiu mimo viditeľného spektra nasmerovanú voči ústavne chránenej oblasti (domu). Tieto dva faktory sa stali klíčovými pre rozhodnutie súdu, či sa policajná praktika dá považovať za prehliadku v zmysle štvrtého dodatku: „Zaobstaranie akýchkoľvek informácií prostredníctvom technológií zlepšujúcej zmysly (*sense-enhancing technology*), týkajúcich sa interiéru domu, ktoré by inak neboli dostupné bez fyzického narušenia ústavne chránenej oblasti, predstavuje prehliadku, prinajmenšom vtedy (tak ako v tomto prípade), keď sporná technológia nie je vo všeobecnom použití verejnou.“²⁹ To malo zabezpečiť zachovanie takého stupňa súkromia pred vládnym zásahom, ktoré bolo garantované v dobe prijatia federálnej ústavy.³⁰

Termokamera odhalila intímne detaily domu (teplo vo vnútri), čo sa odrazilo na vyžarovaní stien do okolitého priestoru, ale neprenikla za stenu domu. Sudca Antonin Scalia, pišuci za najtesnejšiu päťčlennú väčšinu oponoval analytickému oddeleniu vyžarovania zo steny (*off-the-wall*) a žiarenia prechádzajúceho cez stenu (*through-the-wall*)³¹: „Kým je technológia v tomto prípade relatívne neprepracovaná, pravidlo, ktoré prijmeme musí bráť do úvahy sofistikovanejšie systémy, ktoré sú už momentálne používané alebo sa vyvíjajú.“³² Súd tým zablokoval akékoľvek technológie namierené proti obydliu pracujúce mimo viditeľného elektromagnetického spektra. Pri dôslednejšom pohľade na rozhodnutie je zreteľné, že sa v ňom nachádza aj nevyžiadané *dicta* o vizuálnom pozorovaní zo vzduchu: „Tak, ako termokamera zachytáva len teplo vyžarujúce z domu, tak silné smerovacie mikrofóny zachytávajú len zvuk vyžarujúci z domu – a satelit na mile vzdialený je schopný zachytiť len viditeľné svetlo vyžarujúce z domu.“³³ Z textu možno usúdiť, že pravdepodobne aj satelitná technika (zlepšenie optických schopností človeka vo viditeľnom spektri) monitorujúca dom, môže byť považovaná za protiústavnú, ak je miera priblíženia dostatočná a vzdialenosť monitorovacieho zariadenia od sledovaného subjektu je tak veľká, že oko človeka (prípadne aj s použitím bežného d'alekohľadu) by z takej diaľky nebolo schopné zachytiť rovnaké informácie. Praktickým výsledkom rozhodnutia však je, že vláda nemôže používať bez súdneho príkazu nové technológie (minimálne v kontexte domovej slobody) narúšajúce tradičné očakávania súkromia spojené s vrodenými fyzickými parametrami a obmedzeniami ľudských zmyslov (s výnimkou primeraného zlepšenia viditeľného spektra), na ktorých základe si človek organizuje celý život.

2 Iné monitorovacie techniky

Odlišným prípadom sa stáva situácia, ak dojde k opusteniu obydlia a človek sa so svojim majetkom vystaví verejnosti, prípadne chce využiť kommerčné alebo štátne služby. Známe kontroly na letiskách využívajú pred vstupom do vnútorných častí letiska rôzne

²⁶ *Dow Chemical Co. v. United States*, 476 U.S. 227, 238 (1986).

²⁷ Ibidem, s. 237. Poznámka pod čiarou č. 4.

²⁸ Ibidem, s. 238.

²⁹ *Kyllo v. United States*, 533 U.S. 27, 34 (2001).

³⁰ Ibidem.

³¹ Túto alternatívu spomína sudca John P. Stevens v nesúhlasnom stanovisku. Ibidem, s. 41.

³² Ibidem, s. 36.

³³ Ibidem, s. 35.

technológie na prehliadku batožín a tiel cestujúcich.³⁴ Najpoužívanejšími boli do roku 2008 v Spojených štátach detektory kovov, ktoré boli z veľkej časti nahradené AIT prístrojmi (*Advanced Imaging Technology*) pracujúcimi na základe extrémne vysokej frekvencie (*extremely high frequency* – EHF – časť rádiových elektromagnetických vln) a röntgenových lúčov.³⁵ V roku 2010 sa stali primárnymi práve technologické novinky a v septembri 2014 sa používalo vyše 740 AIT zariadení na takmer 160 letiskách v Spojených štátach.³⁶ Aj keď sa Najvyšší súd Spojených štátov nikdy priamo nevyjadril k ústavnosti letiskových kontrol, v iných rozhodnutiach podotkol, že kontroly, kde je riziko verejnej bezpečnosti značné a skutočné (*substantial and real*), môžu byť považované za „odôvodnené“.³⁷ Napríklad, dnes už rutinné prehliadky na letiskách a vstupoch na súdy a do iných úradných budov. Pri letiskových kontrolách môže byť potreba zaistiť bezpečnosť verejnosti obzvlášť naliehavá (*particularly acute*).³⁸

Federálne odvolacie súdy schválili tento typ prehliadok v rámci administratívnych prehliadok štvrtého dodatku.³⁹ Najprv odvolací súd tretieho okruhu v roku 2006 povolil detektory kovov (celotelový aj ručný).⁴⁰ Procedúry na letiskách sú klasifikované ako prehliadky bez individualizovaného podezrenia a bez súdneho príkazu.⁴¹ Odvolací súd aplikoval *Brownov* trojstupňový test vyvažovania záujmov⁴², kedy skúmal (1) závažnosť verejného znepokojenia, na ktoré je prehliadka určená, (2) mieru, do ktorej prehliadka podporuje verený záujem (stupeň efektivity) a (3) vážnosť narušenia individuálnej slobody.⁴³ V prvom stupni je prehliadka určená na prevenciu teroristických útokov, v druhom stupni prehliadka podporuje tento záujem, pretože neexistuje iný efektívny spôsob odhalenia pasažierov, ktorý môžu uniesť lietadlo a v treťom stupni sú bežné procedúry minimálne narušujúce a vhodne „ušité na mieru“ ochrany súkromia.⁴⁴ Navyše prehliadka všetkých pasažierov bez rozdielu nespôsobuje stigmu spojenú s podrobenním osoby klasickej prehliadke, prítomnosťou verejnosti sa znižuje pravdepodobnosť zneužitia moci a menej ofenzívnu je prehliadka aj preto, že pasažieri vopred vedia, že ak chcú nastúpiť do lietadla, musia ju absolvovať, čo im umožní sa na to pripraviť.⁴⁵ Pretože štát má na jednej strane nesmierny (*overwhelming*) záujem na zachovaní bezpečnosti leteckej prepravy, prijaté procedúry podporujú tento záujem a narušenie súkromia je minimálne, prehliadky na

³⁴ Všeobecne o technológiách na letiskách pozri EURÓPSKA KOMISIA (2010): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade o používaní bezpečnostných skenerov na letiskách EÚ, s. 8-9. Štyri predstavené technológie sú aktívne využívané aj v Spojených štátach.

³⁵ TRANSPORTATION SECURITY ADMINISTRATION (2014): Advanced Imaging Technology. Traveler's Guide.

³⁶ Ibidem.

³⁷ *Chandler v. Miller*, 520 U.S. 305, 323 (1997).

³⁸ *City of Indianapolis v. Edmond*, 531 U.S. 32, 47 – 48 (2000).

³⁹ Administratívne prehliadky sú rutinné inšpekcie vládnymi autoritami poverenými kontrolovať dodržiavanie rozličných zákonov a regulácií. Tento typ prehliadky má za úlohu vynútiť si požiarne, zdravotné, bezpečnostné, licenčné, obytné alebo iné predpisy. Ich cieľom nie je odhalovať a trestať kriminálnikov, ale ochrániť verejnosť pred zdravotnými a inými hrozobami. FERDICO, J. N. – FRADELLA, H. F. – TOTTEN, C. D. (2008): Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional, s. 248.

⁴⁰ *United States v. Hartwell*, 436 F.3d 174 (3rd Cir. 2006). Federálny odvolací súd tretieho okruhu.

⁴¹ Ibidem, Slip. op. s. 6.

⁴² Test z rozhodnutia *Brown v. Texas*, 443 U.S. 47 (1979). Prípad sa zaoberal skúmaním odôvodnenosti dočasného zadržania osôb bez dôvodného podezrenia za účelom preukázania identity.

⁴³ *Brown v. Texas*, 443 U.S. 47, 51 (1979).

⁴⁴ Najprv človek prejde celotelovým detektorom kovov. V prípade, ak zariadenie zachytí kovový predmet, pasažier odstráni možné predmety a skúsi prejsť znova. Až po druhom pozitívnom hlásení prichádza kontrola ručným skenerom, a ak aj tá oznámi prítomnosť podezrivého predmetu, prechádza sa k ručnej prehliadke. *United States v. Hartwell*, 436 F.3d 174 (3rd Cir. 2006). Slip. op. s. 9 – 10.

⁴⁵ Ibidem, s. 11.

letiskách si nevyžadujú dôvodné podozrenie ani súdny príkaz. V roku 2011 boli s odvolaním sa na *Hartwellovu* analýzu schválené aj AIT zariadenia.⁴⁶

Človek nemusí byť preskúmaný len nad povrchom pokožky, ale v niektorých prípadoch je potrebné monitorovanie telesných tekutín a vnútorností pre zistenie porušenia zákona alebo vládnej regulácie. Bežnými testami zistujúcimi prítomnosť zakázaných látok je dychová skúška, vzorka moču alebo krvi. Z nich môže byť chemickou analýzou stanovené, či sa vodič dopustil jazdy pod vplyvom alkoholu, či dotyčný má v moči stopy omamných látok alebo či sa v krvi nachádza zvyškový alkohol. Nie je to len samotný akt, ktorý rozhoduje o odôvodnenosti prehliadky, ale aj spôsob a procedúry, akými je vykonávaná. Relevantnosť vzoriek moču, dychu a krvi je daná neporovnatelnými zmenami v technológiach oproti 18. storočiu. Tak v metódach odberu, ako aj analýzy vzoriek. Odoberanie vzoriek moču a dychu sa oproti minulosti nezmenilo, keďže sú vykonávané dýchaním človeka, respektíve, vylučovaním. Dôležitá zmena nastala pri odbere krvi, kedy v roku 1853 francúzsky vynálezca Charles Pravaz prišiel s prvou injekčnou podkožnou striekačkou.⁴⁷ Tým sa zabránilo nežiaducim únikom krvi pri odbere a minimalizovalo sa narušenie pokožky. V oblasti analýzy vzoriek je dôraz na nové technológie zreteľný, pretože efektívny chemický rozbor prišiel až s príchodom elektronických zariadení. Tieto typy monitorovania ľudských fyziologických aktivít je možné skúmať v dvoch hlavných oblastiach, v kontexte prehliadky ako dôsledku zatknutia a doktríny špeciálnych potrieb.

V prvom prípade môže byť vykonaný odber krvi pre účely zistenia hladiny alkoholu, ak došlo k právoplatnému zatknutiu, nie je dostatok času na požiadanie o vydanie súdneho príkazu, zatknutý sa nachádza v nemocnici, vzorka je odobratá kvalifikovaným lekárskym personálom a príslušník polície je vystavený naliehavým okolnostiam hroziacim zničeniu dôkazných prostriedkov (poklesom hladiny alkoholu v krvi).⁴⁸

V druhom prípade zohráva dôležitú úlohu doktrína špeciálnych potrieb, podľa ktorej je vykonanie prehliadok povolené aj bez vydania súdneho príkazu, ba dokonca aj existencie pravdepodobnej príčiny alebo dôvodného podozrenia v prípade, ak pri špeciálnych potrebách, mimo normálnych potrieb vynucovania si zákona, sa stáva vydanie súdneho príkazu alebo stanovenie pravdepodobnej príčiny nepraktickým (*impracticable*).⁴⁹ Pri skúmaní sa aplikuje kontextový (*context-specific*) test vyvažovania záujmov.⁵⁰ Štvrtý dodatok povoľuje dychovú skúšku a odber moču pracovníkom železníc bez dôvodného podozrenia, pretože vláda má závažný (*compelling*) záujem na zachovaní bezpečia na železniciach: „V limitovaných prípadoch, kedy sú záujmy súkromia implikované minimálne a kde dôležitý (*important*) vládný záujem dosahovaný ich narušením by bol ohrozený požiadavkou individualizovaného podozrenia, prehliadka môže byť odôvodnenou napriek absencii takéhoto podozrenia.“⁵¹ Na tomto základe boli schválené aj odbery vzorky moču stredoškolských študentov zapojených do športových aktivít.⁵² Zámerom prehliadky malo byť predchádzanie prijímania drog

⁴⁶ *Electronic Privacy Information Center v. Department of Homeland Security*, 653 F.3d 1 (D.C. Cir. 2011). Federálny odvolací súd Kolumbijského dištriktu.

⁴⁷ BRIDGMAN, R. (2014): 1000 Inventions and Discoveries, s. 140.

⁴⁸ *Schmerber v. California*, 384 U.S. 757 (1966). Cf. *Missouri v. McNeely*, 569 U.S. _ (2013). Prirodzená metabolizácia alkoholu v ľudskom tele nedáva vzniknúť naliehavým situáciám za každých okolností. Skúmanie sa riadi testom súčtu okolností. Cf. *Birchfield v. North Dakota*, 579 U.S. _ (2016).

⁴⁹ *Griffin v. Wisconsin*, 483 U.S. 868, 873 (1987).

⁵⁰ *Chandler v. Miller*, 520 U.S. 305, 314 (1997).

⁵¹ *Skinner v. Railway Labor Executives Association*, 489 U.S. 602, 624 (1989). Cf. *Chandler v. Miller*, *supra*. Zákon štátu Georgia vyžadujúci výsledky drogových testov od kandidátov do štátneho úradu je v rozpore so štvrtým dodatkom. V tomto prípade nie je ohrozená verejná bezpečnosť, ani neexistuje drogový problém držiteľov štátnych úradov, dostatočne odôvodňujúci žiadanie prehliadku.

⁵² *Vernonia School District 47J v. Acton*, 515 U.S. 646 (1995).

stredoškolskými atlétmi, ochrana ich zdravia, bezpečnosti a poskytnutie pomoci užívateľom drog, nie vyšetrovanie trestnej činnosti.⁵³

Záver

Monitorovacie prostriedky sú so štvrtým dodatkom spojené v podstate až príchodom elektronických zariadení využívajúcich elektromagnetické žiarenie. Dovtedy mohol človek na vizuálne sledovanie používať len zrak fungujúci vo viditeľnom elektromagnetickom spektri, prípadne si ho mierne vylepšiť d'alekohľadom alebo klasickým fotoaparátom. S rozvojom technológií sa na jednej strane zvyšuje rozsah zachytiteľného elektromagnetického vlnenia (dokážeme detegovať žiarenie mimo viditeľného spektra) a na strane druhej sa zvyšuje miera doposiaľ používaných praktík (satelity s vysokým priblížením, videokamery s vysokým rozlíšením). To, čo bolo doposiaľ neviditeľné bežnými monitorovacími prostriedkami, sa stáva objektom sledovania. Okrem pozorovania vonkajšieho tela človeka sa bolo potrebné vysporiadať aj s metódami zasahujúcimi a odhalujúcimi priestor pod vonkajšou ochrannou vrstvou tela. Technologický pokrok zmenil vnímanie súkromia a očakávanej ochrany občianskych práv. Ústavný dokument formou súdnej interpretácie neostal k týmto zmenám ľahostajný a je možné registrovať snahu vyvážiť protichodné záujmy jednotlivca zmysluplne užívať verejný aj súkromný priestor s potrebou vynucovania zákona a ochrany verejnosti.

Použitá literatúra:

1. Birchfield v. North Dakota, 579 U.S. _ (2016).
2. BRIDGMAN, R.: 1000 Inventions and Discoveries. Dorling Kindersley Ltd, 2014.
3. Brown v. Texas, 443 U.S. 47 (1979).
4. BUTCHER, G. (2010): Tour of the Electromagnetic Spectrum. NASA, 2010.
5. City of Indianapolis v. Edmond, 531 U.S. 32 (2000).
6. Constitution of the United States.
7. Electronic Privacy Information Center v. Department of Homeland Security, 653 F.3d 1 (D.C. Cir. 2011). Federálny odvolací súd Kolumbijského dištriktu.
8. Elektronický lexikón slovenského jazyka.[online]. 2019. [Citované 27. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.slex.sk/index.asp>.
9. EURÓPSKA KOMISIA (2010): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade o používaní bezpečnostných skenerov na letiskách EÚ. Brusel, 2010.
10. FERDICO, J. N. – FRADELLA, H. F. – TOTTEN, C. D. (2008): Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional. Cengage Learning, 2008.
11. Griffin v. Wisconsin, 483 U.S. 868 (1987).
12. Chandler v. Miller, 520 U.S. 305 (1997).
13. Kyllo v. United States, 533 U.S. 27 (2001).
14. Missouri v. McNeely, 569 U.S. _ (2013).
15. PETERSEN, J. K. (2012): Handbook of Surveillance Technologies. (3rd Ed.) CRC Press, 2012.
16. SERWAY, R. A. – VUILLE, C. (2007): Essentials of College Physics. Cengage Learning, 2007.
17. Schmerber v. California, 384 U.S. 757 (1966).
18. Skinner v. Railway Labor Executives Association, 489 U.S. 602 (1989).
19. STEVENSON, A. (2010): Oxford Dictionary of English. OUP Oxford, 2010.

⁵³ Ibidem, s. 650. Jedinečnými okolnosťami prípadu situovaného v školskom systéme výchovy, spolu s racionálnymi a len mierne narušujúcimi procedúrami pri odbere vzoriek a zníženými očakávaní súkromia študentov, je však prípad prakticky oklieštený na formát stredoškolského vzdelania. Ibidem, s. 664 – 665.

20. TRANSPORTATION SECURITY ADMINISTRATION (2014): Advanced Imaging Technology. Traveler's Guide. Department of Homeland Security. [online]. 2014. [Citované 27. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.tsa.gov/traveler-information/advanced-imaging-technology>.
21. TURNER, L. W. (1976): Electronics Engineer's Reference Book. (4th Ed.) Butterworth Inc., 1976.
22. United States v. Hartwell, 436 F.3d 174 (3rd Cir. 2006). Federálny odvolací súd tretieho okruhu.
23. United States v. Kyllo, 190 F.3d 1041 (9th Cir. 1999). Federálny odvolací súd deviateho okruhu.
24. Vernonia School District 47J v. Acton, 515 U.S. 646 (1995).
25. VOLLMER, M. – MÖLLMANN, K. (2011): Infrared Thermal Imaging: Fundamentals, Research and Applications. John Wiley & Sons, 2011.
26. WENDELL, T. H. III.: Electromagnetic Radiation. In: ANDREWS, D. L.: *Encyclopedia of Applied Spectroscopy*. Wiley, 2009.
27. WESTFALL, R., S. (1994): The Life of Isaac Newton. Cambridge University Press, 1994.

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: gilbert.futo@euba.sk

MIGRÁCIA, MULTIKULTURALIZMUS A ISLAMIZMUS AKO BEZPEČNOSTNÉ HROZBY EURÓPSKÝCH ŠTÁTOV

MIGRATION, MULTICULTURALISM AND ISLAMISM AS SECURITY THREATS OF THE EUROPEAN STATES

Štefan Ganoczy

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš,
Slovenská republika, e-mail: stefan.ganoczy@aos.sk

Abstrakt: Problematika islamizmu ako javu prepojeného s narastajúcou migráciou a multikultúrnou spoločnosťou sa počas migračnej krízy v období 2015 – 2017 dostala v európskych krajinách do centra politickej i spoločenskej pozornosti. Dôvodom je predovšetkým narastajúci počet kriminálnych a násilných trestných činov. Páchajú ich stúpenci radikálneho islamu a predstavujú nielen bezpečnostnú hrozbu pre tieto štáty, ale priamo ohrozujú bezpečnosť ich občanov majoritnej spoločnosti. Tento článok sa usiluje objektivizovať pozitívne a negatívne prínosy migrácie a multikulturalizmu, ale aj varovať pred islamizmom ako bezpečnostnou hrozbou.

Kľúčové slová: migrácia, multikulturalizmus, extrémizmus, bezpečnostná hrozba

JEL: Z12, F22, F52

Abstract: The issue of Islamism as a phenomenon linked to increasing migration and multicultural society has been the focus of political and social attention in European countries during the migration crisis in 2015-2017. This is mainly due to increasing number of criminal and violent crimes. They are committed by supporters of radical Islam and are not only a security threat to these states, but directly endanger the security of their citizens in the majority society. This article seeks to objectify the positive and negative benefits of migration and multiculturalism, but also to warn Islamism as a security threat.

Key words: migration, multiculturalism, extremism, security threat

JEL: Z12, F22, F52

Motto:

„Máme 30 miliónov moslimov v Európe. Sú znamením, že Alláh umožňuje islamu víťazstvo nad Európou – bez mečov, bez zbraní, bez dobývania. Tridsať miliónov moslimov v Európe ju zmení na moslimskú v priebehu niekoľkých budúcich desaťročí.“

Muammar al-Kaddáfi
(február 2011)

Úvod

Bezpečnostné prostredie je v súčasnosti charakterizované premenlivosťou, vysokou mierou nepredvídateľnosti a komplexnosti.¹ Geopolitickej veľmi dôležitými oblastami, v ktorých sa desiatky rokov odohrávajú rôzne konflikty s rozličnými stupňami intenzity, sú

¹ ANDRASSY, V. (2019): Slovenská republika v operáciach NATO po summitu vo Varšave.

Blízky východ a Afrika. Hlavnými príčinami týchto konfliktov sú predovšetkým nezhody medzi etnickými skupinami, boj o zdroje nerastných surovín ale aj priaznivá poloha na odsun daných surovín, na ktorých sú existenčne závislé západné krajiny. Samostatne môžeme posúdiť intervenčné operácie západných krajín v Afganistane a v Iraku. Irak od roku 1980 zažil tri dôležité konflikty.

V roku 2010 v rôznych afrických štátach a štátach blízkeho východu vypukla Arabská jar. Bol to boj proti nezamestnanosti, autoritátnemu režimu, chudobe a zlým životným podmienkam. Vidina rovnoprávnosti a demokracie priniesla pre väčšinu domáceho obyvateľstva len nestabilitu štátnej moci a vnútorné ozbrojené konflikty. V Líbyi sa „obetou“ týchto domáčich nepokojoval stal nedemokratický a diktátorský režim M. Kaddáfiho, ktorý ale dokázal krajinu politicky i ekonomicky stabilizovať (na rozdiel od súčasného stavu).

Nebezpečnému vojnovému konfliktu sa taktiež nevyhla Sýria. Hlavnými aktérmi konfliktu v Sýrii sú náboženské odnože, ktoré podporujú súčasného prezidenta B. Háfiz al-Asada. Do konfliktu vstupujú islamisti tzv. Islamského štátu (ISIS), sýrski Kurdi, Al Káida a územne si nárokuju poniektoré regióny s cieľom obnova kalifátu alebo autonómie. V Sýrii je konflikt momentálne pomerne neprehľadný a aktéri konfliktu svoju prítomnosť v ňom obhajujú ako boj proti terorizmu a súčasne za slobodu. Aktuálna vojenská intervencia tureckej armády na územie Sýrie tento konflikt nadálej vyostruje.

Menej známe vojnové a občianske konflikty zažíva Etiópia, Nigéria, Somálsko, Sudán a pod. Následkami týchto konfliktov je miestne obyvateľstvo prinútene hľadať priaznivejšie podmienky okrem iných aj v krajinách EÚ. Všetky tieto konflikty spôsobili podstatný rozvrat medzinárodných bezpečnostných vzťahov, a preto aj nadálej zostáva sila vrátane tej vojenskej ich nezastupiteľným činiteľom.²

1 Príčiny migrácie

Ked' v roku 2014 vypukla migračná kríza, výrazne zasiahla členské štáty Schengenu a Európu. S uvedenými vojnovými konfliktami táto migračná kríza priamo súvisí. Vstup ISIS do vojny v Sýrii bol ďalšou príčinou tejto krízy, ktorá v posledných rokoch „vyprodukovala“ najviac utečencov. V Sýrii bolo do decembra 2015 vysťahovaných okolo 6,5 milióna obyvateľov. Do Egypta utieklo 127 681 Sýrčanov, do Iraku odišlo 244 527 utečencov, do Jordánska sa utiahlo 632 762 Sýrčanov, do Libanonu 1 075 673 a do Turecka 2 181 293 utečencov (Mohsin and Yarno, 2015).

Podľa UNHCR až 55 % utečencov na celom svete pochádza z Afganistanu, Iraku a Sýrie (Figures at a Glance, 2017). Zo Sýrie, ku dňu 15.2.2018 odišlo 5 582 018 utečencov. UNHCR z týchto počtov zaznamenáva 2 milióny Sýrčanov v Jordánsku, Egypťe, Libanone a Iraku. V Turecku je zaznamenaných 3,4 milióna utečencov a v severnej Afrike vyše 30 000 utečencov. Deti do 4 rokov predstavujú z celkového počtu skoro 782 000 Sýrčanov, deti od 5 do 11 rokov predstavujú 1 312 000 Sýrčanov a od 12 do 17 rokov skoro 574 000 Sýrčanov. Z celkového počtu 5 582 018 sýrskych utečencov predstavujú deti od 0 až 18 rokov 2 657 040 utečencov (Syria Regional, 2018). V mnohých európskych krajinách tieto skutočnosti významne ovplyvnili aj politickú stabilitu a bezpečnostnú situáciu. Ako najvýznamnejšie príčiny možno uviesť:

a) Ekonomické príčiny

Vysoká nezamestnanosť, korupcia, nevýkonná ekonomika, nízka životná úroveň a možnosť pracovného uplatnenia, inflácia – to sú tie pravé a skutočné dôvody, prečo ľudia opúšťajú svoje domovy. Migrácia pre nich znamená cestu za zvýšením životnej úrovne. Ekonomický migrant je osoba, ktorá dobrovoľne opustila svoju krajinu kvôli ekonomickým

² MAREK, J. (2017): Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. Storočia.

dôvodom. Ekonomickým migrantom nehrozí smrť alebo náboženské a politické prenasledovanie, ale očakávajú lepší život z kultúrneho, ekonomickeho a sociálneho hľadiska.

b) Sociálne príčiny

K sociálnym príčinám migrácie patria: štruktúra spoločnosti a hierarchia, náboženstvo, vzdelanie, životný štýl, normy a hodnoty, sociálne prostredie, stav spoločnosti, vzťahy, zdravotné služby. Úsilie o lepšiu budúlosť je dôvodom migrácie skôr u mladšej generácie.

c) Demografické príčiny

K demografickým príčinám migrácie do krajín EÚ patria: nízka pôrodnosť a prirodzený úbytok obyvateľstva. Klesajúca pôrodnosť je zapríčinená zvýšenou rozvodovosťou, zmenou životných hodnôt, kariérou, nezdravým životným štýlom, finančnou náročnosťou na založenie si rodiny, dlhším vysokoškolským štúdiom. Viaceré krajin EÚ majú nízky počet ekonomicky aktívnych obyvateľov a vysoký počet obyvateľov v dôchodkovom veku. Takýmto príkladom je aj Nemecko, kde počet pôvodných obyvateľov stagnuje.

d) Environmentálne príčiny

Environmentálne príčiny migrácie je možné rozdeliť na dve skupiny:

1) príčiny spôsobené ľudským faktorom (urbanizácia, ťažba prírodných zdrojov, výstavba letísk, cestných komunikácií, prístavov, priečiniek, výstavba infraštruktúry);

2) príčiny spôsobené rôznymi prírodnými podmienkami.

e) Iné príčiny

Ďalšími príčinami migrácie sú napríklad aj psychologické faktory.

Množstvo ľudí, ktorí žijú v inom štáte, ako v ktorom sa narodili, sa odhaduje na 150 až 185 miliónov – to sú odhady z roku 2007.³

2 Multikulturalismus

Pojem multikulturalismus sa po prvýkrát objavil vo Švajčiarsku v 50. rokoch 20. storočia. Multikulturalismus vychádza z predpokladu, že viacero kultúr môže koexistovať v spoločnom priestore a že je to prínosné pre všetkých z nich. Multikultúrna spoločnosť je taká, kde spolu existuje niekoľko národov, etník a ich kultúr, hodnotových systémov, alebo náboženstiev. V súčasnosti má výraz multikulturalismus negatívne konotácie.

Príčiny vzniku multikultúrnej spoločnosti je možné špecifikovať z rôznych hľadísk, zjednodušene napríklad nasledovne:

1. globalizácia – proces prepojovania sveta a odvetví ľudskej činnosti. Globalizácia sa teda nevyhýba ani kultúre, dochádza k prenášaniu kultúrnych prvkov, ku vzniku tzv. nadnárodnej globálnej kultúry a pod.

2. migrácia – obrovský nárast migrácie, pohybu obyvateľstva medzi územiami. Prevažujúce dôvody migrácie sú politické, sociálne a ekonomicke.

Rovnako ako príčiny je možné špecifikovať predpoklady existencie multikultrnej spoločnosti, k tým podstatným patrí najmä:

1. vzájomná tolerancia – tolerancia obyvateľov hostiteľského štátu k inej kultúre, hodnotám a životným zvyklostiam. Na druhej strane sa od imigrantov očakáva rešpektovanie zákonov hostiteľského štátu – čo sa v prípade súčasnej masovej migrácie a vzhľadom na pôvod, pohlavie a vekové zloženie a vzdelanie migrantov hromadne nedeje.

2. ekonomická stabilita – masová migrácia v súčasnosti predstavuje pre hostiteľské krajinu vážnu ekonomickú záťaž, ktorá postupne narušuje ich pôvodne relativne stabilnú politickú a ekonomickú situáciu, čo sa späť premietá do nálad v spoločnosti. V takej atmosféri je spolunažívanie pôvodného obyvateľstva s imigrantmi zložité.

³ KOSER, K. (2007): International migration a very short introduction.

V súčasnosti sú s multikulturalismom predovšetkým spojené vážne problémy, ktoré významne ovplyvňujú schopnosti a možnosti integrácie migrantov do majoritnej spoločnosti krajín EU. Z krajín tretieho sveta prichádzajú do Európy ľudia, ktorí vo väčšine prípadov nemajú žiadnu kvalifikáciu ani pracovné spôsobilosti (a návyky) a navýše nedostatočnú alebo žiadnu jazykovú vybavenosť. V 60. rokoch boli pre Európu výhodnou a požadovanou pracovnou silou, teraz v čase ekonomickej recessie sú viac problémom ako prínosom: finančné náklady – rekvalifikácia, integračné programy, utečenecké tábory a pod.

3 Pozitíva a negatíva súčasnej migrácie do krajín EÚ

Na samotnom začiatku tejto úvahy je potrebné poznamenať, že migrácia, ktorá od roku 2015 zasiahla európske krajiny, je migrácia masová. Migrácia jednotlivcov i väčších skupín prebiehala vždy a v každom historickom období. Masová migrácia motivovaná ekonomickými faktormi ale na rozdiel od migrácie jedincov a rodín bola spojená s problémami, ktoré so značnou zotrvačnosťou pretrvávali po celé stáročia až tisícročia.

Emigračné vlny zo stredoeurópskeho priestoru mimo nej v pobelohorských časoch alebo v priebehu dvadsiateho storočia tento priestor výrazne ochudobnili o vynikajúcich predstaviteľov vedy, umenia i verejného života. Oveľa škodlivejšie ale boli v dlhšom historickom horizonte ako napríklad boli dôsledky mohutnej imigrácie, ku ktorej dochádzalo v priebehu 12. – 14. storočia. Priamym dôsledkom tzv. „nemeckej kolonizácie“ českého pohraničia bolo vytvorenie heterogénej spoločnosti dvoch národov, ktoré v krízových časoch prvej polovice 20. storočia nedokázali žiť v spoločnom štáte Prvej československej republiky. Problémy, ktoré takýmto spôsobom pripravila uvedená migrácia v stredoveku, kulminovali až v priebehu 20. storočia pri anektovaní českých Sudet v roku 1938 Nemcami a ich povojnovým vysídlením na základe Benešových dekrétov.

Ked' má ekonóm posúdiť dopady a vplyv akejkoľvek zmeny, položí si otázku, či je táto zmena Pareto – efektívna, teda či si vďaka nej niekto polepší bez toho, aby si iný pohoršil. Položme si preto otázku, či je Pareto - efektívna aj migrácia? Uvedené dva príklady ukazujú, že masová migrácia môže mať negatívne dopady nielen na materskú krajinu, z ktorej odchádza jej najvzácnejší – ľudský – potenciál, ale aj v dlhodobom horizonte aj na krajinu cieľovú. Súčasná vlna masovej migrácie tak okrem iného prináša hostiteľskej krajine podstatne zvýšené náklady na sociálny systém, ktoré boli pôvodne kalkulované na očakávané percento obyvateľstva tejto krajiny, ktoré bude na tento systém odkázané a ktoré je daná hostiteľská krajina schopná vynakladať v dlhodobom časovom horizonte.

Vplyv masovej migrácie na politickú a rovnako aj hospodársku stabilitu európskych krajín bol a doposiaľ je dlhodobo podceňovaným faktorom. Tradičné politické strany týchto krajín viedla neprimeraná „politická korektnosť“ k nerešpektovaní rizík a neistôt, ktoré masová migrácia prináša. Svojím pokryteckým správaním spôsobili tieto politické strany vznik a vzostup nových populistickejých politických hnutí a extrémne národne vyhranených strán, ktoré tieto problémy s voličmi účinne komunikovali a na základe toho získali výrazné politické úspechy vo voľbách (viď AfD v Nemecku, Maria Le Pen vo Francúzsku, v Belgicku, v Taliansku, alebo vo Veľkej Británii). Druhým zdrojom týchto politických nestabilít v európskych krajinách môžu byť novo vznikajúce moslimské politické strany v Belgicku, Francúzsku, Španielsku, Švédsku, Nizozemsku a Rakúsku.

Za určitých okolností môže byť emigrácia alebo imigrácia jednotlivcov efektívna, aj keď je vždy pre dotyčného človeka náročná a bolestná. Migračná kríza v období 2015 – 2017 však tomuto procesu dodala novú dynamiku, predovšetkým v Nemecku a predovšetkým „zásluhou“ spolkovej kancelárky Angely Dorothee Merkelovej v otázke hromadnej migrácie. Už to ale nebola migrácia tisícov, ktorí do jednotlivých krajín EÚ prichádzali za prácou a tak ju skutočne obohacovali, ktorí pracovali v oblastiach nedostatku pracovných sôl a ktorých sa viac - menej (aj keď často problematicky) darilo integrovať do majoritnej spoločnosti týchto

krajín. „Pozvanie miliónov“ ústami nemeckej kancelárky spustilo lavínu migrantov a súčasne ukázalo nereálnosť niektorých ľudských práv a slobôd, ale aj na nebezpečenstvo, ktoré hrozí európskym štátom pre reálne materiálne, finančné, sociálne, kultúrne limity, ktoré sú nielen pre niektoré krajiny EÚ, ale aj pre bohaté Nemecko konečné a neprekonateľné, napriek faktu, že postavenie a sila Nemecka v rámci EÚ sú nespochybniťné.

Do takto narušenej sociálnej a spoločenskej štruktúry je export „západného politického, kultúrneho a hodnotového systému“ zrejme na dlhé roky (desaťročia?) odsúdený na neúspech. Migračná kríza prepukla naplno v lete a na jeseň 2015 a do Európy vstupovali stájisíce ľudí ilegálne bez dôkladnej kontroly pohraničných zložiek a bez systémovej registrácie. Prístup k migračnej kríze ukazuje, že doktrína čím ďalej „*užšej únie*“ predstavuje svojím neustálym volaním po „*viacej Európy*“ nebezpečnú deštruktívnu ideológiu, ktorá ohrozenie Európu ako civilizačný okruh. Narúša a podlamuje jej obranyschopnosť proti vonkajšiemu nebezpečiu. Vo vnútri potom sociálnymi experimentami (na vlnách ideológie gender, kultu sexuálnych menšíň, antidiskriminácie, multikulturalizmu, politickej korektnosti) vytvára cestu k spoločnosti, ktorá už nebude niečím, čo by za obranu pred vonkajším svetom vlastne stálo. Pohraničné zložky neboli schopné získať prehľad o tom, kto do Európy vstupuje,⁴ a odlišiť v zmiešaných tokoch oprávnených žiadateľov o azyl od ekonomických migrantov a od islamistických bojovníkov a ďalších zločincov.

Mohutný, nekontrolovaný príliv migrantov z tretích krajín uvrhol Úniu a jej členské krajiny do závažnej krízy, ktorá má svoj rozmer bezpečnostný, sociálny, ekonomický, rozpočtový a celkovo nepriaznivo ovplyvňuje vnútornú stabilitu európskych krajín. Zatiaľ čo veľká väčšina občanov európskych krajín od svojich politických vodcov očakávala, že učinia všetko pre zastavenie alebo obmedzenie migračnej vlny, predstavy „únijného establishmentu“ boli a sú v podstate zásadne odlišné. Zamedzenie masovej imigrácie nie je cieľ, ktorý by v jeho diskurzii stál zreteľne a jednoznačne v popredí.

4 Migrácia a multikulturalismus ako destabilizačné faktory

V rámci Európskej únie po období rozsiahleho a výrazného prehlbovania integrácie európskych štátov v nej nastala najmä v priebehu druhej dekády 21. storočia etapa vážnych kríz. Napriek oprávneným očakávaniam väčšiny obyvateľov členských krajín však ich politické elity nepreukázali praktickú schopnosť riešiť vlastné aktuálne a vysoko rizikové problémy, ku ktorým práve problematika nelegálnej a nekontroloowanej migrácie určite patrí.

Ukazuje sa čím ďalej tým výraznejšie, že Európska únia potrebuje zvoľniť tempo svojho integračného postupu. Jeho aktuálnym výsledkom je okrem iného „Brexit“, alebo „narušenie“ pôvodného stabilného politického prostredia v mnohých európskych krajinách, ako napríklad v Nemecku po voľbách do Bundestagu (Spolkového snemu) na jeseň 2017 a následný nástup krajne pravicových strán. Je preto potrebné odmietnuť zjednodušený výklad o pôvode migračnej krízy ako výsledku pôsobenia vonkajších okolností, najmä nepriaznivej medzinárodnopolitickej situácie. Kríza neprišla náhodilo ako napríklad prírodná katastrofa. Na jej zrode a rozmachu mali podiel niektoré členské štaty Európskej únie, ktoré aktívne prispeli k destabilizácii krajín Blízkeho východu a severnej Afriky pri „vývoze demokracie“, a neskôr aj Nemecko svojím faktickým pozvaním Sýrčanov.

V roku 2016 vstúpilo do EÚ ilegálne viac ako 1 milión utečencov (odvážnejšie odhadu uvádzajú až 1,5 milión), v roku 2017 viac ako 350 000. V roku 2015 bolo v EÚ podané 1,25 milióna žiadostí o azyl, v 2016 viac ako 1 milión.⁵ Tak rozsiahle migračné toky, ktoré v rokoch 2015, 2016 a 2017 zasiahli Európu, nemajú na tomto kontinente obdobu od konca

⁴ VARECHA, J. (2017): Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky, s. 579.

⁵ Eurostat.

Druhej svetovej vojny. Vina v podstatnej miere spočíva v konaní samotnej Európskej únie v oblasti azylnej a pristáhovaleckej politiky a nezabezpečeného Schengenského priestoru. Statisíce migrantov, ktorí vstupujú každoročne na jej územie a v posledných rokoch bez systémovej kontroly a identifikácie, menia zásadne jej tvár a postupne aj pôvodnú demografickú štruktúru. Paralelne s týmto procesom pácha sama Európa sebazničenie nezávisle od počtu prichádzajúcich imigrantov. Sebavražedná je demografická politika väčšiny európskych štátov, keď ich priemerná pôrodnosť je dlhorocne na úrovni 1,3 detí na rodinu. Paradoxom zostáva, že vznik takejto situácie predpokladal americký konzervatívny politický teoretik Samuel Huntington, autor publikácie *Stret civilizácií* (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*⁶ už v roku 1996).

Štatistiky ukazujú, že prichádzajú najmä mladí slobodní muži. Medzi žiadateľmi o azyl tvoria muži vo veku 18 až 34 rokov – cca 42 %; spolu s mladíkmi vo veku 14 až 17 rokov potom predstavujú viac ako 50 % žiadateľov.⁷ Tieto vekové skupiny mužov vykazujú najvyššiu kriminalitu aj u pôvodného obyvateľstva. Celkom bolo medzi žiadateľmi 72,5 % mužov. Možno usúdiť, že motivácia veľkého množstva migrantov na cestu do Európy je predovšetkým ekonomickej povahy. Dokazujú to rozsiahle druhotné pohyby migrantov v rámci Únie smerom do najatraktívnejších krajín – Nemecko, Švédsko, Dánsko.

4.1 Migrácia a bezpečnostná situácia v európskych krajinách

V mnohých mestách Francúzska, Nemecka a ďalších európskych štátov už desaťročia vznikajú a reálne existujú mestské časti, v ktorých kriminalita, násilné trestné činy a vynútená policajná asistencia výrazne prevyšujú porovnatelné údaje u ostatného obyvateľstva. Všetky tieto skutky majú vo svojej podstate jednu výraznú črtu – nenávist. Nenávist' proti Európanom, nenávist' proti európskej identite a európskemu systému, životnému štýlu, slobode, pokoju a mieri, ktoré tu – zatial' sú.⁸ Problém pristáhovalectva, postupnej radikalizácie moslimov v Európe a následne ich narastajúceho terorizmu ale akceleroval až v posledných dvoch dekádach 20. storočia. Až nové mohutné migračné vlny, spôsobené predovšetkým vojnami a konfliktmi na Blízkom východe, v Afganistane a Afrike, ale i výrazná finančná podpora šírenia islamu v európskych krajinách z bohatých arabských štátov, ktorí teroristi na šírenie zla využívajú, výrazne prispeli k tejto situácii.

Fenomén „politickej korektnosti“ a klamná politika multikulturalizmu sú vedľa dlhodobého zlyhania základnou príčinou tak razantného rozmachu islamského terorizmu v Európe. Európa sa v sledovanom období (2015 – 2017) stala dejiskom bezprecedentnej série teroristických útokov, pri ktorých zomreli viac ako tri stovky ľudí. V jednotlivých krajinách EU došlo k enormnému nárustu hrozných teroristických činov v poslednom období – Mehdi Nemmouche (vražda štyroch návštevníkov v bruselskom Židovskom múzeu) alebo Anis Amri (vražda dvanásťich a vážne zranenie päťdesiatich šiestich návštevníkov vianočného trhu v Berlíne uneseným poľským kamiónom, ktorého vodič sa stal prvou obeťou tohto zverského činu Anise Amriho).

Druhým znakom prebiehajúceho procesu sebazničenia je rezignácia na tradičné európske hodnoty a vlastné duchovné dedičstvo, založené na židovsko-kresťanskom hodnotovom systéme⁹, hodnotách, zvyklostiach a úsiliu, ktoré ich priviedli k súčasnému bohatstvu. Väzba na súčasnú migračnú vlnu bola rôzne silná, súvislosť s migráciou ako takou naopak zjavná vo všetkých prípadoch. S masovým prílivom migrantov z iného kultúrneho prostredia sa objavila výrazná vlna sexuálnych útokov na ženy i deti. S prichádzajúcimi

⁶ HUNTINGTON, S. (2007): *Stret civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*.

⁷ Eurostat.

⁸ WATSON, P. (2005): *A history of ideas from Fire to Freud*, s. 319-338.

⁹ SMITH, CH. – KOCH, R. (2011): *Samovražda Západu*.

utečencami je všeobecne prepojená rozsiahla početnosť kriminálneho konania (od menej závažnej majetkovej trestnej činnosti a drobných násilností až po najťažšie delikty), divoké davové výtržnosti a ďalšie prípady narušovania verejného poriadku.

Vďaka ekonomickým príležitosťam, politickej slobode a náboženskej tolerancii sú niektoré európske štaty pre migrantov tak žiaduce, že sú ochotní opustiť svoje domovy, rodiny a majetok.¹⁰

4.2 Vývoj politickej situácie v európskych štátoch

V období, keď migračná kríza vrcholila, sa vo viacerých európskych krajinách politická situácia výrazne vyhrotila smerom k nárastu populistických hnutí a strán ako aj k prejavom pravicového i ľavicového extrémizmu. Štandardné politické strany naopak výrazne strácali svoju tradičnú politickú základňu, čo sa najvýraznejšie prejavilo vo voľbách v Taliansku, Nemecku a niektorých severských štátoch.

4.2.1 Taliansko

Množstvo neregulárnych imigrantov, ktorí sa priplavili do Talianska po mori v rokoch 2005 až 2015, malo striedavo klesajúcu aj stúpajúcu tendenciu (Richiedenti asilo, 2017).

Najviac neregulárnych imigrantov sa do Talianska priplavilo v rokoch 2014 a 2015. V roku 2014 prišlo asi 170 100 neregulárnych imigrantov a v roku 2015 sa počet odhaduje na 153 842 (Richiedenti asilo, 2017). Od roku 2011 do roku 2016 sa podľa výpočtu Eurostatu dostalo do Talianska asi 630 000 neregulárnych utečencov a imigrantov (Eurostat, 2016).

Tabuľka 1: Najdôležitejšie krajinu pôvodu žiadateľov o azyl v Taliansku

	2007	2010	2013	2014	2015
1.	Eritrea	Nigéria	Nigéria	Nigéria	Nigéria
2.	Nigéria	Turecko	Pakistan	Mali	Pakistan
3.	Srbsko	Bosna a Hercegovina	Somálsko	Gambia	Gambia
4.	Pobrežie Slonoviny	Srbsko	Eritrea	Pakistan	Senegal
5.	Somálsko	Eritrea	Afganistan	Senegal	Bangladéš

Prameň: Vlastné spracovanie podľa správy organizácie Fondazione ISMU Richiedenti asilo e protezione internazionale: il 2016 è l'anno dei record a štatistik Ministerstva vnútra Talianska, 2017.

V roku 2015 bolo v Taliansku podaných 83 970 žiadostí o azyl, čo je až o 32 % viac ako ich bolo v roku 2014. Pozitívne bolo rozhodnuté iba v 42 %, čiže v 30 000 žiadostach. 15 768 osôb získalo humanitárnu ochranu, 10 225 osôb doplnkovú ochranu a 3 555 osobám bol priznaný status utečenca (Ministerio dell' interno, 2017).

4.2.2 Španielsko

Španielsko sa za niekoľko desaťročí zreformovalo na krajinu, ktorá patrí medzi najdôležitejšie imigráčne krajinu v EÚ. Španielsko leží na južnej hranici EÚ a jeho geografická poloha určuje povahu neregulárnej imigrácie (Kreienbrink, 2008). Tito neregulárni imigranti sa priplavili po mori a to hlavne z Maroka. Koncom 90. rokov sa Španielsko snažilo zredukovať neregulárnych imigrantov a začalo zavádzat' na Kanárskych ostrovoch a na svojich južných hraniciach elektronický monitorovací systém SIVE (Conejero Paz, 2012). Nárast žiadostí o azyl o rok neskôr si uvádzajú tabuľka 2.

¹⁰ BUČKA, P. – MAREK, J. – PÁSTOR, R. (2018): US immigration policy toward non-immigrants from the Middle East after september 11, 2001: a national security issue. Security forum 2018.

Tabuľka 2: Počet žiadostí o azyl v Španielsku počas rokov 2010 – 2015

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Počet žiadostí o azyl	2 744	3 422	2 588	4 513	5 952	14 887

Prameň: Vlastné spracovanie na základe štatistických údajov Ministerstva vnútra Španielska za obdobie rokov 2010 – 2015.

V roku 2008 tento počet klesol na základe maximálnych odhadov na 354 000 a podľa minimálnych odhadov na 280 000 (Ministerio de interior, 2015). V roku 2015 najviac azylových žiadostí podali muži. No nie je to trend iba posledných rokov. V roku 2005 až 80 % zo všetkých žiadostí predstavovali žiadosti od mužov vo veku do 35 rokov (Statistical Yearbook of..., 2006.) Najviac žiadostí prichádzalo aj prichádza z afrických štátov z dôvodu geografickej blízkosti. Na druhom mieste sa umiestnila Latinská a Južná Amerika. Od roku 2012 si prvenstvo v rámci najdôležitejších krajín drží Sýria.

4.2.3 Nemecko

Medzi krajinu, ktoré majú najvyšší počet cudzincov na jedného obyvateľa v rámci EÚ zaradujeme Spolkovú republiku Nemecko, Rakúsko, Luxembursko a Belgicko. Prečo Nemecko? Inštitút pre Arbeitsmarkt- und Berufsforschung realizoval v roku 2016 výskum, v ktorom vykonal interview s občanmi, ktorí smerovali do Nemecka. Prvým dôvodom obrovského prílevu migrantov do Nemecka je silná nemecká ekonomika, s ktorou súvisí vyššia pravdepodobnosť zamestnania alebo bezplatného vzdelania. Ďalším dôvodom je, že Nemecko poskytuje bezpečnosť a stabilitu. Imigranti tiež udávali dôvod, že Nemecko je krajina, v ktorej sú migranti vítaní. To posúdili z výrokov nemeckej kancelárky Angely Merkelovej. K ďalším dôvodom patrí aj náboženská sloboda, zdravotná starostlivosť na vysokej úrovni alebo primeraná ochrana menších (Brucker et al., 2016).

V období 2015 až 2017 sa ale stali udalosti, ktoré otriasli „Willkommenskultur“. V nemeckých mestách ako napr. Hamburg, Mnichov, Dusseldorf či Kolín nad Rýnom došlo k masovým krádežiam a na verejnosti boli obťažované ženy, ktoré vitali Nový rok, pričom približne polovica páchateľov boli cudzinci zo severnej Afriky. V roku 2016 došlo v Nemecku k 7 teroristickým útokom. Pri týchto útokoch prišlo 37 ľudí o život a zranených bolo 112 ľudí. K väčšine týchto útokov sa prihlásila Teroristická organizácia Islamský štát. Niektorí útočníci prišli z Afganistanu a Sýrie a do Nemecka sa dostali ako utečenci (Boyle, 2016). Organizácia Amnesty International zistila, že v rokoch 2015 až 2017 bolo v Nemecku viac než 1000 napadnutých inštitúcií, ktoré slúžili ako domov pre žiadateľov o azyl a utečencov. Začala stúpať podpora strany Alternatíva pre Nemecko (AfD) a začal narastať aj počet ľudí, ktorí sa zúčastňovali protestných pochodov proti cudzincom a islamizácii v Drážďanoch organizované organizáciou PEGIDA (Vlasteneckí Európania proti islamizácii Západu). (Amnesty International, 2016).

Záver

Slová bývalého líbyjského vodcu (viď úvodné Motto) pre arabskú televíznu stanicu Al Džazíra v roku 2006 nepotrebuju žiadny komentár. V historickom kontexte má toto vyjadrenie veľmi ostré kontúry, ak nazrieme hlbšie do našej stredovekej histórie – konkrétnie do roku 732, kedy sa u miest Tours a Poitiers odohrala jedna z najvýznamnejších bitiek ôsmeho storočia. Došlo tam k porážke arabskej armády emira Abd ar-Rahmána vojskom Frankov pod vedením Karola Martela a tým aj k zastaveniu arabského dobývania stredného Francúzska a Európy, ktorá by v prípade jeho pokračovania spôsobila rozsiahle politické, geografické, demografické a historické zmeny.

Napriek vtedajšiemu úspešnému zastaveniu tejto invázie sa v súčasnosti opäť nachádzame na paralele križovatky dejín v súvislosti s dôsledkami novej vlny islamizácie európskeho kontinentu, začatej vlnami pristáhovalcov migrantov 2. polovice 20. storočia, narastajúcich problémov, spôsobených predovšetkým druhou a treťou generáciou potomkov týchto imigrantov. Islamská expanzia prekročila v minulosti (vzdialenej i blízkej) európske hranice niekoľkokrát.

Dnes ju však v globalizovanom prostredí nie je možné izolovať ani od Európy alebo od života na Západe. A navyše, ak dnes hľadáme spojnicu zdrojov a koreňov súčasného radikálneho islamu, vedie naša cesta nie na Blízky východ, ale do krajín západnej Európy. Tento trend je v súčasnosti pozorovateľný takmer po celej západnej Európe. Zatýkanie podozrivých osôb vo Veľkej Británii, Belgicku, Francúzsku, Holandsku, Španielsku a Nemecku a vyhlásenie najvyššieho stupňa pohotovosti proti teroristickým hrozobám sú priamo prepojené s nebezpečenstvom vzostupu islamského radikálneho terorizmu radikálov, ktorí sa už narodili a žijú v európskych krajinách. Mohammed Bouywri, atentátnici v Londýne, Mohammed Atta a útočníci v Madride sa zradikalizovali v európskych krajinách. Rovnakým „príkladom“ je Holandsko, kde žije viac ako 6 % moslimského obyvateľstva a kde existuje mnoho islamských radikálnych skupín.

Migračná politika v Schengene od svojho vzniku postupne prechádzala veľkými zmenami a zlepšeniami. Je tu komplexne vybudovaný Schengenský informačný systém, novozavedený Európsky systém hraničného dozoru EUROSUR a jedno z dôležitých opatrení Schengenského dohovoru, na základe ktorého je možné opäťovne vykonávať hraničné kontroly na vnútorných hraniciach a neustála snaha reagovať na problémy migrácie prijímaním potrebnej legislatívy.¹¹

Viac ako trinásť storočí vzájomnej konfrontácie islamu a kresťanskej Európy v nej zanechalo trvalý otlačok, ktorý okrem iného predstavuje aj cenné materiálne, kultúrne a duchovné obohatenie, bohužiaľ však nielen to. Dokladajú to vyjadrenia napr. akademika sýrskeho pôvodu, ktorý pôsobí v Nemecku, Bassama Tibiho: „Buď sa islam poteurópští, alebo Európa pojde do islamu“ (David Price-Jones 2006). Rovnakoý názor prezentoval významný politik, diplomat Henry Kissinger (nositeľ Nobelovej ceny za mier): „Sme vo vojne s radikálnym islamom, ktorý sa v islamskom svete usiluje zvrhnúť vládu umierených a ktorý systematicky a významne ohrozenie sekulárne štruktúry západných štátov.“

Použitá literatúra:

1. ANDRASSY, V. (2019): Slovenská republika v operáciách NATO po summite vo Varšave. In: *Politické vedy: časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá*, 2019, roč. 22, č. 1, s. 80-107. ISSN 1335-2741. ISSN 1338-5623.
2. BUČKA, P. – KEŠEL, J. (2014): Migračné trendy ako hrozba Schengenského priestoru. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2014*. 5. medzinárodná vedecká konferencia. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2014. ISBN 978-80-8040-495-6.s. 42-50.
3. BUČKA, P. – MAREK, J. – PÁSTRO, R. (2001): *US immigration policy toward non-immigrants from the Middle East after september 11, 2001: a national security issue*. Security forum 2018, s. 22-34. Banská Bystrica: Interpolis, 2018. ISBN 978-80-972673-6-0.
4. Eurostat.

¹¹ BUČKA, P. – KEŠEL, J. (2014): Migračné trendy ako hrozba Schengenského priestoru.

5. HUNTINGTON, S. (2007): *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka Publishers, 2007.
6. KOSEN, K. (2007): *International migration a very short introduction.* New York: Oxford University Press, 2007.
7. MAREK, J. (2017): Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. Storočia. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017: Zborník vedeckých a odborných prác*, s. 297-303. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9.
8. SMITH, CH. – KOCH, R. (2011): *Samovražda Západu.* Bratislava: Promedia Group s.r.o., 2011. ISBN 978-80-970661-5-4.
9. VARECHA, J. (2017): Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017: Zborník vedeckých a odborných prác*, s. 575-582. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9.
10. WATSON, P. (2005): *A history of Ideas from Fire to Freud.* London: Weidenfeld and Nicolson, 2005.

Kontakt:

Ing. Štefan Ganoczy, PhD.

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: stefan.ganoczy@aos.sk

MERANIE MÄKKEJ MOCI – KOMPARÁCIA KRAJÍN VYŠEHRADSKÉJ SKUPINY A VPLYV NA ICH „BRANDING“

MEASUREMENT OF SOFT POWER- COMPARISON OF V4 COUNTRIES AND ITS IMPACT ON THEIR NATION BRANDING

Natália Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.goda@euba.sk

Abstrakt: Článok sa zaobera The Soft Power 30 indexom a Good Country indexom a ich výsledkom z roku 2018. Soft Power 30 index bol prvýkrát predstavený v roku 2015 a porovnáva 30 krajín z celého sveta. Index sa bližšie zaoberá 6 hlavnými kategóriami menovite: vláda, kultúra, vzdelanie, participácia, podnikanie a digitalita. Good Country index bol v porovnaní so Soft Power 30 indexom prvý krát predstavený v roku 2014 a krajiny porovnáva v siedmych kategóriách, a to veda a technika, kultúra medzinárodný mier a bezpečnosť, svetový poriadok, planéta a klíma, prosperita a rovnosť a zdravie a blaho. Cieľom predkladaného článku je komparácia výsledkov krajín Vyšehradskej skupiny vo vyššie spomínaných indexoch a analyzovanie ich silných a slabých stránok v kontexte mäkkej moci. V záverečnej časti článku sú zhrnuté výsledky komparatívnej analýzy.

Kľúčové slová: branding, Vyšehradská skupina, Good Country index, Soft Power 30 index

JEL: M31, L98, Z10

Abstract: The article is dedicated to The Soft Power 30 Index and Good Country Index and their results from 2018. The Soft Power 30 Index was first introduced in 2015 and compares 30 countries around the world. The index looks at 6 main categories: Government, Culture, Education, Engagement, Enterprise and Digital. The Good Country Index was first introduced in 2014 and compares countries in seven categories, namely Science & Technology, Culture, International Peace & Security, World Order, Planet & Climate, Prosperity & Equality, and Health & Wellbeing. The aim of this paper is to compare the results of the Visegrad Group countries in the above-mentioned indexes and to analyse their strengths and weaknesses in the context of soft power. The final part of the article summarizes the results of comparative analyse.

Key words: branding, Visegrad group, Good country index, Soft power 30 index

JEL: M31, L98, Z10

Úvod

Joseph Nye prvýkrát opísal koncept mäkkej moci vo svojej knihe „Bound to Lead“ v roku 1990.¹ Podľa neho je mäkká sila „schopnosť ovplyvniť ostatných, aby človek dosiahol

¹ THE SOFT POWER 30 (2019a): What is Soft Power.

výsledky, ktoré chce skôr prostredníctvom príťažlivosti ako pomocou nátlaku alebo platenia. Mäkká sila krajiny spočíva na jej zdrojoch kultúry, hodnôt a politík.²

Nye sa snaží odpovedať aj na otázku, ktorý zo zdrojov moci je najdôležitejší. Žiadny štát by sa podľa neho nemal sústrediť iba na jeden zdroj moci, pretože toto mocenské zázemie nie je statické. Keď sa na konkrétny zdroj môžeme spoľahnúť v určitý moment a čerpáme z neho určité množstvo moci, jeho dôležitosť sa oproti iným zdrojom moci môže v čase zmeniť a dôležitý zdroj v čase x môže byť vyťačený iným zdrojom v čase y. To opäť ukazuje na to, že Nye „hard power“ nepodceňuje.³

Na meranie mäkkej moci existuje mnoho výskumov a indexov, ktoré porovnávajú krajiny navzájom. Ako napríklad Anholtov Good Country index, ktorý porovnáva krajiny na základe toho, akou mierou sa zaslúžili pre budovanie lepšieho sveta a spoločnosti.⁴ Ďalej Anholtov Nation Brand index, ktorý hodnotí silu a kvalitu značky štátu v porovnaní s inými.⁵ Nielen Simon Anholt, ale aj mnoho iných autorov vytvorilo index na porovnanie štátov. Jedným z nich je aj The Soft Power 30 index, ktorého autorom je Jonathan McClory. V tomto článku sa autorka sústredí na porovnanie krajín Vyšehradskej skupiny a ich hodnotenie v indexoch merajúcich mäkkú moc krajín. Cieľom predkladaného článku je poukázať na hlavné rozdiely Vyšehradskej skupiny a formulovať návrhy na zlepšenie postavenia krajín Vyšehradskej skupiny v indexoch Soft Power 30 indexe a Good Country indexe ako aj návrhy na zlepšenie ich spoločného brandingu „Vyšehradskej skupiny“.

1 Merateľnosť Soft Power

V dôsledku globalizácie žijeme vo viacrozmersnom a vzájomne prepojenom svete. Povaha mäkkej sily je vo svojej podstate zložitá a vysoko kvalitatívna. Toto je dôvod, prečo je veľmi náročné kvantifikovať Soft Power.⁶

Autor konceptu mäkkej moci, Joseph Nye definoval tri primárne zdroje mäkkej moci a to: kultúru, politické hodnoty a zahraničnú politiku.⁷ Samotný Nye sa však nezaoberal tým, ako merať mäkkú moc krajiny. Prijal komplexnosť tejto myšlienky. Súhlasil však s tým, že sa dá zmerať, keď svojim výrokom: „Prieskumy verejnej mienky dokážu kvantifikovať zmeny príťažlivosti krajín v priebehu času“ nahradil výrok „tvrdá moc sa dá zmerať. Mäkká moc sa zmerať nemôže“.⁸

Dnes existuje mnoho autorov a indexov, ktorí bližšie špecifikujú merateľnosť mäkkej moci. Každý z indexov porovnáva krajiny na základe rôznych atribútov, ktorých základom je koncept mäkkej moci definovaný autorom Josefom Nyeom. Medzi ne zaradujeme aj indexy The Soft Power 30 index, Anholt GFK – National Branding Index a The Good Country Index. Aj za pomoci Nyeovej definície, bol v roku 2015 prvýkrát vytvorený Soft Power 30 index. Autorom indexu Soft Power 30 z roku 2018 je americký expert na mäkkú moc Jonathan McClory. Index vytvoril aj na základe 3 hlavných pilierov, ktoré definoval Joseph Nye. Index sa bližšie zaobrá 6 hlavnými kategóriami menovite: vláda (Government), kultúra (Culture), vzdelanie (Education), participácia (Engagement), podnikanie (Enterprise) a digitalita (Digital) (Obrázok 1). V týchto kategóriách porovnáva 30 krajín sveta. Index bol vytvorený za pomoci kombinácie objektívnych ale aj subjektívnych dát (Obrázok 2).

² NYE, J. (2008): Public diplomacy and soft power. The Annals of the American Academy of Political and Social Science.

³ NYE, J. (2005): Soft Power: The Means To Success in World Politics.

⁴ GOOD COUNTRY (2019a): About the Good Country Index.

⁵ ANHOLT, S. (2005): Brand New Justice, How branding places and products can help the developing world.

⁶ MCCLORY, J. (2018): The Soft Power 30. Portland Communications.

⁷ NYE, J. (2004): Power in the Global Information Age: from Realism to Globalization.

⁸ NYE, J. (2005): Soft Power: The Means To Success in World Politics.

Množstvo krajín v ktorých prebiehal medzinárodný prieskum verejnej mienky za zvýšil na 25 krajín v roku 2018 v porovnaní s rokom 2015, kedy prebiehal prieskum len v 20 krajinách. V roku 2018 dosiahol počet respondentov na úroveň 11 tisíc. Vzorka respondentov v každej krajine bola reprezentatívna podľa veku, pohlavia a regiónu. Celá vzorka bola navrhnutá pre široké pokrytie rozmanitej škály kultúr, skôr než, aby bola presne reprezentatívna pre globálny názor. Respondenti odpovedali na rôzne otázky v hore uvedených kategóriách, ktoré boli preložené do ich rodného jazyka, za pomoci škály od 0 – 10, kde 10 bodov zodpovedalo najlepšiemu hodnoteniu.⁹ Každá krajina mohla v hodnotení dosiahnuť skóre 100. Najlepšie hodnotenou krajinou za rok 2018 bolo Spojené Kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska so skóre 80,55 a naopak najhoršou hodnotenou krajinou bola Argentína so skóre 48,89 (tabuľka 1).

Relatívne novým spôsobom hodnotenia krajín je Good Country index (index dobrej krajiny), ktorý meria, ako krajina prispieva k blahobytu ľudstva, alebo naopak, ako predstavuje bremeno pre svet. Autorom tohto indexu je Simon Anholt, ktorý je aj zároveň autorom Anholt GFK index, ktorý vytvoril v roku 2005. Good Country index bol prvýkrát publikovaný v roku 2014 a zodpovedá na otázku, či krajina sleduje iba svoj vlastný záujem, alebo či zohľadňuje aj záujmy ostatných.¹⁰ Index je založený na veľkom množstve údajov získaných

z medzinárodných organizácií, ako napríklad OSN¹¹ a zahŕňa sedem kategórií, a to veda a technika (Science & Technology), kultúra (Culture), medzinárodný mier a bezpečnosť (International Peace & Security), svetový poriadok (World Order), planéta a klíma (Planet & Climate), prosperita a rovnosť (Prosperity & Equality) a zdravie a blaho (Health & Wellbeing). Každá kategória je ďalej rozdelená do piatich kategórií. Preto celkový index predstavuje komplexný nástroj zahŕňajúci 35 ukazovateľov merania.¹²

Obrázok 1: Soft Power 30 – 6 kategórii

	DIGITALITA	Digitálna infraštruktúra krajiny a jej schopnosti tvorí digitálnu diplomaciu
	KULTÚRA	Kultúra krajiny a záujem sveta o spoznávanie tejto kultúry a jej výstupov. Kultúru ktorá je zverejňovaná cez rôzne médiá ale aj nepriamu časť kultúry ako je jej umenie, literatúra.
	PODNIKANIE	Atraktivita krajiny pre podnikateľov zo zahraničia podnikat v hostitelskej krajine. Jej infraštruktúra, stupeň byrokracie, podmienky pre podnikanie a inovatívnosť
	VZDELANIE	Úroveň vzdelania a ľudský kapitál v krajine. Participácia na dotovaní škôl a atraktivita škôl pre zahraničných študentov.
	PARTICIPÁCIA	Sila domácej diplomacie a participácia na medzinárodných riešeniach problémov a príspevok do svetového rozvoja.
	VLÁDA	Vládna účasť na slobode krajiny, ľudských právach a demokracii. Do úvahy sa berie aj kvalita a nezávislosť národných inštitúcií

Prameň: Vlastné spracovanie na základe: McClory, J. (2018): The Soft Power 30. Portland Communications.

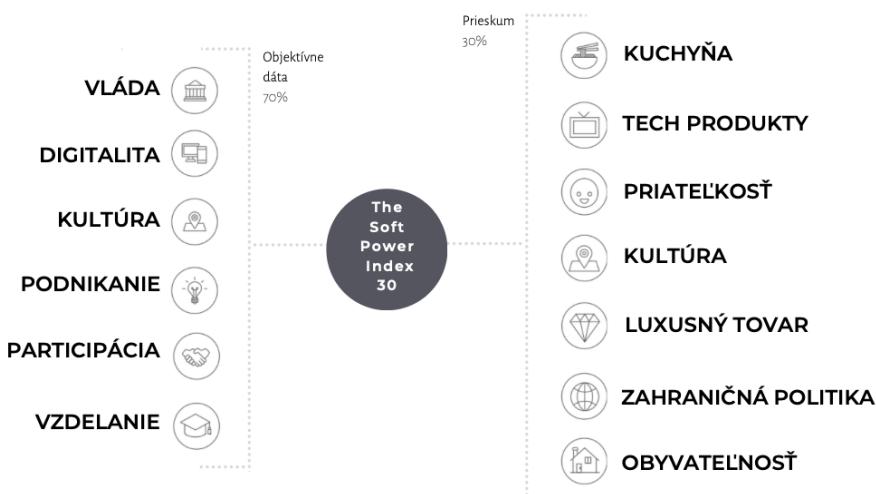
⁹ MCCLORY, J. (2018): The Soft Power 30. Portland Communications.

¹⁰ GOOD COUNTRY (2019a): About the Good Country Index.

¹¹ GOOD COUNTRY (2019c): Source Data.

¹² GOOD COUNTRY (2019b): Results.

Obrázok 2: Soft Power 30 – objektívne a subjektívne dátá

Prameň: Vlastné spracovanie na základe: McClory, J. (2018): The Soft Power 30. Portland Communications.

Tabuľka 1: Soft Power 30 – 2018, Top 30 krajín

Poradie	Krajina	Skóre	Poradie	Krajina	Skóre
1.	Spojené Kráľovstvo	80,55	16.	Belgicko	67,25
2.	Francúzsko	80,14	17.	Rakúsko	67,23
3.	Nemecko	78,87	18.	Nový Zéland	66,68
4.	USA	77,80	19.	Írsko	62,78
5.	Japonsko	76,22	20.	Južná Kórea	62,75
6.	Kanada	75,70	21.	Singapur	62,44
7.	Švajčiarsko	74,96	22.	Portugalsko	57,98
8.	Švédsko	74,77	23.	Grécko	54,63
9.	Holandsko	73,79	24.	Poľsko	54,14
10.	Austrália	72,91	25.	Maďarsko	53,49
11.	Dánsko	70,70	26.	Česká Republika	52,64
12.	Taliansko	70,40	27.	Čína	51,85
13.	Nórsko	69,60	28.	Rusko	51,10
14.	Španielsko	69,11	29.	Brazília	50,69
15.	Fínsko	67,71	30.	Argentina	48,89

Prameň: Vlastné spracovanie na základe: <https://softpower30.com>.

2 Umiestnenie krajín Vyšehradskej skupiny

V Soft Power 30 indexe je porovávaných 30 krajín sveta. Slovensko ako jediná krajina z krajín Vyšehradskej skupiny nemá v tomto indexe zastúpenie. Preto budeme porovnávať len zvyšné krajiny Vyšehradskej skupiny, a to Maďarsko, Poľsko a Českú Republiku. Ako sme už spomínali, Soft Power 30 Index porovnáva 30 krajín sveta v 6 objektívnych kategóriách menovite vláda, kultúra, vzdelanie, participácia, podnikanie a digitalita. V roku 2018 obsadili krajiny Vyšehradskej skupiny za sebou idúce priečky. Najlepšie sa umiestnilo Poľsko na 24. mieste, za ním nasledovalo Maďarsko na 25. mieste a hodnotenie krajín Vyšehradskej skupiny uzavrela Česká Republika na 26. mieste.¹³

¹³ THE SOFT POWER 30 (2019b): What is Soft Power.

Najlepšie umiestnenie z krajín Vyšehradskej skupiny získalo vo viacerých kategóriach Poľsko, a to v kategóriách vzdelanie, kultúra a participácia. V kategórii vzdelanie a kultúra sa celosvetovo umiestnilo na 22. mieste. Najhoršie v oboch spomínaných kategóriach obstálo Maďarsko, ktoré sa umiestnilo na 29. mieste v kategórii vzdelanie, o jedno miesto za Českou Republikou a tesne pred Argentínou. V kategórii kultúra bolo Maďarsko najhoršie nielen z krajín Vyšehradskej skupiny, ale celosvetovo obsadilo posledné možné miesto a to 30. miesto. V poslednej zo spomínaných kategórii – participácia, v ktorej Poľsko dominovalo sa najhoršie umiestnila Česká Republika, a to na 29. mieste. Naopak najlepšie hodnotenie získala Česká Republika až v dvoch kategóriach – podnikanie (20. miesto) a vláda (19. miesto). Autori indexu prisudzujú spomínané lepšie umiestnenie Českej Republiky, najmä jej geografickej pozícii, ktorá je lákavá pre priame zahraničné investície a taktiež vzdelanej a ľahko prístupnej pracovnej sile. Na 11. mieste celosvetovo sa v kategórii digitalita umiestnilo Maďarsko, ktoré sa ako jediná krajina Vyšehradskej skupiny umiestnila v lepšej polovici hodnotených krajín. Podľa autorov indexu je dôvodom najmä zefektívnenie využitia nástrojov digitálnej diplomacie.¹⁴

V roku 2018 bolo v Good Country indexe porovnávaných 153 krajín. V tomto roku sa všetky krajiny Vyšehradskej skupiny umiestnili v 1/3 najlepšie hodnotených krajín. Najlepšie hodnotenou krajinou bolo Slovensko. Zo 153 hodnotených krajín sa umiestnilo na 28. mieste celosvetovo. Česká republika sa umiestnila na 32. mieste, hned' za Poľskom, ktoré obsadilo 31. miesto celosvetovo. Krajiny Vyšehradskej skupiny uzatváralo Maďarsko s 39. miestom.¹⁵

V uvedenom indexe pozorujeme hlavné rozdiely medzi Slovenskou (49. miesto) a Českou republikou (2. miesto) v kategórii „veda a technika“, kde Slovensko zaostáva v počte zahraničných študentov a v počte vedcov, ktorí boli ocenení Nobelovou cenou. Umiestnenie Českej republiky na 2. mieste zabezpečuje aj množstvo publikácií v medzinárodných žurnáloch.

Najväčšie rozdiely v oblasti kultúry vidíme z krajín Vyšehradskej skupiny medzi Českou republikou (10.) a Poľskom (24.). Obe krajiny sú súčasťou Európskej únie, vďaka ktorej vidíme len malé rozdiely v počte krajín, ktoré pre vstup do Česka a Poľska nepotrebuju víza, ale majú slobodu pohybu. Dôvodom rozdielu medzi krajinami v oblasti kultúry je najmä sloboda tlače, v ktorej je Česká republika popredu a taktiež Export kreatívnych produktov.

Slovensko ma najlepšie výsledky spomedzi krajín Vyšehradskej skupiny v Anholtovej kategórii „medzinárodný mier a bezpečnosť“. V porovnaní s Poľskom (100), ktoré získalo najhoršie hodnotenie, Slovensko obsadilo 52. miesto vďaka nízkemu exportu zbraní a vyššiemu počtu mierových jednotiek vyslaných do zámorských misií OSN. Aj napriek lepšej celkovej pozícii Slovenska pred zvyšnými krajinami Vyšehradskej skupiny má Slovensko najslabšiu internetovú bezpečnosť.

Poľsko ako silno kresťanská krajina sa v kategórii „svetový poriadok“ umiestnila na 32. mieste. Na vyššiu priečku v porovnaní s krajinami V4 jej dopomohla zvýšená pôrodnosť a vyšší počet zmlúv OSN podpísaných ako zástupca diplomatických akcií a mierových riešení konfliktov.

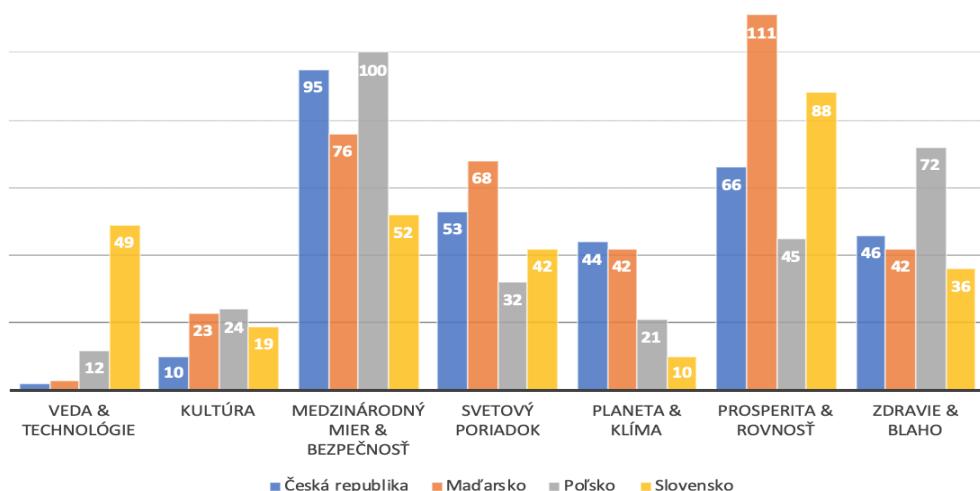
Ďalšou kategóriou, v ktorej sa Slovensko umiestnilo na najlepšom mieste (10.) je „planéta a klíma“. Slovensko zanecháva z krajín V4 najnižšiu ekologickú stopu a dominuje aj v dodržiavaní podpísaných multilaterálnych ekologických dohôd. Aj napriek nízkej rozvojovej pomoci sa Poľsko umiestnilo v kategórii „prosperita a rovnosť“ na 45. mieste celosvetovo a na 1. mieste z krajín V4, a to vďaka otvorenému obchodu a odlivu priamych zahraničných investícií.

¹⁴ THE SOFT POWER 30 (2019b): What is Soft Power.

¹⁵ GOOD COUNTRY (2019b): Results.

V poslednej z hodnotených kategórií „zdravie a blaho“ sa Slovensko umiestnilo najlepšie. Obsadenie najvyššieho miesta v porovnaní s krajinami V4 dosiahlo Slovensko vďaka farmaceutickému exportu a potravinovej pomoci.¹⁶

Graf 1: Porovnanie krajín Vyšehradskej skupiny v Good Country indexe – 2018

Prameň: Vlastné spracovanie na základe: <https://www.goodcountry.org/index/results>.

Záver

Na meranie soft power a brandingu krajín existuje mnoho indexov porovnávajúcich krajiny. V našom článku sme porovnávali krajiny Vyšehradskej skupiny v dvoch svetových indexoch. Index Soft Power 30, ktorý porovnáva vybraných 30 krajín sveta v 6 kategóriách a Good Country index, ktorý porovnáva 153 krajín v 7 hlavných kategóriách. Ako sme už spomínali, v našom článku sme porovnávali len krajiny Vyšehradskej skupiny. Vyšehradskú skupinu tvoria 4 krajiny, a to Maďarsko, Česká republika, Poľsko a Slovensko. Za najväčší nedostatok tohto porovnávania považujeme neúčasť Slovenska v Soft Power 30 indexe. Aj napriek tomu sme sa rozhodli porovnávať zvyšné tri krajiny Vyšehradskej skupiny.

Z našej podrobnej analýzy môžeme dedukovať niekoľko zistení. Prvé zistenie súvisí s neúčasťou Slovenska v Soft Power 30 indexe. Za hlavý dôvod neúčasti považujeme slabý branding Vyšehradskej skupiny ako zoskupenia 4 stredoeurópskych krajín. Dôsledkom toho sa región Vyšehradu nevníma na celosvetovej úrovni kompaktne. Pre posilnenie vnímania dôležitosti všetkých krajín Vyšehradskej skupiny celosvetovo navrhujeme zlepšenie jeho značky a povedomia.

Dalším zo zistení je skutočnosť, že vyššie spomínané krajiny sa v Soft Power 30 index umiestnili takmer v každej z kategórii v najhoršej tretine zo všetkých porovnávaných krajín. Výnimkou je len Maďarsko, ktoré v kategórii digitalita obsadilo 11. miesto. Aj napriek tomu si Maďarsko a Česká republika zlepšili v Soft Power 30 indexe z roku 2018 celkovú pozíciu, Maďarsko obsadilo v roku 2018 najlepšiu pozíciu (25. miesto) v porovnaní s ostatnými rokmi. Česká republika, rovnako ako Maďarsko, si zlepšila svoju celosvetovú pozíciu, a tým dosiahla najlepšie hodnotenie od roku 2015. Aj tieto skutočnosti prispievajú k pozitívному budovaniu značky „Vyšehradská skupina“

Na rozdiel od Soft Power 30 index sú v Anholtovom Good Country indexe porovnávané všetky 4 krajiny Vyšehradskej skupiny. Za úspešný branding krajín Vyšehradu

¹⁶ GOOD COUNTRY (2019b): Results.

v tomto indexe považujeme umiestnenie Českej republiky v roku 2018 na 2. v kategórii veda a technológia celosvetovo. K uvedenému hodnoteniu prispela najmä bohatá publikačná činnosť českých autorov v zahraničných žurnáloch. Za pozitívny branding hodnotíme aj umiestnenie Slovenska na 10. mieste v celosvetovej prebiehajúcej klimatickej téme, a to planéta a klíma. V porovnaní so Soft Power 30 indexom, sa krajinu Vyšehradu umiestnili na lepších priečkach. Za hlavný dôvod považujeme počet krajín, ktoré boli v uvedených indexoch porovávané a v niektorých kategóriách aj rôznorodosť dát, podľa ktorých boli krajinám pridelené umiestnenia. V oboch indexoch vidíme význam, pre akademickú komunitu ale aj pre expertov tvoriacich politiku, nakoľko oba indexy odzrkadľujú silne aj slabé stránky krajín v kontexte mäkkej moci.

Použitá literatúra:

1. ANHOLT, S. (2005): Brand New Justice, How branding places and products can help the developing word. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005.
2. GOOD COUNTRY (2019a). About the Good Country Index. [online]. 2019. [Citované 20. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.goodcountry.org/index/about-the-index>.
3. GOOD COUNTRY (2019b). Results. [online]. 2019. [Citované 20. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.goodcountry.org/index/results>.
4. GOOD COUNTRY (2019c). Source Data. [online]. 2019. [Citované 20. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.goodcountry.org/index/source-data>.
5. MCCLORY, J. (2018): The Soft Power 30. Portland Communications. [online]. 2018. [Citované 20. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf>.
6. NYE, J. (2004): Power in the Global Information Age: from Realism to Globalization. London. New York: Routledge, 2004.
7. NYE, J. (2005): Soft Power: The Means To Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2005.
8. NYE, J. (2008): Public diplomacy and soft power. The Annals of the American Academy of Political and Social Science.
9. THE SOFT POWER 30 (2019a): What is Soft Power. [online]. 2019. [Citované 10. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://softpower30.com/what-is-soft-power/>.
10. THE SOFT POWER 30 (2019b): What is Soft Power. [online]. 2019. [Citované 10. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://softpower30.com>.

Kontakt:

Ing. Natália Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: natalia.goda@euba.sk

ÚLOHA TRILATERÁLNEJ KONTAKTNEJ SKUPINY V OZBROJENOM KONFLIKTE NA VÝCHODE UKRAJINY¹

THE ROLE OF TRILATERAL CONTACT GROUP IN THE ARMED CONFLICT IN EASTERN UKRAINE

Samuel Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: samuel.goda@euba.sk

Abstrakt: Od začiatku roka 2014 sme svedkami ozbrojeného konfliktu na východnej Ukrajine v niektorých častiach regiónu Donbas, sprevádzaného agresiou Ruskej federácie. Takmer od samého začiatku krízy prebiehali medzinárodné rokovania s cieľom urovnati konflikt, ktorý značne otriasol základmi európskej bezpečnostnej architektúry. Najdôležitejšou platformou je tzv. Normandský formát, ktorý založil Trojstrannú kontaktnú skupinu (TCG), ktorej úlohou je uviesť do platnosti politické rozhodnutia z úrovne Normanského formátu. Tento článok sa zaoberá úlohou TCG v tomto ozbrojenom konflikte. Zistenia pochádzajú z analýzy 98 tlačových správ OBSE zo stretnutí TCG, osobných rozborov s pracovníkmi OBSE a odborných článkov na túto tematiku. Článok vysvetluje najdôležitejší nedostatok práce TCG, ktorým je nedostatok politickej vôle a rozhodnutí, ktoré by TCG mohla uviesť do platnosti. Zároveň to je nezáujem na úrovni Normanského formátu bráť zodpovedne výsledky práce TCG.

Kľúčové slová: Ukrajina, Rusko, Donbas, konflikt, kríza, normandský formát

JEL: F50, F51, F53

Abstract: Since early 2014 we witness an armed conflict in Eastern Ukraine, in the region of Donbas, accompanied by the aggression of Russian federation. Almost from the very beginning, international negotiations have taken place to settle the conflict which has considerably shaken the foundations of the European security architecture. The most important platform is the Normandy format which established the Trilateral Contact Group (TCG), tasked to put into force the political decisions. This article tackles upon the role of the TCG based on the analysis of 98 OSCE press releases from the TCG meetings, personal interviews and top research papers. The article explains the most important shortcoming of the TCG work – lack of political will and decisions that TCG could put into force and no interest at Normandy level to take into serious consideration the outcomes of the TCG work.

Key words: Ukraine, Russia, Donbas, Normandy, conflict, crisis

JEL: F50, F51, F53

Úvod

Krymský scenár (geo)politického vyvolal určitú prítážlivosť pre niekoľko regiónov Ukrajiny, najmä Doneck a Luhansk. Miestne podnikateľské a politické elity neboli naklonené myšlienke straty statusu v národnom hospodárstve a politickej sfére v dôsledku útekú bývalého prezidenta V. Janukovyča do Ruskej federácie a de facto straty legitimity ako aj de

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA číslo 015EU-4/2018 "Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia."

iure zákonnosti svojej vlády. Janukovyč bol popredným predstaviteľom podnikateľskej a politickej elity pochádzajúcej z regiónu Donbas. Takáto dynamika v kombinácii s populárnymi „maidanskými“ hnutiami v niekoľkých mestách na juhu a východe sa spojila, aby katapultovala oblasť regiónu Donbas do stredu odporu voči novej vláde v Kyjeve. Tento odpor viedlo niekoľko občanov Ruskej federácie – z ktorých najvýznamnejším bol ruský federálny bezpečnostný úradník Igor Girkin (a.k.a. Strelkov) – ako aj „skúsení“ jednotlivci, ktorí sa aktívne zúčastňovali na udalostiach na Kryme, dobrovoľníci z Ruskej federácie a miestni obyvatelia. Vývoj neskorších udalostí viedol k otvorenému ozbrojenému konfliktu medzi (regulárnymi a iregulárnymi) ozbrojenými silami Ruskej federácie spojenými s miestnymi ozbrojencami z regiónu Donbas na jednej strane a ukrajinskými ozbrojenými silami, národnou gardou a (iregulárnymi) dobrovoľnými príslušníkmi na strane druhej. Ozbrojený konflikt na východe Ukrajiny prebieha už viac než 5 rokov, od 6. apríla 2014 až dodnes a na obidvoch stranách si vyberá cenu ľudských životov s viac ako 10 000 úmrtiami a desiatkami tisícami zranených spolu so stovkami tisícov vysídlených osôb. Číselné informácie ohľadom celkového počtu mŕtvych nie je jednoduché nájsť nakoľko informácie sa rôznia aj v oficiálnych zdrojoch. Ako najrelevantnejší zdroj uvádzam správu kancelárie Vysokého komisára OSN pre ľudské práva z júna 2017, ktorá hovorí, že v dôsledku ozbrojeného konfliktu bolo v období od 14. apríla 2015 do 15. mája 2017 zistených približne 34 056 obetí z radov civilistov, ukrajinskej armády aj ozbrojených skupín. Z toho bolo zabitych 10 090 ľudí, z toho 2777 civilistov a najmenej 23 966 ľudí bolo zranených. Viac ako 1,6 milióna ľudí utieklo zo svojich domovov a stali sa vnútorné presídlenými osobami. Podľa rovnakej správy sú to skôr mierne a konzervatívne odhady reálnej situácie.² Novšia správa kancelárie Vysokého komisára OSN pre ľudské práva z augusta 2019 hovorí o 3 339 mŕtvych civilistoch a vyše 7000 zranených civilistoch od 14. apríla do 15. augusta 2019. Pochopenie ozbrojeného konfliktu v Donbase si vyžaduje niekoľko vrstiev analýzy – preto sa niekedy označuje ako „hybridná vojna“ alebo, v jazyku Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej OBSE), „kríza v Ukrajine a v jej okolí“. Je potrebné ho chápať v širšom kontexte a vyhnúť sa zjednodušenému a zásadne nesprávnemu predpokladu, že konflikt sa týka iba ukrajinských síl a milícii v určitých oblastiach Doneckej a Luhanskej oblasti (CADLR). Ruská federácia zohráva klíčovú úlohu nielen pri samotnom konflikte, ale aj vo svojom potenciáli urovnať ho a plne implementovať prímerie a pokoj zbraní.

1 Vyjednávacie platformy

Väčšinu prebiehajúcich rokovanií ohľadne urovnania konfliktu sprostredkuje OBSE. To však neplatilo pri prvých pokusoch o rokovania. Mierové vyjednávania sa viedli v rôznych formátoch a vyústili do niekoľkých dohôd, konkrétnie Ženevské spoločné vyhlásenie o Ukrajine od apríla 2014 a dve Minské dohody uzavreté v septembri 2014 a februári 2015 (dohoda

z Kyjeva z februára 2014 nie je braná ako relevantná, pretože bola zameraná na riešenie vnútornej politickej krízy).³ V súčasnosti existuje niekoľko vyjednávacích platform, z nich najdôležitejšími sú však najmä tzv. Normandský formát a Trojstranná kontaktná skupina, ktoré sú najdôležitejšími a zároveň oficiálnymi rokovaniami.

François Hollande, Angela Merkelová, Petro Poroshenko a Vladimir Putin sa stretli v Normandii 6. júna 2014 pri príležitosti osláv pri príležitosti 70. výročia vylodenia spojencov v Normandii. Bolo to prvé stretnutie medzi P. Porošenkom a V. Putinom od vypuknutia krízy na Ukrajine a anexie Krymu. Toto stretnutie poskytlo základy pre primárny

² OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS (2017): Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2017.

³ MELYARENKO, T. – WOLFF, S. (2018): The logic of competitive influence-seeking: Russia, Ukraine, and the conflict in Donbas, s. 198.

sprostredkovateľský rámec pre krízu v regióne Donbas – takzvaný Normandský formát (tiež nazývaný skupina Normandia štyri - N4 - alebo skupina Normandia). Všetky tieto pomenovania označujú následné stretnutia a kontakty medzi predstaviteľmi na vysokej úrovni - hlavami štátov alebo ministrami zahraničných vecí alebo vysokými predstaviteľmi ministerstiev zahraničných vecí - ktoré sa zaoberajú otázkou ozbrojeného konfliktu v Donbase. Trilaterálna kontaktná skupina (Trilateral Contact Group - TCG) je kľúčovým nástrojom mierového procesu v Donbase. V súlade s návrhom predloženým na prvom stretnutí vo formáte Normandia sa TCG skladá z vyšších predstaviteľov Ukrajiny, Ruskej federácie a úradujúceho predsedu OBSE. Prvé zasadnutie TCG sa konalo 8. júla 2014, dva dni po jeho zriadení. Od tejto chvíle bola hlavnou úlohou TCG implementácia tzv. minských dohôd z februára 2015.⁴

2 Trilaterálna kontaktná skupina

Začiatkom 6. mája 2015 začala TCG svoje fungovanie, a to rozdelením do štyroch pracovných skupín - pre politické otázky, bezpečnosť, humanitárne a hospodárske záležitosti. Bývalá Osobitná predstaviteľka úradujúceho predsedu OBSE, vv. Heidi Tagliavini uvádzia, že už 2. júna 2015 sa objavil jeden z hlavných problémov – spôsob participácie predstaviteľov z území, ktoré nie sú pod kontrolou vlády v Kyjeve. V ten deň títo predstaviteľia opustili rokovaciu miestnosť a tento krok bol nasledovaný predstaviteľom Ruskej federácie.⁵

Tagliavini ďalej poznamenáva, že „hlavným cieľom pracovných skupín (PS) je diskutovať, vypracovať a vydať konkrétné odporúčania zamerané na vykonávanie opatrení v Minsku, na ktorých sa všetci účastníci príslušnej skupiny dohodli konsenzom. Tieto odporúčania sa potom predložia TCG na posúdenie a rozhodnutie“. Priority pracovnej skupiny pre bezpečnosť súvisia najmä s bodmi dohôd z Minska, ktoré sa týkajú prímeria, stahovania tăžkých zbraní a overovania týchto krokov. Hoci sa dosiahol skutočný pokrok, tieto záväzky neboli úplne splnené. Pracovná skupina pre humanitárne otázky sa zaoberá väčšinou prepustením rukojemníkov a zadržaných osôb - v tomto ohľade bolo zaznamenaných niekoľko úspechov. Pracovná skupina pre hospodárske veci sa sústredila na obnovenie bankových možností vrátane vyplácania dôchodkov, obnovy infraštruktúry a dosiahnutia dohody o otázkach vyslaných na podnikanie v tejto oblasti. Od júna 2015 do predsedá TCG Osobitný predstaviteľ úradujúceho predsedu OBSE na Ukrajine a v Trojstrannej kontaktnej skupine (TCG), veľvyslanec Martin Sajdik. Dňa 5.12.2019 však úradujúci predsedca OBSE Miroslav Lajčák vymenoval novú Osobitnú predstaviteľku, vv. Heidi Grau zo Švajčiarska, ktorá sa ujme úradu začiatkom roka 2020. Od svojho založenia v roku 2014 do júna 2019 sa TCG stretla 98 krát, väčšinou v Minsku.

Na základe analýzy správ z 98 stretnutí TCG, jej práca priniesla množstvo pozitívnych výsledkov vrátane týchto:

- vypracovanie Minského protokolu, Minského memoranda a balíka opatrení na vykonávanie minských dohôd;
- otvorenie Spoločného strediska pre kontrolu a koordináciu (JCCC) v Debaltseve;
- rokovania o niekoľkých dohodnutých prímeriach, ako aj o výmene rukojemníkov a zadržaných osôb;
- stiahnutie vojsk z miest Zolote, Petrivske, Stanitsya Luhanska, Yasynuvata a ďalších miest;
- bezpečný a zabezpečený prístup opravárskych tímov k filtračnej stanici Doneck - bez ostreľovania alebo iného útoku na Doneckú filtračnú stanicu (DFS), odstraňovanie míν v zóne

⁴ ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE (2015): Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements.

⁵ TAGLIAVINI, H. (2015): Mediation in the Crisis in Eastern Ukraine up to 23 June 2015, s. 224.

DFS a jej prístupových ciest, ako aj bezpečnostné záruky (uľahčované JCCC) s cieľom umožniť bezpečný a zabezpečený prístup pre zamestnancov DFS, oprávarske tímy a SMM;

- predloženie plánu obnovy mosta pre chodcov v Stanitsya Luhanska a jeho rekonštrukcia;

- stabilizácia dodávky vody do území, ktoré dočasne nie sú pod kontrolou Kyjeva;

- významné kroky na obnovenie komunikácie spoločnosti Vodafone Ukraine na územiach, ktoré dočasne nie sú pod kontrolou Kyjeva;

- a oprava vodovodu Yuzhnodonbasska, ktorý sa začal v priemyselnej zóne Avdiivka.

Rozdelenie týchto výsledkov na úrovni pracovných skupín má snahu TCG tieto vlastnosti. Pracovná skupina pre otázky bezpečnosti sa zaoberala situáciou vnútorné vysídlených osôb a utečencov, ako aj vykonávaním rámcového rozhodnutia o uvoľnení síl a hardvéru v prvých troch oblastiach - Petrivske, Zolote a Stanytsia Luhanska. Účastníci potvrdili, že došlo k stiahnutiu vojsk a techniky v Zolotom a Petrivskom a tiež preukázali určitý pokrok v oblasti odmínovania. Stiahnutie vojsk a techniky sa považovalo za kľúčový faktor pri posilňovaní vzájomnej dôvery.⁶

Pracovná skupina pre hospodárske veci diskutovala o opäťovnom otvorení a potrebe obnoviť ďalšiu železničnú trať Popasna-Stakhanov a o potrebe úplného obnovenia a zabezpečenia železničnej komunikácie na križovatke Mikitivska-Mayorsk. Účastníci diskutovali aj o otázkach týkajúcich sa dodávky vody a elektrickej energie, ako aj obnovy železničných tratí a elektrických sietí. Kľúčovou otázkou bola platba za dodávku vody a elektriny vrátane nedoplatkov na platbách v určitých oblastiach regiónu Luhansk. Pokial' ide o dodávku vody, viac ako dva milióny ľudí na oboch stranách konfliktnej linie závisia od spoločne používaného systému dodávky spoločnosti VodaDonbassa, ktorý bol neustále poškodený ostreľovaním. Účastníci diskutovali aj o vodovodných a čerpacích staniciach v blízkosti sídiel vodovodného systému Vasylivka, Petrivske, Krasnyi Lyman a Yuzhnodonbasska. Ďalej diskutovali o vonkajšej správe pre ukrajinské podniky v určitých oblastiach Doneckej a Luhanskej oblasti a o škodách, ktoré spôsobili miestnemu hospodárstvu. Ďalším problémom, na ktorý sa zamerali, bola mobilná sieť Vodafone v určitých oblastiach Doneckej a Luhanskej oblasti. Na pozvanie TCG sa stretnutia zúčastnil zástupca spoločnosti Vodafone Ukrajina a ubezpečil sa, že spoločnosť je pripravená prispieť k riešeniam zameraným na poskytovanie mobilnej komunikácie na územiach ktoré dočasne nie sú pod kontrolou Kyjeva. Strany sa dohodli na spolupráci pri opravách kálov v Doneckej oblasti, pričom sprostredkovanie vykonávajú TCG a OBSE SMM. Ďalšou témove bol návrat nákladných automobilov v zahraničnom vlastníctve, ktoré sa v súčasnosti ponechávajú na územiach ktoré dočasne nie sú pod kontrolou Kyjeva.

Politická pracovná skupina sa zamerala na podmienky miestnych volieb v určitých oblastiach Doneckej a Luhanskej oblasti, ako aj na medzinárodnú prax v súvislosti s finančovaním volebných a volebných kampaní. Účastníci skupiny si tiež vymenili názory na otázky amnestie, tzv. Steinmeierovej formule a modality miestnych volieb. Napokon diskutovali o spôsoboch zabezpečenia osobitného štatútu určitých oblastí Doneckej a Luhanskej oblasti v súlade s minskými dohodami.

Humanitárna pracovná skupina diskutovala o výmene zadržaných osôb. Práva detí, ako aj problémy týkajúce sa sociálnych transferov detí v detských domovoch v určitých oblastiach Doneckej a Luhanskej oblasti boli podrobne preskúmané. Ďalším kľúčovým problémom bolo obnovenie prístupu k mostu pre chodcov cez rieku Seversky Donets a Stanytsia Luhanska. Skupina bola informovaná, že ICRC (Medzinárodný výbor Červeného kríža) bude poskytovať finančnú a technickú podporu. Veľvyslanec Sajdik vyzval zúčastnené

⁶ GODA, S. (2019): OSCE and Donbas - Missing Piece.

strany, aby podporili ICRC v jeho úsilí obnoviť prístup k mostu a zabezpečiť ich bezpečnosť a prístup do oblasti vrátane odmínovania a / alebo značenia a oplotenia vytážených oblastí.⁷

Záver

Zdĺžavý konflikt medzi dvoma najväčšími (z hľadiska územia) európskymi účastníckymi štátmi OBSE spôsobuje nestabilitu na kontinente, masové porušovanie nariem a zásad OBSE, neustále ohrozovanie rozsiahlej vojny, nezákonny obchod so zbraňami a zlú humanitárnu situáciu, ktorá môže d'alej zhoršovať a viesť k novým tokom vnútorné vysídlených osôb. Bez pokroku pri urovnávaní konfliktov by neexistovali vyhliadky na obnovenie atmosféry dôvery, transparentnej kontroly zbrojenia, ako aj mieru a stability v oblasti OBSE. Vzhľadom na veľmi pomalý a často nekonzistentný pokrok v rokovaniach o rusko-ukrajinskom konflikte a neochotu Moskvy uznať jej priame zapojenie a zodpovednosť za mierové urovanie je najpravdepodobnejšie, že v nasledujúcom roku sa len sotva udejú potrebné kroky vedúce k zlepšeniu humanitárnej situácie v oblasti. S umiereným optimizmom možno pozerat' na zvolenie V. Zelenského do úradu prezidenta Ukrajiny, dňa 21. apríla 2019.

Použitá literatúra:

1. MELYARENKO, T. – WOLFF, S. (2018): The logic of competitive influence-seeking: Russia, Ukraine, and the conflict in Donbas. In: *Post-Soviet Affairs*, roč. 34, č.4, s. 198.
2. OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS (2017): Report on the human rights situation in Ukraine 16 February to 15 May 2017. [online]. 2017. [Citované 11. 12. 2019.] Dostupné na internete: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAResort18th_EN.pdf.
3. ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE (2015): Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements. [online]. 2015. [Citované 11. 12. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.osce.org/cio/140156>.
4. GODA, S. (2019): OSCE and Donbas - Missing Piece. [online]. 2019. [Citované 11. 12. 2019.] Dostupné na internete: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/wien/15705.pdf>.
5. TAGLIAVINI, H. (2015): Mediation in the Crisis in Eastern Ukraine up to 23 June 2015. In :*OSCE Yearbook 2015*, s. 224.

Kontakt:

Mgr. Samuel Goda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: samuel.goda@euba.sk

⁷ GODA ,S. (2019): OSCE and Donbas - Missing Piece.

SPOLOČNÉ CHARAKTERISTIKY ROZVOJOVÝCH KRAJÍN S VÝSKYTOM OZBROJENÝCH KONFLIKTOV¹

COMMON CHARACTERISTICS OF DEVELOPING COUNTRIES WITH ARMED CONFLICTS

Martin Grešš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martin.gress@euba.sk.

Abstrakt: Hlavným cieľom príspevku je identifikácia ekonomických charakteristík rozvojových krajín, v ktorých v roku 2018 prebiehali ozbrojené konflikty. Pre potreby identifikácie týchto charakteristík sme vybrali základné makroekonomicke ukazovatele: rast HDP, inflácia, nezamestnanosť a export tovarov a služieb. V príspevku aplikujeme zhlukovú analýzu na vybraný súbor ekonomických premenných. Na základe analýzy sme identifikovali 5 zhlukov. Na záver konštatujeme, že v rámci vykonanej analýzy sme potvrdili rozdielny ekonomický vývoj rozvojových krajín, pričom môžeme pozorovať tak spoločné ako aj rozdielne ekonomicke charakteristiky, pričom najpozitívnejšie ekonomicke charakteristiky vykázalo Thajsko a najnegatívnejšie charakteristiky Južný Sudán.

Kľúčové slová: HDP, konflikt, rozvojová krajina

JEL: F51

Abstract: The main aim of the paper is to identify the economic characteristics of developing countries in which armed conflicts took place in 2018. For the purpose of identifying these characteristics, we have selected basic macroeconomic indicators: GDP growth, inflation, unemployment and exports of goods and services. We apply cluster analysis to selected set of economic variables. Based on the analysis we have identified

5 clusters. In conclusion, we have confirmed that in the analysis we have observed different economic development of developing countries, while observing both common and different economic characteristics, with Thailand showing the most positive economic characteristics and S. Sudan the most negative characteristics.

Key words: GDP, conflict, developing country

JEL: F51

Úvod

Hlavným cieľom príspevku je identifikácia hlavných spoločných a rozdielnych ekonomických charakteristík rozvojových krajín, v ktorých v roku 2018 prebiehali ozbrojené konflikty. Ako základ slúžili pre analýzu dva základné databázové súbory. Prvým databázovým súborom bol súbor „Uppsala Conflict Data Program“ (UCDP) Katedry pre výskum mieru a konfliktov Uppsalskej univerzity, ktorý je dostupný pre roky 1946 – 2018.²

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu KEGA číslo 015EU-4/2018 “Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia“.

² UCDP (2019): Databank.

Údaje o základných ekonomických ukazovateľoch boli získané z on-line databáz World Development Indicators Svetovej banky³ a World Integrated Trade Solution, v rámci ktorej spolupracujú Svetová banka a UNCTAD⁴. Za východiskový rok pre analýzu sme zvolili rok 2017. Za tento rok sme boli schopní získať takmer kompletné údaje pre všetky rozvojové krajiny, v ktorých prebiehal minimálne jeden ozbrojený konflikt. Výnimku tvorili štyri krajiny z celkovej vzorky 33 krajín: Jemen, Južný Sudán, Somálsko a Sýria. V prípade Somálska sa nám nepodarilo získať relevantné údaje za rok 2017, ale ani relevantné údaje z predchádzajúcich časových období a preto sme túto rozvojovú krajинu, v ktorej sa v roku 2018 odohrali dva ozbrojené konflikty⁵, do výslednej analýzy nezahrnuli, čo znížilo celkovú vzorku analyzovaných krajín na 32. Okrem toho sme neboli schopní získať údaje pre rok 2017 pre Južný Sudán, a preto sme použili pre túto krajinu údaje z najbližšieho dostupného roku 2016. V prípade Sýrie, ktorá je dlhodobo zmietaná rôznymi bezpečnostnými konfliktmi, sme použili údaje z roku 2007, čo boli posledné dostupné údaje v rámci databázy Svetovej banky. Vzhľadom na zabezpečenie konzistentnosti údajov sme sa v rámci dizajnu výskumu rozhodli v čo najvyššej miere využiť databázu Svetovej banky, a preto sme pri vyššie uvedených krajinách (Južný Sudán a Sýria) využili aj údaje z rokov predchádzajúcich roku 2017. V prípade Jemenu sme, podobne ako pri Južnom Sudáne a Sýrii, použili posledné dostupné údaje z databázy Svetovej banky za rok 2015, no neboli sme schopní zistiť relevantné údaje pre premennú podiel exportu tovarov a služieb na HDP, kde sme využili kombináciu údajov za rok 2015 z oboch databáz (WDI aj WITS) a následne sme vyčislili podiel exportu tovarov a služieb na HDP Jemenu v roku 2015. Celkový HDP v USD v bežných cenách za rok 2015 sme získali z WDI a celkový objem exportu Jemenu v USD sme získali z WITS.

Tabuľka 1: Základné vstupné premenné pre analýzu

Premenná	Skratka	Jednotka	Rok	Databáza
Rast HDP	gGDP	%	2007, 2016, 2017	WDI
Inflácia	INF	%	2007, 2016, 2017	WDI
Nezamestnanosť	UNE	%	2007, 2016, 2017	WDI
Export tovarov a služieb	EXP	%	2007, 2015, 2016, 2017	WDI, WITS

Pozn.: 2007 pre Sýriu; 2015 pre Jemen, 2016 pre Južný Sudán.

Prameň: WDI (2019): Databank. WITS (2019b): World Integrated Trade Solution. Database.

Pre potreby identifikácie spoločných/rozdielnych ekonomických charakteristík ekonomík rozvojových krajín, v ktorých došlo v roku 2018 k minimálne jednému ozbrojenému konfliktu, sme vybrali základné makroekonomicke ukazovatele, ktorých prehľad je uvedený v tabuľke 1. Rozhodli sme sa použiť ukazovatele, ktoré sú súčasťou Kaldorovho magického štvoruholníka⁶. Nevyužili sme však magický štvoruholník, ktorý navrhli Medrano a Teixeira, namiesto toho sme použili premenné, ako ich navrhol Lisý.⁷ Vychádzame zo základného ukazovateľa stavu ekonomiky, ktorým je rast HDP, pričom sme použili ročnú percentuálnu mieru rastu HDP v trhových cenách na základe konštantnej domácej meny, pričom agregáty sú založené na prepočte v konštantných amerických dolároch 2010. Pri inflácii sme sa rozhodli pre meranie na základe deflátora HDP, ktorý lepšie odráža

³ WDI (2019): Databank.

⁴ WITS (2019a): World Integrated Trade Solution. About WITS.

⁵ UCDP (2019): Databank.

⁶ KALDOR, N. (1971): Conflicts in National Economic Objectives, s. 1-16. MEDRANO, R. A. – TEIXEIRA, J. R. (2013): A Kaldorian Macroeconomic Index of Economic Welfare, s. 1-8.

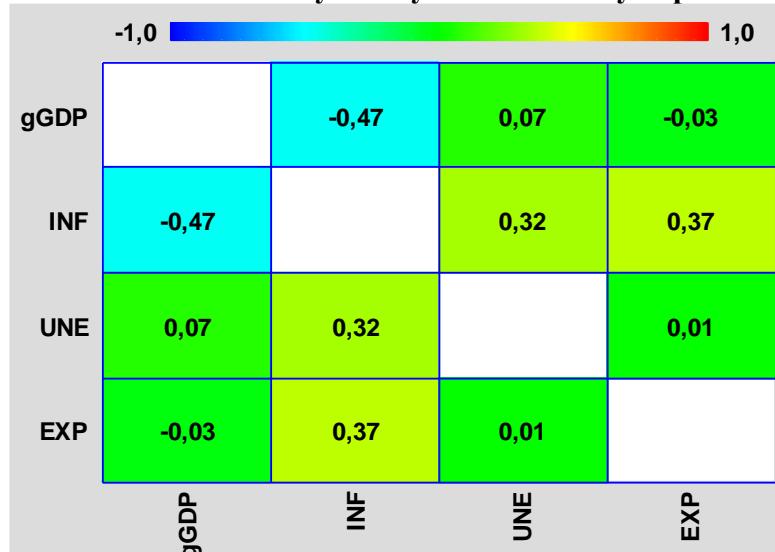
⁷ LISÝ, J. (2002): Ekónomia. Všeobecná ekonomická teória, s. 70.

zmenu stavu cenovej hladiny v ekonomike ako index spotrebiteľských cien, ktorý meria zmeny cenovej hladiny len na základe reprezentatívneho koša tovarov a služieb. V prípade deflátora sa do zmeny cenovej hladiny zarátavajú ceny všetkých tovarov a služieb v danej ekonomike. V prípade nezamestnanosti sme sa zamerali na celkovú nezamestnanosť meranú ako podiel na celkovej pracovnej sile, tzn. podiel ekonomickej aktívnych ľudí, ktorí sú dostupní a ktorí si aktívne hľadajú prácu na celkovej ekonomickej aktívnej populácii. V prípade vonkajších ekonomických vzťahov sme vybrali export tovarov a služieb a podiel tohto exportu na HDP. Vývoz tovaru a služieb predstavuje hodnotu všetkého tovaru a iných trhových služieb poskytovaných zvyšku sveta. Zahŕňa hodnotu tovaru, nákladu, poistenia, dopravy, cestovania, licenčných poplatkova ďalších služieb, ako sú komunikačné, stavebné, finančné, informačné, obchodné, osobné a vládne služby. Nezahŕňa odmeny zamestnancov a príjmy z investícií (faktorové služby) a platby za prevody.

V nasledujúcej časti tohto príspevku aplikujeme zhlukovú analýzu na vybraný súbor premenných pre jednotlivé rozvojové krajinu, v ktorých došlo v roku 2018 minimálne k jednému ozbrojenému konfliktu. Parciálnym cieľom nasledujúcej časti príspevku je rozklad ekonomík jednotlivých štátov na niekoľko homogénnych skupín. Štatistické jednotky v každom zhluku by mali byť čo najpodobnejšie, na druhej strane, jednotky v rôznych zhlukoch by mali byť čo najodlišnejšie. Pre potrebu identifikácie spoločných/rozdielnych ekonomických charakteristík rozvojových krajín, v ktorých prebiehali ozbrojené konflikty v roku 2018 sme využili metódu zhlukovej analýzy, v rámci ktorej sme uskutočnili nasledujúcej kroky: 1. výber miery vzdialenosťi; 2. výber druhu zhlukovacieho postupu; 3. výber zhlukovacej metódy; 4. určenie počtu významných zhlukov; 5. interpretácia zhlukov. Pri výbere miery vzdialenosťi sme využili štvorec euklidovskej vzdialenosťi. Ako druh zhlukovacieho postupu sme využili hierarchický postup a v rámci neho Wardovu metódu zhlukovania. Pre túto metódu sme sa rozhodli na základe toho, že zhluky vytvárame tak, aby sa vnútrozhlukový súčet štvorcov minimalizoval. Na základe výstupov sme sa rozhodli určiť počet významných zhlukov na 5. Interpretácia zhlukov je uvedená v nasledujúcej časti tohto príspevku. V závere príspevku sme na základe syntézy formulovali závery týkajúce sa ekonomických charakteristík ekonomík rozvojových krajín, v ktorých v roku 2018 prebiehali ozbrojené konflikty. Na základe vykonanej zhlukovej analýzy sme identifikovali 5 hlavných klastrov pozostávajúcich z rozvojových krajín, v rámci ktorých je možné pozorovať podobné charakteristiky a medzi ktorými prevládajú odlišné charakteristiky. Prehľad jednotlivých zhlukov je uvedený v tabuľke 2. V ďalšej časti článku analyzujeme zhluky rozvojových krajín zoskupené na základe údajov z premenných v tabuľke 1. V prvom kroku identifikujeme a analyzujeme zloženie jednotlivých zhlukov. V druhom kroku analýzy identifikujeme hlavné rozdiely medzi zhlukmi na základe premenných, ktoré sme zaradili do analýzy. Pre potreby identifikácie rozdielov v ekonomických charakteristikách sme využili centroidy jednotlivých premenných pre všetky zhluky v sledovanom období roka 2017. Základné informácie o jednotlivých zhlukoch sú sumarizované v tabuľke 2. Súhrn charakteristík jednotlivých zhlukov na základe analyzovaných premenných je uvedený v tabuľke 3.

1 Výsledky

Obrázok 1: Korelácia analyzovaných ekonomických premenných

Prameň: Vlastné spracovanie.

Obrázok 1 demonštruje vzájomnú koreláciu medzi jednotlivými ekonomickými premennými, ktoré sme použili v našej analýze. Z obrázku je zrejmé, že najvyšší vzájomný vzťah majú premenné gGDP a INF, kde môžeme sledovať inverznú závislosť týchto dvoch premenných, tzn. v prípade rastu/poklesu HDP dochádza k poklesu/rastu deflátora HDP. Druhú najvyššiu koreláciu dosahujú inflácia a export, pričom ich vzájomný vzťah je pozitívny, čo znamená, že s rastom deflátora HDP/podielu exportu na HDP dochádza aj k rastu podielu exportu na HDP/deflátora HDP. Tieto dva páry premenných vykazujú zároveň aj p-hodnoty, testujúce štatistickú významnosť, nižšie ako 0,05 čo môže poukazovať na nenulové korelácie pri úrovni spoľahlivosti 95 %. Napriek tomu si myslíme, že vzájomné vzťahy medzi uvedenými dvomi skupinami premenných sú nedostatočne silné (výrazne menšie ako $\pm 0,7$) čím môžeme pokračovať v ďalšej analýze.

Tabuľka 2 prináša základný prehľad jednotlivých zhľukov z vykonanej analýzy. Na základe zhľukovej analýzy vyššie uvedených ekonomických premenných sme identifikovali 5 relevantných zhľukov v rámci rozvojových krajín, v ktorých došlo v roku 2018 k minimálne jednému ozbrojenému konfliktu. Celkový počet krajín, ktoré boli zaradené do analýzy, bol 32 (pre Somálsko, ako 33. krajinu s výskytom ozbrojeného konfliktu, sme nenašli žiadne relevantné údaje). Ako je uvedené v tabuľke 2, najväčší počet krajín sa nachádza v zhľuku 1 – celkovo ich je 21, čo predstavuje 65,63 % z celkového počtu 32 krajín zahrnutých do analýzy. V druhom zhľuku je skupina 6 krajín, ktorých podiel na celkovom počte krajín je 18,75 %. Tretí zhľuk pozostáva z 3 krajín s podielom 9,38 % pričom v zhľukoch 4 a 5 sa nachádza len jedna krajina na zhľuk s podielom 3,12 % na zhľuk.

Tabuľka 2: Prehľad jednotlivých zhlukov

Zhluk	Počet členov	%	Zoznam členov
1	21	65,63	Afganistan, Alžírsko, Burkina Faso, Čad, Filipíny, India, Indonézia, Irán, Kamerun, Keňa, Kolumbia, Mali, Myanmar, Niger, Nigéria, Pakistan, Rusko, Rwanda, Stredoafrická republika, Turecko, Uganda
2	6	18,75	Dem. rep. Kongo, Irak, Líbya, Mozambik, Sýria, Ukrajina
3	3	9,38	Egypt, Jemen, Sudán
4	1	3,12	Južný Sudán
5	1	3,12	Thajsko
Spolu:	32	100	x

Prameň: Vlastné spracovanie.

Súhrnné ekonomickej charakteristiky jednotlivých zhlukov sú dostupné v ucelenej forme v tabuľke 3 a zachytávajú najväčšie podobnosti medzi krajinami v rámci jednotlivých zhlukov a zároveň čo najväčšie odlišnosti medzi jednotlivými zhlukmi. Čiernom farbou sú znázornené tie hodnoty centroidov, ktoré dosahujú najhoršie hodnoty v rámci zhlukov, naopak, šedou sú zvýraznené tie hodnoty, v ktorých jednotlivé zhluky dosahujú najlepšie hodnoty. Diskutabilné môže byť určenie najlepších a najhorších hodnôt v prípade podielu exportu tovarov a služieb na HDP (EXP), kde môže otvorenosť ekonomiky výrazne závisieť od jej celkového charakteru a veľkosti, čo je demonštrované aj v tabuľke 3. Thajsko (zhluk 5) dosiahlo v roku 2017 najvyšší podiel EXP na úrovni 68,2 % a výrazne prevýšilo priemerné hodnoty ostatných zhlukov (najbližšie sa otvorenosťou ekonomiky blíži Thajsku zhluk 4 s 54,9 % a naopak, najmenej otvorenými ekonomikami sú ekonomiky zhluku 3 – Egypt, Jemen a Sudán). Je potrebné uviesť, že zhluková analýza zoskupuje jednotlivé pozorovania do zhlukov s rovnakými charakteristikami na základe všetkých premenných a preto v rámci zhlukov je možné pozorovať rôzne charakteristiky jednotlivých premenných, čo je aj prípad EXP, kde tretiu najviac otvorenou ekonomikou je Ukrajina (EXP 48,01 %), ktorá je zaradená do zhluku 2 s priemernou otvorenosťou ekonomiky na úrovni 39,08 %. K nášmu označeniu sa prikláname z dôvodu lepšieho zapojenia krajiny do medzinárodnej del'by práce v prípade vyššej otvorenosti ekonomiky, čo umožňuje flexibilnejsie reagovať na zmenu externých podmienok v rámci svetového hospodárstva. V prípade zvyšných troch analyzovaných ekonomických premenných, je situácia jednoduchšia a vyššia hodnota každej tejto premennej sa považuje za lepsiu ako nižšia hodnota. Z tohto hľadiska je zrejmé, že najúspešnejším zhlukom je zhluk 5, ktorý je tvorený jednou krajinou – Thajskom. Pri pohľade na tabuľku 3 je zrejmé, že Thajsko v roku 2017 vykazovalo pomerne vysoký hospodársky rast na úrovni 4 % s nízkou infláciou (2,1 %) a takmer nulovou nezamestnanosťou (0,6 %). Okrem toho bol zhluk 5 jediným zhlukom, ktorý, na základe centroidov, dosiahol reálny hospodársky rast, kedy miera rastu HDP (4 %) bola vyššia ako miera rastu inflácie (2,1 %). Z tohto pohľadu najhoršie na tom bol zhluk 4 (Južný Sudán), kde došlo k výraznému prepadu ekonomiky o -11,2 % a rastu inflácie o 262,3 %. Z pohľadu rozdielu medzi rastom HDP a zmenou deflátora HDP však môžeme identifikovať krajiny, ktoré z hľadiska rozdielu medzi týmito dvomi premennými boli v sledovanom období lepšie. Kým v Thajsku rozdiel medzi nimi dosiahol 1,97 %, v Líbi dosiahol až 12,26 %, na Filipínach 4,35 %, v Nigeri 3,96 %. Okrem toho bol tento rozdiel vyšší aj v Indii, Mali a Kamerune. Z hľadiska rastu HDP, najvyššiu priemernú hodnotu zaznamenal zhluk 2 na úrovni 6,8 %, čo bolo spôsobené predovšetkým výrazným rastom tejto premennej v Líbi (26,68 %), zatiaľ čo v Iraku (v rámci toho istého zhluku) došlo k poklesu rastu HDP o -1,67 %.

Tabuľka 3: Prehľad charakteristík jednotlivých zhlukov

Zhluk	<i>gGDP</i>	<i>INF</i>	<i>UNE</i>	<i>EXP</i>
1	4,1	5,5	5,3	19,7
2	6,8	20,0	8,4	39,8
3	0,8	25,2	12,6	8,9
4	-11,2	262,3	12,6	54,9
5	4,0	2,1	0,6	68,2

Pozn.: čierna bunka znamená najhoršiu úroveň vývoja danej premennej medzi jednotlivými zhlukmi,
šedá bunka znamená najlepšiu úroveň danej premennej.

Prameň: Vlastné spracovanie.

Záver

Z vykonanej zhlukovej analýzy rozvojových krajín, v ktorých došlo v roku 2018 minimálne k jednému ozbrojenému konfliktu, vyplývajú viaceré zaujímavé skutočnosti o ekonomických charakteristikách krajín v jednotlivých zhlukoch ako aj o rozdieloch medzi jednotlivými zhlukmi:

- Pomerne nerovnomerné rozdelenie krajín do jednotlivých zhlukov z hľadiska počtu – kým v zhluku 1 sa nachádzajú dve tretiny z celkového počtu analyzovaných krajín, zhluky 4 a 5 obsahujú len jednu krajinu.
- Zhluk 5 (Thajska) vykazuje najpozitívnejšie charakteristiky ekonomickeho vývoja v skúmanom období v troch premenných (*INF*, *UNE*, *EXP*).
- Zhluk 4 (Južný Sudán) vykazuje najnegatívnejšie charakteristiky ekonomickeho vývoja v skúmanom období v troch premenných (*gGDP*, *INF*, *UNE*).
- Napriek tomu, že skupina LDC krajín je relatívne homogénna vzhládom na skutočnosť, aké kritériá musia byť splnené, aby bola krajina do zoznamu LDC krajín zaradená, analýza potvrdila rozdielny stav vývoja ekonomík týchto krajín a ich zaradenie do rôznych zhlukov (okrem zhluku 5 sa LDC krajiny vyskytujú vo všetkých zhlukoch 1-4).

Na záver konštatujeme, že v rámci vykonanej analýzy sme potvrdili rozdielny ekonomický vývoj rozvojových krajín zasiahnutých v roku 2018 ozbrojenými konfliktmi, pričom môžeme pozorovať tak spoločné ekonomicke charakteristiky (v rámci jednotlivých zhlukov, najmä zhlukov 1-3, v ktorých je viac ako jedna krajina) ako aj rozdielne ekonomicke charakteristiky (medzi jednotlivými zhlukmi, pričom najpozitívnejšie ekonomicke charakteristiky vykázalo Thajska a najnegatívnejšie charakteristiky Južný Sudán).

Limitom nášho výskumu je zúženie identifikácie spoločných, prípadne rozdielnych ekonomických charakterísk medzi krajinami, pričom uvádzame tri hlavné obmedzenia nášho výskumu, ktorími sú 1. vzorka krajín zaradených do analýzy, 2. analyzované ekonomicke ukazovatele, 3. časové hľadisko. Čo sa týka vzorky krajín v našej analýze, venovali sme sa len skupine rozvojových krajín, pričom ozbrojené konflikty evidované od roku 1946 zahrňajú aj niektoré rozvinuté krajiny ako Austrália, Cyprus, Francúzsko, Grécko, Izrael, Maďarsko, Španielsko, USA, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska.⁸ Z hľadiska ekonomických charakterísk sme výber zúžili na základné ekonomicke ukazovatele dôležité pri komparácii ekonomík jednotlivých národných štátov, pričom v ďalšom výskume problematiky ozbrojených konfliktov je možné vziať do úvahy aj ďalšie ekonomicke, prípadne aj neekonomicke (sociálne, kultúrne, politické, a i.) ukazovatele. Z časového hľadiska považujeme za hlavný limitujúci faktor nášho výskumu určitú staticosť, keďže sme sa sústredili na rok 2017, ktorý bol posledným rokom pre ktorý bolo možné získať údaje pre všetky skúmané rozvojové krajiny (s výnimkou Jemenu, Južného Sudánu a Sýrie, kde sme

⁸ Bližšie pozri UCDP (2019): Databank.

museli využiť staršie ekonomicke dátá a Somálska, ktoré sme pre nedostatok relevantných údajov z analýzy vylúčili úplne). V ďalšom výskume preto navrhujeme dynamické sledovanie zmien viacerých ekonomických charakteristík krajín, v ktorých prebiehajú ozbrojené konflikty.

Námetom ďalšieho výskumu môže byť otázka či a ak áno, tak v akej miere môže mať vývoj ekonomických ukazovateľov vplyv na vznik ozbrojeného konfliktu a či existuje korelácia/kauzalita medzi vývojom ekonomických ukazovateľov a vznikom ozbrojených konfliktov.

Použitá literatúra:

1. KALDOR, N. (1971): Conflicts in National Economic Objectives. In: *The Economic Journal*, 1971, roč. 81, č. 321, s. 1-16.
2. LISÝ, J. (2002): *Ekonómia. Všeobecná ekonomická teória*. Bratislava: IURA Edition, 2002.
3. MEDRANO, R. A. – TEIXEIRA, J. R. (2013): A Kaldorian Macroeconomic Index of Economic Welfare. In: *Revista de História Econômica & Economia Regional Aplicada*, roč. 8, č. 14, s. 1-8.
4. UCDP. (2019): Databank. [online]. 2019. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://ucdp.uu.se/>.
5. WDI (2019): Databank. [online]. 2019. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
6. WITS (2019a): World Integrated Trade Solution. About WITS. [online]. 2019. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://wits.worldbank.org/about_wits.html
7. WITS (2019b): World Integrated Trade Solution. Database. [online]. 2019. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/YEM/textview>.

Kontakt:

doc. Ing. Martin Grešš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: martin.gress@euba.sk

SEKTOROVÁ TEÓRIA V ARKTÍDE

SECTORAL THEORY IN THE ARCTIC

Dorota Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Abstrakt: Sektorová teória (alebo teória sférických trojuholníkov) je koncept, ktorý priznáva pobrežným arktickým štátom suverenitu nad územím vymedzeným ich severnou hranicou ako základňou trojuholníka, Severným póлом tvoriacim jeho vrchol a najvýchodnejším a najzápadnejším bodmi, ktoré tvoria ramená. Jej základom je geografická blízkosť, ktorá v medzinárodnom práve nemá odôvodnený základ. Túto teóriu využíval ZSSR a absencia jasného súhlasu alebo nesúhlasu zo strany ostatných štátov môže poskytovať argumenty o vytvorení medzinárodnej obyčaje. Článok analyzuje sektorovú teóriu ako koncept, ktorý nemá oporu v medzinárodnom práve a ktorého existencia bola od počiatku spochybňovaná. Uvádzame však aj argumenty, ktoré by mohli poslúžiť na jej podporu.

Kľúčové slová: sektorová teória, Arktída, príľahlosť

JEL: K33

Abstract: Sectoral theory (or the theory of spherical triangles) is a concept that confers coastal Arctic states sovereignty over the territory delimited by their northern border as the base of the triangle, the North Pole forming its peak and the easternmost and westernmost points that make up the sides. It is based on geographical proximity, which is not justified by international law. This theory was used by the USSR and the absence of clear agreement or disagreement by other states can provide arguments for the creation of an international custom. The article analyses sector theory as a concept that is not supported by international law and whose existence has been questioned from the beginning. However, we also mention arguments that could serve to support it.

Key words: sector theory, Arctic, contiguity

JEL: K33

Úvod

Arktída pritiahla pozornosť medzinárodného spoločenstva relatívne nedávno. Osadenie titánovej vlajky Ruskej federácie na dno severného pólu v rámci expedície zbierajúcej podklady pre potvrdenie nároku na predĺženie kontinentálneho šelfu vyvolalo rozruch. Dovtedy rešpektovaný *status quo* sa odrazu už nezdal taký udržateľný. Štáty začali prejavovať záujem o určenie právneho statusu Arktídy ako posledného priestoru na zemskom povrchu bez ustanoveného právneho režimu. Prichádzali s teóriami na aplikáciu medzinárodnoprávneho režimu Antarktídy na Arktídu, vyhlásenie Arktídy za medzinárodný priestor a pod., ale arktické pobrežné štáty vyslovili svoj názor, že aktuálny právny režim ustanovený Dohovorom o morskom práve (1982) považujú za dostatočný a nemajú v úmysle meniť túto skutočnosť.

Ruská federácia ako sukcesor bývalého ZSSR vníma záujem štátov ako zištný, keďže zistenia o zásobách ropy a zemného plynu v Arktíde sú silným motivačným faktorom aj pre mimoarktické štáty. Preto je percepia teórie, ktorá Arktídu rozdeľuje na 5 sektorov priliehajúcich k pobrežiam arktických štátov taká, že nemá oporu v medzinárodnom práve.

Ruská federácia argumentuje, že táto teória nebola otvorené spochybňovaná, kým sa nerastné bohatstvo Arktídy nestalo lákadlom aj pre ostatné štáty.

Článok analyzuje sektorovú teóriu (niekedy nazývanú ako teória sférických trojuholníkov), ktorej medzinárodnoprávny status je spochybňovaný už od počiatkov jej existencie. Autorka nie je zástancom tejto teórie, a preto považovala za zaujímavé zhodnotiť argumenty zástancov aj oponentov tejto teórie.

Sektorová teória je založená na aspekto prilahlosti, ktorý nemá oporu v medzinárodnom práve, čo je hlavný argument jej odporcov. Túto koncepciu prvýkrát síce predniesol kanadský senátor, ale Kanada ju nikdy významne nepresadzovala. Tejto myšlienky sa však ujal vtedajší ZSSR a začal ju presadzovať, dokonca ju reflektoval aj vo svojom vnútroštátnom práve. Ostatné štáty proti tomu nijakým otvoreným spôsobom neprotestovali a uplatňovanie tejto praxe je hlavným argumentom zástancov sektorovej teórie. V článku reflektovaná prax týchto dvoch štátov predovšetkým z dôvodu, že ostatné štáty významne neprispeli k vývoju či uplatňovaniu tejto teórie.

1 Počiatky teórie

Sektorová teória, teda rozdelenie Arktídy na sférické trojuholníky (*sector principle*) sa v súvislosti s rozdelením Arktídy objavila v prvej polovici 20. storočia. Vrcholom trojuholníka je Severný pól, jeho základňou je severná hranica štátu priliehajúca k Severnému ľadovému oceánu, respektívne základná čiara (*baseline*) – čiara najnižšieho odlivu, a jeho odvesnami sú poludníky prebiehajúce najvýchodnejším a najzápadnejším bodom na polárnom kruhu pretínajúcim územie príslušného štátu.¹

Základnou podstatou sektorovej teórie je prilahlosť. Na jej základe má štát právoplatný nárok na celé územie, bez ohľadu na to či ide o zem, vodu alebo ľad. Oblast' vôd vymedzená na základe teórie spolu s podložím spadajú pod úplnú suverenitu pobrežného štátu.²

Myšlienku, že si štát môže v polárnych oblastiach nárokovovať územie (a takisto aj celé akvatórium) medzi dvoma poludníkmi smerom k pólu, bez potreby naplnenia formálnych náležitostí spojených s nadobúdaním územia, je možné spojiť s kanadským senátorom Pascalom Poirierom. Ten 20. februára 1907 vyhlásil, že štát, ktorého pobrežie prilieha k Arktíde by mal právo na územia, ktoré možno nájsť smerom na sever od pevniny vo vodách medzi ich najvýchodnejšími a najzápadnejšími bodmi. Všetky územia medzi týmito dvoma líniemi až k Severnému pólu by mali patrili štátu, ktorého územie sem prilieha.³ Túto teóriu použil ako na základ pre kanadské územné nároky na všetky ostrovy ležiace v území medzi kanadskou pevninou a Severným póлом⁴, ktorého suverenita bola v rámci medzinárodného spoločenstva sporná. Takto pridelil sektory Nórsku a Švédsku (spoločne), Rusku, USA a Kanade.

Poirerovi sa pripisuje prvenstvo čo sa týka sektorovej teórie, ale zrejme naozaj prvým, ktorý rozdelil Arktídu na sektory bol americký štát David Hunter Miller. Ten delineoval 3 sektory – ruský medzi presnejšie nedefinovanou čiarou susediacou s poludníkom 30° alebo 40° východnej zemepisnej dĺžky a 169° západnej zemepisnej dĺžky, americký medzi 169° a 141° západnej zemepisnej dĺžky a kanadský medzi 141° a 60° západnej zemepisnej dĺžky. Zvyšok Arktídy medzi 60° západnej zemepisnej dĺžky a 40° západnej zemepisnej dĺžky neboli

¹ HEAD, I. L. (1963): Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions, s. 203.

² COLSON, D. A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States.

³ BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff.

⁴ OUDE ELFERINK, A. – ROTHWELL, D. (2001): The Law of the Sea and Polar Maritime Delimitation and Jurisdiction, s. 121.

pridelený žiadnemu štátu, ale zdá sa, že severne od Špicbergov a Grónska neobsahuje žiadnu pevninu.⁵

V minulosti existovalo dokonca 6 sektorov – nórsky (založený na Špicbergoch a Ostove Jan Mayen), fínsky, sovietsky, kanadský, americký (založený na Aljaške) a dánsky (založený na Grónsku a Islande). Niektorí zástancovia tejto teórie vylúčili Fínsko, keďže suverenita v rámci ich sektora bola prerušená nórskou suverenitou nad Špicbergami. V súčasnosti je očividné, že Fínsko nemá priamy prístup k Severnému ľadovému oceánu, ale v minulosti týmto spojením bola oblasť Petsamo. Dôsledkom tzv. zimnej vojny medzi Fínskom a ZSSR bolo, že Fínsko muselo v rámci Parízskej mierovej zmluvy z roku 1947 odstúpiť veľkú časť svojho územia ZSSR, vrátane arktickej pobrežnej oblasti Petsamo. Takisto by mal byť 1 sektor priradený aj Islandu, keďže už nie je pod správou Dánska. Zohľadňujúc Grónsko a Špicbery, západná a východná hranica príslušného sektoru by mali byť pozmenené, aby sa obišlo územie, ktorého suverenita je upravená špecifickými pravidlami.⁶ Autori rozdeľovali Arktídu do rôzneho počtu sektorov, na počte ktorých sa nie vždy zhodli, čo platí aj pre ich geografické vymedzenie. Zástancovia teórie sa teda vo veľmi málo prípadoch aspoň čiastočne zhodli na rozdelení sektorov, ich počte či veľkosti.

Medzinárodné právo však nevytvárajú názory jednotlivých právnikov, ale dlhodobá prax štátov či uzatváranie medzinárodných zmlúv. Neexistuje žiadna medzinárodná zmluva, ktorej obsahom by bolo potvrdenie sektorovej teórie. A takisto nie je jednotná ani medzinárodná prax štátov.

Princíp geografickej kontiguity (blízkosti) ako základ sektorovej teórie nenašiel oporu v medzinárodom práve. Nárokovať si územie len na základe tohto titulu nie je možné. Iné je, ak ide o prípad kedy sa územie (napr. ostrovy) nachádza v oblasti teritoriálneho mora, ktoré je považované za súčasť štátneho územia, alebo ide o prípad, kedy bol na území preukázaný výkon suverenity príslušným pobrežným štátom. Rozhodnutie Stáleho arbitrážneho dvora v prípade Ostrov Palmas len potvrdzuje túto prax. V tomto rozsudku bol zdôraznené, že prvotný objav je len neúplným titulom a podmienkou prvotnej okupácie je aj efektívny výkon suverenity nad územím.

2 Uplatňovanie sektorovej teórie z pohľadu Kanady a Ruska

Už v roku 1895 kanadská vláda oznámila ostatným štátom, že k ich domíniu patrí celé územie medzi 141° západnej zemepisnej dĺžky a líniou vedenou západne od Grónska⁷ a až potom nasledovalo Poirerovo vyhlásenie. Kanada bola vnímaná ako zástanca tejto teórie, avšak v skutočnosti tomu tak nie je. Poiriereho návrh sektorovej teórie nebol prijatý hned' a Kanada si nárokovala svoj sektor až v roku 1925. Kanada sa pri uplatňovaní svojho nároku prostredníctvom sektorovej teórie operala o štyri podklady – objav, efektívna okupácia, prieskum a nadobudnutie územia na základe zmluvy (*The Treaty of Paris*, 1763 – všetky državy patriace Francúzsku, okrem ostrovov St. Pierre and Miquelon, boli postúpené Veľkej Británii; v roku 1880 boli všetky britské državy v Severnej Amerike, pokial' neboli pripojené k nejakej kolónii, prevedené na Kanadu).⁸

Kanada si nárokovala na všetky ostrovy ležiace medzi pevninským pobrežím Kanady a Severným póлом a v roku 1926 novelizovala Zákon o Severozápadných teritóriách (*The Northwest Territories Act*), aby doň zahrnula ustanovenia o tom, že prieskumníci, ktorí plánujú výcestovať do kanadského sektora museli v určitých prípadoch získať povolenie

⁵ PLISCHKE, E. (1950): Territorial Sovereignty in the Arctic.

⁶ PLISCHKE, E. (1950): Territorial Sovereignty in the Arctic.

⁷ PLISCHKE, E. (1950): Territorial Sovereignty in the Arctic.

⁸ HEAD, I. L. (1963): Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions.

od kanadskej vlády.⁹ „*The Arctic Islands Game Preserve*“ prijatý v roku 1926 a rozšírený v roku 1929 a nasledujúcich rokoch, bol údajne uplatnený na takmer celý kanadský sektor. Stretol sa s tichým súhlasm medzinárodného spoločenstva, ale s čiastočnou výnimkou Nórsku. Nórsko bolo pripravené uznati „*Game Preserve*“, ale výslovne sa konštatovalo, že toto uznanie nie je založené na sektorovej teórii.¹⁰

Aj keď si Kanada nárokovala ostrovy tvoriace Arktické súostrovie (*Arctic Archipelago*), avšak nie na základe sektorovej teórie ako takej. Sektorová teória má v medzinárodnom práve slabé právne základy.¹¹

Vláda cárskeho Ruska sa odvolala na princíp geografickej kontiguity a blízkosti vo svojej deklarácii zo septembra 1916 týkajúcej sa právneho statusu konkrétnych arktických ostrovov [Ostrov Viľkitského, Severnaja Zem'la (kedysi Zem cára Mikuláša II., Malý Tajmír (kedysi Ostrov cároviča Alexeja), Ostrov Starodamského, Ostrov Novopašenného – teraz Ostrov Žochova, Ostrovy Henrietta, Jeannette, Bennet, Herald, Ostrov Jedineja)]. Tie boli vyhlásené sa súčasť ruského teritória a severné pokračovanie kontinentálneho šelfu Sibíri.¹²

Neexistuje dôkaz, ktorý by naznačoval, že Británia (alebo Kanada), Spojené štaty alebo Nórsko vzniesli formálnu námiestku proti dekrétu v čase jeho oznámenia.

Vzhľadom na zahraničné expedície do regiónu sa vláda ZSSR rozhodla 4. novembra 1924 vydať Memorandum, v ktorom potvrdili idey obsiahnuté v deklarácii a odvolávajúc sa článok 1 zmluvy z roku 1987 medzi USA a ruským cárom o postúpení ruských majetkov v Severnej Amerike vymedzujúci presné vzájomné hranice.¹³

Sovietsky zväz bol jedinou krajinou, ktorá formálne deklarovala svoj územný nárok v Arktíde, a to na základe Vyhlášky Predsedníctva Ústredného výkonného výboru Zväzu sovietskych socialistických republík zo dňa 15. apríla 1926. ZSSR si nárokoval na pevninu a ostrovy dovtedy, ale aj následne objavené, medzi 35° východnej a 170° západnej zemepisnej šírky, ako súčasť štátneho územia ZSSR.¹⁴ Vyhláška teda predstavuje definitívnu delineáciu ruského sektora.

Z díkcie vyhlášky nie je presne jasné či pojem všetky „zeme a ostrovy“ zahŕňa aj priestor vôd. Ruskí právniči však tvrdili, že nemá ísť o doslovný preklad a tvorcovia mali samozrejme na mysli zahrnúť aj vody. Ani tí sa však nevedeli úplne zhodnúť – S. V. Sigrist tvrdil, že celý sektor je sovietskym vlastníctvom, Lachtin poukázal na absenciú akejkoľvek praxe a že vnútorné vody podliehajú štátnej suverenite, ale ostatné podliehajú právu pokojného prechodu. Právniči sa zaoberali aj právnym statusom ľadu, ktorý nie je také jednoduché určiť. Môže sa trieštiť, spôsobiť škody, môže byť pohyblivý alebo viac či menej analogický s pevninou. Vyhláška, tak ako bola sformulovaná, neposkytuje žiadny právny základ pre podporu tvrdení, že stanovila právny status vôd či ľadu. Možno tak tvrdiť len v súvislosti s územiami a ostrovmi.¹⁵

V sovietskej legislatíve sa nevyskytlo nič, čo by potvrdilo, že geografické súradnice z vyhlášky sú považované za štátnu hranicu. Takisto tomu nenasvedčuje ani štátna prax. V príahlých vodách sa plavili rôzne plavidlá bez akéhokoľvek protestu ZSSR, takisto tzv.

⁹ MCKITTERICK, T. E. M. (1939): The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions, s. 90.

¹⁰ DENHEZ, M. (1982): Aboriginal Rights and the Sovereignty of Countries (including a case study of the Canadian Arctic).

¹¹ DUFRESNE, R. (2007): Canada's Legal Claim Over Arctic Territory and Waters, s. 4.

¹² BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, s. 72.

¹³ BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, s. 72.

¹⁴ MCKITTERICK, T. E. M. (1939): The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions, s. 90.

¹⁵ BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, s. 74-77.

driftujúce polárne stanice (*drifting ice stations* – vedecké zariadenia postavené na driftovom ľade) sa pohybovali z jedného sektoru do druhého. Lietadlá preletiavali nad vzdušným priestorom sektorov bez akéhokoľvek protestu arktických štátov.¹⁶ Štáty pri narušení svojho vzdušného priestoru či územných vôd obvykle takéto správanie netolerujú.

V súvislosti s delineáciou ruského sektora na základe dekrétu 1926 neexistuje potvrdenie, že by voči nej niekto výslovne oponoval. Takisto však chýbajú výslovne oficiálne vyhlásenia o súhlase.¹⁷ Niekoľko by mohol argumentovať, že ide o tichý súhlas štátov a následné dodržiavanie medzinárodnej obyčaje. Lazarev považuje právne postavenie Arktídy za produkt komunálnej legislatívy, ktorá bola schválená medzinárodnou obyčajou.¹⁸

Dôkaz všeobecnej praxe prijímanej za právo – obyčaj – je základným prameňom, ktorého existenciu je nutné dokázať naplnením jej 2 konštitutívnych prvkov. *Usus longaevis* vyjadruje jednotné používanie štátmi v dostatočnom časovom období a zároveň subjekty medzinárodného práva považujú dodržiavanie tohto pravidla za právne vymožiteľné (*opinio iuris*). V súvislosti so skúmaním týchto prvkov sa berie do úvahy používanie obyčaje veľmocami a osobitne dotknutými štátmi. Dôkazom obyčaje sú akty vykonané v mene štátu alebo rôzne písomné dokumenty (diplomatická korešpondencia, politické vyhlásenia, tlačové správy, vnútroštátna legislatíva, odôvodnenia v zmluvách, prax medzinárodných orgánov, atď.).¹⁹ V súvislosti so sektorovou teóriou nájdeme dôkazy vo vnútroštátej legislatíve ZSSR, ale dôkaz o všeobecnej praxi dotknutých štátov je naozaj diskutabilná.

Ruská federácia (a v minulosti ZSSR) síce zakladá svoju suverenitu na sektorovej teórii, ale vo veľa prípadoch je tento nárok podložený efektívnej okupáciou. Tichý súhlas s jej činnosťou inými štátmi prinajmenšom vytvára predpoklad platnosti jej titulu, ktorý sa podporený účinnou štátnej správou.²⁰

Záver

Spojené štáty americké vzniesli nárok na územie medzi 141° až 170° západnej šírky, ale keďže sa tu nachádzalo len zopár malých ostrovov, tento nárok neboli nikdy príliš silno pretlačovaný. Nórsko si nárokovalo územie od 35° po 5° východnej šírky a v roku 1920 bol multilaterálnou zmluvou uznaný jeho nárok na Špicbergy (*Svalbard*), práve na základe toho, že sa nachádzajú v rámci nórskeho polárneho sektora. V roku 1916 uznali USA územný nárok Dánska na Grónsko, v roku 1933 ho uznal aj Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti (predchodca Medzinárodného súdneho dvora) v spore s Nórskom o Východné Grónsko. Dánsko si mohlo nárokoovať v Arktíde územie približne od 10° do 60° západnej šírky, ale nárokovalo si Grinell Land voči Kanade s tým, že spadá do sektora Grónska.²¹

USA však sektorový princíp ako základ územných nárokov arktických štátov neuznali. Napriek tomu však v zmluve so ZSSR z roku 1990 akceptovali hranicu severne od Beringovej úžiny, kde bola hranica zemepisnej dĺžky predĺžená severne až po hranicu ustanovenú medzinárodným právom.²²

Napriek tomu si Ruská federácia na základe prvého nároku podaného Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu nenárokuje celé morské dno v rámci ruského sektora, a teda

¹⁶ BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, s. 77.

¹⁷ BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, s. 77.

¹⁸ BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, s. 74.

¹⁹ VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. (2012): Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť, s. 93-99.

²⁰ PLISCHKE, E. (1950): Territorial Sovereignty in the Arctic.

²¹ MCKITTERICK, T. E. M. (1939): The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions, s. 90.

²² COLSON, D. A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States.

pripúšťa, že existujú pravidlá medzinárodného práva uplatňujúce sa v Arktíde a určité oblasti hlbokomorského dna nepatriaceho pod jurisdikciu žiadneho štátu by mohli byť v budúcnosti predmetom ťažby na základe ustanovení UNCLOS. To je celkom v rozpore so sektorovou teóriou, aspoň čo sa týka základných princípov námornej jurisdikcie.²³

S postupným vývojom medzinárodného práva sektorová teória stráca svoj význam.²⁴ Kvôli významu Severného ľadového oceánu v regióne a jeho takmer stálej ľadovej pokryvke je podľa Rothwella (1996) diskutabilné či je Severný ľadový oceán objektom nárokov v rovnakej miere ako je súš.²⁵

Vzhľadom na tvrdé klimatické podmienky v Arktíde sa pri posudzovaní efektívnej okupácie upustilo od uplatňovania klasických pravidiel prejavu štátnej suverenity. Kanada aj Rusko/ZSSR sice využívajú (alebo v minulosti využívali) koncept sektorovej teórie, ale je nutné podotknúť, že vo veľa prípadoch bola podporená objavom, efektívou okupáciou, teda výkonom suverenity. Sektorová teória nie je uznávaná, ale je dôležité podotknúť, že žiadny zo štátov otvorené nespochybňoval suverenitu ZSSR nad územiami vymedzenými geografickými súradnicami v dekréte z roku 1926.

Použitá literatúra:

1. BUTLER, W. E. (1978): International Straits of the World. Northeast Arctic Passage. Sijthoff & Nordhoff, Alphen aan den Rijn, 1978. ISBN 90-286-0498-7.
2. COLSON, D. A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States. In: *The American Journal of International Law*, 2003, roč. 97, č. 1, s. 91-107. Dostupné na internete: https://www.jstor.org/stable/3087106?read-now=1&loggedin=true&seq=7#page_scan_tab_contents.
3. DENHEZ, M. (1982): Aboriginal Rights and the Sovereignty of Countries (including a case study of the Canadian Arctic). [online]. 1982. [Citované 4. 10. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.nzdl.org/gsdlmod?e=d-00000-00---off-0ipc--00-0---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-11-11-en-50---20-about---00-0-1-00-0-4---0-0-11-10-0utfZz-8-00&cl=CL1.1&d=HASH38f011ddd1945e7b5bef09&x=1>.
4. DUFRESNE, R. (2007): Canada's Legal Claim Over Arctic Territory and Waters. [online]. 2007. [Citované 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: http://library.arcticportal.org/1609/1/canada_territory_and_water_claims.pdf.
5. HARAKALOVÁ, D. (2018): Právne režimy v Arktíde. In: *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2018, roč. 19, s. 212-220. ISSN 2585-9412.
6. HEAD, I. L. (1963): Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions. [online]. In: *McGill Law Journal*, 1963, roč. 9, s. 203. [Citované 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: lawjournal.mcgill.ca/userfiles/other/131472-head.pdf.
7. IŠTOK, R. (2012): Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach. [online]. 2012. [Citované 30. 12. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/public/media/12484/Arkt%C3%ADda%20v%20geopolitic%C3%BDch%20a%20politickogeografick%C3%BDch%20s%C3%BAvislostiach.pdf>.
8. MCKITTERICK, T. E. M. (1939): The Validity of Territorial and Other Claims in Polar Regions. [online]. In: *Journal of Comparative Legislation and International Law*, s. 90. [Citované 3. 1. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/754556>.

²³ COLSON, D. A. (2003): The Delimitation of the Outer Continental Shelf between Neighboring States. *The American Journal of International Law*, s. 101.

²⁴ IŠTOK, R. (2012): Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach.

²⁵ ROTHWELL, D. (1996): The Polar Regions and the Development of International Law, s. 5.

9. OUDE ELFERINK, A. – ROTHWELL D. (2001): The Law of the Sea and Polar Maritime Delimitation and Jurisdiction. Hague: Kluwer Law International, 2001. s. 121. ISBN 90-411-1648-6.
10. PLISCHKE, E. (1950): Territorial Sovereignty in the Arctic. [online]. 1950. [Citované 30. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://collections.dartmouth.edu/arctica-beta/html/EA11-03.html>.
11. ROTHWELL, D. (1996): The Polar Regions and the Development of International Law. Cambridge: University Press, 1996. ISBN 0-521-56182-5.
12. VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. (2012): Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť. Bratislava: Eurokódex, 2012. ISBN 9788089447718.

Kontakt:

Ing. Mgr. Dorota Harakalová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

STRIEBORNÁ EKONOMIKA V EURÓPSKEJ ÚNII

SILVER ECONOMY IN EUROPEAN UNION

Lubica Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

Abstrakt: Problém súčasnej Európy je starnutie jej obyvateľstva a celkové znižovanie počtu obyvateľstva. Avšak oveľa väčším problémom je pomer práceschopného obyvateľstva k počtu obyvateľov vo veku nad 50 rokov resp. nad 65 rokov. V článku analyzujeme postavenie tejto skupiny obyvateľstva vo vzťahu k spotrebe verejných financií a k spotrebe tovarov a služieb, pričom tento stav môže byť potenciálom alebo hrozobou ekonomík členských štátov EÚ. V ďalšej časti článku analyzujeme, aký môže byť potenciál striebornej ekonomiky v Európskej únii vo vzťahu k verejným financiám a k súkromnej spotrebe. V článku využívame analytické publikácie Európskej komisie, odborné a vedecké články, publikácie predovšetkým zahraničných autorov a aktuálne články z domácej tlače.

Kľúčové slová: populácia, demografia, strieborná ekonomika, seniori

JEL: H55, J11, J14

Abstract: The problem of today's Europe is the aging of its population and overall population decline. The major problem is the ratio of the working-age population to the number of people over 50 years of age or over 65 years. The article describes the position of this population in relation to the consumption of public finances and the consumption of goods and services, which may be a potential or a threat to the economies of the EU Member States. In the next part of the article we analyse the potential of the silver economy in the European Union in relation to public finances and private consumption. In this article we use analytical publications of the European Commission, professional articles, publications mainly from foreign authors and current articles from the domestic press.

Key words: population, demography, silver economy, elderly

JEL: H55, J11, J14

Úvod

Jedným z problémov súčasnej populácie v Európe je jej starnutie, dokonca sa často používa pojem, že „Európa vymiera“, čo znamená, že počet jej obyvateľov sa znižuje. Na druhej strane, tie isté štatistiky vykazujú, že v dejinách Európy (vrátane Slovenska) nežilo nikdy na jej území také množstvo populácie ako dnes. Z tohto pohľadu možno konštatovať, že skutočnú demografickú krízu v Európe nemáme, avšak nemalo by to zakrývať fakt, že hlboké demografické krízy v dnešnom svete sú, a prinesú aj devastujúce dôsledky.¹

Pred Európou, resp. Európskou úniou stojí problém, ako demografický problém kontinentu vyriešiť. Predovšetkým je potrebné uviesť, že kým na jednej strane stojí problém „vymierania“ Európy, čo nie nič iné, ako znižovanie počtu obyvateľov, a na druhej strane je oveľa väčší problém a to „starnutie“ Európy. Európa pomaly, ale isto starne, čo znamená, že

¹ MESÍK, J. (2019): Demografická kríza má dve tváre, s. 7.

v súčasnosti pripadá 3,3 človeka v produktívnom veku (t. j. od 15 – 64 rokov) na jedného seniora, pričom v budúcnosti sa tento pomer zníži. V roku 2070 budú na jedného seniora pripadat už len 2 ľudia v produktívnom veku.² Naviac sa v Európe spájajú demografické extrémy: veľmi dlhá stredná dĺžka života a veľmi nízka pôrodnosť. Vo väčšine členských štátov sa stredná dĺžka života, ktorá v súčasnosti dosahuje v priemere 75 rokov u mužov a 82 rokov u žien, predĺži v priebehu 21. storočia o ďalších 15 až 20 rokov.³

Ak neurobíme nič, zostane problém a nie príležitosť, povedal Esko Aho, bývalý fínsky premiér, v reakcii na demografický vývoj v Európe.⁴ Jednou z príležitostí súčasnej, ale hlavne budúcej demografickej situácie na európskom kontinente, je tzv. strieborná ekonomika. Pojmom strieborná ekonomika označujeme tzv. senior market čiže všetky tovary a služby, ktoré spotrebovávajú ľudia starší ako 60 rokov. Alebo viac formálne: všetky výrobky a služby, od ktorých sa očakáva, že zlepšia predpokladanú dĺžku života bez zdravotného postihnutia alebo pomôžu každodenne závislým starším ľuďom a ich opatrovateľom.⁵ Európska komisia vo svojom materiáli The Silver Economy striebornú ekonomiku definuje ako súčet všetkých hospodárskych činností, ktoré slúžia potrebám ľudí vo veku 50⁶ a viac rokov, vrátane výrobkov a služieb, ktoré nakupujú priamo, a ďalšej hospodárskej činnosti, ktorú tieto výdavky generujú.⁷

V článku využívame analytické správy Európskej komisie, odborné články, publikácie predovšetkým zahraničných autorov a aktuálne články z domácej tlače. EÚ sa zaoberá problematikou starnúcej populácie v rôznych analýzach, na základe ktorých projektuje možný vývoj.

1 Demografický vývoj vo vekovej skupine seniorov

Minulé generácie seniorov si priali žiť najdlhšie, ako sa dá, súčasní seniori chcú žiť čo najdlhšie v dobrom zdraví a budúce generácie budú chcieť byť nielen zdraví do čo najvyššieho veku, ale budú chcieť pokračovať v svojich aktivitách čo najdlhšie. Súčasná generácia seniorov sa dožíva vyššieho veku a je zdravšia ako ich vrstvovníci v predchádzajúcich dekádach. Odhaduje sa, že do roku 2030 na svete vzrastie populácia 60 a viacročných o 56 %, z 901 miliónov na 1,4 miliardy a do roku 2050 sa zdvojnásobí počet ľudí v tejto generácii z roku 2015 na 2,1 miliardy.⁸

V nasledujúcich dekádach bude pre EÚ signifikantný pokles ekonomickej aktívnej populácie. Bude sa meniť nielen veková štruktúra populácie, ale aj rodová. Kým v roku 2016 najväčšiu skupinu tvorili muži aj ženy vo veku 45 - 49 rokov, v roku 2070 najväčšiu skupinu budú tvoriť ženy vo veku 70 – 74 rokov a muži vo veku 50 – 54 rokov.⁹ Na jednej strane klesne ponuka práce pre ľudí vo veku 20 – 64 rokov v rokoch 2016 – 2070 o 9,6 % z čoho len asi o 2 % do roku 2030. Na druhej strane sa zvýši zamestnanosť z 71,1 % (2016) na 73,9 % v roku 2030 a na 75,8 % v roku 2070.¹⁰ Podľa každoročne vypracovávanej analýzy Európskej

² MILNE, R. (2019): Fínsko otvára v EÚ tému striebornej ekonomiky, s. 8.

³ Projekt Európa 2030, s. 25.

⁴ MILNE, R. (2019): Fínsko otvára v EÚ tému striebornej ekonomiky, s. 8.

⁵ GLOBAL AGITIMES (2019): What is silver economy.

⁶ Strieborná ekonomika je tvorená spotrebiteľmi v poreprodukčnom veku, teda vo veku nad 50 rokov. Aj keď sa bežne používa pojem starší vek (old age), nie je presne ustanovená veková hranica. OSN napríklad tiež neprijalo štandardne platné kritérium veku, ale vo všeobecnosti ľudia vo veku 60/65+ predstavujú staršiu populáciu. Klasifikácia vekových skupín sa obyčajne lísi v rámci krajín, pričom mnohokrát odráža aj rozdiely v spoločenských triedach alebo práceschopnosť.

⁷ EUROPEAN COMMISSION (2018): The Silver Economy, s. 6.

⁸ GLOBAL AGITIMES (2019): What is silver economy.

⁹ EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 3-4.

¹⁰ EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 3-4.

komisie analýzy bolo v roku 2016 v EÚ-predstavoval podiel obyvateľov nad 65 rokov 19,5 % a nad 80 rokov 5,5 %, roku 2070 bude táto populácia tvoriť 29,2 % vo vekovej skupine nad 65 rokov a 12,9 % vo veku nad 80 rokov.¹¹ V roku 2070 bude teda Európa „najstarším“ kontinentom.¹² Ako vidíme z nasledujúcej tabuľky, podiel obyvateľstva sa medziročne výrazne presúvajú medzi jednotlivými vekovými kategóriami. Pre porovnanie uvádzame podiel jednotlivých vekových kategórií v Slovenskej republike.

Tabuľka 1: Populácia podľa vekových skupín v % (2018)

Veková skupina	0-14	15-24	25-49	50-64	65-79	Nad 80
EÚ 28	15,6	10,9	33,8	20,2	14,0	5,5
Eurozóna	15,2	10,7	33,3	20,7	14,2	5,9
Slovensko	15,5	11,2	38,1	20,2	11,8	3,2

Prameň: Eurostat (2019): Population: Development.

Demografická zmena je na Slovensku najdôležitejším dôvodom znižovania nezamestnanosti na Slovensku pretože do dôchodku odchádzajú veľmi silné populačné ročníky tzv. povojnového baby boomu (ročníky narodenia 1950 – 1955).¹³ V týchto rokoch dosahoval prirodzený prírastok okolo 17 obyvateľov na 1000 obyvateľov, v roku 2018 to bolo 0,8 obyvateľa na 1000 obyvateľov. Priemerný vek obyvateľstva sa zvyšuje, kým v roku 2012 dosahoval priemerný vek 39,32 rokov, v roku 2017 to bude už 40,59 rokov (u žien sa vek z 40,87 rokov zvýšil na 42,14 rokov; u mužov z 37,68 rokov na 38,97 rokov).¹⁴

2 Strieborná ekonomika a „senior market“

V celej EÚ žilo v roku 2015 približne 199 miliónov osôb vo veku 50 a viac rokov (39 % z celkovej populácie), ktorá spotrebovala tovary a služby v celkovej hodnote 3,7 trilióna eur. Majoritu tvorila spotreba financovaná zo súkromných zdrojov príslušníkov tejto vekovej skupiny. Zároveň strieborná ekonomika v roku 2015 vytvorila HDP vo výške 4,2 trilióna eur a tvorila zároveň 72 miliónov pracovných miest. Do roku 2025 sa predpokladá, že hodnoty ešte vzrástú: hodnota spotreby príslušníkov „silver market“ bude tvoriť 5,7 trilióna eur,

čo vytvorí HDP vo výške 6,4 trilióna eur a vytvorí 88 milióna pracovných miest.¹⁵ Veľkosť tzv. senior marketu je teda zrejmá, ale trh a spotrebiteľia budú v budúcnosti rozdielni, vývojom sa mení spotrebiteľské správanie seniorov. Nemožno porovnať seniorov resp. dôchodcov v minulosti so súčasnými seniormi a už vonkoncom ich nemožno porovnať s budúcimi seniormi.

Tzv. senior market možno analyzovať vertikálne:

- na trh tovarov a služieb slúžiacich výslovne len seniorom,
- na trh tovarov a služieb slúžiacich všetkým spotrebiteľom bez ohľadu na vek.

V rámci uvedeného rozdelenia možno tieto skupiny tovarov a služieb analyzovať horizontálne (napr. opatrovateľské služby, zdravotnícke služby, hygienické pomôcky, atď.).

Spotreba seniorov úzko súvisí s ich zdravotným stavom a celkovým spôsobom života pred a po dosiahnutí seniorského veku. Kým aktívni a zdraví seniori viac míňajú napr.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 23.

¹² UNITED NATIONS (2019): World Population Prospects 2019.

¹³ BALÁŽ, V. (2018): Nižšej nezamestnanosti pomáha demografia, s. 9.

¹⁴ Štatistická ročenka 2018.

¹⁵ EUROPEAN COMMISSION (2018):The Silver Economy, s. 9.

dopravu a oblečenie, seniorom so zvyšujúcou sa imobilitou a vyššou dobou strávenou v domácom prostredí stúpajú náklady spojené napr. so zvýšenou spotrebou energie.

Ďalším aspektom „senior marketu“ je to, ako (a či vôbec) sa seniori pripravujú na svoj budúci vek a stav. Tzv. preventívny postoj voči budúcej starobe je systém opatrení, ktoré si buduje budúci senior pre prípad dlhotrvajúcej choroby a bezvládnosti – t. j. určité prebudovanie interiéru a exteriéru v mieste bydliska, zabezpečenie budúcej starostlivosti či už prostredníctvom rodinných príslušníkov v domácom prostredí alebo výberom vhodného zariadenia. Preventívny postoj voči budúcej starobe vytvára nové možnosti „senior marketu“ tak v oblasti špecifických tovarov, ale aj špecifických služieb. Tzv. preventívny postoj voči budúcej starobe sa lísi naprieč kultúrami, napr. budúci seniori vo Francúzsku túto situáciu vôbec neriešia.¹⁶

V tejto oblasti na Slovensku zohrávajú tradície významnú úlohu, čo v praxi znamená, že zodpovednosť za starostlivosť o seniorov je viac – menej prenášaná na potomkov, či už na deti alebo dokonca vnúčatá. Predovšetkým na vidieku sa rodinné domy projektovali ako dvojgeneračné, čo predpokladalo zabezpečenie seniorov do budúcnosti. Situácia je však skomplikovaná aj tým, že v súčasnosti sa predĺžil vek odchodu do dôchodku o takmer 10 rokov generácií, v porovnaní so súčasnou generáciou vo vekovej kategórií 70 – 80 rokov, ktorej dôchodkový vek bol 55 resp. 60 rokov.

Je nepochybne, že počet seniorov sa nielen v absolútnych číslach, ale aj v podiele celkovej populácie, bude zvyšovať. Na jednej strane to bude znamenať tlak a nároky na verejné financie – či už je to vyplácanie starobných dôchodkov a iných penzií a zvýšený objem verejných financií potrebných na zdravotníctvu a sociálnu starostlivosť tejto skupiny obyvateľstva, a na strane druhej sa bude zvyšovať dopyt po tovaroch a službách „senior marketu“. Štruktúra spotreby domácností sa bude lísiť naprieč domácnostiam s inou vekovou štruktúrou členov domácnosti a ich sociálnym statusom, ale tiež aj v rámci domácností seniorov, a to napr. podľa ich zdravotného stavu príp. počtom členov - seniorov žijúcich v domácnostiach. V súčasnosti sa zvyšuje počet domácností s jedným seniorom (singularizácia seniorov), pričom prevažujú jednočlenné domácnosti so ženou – seniorkou.¹⁷

3 Verejné financie, súkromná spotreba v kontexte striebornej ekonomiky

EÚ sa v rámci jednotlivých projekcií budúcnosti v oblastiach, ktoré súvisia s demografickým vývojom v kontexte ekonomických ukazovateľov, sústredí uje na náklady na vyplácané dôchodky (penzie), zdravotnú starostlivosť o seniorov, dlhodobú starostlivosť, vzdelávanie a nezamestnanosť a s ďalšou súvisiacou verejnou výdavkou na podporu.¹⁸ Dôchodkové systémy sú v členských štátach EÚ rôznorodé, systémové rozdiely vyplývajú z rôznych tradícií v tom, ako poskytovať dôchodkové príjmy, ako aj z rôznych fáz reformného procesu dôchodkových systémov. Silné zapojenie verejného sektora do dôchodkového systému je však spoločná črta pre všetky krajinu EÚ, čo znamená, že zodpovednosť štátu je hlavnou črtou pri vyplácaní dôchodkov vo všetkých členských štátach EÚ. V tejto súvislosti členské štáty EÚ vykazujú rozdiely v dôchodkovom veku, čo má vplyv na verejné výdavky na vyplácanie dôchodkov. Zároveň sa v rámci dôchodkov vykazujú rôzne formy vyplácania dôchodkov (starobné, predčasné, výsluhové a pod.).

Z projekcií EÚ je zrejmé, že vzhľadom na zvýšené nároky na verejné výdavky z dôvodov vyplácania dôchodkov je potrebné zvyšovať dôchodkový vek. Vek odchodu do dôchodku v členských krajinách EÚ v roku 2016 bol v rozpätí od 62 rokov (najnižší vek

¹⁶ EUROPEAN COMMISSION (2018): The Silver Economy, s. 9.

¹⁷ MAJ-WAŚNIEWSKA, K. (2019): Contemporary demographic challenges for the education system in Poland in comparison with other countries of the European Union, s. 472.

¹⁸ EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 56.

odchodu do dôchodku) do 67 rokov (najvyšší vek odchodu do dôchodku).¹⁹ Európska komisia navrhuje, aby odchod do dôchodku bol v roku 2070 zvýšený v jednotlivých členských štátach v rozmedzí od 65 rokov do 74 rokov (tieto údaje a projekcie sa týkajú mužskej populácie v EÚ). Každopádne náklady na vyplácané dôchodky sa v EÚ zvýšia do roku 2070 o 0,4 % HDP

aj napriek zvýšenému veku odchodu do dôchodku. V niektorých členských krajinách sa však náklady na dôchodky ako percento z HDP znížia.²⁰

Na nezamestnanosť strieborná ekonomika nemá vplyv, jednoznačne sa očakáva vyššia účasť pracovnej sily vo vekovej skupine 55 – 64 rokov.²¹ V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že na základe demografického vývoja sa verejné finančie do vzdelávania budú znižovať, pretože sa bude znižovať aj počet nových žiakov a študentov vstupujúcich do vzdelávacieho systému.

Dlhodobá starostlivosť je ďalšou oblasťou, ktorá sa týka striebornej ekonomiky, pretože kľúčovým elementom je starnutie populácie. Dlhodobou starostlivosťou sa označuje stav, kedy osoba má zníženú stupeň funkčnej kapacity (fyzickej aj mentálnej). Tento stav sa vyznačuje dopytom po medicínskej starostlivosťi, opatrovateľskej starostlivosťi príp. paliatívnej.²² Druhou stranou tohto aspektu striebornej ekonomiky je dopyt po službách a tovaroch preventívnej starostlivosťi a rehabilitačnej starostlivosťi. Požiadavky na dlhodobú starostlivosť sa budú v budúcnosti zvyšovať vo všetkých členských štátach EÚ, nie vždy budú závisieť len od demografických zmien.

Spotreba a spotrebiteľské správanie sú oblasti, kde vstupuje množstvo faktorov hodných skúmania a analýz. Rozdielnosť spotreby je vykazovaná geografickou polohou členských štátov, kde sa štruktúra mení podľa toho, či ide napr. o severské alebo naopak južné členské štaty EÚ.²³ Významné rozdiely sú medzi seniormi starých členských štátov a nových členských štátov EÚ a to prirodzene z dôvodu rozdielnej príjmovej štruktúry. V období, kedy dnešní tridsiatníci budú seniormi, sa bude meniť veková štruktúra domácností, počet členov domácností, budú sa vytvárať rôzne komunity seniorov, predpokladá sa vyšší podiel žien v rámci domácností seniorov, súčasní aj budúci seniori budú pripravení na používanie nových technológií apod.²⁴

Veková štruktúra domácností je rozhodujúcim faktorom ich spotreby, spoločné budú len výdavky na potraviny a bývanie, pričom už aj výdavky na potraviny môžu mať rôznu štruktúru – kým seniori preferujú tradičné potraviny, mladšia generácia sa sústredí na tzv. bio-potraviny. Seniori prirodzene spotrebovávajú viac farmaceutických produktov a produktov súvisiacich so zlepšením a zachovaním zdravia. V budúcnosti môže byť potenciálom ekonomiky členských štátov práve orientácia seniorov na prevenciu a ochranu svojho zdravia a to formou rekreačných a kúpeľných pobytov.

Ďalšou oblasťou zmeny bude zamestnávanie generácie pracujúcich nad 50 rokov. V súčasnosti sú ľudia nad 45 rokov už pre trh práce neatraktívni. Tento pohľad sa bude musieť zásadne zmeniť a firmy budú musieť kompletne zmeniť svoju personálnu politiku.²⁵ V niektorých odvetviach ekonomik EÚ nebude dostatok pracovníkov, resp. budú pracovné pozície obsadené prestarnutou pracovnou silou. Do úvahy treba zobrať aj fakt, že niektoré pracovné pozície zaniknú úplne alebo budú nahradené novými technológiami.²⁶

¹⁹ FINISH CENTRE FOR RETIREMENT (2019): Retirement ages in different countries, s. 49-169.

²⁰ EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 56.

²¹ EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 32-54.

²² EUROPEAN COMMISSION (2018): The ageing report, s. 153.

²³ KORDOS, M. (2018): Risk Aspect of Cluster Innovation Potential on SR and EU.

²⁴ PÁLENÍK, V. a kol. (2014): Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku, s. 143.

²⁵ OBRADOVIČ, F. (2017): Kult mladých sa končí, s. 16.

²⁶ KORDOS, M. (2019): The Synergies of USA Foreign Trade Policy Agenda Challenges within the Industry 4.0.

Na druhej strane umelá inteligencia je schopná nahradíť človeka iba vtedy, ak je potrebné vykonávať rutinné intelektuálne operácie akejkoľvek zložitosti, ktorú je možné algoritmizovať a prevádzkovať program, čo vedie k rýchlemu spracovaniu obrovských databáz.²⁷ Čo znamená, že pracovné pozície, ktoré budú zahŕňať osobnú starostlivosť o seniorov vyžadujúcu empatiu a ľudský prístup, pravdepodobne ešte dlho nebudú nahradené neosobnými technológiami.

Záver

Pre ekonomiky členských štátov môže byť starnutie jej obyvateľstva v skutočnosti zaujímavou príležitosťou. Podľa projekcií EÚ budúceho demografického a v tomto kontexte ekonomickejho vývoja sa bude pravdepodobne zvyšovať tlak na verejné financie, ale zároveň meniť štruktúra spotreby starnúceho obyvateľstva EÚ. Budúci seniori budú chcieť prežiť nielen v zdraví, ale aj aktívne pri zachovaní svojho životného štandardu. Je však potrebné podrobne analyzovať štruktúru a potreby seniorov v každej členskom štáte EÚ osobitne, pretože faktorov ovplyvňujúcu striebornú ekonomiku je veľmi veľa a pri ich zlej interpretácii sa z príležitosti môže stať ohrozenie ekonomiky členských štátov EÚ.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ, V. (2018): Nižšej nezamestnanosti pomáha demografia. In: *Hospodárske noviny*, 2017, roč. 24, č. 118.
2. EUROPEAN COMMISSION (2018): *The 2018 Ageing Report Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016 – 2070)*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2018. ISBN 978-92-79-77460-7.
3. EUROPEAN COMMISSION (2018): *The Silver Economy – Final report*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2018. ISBN 978-92-79-76911-5.
4. EURÓPSKA RADA (2010): *Projekt 2030. Výzvy a príležitosti. Správa pre Európsku radu od Skupiny pre reflexiu o budúcnosti EÚ v roku 2030*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií EÚ, 2010. ISBN 978-824-2713-2.
5. EUROSTAT (2019): Population: Development. [online]. 2019. [Citované 23. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/visualisations>.
6. FINISH CENTRE FOR RETIEMENT (2019): Retirement ages in different countries. [online]. 2019. [Citované 03. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.etk.fi/en/the-pension-system/international-comparison/retirement-ages/>.
7. GLOBAL AGITIMES (2019) : What is silver economy. [online]. 2019. [Citované 09. 9. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.globalagingtimes.com/aging/what-is-silver-economy>.
8. ILLICH, L. (2017): Labour market transformation: future jobs and new labour force requirements. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017: zborník vedeckých prác*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonom, 2017. ISBN 978-80-225-4404-7.
9. KORDOS, M. (2019): The Synergies of USA Foreign Trade Policy Agenda Challenges within the Industry 4.0. In: *AD Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, 2019, roč. 9, č. 1, s. 137-142.

²⁷ ILLICH, L. (2017): Labour market transformation: future jobs and new labour force requirements, s. 177.

10. KORDOS, M (2018): Risk Aspect of Cluster Innovation Potential on SR and EU. In: *International Relations 2018: Current Issues of World Economy And Politics*, 2018, s. 345-358.
11. MAJ-WAŚNIEWSKA, K. (2018): Contemporary demographic challenges for the education system in Poland in comparison with other countries of the European Union. In: *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonom, 2018. ISBN 978-80-225-4602-7. ISSN 2585-9412.
12. MESÍK, J. (2017): Demografická kríza má dve tváre. In: *Hospodárskej noviny*, 2017, roč. 24, č. 118.
13. MILNE, R. (2019): Fínsko otvára v EÚ tému striebornej ekonomiky. In: *Hospodárske noviny*, 2019, roč. 26, č. 121.
14. OBRADOVIČ, F. (2017): Kult mladých sa končí. In: *Trend*, 2017.
15. PÁLENÍK, V. a kol. (2014): *Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2014. ISBN 978-80-7144-235-6.
16. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2018): *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2018*. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2018. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Centrum spoločných činností SAV. ISBN 978-80-224-1700-6.
17. UNITED NATIONS (2019): World Population Prospects. [online]. 2019. [Citované 20. 9. 2019] Dostupné na internete: <https://population.un.org/wpp/>.

Kontakt:

Ing. Ľubica Harakalová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

CLASSIFICATION AND INTERPRETATION OF PRO-POOR GROWTH: THE CASE OF AFRICAN COUNTRIES

Jaromír Harmáček

Faculty of Science, Palacký University Olomouc,
17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic, e-mail: jaromir.harmacek@upol.cz

Abstract: This paper deals with the topic of income pro-poor growth that interconnects three important concepts of development economics: growth in incomes, income poverty and income inequality. Specifically, this paper focuses on measurements and interpretations of pro-poor growth. It introduces a new, standardized classification of growth that can be used with any pro-poor growth indicator. The use of this classification is shown on the results yielded by the poverty equivalent growth rate (PEGR) for long spells of growth across individual African countries. The results indicate that almost three quarters of growth spells lead to poverty reduction, thus satisfying the weak absolute approach to pro-poor growth. The relative pro-poor growth - when the poor benefit more from growth than the non-poor - has been identified in less than half of the spells.

Key words: pro-poor growth, poverty, inequality, income distribution

JEL: I32, O15, F63

Introduction

Poor developing countries with low incomes must grow so that their populations can escape material and income poverty. Therefore, there is a special role for economic growth to play. However, growth does not impact everyone in an economy in the same way. The concept of pro-poor growth allows researchers and policy makers to evaluate how growth affects different parts of a society.¹ This paper is focused on measuring and interpreting pro-poor growth. It brings a new, standardized system of classification of growth spells that can be used with any pro-poor growth indicator and it illustrates its use on African countries.

Pro-poor growth can be defined, broadly speaking, as economic growth that is beneficial for poor population of an economy.² It interconnects three important concepts of development economics: growth in incomes, income poverty and income inequality. While the income application is by far the most common, it is possible to apply the pro-poor growth idea also to non-income dimensions³ (assets ownership, health, education, nutrition etc.).⁴

Three basic approaches to pro-poor growth are distinguished.⁵ The weak absolute approach is rudimentary since it emphasizes that incomes of the poor must increase. Because increasing incomes of the poor unambiguously lead to lower (income) poverty, it is also denoted as the pro-poor growth that reduces poverty. The relative approach stresses that incomes of the poor must grow *relatively* more than incomes of the non-poor. This implies

¹ KAKWANI, N. – PERNIA, E. M. (2000): What is Pro-Poor Growth?

² LOPEZ, H. J. (2004): Pro-poor growth: a review of what we know (and of what we don't).

³ KLASEN, S. (2008): Economic growth and poverty reduction: Measurement issues using income and nonincome indicators.

⁴ GROSSE, M. – HARTTGEN, K. – KLASEN, S. (2008): Measuring Pro-Poor Growth in Non-Income Dimensions.

⁵ KLASEN, S. (2004): In search of the holy grail: How to achieve pro-poor growth.

not only decreasing poverty, but also decreasing (*relative*) income inequality (at least between the poor and the non-poor). The strictest is the strong absolute approach according to which growth is pro-poor only when incomes of the poor increase more *in absolute terms* than incomes of the non-poor (i.e. the absolute income inequality falls), which however rarely happens for income.

These traditional approaches to pro-poor growth are not bulletproof. Firstly, using the rudimentary category, a growth is called pro-poor also when incomes of the poor grow substantially less than incomes of the non-poor (which can result in much higher income inequality). Secondly, according to the relative approach, a situation of economic decline can be ‘pro-poor’ when incomes of the poor decrease less than incomes of the non-poor (i.e. the economic recession hits the non-poor more than the poor) because income inequality falls. And finally, the strong absolute approach is so strict in its requirements that it is almost exclusively used with other than income dimensions.⁶ These concerns have led different authors to prefer different approaches to pro-poor growth (see for example Atkinson and Brandolini, 2004⁷; Klasek, 2004⁸; or Ravallion 2004⁹).

1 Measuring & interpreting pro-poor growth

Several indicators have been used to operationalize and measure pro-poor growth. The most frequently used ones are the following: (i) pro-poor growth index (PPGI)¹⁰, (ii) poverty equivalent growth rate (PEGR)¹¹, (iii) poverty growth curve (PGC)¹², (iv) average growth of incomes of the bottom p-percentiles¹³, (v) growth incidence curve¹⁴, and (vi) rate of pro-poor growth¹⁵. These indicators are described and compared in detail for example in Harmáček et al. (2017)¹⁶ or in Deutsch and Silber (2011)¹⁷. While the first three indicators are considered to be primarily relative, the other three are defined as absolute. This means that while the first three are primarily used to compare the benefits of growth between the poor and the non-poor, the other three focus mainly on whether the incomes of the poor grow.¹⁸ However, it can be shown that after some slight modifications, the absolute indicators can be used also for relative interpretations and the relative indicators can be used also for absolute interpretations. Therefore, it must be possible to design a standardized interpretation that is applicable for all indicators. And indeed, based on the changes of incomes, poverty and inequality, it is possible to identify six standardized categories of (pro-poor) growth which can also be ranked according to the benefits they bring to the poor:

1. Strong pro-poor growth: while incomes of the poor grow, incomes of the non-poor decrease – this situation corresponds to the strong absolute pro-poor growth. Both poverty and (absolute) inequality decrease.

⁶ OYEKALE, A. S. (2015): Non-monetary Assessment of Pro-Poor Growth in Nigeria: Evidence from Demographic and Health Surveys.

⁷ ATKINSON, A. B. – BRANDOLINI, A. (2004): Global inequality and poverty: Absolute, relative or intermediate?

⁸ KLAESK, S. (2004): In search of the holy grail: How to achieve pro-poor growth.

⁹ RAVALLION, M. (2004): Pro-Poor Growth: A Primer.

¹⁰ KAKWANI, N. – PERNIA, E. M. (2000): What is Pro-Poor Growth?

¹¹ KAKWANI, N. – SON, H. H. (2008): Poverty Equivalent Growth Rate.

¹² SON, H. H. (2004): A Note on Pro-Poor Growth.

¹³ KRAAY, A. (2006): When is growth pro-poor? Evidence from a panel of countries.

¹⁴ RAVALLION, M. – CHEN, S. (2003): Measuring pro-poor growth.

¹⁵ RAVALLION, M. – CHEN, S. (2003): Measuring pro-poor growth.

¹⁶ HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – DUŠKOVÁ, L. (2017): Pro-poor growth in East Africa.

¹⁷ DEUSTCH, J. – SILBER, J. (2011): On Various Ways of Measuring Pro-Poor Growth.

¹⁸ HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – SCHLOSSAREK, M. – PAVLÍK, P. (2016): Jak měřit prospěšnost růstu pro chudé? Analýza ukazatelů a jejich komparace na případu Bangladéše.

2. Relative pro-poor growth: incomes of the poor grow *relatively* faster than incomes of the non-poor. Both poverty and (relative) inequality decrease. This category corresponds to the relative definition of pro-poor growth.
3. Trickle-down growth: incomes of the poor grow, but less than incomes of the non-poor. While poverty decreases, inequality increases. This is sufficient for the weak absolute definition of pro-poor growth.
4. Pro-poor decline: incomes of the poor decrease less than incomes of the non-poor. While poverty increases, inequality decreases. The relative situation of the poor improves, but absolutely they become poorer.
5. Anti-poor decline: incomes of the poor decrease relatively more than incomes of the non-poor. Both poverty and (relative) inequality increase.
6. Immiserizing growth: incomes of the poor decrease, while incomes of the non-poor increase. Both poverty and (absolute) inequality increase.

It is obvious that from these ordinal categories we may easily go back to the three basic approaches to pro-poor growth. While the first category corresponds to strong absolute pro-poor growth, categories (1+2) correspond to relative pro-poor growth and categories (1+2+3) to weak absolute pro-poor growth. Categories (4+5+6) are rather anti-poor as they always indicate increase in poverty. Note, however, that category 4 is considered pro-poor within the traditional relative approach, because the relative position of the poor improves even though their income declines. This standardized classification of (pro-poor) growth can be used with (almost) any pro-poor growth indicator, thereby enabling to compare directly the results obtained by different indicators. The empirical part of this paper illustrates the use of the new classification only with the poverty equivalent growth rate (PEGR).

PEGR is interpreted as the rate of growth that has the same effect on poverty as the actual growth rate, provided that the growth process had not been accompanied by any change in inequality.¹⁹ In other words, it is the rate of growth if everyone in the society had received the same proportional benefits of growth. PEGR is basically the multiplication of the pro-poor growth index (PPGI) by the rate of growth in the mean income (g). It can be calculated for the entire class of poverty measures (i.e. the headcount index, poverty gap index, poverty gap squared and the Watts index). PEGR addresses both the magnitude of growth and the benefits of growth for the poor population and it also satisfies the monotonicity condition: the proportional reduction in poverty is a monotonically increasing function of PEGR. It means that the larger is the value of PEGR, the greater is the reduction in poverty, i.e. maximization of PEGR implies a maximum reduction in poverty. Theoretically, PEGR can take any value and its interpretation depends on its comparison with the rate of growth in the mean income (g) and with the value of zero. Table 1 summarizes the possible interpretations of PEGR using the original relative approach²⁰, its modification into the weak absolute approach and the new standardized classification. In the last column of the table, conditions for statistical significance of results are included.

Table 1: Interpretation of PEGR

Original relative interpretation	Condition of statistical significance
(Relative) Pro-poor growth	$\text{PEGR} > g$ N/A ($\text{PEGR}_{lb} > g_{ub}$)
Trickle-down growth	$g > \text{PEGR} > 0$ N/A ($g_{lb} > \text{PEGR}_{ub}$ & $\text{PEGR}_{lb} > 0$)
Immiserizing growth	$g > 0 > \text{PEGR}$ N/A ($g_{lb} > 0 > \text{PEGR}_{ub}$)
Anti-poor growth	$0 > g > \text{PEGR}$ N/A ($0 > g_{ub}$ & $g_{lb} > \text{PEGR}_{ub}$)
Possible weak absolute interpretation	Condition of statistical significance

¹⁹ KAKWANI, N. – SON, H. H. (2008): Poverty Equivalent Growth Rate.

²⁰ KAKWANI, N. – SON, H. H. (2003): Pro-poor Growth: Concepts and Measurement with Country Case Studies.

(Weak) Absolute pro-poor growth	$\text{PEGR} > 0$	N/A ($\text{PEGR}_{lb} > 0$)
Anti-poor growth	$\text{PEGR} < 0$	N/A ($\text{PEGR}_{ub} < 0$)
New standardized classification (ordinal)		Condition of statistical significance
1. Strong pro-poor growth	$\text{PEGR} > 0 > g$	$\text{PEGR}_{lb} > 0 > g_{ub}$
2. Relative pro-poor growth	$\text{PEGR} > g > 0$	$\text{PEGR}_{lb} > g_{ub} \& g_{lb} > 0$
3. Trickle-down growth	$g > \text{PEGR} > 0$	$g_{lb} > \text{PEGR}_{ub} \& \text{PEGR}_{lb} > 0$
4. Pro-poor decline	$0 > \text{PEGR} > g$	$0 > \text{PEGR}_{ub} \& \text{PEGR}_{lb} > g_{ub}$
5. Anti-poor decline	$0 > g > \text{PEGR}$	$0 > g_{ub} \& g_{lb} > \text{PEGR}_{ub}$
6. Immiserizing growth	$g > 0 > \text{PEGR}$	$g_{lb} > 0 > \text{PEGR}_{ub}$

Note: PEGR is poverty equivalent growth rate, g is the growth in the mean income. PEGR_{lb} and PEGR_{ub} are the lower and upper bounds of the 95% confidence interval of the PEGR estimate, g_{lb} and g_{ub} are the lower and upper bounds of the 95% confidence interval of the g estimate.

Source: Author's own.

The original interpretation of PEGR has four categories: relative pro-poor growth (the poor benefit more from growth or are hit less by a recession than the non-poor), trickle-down growth (the poor benefit from growth, but less than the non-poor), immiserizing growth (while the non-poor benefit from growth, the poor become even poorer), and anti-poor growth (the poor are hit harder by a recession than the non-poor).

PEGR was originally thought to be a relative pro-poor growth indicator but it can be easily used within the weak absolute approach: there is a weak absolute pro-poor growth if PEGR is positive. Interestingly, none of these two traditional interpretations of PEGR have worked with statistical significances. In this context, statistical significance means that the 95 % confidence intervals of PEGR estimates do not overlap with the 95 % confidence intervals of g estimates and, at the same time, that none of the confidence intervals contain zero. If any of these conditions is unmet, it is not possible to conclusively decide the category of a growth spell. While the new standardized classification of (pro-poor) growth can be used with any indicator, in this paper it has been employed only with PEGR due to space limitations.

2 Calculating pro-poor growth for African countries

To calculate pro-poor growth indicators, income distribution data for individual countries must be used. The aggregate income distribution data, i.e. cumulative population quantiles (percentiles or vigintiles) and their cumulative income shares, are available in the World Bank's PovcalNet database.²¹ First, these aggregated data needs to be disaggregated to the households' level (by countries and years). This can be done using the Distributive Analysis Stata Package²² in the statistical software Stata²³. The disaggregation procedure is performed under the standard assumption of a log-normal shape of income distributions and with the optional adjustment to ensure that the distribution matches the aggregated data. The resulting income vectors (by countries and years) are then multiplied by corresponding mean incomes values which are collected from the PovcalNet database. Thus, the disaggregated income distributions are constructed (by countries and year), i.e. we have now estimated incomes of the standardized units (households) within a country for a particular point in time.

Another complication, besides the lengthy process of disaggregation, is the data availability in the PovcalNet database. For 50 out of 54 African countries, there is at least one (aggregated) data point available (income data entirely missing for Equatorial Guinea, Eritrea, Libya and Somalia). However, pro-poor growth is a dynamic variable and therefore, at least

²¹ WORLD BANK (2018): PovcalNet: the on-line tool for poverty measurement developed by the Development Research Group of the World Bank.

²² ARAAR, A. – DUCLOS, J.-Y. (2007): DASP: Distributive Analysis Stata Package.

²³ StataCorp (2017): Stata Statistical Software: Release 15.

two data points in time are required for its calculation. This condition further reduces the dataset by three more countries (Sudan, South Sudan and Zimbabwe) for which only one data point exists. The time periods between two data points are called growth spells.²⁴ For the sake of simplicity, this paper focuses only on the *long* growth spells. This means that for each country, we take only the first and the last available data point. It is obvious that the number of long growth spells must be equal to the number of countries with at least two data points (i.e. 47). It must be also stressed that the span of the growth spells varies a great deal. While the largest span is 25 years (for Egypt 1990-2015), the shortest have only 6 years (Cape Verde 2001-2007, Republic of Congo 2005-2011 and Mauritius 2006-2012). The mean span is 16 years with a standard deviation of 5.7 years (and the median span is 17 years). The pro-poor growth indicators including the PEGR are then calculated for these growth spells from the disaggregated data using the DASP in Stata.

3 Interpreting the pro-poor growth results for African countries

In this paper, PEGR is used to classify pro-poor growth over the long growth spells across African countries. Because PEGR provides different results for different poverty indicators, it needs to be stressed that the results presented in Table 2 have been calculated for the poverty headcount rate (i.e. incidence of poverty).

Table 2: Pro-poor growth in Africa using the interpretations of PEGR

New standardized ordinal classification		Mean income	Poverty	Inequality
1. Strong pro-poor growth	1 (02.13%)	decrease	decrease	decrease
2. Relative pro-poor growth	18 (38.30%)	increase	decrease	decrease
3. Trickle-down growth	15 (31.91%)	increase	decrease	increase
4. Pro-poor decline	5 (10.64%)	decrease	increase	decrease
5. Anti-poor decline	1 (02.13%)	decrease	increase	increase
6. Immiserizing growth	5 (10.64%)	increase	increase	increase
Results not significant	2 (04.26%)			
Total	47 (100.0%)			
Weak absolute interpretation		Mean income	Poverty	Inequality
(Weak) Absolute pro-poor growth	34 (72.34%)	both	decrease	both
Anti-poor growth	11 (23.40%)	both	increase	both
Results not significant	2 (04.26%)			
(Stricter) relative interpretation		Mean income	Poverty	Inequality
(Strict) Relative pro-poor growth	19 (40.43%)	increase	decrease	decrease
Not a (strict) relative pro-poor growth	26 (55.32%)	both	both	increase
Results not significant	2 (04.26%)			
Original relative interpretation		Mean income	Poverty	Inequality
(Relative) Pro-poor growth	24 (51.06%)	both	decrease	decrease
Trickle-down growth	15 (31.91%)	increase	decrease	increase
Immiserizing growth	5 (10.64%)	increase	increase	increase
Anti-poor growth	1 (02.13%)	decrease	increase	increase
Results not significant	2 (04.26%)			

Note: Poverty headcount (i.e. incidence of poverty) was used as the relevant poverty measure.

Source: Author's own.

Out of the 47 available growth spells, only two results are not statistically significant in the sense that the confidence intervals for the estimates of PEGR and g overlap. This means that, using the standardized classification, it is not possible to conclusively assign these growth spells into any of the six growth categories. The growth in the mean income ($g > 0$ in categories 2, 3 and 6) mostly benefits the poor population: the relative pro-poor

²⁴ KRAAY, A. (2006): When is growth pro-poor? Evidence from a panel of countries.

growth category is identified in almost 40 % cases, closely followed by the trickle-down category (over 30 %). While poverty reduces in both categories, inequality decreases only in the former one. In roughly 10 % cases the growth in the mean income does not benefit the poor – these are the cases of the immiserizing growth when both poverty and inequality increase.

The decline in the mean income ($g < 0$ in categories 1, 4 and 5) mostly leads to anti-poor results. The situation of the strong pro-poor growth (incomes of the poor increase despite the decline in the mean income) is identified only once (Angola 2000-2008). In all remaining cases, the decline in the mean income causes increase in poverty which are accompanied by either decline in inequality (i.e. pro-poor decline in around 10 % cases) or increase in inequality (i.e. anti-poor decline, just one case).

While the standardized classification offers a more detailed interpretation, it can be used also within the three ‘traditional’ approaches to pro-poor growth. Firstly, there is only one spell that fits the strong absolute approach (corresponding to the strong pro-poor growth category). Secondly, the results can be perceived from the perspective of poverty reduction which corresponds to the weak absolute approach to pro-poor growth. While in 34 cases poverty reduces (pro-poor, strong pro-poor and trickle-down growth categories), only in 11 spells it increases (pro-poor and anti-poor decline and immiserizing growth categories). Note however, that when going back from the standardized classification to the original weak absolute approach, we may unnecessarily lose some observations. The two insignificant results according to the standardized classification would be significant in the original weak absolute approach. This is because the confidence intervals of PEGR estimates would be compared only with zero and the overlaps with confidence intervals of g would not matter (see Table 1).

Thirdly, we can also focus on the relative approach to pro-poor growth which requires that the situation of the poor relatively improves. Here, however, we adopt a stricter version of the approach that demands relative *and* absolute improvements at the same time (i.e. we do not consider the pro-poor decline category as a relative pro-poor growth anymore because poverty increases). This means that only the strong pro-poor growth and relative pro-poor growth categories are deemed to be the relatively pro-poor. The strict relative pro-poor growth has been identified in 19 cases, while other types of growth have been recognized in 26 instances. These are the trickle-down growth, immiserizing growth and anti-poor growth (including the pro-poor decline) which are merged into one category. The original interpretation of PEGR is included in Table 2 only for a comparison.

Conclusion

This paper has introduced a new, standardized classification of (pro-poor) growth that can be used with any pro-poor growth indicator. Based on the changes of incomes, poverty and inequality within a country, it is possible to identify six categories of growth: strong pro-poor growth, relative pro-poor growth, trickle-down growth, pro-poor decline, anti-poor decline and immiserizing growth. These categories are ordinal because it is possible to rank them according to the benefits they bring to the poor population in a country. And, moreover, the more detailed classification can be instantly used with the traditional approaches to pro-poor growth interpretation.

Although it is possible to use the classification with any pro-poor growth indicator, in this paper it has been employed only with the poverty equivalent growth rate (PEGR) on the long growth spells across countries of Africa. The results indicate that most of growth spells lead to poverty reduction, thus satisfying the weak absolute approach to pro-poor growth. While the original relative approach has been identified approximately in half of the spells, the stricter version has been discovered in a lower proportion of cases.

These illustrations show that there is a great potential for a further research. Especially, since the ordinal classification of growth can be used with other indicators as well, it is possible to directly compare the results of different pro-poor growth indicators in a more detailed way. And since the results are ordinal, it is also possible to use ordinal logit regressions to examine the factors that lead to a greater improvements in the living conditions of the poor population, i.e. to investigate the role of institutions²⁵, policies, development aid²⁶ or other any other factors of pro-poor growth.²⁷

References:

1. ARAAR, A. – DUCLOS, J.-Y. (2007): DASP: Distributive Analysis Stata Package. [online]. 2007. PEP, World Bank, UNDP, Université Laval. [Cited 15. 10. 2019.] Available online: <http://dasp.ecn.ulaval.ca/>.
2. ATKINSON, A. B. – BRANDOLINI, A. (2004): *Global inequality and poverty: Absolute, relative or intermediate?* Paper presented at the 28th General conference of the IARIW, Cork, Ireland.
3. DEUTSCH, J. – SILBER, J. (2011): On Various Ways of Measuring Pro-Poor Growth. In: *Economics – The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 2011, Vol. 5, No. 2011-13, pp. 1-59.
4. GROSSE, M. – HARTTGEN, K. – KLASEN, S. (2008): Measuring Pro-Poor Growth in Non-Income Dimensions. In: *World Development*, 2008, Vol. 36, No. 6, pp. 1021-1047.
5. HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – DUŠKOVÁ, L. (2017): Pro-poor growth in East Africa. In: *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2017, Vol. 64(C), pp. 82-93.
6. HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – SCHLOSSAREK, M. – PAVLÍK, P. (2016): Jak měřit prospěšnost růstu pro chudé? Analýza ukazatelů a jejich komparace na případu Bangladéše. In: *Politická ekonomie*, 2016, Vol. 64, No. 8, pp. 988-1005.
7. KAKWANI, N. – PERNIA, E. M. (2000): What is Pro-Poor Growth? In: *Asian Development Review*, 2000, Vol. 18, No. 1, pp. 1-16.
8. KAKWANI, N. – SON, H. H. (2003): Pro-poor Growth: Concepts and Measurement with Country Case Studies. In: *The Pakistan Development Review*, 2003, Vol. 42, No. 4, pp. 417-444.
9. KAKWANI, N. – SON, H. H. (2008): Poverty Equivalent Growth Rate. In: *The Review of Income and Wealth*, 2008, Vol. 54, No. 4, pp. 643-655.
10. KLASEN, S. (2004): In search of the holy grail: How to achieve pro-poor growth. In: Tungodden, B., Stern, N., Kolstad, I. (eds.). *Toward pro-poor policies: Aid, institutions, and globalization, Proceedings from the annual World Bank conference on development economics*. Washington, DC: The World Bank, 2004.
11. KLASEN, S. (2008): Economic growth and poverty reduction: Measurement issues using income and nonincome indicators. In: *World Development*, 2008, Vol. 36, No. 3, pp. 420-445.
12. KRAAY, A. (2006): When is growth pro-poor? Evidence from a panel of countries. In: *Journal of Development Economics*, 2006, Vol. 80, No. 1, pp. 198-227.

²⁵ RODRIK, D. – SUBRAMANIAN, A. (2003): The Primacy of Institutions (and what this does or does not mean).

²⁶ OPRŠAL, Z. – HARMÁČEK, J. (2019): Is foreign aid responsive to environmental needs and performance of developing countries? Case study of the Czech Republic.

²⁷ SON, H. H. – KAKWANI, N. (2008): Global Estimates of Pro-Poor Growth.

13. LOPEZ, H. J. (2004): *Pro-poor growth: a review of what we know (and of what we don't)*. The World Bank, 2004.
14. OPRŠAL, Z. – HARMÁČEK, J. (2019): Is foreign aid responsive to environmental needs and performance of developing countries? Case study of the Czech Republic. In: *Sustainability*, Vol. 11, No. 2, pp. 401.
15. OYEKALE, A. S. (2015): Non-monetary Assessment of Pro-Poor Growth in Nigeria: Evidence from Demographic and Health Surveys. In: *The Journal of Developing Areas*, 2015, Vol. 49, No. 1, pp. 107-132.
16. RAVALLION, M. (2004): Pro-Poor Growth: A Primer. *Policy Research Working Paper No. 3242*. Washington, DC: The World Bank, 2004.
17. RAVALLION, M. – CHEN, S. (2003): Measuring pro-poor growth. In: *Economics Letters*, 2003, Vol. 78, No. 1, pp. 93-99.
18. RODRIK, D. – SUBRAMANIAN, A. (2003): The Primacy of Institutions (and what this does or does not mean). In: *Finance and Development*, 2003, Vol. 40, No. 2, pp. 31-34.
19. SON, H. H. (2004): A Note on Pro-Poor Growth. In: *Economics Letters*, 2004, Vol. 82, No. 3, pp. 307-314.
20. SON, H. H. – KAKWANI, N. (2008): Global Estimates of Pro-Poor Growth. In: *World Development*, 2008, Vol. 36, No. 6, pp. 1048-1066.
21. StataCorp (2017): Stata Statistical Software: Release 15. College Station, TX: StataCorp LLC.
22. WORLD BANK (2018): PovcalNet: the on-line tool for poverty measurement developer by the Development Research Group of the World Bank. [online]. 2018. [Cited 21. 10. 2019.] Available online: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/>.

Contact:

Ing. Mgr. Jaromír Harmáček, Ph.D.

Department of Development and Environmental Studies

Faculty of Sciences

Palacký University Olomouc

17. listopadu 12

771 46 Olomouc

Czech Republic

e-mail: jaromir.harmacek@upol.cz

THE SWAY OF CHRISTIANITY – IMPLICATIONS ON THE IMPACT OF SECULARISATION ON REUNIFICATION OF PRESENT-DAY SOCIETIES EXEMPLIFIED WITH EAST- AND WEST GERMANY, AND NORTH- AND SOUTH KOREA USING STAKEHOLDER THEORY

Thomas Hoffer^a – Konstantin Krieter^b

^a International Economic Relations and Management, University of Applied Sciences Burgenland,
7000 Eisenstadt, Republic of Austria, e-mail: 1719001135@fh-burgenland.at

^b Philosophische Fakultät, Universität Rostock, August-Bebel-Straße 28,
18055 Rostock, Federal Republic of Germany, e-mail: konstantin.krieter@uni-rostock.de

Abstract: This paper implies directions for future research of a possible reunification of North- and South Korea using stakeholder theory in a religious context. The authors used Germany and its reunification as an example for a better understanding of power and influence of churches in secularised states. Firstly, secularisation as a term used in this paper has been confined. Secondly, the emergence and spreading of religion in Korea, both parts, has been broadly described. Thirdly, stakeholder theory in a business administration context (both micro- and macro economically) has been explained and practically adapted for the purpose of this research project. Subsequently, secularisation and stakeholder theory have been discussed resulting in implications for future research. The question if ecclesiastical power and influence lost any of its strength is from greatest interest. Furthermore, it must be find out if such power and influence in secularised states shifted from an internal- to an external stakeholder position, and if churches even gained power and influence at a comfortable external position rejecting any responsibility for internal mismanagement of the state.

Key words: Secularisation, Stakeholder Theory, Reunification, Germany, Korea

JEL: N35, N45, Z12

Introduction

The aim of this paper is to imply the importance and process-related relevance of the Christian church in Korea regarding the reunification process and its respective actors. Subsequently, it will be pointed out that an area of conflict persists between secularisation and reunification, and how the two concepts affect each other in both parts of Korea. The unresolved conflict on the Korean Peninsula may be described as a ‘ticking bomb’, which might have resulted, or even still might result in a Third World War as many analysts believed. However, the Korean reunification process has been brought back to newspaper-headlines reflecting the great public interest of a peaceful solution for both Korean states. The Moon Jae-in administration in the Southern part (Republic of Korea, ROK) and Kim Jong-un’s regime in the Northern part of Korea (Democratic People’s Republic of Korea, DPRK), the Trump Administration of the U.S. besides other stakeholders are pushing forward to cooperation and dialogue. Such dialogue was established on the initiative of President Donald J. Trump between the DPRK and the U.S. and is an ongoing project with the objective to end the hostile relationship between these two states.

This dialogue also got the attention of Pope Francis calling the dialogue a ‘culture of encounter’. The Holy Father ‘sent his greetings to the “protagonists” of the meeting, with the

prayer that such a significant gesture might constitute a further step along the path of peace, not only on that [Korean] peninsula, but for the whole world'¹ South Korean Archbishop Kim Hee-Jung of Gwangju called the Singapore-Summit in June 2018 'a surprise and a joy' and pointed out that 'peaceful negotiation is an ongoing process', and that 'peace is never attained once and for all, but must be built up ceaselessly'.²

Nonetheless, the further role of the church in both secularised states, the ROK and DPRK, is from greatest interest. One highlight of such interest happened during a visit of ROK President Moon Jae-in in Pyongyang in 2018. During this visit, Kim Jong-un shook hands with Andrew Yeom Soo-jung, Korean Roman Catholic Archbishop of Seoul at a gala-dinner given by the DPRK side.³ Such meetings and respective gestures, e.g. handshake, do not occur on a regular basis nor are such events aired in news-programmes of the Korean Central Television (KCTV) in the DPRK.

Meetings between representatives of churches in North and South Korea take place regularly, but not necessarily at top-levels. It was observed in 2018, just days after the Inter-Korean-Summit in April 2018 in Panmunjom that an ecumenical delegation from the South met with, and thanks to the initiative of, the Korean Christian Federation (KCF).⁴ In 2019 a delegation of 250 religious leaders arrived at Mt Geumgang, DPRK, for a two day stay celebrating the New Year. The purpose of the meeting was 'to establish relationships of trust and launch various projects and cooperation in various areas such as tourism, culture, religion, education, sport, art with exchanges among students, educators'.⁵

One example for the churches power and influence in a process of reunification of two states can be found in Germany, which is reunified⁶ for almost 30 years. The event is annually celebrated, but also critically discussed nowadays. There is little doubt that the Lutheran Protestant Church in Eastern Germany contributed to a 'peaceful revolution'. Nevertheless, the role of the Western churches and the Roman church is little investigated. How is it probably possible that in secularised states the churches use influence and power to contribute in such a process of reunification?

1 Secularisation

Bringing forward an argument using the term secularisation automatically requires an author's definition of the latter, but it also evokes a great many of problems that subsequently come along with the phenomenon of secularisation and its perception. While it is tempting to introduce yet another definition or – even more so – to just come forward with a new term that would explain exactly the connotation the author would like to express, we will briefly argue why such proceeding is unnecessary when secularisation is seen as a gradual, but also reversible process within all groups of people rather than a one dimensional lorry loaded with flashes of wit on its way off god (and possibly even back to). Likewise, secularisation is not autonomous once being boosted. Nonetheless, it is evident to propound a set of implications

¹ WELLS, C. (2019): Pope sees Kim-Trump meeting as example of "culture of encounter".

² MARES, C. (2018): Korean bishops call for prayer amid 'joy' after Trump-Kim North Korea summit.

³ KCTV (2019): Peace, a new future.

⁴ TANIS, P. (2019): Ecumenical delegation visits North Korea.

⁵ ICN (2019): Korea: President of Catholic Bishops' Conference visits North with delegation of religious and civil leaders.

⁶ Reunification means that the GDR decided about its termination and therefore the territorial integrity ceased to exist. The newly formed Eastern German states subsequently joined the FRG in 1990 while the FRG gave up territorial claims in nowaday Poland. To the contrast, there is no dispute about territorial boundaries between the two Koreas and other states. It could arise between a united Korea and PR China as the border between the DPRK and mainland China is hence a result of WWII.

what secularisation connotes for North- and South Korea, and - more importantly - what it does not mean on the level of reunification process.

If secularisation is seen as a gradual, but also reversible process within all groups of people, firstly, we must differentiate between the two Koreas and its respective peoples. Secondly, once differentiated between the peoples of both Koreas, there are certain roles of people who are part of the respective nation. Thirdly, these people and their certain respective role(s) brings a different level of influencing-power towards a relevant environment.

The nucleus of secularisation in historiographical terms can be seen at very different occasions.⁷ However, it is most often regarded as a phenomenon within Christianity or at least the Abrahamic religions. Whether it is given by the fact that Christianity can be seen as a political movement within ancient Near East Judaism or whether it is seen as cause of specifish power clashes like the Investiture Controversy, the Reformation, the Enlightenment, or the concomitant of the French Revolution, it always depends on the assumptions on what extension secularisation possess and on where the process is expected to be finished, a very teleological standpoint.

While the European Enlightenment coined the original meaning of the term, it is noteworthy how it was thought initially as a one way street towards abolishment of all ecclesiastical reminiscence in both philosophy and politics. This attitude is spot on in the correspondence between the already back in the days significant writer and philosopher Voltaire and his patron Frederick the Great.

Karl Löwith sums up that ‘both have been aware that they would push a huge revolution by undermining the foundation of the old political institution’⁸ referring to the ‘superseded palace of deceit that was built 1775 years ago’.⁹

Frederick the Great finds more pragmatic words by responding that “only a miracle could restitue the Church. [...] The Englishman Woolstone has figured out that the infamy would last for another two hundred years; he could not consider recent development; it depends on exposing all prejudice that serves as foundation of the building. It will implode and its downfall will be before long.”¹⁰

While it is not possible to retell the entire conceptual history in this paper one may at least ask for a common ground what societal bodies secularisation is applied on. It is noteworthy that there has been a tremendous amount of definitions of secularisation over the past decades, especially after Jürgen Habermas spread the term of a postsecular society in 2001.¹¹ So it even seems improbable to find that extension which combines all the different approaches on the matter in scholarship. However, before we can establish an understanding of secularisation on a societal level it is necessary to reconsider whether the term secularisation is applicable to a modern day Korea or any other contemporary society. To cut a corner: presence of a phenomenon called secularisation is the common claim that bounds all

⁷ GABRIEL, K. – GÄRTNER, C. – POLLACK, D. (2012): Umstrittene Säkularisierung, p. 17.

⁸ LÖWITH, K. (1953): Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie, p. 99. – “Beide waren sich bewußt, eine große Revolution vorwärtszutreiben, indem sie die Fundamente des politischen Gebäudes und des ‘alten Palastes des Betrugs’, der ‘vor 1775 Jahren erbaut worden war’, untergruben.”

⁹ By that quoting Voltaire (1775).

¹⁰ Friedrich der Große (1776) quoted after LÖWITH, K. (1953): Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie, p. 100. – “Nur ein Wunder könnte die Kirche wiederherstellen ... Der Engländer Woolstone hat ausgerechnet, daß die Infamie noch zweihundert Jahre Bestand haben werde; er konnte nicht einkalkulieren, was sich jüngst ereignet hat; es kommt darauf an, das Vorurteil zu zerstören, das diesem Gebäude als Fundament dient. Es bricht in sich selbst zusammen und sein Sturz wird um so jähre sein.”

¹¹ HABERMAS, J. (2003): Zeitdiagnosen. Zwölf Essays, p. 251f.

contemporary theories, including the postsecular ones. The latter argue that societies evolved after being secularised and strive now for other meanings outside a transcendent being. Or they phrase contemporary society as moving back to a religious belief system. No approach postulates a desecularisation as the prevailing force. And even if so, it will never be the same a societal belief system as it once was before.¹² The significance of a neglected desecularisation is not to be underestimated concerning North Korea.

The model developed in 1981 by sociologist Karel Dobbelaere¹³ approaches secularisation as a process that evolves at societal, sub-system, and micro level. The author reaffirms the importance of distinguishable actors within the process of secularisation. Studies over the past twenty years have shown that politicians and their offices respectively, the churches and their NGO supporters, and most likely legislators are the actors who significantly push the process nowadays.¹⁴

The framework implemented by Dobbelaere allows us to isolate a single appearance of secularisation from the entire phenomenon, in order to identify cause and effect within the relation of the appearance to the process it is embedded in. This is done by looking at the actors that facilitate change in the perception of secularisation, whether it is regional, interim or partly.¹⁵

However, Dobbelaere confines possible effectiveness of secularisation too strictly by implying that religion must have lost “its over-arching claims over the other subsystems”.¹⁶ In fact, the requirement has a much lower threshold. Effective disobedience of religious claims by a non-religious element would allow a subversion of the religious prerogative to a certain degree. Thus, the result would be a non-secular society with secular elements. Otherwise a non-secular world could only exist in a *civitas dei*. While it may sound appealing to start with secularisation right away when not having a state of God, Dobbelaere implies the opposite by requiring a mindshift prior to actual tendencies within a devoted society. In conclusion it is necessary to formulate a more practical-oriented framework for the term. When referring to secularisation in this paper, we will be talking about the level of separation between ecclesiastical and political organisation within a specific societal body or several ones. While not neglecting secularisation at the micro level it is rather the latter’s effect within the actors or the social bodies that will be taken account of.

2 Religion in Korea

Before we move over to the Christian religion in Korea, an explanatory note about Confucianism, that has had a major impact on Korean society in the past, is necessary. Therefore, it shaped a collective mindset in Korea, but has no relevant impact when it comes to the number of peers. Ulrich Steinvorth comes forward with two relevant remarks on secularisation and its effects on society.

The first is that Confucianism highly favours secularisation on the micro level. Steinvorth postulates that people under influence of Confucianism would be encouraged “to use their powers according to their own judgment and to respect everyone in their use”.¹⁷ He

¹² BRUCE, S. (2011): Secularization. In Defence of an Unfashionable Theory, p. 3f. BRUCE argues that history cannot repeat itself in the awareness that something similar has already happened. He furthermore explains that secularised Christian societies never strengthen their belief system in face of a new (religious) opponent. Ibid. p. 222f.

¹³ DOBBELAERE, K. (1981): Trend Report: Secularization: A Multi-Dimensional Concept, p. 3-153. More recently elaborated in DOBBELAERE, K. (2002): Secularization: An Analysis at Three Levels.

¹⁴ DOBBELAERE, K. (2002): Secularization: An Analysis at Three Levels, p. 181-187.

¹⁵ For the latter cf. the examples listed in DOBBELAERE, K. (2004): Assessing Secularization Theory.

¹⁶ DOBBELAERE, K. (2002): Secularization: An Analysis at Three Levels, p. 166.

¹⁷ STEINVORTH, U. (2017): Secularization. An Essay in Normative Metaphysics, p. 175.

furthermore sees parallels to the Christian faith impersonated by the story of Jesus while the Christian religion is a world-rejecting faith according to Max Weber, unlike Confucianism. Coming back to Dobbelaere's definition of the "over-arching claims over the other subsystems", in Confucianism the seed of secularisation is at the very beginning when allowing the individual to perpetuate aims outside the transcendental determined conduct of life. Korea has been heavily influenced by Confucianism since the Josean Dynasty in the late 14th century when rulers made the Confucianistic belief to their state doctrine. From that point onward, religions in Korea had no other option but adopting to the isolated mindset in a Confucianistic environment.¹⁸ The result is a belief system that fundamentally based on Buddhism, but not Confucianism, until the Early Modern Period. However, this also demotes Confucianism. For example, in Kim's 'A History of Religions in Korea'¹⁹ there is no such chapter about Confucianism, but its effects have been examined in the respective parts on other religions. Donald Clarke resolves that issue by explaining the effects that Confucianism has had during the establishment of new religions in Korean society in the modern era.²⁰ In conclusion the Confucianistic environment, even superstructing Buddhist and to a certain degree the Christian belief in Korea, should be considered secularised, however, to a yet to be defined degree.

Secondly, Steinvorth romanticises Renaissance as the paramount sphere autonomy of science, art, politics, and commerce, "the right to follow their own perfection criteria".²¹ Whereas Steinvorth admits the permission to do so by former Christian societies, he neglects such an impact by nowadays' Western societies and the Confucianistic approach to meso level social bodies, too. This implies a certain inability to birth new actors at the societal level who bring secularisation forward or at least restore its present state. Therefore, Habermas' theory of a postsecular society finds evidence in Steinvorth's criticism. Steinvorth's remarks furthermore give an initial explanation of why secularisation can be seen as a Western phenomenon while the cultural premises in East Asia have been initially more fruitful for a separation of public fields of activity. Hence Christianity is also in Korea the most prevailing religion when it comes to secularisation and therefore, its establishment in contrast to the other beliefs has to be understood.

While Buddhism was the prevailing religion that first got promoted to a state religion in 918, it was the highly regarded Confucianism which was the spiritual driving force of the ruling Joseon dynasty. However, animism was still a cult of the people and Christianity has been imported from the Qing's Beijing court in 15th century as a philosophical mindset. This changed about 300 years later when several Korean scholars who have been interested in Christian ethics started to consider the western belief as a religion which was even superior to Confucianism. The latter has been criticized for centuries for being corrupted by officials, both ecclesiastical and royal. Hence a very few but quite prominent people started to live pursuing Christian standards. At the end of the 18th century, a small Christian church could be established, completely relying on the doctrine and input given by the already established organisation at Beijing. Though there were severe to later moderate prosecutions of Christian believers in Korea, the small community settled and begged for missionaries to be sent to spread the word further.²²

¹⁸ MAUL, H. W. – MAUL, I. M. (2004): Im Brennpunkt: Korea, p. 137-139.

¹⁹ KIM, D. (1988): A History of Religions in Korea.

²⁰ CLARKE, D. (2000): Culture and Customs of Korea, p. 30–35.

²¹ STEINVORTH, U. (2017): Secularization. An Essay in Normative Metaphysics, p. 134.

²² KIM, D. (1988): A History of Religions in Korea, p. 270-312.

This was the time when the Holy See launched the Vicar Apostolic of Korea, an office that would be staffed only by men of the Society of Foreign Missions of Paris (M.E.P.)²³ until 1942. Already in 1838, a subsequent post of a coadjutor bishop was introduced and held by the M.E.P. until the establishment of the first smaller dioceses starting in 1928. Roman Catholic Church has had hard times in the 19th century suffering constant oppression. This changed by the admission of further foreign missionaries in the 1880s,²⁴ the introduction of religious freedom and the Japanese Annexation significantly. Still, in 1920 there were only about 90.000 Christian believers on the Korean peninsula. The outbreak of the Second Japanese Chinese War then marked the turning point for all endemic religions as the Japanese prohibited the Korean language and established their own shrines all over the country.²⁵

By the time of 1945, Korea's society was facing a split-up caused by the Allied occupation. Subsequently, there was rapid removal of Japanese restraints to religious restrictions. However, as neither the USSR nor the U.S. consented to a combined path to political independence for the two occupation zones, there were Korean initiatives at a local level to regain self-government, but the appointment of governmental bodies with in their own view fitting personnel (Syngman Rhee for the South and Kim Il-Sung for the North) fused the blocks on the Korean peninsula, both ideologically and geographically.²⁶

Christian believers furthermore felt being driven to leave the North before the outbreak of the Korean war.²⁷ However, after the unsuccessful attempt of Kim Il-Sung to unite Korea by force in 1953, establishing the regime in the DPRK meant to unite the people's desire in the conception of Communist leadership. Therefore, the Juche ideology got implemented, the doctrine of (North) Korean independence and autarchy, even from other Communist countries, whenever practical. The subsequent state-forced worship of Kim Il-Sung, the Kim Il-Sung/Kim Jong-Ilism, has been worded in the 'Socialist Constitution'²⁸ as the major ideology that the DPRK's citizens (have to) follow.

Religious groups are yet not forbidden however, their gatherings and religious practices are state-controlled and profoundly restricted. While the freedom of belief is assured by the DPRK's constitution, the freedom of religion is not.²⁹

Hence it is necessary to look solely the the ROK when analysing religious organisation in Korea, especially as the dioceses in the North have been dismantled and subsequently staffed by a respective Southern bishop, or they have been simply shaped as cross-border church districts following the ecclesiastical organisation from the 19th century all along. That does also imply the constraint to relevance of the Roman Catholic Church that is home to about 40 % of South Korean Christian believers.

3 Stakeholder Theory in a Secular Context: An Example from Saudi Arabia

The Stakeholder-Value approach is based on research conducted in the Stanford Research Institute (SRI) in the early 1960s and finds, even nearly 60 years later, worldwide

²³ Société des Missions étrangères de Paris.

²⁴ This marks a milestone for Protestantism on the Korean peninsula but its nucleus goes back until 1626. Cf. KIM, D. (1988): A History of Religions in Korea, p. 331.

²⁵ KIM, D. (1988): A History of Religions in Korea, p. 313-323.

²⁶ CLARKE, D. (2000): Culture and Customs of Korea, p. 18-27.

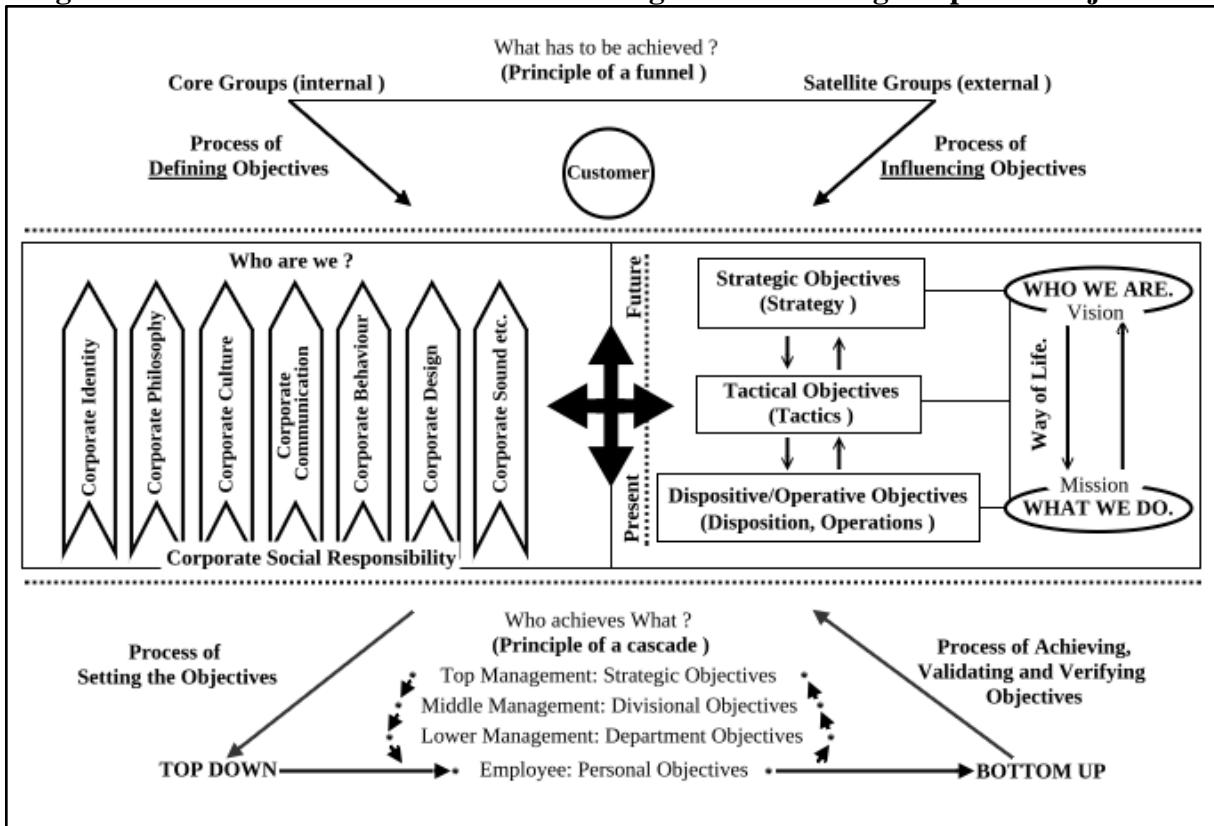
²⁷ CLARKE, D. (2000): Culture and Customs of Korea, p. 19.

²⁸ NAENARA.COM.KP (n.d.).

²⁹ Article 68: "Citizens have freedom of religious belief. This right is granted through the approval of the construction of religious buildings and the holding of religious ceremonies. Religion must not be used as a pretext for drawing in foreign forces or for harming the State or social order." Source: NAENARA.COM.KP (n.d.a)

attention.³⁰ The meaning of the term/approach is not sufficiently explained. Nonetheless, breaking it down to a single and simple sentence, it could imply the satisfaction of interests of a relevant environment for one's own sake and satisfaction. Freeman³¹ stated that those groups are relevant, which are necessary for the survival of a company. Such statement in a context with this research project clearly implies that, assuming the state and, or society is the object of interest, the relevant environment, or one might call it relevant groups, are necessary, and therefore influencing a state or society. Stakeholders, in a business management context, are differentiated by their respective position to the company. On the one hand, there are Internal Core Groups, on the other hand, there are External Satellite Groups. Based on the principle of a funnel, objectives are defined by Internal Core Groups and influenced by External Satellite Groups. Strategic objectives are then set by the top management and deducted for different parts of the company in the top-down hierarchy based on the principle of a cascade.

Figure 1: The Role of Stakeholders in Defining and Influencing Corporate Objectives

Source: own representation and extension, TÖPFER A. (2007) and DORAN G. (1981).

The middle-management then transcribes these objectives on the aspect of realizability to the lower levels, down to the single employee as the smallest organisational component within the entire organisation.

This process implies that a single employee is personally part of the company's strategic objectives.³² Such explanation is valid and might be useful from the theoretical managerial perspective, but a clear hint to what stakeholders factually are, is still missing. Therefore,

³⁰ HENTZE J. – THIES B. (2014): Stakeholder Management und Nachhaltigkeitsreporting.

³¹ FREEMAN, R. (2004): The Stakeholder Approach Revisited, p. 228-241.

³² TÖPFER, A. (2007): Betriebswirtschaftslehre: Anwendungs- und prozessorientierte Grundlagen, p. 426-429.

a graphical demonstration for a better understanding of the term seems to be useful at this point (Fig. 1).

Besides internal- and external stakeholders, there is the need to differentiate stakeholders by their (strategic) influence in objectives into (at least) two categories: Primary- and secondary stakeholders.³³ Typical internal stakeholders are shareholders and employees on all different levels and categories;³⁴ typical secondary stakeholders are financiers, customers, suppliers, the state/government, competitors, consumer advocate groups, special interest groups, the media. Both internal and external stakeholders are influenced by respective market (-societies), mostly by the customer (or buyer). Many researchers just refer to the market or other participants than the customer in markets. However, most markets are dominated by the customer due to the ongoing process of globalisation and consequently a shift of power towards them.³⁵

The graphical presentation (Fig. 1) not only implies the process of definition of-, and influence in defining corporate objectives, but it is from great use in other explanatory attempts in different disciplines. One example is Sidani's and Showail's research,³⁶ which is from explanatory nature, and presents the case of a large company in Saudi Arabia subject to 'proactive change'. Different theoretical foundations from the respective literature of the fields of (organisational) change and legitimacy, stakeholder theory built a strong basis for practically conducting a case-study about the Saudi Arabian company 'Salam', 'one of the largest conglomerates in the Middle East and North African Region'.³⁷ When stating the research problem and question which is, no doubt, a fundamental basis for any scientific research, Sidani and Showail³⁸ investigated the question 'what type of discourse would lead to [...] understanding and shaping organizational reality and explaining change'. Nonetheless, their 'classification rests on the religious dimension of such discourse. Religious metaphors have often been used in business – even in secular environments – and religious language is frequently invoked to send messages [Vinten, 2000³⁹]'.⁴⁰ The study conducted aims to answer two research questions: 'RQ1: What were the discursive strategies that the company used to create organisational change and institute the stakeholder perspective?; RQ2: How was the company able to use such discourse (grounded in religion) to provide legitimacy to this new initiative?'⁴¹

With regard to participants, instruments of data-collection, methods of data-analysis, internal-, (e.g. company's newsletter, memos, presentations, policies) and external-company-data, (e.g. articles) were used in the data collection process. The authors used the snowballing-technique and twelve interviews were conducted. The interviewees were the CEO, the organisational development manager, the managing director of a business unit, a

³³ EBERHARDT, S. (1998): Wertorientierte Unternehmensführung – Der modifizierte Stakeholder Value Ansatz, p. 169ff.

³⁴ At this point it is not useful to differentiate the internal stakeholders in the specific categories because, as mentioned, this needs to be done on a case by case basis.

³⁵ Of course, such statement is very general and not valid for all markets. However, if there was, decades ago, some kind of mono-, duo-, oligopolistic structure (with regard to competitors, one, two, some, and on the other hand many customers/buyers) globalisation increased the number of competitors and should (ideally) lead to more competition empowering the customer/buyer.

³⁶ SIDANI, Y. – SHOWAIL, S. (2013): Religious discourse and organizational change - Legitimizing the stakeholder perspective at a Saudi conglomerate, p. 931-947.

³⁷ Ibidem, p. 937.

³⁸ Ibidem, p. 934.

³⁹ VINTEN, G. (2000): Business theology, p. 934.

⁴⁰ SIDANI, Y. – SHOWAIL, S. (2013): Religious discourse and organizational change - Legitimizing the stakeholder perspective at a Saudi conglomerate, p. 934.

⁴¹ Ibidem, p. 935.

president of a company division, Head of HR, Head of CSR, VP for Finance, Head of training and development, Operations manager of a company division, Former VP, HR key officer, Company consultant.⁴²

Furthermore, documents of the company were reviewed and revealed 'an organisational dialogue that was welcoming of a progressive managerial lingo that is also accommodative of the existing context':⁴³ As one result, it has been pointed out that initially, the goal was to integrate business based concepts and indigenous culture into one culture. Sidani and Showail interpreted this initial approach as a 'first attempt to legitimise a local variant of the stakeholder perspective'. However, the company later used the stakeholder perspective and promoted the 'organizational discourse, based on Islamic principles'.

What they basically did: Religious culture in form of religious terms (which have, of course, a meaning) were integrated into the company's vision in terms of basic principles;⁴⁴ Baraka ('Employees and managers have to act sincerely to deserve the blessing [or baraka] from God'); amanah (honesty, integrity, or trusteeship); taqwa ('an attribute belonging to persons who are conscious of God's presence and refrain from committing evil deeds. This word is typically used to reflect a personal relationship with God'); birr ('caring justice, care and concern for people'); mujahadah ('personal control, the effort a person exerts in order to lead a balanced life').

The Salam Co. successfully implemented the stakeholder value approach and 'introduced and integrated western practices into a conservative Middle Eastern setting. We argue that the company was successful in adopting these concepts because it used local vocabulary and sense-making mechanisms that are unique to the environment it found itself in'.⁴⁵ This study made several important implications not only for the theoretical foundation of the field of management, but rather to other fields such as education and communication.

Some study-outcomes from the case of 'Salam': Firstly, we know with regard to the case of 'Salam' that religious belief is not necessarily contradictory to corporate objectives following basic economic principles, but rather a part of it as a form of a code of conduct. Secondly, even if a society is secularised, religion might play a significant role in a stakeholder's life and therefore is part of the mindset and consequently part of the behavioral- and thought-patterns. Thirdly, there are differences in the degree of religious influence in a stakeholder with regard to the religion itself and the geographic region the stakeholder is located.

Taking these study-outcomes in a context with the current questions with regard to secularisation and reunification in this paper, one is able to adapt the original stakeholder model (Fig. 1) into a model which does not use the corporate perspective, but rather the geographical perspective for further explanations.

4 Stakeholder Theory in a Political Context: Germany's Reunification and Implications for the Korean Peninsula

The influence of-, the power to define corporate objectives, and the processes of setting, achieving, validating and verifying objectives by stakeholders was illustrated in Fig. 1. This approach is also adaptable for a geographical area in terms of a country or a region (Fig. 2). In this paper it is the main objective to make implications for further research of reunification processes exemplified with Germany and Korea. The German reunification

⁴² Ibidem, p. 936f.

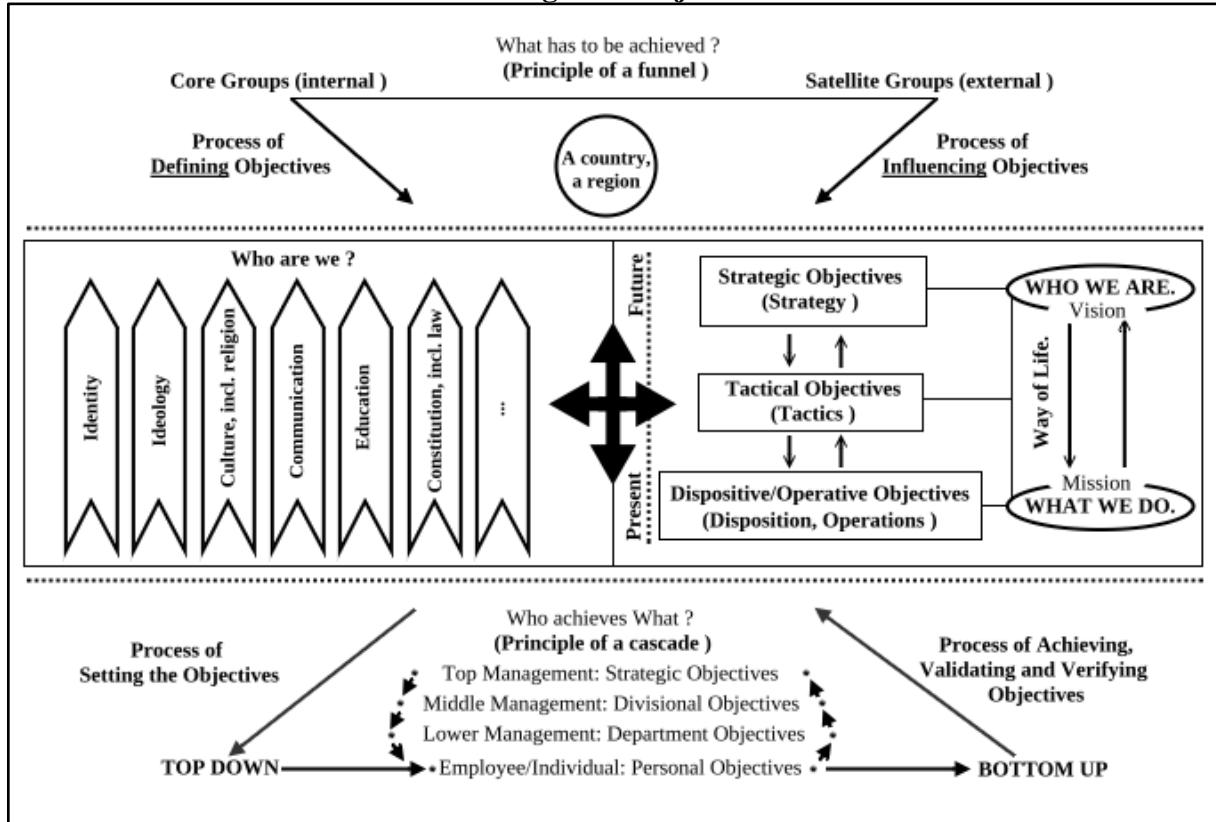
⁴³ Ibidem, p. 938.

⁴⁴ Ibidem, p. 939f.

⁴⁵ SIDANI, Y. – SHOWAIL, S. (2013): Religious discourse and organizational change - Legitimizing the stakeholder perspective at a Saudi conglomerate, p. 941.

process was legally carried out nearly 30 years ago. However, and de facto, regional differences not only culturally, but rather economically are leading to an obvious division of the German people in recent years.

Figure 2: The Role of Stakeholders in Defining and Influencing National and Regional Objectives

Source: own representation and extension, TÖPFER A. (2007) and DORAN G. (1981).

Considering the process of influencing- and defining objectives (Fig. 2) such division can be entirely explained by the two different political systems in West- and East Germany. Firstly, it is commonly known that West Germany dominated the reunification process after the collapse of the one-party ruled Eastern part of Germany. In fact, the system established in West Germany was, back then in the early 1990s, implemented in East Germany, too, without considering the different needs of the people in that adjoined area. Secondly, it is also commonly known that change is not (or most of the time) 'happening' in a moment of time, but rather prolonged by processes consistent of resistances from stakeholders during an extended period of time. Thirdly, the cultures of West- and East Germany were subject to very different influences and organised in very different ways.

Evidently, part of culture is religion and the organisation of it in form of churches. The grade of religious affiliation developed very differently in West- and East Germany after World War II due to the separation of her and consequently different cultural developments.⁴⁶ The topic is from great interest nowadays, and one question asked is, if the Roman Catholic Church was 'the silent church' during the uprising of the people in East Germany.⁴⁷ One explanation for such possible silence is the theological assumption made in these days that the separation of Germany was the punishment by God for the guilt of her people and her church

⁴⁶ MARTENS, B. (2010)

⁴⁷ PÜTTMANN, A. (2015)

in the *Third Reich*. The term ‘reunification’ was seen, in the Eastern part, as a taboo-word and such thoughts were, so it was widely believed, based solely in right-wing ideology.⁴⁸

In West Germany, most interestingly, the issue of ‘reunification and the churches’ was subject to harsh criticism by former chancellor Dr. Helmut Kohl, calling it ‘the disappointment of his life’: One reason for such statement is that the federal government under his leadership called for chiming the church bells through newspapers on the Day of the German Reunification. Nonetheless, not every church in Germany followed such call.⁴⁹ This incident is the best example for a misunderstanding of stakeholder value: In Germany, both Germanies to be more precise, secularisation was implemented and therefore the anger and disappointment of chancellor Dr. Helmut Kohl was groundless: The federal government just called for chiming the bells, but did the government create a common ground for celebrating the reunification event by involving all relevant groups?

In a speech⁵⁰ in the German city of Überlingen in 2009 Michael Nüchtern⁵¹ identified four different characteristics or even necessities for a ‘socially active church’:

1. Differentiation between state and church.
2. Being open in and as the church for all citizens.
3. Responsibility of the church in social-ethical fields.
4. Charismatic personalities.

It was further pointed out that the first pillar, ‘differentiation between state and church’, is based upon three assumptions:

- a. Differentiation between state and church is a movement towards secularisation.
- b. Individual rights of liberty are developed analogically to the rights of religious freedom.
- c. Differentiation of the society in various aspects of life.

Most importantly, the church in East Germany developed some kind of ‘consciousness’ after World War II, based on experiences in the *Third Reich* that she needed to be greater than exclusively involved in local communities; she needed to be a powerful institution, once again. Only such an institution, as she was present in East Germany, could emerge independently from the state, even if ‘sometimes asymmetrical and partly submissive, system-accepting’. As a result, the church could make agreements with the state and she could actively mediate between protesters and the police as it was observed in autumn of 1989.

Nevertheless, the picture of the church in East Germany is by far not complete, not to mention the neglection in this paper of the church in West Germany, which was organised in a completely different way. However, these are questions and tasks to be pursued in future research, because in this paper it is the main objective to determine the relevancy and importance of contextualising secularisation and stakeholder theory. Furthermore, once implied the role of the church as a stakeholder in the process of reunification of East- and West Germany, the question is, whether learning outcomes from Germany are applicable for

⁴⁸ PRO (2014): Wiedervereinigung – die Kirchen glaubten nicht daran.

⁴⁹ REMME, K. (1999): Kirche und Wiedervereinigung.

⁵⁰ NÜCHTERN, M. (2009): Die Rolle der Kirche bei der friedlichen Revolution 1989 in der DDR – Volkskirchliches Selbstverständnis machte die Kirche zum Katalysator der Wende.

⁵¹ Prof. Dr. Michael Nüchtern held the position of a Oberkirchenrat (OKR) [Superior Church Council] within the Protestant Church of Germany. Till September 2009, he was chief of the department for theology, community and proclamation. Source: EKIBA (2010).

Korea. The answer to this question, in general terms, is yes: The only relevant and necessary assumption to be made is that the church is a stakeholder in the reunification process of North- and South Korea. Plenty of evidence has been collected, but in this paper, due to limitations in scope and time, two major stand-alone facts are presented:

1. There is a significant number of Christian believers in both parts of Korea: More than 189,000 persons were Christians in North Korea in 1950, at the same time in South Korea more than 1,832,000. Due to different development paths, in 2010 the number in North Korea was determined to be more than 405,900 at the same time in South Korea more than 13,973,200.⁵²
2. The South Korean President Moon-Jae-in had a delegation of relevant church representatives with him in Pyongyang during his visit in 2018. Moreover, he introduced chairman Kim Jong-un to Andrew Yeom Soo-jung and other high ranking representatives of different religions during a gala-dinner (Fig. 3). The scene was televised in a Korean Central Television (KCTV) documentary.

Figure 3: Gala-dinner held in Pyongyang during the visit of Moon-Jae-in and his delegation. Moment of the introduction of Kim Jong-un and Andrew Yeom Soo-jung by Moon Jae-in

Source: KCTV (2018).

The number of Christian believers in both parts of Korea indicates that further research of the role of the church in the reunification process is justified and that a stakeholder role is present.

Besides the church as a stakeholder in the Korean reunification process, there are other important stakeholder involved as Krieter and Hoffer pointed out:⁵³ PR China, the Russian Federation, Japan, USA and President Donald J. Trump, Chairman Kim Jong-un and the Kim Family. Most interestingly, the Kim Family and President Trump are stakeholders on a very personal level. That means that it is not easy to replace them as persons as it is normally possible on the diplomatic stage. Their strong personalities are ‘cutting down all presence to a

⁵² All numbers for 1950 at medium reliability level, for 2010 at low reliability level; Source: MAOZ, Z. – HENDERSON, E. A. (2013): The World Religion Dataset, p. 265-291.

⁵³ KRIETER, K. – HOFFER, T. (2018): The Trump Salute – The False Assumption of an Undeliberate Aim, p. 366-387.

personal level⁵⁴ which might be very risky, but on the other hand, positive results can lead to peace in a much shorter time than choosing the multilateral path.

5 Discussion

The authors assumed that there are two Koreas as sovereign subjects of investigation, North- and South, and that there are two peoples. Such assumption is based upon the general development, which, in both parts of the Korean Peninsula, differed from each other. In consequence, these general developments lead to different environments and therefore different stakeholders. The idea behind this paper is the investigation of secularisation in a reunification context, exemplified with Korea and Germany.

Korean reunification is on the agenda of the National Council of Churches in Korea since the ending of the war in 1953. Its aim to solidify the Korean territory as one nation is contradictory to what the Trump-Kim efforts (according to the Singapore summit) intend, a solid relationship and peaceful co-existence of two states that allow crossing of the DMZ to their respective citizens. While Korea is far from being united, the Korean reunification still prevails as ultimate goal over foreign policy, now being pushed further by the United Nation's sanctions upon the North. Secularisation does not lose its relevancy over time, as many might think. Andrew Eungi Kim has recently published about secularisation in terms of the Minjung movement.⁵⁵ He underlined that the so to say Korean form of Liberation Theology still has a major impact on social issues in modern day Korea. Although he leaves unmentioned that Pope Francis is an advocate of Liberation Theology himself and that he has assured to visit North Korea upon invitation in the near future, Kim hits the mark when he postulates that the people's "engagement with the reunification issue was partly prompted by the realization that the Korean government's monopoly of the issue of reunification had been a major drawback in bringing about peace on the peninsula[...]."⁵⁶ Therefore a gap is set between the two major attempts on Korean unification when church intentionally comes back to the political stage. Hence the topic of secularisation is from greatest relevance when seen as 'a process that evolves at societal, sub-system, and micro level'⁵⁷ in the reunification context.

Nevertheless, secularisation is a very complex term and the most simple way to define it might be as 'the level of separation between ecclesiastical and political organisation within a specific societal body'. Hereupon, the question arises whether Christianity in particular has impact on the singly political process by opening it to representatives of the Church (e.g. by meeting Kim Jong-Un publically). Dobbelaere's model of secularisation, which focuses on the actor furthermore, allows us to look at the effects of ecclesiastical influence to the single political actor (e.g. the Trump administration) by classifying the core motives of moral understanding.

Subsequently, one way to define the impact of a certain level of secularisation on a societal body, and this is the interdisciplinary part of this paper, is the usage of stakeholder theory. Stakeholder theory in the context of this paper is consistent of one result, namely 'the satisfaction of interests of a relevant environment for one's own sake and satisfaction'. Those groups are relevant, which are necessary for the survival of the respective relevant environment. In other words and applied into practice: The (Christian) churches will support reunification as long as they profit⁵⁸ from it. If there is no benefit for them, for what shall they

⁵⁴ KRIETER, K. – HOFFER, T. (2018): The Trump Salute – The False Assumption of an Undeliberate Aim, p. 381.

⁵⁵ KIM, A. E. (2018): Minjung Theology in Contemporary Korea.

⁵⁶ KIM, A. E. (2018): Minjung Theology in Contemporary Korea, p. 421.

⁵⁷ DOBBELAERE, K. (1981): Trend Report: Secularization: A Multi-Dimensional Concept, p. 3-153. More recently elaborated in DOBBELAERE, K. (2002): Secularization: An Analysis at Three Levels.

⁵⁸ For the churches own sake and satisfaction is meant as profit in this context.

support it? Believers might have even thought that separation of the peoples is some punishment from God.⁵⁹

On the other hand, if reunification benefits the church, ecclesiastical intentions might be interpreted in a way that reunification and peace are service to God. How is such a contradictory interpretation of God possible? The answer to that question is simple since everything known about God is based on human interpretation. And if there is human interpretation, there is some kind of social constructs which, as in stakeholder theory, includes streams of influence and power of groups and individuals within a state, group or an organisation. However, the respective stakeholder is, no doubt, able to communicate his needs to others (namely the representatives of the relevant environment),⁶⁰ but is he also powerful and significantly influential? This is a question which must be addressed in future research. In this paper, there are only implications and observations allowing one to make a general statement: The church, mostly the East German Protestant church, had a significant role in the ‘peaceful revolution’ because they were used often as a negotiator between protesters and the *Volkspolizei*. In Korea, we have some evidence that there is a strong church present in the Southern part, and a state controlled church in the North. Is it possible to learn from German history in Korea? No, since the situation is not comparable in relevant details: Firstly, as mentioned, the West German (both Protestant and Roman Catholic) church was very passive in the years of the German reunification. However, such claim with regard to West Germany might be valid, but on the other hand, it is false: Considering the role of the, e.g. centrally controlled Roman Catholic Church, and particularly the personal involvement of Pope John Paul II., one cannot dismiss the large anti-communism (or anti-atheist) efforts of the church in socialist countries, particularly in the People’s Republic of Poland. Nevertheless, more detailed research is necessary to draw any conclusions.

6 Implications for Further Research

This paper aimed to imply some directions for further research of a possible Korean reunification in a context of religious influence. This context needs to be clearly limited, otherwise the research is so broad and wide that it is nearly impossible to conduct. The authors suggested to use stakeholder theory to limit the research in its scope. Therefore, the stakeholder model presented in this paper needs to be practically adapted to make predictions based on a scientific approach. Moreover, the authors implied that the German reunification and its respective stakeholders might be used as an example for a better understanding of the underlying image of the model.

This underlying image, the depth of stakholderness, is presented in secularisation. The research question to be answered is whether the Christian churches, differentiated by the geographic scope, lost any power as a result of secularisation. It is possible to imply that ecclesiastical power and influence, generally, did not lose any of its strength, but rather shifted from an internal- to an external stakeholder position, and possibly even gained power and influence at a comfortable external position rejecting any responsibility for internal mismanagement (of the state). Nonetheless, again, such statements need to be limited to geographical areas.

References:

1. BRUCE, S. (2011): *Secularization. In Defense of an Unfashionable Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2011. ISBN 978-0-19-965412-3.

⁵⁹ PRO (2014): Many theologians believed that God punished the peoples for their guilt of the Third Reich and WWII.

⁶⁰ Otherwise he is only a potential stakeholder.

2. CLARKE, D. (2000): *Culture and Customs of Korea*. Westport: Greenwood Press, 2000. ISBN 978-0-313-36091-6.
3. DEHN, U. (2006): *Religionen in Ostasien und christliche Begegnungen*. Frankfurt: Otto Lembeck, 2006. ISBN 3-87476-503-2.
4. DOBBELAERE, K. (1981): Trend Report: Secularization: A Multi-Dimensional Concept, In: *Current Sociology*, 1981, Vol. 29, No. 2, pp. 3-153.
5. DOBBELAERE, K. (2002): *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Brussel: P.O.E.-Peter Lang, 2004. ISBN 90-5201-985-1.
6. DOBBELAERE, K. (2004): Assessing Secularization Theory. In: ANTES, GEERTZ, A. W. – WARNE, R. R. (Eds.) (2004): *New Approaches to the Study of Religion 2. Textual, Comparative, Sociological, and Cognitive Approaches*. Berlin et al.: De Gruyter, 2008, pp. 229–253. ISBN 978-3-11-020552-7.
7. DORAN, G. (1981): There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. In: *Management Review*, Vol. 70, No. 11, pp. 35-36.
8. DREIER, H. (2013): *Säkularisierung und Sakralität. Zum Selbstverständnis des modernen Verfassungsstaates*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. ISBN 978-3-16-152962-7.
9. EBERHARDT, S. (1998): *Wertorientierte Unternehmensführung – Der modifizierte Stakeholder Value Ansatz*. Wiesbaden: Springer Fachmedien. ISBN 978-3-8244-6705-1.
10. EKIBA (2019): Oberkirchenrat Michael Nüchtern Verstorben. [online]. 2019. [Cited 5. 11. 2019.] Available online: https://www.ekiba.de/html/aktuell/aktuell_u.html?&m=31&artikel=2178&cataktuell=37.
11. FREEMAN, R. (2004): The Stakeholder Approach Revisited. In: *Journal for Business, Economics & Ethics*, Vol. 5, No. 3, pp. 228-241.
12. GABRIEL, K. – GÄRTNER, C. – POLLACK, D. (2012): *Umstrittene Säkularisierung. Soziologische und historische Analysen zur Differenzierung von Religion und Politik*. Berlin: Berlin University Press, 2012. ISBN 978-3-86280-032-2.
13. HABERMAS, J. (2003): *Zeitdiagnosen. Zwölf Essays 1980 – 2001*. Frankfurt: Suhrkamp, 2003. ISBN 978-3-518-12439-0.
14. HENTZE J. – THIES B. (2014): *Stakeholder Management und Nachhaltigkeitsreporting*. Berlin et al.: Springer, 2014. ISBN 978-3-642-54916-8.
15. ICN (2019): Korea: President of Catholic Bishops' Conference visits North with delegation of religious and civil leaders. [online]. 2019. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: <https://www.indcatholicnews.com/news/36532>.
16. KCTV (2018): *Peace, a new future*. Documentary of the State Visit of President Moon Jae-in in Pyongyang. Pyongyang: Korean Central Television, Pyongyang, 2018.
17. KERN, T. – KÖLLNER, P. (Eds.) (2005): *Südkorea und Nordkorea. Einführung in Geschichte, Politik, Wirtschaft und Gesellschaft*. Frankfurt: Campus, 2005. ISBN 978-3-593-37739-1.
18. KIM, D. (1988): *A History of Religions in Korea*. Seoul: Daeji Moonhwa-sa, 1988. ISBN 978-8985202220.
19. KIM, A. E. (2018): Minjung Theology in Contemporary Korea: Liberation Theology and a Reconsideration of Secularization Theory. In: *Religions*, 2018, Vol. 9, No. 12, pp. 415-432.
20. KRIETER, K. – HOFFER, T. (2018): *The Trump Salute - The False Assumption of an Undeliberate Aim*. Presented 29 November 2018 at: International Relations 2018: Current issues of world economy and politics, Smolenice, Slovakia. Bratislava: Publishing Ekonom, pp. 366–387. ISBN 978-80-225-4602-7.

21. LÖWITH, K. (1953): *Weltgeschichte und Heilsgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie*. Stuttgart et al.: W. Kohlhammer, 1973. ISBN 3-17-078030-1.
22. MARES, C. (2018): Korean bishops call for prayer amid ‘joy’ after Trump-Kim North Korea summit. [online]. 2018. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: <https://www.catholicnewsagency.com/news/korean-bishops-call-for-prayer-amid-joy-after-trump-kim-north-korea-summit-82180>.
23. MAUL, H. W. – MAUL, I. M. (2004): *Im Brennpunkt: Korea*. München: C. H. Beck, 2004. ISBN 3-406-50716-6.
24. NAENARA.COM.KP (n.d.): Socialist Constitution. [online]. 2019. [Cited 13. 11. 2019.] Available online: <http://naenara.com.kp/index.php/Main/index/en/politics>.
25. NÜCHTERN, M. (2009): Die Rolle der Kirche bei der friedlichen Revolution 1989 in der DDR - Volkskirchliches Selbstverständnis machte die Kirche zum Katalysator der Wende. [online]. 2009. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: https://www.ekiba.de/html/aktuell/aktuell_u.html?&m=31&artikel=3132&cataktuell=231.
26. PRO (2014): Wiedervereinigung – die Kirchen glaubten nicht daran. [online]. 2014. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: <https://www.pro-medienmagazin.de/gesellschaft/gesellschaft/2014/09/13/wiedervereinigung-die-kirchen-glaubten-nicht-daran/>.
27. REMME, K. (1999): Kirche und Wiedervereinigung. [online]. 1999. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: https://www.deutschlandfunk.de/kirche-und-wieder-vereinigung.694.de.html?dram:article_id=59559.
28. SIDANI, Y. – SHOWAIL, S. (2013): Religious discourse and organizational change - Legitimizing the stakeholder perspective at a Saudi conglomerate. In: *Journal of Organizational Change Management*, 2013, Vol. 26, No. 6, pp. 931-947.
29. STEINVORTH, U. (2017): *Secularization. An Essay in Normative Metaphysics*. Cham: Springer, 2017. ISBN 978-3-319-63870-6.
30. TANIS, P. (2019): Ecumenical delegation visits North Korea. [online]. 2019. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: <https://wcrc.ch/news/ecumenical-delegation-visits-north-korea>.
31. TÖPFER, A. (2007): *Betriebswirtschaftslehre: Anwendungs - und prozessorientierte Grundlagen*. Berlin et al.: Springer, 2007. ISBN 978-3-540-49394-5.
32. VINTEN, G. (2000): Business theology. In: *Management Decision*, Vol. 38 No. 3, pp. 209-215. In: SIDANI, Y. – SHOWAIL, S. (2013): Religious discourse and organizational change - Legitimizing the stakeholder perspective at a Saudi conglomerate. In: *Journal of Organizational Change Management*, 2013, Vol. 26, No. 6, pp. 931-947.
33. WELLS, C. (2019): Pope sees Kim-Trump meeting as example of "culture of encounter". [online]. 2019. [Cited 3. 11. 2019.] Available online: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2019-06/pope-francis-angelus-korea-culture-encounter-trump-kim.html>.

Note: The referenced access date of electronic sources is the last date the source was checked and not the first date of access.

Contacts:

Thomas Hoffer

International Economic Relations and Management
University of Applied Sciences Burgenland

7000 Eisenstadt
Republic of Austria
e-mail: 1719001135@fh-burgenland.at

Konstantin Krieter
Philosophische Fakultät
Universität Rostock
August-Bebel-Str. 28
18055 Rostock
Federal Republic of Germany
e-mail: konstantin.krieter@uni-rostock.de

VÝZNAMNOSŤ A DÔLEŽITOSŤ INTERGOVERNMENTALIZMU V DNEŠNEJ EURÓPSKEJ ÚNII¹

SIGNIFICANCE AND IMPORTANCE OF INTERGOVERNMENTALISM IN THE PRESENT EUROPEAN UNION

Pavol Hrivík^a – Matej Mindár^b

^a Celouniverzitné pracovisko, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk

^b Celouniverzitné pracovisko, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: matej.mindar@tnuni.sk

Abstrakt: Článok sa zaoberá klúčovými otázkami európskej integrácie, jej základnými modelmi a dosiahnutým stavom vývoja Európskej únie. Osobitne je posudzovaný nadnárodný integračný model, ktorý je v dnešnej Únii dominujúci, a jeho následky na ľuďoviacerých oblastiach, najmä v agende ľudských práv alebo v neúmerne narastajúcej bruselskej centralistickej byrokracie. Vhodným riešením na súčasné problémy Únie a jej vývoj môže byť návrat k intergovernmentalizmu, ktorý umožní väčšie a flexibilnejšie zapojenie národných štátov Únie, vrátane ich občanov, do jej fungovania a vývoja na úkor nadnárodných európskych orgánov. Dominancia supranacionalizmu v Únii vytvára podmienky pre vznik a formovanie euroskeptických a radikálnych politických strán.

Kľúčové slová: Európska únia, integračné paradigmy, supranationalizmus, intergovernmentalizmus, ľudsko-právna agenda

JEL: F15, K49, P17

Abstract: The article deals with key issues of European integration, its fundamental models and the achieved state of the European Union's development. Particularly, there is reviewed the supranational integrating model which is dominating in the present Union, and its consequences on the very Union in various spheres, mainly in human rights agenda or unfairly growing Brussels' Unitarian bureaucracy. As a suitable solution of the present problems of the Union and its evolution can be a return to intergovernmentalism that will enable greater and more flexible involvement the Union's national states, including their citizens, into the Union's functioning and evolving at the expense of supranational European bodies. The dominance of supranationalism in the Union creates the conditions for the emergence and formation of Eurosceptic and radical political parties.

Key words: European Union, integrating paradigms, supranationalism, intergovernmentalism, human rights agenda

JEL: F15, K49, P17

Úvod

Potreba klasifikácie základných variantov regionálnej integrácie viedla k formulovaniu tzv. integračných paradigiem, ktoré predstavujú koherentné pozície k zásadným bodom integrácie ako z hľadiska metódy a štruktúr, tak z hľadiska cieľov zjednocovania. Snahy

¹ Článok bol vypracovaný v rámci projektu KEGA 003TnUAD-4/2018.

o obsiahnutie procesu integrácie pomocou integračných paradigiem sa však nedajú označiť ako plne úspešné. Samotný európsky integračný proces zahrnuje, vo všeobecnosti, celý rad špecifík, ktoré znemožňujú úplné využitie jednotlivých modelov.

Vo vývoji novodobej európskej integrácie sa stretávajú dve základné integračné paradigmá, a to medzivládna (intergovernmentálna) a nadnárodná (supranacionálna). Ich dominancia v tomto procese sa dynamicky menila, často závisela od politickej reprezentácie rozhodujúcich členských štátov a od predstaviteľov mocensky mimoriadne vplyvných a zainteresovaných mimovládnych štruktúr. V súčasnej Európskej únii (EÚ), v jej kľúčových oblastiach a politikách výrazne dominuje nadnárodný charakter spolupráce, preto sa tomuto modelu integrácie venuje mimoriadna pozornosť v politických, odborných i laických kruhoch. Stupeň supranacionalizácie európskej integrácie už dosiahol taký stupeň, že sa v radoch verejnosti jednotlivých členských štátov začína stále výraznejšie a výraznejšie objavovať odpor proti ďalšiemu posilňovaniu kompetencií európskych orgánov na úkor národných štátov. Tento odpor má rôzne vyjadrenia či už v podobe prebúdzajúceho sa nacionalizmu, radikalizmu alebo populizmu, ktoré oslabujú integritu Únie a spúšťajú dezintegračné tendencie, tak na národnej ako aj na európskej úrovni. Preto volanie po návrate medzivládneho princípu integrácie na úkor nadnárodného je stále silnejší a výraznejší, najmä v súvislosti s neschopnosťou riešenia mimoriadne zložitých problémov, ktorým dnes čelí Únia ako sú napríklad migračná alebo finančná kríza, zaistenie bezpečnosti a pokojného života občanov Únie, nájdenie všeobecne prijateľnej vízie pre ďalší vývoj Únie či neustále narastajúca byrokracia v Bruseli a jej výnimocne silné centralizované postavenie vo všetkých oblastiach života Únie. Otázka posilnenia intergovernmentalizmu vo vývoji integrácie sa tak stáva mimoriadne aktuálnou v kontexte zachovania EÚ ako celku, jej stability, bezpečnosti a budúcnosti.

1 Integračné paradigmá vo vývoji európskej integrácie

Základným východiskom pre členenie integračných paradigiem vo vývoji európskej integrácie je zmena charakteru národných štátov, resp. zachovanie či, opačne, prekročenie jeho dimenzie. Široké spektrum postupne sa vyvíjajúcich integračných prístupov sa klasifikuje na základe zásahu do komplexne a neoddeliteľne ponímanej suverenity národného štátu. Podľa tohto kritéria sú modely európskej integrácie rozdelené do troch základných kategórií:

- kategória supranacionálnych (nadnárodných) integračných paradigiem,
- kategória intergovernmentálnych (medzivládnych) integračných paradigiem,
- kategória kombinovaných integračných paradigiem.

Supranacionálna paradigma predpokladá výrazné posilňovanie nadnárodnnej kompetencie spoločných orgánov integračného útvaru na úkor zúčastnených členských štátov. Naproti tomu intergovernmentálna paradigma zachováva existujúce atribúty suverenity spolupracujúcich členských štátov v rámci integračného zoskupenia. Vplyv oboch názorových prúdov sa v priebehu celého integračného procesu prelíná, pričom uvedené členenie na nadnárodný a medzivládny prístup nie je možné považovať za konečné.

1. 1 Supranacionálne koncepcie v európskej integrácii

Supracionacionalizmus, vo všeobecnosti, vychádza z predpokladu, že iba nadnárodná autorita môže splniť požadovaný cieľ, teda stabilizovať a usmerniť partikulárne záujmy suverénnych štátov. Nadnárodné integračné paradigmá sa preto odvíjajú od myšlienky založenia politického centra, ktorému odovzdávajú všetky zúčastnené štaty určitú časť svojej suverenity. Následne prijímajú centrálne nadnárodné orgány, v rámci presne vymedzených oblastí, rozhodnutia záväzné pre integrované subjekty. Možnosti, ako prehľadne členiť nadnárodnú paradigmu, je jej rozdelenie na základe metód, ktoré majú viesť k vytvoreniu

priľahlého integračného útvaru, napríklad hospodárskej alebo politickej únie. Spôsob výstavby a funkcie zverené spoločným orgánom sa v predstavách formulovaných v rámci supranacionálneho prístupu jasne odlišujú od koncepcí federalizmu a neofunkcionalizmu.

Podľa stúpencov *federalizmu* národný štát, ako nositeľ suverenity a obhajcu národných záujmov, svojim konaním automaticky vystupuje proti susedným politickým jednotkám, a tak predstavuje potenciálny zdroj konfliktov. Pre koncepciu federalizmu je charakteristický dôraz na výstavbu formálnych politických inštitúcií, ktoré sú výrazom dohody medzi integrovanými subjektmi a nadnárodným centrom. Predmetom tejto dohody je definovanie oblastí, v ktorých štaty delegujú svoju suverenitu na vyššiu úroveň. Federalizmus sice nie je plne koherentná teoretická koncepcia, avšak jeho ideoovo-politický význam pre európsku integráciu bol a stále je nezvyčajný. *Neofunkcionalizmus* sa od federalizmu odlišuje celým radom zásadných znakov, z ktorých niektoré dokonca vedú k úvahám o neofunkcionalizme ako prístupe stojacom medzi nadnárodnou a medzivládnou paradigmou. Podľa neofunkcionalistov musí byť strata suverenity pre integrované subjekty (národné štáty) prijateľná a najmä musí byť funkčná, čo znamená, že nemôže byť motivovaná iba ideovými nárokmi alebo záujmami vyššieho integračného útvaru. Nemusí sa tak, na rozdiel od federalizmu, dotýkať klúčových oblastí štátneho vplyvu, ako sú napríklad zahraničná politika a obrana. Rozdiely medzi federalizmom a neofunkcionalizmom sú zrejmé aj v otázke metód a časovom harmonograme integrácie.

Neofunkcionalizmus vznikol ako snaha teoreticky zachytiť princípy a aktivity už realizovaného európskeho integračného procesu spusteného na začiatku 50. rokov minulého storočia. Oveľa viac sa priblížil k Monnetovým predstavám o európskej integrácii, ktorý v 60. a 70. rokoch 20. storočia dominoval medzi teoretikmi európskej integrácie. Neofunkcionalizmus považuje štáty na jednej strane za nebezpečný faktor a nevhodný nástroj na riešenie moderných problémov, avšak na druhej strane ako prirodzenú súčasť celého procesu európskej integrácie. Na neofunkcionalistický koncept integrácie úzko nadväzuje tzv. „efekt prelievania“ (spillover), ktorý identifikuje postupný presun kompetencií a suverenity smerom od národných reprezentácií k nadnárodnej ústrednej štruktúre. Koordinátorom efektu prelievania je supranacionalita. Neofunkcionalistická teória reaguje na „schopnosť“ členských štátov využiť efekt spillovera.

1.2 Intergovernmentálne koncepcie v európskej integrácii

Východiskom pre kategóriu medzivládnych (intergovernmentálnych) integračných paradigiem je nedotknuteľnosť suverénneho postavenia národných štátov a ich vlád. *Intergovernmentalizmus* považuje v kontexte európskej integrácie zahraničnopolitické vzťahy zúčastnených štátov a ich bezpečnostné záujmy za rozhodujúce atribúty. V rámci medzinárodných súvislostí prívrženci medzivládnej paradigmy nazierajú na národné štáty najmä z hľadiska bezpečnosti a ich vlády považujú za kompetentných aktérov s nespochybniteľným vplyvom. Štát pre nich zostáva základným faktorom medzinárodných vzťahov schopným zaistiť vlastný politický vývoj a sociálno-ekonomickú modernizáciu. Medzivládny model predpokladá vytvorenie inštitucionalizovanej spolupráce suverénnych štátov. Predstavy vyjadrené v tejto koncepcii boli do značnej miery stelesnené vývojom integračného procesu v 60. rokoch 20. storočia, keď sa intergovernmentalistický prúd vo vnútri Európskych spoločenstiev (ES) usiloval o transformáciu nadnárodného zoskupenia do medzivládnej platformy.

Medzivládna integračná paradigma nie je v otázke limitov suverenity štátu plne kompaktná a zahŕňa rôzne pozície. Základným znakom *konfederáčného* medzivládneho prúdu je požiadavka zmluvnej úpravy vzťahov medzi subjektmi, ktorých kontakt je realizovaný štandardnými diplomatickými nástrojmi. Predpokladom konfederáčných teórií medzivládnej paradigmy sú výhody získané účasťou na spolupráci.

V priebehu 70. rokov sa v rámci medzivládnej integračnej paradigmou vytvorila *teória vzájomnej závislosti*. Základným predpokladom tohto modelu pre integračnú realitu je vzájomná závislosť národných štátov, ktoré hoci zostávajú hlavnými a riadiacimi jednotkami zjednocovania, sa dostávajú pod vplyv celého radu faktorov. Teória vzájomnej závislosti predpokladá existenciu nových, úzkych väzieb medzi štátmi, ktoré sa vytvárajú ako dôsledok administratívnej previazanosti vládnych administratív, fragmentácie klasického ponímania národnej suverenity a tiež rastúceho významu ekonomickej spolupráce. Modely vzájomnej závislosti nezachytávajú iba široké spektrum vplyvov pôsobiacich na rozhodovanie národných štátov, ale zohľadňujú aj rôzne úrovne konania.

1.3 Kombinované integračné paradigmy

Vrcholom v doterajšom vývoji integračných paradigm je *model viacúrovňového vládnutia (multilevel governance)* v EÚ. Táto koncepcia je akousi kombináciou supranacionálnych a intergovernementálnych koncepcii, ktorá rozširuje teóriu vzájomnej závislosti o dimenziu permanentného vedenia rokovania na niekoľkých úrovniach. Národný štát podľa tohto modelu zostáva klúčovým faktorom medzinárodného diania a zároveň je identitou ovplyvňovanou ďalšími rovinami negociačií. V teórii viacúrovňového vládnutia je štát zodpovedný za dosiahnutie svojich cieľov, aj keď už plne nekontroluje všetky svoje výstupy. Podľa zástancov tohto prístupu znamená integrácia štátu a jeho príslušnosť k supranacionálному zoskupeniu súčasne obmedzenie spôsobené zúžením štátnej suverenity, pričom si súčasne uvedomujú prínos integrácie v rozšírení negociačného priestoru pre jednotlivé národné štaty. Z hľadiska modelu viacúrovňového vládnutia otvára nadnárodná úroveň tiež možnosť delegovať vykonávanie nepopulárnych opatrení z národnej úrovne na vyšší stupeň, a tým získať viac priestoru na domácej politickej scéne.

1.4 Striedanie integračných paradigm vo vývoji ES/EÚ

Ak chceme v rámci európskeho integračného procesu vysledovať obdobia a kroky, ktoré sa môžu najintenzívnejšie identifikovať s jednotlivými paradigmami, je nevyhnutné obmedziť sa na najvýznamnejšie znaky a rezignovať na permanentný vývoj jednotlivých modelov

a kombinovanie jednotlivých variantov. Aj napriek tomu zistíme, že v priebehu vývoja európskej integrácie dochádzalo k striedaniu supranacionálneho a intergovernementálneho prístupu. Vo všeobecnosti možno identifikovať tri hlavné dôvody takmer permanentnej premeny integračných paradigm v priebehu vývoja EÚ. Prvým dôvodom je zmena politických reprezentácií jednotlivých štátov, ktorá mala za následok preferenciu odlišných integračných modelov. Podpora jednotlivých prístupov závisela nielen na konkrétnych podmienkach danej krajiny, skúsenosti a politickom zaradení ich predstaviteľov, ale aj napríklad na dĺžke členstva v ES. Druhým aspektom, ovplyvňujúcim preferenciu jednotlivých integračných modelov, bolo pôsobenie vonkajších ekonomických a politických vplyvov na vývoj ES. Bipolárne rozdelenie sveta, konflikty studenej vojny, menová nestabilita, ropné a iné krízy patrili k podnetom ktoré zásadne ovplyvnili voľbu integračnej stratégie členských štátov EÚ v jednotlivých obdobiach. Posledným aspektom, ktorého dôsledkom je striedanie integračných modelov, je takmer permanentný proces rozširovania EÚ.

Analýza základných zmluvných dokumentov o založení ES a EÚ a ich revízií – t. j. Jednotného európskeho aktu (1985/1985), Maastrichtskej zmluvy (1991/1993), Amsterdamskej zmluvy (1997/1999), Nicejskej zmluvy (2001/2003) a Lisabonskej zmluvy (2007/2009) – dokladá, že hoci sa členské štáty v posledných desaťročiach nesnažili výraznejšie formulovať integračný cieľ, v skutočnosti však významne postúpili v supranacionalizácii ES/EÚ. Po vstupe Zmluvy o EÚ z Lisabonu do účinnosti v roku 2009 sa EÚ stala integračným útvaram s vysokým stupňom supranacionality, s takmer nepatrnlými

možnosťami jednotlivých členských štátov zasahovať do integračného tempa určovaného väčšinou. Snahy európskych elít o posilňovanie supranacionalizmu v EÚ pokračujú nadálej najmä v politickej, bezpečnostnej a obrannej oblasti.

2 Predpoklady a následky supranacionalizmu v dnešnej EÚ

Dnes najčastejšie diskutovaným supranacionálnym variantom budúceho politického usporiadania EÚ je federalizmus, ako medzi zástancami federalizácie Únie, tak aj medzi jej odporcami, euroskeptikmi. Pri komparácii formovania amerického federalizmu, ktorý čerpal zo zavedených zvyklostí, tradícií a postojov, s nejasne sa vynárajúcim európskym náprotivkom sa budeme opierať o pozoruhodné závery, ktoré Alexis de Tocqueville formuloval vo svojom nezabudnuteľnom diele Demokracia v Amerike, a tak môžeme zistiť, či federalizmus má vôbec šancu v súčasnej EÚ, alebo či rozvíjanie myšlienky o jeho realizácii v podmienkach Únie je odsúdené na neúspech. Tocqueville vo svojom diele odhalil základné neformálne podmienky², ktoré považoval za existenčný predpoklad úspechu federalizmu, ktorý možno vo všeobecnosti chápať v každom časopriestore, vrátane súčasnej EÚ. Sú to najmä návyk na miestnu samosprávu, spoločný jazyk, otvorená politická trieda a zdieľanie mravných hodnôt a presvedčení.³

Na rozdiel od amerických kolónií, ktoré sa nikdy netešili úplnou zvrchovanosťou, je prípad európskych národov úplne iný. Kontrast s dnešnou EÚ je v tomto prípade pozoruhodný. Z formálneho hľadiska sa Únia skladá z hrdých národných štátov a autochtonných národov, ktorých politická kultúra je do značnej miery previazaná len so zvrchovanými právami a je nimi formovaná. Je preto namieste otázka, či budú európske národy, ktorých identita sa dlho formovala nárokom na vlastnú suverenitu, s ktorou je tak vnútorné previazaná, ochotné či schopné sa tohto nároku formálne vzdať. Samozrejme, pozitívne odpovedať na túto otázku je dnes zložité, prakticky sotva možné; len čas odhalí skutočné chovanie štátov Únie. Nebezpečenstvo, že projekt hlbšej supranacionalizácie EÚ vyvolá nacionalistickú reakciu takého druhu, ktorý v bývalých britských kolóniách na americkom kontinente neboli nikdy skutočne mysliteľní, v dnešnej Únii zostáva až príliš reálne.

Jednou z významných otázok, ktorú pred nás dnes stavia zámer dosiahnutí politickú integráciu EÚ, je v istom zmysle prostá: problémom je, či zjednocovanie Európy musí prechádzať viac či menej despotickou fázou, t. j. takým obdobím, kedy budú pravidlá a rozhodovania, ktoré sa v Únii uplatnia, realizované centrálnou byrokraciou v Bruseli, pričom politickú kontrolu budú vykonávať jeden alebo dva najmocnejšie štáty. Takáto despotická fáza je sice z morálneho hľadiska poľutovania hodná, v Únii pri vytváraní rozsiahleho politického celku nevyhnutná, aký na samom začiatku moderného veku predstavoval národný štát. Hoci sa doteraz v EÚ nerozvinula natol'ko európska občianska spoločnosť ako v prípade národného štátu, ďalšia integrácia sa teoreticky môže zaobiť aj bez despotickej fázy, zodpovedajúcej príslušnej historickej etape utvárania národných štátov. Avšak rozsiahly mocenský centralizmus v Bruseli s výrazným deficitom demokracie, ktorý sa vyvinul v EÚ najmä vďaka supranacionálnemu charakteru vývoja integrácie, je varujúci. Neschopnosť bruselského ústredia reagovať na rôzne krízové javy v Únii a v jej blízkom okolí pružne, primerane a zodpovedne (napríklad na migračnú krízu, egoistický mocenský tlak rozhodujúcich štátov Únie najmä Francúzska a Nemecka, ďalej na dlhodobé nezvládanie krízových fenoménov v oblasti financií a formovania spoločných ozbrojených súd, politickej krízy na Ukrajine alebo súčasnej októbrovej vojenskej invázie Turecka do Sýrie) je vážnou

² SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe, s. 15-22.

³ Pozri bližšie HRIVÍK, P. – KLIMAČEK R. (2018): The Issue of Federalism and Democratic Accountability in The European Union, s. 227-235.

prekážkou pre jej harmonický a všeobecne prijateľný vývoj. Reakciou na tento nebezpečný fenomén je vznik rôznych foriem extrémizmu a radikalizmu v Únii predovšetkým ich nacionalistických, liberálno-anarchistických alebo ekologických podôb.

Neistota dotýkajúca sa budúceho politického usporiadania EÚ, teda aká jej politická podoba je skutočne žiaduca, ide ruka v ruke s hlboko zakorenenu neistotou, ktorá je obsiahnutá v liberálnom politickom myslení. Inými slovami môžeme povedať, že to čo označujeme ako krízu súčasnej európskej integrácie – teda otázky demokracie, demokratickej slobody a legitimity v Únii – je zároveň krízou liberálneho myslenia. Pre rozvíjanie demokracie v EÚ je potrebné vytvoriť a rozvíjať kultúru súhlasu. Vláda zákona, ochrana ľudských práv a zastupiteľskej demokracie sú už zavedené ciele liberálnej demokracie v členských štátoch Únie. Ďalšie hodnoty, ktoré majú klúčový význam pre liberálnu demokraciu sú rozptýlenie moci a rozvíjanie ľudskej povahy a sebadôvery. Obe tieto hodnoty podporuje taká forma štátu, ktorá garanteje miestnu a regionálnu autonómiu, a otvára tak priestor pre aktívny výkon občianskej roly. Ak je vytvorenie kultúry súhlasu zložité a zdlhavé v národnom demokratickom a právnom štáte, o čo náročnejšie to musí byť v nejakom nadnárodnom integračnom útvare sui generis kontinentálneho charakteru.

Tí, ktorí v poslednej dobe obhajujú formovanie EÚ so silným supranacionálnym charakterom, sa oveľa viac ako o podporu rôznosti starajú o presadzovanie jednotnosti. Rôznosť je klúčovou hodnotou pre úspešnú implementáciu napríklad federalizmu, ktorý dáva schopnosť politickému systému zachovať si vnímavosť voči širokej škále geografických, klimatických a spoločenských odlišností na rozsiahлом území kontinentálneho rozsahu.⁴

V súvislosti s posilňujúcim supranacionalizmom vo vývoji EÚ sa dnes najviac diskutuje o viacerých možných formách vlády pre jej politického usporiadania, predovšetkým v podobe nejakého superštátu. Zatiaľ sa najviac v Únii „udomáčnuje“ francúzsky model štátu. Ten je vo svojej podstate byrokratický, a to napriek vývoju smerom k decentralizácii, ku ktorému vo Francúzsku dochádza. Moc francúzskej exekutívy nemá v iných členských štátoch Únie skutočnú obdobu. V takto centralizovanom usporiadaní proces rozhodovania nevyhnutne obsahuje výrazný prvok svojvôle, ktorý podnecuje ľahanicu o to, aby rozhodnutia na najvyššej úrovni boli formované záujmami a skupinami, ktoré majú v tejto súťaži výhodné postavenie. Určujúcim faktorom tu je moc. Francúzsky model štátu tak viac ako k autorite tiahne k moci.

História Európskej komisie v čase, ked' jej predsedom bol Francúz Jacques Delors najlepšie dokumentuje, do akej miery francúzske poňatie záujmov a politického programu EÚ viedlo k Maastrichtskej zmluve a jej revíziám, k zavedeniu spoločnej meny a Európskej centrálnej banky, k pokusu o Ústavnú zmluvu EÚ, k prijatiu Lisabonskej zmluvy a nakoniec aj k tlaku na fiškálnu a politickú integráciu najmä v súvislosti s riešením finančnej krízy v eurozóne, ako aj prebiehajúcej migračnej krízy v EÚ. V duchu týchto zmlúv a ich revízií sa navyše presadzuje rýchly postup smerom k politickej, bezpečnostnej a obrannej integrácii. Pretože francúzska hegemonia začala už od prvých rokov existencie spoločného trhu, Francúzi nikdy nemuseli jasne rozlišovať medzi francúzskymi národnými záujmami a záujmami európskymi, pretože v predstavách Francúzov jednoznačne splývajú.⁵

V „diskusiách“ o ďalšom vývoji európskej integrácie sa tak dostávame do akéhosi beznádejného zmätku a zauzlenia dvoch problémov – štátnej suverenity a samosprávy. Oba problémy sú veľmi dôležité, avšak najdôležitejším cieľom je dopracovať sa ku skutočne demokratickej a samosprávnej Únii s významným a všeobecne prijateľným postavením jej členských štátov ako výlučných zakladateľov ES a EÚ.

⁴ SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe, s. 31-33.

⁵ Pozri bližšie HRIVÍK, P. – KLIMAČEK R. (2018): The Issue of Federalism and Democratic Accountability in The European Union, s. 227-235.

Ako sme už uviedli, vývoj a obsahovú formu ES a EÚ najvýraznejšie formovala a naďalej ovplyvňuje predovšetkým francúzska elita. Nejasnosť zamerania a obsahu projektu pre formovanie supranacionálneho usporiadania Únie v podobe byrokratickej sui generis je tak dielom najmä Francúzska. Do štruktúr Únie sa implementoval francúzsky model štátu (postavený na silnej, rozsiahlej a centralistickej byrokracii) a nie demokratickejšie modely nemeckej či americkej formy štátu.

3 Európska ľudsko-právna agenda v zajatí supranacionálnej moci

Pri naštartovaní európskej integrácie po druhej svetovej vojne bola otázka ľudských práv výlučne agendou OSN a Rady Európy. ES, ktoré sa začali následne utvárať ako prvé nadnárodné štruktúry, vyjadrovali hlavný prúd integrácie v západnej Európe. Boli zamýšľané iba ako platforma pre hospodársku spoluprácu a pri uzatváraní zmlúv sa neuvažovalo, že by sa mohli zaoberať aj problematikou ľudských práv. V ich zakladajúcich zmluvách sa o ľudských právach vôbec nič nepíše. Zakladajúce štaty Spoločenstiev si ponechali oblasť ľudských práv výlučne vo svojej kompetencii. Pred podpisom zakladajúcich dokumentov ES boli členské štaty už signatármí Všeobecnej deklarácie OSN o ľudských právach (1948) a Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950).

Prvý vtiahnutie ľudsko-právnej problematiky do fungovania Spoločenstiev spôsobil až Súdny dvor ES/EÚ, keď základné práva označil za súčasť všeobecných právnych princípov ES. Súdny dvor týmto robil prvý krok k postupnému vytláčaniu intergovernmentalizmu a jeho nahradzaniu supranacionalizmom, ktorý dovtedy dominoval v oblasti ľudských práv. Za účelom zaručenia jednoty aplikácie európskeho práva (najmä vtedy, ak by jednotlivé štaty dávali prednosť svojim ústavným normám, čím by sa jednotná aplikácia európskeho práva nikdy neuskutočňovala) tak dochádzal k zapojeniu ľudsko-právnej agény do problematiky európskej integrácie, do procesu regulácie samotného chodu a fungovania ES a následne EÚ. V tomto ľudsko-právnom teréne členské štaty nevyvíjali žiadnu významnú aktivitu, naproti tomu nadnárodné európske orgány – Európska komisia a Európsky parlament – sa snažili pôsobiť a prichádzať s návrhmi, predovšetkým, na vlastný katalóg práv a na pristúpenie k vonkajšiemu systému kontroly práv smerujúcemu k priamemu vztahu EÚ – jedinec.⁶

V rovine priameho vztahu k ľudským právam na úrovni „EÚ – jedinec“ sa na základe aktivity európskych supranacionálnych inštitúcií podarilo presvedčiť členské štaty Únie k prijatiu Charity základných práv EÚ (najskôr ako nezáväzného dokumentu na nicejskom summite EÚ v roku 2000), ktorá sa dotýka európskych inštitúcií a členských štátov v prípade, že uplatňujú právo EÚ. Takto sa akceleroval proces uznávania jednotlivých práv (často formulovaných aj ako zvláštne nároky či želania dynamicky sa vynárajúcich špecifických, netradičných ľudských menšíň) na základe tlaku záujmov na členský štát, aby došlo k obmedzeniu štátnej moci a vytvoreniu (nových) chránených oblastí ľudských menšíň ako aj jedinca, poprípade v rámci sociálnych práv k poskytnutí ich plnenia.

Najvýraznejší posun v podpore ľudských práv v EÚ znamenala Lisabonská zmluva, ktorá sa na dovtedy nezáväznú Chartu základných práv EÚ (2000) „iba“ odvoláva ako na listinu rovnakej právnej sily. Charta sa tak stala nenápadne všeobecne záväzných právnym dokumentom primárneho charakteru v EÚ. Predstavuje nový ľudsko-právny pilier Únie, ktorý svojim zameraním a obsahom, zásadami a politickými postulátmi výrazne presahuje štandardy zakotvené vo Všeobecnej deklarácií ľudských práv OSN, Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd alebo v ústavných Listinách základných práv a slobôd členských štátov EÚ. Charta zásadným spôsobom ovplyvňuje smerovanie EÚ a vývoj

⁶ SMEKAL, H. (2009): Lidská práva v Evropskej unii, s. 192.

jej „ústavného“ rámca, nevynímajúc pritom postavenie a suverenitu členských štátov. Predstavuje významný krok pri legitimizovaní aktov Únie, ktoré sa čoraz častejšie netýkajú len fungovania spoločného vnútorného trhu, ale zasahujú aj do oblastí, ktoré majú vplyv na ľudské práva a slobody chránené ústavnými predpismi členských štátov. V ustanoveniach Charty, najmä jej hláv III „Rovnosť“ a IV „Solidarita“, si nemožno nevšimnúť posun od rovnosti pred zákonom a v dôstojnosti k programovému rovnostárstvu, ktoré sa môže ľahko zvrhnúť do protidiskriminačnej legislatívy, prísnej politickej korektnosti podľa pohlavia a vôbec do sociálneho inžinierstva rôzneho druhu. Rovnostárstvo v spojení s apelom na toleranciu, pluralizmus a s dôrazom na práva ľudských menšíň (v tom najširšom ponímaní) sa môže stať pri zlovoľnom účelovom výklade ďalším ideologickým základom pre diktatúru politickej korektnosti a postmoderný mravný relativizmus, čo bude mať za následok rozmnožovanie práv a ich infláciu.

Súčasná EÚ má na základe primárneho práva právomoc konať v priamej súvislosti s ľudskými právami v oblastiach boja proti diskriminácii, voľného pohybu osôb a v obmedzených otázkach sociálnych práv a tiež v oblasti azylu a migrácie, ktorá je s ľudskými právami úzko prepojená. Zatiaľ sa potvrdzuje trend, že každá revízia zakladajúcich zmlúv EÚ priniesla nové a nové ustanovenia dotýkajúce sa ľudských práv. Ďalej, pri každom rozšírení pôsobnosti nadnárodnej roviny (napríklad pri sektorovej integrácii) sa objavuje nová možnosť pre pôsobenie ľudských práv. Teda čím viac bude oblastí, v ktorých bude Únia vykonávať svoju činnosť, tým viac bude tretích plôch s ľudskými právami z dôvodu ich prierezového charakteru. Postupným kompetenčným rozpínaním Únie tak nepriamo dochádza tiež k rozširovaniu oblastí, v ktorých sa Únia či členské štáty môžu dostať do konfliktu z hľadiska požiadaviek na uplatňovanie štandardov ľudských práv. Takto vývoj vedie k znásobovaniu ľudských práv a teda k ich deformáciám a infláciu, najmä v súvislosti s utváraním nových základných práv pre spomínané netradičné, nepopulárne a radikálne sa chovajúce ľudské menšiny, ako aj v súvislosti s posilňovaním ľudsko-právnych právomoci nadnárodných európskych orgánov na úkor suverénnych kompetencií členských štátov.

Hoci medzi ľudskými právami a demokraciou existujú úzke inštrumentálne i terminologické súvislosti a väzby, v princípe platí, že ľudské práva si vydobyli privilegované postavenie na európskom kontinente. Posilňovanie ich pozície môže byť predpokladom, ako aj dôsledkom skvalitňovania demokracie, prípadne ich vzájomne podmienenou symbiózou v tomto procese. Ak sa demokratizácia chápe v úzkej nadväznosti na presadzovanie ľudských práv, môžu sa konkrétnie prejavy implementácie odlišovať ako medzi sebou, tak od európskych skúseností. Na nadnárodnej úrovni s rastúcou pluralizáciou európskeho spoločenstva a neistou hospodárskou a politickou situáciou sa v súčasnej Únii môžu objavovať vážne konflikty o výklad a spôsob aplikácie základných/ľudských práv.

V dnešnej západnej Európe sú dnes problémy súvisiace s rodinou, otázkami života, občianskou spoločnosťou z pohľadu práva na život veľmi zložité. Žijeme v politickom systéme, ktorý formuje OSN, EÚ, medzinárodné právo, a to najmä konceptom ľudských práv. V tomto priestore však nedochádza k debate, ktorá by bola racionálna a ktorej výsledkom by boli racionálne závery. Ide tu o neustály boj medzi rôznymi hráčmi, ktorí majú rôzne druhy moci. Často nevieme, ani nechceme vedieť, ako vznikajú najmä európske právne normy regulujúce oblasť ľudských práv a čo všetko im predchádza. Politický a legislatívny proces je často veľmi iracionálny, až stupídný. Nakoniec však ústi do aktov, ktoré sa musia dodržiavať. A celé toto je často znechucujúce, ak očakávame od politiky, že jej základom budú určité princípy.

V otázkach ľudských práv sa nachádzame doslova na vojnovej poli. Často a hned' sa objavujú rozdielne názory na to, čo ľudské práva sú. Sú ľudské práva len výsledkom pozitívneho práva, výsledkom politického procesu, a ak áno, v tom prípade sú ľudské práva

totožné so samotnou politikou? Alebo vychádza koncept ľudských práv z konceptu prirodzeného práva, teda niečoho, čo stojí nad politikou, a v určitom zmysle aj nad samotným zákonom? Sú ľudské práva niečim, čo vlastním vďaka tomu, že som ľudskou bytosťou, alebo je to niečo, čo mi poskytuje štát? Toto je samozrejme dôležité rozlíšiť kvôli stanoveniu definície práv rodiny a práv žien. Všetky záujmové skupiny sa snažia privlastniť si a podsúvať ďalej svoju definíciu ľudských práv s cieľom obrany svojich záujmov.⁷ Niektorí ochrancovia práv dokonca presadzujú myšlienky ľudských práv pre zvieratá. Vždy by sme sa mali pýtať, z čoho konkrétnie ľudské právo vychádza. Je zakotvené v nejakej konvencii, Všeobecnej deklarácii ľudských práv, kde ho môžem nájsť? Ak niektorí ľudia presadzujú ako ľudské právo, aby si homosexuáli mohli zakladať rodiny, treba sa opýtať, v akom dokumente možno takéto ľudské právo nájsť.

Všeobecná deklarácia OSN o ľudských právach (1948) má svoj koncept i vlastnú racionalitu. V jej preambule sa hovorí, že ľudské práva sú touto deklaráciou potvrdené, teda nie kreované, vytvorené, či vymyslené. Existovali už pred tým, čo sa politici a delegáti rôznych krajín stretli, aby deklaráciu spísali. A toto je závažná skutočnosť, pretože prirodzený koncept ľudských práv znamená, že ide o niečo vlastné nám všetkým, nie niečo, čo nám je dané štátom alebo nadnárodným spoločenstvom štátov, alebo čím tieto subjekty môžu narabáť alebo si kedykoľvek zobrať naspäť. Samotný text Všeobecnej deklarácie je veľmi dobrý, človek má nárok na určité materiálne aj duchovné práva. Deklaruje, že rodina je prirodzená základná skupinová jednotka spoločnosti. Rodina nie je niečim, čo štát musí povoliť, alebo čo môže definovať iným spôsobom, alebo čo môže štát odstrániť. Rodina existuje od úplného počiatku ako prirodzená entita. Existuje však vyššie právo než to európske alebo slovenské, alebo akékoľvek iné pozitívne právo vytvorené právnikmi. Ľudské práva teda nemôžu existovať, ak sme len pozitivisti a budeme tvrdiť, že všetko právo je len vygenerované v politickom a v legislatívnom procese.

Ľudské práva začínajú byť v našich politických systémoch dôležité až po roku 1990. Ľudské práva a ich koncept je zároveň supranacionálny, t. j. stojí nad právnymi systémami jednotlivých štátov. Hlavná moc ľudských práv tkvie v politickom procese a vytváraní silného tlaku toho, čo je politicky korektné a čo politicky korektné nie je. Tento proces môžeme veľmi silno badať napríklad v oblasti zmeny definície rodiny. Na scéne sa tiež nachádzajú klúčoví hráči, ako mimovládne organizácie, ktoré majú vyhranené záujmy a venujú sa zväčša úzkej oblasti ľudských práv, resp. jednému ľudskému právu (tzv. právu ženy na potrat, právam zvierat a pod.). Ďalšími dôležitými aktérmi sú médiá, ktoré sú v súčasnej spoločnosti veľmi dominantné a ktorých prostriedkom je príťahovanie pozornosti aj upozorňovanie na určitý konflikt, boj.

Čo sa týka práva na rodinu a deti, v západoeurópskych štátoch Únie táto téma v súčasnosti veľmi rezonuje. Všetko týkajúce sa rodiny je zrazu otázne. Čo je matka? Je biologické rodičovstvo dôležité? Čo je otec? Existuje vôbec niečo ako muž a žena? Čo je rodina? Mat' deti znamená mať rodinu? A podobne. Prebieha tu teda diskusia o pojmoch, ktoré boli doteraz každému známe. Všetci predsa vieme, čo robí otca otcom a matku matkou a ako sa rodia ich deti. Kto má právo na dieťa? Z dokumentov o ľudských právach vieme, že nikto. Existuje iba právo uzavrieť sobáš a založiť si rodinu. Ale nikto nemá ľudské právo mať dieťa. To sa však v súčasnosti veľmi rýchlo mení. Aj z reklám vidíme, že biznis na „vyrábanie“ detí sa veľmi rýchlo vyvíja. Tlak zo zahraničia, ako aj zo strany rôznych medzinárodných organizácií čoskoro spôsobí, že sa štáty budú musieť pohnúť aj týmto smerom. Heterosexuáli majú deti, homosexuáli ich nemajú. Toto sa považuje za diskrimináciu. A štát či EÚ sa má o toto „právo“ postarať. Ak štát toto právo upiera, má to

⁷ Pozri bližšie napríklad MATLARY, J. H. (2007): Ľudské práva ohrozené mocou a relativizmom.

zabezpečiť EÚ. Uvedené názory nie sú založené na žiadnych principiálnych argumentoch, ale len na fakte, že ľudia čosi praktizujú, a preto tieto aktivity musia byť dovolené.

Potom sa zoberie nejaký vedecký výskum, obyčajne na nadnárodnej úrovni, ktorý dnes skutočne môže svedčiť v prospech kohokoľvek a čohokoľvek. Existuje napríklad veľa štúdií o tom, aké sú deti šťastné, keď vyrastajú s homosexuálnymi rodičmi. A potom prídu na rad mimovládne organizácie, demokracia zdola, že ľudia niečo požadujú. Vznikne hnutie a nátlak na politikov. Žiadny z politikov sa nevie ubrániť takémuto tlaku najmä ak je tretina, či dokonca polovica populácie zrazu určitého názoru, napr. zastáva novú definíciu rodiny. Je zaujímavé ako vznikajú definície pojmov. Kto definuje politickú korektnosť? Kto definuje potrat ako reprodukčné právo? Nik predsa nie je proti reprodukčným právam. Kto definuje práva gayov adoptovať si dieťa ako ich nediskrimináciu? Nikto predsa nemá v úmysle byť za diskrimináciu gayov. Tieto už raz urobené politické rozhodnutia, sa v budúcnosti budú len ľahko meniť. Musela by skutočne prieť obrovská politická zmena, a to na medzinárodnej i národnej úrovni, aby sa veci pohli opačným smerom. Toto všetko je o moci, a nie o politikoch, ktorí už dávno nie sú tí, čo nás vedú určitým smerom. Politici sa v súčasnosti boja straty popularity. Ak teda rozumné a zodpovedné organizácie z mimovládneho sveta, môžu mať už dopredu vymyslenú stratégiu, je potom možné určité procesy ešte zastaviť.

4 Volanie po návrate a posilnení intergovernmentalizmu v EÚ

Dejiny Európy, proces utvárania národných štátov prežívajú vo svojbytnej politickej kultúre každého štátu. Keby sme sa snažili túto kultúru zmeniť príliš rýchlo, riskovali by sme skazu rôznych podôb občianskeho ducha, ktoré v dnešnej Európe existujú. Niektoré európske národné štáty sa snažili rôzne etnické a regionálne identity zlúčiť pod strechu „spoločnej“ suverenity. To by nás malo varovať pred podceňovaním potenciálu, ktorý je skrytý v etnickej a regionálnej nevôle. Obzvlášť prežívanie pocitov podradenosť a pokorenia, ktoré sa vyskytujú vo vzťahu k určitej skupine alebo regiónu, ktoré sú vnímané ako subjekty, ktoré majú z procesu utvárania štátu väčší prospech, nepochybne už dlho prispieva k sile separatistického cítenia v Škótsku, Belgicku, Baskitsku, Katalánsku, Korzike, či dokonca aj v severnom Taliansku. Separatistické cítenie sa rozvíja vždy, ak sa objaví pocit, že rovnosť v spoločenskom postavení, ktoré sa odvodzuje z príslušnosti k štátu, je skôr formálna než reálna.

V súvislosti s centralizačným potenciáлом menšíň sa v posledných rokoch v supranacionálnej Únii a v niektorých jej rozhodujúcich členských štátov výrazne prejavuje silnejúci tlak na zachovanie a uplatňovanie spornej politickej korektnosti vrátane multikulturalizmu. Je to nebezpečný ideologický nástroj kultúrneho neomarxizmu, ktorého aplikovanie v živote a fungovaní Únie spôsobuje vážne problémy v jej súdržnosti, solidarite a stabilite. Súčasťou politickej korektnosti môže byť aj pluralizmus, ktorý prekračuje hranice tradičného liberalizmu a ktorý plodí nároky na skupinové práva, ktoré mravnej a sexuálno-rodovej rôznorodosti nekladú žiadne medze. A práve táto povaha politickej korektnosti sa stáva príčinou rastúcej neistoty a nestability v spoločnosti. Nároky predkladané „morálnymi“ menšinami v skutočnosti rozširujú význam slova pluralizmus mimo jeho tradičného liberalno-demokratického vymedzenia, a tak predstavujú nebezpečenstvo, že liberálny univerzalizmus bude nahradený novou formou akejsi kmeňovej organizácie. Toto oddelenie pluralizmu od liberalizmu môže vyvolať hlboký a všeobecný odpor, ktorý posilňuje riziko populizmu, extrémizmu a radikalizmu. V takejto situácii by tak v EÚ mohlo dôjsť k tvrdej odvete morálnej väčšiny, ktorú oproti minulosti už tak nebudú obmedzovať normy tradičnej liberalnej demokracie a zvyklosti.⁸

⁸ SIEDENTOP, L. (2001): Democracy in Europe, s. 15-22.

Pre niektoré zo starých vyspelých a úspešných národných štátov EÚ je snaha o zvládnutie demokratickej cti veľmi náročnou otázkou. Potom o koľko zložitejšia by tátó pohnútku mohla byť v prípade, ak by utváranie Únie ako federatívneho či neofunkcionálneho štátneho útvaru malo byť sprevádzané novo sa objavujúcimi pocitmi diskriminácie u ktoréhokoľvek z existujúcich národov, etník či národností. Nárok na legitimitu, ktorý sa opiera o rolu štátu pri podpore individuálnej identity, by sa mohol začať rozpadávať, tzn. že legislatívno-právny systém, ktorý formálne garantuje rovnosť občanov, by mohol byť pocitovaný ako nástroj nerovnosti, pretože by bol vykladaný ako prostriedok slúžiaci záujmom „privilegovanej“ etnickej skupiny, regiónu alebo ľudskej menšiny. Toto nebezpečenstvo je reálne nielen vo veľkých štátoch (Veľká Británia, Španielsko, Francúzsko a Taliansko), ale aj v menších štátnych jednotkách, akým je napríklad Belgicko. Výrazne by však narastlo, ak by sa EÚ vyvinula do štátneho útvaru so silným supranacionálnym charakterom.

Dnes sa EÚ dostáva do hlbokej existenčnej krízy a nad jej budúcnosťou sa objavujú značné pochybnosti. Príznaky sú viditeľné všade, či už ide o Brexit, vysoké miery nezamestnanosti mladých v Grécku a Španielsku, otázka katalánskej nezávislosti v Španielsku, zadlženosť Talianska (vyše 132 % HDP) a jeho stagnácia ako tretej najsilnejšej ekonomiky eurozóny, vzostup populistickej, extrémistickej a radikálnych hnutí vo všetkých štátoch Únie, vlna odporu proti euru a najmä proti masívnej, neregulárnej migrácii a jej centralistickému spôsobu prerodzeľovaniu. Všetky symptómy naznačujú na potrebu revízie zakladajúcich zmlúv, úpravy a vyváženosťi vzťahov medzi nadnárodnými a medzivládnymi subjektmi integrácie a reorganizácie inštitucionálneho systému Únie.

Biela kniha o budúcnosti EÚ z dielne Európskej komisie, ktorá sa objavila na scéne 1. marca 2017, ktorá prezentuje päť možných scenárov vývoja EÚ do roku 2025 so snahou aj reagovať na niektoré hore uvedené problémy integrácie.⁹ Je však viac účelová, menej realistická, nepredstavuje efektívne východisko zo súčasných ťažkostí, v ktorých sa EÚ nachádza a kam sa dostala vďaka dravému supranacionalizmu. Dokument je príliš všeobecný, málo konkrétny, optimisticky ladený a jednostranne orientovaný najmä na potreby hlavných globálnych aktérov Únie. Predovšetkým v ňom dominuje duch ekonomizmu a neoliberalistického pragmatizmu, má silný nádych účelového europopulizmu v neofunktionalistickom prevedení.

Scenáre budúceho vývoja Únie nie sú formulované výlučne z potrieb štrukturálnej základnej, kde sa nachádzajú existenčné symptómy samotnej Únie. Prioritnou otázkou je preto a predovšetkým dnešný osud základných princípov, zásad a charakteristik, na ktorých sa dlhodobo zakladal úspešný vývoj európskej integrácie. Sem možno zaradiť napríklad princípy všeobecnej nediskriminácie, transparentnosti v obchodných vzťahoch a slobodnej súťaže v priestore nadnárodného európskeho trhu, ďalej komunitárne princípy výstavby a fungovania ES/EÚ, všeobecné politické princípy a štrukturálne právne zásady v dnešnej Únii, kolektívne ľudské práva, zásady fungovania eurozóny atď. Na ich základe sa často formulujú nové ciele, priority či strategické dokumenty Únie, ktoré patria skôr do pôsobnosti centralizovaného federálneho štátu než integračného útvaru (napríklad dosahovanie úspor v daňových a sociálnych oblastiach, miera rešpektovania a uplatňovania ideológií gender, LGBTI, politickej korektnosti a multikulturalizmu v rozhodovacích procesoch alebo otázka formovania spoločnej európskej armády).

Biela kniha sa vyhýba klíčovej výzve, ktorú si Únia musí pripustiť a prekonáť. Ak chcú európske demokracie opäťovne nadobudnúť dobré zdravie, ekonomická a politická dimenzia integrácie sa musia dostať do súladu, využijúc pritom aj možnosti

⁹ Pozri bližšie dokument EUROPEAN COMMISSION (2017): White Paper on the Future of Europe (Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025).

intergovermentalizmu. Bud' politická dimenzia doženie tú hospodársku alebo bude nevyhnutné utlmiť hospodársku integračnú dimenziu. V prípade, že Únia sa bude tomuto rozhodnutiu vyhýbať, zostane dysfunkčnou. Členské štaty pri konfrontácii s touto neľútostnou voľbou môžu dospiť k rôznym postojom na škále možností ekonomicko-politickej integrácie. Znamená to, že Únia si bude musieť vytvoriť pružnosť, rozhodnosť, schopnosť redefinovania obsahu a formy doterajších paradigm európskej integrácie, najmä zúženie rozsahu aplikovania supranacionálnych, ako aj vhodné a priateľné inštitucionálne usporiadanie k ich uspokojeniu.¹⁰

Nesmieme tiež zabúdať na prejavy tradičného národného egoizmu najmä veľkých štátov (napríklad Nemecka a Francúzska) v riadení EÚ vrátane ich vplyvu na rozhodovanie v najvyšších európskych orgánoch, ktorým poskytuje veľký priestor rozsiahly byrokratický centralizmus podporovaný práve nadnárodnou dimenziou európskej integrácie. Táto dimenzia je vo veľkej miere zodpovedná za existujúci deficit demokracie v samotnej Únii, za jeho príčiny a neschopnosť v jeho odstraňovaní, za problematické formovanie európskej identity pod vplyvom najmä nadnárodných nedemokratických štruktúr, za doterajšie nevyjasnenie finality EÚ, za dezintegračné javy v Únii a ich príčiny, za dôsledky uplatňovania multikulturalizmu a politickej korektnosti v živote Únie, ako aj za násilnú premenu pôvodných a tradičných kultúrno-civilizačných hodnôt a pilierov, na ktorých vznikla, úspešne sa formovala a vyvíjala európska integrácia.

Neustále narastajúci a, vo svojom rozsahu, „nezdravý“ byrokratický centralizmus v Bruseli je zodpovedný za mnohé chybné kroky a nedostatky, ktoré sa objavujú v rozhodovaní na európskej úrovni, ktoré vniesli a ďalej vnášajú napätie do života Únie, do vzťahov medzi členskými štátmi, ako aj do vzťahov Únie s jej blízkym okolím. Súčasný stupeň supranacionálnej integrácie v EÚ oslabuje jej vnútornú integritu a následne spôsobuje jej postupnú dezintegráciu (napríklad v podobe Brexitu), vytvára podhubie pre rozmáhajúci sa populizmus, extrémizmus a radikalizmus. Tie sú mimoriadne dôležité pre zabránenie ďalšej dezintegrácie Únie, ktorá je dnes mimoriadne aktuálna. Jedným z riešení je posilnenie intergovernメントálnej dimenzie na úkor supranacionálnej v rozhodujúcich oblastiach fungovania Únie tak, aby ich aplikácia bola primeraná a vyvážená a nakoniec vyhovovala členským štátom ako nositeľom európskej integrácie.

5 Euroskeptické politické strany v Európskom parlamente

Dosiahnutý stupeň supranacionalizácie integrácie v EÚ je jednou z hlavných príčin vzniku a formovania euroskepticizmu a radikalizmu v Únii.

Euroskepticizmus ako prvý vymedzil Paul Taggart ako kritický postoj alebo kvalifikovanú straníčku opozíciu voči procesu európskej integrácie. Postupne sa stal bežnou súčasťou diskusií o aktuálnom smerovaní európskej politiky, pričom u viacerých politických strán sa sfornoval ako dôležitý bod ich straníckeho programu. Euroskeptické postoje je možné sledovať naprieč európskym politickým spektrom a členskými štátmi Európskej únie, vrátane starých a nových členov. Najčastejšou príčinou týchto euroskeptických postojov sú pocity z oslabovania štátnej suverenity, oslabovania dôležitosti národných záujmov a veľká unifikácia politík Európskej únie, ktoré nezohľadňujú špecifické prvky jednotlivých členských štátov. Euroskepticizmus sa prejavuje u politických strán okrem ideológie aj v politickej taktike, pričom jeho prejavy sú dané konkrétnymi podmienkami daného členského štátu. Aleks Sczerbiak a Paul Taggart ako prví predstavili typológiu straníckeho euroskepticizmu. Táto typológia sa zameriava na rozdiely v hĺbke a miere odporu k európskej integrácii a rozdeľuje euroskepticizmus na tvrdý a mäkký. Tvrď stranícky euroskepticizmus

¹⁰ HRIVÍK, P. (2013): "Bottleneck" demokracie a federalizmu vo vývoji Európskej únie.

vymedzili ako principiálnu opozíciu voči Európskej únií a celému integračnému projektu, pričom jeho priaznivci sú za vystúpenie z Európskej únie. Politika strany je namierená proti projektu európskej integrácie ako takej. Naopak mäkký stranický euroskepticizmus sa nestavia principálne proti Európskej únii a európskej integrácii, ale kritizuje, že národný záujem daného členského štátu je v rozpore s trajektóriou Európskej únie. Politická strana reprezentujúca mäkký euroskepticizmus sa môže takisto kritiky vyjadrovať voči jednej alebo viacerým spoločným politikám Európskej únie.¹¹

Vo viacerých členských štátach Európskej únie rastie podpora politických strán a hnutí odmietajúcich súčasnú supranacionálnu integráciu. V nedávnych volbách do Európskeho parlamentu z celkového počtu 751 členov získali euroskepticické politické zoskupenia z viacerých členských štátov Únie viac ako sto poslaneckých mandátov.

Frakcia Európskych konzervatívov a reformistov (ECR) bola založená v roku 2009 s cieľom reformovať súčasnú agendu EÚ.¹² Z hľadiska typológie stranického euroskepticizmu patrí k zástancom tzv. mäkkého euroskepticizmu, pretože sa principálne nestavia proti fungovaniu Európskej únie, ale ústavnou cestou na pôde Európskeho parlamentu presadzuje jej opäťovnú decentralizáciu.¹³ Je stredopravá politická skupina, ktorej cieľom je reforma Európskej únie rešpektujúcu suverenitu európskych národov. Presadzuje alternatívne vízie reformovanej EÚ ako spoločenstva národov spolupracujúcich v oblastiach, v ktorých majú spoločné záujmy, ktoré je možné najlepšie rozvíjať v rámci intergovernmentalizmu. Podľa ECR Európska únia stratila priamy kontakt s bežnými občanmi, pretože sa stala príliš centralizovanou a ambicioznou. ECR deklaruje, že vypracovalo politické návrhy s cieľom vytvorenia reformovanej Európskej únie ako flexibilnejšej decentralizovanej inštitúcie rešpektujúcu posteje členských štátov.¹⁴ Na zabezpečenie reformy Európskej únie je jej cieľom zvyšovanie demokratickej zodpovednosti a transparentnosti inštitúcií, agentúr, rozpočtu a politík EÚ. Podľa ECR opatrenia Únie v oblasti eurozóny smerujú k opäťovnému návratu finančnej a hospodárskej krízy. Nie sú zástancami hlbšej integrácie, pretože riešenie aktuálnych problémov Únie nevidia v zakladaní nových európskych inštitúcií. ECR dlhodobo presadzuje jedno stále miesto Európskeho parlamentu. Podľa poslancov ECR je odhad nákladov neustáleho premiestňovania sa z Bruselu do Štrasburgu 102 až 180 miliónov EUR ročne. Avšak ECR si uvedomuje, že na túto zmenu je potrebná jednomysленá dohoda vrcholových politických predstaviteľov Únie.¹⁵ Súčasťou frakcie je okrem britskej Konzervatívnej strany a slovenskej Slobody a Solidarity (SaS) aj česká Občianska demokratická strana (ODS).¹⁶

Frakcia Identita a demokracia (ID) z hľadiska typológie euroskepticizmu patrí k zástancom zásadnej reformy Európskej únie. Vznikla krátko po nedávnych volbách do Európskeho parlamentu. Je nástupníckou frakciou Európa národov a slobody (ENF).¹⁷ ID a jednotliví členovia tohto politického hnutia deklarujú, že ich politický projekt je v súlade s demokratickými zásadami v súlade Chartou základných práv EÚ. Podobne ako ECR sú zástancom intergovernmentalizmu spolupráce suverénnych európskych štátov a národov. Odmietajú akékoľvek formy rastúceho supranacionalizmu. ID je za zachovanie identity európskych národov. K otázke migračnej krízy sú zástancami regulácie masového a nekontrolovaného prístahovalectva. Jej členovia zásadne odmietajú tzv. politickú

¹¹ DANICS, Š. – TEJCHMANOVÁ, L. (2017): Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus, s. 140-147.

¹² European Conservatives and Reformists group.

¹³ European Conservatives and Reformists group.

¹⁴ About ECR.

¹⁵ Increasing Accountability.

¹⁶ About ECR.

¹⁷ Priority politických skupin Parlamentu: Identita a demokracie.

korektnosť a zdôrazňujú osobitný význam ochrany slobody prejavu.¹⁸ Frakcia pozostáva zo silných euroskeptických a nacionalistických strán z niekoľkých kľúčových členských štátov Únie. Francúzsky Národný front Marine Le Penovej, belgický Flámsky záujem, Slobodná strana Rakúska, talianska Liga Severu Mattea Salviniho a Alternatíva pre Nemecko.

Záver

Európsky projekt integrácie má, podľa Komisie, sice stále silnú podporu, tá však už nie je bezpodmienečná. Viac ako dve tretiny Európanov vnímajú EÚ ako miesto stability v nepokojnom svete. Viac ako 80 % z nich podporuje štyri základné slobody spoločného vnútorného trhu Únie. 70 % občanov eurozóny podporuje spoločné menu. Dôvera občanov v EÚ sa však znížila rovnako, ako sa narušila dôvera vo vnútroštátne orgány. Únii dnes dôveruje len približne tretina občanov, pričom pred desiatimi rokmi jej dôverovala asi polovica Európanov.¹⁹

V diskusiách o vývoji EÚ sú veľké rozdiely medzi názormi európskej verejnosti a mocenskými európskymi elitami, ktoré najvýraznejšie formujú tento vývoj. Oslabovanie pozície a kompetencií členských štátov v európskej integrácii potvrdzuje stále posilňovanie jej supranacionálneho charakteru, obzvlášť po prijatí Lisabonskej zmluvy (2007/2009). Dnes vidíme, že vysoký stupeň supranationality integrácie nezarúčuje vnútornú stabilitu Únie. Krízové javy v nej nedokážu úspešne riešiť nadnárodné európske orgány. Dokonca ich rozhodnutia vyvolávajú často nevôľu mnohých členských štátov napríklad v prípade jednostranného riešenia nelegálnej masívnej migrácie centralizovaným pridelovaním migračných kvót, tvrdým presadzovaním ideológie politickej korektnosti a multikulturalizmu vo fungovaní Únie alebo ponechávaním značného priestoru pre rozhodujúce štaty (najmä pre Francúzsko a Nemecko) na presadzovanie ich záujmov.

Supranacionálna európska úroveň už nedokáže primeraným a priateľným spôsobom zabezpečiť vnútornú integritu, stabilitu a bezpečnosť EÚ, skôr svojimi rozhodnutiami vytvára konfliktné situácie či už medzi členskými štátmi alebo členskými štátmi a európskymi orgánmi. Mnohé z existujúcich problémov dokážu pružnejšie riešiť práve členské štáty. Preto sa ukazuje, že medzivládna úroveň integrácie, ktorá je dnes potlačená do úzadia, dokáže lepšie reagovať na mnohé z hore uvedených problémov integrácie. Príliš veľká uniformita v EÚ je dielom supranacionalizmu a tá vo väčšine prípadov bráni flexibilnejšiemu a aktívnejšiemu prístupu Únie v kľúčových otázkach a výzvach. A tu je veľký priestor pre národné štáty, aby prevzali iniciatívu. Pokiaľ má byť vo svojom ďalšom vývoji Únia stabilnejšia, vývojaschopnejšia a bezpečnejšia je dôležité, aby iniciatívu v tomto vývoji prevzali národné štáty. Práve národné štáty, ich občania a legitíme európske štruktúry (bez vonkajšieho vplyvu tých, ktorí sa nezodpovedajú nikomu iba sebe samým) majú zohrávať veľkú rolu vo vývoji EÚ. Európska integrácia pravdepodobne nadobudne nové kontúry a formu s výrazným postavením intergovernmentalizmu, avšak nesmie stratíť svoj pôvodný zmysel, duchovno-hodnotový základ a poslanie, ako aj základný ľudsko-právny a občiansky charakter.

Použitá literatúra:

1. DANICS, Š. – TEJCHMANOVÁ, L. (2017): *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-122-5.

¹⁸ Platform ID.

¹⁹ EUROPEAN COMMISSION (2017): White Paper on the Future of Europe (Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025), s. 12.

2. DONNELLY, J. (2002): *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca: Cornell UP, 2002.
3. EUROPEAN COMMISSION (2017): *White Paper on the Future of Europe (Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025)*. COM (2017)2025 of 1 March 2017. Brussels: European Commission, 2017. ISBN: 978-92-79-66241-6.
4. HRIVÍK, P. (2008): Charakteristika budúceho vývoja európskej integrácie. In: Mráz, S. Chovanec, J. (eds.): *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae*, ročník XIV./2008. Banská Bystrica, Právnická fakulta UMB, 2008. s. 191-204.
5. HRIVÍK, P. (2013): "Bottleneck" demokracie a federalizmu vo vývoji Európskej únie. In: Bočáková, O. (ed.): Aktuálne otázky politiky II. (Súbor vedeckých prác). Trenčín: Katedra politológie TnUAD, 2013. s. 7-28.
6. HRIVÍK, P. (2015): Critical Mind on Development and Content of the Human Rights Agenda in the EU. In: Řádek, M. – Kucharčík, R. (eds.): *Aktuálne otázky politiky IV. (vedecké štúdie)*. Trenčín: Katedra politológie TUAD, 2015. s. 90-97. ISBN 978-80-8075-704-5.
7. HRIVÍK, P. – KLIMAČEK R. (2018): The Issue of Federalism and Democratic Accountability in The European Union. In: *Zborník z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie „International Relations 2018: Current issues of world economy and politics“* konanej v Smoleniciach 29. – 30. novembra 2018. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov EU, 2018. s. 227-235. ISBN 978-80-225-4602-7.
8. MATLARY, J. H. (2007): *Ludské práva ohrozené mocou a relativizmom*. Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. EAN 9788071656487.
9. SIEDENTOP, L. (2001): *Democracy in Europe*. London: Penguin Books Ltd., 2001.
10. SMEKAL, H. (2009): *Lidská práva v Evropskej unii*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2009.
11. ABOUT ECR (2019): [online]. 2019. [Citované 24. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://ecrgroup.eu/about>.
12. EUROPARL.EUROPA (2019): Priority politických skupin Parlamentu: Identita a demokracie. [online]. In: *europarl.europa*, 4. 9. 2019. [Citované 24. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/eu-affairs/20190712STO56963/priority-politickych-skupin-identita-a-demokracie>.
13. EUROPEAN CONSERVATIVES AND REFORMISTS GROUP. [online]. 2019. [Citované 23. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/ireland/en/your-meps/political-groups>.
14. EUROPEAN CONSERVATIVES AND REFORMISTS GROUP. [online]. 2019. [Citované 23. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://ecrgroup.eu/about>.
15. INCREASING ACCOUNTABILITY. [online]. 2019. [Citované 24. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://ecrgroup.eu/vision/increasing_accountability.
16. PLATFORM ID. [online]. 2019. [Citované 24. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.id-party.eu/platform>.

Kontakty:

doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.

Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
email: pavol.hrivik@tnuni.sk

Mgr. Matej Mindár

Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
email: matej.mindar@tnuni.sk

THE CHINESE ALTERNATIVE GLOBALIZATION. THE BELT AND ROAD INITIATIVE IN AFRICA

Marek Hrubec

Centre of Global Studies, Institute of Philosophy of the Czech Academy of Sciences,
Jilská 1, 110 00 Prague 1, Czech Republic, e-mail: hrubec@flu.cas.cz

Abstract: The paper focuses on an alternative globalization developed by the means of the Chinese global project of the Belt and Road Initiative. It deals with an application of the Initiative on Africa in relation to the new forms of global interactions. It explains an idea of dynamics between global and local interactions from a comparative polycentric perspective. It analyses Africa as a macro-region in the plurality of macro-regions of the world which are integrated into the Belt and Road Initiative. It sees the African macro-region (created by the African Union, etc.) regarding its interactions with China, particularly FOCAC (Forum on China-Africa Cooperation) and its institutionalizations and concepts. The paper is based on author's research projects in PR China and in Eastern Africa.

Key words: China, Africa, Belt and Road, Silk Road, Global

JEL: F60, F50

Introduction

The aim of the paper is an analysis of an alternative globalization developed by the means of the Chinese global project of the Belt and Road Initiative. Particularly, it deals with an application of the Initiative on Africa in relation to the new forms of global interactions. It explains an idea of dynamics between global and local interactions from a comparative polycentric perspective. It analyses Africa as a macro-region in the plurality of macro-regions of the world which are integrated into the Belt and Road Initiative. It sees the African macro-region (created by the African Union, etc.) regarding its interactions with China, particularly FOCAC (Forum on China-Africa Cooperation) and its institutionalizations and concepts.

The first part of the paper explains the main characteristics of the Forum on China-Africa Cooperation. Then, it analyses a time schedule of FOCAC ministerial meetings. In the following part, Africa and China's agreement on eight initiatives is illuminated. Then, the focus is on the concept of non-interference. In the last two parts of the paper, the 40 years of Chinese transformation and opening up and also the specification of the Sino-African cooperation are discussed.

Methodologically taken, the paper is based on a concept of macro-regions and their interactions, focusing mainly on comprehensive institutional approaches. The paper is based on author's research projects in PR China and in Eastern Africa.

1 Forum on China-Africa Cooperation

China, the world's largest developing country, is active in developing cooperation with other developing regions of the world. China seeks for better relations than Western countries pursued in the colonial era and also in the current global system.¹ This is apparent in the

¹ JONES, B. G. (2016): From rupture to revolution, p. 4-17. FERGUSON, J. (2006): Global Shadows: Africa in the Neoliberal World Order.

China-Africa cooperation which is also the necessary condition of a successful development of the world.

China and Africa together account for about 2.6 billion people, i.e. about the third of all the planet's inhabitants. Moreover, this number is not limited in the future. African demography will be very significant, as Africa is the only continent on the planet with a strong population growth. The current one billion of people is expected to move up to two and a half billion in 2050. Then, growth will continue to three, perhaps four billion, in 2100. From the experience of recent decades we know that the size of the population is significant for developing countries; especially China, India and Brazil could have grown also because of the size of the population.

The growing African population corresponds to the growing global importance of Africa and, depending on that, the importance of cooperation between China and Africa in the current multipolar era.² The cooperation has recently deepened, especially over the past six years under the Chinese New Silk Road, i.e. the Belt and Road Initiative.³ The aim is to develop the cooperation according to the local needs in many areas: in economic, political, cultural, educational or scientific spheres. In addition to regular cooperation with all the African countries, 24 African countries have a special strategic partnership with China or an overall cooperative partnership.

The long-term platform for developing relations with these two macro-regions of the world is the *Forum on China-Africa Cooperation* (FOCAC, 中非合作论坛). Each FOCAC meeting includes premieres, presidents and ministers, and also political advisors and journalists. It is an important political and economic meeting which is closely watched in all the continents because today, in the era of both global conflicts and cooperation, geopolitical and geo-economic relations got the new relevance.

In the last FOCAC Summit held in Beijing on September 2018, the most visible politician was Xi Jinping, the President of PR China, who visited to several African countries a month before FOCAC and, in the end of his trip, he attended the BRICS Summit in South Africa. The FOCAC meeting in Beijing was visited by many relevant politicians, the South African President Cyril Ramaphosa and the President of Senegal Macky Sall, as well as representatives of almost all other African countries, including the President of the African Union and the Chairman of the African Union Commission. The event also featured 27 African and international observer organizations and over 3,500 journalists.

The extraordinary support for the event was expressed by the UN Secretary General Antonio Guterres as the Special Summit guest: "This Forum on China-Africa Cooperation is an embodiment of two major priorities of the United Nations: pursuing fair globalization and promoting development that leaves no one behind of a rule-based system of international relations supported by strong multilateral institutions."⁴ China's cooperation with Africa is also a relevant way to improve global development patterns and global governance. It is also in line with the African Development Agenda 2063 and the UN Agenda 2030 for Sustainable Development.⁵ It is good for the whole humanity, Guterres mentioned: "Together, China and Africa can combine their combined potential for peaceful, durable, equitable progress to the benefit of all humanity".⁶

² WANG, J. (2017): China Connects the World.

³ FRANKOPAN, P. (2017): The Silk Roads: A New History of the World. GÓRALCZYK, B. (2018): Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje.

⁴ GUTERRES, A. (2018): Secretary-General's remarks to the China-Africa Cooperation Summit.

⁵ CZIRJÁK, R. (2017): Africa: 2050, p. 134-139.

⁶ GUTERRES, A. (2018): Secretary-General's remarks to the China-Africa Cooperation Summit.

2 Ministerial conferences

The cooperation between China and Africa is based on already well-structured organizational procedures. While it is developed on a continuous basis on lower tiers, ministerial meetings are held every three years. Foreign ministers are mainly coming to meetings, with Chinese Foreign Minister Wang Yi being a host in Beijing this time. The first ministerial conference took place in Beijing in 2000 with the participation of representatives of 45 African countries. The theme was development, trade, cooperation in education, medicine, science, and technology, according to local needs. The second conference was organized in Africa, specifically in Addis Ababa, Ethiopia in 2003, focusing mainly on infrastructure, agriculture and commerce. It was significant also because Addis Ababa is a seat of the African Union.

Because meetings take place alternately in China and in Africa, the Third Conference and the first major FOCAC Summit on friendship, peace, co-operation and development took place in Beijing in 2006. An important outcome was the Beijing Declaration, which was intended to strengthen cooperation and development aid. In fact, China has indeed doubled its development aid by 2009. The Fourth Conference was held in Egypt in Sharm El Sheikh in 2009, with global topics such as global climate change and scientific research in addition to traditional themes. The following conference was held in Beijing in 2012, focusing on investment in sustainable development in Africa, development aid, African integration processes, strengthening non-violent development and cultural exchange.

The next, the Sixth Ministerial Conference and the Second FOCAC Summit under the title "Common Progress of China and Africa" took place in Johannesburg, South Africa, in 2015, resulting in the Action Plan for 2016-2018. The plan includes a number of cooperation points, from political and economic cooperation and social development, through medical care and public health, exchange of experience in the field of poverty eradication, environmental protection and climate change management, education and human resources, science and research exchanges, cultural cooperation and other areas. In the area of mutual trade, a target of USD 400 billion to be reached by 2020 was settled, from 220 billion in 2014.⁷

3 Agreement on eight initiatives

The third FOCAC Summit and the Seventh Ministerial Conference, held in Beijing in September 2018, have brought an appreciation of existing projects and plans to launch other projects in similar thematic areas, which should now be developed more systematically. The event was titled "China and Africa: Towards a stronger community with a shared future through mutually beneficial cooperation." The common features of the Sino-African community and solidarity are defined here as shared responsibility, mutually beneficial cooperation, satisfaction for all involved, cultural prosperity, common security and harmony between man and nature. The conclusions were summarized in the documents specifying the cooperation mainly for the next three years.

First of all, it is the declaration that shows the Sino-African consensus on cooperation and regional and international issues. Second, it is the action plan for the years 2019 to 2021, which highlights the implementation of new initiatives. Emphasis is placed on African development within the Belt and Road Initiative. Here, President Xi Jinping used a metaphor of welcoming Africa on the express train of Chinese development. China and Africa will implement eight development initiatives over the next three years to cover issues such as

⁷ THE 2018 BEIJING SUMMIT (2018): FOCAC.

industrial support, infrastructure connectivity, trade negotiations, environmental development, support for education, health promotion, cultural exchanges and, last but not least, the resolution of violent conflicts in fostering peaceful coexistence.⁸

To give examples, as far as healthcare is concerned, China is about to develop more 50 medical help programs and projects such as a network of hospitals (China-Africa Friendship Hospitals) in Africa. In the field of education, China will provide 50,000 government scholarships, training for 50,000 African participants, and other 2,000 young people from Africa will go to China for exchange programs.

To meet these goals, China will provide \$60 billions of funding, including non-interest-free loans to the least developed African countries. Chinese companies are expected to invest at least \$10 billion.

4 The concept of non-interference

Developing countries, including Africa, have undergone a difficult path to colonial occupation, where Western countries have mostly disrupted African social institutions and used their human (often slave labour) and natural resources for a long time. Western countries have also partly brought modernization, but the one that served their interests. The postcolonial period was sometimes more, sometimes less successful in stabilizing and repairing damage of many developing countries. However, neither in the current global era, Africa was allowed to make real progress because Western countries are promoting their interests and profits by interfering with affairs in African countries in the problematic ways. The engagement with Africa is considered a complex issue with many sensitive aspects now.⁹

There is a Chinese concept of non-interference which was described as "5 Nos".¹⁰ It fundamentally differs from the Western interference. While there were various concepts of non-interference in the past which in fact transformed into multiple kinds of hidden interference or pseudo-protectionism, a new concept of non-interference consists of five mutually interlinked parts. First, non-interference in the promotion of developmental ways that are suitable for the conditions of African countries. Second, non-interference in the internal affairs of African countries. Third, non-imposition of foreign will on African countries. Fourth, the non-attachment of political constraints to help Africa. Fifth, not striving for selfish profits in investment and financing in Africa.

Following a concept of win-win cooperation, the concept of non-interference is closely related to "4 no one can": no one can undermine the connection between people in Africa and China; no one can hold back China and Africa from their renewal; no one can deny the success of cooperation between China and Africa; no one can prevent international efforts to support the development in Africa. No wonder that African countries welcome cooperation with China. It offers new opportunities to renew the cooperation.¹¹

5 40 years of Chinese transformation and opening up

Against the background of cooperation between China and Africa, there are the concrete results. China marked the 40th anniversary of transformation and opening up to the

⁸ XI, J. (2018): Full text of Chinese President Xi Jinping's speech at opening ceremony of 2018 FOCAC Beijing Summit.

⁹ KASANDA, A. (2018): Contemporary African Social and Political Philosophy: Trends, Debates and Challenges. SALL, E. (2013): The study of Africa in a multipolar world. A perspective from within, p. 195-216.

¹⁰ XI, J. (2018): Full text of Chinese President Xi Jinping's speech at opening ceremony of 2018 FOCAC Beijing Summit.

¹¹ TAYLOR, I. (2006): China and Africa – Engagement and Compromise.

world.¹² These reforms, initiated in 1978 by Teng Xiaoping, were a complex task with a number of pitfalls.¹³ They brought China's citizens a significant increase in their standard of living, although the process included difficult working conditions for many workers.¹⁴ Over the last four decades, almost 800 million people have been elevated from poverty, which has not been accomplished anywhere else in the world history in such a short period of time. According to the latest data, there are still less than 30 million poor in China, who are supported by the government in order to be elevated from poverty soon. The remaining population is already living at the better standards of living, of which almost 400 million people are already at the standard of living of the European Union.

China's economic transformation results and financial surpluses from trade enable China to provide development aid and implement investment in other developing countries, and also to develop cooperation in the fields of culture, research and education. This is an opportunity for Africa. Also the UN Secretary-General Guterres mentioned that Africa can gain from the success of China's economic reforms made over the last decades: „China has achieved remarkable development progress in recent years, with an unprecedented reduction in poverty, and I commend its commitment to sharing its successes through different initiatives and namely the Belt and Road.“¹⁵

6 The specification of the Sino-African cooperation

While China is developing cooperation, similar to the one with Africa, also with other macro-regions, certain areas of collaboration are typical of Africa. Above all, poverty eradication, social development in general, greater emphasis on sustainable development of the environment last years, especially due to global climate change, greater political cooperation with parliaments, and strengthening of legal institutions and international relations. China does not imply asocial terms of collaboration, as we know it from some other countries and transnational financial institutions that required cuts in health or education, for example. This era, it is the time when a redefinition of African development takes place.¹⁶

As far as investment is concerned, China has become Africa's largest bilateral provider of infrastructure finance.¹⁷ By the end of 2017, it had already invested more than \$100 billion. It builds mainly ports, railways, dams, power stations, and telephone networks. It supports the development of industry in Africa in order to help developing production of higher added value goods. It builds schools, hospitals and other social facilities. It is interested in agricultural and other industrial products, minerals and other materials. In the period under review, between 2000 and 2017, trade between China and Africa increased 17 times. China has been Africa's largest trading partner for the past nine years. In 2016, it became the largest provider of foreign direct investment in Africa. In the previous period between 2005 and 2016, it has already implemented 293 projects funded by direct investment. This meant creating more than 130,000 jobs, indicating that it is not just about employing Chinese workers.

The New Silk Road in the last six years has made it possible to strengthen and, above all, to develop cooperation in a wide range of areas. Examples of projects can be given. The flagship project was already successfully completed in Kenya: the new railway from the port

¹² WEI, X. (2010): Rethinking China's Economic Transformation.

¹³ VOGEL, E. F. (2013): Deng Xiaoping and the Transformation of China.

¹⁴ LI, D. D. et al. (2018): Economic Lessons Learned from China's Forty Years of Reform and Opening Up.

FANG, C. (2015): Demystifying China's Economy Development.

¹⁵ GUTERRES, A. (2018): Secretary-General's remarks to the China-Africa Cooperation Summit.

¹⁶ HAVNEVIK, K. (2016): Framing African Development – Challenging Concepts, p. 1-15.

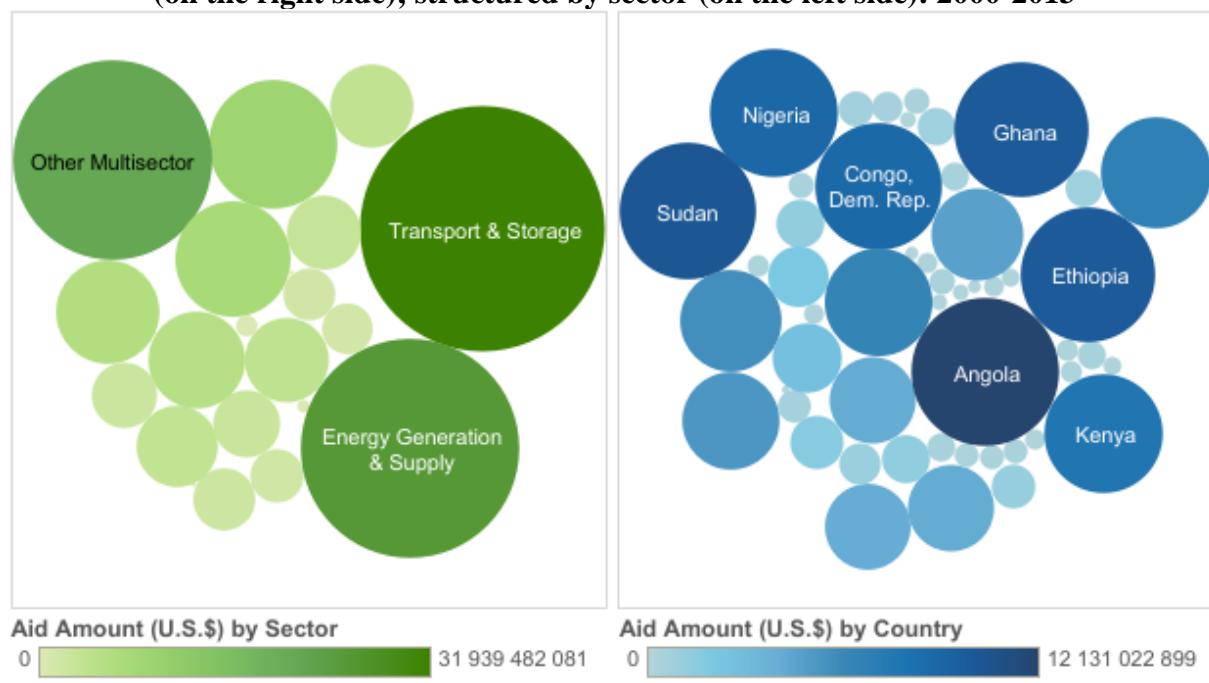
¹⁷ THE 2018 BEIJING SUMMIT (2018): FOCAC.

city of Mombasa to the capital of Nairobi, and then, to the Nakuru Lake. Then, it will probably go to Victoria Lake and to Kampala, the capital of Uganda. From that crossroad, the rail is expected to continue in three directions: to South Sudan, DR Congo, and Rwanda.

7 Extensive macro-regional cooperation

Relations between China and Africa are based on real cooperation and not only on competition. To understand the cooperation between China and Africa, it is good to reflect the global framework of this cooperation and the fact that developing countries try to help each other (South-South cooperation). Within the Belt and Road Initiative, China focuses on the various macro-regions of the world with which it cooperates, following also its own long-term historical cooperation.¹⁸ To develop this cooperation, they have newly created or developed earlier specific co-ordination institutions: not only FOCAC for China's cooperation with Africa but also the 17+1 Cooperation serving 17 countries of Central and Eastern Europe with China, CAREC for China's cooperation with Central Asia, China-CELAC for cooperation with Latin America and the Caribbean countries. There is also a forum for China and the Arab countries, Lancang-Mekong Cooperation, etc. At the same time, cooperation in six economic corridors, China-Pakistan Economic Cooperation (CPEC), for example, has been developed in the space between Asia and Europe. I can mention also the Digital Silk Road, and a potential Polar Silk Road in the future.

Figure 1: Before the Belt and Road Initiative: The Chinese aid to African countries (on the right side); structured by sector (on the left side): 2000-2013

Source: CARDOZO, M. R.

Concerning macro-regional cooperation, China does not often start from scratch. It builds not only on bilateral relations with African countries for decades (I cannot explain it in detail here but you can see at least the information in the Table 1), and also on the regional and macro-regional institutions that already exist in the various areas in Africa, and has

¹⁸ WANG, Y. (2016): The Belt and Road Initiative. What Will China Offer the World in Its Rise.

cooperated with them. In the case of Africa, it is mainly the African Union which covers all African countries, and the East African community which is located on the road from China to Africa. Overall, China develops macro-regional cooperation as the specific kind of cooperation that includes both its own macro-regional institutions and institutions that build on existing bilateral, multilateral, and global (the UN) cooperation.

Of course, China is not the only strong partner for cooperation with Africa; the EU, the USA, India, Brazil, Russia, and other countries are active as well.¹⁹ The European countries, and the EU as the whole, for example, develop their own long-term collaboration with Africa which is partly overshadowed by both the historical colonialist and contemporary interventions made by European countries and the US. To mention the approaching important event, an EU-African Summit in 2020 will specify the next stage of the relations.

Conclusion and Prospects

Of course, the cooperation between China and Africa – like any other interactions – contains also certain deficits that need to be overcome, whether it is creating better working conditions or protecting the environment. Therefore, it is always necessary to propose more projects, and then to choose the most suitable ones. The Chinese government leaves space also for non-governmental activities here. For example, an international non-governmental cooperation forum on environmental improvement alongside the Belt and Road Initiative, with participation of 180 representatives from 20 countries, took place in the Gansu province of China in order to establish a fund and organizational structures for international cooperation in the field of ecology that would address the soil degradation or desertification.

To sum up, it is a long-term development plan of the Forum on China-Africa Cooperation to help more people in Africa and China providing basic and other needs better than in the past, and offering a higher standard of living. It is a relevant contribution to the Belt and Road Initiative which influences also cooperation of China and Africa with other macro-regions of the world, including the European countries. There will be many challenges which will have to be faced in the future, including issues of poverty, migration, security, development, digitalisation, innovation, and the youth.

References:

1. CZIRJÁK, R. (2017): Africa: 2050. In: *Hungarian Geopolitics*, 2017, No. 2, pp. 134-139.
2. THE 2018 BEIJING SUMMIT: FOCAC. [online]. 2018. [Cited 7. 10. 2019.] Available online: <https://www.focac.org/eng/>.
3. FANG, C. (2015): *Demystifying China's Economy Development*. Berlin: China Social Sciences Press and Springer Verlag, 2015.
4. FERGUSON, J. (2006): *Global Shadows: Africa in the neoliberal world order*. Durham: Duke University Press, 2006.
5. FRANKOPAN, P. (2017): *The Silk Roads: A New History of the World*. New York: Vintage, 2017.
6. GÓRALCZYK, B. (2018): *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*. Warszawa: Wydawnictwo Dialog, 2018.
7. GUTERRES, A. (2018): Secretary-General's remarks to the China-Africa Cooperation Summit. The United Nations Secretary-General News, Beijing, September 3, 2018. [online]. 2018. [Cited 7. 10. 2019.] Available online: <https://www.un.org/sg/en/>

¹⁹ HE, W. – GRIMM, S. (2012): Emerging Partners and their Impact on African Development, p. 196-223. WU, Z. (2018): Functional Logic of the Belt and Road Initiative, p. 28-68.

- <content/sg/statement/2018-09-03/secretary-generals-remarks-china-africa-cooperation-summit-delivered>.
8. HAVNEVIK, K. (2016): Framing African Development – Challenging Concepts. In: Havnevik, Kjell; Oestigaard, Terje; Tobisson, Eva; Virtanne, Tea. *Framing African Development*. Leiden, Boston: Brill, pp. 1-15.
 9. HE, W. – GRIMM, S. (2012): Emerging Partners and their Impact on African Development. In: Lundsgaarde, Erik, ed., *Africa Toward 2030: Challenges for Development Policy*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 196-223.
 10. JONES, B. G. (2016): From rupture to revolution. In: el-Malik, S. S., ed.: *African Political Thought of the Twentieth Century*. London and New York: Routledge, pp. 4-17.
 11. KASANDA, A. (2018): *Contemporary African Social and Political Philosophy: Trends, Debates and Challenges*. London: Routledge, 2018.
 12. LI, D. D. et al. (2018): *Economic Lessons Learned from China's Forty Years of Reform and Opening Up*. Beijing: Tsinghua University, 2018.
 13. SALL, E. (2013): The study of Africa in a multipolar world. A perspective from within. In: Engel, Ulf; Ramos, Manuel Joao, eds. (2013). *African Dynamics in a Multipolar World*. Leiden, Boston: Brill, pp. 195-216.
 14. TAYLOR, I. (2006): *China and Africa – Engagement and Compromise*. London: Routledge, 2006.
 15. VOGEL, E. F. (2013): *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2013.
 16. WANG, J. (2017): *China Connects the World*. Beijing: China International Press and New World Press, 2017.
 17. WANG, Y. (2016): *The Belt and Road Initiative. What Will China Offer the World in Its Rise*. Beijing: New World Press, 2016.
 18. WEI, X. (2010): *Rethinking China's Economic Transformation*. New York: Global Scholarly Publications, 2010.
 19. WU, Z. (2018): Functional Logic of the Belt and Road Initiative: Based on a New Interpretation of Geo-economics. *SASS Studies*, Winter 2018, Vol. 12, pp. 28-68.
 20. XI, J. (2018): *Full text of Chinese President Xi Jinping's speech at opening ceremony of 2018 FOCAC Beijing Summit*. Beijing: Xinhua, September 3.

Contact:

Assoc. Prof. Marek Hrubec, Ph.D.

Centre of Global Studies

Institute of Philosophy

Czech Academy of Sciences

Jilská 1

110 00 Prague 1

Czech Republic

e-mail: hrubec@flu.cas.cz

ANALÝZA ZAHRANIČNEJ POLITIKY: KLDR AKO PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA¹

FOREIGN POLICY ANALYSIS: DPRK AS A CASE STUDY

Lucia Husenicová

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: lucia.husenicova@umb.sk

Abstrakt: Zahraničnopolitické správanie štátov je predmetom výskumu teórií medzinárodných vzťahov od začiatku 20. storočia. V priebehu vývoja teórií sa objavili viaceré prístupy a koncepty, ktorých cieľom bolo vysvetliť, zhodnotiť, pochopiť a potenciálne predvídať správanie sa štátov. Niektoré koncepcie prinášajú závery približujúce sa realite, niektoré zostávajú abstraktné. Cieľom článku je aplikovať koncept analýzy zahraničnej politiky na špecifický príklad vývoja zahraničnej politiky KLDR predovšetkým po nástupe Kim Čong-una k moci. Článok používa tento koncept ako metódou analýzy reality, a na jej základe prináša odhad ďalšieho vývoja.

Kľúčové slová: analýza zahraničnej politiky, realizmus, neoklasický realizmus, jadrový program, raketový program

JEL: F51

Abstract: Foreign policy behaviour of states is a main object of the research within international relations theories since the start of 20th century. Within last over 100 years several concepts and approaches have been formulated with the aim to explain, assess, understand and predict behaviour of states. Some concepts have brought conclusions that are similar to reality, while others remain more abstract. The aim of this paper is to apply the foreign policy analysis concept on the specific development of the North Korean foreign policy, especially after Kim Jong-un assumed the power. The paper uses the concept as a method of analysis of the political reality, and in conclusion introduces possibilities for future events.

Key words: foreign policy analysis, realism, neoclassical realism, nuclear program, missile program

JEL: F51

Úvod

V rámci teoretických koncepcíí vytvorených s cieľom pochopiť a vysvetliť správania sa štátov v medzinárodných vzťahoch neustále prebieha diskusia o tom, do akej miery má na štát vplyv externé prostredie a akú úlohu zohráva politický systém. Dominujúci, štrukturálny realizmus, ponúkajúci skôr abstraktný model, vníma štáty ako unitárnych aktérov, ktorých správanie ovplyvňuje medzinárodný systém. V rámci liberálnej teórie sa dôraz kladie na charakter politického systému, teória demokratického mieru rozdeľuje štáty do dvoch kategórií. Štáty, ktoré sú liberálnymi demokraciami, sa správajú inak, ako štáty, ktoré demokraciami nie sú a aj vzájomné vzťahy demokratických štátov s nedemokratickými sú

¹ Táto štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0149/19 „Bezpečnostné aspekty zlyhávajúcich štátov.“

špecifické. Prirodzene, v rámci teoretických konceptov existujú aj také, ktoré prepájajú rovinu externého prostredia s vnútorným vývojom v štátach. Takýmto prístupom je napríklad, analýza zahraničnej politiky.

Aplikácia teoretických koncepcí na konkrétnu príklady je užitočným nástrojom, a to aj v prípade, že analyzujeme správanie štátu, o ktorom existuje menej informácií. Jedným takýmto štátom je aj Kórejská ľudovo-demokratická republika (KLDR). Severná Kórea je predmetom záujmu politikov, ale i teoretikov medzinárodných vzťahov, ale i politických vied. Jednou z príčin je charakter politického systému a predovšetkým jeho mechanizmy fungovania. Ďalšou je zahraničná politika, ktorá sa prejavuje zdanlivo iracionálou až šialenou rétorikou, ale v skutočnosti je proces prijímania rozhodnutí racionálny.

1 Teoretické vymedzenie

Koncepcia zahranično-politickej analýzy sa v politickej vede formovala postupne. Už predstavitelia klasického realizmu hovorili o potrebe pochopenia reality medzinárodných vzťahov a správania sa štátov. Analýza zahraničnej politiky tak predstavuje prepojenie viacerých, do odlišných teórií patriacich predpokladov. Zároveň je jej súčasťou niekoľko modelov, ktoré môžu byť aplikované na realitu. V tomto článku vychádzame z identifikácie premenných, tzv. pre-teórie podľa Jamesa Rosenaua.

Rosenau identifikuje päť skupín premenných, ktoré umožňujú lepšie pochopiť správanie sa štátov v medzinárodných vzťahoch. Prvou skupinou sú charakteristiky špecifické pre tých, ktorí prijímajú rozhodnutia, teda určujú a realizujú zahraničnú politiku štátu. Tieto individuálne premenné sú tvorené hodnotovým systémom, talentom, skúsenosťami politikov. Druhou skupinou je správanie predstaviteľov štátu navonok, ktoré je dané pozíciou ktorú politik zastáva. Príkladom je správanie veľvyslanca, ktorý zastupuje a obhajuje záujmy štátu. Tretiu skupinu predstavujú tzv. vládne premenné, to je štruktúra štátnych inštitúcií a ich vplyv na zahraničnú politiku štátu a prijímanie rozhodnutí. Ďalším druhom premenných sú vplyvy spoločnosti na zahraničnopolitické rozhodovanie. Príkladom je hodnotová orientácia, národná jednota a celkovo vývoj spoločnosti v oblasti ekonomiky a priemyslu. Poslednú, piatu skupinu premenných tvorí systém, a teda vonkajšie prostredie a udalosti za hranicami, ktoré ovplyvňujú zahraničnú politiku.²

2 Analýza zahraničnej politiky KLDR

Pri analýze správania KLDR pomocou skupín premenných, ktoré identifikoval Rosenau určíme, ktorá z premenných dominuje najviac a ktorá najmenej. Analýza správania politickej elity, ktorá rozhoduje o zahraničnej politike, sa v prípade KLDR sústredí na najvyššieho vodcu a prípadne úzky okruh jeho poradcov. Skúsenosti, poznatky a prostredie, z ktorého vodca pochádza, ovplyvňujú jeho rozhodovanie, ale i jeho vnímanie sveta a reality. Súčasný vodca Kim Čong-un bol najmladším synom Kim Čong-ila. Pred jeho nástupom k moci sa o ňom vedelo málo, len to, že študoval vo Švajčiarsku, že bol fanúšikom basketbalu a že sa podobal na svojho starého otca. Očakávania, že človek, ktorý má skúsenosti so životom v zahraničí, začne politický systém reformovať sa nenaplnili. Práve naopak, Kim musel od začiatku ukázať, že napriek svojmu nízkemu veku je rozhodným a schopným štátnikom, ktorý dokáže zaistiť stabilitu a bezpečnosť KLDR. Kim Čong-un v prvých rokoch vlády sústredil pozornosť predovšetkým na domáci vývoj. Postupne sa zbavoval tých, ktorí pre jeho postavenie znamenali alebo mohli predstavovať hrozbu. V priebehu prvých dvoch rokov svojej vlády (2011-2013) postupne odstránil niekoľko vysokopostavených predstaviteľov režimu. Ri Jong-ho a Čang Song-ták boli od roku 2009 považovaní za Kim

² ROSENAU, J. (2006): The Study of World Politics: theoretical and methodological challenges, s. 172-173.

Čong-unovych poradcov, ktorí ho mali viesť a pripraviť na pozíciu vodcu.³ Avšak je pravdepodobné, že Kim ich identifikoval ako hrozbu pre svoju vládu. Hlavne Čang Song-täk, ktorý de facto riadil obchodné vzťahy s Čínou cez rôzne spoločnosti a jednotlivcov, predstavoval pre Kim Čong-una konkurenciu.⁴ Z hľadiska zahraničnej politiky boli prvé roky vlády Kim Čong-una charakteristické posilňovaním jadrového a raketového programu. Tie, rovnako ako jeho otec a starý otec považoval za najúčinnejšie nástroje na zaistenie bezpečnosti KLDR. V apríli 2013 KLDR prijala tzv. Nuklearizačný zákon, ktorý v 10. článkoch zdôrazňuje defenzívny charakter jadrového programu a predpokladá použitie jadrových zbraní len v prípade útoku. Zároveň, uvádza, že KLDR posilní jadrové odstrašenie a zavázuje sa nepoužiť jadrové zbrane proti štátom ktoré nimi nedisponujú. Podľa zákona má Severná Kórea v pláne pracovať na posilnení neproliferačného režimu a vytvoreni sveta bez jadrových zbraní.⁵ V nasledujúcich štyroch rokoch uskutočnila KLDR štyri testy jadrových náloží a sústredila sa na rozvoj raketového programu. V rámci tohto vývoja vychádzame z predpokladu, že primárnym cieľom Kim Čong-una je nielen zachovať existenciu KLDR ale vybudovať pevné základy svojej vlády, ktorá môže vďaka jeho mladému veku trvať desaťročia. V roku 2018 začal Kim Čong-un aktívne participovať na realizácii zahraničnej politiky, keď sa po prvý krát stretol osobne s čínskym, juhokórejským, ale i americkým prezidentom. V roku 2019 sa k zoznamu štátnikov, s ktorými sa stretol, pridal aj ruský prezident. Tieto stretnutia boli využité na pozitívnu prezentáciu Kima ako vysokého predstaviteľa ktoréhokoľvek štátu. To, čo je možné o konaní Kim Čong-una potvrdiť a predvídať, je, že jeho rozhodnutia súvisia so snahou udržať existenciu KLDR, zlepšiť ekonomickú situáciu a zároveň udržať svoju moc čo najdlhšie. Je možné očakávať, že s vidinou všetkých týchto cieľov bude realizovaná zahraničná politika aj nadálej.

Čo sa týka druhej skupiny faktorov ovplyvňujúcich zahraničnú politiku štátu, a teda správania zástupcov režimu smerom navonok, tí vždy vystupujú v súlade s oficiálnou politickou líniou. Od počiatku vzniku KLDR konali jej veľvyslanci a zástupcovia v rôznych organizáciách, alebo na rokovaniach v súlade s oficiálnou politikou stanovenou vodcom. So zástupcami KLDR sa vo všeobecnosti ľahko rokuje, pretože počas rokovaní nemôžu byť flexibilní a všetky prípadné zmeny musia konzultovať s centrálou. V totalitárnom režime, kde je kontrola nielen nad obyvateľmi ale aj zástupcami štátu prísna, si nemôžu dovoliť neobhajovať politiku KLDR a vodcovu víziu. Diplomacia KLDR tak funguje veľmi obmedzené a nezodpovedá súčasným trendom v iných spoločnostiach.⁶ Z toho dôvodu táto skupina nezohráva zásadnú úlohu pri formovaní zahraničnej politiky.

Tretiu skupinu predstavujú vládne inštitúcie podielajúce sa na realizácii zahraničnej politiky a ich vplyv. Rovnako, ako v predchádzajúcej črte, rozhodovanie na Ministerstve zahraničných vecí, alebo Výbere jednotného frontu v rámci strany je podriadené oficiálnej politickej línii stanovenej vodcom. Zástupcovia týchto inštitúcií musia obhajovať severokórejskú politiku, pretože sa môže stať, že stratia svoju pozíciu, skončia v pracovnom tábore, alebo budú popravení. Po neúspešnom, druhom americko-severokórejskom summite sa objavili informácie, že zástupcovia KLDR, ktorí rokovali s americkými partnermi, boli popravení. Im bola pripísaná zodpovednosť za zlyhanie summitu.⁷

³ HAGGARD, S. – PINSKTON, D. – RYU, J. (2012): The Funeral Procession: the Gang of Eight.

⁴ MANSUROV, A. (2013): North Korea: The Dramatic Fall of Jang Song Thaek.

⁵ CHEON, S. (2013): The Kim Jong-un Regime's „Byungjin“ (Paralled Development) Policy of Economy and Nuclear Weapons and the ‘April 1st Nuclearization Law’.

⁶ ROUET, G. – UŠIAK, J. (2019): From Singular and Regalian Diplomacy to Plural Diplomacy.

⁷ WARD, A. (2019): The possible killing of top North Korean diplomats after the failed Trump summit, explained.

Štvrtou skupinou je vplyv spoločnosti na zahraničnú politiku. KLDR ako totalitárny režim nemá existujúcu občiansku spoločnosť, ktorá by mala možnosť artikulovať požiadavky smerom na vládnuce elity. Avšak pre realizáciu zahraničnej a bezpečnostnej politiky je pre severokórejské vedenie dôležitá vnútorná propaganda. Tá je postavená na zdôrazňovaní potreby obetovania sa pre zaistenie existencie a nezávislosti štátu a tým aj kórejského obyvateľstva. Nacionalizmus zohráva významnú úlohu, rovnako ako jeho prepojenie na kult osobnosti vodcov, ktorí ako jediní môžu zachrániť obyvateľov od okolitých nepriateľov. Napriek silnej propagande a prísnej kontrole informácií, aj severokórejskí obyvatelia našli spôsoby, ako sa dostať k alternatívnym správam. Avšak doteraz to nevedlo k vytvoreniu skupiny akejkoľvek opozície. Kontrola je stále prísna, razie v domoch a bytoch sa konajú pravidelne, ľudia sú stále posielaní do pracovných táborov.

Posledná skupina faktorov ovplyvňujúcich zahraničnú politiku štátu pochádza z externého prostredia. Situácia v regióne, vzťahy s dominantnými aktérmi či organizáciami ovplyvňujú zahraničnú politiku KLDR. Severná Kórea je špecifickým štátom, nielen z hľadiska vnútropolitickeho systému, ale aj v súvislosti s vývojom v medzinárodných vzťahoch. Na jednej strane zohráva významnú úlohu jej izolovanosť od svetových procesov a orientácia primárne na susedov v regióne, v posledných rokoch hlavne na Čínu. Čína je považovaná za spojenca KLDR, ktorý má na jej politiku vplyv. Avšak do prvého summitu medzi Kim Čong-unom a Si Tinpechingom, boli vzťahy na nízkej úrovni. Čína dokonca implementovala sankcie OSN a výrazne obmedzila obchodné vzťahy. To sa zmenilo po stretnutí v roku 2018, ale hlavne po návšteve prezidenta Si v KLDR v roku 2019. Napriek sankciám sa zvýsili obchodné väzby a odhady vývoja severokórejskej ekonomiky naznačujú, že rastie. Prirodzene Čína má vo vzťahu k Severnej Kórei vlastné záujmy, keďže ju vníma ako určité nárazníkové pásmo. Druhým špecifikom je vzťah s USA od konca studenej vojny. Jadrový a raketový program majú slúžiť primárne na odstrašenie možného útoku zo strany USA. KLDR sa napriek svojej izolovanosti ukazuje ako štát vysoko citlivý na dianie nielen v bezprostrednom okolí, ale na celom svete. Od 90. rokov zástupcovia KLDR zdôrazňujú, že jadrový program a jeho riešenie je súčasťou bilaterálnych vzťahov s USA. Po summite medzi presidentom Trumpom a Kim Čong-unom sa otvorila cesta diplomacii, avšak doteraz neboli dosiahnuté žiadne pokroky. Situácia sa môže zmeniť, keďže KLDR dala americkej administratíve termín do konca roka 2019 priniest nové návrhy. Pričom je ľahké odhadnúť, akým spôsobom. Špecifikom je vzťah s Južnou Kóreou, ktorý sa odvíja od politiky aktuálnych administratív, pričom sa strieda ochota rokovať s KLDR s politikou odmietanie rokovaní a pomoci a prepájaní juhokórejskej politiky na jadrový program.

Záver

Severná Kórea patrí k špecifickým štátom, ktorých konanie je pomerne ľahko čitateľné z viacerých dôvodov. Na jednej strane je zložité jasne identifikovať domáce procesy, resp. faktory, ktoré ovplyvňujú vodcu pri rozhodovaní. Keďže jeho život nie je známy, rovnako ako ľudia, ktorí ho vychovávali a najviac ovplyvnili, jeho osobnosť môžeme posudzovať len cez rozhodnutia, ktoré urobil. Bez ohľadu na to, vyrastať v rodine, kde starý otec je prirovnávaný k bohu a otec v podstate tiež, sa určite na vývoji jednotlivca odrazí. Kim Čong-un má vo svojich rukách neobmedzenú moc, je pravdepodobné, že skupina ľudí, ktorá si s ním dovolí diskutovať, je veľmi malá. Kim je ten, ktorý rozhoduje o domácej a zahraničnej politike. Napriek tomu je potrebné povedať, že nateraz sa jeho politika nevymedzuje z línie nastavenej jeho otcom a starým otcom. Prežitie a zachovanie existencie režimu je prioritou smerom navonok, ako i dovnútra a tomu sú podriadené rozhodnutia a kalkulácie.

Analýza zahraničnej politiky vymedzuje faktory, na ktoré je potrebné sa sústrediť, tie sa aj v tak špecifickom prípade, ako je KLDR, ukazujú ako relevantné. Napriek malému množstvu informácií sa jednotlivé kategórie dajú vyplniť a na ich základe odhadnúť aspoň

všeobecnú líniou správania sa. Ak sa pozrieme, čo očakávať od Severnej Kórey v budúcnosti, je pravdepodobné, že bude pokračovať v snahe o zaistenie bezpečnosti a prežitia. Na tento účel môže používať viaceré nástroje, príkladom sú testy a vyhrážky. Avšak, čo je dôležité, je málo pravdepodobné, že by KLDR použila silu voči niektorému z aktérov, nepriateľov. Vojenský konflikt by z veľkou pravdepodobnosťou skončil porážkou KLDR, a teda stratou jej existencie. Ako naznačujú posledné udalosti, vývoj ekonomiky je dôležitý pre vodcu a vedenie strany, ale zároveň aj snaha prinútiť USA k ústupkom. Kim a jeho poradcovia si uvedomujú, že s prezidentom Trumpom majú malú šancu, ale zároveň je pravdepodobne väčšia ako s niekým iným na čele americkej administratívy.

Použitá literatúra:

1. HAGGARD, S. – PINSKTON, D. – RYU, J. (2012): The Funeral Procession: the Gang of Eight. [online]. In: *Peterson Institute for International Economics*, 5. 1. 2012. [Citované 14. 12. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.piie.com/blogs/north-korea-witness-transformation/funeral-procession-gang-eight>.
2. CHEON, S. (2013): The Kim Jong-un Regime’s „Byungjin“ (Paralled Development) Policy of Economy and Nuclear Weapons and the ‘April 1st Nuclearization Law’. [online]. In: *Korean Institute for National Unification Online Series CON* 13-11. [Citované 13. 12. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.kinu.or.kr/pyxis-api/1/digital-files/b150d4ac-0f1b-420a-b70d-18f3e0aa9972>.
3. MANSUROV, A. (2013): North Korea: The Dramatic Fall of Jang Song Thaek. [online]. In: *38North.org*, 9. 12. 2013. [Citované 13. 12. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.38north.org/2013/12/amansourov120913/>.
4. ROUET, G. – USIAK, J. (2019): From Singular and Regalian Diplomacy to Plural Diplomacy. In: *Politické vedy*, roč. 22, č. 2, s. 8-11.
5. ROSENAU, J. (2006): *The Study of World Politics: theoretical and methodological challenge*. New York: Routledge, 2006. ISBN 978-0-415-36337-2.
6. WARD, A. (2019): The possible killing of top North Korean diplomats after the failed Trump summit, explained. [online]. In: *Vox*, 31. 5. 2019. [Citované 13. 12. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.vox.com/2019/5/31/18646985/north-korea-execute-envoy-officials-negotiators-five>.

Kontakt:

Mgr. Lucia Husenicová, PhD.

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: lucia.husenicova@umb.sk

HODNOCEŇÍ PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ NA PŘÍKLADU ZEMÍ EVROPSKÉ UNIE¹

EVALUATION OF THE BUSINESS ENVIRONMENT ON THE EXAMPLE OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Petra Chmielová^a – Michal Tvrdoň^b

^a Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: chmielova@opf.slu.cz

^b Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: tvrdon@opf.slu.cz

Abstrakt: Rozvoj podnikatelského prostředí a samotného podnikání má pro ekonomiku zásadní přínosy. Podmínky pro podnikání v jednotlivých zemích světa zkoumá několik organizací. Cílem tohoto článku je představení vybraných přístupů k měření kvality podnikatelského prostředí a zjištění míry shody pořadí na základě využití Kendallova koeficientu shody. Vzhledem k faktu, že instituce, které se zabývají měřením kvality podnikatelského prostředí, využívají rozdílných ukazatelů a metrik, bylo provedeno neparametrické testování pomocí Kendallova koeficientu konkordance, jejž by mohlo poukázat na případnou shodu pořadí. Za účelem dosažení cíle byly použity údaje Světové banky v rámci projektu Doing Business, dále index GEI a index GCI. Mezi pořadími hodnocení podnikatelského prostředí byla prokázána statisticky významná shoda.

Klúčové slová: podnikatelské prostředí, Doing Business, globální institut pro podnikání a rozvoj, Zpráva o globální konkurenční schopnosti

JEL: H0, K20

Abstract: The development of the business environment and entrepreneurship itself has major benefits for the economy. The conditions for doing business in individual countries of the world are examined by several organizations. The aim of this paper is to introduce selected approaches to measuring the quality of the business environment and to determine the degree of rank matching based on the use of the Kendall coefficient of concordance. Given the fact that institutions which measure the quality of the business environment use different indicators and metrics, non-parametric testing was performed using the Kendall Concordance Coefficient, which could point to a possible ranking association. The World Bank's Doing Business, GEI and GCI indexes were used to achieve this goal. There was a statistically significant association between the rankings of the business environment.

Key words: business environment, Doing Business, Global Entrepreneurship and Development Institute, Global competitiveness Report

JEL: H0, K20

Úvod

Samotný pojem podnikatelské prostředí je velmi široký a může být chápán mnoha způsoby. Podnikatelské prostředí lze definovat jako široký souhrn vnějších vlivů, které

¹ Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGS/20/2019 „Brownfieldy v urbánním a rurálním prostoru: geografické, ekonomické, podnikatelské a veřejnosprávní souvislosti a jejich význam pro regionální rozvoj (BURAN 2)“.

ovlivňují růst, výkonnost a konkurenceschopnost podnikatelských subjektů.² Jiná definice říká, že podnikatelské prostředí je souhrnem jednotlivých faktorů charakteru ekonomického, politického, právního, technologického, sociálního a kulturního. Zmíněné faktory mají značný dopad na kvalitu podmínek podnikatelského prostředí, ve kterém podnikatelské subjekty rozvíjejí svoje aktivity a podstatným způsobem ovlivňují jejich konkurenceschopnost, výkonnost, růstový potenciál a determinují atraktivitu dané země pro zahraniční investory (viz např. Kalinská, 2010).³ Guinn, Kratochvíl a Hashesh zase definují podnikatelské prostředí jako souhrn vlivů působících na podnikatele, podniky a samotné podnikání. Rozvoj podnikání je přímo ovlivňován kvalitou podnikatelského prostředí, které je tvořeno širokou škálou podmínek pro podnikání v oblasti legislativy, v oblasti institucionální infrastruktury a v oblasti fungování trhů.⁴

Podnikavost a optimální nastavení podmínek pro podnikání je stále více považováno za důležitý nástroj pro dosažení ekonomického růstu. V současnosti přibývá stále více otázek politického charakteru v oblasti podnikání ve smyslu udržitelnosti, chudoby, lidského kapitálu, zaměstnanosti apod. Autoři se zaměřují nejprve na porozumění, popř. měření, podnikatelského prostředí a až poté na vytváření kvalitního prostředí pro podnikání.⁵ Jednou z obzvlášť důležitých otázek mezinárodního rozvoje je role, kterou podnikatelské prostředí hraje – například role environmentálních podmínek⁶ a ukazatelů podnikatelského prostředí (např. měřeno pomocí projektu Doing Business).

Samotné podnikatelské prostředí je formováno nejen makro a mikroekonomickými charakteristikami, ale také situací ve finančním sektoru. Podmínky pro podnikání v jednotlivých zemích světa či ekonomických integračních uskupení zkoumá několik organizací – např. Světové ekonomické fórum (WEF), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), Světová banka v rámci projektu Doing Business či samotná Evropská unie prostřednictvím Eurostatu. Kromě těchto institucí či organizací věnují tomuto fenoménu svoji výzkumnou kapacitu i další odborníci, zejména z akademického prostředí.

Cílem tohoto článku je představení vybraných přístupů k měření kvality podnikatelského prostředí a zjištění míry shody pořadí na základě využití Kendallova koeficientu shody. Za tímto účelem byla použita veřejně dostupná data Světové banky pomocí projektu Doing Business, dále index GEI pomocí Global Entrepreneurship and Development Institute a index GCI pomocí Světového ekonomického fóra Global Competitiveness report.

Příspěvek je členěn následovně: první kapitola se věnuje teoretickým východiskům podnikatelského prostředí a možnostem měření jeho kvality. Druhá kapitola se zaměřuje na představení vybraných konceptů měření kvality podnikatelského prostředí a použité metody pro výpočet shody. Třetí kapitola, svou povahou empirická, se zaměřuje na příkladu vybraných zemí Evropské unie na rozbor zjištěných dat a zjištěný míry shody v hodnocení podnikatelského prostředí třemi základními koncepty.

1 Teoretická východiska podnikatelského prostředí

Podnikatelské prostředí formují jak makroekonomické charakteristiky, tak situace ve finančním sektoru regulovaném prostřednictvím monetární politiky, která do značné míry určuje přístup podniků ke kapitálu. Pro zkvalitňování nejen podnikatelského prostředí na území municipalit se využívají různé finanční nástroje veřejných financí. Ekonomické

² ODEHNAL, J. – MICHÁLEK, J. (2011): Empirická analýza regionálního podnikatelského prostředí vybraných zemí EU, s. 242-262.

³ KALÍNSKÁ, E. (2010): Mezinárodní obchod v 21. století, s. 187.

⁴ GUINN, A. – KRATOCHVÍL, O. – HASHESH, I. (2009): Podnikatelské prostředí v ČR, s. 296.

⁵ ACS, Z. – SZERB, L. (2007): Entrepreneurship, economic growth and public policy, s. 109-122.

⁶ LEVIE, J. – AUTIO, E. (2008): A Theoretical Grounding and Test of the GEM model.

výsledky podnikatelského sektoru budou záviset i na tom, do jaké míry je kvalitní podnikatelské prostředí – jinými slovy řečeno, stát má kvalitní prostředí, jestliže vhodně podporuje podnikání, pokud má odpovídající legislativu a současně efektivní vymahatelnost práva a flexibilní státní a veřejnou správu.⁷

Možnými vztahy mezi některými ukazateli podnikatelského prostředí mezi vybranými členskými státy Evropské unie se ve své studii zabývá Tvrdoň. Dle odborné literatury existují důkazy, že přísné regulační podmínky na trhu s výrobky by mohly negativně ovlivnit produktivitu a hospodářský růst. Mezi hlavní pozorované ukazatele regulace podnikatelského prostředí patří legislativa na ochranu zaměstnanců, regulace trhu výrobků a usnadnění podnikání. Ve studii byly nejprve srovnány tyto obchodní regulace (referenční rok 2008). Empirické výsledky ukázaly, že ve Velké Británii a Irsku existovala příznivá úroveň obchodní regulace. K vyhodnocení souvislostí byl použit neparametrický přístup. Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu naznačují, že existuje pozitivní korelace mezi jednotlivými hodnoceními, zejména mezi regulací trhu s produkty a snadností podnikání.⁸

Zapojení České republiky do integračních procesů vytvořilo vhodné podmínky pro posílení hospodářského růstu a tím i zvýšení ekonomické úrovně země, ale i jednotlivých regionů a jejich podnikatelského prostředí. Wokoun ve svém výzkumu prezentuje návrh klíčových úkolů pro regionální rozvoj a podnikatelské prostředí ve vztahu k Evropské unii, a to nejen pro období 2014-2020, ale i pro následující období. Jiné předložené návrhy mohou přispět ke zlepšení politiky soudržnosti a strategií regionálního rozvoje v zemi. V podstatě by měly být podporovány dlouhodobé cíle, jako je zvyšování konkurenceschopnosti českých regionů, zejména s cílem pomoci jim lépe se přizpůsobit strukturálním a globálním změnám a životnímu prostředí včetně dopravní infrastruktury s důrazem na zaměstnanost. Do budoucna by se Česká republika měla zaměřit na harmonický rozvoj celé země a jednotlivých regionů (regiony soudržnosti) a investovat co nejvíce v závislosti na oblastech pomoci EU.⁹

Co skutečně vypovídají údaje o podnikání se zabývali další autori, kdy v článku porovnávali dva datové soubory určené k měření podnikavosti: datový soubor Global Entrepreneurship Monitor (GEM) a datový soubor WBGES (Survey Enterprise Survey Enterprise Survey). Při porovnání dat byla zjištěna řada důležitých rozdílů. Zaprvé, údaje o GEM mají tendenci vykazovat výrazně vyšší úroveň podnikání v raných stádiích v rozvojových ekonomikách než údaje o vstupech podniků do Světové banky, zatímco údaje o vstupech podniků do Světové banky mají tendenci být vyšší než údaje o GEM pro rozvinuté země. Za druhé bylo zjištěno, že velikost rozdílu mezi datovými soubory v jednotlivých zemích souvisí s místními institucionálními a environmentálními podmínkami pro podnikatele po kontrole úrovně ekonomického rozvoje.¹⁰

Analytické studie Doing Business publikované Světovou bankou hodnotí podmínky podnikání ve vybraném počtu 190 zemí pomocí deseti základních ukazatelů (zahájení podnikání, udělování povolení, regulace zaměstnanosti, registrace vlastnictví, získávání úvěrů, ochrana investorů, platba daní, zahraniční obchod, vynutitelnost smluv, ukončení podnikání). Hodnocení je založeno zejména na administrativní, finanční a časové náročnosti takto definovaných ukazatelů. Výsledkem studie je pořadí zemí, kdy přední místa obsazují země,

⁷ PETŘÍČEK, V. (2006): Vývoj podnikatelského prostředí v České republice, s. 136.

⁸ TVRDOŇ, M. (2013): Relationship between some Indicators of Business Environment: Evidence from the European Union, s. 244-247.

⁹ WOKOUN, R. (2014): Regional Development of the Czech Republic in Relation to the European Union, s. 371-377.

¹⁰ ACS, Z. J. – DESAI, S. – KLAPPER, L. F. (2008): What does „entrepreneurship“ data really show? s. 265-281.

u kterých je podnikatelská činnost vzhledem ke stanoveným kritériím relativně nejsnadnější. Zpráva o konkurenceschopnosti států obsahuje metodiku hodnocení konkurenceschopnosti národních ekonomik, jejíž součástí je i hodnocení podnikatelského prostředí chápaného jako předpoklad samotného hodnocení konkurenceschopnosti.¹¹ Zmíněná studie vychází z definice konkurenceschopnosti, jež je ve studii popsána jako soubor ustanovení, politik a faktorů, které determinují úroveň produktivity v zemi. Hodnocení konkurenceschopnosti je získáno prostřednictvím sledování dvou základních indexů GCI (Global Competitiveness Index) a NGCI (New Global Competitiveness Index). Z hlediska zaměření této studie na hodnocení podnikatelského prostředí je pro autory významný zejména nově publikovaný New Global Competitiveness Index (NGCI), vycházející z teorie konkurenceschopnosti Portera¹² a blíže také Skokana, kdy zkoumané faktory podnikatelského prostředí jsou chápány jako tzv. faktory mikroekonomické konkurenceschopnosti. Výsledkem studie je pořadí hodnocených zemí dle souhrnného indexu GCI, pořadí zemí dle proměnných jednotlivých pilířů a postavení hodnocených ekonomik v rámci etap konkurenceschopného rozvoje. K samotné charakteristice podnikatelského prostředí, jež je součástí popisovaného indexu NGCI, autoři využívají možnosti tzv. modelu diamantu¹³ (podrobněji se problematice věnují autoři Porter, Skokan,

a Dong-Sung a Hwy-Chang¹⁴), skládajícího se z hodnocení podmínek faktorů vstupů, kontextu firemních strategií a rivalry firem, podmínek poptávky a existence podpůrných a souvisejících odvětví. Např. dle autora Skokana je však k tému původním oblastem modelu diamantu dále řazen vliv vlády, přímých zahraničních investic a také vliv náhody. Regiony definované jako regiony lokalizace produkce využívají při dosahování svého ekonomického růstu výhod především levných faktorových vstupů, které firmám lokalizovaným v takovýchto regionech umožňují dosahovat významných nákladových úspor. Za klíčové vstupy je tak především považována dostatečná vybavenost levnou pracovní silou a základní infrastrukturou. Z výsledků praktické části výzkumu Cambridge Econometrics do tohoto typu regionu autoři řadí např. regiony Polska, Maďarska a České republiky. Klíčovými faktory konkurenceschopnosti jsou tak schopnosti tvorby inovací, lidské zdroje a přístup k informacím a informačním technologiím. Obdobný faktorový přístup k hodnocení podnikatelského prostředí využívá Viturka. Autor porovnává konkurenční potenciál regionů České republiky na základě kvality podnikatelského prostředí, kdy jsou autorem tyto faktory členěny do následujících šesti skupin (obchodní faktory, pracovní faktory, regionální a lokální faktory, infrastrukturní faktory, cenové faktory a environmentální faktory).¹⁵

Jak již bylo zmíněno, Světová banka úspěšně zařadila index usnadnění podnikání (EDB), aby shromázdila údaje, jež mají značný vliv na obchodní předpisy po celém světě. Ease of Doing (EDB) je globální ukazatel výkonnosti (GPI) který má za cíl sbírat informace tak, aby ovlivňoval názory např. zahraničních investorů. Další autoři dokazují, že EDB má dominantní podíl na trhu mezi ukazateli podnikatelského klimatu. Ve svém výzkumu použili mediální analýzu a pozorovací data, aby ukázali, že EDB motivovalo státní regulační posuny. Státy reagují na veřejné hodnocení a podle toho některé přistoupily na restrukturalizaci byrokracie.¹⁶

¹¹ SCHWAB, K. et al. (2007): The global competitiveness report 2007–2008.

¹² PORTER, M. E. (1998): The competitive advantage of nations.

¹³ SKOKAN, K. (2004): Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji.

¹⁴ DONG-SUNG, C. – HWY-CHANG, M. (2000): From Adam Smith to Michael Porter.

¹⁵ VITURKA, M. (2007): Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení, s. 637-658.

¹⁶ DOSHI, R. – KELLEY, J. G. – SIMMONS, B. A. (2019): The Power of Ranking The Ease of Doing Business Indicator and Global Regulatory Behavior, s. 611-643.

Byla vytvořena regionální aplikace indexu globálního podnikání a rozvoje (GEDI) na příkladu Španělska. Index zachycuje kontextové rysy podnikání napříč regiony. Na základě institucionálních údajů a údajů z průzkumu lze zjistit nedostatky v motivační struktuře, které mají vliv na regionální rozvoj. Autoři zjistili, že index GEDI poskytuje cenný nástroj pro pochopení regionálních rozdílů napříč španělskými regiony.¹⁷ Dalšími, kdo představil regionální aplikaci metodiky indexu GEDI byli autoři Komlosi, Szerb a Acs, kteří zkoumali úroveň podnikání v sedmi regionech úrovně NUTS-2 v Maďarsku v letech 2006 – 2012. Příspěvek autorů popisuje podnikatelské rozdíly mezi maďarskými regiony a poskytuje návrhy veřejné politiky ke zlepšení úrovně podnikání a optimalizaci alokace zdrojů na 14 pilířích podnikání v sedmi maďarských regionech. Za účelem zachycení individuálního úsilí a kontextuálních rysů podnikání byl vytvořen index regionálního podnikání a rozvoje (REDI). Metoda REDI staví na teorii systémů podnikání a poskytuje způsob, jak profilovat regionální systémy podnikání. Mezi důležité aspekty metody REDI patří analýza postihu za překážku, která pomáhá při určování omezujících faktorů v regionálních systémech podnikání, a analýza optimalizace portfolia politik, což pomáhá tvůrcům politik zvažovat kompromisy mezi alternativními scénáři politiky a přidruženým přidělováním politických zdrojů.¹⁸

Vývoj podnikatelské politiky a implikované koncepce podnikání jsou základem pokusu o měření tohoto jevu. Szerb, Acs a Autio ve své studii navrhují, aby hlavním nedostatkem

v politickém myšlení bylo dostatečné uznání, že podnikání na úrovni zemí je systémovým jevem a mělo by se k němu přistupovat. Aby autoři tuto mezeru vyřešili, navrhují koncept národních systémů podnikání, který uznává systémový charakter podnikání na úrovni země, a také uznává, že ačkoliv jsou začleněny do kontextu na úrovni země, jsou podnikatelské procesy v zásadě řízeny jednotlivci. Dále se zabývali, jak je navržena metodika indexu globálního podnikání a rozvoje k profilování národních systémů podnikání. Přístup GEDI používají při zkoumání podnikatelské výkonnosti Evropské unie. Přestože v EU a jejích členských státech existuje mnoho způsobů, jak zlepšit podnikání, autoři analyzují pouze jednu jednoduchou situaci. Důležitým důsledkem analýzy je, že jednotná politika nefunguje a že členské státy EU by měly použít různé kombinace politik, aby dosáhly stejného zlepšení v bodech GEDI. Země EU odhalují značné rozdíly ve své podnikatelské výkonnosti. Navíc existují ještě větší rozdíly ve 14 pilířích podnikání.¹⁹

2 Metodika měření kvality podnikatelského prostředí

V ekonomické praxi existuje řada přístupu k měření kvality podnikatelského prostředí. V rámci tohoto článku byla využita hodnocení podnikatelského prostředí na základě veřejně dostupných zdrojů. Vzhledem k faktu, že instituce, které se zabývají měřením kvality podnikatelského prostředí, využívají rozdílných přístupů a metrik, bylo vhodné zvážit zapojení metody neparametrického testování, zejména Kendallův koeficient konkordance. Na rozdíl oproti parametrickým metodám spočívá tato metoda v tom, že při samotném výpočtu nepracuje se skutečnými hodnotami výběrového souboru. Ty jsou nahrazeny pořadovými čísly příslušných skutečných hodnot, čili dochází k určení pořadí jednotlivých hodnot. Kendallův koeficient konkordance je tak zevšeobecněním Spearmanova koeficientu a používá

¹⁷ ACS, Z. J. et al. (2015): The Regional Application of the Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI): The Case of Spain, s. 1977-1994.

¹⁸ KOMLOSI, E. et al. (2015): Quality-related Regional Differences in Entrepreneurship Based on the GEDI Methodology: The Case of Hungary, s. 455-477.

¹⁹ SZERB, L. A. – ACS, Z. – AUTIO, E. (2013): Entrepreneurship and Policy: The National System of Entrepreneurship in the European Union and in Its Member Countries, s. 9-34.

se k hodnocení shody více než dvou pořadí. Kendallův koeficient konkordance je tedy mírou souhlasu mezi pořadími jednotek. Zatímco první uvedený je vhodný pro testování korelace mezi dvěma proměnnými, druhý se hodí pro vícerozměrný soubor.

Metodika výpočtu následovná: uvažujme náhodné množství n pozorování a r hledisek (více nebo rovno třem), podle kterých jsou jednotlivým prvkům přiřazena pořadová čísla.

Řádkové součty jsou konstantní, neboť každý řádek obsahuje permutaci:

$$R_i = \sum_{j=1}^m r_{i,j} \quad (1)$$

kde r_{ij} je pořadí i -té země dle pořadového čísla j .

Průměrná hodnota celkového počtu pořadí, R , je definována jako:

$$R = \frac{1}{2}m(n+1) \quad (2)$$

kde n je počet zemí a m je počet proměnných.

Suma umocněných odchylek S je definována:

$$S = \sum_{i=1}^n (R_i - R)^2 \quad (3)$$

Kendallův koeficient konkordance (W) lze následně vypočítat z rovnice:²⁰

$$W = \frac{12S}{m^2(n^3-1)} \quad (4)$$

Kendallův koeficient konkordance lze spočítat i dle jiného postupu, který uvádí např. Hudec et al.:²¹

$$W = \frac{12}{r^2(n^3-n)} \sum_{i=1}^2 A_i^2 - 3 \frac{n+1}{n-1} \quad (5)$$

kde r je počet proměnných, n je počet zemí, A_i je suma pořadí pro každou zemi. Kendallův koeficient konkordance může nabývat hodnot od nuly do jedné. Hodnota koeficientu rovna jedné znamená dokonalou pozitivní korelaci, hodnota blízká nule představuje téměř žádnou korelaci. Při zkoumání dvou měřitelných veličin je třeba očekávat, že bude naměřena či zjištěna stejná hodnota vícekrát.²² V případě potenciální shody v pořadí by nastal problém v tom smyslu, že maximální hodnota koeficientu by nemohla být rovna 1. Za účelem vyřešení tohoto problému se jim přiřazuje průměrné pořadí a rovnice pro Kendallův koeficient konkordance je upravena tzv. opravný člen c (viz Hudec et al. 2007):

$$W = \frac{12 \left[\sum_{i=1}^n A_i^2 - \frac{r^2 n(n+1)^2}{4} \right]}{r[rn(n^2-1)-c]} \quad (6)$$

²⁰ LEGENDRE, P. (2005): Species Associations: the Kendall Coefficient of Concordance Revisited, s. 226-245.

²¹ HUDEC, O. et al. (2007): Štatistické metody v ekonomických vedách.

²² GIBBONS, J. D. (1993): Nonparametric measures of association.

Přičemž opravný člen c se vypočítá:

$$c = \sum_{j=1}^k (c_j^3 - c_j) \quad (7)$$

kde c_j znamená počet shod pro dané pořadí.

Jelikož pořadí v rámci Spearanova testu nejsou odvozena na základě normálního rozdělení, tabulky pro kritické hodnoty fungují odlišně ve srovnání s těmi, které se využívají pro Pearsonův korelační koeficient, a proto také nabývají jiných hodnot.

Nulová hypotéza by v našem případě měla být formulována v tom smyslu, že mezi proměnnými není žádná asociace, což vyjadřuje důvod tohoto testování: vyšetřit možné asociace v rámci daného rozdělení.

Statická významnost Kendallova koeficientu konkordance se provádí pomocí χ^2 testu s $n-1$ stupněm volnosti:

$$\chi^2 = m(n-1)W \quad (8)$$

kde W je Kendallův koeficient konkordance, n je počet zemí a m je počet pozorovaných proměnných. Zpravidla je doporučováno používat tabulku pro kritické hodnoty, pokud je $n \leq 7$ and $m \leq 20$, v ostatních případech bychom měli použít χ^2 statistiku použitím χ^2 rozdělení.

Nulová a alternativní hypotéza je následně stanovena takto:

H_0 : proměnné produkují na sobě nezávislé pořadí zemí.

H_A : proměnné produkují na sobě závislé pořadí zemí, což znamená, že alespoň jedna proměnná je ve shodě s jinou nebo více proměnnými.

Pokud vypočítaná hodnota χ^2 statistiky nepřekročí kritickou hodnotu, potom můžeme přijmout nulovou hypotézu. V opačném případě bude zamítnuta.

Za účelem dosažení cíle tohoto článku jsou použity údaje Světové banky v rámci projektu Doing Business, dále index GEI vyvinutý společností Global Entrepreneurship and Development Institute a index GCI používaný Světovým ekonomickým fórem v rámci Global Competitiveness report. Všechny výše zmíněné indexy kvality podnikatelského prostředí jsou zpravidla vypočítány pro širokou skupinu zemí a pro účely tohoto článku byla relevantní skupina zemí zúžena na země Evropské unie mimo Maltu, pro kterou nebyla dostupná data ve všech indexech.

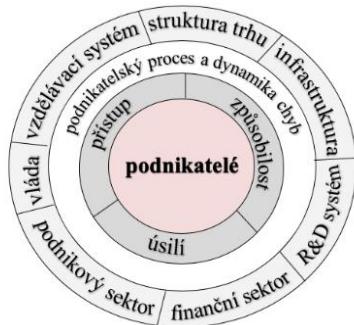
2.1 Ease of Doing Business (DB index)

Světová banka (SB) od roku 2004 komplexně hodnotí podmínky podnikání v celkem 190 zemích pomocí projektu „Doing Business“. Doing Business sleduje 12 oblastí regulace podnikání a z toho 10 oblastí (obrázek 1) jako je zahájení podnikání, vyřizování stavebních povolení, získávání elektřiny, registrace majetku, získávání úvěrů, ochrana menšinových investorů, placení daní, přeshraniční obchodování, vymáhání smluv a řešení insolvence jsou zahrnutý do stanovení indexu snadnosti podnikání a následně pro určení rankingového pořadí zemí.

V posledních letech projekt Doing Business vylepšil řadu svých indikátorů. Například v roce 2015 bylo provedeno rozšíření o sledování získávání úvěrů a ochraně menšinových investorů, v dalším roce se projekt zaměřil na stavební povolení, získávání elektřiny, registraci nemovitostí a vymáhání smluv. Veškeré inovace v rámci rozšiřování metodiky hodnocení jsou přepočítávána na jeden rok tak, aby byly získány srovnatelné hodnoty indikátorů a index skóre za předchozí hodnocený rok. Skóre jednoduchosti podnikání napomáhá posoudit absolutní úroveň regulační výkonnosti v průběhu času. Zachycuje mezeru dané ekonomiky od nejlepší regulační výkonnosti u každého z pozorovaných ukazatelů napříč všemi ekonomikami sledovaných zemí. Jednoduchost nebo snadnost podnikání v jednotlivých ekonomikách se měří na stupnici 0–100, kde 0 představuje nejnižší výkon a 100 představuje

nejlepší výkon. Data také umožňují hlubší pochopení vztahu mezi založením nových firem, regulačním prostředím a ekonomickým růstem. Předchozí výzkum využívající databázi podnikání ukázal významný vztah mezi úrovní nákladů, času a postupu potřebných k zahájení podnikání a nové registrace firmy. Výsledky projektu Doing Business mají hned několik využití.

Obrázek 1: Co se měří v podnikání?

Prameň: WORLD BANK (2019): Doing Business 2019: Training for Reform, s. 2.

2.2 Global Entrepreneurship and Development Institute (GEI index)

Podniky jsou klíčové pro hospodářský růst, inovace, růst produktivity atd. Podnikatelský úspěch existuje v kontextu konkrétní geografie, at' už se jedná o regionální, národní či nadnárodní hospodářství.

Globální institut pro podnikání a rozvoj (GEDI, GEI Institute) je výzkumná organizace, jež rozvíjí znalosti o vazbách mezi podnikáním, hospodářským rozvojem a prosperitou. Hlavním přínosem Global Entrepreneurship and Development Institute je Index GEI, jež měří kvalitu a dynamiku ekosystému podnikání na celostátní, regionální a místní úrovni. Tato metodika byla schválena Evropskou komisí a byla použita k informování o přidělování strukturálních fondů a Fondu soudržnosti EU.

Podstatou je analýza datových souborů z více než 120 zemí, které shromažďují informace o podnikatelském přístupu, úsilí a aktivitách. Globální index podnikání je roční index, který měří zdraví podnikatelských ekosystémů v každé ze 137 zemí. Tento proces vytváří celkem 14 pilířů, které GEDI používá k měření zdraví regionálního ekosystému a poskytuje obrázek o tom, jak si každá země vede v domácím i mezinárodním kontextu. Struktura podnikatelského ekosystému je znázorněna na obrázku 2. Noví podnikatelé jsou jádrem celého systému.

Obrázek 2: Uspořádání podnikatelského ekosystému

Prameň: ÁCS, Z. J. et al. (2018): Global Entrepreneurship Index 2018, s. 19.

2.3 Global Competitiveness report (GCI index)

Od roku 1971 funguje nezisková nadace Světové ekonomické fórum, což je Mezinárodní organizace pro spolupráci veřejného a soukromého sektoru. Jedná se o politické, kulturní a další představitele společnosti, kteří formují globální, regionální a průmyslové agendy. Snaží se prokázat podnikání v globálním veřejném zájmu a dodržovat nejvyšší standardy správy.

Světové ekonomické fórum, jež měří konkurenceschopnost zemí od roku 1979, definuje konkurenceschopnost jako soubor institucí, politik a faktorů, které určují úroveň produktivity dané země. Srovnávací analýza mezi zeměmi umožňuje měřit oblasti, které je třeba posílit. Pomáhá také identifikovat osvědčené postupy po celém světě.

Základem zprávy je globální konkurenční index, který mapuje konkurenční prostředí celkem 141 ekonomik, což je více než 98 % světového HDP, a to prostřednictvím 103 ukazatelů, které jsou rozděleny do 12 oblastí. Každý ukazatel nebo pilíř používá stupnici od 0 do 100, aby ukázal, jak blízko je ekonomika k ideálnímu stavu nebo hranici konkurenceschopnosti v dané oblasti. Mezi pilíře, které zahrnují socio-ekonomické prvky, patří instituce, infrastruktura, zavádění ICT, makroekonomická stabilita, zdraví, dovednosti, trh produktů, trh práce, finanční systém, velikost trhu, dynamika podnikání a inovační kapacita.

Světové ekonomické fórum vypracovává zprávu o globální konkurenceschopnosti již řadu let, avšak v roce 2018 se změnila metodika výpočtu indexu GCI 4.0 na základě něhož jsou země posuzovány. Rozdílů mezi původním a novým indexem GCI 4.0 je celá řada. Pilíře obsahují ještě další ukazatele, u kterých byla mnohdy změněna definice či způsob měření. Nejdůležitější změnou v novém indexu, oproti tomu původnímu, je způsob sdružení jednotlivých pilířů. V původním hodnocení měly jednotlivé indexy různé váhy (navíc ještě lišící se pro různě vyspělé země) v novém indexu má všech dvanáct pilířů stejnou váhu (tzn. výsledný GCI 4.0 je získán jako průměr dvanácti pilířů pro všechny země). Klíčovými vlastnostmi nového GCI indexu 4.0 jsou, že posuzuje hnací sílu produktivity (lidský kapitál, vzdělání, inovační kapacity), umožňuje identifikovat priority a monitorovat vývoj a reprezentativnost (tj. 140 zemí, 99 % světového HDP, 94 % světové populace). V neposlední řadě vychází z ekonomické teorie a empirických studií a ze zkušeností.

3 Hodnocení podnikatelského prostředí na příkladu zemí Evropské unie

Jednotlivé přístupy, uvedené v teoretické části, zpravidla provádějí každoroční hodnocení kvality podnikatelského prostředí, a to na základě vlastní metodiky. Nutno dodat, že metodika výpočtu není v čase stabilní a dochází k změnám, které pak ovlivňují velikost

daného indexu. Pokud vezmeme v potaz, že v rámci tohoto článku se jedná o pilotní srovnání jednotlivých přístupů, jako klíčový rok pro komparaci byl zvolen rok 2018. V další části výzkumu bude provedeno srovnání za delší časové období.

Tabulka 1 představuje skóre hodnocení podnikatelského prostředí pro rok 2018. Jednotlivé země Evropské unie jsou seřazeny od nejlepšího pořadí k nejhoršímu, tj. indexy jsou vždy od 0–100, kdy 0 znamená nejhorší podmínky podnikatelského prostředí a hodnota blížící se 100 znázorňuje nejlepší podnikatelské prostředí. V této tabulce se vyskytuje i Malta, která ale nemá údaje hodnocení podnikatelského prostředí pro GEI index, a proto už nebyla zahrnuta do výpočtu v rámci Kendallova koeficientu. V rámci tabulky 1 je zřejmé malých výkyvů indexů v hodnocení podnikatelského prostředí mezi výsledky Doing Business a GCI indexu. Index GEI nenabývá hodnot přes 80 a jedná se o mnohem nižší dosažená hodnocení. Například u indexu GEI je viditelná minimální hodnota na bodě 28, kdy ostatní indexy (Doing Business a GCI index) hodnotí země EU v rozmezí skóre od 60 do 80. I přes mírné odlišnosti v hodnotící škále 0-100 je zřejmé, že jednotlivá hodnocení se výrazně neodlišují. Například Švédsko, které je v indexu DB na 3. místě, na základě GEI a GCI obsazuje 4. místo. Rovněž Velká Británie, Finsko, Německo, Portugalsko či Dánsko se nijak neliší v pořadí v rámci indexů. Mírné kolísání je viditelné u Litvy, kdy v rámci Doing Business hodnocení je na 4. pořadí, u GEI indexu je na 14. místě a v rámci GCI indexu zaujímá až 20. místo. Rovněž viditelný výkyv nastává u Francie, Lucemburska nebo Polska. Poslední příčky v hodnocení podnikatelského prostředí napříč všemi indexy zaujímá Bulharsko, Chorvatsko, Rumunsko či Řecko.

Tabulka 1: Pořadí zemí EU-28 dle vybraných indexů hodnocení podnikatelského prostředí pro rok 2018

Země	DB index	Země	GEI index	Země	GCI index
Dánsko	84,6	Velká Británie	78,0	Nizozemsko	82,4
Velká Británie	83,2	Dánsko	74,0	Německo	82,2
Švédsko	82,2	Irsko	74,0	Velká Británie	82,0
Estonsko	80,8	Švédsko	73,0	Švédsko	81,7
Litva	80,6	Francie	69,0	Dánsko	80,6
Irsko	80,1	Finsko	68,0	Finsko	80,3
Lotyšsko	80,0	Nizozemsko	68,0	Francie	78,0
Finsko	80,0	Německo	66,0	Belgie	76,6
Německo	79,3	Rakousko	66,0	Lucembursko	76,6
Rakousko	78,7	Belgie	64,0	Rakousko	76,3
Polsko	77,9	Lucembursko	58,0	Irsko	75,7
Španělsko	77,6	Estonsko	55,0	Španělsko	74,2
Portugalsko	76,5	Slovinsko	54,0	Česko	71,2
Česko	76,4	Litva	51,0	Estonsko	70,8
Slovinsko	76,4	Polsko	50,0	Itálie	70,8
Nizozemsko	76,1	Portugalsko	49,0	Portugalsko	70,2
Francie	76,0	Kypr	48,0	Slovinsko	69,6
Slovensko	75,2	Slovensko	45,0	Malta	68,8
Itálie	73,2	Španělsko	45,0	Polsko	68,2
Rumunsko	73,0	Česko	43,0	Litva	67,1
Maďarsko	72,7	Itálie	41,0	Slovensko	66,8
Chorvatsko	72,6	Lotyšsko	40,0	Lotyšsko	66,2
Kypr	72,3	Rumunsko	38,0	Kypr	65,6

Belgie	72,2	Řecko	37,0	Maďarsko	64,3
Bulharsko	71,7	Maďarsko	36,0	Bulharsko	63,6
Lucembursko	69,6	Chorvatsko	34,0	Rumunsko	63,5
Řecko	67,1	Bulharsko	28,0	Řecko	62,1
Malta	65,2	Malta	NA	Chorvatsko	60,1

Pozn.: DB – Doing Business; GEI – Global Entrepreneurship index; GCI – Global Competitiveness Index.

Index hodnocení se pohybuje od 0 do 100, kdy 0 je nejhorší hodnocení a 100 je nejlepší. V tomto hodnocení je zahrnuta i Malta, která u indexu GEI nemá údaje, a proto byla pro další výpočty vynechána.

Prameň: webové portály Světové banky, Globálního institutu pro podnikání a rozvoj a Světového ekonomického fóra; vlastní úprava

Tabulka 2 zachycuje pořadí zemí dle jednotlivých přístupů. Země byly seřazeny dle zjištěné hodnoty od nejlepší (pořadí=1) po nejhorší (pořadí =27). Seřazení zemí je nezbytným předpokladem pro použití Kendallova koeficientu shody jakožto metody neparametrického testování, jenž byl vymezen v teoretické části. Vzhledem k faktu, že u některých hodnot indexu byla dosažena shoda, bylo nutné provést úpravu pořadí, a to tak, že pořadí zemí se shodnou hodnotou bylo vypočítáno jako aritmetický průměr pořadí se shodnou hodnotou. Pro samotný výpočet hodnoty Kendallova koeficientu musela být použita jeho složitější forma obsahující opravného člena (viz rovnice 6). Výsledná hodnota Kendallova koeficientu shody činila 0,780, což naznačuje poměrně vysokou shodu mezi pořadími dle jednotlivých přístupů čili jinými slovy řečeno, relativně těsný vztah mezi srovnávanými pořadími. K posouzení statistické významnosti zjištěného Kendallova koeficientu byl použit chí-kvadrát (viz rovnice 8). Vypočítaná hodnota byla následně porovnána s kritickou hodnotou. Jelikož byla vypočítaná hodnota (60,84) vyšší než kritická hodnota (48,5), nulová hypotéza byla zamítnuta a přijata alternativní hypotéza, či že mezi pořadími hodnocení podnikatelského prostředí je statisticky významná shoda.

Tabulka 2: Pořadí zemí EU-27 dle vybraných hodnocení podnikatelského prostředí

Země	DB	GEI	GCI
Dánsko	1	2,5	5
Velká Británie	2	1	3
Švédsko	3	4	4
Estonsko	4	12	14,5
Litva	5	14	19
Irsko	6	2,5	11
Lotyšsko	7,5	22	21
Finsko	7,5	6,5	6
Německo	9	8,5	2
Rakousko	10	8,5	10
Polsko	11	15	18
Španělsko	12	18,5	12
Portugalsko	13	16	16
Česko	14,5	20	13
Slovinsko	14,5	13	17
Nizozemsko	16	6,5	1
Francie	17	5	7
Slovensko	18	18,5	20

Itálie	19	21	14,5
Rumunsko	20	23	25
Maďarsko	21	25	23
Chorvatsko	22	26	27
Kypr	23	17	22
Belgie	24	10	8,5
Bulharsko	25	27	24
Lucembursko	26	11	8,5
Řecko	27	24	26

Pozn.: DB – Doing Business; GEI – Global Entrepreneurship index; GCI – Global Competitiveness Index.

V případně shody hodnoty indexu bylo pořadí zemí určeno jako aritmetický průměr shodných hodnot, což je nezbytný předpoklad pro použití Kendallova koeficientu

Prameň: webové portály Světové banky, Globálního institutu pro podnikání a rozvoj
a Světového ekonomického fóra; vlastní úprava

Závěr

Jak již bylo zmíněno v textu, k měření kvality podnikatelského prostředí existuje řada přístupů. V rámci tohoto článku byla využita hodnocení podnikatelského prostředí na základě veřejně dostupných zdrojů Světové banky v rámci projektu Doing Business, dále index GEI vyvinutý společností Global Entrepreneurship and Development Institute a index GCI používaný Světovým ekonomickým fórem v rámci Global Competitiveness report. Vzhledem k faktu, že instituce, které se zabývají měřením kvality podnikatelského prostředí, využívají rozdílných ukazatelů a metrik, bylo provedeno neparametrické testování pomocí Kendallova koeficientu konkordance, jejž by mohlo poukázat na případnou shodu pořadí.

Všechny výše zmíněné indexy kvality podnikatelského prostředí jsou zpravidla vypočítány pro širokou skupinu zemí a pro účely tohoto článku byla relevantní skupina zemí zúžena na země Evropské unie mimo Malta, pro kterou nebyla dostupná data ve všech indexech. Výsledná hodnota Kendallova koeficientu shody činila 0,780, což naznačuje poměrně vysokou shodu mezi pořadími dle jednotlivých přístupů čili jinými slovy řečeno, relativně těsný vztah mezi srovnávanými pořadími. K posouzení statistické významnosti zjištěného Kendallova koeficientu byl použit chí-kvadrát. Jelikož byla vypočítaná hodnota (60,84) vysší než kritická hodnota (48,5), nulová hypotéza byla zamítnuta a byla přijata alternativní hypotéza, či že mezi pořadími hodnocení podnikatelského prostředí je statisticky významná shoda. Jinými slovy řečeno, že byť se jednotlivé přístupy k měření kvality podnikatelského prostředí liší ve výběru ukazatelů a metriky výpočtu, pořadí hodnocení jednotlivých zemí se nijak zásadně neodlišuje.

Použitá literatura:

1. ACS, Z. – SZERB, L. (2007): Entrepreneurship, economic growth and public policy. In: *Small Business Economics*, roč. 28, č. 2/3, s. 109-122.
2. ACS, Z. J. – DESAI, S. – KLAPPER, L. F. (2008). What does „entrepreneurship“ data really show? In: *Small Business Economics*, roč. 31, č. 3., s. 265-281. ISSN 0921 - 898X.
3. ACS, Z. J. – SZERB, L. – ORTEGA-ARGILES, R. – AIDIS, R. – CODURAS, A. (2015): The Regional Application of the Global Entrepreneurship and Development Index (GEDI): The Case of Spain. In: *Regional Studies*, roč. 49, č. 12, s. 1977-1994. ISSN 0034-3404.
4. CAMBRIDGE ECONOMETRICS, ECORYS-NEI (2003): A Study on the Factors of Regional Competitiveness: A Draft Final Report for the European Commission. [online]. In: *University of Cambridge*, 2003. [Citované 24. 11. 2019.]

- Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf.
5. DONG-SUNG, C. – HWY-CHANG, M. (2000): From Adam Smith to Michael Porter. World Scientific Publishing Company, 2000. ISBN 981-02-4662-5.
 6. DOSHI, R. – KELLEY, J. G. – SIMMONS, B. A. (2019). The Power of Ranking The Ease of Doing Business Indicator and Global Regulatory Behavior. In: *International Organization*, roč. 73, č. 3, s. 611–643. ISSN 0020-8183.
 7. GIBBONS, J. D. (1993): Nonparametric measures of association. Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, series no. 07-091. Newbury Park, CA: Sage, 1993.
 8. GUINN, A. – KRATOCHVÍL, O. – HASHESH, I. (2009): *Podnikatelské prostředí v ČR*. Kunovice: Evropský polytechnický institut, 2009. ISBN 978-80-7314-176-9.
 9. HUDEC, O. – SISÁKOVÁ, J. – TARTAĽOVÁ, P. – ŽELINSKÝ, L. (2007): *Štatistické metódy v ekonomických vedách*. Elfa: Košice, 2007.
 10. KALÍNSKÁ, E. (2010): *Mezinárodní obchod v 21. století*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3396-8.
 11. KOMLOSI, E. – SZERB, L. – ACS, Z. J. – ORTEGA-ARGILES, R. (2015): Quality-related Regional Differences in Entrepreneurship Based on the GEDI Methodology: The Case of Hungary. In: *Acta Oeconomica*, roč. 65, č. 3, s. 455-477. ISSN 0001-6373.
 12. LEGENDRE, P. (2005): Species Associations: the Kendall Coefficient of Concordance Revisited. In: *Journal of Agricultural, Biological, and Environmental Statistics*, roč. 10, č. 2, s. 226-245.
 13. LEVIE, J. – AUTIO, E. (2008): A Theoretical Grounding and Test of the GEM model. In: *Small and Business Economics*.
 14. ODEHNAL, J. – MICHÁLEK, J. (2011): Empirická analýza regionálního podnikatelského prostředí vybraných zemí EU. In: *Politická ekonomie*, roč. 59, č. 2, s. 242-262. ISSN 2336-8225.
 15. PETŘÍČEK, V. (2006): *Vývoj podnikatelského prostředí v České republice*. Praha: Corona, 2006. ISBN 80-903363-6-1.
 16. PORTER, M. E. (1998): *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press, 1998. ISBN 00-2925-361-6.
 17. SCHWAB, K. – PORTER, M. E. – LÓPEZ-CLAROS A. (2007): *The global competitiveness report 2007–2008*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.
 18. SKOKAN, K. (2004): *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. ISBN 80-7329-059-6.
 19. SZERB, L. A. – ACS, Z. – AUTIO, E. (2013): Entrepreneurship and Policy: The National Systém of Entrepreneurship in the European Union and in Its Member Countries. In: *Entrepreneur Research Journal*, roč. 3, č. 1, s. 9-34. ISSN 2194-6175.
 20. TVRDOŇ, M. (2013): Relationship between some Idicators of Business Environment: Evidence from the European Union. In: *Journal of Economics, Business and Management*, 2013, roč. 1, č. 3, s. 244-247.
 21. VITURKA, M. (2007): Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. In: *Politická ekonomie*, roč. 55, č. 5, s. 637–658.
 22. WOKOUN, R. (2014): Regional Development of the Czech Republic in Relation to the European Union. In: V. KLÍMOVÁ a V. ŽÍTEK, eds. 17th International Colloquium on Regional Sciences. Hustopeče: Masarykova univerzita, s. 371-377. ISBN 978-80-210-6840-7.

Kontakty:

Ing. Petra Chmielová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: chmielova@opf.slu.cz

doc. Mgr. Ing. Michal Tvrdoň, Ph.D.

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: tvrdon@opf.slu.cz

ANALÝZA A POROVNANIE NAJVÝZNAMNEJŠÍCH SPOLOČNOSTÍ V ZBROJÁRSKOM PRIEMYSEL

ANALYSIS AND COMPARISON OF THE MOST IMPORTANT COMPANIES IN THE DEFENCE INDUSTRY

Lujza Chrvalová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: chrvalová.lujza@gmail.com

Abstrakt: Zbrojársky priemysel sa u jednotlivých krajín medzinárodného spoločenstva odlišuje svojou rozvinutosťou, počtom ekonomických subjektov a schopnosťou vplývať na politiku štátu. Práve zbrojárske spoločnosti vystupujú ako jeden z aktérov, ktorý má schopnosť ovplyvňovať medzinárodnú reguláciu konvenčných zbraní. Táto schopnosť je podmienená veľkosťou produkcie danej spoločnosti a jej postavením na trhu. Cieľom článku je analyzovať dostupné kvantitatívne údaje zo svetových databáz a pomocou metódy komparácie porovnať jednotlivé zbrojárske spoločnosti a prepojenosť medzi rozvinutosťou zbrojárskeho priemyslu a tendenciou krajiny zapájať sa do medzinárodného obchodu s konvenčnými zbraňami. Súčasťou článku je aj porovnanie ziskovosti a celkovej výroby zbrojárskych spoločností voči ostatným výrobným spoločnostiam.

Kľúčové slová: zbrojársky priemysel, zbrojárske spoločnosti, konvenčné zbrane, medzinárodný obchod

JEL: F59

Abstract: The defence industry of individual countries of the international community differs in its development, number of economic subjects and ability to influence the state policy. The defence companies can act as one of the subjects that have the ability to influence the international regulation of conventional weapons. This ability is influenced by the size of the company's production and its market position. The aim of this article is to analyse the available quantitative data from world databases and thus compare the individual defence companies, and the link between the development of the defence industry and the country's tendency to engage in international trade in conventional weapons. The article also compares the profitability and total production of defence companies to other manufacturing companies.

Key words: defence industry, defence companies, conventional weapons, international trade

JEL: F59

Úvod

Priemysel je súčasťou hospodárstva každej krajiny. K jeho sektorom patrí aj zbrojársky priemysel, ktorý sa u jednotlivých krajín odlišuje vzhladom na rozvinutosť a podiel na hrubom domácom produkte. Práve zbrojársky priemysel a siet' jeho ekonomických subjektov „*sa stali významným hráčom v oblasti medzinárodných snáh o reguláciu*

konvenčných zbraní“.¹ Miera, ktorou je subjekt, resp. spoločnosť činná v zbrojárskom priemysle, schopný ovplyvňovať dianie na medzinárodnej scéne, je daná jej hodnotou produkcie, zisku, ale aj krajinou pôvodu. Určenie konkrétnych vedúcich zbrojárskych spoločností a ich postavenia na trhu s konvenčnými zbraňami si vyžaduje analýzu kvantitatívnych údajov dostupných vo svetových databázach, príkladom je databáza SIPRI, oficiálnych internetových stránkach spoločností a odborných publikáciách zaoberejúcich sa tému zbrojárskeho priemyslu. Údaje za jednotlivé spoločnosti, ale aj krajiny ako celok sú následne porovnané pomocou metódy komparácie. V závere práce je opäťovne využitá metóda komparácie, a to na porovnanie ziskovosti spoločností zbrojárskeho priemyslu so spoločnosťami aktívnymi v ostatných výrobných sektورoch (automobilový, elektrotechnický, a ďalšie).

1 Vymedzenie pojmu zbrojársky priemysel a jeho vzťah k medzinárodnému obchodu s konvenčnými zbraňami

Zbrojársky priemysel je časť priemyslu krajiny, ktorý „sa špecializuje na výrobky, procesy a technické služby navrhnuté alebo upravené na vojenské účely“.² Pre tento druh priemyslu sa v krajinách používajú rozdielne názvy, príkladom je napríklad bezpečnostný, vojenský a obranný priemysel,³ ale v konečnom dôsledku sa jedná o totožný sektor priemyslu. Rozdiely medzi krajinami nastávajú hlavne pri porovnávaní rozvinutosti tohto priemyslu, špecializácie, počtu ekonomických subjektov a ich schopnosti ovplyvňovať národné hospodárstvo. Zbrojársky priemysel je prepojený s obchodom s jeho výrobkami, prostredníctvom ktorého firmy zvyšujú svoj zisk, importujú potrebné komponenty a suroviny na výrobu, a ktorý môže byť aj nástrojom štátu na vykonávanie jeho zahraničnej politiky (napríklad USA).

Pojem obchod zahŕňa aktivity kúpy a predaja, ale aj výmeny, tovarov a služieb medzi ekonomickými subjektmi. Pri definovaní obchodu s konvenčnými zbraňami je potrebné si vymedziť, aké tovary a služby pod neho spadajú. Viacerí vedci sa opierajú o definíciu nezávislej inštitúcie Agentúry pre kontrolu a odzbrojenie (z angl. *Arms Control and Disarmament Agency*), ktorá bola aktívna v USA medzi rokmi 1961 – 1999 a jej úlohou bolo posilnenie národnej bezpečnosti v krajinе. Pod definíciu obchodu s konvenčnými zbraňami podľa tejto inštitúcie spadali „vojnové zbrane, ich časti, munícia, podporné vybavenie a iné komodity určené na vojenské použitie [...]. Vybavenie dvojakého použitia, ak je jeho hlavné poslanie označené ako vojenské. Budovanie obranných výrobných zariadení a licenčných poplatkov za výrobu vojenského materiálu [...]. Vojenské služby, ako sú výcvik, dodávky zbraní, opravy zariadení, technická pomoc a výstavba.“⁴ Na zaznamenávanie produkcie a obchodu s konvenčnými zbraňami využívajú krajinu relevantné štátne orgány a inštitúcie, aktívne v tejto oblasti sú ale aj mnohé mimovládne organizácie. Na sledovanie vývoja národnej produkcie a medzinárodného obchodu s konvenčnými zbraňami slúžia najmä dve databázy, a to Register konvenčných zbraní OSN a databázy Štokholmského inštitútu pre výskum mieru (ďalej ako SIPRI). Napriek tomu, že sa tieto dve databázy snažia zachytiť čo najväčšie množstvo dát, sú odkázané na správy podané jednotlivými štátmi, ktoré používajú odlišnú metodológiu na ich spracovávanie, a taktiež „niektoré štáty (napríklad Spojené

¹ AIP Conference Proceedings (2017): Understanding the conventional arms trade, s. 7.

² Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (2019): Sicherheits- und Verteidigungsindustrie.

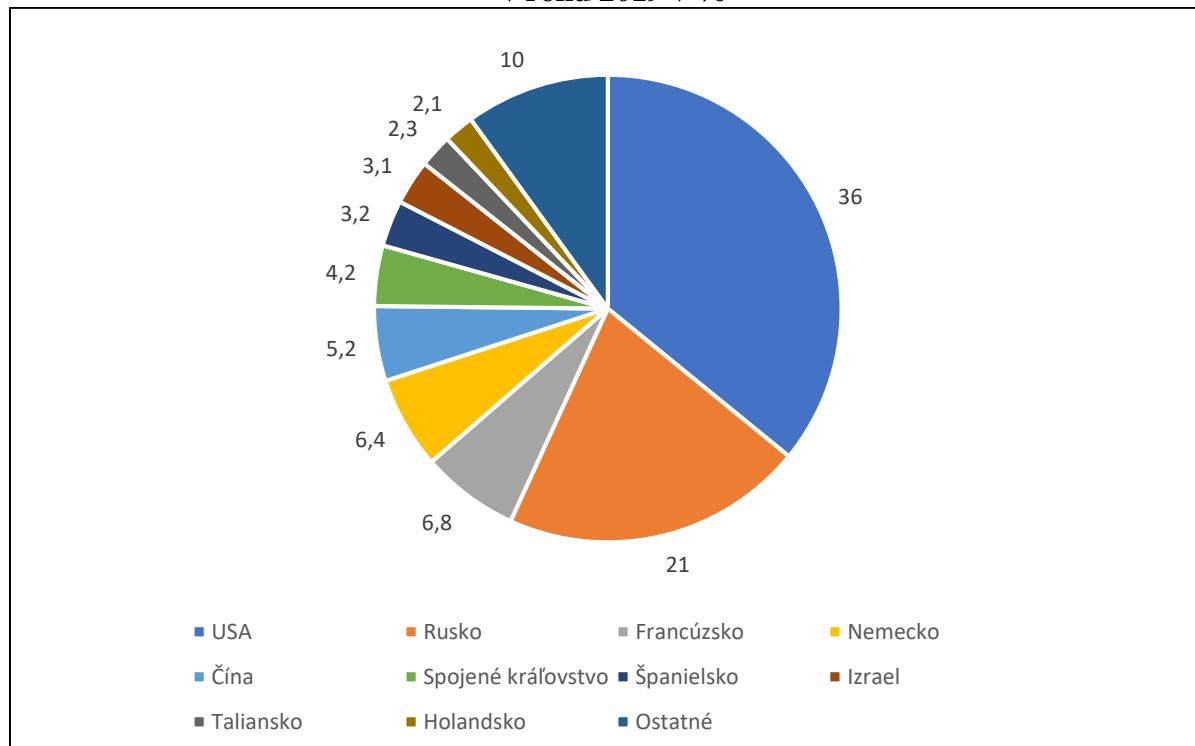
³ V Nemecku sa pre tento sektor priemyslu používa názov *Sicherheits- und Verteidigungsindustrie (SVI)*, čo je v preklade Bezpečnostný a obranný priemysel, v Spojenom kráľovstve je zaužívané pomenovanie *Defence Industry*, čiže obranný priemysel, a pod.

⁴ HOLTON, P. – BROMLEY, M. (2010): The International Arms Trade: Difficult to Define, Measure, and Control, s. 9.

kráľovstvo) nezverejňujú údaje o vývoze zbraní, ale iba o vývozných licenciách na zbrane, zatiaľ čo iné štátu (napríklad Čína) nezverejňujú žiadne údaje o vývoze zbraní, licenciách, dohodách alebo objednávkach.⁵ Databázy zachytávajú len legálny obchod a produkciu, nelegálne aktivity v mnohých prípadoch predstavujú enormné percentá, no nie je možné ich zachytiť.

Čím má krajina vyspelejší zbrojársky priemysel, ktorý sa meria množstvom vyrobeného tovaru a poskytovaných služieb, a počtom ekonomických subjektov, tým je aj sklon k medzinárodnému obchodu, a teda exportu vyšší. Najvýznamnejším svetovým exportérom sú USA, ktoré v rámci medzinárodného obchodu v roku 2019 vyviezli vyše tretinu konvenčných zbraní (36 %), nasledované Ruskou federáciou (21 %), ostatné krajiny neprekročili hranicu 10 %. Do tejto kategórie zaradujeme ďalších väčších exportérov Francúzsko (6,8 %), Nemecko (6,4 %), Čínu (5,2 %), Spojené kráľovstvo (4,2 %), Španielsko (3,2 %) alebo Izrael (3,1 %). Dané údaje sú zhrnuté v grafe 1.

Graf 1: Desať najvýznamnejších krajín exportujúcich konvenčné zbrane v roku 2019 v %

Prameň: Spiegel online (2019): Das sind die größten Waffenlieferanten der Welt.

2 Najvýznamnejšie spoločnosti zbrojárskeho priemyslu

Vychádzajúc z tézy, že vyspelý zbrojársky priemysel je spojený s tendenciou zapájať sa vo vyššej miere do medzinárodného obchodu prostredníctvom exportu konvenčných zbraní, by mali spoločnosti s najväčšou produkciou a množstvom predaných zbraní pochádzať z krajín USA, Ruska, Číny a popredných ekonomík Európskej únie, a to Francúzska, Nemecka, Spojeného kráľovstva a Španielska. Pri porovnávaní najväčších spoločností zbrojárskeho priemyslu možno pozorovať jeden z vyššie spomenutých limitov v podobe nezverejňovania údajov vo svetových databázach zo strany Číny. Aj keď niekoľko čínskych spoločností vyrábajúcich konvenčné zbrane je dosť veľkých na to, aby sa zaradili medzi TOP

⁵ SIPRI (2019): Financial value of the global arms trade.

100 spoločností v databáze SIPRI, nebolo ich možné zahrnúť pre nedostatok porovnateľných a dostatočne presných údajov.

Z desiatich najvýznamnejších zbrojárskych spoločností v roku 2018, sa v rebríčku umiestnilo päť spoločností USA, štyri európske (z toho spoločnosť Airbus Group má vlastníctvo a kontrolnú štruktúru vo viacerých európskych krajinách) a jedna ruská (Tabuľka 1). Krajiny sú zoradené podľa množstva predaných konvenčných zbraní v mld. USD ročne. Nemožno porovnávať ich celkový predaj, nakoľko niektoré spoločnosti sa venujú aj iným podnikateľským, resp. výrobným činnosťam, a tieto činnosti mimo zbrojárskeho priemyslu predstavujú omnoho väčší podiel. Výroba a služby ponúkané spoločnosťami, dostupné na ich oficiálnych internetových stránkach, sa zaraďujú najmä do oblasti vojenského letectva (Lockheed Martin Corp, Boeing, Airbus Group, Leonardo, Northrop Grumman Corp...), predaja bojových lodí, námorných zbraní, protiraketových systémov a súvisiacich technológií či služieb. Žiadna zo spoločností nie je primárne zameraná na výrobu a predaj ľahkých a ručných konvenčných zbraní.

**Tabuľka 1: Najvýznamnejšie zbrojárske spoločnosti v roku 2018
(neberúc do úvahy Čínu)**

Názov spoločnosti	Krajina	Predaj konvenčných zbraní v mld. USD	Celkový predaj v mld. USD	Zisk v mld. USD	Počet zamestnancov
Lockheed Martin Corp.	USA	44,9	51,0	2	105 000
Boeing	USA	26,9	93,4	8,2	153 000
Raytheon	USA	23,9	25,3	2	67 000
BAE Systems	Spojené kráľovstvo	22,9	23,5	1,1	83 200
Northrop Grumman Corp.	USA	22,4	25,8	2	85 000
General Dynamics Corp.	USA	19,5	31,0	2,9	105 600
Airbus Group	Trans-European	11,3	75,2	3,3	133 671
Thales	Francúzsko	9,0	17,8	931,1	65 000
Leonardo	Taliansko	8,9	13,0	310,3	45 134
Almaz-Antey	Ruská federácia	8,6	9,1	422,6	129 000

Pozn.: Pojem *Trans-European* sa vzťahuje na spoločnosť, ktorej vlastníctvo a kontrolná štruktúra sa nachádza vo viacerých európskych krajinách.

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa USA Today (2019): Military spending: 20 companies profiting the most from war.

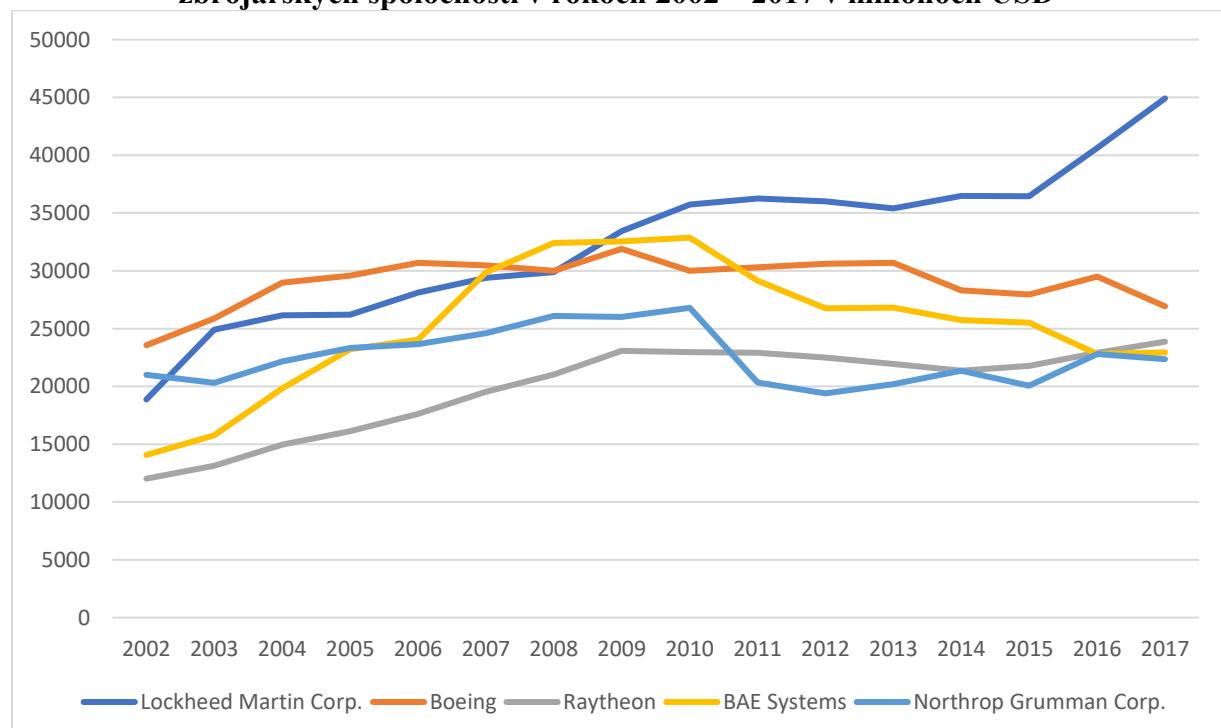
Ak zanalyzujeme údaje dostupné v databáze SIPRI pre 100 najväčších spoločností produkujúcich konvenčné zbrane⁶, zistíme regionálne rozloženie a centrá zbrojárskeho priemyslu. Na USA pripadá 46 spoločností, Ruskú federáciu 10, Spojené kráľovstvo 9, Francúzsko 6, Nemecko 4, Taliansko 2, Poľsko 1, v rámci Ázie sú popredné spoločnosti z Japonska v počte 5, Južnej Kórey 4, Indie 4, Turecka 2 a Singapuru 1. Na Austráliu, Brazíliu a Kanadu pripadá jedna spoločnosť za štát, ktorá sa umiestnila v top 100 najvýznamnejších. Z regionálneho rozloženia sa poprední výrobcovia sústredia do Severnej Ameriky, Európy, Ruskej federácie a Juhovýchodnej a Východnej Ázie. Dané údaje potvrdili tézu prepojenia zbrojárskeho priemyslu a medzinárodného obchodu. USA s počtom 46 spoločností, z ktorých mnohé obsadili popredné priečky rebríčka, potvrdili svoje dominantné postavenie. Napriek tomu, že sa spoločnosti Ruskej federácie (ktorá je druhým najvýznamnejším exportérom konvenčných zbraní v roku 2019) umiestnili v rebríčku na desiatom a nižšom mieste, prekonala táto krajina ostatné (okrem USA) v počte umiestnených spoločností. „V roku 2017 bolo Rusko druhým najväčším výrobcom zbraní v Top 100:

⁶ Stockholm International Peace Research Institute (2019): SIPRI Arms Industry Database.

kombinovaný predaj zbraní ruských spoločností (37,7 miliárd dolárov) predstavoval 9,5 % z Top 100.⁷ Do tohto roku sa na druhom mieste umiestňovali spoločnosti Spojeného kráľovstva.

Pri analýze časového hľadiska a vývoja predaja konvenčných zbraní piatich v súčasnosti najvýznamnejších spoločností (Lockheed Martin Corp., Boeing, Raytheon, BAE Systems, Northrop Grumman Group) pozorujeme, že tieto spoločnosti sa sice medzi rokmi 2002 – 2017 nachádzali v prvej desiatke spoločností, ale ich umiestnenie sa menilo. Najpozitívnejším vývojom prešla spoločnosť Lockheed Martin Corp., ktorej objem predaja konvenčných zbraní za toto obdobie vzrástol viac ako dvojnásobne (na približne 45 000 mil. USD ročne). Najviac stabilným vývojom prešla americká spoločnosť Boeing (graf 2).

Graf 2: Vývoj predaja konvenčných zbraní najvýznamnejších súčasných zbrojárskych spoločností v rokoch 2002 – 2017 v miliónoch USD

Prameň: Vlastné spracovanie autora podľa Stockholm International Peace Research Institute (2019): SIPRI Arms Industry Database.

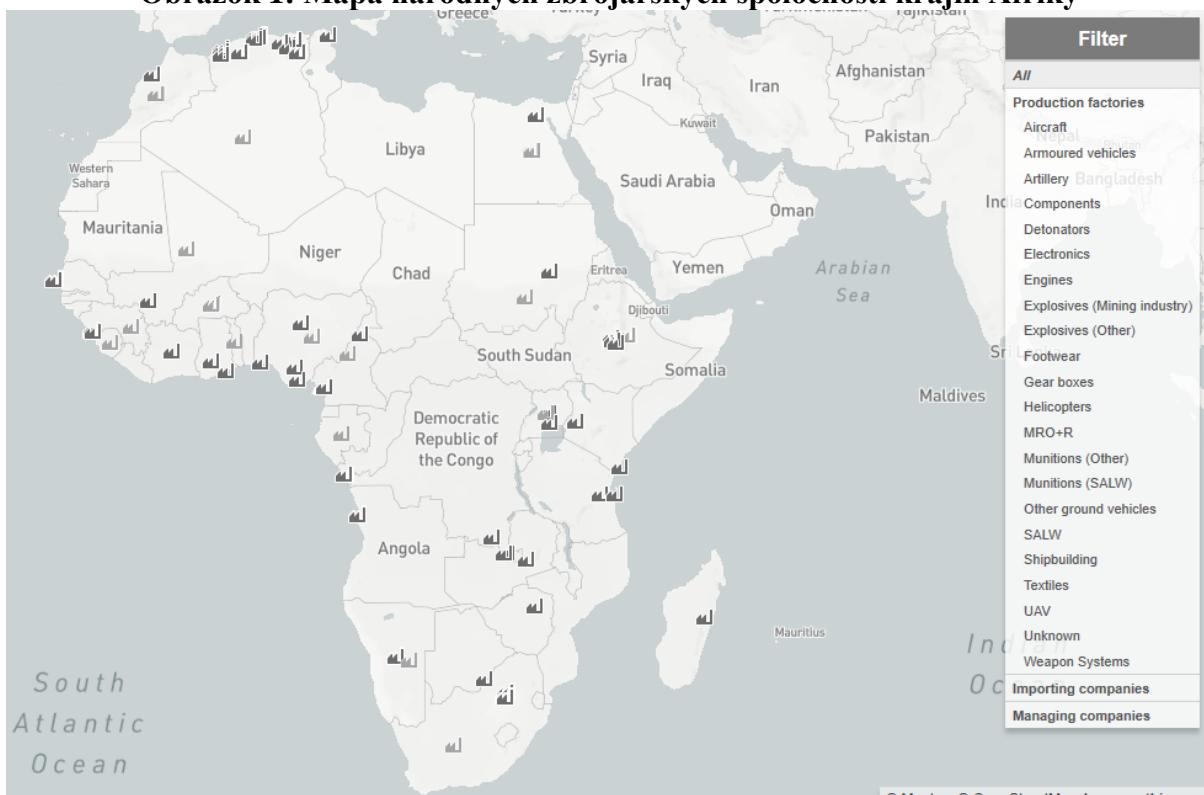
Napriek nedostupnosti presných informácií ohľadom čínskych zbrojárskych firiem, sa viacerí experti venujú odhadu a analýze postavenia tejto krajiny a jej ekonomických subjektov. „Londýnsky think-tank dospel k záveru, že sedem čínskych firiem by sa zaradilo v roku 2018 medzi 20 najlepších obranných spoločností na svete, z ktorých každá by prelomila hranicu príjmov zo zbrojárskeho priemyslu vo výške 5 miliárd dolárov.“⁸ K najvýznamnejším čínskym zbrojárskym spoločnostiam sa zaradujú China Aviation Industry Corporation, China Electronics Technology Enterprise, China North Industries Group Corporation, China State Shipbuilding Corporation, China Aerospace Science and Technology Corporation a ďalšie.

⁷ World Economic Forum (2018): Global arms sales captured in 4 charts.

⁸ DefenceNews (2019): These 7 Chinese companies each topped \$5B in defense sales – and could rival American firms.

Zo sledovaných údajov databázy SIPRI vyplýva, že žiadna z afrických spoločností sa neumiestnila v top 100 zbrojárskych spoločností v roku 2018. Africký zbrojársky priemysel bol v minulosti ovplyvnený, a aj nadálej je, množstvom ozbrojených konfliktov, ktoré si vyžadujú rýchle nasadenie konvenčných zbraní, vo väčšine prípadov ide o menej sofistikované ľahké a ručné zbrane, koloniálnou minulosťou (inklinovanie k importu statkov), korupciou, slabými štátnymi inštitúciami a celkovou ekonomickou úrovňou.⁹ Toto sú dôvody, ktoré zapríčinili neskorší rozvoj zbrojárskeho priemyslu v krajinе, pri ktorom môžeme pozorovať sústredenie sa do určitých regiónov (obrázok 1). Najvýznamnejšie zbrojárske spoločnosti pochádzajú z Juhoafrickej republiky. Spoločnosti Denel sa dokonca podarilo obsadiť 95. miesto v rebríčku 100 najlepších svetových firiem z hľadiska zisku.¹⁰ Denel je najväčším výrobcom obrannej techniky v Juhoafrickej republike a zameriava sa primárne na oblasť vojenského letectva a prostriedky pozemnej obrany.

Obrázok 1: Mapa národných zbrojárskych spoločností krajín Afriky

Prameň: Arms and ammunition factories in Africa.

3 Ziskovosť zbrojárskeho priemyslu

Verejná mienka a médiá sú naklonené názoru, že zbrojársky priemysel je vysokoziskový sektor, ktorý dosahuje enormné množstvá predaja konvenčných zbraní. Ak si ale porovnáme údaje za rok 2017 ohľadom celkového predaja najväčších výrobných (automobilové, strojárske, elektrotechnické, atď.) a zbrojárskych spoločností zistíme, že celkový predaj výrobných spoločností je takmer desaťnásobne vyšší ako celkový predaj konvenčných zbraní zo strany zbrojárskych spoločností (tabuľka 2). Nakol'ko sa mnohé zo zbrojárskych spoločností venujú aj inej podnikateľskej činnosti, vyžaduje sa aj porovnanie podielu predaja konvenčných zbraní na celkovom predaji týchto subjektov. Výsledok

⁹ Defence Industry Daily (2019): Africa: The Next Defense Market Opportunity?

¹⁰ Artillery (2019): Overall defense revenues for the Top 100 defense companies in the world increased in 2019.

predstavuje približne polovičnú hodnotu, čo pri niektorých spoločnostiach činí aj niekoľkonásobný rozdiel (Boeing, Airbus Group, United Technologies Corp.). Ide najmä o spoločnosti činné v leteckom priemysle.

Tabuľka 2: Porovnanie 15 najväčších výrobných a zbrojárskych spoločností v roku 2017 (v mld. USD)

Najväčšie výrobné spoločnosti		Celkový predaj	Najväčšie zbrojárske spoločnosti		Celkový predaj konvenčných zbraní	Celkový predaj
1.	Toyota	254,7	1.	Lockheed Martin Corp.	44,9	51,0
2.	VW	240,3	2.	Boeing	26,9	93,4
3.	Apple	215,6	3.	Raytheon	23,9	25,3
4.	Samsung Electronics	174,0	4.	BAE Systems	22,9	23,5
5.	Daimler	169,5	5.	Northrop Grumman Corp.	22,4	25,8
6.	General Motors	166,4	6.	General Dynamics Corp.	19,5	31,0
7.	Ford	151,8	7.	Airbus Group	11,3	75,2
8.	Hon Hai Precision Industry	135,1	8.	Thales	9,0	17,8
9.	Honda	129,2	9.	Leonardo	8,9	13,0
10.	General Electrics	126,7	10.	Almaz-Antey	8,6	9,1
11.	Fiat Chrysler Group	125,0	11.	United Technologies Corp.	7,8	59,8
12.	SAIC Motor	113,9	12.	L-3 Communications	7,8	9,8
13.	Nissan	108,2	13.	Huntington Ingalls Industries	6,5	7,4
14.	BMW	104,1	14.	United Aircraft Corp.	6,4	7,7
15.	China Railways and Engineering Group	97,0	15.	United Shipbuilding Corp.	5,0	5,6
Celkový predaj		2 311	Celkový predaj		231,6	455,6

Prameň: World Economic Forum (2018): Global arms sales captured in 4 charts.

Odborný časopis Fortune každoročne zostavuje rebríček 500 (1000) amerických spoločností, zo súkromného aj verejného sektora, podľa ich hrubého obratu. V roku 2019 sa v rebríčku umiestnilo 23 leteckých a obranných spoločností, medzi nimi sa najlepšie umiestnil Boeing, a to na 28. mieste, potom United Technologies na 46. mieste, Lockheed Martin na 60. mieste a General Dynamics na 92. mieste.¹¹ Ostatné spoločnosti sa umiestnili na vyšej pozícii ako 100. Vychádzajúc z tabuľky 2, tri zo štyroch najlepšie umiestnených spoločností, okrem Lockheed Martin Corp., sa venujú aj inej podnikateľskej činnosti, ktorá predstavuje minimálne dvojnásobnú hodnotu oproti predaju konvenčných zbraní. Nemožno teda prisúdiť umiestnenie v rebríčku práve výnosom z činnosti týkajúcej sa výlučne zbrojárskeho priemyslu, a teda jeho vysokej ziskovosti.

Záver

Výsledkom analýzy kvantitatívnych údajov, získaných zo zdrojov použitých v práci, je dominantné postavenie zbrojárskych spoločností USA v počte predaných konvenčných zbraní ročne. Toto zistenie potvrzuje aj stanovenú tézu, že krajiny s rozvinutým zbrojárskym priemyslom a veľkým počtom národných subjektov činných v tomto sektore (v prípade USA ide o 46 zbrojárskych spoločností v Top 100 za rok 2019), sa budú vo veľkej miere zapájať do medzinárodného obchodu s konvenčnými zbraňami a zastávať popredné pozície. Dôkazom je aj 36 % podiel USA na celkovom exporte konvenčných zbraní v roku 2019. Toto tvrdenie platí aj v prípade ostatných sledovaných krajín, kde Ruská federácia s 10 umiestnenými

¹¹ Artillery (2019): Fortune 500 Aerospace and Defence Companies (2019).

spoločnosťami v Top 100 predstavovala druhého najväčšieho výrobcu, čo sa potvrdilo aj v rámci analýzy medzinárodného obchodu, kde s 21 % podielom zaujala taktiež druhé miesto. Rovnako by sa dalo pokračovať aj s poprednými ekonomikami Európskej únie, a to Spojeným kráľovstvom, Nemeckom, Francúzskom a Talianskom. Na ostatné krajiny, okrem desiatich vycílených v grafe 1, prináleží spolu len 10 % medzinárodného obchodu. Zbrojárske spoločnosti týchto krajín sa v sledovanom rebríčku umiestnili len veľmi nízkym alebo žiadnym podielom, čo bol napríklad prípad zbrojárskych spoločností Afriky.

Problematickú oblasť predstavovala analýza zbrojárskych spoločností Číny, nakol'ko táto krajina nevykazuje údaje o svojich exportoch, importoch a výrobe konvenčných zbraní vo svetových databázach a nebolo možné ju spôsobivo porovnať s ostatnými krajinami. Vychádzat' bolo možné len z odhadovaných alebo nepresných údajov expertov, ktorí sa zaoberajú skúmaním postavenia tejto ekonomiky v oblasti obranného priemyslu.

Časť práce sa venovala porovnaniu ziskovosti zbrojárskeho priemyslu a ostatných výrobných sektorov. Výsledne možno konštatovať, že 15 najlepších zbrojárskych spoločností dosiahlo nielen desaťnásobne nižšiu ročnú úroveň predaja,¹² ale v rámci rebríčka 500 amerických spoločností s najväčším hrubým obratom sa umiestnilo len 23 leteckých a obranných spoločností, a to najlepšie Boeing na 28. mieste (spoločnosť, ktorej predaj konvenčných zbraní na celkovom predaji v roku 2017 tvoril približne 29 %).

Použitá literatúra:

1. AIP Conference Proceedings (2017): Understanding the conventional arms trade. [online]. 2017. s. 7. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://aip.scitation.org/doi/pdf/10.1063/1.5009220>.
2. Arms and ammunition factories in Africa. [online]. 2019. [Citované 9. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://ipisresearch.be/mapping/webmapping/factories/index.html>.
3. Artillery (2019): Fortune 500 Aerospace and Defence Companies (2019). [online]. 2019. [Citované 13. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.salesartillery.com/fs/fortune-500-aerospace-defense-2019>.
4. Artillery (2019): Overall defense revenues for the Top 100 defense companies in the world increased in 2019. [online]. 2019. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.salesartillery.com/fs/top-100-defense-companies>.
5. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie (2019): Sicherheits- und Verteidigungsindustrie. [online]. 2019. [Citované 12. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Artikel/Branchenfokus/Industrie/branchenfokus-sicherheits-und-verteidigungsindustrie.html>.
6. Defence Industry Daily (2019): Africa: The Next Defense Market Opportunity? [online]. 2019. [Citované 19. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.defenceindustrydaily.com/africa-the-next-defense-market-opportunity-04370/>.
7. DefenceNews (2018): These 7 Chinese companies each topped \$5B in defense sales – and could rival American firms. [online]. 2018. [Citované 13. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.defensenews.com/top-100/2018/08/23/these-7-chinese-companies-each-topped-5b-in-defense-sales-and-could-rival-american-firms/>.
8. European Comission.

¹² Porovnané boli údaje celkového predaja výrobných spoločností (2 311 mld. USD) a celkového predaja konvenčných zbraní zbrojárskych spoločností (231,6 mld. USD). Ak by sme brali celkovú úroveň predaja aj u zbrojárskych spoločností (455,6 mld. USD), išlo by o päťnásobný rozdiel.

9. HOLTON, P. – BROMLEY, M. (2010): The International Arms Trade: Difficult to Define, Measure, and Control. [online]. 2010. [Citované 12. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/265643460_The_International_Arms_Trade_Difficult_to_Define_Measure_and_Control.
10. SIPRI (2019): Financial value of the global arms trade. [online]. 2019. [Citované 12. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sipri.org/databases/financial-value-global-arms-trade>.
11. Spiegel online (2019): Das sind die größten Waffenlieferanten der Welt. [online]. 2019. [Citované 9. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/sipri-studie-das-sind-die-groessten-waffenlieferanten-weltweit-a-1256580.html>.
12. Stockholm International Peace Research Institute (2019): SIPRI Arms Industry Database. [online]. 2019. [Citované 12. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>.
13. Stockholm International Peace Research Institute (2019): SIPRI Arms Industry Database. [online]. 2019. [Citované 9. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>.
14. UK Parliament (2019): Defence Sector Industry. [online]. 2019. Dostupné na internete: <https://www.parliament.uk/documents/commons-committees/Exiting-the-European-Union/17-19/Sectoral%20Analyses/11-Defence-Report.pdf>.
15. USA Today (2019): Military spending: 20 companies profiting the most from war. [online]. 2019. [Citované 9. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://eu.usatoday.com/story/money/2019/02/21/military-spending-defense-contractors-profiting-from-war-weapons-sales/39092315/>.
16. World Economic Forum (2018): Global arms sales captured in 4 charts. [online]. 2018. [Citované 13. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2018/12/global-arms-sales-captured-in-4-charts/>.

Kontakt:

Ing. Lujza Chrvalová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: chrvalova.lujza@gmail.com

ROZDELENIE ŠVÉDSKO-NÓRSKEJ PERSONÁLNEJ ÚNIE A VZNIK SAMOSTATNÉHO NÓRSKEHO KRÁĽOVSTVA

DIVIDING OF THE SWEDISH-NORWEGIAN PERSONAL UNION AND THE ESTABLISHMENT OF AN INDEPENDENT KINGDOM OF NORWAY

Simona Chuguryan

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: simona.chuguryan@euba.sk

Abstrakt: Nórsko sa dlhodobo vyvíjalo ako súčasť rôznych únií, jednou z nich bola aj Švédsko-nórska personálna únia. Švédsko a Nórsko mali spoločného panovníka a zahraničnú politiku. Nórsko disponovalo vlastnou modernou ústavou, napriek tomu nemalo v únii dominantné postavenie. Analýza historicko-politickej udalostí ukázala, že za svoju nezávislosť muselo bojovať. A nórsky euroskepticizmus je dôsledkom ich dlhodobej koexistencie v únii. Dnes je Nórsko kráľovstvo moderným demokratickým a nezávislým štátom.

Kľúčové slová: únia, nezávislosť, Nórsko, Švédsko, panovník

JEL: F5, H7, N4

Abstract Norway was evolving over the long term as part of various unions, one of them was the Swedish-Norwegian Personnel Union. Sweden and Norway shared a monarch and foreign policy. Norway had its own modern constitution, despite it did not hold a dominant position in the Union. Analysis of the historic-political events showed, that it had to fight for its independence. And Norwegian Euroscepticism is a consequence of their long-term existence in the Union. Today, the Kingdom of Norway is a modern democratic and independent state.

Key words: union, independence, Norway, Sweden, monarch

JEL: F5, H7, N4

Úvod

Nórsko a Švédsko kráľovstvo nachádzajúce sa v Škandinávii sú si geograficky, ale aj kultúrne a historicky veľmi blízke, možno práve preto, že sa dlhodobo vyvíjali ako jeden celok pod správou toho istého panovníka. Výrazný vplyv na ich vývoj mala aj istá separácia od okolitého sveta spôsobená príťahlými moriami a veľkou vzdialenosťou. Ich vzájomná previazanosť a svojrázne pôsobenie na medzinárodnom poli z nich robí v európskych pomeroch unikátny predmet politologického i historického skúmania. Na komplexnejšie pochopenie ich vzťahu, a blízkosť ich politických systémov je potrebné nazrieť hlbšie do histórie.

Vychádzame z definície Karela Žaloudeka, ktorý definoval personálnu úniu ako dva, alebo viac monarchistických štátov so spoločným panovníkom. Personálna únia môže vznikať dvoma spôsobmi:

1. náhodným vývojom, na základe nástupníckeho poriadku,

2. ako výsledok dynastickej politiky.¹

Švédsko-nórska personálna únia bola výsledkom dynastickej politiky. Dánsko bolo po vojnovej konflikte² donútené vzdať sa v prospech Švédska územia Nórsku a následne s ním vytvoriť Švédsko-nórsku úniu (1814 – 1905). Oficiálne boli obe krajiny spojené osobou panovníka a mali spoločnú zahraničnú politiku.

Ako teoretické východisko nám poslúži definícia personálnej únie, ktorú sformuloval český politológ Karel Žaloudek.

Snaha o nezávislosť a národnú svojbytnosť sa dnes stáva často diskutovanou tému a je riešená na mnohých medzinárodných fórách.

Na základe teoretického vymedzenia pojmu únie, ako aj vychádzajúc z dôležitých historicko-politickej aspektov, ktoré determinovali vývoj Nórsku vyvýjajúceho sa dlhodobo ako súčasť Nórsko-švédskej únie sa pokúsime vymedziť súčasný špecifický prístup Nórskeho kráľovstva k Švédsku. Poukážeme na túžbu Nórov po nezávislosti a nastolenie nórskej identity, ktorá je spôsobná existenciou Nórsku pod dlhodobou nadvládou.³ Dôkazom ich určitej miery závislosti je aj v istom období neexistencia nórskeho kráľovského rodu, a teda vlastného nórskeho panovníka.

Zároveň sa pokúsime načrtnúť príčiny rezervovaného postoja Nórov k Európskej únii.

1 Cesta k Nórsko-Švédskej únii

Vzniku Švédsko-nórskej únie predchádzalo množstvo udalostí, ktoré ovplyvnili vývoj Nórsku v ďalšom období a tiež prispeli k zviditeľneniu nórskych národných požiadaviek. Vo Švédsku bol zvolený nový kráľ Karol XIII. Vládu reálne vykonával jeho adoptívny syn Bernadott, ktorý mal v boji s Ruskom⁴ získať pre Švédov späť územie Fínska. Rozhodol sa nebojovať proti Rusku, ale jeho snahou bolo získať vládu v Nórsku. Za pomoc v boji proti Napoleonovi mu bolo slúbené, že Nórsko bude pripojené ku Švédsku. Po Napoleonovej porážke bol vtedajší dánsky panovník Frederik VI. donútený vzdať sa Nórsku v prospech Švédska.⁵

„Staré nórské državy Grónsko, Island a Faerské ostrovy zostali pod dánskou správou. Dňa 15. januára 1814 podpísali dánski zástupcovia vo švédskom hlavnom stane mierovú zmluvu, ktorá predstavovala definitívne ukončenie vojenských stretnutí medzi oboma krajinami.“⁶

Vnútropolitickej vývoj krajiny bol v danom období výrazne závislý od záujmov európskych mocností a medzinárodnej politickej situácie.

V Nórsku sa už v tomto období do popredia dostávali myšlienky nezávislosti a svojbytnosti nórskeho národa. A prejavoval sa odpor voči dánskemu absolutizmu. Bola založená „Spoločnosť pre blaho Nórsku“. „Oficiálne mala predovšetkým organizovať prísun potravín do Nórsku a šíriť v krajinе osvetu. V praxi sa však stala základňou pre prípravu a hľadanie konsenzu pri formulácii nórskych národných požiadaviek.“⁷

¹ ŽALOUEK, K. (1996): Encyklopédie politiky, s. 316-317.

² Išlo o napoleónske vojny, konkrétnie o vojnu medzi Švédskom ako zástupcom Šiestej proti napoleonskej koalícii a Dánskom, ktoré bolo v napoleónskych vojnách porazené. K podpisaniu Kielskej zmluvy došlo dňa 14. januára 1814 v Kielu.

³ Nórsko bolo počas svojej existencie súčasťou Kalmarskej únie, po jej rozpade zosilnela dánska nadvláda nad Nórskom, ktoré stratilo štatút kráľovstva a stalo sa provinciou. Neskor došlo k vytvoreniu únie medzi Dánskom a Nórskom, ktorá bola označovaná ako Kráľovstvo Dánska a Nórsko. A poslednou úniou, ktorej súčasťou bolo Nórsko a malo obmedzené kompetencie bola Nórsko-švédska únia.

⁴ Od roku 1808 viedlo Rusko so Švédskom vojnu.

⁵ KOVÁČIČ, J. (2008): Maršal Bernadotte (2. časť) – Karol XIV. Johan.

⁶ Tamže.

⁷ KAДЕČKOVÁ, H. – HROCH, M. – BAKKE, E. (2005): Dějiny Norska, s. 125.

Medzičasom zahájilo svoju činnosť Ústavodarné zhromaždenie v Eidsvolde. Delegáti⁸ zhromaždenia boli v názore na vzťah k únii rozdelení na prívržencov únie, to boli hlavne tí, ktorí trpeli nevraživosťou voči niekdajšej dánskej nadvláde. Medzi prívržencami nezávislosti boli naopak mnohí, ktorí sympatizovali s Dánskom a jeho kráľovským rodom.⁹ Zástancovia únie považovali úniu so Švédscom za menšie zlo. Nejednotnosť v názoroch a snaha vyhnúť sa konfliktu viedla delegátov k tomu, že prioritou sa stalo rokovanie o ústave. Hlavným no nevysloveným cieľom bolo napriek tomu vyhlásenie nórskej nezávislosti.

Ústava obsahovala mnohé liberálne myšlienky. Bola postavená na základných princípoch, ako sloboda slova, tlače a tiež sloboda náboženského vyznania. Volebné právo nebolo rovné ani priame. Bol zavedený majetkový cenzus. Parlament bol jednokomorový – Storting, ale na prvom zasadaní sa v podstate rozdelil na tých, ktorí boli uznávanejší, tí tvorili lagting – hornú komoru a tí druhí dolnú komoru – odelsting. V praxi teda išlo o dvojkomorový parlament. Návrh na zrušenie šľachtických titulov neprešiel, ale kráľ už nemohol menovať ďalších šľachticov.¹⁰

Základom ústavy bola Montesquieuova myšlienka deľby moci. Ústava bola na danú dobu moderná a pokroková. Zaviedla konštitučnú monarchiu, ktorá pretrváva až do súčasnosti. Kráľ disponoval výkonnou mocou, ale zodpovednosť bola na vláde a premiérovi. Zákonodarnú moc získal parlament, ktorý bol zástupcom ľudu.¹¹

Dňa 17. mája 1814 bol text ústavy podpísaný a za Nórskeho kráľa bol zvolený Kristián Frederik. Nórsko sa voľbou kráľa a takýmto vyhlásením nezávislosti dostalo do konfliktu s mocnosťami (Rakúsko, Rusko, Prusko).

„Európske mocnosti však rozhodli o pripojení Nórsku ku Švédsku. Švédsko si toto rozhodnutie vynútilo krátkou vojnou proti Nórsku.“¹²

Vojna bola ukončená podpisom konvencie v meste Moss dňa 14. augusta 1814. Kráľ Kristián Frederik sa tajne prisľúbil svoju abdikáciu. Dosiahol ale aspoň to, že o postavení Nórska v únii rozhodne Storting.

V roku 1814¹³ na základe rozhodnutia mocností bolo zjednotené Nórsko a Švédsko pod švédskou nadvládou. Došlo k vzniku Švédsko - nórskej únie pod oficiálnym názvom Spojené kráľovstvo Švédska a Nórsko. „O ďalšom vývoji sa viedli dlhé spory, nakoniec zostało Nórsko a Švédsko pod vládou jedného panovníka, ale každá krajina mala vlastný parlament a legislatívnu.“¹⁴

„Obaja členovia únie boli formálne zrovnoprávnení a spojení len osobou kráľa z dynastie Bernadottovcov a spojenectvom v dobe vojny. Nórsko však nezískalo vlastnú diplomatickú službu, jeho diplomatické zastúpenie spravovalo švédske ministerstvo zahraničia. Časť nórskych ministrov sa zdržiavala v Štokholme, aby v súlade s literou zmluvy pracovali ako kráľovi poradcovia v záležitostach únie.“ Aspoň takto disponovalo Nórsko vnútornou samostatnosťou¹⁵.

Nóri, ale aj Švédi vnímali spoločnú úniu diametrálne odlišne. Na jednej strane Švédi považovali Nórsko za určitú formu kompenzácie za Fínsko, ktoré stratili a na strane druhej

⁸ Spolu sa dostavilo 112 členov na zámoček Eidsvoll.

⁹ KADEČKOVÁ, H. – HROCH, M. – BAKKE, E. (2005): Dějiny Norska, s. 129.

¹⁰ Tamže, s. 131.

¹¹ KUCHARČÍK, R. – CHUGURYAN, S. (2014): Vybrané kapitoly z porovnávacej politológie, s. 11.

¹² BURCLÍK, M. – HAVLÍK, V. – PINKOVÁ, A. (2011): Skandinavie. Proměny politiky v severských zemích, s. 51.

¹³ Viedenský kongres rozhadol o rozpade Dánska – Nórsko a o vzniku Švédska – Nórsko.

¹⁴ Historie Norska.

¹⁵ KOVÁČIČ, J. (2008): Maršal Bernadotte (2. časť) – Karol XIV. Johan.

Nóri disponovali vlastnou ústavou, ktorá im zaručovala istú nezávislosť, a tak vnímali postavenie oboch krajín tvoriacich úniu za rovnocenné.

Už spomínaná nórská ústava bola platná aj po pripojení Nórsku k Švédsku. Bola dokonca omnoho liberálnejšia ako ústava Švédska. Je považovaná za najstaršiu platnú ústavu v Európe (uvedená ústava platí takmer v nezmenenej podobe aj v súčasnosti).

Zahraničná politika bola sústredená v rukách švédskeho kráľa a švédskej vlády. De iure išlo teda o personálnu, ale de facto o reálnu úniu.

Smerovanie oboch častí únie začalo byť výrazne odlišné. Švédi nadalej zastávali dominantné postavenie v rámci únie. Nóri vlastnili obchodnú flotilu, ktorá prispela k rozvoju ich priemyslu. Medzi nórskym obyvateľstvom silneli vlastenecké tendencie a nespokojnosť s úniou postupne rástla.

„Duch vlastenectva, ktorý sa v polovici 19. storočia rozmáhal v mnohých európskych krajinách prispel k ešte väčšiemu prehľbeniu prieasti medzi oboma krajinami. V tomto období nebolo zámerom dištancovať sa od Švédska, ale od Dánska, jeho kultúry, ktorá hrala rozhodujúcu úlohu. Nórsko vyzdvihovalo všetko „nórské“. V politickej rovine tento prúd predstavovala strana Venstre, vzdialovalo sa nielen Dánsku, ale aj Švédsku. Nóri začali pocíťovať, že si do budúcnosti prajú, aby únia úplne zanikla.“¹⁶

Dalším významným obdobím, ktoré ovplyvnilo politický systém Nórsku, bol rok 1884. Vtedy sa začali uplatňovať princípy parlamentarizmu smerujúce k presadzovaniu parlamentnej formy vlády. Vláda nemohla fungovať bez podpory väčšiny parlamentu. V roku 1871 parlament prijal uznesenie, na základe ktorého sa členovia vlády musia zúčastňovať na zasadnutí Stortingu. Rovnako došlo k zrušeniu princípu nezávislosti vlády od parlamentu. Kráľ je povinný pri vymenovaní členov vlády zohľadňovať parlamentnú väčšinu a vláda sa zodpovedá parlamentu.¹⁷

V tomto období sa prejavovala snaha Nórov o väčšiu mieru nezávislosti v únii, ich hlavnou požiadavkou bolo mať vlastného ministra zahraničia. Neskôr sa požiadavka pretransformovala na žiadosť o vlastných nórskych konzulov v zahraničí, ktorí budú schopní hájiť nórské záujmy v oblasti námorného loďstva, ktorému Švédi nerozumejú.

„Začiatkom roku 1905 došlo v Štokholme k mnohým stretnutiam na najvyššej úrovni, na ktorých si Švédi aj Nóri postupne navzájom zamietali pokusy o spoločnú dohodu vo veci konzulov.“¹⁸

Udalosti začali nadobúdať spád. V marci 1905 bola menovaná nová nórská vláda pod vedením Christiana Michelsena, ktorej hlavnou úlohou bolo vyriešiť spornú otázku nórskych konzulov.

„Dňa 11. mája 1905 prijal parlament návrh zvláštnej parlamentnej komisie na zriadenie samostatnej nórskej konzulárnej správy s účinnosťou od 1. marca 1906.“¹⁹ Uvedené udalosti prispeli k vyhrotieniu situácie medzi Nórskom a Švédskom. Tak ako sa dalo očakávať, kráľ Oskar II. uznesenie nórskeho parlamentu vetaval, ale vtedajší minister pre Nórsko Jorgen Lovland pôsobiaci v Štokholme ukázal, že svoju úlohu obhajoby nórskych záležitostí plní dobre. Odmiel kontrasignáciu a kráľovské veto nemohlo nadobudnúť platnosť. Následne J. Lovland odovzdal kráľovi demisiu nórskej vlády. Kráľ Oskar II. ju neprial s odôvodnením, že nemôže v danom momente zostaviť novú nórsku vládu.

¹⁶ SVEVAD, H. T. (2005): 1905: významný rok v nórskych dejinách.

¹⁷ Až novelizácia ústavy v roku 2007 písomne kodifikovala zodpovednosť vlády voči parlamentu, dovtedy malo toto pravidlo nepísanú formu.

¹⁸ SVEVAD, H. T. (2005): 1905: významný rok v nórskych dejinách.

¹⁹ Tamže.

Krátko na to na tajnom zasadnutí nórsky parlament rozhodol o rozpustení únie, ako hlavný dôvod bola uvedená neschopnosť kráľa zostaviť novú vládu²⁰. Kráľ prestal byť považovaný za nórskeho kráľa a Nórsko za časť únie.

Švédsko z počiatku považovalo počinanie Nórov za akýsi prejav vzbury a dokonca uvažovali o vojenskom zásahu. Nakoniec súhlasili so zánikom únie pod dvoma podmienkami a to, vypísania referenda na území Nórska o predmetnej otázke a zahájenie bilaterálnych rokovanií.

2 Vznik samostatného Nórska

Požiadavka referenda bola naplnená. „Dňa 13. augusta 1905 sa konalo v Nórsku referendum o rozpustení únie so Švédskom. Za hlasovalo 368 208 (99,5 %) voličov a proti rozpusteniu únie so Švédskom našli v urnách len 184 hlasov. Ženy, ktoré vtedy ešte nemali volebné právo, takisto dali o sebe vedieť. Na petíciu sa ich podpísalo 279 878. Požadovali rozpustenie doterajšieho zväzku.“²¹ Účasť na referende bola vysoká, dosiahla až 90 %.

Graf 1: Výsledky referenda o rozpustení Švédsko-nórskej únie

Prameň: Vlastné spracovanie.

Nasledovali dlhé vyjednávania v meste Karlstad, ktoré zabránili možnému vojnovému konfliktu. Boli stanovené podmienky o mierovom zániku únie. Karlstadske uznesenie najskôr prijal nórsky parlament, následne ho schválil švédsky parlament v oboch komorach.

Kráľ Oskar II. priznal dňa 26. októbra 1905 nezávislosť Nórsku a došlo k zániku únie. Spojenie Švédska a Nórska v jednotnej únii zaniklo oddelením Nórska, ktoré sa konečne dočkalo svojej samostatnosti.

Moderný nórsky národ sa začal formovať už koncom 18. storočia v dlhodobom zápase za politické práva, ktorý bol nakoniec zavŕšený vyhlásením nórskej nezávislosti. Nórsko vzniklo 7. júna 1905 ako samostatný štát.

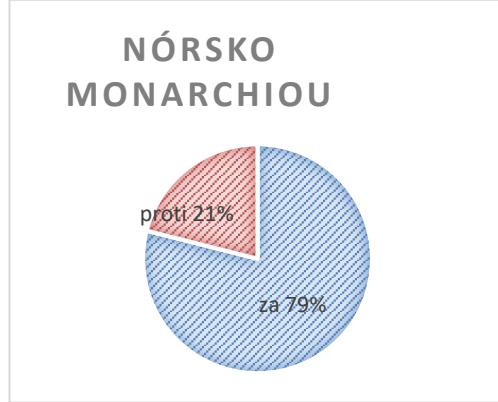
Do popredia sa dostala myšlienka štátoprávneho usporiadania Nórska. Nakoniec podľa vzoru viacerých európskych monarchií bola republika zamietnutá. Dňa 12. a 13. novembra na základe všeľudového hlasovania sa Nórsko stalo monarchiou. Za hlasovalo 259 563 Nór, proti vzniku monarchie bolo 69 264 Nór.²²

²⁰ Časť „v danom momente“ bola vypustená.

²¹ CHORVATOVIČ, M. (2005): Nórské referendum o rozpustení únie so Švédskom.

²² BUDIL, I. T. (2017): Dějiny Skandinávie, s. 337.

Graf 2: Výsledky referenda o štátoprávnom usporiadaní Nórska

Prameň: vlastné spracovanie

Ďalším problémom bolo, koho ustanoviť za nórskeho panovníka. Vtedajšia nórska vláda (na čele s Christianom Michelsenom) zastávala názor, že by sa novým nórskym kráľom mal stať niekto z rodu Oskara II.. Túto ponuku kráľ Oskar II. odmietol, nakoľko Nóri rozbili úniu, čo považoval za svoj osobný neúspech.

Nakoniec bol vybratý Karl Christian Frederik²³ z dánskej dynastie Oldenburgovcov. Jeho manželkou bola princezná Maud, dcéra anglického panovníka Eduarda VII. Dánsky korunný princ sa 18. novembra 1905 postavil do čela Nórskeho kráľovstva.²⁴ Korunovaný bol 22. júna 1906 v katedrále Nidaros v Trondheime. Aby sa zblížil so svojimi poddanými zmenil si svoje meno na Haakon.

Kráľ chcel vládnuť s podporou ľudu, a tak ho požiadal o vyjadrenie súhlasu s jeho nástupom na nórsky trón formou referenda. 79 %²⁵ obyvateľstva vyjadrilo svoju podporu nástupu nového panovníka na trón. Karl Christian Frederik sa tak stal prvým kráľom nezávislého Nórska od roku 1380. Korunovaný bol v roku 1905 ako kráľ Haakon VII. Pred Stortingom zložil slávnostný sľub, že bude dodržiavať nórsku ústavu. „Nórsko sa tak po prvýkrát od roku 1380 stalo plne nezávislým štátom.“²⁶

Od roku 1905 Nórsko zastávalo prísnu neutralitu, ktorú sa mu podarilo udržať aj počas prvej svetovej vojny. V roku 1920 sa vzdalo politiky izolácie a stalo sa členom Spoločnosti národov. Po vypuknutí druhej svetovej vojny vyhlásilo opäťovne neutralitu. Bojujúce mocnosti tento fakt nebrali do úvahy. V roku 1940 zaútočilo nacistické Nemecko na Nórsko. Vtedajší kráľ Haakon VII., ktorý neboli ochotní vyjednávať s Nemcami, bol nútený opustiť krajinu.

„Počas druhej svetovej vojny, kráľ Haakon a jeho syn unikli do Veľkej Británie, kde udržoval vládu v exile. Haakon aj nadále vysielał prejavы k nórskemu ľudu. Napriek tlaku zo strany Hitlera, Haakon odmietol žiadosť nórskeho parlamentu, aby abdikoval. Po vojne sa kráľ Haakon a jeho rodina vrátili do Nórska - presne päť rokov od dátumu kedy boli evakuovaní do Veľkej Británie.“²⁷ Po kapitulácii Nemecka (1945) sa vrátili späť do svojej krajiny.

²³ Druhorodený syn dánskeho kráľa Frederika VIII.

²⁴ BUDIL, I. T. (2017): Dějiny Skandinávie, s. 337.

²⁵ MEHL, S. (2013): Unofficial Royalty. The Site for Roy. King Haakon VII of Norway all News and Discussion.

²⁶ KAN, A. S. (1983): Dějiny Skandinávských zemí, s. 206-207.

²⁷ MEHL, S. (2013): Unofficial Royalty. The Site for Roy. King Haakon VII of Norway all News and Discussion.

Po smrti Haakona VII. v roku 1957 nastúpil na trón jeho syn Olaf V. Jeho panovanie bolo významné z hľadiska vysokej miery oblúbenosti medzi nórskym ľudom. Od roku 1991 je nórskym panovníkom Harald V., syn Olafa V.

Záver

Dnes je Nórsko kráľovstvo konštitučnou monarchiou založenou na silnej sociálno-demokratickej tradícii. V oblasti medzinárodnej politiky vystupuje ako slobodný a nezávislý štát. Je súčasťou mnohých medzinárodných zoskupení, no napriek tomu je jeho postoj k Európskej únii odmietavý.

Mnohí historici tvrdia, že dôvodom tohto postoja je akási „nechut“ nórskeho národa k únii ako takej vyplývajúca z ich osobných historických skúseností, keď boli dlhodobo súčasťou rôznych únií. K zvýrazneniu ich negatívneho nazerania vrah prispelo aj samotné premenovanie Európskeho spoločenstva na Európsku úniu.

Napriek uvedenému, je potrebné spomenúť, že Nórsko s Európskou úniou spolupracuje vo viacerých oblastiach aj keď členstvo dlhodobo odmieta.

Vzájomné vzťahy Švédska a Nórska sú v súčasnosti na nadstandardnej úrovni a obaja sa považujú za dobrých susedov.

Použitá literatúra:

1. BUDIL, I. T. (2017): *Dějiny Skandinávie*. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton: Metropolitan University Prague Press, 2017.
2. BURCLÍK, M. – HAVLÍK, V. – PINKOVÁ, A. (2011): *Skandinavie. Proměny politiky v severských zemích*. Praha: Wolters Kluwer, 2011.
3. Historie Norska. [online]. 2019. [Citované 23. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.skandinavie.info/historie-norska/>.
4. CHORVATOVÍČ, M. (2005): Nórsko referendum o rozpustení únie so Švédskom. [online]. 2005. [Citované 22. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://encyklopedia.sme.sk/c/2337054/norsko-referendum-o-rozpusteni-unie-so-svedskom.html>.
5. KADEČKOVÁ, H. – HROCH, M. – BAKKE, E. (2005): *Dějiny Norska*. Praha: NLN, 2005.
6. KAN, A. S. (1983): *Dějiny Skandinávských zemí*. Praha: Svoboda, 1983.
7. KOVAČIČ, J. (2008): Maršal Bernadotte (2. časť) – Karol XIV. Johan. In: *Válka.cz*. [online]. 2008. [Citované 23. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.valka.cz/12600-Marsal-Bernadotte-2-cast-Karol-XIV-Johan>.
9. KUCHARČÍK, R. – CHUGURYAN, S. (2014): *Vybrané kapitoly z porovnávacej politológie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonom, 2014.
10. MEHL, S. (2013): Unofficial Royalty. The Site for Roy. King Haakon VII of Norway all News and Discussion. [online]. 2013. [Citované 25. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.unofficialroyalty.com/september-21-1957-death-of-king-haakon-vii-of-norway/>.
11. SVEVAD, H. T. (2005): 1905: významný rok v nórskych dejinách. In: *Severské listy*. [online]. 2005. [Citované 25. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.severskelisty.cz/kaleido/kale0239.php>.
12. ŽALOUDEK, K. (1996): *Encyklopédie politiky*. Praha: Libri, 1996.

Kontakt:

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: simona.chuguryan@euba.sk

KNOWLEDGE AND TECHNOLOGY TRANSFER THROUGH EXPATS IN THE REFRactory INDUSTRY – A QUALITATIVE STUDY

Neha Jain

International Joint Cross Border PhD Program in International Economic Relations and Management, University of Applied Sciences, Burgenland 7000 Eisenstadt, Austria,
e-mail: 1819001115@fh-burgenland.at.

Abstract: This study aims to look at technology transfer between Europe and China, focus being on the refractory industry. Following a qualitative Grounded Theory Methodology, the study collects and analyses the experiences of European expats who spent time in China, working towards knowledge and technology transfer. The study follows a theoretical sampling procedure as per the principles of Grounded Theory Methodology. The first-hand experiences of expats, their positive impressions, challenges faced, as well as suggestions for improvement have been clustered in categories, eventually leading to the theory building. The research methodology and results are transferable to other industries and offer scope for further research.

Key words: Technology Transfer, Knowledge Exchange, China, Grounded Theory Methodology

JEL: D03, F15, F23

Introduction

Technology transfer between developed and developing countries has attracted a lot of attention in the last years. Several countries and industries have been studied adopting diverse research methodologies. Agriculture, biotechnology, health and hygiene, automotive industries have received significant attention.^{1,2,3,4} The focus has been more on quantitative analysis, although, the qualitative research methods have received some attention.⁵ Technology transfer has been of significance for the multinational corporations (MNCs), with operations spanning over diverse geographic regions and social cultures.^{6,7}

MNCs, faced by challenges like pricing, logistics, competitor activities, etc. are motivated to transfer knowledge and technology across their subsidiaries.

This study looks at the technology and knowledge transfer in the refractory industry, within an MNC with global operations. Following face-to-face interviews, data was collected

¹ SANCHEZ PRECIADO, D. J. – CLAES, B. – RUNDQUIST, J. (2014): University–Industry–Government Collaboration Facilitating Technology Transfer to Rural Enterprises in Developing Economies.

² MARTINEZ, C. H. J. – CHAFLA, P. – DE LA PALMA, C. Technology Transfer and Sustainable Development in Emerging Economies: The Problem of Technology Lock-in.

³ IYER, K. C. – BANERJEE, P. S. (2018): Facilitators and inhibitors in sector wide technology transfer projects in developing economies: an empirical study, pp. 172-197.

⁴ IVARSSON, I. – GÖRAN ALVSTAM, C. (1024): International technology transfer through local business linkages: the case of Volvo trucks and their domestic suppliers in India.

⁵ CUNNINGHAM, J. A. – MENTER, M. – YOUNG, C. (2017): A review of qualitative case methods trends and themes used in technology transfer research, pp. 923-956.

⁶ PARK, K. – MENSE-PETERMAN, U. (2014): Managing across Borders: Global Integration and Knowledge Exchange in MNCs, pp. 265-279.

⁷ MONTEIRO, L. F. – ARVIDSSON, N. – BIRKINSHAW, J. et al. (2008): Knowledge Flows Within Multinational Corporations: Explaining Subsidiary Isolation and Its Performance Implications, pp. 90-107.

on the first-hand experience of European expats in China. Using a Qualitative Grounded Theory Methodology, this study presents a first of its kind insight into the technology and knowledge transfer. The analysis shows the positive outlook of the Chinese community towards European expats. The Chinese community, with their eagerness to learn and adapt to the European technical systems offer a successful field for knowledge exchange. Through real life experiences, the study also offers suggestions for MNCs concerning preparation for technology transfer activities to China. This study can be extended to other industries to offer a comparative analysis.

1 Research Question

The role of expats, their lives and experiences in the foreign countries has been a subject of interest. The benefits that expats bring to an organization, the financial and social considerations that are required for offering suitable environments to expats and their families has also been studied.^{6,8} This study, with its focus on the refractory industry, aims to answer the following research questions:

1. What motivates the expats to go to China?
2. From the expats' perspective, what works well in the technology transfer to China?
3. What are the challenges faced in the technology transfer?

2 Research Methodology

The study follows a Grounded Theory Methodology. This research methodology was first introduced by Glaser and Strauss⁸ in 1967, being initially employed in the nursing and health sector.^{9,10} Over the years, this methodology has evolved and been implemented in a variety of fields, including management practices for organizations.¹¹

Grounded Theory means, as the name suggests, a theory that is grounded in data. The collected data in this case is the behavior, words and actions of those under study. The aim of the Grounded Theory Methodology is to generate a theory inductively, that is grounded in the collected data, without being biased by any preconceived notions or ideas. It is primarily a theory generating research and not a theory or hypothesis testing research.

The Grounded Theory aims at systematic collection of data within the framework of social research. The theory emerges during the research process, through a constant interaction between the data collection and data analysis.

Grounded Theory uses theoretical sampling that is directed by the theory being built up. It is an ongoing process. It is contrary to purposeful sampling, where research sampling is pre-defined at the start of research. During the analysis, as concepts are identified, further participants, locations etc. may need to be included to strengthen the findings.^{11,12}

Another feature of the Grounded Theory Methodology is constant comparison. It involves comparing the collected data throughout the research process to look for emerging patterns and themes. The analysis involves development of codes, concepts and categories. Codes are a product of line by line analysis of data, giving an idea about the behavior under study. Codes are then clustered in groups as Concepts that share some sort of relationship.

⁸ GLASER, B. G. – STRAUSS, A. L. – STRUTZEL, E. (1968): Glaser BG, Strauss AL and Strutzel E. The discovery of grounded theory; strategies for qualitative research.

⁹ DUITSMAN, M. E. – FLUIT, C. R. M. G. et al. (2019): Judging residents' performance: a qualitative study using grounded theory.

¹⁰ GILLJAM, B. – ARVIDSSON, S. – NYGREN, J. M. et al. (2016): A grounded theory study.

¹¹ GOULDING, C. (2002): Grounded theory: a practical guide for management, business and market researchers.

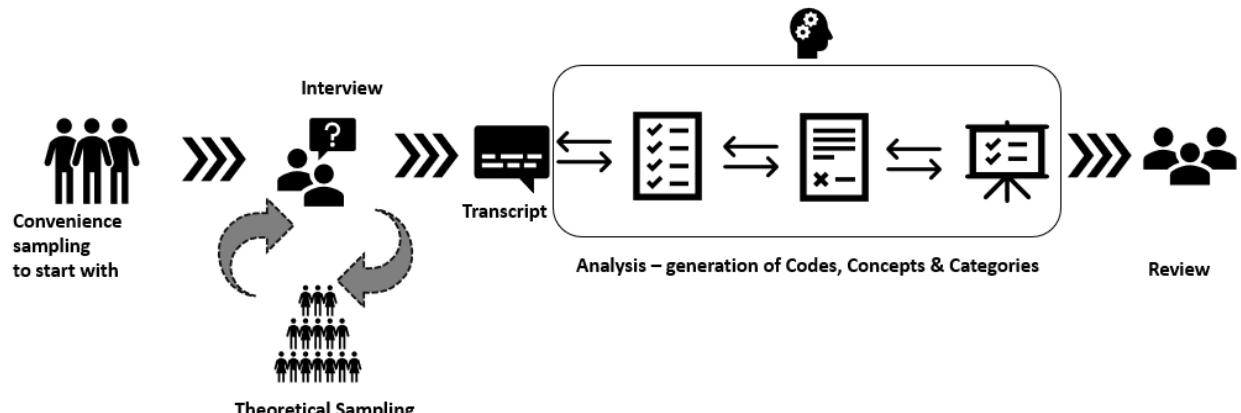
¹² STRAUSS, A. L. (1997): Grounded theory in practice. Thousand Oaks, Calif.

Concepts indicate the first step in the process of abstraction, from merely describing what is happening to linking the codes to form explanatory concepts. Clustering of concepts in the next step of the analysis leads to Categories, that have higher explanatory power and pull together all identifies concepts into a theoretical framework.^{11,13}

A systematic social research involving qualitative data should make the analytics method clear. This is important for the credibility of the research. The explanation of the analysis procedure is the link between consequences and action under study. Another step for increasing the credibility of the research is the inviting a reviewer or consultant to review the data and offer their interpretation and to check for consistency. Another method is to go back to the original participants and obtaining their view on the emerging theory.^{9,11,14}

Figure 1 shows the details of the Grounded Theory Methodology, as used in this study. Starting with the convenience sampling of few research participants, to theoretical sampling, face-to-face interviews, creation of transcripts and the analysis phase, consisting of creation of Codes, Concepts and Categories, ending with the review process, all steps are sequentially outlined.

Figure 1: The analysis process using the Grounded Theory Methodology

Source: Created by author.

3 Data Collection

The data was collected using theoretical sampling. First three study participants were identified by the researcher. During the interview the participants were requested to suggest further participants and so the data set grew. Ten participants were identified in total of which eight could be contacted during the course of study. Each of these participants has first-hand experience in the field of refractories in China. Each participant was invited for a face-to-face interview, with each interview lasting between 40 and 70 minutes. This was based on individual personalities and not on willingness to share their experiences. Few participants wanted to talk a lot, whereas others were succinct in their answers. The interview audio was recorded and was then later transcribed line by line. Memos were recorded shortly after each interview, to record the thoughts and impressions that were not directly spoken in the interview. These memos were then consulted during the analysis. The interviews for this study were conducted in German language as all study participants were originally from German speaking regions. The author is multilingual, with German being a foreign language. Interviewing in the native language of the research participants was helpful in getting

¹³ CHARMAZ, K. – BELGRAVE, L. L. (2018): Thinking About Data with Grounded Theory.

¹⁴ AUERBACH, C. F. – SILVERSTEIN, L. B. (2003): Qualitative data: an introduction to coding and analysis.

authentic, explanatory responses from the participants. It prevented the loss of information and helped change a question-answer setting to a story-telling atmosphere, which supported the analysis and research later.

4 Data Analysis

The data analysis followed axial coding, using a constant comparison method. The first step in the analysis was to look at the transcribed text line by line, going through it multiples times to gain an understanding of the implicit and explicit meanings in the text. The Codes, Concepts and Categories were translated in English, for the purpose of this research.

4.1 Example of the Coding Process

Research question 1: what motivates expats to go to China?

Following is a set of excerpts from the interview transcripts, that were selected as the first level Codes, relevant to the research question.

“I was fresh from the university and well, this was the first option available, and I said, why not? China was exotic, different, new for me. I had the relevant education and no experience. I could learn.”

“I was asked to go to China because I was one of the few persons with the relevant technical experience. They needed me...and I like exotic cultures.”

“I was asked to go there by my employer. They were looking for someone with the specific skills and experience...you know, as a child, I always wanted to have a house at the sea, as couldn’t have it Germany but in China, I had the chance [laughing]. And I said, well let’s try it out... As long as I could take my family with me.”

“It was a new experience and honestly, I’d have gone somewhere else if not China. It is a good possibility to learn.”

“Anyone who says it is not for financial gains would be lying. There is always a financial benefit to it [going as an expat to China]. But you have to be open for it. Be prepared for the change.”

“Why not, it was a great opportunity to see a new side of the world...out of the comfort zone.”

The above listed first-level Codes were then grouped into following concepts

1. Sense of adventure
2. Curiosity to experience new cultures
3. Financial benefits
4. Relevant technical knowledge and experience
5. Recognition of experience by the employer

The List of Codes and Concepts evolved and grew over the whole analysis period. Each new interview led to either modification or addition of Concepts to incorporate the new data collected. A total of 135 Codes were selected, clustered in 23 Concepts, leading to 8 Categories. The list of Concepts and Codes for each research question is listed in tables 1-3.

Table 1: Research Question 1, Concepts and Categories

<i>Research Question 1</i>	<i>Concepts</i>	<i>Categories</i>
What motivates the expats to go to China?	Sense of adventure	Adventurous and curious employees with technical expertise

	Curiosity to experience new cultures	Professional recognition by employer and peers
	Financial benefits	Financial benefits
	Relevant technical knowledge and experience	
	Only job possibility available	
	Professional challenge	
	Possibility to contribute to a new and growing business	
	Belonging to a professionally respected club of expats	
	Recognition of experience by the employer	

Source: Created by author.

Table 2: Research Question 2, Concepts and Categories

<i>Research Question 2</i>	<i>Concepts</i>	<i>Categories</i>
From the expats' perspective, what works well in the technology transfer to China?	Good project planning beforehand	The Chinese culture, safety and no-bias towards the Europeans
	Acceptance by the team in China	Strong willingness of the Chinese to learn and implement new ideas
	Willingness of the Chinese team to learn	Social and professional support by the employer
	Willingness of the Chinese team to implement ideas	

Safety in China	
Good cuisine	
No cultural bias towards Europeans	
Relocation support by the employer	
Residential support by the employer	
On location transport, translation support by the employer	

Source: Created by author.

Table 3: Research Question 3, Concepts and Categories

<i>Research Question 3</i>	<i>Concepts</i>	<i>Categories</i>
What are the challenges faced in the technology transfer?	Language	Overcoming language barriers personally and professionally
	Communicating technical details	Absence of feedback and participative culture
	Absence of feedback culture	Absence of feedback and participative culture
	Unwillingness to say, " I don't know," or "I don't understand"	

Source: Created by author.

5 Results

The Grounded Theory Methodology approach to technology transfer via expats showed that the motivation, challenges and success of the process depends on a combination of professional and personal factors. The first research question deals with the motivation for expats. Three categories emerged here, listing the personal characteristics of the expats, namely their adventurous spirit and openness to new cultures, the financial benefits and a sense of joining the limited group of technical experts.

The second research question deals with the positive aspects of the expat experience. Here on one side the social and professional support by the employer plays an important role. On the other side, it the Chinese culture itself, including food, with eagerness to learn, non-bias towards Europeans and a safe working and living atmosphere that leaves a positive impression in the minds of the expats.

The third research question deals with the challenges faced by expats in China. Surprisingly, not many challenges were mentioned by the expats. All study participants were unanimous in saying that their experiences were positive. Language posed an initial challenge and adapting to the new culture required some time. Despite the challenges, the welcoming Chinese culture left only positive impressions for the expats. These results were verified by a reviewer, who was not a part of the interviews and also confirmed later by the interview participants.

Conclusion

The study shows the first of its kind application of Grounded Theory Methodology, as proposed by Glaser and Strauss in 1967, to analyze the technology transfer in the refractory industry. This study highlights personal traits of the expats, their motivations for moving as expats to China and the challenges they face during technology and knowledge transfer. The positive outlook of the Chinese culture towards European expats elaborates why China is a favorable ground for knowledge and technology exchange in diverse sectors. This study may also be extended to understand the methods for overcoming the challenges faced by the expats in China at a firm level as well at an individual level. This study is transferable to other sector as well as other companies and thereby offers scope for further research.

References:

1. SANCHEZ PRECIADO, D. J. – CLAES, B. – RUNDQUIST, J. (2014): University–Industry–Government Collaboration Facilitating Technology Transfer to Rural Enterprises in Developing Economies. In: *Institute for Small Business and Entrepreneurship (ISBE) Conference, Manchester, United Kingdom, 5-6 November*.
2. MARTINEZ, C. H. J. – CHAFLA, P. – DE LA PALMA C. *Technology Transfer and Sustainable Development in Emerging Economies: The Problem of Technology Lock-in*.
3. IYER, K. C. – BANERJEE, P. S. (2018): Facilitators and inhibitors in sector wide technology transfer projects in developing economies: an empirical study. In: *The Journal of Technology Transfer*, Vol. 43, pp. 172-197.
4. IVARSSON, I. – GÖRAN ALVSTAM, C. (1024): *International technology transfer through local business linkages: the case of Volvo trucks and their domestic suppliers in India*. Oxford: Development Studies.
5. CUNNINGHAM, J. A. – MENTER, M. – YOUNG, C. (2017): A review of qualitative case methods trends and themes used in technology transfer research. In: *The Journal of Technology Transfer*, Vol. 42, pp. 923-956.
6. PARK, K. – MENSE-PETERMAN, U. (2014): *Managing across Borders: Global Integration and Knowledge Exchange in MNCs. Competition & Change*, Vol. 18, pp. 265-279.
7. MONTEIRO, L. F. – ARVIDSSON, N. – BIRKINSHAW, J. et al. (2008): Knowledge Flows Within Multinational Corporations: Explaining Subsidiary Isolation and Its Performance Implications. In: *Organization Science*, Vol. 19, pp. 90-107.
8. GLASER, B. G. – STRAUSS, A. L. – STRUTZEL, E. (1968): Glaser BG, Strauss AL and Strutzel E. In: *The discovery of grounded theory; strategies for qualitative research*.
9. DUITSMAN, M. E. – FLUIT, C. R. M. G. et al. (2019): *Judging residents' performance: a qualitative study using grounded theory. BMC medical education*.
10. GILLJAM, B. – ARVIDSSON, S. – NYGREN, J. M. et al. (2016): *A grounded theory study. International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*.
11. GOULDING, C. (2002): *Grounded theory: a practical guide for management, business and market researchers*. London: Thousand Oaks, Calif: SAGE, 2002.

12. STRAUSS, A. L. (1997): *Grounded theory in practice*. Thousand Oaks, Calif: Sage, 1997.
13. CHARMAZ, K. – BELGRAVE, L. L. (2018): *Thinking About Data with Grounded Theory*. *Qualitative Inquiry*:107780041880945.
14. AUERBACH, C. F. – SILVERSTEIN, L. B. (2003): *Qualitative data: an introduction to coding and analysis*. New York: New York University Press, 2003.

Contact:

Neha Jain

International Joint Cross Border

PhD Program in International Economic Relations and Management

University Applied Sciences, Burgenland

7000 Eisenstadt

Austria

e-mail: 1819001115@fh-burgenland.at

CRM AND CUSTOMER RELATIONSHIPS FOR SUPPORTING INTERNATIONAL CONTACTS¹

Milena Janakova

School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Univerzitni nam.
1934/3, 733 40 Karvina, Czech Republic, e-mail: mija@opf.slu.cz

Abstract: This paper is focused on CRM (Customer Relationship Management) systems and their support for international contacts. The method solution is based on a literature review and monitoring of CRM systems for multilingual features and other localization functions. Choosing the optimal CRM is difficult among hundreds of CRM systems. CRM systems range from opulent solutions to small tools and there is a lot of diversity in the implemented solutions. Only a few CRM systems offer a comprehensive background for the global market, such as Dynamic CRM, HubSpot, OnlyOffice, Oracle NetSuite, SAP CRM, or Zoho CRM. Many others focus on local markets or prefer English as the default language. For a detailed evaluation of CRM systems, it is recommended to use Saaty's method.

Key words: CRM, information technology, international contacts

JEL: F13, F23, L68

Introduction

Customer relationships play an important role in all companies and organizations. The global society is very competitive and the basic condition for success in the market is to know own customers and their preferences. Another natural concern involves competitors and substitutes as they create barriers to market entry. These rules are familiar to every entrepreneur and are also important for international markets that offer customers the best level of service². The situation is harder because there is additional interest in the language and culture of the country where the business will operate.

Data for optimal decision-making comes from a variety of sources, such as customer contact channels in the form of websites, phones, chats, mails, marketing materials, presentations, and social media. Further emphasis is placed on detailed information about the customer's personal information, purchase history, and shopping preferences. In the area of big data, it is about an optimal information system for storing the necessary data for work and analysis. CRM (Customer Relationship Management) systems are in a good position to implement modern strategies^{3,4}. This is because these systems offer procedures and technologies for managing and analyzing customer interactions. The data is also focused on the customer's lifecycle to improve customer relationships, customer retention, and sales growth. In practical terms, day-to-day support for international contacts and international trade requires:

- Multilingual features.

¹ This paper was supported by the project no. SGS/19/2019, "Application of Customer Relationship Management Systems in Small and Medium-sized Enterprises" accepted in 2019.

² CRAM, T. (2012): Vítězný tah: Jak dosáhnout pravdělné úrovně služeb zákazníkům.

³ FATOURETCHI, M. (2019): The Art of CRM: Proven strategies for modern customer relationship management.

⁴ HELGESON, L. (2017): CRM For Dummies.

- Multi-currency.
- Multi-location.
- Web catalog of products.
- Links on tariff lines, ports of origin, and destination.
- Control cost and margins for export operations.
- International tax treatment.
- Workflows and mobility.

Multilingual features and multi-currency determine the language and currency in which a customer wants to receive documents and make payments. Multi-currency is required for foreign transactions with a daily transaction rate and dual accounting. Multi-location is the ability to offer data consolidation capabilities and processes in a global perspective. The web catalog of products is a publication catalog for foreign customers via the web with the data store in the database. Interconnections on tariff lines, ports of origin, and destination require optimal parameterization in order to display statistics on the movement factors. The same interest is about dispatch, transport, customs, and insurance in export operations. International tax treatment is responsible for automatically covering different forms of VAT. Special methods require business order approval and mobility support for commercial exports.

In many cases, these activities will be associated with information technology and CRM systems, which have the primary responsibility for data processing. IT (Information Technology) vendors offer more than 500 CRM systems, and IT users may choose according to their preferences. There are commercial and open-source systems. Many of them may be tested in clouds or demo-versions at no cost. The question for this paper is whether these CRM systems offer the optimal background for optimal data processing for international contacts and international trade in the global market for customer relationship management⁵. To solve this question, a literature review is carried out and an overview is provided through CRM systems (chapter no. 1). Selected CRM systems were evaluated by monitoring for multilingual features and multi-location (markets) (chapter no. 2). For a detailed evaluation of specified CRM systems, it is recommended to use Saaty's method or another method for multi-criteria decision making.

1 CRM Systems

The best lists of CRM systems exist to select CRM systems according to the given criteria. There are different criteria for ranking by price, modules, number of IT users, disciplines, or size of business. For example, the best CRM 2019 for small businesses evaluates CRM systems⁶ according to:

- Best Overall.
- Best Online/Cloud-Based.
- Best for Scalability.
- Best for Ease of Use.
- Best for Sales Management.
- Best Value.

Only representatives of CRM systems such as Agile CRM, Zoho CRM, HubSpot, Streak CRM for Gmail, Pipedrive, Insightly, or Salesforce are listed. This is only a fragment from all the available CRM applications such as 1CRM, 3GBusiness, 90degree Team Task, AB Client Care, Avidian, Basic Online CRM, BuddyCRM, BuzzFlow, Call Center CRM, CRMnext, Darzin, Data2CRM.Migration, Dynamics CRM, Easi-CRM, Easy Simple CRM,

⁵ CHLEBOVSKÝ, V. (2017): Management zákaznických řešení.

⁶ SHARMA, R. (2019): The 7 Best CRMs of 2019.

eWay-CRM, FastTrack, Five CRM, FundEngine, GetScorecard, Gift and Loyalty, Grow in Cloud, HUB CRM, HyperTeam CRM for Office 365, icomplete CRM, iCRM, InfiniteCRM, Junxure Cloud, Just-Contact, Kapture CRM, KEA, KeiCRM, Lead Closer, LeadOrganizer, MagicCRM, MiAgent, Money Advice + CRM, Monkey CRM, NetHunt CRM, netPeople, Nimble, Okout CRM, OnSite CRM, OpenCRM, Oracle CRM. And from others, there are also Pega CRM, PeopleTray, Pipedrive, QuickDesk, QuinataCRM, Radium CRM, Rainbow CRM, RAYNET CRM, Rubi CRM, Sales Infinite, Salesbox, SalesMetric, SAP CRM, SugarCRM, SuiteCRM, T3 CRM, Tuo 360, Tustena CRM, vtiger CRM, Zoho CRM, Yetiforce, UGRU, UpChannel Platform, Upsales CRM, Valai CRM, Viabl, Virtuous, Vite CRM, WakeUpSales, webCRM, X2CRM, ZeyOS, Zurmo.

Orientation in these CRM systems is not easy for standard IT users. Each is unique and offers a customer relationship management solution. The most convenient functions are document storage, email marketing, internal chat integration, marketing automation integration, mobile access, task management, social media integration, and territory management⁷. Other features include segmentation, pricing options (free trial, monthly subscription, annual subscription, and one-time license), number of IT users, and deployment (web-based, installed, Android or iOS). However, there is a lack of information on other features needed for international contacts and international trade.

2 CRM for International Contacts and International Trade

CRM for international contacts and international trade must meet the initial requirements for managing customer contacts with marketing and sales support. This is natural because customers must always be satisfied⁸, and it is difficult to find new customers⁹. IT users greatly value customer management, support for customer communication, implementation of customer profiles and customer communication templates, search filters for target customers, automated customer workflows, social networks (media), and a link to key performance indicators.

If you are interested in customer support in the global market, this is also about multilingual features. This is a language selection from the suggested options in your profile or through the web. Other options include focusing on changing the time zone, currency, and date with the ability to add and manage multiple languages and currencies. In this respect, the number of CRM systems available is limited because there are CRM systems that are locally oriented, such as IZIO, Raynet and many others. The preferred language is English or the local language in which the vendor operates. A list of selected CRM systems with multilingual features and multi-location is shown in Table 1.

⁷ CRM SOFTWARE. (2019): Capterra.

⁸ PERFORMANCE RESEARCH ASSOCIATES. (2012): Vytřete jim zrak: Zákazník musí být vždy spokojený.

⁹ DE SOUZA, B. (2017): Přestaňte prodávat a získejte klienty!

Table 1: A list of selected CRM systems with multilingual features and multi-location

<i>CRM systems</i>	<i>Multilingual features</i>	<i>Multi-location (markets)</i>	<i>Mobility</i>
1CRM	English, French, German, Italian, Spanish	America, Asia, Australia, Brazil, Canada, China, Europe, Germany, India, Japan, Latin Mexico, Middle-East and Africa, United Kingdom, United States	X
amoCRM	English, Spanish, Russian	Europe	X
Avature	Chinese, English, French, German	Australia, Canada, China, Europe, Germany, United States	X
Comosity	Bulgarian, English, German, Romanian, Turkish	United States	X
Creatio CRM	Czech, Dutch, English, French, German, Italian, Portuguese, Spanish	Asia, Australia, Canada, Europe, Germany, United Kingdom, United States	X
CRMboost	English	Australia, Canada, United Kingdom, United States	X
Dynamics CRM	Chinese, Czech, Danish, Dutch, English, Finnish, French, German, Irish, Italian, Japanese, Korean, Norwegian, Polish, Portuguese, Russian, Spanish, Swedish, Turkish	Canada, Europe, Latin America, United Kingdom, United States	X
HubSpot	English, French, German, Japanese, Portuguese, Spanish	global market	X
OnlyOffice	Chinese, Czech, Dutch, English, Finnish, French, German, Italian, Japanese, Korean, Polish, Portuguese, Russian, Spanish, Turkish, Ukrainian	Asia, Australia, Canada, China, Europe, Germany, India, Japan, Latin America, Middle-East and Africa, United Kingdom, United States	X
Oracle NetSuite	Chinese, Danish, Dutch, English, French, German, Indonesian, Italian, Japanese, Korean, Portuguese, Russian, Spanish, Swedish, Taiwanese, Thai	Asia, Australia, Canada, China, Europe, Germany, Japan, Latin America, Middle-East and Africa, United Kingdom, United States	X

<i>CRM systems</i>	<i>Multilingual features</i>	<i>Multi-location (markets)</i>	<i>Mobility</i>
Pipedrive	Dutch, English, Estonian, Finnish, French, German, Italian, Japanese, Korean, Norwegian, Polish, Portuguese, Russian, Spanish, Turkish	global market	X
Priority Software	Arabic, Chinese, English, French, German, Hebrew, Italian, Japanese, Polish, Portuguese, Russian, Spanish, Turkish	Asia, Australia, Canada, China, Europe, India, Latin America, Middle-East and Africa, United Kingdom, United States	X
SAP CRM	multiple languages and currencies (more than 25)	global market	X
TeamGate	English, Polish, Russian	Australia, Brazil, Canada, Europe, Germany, Mexico, Middle-East and Africa, United Kingdom, United States	X
TeamLeader	Dutch, English, French, German, Italian, Spanish	Europe	X
Vincke CRM	English, French, Portuguese, Spanish	Asia, Europe, Latin America, Middle-East and Africa, United States	X
Zoho CRM	Chinese, Czech, Danish, English and 14 other languages	Asia, Australia, Brazil, Canada, China, Europe, Germany, India, Japan, Latin America, Mexico, Middle-East and Africa, United Kingdom, United States	X

Source: author's own

At this level, all CRM systems offer optimal mobility support on Android, iPhone, web-based, or Windows Mobile platforms. There is also an optimal interest in automation. Marketing automation offers testing and analytics, drip campaigns, dynamic content, landing pages and web forms, lead scoring, sales intelligence, search marketing, segmentation, social marketing, website visitor tracking. Sales force automation has links to call management, campaign management, channel management, commission management, contact management, customer database, email marketing, sales management, lead management, opportunity management, performance metrics, proposal generation, sales forecasting, territory management. And that is not all. A special place has artificial intelligence. For example, Salesforce implements artificial intelligence called Einstein, SugarCRM uses a product called Hint, and Zoho CRM has a conversational assistant (in the form of artificial intelligence) called Zia.¹⁰

Choosing the optimal CRM system is not intuitive. There are many customer relationship management preferences and other features with links to international contacts

¹⁰ CHIPMAN, S. (2018): What is CRM artificial intelligence and what can it do for my business?

and international trade. We also need to remember the modern possibilities of information technology for working with big data, forecasting, data mining, and artificial intelligence implementation. To this end, it is better to evaluate specified criteria according to preferences based on Saaty's method or another method for multi-criteria decision making.

Conclusion

The topic of this paper is the selection of an optimal CRM system for the support of international contacts and international trade. The IT market offers many solutions, but few have skills to support the baseline requirements, such as multilingual features, multi-currency multi-location, international tax treatment, or mobility in one solution. Top lists are focused on IT user preferences such as best overall, best online/cloud-based, best for scalability, best for ease of use, or best for sales management, but lacking support for international contacts. The monitoring of CRM systems shows that this support is good for complex solutions such as Dynamic CRM, OnlyOffice, HubSpot, Oracle NetSuite, SAP CRM, or Zoho CRM. The advantage is that such solutions also offer optimum interest in automation, mobility and artificial intelligence. For a detailed evaluation of CRM systems, it is recommended to specify the necessary criteria according to preferences and use Saaty's method for multi-criteria decision making.

References:

1. CRM SOFTWARE. (2019): Capterra. [online]. 2019. [Cited 2. 11. 2019.] Available online: <https://www.capterra.com/customer-relationship-management-software/>.
2. CHIPMAN, S. (2018): What is CRM artificial intelligence and what can it do for my business? [online]. In: *CRM Switch*, 10. 9.2018. [Cited 2. 11. 2019.] Available online: <https://crmswitch.com/crm-features/crm-artificial-intelligence/>.
3. CHLEBOVSKÝ, V. (2017): *Management zákaznických řešení*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0559-5.
4. CRAM, T. (2012). *Vítězný tah: Jak dosáhnout prvotřídní úrovně služeb zákazníkům*. Praha: Management Press, 2012. ISBN 978-80-7261-246-8.
5. DE SOUZA, B. (2017): *Přestaňte prodávat a získejte klienty!* Brno: Alman, 2017. ISBN 978-80-87426-40-1.
6. FATOURETCHI, M. (2019). *The Art of CRM: Proven strategies for modern customer relationship management*. UK: Packt Publishing, 2019. ISBN 978-1-78953-892-2.
7. HELGESON, L. (2017). *CRM For Dummies*. NJ: John Wiley & Sons, 2017. ISBN 978-1-119-36897-7.
8. PERFORMANCE RESEARCH ASSOCIATES. (2012). *Vytřete jim zrak: Zákazník musí být vždy spokojený*. Praha: PRAGMA, 2012. ISBN 978-80-7349-331-8.
9. SHARMA, R. (2019). The 7 Best CRMs of 2019. [online]. In: *The Balance Small Business*, 30. 10. 2019. [Cited 2. 11. 2019.] Available online: <https://www.thebalancesmb.com/best-crm-4169713>.

Contact:

Mgr. Milena Janakova, Ph.D.

School of Business Administration in Karvina

Silesian University in Opava

Univerzitni nam. 1934/3

733 40 Karvina

Czech Republic

e-mail: mija@opf.slu.cz

VAKCINÁCIA NA SLOVENSKU A ANALÝZA KRÍZOVÉHO PLÁNU V PRÍPADE VYPUKNUTIA EPIDÉMIE OSÝPOK

VACCINATION IN SLOVAKIA AND ANALYSIS OF THE CRISIS PLAN IN THE CASE OF MEASLES OUTBREAK

Karol Janas^a – Petra Rendková^b

^a Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: karol.janas@tnuni.sk

^b Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: petra.rendkova@tnuni.sk

Abstrakt: Očkovanie je téma, ktorá rozdeľuje spoločnosť, nie len na Slovensku ale aj v celej Európe. Je dôležité pochopiť vývoj vakcinácie ale aj postupné trendy doma a v zahraničí v náraste chorôb, ktoré boli určité obdobie považované za eradikované. V aktuálnej dobe a s narastajúcimi hoaxami v oblasti očkovania MMR vakcínou odchádza k zvyšovaniu počtu prípadov ochorení akými sú napríklad osýpky. Toto ochorenie má okrem Škandinávskych krajín nárast v celej Európe, čo môže zapríčiniť epidémiu aj u nás. Je potrebné pripravenie krízového plánu na eliminovanie dopadov tejto choroby v spoločnosti. Metodológia pozostáva z komparácie výsledkov z vybraných krajín Európy a vytvorenie krokov v prípade zhoršovania situácie. Sledovanie a skorá intervencia postupného vývoja má vplyv na zdravie občanom a kolektívnu imunitu spoločnosti.

Kľúčové slová: krízový plán, krízové riadenie, kolektívna imunita, vakcinácia, Európa

JEL: I10

Abstract: Vaccination is a topic that divides society not only in Slovakia but also in the whole Europe. It is important to understand the evolution of not only vaccination but also the gradual trends at home and abroad in the rise of diseases. Diseases, which have been now considered as eradicated. At the present time, with increasing hoaxes in the field of MMR vaccination, is increasing the number of diseases such as measles. Except Scandinavian countries, this disease rises throughout Europe, which can also cause an epidemic in our country. A crisis plan is needed to eliminate the impact of this disease in society. The methodology consists of comparing results from European countries and taking steps in the event of a worsening situation. Monitoring and early intervention of progressive developments affects the health of citizens and the collective immunity of society.

Key words: crisis plan, crisis management, collective immunity, vaccination, Europe

JEL: I10

Úvod

Svetom a Slovenskom hýbe téma, ktorá sa dotýka každého z nás. Zdravie nás a našich detí je budúcnosť vývoja vzdelania, ekonomiky a spoločnosti. Vplyva na rast HDP, na spokojnosť obyvateľstva. Čo ale budeme robiť, keď naša kolektívna imunita bude ohrozená a celá naša spoločnosť doplatí na percento jednotlivcov, ktorí sa rozhodli pre inú cestu?

V celej Európe počúvame o negatívnych dopadoch vakcinácie. Zároveň je ale vedecký svet plný overených teórií, kde tieto negatívne dopady vyvracajú. Môžeme sa napríklad pozrieť na štúdiu z Dánska, kde sledovali 600 000 detí a dopady očkovania. Je na mieste, pri

tomto hroziom stave a postupnom poklese spoločenskej imunity pripraviť sa na scenár, ktorý môže ohrozíť nie len naše zdravie ale aj spoločnosť ako takú.

1 Kolektívna imunita spoločnosti

Kolektívna imunita prestavuje rozdielny pojem ako imunita jednotlivca, tento termín označuje individuálna imunita. Kolektívna imunita funguje veľmi jednoducho, čím viac ľudí v spoločnosti zaočkujete proti istým ochoreniam, tým väčšia je ochrana celej spoločnosti. Tým pádom dochádza k šíreniu choroby či nemoci iba prostredníctvom priameho kontaktu s nakazeným jednotlivcom. Nie každá choroba je ale 100 % nárazlivá a veľa záleží od samotného jednotlivca ako dobre sa s problémom vie jeho organizmus vyrovnať. Medzi napríklad vysokú nárazlivosť patria ochorenia ako:¹

- Osýpky
- Čierny kašeľ
- Ovčie kiahne
- Mumps

Na zabránenie nárastu chorôb používame v súčasnej medicíne vakcíny, tie poznáme už od roku 1798 odkedy ich používal Edward Jenner v boji proti kiahňam. V súčasnosti sú vyrobené prioritne zo živých organizmov, tým pádom vedia aktívne pracovať s našim organizmom a pomáhať nám dlhodobo. V minulosti boli ale používané vakcíny, ktoré po čase prestávali mať silu a účinok vakcíny sa vytráca.²

Tento prípad má veľký dopad na kolektívnu imunitu, pretože nezaočkovanie novorodencov sa nemusí odzrkadliť len na ich samotnom zdraví ale aj na zdraví starších občanom, ktorých látky z ich očkovania už nie sú v organizme také silné. Medzi nami sa ale nenachádzajú len občania zaočkovaní, nezaočkovaní dobrovoľne ale aj skupina, ktorá nemôže byť z rôznych príčin zaočkovaná. Jedná sa o alergických jedincov, ktorým vakcina nemôže byť podaná. Práve táto skupina patrí medzi tú najohrozenejšiu a môže výrazne doplatiť na kolektívne správanie spoločnosti.

Práve narastajúci trend neočkovania sa znižuje kolektívnu imunitu na hranicu, kde je dôležité pripraviť sa na scenáre, ktoré môžu výrazne ovplyvniť fungovanie nášho bežného systému. Nie je to len akési vytváranie neexistujúceho strašiaka v spoločnosti ale reálny vývoj a sled udalostí ktoré v spoločnosti nastávajú.³

2 Ochorenia a možnosti vakcinácie

Rôzne choroby ale potrebujú rôznu kolektívnu ochranu, pre porovnanie je dôležité uvedomiť si hranice, ktoré je potrebné dodržať aby nenastalo kolektívne ohrozenie v zaočkovanosti.

¹ DLUHOCKÝ, S. – ŠMURKA, P. – URBANČÍKOVÁ, I. (2018): Sprievodca očkovaním, s. 21.

² PLOTKIN, S. A. (2012): Vaccine fact book, s. 4.

³ MARTOVIČ, M. (2018): Marketing department as a part of organizational structure of university and faculty hospitals in Slovakia, s. 455-463.

Tabuľka 1: Ochorenia a ich vakcinácie podľa potrebnej hranici kolektívnej bezpečnosti v Európe

Choroba	Vek kedy sa choroba objavuje pred očkovaním	Stupeň infekciozity v danej dobe	Hranica, ktorá je potrebná pre kolektívnu bezpečnosť
Osýpky (MMR)	4-5	15-17	92-95 %
Čierny kašeľ (HEXA)	4-5	15-17	92-95 %
Mumps (MMR)	6-7	10-12	90-92 %
Rubeola (MMR)	9-10	7-8	85-87 %
Záškrt (HEXA)	10-14	4-6	80-85 %
Detská obrna (HEXA)	12-15	3-5	80-85 %

Pozn.: Spracovanie údajov a aj doplnenie danej vakcinácie v závorkе.

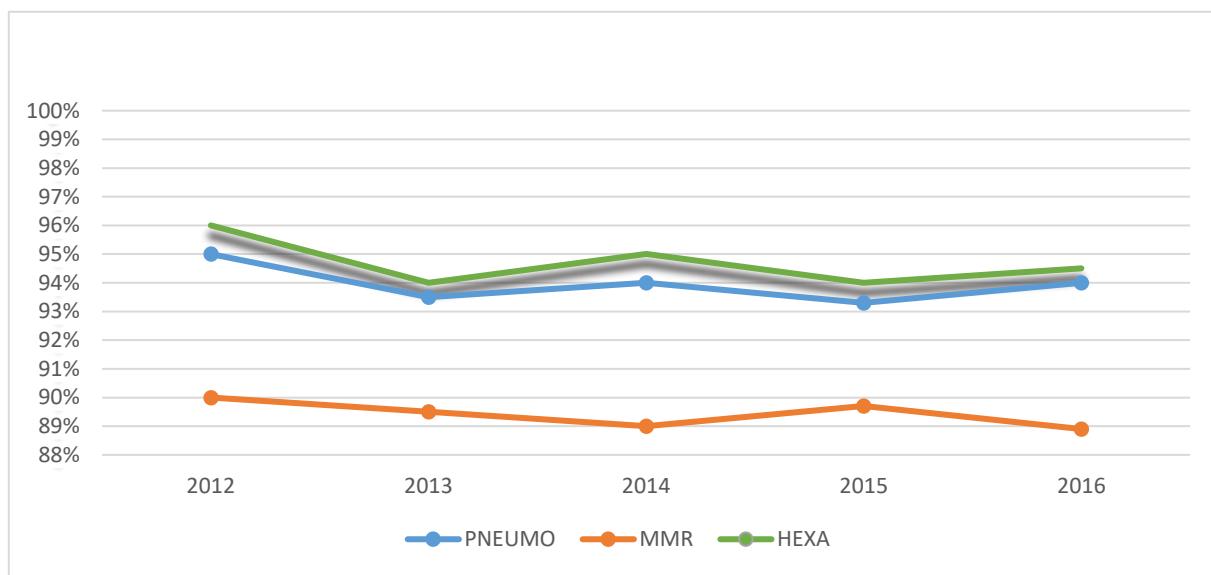
Prameň: ANDRESON, M. – MAY, R. M. (1990): Immunisation and herd immunity, s. 641.

Vakcíny, ktoré sa používajú na očkovanie jednotlivých chorôb u nás sú rozdelené prioritne do 3 skupín (tab. 1):

1. PNEUMO: - ktorá zabráňuje ochoreniam ako pneumónia, meningítida, sepsa, baktériám pneumónie či ušné infekcie,
2. MMR: - slúži ako vakcína proti osýpkam, mumpsu, rubeole,
3. HEXA: - využíva sa proti ochoreniam ako sú záškrt, tetanus, hemofilové invazívne ochorenia ,čierny kašeľ, hepatitída B, detská obrna.

Trend zaočkovanost' si môžeme pozrieť' v nasledujúcej tabuľke, kde môžeme vidieť' ako výrazne niektoré kategórie začínajú klesať' k hranici, ktorá je potrebná pre kolektívnu bezpečnosť' v očkovaní (graf 1).

Graf 1: Zaočkovanosť jednotlivými vakcínami v rokoch 2012 – 2016 na Slovensku

Pozn.: Vývoj v percentách zaočkovanosti (kolektívnej) jednotlivých vakcín.

Prameň: Vyhodnotenie administratívnej kontroly očkovania v slovenskej republike k 31. 8. 2018, s. 5-15.

Dôležité v prípade Slovenska ako krajiny t. j. celku nie je len celkové očkovanie v spoločnosti ale aj reálne dosahy v jednotlivých miestach. Konšpirácie, že k neočkovanosti dochádza len u občanov s nízkym vzdelením či rómskych osadách je už dávno len mýtus. Zaujímavé je porovnanie, v ktorých krajoch môžeme hovoriť' o najvyššej mieri nezaočkovaných detí.

Najvyššia miera nezaočkovania detí je podľa Úradu verejného zdravotníctva v Košickom a Bratislavskom kraji. Zaujímavé sú aj dôvody, prečo tomu tak je. V nasledujúcej tabuľke môžeme sledovať, stav neočkovania narodených detí v období medzi 1. 9. 2019 až 31. 8. 2019 a aj dôvody pre ktoré nedošlo k očkovaniu v daných krajoch (tab. 2).

Tabuľka 2: Stav neočkovania a dôvody nezaočkovania narodených detí

Kraj	Počet detí narodených v období 1.9.2017-31.8.2018				Spolu
	Odmietnutie	Pobyt v zahraničí	Nedostavenie sa na očkovanie	Iné (Zo strany rodičov)	
Bratislavský	1866	62	37	4	1969
Trnavský	765	31	5	4	805
Trenčiansky	1284	22	40	73	1419
Nitriansky	889	70	62	16	1037
Banskobystrický	846	108	302	51	1307
Žilinský	1146	31	101	51	1329
Prešovský	581	654	683	21	1939
Košický	842	1130	352	7	2331
SPOLU	8219	2108	1582	277	12136

Prameň: Vyhodnotenie administratívnej kontroly očkovania v slovenskej republike k 31. 8. 2018, s. 14.

Čo sa týka odmietnutia zo strany rodičov, rodičia prioritne nedávajú svoje deti očkovať z čisto nevedeckých zistení. Na margo tohto rastúceho pochybného trendu v celej Európe vydala Svetová zdravotnícka organizácia stanovisko, v ktorom poukazuje, že v poslednom období nijako výrazne nedošlo k zvýšeniu výskytu autizmu. Dokonca v Dánsku prebehol výskum, v ktorom bola sledovaná vzorka vyše pol milióna detí, ktoré sa narodili v období 1982 až 1998 a taktiež sa ani u nich nepotvrdila kauzalita medzi očkováním a vznikom autizmu.⁴

Práve tieto skutočnosti sú nesmierne dôležité pre pochopenie dôležitosti očkovania. Nakoľko práve znížením kolektívnej imunity môže dôjsť k stavu, kde môžeme definovať problém kolektívneho zdravie. Dôležité je pochopenie práve skutočnosť, že očkovanie je povinné v našej republike podľa druhu ochorenia už dlhodobo, a práve očkovanie má za príčinu zníženie až eradikovanie niektorých chorôb (tab. 3).

⁴ DEER, B. (2009): MMR doctor Andrew Wakefield fixed data on autism.

Tabuľka 3: Vývoj ochorenia a jeho očkovanie na Slovensku

Ochorenie	Začiatok očkovania na Slovensku	Počet prípadov ročne do doby očkovania	Počet prípadov od kedy sa očkuje	Nárast prípadov od kedy klesá kolektívna zodpovednosť	Zaujímavosť
Záškrt (Diftéria)	1946	700	0,23	Nie	Trválosť 40 rokov, od roku 2009 opäťovné preočkovanie dospelých
Tetanus	1956	25	1	Áno, po 2012 opäťovne návrat	Po roku 2012 výrazne poklesla kolektívna zaočkovanosť k 95 %
Čierny kašeľ	1956	11200	334	Áno, po 2009 opäťovne nárast	Od roku 2010 preočkovanie u 13-ročných
Hepatítida B	1998	600	65	Nie	Ochorenie sa prenáša krvou
Hemofilové invazívne infekcie	1996	81	9	Nie	Pravidelné povinné očkovanie od roku 2000
Detská obrna	1957	324	0	Nie	2005 sa zosúladilo očkovanie podľa noriem EÚ
Pneumokokové infekcie	2009	100	69	Nedá sa presne určiť	Výskyt je omnoho vyšší
Osýpky	1969	11340	200	Opäťovný nárast	V poslednom roku 200 prípadov
Rubeola (Ružienka)	1985	14040	0	Nie	Od roku 2008 nie je výskyt na SR
Mumps, Príušnice	1987	19440	1620	Opäťovný nárast	Od 2013 nárast, môže to byť iný genotyp vírusu

Pozn.: Poukázanie na nárast ochorení po následnom znížení kolektívnej imunity.

Prameň: Ochorenia proti ktorým sa v slovenskej republike očkuje v rámci pravidelného povinného očkovania, 2019, s. 1-20.

Z nasledujúcich zistení, môžeme konštatovať, že v prípade chorôb, ktoré sa objavujú v okolitých krajinách, v prípade nižšej kolektívnej zaočkovanosti danou látkou dochádza k opäťovnému nárastu choroby na našom území.

3 Európa a jej aktuálny stav

V Európe môžeme sledovať narastajúci trend výskytu chorôb, ktoré ešte prednedávnom boli eradikované. V prípade Slovenska sa sice jedná o celkom dobré čísla oproti ostatným krajinám, skutočnosť je ale taká, že v prípade väčšiny krajiny sú tieto čísla hrozivé.

Zo všetkých ochorení sa pozrieme na aktuálne čísla za posledných 10 rokov v prípade najznámejšieho (či už v pozitívnom smere alebo aj negatívnom) ochorenia a to osýpok (tab. 4).

Tabuľka 4: Vývoj prípadov osýpok vo vybraných krajinách v Európe za posledných 10 rokov

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Albánsko	1	10	13	28	9	4				32	2734
Andorra											
Arménsko	3	1	100	14	23	90	46	203	98	117	258
Azerbajdžan	5	6	5	85	107	841	98	111	111	88	203
Belgicko	95	36	57	607	201	119	229	192	172	367	120
Bielorusko	1	1	1	52	13	325	425	345	441	332	669
Bosna a Hercegovina						5	2204	2238	45	27	89
Bulharsko	3	2545	21664	155	1	14		10	2	170	13
Česká republika	2	6		18	21	15	223	8	8	153	697
Dánsko	16	8	5	84	2	17	29	9	3	4	8
Estónsko				7	6	38	39	45	12	40	67
Fínsko	5	3	5	29	4	2	2	1	6	10	15
Francúzsko	618	1592	5139	14966	859	272	267	373	88	527	2953
Grécko	1	2	150	40	7	3	1	1		1124	2263
Gruzínsko	235	23	22	64	47	8035	3241	498	58	148	2711

Holandsko	109	15	15	50	10	2640	144	7	6	16	36
Chorvátsko	71	2	7	7	3	1	18	229	6	10	27
Írsko	72	203	418	267	104	51	35	18	54	43	116
Island						1			1	3	
Litva	6				3		36			5	20
Lotyšsko	1		2	7	2	35	11	51	22	2	33
Luxembursko				6	2		1			4	4
Maďarsko		1		9	3	1		4	2	86	36
Malta	1	1		4		1		1			5
Moldavsko					11	27	2			3	399
Monako					1						
Nemecko	937	582	813	1600	168	1782	525	2384	331	939	538
Nórsko	4	2	3	40	4	8	4	14	1	1	12
Poľsko	187	213	34	38	73	83	109	48	140	65	342
Portugalsko	2	5	4	5	23	6	6	23	13	258	582
Rakúsko	428	47	48	122	35	79	122	306	53	146	104
Rumunsko	531	220	436	4426	6165	1158	59	8	4479	15854	1491
Rusko	27	101	169	837	1992	2550	3309	647	193	3375	7351
San Marino											
Severné Macedónsko	28	3	209	731	6	4	107	1		20	64
Slovensko	2			2	1			1	3	15	600
Slovinsko			3	22	2	1	52	19	1	8	9
Srbsko						1	35	368	14	702	5076

Španielsko	305	43	285	3507	1210	131	343	141	97	306	360
Švajčiarsko	2474	1159	143	747	87	211	70	63	177	224	194
Švédsko	26	3	9	26	31	51	27	22	3	55	41
Taliansko	1619	173	864	1939	631	3117	1815	387	972	5902	2953
UK	1547	1380	397	1083	1903	1910	142	93	611	292	1716
Ukrajina	41	24	42	1313	12744	3308	2326	141	90	4782	53218

Pozn.: Oranžovým je vyznačené Slovensko, Zeleným krajiny, ktoré sa dlhodobo držia v nízkych číslach.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Euro data WHO.

Nízky výskyt chorôb – osýpok môžeme vidieť hlavne v krajinách Pobaltia a Škandinávskych krajinách. Kde je stále silná kolektívna zodpovednosť, a tým pádom nedochádza ani k takému nárastu ochorenia. Ako vidíme v prípade zo Slovenska v posledných rokoch u nás nastupuje trend opäťovného vzniku tohto ochorenia, čo má za príčinu vyskočenie 600 prípadov osýpok v roku 2018. Tento výsledok je len dopad posledných rokov a postupnému trendu znižovania kolektívnej zaočkovanosti vakcínou MMR.

4 Riešenie situácie: príprava krízového plánu v prípade epidémie

V prípade krízového manažmentu je dôležité si uvedomiť, že orgány, ktoré riadia krízový manažment sú súčasťou uceleného celku, ktorého hlavným cieľom je nie len zabezpečenie krokov na udržanie mieru ale aj vyhnutie sa ohrozeniu.⁵ Práve zníženie kolektívnej imunity v prípade ochorení akými sú osýpky narúša celistvosť a bezpečnosť štátu. Správne stanovený krízový plán, jeho príprava a eliminovanie možných rizík má za cieľ riešenie udalostí a krízových situácií, ktoré môžu nastať. Správnym analyzovaním aktuálnej situácie, môžeme konštatovať že vytvorenie krízového plánu v prípade možnej epidémie osýpok je potrebný.⁶

Aktuálne sa na Slovensku (podobne ako napríklad aj v Českej republike), kde tiež za posledné roky došlo k nárastu osýpok hľadá riešenie. Ministerka zdravotníctva vyzvala k prijatiu zákona, kde do škôlok nesmú pripať dieťa, ktoré nie je zaočkované. Tento zákon má za úlohu výraznejšie chrániť hlavne deti, ktoré trpia alergiami voči vakcinačným látkam a tým pádom nemôžu byť zaočkované i keď by chceli.

Okrem tohto zákona je dôležité pripraviť staršie obyvateľstvo na preočkovanie. Zároveň je nesmierne dôležité informovať občanov o možných dopadoch v prípade vypuknutia osýpkovej epidémie ako aj o chorobe samotnej. Informovanosť a objasnenie sprievodných prejavov choroby pomôže k eliminovaniu prvotného stavu a to v prípade vypuknutia epidémie.

Vytvorenie pandemického plánu, ktorý slúži na prípravu a realizáciu konkrétnych opatrení, ktoré treba splniť v prípade priebehu epidémie. Tento plán slúži k vyriešeniu ako i k ukľudneniu situácie. V prípade vypuknutia epidemiologického výskytu sa postupuje podľa jednotlivých zásad:

⁵ RENDKOVÁ, P. (2018): Misie krízového manažmentu Slovenska v rámci Európskej únie, s. 628.

⁶ JANAS, K. (2012): Incident as a means of Crisis management at the regional level, s. 20-25.

1. Nahlásenie a informovanie o nákaze, obmedzenie možnosti pohybu osôb.
2. Stanovenie presnej diagnózy choroby a jej príčin a dôsledkov.
3. Presné určenie ohniska nákazy ako aj možné dopady na spoločnosť, taktiež vymedzenie postihnutých osôb, ktoré môžu byť z geografického ale aj vekového hľadiska najrizikovejšie.
4. Skontrolovanie zložiek a vyhlásenie stavu mimoriadnej pripravenosti v:
 - a. Laboratóriách,
 - b. Zdravotníckych zariadeniach a u samotných zdravotníkov,
 - c. Zapojenie ostatných orgánov - funkčnosť a dobrá pripravenosť.
5. Stanovenie presného postupu a plánu (organizácie, personál, materiál).
6. Vytvorenie a stanovenie konkrétnego harmonogramu.
7. Kontrola plnenia úloh: časového harmonogramu a opatrení, ktoré boli nariadené.
8. Sledovanie vývoja nákazy a koordinovanie so všetkými zložkami.

Záver

Vzniknutie epidémie je záver topenia ľadovca, ktorý sa postupne v spoločnosti začína. Negatívne trendy môžeme sledovať v každej krajine a ak minister zdravotníctva nezasiahne účinnými krokmi a krízový štáb nevytvorí účinný plán v prípade vznikutej epidémie, môže spoločnosť očakávať väčší problém akým je ekonomická kríza.

V časoch epidémie a zdravotných problémov občanov, nastáva úpadok ekonomiky ako aj negatívny vývoj na celkovú spoločnosť. Len správne kroky a vyhodnotenie situácie pomôžu spoločnosti k náprave a vyhnutiu sa negatívnym dopadom.

Použitá literatúra:

1. ANDERSON, R. M. – MAY, R. M. (1990): *Immunisation and herd immunity*. London UK: Imperial College, Biology Department, 1990. ISBN 0140-6736(90)90420-a.
2. DEER, M. (2009): MMR doctor Andrew Wakefield fixed data on autism. [online]. In: *The times*, 2009. [Citované 23. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.thetimes.co.uk/article/mmr-doctor-andrew-wakefield-fixed-data-on-autism-mgj82qsk50g>.
3. DLUHOLUCKÝ, S. – ŠIMURKA, P. – URBANČÍK, I. (2018): *Sprievodca očkovaním*. Bratislava: SING SIGN s.r.o., 2018. ISBN 978-80-89305-47-6.
4. JANAS, K. (2012): Incident as a means of Crisis management at the regional level. In: *Challenges of the 21st Century*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, s. 20-25.
5. PLOTKIN, S. A. (2012): Vaccine fact book. [online]. In: *Novartis Pharma K.K., Pfizer, and Sanofi Pasteur*, 2012. [Citované 25. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://www.pharma-jp.org/wordpress/wp-content/uploads/old/library/vaccine-factbook_e/vaccine_factbook_2012_en.pdf.
6. MARTOVIČ, M. (2018): Marketing department as a part of organizational structure of university and faculty hospitals in slovakia. In: *Megatrends and Media: Reality and Media Bubbles: Conference Proceedings from the International Scientific Conference 2018*. ISBN 978-80-8105-952-0.
7. RENDKOVÁ, P. (2018): Misie krízového manažmentu Slovenska v rámci Európskej únie = Crisis management mission Slovak within the European Union [online]. In: *Zborník príspevkov z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2018. [Citované 24. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2018/Smolenice_2018.pdf.

8. UVZ (2018): Ochorenia proti ktorým sa v Slovenskej republike očkuje v rámci pravidelného povinného očkovania [online]. In: *UVZ SR*, 2018. [Citované 25. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://www.uvzsr.sk/docs/info/ockovanie/Chorobnost_a_zaockovanost.pdf.
9. UVZ (2018): Vyhodnotenie administratívnej kontroly očkovania v Slovenskej republike [online]. In: *UVZ SR*, 2018. [Citované 25. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://www.uvzsr.sk/docs/info/ockovanie/Vyhodnotenie_administrativnej_kontroly_ockovania_v_SR_k_31082018.pdf.
10. WHO (2019): Osýpky – počet prípadov [online]. In: *Data euro WHO*, 2019. [Citované 27. 10. 2019] Dostupné na internete: <http://data.euro.who.int/cisid/?TabID=506327>.

Kontakty:

doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD.

Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: karol.janas@tnuni.sk

Mgr. Petra Rendková

Celouniverzitné pracovisko, Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: petra.rendkova@tnuni.sk

ISLAM IN ALBANIA¹

Eva Jančíková^a – Elida Motro-Iljazi^b

^a Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: eva.jancikova@euba.sk

^b Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: elidamotro@emi-cc.com

Abstract: The aims of this paper are to discuss the state of accession process of the Western Balkan countries to EU and to bring information about current situation in Albania after the EU did not vote for the accession negotiations. We also analyse the religions in Albania and their influence in the country. Specially we focus on historical preconditions for the present situation. In order to meet these aims, we used qualitative scientific methods such as analysis, synthesis, induction, deduction and comparison.

Key words: Albania, European Union Religious tolerance, Islam

JEL: Z12, F15, F41

Introduction

Albania had applied in 2009 for EU membership, in 2012 was recommended by the Commission to be granted the candidate status, subject to the pending reforms. The latest reports² rank Albania's ruling power with severe problems in the democratic level. The strong polarization in the political sphere and the boycott of the opposition parties have affected the parliamentary activities. The bipartisan electoral reform did not have the results aimed as it was negatively affected by the lack of participation of the opposition parties. The continuous battle between the prime minister's office and the president's over the constitution regarding major issues creates a continuous friction that results in the lack of the governance credibility for the people.

The public administration lacks on its capacity to commence merit-based civil service procedures, and to ensure an efficient, depoliticized and professional services. In the fight against the corruption and the organized crime the investigating, prosecuting and trying high level cases have produced concrete results of tangible dismissals from the office of a high-ranking magistrates from the Constitutional Court and High Court. The finishing of the vetting process, the launch of the Special Anti-Corruption and Organized Crime Structure-SPAK and the National Bureau of Investigation will make the whole system operational and fight against the corruption that is a real problem in the Albanian society.

Albanians are known to be highly tolerant towards the religions of others, and therefore believers of various faiths peacefully co-exist in the country. Several surveys rank Albania as one of the world's least religious nations, as only 39 % of the population claim religion plays an important role in their lives. During the communist regime, when religious practices were banned in the country, Albania became the world's first atheist state.³

The aims of this paper are to discuss the state of accession process of the Western Balkan countries to EU and to bring information about current situation in Albania after the EU did not vote for the accession negotiations. We also analyse the religions in Albania and

¹ This paper is the frame of the VEGA Project: 1/0490/19 The Islamic Factor in the World Economy.

² EUROPEAN COMMISSION (2019): Albania 2019 Report.

³ SEN NAG, O. (2018): What Religions Are Practiced in Albania?

their influence in the country. Specially we focus on historical preconditions for the present situation.

In order to meet these aims, we used qualitative scientific methods such as analysis, synthesis, induction, deduction and comparison.

1 The EU accession processes for the Western Balkan

The policy developed by EU to assist the integration of the Western Balkans seven countries, the Republic of North Macedonia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Serbia and Albania, had its first country to join EU, Croatia on 1 July 2013. At the moment Montenegro, Serbia, the Republic of North Macedonia and Albania are official candidates and Bosnia and Herzegovina and Kosovo are potential candidate countries.

From 1999, SAP (the Stabilization and Association Process) and the Stability Pact (replaced by the Regional Cooperation Council in 2008) were the framework for relations between the EU and the aspiring countries and initiatives to bring together international support. In Thessaloniki, in 2003 the European Council restated that all the SAP countries were potential candidates for EU membership.

In February 2018, the Commission on the Western Balkans Strategy restated the ‘European prospective’ and again in 17th of May 2018 in the Bulgarian capital, Sofia, the Declaration following the EU-Western Balkans Summit, reaffirmed the same prospective.

As per 2019 Council declarations,⁴Albania alongside with Republic of North Macedonia, Montenegro Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Serbia, in the EU enlargement, stabilization and association process still continue to be out of the European Union, though since the 2003 Thessaloniki Summit the future of this region was foreseen and promised to be part of EU, only Croatia joined EU in 2013.

The council continues to restate the “European prospective”, and the current member states “commitment to enlargement as a key policy” of the European Union, renewed with the consensus on enlargement as approved by the European Council on 14th and 15th December 2006 and subsequent Council conclusions which continue to represent a strategic investment in peace, democracy, prosperity, security and stability in Europe.

The EU's unequivocal support to the European perspective of the Western Balkans was repeated by the Council, continuing to support the region's political, economic and social transformation, aiming to have tangible progress on the rule of law, and socio-economic reforms, by the Western Balkans.

The Strategy applied for this group accession called “fundamentals first“ expects partners to take ownership and fully commit to European values and the vigorous pursuit of necessary reforms in the interest of their people with the focus on the rule of law, fundamental rights, the functioning of democratic institutions and public administration reform, as well as economic development and competitiveness.⁵

The relations of the Western Balkans with the present EU, though still being based on the Copenhagen political criteria and of the Stabilization and Association Process, as per the renewed consensus on enlargement of the current states, fair and rigorous conditionality and the principle of own merits are asked by the Western Balkans, and stress is put on the importance of developing EU's own capacities to integrate new states.⁶

Albania, which had applied in 2009 for EU membership, in 2012 was recommended by the Commission to be granted the candidate status, subject to the pending reforms. After the country's June 2013 parliamentary elections, the Commission commended granting

⁴ EUROPEAN COUNCIL (2019): Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process.

⁵ EUROPEAN COUNCIL (2019): Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process.

⁶ EUROPEAN COUNCIL (2019): Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process.

Albania the status of the candidate for EU membership, which was achieved in June 2014. The positive recommendations of the commission were obtained showing progress in the 2016 and 2018 reports. In June 2018, the Council agreed to the possibility of starting the accession negotiations with Albania in June 2019, supposing the required objectives were achieved aiming to have an answer till October 2019.

On October 3, 2019 the European Council, declares⁷ that reaching of a “clear and substantive” decision on the opening no far along than October 2019, of the accession negotiations with North Macedonia and Albania, was of an strategic importance for the union itself, as part of keeping its promises, of upholding the international role, of protecting its interests and thus opening the negotiation process with North Macedonia and Albania. These countries have expressed their interest in joining EU and have fulfilled the set requirements to start the accession process. The achievement of the set criteria required a lot of efforts from the citizens of these countries that see the European prospective as their future. They of course, stated that the process would be a long and hard work on the reforms that the countries have continuing.

Since 2013 November 13, the European Commission, had renewed the financial assistance for Albania, through the Instrument for the Pre-Accession Assistance (IPA), mainly for the key reforms that the European Commission supports such as the reforms and investments in crucial areas like the governance, justice and home affairs, transport, environment, employment and social inclusion, agriculture and rural development. For this the Commission adopted the 2013 programme for Albania under the IPA in the sum of 82 million EUR financing 19 programmes as per the specific necessities of the country.⁸

Taking into consideration that the ongoing financial assistance under IPA II continues The key areas the Commission sets forth for the country in next phase in the IPA program to tackle are the strengthening of the independence and efficiency of justice; improving the fight against corruption and organized crime; increasing of the trust of the Albanians in their own State administration; environmental protection, including the management of waste, which is one of the most important challenges Albania will have to cope with in the years ahead; improving the performance of the SMEs; strengthening of the government's labour and social policies preparing the country for the future national management of EU funds for agriculture and will finance small and medium scale investment measures to support farmers; rehabilitating the network of secondary roads to assure strategic infrastructure projects in rural areas; constructing efficient water supply systems.⁹

Hence, the answer of the EU council to Albania and North Macedonia while making sure that the countries are motivated to continue their European aspiration after the Council's rejection to start with their negotiations talks. EU sees these countries as part of its own and in this expression, especially to their governments that had worked hard to bring about the changes (for example, North Macedonia name dispute with Greece) and the reforms (Albania especially with the judicial system reform with the vetting process still painful proceedings, the prolonged boycott of the opposition after abandoning an bloc their parliamentary mandates in February 2019 and not part taking in the election process in June 2019). This message wants to still encourage these two countries to continue in their European prospective and EU accession process and in this process of motivation, while the IPA II continues with the intention to encourage these countries and furthermore to assist them with

⁷ A letter signed by the President of the EU Parliament, Mr. David Sassoli, by the President of the European Council, Mr. Donald Tusk, the President of the European Commission, Mr. Jean-Claude Juncker, and the President elect of the European Commission, Ursula von der Leyen

⁸ EUROPEAN COMMISSION (2013): Renewed EU support to key reforms in Albania.

⁹ EUROPEAN COUNCIL (2019): Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process.

the financial means to achieve their goals in the desired accession process, a set of projects there are to be directly implemented by the Albanian administration through grant and procurement procedures, as soon as ‘the country gets the green light by the Commission to manage IPA funds’ thus strengthening the country’s government power over the EU funds.¹⁰

In the preceding chapter of our paper¹¹ we suggested that the more “workload” is put on the governments’ leaders of the countries that are being kept waiting with the “fundamentals first” (conditionals prior to the accession) approach, while the democracies remain fragile, the more should these administrations be structurally monitored and parallel attempts should be made to strengthen the other actors in order to have an all-inclusive governance as opposed to dangerous strengthening of elites.

The latest reports¹² rank Albania’s ruling power with severe problems in the democratic level. The strong polarization in the *political sphere* and the boycott of the opposition parties have affected the parliamentary activities. The bipartisan electoral reform did not have the results aimed as it was negatively affected by the lack of participation of the opposition parties. The continuous battle between the prime minister’s office and the president’s over the constitution regarding major issues creates a continuous friction that results in the lack of the governance credibility for the people.

The *public administration* lacks on its capacity to commence merit-based civil service procedures, and to ensure an efficient, depoliticized and professional services.

In the last three years the *Judicial system* has been in an overall good progress in the process of the implementation of a full reform with the new institutions for the self-governing of the judiciary, the High Judicial Council, the High Prosecutorial Council and the Justice Appointment Council have been established, building the key bases for the independence and responsibility of the judiciary system. 40 files have been part of a temporary re-evaluation of all judges and prosecutors with 88 dismissals (mainly based on unjustified assets) and 53 confirmations. Still more to be done to consolidate the professional, independent, impartial and accountable judiciary.

In the fight *against the corruption and the organized crime* the investigating, prosecuting and trying high level cases have produced concrete results of tangible dismissals from the office of a high-ranking magistrates from the Constitutional Court and High Court. The finishing of the vetting process, the launch of the Special Anti-Corruption and Organized Crime Structure- SPAK and the National Bureau of Investigation will make the whole system operational and fight against the corruption that is a real problem in the Albanian society.

Though the Albanian government stands now with a missing opposition in the parliamentary assembly, with a judicial system that is crippled by the draining effect of the continuous reforms, with the continuous public disbelief and especially in the aftermath of the latest declarations by the EU Council perceived as a flat rejection to the opening of the EU accession negotiations, it is been seen to attempt to make the governments take over a lot of power as the European checking power have lost its direct power.

At a time like this, when the situation either is taken into the hand of the actual governing body, as it is for example when the latest move of the prime ministers of the Western Balkans with the Mini-Schengen initiative¹³ where right after the “rejection” for the

¹⁰ EUROPEAN COMMISSION (2019): Reforms in the Western Balkans and Turkey: annual assessments and recommendations.

¹¹ ILJAZI-MOTRO, E. (2018): EU globalization, Lessons learned during EU accession and their application in Albania.

¹² EUROPEAN COMMISSION (2019): Albania 2019 Report.

¹³ SCHENGEN VISA INFO (2019): Western Balkan Leaders Continue Their ‘Mini-Schengen’ Plans Without Kosovo.

EU accession of the Western Balkans , in October 2019, in November 2019, the leaders¹⁴ of Albania, Serbia, North Macedonia, Bosnia Herzegovina, and Montenegro got together for the second time within a month in Ohrid, North Macedonia on November 9. The initiative they are discussing is how to remove barriers for the free movement of goods in the region with an agreement to contribute to the growth of the countries was signed with the possible traveling arrangement with only an ID.

While these arrangements aim at improving the neighbouring situation in the Western Balkans, with Kosovo nor agreeing to partake because some of these countries have not known its existence as a state, and the public support by the USA, it seems as if these leaders of the Western Balkans use the failure of the European Council to reach consensus on opening negotiations with North Macedonia and Albania as a factor to gather regional power and defuse the political damage they took within their countries.¹⁵

2 Factors to consider in the pre accession period of the Western Balkan from the extra-institutional actors strengthening the EU prospective of Albania

The priorities that remain in front of Albania, legally and formally as per signed agreements still should be focused on achieving the joint reinforced cooperation within the country to carry on the irreversible vital reforms and to maintain good neighbourly relations as part of the “fundamentals first”, merit-based process, with concrete results to be accomplished. But the process needs to be pushed ahead and the combination of the EU instruments with the best, inner factors that make the Albanian society for what it is, could make the still fragile situation of this new democracy (of only less than three decades old) keep the course towards Europe while acting as a democracy and not falling back on the dictatorial, “democracy-coated methods” with which the current government rules.

It is really a need for the EU to strive to strengthen and nourish all the other actors of the Albanian society. The factors that influence for the strengthening of the society as a whole should be seen related with the history of this country that has seen wars and been the battle field for centuries, quite often with extremely rough leaders, whose model of stealth-handed ruling lingering in the aftermath of 50 years of very tough, Stalinist communist dictatorship. By looking through the history, we need to keep up and maintain those lines that strengthen

a society as Albania, the need to see what makes up the fabric of the society and strengthen the other real fibbers that have proven throughout the history of the country to be a factor of stability, a factor that brings together the people at times of great diversity, at times when the other societal institutions seem to simply slow down.

While it seems that all the institutional actors in Albania, being in the middle of the self-directed reforms, and when the quality of the democracy which still remains the greatest value towards more than 90 % of the Albanians have declared themselves to adhere to. So, while the political institutions, the parliament, the government, the judiciary and the political parties are in the middle of a crises even with the President seemingly directly involved¹⁶ into the political duels of the two main parties.

¹⁴ President of North Macedonia Zoran Zaev, Albanian Prime Minister Edi Rama, Montenegrin Minister of Economy Dragica Sekulic, Chairman of the Council of Ministers of Bosnia Herzegovina and the Serbian President Aleksandar Vucic.

¹⁵ SCHENGEN VISA INFO (2019): US Special Representative for the Western Balkans Matthew Palmer Supports Mini-Schengen.

¹⁶ KOLEKA, B. (2019): Albanian president cancels vote; PM wants him gone.

The other extra-institutional bodies in the country where pluralism is constitutionalized, such as the trade unions, advisory bodies, the business community, the media, the civil society as well as the religious organizations need to be seen from the point of view of their presence and power to be beneficial for the functioning of the democratic political system in Albania. We should have a clear view on which and how are able to secure an link between the people and the political institutions, giving a better representation of the needs and interests of the people, including the minorities, and able to provide information needed for the informed political decision taking and able to be transparent for their

While a lot has been said and talked about so many of the above actors, where it is seen that some of them like the advisory bodies and the business communities are quite often with agendas of special business groups either too politicized like the trade unions¹⁷ or with could be the normal choice to come to the mind but they have never actually existed in the Albanian society and they have always been functioning based on a top-down approach or with a dialogue compromised since the start.

The media in Albania, as part of the “fourth power” in the country does have an influence on the public opinion, so indirectly to the political processes allowing the circulation of the information needed for the decision making. A lot has been discussed on the misuse and abuse of its power choosing to circulate selected or biased information following narrow agendas of groups of interests.

So, let's see through a glance the factor of the religious harmony in Albania, which by so many is considered an asset to keep and work at it for the good of the Albanian society and an example to follow in the region and more.

3 The Religious harmony in a Muslim majority country

Albania covers an area of 28,748 km² and has a population of about 3 million people, as a secular state does not have any official religion. Albania's constitution provides for freedom of religion, which gives every citizen the right to practice a religion of their choice. According to 2011 census, 58.79 % of the population are Muslims, Christians account for 16.92 % of the population. Atheist and non-affiliated believer make up 2.5 % and 5.49 % of the population respectively. 13.79 % of the population preferred not to answer the question in the census related to religion. The results of the census raised certain controversies. The Albania Orthodox Church refused to accept the results, according to their opinion a greater percentage of people adhered to its faith. Some officials of the Muslim community were also not satisfied with the census data, they were convinced that many Muslims were left out of the counting. Most of Albania's Muslims are Sunnis, who account for 56.70 % of the national population, while Bektashi Muslims account for only 2.09 %. By 2008, Albania had 568 mosques and 70 bektashi tekkes.¹⁸

Albania is considered one of the earliest seats of Christianity. Today, Roman Catholics account for 10.03 % of Albania's population, and are thus the biggest group of Christians in the country Orthodox Christians and Evangelicals account for 6.75 % and 0.14 % of Albania's population, respectively. Adherents of other Christian sects are also present in low numbers. The Catholics of Albania live primarily in northern parts of the country, while Orthodox Christians live in the southern parts. By 2008, 425 Orthodox churches and 694 Catholic churches had been established in Albania.¹⁹

¹⁷ DRAGOSHI, F. – PAPPA, A. (2015): Long Road to Social Dialogue in Albania. Turning challenges into opportunities.

¹⁸ SEN NAG, O. (2018): What Religions Are Practiced in Albania?

¹⁹ SEN NAG, O. (2018): What Religions Are Practiced in Albania?

During the communist era (1944-1992) Albania was declared in its constitution as a secular country since 1967. It was the famous declaration of the former communist dictator, Enver Hoxha, that Albania was the worlds' first "Atheist state". It was during this time that the believers and the clergy faced very harsh treatment and many of them were imprisoned and killed during the three decades that followed. As per the time's law, practicing religion was considered a harshly punishable crime and even now, 30 years after the change of the system, as per different polls, many Albanians do not consider religion to have a key role in their lives. From 1992 the country is secular, with religion separated from the public domain, people are free to choose not to pursue a religion.

But let's see shortly what happened to the Albanian population in the five centuries under the Ottomans and their influence to the present-day society. In the 1600s²⁰ what brought about the Islamization of the occupied Christian Western Balkans was not only the Ottomans' campaign of Islamization which used even cases of forced conversion from Christianity to Islam and debatably coercive economic incentives²¹ like the substantial increase of the head tax on Christians²²; another reason why the conversion happened was related even to the poor state of the Catholic church and the fleeing after the occupation of the Christian Albanians either in the highest, northern mountains of Albania or towards Greece, Italy or Croatia creating communities (respectively Arvanites, Arbëreshë and Arbanasi there). As per Vatican reports²³ in the beginning of the 17th century, Muslims made not more than 10 % in North Albania, by the middle of the same century 30 – 50 % of the Albanian population had converted to Islam, and it is noted that in 1634 most of Kosovo had converted too²⁴. The Venetian Republic helped the prevention of the whole islamization of Albania and the passing of the Papacy in the 1700 to Pope Clement XI, who was of Albanian – Italian descendants, and took a special interest in the arranging different means to prevent the further apostasy among those prevails the composing of the *Illyricum Sacrum* as a multi-volume historical work dealing with the history of the Catholic Church in the Balkans.

In those middle age centuries, besides the Catholicism and the Sunni Islam, the Orthodox (some converted from Catholicism) were to in the center of Albania while the Bektashi were established in coastal northern part of Albania and Kosovo. It is worth noting, that in the struggles against the Ottomans, as part of the rebellions the Christians and the Islamist took part together, regardless of their faith, often the connections of the family lineages to the joint past and the assistance from the Catholic west²⁵ could put them together in the rebellions against the Ottoman rule.

In the late 17th and 18th centuries, during and after the Turkish clashes with Orthodox Russia, a lot of efforts were made to convert the Orthodox Albanians in the South and the Central Albania alongside with the orthodox in the neighbouring Greece and Macedonia²⁶. Even during these centuries, many coercive and non-coercive methods were used, but the economic higher taxation for the conversion of the Christians remained a main factor. The stage of Crypto-Christianity was to be found generally in many of the zones while the majority of the Cham Albanians remained Orthodox till end of the 19th century, time when the

²⁰ MARMULLAKU, R. – MILOSAVLJEVIC, B. – MILOSAVLJEVIC, M. (1975): *Albania and the Albanians*, p. 16.

²¹ JELAVICH, B. (1983): *History of Balkans*, p. 80-81.

²² JELAVICH, B. (1983): *History of Balkans*, p. 80-81.

²³ ZHELYAZKOVA, A. (2000): *Albanian Identities*, p. 21.

²⁴ MALCOLM, N. (1999): *Kosovo: a short history*, p.162.

²⁵ ZHELYAZKOVA, A. (2000): *Albanian Identities*, p. 22.

²⁶ HAJREDIN, I. (2004): *Aspects of Islamization of Cameri. Historical Studies*.

Ottoman rule was dispersing and many Balkan states were created, like Greece, Serbia, and Romania²⁷

So by the end of the Ottoman period, leading towards the Independence year of 1912, Sunni Islam had a slight majority in the Albanian just claimed territories, while Catholicism prevailed in the neighbouring North-western border with Italy, with Orthodoxy remaining in separated places in the Southern and Central Albania, and the syncretic Bektashi sect of Islam taking territories by establishing the dervish order (a form of mysticism and pantheism with Shiite devotion to Ali). Hence the Albanian nationalism, coming out of the situation when the Albanians were in this four distinct divisions among the Sunnis (becoming the plurality), Orthodox, Bektashis and Catholics with the later coming out of the Albanian Uniates, Protestants and atheists, used to promote harmony among the different four confessions and using the common, unifying Albanian language, history and ethnic customs as a unifying theme. It was under this primary consensus of creating the Albanian nationalism that both the Catholic churches and the Bektashii tekkes were used as places where the nationalist movements took place with representatives from all four confessions.

For many centuries Albania has been a multi religious country with five main traditional religious communities coexisting mainly connected under the national agenda – the Muslims Suni, the Orthodox, the Catholics and the Muslims Bektashi and the Evangelical Protestantism. It is uncertain how many of Albania's 3.4 million inhabitants are actually practicing Muslims, but it is widely known that round 70 % of Albanians are Muslim, 20 % follow Orthodox and 10 % Catholics.²⁸

In a former communist, self-declared “atheist” country like Albania, religious freedom and set up stands as a very clear indicator of the quality of the democracy, where the tolerance and the diversity assist in the strengthening of the institutional fabric of the society and keeping the past legacy while building the future upon this basis. In order to create pluralistic societies with the protected institutional system and the rule of law, the religious tolerance paves the way for a healthy policy and strategy making for the country. The country, proven by means of many studies and by daily affirmations in the everyday life, represents a very special mix of attitudes and relations towards the religion with a strong tolerant element that embodies the overall perception and behaviour towards religious diversity. In order to better understand the real western inspiration of Albania and the strengthening of the democracy it is good to acknowledge these tolerant and cooperative for the national purposes of the five confessed faiths that by large are characterized by the peace, harmony and collaboration.

By law all the religions are equal and the predominant religious communities have the same official acknowledgement and social status based mainly on their history in the country, for example the official holidays include holydays from the five faiths. Though the legacy of the communist times is never dealt properly, the understanding is that the communist past is even a handicap when discussion on religion is on the discussion tables. The brutal dictatorship did away with the long-compacted tradition of the religious tolerance and gave way to the practicing of the Article 55 of the Constitution which banned with the same stern and harsh hand, equally the same any fascist, religious, anti-socialist activities thus plaguing that part of the Albanian culture. The various constitutions before Hoxha dictatorship all upheld officially that Albania had no official religion and that the citizens had the right to select their religious liking or not affiliate at all. These produced the feelings and the pragmatism that today stands in the core of the Albanian life as an indispensable part of its social life.

²⁷ HAJREDIN, I. (2004): Aspects of Islamization of Cameri. Historical Studies.

²⁸ VICKERS, M. (2008): Islam in Albania.

It was obvious that once the brutal dictatorship ended, in 1992, the religious freedom was established again, and at the same time the religious education while the laic nature of the national education system was kept. The tolerance started to be fostered even with keeping separate the politic activity and religion and by respecting and promoting the strong cultural exchanges among the five faiths.

It is a not so well known or studied as it should be this special value as still there is a myth on the divide between the Albanian – known as Muslim culture and the Western Europe, which brings about the distorted cultural images of Albania (that do not do any good for its image in the EU accession process

In 1992 the tradition of co-existence in peace and cooperation started again. This was seen mainly in action in the moments when the political class fails the country, as all the other actors seem to be too much involved in their personal agendas; then the five representatives of the faiths, get together and address the nation with messages of peace, tolerance and collaboration with all and getting above all the divisions that come from being different or believing in different things.

Three cases were really significant and should be addresses here, as they really through a glance at the strength this extra-institutional foundation of the society enjoys in the Albanian society and how important it is to keep it and cherish and include in the EU enlargement processes regarding the Western Balkans, and especially Albania.

Historically Albanians have practised a traditional, tolerant form of Sunni and Bektashi Islam. Now a third more radical interpretation of Islam is gradually being introduced by young Albanians who have studied abroad in Islamic countries. This has the potential to undermine the current delicate balance of inter-faith and inter-religious co-existence in Albania's multi-faith society. There is strong demand from within the Albanian Muslim Community to have an Islamic university in Albania. This will enable young people to study Koranic theology in their homeland and not in foreign institutions. Albania's strong tradition of religious tolerance is widely recognised. However, it should be remembered that historically this was not always the case, when foreign influences endeavoured to intensify regional and sectarian differences. Today, Albania is still vulnerable from such influences. Given the known radical Islamic activity in some of Albania's near neighbours, there should be closer monitoring of religious activity in Albania's more remote border communities.²⁹

Historically Albanians have practised a traditional, tolerant form of Sunni and Bektashi Islam. Now a third more radical interpretation of Islam is gradually being introduced by young Albanians who have studied abroad in Islamic countries. This has the potential to undermine the current delicate balance of inter-faith and inter-religious co-existence in Albania's multi-faith society. There is strong demand from within the Albanian Muslim Community to have an Islamic university in Albania. This will enable young people to study Koranic theology in their homeland and not in foreign institutions. Albania's strong tradition of religious tolerance is widely recognised. However, it should be remembered that historically this was not always the case, when foreign influences endeavoured to intensify regional and sectarian differences. Today, Albania is still vulnerable from such influences. Given the known radical Islamic activity in some of Albania's near neighbours, there should be closer monitoring of religious activity in Albania's more remote border communities.³⁰

²⁹ VICKERS, M. (2008): Islam in Albania.

³⁰ VICKERS, M. (2008): Islam in Albania.

Conclusion

Western Balkan countries have been seeking to join the European Union for few decades. In the new enlargement package, which the European Commission has recommended, Albania will be the first of those countries to start accession talks. Despite of that at the EU summit in October 2019 French President Emmanuel Macron together with a small number of countries (Denmark, Netherland) rejected the Albania and North Macedonia (in the case of North Macedonia France alone rejected). We can agree with the majority of European officials who consider this decision as a major historic mistake. A long-lasting accession process with new and new conditions from EU can result that even these two countries with a very strong support of EU accession, change their interest to become a member state of EU. Taking into account that there is a relatively high percentage of Islamic population in the countries of the region, there is a real risk that they will seek for other allies in the East.

On the other side for many centuries Albania has been a multi religious country with five main traditional religious communities coexisting mainly connected under the national agenda – the Muslims Suni, the Orthodox, the Catholics and the Muslims Bektashi and the Evangelical Protestantism. In Albania the religious tolerance is considered a fundamental value and the friendly coexistence of people with different beliefs can serve as a good example for EU countries.

References:

1. DRAGOSHI, F. – PAPPA, A. (2015): Long Road to Social Dialogue in Albania. Turning challenges into opportunities. Tirana, 2015, Friedrich-Ebert-Stiftung. [online]. 2015. [Cited 25. 11. 2019.] Available online: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/12294.pdf>.
2. EUROPEAN COMMISSION (2013): Renewed EU support to key reforms in Albania. [online]. In: *European Commission Press Release*, 13. 11. 2013 [Cited 25. 11. 2019.] Available online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_13_1073.
3. EUROPEAN COMMISSION (2019): Albania 2019 Report. [online]. In: *Communication on EU Enlargement Policy*. Brussels, 29. 5. 2019 [Cited 25. 11. 2019.] Available online: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-albania-report.pdf>.
4. EUROPEAN COMMISSION (2019): Reforms in the Western Balkans and Turkey: annual assessments and recommendations. [online]. In: *European Commission Press Release*, 19. 5. 2019 [Cited 25. 11. 2019.] Available online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2752.
5. EUROPEAN COUNCIL (2019): Council conclusions on enlargement and stabilisation and association process [Online]. In: *Concilium Europa*. 18. 6. 2019 [Cited 25. 11. 2019.] Available online: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/06/18/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>.
6. HAJREDIN, I. (2004): *Aspect of Islamization in Cameri. Historical Studies* (in Albanian). Tirana: Institute of History, 2004.
7. ILJAZI-MOTRO, E. (2018): EU globalization, Lessons learned during EU accession and their application in Albania. Smolenice 2018 Conference.
8. JELAVICH, B. (1983): *History of the Balkans*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. ISBN 9780521274586.
9. KOLEKA, B. (2019): Albanian president cancels vote; PM wants him gone. [Online]. In: *Reuters*, 10. 6. 2019. [Cited 25. 11. 2019.] Available online:

- <https://www.reuters.com/article/us-albania-election/albanian-president-cancels-vote-pm-wants-him-gone-idUSKCN1TB14N>.
10. MALCOLM, N. (1999): *Kosovo: a short history*. New York: University Press New York, 1999. ISBN 978-0060677757.
 11. MARMULLAKU, R. – MILOSAVLJEVIC, B. – MILOSAVLJEVIC, M. (1975): *Albania and the Albanians*. London: C. Hurst & co., 1975. ISBN 0903983133.
 12. SEN NAG, O. (2018): What Religions Are Practiced in Albania? [Online]. In: *WorldAtlas*, 10. 4. 2018. [Cited 25. 11. 2019.] Available online: worldatlas.com/articles/what-religions-are-practiced-in-albania.html.
 13. SQUIRES, N. (2014): Pope Francis hails Albania as model of religious harmony in attack on religious extremism. [Online]. In: *The Telegraph*, 21. 9. 2014. [Cited 25. 11. 2019.] Available online: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/albania/11111600/Pope-Francis-says-Albania-is-a-model-of-religious-harmony-during-first-visit-to-Muslim-majority-nation.html>.
 14. SCHENGEN VISA INFO (2019): Western Balkan Leaders Continue Their ‘Mini-Schengen’ Plans Without Kosovo. [online]. 12. 11. 2019. [Cited 25. 11. 2019.] Available online: <https://www.schengenvisainfo.com/news/western-balkan-leaders-continue-their-mini-schengen-plans-without-kosovo/>.
 15. VICKERS, M. (2008): Islam in Albania. [online]. 2008. [Cited 25. 11. 2019.] Available online: https://www.files.ethz.ch/isn/55215/2008_March_IslamAlb.pdf.
 16. ZHELYAZKOVA, A. (2000): *Albanian Identities*. International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR).

Contacts:

dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: eva.jancikova@euba.sk

Elida Motro-Iljazi

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: elidamotro@emi-cc.com

SÚČASNÝ STAV VENEZUELSKEJ EKONOMIKY

CONTEMPORARY STATE OF VENEZUELAN ECONOMY

Peter Jančovič

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: peter.jancovic@euba.sk

Abstrakt: V predkladanom príspevku sa zaoberáme stručnou charakteristikou súčasnej ekonomickej situácie vo Venezuele, hlavnými dôvodmi, ktoré spôsobili ekonomickú krízu v krajinе a taktiež reakciou krajín medzinárodného spoločenstva na politickú a ekonomickú situáciu v republike. Cieľom príspevku je identifikovať vývojové tendencie ekonomiky Venezuely a dôvody vedúce k súčasnej hospodárskej situácii. V texte využívame predovšetkým všeobecné teoretické metódy, korelačnú analýzu a štatistické metódy. Záverom príspevku je konštatovanie, že k súčasnej krízovej situácii v krajinе prispela súhra ekonomických a politických faktorov, vnútorného aj vonkajšieho charakteru. Za hlavné príčiny považujeme nedostatočne diverzifikovanú štruktúru hospodárstva, volatilitu svetových cien ropy, neefektívnu vládnu politiku a jej manažment a uplatňovanie medzinárodných sankcií voči Venezuele.

Kľúčové slová: kríza, volatilita, ropa, sankcie

JEL: E60, F51, P20

Abstract: This paper provides a brief characteristic of present economic situation in Venezuela, the main reasons of economic crisis but also the crisis response of other countries. The aim of this paper is to identify the development trends of Venezuelan economy and the reasons of current economic state. We use general theoretical methods and correlation analysis as well statistical methods. In conclusion, the current economic state of Venezuela's economy is brought about by several economic and political factors that have internal equally external character. The most important reasons of the crisis are non-diversified economic structure, volatility of world's oil prices, inefficient government policy and its management and the imposition of international sanctions against Venezuela.

Key words: crisis, volatility, oil, sanctions

JEL: E60, F51, P20

Úvod

Venezuelská bolívarovská republika sa v súčasnosti nachádza vo väčnej politickej, ekonomickej, humanitárnej a dokonca aj energetickej a ústavnej kríze, ktorej dôsledkom je okrem iného nedostatok spotrebného tovaru a liekov. Kríza si vyžiadala zhoršenie ekonomických ukazovateľov, dlhodobý prepad rastu HDP, hyperinfláciu či vysokú mieru nezamestnanosti. Vzniknutá situácia je výsledkom súhry ekonomických i politických faktorov, ktorými sa v príspevku zaoberáme. Ide o paradoxnú situáciu v krajinе vzhľadom k faktu, že Venezuela disponuje najväčšími geologicky dokázanými svetovými zásobami ropy. Kríza je pripisovaná socialistickej administratíve prezidenta Nicolása Madura, ktorý sa ujal moci v roku 2013. Politická kríza v krajinе sa v uplynulom období prenesla aj na medzinárodnú scénu. Niektoré štáty sa postavili na stranu legitímne zvoleného prezidenta N. Madura, iné štáty ho zase odmietajú uznať za prezidenta, vzhľadom ku kontroverzným presidentským voľbám z roku 2018. Avšak, dôležité je rešpektovať princípy medzinárodného práva v danej situácii.

Cieľom príspevku je identifikovať základné vývojové tendencie v ekonomike Venezuely a vymedziť hlavné dôvody vedúce k súčasnej ekonomickej situácii. Zámerom je tiež poukázať na dôsledky medzinárodných sankcií uplatňovaných voči Venezuela a na dôsledky zapojenia sa štátov medzinárodného spoločenstva do riešenia národnej krízy. Niektorí ekonómovia ako *M. Weisbrot* a *J. Sachs*, ku ktorých názoru sa prikláňame, sú presvedčení, že ekonomické sankcie voči Venezuela nesplnili svoj účel, neprispeli k politickej transformácii, ale mali negatívny dopad na civilné obyvateľstvo.¹ Na druhej strane, *M. Rendon* je toho názoru, že sankcie nezhoršili krízovú situáciu v krajinе a navyše prispeli k potlačeniu nedemokratického režimu Nicolása Madura.² V akej miere bol do súčasnosti existujúci režim Madura potlačený je však otázne. Dôležité je poznamenať, že oficiálne štatistiky nie sú v prípade súčasnej ekonomickej situácie Venezuely k dispozícii a sú nahradzované rôznymi odhadmi zahraničných odborníkov a medzinárodných organizácií ako Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou, z dôvodu nezverejňovania ekonomických ukazovateľov Centrálnou bankou Venezuela za uplynulé štyri roky. V príspevku sú použité všeobecné teoretické metódy, štatistické metódy a korelačná analýza na zistenie závislosti medzi cenou ropy a rastom ekonomiky Venezuely.

1 Základná ekonomická charakteristika štátu

Ekonomika Venezuely, ako štátu s najväčšími dokázanými zásobami ropy, je postavená na ťažbe a exporte tejto komodity. Ropa vo všeobecnosti predstavuje dlhodobo viac ako 90 % z celkového exportu krajinu a pokrýva podstatnú časť vládnych príjmov, podľa údajov OPEC za rok 2018, príjmy z exportu ropy tvorili približne 99 % z celkových exportných príjmov.³ Aktivity týkajúce sa počiatkov budovania ropného priemyslu sú spojené s udeľovaním koncesií koncom 19. a najmä začiatkom 20. storočia, prostredníctvom ktorých boli zahraničné spoločnosti oprávnené uskutočňovať prieskum a ťažbu ropy v krajině. V roku 1912 bola ťažba ropy realizovaná britsko-holandskou spoločnosťou *Royal Dutch Shell* a americkou firmou *Standard Oil Company*.⁴ Napriek tomu, skutočný boom v odvetví nastal až v roku 1922 s objavom veľkých zásob ropy v ložisku *La Rosa*, v povodí jazera Maracaibo.⁵ Dôležitý význam v súčasnom ropnom priemysle zohráva národná ropná spoločnosť PDVSA – *Petróleos de Venezuela, S.A.*, ktorá bola založená v roku 1976, po oficiálnom znárodení ropného priemyslu v krajinе prezidentom *Carlosom A. Pérezom*.⁶ Spoločnosť PDVSA možno považovať za ekonomický základ súčasného politického systému. Zisky z ropného priemyslu predstavujú najdôležitejší nástroj vlády pre realizáciu jej politík, financovanie rôznych sociálnych programov, verejných statkov a subvencovanie iných hospodárskych odvetví. Financovanie sociálnych programov a poskytovanie dotácií na potraviny boli charakteristické predovšetkým pre administratívu prezidenta Huga Cháveza, ktorý zastával svoj post od roku 1999 do svojej smrti v roku 2013.⁷ Bolo tomu tak vďaka vysokým svetovým cenám ropy, predovšetkým v neskoršom období jeho administratívy.

Okrem významných zásob ropy je krajiná bohatá aj na zemný plyn. Ťažba ropy a zemného plynu tvorí približne jednu tretinu HDP Venezuely. Podľa údajov Organizácie krajín vyvážajúcich ropu, dokázané zásoby ropy vo Venezuela predstavujú až takmer 303

¹ WEISBROT, M. – SACHS, J. (2019): Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela, s. 8.

² RENDON, M. (2019): Are Sanctions Working in Venezuela?

³ Organization of the Petroleum Exporting Countries: Venezuela facts and figures.

⁴ PDVSA: The Industry – Venezuelan Oil History.

⁵ MILLER, E. W. (1940): Petroleum in the Economy of Venezuela, s. 204.

⁶ XIAN-ZHONG M. – GUANG-WEN H. (2018): Analysis of Venezuela's oil-oriented economy: from the perspective of entropy, s. 203.

⁷ GUTIÉRREZ, M. (2019): What caused hyperinflation in Venezuela: a rare blend of public ineptitude and private enterprise.

miliárd barelov.⁸ Ďalšími prírodnými zdrojmi, ktorými krajina disponuje, sú uhlie, železná ruda, zlato, bauxit, diamanty a iné minerály. Dominantnými priemyselnými odvetviami sú tăžobný a asociovany petrochemický priemysel, spracovateľský a strojársky priemysel. Hlavnými poľnohospodárskymi komoditami sú cukrová trstina, mlieko, kukurica, kuracie mäso, banány, citrusy a ryža.⁹ Tertiárny sektor predstavuje približne polovicu z HDP štátu a významný podiel v ňom je reprezentovaný finančnými službami, obchodom a cestovným ruchom.¹⁰

Na základe údajov z grafu 1, vývoj HDP Venezuely zaznamenáva od roku 2014 záporné hodnoty, čoho hlavným dôvodom je prepad ceny ropy koncom roka 2014.¹¹ Súčasný pokles HDP, na rok 2019, je odhadovaný Medzinárodným menovým fondom až na -25 %. Centrálna banka Venezuely v priebehu roka 2019 oznámila, že HDP krajiny od zvolenia Nicolása Madura za prezidenta v roku 2013 pokleslo celkovo o 52,3 %.¹² Hlavným dôvodom prepadu ekonomiky je klesajúca cena ropy na svetových trhoch. V roku 2012 Venezuela predávala nespracovanú ropu za historicky najvyššiu cenu, viac ako 100 USD za barel, čomu zodpovedá aj relatívne vysoký ekonomický rast 5,63 %, ako vyplýva z údajov grafu 1. Avšak, nasledujúce roky so sebou priniesli prepad ceny ropy, kedy jej hodnota poklesla v roku 2016 až na menej ako 35 USD za barel.¹³

Graf 1: Rast reálneho HDP Venezuely v rokoch 2000 – 2019

Prameň: Medzinárodný menový fond, Statista (2019)

Na základe údajov z grafu 2 možno v rozpätí rokov 2012 až 2018 zaznamenať silnú priamu lineárnu závislosť medzi indexom ceny ropy a indexom rastu HDP Venezuely, s bázickým rokom 2012. Ako možno vidieť na grafe 2, pokles hodnoty indexu ceny ropy reflektuje pokles indexu rastu HDP, s výnimkou obdobia po roku 2017. Korelačný koeficient, ktorý sme vypočítali pomocou dvoch premenných a to ceny nespracovanej ropy vo Venezuela a medziročného rastu HDP krajiny v rokoch 2012 – 2018, má hodnotu 0,82. V súlade s vykonanou korelačnou analýzou a jej výsledným koeficientom možno konštatovať, že ide o veľmi vysokú koreláciu medzi zvolenými premennými, čo je zároveň aj dôkazom závislosti

⁸ Organization of the Petroleum Exporting Countries: Venezuela facts and figures.

⁹ FAOSTAT: Commodities by country – Venezuela.

¹⁰ LIEUWEN E. a kol. (2019): Venezuela.

¹¹ U. S. Energy Information Administration: U. S. FOB Costs of Venezuela Crude Oil.

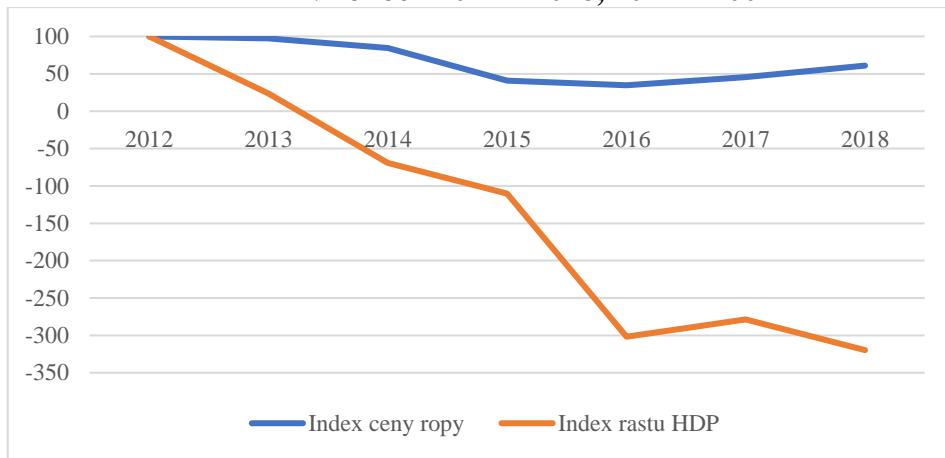
¹² SINGER, F. (2019): El Banco Central de Venezuela admite que el PIB se ha hundido un 52% con Maduro.

¹³ U. S. Energy Information Administration: U. S. FOB Costs of Venezuela Crude Oil.

ekonomiky na cene ropy. Volatilita svetovej ceny ropy má teda tendenciu odrážať výkonnosť venezuelskej ekonomiky.

Napriek tomu, že cena venezuelskej ropy od roku 2017 opäť rásťla, v roku 2018 vzrástla na viac ako 60 USD/barel, o viac ako 34 % v porovnaní s rokom 2017, tak ekonomika nedokázala vzrásť, resp. zmierniť prepad HDP (graf 2). Ekonomický rast Venezuela po roku 2017 nereaguje na cenu ropy ako v predchádzajúcim období, vzhľadom k jej nediverzifikovanej ekonomike zameranej na ťažbu a export ropy. Najpravdepodobnejším vysvetlením uvedeného javu je hlboká ekonomická kríza, v ktorej sa Venezuela nachádza. Súčasne od roku 2014 klesá aj produkcia ropy i keď pri poklese ceny by sa očakával rast produkcie, z dôvodu snahy o kompenzáciu straty časti vládnych príjmov. V roku 2018 hodnota exportu ropy vyjadrená v USD predstavovala približne len 34 % z hodnoty exportu tejto komodity za rok 2013.¹⁴ Podľa prognóz Medzinárodného menového fondu, miera inflácie v roku 2019 dosiahne úroveň až 10 miliónov percent, čo znamená, že krajina je zasiahnutá silnou hyperinfláciou.¹⁵ Dlh verejných financií za rok 2019 je odhadovaný na 214,4 % HDP, oproti roku 2018 sa tak dlh zvýši o viac ako 22 %.¹⁶ Na základe prognóz medzinárodných organizácií sa neočakáva zlepšenie ekonomickej situácie Venezuela v blízkom období.

Graf 2: Vývoj indexu ceny ropy a indexu rastu HDP vo Venezuela, v rokoch 2012 – 2018, 2012 = 100

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov U.S. EIA a IMF

2 Dôvody venezuelskej ekonomickej krízy

Jedným z hlavných dôvodov súčasnej ekonomickej krízy vo Venezuela je už spomínaná volatilita svetových cien ropy a teda prepad ceny ropy má vážne dopady na ekonomickú prosperitu krajiny vzhľadom k nediverzifikovanej štruktúre hospodárstva zameraného na ťažbu a export ropy. K súčasnej ekonomickej situácii v krajine sa veľkým podielom pripísala aj monetárna politika. V období po nástupe H. Cháveza na post prezidenta sa začala uplatňovať silná menová kontrola, regulácia devízového trhu a zaviedla sa politika fixného výmenného kurzu. Fixný menový kurz priamo vystavil ekonomiku volatilite cien ropy.¹⁷ Prevyšujúca ponuka domácej meny bola dôsledkom zvýšenej emisie peňazí v ekonomike, ktorá mala kompenzovať vysoký prílev zahraničnej meny. Výsledkom čoho je

¹⁴ SINGER, F. (2019): El Banco Central de Venezuela admite que el PIB se ha hundido un 52% con Maduro.

¹⁵ DAVIS, S. (2019): Venezuela: 1 liter of milk could cost a third of your wage.

¹⁶ Medzinárodný menový fond (2019): Všeobecný hrubý vládny dlh ako percento HDP.

¹⁷ XIAN-ZHONG M. – GUANG-WEN H. (2018): Analysis of Venezuela's oil-oriented economy: from the perspective of entropy, s. 204.

dlhodobo vysoká miera inflácie, dokonca od roku 2018 už ide o hyperinfláciu, ako vyplýva z údajov v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Percentuálny vývoj miery inflácie vo Venezuele, 2012 – 2019 (CPI)

Rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Inflácia (v %)	21,1	40,6	62,2	121,7	254,9	438,1	65 370	*200 000

*Podľa pôvodných prognóz IMF, miera inflácie za rok 2019 by mala predstavovať až 10 mil. %.

Prameň: Medzinárodný menový fond

Taktiež došlo k zmenám oficiálnej meny prostredníctvom menovej konverzie. Venezuelský bolívar bol nahradený v roku 2008 *bolívarom fuerte*, elimináciou troch núl a neskôr, v roku 2018, označením prezidenta N. Madura bol bolívar fuerte nahradený *bolívarom soberano* a tentokrát elimináciou piatich núl.¹⁸ Ďalším dôsledkom tejto monetárnej politiky je vznik čierneho trhu. Predávajú sa na ňom tovary za vyššiu cenu, ktoré boli lacnejšie nakúpené od štátu a prebieha tam aj predaj zahraničnej meny za iný kurz ako je oficiálny, štátom určený výmenný kurz. Čierny trh tak lepsie odráža ponuku a dopyt ako štátom stanovené ceny. Čierny trh sa v krajinе vytvoril ako reakcia na nedostatok potravín, liekov, vody či iných spotrebnych statkov. Tento nedostatok spotrebného tovaru bol spôsobený aj obmedzeným prístupom podnikateľov k zahraničným menám ako dôsledok monetárnej politiky, ktorý brzdil dovoz tovarov zo zahraničia.¹⁹

Ekonomická kríza je výsledkom nedostatočne diverzifikovaného a neefektívneho venezuelského hospodárskeho systému. Vláda je závislá od príjmov z predaja ropy a teda závisí od aktivít spoločnosti PDVSA, ktorú priamo kontroluje. Táto ropná spoločnosť je ovplyvnená externými faktormi ako je cena ropy a využívanie externých technológií. Z dôvodu nedostatočnej ekonomickej diverzifikácie a závislosti od predaja ropy nie je vláda schopná predchádzať ekonomickým rizikám. Neúčinnosť vládnej politiky sa prejavuje aj vo využívaní príjmov z exportu ropy v podobe financovania sociálnych programov, subvencovania výroby rôznych priemyselných odvetví, blahobytu občanov a dotovaním cien viacerých statkov.²⁰ V období cenového boomu ropy administratíva H. Cháveza investovala do sociálnych programov, na úkor reinvestícií do kapitálovo náročného ropného priemyslu a iných odvetví. Nesprávny manažment príjmov z nerastného bohatstva sa prejavil aj v pozastavení príspevkov do *Makroekonomickeho stabilizačného fondu* v roku 2003, ktorý bol zriadený len v roku 1998.²¹ Efektívne fungujúci štátny investičný fond (SWF), tvorený z príjmov z exportu nerastného bohatstva, by bol vhodným nástrojom na zamedzenie vplyvu volatility svetovej ceny ropy na ekonomiku, na zabezpečenie dlhodobých investícií a v konečnom dôsledku na zmiernenie vplyvov cyklického vývoja v ekonomike.

Práve bohaté sociálne programy H. Cháveza, ktoré znižovali nerovnosť a chudobu z krátkodobého hľadiska, sú považované za jeden z pilierov súčasnej krízovej hospodárskej situácie v krajinе. Vládne výdavky na sociálnu politiku sa v rokoch 2000 – 2013 zvýšili z 28 % na 40 % z HDP Venezuely.²² K nezodpovednej politike sa pridala vláda N. Madura, ktorá sa rozhodla bojovať proti hospodárskej kríze, po výraznom prepade ceny ropy v roku 2014, takým spôsobom, že namiesto efektívnych fiškálnych opatrení v podobe zvýšenia daní

¹⁸ Banco Central de Venezuela (2019): Bolívar soberano.

¹⁹ Hospodárske noviny (2018): Venezuela po 15 rokoch zmierni reguláciu devízového trhu, mohlo by to uľavit ekonómike.

²⁰ XIAN-ZHONG M. – GUANG-WEN H. (2018): Analysis of Venezuela's oil-oriented economy: from the perspective of entropy, s. 206.

²¹ The Economist (2014): What if they had saved some of the money?

²² NELSON, R. M. (2018): Venezuela's Economic Crisis: Issues for Congress, s.2.

a zníženia vládnych výdavkov, zvýšila ponuku peňazí a zvýšila mzdy, čím prispela k vzniku situácie, kedy sa v ekonomike vytvoril veľký objem peňazí a zároveň nedostatok tovarov.²³ Následkom bolo zvyšovanie inflácie (tabuľka 1), ktorú sa pokúšala vláda neúspešne potláčať cenovou kontrolou.

Situácia vo Venezuelskej bolívarovskej republike si vyžiadala aj sociálne následky, zvýšila sa miera kriminality, krádeží, rabovania a v konečnom dôsledku aj miera emigrácie. Venezuelská migračná kríza sa považuje za najväčšiu utečeneckú krízu v histórii Latinskej Ameriky, kedy svoje domovy opustili približne štyri milióny Venezuelčanov, prevažne od roku 2015.²⁴ Cieľovými krajinami sa stali nielen latinskoamerické štát, ale aj štaty Severnej Ameriky a Európskej únie. Vystúhovalectvo je následkom ekonomickej situácie v krajine, ale aj tej politickej, ktorou je ústavná kríza v štáte, nerešpektovanie demokratických princípov a potláčanie opozície. Situácia sa skomplikovala v januári 2019, kedy demokraticky zvolený predsedu Národného zhromaždenia Venezuely Juan Guaidó sa vyhlásil za dočasného prezidenta republiky. To bolo reakciou na kontroverzné prezidentské voľby z roku 2018, ktorých výsledok neboli uznané venezuelským Národným zhromaždením. Reakcia medzinárodného spoločenstva na situáciu vo Venezuele však nie je jednotná, niektoré štaty uznali J. Guaidóa za prezidenta krajiny, iné štaty sa zase postavili na stranu N. Madura. Prezident Maduro disponuje podporou armády a bezpečnostných zložiek.

Znárodňovanie a vyvlastňovanie ropného priemyslu a podnikov iných odvetví, spolu s tzv. poverovacím zákonom, ktorý umožňuje prezidentovi znárodníť súkromné vlastníctvo (domácich i zahraničných investorov) v prospech vytvárania *socializmu 21. storočia* spôsobili veľký prepad zahraničných investícií a nezáujem podnikať v krajine.²⁵ Podľa správy *Doing Business* za rok 2019 sa Venezuela umiestnila na 188. mieste zo 190 krajín v rebríčku hodnotiacom jednoduchosť podnikania.²⁶ To znamená, že súčasné investičné prostredie, spolu s podnikateľskou legislatívou vo Venezuele sa zaraďujú medzi najhoršie spomedzi hodnotených krajín. Súhra politických, legislatívnych a ekonomických faktorov spôsobila prepad v príleve PZI a nedostatočný rozvoj súkromného sektora vo Venezuele. Počas vlády H. Cháveza došlo k vyvlastneniu a znárodeniu mnohých podnikov, dôsledkom čoho bol výrazný pokles počtu súkromných firiem zo 14 000 v roku 1998 na 9 000 v roku 2011.²⁷

Ekonomická a politická kríza, predovšetkým vysoká inflácia spolu s vysokou mierou kriminality, negatívne ovplyvnili vývoj cestovného ruchu vo Venezuele, ktorý je významnou zložkou služieb a má veľký potenciál rozvoja. Podľa údajov Svetovej banky, aktívny cestovný ruch vo Venezuele, meraný prostredníctvom počtu príchodov zahraničných turistov, od roku 2013 rýchlo klesá. V roku 2017 sa počet turistov znížil o viac ako 55 % v porovnaní s počtom turistov, ktorí navštívili Venezuelu ešte v roku 2013.²⁸ K uvedeným problémom sužujúcim krajinu je potrebné pridať aj energetickú krízu a časté výpadky elektrickej energie, ktoré sú spojené s prírodnno-klimatickými podmienkami. Približne 70 % elektrickej energie vyrábajú vodné elektrárne, z ktorých najvýznamnejšia a najväčšia je vodná elektráreň *Guri*.²⁹ Na výrobu elektriny majú obrovský dopad suchá a nedostatočné zrážky v krajine. Energetická kríza negatívne ovplyvnila činnosť nemocníc a poskytovanie zdravotnej starostlivosti.

²³ MAZÁK, M. (2016): GP Briefing: Venezuelská kríza a sociálny úpadok.

²⁴ ARNSON, C. J. (2019): The Venezuelan Refugee Crisis is Not Just a Regional Problem.

²⁵ Zastupiteľský úrad Českej republiky v Havane (2019): Súhrnná teritoriálna informácia Venezuela, s. 9.

²⁶ A World Bank Group Flagship Report (2019): Doing Business 2019, s. 5.

²⁷ NELSON, R. M. (2018): Venezuela's Economic Crisis: Issues for Congress, s. 2.

²⁸ The World Bank: International tourism, number of arrivals.

²⁹ Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky (2019): Ekonomická informácia o teritóriu – Venezuela.

3 Sankcie a zahraničné vzťahy

Sankcie zo strany USA voči Venezuela sa považujú za politický a ekonomický nástroj boja proti aktivitám venezuelskej vlády a jej jednotlivcom. Patrí sem široký rozsah rôznych sankcií a obmedzení vrátane individuálnych sankcií, vízových obmedzení, zmrazovania aktív a zákazov transakcií, zákaz predaja zbraní, ropné sankcie a sankcie voči štátnej ropnej spoločnosti PDVSA. Cieľom USA, ako historicky najväčšieho obchodného partnera Venezuely, je prostredníctvom sankcií nastoliť demokraciu v krajine a zaslúžiť sa o politickú zmenu podporou dočasného prezidenta J. Guaidóa. Sankcie mali tiež povahu boja proti terorizmu, pretože Venezuela údajne nespolupracovala v dostatočnej miere s USA v tejto oblasti, d'alej sa týkali boja proti obchodu s drogami, namierené boli proti porušovaniu ľudských práv a korupcii. Sankcie boli uvalené nielen na ropný sektor, ale aj na sektor zameraný na ťažbu zlata.³⁰ Administratíva D. Trumpa v auguste 2019 zmrazila všetky aktíva venezuelskej vlády na území USA a pohrozila sankciami všetkým spoločnostiam, ktoré budú spolupracovať s vládou N. Madura a spoločnosťou PDVSA. Dôsledkom amerických sankcií voči Venezuela je predovšetkým pokles produkcie a exportu ropy, vzhľadom k faktu, že americké rafinérie boli najväčšími odberateľmi surovej ropy z Venezuely. Od januára do augusta 2019 produkcia venezuelskej ropy poklesla o približne 40 %.³¹ Avšak, denná produkcia ropy vo Venezuela začala rýchlo klesať už od roku 2017, kedy USA uvalili finančné sankcie na Venezuelu.³² Sankcie USA tak predstavujú veľkú hrozbu pre venezuelský ropný priemysel a môžu spôsobiť kolaps produkcie ropy, ktorá sa významne podieľa na príjmovach štátu. Export ropy do USA bol čiastočne substituovaný exportom do Číny, Indie a Ruska.

Krajinou spolupracujúcou s vládou N. Madura je Turecko. Venezuela zintenzívnila v uplynulom období export zlata do Turecka, pričom z Turecka importuje určitý objem spotrebného tovaru. V roku 2018 sa zahraničný obchod s Tureckom zvýšil osemnásobne.³³ Európska únia tiež reagovala na situáciu vo Venezuela napriek tomu, že názory členských štátov EÚ na ústavnú krízu v krajine nie sú jednotné. V roku 2017 EÚ uvalila embargo na export zbraní a na zariadenia slúžiace na vnútornú represiu, finančné a cestovné reštrikcie pre niekoľkých vysokopostavených štátnych úradníkov.³⁴ Cieľom sankcií bolo podporiť rešpektovanie ľudských práv, demokratický vývoj a politickú stabilitu v krajine. Súčasné sankcie USA, na rozdiel od sankcií EÚ, majú skôr povahu hospodárskej blokády krajiny. Podľa štúdie *M. Weisbrota a J. Sachsa*, sankcie z roku 2019, spolu s uznaním paralelnej vlády vo Venezuela, prispeli k zhoršeniu situácie v krajine a znemožnili jej prístup k medzinárodnému platobnému systému a tým obmedzili možnosť importovať potraviny, lieky a iný spotrebny tovar.³⁵ Sankcie USA z rokov 2017 a predovšetkým 2019 tak mali najhorší dopad nie na vládu N. Madura, ale na civilné obyvateľstvo a v konečnom dôsledku prispeli k zhoršeniu humanitárnej situácie vo Venezuela.

Väčšina latinskoamerických krajín neuznáva vládu N. Madura a uznáva vodcu opozície J. Guaidóa ako prezidenta republiky ad interim. V roku 2017 vznikla tzv. Limská skupina, ktorá zoskupuje niekoľko štátov Latinskej Ameriky a Kanadu.³⁶ Cieľom tohto multilaterálneho zoskupenia je podporovať mierové riešenie krízy, stabilný vývoj a obnoviť demokraciu vo Venezuela prostredníctvom nových demokratických volieb. Štaty Limskej

³⁰ SEELKE, C. R. (2019): Venezuela: Overview of U.S. Sanctions.

³¹ EATON, C. – COHEN, L. (2019): Explainer: U.S. sanctions and Venezuela's trade and oil industry partners.

³² WEISBROT, M. – SACHS, J. (2019): Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela, s. 8.

³³ Tamže.

³⁴ European Council, Council of the European Union (2019): Venezuela: the Council's response to the crisis.

³⁵ WEISBROT, M. – SACHS, J. (2019): Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela, s. 14.

³⁶ Government of Canada (2019): Lima Group Statement.

skupiny podporujú J. Guaidóa ako dočasného prezidenta. Dôkazom vyvýjania nátlaku proti režimu Madura a naliehania susedných štátov na politickú transformáciu v krajine bolo aj pozastavenie členstva Venezuely v regionálnej obchodnej organizácii Mercosur v roku 2017.³⁷ Na druhej strane, Kuba, Bolívia, Nikaragua, Rusko, Čína a iné štáty podporujú režim N. Madura z viacerých dôvodov, predovšetkým na základe lojality, priateľských vzťahov, politickej ideológie či ekonomických alebo geopolitických záujmov.³⁸ Existuje aj skupina neutrálnych štátov nezasahujúcich do vnútorných záležitostí krajiny, ako sú niektoré karibské štáty, ktoré zvykli importovať ropu z Venezuely za zvýhodnených podmienok. Reakcia medzinárodného spoločenstva na situáciu vo Venezuele nie je jednotná a nekonzistentný prístup štátov k riešeniu venezuelskej krízy môže jej ekonomickú a politickú situáciu skomplikovať. Vznik paralelnej vlády s medzinárodnou podporou nemôže prispieť k riešeniu socioekonomických problémov v krajine, z dôvodu orientácie daných vlád na politicko-ideologické ciele.

Záver

Cieľom príspevku bolo identifikovať základné vývojové tendencie v ekonomike Venezuely a vymedziť hlavné dôvody vedúce k súčasnej ekonomickej situácii. Venezuelská bolívarovská republika je orientovaná na export ropy, táto komodita predstavuje viac ako 90 % z celkového vývozu. Ropná orientácia hospodárstva spôsobila citlivosť ekonomiky na výkyvy cien ropy na svetových trhoch. Pre ekonomický vývoj krajiny je charakteristická priama lineárna závislosť medzi zmenou ceny ropy a ekonomickým rastom. Pomocou korelačnej analýzy medzi premennými – indexom ceny ropy a indexom rastu HDP vo Venezuele, v rokoch 2012 – 2018, sme preukázali veľmi vysokú mieru priamej korelácie medzi uvedenými premennými, s hodnotou korelačného koeficienta 0,82. Korelačná analýza tiež potvrdzuje skutočnosť, že volatilita svetovej ceny ropy má tendenciu odrážať výkonnosť venezuelskej ekonomiky, kedy rast ceny ropy bol sprevádzaný vyšším rastom HDP a naopak, pokles ceny ropy znamenal pokles v ekonomickom raste. Výnimkou je obdobie po roku 2017, kedy rastúca cena ropy nedokázala zmierniť prepad ekonomického rastu, vzhľadom k neudržateľnej hospodárskej situácii v krajine. Navyše, vplyvom viacerých faktorov, vrátane medzinárodných sankcií, významne poklesla aj ťažba a export ropy. Krajina je v súčasnosti postihnutá nielen ekonomiccou, ale aj politickou, migračnou, humanitárnou a energetickou krízou.

Príčiny krízy je potrebné hľadať už v minulom storočí a súvisia s rozvojom ropného priemyslu. Za hlavné dôvody ekonomickej krízy vo Venezuele považujeme predovšetkým nedostatočne diverzifikovanú štruktúru hospodárstva, ktorej dôsledkom je závislosť na exporte ropy a hrozbu predstavuje jej cenová volatilita. Ďalším dôvodom je neefektívny manažment socialistickej vlády, cenová a menová kontrola, neefektívne využívanie príjmov z exportu ropy v podobe subvencovania potravín, iných tovarov a rôznych priemyselných odvetví, rovnako ako financovanie neudržateľných sociálnych programov. Neefektívnosť spočíva aj v nedostatočnom reinvestovaní do kapitálovo náročného ropného priemyslu a nefungujúcim štátom investičnom fonde, ktorý by mohol zmierniť dopady vyplývajúce z fluktuácie cien ropy. Dôležité je pridať aj nezodpovednú fiškálnu a monetárnu politiku, kedy namiesto efektívnych fiškálnych opatrení sa pristupovalo k stále väčšej emisii peňazí, čo zvyšovalo infláciu. Hyperinflácia je dôsledkom zvyšovania ponuky peňazí za účelom financovania rozpočtového deficitu. Negatívny vplyv na ekonomiku Venezuely má aj slabo rozvinutý súkromný sektor a prepad v prí leve zahraničného kapitálu, ktorých hrozbou je budovanie *socializmu 21. storočia*. K súčasnej ekonomickej situácii sa pričinili aj

³⁷ CASCIONE, S. (2017): Mercosur suspends Venezuela, urges immediate transition.

³⁸ SEELKE, C. R. a kol. (2019): Venezuela: Background and U.S. Relations, s. 20-21.

medzinárodné sankcie voči Venezuela, ktoré mali negatívny dopad na ropný priemysel a prispeli k zhoršeniu humanitárnej situácie v krajinе v dôsledku obmedzeného importu potravín, liekov a iných spotrebných tovarov. Prikľaňame sa k názoru, že sankcie viac ovplyvnili život civilného obyvateľstva a nemali predpokladaný dopad na politickú transformáciu Venezuely, ktorá bola ich účelom. Navyše, nekonzistentnosť zahraničnej politiky štátov medzinárodného spoločenstva voči Venezuela môže ekonomickú a politickú situáciu v krajinе len skomplikovať.

Následky krízového stavu v štáte sa dotkli takmer všetkých oblastí jeho existencie a života obyvateľstva. V uplynulých rokoch došlo k masívnej emigrácii časti venezuelskej populácie, zvýšila sa miera kriminality, násilia a rabovania, vytvoril sa čierny trh a dochádza k častým výpadkom elektrickej energie. Kríza negatívne ovplyvnila aj cestovný ruch v štáte, napriek veľkému turistickému potenciálu, ktorým Venezuela vzhľadom ku klimaticko-prírodným podmienkam disponuje. Cestovný ruch by mohol predstavovať vhodný spôsob diverzifikácie súčasnej jednostranne orientovanej ekonomiky. Situácia vo Venezuelskej bolívarovskej republike je veľmi kritická a to aj napriek tomu, že sa na území štátu nachádzajú najväčšie geologicky dokázané zásoby čierneho zlata a rovnako má krajina aj veľký nevyužitý ekonomický potenciál, ktorého rozvoj však často závisí od politickej vôle.

Použitá literatúra:

- A World Bank Group Flagship Report (2019): Doing Business 2019. [online]. 2019. [Citované 25. 9. 2019.] Dostupné na internete: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf.
- ARNSON, C. J. (2019): The Venezuelan Refugee Crisis is Not Just a Regional Problem. [online]. In: *Foreign Affairs*, 26. 7. 2019. [Citované 29. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/venezuela/2019-07-26/venezuelan-refugee-crisis-not-just-regional-problem>.
- Banco Central de Venezuela (2019): Bolívar Soberano. [online]. 2018. [Citované 25. 9. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.bcv.org.ve/billetes-y-monedas/bolivar-soberano>.
- CASCIONE, S. (2017): Mercosur suspends Venezuela, urges immediate transition. [online]. In: *Reuters*, 5. 8. 2017. [Citované 26. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mercousur/mercousur-suspends-venezuela-urges-immediate-transition-idUSKBN1AL0IB>.
- DAVIS, S. (2019): Venezuela: 1 liter of milk could cost a third of your wage. [online]. In: *Euronews*, 2019. [Citované 28. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.euronews.com/2019/02/15/venezuela-all-my-life-s-savings-were-destroyed-by-hyperinflation-thecube>.
- EATON, C. – COHEN, L. (2019): Explainer: U.S. sanctions and Venezuela's trade and oil industry partners. [online]. In: *Reuters*, 14. 8. 2019. [Citované 24. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-crude-sanctions-ex/explainer-u-s-sanctions-and-venezuelas-trade-and-oil-industry-partners-idUSKCN1V420P>.
- European Council, Council of the European Union (2019): Venezuela: the Council's response to the crisis. [online]. 2019. [Citované 28. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/venezuela/>.
- FAOSTAT (2019): Commodities by country – Venezuela. [online]. 2019. [Citované 17. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://www.fao.org/faostat/en/#rankings/commodities_by_country.

- Government of Canada (2019): Lima Group Statement. [online]. 2019. [Citované 27. 9. 2019.] Dostupné na internete: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/latin_america-amerique_latine/2019-04-30-lima_group-groupe_lima.aspx?lang=eng.
- GUTIÉRREZ, M. (2019): What caused hyperinflation in Venezuela: a rare blend of public ineptitude and private enterprise. [online]. In: *The Conversation*, 2019. [Citované 22. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://theconversation.com/what-caused-hyperinflation-in-venezuela-a-rare-blend-of-public-ineptitude-and-private-enterprise-102483>.
- LIEUWEN E. a kol. (2019): Venezuela. [online]. In: *Britannica*, 2019. [Citované 23. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/place/Venezuela>.
- MAZÁK, M. (2016): GP Briefing: Venezuelská kríza a sociálny úpadok. [online]. In: *Global Politics*, 22. 6. 2016. [Citované 28. 9. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.globalpolitics.cz/gp-briefing/gp-briefing-venezuelska-kriza-a-socialny-upadok>.
- Medzinárodný menový fond (2019): Všeobecný hrubý vládny dlh ako percento HDP. [online]. 2019. [Citované 8. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.imf.org/external/datamapper/GGXWDG_NGDP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD.
- MILLER, E. W. (1940): Petroleum in the Economy of Venezuela. In: *Economic Geography*, 1940, roč. 16, č. 2, s. 204-210.
- Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky (2019): Ekonomická informácia o teritóriu – Venezuela. [online]. 2019. [Citované 23. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/732009/620840/Venezuela++ekonomicke+informacie+o+teritoriu+2019>.
- NELSON, R. M. (2018): *Venezuela's Economic Crisis: Issues for Congress*. Washington: Congressional Research Service, 2018.
- PDVSA: The Industry – Venezuelan Oil History. [online]. 2019. [Citované 17. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://www.pdvsa.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6541&Itemid=888&lang=en.
- RENDON, M. (2019): Are Sanctions Working in Venezuela? [online]. 2019. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.csis.org/analysis/are-sanctions-working-venezuela>.
- SEELKE, C. R. (2019): *Venezuela: Overview of U.S. Sanctions*. Washington: Congressional Research Service, 2019.
- SEELKE, C. R. a kol. (2019): *Venezuela: Background and U.S. Relations*. Washington: Congressional Research Service, 2019.
- SINGER, F. (2019): El Banco Central de Venezuela admite que el PIB se ha hundido un 52% con Maduro. [online]. In: *El País*, 30. 5. 2019. [Citované 27. 9. 2019.] Dostupné na internete: https://elpais.com/economia/2019/05/29/actualidad/1559099315_404810.html.
- The World Bank (2019): International tourism, number of arrivals. [online]. 2019. [Citované 27. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>.
- U. S. Energy Information Administration (2019): U. S. FOB Costs of Venezuela Crude Oil. [online]. 2019. [Citované 26. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=IVE0000004&f=A>.
- Venezuela po 15 rokoch zmierni reguláciu devízového trhu, mohlo by to uľavit' ekonomike. [online]. 2018. In: *Hospodárske noviny*, 4. 8. 2018. [Citované 21. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://finweb.hnonline.sk/zahranicna-ekonomika/>

- 1789056-venezuela-po-15-rokoch-zmierni-regulaciu-devizoveho-trhu-mohlo-by-to-ulavit-ekonomike.
- WEISBROT, M. – SACHS, J. (2019): *Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela*. Washington: CEPR, 2019.
 - What if they had saved some of the money? [online]. 2014. In: *The Economist*, 28.3.2014. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/americas-view/2014/03/28/what-if-they-had-saved-some-of-the-money>.
 - XIAN-ZHONG M. – GUANG-WEN H. (2018): Analysis of Venezuela’s oil-oriented economy: from the perspective of entropy. [online]. In: *Petroleum Science*, 2018. [Citované 21. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12182-018-0215-4>.
 - Zastupiteľský úrad Českej republiky v Havane (2019): Súhrnná teritoriálna informácia Venezuela. [online]. 2019. [Citované 23. 9. 2019.] Dostupné na internete: [http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2019/05/20/Nahled%20STI%20\(PDF\)%20Venezuela%20-%20Souhrnna%20teritorialni%20informace%20-%202019.155157696.pdf](http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2019/05/20/Nahled%20STI%20(PDF)%20Venezuela%20-%20Souhrnna%20teritorialni%20informace%20-%202019.155157696.pdf).

Kontakt:

Ing. Peter Jančovič

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: peter.jancovic@euba.sk

KULTÚRNA DIPLOMACIA BRAZÍLIE V KONTEXTE PRESADZOVANIA ZÁUJMOV NA MEDZINÁRODNEJ SCÉNE¹

BRAZILIAN CULTURAL DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF PROMOTING INTERESTS ON THE INTERNATIONAL SCENE

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: barbora.janubova@euba.sk

Abstrakt: Predmetom skúmania je kultúrna diplomacia, koncept mäkkej moci a národnej značky Brazílie. V príspevku zisťujeme, či sa dá kultúrna diplomacia Brazílie považovať za úspešný nástroj na presadzovanie záujmov Brazílie vo svete a medzinárodom prostredí. Prostredníctvom analýzy, komparácie a dedukcie zahraničnej politiky Brazílie v kultúrnej oblasti sme dospeli k záveru, že kultúrna diplomacia jednoznačne predstavuje dôležitú zložku brazílskej zahraničnej politiky, a zároveň zvyšuje povedomie o Brazílii vo svete s prihliadnutím na regionálne odlišnosti. Zároveň, očakávame výrazný odklon od doterajších trendov v kultúrnej diplomacii, koncepte mäkkej sily a národnej značky.

Kľúčové slová: kultúrna diplomacia, národná značka, mäkká moc, Brazília

JEL: F50, O54, Z18

Abstract: The subject of our study is cultural diplomacy, concept of soft power and nation branding. In the article, we investigate whether the cultural diplomacy is a successful tool to promote Brazil's interests in the world and in the international environment. Through analysis, comparation and deduction of Brazil's foreign policy in the cultural field, we conclude that cultural diplomacy unequivocally constitutes an important component of Brazil's foreign policy, and raises an awareness of Brazil in the world, taking into account regional differences. At the same time, we expect a significant change from the current trends in cultural diplomacy, the concept of soft power and the national brand.

Key words: cultural diplomacy, nation branding, soft power, Brazil

JEL: F50, O54, Z18

Úvod

Kultúrna diplomacia ako jedna z dimenzií diplomacie sa dostáva v posledných desaťročiach do popredia nielen v praxi zahraničných politík jednotlivých štátov, ale aj ako predmet výskumu odborníkov. Cummings definuje kultúrnu diplomaciu ako „výmenu myšlienok, informácií, umenia a ostatných aspektov kultúry medzi štátmi a národmi s cieľom posilniť vzájomné porozumenie“.² Mitchell považuje medzinárodné kultúrne vzťahy za prirodzené, pokial sú dva štáty v kontakte. Cieľom týchto vzťahov nie je vytvárať jednostranné výhody, ale hľadať kreatívne prostredie, ktoré sa vyznačuje vzájomným porozumením a spoluprácou pre vzájomné benefity.³ Pánek Jurková chápe kultúrnu

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov „Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomickej záujmov štátu“ č. I-19-101-00.

² CUMMINGS, M. (2009): Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey, s. 1.

³ MITCHELL, J. (1986): International Cultural Relations.

diplomaciu ako „komunikáciu so zahraničným publikom pomocou kultúry za účasti vlády“.⁴ Z tohto dôvodu je pri kultúrnej diplomacii podstatné zohľadňovať aj aspekt úmyselného prenosu kultúrnej tvorby, hodnôt a názorov prostredníctvom konkrétnej politiky a krokov štátneho aparátu. Nejde teda iba o spontánnu výmenu kultúrnych aspektov, ale o zámernú cielenú politiku štátu s cieľom vytvoriť určitý pozitívny obraz o krajinе vo svete, resp. získať určité výhody v ekonomickej a politickej oblasti a tiež získať vhodných partnerov na spoluprácu. Kultúrna diplomacia teda slúži štátom záujmom stimulovať rozvoj vzťahov s ostatnými štátmi za predpokladu, že je správne nastavená a cielená, čo závisí od schopnosti krajin a zodpovedných orgánov vytvárať prostredie a atmosféru dôvery, uznania iných kultúr a od ochoty ich prijať vo svojom kultúrnom prostredí.

Kultúrna diplomacia sa spája s pojmom *soft power*, a teda mäkkej moci. Tento pojem zaviedol Joseph Nye v roku 1990 ako typ moci, ktorou bez nátlaku dokáže jeden subjekt presvedčiť ostatné o svojom názore.⁵ Práve kultúrna diplomacia, ktorá slúži na zblížovanie jednotlivých kultúr a krajín, je jedným z prostriedkov mäkkej sily.

Ďalším prepojeným pojmom s kultúrnou diplomaciou je *nation branding*, a teda národná značka, ktorá slúži na zviditeľnenie sa krajin v medzinárodnom prostredí s cieľom prilákať investície, turistov a nové exportné trhy. Anholt vysvetľuje naliehavú potrebu národnej značky v dôsledku globalizácie, kedže je svet čoraz viac prepojený a krajinu sa teda musia odlísiť, aby boli konkurencieschopné.⁶ Pri *nation brandingu* je podstatné a klúčové správne zvoliť dizajn prezentácie krajinu, napríklad logo, motto, slogan resp. farby.

Všetkým vyššie uvedeným pojmom sa venujeme v rámci predkladaného príspevku na príklade Brazílie, ktorá sa v posledných rokoch prezentovala ako tzv. *soft power* krajina, prešla zmenami a sebareflexiou v *nation brandingu* a snažila sa upevniť svoje medzinárodné postavenie na globálnej a regionálnej scéne. Práve využívanie kultúrnej diplomacie napomáha k posilneniu *soft power* konceptu, pozitívnej propagácie krajin v zahraničí a zároveň k zviditeľneniu v medzinárodnom spoločenstve, čo bolo dlhodobým cieľom zahraničnej politiky Brazílie. V príspevku zistujeme, či sa dá kultúrna diplomacia Brazílie považovať za úspešný nástroj na presadzovanie ich záujmov vo svete a medzinárodnom prostredí. Prostredníctvom analýzy dostupných zdrojov, komparácie a dedukcie zahraničnej politiky Brazílie v kultúrnej oblasti predkladáme na konci prípsevku závery k skúmanej problematike.

1 Pozícia Brazílie na medzinárodnej scéne

Brazília sa dlhodobo usiluje o stabilné začlenenie na medzinárodnej scéne, čo sa jej do značnej miery aj podarilo, nakoľko je aktívnym členom v medzinárodných organizáciách. Avšak, očakávania predchádzajúcich vlád boli oveľa ambicioznejšie. Medzi najväčšie úspechy sa v tomto ohľade považuje podpísanie zmluvy ustanovujúcu Spoločný trh Juhu (Mercosur/Mercosul), vstup do Spoločenstva portugalsky hovoriacich krajín (CPLP)⁷ počas prezidenta Fernanda Henrique Cardosa, Dohoda o strategickom partnerstve s Európskou úniou (EÚ), založenie Únie juhoamerických štátov (UNASUR) a novej banky a rezervného fondu v rámci štruktúry BRICS za pôsobenia Luiza Inácia Lulu da Silva v prezidentskej funkcií.

Práve za pôsobenia Lulu vo funkcii prezidenta nastal obrat v prezentácii a v posilnení pozície Brazílie na medzinárodnej scéne. Brazília začala uplatňovať tzv. diplomaciu

⁴ KLIMEŠ, O. a kol. (2018): Kulturní diplomacie Číny a její regionální variace, s. 37.

⁵ NYE, J. (1990): Bound to Lead. The Changing Nature of American Power.

⁶ ANHOLT, S. (2007): Competitive identity: the new brand management for nations, cities and regions.

⁷ CPLP v roku 1996 založilo 7 nasledovných členov: Angola, Brazília, Kapverdské ostrovy, Guinea Bissau, Mozambik, Portugalsko, a Svätý Tomáš a Princov ostrov, pričom Východný Timor sa pripojil v 2002 po osamostatnení sa, a Rovníková Guinea v 2014.

viacerých smerov.⁸ Východiskami zahraničnej politiky Brazílie zostało uchovanie národnej suverenity a posilnenie regionálnej integrácie v Južnej Amerike. Zároveň sa silnejšie do popredia dostali témy ako reforma Bezpečnostnej rady Organizácie spojených národov (BR OSN), prehľbenie vzťahov s EÚ, Mercosurom, strategické partnerstvo s krajinami BRICS, a predovšetkým posilnenie spolupráce Juh-Juh, a teda s rozvojovými štátmi. Zahraničná politika sa začala výrazne zaujímať o región Afriky, s ktorým dovtedy Brazília spolupracovala iba okrajovo. Brazília sa stala akýmsi obrancom práv chudobných štátov, či na pôde OSN alebo Svetovej obchodnej organizácie (WTO), predovšetkým v témach polnohospodárstva, kedy sa dostávala do opozície voči hospodársky vyspelým štátom. Cieľom kooperácie Juh-Juh bolo vytvorenie aliancie, ktorá napomôže vytvoreniu nového usporiadania v medzinárodných vzťahoch a posilniť demokraciu na medzinárodnej scéne.

Brazília nadviazala s africkými štátmi spoluprácu v rôznych odvetviach ako obchod, infraštruktúra, investície v ťažbe, zdravotníctve bezpečnosti aj kultúre. Brazília zvýšila aj svoju prítomnosť v regióne, nakoľko otvorila nové diplomatické zastupiteľstvá v afrických krajinách, pričom sa zaradila medzi štaty s najväčším počtom ambasád v Afrike.⁹ Spolupráca s Afrikou v rámci kooperácie Juh-Juh priniesla kontroverzné hodnotenia. Pre niektorých, vrátane vtedy vláducej Strany pracujúcich (PT) a samotného prezidenta Lulu, išlo o dôkaz solidarity v rámci sociálnej politiky PT. Naopak, oponenti kritizovali Juh-Juh kooperáciu ako stratu času a peňazí, a niektorí označovali túto politiku ako soft imperialismus.¹⁰

Dlhodobo základnou charakteristikou zahraničnej politiky je regionálne pôsobenie Brazílie s cieľom stať sa regionálnou mocnosťou. Napriek tomu, že Brazília pôsobí ako prirodzený líder v Latinskej, a najmä Južnej Amerike vzhľadom k svojej geografickej a populačnej veľkosti, ekonomickej sile, veľkosti vnútorného trhu, stupňu hospodárskeho rozvoja, technologickému rozvoju, investíciám v susedných krajinách a vojenským kapacitám. Avšak, chýba im uznanie ostatných štátov regiónu, predovšetkým Argentíny, ktorá dlhodobo súperí s Brazíliou o pozíciu prvenstva v regióne.¹¹ Voľbe Brazílie ako regionálnej mocnosti nie sú naklonené ani ostatné krajiny, a to z dôvodu odlišnosti historického vývoja, čo sa neprejavuje iba tým, že v Brazílii ako jedinej krajine Južnej Ameriky je spisovným jazykom portugalčina, ale aj dlhodobý odlišný kultúrny a sčasti politický vývoj. Aj z dôvodu neakceptovania Brazílie ako regionálnej mocnosti, sa snažil Lula o zvýšenie diplomatickej prítomnosti svojej krajiny v latinskoamerickom regióne, a to aj cestou sprostredkovania mierových riešení v regióne medzi zúčastnenými krajinami. Napriek problémom získať vedúce postavenie v regióne, často označované ako „bremeno tropického muža“, je brazílska diplomacia najaktívnejšia v regióne, pričom ide o tzv. susedskú diplomaciu, čiže diplomaciu uplatňovanú voči geograficky blízkym štátom.¹²

Pravdepodobne najambicioznejším cieľom brazílskej zahraničnej politiky bolo stať sa globálnou mocnosťou. Je faktom, že sa Brazília zviditeľnila v poslednom desaťročí na medzinárodnej scéne, predovšetkým prostredníctvom aktívnej účasti aj organizácií medzinárodných rokovaní, prostredníctvom zapájania sa do riešenia aktuálnych problémov vo svete, ale predovšetkým snahou o reformu BR OSN. Spoločne s Japonskom, Nemeckom a Indiou vytvorili skupinu G4, ktorej snahou je získať status stáleho člena v BR OSN a dosiahnuť mocenské prerozdelenie sveta.

⁸ KLÍMA, J. (2011): Dějiny Brazílie, s. 363.

⁹ CHATIN, M. (2019): Lula's Brazil in Africa: Cultural diplomacy as an instrument of soft power, s. 41.

¹⁰ VISENTINI, P. F. (2009): Prestige diplomacy, southern solidarity or “soft imperialism”? Lula's Brazil-Africa relations, s. 1-10.

¹¹ DUMONT, J. – FLÉCHET, A. (2014): Brazilian Cultural Diplomacy in the 20th Century, s. 14.

¹² KLIMEŠ, O. a kol. (2018): Kulturní diplomacie Číny a její regionální variace, s.12.

V súčasnosti, po nástupe Jaira Bolsonara do prezidentskej funkcie, zaznamenávame viaceré zmeny, resp. náznaky zmien v zahraničnej politike Brazílie. Jednou z nich je aj negatívnejší postoj k OSN, napriek čomu tesne po zvolení do funkcie Bolsonaro avizoval možný odchod z organizácie.¹³ Napriek následnému umiernejšiemu postihu k tejto záležitosti, sa dá predpokladať dynamický vývoj zahraničnej politiky Brazílie v nasledujúcom období. Z tohto dôvodu sa v predkladanom príspevku venujeme predovšetkým predchádzajúcim prezidentským obdobiam v Brazílii, počas ktorých zahraničnú politiku, a predovšetkým jej kultúrnu zložku považujeme za konzistentnejšiu a prehľadnejšiu pre výskum.

2 Kultúrna diplomacia Brazílie

Z historického hľadiska mala kultúrna diplomacia iba minoritný význam pre zahraničnú politiku Brazílie. Počas politických zmien a režimov sa menil aj vzťah vnútroštátnej a zahraničnej politiky. Kultúrna diplomacia sa postupne začala vyvíjať už za čias monarchie a neskôr prvej brazílskej republiky na konci 19. a začiatku 20. storočia. Za prvý počin v rámci kultúrnej diplomacie sa dá považovať časopis *Revista Americana*, ktorý bol v rokoch 1909 – 1919 vydávanými brazílskymi diplomatmi a stal sa priestorom pre šírenie histórie, politických názorov a kultúry medzi Brazíliou a juhoamerickými štátmi. Štúdiami a príspevkami publikovanými v *Revista Americana* sa inšpirovalo aj samotné Ministerstvo zahraničných vecí Brazílie (ITAMARATY).¹⁴ Vytvárali základ pre diplomatické myšlenie a smerovanie. Ďalšou iniciatívou v oblasti diplomacie bol Rio Branco inštitút, ktorý vznikol ako školiace stredisko pre brazílskych diplomatov. Inštitút je pomenovaný po tzv. „otcovi“ brazílskej diplomacie, José Paranhos-barónovi z Rio Branco.¹⁵ Brazília sa etablovala ako tzv. neo-Europé, napriekto v diplomacii prevzala európske vzory, najmä francúzske.

Počas pôsobenia Vargasa v 30-tych rokoch sa snažila brazílska vláda vytvoriť národné pocity a to, aby sa všetci Brazílčania identifikovali so svojou krajinou. Aj preto sa tzv. miešanie rás začalo považovať za menej negatívne. Uvedomili si, že by sa Brazília mala prezentovať

vo svete v pozitívnom svetle, čo je prostredníctvom kultúrnej diplomacie možné. V tom období prebiehala bilaterálna spolupráca skôr na základe vedeckých a technologických dohôd ako vyslovene kultúrnych. V medzivojnovou období si Brazília udržala rovnovážne vzťahy (*pragmatic equidistance*) s európskymi krajinami ako aj s USA v rámci Rooseveltovej politiky dobrých susedských vzťahov. V priebehu tohto obdobia sa vytvorilo viacero kultúrnych oddelení naprieč štátnym aparátom, avšak ich spolupráca bola nekoordinovaná, čo znehodnocovalo ich úspečnosť. Navyše, problematické boli aj postoje jednotlivých diplomatov, ktorí boli bud' prívržencami alebo naopak odporcami Vargasovho režimu a jeho hodnôt.¹⁶

Na začiatku 60-tych rokov sa začína aj spolupráca s africkými krajinami, predovšetkým portugalsky hovoriacimi. Dochádzalo k istým ojedinelým kultúrnym aktivitám v Afrike Napriek tomu, že Afrika nebola privilegovanou oblasťou kultúrnej diplomacie, ešte viac sa obmedzila vzájomná spolupráca po vojenskom prevrate v 1964.¹⁷ Počas vojenského režimu sa venovalo kultúrnej diplomacie menej pozornosti, ale dôležitým aspektom zahraničnej politiky sa stalo vytváranie pozitívneho obrazu krajiny, resp. imidž krajiny prezentovaný v zahraničí nekorešpondoval s prezentáciou krajiny na domácej pôde. Aby

¹³ CASARÓES, G. – FLEMES, D. (2019): Brazil First, Climate Last: Bolsonaro's Foreign Policy.

¹⁴ CASTRO, F. V. (2012): A cultural diplomacy project for the Republic: *Revista Americana* and the building of a new continental vision.

¹⁵ GOVERNO DO BRASIL. (2018): Temer: Diplomacy strengthens the voice of Brazil in the world.

¹⁶ DUMONT, J. – FLÉCHET, A. (2014): Brazilian Cultural Diplomacy in the 20th Century, s. 6.

¹⁷ MUGGAH, R.- HAMANN, E. P. (2012): Brazil's Generous Diplomacy: Friendly Dragon or Paper Tiger?

vytvárali pocit tolerantnej spoločnosti, podporovali tvorbu a pôsobenie niektorých nepohodlných umelcov v zahraničí. Pre druhú polovicu 80-tych rokov a pre 90-te roky návratom k demokracii je charakteristické pre Brazíliu hľadanie a reorganizácia kultúrnej diplomacie a prezentácie krajiny navonok.

Postupne sa Brazília najmä prostredníctvom spolupráce medzi portugalsky hovoriacimi krajinami a krajinami regiónu stala viditeľnou na medzinárodnej scéne. Posilnila aj svoje aktivity v rámci kultúrnej diplomacie, ktorá svoj vrchol však dosiahla začiatkom 21. storočia, najmä počas prezidentovania Lulu, ktorého cieľom bolo prostredníctvom mäkkej moci etablovať Brazíliu ako regionálnu a neskôr aj globálnu mocnosť¹⁸.

Lula ako jednu z priorít zahraničnej politiky určil spoluprácu medzi juhom, čo sa jasne premietlo aj do kultúrnej dimenzie. Síce už od 80-tych rokov postupne do Afriky prenikali brazílske prvky kultúry, a to najmä v podobe televíznych seriálov (*soap operas*) a zakladania evanjelických kostolov a rozširovanie evanjelickej cirkvi v afrických štátach¹⁹, ale od nástupu Lulu spolupráca výrazne zintenzívnela. Zároveň sa prehlbila spolupráca v oblasti vzdelávania prostredníctvom výmenných programov určených pre africkým študentov, ktorí získali štipendiá na štúdium v Brazílii, prijali sa dohody o technickej a kultúrnej spolupráci, vznikli múzeá v Brazílii, ktoré sa venujú afrobrazílskemu spoločnému dedičstvu, univerzita luso-afro-brazílskej integrácie, a v neposlednom rade sa zmenili školské osnovy a väčší priestor sa venuje práve spoločnej histórii medzi Brazíliou a Afrikou.²⁰

Celkovo, o.i. Lula zvýšil aj finančný objem prostriedkov pre Ministerstvo kultúry, a až polovica z nich sa alokovala pre aktivity spojené s portugalským jazykom,²¹ nakoľko brazílska diplomacia dlhodobo zastáva názor, že jazyk predstavuje základný prvok kultúry, a práve cez neho je možné sa priblížiť ostatným krajinám.

Počas presidentského obdobia Dilmy Rousseff zostala kultúrna diplomacia konzistentná a v roku 2013 predstavila Brazília novú stratégiu v kultúrnych medzinárodných vzťahoch. K preformulovaniu stratégie viedli nasledovné faktory: zvýšený záujem vo svete o Brazíliu, a to špeciálne v kultúrnych otázkach, brazílska atraktivita ako jednej z krajín BRICS, rozvoj brazílskeho odvetvia kultúry a kreatívneho priemyslu, zlepšenie siete kultúrnej diplomacie v zahraničí, organizácia malých a veľkých kultúrnych aktivít vo svete, rozšírenie súkromnej a verejnej spolupráce, export brazílskych projektov sociálnych technológií, a význam kultúrnej diplomacie ako mäkkej moci.²² Dôležitým prvkom kultúrnej diplomacie v Brazílii je spolupráca Ministerstva kultúry s ostatnými ministerstvami, ktoré participujú v kultúrnej výmene medzi krajinami. Dôležitým prvkom, ktorý ovplyvňuje postavenie kultúrnej diplomacie v zahraničnej politike Brazílie je aj posilnenie kreatívneho priemyslu²³ a celkovo pozície kultúry v spoločnosti, nakoľko sa zvýšil v Brazílii záujem o kultúru kvôli zväčšeniu strednej triedy aj sociálnej politike PT, ktorá chudobným občanom poskytovala kultúrne poukazy.²⁴

Ďalším dôležitým prvkom a zároveň výzvou pre Brazíliu je vytvorenie a spravovanie kultúrnej siete v zahraničí. Napriek tomu, že Brazília nemá prepracovanú štruktúru jazykových inštitútorov ako napríklad Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko alebo Španielsko, poskytuje jazykové kurzy a kultúrne aktivity prostredníctvom tzv. Brazílskych kultúrnych centier (*Centro de Estudos e Institutos Brasileiro*),²⁵ ktoré sú súčasťou kultúrnych oddelení

¹⁸ VISENTINI, P. F. (2009): Prestige diplomacy, southern solidarity or “soft imperialism”? Lula’s Brazil-Africa relations, s. 10.

¹⁹ CHATIN, M. (2019): Lula’s Brazil in Africa: Cultural diplomacy as an instrument of soft power, s. 46.

²⁰ CHATIN, M. (2019): Lula’s Brazil in Africa: Cultural diplomacy as an instrument of soft power, s. 43-46.

²¹ SMITS, Y. (2014): Brazil country report, s. 2-3.

²² V roku 2012 dokonca v Brazílii vzniklo Ministerstvo pre kreatívnu ekonomiku.

²³ SMITS, Y. (2014): Brazil country report, s. 4-6.

²⁴ ITAMARATY. (2019): Diplomacia Cultural.

ambasád a generálnych konzulátov v zahraničí. Vytvorenie sofistikovanejšej schémy by predstavovalo pravdepodobne veľkú finančnú záťaž pre brazílsky rozpočet.²⁵ Okrem týchto oficiálnych štátnych inštitúcií má Brazília aj niekoľko súkromných, resp. čiastočne sponzorovaných zo súkromných zdrojov.²⁶

3 Súčasná pozícia vo svete a výzvy pre kultúrnu diplomaciu Brazílie

Za základné črty kultúrnej diplomacie počas pôsobenia Dilmy a Lulu považujeme internacionálizáciu, diverzitu a multikulturalizmus. Ďalším trendom v oblasti diplomacie, ktorý výrazne zasahuje aj do medzinárodných kultúrnych vzťahov Brazílie je aj tzv. internacionálizácia miest v rámci konceptu tzv. mestskej diplomacie (*city diplomacy*),²⁷ keď majú mestá vlastné orgány zodpovedné za medzinárodnú spoluprácu aj prezentáciu v zahraničí. V Brazílii majú najaktívnejšiu túto zložku diplomacie mestá Rio de Janeiro, Minas Gerais a São Paulo.

Pre Brazíliu je v súčasnosti veľkou výzvou *rebranding*, resp. zmena obrazu svojej krajiny vo svete. Ide o dlhodobú záležitosť, nakol'ko Brazília už od čias *Estado Novo*, obdobia Vargasovej vlády, bojuje so zaužívanými stereotypmi vnímania krajiny v zahraničí, čo je výsledkom nesprávneho nastavenia *nation brandingu* počas spomínamej Vargasovej éry. Pravdepodobne väčšina sveta vníma Brazíliu práve cez sambu, futbal, *bossa nova*, typickú brazílsku hudbu a karneval, š čím sa však nestotožňujú všetci Brazílčania. Pri národnej značke a jej vytváraní je „*rozdiel medzi malými a veľkými štátmi, nakol'ko u veľkých štátov je povedomie prirodzené, malé a stredné štáty sa musia najprv ukázať svetu a až potom môžu poukázať na svoju výnimočnosť*“,²⁸ z čoho prirodzene sa môže zdať, že pozícia Brazílie v rámci vytvorenia národnej značky je jednoduchá, čo bolo pravdepodobne aj faktom pri vytváraní prvotného brandingu. Avšak v súčasnosti, keď má Brazília potrebu *rebrandingu*, je jej veľkosť skôr nevýhodou. Súčasné heslo krajiny, *Brazil visit and love us* je príjmané rozporuplné, avšak zvolenie národných farieb je ľahko rozpoznateľné vo svete a pôsobí atraktívne. Na druhej strane môže slogan pôsobiť príliš všeobecne a nevzbudzovať špeciálny vzťah k Brazílii pri jeho vnímaní.

Počas Lulovej vlády bola snaha zahrnúť do prezentácie Brazílie aj tzv. štátny étos, a teda akýsi morálne pozdvihujúci obraz krajiny. Predovšetkým sa upriamili ale na multikulturalizmus, kultúrnu, rasovú a etickú diverzitu, rodovú spravodlivosť a uznanie menšíň, ktoré dáva priestor oveľa širšej kultúrnej prezentácií Brazílie v zahraničí. Práve táto diverzita je považovaná za jednu z najsilnejších stránok Brazílie, ale zároveň prináša aj mnohé nástrahy v podobe nerovnosti, kriminality a sociálneho napäťa, s ktorým sa Brazília musí vyrovnať, ak sa chce stať regionálnou mocnosťou a získať dôležitejšie postavenie na globálnej scéne. Brazília sa etablovala na medzinárodnej scéne ako *soft power*, ktorá presadzovala mierové riešenia sporov, čomu korešpondovala aj domáca politika v oblasti ochrany práv menšíň a marginalizovaných komunít.

Záver

V rámci skúmaného obdobia hodnotíme úlohu kultúrnej diplomacie v zahraničných vzťahoch Brazílie pozitívne, aj keď s určitými rezervami. Kultúrna diplomacia jednoznačne predstavuje dôležitú zložku brazílskej zahraničnej politiky, a zároveň zvyšuje povedomie o Brazílii vo svete. Úspešnejšia sa v posledných rokoch ukázala skôr v rozvojovom svete

²⁵ SMITS, Y. (2014): Brazil country report, s. 9.

²⁶ Pontos de Cultura, kultúrne centrá Caixa Bank, Pinacoteca do Estado de São Paulo, Itaú Cultural etc.

²⁷ BALBIM, R. (2018): The Workers' Party Contribution to the City Diplomacy in Brazil. A Local-global Ideology.

²⁸ ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Význam nation brandingu pre Slovensko: Súčasné trendy a výzvy.

v rámci kooperácie Juh-Juh, nakoľko bola výrazne podporovaná. Ďalším dlhodobo dôležitým trhom pre kultúrnu výmenu sú práve portugalsky hovoriace krajinu, kde je práve kultúrna blízkosť častokrát spojená aj s podobnou históriou prirodzená, a netreba ju zaraďovať medzi cielené priority kultúrnej diplomacie Brazílie. V rámci regiónu Latinskej Ameriky vidíme určité rezervy, nakoľko Brazília je kultúrne odlišná od svojich susedov a regionálnych partnerov, čo je zároveň aj prekážkou pri vnímaní Brazílie ako regionálnej veľmoci. Ani rozšírenie diplomatickej prítomnosti v regióne nezmenilo status Brazílie v tomto ohľade. Možno práve intenzívnejšie kultúrne zблиžovanie v rámci regiónu by prinieslo Brazílii posun v tejto problematike. Čo sa týka cieľov stat' sa globálnou mocnoťou, ide o predčasné ambície, aj keď nemožno Brazílii uprieť vyššiu viditeľnosť vo svete, k čomu určite napomohla aj aliancia G4, kultúrna spolupráca v rámci Juh-Juh kooperácie, rozširovanie integrácie v Južnej Amerike, čoho bola Brazília lídrom. Pozitívnu perspektívnu pre zviditeľnenie sa Brazílie vnímame aj otázku *rebrandingu*, ktorý by pomohol Brazílii vymaniť sa zo steoreotypov a ukázať svetu aj modernejšiu stránku krajinu. Avšak, za negatívne považujeme nevyužité šance pri veľkých športových podujatiach (FIFA 2014, Olympijské hry 2016), ktoré prinášali Brazílii priestor osloviť globálnu scénu.

Dalším javom, ktorý pravdepodobne spomalí intenzitu kultúrnej diplomacie, je nástup prezidenta Jaira Bolsonara, ktorý sa zameriava viac na národné záujmy krajinu ako na globálne témy. Je zástancom antiglobalizmu a prikláňa sa k politike súčasného amerického prezidenta Donalda Trumpa.²⁹ Pravdepodobne sa spomalí aj iniciatíva G4 a nastáva výrazný odklon od spolupráce Juh-Juh, čo mení doterajšie hlavné ciele brazílskej zahraničnej politiky, a aj uplatňovanie kultúrnej diplomacie ako jej nástroja. Zároveň nástup Bolsonara predstavuje aj odklon od multikulturalizmu a pozitívneho vnímania diverzity v rámci všetkých skupín obyvateľstva.

Použitá literatúra:

1. ANHOLT, S. (2007): *Competitive identity: the new brand management for nations, cities and regions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 978-0-230-62772-7.
2. BALBIM, R. (2018): The Workers' Party Contribution to the City Diplomacy in Brazil. A Local-global Ideology. In: *Rising Powers Quarterly*, 2018, roč. 3, č. 3, s. 87-109.
3. CASARÕES, G. – FLEMES, D. (2019): Brazil First, Climate Last: Bolsonaro's Foreign Policy. [online]. In: *GIGA FOCUS*, 5. 9. 2019. [Citované 22. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.giga-hamburg.de/en/publication/brazil-first-climate-last-bolsonaros-foreign-policy>.
4. CASTRO, F. V. (2012): A cultural diplomacy project for the Republic: Revista Americana and the building of a new continental vision. In: *Revista Brasileira de Historia*, 2012, roč. 32, č. 63, s. 303-326.
5. CUMMINGS, M. (2009): Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. In: *Americans for the Arts*, 2009, s. 1-15.
6. ČIEFOVÁ, M. – GODA, N. (2019): Význam nation brandingu pre Slovensko: Súčasné trendy a výzvy. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2019*, s. 91-98. ISBN 978-80-225-4627-0.
7. DUMONT, J. – FLÉCHET, A. (2014): Brazilian Cultural Diplomacy in the 20th Century. In: *Revista Brasileira de Historia*, São Paulo, 2014, roč. 34, č. 67, s. 1-19.
8. GOVERNO DO BRASIL (2018): Temer: Diplomacy strengthens the voice of Brazil in the world. [online]. 2018. [Citované 20. 10. 2014.] Dostupné na internete:

²⁹ CASARÕES, G. – FLEMES, D. (2019): Brazil First, Climate Last: Bolsonaro's Foreign Policy.

- <http://www.brazil.gov.br/about-brazil/news/2018/04/temer-diplomacy-strengthens-the-voice-of-brazil-in-the-world>.
- 9. ITAMARATY (2019): Diplomacia Cultural. [online]. 2019. [Citované 20. 10. 2014.] Dostupné na internete: <http://www.itamaraty.gov.br/es/diplomacia-cultural>.
 - 10. CHATIN, M. (2019): Lula's Brazil in Africa: Cultural diplomacy as an instrument of soft power. In: *Estudos Culturais*, 2019. roč. 4, s. 37-51.
 - 11. KLÍMA, J. (2011): *Dějiny Brazílie*. Praha: Lidové noviny, 2011. ISBN 978-80-7422-107-1.
 - 12. KLIMEŠ, O. a kol. (2018): *Kulturní diplomace Číny a její regionální variace*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2962-1.
 - 13. MITCHELL, J. (1986): *International Cultural Relations*. London: Routledge, 1986. ISBN 9781315673905.
 - 14. MUGGAH, R. – HAMANN, E.P. (2012): Brazil's Generous Diplomacy: Friendly Dragon or Paper Tiger? In: *International Development Policy/ Revue internationale de politique*, 2012, roč. 3, s. 1-10.
 - 15. NYE, J. (1990): *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990. ISBN 978-0465007448.
 - 16. SMITS, Y. (2014): *Brazil country report*. Európska únia, 2014.
 - 17. VISENTINI, P. F. (2009): Prestige diplomacy, southern solidarity or “soft imperialism”? Lula's Brazil-Africa relations. [online]. 2009. [Citované 20. 10. 2014.] Dostupné na internete: <https://www.ascleiden.nl/PDF/seminarvisentini.pdf>.

Kontakt:

Ing. Barbora Janubová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: barbora.janubova@euba.sk

EFFECTIVE RETIREMENT AGE DETERMINANTS – BEHAVIOURAL APPROACH

Tomasz Jedynak

Department of Risk Management and Insurance, Cracow University of Economics, Rakowicka
27, 31-510 Cracow, Poland, tomasz.jedynak@uek.krakow.pl

Abstract: The research question, that underlies this study, concerns the effective retirement age determinants. Contrary to the main body of literature, this research not only focuses on the neoclassical approach but also goes beyond it to elaborate upon achievements of behavioural economics. The study aims 1) to identify potential factors that affect individual retirement decisions on the basis of the neoclassical paradigm of rational choice; 2) to discuss the behavioural factors that influence the retirement decisions; 3) to present the complex approach to the effective retirement age determinants.

The paper is based mainly on the analysis of the existing studies (meta-analysis) and a synthesis of the conclusions derived from this analysis in the light of the behavioural economy. Apart from the extensive literature review, this paper significantly contributes to the discussion about diverse behavioural factors that people take into account while making retirement decisions¹.

Key words: pension economy, retirement age, behavioural economy, determinants of retiring

JEL: J26, H55, J14

Introduction

From the pension scheme perspective, the primary purpose of raising the statutory retirement age is to reduce the age dependency ratio by extending the period of professional activity. In the long term, it accounts for reduction of the burden that is borne by the working-age adults in order to support the retirees, and restores the sustainability of the pension system. As far as an individual prospective retiree is concerned, raising the statutory retirement age leads to higher pension benefits. On the one hand, longer professional activity causes the total sum of contributions paid to be higher, and on the other hand, raised pensionable age means a shorter retirement period. As a result, the more substantial amount of accrued pension rights is divided by lower life expectancy². Thus, taking into account both extending of the human lifespan and the positive impact of postponing retirement, raising the statutory retirement seems to be a perfect solution to address key challenges of modern pension schemes.

In recent decades many developed countries have increased the statutory retirement age. 21 out of the 36 (as of 2019) OECD Member States have already raised or intend to raise the statutory retirement age³. The statutory retirement age is, however, extremely difficult to

¹ This project has been financed by the Ministry of Science and Higher Education within the "Regional Initiative of Excellence" Programme for 2019–2022. Project no.: 021/RID/2018/19. Total financing: 11 897 131,40 PLN.

² That rule is directly reflected only in defined contribution schemes. However, to some extent it may also be applied to defined-benefit plans – which is the case with the “point” system in Germany.

³ Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators. 2017. https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en.

raise as it is always associated with the great reluctance of the society. It may also cause a great political risk for the government. Furthermore, it is reported that in many countries, there is a significant difference between the statutory and the effective retirement age⁴. On average, the effective retirement age of men in the European countries is 0.6 years lower than the statutory retirement age. For women, that difference equals 1.2 years. Such high differences must have an impact on efficiency of the pension policy.

Thus a profound question that underlies this research is posed - *what are the effective retirement age determinants?* There is a considerable number of studies that aim to provide an answer to such a question. The vast majority of them focus on developing a normative theory. They are set in the neoclassical mainstream. The constraints of the neoclassical economics (e.g., the paradigm of rational choice, the information accessibility) make it, however, impossible to develop a complex, descriptive model of pension behaviour. The neoclassical life-cycle model is claimed to be insufficient to explain the whole complexity of retirement behaviour. Therefore this study is attempts to go beyond the neoclassical framework and analyse the attitudinal and behavioural retirement determinants

At the theoretical level, this study addresses the question about the behavioural determinants of the effective retirement age. As far as its application is concerned, the paper delivers the effective encouragement to extend the period of their professional activity. The study deliverables arise from achievement of the following objectives of the study that aims 1) to identify potential factors that affect individual retirement decisions on the basis of the neoclassical paradigm of rational choice; 2) to discuss the behavioural factors that influence retirement decisions; 3) to present the complex approach to the effective retirement age determinants.

Contrary to the major body of research, this study is based not only on the neoclassical approach but also incorporates conclusions drawn from the latest achievements of behavioural economics. Apart from the vast literature review, the main contribution of this paper is a discussion about different behavioural factors that are taken into account in pension decisions. In addition, the article presents a comprehensive approach to the effective retirement age determinants. The posed research questions are addressed by means of the meta-analysis of the body of the previous research. Thus the paper is based mainly on the analysis of the existing studies and the synthesis of the conclusions derived from this analysis in the light of the behavioural economics. Therefore, the article conclusions include the list of potential behavioural determinants of retirement, that are not the empirically proved ones.

This paper is structured to begin with this introduction that is followed by the next section that discusses the neoclassical approach to the effective retirement age determinants. The third section focuses on the behavioural approach to individual retirement decisions. The fourth section elaborates upon the behavioural determinants of retirement. The paper ends with conclusions in which a complex model of behavioural determinants of retirement is presented.

1 Effective Retirement Age Determinants – Neoclassical Approach

The theoretical foundations for the analysis of pension schemes and retirement behaviour originate from the theory of consumption and saving, particularly the life-cycle hypothesis put forward by Modigliani and Brumberg⁵ and Ando and Modigliani⁶ and

⁴ Henceforth, the effective retirement age is understood as the average age of exit from the labour market.

⁵ MODIGLIANI, F. – BRUMBERG, R. (1954): Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data, p. 388-436.

Friedman's permanent income hypothesis⁷. The common feature of those theories is represented by consumption smoothing that is made by individuals on the basis of their convictions about the future values of certain variables, including personal income and life expectancy. Thus in the life-cycle framework, individuals are assumed to maximise the lifetime utility subject to the lifetime budget constraint.

The groundbreaking works on theoretical aspects of retirement behaviour within the neoclassical paradigm include the studies by Fields and Mitchell⁸ in which they propose a simple age-of-retirement model. In the consecutive years, their approach was supplemented with the findings derived from rational choice theory⁹. The finding that retirement behaviour may be analysed within the framework of an economic approach is the most important contribution of that theory to the studies on the effective retirement age determinants. The rational choice theory also finds that retirement decisions arise from profits compared to costs under the option analysis, and the choice of the solution which maximises the related lifetime utility.

The central assumption of Field and Mitchell's neoclassical model of retirement is that people pursue utility maximisation, which is a function of multi-period consumption and leisure. Assuming that PVI is a present value of lifetime income, and RET is a length of retirement period, the utility function is:

$$U = U(PVI, RET)$$

The decision maker maximises his or her utility:

$$\max U = \max U(PVI, RET)$$

With the constraints:

$$\begin{aligned} PVI &= PVE + PVP \\ RET &= LE - R \end{aligned}$$

Where: PVE – the present value of earnings, and PVP – the present value of pension benefits, LE – expected lifetime, R – years of work.

Thus, the first-order condition of maximum (2) is:

$$U'(PVI) * (PVE_r - PVP_r + \Delta PVP_{R,T}) - U'(RET) = 0$$

Hence, the optimal retirement age is the one at which increased utility due to higher lifetime income is offset by a loss of utility due to a shorter retirement period (Grodzicki, 2012). Only in that case, does a decision maker have no incentives to retire earlier or later, as in both cases, the general utility will decrease.

⁶ ANDO, A. – MODIGLIANI, F. (1963): The ‘Life Cycle’ Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests, p. 55-84.

⁷ FRIEDMAN, M. (1957): The Permanent Income Hypothesis, p. 20-37.

⁸ MITCHELL, O. – FIELDS, G. (1981): The Effects of Pensions and Earnings on Retirement; FIELDS, G. – MITCHELL, O. (1984): Economic Determinants of the Optimal Retirement Age: An Empirical Investigation, p. 245-262; MITCHELL, O. – FIELDS, G. (1984): The Economics of Retirement Behavior, p. 84-105.

⁹ BECKER, G. (1976): The Economic Approach to Human Behavior.

Fields and Mitchell have named the three components of the equation formula (5): the taste for income ($U'(PVI)$), the price of leisure ($PVE_r - PVP_r + \Delta PVP_{R,T}$), and the taste for leisure ($U'(RET)$). In the rational choice models of retirement, the choice of optimal retirement age depends on the factors that stem directly or indirectly from those components. The choice of optimal retirement age depends both on individual factors (e.g., preferences towards consumption and work, structure of income, expected lifetime) and macro factors (e.g., pension regulations, labour market position). Thus the vast majority of studies, that represent the neoclassical mainstream of research on the effective retirement age determinants, focus on the identification and analysis of diverse factors that influence individual retirement decisions. The multitude of empirical studies on the retirement determinants makes it, however, impossible to examine the full body of literature. Thus instead of discussing the respective studies and related outcome, this paper elaborates upon major attitudes to an empirical analysis of the retirement determinants, research methods that are applied in such studies, and key findings on the significant effective retirement age determinants.

The literature review, that has been conducted, makes it plausible to identify two major attitudes to the empirical analysis of the effective retirement age determinants. The first one focuses on the detailed analysis of a country-specific case. The second one takes into account the extensive multi-national analysis. The prominent examples of the single-country approach are studies presented by Montalto¹⁰ and Blanchett¹¹ for the US; Banks, et al.¹² for the United Kingdom; Bernal and Vermeulen¹³ and Vermeer¹⁴ for the Netherlands and Euwals et al.¹⁵ for Denmark. Recent examples of the multi-national studies are studies by Lampriano,¹⁶ Axelrad and Mahoney¹⁷ and Jedynak.¹⁸ It bears noting that the results of country-specific studies are usually more accurate and reflect the specificity and characteristics of the analysed country's population but the outcomes of the multi-national research are more useful for identifying general trends. The international approach, however, may lead to the underestimation of the country-specific factors such as culture, social norms, and attitudes towards work and retirement.¹⁹

As far as the applied research methods are concerned, three main groups of research on retirements determinants have been distinguished. The first group contains studies that present the analysis of the survey data.²⁰ The second group consists of studies based on either

¹⁰ MONTALTO, C. P. – YUH, Y. – HANNA, S. (2000): Determinants of planned retirement age, p. 1-15.

¹¹ BLANCHETT, D. (2018): The Impact of Retirement Age Uncertainty on Required Retirement Savings, p. 36-45.

¹² BANKS, J. – EMMERSON, C. – TETLOW, E. (2007): Healthy retirement or unhealthy activity: How important are financial incentives in explaining retirement?, p. 427-440.

¹³ BERNAL, N. – VERMEULEN, F. (2013): The Impact of an Increase in the Legal Retirement Age on the Effective Retirement Age

¹⁴ VERMEER, N. (2016): Age Anchors and the Expected Retirement Age: An Experimental Study, p. 255-279.

¹⁵ EUWALS, R. – VAN VUREN, D. – WOLTHOFF, R. (2010): Early Retirement Behaviour in the Netherlands: Evidence From a Policy Reform, p. 209-236.

¹⁶ LAMPRIANO, I (2012): Determinants of Early Retirement in the European Union, p. 137-154.

¹⁷ AXELRAD, H. – MAHONEY, K. J. (2017): Increasing the Pensionable Age: What Changes Are OECD Countries Making? What Considerations Are Driving Policy?, p. 720-726.

¹⁸ JEDYNAK, T. (2019): The determinants of effective retirement age – a cross-country analysis

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Eg.: LAMPRIANO, I (2012): Determinants of Early Retirement in the European Union, p. 137-154; VERMEER, N. (2016): Age Anchors and the Expected Retirement Age: An Experimental Study, p. 255-279.

a cross-sectional or time-series statistical analysis of economic data sets²¹. The research in the third group is based on the meta-analysis of existing literature²².

Apart from the diverse research methods mentioned above, the extensive economic literature provides for three main categories of determinants that may impact the effective retirement age. They are 1) financial reasons (wealth aspects), 2) institutional and regulatory area, and 3) individual factors and preferences. This classification is different than proposed by Ebbinghaus and Hofäcker who classified determinants of retirement on the basis of their influence on the decision-maker (push factors, pull factors and retention factors)²³.

The financial retirement determinants constituted the subject matter of research as early as in the 1970s. In the seminal study, Boskin proved the significant impact of the level of social security benefits on the decision to retire²⁴. Fields and Mitchel showed that retirement decisions were strongly influenced by base wealth and expected retirement income²⁵. Burtless found the negative correlation between personal wealth and the effective retirement age²⁶. Ucello showed the correlation between retirement and the level of income and employment characteristics²⁷. Montaldo et al. proved the relationship between the level of financial and non-financial assets and the planned retirement age²⁸. Furthermore, Li, Hurd and Loughran considered the impact of the socio-economic status on retirement age²⁹.

The category “institutional and regulatory area” includes the retirement determinants, such as the architecture of the pension scheme, pre-conditions for public service entitlement (e.g., health care), the situation in the labor market, and other macroeconomic factors. Besides the rules of calculating the level of pension benefits, the architecture of the pension scheme also covers the level of the statutory retirement age and the minimum retirement age. Duval showed that the existence of the statutory retirement age had a profound influence on retirement decisions³⁰. Bernal and Vermeulen examined the impact of an increase in the statutory retirement age on the effective retirement age³¹. Considering the macro factors, Goda, Shoven and Slavov showed that people tended to postpone retirement during economic downturns³². Another study that is worth mentioning is the one made by Coile and Levine³³.

²¹ Eg.: BLOEMEN H. G. (2011): The effect of private wealth on the retirement rate: an empirical analysis, p. 637-655.

²² Eg.: ERP, F. – VERMEER, N.– VAN VUREN, D. (2014): Non-financial Determinants of Retirement: A Literature Review, p. 167-191; FISHER, G. G. – CHAFFEE, D. S. – SONNEGA, A. (2016): Retirement Timing: A Review and Recommendations for Future Research, p. 230-261.

²³ EBBINGHAUS, B., HOFÄCKER, D. (2013): Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies A Paradigm Shift to Overcome Push and Pull Factors, p. 807-840.

²⁴ BOSKIN, M. J. (1977): Social Security and Retirement Decisions, p. 1-25.

²⁵ FIELDS, G. – MITCHELL, O. (1984): Economic Determinants of the Optimal Retirement Age: An Empirical Investigation, p. 245-262.

²⁶ BURTLESS, G. (1986): Social Security, Unanticipated Benefit Increases, and the Timing of Retirement, p. 781-805.

²⁷ UCELLO C. (1998): Factors Influencing Retirement: Their implications for raising retirement age.

²⁸ MONTALTO, C. P. – YUH, Y. – HANNA, S. (2000): Determinants of planned retirement age, p. 1-15.

²⁹ LI, X. – HURD, M. – LOUGHREN, D. (2008): The Characteristics of Social Security Beneficiaries Who Claim Benefits at the Early Entitlement Age.

³⁰ DUVAL, R. (2004): Retirement Behaviour in OECD Countries: Impact of Old–Age Pension Schemes and other Social Transfer Programmes, p. 7-50.

³¹ BERNAL, N. – VERMEULEN, F. (2013): The Impact of an Increase in the Legal Retirement Age on the Effective Retirement Age

³² GODA, G. S. – SHOVEN, J. B. – SLAVOV, S. N. (2011): What Explains Changes in Retirement Plans during the Great Recession?, p. 29-34.

³³ COILE, C. – LEVINE, P. (2011): The Market Crash and Mass Layoffs: How the Current Economic Crisis May Affect Retirement, p. 1-42.

They found that the unemployment rate affected the retirement decisions of people with lower socioeconomic status, while financial market fluctuations influenced people with higher socioeconomic status.

The last category of retirement determinants includes individual factors and preferences. That category contains a wide range of personal characteristics that affect people's retirement decisions. Among personal traits that have been proven to have impact on retirement decisions are health status³⁴, life expectancy³⁵, the size and structure of the family, educational attainment and attributes of work and job satisfaction³⁶. Montaldo and others found that among personal characteristics that had a significant impact on the decision to retire were: health, life expectancy, race, current age, family status, level of education, and occupation³⁷. Furthermore, Glans showed that lower earnings lengthened professional activity, and the wealthier people retired earlier³⁸.

When discussing the studies on the effective retirement age determinants, it must be pointed out that the neoclassical approach based on the individual rationality paradigm, however commonly accepted, is not capable of fully predicting the retirement decision. For example, Lumsdaine and Mitchell found that the effect of financial incentives explained not more than a half of the differences in the effective retirement age in the US³⁹. Other studies showed that a reduction of pension wealth of about one year of salary lead to postponing retirement by about two months⁴⁰. Considering retirement age, Gustman and Steinmeier showed that raising the statutory retirement age by one year increased the effective age only by one month⁴¹. Mastrobuoni claimed that the actual response to an increase of the statutory retirement age was more substantial than predicted by financial incentives alone⁴².

In many of the recent studies besides the traditional approach, the authors made attempts to incorporate explanations that derived from other theories and scientific disciplines. In those interdisciplinary studies, apart from economic factors, the main focus is placed on psychological and sociological aspects. Among them, the impact of bounded rationality and its consequences on the retirement behaviour is the most noteworthy⁴³.

³⁴ DWYER, D. S. – MITCHELL, O. S. (1999): Health problems as determinants of retirement: are self-rated measures endogenous?, p. 173-193; McGARRY, K. (2004): Health and Retirement: Do Changes in Health Affect Retirement Expectations?

³⁵ HURD, M. D. – SMITH, J. P. – ZISSIMOPoulos, J. M. (2004): The effects of subjective survival on retirement and Social Security claiming, p. 761-775.

³⁶ BURTLESS, G. (2013): Can Educational Attainment Explain the Rise in Labor Force Participation at Older Ages?

³⁷ MONTALTO, C. P. – YUH, Y. – HANNA, S. (2000): Determinants of planned retirement age, p. 1-15.

³⁸ LUMSDAINE, R. L. – MITCHELL, O. S. (1999)

): New developments in the economic analysis of retirement.

³⁹ BANKS, J. – EMMERSON, C. – TETLOW, E. (2007): Healthy retirement or unhealthy activity: How important are financial incentives in explaining retirement?, p. 427-440.

⁴⁰ eg. EUWALS, R. – VAN VUREN, D. – WOLTHOFF, R. (2010): Early Retirement Behaviour in the Netherlands: Evidence From a Policy Reform, p. 209–236; BLOEMEN H. G. (2011): The effect of private wealth on the retirement rate: an empirical analysis, p. 637-655.

⁴¹ GUSTMAN, A. L. – STEINMEIER, T. L. (2019): How Changes in Social Security Affect Retirement Trends.

⁴² MASTROBUONI, G. (2009): Labor supply effects of the recent social security benefit cuts: Empirical estimates using cohort discontinuities, p. 1224-1233

⁴³ MADRIAN, B. – SHEA, D. F. (2011), The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior, p. 1149-1187; BENARTZI, S. – THALER, R. (2007): Heuristics and Biases in Retirement Savings Behavior, p. 81-104; BESHEARS, J. - CHOI, J. J. - LAIBSON, D. - MADRIAN, B. C. (2011): Behavioral economics perspectives on public sector pension plans, p. 315-336; BEHAGHEL, L.– BLAU, D. (2012): Framing Social Security Reform: Behavioral Responses to Changes in the Full Retirement Age, p. 41-67.

Furthermore, particular attention is drawn to financial literacy⁴⁴, the influence of social norms⁴⁵ and the implications of sociological theories of ageing⁴⁶.

To conclude this section, it is plausible to state that despite the multitude of research, so far, no model can fully explain people's retirement behaviour based solely on the neoclassical approach. Furthermore, the impact of the discussed factors which belong to the proposed three categories of the effective retirement age determinants is limited. Thus the neoclassical retirement models require to be extended. To this end, one of the most promising alleys of research seems to be the behavioural approach which is discussed in detail in the next section.

2 Behavioural Approach to Retirement Decisions

The neoclassical paradigm of retirement behaviour is based on the assumption that individuals always act rationally, have access to complete information, and have skills that allow them to solve the optimisation problem. Those assumptions allow for an accurate presentation of numerous microeconomic problems that are also reflected in the macro-scale models. Attempts to describe human behaviour in formal terms, however, cause normative models to be far from reality, and empirical tests of those models often contradict their theoretical conclusions. The main reason for that is the unreality of some assumptions, that underlie neoclassical models. Simon was the first who pointed that out and introduced the concept of bounded rationality⁴⁷. Further arguments against the mechanical adoption of the human rationality assumption were provided by Kahneman and Tversky and their prospect theory⁴⁸. Laibson showed the time inconsistency of decision makers' preferences⁴⁹. Furthermore, the research conducted by Lusardi and Mitchel proved that individuals did not have sufficient knowledge and competencies to resolve financial dilemmas⁵⁰.

Kahneman and Tversky's findings laid the foundations for a new trend in modern economics - the behavioural approach, which in turn resulted in the creation of an alternative to the life-cycle model theory and classical age-of-retirement model. The so-called behavioural life-cycle hypothesis (BLCH) was proposed by Shefrin and Thaler in their groundbreaking study⁵¹. Contrary to the classical theories, the BLCH is a positive theory that is based on the analysis and description of real behaviour. That theory is to explain how individuals make decisions on consumption and saving, and how they respond to personal finance issues when they have incomplete information, imperfect knowledge, and limited cognitive skills⁵². However, it should be emphasised that although the behavioural approach rejects the assumptions about the full and unlimited access to information and rational behaviour (i.e., decision maker maximisation of the utility), that theory is not intended to overthrow and replace the mainstream economics models. The behavioural life-cycle

⁴⁴ VAN ROOIJ, M. – LUSARDI, A. – ALESSIE, R. (2011): Financial literacy and retirement planning in the Netherlands, p. 593-608.

⁴⁵ ERP, F. – VERMEER, N.– VAN VUUREN, D. (2014): Non-financial Determinants of Retirement: A Literature Review, p. 167-191.

⁴⁶ GRODZICKI M. (2012): Pension Reform and Retirement Behaviour in Poland – Interdisciplinary Analysis, p. 71-98.

⁴⁷ SIMON, H. (1955): A Behavioral Model of Rational Choice, p. 99-118.

⁴⁸ KAHNEMAN, D.–TVERSKY, A. (1979): Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, p. 263-291.

⁴⁹ LAIBSON, D. (1997): Golden Eggs and Hyperbolic Discounting, p. 443-477.

⁵⁰ LUSARDI, A. –MITCHELL, O. S. (2007): Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education, p. 35-44.

⁵¹ SHEFRIN, H. M.–THALER, R. (1988): The Behavioral Life–Cycle Hypothesis, p. 609-643.

⁵² KNOLL M. (2011), Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision.

hypothesis is rather a complement to and extension of the neoclassical approach that is used for understanding complex decision making.

The behavioural life-cycle theory consists of three pillars: self-control, mental accounting, and framing effect (see Table 1).

Table 1. Three Pillars of Behavioural Life-cycle Theory

I.	Self-control	A decision maker has two opposing faces: a short-sighted, unreasonable and consumption-oriented hedonist, and a highly rational long-term planning strategist. In the whole life cycle, a decision maker has many hedonists acting in short periods but only one strategist. At a given time, a particular hedonist has direct control over the level of current consumption, and the utility function is independent of consumption in other periods. The utility of a strategist's consumption depends on the usefulness of hedonists at various times and is subject to intertemporal budget constraints. In order to be protected against the selfish behaviour of hedonists, whose action may cause uneven distribution of consumption over the life cycle, a strategist through self-control mechanisms must actively interact with them. Thus self-control is understood here as the strategist's victory over the hedonist.
II.	Mental Accounting	There are three basic accounts to mentally record income earned by a decision maker: 1) current income, 2) accumulated savings, and 3) future income and retirement savings. The marginal propensity to consume for each of those accounts is different - the largest is for account 1), and the lowest for account 3). It means that a decision maker will be willing to spend current income, will be less likely to use accumulated savings, and will avoid spending funds recorded on the third account.
III.	Framing Effect	Framing means that in the decision making process, the presentation of alternatives is the key issue. The BLCH assumes the presentation of the problem to affect its perception by a decision maker and, consequently, the choices to be made.

Source: Author's own elaboration on the basis of BAŃBUŁA, P. (2006): Oszczędności i wybór międzyokresowy – podejście behawioralne; MARCINKIEWICZ, E. (2018): *Uwarunkowania rozwoju dobrowolnych programów emerytalnych - perspektywa makro- i mikroekonomiczna*.

In recent years, the implications of the behavioural life-cycle hypothesis have been put into practice. Taking the practicable implementation of the BLCH into consideration, it bears noting that in the framework of the pension economics, behavioural approach is usually explored in the context of encouraging people to save additionally for retirement purposes⁵³. Hence, contrary to the main body of literature, the said analysis focuses on behavioural aspects of making retirement decisions⁵⁴.

3 Behavioural Determinants of Effective Retirement Age

In their seminal work, Thaler and Sunstein have identified three main channels that may be used for influencing individuals' retirement decisions: 1) changing the architecture of

⁵³ MITCHELL, O. – UTKUS, S. (2004): Pension Design and Structure: New Lessons from Behavioral Finance; THALER, R. H. –BENARTZI, S. (2004): Save More Tomorrow™: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving, p. 164-187; BENARTZI, S. –THALER, R. (2007): Heuristics and Biases in Retirement Savings Behavior, p. 81-104, CHOI, J. - LAIBSON, D. - MADRIAN, B. - METRICK, A. (2004): Perspectives in the Economics of Aging; CHOI, J. - LAIBSON, D. - MADRIAN, B. - METRICK, A. (2006): Behavioral Public Finance: Toward a New Agenda Behavioral Public Finance: Toward a New Agenda; HARDCASTLE, R. (2012): How can we incentivise pension saving? A behavioural perspective.

⁵⁴ see also: KNOLL M. (2011), Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision.

choice; 2) changing the reference system (framing); and 3) providing appropriate incentives (nudges)⁵⁵. The arguments of Thaler and Sunstein have underlain the study on possible behavioural determinants of retirement decisions. In the course of the research project, six main behavioural determinants of the effective retirement age have been identified: 1) default options and anchoring effect 2) planning fallacy; 3) affective forecasting; 4) hyperbolic discounting; 5) framing effect; 6) social norms. They are briefly depicted below.

3.1 Default Options and Anchoring Effect

The inclination of decision makers (future retirees) to choose default options is one of the identified behavioural determinants of the effective retirement age. The default option is defined as the choice that does not require any further action. Having chosen a default means that a decision maker is satisfied with the given option and does not search for an optimal result – in terms of costs and benefits. In terms of behavioural economics, the default option is usually taken into consideration together with the status quo effect⁵⁶. In the case of retirement decisions, the default options are referred to the anchoring effect or the so-called age anchors. Anchoring means that retirees are tied to age that has retirement significance (e.g., minimum or statutory retirement age). In other words, future retirees embrace the solution rather than thoroughly analyse the whole spectrum of diverse factors to be taken into account before retiring, which is the case with the neoclassical age-of-retirement model. Age anchors may also be treated as specific reference points. According to Kahneman and Tversky's prospect theory, a decision maker does not evaluate options absolutely, taking into account all costs and benefits (like in the rational choice paradigm), but in relation to a predefined reference point⁵⁷. The deviations from such a reference point are perceived either as gains or losses. Moreover, the evaluation of the same option on the “gain” and “loss” side differs - the particular loss is felt more intensively than the equivalent gain. As a consequence, if a decision maker casts an anchor in respect of a particular retirement age, it is tough to persuade him or her to extend his or her professional activity. Moreover, even in the face of low pension benefits, a decision maker will be more inclined to shorten rather than prolong work.

The standard explanation of the default option and anchoring effect is based on the prospect theory which puts a particular emphasis on the decision context and related framing effect. Another explanation of the default option bias is that uneducated decision makers may not be able to assess whether it is better for them to retire sooner or later than the statutory retirement age, and therefore they tend to stick to the standard solution⁵⁸. Thus choosing defaults results from the limited capability of making financial decisions, which in turn is associated with financial illiteracy and people's tendency to procrastinate. Knoll explains how the reference point impacts the retirement decision by stating that prospective retirees, when making decisions to retire, try to answer the question whether working an extra year (vs. the reference point) is worth the consequential increase in pension benefits⁵⁹.

⁵⁵ THALER, R. H. – SUNSTEIN, C. R (2008): Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness.

⁵⁶ SAMUELSON, W.– ZECKHAUSER, R. (1988): Status quo bias in decision making, p. 7-59.

⁵⁷ KAHNEMAN, D. – TVERSKY, A. (1979): Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, p. 263-291.

⁵⁸ ERP, F. – VERMEER, N.– VAN VUUREN, D. (2014): Non-financial Determinants of Retirement: A Literature Review, p. 167-191.

⁵⁹ KNOLL M. (2011), Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision.

Regardless of the theoretical grounds and reasons, the existence of defaults and anchoring effect is well proven in the empirical studies⁶⁰. Duval showed that people tended to retire as soon as they reached the minimum retirement age⁶¹. The prominent example of studies that proved the anchoring effect was also a research conducted by Brown⁶². He found that only about 13% of participants of the US Health and Retirement Study reported the “usual” retirement age other than 62 or 65. In a more recent study, Vermeer showed the relevance of age anchors in the case of a pension scheme in the Netherlands⁶³. He also examined the sensitivity of the expected retirement age to the statutory retirement age and found that individuals expected to retire later when they were confronted with a higher age anchor. The visible consequences of the anchoring effect are also found in the empirical data available for the majority of developed countries, indicating the untypical peaks in the distribution of the retirement age.

3.2 Framing Effect

The framing effect, which is presumably one of the most significant cognitive biases in decision making, is closely related to the default options and anchoring effect. According to the behavioural economics, the framing effect is a cognitive bias accounting for decisions that depend on perception of available options. In their influential study, Kahneman and Tversky showed that a changed architecture of the decision problem (architecture of choice) lead people to make varied decisions⁶⁴. They also proved that people were more risk averse when a positive frame was presented and were risk-seekers when a negative frame was presented.

The framing effect is imminent in majority of decision problems. In the case of retirement decisions, the framing effect alters the perception of the pension scheme. The remarkable outcome of Fetherstonhaugh and Ross's study proved the existence of a strong framing effect in the case of decision problems related to the retirement age⁶⁵. In their research, Fetherstonhaugh and Ross experimentally set the retirement age at 65 and 68, and frame retirement options - as gains or losses versus defaults (age anchors). They found out that retiring at 65 was regarded as a monetary loss vs. age-68 reference point – 57% of respondents chose to retire at 68. On the other hand, retiring at 68 was regarded as a monetary gain vs. age-65 reference point - 38% of respondents chose to retire at 68. As far as Fetherstonhaugh and Ross's results are concerned, it is plausible to state that a simple change in the architecture of choice may lead future retirees to diverse conclusions. A decision maker seeks to avoid losses and extends his or her professional career, especially when earlier retirement is perceived as the choice which entails lower pension benefits.

⁶⁰ BEHAGHEL, L.– BLAU, D. (2012): Framing Social Security Reform: Behavioral Responses to Changes in the Full Retirement Age, p. 41-67; ERP, F. – VERMEER, N.– VAN VUREN, D. (2014): Non-financial Determinants of Retirement: A Literature Review, p. 167-191

⁶¹ DUVAL, R. (2003): The Retirement Effects of Old–Age Pension and Early Retirement Schemes in OECD Countries.

⁶² BROWN, C. (2006): The Role of Conventional Retirement Age in Retirement Decisions.

⁶³ VERMEER, N. (2016): Age Anchors and the Expected Retirement Age: An Experimental Study, p. 255-279.

⁶⁴ TVERSKY, A. – KAHNEMAN, D. (1981): The framing of decisions and the psychology of choice, p. 453-458.

⁶⁵ FETHERSTONHAUGH, D. – LEE, R. (1999): Framing Effects and Income Flow Preferences in Decisions about Social Security p. 187-209. I cite the result of this research after KNOLL M. (2011), Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision.

3.3 Social Norms

The traditional neoclassical age-of-retirement model assumes a prospective retiree to make a retirement decision independently in order to maximise the unique utility function. Consequently, the model does not take into account the existence of interdependencies among various decision makers. When people decide to retire, they follow opinions, beliefs, and experience of others. It is mainly due to the fact that retirement is a once-in-a-lifetime event, and people cannot learn from their own experience⁶⁶. It is reasonable to assume that, unlike in the neoclassical model, there are some interdependencies among various agents in the retirement model. Having this in mind, social convictions are claimed to affect retirement behaviour, and social norms constitute one of the key retirement age determinants. Within the framework of the retirement model, those social norms are applied to serve as the reference point in the individual's utility function, and therefore, deviations from them result in a decrease in the individual utility⁶⁷.

The term “social norm” means “the informal rules that govern behaviour in groups and societies”⁶⁸. Importantly, social norms may trigger the enforcement of particular behaviour by informal social sanctions⁶⁹. In the case of retirement decisions, social norms are believed to encourage or even force employees to retire sooner than they would do if it were not for the social norms themselves. It is partially because older people claim that early retirement is most desirable, when advising younger generations. However, they are not able to properly assess the trade-off between the earlier retirement and higher pension benefits within the modern pension schemes. Moreover, according to the widespread belief, earlier retirement would help to decrease the unemployment rate.

The impact of social norms on the individual's retirement decision may be either direct or indirect⁷⁰. The direct impact is explained as the influence of a decision maker's closest environment (co-workers, supervisors, close relatives). On the other hand, the indirect impact is associated with some abstract social norms which are widespread in a larger group of society. While the direct impact is identified with a change in individual taste or perception, the indirect impact is associated with social pressure. To the extent of social norms in retirement decisions, Erp et al. (2014) points out that their effect is strengthened by financial illiteracy as poorly educated and financially unaware people are prone to copy the behaviour of their closest environment⁷¹. He also highlights that social norms may impact not only prospective retirees but also employers as they may encourage their employees to retire at a particular statutory retirement age.

3.4 Planning Fallacy

The concept of planning fallacy was initially used for explaining why task-completion deadlines are usually exceeded. Planning fallacy by and large is misprediction of future events, which results from the unrealistic construction of the mental scenarios that people adopt to foresee the future. Such mental scenarios are usually over-optimistic, as people tend to ignore unexpected, negative possibilities that may occur within the considered time

⁶⁶ ERP, F. – VERMEER, N.– VAN VUUREN, D. (2014): Non–financial Determinants of Retirement: A Literature Review, p. 167-191

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ BICCHIERI, C. – MULDOON, R. – SONTUOSO, A. (2018): Social Norms.

⁶⁹ FEHR, E. – GÄCHTER, S. (2000): Fairness and Retaliation: The Economics of Reciprocity, p. 159-181.

⁷⁰ VAN SOLINGE, H. –HENKENS, K. (2007): Involuntary retirement: The role of restrictive circumstances, timing, and social embeddedness, p. 295-303.

⁷¹ ERP, F. – VERMEER, N.– VAN VUUREN, D. (2014): Non–financial Determinants of Retirement: A Literature Review, p. 167-191

horizon. That argument is contradictory to the underlying assumption of neoclassical models applied to the rationality of a decision maker.

Knoll notices that before making retirement decisions, individuals should understand the implications of earlier retirement (especially lower pension benefits) and consider any unforeseen events that may have financial consequences in the future (such as illness, long-term care)⁷². She also states that in reality, when deciding to retire, people make planning fallacy – they tend to adopt the best option scenario that do not entail costly events. She comes to the conclusion that if future retirees consider only this base case scenario they are more inclined to accept lower pension benefits in order to retire earlier.

3.5 Affective Forecasting

Field and Mitchel's neoclassical model of retirement described in the previous section assumes an individual retirement decision to be based on the multi-period function of consumption and leisure. The existence of some trade-offs between consumption and leisure before and after retirement is the explicit consequence of that approach. To make a decision, a future retiree, should be able to forecast and compare diverse life scenarios depending on the time of retirement. Thus accurate predictions of future sensations about the money and leisure trade-offs become the necessary prerequisites of the retirement planning.⁷³

It turns out, however, that individuals are not able to make such predictions - the cognitive biases lead them to the forecast that differs much from real life. Affective forecasting is one of the most prominent examples of such biases as far as an individual forecast is concerned. That phenomenon is referred to as people's tendency to "imagine that an event in question would be better or worse (...) than it turns out to be"⁷⁴. Gilbert and Wilson point out that affective forecasting is caused by mental simulations that are unrepresentative, essentialized, abbreviated, and decontextualised⁷⁵.

The ability to imagine future feelings undoubtedly allows people to make decisions regarding the future, including retirement decisions. However, when the forecast is affected – perceived as more extreme than in reality, the whole decision making process is biased and thus suboptimal. On the ground of retirement decisions, affective forecasting was devised by Knoll. She claims affective forecasting to lead individuals to prefer a lower retirement age, as people tend to imagine life after retirement better than it currently is. On the other hand, people perceive extending their professional career as worse than it presently is. In other words, affective forecasting leads prospective retirees to think they would be happier if they left the workforce earlier.

3.6 Hyperbolic Discounting

The neoclassical economic models assume rational decision makers to have a constant discounting rate. However, it has been well proven that in real life, people overestimate the value of immediate rewards⁷⁶. That contention has led to the development of the hyperbolic discounting utility models⁷⁷. Hyperbolic discounting means that decision makers perceive the future reward to be well below its actual value and considerably overestimate its present

⁷² KNOLL M. (2011): Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ GILBERT, D. T. – WILSON, T. D. (2007): Prospection: Experiencing the Future, p. 1351-1354.

⁷⁶ KNOLL M. (2011): Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision.

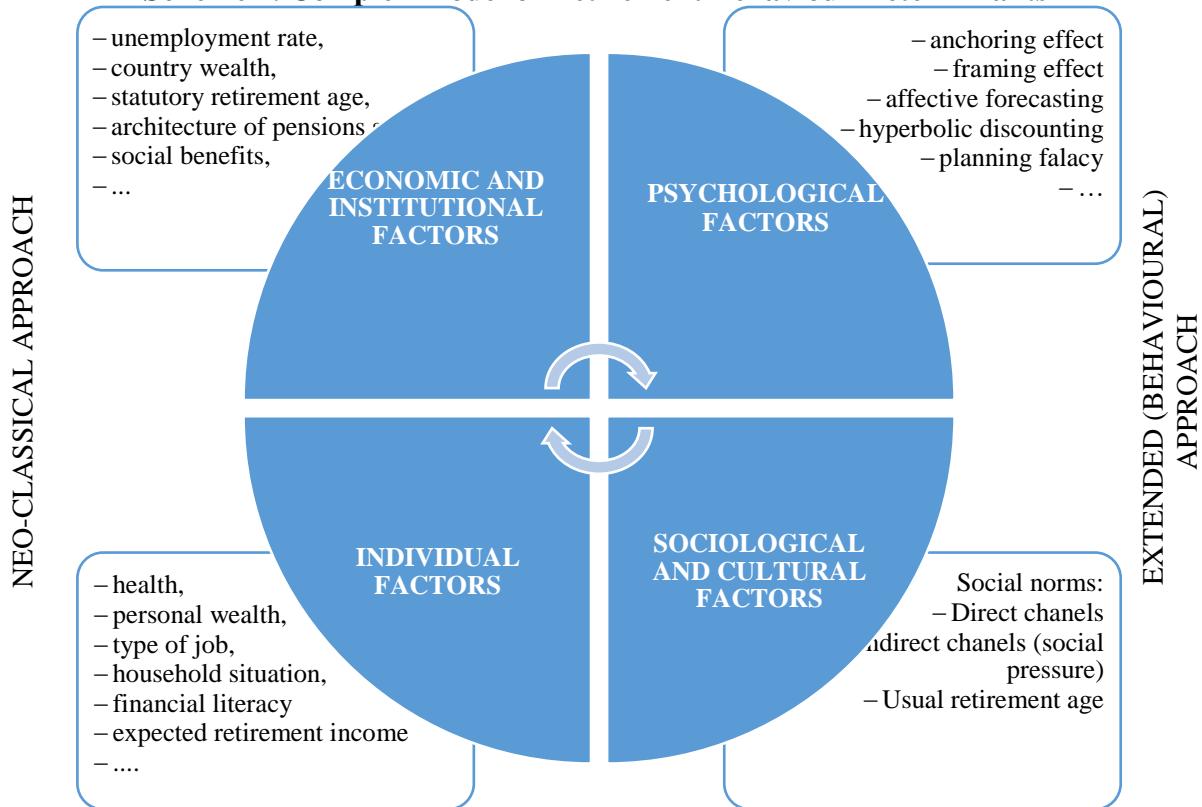
⁷⁷ LAIBSON, D. (1997): Golden Eggs and Hyperbolic Discounting, p. 443-477.

value. Thus decision makers do not attach a high value to future benefits as they appreciate the immediate benefits.

Hyperbolic discounting is believed to explain – to some extent – individuals' retirement behaviour. That phenomenon elucidates why people who had planned to retire later, in fact, have retired before the statutory retirement age. According to the concept of hyperbolic discounting, workers, when they were younger, may have intended to retire after the statutory retirement age to obtain higher pension benefits. However, as they are getting older, they tend to attach higher values to the immediate reward - leisure time and pension benefits no matter how high they are. As a consequence, when it is time to decide to stop working, they opt for retirement.

The considerations presented in this paper have provided for the implication of the complex model of the effective retirement age determinants (Scheme 1). That model consists of four groups of factors that determine the effective retirement age: 1) economic and institutional factors, 2) individual factors, 3) psychological factors, and 4) sociological and cultural factors. The first two groups refer to the standard neoclassical approach. The other two originate from the behavioural economics. Since it has been impossible to list all the determinants that belong to the respective groups, only a few examples have been depicted next to each main category on the scheme1. Apart from the distinction of the diverse categories of retirements determinants, the model also represents the existence of interdependencies among them.

Scheme 1. Complex Model of Retirement Behaviour Determinants

Source: author's own elaboration.

Conclusion

This paper has examined the theoretical grounds of the effective retirement age determinants. The study takes its origin from the Fields and Mitchel's age-of-retirement model that has been thoroughly examined and become the generally accepted approach in the

neoclassical literature. The neoclassical reasoning has been proven to allow for identification of dozens of retirement determinants which stem directly or indirectly from the components of the retirement utility-maximising formula proposed by Fields and Mitchel. Three main categories have been derived from them: 1) financial reasons, 2) institutional and regulatory area, and 3) individual factors and preferences. Although this part of the study is merely a synthesis of the previous research, it serves the basis for the very first conclusion on the limited impact of the retirement determinants. Therefore, the neoclassical reasoning lacks sufficient capacity to effectively address the retirement determinants. Thus the neoclassical approach has been concluded to require extension to be derived from behavioural economics.

The detailed study on behavioural aspects of decision making with particular attention paid to the behavioural life-cycle hypothesis has brought about the identification of six main behavioural determinants of retirement age: 1) default options and anchoring effect, 2) framing effect, 3) social norms, 4) planning fallacy, 5) affective forecasting, and 6) hyperbolic discounting. Although the aforementioned determinants are incompatible with the assumption of people's rationality and are difficult to present in the form of the neat mathematical model, each of them is believed to have a profound effect on the actual retirement decisions. It is, however, plausible to state that such an effect cannot be overestimated. The behavioural approach goal is to complement and extend the neoclassical age-of-retirement model in order to provide a better explanation of complex retirement decisions. By no means, it is intended to overthrow and replace the standard approach.

This paper does not only provide for the identification and explanation of the behavioural determinants of retirement but it also contributes to the body of literature as it lays the ground for further discussion about the practicable implementation of its findings in the pension policy. We believe that knowledge on behavioural factors of retirement may help policymakers to build strategies that encourage people to postpone their exit from the labour market.

We are aware that behavioural aspects of decision making have not been exhausted. Since this study is rather theory-oriented, it only proves the existence of respective determinants of retirement decisions and the nature of the related impact. Further research may be considered to cover the empirical analysis of the identified behavioural determinants of retirement. Methodological aspects of such research may be particularly interesting – how to measure and test the impact of respective behavioural determinants of retirement. Behavioural aspects of decision making are still considered to be the outstanding research area that has not been entirely exhausted. The identification and description of the determinants of retirement decisions that stem from bounded rationality, and that have not been the subject matter of this study, may give rise to another avenue of research. Further studies on that field will broaden the knowledge on the factors that affect retirement decisions and will serve the grounds for the efficient measures aiming to influence people's retirement behaviour effectively.

References:

1. ANDO, A. – MODIGLIANI, F. (1963): The ‘Life Cycle’ Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. In: *The American Economic Review*, 1963, Vol. 53, No.1 pp. 55-84.
2. AXELRAD, H. – MAHONEY, K. J. (2017): Increasing the Pensionable Age: What Changes Are OECD Countries Making? What Considerations Are Driving Policy? In: *Open Journal of Social Sciences*, 2017, Vol. 5 No 7 pp. 720-726.
3. BAŃBUŁA, P., Oszczędności i wybór międzyokresowy – podejście behawioralne. In: *Materiały i Studia NBP*, 2006, 208.

4. BANKS, J. – EMMERSON, C. – TETLOW, E. (2007): Healthy retirement or unhealthy activity: How important are financial incentives in explaining retirement? In: *Journal of Public EconomicI*, 2007, Vol. 89, pp. 427-440.
5. BECKER, G. (1979): *The Economic Approach to Human Behavior*, Chicago: University of Chicago Press, 1976.
6. BEHAGHEL, L. – BLAU, D. (2012): Framing Social Security Reform: Behavioral Responses to Changes in the Full Retirement Age. In: *American Economic Journal: Economic Policy*, 2012, Vol. 4 No. 4, pp. 41-67.
7. BENARTZI, S. – THALER, R. (2007): Heuristics and Biases in Retirement Savings Behavior. In: *Journal of Economic Perspectives*, 2007, Vol. 21 No. 3, pp. 81-104.
8. BERNAL, N. – VERMEULEN, F. (2013): The Impact of an Increase in the Legal Retirement Age on the Effective Retirement Age. [online] In: Social Science Research Network, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <https://papers.ssrn.com/abstract=2230342>
9. BESHEARS, J. – CHOI, J. J. – LAIBSON, D. – MADRIAN, B. C., (2011): Behavioral economics perspectives on public sector pension plans. In: *Journal of Pension Economics & Finance*, 2011, Vol. 10 No. 2, pp. 315-336.
10. BICCHIERI, C. – MULDOON, R. – SONTUOSO, A. (2018): Social Norms. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Metaphysics Research Lab, Stanford University 2018.
11. BLANCHETT, D. (2018): The Impact of Retirement Age Uncertainty on Required Retirement Savings. In: *Journal of Financial Planning*, 2018, Vol. 31, No. 9, pp. 36-45.
12. BLOEMEN, H. G. (2011): The effect of private wealth on the retirement rate: an empirical analysis. In: *Economica*, 2011, Vol. 78, No. 312, pp. 637-655.
13. BOSKIN, M. J. (1977): Social Security and Retirement Decisions. In: *Economic Inquiry*, 1977, Vol. 15 No. 1, pp. 1-25.
14. BROWN, C. (2006): The Role of Conventional Retirement Age in Retirement Decisions. [online]. In: Social Science Research Network, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <https://papers.ssrn.com/abstract=1094986>
15. BURTLESS, G. (2013): Can Educational Attainment Explain the Rise in Labor Force Participation at Older Ages? [online]. In: Center for Retirement Research, Center for Retirement Research at Boston Collage, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <https://crr.bc.edu/briefs/can-educational-attainment-explain-the-rise-in-labor-force-participation-at-older-ages/>.
16. BURTLESS, G (1986): Social Security, Unanticipated Benefit Increases, and the Timing of Retirement. In: *The Review of Economic Studies*, 1986, Vol. 53, No. 5, pp. 781-805.
17. CHOI, J. – LAIBSON, D. – MADRIAN, B. – METRICK, A., (2006): *Behavioral Public Finance: Toward a New Agenda*, New York: Russell Sage Foundation 2006.
18. CHOI, J. – LAIBSON, D. – MADRIAN, B. – METRICK, A (2004): *Perspectives in the Economics of Aging*, Chicago: University of Chicago Press 2004.
19. COILE, C. – LEVINE, P. (2012): The Market Crash and Mass Layoffs: How the Current Economic Crisis May Affect Retirement. In: *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 2011, Vol. 11, No. 1 pp. 1-42.
20. DUVAL, R. (2004): Retirement Behaviour in OECD Countries: Impact of Old-Age Pension Schemes and other Social Transfer Programmes. In: *OECD Economic Studies*, 2004. No.2 pp. 7-50.
21. DUVAL, R. (2004): The Retirement Effects of Old-Age Pension and Early Retirement Schemes in OECD. [online]. In: Countries, OECD Economics Department Working

- Papers, OECD Publishing, Cited 29. 10. 2019.]. Available online: <https://ideas.repec.org/p/oec/ecoaaa/370-en.html> [29-10-2019].
22. DWYER, D. S. – MITCHELL, O. S. (1999): Health problems as determinants of retirement: are self-rated measures endogenous? In: *Journal of Health Economics*, 1999, Vol. 18, No. 2, pp. 173-193.
 23. ERP, F. – VERMEER, N. – VAN VUUREN, D. (2014): Non-financial Determinants of Retirement: A Literature Review. In: *De Economist*, 2014, Vol. 162, No. 2, pp. 167-191.
 24. EBBINGHAUS, B. – HOFÄCKER, D. (2013): Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies A Paradigm Shift to Overcome Push and Pull Factors. In: *Comparative Population Studies*, 2013, Vol. 38, No 4, p. 807-840.
 25. EUWALS, R. – VAN VUUREN, D. - WOLTHOFF, R. (2010): Early Retirement Behaviour in the Netherlands: Evidence From a Policy Reform. In: *De Economist*, 2010, Vol. 158, No. 3, pp. 209-236.
 26. FEHR, E. – GÄCHTER, S. (2000): Fairness and Retaliation: The Economics of Reciprocity. In: *Journal of Economic Perspectives*, 2000, Vol. 14, No. 3, pp. 159-181.
 27. FETHERSTONHAUGH, D. – LEE, R. (1999): Framing Effects and Income Flow Preferences in Decisions about Social Security. In *Behavioral Dimensions of Retirement Economics*, Washington, DC: Brookings Institution Press and Russell Sage Foundation., 1999, 187-209.
 28. FIELDS, G. – MITCHELL, O. (1984): Economic Determinants of the Optimal Retirement Age: An Empirical Investigation. In: *Journal of Human Resources*, 1984, Vol. 19, No. 2, pp. 245-262.
 29. FISHER, G. G. – CHAFFEE, D. S. – SONNEGA, A. (2016): Retirement Timing: A Review and Recommendations for Future Research. In: *Work, Aging and Retirement*, 2016, Vol. 2, No. 2, pp. 230-261.
 30. FREDERICK, S. – LOEWENSTEIN, G. – O'DONOOGHUE, T. (2002): Time Discounting and Time Preference: A Critical Review. In: *Journal of Economic Literature*, 2002, Vol. 40, No. 2, pp. 351-401.
 31. FRIEDMAN, M. (1957): The Permanent Income Hypothesis, In: *A theory of the consumption function*, National Bureau of economic research general series 63, Princeton: Princeton University Press 1957, pp. 20-37.
 32. GILBERT, D. T. – WILSON, T. D. (2007): Prospection: Experiencing the Future. In: *Science*, 2007, Vol. 317, No. 5843, pp. 1351-1354.
 33. GODA, G. S. – SHOVEN, J. B. – SLAVOV, S. N., (2011): What Explains Changes in Retirement Plans during the Great Recession? In: *American Economic Review*, 2011, Vol. 101, No. 3, pp. 29-34.
 34. GRODZICKI, M., Pension Reform and Retirement Behaviour in Poland – Interdisciplinary Analysis. In: *Developing the 'Sociology of Ageing'*, Kraków: Jagiellonian University Press, 2012, pp. 71-98.
 35. GUSTMAN, A. L. – STEINMEIER, T. L. (2006): [online]. In: Social Science Research Network, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <https://papers.ssrn.com/abstract=1094978> [29-10-2019].
 36. HARDCASTLE, R. (2012): How can we incentivise pension saving? A behavioural perspective, Central Analysis Division 2012.
 37. HURD, M. D. – SMITH, J. P. – ZISSIMOPoulos, J. M. (2004): The effects of subjective survival on retirement and Social Security claiming. In: *Journal of Applied Econometrics*, 2004, Vol. 19, No. 6, pp. 761-775.

38. JEDYNAK, T. (2019): The determinants of effective retirement age ? a cross-country analysis, [online]. In: International Institute of Social and Economic Sciences, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <https://econpapers.repec.org/paper/sekiefpro/8911262.htm>.
39. KAHNEMAN, D. – TVERSKY, A. (1979): Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. In: *Econometrica*, 1979, Vol. 47, No. 2, pp. 263-291.
40. KNOLL, M., Behavioral and Psychological Aspects of the Retirement Decision, [online]. In: Social Science Research Network, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <https://papers.ssrn.com/abstract=1953404> [29-10-2019].
41. LAIBSON, D. (1997): Golden Eggs and Hyperbolic Discounting. In: *Quarterly Journal of Economics*, 1997, Vol. 112, No. 2, pp. 443-477.
42. LAMPRIANOUI, I. (2012): Determinants of Early Retirement in the European Union. In: *Journal of Transnational Management*, 2012, Vol. 17, pp. 137-154.
43. LI, X. – HURD, M. – LOUGHREN, D. (2008): The Characteristics of Social Security Beneficiaries Who Claim Benefits at the Early Entitlement Age., Washington, DC: AARP, 2008.
44. LUMSDAINE, R. L. – MITCHELL, O. S. (1999): New developments in the economic analysis of retirement. In: *Handbook of Labor Economics*, 1999, Vol 3. pp. 3261-3307.
45. LUSARDI, A. – MITCHELL, O. S. (2007): Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education. In: *Business Economics*, 2007, Vol. 42, No. 1, pp. 35-44.
46. MADRIAN, B. – SHEA, D. F. (2001): The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. In: *The Quarterly Journal of Economics*, 2001, Vol. 116, No. 4, pp. 1149-1187.
47. MARCINKIEWICZ, E., *Uwarunkowania rozwoju dobrowolnych programów emerytalnych - perspektywa makro- i mikroekonomiczna*, Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, 2018.
48. MASTROBUONI, G. (2009): Labor supply effects of the recent social security benefit cuts: Empirical estimates using cohort discontinuities, In: *Journal of Public Economics*, 2009, Vol. 93, No. 11–12, pp. 1224-1233.
49. MCGARRY, K. (2004): Health and Retirement: Do Changes in Health Affect Retirement Expectations? In: *Journal of Human Resources*, 2004, Vol. 29, No. 3,
50. MITCHELL, O. – FIELDS, G (1984): The Economics of Retirement Behavior. In: *Journal of Labor Economics*, 1984, Vol. 42, No. 1. pp. 84-105.
51. MITCHELL, O. - FIELDS, G (1981): The Effects of Pensions and Earnings on Retirement: A Review Essay. [online]. In: National Bureau of Economic Research, [Cited 29. 10. 2019.] Available online: <http://www.nber.org/papers/w0772> [29-10-2019].
52. MITCHELL, O. – UTKUS, S. (2004): *Pension Design and Structure: New Lessons from Behavioral Finance*, Oxford: Oxford University Press, 2004
53. MODIGLIANI, F. – BRUMBERG, R. (1954): Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data, in *Post Keynesian Economics*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1954, pp. 388-436.
54. MONTALTO, C. P. – YUH, Y. – HANNA, S. (2000): Determinants of planned retirement age. In: *Financial Services Review*, 2000, Vol. 9, No. 1, pp. 1-15.
55. *Pensions at a glance 2017: OECD and G20 indicators*, 2017, in https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en [29-10-2019].

56. VAN ROOIJ, M. – LUSARDI, A. – ALESSIE, R. (2011): Financial literacy and retirement planning in the Netherlands. In: *Journal of Economic Psychology*. 2011, Vol. 32, No. 4, pp. 593-608.
57. SAMUELSON, W. – ZECKHAUSER, R. (1988): Status quo bias in decision making. In: *Journal of Risk and Uncertainty*, 1988, Vol. 1, No. 1., pp. 7-59.
58. SHEFRIN, H. M. – THALER, R. (1988): The Behavioral Life-Cycle Hypothesis. In: *Economic Inquiry*, Vol. 26, No. 4, pp. 609–643.
59. SIMON, H. (1955): A Behavioral Model of Rational Choice. In: *The Quarterly Journal of Economics*, 1955, Vol. 69, No. pp. 99-118.
60. VAN SOLINGE, H. – HENKENS, K. (2007): Involuntary retirement: The role of restrictive circumstances, timing, and social embeddedness. In: *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 2007, Vol. 62, No. 5. p. 295-303.
61. THALER, R. H. – BENARTZI, S. (2004): Save More TomorrowTM: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving. In: *Journal of Political Economy*, 2004, Vol. 112, pp. 164-187.
62. THALER, R. H. – SUNSTEIN, C. R. (2008): *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*, New Haven: Yale University Press, 2008.
63. TVERSKY, A. – KAHNEMAN, D. (1981): The framing of decisions and the psychology of choice, In: *Science*, 1981, Vol. 211, No. 4481, pp. 453-458.
64. UCELLO, C. (1998), *Factors Influencing Retirement: Their implications for raising retirement age*. Washington : American Association of Retired Person, 1998.
65. VERMEER, N. (2016): Age Anchors and the Expected Retirement Age: An Experimental Study. In: *De Economist*, 2016, Vol. 164, No. 3. pp. 255-279.

Contact:

Tomasz Jedynak, PhD.

Faculty of Economics, Finance and Law
 Cracow University of Economics
 Rakowicka 27
 31-510 Cracow
 Poland
 e-mail: tomasz.jedynak@uek.krakow.pl

NEJEDNOTNÁ DIGITÁLNA DAŇ V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EURÓPSKEJ ÚNIE

INCONSISTENT DIGITAL TAX IN THE MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION

Tomáš Kajánek

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.kajanek@euba.sk

Abstrakt: Konferenčný príspevok analyzuje postoje vybraných členských štátov Európskej únie k zavedeniu novej dane z príjmov spoločností, ktoré poskytujú digitálne služby v rámci vnútorného trhu Európskej únie. Jeho hlavným cieľom je definovať aktuálne iniciatívy zavedenia digitálnej dane vo vybraných štátoch so zreteľom na región Vyšehradskej skupiny. Medzi hlavné metódy použité pri spracovaní príspevku môžeme zaradiť analýzu a komparáciu. Príspevok vychádza z dostupných údajov databázy Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj a čo najaktuálnejších relevantných internetových zdrojov. Prvá časť príspevku je zameraná na priblíženie súčasných medzinárodných iniciatív v oblasti zdanenia spoločností poskytujúcich digitálne služby. Druhá a tretia časť približuje aktuálny stav vnútroštátej legislatívy vo vybraných štátoch Európskej únie.

Kľúčové slová: digitálna daň, Európska únia, Vyšehradská skupina, internetoví giganti

JEL: F23, H25

Abstract: This conference paper analyses the statements of selected Member States of the European Union towards the introduction of a new income tax concerning companies providing digital services within the internal market of the European Union. Its main goal is to define current initiatives to introduce digital tax in selected countries with regard to the Visegrad Group region. The main methods used in the processing of the paper include analysis and comparison. The paper is based on the available data of the database of the Organization for Economic Cooperation and Development and the most relevant up-to-date sources available on the internet. The first part of the paper focuses on the current international initiatives in the area of taxation of companies providing digital services. The second and the third part describe the current state of national legislation in selected Member states of the European Union.

Key words: digital tax, the European Union, the Visegrad Group, internet giants

JEL: F23, H25

Úvod

V období uplynulých dekád svetové hospodárstvo zaznamenáva rýchly rast digitalizácie, ktorej výhody uľahčujú život nám všetkým. Digitalizácia mení a uľahčuje každodenné činnosti ľudí a ponúka úplne nové možnosti firmám pre udržanie a zvyšovanie konkurencieschopnosti. So vznikom internetového spojenia postupne začali vznikať aj prvé

významné firmy poskytujúce svoje služby celosvetovo vďaka vzájomne prepojeným počítačovým sietiam. Spoločnosti ako Amazon, Apple, Facebook, Google alebo Microsoft vo významnej miere ovplyvnili digitalizáciu svetového hospodárstva a rast objemu dát v digitálnom svete. Všetky menované spoločnosti v súčasnosti patria medzi internetové gigenty, ktoré ponúkajú široké portfólio služieb takmer vo všetkých štátoch svetového hospodárstva. Medzinárodný daňový systém, resp. medzinárodná spolupráca v oblasti zdaňovania internetových gigantov neudržala krok s rýchloou digitalizáciou, respektíve internetovými technológiami ako takými. Viaceré, nielen európske štáty postupne začali uvažovať o tom, či spoločnosti ako Amazon, Apple, Facebook, Google či Microsoft platia spravodlivú výšku daní, ktorá odzrkadľuje prítomnosť a aktivity internetových gigantov v jednotlivých hospodárstvach. Jedným z nástrojov na zabezpečenie daňových poplatkov, ktoré by skutočne zodpovedali hospodárskym činnostiam spomínaných spoločností je zavedenie tzv. digitálnej dane.

1 Aktuálne rokovania o zavedení digitálnej dane na medzinárodnej úrovni

Daň z príjmu právnických osôb, medzinárodne označovaná ako korporátna daň (*corporate tax*), ako jeden z hlavných rozpočtových príjmov štátov svetového hospodárstva vznikla v čase, keď spoločnosti predávali fyzický tovar v kamenných predajniach. V takýchto podmienkach bolo jednoduché zaznamenať koľko tovaru spoločnosti predali a určiť výšku dane z príjmu. Priemerná svetová úroveň korporátnej dane v roku 2000 predstavovala približne 32 %. V priebehu uplynulých dvoch dekád sa daňové zaťaženie právnických osôb znížilo v priemere o štvrtinu na súčasných 24 %.¹ Digitalizácia svetového hospodárstva umožnila vznik spoločnostiam, ktoré svoje tovary či služby ponúkajú online po celom svete. Široké spektrum podnikateľských činností najväčších technologických a internetových gigantov generuje príjmy na úrovni stoviek miliónov, resp. miliárd eur. V súčasnosti však neexistuje celosvetovo akceptovaný medzinárodný systém zdanenia týchto spoločností. Rokovania o takomto daňovom systéme v posledných rokoch prebiehajú na úrovni viacerých medzinárodných platform.

Členské štáty EÚ otvorili dialóg o možnostiach a spôsobe zavedenia digitálnej dane počas estónskeho predsedníctva v Rade EÚ v druhej polovici roku 2017. Práve Estónsko, jeden z európskych lídrov v oblasti digitalizácie, vrátilo digitálnu agendu medzi priority predsedníctva v Rade. Na podnet predsedníctva začala Európska komisia (EK) pripravovať legislatívny návrh zdanenia digitálnych služieb. Najväčšie internetové gigenty v tom čase začali silné lobovanie vo vybraných členských štátoch EÚ s cieľom zabrániť vzniku digitálnej dane. EK vydala 21. marca 2018 legislatívny návrh Smernice Rady o spoločnom systéme zdanenia digitálnych služieb formou dane z výnosov z poskytovania určitých digitálnych služieb. Podľa návrhu by výška dane mala predstavovať 3 % z príjmov spoločností v danom štáte a týkala by sa len tých spoločností, resp. právnických osôb, ktoré spĺňajú nasledujúce dve podmienky:²

- Celková výška celosvetových zdaniteľných príjmov vykázaných subjektom za dané účtovné obdobie prekračuje 750 000 000 EUR

¹ OECD. (2019): *Corporate Tax Statistic Database*. [online]. [Citované 4. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/tax/beps/corporate-tax-statistics-database.htm>

² EUROPEAN COMMISSION. (2018): *Proposal for a Council Directive on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services*. [online]. 21. 3. 2018. [Citované 4. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/proposal_common_system_digital_services_tax_21032018_en.pdf

- Celková výška zdaniteľných príjmov získaných subjektom v rámci Únie počas príslušného účtovného obdobia prekračuje 50 000 000 EUR.³

Návrh sa stal predmetom rokovania nie len na pôde Rady EÚ, ale aj medzi európskymi lídrami počas zasadnutí Európskej rady. Spomedzi dvadsiatich ôsmich členských štátov EÚ sa voči návrhu v decembri 2018 vymedzilo Írsko, Fínsko, Dánsko a Švédsko. Práve prvý menovaný štát je v súčasnosti sídlom mnohých európskych divízií najväčších svetových internetových gigantov. Vo všeobecnosti Írsko spolu so škandinávskymi štátmi argumentovalo svoj nezáujem o jednotnú európsku daň potrebu vytvorenia širšej skupiny štátov, ktoré by sa na daňovej iniciatíve podieľali. Na tento účel by mala podľa nich slúžiť Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Rada EÚ v zložení ministrov hospodárstva a financií (ECOFIN) sa preto na septembrovom zasadnutí v minulom roku dohodla na tzv. sunset klauzule, ktorá zneplatní smernicu okamžite po prijatí dohody na úrovni OECD.⁴ Počas uplynulých dvoch rokov však došlo k zvýšeniu počtu členských štátov EÚ, ktoré sú pripravené v prípade neúspechu na európskej úrovni vyrobiť obdobnú daň na vnútrostátnnej úrovni. Najčastejšie sa o takejto možnosti v uplynulých rokoch hovorilo v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska, Španielsku, Francúzsku, Taliansku a Rakúsku.

Na pôde OECD prebiehajú rokovania o digitálnej dane predovšetkým v rámci platformy Inkluzívneho rámca pre riešenie narúšania základu dane a presúvania ziskov.⁵ V máji 2019 prijalo 129 členov tejto iniciatívy Akčný plán na vytvorenie konsenzuálneho riešenia daňových výziev, ktoré vystávajú z digitalizácie svetového hospodárstva.⁶ Akčný plán obsahuje najkritickejšie body zamýšľaného medzinárodného daňového rámca, ktoré je potrebné zabezpečiť pre férivost' digitálnej dane. Dôležitými bodmi rokovania lídrov štátov bude stanovenie minimálnej výšky dane, minimálnej výšky príjmov pre výmeru daňového základu, dôsledné zabezpečenie zdaňovania takým spôsobom, pri ktorom za žiadnych okolností nedôjde k dvojtému zdaneniu. Cieľom celej iniciatívy je vznik takého systému zdanenia, ktorý nebude vytvárať preferenčné, resp. diskriminačné režimy medzi internetovými spoločnosťami. Podľa Akčného plánu by mali byť rokovania ukončené do konca roku 2020.⁷

Osobitnú pozornosť medzinárodnej úprave digitálnej dane v súčasnosti venuje aj Medzinárodný menový fond (MMF). Hlavným cieľom iniciatívy MMF je zabezpečenie férivých daňových príjmov do rozpočtu krajín s nízkymi príjmami a nízkou kúpnou silou.⁸

³ Ibid, s. 25.

⁴ EURACTIV. (2018): *Group of EU states rejects compromise on digital tax as deadline looms*. [online]. 3. 12. 2018. [Citované 5. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/digital/news/group-of-eu-states-reject-compromise-on-digital-tax-as-deadline-looms/>

⁵ Inclusive Framework on Base Erosion and Profit Shifting.

⁶ Tento plán predstavuje spoločné úsilie OECD a platformy G20 pre dosiahnutie celosvetovo akceptovaných podmienok digitálneho zdanenia.

⁷ OECD. (2019): *Programme of Work to Develop a Consensus Solution to the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy, OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS*. [online]. 31. 5. 2019. [Citované 5. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/tax/beps/programme-of-work-to-develop-a-consensus-solution-to-the-tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy.pdf>

⁸ INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2019): *IMF Policy Paper: Corporate Taxation in the Global Economy*. [online]. 10. 3. 2019. [Citované 5. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2019/03/08/Corporate-Taxation-in-the-Global-Economy-46650>

2 Francúzsky precedens

Francúzsky Senát 11. júla 2019 schválil návrh zavedenia digitálnej dane zasahujúcej spoločnosti poskytujúce digitálne služby vo Francúzsku. Výška dane stanovená francúzskym parlamentom predstavuje 3 % z príjmu tých spoločností, ktorých príjmy z poskytovania digitálnych služieb vo Francúzsku presahujú 25 miliónov eur a zároveň celosvetovo minimálne 750 miliónov eur. Nová daň sa má vzťahovať retroaktívne na obdobie od začiatku roka 2019. Podľa francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona ide o nevyhnutné opatrenie, ktoré už viac nemôže čakať na výsledky zdĺhavých rokovaní či už na úrovni EÚ alebo OECD. Daňová politika v súčasnosti stále patrí do právomoci jednotlivých členských štátov EÚ. Francúzsko sa tak stáva prvým členským štátom, ktorý prijal takéto opatrenie. Nová, trojpercentná daň by sa mala týkať približne tridsiatich spoločností, medzi ktorými figuruje aj Airbnb, Amazon, Apple, Facebook, Google či Uber.⁹ Jedinou francúzskou spoločnosťou zasiahnutou digitálnym zdanením je podľa stanovených kritérií Criteo, spoločnosť poskytujúca služby v oblasti digitálnej reklamy. Americký prezent Donald Trump v nadväznosti na prijatie novej dane označil toto opatrenie za diskriminačné, pretože viac než polovica spoločností zasiahnutých novou daňou predstavuje americké spoločnosti. Trump okamžite varoval na retorzné opatrenie, ktoré by vyrovnao bilanciu vzájomných opatrení a príjmov do štátneho rozpočtu. Principiálne sa koncom júla 2019 odvolal na francúzske víno, ktoré by podľa jeho slov „mohlo zasiahnuť stopercentné clo“. Pri pohľade na teritoriálnu a komoditnú štruktúru francúzskeho zahraničného obchodu predstavuje víno veľmi významnú exportnú položku.¹⁰ Americký trh absorbuje až štvrtinu francúzskeho exportu vína. V roku 2018 Francúzsko exportovalo do Spojených štátov amerických víno v hodnote 3,2 milióna eur.¹¹ Aktuálne sa očakáva, že americký prezent skutočne príjme retorzné opatrenia na vybrané tovary z EÚ, nie len kvôli francúzskej digitálnej dani, ale aj ako odpoveď na výsledok vyšetrovania Svetovej obchodnej organizácie v otázke neprimeraného subvencovania spoločnosti Airbus v niektorých členských štátoch EÚ. Nateraz je však nejasné, či retorzné clá zasiahnu aj francúzskych producentov vína.

O obdobnej digitálnej dani v súčasnosti rokuje viacero členských štátov EÚ. V Rakúsku sa aktívne rokovania o zdanení internetových gigantov začali v druhej polovici roku 2018, kedy krajina predsedala Rade EÚ. Po neúspechoch na celoeurópskej úrovni kancelár Sebastian Kurz vyzval na rokovania o zavedení novej, vnútrosťátnej dane. Dolná komora rakúskeho parlamentu 19. septembra 2019 odsúhlasila až 5 % digitálnu daň z príjmu pre spoločnosti, ktorých príjmy, podobne ako vo francúzskom návrhu, predstavujú 25 miliónov eur v Rakúsku, resp. 750 miliónov celosvetovo. Návrh v súčasnosti čaká na schválenie hornou komorou rakúskeho parlamentu.¹² V prípade Talianska sa o digitálnej dani rokovalo už v roku 2017, kedy Rozpočtová komisia dolnej komory talianskeho parlamentu schválila 3 % digitálnu daň z príjmu.¹³ Návrh od roku 2017 prešiel niekoľkými revíziami

⁹ REUTERS. (2019): *French Senate approves tax as U.S. opens digital levy probe*. [online]. 11. 7. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-france-tax/french-senate-approves-tax-as-u-s-opens-digital-levy-probe-idUSKCN1U60UQ>

¹⁰ Francúzske víno bolo po lietadlach v roku 2018 druhou najvýznamnejšou exportnou položkou Francúzska na americký trh.

¹¹ EURACTIV. (2019): *Trump says US could tax French wine in retaliation for digital tax*. [online] 29. 7. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/digital/news/trump-says-u-s-could-tax-french-wine-in-retaliation-for-digital-tax/>

¹² BLOOMBERG. (2019): *Austria's Digital Advertising Tax Passes First Vote*. [online] 20. 9. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://news.bloombergtax.com/daily-tax-report-international/austrias-digital-advertising-tax-passes-first-vote>

¹³ Horná komora talianskeho parlamentu pôvodne navrhovala až 6 % digitálnu daň.

a stále čaká na schválenie. Trojpercentná daň by mala v Taliansku zasiahnuť spoločnosti s celkovými príjmami najmenej 5,5 milióna eur v rámci Talianska, resp. 750 miliónov eur celosvetovo.¹⁴ O obdobných návrhoch rokuje aj Španielsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska. Španielska digitálna daň má predstavovať 3 % z príjmu tých internetových spoločností, ktoré dosiahli z činností v Španielsku príjem vyšší než 3 milióny eur, resp. 750 miliónov eur celosvetovo.¹⁵ Digitálna daň v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska by mala vstúpiť do platnosti od apríla 2020. V porovnaní s ostatnými štátmi EÚ je však britský návrh nového daňového zaťaženia o niečo umiernenejší. Príjmy spoločností, ktoré prekročili z činnosti v Spojenom kráľovstve 25 miliónov eur, resp. 750 miliónov celosvetovo, budú zaťažené „len“ dvojpercentnou digitálnou daňou z príjmu.¹⁶

3. Digitálna daň v štátoch Vyšehradskej skupiny

Za samotný začiatok úvah o zdanení internetových spoločností v regióne V4 možno považovať druhú polovicu roku 2016, kedy Slovensko na šesť mesiacov prevzalo predsednícke kreslo v Rade EÚ. Prvým bodom slovenského predsedníckeho programu bola *Hospodársky silná Európa*. V rámci tohto bodu chcela Slovenská republika aktívne otvárať rokovania Rady v zložení ECOFIN. Predmetom rokovania by malo byť predovšetkým spravodlivé a účinné zdaňovanie právnických osôb so zabezpečením čo najnižších možností pre vyhýbanie sa daňovým povinnostiam.¹⁷

Aj napriek zdĺhavej príprave legislatívneho návrhu EK štaty V4 koncom roka 2018 stále podporovali myšlienku jednotnej digitálnej dane na úrovni EÚ. Ministri financií štátov V4 na Tatra Summite 6. októbra 2018 podpisali spoločnú deklaráciu, v ktorej podporujú rýchle prijatie smernice EÚ o zavedení jednotnej digitálnej dane. Rokovania Rady EÚ o digitálnej dani nateraz skončili neúspechom. Predseda EK Jean-Claude Juncker po jednom z neúspešných hlasovaní navyše vyzval členské štáty EÚ aby sa o niektorých otázkach daňovej politiky rozhodovalo kvalifikovanou väčšinou. Lídri V4 k tomuto návrhu vyslali jednoznačne zamietavý signál. Daňovú politiku považujú predovšetkým tri malé štáty V4 za veľmi dôležitú súčasť právomocí jednotlivých členských štátov EÚ. Prípadné zmeny v hlasovaní by tak výrazne stňažili pozíciu malých štátov.¹⁸ Neúspech digitálnej dane na celoeurópskej úrovni začiatkom tohto roka otvoril dialóg o vnútrostátej dani aj v regióne V4. Štyri stredoeurópske štáty však dodnes novú daň neschválili, resp. v niektorých prípadoch ani nenavrhl.

¹⁴ PWC. (2019): *Italy's 2019 budget law introduces a digital service tax*. [online] 19. 2. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.pwc.com/gx/en/tax/newsletters/tax-policy-bulletin/assets/pwc-italy-2019-budget-law-introduces-a-digital-service-tax.pdf>

¹⁵ BLOOMBERG. (2019): *Insight: The New Spanish Digital Service Tax-A Strange Combination of Value Creation and Geolocation*. [online] 10.5.2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete <https://news.bloombergtax.com/daily-tax-report-international/insight-the-new-spanish-digital-service-tax-a-strange-combination-of-value-creation-and-geolocation>

¹⁶ GOV.UK. (2019): *Policy Paper: Introduction of the new Digital Services Tax*. [online] 11. 7. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/publications/introduction-of-the-new-digital-services-tax/introduction-of-the-new-digital-services-tax>

¹⁷ MZVaEZ. (2016): *Program predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie*. [online] 30. 6. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/europske_zalezitosti/predsednictvo_v_rade_eu-slovenske_predsednictvo_v_rade_eu

¹⁸ VISEGRADINFO. (2019): *As the EU backtracks on Digital Tax, V4 countries seek their own way to tax the tech giants*. [online] 2. 4. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://visegradinfo.eu/index.php/2-uncategorised/578-as-the-eu-backtracks-on-digital-tax-v4-countries-seek-their-own-way-to-tax-the-tech-giants>

Európsky návrh digitálnej dane má pre malé členské štaty EÚ významnú nevýhodu. Príjmy spoločnosti poskytujúcej digitálne služby musia na účel zdanenia prevyšiť úroveň 50 miliónov eur. Dá sa preto očakávať, že predovšetkým malé štaty v kolektívnom vyjednávaní budú vystupovať za významné sprísnenie tohto kritéria. Slovenská republika sa stala jednoznačným podporovateľom digitálnej dane na európskej úrovni. Na rozdiel od ostatných štátov V4 však vláda prijala efektívne opatrenie, ktoré ukladá niektorým zahraničným digitálnym platformám od 1. januára 2018 povinnosť registrácie na území Slovenska. Táto povinnosť sa zatial týka len ubytovacích a dopravných platform ako Airbnb, Booking.com alebo Uber. Menované spoločnosti sa tak museli prispôsobiť platnej slovenskej legislatíve a platiť tak dane ako bežné slovenské právnické osoby. Ministerstvo financií však zatial žiadny návrh zdanenia zahraničných internetových gigantov nepredstavilo.¹⁹ Je však veľmi pravdepodobné, že podmienky pre zdanenie internetových gigantov na Slovensku budú porovnatelné s tými v Českej republike. V rámci Slovenského digitálneho priestoru totiž digitálne spoločnosti nedosahujú príjmy na úrovni 50 miliónov eur, ktoré vyžaduje návrh európskej smernice.

V Českej republike je téma efektívneho a spravodlivého zdanenia spoločností poskytujúcich digitálne služby jednou z vládnych priorít. Česká vláda sa sprvotí vyslovovala za návrh EK od ktorého sa neskôr priklonila k riešeniu na úrovni OECD. Pre zdĺhavé hľadanie konsenzu na medzinárodnej úrovni však Ministerstvo financií ČR začiatkom júla 2019 predstavilo spomedzi členských štátov EÚ zatial najprísnejší návrh digitálnej dane. Nová, až 7 % daň by sa mala týkať zahraničných spoločností, ktorých príjmy prevyšujú v Česku 2 milióny eur, resp. 750 miliónov eur celosvetovo. Od návrhu si vláda sľubuje zdanenie spoločností približne od polovice roka 2020 a príjem do štátneho rozpočtu na úrovni takmer 200 miliónov eur.²⁰

Maďarsko sa v súčasnosti od zavedenia digitálnej dane distancuje. Vláda pod vedením Viktora Orbána zaviedla v roku 2014 daň z reklamy, ktorá zdaňuje maďarské spoločnosti inzerujúce reklamy v maďarskom jazyku. Toto opatrenie tým pádom automaticky zvýhodňuje zahraničné internetové gigenty operujúce v cudzích jazykoch.²¹ O tri roky neskôr vláda znížila úroveň korporátnej dane, resp. dane z príjmu právnických osôb z pôvodných 19 % na 9 %. Vďaka tomuto opatreniu Maďarsko získalo na atraktivite v porovnaní s ostatnými štátmi V4 v boji o príleve zahraničných investícií. Vzhľadom na tak výrazné zníženie daní je nateraz otázne aké stanovisko Maďarsko zaujme v čase, keď sa bude blížiť návrh medzinárodnej digitálnej dane k jeho schváleniu. Práve Maďarsko by so svojou súčasnou daňovou politikou mohlo predstavovať jeden zo štátov, ktorý vystúpi proti digitálnej dani.

V Poľsku boli úvahy zdanenia zahraničných spoločností poskytujúcich digitálne služby spojené s hľadaním dodatočných finančných prostriedkov na financovanie nových sociálnych balíčkov vlády Mateusza Morawieckeho. Navyše poľská a francúzska vláda ešte začiatkom tohto roka spoločne predstavovali aktívnych zástancov návrhu EK. Na rozdiel od

¹⁹ EURACTIV. (2018): *Slovensko už zdaňuje digitálne platformy, chystá sa na internetových gigantov aj kryptomeny*. [online] 16. 1. 2018. [Citované 8. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/digitalizacia/news/slovensko-uz-zdanuje-digitalne-platformy-chysta-sa-na-internetovych-gigantov-aj-kryptomeny/>

²⁰ KPMG. (2019): *Czech republic: Update on digital services tax*. [online] 8. 7. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://home.kpmg/us/en/home/insights/2019/07/tnf-czech-republic-update-on-digital-services-tax.html>

²¹ VISEGRADINFO. (2019): *As the EU backtracks on Digital Tax, V4 countries seek their own way to tax the tech giants*. [online] 2. 4. 2019. [Citované 8. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://visegradinfo.eu/index.php/2-uncategorised/578-as-the-eu-backtracks-on-digital-tax-v4-countries-seek-their-own-way-to-tax-the-tech-giants>

Francúzska však Poľsko zatiaľ vnútrostátnu daň neprijalo. Rovnaký, trojpercentný návrh zdanenia sa navyše po návštive amerického viceprezidenta vo Varšave ustúpil do úzadia. Mike Pence počas svojej návštavy vo Varšave podľa koval poľskému prezidentovi Andrzejovi Dudovi za to, že Poľsko zatiaľ neprijalo digitálnu daň a nenarušilo tak vzájomné bilaterálne vzťahy so Spojenými štátmi americkými.²² Od septembrového stretnutia sa tak poľské prípravy novej daňovej legislatívy pozastavili.

Záver

Jednotný digitálny trh EÚ v súčasnosti stále nie je dokončený. Súčasťou potrebnej legislatívy na jeho dokončenie je aj systém zdanenia spoločností, ktoré sú v európskom digitálnom priestore bezpochyby prítomné. EK však dlhodobo nedokázala predložiť legislatívny návrh, ktorý by zjednotil postoje európskej dvadsať osmičky. Nakol'ko inštitúcie EÚ v daňových otázkach nedisponujú priamymi právomocami, členské štáty začínajú zdaňovať internetové giganty podľa vlastných kritérií. Vo veľkosti trhov členských štátov však existujú priepravné rozdiely, čo odzrkadľujú aj jednotlivé národné legislatívne návrhy zdanenia. Je preto pochopiteľné, že malé štáty prijímajú prísnejsie kritéria pre zdanenie internetových gigantov kvôli tomu, aby digitálna daň vôbec mala zmysel. Legislatíva tak v jednotlivých členských štátoch zatiaľ zostáva nejednotná. V prípade, že OECD do konca roku 2020 neschváli spoločné princípy a podmienky zdanenia spoločností poskytujúcich digitálne služby, môžeme očakávať, že francúzsky precedens digitálnej dane postupne budú nasledovať ďalšie členské štáty EÚ. Rozdiel bude predovšetkým v percentuálnom daňovom zaťažení a v stanovenom objeme príjmov, po prekročení ktorého budú spoločnosti zdanené. Významnú úlohu pri stanovení týchto kritérií môžu zohrať samotné spoločnosti, ktoré vo vybraných členských štátoch v blízkom období bezpochyby začnú so silným lobovaním.

Použitá literatúra

1. BLOOMBERG. (2019): *Austria's Digital Advertising Tax Passes First Vote*. [online] 20. 9. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://news.bloombergtax.com/daily-tax-report-international/austrias-digital-advertising-tax-passes-first-vote>
2. BLOOMBERG. (2019): *Insight: The New Spanish Digital Service Tax-A Strange Combination of Value Creation and Geolocation*. [online] 10. 5. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete <https://news.bloombergtax.com/daily-tax-report-international/insight-the-new-spanish-digital-service-tax-a-strange-combination-of-value-creation-and-geolocation>
3. EURACTIV. (2018): *Group of EU states rejects compromise on digital tax as deadline looms*. [online]. 3. 12. 2018. [Citované 5. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/digital/news/group-of-eu-states-reject-compromise-on-digital-tax-as-deadline-looms/>
4. EURACTIV. (2018): *Slovensko už zdaňuje digitálne platformy, chystá sa na internetových gigantov aj kryptomeny*. [online] 16. 1. 2018. [Citované 8. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/digitalizacia/news/slovensko-uz-zdanuje-digitalne-platformy-chysta-sa-na-internetovych-gigantov-aj-kryptomeny/>
5. EURACTIV. (2019): *Trump says US could tax French wine in retaliation for digital tax*. [online] 29. 7. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/digital/news/trump-says-u-s-could-tax-french-wine-in-retaliation-for-digital-tax/>

²² VISEGRADINSIGHT. (2019): *Blinded by Washington*. [online] 2. 4. 2019. [Citované 8. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://visegradinsight.eu/blinded-by-washington/>

6. EUROPEAN COMMISSION. (2018): *Proposal for a Council Directive on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services*. [online]. 21. 3. 2018. [Citované 4. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/proposal_common_system_digital_services_tax_21032018_en.pdf
7. GOV.UK. (2019): *Policy Paper: Introduction of the new Digital Services Tax*. [online] 11. 7. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/publications/introduction-of-the-new-digital-services-tax/introduction-of-the-new-digital-services-tax>
8. INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2019): *IMF Policy Paper: Corporate Taxation in the Global Economy*. [online]. 10. 3. 2019. [Citované 5. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2019/03/08/Corporate-Taxation-in-the-Global-Economy-46650>
9. KPMG. (2019): *Czech republic: Update on digital services tax*. [online] 8. 7. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://home.kpmg/us/en/home/insights/2019/07/tnf-czech-republic-update-on-digital-services-tax.html>
10. MZVaEZ. (2016): *Program predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie*. [online] 30. 6. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/europske_zalezitosti/predsednictvo_v_rade_eu-slovenske_predsednictvo_v_rade_eu
11. OECD. (2019): *Corporate Tax Statistic Database*. [online]. [Citované 4. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/tax/beps/corporate-tax-statistics-database.htm>
12. OECD. (2019): *Programme of Work to Develop a Consensus Solution to the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy, OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS*. [online]. 31. 5. 2019. [Citované 5. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/tax/beps/programme-of-work-to-develop-a-consensus-solution-to-the-tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy.pdf>
13. PWC. (2019): *Italy's 2019 budget law introduces a digital service tax*. [online] 19. 2. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.pwc.com/gx/en/tax/newsletters/tax-policy-bulletin/assets/pwc-italy-2019-budget-law-introduces-a-digital-service-tax.pdf>
14. REUTERS. (2019): *French Senate approves tax as U.S. opens digital levy probe*. [online]. 11. 7. 2019. [Citované 6. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-france-tax/french-senate-approves-tax-as-u-s-opens-digital-levy-probe-idUSKCN1U60UQ>
15. VISEGRADINFO. (2019): *As the EU backtracks on Digital Tax, V4 countries seek their own way to tax the tech giants*. [online] 2. 4. 2019. [Citované 7. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://visegradinfo.eu/index.php/2-uncategorised/578-as-the-eu-backtracks-on-digital-tax-v4-countries-seek-their-own-way-to-tax-the-tech-giants>
16. VISEGRADINSIGHT. (2019): *Blinded by Washington*. [online] 2. 4. 2019. [Citované 8. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://visegradinsight.eu/blinded-by-washington/>

Kontakt:

Ing. Tomáš Kajánek

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tomas.kajane@euba.sk

THE GLOBAL SMARTPHONE MARKET IN THE CONTEXT OF THE US - CHINA TECH WAR

Larisa Kapustina^a – Olga Gaiterova^b – Yulia Kondratenko^c

^a Department of Marketing and International Management, Ural State University of Economics,
8 Marta str., 62, 620144 Ekaterinburg, Russian Federation, e-mail: lakapustina@bk.ru

^b Department of Marketing and International Management, Ural State University of Economics,
8 Marta str., 62, 620144 Ekaterinburg, Russian Federation, e-mail: gaiterra@yandex.ru

^c Department of Marketing and International Management, Ural State University of Economics,
8 Marta str., 62, 620144 Ekaterinburg, Russian Federation, e-mail: kollar

Abstract: The article analyzes the trade war between the United States and China, the core of which is competition for leadership in the field of technology. Particular attention is paid to the study of the competitive positions of Chinese and American companies in the global smartphone market, smartphone penetration in top 10 markets worldwide. Huawei is ahead of Apple in smartphone sales in 2019 and ranked second in the world after Samsung. China developed its own 5G technology at the international level, but depends on the import of chips and the US operating system, which makes it difficult to predict the demand for leading smartphone brands. The authors conducted a comparative analysis of the technological potential of the United States and China according to eight criteria, determined the strengths and weaknesses of the positions of each country, concluded about decoupling of American and Chinese economies and the protracted nature of the tech war, in which there will be most likely no winners.

Key words: technological war, Huawei, Apple, smartphone market, GVCs, 5G

JEL: E30, F13, L10

Introduction

The economic confrontation between the USA and China in recent years concerns three areas: the growing US trade deficit in bilateral trade; China's industrial policy aimed at government support of the high-tech sector of the economy; China's acquisition of economic superpower status. At the same time, many scientists and politicians believe that the United States is trying to slow down the innovative development of the Chinese economy, accusing China of stealing technology, currency dumping, subsidizing enterprises of priority sectors of the economy.

So, Huang Y. notes that the central knot of the contradictions in Sino-US relations is industrial policy, which is reflected in the policy document "Made in China 2025" and the transfer of Western technology.¹ Chen A.W. et al. argue that the real cause of the large-scale economic conflict between the United States and China is not a trade imbalance in bilateral trade, but the struggle for dominance in the field of new technologies, which can develop into a long technological cold war.² US imposes economic sanctions on China "because of the

¹ HUANG, Y. (2019): Comments on "The China-U.S. Trade War: Deep-Rooted Causes, Shifting Focus and Uncertain Prospects".

² CHEN, A. W. – CHEN, J. – DONDETI, V. R. (2019): The US-China trade war: dominance of trade or technology?.

concern that China is about to outcompete the United States for technological leadership in a number of sectors considered critical for national security.”³

Russian researchers also view the current worsening of US-China relations as an open manifestation of a technological war between the two largest economies in the world, while the United States believes in the power of the US economy, which, in their opinion, suffers less losses as a result of economic sanctions than competitors. But in the case of China, the situation is not so straightforward, the United States underestimated the power of state and private Chinese corporations in high-tech sectors. Nevertheless, the US does not want to repeat the British experience and are setting themselves up for a protracted struggle with a new contender for world leadership.⁴ The United States has an advantage in the field of information and communication technologies and actually operates the global Internet. In the modern period, a struggle is unfolding for the dominant model of Internet governance in the direction of its internationalization, in which the United States and China are involved.⁵

In China, it is noted that “China is merely a victim of US efforts to maintain primacy” in the face of growing competitiveness of Chinese companies in the global market.⁶ According to Zhang X., the sanctions against Huawei are not dictated by US national security interests, but by the fear of losing to China in the competition: in the second quarter of 2018, Huawei overtook Apple and became the second smartphone seller in the world after Samsung.⁷ Even more important is the fact that the Chinese company has become the main player in 5G technologies, which can provide China's strengthened position in the field of national security and defense. In China, the prevailing opinion, that the United States is interested in shutting Chinese companies out of their markets, isolation China in the international trading system.

According to the results of model calculations, the Japanese scientist Itakura K. concluded that the introduction of US tariffs would not significantly reduce the imbalance in US-Chinese trade, for which it was conceived. Foreign trade statistics from the United States and China from January to August 2019 confirm this conclusion: over the eight months of this year, imports of American goods to China decreased by 4.6% according to the Main Customs Administration of China, this is more than the fall in imports of Chinese goods to the United States, which led to an increase in trade imbalance in bilateral trade.⁸ One of the reasons experts point to the devaluation of the Chinese yuan, which offsets the effect of an increase in US tariffs.

Calculations on a computable general equilibrium model showed that in the United States, the metallurgical industry and the production of vehicles suffer the greatest losses from the trade war, and machine-building and electronics enterprises win. In China, the total losses are higher, the production of electronic and telecommunication equipment is most reduced.⁹ Among companies in both countries, economic winners and losers have appeared.

³ DANIEL, G. (2019): This is not a trade war, it is a struggle for technological and geo-strategic dominance, p. 21.

⁴ BORISOV, A.Y. (2019): International Business and the Crisis of Globalization, p. 73.

⁵ ZINOVIEVA, E.S. (2018): Conceptualization of the international cooperation in the field of science and technology, p. 250.

⁶ MIAOJIE, Yu (2019): Introduction to the Special Issue on Understanding the Current China-U.S. “Trade War”, p. 97.

⁷ ZHANG, X. (2019): Is Huawei a Leverage of the US-China Trade War? A critical Reflection on the Huawei Case, p. 209.

⁸ Interim results of the trade war: Trump has not been able to tip the scales on the side of the United States [online].

⁹ TSUTSUMI, M. (2019): Comment on “Evaluating the Impact of the US-China Trade War”.

Itakura K. estimated that the breakdown of global value chains (GVCs) due to the US-China trade war had a devastating effect on the two countries' imports, global economic growth and production of many industries.¹⁰ Chinese companies have effectively integrated into GVCs, which has led to the high interdependence of the United States and China in the field of mutual deliveries of parts and components. Biersteker T. substantiated the conclusion that economic sanctions are most effective if applied to a country with a high but asymmetric interdependence of economies.¹¹ The interdependence of the Chinese and American economies can be described as relatively symmetrical: the United States depends on the supply of products from China mainly from traditional industries, and China depends on imports of American technology and semiconductors, which casts doubt on the Americans' achievement of the desired effect of the trade war. Nevertheless, the United States is confident in its victory precisely in a technological war with the PRC. In addition, the US trade war with Japan, similar in content and accusations, achieved the goal of weakening its main competitor. In 1987, the United States imposed a 100 percent tax on Japanese chip manufacturers, thereby blocking their access to the US market. Then, the US dollar was devalued and additional import duties on goods from Japan were introduced, which slowed down the development of the Japanese economy and led to the "lost decade".¹² At the same time, the ideologist of the US-Chinese and US-Japanese trade wars is the same person - Robert Lighthizer.

According to Grigoriev D., the effectiveness of tariff regulation in the modern economy is declining, since the main role in the system of many GVCs is played by financial flows, not goods.¹³ Therefore, the result of a technological war is not obvious, China has a number of advantages - a large level of political autonomy of the central state, a capacious domestic market, which so far maintains a growth rate above the US. Among the measures of a trade war, a boycott of American goods in China can become quite effective due to the large population. A study by Latif K. et al. found that a trade war between the US and China reduced the desire of Chinese consumers to buy American goods.¹⁴ The obvious negative consequence of US protectionism was the process of decoupling, especially in some sensitive areas such as technology,¹⁵ the withdrawal of American enterprises from China, and the ban on the use of Chinese equipment in the USA. According to experts, the US aims to slow down the development of China, to consolidate its lag, limiting access to high technology and a capacious American market.¹⁶ The struggle is unfolding over the upper floors of value chains in high-tech industries, so analysts do not expect an easy and quick end to the US and Chinese trade war.

At the same time, official China declares that it does not aspire to the status of a superpower, but is interested in forming a more equitable system of international economic relations in a multipolar world.¹⁷ Chinese researchers focus on the significant dependence of

¹⁰ ITAKURA, K. (2019): Evaluating the Impact of the US-China Trade War.

¹¹ BIERSTEKER, T. (2019): Understanding Effectiveness of International Sanctions, p. 16.

¹² Kommersant (2019): How the United States Waged a Trade War with Japan.

¹³ EURASIA DAILY. (2019). Никаких компромиссных решений в торговой войне Китая и США нет — эксперт.

¹⁴ LATIF, K. – PITAFI, A.H. – MALIK, M.Y. – LATIF, Z. (2019): Individual Cultural Values and Consumer Animosity: Chinese Consumers' Attitude Toward American Products, p. 11.

¹⁵ HUANG, Y. (2019): Comments on "The China-U.S. Trade War: Deep-Rooted Causes, Shifting Focus and Uncertain Prospects".

¹⁶ Kommersant (2019): Super powers measured by microchips.

¹⁷ GUO, C. – DEGTEREV, D. A. – JIELIN, Z. (2019): Implications of "One Belt, One Road" Strategy for China and Eurasia, p. 85.

the American and Chinese economies and advocate competition along with cooperation, competition without destruction, hope for a successful conclusion of the US-China trade agreement.¹⁸ In a high-tech war, a key role is played by the struggle for leadership in the production and sales of ICT products, the development of 5G technologies. The United States has become a major importer from China of computers - \$ 77 billion in 2018 and mobile phones - \$ 70 billion.¹⁹ As a result, in the USA, consumer electronics originating from China accounted for 70% of total sales in 2018, which was one of the reasons for increasing import tariffs on Chinese products and imposing sanctions on Huawei and a number of other high-tech companies.

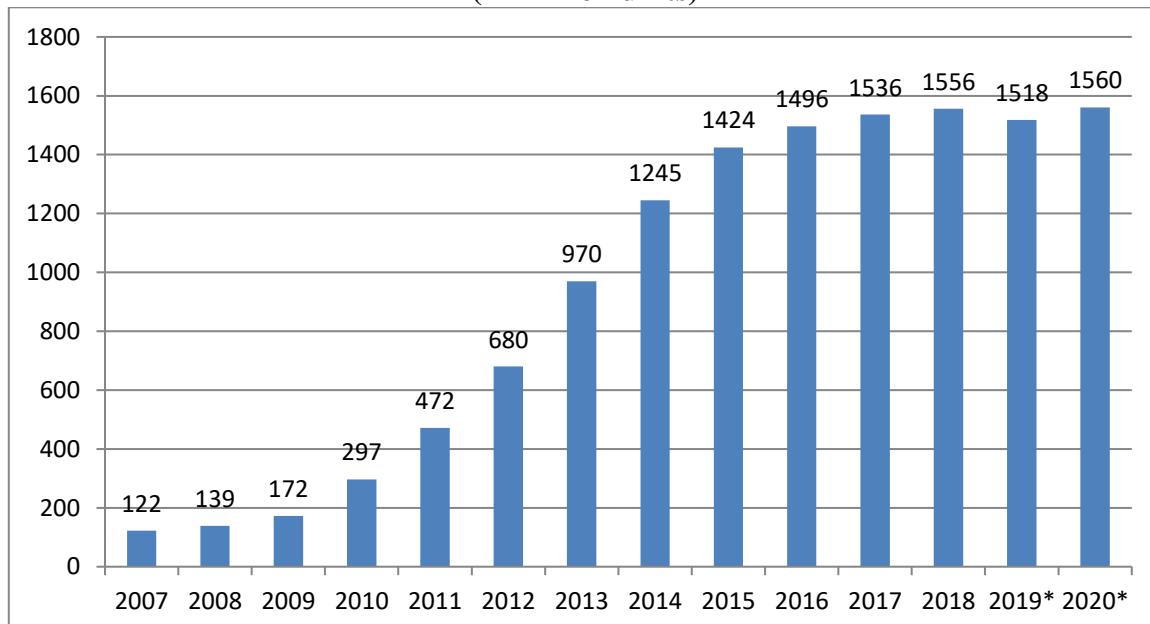
The competitive position of countries in the smartphone market can be seen as an indicator of the level of development of the high-tech sector of the economy, since the production of smartphones requires the latest technologies and their constant updating (processors, modems, communication modules, design, touchscreen, memory modules, smelting parts, camera, sensors, batteries and etc.)

The purpose of the article is to determine the development trends of the global smartphone market, assess the impact of the US-China technological war on the competitive positions of Chinese smartphone vendors, and highlight the strengths and weaknesses of the US and China in the technology war.

1 The dynamics and structure of global demand for smartphones

Around 1,56 billion smartphones were sold in 2018 worldwide, a significant increase from the 122 million units sold in 2007.²⁰ So, according to the research of the analytical company STATISTA in 2018, demand shows no sign of slowing down (Figure 1).

Figure 1: Number of smartphones sold to end users worldwide from 2007 to 2020 (in million units)

Note: * Forecast

Source: STATISTA (2019): Global smartphone sales to end users since 2007.

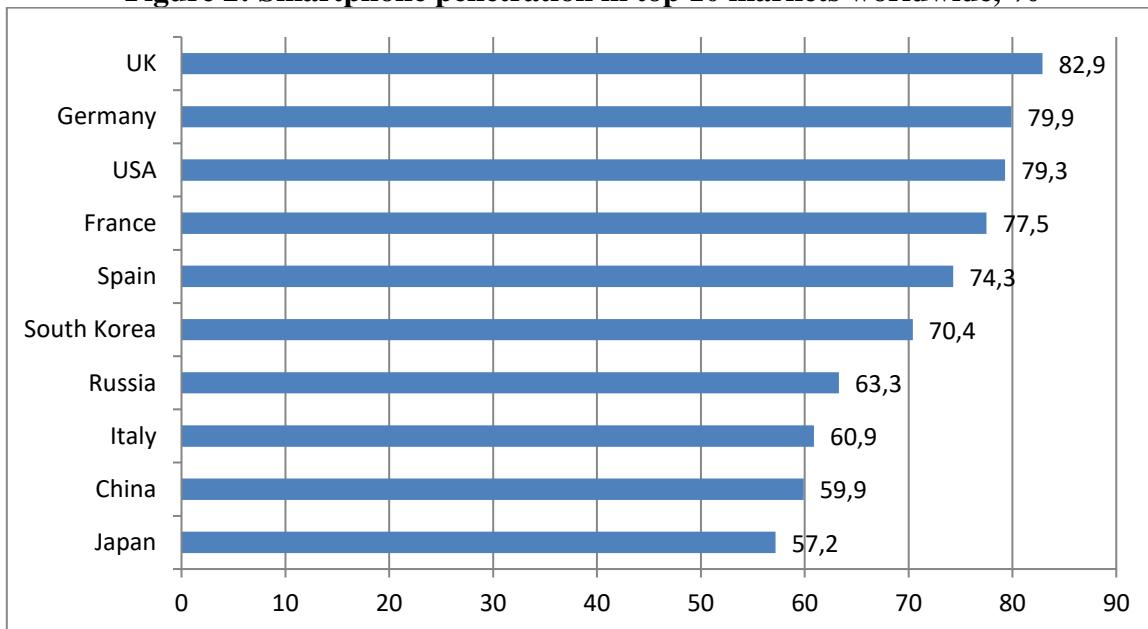
¹⁸ LOMANOV, A. (2019): Chinese discussions about relations with the United States and the trade war, p. 17.

¹⁹ Kommersant (2019): Super powers measured by microchips.

²⁰ STATISTA (2019): Global revenue from smartphones since 2008.

The global revenue from smartphone sales in 2018 amounted to \$ 522 billion.²¹ The smartphone market has been growing rapidly and the number of users in 2019 has reached 3 billion people, a year-on-year growth of 8.3%. China alone accounts for more than a quarter of this figure. According to NEWZOO Global mobile market report by 2022, the number of smartphone users worldwide will reach 3.9 billion, a 2017-2022 CAGR of 7.8%.²² Much of this growth will be driven by emerging regions including the Middle East and Africa, Latin America, and Southeast Asia.²³ So, in China there are more than 850 million smartphone users, in India and the USA - 346 and 260 million, respectively. At the same time, the American market is characterized by high penetration and a slowdown in sales growth. China and India have great potential for market expansion due to unmet demand and large populations (Figure 2).

Figure 2: Smartphone penetration in top 10 markets worldwide, %

Source: NEWZOO (2019): Global mobile market report, p.33.

In 2014, over 80% of all smartphone shipped operated with Android system. Apple's iOS is the second most popular operating system, with about 15% of the market share in 2016.²⁴ Under the influence of scientific and technological progress, the structure of the smartphone market is constantly changing (Table 1). The market leader is Samsung; over the past 6 years, it has been significantly squeezed out of the market by Chinese smartphone manufacturers. Apple had the second position in 2018, but its share is slowly declining. Demand for smartphones of Chinese brands Huawei, Xiaomi, OPPO, Vivo has grown.

Table 1: Global smartphone market share (%) and position in the smartphone market for 2013-2018

Company	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Samsung (S. Korea)	32,5	28,0	24,7	22,8	22,6	20,4

²¹ STATISTA (2019): Global revenue from smartphones since 2008.

²² NEWZOO (2019): Global mobile market report, p. 26.

²³ NEWZOO (2019): Global mobile market report, p. 26.

²⁴ STATISTA (2019): Global smartphone shipments forecast.

Apple (USA)	16,6	16,4	18,2	15,3	15,6	15,1
Huawei (China)	4,4	5,9	8,3	9,6	11,1	13,7
Xiaomi (China)	n/a	5,2	6,5	3,7	3,8	8,3
OPPO (China)	n/a	n/a	3,8	7,2	8,5	7,9
BBK/vivo (China)	n/a	n/a	3,6	6,0	7,1	7,1
LG (S. Korea)	4,3	6,0	5,2	5,5	5,5	4,1
Lenovo (China)	4,9	7,9	5,4	3,7	3,8	2,4
ZTE (China)	3,2	3,1	3,4	3,5	3,0	n/a

Note: compiled by the authors

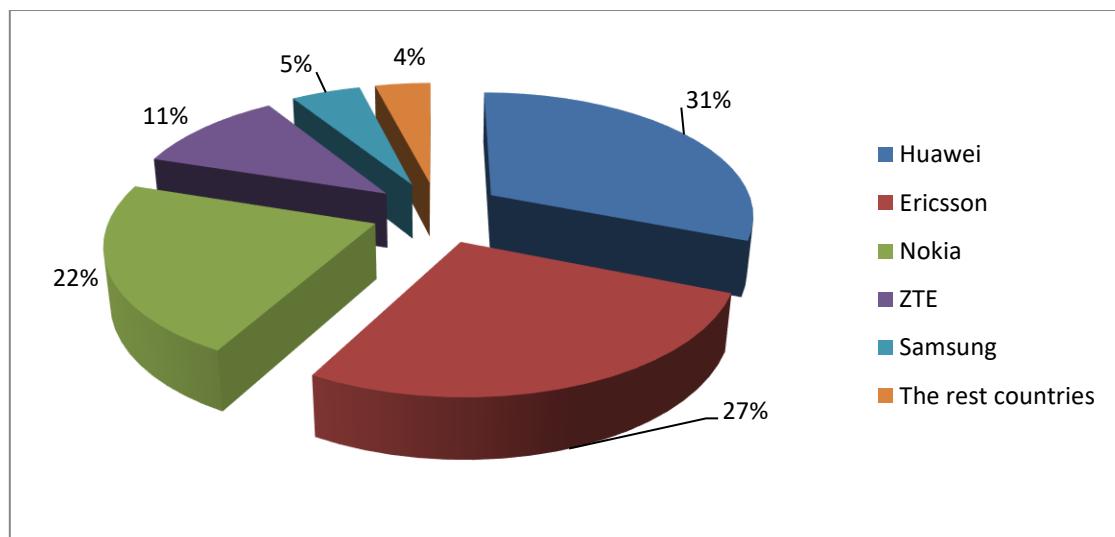
Source: TRENDFORCE STATISTICS (2019): Global Smartphone Production Volume May Decline by Up to 5% in 2019, Huawei Would Overtake Apple to Become World's Second Largest Smartphone Maker.

According to TrendForce statistics, the last four years, the third place in the ranking is occupied by the Chinese company Huawei. At the same time, the company's share increased from 8.3% to 13.7%. In 2018 the company shipped 206 million devices to the market. For the 3rd quarter of 2019 (Canalys), Samsung increased supplies by 11%, having sold 78.9 million smartphones, Huawei increased sales by 29%, to 66.8 million units.²⁵ Apple is in third place, selling 43.5 million iPhones, which is 7% less than a year earlier. The remaining two places in the leaderboard belong to Xiaomi and OPPO.

2 China's dominance in the global mobile communications infrastructure market and the development of 5G technologies

It is important to note the dominance of China in the construction of mobile communications infrastructure, Huawei occupies a third of the world market, which includes 2G, 3G and 4G hardware macrocell networks.²⁶

Figure 3: Share of companies in providing infrastructure of the cellular communications market

Source: IHS MARKIT TECHNOLOGY (2019): Capex in China has bottomed out 5G produces a 3 YOY increase.

²⁵ CANALYS (2019): Huawei and Samsung are saved the smart phone market.

²⁶ TÉRAL, S. (2019): Global mobile infrastructure market.

Undeniably, 5G is one of the most exciting developments in mobile technology. In mature markets and many emerging markets, it will become the next standard for mobile network connectivity, offering users far faster speeds and more reliable connections than current options. In 2018 much of the mobile business was unconvinced of 5G's readiness, but 2019 marks the beginning of the market's transition toward the technology. Many of the world's largest mobile markets have already begun to roll out 5G, and a few brands have launched their 5G-ready handsets. The world's mobile markets are racing to establish 5G networks.

The first countries to deploy the service for commercial use included the US, South Korea, China, and the UK; nevertheless, coverage is generally limited to a select few cities, or even specific neighborhoods within cities. Other countries will follow suit, with Japan, Germany, and India all on track for a 2020 5G launch. Most countries, however, are aiming for a full national rollout by 2025. Leading handset makers are all actively involved with 5G smartphones, including Samsung, Huawei, Xiaomi, Vivo, OPPO, and more. Apple is also going to launch a 5G iPhone in 2020. All existing 5G devices use Qualcomm's Snapdragon SoCs, except for Huawei, which designs its own chips based on the ARM architecture.

The US is very concerned about the introduction of 5G Huawei. For the first time, China is going to introduce its own technology at the international level, rather than recycled American projects. Naturally, China is becoming the main beneficiary of profits from the introduction of the 5G standard, which will inevitably sideline 4G. In the summer of 2018, the United States imposed a ban on the purchase of telecommunications equipment of Chinese companies ZTE and Huawei, explaining that this equipment can be used by the special services of China. The US has imposed tough sanctions against Huawei.²⁷ But the US cannot directly admit that China has developed more advanced technology and now the American state, by banning it, acts as a brake on technological progress. Therefore, the American authorities justify their attacks on Huawei and ZTE by the fact that Chinese equipment allegedly allows the security services of China to track and receive important information.

The obstacles that the United States is creating for Huawei's activities indicate that the US can no longer fight with a promising Chinese company with purely economic levers. Its products are not inferior in quality to the American, but have a much cheaper cost, which allows to increase the presence in the markets in Africa, Asia, Latin America and Eastern Europe. After Huawei was included in the so-called «Black list» compiled by the US authorities, American companies need to obtain a special permit for further cooperation with the Chinese company. Google, the giant of American high technologies, stops cooperating with Huawei, Chinese smartphones are not able to use the Android operating system. And Huawei smartphone owners outside China will not be able to use Chrome apps, YouTube, Play Market app store. For many consumers, this will be such a serious blow that they will prefer to abandon Chinese smartphones and switch to other brands.

The picture of Apple was spoiled by trade war. China - the world's largest market for smartphones – boycotts Apple and reduces the demand for foreign goods. Huawei by the end of September 2019 increased its share of the smartphone market in China to a record 42%. Apple's share in the Chinese smartphone market, according to CANALYS, fell to 5%. Deliveries decreased by 28%. The three major carriers: China Mobile, China Unicom and China Telecom began selling 5G services to consumers in the country's 50 largest cities in November 2019.²⁸ In the summer of 2020 5G will cover 100 Chinese cities. This is bad news

²⁷ POLONSKY, I. (2019): The US against Huawei. A trade war with China will turn into a war of technology.

²⁸ MANUKOV, C. (2019): China launched the national 5G network. And this is bad news for Apple.

for Apple; the company does not yet have smartphones with 5G technology. The lack of these modern technologies will negatively affect the popularity of iPhone smartphones.

3 Strengths and weaknesses of the USA and China in the tech war. Who will win?

With tensions rising when the US blacklisted Huawei Technologies, the specter of a Tech Cold War is materializing. To make a forecast about the winner in a Tech Cold War we compared technological potential of these two largest economies (Table 2).

The US has created the high valued technology companies, with the leading global players in software, smartphones, e-commerce, search and social networking. The US for a long time was the biggest internet market in the world. But China's number population allowed it to surpass the US. Now China has four times as many mobile users as the US, providing opportunities for domestic businesses in everything from e-commerce and messaging to games and digital payments.²⁹ While China has the advantage in raw user numbers, US consumers have far more spending firepower, generating almost seven times the economic output per person as their Chinese counterparts. The US used the model of private capital to create many of the world's most powerful technology companies. But today China is the major investor.

Table 2: Comparison of technological potential of the USA and China

№	Technological potential		USA	China	Winner in Tech War
	Criteria	Indicator			
1	Smartphone Market Volume	Number of Smartphone Users in 2019, million people	260,2	851,2	China
2	Most Valuable Technology Companies	Number of Companies with capitalization more than \$200 billion, June 2019	Microsoft, Amazon.com, Apple, Intel Alphabet, Facebook, Cisco Systems	Alibaba, Tencent	USA
3	Chip Competition	Largest Semiconductors Company Revenue in 2018, billion US dollars	Intel, 70	HiSilicon, 7,6	USA
4	Global mobile infrastructure market and 5G	Company's Share at Global 4G LTE Infrastructure Market in 2018	-	31% (Huawei) 11% (ZTE)	China
5	Income Gap	Gross Domestic Product per Capita in 2018, US dollars	62641,0	9770,8	USA
6	Human Capital	Number of Artificial Intelligence Experts in 2017, people	28000	18000	USA
		Researchers in R&D in 2016 (per million people)	4256	1205	USA
7	Investments and Venture Capital	Total Investments in 2018, billion US dollars	3913,9 20,1% GDP	6015,6 44,8% GDP	China
		Venture Capital Investments in 2018, billion US dollars	110	105	USA-China

²⁹ BLOOMBERG (2019). US-China Who is winning the tech war.

8	Manufacturing	Value Manufacturing in 2017, million US dollars	2173,3	3558,4	China
		High-technology exports in 2017, million US dollars	156,9	654,2	China
		Medium and high-tech industry in 2017, % manufacturing value added	63,6	60,0	USA

Note: Compiled by the authors.

Sources: STATISTA (2019): Number of Smartphone Users; BLOOMBERG (2019): US-China Who is winning the tech war; WORLD BANK GROUP (2019): Open Data; INTERNATIONAL MONETARY FUND (2019): Open Data; PREQIN (2019): The 2019 Preqin Private equity & Venture Capital Report.

Semiconductors are the raw computing power in the center of the technological revolution. US companies have the advantage now, controlling most of the top intellectual property and eclipsing their Chinese competitors in output. Huawei is clearly the strongest, dominating the development of the 5G technology that carriers around the world are beginning to deploy. When it comes to the human capital and artificial intelligence experts, China is behind. In the last two decades, Apple and other leading US technology companies have followed traditional manufacturers in shifting production and assembly to China. Foxconn Technology Group, the leading iPhone maker, according to BLOOMBERG, employs about 1 million workers at peak season.³⁰ US workers are more productive per hour and continue to handle sensitive technologies, like aerospace products. But even accounting for the value added during manufacturing, China has far outstripped the US.

China's weakest place in the technological war with the United States is its own small chip production, Chinese companies depend on chip imports by 82%. To cut import dependence, the Chinese government reduced the tax for chip makers to 0% for two years. The task was set to increase the share of own-produced chips to 40% in 2020.³¹ Huawei is the most independent company from the United States, about 70% of the chips in mobile phones are produced by the company itself.

Conclusion

In spite of the broader tariff confrontation, there'll likely be no clear winner as the tech war deepens. As a result of the trade war, decades of supply chains were disrupted, which dealt a severe blow to American companies themselves, which can continue to reduce investment in the development of their business in the United States. The decline in the development of production in the United States will lead to the growth of unemployment. This situation increases the cost of doing business. By and large, companies have not passed along that cost to the consumer. Instead, businesses have largely stomached the uncertainty and absorbed costs by cutting into their margins. Despite the great success of the Chinese high-tech industry, it is still dependent on foreign, including American technologies. And this dependence represents the main threat of Chinese business. Therefore, the US is able to deliver a powerful blow to Chinese companies, primarily to the Huawei, to which the American leadership has a particularly unfriendly attitude.

The US underestimated the impact of tough measures on Chinese goods on the American economy itself, but it is too late to turn away. Negotiations are ongoing but have proven difficult. The two sides stay far apart on issues including how to roll back tariffs and

³⁰ BLOOMBERG (2019). US-China Who is winning the tech war.

³¹ Superpowers are measured by microchips. The reasons, the balance of power and the possible consequences of the technological war between the US and China. And a place in the confrontation between Huawei, Apple and Google (2019).

enforce a deal. At the same time, the end of the trade war does not mean that the technological confrontation between the US and China will come to naught. Now China has become the most important competitor of the US not only in economic but also in scientific and technical terms.

The obvious consequence of the economic confrontation between the US and China was the violent separation of the American and Chinese economies, decoupling, the destruction of global value chains, deglobalization, protectionism, the desire of countries to autarky in the development of the latest technologies, which, ultimately, can lead to a significant change in the entire system of world economic connections. The technological war between the United States and China is expected to be long, each country will firmly uphold its national interests and do everything possible to win.

References:

1. BIERSTEKER, T. (2019): Understanding Effectiveness of International Sanctions. In: *MGIMO Review of International Relations*, 2019, Vol. 3(66), pp. 7-16.
2. BLOOMBERG (2019): US-China Who is winning the tech war. [online]. Available online: <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-us-china-who-is-winning-the-tech-war/>
3. BORISOV, A.Y. (2019): International Business and the Crisis of Globalization (In Russ.). In: *MGIMO Review of International Relations*, 2019, Vol. 3(66), pp.61-88.
4. CANALYS (2019): Huawei and Samsung are saved the smart phone market (In Russ.) [online]. Available online: <https://se7en.ws/huawei-i-samsung-spasli-ryonok-smartfonov/>
5. CHEN, A.W. – CHEN, J. – DONDETI, V.R. (2019): The US-China trade war: dominance of trade or technology? [online]. In: *Applied Economics Letters*, 2019. Available online: <https://doi.org/10.1080/13504851.2019.1646860>).
6. EURASIA DAILY. (2019). There are no compromise solutions in the trade war between China and the USA - expert. Available online: <https://eadaily.com/ru/news/2019/09/09/nikakih-kompromissnyh-resheniy-v-torgovoy-voyne-kitaya-i-ssha-net-ekspert>
7. DANIEL, G. (2019): This is not a trade war, it is a struggle for technological and geo-strategic dominance. *CESifo Forum* 1, 2019, March, Vol. 20, pp. 21-26.
8. GUO, C. – DEGTEREV, D.A. – JIELIN, Z. (2019): Implications of “One Belt, One Road” Strategy for China and Eurasia. In: *Vestnik RUDN. International Relations*, 2019, Vol. 19, No. 1, pp. 77-88.
9. HUANG, Y. (2019): Comments on “The China-U.S. Trade War: Deep-Rooted Causes, Shifting Focus and Uncertain Prospects”. [online]. In: *Asian Economic Policy Review*, 2019. Available online: <http://doi.org/10.1111/aepr.12290>.
10. IHS MARKIT TECHNOLOGY (2019): Capex in China has bottomed out; 5G produces a 3% YoY increase! [online]. Available online: <https://technology.ihs.com/612478/capex-in-china-has-bottomed-out-5g-produces-a-3-yoy-increase>
11. Interim results of the trade war: Trump has not been able to tip the scales on the side of the United States. (In Russ.) [online]. In: *Vesti. Economy*, 2019. Available online: <https://www.vestifinance.ru/articles/124616>
12. INTERNATIONAL MONETARY FUND (2019): Open Data. [online]. Available online: <https://www.imf.org/en/Data>
13. ITAKURA, K. (2019): Evaluating the Impact of the US-China Trade War. [online]. In: *Asian Economic Policy Review*, 2019. Available online: <https://doi.org/10.1111/aepr.12286>.
14. Kommersant (2019): Super powers measured by microchips. Available online: https://www.kommersant.ru/doc/4050020#id_illustration_01

15. Kommersant (2019): How the United States Waged a Trade War with Japan. Available online: <https://www.kommersant.ru/doc/4047539>
16. LATIF, K. – PITAFI, A. H. – MALIK, M. Y. – LATIF, Z. (2019): Individual Cultural Values and Consumer Animosity: Chinese Consumers' Attitude Toward American Products. In: *SAGE Open*, 2019, July-September, pp. 1-14.
17. LOMANOV, A. (2019): Chinese discussions about relations with the United States and the trade war. (In Russ.) [online]. In: *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, 2019, Vol. 63, No. 10, pp. 17-29. Available online: <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2019-63-10-17-29>.
18. MANUKOV, C. (2019): China launched the national 5G network. And this is bad news for Apple. [online]. In: Ekspert Online, 01. 11. 2019. Available online: <https://expert.ru/2019/11/1/5g/>
19. MIAOJIE, Yu (2019): Introduction to the Special Issue on Understanding the Current China-U.S. "Trade War". In: *China Economic Journal*, 2019, 12:2, pp. 97-99.
20. NEWZOO. (2019): Global mobile market report. (2019). [online]. Available online: <https://newzoo.com/insights/trend-reports/newzoo-global-mobile-market-report-2019-light-version/>
21. POLONSKY, I. (2019): The US against Huawei. A trade war with China will turn into a war of technology. (In Russ.) [online]. Available online: <https://topwar.ru/161216-ssha-protiv-huawei-torgovaja-vojna-s-kitaem-prevratitsja-v-vojnu-tehnologij.html>
22. PREQIN (2019): The 2019 Prequin Private equity & Venture Capital Report. [online]. Available online: <https://docs.preqin.com/samples/2019-Preqin-Global-Alternatives-Reports-Sample-Pages.pdf>
23. STATISTA (2019): Global revenue from smartphones since 2008. [online]. Available online: <https://www.statista.com/statistics/237505/global-revenue-from-smartphones-since-2008>.
24. STATISTA (2019). Global smartphone shipments forecast. [online]. Available online: <https://www.statista.com/statistics/263441/global-smartphone-shipments-forecast>.
25. STATISTA (2019): Number of smartphone users. [online]. Available online: <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/>
26. TÉRAL, S. (2019). Global mobile infrastructure market. [online]. Available online: <https://techblog.comsoc.org/category/global-mobile-infrastructure-market/>
27. TRENDFORCE STATISTICS (2019): Global Smartphone Production Volume May Decline by Up to 5% in 2019, Huawei Would Overtake Apple to Become World's Second Largest Smartphone Maker. [online]. Available online: <https://press.trendforce.com/node/view/3200.html>
28. TSUTSUMI, M. (2019): Comment on "Evaluating the Impact of the US-China Trade War". [online]. In: *Asian Economic Policy Review*, 2019 (9999), 1-2. Available online: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/aepr.12288>.
29. WORLD BANK GROUP (2019): Open Data. Available online: <https://data.worldbank.org>.
30. ZHANG, X. (2019): Is Huawei a Leverage of the US-China Trade War? A critical Reflection on the Huawei Case. In: *China & WTO*, 2019, Rev.1, pp. 207-214.
31. ZINOVIEVA, E.S. (2018): Conceptualization of the international cooperation in the field of science and technology. In: *MGIMO Review of International Relations*, 2018, Vol. 6(63), pp. 242-254.

Contacts:

prof. Larisa Kapustina, DrSc.

Department of Marketing and International Management

Ural State University of Economics

8 Marta str. 62

620144 Ekaterinburg

Russian Federation

e-mail: lakapustina@bk.ru

Olga Gaiterova

Department of Marketing and International Management

Ural State University of Economics

8 Marta str. 62

620144 Ekaterinburg

Russian Federation

e-mail: gaiterra@yandex.ru

Yulia Kondratenko

Department of Marketing and International Management

Ural State University of Economics

8 Marta str. 62

620144 Ekaterinburg

Russian Federation

e-mail: julkon@yandex.ru

TRACKING PROGRESS OF THE IIA REFORM: THE CASE OF CHINA

Martin Karas

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
85235 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: martin.karas@euba.sk

Abstract: In the past decade, a concerted effort has been put into the reform of international investment regimes, based around the concept of the IIA reform by UNCTAD. This article sets out to analyze a sample of investment agreements recently signed by China in order to ascertain the degree to which the Chinese investment treaty-making conforms to the areas of reform as described in UNCTAD's publications, which is relevant in the context of the ongoing negotiations on the new treaty with the EU. The analysis shows that the most recent treaties conform to most of the areas of reform, although the flexibility of the PRC's approach remains high.

Key words: IIA reform, investment treaties, investment regimes, China

JEL: K33

Introduction

When China began its economic transformation in the 1980s, it has also embarked on a journey to become the country with the third largest network of investment treaties in the world, starting from scratch. But the sheer amount of investment treaties signed by China is not the only striking feature of its investment treaty making. In fact, investment treaties provide an excellent example of the gradual incorporation of China in the world economy. The most obvious feature of this evolution on the level of investment treaties is the unique early approach of China towards investment arbitration, which was limited to determination of the amount due to the investor for expropriation. This severely limited the scope of the investment agreements and their enforceability. This approach was gradually abandoned and China is currently signing treaties that are more in line with the global practice. This article aims to analyze the most recent investment treaties signed by China in relation to UNCTAD's IIA reform, which aims to bring about the new generation of investment treaties. Although some of the Chinese treaties pre-date the IIA reform effort, the IIA reform provides a useful framework for analysis of investment treaties. The analyses will show whether China follows the global trends, or still goes its own way in the area of investment treaty making.

In the first part, the paper briefly sketches out the main features of the IIA reform and describes the framework adopted by this paper that is used to determine the level of adherence of Chinese investment treaties to the most recent trends in investment treaty-making, with the goal of identifying potential particularities of Chinese treaties. The second part will provide the results of an analysis of a small sample of investment treaties signed by China based on the framework developed on the first part. The degree to which China is adhering to the recent trends in investment treaty making is also important in view of the forthcoming EU-China treaty, currently under negotiation, and in view of the growing (albeit still relatively low) FDI flows between the two entities¹.

¹ FOJTÍKOVÁ, L. (2016): China-Eu Investment Relations: Towards A New Institutional Framework.

1 IIA Reform

In the early 2000s, as a result of several controversial awards by investment arbitration tribunals, a significant number of scholars and policymakers began to question the existing regimes of investment protection. The critique was based mainly of the perceived inconsistency of the system² and the limitations that it puts on the states sovereign regulatory powers³. This has led UNCTAD to develop a plan for a reform of the international investment regime, which was introduced in the World Investment Report 2012⁴, and in the 2015 Investment Policy Framework⁵. One of the main goals of the reform is to replace the existing investment treaties with a new generation of treaties, which deal with the issues in the following five areas: safeguarding the right to regulate; reforming investment dispute settlement; promoting and facilitating investment; ensuring responsible investment; and enhancing systemic consistency⁶. These five areas of reform will be used to determine the level and the areas of conformity of the latest Chinese investment treaties with the IIA Reform. These areas will be used as an analytical framework for the Chinese investment treaties in the following manner:

Safeguarding the right to regulate refers to the ability of the state to use its sovereign powers to enact legislation or adopt executive measures aimed at regulating its investment environment. These measures can often be challenged by foreign investors, when they are perceived to be in violation of an international investment treaty. IIA reform seeks to afford states greater scope for legitimate regulation in public interest without the threat of having to compensate for such measures⁷. In terms of the analysis, the focus will be on provision that protect the right to regulate of states.

Reforming investment dispute settlement refers to the way that investment arbitration is conducted. The main goals of this area of reform are to establish an appellate mechanism, a standing international investment court, limiting the access to arbitration, or greater transparency and third-party access to proceedings⁸. In terms of the analysis, the focus will be on provisions related to investor-state dispute settlement.

Promoting and facilitating investment refers to improvements in the area of economic and legal stability, creating coherent and transparent rules⁹. In terms of the analysis, the focus will be on standards of protection.

Ensuring responsible investment refers to commitment and sometimes legal requirements on the level of international law of the states and corporate sector to ensure that investment activity is in line with interest of local populations and sustainable development¹⁰. In terms of the analysis, the focus will be on provisions that stipulate commitment to sustainable development and provisions giving responsibilities to investors.

Enhancing systemic consistency is an overarching area, which should be ensured through implementation of the four previous area, and therefore will not be part of the analytical framework used here for analysis of the selected investment treaties.

² BROCKOVÁ, K. (2016) Conflicting Decisions in International Investment Arbitration.

³ KORZUN, V. (2016): The Right to Regulate in Investor-State Arbitration: Slicing and Dicing Regulatory Carve-Outs.

⁴ UNCTAD. (2012): World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies.

⁵ UNCTAD. (2015): Investment Policy Framework for Sustainable Development.

⁶ For example UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, p. 109.

⁷ See for example UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, p. 110.

⁸ See for example UNCTAD. (2015): Investment Policy Framework for Sustainable Development.

⁹ See for example UNCTAD. (2015): Investment Policy Framework for Sustainable Development.

¹⁰ See for example UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, p. 109.

2 Recent Trends in Chinese Investment Treaty-Making through the Lens of the IIA Reform

In this part, the article presents results of a content analysis of five recent treaties with investment provisions signed by China. The sample contains both treaties of global significance, and also treaties that China signed with developing countries. This should provide a comprehensive look at the position of China towards investment law. The sample includes following treaties: China-Australia Free Trade Agreement (CHAFTA)¹¹, and bilateral investment treaties (BITs) with Canada¹², Switzerland¹³, Tanzania¹⁴ and Mali¹⁵.

The main conclusion from the analysis of these treaties is that China adopts the UNCTAD's IIA reform framework to a certain degree, however, the flexibility of the Chinese approach is significant. It also important to note at the outset that the more recent treaties follow the IIA reform framework much closer than the "older" treaties, although the flexibility is still high.

In terms of *safeguarding the right to regulate*, the Chinese treaties generally contain provisions, which are not present in the previous generations of investment treaties, such as the "Health, Safety And Environmental Measures" exception¹⁶, general exceptions¹⁷ or the specification that "...legitimate regulatory measures adopted by one Contracting Party for the purpose of protecting public health, safety and the environment, and that are for the public welfare and are non-discriminatory, do not constitute indirect expropriation"¹⁸. These are in line with the IIA reform, however, the treaty with Switzerland does not contain any provisions that safeguard the right to regulate beyond what is customary in international law. In fact, it seems that in terms of this area of reform, China is willing to accommodate the other signatories with its flexible approach.

In terms of *reforming the investment dispute settlement*, the treaties do not go as far as committing to creation of a standing arbitration court, however, the "newer" treaties do contain several provisions, which specify the process of investor-state dispute settlement, in particular in relation to selection of arbitrators, non-disputing party submissions and transparency¹⁹. CHAFTA is the treaty that goes the furthest in some respects, with the parties committing to negotiating an appellate mechanism in the future²⁰. The "older" treaties with Switzerland and Mali only contain the standard limited provisions.

¹¹ China-Australia Free Trade Agreement (2015): Chin.-Aus.

¹² Agreement Between the Government of Canada and the Government of the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2012): Can.-Chin.

¹³ Agreement between the Government of the People's Republic of China and the Swiss Federal Council on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2009): Chin.-Switz.

¹⁴ Agreement Between The Government Of The People's Republic Of China And The Government Of The United Republic Of Tanzania Concerning The Promotion And Reciprocal Protection Of Investments (2013): Chin.-Tan.

¹⁵ Accord sur la promotion et la protection réciproques des investissements entre le gouvernement de la République du Mali et le gouvernement de la République populaire de Chine (2009): Mal.-Chin.

¹⁶ S Agreement Between the Government of Canada and the Government of the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2012): Can.-Chin., s. 35.

¹⁷ China-Australia Free Trade Agreement (2015): Chin.-Aus. (9.8)

¹⁸ Agreement Between The Government Of The People's Republic Of China And The Government Of The United Republic Of Tanzania Concerning The Promotion And Reciprocal Protection Of Investments (2013): Chin.-Tan. (3).

¹⁹ See for example Agreement Between the Government of Canada and the Government of the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2012): Can.-Chin. (25), (27), (28).

²⁰ China-Australia Free Trade Agreement (2015): Chin.-Aus. (9.23)

In terms of *promoting and facilitating investment*, China is open to both the pre-establishment²¹ and post-establishment model²² of investment treaties, although once again, we can see that there is a clear split between the two treaties signed in 2009 and the more recent treaties, where the recent treaties follow the pre-establishment model and the treaties from 2009 follow the post-establishment model. China is also flexible on the level of transparency rules, with signing both treaties containing specific provisions on domestic rules and transparency²³, and also treaties without these provisions²⁴.

Ensuring responsible investment is the least developed area of reform in the treaties signed by China in the recent decade, although it should be noted that this is an observation, which can be extended to most countries, with few exceptions. The area remains to a high degree out of the scope of Chinese international investment treaties, and within the scope of domestic legal and regulatory system. This is supported on the level of treaties, which only cover investments “...made in accordance with its (party’s) laws and regulations...”²⁵. The treaty that goes the furthest is the one with Tanzania, which stipulates in the preamble that the parties “...Encourage investors to respect corporate social responsibilities...”²⁶.

The main conclusion of this analysis is therefore that the Chinese investment treaties increasingly incorporate elements of the IIA reform, with the “newer” treaties going further in terms of the volume of provisions consistent with the reform. Important outcome of the analysis is also the observation that China seems to have a flexible approach to investment treaty-making, and in most part is willing to adopt the model treaties of its partners, such as the case of treaty with Canada, except when this comes into direct conflict with national interests, such as the case of CHFTA.

Conclusion

This article presented an analysis of the recent Chinese investment treaties within the framework of the IIA reform as introduced by UNCTAD. The analysis shows that the areas of reform where the Chinese treaties follow the reform closely are safeguarding the right to regulate and promoting and protecting investment. Also, the conformity with the IIA reform is stronger in the more recent treaties. Overall, we can conclude that the Chinese approach is flexible with regard to implementation of the IIA reform, irrespective of the status of the other signatories. The flexibility of the Chinese approach also bodes well for the ongoing negotiations between the EU and China on a new economic partnership treaty. This conclusion supports the overall trend of China becoming more integrated in and engaged with the global economy.

²¹ Agreement Between The Government Of The People's Republic Of China And The Government Of The United Republic Of Tanzania Concerning The Promotion And Reciprocal Protection Of Investments (2013): Chin.-Tan.

²² Agreement Between the Government of Canada and the Government of the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2012): Can.-Chin

²³ Agreement Between the Government of Canada and the Government of .the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2012): Can.-Chin.

²⁴ Agreement between the Government of the People's Republic of China and the Swiss Federal Council on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2009): Chin.-Switz.

²⁵ Agreement between the Government of the People's Republic of China and the Swiss Federal Council on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2009): Chin.-Switz. (2).

²⁶ Agreement Between The Government Of The People's Republic Of China And The Government Of The United Republic Of Tanzania Concerning The Promotion And Reciprocal Protection Of Investments (2013): Chin.-Tan. (preamble)

References:

1. Accord sur la promotion et la protection réciproques des investissements entre le gouvernement de la République du Mali et le gouvernement de la République populaire de Chine (2009): Mal.-Chin., available at: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>
2. Agreement Between the Government of Canada and the Government of the People's Republic of China for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2012): Can.-Chin., available at: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>
3. Agreement Between The Government Of The People's Republic Of China And The Government Of The United Republic Of Tanzania Concerning The Promotion And Reciprocal Protection Of Investments (2013): Chin.-Tan., available at: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>
4. Agreement between the Government of the People's Republic of China and the Swiss Federal Council on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (2009): Chin.-Switz., available at: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>
5. BROCKOVÁ, K. (2016) *Conflicting Decisions in International Investment Arbitration*, Polihrafentr „Lira“, Uzhhorod, ISBN 978-617-596-227-5.
6. China-Australia Free Trade Agreement (2015): Chin.-Aus., available at: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements>
7. FOJTÍKOVÁ, L. (2016): China-Eu Investment Relations: Towards A New Institutional Framework, 14th International Scientific Conference *Economic Policy in the European Union Member Countries*, Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina.
8. KORZUN, V. (2016): The Right to Regulate in Investor-State Arbitration: Slicing and Dicing Regulatory Carve-Outs, Fordham Law Archive of Scholarship and History, Fordham University.
9. UNCTAD. (2012): World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies. New York and Geneva: United Nations.
10. UNCTAD. (2015): Investment Policy Framework for Sustainable Development,
11. UNCTAD/DIAE/PCB/2015/5, United Nations, New York.
12. UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, New York and Geneva, 2017.
13. UNCTAD. (2019): Taking Stock Of IIA Reform: Recent Developments, IIA Issues note, United Nations, New York.

Contact:

Mgr. Martin Karas

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: martin.karas@euba.sk

MODERN INSTRUMENTS FOR FORECASTING INCOMES OF INTERNATIONAL INVESTMENT ACTIVITY OF REGION: EXTRAPOLATIVE STATISTICAL MODELS

Lidiia Karpenko

Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public
Administration under the President of Ukraine,
Genueska 1, 65009, Odessa, Ukraine, e-mail: lidiako888@gmail.com

Abstract: This paper investigates the modern instruments for forecasting incomes of international investment activity with using the extrapolative statistical models. The article presents an instrumental basis for extrapolating and building the predictive validity of international investment activity at the regional level. The conceptual bases of possible risks and the essential economic interpretation in international business are examined. The practical side of the work is expressed by the economic and mathematical forecasting of foreign direct investment in the region. Based on the correlation and determination coefficients, the trend form is substantiated. In this paper, author proposes a new model of extrapolating time series based on a sample of maximum similarity. Systematisation of the main indicators which are used in economic and statistical methods for predicting the level of risk in assessing the effectiveness of investment projects is represented.

Key words: incomes, forecasting, factor models, extrapolative statistical models, risk, predictive validity, direct investment.

JEL: M21, M29, O16

1 Problem setting

International investment activity occupies a special place in the system of modern international business. Achieving a high level of socio-economic development in the country, in the world is not possible without an effective structural and investment policy of the formation of international economic relations in order to create a favourable investment climate. International investment activity is inextricably linked with the assessment of the state and forecasting the development of the international investment market. In this case, it is important to place funds favourably, to correctly assess the investment attractiveness of investment objects. The indicators of an effective economy are not the volumes of attracting investments, but the rationality of their use.

The foreign direct investment market is dynamic. This is influenced by the number of factors, both external and internal. Strategic investment priorities are being formed on the basis of accumulated investment resources, existing technologies, and new management tools. In the global economy, transformations are taking place that lead to a change in the external environment, which leads to a change in the business environment. Foresight and forecasting of investment attractiveness forms a competitive platform. The research goal is to identify, systematize and forecast the development trend of foreign direct investment at the regional level. The need to develop an investment strategy for the territory is determined by changes in the conditions of the external and internal environment. Effectively managing

investments is possible only if there is an investment strategy adapted to possible changes in factors of the external investment environment.¹

The modern world economy cannot develop successfully without foreign investment. Many countries of the world actively invest their funds in the economies of other countries, receiving a certain income and developing certain sectors of the national economy of these countries. The role of foreign investment is very important for our country, as favourable conditions are created on the basis of loans received to update and develop all the necessary sectors of the national economy, increase production efficiency and produce competitive goods.

2 Recent publications analysis

The results of basic research by Ukrainian and foreign scientists clearly indicate that the processes of economic renewal and growth are determined by the size and structure of investments, the quality and speed of their implementation. Moreover, the researchers record that without investment savings and the corresponding material resources in investing in general no positive shifts occur. A wide range of issues related to research in the field of investment activity and attracting foreign investment in order to improve the investment climate are reflected in the works of domestic and foreign scientists and economists.²

For example, Hilorrme (2018) presents innovative methods for the development of industries. Ilysheva and Krylova (2014) in their work paid attention to accounting, analysis and strategic management of innovation activity. Fabozzi (2008) explores investment management. Authors like Elton, Gruber, Brown and Goetzmann (2014) investigate the question of modern portfolio theory and investment analysis. Piarce (2013), for instant, had dedicated his works to strategic management, formulation, implementation, and control. Karpenko (2018) is working on the issues of base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. Some economists explore development issues of innovation policy of the European Union and West Africa (Lipková 2012, Kovarova 2016). Research in the formation of international strategies can be seen in articles of scientists Lipkova & Bohac (2016).

Thus, the chosen research topic is relevant, requiring constant improvement and elaboration of ways to optimize investment activity. The apparatus of mathematical statistics will allow you to approach the issues of rationalization of investment decisions.

3 The goal of this work

The aim of the work consists of studying the modern instruments for forecasting incomes of international investment activity with using the extrapolative statistical models in the process modelling of international strategies in the coordinates of globalization changes and European integration. The author systematizes the instrumental base for extrapolating and building the prognostic validity of international investment activity at the regional level. The practical side of the work is expressed by the economic and mathematical forecasting of foreign direct investment in the region. Based on the correlation and determination coefficients, the trend form is substantiated. In this paper, author proposes a new model of extrapolating time series based on a sample of maximum similarity.

¹ ELTON, E.J. – GRUBER, M.J. (2014): *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7-th ed., p. 728.

² KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models, pp. 349-354.

The classification of possible risks and the essential economic interpretation in international business are examined. Systematisation of the main indicators which are used in economic and statistical methods for predicting the level of risk in assessing the effectiveness of investment projects is represented. Three types of factor models and characteristic of their application for evaluating investment processes and justifying the development of international strategies, their variability and optimality are proposed.

4 Key research findings

Lets begin our research with financial analysis tools that are used for forecasting. We have special scientific interest for studding the next modern direction such as *extrapolative statistical models*.

So, there are several thousand financial analysts – also called *securities analysts* and *investment analysts* – who analyze financial statements, interview corporate executives, and attend trade shows. Analysts develop contacts with corporate managers, and use their input together with required reports as their main sources of information. The product of all these activities is a written report recommending either purchasing, selling, or holding various stocks.³

Should agree with the opinion of scientific economists that financial analysts can be divided into two groups: "buy-side" and "sell-side" analysts. A buy-side analyst is employed by a nonbroker age firm, typically one of the larger money management firms that purchase securities, such as Sanford Bernstein or Fidelity Investments – hence the term *buy side*. These analysts pass along their recommendations to the portfolio managers of their organization.

A sell-side analyst, also popularly referred to as a *Wall Street* analyst, works for brokerage firms such as Merrill Lynch, Salomon Smith Barney, or Charles Schwab. The recommendations of sell-side analysts are passed on to the brokerage firm's customers. There may be as many as 50 analysts at a major brokerage firm, with each analyst assigned to specialized tasks. On the other hand, a small, regional brokerage firm is likely to employ only three or four analysts. Rather than specialize, these analysts are typically generalists.

In the article, the author's interest comes down to the question *where earnings forecasts are reported*.⁴ There are several places one can find forecasts of company-level earnings. At the most basic level, company management regularly issues forecasts of earnings. These are called management forecasts and are typically provided by the investor relations officer of the company. They can be found in the business section of your local newspaper and in national financial newspapers such as the *Wall Street Journal*, *Barron's*, and *Investor's Business Daily*. At another level, sell-side analysts regularly issue company reports that include forecasts of earnings and dividends for the current year and for the next 1 or 2 years.

Finally, at least two commercial services compile and present summary statistics on the earnings estimates of sell-side analysts for a large sample of companies and offer them to subscribers for a fee: I/B/E/S Inc. (New York) and Zacks Investment Research, Inc. (Chicago).⁵

³ FABOZZI, F.J. (2008): Investment management, p. 837.

⁴ HILORME, T. (2018): Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects. In: *Academy of Strategic Management Journal*, 2018, 17, 2. ISBN Print ISSN 1544-1458; Online ISSN 1939-6104.

⁵ CASIDY R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth, pp. 142–161.

Some words about *analyst earnings forecasts*. When analysts forecast earnings, they typically use some sort of quantitative model to aid them. It would be impossible here to list all the possible quantitative techniques (including balance sheet and income statement approaches) employed by analysts to develop earnings forecasts. Rather, the focus here is on several well-known extrapolative statistical models that are commonly used and that are often compared with the actual forecasts of analysts.

The next author is going to describe *extrapolative statistical models*, which is the main content in the article. The three most commonly used extrapolative statistical models are the *simple linear trend model*, the *simple exponential model*, and the *simple autoregressive model*. An extrapolative model applies a formula to historical data and projects results for a future period. By choosing a model that best fits the data, an analyst, in effect, says that the past pattern of earnings will predict the future. All the models described below are estimated using regression analysis. Each describes a different pattern of earnings per share (EPS). The more historical earnings factors still apply, the more accurate the extrapolation is likely to be.

The *simple linear trend model* asserts that earnings have a base level and grow at a *constant amount* each period. Mathematically, this model is expressed as follows:

$$EPS_i = a + b_time \quad (4)$$

The base level of earnings in this model is a , and the constant amount by which earnings grow each period is b . In this model, b would be expressed in dollars per period.

In the *simple exponential model*, it is assumed that earnings grow at a *constant rate* each period. Mathematically, this model is typically expressed in logarithmic format as follows:

$$\ln(EPS_i) = a + b_time \quad (5)$$

In this model, \ln is the natural logarithm, and b is the estimated percentage growth rate per period. The next, some recommendation about *the analyst forecasts versus statistical models*. A classic book by Paul Meehl compared the predictive ability of trained psychologists with statistical models of personality and behavior.⁶ Meehl's fascinating study found that the statistical models did a better job of classifying subjects than did the psychologists. Forty years and hundreds of studies later, his basic finding has been supported in a number of areas of human judgment. That is, well-formulated statistical models tend to outperform the judgment of trained professionals. This is attributed largely to the fact that human judgment introduces biases and other imperfections in information processing that well-formulated statistical models do not.

A number of studies have looked at the time-series properties of annual earnings. While some rather complicated statistical issues are involved, the general finding is that (both at the firm level and most clearly at the aggregate level) the random walk statistical model provides a reasonably accurate *description* of the time series of annual earnings. However, when it comes to *predicting* annual (and quarterly) earnings, the analyst emerges as the winner in comparison with a number of statistical models (including the random walk model). On the other hand, the analyst generally fails to outperform company management forecasts.

Brown, Hagerman, Griffin, and Zmijewski looked at the determinants of analyst superiority relative to univariate time-series models (such as the simple autoregressive model discussed above). Their study suggests that analyst superiority is related to at least two

⁶ MEEHL, P. (1954): Clinical versus Statistical Prediction.

factors.⁷ One, analysts can better utilize *existing* information relative to simple university time-series models (a *contemporaneous* advantage). Two, analysts can use information that occurs *after* the cutoff date for the time-series date but *before* the date of the analyst forecast (a *timing* advantage). Another study by Brown, Richardson, and Schwager found that financial analyst superiority is positively related to firm size, meaning that the larger the company, the more advantage analysts have over time-series models.⁸

While the weight of the current evidence tends to favor analysts over simple statistical time-series models in predicting earnings, several studies suggest that individual analysts are largely *undifferentiated* in their ability to predict EPS. Analysts play an active role in the equity investment process. The major finding to date is that analysts do a better job than do simple extrapolative models. Stock prices are strongly related to analysts' earnings forecasts – not so much to the current forecast, but to *changes* in the current forecast.⁹

The general finding about the role of the analyst in the equity valuation process is that there is useful information in analysts' forecasts of stock returns. With regard to evaluating the job performance of analysts, while there is useful information in analysts' forecasts, there is not a great deal of difference in the individual analyst's ability to forecast company-level earnings and returns. A possible exception to this finding is the earnings forecast ability of the *Institutional Investor All-America Team*.¹⁰ Finally, the analyst plays important roles as an information processor for the capital market and as a key element in the process of active stock market investing. Table 1 presents the systematization of the risk types of the forecast investment project and their economic nature.

Table 1: Systematization of risk types of the forecast investment project and their characteristics (systematized by the author [9;10;11;12;13])

Type of risk	Characteristics
A	I
Decrease in financial stability	It is generated by the imperfection of the capital structure (the excess share of borrowed funds used) that is invested and generates an imbalance of positive and negative cash flows of the enterprise under the projects being implemented.
Insolvency	It is generated by a decrease in the level of liquidity of current assets and generates an imbalance of positive and negative cash flows in the investment project over time
Designing	It is characterized by imperfection of preparation of business plan and project works on object of prospective investment, influences indicators of future profitability of the project
Constructional	It is associated with the selection of under-qualified contractors, the use of outdated construction technologies and materials, as well as other reasons that cause a significant accident of the foreseen terms of construction works on the investment project

⁷ BROWN, L. – HAGEMAN, R. – GRIFFIN, P.– ZMIJEWSKI, M. (1987): Security Analyst Superiority Relative to Univariate Time-Series Models in Forecasting Quarterly Earnings, pp. 61-87.

⁸ BROWN, L. – RICHARDSON, G. – SCHWAGER, S. (1987): An Information Interpretation of Financial Analyst Superiority in Forecasting Earnings, pp. 49-67.

⁹ HILORME, T. et al. (2018). Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation, pp. 1-6.

¹⁰ ILYSHEVA, N. – KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity, p.216.

Marketing	It characterizes the possibility of a significant decrease in the projected volume of sales of products, the level of prices and other factors, which lead to a decrease in the amount of operating income and profit during the operation phase of the project
-----------	---

Continue the Table 1: Systematization of risk types of the forecast investment project and their characteristics (systematized by the author)

A	I
Financing the project	Due to insufficient total investment resources required for the project implementation project; untimely receipt of investment resources from separate sources, increase in the weighted average cost of capital involved in investing; the imperfection of the structure of sources of formation of borrowed funds
Inflationary	It is characterized by the possibility of depreciation of the real value of capital, as well as the expected income from the implementation of the investment project in the context of inflation, has a constant nature and accompanies virtually all financial transactions for the implementation of the real investment project of the enterprise
Percentage	This is due to the unpredictable increase in the interest rate on the financial market, which leads to a decrease in the level of net profit for the project. The cause of this type of financial risk (if you eliminate its previously considered inflationary component) is a change in the investment market under the influence of government regulation, increase or decrease in the supply of free cash and other factors
Tax	It has the following manifestations: the likelihood of introducing new types of taxes and fees for the implementation of certain areas of investment activity; the possibility of increasing the rates of current taxes and fees, changing the terms and conditions of individual tax payments; likelihood of cancellation of current tax benefits in the field of real investment of the enterprise
Structural operating	It is generated by inefficient financing of current costs during the project operation stage, causes a high share of fixed costs in their total amount and, as a consequence, significantly higher rates of reduction of the net cash flow of the investment project.
Structural operating	It is generated by inefficient financing of current costs during the project operation stage, causes a high share of fixed costs in their total amount and, as a consequence, significantly higher rates of reduction of the net cash flow of the investment project.
Criminogenic	It manifests itself in the form of announcement by partners of fictitious bankruptcy; forgery of documents that secure the misappropriation of money and other assets associated with the project by outsiders; theft of certain types of assets by their own personnel and others.
Other species	These include natural hazards and other similar force majeure risks that may lead not only to the loss of expected revenue, but also to the part of the assets of the enterprise (fixed assets, inventories), the risk of late execution of settlement and cash operations in financing the project (associated with the unsuccessful choice of a serving commercial bank), etc.

When constructing forecasts of a certain complexity in investment management, the occurrence of a risk should be considered and calculated with mathematical probability and the ways of their resolution should be envisaged. To do this, one needs to know the classification of possible risks and the essential economic interpretation.

Further, according to the problems of our study, it seems appropriate to systematize the main indicators that are used in economic and statistical methods for predicting the level of risk in assessing the effectiveness of investment projects (Table 2).

Table 2: Main indicators, which are used in economic-statistical methods for forecasting the level of risk in assessing the effectiveness of investment projects (systematized by the author [9;11;12])

Indicator	Calculation algorithm and symbols
A	I
Level of investment risk	$L_{IR} = a \times C_{fin}$ <i>where:</i> L_{IR} – level of investment risk; a – probability of risk (coefficient of variation, beta coefficient, etc.); C_{fin} – possible financial costs for the realization of this investment risk, monetary units
Dispersion	$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n (V_{exp.i} - \bar{V}_{exp.})^2 \times p_i$ <i>where:</i> σ^2 – variance in expected income; $V_{exp.i}$ – it is expected (estimated) income for each investment transaction for different values of the market, monetary units; $\bar{V}_{exp.}$ – average value of expected (estimated) investment transaction income, monetary units; p_i – possible frequency (probability) of obtaining individual variants of the expected return on the investment operation, coefficient; n – the number of observations
Standard deviation	$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (V_{exp.i} - \bar{V}_{exp.})^2 \times p_i}$ <i>where:</i> σ – standard deviation of expected income $V_{exp.i}$ – it is expected (estimated) income for each investment transaction for different values of the market, monetary units; $\bar{V}_{exp.}$ – average value of expected (estimated) investment transaction income, monetary units; p_i – possible frequency (probability) of obtaining individual variants of the expected return on the investment operation, coefficient; n – the number of observations
Coefficient of variation	$v = \frac{\sigma}{\bar{V}_{exp.}}$ <i>where:</i>

	v – coefficient of variation; $\bar{V}_{\text{exp.}}$ – average value of expected (estimated) investment transaction income, monetary units
--	--

Continue the Table 2: Main indicators, which are used in economic-statistical methods for forecasting the level of risk in assessing the effectiveness of investment projects (systematized by the author [9;11;12])

<i>A</i>	<i>I</i>
Beta coefficient	$\beta = \frac{\kappa \times \sigma_i}{\sigma_p}$ <i>where:</i> β – beta coefficient; κ – the degree of correlation between the level of profitability of the i-th type of securities (or their portfolio) and the average level of profitability of a given group of stock instruments on the market as a whole; σ_i – standard (standard) deviation of profitability on a particular type of securities (or their portfolio in total); σ_p – standard (standard) deviation of profitability on the stock market in total

The next, we are going to describe *the performance indicators for an investment project using the simple and compound interest model*. The traditional Ukrainian method of assessing the effectiveness of investment in modern conditions can not be recognized as universal, because its scope is limited to measures of local nature, most of which are not associated with the acquisition of fixed assets and characterized by rapid payback. Therefore, there is an objective need to use the world experience in assessing investment performance: modern foreign techniques, the theoretical basis of which is the concept of cash flows. According to her, the influence of the time factor on the price of money is eliminated by adjusting cash flows to present value using the interest rate (discount rate), which characterizes the relative change in the price of money over a certain period¹¹.

On the basis of this concept, classical methods of estimating the effectiveness of investment projects have been worked out in the world practice: the net present value method, the profitability index method, the discount method of the investment return period and the internal rate of return method¹².

The most obvious feature is the discount method of the investment return period, as it allows determining the length of time during which the investment costs are offset by the present value of the net cash flow generated by the project over its life cycle. However, in the economic literature, its essence is mainly described in a descriptive form, and the value of the investment return period is established by constructing an appropriate table (or diagram), which would illustrate the process of accumulation of net cash flow¹³.

¹¹ KARPENKO, L. – VORONZHAK, P. (2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration, pp. 659-668.

¹² KARPENKO, L. – PASHKO P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility, pp. 1-8.

¹³ NAVRATIL, B. (2016): Ever-Coser or Multi-Speed Union”, pp. 649-655.

The motivation for forecasting investment activity for alternative implementation of investment programs in the domestic and foreign markets is based on the theory of international capital movement, which has a deep genesis. Starting from the mercantilists, representatives of all schools and currents of economic thought made a certain contribution to the development of this theory. In the theory of investment, the international investment behaviour of firms is the subject of independent research.¹⁴ The motivational mechanism for investing in the domestic and foreign markets is based on the comparative advantages that can be obtained by the company when exporting foreign direct investment. In the system of this motivational mechanism, there are usually two groups of incentives for foreign direct investment related to both economic and foreign economic reasons.¹⁵

The main economic incentives for an enterprise to export foreign direct investment are the desire to obtain a higher level of investment income; diversification of investment and commercial risk; minimizing the amount of tax payments. Although these motives for overseas investing are somewhat overlapping, each of them has a degree of priority for a particular enterprise. Realization of economic advantages of foreign direct investment of the enterprise is connected with a more preferential system of taxation of economic activity in the host countries; opportunities to reduce transportation costs through closer sourcing of raw materials and markets. Reduction of unit costs of personnel due to cheaper labour; obtaining monopoly advantages of production and sale of new products; prevention of possible losses from sharp fluctuations in exchange rates in exports of finished goods and other conditions; Non-economic factors that enhance the economic incentives for foreign direct investment are political stability in the country-importer of capital; high level of state support for foreign investments (state guarantees; state investment insurance; elimination of double taxation, etc.); a higher degree of investment law development; the processes of globalization and transnationalization taking place; technological leadership and others.

The model of investment behaviour of an enterprise is characterized only by a motivational mechanism for making investments by individual entities. This motivation is significantly enhanced or constrained by the manifestation of certain macroeconomic factors affecting the investment process.

Macroeconomic factors of investment activity include:

- intensity of processes of formation of savings in the economy of the country;¹⁶
- the level of use of society's savings in the investment process;
- interest rate and its dynamics;
- technological process;
- inflation rate;
- cyclicalities of economic dynamics;
- the level of investment market development;
- the country's investment climate.¹⁷

¹⁴ KUNYCHKA, M. (2018): Hospodárska Diplomacia: Efektivita Hospodárskej Diplomacie Ukrajiny: Monografia, p.168

¹⁵ LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012.

¹⁶ LIPKOVÁ, L., & HOVORKOVÁ, K (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends, pp. 12-14.

¹⁷ LIPKOVÁ, L., & BOHAC, R. (2016): Cataracts of globalization and the economic diplomacy of small states, pp. 16-19.

These factors differently affect the investment activity of the enterprise. The nature of this effect is given in Table. 3.

The implementation of the model of investment behaviour of the enterprise requires the forecasting of a large number of indicators, such as: investment income, interest rate inflation, prices for individual investment goods, etc. Are these predictive calculations effectively linked to the "rational expectation hypothesis". It is a new theory that originated within the monetary school. This hypothesis states that business entities base their forecasts on individual indicators related to the implementation of various activities (including investment) not only on past but also on available current information, as well as on their interpretation of certain economic processes. Each business entity will thus optimize its forecast on its own based on the information available to it, which is one of the manifestations of rational economic behaviour. The rational expectations hypothesis is an effective methodological tool for an investor to implement their investment behaviour model.

Table 3: Character of the influence of individual macroeconomic factors on the investment activity of enterprises in the foreign market

<i>Increases the investment activity of the enterprise</i>	<i>Reduces the investment activity of the enterprise</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Increased propensity to save 2. Reducing the liquidity preference rate 3. Reduction of interest rate on the financial market 4. Intensification of technological progress 5. Reducing inflation, deflationary process 6. The growth of business activity in the cyclical process of economic dynamics 7. High level of segmentation, competition, development of investment market infrastructure 8. Favourable investment climate 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Increased propensity to consume 2. Increase in the standard of liquidity preference 3. Increase in interest rate on the financial market 4. Slowing down the pace of technological progress 5. Increase in inflation, increasing inflation expectations 6. Reduction of business activity and in the cyclical process of economic dynamics 7. Low level of segmentation and development of investment market infrastructure 8. Unfavourable investment climate

A study conducted by the author allowed us to approach the issues of extrapolation and prognostic validity. Some words about forecasting methods. These methods can be divided into intuitive and formalized. According to a review of scientific literature, formalized methods are divided into two categories - statistical and artificial intelligence methods.

In statistical methods, to calculate the predicted value of the time series, an equation is determined that is obtained by studying the history of the time series and reflecting the dependence of future values of the series on its history and / or external factors.

The mathematical dependence of the values of the time series beyond its actual values on these actual values is called the extrapolation model.¹⁸ In this paper, we propose a new model of extrapolating time series based on a sample of maximum similarity.

¹⁸ STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models, pp. 303-314.

The work deals with discrete time series whose values were obtained at time instants $t_1, t_2, t_3, \dots, t_N$. The indicated times may be unequally spaced.

We denote the time series $Z(t) = z(t_1), z(t_2), z(t_3), \dots, z(t_n)$ such as $Z_1^N = z_1, z_2, z_3, \dots, z_n$. A set of consecutive values $Z_1^M = z_t, z_{t+1}, z_{t+2}, \dots, z_{t+M-1}$ which are lying inside a time series Z_1^N will be called a excerpt of this series of length M with the reference time t.

The difference between the beginning of the excerpts Z_t^M, Z_{1-k}^M is called the delay k.

The correlation coefficient of the excerpts Z_t^M, Z_{1-k}^M is defined as:

$$P_\lambda = \frac{\text{cov}(Z_t^M, Z_{t-k}^M)}{\sqrt{D[Z_t^M]} \times \sqrt{D[Z_{t-k}^M]}} \quad (6)$$

where:

$\text{cov}(Z_t^M, Z_{t-k}^M)$ – covariance of source excerpts, and $D[Z_t^M]$ и $D[Z_{t-k}^M]$ – their dispersions [1]. Based on the correlation coefficient (1), we introduce a measure of similarity of excerpts Z_t^M, Z_{1-k}^M

$$P_k^M = \frac{|\text{cov}(Z_t^M, Z_{t-k}^M)|}{\sqrt{D[Z_t^M]} \times \sqrt{D[Z_{t-k}^M]}} \varepsilon[0,1] \quad (7)$$

The value P_k^M depends on the length M of the excerpts Z_t^M, Z_{1-k}^M , and also of the delay k. A similarity measure P_k^M characterizes the degree of linear dependence of excerpts Z_t^M, Z_{1-k}^M : if the parameter value is closer to unity, their linear dependence is more higher.

Practical aspects of this work are concerned with study of investment sector of enterprises in Odessa region. In this regard, statistical data concerning investment potential and enterprise activity on the market are examined below.

The Table 2 presents data on dynamics of direct investment to the Odessa region at the beginning of the year in 2002-2018. Generally speaking, amount of direct investments is constantly increasing over the years. As a reminder, financing of innovation activity was affected mostly at the expense of enterprises (see Table 4).

Table 4: Direct investment to the Odessa region at the beginning of the year in 2005-2019, calculated by author

Year	Direct investment to the region at the beginning of the year, mln. USD	Chain indices dynamics		Population at the beginning of the year, thousand of people	Direct investment to the region at the beginning of the year for 1 person, mln. USD	Chain indices dynamics	
		absolute growth, mln. USD	growth rate, %			absolute growth, mln. USD	growth rate, %
2005	100	100	0	1000	100	100	0
2006	110	10	9.1%	1010	100	100	0
2007	120	9	8.2%	1020	100	100	0
2008	130	8	7.5%	1030	100	100	0
2009	140	7	6.9%	1040	100	100	0
2010	150	6	6.4%	1050	100	100	0
2011	160	5	5.8%	1060	100	100	0
2012	170	4	5.3%	1070	100	100	0
2013	180	3	4.7%	1080	100	100	0
2014	190	2	4.4%	1090	100	100	0
2015	200	1	5.3%	1100	100	100	0
2016	210	0	4.7%	1110	100	100	0
2017	220	0	4.8%	1120	100	100	0
2018	230	0	4.5%	1130	100	100	0
2019	240	0	4.3%	1140	100	100	0

<i>A</i>	<i>I</i>	2	3	4	5	6	7
2005	517.8	...	0.0	2415.7	214.3	...	0.0
2006	599.3	81.5	15.7	2402.2	249.5	35.1	16.4
2007	718.7	119.4	19.9	2395.5	300.0	50.5	20.3

Continue the Table 4: Direct investment to the Odessa region at the beginning of the year in 2005-2019, calculated by author

<i>A</i>	<i>I</i>	2	3	4	5	6	7
2008	880.8	162.1	22.6	2394.7	367.8	67.8	22.6
2009	913.8	33.0	3.7	2392.2	382.0	14.2	3.9
2010	1041.9	128.1	14.0	2391.0	435.8	53.8	14.1
2011	1107.3	65.4	6.3	2388.7	463.6	27.8	6.4
2012	1220.5	113.2	10.2	2388.3	511.0	47.5	10.2
2013	1629.1	408.6	33.5	2395.2	680.2	169.1	33.1
2014	1671.7	42.6	2.6	2396.5	697.6	17.4	2.6
2015	1423.3	-248.4	-14.9	2396.4	593.9	-103.6	-14.9
2016	1320.3	-103.0	-7.2	2390.3	552.4	-41.6	-7.0
2017	1228.8	-91.5	-6.9	2386.5	514.9	-37.5	-6.8
2018	1202.6	-26.2	-2.1	2383.1	504.6	-10.3	-2.0
2019	1207.1	4.5	0.4	2380.3	507.1	2.5	0.5

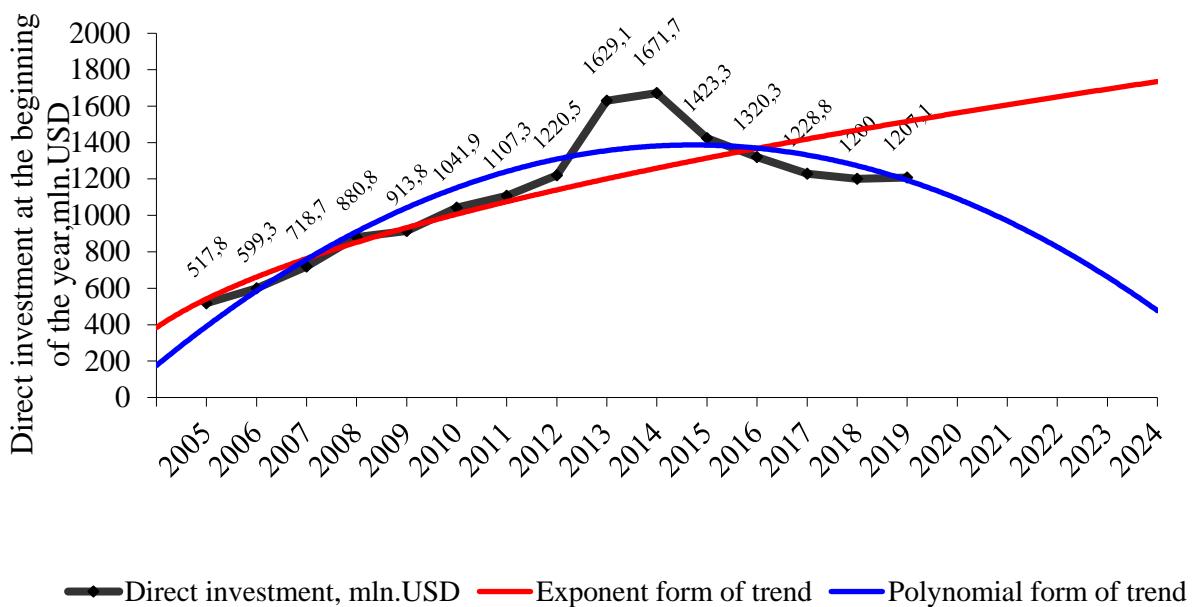
The Table 5 presents data on dynamics of Indices capital investment by economic activity (per cent the previous year) in Odessa during 2011-2018.

Table 5: Indices capital investment by economic activity (per cent the previous year), calculated by author

Year	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Capital investment indices by economic activities (per cent the previous year)	87,9	153,8	80,6	67,3	79,6	163,4	128,2	113,0

Analytical alignments of dynamics lines (direct investment amount) with the use trend extrapolation method are represented by a diagram (Figure 1).

Figure 1: Predictive validity of admission of direct investment to the Odessa region at the beginning of the year, calculated by author

Thus, the most suitable polynomial form of the trend, which extrapolates the negative investment forecast for Ukraine for the next 5 years. However, the exponent form of the trend gives a positive forecast for the next 5 years and is more reliable due to random fluctuations in 2013-2014, which should be neglected. Therefore, it is proposed to use a new model of extrapolation of time series based on a sample of maximum similarity.

Conclusion

Analysts play an active role in the equity investment process. The major finding to date is that analysts do a better job than do simple extrapolative models. Stock prices are strongly related to analysts' earnings forecasts – not so much to the current forecast, but to changes in the current forecast.

The general finding about the role of the analyst in the equity valuation process is that there is useful information in analysts' forecasts of stock returns. With regard to evaluating the job performance of analysts, while there is useful information in analysts' forecasts, there is not a great deal of difference in the individual analyst's ability to forecast company-level earnings and returns. A possible exception to this finding is the earnings forecast ability of the *Institutional Investor All-America Team*. Finally, the analyst plays important roles as an information processor for the capital market and as a key element in the process of active stock market investing.

When constructing forecasts of a certain complexity in investment management, the occurrence of a risk should be considered and calculated with mathematical probability and the ways of their resolution should be envisaged. To do this, one needs to know the classification of possible risks and the essential economic interpretation.

A combination of active and immunization strategies can be pursued. Allocation of the portion of the portfolio to be actively managed is based on the immunization target rate, the minimum return acceptable to the client, and the expected worst case return from the actively managed portfolio. In a contingent immunization strategy, a money manager is

either actively managing the portfolio or immunizing it. Since both strategies are not pursued at the same time, contingent immunization is not a combination or mix of strategy.

The paper proposes a model of extrapolation of time series for a sample of maximum similarity. The main features of the extrapolation model are as follows:

- the extrapolation model for the maximum similarity excerpt solves short-term forecasting problems (from 1 to 50 values ahead);
- the model does not impose restrictions on either continuity or stationary of the time series;
- to work with the model, it is desirable that the time series contain at least 1000 samples;
- the model can be expanded in order to solve the problem of extrapolating the time series taking into account the influence of external factors presented in the form of other time series.

The results presented in the work confirm the effectiveness of using the model to predict the studied time series of investment flows and results from investment activities. In development of the work, it is planned to evaluate the effectiveness of the extrapolation model for the tasks of forecasting time series from other subject areas.

Acknowledgement

The scientific and methodical tools have been implemented: by the Executive Committee of the Odessa City Council in the form of "Scientific and methodological recommendations to local authorities regarding the evaluation of the effectiveness of investment projects under the conditions of compliance control (certificate No. 12.2-16 outgoing number / 890 dated December 6, 2016, Act No. 21 / 01-12 / D dated September 1, 2016); Department of Economic Development of Odessa City Council (certificate No. 2565 / 01-41 dated December 5, 2016) during the development of the Strategy of Economic and Social Development of Odessa City until 2022, Program of Socio-Economic and Cultural Development of Odessa City in 2020, Investment Strategy "Odessa 5T".

References:

1. BROWN, L. – RICHARDSON, G. – SCHWAGER, S. (1987): An Information Interpretation of Financial Analyst Superiority in Forecasting Earnings. In: *Journal of Accounting Research*, 1987, pp..49-67.
2. BROWN, L. – HAGEMAN, R. – GRIFFIN, P.– ZMIJEWSKI, M. (1987): Security Analyst Superiority Relative to Univariate Time-Series Models in Forecasting Quarterly Earnings. In: *Journal of Accounting and Economics*, 1987, pp.61-87.
3. CASIDY R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector In: *Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing*, 2014, 26, 2, pp. 142–161
4. ELTON, E.J. – GRUBER, M.J. (2014): *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. 7-th ed. New York: New York University, 2014. 728 p. ISBN-13 978-0470-05082-8.
5. FABOZZI, F.J. (2008): *Investment management*. New Jersey: Prentice Hall, 2008. 837p. ISBN 0-13-889155-9.
6. HILORME, T. et al. (2018). Innovative model of enterprises personnel incentives evaluation. In: *Academy of Strategic Management Journal*, 2018, 17, 3, pp. 1-6. Print ISSN 1544-1458; Online ISSN 1939-6104.

7. HILORME, T. (2018): Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency projects. In: *Academy of Strategic Management Journal*, 2018, 17, 2. ISBN Print ISSN 1544-1458; Online ISSN 1939-6104.
8. ILYSHEVA, N. – KRYLOVA, S. (2014): *Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity*. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 p. ISBN 978-5-279-03542-7.
9. KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic*
10. KARPENKO, L. – PASHKO P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility. *Academy of Strategic Management Journal, London*, 2019, V.18 (2), pp.1-8. Print ISSN: 1544-1458; Online ISSN: 1939-6104.
11. KARPENKO, L. – VORONZHAK, P. (2018): Base alternatives and the paradigm of impact investing development in the coordinates of globalization changes and euro integration. In: *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VSB Technical University of Ostrava, 2018, pp.659-668. ISBN 978-80-248-4169-4.
12. KUNYCHKA, M. (2018): Hospodárska Diplomacia: Efektivita Hospodárskej Diplomacie Ukrajiny: Monografia. – Odessa: ORIPA NAPA. – 2018. – 168 p. ISBN 978-966-394-094-6.
13. LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.
14. LIPKOVÁ, L., & BOHAC, R. (2016): Cataracts of globalization and the economic diplomacy of small states. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2016, Vol. 159, No. 5-6, pp. 16-19. ISSN 1728-6239.
15. LIPKOVÁ, L., & HOVORKOVÁ, K (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2018, Vol. 169, No. 1-2, pp. 12-14. ISSN 1728-6239.
16. MEEHL, P. (1954): *Clinical versus Statistical Prediction*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1954
17. NAVRATIL, B. (2016): Ever-Coser or Multi-Speed Union". In Kovarova, E., L.Melecky and M.Stanickova (ed). *Proceeding of the 3rd International Conference on European Intergration 2016*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2016, pp. 649-655. ISBN 978-80-248-3911-0.
18. PEARCE, J.A. (2013): *Strategic management: formulation, implementation and control*. 8th ed. Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8.
19. STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.

Contact:

prof. Lidiia Karpenko, Doctor in Economics

Certificated International Business Coach

Department of the Economic and Financial Policy

Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

Genueska 1

65009 Odessa

Ukrain

e-mail: lidiako888@gmail.com

FOREIGN ECONOMIC STRATEGY OF UKRAINE WITH THE BENELUX COUNTRIES: CURRENT ECONOMIC AND DIPLOMATIC ISSUES

Lidiia Karpenko^a - Mykola Izha^b - Hennadii Dmytrenko^c

^a Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine,

Genueska 1, 65009, Odessa, Ukraine, e-mail: lidiako888@gmail.com

^b Institute for Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine,
Novovokzalna St. 17, 03038 Kyiv, Ukraine

^c Institute for Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine,
Novovokzalna St. 17, 03038 Kyiv, Ukraine

Abstract: This paper investigates the analytical platform of the foreign economic strategy of Ukraine with the Benelux countries, development of the economy Benelux countries in the European Union, identify their specific determinants, outline unique features, foreign economic analysis of the status and prospects of economic and diplomatic cooperation between Ukraine and the Benelux countries. The article presents an instrumental and analytical bases for building foreign economic strategy of Ukraine with the Benelux countries. The practical side of the work is expressed by the economic and statistical analysis of the foreign trade dynamics in Belgium in 2009-2017, Belgium's geographic distribution of foreign trade in 2015-2017, the main product groups of Belgium export and import in 2016-2017, main macroeconomic indicators of the development of the Benelux countries and Ukraine in 2018, gross domestic product structure of the Benelux countries and Ukraine in 2018.

Key words: Benelux countries, export, import, foreign trade, gross domestic product structure, macroeconomic indicators.

JEL Classification: F10, F42, F50

1 Problem setting

Diplomatic activity is always in a state of constant evolution. The development of international relations involves more and more new areas of social practice in this sphere, and this broadens the understanding of this type of activity and, as a result of its "structuring", all its new types appear. Economic diplomacy currently most fully characterizes the relationship between politics and economics in international activities. Economic diplomacy is a natural phenomenon in international relations, the result of an ever-increasing role and purpose of economic factors in international relations. There is credible evidence that in some countries diplomats devote up to 60% of their time to economic issues.¹

In the world economy, the countries that were armed with an effective national strategy were in the lead.² Deterioration of our country's geopolitical positions in the 1990s was a consequence not only of purely economic circumstances, but also the result of an underestimation of strategic challenges from rival powers.

¹ SHEVCHENKO, B. (2016): Economic diplomacy in the modern system of international relations.

² KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models.

The world economy of the third millennium is characterized by increased economic interdependence of countries, accelerated economic and social processes, exacerbation and emergence of new global problems and more. However, the development of countries depends to a large extent on the position of partners and neighbouring countries. Some started cooperation 60-70 years ago, for example, the Benelux countries, which are still significant players in the European economic system. Therefore, research of this type of association is quite relevant.

Today, the Benelux countries are one of the most industrialized regions of the world and have market economies that are heavily dependent on foreign trade. The Union provides free movement of labour, goods, capital and services between the three countries, coordinates their policies in the economic, financial and social spheres, adheres to a common foreign trade policy. In a wide information space, a number of analytical portals (Country Economy, OECD, Better Life, Trading economics, Knoema), World Bank data, etc. were used in exploring Belgium, the Netherlands and Luxembourg. However, the topics covered are practically absent of scientific and analytical character. Therefore, it is appropriate to carry out complex surveys on the basis of a set of statistical information and information on states.

2 Recent publications analysis

The results of basic research by Ukrainian and foreign scientists clearly indicate that the processes of foreign economic strategy of Ukraine with the Benelux countries and other countries in Eropinion Union are determined by the size and structure of cooperation and integration. In a wide information space, a number of analytical portals (Country Economy, OECD, Better Life, Trading economics, Knoema), World Bank data, etc. were used in exploring Belgium, the Netherlands and Luxembourg. However, the topics covered are practically absent of scientific and analytical character. Therefore, it is appropriate to carry out complex surveys on the basis of a set of statistical information and information on states. For example, Shevchenko (2016) presents economic diplomacy in the modern system of international relations. Piarce (2013), for instant, had dedicated his works to strategic management, formulation, implementation, and control. Karpenko (2019) is working on the issues of innovative trends in the process modelling of international strategies. Some economists explore development issues of innovation policy of the European Union and West Africa (Lipková 2012, Kovarova 2016). Research in the formation of international strategies can be seen in articles of scientists Lipkova & Bohac (2016).

Thus, the chosen research topic is relevant, requiring constant improvement and elaboration of ways to optimize the foreign economic strategy of Ukraine with the Benelux countries and other countries in Eropinion Union.

3 The goal of this work

The purpose of the article is to analyze the development of the Benelux countries within the European Union, identify their specific determinants, and outline unique features, foreign economic analysis of the status and prospects of economic and diplomatic cooperation between Ukraine and the Benelux countries.

The author systematizes the analitical base for bealding foreign economic strategy of Ukraine with the Benelux countries. The practical side of the work is expressed by the economic and statistical analisys of the foreign trade dynamics in Belgium in 2009-2017, Belgium`s geographic distribution of foreign trade in 2015-2017, the main product groups of Belgium export and import in 2016-2017, main macroeconomic indicators of the development of the Beninux countries and Ukraine in 2018, gross domestic product structure of the Benelux countries and Ukraine in 2018.

4 Key research findings

Let's begin our research with the analysis of economy situation in Benelux. So, Benelux is an international political, economic and customs organization in Western Europe, with only three neighbouring countries.³ Consider the main macroeconomic indicators of each Benelux country. Belgium is among the twenty largest foreign trade countries (11th place in 2016), with exports amounting to 90.0% of GDP in 2017. Belgium's foreign trade turnover in 2017 reached EUR 741.4 billion, against EUR 702 billion in 2016, an increase of 5.6%. Belgium's exports increased 6% from 2016 to EUR 381.1 billion in 2016 compared to EUR 359.5 billion in 2016. Belgium's imports increased 5.2% in 2016 compared to 2016 and amounted to EUR 360.3 billion (in 2016 - EUR 342.5 billion). Belgium's main foreign trade partners are traditionally Germany, with a turnover of 113 billion euros in 2017, the Netherlands (107.7 billion euros) and France (90.8 billion euros). Belgium's exports to Germany in 2017 amounted to EUR 63.2 billion, to France - EUR 56.7 billion, to the Netherlands - EUR 45.7 billion. Imports into Belgium accounted for the Netherlands (EUR 61.9 billion), Germany (EUR 49.8 billion) and France (EUR 34.1 billion). The Table 1 represents the indicators of foreign trade in Belgium in 2009-2017.

**Table 1: The dynamics of foreign trade in Belgium in 2009-2017
(in billions of Euros)**

<i>Period</i>	<i>Export</i>	<i>Import</i>	<i>Turnover</i>	<i>Balance</i>	<i>Coverage percentage</i>
2009	265.4	253.3	518.7	12.1	104.8
2010	310.2	294.2	604.4	16.0	105.4
2011	343.6	334.3	677.9	9.3	102.7
2012	347.7	340.2	687.9	7.2	102.2
2013	352.3	340.3	692.6	12.3	103.9
2014	356.3	342.2	698.6	14.1	104.1
2015	357.8	338.6	696.4	19.2	105.7
2016	359.5	342.5	702.0	17.0	104.9
2017	381.1	360.3	741.4	20.8	105.8

Source: National Bank of Belgium, April 2018⁴

The Table 2 represents the indicators of Belgium's geographic distribution of foreign trade in 2015-2017.

³ KARPENKO, L. – PASHKO P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility, pp.1-8.

⁴ The official site of Benelux countries (2019). Available online: <http://www.benelux.int/fr/>.

**Table 2: Belgium's geographic distribution of foreign trade
in 2015-2017 (billion Euros)**

Country	2015		2016		2017	
	Export	Import	Export	Import	Export	Import
Total	357.8	338.6	359.5	342.5	381.1	360.3
Europe	272.6	233.8	275.7	233.9	294.1	254.9
Asia	37.7	51.5	38.4	52.3	39.8	52.3
America	30.0	41.7	29.4	39.2	28.3	38.2
Africa	12.8	9.8	11.7	10.5	13.0	9.8
Australia and Oceania	2.0	1.5	2.1	1.0	2.2	1.4

Source: National Bank of Belgium, April 2018.

The main product groups of Belgium export (2016-2017). According to the National Bank of Belgium, the basis of Belgian exports in 2017 was the products of the chemical and related industries, which accounted for 23.2% of total exports (88.4 billion euros). The export structure of Belgium is also dominated by commodity groups such as vehicles (12.0%, or 45.9 billion euros), machinery and equipment (10.6%, or 40.6 billion euros). On the fourth place of Belgian exports – mineral products (9.0%, or 34.3 billion euros). This is followed by plastic, rubber and products from them (8.3%, or 31.4 billion euros) and ferrous metals and products from them (8.1%, or 30.7 billion euros).⁵

The main export commodity groups and their shares are indicated in the Table 3 and account 90.7% of Belgium's total exports.

Table 3: The main export commodity groups of Belgium in 2016-2017

The main export commodity groups	2016, mln. euros	2017, mln. euros	2017/2016, %	Share, %
Chemical products	88031.0	88371.9	100.4	23.2
Vehicles	42467.4	45906.4	108.1	12.0
Machines and equipment	39635.7	40581.3	102.4	10.6
Mineral products	27190.6	34310.6	126.2	9.0
Plastics and rubber and their products	29257.2	31451.9	107.5	8.3
Ferrous metals and their products	25732.9	30742.3	119.5	8.1
Food, drinks, tobacco	20444.2	21435.2	104.8	5.6
Precious stones and metals	18743.8	17206.6	91.8	4.5
Textiles and its products	13608.7	13569.2	99.7	3.6
Tools and apparatus	12839.7	13288.2	103.5	3.5
Plant products	8501.1	8700.8	102.3	2.3
Total	359543.0	381099.0	100.6	100.0

Source: National Bank of Belgium, April 2018.

The main product groups of import of Belgium (2016-2017). In 2017, the following trend was observed in the product mix of Belgian imports. In 2017, the structure of Belgian

⁵ NAVRATIL, B. (2016): Ever-Coser or Multi-Speed Union, pp. 649-655.

imports was dominated by products from the chemical and related industries, which accounted for 20.7% of total imports (74.7 billion euros). Further in the import structure of Belgium, there were such commodity groups as vehicles (13.4%, or 48.4 billion euros), as well as mineral products (13.2%, or 47.4 billion euros). In fourth place with Belgian imports are machinery and equipment (12.5%, or 44.9 billion euros). This is followed by ferrous metals and products from them (7.4%, or 26.7 billion euros), plastic, rubber and products from them (5.9% or 21.3 billion euros), food, drinks, tobacco (4.2%, or 15.1 billion euros) and precious stones and metals, products from them, jewelry (4.2% or 15.1 billion euros).⁶

The main import commodity groups and their shares are indicated in the Table 4 and account 90.9% of Belgium's total imports.

Table 4: The main import commodity groups of Belgium in 2016-2017

The main import commodity groups	2016, mln. euros	2017, mln. euros	2017/2016, %	Share, %
Chemical products	75183.0	74707.8	99.4	20.7
Vehicles	47720.8	48445.5	101.5	13.4
Mineral products	37990.7	47382.3	125.1	13.2
Machines and equipment	43479.2	44981.9	103.5	12.5
Ferrous metals and their products	22547.1	26749.8	118.7	7.4
Plastics and rubber and their products	19379.1	21337.6	109.8	5.9
Food, drinks, tobacco	14830.8	15105.9	102.0	4.2
Precious stones and metals	16962.8	15090.7	89.3	4.2
Tools and apparatus	11487.8	11558.3	100.9	3.2
Textiles and its products	11418.0	11200.6	98.2	3.1
Plant products	10845.1	11083.3	102.2	3.1
Total	342484.0	360337.0	105.2	100.0

Source: National Bank of Belgium, April 2018.

Belgium's foreign trade in 2017. Belgium traditionally carries out the bulk of foreign trade operations with EU countries. 2017 was no exception, as a result of which Belgium carried out the main volume of foreign trade with the EU countries, whose share in its exports in the above period amounted to 72.0% (EUR 274.46 billion), and import accounted for 64.3% (231.54 billion euros). Most of Belgian exports (16.6%) go to Germany (63.21 billion euros), 14.8% of exports (56.71 billion euros) to France. In third place among buyers of Belgian products are the Netherlands (12.0%, or 45.74 billion euros). Russia with a share of 1.0% of Belgian exports (3.97 billion euros) took 15th place in this list (in 2016, Russia took 18th place) (Table 5).

The main countries – suppliers of goods to Belgium at the end of 2017 are the Netherlands (17.2% of the total import of Belgium, or 61.96 billion euros), Germany (13.8%, or 49.83 billion euros) and France (9.5%, or 34.15 billion euros). Russia ranks 9th among suppliers of goods to Belgium (2.6%, or 9.34 billion euros). A year earlier, Russia occupied

⁶ KUNYCHKA, M. (2018): Hospodárska Diplomacia: Efektivita Hospodárskej Diplomacie Ukrajiny: Monografia, p. 168.

11th place on this list. Trends in foreign trade in services, incl. separately for export and import; sectoral structure of trade in services.⁷

Belgium is one of the leading exporters and importers in world trade in services. According to the World Trade Organization (WTO), at the end of 2016, Belgium ranked 13th in the world in terms of exports of services, as well as 12th in imports of services. According to the WTO, in 2016 the volume of foreign trade in services of Belgium increased by 0.6% compared to 2015 and amounted to 216.3 billion US dollars (in 2015 – 215 billion US dollars), while service exports decreased by 2% to \$ 109.0 billion, while imports increased by 2% to \$ 107.3 billion. It should be noted that the positive balance of Belgium in trade in services at the end of 2016 amounted to \$ 1.7 billion.

The main items in the structure of Belgian services exports in 2016 were transport and logistics services, which accounted for 21.8% of total services exports (\$ 23.8 billion), followed by telecommunications, finance and insurance services (collectively - 63.4%, or 69.2 billion US dollars), as well as travel services (10.9%, or 11.8 billion US dollars). Belgium's share in world exports of services in 2016 amounted to 2.27% (in 2015 – 2.3%). EU countries accounted for 68.7% of Belgium's total service exports, followed by the United States (10.6%), Switzerland (6.7%), Japan (1%) and China (0.8%).

Table 5: Export of Belgium in 2017

No	Country	2017	2017/2016, %	Share, %
	Belgium, total	381099.0	6.0	100.0
1	Germany	63212.3	6.1	16.6
2	France	56710.6	2.8	14.8
3	Netherlands	45746.7	13.5	12.0
4	United Kingdom	32097.7	0.4	8.4
5	Italy	18706.7	0.5	4.9
6	USA	18601.3	-11.3	4.8
7	Spain	10498.9	10.8	2.7
8	Poland	8169.9	14.3	2.1
9	China	8099.5	15.8	2.1
10	India	7987.3	-1.8	2.1
11	Sweden	6642.5	9.4	1.7
12	Switzerland	6355.4	18.9	1.6
13	Luxembourg	5836.1	10.8	1.5
14	Turkey	5307.5	17.9	1.4
15	Russia	3977.5	13.4	1.0
16	Austria	3870.5	8.0	1.0

⁷ LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*, pp. 171-178.

17	UAE	3796.2	4.2	1.0
18	Brazil	3528.5	34.7	0.9
19	Czech	3338.5	7.3	0.8
20	Japan	3280.6	-8.1	0.8

Source: National Bank of Belgium, April 2018.

The main items in the structure of import of services in Belgium in 2016 were transport and logistics services, which accounted for 20.2% of total imports of services (21.6 billion US dollars) and tourism (18.3%, or 19.6 billion US dollars), as well as services in the field of telecommunications, finance and insurance (cumulatively 59.8%, or 64.2 billion US dollars). Belgium's share in world imports of services in 2016 amounted to 2.29% (in 2015 - 2.3%). The main service providers to Belgium in 2016 were the EU countries (76.1%), the USA (8%), Switzerland (3.9%), Japan (1%), China (0.5%) and India (0.4 %).

Luxembourg, despite its modest territorial dimensions, is considered a rather highly developed country and is included in the top rating of the richest countries in Europe. The main income of GDP comes from profits from services, trade and finance. The financial well-being of the population is also affected by the fact that more than half of all able-bodied citizens are involved precisely in the main areas of Luxembourg. As far back as the middle of the last century, ferrous metallurgy was considered the most important industry in Luxembourg. This was due to the discovery of many deposits with huge reserves of iron ore. On the basis of this, the steel industry flourished. However, by the end of the last century, this field of activity ceased to exist and the most recent blast furnace was extinguished.⁸

Most taxes and fees in force in Belgium are regulated at the federal level. These include taxes on income, excise taxes (on motor fuel, soft drinks containing sugar, coffee, tobacco, alcoholic beverages, etc.), VAT, and transport tax. The standard VAT rate is 21%. For a number of goods and services, reduced rates apply:

- 12% - food products, medicines;
- 6% - water, coal, gasoline, fuel oil, heating.

There are also regional and local taxes and fees payable. Such taxes include tax on television and radio antennas, water tax (Flemish region tax on water protection, tax in Brussels and the Walloon region on waste water), Walloon tax on waste treatment, a number of utility taxes on office premises (taxes communales sur la superficie de bureau), household waste tax, etc.

Separately, it is possible to allocate a tax on real estate, which is levied at the regional level. Major budget-forming taxes require more detailed consideration.

Luxembourg Economy: Pros and Cons.

Advantages: One of the richest countries in Europe with the highest standard of living. Luxembourg has many EU organizations. Thanks to favorable conditions and an offshore zone, about 1000 investment funds and more than 200 banks are located in the capital – more than in any other city in the world. 4th place in the world in terms of income (in 2010 \$ 128.806 per person per year.). 70% of the country's GDP is generated by the extraction of iron ore, the production of iron and cast iron.

Weaknesses: Giant external debt. Revenues from services for international partners make up 65% of GDP, which makes the country sensitive to changes in other countries. Sensitive to recession - the crisis of 2008-2011 was very difficult.

⁸ LIPKOVÁ, L. (2011). *European Union*. Bratislava: Sprint dva (in Slovak).

Luxembourg tax policy. The main direct taxes are corporate income tax; personal income tax; municipal tax levied by the state on behalf of the communes, as well as property tax. Indirect taxes include VAT.

Luxembourg also has an annual registration tax (Taxe d'abonnement), registration and stamp duties (Droits d'enregistrement), import duties and excise taxes on fuel, tobacco, alcohol. The only tax that municipalities levy on their own is the land tax.

The economy of the Netherlands is the 47th largest in the world. In the period from 1998 to 2000 annual GDP growth was 4%, but then the growth rate somewhat decreased. Inflation averages 2.1-2.6% per year. According to the ranking of economic freedom, the Netherlands is the 16th country out of 157 where the study was conducted.⁹

The Netherlands has a modern highly developed post-industrial economy. Occupying 134th place in the world in terms of territory and 59th in terms of population, the Netherlands continues to be one of the twenty leading countries in terms of total GDP (in 2010, according to estimates of the Netherlands Central Bureau of Statistics, 677 billion euros), in the top ten - in terms of GDP per capita (40.7 thousand euros) and the total volume of imports and exports (650.1 billion euros), the top five global investors abroad (about 480 billion dollars), the four economic leaders of the European Union.¹⁰

Income. As of 2017, the average wage in the Netherlands is 2,855 euros (\$ 3,207.06, gross) and € 2,152 (\$ 2,417.33, net) per month. The Dutch government adjusts the minimum wage twice a year, on January 1 and July 1, in accordance with changes in the average, collectively agreed wage in the Netherlands. From January 1, 2019 to July 1, 2019, the minimum wage for people over 22 in the Netherlands is 1,615.80 euros (gross) and 1,476 euros (net) per month.

In the midst of the Kraï's bloc to Luxembourg itself, the financial stability is more favorable – the sovereign borg becomes less than 21.4% of the country` GDP. Protein in the background of the European country of the Netherlands may have a position in the system of financial issues of the European region. With Urahuvannyam activization of migratory processes in Europe, the space is expanding to the role and Danish country. The portion of foreign land in the middle of the country of Beninuksu is more than 40% for Luxembourg, about 10% for Belgium and about 22% for the Netherlands. The geographical plan of the territory and territory of Benelux has the highest rank: concentration in the cities, especially in the great cities of agglomeration, such as Brussels, Antwerp, Charleroi, Gent and Lager (in Belgium, Belgium, Amsterdam, Belgium) in the Duchy of Luxembourg). On the basis of the ignominious international process in Europe, we are promising to come to Benelux, ale, mainly from the Republic of Great Britain, Great Britain and the last European regions. From the new iHC-28 country members, for example, on the first place for the first time in the Netherlands in Poland. Luxemburgs pitoma vaga inozemtsiv in the economically active population to become 43%, in the Netherlands – 20.1%, in Belgium – 8%. All of this means that, in Luxembourg, two or five aggregate GDP were generated, in Belgium - 8% and in the Netherlands - five percent of GDP. Thus, the figures are: economic effect of labor and economic vagomiy. There are many reasons for the right to rule, if you have more opportunities for them, you must have adequate minds, without such Benjuks, you can't do without them even more than two times more often Luxembourg.

⁹ LIPKOVÁ, L., & HOVORKOVÁ, K (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends, pp. 1-2.

¹⁰ LIPKOVÁ, L., & BOHAC, R. (2016): Cataracts of globalization and the economic diplomacy of small states, pp. 16-19.

Successful decision-making in the field of international trade is a background for further development of international trade in a balance between the economic interests of its participants. It is based on use of the latest tools for making such decisions, in particular, multifactor methods for economic processes analysis. Ukrainian scientist Nataliia Dziubanovska (2019) investigated issues of multifactor models for studying the EU countries' international trade which can be used as the base for forming economic diplomatiia. She had developed a scientific approach to the study of international trade based on a combination of cluster, factor and discriminant analyses and a set of indicators characterising economic development, demographic situation and foreign trade of the countries and their interconnection, which makes it possible to determine the specifics of influence of the selected factors on the volume of export-import transactions and suggest a set of identifiers that can be used in modelling of these processes.¹¹

Also ukranian scientists Ishchenko, I., Bashkeieva, O., & Petrov, P. (2019) investigated issues of empirical model of congruence of mental space as a tool for the analysis of changes in international relations. The authors studied the multivariate results of international economic and economic development political relations on the basis of an empirical model. We suppose that it useful for organisation of economic and diplomatic issues.¹²

Interest of authors to the point of krask exclamations, first for everything, with an immediate step of their development. Kraiini Beniluxu e leaders in the group of krains of Central Europe for the largest total macroeconomic indicators. All the stenchs may be in the temple of economic indicators. Persh for everything, let's say that, with a small territory and populations, 1.5% of the gross domestic product (GDP) is included in the list of the top ten in terms of GDP per capita.

The next step we are going to systematized the main macroeconomic indicators in the Tables 6-7.

Table 6: Main macroeconomic indicators of the development of the country of Beninux and Ukraine for 2018

Indicator	Netherlands	Belgium	Luxemburg	Ukraine
Population (mln. persons)	17.4	11.4	0.5	42.0
Area of territory (yew km2)	41.0	30.5	2.5	603.5
GDP (billion US dollars)	912.9	531.7	69.5	390.3
GDP per capita (yew US \$)	48.5	38.6	120.0	3.1
Rivne of inflation (%)	2.1-2.6	2.2	4.9	9.8
Riven of unemployment (%)	3.8	7.2	4.9	9.0
Direct foreign investment in the country (billion US dollars)	567.8	1195.0	20.3	2.4

Note: Author's own calculating

¹¹ DZIUBANOVSKA, N. (2019): Multifactor models for studying the EU countries' international trade, pp. 29-34.

¹² ISHCHEKO, I., BASHKEIEVA, O., & PETROV, P. (2019). Empirical model of congruence of mental space as a tool for the analysis of changes in international relations, pp. 4-12.

Table 7: Gross Domestic Product Structure of the Benelux Countries and Ukraine in 2018

Area	Netherlands	Belgium	Luxemburg	Ukraine
Agriculture (%)	2.6	0.7	0.3	14,4
Industry (%)	25.4	21.9	13.3	26.4
Services (%)	72.0	77.4	86.4	59.3

Note: Author's own calculating

Today, Ukraine has a well-developed diplomatic relationship with the Benelux countries at the interstate, intergovernmental levels, but interregional relations are poorly represented. The main document according to which Ukraine has established and develops economic relations with the countries of the region is the following: Agreement between the Government of Ukraine and the Belgian-Luxembourg Economic Union on mutual promotion and protection of investments of May 20, 1996.

The Ukrainian-Belgian relations are stable and take place at all levels, so political dialogue at the highest level was initiated by the working visit of President of Ukraine L. Kravchuk to Belgium on July 7-8, 1992. In October 2009, the first ever official visit of President of Ukraine Viktor Yushchenko to the Kingdom of Belgium took place, during which the President of Ukraine had an audience with the King of Belgium Albert II, meetings with the Prime Minister of Belgium G. Van Rompuy, with the Heads of Senate and The House of Representatives of the Federal Parliament of Belgium. In November 2010, the President of Ukraine met with the Hereditary Prince of Belgium, Philip, who was in Ukraine at the helm of the economic mission. In September 2013, within the framework of the 68th session of the UN General Assembly in New York, the President of Ukraine met with the Prime Minister of Belgium.¹³

The Benelux countries are very similar in economic, political and historical terms. Thus, they have a similar GDP structure (Table 7). Luxembourg is a little out of the general structure, due to the limited territory, and in Belgium lower than the Netherlands - not high interest in the development of this area. It is further considered advisable to consider Ukraine's foreign economic strategy with the Benelux countries.

In January-September 2018, the trade turnover between Ukraine and Belgium increased by 25% to \$ 993 million. Trade between Ukraine and Belgium grew 25% in the first nine months of 2018 to \$ 992.7 million, according to the press service of the Ministry of Economic Development and Trade.

According to the report, in particular, exports of Ukrainian products to Belgium during the specified period increased by 37.4% and amounted to \$ 465.9 million. The press service announced that during the meeting of the Ukrainian-Belgian Joint Commission on Economic and Financial Cooperation in Brussels (Belgium), State Secretary of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine Alexey Perevezentsev and Director General of the Department of Bilateral Relations of the Federal State Service for Foreign Affairs Kalster discussed deepening bilateral co-operation in energy efficiency and renewable energy nerhyy, infrastructure, selskohozyaystvennoho sector, as well as cooperation in the sphere of IT and ynnovatsyy, and presented Investment Opportunities in raznlyih direction and areas. In 2018, the MEDT attracted 50% more international technical assistance.¹⁴

¹³ PEARCE, J.A. (2013): Strategic management: formulation, implementation and control. 8th ed..

¹⁴ THE OFFICIAL SITE OF CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. (2019): Database statistics by countries.

"The Government of Ukraine continues to implement reforms to improve the investment climate: it develops opportunities for public-private partnerships, strengthens the protection of rights and support of investors, improves the management of public investments," - quoted Perevezentsev's press service.¹⁵

The participants of the meeting noted that Ukraine and Belgium have significant potential for bilateral trade, economic and investment cooperation, and the business of both countries is interested in enhancing mutually beneficial cooperation. As a result of 2017, Ukraine's exports to Belgium amounted to \$ 456 million, an increase of 1.8 times compared to 2016. At the same time, imports of Belgian goods to our country exceeded \$ 523 million and its growth rate was 116.2%.

September 16 this year representatives of the Embassy of Ukraine in Belgium and the Mission of Ukraine to the EU participated in the opening of the Second Ukrainian-Luxembourg Technology Forum (Grand Duchy of Luxembourg).

This extraordinary event, organized by the Ukraine-Luxembourg Business Club in conjunction with the Luxembourg Chamber of Commerce and Luxembourg State Corporation for the Support of New Business Technologies, has for the second time united representatives of large industrial companies, leading hi-tech laboratories, specialists in the cyber defense industry and leaders of the Ukrainian and Luxembourg IT environments to discuss new promising areas of cooperation at the public and private levels.

On the occasion of the opening of the Forum, Ukrainian diplomats conveyed to the organizers a congratulation on behalf of the Ambassador of Ukraine to Belgium and Luxembourg, Mykola Tochytsky, in which he thanked the participants and initiators of the event for a meaningful filling of the agenda, the development of a new initiative in the partnership between Kyiv and Luxembourg. is that the Forum is able to become a quality platform for deepening cooperation between the parties in the field of IT.¹⁶

Ukrainian diplomats spoke at the grand opening of the Forum and also participated in a discussion on cybersecurity. The participants of the event were informed about the priority of this sphere for ensuring the national security of our country, as well as about the destructive role of Russia, which continues to use cyberattacks as a form of "hybrid war" against Ukraine and trying to destabilize the internal political situation in the world.

A separate new element of the Forum was the discussion panel on space exploration: this area is currently a priority in Luxembourg's state policy and extremely promising for deepening cooperation between both countries based on Ukraine's many years of experience as a cosmic state and Luxembourg, the techno-leader of the EU.

Conclusion

The globalization of the world economy poses new challenges for the Ukrainian economic diplomacy and diplomatic service, requires their activation in all areas of international economic cooperation, taking into account the existing competitive confrontation. Moreover, on the one hand, the tendency toward a decrease in the role of bilateral trade and economic ties dominates, and on the other, an increase in the significance of universal and regional factors. In this regard, the main direction of economic diplomacy is

¹⁵ EMBASSY OF UKRAINE IN THE UNITED KINGDOM OF BELGIUM. (2019).

¹⁶ STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models, pp. 303-314.

participation in international organizations of a universal and regional nature, a sharp increase in the share and practical importance of the permanent missions of Ukraine in these structures

Analysts play an active role in the development of cooperation process between uUkraine the Benelux countries and forming economic and diplomatic relations in 2019-2020. Ukraine's intention to build relations with the EU on the principles of integration was first proclaimed in the Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine of July 2, 1993 "On the Main Directions of Ukraine's Foreign Policy". The document stated that "Ukraine's foreign policy is a promising goal for Ukraine's membership in the European Communities, provided that it does not harm its national interests. In order to maintain stable relations with the European Communities, Ukraine will sign a Partnership and Cooperation Agreement, the implementation of which will be the first stage of promotion to the associate, and subsequently to its full membership in the organization".

From the above we can draw the main conclusions:

1. The European Union remains Ukraine's main international trading partner, and the dynamics of foreign trade growth in the Benelux countries is the most dynamic. Trends in trade between the Benelux countries and Ukraine are broadly similar to the pan-European trend.

2. The dynamics of trade in the largest sectors of industry has shown that with a high degree of probability for 2015-2016 the tendency of growth of foreign economic cooperation with a positive balance for Ukrainian goods will continue.

3. During the years of independence, Ukraine has established close ties with the Benelux countries, which is a reliable foundation for the development of foreign economic activity with the region. This is evidenced by the large number of existing interstate agreements and the high dynamics of diplomatic meetings at all levels.

4. The Benelux countries have not only retained the status of one of Ukraine's key partners among the EU Member States in the external economic sphere, but also, through economic and diplomatic contacts, improved their positions.

In general, Ukraine's policy of building relations with the European Union is implemented on the basis of the Law of Ukraine of July 1, 2010 "On the Principles of Domestic and Foreign Policy" (as of January 1, 2015). According to Article 11 of the Law, one of the fundamental principles of Ukraine's foreign policy is "ensuring the integration of Ukraine into the European political, economic, legal space for the purpose of EU membership".

The roadmap and the top priorities for becoming and developing Ukraine as a member of the European family have been identified by the Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020", approved by Presidential Decree No. 5/2015 of January 12, 2015. The document states that by ratifying the Association Agreement between Ukraine and the EU, Ukraine has received an instrument and a roadmap for internal transformation, and the fulfillment of the requirements of this Agreement enables Ukraine to further become a full member of the EU.

References:

1. DZIUBANOVSKA, N. (2019): Multifactor models for studying the EU countries' international trade. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2019, Vol. 175, No. 1-2, pp. 29-34. ISSN 1728-6220.
2. ISHCHENKO, I., BASHKEIEVA, O., & PETROV, P. (2019). Empirical model of congruence of mental space as a tool for the analysis of changes in international relations. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2019, Vol.176, No.3-4, pp. 4-12. ISSN 1728-6220

3. KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management*, 2019, V.95, pp. 349-354. ISBN 978-94-6252-790-4.
4. KARPENKO, L. – PASHKO P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility. *Academy of Strategic Management Journal, London*, 2019, V.18 (2), pp.1-8. Print ISSN: 1544-1458; Online ISSN: 1939-6104
5. KUNYCHKA, M. (2018): *Hospodárska Diplomacia: Efektivita Hospodárskej Diplomacie Ukrajiny*: Monografia. – Odessa: ORIPA NAPA. – 2018. – 168 p. ISBN 978-966-394-094-6.
6. LIPKOVA, L. (2012): Innovation Policy of the European Union. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 171-178. ISBN 978-80-248-2685-1.
7. LIPKOVÁ, L., & HOVORKOVÁ, K (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2018, Vol. 169, No. 1-2, pp. 12-14. ISSN 1728-6239.
8. LIPKOVÁ, L., & BOHAC, R. (2016): Cataracts of globalization and the economic diplomacy of small states. In: *Research Journal of Economic Annals-XXI*, 2016, Vol. 159, No. 5-6, pp. 16-19. ISSN 1728-6239.
9. LIPKOVÁ, L. (2011): *Európska únia*. – Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 9788089393336.
10. NAVRATIL, B. (2016): Ever-Coser or Multi-Speed Union". In Kovarova, E., L.Melecky and M.Stanickova (ed). *Proceeding of the 3rd International Conference on European Intergration 2016*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2016, pp. 649-655. ISBN 978-80-248-3911-0.
11. PEARCE, J.A. (2013): *Strategic management: formulation, implementation and control*. 8th ed. Publications Office of the McGraw-Hill Companies. ISBN 0-07-248846-8.
12. STANICKOVA, M. (2012): Assessment of Efficiency in Selected EU Member States by Data Envelopment Analysis Models. In: *Proceeding of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 2012, pp. 303-314. ISBN 978-80-248-2685-1.
13. SHEVCHENKO, B. (2016): Economic diplomacy in the modern system of international relations. Available online: <https://cyberleninka.ru/article/v/ekonomiceskaya-diplomiya-v-sovremennoy-sisteme-mezhdunarodnyh-otnosheniy>
14. THE EMBASSY OF UKRAINE IN THE UNITED KINGDOM. (2019). Available online: Available online: <https://belgium.mfa.gov.ua/ua>.
15. THE OFFICIAL SIDE OF BENELUX COUNTRIES. (2019). Available online: Available online: <http://www.benelux.int/fr/>.
16. THE OFFICIAL SITE OF CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. (2019). Database statistics by countries. Available online: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>.

Contacts:

prof. Lidiia Karpenko, Doctor in Economics

Economic and Financial Policy Department

Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine,
Genueska 1
65009 Odessa
Ukraine
e-mail: lidiako888@gmail.com

prof. Mykola Izha, DrSc.

Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
Genueska 1
65009 Odessa
Ukraine
e-mail: general@oridu.odessa.ua

prof. Hennadii Dmytrenko, DrSc.

Public Administration and Management Department,
Institute for Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine,
Novovokzalna St. 17
03038 Kyiv
Ukraine

THE GENERALIZED MODELS OF MICROFINANCE ORGANIZATIONS SYSTEM DEVELOPMENT BASED ON THE ANALYSIS OF WORLD EXPERIENCE

Olga Kaurova^a – Alexander Maloletko^b – Lilia Matraeva^c

^a University administration, Russian University of Cooperation, Vera Voloshina St., 12/30, 141014 Mytishchi, Moscow Region, Russian Federation, e-mail: atosik2006@mail.ru

^b University administration, Russian University of Cooperation, Vera Voloshina St., 12/30,

141014 Mytishchi, Moscow Region, Russian Federation, e-mail: shadow.economy@gmail.com

^c Faculty of Economics, Russian State Social University, st. Wilhelm Pik, 4 Building 1, 129226 Moscow, Russian Federation, e-mail: lilia.matraeva@gmail.com

Abstract: The microfinance services market in foreign practice today is, first of all, a socially oriented business adapted to various socio-economic conditions of the national economy. There are many successful examples in the world of implementing business models into MFIs. This works in countries with different levels of economic development, which can be used to continued application their experience in Russia, taking into account its needs. The aim of the work is to determine the role and characteristics of the development of microfinance methods in the world. The results of the research show high flexibility and adaptability of microfinance organizations to existing features of the development of the national banking system and the other specifics.

Key words: microfinance services, MFI, microfinance

JEL: D00, H81, G21

Introduction

Microfinance institutions that developed in the beginning of the 80s are interesting in the new managerial and technological solutions that allow overcoming various types of information asymmetries that make it difficult to access the traditional sources of funds for low-income individuals. The microfinance field does not have strictly defined boundaries, a clear organizational structure, unified methods and rules for conducting operations. A variety of microfinance organizations (hereinafter referred to as MFIs) act as lenders and financial service providers, differing from each other in goals, forms of organization, clientele, the range of services provided, funding methods and other parameters.

Abroad, MFIs usually include informal groups and non-governmental funds that provide assistance to the poor; cooperative type institutions (credit cooperatives, credit unions, savings banks); banks practicing the issuance of small credits at a low interest rate, etc. State financial institutions and government funds participate in financing credit programs in the form of grants and subsidies provided to microfinance institutions on a refundable and non-refundable terms.

The framework formation of the microfinance organizations and their institutional structure varies widely across countries. Depending on the mission laid down in the process of formation and promotion of MFIs, several business models can be allocated.

The aim of the work is to determine the role and characteristics of the development of microfinance methods in the world. To achieve the aim, methods of analysis, synthesis, abstraction, deduction, modeling, graphical, systematic approach, the method of using statistical data and processing will be used.

2 Social model: MFI model as combat to poverty and unemployment

The model was developed at the initial phase of introducing MFIs into the world practice and was most widely represented and implemented in third world countries. The mission of this model was the implementation of microfinance tools that help to reduce poverty, develop weak regions of the country, and create conditions for the social integration of numerous sectors of society.¹ The primary task was to break the link that is stable for low-income countries: low income - low savings - small investments, transforming it into a system: low income - credit - investment - more income - more credit - more investment - more income.

For the first time, an effective microfinance model was proposed by Mohammed Yunus for inclusion in the economic life of Bangladeshi rural areas.² He became the founder of Grameen Bank³ whose activities are the benchmark for the implementation of microfinance projects in countries with low living standards and high proportion of the poor.⁴ The efforts of Professor M. Yunus in the development and promotion of microfinance ideas have received the world recognition.⁵ In 2006, he and the Grameen Bank were awarded the Nobel Peace Prize "for efforts to stimulate economic and social development that come from below".⁶ M. Yunus changed the scheme of lending, proposing a business model that avoided the barriers and restrictions of banking and public sector errors.⁷

The social model was based on the following basic elements:

- group contract;
- dynamic credit mode;
- regular and frequent repayment of a credit;
- absence of credit security requirements.

The SWOT analysis of the social model (Fig. 1) made it possible to improve credit schemes and clone experience in other countries.

Figure 1: SWOT analysis of a social model using the example of Grameen Bank

Strengths:	Weaknesses:
<ul style="list-style-type: none">– High payback rates– Outstanding market share– Joint lending– Empowerment of women– Community development	<ul style="list-style-type: none">– Pessimistic adaptive expectations– Lend repayment system– Job dissatisfaction– Clash in rural families– Opposition to traditional society– Lack of money supply

¹ De AGHION, B. A. – MORDUCH J., 2005, p. 232.

² MUHAMMAD, Yunus Alan Joli, 2010, p. 312.

³ AMIN R. Dhaka, 2007, p. 146.

⁴ SEN, B. – HULME, D., 2004, p. 12.

⁵ Kabeer, N. Brighton, 2004, p. 53.

⁶ PITI, M. – KHANDKER, S., 2003, pp. 87-118.

⁷ HADI, A., 2002, p. 44.

<p>Capabilities:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Financial consulting for the poor – Scouting in other services, such as health, educations, etc. – Overcoming information asymmetries – Reserves of the population not included in the banking circuit 	<p>Threats:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Higher levels of violence against women loan recipients – The growth of conflicts due to an imbalance of power in traditional families – Entering new markets – Local lenders (high rate fee)
---	---

Note: Own conclusions.

The most dissemination business models of a social type are in countries with a predominance of agricultural production, where residents are concentrated in village communities.⁸ Among the 100 leading microfinance organizations ranked by MIX some of parameters (cost advantages, number of clients, regular publication of reports, etc.), the first places are held by microfinance institutions in the countries of Central and South Asia, the Middle East and North Africa (MIX and CGAP, 2009). The formation and implementation of this model can be recognized by the average credit amount provided in the country.⁹ The presence of a high proportion of the poor, most of whom have a rural areola, coupled with an average microloan amount of less than 100, indicates the dominance of the social model.¹⁰

3 Transformational model

An MFI model aimed at intensifying work on financing self-employment and small business in conditions of a deficit or underdevelopment of the banking sector to finance these areas.

The model is developed to promote MFIs in industrialized countries, where microfinance has other functions and is more perceived as a “kind of niche” for start-up entrepreneurs who do not have start-up capital to create their own business. The model is not only social, but also political, as it contributes to the formation of owners’ class by supporting the development of small business, stimulating the work of the general population and creating a permanent source of labor income.¹¹ Microfinance programs in these countries are significantly different from programs implemented in third world countries.¹² They consider their main goal not so much to overcome extreme poverty as to financially support entrepreneurial initiatives showed by economically active sections of the population. Clients of microfinance programs are active and potential small business and entrepreneurship entities who live in the zone of insufficient banking services.¹³ Thus, microfinance is a tool to increase public access to financial services. So in India, where the maximum development of the microfinance system is noted, the institutional accessibility of banking financial services for the population is relatively low. According to the World Bank, in 2017 in India

⁸ BHUIYA, A. – CHOWDHURY, M., 2002, p. 60.

⁹ van DOORSLAER, E. – O'DONNELL, O. et al, 2007, p. 84.

¹⁰ MEEKERS, D. – SCHULER, S. – HASHEMI, S., 1992, p. 27.

¹¹ SZRETER, S. – WOOLCOCK, M., 2004, p. 67.

¹² DUDIN, M. N. – PROKOF'EV, M. N. et al., 2015, p. 119-126.

¹³ HADI, A., 2001, p. 27.

there were 10.6 units of banking networks per 100 thousand people. At the same time, more than 200 microfinance organizations functioned in India in 2017.¹⁴

The SWOT analysis of the transformational model (Fig. 2) showed the formation of new trends in microfinance.

Figure 2: SWOT analysis of transformational model

<p>Strengths:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Reducing the target group of the extremely poor – High payback rates – Deposits – Extension of the functions of MFIs 	<p>Weaknesses:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Financial dualism – Loan repayment system – Rapprochement with traditional banking institutions
<p>Capabilities:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Overcoming information asymmetries – Increasing profitability and transition to self-sufficiency of MFIs – Diversification of activities with increasing customer welfare – Expanding sources of income 	<p>Threats:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Contradictions between the formal and informal sectors of MFIs – An increase in interest rates in the transition to a self-sufficiency model – Reducing the group of potential borrowers – Change the product line to meet the demand of entrepreneurs

Note: Own conclusions.

4 Complementary model

MFI model as a tool to stimulate economic development through financing of small enterprises that do not have seed capital in addition to traditional measures of social policy.

The complementary model of MFIs is presented mainly in developed countries, where microfinance performs other functions and is more perceived as a “peculiar niche” for start-up entrepreneurs who do not have start-up capital to create their own business.¹⁵ The level of socio-economic development of these countries allows for the implementation of fairly large-scale programs to help the poor.¹⁶ Moreover, in many countries two methods of combating poverty are combined: subsidized microfinancing support for the poor and providing an opportunity to start a business, thereby providing yourself with enough income to live a

¹⁴ KABEER, N., 2006, p. 78.

¹⁵ MORDUCH, J. – HALEY, B., 2001, p. 163.

¹⁶ MATIN, I., 2002, p. 25.

decent life. In the second case, there is also widespread support in training in financial management, management and marketing, and specialized legal and technical assistance.¹⁷

In developed countries, microcredit through the provision of small short-term loans with a non-standard form of support contributes to the development of small business, solves a number of problems (creating new jobs, increasing labor productivity) (Consultative Group to Assist the Poor, 2004). Moreover, it is carried out by non-governmental organizations and specialized state, parastatal and non-governmental institutions.¹⁸ The mission of MFIs within the framework of the complementary model is the use of microfinancing as an effective tool for solving such social problems as:

- to reduce unemployment;
- providing financial support to socially disordered categories of citizens through the realization of their creative and entrepreneurial potential;
- ensuring painless integration into the society of migrants and settlers.¹⁹

Unlike others, in the complementary model, most MFIs are oriented towards the implementation of the principles of profitability, liquidity and solvency.²⁰ Profitability of MFIs, that is, its management in such a way that profitability exceeds costs, and MFIs achieve profit; liquidity - the ability of MFIs to transform their financial contributions into liquid assets (the ability to repay their deposits to customers if necessary — property is converted into money or the looting of its assets) and solvency - the ability to reimburse its ordinary income, ultimately releasing its general reserves, expenses and liabilities even in cases when losses occur (this allows you to continue the activity and does not transmit negative economic results to customers).²¹

Figure 3: Complementary model: MFI model as a tool to stimulate economic development in addition to traditional measures of social policy

Strengths:	Weaknesses:
<p>Strengths:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Non-standard forms of procuring – MFI liquidity – Profitability of MFIs – Solvency of MFIs 	<p>Weaknesses:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Loan repayment system – Need for collateral assets – Mediation functions

¹⁷ DUNFORD, C. Davis, 2001, p. 31.

¹⁸ MAHMUD, S., 2003, p. 577-605.

¹⁹ HASHEMI, S. Washington, 2001, p. 12.

²⁰ ARMENDARIZ, B. – MORDUCH, J. 2007, p. 346.

²¹ STEELE, F. – AMIN, S. – NAVED, R. 2001, p. 82.

<p>Capabilities:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Expanding sources of income – Cooperation with state funds – Greater coverage of borrowers – Diversification of activities 	<p>Threats:</p> <ul style="list-style-type: none"> – High interest rates – Specific groups of potential borrowers – Bad credit history of borrowers
---	---

Note: Own conclusions.

The use of microfinancing programs is most directly related to such countries as the USA, France, Germany, Japan, Great Britain, Poland. In these countries, markets are more competitive.²² The goal of economic development is often the creation of small businesses and jobs, but the state system for ensuring the economic security of the unemployed reduces interest in entrepreneurship. For which, microfinance in these countries is one of the methods of stimulating economic development (Regulatory Framework for Microfinance Operations in Bolivia).

However, the complementary model is fundamentally different from the social and transformational models. Thus, the Grameen Bank lending model, which is widely used in a number of developing countries, turned out to be poorly adapted to the conditions of a highly developed economic system.²³ For example, the principles of the Grameen Model such as group lending, the absence of collateral requirements, and the focus on assistance in the development of small business have proved difficult to implement in the context of the American system of economic and social relations.²⁴ In rural areas of Arkansas, there is no close community of production and moral family ties that is characteristic of Bangladesh rural communities, and without this it is impossible to use a group form of lending.²⁵ There, state programs for social adaptation and vocational retraining were more in demand.

Conclusion

The analysis of the world experience in the development of MFIs demonstrates the high flexibility and adaptability of microfinance institutions to the existing features of the development of the national banking system and the specifics of the socio-economic situation.

The analysis allows us to formulate some conclusions regarding the role and features of the development of microfinance methods in the modern world.

First, MFIs are a significant element of the financial infrastructure that supports and stimulates the growth of small business, which, in turn, contributes to the global processes of economic development.

Secondly, microfinance programs serve as an effective tool in combating poverty and raising the level of low-income people.

Thirdly, the activities of MFIs contributed to the revision of traditional approaches to the issuance of small loans and the introduction of new techniques to reduce financial risks.

²² LITTLEFIELD, E. – MORDUCH, J. – HASHEMI, S. Washington, 2003, p. 1.

²³ KHANDKER, S., 2005, p. 8.

²⁴ LEVIN, A. – RAHMAN, M. A. – QUAYYUM, Z. et al., 2001, p. 94.

²⁵ NAVED R. Dhaka, 2007, p. 36.

Fourth, a complex relationship has emerged between the activities of MFIs and government programs to help the poor and support small businesses. At the first stages of their activities, MFIs need financial assistance from government agencies, but then subsidies become a braking factor that limits independence and interferes with effective work.

Fifthly, careful selection and verification of microfinance mechanisms that are suitable for use in specific socio-economic conditions are necessary. Well-established forms of microfinance in some conditions may be unsuitable in others, which will lead to losses and require substantial modification.

Sixth, for Russia, the introduction of a model of marketplaces seems to be optimal, allowing MFIs to integrate into a single financial ecosystem with an activation of the mechanism for selecting effective structures within the framework of the current legislation. The model fits well with the federal target programs, has a “leading” character of development and allows optimally correlating the social demand for microfinance operations with the sustainable development of MFIs.

References:

1. AMIN, R. Dhaka (2007): Grameen microcredit to Grameen Kalyan Health Program: Academic Press and Publishers Library, 2007, p. 146. [Google Scholar]
2. ARMENDARIZ, B. – MORDUCH, J. (2007): The economics of microfinance. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2007. p. 346. [Google Scholar]
3. BHUIYA, A. – CHOWDHURY, M. (2002): Beneficial effects of a women-focused development programme on child survival: evidence from rural Bangladesh. In: Soc Sci Med, 2002, Vol. 55, No. 1553, p. 60. [PubMed] [Google Scholar]
4. Consultative Group to Assist the Poor. Key principles of microfinance 2004. Available online: www.cgap.org/p/site/c/template.rc/1.9.2747.
5. DE AGHION, B. A., – MORDUCH, J. (2005): The Economics of Microfinance. Cambridge. In: MIT Press, 2005, p. 232.
6. DUDIN, M. N. – PROKOF'EV, M. N. – FEDOROVA, I. JU. – FRYGIN, A. V. – KUCURI, G. N. (2015): International Practice of Generation of the National Budget Income on the Basis of the Generally Accepted Financial Reporting Standards (IFRS). In: Asian Social Science, 2015, Vol. 11, No. 8, p. 119-126.
7. DUNFORD, C. Davis (2001): Prevention for the Poorest Entrepreneurs Microcredit Summit Campaign: Building better lives: sustainable integration of microfinance and education in child survival, reproductive health, and HIV/AIDS, 2001, p. 31. [Google Scholar]
8. HADI, A. (2002): Integrating prevention of acute respiratory infections with microcredit programmes: the experience of BRAC Bangladesh. In: Public Health, 2002, Vol. 116, No. 238, p. 44. [PubMed] [Google Scholar]
9. HADI, A. (2001): Promoting health knowledge through microcredit programmes: experiences of BRAC in Bangladesh. In: Health Promotional Int., 2001, Vol. 16, No. 219, p. 27. [PubMed] [Google Scholar]
10. HASHEMI, S. Washington (2001): Consultative Group to Assist the Poor, World Bank; 2001. Linking microfinance and safety net programs to include the poorest: the case of IGVD in Bangladesh; p. 12. [Google Scholar]
11. KABEER ,N. Brighton (2004): Snakes, ladders and traps: changing lives and livelihoods in rural Bangladesh: CPRC working paper, 2004, p. 53. [Google Scholar]
12. KABEER, N. (2006): Social exclusion and the MDGs: challenge of ‘durable inequalities’ in the Asian context. In: IDS Bull, 2006, Vol. 37, No. 3, pp. 64–78. [Google Scholar]

13. KHANDKER, S. (2005): Microfinance and poverty: evidence using panel data from Bangladesh. In: World Bank Econ Rev, 2005, Vol. 19, No. 263, p. 8. [Google Scholar]
14. LEVIN, A. – RAHMAN, MA. – QUAYYUM, Z – ROUTH, S. – KHUDA, B. (2001): The demand for child curative care in two rural thanas of Bangladesh: effect of Income and women's employment. In: Int. J Health Plann. Manage, 2001, Vol. 16, No. 179, p. 94. [PubMed] [Google Scholar]
15. LITTLEFIELD, E. – MORDUCH, J. – HASHEMI, S. Washington (2003): Is microfinance an effective strategy to reach the Millennium Development Goals? In: Focus note, 2003, No. 24, p. 11. [Google Scholar]
16. MAHMUD, S. (2003): Actually how empowering is microcredit? Dev Change. In: Development and Change, 2003, Vol.(No.) 34, pp. 577–605. [Google Scholar]
17. MATIN, I. (2002): Chronic Poverty Research Centre. University of Manchester: CPRC working paper, 2002, No. 20, p. 25. [Google Scholar]
18. MEEKERS, D. – SCHULER, S. – HASHEMI, S. (1992): Can credit programs for women affect reproductive behavior? The case of rural Bangladesh. Pennsylvania: Population Research Institute, Pennsylvania State University, 1992, p. 27. [Google Scholar]
19. MIX and CGAP. Lotin AmenM and the Caribbean 2009 Microfinance Analysis and Benching Report. Washington, DC: MIX. Available online: <http://www.themix.org/sites/default/files/2009%20LAC>.
20. MUHAMMAD, Yunus Alan Joli (2010): Creating a world without poverty. Social business and the future of capitalism. In: NP "NAUMIR", 2010, p. 312.
21. MORDUCH, J. – HALEY, B. (2001): Analysis of the effects of microfinance on poverty reduction. New York, NY: Wagner Working paper series, 2001, p. 163. [Google Scholar]
22. NAVED, R. Dhaka (2007): The effect of a financially sustainable micro-credit program on the participation of poor women. Bangladesh: International Centre for Diarrhoeal Disease Research, 2007, p. 36. [Google Scholar]
23. PITI, M. – KHANDKER, S. – CHOWDHURY, OM. – MILLIMET, D. (2003): Credit programs for the poor and the health status of children in rural Bangladesh. In: International Economy Review, 2003, Vol. (No.) 44, pp. 87–118. [Google Scholar]
24. Reguhtory Framework for Microfinance Operations in Bolivra. Lo Poz: ASOFIN. Available online: <http://www.microfinancegateway.org/gm/document>.
25. SEN, B. – HULME, D. (2004): The state of the poorest 2004/2005: chronic poverty in Bangladesh tales of ascent, descent, marginality and persistence overview. Manchester: Chronic Poverty Research Centre, University of Manchester, 2004, p. 12. [Google Scholar]
26. STEELE, F. – AMIN, S. – NAVED, R. (2001): Savings/credit group formation and change in contraception. In: Demography, 2001, Vol. 38, No. 267, p. 82. [PubMed] [Google Scholar]
27. SZRETER, S. – WOOLCOCK, M. (2004): Health by association: social capital, social theory and the political economy of public health. In: International J Epidemiol, 2004, Vol. 33, No. 650, p. 67. [PubMed] [Google Scholar]
28. van DOORSLAER, E. – O'DONNELL, O. – RANNAN-ELIYA, RP. – SOMANATHAN, A. – ADHIKARI, S. – GARG, S, et al. (2007): Catastrophic payments for health care in Asia. In: Health Econ, 2007, Vol. 16, p. 84. [PubMed] [Google Scholar]

Contacts:

prof. Olga Kaurova, PhD.

University administration
Russian University of Cooperation
Vera Voloshina St. 12/30
141014 Mytishchi, Moscow Region
Russian Federation
e-mail: atosik2006@mail.ru

prof. Alexander Maloletko, DrSc.

University administration
Russian University of Cooperation
Vera Voloshina St., 12/30
141014 Mytishchi, Moscow Region
Russian Federation
e-mail: shadow.economy@gmail.com

Lilia Matraeva

Faculty of Economics
Russian State Social University
st. Wilhelm Pik, 4 Building 1
129226, Moscow
Russian Federation
e-mail: lilia.matraeva@gmail.com

EU-RUSSIA ENERGY DIALOGUE IN THE CONTEXT OF NEW PIPELINE ARCHITECTURE

Olyana Kindibalyk

Centre for Legal Studies, Institute of Legal, Political and Sociological Research
1 Stefan cel Mare bd., Chisinau, MD-2001, The Republic of Moldova,
e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

Abstract: The issue of topical gas pipelines represented by „Nord Stream-2„, and „Turkish Stream“ is extremely important for understanding the political dialogue between Russia and the European Union, as well as between the United States and individual EU member states. The European gas narrative is not a separate chapter in bilateral negotiations with Brussels, but a conceptual factor that determines the dynamics of relations in other areas of bilateral interaction. In this regard, the environmental agenda is not the only one. The article develops the topic of transformation of the European gas market in a new pipeline reality, examines the geopolitical problems and risks dealing with the transportation of Russian and American gas to Europe. „Nord Stream-2“ and „Turkish Stream“ are at the centre of the analysis. The methodology of the proposed study is based on an interdisciplinary approach. The historical method of analysis made it possible to process and systematize facts and events in order to study the evolution of the energy dialogue and describe its dynamics. Based on the comparative method, the differences in approaches to ensuring energy security of the European Union and Russia, their actions and initiatives were studied.

Key words: gas pipeline, European gas market, gas narrative, „Nord Stream-2“, „Turkish Stream“, sanctions

JEL: F5, F50, O13

Introduction

The gas issue is a priority topic in relations between Russia and the EU, while the issue of gas supply is a separate chapter, which occupies an important place in the discourse of the European leadership.¹ In this context, Russia's role in ensuring EU energy security should be emphasized.

Therefore, in 2018, the total volume of natural gas imports into the EU was 23%.² The main supplier was Russia (39%), followed by Norway (27%).³ It is possible that states will maintain their leading position by reducing energy production in the UK and the Netherlands. Meanwhile, the British exit from the EU deprives the Union of an important energy supplier in the domestic market. It must be stressed that the share of Russian natural gas is high in total gas consumption in the EU member states. According to the European statistical agency Eurostat, in 2018 11 EU member states (Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Latvia, Hungary, Austria, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia and Finland) imported from Russia more than 75% of the total supply of natural gas. Germany's share in this list was more than 50%.

The chronicle of the energy dialogue includes a series of various kinds of difficulties: from the legal regulation of energy supplies up to environmental subtleties. Consensus on such issues is

¹ TICHÝ, L. (2019): EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach, p. 137.

² EUROSTAT (2019): EU imports of energy products - recent developments.

³ Idem.

extremely difficult. An analysis of the dynamics of the negotiation process proves changes in the EU paradigm in understanding energy security and its attachment to transit states.⁴

After the gas crisis of 2009 and the Russian-Ukrainian political crisis of 2014, the Russian-European gas dialogue received a fundamentally new dimension. I would call this phase as a phase of complex inconsistency. A retrospective look at the history of the formation of the energy dialogue indicates the importance of the political component in its development. As a rule, disagreements in the energy sector between the EU and Russia are largely the result of political contradictions between the actors, in the deepening of which „third parties” are involved.⁵

In this perspective, energy issues can be considered as secondary, dependent on a much more important, essential element. This is a political factor. It is easy to see why the energy security of the European Union lies in finding a balance between political relations and the economy. The political challenges in this regard are many-sided, since they cover both security, trade, and migration, the situation in the Middle East and other areas. A separate aspect against this background is the Ukrainian leitmotif. In this light, it is pertinent to ask: could the imposition of visa restrictions, sanctions and counter-sanctions in 2014 affect relationship between the European Union and the Russian Federation in another way, if not to complicate rather difficult interaction in the energy sector?

1 Energy differences and potholes: how to avoid?

It would seem that the geographical proximity of Russia and the EU, the existing transit infrastructure is already a plus in ensuring energy security of the European Union, including the prospect of reducing production within the EU and projects to protect the environment and climate change. However, differences in views on the organization of the gas market are caused not only by the different weight of actors in the negotiation process, as is typical for consumers and suppliers of energy carriers, but also by the influence of transformation processes within the Union, as well as external factors.

For the European Union, the formula of maximum liberalization of the gas market and stable volumes of its delivery are acceptable. The reform, launched in 1998, started ambiguous, sometimes irreversible processes.⁶ The goal is to unite and integrate 28 national markets into a single competitive open market for electricity and gas.

The Third Energy Package (TEP) and documents developing it, in particular network codes and the Gas Target Model, have a decisive role in these changes.⁷ It should be noted that the EU has achieved significant results in this area. In turn, the main goal for Russia is to maximize profits, which can be guaranteed by gas pipelines and access to EU end-users.

The disagreements of the parties on the TEP demonstrate demonstrates tension and peculiar difficulties. The construction of „Nord Stream-2” has given new momentum to this process. However, contradictions existed before its adoption. Let us recall the discussion of the Energy Charter Treaty (ECT), which the Russian Federation signed, but did not ratify, officially announcing on August 6, 2009 its final refusal to ratify it.⁸ The basis was a combination of insurmountable factors. First of all, the ECT contradicts the interests of Russia as a supplier and obliges it to provide its gas pipelines for the delivery of Central Asian gas. Secondly, the ECT demonstrated the inability to cope with the crisis in the sphere of Russian gas supply in 2006 and

⁴ GLAMOTCHAK, M. (2013): L’Enjeu énergétique dans les Balkans. Stratégie russe et sécurité européenne, p. 22.

⁵ LEAL-ARCAS, R. - FILIS A. – GOSH, Ehab S. Abu (2014): International Energy Governance: Selected Legal Issues, p. 332.

⁶ BRUTSCHIN, E. (2016): EU Gas Security Architecture: the Role of the Commission's Entrepreneurship, p. 45-63.

⁷ BLOCK, G., - SAITOVA, E. (2017): Electricity and gas markets, p. 263.

⁸ TALUS, K. (2016): Introduction to EU energy law, p. 153.

2009 through the territory of Ukraine, which is a member of this agreement. Third, the European Union was still able to apply the WTO's regional integration clause and be guided in its territory by domestic law rather than the ECT norms. Fourth, foreign investors to bring lawsuits against Russia (for example, the Yukos case) can use the ECT. Meanwhile, the Permanent Court of Arbitration in the Hague considered the issue of Russia's payment of compensation to former shareholders in the Yukos case based on the ECT, despite the state's refusal to ratify it.

Let's analyze „Nord Stream-2” and the difficulties related to its construction. Taking into account the concerns of the European leadership on the issue of gas supply and the provisions of the TEP, it is important to note that in September 2017, the Legal Service of the Council of the EU published a conclusion that the TEP cannot be applied to the regulation of the management regime of „Nord Stream-2”.⁹ The next step is indicative. In response to the above conclusion, in November 2017, the European Commission initiated the process of amending the Third Energy Package so that the revised EU jurisdiction would extend to territorial waters and exclusive economic zones of the member states, and, therefore, to offshore pipelines. Let's take a closer look at this moment. On 5 March 2018, the Legal Service of the Council of the European Commission refused to allow the European Commission to amend the current rules regarding the application of the TEP to gas pipelines on the shelf, as it is contrary to the UN Convention on the Law of the Sea, and international law takes precedence over European law.

In general, the EU's attempts to establish legal control over the pipeline infrastructure have not yet yielded the desired results.

„Nord Stream-2” is a major infrastructure project that involves the construction of two pipelines with a total capacity of 55 bcm of gas per year from the Russian coast through the Baltic Sea to Germany.¹⁰ Nord Stream 2 AG, a company established for planning, construction and subsequent operation of the „Nord Stream-2” Pipeline, is headquartered in Zug, Switzerland. The company's founder and sole shareholder is PJSC Gazprom,* which accounts for about 15% of global gas production.¹¹ The list of external investors includes five Western European energy companies: French company *Engie*, Austrian *OMV*, British-Dutch *Shell*, German *Uniper* and *Wintershall*. The share of financing of each company is 10%. In turn, *Wintershall* is a subsidiary of the German *BASF Group*.

The additional urgency of the gas pipeline is given by the fact that it will pass through the transit states: Ukraine, Belarus, Poland, as well as other Eastern European and Baltic states and will pass through the exclusive economic zones and territorial waters of Russia, Finland, Sweden, Denmark and Germany. The length of the route is more than 1200 km. This is about 45% shorter than gas delivery through Ukraine. The source of raw materials is the Bovanenkovo gas field on the Yamal Peninsula.* The entry point for the gas pipeline into the Baltic Sea will be the Ust-Luga district of the Leningrad Region. The pipeline will then run under the Baltic Sea and will be launched in Germany near Greifswald, near the Nord Stream 1 exit point, which was commissioned in 2012.

Commissioning of the new pipeline is planned for the end of 2019. Due to Denmark, which has not issued a pipe-laying permit in its jurisdiction, the deadline may be postponed. According to

⁹ Council of the European Union (2017): Opinion of the Legal Service.

¹⁰ Nord Stream 2: Shareholder and Financial Investors.

* Public Joint Stock Company Gazprom.

¹¹ Nord Stream 2. (2019): A new export gas pipeline running from Russia to Europe across the Baltic Sea.

*The Bovanenkovo gas field is the largest gas field on the Yamal Peninsula with estimated reserves of 4.9 tcm. Gazprom. (2019): Bovanenkovskoye field.

Paul Corcoran, operator of the „Nord Stream-2” AG project, this could be 2020.¹² The risk of a postponement of the project delivery date exists. However, it should be understood that the issue of its postponement will not fundamentally change anything in terms of EU-Russia relations or Ukrainian transit. The project will be implemented in any case.

As it follows from the above, there are very interesting and contradictory processes around the construction of the pipeline. In fact, the issue of Russian pipeline gas supply once again emphasized the lack of a unanimous, collective position within the EU on such an important issue as energy. The positions of the states were divided: the Scandinavian states took an ambiguous side, a group of Eastern European states opposed the construction of the project, but were unable to block it, and Germany supported its construction, seeing its importance in economic feasibility.¹³ France took the same position. The project was also supported by Austria, which is interested in reliable gas supplies, and Norway. The Norwegian government owns 30% of the shares of the engineering and construction company *Kvaerner* - one of the contractors for the construction of the pipeline.¹⁴

In any case, the reaction of the states that opposed construction was predictable, including their composition. First of all, these are transit states that may lose transit fees (Ukraine and Poland), countries geographically distant from the point of entry of gas (Hungary, Moldova, Romania), and therefore their transit fees may increase. This list also includes the Baltic States: Estonia, Latvia, Lithuania, as well as the role of the U.S. in the fate of the pipeline under construction. Meanwhile, the U.S. activity additionally reveals the place of this project in ensuring European energy security.

If we exclude the idea of Slovakia's involvement in the „Nord Stream-2” and „Turkish Stream” projects, which was the subject of the working visit of Slovak Prime Minister Peter Pellegrini to Russia on 4-7 June 2019,¹⁵ then Slovakia is the most risky country to lose among the countries that opposed the construction of „Nord Stream-2”. Distance from gas supplies through Ukraine will lead to a gradual loss of transit status by the European Union state, which means that significant revenues to the budget will be deprived. Meanwhile, it is important to note that Ukraine stopped buying gas from the Russian Federation directly in November 2015, redirecting to reverse supplies via Slovakia, Poland and Hungary. Such a decision is not devoid of political content, as it concerns the purchase of the same Russian gas, but from intermediaries at a higher price. In other words, the final price of gas increases by 1/3 of its price.

In the technical sense, in legal terms, we are talking about the import of Western gas, but Russian by its origin. Let's make it clear that Slovakia is a part of the transit system of export of Russian energy raw materials to Europe through the territory of Ukraine. Oil and gas flows to the European Union cross the Ukrainian-Slovakian border, which plays an important role in the energy security of the EU.

Russian natural gas is transported through the natural gas transmission system (GTS) of Ukraine through the Slovak gas transmission system and then is distributed throughout Europe. The detailed route for gas delivery is following: in Slovakia, the pipeline is branched out, one of the branches goes to the Czech Republic and the other to Austria. It should be noted that Austria plays an important role in gas supply to Italy, Hungary, Slovenia and Croatia. In turn, Russian gas transported through the Czech Republic flows in the direction of Waidhaus and Hora Svaté

¹² Russian News Agency. (2019): Russian energy minister says Nord Stream 2 project's route expected to remain unchanged.

¹³ DUCOURTIEUX, C. – WAKIM, N. (2019) Nord Stream 2: un compromis franco-allemand plutôt favorable au gazoduc.

¹⁴ Le Monde. (2019): Nord Stream 2 : un compromis franco-allemand plutôt favorable au gazoduc.

¹⁵ The Russian Goverment. (2019): Russia-Slovakia talks.

Kateriny via Uzhgorod, as well as from the Yamal-Europe gas pipeline, with Olbernhau and Brandov as entry points.¹⁶

Slovakia does not produce enough energy and therefore the dependence of the state on energy imports is constant. Russia's role as a major energy supplier is significant. It should be noted that Slovakia, which initially opposed „Nord Stream-2”, i.e. on the side of the Visegrad Group, soon changed its position on the project.

As noted above, gas is delivered to Slovakia via a gas pipeline to Europe via Ukraine. If the gas supply is reduced or completely suspended (both scenarios are likely, but the second scenario is still more realistic), Slovakia may have serious problems with gas supply. Therefore, Slovakia will have to buy gas from other states. Meanwhile, among the Visegrad group of states not only Slovakia, but also Hungary and the Czech Republic expressed their support for the construction of „Nord Stream-2”. For example, the Czech company NET4Gas sided with German and Austrian companies, while Bohuslav Sobotka, Prime Minister of the Czech Republic refused to support potential opponents of the pipeline.¹⁷ As for Poland, it does not lose much from the construction of the pipeline in the economic sense. In fact, „Nord Stream-2” „takes away” the transit that goes through the territory of Ukraine.

The Russian-European dialogue in the gas sphere is becoming more acute due to the need to take into account the interests of the outside world, i.e. „third parties”. We are talking about actors who directly or indirectly influence its development. These include Ukraine, the Baltic States, Poland and the United States.

2 The issue of „Ukrainian transit”: risks and opportunities

Reflecting on „Nord Stream-2” and the risks for Ukraine, it should be noted that new gas reality poses new challenges for the Ukrainian leadership: how and under what conditions to preserve the transit of Russian gas through Ukraine to Europe? It is clear that the current transit will be reduced. For Ukraine, this is one of the important sources of income. We are talking about 2-3 billion dollars received annually. During the first gas crisis of 2006, the transit of Russian gas through Ukraine was 80%. Currently, at best, volume is approaching 50%. After the commissioning of „Nord Stream-2”, the volume will be reduced, which may soon raise the question of the cost-effectiveness of the existing supply chain.

Given all the nuances of Russian-Ukrainian relations, the transit situation for Ukraine will worsen. Fears that Ukraine is approaching to „zero” transit are objective and justified. The political factor will have to determine this outcome. Moreover, the technical capabilities of the Ukrainian GTS due to the lack of funds for its modernization have a negative impact on the image of a reliable supplier. However, the analysis shows that all actions of the Ukrainian management are limited to criticism of „Nord Stream-2” in order to prevent its construction in any way. The desire to preserve the existing transit is limited to oral statements and is not supported by practical steps. In turn, the contract for the transit of Russian gas to Europe expires on 31 December 2019. Meanwhile, the price of European energy security is already high for Ukraine. Meanwhile, Ukraine's losses from expanding Gazprom's access to OPAL totalled nearly 290-425 mln US dollars per year. In fact, the Ukrainian GTS is a question of receiving transit fees and even more important is the issue of supplying European consumers, since the gas distribution system of the state is directly related to the GTS. In other words, the less transit through Ukraine, the more difficult it is to technically deliver gas to end users.

¹⁶ HAFNER, M. – TAGLIAPIETRA, S. (2015): Turkish Stream: What Strategy for Europe?

¹⁷ Český rozhlas Radio Praha. (2018): Controversial Russian gas pipeline makes Czech progress.

It should be taken into account that „Turkish Stream” will further reduce the volume of gas transit through Ukraine. In the context of successful implementation of the project, by which it should be understood that the gas pipeline reaches its full capacity (31 bcm of gas per year), the issue of maintaining the Ukrainian gas corridor is becoming more acute. Therefore, the geopolitical turbulence around Ukraine will depend even more on the balance of geopolitical interests between Russia and the United States, as well as Russia and the EU.

The U.S. has quite pragmatic interests in Europe. The U.S. sees itself as a leading supplier of energy security, so it is concerned about the prospect of strengthening Russia's energy position through the construction and operation of gas pipelines. Besides, the political effect of the American LNG presence in the European market is important for the USA. Hence the understanding that Russia can use „Nord Stream-2”,¹⁸ including other energy projects in Europe, as an instrument of influence on the West. Now, U.S.-Russia relations are at their worst point of development. There are quite deep political differences between the states on a whole range of issues to hope for their normalization in the near future.

Currently, deliveries of American LNG are more expensive for European states than deliveries of Russian pipeline gas. In addition, the European gas distribution system is not suitable for receiving large volumes of LNG. It is noteworthy, but there are no LNG terminals in Germany yet.

The LNG terminal operates in Poland, in Swinoujscie, and in Lithuania - in Klaipeda. In addition to the price factor, it should be noted that LNG comes to these states not from the USA directly, but from other producing countries. The American view of the importance of European market development is based on the thesis that the „shale gas revolution” in the U.S. and the development of the LNG market should lead to a revision of the EU's energy strategy.

Conclusion

The European energy market is changing. Demand for an alternative to Russian gas will increase, in contrast to supplies from the unstable Persian Gulf and Libya, as well as the prospect of increasing the share of U.S. LNG in the energy balance of Europe. The EU's current energy security depends more on the energy dialogue with Russia. It should be understood that despite the growth of American LNG exports, the U.S. influence on the EU energy policy, the growth of Russian gas supplies to the European market, a key to the Europe's energy security is in Brussels.

The appearance of „bypass” gas pipelines creates a new complex of threats and risks, which requires a new model of behaviour in the energy market. The erosion of the old gas monopolies is taking place, their weight is shifting towards the emergence of new gas hubs, and European countries and companies will have to build relations with them in a new way. The old paradigm of the energy dialogue, which was conceived in terms of the need to supply European consumers with gas through Ukrainian transit, takes on new forms and weight. We still have to find out what the conditions of its existence will be.

Germany is a driving force of the European Union and the main driving force of its energy transformation. Germany remains adamant about external challenges in the energy issue. The political figure of Angela Merkel plays a decisive role. The country's position regarding „Nord Stream-2” is a good example in this context. The fact that Germany led a group of supporters of the project within the EU, despite the U.S. political pressure, indicates the high importance of the project for the state. „Nord Stream-2” is important in its broad economic context. Firstly, it is commercially attractive because it turns Germany into the main pan-European gas distribution centre, from which gas will be supplied to Eastern Europe. This is especially important in view of

¹⁸ Russia Today (2019): US must prevent construction of Nord Stream 2 pipeline to counter Russia – Pompeo.

reduced production in the Netherlands, where the largest European hub on the continent TTF (Title Transfer Facility) is located today. Secondly, the pipeline gives German corporations additional tools to control the Eurozone's domestic market. It's in the interests of the German lobby. In a regional geopolitical sense, this will strengthen Germany's leadership in the EU, undermined by deep contradictions and tensions between Berlin and Washington, as well as Paris's foreign policy ambitions, claiming to be the Union's reformer. France is clearly promoting the integration of the national economy in the EU and the development of a multi-speed Europe.

References:

1. BLOCK, G. – SAITOVA, E. (2017): Electricity and gas markets. In: *Research Handbook on EU Energy Law and Policy (Research Handbooks in European Law series)*. Ed. by Rafael Leal-Arcas, Jan Wouters, Cheltenham, UK: Edward Elgar Pub., 2017, p. 257-262. ISBN 10: 1786431041.
2. GAZPROM. (2019): Bovanenkovskoye field. [online]. [cit. 01.09.2019]. Online: <https://www.gazprom.com/projects/bovanenkovskoye/>
3. BRUTSCHIN, E. (2016): *EU Gas Security Architecture: the Role of the Commission's Entrepreneurship*. London: Palgrave Macmillan UK, 2016. ISBN 10: 1137511494.
4. ČESKY ROZHLAS RADIO PRAHA. (2018): Controversial Russian gas pipeline makes Czech progress. [online]. [cit. 01.09.2019]. Online: <http://www.czech.cz/es/Aktuality/Controversial-Russian-gas-pipeline-makes-Czech-pro>
5. Le Monde. (2019): Nord Stream 2 : un compromis franco-allemand plutôt favorable au gazoduc. [online]. 04. 02. 2019. [cit. 01. 09. 2019.] Online: https://www.lemonde.fr/economie/article/2019/02/12/nord-stream-2-un-compromis-franco-allemand-plutot-favorable-au-gazoduc_5422423_3234.html
6. EUROSTAT (2019): EU imports of energy products - recent developments. [online]. [cit. 01. 09. 2019.] Dostupné online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments
7. GLAMOTCHAK, M. (2013): *L'Enjeu énergétique dans les Balkans. Stratégie russe et sécurité européenne*. Paris: Editions Technip, 2013. ISBN-10: 2710810336.
8. LEAL-ARCAS, R. – FILIS, A. – GOSH, Ehab S. Abu (2014): *International Energy Governance: Selected Legal Issues*. Cheltenham: Edward Elgar, 2014. ISBN 10: 1784711497.
9. NORD STREAM 2. (2019): A new export gas pipeline running from Russia to Europe across the Baltic Sea. [online]. [cit. 01. 09. 2019.] Online: <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream2/>
10. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. (2017): Opinion on Legal Service. [online]. [cit. 01. 09. 2019.] Online: <http://www.politico.eu/wp-content/uploads/2017/09/SPOLITICO-17092812480.pdf>
11. THE RUSSIAN GOVERNMENT. (2019): Russia-Slovakia talks. [online]. [cit. 01. 09. 2019.] Online: <http://government.ru/en/news/36920/>
12. NORD STREAM 2. (2019): Shareholder and Financial Investors. [online]. [cit. 01. 09. 2019.] Online: <https://www.nord-stream2.com/company/shareholder-and-financial-investors/>
13. TALUS, K. (2016): *Introduction to EU energy law*. Oxford: Oxford University Press, 2016. ISBN 10: 0198791828.
14. TICHÝ, L. (2019): *EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach*. Cham: Springer, 2019. ISBN 10: 3030041069.

15. RUSSIA TODAY. (2019): US must prevent construction of Nord Stream 2 pipeline to counter Russia – Pompeo. [online]. [cit. 01. 09. 2019.] Online: <https://www.rt.com/news/ 458764-pompeo-russia-nord-stream/>

Contact:

doc. Olyana Kindibalyk, Ph.D.

Centre for Legal Studies

Institute of Legal, Political and Sociological Research

1 Stefan cel Mare bd.

Chisinau, MD-2001

The Republic of Moldova

e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

THE VISEGRAD GROUP AND THE THREE SEAS INITIATIVE AND THEIR CONTRIBUTION TO THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Christiana Kliková^a – Boris Navrátil^b

^a The PRIGO University, Havířov, Vítězslava Nezvala 801/1, 736 01 Havířov, Czech Republic
e-mail: christiana.klikova@gmail.com

^b The PRIGO University, Havířov, Vítězslava Nezvala 801/1, 736 01 Havířov, Czech Republic
email: navratil@prigo.cz

Abstract: The European model is very diverse with cooperation between border regions or municipalities, or through specific cooperation structures. Regional cooperation can contribute to the good coexistence of neighbors. This applies both between neighboring municipalities, regions and between neighboring states with the aim of better competing in an environment of political competition from the main players on the Union arena. Examples of these are the Visegrad Group and the Three Seas Initiative. The aim of the article is to compare these two groups and point out the possibility of their coexistence in the European Union. However, it is essential that these regional groupings do not jeopardize the stability and readiness of the European Union as a whole and do not isolate themselves, but rather contribute to strengthening the united European Union.

Key words: Visegrad Group, Three Seas Initiative, European Union, European Integration

JEL: F15, F55

Introduction

It is common knowledge that regional cooperation can contribute to the good coexistence of neighbors. This applies both between neighboring municipalities, regions and between neighboring states. Cross-border cooperation is the collaboration between adjacent areas across borders which the European Union has been developing for a long time among its members, is a clear proof of this. In the European Union this is one of the forms of territorial cooperation in addition to transnational and interregional cooperation. The European model is very diverse with cooperation between border regions or municipalities, or through specific cooperation structures. These structures are usually composed by public authorities (municipalities, districts, counties, regions) from different countries organized in working communities, euroregions or European Grouping of Territorial Cooperation¹.

The further form of cooperation can be seen as cooperation between EU member states in the regional dimension, with the aim of better competing in an environment of political competition from the main players on the Union arena.² Examples of these are the Visegrad Group and the Three Seas Initiative.

¹ The European Grouping for Territorial Cooperation (EGTC) is a European Union level form of transnational cooperation between countries and local authorities with legal personality. EU Council Regulation 1082/2006 of 5 July 2006 forms its legal basis and as of April 2016, 62 EGTCs are in existence.

² BISCOP, S. (2019): European Strategy in the 21st Century. New Future for Old Power, s. 79.

1 The Visegrad Group and Its Role in the European Integration Process

Four countries in Eastern Europe, with relations in the field of business, science, arts, everyday life, sharing even monarchs in various periods, have constituted a group cooperating at many levels for many centuries. The history of the Visegrad Group dates back to the 14th century, when the leaders of the Central European kingdoms that cover today's countries held a summit in order to resolve international disputes.

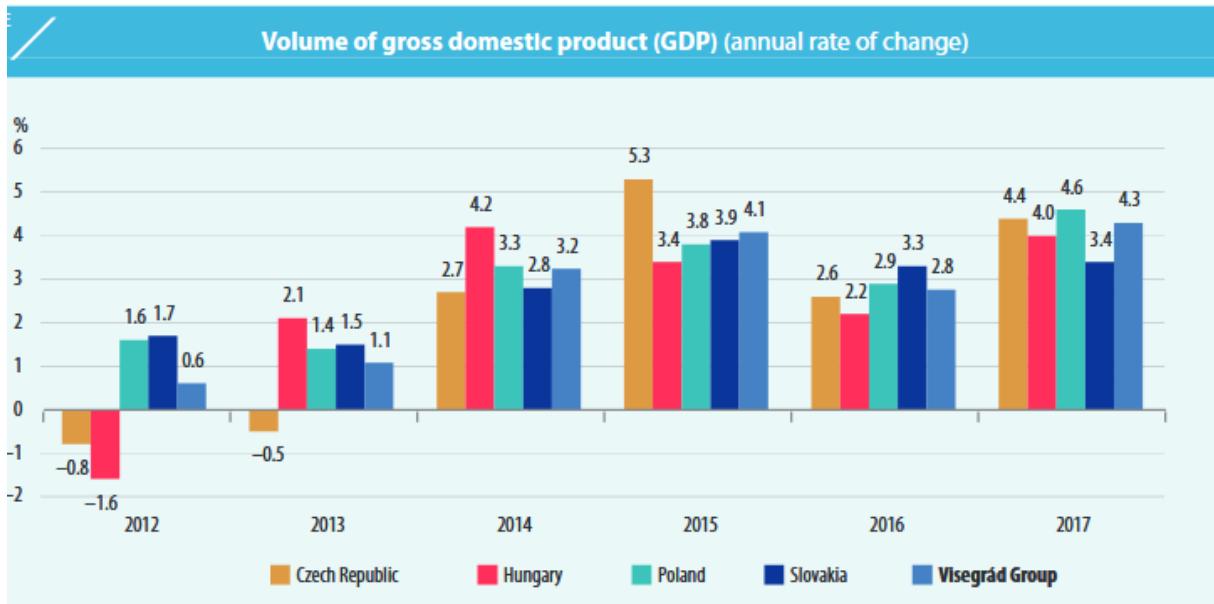
A new framework for the relationship between the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia, known as the Visegrad Group or the V4, was established in 1991 to promote progress and development in the region. The objective at the time was to promote the European integration of the four countries. Even though accession to the European Union has been completed, the organization continued to exist as a political entity.

The Group was created following the break-up of the Soviet Union. Cooperation between the four countries focused on the construction of democratic systems and accession to NATO and the EU. The intensity of this cooperation varied over the years and there were periods of complete stagnation. For example, between 1993 and 1998 the members suspended the group's activities, with each focusing on their own efforts to achieve EU / NATO accession. Following this period, cooperation was resumed. Nevertheless, this has wherever possible always been on an ad hoc basis, given the differences among the members. This was made easier given the non-institutional character of the organization. Apart from the summits between the Prime Ministers of the four countries and coordination meetings during the European Council, mutual cooperation depends largely on the circumstances. The Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary advocated regional cooperation and supported each other in their efforts to become EU members, thus significantly increasing their chances of joining the EU.³ These countries joined the European Union in 2004, contributing more than a tenth of the area and population, nearly 6% of economic performance by GDP, around 8% of motor vehicle production and almost one fifth of the major crops currently produced. In all four countries, economic and trade cooperation is definitely the most important, followed by defense and security cooperation and representing and promoting common interests in the European Union. The establishment of the Visegrad Group thus contributed to strengthening stability in Central Europe and deepening cooperation between Central European countries in areas such as education, culture, science, environment, the fight against organized crime, regional development, civil society development, transport, etc. Dostál (2015) wonders which areas will be relevant for their country's foreign policy in the coming years? Energy security overshadowed other options: 99.4% of respondents said this topic would be important or very important. This was followed by instability in the EU neighborhood (96.9%), illegal immigration (93.2%), cyber security (86%), international terrorism (85%) and armed conflict (80.3%). Pandemic infectious diseases (37.5%), an increase in weapons of mass destruction (45.1%), international development aid (60.7%) and climate change (65.6%) appeared at the other end of the scale, among themes identified as least important).⁴ Foreign policy-makers therefore focus their attention especially on security-related areas.

³ GYARFÁŠOVÁ, O. et al. (2003): Visegrad Citizens on the Doorstep of the European Unions, s. 38.

⁴ DOSTÁL, V. (2015): Trendy zahraničnej politiky V4, s. 10.

Figure 1: Comparison of the annual GDP growth rates of the Visegrad Group countries (2012 – 2017)

Source: Czech Statistical Office (2018).

Recent events have favored deeper cooperation between the Four. The Joint Statement of the Prime Ministers on the 25th Anniversary of the V4, celebrated in June 2016, acknowledged the challenges ahead and stressed the V4's determination to continue to work actively in an atmosphere of partnership, trust, mutual respect and solidarity. In the Joint Statement on Migration, published after an extraordinary summit in Prague on 15 February 2016, the heads of the V4 states exchanged their views on the migration challenges facing the European Union.⁵ Among other challenges, wealth creation remains a major problem and creates disparities between Member States. Further integration into the single market is needed to solve this problem. At the same time, there is a tangible feeling among the V4 that this process has not been successful and needs to be addressed and improved.

Cooperation on foreign policy issues, including in relation to the Eastern Partnership countries, should remain the most important area for the future. The Eastern Partnership, launched in May 2009, is a joint initiative involving the EU, its Member States and the six former Soviet Union countries - Ukraine, Belarus, Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan. This was proposed by Poland (together with Sweden) during the Czech EU Presidency. The aim was to establish an organizational framework for a strategic partnership between the EU and the above countries in the field of political, economic and trade cooperation. Key issues for the implementation of the program include democracy, the rule of law, human rights, a market economy, good governance and sustainable development. The aim of this initiative is to create the conditions for the signature of the Association Agreement with the European Union. In the case of Ukraine, Moldova and Georgia, the target has already been achieved, as three countries signed association agreements with the EU in June 2014. The V4 countries can play a key role in this process due to their common past. Extensive experience in implementing reforms and participating in the European integration process can provide very useful positive and negative experiences. The Member States of the Visegrad Group still remember that they were able to successfully complete the

⁵ Evropská Rada, Rada Evropské unie. (2016): The Visegrad Group (V4).

transformation process only with the help of a democratic West, and therefore feel that they are now obliged to help countries that have so far been less successful in transition. Central European countries have always supported the EU principle of the EU's open door policy. Many NGOs in Central Europe have extensive experience in supporting democratic forces in the Eastern Partnership countries. The slogan "For ours and for your freedom" has not lost its meaning; it is still the key motto of solidarity. Support for Visegrad countries can be very beneficial for aspirations of Eastern Partnership countries.

1.1 Current Czech Presidency of Visegrad Group

The Czech Republic holds the Presidency of the Visegrad Group from 1 July 2019 to 30 June 2020 and assumes the Visegrad Group Presidency at a time full of challenges on the national as well as global level. After the European Parliament elections, the European Union entered a new institutional cycle. It will have to address intensively the final stage of the negotiations on the Multiannual Financial Framework, the implications of the expected Brexit, as well as the long-term security, asylum and migration issues.

The Czech Presidency continued the program of the Slovak Presidency. The Czech Presidency's overall aim is to strengthen the Visegrad Group's position in the EU and NATO while fostering unity and cohesion of the two organizations. The Czech government wants to use a rational, pragmatic and constructive approach, put emphasis on the European agenda and formats and work on the broadening of the coalition potential of the V4 within the EU and its neighborhood. Visegrad cooperation should remain effective, informal, flexible and inclusive. The motto of the CZ V4 PRES has become "V4 Reasonable Europe" and means that the Czech Republic will hold a rational, pragmatic and constructive approach for dealing with challenges of not only V4 countries but also Europe. The main aim of the Czech Presidency is strengthening the position of V4 countries in EU and NATO and enhancing unity and cohesion of these organisations. The Visegrad countries should contribute to building strong, operational, competitive and safe Europe based on the values of democracy, sovereignty of law, respect to the human rights and simultaneously on the principles of subsidiarity, proportionality and sustainability.⁶

Figure 2: Czech V-4 Presidency logo

The main priority areas of the CZ V4 PRES will be 3R:

- *Reasonable solutions:* CZV4PRES celebrates several anniversaries (the fall of the Communist regimes, the accession of the V4 countries to NATO and the EU, the creation of the International Visegrad Fund), the Central and Eastern European countries' struggle for democracy and their hope of reunifying Europe based on universal human values particularities. With this inspiration on mind, CZ V4 PRES will try to deliver constructive proposals to benefit people in the V4 and also in the

⁶ Goverment of the Czech Republic. (2019): The Czech Republic takes over the V4 presidency from Slovakia.

whole EU: support deepening of the internal market of the EU and the preservation of its four freedoms, economic and social convergence in the EU, the EU enlargement to the Western Balkans and the EU Eastern Neighborhood Policy, defense cooperation (V4 Battle Group on standby in II/2019) and will encourage the excellent level of people-to-people relations, including the role of the International Visegrad Fund.

- *Revolutionary technologies* – innovative economy and its social impacts: CZV4PRES will concentrate on support for research, development and innovation, innovative ecosystem, Digital Single Market, artificial intelligence but also on education and adaptability of people to the related changes in the labour market. In the area of RDI, V4 countries aspire to become a source of inspiration for others.
- *Reconciling approaches*: CZV4PRES will try to overcome the dividing lines and contribute to cohesion of the EU. We will promote cooperation in the V4+ format with the goal of expanding the V4 coalition potential, especially with the key EU partners such as Germany, France, Austria, Benelux and the Nordic and Baltic countries. This will regard the final stages of negotiations on Multiannual Financial Framework, future of migration and asylum policies, regional cooperation on infrastructure connections and energy policy, especially nuclear energy.⁷

Today, the Visegrad Four is facing serious challenges. The political elites of particular countries must do their best to find appropriate solutions to the existing problems (EU financial situation, migration, terms and conditions of trade cooperation with the USA) in a coaction with EU partners and EU institutions. The leaders of four Central European countries sent a positive signal to the public on a continuing significance of the Visegrad cooperation as well as on a strong tie between historical destinies of Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic, and the destiny of the united Europe. This approach contributes to a positive perception of cooperation within this remarkable regional format. The Visegrad Group has become an example of regional cooperation that guarantees stability and good neighborly relations.

2 The Three Seas Initiative in Its Role in the European Integration Process

The Three Seas Initiative is a flexible political platform at the presidential level launched in 2015. The initiative includes 12 EU Member States located between the Adriatic, Baltic and Black Seas: Austria, Bulgaria, Croatia, Czechia, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia. The aim of the Three Seas initiative is to stimulate the faster development of the region. The signatories of the Declaration define the association as “an informal platform that serves to gain political support and organize joint actions on specific cross-border and macro-regional projects of strategic importance for individual states, in the areas of energy, transport, digital communications and the CEE economy.”⁸

The project of cooperation within the Three Seas Initiative builds on the success of the Visegrad Four. Around Polish President Andrzej Duda came up with the idea that the current form of Visegrad be extended. It was concluded that Romania and Croatia, a country with a similar regional policy vision as Poland, will help to maintain the emphasis on transatlantic cooperation. The Baltic countries, which are close to the Polish vision of security policy, were also invited to join this group.

⁷ Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. (2019):Visegrad Cooperation.

⁸ The Three Seas Initiative Summit. (2018): About The Three Seas Initiative.

Figure 3 Map, logo and motto of Three Seas Initiative

The infrastructure interconnections of the twelve states is a prerequisite for creating an area of stability and prosperity that can make a significant contribution to the wider stability and prosperity of the European Union. Setting a new dynamic of cooperation between countries on the EU's eastern border on the north-south axis will foster economic growth and help bridge the economic gap between east and west in the EU.⁹

The three pillars of the Three Seas Initiative are economic development, European cohesion and transatlantic ties:

- Firstly, the initiative seeks to contribute to the economic development of Central and Eastern Europe through infrastructure interconnections, in particular, but not only on the north-south axis, in three main areas - transport, energy and digital technology.
- The second objective is to increase real convergence between EU Member States and thereby contribute to strengthening unity and cohesion within the EU. This makes it possible to avoid East-West artificial divisions and further stimulate EU integration.
- Thirdly, the initiative is intended to contribute to strengthening transatlantic ties. America's economic presence in the region provides a catalyst for strengthening the transatlantic partnership.

Unlike the Visegrad Group, the Three Sea Initiative does not use the Presidency institute. However, summits setting out priority projects of common interest are prepared annually. To date, four summits have been held: the Dubrovnik Summit in 2016, the Warsaw Summit in 2017, the Bucharest Summit in 2018 and the Ljubljana Summit this year. At the April 2016 summit, a dialogue was launched under the auspices of the Three Sea Initiative,

⁹ VERDUN, A. – TOVIAS, A. (2013): Mapping European Economic Integration, s. 199.

followed in 2017 by the Warsaw Summit, where US President Donald Trump joined the three States of the Three Sea Initiative.

The first initiative summit was held in Dubrovnik in August 2016. A declaration on cooperation in economic matters was adopted, especially in the field of energy, transport and communication infrastructure. Among the guests were China's representative Liu Haixing, who spoke of engaging the initiative in the New Silk Road¹⁰ and US representative James L. Jones, who emphasized the role of the initiative in European development and security.

US President Donald Trump attended the second Warsaw Summit in July 2017. The participants agreed on the creation of the Tripartite Business Forum.

The third summit was held in September 2018 in Bucharest. Participants approved a list of priority interconnection projects in three key areas - transport, energy and digital technology. The summit was attended by guests of the European Commission President Jean-Claude Juncker, German Foreign Minister Heiko Maas and US Energy Minister Rick Perry. For the first time, a business forum was organized in which a network of chambers of commerce was set up and a letter signed in support of the intention to create a Three Seas Investment Fund. The initiative is linked to two major infrastructure projects in the region:

- North-South motorway "Via Carpathia", from Klaipėda in Lithuania to Thessaloniki, Greece.
- Liquefied natural gas (LNG) infrastructure - pipelines connecting terminals in Poland and Croatia.

The list of priority interconnection projects was one of the main outputs of the third project Three Seas Initiative Summit, held in Bucharest in 2018. It includes 48 projects focusing on three areas: energy, digitization and transport. The Czech Republic and Poland proposed the construction of the Danube-Oder-Elbe canal.¹¹

As the host of the Fourth Summit of the Three Seas Initiative in 2019, Slovenia started to draw up a progress report and called on all Three Sea Initiative countries to provide updated information on the progress and implementation status of the projects. The financial structure of registered projects is relatively complicated and in some cases even partially preliminary or unclear. Co-financing by EU instruments, EBRD or EIB has been envisaged for 26 out of 48 registered projects (54%). The highest share of expected EU financing is for multilateral energy projects (7 out of 8, or 88%), while the lowest is for multilateral digital projects (only 1 out of 8 planned unspecified EU financing). EU funding is expected for more than half of the registered projects, multilateral (52%) and bilateral/national (57%). The highest expected EU funding rate is planned for transport (67%), followed by energy (57%) and digital (20%). The Three Seas Business Forum was organized by the Government of Slovenia in June 2019 and focused on four key areas: energy, infrastructure, digitization and innovation, and involved cross-cutting issues of transatlantic relations, security and water. The Government of the Republic of Slovenia advocates an inclusive Initiative Three Seas

¹⁰ See FOJTÍKOVÁ, L. (2019): Compliance Číny s WTO. Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky, p. 117-120.

¹¹ According to a study by the Czech Ministry of Transport, the project would cost over CZK 585 billion, of which the Elbe branch will cost over CZK 300 billion. The Commission of the Ministry of Transport proposed to continue the preparation of the water channel only between the Danube and the Oder, as the Elbe branch seems to be risky. According to the supporters of the project, the corridor would bring economic possibilities, at the same time it would help the dying shipping in the Czech Republic and enable better water management. On the contrary, environmentalists argue that the corridor would destroy the remnants of the relatively natural ecosystems of Central Europe and would have a significant impact on the landscape and water regime in the country.

which will support a united Europe and strong transatlantic cooperation in addressing strategic investment projects in the region. Slovenia seeks to ensure the active and clear involvement of the European Commission in the initiative in order to strengthen EU cohesion and avoid the risk of overlaps. It also wants to link the initiative's efforts with existing EU mechanisms and EU macro-regional strategies.

The Three Seas project initially sparked skepticism from the EU and other Western European neighbors, as strong political support from the United States raised concerns that the initiative could be used to undermine the authority of the European Union or its position in the region. However, the EU is now fully on board, as the Three Seas and Washington have made it clear that this project will be “in line with and supportive of the role of the European Union and its members in the EU.”

Conclusion

The process of European integration has been accompanied by alternative competing visions regarding its finality. Those competing visions were not coherently articulated during the first decades of the process. Nevertheless, different perspectives on the EU have accompanied the integration process¹². In the context of the European Union, any other form of regional cooperation may seem to be unnecessary, especially when compared to integration within the EU. Some problems, such as maintaining the common currency earlier this decade or later the dispute over the redistribution of refugees, have created trenches in Europe. It is therefore essential that regional clusters such as the Visegrad Group and the Three Seas Initiative do not close together but contribute to strengthening the united European Union. Together we must ensure that the European Union is also coherent inside. Together, we must formulate and implement a European policy towards countries such as Russia and China, but also towards the US, which are moving away from multilateralism under President Trump's current administration. We must strengthen the European economy so that the American and Chinese trade wars do not harm us. Together we must strive to preserve international order and become the core of an alliance promoting multilateralism. The European Union will be strong if it offers social security and converges economic and social standards. However, mutual benefit can be gained also from cooperation in the region. This cooperation may continue in areas other than energy. In order to establish deeper cooperation it is necessary to have own economic power and related influence. There is a real hope that the citizens of Europe will generally support the future of security, peace and welfare.¹³ At the same time, this must be conditional on respect for the rule of law.

References:

1. BISCOP, S. (2019): *European Strategy in the 21st Century. New Future for Old Power*. London and New York: Routledge, 2019. ISBN 978-1-138-38472-9.
2. Evropská rada, Rada Evropské únie. (2016): The Visegrad Group, 05.07.2016. Online: <https://www.consilium.europa.eu/cs/documents-publications/library/library-blog/posts/the-visegrad-group-v4/>
3. DOSTÁL, V. (2015): *Trendy zahraničnej politiky krajín V4*. [Trends of Visegrad Foreign Policy] AMO, CEPI, Bratislava 2015.
4. FABBRINI, S. (2015): *Which European Union?* Cambridge: Cambridge University Press, 2015. ISBN 978-1-107-50397-7.

¹² FABBRINI, S. (2015): Which European Union, s. 257.

¹³ RITZEN, J. (2017): A Second Chance for Europe, s. 270.

5. FOJTÍKOVÁ, L. (2019): *Compliance Číny s WTO. Jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-528-6.
6. Goverment of the Czech Republic. (2019): The Czech Republic takes over the V4 presidency from Slovakia, 21.06.2019. Online: <https://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/the-czech-republic-takes-over-the-v4-presidency-from-slovakia-175301>
7. GYARFÁŠOVÁ, O. et al. (2003): *Visegrad Citizens on the Doorstep of the European Union.* Bratislava: Institute for Public Affairs, 2003. ISBN 80-88935-58-X.
8. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. (2019): Visegrad cooperation, 25.06.2019. Online: https://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/visegrad_group/index.html
9. RITZEN, J. (2017): *A Second Chance for Europe. Economic, Political and Legal Perspectives of the European Union.* Cham: Springer, 2017. ISBN 978-3-319-57722-7.
10. ŠUPLATA, M. (2016): Geopolitical Confusion in Central Europe. Online: <http://www.cepolicy.org/publications/geopolitical-confusion-central-europe>.
11. The Three Sea Initiative. (2019): About The Three Sea Initiative. Online: <http://three-seas.eu/about/>
12. VERDUN, A. – Tovias, A. (2013): *Mapping European Economic Integration.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 978-0-230-35615-3.

Contacts:

prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.

Department of Economics and Economic Policy
 PRIGO University
 Vítězslava Nezvala 801/1
 736 01 Havířov
 Czech Republic
 e-mail: christiana.klikova@gmail.com

Ing. Boris Navrátil, CSc.

Department of Economics and Economic Policy
 PRIGO University
 Vítězslava Nezvala 801/1
 736 01 Havířov
 Czech Republic
 e-mail: boris.navratil@prigo.cz

TRENDY KYBERNETICKEJ BEZPEČNOSTI A JEJ SÚČASNÉ VÝZVY PRE SPOLOČNOSŤ¹

CYBERSECURITY TRENDS AND ITS CONTEMPORARY CHALLENGES FOR THE SOCIETY

Dávid Kollár

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: david.kollar@umb.sk

Abstrakt: Kybernetická bezpečnosť zohráva dôležitú úlohu v rozvoji informačných technológií ako aj internetových služieb. Naša pozornosť na často sústredíuje na kybernetickú bezpečnosť keď počúvame o kybernetických zločinoch. Tento článok sa bude sústredovať na vyvstávajúce trendy v kybernetickej bezpečnosti a ich výzvy pre spoločnosť, akými sú zavádzanie nových technológií, e-obchod, sociálne siete, kryptomeny, ransomware atď. Článok takisto popisuje výzvy, ktoré vznikajú aj kvôli nedostatku koordinácie medzi bezpečnostnými agentúrami a kritickou infraštruktúrou. Používaním správnych postupov kybernetickej bezpečnosti môžu používateľia a organizácie posilniť pripravenosť a reakciu, aby pomohli brániť pred nespočetnými výzvami a zmierniť potenciálne dopady incidentov.

Kľúčové slová: kybernetická bezpečnosť, kybernetický priestor, trendy, spoločnosť, internet, technológie

JEL: F52, L86

Abstract: Cyber security plays an important role in the development of the information technologies and also internet services. Our attention is often focused on the cyber security when we hear about cyber-crimes. This article will be aimed at increasing trends in the cyber security and its challenges for the society, which are new technologies, e-commerce, social networks, cryptocurrencies, ransomware, and so on. This article also describes the challenges, which rise because of the lack of the coordination between security agencies and critical infrastructure. By using a right approaches in the cyber security can users and organizations strengthen a readiness and response, to help to defense against many challenges and to mitigate potential impacts of the incidents.

Key words: Cyber Security, Cyberspace, Trends, Society, Internet, Technologies

JEL: F52, L86

Úvod

Internet je jednou z najrýchlejšie rastúcich oblastí v rámci vývoja technickej infraštruktúry. V dnešnom, nielen podnikateľskom, prostredí majú miesto „rušivé“ technológie akými sú cloud computing, social computing and najnovšia generácia mobile computing a zásadne menia spôsob, akým organizácie využívajú informačné technológie na zdieľanie informácií a vedenia online obchodu. Dnes je viac ako 80 percent celkových komerčných transakcií vykonaných online, teda v tomto smere vyžadujú vysokú kvalitu

¹ Článok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0433/18 - Možnosti kognitívnej analýzy bezpečnostných hrozien na sociálnych sieťach v kybernetickom priestore.

bezpečnosti na transparentné a najlepšie vykonané transakcie. Rozsah kybernetickej bezpečnosti je rozšírený nielen do bezpečnosti IT systémov v rámci podnikania, ale tiež do širších digitálnych sietí od ktorých závisia, vrátanie kyber-priestoru samotného a kritickej infraštruktúry. Kybernetická bezpečnosť zohráva dôležitú úlohu v prebiehajúcom vývoji informačných technológií, ako aj internetových služieb. Zvyšovanie kybernetickej bezpečnosti a ochrana kritickej informačnej infraštruktúry sú zásadným prvkom každej národnej bezpečnosti a ekonomického, resp. hospodárskeho blahobytu. Zvyšovanie bezpečnosti Internetu (a tak aj ochrana jeho užívateľov) sa salo integrálnou súčasťou vývoja nových služieb ako aj vládnej politiky. Odrádzanie od kyber zločinov je takisto integrálnym komponentom národnej kyber strategie a stratégie ochrany kritickej infraštruktúry.²

Formulácia a implementácia národného rámca a stratégie pre kybernetickú bezpečnosť teda vyžaduje komplexný prístup. Stratégie kybernetickej bezpečnosti, napríklad rozvoj systémov technickej ochrany alebo vzdelávanie užívateľov za účelom prevencie pred tým, aby sa stali obeťami kyber zločinov a podpora stratégií kybernetickej bezpečnosti sú životným prvkom v boji proti kyber zločinom. Boji proti kybernetickým zločinom vyžaduje teda komplexný prístup, a v tejto súvislosti technické opatrenia samotné nemôžu zabrániť akémukoľvek zločinu, a preto agentúry na vymožiteľnosť práva môžu vyšetrovať a stíhať kyberzločiny veľmi efektívne.³

1 Kybernetický zločin a kybernetická bezpečnosť

Kybernetickým zločinom sa označuje akákoľvek kriminalita, ktorá využíva osobné počítače ako svoj primárny nástroj na jej spáchanie, či krádež. Ministerstvo spravodlivosti USA rozširuje túto definíciu o akúkoľvek kriminalitu, ktorá využíva počítač aj na ukladanie dôkazov. Rastúci zoznam kybernetických zločinov zahŕňa aj zločiny, ktoré sú potenciálne vytvorené počítačom, ako narušenie či napadnutie siete ako aj rozširovanie počítačových vírusov, navyše aj počítačovo založené variácie existujúcich zločinov, ako je podvod, prenasledovanie, šikanovanie, a donucovanie. V niektorých prípadoch v jazyku bežného človeka je kyber-zločinom myšlený čin, spáchaný využitím počítača aj webu na ukradnutie osobnej identity, či predaj pašovaného tovaru, prenasledovanie obetí alebo narušenie operácií ničivými programami.⁴

Dôležitosť bezpečnosti informačných systémov je kritickou oblasťou pre organizácie akéhokoľvek druhu, keďže jej narušenie viedie k obrovským, nielen finančným, stratám. Pochopenie hrozien kybernetickej bezpečnosti nie je len inovatívnu požiadavkou, ale aj konzervatívnu úlohou. Rapídne zmeny v technológiách a službách sú hlavnými hnacími a vedúcimi záujmami kybernetickej bezpečnosti, vyžadujúcimi prehodnotenie a obnovu štandardizovaných politík pre protiopatrenia voči rezistentným zraniteľným miestam. Preto je dôležité zlepšiť pochopenie a vnímanie súčasných bezpečnostných hrozien, bezpečnostných protiopatrení, a budúcich trendov bezpečnosti v kybernetickom priestore. Preto by bolo vhodné navrhnúť nový klasifikačný model bezpečnostných hrozien za účelom zovšeobecnenia vplyvu hrozien do tried, radšej ako vplyvu každej individuálnej hrozby. Dôležitosť takýchto návrhov vychádza z nevyhnutnosti predpovedania budúcich trendov informačných systémov kybernetickej bezpečnosti na dlhodobej báze, ako aj identifikácia budúcich bezpečnostných opatrení, ktoré by boli spoľahlivé. Modely kybernetickej

² SHARMA, R. (2012): Study of Latest Emerging Trends on Cyber Security and its Challenges to Society.

³ SHARMA, R. (2012): Study of Latest Emerging Trends on Cyber Security and its Challenges to Society.

⁴ KOSÁROVÁ, D., UŠIAK, J. (2017): The role of identity in the contemporary global terrorist movement, s. 120

bezpečnosti sa musia inovať a zlepšovať na základe situačného povedomia o všetkých situáciách na všetkých stupňoch za účelom predĺženiu konfliktným záujmom a prioritám.⁵

Rozličné hrozby môžu spôsobiť niekoľko druhov poškodenia informačných systémov, ktoré sú vystavené a náchylné na poškodenie. Niektoré efekty hrozieb siahajú až na integritu dát, dostupnosť alebo dôvernosť. Najdôležitejším dopadom týchto hrozieb sú finančné straty, kdežto iné malé straty môžu spôsobiť destrukciu informačného systému. Mnoho organizácií je vystavených kontinuálnym výzvam riešenia hlavných rizík svojho informačného systému za účelom pochopenia ako využiť nevyhnutné prostriedky na boj proti nim.⁶

Bezpečnosť a zaistenie informácií definuje informačnú bezpečnosť, ktorá vyžaduje spôsobilosti udržať informačnú autenticitu. Tako obsahuje tri hlavné komponenty, a to integritu, dostupnosť a dôvernosť. Tieto hlavné komponenty formujú základnú bázu pre meranie bezpečnosti informácií.⁷

Kybernetická bezpečnosť často zahŕňa niekoľko zručností, ktoré je potrebné dodržať pri ochrane dát. Bezpečnostné opatrenia obsahujú isté povinnosti, vrátane vytvárania nariadení, dodržiavania politík a navrhovania procedúr na garantovanie fungovania počítačových informačných systémov.⁸ Každá organizácia si musí vybudovať kultúry informačnej bezpečnosti prostredníctvom členov organizácie na stanovenie miery vážne braných bezpečnostných povinností, teda musia aplikovať aspoň organizačné praktiky a významné politiky na poskytnutie informačných záruk a technických mechanizmov. Tieto politiky musia špecifikovať minimálne požiadavky na napĺňanie formálnych štruktúr, ochrany informácií, pridelenia prístupových práv, stanovenia procedúr, zabezpečenia a potvrdenia zodpovednosti, dodržiavania všetkých postupov organizácie v oblasti ochrany súkromia a bezpečnostných praktík organizácie. Je teda veľmi nevyhnutné viest' jednotlivcov v organizácii k propagácii informačnej bezpečnosti v kultúre organizácie.⁹

V súčasnosti mnoho špecialistov na počítačovú bezpečnosť vyvíja sofistikovanejšie prístupy na prevenciu, odhalenie a reakciu na bezpečnostné problémy. Vo všeobecnosti, neexistuje len jediné riešenie na vyriešenie všetkých typov týchto kyber hrozieb a k nim pridružených vznikajúcich výziev. Avšak existuje tu jeden dôležitý aspekt, ktorým je implementácia adaptabilnej kyberneticko-bezpečnostnej kontroly na zavedenie silných reakčných plánov pre určité zmeny v povahe hrozieb a útokov.¹⁰

2 Hlavné výzvy a trendy kybernetickej bezpečnosti v roku 2019

Informačné bezpečnostné fórum, ktoré sa považuje za vedúcu svetovú autoritu na kybernetickú a informačnú bezpečnosť a risk manažment varuje vo svojej výročnej štúdií o prostredí kybernetickej bezpečnosti o zvýšenom potenciály na narušenie, teda nadmerné spoliehanie sa na krehké pripojenie, ktoré vytvára potenciál pre predpokladané výpadky internetu, ktoré sú schopné zničiť obchodné väzby, a zvyšuje riziko, že sa ransomware použije na únos internetu vecí. Druhým varovaním je skreslenie, teda úmyselné šírenie dezinformácií, a to aj prostredníctvom robotov a automatizovaných zdrojov, ktoré spôsobuje narušenie dôvery v integritu informácií. V tejto súvislosti bol vytvorený zoznam najvýznamnejších kybernetických hrozieb pre spoločnosť v roku 2019.¹¹

⁵ JOUINI, M. a kol. (2014): Classification of security threats in information systems.

⁶ JOUINI, M. a kol. (2014): Classification of security threats in information systems.

⁷ VON SOLMS, R., VAN NIEKERK, J. (2013): From information security to cyber security.

⁸ VON SOLMS, R., VAN NIEKERK, J. (2013). From information security to cyber security.

⁹ DHILLON, G. (2007): Principles of Information Systems Security: text and cases.

¹⁰ GRAHAM, J. a kol. (2016): Cyber security essentials. CRC Press.

¹¹ University of San Diego. (2019): Top Cyber Security Threats in 2019.

Sofistikovanejší phishing

Phishingové útoky, v ktorých sú prenášané opatrné cielené digitálne odkazy na oklamanie ľudí, aby spustili odkaz, ktorý môže potom nainštalovať „malware“ infekciu alebo vystaviť citlivé údaje nebezpečiu sa stávajú stále sofistikovanejšími. Teraz, keď sú si zamestnanci vo väčšine organizácií vedomí nebezpečenstva e-mailového phishingu či podozrivých linkov, hackeri zvyšujú úroveň ante - napríklad využívajú strojové učenie na oveľa rýchlejšie spracovanie a distribuovanie presvedčivých falošných správ v nádeji, že recipienti nevedomky ohrozia siete a systémy svojej organizácie. Takéto útoky umožňujú hackerom ukradnúť užívateľské prístupové údaje, údaje kreditných kariet a iné typy osobných finančných informácií, ako aj získať prístup k súkromným databázam.¹²

Vývoj tzv. ransomware stratégií

Predpokladá sa, že ransomware útoky stoja obete miliardy dolárov ročne, keďže hackeri využívajú technológie, ktoré im umožňujú doslovne „uniest“ databázy jednotlivcov alebo organizácie a požadovať za tieto získané informácie výkupné. Nárast kryptomien, ako je Bitcoin, sa považuje za istú podporu ransomware útokov v zmysle rýchlosťi umožnením anonymného vyplatenia požadovaného výkupného. Keďže sa organizácie nadalej sústrediajú na budovanie silnejších obranných mechanizmov na ochranu voči ransomware útokom, niektorí experti tvrdia, že hackeri budú cieliť na iné potenciálne obete, akými sú iní hodnotní jednotlivci.¹³

Cryptojacking

Pohyb kryptomien taktiež ovplyvňuje kybernetickú bezpečnosť inými spôsobmi. Napríklad cryptojacking je trendom, ktorý spočíva v tom, že počítačoví zločinci unesú domáce alebo pracovné počítače tretích strán, aby mohli ťažiť kryptomeny. Pretože ťažba kryptomeny (napríklad Bitcoin) si vyžaduje obrovské množstvo počítačového spracovateľského výkonu, hackeri môžu zarobiť peniaze tajným navádzaním na systémy niekoho iného. Pre podniky môžu šifrované systémy spôsobiť vážne problémy s výkonom a nákladné prestoje, pretože IT oddelenie pracuje na vyhľadávaní a riešení problému.

Kyber-fyzické útoky

Riziko prináša rovnaká technológia, ktorá nám umožnila modernizovať a automatizovať počítačovú kritickú infraštruktúru. Hlavnou zraniteľnosťou v budúcnosti je pokračujúca hrozba hackerov zameraných na elektrické siete, dopravné systémy, zariadenia na úpravu vody atď. Podľa nedávnej správy v denníku The New York Times hrozí dokonca americkým vojenským systémom riziko špičkovej technológie.

Štátom sponzorované útoky

Okrem hackerov, ktorí sa snažia dosiahnuť zisk prostredníctvom krádeže individuálnych a podnikových údajov, teraz národné štaty využívajú svoje počítačové zručnosti na prenikanie do iných vlád a vykonávanie útokov na kritickú infraštruktúru. Počítačová kriminalita je dnes hlavnou hrozbou nielen pre súkromný sektor a pre jednotlivcov, ale aj pre vládu a národ ako celok. Očakáva sa, že útoky sponzorované štátom sa zvýsia, pričom útoky na kritickú infraštruktúru sú predmetom osobitného záujmu. Počítačový gigant McAfee predpovedal, že, kybernetická vojna národného štátu sa stane balancérom a posúva rovnováhu síl v mnohých medzinárodných vzťahoch rovnako ako

¹² University of San Diego. (2019): Top Cyber Security Threats in 2019.

¹³ University of San Diego. (2019): Top Cyber Security Threats in 2019.

jadrové zbrane, ktoré sa začali v 50. rokoch 20. storočia.¹⁴ Malé krajiny si budú môcť vybudovať alebo kúpiť dobrý kybernetický tím, ktorý prevezme väčšiu krajinu. V skutočnosti sa zručnosti v oblasti kybernetického priemyslu už stali súčasťou medzinárodného politického súboru nástrojov, ktorý má útočné aj obranné schopnosti.¹⁵

IoT útoky (Útoky Internetu vecí)

Internet vecí sa každým dňom stáva všadeprítomným (podľa portálu Statista.com sa očakáva, že do roku 2020 počet zariadení pripojených k internetu vecí dosiahne takmer 31 miliárd). Zahŕňa samozrejme notebooky a tablety, ale tiež smerovače, webové kamery, domáce spotrebiče, inteligentné hodinky, lekárskie prístroje, výrobné zariadenia, automobily a dokonca aj domáce bezpečnostné systémy. Pripojené zariadenia sú užitočné pre spotrebiteľov a mnoho spoločností ich v súčasnosti používa na šetrenie peňazí zhromažďovaním obrovského množstva dômyselných údajov a zefektívňovaním podnikových procesov. Viac pripojených zariadení však známená väčšie riziko, vďaka ktorému sú siete internetu vecí zraniteľnejšie voči kybernetickým útokom a infekciám. Po prevzatí kontroly hackermi môžu byť zariadenia Internetu vecí použité na vyvolanie zmätku, preťaženie sietí alebo zablokovanie nevyhnutného vybavenia na dosiahnutie finančného zisku.

Inteligentné lekárskie prístroje a elektronické lekárské záznamy

Odvetvie zdravotníctva stále prechádza veľkým vývojom, keďže väčšina lekárskych záznamov o pacientoch sa teraz presunula online a lekári si uvedomujú výhody, ktoré prináša pokrok v oblasti inteligentných zdravotníckych pomôcok. Keďže sa však zdravotnícky priemysel prispôsobuje digitálnemu veku, existuje množstvo obáv týkajúcich sa ohrozenia súkromia, bezpečnosti a počítačovej bezpečnosti. Podľa Inštitútu softvérového inžinierstva Carnegie Mellon University, keďže viac zariadení je pripojených k nemocničným a klinickým sietiam, údaje o pacientovi a informácie budú stále zraniteľnejšie. Ešte dôležitejšie je riziko kompromitácie zariadenia priamo pripojeného k pacientovi na diaľku. Útočník by mohol teoreticky zvýšiť alebo znížiť dávky, poslať pacientovi elektrické signály alebo zakázať monitorovanie vitálnych funkcií. Keďže sa nemocnice a zdravotnícke zariadenia stále prispôsobujú digitalizácii lekárskych záznamov pacientov, hackeri zneužívajú mnohé zraniteľné miesta v rámci svojej bezpečnostnej ochrany. A teraz, keď sú lekárské záznamy pacientov takmer úplne online, sú pre hackerov hlavným cieľom kvôli citlivým informáciám, ktoré obsahujú.¹⁶

Tretie strany (predajcovia, dodávatelia, partneri)

Tretie strany, ako sú dodávatelia a predajcovia, predstavujú veľké riziko pre spoločnosti, z ktorých väčšina nemá zabezpečený systém alebo špecializovaný tím na riadenie týchto zamestnancov. Keď sa počítačoví zločinci stávajú sofistikovanejšími a hrozby počítačovej bezpečnosti neustále rastú, organizácie si čoraz viac uvedomujú riziko, ktoré predstavujú tretie strany. Pred niekoľkými rokmi sa americká stravovacia spoločnosť Wendy's stala obeťou porušenia údajov, ktoré ovplyvnilo najmenej 1 000 miest rýchleho občerstvenia a bolo zapríčinené hackerom predávajúcim. Etický hacker Jamie Woodruff uviedol, že ako vyjde viac technológií, stále viac sa spoliehame na dodávateľov tretích strán. Pozrite sa, ako rozhrania pre programovanie aplikácií (API) fungujú a ako ich dodávame tretím stranám. Je to potenciálna cesta do podnikovej siete.

¹⁴ IVANČÍK, R., KAZANSKÝ, R. (2016): Kybernetická vojna, útoky a terorizmus.

¹⁵ IVANČÍK, R., NEČAS, P. (2017): Towards enhanced security: defense expenditures in the member states of the European Union.

¹⁶ University of San Diego. (2019): Top Cyber Security Threats in 2019.

Pripojené autá a polo-autonómne vozidlá

Zatiaľ čo auto bez vodiča je blízko, ale zatiaľ tu nie je, pripojené auto existuje. Pripojené vozidlo využíva palubné senzory na optimalizáciu svojej vlastnej prevádzky a pohodlia cestujúcich. Spravidla sa to deje pomocou integrovanej, previazanej integrácie alebo integrácie smartfónov. Ako sa technológia vyvíja, prepojené auto sa stáva stále viac rozšíreným, už budúci rok bude podľa správy s názvom „7 pripojených automobilových trendov poháňajúcich budúcnosť“ pripojených k internetu približne 90 percent nových automobilov. Pre hackerov tento vývoj v automobilovej výrobe a dizajne znamená ďalšiu príležitosť využiť zraniteľné miesta v nezabezpečených systémoch a ukradnúť citlivé údaje a / alebo poškodiť vodičov. Okrem bezpečnostných problémov predstavujú prepojené vozidlá vážne obavy týkajúce sa ochrany súkromia. Ked' sa výrobcovia ponáhľajú na trh s high-tech automobilmi, pravdepodobne sa zvýši nielen počet pripojených automobilov, ale aj počet a závažnosť zistených zraniteľností systému.

Závažný nedostatok odborníkov v oblasti kybernetickej bezpečnosti

Epidémia v oblasti počítačovej trestnej činnosti v posledných rokoch prudko eskalovala, zatiaľ čo spoločnosť a vlády sa snažili najať dostatok kvalifikovaných odborníkov na ochranu pred rastúcou hrozbou. Očakáva sa, že tento trend bude pokračovať aj po roku 2019 a neskôr, pričom niektoré odhady naznačujú, že na celom svete existuje približne 1 milión neobsadených pozícii (do roku 2021 potenciálne stúpne na 3,5 milióna). Vážny nedostatok kvalifikovaných odborníkov v oblasti kybernetickej bezpečnosti je nadľaď dôvodom poplachu, pretože silná inteligentná digitálna pracovná sila je nevyhnutná na boj proti častejším a sofistikovanejším hrozbám kybernetickej bezpečnosti vychádzajúcim z celého sveta. Preto univerzita v San Diegu vytvorila dva magisterské študijné programy zamerané špeciálne na najkritickejšie problémy, ktorým dnes čelia odborníci v oblasti kybernetickej bezpečnosti - inovatívny online magisterský program v odbore kybernetických bezpečnostných operácií a vedenia a vedecký pracovník na akademickej pôde v odbore kybernetickej bezpečnosti.¹⁷

Záver

Používaním správnych postupov kybernetickej bezpečnosti môžu používateľia a organizácie posilniť pripravenosť a reakciu, aby pomohli brániť pred nespočetnými výzvami a zmierniť potenciálne dopady incidentov. Napríklad je potrebné sa uistíť, že na smartfónoch a iných mobilných zariadeniach sú zapnuté funkcie šifrovania a hesla. Správne nakonfigurovanie a oprava operačných systémov, prehľadávačov a ďalších softvérových programov. Používanie a pravidelné aktualizovanie brány firewall, antivírusových a antispywarových programov, atď. Kritické infraštruktúry jednotlivých štátov sa skladajú z verejných a súkromných inštitúcií v odvetviach verejného zdravia, pohotovostných služieb, vlády, obrannej priemyselnej základne, informácií a telekomunikácií, energetiky, dopravy, bankovníctva a financií. Počítačová kriminalita je v súčasnosti závažná, rozšírená, agresívna, rastúca a stále sofistikovanejšia a predstavuje hlavné dôsledky pre národnú a hospodársku bezpečnosť.¹⁸ Mnohé priemyselné odvetvia, inštitúcie, organizácie verejného a súkromného sektora (najmä tie, ktoré sa nachádzajú v kritickej infraštruktúre) sú vystavené významnému riziku. Pre podniky aj vlády bude mať zásadný význam pre budúci rast, inováciu a

¹⁷ University of San Diego. (2019): Top Cyber Security Threats in 2019.

¹⁸ FABIÁN, K., MELKOVÁ, M. (2016): Vybrané otázky kybernetickej bezpečnosti.

konkurenčnú výhodu správne držanie tela v kybernetickej bezpečnosti vo všetkých jeho prvkoch. Neexistuje jediná odpoveď na úspech, ale prostredníctvom spolupráce medzi verejným a súkromným sektorm a presadzovaním bezpečnostných opatrení, najmä pokial' ide o kritické systémy, procesy a aplikácie, ktoré sú prepojené do kybernetického priestoru, budú podniky schopné pracovať smerom k budúcemu prostrediu, ktoré je otvorené, bezpečné a prosperujúce.

Použitá literatúra:

1. DHILLON, G. (2007). Principles of Information Systems Security: text and cases. New York, NY: Wiley. ISBN 978-0471450566.
2. FABIÁN, K., MELKOVÁ, M. (2016). *Vybrané otázky kybernetickej bezpečnosti*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2016. 183 s. ISBN 978-80-557-1205-5.^[1]
3. GRAHAM, J., OLSON, R. and HOWARD, R. eds. (2016): Cyber security essentials. CRC Press.
4. IVANČÍK, R., KAZANSKÝ, R. (2016). Kybernetická vojna, útoky a terorizmus. In: *Bezpečnostné fórum 2016*. Banská Bystrica: Belianum, 2016. ISBN 978-80-557-1093-8. s. 11-18.
5. IVANČÍK, R., NEČAS, P. (2017). Towards enhanced security: defense expenditures in the member states of the European Union. In: *Journal of security and sustainability issues*. Vilnius: The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, 2017. ISSN 2029-7025. Roč. 6, č. 3 (2017), s. 373-382.^[1]
6. JOUINI, M., RABAI, L.B.A., AISSA, A.B. (2014). Classification of security threats in information systems. In: Procedia Computer Science, roč. 32, s. 489-496.
7. KOSÁROVÁ, D., USIAK, J. (2017). The role of identity in the contemporary global terrorist movement. In: *Politické vedy*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2017. ISSN 1335-2741. Roč. 20, č. 4 (2017), s. 113-133.^[1]
8. SHARMA, R. (2012). Study of Latest Emerging Trends on Cyber Security and its Challenges to Society. In: International Journal of Scientific & Engineering Research, 2012, roč. 3, č. 6, ISSN 2229-5518.
9. University of San Diego. (2019). Top Cyber Security Threats in 2019 [online] [cit. 11-11-2019]. Dostupné online: <https://onlinedegrees.sandiego.edu/top-cyber-security-threats/>
10. VON SOLMS, R., VAN NIEKERK, J. (2013). From information security to cyber security. In: Computers & security, roč. 38, s. 97-102.

Kontakt:

Mgr. Dávid Kollár, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: david.kollar@umb.sk

THE POWER OF COMPANIES IN POST – DEMOCRACY¹

Ján Koper^a – Simona Kováčová^b

^a Faculty of Political Science and International Relations, Matej Bel University Kuzmanyho 1,
974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic, e-mail: jan.koper@umb.sk

^b Faculty of Political Science and International Relations, Matej Bel University, Kuzmanyho 1,
97401 Banská Bystrica, Slovak Republic, e-mail: simona.kovacova@umb.sk

Abstract: One of the consequences of the post-democratic paradigm on contemporary society is to increase the power potential of companies in relation to national governments. This is reflected in the direct involvement of corporate managers in government advisory bodies and in close cooperation with elected representatives. The power of the company is multiplied by its position in the world as an actor of the global economy. The easy access of companies to power enables them to participate significantly in the implementation of state public policies through long-term subcontracting. Participation in public policies of the state, globalization of corporate power and the emergence of virtual companies pose a threat to the traditional model of democracy, based on the power of a legitimate government derived from the will of the people, manifested in free elections.

Key words: post-democracy, global company, phantom company, globalization, corporate power

JEL: H-11, H-30

Introduction

The main aim of this study is to interpret the essence and consequences of the post-democratic paradigm of the British author C. Crouch on the basis of a critical content analysis. The theoretical basis for exploring this issue consists of Crouch's publications and studies such as “*Coping with Post-Democracy*”² “*Post-Democracy*”³ and “*The March Towards Post-Democracy. Ten Years On*”⁴ published in Political Quarterly in 2015.

Post-democracy is often considered a deformation of the original idea of democracy and its various “support pillars” in the form of liberal democracy, implemented through the representative principle of governance. The author of the term, C. Crouch, considers post-democracy to be a gradual replacement of the rule of law and parliamentary democracy by the structure of lobbying power groups, whose aim is to enforce the most favorable rules of the game for the most powerful economic groupings, through negotiation. It is not a crisis of democracy, but the point is that democracy has lost or is gradually losing some of its attributes and is evolving towards aristocratic regimes. Following the above, the thematic line of the study is generally based on defining the nature and consequences of this post-democratic paradigm, in the context of seeking an answer to the question: why modern democracy is losing its traditional pillars, with an emphasis on defining the impact and the

¹ Source of finance for research: VEGA, Project registration number: 1/0460/19, Title of project: Alternatives to scientific research of politics

² CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy.

³ CROUCH, C. (2004): Post-Democracy.

⁴ CROUCH, C. (2015): The March Towards Post-Democracy: Ten Years On.

effects of globalization on democracy. The increase in the corporate power and powerful companies influence on the implementation of public policies are the main reasons for it.

1 The theoretical basis of the post-democracy research

At the beginning of the 21st century, the concept of post-democracy began to escalate in the political science community. There is no uniform approach to defining term and concept of post-democracy.

As we have already mentioned, British sociologist and political scientist C. Crouch is usually regarded as the first author, who operates with the concept of post-democracy. But the truth is that this term appears in a publication by the French philosopher J. Rancière: "*La mésentente*" (The disagreement) in 1995. This term is used to refer to the paradox that underpins democracy as a consensual practice of erasing democratic forms of action. For Rancière, contemporary democracy is literally a post-democracy, an anti-democracy and a disappearance of democracy and politics. Under post-democracy, Rancière refuses to understand the concept of democracy in the post-modern era, he also doesn't use it to describe the state of democracy drowning in disillusionment from its own failures.⁵ In his view democracy begins when political organization is emancipated from the principle of kinship and the idea that the wealthy and property owners have the unambiguous right to govern. But against the liberal idea that *aristea* should be the yardstick to measure one's capacity to govern. He suggests that the quintessence of democracy lies in its power to expand the body politic and enable governance on the basis of equality rather than excellence or expertise.⁶

B. Wildstein also contributed to the reflection on post-democracy. He draws attention to the gigantic growth of corporations with the ability to influence political power and enforce fundamental decisions not only in the economic but also in the legal-political field. Corporations are increasingly seeking state aid, especially with regard to guarantees that open their way to risky business. This phenomenon is called "moral hazard", or the possibility of irresponsible investment, actually secured by the state or by supranational organizations that intervene in the event of failure.⁷

Habermas's concept of post-democracy is close to Crouch's concept. In his concept is post-democracy defines as "facade democracy" (criticism of the power games of interest of the political-economic elites taking place against the background of the institutional form of democracy).⁸

According to Crouch, post-democratic society is characterized by all democratic institutions, but these are increasingly becoming a formal cloak. The energy and innovative efforts of society are moving from the democratic arena to the small circles of the political-economic elite.⁹ This term may also include the general concept of a post-democratic system, which may contain structures of group decision-making and governance, other than those are found in modern democracy or as part of its previous developmental stages. Post-democracy arises from subjective frustration from democracy (given by the imperfections of democratic

⁵ RANCIÈRE, J. (2011): Neshoda. Politika a filosofie. p. 98-100.

⁶ RANCIÈRE, J. (2014): Hatred of Democracy, p.25.

⁷ WILDSTEIN, B. (2013): Pospolitičnosť čili postdemokracie.

⁸ HABERMAS, J. K. (2013): K ustavení Evropy, p. 54-58.

⁹ LSE (2013): Five minutes with Colin Crouch: "A post-democratic society is one that continues to have and to use all the institutions of democracy, but in which they increasingly become a formal shell,".

mechanisms) and also objective frustration from democracy (given by the objective nature of democracy as a form of violence).¹⁰

Absence of common goals is the main reason, why modern democracy is gradually losing its traditional "support pillars". Social groups have trouble identifying themselves as groups, they don't feel attractive to broad political movements and therefore they are unable to identify common group goals. Also we - political scientists, are considered to be such a group - or everyone who works in the field of humanities, social and or behavioral sciences.

Globalization also, prevents nations from pursuing their own economic policy, carried out by transnational unions. This makes it uncontrollable help for national democratic control mechanisms.

At the same time, the imbalance of the political debate is triggered by a change in functions and by a decline in the popularity of political parties that actually have nothing to offer their voters, in terms of traditional understanding of political parties as mediators and representatives of group interests.

Other reasons for "democratic losses" include the intersection of the public and private sectors, mainly because of the close link between politics and business. Lobbyists, especially multinational corporations, are much more efficient to force governments to adopt adequate legislation, than national citizens themselves.

Let us not forget the expanding tendency of privatization as the main idea and instrument of so-called "New public management" which is based on the privatization of public services. Such privatized public institutions are more difficult to control by public opinion or by civic communities.

With an emphasis on modern society, W. Brown explains that today's democracies perceive freedom and liberty solely in terms of the market, which guarantees the ability of a smart individual to accumulate and produce capital. The idea of freedom as a collective striving for democracy and social equality has vanquished¹¹.

In general, it can be argued that post-democracy is a relevant concept, helpful in describing the situations when boredom, frustration and disillusion have settled in after a democratic moment; when powerful minority interests have become far more active than the mass of ordinary people in making the political system work for them; where political elites have learned to manage and manipulate popular demands; where people have to be persuaded to vote by top-down publicity campaigns.¹²

2 The global company

Nowadays it is necessary to perceive companies as social institutions. According to C. Crouch: Throughout the 20th century, socialists have failed to overcome the traditional economic attitude to the nature of the company as a unique device for generating profit for the owners and exploitation of workers, which could be reflected in some lapses of their political agenda. The benefits of a consumer-sensitive market embodied by the former society have largely been lost in the general poverty of the working class, which had only limited opportunities to express its consumer priorities. Later, in the years of moderate economic growth (third quarter of the 20th century), the company could act as a suitable "cash cow." During this period of Keynesian politics, almost all political parties stressed the importance of macroeconomic indicators. It was assumed that companies would not have significant

¹⁰ JAKL, L. (2005) : Postdemokracie zavládne, až zemře demokracie, p. 13-14.

¹¹ BROWN, W. (2015): Undoing the Demos: Neoliberalism's stealth revolution, p. 4.

¹² CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy, p. 7.

problems in exploring and using niches to place their production. Those, who called for microeconomic measures and focused their attention on the internal life of companies were marginalized and ignored. This also suited the companies themselves - governments didn't interfere very much in their affairs. The collapse of the Keynesian paradigm during the inflation crises of the 1970s changed everything. Product markets have become unreliable because aggregated demand levels were no longer guaranteed. This change was accompanied by other intensive processes: such as rapid technological changes and the influx of innovation, intensified global competition and growth in consumer demand. The differences between successful and unsuccessful have widened, the number of bankruptcies and the unemployment rate rising sharply. The survival of only moderately successful companies was no longer a matter of course. Lobbying and pressure groups working in favor of the corporate sector have become increasingly numerous and influential. Their proposals and complaints were taken more seriously and outweighed the demands of citizens. There were several other changes that made the company a robust and demanding creature.

Globalization has become a major cliché of political debate. Globalization, whether economic, political or socio-cultural, transforms the structure of society and limits the tools of political control by the state. The post-modern world control system offers us the opportunity to formulate the idea that wealth, science and capital, economics and politics are closer than ever. For this reason, the legitimacy of democracy is linked to improving the performance of specific institutions and political actors.¹³

Furthermore, U. Beck argues that interdependence and a globalized society characterized by an intense information flow and also by the impact of a single element policy on the system as a whole is a risky society. The risk affects individuals who are threatened by the boomerang effect (individuals will - sooner or later - be affected by economic, environmental and political changes in the global world).¹⁴

On the one hand, globalization intensifies economic competition, on the other - increasingly exposes vulnerabilities in companies' lives and it threatens their existence. Survivors show adequate harshness not only against competitors and the workforce, but especially against individual governments. If the owners of a global company don't find the appropriate local fiscal regime and suitable employment conditions, they threaten governments to move to other countries, with more favorable conditions. Therefore, they need to have direct access to governments to influence their policies more efficiently than the masses of organized citizens, who live in a territory, have civil rights and pay taxes there. Global companies do this through groups of highly paid professionals, whose skills and abilities are valued around the world and who have power, but show no loyalty to any human community. But it doesn't apply to the domestic population that remains rooted in its home country, must accept laws and pay taxes. This is partly similar to the situation in pre-revolutionary France, where the monarchy and the aristocracy were tax-exempt, but entire political power was concentrated in their hands. On the other hand, middle classes and peasants paid taxes, but had no political rights. This clear injustice has led to the transfer of much of social energy to the struggle for democracy. However, the global corporate elite doesn't act towards the withdrawal of civil rights and it doesn't oppose the right to vote. One of the ways of this elite's influence on government is not investing in the country, if it continues to maintain extensive labor rights. All the relevant political parties in the country, which are afraid to call it a bluff, will try to persuade their voters about the need to reform the

¹³ LYOTARD, F. (1984): The Postmodern Coalition: A Report on Knowledge, p. 46.

¹⁴ BECK, U. (1992): Risk Society. Towards a New Modernity, p. 48.

outdated regulation of labor. And so, we can say, that market deregulation was carried out freely on the basis of democratic rules, in the framework of the democratic process. Similarly, companies could demand a reduction in the tax burden. In agreement with governments, the fiscal burden is shifting from companies to individual taxpayers, who are angry for high tax burden. The key political parties will respond on it by competing with each other in the general election, for the most reduced taxes. Citizens naturally choose those, who are committed to reduce the burden on the population the most. And after a short time, they find that public services have deteriorated significantly. Again - voters voted in favor of it, policy aimed at reducing taxes had democratic legitimacy. As stated by C. Crouch, there is some exaggeration in the previous lines. In fact, there are not many global companies or multinational giants, who would not be limited by their own investment models, expertise, quality and quantity of networks created. Still it's true that governments have begun to compete with each other in the race for "reaching the bottom" in the tax and labor fields, just to attract investors. The result of this policy may be the leaving of its own national and foreign investors to another state and the transfer or cancellation of domestic enterprises. So far, this competition has developed relatively slowly, because some EU countries (as opposed to the UK) have maintained sufficient influence in the field of employment and welfare service. The income-dependent population must adapt to the demands of global companies. Whether we want it or not, globalization clearly contributes to democracy constraints; democracy is not a system suitable for the transnational level of social ordering. In generally, the consequences of the company's growing importance as a global institution, have a negative impact on democracy itself.¹⁵

3 The phantom company

Demonstration of the negative impact of globalization on democracy is the potency of so-called "phantom companies." During the 1980s, many large corporations tried to develop their own corporate culture, representation approach and acting on behalf of the entire company. The clear aim of this attitude was to achieve commercial success. Personality characteristics of employees and especially their loyalty to the company should be shaped according to the central company plan (Japan). It was also an argument for refusing to represent employees in collective bargaining. The opposite situation occurred in relation to employers' organizations, respectively trade associations. They have argued, that they have more technical and marketing interests, therefore, they must be free to act and lobby on their own behalf. It meant another step in the development of companies. Two new trends have influenced the enthusiasm for corporate culture:

1. tendency of companies to rapidly change their identity through engagement in takeovers, mergers, and frequent re-organizations
2. the growing randomization (incoherence, casualization) of the workforce and its development as well as changes in working conditions (temporary or partial employment contracts, labor franchising, forcing employees to switch to the trade - licence to carry on business, etc.).

These changes are only a response to the need for corporate flexibility. Flexibility has become a fundamental operational priority for global companies. Maximizing profit (or value) for shareholders has become a primary goal. Full flexibility relativizes the condition of the main economic activity, resp. activities of subcontractors. Own business becomes inflexible. The most advanced companies relativize supply contracts, subcontracts and

¹⁵ CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy, p. 13.

obligations. Information technologies are also conducive to them. The aim of a successful company is to be placed in the financial sector and be there as inevitable part of it, because in this space (unlike the supply and sub-supply space) the capital is the most powerful. The immense pace of mergers is causing the emergence of phantom companies that create temporary anonymous financial accumulations for the electronic coordination of a number of non-aggregated activities. It allows many observers to conclude on the ultimate 'dissolution' of capital and the end of the class nature of the original industrial society. A company at the beginning of the 21st century may seem weaker than its predecessors. It is no longer a solid organization with a large building in which its leadership resides, but a fragile and changing will of fictitious people. The classic company had a more or less stable ownership structure, a workforce in the form of loyal and dependent employees, and encouraged them for long-term cooperation and service, for growing positive reputation among customers, etc. The current company is owned by a constantly changing constellation of shareholders. The diversity of employment contracts is used in order to fulfill the required dynamic structure of employees and, in particular, to refrain from having real employees with long-term employment. Employees working for such a business are rarely able to identify it at all. Instead of looking for and promoting the quality of its products, the company often changes its name and focus of activities. It makes use of advertising and marketing tools in maximum to create a temporary image that is overworked or changed after a very short time. Consumers are losing one's grip and ability to formulate a more lasting consumer focus, the market is more prone to volatility. The invisibility of a company becomes a weapon. There are two main causes behind the potential fluctuations:

1. Identity of the main and real owners of corporate wealth is changing very slowly; they are the same groups and more or less the same people, who still appear but in a completely different form;
2. Although many individual companies can quickly change their identity, the general concept of a company as a social institution is gaining increasing importance in society, what can be partly explained by its flexibility.¹⁶

4 The company as an institutional model

If we are interested in examining a company as an institutional model, we should also consider the following aspects. In many cases, a phantom flexible company can creatively respond to changing customer needs. If one company finds, that it can maximize its profits by changing the production of steel products to mobile phones, it is more than likely to be inspired by this model and replace the company on the market. It is a natural creative market chaos. But not all economic actors have the same access and opportunities to acquire and exploit open-market facilities and technologies that seem unprofitable for some other companies. This problem already implies the future role of the government, which should deal with more universal access to public service. In this way, we can identify a different functioning of a private company and government. E.g. the location of large shopping centers on the periphery of large residential areas with easy access, limits those who don't have a car. Abolition of small schools and the building of centralized educational institutions leads to a lower educational level of the poor population (paradoxically, to better results in school sports leagues - children do sports, because they cannot attend school). However, governments are no longer able to specify, where the boundary between universal public services and their commercial provision is located. There is the real conflict: governments

¹⁶ CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy, p. 16.

envy the phantom firm's flexibility and efficiency and try to imitate it. Thus, the government gives up its obligation to provide universal public services and forces its ministries to act as companies. In order to achieve the required quality, parts of the public services are privatized or contractually agreed with the companies. The government is also trying (like a phantom company) to get rid of direct responsibility for public utilities.¹⁷ At the same time, it also gives up the extraordinary entitlement to special functions that result from the provision of public services. This further leads to the view that people in the commercial sector should manage public services because of their relevant knowledge. When companies take over part of their government competencies, they begin to follow a common approach based on efficiency and flexibility. They focus on the most profitable parts: they will take over educational institutions in areas where their activities will have high profile, and they will take on the health insurance of low-risk persons. Governments are obliged to carry out non-profit services that do not meet profitability criteria. However, the government must do this, because otherwise it would be accused of violating the rights and freedoms of citizenship. The public service of the government is marginalized, it creates space for moral deformations among public employees, who are the evidence of its unprofitability. The same happens when public services are provided as a last possibility for the marginal poor or people in extreme need. They usually acquire a reputation for poor quality. This even further increases the prestige of those, who conduct a private sector. Governments' self-confidence is undermined and this spiral continues in progress.¹⁸

The major consequence of all this, is the extreme lack of confidence in public utilities that "whatever they do and however well," they will never achieve the desired effect, if they are not under the guidance of the corporate sector. As more and more government functions are carried out through subcontracting with the private sector, the state is beginning to lose the power to manage those things in which it has been successful before. Gradually it loses the knowledge necessary to understand certain social situations and activities. Therefore, is further forced to subcontract services and buy consultancy services. The government becomes a kind of "*institutional idiot*" - its every ill-informed step is expected in advance and therefore detected and exploited by smart market actors.¹⁹ From this follows a clear conclusion and political recommendation for the current situation: the state should do not all the best, beyond guaranteeing the freedom of market. At the same time, by losing its autonomous powers, the government is losing the main actor's ability to see, what corporate actors of Keynesian economic policy has failed to see. The experience of the 1930s has shown that the market may be unable to stimulate economic recovery, but the state has been able to do so. Nowadays, it is ruled out, due to a lack of state's knowledge capacity and its likely incompetence. Governments are thus trying to divide their activities into three components:

- 1) an increasing degree of turning its own activities into a market form;
- 2) implementing a burdensome set of obligations (public services) that the corporate sector doesn't want to take over;
- 3) purely political component for image-creating.

¹⁷ CURVERS, S. (2004): Corporate power and the influence of citizens in political decision making processes, p. 6.

¹⁸ CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy, p. 17.

¹⁹ KATTEL, R., KREGEL, J. A., REINERT, E. S. (2011): The Relevance of Ragnar Nurkse and Classical Development Economics, p. 21.

It is not surprising that governments are seen as a mixture of incompetence in the provision of public services, parasitism and electoral engineering.²⁰

5 Political power of corporate elite

C. Crouch also urges us to focus on the corporate elite and its political power. Company is not only organization, but the way of concentrating power. It is based on ownership and its concentration in private hands. The richer companies are, the more important they become. Also, class of owners of their capital becomes more important. In addition, the great majority of companies are organized in a way to give considerable authority to their top managers. The Anglo-American model of the company, which concentrates power in the hands of the chief executive responsible solely to shareholders, is squeezing out many other forms of capitalism, recognizing a wider range of stakeholders. The more powerful company means more powerful person in the leading position. These people become even more powerful as governments relinquish parts of their competencies and subordinate to the high expertise of corporate executives. In addition to dominating the economy they become the class which also dominates the running of government. But there is one more consequence of the government's withdrawal from widespread financial support during the Keynesian period of economic development. Organizations operating in the non-profit areas no longer require funding from the government, but from the corporate sector. After the transfer of power and wealth to the corporate sector, it logically becomes a potential source of such sponsorship. The persons from the business sector decide where to direct their sponsorship. In addition to political power, they also strengthen their societal influence. Individual think-tanks with links to specific political parties must find companies with the willingness to support their activities and research. Even some (advisory) government bodies become dependent on companies that sponsor their activities. Some of these activities were not in the focus of corporate clientele in the past, because it was considered inappropriate. It goes without saying when pharmaceutical companies become the main source of medical research funding, many questions may arise. But today, instead of funding, governments are encouraging universities to rely more on sponsorship and not on public finance. In the past, corporations provided support to the scientific and cultural community through trusts managed quite autonomously from the companies themselves. Today, companies are doing this directly and it is likely that this trend will continue. On the other hand, governments make the funding of scientific and cultural activities conditional on the applicant's success in finding sponsorship. This again strengthens the power of the private sector, because the allocation and amount of public funds also depend on its allocation decision. A similar example is the tax exemption of sponsorship and charity. In both cases, it is government's effort to reduce public spending. Either way, wealthy sponsors will prefer to support the social activity of their choice. The government cannot do this, because it is forced to provide universal public services, albeit to a limited extent. A further consequence is that entrepreneurs and company managers are given privileged access to politicians and civil staff. Direct access to government increases the probability of getting government contracts. This indicates a tendency to further strengthening of large corporations lobbying policy. The power of corporate leaders is turning into political power. This fact seriously jeopardizes the democratic balance because it is not legitimized power by democratic procedures and rules (Škaloud: parallel illegitimate power elite). Tendencies towards the growing influence of corporate interests are often explained in the terms of increased efficiency of markets. It

²⁰ CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy, p. 18.

seems ironic in relation to the original formulation of economic doctrines of the 18th and 19th centuries separating the political world and private enterprise.

Current activities in the field of privatization of public services, subcontracting and the elimination of the distinction between services in the public and private interest, move us away from this intention. It is a return to corporate political privileges under the motto of free market and free economic competition. This can only be done in a society that has lost sense for distinction between the public interest, the competent public authorities, which are careful to create their own autonomous powers, and private interests that only care for themselves. In the pre-democratic period, political elites also managed political life and monopolized political influence, but the rise of democracy forced them to share space with representatives of non-elitist groups. Nowadays, through the increasing dependence of governments on the knowledge and skills of corporate executives, influential entrepreneurs and political parties dependent on them, we are striving to create a new, dominant, combined political and economic class. Not only does it have greater wealth but also privileged political power. This is the most important crisis of democracy at the beginning of the 21st century. The rise of the corporate elite parallels the decline in the power of creative democracy. It also establishes the link between the two problems: the difficulties of egalitarian politics and the problems of democracy. The main objective of the corporate elite is to combat egalitarianism.²¹

Conclusion

Based on the above, the thematic line of the article focused on explanation the essence and consequences of C. Crouch's post-democratic paradigm. Nowadays, post-democracy is one of partial discourse of crisis of democracy. As we demonstrated, there is no uniform approach to defining this term. With an emphasis on C. Crouch and his concept of post-democracy, several essential postulates can be formulated.

Although there are elections in post-democracy as a basis for the power alternation, the public pre-election debate is a tightly controlled "theater," run by rival teams of professional experts in persuasion techniques. The mass of citizens behaves passively, calmly, even apathetically and responds only to the signals that are directed towards it. In the background of this election game, politics is shaped in privacy by the interaction between elected governments and elites that represent commercial interests.

Crouch's view of post-democracy is not a complete denial of democracy - elections are held, political parties are the part of the system, etc. While the tools and forms of democracy "abide at place" - and nowadays it is really strengthened in some ways - politics and government are increasingly coming under the control of privileged elites, in a manner characteristic of the pre-democratic epoch.

The core of his concept is based on the idea that in the society with a long-standing democratic tradition, standard institutions, legal framework and with a majority of the population sincerely committed to democracy, other principles can prevail in real practice. There are free elections, competitive political parties and civic associations, but the legally consistent state is gradually being replaced by an efficient network of the most powerful economic groups whose turnover exceeds the gross domestic product of entire states. At the same time, many of them financially support a variety of political parties. Party members and sympathizers cease to see the sense of involvement in party structures and cease to pay membership fees. The parties are looking for a different source of income. The crux of their

²¹ CROUCH, C. (2000): Coping with Post-Democracy, p. 20.

funding is transferred to business and lobby groups, what creates dangerous clientelistic ties for democracy.

The impact of the post-democratic paradigm on modern society is reflected in the strengthening of the power potential of companies in relation to national governments. Among other things, it leads to increased company's participation in the formulation and implementation of public policies. These phenomena, including the globalization of corporate power and the emergence of virtual companies are a direct threat to the traditional model of democracy.

References:

1. BECK, U. (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*, London: Sage Publications, 1992. ISBN D-8039-834S-x.
2. BROWN, W. (2015): *Undoing the Demos: Neoliberalism's stealth revolution*, New York: Zone Books, 2015. ISBN 978-1935408536.
3. CROUCH, C. (2000): *Coping with Post-Democracy*. [online]. [Cited 20. 10. 2019.] Available: online:<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:A9yM2UPFQbIJ>:
<https://www.fabians.org.uk/wpcontent/uploads/2012/07/PostDemocracy.pdf+&cd=1&hl=sk&ct=clnk&gl=sk>.
4. CROUCH, C. (2004): *Post-Democracy*, Cambridge: Polity Press, 2004. ISBN 0-7456-3315-3.
5. CROUCH, C. (2015): *The March Towards Post-Democracy: Ten Years On*. [online]. [Cited 20. 10. 2019.] Available: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-923X.12210>.
6. CURVERS, S. (2004): Corporate power and the influence of citizens in political decision making processes, [online]. [Cited 21. 10. 2019.] Available: https://www.academia.edu/8993189/Corporate_power_and_the_influence_of_citizens_in_political_decision_making_processes
7. HABERMAS, J. K. (2013) K ustavení Evropy, Praha: Filosofia, 2013. ISBN 978-80-7007-391-9.
8. JAKL, L. (2005): Postdemokracie zavládne, až zemře demokracie. In: *Postdemokracie hrozba, nebo naděje?* Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2005. ISBN 80-86547-48-5.
9. KATTTEL, R., KREGEL, J. A., REINERT, E.S. (2011): The Relevance of Ragnar Nurkse and Classical Development Economics. In: *Classical Economics Development and its Relevance for Today*. London: ANTHEM PRESS, 2011. ISBN 0-85728-396-0.
10. LYOTARD, F. (1984): *The Postmodern Coalition: A Report on Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota, 1984. ISBN 0-7190-1450-6.
11. RANCIÈRE, J. (2011): *Neshoda. Politika a filosofie*, Praha: Svoboda Servis, 2011. ISBN 978-80-86320-72-4.
12. RANCIÈRE, J. (2014): *Hatred of democracy*, New York, 2014. ISBN 978-1-78168-150-3.
13. WILDENSTEIN, B. (2013) Postpolitičnost čili posdemokracie. [online]. In: *Revue Politika*, 13.11.2013.[Cited 25. 10. 2019.] Available online:
<http://www.revuepolitika.cz/clanky/1944/postpolitickost-cili-postdemokracie>.

Contacts:

prof. PhDr. Ján Koper, PhD.

Faculty of Political Science and International Relations
Matej Bel University
Kuzmanyho 1
974 01 Banska Bystrica
Slovak Republic,
e-mail: jan.koper@umb.sk

Mgr. Simona Kováčová, PhD.

Faculty of Political Science and International Relations
Matej Bel University
Kuzmanyho 1
974 01 Banska Bystrica
Slovak Republic,
e-mail: simona.kovacova@umb.sk

THE IMPACT OF INDUSTRY 4.0 ON TOURISM SECTOR WITHIN THE U.S. ECONOMY DEVELOPMENT¹

Marcel Kordoš^a – Adriana Grenčíková^b

^a Faculty of Social and Economic Relations, Alexander Dubček University in Trenčín,
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

^b Faculty of Social and Economic Relations, Alexander Dubček University in Trenčín,
Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: adriana.grencikova@tnuni.sk

Abstract: The accelerating digitization and automation of work, known as the fourth industrial revolution, will have an enormous impact on job creation and job loss issues. A range of new technologies that are fusing the physical, digital and biological worlds, affecting all disciplines, economies and industries, characterizes it. The paper will deal with the issue how robotics and automation can affect the US tourism sector. We will try to figure out the impact of Industry 4.0 elements being implemented in US tourism sector on the further U.S. economy development. Surprisingly the jobs in tourism sector are even increasing for now. It is hard to forecast how it is going to be in next decade. However, jobs in industries involving complex human interactions and high emotional intelligence, such as healthcare and education, will be least susceptible to automation.

Key words: U.S. tourism sector, Industry 4.0, new technologies implementation, world economy development, automation and robotics, job creation

JEL: F63, O31, O51

Introduction

Almost 16 years ago we were watching robots in sci-fi films that boggled the mind and tested the limits of our imagination. It was all about issues such as facial recognition technology, fingerprint biometrics, intelligent phones and computers that talked to people, functional artificial intelligence. Now we are in that time when we actually use all those things in everyday life. Many devices are used in businesses of all kinds. The resulting shifts and disruptions mean that we live in a time of great promise and great peril. The world has the potential to connect billions more people to digital networks, dramatically improve the efficiency of organizations and even manage assets in ways that can help regenerate the natural environment, potentially undoing the damage of previous industrial revolutions.² Previous industrial revolutions liberated humankind from animal power, made mass production possible and brought digital capabilities to billions of people.³ This Fourth Industrial Revolution is, however, fundamentally different. A range of new technologies that are fusing the physical, digital and biological worlds, affecting all disciplines, economies and industries, and even challenging ideas about what it means to be human, characterizes it.⁴

¹ This paper was supported by the Slovak Ministry of Education's Scientific grant agency VEGA: "The impact of Industry 4.0 on jobs structure changes". Project registration number: [Reg. No.: 1/0430/18].

² ABRHAM, J. - BILAN, Y. - KRAUCHENIA, A. - STRIELKOWSKI, W. (2015): Planning horizon in labour supply of Belarusian small entrepreneurs.

³ CIHELKOVA, E. - PLATONOVA, I. N. - FROLOVA, E. D. (2019). Comparative Analysis of Supporting Small and Medium Enterprises for Enhancing Created Added Value in the EU and China.

⁴ KRNCICOVA, P. - DRABIK, P. (2018): Consumer Awareness about Electromobility.

The paper will deal with the issue how robotics and automation can affect the US tourism sector and along with its synergy and we will try to figure out the impact of Industry 4.0 elements being implemented in US tourism sector on the further U.S. economy development. In the first chapter we will introduce the term Industry 4.0, what it means and its impact on today's life. Over the last five years, Industry 4.0 has transitioned into a global phenomenon with measurable impact on many industrial and non-enterprise operations, businesses and global economies.⁵ Thus it is very necessary to understand this term. We're in the midst of a significant transformation regarding the way we produce products thanks to the digitization of manufacturing. This transition is so compelling that it is being called Industry 4.0 to represent the fourth revolution that has occurred in manufacturing.⁶

In the second chapter the US tourism sector in general and its development in the last few years will be analyzed. Many travel industry executives are optimistic that new technologies such as artificial intelligence can make their businesses smarter and more efficient while plenty of travel industry employees wonder if they'll eventually be replaced by robots and self-driving cars.

The accelerating digitization and automation of work, known as the 4th industrial revolution, will have an enormous impact on job creation and job loss issues. At the end of this paper we summarize some of the most important issues of the 4th industrial revolution as they pertain to job loss/creation issue. We will discuss how this issue is suitable for addressing these emerging issues. We will try to find out how Industry 4.0 affect the US tourism sector and job opportunities in this sector.

1 The Industry 4.0 within the world economy history

Technology is changing the landscape of supply chain at a breakneck pace, and organizations that are able to stay ahead of the curve often enjoy a significant advantage over their industry competitors. Digitization, cloud computing, big data, Internet of Things, and artificial intelligence are all major factors in shaping operational strategy. These manufacturing innovations have given rise to a trend dubbed Industry 4.0.⁷

Industry 4.0 is a term often used to refer to the developmental process in the management of manufacturing and chain production. The term also refers to the fourth industrial revolution.⁸ Thus there are known four industrial revolutions. Let's have a look on the history of industrial revolutions. The First Industrial Revolution in Britain came in to introduce machines into production by the end of the 18th century (1760-1840). This included going from manual production to the use of steam-powered engines and water as a source of power, the second one dates between 1870 and 1914 and introduced pre-existing systems such as telegraphs and railroads into industries.⁹ Perhaps the defining characteristic of that period was the implementation of mass production. The Third Industrial Revolution is often referred to as the Digital Revolution, and came about the change from analog and

⁵ MALEC, L. - ABRHAM, J. (2016): Determinants of tourism industry in selected European countries: A smooth partial least squares approach.

⁶ MYNARZOVA, M. - STVERKOVA, H. (2015): Public Support as an Important Factor for Competitiveness of SMEs in the European Union.

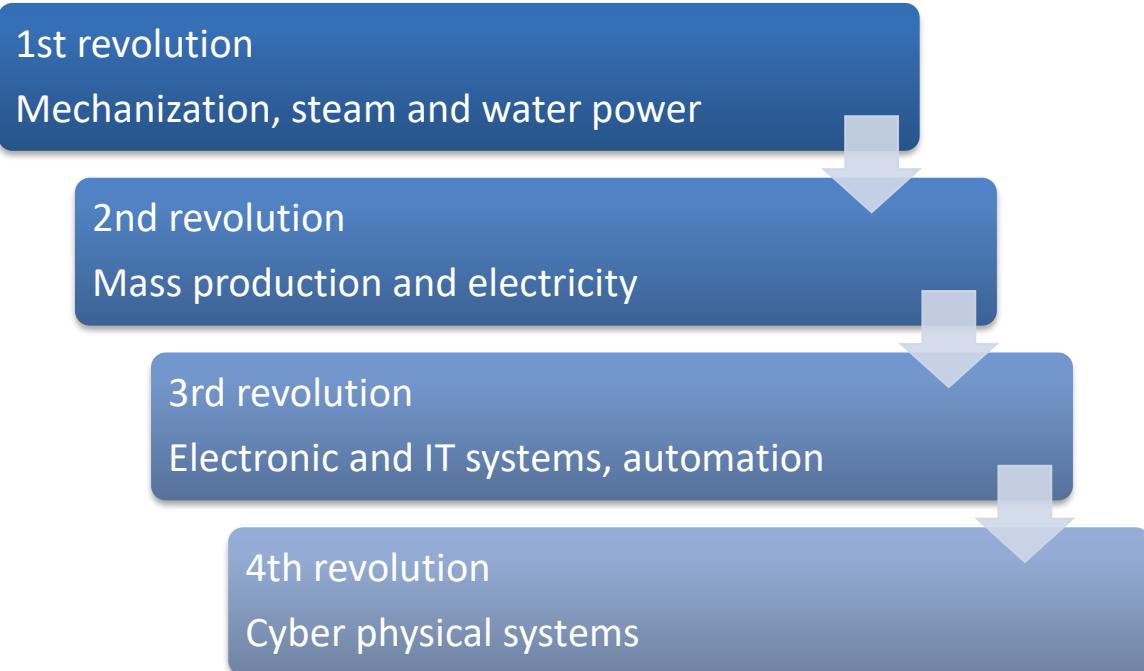
⁷ SEJKORA, J. - SANKOT, O. (2017): Comparative advantage, economic structure and growth: The case of Senegal.

⁸ HNAT, P. - STUCHLIKOVÁ, Z. (2014): China-V4 Investment Relations - A Czech Perspective.

⁹ HELISEK, M. (2015): Perspectives of the Accession of the Czech Republic to the Euro Area in terms of the Price Level Convergence.; DVORAKOVA, V. (2013): Systemic Corruption and Its Influence on Governance in the Situation of Decentralization.

mechanical systems to digital ones. Others call it the Information Age too.¹⁰ The third revolution was a direct result of the huge development in computers and information and communication technology.¹¹ The fourth industrial revolution takes the automation of manufacturing processes to a new level by introducing customized and flexible mass production technologies. The Fourth Industrial Revolution's technologies, such as artificial intelligence, genome editing, robotics, and 3-D printing, are rapidly changing the way humans create, exchange, and distribute values. As occurred in the previous revolutions, this will profoundly transform institutions, industries, and individuals.¹² The Fourth Industrial Revolution heralds a series of social, political, cultural, and economic upheavals that will unfold over the 21st century. Building on the widespread availability of digital technologies that were the result of the Third Industrial, or Digital, Revolution, the Fourth Industrial Revolution will be driven largely by the convergence of digital, biological, and physical innovations.¹³ The brief historical course of industrial revolutions events is chronologically illustrated in Figure 1.

Figure 1: Industrial revolutions within the world economy history

Source: Author's own processing.

¹⁰ DRULÁK, P. - DRULÁKOVA, R. (2015): The richness of the liberal tradition in international relations: Karl Deutsch on political community and the European integration.; LIPKOVA, L. - HOVORKOVA, K. (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends.; GÄRTNER, M. - SADÍLEK, T. - ZADRAŽILOVÁ, D. (2017): Cross-cultural adaptability in a sample of international university students in Prague – gender and culture effect.

¹¹ FOJTIKOVA, L. (2018): China's Intellectual Property Rights Commitments in the WTO: Legal and Economic Implications.; CERNOHLAVKOVA, E. - MACHKOVA, H. - STERBOVA, L. - ZADRAZILOVA, D. (2013): Foreign and Domestic Trade - The History and Development of Science Branch.

¹² MURA, L. (2019): Entrepreneurship Internationalization - Case of Slovak Family Businesses.

¹³ ZAGATA, L. - HRABAK, J. - LOSTAK, M. (2019): Post-socialist transition as a driving force of the sustainable agriculture: a case study from the Czech Republic.; BOUKALOVA, K. - KOLAROVA, A. - LOSTAK, M. (2016): Tracing shift in Czech rural development paradigm (Reflections of Local Action Groups in the media).

Currently many companies have been using Industry 4.0 as a buzzword. This doesn't mean that the old industry has been revolutionized into a new version. On the contrary, this is an extension of what has currently existed, with the dawn of the modern variation arriving about 2010 in Germany.¹⁴ While the first reference to Industry 4.0 would not occur until 2011, the German Federal Ministry of Education and research began to explore the various trends that were taking place. They wanted to identify things in high level technology that could help to improve the world and boost technology.¹⁵ This would allow those seeking future employment in the industrial sector to have a simplified work experience while allowing us to do more in a fraction of the time.

There are hundreds of concepts and terms that relate to Industry 4.0, but here are 12 foundational words and phrases to know before taking the decision whether to invest in Industry 4.0 solutions in order to obtain any benefits from making business of Industry 4.0 elements being implemented.

Firstly, there is an Enterprise Resource Planning (ERP) being a business process management tool that can be used to manage information across an organization.

Internet of Things (IoT) is a concept that refers to connections between physical objects like sensors or machines and the Internet. Simply, the Internet of Things is made up of devices – from simple sensors to smartphones and wearables – connected together.¹⁶

Industrial Internet of Things (IIoT) is a concept that refers to the connections between people, data, and machines as they relate to manufacturing. The IIoT is part of a larger concept known as the Internet of Things (IoT). The IIoT is a network of intelligent computers, devices, and objects that collect and share huge amounts of data. The collected data is sent to a central Cloud-based service where it is aggregated with other data and then shared with end users in a helpful way.¹⁷ The IIoT will increase automation in homes, schools, stores, and in many industries.

Big data refers to large sets of structured or unstructured data that can be compiled, stored, organized, and analyzed to reveal patterns, trends, associations, and opportunities. It inundates a business on a day-to-day basis. However, it's not the amount of data that's important, it's what organizations do with the data that matters. Big data can be analyzed for insights that lead to better decisions and strategic business moves.

Artificial intelligence (AI) is a concept that refers to a computer's ability to perform tasks and make decisions that would historically require some level of human intelligence. Artificial intelligence makes it possible for machines to learn from experience, adjust to new inputs and perform human-like tasks. Most AI examples that can be heard today – from chess-playing computers to self-driving cars – rely heavily on deep learning and natural language processing. Using these technologies, computers can be trained to accomplish specific tasks by processing large amounts of data and recognizing patterns in the data.¹⁸

Machine-to-machine (M2M) refers to the communication that happens between two separate machines through wireless or wired networks. M2M technology was first adopted in

¹⁴ ZAK, S. (2012): International Marketing: Theory, Practices and New Trends.

¹⁵ TAUSER, J. - CAJKA, R. (2014): Weather derivatives and hedging the weather risks.

¹⁶ ABRHÁM, J. (2017): Project management and funding in the Euroregions.

¹⁷ BACULAKOVA, K. - HARAKALOVA, L. (2017): Creative industries in the EU: factors influencing employment.

¹⁸ HARAKALOVA, L. (2018): Smart Villages - New Concept of Rural Development of the EU.

manufacturing and industrial settings, and later found applications in healthcare, business, insurance and more. It is also the foundation for the internet of things.¹⁹

Digitization refers to the process of collecting and converting different types of information into a digital format. Digitization essentially refers to taking analog information and encoding it into zeroes and ones so that computers can store, process, and transmit such information.²⁰

A smart factory is one that invests in and leverages Industry 4.0 technology, solutions, and approaches. The term describes an environment where machinery and equipment are able to improve processes through automation and self-optimization. The benefits also extend beyond just the physical production of goods and into functions like planning, supply chain logistics, and even product development.²¹

Machine learning refers to the ability that computers have to learn and improve on their own through artificial intelligence - without being explicitly told or programmed to do so.²²

Cloud computing refers to the practice of using interconnected remote servers hosted on the internet to store, manage, and process information.²³

Real-time data processing refers to the abilities of computer systems and machines to continuously and automatically process data and provide real-time or near-time outputs and insights.²⁴

An ecosystem, in terms of manufacturing, refers to the potential connectedness of entire operation—inventory and planning, financials, customer relationships, supply chain management, and manufacturing execution.

Finally, there are Cyber-physical systems (CPS), also sometimes known as cyber manufacturing, they refer to an Industry 4.0-enabled manufacturing environment that offers real-time data collection, analysis, and transparency across every aspect of a manufacturing operation.

All previous industrial revolutions have had both positive and negative impacts on different stakeholders. To date the main benefits of the 4IR have been felt by consumers on the demand side of the economy who already enjoy access to technology. The list of products and services that can be accessed remotely today is almost endless, from gaming to payment methods, entertainment and more.²⁵ However, the next phase will predominantly be focused on the supply side of the economy with massive structural improvements in efficiency and productivity, driving economic growth and leading to a rapid price deflation in the cost of global trade.²⁶

There will also be negative impacts. Technology is one the main explainers of wage stagnation, particularly for lower skilled workers, and economists are already warning of the

¹⁹ MACHKOVA, H., SATO, A. (2017): Analysis of Competitiveness of Belgian Sugar Industry.

²⁰ HARAKAĽOVA, L. (2018): The Concept of Smart Villages (Smart Places) in EU Policies.

²¹ MURA, L. - HAVIERNIKOVÁ, K. - Machová, R. (2017): Empirical results of entrepreneurs' network: Case study of Slovakia.

²² ABRHÁM, J. - LŽIČAŘ, P. (2018): Risk management in the sustainable development: Analysis of a selected key industry.; JIROUDKOVA, A., ROVNA, L.A. (2015): EU Accession, Transition and Further Integration for the Countries of Central and Eastern Europe.

²³ De CASTRO, T. - VLČKOVÁ, J. - HNÁT, P. (2017): Trade and investment relations between the Czech Republic and China: The Czech Republic as a gateway to the EU?

²⁴ HANULAKOVA, E. - DANO, F. (2018): Circular Economy as a New Managerial Approach.

²⁵ IVANOVÁ, E. - MASÁROVÁ, J. (2018): Performance evaluation of the Visegrad Group countries.

²⁶ ZEMANOVA, S. - DRULAKOVA, R. (2016): Making Global Goals Local Business in V4 Countries: V4 Entrepreneurs and the UN Global Compact.

potential for greater inequality and disruption in labor markets as automation takes hold. This would in turn lead to social unrest.²⁷ While the main beneficiaries of the 4IR will likely be the providers of intellectual and physical capital, the most likely outcome from a wage perspective is one of segregation into low-skill/low-pay and high-skill/high-pay segments.²⁸

The effect on business will also be profound. Companies around the world will be forced to re-examine the way they do business. There is now a need from business leaders to understand the changing environment, to re-examine the status quo from an operational perspective, and to relentlessly innovate in order to stay relevant.²⁹

2 The U.S. Tourism sector analysis

The term ‘tourism industry’ is the internationally accepted UNWTO/OECD definition of twelve standard industrial classifications of the sectors of the economy that provide products/services being consumed by visitors. The turnover due to tourism in each of these sectors is measured by surveys of visitor expenditure, i.e., from the demand side, mostly in the private sector but including some public sector products/services.³⁰ Although convenient and in common usage there is no accepted international or national definition of the term tourism industry, but there are known some main components of this industry such as accommodation, transport, attractions, travel agents, tour operators, ancillary services, trade association and regulatory bodies. Travel & Tourism is an important economic activity in most countries around the world. As well as its direct economic impact, the industry has significant indirect and induced impacts.³¹

As one of the world’s largest economic sectors, Travel & Tourism creates jobs, drives exports, and generates prosperity across the world. In annual analysis of the global economic impact of Travel & Tourism, the sector is shown to account for 10.4% of global GDP and 313 million jobs, or 9.9% of total employment, in 2017.³²

Tourism in the United States is a large industry that serves millions of international and domestic tourists yearly. Foreigners visit the U.S. to see natural wonders, cities, historic landmarks, and entertainment venues. Americans seek similar attractions, as well as recreation and vacation areas. The hotels, catering and tourism sector is one of the fastest growing sectors of the global economy. It is also among the top-job creating sectors because of its labor intensive nature and its significant multiplier effect on employment in other related sectors. Travel & Tourism is one of the only industries that you can enter that you don’t necessarily need an education.

There were about 75 million non-resident visitors to the United States in 2017, with New York City proving to be the most popular city destination such as New York, LA, San Francisco, Orlando etc. Of those visitors, travelers from China contributed the most to international travel spending at around 30 billion U.S. dollars. The most popular vacation type for U.S. travelers was beach vacations in 2017 (52%), followed by all-inclusive

²⁷ DRABIK, P. - ZAMECNIK, P. (2016): Key Aspects of Logistics for Online Store and Multi-channel Distribution.; CIHELKOVA, E. (2016): Formation of the theoretical framework for the comparative analysis of post-socialist countries.

²⁸ HANULAKOVA, E. - DANO, F. - DRABIK, P. (2019): Approaches to Education in the Field of Management, Marketing and Environmental Consulting.

²⁹ JENICEK, V. (2016): Economic growth in the development economy.

³⁰ LIPKOVA, L. - GRESS, M. - PONCAROVA, A. (2017): Tax systems in the Czech Republic and the Slovak Republic: Comparison with an emphasis on income tax.

³¹ JIRANKOVA, M. - HNAT, P. (2012): Balance of payments adjustment mechanisms in the Euro area.

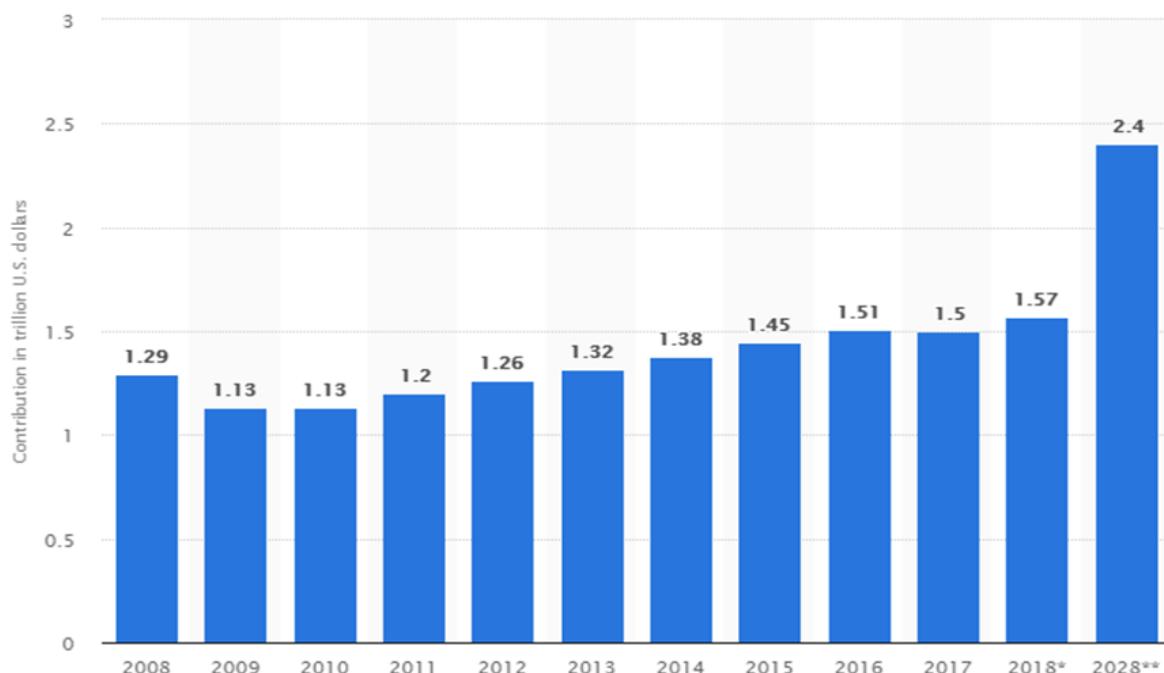
³² U.S. Departement of Commerce. 2019

packages (33%).³³ In the same year, around 30 percent of U.S. travelers stated they would like to take a cruise. The United States was the leading source market for cruises in the world in 2017. In comparison to the second largest cruise source market Germany, the United States had over five times more cruise passengers in that year.

The travel and tourism industry is one of the largest industries in the United States, making a total contribution of 1.5 trillion U.S. dollars to GDP in 2017. The industry was forecasted to contribute more than 2.4 trillion U.S. dollars by 2028. Travel and tourism is a reliable and substantial source of employment for U.S. residents, directly providing around 5.5 million jobs annually. The direct contribution of Travel & Tourism to GDP was USD509.4bn, 2.6% of total GDP in 2017 and is forecast to rise by 3.4% in 2018, and to rise by 2.5% pa, from 2018-2028, to USD673.9bn, 2.9% of total GDP in 2028.³⁴

The U.S. travel and tourism industry generated over \$1.5 trillion in economic output in 2017, supporting directly 7.6 million U.S. jobs. Travel and tourism exports accounted for 11 percent of all U.S. exports and a third (33 %) of all U.S. services exports, positioning travel and tourism as the nation's largest services export. One out of every 18 Americans is employed, either directly or indirectly, in a travel or tourism-related industry. In 2017, U.S. travel and tourism output represented 2.7 percent of gross domestic product.³⁵

Figure 2: Contribution of travel and tourism to GDP in the United States from 2008 to 2028 (in trillion U.S. dollars)

Source: Statista. (2019): Contribution of travel and tourism to GDP in the United States from 2008 to 2028 (in trillion U.S. dollars). Author's own processing.

This statistic in Figure 2 shows the total contribution of travel and tourism to GDP in the United States from 2008 to 2028, including direct, indirect and induced contributions. Travel and tourism was forecasted to make a total contribution of approximately 2.4 trillion

³³ Statista. 2019; U.S. Bureau of Economic Analysis, 2019

³⁴ Statista. 2019

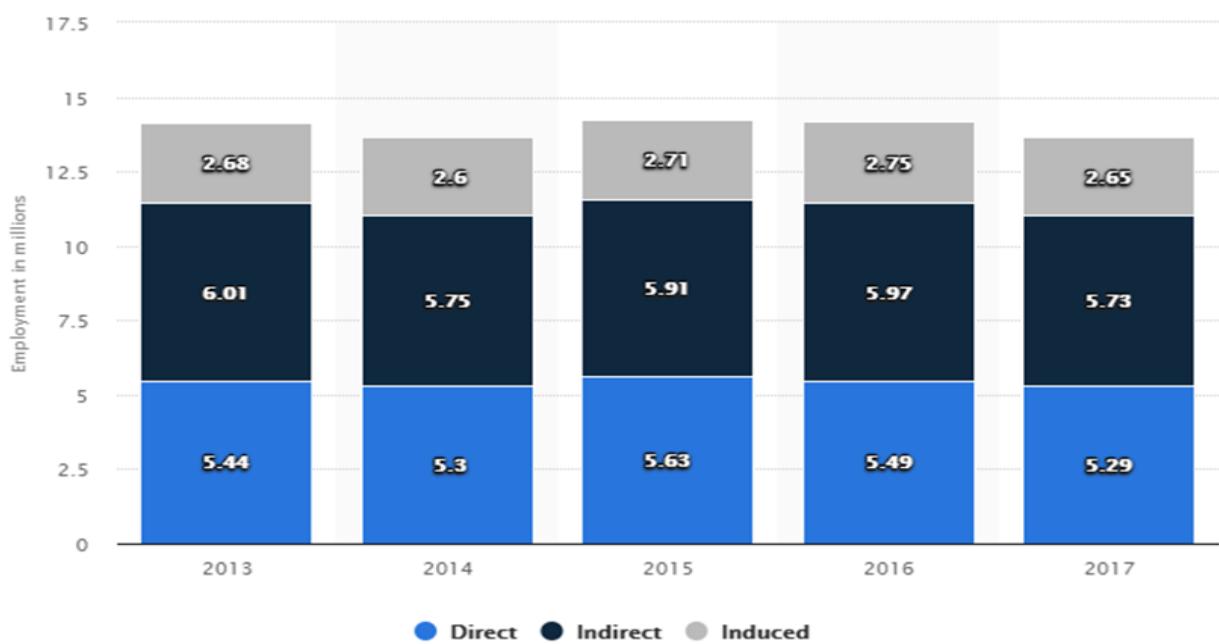
³⁵ Statista. (2019): Contribution of travel and tourism to GDP in the United States from 2008 to 2028 (in trillion U.S. dollars).

U.S. dollars to the U.S. economy in 2028. Data show the United States had the world's largest tourism industry in 2017, generating \$1.5 trillion in gross domestic product to the country's economy, a 2.3 percent increase year-over-year. That's lower compared with the growth rates in China (9.8 %), the United Kingdom (6.2 %), and Spain (7 %).³⁶

The total contribution of Travel & Tourism includes its 'wider impacts' (i.e. the indirect and induced impacts) on the economy. The 'indirect' contribution includes the GDP and jobs supported by: Travel & Tourism investment spending – an important aspect of both current and future activity that includes investment activity such as the purchase of new aircraft and construction of new hotels; Government 'collective' spending, which helps Travel & Tourism activity in many different ways as it is made on behalf of the domestic purchases of goods and services by the sectors dealing directly with tourists – including, for example, purchases of food and cleaning services by hotels, of fuel and catering services by airlines, and IT services by travel agents. The 'induced' contribution measures the GDP and jobs supported by the spending of those who are directly or indirectly employed by the Travel & Tourism industry

While the majority of activity in the industry is domestic, expenditures by international visitors in the United States totaled \$244.7 billion in 2017, yielding an \$83.9 billion trade surplus for the year. According to Department of Commerce projections, international travel to the United States should grow by 2.7 percent annually through 2022³⁷. The United States leads the world in international travel and tourism exports and ranks second in terms of total visitation.

Figure 3: Contribution of travel and tourism to employment in the United States from 2013 to 2017, by type (in millions U.S. dollars)

Source: Statista. (2019): Contribution of travel and tourism to employment in the United States from 2013 to 2017, by type (in millions). Author's own processing.

³⁶ U.S. Department of Commerce. 2019; WTTC. 2019.

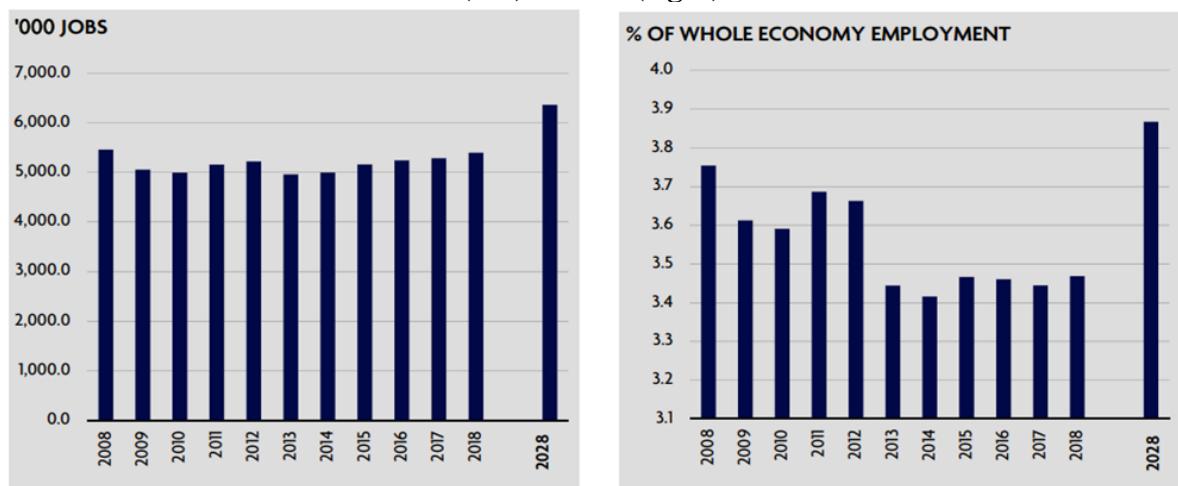
³⁷ Statista. 2019; U.S. Bureau of Economic Analysis, 2019.

This statistic in Figure 5 shows the contribution of travel and tourism to employment in the United States from 2013 to 2017, by type. Travel and tourism directly contributed approximately 5.29 million jobs to the U.S. economy in 2017.

As illustrated in Figure 4, in 2017 Travel & Tourism directly supported 5,285,500 jobs (3.45% of total employment). This was rising by 0.31% pa to 5,398,700 jobs (3.76% of total employment) in 2018. In 2028 it is expected to rise to 6,363,000 jobs (3.89% of total employment).

The total contribution of Travel & Tourism to employment, including jobs indirectly supported by the industry was in 2017 8.9% of total employment (13,668,000 jobs). This is expected to rise by 2.3% in 2018 to 13,984,000 jobs and rise by 1.7% pa to 16,557,000 jobs in 2028 (10.1% of total).³⁸ Total contribution to travel and industry sector means the number of jobs generated directly in the Travel & Tourism sector plus the indirect and induced contributions. As we can see in the carts below, the number of jobs in tourism and travel industry is increasing in spite of robotics and new technology used in this sector.

Figure 4: Total contribution of Travel and Tourism sector to employment in numbers (left) and % (right)

Source: WTTC, Travel & Tourism Economic Impact, 2018, United States.

4 U.S. Tourism sector and Industry 4.0 parallels

In the USA service automation and robotic technologies have made their way into the lodging segment of the hospitality industry, affecting different areas of hotel operations. Hotels implemented self-service kiosks that enable customers to complete check-in and check-out process automatically without involving front desk agents, the capabilities of check-in/out services were offered to customers on their mobile devices to further improve convenience and service speed.

If travelers need to reserve a table at a restaurant, they may use Open Table, a website. If they wish to find a nearby museum, a Google search will probably be their first port of call. And if they want transport into town, they can easily hail an Uber. The share of American hotels with concierges has fallen from 27% in 2010 to 20% in 2018, according to a report by the American Hotel and Lodging Association, a trade group. Since 2014 the number of luxury hotels that employ a concierge has declined by 20%. Though concierges are not extinct quite yet, those that remain tend to work in upmarket establishments. In America 82%

³⁸ Statista. 2019; U.S. Bureau of Labor Statistics. 2019.

of luxury hotels employ concierges, as do 76% of “upper upscale” hotels, the second most glamourous category. After that concierges are a much rarer sight. Just 16% of “upscale” hotels have them. That figure is now only 3%.³⁹ However, we are not seeing decreasing total number of people working in the industry just turning into new types of jobs in it.

Aloft Cupertino in the Silicon Valley (rates from \$150) was the first hotel in the United States to debut Savioke’s Relay robot in 2014. The three-foot-tall autonomous robot, nicknamed Botlr, weighs 90 pounds and makes deliveries throughout the hotel using multiple sensors, 3D cameras and Wi-Fi to operate the elevators. Marriott has since begun mobile robot service at four other Aloft properties.⁴⁰

Other hotels are following suit. H Hotel Los Angeles’s Relay robot, named Hannah, made 610 front desk deliveries and 42 room service deliveries, traveling a total of 50 miles, in the first three months since the hotel opened last October. The robot cruises at a speed of 1.7 miles per hour and has a two-cubic-foot bin to carry items, which guests unlock by typing in a code on its 7-inch touch-screen. When a delivery is complete, the robot celebrates with a swivel dance and chirpy sounds. In 2016 Hilton hotels launched a robotic concierge “Connie” that is powered by artificial intelligence. Connie can communicate with hotel guests answering their questions about hotel amenities and services and providing suggestions for nearby attractions and activities. Also, due to the artificial intelligence supporting Connie, this robot can learn from every interaction with guests, and, therefore, improve its future answers.⁴¹

5 Job creation / Job loss – the U.S. labor market challenges

Today, people and businesses connect, exchange information and execute transactions in ways never before imagined. The combination of digital platforms, user-generated content and feedback, social media integration, global positioning services, and the use of big data and artificial intelligence, has transformed the way people experience, consume and share information.⁴² This is the result of successive advances in telecommunications, computers, databases, networks, Internet, mobile and wireless technology, global positioning systems and smartphones, amongst other things. There are many opinions and speculations about the consequences of the robotics that is taking place right now.⁴³ On the other hand, there is a lot of talk about how more than half of the people are going to lose their jobs because of robots, and on the other hand, it is believed that due to robots the work process will become so effective that people actually do not need to work.⁴⁴

Tourism was one of the first sectors to digitalize business processes on a global scale, bringing flight and hotel booking online to become a digital pioneer. As information and

³⁹ UNWTO. 2019

⁴⁰ OBADI, S. M. - KORCEK, M. (2016): The "Revealed" Comparative Advantage and Competitiveness of the EU's International Trade vis à vis the USA.; HELISEK, M. (2016): Prospects for the Participation of the Czech Koruna in ERM II.

⁴¹ SKIFT. 2019; LIPKOVA, L. - BRAGA, D. (2016): Measuring Commercialization Success of Innovations in the EU.; MULLER, K. (2006): Innovation performance of new EU member countries - Situation in the Czech Republic.; LEHMANNOVA, Z. (2015): Cultural Paradigm Analysis A Comparison of India and Europe.

⁴² TAUŠER, J. - ARLTOVÁ, M. - ŽAMBERSKÝ, P. (2015): Czech exports and German GDP: A closer look; TAUŠER, J. - ČAJKA, R. (2014): Hedging techniques in commodity risk management.

⁴³ MURA, L. - KLJUCNIKOV, A. (2018): Small Businesses in Rural Tourism and Agrotourism: Study from Slovakia.; SEJKORA, J. (2014): Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty.

⁴⁴ KRAJNAKOVA, E. - VOJTOVIC, S. (2017): Struggles of Older Workers at the Labour Market.; KRAJNAKOVA, E. - NAVIKAITE, A. - NAVICKAS, V. (2015): Paradigm Shift of Small and Medium-Sized Enterprises Competitive Advantage to Management of Customer Satisfaction.

communications technology (ICT) became a global phenomenon, tourism was a consistent early adopter of new technologies and platforms.⁴⁵ A digitalized tourism sector must innovate and generate new business opportunities to ensure the continued competitiveness, growth and sustainable development of the sector. A lot of people are wondering what artificial intelligence (AI), for example, will do to jobs, like hotel front desk employees, but we continue to see jobs growth across the travel industry.⁴⁶ Many people might be expecting that digitalization and technologies in the tourism sector will lead to decreasing demand for people working in the tourism sector or that the technology and robots would replace human workforce in this particular sector.⁴⁷

As the report of World Tourism Organization says the future of travel is technology-based, so tourism jobs will require both technical and advanced soft skills used to effectively implement and manage smart initiatives. The greatest societal impact of digital transformation in tourism may be the effect on the sector's workforce, which directly and indirectly represents 1 in every 10 jobs worldwide. Like in other economic sectors, intelligent automation will change the nature of some travel jobs and eradicate others altogether. However, digitally-enabled growth will also generate new employment opportunities that could outpace the automation of existing roles, especially as strong growth is forecast for the sector. Startups and micro, small and medium enterprises (MSMEs) – drivers of technology-based innovation and entrepreneurship in tourism – will take on an increasingly important role in developing the skills needed for the jobs of the future. The sector should therefore prioritize strengthening startups and MSMEs so they can become integral parts of the tourism value chain, and boosting technology- and skills-based education, training and policies that stimulate innovation and decent employment. Also Gloria Guevara, president and CEO of the World Travel & Tourism Council (WTTC), said travel jobs globally grew in 2017 even as new technologies and platforms made their debuts, albeit relatively modestly compared with what may be in the offing.⁴⁸

About 135,000 new tourism jobs were added in the United States last year. Tourism directly supported about 14 million jobs in the United States in 2017 and was one of the country's top job-producing industries, according to WTTC, although that number is higher when other sectors such as food and beverage are taken into account. The U.S. Bureau of Labor Statistics data show employment in sectors such as hospitality, airlines, and food and beverage grew in 2017. More than 1.94 million employees worked in accommodations such as hotels as of December, a 1.5 percent jump, compared with the year-earlier period. And more than 15.8 million worked in the overall leisure and hospitality industry as of December, a 2.6 percent increase. It's unclear whether tech-related jobs in hospitality have increased while more analog jobs such as the front desk are shrinking, but overall jobs still increased in 2017. Travel arrangement and reservation services was one of the only travel job categories tracked by the Bureau of Labor Statistics that saw a decrease last year, although it's unclear if

⁴⁵ SVARC, Z. - GRMELOVA, N. (2015): Consumer Protection in Common European Sales Law.; VARADZIN, F. (2016): Global Public Goods and Integration.

⁴⁶ TUPA, M. - VOJTOVIC, S. - STRUNZ, H. (2019): Changes in the Labour Market in the Slovak Republic and Migration of Labour Force.; TUPA, M. - VOJTOVIC, S. (2018): Impact of Brexit on the Migration in the UK.

⁴⁷ FOJTIKOVA, L. - STANICKOVA, M. (2017): The EU member states export competitiveness and productivity.; SIMIONESCU, M. - BILAN, Y. - STREIMIKIENE, D. (2019): The Impact of Biodiesel Consumption by Transport on Economic Growth in the European Union.

⁴⁸ WTTC. 2019; JIRANKOVA, M. - HNAT, P. - ANTAL, J. - SANKOT, O. (2015): Euro Area Imbalances - Macroeconomic Competitiveness as a Balancing Factor?; SADILEK, T. - ZADRAZILOVA, D. (2016). Current Trends in German Sugar Industry.

employees from online travel agencies are included in the data. Some 213,000 people were employed in that category as of December, and that was a decline of less than 1 percent⁴⁹.

Conclusion

In recent years the world has witnessed significant progress in artificial intelligence, robotics and service automation. Robots are used in the production process as industrial robots, in transportation as autonomous vehicles, in medicine for diagnoses and surgery, in education, in warehouses and supply chain management, in agriculture etc. Industry 4.0 is definitely a revolutionary approach to manufacturing and working techniques. The concept will push global companies to a new level of optimization and productivity. Not only that, but customers will also enjoy a new level of personally customized products and services that may have never been available before. As mentioned above, the economic rewards are immense. This paper is talking about Industry 4.0 generally as well as about U.S. tourism sector and about the synergy of these two. We talked about the adoption of service automation and robots by travel, tourism and hospitality companies and its impact on job creation in this sector.

Many could have been expected that the jobs would be rapidly decreasing but the situation like that is not seen, yet. Surprisingly the jobs in tourism sector are even increasing for now. It is hard to forecast how it is going to be in next decade. Whether the demand will stay the same or it will be still demand for people working in this sector but it is safe to say that workers will need to acquire different or an all-new set of skills. This may help employment rates go up but it will also alienate some big sector workers. The sector of workers whose work is perhaps repetitive will face a challenge in keeping up with the industry. Different forms of education must be introduced, but it still doesn't solve the problem for the elder portion of workers. The demand will continue to grow as AI is integrated into every industry. But jobs in industries involving complex human interactions and high emotional intelligence, such as healthcare and education, will be least susceptible to automation. Society must do a better job planning for the future of the workforce in the age of technology. Industry 4.0 might be the peak of technological advancement in manufacturing, but it still sounds as if machines are taking over the industry.

Further research will be devoted to exploring the role of Industry 4.0 and its impact on tourism sector development within the world economy development within the international global environment as well as in Slovak economy within its further social and economic development highlighting the regional development background and finally the fallouts of robotics implementation within the EU tourism industry with implications on EU labor market and EU social and economic development.

References:

1. ABRHÁM, J. (2017): Project management and funding in the Euroregions. In: *Polish Journal of Management Studies*, 2017, 16 (1), pp. 7-20. DOI:10.17512/pjms.2017.16.1.01
2. ABRHÁM, J. – LŽIČAŘ, P. (2018): Risk management in the sustainable development: Analysis of a selected key industry. In: *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2018, 8 (2), pp. 171-180. DOI:10.9770/jssi.2018.8.2(5)

⁴⁹ U.S. Bureau of Labor Statistics. 2019.

3. ABRHAM, J. – BILAN, Y. – KRAUCHENIA, A. – STRIELKOWSKI, W. (2015): Planning horizon in labour supply of Belarusian small entrepreneurs (vol 28, pg 773, 2015). *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2015, 28 (1), pp. I-I. DOI: 10.1080/1331677X.2015.1115638
4. BACULAKOVA, K. – HARAKALOVA, L (2017). Creative industries in the EU: factors influencing employment. *Economic Annals-XXI*, 164 (3-4), pp. 40-44. DOI: 10.21003/ea.V164-09
5. BOUKALOVA, K. – KOLAROVA, A. – LOSTAK, M. (2016): Tracing shift in Czech rural development paradigm (Reflections of Local Action Groups in the media). *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, 2016. 62 (4), pp. 149-159. DOI: 10.17221/102/2015-AGRICECON
6. CERNOHLAVKOVA, E. – MACHKOVA, H. – STERBOVA, L. – ZADRAZILOVA, D. (2013): Foreign and Domestic Trade - The History and Development of Science Branch. *Politicka Ekonomie*, 61 (4), pp. 407-419. DOI: 10.18267/j.polek.916
7. CIHELKOVA, E. – PLATONOVA, I. N. – FROLOVA, E. D. 2019. Comparative Analysis of Supporting Small and Medium Enterprises for Enhancing Created Added Value in the EU and China. *EKONOMIKA REGIONA-ECONOMY OF REGION*, 15 (1), pp. 256-269.
8. CIHELKOVA, E. (2016): Formation of the theoretical framework for the comparative analysis of post-socialist countries. *Agricultural Economics (Czech Republic)*, 2016, 62 (9), pp. 407-420. DOI:10.17221/18/2016-AGRICECON
9. DAŇO, F. – LESÁKOVÁ, D. (2018): The role of environmental stimuli in shopping evaluation and responses. *Ekonomicky Casopis*. 2018, 66 (5), pp. 465-478. Online: <https://www.sav.sk/journals/uploads/0530111805%202018%20Les%C3%A1kov%C3%A1%20%20RS.pdf>
10. De CASTRO, T. – VLČKOVÁ, J. – HNÁT, P. (2017): Trade and investment relations between the Czech Republic and China: The Czech Republic as a gateway to the EU? *Society and Economy*, 2017, 39 (4), pp. 481-499. DOI: 10.1556/204.2017.39.4.2
11. DRABIK, P. – ZAMECNIK, P. (2016): Key Aspects of Logistics for Online Store and Multi-channel Distribution. In: *Proceedings of 16th International Joint Conference: Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment*. 2016. pp. 97-111.
12. DRULÁK, P. – DRULÁKOVA, R. (2015): The richness of the liberal tradition in international relations: Karl Deutsch on political community and the European integration. In: *International Relations*, 2014, 28 (3), pp. 333-349. DOI: 10.1177/0047117814545951
13. DVORAKOVA, V. (2013): Systemic Corruption and Its Influence on Governance in the Situation of Decentralization. In: *Changes in Governance: In the Context of the Global Crisis*. 2013. pp. 105-115.
14. FOJTIKOVA, L. (2018): China's Intellectual Property Rights Commitments in the WTO: Legal and Economic Implications. In: *China and WTO Review*, 2018, 4 (1), pp. 7-34. DOI: 10.14330/cwr.2018.4.1.01
15. FOJTIKOVA, L. – STANICKOVA, M. (2017): The EU member states export competitiveness and productivity, *Politicka Ekonomie*. 2017, 65 (6), pp. 669-689. DOI: 10.18267/j.polek.1169
16. GÄRTNER, M. – SADÍLEK, T. – ZADRAŽILOVÁ, D. (2017): Cross-cultural adaptability in a sample of international university students in Prague – gender and culture effect. In: *Journal of Applied Economic Sciences*, 2017, 12 (3), pp. 893-906.

17. HANULAKOVA, E. – DANO, F. – DRABIK, P. (2019): Approaches to Education in the Field of Management, Marketing and Environmental Consulting. In: *AD Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, 2019, 9 (1), pp. 84-91.
18. HANULAKOVA, E. – DANO, F. (2018): Circular Economy as a New Managerial Approach. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*, 2018, 8 (1), pp. 95-98.
19. HARAKAL'HOVA, L. (2018): The Concept of Smart Villages (Smart Places) in EU Policies. In: *International Relations 2018: Current Issues of World Economy and Politics*, 2018, pp. 221-226.
20. HARAKAL'HOVA, L. (2018): Smart Villages - New Concept of Rural Development of the EU. In: *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018 (ICEI 2018)*, PTS 1-3 Book Series: International Conference on European Integration, 2018, pp. 413-421.
21. HELISEK, M. (2016): Prospects for the Participation of the Czech Koruna in ERM II. In: *Proceedings of 14th International Scientific Conference: Economic Policy in the European Union Member Countries, PTS 1 and 2*, 2016. pp. 212-222.
22. HELISEK, M. (2015): Perspectives of the Accession of the Czech Republic to the Euro Area in terms of the Price Level Convergence. *Economics & Sociology*, 2015, 8 (2), pp. 28-35. DOI: 10.14254/2071-789X.2015/8-2/3
23. HNAT, P. — STUCHLIKOVÁ, Z. (2014): China-V4 Investment Relations - A Czech Perspective. In: *Current Trends and Perspectives in Development of China - V4 Trade and Investment*, 2014, pp. 61-81
24. IVANOVÁ, E. – MASÁROVÁ, J. (2018): Performance evaluation of the Visegrad Group countries. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2018, 31 (1), pp. 270-289.
25. JENICEK, V. (2016): Economic growth in the development economy. *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, 2016, 62 (2), pp. 93-99. DOI: 10.17221/234/2014-AGRICECON
26. JIRANKOVA, M. – HNAT, P. – ANTAL, J. – SANKOT, O. (2015): Euro Area Imbalances - Macroeconomic Competitiveness as a Balancing Factor? In: *Small States - Big Challenges: The Experience of the EU and Visegrad Region*, 2015. pp. 9-25.
27. JIRANKOVA, M. - HNAT, P. (2012): Balance of payments adjustment mechanisms in the Euro area. *Eastern Journal of European Studies*, 2012, 3 (1), pp. 67-86.
28. JIROUDKOVA, A. – ROVNA, L.A. (2015): EU Accession, Transition and Further Integration for the Countries of Central and Eastern Europe. *Economics & Sociology*, 2015, 8 (2), pp. 11-14. DOI: 10.14254/2071-789X.2015/8-2/1
29. KRAJNAKOVA, E. – VOJTOVIC, S. (2017): Struggles of Older Workers at the Labour Market. *Economics & Sociology*, 2017, 10 (1), pp. 319-333. doi: 10.14254/2071-789X.2017/10-1/23
30. KRAJNAKOVA, E. – NAVIKAITE, A. – NAVICKAS, V. (2015): Paradigm Shift of Small and Medium-Sized Enterprises Competitive Advantage to Management of Customer Satisfaction. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 2015, 26, pp. 327–32. DOI:10.5755/j01.ee.26.3.6608.
31. LEHMANNOVA, Z. (2015): Cultural Paradigm Analysis A Comparison of India and Europe. In: *India in the Contemporary World: Polity, Economy and International Relations*, 2014. pp. 104-126.
32. LIPKOVA, L. – HOVORKOVA, K. (2018): Economic situation in Norway after the outbreak of the global financial and oil crises in the context of EU integration trends. *Economic Annals-XXI*, 2018, 169, pp. 12–14.

33. KRNACOVA, P. – DRABIK, P. (2018): Consumer Awareness about Electromobility. In: *Proceedings of 18th International Joint Conference: Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment*, 2018. pp. 190-201.
34. LIPKOVA, L. – GRESS, M. – PONCAROVA, A. (2017): Tax systems in the Czech Republic and the Slovak Republic: Comparison with an emphasis on income tax. *Economic Annals-XXI*, 2017, 165, pp. 47–51. DOI:10.21003/ea.V165-10.
35. LIPKOVA, L. – BRAGA, D. (2016): Measuring Commercialization Success of Innovations in the EU. *Marketing and Management of Innovations*, 2016, 4, pp. 15-30.
36. MACHKOVA, H. – SATO, A. (2017): Analysis of Competitiveness of Belgian Sugar Industry. *Listy Cukrovarnicke a Reparske*, 2017, 133 (12), pp. 390-392.
37. MALEC, L. – ABRHAM, J. (2016): Determinants of tourism industry in selected European countries: A smooth partial least squares approach. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 2016, pp. 29: 66–84. DOI:10.1080/1331677X.2016.1156554.
38. MULLER, K. (2006): Innovation performance of new EU member countries - Situation in the Czech Republic. *Politicka Ekonomie*, 2006, 54 (6), pp. 778-801. doi: 10.18267/j.polek.583
39. MURA, L. (2019): Entrepreneurship Internationalization - Case of Slovak Family Businesses. *AD Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, 2019, 9 (1), pp. 222-226.
40. MURA, L. – KLJUCNIKOV, A. (2018): Small Businesses in Rural Tourism and Agrotourism: Study from Slovakia. *Economics & Sociology*, 2018, 11 (3), pp. 286-300.
41. MURA, L. – HAVIERNIKOVÁ, K. - Machová, R. (2017): Empirical results of entrepreneurs' network: Case study of Slovakia. In: *Serbian Journal of Management*, 2017, 12 (1), pp. 121-131.
42. MYNARZOVA, M. – STVERKOVA, H. (2015): Public Support as an Important Factor for Competitiveness of SMEs in the European Union. In: *Aktualne Problemy Podnikovej Sfery 2015*, 2015. pp: 452-461.
43. OBADI, S. M. - KORCEK, M. (2016): The "Revealed" Comparative Advantage and Competitiveness of the EU's International Trade visa vis the USA. In: *Ekonomicky Casopis*, 2016, 64 (5), pp. 397-422. Online: https://www.researchgate.net/publication/309481966_The_Revealed_Comparative_Advantage_and_Competitiveness_of_the_EU's_International_Trade_visa_vis_the_USA
44. SADILEK, T. – ZADRAZILOVA, D. (2016). Current Trends in German Sugar Industry. In: *Listy Cukrovarnicke a Reparske*, 2016. 132 (12), pp. 390-393
45. SEJKORA, J. (2014): Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty. *Ekonomicky Casopis*. 2014, 62 (4), pp. 431-435.
46. SEJKORA, J. – SANKOT, O. (2017): Comparative advantage, economic structure and growth: The case of Senegal. In: *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 2017, 20 (1), Article Number: a1685. DOI: 10.4102/sajems.v20i1.1685
47. SIMIONESCU, M. – BILAN, Y. – STREIMIKIENE, D. (2019): The Impact of Biodiesel Consumption by Transport on Economic Growth in the European Union. In: *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 2019, 30 (1), pp. 50-58. DOI: 10.5755/j01.ee.30.1.21831
48. SKIFT. (2019): Tourism Jobs Numbers Increase Despite Modest Introduction of Artificial Intelligence. [Cited 13. 9. 2019.] Online: <https://skift.com/2018/03/22/tourism-jobs-havent-seen-downfall-from-new-technology-that-many-fear/>

49. STATISTA. (2019): Contribution of travel and tourism to GDP in the United States from 2008 to 2028 (in trillion U.S. dollars) [Cited 24. 8. 2019.] Available online: <https://www.statista.com/statistics/667802/leading-vacation-types-us-adults/>;
50. STATISTA. (2019): Contribution of travel and tourism to GDP in the United States from 2008 to 2028 (in trillion U.S. dollars) [Cited 24. 8. 2019.] Available online: Online: www.statista.com/statistics/292518/contribution-of-travel-and-tourism-to-gdp-in-us-time-series/
51. STATISTA. (2019): Contribution of travel and tourism to employment in the United States from 2013 to 2017, by type (in millions) [Cited 24. 8. 2019.] Available online: Online: <https://www.statista.com/statistics/292438/travel-and-tourism-contribution-to-us-employment-by-type/>
52. SVARC, Z. – GRMELOVA, N. (2015): Consumer Protection in Common European Sales Law. In: *Proceedings of 12th International Scientific Conference: Economic Policy in the European Union Member Countries, PTS I and II*, 2015. pp. 820-828.
53. TAUŠER, J. – ARLTOVÁ, M. – ŽAMBERSKÝ, P. (2015): Czech exports and German GDP: A closer look. *Prague Economic Papers*. 2015, 24 (1), pp. 17-37.
54. TAUŠER, J. – ČAJKA, R. (2014): Hedging techniques in commodity risk management. *Agricultural Economics (Czech Republic)*. 2014, 60 (4), pp. 174-182.
55. TAUSER, J. – CAJKA, R. (2014): Weather derivatives and hedging the weather risks. *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, 2014, 60 (7), pp. 309-313
56. TUPA, M. – VOJTOVIC, S. - STRUNZ, H. (2019): Changes in the Labour Market in the Slovak Republic and Migration of Labour Force. In: *International Scientific Conference on The Impact of Industry 4.0 on Job Creation*, 2019. pp: 209-216.
57. TUPA, M. – VOJTOVIC, S. (2018): Impact of Brexit on the Migration in the UK. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*, 2018, 8 (2), pp: 306-309.
58. U.S. DEPARTEMENT OF CMMERECE. (2019). [Cited 13. 9. 2019.] Online: www.commerce.gov
59. U.S. BUREAU OF LABOR STATISTICS. (2019): [Cited 13. 9. 2019.] Online: www.bls.gov
60. U.S. BUREAU OF ECONOMIC ANALYSIS. (2019): [Cited 13. 9. 2019.]. Online: <http://www.bea.gov>
61. VARADZIN, F. (2016): Global Public Goods and Integration. In: *Proceedings of the 3rd International Conference on European Integration 2016 (ICEI 2016)*, 2016. pp. 1052-1059
62. World Tourism Organization UNWTO. (2019): [Cited 23. 9. 2019.] Online: <http://wtd.unwto.org/content/wtd-2018-tourism-digital-era>
63. WTTC. (2019): Travel & Tourism Economic Impact 2018 United States [Cited 3. 8. 2019.] Available online: www.wttc.org
64. ZAGATA, L. – HRABAK, J. – LOSTAK, M. (2019): Post-socialist transition as a driving force of the sustainable agriculture: a case study from the Czech Republic. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 2019, pp. 1-20. DOI: 10.1080/21683565.2019.1585400
65. ZAK, S. (2012): International Marketing: Theory, Practices and New Trends. In: *Prague Economic Papers*, 2012, 21 (2), pp. 251-254.
66. ZEMANOVA, S. – DRULAKOVA, R. (2016): Making Global Goals Local Business in V4 Countries: V4 Entrepreneurs and the UN Global Compact. In: *Globalization and its Socio-Economic Consequences, 16th International Scientific Conference Proceedings, PTS I-V*, 2016. pp. 2490-2497.

Contacts:

Ing. Marcel Kordoš, PhD.

Faculty of Social and Economic Relations
Alexander Dubček University in Trenčín
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovak Republic
e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

doc. Ing. Adriana Grenčíková, PhD.

Faculty of Social and Economic Relations
Alexander Dubček University in Trenčín
Študentská 2
911 50 Trenčín
Slovak Republic
e-mail: adriana.grencikova@tnuni.sk

FEATURES OF LABOR MARKET CHANGES IN THE CONDITIONS OF ECONOMY DIGITALIZATION¹

Elena Kozonogova^a – Julia Dubrovskaya^b – Dmitry Tiunov^c

^a Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: elena.kozonogova@gmail.com

^b Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru

^c Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: tiunov2@mail.ru

Abstract: The paper provides a quantitative analysis of the labor market dependence on the digitalization of the economy based on econometric modeling. The authors constructed a multi-factor econometric labor market model used statistical data of 81 Russian regions for 2017. Based on the interpretation of the obtained model it was pointed out that the change in the level of digitalization in the regions has the greatest impact on labor productivity. This confirmed the hypothesis that an increase in labor productivity due to digitalization at a constant GDP will lead to a reduction in the number of labor force and an increase in “technological unemployment”. As a solution to the problem, the authors offered the development of specialized state digitalization programs and population retraining.

Key words: labor market, employment, unemployment, causes of unemployment, digitalization, econometric modeling

JEL: J6, C5

Introduction

Overall introduction of information technology both in economic sectors and in the social life contributes to the transformation of entire industries, complexes and markets. Therefore, the question of how the consequences of digitalization will appear in the future becomes more and more relevant. How strong will they be for states, for companies and individuals? At the same time, special attention should be paid to the impact of digitalization on the labor market and the educational system.

Researchers identify the following main areas of labor market transformation:² 1. widespread reduction in the production sector with a simultaneous increase in the number of people employed in the services sector; 2. expanding the practice of distance work due to globalization; 3. changing qualification requirements in the most “traditional” professions; 4. reduction of “traditional” professions quantity with the simultaneous emergence of new ones.

It is important to understand that not only professions, but also skills become obsolete. So, the Moscow School of Management Skolkovo and the Agency for Strategic Initiatives in Russia developed an atlas of new professions.³ This is a guide showing which professional areas will be demanded in 10–20 years. It includes 132 new professions, divided by 19 industries, and more than 30 “pensioner’s professions,” which, according to experts, should

¹ This work was supported by the Vladimir Potanin Foundation, project ID GK190000028.

² KUZNETSOV, N.V. (2018): Modern problems of science and education. In: Modern problems of science and education, 2018, No. 5, pp. 166-128.

³ Atlas of New Professions (2015) [online]. In: Moscow School of Management SKOLKOVO.

disappear in the near future. The atlas also contains specific skills in the professions of the future: systemic thinking; intersectoral communication; project management; Lean; programming / robotics / artificial intelligence; customer focus; multilingualism and multiculturalism; work with people; environmental thinking; work in the face of uncertainty; art skills.

The speed of business changes is so high that not one of the professions received at the university gives a guarantee of employment and demand. So, the largest Russian bank Sberbank plans to reduce staff by 30% in the prospect of switching to block chain.⁴ Such a reduction in 2016 occurred in the five largest world banks, which switched to electronic currency in their mutual settlements. Now the number of these banks has increased to 60. As a result, the unemployment rate can reach 7.5% and higher^{5,6}.

Employment and unemployment rates are the most important indicators of the labor market. Their high impact on the socio-economic development of any country is beyond doubt. Therefore, the assessment, forecasting and leveling of unemployment is a priority of public policy. Appropriate measurements are made using statistical and mathematical methods by constructing econometric models. At the same time, when building a model, it is important to adhere to the following rules: the presence of causal relationships between indicators; the importance of factors that have a decisive effect, and the effective indicator should be the largest possible.

A review of the scientific literature related to modeling unemployment revealed a large number of works. So, O.A. Demidova⁷ revealed interregional differences in unemployment rates, relative wages and growth in GRP in Russia. V.A. Markov⁸ discovered the existence of a spatial interdependence between the geographical proximity of the regions and their similarity in terms of unemployment. V.A. Rusanovsky and V.A. Markov explore the spatial distribution of the employed people and the economic potential of the territories.^{9,10} They identified regions that act as centers of economic development, and regions that "draw back" labor from neighboring regions. Scientists have also proved the inverse relationship between the level of regional urbanization and unemployment.

Scientific works directly devoted to the impact of digitalization on unemployment should be highlighted separately. So, one of the first scientists who studied the challenges of digitalization for higher education in 1998 was D. Hanna.¹¹ He introduced models of higher education organization that are challenging the future preeminence of the traditional model of residential higher education. W. Huws, referring to the term "digital labor", examined

⁴ TULCHINSKY, G.L. (2017): Digital Transformation of Education: Challenges of Higher Education. In: Philosophical Sciences, 2017, No. 6, pp. 121-136.

⁵ KRUGLOV, D.V. – VOROTYNSKAYA, A.M. – POZDEEVA, E.A. (2017): The impact of robotization on the labor market. In: Izvestia of St. Petersburg State University of Economics, 2017, No. 6 (108), pp. 101-105.

⁶ SHATILO, Yu.E. – KOPKOVA, E.S. (2017): Employment and Unemployment in a Digital Economy. In: Theory. Practice. Innovations, 2017, No. 10 (22), pp. 66-77.

⁷ DEMIDOVA, O.A. (2014): Spatial-autoregressive model for two groups of interconnected regions (on the example of the eastern and western parts of Russia). In: Applied Econometrics, 2014, No. 2 (34), pp. 19-35.

⁸ MARKOV, V.A. (2015): Information technologies and spatial models in the analysis of regional localization and globalization of unemployment. In: Information security of the regions, 2015, No. 2 (19), pp. 21-27.

⁹ RUSANOVSKY, V.A. – MARKOV, V.A. (2018): Employment and labor productivity in macro-regions of Russia: spatial interdependencies. In: Problems of forecasting, 2018, No. 2 (167). pp. 36–48.

¹⁰ RUSANOVSKY, V.A. – MARKOV, V.A. (2016): The influence of the spatial factor on the regional differentiation of unemployment in the Russian economy. In: Problems of forecasting, 2016, No. 5 (158), pp. 144-157.

¹¹ HANNA, D. (1998): Higher education in an era of digital competition: Emerging organizational models. In: Journal of Asynchronous Learning Networks, 1998, No. 2.1, pp. 66-95.

important trends in the transformation of the labor market under the influence of digitalization.¹² Deep analysis of the digitalization impact of the economy on the labor market and the system of training professional personnel was carried out by N.V. Kuznetsov.¹³ Yu.E. Shatilo and E.S. Kopkova identified the most and least promising jobs in the near future.¹⁴ S.D. Bodrunov, D.S. Demidenko and V.A. Plotnikov proved the complementarity of the trends of reindustrialization and the development of the digital economy.¹⁵ G.Yu. Belyaev pointed out the negative trends in the development of modern education.¹⁶ V.V. Ivanov, A.A. Kaybijinen and L.T. Miftakhutdinova in their study examined the problems of digitalization in terms of the pedagogical problem of training engineering personnel.¹⁷ However, most researchers conduct only a qualitative analysis of the impact of digitalization on the labor market. Therefore, the purpose of this study is to conduct a quantitative analysis of the dependence of the labor market on the digitalization of the Russian economy on the basis of econometric modeling.

1 Methods of research

To achieve the goal of the study, in addition to general scientific research methods, methods of economic statistics and econometrics were used. As the informational basis of the study, we used data from information-analytical databases of the Federal State Statistics Service of the Russian Federation and the state statistics website EMISS. All calculations were performed according to data for 81 Russian regions in 2017 (a total of 486 observations). Due to the strong differentiation of the values of the indicators from the original 85 subjects of the Russian Federation, the following were excluded: Nenets Autonomous Region; Khanty-Mansiysk Autonomous Okrug - Ugra; Yamal-Nenets Autonomous Okrug; Sakhalin region.

An indicator of labor productivity in the regions of Russia was used as a result indicator of a multifactor model of the labor market. Labor productivity is an indirect indicator of the quantity of the labor force according to formula 1.

$$W = \frac{GRP}{Labour\ force} \quad (1).$$

As far as GRP does not have high volatility in the short term, an increase in the indicator "labor productivity" will signal a decrease in the labor force quantity and vice versa. Another important reason for choosing the indicator of labor productivity is the fact that the growth of labor productivity is a priority for the economic development of the state. At the same time, the intensification of economic growth due to the development of information resources should not be accompanied by a reduction in labor force and an increase in unemployment in the country.

¹² HUWS, U. (2014): Labor in the global digital economy: The cybertariat comes of age. New York: Monthly Review Press, 2014. ISBN 978-1-58367-463-5.

¹³ KUZNETSOV, N.V. (2018): Modern problems of science and education. In: Modern problems of science and education, 2018, No. 5, pp. 166-128.

¹⁴ SHATILO, Yu.E. – KOPKOVA, E.S. (2017): Employment and Unemployment in a Digital Economy. In: Theory. Practice. Innovations, 2017, No. 10 (22), pp. 66-77.

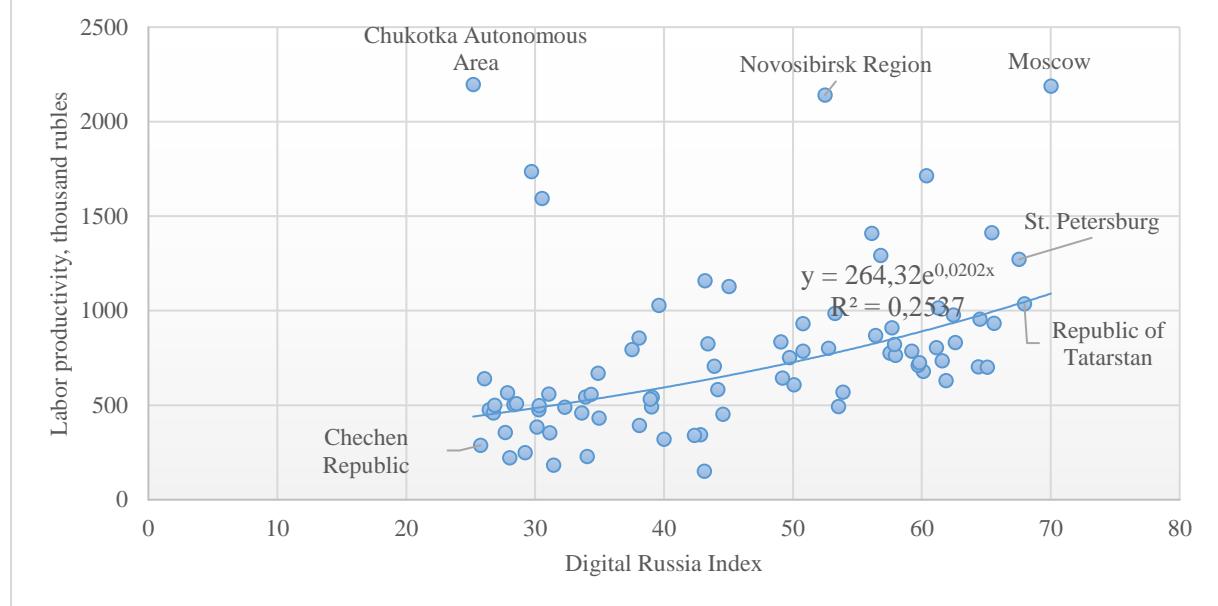
¹⁵ BODRUNOV, S.D. – DEMIDENKO, D.S. – PLOTNIKOV, V.A. (2018): Reindustrialization and the establishment of the "digital economy": harmonization of trends through the process of innovative development. In: Management Consulting, 2018, No. 2, pp. 110-122.

¹⁶ BELYAEV, G.Yu. (2017): Potentially negative trends in the development of modern education and their impact on education as a social phenomenon. In: Science today: problems and development prospects, 2017, No. 11. pp. 52-57.

¹⁷ IVANOV, V.G. – KAYBIYAYNEN, A.A. – MIFTAKHUTDINOVA, L.T. (2017): Engineering Education in the Digital World. In: Higher Education in Russia, 2017, No. 11, pp. 21-29.

Figure 1 shows the distribution of labor productivity, taking into account the current digitalization processes.

Figure 1: Distribution of labor productivity indicator taking into account digitalization expressed by the Digital Russia Index

Source: Own calculations.

On this graph, a strong differentiation in the digital development of regions could be seen with poorly developed northern regions. The city of Moscow, the Republic of Tatarstan and the city of St. Petersburg can be noted among the most developed regions, the least developed regions include the Chukotka Autonomous Region and the Chechen Republic.

To determine the factors affecting labor productivity, the following variables were chosen as explanatory variables:

1. The “Digital Russia” Index. An indicator that evaluates the digitalization processes in the regions. In the long run, it is assumed that an increase in this indicator leads to an increase in labor productivity (Dg - Digitalization).

2. The proportion of urban population in the region. It can be assumed that in cities it is easier to find work and, therefore, the unemployment rate there should be lower. In turn, greater employment will increase the GRP of regions, which, in turn, there is no change in the population, leads to an increase in labor productivity (Pop - Population)

3. The population density. It is assumed that in a more densely populated area it is more difficult to find job due to high competition on the labour market. (Den - Density)

4. The coefficient of migration growth (migration intensity). Migrants seek to economically developed regions with low unemployment, thereby affecting the employment of the local population, and the region's final GRP. The indicator is calculated as the ratio of migration growth to the average annual resident population according to current estimates. The estimate of migration growth used in the calculation of the population was used. (MG - Migration Grow)

Russian regions are characterized by a high level of interregional differentiation of labor productivity: it exceeds the regional average for 2013 only in 15 constituent entities of Russia, and vice versa, 24 regions have labor productivity levels almost two times lower than the national average. The leaders in terms of labor productivity are the largest oil and gas

producing regions: Moscow, Khanty-Mansiysk, Yamalo-Nenets, Nenets Autonomous Okrugs and Sakhalin Oblast.¹⁸

2 The results of the study

Before starting to build the model, descriptive statistics of the selected variables was calculated, the results are presented in table 1.

Table 1: Descriptive Statistics of Selected Variables

<i>Indicator</i>	<i>Labor productivity (W), thousand rubles</i>	<i>Digital Russia Index (Dg)</i>	<i>Share of urban population (Pop), %</i>	<i>Population density, people per 1 square. km (Den)</i>	<i>Migration growth rate, people per 10 thousand people (MG)</i>
Average	764,75	45,42	69,61	141,74	-7,66
Standard error	48,27	1,50	1,48	74,93	6,16
Median	700,73	43,91	70,70	28,30	-19,66
Mode value	-	-	67,30	-	-27,71
Standard deviation	434,39	13,53	13,36	674,40	55,41
Sample variance	188690,91	182,99	178,55	454816,30	3070,82
Excess	2,74	-1,39	0,93	39,82	3,39
Asymmetry	1,55	0,10	-0,51	6,32	1,21
Minimum	150,86	25,19	29,20	0,07	-132,30
Maximum	2196,87	70,01	100,00	4834,31	201,82

Source: Own calculations.

The average value of labor productivity is 764.75 thousand rubles, the average value of the natural logarithm of labor productivity deviates from the average value by 434.39 thousand rubles, and the selected population from 81 regions is asymmetric (right-side asymmetry). The average value of the Digital Russia index is 45.42, the totality of regions for this indicator has slight right-side asymmetry and a low-top distribution of regions in accordance with the excess index. The average share of urban population in the regions is 69.61%, the asymmetry indicator is significant and is -0.51, a negative value of the indicator indicates the presence of left-side asymmetry. The average population density is 141.74 people per 1 square km, the set of regions for this indicator has a significant right-hand asymmetry and a significant excess with a high-peak distribution. The average migration growth rate is -7.66 people per 10 thousand people, the set of regions for this indicator has a right-sided significant asymmetry and a significant excess with a high-peak distribution.

After studying descriptive statistics, the following model specification was obtained:

$$\ln(W_i) = \beta_1 + \beta_2 * \ln(Dg_i) + \beta_3 * Pop_i + \beta_4 * \ln(Den_i) + \beta_5 * MG_i + \varepsilon_i \quad (2).$$

The results of the evaluation of the model by the least squares method are presented in the table. 2.

¹⁸ YUDINA, E.V. – UKHINA, T.V. (2017): Problems and prospects of spatial development of the Russian Federation. In: Service in Russia and abroad, 2017, No. 2 (72), pp. 29-39.

Table 2: Regression Analysis Results

Multiple R	0,663757809			
R-squared	0,440574429			
Normalized R-squared	0,411130978			
Standard error	0,417144253			
Observations	81			
F	14,96340995			
<i>F Significance</i>	4,60475E-09			
Indicator	Coefficients	Standard error	t-statistics	P-value
Y-intersection	3,307509	0,643425	5,140474	0,000002
ln(Dg)	0,683356	0,176612	3,869241	0,000229
Pop	0,013764	0,003795	3,627086	0,000517
Ln(Den)	-0,116357	0,033546	-3,468609	0,000865
MG	0,000973	0,001147	0,848370	0,398896

According to the Fisher criterion, the statistical significance and reliability of the equation is recognized. Also, indicators such as the Digital Russia index, the share of urban population in the region, and population density are statistically significantly affected by labor productivity.

The obtained estimates of the coefficients indicate the following:

- an increase in the digitalization index by 1% leads to an increase in labor productivity (hereinafter - W) by 0.68%, which in turn leads to a reduction in the number of labor;
- an increase in the share of urban population in the region per unit leads to an increase in W by 1.005%. In cities it is easier to find work and, therefore, the unemployment rate there should be lower;
- an increase in population density of 1% leads to a decrease in W by 0.12% because due to the competition on the labour market it is more difficult to find work in densely populated areas;
- the hypothesis of the impact on labor productivity of migration growth has not been confirmed.

Conclusion

Based on the interpretation of the model we have constructed, the most powerful influence on the labor productivity indicator is exerted by a change in the level of digitalization in the regions. Thus, it is obvious that an increase in labor productivity will lead to a reduction in the number of labor force with constant GDP. Stabilization of the situation is possible in the long term by increasing the country's GDP and creating new vacancies. Unfortunately, the retraining process is quite lengthy. And if the authorities do not take timely measures, then there is a risk of increasing "technological unemployment." Therefore, the problem of developing specialized state programs of digitalization and retraining of the population in order to avoid "labor surplus" is being updated.

References:

1. BELYAEV, G. Yu. (2017): Potentially negative trends in the development of modern education and their impact on education as a social phenomenon. In: Science today: problems and development prospects, 2017, No. 11. pp. 52-57.

2. BODRUNOV, S. D. – DEMIDENKO, D. S. – PLOTNIKOV, V. A. (2018): Reindustrialization and the establishment of the “digital economy”: harmonization of trends through the process of innovative development. In: Management Consulting, 2018, No. 2, pp. 110-122.
3. DEMIDOVA, O. A. (2014): Spatial-autoregressive model for two groups of interconnected regions (on the example of the eastern and western parts of Russia). In: Applied Econometrics, 2014, No. 2 (34), pp. 19-35.
4. HANNA, D. (1998): Higher education in an era of digital competition: Emerging organizational models. In: Journal of Asynchronous Learning Networks, 1998, No. 2.1, pp. 66-95.
5. HUWS, U. (2014): Labor in the global digital economy: The cybertariat comes of age. New York: Monthly Review Press, 2014. ISBN 978-1-58367-463-5.
6. IVANOV, V. G. – KAYBIYAYNEN, A. A. – MIFTAKHUTDINOVA, L. T. (2017): Engineering Education in the Digital World. In: Higher Education in Russia, 2017, No. 11, pp. 21-29.
7. KRUGLOV, D. V. – VOROTYNSKAYA, A. M. – POZDEEVA, E. A. (2017): The impact of robotization on the labor market. In: Izvestia of St. Petersburg State University of Economics, 2017, No. 6 (108), pp. 101-105.
8. KUZNETSOV, N. V. (2018): Modern problems of science and education. In: Modern problems of science and education, 2018, No. 5, pp. 166-128.
9. MARKOV, V. A. (2015): Information technologies and spatial models in the analysis of regional localization and globalization of unemployment. In: Information security of the regions, 2015, No. 2 (19), pp. 21-27.
10. RUSANOVSKY, V. A. – MARKOV, V. A. (2016): The influence of the spatial factor on the regional differentiation of unemployment in the Russian economy. In: Problems of forecasting, 2016, No. 5 (158), pp. 144-157.
11. RUSANOVSKY, V. A. – MARKOV, V. A. (2018): Employment and labor productivity in macro-regions of Russia: spatial interdependencies. In: Problems of forecasting, 2018, No. 2 (167). pp. 36–48.
12. SHATILO, Yu. E. – KOPKOVA, E. S. (2017): Employment and Unemployment in a Digital Economy. In: Theory. Practice. Innovations, 2017, No. 10 (22), pp. 66-77.
13. TULCHINSKY, G. L. (2017): Digital Transformation of Education: Challenges of Higher Education. In: Philosophical Sciences, 2017, No. 6, pp. 121-136.
14. YUDINA, E. V. – UKHINA, T. V. (2017): Problems and prospects of spatial development of the Russian Federation. In: Service in Russia and abroad, 2017, No. 2 (72), pp. 29-39.

Contacts:

doc. Elena Kozonogova, PhD

Economics and Finances Department

Perm National Research Polytechnic University

Komsomolsky Avenue 29

Perm

Russia

e-mail: elena.kozonogova@gmail.com

doc. Julia Dubrovskaya, PhD

Economics and Finances Department

Perm National Research Polytechnic University

Komsomolsky Avenue 29

Perm
Russia
e-mail: uliadubrov@mail.ru

Dmitry Tiunov
Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29
Perm
Russia
e-mail: tiunov2@mail.ru

LÍBYJSKÁ OTÁZKA – AKTUÁLNY PROBLÉM EURÓPSKEJ ÚNIE

LIBYAN QUESTION-THE CURRENT PROBLEM OF THE EUROPEAN UNION

Jozef Králik

Fakulta práva Janka Jesenského, Vysoká škola Danubius v Sládkovičove, Richterova 1171/66,
925 21 Sládkovičovo, Slovenská republika, e-mail: prof.kralik@gmail.com

Abstrakt: Problém nelegálnej migrácie zasiahol život azda každého priemerného človeka. Rieši ho štátny aparát Austrálskeho zväzu, Spojených štátov amerických či Indie rovnako, ako byrokracia Európskej únie a jej členských štátov. Dotýka sa politických, hospodárskych, kultúrnych, sociálnych, konfesionálnych i právnych štruktúr aj medzinárodných vzťahov štátov „produkujúcich“ nelegálnych migrantov. Rovnako ako tranzitných a tzv. cieľových štátov nelegálnych migrantov. Problém zabezpečenia ochrany prirodzených práv európskych národov a historicky vytvorenej európskej civilizácie je súčasťou európskej i svetovej politiky. Prostredníctvom položených otázok v dotazníku a vyhodnotením odpovedí sa vytvoril prehľad o náhľadoch verejnosti na tento problém. Využitím metódy analýzy a syntézy excerptovaných poznatkov integrovaných do publikovaných literárnych produktov a dotazníka rezultujeme do záveru, čím sa dosiahol stanovený cieľ identifikovať, zhodnotiť a prostredníctvom využitia metódy prognózovania načrtiť možné vývinové tendencie vývoja a riešenia tzv. líbyjskej otázky, ktorej podstatou je nežiaduca explózia a občianske odmietanie nelegálnej migrácie smerujúcej z afrického kontinentu do EÚ.

Kľúčové slová: Arabská jar, nelegálna migrácia, Európska únia, Líbya, ľudské práva, retrorasizmus

JEL: F22, H56

Abstract: The problem of illegal migration has affected the lives of almost every average person. It is dealt with the state apparatus of the Australian Union, the United States of America or India, as well as the bureaucracy of the Member States of the European Union. It affects the political, economic, cultural, social, confessional and legal structures as well as the international relations of the states 'producing' illegal migrants. As well as transit and so-called target states of irregular migrants. The problem of ensuring the protection of the natural rights of European peoples and historically created European civilization is part of European and world politics. By asking questions in the questionnaire and evaluating the answers, an overview of the public's views on the problem was created. Using the method of analysis and synthesis of excerpted knowledge integrated into the published literary products and the questionnaire we conclude to achieve the stated goal of identifying, evaluating and using the method of forecasting to outline possible development tendencies or development and solution of the so-called. The Libyan issue, which is based on an undesirable explosion of illegal migration from the African continent to the EU.

Key words: Arab Spring, illegal migration, European Union, Libya, human rights, retrorasizmus

JEL: F22, H56

Motto:

„Človek môže byť šťastný iba vtedy, keď má zabezpečenú morálnu a materiálnu slobodu.“

Muammar al-Kaddáfi

Úvod

Migrácia svetového obyvateľstva je rovnako stará ako ľudstvo samo. Súčasná vlna nelegálnej migrácie je ale prirodzeným dôsledkom nezvládnutého tzv. civilizačného procesu. Poznačeného najmä koristníckym správaním človeka vyvolávajúceho negatívnu zmenu klímy a životného prostredia, vyvolávaním vojnových konfliktov determinovaných snahou o egoistické privlastnenie si prírodných zdrojov. Potvrzuje to minulá kolonialistická éra historie sveta, a dnes jeho zastieraná, avšak stále živá forma, tzv. neokolonializmus. Dôsledkom aplikácie tohto druhu politiky je aj aktuálne žitá historická etapa vývoja arabských štátov, označovaná za tzv. Arabskú jar. Jej nežiaducim dôsledkom v líbyjských reáliach je explózia nelegálnej migrácie smerujúcej do Európskej únie (ďalej len „EU“). Jej riešenie však zodpovedné orgány EÚ podcenili. Tak následne európske obyvateľstvo vystavili priamemu ohrozeniu novým fenoménom, o.i. terorizmom a retrorasizmom. Podstatou ideológie retrorasizmu je považovanie príslušníkov bielej rasy čiernymi Afričanmi za ľudí menej cenných, neživotaschopných, parazitických, hodných nielen kultúrneho, sociálneho, konfesionálneho a vojenského, ale dokonca úplného fyzického resp. biologického zničenia. Retrorasizmus je v tomto duchu chápania aktuálnou historickou odvetou kolonialistom. Jeho dôsledky sa dnes latentne i čoraz otvorennejšie prejavujú v každodennom živote Európana. Bariéra v podobe existencie Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamahíríje, ktorá mu stála v ceste do Európy, totiž podľahla agresívnej vojenskej presile Spojených štátov amerických (ďalej len „USA“) a niektorých ich spojencov. Tak sa zrodila tzv. Líbyjská otázka, čiže podmienky pre nelegálnu migráciu z Afriky do Európy.

Líbya, obývaná najmä Arabmi a tiež Berbermi, tvoriaimi asi 5 % jej obyvateľstva, ktorej metropolou je Tripolis, sa s rozlohou 1 759 540 štvorcových km zeme osídlenej cca šiestimi miliónmi obyvateľov, rozkladá na severoafrickom pobreží Stredozemného mora. V úrodnom a bohatou vegetáciou pokrytom pobrežnom pásmi charakteristickom miernym prímorským podnebím žije asi 90 % obyvateľov. Až 90 % pôdy štátu tvorí step a predovšetkým saharská púšť, ohraničená na severe krajiny pohorím Tibesti. Jeho najvyššie končiare dosahujú výšku 2 285 m n.m. Tvoria tak vlastne účinnú prírodnú ochrannú hrádzu voči púšti. Preto ľudom poskytujú obživu iba takto chránené 2 % poľnohospodársky využiteľnej pôdy, a to najmä umelo zavlažovanej. Úrodné prímorské pásmo tak poskytovalo vhodné podmienky na život ľuďom už od 9. stor. p. n. l. Žili tam o.i. Feničania, Gréci a od prvého stor. p.n.l. krajine vládli Rimania. Najmä zvyšky stavebných pamiatok, ktoré svetu zanechali, pritáhovali donedávna do krajiny turistov z celého sveta. V 16. stor. sa krajina dostala do područia osmanských Turkov. V 19. stor. jej vládla radikálna islamská sekta sanúsiov. Začiatkom 20. stor. sa v Líbi na 40 rokov „zahniezdili“ Taliani. R. 1951 však Líbya ako monarchia získala samostatnosť. Vojenský prevrat v r. 1969 vedený mladým armádnym plukovníkom Muammarom al-Kaddáfim jej ale urobil koniec zvrhnutím panujúceho kráľa Idrisa z jeho imaginárneho trónu.

Štát, následne svojou formou vyhlásený za islamskú ľudovú republiku, ktorý sa netradične nazval „džamáhírijou“, dlho pod jeho politickým vedením všeestranne prosperoval. Pragmatická autoritatívna politika jeho vedenia dovoľovala celému národu profitovať zo zdrojov znárodeného prírodného bohatstva. Líbyjská Sahara totiž ukrýva neobyčajne výdatné ložiská ropy a zemného plynu. Nadnárodné monopoly, ktoré však prišli o svoje zisky, iniciovali následne odvetu. Tá mala podobu *de iure* ekonomickej a *de facto* tiež politickej sankcie, embarga, uvaleného na Líbu dokonca zo strany Organizácie spojených národov (ďalej len „OSN“). Po liberalizácii dovtedy uplatňovanej líbyjskej socialistickej politiky *sui generis*, podobajúcej sa sovietskej politike stalinského typu a československej politike gottwaldovského zafarbenia, táto celosvetová medzinárodná organizácia hospodársku blokádu svojej členskej krajiny zrušila v r. 2003. Úsvit širokého zapojenia sa do medzinárodnej del'by

práce však v Líbyi pohasol po jej vojenskom napadnutí leteckými silami niektorých tzv. západných štátov, zavraždení vodcu revolúcie Kaddáfiho a vypuknutí občianskej vojny. Občianska vojna a faktická neexistencia Líbye, ktorá dovtedy zabráňovala nelegálnej „afričkej“ migrácií na územie Európskej únie (ďalej len „EÚ“), sa stala katalyzátorom jej pandémie, osobitne vrcholiacej v roku 2015. Avšak, dosiaľ neukončenej, keďže územie štátu je mocensky rozdrobené, jeho deštruované štátne orgány sú nefunkčné, právny poriadok degradovaný, ľudské práva dehonestované. Územie Líbye sa stalo „skladiskom“ migrantov, pochádzajúcich najmä z vysychajúcej oblasti Sahelu. Ekonomických, ekologických, avšak aj porazených islamistických bojovníkov „na útek“ do Európy. Najmä tito „pútnici za lepším životom“ sa stali hračkou v rukách organizovaných skupín pašerákov ľudí a obchodníkov s ľuďmi. A tak sa priamo v lone EÚ zrodil Kaddáfim včas prejudikovaný problém, dnešná tzv. Líbyjská otázka. Otvoriť priestor pre hľadanie odpovedí na túto otázku sme sa pokúsili pomocou položených otázok integrovaných do dotazníka. Použitými metodologickými postupmi, najmä využitím bádateľskej metódy analýzy a následnej syntézy excerptovaných poznatkov integrovaných do publikovaných literárnych produktov rezultujeme v závere príspevku do ich finalizácie. V jej štruktúre je sformulovaná aj odpoveď, ktorou sa dosiahol stanovený cieľ. A to identifikovať, zhodnotiť a prostredníctvom využitia metódy prognózovania načrtiť možné vývinové tendencie vývoja a riešenia tzv. líbyjskej otázky, ktorej podstatou je nežiaduca explózia nelegálnej migrácie smerujúcej z afrického kontinentu do EÚ.

1 Líbya na ceste k modernosti

Líbyjská otázka sa ako problém EÚ môže stotožniť s problémom nelegálnej migrácie. Vojnou rozvrátená Líbia je „migračnou chodbou“ ponúkanou Európu nelegálnym prístahovalcom. Skutočnosťou totiž je, že práve z územia a pobrežných vôd Líbye sa priamo „unášajú“ osoby túžiace po „novom živote“ v Európe. „Záhadné“ plavidlá tzv. humanitárnych organizácií pritom jednoznačne porušujú nielen právne predpisy o ochrane hraníc EÚ, tzv. Schengenský dohovor, ale aj jej jednotlivých členských štátov. A to počas celej hromadnej nekontrolovanej „migračnej vandrovky“ Európu. Organizované zločinecké skupiny, spolupracujúce neraz iba s účelovo kreovanými organizáciami tzv. tretieho sektora, dosahujú nelegálne, nezdanené, v ostatnom období dokonca najvyššie zisky prostredníctvom masových importov ilegálnych migrantov do Európy.¹ Taliansko, Grécko, Malta a Španielsko sú podľa dostupných štatistických údajov na najvyšších priečkach nápadu trestnej činnosti. Najskôr páchanej proti neporušiteľnosti a bezpečnosti hraníc EÚ. Po ich nezákonné prekročení aj inej závažnej trestnej činnosti, vrátane terorizmu, znásilneniu, obmedzovanie osobnej slobody, nebezpečného vyhŕážania a vraždám. To sú čiastkové problémy dotýkajúce sa i Nemecka, Francúzska, škandinávskych štátov. Priamo vyplývajúce z náplne tzv. líbyjskej otázky.

Do vypuknutia občianskej vojny bola Líbia považovaná za slobodnú, prosperujúcu a sľubne sa rozvíjajúcu krajinu. Podľa určitých politických tzv. západných kruhov na čele s diktátorom, avšak modernizujúcim vnútrosťne spoločenské i medziľudské vzťahy, ale aj medzinárodné relácie i svoj právny poriadok do značnej miery podľa európskeho vzoru. Líbia bola v určitom predstihu pred susednými štátmi. Národné osloboodenie líbyjských Arabov a Berberov totiž možno datovať už do roku 1951. Vtedy, takmer desaťročie pred rokom 1960, ktorý je považovaný za „rok Afriky“, počas ktorého sa zrútila prakticky celá

¹ ŠIŠÁK, I. – KRÁLIKOVÁ, K. (2008): Migrace cizincu a její vliv na ekonomiku České republiky, s. 198.

svetová koloniálna ríša.² Navonok otvorené, avšak prakticky iba formálne stratili svoj vplyv na Afriku dovtedajšie „materské“ koloniálne krajiny. Veľká Británia, Francúzsko, Portugalsko, Španielsko, Belgicko.³ V dôsledku geopolitických výsledkov oboch svetových vojen bolo z afrického územia vytiesnené Nemecko a Taliansko, a ešte skôr tiež Holandsko. Obrovské prírodné bohatstvo tohto svetadielu však neustále príťahovalo pozornosť ekonomickej i politickej mimoriadnej silných nadnárodných monopolov, sídliacich v bývalých metropolitných štátach. Avšak aj v Spojených štátach amerických. Afrika prirodzene neušla ani pozornosti bývalého vojensky mocného Sovietskeho zväzu a naň naviazaných štátikov, vrátane bývalého Československa. V súčasnosti africký záujem resp. záujem o Afriku dominuje predovšetkým v hlavnom prúde zahraničnej politiky Čínskej ľudovej republiky, nevynímajúc tiež bývalých koloniálnych determinantov. Z priestoru EÚ si vplyv na svoje bývalé kolónie udržiava osobitne Francúzsko, a v novšom období čiastočne i Nemecko.

Svojho času sa neznáma Líbya vryla do pozornosti svetových monopolov pre svoje ohromné nerastné bohatstvo a do mysle sveta Kaddáfího revolúciou a jeho činmi. Často charakterizovanými ako zločiny. Oficiálne i neoficiálne sympatie mu venovali samozrejme vtedajšie socialistické štaty, ich ľud a jeho predstaviteľa. Formálne totiž v líbyjskom štáte tiež všetka moc patrila ľudu a od r. 1977 preto niesol oficiálne označenie Líbyjská arabská ľudová socialistická džamahíria. Vyjadroval navonok vznik a sformovanie akéhosi islamského socializmu. Ľudové masy Líbye ale skutočne rozhodovali na najnižšom stupni či v regiónoch prostredníctvom *základných ľudových kongresov*. Bolo ich po štáte rozsiahlych približne 450, formálne, a participatívne i reálne, mohli rozhodovať azda o všetkom, i keď nad týmito „národnými výbormi“ stál asi 30 členný orgán nimi vybraných zástupcov, tzv. Šaabíját.⁴ Zákonodarná moc patrila Všeobecnému ľudovému kongresu na čele s vodecom revolúcie, ktorý v skutočnosti ale rozhodoval o všetkom. V očiach západných mocností bola považovaná, nie vždy oprávnene, za diktatúru organizujúcu a financujúcu teroristické akcie vo svete.

Líbya bola a dodnes je zapísaná teda aj v analóch svetovej kriminalistiky a svetového terorizmu. Medializované svetovými prostriedkami masovej komunikácie boli viaceré takéto prípady. Prameniace v kuchyni nielen „obyčajného“, ale i štátom priamo organizovaného zločinu. Uvádzia sa, že takého, pod ktorý sa podpísal líbyjský režim. Prípad „Lockerbie“, prípad „Abu Nidal a spol.“, prípad „Syrtský záлив“, to sú zrejme tie najviac verejnosti známe. Pravda, jednoznačné dôkazy o líbyjskom štátom organizovanom terorizme neexistujú.

Skutočne realizované, ba dokonca v priamom televíznom prenose boli prezentované popravy politických odporcov či predpokladaných nepriateľov Kaddáfího. On ich považoval za samozrejmé a nevyhnutné prostriedky slúžiace na úspešné zavŕšenie revolučného procesu. Jeho výslednicou bola transformácia a modernizácia spoločnosti. Líbya sa zo zaostalej agrárnej komunity premenila na vyspelú a v Afrike dominujúcu societu, disponujúcu mnohými nadstandardmi. Do ich okruhu patrilo právo na dom, ktoré bolo považované za prirodzené ľudské právo. To osobne Kaddáfí vyjadril tézou „dom je základnou potrebou pre jednotlivca aj rodinu, preto by nemal byť vlastnený niekým iným“.⁵ Nárokovateľná bola bezplatná lekárska starostlivosť aj bezplatné vzdelanie. Štát bezplatne poskytoval svojmu

² KRÁLIK, J. – KRÁLIKOVÁ, K. (2009): Genocídium a korupcia ako antihumánné fenomény a predmet humánnego potierania právnymi nástrojmi., s. 10+CD. Porovnaj tiež KRÁLIKOVÁ, K. (2007): Genocídium – predmet vojenskej a policajnej diplomacie, s. 167-172.

³ ALEXANDROV, V. V. a kol. (1976): Medzinárodné komunistické, robotnícke a národnoslobodzovacie hnutie, s. 454.

⁴ VENCEL, P. (2016): Kaddáfího osobný lekár spomína, s. 93.

⁵ Citované podľa VENCEL, P. (2016): Kaddáfího osobný lekár spomína, s. 103.

obyvateľstvu i elektrickú energiu, automaticky vyplácal ženám 5 000 USD ako „pôrodný príspevok“ na každého novorodenca. Kaddáfiho islamský socializmus pritom umožňoval súkromné podnikanie s osobitným dôrazom na podporu podnikania v polnohospodárstve. Štát predával mimoriadne lacné pohonné hmoty a mazadlá. Z negramotného národa, ktorého iba štvrtina dokázala čítať a písat’ „stvoril“ takmer úplne gramotnú národnú pospolitosť. Pod Kaddáfiho kuratelou štvrtina populácie dosiahla kvalitné vysokoškolské vzdelanie. Líbya nemala žiadny zahraničný dlh. Kaddáfí dokonca koketoval so zavedením tzv. zlatého dinára. Mal sa stať „africko-arabským dolárom“. Mimoriadne významný pre budúci rozvoj verejného aj súkromného sektora bol úspešne rozbehnutý proces rekultivácie Sahary, osobitne jej zavodňovanie. Dopravná a ostatná komunikačná infraštruktúra krajinu splňala najvyššie požiadavky na jej kvantitu i kvalitu. Líbyjské ženy sa „zbavili“ do revolúcie povinného závoja. V roku 1974 vznikol Zväz líbyjských spisovateľov a novinárov, zrodila sa spolková činnosť, v roku 1968 začalo vysielať národné televízne štúdio. Štát dovážal brakovú západnú kinematografickú produkciu, rozvíjal hodnotnú vlastnú náučnú kinematografiu. Oblúbené boli koncerty, opery, ale tiež vystúpenia folklórnych súborov. Mimoriadne žiadane boli medzi Líbyjčanmi vystúpenia slovenských „tanečníc z Lúčnice“. Líbyjčania sa radi prihovárali slovenským návštevníkom po slovensky, keďže mnohí z nich v tuzemsku študovali a pracovali.⁶ Líbya bola teda konsolidovaným a prosperujúcim štátnym útvarom, ktorý plnil súčasne poslanie najvýznamnejšieho článku severoafrického arabského „sanitného kordónu“, chrániaceho Európu pred nelegálnou migráciou. Každá minca však má dve strany, tvrdí pravdivé a overené slovenské ľudové porekadlo. Mier a prosperitu za určitých okolností strieda vojna a strádanie.

2 Riziká európskej integrácie

Ak má byť určité spoločenstvo ľudí obývajúce určité územie štátu spokojné s kvalitou spoločenských vzťahov do ktorých vstupuje ako mnohopočetný kolektív vzájomne rozličnými vzťahmi späťich jednotlivcov, teda ako organizovaná či neorganizovaná masa, a súčasne ak majú byť naplnené aj každodenné nevyhnutné štandardné, ale prípadne i nadštandardné životné potreby, aspoň základné očakávania a požiadavky jeho fundamentálneho konštrukčného článku, teda každého individuálneho jednotlivca, potom sa musí takýto človečenský konglomerát organizovať a riadiť určitými všeobecne prijímanými a akceptovanými pravidlami.⁷ Sú to predovšetkým právne a morálne normy, ktoré určujú konštanty správania sa takejto spoločenskej formácie ako celku, avšak aj jeho elementárnej bunky, človeka, obyvateľa, občana. Skutočnosťou ale je, že nie každý kolektív ľudí a nie každý jednotlivý člen ľudskej pospolitosťi je z rozličných dôvodov spôsobilý, schopný či dokonca ochotný akceptovať väčšinovou spoločnosťou vžité morálne zásady a ľhou zakotvené právne normy. Každý primerane civilizovaný a duševne spôsobilý človek vedome alebo podvedome akceptuje sebakkontrolu. Úroveň sebakkontroly právo priamo determinuje. V prípade absencie sebakkontroly a akcelerovania prejavov negatívneho správania a nihilistických postojov jednotlivcov a komunit voči kodifikovaným a ustáleným spoločenským vzťahom a ich subjektom sa totiž spoločnosť vystavuje vysokému riziku ohrozenia. Inštitút sebakkontroly vlastný fyzickým osobám má osobný, osobnostný a súčasne

⁶ Podľa ústnej informácie PhDr. Ladislava Vrteľa, ktorý Líbyu navštívil krátko pred pádom Kaddáfiho, aj podľa spomienok autora, v rokoch 1978 – 1979 veliaceho dôstojníka v špeciálnom strážnom vojenskom útvaru v Dubnici nad Váhom, kde bolo možné zaregistrovať množstvo líbyjských „stážistov“ v tamojších zbrojárskych továrnach. Podobná situácia bola aj v leteckých opravárenských závodoch v Trenčíne, ale i v Martine a pod.

⁷ Pozri súvisiace heslá v HÖRZ, H. a kol. (1987): Slovník. Filozofia a prírodné vedy.

súkromnoprávny charakter, avšak aj dopad na verejné vzťahy, verejnosť. Tu je potrebné zdôrazniť paralelnú charakteristiku sebkontroly človeka ako subjektívneho faktora na jednej strane (t. j. sebkontrola individuality; individuálna sebkontrola), a sebkontroly spoločnosti ako objektívneho faktora na druhej strane (t. j. sebkontrola kolektívu; kolektívna sebkontrola), pričom v takomto vzťahu možno badať aj určitú vzájomnú prepojenosť a intenzívne ovplyvňovanie sa. Sebkontrola je tak kontrolný vzťah samého voči sebe. V záujme garantovania vnútornej i vonkajšej bezpečnosti európskej spoločnosti, kontrole i sebkontrole musí byť podrobenná štátnej pospolitosť (ilegálnych) migrantov „exportujúcich“ štátov na jednej strane, a na druhej strane i (ilegálnych) migrantov „importujúcich“ štátov, členov EÚ. Doterajšie skúsenosti dokumentujú, že kontrola a sebkontrola chápaná v tomto duchu zlyhalá.

Sloboda človeka je považovaná za mimoriadne dôležitý a pritom špecifický fenomén jeho sociálneho života. Etický náboj fenoménu slobody má byť rešpektovaný každým jedincom nielen na základe tzv. prirodzeného práva, ale najmä na základe platného právneho poriadku. Platí to i o štáte, ktorý rozličnou mierou ovplyvňuje životné cykly spoločnosti. Ak ale intenzita transformácie fenoménu slobody človeka nadobudne neúnosné parametre, dochádza ku „kolízii slobôd“. Sloboda jedného totiž nikdy nesmie byť na úkor slobody iného. A to sa reálne, i keď „mimoprávne“ stalo po vypuknutí explózie nezákonného pristáhovalectva do Európskej únie z krajín Afriky a Ázie. Politicky nútene akceptovaného do takej miery, že sa vlastne zrútila dôvera Európanov k európskemu právu. Paralelne s týmto javom došlo nevyhnutne až k prejavom rozkladu globálneho geopolitickej prostredia EÚ. Skutočnosťou je tzv. Brexit a pokračujúci deštruktívny vplyv niektorých politických vyjadrení predstaviteľov EÚ, Nemecka a Francúzska na stabilitu vzťahov vo vnútri EÚ. Osobitne v súčasnosti je preto potrebné v EÚ reagovať na situáciu o. i. zintenzívnením objektívneho školského tzv. politického vzdelenávia. Tento proces, i keď sa zdá byť odsúdený na neúspech, predsa len vyvoláva nádej u tých ľudí, ktorým nie je budúcnosť EÚ ľahostajná. Líbyjská otázka ako katalyzátor nelegálnej migrácie je totiž stále aktuálnym a neriešeným problémom súčasnosti. Preto mnohí prostí ľudia svoje obavy nielen z nepredvídateľného spoločenského vývoja, ale aj z vývoja vzťahu človeka k človeku, človeka k národu, človeka k jeho krajinie, k jej prírode. Teda, k životnému priestoru. V štátnych, verejnoprávnych i súkromných masovokomunikačných prostriedkoch, tlačených, obrazových i zvukových médiách, vrátane tzv. sociálnych komunikačných sietí, čoraz naliehavějšie rezonujú opodstatnené obavy obyvateľov takmer celého sveta z nastávajúcej, približujúcej sa budúcnosti. Už dnes možno v medziľudskej komunikácii zaznamenávať prvky strachu z množiacich sa vojnových konfliktov a potenciálnej revolučnej explózie sociálneho napätia, z rozmachu čoraz častejšie sa opakujúcich teroristických akcií a s nimi súvisiacich obrovských morálnych a materiálnych škôd. Dnes sú už očividné, ba priam všetkými zmyslami hmatateľne negatívne zmeny spoločenského prostredia EÚ, vytvárajúceho ešte prednedávnom optimálne podmienky pre život každého človeka. Možno evidovať vznik nebezpečnej spoločenskej situácie, ktorá sa prehluje prostredníctvom chronickej, priam až nepochopiteľnej dlhodobej nepoučiteľnosti ľudstva vo vzťahu ku kvalite jeho správania sa. Vytvára sa tak priestor pre oprávnené kladenie si nevšedných otázok, ale najmä hľadanie prijateľných odpovedí, ako riešiť *status quo* EÚ. Keďže zločin (nielen organizovaný) je takmer vždy o krôčik vpred pred spravodlivosťou a zákonom. Neraz aj organizačne, aj personálne, aj technicky, aj manažérsky, aj logisticky. Avšak, tzv. podsvetie najčastejšie predstihuje oficiálne antizločinecké zložky štátu materiálne a finančne. Tu treba poznamenať, že organizačné a riadiace štruktúry kriminálneho podsvetia, t. j. *kriminálny manažment*, býva veľmi často aspoň o krok vpred aj pred oficiálnym štátnym a policajným manažmentom, ktorého úlohou je v celospoločenskom záujme efektívne „odstavovať“ kriminálny manažment

a jeho štruktúry od legálnych spoločenských väzieb a efektov. Žiaľ, aj právne poriadky svojimi aktmi na zločin často iba *ex post* reagujú, i keď snaha o preventívne *ex ante* pôsobenie voči zločinnosti prostredníctvom efektívneho využívania legislatívnych nástrojov sa demokratickému štátu moderného západného tzv. euro-amerického (resp. euro-americko-atlantického) typu, a teda aj jeho policajným zložkám, uprieť naozaj nemôže. Zastávame preto názor, že problémový záber tematického smerovania tzv. migračnej politiky bude trvalo aktuálny, komplikovaný a náročný.

Zabráňovať kriminalite by mala predovšetkým politická moc. Osobitne nebezpečnou pre spoločnosť a jej normálny vývoj je však kriminalita práve vtedy, ak sa, spravidla latentne, prekrýva alebo priamo zrastá s politikou a osobnými záujmami politikov. Tzv. kriminalita bielych golierov je totiž spoločensky omnoho nebezpečnejšia, politicky a ekonomicky škodlivejšia a jej dôsledky fatálnejšie, než je to v prípade tzv. všeobecnej či bežnej kriminality, páchanej drobnými narušiteľmi spoločenských vzťahov. Z toho bezprostredne vyplýva záver, že v tzv. zdravej demokratickej spoločnosti jej politickí predstaviteľia nesmú nikdy a za žiadnych okolností hájiť protispoločenskú činnosť resp. trestnú činnosť, akou nelegálna migrácia podľa platných právnych predpisov nesporne je. Predstaviteľia EÚ a napr. i Nemecka či Francúzska, ale i Luxemburska alebo Holandska, verejne „pozývajúci“ nelegálnych migrantov na územie EÚ tak konali proti platnému právu a v rozpore s verejným záujmom obyvateľov EÚ. To bola (a stále je) ich „kvalifikovaná odpoved“ na nimi vyvolanú tzv. Líbyjskú otázku.

3 Hľadanie východísk

Je zrejmé, že verejne odznievajúce tzv. promigrantské vyjadrenia politikov, boli svojho času zamerané na získanie ich určitého politického profitu. Rozhodujúce svetové mocenské celebrity, predovšetkým D. Trump či V. Putin, sa však rozhodli nielen odhaliť kamuflovanie problému nelegálnej migrácie, ale naozaj pristúpiť k riešeniu problémov s ňou súvisiacich. EÚ je v týchto súvislostiach podrobovaná každodenným neľahkým ideovým skúškam. Politický odklon od donedávna uskutočňovaného procesu ret'azenia internacionálnych procedúr hájacich import nelegálnych migrantov do EÚ prostredníctvom „ochranárskych kamufláží“, prejavujúcich sa iba akýmsi fiktívnym *quasi* riešením nových konfliktov späť s rozmáhajúcim sa ničením historicky akumulovaných duchovných a materiálnych hodnôt EÚ, bude nevyhnutnosťou. Aj v súradničiach neriešenia tzv. Líbyjskej otázky, aj aktuálnej zahraničnej politiky Turecka a neriešenia tzv. Sýrskej otázky.

V záujme zistenia stavu názorovej hladiny obyvateľstva na tzv. Líbyjskú otázku (t. j. nezákonné pristávajúce do EÚ) sme na vybranej vzorke respondentov realizovali sondážny prieskum. Otázky adresované smerom do „priestoru zodpovednosti“ za stav existujúcej nelegálnej migrácie, čakajúce na kvalifikované zodpovedanie, sú z hľadiska ich potenciálneho finálneho uzatvorenia konečne aspoň na programe dňa. Ich zodpovedaním sa formuje a modeluje aj pozícia človeka ako člena širšej ľudskej komunity EÚ k nezákonnému pristávajúctvu. Vzťah človeka k určitej ľudskej komunité, a to nielen k nej, vyjadruje súčasne aj vnútornú „duševnú výbavu“ každého ľudského jedinca, stupeň jeho intelektuálnej kvality. Preto sa v každodennej živote stretávame nielen s ľuďmi, ovenčenými duchovnosťou, prejavujúcou sa úctou, ba až láskou k životu, k rodnej krajine, k človeku. Neustále a pridloho sa aj EÚ borí s obmedzenosťou časti svojho obyvateľstva i občianstva, spravidla sociálne neprispôsobivej žiadnemu riadnemu životnému štýlu. EÚ sa dosiaľ nevyrovnila s prejavmi, svedčiacimi o nepriateľskom postoji niektorých „normálnych komunít“ ľudí voči svojmu inokultúrnemu, inojazyčnému či inokonfesionálнемu okoliu. Poznávať a odhalovať príčiny a dôsledky nevšimavosti značnej časti populácie EÚ, striktne sa ohradzovať a brániť proti nezmyselnému ničeniu toho, čo nazývame európskou

civilizáciou, ale predovšetkým vychovávať, vzdelávať a samozrejme, aj trestať, to je kardinálnou úlohou spoločnosti, štátu a medzinárodného spoločenstva dneška. Tieto aktivity by mali mať medzinárodne koordinovaný rozmer a záber. V Európe by mala ochrannú iniciatívu za zachovanie historickej európskej civilizácie prevziať predovšetkým EÚ, jej orgány

a predstaviteľia.⁸ V záujme akumulovania a koncentrovania sôl a prostriedkov orientovaných na zachovanie a zveľadenie politickej, hospodárskej, kultúrnej, právnej a sociálnej štruktúry EÚ, a dnes najmä na ochranu a tvorbu životného prostredia, bude musieť i aparát EÚ aj jej jednotlivých členských štátov nevyhnutne pristúpiť k takým legislatívnym opatreniam, ktoré by mali potenciálne:

- zabrániť narušovaniu legislatívy EÚ a porušovaniu procesu aplikácie platných právnych noriem garantujúcich ochranu jej územia a obyvateľstva,
- eliminovať administratívny terorizmus praktikovaný orgánmi EÚ v oblasti nelegálnej migrácie,
- prijať a realizovať právne normy EÚ umožňujúce aktívnu legálnu a legitímnu sebaobranu (sebaochranu) pred narušiteľmi právom chráneného záujmu občanov EÚ (resp. ich osobnej integrity, ich hmotného objektu) aj použitím strelnej zbrane,
- orientovať obyvateľstvo EÚ v oblastiach právnych regulácií zameraných na legitímnu a legálnu ochranu vlastného života, zdravia a majetku vlastnými prostriedkami a silami,
- orientovať orgány činné v trestnom konaní na území členských štátov EÚ na oblasť vyššej intenzity ochrany obetí trestnej činnosti vo vzťahu k právno-ochrannému záujmu páchateľov trestnej činnosti,
- legislatívne „rozviazať ruky“ policajným orgánom pôsobiacim v EÚ pri postihovaní páchateľov trestnej činnosti,
- vytvoriť vzdelávaco – výchovné štruktúry umožňujúce zabezpečiť povinné absorbovanie kultúrnych hodnôt európskeho geopolitického prostredia pristáhovalcami,
- v strategickom horizonte dosiahnuť úplnú integráciu obyvateľstva tzv. tretích krajín do kultúrneho prostredia európskej populácie,
- vyrovnať sa s legislatívou zaostávajúcou za spoločenskou realitou,
- realizovať opatrenia garantujúce dostatočnú vymožiteľnosť práva,
- odstrániť resp. minimalizovať korupciu.

EÚ, napriek uvedeným štátno-mocenským opatreniam, je nevyhnutne nútená zmeniť postoj európskej spoločnosti k priestoru a k prostrediu svojej existencie, keďže vládnuca politická moc a konštituovaná štátnej moc reprezentujúca demokratický štát by mala konštituovať “štát pre verejné blaho.”⁹

4 Hľadanie pravdy: názory a vízie

V EÚ, najmä jej východnej časti panuje presvedčenie, že nelegálna migrácia nežiaduco exploatuje a odčerpáva spoločenské zdroje. Aj keď je preskupovanie obyvateľstva prirodzenou slobodou, v 21. storočí sa musí odohrávať len legálne a legitimne. Nikdy nesmie „fungovať“ na úkor iných. Európskou právnou kultúrou historicky sformulované právne normy nesmú umožňovať ani jej zneužitie, škodlivú exploataciu *modus vivendi*, avšak ani jej neoprávnenú ochranu. Štúdiu sledovaný cieľ identifikovať, zhodnotiť a prostredníctvom využitia metódy prognózovania načrtiť možné vývinové tendencie vývoja a riešenia tzv.

⁸ Porovnaj NOVOTNÝ, V. – KLÍMA, K. – KRÁLIKOVÁ, K. – DUDOR, L. (2017): Veľká správa v zemích Visegrádské čtyřky. (Česká republika, Maďarsko, Poľská republika, Slovenská republika).

⁹ Porovnaj s KRÁLIK, J. – KÚTIK, J. (2013): Kontrolný systém a jeho subsystémy vo verejnej správe (základy teórie).

líbyjskej otázky, ktorej podstatou je nežiaduca explózia nelegálnej migrácie smerujúcej z afrického kontinentu do EÚ, sa opiera o vyhodnotenie odpovedí na otázky položené prostredníctvom dotazníka anonymným respondentom. Ich okruh tvorilo päťdesiat osôb so stredoškolským vzdelaním, štátnych občanov SR, jedna osoba bola štátnym občanom Afganistanu, dve osoby štátnymi občanmi Ukrajiny a jedna osoba štátnym občanom Rakúska. Prieskum bol realizovaný medzi vysokoškolákm v roku 2018. Všetky dotazníky boli riadne vyplnené a odovzdané. V rámci prieskumu názorov na tzv. Líbyjskú otázku (nelegálnu migráciu do EÚ) im boli položené takto sformulované otázky:

1. Ako vnímate nelegálnu migráciu z Ázie a Afriky do EÚ?
2. Aké príčiny vedú podľa vášho názoru k nelegálnej migrácii do EÚ?
3. Aké očakávania majú podľa vášho názoru nelegálni migranti do EÚ?
4. Ovplynula podľa vášho názoru vojna v Líbyi nelegálnu migráciu do EÚ?
5. Ako podľa vášho názoru postupovať voči nelegálnym migrantom na území EÚ?
6. Čo je podľa vášho názoru vhodné poskytnúť nelegálnym migrantom na území EÚ?
7. Pod akou podmienkou by ste akceptovali vo svojom susedstve migrantu?
8. Mali ste osobný kontakt s migrantom z tzv. tretích krajín?
9. Čo vám osobne prekáža na migrantoch?
10. Uzavreli by ste s migrantom sobáš (partnerstvo)?

Z odpovedí na tieto otázky vyplynuli nasledovné poznatky:

Ad 1. Odpovede „ako ohrozenie EÚ“ všetkých respondentov signalizujú negatívne vnímanie nelegálnej migrácie do EÚ. Žiadny z respondentov sa nevyjadril ponúkanou odpoveďou „neviem posúdiť“, „ako posilnenie EÚ“ či ako „prirodzený proces“. Z 50 respondentov odpovedalo 50 „ako ohrozenie EÚ“, čo je 100 %.

Ad 2. Za príčinu nelegálnej migrácie v dôsledku „vojenských konfliktov“ považovalo nelegálnu migráciu 17 respondentov (t. j. 34 %). Až 27 respondentov (t. j. 54 %) uviedlo ako príčinu nelegálnej migrácie „devastáciu prírodných zdrojov v ich materských krajinách“. Ponúkanú odpoved „túžbu po dobrodružstve“ uviedol ako príčinu jeden (1) respondent (t. j. 2 %), dvaja (2) príčinu nevedeli posúdiť (t. j. 4 %). Traja (3) respondenti uviedli ako príčinu nelegálnej migrácie „chudobu“ (t. j. 6 %).

Ad 3. Devätnásť (19) respondentov uviedlo ako potenciálne očakávanie nelegálneho migrantu v EÚ „blahobyt“ (t. j. 38 %). Ďalších sedemnásť (15) respondentov vníma ako jeho očakávanie „zárobok a návrat do vlasti“ (t. j. 30 %). Päť (5) respondentov (t. j. 10 %) si myslí, že nelegálny migrant „očakáva slobodu“. Jeden (1) respondent sa nevyjadril (t. j. 2 %).

Ad 4. Dvadsaťdva (22) respondentov (t. j. 44 %) „nevie“, či vojna v Líbyi ovplyvnila intenzitu nelegálnej migrácie do EÚ. Dvadsaťjeden (21) respondentov (t. j. 42 %) je presvedčených o vojne („určite vojna v Líbyi“) v Líbyi ako o príčine nelegálnej migrácie do EÚ. Šest (6) respondentov (t. j. 12 %) uviedlo, že príčinou nelegálnej migrácie do EÚ je „pravdepodobne vojna v Líbyi“. Jeden respondent na položenú otázku neodpovedal (2 %).

Ad 5. Až štyridsaťjeden (41) respondentov (t. j. 82 %) je presvedčených, že nelegálnych migrantov „nevŕšiť na územie EÚ“ je najvhodnejším riešením tzv. Líbyjskej otázky (t. j. nelegálnej migrácie). Šest (6) respondentov (t. j. 12 %) odporúča „neodkladné vyhostenie z územia EÚ“. Dvaja (2) respondenti (t. j. 4 %) obhajujú „začatie azylového konania“. Jeden respondent (1) sa nevyjadril (t. j. 2 %).

Ad 6. Vo svojej odpovedi na otázku označilo všetkých päťdesiat respondentov (50) za jedine potrebné poskytnúť všetkým nelegálnym migrantom „iba ubytovanie a prácu“ (t. j. 100 %).

Ad 7. Vo svojom susedstve by nelegálneho migrantu akceptovalo pod podmienkou „prispôsobenia sa“ až tridsaťsedem (37) respondentov (t. j. 74 %). Jedenásť (11) respondentov (t. j. 22 %) by vo svojej blízkosti neakceptovalo nelegálneho migrantu „za

žiadnych okolností“. Dvaja (2) respondenti (t. j. 4 %) verbálne uviedli, že s migrantom žijú v spoločnej domácnosti, a preto na otázku odmietajú odpovedať.

Ad 8. Osobný kontakt s migrantom bez bližšej špecifikácie uviedlo trinásť (13) respondentov (t. j. 26 %). Ostatní respondenti s počtom tridsaťsedem (37) osobný kontakt s migrantom nepriznali resp. neuviedli (t. j. 74 %).

Ad 9. „Obava z neočakávaného správania“ migrantu prevažuje v odpovediach štyridsiatich šiestich (46) respondentov (t. j. 92 %). Zvyšní štyria (4) respondenti (t. j. 8 %) sa nevyjadrili.

Ad 10. Štyria (4) respondenti (t. j. 8 %) by s migrantom manželstvo resp. partnerstvo uzavreli. Šestnáť (16) respondenti by manželstvo (partnerstvo) s migrantom uzavreli „za určitých podmienok“ (t. j. 32 %). Tridsať (30) respondentov na otázku nevedelo odpovedať (t. j. 60 %).

Na základe výsledkov sondážného prieskumu možno dospieť k takýmto predbežným parciálnym záverom:

- nelegálna migrácia je vnímaná obyvateľstvom jednoznačne ako spoločensky nežiaduci jav
- za príčinu nelegálnej migrácie považuje väčšina respondentov devastáciu prírodných zdrojov vo vlasti migrantu
- za dôvod participovania migrantov na ceste do EÚ väčšina obyvateľstva považuje ich očakávané ekonomicke zvýhodnenie
- značná časť obyvateľstva považuje vojnu v Líbyi za podnet k nárastu nelegálnej migrácie
- väčšina obyvateľstva zastáva názor, že nelegálni migranti by nemali byť na územie EÚ vpúšťaní
- obyvateľstvo zastáva názor, že nelegálnym migrantom je potrebné poskytnúť na území EÚ „iba ubytovanie a prácu“
- väčšina obyvateľov akceptuje pobyt nelegálneho migrantu vo svojom okolí „pod podmienkou prispôsobenia sa“ migrantu
- väčšina obyvateľstva nemala osobný kontakt s migrantmi
- väčšina obyvateľstva vyjadruje obavy „z neočakávaného správania sa“ migrantov
- značná časť obyvateľstva by manželstvo resp. partnerstvo s migrantom uzavrela „iba pod určitou podmienkou“

Z uvedeného je do značnej miery zrejmé, že výrazný vplyv nelegálnej ekonomickej migrácie do EÚ sa už odrazil v zmene priorít a kvalitatívnych parametrov života jej obyvateľstva. Možno povedať, že posun vývoja ich myslenia, ktorý je produkтом nelegálnej migrácie, dokumentuje do určitej miery nami realizovaný prieskum ako aj jeho rezultaty.

Isto, na takto akumulované objektívne zložky však bezprostredne nadvázuje subjektívna zložka systému determinantov vedúcich k vzniku odpovedí, do okruhu ktorých patrí osobnosť, vzdelanie, kvalifikácia či skúsenosť konkrétnego respondenta. Tieto faktory ovplyvňujú odpovede určite pozitívne, i negatívne. Preto, aby človek mohol aj v budúcnosti pomerne nerušene užívať vlastný životný priestor v EÚ, bude nevyhnutné, aby sa o jeho výsledky primerane zaujímala aj politická sféra. Doba nekoordinovanej extenzívnej nelegálnej migrácie a exploatacie migrantov musí byť, a to v záujme prežitia ľudstva, čo najskôr nahradená dobou intenzívneho aktívneho riešenia problémov súvisiacou s ňou a nimi. Len tak sa úspešne môže uchrániť EÚ pred svojim zánikom. Nelegálna migrácia a jej dôsledky ovplyvňujú totiž aj osobný či súkromný život obyvateľa EÚ a jeho súkromné záujmy, vrátane rodinných.

Veda by preto mala mať prednosť pred politikou, keďže jej účelom ako otvoreného systému je poznanie a až na ňom konštituované politické, ekonomicke, právne a organizačné

garantovanie a synchronizovanie chodu celého organizmu štátu (resp. nadštátneho útvaru), kreovaného v prospech určitej ľudskej komunity, žijúcej na určitom území. V modernom štáte tvorí veda najrozsiahlejšiu, najdôveryhodnejšiu a najvýznamnejšiu časť sofistikovanej činnosti štátu uskutočňovanú prostredníctvom jeho orgánov. Pritom podmienkou vedeckého riadenia spoločenských procesov, garantovania bezporuchového fungovania života spoločnosti je jej dobrá organizácia.¹⁰ Z toho vyplýva, že iba dobre organizovaná, vhodnými kompetenciami vybavená, v mantieloch efektívnej legislatívy sa pružne pohybujúca a profesionálne dobre personálne zabezpečená verejná moc môže formovať optimálne parametre spoločenských vzťahov, ktorých predmetom i obsahom súčasne je nielen právo, ale predovšetkým skutočný záujem o ochranu a tvorbu „nepoškodeného“ sociálneho prostredia. V tomto konštatovaní je zakódovaná aj požiadavka dostatočnej odolnosti verejnej správy voči externému nátlaku lobistických štruktúr vo vztahu k neprimeranej explootácii a poškodzovaniu záujmov obyvateľstva EÚ.¹¹

Záver

Základné práva a slobody tak, ako ich v súčasnosti poznáme a akceptujeme, sú zakotvené v právnych normách vnútroštátnej povahy a v normách medzinárodného práva. Počiatky tohto pojmu vznikli už v antike a majú pôvod v prirodzenoprávnej škole, ktorej predstavitelia vychádzali z názoru, že základné ľudské práva a slobody prirodzene patria každému človeku. V tomto období však odborníci ani laici ešte nepoznali pojem ľudské práva. Ba nedospeli ešte ani k uznaniu rovnosti všetkých ľudí. Toto sa nestalo dokonca ešte ani v období stredoveku. Až neskôr, evolúciou názorov, ľudstvo dospelo k nevyvrátitelnému záveru, že základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. Uznało sa a akceptovalo, že prináležia každému, bez ohľadu na to, kde žije, akej je národnosť, akej je farby pleti, pohlavia, politického či náboženského presvedčenia. Ba aj sociálneho postavenia.¹² Ľudské práva a slobody sú totiž človeku dané od narodenia. Patria každému ako prirodzené, základné a neodňateľné práva. Kanonické právo ich v podstate považuje za práva, darované či dané človeku do vienka Bohom. Právo na život, ktoré je právom každého človeka nadobudnutým už jeho splodením, teda nielen zrodením, môžeme vnímať aj ako právo na život kdekoľvek na spoločnej planéte Zem. Pritom ide o právo najposvätnejšie, neodňateľné, nezrušiteľné a najprirodzenejšie. Zostáva preto skutočným problémom, rébusom či nezodpovedanou otázkou, prečo dochádza dosiaľ vo svete k jeho systematickému ničeniu, a to aj organizovanými zločineckými skupinami, aj nadnárodnými korporáciami. Odpoved' sa pritom ponúka sama. A je pomerne jednoznačná a jednoduchá! Kaddáfí krátko pred svojou smrťou v r. 2011 povedal prorocké slová: „A teraz ma počúvajte, vy ľudia z NATO. Bombardujete múr, ktorý neprepúšťa migrantov z celej Afriky do Európy! Bombardujete múr, ktorý zadržiava teroristov z al-Kájdy. Tým múrom je Líbya. Zničili ste ju. Ste idioti. Pre tisíce migrantov z Afriky, pre podporu al-Kájdy budete horieť v pekle.“¹³

Použitá literatúra:

¹⁰ KRÁLIKOVÁ, K. (2012): Organizačná základňa riešenia problému migrácie v Slovenskej republike a jej kompetentnosť, s. 35-47.

¹¹ KRÁLIKOVÁ, K. (2012): Aplikácia systému schengenského acquies v oblasti starostlivosti štátnej správy o imigrantov v podmienkach SR.

¹² Porovnaj KRÁLIKOVÁ, K. (2006): Organizácia spojených národov a jej pomoc pri predchádzaní diskriminácií a na ochranu menších, s. 26-67.

¹³ Citované podľa VENCEL, P. (2016): Kaddáfího osobný lekár spomína, s. 7.

1. ALEXANDROV, V. V. a kol. (1976): *Medzinárodné komunistické, robotnícke a národnoslobodzovacie hnutie*. Bratislava : Pravda, 1976.
2. HÖRZ, H. a kol. (1987): *Slovník Filozofia a prírodné vedy*. Bratislava: Pravda, 1987.
3. KRÁLIK, J. – KRÁLIKOVÁ, K. (2009): Genocídium a korupcia ako antihumánne fenomény a predmet humánnego potierania právnymi nástrojmi. In: *Slovensko v Európskej únii*. Zborník z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 30. septembra 2009, Akadémia Policajného zboru v Bratislave. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2009. ISBN 978-80-8054-477-5.
4. KRÁLIK, J. – KÚTIK, J. (2013): *Kontrolný systém a jeho subsystémy vo verejnej správe. (základy teórie)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2013. ISBN 978-80-7380-482-4.
5. KRÁLIKOVÁ, K. (2012): *Aplikácia systému schengenského acquies v oblasti starostlivosti štátnej správy o imigrantov v podmienkach SR*. Žilina: Georg, 2012. ISBN 978-80-89401-91-8.
6. KRÁLIKOVÁ, K. (2007): Genocídium – predmet vojenskej a policajnej diplomacie. In: *Možnosti rozvoja verejnej správy*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie z dňa 30. 11. 2007, Akadémia Policajného zboru v Bratislave. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2007, s. 167-172. ISBN 978-80-8054-426-3.
7. KRÁLIKOVÁ, K. (2006): Organizácia spojených národov a jej pomoc pri predchádzaní diskriminácií a na ochranu menšíň. In: *Aktuálne problémy súčasného sveta (Slovensko a Európska únia)*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej na Duchonke v dňoch 2. – 4. 10. 2006. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2006. s. 26-67. ISBN 80-854-384-4.
8. KRÁLIKOVÁ, K. (2012): Organizačná základňa riešenia problému migrácie v Slovenskej republike a jej kompetentnosť. In: Akimjak, A.(zost.), *Dialóg teológie s humanitnými a sociálnymi vedami z pohľadu mladých doktorandov*. Ružomberok: VERBUM - Katolícka univerzita v Ružomberku, 2012, s. 35-47. ISBN 978-80-8084-952-8.
9. NOVOTNÝ, V. – KLÍMA, K. – KRÁLIKOVÁ, K. – DUDOR, L. (2017): *Veřejná správa v zemích Visegrádské čtyřky. (Česká republika, Maďarsko, Poľská republika, Slovenská republika)*. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7520-215-8.
10. ŠIŠÁK, I. – KRÁLIKOVÁ, K. (2008): Migrace cizincu a její vliv na ekonomiku České republiky. In: *Zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie z dňa 7.7. 2008*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2008, s. 198. ISBN 978-80-8054-441-6.
11. VENCEL, P. (2016): *Kaddáfího osobný lekár spomína*. Bratislava: SINEAL, 2016. ISBN 978-80-972502-0-1.

Kontakt:

prof. JUDr. Jozef Králik, CSc., MBA
 Vysoká škola Danubius
 Fakulta práva Janka Jesenského
 Richterova 111
 925 21 Sládkovičovo
 Slovenská republika
 e-mail: prof.kralik@gmail.sk

QUO VADIS PRÁVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

QUO VADIS ENVIRONMENTAL LAW

Kristína Králiková

Akadémia Policajného zboru, Katedra správneho práva, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava,
Slovenská republika, e-mail: kristina.kralikova@akademiapz.sk

Abstrakt: V súčasnej dobe možno v celosvetovom meradle zaznamenávať explóziu ekologickej kriminality. Latentnú, avšak aj otvorenú. Organizovanú, aj neorganizovanú. Svojim charakterom organizovanú na národnostátnnej, avšak najmä na medzinárodnej úrovni. Postihovanú, avšak aj nepostihovanú. Ba nebezpečne pokrývanú snahami určitých záujmových, priemyselných a finančných skupín o jej legalizáciu a legitimizáciu. Do ekologickej kriminality sú však zapojené aj svetové, nielen národné politické štruktúry. A to všetko v záujme neustáleho zvyšovania ziskov nadnárodných monopolov hromadených výlučne iba na ich prospch, avšak na úkor celého ľudstva a jeho životných záujmov. Nebezpečná a nepostihovaná ekologická kriminalita dnes ohrozuje život na planéte Zem. Klimatické zmeny, v súčasnosti čoraz extrémnejšie postihujúce tzv. modrú planétu. Sú pre ľudí už dnes dostatočnou, avšak pre svetové mocenské centrá stále nedostatočne akceptovanou výstrahou. Je preto načas zmeniť prístup človečenstva k nim. Pomôcť tomu môžu dobré právne regulácie a vyžadovanie ich dodržiavania.

Kľúčové slová: životné prostredie, ľudstvo, legislatíva, svetový záujem, enviropolícia

JEL: K14, K32, O13

Abstract: At present, an explosion of ecological crime can be recorded worldwide. We can find latent crime, but also open. We know organized crime and also unorganized. It is organized at the national-state but mainly at the international level. Crime is punished but also not affected. It is dangerously covered by the efforts of certain interest, industrial and financial groups on its legalization and legitimization. However, the world's not only national political structures are also involved in ecological crime. And all this in the interest of continuously increasing profits of transnational and multinational monopolies accumulated solely for their benefit, but at the expense of all humanity and its life and vital interests. Dangerous and unaffected ecological crime today threatens life on planet Earth. Today's climate change increasingly affecting the so-called blue planet is already sufficient for people, but still a poorly accepted warning for world power centers. It is therefore time to change the approach of humanity to them. This can help ensure good legal regulation and require compliance.

Key words: environment, humanity, legislation, world interest, enviro police

JEL: K14, K32, O13

Úvod

Technika a technológia zohráva dôležitú úlohu v súčasnej dobe vari vo všetkých oblastiach života človeka na tejto planéte. Nie je tomu tak ale v oblasti kolektívnej, ani individuálnej duchovnej vyspelosti. Ani napriek dynamickému napredovaniu vývoja technológií v oblasti umelej inteligencie. Jednoznačne o tom svedčia postoje štátov a ich zoskupení, ich politických reprezentantov i prostých ľudí k svojmu okoliu, k svojmu prírodnému a životnému prostrediu (ďalej len „ŽP“). Ba neraz dokonca ani k svojmu osobnému zdravotnému stavu. S výnimkou prevažnej väčšiny vedeckej obce.

Ochrana ŽP, a v jeho rámci i života a zdravia človeka, je vecou nielen verejnej správy (ďalej len „VS“), ale nevyhnutne musí byť predmetom pozornosti a záujmu každého jednotlivca, každého človeka bez rozdielu. Státne, nadnárodné i medzinárodné orgány, osobitne však orgány VS ale musia nekompromisne dbať o to, aby sa tak aj skutočne nielen dialo, ale napokon i naozaj stalo. Dôležitosť inovovania záujmov, postojov, kompetencií a činov orgánov VS a každého človeka k životu všeobecne a k ŽP osobitne je podmienená, ako je to už hľadom notoricky známe, v záujme prežitia človečenstva rozličnými faktormi. Každému jedincovi, občanovi či participantovi na formovaní vyspelých ekonomík sveta musí byť zrejmé, že jeho životný osud musí byť previazaný nielen s princípmi ovládajúcimi ekonomicke záujmy ľudstva v súlade s požiadavkami uľahčiť, spríjemniť, zjednodušiť a zhospodáriť jednotlivé činnosti človeka. Ale dnes predovšetkým s univerzálniejsie platnými interesmi nútiacimi ľudstvo radikálne zmeniť svoje pohľady a každodenný „pohyb“ v oblasti ŽP. Nie menej dôležité je pripomenúť, že jednotlivé úkony medzinárodných orgánov, štátnych orgánov a osobitne orgánov VS by v ideálnom prípade mali dôsledne dbať na ochranu ŽP a na nekompromisné pranierovanie a prísne trestanie konkrétnych „nositeľov“ ekologickej kriminality.¹ Tá totiž v celosvetovom rozmere prekvítá napriek konštituovaniu mnohých medzinárodných i národných legislatívnych opatrení, ktoré sa v súčasnom politickom, právnom a ekonomickom prostredí sveta javia ako impotentné.²

Na základe použitej metodológie, opierajúcej sa o bádateľskú prácu metódou analýzy, komparácie a následnej syntézy poznatkov excerptovaných z textov medzinárodných aj vnútroštátnych právnych i mimoprávnych dokumentov, sme dospievali k cieľu prezentovania, hodnotenia a sformulovania pôvodných názorov a odporúčaní, potenciálne pozitívne ovplyvňujúcich stav ŽP, úroveň jeho spravovania orgánmi VS a predovšetkým jeho garantovania prostredníctvom efektívnej právnej regulácie.³

Principy práva životného prostredia

Vzťah ŽP a ľudského života a zdravia v konečnom dôsledku by sa mali ruka v ruke stať úplne samozrejmou súčasťou života každého človeka. Podobne ako automatická práčka, automobil, varná kanvica, tablet alebo mobilný telefón. Vývoj techniky a technológií by mal pritom byť na prospech, a nie na škodu ľudstva a jeho životných záujmov. Napriek tomu devastácia ŽP neustále napreduje. Môžeme konštatovať, že na Slovensku sa dokonca polnohospodárska pôda, les, zdravé ovzdušie, živá voda, voľne žijúca zver aj rastlinné bohatstvo národa stráca v nenávratne stále akoby nezadržateľnou rýchlosťou. A to iba pred párom rokmi sme sa pozerali na naozaj živú a bohatú slovenskú prírodu, nepoškodenú tzv. developerskou činnosťou, nepoznačenú ľudskou chamevostou. Fakt dosiahnutia stavu ovládania štátu, jeho orgánov a dokonca i jeho zákonov a občanov motivovaný utilitárnymi kolektívnymi a individuálnymi, avšak nie celospoločenskými záujmami, týchto „imaginárnych“ každodenných ničiteľov prítomnosti dodnes bezprecedentne a súčasne v zásade beztrestne aktivizuje. Pretože ničenie ŽP obyvateľstva je dodnes sprevádzané iba „jemným dotykom prsta“ VS. Sledovaného umľčaným verejným záujmom.⁴ Nedostatočne čeliaceho dôsledkom rozporu očakávaného, želaného stavu ŽP s jeho realitou. Pritom prítomnosť si zrejme aj dnes, aj v budúcnosti bude vyžadovať radikálne, konkrétnie a akútne riešenia zo strany štátu i medzinárodných spoločenstiev, teda i Európskej únie (ďalej len „EÚ“). Vrátane tzv. personálnej konkretizácie a diverzifikácie sankcionovania zločincov

¹ KRÁLIK, J. – KRÁLIKOVÁ, K. (2016): Polícia (v slovenskej spoločnosti), s. 142 a. n.

² KRÁLIKOVÁ, K. – ANDOROVÁ, P. a kol. (2019): Právo životného prostredia (vybrané kapitoly), s. 55 a n.

³ KRÁLIKOVÁ, K. – ANDOROVÁ, P. a kol. (2019): Právo životného prostredia (vybrané kapitoly), s. 17 a n.

⁴ BERČÍK, P. – KRÁLIK, J. (2007): Základy verejnej správy I., s. 19 a n.

páchajúcich zločiny na ŽP. Bez ohľadu na akékoľvek tzv. VIP - postavenie takého škodcu. Týmto procesom a procedúram bude musieť vydláždiť cestu aj primerane inovovaná legislatíva. Tuzemská, medzinárodná i svetová.

V súčasnosti je na Slovensku rozbehnutý proces kopírujúci trend úplnej elektronizácie VS. Ten úzko súvisí práve s akcelerovaným vývojom techniky a nových technológií vo svete a v rokoch po vstupe Slovenskej republiky (ďalej len „SR“) do EÚ v roku 2004 sa revitalizoval aj na slovenskom štátom území a v slovenskej VS. To preto, že SR sa musela postupne začať prispôsobovať svetovým výzvam a preberať dôležité, už existujúce trendy ostatných členských štátov EÚ. Ako nový členský štát sa samozrejme chcela zaradiť do medzinárodného konkurenčného prostredia a byť čo najrýchlejšie rovnocenným partnerom ostatných, predovšetkým členských štátov EÚ s vyššou životnou úrovňou vo všetkých oblastiach. Jednou z týchto oblastí možného rýchleho napredovania sa stala dovtedy často meniacia sa štruktúra a koncepcia kompetencií VS.⁵ Tá, z dôvodu neustálych legislatívnych a spoločenských zmien, však stále neplní svoje funkcie a úlohy na obyvateľstvom požadovanej kvalitatívnej a kvantitatívnej úrovni. Bola totiž, vari aj z dôvodu potreby napĺňania individuálnych politických ambícii k moci sa derúcich nových politických zoskupení, svojim spôsobom vedome marginalizovaná. Na okraj verejného záujmu sa však ako azda najviac „odstrkovaná“ dostala problematika ŽP. Napriek krokovaniu osobitého ústredného orgánu štátnej správy pre oblasť ŽP sa práve ono jednotlivými vládami prehadzovalo ako horúci zemiak z jedného rezortu na rezort iný.⁶ Súčasný negatívny stav politického i odborného spravovania problematiky ŽP v SR i v EÚ je teda dôsledkom pretrvávania nie dobrej funkčnosti VS, determinovanej politicky. A to napriek aktuálne solídnej legislatívnej základni formálne primerane garantujúcej ochranu ŽP a jeho zložiek.⁷

Právo životného prostredia de lege lata

Základným právnym dokumentom v SR, ktorý deklaruje základné práva a povinnosti týkajúce sa oblasti ochrany prírody a krajiny je *Ústava Slovenskej republiky*.⁸ V druhej hlove s názvom Základné práva a slobody v Šiestom oddiely táto ústava jednoznačne prisudzuje každému právo na ochranu ŽP a kultúrneho dedičstva v čl. 44 (napr. právo na priaznivé životné prostredie, povinnosť ho chrániť a zveľaďovať, v intencích zákona nik nesmie nad mieru ohrozovať a poškodzovať životné prostredie atď.) a v čl. 45 deklaruje právo na včasné a úplné informácie o stave ŽP a o príčinách a následkoch tohto stavu. Základným prameňom práva garantujúcim podmienky ochrany prírody a krajiny v SR je však *zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov* (ďalej len „ZOPK“).⁹ Jeho text je rozdelený na 9 častí pozostávajúcich zo 106 paragrafov (§). V jednotlivých častiach ZOPK sa zákonodarcom krované právne normy konkrétnie zameriavajú na všeobecnú ochranu (druhá časť, § 3 – § 10) a osobitnú ochranu prírody a krajiny (tretia časť zložená zo štyroch hláv, § 11 – § 53). ZOPK ďalej upravuje dokumentáciu problematiky životného prostredia (štvrta časť, § 54 – § 63), orgány a organizácie, ktoré sa zaoberajú ochranou prírody a krajiny (piata časť, § 64 – § 80). Vo svojich posledných častiach zákon reguluje správne konanie týkajúce sa ochrany prírody a krajiny (šiesta časť, § 81 – § 89), zodpovednosť subjektov (siedma časť, § 90 – § 96),

⁵ BERČÍK, P. – KRÁLIK, J. (2007): Základy verejnej správy I. s. 77 a n.

⁶ ŠANDORA, J. – KRIŽANOVÁ, Z. (2013): Environmentalistika II. Systémy environmentálnej starostlivosti, s. 44 a n.

⁷ Pozri: <https://www.enviroportal.sk/dokumenty-1/medzinarodne-dohovory>

⁸ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

⁹ Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

náhradu škody spôsobenú živočíchmi (ôsma časť, § 97 – § 102). Normatívny text ZOPK završujú spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia (deviata časť, § 103 – § 106).

Možno súhlasíť s názorom, že formálne je vnútrostátna právna regulácia ochrany a tvorby ŽP a jeho zložiek zabezpečená dokonalo. Žiaľ, tzv. ekologické podsvetie si vie vždy najst' cesty vedúce k obchádzaniu ustanovení tzv. ekologického práva. Tak vlastne pestuje a dokonca i rozvíja „legálnu ekokriminalitu“. Tomuto nežiaducemu stavu podporujúcemu ekologickú kriminalitu napomáha aj reálna rozdrobenosť, korumpovateľnosť, nekompetentnosť, svojvoľnosť v rozhodovaní, anonymizácia zodpovednosti a teda relatívna aj faktická disfunkčnosť VS najmä na jej základnom, najnižšom stupni, v obciach. Presun kompetencií zo štátnych orgánov na orgány obcí, práve v oblasti ŽP, sa v každodennej praxi ukazuje ako vážna relativizácia a znefunkčnenie jeho ochrany a tvorby.¹⁰ Obce resp. ich predstaviteľia zrejme v záujme osobného obohacovania sa dokonca často aktívne vstupujú do siete korupčných vzťahov. Jednotlivci tak vlastne „záškodnícky“ parazitujú na verených mimorozpočtových zdrojoch poskytovaných obciam z tzv. vyšších verejných rozpočtov, vrátane fondov EÚ, na poskytnutých dotáciách určených napr. na tvorbu ich územných plánov, plánov obhospodarovania ich vlastného majetku i ŽP a pod.¹¹

V súčasnom období sa slovenská verejnosť začala stále častejšie stretávať s porušovaním právnych predpisov o ochrane a tvorbe ŽP, predovšetkým prostredníctvom rozširovania záberu poľnohospodárskej pôdy na účely investičnej výstavby. Obecní funkcionári, príslušní pracovníci okresných orgánov VS i do tvorby územných plánov inak zainteresované osoby dokonca protesty aktívnych občanov proti takýmto praktikám označili za „odmietanie rozvoja obce“. Zrejme zo zištných osobných dôvodov. Odmietanie takýchto „pseudoúradných“ postupov špekulantov, ktorí sa už do značnej miery usadili vo verejných funkciách v obciach a v regionálnych orgánoch VS k ŽP nie ľahostajnými občanmi však zostáva bez výraznejšej odozvy orgánov prokuratúry a polície.¹² Poskytovanie takýchto „služieb“ niektorými zamestnancami orgánov VS občianskej verejnosti proti jej oprávneným záujmom by malo byť pritom odhalované, pranierované médiami, a neodkladne vyšetrované orgánmi činnými v trestnom konaní.¹³

Nekontrolovaný ekonomický rast v medzinárodnom meradle mal, ba má stále negatívny vplyv aj na celosvetový stav ŽP. Tzv. vyspelá Európa na toto ohrozenie reagovala už v roku 1972 participáciou na prvej celosvetovej konferencii Organizácie Spojených národov o ŽP konanej v Štokholme. Vtedajšie západoeurópske eurointegračné zoskupenie v nasledujúcich rokoch prezentovalo viaceré deklarácie, akčné programy a tiež prijalo viaceré, aj právne záväzné akty, ktoré vytvorili neskorší základ na ochranu ŽP v celoeurópskom geopolitickom priestore.¹⁴ V roku 1987 bol napokon prijatý Jednotný európsky akt, ktorý ako jednu z priorit zakotvil ochranu ŽP. V jeho obsahu sú definované tri základné ciele na úseku ochrany ŽP, a to:

¹⁰ Pozri: Zákon NR SR č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácií ústrednej štátnej správy

¹¹ Pozri napr.: medializovaný prípad tzv. nástenkového tendra <https://slovensko.hnonline.sk/1046400-historicky-rozsudok-za-nastenkovy-tender-exministrov-odsudili-na-9-a-12-rokov> V tejto súvislosti upozorňujeme aj na potrebu spätného preverenia aktivít vrcholových funkcionárov Fondu národného majetku SR a jeho nástupníckej organizácie príslušnými orgánmi činnými v trestnom konaní.

¹² Dejiny potvrdzujú, že postoje úradníkov verejnej správy boli často polarizujúce, avšak vždy prevažovala ochota samospráv riešiť vlastné problémy v záujme samospravujúcej sa komunity. K tomu bližšie: KÚTIK, J. – JAKUBČINOVÁ, Z. – KRÁLIKOVÁ, K. (2018): Dejiny verejnej správy na území Slovenska (Vybrané časti a kapitoly), 264 s.

¹³ Pozri: <https://www.minv.sk/?urad-justicnej-a-kriminalnej-policie-prezidia-policajneho-zboru>

¹⁴ ŠANDORA, J. – KRIŽANOVÁ, Z. (2013): Environmentalistika II. Systémy environmentálnej starostlivosti, s. 94 a n.

- zachovávať, chrániť a zlepšovať kvalitu ŽP,
- prispievať k ochrane ľudského zdravia,
- zabezpečovať šetrné a racionálne hospodárenie s prírodnými zdrojmi.

Prijatím tohto aktu sa problematika ochrany ŽP stala súčasťou európskeho primárneho práva.¹⁵ Naň nadviazali aj ďalšie politické a právne dokumenty.

Za aktuálne živý dokument je v rámci EÚ považovaný akčný program EÚ pre ŽP na obdobie do roku 2020 nazvaný „Spokojný život v medziach našej planéty“. Jeho prioritou je akcelerovať politiku ŽP k prechodu na nízkouhlíkové hospodárstvo účinne využívajúce jestvujúce prírodné zdroje.

Medzi mimoriadne dôležité ciele je v súčasnosti potrebné zaradiť aj zlepšenie hospodárnosti s elementmi ŽP, zvýšenie transparentnosti a celkovej efektívnosti poskytovania ochrany ŽP. Deklarované myšlienky je však potrebné transformovať do každodenného života, čo sa javí často ako reálne neriešiteľný a vážny problém najmä v právnom prostredí tzv. postsocialistických členských štátov EÚ. Obsah prijímaných právnych predpisov by mal byť preto koncipovaný tak, aby priamo provokoval a determinoval zmenu myslenia obyvateľstva, zmenu a stabilizáciu organizácie VS v oblasti ŽP, zmenu a racionalizáciu administratívnych procesov vo VS zameranej na ŽP, konvalidovanie inštitucionálnych usporiadanií oblasti ŽP a osvojenie si nových vedomostí a zručností zamestnancami VS. Najmä európskej legislatíve zameranej na oživenie vzťahov EÚ musí ísť o zmenu myslenia verejnosti vo vzťahu k jej otvorenosti prijímať stále nové technické a technologické vymoženosti spoločnosti tak, aby neboli na úkor ŽP. Čo sa týka rozsahu resp. šírky záberu, národná i nadnárodná legislatíva regulujúca ŽP sa musí výraznejšie dotýkať všetkých úrovní VS, t. j. musí zasahovať do funkčnosti miestnej, komunálnej VS. Pritom až bytosne musí zasahovať oblasť vytvárania, prevádzkovania, využívania a rozvoja informačných systémov VS¹⁶ v záujme ochrany ŽP. Informácie a ich prenos, a teda aj ich seriózne sprostredkovávanie širokým vrstvám obyvateľstva, sú dnes totiž už neodmysliteľnou základňou politiky, a teda aj právnej politiky ŽP, a prakticky i podmienkou efektívneho fungovania štátu.¹⁷

Nevyhnutnosťou sa dnes stáva aktivizácia kontrolných mechanizmov, ktoré môžu predchádzať ničeniu jednotlivých zložiek ŽP a prispievať k odhalovaniu páchateľov trestnej činnosti v oblasti ŽP.¹⁸ Elektronizácia výkonu VS by mohla byť účinným nástrojom prevencie ochrany ŽP.

Právo životného prostredia de lege ferenda

Súčasné aj budúce nastavenie slovenskej legislatívy a od nej sa odvíjajúcej stratégie ochrany a tvorby ŽP prostredníctvom sústavy VS by sa malo sústrediť predovšetkým na zmenu vecného i formálneho prístupu systematickým modelovaním, analyzovaním a komunikovaním VS s vedeckou, odbornou i občianskou obcou. VS pritom musí byť garantom harmonizácie ekonomických záujmov so spektrom ostatných životných záujmov ľudstva ako celku.

¹⁵ FUNTA, R. – GOLOVKO, L. – JURIŠ, F. (2016): Európa a Európske právo, 509 s.

¹⁶ Zákon č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy.

¹⁷ PERÁČEK, T. (2013): Medzinárodnoprávne garancie prístupu k informáciám, s. 186 – 198.

¹⁸ KRÁLIK, J. – KÚTIK, J. (2013): Kontrolný systém a jeho subsystémy vo verejnej správe. Základy teórie, s. 185 a n.

Elektronizácia procesu spravovania ochrany a tvorby ŽP by mala podľa väčšiny odborníkov ušetriť prácu byrokratickému aparátu a minimalizovať jeho chyby.¹⁹ Na druhej strane by viedla k racionalizácii správy ŽP odbremenením obyvateľstva od byrokratickej záťaže. Tomu by elektronizácia VS mohla efektívne napomôcť, i keď je dôležité podotknúť, že nové nástroje, ktoré so sebou prináša, je potrebné správne aplikovať. Až následne môžu priniesť moderné legislatívne akty racionálne a pre spoločnosť a jej záujmy najvhodnejšie obstarávanie ochrany a tvorby ŽP. Na Slovensku totiž stále prevláda trend, že občania sa nielen o svoj život a o jeho „spravovanie“ aj vo svojom najbližšom okolí starajú málo. Takýto ľahostajný postoj obyvateľstva k vlastnému ŽP v mnohých prípadoch nezaručuje ani postačujúcu kvalitu výkonu VS v oblasti ŽP. Štátne – politická reprezentácia SR sa preto musí na národnej aj medzinárodnej úrovni pro futuro výraznejšie a viditeľnejšie aktivizovať.

Národnos-štátna zložka verejnej moci musí na národnej úrovni:

- zvýšiť mieru vymožiteľnosti práva na ochranu zdravého ŽP,
- zabezpečiť stíhanie protispoločenskej činnosti poškodzujúcej akokoľvek zložku ŽP ex officio správnymi orgánmi a orgánmi činnými v trestnom konaní,
- zvýšiť zodpovednosť, mieru a stupeň sankčnej úrovne trestnosti zamestnancov VS na úseku ŽP za akokoľvek formy ich participovania na jeho narušovaní,
- vylúčiť dosadzovanie funkcionárov a zamestnancov orgánov a inštitúcií zabezpečujúcich ochranu a tvorbu jednotlivých zložiek ŽP na základe protekcionistických politických, ekonomických a nepotistických kritérií,
- zabezpečiť centralizovanú supervíziu štátu nad ochranou a tvorbou ŽP.

Na nadnárodnej úrovni, osobitne EÚ, je na liehavou úlohou zabezpečiť:

- zjednotenie právnej regulácie (legislatívy) ŽP v EÚ,
- zjednotenie právnych predpisov regulujúcich poľovníctvo a rybárstvo,
- liberalizujúce zjednotenie právnej regulácie vlastníctva, držby a používania loveckých zbraní,
- zjednotenie regulácie nástrojov a spôsobov lovu suchozemských a vodných živočíchov,
- zjednotenie právnych predpisov upravujúcich ochranu rastlínstva,
- zjednotenie právnych úprav garantujúcich efektívnu ochranu živej a neživej prírody.

Záver

Prirodzenou potrebou ľudstva ako živočíšneho druhu, avšak aj každého jednotlivca, človeka, je zveľaďovať prírodu, kultivovať ju, a aj ju v záujme uspokojovania svojich potrieb racionálne a efektívne využívať. Skutočnosťou však je, že človek i ľudstvo nenarábalo s fenoménom „príroda“ vždy iba racionálne, efektívne, sofistikovane. Neraz dokonca prírodu postavilo priamo proti svojim životným záujmom, vlastne proti životu nielen nevedomky, ale i bezprostredne vedome a koristnícky. Ochrana prírody, prírodných prvkov a prírodných zdrojov, teda podstatných elementov ŽP je však výsostne verejným, všeľudským záujmom a bytostnou potrebou ľudstva. Tento druh záujmu sa transformuje ako do verejnoprávnych, tak aj súkromnoprávnych noriem. Bez existencie práva totiž neexistuje poriadok. Nikde! Ani v spoločnosti, ani v domácnosti. *Verejný záujem* je preto konkrétnym, pre ľudskú spoločnosť a jej rozvoj všeobecne prospešným druhom záujmu, a je podmienkou a determinantom

¹⁹ Zákon č. 610/2003 Z. z. o elektronických komunikáciách.

vzniku, existencie a fungovania tzv. kolektívneho mozgu ľudstva. Spravidla rezultujúceho do racionálneho človečenského myslenia a konania. Teda aj do ochrany ŽP. Uplatňuje sa predovšetkým pri tvorbe, interpretácii a pri aplikácii práva. Časovo, funkčne a vecne je *globálny verejný záujem* ohraničený okamihom aktuálneho stavu konkretizujúcich parciálnych verejných záujmov. *Parciálny*, čiže *čiastkový verejný záujem* je špecifický pre konkrétnie prostredie resp. lokalitu, pre ich hierarchické učlenenie, klasifikovanie a umiestnenie v systéme globálneho verejného záujmu. *Verejným záujmom* pri ochrane prírody a krajiny je vytváranie a udržiavanie územného systému ekologickej stability. Takto chápaný verejný záujem je typický prelínaním sa globálneho verejného záujmu (chrániť život na planéte všeobecne) s parciálnymi verejnými záujmami (ochraňovať jednotlivé zložky života, teda najmä štruktúrne prvky prírody a životného prostredia, ako je napr. ochrana ovzdušia, ochrana pôdy, ochrana vód, ochrana lesa, ochrana rastlinstva a živočíšstva atď.), ktoré vo svojej jednote garantujú udržateľnosť životných podmienok na Zemi, a teda aj momentálne jediného vhodného životného priestoru ľudstva. Významný podiel na udržateľnosti princípov jestvujúceho status quo verejného záujmu presadzovaného pri tvorbe a ochrane životného prostredia a krajiny v najsirovom zmysle slova majú práve univerzálné, ale aj špeciálne právne regulácie, pričom *cielom právnej úpravy ochrany prírody a krajiny* je prispieť k zachovaniu rozmanitosti života na Zemi, k obnovovaniu a racionálnemu využívaniu prírodných zdrojov, záchrane prírodného dedičstva, charakteristického vzhľadu krajiny a tiež snahe k udržaniu ekologickej stability. „Vzhľadom na geometrický radom rastúci počet návštěvníkov prírody a súčasne nekontrolované mieru vyspelosti ich postojov k jej hodnotám, bude musieť štát rozširovať kompetencie svojich orgánov a umožniť zvyšovanie miery radikálnosti ich zásahov voči ľudským škodcom prírody. A to jednoznačne v záujme zachovania prírody pre ďalšie generácie ľudstva a eliminovania narastajúcej miery kvantity jej poškodzovania. Slovenský štát, jeho zákonodarné orgány a orgány VS, tak bude musieť nielen morálne a legislatívne prehodnotiť svoj postoj k ochrane prírody a krajiny už v najbližšom období, ale bude priamo nútenej v čoraz širšej miere rozširovať a racionálne využívať donucovacie prostriedky voči fyzickým osobám a právnickým osobám nerešpektujúcim právne normy regulujúce režim ochrany a tvorby ŽP, a to v bytostnom záujme ochrany živej i neživej prírody a ŽP jeho obyvateľov.“²⁰

Za nevyhnutné považujeme sformulovať a priradiť k pojmu *svetový záujem*, za ktorý sa považuje zabezpečenie celosvetového mieru aj svetový záujem o zabezpečenie ochrany a tvorby životného prostredia.

Použitá literatúra:

1. BERČÍK, P. – KRÁLIK, J. (2007): *Základy verejnej správy I.* 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2007 ISBN 978-80-8054-400-3.
2. FUNTA, R. – GOLOVKO, L. – JURIŠ, F. (2016): *Európa a Európske právo.* Bratislava: IRIS, 2016. ISBN 978-80-89726-76-9.
3. KRÁLIK, J. – KRÁLIKOVÁ, K. (2016): *Počítanie (v slovenskej spoločnosti).* 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2016. ISBN 978-80-263-1050-1.
4. KRÁLIK, J. – KÚTIK, J. (2013): *Kontrolný systém a jeho subsystémy vo verejnej správe. Základy teórie.* 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-482-4.
5. KRÁLIKOVÁ, K. (2017): Príroda: konštruktívny prvk v živote človeka. In: MAJTÁN, Š. a kol. *Aktuálne problémy podnikovej sféry 2017. Zborník vedeckých prác.* Bratislava: Ekonom, 2017. ISBN 978-80-225-4422-1.

²⁰ KRÁLIKOVÁ, K. (2017): Príroda: konštruktívny prvk v živote človeka, s. 613.

6. KRÁLIKOVÁ, K. – ANDOROVÁ, P. a kol. (2019): *Právo životného prostredia (vybrané kapitoly)*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2019. 196 s. ISBN 978-80-8054-833-9.
7. KÚTIK, J. – JAKUBČINOVÁ, Z. – KRÁLIKOVÁ, K. (2018): *Dejiny verejnej správy na území Slovenska (vybrané časti a kapitoly)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2018. ISBN 978-80-224-1640-5.
8. NOVOTNÝ, V. – KLÍMA, K. – KRÁLIKOVÁ, K. – DUDOR, L. (2017): *Veřejná správa v zemích Visegrádské čtyřky*. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-215-8.
9. PERÁČEK, T. (2013): Medzinárodnoprávne garancie prístupu k informáciám. In: *Súčasné trendy a problémy v manažmente* (elektronický zdroj). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. ISBN 978-80-223-3526-3.
10. ŠANDORA, J. – KRIŽANOVÁ, Z. (2013): *Environmentalistika II. Systémy environmentálnej starostlivosti*. 1. vyd. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, 2013. ISBN 978-80-8075-623-9.
11. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky
12. Zákon č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov
13. Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov
14. Zákon NR SR č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácií ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov
15. Zákon č. 610/2003 Z. z. o elektronických komunikáciách
16. Dostupné na internete: www.enviroportal.sk/dokumenty-1/medzinarodne-dohovory [cit. 2019-10-07]
17. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?urad-justicnej-a-kriminalnej-polie-prezidia-policajneho-zboru> [cit. 2019-10-07]
18. Dostupné na internete: <https://slovensko.hnonline.sk/1046400-historicky-rozsudok-zanastenkovy-tender-exministrov-odsudili-na-9-a-12-rokov> [cit. 2019-10-07]

Kontakt:

mjr. doc. PhDr. Ing. Kristína Králiková, PhD., MBA
Akadémia Policajného zboru
Katedra správneho práva
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: kristina.kralikova@akademiapz.sk

MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC BANKING¹

Julia Krenn

International Joint Cross-Border PhD Programme in International Economic Relations and
Management University of Applied Sciences Burgenland, Campus 1,
7000 Eisenstadt, Austria e-mail:julia.krenn@fh-burgenland.at, julia_krenn@hotmail.com

Abstract: The system of Islamic banking differs in several aspects from the conventional banking and financial system. On the one hand, economic aspects should be considered, on the other hand, business relations should only be concluded in harmony with religious aspects. The aim of this literature review is to demonstrate the fundamental characteristics, principles and goals of Islamic finance. In this context, based on available literature, Islamic finance is analyzed in terms of money laundering and the financing of terrorism. This is followed by a critical analysis of the findings, which were realized within the literature research.

Key words: offshore business, offshore destinations, Islamic finance, Islamic banking, money laundering

JEL: F23, K42, E44

Introduction

The role of credit institutions is central in terms to be abused for money laundering and terrorist financing purposes. Their function within the financial and economic system as capital collection agencies, asset managers and intermediaries of international capital transactions means that illegal funds can be very dynamically transformed and transferred. Often they are also referred to as vicarious agents. Credit institutions can play a central role in all phases of money laundering. As most of the illegal assets are enormous sums of money, banks are consulted, as only banks are able to guarantee the safekeeping of large amounts of capital through the international network and corresponding capacities.

The phenomenon of money laundering appears in connection with organized crime or economic crime, which is why money laundering is also referred to as the center of organized crime. It can be considered as a worldwide phenomenon. Attempting to legalize illegal funds is a dynamic process which is constantly evolving.

The goal of terrorist attacks is to spread uncertainty and terror, but also to generate sympathy and support for a particular ideology. The popularity of terrorist organizations and the uncertainty of the world's population are rapidly increasing as a result of media coverage. The pursuit of terrorist activities requires international, well-developed connections, but above all, well-developed sources of finance.

The main principles of the Islamic finance system, which differ from the conventional banking system, are the interest ban, the ban on businesses which are related to alcohol, drugs, pornography and gambling-style transactions, promotion of ethical investments, asset based financing and the adherence to share profit and loss. Whether the Islamic financial

¹ The paper is the frame of the VEGA Project: 1/0490/19 The Islamic Factor in the World Economy.

system is at increased risk to be abused for money laundering and terrorist financing purposes is analyzed through a literature research.

1 Islamic finance

In 1975, the Islamic Development Bank (IsDB) was founded, which is considered as the turning point of Islamic banking. Shortly thereafter, the first commercial bank, the Dubai Islamic Bank, in the United Arab Emirates was founded. The success of these banks has led to the creation of other similar banks, such as the Faisal Islamic Bank (Sudan) and the Kuwait Finance House (Kuwait), which were founded in 1977. In 1970, in Pakistan steps were taken for making the financial system according to the principles of Sharia. In 1980, the legal framework was amended to allow for the operation of Sharia compliant profit-sharing financing companies, and to initiate bank finance through Islamic instruments. In 1983, Iran enacted a new banking law, which replaced conventional banking with interest-free banking.²

Islamic banking or Islamic finance refers to the regulation of financial transactions in accordance with the Islamic jurisprudence "Shari'ah". Islamic financial institutions are not allowed to work with interest. In addition to the interest ban, there are additional policies that preclude speculation, gambling-style transactions and investments in industries that are in any way related to alcohol, drugs, pork, pornography or weapons.³

The Islamic financial market differs from the capitalist business ethics on the following points: Interest-rate business is equated with exploitation, gambling-style business are perceived as unfair, and profit is not accepted if it is generated in sectors that are considered morally reprehensible.⁴

In the 1970s the system of Islamic finance emerged. Islamic finance has globally extended to Muslim, as well as to non-Muslim countries. It constitutes a small but growing sector of the overall financial industry, and nearly all major banks are entering into the Islamic banking market.⁵

1.1 Objectives of Islamic economics and Islamic finance

The objectives of Islamic economics are supposed to guide the objective of Islamic banking and finance.⁶

Chapra highlighted four goals of Islamic economics in prevailing the values and holistic purpose of this system. According to him, the four goals of Islamic economics are to achieve the economic well-being within the framework of the moral norms of Islam, to uphold universal brotherhood and justice, to attain equitable distribution of income and to accomplish freedom of the individual within the context of social welfare.⁷

The main objective of conventional credit institutions is the generation of profits. Islamic credit institutions were established not only for profit generation but also for religious purposes. Since Islamic banks were created on the basis of the Islamic religion, they must correspond to their religious principles and values. At the same time, Islamic banks are expected to make profits from their business activities. Islamic financial institutions are

² HUSSAIN, M. – SHAHMORADI, A. – TURK, R. (2015): IMF Working Paper: An Overview of Islamic Finance, p. 4.

³ LEINS, S. (2010): Zur Ethik des islamischen Finanzmarktes, p. 66-67.

⁴ LEINS, S. (2010): Zur Ethik des islamischen Finanzmarktes, p. 66-67.

⁵ BANNA, B. N. (2011): Islamic Finance, Money Laundering and Terrorist Financing, p. 1.

⁶ MOHAMMAD, M. O. – SHAHWAN, S. (2013): The Objective of Islamic Economic and Islam Banking in Light of Maqasid Al-Shariah: A Critical Review, p. 76.

⁷ CHAPRA, M. U. (1979): Objectives Of The Islamic Economic Order.

required to find equilibrium between profit and religion according to their business objectives, because in achieving only one aspect, the bank is defeating the whole purpose of its existence. If the bank is successful only in terms of making profits and the guidelines according to the Sharia compliance are considered only slightly, it will result in the bank's failure as an Islamic credit institution. Inversely, focusing only on the norms of the Islamic law and disregarding the profit-making aspects of the bank's dealing would lead to the fact that the institution failed as a financial institution, which can lead to bankruptcy as well as to the inability to continue on. Therefore, according to the representatives of the Islamic financial institutions, a equal balance between both of its key features, profit and religion, is requisite to the success and survival of the bank as an Islamic financial institution.⁸

1.2 Main differences between Islamic banking and conventional banking

The interest ban within the Islamic banking system is the biggest difference to conventional banking. Representatives of Islam banking believe that interest-rate business is an exploitative method. Accordingly, interest rates inevitably drive people into ruin. The interest system is perceived as a direct instrument of power, which aims to generate dependencies. Islamic financial institutions do not see the risk of interest dependency only on individuals. The overall global inequality of political power is attributed to the existence of interest. Here for example, the loans of the International Monetary Fund to African countries are presented as the cause of worldly misery. In order to sign these arguments, Islamic bankers refer to the verses of the koran and hadiths, which actually represent the interest system primarily as an instrument of power.⁹

Generating added value that is not tied to a concrete action does not correspond to the ethical concept of the Islamic financial market. Islamic banking is based on a view that condemns any kind of growth that is not tied to direct growth of the real economy. In order to comply with the ethical criteria of the Islamic financial market, the financial economy must always appear only as a direct vehicle of the real economy.¹⁰

Another part of the economic ethical concept of the Islamic financial market is the fact that trade and business should never represent a zero-sum game. If one actor can only profit if another actor loses, the transaction is considered un-Islamic. To legitimize this, the representatives of Islamic banking invoke the same hadiths that seal the Islamic gambling ban. The Islamic financial system is based on avoiding zero-sum games. Central to this is the method of profit and loss sharing. This means that the bank invests the assets of its customers in the market and only profits financially if the investment is profitable. If an investment generates no profit, banks and customers are both losers. The profit and loss sharing approach is considered as morally correct by representatives of the Islamic financial system. This attitude points out that the Islamic financial market is based on the assumption that an actor who can make a profit must always bear possible losses.¹⁰

In addition, there are no customers in the Islamic banking system. Rather, these are referred to as "partners". The contractual basis ensures that no relationship between banks and customers is established, but always relationships between equivalent partners. The ethics of the Islamic financial market demands not only the prohibition of gambling-like transactions, but also the avoidance of a contractually reflected dependency relationship of the "partner".¹⁰

⁸ ARIS, N. A. – AZLI, R. M. – OTHMAN, R. – SAHRI, M. – RAZAK, D. A. – RAHMAN, Z. A. (2013): Islamic Banking Products: Regulation, Issues and Challenges, p. 1148.

⁹ LEINS, S. (2010): Zur Ethik des islamischen Finanzmarktes, p. 68-70.

¹⁰ LEINS, S. (2010): Zur Ethik des islamischen Finanzmarktes, p. 70-73.

The Islamic financial system may not conduct any business related to alcohol, pork, drugs, pornography or weapons. These regulations are based on the argument that God has banned the consumption of alcohol, pork, drugs or pornography, and therefore the Islamic banking system prohibits doing business with such products. The prohibition of investing in the defense industry, however, is derived from the view that the financial market must assume a social responsibility and therefore should not promote the production of life-threatening goods. In terms of pornography and weapons, the moral component is close. Here, even in the non-Islamic context, there is a consensus that these two divisions are difficult to reconcile with morally good behavior. In the conventional finance and banking system, drugs (in the economic context, this is mainly about the tobacco industry) and alcohol are not classified as morally reprehensible. The ban on alcohol, drugs and pork is legitimized in the Islamic financial market from an ethical perspective. This ban on pork is medically justified by Muslims. Since pork is considered unhealthy meat and can make people sick, it is not only a Muslim's duty not to consume pork, but also to discourage his community from doing so.¹⁰

The ban on generating profits in sectors of the economy that are considered reprehensible from the point of view of the Islamic financial system is closely linked to the demand of Islamic representatives for social welfare and justice. The fact that the Islamic financial market must actively promote social justice is an important concern for the staff of Islamic financial institutions. Through charitable causes, financing of public institutions or religious associations, Islamic banks try to show their social commitment. This approach not only has to do with the beliefs of the bank's employees themselves, but also represents an important part of the reputation of individual financial institutions. Islamic clients also expect financial institutions to assume social responsibility. An Islamic bank, which is perceived by the outside as too profit-greedy, does not correspond to the ethics concept of its customers and would therefore lose its customers in shortest time. It is undisputed that a similar social commitment for the sake of social reputation can also be observed in certain conventional banks.¹¹

Islamic financial institutions must review and approve the financial practices and activities of a Sharia committee to ensure compliance with Islamic principles.¹²

For a clearer understanding on the difference between Islamic banking principles and conventional banks, the following Table 1 provides an overview:

¹¹ LEINS, S. (2010): Zur Ethik des islamischen Finanzmarktes, p. 73.

¹² BANNA, B. N. (2011): Islamic Finance, Money Laundering and Terrorist Financing, p. 1.

Table 1: The difference between conventional and Islamic banks

	CONVENTIONAL BANKS	ISLAMIC BANKS
Functions and operating modes	Fully based on man-made principles.	Must be based on principles.
Investor assurance	Predetermined rate of interest.	Investor as capital provider and management as entrepreneur share the risk, hence profit rates are only indicators.
Aims	Maximizing profit without any restrictions.	Maximizing profit subject to restrictions.
Rules of accounts	Governed by product terms and conditions.	Governed by undertaking contracts, determining the terms and conditions.
Fundamental function	Lending and borrowing with compounding interest.	Participation in partnership business.
Relationship	Creditors and debtors.	Could be: Partners, Investors and traders, Buyers and sellers.
Deposits rate and guarantee	Fixed interest rates and deposits are fully guaranteed.	Non-guaranteed return may be given as <i>hibah</i> (gift) and rate of return must be indicative rate. Only <i>wadiah</i> deposit accounts are guaranteed.
Loan / financing rate	Usually based on floating rates, BLR +/- rates.	Fixed profit mark-up (<i>Bai Bithamin Ajil, Murabahah</i>) Floating profit rates (<i>Musharakah, Ijarah</i>)

Source: ARIS, N. A. – AZLI, R. M. – OTHMAN, R. – SAHRI, M. – RAZAK, D. A. – RAHMAN, Z. A. (2013). Islamic Banking Products: Regulation, Issues and Challenges, p. 1149.

2 Money laundering and financing of terrorism in terms of the Islamic banking industry

The concept of money laundering was originally derived from the American "Money Laundering", as in the 1920s, fully-automatic laundromats "bare-washed" cash income from illegal predicate offenses. Laundromats had barely controllable sales at that time and were thus considered as attractive place for various criminal businesses.¹³

The rapid and dynamic development of the global economy, the financial and capital markets as well as the growing advances in transport, information and communication technologies are closely linked to emerging organized crime. Criminal activities have immense amounts of cash due to various crimes (drug trafficking, fraud, smuggling, illegal weapon trafficking, white-collar crime, ...). But since these are directly related to the crime which in turn increase the risk of discovery by law enforcement agencies, the funds are of little use. In order for criminal organizations or individuals to reinvest their illicit assets back into the legal economic cycle, the illegally acquired assets must be disguised in such a way that they give the impression of being legally and honestly earned. This describes a dynamic process commonly defined as "money laundering". A corresponding legalization of the criminally generated proceeds is highly complex and can only be done with sophisticated methods.¹⁴

Since the attack on the World Trade Center in New York and the Pentagon in Washington, terrorism has become increasingly prominent in today's society. There is no single and general definition for the term "terrorism", yet the word comes from the Latin verb "terreo" and means "terrified". According to the definition of Waldmann, terrorism is understood as the execution of planned violent attacks against a political order, whereby the

¹³ DREER, E. – RIEGLER, W. – SCHNEIDER, F. (2006): Geldwäsche – Studie über Formen, Akteure, Größenordnung – und warum die Politik machtlos ist, p. 15.

¹⁴ DREER, E. – RIEGLER, W. – SCHNEIDER, F. (2006): Geldwäsche – Studie über Formen, Akteure, Größenordnung – und warum die Politik machtlos ist, p. 11-12.

acting persons operate in the underground. Terrorism comes to the fore when an ideology can not prevail over another ideology with peaceful means.¹⁵

The financing of terrorism generally defines the provision of assets for terrorism purposes to individuals and organizations to carry out activities in terms of terrorism purposes.¹⁶

Money launderers and terrorist financiers generally use all available methods to minimize the likelihood of their funds being recovered, their confiscation or other legal consequences. This is independent whether or not the financial system in which they operate is an Islamic financial institutions. At the same time, it has to be determined whether there are certain features of Islamic finance that lead to a higher risk of money laundering and terrorist financing that are different from those of conventional financing.¹⁷

2.1 The connection between money laundering and the financing of terrorism

The issue of terrorist financing is often linked to money laundering due to many devastating attacks in the recent past. What is the connection between money laundering and terrorist financing?

In general, the money laundering and terrorist financing systems share a common goal, namely the creation, provision and transfer of assets from the place of origin to the place of the final use. In terms of money laundering, the illegal assets come from a criminal offense, which is intended to enrich, but is also reintegrated into the legal economic cycle. In the context of terrorist financing, the funds used for this purpose come from both legal and illegal sources and investors. Nevertheless, terrorist organizations use money laundering to subsequently finance their activities. In the literature, similar terms such as "reverse money laundering" or "illegality of clean assets" are often used. This is to express that assets raised for terrorist purposes can only be classified as "illegal" if they are related to a terrorist offense. However, such views appear to be only partially adequate, as the money laundering assets always stem from illegal predicate offenses, but the funding for terrorist financing may also have legal background.

Nonetheless, the central issues in the context of money laundering are the source of money and, in the case of terrorist financing, the use of funds. Unlike professional money launderers, terrorist organizations and their activities have no monetary gaining intentions. Rather, non-financial goals are in the foreground, such as the realization of a particular ideology through the spread of fear and terror as well as the endangerment of entire population groups, which belong to a different ethnic and religious group.

2.2 Islamic finance and anti-money laundering and combating the financing of terrorism

It appears that there are no differences in the risks of money laundering and terrorist financing in Islamic and conventional credit institutions. The FATF, the FSRB and its member countries similarly impose standards and best practices on conventional and Islamic financial institutions. However, it is clear that the issue of the risks of Islamic banks requires further investigation. Legislation and regulators should develop a better understanding of the money laundering and terrorist financing risks in the Islamic finance world. A better

¹⁵ WALDMANN, P. (2003): Terrorismus und Bürgerkrieg – der Staat in Bedrängnis, p. 12.

¹⁶ MAHR, J. – WAKOUNIG, M. R. – Wiesenfellner, H. (2013): Handbuch Geldwäsche und Betrugsbekämpfung, p. 14.

¹⁷ KYRIAKOS-SAAD, N. – VASQUEZ, M. – EL KHOURY, C. – EL MURR, A. (2016): IMF Working Paper – Islamic Finance and Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, p. 7.

understanding of the nature and extent of money laundering and terrorist financing risks would require a more in-depth analysis of the essential features of instruments and arrangements used in the Islamic financial system. This would require an analysis of the methods used in the area of money laundering and terrorist financing, as well as trends and typologies in the Islamic finance world and the associated risks stemming from the nature of the contractual relationship between the Islamic banks, their clients and the providers of assets.¹⁸

Islamic financial institutions would need to gain additional experience in assessing money laundering and terrorist financing risks and take effective preventive measures tailored to the characteristics of their products and services. The lack of supervisory experience and capacity that prevails in certain countries with a strong presence in Islamic financial institutions should be remedied as quickly as possible. The following areas require further attention: (i) the specific nature of the relationship between a financial institution and its clients; (ii) the functioning of Islamic financial institutions and the complexity of certain transactions; and (iii) the administration of high zakat volume by Islamic financial institutions.¹⁷

Accountants and competent authorities which are involved in the fight against money laundering and terrorist financing should explore whether the current recommendations contained in the FATF standards require further adaptation in order to ensure the fight against money laundering and terrorist financing.¹⁷

Fighting against money laundering and terrorist financing is already a major challenge in the conventional banking sector. When considering the fact that Islamic banks are applying new and complicated financial methods, this challenge is even greater. The central goal must be to combat money laundering and terrorist financing in a sustainable way while permitting legal financial activities. To achieve this goal, additional coordination and cooperation between Islamic financial institutions and regulators remains essential.¹⁹

There is no doubt that the fight against money laundering and the financing of terrorism is a global problem, which requires a close cooperation between all stakeholders and countries. It is obvious that no financial institution is immune to the use of money laundering and terrorist financing activities. Special attention should be paid to the study of Islamic financial products to develop customized anti-money laundering and anti-terrorist financing regulations in Islamic credit institutions.²⁰

Conclusion

Based on the literature research on the most important principles of the Islamic financial system, it can be seen that this is a concept of economic ethics that includes both the economic aspect of profit and the aspect of religion: The ban on interest should prevent that the shyer party (partner, customer) is exploited; The prohibition of gambling-type transactions is designed to prevent a business from winning only if the other party is the loser; the avoidance of business relationships with certain industries is considered morally reprehensible (drugs, alcohol, pornography, weapons and pork); The concept of profit-and-loss-sharing should serve to share both profits and losses. The Islamic banking system strives

¹⁸ KYRIAKOS-SAAD, N. – VASQUEZ, M. – EL KHOURY, C. – EL MURR, A. (2016): IMF Working Paper – Islamic Finance and Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, p. 11.

¹⁹ BANNA, B. N. (2011): Islamic Finance, Money Laundering and Terrorist Financing, p. 6.

²⁰ NASIR, M. A. (2018): Compatibility of Islamic Finance and Anti-Money-Laundering Laws: A Myth or Reality?, p. 77-78.

to ensure that business relationships not only have to be morally correct, but that social responsibility and justice are also achieved.

In principle, the question arises, how the entire financial and banking industry should function without the use of interest. Speculation can be made about this, but a final conclusion can not be reached, as the conventional banking and sector continues to dominate in the banking industry. It is possible that Islamic credit institutions charge higher fees, which could be interpreted as "hidden" interest rates. To what extent this "concealment" of interest is morally defensible is at least questionable.

The prohibition of interest should reduce the exploitation of the weaker party, since this is also considered highly morally reprehensible. This aspect could be considered quite critical, considering that in labor camps and also in tourism, for example in Dubai, Abu Dhabi, Doha, ... partly slave-like conditions prevail. Many guest workers have to perform at their best in the toughest working conditions. Thus, it can be argued, that cheap labor is being exploited in order to further maximize the profit of large companies and business people.

The condemnation of exploitative and oppressive conditions by the Islamic financial system is also contradictory to the position of women in Muslim countries: It is undisputed that women in Muslim countries have lower rights than men. Moreover, in many Muslim states, the view is that men are considered as the center of power (for example in the decision-making-process within the family). By considering this argument, the principle of the Islamic economic system can be critically questioned, which strives for the pursuit of social justice, a fair distribution of income and the freedom of the individual.

Both conventional and Islamic banks carry the risk of being misused for money laundering and terrorist financing purposes. Based on the literature review on the aspect of money laundering and terrorist financing problems in Islamic credit institutions, it can be seen that this area is a relatively untouched and unexplored topic in the Islamic financial world. Due to the fact that there are hardly any special regulations on Islamic financial products, this could mean that the Islamic financial and credit system have a high potential to be misused for money laundering and terrorist financing purposes. Accordingly, there should be a focus on the specificities of the Islamic finance and credit system in future, which primarily relates to the complexity of Islamic financial products, business relations and the functioning of Islamic banks.

References:

1. ARIS, N. A. – AZLI, R. M. – OTHMAN, R. – SAHRI, M. – RAZAK, D. A. – RAHMAN, Z. A. (2013): Islamic Banking Products: Regulation, Issues and Challenges. In: *The Journal of Applied Business Research*, 2013, Vol. 29, No. 4, pp. 1145-1156.
2. BANNA, B. N. (2011): Islamic Finance, Money Laundering and Terrorist Financing. In: *Global Financial Crime Review*, 2011, pp. 1-6.
3. CHAPRA, M. U. (1979): *Objectives Of The Islamic Economic Order*. Leicester: The Islamic Foundation, 1979.
4. DREER, E. – RIEGLER, W. – SCHNEIDER, F. (2006): Geldwäsche – Studie über Formen, Akteure, Größenordnung – und warum die Politk machtlos ist. Wiesbaden: Gabler Verlag, 2006.
5. HUSSAIN, M. – SHAHMORADI, A. – TURK, R. (2015): An Overview of Islamic Finance. In: *IMF Working Paper*, 2010, 15/120, pp. 4-11.
6. KYRIAKOS-SAAD, N. – VASQUEZ, M. – EL KHOURY, C. – EL MURR, A. (2016): Islamic Finance and Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. In: *IMF Working Paper*, 2016, 16/42, pp. 2-12.

7. LEINS, S. (2010): Zur Ethik des islamischen Finanzmarktes. In: *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik*, 2010, 11(1), pp. 66-75.
8. MAHR, J. – WAKOUNIG, M. R. – Wiesenfellner, H. (2013): *Handbuch Geldwäsche und Betrugsbekämpfung*. Wien: Lexis Nexis, 2013.
9. MOHAMMAD, M. O. – SHAHWAN, S. (2013): The Objective of Islamic Economic and Islam Banking in Light of Maqasid Al-Shariah: A Critical Review. In: *Middle-East Journal of Scientific Research*, 2013, ISSN 1990-9233, pp. 75-84.
10. NASIR, M. A. (2018): Compatibility of Islamic Finance and Anti-Money-Laundering Laws: A Myth or Reality? In: *IIUM Law Journal*, 2018, Vol. 26, No. 1, pp. 55-78.
11. WALDMANN, P. (2003): *Terrorismus und Bürgerkrieg – der Staat in Bedrängnis*. München: Gerling Akademie Verlag, 2003.

Contact:

Julia Krenn, BA, MA

International Joint Cross-Border PhD Programme in International Economic
Relations and Management
University of Applied Sciences Burgenland
7000 Eisenstadt
Austria
email: julia.krenn@fh-burgenland.at, julia_krenn@hotmail.com

AKCIOVÝ TRH A EKONOMICKÝ RŮST: PANELOVÁ ANALÝZA PRO ZEMĚ V4¹

THE STOCK MARKET AND THE ECONOMIC GROWTH: PANEL ANALYSIS FOR V4 COUNTRIES

Radmila Krkošková

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě,
Univerzitní nám. 1934/3, 733 04 Karviná, Česká republika, e-mail: krkoskova@opf.slu.cz

Abstrakt: Obecně by mělo platit, že jak si vede ekonomika, tak by si měly vést i akciové trhy. Pokud hospodářství roste, zvyšuje se produkce, rostou ceny a firmám rostou zisky. Cílem práce je zjistit, jaký je vztah mezi vývojem akciových trhů a ekonomickým růstem v zemích Visegrádské skupiny (V4). Jádrem práce je panelová kointegrační analýza. Vztahy mezi zkoumanými proměnnými se v každé zemi liší. Výsledky panelového kointegračního testu ukazují, že ekonomický růst a rozvoj akciových trhů jsou kointegrovány.

Klíčová slova: HDP, Grangerova kauzalita, akciový trh, panelová analýza, V4

JEL: C19, C50, D53

Abstract: What is the relationship between GDP and the stock market? If the economy is growing, production is increasing, prices are rising and companies are increasing profits. The aim of this work is to find out the relationship between the development of stock markets and economic growth in the Visegrad Group countries (V4). The core of the work is a panel co-integration analysis. The relationships between the variables examined vary from country to country. The panel co-integration test results demonstrate that economic growth and development of stock markets are co-integrated for the panel of V4 countries.

Key words: GDP, Granger causality, stock market, panel analysis, V4

JEL: C19, C50, D53

Úvod

Tento článek je rozdělen do čtyř částí. První část je věnována přehledu literatury, která se zabývá podobnou problematikou. Druhá část popisuje použité ekonometrické metody. Ve třetí části je popsán ekonomický vývoj a vývoj akciových trhů V4 v období od roku 2005 do roku 2018. Jádrem práce je čtvrtá kapitola, která se zabývá panelovou kointegrační analýzou. Výsledky práce jsou uvedeny v závěru. Proč byly pro analýzu vybrány země V4? Cíle a společné zájmy zemí V4 byly popsány ve Visegrádské deklaraci (1991).² Jedním z cílů bylo vytvořit příznivé podmínky pro přímou spolupráci mezi podniky, pro zahraniční kapitálové investice, pro rozvoj finančních a akciových trhů. Příspěvek by mohl potvrdit vztah mezi vývojem akciových trhů a ekonomickým růstem ve V4. Po vstupu zemí V4 do Evropské unie v roce 2004 se zahraniční politika Visegrádské čtyřky výrazně

¹ Tento článek vznikl za podpory projektu č. SGS/19/2019, Aplikace systémů na řízení vztahů se zákazníky v prostředí malého a středního podnikání přijatého v roce 2019.

² Visegrad Declaration. (1991): The Visegrad Group: the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia.

zvýšila a skupina se zaměřila na podporu spolupráce a stability v širším středoevropském regionu. Spolupráce s Rakouskem a Slovenskem probíhá v rámci tzv. Regionálního partnerství. Skupina V4 spolupracuje s tzv. Programem V4 + s dalšími zeměmi střední a východní Evropy.

1 Přehled literatury

V současné době se většina autorů domnívá, že finanční trhy přispívají pozitivně k ekonomickému růstu, jak o tom diskutují ve svých pracích například Bekaert and Harvey (1998),³ Arehtis et. al (2001)⁴ a další. Podle nich je možné míru ekonomického růstu udržet i bez existence technologického vývoje, především díky vlivu finančních trhů.

Olweny and Kimani (2011),⁵ Wanzala et. al (2017)⁶ přikládají akciovým trhům význam ve spojení s ekonomickým růstem díky tomu, že umožňují korporacím i vládě shromažďovat dlouhodobý kapitál a tedy i financování nových projektů.

Arehtis et. al (2001) ve své empirické analýze ukazuje, že akciové trhy mohou přispívat k dlouhodobému ekonomickému růstu, avšak jejich vliv je pouze částí vlivu bankovního systému. Autoři zkoumali čtvrtletní časové řady v období 1968-1998 na plně rozvinutých ekonomikách těchto zemí: USA, Spojené Království, Francie, Německo a Japonsko. Výsledky se pro jednotlivé země lišily. Ve Francii, Německu a Japonsku měly akciové trhy na vývoj ekonomického růstu značný vliv. Naopak v USA a Spojeném Království byl tento vliv slabý a navíc kauzálně byl směr spíše od ekonomického růstu k finančnímu vývoji.

Caporale et. al (2004),⁷ Drtsaki and Bargiota (2005)⁸ se ve svých článcích zabývají kauzálním vztahem mezi akciovým a kreditním trhem a ekonomických vývojem v řecké ekonomice. Používají k tomu VAR model pro měsíční data v období 1988-2002 společně s testy Grangerovy kauzality a Johansenův kointegrační test. Výsledky práce ukazují, že mezi zkoumanými proměnnými je jeden kointegrovaný vektor.

Autoři Caporale et. al (2004) využívají VAR model ke zkoumání vztahů mezi akciovými trhy, investováním a ekonomickým růstem pro 7 vybraných zemí: Argentinu, Chile, Řecko, Koreu, Malajsii, Filipíny a Portugalsko s čtvrtletními daty z období mezi lety 1977 až 1998. Cílem práce bylo zjistit, zda dřívější práce, které nezahrnovaly akciový trh, měly zavádějící výsledky.

Ndako (2010)⁹ zkoumá za pomocí VECM modelu vztahy mezi akciovými trhy, bankami a ekonomickým růstem na čtvrtletních časových řadách v období 1983-2007 pro Jižní Afriku. Jeho výsledky naznačují přítomnost dvousměrné kauzality a indikují důležitost role finančního sektoru v jihoafrické ekonomice.

³ BEKAERT, G. – HARVEY, C.R. (1998): Capital Markets: An Engine for Economic Growth, s. 33-53.

⁴ AREHTIS, P. – DEMETRIADES, P.O. – LUINTEL, K.B. (2001): Financial Development and Economic Growth: The Role of Stock Markets, s. 16-41.

⁵ OLWENY, T.O. – KIMANI, D. (2011): Stock market performance and economic growth: empirical evidence from Kenya using causality test approach, s. 153-196.

⁶ WANZALA, R.W. – MUTURI, W. – OLWENY, T. (2017): The Nexus between Market Tightness and Economic Growth – A Case of Kenya, s. 259-268.

⁷ CAPORALE, G.M. – HOWELLS, P.G. – SOLIMAN, A.M. (2004): Stock Market Development and Economic Growth: The Causal Linkage, s. 33-50.

⁸ DRITSAKI, CH. – DRITSAKI-BARGIOTA, M. (2005): The Causal Relationship between Stock, Credit Market and Economic Development: An Empirical Evidence for Greece, s. 113-127.

⁹ NDAKO, U.B. (2010): Stock markets, banks and economic growth: time series evidence South Africa, s. 72-92.

Vazikidis and Adamopoulos (2009)¹⁰ využívají VECM model na analýzu ekonomiky Francie v období 1965 – 2007. Zabývají se především otázkou, zda vývoj akciového trhu způsobuje ekonomický růst nebo opačně.

2 Metody

Cílem článku je zjistit vztah mezi vývojem akciových trhů a ekonomickým růstem v zemích V4. V článku jsou provedeny individuální analýzy každé země i panelová analýza. Zkoumáme dlouhodobý vztah ve funkci $GDP = f(\text{INDEX}, \text{AT})$; kde $HDP = \ln$ reálného hrubého domácího produktu; $\text{INDEX} = \ln$ burzovního indexu; $\text{AT} = \ln$ objemu obchodovaných akcií.

Časové řady GDP, INDEX a AT jsou nestacionární a mezi těmito proměnnými mohou existovat dlouhodobé kointegrační vztahy. Před testováním na kointegraci je třeba určit řád integrace proměnných. Byly provedeny jednotkové kořenové testy panelu navržené Levinem et al. (2002),¹¹ Im et al. (2003),¹² Fisher-ADF a Fisher-PP testy navržené Maddalou a Shaowenem (1999).¹³ Levinův test předpokládá, že existuje společný proces, takže ρ_i je stejný napříč průřezy. LLC test uvažuje tuto základní specifikaci ADF:

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{it-j} + X_{it}^T \delta + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

kde $\alpha = \rho - 1$, kde je povoleno zpoždění pro diferencované členy, p_i je změna v průřezových datech. Nulová hypotéza $H_0: \alpha = 1$ (existuje jednotkový kořen) a alternativní hypotéza $H_1: \alpha < 0$ (neexistuje jednotkový kořen).

Im et al. (2003) test (IPS) umožňuje pro jednotlivé jednotkové kořeny takové postupy, že ρ_i se mohou v různých průřezech lišit. Nulová hypotéza může být uvedena jako $H_0: \alpha_i = 0$, pro všechna i ; zatímco alternativní hypotéza je dána takto:

$$H_1: \alpha_i < 0, \text{ pro } i = 1, 2, \dots, N_1; \text{ a } \alpha_i = 0, \text{ pro } i = N+1, N+2, \dots, N; \quad (2)$$

kde i může být podle potřeby přeskupeno, což může být interpretováno tak že, nenulová část jednotlivých procesů je stacionární. Zamítnutí nulové hypotézy nutně neznamená, že nulový jednotkový kořen je zamítnut pro všechna i .

Testy Fisher-ADF a PP umožňují testování jednotlivých jednotkových kořenů, takže ρ_i se může v průřezech lišit. Všechny testy jsou charakterizovány kombinací jednotlivých jednotkových testů, které vedou k výsledku panelového testu. Nulová hypotéza těchto testů tvrdí, že existuje jednotkový kořen, zatímco alternativní hypotéza tvrdí, že v některém průřezu neexistuje jednotkový kořen.

Každá proměnná je integrována prvním řádem, a pro panelovou kointegraci byl použit Pedroniho test (Pedroni, 2004).¹⁴ Pedroniho kointegrační analýza umožňuje testování kointegrace modelů, které zahrnují více než jednu nezávislou proměnnou.

¹⁰ VAZAKIDIS, A. – ADAMOPOULOS, A. (2009): Stock Market Development And Economic Growth, s. 1932-1940.

¹¹ LEVIN, A. – LIN, C.F. – CHU, C. (2002): Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties, s. 1-24.

¹² IM, K.S. – PESARAN, M.H. – SHIN, Y. (2003): Testing for unit roots in heterogenous panels, s. 53-74.

¹³ MADDALA, G.S. – SHAOSEN, W. (1999): A comparative study of unit root tests with panel data and new simple test, s. 631-652.

¹⁴ PEDRONI, P. (2004): Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis, s. 597-625.

Panelový kointegrační test, který umožnuje testovat vzájemnou průřezovou závislost s různými individuálními efekty a deterministickými trendy lze definovat takto:

$$GDP_{it} = \alpha_{it} + \delta_i t + \beta_{1i} INDEX_{it} + \beta_{2i} AT_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (3)$$

$$\varepsilon_{it} = \rho_{it} \varepsilon_{it-1} + u_{it}, \quad (4)$$

kde $i = 1,2,3,4$ je člen panelu, $t = 1,2,\dots, 54$ označuje časové období, β jsou koeficienty. Parametry α_{it} a δ_i umožňují pro každou zemi specifikovat efekty respektive deterministické trendy efektů. ε_{it} je odhad odchylky od dlouhodobého vztahu. Pro testování nulové hypotézy o neintegraci navrhl Pedroni (2004) dva typy kointegračních testů: panelové a skupinové testy. Panelové testy založené na metodě uvnitř skupiny zahrnují čtyři statistiky: panelovou v-statistiku, panelovou rho-statistiku, panelovou PP-statistiku a panelovou ADF-statistiku. Skupinové testy založené na metodě mezi skupinami zahrnují tyto statistiky: skupinovou rho-statistiku, skupinovou PP-statistiku a skupinovou ADF-statistiku.

Po prokázání panelové kointegrace se odhaduje dlouhodobý kointegrační vektor pomocí Fully Modified OLS (FMOLS) a Dynamic OLS (DOLS). Použití těchto metod je popsáno v článcích následujících autorů: Kao a Chiang (2000),¹⁵ McCoskey a Kao (1998).¹⁶ Tyto práce ukazují, že panelové odhady DOLS mají lepší výsledky než odhady pomocí metody FMOLS.

3 Vývoj zemí V4

3.1 Česká republika

Za přelomové období, kdy se z transformované ekonomiky stala ekonomika tržní, je považován rok 2004. Předchozí reformy a vstup do EU pomohly dalšímu rozvoji exportně zaměřeným podnikům. Tento trend si ekonomika udržela až do roku 2008. K přerušení trendu došlo až v posledním čtvrtletí roku 2008, kdy propukla celosvětová krize. Ekonomika významně zpomalila a propadla se do hluboké recese. Růst soukromé spotřeby byl dokonce negativní ve třetím čtvrtletí 2009, neboť domácnosti reagovaly na zvyšující se nezaměstnanost a snížení v růstu mezd. Ve srovnání s dalšími zasaženými zeměmi však dopady krize nebyly tak závratné, neboť samotná finanční krize, která recessi vyvolala, se ekonomiky České republiky příliš nedotkla. Výkonnost ekonomiky se zlepšovala a k většímu oživení došlo v roce 2014, kdy Česká republika nárůstem HDP o 2 % vyrovnila pokles z předchozích dvou let a dostala se z recese. Od tohoto období ekonomika roste.

Rok 2004 se stal nejúspěšnějším rokem akciových trhů v České republice. Index PX 50 dosáhl prudkého zhodnocení na počátku roku 2004 a v dlouhodobém růstovém trendu pokračoval i nadále s celkovým meziročním přírůstkem 56,6 %. Rok 2005 přerušil růst indexu PX50, celkově však během roku došlo opět ke zhodnocení. Tento vývoj odpovídal situaci na světových finančních trzích, které reagovaly na vysoké ceny energetických komodit, vývoj úrokových sazeb a další. Vývoj indexu v letech 2006, 2007 byl nestabilní a v roce 2007 byl poznamenán silnými výkyvy ovlivněnými situací na amerických akciových trzích, kde se začaly objevovat důsledky hypoteční krize. Tyto důsledky se naplno projevily v roce 2008, kdy způsobily celosvětový finanční kolaps vedoucí k propadu všech akciových indexů na světových burzách. Ve srovnání s rokem 2007 byl index PX50 o 53 % nižší.

¹⁵ KAO, C. – CHIANG, M. H. (2000):On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data, s. 197-222.

¹⁶ MCCOSKEY, S. – KAO, C. (1998): A residual-based test of the null of cointegration in panel data, s. 57-84.

V roce 2009 došlo k mírnému oživení a český akciový trh začal opět růst. Index PX v období 2014-2018 vykazuje rostoucí trend, zatímco objem obchodovaných akcií vykazuje klesající trend.

3.2 Slovensko

Díky vstupu Slovenska do EU v roce 2004 vzrostlo reálné HDP meziročně o 4 %, zvyšovaly se exporty a domácí poptávka byla silná. Růst pokračoval až do roku 2009. Slovenská vláda se snažila o splnění Maastrichtských konvergenčních kritérií s cílem vstupu do Měnové unie a přijmutí Eura jako měny v roce 2009. Počátek roku 2009 přinesl jeden z nejvyšších poklesů v reálném HDP mezi zeměmi OECD, což bylo důsledkem finanční krize a následného poklesu objemu světového obchodu, na kterém byla slovenská ekonomika závislá. Ekonomika se začala poměrně rychle zotavovat, a do roku 2013 dokonce překonala svůj rekord z předkrizového období. Během období 2014-2018 měla míra růstu HDP rostoucí trend.

Na začátku 21. století byl slovenský akciový trh charakteristický malými objemy a nedostatečnou likviditou. V roce 2004 došlo k rozvoji investic do soukromých akcií, avšak přímé obchody stále převažovaly nad obchody s akcemi. Objemy obchodů s akcemi poklesly v porovnání s rokem 2003 o 60,6 %. Index SAX v tomto období vzrostl o 84 %. V roce 2007 došlo ve vývoji indexu k několika výkyvům. Celkově však došlo k nárůstu hodnoty indexu o 7,23 %. Rok 2008 přinesl další pokles, na kterém měla z velké části podíl i celosvětová finanční krize. V roce 2012, 2013 došlo k dalším velkým poklesům objemu obchodů s akcemi. Index SAX v roce 2012 meziročně oslabil o 10,79 %, v roce 2013 ale prolamil klesající tendenci a mírně vzrostl. V roce 2014 vzrostl index SAX o 12,42 %. Během období 2014-2018 měl index SAX rostoucí trend, a objem obchodovaných akcií vykazoval klesající trend.

3.3 Maďarsko

Na přelomu tisíciletí byla maďarská ekonomika poměrně silná a země patřila mezi přední kandidáty na vstup do EU. V roce 2005, 2006 se úroveň tempa růstu HDP pohybovala mezi 4 až 5 %. Zlom nastal s příchodem voleb v dubnu 2006, kdy byla znova zvolena středo-levicová koalice. Její vláda vyhlásila plán finanční konsolidace. Vláda zavedla nová fiskální opatření a strukturální reformy v oblasti veřejných výdajů, což vyvinulo tlak na domácnosti, podniky i veřejný sektor, a tempo růstu HDP výrazně zpomalilo. Těsně před vypuknutím krize v září 2008 se maďarské ekonomice dařilo plnit své fiskální konsolidační cíle. Maďarsko bylo jednou ze zemí, které zasáhla krize z roku 2008 nejsilněji, a to i přes zahraniční pomoc. Díky velkému množství zahraničních investic se mnoho domácností i firem hluboko zadlužilo, stejně jako samotný stát, jehož zadluženost činila 120 % HDP. Meziroční růst HDP byl v roce 2009 dokonce záporný (-6,8 %). V roce 2010 došlo ke zlepšení a meziroční růst byl 1,1 %. Tento trend pokračoval i v roce 2011. Po krizi z roku 2012 se Maďarsko vrátilo k růstovému trendu meziročního růstu HDP. Zlepšení se projevilo ve zvyšujících se exportech, rostoucí domácí poptávce a růstu domácích investic. Během období 2014 – 2018 měla míra růstu HDP rostoucí trend.

Burza cenných papírů v Budapešti byla až do roku 2000 jednou z nejlikvidnějších ve střední a východní Evropě. Přelom tisíciletí přinesl burze a finančním trhům v Maďarsku problémy. V roce 2006 index BUX dosáhl růstu 19,5 %. V pozitivním vývoji pokračoval akciový trh až do roku 2008, kdy byla maďarská ekonomika zasažena finanční krizí. Ta ovlivnila hodnotu indexu BUX, která se snížila o 53,3 %. Od roku 2009 se začal akciový trh postupně uzdravovat. V letech 2012, 2013 došlo k mírnému zlepšení, avšak akciový trh byl stále pod svými výkony z předkrizového období. V roce 2014 došlo k dalším propadům a

maďarský akciový trh se vzdálil ostatním akciovým trhům regionu. Během období 2014 – 2018 se situace zlepšila a hodnoty indexu BUX i objem obchodovaných akcií vykazovaly rostoucí trend.

3.4 Polsko

V roce 2004 vstoupilo Polsko společně s dalšími státy do EU. Vstup do EU byl doprovázen silným zrychlením růstu HDP. V roce 2005 došlo k útlumu na 3,2 %. Během následujících dvou let však polská ekonomika zaznamenala 6 % růst HDP. Od roku 2007 byla polská ekonomika nejvýkonnější ze zemí OECD v růstu reálného HDP. Krize z roku 2008 zasáhla Polsko méně než jiné evropské země, a to díky stabilitě finančního systému. V letech 2010, 2011 dochází ke zrychlení růstu HDP, v letech 2012, 2013 dochází k prudkému útlumu. V roce 2013 růst HDP poklesl na meziroční přírůstek 1,4 %. Tento vývoj je přičítán kolapsu veřejného investování po roce 2012. Během období 2014 – 2018 měla míra růstu HDP rostoucí trend.

Pro oficiální index varšavské burzy WIG bylo období na konci tisíciletí ve znamení klesajícího trendu. Rok 2005 byl poznamenán velmi nízkými úrokovými mírami, což přispělo k rozvoji akciového trhu. Akciový trh se stal nejrychleji rostoucím segmentem kapitálového trhu v Polsku. Index WIG dosáhl maxima s meziročním růstem 33,7 %. Tento trend pokračoval i v letech 2006, 2007. O to horší pak byl propad v roce 2008, kdy byl vývoj silně ovlivněn finanční krizí. Ta způsobila silný odliv kapitálu z oblasti akciového trhu, který vyústil v prudký propad cen akcií. Akciový trh se začal pozitivně vyvíjet v roce 2010, kdy všechny ukazatele rostly. V roce 2011 došlo k dalšímu propadu cen a útlum pokračoval i v roce 2012. Rok 2013 byl pro polský akciový trh příznivý, index WIG vzrostl o 26,2 %. Během období 2014 – 2016 hodnoty indexu WIG i objem obchodovaných akcií klesaly, ale od roku 2016 vykazují jak hodnoty indexu WIG, tak objem obchodovaných akcií rostoucí trend.

4 Panelová kointegrační analýza pro země V4

Nejprve byly provedeny testy jednotkových kořenů, které určily řád integrace pro jednotlivé proměnné (GDP, INDEX, AT). Testování bylo provedeno pomocí čtyř různých statistik. Výsledky testů jednotkového kořene (LLC, IPS, Fisher-ADF a Fisher-PP) jsou uvedeny v Tabulce 1. Testy byly provedeny pro jednotlivé proměnné a jejich první diference.

Tabulka 1: Testování jednotkových kořenů (exogenní proměnné: individuální efekty)

Proměnná		Levin, Lin & Chu <i>t</i> *	Im, Pesaran and Shin <i>W-stat</i>	ADF - Fisher Chi-square	PP - Fisher Chi-square
GDP	Statistika	1,504	5,002	5,024	3,548
	Pravd.	0,933	0,999	0,755	0,895
	Výsledek	N	N	N	N
D(GDP)	Statistika	- 1,985	- 3,593	39,281	41,667
	Pravd.	0,039**	0,000***	0,000***	0,000***
	Výsledek	S	S	S	S
INDEX	Statistika	- 0,917	2,273	10,975	5,479
	Pravd.	0,179	0,988	0,203	0,705
	Výsledek	N	N	N	N
D(INDEX)	Statistika	- 2,251	- 3,156	15,759	18,588
	Pravd.	0,021**	0,019**	0,049**	0,017**
	Výsledek	S	S	S	S

AT	Statistika Pravd. Výsledek	2,902 0,998 N	3,621 0,999 N	1,094 0,997 N	3,134 0,925 N
D(AT)	Statistika Pravd. Výsledek	– 3,584 0,001 *** S	– 2,504 0,006 *** S	31,812 0,000 *** S	16,159 0,041 ** S

Statistická významnost na hladině významnosti 0,01 (**), 0,05 (**), 0,1 (*)

Zdroj: Vlastní výpočty.

V případě jednotlivých proměnných nelze odmítnout nulovou hypotézu, že proměnné budou mít společný a individuální jednotkový kořen. První diference proměnných splňují předpoklady. Všechny proměnné jsou nestacionární a jsou integrovány prvního řádu, t. j. I(1).

Výsledky statistických testů panelové kointegrace jsou uvedeny v Tabulce 2. Pět statistik zamítá nulovou hypotézu o neexistenci kointegrace, s výjimkou panelové rho-statistiky a skupinové rho-statistiky. Většina statistických testů tedy zamítá na hladině významnosti 5 % nulovou hypotézu o neexistenci kointegrace.

Tabulka 2: Pedroniho reziduální kointegrační test

	Statistika	Pravd.
Panelová v- Statistika	15,358	0,000 ***
Panelová rho- Statistika	0,479	0,647
Panelová PP- Statistika	– 2,423	0,011 **
Panelová ADF- Statistika	– 2,301	0,012 **
Skupinová rho- Statistika	0,784	0,853
Skupinová PP- Statistika	– 1,932	0,028 **
Skupinová ADF- Statistika	– 1,917	0,031 **

Statistická významnost na hladině významnosti 0,01 (**), 0,05 (**), 0,1 (*)

Zdroj: Vlastní výpočty.

Bylo zjištěno, že existují kointegrační vztahy mezi hospodářským růstem (HDP) a proměnnými: burzovní index (INDEX), objem obchodovaných akcií (AT).

V dalším kroku je odhadnut dlouhodobý kointegrační vektor mezi hospodářským růstem a vývojem na akciových trzích. Byly použity metody DOLS a FMOLS s deterministickým trendem a konstantou. Tabulka 3 zachycuje výsledky odhadů pomocí metod DOLS a FMOLS.

Tabulka 3: Výsledky metody DOLS a FMOLS, GDP(INDEX, AT)

Proměnná	Koefficienty	Sm.odch.	t-Statistika	Pravd.
Metoda DOLS				
INDEX	0,141	0,034	4,147	0,000***
AT	0,055	0,011	5,091	0,000***
Metoda FMOLS				
INDEX	0,127	0,029	4,379	0,000***
AT	0,052	0,011	4,727	0,000***

Statistická významnost na hladině významnosti 0,01 (***) , 0,05 (**), 0,1 (*)

Cointegrating equation deterministic: C @TREND

Zdroj: Vlastní výpočty.

Všechny koeficienty jsou statisticky významné na 5 % hladině významnosti. Byl potvrzen pozitivní vztah mezi hospodářským růstem a vývojem akciových trhů. Výsledky metody DOLS ukazují, že 1 % nárůst proměnné INDEX zvyšuje GDP o 0,14 %, a 1 % nárůst proměnné AT zvyšuje GDP o 0,05 %. Podobné výsledky dostáváme i při použití metody FMOLS.

Závěr

Ne vždy platí, že akciový trh přesně reflektuje skutečný stav ekonomiky. I když se předpokládá, že v dobách recese, nejistoty či politických otřesů by měly akciové trhy klesat, ony mohou ve skutečnosti nejen neklesat, ale dokonce i růst. Jak je to možné? Důvodů se najde hned několik. Akciové trhy nehledí ani tak na současnost, jako spíše na budoucnost. Tak se může stát, že právě probíhající útlum ekonomiky už mají „za sebou“ a nyní naopak očekávají oživení. To ukázala i poslední finanční krize, která na akciových trzích jako by proběhla o trochu dříve než v reálné ekonomice.

Korelace mezi výkonem ekonomiky a výkony akciových trhů prokazatelně existuje. Teoretický model ekonomiky předpovídá, že výnosy z akcií by měly odrážet hospodářský růst, ve skutečnosti se tato dvě čísla značně liší. Během finanční krize v roce 2008 se akciové trhy napříč světem propadly o 40 až 60 %, avšak žádná ekonomika takový silný propad nezaznamenala, jak uvádí server Wise-Owl.com (2018).¹⁷

Tento článek se zabývá analýzou dlouhodobého vztahu mezi ekonomickým růstem a vývojem akciových trhů pro země V4 v období 2005 – 2018 pomocí panelových testů jednotkového kořene, panelového kointegračního testu a metod: modifikovaných nejmenších čtverců (FMOLS), a dynamických nejmenších čtverců (DOLS). Výsledky panelového kointegračního testu ukazují, že ekonomický růst a rozvoj akciových trhů jsou kointegrovány pro panel zemí V4. Výsledky vypočtené metodou FMOLS a DOLS ukazují, že vztah mezi ekonomickým růstem a vývojem akciových trhů je pozitivní a statisticky významný. Důležitým výsledkem je zjištění, že akciový trh je nedílnou součástí ekonomického růstu, takže ekonomický růst závisí na akciovém trhu.

Kladný vztah mezi růstem hospodářství a růstem akcií samozřejmě existuje – hovoří pro něj už fakt, že nikde na světě neexistuje prosperující ekonomika, která by neměla kapitálový trh. Nelze se však spoléhat na nějaké jednoduché pravidlo či elegantní matematický model, který by vztah mezi výnosy akcií a růstem ekonomiky dokázal objasnit.

Výsledky článku jsou ovlivněny globální finanční krizí (2007 – 2008), protože během krize nebyla vnější ekonomická situace příznivá. S výjimkou České republiky se schodky

¹⁷ Wise-Owl.com. (2018): Is there a correlation between GDP growth and stock market return.

běžného účtu ostatních zemí od jejich vstupu do EU (EUROSTAT, 2009)¹⁸ převážně prohlubovaly. Další výzkum může být zaměřen na srovnání vztahu mezi vývojem akciových trhů a ekonomickým růstem ve V4 před a po finanční krizi nebo rozšíření výzkumu v dalších zemích (USA, Japonsko).

Použitá literatura:

1. ARETIS, P. – DEMETRIADES, P.O. – LUINTEL, K.B. (2001): Financial Development and Economic Growth: The Role of Stock Markets. *Journal of Money, Credit and Banking*, roč. 33, č. 1, s. 16-41.
2. BEKAERT, G. – HARVEY, C.R. (1998): Capital Markets: An Engine for Economic Growth. *The Brown Journal of World Affairs*, roč. 5, č. 1, s. 33-53.
3. CAPORALE, G.M. – HOWELLS, P.G. – SOLIMAN, A.M. (2004): Stock Market Development and Economic Growth: The Causal Linkage. *Journal of economic development*, roč. 29, č. 1, s. 33-50.
4. DRITSAKI, CH. – DRITSAKI-BARGIOTA, M. (2005): The Causal Relationship between Stock, Credit Market and Economic Development: An Empirical Evidence for Greece. *Economic Change and Restructuring*, roč. 38, č. 1, s. 113-127.
5. EUROSTAT. (2009): Europe in Figures. Brussels: Eurostat Yearbook, Selected economic Indicators. [online], [Citováno 6. 4. 2019]. Dostupné na internetu: <http://www.eurostat.ec.europa.eu/eurostat/en/web/eurostat-yearbook/-/selected-economic-indicators>.
6. IM, K.S. – PESARAN, M.H. – SHIN, Y. (2003): Testing for unit roots in heterogenous panels. *J Econom*, roč. 115, s. 53-74.
7. KAO, C. – CHIANG, M.H. (2000): On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data. *Adv Econom*, roč. 15, s. 197-222.
8. LEVIN, A. – LIN, C.F. – CHU, C. (2002): Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *J Econom*, roč. 108, s. 1-24.
9. MADDALA, G.S. – SHAWEN, W. (1999): A comparative study of unit root tests with panel data and new simple test. *Oxf Bull Econ Stat*, roč. 61, s. 631-652.
10. MCCOSKEY, S. – KAO, C. (1998): A residual-based test of the null of cointegration in panel data. *Econom Rev*, roč. 17, č. 1, s. 57-84.
11. NDAKO, U.B. (2010): Stock markets, banks and economic growth: time series evidence from South Africa. *The African Finance Journal*, roč. 12, č. 2, s. 72-92.
12. OLWENY, T.O. – KIMANI, D. (2011): Stock market performance and economic growth: empirical evidence from Kenya using causality test approach. *Advances in Management and Applied Economics*, roč. 1, č. 3, s. 153-196.
13. PEDRONI, P. (2004): Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, roč. 20, č. 3, s. 597-625.
14. VAZAKIDIS, A. – ADAMOPOULOS, A. (2009): Stock Market Development And Economic Growth. *American Journal of Applied Sciences*, roč. 6, č. 11, s. 1932-1940.
15. Visegrad Declaration. (1991): *The Visegrad Group: the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia*. [online], [Citováno 30. 4. 2019]. Dostupné na internetu: <http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=940&articleID=3940&ctag=articlelist&iid=1>.

¹⁸ EUROSTAT. (2009): Europe in Figures. Brussels: Eurostat Yearbook, Selected economic Indicators.

16. WANZALA, R.W. – MUTURI, W. – OLWENY, T. (2017): The Nexus between Market Tightness and Economic Growth – A Case of Kenya. *Journal of Finance and Economics*, roč. 5, č. 6, s. 259-268.
17. Wise-Owl.com. (2018): Is there a correlation between GDP growth and stock market return. [online], [Citováno 23. 4. 2019]. Dostupné na internetu: <https://www.wise-owl.com/investment-education/is-there-a-correlation-between-gdp-growth-and-stock-market-return>

Kontakt:

Mgr. Radmila Krkošková, Ph.D.
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: krkoskova@opf.slu.cz

DIGITAL ECONOMY REQUIREMENTS TO THE PERSONNEL COMPETENCE: ANALYTICAL REVIEW OF THE RUSSIAN LABOR MARKET

Aleksandra Krutova

Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: alexkrutova@yandex.ru

Abstract: The article studies the modern labor market in the context of the digital economy. The concept of digitalization, the digital economy is disclosed. Based on the data of Russia's largest recruitment platform, the dynamics and structure of supply and demand in the labor market and their change under the influence of digitalization are analyzed. It was revealed that the introduction of digital technologies creates an imbalance between supply and demand, especially for specialists in the field of IT. The key competencies required by employers from a modern IT specialist are identified. The main reasons for the slow adaptation of the education system to new requirements are considered.

Key words: digitalization, digital economics, labor market, supply and demand in the Russian labor market, information technologies, personnel competence.

JEL: J22, J23.

Introduction

Modern digital technologies are being introduced at a steady pace in all spheres of society. While some researchers argue about the advantages and disadvantages of the digitalization process, many states are actively using modern technology, creating certain trends.

During the rapid development of science and technology, many organizations require employees who are ready to work with the latest technologies at all levels of their production today and there is no need for employees who do not have special skills. The solution to this question, undoubtedly, should come from the adaptation of the education system to change. According to experts, the upcoming trend in the transformation of education is inextricably linked with digitalization, which will change the labor market and create conditions for the emergence of new competencies.¹

1 Digital Economics

The term digitalization has appeared due to the intensive development of information and communication technologies. The digitalization process implies both the translation of information into digital form, automation of processes in the narrow sense, and complex transformation, increasing the efficiency of world development in the broad sense.²

¹ COLOMBO, E. – MERCORIO, F. – MEZZANZANICA, M. (2019): AI meets labor market: Exploring the link between automation and skills, pp. 27-37.

² GROSSMAN, L. K. – MINOW, N. N. (2018): A Digital Gift to the Nation: Fulfilling the Promise of the Digital and Internet Age, pp. 147-151.

Undoubtedly, digitalization has influenced business processes, technological processes, scientific knowledge and social life of citizens. The key feature of digitalization, in contrast to the previous processes of informatization and computerization, the main idea of which was the use of computer technology and information technology to solve specific problems, is the formation of integral environments, such as platforms, in which both specialists and citizens without special skills. In such environments not specific tasks are solved, but groups of tasks.

The main goal of digitalization in the broad sense is to increase the efficiency of the economy due to the fundamental principles of information security. The peculiarity of digital information has served to create such a direction as "digital economics".³

Today, there is no single understanding of the term "digital economics", as each author focuses on various aspects of the impact of digitalization on the economy. Consider the main features of the "digital economics", identified by modern authors. First of all, it should be noted that "digital economics" is a set of relations that covers both the economic and social sectors of society.⁴ Secondly, the goal of the "digital economics" is to increase the efficiency of the economy of a single entity, for example, business or production, and the country as a whole.⁵ Thirdly, the "digital economics" is continuously linked to innovative technologies.⁶

At present, in Russia there are two definitions of the term digital economy, presented in the strategy for the development of the information society in the Russian Federation for 2017-2030 and the program "Digital Economics of the Russian Federation":

1) digital economics – an economic activity, in which the key factor in production is digital data, the processing of large volumes and the use of analysis results which, compared with traditional forms of management, can significantly increase the efficiency of various types of production, technologies, equipment, storage, sale, delivery goods and services;⁷

2) the digital economics is an economic activity, the key factor of production of which is digital data, and contributes to the formation of the information space taking into account the needs of citizens and society in obtaining high-quality and reliable information, the development of the information infrastructure of the Russian Federation, the creation and application of Russian information and telecommunication technologies, as well as the formation of a new technological basis for the social and economic sphere.⁸

Thus, the digital economics is the direction of economic development, the purpose of which is the effective development of the economy and society, based on digitalization processes, which will include both the digital presentation of information and the principles of security and accessibility.

Of course, the impact of digitalization is already reflected in many areas. For example, in the public sector, electronic interaction between the state and the country's subjects is developing through online platforms. As part of business processes, digitalization contributes to the automation of all processes using information security algorithms and the provision of

³ KESHELAVA, A. V. – BUDANOV, V. G. – RUMYANTCEV, V. Y. (2017): Vvedenie v Cifrovuyu ekonomiku, s. 23-25.

⁴ AMIROV, R. A. – EGOROV, E. V. (2018): Cifrovaya ekonomika i Aktualnye zadachi ee kadrovogo obespecheniya v Rossii Upravlencheskoe konsultirovanie, s. 3.

⁵ DAMMERT, A. – GALDO, J. – GALDO, V. (2017): Digital labor-market intermediation and job expectations: Evidence from a field experiment, pp. 112-116.

⁶ NAMBISAN, S. – WRIGHT, M. – FELDMAN, M. (2019): The digital transformation of innovation and entrepreneurship: Progress, challenges and key themes, pp. 1-9.

⁷ The development Strategy of the Information Society in the Russian Federation for 2017 – 2030.

⁸ National Program «Digital Economy of the Russian Federation».

reliable data, as well as innovative technologies, which significantly saves time and resources, increasing the profit of a single company. In the ordinary activities of citizens, digitalization is reflected in improving the quality of life by increasing labor productivity; the availability of goods and services, including at the global level; the possibility of human substitution in highly hazardous industries. At the level of technological processes of production, digitalization processes contribute to cost reduction, optimization of business processes and the possibility of creating innovative products and services.

However, it should be noted that during the rapid development and implementation of technologies, including in the framework of digitalization, problems arise such as:

1. legal support in the digital environment;
2. ensuring the trust of citizens in the digital environment;
3. lack of investment in the purchase and implementation of innovative technologies;
4. lack of qualified specialists with sufficient knowledge and competencies in working with modern technologies and methods;
5. digital fraud.

Consequently, the negative consequences of the introduction of digitalization processes are not only legal and social in nature, but also affect the economic sphere, expressed in changes in requirements on the labor market.

2 Analysis of supply and demand in the Russian labor market

The labor market is one of the three main markets highlighted in economic theory. The modern labor market is an integral part of the market economy and affects the economic, social and demographic aspects, and also serves as one of the main indicators of the country's economy, generating demand and supply for jobs.

The labor market is a system of relations, a mechanism for reconciling the interests of holders of individual abilities for work and employers. Ability to work is a resource in the labor market. Many authors note the particular importance of such a resource as labor, which is one of the most important national resources. Also, many researchers note that it is the labor market that is the engine for both social and economic progress.

A significant part of the country's population is the owner of the workforce, forming the main feature of the labor market. The components of the labor market are:

- 1) aggregate supply – labor, consisting of the economically active population;
- 2) aggregate demand – the total need of the economy for labor.

The increase in the country's well-being and economic recovery primarily depend on the state of the labor market: the level of reproduction of the labor force and the development trends in the areas of employment. Existing problems of unemployment, employment, the imbalance between supply and demand in the labor market are the most important socio-economic problems of the modern Russian labor market.⁹

The identified problems are especially relevant at the present stage of the development of digitalization in Russia. Despite the positive impact of the introduction of digitalization in the country's economy, problems arise such as a lag in the level of education and the labor market and a lack of qualified specialists.

To assess the state of the modern labor market in Russia, we turn to the platform of the largest Russian Internet recruitment company¹⁰ HeadHunter, which expresses general

⁹ SENOKOSOVA, O. V. (2018): Vozdejstvie cifrovizacii na rynok truda Rossii, s. 23-25.

¹⁰ Online recruitment is a method of searching and selecting personnel at all levels and in all sectors of the economy using Internet resources.

trends in supply and demand on the market labor.¹¹ Today, HeadHunter owns more than 80% of the recruiting market, so for analysis we used data presented only on the HeadHunter platform.

The analysis of supply and demand, the purpose of which was to assess changes and identify the most popular areas of activity, was carried out for the period from 2016 to 2018 in 28 professional areas. To analyze the demand and supply of the modern labor market, we used the statistics presented on the HeadHunter website: the number of vacancies and the number of CVs. Data collection was carried out according to the following methodology: data on the number of CVs passing through the HeadHunter platform for 2016-2018 was selected by type of activity; however, data on the number of vacancies were displayed only for 2018, and in order to determine the number of vacancies for 2016 and 2017 we used the research of the HeadHunter platform research center, which indicated the competition index for all types of activities (calculated as the ratio of the number of CVs to the number of vacancies) for 2016 and 2017, which allowed us to calculate the number of vacancies passing through the HeadHunter platform for the period under review. Then, absolute and relative deviation were calculated for each professional area to identify dynamics.

The analysis of the dynamics and distribution of vacancies by type of activity allows us to characterize demand in the Russian labor market, while the analysis of the dynamics and distribution of vacancies by type of activity allows us to characterize supply on the labor market.

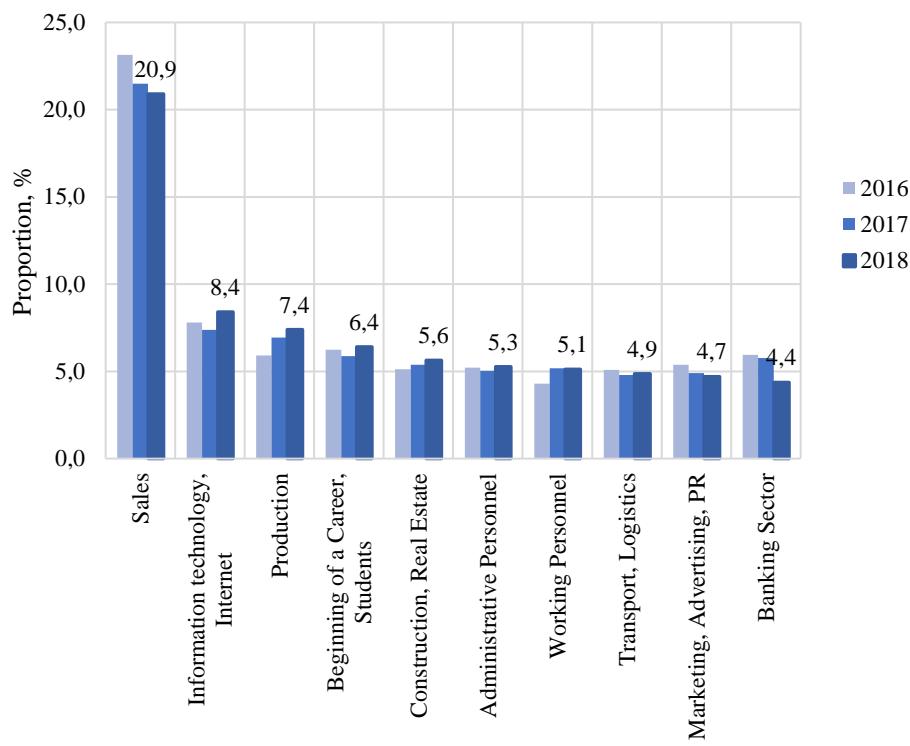
Between 2017 and 2018 the situation on the labor market is as follows: the largest increase in the number of vacancies is tracked in the fields of information technology and makes up 38%, security – 34%, career start – 32%, home staff – 31%, as well as in the areas of the automotive business, installations and services, production, sports clubs and beauty salons and accounts for 29% in each area. The smallest growth belongs to the following areas: public service, accounting and finance enterprises, tourism and hotel business and is 8%, 14%, 15%, respectively.

The current situation on the labor market in 2018 is associated with an increasing number of areas in which information technologies are used. For example, areas such as mobile development, web development, processing and analysis of big data (Big Data), as well as information protection and security are becoming increasingly popular. Analysis of statistical data on the proposed vacancies confirms the current trend, displaying a larger percentage of job growth in the areas of information technology and security. A slight increase in the number of vacancies for those who are starting a career and for students is associated with a tendency of a more loyal attitude on the part of employers to such candidates. According to the directors of leading companies, who spoke at the All-Russian Student Employment Forum in Yekaterinburg in 2018, existing skills are important for employers, and in the IT field, skills development is possible through various courses or self-education.

To assess the state of the labor market, we also consider the structure of vacancies in professional areas in the period from 2016-2018. During the analysis, 10 regions with the maximum specific gravity for the current period were selected. The graph is based on the calculation of the specific gravity of the number of vacancies of a particular professional field in the total number of vacancies per year (figure 1).

¹¹ Internet Recruitment Service Library HeadHunter.

Figure 1: Structure of Vacancies in 2016-2018

Source: Internet Recruitment Service HeadHunter.

Between 2016 and 2018 the leading areas of demand on the labor market throughout the entire analysis period are sales and information technology, the share of which for 2018 is 20.9% and 8.4%, respectively. The share of the sales sector decreased from 23.1% in 2016 to 20.9% in 2018, while the share of the information technology market over the past year increased by 1%.

Among the leaders of demand, the production sphere also stands out, the share of which increased from 5.9% to 7.4%, ahead of the banking sector and the sphere of the beginning of a career. In turn, the banking sector, being in 4 positions among 28 professional areas in 2016 with a share of 5.9%, is losing its position by 2018, being in 10 positions. The share belonging to this sector in 2017 is 6.9% and by the end of 2018 is reduced by 2.5%. The growing demand for labor for students and career beginners is explained by the fact that employers are increasingly giving preference to candidates who are guided by the acquisition of new knowledge and skills, without having much experience.

The smallest demand at the moment is inherent in such professional areas as public service, domestic staff, insurance, mining and installation and service. Such areas account for less than 2.6% of the total market.

The trends of such changes are primarily associated with the development of the field of information technology and a decrease in the number of candidates for positions in the production sector due to the lack of the proper number of trained candidates in higher educational institutions.¹²

Thus, in the labor market, sales and information technology specialists are mainly requested, since there is a steady increase in the number of vacancies in these areas, as well

¹² Internet Recruitment Service Library HeadHunter.

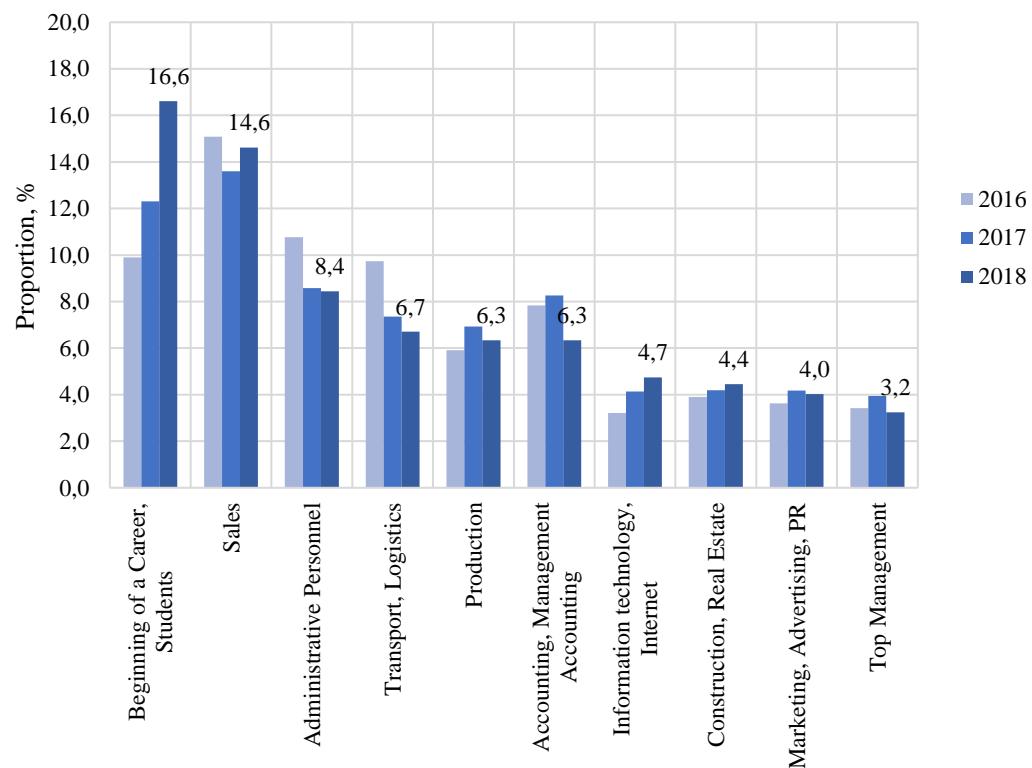
as maximum indicators of the share in the total number of vacancies throughout the analyzed period. Together, these areas account for 29.3% of the labor market. There is also a high demand for specialists in the areas of production, construction, administrative and working personnel, transport, marketing and banks. The total share of leading regions is 73.1% of the total number of vacancies posted.

Next, we consider how the dynamics and distribution of CVs in professional fields changed from 2016 to 2018 in order to identify which areas are leading among potential employees, and whether demand meets supply.

The current situation on the labor market shows an increasing supply from sales applicants: growth in 2017 was 36%, in 2018 - 41%. The number of CVs from students starting their careers shows less active growth (88% - 2017, 77% - 2018), however, it occupies a leading position among applicants. The installation and service sphere, which is no less popular among applicants, shows a steady growth of 41% over the entire period. The number of specialists in the field of information technology is also increasing in the labor market, but the growth in the number of vacancies has almost halved compared to the previous period.

Consider the structure of the CV by professional area in 2016-2018. Similar to demand analysis, 10 regions with the highest specific indicators for the current period were selected (figure 2).

Figure 2: Structure of CV in 2016-2018

Source: Internet Recruitment Service HeadHunter.

The leading position in the labor market among job seekers is currently held by students starting their careers, whose share is 16.6% of the total number of vacancies for 2018. However, in the previous period, the leader was the sales sector, whose share was 15, 1% in 2016 and 13.6% in 2017. At the moment, the sales sector is inferior to students by 2%.

The leading positions of students and those who begin their careers are continuously associated with the development of modern educational areas without a targeted set, as well as with the tendency for professional activity to change among people aged 30 to 48 years.¹³

Invariably among the three leading regions there is an administrative staff region, despite a decrease in the share from 10.8% to 8.4%. Also, popular areas among applicants are transport and logistics, manufacturing, accounting and management accounting, the share of which at the moment is 6.7%, 6.3%, 6.3%, respectively.

The smallest number of CVs is found in areas such as insurance, installations and services, public services, counseling, and home staff. The share of such areas is 1.4% of the total number of CVs for 2018.

Thus, the analysis of the labor market shows that supply are mostly represented by applicants in the areas of career start-up and sales, since the market share occupied by these areas is 31.2%. A large number of CVs are annually observed in the areas of administrative personnel, transport and logistics, production, accounting and management, whose market share totals 27.8% in 2018.

An analysis of the dynamics and structure of the modern labor market allows us to conclude that at the moment there is an imbalance between supply and demand. To a greater extent, this problem relates to the field of information technology. Vacancies occur more often in comparison with the appearance of relevant specialists in the market. This is evidenced by the results of the analysis: the total number of vacancies in the field of information technology is in second place and occupies 8.4% of the total demand, giving way to sales. At the same time, the share of resumes in this area is only on the 7th place in the structure of the supply on the labor market.

Information technology is developing faster than the education system, resulting in a shortage of qualified specialists. Domestic and foreign studies of labor market analysts state that in the near future the field of information technology will develop without slowing down, thereby creating a large number of jobs for modern specialists.¹⁴

3 Analysis of Popular Areas and Determination of Competencies

Over the past few years, IT competencies have been key drivers of wage growth. The highest salary of specialists is fixed in this area. According to the results of studies for 2017-2018, the software developer is the highest paid specialist in Moscow.¹⁵

The success of Russian companies directly depends on the quality of specialists training in the field of IT. However, it is worth noting that they have to compete for highly qualified specialists with foreign companies. This opens up great opportunities for applicants.

The IT sector is also characterized by a relatively low entry threshold for some specialties, which is a significant advantage for applicants. Employers note that in order to obtain a vacant position, it is enough for the applicant to complete the courses and gain initial experience. The only minus to the low entry threshold is the relatively low starting salaries. However, with experience, salary also increases.

Due to the noted advantages and current trends in the labor market, the IT field has gained a leading position in the Russian labor market. According to a HeadHunter study, every fifth applicant wants to work in the IT field.¹⁶

¹³ Internet Recruitment Service Library HeadHunter.

¹⁴ JARKENOV A. K. (2018): Cifrovizaciya kak uslovie obnovleniya soderzhaniya obrazovaniya, s. 5-7.

¹⁵ Yandex.Practicum IT job market overview

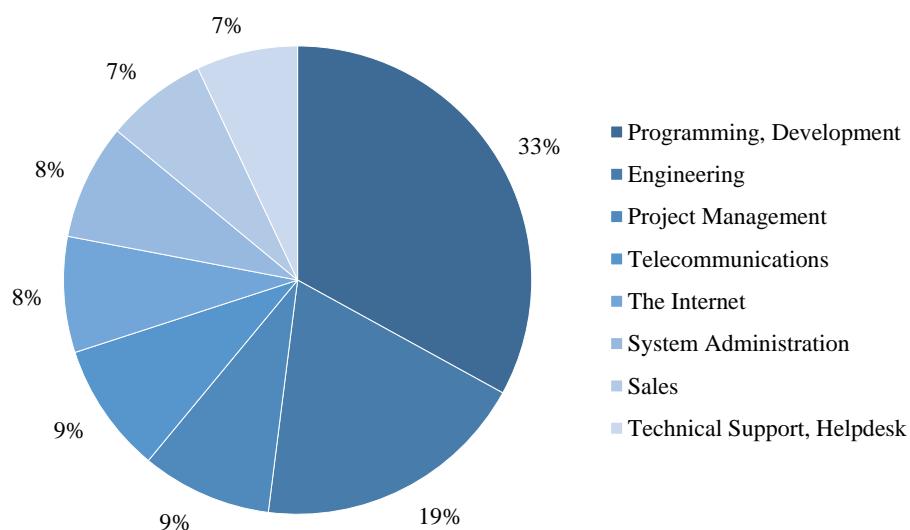
¹⁶ Internet Recruitment Service Library HeadHunter.

However, most employers consider the IT sector the most difficult to find qualified specialists because of high salary expectations and low level of competition among job seekers. The competition index in IT sector, calculated as the ratio of the number of CVs to the number of vacancies, in 2018 is 2.5, while the average market indicator is 4.8, and the maximum level of competition – 11.2 belongs to the sales sector.

Low competitiveness is not typical for all areas of the IT field. Such positions as a technical support specialist or system administrator are characterized by a higher competition index due to the active development of the IT sector and the minimum requirements for the level of specialist training.

In order to identify skills and requirements for an IT specialist, we will consider the structure of the need for specialists in various fields according to the HeadHunter platform in 2019 (figure 3).

Figure 3: Share of Vacancies in IT Specializations in 2019

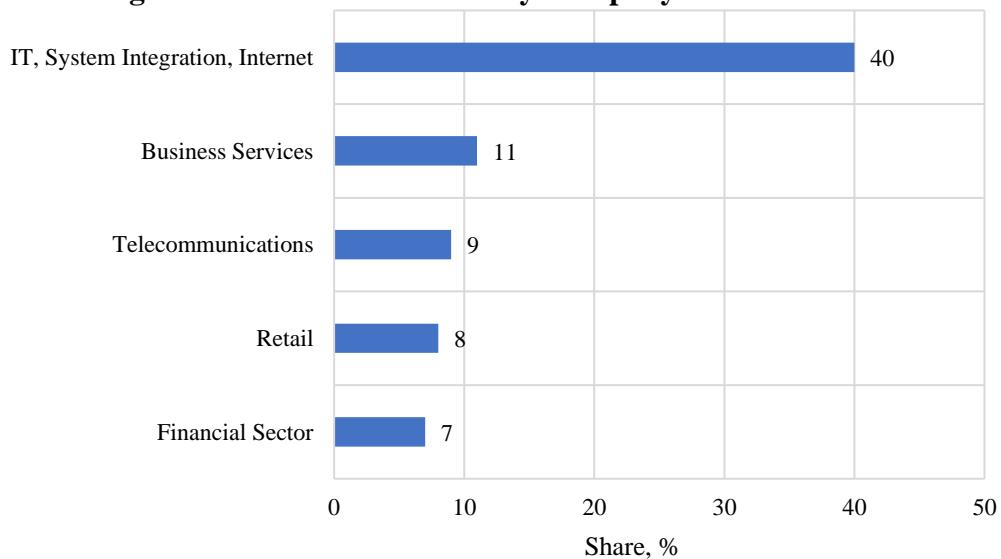
Source: Internet Recruitment Service HeadHunter.

As Figure 1.4 shows, IT specialists are most in demand in the field of programming - the share of vacancies in which is 33% of total demand. In second place is engineering (19%) and the third place was shared by 2 areas: Project Management and Telecommunications, the share of open vacancies for IT-specialists in which is 9% in each area.

Less active vacancies of IT-specialists appear in the field of technical support and sales, while the competition index in such areas is much higher than in the leading ones. As mentioned above, the main reason for increased competition in these areas is the minimum requirements for the level of specialist qualification.

Demand in the labor market is represented by a huge number of employers operating in various industries. In fig. 1.5 revealed which industries are most in need of specialists. (figure 4).

Figure 4: Share of Vacancies by Company Sector in 2019

Source: Internet Recruitment Service HeadHunter.

The largest number of vacancies in the labor market belongs to companies representing the IT industry, system integration and the Internet (40%). To date, over 25 thousand Russian companies in this industry are represented on the HeadHunter website. Companies in the business services industry also provide a large number of vacancies, the total number of which is about 19 thousand companies. Telecoms, retailers and the financial sector are also looking for IT professionals.

After analyzing the open vacancies for the IT specialist requirements, it was revealed that a prerequisite for hiring is to have work experience. 50% of employers require experience from 1 to 3 years, 38% - from 4 to 6 years, 8% - less than 1 year, 4% of employers - more than 6 years. It is worth noting that some employers who have noted 1-3 years of work experience as necessary indicate that the presence in the portfolio of quality work is equivalent to work experience.

According to the results of the HeadHunter study, there is a correlation between the work experience indicated by the employer and the proposed salary for a specialist:

- for specialists with less than a year of experience – 25,000 – 50,000 rubles;
- for specialists with 1-3 years of experience – 50,000 – 90,000 rubles;
- for specialists with 4-6 years of experience – 90,000 – 140,000 rubles;
- for specialists with more than 6 years of experience – 100,000 – 155,000 rubles.

Based on the analysis of the structure and composition of vacancies in the labor market in 2019, a number of basic requirements and skills expected from specialists were identified:

1. Knowledge of programming languages (PHP / HTML / CSS / Java / JavaScript / C / C ++ Git / Python);
2. The presence of skills in working with graphic and video editors;
3. Experience with BigData (massive databases);
4. Knowledge of at least three popular frameworks (Node.JS, React, AWS Lambda, etc.);
5. Creative thinking;
6. Responsibility;
7. Knowledge of English;
8. Knowledge of the latest trends and technologies.

First of all, the employer is interested in the existing skills of a specialist, then experience with various types of technologies and knowledge of English. A modern specialist needs to continuously learn and develop, as technology updates are ongoing.

4 Higher Education

The introduction of digital technologies in all spheres of human life raises questions about what modern education should be and how the education system should adapt to the needs of a digital society?¹⁷

Total digitalization requires new competencies from modern specialists, which in turn requires changes to educational standards, reorganization of the educational process, and rethinking the role of a teacher. On the one hand, digitalization undermines the methodological basis of the school inherited from the past, on the other hand, it creates the availability of information in its various forms, not only in text form, but also in sound and visual form. At the same time, the availability of information and its huge volume requires skills in searching and selecting relevant and interesting content, and high processing speeds. Virtual reality technologies create the possibility of using digital simulators that are not tied to one workplace, which expands the range of technologies studied, allowing you to study anytime, anywhere.

Today, information and knowledge are the basis of economic progress, to which traditional concepts and models are not applicable. The digitalization process has formed a new direction - online education using information and electronic technologies. Many leading universities have digital educational platforms that provide knowledge and education around the world. Thus, several forms of online education were formed:¹⁸

- synchronous online learning – a method of distance learning, during which communication with the teacher takes place in real time, while students are simultaneously in the online audience;
- asynchronous online learning – a distance learning method without direct contact with the teacher in real time. As a rule, such training takes place in the form of courses, while direct interaction with the teacher is not a prerequisite;
- D-learning (distance learning) – a distance learning method with two-way communication between the student and the teacher via the Internet;
- E-learning – a distance learning method that provides both participation in seminars and graduation;
- B-learning (blended learning) – a learning method that combines traditional and distance learning;
- webinars or online training – online seminars, web conferences, online courses via the Internet with an automated system that allows you to conduct training with or without the direct participation of the teacher.

Despite the positive effect of the above processes, many domestic authors highlight a number of problems of modern education in Russia (table 1).

¹⁷ VARTANOVA, E. L. (2017): Industriya rossijskih media cifrovoe budushchee akademicheskaya monografiya, s. 56.

¹⁸ OMAROVA, S. K. (2018): Sovremennye tendencii obrazovaniya v ehpohu cifrovizacii, s. 23-27.

Table 1: Problems of Modern Education in Russia

Problem	Description of the problem
Lack of novelty in the learning process	Theoretical knowledge lags behind practical activity. In particular, many authors note this problem in the technical areas of the educational system. ¹⁹
Knowledge obsolescence process	Insufficient speed of updating information in the learning process. In connection with the constant updating of information, the development of scientific and technological fields, the education system does not have time to adapt the information component in time. Also, some authors note the connection of this problem with the low speed of creating new modern areas of learning. ¹⁸
Underfunding of educational institutions	This problem negatively affects the level of equipment with technical equipment, as well as the development of scientific and applied activities. ¹⁸
Lack of qualified specialists	The lack of qualified and interested personnel. ²⁰
Imperfect education structure	Following Western standards in education, dividing Russian higher education into three levels led to a difficult adaptation of the content of courses, forming the problem of reducing the quality of education. ¹⁹ Also, many authors note the ambiguous attitude of students to the next steps after undergraduate.

The current stage of development of information technology is closely connected with the educational process throughout the world. In European developed countries, for example, in France, Sweden and the UK, technical equipment with computer equipment is at a high level. In addition to the equipment of educational institutions, in France there is a National Center for Distance Learning (CNED).²¹ In Sweden, the Ministry of Education created a working group that implements a program of training courses on computerization for various types of educational institutions. The most modern project "Universal digital education" is being successfully implemented in the UK, allowing to create individualized training for people with different levels of training using the Internet and digital technologies.²²

Active state support is noted in educational institutions in Japan. The use of computer equipment and the latest technology is constantly supported by the government.²³

The implementation of information technology in the educational sphere is one of the priority areas for organizing the learning process. Modern education should form graduates with a high level of professionalism and competence, as well as with a high level of competitiveness. Training of specialists of this level is impossible without the use of modern technologies and knowledge.

The experience of using electronic technologies in the educational process in Russia began in 1990, constantly proving the effectiveness of the application to date. However, the

¹⁹ KUDLAEVA, M. S. (2018): Process cifrovizacii obrazovaniya v Rossii, s. 3-7.

²⁰ MELESHKO, V. (2018): Glavnij trend rossijskogo obrazovaniya cifrovizaciya, s. 3-8.

²¹ FLEACA, E. – STANCIU, R.D. (2019): Digital-age Learning and Business Engineering Education – a Pilot Study on Students' E-skills, pp. 1051-1057.

²² MURPHY, M. – COSTA, C. (2019): Digital scholarship, higher education and the future of the public intellectual, pp. 3-14.

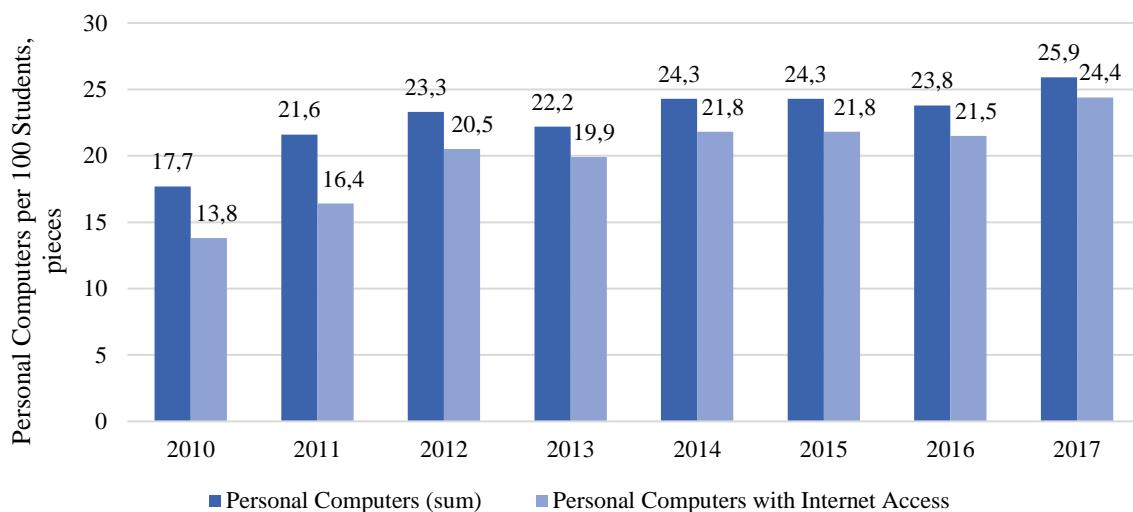
²³ ZOLFAGHARI, V. – KARGOZARIBA, R. (2018): Influences of digital classrooms on education, pp. 1178-1183.

speed of technology development increases every year, which raises the problem of the introduction and adaptation of information technology in the educational process, noted by many authors in scientific papers.²⁴ This problem has several aspects:

- 1) the problem of teachers adaptation;
- 2) lack of sufficient funding for educational institutions;
- 3) long periods of educational process optimization;

To assess the current state of educational institutions provision with computer technologies and Internet access, we turn to the statistical collection “Education Indicators: 2018”, presented on the website of the Higher School of Economics (figure 5).

Figure 5: Provision of Personal Computers of Educational Institutions of Higher Education in Russia

Source: Education Indicators: 2018. HSE Statistical Collections.

Figure 5 shows the dynamics of equipping private and state educational institutions of higher education in Russia with personal computers per 100 students. In general, the number of personal computers has grown by 46.3% over 7 years. The dynamics of the number of personal computers with access to the Internet follows a similar trend, the share of computers with access to the network in the total number increased from 78% to 94%. It should be noted that the existing technical equipment was annually updated or replaced with new less than 8%, relative to the total.

Despite a significant increase in the number of computer equipment in educational organizations in Russia, this indicator is significantly inferior to the European average. In order to ensure comparability with the results of the analysis, we turn to the European Commission “Education and Training Monitor 2018. Country analysis.”²⁵ According to data for 2017, the maximum value of such an indicator is observed in Finland and reaches 50.5. Then follow Belgium and Denmark – 47.1 and 46.3, respectively. The minimum value among the EU countries is found in Hungary – 26.7 and in Romania – 25.1. In Russia for 2017, the figure is 25.9, thereby yielding almost 2 times less than the leading EU member states.

²⁴ TITAN, E. – BURCIU, A. – MANEA, D. – ARDELEAN, A. (2014): From Traditional to Digital: The Labor Market Demands and Education Expectations in an EU Context, pp. 269-274.

²⁵ Education and Training Monitor 2018. Country analysis, pp. 7-289.

Experts at the Skolkovo Business School Educational Development Center note the importance of introducing digital technology into the modern educational system. As a result of the study, the main trends in the transformation of the educational system of Russia were developed:²⁶

- 1) Transformation through the introduction of advanced technologies, through which a new university structure will be formed. The main direction of this trend is the formation of a successful student's personality through the exchange of views and ideas between students and between the student and the teacher, with further practical development.
- 2) Focusing on the application of practical skills using modern technologies, which will allow the student to enter the labor market with a higher level of competitiveness.
- 3) Cooperation at the global level as a key factor in the creation and development of effective solutions. Today, many Russian universities work closely with world universities, creating strong international relations. However, domestic cooperation also gives impetus to the development of each participant and leads to winning positions in the global educational market (for example, the Committee for Institutional Cooperation of the Midwest of the USA, consisting of 12 universities).
- 4) Solving the problem of access to online learning. One of the most important problems worldwide is the lack of access to the Internet for some population groups. Currently, just over 50% of the world's population has access to the Internet, which poses a problem of limited development.
- 5) Individualization of education and assessment methods in connection with high demand for vocational, creative and critical thinking skills.
- 6) The introduction of digital educational platforms for online learning and blended learning. Online education is becoming increasingly popular; the demand for this type of training is growing every year. World practice has about 100 million students who have studied online. Experts believe that in the near future, the key to the success of the university will be the availability of blended education and online learning.

Thus, the current education system needs to be transformed. Modern education cannot fully provide specialists with a sufficient level of skills and knowledge necessary for competitiveness in the labor market, especially in areas closely related to modern information technologies. The educational system does not have time to adapt to the rapid information and technical development of areas directly related to technology and the Internet.

Among the most important trends, experts note the need to create and implement online technologies in the educational system,²⁷ allowing a person to constantly improve, update, accumulate and adapt knowledge, increasing competitiveness in the labor market.²⁸

However, it should be noted that today among the alternative methods of obtaining specialized IT skills in Russia, online platforms are gaining more and more popularity, providing paid tuition in online courses, including in the areas of IT. The analysis revealed that today one of the popular platforms are Geek Brains, SkillBox, Netology, Loft School, Highlights School, WebCademy, Yandex Workshop. The largest of the presented platforms

²⁶ KESHELAVA, A. V. – BUDANOV, V. G. – RUMYANTCEV, V. Y. (2017): Vvedenie v Cifrovuyu ekonomiku, s. 24.

²⁷ TIKHONOVA, A. – MELNIKOVA, N. – Vishnevskaya, N. (2018): Readiness of Russian regions to digitize the economy, pp. 16-21.

²⁸ AKHMETOVA, S. – NEVSKAYA, L. – AKHMETOVA, M. (2017): Social Learning of Company's Personnel by Means of Cloud Decisions, pp. 159-169.

provide a state diploma, and also assist in the employment of their students, since the partners of such platforms are the largest Russian companies.

Conclusion

The modern labor market needs specialists who have skills in the intellectual and technological fields, the activities of which are associated with data analysis and the management of complex technological processes.

The influence of innovations and constantly improving technologies is reflected in the system and criteria for finding new employees. More and more often, employers give preference to candidates who are guided by the acquisition of new knowledge and skills, without having a lot of experience. Market analysis showed that today there is an imbalance in supply and demand. The market needs modern specialists who are constantly improving in the field of IT technologies. At the same time, the higher education system has not yet adapted to current trends in the economy. However, this problem is partially solved by developing digital platforms that provide the opportunity to acquire exactly the knowledge and skills that a modern specialist lacks to work in the field of information technology.

Analysts believe that the trend of increasing demand for IT professionals will continue for several years. Therefore, one of the most important tasks of Russia in the framework of the digitalization of the economy is to provide the economy with qualified personnel. Thus, the key task is to improve the education system and adapt it to the needs of the labor market

References:

1. AKHMETOVA, S. – NEVSKAYA, L. – KHMETOVA, M. (2017): Social Learning of Company's Personnel by Means of Cloud Decisions// Montenegrin Journal of Economics, 2017, Vol. 13, № 1, pp. 159-169.
2. AKSUHIN, A. A. – VINCEN, A. A. – MEKSHENEVA, J. V. (2017): Informacionnye tekhnologii v obrazovanii i nauke // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. № 11, s. 50-52.
3. AMIROV, R. A. – EGOROV, E. V. (2018): Cifrovaya ekonomika i Aktualnye zadachi ee kadrovogo obespecheniya v Rossii Upravlencheskoe konsultirovanie. [online]. In: *Cyberleninka*, 2018. [Cited: 14.10.2019.] Available online: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-ekonomika-i-aktualnye-zadachi-ee-kadrovogo-obespecheniya-v-rossii>.
4. ANAND, P. – NAVIO-MARCO, J. (2018): Governance and economics of smart cities: opportunities and challenges. In: *Telecommunications Policy*, 2018, Vol. 42, No. 10, pp. 795-799.
5. BALSMEIER, B. – WOERTER, M. (2019): Is this time different? How digitalization influences job creation and destruction. In: *Research Policy*, 2019, Vol. 48, No. 8., No. 103765, pp. 1-10.
6. COLOMBO, E. – MERCORIO, F. – MEZZANZANICA, M. (2019): AI meets labor market: Exploring the link between automation and skills. In: *Information Economics and Policy*, 2019, Vol. 47, pp. 27-37.
7. DAMMERT, A. – GALDO, J. – GALDO, V. (2017): Digital labor-market intermediation and job expectations: Evidence from a field experiment. In: *Economics Letters*, 2017, Vol. 161, No. 8, pp. 112-116.
8. Education and Training Monitor 2018. Country analysis. [online]. In: *An official EU website*, 2018. [Cited: 11.10.2019.] Available online: <https://ec.europa.eu/education/>

- sites/education/files/document-library-docs/volume-2-2018-education-and-training-monitor-country-analysis.pdf.
9. Education Indicators: 2018. HSE Statistical Collections. [online]. In: *Higher School of Economics*, 2018. [Cited: 26.10.2019.] Available online: <https://www.hse.ru/primarydata/io2018>.
 10. FLEACA, E. – STANCIU, R.D. (2019): Digital-age Learning and Business Engineering Education – a Pilot Study on Students' E-skills. In: *Procedia Manufacturing*, 2019, Vol. 32, pp. 1051-1057.
 11. GONCALVES MACHADO, C. – WINROTH, M. – CARLSSON, D. – ALMSTROM, P. – CENTERHOLT, V. – HALLIN, M. (2019): Industry 4.0 readiness in manufacturing companies: challenges and enablers towards increased digitalization. In: *Procedia CIRP*, 2019, Vol. 81, pp. 1113-1118.
 12. GROSSMAN, L. K. – MINOW, N. N. (2018): *A Digital Gift to the Nation: Fulfilling the Promise of the Digital and Internet Age*. Washington: The Century Foundation, 2018.
 13. Internet Recruitment Service. [online]. In: *HeadHunter*, 2019. [Cited: 2.10.2019.] Available online: <https://hh.ru>.
 14. Internet Recruitment Service Library HeadHunter. [online]. In: *HeadHunter*, 2018. [Cited: 06.10.2019.] Available online: <https://perm.hh.ru/articles>.
 15. JHARKENOV A. K. (2018): Cifrovizaciya kak uslovie obnovleniya soderzhaniya obrazovaniya // Pedagogicheskaya nauka i praktika. № 3 (21), s. 5-7.
 16. KESHELOVA, A. V. – BUDANOV, V. G. – RUMYANTCEV, V. Y. (2017): Vvedenie v Cifrovyyu ehkonomiku. M: VNII GeoSystem, 2017, 159 s.
 17. KUDLAEV, M. S. (2018): Process cifrovizacii obrazovaniya v Rossii // Molodoj uchenyj. № 31, s. 3-7.
 18. KURT, R. (2019): Industry 4.0 in Terms of Industrial Relations and Its Impacts on Labor Life. In: *Procedia Computer Science*, 2019, Vol. 158, pp. 590-601.
 19. MELESHKO, V. (2018): Glavnyj trend rossijskogo obrazovaniya cifrovizaciya // Uchitelskaya gazeta, 2018. [Cited: 16.10.2019.] Available online: <http://www.ug.ru/article/1029>.
 20. MURPHY, M. – COSTA, C. (2019): Digital scholarship, higher education and the future of the public intellectual. In: *Futures*, 2019, pp. 3-14.
 21. NAMBISAN, S. – WRIGHT, M. – FELDMAN, M. (2019): The digital transformation of innovation and entrepreneurship: Progress, challenges and key themes. In: *Research Policy*, 2019, Vol. 48, No. 8., No. 103773, pp. 1-9.
 22. National Program “Digital Economy of the Russian Federation”. [online]. In: *Russian Government*, 2019. [Cited: 9.10.2019.] Available online: <http://government.ru/rugovclassifier/614/events/>.
 23. OMAROVA, S. K. (2018): Sovremennye tendencii obrazovaniya v ehpohu cifrovizacii // Pedagogika. Voprosy teorii i praktiki. № 1 (9), s. 23-27.
 24. OVERBY, H. – AUDESTAD, J. A. (2018): *Digital Economics: How Information and Communication Technology is Shaping Markets, Businesses, and Innovation*. USA: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018. ISBN:1986751392-9781986751391.
 25. RIBEIRO DA SILVA, E. – SHINOHARA, A. – PINHEIRO DE LIMA, E. – ANGELIS, J. – GONCALVES MACHADO, C. (2019): Reviewing Digital Manufacturing concept in the Industry 4.0 paradigm. In: *Procedia CIRP*, 2019, Vol. 81, pp. 240-245.

26. SENOKOSOVA, O. V. (2018): Vozdejstvie cifrovizacii na rynok truda Rossii // Ekonomika i biznes teoriya i praktika. №10-2, s. 21-25.
27. SHARIKOV, A. V. (2017): Informatizaciya obrazovaniya. [online]. In: *Academician*, 2017. [Cited: 13.10.2019.] Available online: <https://pedagogicheskaya.academic.ru/1241>.
28. TIKHONOVA, A. – MELNIKOVA, N. – Vishnevskaya, N. (2018): Readiness of Russian regions to digitize the economy. In *Economic Annals-XXI*, 2018, Vol. 174, Issue 11-12, pp. 16-21
29. TITAN, E. – BURCIU, A. – MANEA, D. – ARDELEAN, A. (2014): From Traditional to Digital: The Labor Market Demands and Education Expectations in an EU Context. In: *Procedia Economics and Finance*, 2014, Vol. 10, pp. 269-274.
30. The development Strategy of the Information Society in the Russian Federation for 2017 – 2030. [online]. In: *Consultant*, 2019. [Cited: 9.10.2019.] Available online: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_216363/.
31. VARTANOVA, E. L. (2017): Industriya rossijskikh media cifrovoe budushchee akademicheskaya monografiya // M.: MediaMir, 160s.
32. Yandex.Practicum IT Job Market Overview. [online]. In: *Yandex*, 2019. [Cited: 16.10.2019.] Available online: <https://yandex.ru/company/researches/2019/it-jobs>.
33. ZAHEER, H. – BREYER, Y. – DUMAY, J. (2019): Digital entrepreneurship: An interdisciplinary structured literature review and research agenda. In: *Technological Forecasting and Social Change*, 2019, Vol. 148, No. 119735, pp. 1-20.
34. ZOLFAGHARI, V. – KARGOZARIBA, R. (2018): Influences of digital classrooms on education. In: *Procedia Computer Science*, 2018, Vol. 3, pp. 1178-1183.

Contact:

Aleksandra Krutova, PhD

Economics and Finance Department

Perm National Research Polytechnic University

Komsomolsky Avenue 29

Perm

Russia

e-mail: alexkrutova@yandex.ru

SANDINOVSKÁ REVOLÚCIA A JEJ DÔSLEDKY NA POLITICKÝ VÝVOJ V NIKARAGUE¹

THE SANDINISTA REVOLUTION AND ITS CONSEQUENCES FOR POLITICAL DEVELOPMENTS IN NICARAGUA

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk.

Abstrakt: Nikaragua vznikla ako nezávislá štát v roku 1838. Už od svojho vzniku čelila zásadnej ekonomickej a politickej kríze. V priebehu 19. storočia bol zdrojom krízy konflikt medzi liberálmi a konzervatívcami. V 20. storočí boli zdroje konfliktu viaceré – intervencia USA, Somozova diktatúra, sandinovská revolúcia a následné politické a ekonomicke zmeny v krajinе. Sandinovská revolúcia stabilitu Nikarague nepriniesla. Naopak, krajina sa dostala pod tlak USA a čelila dôsledkom obchodného embarga a americkej podpory tzv. contras. Nikaragua tak čaká na zásadnú politickú a ekonomickú reformu aj bezmála 200 rokov od svojho vzniku.

Kľúčové slová: Nikaragua, revolúcia, Sandinovci

JEL: F5, H7, N4

Abstract: Nicaragua was declared as an independent state in 1838. Since its independence, it faced a major economic and political crisis. During the 19th century, the source of the crisis was the conflict between liberals and conservatives. In the 20th century, there were several sources of conflict - US intervention, Somoza's dictatorship, Sandinista revolution, and subsequent political and economic changes in the country. The Sandinista Revolution did not bring stability to Nicaragua. On the contrary, the country was under US pressure and faced the consequences of a trade embargo and US support for contras. Nicaragua has been waiting for fundamental political and economic reform nearly 200 years since its independence.

Key words: Nicaragua, revolution, Sandinistas

JEL: F5, H7, N4

1 Úvod

Nikaragua je rozlohou najväčším štátom a s počtom obyvateľov necelých 6 miliónov tretím najväčším štátom Strednej Ameriky. Jej turbulentná politická história sa nevymyká z tradície regiónu. Španieli prišli na územie Nikaraguy z Panamy na začiatku 16. storočia a v rovnakom období na ňom vybudovali prvé osady.²

Nezávislosť Nikaraguy na Španielsku sa datuje tak, ako je tomu v prípade ďalších štátov Latinskej Ameriky, do prvej polovice 19. storočia. Ako nezávislý štát vzniká v roku 1838. Nikarague sa v čase etablovania politického systému nepodarilo vyhnúť konfliktu,

¹ Príspevok je výsledkom riešenia výskumnej úlohy KEGA 015EU-4/2018 Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia

² Bližšie pozri napr.: BUCKMAN, R. T. (2012), s. 287

ktorý prebiehal de facto v celom latinskoamerickom regióne – išlo o spor o charakter štátu, ktorý proti sebe viedli konzervatívny a liberálny tábor. Intenzita tohto konfliktu dovedla Nikaraguu na začiatku 20. storočia do stavu anarchie. Neprehľadnosť a politická nestabilita boli následne zámienkou pre intervenciu USA³ v roku 1912.

V konzervatívno-liberálnom spore, ktorý sa v Nikarague odohrával, stáli proti sebe aj ďalší regionálni aktéri. Zatial' čo USA podporovali konzervatívcov, na stranu liberálov sa postavilo Mexiko.⁴

Americká armáda nakoniec Nikaraguu opustila až v roku 1933,⁵ keď sa prezidentom po voľbách (1932) stal liberál Juan Sacasa. Skutočná moc však bola v rukách Anastasia Somoza, ktorý stal v čase americkej intervencie (Nikaragua bola medzi rokmi 1912 – 1933 de facto protektorátom USA) na čele Národnej gardy podporovanej USA.⁶ Anastasio Somoza bol na čele Nikaraguy až do svojej smrti v roku 1956 (bol zavraždený). Prezidentom sa po jeho smrti stal jeho syn Luis a neskôr Luisov brat Anastasio (od roku 1967).

2 Výsledky

Proti diktátorským vládam Somozovcov sa postupne začala formovať a zjednocovať opozícia a to pôvodne na území Hondurasu. V roku 1961 vzniká Front národného oslobodenia, ktorý sa neskôr premenoval na Sandinovský front národného oslobodenia (FSLN) pomenovaný po Augustovi Césarovom Sandinovi,⁷ jednej z kľúčových postáv v boji proti americkej intervencii v rokoch 1912-1933. Ideologické zdroje FSLN boli rôznorodé – jedna skupina lídrov bola jasne marxisticky orientovaná a podporovala ju Castrovo režim na Kube, druhá bola podporovaná predstaviteľmi katolíckej cirkvi. Výrazná časť lídrov FSLN inklinovala aj k sociálnej demokracii.⁸ FSLN vznikol ako gerilová skupina,⁹ ktorá sa neskôr transformovala na politickú stranu – dokonca vládnu stranu.¹⁰

FSLN si vytýčil dva hlavné ciele: boj proti imperializmu a boj za národnú suverenitu. Práve odkazom na boj proti imperializmu chceli lídri FSLN zdôrazniť jeho prevažne ľavicový charakter a antiamerikanizmus.¹¹ Následný boj FSLN s oficiálnou vládou si len v priebehu šesťdesiatych rokov vyžiadal približne 30 000 životov.¹²

Kríza režimu Somozovcov dosiahla vrchol v sedemdesiatych rokoch. Prispel k nej aj postoj nikaragujskej vlády k následkom zemetrasenia v roku 1972, keď sa preukázalo zneužitie medzinárodnej pomoci Anastasiom Somozom.¹³ Následná občianska vojna (1974 – 1979) si vyžiadala rádovo desaťtisíce obetí. Rozhodujúci moment nastal v roku 1978, keď bol

³ Teoretické súvislosti porovnaj s: MRÁZ, S., PYTEL'OVÁ, K. (2018), s. 407-419.

⁴ BUCKMAN, R. T. (2012), s. 287.

⁵ Jedným z dôvodov však bola aj nepopulárnosť intervencie v USA znásobená hospodárskou krízou. Bližšie pozri: KRÍŽOVÁ, M. (2016), s. 188-189.

⁶ Národná garda vedená Anastasiom Somozom prinútila Juana Sacasa rezignovať v roku 1936. O rok neskôr sa do čela krajinu postavil práve Anastasio Somoza a Nikaragua sa stala ďalšou z vojenských diktatúr v Latinskej Amerike.

⁷ Augusto César Sandino bol v roku 1934 zavraždený Národnou gardou po návštive prezidenta Juana Sacasa (dôvodom návštavy bola mierová dohoda po odchode americkej armády z Nikaraguy) na pokyn Anastasia Somozu.

⁸ HELLINGER, D. C. (2011), s. 326.

⁹ O problematike povstaleckých skupín a národnoslobodzovacieho boja pozri napr.: BROCKOVÁ, K., MRÁZ, S. (2018).

¹⁰ Pozri: KUDYNOVÁ, M. (2016), s. 233-257.

¹¹ KRÍŽOVÁ, M. (2016), s. 212.

¹² Tamže.

¹³ HELLINGER, D. C. (2011), s. 325.

zavraždený jeden z najprominentnejších kritikov režimu a vodcov opozície,¹⁴ novinár Pedro Joaquín Chamorro (manžel neskoršej prezidentky Violety Chamorrovej). Práve jeho smrť zmobilizovala ďalšie opozičné skupiny, ktoré sa k FSLN a jej odporu začali masovejšie pridávať. FSLN postupne obsadzoval krajinu a 19. júla 1979 získal kontrolu nad Managuou a definitívne prevzal moc v krajine.¹⁵

M. Kudynová zdôrazňuje, že podpora, ktorou FSLN v tom čase disponoval, vychádzala z viacerých zdrojov:¹⁶

1. vysoká miera frustrácie a nespokojnosti miestneho obyvateľstva – sandinovci boli pre mnohých jedinou nádejou na zmenu
2. prirodzená mobilizácia prívržencov opozície
3. celospoločenská nespokojnosť so Somozovou vládou
4. sprenevera zahraničnej pomoci.

Nová vláda (úrad prezidenta bol do prijatia ústavy v roku 1984 zrušený a nahradený kolektívou hlavou štátu – päťčlennou juntou národnej rekonštrukcie)¹⁷ sa profilovala zrejmým antiamerikanizmom. Odmieta odsúdiť inváziu ZSSR do Afganistanu, podporovala Argentínu počas vojny o Falklandske ostrovy, podpísala obchodné dohody so ZSSR, NDR, Kubou, Bulharskom.¹⁸ Jej hlavnými politickými cieľmi mali byť vytvorenie zmiešanej ekonomiky a neangažovaná a nezávislá zahraničná politika.¹⁹ V oblasti domácej politiky sa prioritami stali pozemková reforma a reforma školstva²⁰ a zdravotníctva. Klúčovou postavou sa stal Daniel Ortega, ktorý bol v roku 1984 (na základe ustanovení novej ústavy priatej práce v roku 1984) zvolený za prezidenta v prvých demokratických volbách v histórii Nikaraguy.

Očakávania, ktoré v roku 1979 zjednotení Nikaragujskí vkladali do politickej zmeny, neboli naplnené. Vláde sa nepodarilo realizovať potrebné politické a ekonomicke reformy. Spôsob vlády pripomína predchádzajúce obdobie vlád dynastie Somozovcov. Opozičné aktivity boli postupne zakazované a kritici režimu boli presledovaní. Samotné sandinovské hnutie sa rozštiepilo a strácalo podporu aj medzi tou časťou politickej a spoločenskej elity, ktorá sandinovskú revolúciu privítala, resp. pomáhala organizovať. Príkladom, ktorý môžeme uviesť, je Violeta Chamorrová,. Tá sa pôvodne po zmenách v roku 1979 spolupodieľala na vláde. Vládu ale opustila už v roku 1980 a začala viesť hlavné opozičné noviny v krajine La Prensa. Tie následne čeliли útokom zo strany vládnej moci (cenzúra, pozastavenie vydávania v čase výnimočného stavu).

Do situácie v Nikarague zasiahli v osiemdesiatych rokoch minulého storočia výrazným spôsobom opäť USA²¹ (americkí vládni predstavitelia upozorňovali na paralelu medzi pádom

¹⁴ Nikaragujskú opozíciu podporovali aj vplyvní predstaviteľia katolíckej cirkvi, t. j. inštitúcie, ktorá má v Latinskej Amerike zásadný dosah na politický a spoločenský život.

¹⁵ Anastasio Somoza ušiel do exilu do Paraguaja, kde mu udelil azyl diktátor Alfredo Stroessner.

¹⁶ KUDYNOVÁ, M. (2016), s. 247.

¹⁷ Sandinovská revolúcia v Nikarague je niekedy prirovnávaná ku Castrovnej revolúcii na Kube v roku 1959. V Nikarague sa však na rozdiel od Kuby podarilo povstaleckému hnutiu osloviť aj predstaviteľov katolíckej cirkvi. V prvej vláde po revolúcii kňazi dokonca zastávali posty ministrov kultúry, školstva a zahraničných vecí. Pozri napr.: HELLINGER, D. C. (2011), s. 326.

¹⁸ BUCKMAN, R. T. (2012), s. 290.

¹⁹ SMITH, P. H. (2015), s. 114.

²⁰ Vláde sa v osiemdesiatych rokoch podarilo znížiť negramotnosť z 50 % na 13 %. V Nikarague bola v tomto období eliminovaná detská obrna atď. Pozri: LIVINGSTONEOVÁ, G. (2009), s. 110.

²¹ Administratíva Jimmyho Cartera pôvodne nový režim podporovala. Vztahy medzi USA a Nikaraguou však boli ovplyvnené ľavicovým charakterom nového režimu. K definitívному zhoršeniu vzájomných vzťahov došlo po nástupe Ronalda Reagana k moci.

režimu Batistu na Kube a Somozu v Nikarague) a to materiálnou a finančnou podporou tzv. contras (vznikli na území Hondurasu²²), ktorí proti vláde Daniela Ortegu bojovali ako povstalecké hnutie/gerilová skupina (oficiálnym dôvodom postoja USA bola snaha zabrániť Nikarague v podpore gerilových skupín v Salvadore). Prezident Ronald Reagan hovoril v súvislosti s contras o „morálnom ekvivalente našich otcov zakladateľov“²³ a Republikánska strana situáciu v Nikarague prirovnávala k marxistickému prevratu.²⁴

Vláda prezidenta Ronalda Reagana navyše uvalila na Nikaraguu obchodné embargo²⁵ a contras (ich počet dosiahol v roku 1984 15 000²⁶) financovala aj zo ziskov z predaja zbraní Iránu v čase iracko-iránskej vojny (aféra Iran-Contra).

Nikaragujská vláda sa v tom čase nemohla vzhl'adom na krízu režimov vo východnom bloku spoliehať už ani na výraznejšiu pomoc zo strany ZSSR a Kuby. Významným spojencom Nikaraguy v regióne bolo stále Mexiko, ktoré do krajiny dovážalo ropu aj napriek odporu USA.

Jednou z reakcií nikaragujskej vlády na hospodársku situáciu²⁷ bolo prijatie programu Ekonomiky odporu, ktorej hlavnými princípmi boli kontrola cien a obmedzenie dotácií.²⁸ Nepriaznivá ekonomická situácia²⁹ nakoniec v roku 1988³⁰ prinútila Daniela Ortegu podpísat s contras dohodu o prímerí. Súčasťou dohody bolo aj ustanovenie o príprave slobodných volieb. Hlavnou opozičnou silou v krajinе sa stal Národný opozičný zväz. Medzi jeho lídrov patrila aj Violeta Chamorrová. Práve Violeta Chamorrová sa stala protikandidátkou Daniela Ortegu v kľúčových prezidentských voľbách v roku 1990 (pozri graf 1), ktoré mali rozhodnút' o ďalšom smerovaní krajiny. Voľby sa skončili presvedčivým víťazstvom Violety Chamorrovej, ktorá sa stala prvou ženou – prezidentkou v Latinskej Amerike.

²² G. Livingstoneová uvádza, že výcvikové strediská sa nachádzali aj na území Floridy, Kalifornie a Texasu. LIVINGSTONEOVÁ, G. (2009), s. 107.

²³ LIVINGSTONEOVÁ, G. (2009), s. 108.

²⁴ SMITH, P. H. (2015), s. 114.

²⁵ Porovnaj s aktuálnymi prístupmi napr.: BROCKOVÁ, K., LIPKOVÁ, L. (2018), s. 324-338.

²⁶ LIVINGSTONEOVÁ, G. (2009), s. 107.

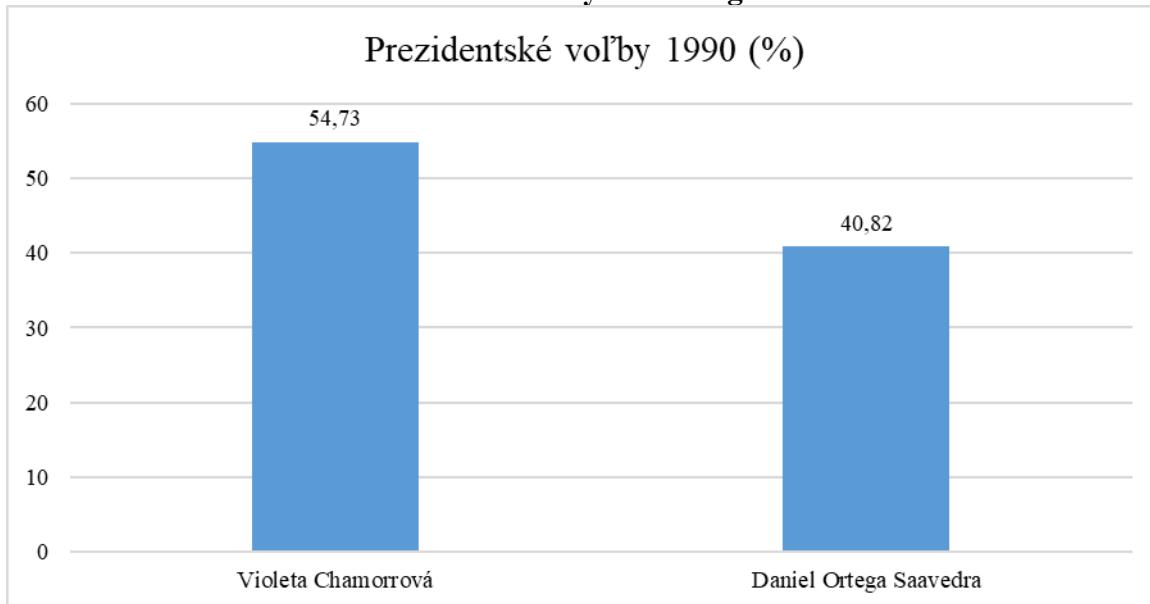
²⁷ Ekonomickú krízu v krajinе zhoršili aj nízke ceny bavlny a kávy na svetových trhoch v osemdesiatych rokoch. Práve káva a bavlna predstavovali 60 % vtedajšieho nikaragujského exportu. Navyše v dôsledku bojov s contras tvorili predstavovali vojenské výdavky 50 % vládnych výdavkov. Vláda tak mala len obmedzené možnosti pri financovaní potrebných reforiem v školstve alebo napr. zdravotníctve, ktoré označovala za svoje priority. O'TOOLE. (2011), s. 535.

²⁸ KŘÍŽOVÁ, M. (2016), s. 226.

²⁹ Odhaduje sa, že z krajiny v osemdesiatych rokoch odišlo viac ako 300 000 obyvateľov, t. j. cca 10 % vtedajšej populácie. Bližšie pozri: KŘÍŽOVÁ, M. (2016), s. 226.

³⁰ V roku 1988 dosiahla inflácia v Nikarague 33 000 %. Pozri napr.: SKIDMORE, T. S. et al. (2010), s. 102.

Graf 1: Prezidentské voľby v Nikarague v roku 1990

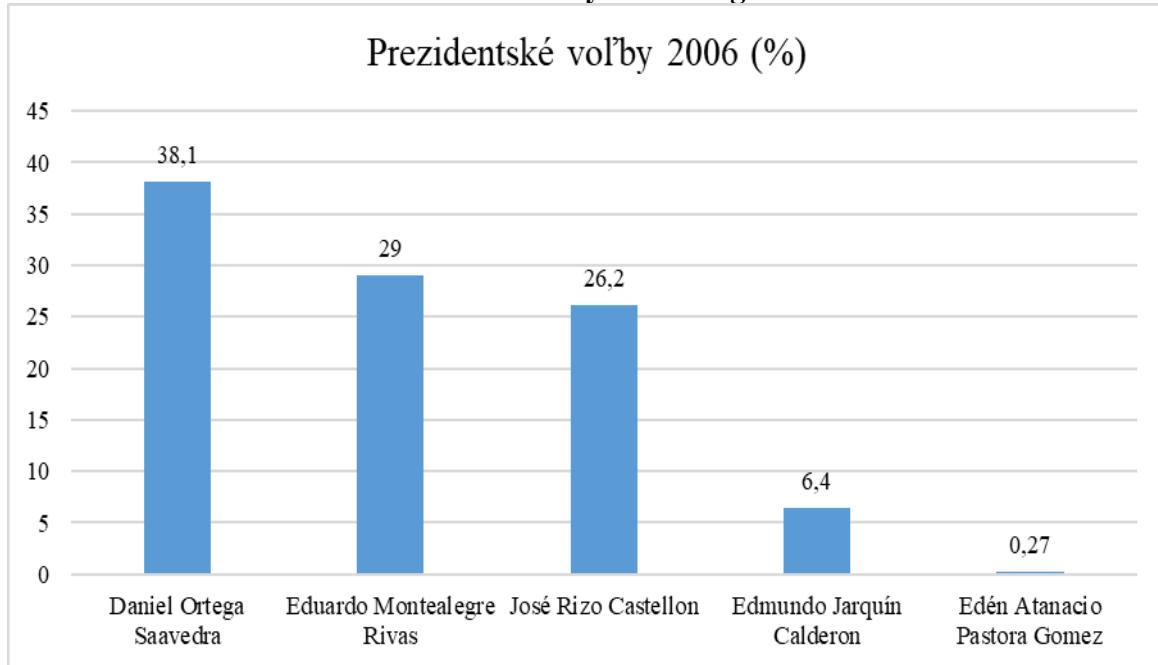
Zdroj: SKIDMORE, T. E. (2010), s. 103.

Ani vláde Violety Chamorrovej sa nepodarilo vyriešiť hlavné ekonomicke výzvy krajiny. Nezamestnanosť medzi rokmi 1990 a 1993 vzrástla z 12% na 22%.³¹

V roku 1994 bola napokon uzatvorená mierová dohoda medzi sandinovcami a bývalými contras, ktorí však aj nadálej pokračovali v sporadických bojoch. Centrálna vláda nebola schopná vykonávať efektívnu správu nad územiami, na ktorých tieto skupiny súperili o moc. Proces oficiálneho národného zmierenia bol zavŕšený až v druhej polovici deväťdesiatych rokov počas vlády prezidenta Arnolda Alemána Lacaya. Nikaragua však aj nadálej zostala rozdelenou krajinou s výraznými ekonomickými a politickými problémami. Svedčí o tom nostalgia zvýraznená návratom Daniela Ortegu k moci v roku 2006 (pozri graf 2) a jeho opäťovné zvolenie v rokoch 2011, 2016 (pozri grafy 3 a 4) napriek odporu USA a ich kritike Ortegovej politiky a osoby.

³¹ SKIDMORE, T. S. et al. (2010). s. 103.

Graf 2: Prezidentské voľby v Nikarague v roku 2006

Zdroj: ElectionGuide Democracy Assistance and Elections News.: Republic of Nicaragua.

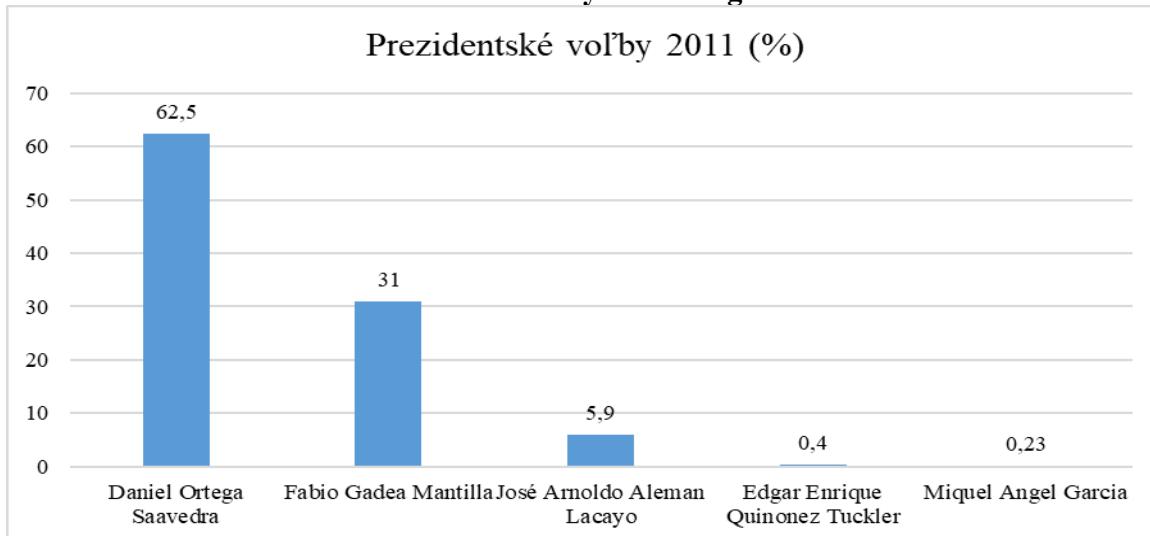
3 Záver

Daniel Ortega sa stal v prezidentských voľbách v rokoch 2011 a 2016 presvedčivým víťazom. Naďalej zhoršujúca sa ekonomická situácia v krajinе ho prinutila v roku 2018 oznámiť sériu úsporných ekonomických reforiem (napr. daňová reforma, reforma sociálneho zabezpečenia). Protesty, ktoré v apríli 2018 následne vypukli (Daniel Ortega svoje pôvodné návrhy napokon odvolał), neskončili ani v čase dokončovania tohto príspevku (november 2019).

Môžeme konštatovať, že Nikaragua sa od svojho vzniku nachádza v stave permanentnej politickej krízy, ktorá býva zvýraznená prípadnou zhoršenou ekonomickej situáciou. Krajina sa aktuálne nachádza práve v období ekonomickej recessie. Svedčí o tom medziročný pokles HDP (roky 2017, 2018) o 7,7 %.³²

³² Trading Economics. Nicaragua.
<https://tradingeconomics.com/nicaragua/indicators>

Graf 3: Prezidentské voľby v Nikarague v roku 2011

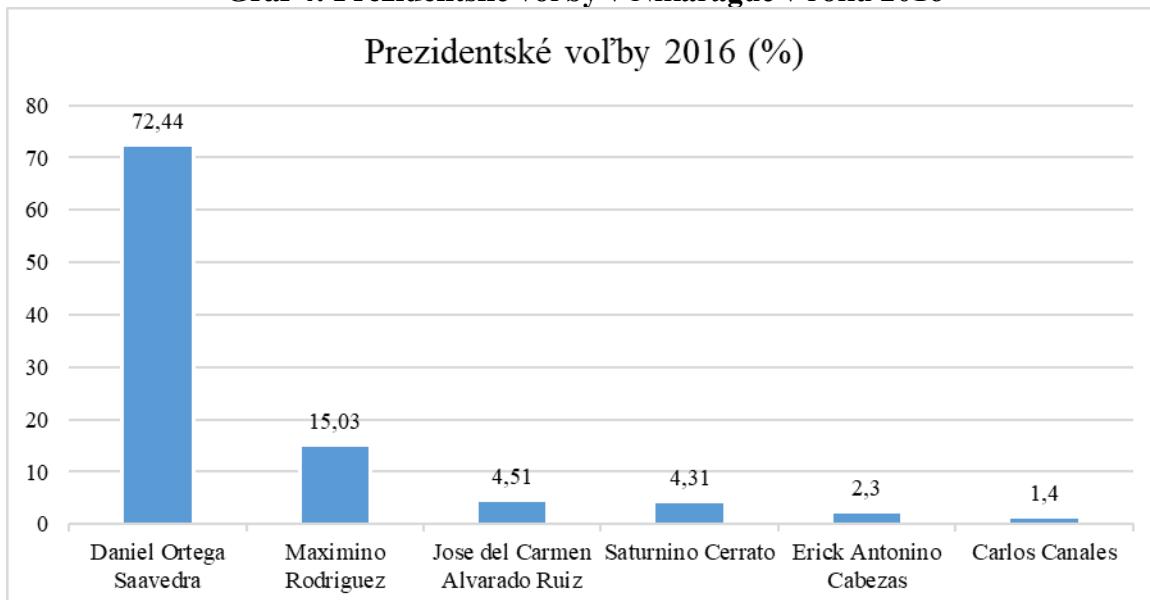

Zdroj: ElectionGuide Democracy Assistance and Elections News.: Republic of Nicaragua.

Za zlú označilo v roku 2018 ekonomickú situáciu v krajinе 58 % jej obyvateľov. Spokojnosť s ekonomickou situáciou vyjadrilo len 17 % z nich. Podpora demokracie ako najlepšieho možného zriadenia je na úrovni 51 %. Takmer 35 % obyvateľov označilo politický systém v krajinе v roku 2018 za nedemokratický (horšie dopadla už len Venezuela s 37 %). Až 38 % Nikaragujčanov v rovnakom roku tvrdilo, že nemá dostatok jedla. Skoro 67 % Nikaragujčanov sa označilo v roku 2018 za príslušníkov nižšej triedy.³³

Z uvedeného je zrejmé, že Nikaragua aj po približne 200 rokoch od svojho vzniku na kľúčovú politickú a ekonomickú reformu ešte len čaká.

Graf 4: Prezidentské voľby v Nikarague v roku 2016

Zdroj: ElectionGuide Democracy Assistance and Elections News.: Republic of Nicaragua.

³³ LATINOBAROMETER (2018).

Použitá literatúra:

1. BROCKOVÁ, K., LIPKOVÁ, L. (2018): Súčasný protekcionizmus - obchodná vojna USA vs. ostatný svet. In *Medzinárodné vzťahy*, č. 3, 2018, roč. 16, s. 324-338
2. BROCKOVÁ, K., MRÁZ, S. (2018): *Medzinárodné právo verejné : (všeobecná časť)*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2018. 247 s.
3. BUCKMANN, R. T. (2012): *The World Today Series 2012. Latin America*. Lanham : Rowman and Littlefield Publishing Group, 2012. 415 s.
4. Election Guide (2019). [online]. [Citované 1. 11. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.electionguide.org/countries/id/156/>
5. HELLINGER, D. C. (2011): *Comparative Politics of Latin America. Democracy at Last*. New York and London : Routledge, 2011, s. 594.
6. KŘÍŽOVÁ, M. (2016): Dějiny Střední Ameriky. Praha : NLN, 2016. 313 s.
7. KUDYNOVÁ, M. (2012): Transformace guerillového hnutí v politickou stranu na příkladu nikaragujské FSLN, s. 233-297. In FIALA, V. a kol. (2012). *Politické strany Afriky, Asie a Latinské Ameriky : Rysy politického stranictví*. Brno : CDK, 2012. 390 s.
8. Latinbarómetro 2018. (2019). [online]. [Citované 1. 11. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.latinobarometro.org/lat.jsp>
9. LIVINGSTONEOVÁ, G. (2009): *Zadní dvorek Ameriky. USA a Latinská Amerika od Monroeovy doktríny po válku s terorem*. Grimmus : Všeň, 2011, s. 350.
10. MRÁZ, S., PYTEL'OVÁ, K. (2018): Zásah cudzieho štátu do vnútrostátneho konfliktu. In *Medzinárodné vzťahy*, č. 4., 2018, roč. 16, s. 407-419.
11. O'TOOLE, G. (2011): *Politics Latin America*. Harlow : Pearson Education Limited, 2011. 727 s. ISBN 978-1-4082-3429-7.
12. SKIDMORE, T. E. et al. (2010): *Modern Latin America*. New York : Oxford University Press, 2010, s. 465.
13. SMITH, P. H. (2015): *Democracy in Latin America. Political Change in Comparative Perspective*. New York and Oxford : Oxford University Press, 2015. 377 s.
14. *Trading Economics. Nicaragua*. (2019). [online]. [Citované 01. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/nicaragua/indicators>

Kontakt:

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

HISTORICKO-INŠTITUCIONALNÝ PRÍSTUP SKÚMANIA ZAPOJENIA KRAJÍN DO MEDZINÁRODNEJ DEĽBY PRÁCE A JEHO VPLYV NA FORMOVANIE PRÍJMOVEJ NEROVNOSTI V ŠTÁTOCH AFRIKY

INSTITUTIONAL APPROACH FOR THE INVOLVEMENT OF ECONOMIES IN THE INTERNATIONAL DIVISION OF LABOR AND ITS IMPACT ON INCOME INEQUALITY IN AFRICA

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Abstrakt: Koncentrácia krajín s najväčšou mierou príjmovej nerovnosti v južnej Afrike nie je náhodná. Nerovnosť sa často vysvetľuje koloniálnou minulosťou regiónu a charakterom jeho zapojenia do medzinárodnej del'by práce, čo definuje dlhodobé vzorce procesu rozdelenia príjmov. Cieľom príspevku je poukázať na problém príjmovej nerovnosti, ktorá je dôsledkom historického vývoja hospodárstiev afrického kontinentu. Pre klasifikáciu jednotlivých krajín sa používa historicko-inštitucionálny prístup zapojenia štátov do medzinárodnej del'by práce. Podobná klasifikácia a ďalšia komparácia má vysvetľujúci potenciál vzniku a zvyšovania sa príjmovej nerovnosti v cieľovej skupine krajín Afriky.

Kľúčové slová: príjmovej nerovnosť, medzinárodná del'ba práce, medzinárodné ekonomicke vzťahy, Afrika

JEL: F02, D63

Abstract: The concentration of countries with the highest income inequality in South Africa is not coincidental. Inequality is often explained by the colonial history of the region and the nature of its involvement in the international division of labor, which defines the long-term patterns of the income distribution. The purpose of the paper is to point out the problem of income inequality, which is a consequence of the historical development of economies of the African continent. For the classification of individual countries, the historical-institutional approach of the involvement of countries in the international division of labor is used. A similar classification and further comparison have a broad explanation potential for developing income inequality in the target group of African countries.

Key words: income inequality, international division of labor, international economic relations, Africa

JEL: F02, D63

Úvod

V roku 2015 globálna úroveň chudoby poklesla na 730 miliónov osôb. Rozvojový program OSN odhaduje, že dve tretiny chudobných sa sústredzujú práve na africkom

kontinente, kde napriek svetovým trendom redukcie sa absolútna chudoba stále zvyšuje.¹ Podobné trendy v priestorovom rozmiestnení chudobných potvrdzuje aj počet afrických krajín, ktoré patria do skupiny najmenej rozvinutých krajín (LDC). 33 zo 47 najmenej rozvinutých krajín sa nachádzajú v Afrike. Chudobní ľudia často trpia podvýživou a zlým zdravím, sú negramotní, žijú v environmentálne degradovaných oblastiach, majú nízke politické práva a sú obyvateľmi chudobných vidieckych oblastí alebo mestských slumov.

Pre zníženie globálnej chudoby, predovšetkým v Afrike ako kontinente s najväčším podielom chudobného obyvateľstva, je potrebný neustály rast hrubého národného príjmu, ale aj príjmu na osobu. V literatúre z oblasti rozvojovej ekonomiky je hospodársky rast účinný v eliminácii chudoby.² Hlavnou prekážkou v procese eliminovania chudoby prostredníctvom hospodárskeho rastu je distribúcia príjmov cieľovej spoločnosti. Je dôležité si uvedomiť, že prijímateľmi dôsledkov pozitívneho vývoja HDP môžu byť široké skupiny obyvateľstva a skupina bohatých elít. Z tohto dôvodu dôležitým je nielen rast príjmov, ale aj ich distribúcia v spoločnosti, tzv. problém príjmovej nerovnosti. Ak bol rast príjmu generovaný v rámci skupiny bohatých, existuje vysoká pravdepodobnosť, že vytvorené aktíva zostanú pod kontrolou rovnakej kategórie obyvateľstva. Výsledkom podobného rastu môže byť neviditeľný pokrok v boji proti chudobe, ale v prvom rade zhoršenie príjmovej distribúcie.³ V niektorých rozvojových krajinách s vysokou mierou hospodárskeho rastu sa tento scenár nerovnej distribúcie a slabej eliminačnej sily hospodárskeho rastu stal realitou. V kontexte nerovnosti je potrebné spomenúť aj dôležitosť iných dimenzií, vrátane politickej nerovnosti, rodovej nerovnosti, etnickej diskriminácie, potláčania základných slobôd a mnohých ďalších sociálnych aspektov vplývajúcich na prosperitu rozvojových krajín, obzvlášť najchudobnejšieho regiónu Subsaharskej Afriky.

Cieľom príspevku je poukázať na problém príjmovej nerovnosti, ktorá je dôsledkom historického vývoja hospodárstiev afrického kontinentu. Pre klasifikáciu jednotlivých krajín sa používa historicko-inštitucionálny prístup zapojenia štátov do medzinárodnej del'by práce. Podobná klasifikácia a ďalšia komparácia ma vysvetľujúci potenciál vzniku a zvyšovania sa príjmovej nerovnosti v cieľovej skupine krajín.

1 Príjmovej nerovnosti v Afrike

Podľa Svetového inštitútu pre výskum hospodárskeho rozvoja (UNI-WIDER) disponujú najväčšou nerovnosťou v príjmoch práve krajiny afrického kontinentu. Priemerný Giniho koeficient v skupine rozvojových štátov okrem Afriky predstavuje 0,39, zatiaľ čo rovnaký ukazovateľ na africkom kontinente predstavuje 0,43. Horná hranica rozptylu Giniho koeficientov v Afrike je oveľa vyššia ako ukazovateľ v rozvojovom svete a poukazuje na extrémnu nerovnosť ako špecifikum skúmaného regiónu. Krajinou s najväčšou príjmovou nerovnosťou je Juhoafrická republika s Giniho koeficientom viac ako 0,60. Ak vezmeme do úvahy rozdelenie príjmu podľa jednotlivých kvintilov, je príjem 20 % najbohatších ľudí v Afrike desaťkrát vyšší ako príjem jednej päťtiny najchudobnejších, zatiaľ čo podobný rozdiel v ostatných rozvojových krajinách je deväťnásobný. V Južnej Afrike dostáva horný kvintil obyvateľstva (20 % najbohatšieho obyvateľstva) 65,5 % všetkých príjmov, zatiaľ čo príjem pre nižší kvintil (20 % najchudobnejších) predstavuje len 2,4 %.⁴ Okrem JAR možno

¹ UNDP (2017): Income Inequality Trends in sub-Saharan Africa: Divergence, Determinants, and Consequences.

² Na význam úlohy ekonomickejho rastu v boji proti chudobe poukazujú napr. Ravallion a Chen (1997), Roemer a Gugerty (1997), Adams (2002), Arndt, James a Simler (2006).

³ TODARO, M. – SMITH, S. (2014): Economic Development, s. 216.

⁴ UNU-WIDER (2017): World Income Inequality Database.

najväčšie rozdiely v distribúcii príjmov pozorovať v Botswane, Namíbii, Zambii a Stredoafrickej republike. Väčšina z týchto krajín patrí k skupine so strednými príjmami a sa nachádzajú v južnej časti kontinentu. Vysokú nerovnosť v distribúcii príjmov majú taktiež krajiny regiónu strednej a západnej Afriky. Nižší stupeň nerovnosti v príjmoch je možné pozorovať v severnej časti kontinentu. Relatívna rovnosť v distribúcii príjmov v severnej Afrike je do značnej miery spôsobená prevahou islamských sociálnych noriem a nízkym podielom výrobných odvetví moderného priemyslu s vysokou úrovňou miezd.⁵

Tabuľka 1: Chudoba a príjmova nerovnosť vo vybraných štátach Afriky

	Podiel chudobného obyvateľstva, <1,90 USD/deň, %	Obdobie	Podiel chudobného vidieckeho obyvateľstva, % vidieckeho obyvateľstva	Obdobie	Gini koeficient	Podiel príjmov dolného kvintiliu, %	Podiel príjmov horného kvintiliu, %	Obdobie
Subsah. Afrika	50,7	41,1	2005, 2015		0,43			
Svet	20,7	10	2005, 2015					
Angola	32,3	30,1	2000, 2008	58,3	2008	0,42	5,4	48,5
Botswana	29,8	18,2	2002, 2008	24,3	2009	0,6	2,8	65
SAR	64,8	66,3	2003, 2008	69,4	2008	0,56	3,3	60,9
DRK	94,1	77,1	2004, 2012		0,42	5,5	48,4	2012
Etiópia	33,6	26,7	2010, 2015	30,4	2010	0,39	6,6	46,7
Madagaskar	72	77,6	2005, 2012	78,2	2001	0,42	5,7	49,4
Mozambik	68,7	62,9	2008, 2014	56,9	2008	0,54	4,2	59,5
Rwanda	62,4	56	2010, 2013	48,7	2010	0,45	6	52,2
Tanzánia	59,9	49,1	2007, 2011	33,3	2011	0,37	7,4	45,8
Džibuti	18,3	22,5	2012, 2013		0,41	4,9	50	2013
Egypt	3	1,3	2010, 2015	32,3	2010	0,31	9,1	41,5
								2015

Prameň: Autor na základe údajov Svetovej banky, 2018.

2 Historicko-inštitucionálny prístup skúmania zapojenia krajín Afriky do medzinárodnej del'by práce

Koncentrácia krajín s najväčšou mierou príjmovej nerovnosti v južnej Afrike nie je náhodná. Nerovnosť sa často vysvetľuje koloniálnou minulosťou regiónu a charakterom jeho zapojenia do medzinárodnej del'by práce, čo definuje dlhodobé vzorce procesu rozdelenia príjmov. Spôsob, akým sa krajiny podieľajú na medzinárodnej del'be práce, je určený najmä základnými výrobnými faktormi (pre rozvojové krajiny v ich rannom štádiu rozvoja sú charakteristické disponibilné výrobné faktory ako pôda a práca, zatiaľ čo kapitál absentuje), ako aj riadiacimi štruktúrami a metódami nátlakového vplyvu koloniálnych veľmoci. V podstate ide o tzv. historicko-inštitucionálny prístup k formovaniu nerovnosti v distribúcii príjmu.⁶ Región Afriky sa vyznačuje širokou škálou nerovností v príjmoch, ktoré možno pozorovať pomocou dvoch foriem zapojenia sa do transnacionálnej koloniálnej ekonomiky, ktorá je charakteristická pre africké koloniálne obdobie. Rozlišujeme hospodárstvo

⁵ NEL, P. (2008): Dealing With Inequality: A Conversation With Islamic Economics. In: *Western Political Thought in Dialogue with Asia*, pp. 135-159.

⁶ NEL, P. (2018): Inequality in Africa. In: *The Routledge Handbook of African Development*, p. 110.

pracovných rezerv (*labour reserves economies*) a takzvanú ekonomiku založenú na obchode so surovinami (*trade-extractive economies*).⁷

Ekonomika pracovných rezerv spočíva vo vytvorení samostatných európskych osád, ktoré využívali priaznivé klimatické podmienky, ľahko prístupnú pôdu a veľké množstvo lacnej pracovnej sily domorodého obyvateľstva na akumuláciu kapitálu. Klasickým príkladom je exploatacia etnických skupín San a Khoikhoi búrskym obyvateľstvom na území súčasnej JAR.⁸ Pre túto formu zapojenia do medzinárodnej del'by práce je charakteristickým vytvorenie hierarchických vzdelávacích inštitúcií pre veľký počet európskych osidlencov a vykorisťovanie miestnej nevzdelanej populácie v prospech kolonialistov. Podobná segregácia stimulovala formovanie spoločenských vrstiev podľa rasových a priestorových (mesto a vidiek) princípov, pričom podporovala mimoriadne diskriminačné formy vlastníctva pôdy.⁹ Rasová, priestorová a sociálna nerovnosť zanechala svoje stopy v nasledujúcim formovaní nezávislých afrických štátov v druhej polovici 20. storočia. Politická a hospodárska moc sa sústredila v rukách novej domorodej elity, ktorá zostala verná starým (koloniálnym) zásadám využívania jednotlivých výrobných faktorov. Takýmto spôsobom sa určil vektor tvorby vysokej úrovne nerovnosti v príjmoch, ktorý je stále typický pre krajiny južnej Afriky, kde sa nachádza väčšina hospodárstiev pracovných rezerv.¹⁰ K ekonomike pracovných rezerv možno zaradiť Angolu, Botswanu, Mozambik, JAR, Zambiu a ďalšie krajiny južnej časti kontinentu.

V hospodárstvach založených na produkciu a exporte surovín sa európsi kolonizátori stretli s nepriaznivými klimatickými podmienkami, čo neprispievalo k vytvoreniu prístavovaleckých osád. Preferovalo sa vzdialené využívanie polnohospodárskych plodín a surovinových zdrojov. Koncentráciou ekonomík založených na obchode zo surovinami sa stal región strednej, východnej a západnej Afriky, kde európsi kolonialisti tvorili iba málopočetnú menšinu. V týchto častiach kontinentu zabránili tropické podmienky a ľahko prístupné zdroje väčšej kolonizácií ako v prípade ekonomík pracovných rezerv. Uprednostňovala sa ľahká drevá a pestovanie v Európe žiadanych plodín ako čaj, káva, kakao alebo bavlna. Prítomnosť týchto komerčných plodín prispela k ľahkému zdaňovaniu a formovaniu konkurencieschopnej ceny, a to však nie bez pomoci donucovacích praktík kolonialistov. V súvislosti s intenzívnym zdanením neboli kolonizačné zásahy významné, pričom investície do rozvoja infraštruktúry smerovali najmä do pobrežných a mestských oblastí. Po dekolonizačných procesoch, ktoré sa odohrali počas osamostatnenia väčšiny afrických štátov v 60. rokoch 20. storočia, európska menšina stratila svoje politické postavenie a zvyšky „ekonomiky obchodovateľných surovín“ sa stali predmetom konkurenčného boja domorodých etnických skupín. Koloniálna prax rozvoja v prospech mestských a pobrežných oblastí prispela k vytvoreniu veľkého rozdielu v príjmoch a prosperite medzi regiónmi jednotlivých krajín. Príkladom príjmových disparít sú južné a severné časti Pobrežia Slonoviny alebo Ghany, kde južné pobrežie významne vyniká v sociálno-ekonomickej rozvoji týchto štátov. Hospodárstvo postavené na obchodných surovinách je typické pre krajiny západnej a východnej Afriky, vrátane Beninu, Burkiny Faso, Pobrežia Slonoviny, Ghany, Nigérie, Mali, Mauretánie a Tanzánie. Osobitnú pozornosť

⁷ MKANDAWIRE, T. (2010): On Tax Efforts and Colonial Heritage in Africa. In: *The Journal of Development Studies*, 46, 10, p. 1651.

⁸ FEINSTEIN, C.H. (2005): An Economic History of South Africa: Conquer, Discrimination, and Development, p. 13-18.

⁹ HASLAM, P. A. – SCHAFER, J. – BEAUDET, P. (2017): *Introduction to International Development: Approaches, Actors, Issues, and Practice*, p. 505.

¹⁰ NEL, P. (2018): Inequality in Africa. In: *The Routledge Handbook of African Development*, p. 110.

si zaslúžia krajiny strednej Afriky ako napríklad DRK, Konžská republika, Rwanda alebo Stredoafričká republika. Niektorí autori zaradujú túto skupinu štátov do tzv. krajín koncesných spoločností (*economies of concession companies*), kde koloniálna moc udelila súkromným spoločnostiam práva na ťažbu surovinových zdrojov.¹¹ Vo väčšine týchto krajín sa najdôležitejšou činnosťou stala ťažba surovín. Ekonomiky koncesných spoločností boli založené na nútenej práci a rozvoj roľníctva sa prakticky nepodporoval. Typickým príkladom hospodárstva koncesných spoločnosti je Demokratická republika Kongo, ktorá na konci 19. storočia bola v individuálnom vlastníctve belgického kráľa Leopolda II., vrátane celého obyvateľstva krajiny vykorisťovaného pre ťažbu kaučuku a slonoviny.¹²

Napriek vyskej priestorovej (miesto a vidiek) a spoločenskej (spoločenské vrstvy obyvateľstva) distribúcii nerovnosti, skupina „*ekonomik obchodovateľných surovín*“ má výrazne nižšiu mieru príjmovej nerovnosti v porovnaní s „*hospodárstvami pracovných rezerv*“. Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že z uhla pohľadu príjmov je región tropickej Afriky jedným z najviac nerovných na svete, avšak povaha nerovnosti sa výrazne líši v závislosti od koloniálnej minulosti. Nerovnosť v príjmoch je obzvlášť výrazná v skupine ekonomík pracovných rezerv, ktoré zahŕňajú väčšinu krajín južnej Afriky.

Záver

Cieľom príspevku bolo poukázať na problém príjmovej nerovnosti ako dôsledku historického vývoja hospodárstiev afrického kontinentu a ich zapojenia do medzinárodnej del'by práce. Pre definíciu jednotlivých skupín krajín Afrického kontinentu bol použitý historicko-inštitucionálny prístup skúmania účasti cieľovej skupiny štátov na procese medzinárodnej del'by práce počas obdobia kolonializmu.

Po osamostatnení afrických štátov v 60. rokoch 20. storočia a získaní nezávislosti, sa politická a hospodárska moc sústredila v rukách elít domorodého obyvateľstva, ktoré zostało verné koloniálnym zásadám využívania jednotlivých výrobných faktorov. Takýmto spôsobom sa určil vektor tvorby vyskej úrovne nerovnosti v príjmoch, pričom vyššia príjmovej nerovnosť je charakteristická pre skupinu štátov, resp. „*ekonomik pracovných rezerv*“. Napriek vyskej nerovnosti v priestore a jednotlivých spoločenských vrstvách má skupina „*ekonomik obchodovateľných surovín*“ výrazne nižšiu mieru príjmovej nerovnosti v porovnaní s ekonomikami pracovných rezerv, kde je možné pozorovať väčšiu intervenciu kolonialistov do sociálno-ekonomickejho života domorodého obyvateľstva. Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že z uhla pohľadu príjmov je región tropickej Afriky jedným z najviac nerovných na svete, avšak povaha nerovnosti sa výrazne líši v závislosti od koloniálnej minulosti. Nerovnosť v príjmoch je obzvlášť pozorovateľná v skupine ekonomík pracovných rezerv, ktoré zahŕňajú väčšinu krajín južnej Afriky.

Použitá literatúra:

1. FEINSTEIN, C. H. (2005): *An Economic History of South Africa: Conquer, Discrimination, and Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 978-0-521-85091-9.

¹¹ MKANDAWIRE, T. (2010): On Tax Efforts and Colonial Heritage in Africa. In: *The Journal of Development Studies*, 46, 10, p. 1649.

¹² FRANKEMA, W. – BUELENS, F. (2013): Colonial Exploitation and Economic Development: The Belgian Congo and the Netherlands Indies Compared, p. 234.

2. FRANKEMA, W. – BUELENS, F. (2013): Colonial Exploitation and Economic Development: The Belgian Congo and the Netherlands Indies Compared. New York: Routledge, 2013. ISBN 978-0-415-52174-1.
3. HASLAM, P. A. – SCHAFER, J. – BEAUDET, P. (2017): *Introduction to International Development: Approaches, Actors, Issues, and Practice*. Ontario: Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0-19-901890-1.
4. MKANDAWIRE, T. (2010): On Tax Efforts and Colonial Heritage in Africa. In: *The Journal of Development Studies*, 46, 10, pp. 1647-1669.
5. NEL, P. (2008): Dealing With Inequality: A Conversation With Islamic Economics. In: *Western Political Thought in Dialogue with Asia*. Lanham: Lexington Books, 2008. pp. 135-159. ISBN 978-0-7391-2378-2.
6. NEL, P. (2018): Inequality in Africa. In: *The Routledge Handbook of African Development*, pp. 104-119. ISBN 978-1-315-71248-2.
7. TODARO, M. P. – SMITH, S. C. (2014): *Economic Development*. Boston: Pearson, 2014. ISBN 978-0-13-340678-8.
8. UNDP (2017): Income Inequality Trends in sub-Saharan Africa: Divergence, Determinants, and Consequences. [online.] In: *UNDP*, 2017. [cit. 23.10.2019.] Dostupné online: <http://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/library/reports/income-inequality-trends-in-sub-saharan-africa-divergence--dete.html>
9. UNU-WIDER (2017): World Income Inequality Database. [online.] In: *United Nations University - World Institute of Development Economics Research*, 2017. [cit. 22. 10. 2019.] Dostupné online: <https://www.wider.unu.edu/project/wiid-world-income-inequality-database>

Kontakt:

Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.

Fakulta medzinárodných vztahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
mykhaylo.kunychka@euba.sk

ZAHRANIČNÁ POLITIKA A KLIMATICKÉ ZMENY

FOREIGN POLICY AND CLIMATE CHANGE

Milan Kurucz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: milan.kurucz @euba.sk

Abstrakt: Zmena klímy je globálnym a mimoriadne komplexným javom, ktorého riešenie si vyžaduje dlhodobé a nákladné technologické, hospodárske a sociálne opatrenia. Ich realizácia však môže priniesť reálne výsledky len v prípade spoločného postupu štátov, vytvárania podmienok pre ich spoluprácu, práve tak ako aj pre kooperáciu ďalších aktérov. Spolu s tým podiel jednotlivých krajínna emisií skleníkových plynov spôsobujúcich otepľovanie atmosféry nie je rovnaký a rôzne sú aj negatívne dopady globálneho otepľovania na jednotlivé regióny sveta, sociálne skupiny a triedy a nerovnaké sú aj kapacity umožňujúce im čelit. V dôsledku uvedených skutočností má klimatická zmena aj významné medzinárodnopolitické aspekty a stáva sa súčasťou zahraničnej politiky štátov. V tomto príspevku budeme skúmať reflektovanie klimatickej zmeny v definovaní národného záujmu ako východiska formulovania cieľov zahraničnej politiky, ako aj niektoré bezpečnostné súvislosti klimatickej zmeny.

Kľúčové slová: klimatická zmena, zahraničná politika, národný záujem, bezpečnostné riziko

JEL: F50, F52

Abstract: Climate change is a global and extremely complex phenomena. Its solution requires long term and costly technological, economic and social measures. Their realization, however, can bring real results only in the case of common action of states, creating conditions for their cooperation, as well as for cooperation of other actors. At the same time, the share of individual countries in greenhouse gas emissions causing atmospheric warming is not equal and the negative impacts of global warming on different regions of the world, social groups and classes as well as their capacities to face them are different. As a result, climate change also has important international political aspects and is becoming part of foreign policy. In this paper, we will explore the reflection of climate change in defining national interest as a basis for formulating foreign policy goals, as well as some of the security implications of climate change.

Key words: climate change, foreign policy, national interest, security risk

JEL: F50, F52

Úvod

Dnes je už väčšinovým názorom, že klimatická zmena predstavuje globálny problémom, ktorého riešenie si vyžaduje spoločné úsilie celého medzinárodného spoločenstva. Túto skutočnosť potvrzuje aj to, že ani jednou otázkou sa nezaoberala toľko medzinárodných rokovaní ako práve touto.¹ Medzinárodné aktivity zamerané na jej riešenie registrujeme od šestdesiatych rokov minulého storočia. V roku 1979 sa uskutočnila prvá Svetová konferencia o klíme organizovaná Svetovou meteorologickou organizáciou, na ktorej

¹ HARRIS, P.G. (2016): Preface to the Paperback edition 2016, s. 17.

už boli vyjadrené obavy z rastúceho množstva skleníkových plynov v atmosfére. V roku 1988 Svetová meteorologická organizácia a Enviromentálny program OSN vytvorili Medzivládny panel klimatickej zmeny (IPCC) združujúci zástupcov vlád a expertov z rôznych oblastí. Panel od roku 1990 vydáva správy v ktorých informuje o získaných vedeckých poznatkoch týkajúcich sa príčin klimatickej zmeny, jej dôsledkov a možných riešeniac.

Významným medzníkom sa stal rok 1992, keď bola prijatá Rámcová dohoda OSN o zmene klímy (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC) a v tom istom roku v Rio de Janeiro na Summite Zeme predložená na podpis účastníckym štátom. Do platnosti vstúpila UNFCCC v roku 1994 a do roku 2019 ju ratifikovalo 197 krajín.²

Zmena klímy je globálnym javom, a spolu s tým mimoriadne komplexným problémom, ktorého riešenie si vyžaduje dlhodobé a nákladné technologicke, hospodárske a sociálne opatrenia. Ich realizácia však môže priniesť reálne výsledky len v prípade spoločného postupu štátov, vytvárania podmienok pre ich spoluprácu, práve tak ako aj pre kooperáciu ďalších aktérov. Spolu s tým podiel jednotlivých krajín na emisii skleníkových plynov spôsobujúcich otepľovanie atmosféry nie je rovnaký a rôzne sú aj negatívne dopady globálneho otepľovania na jednotlivé regióny sveta, sociálne skupiny a triedy a nerovnaké sú aj kapacity umožňujúce im čelit. Prejavy a dôsledky klimatickej zmeny, ako aj ich riešenie, majú teda mimoriadne významne medzinárodnopoliticke súvislosti, a preto by nemala byť ignorovaná zahraničnopolitickou komunitou.³

Klimatická zmena ako zahranično-politickej problém má viac aspektov, okrem iného mocenský, bezpečnostný, ale zahŕňa aj tvorbu stratégií a rozhodnutí. V tomto príspevku budeme skúmať ako sa klimatická zmena premieta do definovania národného záujmu ako východiska formulovania cieľov zahraničnej politiky, ako aj niektorými bezpečnostnými súvislosťami klimatickej zmeny.

1 Národný záujem a klimatická zmena

Špecifickosť problému klimatickej zmeny sa prejavuje v spôsobe jej integrovania do cieľov zahraničnej politiky, ktorá musí prekračovať úzky rámec uvažovania v rámci tradičného realistického chápania národného záujmu definovaného v pojoch moci⁴ a v súvislosti s vojenskou a hospodárskou bezpečnosťou štátu. Národný záujem získava globálnu dimenziu, integruje sa v ňom rozvoj spoločnosti v hraniciach štátneho celku s globálnymi podmienkami rozvoja. Mechanizmus znížovania úrovne skleníkových plynov v atmosfere, ktorý vznikol na základe Parízskej dohody z roku 2015, viaže dosiahnutie globálneho cieľa na národné záväzky jednotlivých štátov. To vytvára predpoklady pre integráciu všeľudského a národného záujmu.

Klimatická zmena a jej dôsledky prináša často až radikálny zásah do objektívnych podmienok života spoločnosti. Táto sa automaticky neodráža v interpretácii národného záujmu ako východiska pre ciele zahraničnej politiky. Ide o proces, ktoré výsledok závisí od konštelácie záujmov sociálnych a politických aktérov, vzájomného pôsobenia vnútorných a vonkajších faktorov. Zvyčajne sa odohráva ako viac či menej otvorenú konkurenciu a konflikt krátkodobých parciálnych záujmov rôznych sociálnych a politických skupín s dlhodobým, celospoločenským záujmom, ktorý je však v konečnom dôsledku tiež prezentovaný určitými skupinami, prípadne ich koalíciami.

² United Nations Framework Convention, 2019.

³ OTT, H. E. (2001): Climate change: An important foreign policy issue, s. 279.

⁴ MORGENTAU, H. J. (1985): Politics among nations, s. 10.

Konanie alebo nekonanie štátov na medzinárodnej i domácej scéne v otázkach klimatickej zmeny závisí v konečnom dôsledku od pomeru síl sociálnych a politických skupín v spoločnosti, hegemonie určitých názorových a ideologickej prúdov a ich vplyvu na tvorbu politiky všeobecne a zahraničnej politiky zvlášť.

Ak aktéri, ktorí nie sú zainteresovaní na zmene existujúcej štruktúry výroby a spotreby založenej na využívaní fosílnych surovín, ako sú napríklad spoločnosti profitujúce z t'ažby a spracovania ropy, uhlia a pod. majú dostatočne silnú politickú podporu v zákonodarnej a výkonnej moci, potom sa im darí presadzovať také rozhodnutia, ktoré umožňujú zachovanie statusu quo a zabraňujú prijatiu opatrení na dekarbonizáciu ekonomiky. Odmietanie medzinárodných záväzkov na znižovanie emisie skleníkových plynov môže byť zdôvodňované nespravodlivým začažením vlastných pracujúcich a podnikateľov v porovnaní s inými štátmi. Takto vysvetlil odstúpenie USA od Parížskej dohody podpisanej Obamovou administráciou americký minister zahraničných Mike Pompeo.⁵ Vysokým začažením maďarského priemyslu odôvodňovalo napríklad aj Maďarsko svoj odmietavý postoj k záväzku dosiahnuť uhlíkovú neutralitu do roku 2050.⁶ V oboch prípadoch, aj keď ide o rozdielne štaty čo do hospodárskej, vojenskej a politickej sily, oficiálne tlmočené stanoviská naznačujú, že záväzky na zníženie emisie skleníkových plynov sú v rozpore s ich národným záujmom.

Okrem politickej podpory pre protivníkov klimatickej zmeny je dôležité aj ovplyvňovanie verejnej mienky. V hodnotení situácie v USA P. G. Harris uvádzá, že domáci lobing proti aktivitám týkajúcich sa klimatickej zmeny bol spojený s efektívou, priemyselnými kruhmi financovanou kampanou zameranou na presadzovanie klimatického skepticizmu, ktorý viedol k zmätenosti vo verejnosti i medzi politikmi.⁷

Napriek odmietavému stanovisku prezidenta USA k Parížskej dohode o klimatickej zmene, čo ohrozuje globálne úsilie, keďže Spojené štaty sú druhým najväčším producentom skleníkových plynov, celý rad amerických miest, štátov a korporácií chce prispiet' vlastnými, lokálnymi záväzkami k zníženiu emisie skleníkových plynov tak, aby teplota atmosféry nestúpla do konca storočia o viac ako dva stupne.⁸

Ľavicoví poslanci demokratickej strany iniciovali vypracovanie tzv. Green new deal, ktorý svojím názvom odkazuje na program prezidenta F. D. Roosvelta na prekonanie hospodárskej krízy. Jeho cieľom je uskutočniť také verejné investície do infraštrukturých a technologických projektov, ktoré umožnia dekarbonizáciu ekonomiky a umožnia vytváranie pracovných miest, pričom ich realizácia a výsledky budú v súlade s princípmi sociálnej spravodlivosti.⁹ Rozhodujúcim však bude, či tieto skupiny získajú rozhodujúci vplyv na politické rozhodovanie a určovanie stratégie v oblasti klimatickej zmeny, vrátane jej presadzovania zahraničnou politikou.

Výsledky volieb do Európskej parlamentu naznačujú väčší príklon európskych voličov k problematike životného prostredia, vrátane riešenia otázok súvisiacich s klimatickou zmenou. Posilnilo sa zastúpenie ekologických strán zo 6,94 % na 9,85 %.¹⁰ Klimatická zmena je však už dlhodobo jednou z hlavných tém politiky EÚ, pričom jej ambíciou je líderstvo v medzinárodnej spolupráci v danej oblasti. Osobitne sa posilnilo

⁵ Trump begins formal withdrawal from Paris Agreement (2019).

⁶ We want justice in next EU budget (2019).

⁷ HARRIS, P. G. (2016): Preface to the Paperback edition 2016, s. 17.

⁸ Bucking Trump, these cities, states and companies commit to Paris Accord (2017).

⁹ The Green new deal explained (2018).

¹⁰ 2019 European elections results (2019).

presadzovanie tejto agendy prostriedkami jej zahraničnej politiky, predovšetkým klimatickou diplomaciou.¹¹

V podpore riešenia problémov súvisiacich s klimatickou zmenou však existujú v jednotlivých členských štátoch značné rozdiely. Tradične silné sú ekologicky orientované sociálne skupiny a mimovládne organizácie v severnej Európe a vo väčšine štátov západnej Európy a táto skutočnosť sa odráža aj vo verejnej mieri. Podľa prieskumu Eurobarometer uskutočneného v roku 2019 považuje klimatickú zmenu za najdôležitejší problém 50 % Švéarov, 47 % Dánov, 33 % Fínov a Malťanov a 30 % Nemcov. Podstatne menší je podiel obyvateľov pripisujúcich prvoradú dôležitosť tejto otázke v strednej a východnej Európe. Napríklad v Bulharsku je to len 10 %, v Lotyšsku, Grécku, Chorvátsku a Rumunsku 11 %. V krajinách V4 je tento podiel o niečo vyšší – v Maďarsku 17 %, v Poľsku a Českej republike 15 % a v Slovenskej republike 13 %.¹²

V krajinách s vysokou mierou priorizovania klimatickej zmeny sa zvyčajne stretávame so značnou spoločenskou, politickou i mediálnou aktivitou združení, hnutí alebo nátlakových skupín, často veľmi rôznorodých svojím sociálnym zložením i ideologickej zameraním, ktoré sa snažia ovplyvňovať politiku vlád, čo sa prejavuje aj v intenzite ich aktivít týkajúcich sa klimatickej zmeny tak vo vnútornej, ako aj zahraničnej politike.

2 Klimatická zmena ako bezpečnostná otázka

V novom tisícročí zmena klímy bola v celom rade krajín, ale aj v OSN zaradená na zoznam bezpečnostných problémov, čo ju posunulo medzi prioritné politické otázky, teda medzi témy „high politics“, hoci tradične bola problematika životného prostredia všeobecne chápaná ako súčasť „low politics“.

V novom tisícročí bezpečnostný aspekt klimatickej zmeny bol osobitne akcentovaný predovšetkým v členských štátoch EÚ, pričom Veľká Británia a Nemecko tento prístup ku klimatickej zmene veľmi aktívne presadzujú aj na pôde OSN. V Bezpečnostnej stratégii SR schválenej v roku 2005 sa hovorí o ekologickej bezpečnosti, ale bez explicitnej zmienky o klimatickej zmene. V novom návrhu stratégie je už zmena klimatických podmienok definovaná ako jedna z bezpečnostných výziev, ktorým musí Slovensko čeliť. V bezpečnostnej stratégii, ktorú EÚ prijala roku 2016 sa klimatická zmena spomína ako jav, ktorý spolu s terorizmom, hybridnými hrozobami, ekonomickou volatilitou, energetickou neistotou ohrozenie EÚ.

Predmetom diskusií analytikov je otázka, či má klimatická zmena priame bezpečnostné implikácie, či ju teda možno považovať za bezpečnostnú hrozbu. Analytici SIPRI uprednostňujú pojem bezpečostného rizika. Podľa ich názoru klimatická zmena vyhrocuje riziká, ktoré sú vlastné moderným spoločnostiam, čo má potom za následok vznik nebezpečenstva (insecurity). Kým odpoveď na hrozbu je založená na logike hry s nulovým súčtom, s určenými víťazmi a porazenými, definovanie klimatickej zmeny ako bezpečostného rizika uznáva, že je zložité vyčleniť sa z rizík vlastných moderným spoločnostiam a zároveň umožňuje vnímať vzájomnú závislosť štátov.¹³

Problematika klimatickej zmeny bola v roku 2007 na základe iniciatívy Veľkej Británie po prvý krát diskutovaná v Bezpečnostnej rade OSN. V roku 2011 sa táto otázka opäť dostala na program Bezpečnostnej rady z iniciatívy Nemecka. Zatiaľ posledná debata k tejto téme na pôde tohto orgánu OSN sa uskutočnila 25. januára 2019 v rámci ktorej bola

¹¹ Climate, environment and energy (2018).

¹² Climate change (2019).

¹³ MOMBÖRK, M. et al. (2016): Climate related security risk, s. 4.

klimatická zmena diskutovaná ako multiplikátor hrozieb. Medzi členskými štátmi OSN však neexistuje zhoda o tom, či je klimatická zmena tému pre Bezpečnostnú radu. Časť krajín je presvedčená, že dochádza k nahrádzaniu činnosti tých orgánov, ktoré sa zaoberajú hospodárskymi, sociálnymi a enviromentálnymi otázkami.¹⁴

Nesúhlas s riešením otázky klimatickej zmeny na pôde Bezpečnostnej rady OSN od začiatku vyjadrujú predovšetkým skupina nezúčastnených krajín, G 77 a Čína, keďže podľa ich názoru Charta OSN nestanovuje Bezpečnostnej rade takúto úlohu a je porušením právomoci Valného zhromaždenia a Hospodárskej a sociálnej rady. Napriek určitým bezpečnostným aspektom je potrebné podľa ich názoru riešiť otázku klimatickej zmeny v rámci udržateľného rozvoja.¹⁵ Mnohé rozvojové štáty sa obávajú, že výsledkom zaradenia klimatickej zmeny do agendy Bezpečnostnej rady bude zmena princípu „spoločnej ale diferencovanej zodpovednosti“ na „zdieľanú zodpovednosť“.¹⁶ Rozvojové štáty však odmietajú, že by ich záväzky na zníženie emisií mali byť rovnaké ako záväzky priemyselne vyspelých štátov, predovšetkým vzhľadom na odlišný podiel na produkciu emisií.

Na druhej strane malé ostrovné rozvojové štáty¹⁷ podporujú posudzovanie klimatickej zmeny ako bezpečnostnej hrozby. Na základe ich iniciatívy bola v roku 2009 na Valnom zhromaždení OSN prerokovaná otázka bezpečnostných implikácií klimatickej zmeny a vďaka nej bola po prvýkrát v oficiálnom dokumente OSN identifikovaná bezpečnostná súvislosť klimatickej zmeny. Rezolúcia Valného zhromaždenia vyzýva orgány OSN zintenzívniť úsilie na riešenie klimatickej zmeny, vrátane jej bezpečnostných dôsledkov.¹⁸

Medzi zrejme najcitlivejšie bezpečnostné aspekty klimatickej zmeny patrí otázka, či sa aj na riešenie jej príčin a dôsledkov môže uplatniť princíp zodpovednosti chrániť obyvateľstvo, vzťahujúci sa predovšetkým na masové porušovanie ľudských práv a genocídu. Podľa R. Eckersleyho, by sa v prípade, ak nečinnosť štátu v ekologickej oblasti vedie k ohrozeniu života ľudí mala proti takému štátu uskutočniť intervencia. Ekologicú intervenciu definuje ako „hrozbu alebo použitie sily štátom alebo koalíciou štátov na území iného štátu a bez súhlasu daného štátu s cieľom zabrániť vážnym škodám na životnom prostredí“.¹⁹ Tak ako samotný koncept humanitárnej intervencie nie je všetkými štátmi prijímaný jednoznačne, predovšetkým z hľadiska možného porušenia princípu suverenity, tak aj úvahy o ekologickej intervencii nastoľujú otázku dodržiavania tejto základnej zásady medzinárodných vzťahov.

Osobitosť klimatickej zmeny je aj v tom, že niektoré prírodné systémy sa nachádzajú sice na území jedného alebo niekoľkých štátov ale majú významný dopad na rovnováhu globálnych ekosystémov a plnia nenahraditeľné funkcie z hľadiska absorbcie skleníkových plynov. Zhoršovanie stavu týchto systémov v dôsledku politických rozhodnutí a hospodárskych aktivít v jednom štáte alebo v skupine krajín má globálne následky, čo môže zhoršovať vzťahy medzi štátmi a stáva predmetom politických sporov. Príkladom je polemika medzi francúzskym prezidentom E. Macronom a brazílskym prezidentom J. Bolsonarom o rozsiahlych požiaroch brazílskych dažďových pralesov a odlesňovaní tohto mimoriadne významného ekosystému. Francúzsky prezent dokonca pohrozil, že v prípade

¹⁴ Climate change recognised as „threat multiplier“ (2019).

¹⁵ Security Council and climate change (2017).

¹⁶ VIHMA, A. – KARLSSON-VINKUYZEN, S. – MULLTUGETTA, Y. (2011): Negotiating solidarity?, s. 321.

¹⁷ Ide o 38 malých ostrovných rozvojových štátov nachádzajúcich sa v Karibskom mori, Tichom oceáne, Atlantickom oceáne, Indickom oceáne a v Juhočínskom mori.

¹⁸ UN General Assembly (2009).

¹⁹ ECKERSLEY,R. (2007): Ecological interventions: prospects and limits, s. 293.

ak Brazília nezastaví odlesňovanie, jeho krajina nebude ratifikovať dohodu medzi EÚ a MERCOSUR.²⁰ Na základe francúzskej iniciatívy bola otázka požiarov v Amazonskom pralese diskutovaná aj na stretnutí G7, pričom štáty skupiny ponúkli Brazílii pomoc vo výške 20 mil. USD na ich uhasenie. Túto pomoc prezentor Bolsonaro najprv odmietol ako prejav kolonializmu²¹, ale neskôr pomoc prijal pod podmienkou, že Brazília bude rozhodovať o nakladaní poskytnutými prostriedkami.

Sekuritizácia klimatickej zmeny vyvoláva teda rozdielne postoje, ktoré vyplývajú na jednej strane z rozdielneho postavenia v svetovom hospodárstve a politike, preferovania určitých záujmov a ideologických konceptov a prírodných a geografických daností na strane druhej. Podľa niektorých autorov môže byť chápana aj ako snaha upozorniť na naliehavosť tejto otázky, ako súčasť úsilia o povzbudenie medzinárodných rokovania.²² Tento prístup však opäťovne nastoľuje otázky suverenity, ako aj transparentnosti politických rokovania o bezpečnostných aspektoch klimatickej zmeny, možnosti rovnoprávnej participácie na nich všetkých zainteresovaných krajín a spolu s tým i mocenské súvislosti tohto problému.

Záver

Riešenie príčin a dôsledkov klimatickej zmeny je multidimenzióvnym problémom. Pripravenosť štátov spolupracovať v oblasti klimatickej zmeny, vytváranie politických podmienok pre takúto spoluprácu závisí od toho, či je táto problematika integrovaná do cieľov a úloh zahraničnej politiky a v konečnom dôsledku či je identifikovaná ako súčasť národného záujmu. Tento proces však nie je automatický, ale je viazaný na konšteláciu záujmov sociálnych a politických skupín tak v jednotlivých krajinách, ako aj na medzinárodnej úrovni. Na príklade celého radu krajín vidíme, že pomer súlaha sa môže v určitých etapách meniť v prospech skupín, ktoré uprednostňujú krátkodobé, parciálne, predovšetkým hospodárske záujmy a v zhode s nimi formulujú národný záujem krajiny, čo v konečnom dôsledku vedie k odmietaniu záväzkov vedúcich k dosiahnutiu spoločného cieľa.

Rozdielne posudzujú krajiny bezpečnostné aspekty klimatickej zmeny. Kým časť priemyselne vyspelých krajín presadzuje ich riešenie na pôde Bezpečnostnej rady OSN, zatiaľ predovšetkým rozvojové štáty považujú klimatickú zmenu v prvom rade za hospodársku a sociálnu otázku, ktorá by mala byť posudzovaná na pôde Valného zhromaždenia OSN a Hospodárskej a sociálnej rady tejto organizácie.

Použitá literatúra

1. 2019 European elections results (2019). [online]. [citované 27. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://election-results.eu/european-results/2019-2024/>.
2. Amazon rainforest fires: Brazil to reject \$ 20m pledged by G7 (2019). [online]. In: *The Guardian*, 27. 8. 2019. [citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/27/amazon-fires-brazil-to-reject-20m-pledged-by-g7>.
3. Bucking Trump, these cities , states and companies commit to Paris Accord (2017). [online]. In: *The New York Times*, 1.6.2017. [citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2017/06/01/climate/american-Dcities-climate-standards.html>.

²⁰ Macron opposes MERCOSUR deal over Bolsonaro forest lie (2019).

²¹ Amazon rainforest fires: Brazil to reject \$ 20m pledged by G7 (2019).

²² HARRIS, K. (2012): Climate change in UK security policy: implications for development assistance.

4. Climate change (2019). [online]. In: Special Eurobarometer 490.[online]. [citované 27.10.2019.] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/support/docs/report_2019_en.pdf.
5. Climate change recognised as „threat multiplier“, UN Security Council debates its impact on peace (2019). [online]. [citované 27.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.un.org/peacebuilding/news/climate-change-recognized-'threat-multiplier'-un-security-council-debates-its-impact-peace>.
6. Climate, environment and energy (2018). [online]. [citované 25.10.2019.] Dostupné na internete: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/42455/Climate,%20Environment%20&%20Energy
7. ECKERSLEY, R. (2007): Ecological interventions: prospects and limits. In: *Ethics and International Affairs*, 2007, roč. 21, č. 3, s. 293-316.
8. HARRIS, K. (2012): *Climate change in UK security policy: implications for development assistance. Working paper*. London: Overseas development institute, 2012.
9. HARRIS, P. G. (2016): Preface to the Paperback edition 2016. In: HARRIS, P. G. (ed.) *Climate change in American foreign policy*. London: Palgrave Macmillan, 2016. ISBN 978-1-57253-0.
10. Macron opposes MERCOSUR deal over Bolsonaro forest „lie“ (2019). In: *Politico*, 23.8.2019. [online]. [citované 26.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/macron-opposes-mercosur-deal-over-bolsonaro-forest-lie/>.
11. MOMBJÖRK, M. et al. (2016): *Climate related security risk. Towards an integrated approach*. Stockholm: SIPRI, 2016.
12. MORGENTAU, H. J.(1985): *Politics among nations. The struggle for power and peace*. Revised by K. W. Thompson. New York: A. A. Knopf, 1985. ISBN 10: 0394541014.
13. OTT, H.E. (2001): Climate change: An important foreign policy issue. In: *International Affairs*, 2001, roč. 77, č. 2, s. 277-296.
14. Security Council and climate change—an ambivalent realtionship (2017). [online]. [citované 29.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2017-08/the_security_council_and_climate_change_an_ambivalent_relationship.php.
15. The Green new deal explained (2018). [online]. In: *Vox*, 21.12.2018. [citované 26.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.vox.com/energy-and-environment/2018/12/21/18144138/green-new-deal-alexandria-ocasio-cortez>.
16. Trump begins formal withdrawal from Paris Agreement (2019). [online]. In: *Climate change news*, 4.11.2019. [citované 7.11.2019.] Dostupné na internete: <https://www.climatechangenews.com/2019/11/04/trump-begins-formal-us-withdrawal-paris-agreement/>.
17. United Nations Framework Covention on Climate Change [online] [citované 21.11.2019] Dostupné na internete: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change>
18. UN General Assembly. Climate Change and the Possible Security Implications. (2009) A/63/L.8/Rev.1. [online]. [citované 2.11.2019] Dostupné na internete: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a%2F63%2FL.8%2FRev.1&Lang=E
19. VIHMA, A.- KARLSSON-VINKHUYZEN, S.- MULLTUGGETTA, Y. (2011): Negotiating solidarity? The G77 through the prism of climate change negotiation. In: *Global change, peace and security*, 2011, roč. 23, s. 315-334

20. We want justice in next EU budget (2019). [online]. In: *Website of the Hungarian government*, 5.11.2019. [citované 7.11.2019.] Dostupné na internete: <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/news/we-want-justice-in-next-eu-budget>

Kontakt:

doc. Milan Kurucz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: milan.kurucz@euba.sk

AMERICKO-ČÍNSKA COLNÁ VOJNA – POKRAČOVANIE V ROKU 2019

US - CHINESE CUSTOMS WAR – CONTINUATION IN 2019

Ludmila Lipková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: ludmila.lipkova@euba.sk

Abstrakt: Príspevok sa zaobrá pokračujúcou colnou a obchodnou vojnou medzi USA a ČLR. Spomenuté sú hlavné príčiny obchodnej vojny – politický a ekonomický cieľ, snaha USA o spomalenie ekonomickeho a politického (mocenského) vplyvu Číny vo svetovom spoločenstve. Treba priznať oprávnenosť požiadaviek USA voči Číne pri príprave novej komplexnej obchodnej dohody, ktorá by mala Čínu zaviazať prijať štandardné medzinárodné pravidlá ochrany duševného vlastníctva, transferu technológií a otvoreniu svojho trhu aj pre americký tovar. Koncom roka 2019 dochádza k uzatvoreniu prvej fázy novej obchodnej dohody medzi USA a Čínou, ktorá už čiastočne eliminovala zvýšené dovozné clá na oboch stranách a treba dúfať, že jej uzatvorenie povedie k normalizácii vzájomných obchodných vzťahov.

Kľúčové slová: Obchodná a colná vojna medzi USA – ČLR, príprava novej obchodnej dohody

JEL: F10, F51, F53

Abstract: The paper deals with the continuing customs and trade war between the US and the China. The main causes of the trade war are mentioned - the political and economic goal, the US effort to slow down China's economic and political (power) influence in the world community. Eligibility of requirements from the US against China needs to be recognized with the preparation of a new comprehensive trade agreement, which should oblige China to adopt standard international rules for the protection of intellectual property, technology transfer and market opening also for US goods. At the end of 2019, the first phase of the new US-China trade agreement is concluded, which has already partially eliminated the increased import duties on both sides and there should be a hope that its conclusion will lead to normalization of trade relations.

Key words: Trade and customs war between US - China, preparation of new trade agreement

JEL: F10, F51, F53

Úvod

História svetového obchodu pozná mnohé colné a obchodné vojny. Príčiny colných a obchodných vojen môžeme generalizovať ako snahu o dosiahnutie politického alebo ekonomickeho cieľa. Často je ich príčinou dosiahnutie oboch tých cieľov súčasne, prostredníctvom obmedzenia prístupu na zahraničný trh alebo prostredníctvom obmedzenia dodávok strategického tovaru na trh konkurenta. Zavedenie protekcionistického opatrenia jednej strany spravidla automaticky viedie k retorznému opatreniu poškodenej strany. Používanie protekcionistických opatrení eskaluje a colná a obchodná vojna sa rozširuje. Poškodení sú výrobcovia oboch obchodných partnerov, ktorí obmedzujú export, a rovnako sú poškodení aj spotrebiteľia, ktorí v dôsledku protekcionistických opatrení musia nakupovať drahšie tovary. Často krát sa obchodné vojny ani nerealizovali, ale zostali iba na úrovni

vzájomných hrozieb. Vyvolávali neistotu v ohrozených ekonomikách a mohli viest' k poklesu objemu výroby a tiež sa odrážali na poklesoch indexov na akciových trhoch.

Svetový obchod v súčasnosti zaznamenáva niekoľko obchodných sporov, z ktorých niektoré prerastajú až do obchodnej vojny. Od roku 2014 sú uvaľované zo strany vyspelých štátov (USA, členských štátov Európskej únie, Austrálie, Japonska apod.) sankcie v podobe zákazu vývozu strategických tovarov a iných opatrení neobchodného charakteru na Ruskú federáciu, ktorá je obviňovaná z porušenia medzinárodného práva v dôsledku anexie Krymského polostrova. Ruská federácia prijíma retorzné opatrenia voči vyššie uvedeným štátom. V roku 2019 sa ocitli na pokraji obchodnej vojny Japonsko a Južné Kórea. Južná Kórea žiada od Japonska odškodenie svojich občanov, ktorí boli nasadení počas okupácie Kórejského polostrova v rokoch 1910 – 1945 napríklad v koncernoch Mitsubishi, Nippon Steel apod. Japonsko pokladá túto otázku už niekoľko desiatok rokov za uzavorenú. V prípade uplatnenia si nárokov Južnej Kórei na odškodenie jej občanov, Japonsko pohrozilo vyradením Južnej Kórei zo zoznamu „dôveryhodných obchodných partnerov,“ čo by znamenalo obmedzenie výhodnejších pravidiel vo vzájomnom obchode. Južná Kórea je pripravená použiť protiopatrenia.¹ Najvýznamnejšie obchodné spory, ktoré prerastajú do colnej a obchodnej vojny, sa začali po nástupe do úradu amerického prezidenta Donalda Trumpa medzi mnohými štátmi (Kanadou, Mexikom, Austráliou, Európskou úniou a pod.). Najväčší rozmer však tieto obchodné spory – colné vojny – nadobudli vo vzájomnej obchodnej výmene medzi USA a ČLR.

1 Prehľad literatúry

Problematikou americko-čínskej obchodnej vojny sa aktuálne zaoberá celý rad zahraničných i slovenských autorov, ktorých práce chceme spomenúť. V článku *The US–China trade war, the American public opinions and its effects on China* autori Edwin, L. a C. Lai² podobne ako väčšina odborníkov riešia príčiny a možné následky americko-čínskej obchodnej vojny, vzťah americkej verejnosti k politike D. Trumpa, ktorá ju viac menej podporuje a očakávaný výsledok obchodnej vojny, kedy sa predpokladajú ústupky Číny. V ďalšom príspevku publikovanom pod názvom *Understanding the recent Sino-U.S. trade conflict*³ jeho autori Miaojie Yu a Rui Zhang skúmajú jednu z hlavných príčin súčasnej obchodnej politiky USA voči Číne a to deficit americkej obchodnej bilancie. V práci *The US – China Trade War: A Political and Economic Analysis*⁴ jej autor Yuhan Zhang analyzuje očakávané zmeny štruktúry obchodných a kapitálových tokov medzi USA a Čínou. Autor však nepredpokladá, že k takým zásadným zmenám pod vplyvom obchodnej vojny môže dôjsť. V ďalšom príspevku publikovanom pod názvom *Economic Impacts of the US – China Trade War on the Asian Economy: An Applied Analysis of IDE – GSM*⁵ jeho autori Satoru Kumagai, Toshitaku Gokan, Kenmei Tsubeta, Ikumo Isono a Kazunobu Hayakawa skúmajú prostredníctvom ekonomickej modelu vplyv americko-čínskej obchodnej vojny na ekonomiky ázijských štátov. Problematike postavenia čínskej ekonomiky vo svetovom hospodárstve a i vzťahom Číny k USA sa venujú z českých a slovenských autorov najmä Lenka Fojtíková v mnohých svojich prácach ako napríklad v publikáciach *The*

¹ LAVIČKA, V. (2019): Japonsko a Jižní Korea se ocitly na pokraji obchodní války.

² EDWIN, L. – LAI, C. (2019): *The US–China trade war, the American public opinions and its effects on China*, s. 169-184.

³ YU, M. – ZHANG, R. (2019): *Understanding the recent Sino-U.S. trade conflict*, s. 160-174.

⁴ ZHANG, Y. (2018): *The US–China Trade War: A Political and Economic Analysis*, s. 53-74.

⁵ KUMAGAI, S. et al. (2019): *Economic Impacts of the US–China Trade War on the Asian Economy: An Applied Analysis of IDE-GSM*.

Connectedness of the European Union and China through the Multilateral Trade System,⁶ China's trade competitiveness in the area of agricultural products after the implementation of the WTO commitments,⁷ Commitments in the WTO: Legal and Economic Implications. China and WTO.⁸ Zo slovenských autorov sa ekonomike Číny a jej obchodným vzťahom potom venujú najmä Katarína Brocková vo svojich prácach Prístup ČLR k medzinárodnoprávnej ochrane investícií⁹ China – V4 Investment Regime – a Slovak Perspective¹⁰ alebo Rokovania o komplexnej investičnej dohode medzi Európskou úniou a ČLR – aktuálne výzvy¹¹ a Juraj Ondriaš vo svojej práci Issues facing China's soft power in the 16 + 1 Platform.¹²

2 Diskusia

Americké protekcionistické opatrenia uplatňované voči dovozu z Číny po nástupe do úradu prezidenta Donalda Trumpa sú deklarované ako snaha USA ochrániť americké národné záujmy v oblasti medzinárodného obchodu. USA sa snažia aspoň čiastočne vyrovnať znevýhodnením čínskeho dovozu alebo zvýšením exportu do Číny americký deficit vo vzájomnom obchode. Súčasne však netreba pochybovať o tom, že USA sa snažia sčasti právom ochrániť intelektuálne vlastníctvo amerických firiem pôsobiacich v Číne, ale tiež o zabrzdenie čínskeho vplyvu vo svetovej ekonomike i politike. Vplyv Číny vo svetovom obchode neustále silnie a v roku 2018 sa podielala 12,8 % na svetovom obchode s tovarom a 4,6 % na svetovom obchode so službami.¹³ Je najväčším svetovým exportérom.¹⁴

K otázke pribrzdzenia zvyšujúceho sa čínskeho politického i ekonomickeho potenciálu si môžeme pomôcť niekoľkými údajmi zo štatistiky. Keď porovnáme štatistické údaje z tabuľky č. 1, je evidentné, že absolútна hodnota čínskeho HDP sa iba od roku 2016 do roku 2018 priblížila k amerického absolútnemu HDP z 59,8 % na 66,2 %. Čínska ekonomika ešte stále dosahuje dvojnásobne vyššie prírastky ročne ako americká. Treba poznamenať, že aj rast americkej ekonomiky v hodnote 2,6 % za rok 2018,¹⁵ ako jednej z najvyspejších ekonomík, je relatívne vysoký. Čínsky hospodársky rast za rok 2018 v hodnote 6,6 %¹⁶ je najpomalší rast za posledných 28 rokov. Toto tempo ekonomickeho rastu sa pochopiteľne bude znižovať a „čínske bohatstvo“ sa bude ešte stále zvyšovať. V absolútnom HDP bude ČLR dobiehať americkú ekonomiku.

Zmeny v čínskej hospodárskej politike, ovplyvnené nepochybne aj vzájomnými sankčnými opatreniami, sa odražajú aj na zmenách podielu importu, resp. exportu na absolútном HDP Číny. Opäť čísla z tabuľky č. 1 dokumentujú mierny pokles podielu exportu na absolútnom HDP a mierny nárast importu na absolútnom HDP Číny. Čo je spôsobené postupnou zmenu hospodárskej politiky Číny, ktorá sa mieni orientovať na zvyšovanie domácej spotreby a tým zabezpečovať hospodársky rast. Prax hospodárskeho rastu poháňaného exportom, ako tomu bolo niekoľko desaťročí v hospodárskej politike Číny, bude

⁶ FOJTÍKOVÁ, L. (2017): The Connectedness of the European Union and China through the Multilateral Trade System, s. 166–177.

⁷ FOJTÍKOVÁ, L. (2018): China's trade competitiveness in the area of agricultural products after the implementation of the WTO commitments, s. 379–388.

⁸ FOJTÍKOVÁ, L. (2018): Commitments in the WTO: Legal and Economic Implications, s. 7–34.

⁹ BROCKOVÁ, K. (2015): Prístup ČLR k medzinárodnoprávnej ochrane investícií, s. 61–67.

¹⁰ BROCKOVÁ, K. (2014): China - V4 Investment Regime - a Slovak Perspective, s. 138–147.

¹¹ BROCKOVÁ, K. (2017): Rokovania o komplexnej investičnej dohode medzi Európskou úniou a ČLR – aktuálne výzvy, s. 119–124.

¹² ONDRIAŠ, J. (2018): Issues facing China's soft power in the 16+1 Platform, s. 22–27.

¹³ STATISTA (2019). China's share of merchandise and service exports in global exports in 2018.

¹⁴ DESJARDINS, J. (2018). These are the world's biggest exporters.

¹⁵ BEA (2019): Gross Domestic Product, Fourth Quarter and Annual 2018 (Initial Estimate).

¹⁶ CHEN, Y. – CROSSLEY, G. (2019): China to revise 2018 GDP to reflect asset, business growth.

ustupovať zvyšujúcej sa domácej spotrebe. Zo štatistických údajov z tabuľky č. 1 vyplýva, že stále rastie objem exportu (v roku 2017 o takmer 8 %, v roku 2018 o 10 %), import však zaznamenal vyššie prírastky (v roku 2017 o takmer 18 %, v roku 2018 o 15 %), čo je dôsledkom orientácie na už spomenutú na zvyšujúcu sa domácu spotrebu.

Tabuľka 1: Rast HDP, exportu a importu ČLR, komparácia HDP ČLR a USA

	HDP ČLR	Export ČLR ¹⁷	Export/ HDP	Import ČLR ¹⁸	Import/ HDP	HDP USA ¹⁹	HDP ČLR/USA
2016	11 137,95	2 097,637	18,8 %	1 587,920	14,2 %	18 620	59,8 %
2017	12 143,49	2 263 370	18,6 %	1 843,792	15,1 %	19 390	62,6 %
2018	13 608,15	2 494,230	18,3 %	2 134,987	15,6 %	20 550	66,2 %

Obchodné spory USA s Čínou sa vyhrotili do colnej vojny. Nazývať obchodné spory medzi USA a Čínou obchodnou vojnou však v danej situácii nie je na mieste, pretože nedochádza k radikálnemu obmedzeniu vzájomného obchodu.

Podľa údajov Office of the US Trade Representative exportovali za rok 2018 USA do Číny tovar a služby v objeme 179,3 mld USD a importovali tovar a služby v objeme 557,9 mld USD.²⁰

Štatistické údaje v nasledujúcich dvoch tabuľkách pochádzajú z iných zdrojov, ako predchádzajúce údaje. Mierne sa líšia zrejme z dôvodu použitia iného spôsobu výpočtu. Napriek tomu ich použijeme na vyhodnotenie efektu protekcionistických opatrení na komparáciu vývoja vzájomnej obchodnej výmeny medzi USA a ČLR.

Tabuľka 2: Hlavní vývozní obchodní partneri

	2017	2018	index
USA	430,3	479,7	111,48
Hongkong	279,2	303,0	108,52
Japonsko	137,3	147,2	107,21
Južná Kórea	102,7	109,0	106,13
Vietnam	71,6	84,0	117,31
Vývoz celkom	2 263,4	2 494,2	110,19

Zdroj: Čínsky statistický úrad, International, Trade Centre, MMF.

Podľa údajov z tabuľky č. 2 sa objem exportu z ČLR v roku 2018, keď pokračovala colná vojna s USA, celkovo zvýšil o viac ako 10 %. V tabuľke č. 2 sú uvedené najväčší obchodní partneri Číny. Najväčší objem exportu smeruje do USA a aj v roku 2018 sa objem exportu do USA zvýšil dokonca o 1 % viac, ako bol priemer piatich najväčších obchodných partnerov.

Tabuľka 3: Import – hlavní obchodní partneri

	2017	2018	index
Južná Kórea	177,6	204,6	115,20
Japonsko	165,8	180,4	108,80
Taiwan	156,0	177,3	113,65
USA	154,4	156,0	101,03
Nemecko	96,9	106,3	109,70
Dovoz celkom	1 843,8	2 135,0	115,79

Zdroj: Čínsky štatistický úrad, International, Trade Centre, MMF.

¹⁷ TRADEMAP (2019): List of products exported by China.

¹⁸ TRADEMAP (2019): List of products exported by China.

¹⁹ GDP USA (2019). GDP USA.

²⁰ USTR (2019). The People's Republic of China.

Tabuľka č. 3 sleduje zmeny v objem čínskeho importu v roku 2018 v porovnaní s predchádzajúcim rokom. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcom texte, import do Číny zaznamenal nárast až o takmer 16 %. V importe však postihli retorzné protekcionistické opatrenia najmä americké dovozy do Číny. Keď Čína zaznamenala najmenší prírastok dovozu práve z USA a to o 1 %.

Colná vojna medzi USA a Čínou v roku 2019 zasiahla i menovú politiku. Čína neevokovala devalváciu juanu až do 5.augusta 2019, keď Čínska centrálna banka znížila referenčný kurz CNY voči USD a oslabila čínsky juan na najnižšiu hranicu od roku 2008 na 7,0507 CNY/USD.²¹ Striedavé oslabovanie juanu pod magickú hranicu 7 CNY/1 USD pokračovalo až do 25. 12. 2019. USA a západoeurópske štáty označujú devalváciu juanu pod hranicu 7 CNY/1 USA za menovú manipuláciu a nečestné zvýhodňovanie čínskych exportérov. Čína devalváciou zmiernila dopad colnej vojny na svoju ekonomiku. Vyššie americké dovozné clá na čínsky dovoz sú tak kompenzované čiastočne nižšou cenou.

Tabuľka 4: Priebeh colnej vojny medzi USA a Čínou

Dátum	Hodnota dovozu zaťažená dodatočným clom	
	Import do USA z Číny	Import do Číny z USA
06.07.2018	34 mld USD	34 mld USD
23.08.2018	16 mld USD	16 mld USD
17.09.2018	200 mld USD (o 10 %)	60 mld USD (o 10 %)
10.05.2019	200 mld USD (o 25 %)	
01.06.2019		60 mld USD (o ďalších 25 %)
01. 9.2019	112 mld USD	

Zdroj: BBC NEWS (2019): A quick guide to the US-China trade war.

USA v roku 2019 uplatňovali dodatočné colné sadzby na objem dovozu z Číny v objeme 360 mld USA, z celkového objemu dovozu 540 mld USD. Čína však uplatňuje retorzné opatrenia na celý americký dovoz, v objeme 110 mld USD.²²

Koncom roka 2019 bola medzi USA a Čínou uzavorená prvá fáza novej obchodnej dohody, vďaka ktorej sa USA zaviazali nezvyšovať dovozné clá na čínsky dovoz. USA boli pripravené koncom roka 2019 zaviesť ďalšie clá na dovoz z Číny v hodnote 160 mld USD o ďalších 15 %. Ako dôsledok uzavorenia prvej fázy obchodnej dohody USA niektoré clá na dovoz z Číny znížia, napríklad na objem dovozu v hodnote 120 mld sa clá znížia z 15 % na 7,5 %. Rovnako Čína mienila zvýšiť dovozné clá na americké automobily a ďalší tovar v hodnote 75 mld USD z 5 % na 10 %.²³ Prvá fáza americko-čínskej obchodnej dohody predpokladá zmeny v čínskej hospodárskej politike. V oblasti obchodnej politiky sa Čína zaviazala importovať z USA viac potravinárskych výrobkov, pšenice a kukurice, apod. Možno konštatovať, že uzavorením prvej fázy novej obchodnej americko-čínskej obchodnej dohody sa čiastočne naplnil jeden z cieľov colnej vojny amerického prezidenta Donalda Trumpa.

Záver

Výsledkom každej colnej a obchodnej vojny je v konečnom dôsledku ekonomická strata pre všetkých zúčastnených partnerov. Zdanlivé výhry sú dočasné. Až bude výsledkom

²¹ EXCHANGE RATES (2019): US Dollar (USD) to Chinese Yuan (CNY) exchange rate history.

²² BBC NEWS (2019): A quick guide to the US-China trade war.

²³ YORK, E. (2019): Tracking the Economic Impact of U.S. Tariffs and Retaliatory Actions.

protekcionistickej politiky amerického prezidenta Donalda Trumpa nová vzájomne priateľná obchodná dohoda medzi USA a Čínou, túto bude možné pokladat' za výhru pre obe strany. Americké firmy a nielen tie budú môcť v Číne podnikat' za štandardných podmienok, čo bude zase výhrou pre USA. Čína bude musieť pri napĺňaní požiadaviek novej obchodnej dohody korigovať svoju hospodárku politiku v oblasti ochrany dušeného vlastníctva, transferu technológií, finančných služieb, subvencovania i menových kurzov. Čína sa tak posunie svojou novou hospodárskou politikou k ekonomikám dodržiavajúcim štandardné pravidlá medzinárodného obchodu. Táto očakávaná skutočnosť bude znamenať v ekonomickom a spoločensko-politickej vývoji Číny kvalitatívny posun na vyšší stupeň, čo možno označiť za pozitívny efekt. Analogickou cestou sa v minulosti rozvíjali i Japonsko, či ázijské tigre. Po dosiahnutí určitého stupňa ekonomickej vývoja a v dôsledku nevyhnutnosti dodržiavať štandardné pravidlá medzinárodného obchodu sa zaradili medzi ekonomicky vyspelé štáty so všetkými atribútmi. To isté možno očakávať aj budúceho vývoja ekonomickej politiky Číny aj ako následok súčasnej obchodnej vojny.

Použitá literatúra:

1. BBC NEWS (2019): A quick guide to the US-China trade war. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/business-45899310>.
2. BEA (2019): Gross Domestic Product, Fourth Quarter and Annual 2018 (Initial Estimate). Dostupné na internete: <https://www.bea.gov/news/2019/initial-gross-domestic-product-4th-quarter-and-annual-2018>.
3. BROCKOVÁ, K. (2014): China - V4 Investment Regime - a Slovak Perspective. In: *Current trends and perspectives in development of China - V4 trade and investment*. International scientific conference. Current trends and perspectives in development of China - V4 trade and investment : conference proceedings : international scientific conference, Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3894-7, s. 138-147.
4. BROCKOVÁ, K. (2015): Prístup ČLR k medzinárodnoprávnej ochrane investícií. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2015 : zborník vedeckých prác*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2015. ISBN 978-80-225-4099-5, s. 61-67. Dostupné na internete: ftp://193.87.31.84/0207140/Virt_2015.pdf.
5. BROCKOVÁ, K. (2017): Rokovania o komplexnej investičnej dohode medzi Európskou úniou a ČLR – aktuálne výzvy. In: *Medzinárodné vzťahy 2017 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Medzinárodné vzťahy 2017 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 18. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: EKONÓM publishing, 2017. ISBN 978-80-225-4488-7, s. 119-124.
6. CHEN, Y. – CROSSLEY, G. (2019): China to revise 2018 GDP to reflect asset, business growth. In: *Reuters*. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-china-economy-census/china-to-revise-2018-gdp-to-reflect-asset-business-growth-idUSKBN1XU09R>.
7. DESJARDINS, J. (2018). These are the world's biggest exporters. In: *WEF*. Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2018/06/these-are-the-worlds-biggest-exporters>.
8. EDWIN, L. – LAI, C. (2019): The US–China trade war, the American public opinions and its effects on China. In: *Economic and Political Studies*, 2019, roč. 7, č. 2, s. 169-184. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/20954816.2019.1595330>.

9. EXCHANGE RATES (2019): US Dollar (USD) to Chinese Yuan (CNY) exchange rate history. Dostupné na internete: <https://www.exchangerates.org.uk/USD-CNY-exchange-rate-history.html>.
10. FOJTÍKOVÁ, L. (2017): The Connectedness of the European Union and China through the Multilateral Trade System. In: *European Security and Stability in a Complex Global Order – The Case of Neighbourhood Policy*. Warsaw: Elipsa, 2017. ISBN 978-83-8017-184-8, s. 166-177.
11. FOJTÍKOVÁ, L. (2018): China's trade competitiveness in the area of agricultural products after the implementation of the WTO commitments. In: *Agricultural Economics*, 2018, roč. 64, č. 9, s. 379-388.
12. FOJTÍKOVÁ, L. (2018): Commitments in the WTO: Legal and Economic Implications. In: *China and WTO Review*, 2018, roč. 4, č. 1, s. 7-34.
13. GDP USA (2019). GDP USA. Dostupné na internete: <https://www.google.com/search?q=GDP+USA&oq=GDP++USA&aqs=chrome.69i57j0l7.3038j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
14. KUMAGAI, S. et al. (2019): Economic Impacts of the US–China Trade War on the Asian Economy: An Applied Analysis of IDE-GSM. IDE Discussion Paper No. 760. Dostupné na internete: <https://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Dp/760.html>.
15. LAVIČKA, V. (2019): Japonsko a Jižní Korea se ocitly na pokraji obchodní války. In: *Hospodářské noviny*. Dostupné na internete: <https://www.pressreader.com/czech-republic/hospodarske-noviny/20190724/281749860949166>.
16. ONDRIAŠ, J. (2018): Issues facing China's soft power in the 16+1 Platform. In: *Economic Annals-XXI*, 2018, č. 172(7-8), s. 22-27. Dostupné na internete: <http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/DOI/ea-V172-04.pdf>.
17. STATISTA (2019). China's share of merchandise and service exports in global exports in 2018. Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/256604/share-of-chinas-exports-in-global-exports/>.
18. TRADEMAP (2019): List of products exported by China. Dostupné na internete: https://www.trademap.org/tradestat/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpml=1%7c156%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1.
19. USTR (2019). The People's Republic of China. Dostupné na internete: <https://ustr.gov/countries-regions/china-mongolia-taiwan/peoples-republic-china>.
20. YORK, E. (2019): Tracking the Economic Impact of U.S. Tariffs and Retaliatory Actions. Dostupné na internete: <https://taxfoundation.org/tariffs-trump-trade-war/>.
21. YU, M. – ZHANG, R. (2019): Understanding the recent Sino-U.S. trade conflict. In: *China Economic Journal*, 2019, roč. 12, č. 2, s. 160-174. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17538963.2019.1605678>.
22. ZHANG, Y. (2018): The US–China Trade War: A Political and Economic Analysis. In: *Indian Journal of Asian Affairs*, 2018, roč. 31, č. 1 – 2, s. 53-74.

Kontakt:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovensko

e mail: ludmila.lipkova@euba.sk

INTERNATIONAL INVESTMENT LAW: ENFORCEMENT TRENDS AND SPECIFICITY OF DISPUTES TERRITORIES

Vladlena Lisenco

Pridnestrovian Shevchenko State University, 25th October St 107,
MD-3300 Tiraspol, Moldova, e-mail: vlada.lisenco@gmail.com

Abstract: The article describes approaches to improve the content of investment law as an economic and legal phenomenon, taking into account current trends. The article discusses the features of the legal regulation of foreign investment especially its specificity on disputes territories. International investment relations are regulated both at the international public level and at the international private level. The formation of a favorable legal framework for foreign investment requires the effective interaction of international and national legal norms.

Key words: unrecognized states, international law, investment agreements, bilateral investment treaty

JEL: K10

1 International law and frozen conflict situation

Until today there is no generally recognized definition of “frozen conflicts” and their core criteria exists. These actors usually referred to as, among others, non-recognized states, state-like entities, quasi-states, entities short of statehood or stabilized de facto regimes.¹ Respective examples are provided by the Republic of Abkhazia, the Republic of Artsakh (more commonly known as Nagorny-Karabakh), Pridnestrovie, the Donetsk People’s Republic, the Luhansk People’s Republic as well as the Republic of South Ossetia, but also – outside of the post-Soviet realm – by the Republic of China (frequently referred to as Taiwan), the Republic of Somaliland and the Turkish Republic of Northern Cyprus.

There are certainly different answers to the question as to the necessary elements and prerequisites of statehood under public international law in general² – the so-called “constitutive theory” and/or the “declaratory theory” in the in principle age-old and still ongoing discussion about the legal relevance and effects of the recognition of states in particular.³ Seen from a political standpoint, they are not only an anomaly, but often even perceived as something like “irritants” in the global community.

The potential threat to international stability and security thereby results from their very existence as well as in particular from the possibility that the underlying frozen conflict

¹ Specifically on the concept of stabilized de facto regimes and their status under public international law see Jochen A. Frowein, ‘De Facto Regime’ (March 2013), paras 1 et seq in Rüdiger Wolfrum (ed), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* <www.mpepl.com/> accessed 6 November 2019.

² Generally on the elements of statehood from the perspective of international law see James Crawford, *The Creation of States in International Law* (2nd edn, OUP 2006) 37 et seq.

³ For a more in-depth treatment of the issue of recognition of states including the relevance of the declaratory and constitutive theory of recognition see James Crawford, *Brownlie’s Principles of Public International Law* (9th edn, OUP 2019) 134 et seq; Stefan Talmon, ‘The Constitutive versus the Declaratory Theory of Recognition: *Tertium non Datur?*’ (2004) 75 British YBIL 101. Concerning the inconsistency of state practice relating to the legal effects attributed to the recognition of states see also Sir Robert Jennings and Sir Arthur Watts, *Oppenheim’s International Law*, Vol I, Introduction and Part 1 (9th edn, Longman 1992) 129 (“state practice is inconclusive and may be rationalised either way”).

with the territorially affected recognized country might again turn into an active armed conflict, theoretically at any moment.⁴ Modern scholars carry out numerous studies aimed at identifying the risks of armed conflicts on an ethnic, religious or ideological basis in individual countries.⁵

Nevertheless, from an economic perspective, these non-recognized territorial entities usually present themselves as rather normal political communities: meaning, they are typically not more abnormal than the quite diverse members of the global community of recognized states.

Regardless of whether one considers it as an unrecognized state or merely as a stabilized de facto regime, there is a general consensus that territorial entities like Pridnestrovie – as at least partial subjects of international law – also enjoy in principle the capacity to conclude international (investment) agreements with states and certain other actors in the international system. This is *inter alia* illustrated by the example of Taiwan being a party to quite a number of bilateral investment treaties (BITs) and free trade agreements as well as, among others, being a member of the WTO. The fact that Pridnestrovie has yet to activate its treaty-making powers in practice thus first and foremost merely indicates that this actor and/or other countries have for political reasons abstained from entering into respective treaty relations. Moreover, if viewed from an international legal perspective, the possibility cannot entirely be ruled out that the motive of an alleged relevance, also in the present context, of the obligation of non-recognition⁶ might contribute for the time being to the reluctance on the side of at least some third countries to conclude respective international economic agreements with Pridnestrovie.

2 International investment agreements and investment laws

Supporting the view that national investment laws and international investment treaties not infrequently contain quite similar provisions, the overwhelming majority of the respective domestic statutes – in the same way as, among others, BITs – include stipulations defining or at least further specifying the relevant types of business transactions as well as the economic actors concerned.⁷ This approach characterizes roughly one-third of all currently existing domestic investment laws⁸ as well as in the realm of international investment treaties or models thereof, among others, Article 1611 of the former 1988 Canada-United States Free Trade Agreement⁹ and Article 1 (4) of the 2015 Indian Model BIT.¹⁰

⁴ On this perception see Kristin M. Bakke, ‘After the War Ends: Violence and Viability of Post-Soviet Unrecognized States’ in Caspersen and Stansfield (n XXXXX) 90.

⁵ PYRIH, I. – BIDNIAK, H. – PLEHENETS, V. (2019): Armed conflicts in the economic, social and legal context of the present: causes, regularities and contradictions.

⁶ Generally on the obligation of non-recognition under public international law see *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (Advisory Opinion) (2004) ICJ Rep 136, 200; *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo* (Advisory Opinion) (2010) ICJ Rep 403, 437 et seq.

⁷ See thereto Hepburn (n xxxx) 658; Michele Potestà, ‘The Interpretation of Consent to ICSID Arbitration Contained in Domestic Investment Laws’ (2011) 27 Arbitration International 149, 150; UNCTAD (n xxxx, widespread 2016) 4.

⁸ UNCTAD (n xxxx, widespread 2016) 4; generally on the approach of an enterprise-based definition of investments see also UNCTAD, Key Terms and Concept in IIAs: A Glossary, 2004, 96 et seq; UNCTAD, International Investment Agreements: Key Issues, Vol I, 2004, 195.

⁹ Canada-United States Free Trade Agreement of 2 January 1988

¹⁰ See India’s Model Bilateral Investment Treaty of 28 December 2015 <<http://investmentpolicyhub.unctad.org/Download/TreatyFile/3560>> accessed 6 November 2019; see thereto also Grant Hanessian and Kabir Duggal, ‘The Final 2015 Indian Model BIT: Is This the Change the World Wishes to See?’ (2017) 32 ICSID Review 216, 217-218.

Unlike at least most traditional BITs and other international investment agreements, national investment laws do not focus exclusively or even primarily on investment protection. Rather, adopting a much broader regulatory approach,¹¹ one of their central functions is the establishment of what might appropriately be referred to as an overarching public law-based normative steering framework for undertaking and operating this type of business transactions that is also aimed at controlling and channeling investment projects in, as well as for the benefit of, the country or other territorial entity at issue.¹²

Another aspect of the present public law-based normative steering framework briefly worth drawing attention to concerns the stipulation of investors' obligations; a regulatory approach that has *de lege lata* until now not gained widespread recognition in the realm of investment treaty practice. Yet, it is increasingly recognized at the level of domestic investment statutes.¹³ This trend is further confirmed by the 2018 Pridnestrovian investment law that explicitly enshrines in its Article 4 (2) respective obligations of investors. That said, this provision confines itself to stipulating the most commonly stated obligation of these economic actors to comply with the existing legislation of Pridnestrovie (lit. a) as well as to fulfill the obligations of the respective contractual agreement with the Pridnestrovian government (lit. b). It is thus abstaining from legislating more specific, and potentially more far-reaching, (corporate social responsibility) obligations of these business actors to contribute in the course of their business activities to the promotion and realization of broader public interest concerns like the protection of human rights, core labor and social standards, consumer interests as well as the environment.

3 Some conclusions

The question of the recommendations' effectiveness in the field of economy is most clearly traced at the level of implementation of the economic policies of individual states.¹⁴ Leaving the political component beyond consideration, economic decisions and their implications should be taken into account.¹⁵ It has been more recently not infrequently emphasized that domestic investment statutes have until now – with the possible exceptions of the content and legal effects of their arbitration clauses¹⁶ as well as questions related to their overall normative character as “ordinary” domestic laws or rather as unilateral acts under public international law¹⁷ – attracted comparatively little attention in the legal literature,¹⁸ especially in light of the considerable and by now almost unmeasurable number of publications devoted to BITs, investment chapters in regional economic integration agreements as well as other international investment treaties. This scholarly focus is to a

¹¹ On this finding see also already Jonathan Bonnitcha, *Investment Laws of ASEAN Countries: A Comparative Review*, International Institute for Sustainable Development Report, December 2017, 4.

¹² Generally on this finding see also Salacuse (n xxxx three laws) 89 et seq; Hepburn (n xxxx) 662-663.

¹³ See UNCTAD (n xxxx, widespread 2016) 8; Karsten Nowrot, ‘Obligations of Investors’ in Bungenberg et al (n xxxx) 1154, 1170 et seq.

¹⁴ DUDIC, B -, SMOLEŃ, J.- DUDIC, Z. – MIRKOVIC, V. (2018): Support for foreign direct investment inflows in Serbia.

¹⁵ TRETIAK, O. – TORYANYK, V. – NEGODCHENKO, V.- CAP, A. (2019): Economic policy-makers and economic experts in the countries of Central and Eastern Europe: ways of interaction.

¹⁶ BROCKOVÁ, K. (2013): Possible solutions to the problem of inconsistency in awards of international investment arbitration tribunals.

¹⁷ On this debate see David D. Caron, ‘The Interpretation of National Foreign Investment Laws as Unilateral Acts under International Law’ in Mahnoush H. Arsanjani et al (eds), *Looking to the Future – Essays on International Law in Honor of W. Michael Reisman* (Brill 2011) 649 et seq; Hepburn (n xxxx) 667 et seq.

¹⁸ On this perception see UNCTAD (n xxxx, widespread 2016) 11; Bonnitcha (n xxxx) 4; Hepburn (n xxxx) 659.

certain extent understandable and hardly surprising; it is well-known that the international legal framework on the protection of foreign investments comprises primarily of treaty law. The currently more than 2930 BITs together with some 385 other international agreements that include investment-related provisions¹⁹ constitute already for a number of decades the central normative “backbone” of this legal regime.

Nevertheless, the times appear to be changing also in this regard. International investment law has more recently entered a phase of reformation and reconceptualization that is primarily characterized by various efforts of states to regain some their “policy space” vis-à-vis foreign investors and to stress the importance of regulatory autonomy of host states in order to allow them to pursue the promotion and protection of other public interest concerns such as sustainable development. The specific policy responses so far suggested or already implemented in this regard most certainly vary considerably from country to country. Nevertheless, there is currently a clear and global tendency by states to either renegotiate and replace existing agreements with new treaties that “down-grade” the legal position previously enjoyed by foreign investors by, among others, stipulating new constraints to the substantive protection standards and by limiting the access to international dispute settlement mechanisms or even to unilaterally terminate their bilateral investment treaties altogether²⁰ and to substitute the previous investment treaty protection by adopting new domestic investment statutes. South Africa is a well-known example for the last-mentioned investment policy approach.²¹

As a result of these developments, the importance of BITs and other investment treaties as normative steering instruments for investors and host states is to a certain extent declining, while at the same time the significance of other sources of law in the international investment regime is – again – on the rise. This applies for example to so-called “state contracts” concluded between foreign investors and host state authorities, but in particular also to national investment laws that provide for domestic legal frameworks specifically addressed also to the undertakings of foreign investors.

Aside from these global tendencies, their underlying motives and their normative consequences, we can identify in the context of this contribution another type of scenarios as well as alternative set of reasons – so far much less noted and appreciated in scholarly writings – that also indicate the continued and potentially even growing importance of state contracts and especially also domestic investment statutes in the international economic system. It concerns the situation of autonomous territorial entities that have emerged – and are likely here to stay – as the result of frozen conflicts and that, primarily for political reasons unrelated to economic aspects in the narrow sense, have abstained from signing, or have due to a lack of potential treaty partners been until now unable to conclude, BITs or

¹⁹ UNCTAD, World Investment Report 2019, Special Economic Zones, 2019, 99.

²⁰ Generally on this current trend in international investment treaty-making and -unmaking see UNCTAD, World Investment Report 2018, Investment and New Industrial Policies, 2018, 88; UNCTAD, World Investment Report. 2019, Special Economic Zones, 2019, 100; Karsten Nowrot, ‘Termination and Renegotiation of International Investment Agreements’ in Steffen Hindelang and Markus Krajewski (eds), *Shifting Paradigms in International Investment Law* (OUP 2016) 227, 230 et seq.

²¹ See UNCTAD, Investment Policy Monitor, Issue 20, December 2018, 4. For a more in-depth assessment of the new South African Protection of Investment Act that came into effect on 13 July 2018 and its investment policy context see Malebakeng Agnes Forere, ‘The New South African Protection of Investment Act – Striking a Balance between Attraction of FDI and Redressing the Apartheid Legacies’ in Fabio Morosini and Michelle Ratton Sanchez Badin (eds), *Reconceptualizing International Investment Law from the Global South* (CUP 2018) 251.

other investment treaties.²² It is first and foremost also in the context of these territorial actors, and the present case of Pridnestrovie serves as a vivid example in this regard, that we see an investment policy approach that, voluntarily or involuntarily, substitutes international investment treaty regimes by relying on state contracts and domestic investment statutes, thereby contributing to the persistent or even rising relevance of these alternative sources of transnational investment law.

References:

1. BROCKOVÁ, K. (2013): Possible solutions to the problem of inconsistency in awards of international investment arbitration tribunals. In XXI vek: Rossija i mir v uslovijach kardinal'no menjajuščegosja obščestva : materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Moskva, 15-17 aprelja 2013. Moskva : Izdateľstvo MIEP, 2013. ISBN 978-5-8461-0243-9, p. 47-54.
2. BROCKOVÁ, K. (2013): Sustainable development in light of recent developments in international investment law and arbitration. In Felelős társadalom fenntartható gazdaság : Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, Sopron, 2013. november 13. Sopron : Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013. ISBN 978-963-334-144-5, p. 149-155.
3. Canada- U.S. Free Trade Agreement
4. NOWROT, K.: Termination and Renegotiation of International Investment Agreements' in Steffen Hindelang and Markus Krajewski (eds), Shifting Paradigms in International Investment Law (OUP 2016) 227, 230 et seq.
5. PYRIH, I. – BIDNIAK, H. – PLETENETS, V. (2019): Armed conflicts in the economic, social and legal context of the present: causes, regularities and contradictions. In: Economic Annals-XXI: Volume 175, Issue 1 – 2, p. 4-9, May 28, 2019.
6. TRETIAK, O. – TORYANYK, V. – NEGODCHENKO, V. - CAP, A. (2019): Economic policy-makers and economic experts in the countries of Central and Eastern Europe: ways of interaction // Economic Annals-XXI: Volume 175, Issue 1 – 2, p. 10-17, May 28, 2019.
7. FORERE, M. A.: The New South African Protection of Investment Act – Striking a Balance between Attraction of FDI and Redressing the Apartheid Legacies in Fabio Morosini and Michelle Ratton Sanchez Badin (eds), Reconceptualizing International Investment Law from the Global South (CUP 2018) 251.

Contact:

prof. Vladlena Lisenco, DrSc.

Pridnestrovian Shevchenko State University
25th October St 107
MD-3300 Tiraspol
Moldova
e-mail: vlada.lisenco@gmail.com

²² BROCKOVÁ, K. (2013): Sustainable development in light of recent developments in international investment law and arbitration.

EURÓPSKA ÚNIA V CYPERSKOM KONFLIKTE

EUROPEAN UNION IN CYPRUS CONFLICT

Ivan Majchút

Akadémia ozbrojených súl generála M. R. Štefánika Liptovský Mikuláš, Demänovská 393,
031 01 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: ivan.majchut@aos.sk

Abstrakt: Cieľom článku je zdokumentovať a vysvetliť historické pozadie aktivít Európskej únie v súvislosti s cyperským konfliktom. Hlavná pozornosť je venovaná úvahám o jej postupoch, postojoch a vplyvoch a to z pohľadu zainteresovaných hráčov (grécko-cyperská a turecko-cyperská komunita). V článku je využitá metóda analýzy primárnych zahraničných zdrojov na posúdenie situácie na ostrove Cyprus a jeho vzťahov s Európskou úniou. S využitím metód indukcie a dedukcie, ale aj metód komparácie sú prezentované možné tendencie vplyvu Európskej únie na cyperský konflikt. Európska únia je jednoznačne významný externý aktér cyperského konfliktu. Táto významná medzinárodná organizácia má výrazný vplyv na aktivity vo Východnom Stredomorí a presadzuje svoje záujmy v uvedenom regióne.

Kľúčové slová: Cyprus, Cyperský konflikt, EÚ

JEL: K33

Abstract: The aim of paper is to describe and explain the historical background of the European Union's activities in the context of the Cyprus conflict. The main attention is paid to reflections on its activities, attitudes and influences from the perspective of the involved players (Greek-Cypriot and Turkish-Cypriot community). There is used the method of analysis of primary foreign sources to assess the situation on the island of Cyprus and its relations with the European Union. Using the methods of induction and deduction, but also the method of comparison, the possible tendencies of the European Union's influence on the Cyprus conflict are presented. The European Union is clearly an important external actor in the Cyprus conflict. This important international organization has a significant impact on the activities in the Eastern Mediterranean and promotes its interests in the region.

Key words: Cyprus, Cyprus conflict, EU

JEL: K33

Úvod

Cyperský konflikt nastoľuje vážne otázky ako sa dokážu obe cyperské komunity¹ so svojimi rozpormi vyrovnať a profitovať zo spolunažívania. Je prirodzené, že na riešenie cyperského konfliktu bezprostredne vplývajú vnútropolitické udalosti v oboch častiach

¹ Na označenie obyvateľov ostrova Cyprus budeme v tomto príspevku využívať pojem Cyperčania. V niektorých zdrojoch sa môžeme stretnúť s pojmom Cypriots, čo je však anglikanismus od slova Cypriots. Podľa národnosti ich budeme označovať za gréckych Cyperčanov a za tureckých Cyperčanov. V niektorých iných zdrojoch sa tiež môžeme stretnúť s pojďami cyperskí Gréci a cyperskí Turci.

ostrova². Do značnej miery však jeho riešenie ovplyvňujú externí aktéri. Medzi nimi zohráva mimoriadne významnú úlohu práve Európska únia (EÚ).³

1 Cyberské prístupové procesy do EÚ

Cyprus bol pred rokom 1960 pod britskou koloniálnou nadvládou. Preto nie je divu, že Cyberská republika po svojom vzniku v roku 1960 realizovala väčšinu svojho exportu práve do Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska. V snahe znížiť svoju závislosť na jednej krajine, zamerala Cyberská republika svoju pozornosť na EÚ. EÚ podpísala Asociačnú dohodu s Cyberskou republikou v roku 1972 avšak rozdelenie ostrova v roku 1974 komplikovalo jej implementáciu. Táto skutočnosť spôsobila, že dohoda o colnej únii bola podpísaná až v roku 1987.⁴

Grécki Cyperčania vnímali Cyprus ako súčasť Európy. Považovali sa za súčasť európskej skupiny národov, s ktorými sa už dlhoročne identifikovali cez sociálne, politické, ekonomicke či psychologické determinanty. Odvolávali sa na história, kultúru, tradície a európsku perspektívnu.⁵ Aj preto považovali pristúpenie do EÚ za prirodzenú voľbu pre Cyprus. Aj preto grécko-cyberská administratíva 3. 7. 1990 požiadala o plné členstvo v EÚ. Rada ministrov EÚ túto žiadosť prerokovala 17. 9. 1990.

Predstavitelia turecko-cyberskej komunity namietali proti uvedenej žiadosťi s odôvodnením, že grécko-cyberská administratíva nezastupuje turecko-cyberskú komunitu, a teda nie je v pozícii, aby takéto opatrenie mohla v mene oboch cyperských komunít realizovať. Zmluva o garanciách z roku 1960 zakazovala Cypru ako celku, alebo jeho časti účasť v akejkoľvek politickej, alebo ekonomickej únii a s akýmkoľvek štátom. Podľa tejto „stále platnej“ zmluvy neboli vstup Cypru do EÚ možný.⁶

Predstavitelia grécko-cyberskej komunity svoju žiadosť označili za „odvážny akt“ tvárou v tvár hrozbám zo strany tureckej vlády. Naopak tureckí Cyperčania zdôrazňovali, že oficiálne reakcie Turecka k rozhodovaniu v tejto záležitosti boli limitované. Turecko samotné v roku 1987 požiadalo o vstup do EÚ⁷ a vtedajší turecký prezident Turgut Özal nechcel kvôli cyperskému konfliktu zhoršovať turecko-európske vzťahy.⁸

EÚ preto čeliла nezávidenia hodnej situácii rokovať s gréckymi Cyperčanmi, nájsť spôsob ako do rokovania začleniť tureckých Cyperčanov a súčasne riešiť akékoľvek komplikácie, ktoré by mohli vzniknúť medzi Gréckom a Tureckom.

Neutrálne správanie EÚ bolo vážne naštrbené v roku 1995. Dňa 6. 3. 1995 Rada EÚ sformulovala všeobecný politický rámec, pokiaľ ide o rozvoj svojich vzťahov s Cyptom. Dňa 21. 11. 1995 Rada EÚ podpísala s Cyberskou republikou (grécko-cyberskou administratívou) „Protokol o finančnej a technickej spolupráci“. EÚ sa dostala do zložitej

² Od roku 1960 existuje na ostrove Cyprus nezávislá Cyberská republika. Tureckým vojenským zásahom bol ostrov v roku 1974 rozdelený na južnú časť, v ktorej žijú prevažne grécki Cyperčania a na severnú časť, v ktorej žijú prevažne tureckí Cyperčania. V južnej časti stále existuje Cyberská republika a v severnej časti bola vytvorená Turecká republika severného Cypru (v skratke TRNC z anglického Turkish Republic of Northern Cyprus). Tú však uznáva iba Turecko.

³ Názov Európska únia vznikol až v roku 1993. Jej predchodom bolo ES – Európske spoločenstvo (angl. European Community), alebo EHS – Európske hospodárske spoločenstvo (angl. European economic Community). Napriek tomu budeme v tomto príspevku používať označenie EÚ bez ohľadu na historický kontext.

⁴ MILTIADOU, M. (2011): The Cyprus Question. A Brief Introduction, s. 40.

⁵ MALLINSON, W. (2011): Cyprus. A Historical Overview, s. 34.

⁶ TUNCER, H. (2005): The Cyprus Issue: Recent Developments, s. 14.

⁷ Oficiálny status dostalo až po summite v Helsinkách v roku 1999 a prístupové rokovania začali až 3. 10. 2005.

⁸ TUNCER, H. (2005): The Cyprus Issue: Recent Developments, s. 13.

situácie v roku 1996. Grécko „upozornilo“, že v prípade zamietavého stanoviska k prijatiu Cypru, bude vetovať rozšírenie EÚ v roku 2004 o ostatné kandidujúce (stredoeurópske a východoeurópske) krajinu.^{9,10}

EÚ spustila v marci 1998 s Cyperskou republikou prístupové rokovania. Cyperská republika svoje prístupové rokovania s EÚ niesla v duchu vytvárania negatívneho obrazu o tureckých Cyperčanoch čo sprostredkovane malo vplyv na odmietavý postoj EÚ ku kandidatúre Turecka. Odmiennutie tureckej kandidatúry bolo obhajované, okrem iného, aj tureckým podielom na cyperskom konflikte a znamenalo to zhoršenie európsko-tureckých vzťahov. Je len logické, že to poznačilo aj grécko-turecké vzťahy.

Na summite EÚ v roku 1999 v Helsinkách bolo konštatované, že vyriešenie cyperského konfliktu nie je podmienkou cyperského plného členstva v EÚ. Grécki Cyperčania nemuseli usporiadajť svoje rozpory s tureckými Cyperčanmi ako predpoklad na vstup do EÚ. V podstate tým uznala grécko-cyperskú administratívu za jedinú vládu na Cypre, a tým zamedzila akúkoľvek diskusiu s tureckými Cyperčanmi. Rozhodnutie EÚ tak spôsobilo, že cyperské usporiadanie sporov sa stalo takmer nemožné. Grécki Cyperčania v tomto rozhodnutí videli potenciál na vytváranie politického, ekonomickeho a dokonca aj vojenského tlaku na vynucovanie si svojich podmienok. Okrem iného im pomohol aj Európsky súdny dvor, ktorý svojim rozhodnutím bránil dovozu ovocia a zeleniny. K tomuto rozhodnutiu došlo na základe toho, že je ľažké ho inak právne odôvodniť.¹¹

Tureckí Cyperčania by prípadné členstvo Cypru v EÚ uvítali bud' ako jeden, alebo ako dva štáty za predpokladu, že budú dohodnuté uspokojivé podmienky pristúpenia. Odmietaли sa však stať súčasťou tzv. „Cyperskej delegácie“ na prebiehajúcich rokovania s EÚ. Považovali za neoprávnené, aby sa vtedajšia grécko-cyperská administratíva akýmkoľvek spôsobom pokúšala zasahovať do spravovania severnej časti ostrova. Súčasne boli presvedčení, že prístupové podmienky nemôžu byť naplnené kým sa nevyriešia cyperské medzikomunitné spory.

EÚ ako medzinárodná organizácia a jej členské štáty vo svojej podstate chápali zložitosť situácie a bolo v ich záujme snažiť sa o podporu úspešnosti medzikomunitných rokovanií. Pristúpenie Cypru k EÚ, ako rozdeleného štátu, znamenalo riziko krízy (pokračovania krízy) na ostrove a krízy medzi Tureckom a Gréckom. Súčasne to vyvolávalo riziko narušenia tureckých predvstupových ambícií a zhoršenia vzťahov medzi Tureckom a EÚ. Vstup Cyperskej republiky (južnej časti ostrova) do EÚ predstavoval riziko ešte užšej integrácie TRNC s Tureckom, alebo zvýšenie odhodlania na uplatňovanie politiky nezávislosti. Každý zo zmienených variantov znamenal narušenie bezpečnosti vo východnom Stredomorí.

Kľúčovou otázkou pre EÚ bolo dosiahnutie vzájomne priateľného usporiadania sporov na ostrove, čo by viedlo k vstupu Cypru ako jedného členského štátu. Napriek tomu, väčšina vlád štátov EÚ venovala konfliktu na Cypre len malú pozornosť. Európska komisia tak bola ponechaná realizovať prístupové rokovania bez politickej angažovanosti väčšiny členských štátov. Mnohé z členských štátov EÚ sa spoliehali na OSN.

Rada EÚ rozhodla v decembri 2002 na kodanskom summite o prijatí Cyperskej republiky dňom 01. 05. 2004 do EÚ. Stalo sa tak napriek tomu, že konflikt na ostrove neboli vyriešení. Porušením jedného z kodanských kritérií, došlo k bezprecedentnému rozhodnutiu.

⁹ Spolu s Cyprom kandidovalo ďalších deväť krajín: Česká republika, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko.

¹⁰ SOMMER, J. (2005): Security in Cyprus: Threat Perceptions, Possible Compromises, s. 52.

¹¹ TUNCER, H. (2005): The Cyprus Issue: Recent Developments, s. 14.

Paradoxne, často sa používajú práve kodanské kritéria ako nástroj na odmietanie tureckého členstva v EÚ.

Pravdepodobne prevážili politické i ekonomické záujmy vstupu Cypru do EÚ. Jeho geografická poloha vo Východnom Stredomorí predznamenávala rozšírenie vplyvu EÚ v tomto regióne s dosahom na Blízky Východ. Cyprus a jeho zahranično-politický obchod bol definitívne zaujímavý pre mnohé medzinárodné firmy, ktoré sa snažili preniesť svoje pôsobiská do tejto krajiny a regiónu.

Proces predvstupových rokovania prebiehal súbežne s procesom riešenia cyperského konfliktu (na pozadí uplatňovania navrhovaného Annanovho plánu) v gescii OSN. Je otázne či práve v súvislosti s nádejami/predpokladmi jeho úspešnosti sa v niektorých fázach uvažovalo o vstupe celého ostrova do EÚ.

Cyperská republika (bez severnej časti ostrova) vstúpila do EÚ bez toho aby sa situácia na ostrove vyriešila. So vstupom Cyperskej republiky do EÚ ochabla ochota gréckych Cyperčanov hľadať konštruktívne riešenia a zmizli aj páky EÚ na motivovanie tamojších politikov. Je to jedno z hlavných ponaučení z predchádzajúcich rozšírení EÚ. EÚ vo svojich pravidlach vytvorila akýsi neželený precedens keď dala krajine, ktorá má nevyriešené územné spory, fixný dátum pristúpenia.¹²

2 Vplyv EÚ na riešenie cyperského konfliktu

Samotná EÚ sa až do konca 90-tych rokov minulého storočia neprofilovala ako bezpečnostná organizácia a tým nezohrávala podstatnejšiu rolu v bezpečnostných otázkach ani v otázkach budovania svojich vojenských nástrojov. Aj keď európska integrácia implicitne fungovala ako bezpečnostná komunita už niekoľko desaťročí, priamo vstúpila na pole použitia vojenskej sily na podporu politických cieľov, napríklad v humanitárnej intervencii, až v závere 90-tych rokov v súvislosti s niekoľkými silnými medzinárodnými impulzmi. Na jednej strane sa podstatným spôsobom zmenilo vonkajšie prostredie a tradičné postoje niektorých dôležitých európskych veľmocí, na strane druhej potom aj angažovanosť EÚ v tejto oblasti ovplyvnil rad kríz, ktoré sa sice neodohrávali priamo na jej území, ale mali na členov EÚ podstatný vplyv.¹³

EÚ sa sice stala aktérom cyperského konfliktu v 90-tych rokoch minulého storočia. Avšak nie preto aby vstúpila do procesov samotného riešenia konfliktu či už angažovaním sa v bezpečnostných otázkach konfliktu v politickej rovine, alebo dokonca v použití vojenskej sily na podporu svojich politických cieľov. Podnetom angažovania EÚ v cyperskom konflikte bola žiadlosť grécko-cyperskej administratívy o plné členstvo v EÚ v roku 1990. Do tejto doby sa EÚ skutočne v riešení cyperského konfliktu žiadnym výrazným spôsobom neangažovala. Aktivity OSN sice verbálne podporovala, ale žiadnu spoločnú iniciatívu nevytvorila. Snažila sa priebeh vyjednávaní pod záštitou OSN podporiť a motivovať cyperské komunity k prijatiu kompromisného plánu na riešenie konfliktu.

Vo všeobecnosti sa zdá, že v konfliktoch prevláda dlhodobý trend stále výraznejšieho podielu vnútroštátnych konfliktov. Tieto sú však sprevádzané stále častejším zapojením externých aktérov, ktorí často určujú základné parametre konfliktu a tiež stanovujú pre miestnych aktérov množstvo obmedzení.¹⁴

EÚ skutočne predstavuje v cyperskom konflikte externého aktéra aj keď základné parametre konfliktu neurčuje. Je však zaujímavé, že EÚ je považovaná za jedinú medzinárodnú organizáciu, ktorá má možnosť uplatňovať politiku na princípe „cukor a bič“

¹² MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. (2014): Cyprus – dimenzie konfliktu, s. 131.

¹³ FRANK, L. – KHOL, R. (2003): Evropské bezpečnostné struktury, s. 21.

¹⁴ STOJAR, R. (2017): Typology and Analysis of Armed Conflicts, s. 83.

(angl. „carrot and stick“). Práve v tomto princípe vidia niektorí odborníci na riešenie kríz možnosť EÚ ovplyvniť politické riešenie cyberského konfliktu.¹⁵

Problém spočíva v tom, že existujúce prístupy k hodnoteniu konfliktov sú významne ovplyvnené koncepciou medzinárodných vzťahov zameranou na štát. Pre mnohých je štát základnou analytickou jednotkou a väčšina premenných je spojená so štátom. Tradične sa v praxi najčastejšie uplatňuje medzinárodný systém na princípe tzv. Vestfálskeho systému tzn. systému národných štátov.¹⁶

V prípade cyberského konfliktu toto ponímanie komplikuje fakt, že sa v podstate jedná o konflikt medzi dvomi komunitami (grécko-cyberská a turecko-cyberská). Hovoriť o tzv. medzištátnom konflikte je v tomto prípade prinajmenšom zložité. Je to zložité o to viac, keďže TRNC nie je medzinárodným spoločenstvom uznaným štátom. Navyše koncepcia zameraná na štát je prepojená s geografickou typológiou konfliktov. Celé územie štátu (štátov) sa často označuje za miesto ozbrojeného konfliktu a to v prípade cyberského konfliktu tiež nezodpovedá realite.

Cyberský konflikt pre EÚ znamenal a znamená jeden problém na dvoch „bojiskách“. Prvým aspektom boli ašpirácie Cypru (Cyperskej republiky – tzn. grécko-cyberskej komunity) na členstvo v EÚ a druhým aspektom boli ašpirácie Turecka na členstvo v EÚ.

EÚ zohrala v konečných fázach cyberského prístupového procesu skôr negatívnu rolu. Vstup Cyperskej republiky do EÚ, bez predchádzajúceho urovnania konfliktu, znamenal stratu možnosti EÚ pôsobiť ako mediátor¹⁷ sporu. Z nestranného pozorovateľa a potenciálneho mediátora sa stala účastníkom konfliktu. Súčasne porušením jedného z kodanských kritérií, došlo k bezprecedentnému rozhodnutiu. Paradoxne, často sa používajú kodanské kritéria ako nástroj na odmietanie tureckého členstva v EÚ. Nezávislosť EÚ ako inštitúcie je v súvislosti s cyberským konfliktom spochybnená.¹⁸

EÚ ako katalyzátor vyriešenia cyberského konfliktu stratila, po vstupe južnej časti ostrova do jej štruktúr, svoju motivačnú hodnotu. Pre EÚ je vyriešenie situácie na ostrove dôležité. Je neželateľné, aby dlhodobo platil stav, kedy jeden zo súčasných členských štátov EÚ nevykonáva moc nad celým svojím územím. Navyše vznikla absurdná situácia, keď jeden z kandidátskych štátov na členstvo v EÚ (Turecko) neuznáva Cyperskú republiku ako zvrchovaného predstaviteľa celého Cypru a všetkých Cyperčanov.

Zdá sa že politika EÚ v súvislosti s Cyprom viac rozdelila než integrovala svoje členské krajiny. Tureckých Cyperčanov si viac znepriateliaľa než ich k sebe pritiahl. Svojim konaním a rozhodnutiami v rámci predvstupových opatrení viac pripravovala podmienky na rozdelenie ostrova než na jeho zjednotenie. Na druhej strane je badať, že EÚ dúfa v záujem tureckých Cyperčanov o integráciu do EÚ (v rámci politiky „cukor a bič“ sa spolieha na cukor) a tým od nich očakáva aj prístupnejšie postoje v súvislosti s riešením cyberského konfliktu. Pre nich je v hre záujem o ekonomický profit z potenciálneho členstva v EÚ, ale nezabúdajú na bezpečnostné (a mnohé ďalšie) hľadiská s tým súvisiace.

Je nutné pripomenúť, že Cyperská republika má svojim členstvom v EÚ dosah na prijímanie Turecka do tejto organizácie. Nevyriešený konflikt na Cypru sa môže stať vážou prekážkou prijatia Turecka do EÚ. To by však znamenalo paradox. Ak nevyriešenie cyberského konfliktu nebolo prekážkou vstupu Cyperskej republiky do EÚ, nemalo by to byť

¹⁵ MÜFTÜLER-BAÇ, M. (1999): The Cyprus debacle: what the future holds, s. 556.

¹⁶ VARECHA, J. (2018): Konfliktné prvky v medzinárodných systémoch, s. 296.

¹⁷ Mediátor – subjekt (alebo aj osoba), nápadomocný pri riešení sporu resp. konfliktného stavu dvoch (i viacerých) strán a hľadanie obojstranne akceptovateľných riešení sporu.

¹⁸ MAJCHÚT, I. (2018): Vplyv významných externých aktérov na riešenie cyberského konfliktu, s. 68.

prekážkou ani pre Turecko. Podmieňovanie tureckého členstva s riešením cyperského konfliktu by predstavovalo uplatňovanie dvojitého metra zo strany EÚ.

Súčasné aktivity EÚ v súvislosti s Cyprom potvrdzujú, že v popredí sú viac jej ekonomicke záujmy než samotné riešenie konfliktu. Potvrdzujú to aj závery Európskej rady z 20. júna 2019, v ktorých sú pokračujúce aktivity Turecka v súvislosti so skúmaním možnosti ľažby zemného plynu vo východnom Stredozemí a v Egejskom mori považované za nezákonné. Európska rada považuje jeho vrtné práce za protiprávne a zdôrazňuje, že takáto nezákonná činnosť má závažný bezprostredný negatívny vplyv na celú škálu vzťahov medzi EÚ a Tureckom. Európska rada vyzýva Turecko, aby prejavilo zdržanlivosť, rešpektovalo zvrchované práva Cypru a zdržalo sa každej takejto činnosti.¹⁹

Ministerstvo zahraničných vecí Turecka v reakcii na závery Európskej rady tvrdí, že v prípade Cypru sa Únia stavia na stranu záujmových skupín a rovnako aj „do pozície sudcu, ktorý vydáva rozsudky nad bilaterálnymi nezhodami suverénnych štátov.“²⁰

Záver

Príčiny súčasného cyperského konfliktu je možné hľadať v kontexte stáročného zápasu o moc v európskom i celosvetovom meradle. Cyprus sice predstavuje iba relatívne malý kúsok zeme, napriek tomu je vidieť, že EÚ má záujem vstupovať do procesov na ostrove.

V súvislosti s Cyprom sú z pohľadu EÚ v hre dve dôležité skutočnosti. Jednou je bezpečnostná situácia vo východnej časti Stredomoria. Tou druhou je ekonomický profit z pôsobenia v tejto oblasti. Ekonomický potenciál ostrova (v súčasnosti hlavne zemný plyn v cyperských pobrežných vodách) a jeho poloha (predmostie k ázijskej pevnine) zásadne ovplyvňuje obidve skutočnosti. Z dvoch zmienených dôvodov je o vplyv na ostrov zo strany EÚ záujem.

Použitá literatúra:

1. EURÓPSKA RADA (2019): Zasadnutie Európskej rady (20. júna 2019) – závery. [online]. 2019. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/39959/20-21-euco-final-conclusions-sk.pdf>.
2. FRANK, L. – KHAL, R. (2003): Evropské bezpečnostní struktury. In: *Obrana a strategie*, 2003, (2), s. 17-26. ISSN 1214-6463 (print), ISSN 1802-7199 (on-line). Dostupné na internete: www.obranaastrategie.cz.
3. MAJCHÚT, I. (2018): Vplyv významných externých aktérov na riešenie cyperského konfliktu. In: *Politické vedy: časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy*, 2018, roč. 21, č. 1, s. 58-76. ISSN 1338-5623.
4. MAJCHÚT, I. – HRCIAR, M. (2014): *Cyprus - dimenzie konfliktu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. ISBN 978-80-8040-497-0.
5. MALLINSON, W. (2011): *Cyprus. A Historical Overview*. Republic of Cyprus: Konos Ltd, 2011. ISBN 978-9963-50-068-0.
6. MILTIADOU, M. (2011): *The Cyprus Question. A Brief Introduction*. Nikózia: Othon Press Ltd, 2011. ISBN 978-9963-50-085-7.

¹⁹ EURÓPSKA RADA (2019): Zasadnutie Európskej rady (20. júna 2019) – závery, s. 4.

²⁰ YAR, L. (2019): Cyprus a medzinárodná komunita vs. Turecko: Zásoby zemného plynu sú atraktívnejšie.

7. MÜFTÜLER-BAÇ, M. (1999): The Cyprus debacle: what the future holds. [online]. 1999. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/222492410_The_Cyprus_Debacle_What_the_Future_Holds.
8. SOMMER, J. (2005): *Security in Cyprus: Threat Perceptions, Possible Compromises and the Role of the EU*. Bonn: International Center for Conversion, 2005.
9. STOJAR, R. (2017): Typology and Analysis of Armed Conflicts. In. *Vojenské rozhledy*, 2017, 26 (5), s. 83-92. ISSN 1210-3292 (print), ISSN 2336-2995 (on-line). Dostupné na internete: www.vojenskerozhledy.cz.
10. TUNCER, H. (2005): *The Cyprus Issue: Recent Developments*. [online]. 2005. Dostupné na internete: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/HunerTuncer.pdf>.
11. VARECHA, J. (2018): Konfliktné prvky v medzinárodných systémoch. In: *Interpolis '18.*, s. 295-305. 15. medzinárodná vedecká konferencia doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Belianum, 2019. ISBN 978-80-557-1536-0.
12. YAR, L. (2019): Cyprus a medzinárodná komunita vs. Turecko: Zásoby zemného plynu sú atraktívnejšie ako mier. [online]. 2019. [Citované 16. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/vonkajsie-vztahy/news/cyprus-a-medzinarodna-komunita-vs-turecko-zasoby-zeneho-plynu-su-atraktivnejsie-ako-mier/>.

Kontakt:

doc. Ing. Ivan Majchút, PhD.

Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika
Demänovská 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: ivan.majchut@aos.sk

ASSESSMENT OF THE SIGNIFICANCE LEVEL OF MICROCREDIT ORGANIZATIONS IN THE REGIONAL SYSTEM OF SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

Alexander Maloletko^a – Olga Kaurova^b – Natalia Korolkova^c

^a University administration, Russian University of Cooperation, Vera Voloshina St., 12/30, 141014 Mytishchi, Moscow Region, Russian Federation, e-mail: shadow.economy@gmail.com,

^b University administration, Russian University of Cooperation, Vera Voloshina St., 12/30, 141014 Mytishchi, Moscow Region, Russian Federation, e-mail: atosik2006@mail.ru

^c Faculty of Economics, Russian State Social University, st. Wilhelm Pik, 4 Building 1, 129226 Moscow, Russian Federation, e-mail: koro-nataliya@yandex.ru

Abstract: In the current context, the most pressing challenge is to implement a competitive approach to the distribution of budget funds. One of the ways to solve it is a comparative analysis of the effectiveness of subsidies in the regional context, as well as an assessment of the consequences of the implementation of regional support. To this end, an integral indicator for assessing the level of significance of MFIs in the regional SME support system was proposed and tested, the main purpose of which is to prioritize regional support in the distribution of budget funds.

Key words: microcredit, regional systems, small enterprises.

JEL: G23

Introduction

In situations with the limited financial resources, one of the key tasks of effective public administration is to develop options for competitive mechanisms for the distribution of budget funds, a comparative analysis of these options, as well as an assessment of the consequences of their implementation.¹

From this perspective, the system of positioning regions according to the level of importance of support channels for small and medium-sized enterprises through the MFI system is a necessary analytical tool that would objectively form an understanding among interested parties about the level of importance of support channels for small and medium-sized enterprises through the MFI system within the contextual territory.

1 The first direction

One of the important components of the support channels' development for small and medium-sized enterprises through the MFI system² is not only the level of effectiveness of the channel itself, but also the level of its demand, the assessment of which makes it possible to objectively determine the effective control impact on the development system of MFIs³ taking into account the specificity of the development by particular region.⁴

¹ VAN DOORSLEAR, E. – O'DONNELL, O. – RANNAN-ELIYA, RP. – SOMANATHAN, A. – ADHIKARI, S. – GARG, S. et al. (2007): Catastrophic payments for health care in Asia. *Health Econ.*,;16:1159–84.

² DE AGHION, B. A. – MORDUCH, J (2005): *The Economics of Microfinance*, p. 232.

³ Reguhtory Framework for Microfinance Operations in Bolivra. Lo Poz.

⁴ LITTELFIELD, E. – MORDUCH, J. – HASHEMI, S. (2003): Washington, DC: Consultative Group to Assist the Poor, Is microfinance an effective strategy to reach the Millenium Development Goals? p. 11.

Given the fact that the activities of state MFIs are intended to contribute the development of a SME supports' system⁵ of a particular territory through microfinance instruments,⁶ the regions act as full-fledged partners of microfinance market⁷ in these markets as consumers. From this position, the specifics of the region' development largely determine the degree of demand for the development of this mechanism through channels of state support in a particular region.⁸

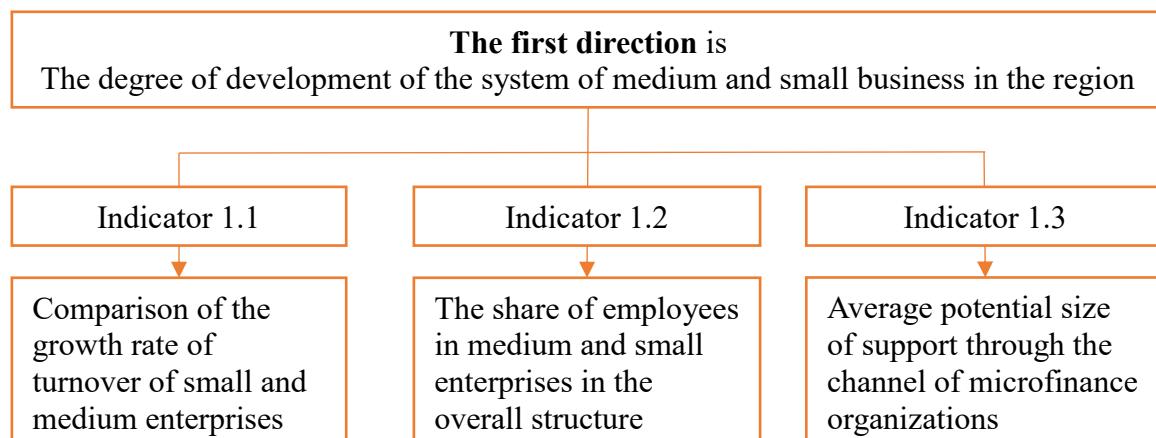
Clearly, to solve this problem, a large number of different indicators can be used, however, when developing this system, we proceed from fact that the number of indicators should be minimal,⁹ but reflect as much as possible the problematic side of the studied problems, aimed at solving the problem of prioritizing support in allocating budget funds.¹⁰

Within the framework of the proposed system, there are 2 directions of parameterization (analytical columns) that reflect the influence of the main factors of the demand for state support of MFIs in the region.

1.1 The degree of development of the SME system in the region

The logic of the direction of assessment: first of all, it is assumed that the state support system should be sent to those regions where, for whatever reason, the SME system is not developing or is stagnating.

Figure 1: The degree of development of the system of medium and small business in the region

Note: Author's own conclusions.

⁵ YUNUS ALAN JOLI, M.(2010): Creating a world without poverty. Social business and the future of capitalism, p. 312.

⁶ PITT, M. – KHANDKER, S. – CHOWDHURY, OM. – MILLIMET, D. (2003): Credit programs for the poor and the health status of children in rural Bangladesh. Int Econ Rev.;44:87–118.

⁷ HADI, A. (2002): Integrating prevention of acute respiratory infections with microcredit programmes: the experience of BRAC Bangladesh. Public Health.;116:238–44.

⁸ BHUIYA, A. – CHOWDHURY, M. (2002): Beneficial effects of a women-focused development programme on child survival: evidence from rural Bangladesh. Soc Sci Med.;55:1553–60.

⁹ MIX and CGAP.: Lotin AmenM and the Caribbean 2009 Mio^nce Analysis and Bench^ng Report. Washington, DC.

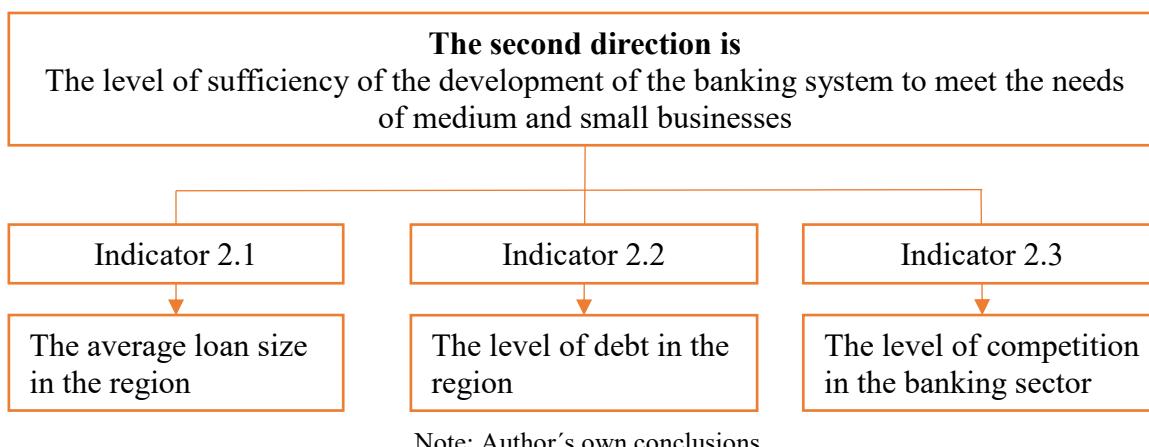
¹⁰ MEEKERS, D. – SCHULER, S. – HASHEMI, S. (1992): Can credit programs for women affect reproductive behaviour?: the case of rural Bangladesh, p. 27.

2 The second direction

2.1 The level of development of the banking system in the region

The logic of the assessments' direction: first of all, it is assumed that the state support system should be directed to those regions in which the level of the banking infrastructure has a delayed character of development compared to others¹¹ and it is not able to independently provide a financial momentum for the development of the SME system.¹² For example, the level of investment risk existing in the region does not create the prerequisites for the development of a competitive banking environment that can satisfy the needs of the SME in the volume and terms of lending.¹³

Figure 2: The level of sufficiency of the development of the banking system to meet the needs of medium and small businesses

Note: Author's own conclusions.

The outstripping growth rate of the SME turnover compared to GRP indicates that the SME is one of the prevailing drivers of the region's development.¹⁴ The more this indicator, the more developed the system of SME in the region (Fig. 3).

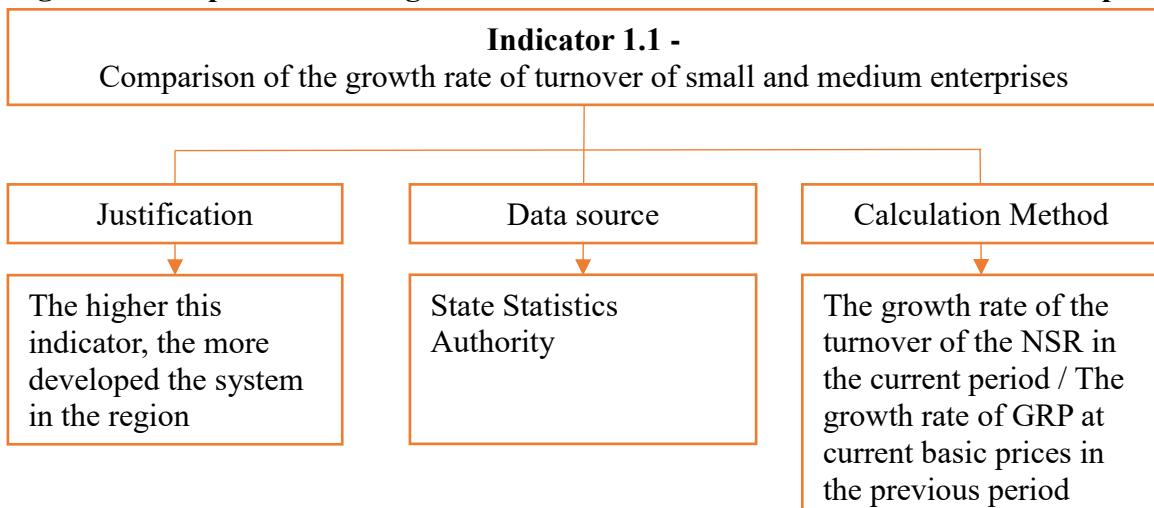
¹¹ HADI, A. (2001): Promoting health knowledge through microcredit programmes: experiences of BRAC in Bangladesh. *Health Promot Int.*;16:219–27.

¹² Szczerba S., Woolcock M. Health by association: social capital, social theory and the political economy of public health. *Int J Epidemiol.* 2004;33:650–67.

¹³ DUDIN, M.N. – PROKOFIEV, M.N. – FEDOROVA I. Ju. – FRYGIN, A.V. – KUCURI, G.N. (2015): International Practice of Generation of the National Budget Income on the Basis of the Generally Accepted Financial Reporting Standards (IFRS) // *Asian Social Science*. Vol. 11, № 8. p. 119-126.

¹⁴ Kabeer N. Social exclusion and the MDGs: challenge of ‘durable inequalities’ in the Asian context. *IDS Bull.* 2006; 37(3):64–78.

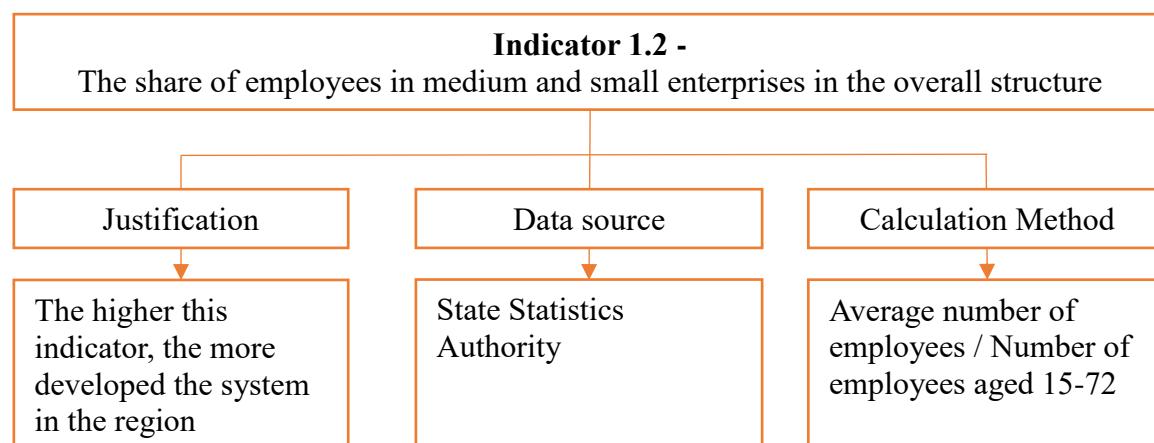
Figure 3: Comparison of the growth rate of turnover of small and medium enterprises

Note: Author's own conclusions.

It reflects the place of the SME sector in the economy of the region and the contribution of this sector to employment creation.¹⁵ The more this indicator, the more developed the system of SME in the region (Fig. 4).

Figure 4: The share of employees in medium and small enterprises in the overall structure

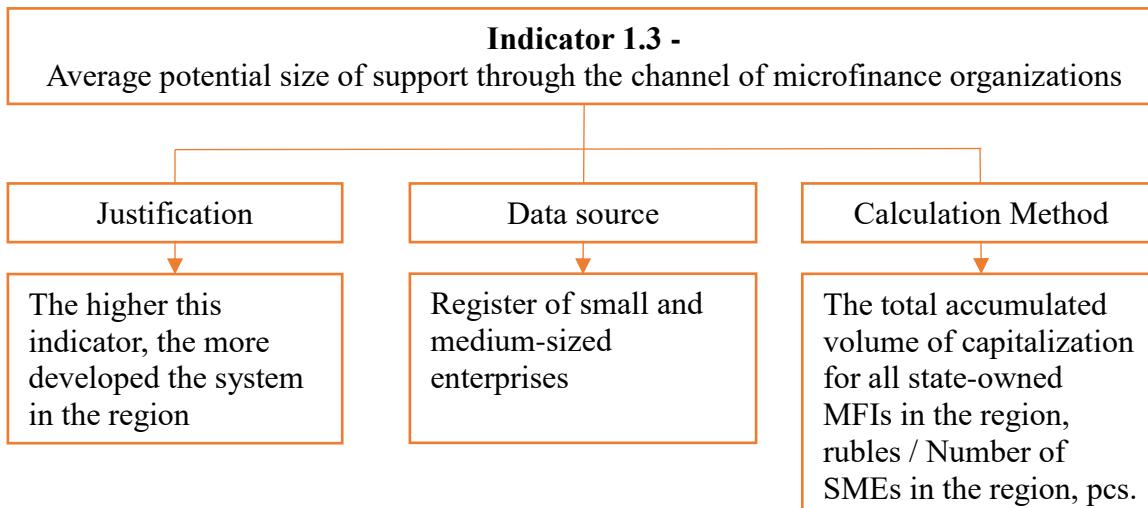
Note: Author's Own conclusions.

Reflects the potential capacity of the existing channel of MFIs in the region, the current possible amount of state resources in the system of state MFIs in the region per one potential borrower¹⁶ (subject of the SME). The more this indicator, the more developed the system of support for SMEs through MFIs in the region (Fig. 5).

¹⁵ KHANDKER, S. (2005): Microfinance and poverty: evidence using panel data from Bangladesh. World Bank Econ Rev.; 19: 263-8.

¹⁶ DHAKA, A. R. (2007): Grameen microcredit to Grameen Kalyan Health Program, p. 146.

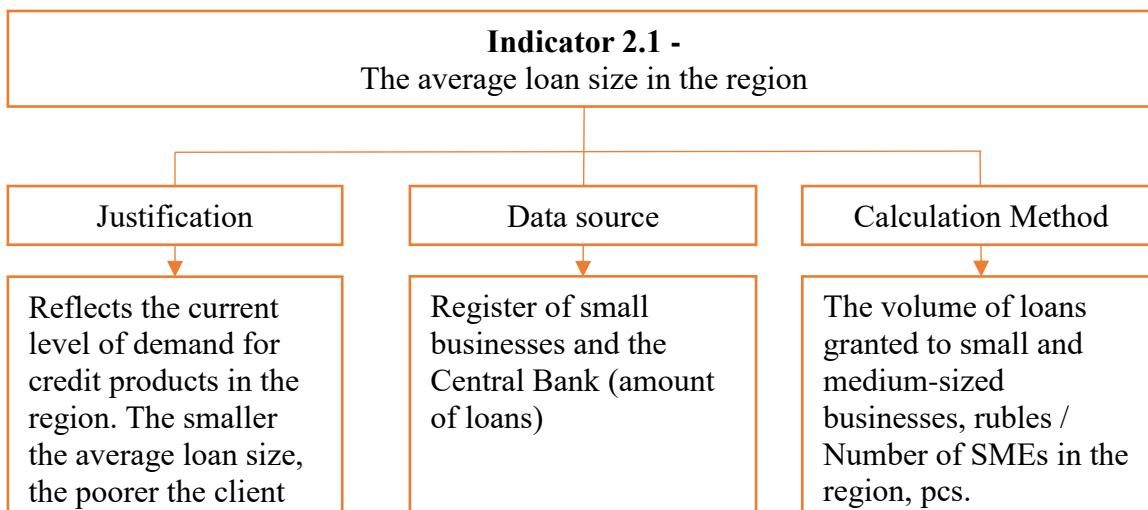
Figure 5: Average potential size of support through the channel of microfinance organizations

Note: Author's Own conclusions.

Reflects the current level of demand for credit products in the region. It is assumed that the smaller the average loan size,¹⁷ then poorer the client.¹⁸ Indirectly reflects the ability of SMEs to use bank credit products in terms of their solvency (solvent demand) (Fig. 6).

Figure 6: The average loan size in the region

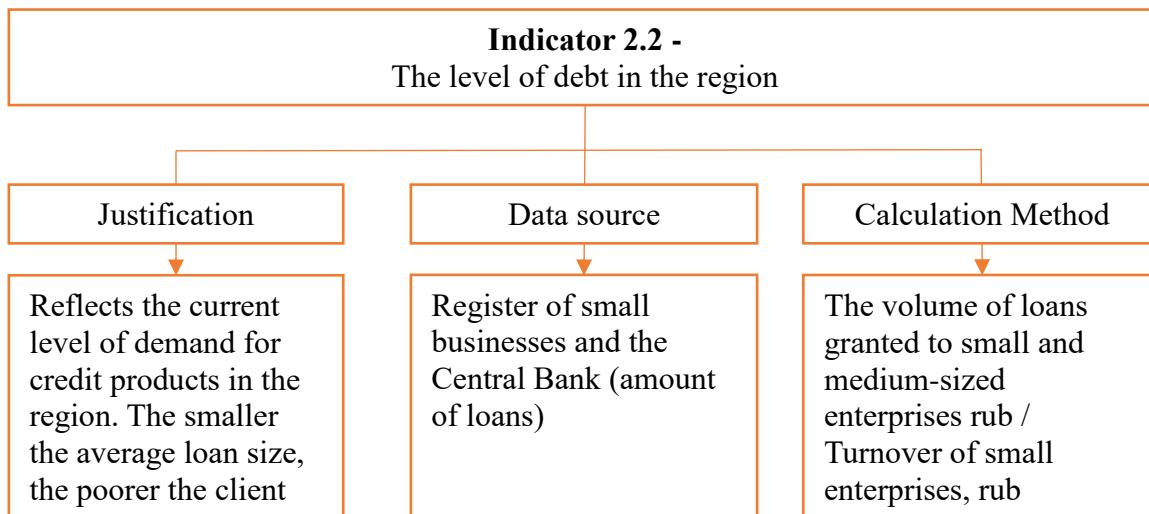
Note: Author's own conclusions.

Reflects the current level of demand for credit products in the region. It is an indicator of excessive debt load. The more this indicator, the more developed the banking system in the region, the banking system actively performs the function of lending, oversaturation can lead to unnecessary debt burden (Fig. 7).

¹⁷ KABEER, N. (2004): Snakes, ladders and traps: changing lives and livelihoods in rural Bangladesh, p. 53.

¹⁸ SEN, B. – HULME D. (2004): The state of the poorest 2004/2005: chronic poverty in Bangladesh – tales of ascent, descent, marginality and persistence – overview; p. 12.

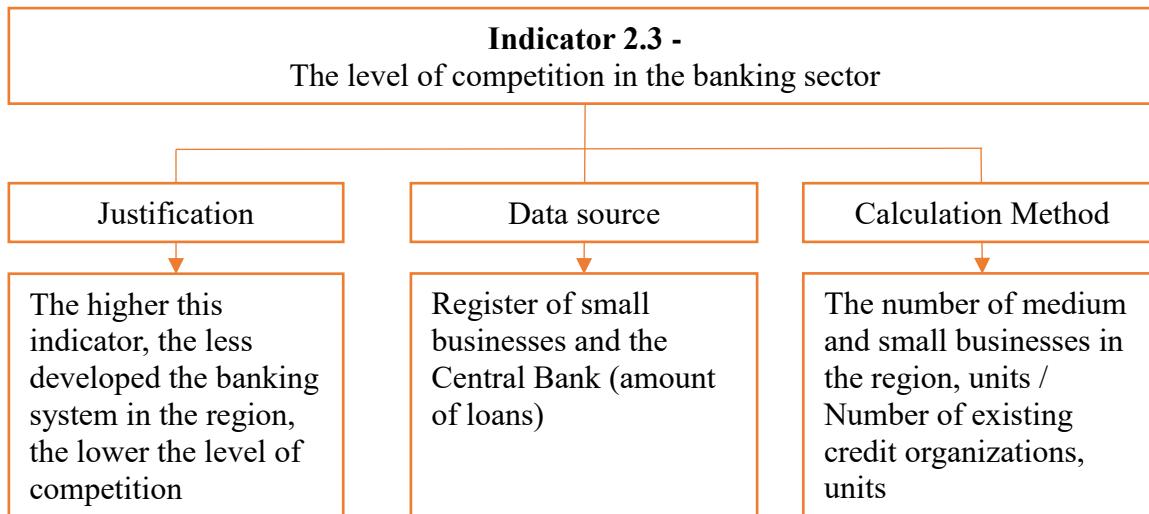
Figure 7: The level of debt in the region

Note: Author's own conclusions.

It characterizes the degree of development and the level of competition in the banking sector in the region. Shows the number of SMEs per one credit institution.¹⁹ The more this indicator, the more developed the banking system in the region, the lower the level of competition (Fig. 8).

Figure 8: The average loan size in the region

Note: Author's own conclusions.

¹⁹ LEVIN, A. – RAHMAN, M.A. – QUAYYUM, Z. – ROUTH, S. – KHUDA, B. (2001): The demand for child curative care in two rural thanas of Bangladesh: effect of Income and women's employment;16:179–94.

3 The final position of the Russian regions

The main requirements for the indicators that selected for constructing the system of regions' parameterization according to the level of demand²⁰ for state support of the MSE²¹ through the channels of MFIs:

- objectivity: based on official sources, or on information for the reliability of which officials of organizations are administrative responsibility,²²
- verifiability: they are quantitative, not qualitative (estimated) characteristics,²³
- uniformity: they are based on the data of regular statistical reporting, which is necessary for the correct comparison of data.²⁴

Within the framework of positioning according to the significance level of the channels for supporting small and medium-sized enterprises through the MFI system for each region,²⁵ the corresponding indicators are calculated according to the methodology for calculating them presented in Table 1.

The next step is the ranking of regions for each of the considered indicators.

For all indicators, except "Level of competition in the bank sector,"²⁶ ranking is performed in descending order.²⁷ For the indicator "Level of competition in the bank sector" - ascending.

The final position of the regions in terms of the importance of channels for supporting small and medium-sized enterprises through the MFI system is defined as the sum of places (ranks)²⁸ obtained for each of the 6 indicators. The results of the study are presented in Table 1.

Table 1: The final position of the regions in terms of the importance of channels for supporting small and medium-sized enterprises by microfinance organizations is defined as the sum of places (ranks) obtained for each of 6 indicators (leaders and outsiders compilation)

	Region	Direction		Final significance level	
		I	II	Sum	Rating
1	Astrakhan region	212	239	451,00	0,87
2	The Republic of Ingushetia	178	249	427,00	0,83
3	Nenets Autonomous region	212	172	384,00	0,74
4	Volgograd region	212	172	384,00	0,74
5	Penza region	157	223	380,00	0,74
6	Sevastopol	156	218	374,00	0,72

²⁰ MATIN, I. (2002): Targeted development programmes for the extreme poor: experiences from BRAC experiments Research and Evaluation Division; p. 25.

²¹ MORDUCH, J. – HALEY B. (2001): Analysis of the effects of microfinance on poverty reduction; p. 163.

²² Consultative Group to Assist the Poor. Key principles of microfinance 2004.

²³ DUNFORD C. D. (2001): Building better lives: sustainable integration of microfinance and education in child survival, reproductive health, and HIV/AIDS; p. 31.

²⁴ MAHMUD, S. (2003): Actually how empowering is microcredit? Dev Change; 34:577–605.

²⁵ HASHEMI, S. (2001): Linking microfinance and safety net programs to include the poorest: the case of IGVD in Bangladesh; p. 12.

²⁶ STEELE, F. – AMIN, S. – NAVED, R. (2001): Savings/credit group formation and change in contraception. Demography ;38:267–82.

²⁷ NAVED, R. D. (2007): The effect of a financially sustainable micro-credit program on the participation of poor women, p. 36.

²⁸ ARMENDARIZ, B. – MORDUCH, J. (2007): The economics of microfinance, p. 346.

7	Republic of Crimea	139	230	369,00	0,72
8	Republic of Kalmykia	113	244	357,00	0,69
9	The Republic of Dagestan	95	252	347,00	0,67
10	Republic of North Ossetia - Alania	115	226	341,00	0,66
	...				
76	Voronezh region	96	69	165,00	0,32
77	Udmurtia	66	97	163,00	0,32
78	Altai region	95	67	162,00	0,31
79	Lipetsk region	93	56	149,00	0,29
80	Krasnodar region	126	23	149,00	0,29
81	Orel Region	89	55	144,00	0,28
82	Orenburg region	110	27	137,00	0,27
83	Nizhny Novgorod Region	117	19	136,00	0,26
84	Rostov region	89	25	114,00	0,22
85	Republic of Tatarstan	61	49	110,00	0,21

Note: Author's own conclusions.

Conclusion

The evaluation system involves 2 directions of parameterization (analytical columns), reflecting the influence of the main factors of the demand for state support of MFIs in the subject of the Russian Federation: development measuring of the SME system at the regional level (3 indicators) and the sufficiency of the banking system to meet the needs of SMEs in the subject of the Russian Federation (3 indicators). The final position of the administrative-territorial unit in level of the importance of MFIs in the regional system of support for SMEs is defined as the sum of places (ranks) obtained for each of the 6 indicators. The methodological approach was tested on data on the socio-economic situation of the constituent entities of the Russian Federation for 2018.

References:

1. AMIN R. Dhaka: Academic Press and Publishers Library; 2007. Grameen microcredit to Grameen Kalyan Health Program; p. 146. [Google Scholar]
2. ARMENDARIZ B., MORDUCH J. Cambridge, Massachusetts: MIT Press; 2007. The economics of microfinance; p. 346. [Google Scholar]
3. BHUIYA A., CHOWDHURY M. Beneficial effects of a women-focused development programme on child survival: evidence from rural Bangladesh. Soc Sci Med. 2002;55:1553–60. [PubMed] [Google Scholar]
4. Consultative Group to Assist the Poor. Key principles of microfinance 2004. (www.cgap.org/p/site/c/template.rc/1.9.2747, accessed on 3 July 2007)
5. DUNFORD C. Davis: Prevention for the Poorest Entrepreneurs Microcredit Summit Campaign; 2001. Building better lives: sustainable integration of microfinance and education in child survival, reproductive health, and HIV/AIDS; p. 31. [Google Scholar]
6. HADI A. Integrating prevention of acute respiratory infections with microcredit programmes: the experience of BRAC Bangladesh. Public Health. 2002;116:238–44. [PubMed] [Google Scholar]
7. HADI A. Promoting health knowledge through microcredit programmes: experiences of BRAC in Bangladesh. Health Promot Int. 2001;16:219–27. [PubMed] [Google Scholar]

8. HASHEMI S. Washington, DC: Consultative Group to Assist the Poor, World Bank; 2001. Linking microfinance and safety net programs to include the poorest: the case of IGVD in Bangladesh; p. 12. [Google Scholar]
9. KABEER N. Brighton: Institute of Development Studies; 2004. Snakes, ladders and traps: changing lives and livelihoods in rural Bangladesh; p. 53. (CPRC working paper no. 50). [Google Scholar]
10. KABEER N. Social exclusion and the MDGs: challenge of ‘durable inequalities’ in the Asian context. *IDS Bull.* 2006;37(3):64–78. [Google Scholar]
11. KHANDKER S. Microfinance and poverty: evidence using panel data from Bangladesh. *World Bank Econ Rev.* 2005;19:263–8. [Google Scholar]
12. LEVIN A. RAHMAN MA. QUAYYUM Z. ROUTH S. KHUDA B. The demand for child curative care in two rural thanas of Bangladesh: effect of Income and women's employment. *Int J Health Plann Manage.* 2001;16:179–94. [PubMed] [Google Scholar]
13. LITTLEFIELD E. MORDUCH J. HASHEMI S. Washington, DC: Consultative Group to Assist the Poor, World Bank; 2003. Is microfinance an effective strategy to reach the Millennium Development Goals? p. 11. (Focus note no. 24). [Google Scholar]
14. MAHMUD S. Actually how empowering is microcredit? *Dev Change.* 2003;34:577–605. [Google Scholar]
15. MATIN I. Manchester: Chronic Poverty Research Centre, University of Manchester; 2002. Targeted development programmes for the extreme poor: experiences from BRAC experiments Research and Evaluation Division; p. 25. (CPRC working paper no. 20). [Google Scholar]
16. MEEKERS D. SCHULER S. HASHEMI S. Pennsylvania: Population Research Institute, Pennsylvania State University; 1992. Can credit programs for women affect reproductive behaviour?: the case of rural Bangladesh; p. 27. [Google Scholar]
17. MIX and CGAP. Lotin AmenM and the Caribbean 2009 Microfinance Analysis and Benching Report. Washington, DC: MIX. <http://www.themix.org/sites/default/files/2009%20LAC>
18. MORDUCH J. HALEY B. New York, NY: Wagner; 2001. Analysis of the effects of microfinance on poverty reduction; p. 163. (Working paper series). [Google Scholar]
19. NAVED R. Dhaka: International Centre for Diarrhoeal Disease Research, Bangladesh; 2007. The effect of a financially sustainable micro-credit program on the participation of poor women; p. 36. [Google Scholar]
20. PITT M. Khandker S. Chowdhury OM. Millimet D. Credit programs for the poor and the health status of children in rural Bangladesh. *Int Econ Rev.* 2003;44:87–118. [Google Scholar]
21. Reguhtory Framework for Microfinance Operations in Bolivra. Lo Poz: ASOFIN. <http://www.microfinancegateway.org/gm/document>
22. SEN B. HULME D. Manchester: Chronic Poverty Research Centre, University of Manchester; 2004. The state of the poorest 2004/2005: chronic poverty in Bangladesh—tales of ascent, descent, marginality and persistence—overview; p. 12. [Google Scholar]
23. STEELE F. AMIN S. NAVED R. Savings/credit group formation and change in contraception. *Demography.* 2001;38:267–82. [PubMed] [Google Scholar]
24. SZRETER S. WOOLCOCK M. Health by association: social capital, social theory and the political economy of public health. *Int J Epidemiol.* 2004;33:650–67. [PubMed] [Google Scholar]

25. VAN DOORSLAER E. O'DONNELL O. RANNAN-ELIYA RP. SOMANATHAN A. ADHIKARI S. GARG S, et al. Catastrophic payments for health care in Asia. *Health Econ.* 2007;16:1159–84. [PubMed] [Google Scholar]

Examples:

1. DE AGHION B.A., MORDUCH J. *The Economics of Microfinance*. Cambridge: MIT Press, 2005. P. 232.
2. DUDIN M.N., PROKOF'EV M.N., FEDOROVA I. Ju., FRYGIN A.V. , KUCURI G.N. (2015) International Practice of Generation of the National Budget Income on the Basis of the Generally Accepted Financial Reporting Standards (IFRS) // *Asian Social Science*. Vol. 11, № 8. P. 119-126.
3. Muhammad Yunus Alan JOLI. Creating a world without poverty. Social business and the future of capitalism. NP "NAUMIR", 2010. 312 p.

Contacts:

prof. Alexander Maloletko, DrSc.

University administration
Russian University of Cooperation
Vera Voloshina St., 12/30
141014 Mytishchi, Moscow Region
Russian Federation
e-mail: shadow.economy@gmail.com

prof. Olga Kaurova, DrSc.

University administration
Russian University of Cooperation
Vera Voloshina St., 12/30
141014 Mytishchi, Moscow Region
Russian Federation
e-mail: atosik2006@mail.ru

Natalia Korolkova

Faculty of Economics
Russian State Social University
st. Wilhelm Pik, 4 Building 1
129226 Moscow
Russian Federation
e-mail: koro-nataliya@yandex.ru

CURRENT THREATS IN THE MAGREB AND SAHEL REGION¹

Ján Marek^a – Pavel Bučka^b

^a Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefánik, Demänová
393, 031 01 Liptovský Mikuláš, Slovak Republic, E-mail: jan.marek@aos.sk

^b Security and Defence Department, Armed Forces Academy of gen. M. R. Stefanik, Demänová
393, 03101 Liptovský Mikuláš, Slovak Republic, E-mail: pavel.bucka@aos.sk

Abstrakt: Aj napriek tomu že situácia na Ukrajine výrazne ovplyvnila bezpečnostnú situáciu v Európe, terorizmus zostáva jednou zo signifikantných bezpečnostných hrozieb v regióne. Aktuálna situácia v severnej Afrike poukazuje na súperenie globálnych teroristických organizácií ISIS s al-Káida v snahe ovládnuť región a následne ovplyvňovať svojím konaním bezpečnostnú situáciu v Európe a na celom svete. Snahou medzinárodného spoločenstva je za pomocí rozvojovej pomoci riešiť uvedenú situáciu a predchádzať možným bezpečnostným problémom. Niet pochýb o tom že teroristické organizácie boli do istej miery vo svojej snahe úspešné. Článok poukazuje na vzniknuté problémy a uvádza konkrétne príklady, ktoré ovplyvňujú bezpečnostnú situáciu v Európe a Severnej Afrike.

Kľúčové slová: ISIS, al-Káida, Severná Afrika, bezpečnostná situácia

JEL: F52

Abstract: Although the situation in Ukraine has greatly affected the security situation in Europe, terrorism remains one of the significant security threats in the region. The current situation in North Africa shows the rivalry of global terrorist organizations ISIS and al-Qaeda in an attempt to dominate the region and consequently influence the security situation in Europe and worldwide. With the help of development aid, the international community seeks to address this situation and prevent possible security problems. There is no doubt that terrorist organizations have some extent been successful in their efforts. The article highlights the problems that have arisen and gives concrete examples that affect the security situation in Europe and North Africa.

Key words: ISIS, al-Qaeda, North Africa, security situation

JEL: F52

Introduction

The research in this article is focused on conducting a comparative analysis of the difficult security situation in North Africa, with an emphasis on identifying activities of terrorist groups competing for influence in the region.

When assessing the threats affecting North Africa, Maghreb is the originator of some of the most famous terrorist campaigns on the African continent. The security situation in North Africa has become much worse in recent years as a result of the collapse of Muammar Gaddafi's dictatorship and the break-up of Libya and in addition to existing groups such as AQIM, other Islamist groups have emerged, where the formation of ISIS "provinces" appears most dangerous.²

¹ This work was supported by outputs of the project entitled "The way of combating extremism in the Armed Forces of the Slovak Republic" funded by the Ministry of Defence of the Slovak Republic in accordance with the contract No. SEMI-Š 3 / 2019.

² GUIDÈRE, M. (2014): The Timbuktu Letters: New Insights about AQIM.

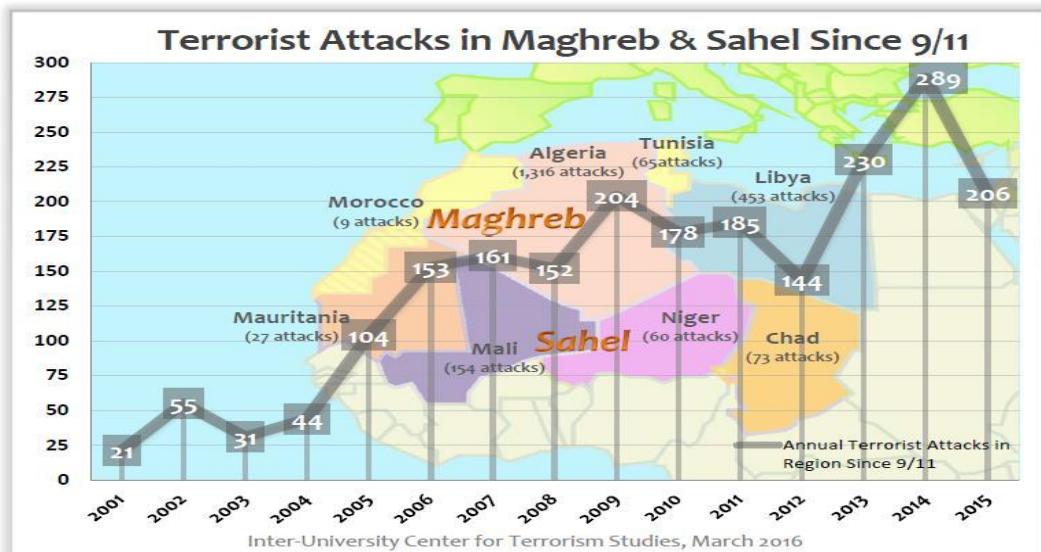
The presence of jihadist entities on the very shore of the Mediterranean is not coincidental, it is undoubtedly the intention of terrorists to emphasize the threat not only to the people of North Africa and international maritime routes, but also the proximity of possible violence against the people in Europe itself. The world community responded to the security situation in North Africa by the G7 summit in May 2018, one of which was the adoption of measures by the world's most economically advanced countries on migration issues. Terrorists use organized migration as an important weapon to which the Western world is hard to respond. If we want to uphold the basic principles of humanity, it will be difficult to take effective measures, which of course terrorists count on. The prepared missions may be exposed to natural events such as earthquakes and floods or manmade events such as breaking thru a location for causing terrorism and electronic espionage.³ However, it is important to realize here that this is essentially a threat to the vital interests of the EU and the international community.

1 Security situation in North Africa

The current security situation in North Africa is affected by the serious threats posed by ISIS, al-Qaeda and similar terrorist groups. In assessing current threats in North Africa, we will focus primarily on the dangers posed by these groups as such, but also on the competition between them.

In addition to the Maghreb itself, the Sahel, a belt linking North Africa and West Africa that stretches from the Atlantic Ocean to the Red Sea and crosses old trade and migration routes, is an almost ideal environment for extremist groups with transnational ambitions. They are ISIS fighters or al-Qaeda militants who are trying to reaffirm the role of dominant organizations in the global jihadist movement.

Figure 1: Areas containing terrorists in the Maghreb and Sahel regions

Source: Mohsen Abdelmoumen. (2017): Dr. Tewfik Hamel: "Terrorism Risks to Become Unmanageable in The Near Future". Vlastné spracovanie autora.

The Sahel region is strategically important for a number of reasons, including its role as a bridge between Arab Maghreb and Black Sub-Saharan Africa, as well as its important

³ NEČAS, P. – ANDRASSY, V. (2018): Diplomatic Missions' Order Versus Security and Sustainability.

energy reserves, renewable and non-renewable, and other natural resources. In addition, Sahel affects several countries, including Algeria, Niger and Libya, with their own security challenges that could easily cross their borders. In fact, some scientists argue that Sahara and Sahel constitute a "connected space of movement" that should be considered a continuum for the purposes of the geography of terrorism. In fact, Sahel was not only for centuries literally the way through which weapons, warriors and ideologies came to the Sahara, but has recently become a battlefield in itself (Figure 1).⁴

2 Sahel region, space for caliphate

The ongoing threat posed by various jihadist groups operating in the Sahel is the result of exploiting local conflicts, including the social, economic and political marginalization of the problems. The fragile state of many affected states in the Sahel region, often manifested in its inability to resist the influence of terrorist groups, leads to population dissatisfaction, addressing its difficult situation through constant complaints, unrest or migration, most often to EU countries.

In some cases, defeat will force militants to develop new strategies to restore their strength, a good example being the fragmentation of AQIM in Sahel. As a result of the French intervention in Mali, AQIM split up and, like the ethnic Fulani and Macina Liberation Front, released almost 100 detained militants from prison. Militants are organized along ethnic lines, making it easier for members of terrorist organizations to infiltrate the local population and organize other joint attacks. On the basis of an assessment of recent cases, it is clear that the failure to reach political agreements and negotiations causes a revival of otherwise weakened militant groups.⁵

It is likely that Sahel and not Maghreb, with the exception of Libya, there are functional states that have demonstrated their ability to resist not only al-Qaeda but also ISIS, is the most vulnerable region in Africa. Hordes of fighters who have steadily fought in the Middle East are returning from the conflict in the short-term caliphate in Levante, connecting with other local and displaced people in Sirte on the Mediterranean coast, and increasingly reaching south into Fezzan.

It is no coincidence that Sahel, if not the poorest, is certainly one of the poorest majority Muslim regions in the world. It is also home to the largest and largest uncontrolled area on the African continent. Many governments in the region are weak and their ability to assert authority outside their capitals and suburbs is very limited. These fragile states are an opportunity for jihadists to infiltrate individual areas of public life in the short term and an opportunity to create a new centre for operations in the long term.

In Mali, for example, which began at the end of 2011 and early 2012 as a rebellion by the dissatisfied Tuareg population, led to a paralysis of state power in the three northernmost provinces of the country with the size of today's France. As a result of the marginalization of ethnic separation, the Tuareg, along with their former allies from several jihadist groups, wanted to separate in the northern provinces of Mali, with the whole area under the

⁴ WALTHER, O.- RETAILLE, D. (2010): Sahara or Sahel? The Fuzzy Geography of Terrorism in West Africa, s. 11.

⁵ The rise in militancy among some Fulani is not limited to the Sahel proper. There is growing evidence of a significant acceleration in attacks in Nigeria's Middle Belt. See 21st Century Wilberforce Initiative, Nigeria: Fractured and Forgotten (2016), available at <http://www.standwithnigeria.org/wp-content/uploads/2016/06/Nigeria-Fractured-and-Forgotten.pdf>.

jurisdiction of AQIM.⁶ Only early military intervention led by the French government in early 2013 prevented the Malian state from collapsing completely.

The situation in the country remains fragile, underlined by the United Nations Peacekeeping Mission, which is rated as the most dangerous ongoing blue helmet operation in the world. Despite being destroyed by the French and US Special Operations Force AQIM in the region, Operation Serval carried out several fatal attacks in 2017, including two extreme luxury hotels in the neighbouring countries of Burkina Faso and Côte d'Ivoire. Countries listed have not been hit by terrorists. In mid-December 2017, militants in Burkina Faso carried out another attack, claiming that 12 members of a special anti-terrorist unit were killed in an attack on a military base near the Mali border.

Although terrorist groups do not currently pose an existential threat to the states concerned, attacks from the Sahel's internal regions may have an undesirable impact on their economies. Ivory Coast can be rated as a very successful economy in Africa, with economic growth of 8.5 percent in 2016, the second highest in the world. However, further AQIM attacks, as in 2016, may frighten and mislead the company and foreign investors.

The situation is similar in Nigeria. Africa's most populous country went into recession last year, losing the lead it gained only 3 years ago as the continent's largest economy. This is also due to the continuing uncertainty about jihadist threats. By 2014, the terrorist group Boko Haram consolidated its position and declared a self-proclaimed "emir" with a territory larger than Belgium.⁷

The Nigerian armed forces adopted a new strategy and launched an offensive against militants. While the counterattack began in the last days of former President Goodluck Jonathan's reign, things really started to change after Mohammadou Buhari, a former general and former military ruler, achieved a historic (and decisive) election victory in March 2015, partly because he promised to defeat militants. Shortly after taking office, Buhari appointed new commanders, including Army Chief, Lieutenant General Tukur Yusuf Buratai, a native of Borno, the epicentre of the uprising, and moved headquarters close to the epicentre of fighting.

Since then, the Nigerian army, in conjunction with multinational forces from neighbouring countries, has been leading an aggressive strategy linking an intense air campaign with a sharp increase in troops on land and has begun to force Boko Haram out of militant positions. The military is increasingly attacking remote shelters, such as Camp Zero, a militant base set in the Sambisa Forest, which fell into the hands of the Nigerian forces in 2017. The Nigerian military is not only providing a security provider to the population, freeing it from militants, but also mediating aid.

Development organizations have returned to the country, providing humanitarian aid, medical assistance and even economic education and training. An example is the UN civilian-military operation carried out in Pulka, a small town only a few kilometres from the Sambisa Forest, where Boko Haram was located. This operation is not only important for the well-being of the community, but also served to support government efforts to combat militants.

However, regardless of the success of military operations, Boko Haram remains a force to be counted on. In response to the military losses they suffered, militants revised their tactics and expanded the use of suicide bombing, most of which focused on the civilian population. Meanwhile, in early 2015, Boko Haram formally aligned with ISIS, declared

⁶ ZENN, J. (2015): The Sahel's Militant 'Melting Pot': Hamadou Kouffa's Macina Liberation Front (FLM).

⁷ ZENN, J. (2015): The Sahel's Militant 'Melting Pot': Hamadou Kouffa's Macina Liberation Front (FLM).

loyalty to long-time leader Abubakar Shekau and those who follow Abu Musab al-Barnawi appointed ISIS as the new governor of her "province".

We assume that in the future there will be an intensification rather than a reduction in violence, as both factions strive to overcome each other in the brutality of attacks. There is conclusive evidence that the Barnawi faction has intensified its activities. This was helped not only by the defeat of the Shekau faction, which is successfully affected by the Nigerian armed forces, but also by the new activity of the New-Africa fighters. Considerable resources flowing to the Barnavi faction come from ISIS membership. The militants who were defeated in Nigeria left for neighboring countries, causing Cameroon and Nigeria to rise 13th and 16th in the 2017 Global Terrorism Index.

A characteristic shared not only by African groups in Africa, such as Boko Haram, but also by al-Qaeda affiliates such as AQIM and al-Shabaab in Somalia, is their resilience, which is based on flexibility and operability to combat differences and join forces in ever-changing combinations. Several jihadist factions operating in Mali-Ansar Dine ("Defenders of the Faith"), AQIM Sahara and al-Murabitun branches ("crew people") and Macina Liberation Front announced their merger and pledged their allegiance to al-Qaeda leader Ayman al-Zawahiri. The new group, called Jama'at Nusrat al-Islam wal-Muslimeen ("Islam and Muslim Support Group"), is to be led by "emir", Ijad ag Ghaly, leader of Ansar, formerly commander in the Tuareg uprisings against the Malian government.⁸

Al-Zawahiri issued a statement of "approval and blessing" for the new group and hoped it would represent an "impenetrable fortress" against the enemies of Islam. While groups in the country associated with al-Qaeda have resisted the entry of ISIS into a territory they have long considered their own, there have also been instances in which factions within the former state sought to merge with them. Finally, in October 2017, ISIS confirmed that it had accepted the loyalty of Abu Walid al-Sahrawi, a former commander in al-Murabitun, who, along with his fighters, promised loyalty to Abubakar al-Baghdad, who designated them by the "Great Sahara" division.

Interestingly, al-Sahrawi's oath of fidelity was only accepted after carrying out a chain of attacks in the border areas of Burkina Faso, Mali and Niger. So the increase in violence could be the result of al-Qaeda and ISIS literally competing to overcome each other in Sahel.

Conclusion

There is no doubt that the terrorist groups ISIS and al-Qaeda are prepared to cause considerable confusion in the northern part of Africa and across the continent, as they seek to regroup and operate in the unregulated Sahel, which threatens not only North African countries but also affects interests and security of the international community.

Ironically, this situation comes at a time when the story of Africa and the international community is increasingly moving towards focusing on extraordinary economic opportunities on the continent. In order to preserve this momentum, taking into account new opportunities for cooperation, the international community must redouble its own efforts and work closely with African partners to cope with the challenges and overcome terrorism and other security threats in the way to a promising future. Stopping the spread of radical Islamism and jihadist violence should be the cornerstone of the international community's foreign policy. All steps should be directed towards this goal, and any country that shares this goal will be an ally in defeating terrorism and building stability and prosperity on the African continent.

⁸ TINTI, P. (2014): Illicit Trafficking and Instability in Mali: Past, Present and Future (Research Paper).

It is important to keep in mind that there is currently a contest for the uncontrolled Sahel in North Africa. It is up to the world community to take action against terrorists and how it can effectively help failing countries on the path to stability and prosperity.

A caliphate, which would be throughout North Africa, could mean the extinction of the 'western world' in the long run.

Used terminology

ISLAMIC STATE (abbreviated IS), also known as the Islamic State in Iraq and Levante (abbreviated ISIL), respectively the Islamic State of Iraq and Syria (abbreviated ISIS) is a Sunni militant terrorist organization that has controlled large parts of Iraq and Syria in which it has declared a caliphate since 2014.

AL-QAEDA or al-Qaeda or Al-Qaeda is the name of a militant international Islamic fundamentalist network consisting of independent and sometimes cooperating cells.

MAGHREB is the main region of North Africa, consisting mainly of Algeria, Morocco, Tunisia, Libya and Mauritania. It includes the disputed territories of Western Sahara (mostly under the control of Morocco) and the cities of Melilla and Ceuta (both under the control of Spain and claimed by Morocco). Since 2018, the region has a population of over 100 million.

SAHEL is a landscape type in Africa on the southern edge of the Sahara. It includes a belt of steppes and savannas stretching across the continent from west to east, in Mauritania, Senegal, Mali, Burkina Faso, Niger, Chad, Sudan, Ethiopia.

DAES - A caliphate is the office, rank of Caliph, or territory administered by it. It is an Islamic religious form of government that unites political and religious leaders in one person, because the Caliph is a political and religious follower of the Prophet Muhammad.

AQIM - l'Qaeda in the Islamic Maghreb (or AQIM) is an Islamist militant organization (Qaeda) that aims to overthrow the Algerian government and create an Islamic state.

UN - United Nations.

References:

1. ABDELMOUMEN, M. (2017): Dr. Tewfik Hamel: "Terrorism Risks to Become Unmanageable in The Near Future". In: *American Herald Tribune*, 10. 07. 2017. Online: <https://ahtribune.com/politics/1773-tewfik-hamel-terrorism-risks.html>
2. BADOLO, F.- TRAORE, F. (2012): Impact of Rising World Rice Prices on Poverty and Inequality in Burkina Faso, 29.06.2012. Online: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00713258/document>
3. BROWN M., E. (2017): A Critical Human Rights Juncture in Nigeria, 27.10.2017. Online: <http://www.standwithnigeria.org/wp-content/uploads/2016/06/Nigeria-Fractured-and-Forgotten.pdf>.
4. CUMMING-BRUCE, N. (2015): United Nations Investigators Accuse ISIS of Genocide Over Attacks on Yazidis. [online]. In: *The New York Times*, 15. 03. 2019. Online: <https://www.nytimes.com/2015/03/20/world/middleeast/isis-genocide-yazidis-iraq-un-panel.html>
5. GUIDÈRE, M. (2014): The Timbuktu Letters: New Insights about AQIM. In: *Res Militaries* 4, no. 1. Online: http://resmilitaris.net/ressources/10184/89/res_militaries_article_guide_re_new_insights_about_aqim.pdf
6. NEBEL, A. - LANDAU, N.- TASSERON E.- FILON, D. et al. (2002): *Genetic Evidence for the Expansion of Arabian Tribes into the Southern Levant and North*

- Africa.* The American Journal of Human Genetics. 70 (6): 1594–6.
doi:10.1086/340669.
7. NEČAS, P.- ANDRASSY, V. (2018): *Diplomatic Missions' Order Versus Security and Sustainability*. In: Journal of Security and Sustainability Issues [electronic]. ISSN 2029-7017. ISSN 2029-7025. p. 267-276, Online: http://jssidoi.org/jssi/uploads/papers/30/Necas_Diplomatic_missions_order_versus_security_and_sustainability.pdf
 8. PHAM, J., P. (2016): A Measured US Strategy for the New Africa, with a foreword by James L. Jones, Jr. (Washington, DC: Atlantic Council, 2016). Online: <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/a-measured-us-strategy-for-the-new-africa>
 9. STAND WITH NIGERIA. (2017). Nigeria: Fractured and Forgotten. Online: <http://www.standwithnigeria.org/wpcontent/uploads/2016/06/NIgeria-Fractured-and-Forgotten.pdf>.
 10. TINTI, P. (2014): *Illicit Trafficking and Instability in Mali*: Past, Present and Future (Research Paper). Geneva: Global Initiative against Transnational Organized Crime, 2014.
 11. WALTHER, O.- RETAILLE, D., (2010): *Sahara or Sahel?* The Fuzzy Geography of Terrorism in West Africa (Luxembourg: CEPS/INSTEAD), s. 11.
 12. ZENN, J. (2015): *The Sahel's Militant Melting Pot*: Hamadou Kouffa's Macina Liberation Front (FLM'). Terrorism Monitor 13, no. 22: 3-6. Online: [http://www.jamestown.org/programs/tm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=44593&cHash=8b46b953b2373675d248929a39f8264b#.VrsOA0bwDuT](http://www.jamestown.org/programs/tm/single/?tx_ttnews[tt_news]=44593&cHash=8b46b953b2373675d248929a39f8264b#.VrsOA0bwDuT).

Contacts:

Col. ret. Ing. Ján Marek, MBA

Security and Defence Department

Armed Forces Academy of gen. M. R. Štefánik in Liptovský Mikuláš

Demänová 393

031 01 Liptovský Mikuláš

Slovenská republika

e-mail: jan.marek@aos.sk

Assoc. prof. Ing. Pavel Bučka, CSc.

Security and Defence Department

Armed Forces Academy of gen. M. R. Stefanik in Liptovský Mikuláš

Demänová 393

03101 Liptovský Mikuláš

Slovenská republika

e-mail: pavel.bucka@aos.sk

VÝZNAM SPOLEČNÉHO DIGITÁLNÍHO PROSTORU V PROCESU EVROPSKÉ INTEGRACE

THE IMPORTANCE OF THE COMMON DIGITAL AREA IN THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Jana Marková

Katedra politologie a společenských věd, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha,
U Santošky 17, 150 00, Praha 5, Česká republika
e-mail: janamarkova1@gmail.com

Abstrakt: Příspěvek analyzuje v teoretické i praktické rovině integrační a desintegrační tendenze v evropské společnosti. Cílem práce je najít na základě metody analýzy, srovnání a popisu alternativní pohledy na desintegraci s přihlédnutím k možným pozitivním faktorům společného digitálního trhu. V příspěvku jsou zmíněny hlavní integrační teorie a podstatné souvislosti s fungujícím jednotným vnitřním trhem. Ukazuje se, že rozvoj společného digitální prostoru v rámci Společnosti 4.0 může být důležitým faktorem pro prohloubení integračních vlivů, které jsou v současnosti v evropské společnosti spíše oslabeny.

Klíčové slova: Evropská ekonomická integrace, Technologické změny, Instituce a růst, Společnost 4.0, Jednotný digitální trh

JEL: F15, O33, O43

Abstract: The paper analyzes the integration and disintegration tendencies in European society at the theoretical and practical level. The contribution is based on the method of analysis, comparison and description. The aim of the paper is to find alternative views of disintegration with regard to possible positive factors of the common digital market. In this context, it is stated that the development of a common digital space within Society 4.0 can be an important factor in deepening the integration influences, which are currently rather weakened in European society.

Key words: Economic Integration, Technological Change: Choices and Consequences, Institutions and Growth, Society 4.0, Digital single market

JEL: F15, O33, O43

Úvod

Současná nejen evropská společnost podléhá mnoha integračním a desintegračním faktorům. Z hlediska mezinárodních vztahů nalezneme různorodé koncepty, které význam integrace sledují a analyzují. Patří sem mimo jiné teorie federalismu, funkcionalismus a neofunktionalismus a dále také intergovernmentalismus a nový institucionalismus. Zároveň jsou rozvíjeny podoby desintegrační společnosti. V takovém prostoru integrující se Evropy má nezastupitelné místo jednotný vnitřní trh, a to jak v rámci možné integrace, tak i desintegrace. Podoba volného trhu a čtyř svobod nabízí stále nevyčerpatelný prostor pro další rozvoj. Navíc v dnešní digitalizované době je jednotný trh snadno rozšířen v rámci Společnosti 4.0 o další rozměr s ohledem na volný pohyb dat a digitální vnitřní trh.

Příspěvek přináší krátký pohled na integrační teorie v kontextu evropské integrace a současných desintegračních vlivů. Reálné integrační snahy EU reagující na desintegrační

tendence jsou dobře čitelné v podobě pětice scénářů z jara 2017. V tomto pozměněném evropském prostoru pak vypadá ekonomická diplomacie odlišně než v rámci jednotné EU.

Cílem práce je najít na základě metody analýzy, srovnání a popisu alternativní pohledy na desintegraci s přihlédnutím k možným pozitivním faktorům společného digitálního trhu. Používám vysvětlující kvantitativní výzkum na základě mezinárodního srovnání. Příspěvek analyzuje v teoretické i praktické rovině integrační a desintegrační tendence v evropské společnosti. Rozvoj společného digitálního prostoru v rámci Společnosti 4.0 může být důležitým faktorem pro prohloubení integračních vlivů, které jsou v současnosti v evropské společnosti spíše oslabeny.

1 Teorie evropské integrace v kontextu mezinárodních vztahů

Evropská integrace je proces politický, právní, ekonomický a v některých případech sociální a kulturní integrace evropských států, včetně těch pouze částečně se nacházejících v Evropě. V současné době je evropské integrace dosaženo hlavně prostřednictvím rozšíření Evropské unie a také za podpory Společnosti 4.0. Proces integrace je složitý a vyžaduje úzkou spolupráci mezi evropskými státy.¹ V posledních letech jsou však integrační tendence mnohdy rozporuplné.

Pro rozbor desintegračních procesů je vhodné definovat pojem evropská integrace tak, aby bylo možné následně sledovat opačné tendenze vedoucí k desintegraci. I přes obtížnost definování pojmu integrace vzhledem k výše uvedeným různorodým pohledům je možné využít nejznámější a velmi často používanou definici neofunkcionalisty Ernsta Haase: Integrace je „proces, při němž jsou političtí aktéři z rozdílného národního prostředí vedeni k tomu, aby přesunuli svou lojalitu, očekávání a politické aktivity k novému centru, jehož instituce disponují jurisdikcí nad již existujícími státy, anebo ji požadují.“²

Integrace je dle této definice chápána dynamicky, t. j. jako proces a nikoli jako stav. Sleduje institucionální aspekty integrace i ideové prvky („přesun loajality“). Omezení definice je v prostoru politické integrace, a nikoli integrace ekonomické. Ekonomická integrace je možná i bez přesunu loajality a bez supranacionálních institucí. Dalším omezením je předpoklad, že základními aktéry jsou státy, které existovaly dříve než pokusy o integraci. Přitom pro zkoumání integrace je vhodný i širší počet relevantních aktérů a význam regionů, politických stran nebo dalších sociálních skupin v evropské integraci.³

Proces desintegrace je však procesem opačným než jaký popisuje definice Ernsta Haase. Znamená totiž to, že političtí aktéři odmítají svoji lojalitu vůči integrovanému celku a na základě jurisdikce vytváří pro odpojující se celky nová práva. V obecné rovině lze na základě analýzy relevantní literatury identifikovat základní koncepční modely evropské integrace jako federalismus, komunikační teorie, funkcionálismus, neofunkcionalismus, intergovernmentalismus a institucionalizmus⁴. K diskusím o teoretickém modelování integrace přispívají i další směry integrace, mezi nejčastěji diskutované patří koncept soustředných kruhů, koncept variabilní geometrie, dvourychlostní (vícerychlostní) Evropa, Evropa à la carte a Evropa regionů.

Evropská unie je na začátku nového století příkladem dosud bezprecedentní mezivládní instituce, která umí vytvářet vzájemná propojení ve společném evropském prostoru a zároveň sledovat své zájmy na celosvětovém trhu. Od založení prvních institucí, které tvořilo základ pro fungování EU v padesátých letech minulého století se za více než šedesát let vyvinulo sdružení, které je nyní jedním z nejsilnějších finančních, hospodářských

¹ ROSAMOND (2000): Theories of European integration, s. 98.

² HAAS (2004): The uniting of Europe: political, social, and economic forces, 1950-1957., s. 35.

³ KRATOCHVÍL (2008): Teorie evropské integrace, s. 45.

⁴ MICHELmann, H., J., SOLDATOS, P. (1994): European integration: theories and approaches, s. 37.

a politických center ve světě. Základním kamenem, který dokázal dosud přečkat nejrozmanitější změny a turbulence je jádro systému evropských hodnot a standardů a tedy jednotný ekonomický prostor s průhlednými hranicemi, otevřený volnému pohybu zboží, služeb, osob a kapitálu a s dodržováním ekonomických zásad, které zajišťují životní úroveň občanů. Vnitřní trh znamená také zavedení účinných mechanismů pro řešení nejdůležitějších problémů v oblasti politiky, sociální ochrany nebo ochrany životního prostředí. Tento systematický postup přispívá k posílení vlivu EU na mezinárodní scéně. V posledních letech se dále potvrzuje, že výhody plynoucí z členství nelze omezit pouze na velikost finanční pomoci, svobodu pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu nebo získání evropského občanství. Členství v Evropské unii je především novým impulsem pro další rozvoj, motivací čelit novým výzvám, překonávat překážky a modernizovat země. Takový prostor nabízí koncept Společnosti 4.0.

Vývoj integrace v EU znamená reálnou zkoušku fungování integračních teorií. EU se stává místem, kde jsou vlastně teoretické koncepty testovány a kde můžeme vidět vznikající integrační dilema. Je zřejmé, že členské státy neměly možnost detailně prověřit rozvinuté teoretické modely jak vstupují do praktického života za účelem dosažení společného cíle. V této souvislosti je obtížné hovořit o dominanci některého z teoretických modelů při sledování praktických integračních procesů. Každý koncept přináší odlišné řešení různých praktických problémů, což vede vlastně k nestandardní volbě směru vývoje v závislosti na cílech, prostředcích, metodách a požadovaném výsledku. Samotná historie evropské integrace je toho ukázkou.

Evropská integrace má ale i jiný směr. Se začátkem brexitu v Evropě byl zahájen bezprecedentní proces. Teorie rozpadu je stále „slepým místem“. Pokud však Velká Británie opustí Unii bez velkých ekonomických problémů, může tato praxe sloužit jako vodítko pro ostatní.

1.1 Směry integrace

V teoretické literatuře nalezneme mnohé koncepty sledující možné přístupy k integraci. Jsou to pohledy politologické, sociologické, ekonomické a právní. Patří sem federalismus, jehož zdrojem jednoty je společné historické, duchovní a kulturní dědictví evropských národů, jakož i shoda hospodářských a politických zájmů států tohoto regionu. Federalistický koncept znamená myšlenku zavedení jednoty Evropy, kdy základem jednoty je federální princip rozdělení pravomocí. Rozdělení moci mezi centrem a částmi federace může být velmi různorodé a je obvykle definováno v ústavě.⁵

Vhodná je i teorie komunikace, která přináší rozlišení kategorií informací. Vytvoření politicky významného komplexu (od malé sociální skupiny po nadnárodní komunitu) funkčně závisí na toku komunikace – nejprve mezi prvky, které tvoří, a následně mezi komplexem a vnějším světem. Z hlediska současné desintegrační vlny je možné shledat společné prvky v teorii komunikace a hledání dohody mezi Velkou Británií a Evropskou unií při procesu odchodu z Unie.

Funkcionalismus jako teoretický model integrace rozvinul sociolog David Mitrany, který věřil, že teoretický základ této koncepce je „funkční alternativa“ federalismu. Stát, aniž by to omezovalo jeho formální svrchovanosti, deleguje své výkonné pravomoci na specializované mezinárodní organizace, aby dosáhl konkrétních cílů, a to s účastí minimálního institucionálního aparátu.⁶ Funkcionalismus klade důraz na stále propojenější svět a funkční propojení jednotlivých sektorů.

⁵ KRATOCHVÍL (2008): Teorie evropské integrace, s. 24.

⁶ SANGIOVANNI, M., E. (2006): Debates on European integration: a reader, s. 59.

Neofunkcionalismus je často spojován se jménem autora definice integrace Ernsta Haase. Haas předpokládá politickou integraci jako proces, ve kterém se účastníci politického života několika samostatných národních systémů snaží propojit svoji lojalitu, cíle a politické aktivity k novému politickému centru, jehož instituce mohou mít pravomoci nad úroveň národních států.

Intergovernmentalismus je propojen s teorií regionální integrace, kterou vyvinul Stanley Hoffman. Podle této teorie jsou hlavní faktory integrace činnosti států a národních vlád. Vlády jsou popsány jako hlavní aktéři, které tento proces integrace zajišťují. Stanley Hoffman uvedl, že k politické integraci může dojít pouze, když výhody plynoucí ze státu převyšují celkové náklady. Klasický mezivládní přístup zdůrazňuje roli státních vůdců v integraci procesu. Je založen na faktu, že manažeři jsou motivováni hlavně zájmy svých zemí. Hranice integrace jsou spíše omezené a nestabilní.⁷

Mezivládní přístup vylepšil a rozšířil Andrew Moravcsik, který vytvořil pozici liberálního mezivládního přístupu. Základem jeho koncepce jsou tři postoje. Hlavními aktéry v politice jsou racionální, nezávislí jednotlivci, kteří navzájem komunikují za účelem hájení svých vlastních zájmů. Vláda je podtypem aktérů se zájmy, které jsou odrazujícími faktory ve vztahu k zájmům jiných států. Chování státu na mezinárodní scéně charakterizuje povahu zájmů státu. Národní zájmy států se formují pod vlivem různých sociálních skupin, politických stran a skupin.⁷

Teorie evropské integrace nový institucionalismus zdůrazňuje význam studia institucí, které mají vliv na formování chování a postojů institucionálních aktérů. Teorie institucionalismu bývá spojována s P. Piersonem, K. Armstrongem a S. Bulmerem. Lze tedy sledovat tři typy institucionalismu: historický, sociologický a institucionální, založené na principu svobodné volby.⁸ Zastánci institucionalismu se řídí metodologií z mikroekonomicke teorie. V jejich interpretaci jsou instituce formální právní konstrukcí, která ukládá povinnosti politickým aktérům. Instituce jsou užitečné pro národní státy, protože tím, že zřídí obecná pravidla, vytvářejí a implementují racionální strategii zaměřenou na realizaci jejich vlastních zájmů a také snižují rizika a náklady mezivládní interakce.

1.2 Současné integrační koncepty

Mnohé další současné koncepty či modely integrace dále rozvíjí diskusi o teoretické rovině evropské integrace. Jde například o koncept soustředných kruhů, variabilní geometrie, dvourychlostní (vícerychlostní) Evropy, Evropy à la carte a Evropy regionů.⁹

Model soustředných kruhů vychází z pojetí flexibilní integrace a bývá využíván jako model toho, jakým způsobem by se Evropa mohla v budoucnu vyvíjet. V tomto modelu zaujmají členské státy EU obvykle pozici uprostřed jako jádro. Země Evropského hospodářského prostoru obsazují druhý kruh, evropské státy s asociačními dohodami tvoří třetí kruh. V některých konceptech tvoří čtvrtý kruh ostatní země bývalého východního bloku. Všechny verze tohoto modelu umožňují pohyb z jednoho kruhu do druhého, přičemž se předpokládá, že země budou konvergovat k jádru. Model předpokládá propojení centrálního kruhu (tvrdého jádra) s okolními státy v různém integračním stupni.

Flexibilní integrace znamená uzavření partnerství s možnou volbou hloubky a formy spolupráce. Modelem flexibilní spolupráce je jednak variabilní geometrie, ve které členské státy rozhodují, zda se účastnit určitých aktivit či nikoliv, vnitřní rozdělení na integrační jádro, které je maximálně propojeno, a periferní oblasti spolupráce umožní, že se některé

⁷ POLLACK M., A. (2007): The New Institutionalisms and European Integration, s. 7.

⁸ PETERS, G., B. (2005): Institutional Theory in Political Science. The New Institutionalism, s. 11.

⁹ OTT, A., de WITTE, B. (2017): Between flexibility and disintegration: the trajectory of differentiation in EU law, s. 29.

státy vůbec nepřipojí. Druhým směrem flexibilní integrace je model „Evropy à la carte“. Podle tohoto modelu evropské integrace si jednotlivé členské státy samy rozhodují případ od případu, do čeho se zapojí a do čeho ne. Model á la carte spojuje členské státy základním minimem společných politik, a to především v souvislosti s jednotným trhem. Ostatní politiky si jednotlivé státy vybírají podle svých preferencí. Jde o určitý stupeň desintegrace, který teoreticky popsal Ralf Dahrendorf jako možné trvalé řešení krizových situací v EU, které podle jeho názoru vycházejí z charakteru rozhodování v Unii.¹⁰

Hlavní myšlenkou modelu vícerychlostní Evropy je zájem členských států definovat společný cíl, kterého chtějí dosáhnout v rámci nadnárodní institucionální struktury. Z důvodu objektivních především ekonomických rozdílů mezi jednotlivými státy však nelze společného cíle dosáhnout. Integrace je tak vedena skupinou států, které chtějí a mohou, společný cíl naplnit. Připojení ostatních členských států závisí na jejich způsobilosti se na spolupráci podílet. Vícerychlostní integrace je tedy závislá na čase a způsobilosti. Reálné náměty modelu dvourychlostní Evropy byly poprvé uvedeny v Tindemansově zprávě z roku 1975, kdy se poukázalo na to, že ne všechny členské státy jsou ochotny nebo schopny postupovat směrem k hlubší integraci stejným tempem, a tudíž že by se mělo umožnit těm zaujatějším dělat pokroky, aniž by byly zdržovány ostatními.

Často zmiňovaným je i koncept „Evropa regionů“. Podle tohoto modelu by měly být základním kamenem budoucí integrace právě regiony s rozhodující rolí, zatímco role národních států by se omezila na minimum. Tím by se v budoucnu tradiční význam národních států postupně snižoval jednak ze strany nadnárodních institucí a zároveň ze strany sílících regionů.

1.3 Desintegrace

S procesem Evropské unie je vždy spojena integrace, ale ve skutečnosti nám brexit ukazuje, že proces dezintegrace je v EU přítomen již od počátků integrace. V poslední době byly volby v evropských zemích často vyhrávány politickými stranami s nacionalistickou povahou. Reflexe této nacionalistické tendenze v Evropě je oživením separatistických hnutí. Můžeme pozorovat snahy o samostatnost Skotska ve volbách v roce 2011, kdy se dále formuje myšlenka nezávislosti. To vedlo v roce 2014 ke skotskému referendu o nezávislosti. Voliči se rozdělili na 55,3 %, kteří hlasovali proti a 44,7 % pro.

Vláda Spojeného království následně oznámila své rozhodnutí zvýšit otázku nezávislosti Spojeného království v EU při referendu v roce 2016. Navzdory všem výhodám a nevýhodám integrace v západní Evropě pokračuje a je protnuta novými překážkami. EU je dnes v obtížné hospodářské, politické a ideologické krizi, separatistická hnutí jsou v mnoha členských státech. Společnost zpochybňuje schopnost Unie jednat jednomyslně a soudržně a lze předpovídat obtížné období pro přeformátování a přizpůsobení se novým výzvám.

Na základě analýzy současných trendů v Evropské unii lze sledovat projevy dezintegrace na úrovni skepticismu populace týkající se společné budoucnosti a na úrovni změny vazeb mezi zeměmi. I když nejvýznamnější dezintegrační tendencí je brexit, v několika zemích Unie existují podobné sentimenty mezi obyvatelstvem. Lze tedy uvažovat o pravděpodobně možném pokračování desintegračních změn v dalších zemích EU kvůli vysoké míře nespokojenosti. S největší pravděpodobností však k tomu dojde nejdříve poté, co budou jasně zaznamenány ztráty nebo zisky Spojeného království. Země pak budou moci zvážit výhody a nevýhody odchodu a na jejich základě učinit rozhodnutí ohledně členství v EU.

¹⁰ DAHRENDORF, R. (1979) A Third Europe? s. 14.

Teoretické pohledy na procesy desintegrace lze sledovat v díle Douglase Webbera.¹¹ Brexit považuje za čtvrtou významnou krizi posledního desetiletí. Po krizi zadlužování v Eurozóně, problémech s anexí Krymu ze strany Ruska a migrační krizi. Každá krize může znamenat další integraci nebo desintegraci. Krize eurozóny spíše zesiluje integraci v podobě nových nástrojů. Ukrajinská krize vedla k tvorbě sankcí vůči Rusku, které ale měly malý efekt. Z hlediska politické integrace šlo podle Webbera o remízu. Migrační krize znamenala určitou míru politické desintegrace. V případě brexitu jde však o významnou politickou desintegraci s nejasnými důsledky. Spojené království se začalo odvracet od Evropy v roce 1990. Hnací silou všech hlavních kroků evropské integrace bylo spojenectví Francie a Německa. Webber věří, že je nepravděpodobné, že by ostatní země následovaly Spojené království, ale obává se, že se bude uvnitř EU stále obtížněji hledat dohoda a že země odmítou dodržovat pravidla EU.

Bez ohledu na to, jak daleko brexit dojde, byl již nyní vytvořen precedens. A je to příklad jisté odvahy odstoupit od zavedených dohod a vztahů, které mohou sloužit jako příklad pro odchod jiných zemí. Tento proces pravděpodobně nastane v případě nevyřešených problémů v orgánech EU, které se týkají občanů členských států. Země by měly mít pocit, že těží ze spolupráce s EU. Jestliže vidí v EU pouze nedostatky, proces uvolnění může být významný. Zároveň je Evropská unie nucena připravit podmínky na možné další směry integrace a ty vytvořila v podobě pětice scénářů o budoucnosti Evropské unie.

2 Jednotný vnitřní trh a jeho význam v procesu integrace

Problémy spojené s možnostmi prohlubující se integrace a reálné desintegrační tendence vedly Evropskou unii k hledání možných směrů budoucího uspořádání. Můžeme tak sledovat současné vize na vývoj EU v podobě scénářů, které si Evropská Komise sama vytvořila v březnu 2017 a nabídla tak alternativy občanům EU v období před volbami do Evropského parlamentu v červnu 2019, a to v době, kdy se již Velká Británie rozhodla hledat cestu z Evropské unie. Bílá kniha o budoucnosti Evropy: Pět scénářů modeluje budoucí stav Unie, v závislosti na volbách, které Evropa učiní.¹² Tyto scénáře mnohdy kombinují původní i současně integrační koncepty. Jde o hledání výhod jednotlivých modelů v současném integračním vývoji.

Jde jednak o konzervativní scénář s názvem Pokračování v dosavadní praxi, kdy se 27 členských zemí EU zaměří na realizaci pozitivního reformního programu. Výhodou tohoto scénáře je předpoklad dodržování práv občanů plynoucí z dodržování a vymahatelnosti práva EU. Na druhou stranu je naznačena možnost vzniku větších sporů mezi členskými zeměmi. Tato varianta znamená pro Českou republiku nejméně možných rizik.

Druhý scénář je nazvaný Pouze jednotný trh a v něm se 27 členských zemí EU postupně přeorientuje na jednotný trh. Jde o alternativu v situaci, kdy se členské státy nejsou schopné dohodnout na dalším postupu v mnoha sférách a zůstává nutnost řešit jednotlivé případy bilaterálně. Evropská unie se tak soustředí na prohloubení klíčových aspektů jednotného vnitřního trhu.

Třetí alternativou je scénář Státy, které chtějí, dělají více, kdy těm členským zemím, které projeví zájem, EU umožní, aby v konkrétních oblastech spolupracovaly intenzívnej a prohloubili své integrační snahy. Práva občanů plynoucí z práva EU se začínají různit podle toho, zda žijí, nebo nežijí v zemi, která se rozhodla činit více. Mohou nastat otázky ohledně transparentnosti a odpovědnosti na různých úrovních rozhodování.

¹¹ WEBBER, D. (2019): European Disintegration?: The Politics of Crisis in the European Union. S. 20.

¹² EVROPSKÁ KOMISE (2017): Bílá kniha o budoucnosti Evropy: Úvahy a scénáře pro EU27 v roce 2025, s. 15.

Čtvrtý scénář Dělat méně, zato efektivněji předpokládá, že 27 členských zemí EU se zaměří na vybrané oblasti politiky, jimiž se bude zabývat intenzivněji a v nichž bude jednat rychleji, zatímco v jiných oblastech bude méně aktivní. Pozornost by měla být upřena zejména na oblasti inovace, obchodu, bezpečnosti, obrany, migrace a správy hranic a také na špičkovou úroveň výzkumu a vývoje a investic do projektů na podporu dekarbonizace a digitalizace. Evropská unie má však často problém dohodnout se na tom, které oblasti je potřeba upřednostnit a ve kterých by měla být Unie méně aktivnější.

A poslední scénář s názvem Dělat mnohem více společně předpokládá, že se členské země EU rozhodnou k výrazně intenzívnejší spolupráci ve všech oblastech politiky. Existuje však riziko ztráty podpory od těch, kteří mají pocit, že EU nemá potřebnou legitimitu a že orgánům jednotlivých členských států odebírá příliš mnoho pravomocí. Bohužel reálné události a jednání ukazují, že federace je spíše zbožné přání menší minority v rámci EU.

Takový souhrn scénářů není možným vějířem možností do budoucna, ale spíše zastavením se v situaci, kdy EU stojí na křížovatce, kde existuje několik variant, jakým směrem se vydat a kterou z možností vybrat. Impulsem byla jistě situace po referendu ve Velké Británii a připravovaný brexit.

Budoucí směrování Evropské unie má mnoho alternativ, všechny scénáře ale vycházejí z možnosti využít jednotný vnitřní trh jako základ pro minimální integraci a také zdroj efektivity v digitální době. Prostor vnitřního trhu poskytuje významné podněty pro využití ekonomické diplomacie.

Ekonomickou diplomacii, tedy mezinárodní otázky v rámci ekonomiky EU, je možné hodnotit jednak v prostoru s třetími zeměmi, ale především na jednotném vnitřním trhu. Vnitřní trh Evropské unie tvoří území všech členských států EU. Cílem vytvoření tohoto trhu bylo a je vymezit prostor, ve kterém platí tzv. čtyři základní svobody, a to volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu. Vnitřní trh je založen na třech pilířích – rádné implementaci existujících předpisů, efektivním využíváním řízení o porušení smlouvy a na transparentnosti podmínek.

Z fungujícího vnitřního trhu těží především občané a podnikatelé z členských států EU, prohlubování čtyř svobod však významně napomáhá dosažení vyššího ekonomického růstu, vysší životní úrovni a významnějšího postavení Evropy na mezinárodním poli. Jde v tomto směru o nástroj ekonomické diplomacie.

Pro posílení ekonomické diplomacie je nejvýznamnější volný pohyb zboží, a to jako základní předpoklad pro fungování vnitřního trhu EU. Nejde jen o zrušení tarifních překážek pro uvolnění pohybu zboží, ale jde o uvolnění v širším měřítku, protože běžné výrobky narážejí i nadále na různé technické požadavky stanovené v národních předpisech jednotlivých členských států, které se od sebe samozřejmě liší.

Volným pohybem osob se v evropském kontextu rozumí nejen volný pohyb pracovníků, studentů, důchodců ale i právo podnikatelů usadit se v jiném členském státě za účelem podnikání. Svoboda usazování za účelem podnikání se vztahuje jak na osoby samostatně výdělečně činné, tak na obchodní společnosti. Právo usadit se v jiném členském státě za účelem podnikání je realizovatelné bez omezení. Na usazeného se pak vztahují stejné předpisy jako na podnikatele domácího. Na druhé straně se podnikatel může dovolávat svého práva na usazení proti snahám je omezit např. požadavkem trvalého pobytu, územním plánem, nasycenosí trhu, potřebou doporučení ze strany místních profesních organizací a jiným více méně skrytým snahám ho jako konkurenta odradit.

Podnikatel může pro usazení volit jakoukoliv právní formu podnikání. Může tedy založit společnost v hostitelském státě či koupit podíly na již založených společnostech za stejných podmínek jako občané tohoto státu, nebo založit pobočku, filiálku či organizační složku firmy, mající sídlo v jiném státě EU. Tyto pobočky, filiálky atd. požívají

v hostitelském státě stejných práv jako společnosti tam založené a mohou se tudíž bránit proti diskriminaci z hlediska práv nebo výhod, kterým se těší firmy primárně usazené.

Pro rozvoj vnitřního trhu je důležité vzájemné uznávání kvalifikací. Většina podnikatelských aktivit a většina nabízených zaměstnání je v jednotlivých členských státech samostatně regulovaná, t. j. vázaná na splnění určité kvalifikace. Většinou jde o profese, pro jejichž výkon nebyly na úrovni EU sjednocené požadavky, a kde tedy rozdílnost právních úprav členských států působí jako překážka volného pohybu osob či poskytovatelů služeb. Proto i zde platí zásada vzájemného uznávání, to znamená, aby kvalifikace získaná v jednom členském státě byla v jiných členských státech uznána a její dosažení nebylo třeba opakovat. Toto uznání kvalifikace jde za rámcem formálního uznávání diplomů cestou nostrifikace a zahrnuje vše, co kvalifikovaný výkon povolání vyžaduje, a to včetně praxe.

Volným pohybem služeb se v evropském kontextu rozumí poskytování služeb přes hranice, tzv. bez toho, že podnikatel byl ve státě, kde službu poskytuje, usazený. Služby ve stále větší míře provázejí zboží jako významná dynamická složka a ve spojení se zbožím se služby podřizují pravidlům platným pro zboží. Stejně tak se podřizují volnému pohybu kapitálu a osob. Proto je volný pohyb služeb v rámci jednotného vnitřního trhu EU stejně důležitý, jako volný pohyb zboží.

Volný pohyb služeb je vzhledem k rychlé dynamice do velké míry nedokonalý a plný nejrůznějších překážek, což brání plnému využití jeho potencionálu. Evropská komise tomuto aspektu věnuje mimořádné úsilí ve směrnici o službách.

Volný pohyb kapitálu je spolu s vědecko-technickým a inovačním rozmachem hlavní silou ekonomického rozvoje. Primární podmínkou, která je v ČR splněna, je plně volně směnitelná česká koruna. Dále jde o odstranění všech národních překážek pro transfer kapitálu s ostatními členskými státy EU a i s třetími zeměmi a o zavedení pravidel EU o zabezpečení přeshraničních plateb a transferů kapitálu všeho druhu.

Nejméně viditelný skutečný volný pohyb je jistě na trhu práce. Skutečně volný pohyb pracovních sil je v realitě naplňován pouze marginálně, svědčí o tom pouhá 3 % občanů, kteří jsou v rámci EU ochotni pracovat v jiném členském státě, než je ten domácí.

Důsledkem odlišných zájmů jednotlivých členů Evropské unie a tedy i participantů jednotného vnitřního trhu je především to, že je vnitřní trh stále nedokončen. K silnější podpoře svobod na vnitřním trhu by byla potřeba větší velkorysost na všech stranách a důsledné opouštění národně ochranářských scénářů. Taková opatření jdou proti duchu liberální ekonomické diplomacie.

3 Jednotný digitální trh

Současný rychlý technologický pokrok přinese v blízkém čase řadu výzev pro budoucí ekonomiku i celou společnost. V současnosti není zcela jasné, jak velká očekávání budou nakonec s novými technologiemi naplněna. Novým jevem spojeným s digitalizací ekonomiky je tzv. čtvrtá průmyslová revoluce, často také nazývaná souhrnným názvem Společnost 4.0. V těchto nových procesech lze vidět významný potenciál jak pro jednotlivce, tak pro celou ekonomiku a její konkurenčeschopnost. Možné převratné společenské změny mohou znamenat výraznou transformaci v oblasti zaměstnanosti a ve způsobu využití lidské práce včetně změny požadavků na systém vzdělávání. Lze očekávat i rychlé změny v oboru financí a bankovnictví, dopravy nebo ochrany životního prostředí.

Společnost 4.0 přetváří celé hodnotové řetězce, které ovlivní nejrůznější subjekty jako soukromé společnosti, odbory a svazy zaměstnavatelů, akademickou sféru a stát. Do budoucnosti lze očekávat ještě větší propojení průmyslu, služeb, vědy a výzkumu a inovací a nových technologií.

Z pohledu integračních sil a využití jednotného trhu je smysl Společnosti 4.0 jednoznačný. Pro využití potenciálu Společnosti 4.0 je nutný bezpečný rámcem vnitřního trhu

jako základní jednotka pro další rozvoj digitálního trhu. Kromě výše zmíněných svobod je důležitý i volný pohyb digitálních dat.

Velký význam pro efektivní nástup nových technologií má i velikost a otevřenosť trhu, na kterém mají být nové technologie uplatněny a vyvíjeny. Jako trh se navíc neuvažuje pouze vnitřní trh v rámci EU, ale celosvětový prostor. Evropská unie se otázce technologického rozvoje věnuje jak v rámci digitálního vnitřního trhu, tak při vytváření pravidel pro tok dat z Evropské unie do třetích zemí. Pravidla pro lokalizaci dat přitom vedou k vyšším nárokům na budování a rozmístění velkých datových center. Volný pohyb dat je důležitým úkolem pro další rozvoj vnitřního trhu. Stále platí, že vzhledem k možnostem rozvoje je dokončování jednotného vnitřního trhu takřka nekonečný proces a nyní s rozvojem a institucionalizací Společnosti 4.0 se otevírají mnohé další oblasti pro dokončování. Z hlediska integrační myšlenky je tak Společnost 4.0 jednoznačně integrujícím prvkem. Předpokládá však rámci přípravy pravidel hledání možných alternativ v institucích Evropské unie. Vybudování hladce fungujícího a propojeného digitálního vnitřního trhu je přitom jedním ze základních předpokladů pro to, aby v Evropské unii mohly začít vznikat start-upy se schopností globální expanze.

Některé desintegrační vlivy však problém s využitím možností digitální společnosti komplikují. Pokud má vnitřní trh překážky pro přeshraniční působení, omezuje se tak rozvoj evropských start-upů. V rámci celosvětové úrovně však globální technologické firmy a online platformy vznikají v USA. Potvrzuje se tak potřeba, aby bylo v Evropské unii vytvářeno prostředí pro fungující digitální vnitřní trh, který by byl konkurenceschopný v globálním měřítku.

Vnitřní trh ve své hloubce a rozsahu pro široké pole působnosti nabízí mnohé výhody v podobě vysoké úrovně nastavení standardů pro podnikání, zejména v oblasti bezpečnosti. Tato vysoká úroveň standardu však může být pro globální rozvoj zároveň nevýhodou. Pokud se totiž nejvyšší standardy úrovně zabezpečení aplikují jen v prostoru vnitřního trhu a nikoliv celosvětově, může být důsledkem také omezenější přístup evropských vývojářů k datům coby zdroji vytváření nových technologií, například v oblasti umělé inteligence.

Nástup tzv. 4. průmyslové revoluce významně mění povahu průmyslu, energetiky, obchodu, logistiky a dalších částí hospodářství, včetně souvisejících oblastí s dopadem do celé společnosti a tedy i do oblastí jednotného vnitřního trhu. V rámci tvorby institucionálního zázemí Společnosti 4.0 se upřesňují jednotlivé agendy mimo technologie i ve vzdělávání, sociálním systému nebo trhu práce.

V únoru 2017 byla za účelem komplexního pojetí problematiky Společnosti 4.0 a koordinace digitální agendy na národní úrovni ustavena Aliance Společnost 4.0, a to s cílem podnítit diskusi, formulaci a koordinaci provádění všech opatření souvisejících s agendami Společnosti 4.0. Aliance představuje platformu pro spolupráci státní správy, hospodářských a sociálních partnerů a akademické sféry. Ačkoliv je Aliance iniciativou vlády, jejím cílem je propojení všech dotčených subjektů za účelem využití vzájemných synergii a potenciálu čtvrté průmyslové revoluce ke zvýšení konkurenceschopnosti české ekonomiky.

Jednotný digitální trh zastřešuje digitální marketing, elektronické obchodování a telekomunikace. Jednotný digitální trh je jednou z hlavních priorit strategie Digitální agendy pro Evropu z roku 2015, a to s cílem volného pohybu obchodního i kulturního obsahu i služeb. Postup vytváření jednotného digitálního trhu vedl ke zrušení poplatků za roaming, modernizaci ochrany údajů, přeshraniční přenositelnosti on-line obsahu, dohodě o uvolnění elektronického obchodování na základě ukončení neopodstatněného zeměpisného blokování. EU odhaduje přínos až 415 mld. eur při plně funkčním digitálním trhu.

Strategie pro jednotný digitální trh má zajistit, aby evropské hospodářství, průmysl i společnost v plném míře využívaly výhod, které s sebou přináší nový digitální věk. Jde jednoznačně o využití všech pozitivních trendů, které integrace Společnosti 4.0 přináší.

Strategie pro jednotný digitální trh z roku 2015¹³ obsahuje tři pilíře, a to jednak zlepšení přístupu spotřebitelů a podniků k digitálnímu zboží a službám v celé Evropě; dále vytvoření rovných podmínek pro rozvoj digitální sítě a inovativních služeb; a také maximalizaci růstového potenciálu digitální ekonomiky.

Digitální budoucnost v rámci Společnosti 4.0 znamená potřebné investice pro digitální sítě, výzkum a inovační činnosti. Tyto investice jsou nejúčelnější, pokud vychází primárně ze soukromého sektoru v tomto směru je důležitá i důvěra investorů. Evropská komise se snaží odstranit překážky rozvoje digitálního trhu především v rámci legislativního procesu, aby jednotný trh v celém svém rozsahu sloužil potřebám spotřebitelů a podniků.

Dosažení ambiciozních cílů v digitální oblasti bude vyžadovat značné investice. Pro infrastrukturu a služby jednotného digitálního trhu a rovněž pro výzkum a inovativní malé a střední podniky (včetně zakládání nových) je plánováno z evropských strukturálních a investičních fondů pro tuto oblast přibližně 21,4 miliardy EUR. Další významné možnosti financování poskytují Evropská investiční banka a Evropský investiční fond.

Pro digitální trh mají zásadní význam inovativní podnikatelé. Proto je nutný lepší přístup k financování, včetně vlastního i rizikového kapitálu. EU zavedla na podporu financování založeného na vlastním kapitálu mnohé iniciativy včetně regulačních nástrojů v podobě nařízení o evropských fondech rizikového kapitálu. Současné rozmanité stanovy společnosti a související právní rizika a náklady v celé Evropě často brzdí investice do zakládání nových evropských podniků a do dalšího rozšiřování jejich podnikatelské činnosti.

Jednotný digitální trh může zlepšit přístup k informacím, přinést zvýšenou efektivitu, pokud jde o snížení nákladů na operace, nemateriální spotřebu a omezení environmentální stopy, a zavést zlepšené obchodní a správní modely.

Za účelem měření pokroku směrem k digitální ekonomice a společnosti vytvořila Komise internetový nástroj nazvaný „Index digitální ekonomiky a společnosti“ (DESI). Tento index spojuje pět relevantních ukazatelů stávající skladby digitální politiky v Evropě, což umožňuje získat přehled o výsledcích každého členského státu.

Možnosti jednotného digitálního trhu lze plně využít jak v rámci vnitřního trhu, tak i v obchodu s třetími zeměmi. Mezinárodní rozměr může zvýšit atraktivitu EU jako místa pro celosvětově působící společnosti. Otevřenosť evropského trhu v digitální oblasti by měla být zachována a dále rozvíjena a Unie by měla nadále vyžadovat stejnou otevřenosť a účinné uplatňování práv duševního vlastnictví i od obchodních partnerů. Globální digitální obchod je významným rozměrem pro evropské společnosti, protože EU je předním světovým vývozcem digitálních služeb. Politika digitálního obchodování a investic by se měla dále rozvíjet i prostřednictvím dohod EU o volném obchodu. Tento mezinárodní rozměr významu digitálního trhu je podstatnou součástí aktivit v rámci Společnosti 4.0 a může být i důležitým prvkem v dalších integračních krocích. Výhody jednotného digitálního trhu jsou jednoznačně pozitivním krokem v prohlubování integrace a omezování desintegrace.

Závěr

Evropská společnost prošla v průběhu posledních více jak sedmdesáti let mnoha proměnami, které jsou mimo jiné spojeny s procesy integrace Současné společenské stimuly přináší však také mnohé desintegrační prvky. V příspěvku jsou krátce shrnutý základní koncepty integrace a také některé alternativní pohledy na evropskou integraci jako je variabilní geometrie, dvourychlostní Evropa, Evropa à la carte nebo Evropa regionů či koncept soustředných kruhů. Krátce jsou nastíněny i současné evropské desintegrační tendenze.

¹³ EVROPSKÁ KOMISE (2015): Strategie pro jednotný digitální trh v Evropě., s. 9.

Jako významný prvek v rámci ekonomické integrace je sledován vývoj a význam jednotného vnitřního trhu. Vzhledem k sílícím desintegračním silám vzhledem k brexitu je uvažována integrační myšlenka v podobě podpory iniciativy Společnost 4.0.

Jednotný digitální trh staví na myšlence společného trhu, jehož cílem je odstraňovat obchodní překážky mezi členskými státy, zvyšovat tak hospodářskou. V návaznosti na Lisabonskou strategii, byla strategií Evropa 2020 zavedena Digitální agenda pro Evropu jako jedna ze sedmi stežejních iniciativ, která uznává klíčovou úlohu, již bude muset hrát používání informačních a telekomunikačních technologií, pokud chce EU uspět ve svých cílech stanovených na rok 2020. Komise uznala jednotný digitální trh jako prioritu ve své strategii pro jednotný digitální trh.

Směry evropské integrace jsou předmětem mnoha teoretických otázek a empirických studií, jejichž autoři se snaží odpovědět na otázku, jak a proč je výhodné z vlastní vůle spolupracovat a spojovat se s ostatními státy, zatímco dochází samozřejmě i ke ztrátě určitých atributů svrchovanosti a zároveň subjekty získávají nové příležitosti pro spolupráci a řešení konfliktů. Významné je v tomto směru studium mechanismů pro vytváření nadnárodních institucí a zásad pro rozdělení a výměny zkušeností mezi jednotlivými zástupci vlády.

Použitá literatura:

1. HAAS, E., B. (2004): *The uniting of Europe: political, social, and economic forces, 1950-1957*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press. 2004. ISBN 978-0268043476
2. BALDWIN, R., E. – WYPŁOSZ, Ch. (2013): *Ekonomie evropské integrace*. 4. vyd. Přeložil Stanislav ŠAROCH. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4568-8.
3. DAHRENDORF, R. (1979) A Third Europe? [online]. In: *Third Jean Monnet Lecture by Professor Ralf Dahrendorf, Director of the London School of Economics*. Florence, 26 November 1979. [Citované 1. 9. 2019.] Dostupné na internete: <http://aei.pitt.edu/id/eprint/11346>
4. EVROPSKÁ KOMISE. (2017): *Bílá kniha o budoucnosti Evropy: Úvahy a scénáře pro EU27 v roce 2025*. Brusel 2017. ISBN: 978-92-79-67650-5.
5. EVROPSKÁ KOMISE. (2015): *Strategie pro jednotný digitální trh v Evropě*. [online]. 2015. [Citované 1. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0192&from=EN>
6. KRATOCHVÍL, P. (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-467-0.
7. MICHELMANN, H., J. – SOLDATOS, P. (1994): *European integration: theories and approaches*. Lanham, Md.: University Press of America, 1994. ISBN 0-8191-9455-7.
8. OTT, A. – de WITTE, B. (2017): *Between flexibility and disintegration: the trajectory of differentiation in EU law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2017. ISBN 9781783475889
9. PETERS, G., B. (2005): *Institutional Theory in Political Science. The New Institutionalism*. 2. vyd. London: Continuum, 2005 ISBN 9781441130426.
10. POLLACK M., A. (2007): The New Institutionalisms and European Integration. [online]. In: *The Constitutionalism Web-Papers*, University of Hamburg, Faculty for Economics and Social Sciences, Department of Social Sciences, Institute of Political Science. 2007. [Citované 1. 9. 2019.] Dostupné na internete: <https://ideas.repec.org/p/erp/conweb/p0031.html>.
11. ROSAMOND, B. (2006): *Theories of European integration*. New York: St. Martin's Press, 2000, ISBN 0-312-23120-2.

12. SANGIOVANNI, M., E. (2006): *Debates on European integration: a reader*. New York: Palgrave Macmillan, 2006. ISBN 9781403941046.
13. WEBBER, D. (2019): *European Disintegration?: The Politics of Crisis in the European Union*. 1. London: Red Globe Press, 2019. ISBN 9781137529466.

Kontakt:

PhDr. Jana Marková, Ph.D.

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha

U Santošky 17

150 00 Praha 5

Česká republika

Tel: +420 724 121 581

email: janamarkova1@gmail.com

PRINCÍP SEBAURČENIA C/A PRINCÍP ÚZEMNEJ CELISTVOSTI V KONTEXTE TEÓRIE PRINCÍPOV ROBERTA ALEXYHO

PRINCIPLE OF SELF-DETERMINATION C/A PRINCIPLE OF TERRITORIAL INTEGRITY IN THE CONTEXT OF THEORY OF ROBERT ALEXY PRINCIPLES

Tomáš Martaus

Katedra bezpečnosti a obrany, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R., Štefánika, Demänová 393,
031 01 Liptovský Mikuláš 1, Slovenská republika, e-mail: tomas.martaus@aos.sk

Abstrakt: Predkladaný príspevok sa zaobrá tradičným konfliktom dvoch medzinárodnoprávnych princípov, ku ktorému dochádza pri realizácii tzv. „externého sebaurčenia národa“. Za týmto účelom príspevok analyzuje obsah právneho princípu sebaurčenia a právneho princípu územnej celistvosti, ako aj rozsah ich vzájomného konfliktu. Príspevok sa súčasne pokúša hľadať právne komfortné východisko zo situácie, založenej na priamej kolízii týchto dvoch princípov medzinárodného práva verejného, a to prostredníctvom vedeckej teórie právnych princípov Roberta Alexyho. Za týmto účelom dochádza k analýze a vzájomnej komparácií týchto princípov, na konci ktorej možno konštatovať prednosť princípu sebaurčenia pred princípom územnej celistvosti.

Kľúčové slová: princíp, sebaurčenie, územná celistvost, test proporcionality

JEL: K33

Abstract: This contribution deals with the traditional conflict of two international legal principles, which occurs in the realization of the so-called. "External self-determination of the nation". For this purpose, the contribution analyzes the content of the legal principle of self-determination and the legal principle of territorial integrity, as well as the extent of their mutual conflict. At the same time, the contribution seeks to find a legal comfortable way out of the situation, based on a direct collision of these two principles of international public law, through the scientific theory of legal principles of Robert Alexy. For this purpose, these principles are analyzed and compared, at the end of which the priority of the principle of self-determination over the principle of territorial integrity can be stated.

Key words: principle, self-determination, territorial integrity, proportionality test

JEL: K33

Úvod

Cieľom príspevku je analyzovať právne princípy územnej celistvosti a sebaurčenia z pohľadu medzinárodného práva verejného, ako aj predstaviť ich vzájomný obsahový konflikt a ten súčasne podrobniť tzv. testu proporcionality, vychádzajúceho z teórie (konceptie) právnych princípov Roberta Alexyho (Alexy - nemecký právny filozof, jeden z najvplyvnejších filozofov práva v Európe), v záujme vyriešenia právnej kolízie oboch týchto princípov.

Predmetom našej práce sa teda stala vzájomná kolízia medzinárodnoprávnych princípov územnej celistvosti a princípu sebaurčenia.

Za objekt našej práce sme si zvolili právne riešenie kolízie oboch právnych princípov ich podrobením tzv. testu proporcionality (resp. ich vzájomnému doktrinálnemu pomeriavaniu).

Z dôvodu komplexného naplnenia stanoveného cieľu práce tak bude nevyhnutné vyriešiť otázku: ktorý z dvoch princípov medzinárodného práva (princíp sebaurčenia, alebo princíp územnej celistvosti) má v prípade ich konfliktu aplikačnú prednosť?

Z analytickej časti práce, ktorú sme venovali popísaniu súčasného stavu poznania a ktorú touto prácou predkladáme, sme dospleli k presvedčeniu, že medzinárodnoprávne dokumenty, doktrína medzinárodného práva verejného, ako aj väčšinová prax medzinárodného spoločenstva (no i s jestvujúcimi výnimkami – napr. Kosovo), v ostatnej dobe uprednostňuje princíp územnej celistvosti pred princípom sebaurčenia. (V prípade Kosova vydal Medzinárodný súdny dvor so sídlom v holandskom Haagu 22. 07. 2010 rozhodnutie, podporené desiatimi súdcami zo štrnásťich súdcov pochádzajúcich ako z krajín, ktoré Kosovo uznali, tak z krajín ktoré ho uznat' odmietli, ktorým jednostrannú deklaráciu Kosova o jeho nezávislosti z februára roku 2007 uznal za kompatibilnú s normami medzinárodného práva, čo zdôvodnil tým, že medzinárodné právo verejné jednostranné vyhlásenie nezávislosti nezakazuje – „*Medzinárodné právo neobsahuje aktívne ustanovenie, ktoré obmedzuje vyhlásenie nezávislosti, preto kosovské vyhlásenie nezávislosti neporušuje medzinárodné právo.*“ Súd takýmto rozhodnutím podal len nezáväzné expertízne stanovisko na podnet Srbska, ktoré však nie je právne záväzné, no pôsobí materiálnou silou vlastnej autority súdu).

Nás predpoklad, ktorý bude preto potrebné v práci overiť, tak spočíva v postuláte, že právny princíp územnej celistvosti má podľa práva aplikačnú prednosť pred právnym princípom sebaurčenia.

V práci bola použitá metóda komparácie, analýza, syntéza, indukcia a dedukcia. Ku využitiu komparácie došlo najmä v súvislosti s pomeriavaním princípu územnej celistvosti a princípu sebaurčenia, ako aj v súvislosti s komparáciou teórie a doktríny medzinárodného práva verejného s praxou medzinárodného spoločenstva. Analýza, syntéza, indukcia a dedukcia boli použité pri spracovaní prameňov medzinárodného práva, praxe štátov, vedeckej teórie právnych princípov Roberta Alexyho a materiálneho obsahu princípov sebaurčenia a územnej celistvosti.

1 Princípy územnej celistvosti a sebaurčenia

Oba princípy, ako princíp sebaurčenia, tak i princíp územnej celistvosti (resp. princíp územnej integrity), predstavujú súčasť medzinárodného práva verejného. Špecifického právneho odvetvia, ktoré svoj univerzálny rozsah získava na začiatku 20. storočia, a to ako súbor právnych noriem upravujúcich vzťahy medzi štátmi a ostatnými subjektmi medzinárodného práva (národnoslobodzovacie a povstalecké hnutia, medzinárodné medzivládne organizácie,...). V ďalšom sa preto budeme zaoberať ich legálnym obsahom, vyjadreným v prameňoch medzinárodného práva verejného.

1.1 Princíp územnej celistvosti

Priamu legálnu definíciu princípu územnej celistvosti v prameňoch medzinárodného práva v zásade možno hľadať len s t'ažkosťami. Samotný princíp možno v priestore medzinárodného práva, viac-menej, len vyvodzovať z legálne vyjadrených povinností subjektov medzinárodného práva rešpektovať územnú celistvost každého zvrchovaného štátu a negatívne do nej nijako nezasahovať. Inými slovami povedané, plne rešpektovať jestvujúce štátne územie – štátnymi hranicami ohraničenú časť zemského povrchu ako jednotný priestor, v ktorom dochádza k uplatňovaniu výlučnej suverenity štátov.

V prípade Charty OSN možno predmetný princíp implicitne vyvodiť z čl. 2, v zmysle ktorého „*Organizácia je založená na zásade zvrchovanej rovnosti všetkých svojich členov.*“¹ Predmetná zásada garantuje všetkým štátom rovnaké práva a povinnosti právnej (nie faktickej) povahy, vrátane „*práva každého štátu slobodne si zvoliť a rozvíjať svoje politické, sociálne, hospodárske a kultúrne zriadenie a práva na zachovanie a nedotknuteľnosť svojej územnej integrity a politickej nezávislosti.*“² Zásadu zvrchovanej rovnosti Charta dôsledne rešpektuje i v prípade ods. 4 tohto článku, ktorý uvádza: „*Všetci členovia Organizácie Spojených národov sa vystríhajú vo svojich medzinárodných stykoch hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti každého štátu, ako aj každého iného spôsobu nezlučiteľného s cieľmi Organizácie Spojených národov.*“³ Rovnako i Záverečný Helsinský akt z roku 1975 v rámci Deklarácie zásad riadiacich vzťahy medzi štátmi Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe sa prihlásil k spomínanému princípu, prostredníctvom deklarovaného pravidla, že „*zúčastnené štaty budú rešpektovať územnú celistvost' každého zo zúčastnených štátov. Z tohto dôvodu sa zdržia akéhokoľvek konania, ktoré nie je v súlade s účelmi a princípmi Charty Organizácie Spojených národov, namiereného proti územnej celistvosti, politickej nezávislosti alebo jednoty ktoréhokoľvek zúčastneného štátu, a najmä takého konania, ktoré predstavuje hrozbu alebo použitie sily.*“⁴

Za nedotknuteľnú prehlasuje územnú celistvosť i Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 24. 10. 1970 – Deklarácia princípov medzinárodného práva upravujúcich priateľské vzťahy a spoluprácu medzi štátmi v súlade s Chartou OSN, ktorá preto považuje za nezlučiteľný s cieľmi a zásadami Charty OSN „*akýkol'vek pokus zameraný na čiastočné alebo úplné narušenie národnej jednoty alebo územnej celistvosti štátu alebo krajiny.*“⁵

Podobne tak aj v prípade Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1244 z 10. 6. 1999, došlo medzinárodným spoločenstvom k potvrdeniu rešpektovania princípu územnej celistvosti, nakoľko v nom Rada bezpečnosti, s ohľadom na zásady a ciele Charty OSN, vrátane jej primárnej zodpovednosti za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, potvrdila „*záväzok všetkých členských štátov rešpektovať suverenitu a územnú celistvost' Zväzovej republiky Juhoslávie a ďalších štátov tohto regiónu.*“⁶

1.2 Zásada sebaurčenia národov

Striktne možno z hľadiska teórie práva rozlišovať medzi princípom a zásadou. Základný praktický rozdiel tkvie v tom, že kým princíp platí bezvýnimočne, z platnosti zásady sú prípustné i výnimky. Pre účely našej práce možno bez negatívnych dôsledkov princíp a zásadu používať, v širšom slova zmysle, za dva synonymické výrazy. Pokial' ide o sebaurčenie (self-determination), to možno „*definovať ako slobodné rozhodovanie subjektu (národa) o svojom osude, nezávisle od vôle iného subjektu.*“⁷

Zásada, alebo princíp sebaurčenia, známa tiež aj ako „právo národov na sebaurčenie,“ požíva svoju medzinárodnoprávnú garanciu vďaka písomnému vyjadreniu v Charte OSN, a to ako v čl. 1, v zmysle ktorého medzi ciele Organizácie spojených národov patrí rozvíjanie priateľských vzťahov medzi národmi, založených „*na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov, ako i robiť každé iné vhodné opatrenia na posilnenie svetového*“

¹ Charta OSN.

² VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. a kol. (2012): Medzinárodné právo verejné – všeobecná časť, s. 154.

³ Charta OSN.

⁴ Záverečný Helsinský akt z roku 1975.

⁵ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 2625.

⁶ Rezolúcia Rady bezpečnosti OSN č. 1244.

⁷ LANTAJOVÁ, D. (2008): Medzinárodnoprávna úprava národov na sebaurčenie, s. 87.

mieru,⁸ tak aj prostredníctvom čl. 55, ktorým prehlasuje zásadu sebaurčenia národov za potrebný základ priateľských a mierových stykov medzi národmi.

Na základe Deklarácie o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a náromom z roku 1960, prijatej rezolúciou Valného zhromaždenia OSN č. 1514 (XV) zo dňa 15. decembra 1960, predstavuje zásada sebaurčenia národov právo národa „*volne určovať svoj politický status a slobodne realizovať svoj vlastný hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj*.“⁹ Predmetná rezolúcia priznáva toto právo všetkým náromom, pričom súčasne požaduje na územiach, na ktorých národy svoju nezávislosť ešte nezískali, zabezpečenie toho, aby v súlade s ich slobodnou túžbou, bez akýchkoľvek podmienok alebo výhrad, im bola zabezpečená úplná sloboda a nezávislosť.

I Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, schválený Valným zhromaždením OSN 16. 12. 1966 vo svojom článku 1 ods. 1 deklaruje, že: „*Všetky národy majú právo na sebaurčenie. Na základe tohto práva slobodne určujú svoj politický štatút a slobodne uskutočňujú svoj hospodársky, sociálny a kultúrny vývoj*.“¹⁰ Rovnako sa o práve na sebaurčenie zmieňuje i ods. 3 tohto článku paktu, v zmysle ktorého „*štáty, zmluvné strany paktu, vrátane tých štátov, ktoré zodpovedajú za správu nesamosprávnych a poručenských území, budú podporovať uskutočnenie práva na sebaurčenie a budú toto právo rešpektovať v súlade s ustanoveniami Charty OSN*.“¹¹ Totožné znenie zakotvenia práva národov na sebaurčenie možno vyhľadať aj v rámci Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, schváleného rovnako Valným zhromaždením OSN 16. 12. 1966 či v rámci čl. 3 Rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 61/295 z 13. 9. 2007 – Deklarácia o právach domorodých národov.

Aj už spomínaná Deklarácia princípov medzinárodného práva upravujúcich priateľské vzťahy a spoluprácu medzi štátmi v súlade s Chartou OSN z roku 1970 sa v rámci proklamovania princípov medzinárodného práva okrem zásady územnej celistvosti, hlási i k zásade sebaurčenia národov, ktorou priznáva všetkým náromom právo na sebaurčenie a tomu zodpovedajúci zákaz štátov zasahovať do výkonu slobodného práva národov na sebaurčenie, ako aj povinnosti pomoci náromom, ktorým je v tomto práve bránené, a ktoré o takúto pomoc požiadali, avšak v súlade s cieľmi a zásadami Charty OSN. Čo je však pre nás najpodstatnejšie v súvislosti s predmetnou zásadou sebaurčenia národov je to, že tento dokument okrem výkladu práva národov na sebaurčenie v podobe už deklarovaného práva slobodne rozhodovať o svojom politickom postavení a práve presadzovať svoj vlastný hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj, vykladá i samotné čiastkové oprávnenie „*rozhodovať o svojom politickom postavení*“ tým, že výslovne prehlasuje za spôsoby uplatňovania práva národov na sebaurčenie - „*zriadenie suverénneho a nezávislého štátu, slobodné združovanie alebo integráciu s nezávislým štátom či vznik akéhokoľvek iného politického statusu, slobodne určeného daným náromom*.“¹²

Uvedené spôsoby pritom možno nájsť aj ako legitímne a legálne formy samosprávy prislúchajúce náromom, ktoré nedosiahli ešte plnú samosprávy, vyjadrené už v Rezolúcii Valného zhromaždenia OSN č. 1541 – Deklarácia o princípoch správy nesamosprávnych území z roku 1960, v zmysle ktorej nesamosprávne územie môže svoju samosprávu v plnej miere dosiahnuť „*vznikom suverénneho a nezávislého štátu; slobodným*

⁸ Charta OSN.

⁹ Deklarácia o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a náromom z roku 1960.

¹⁰ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z roku 1966.

¹¹ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z roku 1966.

¹² Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 2625.

zdrúžením s iným nezávislým štátom alebo integráciou s nezávislým štátom.“¹³ Podľa tohto dokumentu by pritom mala byť integrácia s nezávislým štátom „založená na úplnej rovnosti medzi národom pôvodného územia bez dosiahnutej samosprávy a národom nezávislého štátu, s ktorým je integrovaný. Občania oboch území by mali mať rovnaký štatút a občianske práva a rovnaké základné práv a slobód bez akéhokoľvek rozlišovania alebo diskriminácie; oba národy by mali mať rovnaké práva a príležitosti na zastúpenie a efektívnu účasť na všetkých úrovniach v rámci výkonných, legislatívnych a súdnych orgánov vlády.“¹⁴

Práve právo vlastného slobodného hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja bez vonkajšieho zasahovania predstavuje vo vede medzinárodného práva tzv. právo na interné sebaurčenie národov, ktoré musí rešpektovať každý zo štátov medzinárodného spoločenstva v súvislosti s vykonávaním svojej suverénnej štátnej moci, pričom právo na slobodné rozhodovanie o svojom politickom postavení predstavuje tzv. právo na externé sebaurčenie národov, ktoré vo svojej krajnej podobe môže viesť až k secesii (odtrhnutiu) štátneho územia.

2 Vznik štátu

Nakoľko v prípade externého sebaurčenia národov dochádza k vzniku nového, samostatného štátu, bude určite potrebné zaoberať sa i medzinárodnoprávnymi podmienkami vzniku štátov na mape sveta.

V prostredí medzinárodného práva predstavuje najviac uvádzanú a uznávanú definíciu štátu článok 1 Dohovoru z Montevidea. V zmysle tohto článku je štátom tá osoba, resp. ten subjekt, ktorý má trvalé obyvateľstvo; vymedzené štátne územie; vládu a spôsobilosť nadvázovať styky s inými štátmi.¹⁵ Aj napriek uvedenej uznávanej právnej definícii štátov sme však často svedkami toho, keď je za štát uznáný subjekt, ktorý predmetnú definíciu nie je spôsobilý naplniť. Tým sa tak dostávame k základnému pilieru problematiky medzinárodného práva, pokiaľ ide o vznik štátov, nakoľko v zmysle medzinárodného práva verejný je zvrchovaným právom každého jestvujúceho štátu rozhodnúť sa, či predmetný subjekt uzná ako štát alebo nie.

„Uznaním štátu sa rozumie jednostranný akt uznávajúceho štátu, ktorým berie na vedomie vznik nového subjektu medzinárodného práva a prejavuje svoj úmysel nadviazať s ním vzťahy.“¹⁶ Uznanie pritom z pohľadu práva nemá konstitutívny účinok, pokiaľ ide o vznik štátu. Samotné uznanie v sebe nesie len deklaratívne účinky, ktorými uznávajúci štát len „berie na vedomie“ vznik novo existujúceho štátu (tzv. deklaratívna teória uznania). Nakoľko je vo výlučnej autonómnej vôle každého štátu rozhodnúť sa, či určitý subjekt uzná za štát, neexistujú medzinárodnoprávne predpoklady nevyhnutné pre vznik a uznanie štátu. I neštandardný subjekt na mape sveta tak môže byť z najrôznejších politických, ekonomických či iných potrieb uznáný za štát, a naopak subjekt, ktorý by doktrinálne bolo možné klasifikovať ako štát, sa svojho uznania môže z rovnakých príčin domáhať len ľahko. (Pre úplnosť je potrebné dodať, že svoju úlohu v tomto procese zohráva i informačná diplomacia.)¹⁷

Právny titul získania štátneho územia sa nijako osobitne pri vzniku nového štátu neskúma. Medzinárodné spoločenstvo berie na vedomie vznik štátu bez toho, aby osobitne posudzovalo legalitu právnych titulov nadobudnutia štátnych území. Pokiaľ však štát vznikol

¹³ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 1541.

¹⁴ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 1541.

¹⁵ Dohovor z Montevidea o právach a povinnostiach štátov z 26.12.1933.

¹⁶ KLUČKA, J. (2008): Medzinárodné právo verejné, s. 62.

¹⁷ NEČAS, P. – ANDRASSY, V. (2018): Diplomatic missions' order versus security and sustainability, s. 267-276.

v príkrom rozpore s medzinárodným právom, ako napríklad porušením práva národov na sebaurčenie alebo zákazu hrozby silou a použitia sily, OSN prostredníctvom Bezpečnostnej rady OSN a Valného zhromaždenia OSN vyzýva medzinárodné spoločenstvo, aby takéto štáty neuznali. I Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi určuje, „že žiadny územný zisk nadobudnutý v dôsledku hrozby silou alebo použitia sily nesmie byť uznaný za zákonný.“¹⁸

Jedným zo základných motivujúcich faktorov pre uznanie subjektu ako štátu bude určite tá skutočnosť, že daný subjekt vykonáva zvrchovanú moc nad svojim územím a obyvateľstvom. Takýto subjekt je totiž spôsobilý zabezpečiť na svojom štátom území plnenie vlastných medzinárodných záväzkov a vlastnú jurisdikciu. Štát, ktorý tento subjekt považuje za neuznaný štát, nemá v ňom diplomatické zastúpenie, nemôže žiadať vydanie osôb na trestné stíhanie a v zásade ani zabezpečiť dôslednú a kvalifikovanú ochranu svojich štátnych občanov na území neuznaného štátu. Uvedené však možno zmeniť práve uznaním daného štátu.

Vznik štátu a s ním späť jeho uznanie tak predstavuje v prostredí medzinárodného práva v zásade diplomatickú, politickú a pragmatickú otázku, než otázku právne kvalifikovanú.

3 Konflikt princípov sebaurčenia a územnej celistvosti

Uplatnenie sebaurčovacieho princípu jedným z národov na aktuálnej mape sveta cestou, ktorá nerešpektuje podmienky stanovené vnútrostátnym poriadkom štátu, v rámci ktorého dochádza v dôsledku výkonu práva národov na sebaurčenie k secesii štátneho územia, možno v zásade automaticky kvalifikovať ako porušenie princípu územnej celistvosti. V takomto prípade tak nastáva vzájomná kolízia oboch princípov. Pri dôslednom rešpektovaní princípu územnej celistvosti, resp. pri absolutizovaní tohto princípu dochádza k potláčaniu sebaurčovacieho princípu a naopak, pri realizácii práva národov na sebaurčenie cestou secesie dochádza k prelamovaniu princípu územnej celistvosti, ktorý býva mnohokrát ústavne garantovaný právnym poriadkom príslušnej krajiny, ktorá takýmto postupom prichádza o svoje zvrchované štátne územie.

V ďalšom bude preto potrebné sa zaoberať aktuálnym pohľadom medzinárodného práva verejného na vzájomné si konkurowanie oboch princípov medzinárodného práva verejného.

Pokiaľ ide o sebaurčovací princíp, jeho nástup na scénu musíme vnímať v historicko-spoločenskom kontexte vzniku nových moderných štátov.

Pri vzniku nových štátov dochádza k situácii, pri ktorej sa štátotvorným pilierom stáva národ. Ide o dôsledok Veľkej francúzskej revolúcie, „ktorá potrebovala ústavnoprávne vyriešiť problém vyplývajúceho prenosu moci na tretí stav. E. Sieyés túto otázku vyriešil tým, že tretí stav stotožnil s pojmom národ a národ sa tak stal štátotvorným subjektom a paradoxne touto skutočnosťou vlastne štát vytvoril národ. Bola to bezprostredná reakcia na absolútne monarchiu, ktorá štát stotožňovala s panovníkom.“¹⁹ Takéto konštituovanie štátov na národnom princípe sa neskôr stalo i zásadou medzinárodného práva verejného, a to najmä vďaka procesu dekolonizácie, ktorá mala kolonizovaným krajinám zabezpečiť predovšetkým ich hospodársky rozvoj a tým ich ekonomicky pozdvihnuť. (Dekolonizácia priniesla so sebou rozpad veľkých kolónií a vznik samostatného Bangladéša, Singapuru, Vietnamu, Laosu, Kambodže a veľkého množstva Afričkých štátov, alebo aj napr. Cyperskej republiky²⁰.)

¹⁸ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 2625 z 24.10.1970.

¹⁹ OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B. (2011): Základy teórie konštitucionalizmu, s. 164.

²⁰ MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. (2014): Cyprus – dimenzie konfliktu, s. 208.

Po naplnení účelu sebaurčovacieho princípu na mape sveta v období dekolonizácie ako i v postkoloniálnom období (prípad Eritrei, vznik postsovietskych republík, rozpad Juhoslávie a Československa), preto dochádza i k slabnutiu významu sebaurčovacieho práva v priestore tvorenom medzinárodným spoločenstvom. Ako dôkaz uvedeného pritom možno citovať i z rozhodnutia Najvyššieho súdu Kanady: Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217, v zmysle ktorého „*V súhrne, medzinárodným právom garantované právo národov na sebaurčenie v najlepšom prípade iba generuje právo na vonkajšie určenie v situáciách bývalých kolónii, kde je národ utláčaný, napríklad vojenskou okupáciou, alebo kde mu je odoprety zmysluplný prístup k vláde s cieľom uskutočňovať svoj politický, hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj. V rámci všetkých troch oblastí majú preto príslušníci daného národa nárok na vonkajšie sebaurčenie, pretože im bola upretá možnosť uplatniť svoje právo na vnútorné sebaurčenie. Takéto výnimočné okolnosti sú zjavne nepoužiteľné za súčasných podmienok pre Quebec. Preto ani obyvateľstvo provincie Quebec, aj keď je charakterizované ako „národ“ a ani jeho zastupiteľské inštitúcie ako národné zhromaždenie, zákonodarstvo alebo vláda Quebecu nemajú podľa medzinárodného práva právo na jednostranný odchod z Kanady.*“²¹

V dôsledku uvedeného tak možno jasne badať, že princíp sebaurčenia v zásade ustupuje princípu územnej celistvosti v prípade ich vzájomného „pokojného“ stretu. Z pohľadu medzinárodného práva dostáva sebaurčovací princíp prednosť pred princípom územnej celistvosti výlučne v prípade štátov, ktoré zásadu rovných práv a sebaurčenia nedodržiavajú a daný národ diskriminujú.

Z uvedeného preto plynie, „*že skupiny obyvateľstva predstavujúce národ sa jednoducho nemôžu jednostranne odtrhnúť od takého štátu, ku ktorému patria (t. j. nemajú právo secesie), len z dôvodu chcenia.*“²²

Predmetné možno badať aj v rámci Rezolúcie Valného zhromaždenia OSN Deklarácie o právach domorodých národov č. 61/295 z roku 2007, ktorá sice v čl. 3 a 4 zaručuje domorodým nárom sebaurčovacie právo slobodne určovať svoj politický status a slobodne sledovať svoj hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj, no v čl. 46 ods. 1 ale stanovuje, že „*nič v tejto deklarácii nesmie byť interpretované spôsobom, ktorý by oprávňoval akýkoľvek štát, osobu alebo skupinu osôb vykonávať akékoľvek právo spôsobom, ktorý je v rozpore s Chartou OSN alebo vyložené ako oprávňujúce či podnecujúce akýkoľvek akciu spôsobilú úplne alebo čiastočne poškodiť územnú celistvosť alebo politickú jednotu zvrchovaných a nezávislých štátov.*“²³

Aj v prípade secesie však musí národ uplatňujúci svoje oprávnenie rešpektovať jestvujúce hranice administratívneho členenia štátu, teda hranice určené pôvodným štátom (tzv. princíp nemennosti hraníc), ako aj to, že toto oprávnenie prislúcha výlučne nárom, nie národnostným menšinám. Nakoľko však medzinárodné právo neponúka žiadnu legálnu definíciu „národa“ ani „národnostnej menšiny“, je oprávnenosť realizácie sebaurčovacieho princípu mnohokrát v praxi predmetom v zásade častokrát legitímnych medzinárodných sporov.

Pochopiteľne, určujúcim pre legálny proces uplatňovania práva národov na sebaurčenie bude definičné ponímanie „národa“. S. Sagan a V. Serzhanová vo svojom diele Nauka o štátstve a súčesným klasifikuje definície pojmu „národ“ do štyroch kategórií, a to na definíciu: biologické, kulturologické, politologické a historicko-etnické. Biologické teórie vychádzajú z biologických osobitostí národa, spojenými s charakteristickými

²¹ Reference Re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217, para 138.

²² VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. a kol. (2012): Medzinárodné právo verejné – všeobecná časť, s. 152.

²³ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 61/295 z roku 2007.

morfologickými znakmi a krvou. Predmetné definície však podnecujú nacionalizmus a nesú so sebou riziko ich zneužitia v neprospech iného národa. Ako príklad môže poslúžiť i nacistická ideológia a jej prax. Kulturologické definície vychádzajú z kultúrnych znakov, ktoré dané spoločenstvo vzájomne spájajú. Ide o znaky, akými sú napríklad jazyk, náboženstvo, spoločná história či spoločná symbolika. Politické definície národa považujú za národ ten subjekt, ktorý využil právo národa na sebaurčenie, ktorý vznikol na základe konštituovania štátu. Historicko-etnické chápanie národa vníma národ v jednote minulých a budúcich pokolení.²⁴

Nakoľko však prameň písaného medzinárodného práva nedáva odpoveď na to, ktorá skupina definícií, či ktoré skupiny definícií národa možno klasifikovať ako relevantné, zostáva len na praxi medzinárodného spoločenstva a jeho orgánov, ako aplikačná prax definíciu či pojem národa prejudikuje.

4 Alexyho teória právnych princípov

Pre možné riešenia našej kolízie dvoch medzinárodnoprávnych princípov, a to princípu sebaurčenia a princípu územnej celistvosti sa v ďalšom zameriame na Alexyho teóriu právnych princípov.

Ten právne princípy odlišuje od právnych noriem (pravidiel) a právne princípy označuje ako tzv. príkazy k optimalizácii. To znamená, že pre princípy je typické, že prikazujú, aby niečo (cieľ alebo hodnota) bolo realizované v najväčšej svojej miere. Môžu byť tak napĺňané v rozdielnych stupňoch. V prípade právnych princípov tak na rozdiel od právnych noriem nehovoríme len o ich platnosti alebo neplatnosti (teda o zákone vylúčenia tretieho), ale aj o tretej možnosti, ktorou je miera intenzity platnosti.²⁵ Princíp je teda definovaný vlastnou schopnosťou pomeriavania v prípade vzájomnej kolízie princípov a svojim približným (aproximativnym) a nie absolvutným charakterom.

Podľa Alexyho v prípade kolízie princípov nemožno túto situáciu riešiť spôsobom, pri ktorom by bol jeden z princípov prehlásený za neplatný a tak odstránený z právneho poriadku. V takomto prípade však riešenie spočíva v stanovení prednosti jedného z princípov pred tým druhým. Uprednostnený princíp potom obmedzuje, pre daný konkrétny prípad, naplnenie princípu, ktorý mu bol nútene ustúpiť. Ustupujúci princíp však zostáva súčasťou právneho poriadku. V inom skutkovom prípade môže byť totiž otázka týchto princípov riešená presne opačne.²⁶

Právne princípy pritom možno charakterizovať ako regulatívne idey, na ktoré nadväzujú komplexy právnych noriem, alebo ktoré slúžia pre právne normy ako ich interpretačné východiská. Sú typické vysokým stupňom všeobecnosti a sú spojené s metanormatívnymi východiskami súboru noriem.²⁷

Inak povedané, ide o všeobecné právne idey, ktoré sú základnými stavebnými prvkami právneho odvetvia, ktoré sú špecifikované (vykladané) jednotlivými čiastkovými právnymi normami (resp. právami a povinnosťami). Z uvedeného dôvodu tak možno aj princíp sebaurčenia, ako aj princíp územnej celistvosti klasifikovať ako skutočné právne princípy. Z ich samotného znenia neplýnu žiadne konkrétné práva a ani povinnosti subjektom medzinárodného práva verejného. Ide o maximálne abstraktné pomenovania, ktoré si zákonite vyžadujú svoj výklad v podobe čiastkových práv a povinností, ktorých súbor tvorí tieto právne princípy. V prípade sebaurčovacieho princípu pôjde napríklad o právo národa na

²⁴ SAGAN, S. – SERZHANOVÁ, V. (2010): Nauka o państwie współczesnym, s. 199-201.

²⁵ ALEXY, R. (1994): Theorie der Grundrechte, s. 75.

²⁶ ALEXY, R. (1995): Recht, Vernunft, Diskurs, s. 217.

²⁷ HOLLÄNDER, P. (2012): Filozofie práva, s. 214.

slobodné rozhodovanie o vlastnom politickom postavení v štáte, právo národa slobodne rozhodovať o svojom hospodárskom rozvoji v štáte, povinnosti zdržať sa secesie v štáte, ktorý rešpektuje interné sebaurčenie národa atď.. Pokiaľ ide o princíp územnej celistvosti ten je tvorený napr. povinnosťou štátu rešpektovať zákaz použitia sily alebo hrozby silou, zákaz anexie štátneho územia, právo na neuznanie nadobudnutého štátneho územia získaného použitím sily alebo hrozby silou a pod..

Východisko z kolízie princípov vidí Alexy v ich vzájomnom pomeriavaní.

Samotné pomeriavanie, teda váženie vzájomne si odporujúcich právnych princípov v úmysle správne interpretovať a aplikovať v kolízii stojace právne princípy právneho poriadku, sa pritom realizuje prostredníctvom metódy proporcionality (známej aj ako „zásada proporcionality“). Ide teda o Alexyho lexikou pomenovateľnú „optimalizáciu“, ontologicky späť so samotným právnym princípom. Deje sa tak pritom ako v prostredí právne doktrinálnom, tak v prostredí rozhodovacej činnosti súdov.

Spolkový ústavný súd Spolkovej republiky Nemecko vyvodil zásadu proporcionality priamo z ústavného princípu právneho štátu [BVerfGE, 61,126 (134), BVerfGE, 80, 109 (120)]. Súčasne vypracoval i štruktúru tejto metódy, pozostávajúcej zo zásady vhodnosti, potrebnosti a pomeriavania (váženia). Obsah zásady vhodnosti [BVerfGE 30, 292 (316)] tvorí posudzovanie skutočnosti, či opatrenie, obmedzujúce určité právo (resp. princíp), umožňuje dosiahnuť sledovaný cieľ v podobe ochrany iného práva (princípu), teda tzv. test vhodnosti. Zásada potrebnosti [BVerfGE 53, 135 (145 an.), BVerfGE 68, 193 (219)] sa zas zaoberá hľadaním odpovede na otázku, či existuje iné opatrenie umožňujúce dosiahnuť rovnaký cieľ, aký sa má dosiahnuť obmedzením určitého práva (princípu), avšak šetrnejšie voči obmedzujúcemu právu (princípu) než je pôvodné opatrenie obmedzujúce dané právo (princíp). V danom prípade ide o tzv. test potrebnosti. Napokon zásada pomeriavania, resp. váženia predstavuje pomeriavanie hodnotových závažností vzájomne si konkurujúcich princípov. Teda hodnôt, ktorým tieto princípy zabezpečujú ochranu. Ide o tzv. test pomeriavania, váženia. Test vhodnosti, potrebnosti a váženia tak predstavujú komplexný trojkrokový test proporcionality judikovaný Spolkovým ústavným súdom Spolkovej republiky Nemecko.²⁸

Ústavný súd Českej republiky v rámci nálezu sp. zn. Pl. ÚS 4/94 zo dňa 12. 10. 1994 spomenutú zásadu proporcionality doplnil ešte o tzv. zásadu minimalizácie, keď konštatoval, že „*v prípade záveru o opodstatnenosti priority jedného pred druhým z dvoch v kolízii stojacích základných práv, je nutnou podmienkou konečného rozhodnutia aj využitie všetkých možností minimalizácie zásahu do jedného z nich.*“²⁹

5 Test proporcionality a princípy územnej celistvosti a sebaurčenia

Nakoľko v prípade realizácie sebaurčovacieho princípu náromom môže dôjsť k nevyhnutnosti prelomenia princípu územnej celistvosti, bude minimálne účelné, ak nie priam potrebné, podrobiť takúto situáciu opísanému testu proporcionality.

V prípade vnútorného sebaurčenia národa, v rámci ktorého dochádza k realizácii práva slobodne určovať svoj hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj ako aj práva slobodne určovať svoj politický status v rámci jehož zvrchovaného štátu, nedochádza k prelamovaniu princípu územnej celistvosti tohto štátu. Výlučne externé sebaurčenie v sebe nesie právo národom na oddelenie sa od existujúceho štátu a vytvorenie štátu nového, teda secesiu. Testu proporcionality preto ďalej podrobíme výlučne len externé sebaurčenie národom.

²⁸ HOLLÄNDER, P. (2012): Filosofie práva, s. 222.

²⁹ Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. Pl. ÚS 4/94 zo dňa 1994.

Ako prvý čiastkový test testu proporcionality, ktorému bude potrebné predmetný konflikt princípov podrobiť, je test vhodnosti. Za týmto účelom tak musíme zodpovedať otázku, či obmedzenie, resp. porušenie princípu územnej celistvosti štátu v podobe secesie štátneho územia príslušným národom je spôsobilé zabezpečiť danému národu realizáciu práva národov na sebaurčenie. Nakoľko samotné externé sebaurčenie spočíva práve v secesii, odpoveď na túto otázku nie je potrebné hľadať. Sebaurčovací princíp v sebe nesie vnútorné a vonkajšie sebaurčenie, pričom vonkajšie (externé) sebaurčenie spočíva práve v spomenutej secesii.

Pokial' ide o test potrebnosti, je nutným zamyslieť sa nad otázkou, či externé sebaurčenie spočívajúce v secesii štátneho územia predstavuje jediný spôsobom realizácie práva národov na sebaurčenie a či teda nejestvuje žiadny iný, vo vzťahu k princípu územnej integrity menej invazívny, spôsob realizácie tohto práva.

Pri hľadaní odpovede na nastolenú otázkou však musíme akceptovať skutočnosť, že národ je spôsobilý svoje sebaurčovacie právo, spočívajúce vo vlastnom slobodnom rozhodovaní o svojej politickej, hospodárskej, sociálnej a kultúrnej budúcnosti, realizovať i cestou vnútorného sebaurčenia, teda v rámci jehož územia suverénneho štátu, ktorého obyvateľstvo tvorí i tento národ. Samozrejme, za kvalifikovanej podmienky spočívajúcej v rešpektovaní práva národa na interné sebaurčenie viačnárodným štátom. Uvedené je možné predovšetkým ústavnou garanciou týchto práv a ich dôsledným rešpektovaním zo strany vládnej moci.

Medzi externým a interným sebaurčením tak v dôsledku testu potrebnosti možno deklarovat' vzájomný vzťah subsidiarity. Externé sebaurčenie preto bude legitímnym len v situácii, kedy je danému národu upretá možnosť slobodne realizovať svoje interné sebaurčenie v rámci existujúceho viačnárodného suverénneho štátu.

Aktuálna prax medzinárodného spoločenstva tak so svojimi už spomenutými zásadami uplatňovania princípu sebaurčenia vo väčšine rešpektuje „potrebnosť“ vyžadujúcu testom potrebnosti v procese uplatňovania testu proporcionality.

Uvedenému zodpovedajú i doktrinálne názory na princíp sebaurčenia, kde ako príklad jedného z mnohých možno uviest' teóriu Allena Buchanana, v zmysle ktorej je jednostranné vyhlásenie nezávislosti a secesia prostriedok ultima ratio, prípustný vo výnimcoch situáciach za podmienok, že secesionisti tvoria národ; štát v ktorom žijú závažným spôsobom porušuje ich ľudské práva a vnútrostátne či medzinárodné právo neumožňuje žiadne iné akceptovateľné riešenie.³⁰

Finálnu zložku testu proporcionality, ktorej je nutné podrobniť kolíziu externého sebaurčenia a princípu územnej integrity, predstavuje test pomeriavania, resp. váženia, v rámci ktorého je nevyhnutné uložiť na misky váh spoločenské hodnoty, ktorým tieto dva právne princípy zabezpečujú kvalifikovanú ochranu.

Na úvod je vhodné podotknúť, že popretie aj jedného aj druhého princípu je samo o sebe spôsobilé vyvolať medzinárodné napätie, až ozbrojený konflikt. Preto argumentácia založená na tom, že ochrana jedného z princípov by zaručovala ochranu mieru a stability v globálnom prostredí, zatiaľ čo ten druhý by túto stabilitu a mier ohrozoval, nie je opodstatnenou.

Pokial' ide o princíp územnej integrity (územnej celistvosti), jeho účelom je zabezpečenie nemennosti trojrozmerného štátneho územia suverénneho štátu, určeného štátnymi hranicami. Nakoľko štátne územie tvorí priestor, v ktorom je štát oprávnený

³⁰ BUCHANAN, A. E. (2003): Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law.

(a v zásade by mal byť aj trvale spôsobilý, z dôvodu, že v tomto prípade ide o základný znak štátu) uplatňovať svoju zvrchovanú štátну moc, teda vládu, chráni princíp územnej celistvosti neporušiteľnosť štátneho územia, nad ktorým daný štát vykonáva svoju vládu. Po legitímej redukcii možno povedať, že tento princíp tak chráni štátu moc. A po úplnej abstrakcii - chráni princíp územnej celistvosti moc.

Z vyššie analyzovaného testu potrebnosti tak plynie, že princíp externého sebaurčenia zabezpečuje náromom, ktorým je upierané právo slobodne rozhodovať o svojom politickom statuse, svojej politickej budúcnosti ako aj o svojom hospodárskom, sociálnom a kultúrnom rozvoji, secesiu od jestvujúceho štátneho územia. Takýto národ je preto oprávnený na vytvorenie vlastného štátneho celku, v ktorom bude spôsobilý sám slobodne rozhodovať o svojom politickom živote a vlastnom rozvoji. Hodnota, ktorú princíp územnej celistvosti bráni, je preto slobodné rozhodovanie každého národa o svojom politickom postavení a vlastnom hospodárskom, sociálnom a kultúrnom rozvoji. Opäťovne, po vykonaní legitímej abstrakcie, tak možno povedať, že predmetom ochrany v prípade princípu sebaurčenia je sloboda.

Pri vzájomnom vážení tak proti sebe stojí moc a sloboda. Pokial' sa na vzájomný konflikt, teraz už hodnôt, pozrieme optikou historicko-spoločenských faktov, dospejeme k poznatku, že upevňovanie moci štátom, či dokonca kumulácia moci v rukách reprezentantov týchto štátov so sebou prinášala nelegitímne popieranie, či zbavovanie slobôd obyvateľov týchto štátov. Pokial' sa pozrieme na samotný význam štátov ako na abstraktné subjekty, vytvorené ich obyvateľmi, ktorí sa dobrovoľne zriekli svojich zbraní a všetky zbrane zverili do rúk štátu s cieľom, aby práve on ich chránil, nemožno v zásade uprednostňovanie moci štátu na úkor slobôd jeho obyvateľstva vnímať ako legitíme. Obmedzenie slobôd obyvateľstva je prípustné len v rozsahu a z dôvodov, ktoré sú celospoločensky akceptovateľné a zabezpečujú celému obyvateľstvu štátu primeranú ochranu. Uprednostňovaním moci pred slobodami obyvateľstva boli vo svete charakteristické i fašistické či komunistické režimy, v prípade ktorých dochádzalo k popieraniu základných práv a slobôd obyvateľov žijúcich pod takýmito režimami.

Ak teda porovnáme moc abstraktného útvaru, formálne vymedzeného líniemi štátnych hraníc a slobodu jedného z národov sveta, sme toho názoru, že sloboda skupiny ľudí, národa je v tomto prípade vyššou hodnotou, ktorej ochrana si zaslúži prednosť pred ochranou územnej celistvosti.

Prax medzinárodného spoločenstva, ktorá priznáva prednosť princípu vonkajšieho sebaurčenia výlučne v prípadoch, kedy sú popierané slobody daného národa v existujúcom štáte, preto obstála v našom teste proporcionality, v dôsledku čoho sa odvážime konštatovať, že uvedená prax je z pohľadu práva legálnou.

Pokial' by išlo ešte i o Ústavným súdom Českej republiky vyžadovanú zásadu minimalizácie v prípade ustupovania jedného z princípu tomu druhému, v našom prípade by sme ju mohli nájsť v medzinárodnoprávnej praxou uplatňovanom princípe nemennosti hraníc, podľa ktorého „*sa pri vzniku nového štátu berú do úvahy hranice administratívneho členenia, resp. hranice vytvorené pôvodným štátom, s cieľom zachovania prvku stability. Medzinárodný súdny dvor v prípade Hraničný spor zdôraznil, že ide o princíp všeobecného medzinárodného práva, a daný národ, ktorý získal nezávislosť, ako aj územný štát, musia tento princíp rešpektovať.*“^{31,32}

³¹ VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. a kol. (2012): Medzinárodné právo verejné – všeobecná časť, s. 152.

³² Bližšie: BROWN, P. M. 1921: The Aaland Islands Question, s. 268-272.

Na základe vykonaného testu proporcionality bol potvrdený i nás východiskový predpoklad, že právny princíp územnej celistvosti má podľa práva aplikačnú prednosť pred právnym princípom sebaurčenia.

Záver

Aktuálne dianie na mape sveta, založené v prevažnej miere na uprednostňovaní princípu územnej integrity zvrchovaných štátov, teda nemennosti jestvujúcich línií štátnych hraníc, pred legitimizáciou uplatňovania vonkajšieho sebaurčenia národmi, a teda vznikom nových štátov, legitimizoval i nami vykonaný test proporcionality, ktorého úlohou bolo v troch postupných krokoch dospieť k záveru o tom, ktorý z princípov, či princíp sebaurčenia, alebo princíp územnej celistvosti, je v aktuálnom globálnom prostredí vyšším princípom a zaslúži si tak faktickú prednosť pred princípom nižším, ktorý mu musí zákonite ustúpiť.

Medzinárodné spoločenstvo samotný princíp sebaurčenia nijako neznevažuje a priznáva mu plnohodnotnú právnu relevanciu ako jednému z prvkov určujúcich charakter medzinárodného práva verejného. Uvedenému zodpovedá i početná skupina medzinárodnoprávnych dokumentov, ktoré v konzistentnej podobe tento princíp deklarujú. Tie priznávajú každému národu právo na slobodné rozhodovanie o svojom politickom, hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote.

Národu v štáte, ktorý rešpektuje autonómne právo národa rozvíjať svoj hospodársky, sociálny a kultúrny život ako aj slobodne sa účastniť na politickom rozhodovaní o svojej budúcnosti, však v zásade medzinárodné spoločenstvo nepriznáva právo realizovať externé sebaurčenie vytvorením vlastného štátu, odčlenením územia od štátu, ktorého obyvateľstvo tento národ tvorí.

Právo na secesiu, odtrhnutie štátneho územia jestvujúceho štátu, je priznané výlučne národu, ktorého slobody, patriace mu na základe medzinárodného práva verejného, sú daným štátom upierané. Takéto právo má však výlučne skupina obyvateľov predstavujúca reálny národ, za súčasnej podmienky, že nejde pritom len o národnostnú menšinu iného národa.

Neexistencia legálnej definície národa či národnostnej menšiny však umožňuje vnímať predmetné pojmy rozlične. Takáto situácia vnáša právnu neistotu do sféry medzinárodného práva a súčasne podnecuje vznik medzinárodných sporov spočívajúcich v rôznej právej interpretácii týchto pojmov a tomu zodpovedajúcemu otáznemu priznaniu či nepriznaniu sebaurčovacích práv skupine obyvateľstva ako aj v otáznom uznaní ich realizácie ako legitímnych krokov takejto skupiny, či na strane druhej – v ich označení za protiprávne akty namierené proti zvrchovanosti štátu. Vhodná a dostatočne presná legálna definícia týchto pojmov „národ“ a „národnostná menšina“ by tak bola želaným skvalitnením medzinárodného práva verejného ako aj príspevkom k zníženiu napäťia medzi subjektami medzinárodného práva v globálnom prostredí. Nakol'ko „*súčasné globálne bezpečnostné prostredie je charakteristické svojou nestabilitou, neurčitosťou a nepredvídateľnosťou svojho vývoja,*“³³ sú akékol'vek snahy o to, aby v globálnom prostredí v čo „*najväčšom možnom rozsahu prevládali vzťahy znášanlivosti, porozumenia, kooperácie*“³⁴ legitimným predmetom záujmu medzinárodného spoločenstva.

V prípade spracovania cieľa našej práce sa nám podarilo osvedčiť aplikovateľnosť Alexyho teórie právnych princípov spolu s testom proporcionality na prípad kolízie princípu sebaurčenia a princípu územnej celistvosti v medzinárodnom práve. Využiteľnosť tohto

³³ JURČÁK, V. a kol. (2009): Organizácie medzinárodného krízového manažmentu, s. 5.

³⁴ MAREK, J. (2017): Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. storočia, 8. Medzinárodná vedecká konferencia, Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2017, s. 297-303. ISBN 978-80-8040-551-9.

prístupu k vzájomnému konfliktu princípov je však upotrebitelná i pre prípad akýchkoľvek kolízií princípov medzinárodného práva (vo všeobecnosti práva), čo podčiarkuje význam overenia použiteľnosti predmetnej metódy hľadania východiska z nie vždy ľahkej právej situácie.

Analytickým spracovaním obsahu oboch právnych princípov, ich kolízie a možného právne komfortného riešenia tohto stavu prostredníctvom testu proporcionality sa nám podarilo naplniť stanovený cieľ práce.

Použitá literatúra:

1. ALEXY, R. (1994): *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2. Auflage, 1994. ISBN : 978-3-518-281828-6.
2. ALEXY, R. (1995): *Recht, Vernunft, Diskurs. Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995. ISBN 978-3-518-28767-5.
3. BUCHANAN, A. E. (2003): *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003. ISBN 0198295359.
4. HOLLÄNDER, P. (2012): *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2. vyd. 2012. ISBN 978-80-7380-366-7.
5. JURČÁK, V. a kol. (2009): *Organizácie medzinárodného krízového manažmentu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2009. ISBN 978-80-8040-387-4.
6. KLUČKA, J. (2008): *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Iura Edition, 2008. ISBN 978-80-8078-219-1.
7. LANTAJOVÁ, D. (2008): Medzinárodnoprávna úprava národov na sebaurčenie. In: *Slovenská ročenka medzinárodného práva 2008*. Bratislava: SSMP, 2008. ISBN 978-80-969540-3-2.
8. MAJCHÚT, I. – HRNČIAR, M. (2014): *Cyprus – dimenzie konfliktu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2014. ISBN 978-80-8040-497-0.
9. MAREK, J. (2017): *Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. storočia*, 8. Medzinárodná vedecká konferencia. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9.
10. NEČAS, P. – ANDRASSY, V. (2018): Diplomatic missions' order versus security and sustainability. In: *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2018, roč. 8, č. 2. ISSN 2029-7017 (print), ISSN 2029-7025 (online).
11. OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B. (2011): *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2011. ISBN 978-80-89447-54-1.
12. SAGAN, S. – SERZHANOVÁ, V. (2010): *Nauka o państwie współczesnym*. Varšava: Lexis Nexis, 2010. ISBN 978-83-7620-834-3.
13. VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. a kol. (2012): *Medzinárodné právo verejné – všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex, 2012. ISBN 978-80-89447-71-8.
14. Charta OSN.
15. Deklarácia o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a nárom z roku 1960.
16. Dohovor z Montevidea o právach a povinnostiach štátov z roku 1933.
17. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z roku 1966.
18. Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 61/295.
19. Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 1541.
20. Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 2625.
21. Rezolúcia Rady bezpečnosti OSN č. 1244.

22. Záverečný Helsinský akt z roku 1975.
23. Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. Pl. ÚS 4/94 zo dňa 12. 10. 1994.
24. Reference Re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217.

Kontakt:

JUDr. Tomáš Martaus

Katedra bezpečnosti a obrany
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš 1
Slovenská republika
e-mail: tomas.martaus@aos.sk

SNAHA O RIEŠENIE MIGRÁCIE V EURÓPSKEJ ÚNII

EFFORTS TO SOLVE MIGRATION IN THE EUROPEAN UNION

Stanislav Mráz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Abstrakt: Autor vo svojom príspevku sa zaobera problematikou riešenia migrácie v rámci Európskej únie. Poukazuje na nedostatky pri ochrane jej vonkajších hraníc, snahu o riešenie zavádzaním kvót, ktorá má pomôcť krajinám do ktorých smeruje najväčší prúd utečencov, a tiež i na nespokojnosť členských štátov s riešením problematiky orgánmi únie, stanovovaním kvót utečencov, ktorých musia prijať na svoje územie.

Kľúčové slová: Azyl, migrácia, migrant, politika, Európska únia, kvóty, právo, spravodlivosť, utečenec.

JEL: F22, K37

Abstract: The author deals with the issue of migration within the European Union. He points to weaknesses in the protection of its external borders, efforts to tackle the introduction of quotas to help the countries to which the largest flows of refugees are directed, as well as the Member States' dissatisfaction with the Union authorities to deal with them, setting quotas for refugees to be admitted to their territory.

Key words: Asylum, migration, migrant, politics, European Union, quotas, law, justice, refugee.

JEL: F22, K37

Úvod

Európska únia a jej jednotlivé členské štáty rôznymi spôsobmi reagujú na vysoký počet migrantov prichádzajúcich na územie spoločenstva. Jedným zo spôsobov riadenej relokácie je stanovenie tzv. utečeneckých kvót. Tie majú odbremeníť štáty, do ktorých v prevažnej miere smerujú migranti a už nie sú schopné zvládať túto utečeneckú krízu, ide najmä o Grécko a Talianosko, tým, že časť z migrantov prijmú ostatné členské štáty. Európska únia začala utečenecké kvóty zavádzat v roku 2015, po kulminácii nekontrolovaného prílivu utečencov do Európy.

1 Zavádzanie utečeneckých kvót

Európska agentúra pre pohraničnú a pobrežnú stáž – Frontex – pomáha krajinám EÚ a krajinám pridruženým k schengenskému priestoru riadiť ich vonkajšie hranice. Prispieva k harmonizácii hraničných kontrol v celej EÚ a uľahčuje spoluprácu medzi pohraničnými orgánmi jednotlivých krajín. V ostatných rokoch, práve z dôvodu utečeneckej krízy, agentúra poskytuje krajinám EÚ, ktoré čelia migračným tlakom, technickú podporu.

Frontex vo svojich najaktuálnejších zisteniach uvádzá, že vlane klesol počet migrantov, ktorí nelegálne prekročili vonkajšie hranice Európy, na štvrtinu v porovnaní s rokom 2017. Ide zhruba o 150-tisíc utečencov, čo je najmenej za posledných 5 rokov a zhruba 92 % pod vrcholom migračnej krízy z roku 2015. Dôvodom poklesu má byť menej utečencov prichádzajúcich cez Stredozemné more do Talianoska. Odhadovaných je 23-tisíc

utečencov, čo je na tejto trase o 80 % menej ako v roku 2017. Agentúra ďalej uvádza, že k najfrekventovanejším národnostiam prekračujúcich hranice na tejto trase patria obyvatelia Líbye, Alžírska a Tuniska. Líbyjčanov však bolo vlni o 87 % menej ako rok predtým a Alžírčanov o polovicu menej.

Na druhej strane sa však minulý rok zdvojnásobil počet utečencov prichádzajúcich cez západné Stredomorie do Španielska. Prišlo tam 57-tisíc utečencov, čím sa táto cesta stala najatraktívnejšou migračnou cestou prvýkrát od doby, čo Frontex zhromažďuje informácie o utečencoch. Východiskovým bodom na západnom Stredomorí je Maroko.

Narastá aj počet nelegálnych migrantov vo východnom Stredomorí. Vlni ich bolo o tretinu viac ako rok predtým a počet narástol na 56-tisíc. Nárast spôsobilo viac migrantov prichádzajúcich do Grécka z Turecka. Cez more prišlo na ostrov Cyprus o polovicu viac utečencov než rok predtým. Boli medzi nimi najmä občania Afganistanu, Sýrie a Iraku.

Frontex minulý rok prvýkrát zhromaždil aj informácie o veku a pohlaví utečencov. Podľa aktuálnej správy ženy predstavujú 18 % z celkového počtu nelegálnych migrantov z tretích krajín. Jeden z piatich utečencov tvrdil, že má menej ako 18 rokov, pričom pri vstupe na vonkajšie hranice EÚ bolo nahlásených bezmála 4000 neplnoletých osôb bez sprievodu.

Ako som už uviedol, situáciu s nekontrolovaným prílivom migrantov do Európy začala EÚ riešiť už v roku 2015. Na zasadnutí Rady EÚ z 20. marca 2015 Komisia predložila plán okamžitých opatrení na riešenie utečeneckej krízy, ktorého súčasťou bol aj návrh relokačného mechanizmu. Rada sa rozhodla pomôcť štátom, ktoré boli migračnou krízou najviac ohrozené. Išlo o Taliansko a Grécko. V tom istom roku o šest mesiacov neskôr Rada 14. septembra prijala rozhodnutie č. 2015/1523. Podľa neho malo byť do ostatných členských štátov premiestnených 24-tisíc žiadateľov o azyl z Talianska a ďalších 16-tisíc žiadateľov z Grécka. V tom čase išlo o dobrovoľné opatrenie založené na solidarite členských štátov. O týždeň, 22. septembra, však bolo na najvyššej úrovni EÚ prijaté ďalšie rozhodnutie, ktoré už nebolo založené na dobrovoľnej báze a zaviedlo de facto kvóty smerujúce k relokácii migrantov nachádzajúcich sa v Taliansku a Grécku.

Rozhodnutie Rady EÚ č. 2015/1601, ktorým sa stanovujú dočasné opatrenia v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka, bolo založené na čl. 78 ods. 3 Zmluvy o fungovaní EÚ (ďalej len ZFEÚ). Podľa uvedeného ustanovenia „ak sa jeden alebo viac členských štátov ocitne v núdzovej situácii v dôsledku náhleho prílivu štátnych príslušníkov tretích krajín, môže Rada na návrh Komisie prijať dočasné opatrenia v prospech dotknutého, respektíve dotknutých členských štátov. Uznáša sa po porade s Európskym parlamentom.“¹ Súčasne sa odvoláva na čl. 80 ZFEÚ, podľa ktorého sa „politiky Únie a ich vykonávanie spravujú zásadou solidarity a spravodlivého rozdelenia zodpovednosti medzi členskými štátmi vrátane finančných dôsledkov. Právne akty Únie prijaté podľa tejto kapitoly obsahujú vždy, keď je to potrebné, vhodné opatrenia na uplatnenie tejto zásady.“ Uvedené sa na základe rozhodnutia č. 2016/1601 vzťahuje aj na oblasť hraničných kontrol, azylu a pristáhovalectva. Zámerom rozhodnutia bolo rozvinúť tri klíčové dimenzie – premiestnenie/presídlenie, návrat/readmisia/reintegrácia a spolupráca s krajinami pôvodu a tranzitu. Malo sa to docieliť presunom 40-tisícok ľudí z Talianska a Grécka do iných členských štátov po dobu dvoch rokov. Cieľom rozhodnutia bolo „podporiť štáty lepšie zvládnuť núdzovú situáciu v dôsledku náhleho prílevu štátnych príslušníkov tretích krajín do týchto členských štátov.“²

¹ ZFEÚ čl. 78 ods. 3.

² Rozhodnutie Rady EÚ č. 2016/1601 čl. 1 ods. 1.

Rozhodnutie obsahuje ustanovenie, na základe ktorého sa od 26. septembra 2016 malo premiestniť z Taliana a Grécka do iných členských štátov 54-tisíc žiadateľov. Celkovo malo byť z oboch krajín premiestnených 120-tisíc žiadateľov, čo predstavovalo 43 % celkového počtu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí v júli a auguste 2015 neregulárne prišli do Taliana a Grécka.

Aktuálnu situáciu s prílevom nových migrantov mali operatívne vyhodnocovať Rada a Komisia. Uvedené ustanovenie ďalej pojednáva o právomoci Komisie „v relevantných prípadoch predložiť návrhy na zmenu rozhodnutia s cieľom riešiť vývoj situácie na mieste a jeho dopad na mechanizmus premiestnenia ako aj rastúci tlak na členské štaty, najmä na členské štaty v prvej linii. Mal sa pritom vziať do úvahy názor členského štátu, ktorý bude pravdepodobným príjemcom pomoci.“³

Štát, v ktorého prospech by sa znenie rozhodnutia menilo, bol povinný predložiť plán s primeranými opatreniami v oblasti azylu, prvého prijatia a návratu, ktorými sa posilní kapacita a zvýši kvalita a efektívnosť jeho systémov, opatrenia na zabezpečenie náležitého vykonávania rozhodnutia s cieľom umožniť mu v budúcnosti lepšie zvládanie možného zvýšeného prílevu migrantov na jeho územie. Pri premiestňovaní museli štáty prihliadať na osobitné potreby žiadateľov vrátane zdravia, prvoradý bol záujem dietára.

Uvedené rozhodnutie definuje žiadateľa ako „štátneho príslušníka tretej krajiny alebo osobu bez štátnej príslušnosti, ktorí podali žiadosť o medzinárodnú ochranu, v súvislosti s ktorou ešte nebolo prijaté konečné rozhodnutie.“⁴ Spôsob premiestňovania 120-tisíc žiadateľov je obsiahnutý v čl. 4 rozhodnutia. Nasledujúci článok obsahuje podrobnosť o postupe premiestnenia.

Rozhodnutie dávalo členským štátom možnosť stanovené opatrenia odmietnuť. Štát však musel tento postup odôvodniť a dôvody musia byť v súlade so základnými hodnotami EÚ. Podľa čl. 4 ods. 5 tak mohol urobiť za výnimocných okolností do 26. decembra 2015 s tým, že Rade a Komisii oznámil dočasné neschopnosť zúčastňovať sa na procese premiestňovania až 30 % žiadateľov pridelených členskému štátu.

2 Žaloby Slovenska a Maďarska o neplatnosť kvóta

Zmluva o fungovaní EÚ dáva členským štátom možnosť podať st'ažnosť, ktorou sledujú zrušenie aktov orgánu EÚ, ktoré odporujú právu Spoločenstva. Túto právomoc poskytuje čl. 263 ZFEÚ. Podľa neho má Súdny dvor EÚ (ďalej len SDEÚ) „právomoc rozhodovať o žalobách podávaných členskými štátmi, Európskym parlamentom, Radou alebo Komisiou z dôvodu nedostatku právomoci, porušenia podstatných procesných predpisov, porušenia zmlúv alebo akéhokoľvek právneho pravidla týkajúceho sa uplatňovania alebo zneužitia právomoci.“⁵ Opodstatnená žaloba má podľa čl. 264 ZFEÚ za následok zrušenie napadnutého aktu.

Uvedené právo v decembri 2015 využila Slovenská republika spolu s Maďarskom. Štáty podali žalobu o neplatnosť rozhodnutia č. 2015/1601. Slovensko uviedlo v žalobe šest žalobných dôvodov. Maďarsko uviedlo desať dôvodov. SDEÚ však spoločnú žalobu vo všetkých bodoch žaloby zamietol.

Žalobné dôvody oboch štátov sú popísané v bodoch 38 a nasledujúcich rozsudku SDEÚ zo 6. septembra 2017. Jedným z dôvodov, ktoré uviedli obojí štaty, bol čl. 78 ods. 3 ZFEÚ. Podľa uvedeného ustanovenia „ak sa jeden alebo viac členských štátov ocitne v núdzovej situácii v dôsledku náhleho prílevu štátnych príslušníkov tretích krajín, môže

³ Rozhodnutie Rady EÚ č. 2015/1601 bod 20.

⁴ Rozhodnutie Rady EÚ č. 2015/1601 čl. 2 písm. b).

⁵ ZFEÚ čl. 263.

Rada na návrh Komisie prijať dočasné opatrenia v prospech dotknutého, respektíve dotknutých členských štátov. Uznáša sa po porade s Európskym parlamentom.“⁶

Ako podrobnejšie uvádza Maďarsko vo výpočte svojich žalobných dôvodov čl. 78 ods. 3 ZFEÚ neposkytuje Rade EÚ dostatočný základ na prijatie opatrení, ktoré „v prejednávanej veci záväzným spôsobom zavádzajú výnimky z legislatívneho aktu a uplatňujú sa počas 24 mesiacov, prípadne v určitých prípadoch až 36 mesiacov, pričom ich účinky pretrvávajú aj po skončení tohto obdobia, čo odporuje pojmu *dočasné opatrenia*.“⁷ Žalobcovia v žalobe uviedli rad argumentov pre svoje tvrdenia. Na margo čl. 78 ods. 3 oba štáty poukazujú na prijatie rozhodnutia sice nelegislatívnym postupom, pre čo by malo ísť o nelegislatívny akt, avšak de facto je to akt legislatívny, nakoľko v rozsahlej miere a zásadne zmenil viaceré legislatívne akty EÚ.

Rozhodnutie č. 2015/1601 v čl. 3 ods. 1 zakotvuje, že premiestnený bude len žiadateľ, ktorý podal žiadosť o ochranu v Taliansku alebo Grécku a za ktorého by boli tieto štáty zodpovedné podľa podmienok obsiahnutých v Nariadení EP a Rady č. 604/2013 z 26. júna 2013 (ďalej len Dublin III.). Účastníci konania však poukazujú na to, že spomínaným článkom je porušené ustanovenie čl. 13 ods. 1 nariadenia Dublin III., nakoľko podľa neho majú zodpovednosť voči žiadateľom, ktorí protiprávne prekročili hranicu do členského štátu po súši, mori alebo letecky po príchode z tretej krajiny štáty, do ktorých takto vstúpili. V uvedených prípadoch by teda mali byť podľa Dublin III. zodpovedné práve Taliansko a Grécko. Povinnosť štátu končila 12 mesiacov odo dňa, ked' žiadateľ protiprávne prekročil hranice.

Slovenská republika poukazovala na skutočnosť, že ide o nelegislatívny akt, ktorý v žiadnom prípade, hoci je založený na čl. 78 ods. 3 ZFEÚ, nemôže zmeniť legislatívny akt. K zmene postupu z nelegislatívneho na legislatívny pritom podľa žalobcov nemôže dôjsť ani na základe výnimiek, ktoré by v každom prípade predstavovali obídenie legislatívneho procesu ustanoveného čl. 78 ods. 3.

Maďarsko priustilo, že čl. 78 ods. 3 možno vykladať aj v tom zmysle, že konzultovanie s EP je potrebné považovať za „účasť“ Parlamentu v zmysle čl. 289 ods. 2 ZFEÚ, takže sa uplatňuje mimoriadny legislatívny postup. V takom prípade mohol článok 78 ods. 3 ZFEÚ predstavovať platný právny základ napadnutého rozhodnutia ako legislatívneho aktu.⁸ Na uvedený výklad však bolo potrebné prijatie legislatívneho aktu, k čomu podľa Maďarska v danom prípade nedošlo.

Rada tvrdenia žalobcov v súvislosti s uvedenými žalobnými dôvodmi zamietla. Spochybnila tvrdenie, že rozhodnutie zmenilo niekoľko legislatívnych aktov EÚ, na základe čoho by malo byť považované za legislatívny akt. Výnimky určené rozhodnutím podľa Rady neobchádzajú legislatívny postup stanovený čl. 78 ods. 3.

Súdny dvor sa vo svojom posúdení najskôr venoval výkladu uvedeného ustanovenia v súvislosti s legislatívnymi a nelegislatívnymi aktmi a spôsobmi, akými sú tieto prijímané. Po podrobnej analýze skonštaoval, že opatrenia, ktoré je možné prijať na základe článku 78 ods. 3 ZFEÚ musia byť považované za „nelegislatívne akty, pretože nie sú prijaté ako výsledok legislatívneho postupu.“⁹ Rada teda podľa názoru súdu pri prijímaní nariadenia postupovala správne.

V nasledujúcom SDEÚ analyzoval pojem „dočasné opatrenie“, ktoré musí mať dostatočne široký výklad, aby mali členské štáty dostatočné možnosti na prijatie účinných a rýchlych opatrení v prípade náhleho prílevu štátnych príslušníkov z tretích krajín.

⁶ ZFEÚ čl. 78 ods. 3.

⁷ ECLI:EU:C:2017:63 bod 40.

⁸ ECLI:EU:C:2017:63 bod 54.

⁹ ECLI:EU:C:2017:63 bod 66.

Reštriktívny výklad by mal za následok obmedzenie potrebného účinku samotného pojmu „dočasné opatrenie“, keďže uvedené akty pokrývajú alebo môžu pokrývať rôzne aspekty spoločného európskeho azylového systému.

Výnimky stanovené napadnutým nariadením splňajú podľa súdu všetky podmienky určené inými, súvisiacimi medzinárodnými aktmi. Platí teda, že „skutočnosť, že napadnuté rozhodnutie, ktorého povahu ako nelegislatívneho aktu nemožno spochybniť, zavádza výnimky z určitých ustanovení legislatívnych aktov a teda nemôže brániť jeho prijatiu na základe článku 78 ods. 3 ZFEÚ.“¹⁰

V ďalších bodoch Slovenská republika a Maďarsko namietali porušenie čl. 68 ZFEÚ. Ako je v ňom ustanovené „Európska rada vymedzuje strategické usmernenia pre legislatívne a operačné plánovanie v rámci priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.“¹¹ Uvedené ustanovenie predstavuje základ pre formálne náležitosti prijímania legislatívnych aktov Radou. Žalobcovia uviedli, že napadnuté rozhodnutie bolo prijaté kvalifikovanou väčšinou, pričom sa však Európska rada na stretnutí 25. a 26. júna 2015 zhodla, že malo byť prijaté na základe konsenzu a pri ňom sa mala zohľadniť špecifická situácia každého členského štátu. Tento záver pri prijímaní rozhodnutia neboli rešpektovaný.

Maďarsko a Slovenská republika v nerešpektovaní záverov z uvedeného stretnutia vidia problém aj v súvislosti s tým, že „Rada musela vziať do úvahy skutočnosť, že premiestnenie žiadateľov o medzinárodnú ochranu predstavuje pre viacero členských štátov politicky citlivú otázku, keďže takéto opatrenie podľa žalobcov znamenalo výrazný zásah do platného systému vyplývajúceho z uplatňovania nariadenia Dublin III.“¹² V záveroch sa pritom spomínalo premiestnenie 40-tisíc žiadateľov a Maďarsko je presvedčené, že Rada nemohla rozhodnúť o navýšení tohto počtu na 120-tisíc žiadateľov bez toho, aby na túto zmenu získala zásadný súhlas Európskej rady. Členský štát v tomto postupe Rady vidí porušenie čl. 69 ZFEÚ a podstatných formálnych náležitostí. Obidva štáty pritom tvrdia, že premiestnenie žiadateľov malo byť uskutočnené na základe počtom dobrovoľne odsúhlasených jednotlivými členskými štátmi.¹³

Rada vo svojom stanovisku tvrdí, že medzi jej rozhodnutím a závermi Európskej rady nie je rozpor. Závery tejto inštitúcie sú usmerneniami výlučne politického charakteru, ktoré nie sú právnym podkladom, pravidlami ani zásadami, na základe ktorých možno preskúmavať zákonnosť aktov iných inštitúcií EÚ.

SDEÚ priblížil genézu prijímania jednotlivých napadnutých záverov a rozhodnutí. Podľa jeho posúdenia nie je porušením uvedenie 120-tisíc premiestnených žiadateľov namiesto 40-tisíc, nakoľko nižší počet bol podľa záverov zakotvený v prvom rozhodnutí č. 2015/1523 prijatom necelé tri mesiace po júnovom stretnutí Európskej rady.

Žalobcovia poukázali aj na ďalšie formálne nedostatky prijímania napadnutého rozhodnutia. V žalobných dôvodoch 3 až 6 Maďarsko uvádzá, že Rada pri prijímaní porušila čl. 293 ods. 1 ZFEÚ, „ked' sa bez jednomyselného hlasovania odchýlila od pôvodného návrhu Komisie.“¹⁴ Podľa nich nerešpektovaním povinnosti konzultovania zmien v pôvodnom návrhu s EP Rada podstatným spôsobom porušila formálne náležitosti čl. 78 ods. 3 ZFEÚ.

SDEÚ potvrdil povinnosť inštitúcií konzultovať prijímané akty s EP, ktorá vyplýva zo základných zásad EÚ. Je výrazom „základnej demokratickej zásady, podľa ktorej sa občania

¹⁰ ECLI:EU:C:2017:63 bod 82.

¹¹ ZFEÚ čl. 68.

¹² ECLI:EU:C:2017:63 bod 138.

¹³ ECLI:EU:C:2017:63 body 136-139.

¹⁴ ECLI:EU:C:2017:63 bod 41.

zúčastňujú na výkone moci prostredníctvom zastupiteľského zhromaždenia.“¹⁵ Ide o formálnu náležitosť, ktorá má za následok neplatnosť právneho aktu prijatého bez splnenia tejto povinnosti. Konzultácia je potrebná vždy, keď sa konečné znenie textu podstatne odchýluje od znenia, ku ktorému už bol EP vypočutý. Výnimkou je prípad, ak zmeny odzrkadlujú požiadavky samotného EP, ktoré vyplynuli z vypočutia.

Hoci SDEÚ v jednom bode potvrdil, že z pohľadu žalobného dôvodu Maďarska došlo k zmene v rozhodnutí, ktoré zapríčinilo, že napadnuté rozhodnutie sa v konečnej verzii ako celok vo svojej podstate lísi od znenia pôvodného návrhu Komisie, vo všeobecnosti ďalšie žalobné dôvody Slovenska a Maďarska vyhodnotil ako nedôvodné. SDEÚ argumentoval okrem iného aj vyhlásením Rady počas mimoriadneho plenárneho zasadnutia EP, podľa ktorého „Maďarsko samo seba nepokladá za štát prvej línie a informovalo nás, že si nepraje byť štátom, v prospech ktorého bude uskutočnované premiestňovanie. Parlament by mohol túto skutočnosť vo svojom stanovisku vziať na vedomie.“¹⁶ Súdny dvor mal teda za to, že EP túto skutočnosť na vedomie vzal a tá sa premietla do zmeneného návrhu rozhodnutia. Článok 78 ods. 3 bol napokon podľa SDEÚ splnený aj tým, že Predsedníctvo Rady o zmenách informovalo EP, čím bola splnená povinnosť konzultácie.

Štaty zároveň v žalobe namietali porušenie zásady proporcionality a nevyhnutnosti. Maďarsko v deviatom žalobnom dôvode uviedlo, že ak už nepatrí k benefitujúcim štátom, je premiestnenie 120-tisíc žiadateľov nedôvodné. Desiaty žalobný dôvod podalo Maďarsko subsidiárne a rozvádzza v ňom porušenie proporcionality v spojitosti s porušením čl. 78 ods. 3 ZFEÚ, nakoľko rozhodnutie ukladá Maďarsku „záväzný počet osôb, ktoré majú byť premiestnené, ako prijímajúcemu štátu, aj keď bolo známe, že na územie tohto členského štátu vstúpil veľký počet nelegálnych migrantov, ktorí tam podali žiadosti o medzinárodnú ochranu.“¹⁷

V spojitosti so zásadou proporcionality platí judikatúra Súdneho dvora, podľa ktorej je potrebné, aby boli akty inštitúcií EÚ vhodné na dosiahnutie legitímných cieľov sledovaných predmetnou právnou úpravou a neprekračovali hranice toho, čo je potrebné na uskutočnenie cieľov. Ak je možnosť výberu medzi viacerými primeranými opatreniami, treba sa prikloniť k najmenej obmedzujúcemu opatreniu a spôsobené ťažkosti nesmú byť neprimerané vo vzťahu k sledovaným cieľom.

Slovenská republika s podporou Poľska v žalobe uviedla, že je rozhodnutím porušená zásada proporcionality tým, že nie je vhodné na dosiahnutie ním sledovaného cieľa, pretože nie je schopné napraviť nedostatky gréckeho a talianskeho azylového systému spočívajúce v nedostatku kapacít pri prijímaní a vybavovaní žiadostí o udelenie medzinárodnej ochrany.

SDEÚ mal iný názor. Uvádzá, že mechanizmus premiestnenia značného počtu žiadateľov o ochranu je opatrením, ktoré má prispieť k dosiahnutiu cieľa rozhodnutia. Okrem toho argumentuje, že je ťažké spochybniť skutočnosť, že každý azylový systém by bol vážne narušený, keby natrafil na taký obrovský prílev migrantov, s akým bojovalo Taliansko a Grécko v priebehu jedného roka. Samotný mechanizmus dosahovania cieľov rozhodnutia pritom podľa Súdneho dvora netreba posudzovať izolované, ale v rámci celého súboru opatrení, do ktorého patrí.¹⁸

V skutočnosti bolo napokon premiestnených menej osôb, ako bolo naplánované. Ako však uvádzia Klíma, táto skutočnosť nemá dospievať k záveru, že je napadnuté rozhodnutie nespôsobilé od začiatku dosiahnuť sledovaný cieľ.¹⁹

¹⁵ ECLI:EU:C:2017:63 bod 160.

¹⁶ ECLI:EU:C:2017:63 bod 165.

¹⁷ ECLI:EU:C:2017:63 bod 45.

¹⁸ ECLI:EU:C:2017:63 body 209-215.

¹⁹ KLÍMA, K. a kol. (2017): Azylové právo v evropskom kontextu, s. 107.

Kritizovať normotvorcu z dôvodu budúceho účinku prijímanej právnej úpravy možno len vtedy, ak sa javí ako zjavne nesprávne vzhľadom na skutočnosti, o ktorých normotvorca vedel už v okamihu prijatia daného právneho aktu.²⁰

Rada pri prijímaní mechanizmu premiestnenia značného počtu žiadateľov o ochranu vykonala na základe detailného preskúmania dostupných štatistických údajov analýzu očakávaných účinkov tohto opatrenia na dotknutú núdzovú situáciu. Pritom sa vzhľadom na uvedené údaje táto analýza nezdá byť zjavne nesprávna. Za nižším počtom premiestnení je rad príčin, ktoré sa v čase prijímania rozhodnutia nedali predvídať. Ide napríklad o nedostatočnú spoluprácu s niektorými členskými štátmi.

Porušením princípu subsidiarity je podľa Slovenska skutočnosť, že ciele sledované prijatým rozhodnutím sa efektívnejšie dali dosiahnuť aj menej obmedzujúcim spôsobom voči členským štátom, takže jeho prijatie v konečnom dôsledku nebolo nevyhnutné. SDEÚ však v tomto smere vyhodnotil, že menej obmedzujúce opatrenie na vyriešenie kritickej situácie gréckeho a talianskeho azylového systému neexistuje.

Maďarsko v ôsmom žalobnom dôvode napadlo porušenie právnej istoty a normatívnej jasnosti. Malo k tomu dôjsť tým, že v rozhodnutí z viacerých hľadísk nie je jasné, akým spôsobom sa majú uplatňovať ustanovenia napadnutého rozhodnutia ani to, aký je ich vzťah k nariadeniu Dublin III. Rozhodnutie nestanovuje ani kritériá výberu na účely premiestnenia žiadateľov. To, akým spôsobom majú orgány benefitujúcich členských štátov rozhodovať o odovzdaní žiadateľov do členského štátu premiestnenia, podľa Maďarska spôsobuje, že pre týchto žiadateľov je mimoriadne ľažké vopred vedieť, či budú zaradení medzi premiestňované osoby, a ak áno, do ktorého členského štátu budú premiestnení.²¹ Rozhodnutie pritom dostatočne nerieši ani postavenie žiadateľa v krajinе, do ktorej je premiestnený, a či tam zostanú až do rozhodnutia o ich žiadosti o azyl.

Problém videlo Maďarsko aj v tom, či je v súlade s Ženevským dohovorom, ak by bol žiadateľ premiestnený do krajinys, s ktorou nemá žiadne faktické väzby. Podľa jeho ustanovení totiž musí byť žiadateľovi umožnené zotrvať v krajinе, kde požiadal o azyl až dovtedy, kým sa nerozhodne o jeho žiadosti. Maďarsko tvrdí, že žiadatelia napadnutým rozhodnutím o toto právo prišli a bez ich súhlasu je umožnené ich premiestnenie do krajinys, s ktorou nemajú žiadnu väzbu. Problémom môže byť, ak budú premiestnení do štátov s odlišnou kultúrou či spoločenskými zvykmi, čo môže mať za následok znemožnenie ich integrácie do spoločnosti prijímajúceho členského štátu.

Rada porušenie zásady právnej istoty a normatívnej jasnosti odmietla. Rovnako reagovala aj na tvrdenia porušenia Ženevského dohovoru. Uviedla, že ani dohovor, ani napadnuté rozhodnutie negarantuje žiadateľovi právo slobodnej voľby štátu, ktorý ho prijme. SDEÚ vo svojom posúdení uviedol odôvodnenia, v ktorých Rada spresnila, ako napadnuté rozhodnutie súvisí s legislatívnymi aktmi týkajúcimi sa azylovej politiky EÚ.²² Nemožno teda konštatovať, že napadnuté rozhodnutie obsahuje „svojvoľný systém nahradzujúci objektívny systém stanovený nariadením Dublin III.“²³ Súdny dvor zamietol tvrdenie Maďarska, že rozhodnutie odporuje Ženevskému dohovoru. Opatrením na zvládnutie krízy je premiestnenie žiadateľa z jedného členského štátu do iného s cieľom zabezpečiť preskúmanie jeho žiadosti v primeranej lehote. Nejde o vyhostenie alebo vrátenie do tretej krajinys, ako tvrdí Maďarsko. SDEÚ celý ôsmy žalobný dôvod zamietol ako nedôvodný.

Súdny dvor napokon žaloby zamietol v plnom rozsahu, keďže po ich preskúmaní nevyhoveli ani jednému zo šestnástich žalobných dôvodov.

²⁰ ECLI:EU:C:2001:420 bod 84.

²¹ ECLI:EU:C:2017:63 bod 313.

²² ECLI:EU:C:2017:63 bod 315-322.

²³ ECLI:EU:C:2017:63 bod 332.

3 Dôsledky zamietnutia žaloby na utečenecké kvóty a d'alšia perspektíva únijných utečeneckých kvót

Vo všeobecnosti a z pohľadu pro-migrantského prístupu EÚ sa dalo viac-menej očakávať, že úsilie Slovenska a Maďarska o zrušenie rozhodnutia týkajúceho sa utečeneckých kvót skončí neúspechom voči uvedeným členským štátom. Nepomohlo ani to, že mali podporu ďalšieho štátu – Poľska. Jedným z dôvodov neúspechu bol politický rozmer prípadu, ďalším nedostatočná argumentácia zo strany žalujúcich štátov vo vzťahu k právu EÚ.

Dá sa polemizovať o dodržiavaní princípu solidarity, ak do Európy prúdi obrovské množstvo migrantov aj z toho dôvodu, že niektoré členské štáty nedostatočne chránia svoje krajinu. Diskutabilné je aj úniou proklamované spravodlivé rozdelenie zodpovednosti medzi členské štáty a spúšťanie právneho nástroja v zmysle čl. 78 ods. 3 ZFEÚ. Bez ohľadu na to však judikatúra SDEÚ umožňuje prijímanie dočasných opatrení v zmysle uvedeného ustanovenia. A to bez toho, aby sa brali do úvahy vnútrostátné podmienky štátu, do ktorého majú byť žiadatelia premiestnení. Ide napríklad o nedostatočné ubytovacie kapacity pre umiestnenie týchto žiadateľov, odborného personálu na vybavovania žiadostí o azyl, ale aj bez ohľadu na to, akú vinu nesie štát na núdzovom stave, v ktorom sa ocitol pre prílev migrantov z tretích krajín. Podkladom pre rozhodnutia SDEÚ je spoločná azylová politika, kontrola na hraniciach, už spomínaný princíp solidarity či zásada spravodlivého rozdelenia zodpovednosti.

V rámci spoločného relokačného mechanizmu sú teda prípustné rôzne dočasné opatrenia, aj premiestnenie žiadateľa o medzinárodnú ochranu zo štátu, v ktorom sa nachádza, do iného členského štátu. Opatrenia prijímané ako reakcia na vysoký počet migrantov prichádzajúcich do EÚ však musia byť v súlade s nariadením Dublin III.

Hoci žalobu na neplatnosť rozhodnutia podali len Slovenská republika a Maďarsko, reálne jeho ustanovenia a samotné utečenecké „kvóty“ neplní viacero členských štátov. Ide o Českú republiku, Poľsko a Maďarsko, proti ktorým Komisia 14. júla 2017 začala konanie pre nesplnenie povinnosti členského štátu. Do druhej fázy, teda pred SDEÚ, sa konanie posunulo po tom, čo členské štáty ani po výzve Komisie neurobili nič na odstránenie stavu, ktorý im Komisia v tzv. *formal notice* vytyla. Dňa 26. júla 2017 vydala odôvodnené stanovisko v zmysle čl. 258 ZFEÚ. Podľa uvedeného ustanovenia, „ak sa Komisia domnieva, že si členský štát nesplnil povinnosť, ktorá pre neho vyplýva zo zmlúv, vydá odôvodnené stanovisko po tom, čo umožní tomuto štátu predložiť pripomienky. Ak daný štát nevyhovie stanovisku v lehote určenej Komisiou, Komisia môže vec predložiť Súdnemu dvoru Európskej únie.“²⁴

Čoraz vyhrotenejšia situácia s migrantmi a s povinnosťami, ktoré EÚ „diktuje“ členským štátom, pričom viaceré s nimi nesúhlasia, si v blízkej budúcnosti zrejme budú vyžadovať revíziu azylovej politiky pre celú EÚ. Už teraz sa súčasná politika negatívne odzrkadľuje na vzťahu obyvateľstva voči vrcholovým inštitúciám Únie. Negativisticky sa však k spoločným rozhodnutiam, ktoré sa týkajú povinného prerozdelenia utečencov v rámci celého spoločenstva, stavia aj čoraz viac štátov. V kontexte s prebiehajúcim Brexitom vo Veľkej Británii je otázne, dokedy bude EÚ na povinných kvótach trvať a či napokon predsa nebude musieť pristúpiť k ich úplnému zrušeniu.

²⁴ ZFEÚ čl. 258.

Záver

Prílev migrantov z tretích krajín v posledných rokoch prerástol do takých rozmerov, že si s týmto problémom nevedia poradiť viaceré európske krajiny. Situácia sa natol'ko vyhrotila, že už aj Európska únia musela podniknúť kroky na jej riešenie, elimináciu. Krízu sa však zatiaľ upokojíť nepodarilo. Sú krajiny, ako Slovensko či Maďarsko, ktoré odmietajú povinné utečenecké kvóty a prejavili to už pred niekoľkými rokmi žalobou na Súdny dvor EÚ. Žalobu súd zamietol, keďže ani jeden zo šestnástich žalobných dôvodov nevyhodnotil ako dôvodný. Ďalšie štáty, Poľsko, Česko a opäť Maďarsko, odmietajú prijať určený počet utečencov, kvôli čomu čelia žalobe na Súdnom dvore EÚ. Situácia sa začína vyhrocovať aj v ďalších krajinách, v Nemecku, Francúzsku. Vo Veľkej Británii boli povinné kvóty jedným z dôvodov, prečo sa krajina rozhodla vystúpiť z Únie.

Pôvodne bola migrácia realizovaná najmä z politických dôvodov. Ľudia utekali zo svojich domovských krajín, pretože boli prenasledovaní a hľadali ochranu v iných krajinách. Tak boli koncipované aj prvé medzinárodné dokumenty na ochranu utečencov. Postupne sa však zmysel migrácie zmenil. Dnes už nie je možné tvrdiť, že utečenci opúšťajú svoje krajinu len preto, že sa cítia ohrození, či už politickým systémom alebo vojnou. Čoraz viac utečencov z tretích krajín prichádza do Európy s cieľom ekonomickeho prilepšenia si. Hľadajú v Únii lepšie podmienky na život, vyhľadávajú lepší sociálny systém s pomerne výhodnými sociálnymi dávkami. Samozrejme, v státiach migrantov sú aj takí, ktorí opúšťajú svoj domovský štát pre chudobu, rastúce ceny, absenciu životných perspektív, represívnu politiku miestnych vlád či klimatické zmeny, ktoré pripravuje o živobytie milióny ľudí.

Čoraz viac sa z uvedeného dôvodu natíska otázka, či nie je čas na revíziu Ženevského dohovoru, základného právneho predpisu na ochranu utečencov. Často býva totiž kritizované, že dokument zo začiatku 50. rokov minulého storočia bol koncipovaný na vtedajšie, povojnové podmienky, ktoré sa tým súčasným takmer ani nepriблиžujú. Okrem toho, aj základná ochrana utečenca a jeho definícia je založená na tom, že poskytuje ochranu ľuďom, ktorí utekajú z politických dôvodov, nie ekonomických, ako je tomu v mnohých prípadoch dnes. Uviedol som viacero snáh popredných predstaviteľov členských štátov EÚ, ktorí navrhujú aj konkrétné body na nevyhnutnú revíziu dohovoru. Zatiaľ k nej nedošlo, dá sa však predpokladať, že je to len otázka času, ak sa nenájde iný spôsob riešenia utečeneckej krízy. Aj keď je otázne, ako a či vôbec sa podarí dospieť ku konsenzu všetkých štátov, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru.

Slovensko zatiaľ problém s extrémnym prílevom migrantov riešiť nemuselo. Ak by k tomu došlo v blízkej budúcnosti, zrejme by došlo hned k niekoľkým ľažkostiam. Nás štát totiž na niečo také nie je pripravený z mnohých dôvodov. Neexistujú kapacity, kde by boli migranti umiestnení, nie sú ľudia, ktorí by vybavovali tisíce či desaťtisíce žiadostí o azyl, neexistuje vnútorný systém v rámci verejnej správy, ktorý by bol akýmkolvek spôsobom pripravený na prílev cudzincov z tretích krajín. Ak by mala Slovenská republika začať prijímať utečencov, najsikôr by sa mala vysporiadať s týmito otázkami. Riešiť ich „za pochodu“ by totiž zrejme nebolo najšťastnejším riešením.

Keby však k tomu predsa došlo, nebude mať štát na výber a v zmysle medzinárodných zmlúv, ktorými je viazaná aj naša republika, ktorá poskytuje medzinárodnú ochranu azylantom, bude im musieť zabezpečiť adekvátne podmienky. V týchto intenciách totiž v mnohých prípadoch rozhodol aj Európsky súd pre ľudské práva, ktorý v prvom rade sleduje ochranu práv a právom chránených záujmov osôb. Štáty môžu byť dokonca postihované aj za to, že vyhostia osobu, ktorej v domovskom štáte hrozí nebezpečenstvo a narušenie jej základných práv a slobôd.

Migračná a azylová politika sa stretá s mnohými problémami. Obyvateľia členských štátov Európskej únie čoraz viac dávajú najavo svoj nesúhlas s prílevom migrantov. Dôvodov je mnogo, okrem iného aj iné zvyky, tradície, kultúra migrantov z tretích krajín. Boli

zvyknutí na iní spôsob života a žiadni z vrcholových predstaviteľov štátov EÚ si zrejme nedovolí tvrdiť a presviedčať ostatných o tom, že migranti tieto svoje zvyky a tradície nebudú chcieť presadiť aj v krajinách, ktoré si „vybrali“ pri úteku zo svojej domovskej krajiny. V neposlednom rade sa natíska aj otázka terorizmu či zvyšujúcej sa kriminality. Je otázne, ako štáty EÚ migračného krízu vyriešia, je však isté, že riešenie je nevyhnutné a bude musieť prísť čo najskôr.

Použitá literatúra:

1. *Asylum-Based Immigration*. Dostupné na: <http://loc.gov/law/foreign-news/article/denmark-law-to-stem-asylum-based-immigration/>.
2. HORVÁTHOVÁ, Z. 2016. *Social systems and policies*. Prague: Metropolitan University Prague Press, 2016, 101 s. ISBN 978-80-87956-38-0.
3. HRNČÁROVÁ, N. 2014. *Právo na azyl podľa Čl. 53 Ústavy Slovenskej republiky*. In : Justičná revue / Justičná revue 2014 / JR - 12/2014, 1494 s.
4. KLÍMA, K. a kol. 2017. *Azylové právo v evropskom kontextu*. Praha : Metropolitan University Prague Press, 2017., 222 s. ISBN 978-80-87956-73-1.
5. MIKKELSEN, O. 2015. *Denmark wants Geneva Convention debate if Europe cannot curb refugee influx*. In: Reuters. Dostupné na: <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-denmark-denmark-wants-geneva-convention-debate-if-europe-cannot-curb-refugee-influx-idUSKBN0UB10020151228>.
6. MRÁZ, S. 2019. Niektoré problémy migračnej politiky EÚ. In : Medzinárodné vzťahy č.2/2019, EU, Fakulta medzinárodných vzťahov.
7. NĚMCÁK, V. 2011. K judikatuře Evropského soudu pro lidská práva v případech vyhoštění. In: *Správní právo*. Praha: Ministerstvo vnitra, 2011, XLIV, č. 4, s. 193-208. ISSN 0139-6005.
8. PALÁT, M. 2013. *Determinanty vzniku migrace a statistiky cizincu v Evropské unii*. Ostrava: Key Publishing, 2013. ISBN 978-80-7418-228-0.
9. SCHEU, H. CH. 2011. *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium, 2011. 322 s. ISBN 978-80-87284-07-0.
10. UHEREK, Z. 2002. *Integrace azylantu*. Výzkumná zpráva pro Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky, oddělení pro Českou republiku. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002.

Ďalšie zdroje:

1. Asylpaket I. 2019. Dostupné na: <https://www.fnrw.de/themen-a-z/asylpakete/asylpaket-i.html>.
2. Asylpaket II. 2019. Dostupné na: <https://www.fnrw.de/themen-a-z/asylpakete/asylpaket-ii.html>.
3. Frontex, 2018. *Number of irregular crossings at Europe's borders at lowest level in 5 years*. 01-04-2019. Dostupné na : <https://frontex.europa.eu/media-centre/news-release/number-of-irregular-crossings-at-europe-s-borders-at-lowest-level-in-5-years-ZfkoRu>.
4. Ministerstvo vnútra SR – Azyl a migrácia, štatistiky. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?statistiky-20>.

Právne akty a judikatúra:

1. Interpelácia zo dňa 25. januára 2016, č. P-000539/2016. Dostupná na : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+WQ+P-2016-000539+0+DOC+XML+V0//EN>.

2. Návrh na začatie prejudiciálneho konania z 18. júla 2013, Diakité, C-285/12, ECLI:EU:C:2013:500. Dostupné na: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62012CC0285&lang1=sk&type=TXT&ancre>.
3. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 604/2013 z 26. júna 2013, ktorým sa stanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnej ochrane podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov (prepracované znenie).
4. Rozhodnutie Rady (EÚ) č. 2015/1601 z 22. septembra 2015 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.
5. Rozhodnutie Rady (EÚ) č. 2015/1523 zo 14. septembra 2015 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.
6. Rozhodnutie Rady (EÚ) č. 2016/1754 z 29. septembra 2016, ktorým sa mení rozhodnutie (EÚ) 2015/1601 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.
7. Uznesenie EP z 13. decembra 2017 o výročnej správe o ľudských právach a demokracii vo svete v roku 2016 a politike Európskej únie v tejto oblasti (2017/2122(INI)) (2018/C 369/07). Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0494&from=EN>.
8. Vykonávanie rozhodnutie Rady (EÚ) č. 2016/408 z 10. marca 2016 o dočasnom pozastavení premiestňovania 30 % žiadateľov pridelených Rakúska podľa rozhodnutia (EÚ) 2015/1601 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.
9. Zákon č. 460/1992 Z. z., Ústava SR z 1. septembra 1992.
10. Zákon č. 480/2002 Z. z., Zákon o azyle z 20. júna 2002.
11. Zákon č. 162/2015 Z. z., Správny súdny poriadok z 21. mája 2015.
12. Zmluva o fungovaní Európskej únie (Konsolidované znenie) - *Úradný vestník C 326 , 26/10/2012 S. 0001 – 0390*.
13. Rozsudok SDEÚ zo 6. septembra 2017 – Spojené veci C 643/15 A C-647/15 Slovensko a Maďarsko/Rada, ECLI:EU:C:2017:63.
14. Ústavný súd SR. Uznesenie z 19. februára 1998, spis. zn. I. ÚS 12/98. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu SR, Košice, 1998, s. 503-504.

Kontakt:

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e mail: stanislav.mraz@euba.sk

EKONOMICKÉ A POLITICKÉ DOPADY DOHODY O SLOBODNOM OBCHODE EÚ – MERCOSUR NA SLOVENSKÚ REPUBLIKU¹

ECONOMIC AND POLITICAL IMPACTS OF THE EU-MERCOSUR FREE TRADE AGREEMENT ON SLOVAK REPUBLIC

Vladimír Müller

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, Banská Bystrica 974 01 Slovenská republika, e-mail: vladimir.muller@umb.sk

Abstrakt: Dohoda o slobodnom obchode EÚ – Mercosur zaznamenala v roku 2019 doteraz svoj najväčší pokrok v dôsledku úspešného uzatvorenia negociačí. V prípade jej praktickej realizácie sa očakávajú signifikantné pozitívne aj negatívne dopady na oboch aktérov. Cieľom príspevku je pomocou analýzy, syntézy a dedukcie identifikovať politické dopady a trendy, ktoré budú vplyvať na Slovenskú republiku v prípade realizácie ekonomickej integrácie medzi EÚ a Mercosurom. Výsledkom je, že najcítelnejšie negatívne dopady dohody sa v priestore SR prejavia skôr ako jej najcítelnejšie pozitívne dopady. Dohoda je takisto dôležitým nástrojom mäkkej moci malých štátov, nakoľko napomáha presadeniu ich vybraných záujmov nielen v ekonomickej ale aj v politickej oblasti.

Kľúčové slová: Európska únia, Mercosur, oblasť slobodného obchodu, Slovensko

JEL: F15, Q17

Abstract: In 2019, the EU-Mercosur Free Trade Agreement has made its greatest progress so far as a result of the successful conclusion of negotiations. In the case of its practical implementation, significant positive and negative impacts on both actors are expected. The aim of the paper is to identify, through analysis, synthesis and deduction, the political impacts and trends that will affect the Slovak Republic in the event of economic integration between the EU and Mercosur. As a result, the most severe negative impacts of the agreement will reflect sooner than its most significant positive impacts. The agreement is also an important instrument for the soft power of small states, as it helps to promote their chosen interests not only in the economic but also in the political field.

Key words: European Union, Mercosur, Free Trade Area, Slovakia

JEL: F15, Q17

Úvod

Európska únia dosiahla v roku 2019 prelomový úspech vďaka úspešnému uzatvoreniu negociačí so štátmi Mercosuru – Argentínou, Brazíliou, Paraguajom a Uruguajom o vytvorení spoločnej oblasti slobodného obchodu. Táto dohoda v záujme nadobudnutia účinnosti musí prejsť ešte komplikovaným ratifikačným procesom. Ale aj napriek tomu, že samotný ratifikačný proces ešte nezačal, tak dohoda býva označovaná ako kontroverzná. Na jednej strane sa od nej očakáva zvýšenie efektivity a ušetrenie veľkého množstva finančných

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0949/17 Koncept mäkkej moci v kontexte transformujúceho sa medzinárodného prostredia a potenciál jeho využitia pre stratégie malých štátov.

prostriedkov v dôsledku eliminácie väčšiny ciel a na druhej strane zvýšená konkurencia v oblasti poľnohospodárskych produktov, ktorá môže spôsobiť existenčné problémy poľnohospodárskemu sektoru v priestore EÚ.

Cieľom tohto príspevku je pomocou analýzy, syntézy a dedukcie identifikovať politické dopady a trendy, ktoré budú vplyvať na Slovenskú republiku v prípade realizácie ekonomickej integrácie medzi EÚ a Mercosurom. Táto problematika je vzhľadom na svoju aktuálnosť spojená s nedostatkom niektorých druhov informačných zdrojov (najmä ekonomických prognostických štatistik), preto autor bude vychádzať z doteraz dostupných zdrojov a usilovať sa týmto príspevkom aspoň o čiastočné zaplnenie tejto informačnej medzery.

1 Význam dohody o slobodnom obchode s Mercosurom pre EÚ

Dňa 28. júna 2019, presne po 20 rokoch od začiatku negociačí, dosiahli negociátori Európskej komisie a Mercosuru politickú zhodu na vytvoreni spoločnej dohody o slobodnom obchode. V prípade jej praktickej realizácie pôjde o jednu z najväčších oblastí slobodného obchodu vo svetovej ekonomike, ktorá bude zahŕňať približne 770 miliónov obyvateľov, HDP o veľkosti 19 biliónov eur a vzájomný obchod s tovarom v hodnote 88 miliárd eur a so službami v hodnote 34 miliárd eur.² Dosiahnutie tejto dohody predstavuje jeden z najdôležitejších úspechov Európskej komisie pod vedením Jeana Claude Junckera a špecificky najmä švédskej komisárky pre obchod Anny Cecilie Malmström, ktorá dokázala v čase rastúcich protekcionistických tendencií v medzinárodnom obchode vyvolaných primárne politikou prezidenta USA Donalda J. Trumpa úspešne ukončiť viacero obchodných negociačí EÚ. Ukončenie negociačí s Mercosurom je posledným zavŕšujúcim veľkým úspechom jej mandátu a zároveň iba druhým príkladom úspešného splnenia jedného z cieľov stanovených v dôležitej a prelomovej obchodnej stratégii z roku 2006 *Global Europe: Competing in the World*.³

Ekonomické dopady zrealizovania dohody nie je možné presne predpokladať, ale rôzne ekonometrické modely umožňujú približne stanoviť rozsah ekonomických benefitov z nej vyplývajúcich. Z pohľadu EÚ, spoločnosti exportujúce do štátov Mercosuru ušetria priamo iba na redukcii ciel približne 4 miliardy eur ročne. To je viac ušetrených financií ako pri ktorejkoľvek dohode o slobodnom obchode z minulosti, ktorú EÚ uzatvorila. Pre porovnanie, pri dohode CETA s Kanadou išlo o 0,6 miliardy eur a pri dohode EPA s Japonskom o 1 miliardu eur.⁴ Finálnym pozitívnym dôsledkom eliminácie 91 % všetkých existujúcich ciel zo strany Mercosuru by malo byť zvýšenie HDP EÚ o 0,1 % v intervale od 15,1 do 20,9 miliárd eur.⁵

Mimoriadny význam dohody o slobodnom obchode EÚ-Mercosur spočíva v tom, že je modernou komplexnou dohodou, ktorá zahŕňa okrem obchodu s tovarom a službami aj iné kapitoly súvisiace s mnohými oblastami ako napríklad výraznejšie otvorenie trhov s verejným obstarávaním, problematiku netarifných bariér, ochranu duševného vlastníctva, udržateľný rozvoj a mechanizmus riešenia sporov. V tomto kontexte je dôležité spomenúť, že štáty Mercosuru podľa teórie medzinárodnej ekonomickej integrácie aj napriek svojmu názvu (Mercosur – špan. Mercado Común del Sur – Spoločný trh juhu), nie sú spoločným trhom a v mnohých oblastiach nesplňajú ani parametre colnej únie. Absencia jednotných pravidiel

² EURÓPSKA KOMISIA, (2019): Press release - EU and Mercosur reach agreement on trade.

³ EURÓPSKA KOMISIA, (2019): Global Europe: Competing in the World, s. 11.

⁴ EURÓPSKA KOMISIA, (2019): Press release - EU and Mercosur reach agreement on trade.

⁵ LSE CONSULTING, (2019): Sustainability Impact Assessment in Support of Association Agreement Negotiations between the European Union and Mercosur, s. 29.

v mnohých sférach mimoriadne komplikovala negociačie s EÚ, kde vyjednávači museli riešiť integráciu nie s jedným ale so štyrmi rozdielnymi regulačnými systémami. V konečnom dôsledku predstaviteľa štátov Mercosuru v záujme úspešného ukončenia negociačí sa v niektorých oblastiach zaviazali otvoriť svoj trh smerom k EÚ výraznejšie, ako si to medzi sebou umožňujú štaty Mercosuru navzájom.

Ukončenie negociačí medzi EÚ a Mercosurom má aj dôležité geopolitické dopady. Nejde iba o politický signál pre ostatné štáty, že títo aktéri sa v čase rastúceho protekcionizmu v svetovej ekonomike nielen rétoricky ale aj reálnymi skutkami hlásia k princípu voľného obchodu a uvoľňovaniu obchodných prekážok. Ide aj o to, že v prípade Mercosuru je EÚ prvým ekonomicky signifikantným aktérom, ktorý dokázal vynegociovať otvorenie tohto relatívne uzavretého trhu (priemerná hodnota ciel Mercosuru voči EÚ je 13 %, ktoré sú spojené s početnými netarifnými bariérami⁶). V prípade právneho nadobudnutia účinnosti dohody budú mať európski producenti preferenčný prístup na veľký, kultúrne a historicky blízky trh, ktorý v súčasnosti nie je preferenčne otvorený pre ostatných dôležitých aktérov v rámci svetovej ekonomiky vrátane USA, Číny a Japonska. Okrem toho existencia modernej komplexnej obchodnej dohody má potenciál vytvoriť nové obchodné väzby medzi podnikateľmi v oboch integračných celkoch, pričom podnikatelia zo štátov Mercosuru by boli prinútení dodržiavať viaceré bezpečnostné a kvalitatívne regulačné štandardy EÚ, ktoré sú legislatívne upravené v dohode.

Samotná dohoda je súčasťou Asociačnej dohody EÚ s Mercosurom a tvorí jej obchodný pilier. Ďalší pilier je politicko-kooperačný, ktorý zahŕňa oblasti migrácie, vedy a výskumu, ľudské práva, boj proti terorizmu a iné. Kompletná asociačná dohoda ako celok musí byť ratifikovaná nielen v Európskom parlamente a Rade EÚ, ale aj vo všetkých národných parlamentoch členských štátov.⁷ To značne predĺžuje celý proces nadobudnutia účinnosti dohody a zároveň zvyšuje pravdepodobnosť výskytu komplikácií, keďže v prípade odmietnutia dohody v ktorejkoľvek z uvedených inštitúcií asociačná dohoda nezíska právnu účinnosť. V prípade obchodnej časti je možné prikročiť k jej predbežnej účinnosti po schválení v Európskom parlamente a v Rade EÚ, pričom nie je nutné mať súhlasy všetkých národných parlamentov. K tomuto kroku dôjde až v časovom intervale 1 – 2 roky v dôsledku nutnosti právnej kontroly textu a prekladu zmluvy do všetkých oficiálnych jazykov EÚ.

2 Politická dimenzia ekonomickej integrácie medzi štátmi Mercosuru a Slovenskom

Politické dopady každej dohody o slobodnom obchode sú úzko prepojené s jej ekonomickými dôsledkami. Preto aj v prípade identifikácie politických dopadov na vybraný štát je potrebné analyzovať aj ekonomicke predikcie s ním súvisiace. Žiaľ, v čase písania príspievku nebolo možné získať žiadne aktuálne informačné zdroje, ktoré by ponúkali ekonomickú prognózu zameranú na Slovenskú republiku, ktorá by bola podložená niektorým z využívaných modelingových scenárov. Jediným informačným zdrojom pokryvajúcim posledné štádium negociačí je ostatná verzia *Sustainability Impact Assessment*⁸ z októbra 2019. Uvedená verzia ale neposkytuje prognostické údaje pre členské štáty, iba pre EÚ ako celok v rámci jednotlivých hospodárskych sektorov.

⁶ LSE CONSULTING, (2019): Sustainability Impact Assessment in Support of Association Agreement Negotiations between the European Union and Mercosur, s. 13.

⁷ EURÓPSKA KOMISIA, (2019): Press release - EU and Mercosur reach agreement on trade.

⁸ LSE CONSULTING, (2019): Sustainability Impact Assessment in Support of Association Agreement Negotiations between the European Union and Mercosur.

Pri pohľade na obchodnú výmenu Slovenska a štátov Mercosuru je možné vidieť, že v súčasnosti nie sú títo aktéri medzi sebou dôležitými obchodnými partnermi. Z pohľadu Slovenskej republiky export tovarov do štátov Mercosuru v roku 2018 tvoril iba 0,13 % celkového exportu. Import tovarov zo štátov Mercosuru na Slovensko v roku 2018 tvoril 0,17 % celkového importu.⁹ Konkrétne údaje za roky 2016, 2017 a 2018 sú viditeľné v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Hodnoty importu a exportu tovarov medzi SR a štátmi Mercosuru v USD.

Obchodný tok	Štát	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018
Export SR do	Argentína	27 876 971	29 471 806	27 445 664
Import SR z		41 157 332	50 967 670	47 999 030
Export SR do	Brazília	68 030 577	81 674 943	85 851 641
Import SR z		89 234 273	69 985 207	109 677 037
Export SR do	Paraguaj	3 894 197	5 299 132	7 146 390
Import SR z		52 757	203 608	172 009
Export SR do	Uruguaj	2 214 151	4 429 849	3 645 460
Import SR z		1 735 927	3 646 303	4 544 959

Prameň: TRENDECONOMY, (2019): Slovak Republic | Imports and Exports | Argentina; Brazil; Paraguay and Uruguay | All commodities | Value (US\$).

Pozoruhodné je, že SR v roku 2018 zaznamenala so štátmi Mercosuru negatívne obchodné saldo vo výške 38 303 880 USD. V konečnom dôsledku sú tieto čísla veľmi nízke, čo je aj jeden z dôvodov, prečo úspešné ukončenie negociácií nevyvolalo viditeľnejšiu pozitívnu alebo negatívnu reakciu na strane slovenskej laickej verejnosti.

V prípade SR najsignifikantnejší potenciál rastu sa očakáva v oblasti automobilového priemyslu. V roku 2018 export automobilov (v rámci HS8703) do štátov Mercosuru činil 18,22 miliónov USD a export automobilových súčiastok (v rámci HS8708) činil 18,31 miliónov USD. Na automobily sa vzťahuje clo v hodnote 35 % a na súčiastky clo v hodnote 14 – 18 %. Eliminácia týchto relatívne vysokých ciel má perspektívou signifikantne zvýšiť export SR do štátov Mercosuru. Avšak na automobily sa bude vzťahovať dlhé prechodné obdobie 15 rokov, pričom počas 7 rokov bude aplikovaná kvóta 50 000 kusov s clom 17,5 % na export z EÚ a clo sa bude znižovať počas ďalších ôsmich rokov postupne na nulovú úroveň. Clá na súčiastky sa budú znižovať na nulovú úroveň počas obdobia 10 a 15 rokov.¹⁰ Z týchto dôvodov nie je možné očakávať citel'ny pozitívny impulz vyplývajúci z tejto dohody pre slovenský automobilový priemysel v krátkom čase. Plné dopady, ktoré budú sice ekonomicky významné, sa prejavia až v časovom horizonte najmenej 15 rokov od nadobudnutia účinnosti zmluvy. To v určitej miere komplikuje argumenty zástancov realizácie dohody, ktorí nebudú môcť poukázať na rýchle viditeľné zásadné zvýšenie produkcie a exportu.

Naopak, najväčšie negatívne dôsledky zo vzájomnej integrácie EÚ-Mercosur sa očakávajú v oblasti poľnohospodárskych produktov. Brazília je najväčším svetovým vývozcom cukru, etanolu, kuracieho, bravčového a hovädzieho mäsa na svete v dôsledku svojho diverzifikovaného podnebia s pravidelnými zrážkami a dostatom slnečného svetla, ktoré znižujú náklady na ich produkciu v porovnaní s inými regiónnymi svetom. To vyvoláva obavy, či európske produkty budú konkurencieschopné voči poľnohospodárskym produktom

⁹ TRENDECONOMY, (2019): Slovak Republic | Imports and Exports | Argentina; Brazil; Paraguay and Uruguay | All commodities | Value (US\$).

¹⁰ EURÓPSKA KOMISIA, (2019): New EU-Mercosur trade agreement: The agreement in principle, s. 2.

zo štátov Mercosuru aj napriek geografickej vzdialenosťi, ktorú budú musieť na ceste do EÚ prekonáť.

Takéto obavy sú prítomné aj v rámci Slovenskej republiky najmä v súvislosti s produkciou hovädzieho mäsa, hydiny a cukru. Nie je to vyvolané iba obavou zo zvýšeného importu týchto produktov do Slovenskej republiky ale najmä vytlačením našich producentov z trhu EÚ, kam smeruje signifikantná časť týchto slovenských produktov. V prípade dovozu hovädzieho mäsa do EÚ z Mercosuru v súčasnosti platí clo vo výške 40 – 45 %. Po nadobudnutí účinnosti dohody bude plynúť 6 ročná lehota, počas ktorej sa graduálne vytvorí kvóta 99 000 ton, na ktorú sa bude vzťahovať clo 7,5 %. Toto množstvo predstavuje 1,2 % spotreby hovädzieho mäsa v EÚ.¹¹ Očakáva sa, že hodnota nárastu dovozu hovädzieho mäsa sa môže dostať až na úroveň 27 %.¹²

Na hydinu bude uvalená bezcolná kvóta 180 000 ton, čo predstavuje približne 1,2 % spotreby hydiny v EÚ. Kvóta bude dosiahnutá graduálne počas šiestich rokov od nadobudnutia účinnosti dohody. V prípade cukru bude v súvislosti s importom z Brazílie zrušené clo na doteraz platnú kvótu 180 000 ton. Okrem toho bude zavedená bezcolná kvóta 10 000 ton špeciálne pre Paraguaj. Tieto úrovne sú na úrovni približne 1 % spotreby cukru v EÚ.¹³ Z uvedených údajov je viditeľné, že dohodnuté kvóty predstavujú relatívne malé hodnoty v rámci spotreby EÚ, ktoré ale aj napriek tomu môžu predstavovať určité ohrozenie najmä pre malé členské štaty EÚ, ak by ich export bol vytlačený exportom zo štátov Mercosuru. V každom prípade liberalizácia obchodu s problémovými produktami je sprevádzaná prechodnými obdobiami, ktoré umožnia producentom a obchodníkom pripraviť sa na zvýšenú konkurenciu. Tieto prechodné obdobia sú kratšie ako v prípade produkcie automobilov, takže je možné predpokladať, že v prípade SR sa najcitolnejšie prípadne negatívne dopady dohody prejavia v skoršom časovom horizonte ako tie najviditeľnejšie pozitívne dopady vyplývajúce zo zvýšeného exportu produktov automobilového priemyslu.

Dohoda o slobodnom obchode s Mercosurom ustanovuje aj zoznam produktov s chráneným zemepisným označením. Z pohľadu Slovenska sa v zozname nachádza iba jedno slovenské chránené zemepisné označenie, a to *Vinohradnícka oblasť Tokaj*,¹⁴ rovnako ako vo všetkých predchádzajúcich obchodných dohodách EÚ novej generácie. Okrem toho text dohody v rámci kapitoly *Obchod a udržateľný rozvoj* obsahuje ustanovenia o ochrane životného prostredia a dodržiavaní pracovných štandardov. Obe zmluvné strany budú zviazané dodržiavať konvencie Medzinárodnej organizácie práce o nútenej a detskej práci, o nediskriminácii na pracovisku, o slobode združovania a o práve na kolektívne vyjednávanie. Okrem toho dohoda obsahuje záväzok implementácie ustanovení CITES - *Dohovoru*

o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhami a Parižskej dohode o klimatických zmenách. Kapitola zahŕňa aj boj proti deforestácii a udržateľné polnohospodárstvo, pričom nedodržiavanie stanovených pravidiel môže byť stíhatelné v rámci systému vzájomného riešenia sporov.¹⁵

Spomenuté oblasti prítomné v dohode sú mimoriadne cenné práve pre malé štaty v EÚ, vrátane Slovenska, ktoré by s najväčšou pravdepodobnosťou bez členstva v EÚ nikdy nedokázali zmluvne zviazať štáty Mercosuru k dodržiavaniu uvedených ustanovení.

¹¹ GRIEGER, G. (2019): The trade pillar of the EU-Mercosur Association Agreement, s. 9.

¹² DEBUYSSCHER, J., DEPRETER, M. (2019): Historická dohoda medzi EÚ a Mercosur ovplyvní oba obchodné bloky..., ak bude ratifikovaná.

¹³ GRIEGER, G. (2019): The trade pillar of the EU-Mercosur Association Agreement, s. 9.

¹⁴ EURÓPSKA KOMISIA, (2019): Trade part of the EU-Mercosur Association Agreement - Annex 1, s. 17.

¹⁵ EURÓPSKA KOMISIA, (2019): New EU-Mercosur trade agreement: The agreement in principle, s. 15.

Podobne aj ochrana produktov s chráneným zemepisným označením je cenným artiklom, nakoľko umožňuje malým štátom privilegovaným spôsobom predávať niektoré zo svojich produktov na rozsiahлом trhu druhej strany. Z tohto dôvodu je možné dohody o slobodnom obchode EÚ vnímať čiastočne aj ako nástroj mäkkej moci nielen EÚ ako celku, ale aj jednotlivých štátov. Častokrát práve malé štáty v EÚ sú mimoriadne aktívne napr. v oblasti ochrany životného prostredia a dokážu svoje záujmy reálne pretaviť do textu dohody.

Slovenská republika v prípade dohody s Mercosurom nepatrila k štátom, ktorých klíčové záujmy boli spojené s uzavretím tejto obchodnej dohody. Na rozdiel od štátov ako Španielsko a Portugalsko, ktoré majú so štátmi Mercosuru historické, jazykové a aj ekonomicke väzby alebo štátov ako Nemecko a Francúzsko, ktorých dôležité obchodné väzby siahajú na všetky kontinenty, tak Slovensko nepovažuje Mercosur za mimoriadne dôležitý región v rámci svojho zahraničného obchodu. To je aj dôvod, prečo Slovenská republika nepatrila k najvýraznejším promotérom dohody spomedzi členských štátov EÚ.

V čase písania príspevku sa však Slovensko z hľadiska prezentácie vo verejnem priestore zaradilo spolu s Irskom, Francúzskom a Rakúskom medzi štáty s negatívnejším postojom k dohode. Je to spôsobené najmä činnosťou Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, ktoré od ukončenia negociačii publikovalo dve tlačové správy kritizujúce súčasnú podobu dohody s Mercosurom a ohlasujúce pripravenosť ministerky blokovať dohodu na zasadnutí Rady EÚ pre poľnohospodárstvo a rybolov.¹⁶, ¹⁷ Tieto vyhlásenia je nutné vnímať aj v kontexte parlamentných volieb na Slovensku, ktoré sa uskutočnia vo februári 2020 a snahy o nepohnevanie si voličov z poľnohospodárskeho prostredia. Práve z hľadiska t'ažkej predvídateľnosti výsledkov volieb nie je možné robiť žiadne podložené predpoklady, aký bude postoj politických reprezentantov k dohode s Mercosurom po februári 2020. A vzhľadom na komplexnosť problematiky bude nutné pred schvaľovaním v Národnej rade SR absolvovať podrobnu verejnú debatu, v rámci ktorej by mali svoje argumenty poskytnúť aj podporovatelia dohody, ktorí doteraz neboli vo verejnem priestore dostatočne viditeľní.

Záver

Dohoda o slobodnom obchode medzi EÚ a štátmi Mercosuru bude mať v prípade realizácie viacero prínosných aspektov pre EÚ. V prvom rade je to otvorenie relatívne uzavoreného perspektívneho trhu o veľkosti 260 miliónov obyvateľov, ktorý nie je ekonomicky integrovaný so žiadnym iným dôležitým aktérom v rámci svetovej ekonomiky. Okrem toho dohoda obsahuje viacero ustanovení, ktoré majú potenciál inkorporovať systém štandardov a pravidiel preferovaný Európskou úniou na Mercosur skôr, ako sa o to budú usilovať Čína alebo USA. Z tohto pohľadu je preto dôležité ukončiť ratifikačný proces v čo možno najkratšom čase.

V prípade Slovenska Mercosur v súčasnosti nepredstavuje dôležitého obchodného partnera, keďže jeho podiel na celkovom exporte a importe SR tvorí 0,13 % resp. 0,17 %. Ekonomika SR môže očakávať najväčšie pozitívne dopady vyplývajúce z exportu automobilov a automobilových súčiastok a najväčšie negatívne dopady týkajúce sa importu poľnohospodárskych produktov najmä hovädzieho mäsa, hydiny a cukru. Negatívne dopady vyplývajúce z importu poľnohospodárskych produktov sa v dôsledku nastavenia prechodných

¹⁶ MINISTERSTVO PÔDOHOSPODÁRSTVA A ROZVOJA VIDIEKA SR, (2019): Matečná: SNS nepodporí dohodu Mercosur. Úlohou EÚ je chrániť občanov únie, nie vymeniť ich za biznis nadnárodných korporácií.

¹⁷ MINISTERSTVO PÔDOHOSPODÁRSTVA A ROZVOJA VIDIEKA SR, (2019): Matečná: Sme pripravení blokovať obchodnú dohodu s krajinami Južnej .

období v dohode prejavia skôr ako pozitívne dôsledky vyplývajúce z automobilového priemyslu.

Zároveň každá obchodná dohoda EÚ novej generácie, medzi ktoré patrí aj dohoda s Mercosurom, predstavuje pre malé štáty v rámci EÚ aplikovateľný nástroj mäkkej moci, pomocou ktorého môžu presadzovať aj u iných aktérov implementáciu nástrojov na ochranu životného prostredia alebo udržateľný rozvoj. Slovenskú republiku ešte bude v budúcnosti čakať komplexnejšia verejná diskusia súvisiaca s ratifikáciou dohody v Národnej rade SR. Jej výsledok ale nie je možné predpovedať vzhľadom na stáženú predvídateľnosť výsledkov parlamentných volieb, ktoré sa uskutočnia v roku 2020.

Použitá literatúra:

1. DEBUYSSCHER, J. - DEPRETER, M. (2019): Historická dohoda medzi EÚ a Mercosur ovplyvní oba obchodné bloky... ak bude ratifikovaná. [online]. In *Credendo*, 2019. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.credendo.com/sk/country-news/historicka-dohoda-medzi-eu-mercosur-ovplyvni-oba-obchodne-bloky-ak-bude-ratifikovana>
2. EURÓPSKA KOMISIA. (2006): *Global Europe: Competing in the World*. [online]. 2006. [cit. 18. 10. 2019], Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf
3. EURÓPSKA KOMISIA. (2019): *New EU-Mercosur trade agreement: The agreement in principle*. [online]. 2019. [cit. 30. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/june/tradoc_157964.pdf
4. EURÓPSKA KOMISIA. (2019): *Press release - EU and Mercosur reach agreement on trade*. [online]. 2019. [cit. 27. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/rapid/press-release_IP-19-3396_en.htm
5. EURÓPSKA KOMISIA. (2019): *Trade part of the EU-Mercosur Association Agreement - Annex I*. [online]. 2019 [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/september/tradoc_158330.pdf
6. GRIEGER, G. (2019): *The trade pillar of the EU-Mercosur Association Agreement*. [online]. 2019. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/640138/EPRI_BRI\(2019\)640138_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/640138/EPRI_BRI(2019)640138_EN.pdf)
7. LSE CONSULTING. (2019): *Sustainability Impact Assessment in Support of Association Agreement Negotiations between the European Union and Mercosur*. [online]. 2019. [cit. 29. 10. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.eumercosursia.com/>
8. MINISTERSTVO PÔDOHOSPODÁRSTVA A ROZVOJA VIDIEKA SR. (2019): *Matečná: Sme pripravení blokovať obchodnú dohodu s krajinami Južnej Ameriky*. [online]. 2019. [cit. 31.10.2019]. Dostupné na internete: <http://www.mpsr.sk/sk/index.php?navID=52&id=14642>
9. MINISTERSTVO PÔDOHOSPODÁRSTVA A ROZVOJA VIDIEKA SR. (2019): *Matečná: SNS nepodporí dohodu Mercosur. Úlohou EÚ je chrániť občanov únie, nie vymeniť ich za biznis nadnárodných korporácií*. [online]. 2019. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.mpsr.sk/sk/index.php?navID=52&id=14798>
10. TREND ECONOMY. (2019): *Slovak Republic / Imports and Exports / Argentina; Brazil; Paraguay and Uruguay / All commodities / Netweight (kg); Quantity and Value (US\$) / 2018*. [online]. 2019. [cit. 30. 10. 2019]. Dostupné na internete: https://trendeconomy.com/data/h2?commodity=TOTAL&reporter=SlovakRepublic&trade_flow=Export,Import&partner=Argentina,Brazil,Paraguay,Uruguay&indicator=NW,TQ,TV&time_period=2016,2017,2018

Kontakt:

Mgr. Vladimír Müller, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: vladimir.muller@umb.sk

BEHAVIORAL AND TAX ASPECTS OF PENSION SAVINGS

Joanna Niżnik

Faculty of Economics and Law, Cracow University of Economics, Rakowicka 27,
31-510 Kraków, Polska, e-mail: niznikj@uek.krakow.pl

Abstract: The purpose of the article is to depict the individual retirement accounts market in Poland in terms of the propensity to save and applied tax incentives. Theoretical considerations related to the rationality of consumer choice in terms of the neoclassical theory and behavioural economics constitute the background reflection. The article presents psychological factors affecting saving-related decisions and possible actions regarding the increase of pension funds counteracting the adverse effects of decision making in the case of uncertainty and risk. This paper also contains a brief review of studies on the impact of varied tax return schemes on accumulated savings. In the empirical part, the Polish individual retirement accounts market has been analysed in the context of the possibility of accumulating additional retirement savings and the financial awareness of Poles.

Key words: individual retirement accounts, behavioural economics, tax incentives

JEL: H55

Introduction

Population ageing, low fertility rates and the enormously increasing obligations of public pension security systems cause private pension savings to become increasingly important. The level of voluntary retirement savings depends on numerous factors. The effectiveness of collecting these funds is both psychologically and financially pre-conditioned.

The purpose of the article is to depict the individual retirement accounts market in Poland in terms of the propensity to save and available tax incentives. Theoretical considerations related to the rationality of consumer choice in terms of the neoclassical theory and behavioral economics constitute the background reflection.

Literature studies, web search query and available databases, have been the basic research methods used for the purpose of this paper. Based on the information within the framework of the theoretical part, the compilation of data was analyzed, the background knowledge on the rationality of consumer choice and tax incentives was assessed. However, as part of the empirical part, the secondary research was carried out, including an in-depth analysis of IKE [Eng.: Individual Retirement Account] and IKZE [Eng.: Individual Retirement Security Account] in the period from 2005 until 2018 based on the statistical data contained in the reports published by Polish Financial Supervision Authority and the Ministry of Finance.

1 Retirement Savings in Economic Theory

According to the neoclassical theory of economics, households prove rational decisions making and the labour market, financial institutions and the insurance market

operate perfectly.¹ Neoclassical models simplify human behavior by limiting, to the action of a person without emotions. On the grounds of all relevant information, the probability distribution is estimated and weighted average is properly assessed, having taken into account all variables.² Collecting savings for retirement purposes is justified by the so-called life cycle hypothesis formulated by Modigliani,³ which assumes the process of planning human consumption throughout life. As the uncertainty is not included in the model, households are meant to determine the expected average income, life expectancy and thus plan the allocation of a part of the income from the period of professional activity until the period of one's old age.

The unrealistic assumptions derived from the neoclassical economic theory have provided for an incentive to look for alternative solutions. H. A. Simon has proposed the concept of bounded rationality, taking the view that individuals make decisions with incomplete information and limited processing options.⁴ A similar position is presented in the results of the research published by Kahneman D. and Tversky A.⁵ and Toward T.R.,⁶ taking into account psychological aspects related to people's behaviour in the case of uncertainty and risk. They have given rise to the development of a new stream of economics - behavioural economics. Behavioural economics increases the efficiency of predicting economic models by providing more realistic psychological foundations. It does not reject neoclassical models, but only changes their assumptions. They particularly concern the limitations of the capability and computing skills of an average person, willpower and selfishness.⁷

The theorem about the bounded rationality of decision makers is the most important concept developed in the behavioural theory. It is explained by the lack of sufficient knowledge and intellectual capabilities in the case of complicated choices about how to accumulate income until one's old age, by means of pension programmes or retirement accounts. Even people with the necessary qualifications may not have the time or motivation to take such action. Given insufficient information and risk, effective saving and long-term investment, is complicated. Ensuring professional advice on retirement savings for all those concerned and efficient implementation of properly designed employee or individual pension systems of a mandatory or quasi-mandatory nature may prevent bounded rationality-related errors in planning and implementing retirement plans.⁸

The behavioural life cycle hypothesis created by H.M. Shefrina and R.H. Thaler,⁹ as and derived from the analysis of real human behavior, addresses Modigliani's theory. That theory arises from three basic foundations - the theory of self-control, the system of mental accounts and consideration of alternatives in the final decision making process. The theory of

¹ VARIANA, H. R., 1999, *Mikroekonomia*, PWN, Warszawa.

² MITCHELL, O.S., Utkus S.P., *Pension design and structure: new lessons from behavioral finance*, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 3.

³ MODIGLIANI, F., ANDO, A., 1963, *The „Life Cycle” Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests*, American Economic Review, Vol. LIII, str. 55-84.

⁴ SIMON, H.A. 1982. Models of Bounded Rationality, MIT Press, Cambridge, MA – ISBN 88-15-00934-5.

⁵ KAHNEMAN, D., TVERSKY, A., 1979, *Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk*, Econometrica 47.

⁶ TOWARD, T.R, 1980, *A Positive Theory of Consumer Choice*, Journal of Economic Behavior, Organ. 1.

⁷ CAMERER, C.F., LOEWENSTEIN, G., *Behavioral economics Past, Present, Future*, Princeton University Press, Princeton–Oxford,2004, s. 3-4.

⁸ SZCZEPANSKI, M., 2018, *Ekonomia behawioralna w służbie reform emerytalnych*, IGTE, Biuletyn Fakty, Mity, Opinie.

⁹ SHEFRIN, H.M., THALER, R. H., 1988, *The Behavioral Life-Cycle Hypothesis*, Economic Inquiry, 26, s. 609-643.

self-control has become the starting point for formulating the behavioural life-cycle hypothesis. According to the authors, man behaves as if two different individuals were fighting and co-existing: an extremely short-sighted, selfish hedonist, and a strategist calculating and planning in terms of the whole-life. There are many hedonists, everyone works in a certain period of time, and there is only one strategist. This conceptual framework, derived from the agency theory, is an attempt to formally address the issue of unstable preferences.

The concept of mental accounts is still another key element of the behavioural life-cycle hypothesis. In the human mind, information about household assets is assigned to three mental accounts: current income less retirement savings, accumulated savings that are not part of retirement funds, and future income and funds accumulated for retirement purposes. People avoid treating them interchangeably. Furthermore, accessibility of each of them is diverse from a psychological point of view, and violation of the last two accounts is associated with some discomfort, most severely felt at the beginning of "intrusion" and expressed in the form of negative utility.

The works by D. Kahneman and A. Tversky¹⁰ and R.H. Thaler¹¹ show that even small changes in the way alternatives are presented, in no way altering or concealing their content, have a significant impact on the actions of decision makers, which is called formatting. This observation refers to money and property. The choice overload is one of the obstacles to the right choices of available alternatives. In order to that, one may reduce the number of excess options to choose from or seek expert advice.

The theory of perspective is one of the most important concepts developed in the field of behavioural economics. According to this supposition, regardless of the initial state of well-being, its reduction means deterioration and a sense of loss. Similarly, any increase in well-being means improvement and increases satisfaction. Individuals are more sensitive to changes than to the objective situation. That theory shows a strong preference for the status quo, and changes that entail a loss are rejected, despite the fact that they bring about ultimate improvement.¹²

Other significant achievements of the behavioural concept include the endowment effect. It is defined in such a way that people value an object higher if it is at their disposal than when it is beyond their reach. They also include the theory of hyperbolic discounting, according to which smaller-sooner profits are preferred to a larger-later profits as the delay occurs sooner rather than later in time.

Attention is paid to procrastination, i.e. postponing the decision on additional savings for retirement purposes, especially for young people and people with lower income which is often associated with financial myopia. People are basically aware of the need to save for retirement purposes but they postpone this decision indefinitely.¹³ The tool to prevent procrastination is to limit the time to make a choice or to properly design the decision making process, using the aforementioned default options, maximally facilitating and simplifying the incorporation into the additional pension system or "decoy effect", which occurs when the

¹⁰ KAHNEMAN, D., TVERSKY, A., 1984, *Choices, Values and Frames*, American Psychologist, XXXIX, s. 341-350.

¹¹ THALER, R. H., 1985, *Mental Accounting and Consumer Choice*, Marketing Science, Vol. 4, No. 3, s. 199-214.

¹² GRACZYK, A. *Teoria perspektywy i hiperboliczna funkcja dyskonta – implikacje dla teorii konsumpcji*, http://www.mikroekonomia.net/system/publication_files/5/original/1.pdf?1314868182

¹³ CHOI, J.J., LAIBSON, D., MADRIAN, B.C., METRICK, A., 2001, *Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance*, NBER Working Paper 8655, Massachusetts.

preference of one option towards another changes under the influence of having added a third one (similar or less attractive).

2 Retirement Savings and Tax Incentives

Stimulating the development of the retirement savings market (retirement plans, retirement accounts) often takes the form of tax incentives, consisting in exempting retirement savings from the personal income tax, applying a reduced tax rate or not taxing income at the time it is earned.¹⁴ Given the experience of implementing changes in pension systems in the world and the recent financial crisis, the OECD experts have published recommendations on retirement savings (the OECD Roadmap, 2012). They have emphasised the role of tax breaks and other fiscal incentives. Those will include subsidies for low income earners and subsidies to the premiums paid.

The results of the research on the impact of fiscal stimuli on the development of retirement savings are not clear. J. Ayuso, F. Jimeno F and E. Villanueva¹⁵ distinguish two incentive effects: increasing savings throughout professional activity and changing the method of appropriating savings into long-term accumulation, e.g. as contributions within employee pension plans. People in pre-retirement age realise both of those effects by making full use of tax limits. The occurrence of reallocation is confirmed by the results of studies conducted in Great Britain.¹⁶ Individual retirement accounts (Tax Exempt Special Savings Account and Individual Savings Account) have additionally involved new contributions. The research conducted in the United States allows for extraction of the results that strongly confirm the impact of tax factors on new retirement savings¹⁷ or are unable to clearly confirm that thesis.¹⁸

Changes taking place in the pension system reduce Poles' confidence in capital gains of saving for retirement. According to the report issued in 2014 at the request of the Chancellery of the President of the Republic of Poland, 60 % of citizens did not intend to save more in the third pillar. Fewer than every fifth (19 %) Pole had planned or already individually saved for one's old age. Earners were the least able to save money for many years. Expenses of the poorest Poles (I quintile) corresponded to 133.8 % of the monthly income. But average earners could save, for which their household budgets allowed. The CSO (Central Statistical Office) data shows that the difference between the monthly income

¹⁴ RUTECKA, J., 2015a, *Realokacja czy nowe oszczędności? – O efektach zachęt podatkowych w dodatkowym oszczędzaniu na starość w Polsce*, Rozprawy Ubezpieczeniowe, 18(1): 66-79

¹⁵ AYUSO, J., JIMENO, F., VILLANUEVA, E. 2007, *The effects of the introduction of the tax incentives on retirement savings*, Banco de Espana, Documentos de Trabajo, No. 0724, Madrid

¹⁶ ATTANASI,O, O., BANKSAND, J., WAKEFIELD, M., 2004, *Effectiveness of tax incentives to boost retirement savings theoretical Motivation and Empirical Evidence*, The Institute for Social Studies, WP 04/33

¹⁷ VENTI, S.F., WISE, D.A., 1995, *Individual response to a Retirement Savings Program: Results from U.S. Panel Data*, Riocerche-Economiche, vol. 49, no. 3.

POTERBA, J.M., VENTI, S.F., WISE, D.A., 1996, *How Retirement Savings Programs Increase Savings*, The Journal of Economic Perspectives, vol. 10, no. 4.

BENJAMIN, D.J., 2003, *Does 401 k eligibility increase savings?: Evidence from propensity score subclassification*, Journal of Public Economics, Vol. 87, no. 5-6.

¹⁸ ENGEN, E.M., GALE, W.G., 1993, *IRAs and Savings in a Stochastic Life-Cycle Model*, Mimeo, University of California, Los Angeles

ENGREN, E.M., GALE, W.G., SCHOLZ, J.K., 1996, *The Illusory Effects of Savings Incentives*, The Journal of Economic Perspectives, vol. 10, nr 4.

and expenses per person in a household increased from PLN 34 in 2003 to PLN 237 in 2013.¹⁹

One of the biggest barriers related to the development of the retirement savings market, according to behavioural theories, is the lack or imperfection of information, which is confirmed by the research on additional savings for retirement purposes, commissioned.²⁰

According to 62% of respondents, the main reason for the low number of launched pension programmes is the financial standing and lack of financial surplus throughout the society, 26% think that it is the State that should take care of pensions, and 10% do not know how to save for retirement purposes.

Insufficient knowledge and economic awareness of the society about financial instruments created to facilitate additional accumulation of funds for retirement purposes is still another reason. It is therefore necessary to undertake educational activities to highlight the advantages of available financial instruments. A significant percentage share of young Poles, as many as 53%, do not know how to save for retirement purposes under the third pillar. IKE has been recognised by about 72%, and IKZE - by about 38% of respondents. Unfortunately, only 27% of them are familiar with IKE and 14% - with IKZE.

3 Individual Retirement Accounts in Poland

In Poland the design of individual retirement accounts is set out in the Act on Individual Retirement Accounts and Individual Retirement Security Accounts (Act on IKE and IKZE). It governs the principles of accumulating savings (deposits and withdrawals), lists the institutions with which a pension account agreement may be concluded, specifies the detailed requirements for that agreement and the audit of the individual retirement accounts system conducted by the state authorities.

IKE and IKZE may be run by investment funds, entities conducting brokerage activities, insurance companies offering life insurance with an insurance capital fund, banks or voluntary pension funds. One can only have one IKE or IKZE, which means that a saver has the right to accumulate funds on both accounts. The amount of funds accumulated on the annual basis has been limited. Payments made to IKE in a calendar year may not exceed the amount corresponding to three times the average forecast monthly salary in the national economy in a given year (1.2 times to IKZE) These payments must be made for at least any 5 calendar years and one has to accumulate at least a half of the funds for 5 years before submitting an application for their withdrawal.

Payments of funds accumulated on IKE are made once or in instalments at the request of an account holder after he or she reaches the age of 60 or 55 with the acquisition of earlier pension rights; in the case of IKZE - after 65 years of age. It may also take place at the request of an authorised person upon the decease of an account owner.

The retirement accounts market may be described using many parameters, however, due to the article framework, only some of them are presented in Table 1.

The legislator has limited the possibility of saving by means of retirement accounts by setting annual upper limits, more than twice higher in the case of IKE than IKZE. On the one hand, they should be associated with tax breaks (discussed below) as well as with the need to

¹⁹ RUTECKA, J., BIELAWSKA, K., PETRU, R., PIEŃKOWSKA-KAMIENIECKA, S., SZCZEPANIŃSKI, M., ŹUKOWSKI, M., 2014, *Dodatkowy system emerytalny – diagnoza i rekomendacje zmian*, TEP, Warszawa

²⁰ Skłonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę - mit czy rzeczywistość, 2016

<https://www.nn.pl/documents/10181/217371/Badanie+TNS+Potrzebna+jest+edukacja+spo%C5%82ecze%C5%84stwa+w+zakresie+emerytur/c1dd5931-d1c9-4d86-8ea1-f8304b62c9c8>

protect holders of those accounts against the possible insolvency of financial institutions entrusted with the funds.

A very important factor determining the level of development of additional forms of saving is the widespread use of the possibilities provided by law and related regulations. The number of IKE holders had been on a rise till 2007. Following the decline caused by the 2008 financial crisis, the number of individual account holders had increased annually since 2010. But it was not until 2016 that the number of account holders exceeded that of 2007. The number of IKZE savers increased on average by about 7% year-on-year, reaching a record level of about 14% increase (about 70 thousand people) between 2014 and 2015.

Table 1: Selected information from the IKE and IKZE market

Year	IKE Upper Limit Amount	IKZE Upper Limit Amount	IKE Holders (thous.)	IKZE Holders (thous.)	IKE Assets (million)	IKZE Assets (million)	Average amount of IKE Funds (thous.)	Average amount of IKZE Funds (thous.)
2005	3635		425,3		689,6		1,6	
2006	3521		915,5		970,2		1,0	
2007	3697		915,5		1770,3		1,9	
2008	4055		853,8		1613,8		1,9	
2009	9579		809,2		2199,4		2,7	
2010	9579		792,5		2726,3		3,4	
2011	10077		814,4		2764,0		3,3	
2012	10578	4031,0	813,3	496,8	3530,3	52,9	4,4	0,1
2013	11139	4231,0	817,7	496,4	4271,2	119,2	5,2	0,2
2014	11238	4495,0	824,5	528,1	5030,5	295,4	6,1	0,6
2015	11877	4751,0	855,2	597,3	5645,0	619,6	6,6	1,0
2016	12165	4866,0	902,6	643,1	6655,5	1078,1	7,4	1,7
2017	12789	5116,6	951,6	691,0	7961,3	1706,2	8,4	2,5
2018	13329	5331,6	995,7	730,4	8691,2	2315,0	8,7	3,2

Source: own study based on: Individual retirement accounts and individual retirement security accounts in the years 2006-2019, Office of the Polish Financial Supervision Authority, Warsaw 2006-2019.

In 2005-2018 the value of assets accumulated on IKE rose by PLN 8001.6 million, i.e. more than twelve-fold increase. In the case of IKZE, this increase was greater and in 2012-2018 assets increased more than 43 times (by PLN 2,262.8 million). On average, assets increased annually by around 24% on IKE and around 100% on IKZE throughout the entire period under consideration. The average changes do not reflect real trends because the highest nominal increase in the value of assets on IKE and IKZE took place in 2008 and amounted approximately to PLN 1305.8 million and PLN 628.1 million, respectively. To the greatest extent, assets had decreased their value on IKE in 2007 (by approx. PLN 156.5 million), while on IKZE they increased steadily.

In the analysed period the value of money accumulated by an individual IKE holder increased from about PLN 1600 to about PLN 8700, i.e. by about PLN 7100, i.e. over 5-fold increase, while on IKZE it increased from about PLN 100 to about PLN 3200, i.e. by about PLN 3,100, i.e. 32-fold increase. The average annual increments were about PLN 570 on IKE and about PLN 480 on IKZE; they were not even. To the greatest extent, the average value of savings on IKE increased in 2007 by as much as PLN 1000, i.e. by approx. 90%, on IKZE - by PLN 800 in 2017, i.e. by approx. 47%. The value of funds per IKE account holder had decreased the most in 2006 and had amounted to about PLN 600.

4 Tax Preferences Regarding Individual Retirement Accounts

The assessment of tax incentives used in terms of the supplementary pension security is not easy. For both IKE and IKZE, the tax exemption is granted to a saver and applies to capital gains tax. It is limited by the upper limit amount related to the amount of funds paid in. It is difficult to estimate the related allowance amount, as there is no central register of savers and there is either no obligation to declare the contribution paid in the tax returns, which could serve the basis for calculating that amount.

In 2012 IKZE additionally offered the option of deducting the premium paid from the tax base but the payment of the benefit resulted in its taxation. The tax rate is, however, more favourable than the rates of the personal income tax (18%, 32%) and amounts to 10% of the income (from 2015).

Regardless of the inconvenience caused by estimating the size of tax credits, the Ministry of Finance makes such attempts. Table 2 contains data on the amount of tax deductions used by IKE or IKZE holders in 2009-2015.

Table 2: Value of Tax Preferences in PIT (PLN billion)

Item	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
IKE	6	8	10	13	11	11	11
IKZE	-	-	-	8	11	40	70

Source: Tax preferences in Poland, Ministry of Finance, <https://www.podatki.gov.pl/media/1221/preferencje-podatkowe-w-polsce-nr-7.pdf>.

The information presented in Table 2 shows that in the case of IKE, the value of tax breaks increased slightly, to remain at the same level of PLN 11 billion since 2013. In turn, the amount of deductions used by IKZE holders, apart from the first audited year, increased by PLN 30 billion every year. In the case of IKZE, contributions that have been deducted from the tax base are recorded as tax credits and disclosed by tax authorities. The related data is presented in Table 3.

Table 3: IKZE Tax Deductions

Specification	2012	2013	2014	2015
Progressive Tax Rate				
Number of Tax Payers	17 963	26 051	56 628	96 546
Percentage Share (%)	0,07	0,11	0,23	0,39
Deductible Amount (PLN thousand)	32 111	45 794	163 230	291 226
Average Deductible Amount	1 788	1 758	2 882	3 016
Linear Tax Rate (19%)				
Number of Tax Payers	n.a	n.a	2 670	4 554
Percentage Share (%)	n.a	n.a	0,006	0,009
Deductible Amount (PLN thousand)	762	1 344	10 463	18 588
Average Deductible Amount	n.a	n.a	3 919	4 082
IKZE Holders	496 821	496 436	528 142	597 259

Source: www.finanse.mf.gov.pl/abc-podatkow/preferencje-podatkowe-w-polsce (15/04/2017) for Lisowski R., Jamróz A., (2017) and Individual retirement accounts ... (2013-2016).

They show that few taxpayers benefited from tax preferences for saving on IKZE. In 2012, it had only been about 18 thousand persons, i.e. approx. 0.07% of all taxpayers. In 2015, this number increased to 101.1 thousand, i.e. over 5.5 times. The largest group, as many as 96.5 thousand, among people using the deduction in 2015 were people who applied the progressive tax rate but it was only 0.39% of all taxpayers paying tax in this form. Taxpayers applying a flat rate accounted for fewer than 0.01% of all taxpayers.

Considering IKZE account holders who benefited from this tax benefit and comparing them to the related total number, the situation looks a little better. In 2012, approx. 3.5% of IKZE owners benefited from the income tax deduction resulting from the payment of the premium, and in 2015 there were approximately 17% of them.

Summary

The forecast of low pensions within the framework of the compulsory part of the pension system has led to the implementation of system solutions consisting in the additional forms of retirement savings, including individual retirement accounts. However, the amount of funds accumulated in this way is far from the assumed results. In Poland additional retirement security related to retirement accounts, despite the lapse of 15 years following the implementation of those solutions, is still in the initial phase of design. To confirm this thesis, one can cite the data on the value of assets held by institutions managing individual accounts. At the end of 2018, the value of these funds did not exceed 0.5% of the GDP, despite their significant, as much as 46-fold increase as compared to 2005.

An attempt to diagnose the situation according to the neoclassical theory by indicating only economic stimuli is not sufficient to describe this phenomenon. The importance of psychological and sociological factors which allow to explain the motives of human behaviour in the case of uncertainty and risk is increasingly recognised. Thanks to the knowledge of behavioural pre-conditions of decision making in economically suboptimal conditionalities, it is possible to create tools (mechanisms) that facilitate the right choices to be made. Thus, the design of the pension system - the way it is presented - automatic recording or fiscal incentives may have a significant impact on the consumer choice.

References:

1. ATTANASIO, O., BANKSAND, J., WAKEFIELD, M. (2004): *Effectiveness of tax incentives to boost retirement savings theoretical Motivation and Empirical Evidence*, The Institute for Social Studies, WP 04/33.
2. AYUSO, J., JIMENO, F., VILLANUEVA, E. (2007): *The effects of the introduction of the tax incentives on retirement savings*, Banco de Espana, Documentos de Trabajo, No. 0724, Madrid.
3. BENJAMIN, D.J. (2003): Does 401 k eligibility increase savings? Evidence from propensity score subclassification, *Journal of Public Economics*, Vol. 87, no. 5-6.
4. CAMERER, C.F., LOEWENSTEIN, G. (2004): *Behavioral economics Past, Present, Future*, Princeton University Press, Princeton–Oxford, s. 3-4.
5. CHOI, J.J., LAIBSON, D., MADRIAN, B.C., METRICK, A. (2001): Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance, NBER Working Paper 8655, Massachusetts.
6. ENGEN E.M., GALE W.G. (1993): *IRAs and Savings in a Stochastic Life-Cycle Model*, Mimeo, University of California, Los Angeles.
7. ENGEN, E.M., GALE, W.G., SCHOLZ, J.K. (1996): The Illusory Effects of Savings Incentives, *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 10, nr 4.
8. GRACZYK, A.: Teoria perspektywy i hiperboliczna funkcja dyskonta – implikacje dla teorii konsumpcji, http://www.mikroekonomia.net/system/publication_files/5/original/1.pdf?1314868182
9. KAHNEMAN, D., TVERSKY, A. (1979): *Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk*, Econometrica 47.

10. KAHNEMAN, D., TVERSKY, A. (1984): Choices, Values and Frames, *American Psychologist*, XXXIX, str. 341-50.
11. MITCHELL, O.S., UTKUS, S.P. (2004): *Pension design and structure: new lessons from behavioral finance*, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 3.
12. MODIGLIANI, F., ANDO, A. (1963): The „Life Cycle” Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests, *American Economic Review*, Vol. LIII, str. 55-84.
13. POTERBA, J.M., VENTI, S.F., WISE, D.A. (1996): How Retirement Savings Programs Increase Savings, *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 10, no. 4.
14. RUTECKA, J., BIELAWSKA, K., PETRU, R., PIEŃKOWSKA-KAMIENIECKA, S., SZCZEPĀNSKI, M., ŻUKOWSKI, M. (2014): *Dodatkowy system emerytalny – diagnoza i rekomendacje zmian*, TEP, Warszawa.
15. RUTECKA, J. (2015): Realokacja czy nowe oszczędności? – O efektach zachęt podatkowych w dodatkowym oszczędzaniu na starość w Polsce, *Rozprawy Ubezpieczeniowe*, 18(1): 66-79.
16. SHEFRIN, H.M., THALER, R. H. (1988): *The Behavioral Life-Cycle Hypothesis*, *Economic Inquiry*, 26, s. 609-643.
17. SIMON, H.A. (1982): *Models of Bounded Rationality*, MIT Press, Cambridge, MA – ISBN 88-15-00934-5.
18. Sklonność Polaków do dodatkowego oszczędzania na emeryturę - mit czy rzeczywistość, (2016): <https://www.nn.pl/documents/10181/217371/Badanie+TNS+Potrzebna+jest+edukacja+spo%C5%82ecze%C5%84stwa+w+zakresie+emerytur/c1dd5931-d1c9-4d86-8ea1-f8304b62c9c8>
19. SZCZEPĀNSKI, M. (2018): *Ekonomia behawioralna w służbie reform emerytalnych*, IGTE, Biuletyn Fakty, Mity, Opinie.
20. THALER, R. H. (1985): Mental Accounting and Consumer Choice, *Marketing Science*, Vol. 4, No. 3, s. 199-214.
21. TOWARD, T.R. (1980): A Positive Theory of Consumer Choice, *Journal of Economic Behavior*, Organ. 1.
22. VARIANA, H. R. (1999): *Mikroekonomia*, PWN, Warszawa.
23. VENTI, S.F., WISE, D.A. (1995): Individual response to a Retirement Savings Program: Results from U.S. Panel Data, *Ricerche-Economiche*, vol. 49, no. 3.

Contact:

Joanna Niżnik, Ph.D.

Faculty of Economics and Law
Cracow University of Economics
Rakowicka 27
31-510 Kraków
Poland
e-mail: niznikj@uek.krakow.pl

INTEGRATION OF FOREIGNERS INTO SOCIETY¹

Monika Nova^{a,b}

^a Hussite Theological Faculty, Charles University, Pacovská 4, Prague 4, 140 21 Czech Republic

e-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

^b Faculty of Law, Charles University

Abstrakt: V současnosti je téma cizinci velice aktuální v rámci Evropy. Nárůst cizinců se velice rychle navyšuje. Evropa se v dnešním 21. století stává cílovou zemí pro migranti pocházejících z různých kultur. Významnost tak mají integrační zařízení, které poskytují i sociální služby určené pro cizince. Z důvodu rostoucího počtu cizinců roste i poptávka po těchto službách. Považujeme tedy za důležité, aby zaměstnanci, dobrovolníci integračních zařízení byli připraveni na setkání s odlišnými kulturami a uměli nabízet pomoc a umět zacházet pozitivně s rozdíly. V rámci těchto úvah jsme měli možnost zrealizovat kvalitativní výzkum, jehož výsledky formulujeme do vhodných hypotéz pro další zkoumání. Výzkum využil focus group s integračními a sociálními pracovníky pracující s cílovou skupinou cizinců v rámci EU v pobytových, v ambulantních zařízeních a také v terénu.

Klíčové slova: cizinci, integrace, interkulturní pracovník, majorita, minorita, společnost

JEL: J11, J24, J61

Abstract: Foreigners, their steeply rising numbers and their integration into society is a matter of considerable relevance in today's Europe. The 21st century has seen the continent turned into a target territory of choice for migrants from a variety of cultures. This phenomenon increases the importance of facilities that provide social services to foreigners and thus facilitate their integration - more foreigners then translates into a greater need for such services. That is why we believe it imperative that the employees (possibly volunteer employees) of integration facilities be trained to offer aid and sympathetic attitude to people from different cultures. With this in mind we have carried out a qualitative research and used its results to formulate hypotheses for further exploration. Our research benefited from working with a focus group of social and integration workers with field experience and people from residential and/or non-residential facilities.

Key words: foreigners, integration, intercultural worker, majority, minority, society

JEL: J11, J24, J61

Introduction

People who chose to change their lives and migrate abroad must be ready and willing to integrate into their new milieu and adjust to living in a new country. Such integration cannot be successful without learning the local language, understanding local mentality and respecting local customs and traditions. Since the process of migration is consequential for each and every country, it is paid attention not only by the individual countries but also

¹ The theme and research of this paper „INTEGRATION OF FOREIGNERS INTO SOCIETY“ was realized from the project: NAKI II DG18P02OVV064 Právní, historické a společenskovědní aspekty nových a tradičních menšin v České republice.

internationally. The process itself is reciprocal and both parties involved in it - the immigrating foreigners and the local majority - have to seek common grounds and shared understanding. People who decided to settle in a foreign country may expect a long process of adaptation affected by a host of factors, e.g. the local immigration policy; the majority's attitude to migrants; the cultural kinship of minority and majority; the character of lodging; and the willingness to integrate into local society.²

The process of integration affects all walks of life and, therefore, has to cover political, social, cultural and labor areas.

Drawing on her professional experience, the paper's author (Ms Monika Nová) asserts that immigrants, having come to a new country, do their best to integrate, to fit local stereotypes, to observe customs and to meet their legal duties. So as to blend in the local society, foreigners have to understand its way of life, to accept its customs and embrace them as their own.³

Bosswick and Heckman define social integration as follows: "Inclusion and acceptance of immigrants into major institutions, relations and positions in the host society. The integration is an interactive process between immigrants and their host community. The foreigners involved in the process have to learn a new culture, rights and duties; to gain access to positions and social status; and to cultivate relations with their new environment. The host country has to open new institutions for foreigners and guarantee them equal opportunities, but it will hold sway in the relationship".⁴ Social integration comprises processes focused on individual areas of social life. The processes can be split into four dimensions: (1) the Interactive dimension wherein the foreigners should become integrated into the local society and accepted by it; (2) the Cultural dimension wherein the foreigners should become acquainted with their new community; (3) the Identification dimension wherein the foreigners should individually identify themselves with the new culture; and (4) the Structural dimension wherein the foreigners should get rights and access to different institutions of the host country.⁵

Foreigners, their steeply rising numbers and their integration into society is a matter of considerable relevance in today's Europe. The 21st century has seen the continent turned into a target territory of choice for migrants from a variety of cultures. With this in mind we have carried out a qualitative research and used its results to formulate hypotheses for further exploration. Our research benefited from working with a focus group of social and integration workers with field experience and people from residential and/or non-residential facilities.

The author reflects theoretical and empirical scientific works by the authors: Tsui, A. S., Nifadkar, S. S., Yi, A. (2007), Kistruck, G. M., Qureshi, I., & Beamish, P. W. (2013), Esses, V., Dovidio, J., Jackson, L., Armstrong, T. (2001), Waters, M. C., Jimenez, T. R. (2005), Shaffer, M. A., Harrison, D. A. (2001), Shaffer, M. A., Harrison, D. A., Gilley, M. K. (1999).

² ŠIŠKOVÁ, T. (2001): Menšiny a migranti v České republice, p. 23.

³ ŠIŠKOVÁ, T. (2001): Menšiny a migranti v České republice, p. 77-78.

⁴ BOSSWICK, W., HECKMANN, F. (2016): Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities , p. 11.

⁵ RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009): Sociální integrace přistěhovalců v České republice, p. 25.

1 The dimensions of integration

Interactive dimension

This dimension of social integration is best observed in everyday contacts with the majority population. In practice such contacts may assume, for example, the form of mixed marriages or casual relationships between neighbors, friends and workmates.

The success of integration hinges largely on the role played by community prevailing in the host country. Should the majority population be unfriendly or reluctant to accept foreigners, new social relations could hardly be expected to flourish.⁶

Cultural dimension

Culture per se is understood as a system of values and social standards followed by members of a specific society and handed down to the next generations in the process of socialization. Cultural integration then is a "process of blending and sharing of cultural, spiritual and material values through which the values, norms and symbols typical of an ethnic culture are integrated into the broader culture of a given majority society, without destroying or even only deteriorating the culture of minority being thus integrated" (Murphy, 2004).

The integration happens through the process of acculturation in which the immigrants get familiarized with the new culture, accept new social roles and accommodate themselves to values and behavioral patterns of their new community. Emphasis is placed on language acquisition as a vital prerequisite for developing social competencies, for facilitating social contacts and stimulating the entire process of integration.

Identification dimension

This dimension of social integration is centered around the immigrants' identities, i.e. around something which can be modified during their residence abroad. Occasionally, foreigners are affiliated with more social groups than just one and, consequently, identify with several. While still feeling to be members of their background community, they can also identify with their new community. In such a case we speak about what is known as transnational migration, a term indicating that the people maintain social ties with their country of origin and create new ones in their host country. With the process of integration under way, the identity is modified, and the imported identity may be enriched by new elements related to the new society.⁷

Structural dimension

This dimension of social integration rests primarily in the ability of foreigners to find their place in the labor market and thus demonstrate their economic worth, because employability is considered a key factor influencing social integration. There is, however, a marked difference between foreigners coming from EU and foreigners from so-called third-world countries. The latter foreigners, wishing to work in the Czech Republic, have first to obtain a work permit, while foreigners coming from EU can access the labor market freely. The European Social Fund finances specific projects that are designed to encourage integration of foreigners into the CR labor market. The process aims to endow the people with skills and knowledge needed to succeed in seeking a job in a competitive labor market. Other aspects of importance are requalifications, occupational competencies and the promotion of cultural innovations.⁸

⁶ RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009): Sociální integra-ce přistěhovalců v České republice, p. 32-36.

⁷ RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009): Sociální integra-ce přistěhovalců v České republice, p. 33-34.

⁸ RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009): Sociální integra-ce přistěhovalců v České republice, p. 26-30.

2 Social work with foreigners

Since the foreigners come mostly from poor social and economic conditions, the people engaged in social work with them should take care of their fundamental needs and their calm of mind. The paper's author observed that foreigners are often unable to express their needs. It would be convenient, therefore, if social & integration workers had at least a basic grasp of social and cultural anthropology and be able to invest some effort in searching for causes of problems. In addition, the foreigners frequently develop also mental distress by brooding over their past problems. To alleviate the situation, city halls, municipal authorities, churches and non-profit organizations stage for this target group a range of leisure-time activities and offer them legal and psychological counseling.

The paper's author state that if the social work with foreigners should deliver quality and bring success, social workers have to be aware of their own ethnocentrism and cultural background in which they were socialized and whose standards and values they internalized. Our attitudes to certain groups of people are shaped by our personal experiences and observations of our social environment. The culture we live in is naturally closest to our heart, but social work requires that its providers are familiarized with special features of countries wherefrom the foreigners come and where their customs were molded. The author is also confident that culturally sensitive approach to social work is inevitable.

Social workers serving in facilities like refugee camps, asylum homes and/or hotspots on migration paths are expected to offer not just empathy and a good command of a universal language but also an insight into different cultures and religions. Author Matajova says that the important components in the professional skill of social workers are mainly empathy, helpfulness, communication skills that are automatically required by clients, their relatives, but also the employer and colleagues, co-workers.⁹

Social workers serving in residential establishments are supposed to help the clients find their bearings in new environment and, most importantly, feel secure there. They will keep the clients informed on their rights and obligations, including sanctions possibly imposed on asylum seekers. The workers will maintain an information file on each client. Because the education, competencies and know-how of social workers are not unlimited, some procedures will have to be entrusted to specialists.¹⁰ Foreigners often do not have information and knowledge, which help them navigate in the problem and find an appropriate solution. Social workers provide information from the field of social security, social services, labor market and education opportunities, etc.¹¹

Field social work is a method of searching for people in need of social intervention and/or crisis management.¹² The work covers a variety of approaches, activities and procedures. Field services are provided in environment already familiar to clients, in which they can be better informed about the options on offer. Field work presents also a great opportunity for collecting data on a specific target group, its needs and living conditions. The process may result in the emergence of new services founded on needs actually observed in a given target group of migrants.¹³ Field social work aims to prevent social exclusion while supporting social inclusion, which is a result especially desirable for the target group of migrants and their families. The method is also supposed to exclude socially undesirable phenomena and mitigate risks entailed by everyday situations. The field work can thus

⁹ MÁTEJOVÁ, A. (2018): The possibilities for elimination of the burnout syndrom, p. 171.

¹⁰ PASTRŇÁK, R. (2008): Sociální práce s menšinami a migranty.

¹¹ ŠUĽOVÁ, M. (2018): Metódy a techniky sociálnej práce, p. 37.

¹² BEDNÁŘOVÁ, J. (2010): Vybrané metody sociální práce.

¹³ MIKKONEN, M., KAUPPINEN, J. (2007): Outreach work among marginalised populations in Europe, p. 65.

provide clients beforehand with intelligence and social competencies that they will need to address their problems successfully.¹⁴ The different kinds of risks and risky situations the foreigners have to face require that field services intended to minimize the risks be often provided preventively. That is why the field workers themselves try to contact foreigners and assist them in tackling awkward social situation. Besides, they always endeavor to avert any detrimental social phenomena and social exclusion of foreigners from local communities.¹⁵

Field workers search for clients, educate them, inform them, offer them counsel, render services, mediate contacts with social their environment, help them assert their rights and arrange personal matters.

Organizations established to extend aid to foreigners, migrants and refugees through programs of field services seek clients in their natural surroundings and inform them on the available services. As obvious, the field work thus aims to help those foreigners who are unable to help themselves or who lack the needed information (OPU, online). Organizations working with foreigners in the Czech Republic carry out the field social work and give social counseling under special field-work programs. In performing her field duties of social counseling, the paper's author learned that foreigners asked primarily for help, advice and information concerning jobs, accommodation, education, insurance and social welfare benefits. In relation to legal counsel, foreigners sought assistance in applying for the permanent residence permits or in changing their residential status. For that reason social workers should be well informed about legislation of countries where they operate.

3 The empirical section

Research target

The research was to map the issues of integration and social work as they are perceived by social and integration staff who actually work with the target group of foreigners. We aimed to find out how the integration of foreigners into society appears to professional experts who are actively involved in the process and what methods they consider important.

Research questions

Main research question: What are the limits of integration in the eyes of social and integration workers who actually take care of the target group of foreigners?

Subsidiary research question: To what extent do the social conditions affect integration and its suitability?

Research sample

The author decided that the research should cover social and integration workers who act as intermediaries in the initial contacts of foreigners with services, education, labor market etc. The respondents were, therefore, chosen from among experts who could be of assistance in assessing the relevant practices for benefits and drawbacks. All the people had more than 5 years of experience in working with the target group of foreigners. Another consideration taken into account in choosing the respondents was their better insight into the topic as a whole, their keener perception of factors influencing the process of integration and their closer contacts with the foreigners, i.e. with children, parents and the entire community.

Persons eligible for inclusion in the research sample had to meet this criterion: no less than 5 years of experience as a social and/or integration worker. Altogether 15 participants

¹⁴ NEDĚLNÍKOVÁ, D. (2007): Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce.

¹⁵ TOPINKA, D., MOCHTÁK, J. (2012): Terénní sociální práce s cizinci, p. 14-28.

were thus interviewed: 2 from Hungary, 4 from Austria, 6 from Germany and 3 from the Czech Republic.

Research design, method and data collection analysis

The character of the research target required that a qualitative approach be chosen. Such approach could best reveal the specific aspects of the integration process that the social & integration workers regarded as helping or hindering. The data were gathered through semi-structured interviews held from June 2019 to August 2019.

Data thus obtained were analyzed using the method of open coding. In doing the job, the paper's author split a verbatim transcription of the interviews into units and assigned them codes in view of the subjects covered by individual respondents. Codes derived from all the interviews were grouped according to their similarity and then regrouped into general categories.

4 Discussion and overview of results

The principal research finding was this: if the process of integration is to be successful, the social and integration workers must not only concentrate on the newly coming foreigners - adults and children - but they will also have to pay proper attention to the majority community (neighborhood, workplace, school). It is worth noting that the importance of a wider community is still rather underestimated. Effective integration requires that both the foreigners and the majority society are involved.

Even the process of decision making during which foreigners consider and plan migration is painful for the whole family - adults and children. Having migrated, they enter so-called post-migration period, an interval greatly affecting not just the family and its members but also those groups of majority that come into close contact with the newcomers. The research participants agreed that a particularly difficult phase in the life of foreigners arrives when they leave the common residential facility and move to a new apartment where they have to adapt to new environment and coexist with new neighbors without having an adequate command of the local language. Other thorny issues identified were alien culture; different climate; and established religion, which the foreigners need a long time to come to terms with.

These changes are burdensome for both parties: the newcomers and the majority community, which still is not adequately involved in the process of integration. The latter assertion should inspire other caring professionals - teachers who could discuss the subject with students in talks and workshops, or social workers whose clients are seniors, mothers with kids, or even broader majority communities. Mentioned as an example of good practice was an invitation of foreigners to a club for seniors where a lecture on the course of life could be given. By and large, the participants jointly state that in addressing the issue of coexistence with foreigners, the effort should concentrate on the target group of majority seniors. In discussing the subject with research participants, that group was perceived as neglected.

Having migrated to a foreign country, people have to face even other constraints like e.g. garments typical of a specific culture and/or food they are not used to. Then come also ethical controversies generated by what is suitable or unsuitable from the religious point of view.

As a very promising way of improving the image of foreigners in the public eye, the participants mentioned work with children and students of primary and secondary schools. There, they believed, should be debated multicultural issues. Fifty percent of our participants considered the subject better treated at secondary schools than at primary schools -

consequently, the primary schools should also pay closer attention to multiculturalism, ask relevant guests to talks and hold open discussion forums attended by pupils and teachers.

Our research emphasized the importance of ridding the majority community of fears and anxieties concerning primarily thefts, public disorder and personal bodily harm. An interesting point made by our participants was this observation: the majority community was ready to offer the immigrants help in the form of charity or other assistance, but would not like to see the foreigners settled in their immediate neighborhood.

Furthermore, the participants wanted migration explained and redefined as a new social situation. They believed that the currently applied theories often overemphasize economic causes and impute the migrants cool calculations. The participants saw suitable to seek the reasons for which individuals and groups decided to migrate in their original home countries. Moreover, the causes and reasons of migration should be given a greater media attention and their political, social and ecological aspects should be stressed. These matters are brought up also by Uherek.¹⁶

The participants shared a conviction that a matter of primary importance was the field social work, a subject also discussed above by the author of this paper. They were confident that the effort should assume the form of systematic work in the field and in the non-residential facilities. Methods applied in working with individuals should be an extension of those used in working with communities and the majority population. The participants agreed that individual cities and regions should offer the foreign community a kind of social and psychological safety net.

In addition, the participants did not restrict the social and integration work to just working with clients and target groups. They supposed that social and integration workers should also present certain results to the general public. Such specialized presentations would disseminate information and enlighten people who are not professionally engaged in the effort - from government agencies through private entities to the public. Their job description should cover also the prevention of racial intolerance that our participants regarded as a key factor of successful integration.

Hypotheses listed below can become the topics of a follow-up quantitative research:

- persons aged 60+ are less tolerant of foreigners than persons aged 40+;
- persons aged 60+ are more worried about thefts by foreigners than persons aged 40+;
- persons aged 60+ are more worried about being physically attacked by foreigners than persons aged 40+;
- the social and integration workers judge the work with majority to be of better quality when focused on the target groups of youth and seniors;
- the social and integration workers judge the job done by teachers treating multiculturalism at secondary schools to be of better quality than the same activity at primary schools;
- foreigners find the initial moving to a residential facility more stressing than the subsequent moving to their own flats or houses.

Migration is a phenomenon having economic and social consequences. With the process under way, migrants enter foreign territories, settle there and integrate into the local community. The impacts of the process can be both positive and negative. What is important is that the principles, targets and strategies are clearly defined, the positive impacts strengthened, the negative impacts weakened, and the coexistence of foreigners with the majority population is supported.

¹⁶ UHEREK, Z. (2016): Migrace: historie a současnost.

References:

1. BOSSWICK, W., HECKMANN, F. (2016): Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities. [online] [cit. 2019-10-11]. Dostupné z: http://www.sem-ete.gr/wp-content/uploads/2014/07/efilwc_2.pdf
2. BEDNÁŘOVÁ, J. (2010): Vybrané metody sociální práce. [online]. [cit. 2019-10-02]. Dostupné z: <http://www.eapraha.cz/joomla/images/dokumenty/ss/skripta/met.pdf>
3. ESSES, V., DOVIDIO, J., JACKSON, L., ARMSTRONG, T. (2001): The immigration dilemma: The role of perceived group competition, ethnic prejudice, and national identity. *Journal of Social Issues*, 57: 389-412.
4. KISTRUCK, G. M., QURESHI, I., BEAMISH, P. W. (2013): Geographic and Product Diversification in Charitable Organizations. *Journal of Management*, 39(2), 496–530. <https://doi.org/10.1177/0149206311398135>
5. MÁTEJOVÁ, A. (2018): The possibilities for elimination of the burnout syndrom. In Hunyadiová, S.- Bujdová, N. Supervision days in 2017, Second International Conference. Publisher: RIK-U, Uzhhorod, Ukrajina, 2018, p. 168-188 s. ISBN 978-617-7692-00-2.
6. MIKKONEN, M., KAUPPINEN, J. (2007): Outreach work among marginalised populations in Europe: guidelines on providing integrated outreach services. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC, p. 65 s. ISBN 978-90-812297-2-2.
7. MOCHŤÁK, J. (2012): Terénní sociální práce s cizinci. Centrum na podporu integrace cizinců pro Olomoucký kraj. SocioFactor s.r.o., p. 14-28.
8. NEDĚLNÍKOVÁ, D. (2007): Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce. Ostrava: Ostravská univerzita. [online] [cit. 2019-10-11]. Dostupné z: http://www.mpsv./files/clanky/4031/Metodicka_pri_rucka_TSP.pdf
9. RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R., HOFÍREK, O. (2009): Sociální integrace přistěhovalců v České republice. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-023-0.
10. PASTRŇÁK, R. (2008): Sociální práce s menšinami a migranty. Opava: Optys. ISBN 978-80-85819-69-4.
11. SHAFFER, M. A., HARRISON, D. A. (2001): Forgotten partners of international assignments: Development and test of a model of spouse adjustment. *Journal of Applied Psychology*, 86: 238-254
12. SHAFFER, M. A., HARRISON, D. A., GILLEY, M. K. (1999): Dimensions, determinants, and differences in expatriate adjustment. *Journal of International Business Studies*, 30: 557-581.
13. ŠIŠKOVÁ, T. (2001): Menšiny a migranti v České republice. Praha: Portál. ISBN 80-7178-648-9
14. ŠUL'OVÁ, Michaela. (2018): Metódy a techniky sociálnej práce. Ružomberok: Verbum, p.37. ISBN 978-80-561-0564-1
15. TSUI, A. S., NIFADKAR, S. S., Yi, A. (2007): Cross-National, Cross-Cultural Organizational Behavior Research: Advances, Gaps, and Recommendations. *Journal of Management*, 33(3), 426–478. <https://doi.org/10.1177/0149206307300818>
16. TOPINKA, D., MOCHŤÁK J. (2012): Terénní sociální práce s cizinci. Centrum na podporu integrace cizinců pro Olomoucký kraj SUZ MV, SocioFactor s.r.o.
17. UHEREK, Z., HONUSKOVÁ, V., OŠTÁDALOVÁ, Š., GÜNTER, V. (2016): Migrace: historie a současnost. Ostrava: Občanské sdružení PANT. ISBN 978-80-905942-9-6
18. WATERS, M. C., JIMENEZ, T. R. (2005): Assessing immigrant assimilation: New empirical and theoretical challenges. *Annual Review of Sociology*, 31: 105-125.

Contact:

PhDr. Monika Nová, PhD.
Husitská teologická fakulta
Univerzita Karlova
Pacovská 4
140 21 Praha 4
Czech Republic
e-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

DOPAD UKRAJINSKEJ KRÍZY NA REGIÓN: APLIKÁCIA TEÓRIE ROVNOVÁHY HROZIEB¹

IMPACT OF THE UKRAINE CRISIS ON THE REGION: APPLICATION OF THE BALANCE OF THREAT THEORY

Dagmar Nováková

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: dagmar.novakova@umb.sk

Abstrakt: Vysvetľovanie krízy na Ukrajine disponuje dvomi odlišnými prístupmi, avšak postráda teoretické ukotvenie. Príspevok si kladie za cieľ priniesť presnejšiu analýzu vnímania konfliktu a s použitím teórie rovnováhy hrozieb od S. M. Walta prispieť k vysvetleniu Ruského postoja a jeho aktivít. Uznanie bezpečnostných obáv Ruska a potreba posilenej vzájomnej komunikácie prostredníctvom rôznych mechanizmov sú hlavnými závermi príspevku.

Kľúčové slová: hrozby, Ukrajina, Rusko, Walt, rovnováha, dialóg

JEL: D74, H56, N40

Abstract: Explaining the Ukraine crisis dispose by two different approaches, however it lacks a theoretical background. The article aims to bring a closer analysis of the conflict perceiving and with the use of S. Walt's balance of threat theory to contribute to the explaining of the Russian approach and its activities. The recognition of Russia's security concerns and the need for strengthened mutual communication through various mechanism are the main conclusions of the article.

Key words: threats, Ukraine, Russia, Walt, balance, dialogue

JEL: D74, H56, N40

Úvod

Hlavným cieľom tejto vedeckej analýzy je priniesť iný pohľad na vnímanie ukrajinského konfliktu a s použitím teórie rovnováhy hrozieb od S. M. Walta prispieť k vysvetleniu Ruského postoja a jeho aktivít.

Samotný článok pozostáva z troch častí, pričom prvá časť sa venuje práve teórii rovnováhy hrozieb, jej vzniku, základným premisám i štyrom kritériám, ktoré štáty používajú na vyhodnotenie hrozby, ktorú predstavuje iný štát. Ďalej prináša aj jej využiteľnosť v medzinárodných vzťahoch i obmedzenia, spojené s touto teóriou.

Druhá časť článku o vnímaní ukrajinskéj krízy prináša niektoré základné udalosti, ktoré formovali krízu na Ukrajine. Nasledovala reakcia zo strany USA a Európskej únie, ktorá nepomohla situáciu utíšiť. Zaujímavý je aj pohľad, ako boli niektoré udalosti prezentované v západných médiách a aký to malo dosah.

Tretia časť článku sa snaží o aplikáciu Waltovej teórie rovnováhy hrozieb na vnímanie uvedených udalostí zo strany Ruska. Na základe tejto teoretickej základni sa domnievame, že to čo bolo vnímané ako štandardná odpoveď to strany USA a Európy, je

¹ Táto štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0149/19 „Bezpečnostné aspekty zlyhávajúcich štátov“.

z pohľadu Ruska vnímané ako hrozba a to následne vyvolávalo ďalšie reakcie, ktoré vzťahy viac eskalovali ako deeskalovali. Zároveň sa snažíme priniesť odporúčania do budúcnosti pre správanie sa na oboch stranách.

1 Teoretické vymedzenie

Teória rovnováhy hrozieb bola reakciou na medzinárodné udalosti a upravovala často používanú rovnováhu teóriu moci v neorealistickej škole medzinárodných vzťahov.² Teória rovnováhy hrozieb sa po prvýkrát objavila v článku od S. M. Walta s názvom „Aliančné formácie a rovnováha svetovej moci“ uverejnenom v časopise *International Security* v roku 1985³ a neskôr bola ďalej rozpracovaná v jeho knihe „Pôvody aliancií“.⁴

Podľa teórie rovnováhy hrozieb je správanie aliancie štátov určené hrozbou, ktorú vnímajú od iných štátov (na rozdiel od potreby udržať rovnováhu moci). Walt tvrdí, že štaty sa vo všeobecnosti vyrovnajú s vnímanou hrozbou vytvorením spojenectva, hoci veľmi slabé štaty budú s rastúcou hrozbou s väčšou pravdepodobnosťou vytvárať spojenectvá, aby tak ochránili svoju vlastnú bezpečnosť. Poukazuje na príklad aliančných štruktúr európskych štátov pred a počas prvej a druhej svetovej vojny a druhej svetovej vojny, keď sa národy s výrazne väčšou kombinovanou silou spojili proti uznanej hrozbe nemeckého expanzionizmu. Reflekтуje aj situáciu počas Studenej vojny a súperenie supravelmocí.

Walt identifikuje štyri kritériá, ktoré štaty používajú na vyhodnotenie hrozby, ktorú predstavuje iný štát:

- jeho celková sila (veľkosť územia, počet obyvateľov, priemysel a ekonomické schopnosti),
- jej geografická blízkosť (schopnosť presadiť svoju moc klesá so zväčšujúcou sa vzdialenosťou),
- útočné schopnosti (schopnosť ohroziť suverenitu a územnú celistvosť),
- útočné zámery.

Walt tvrdí, že čím viac ďalších štátov vníma rastúci štát s uvedenými štyrmi vlastnosťami, tým je pravdepodobnejšie, že ho budú vnímať ako hrozbu a snažiť sa o konanie, ktoré by prinieslo vyváženosť proti nemu. Všetky štyri kritériá možno použiť aj pri analýzach vzťahu Rusko – Ukrajina.

Štáty vytvárajú spojenectvá či aliancie prevažne v týchto dvoch prípadoch:

- keď ich prežitie je v nebezpečenstve, a tým chcú zabrániť útočné zámery štátu v zmysle štyroch kritérií,
- keď ich zapojenie do aliancie posilní a sú v postavení dominantného štátu v aliancii.

Teória rovnováhy hrozieb modifikovala realizmus (ako aj neorealizmus Kennetha Waltza) oddelením moci od hrozby. V teórii rovnováhy moci, ktorá predtým ovládala realistické analýzy, štáty sa snažia o rovnováhu voči tým štátom, ktorých sila (t. j. vojenské kapacity) rastú – pri veľmociach by sa mohlo jednať o odrazenie ich útočných zámerov. Walt tvrdí, že to nie je potvrdené empirickými dôkazmi a že teória rovnováhy hrozieb - v ktorej štáty nebudú vyvážovať voči tým, ktorých moc súčasťou stúpa, ale bez zjavných útočných zámerov. Napríklad počas studenej vojny boli USA boli mocnejšie z dvoch supravelmocí, ale

² HUSENICOVÁ, L. (2018): Vybrané diskusie o suverenite v teórii medzinárodných vzťahov, s. 58

³ WALT, S. M. (1985): Alliance Formation and the Balance of World Power, s. 3-43.

⁴ WALT, S. M. (1987): *The Origins of Alliances*.

na rozdiel od teórie rovnováhy moci sa s ňou spojilo viac štátov (napr. štáty NATO) ako so Sovietskym zväzom, pretože Spojené štáty prejavili oveľa menej agresívne úmysly voči nim ako Sovietsky zväz.

Po zmiznutí sovietskej hrozby bol vyššie uvedený nedostatok teórie rovnováhy moci ešte výraznejší. Napriek skutočnosti, že USA by mohli stiahnuť svoju vojenskú prítomnosť, stále vyvolávajú potrebu zachovania svojej prítomnosti.

Teória rovnováhy hrozieb má však aj svoje obmedzenia. Nevedela napríklad vysvetliť prečo USA, napriek naplneniu štyroch kritérií, neboli vnímané ako hrozba pre väčšinu ostatných mocností a prečo nevznikla koalícia proti USA. Rovnako možno hovoriť o zmene hrozieb v súčasnosti. Kým v 80-tych rokoch, keď teória vznikla, bola nukleárna vojna štátov hlavnou hrozbou, v súčasnosti za hlavnú hrozbu bezpečnosti považujeme terorizmus a iné formy neštátneho násilia. Je možné teda stále použiť túto teóriu keď do medzinárodných vzťahov vstupujú noví neštátni aktéri? Alebo to súvisí so súčasnou teoretickou nejasnosťou termínu aktér? Poukazuje na to znížená vymožiteľnosť medzinárodného práva, ktorá je nastavená na staršiu definíciu aktéra, ktorá už dnes neplatí jednoznačne.

2 Percepcia ukrajinskej krízy

Ukrajinská kríza začala v období americkej a ruskej rivality, či dokonca až konfrontácie. Z dnešného pohľadu sa javí ako opäťovná snaha o získanie nadradenosťi. Táto súťaž je však asymetrická a veľmi nerovná. Konflikt sa viedie hlavne v politickej, hospodárskej a informačnej sfére, ale má aj vojenské podnety. Odlišuje sa od studenej vojny v tom, že kontakt s ľudmi, obchod a informačné toky nie sú úplne uzavreté ale existuje len málo spolupráce. Rusko sa zameriava na post-sovietsku integráciu v Eurázii, zatiaľ čo Spojené štáty iniciovali sériu opatrení na obnovenie „udržiavacej línie“ proti Rusku v Európe. Prístup Spojených štátov voči Rusku odráža tradičné obavy, dokonca až fobie, a nie je založený na primeranom pochopení krajiny, čiastočne preto, že Rusko prestáva byť centrom záujmu zahraničnej politiky USA. Medzinárodný systém je čoraz vyváženejší a Washington sa na to musí pripraviť vypracovaním politík, ktoré zohľadňujú záujmy hlavných hráčov vrátane Ruska.⁵

Významnú úlohu tu zohrávajú aj postoje USA a Ruska. Samotná Ukrajina sa totiž ocitla v akomsi procese premiestňovania „tektonických dosiek“ a je len otázkou budúcnosti kde nastane „zlom“ a na ktorej strane sa napokon ocitne. Či na strane Ruska alebo na strane rozširujúceho sa euroatlantického spoločenstva, kde sú USA zakladajúcim členom a relevantným aktérom. Z tohto pohľadu sa územie Ukrajiny stáva bezpečnostne nestabilné, so zvyšujúcim sa rizikom otvoreného vojenského konfliktu.

V roku 2014 sa prezentor Putin rozhodol v novej geopolitike používať názov „Novorossija“ (Nové Rusko). Bolo to nenápadné pripomnenie geografického názvu južnej a východnej Ukrajiny, ktoré bolo počas vlády Kataríny Veľkej na konci 18. storočia územím vybojovaným od Osmanskej ríše. Cárovna nariadila prestáhovalectvo, čiže osídlenie územia Rusmi, z čoho sa potom odvodzovali aj nové identity – Veľkorusi (Rusko) a Malorusi (Ukrajina).⁶ Tieto pojmy sa používali ako symbolika rôznych etník najmä v literatúre. Ak sa vrátíme k vyjadreniu V. Putina, autor T. Marshall poukazuje na to, že ruský prezident zdôrazňuje, že územia sa menili (Cárske Rusko, ZSSR, Rusko), ale identity a ľudia zostávali. Dodnes na území, ktoré bolo Sovietskym zväzom, no mimo Ruska, žije vrátane Ukrajiny

⁵ TRENIN, D. (2014): *The Ukraine crisis and the resumption of great-power rivalry*.

⁶ MARSHAL, T. (2017): *V zajatí geografie*, s. 15-38.

niekoľko miliónov etnických Rusov.⁷ Etnické a identitotvorné faktory stále patria k základnej argumentácii susedných národov, nielen na území Ruska. Môžeme ich teda považovať za relevantné aj pri teórii rovnováhy hrozieb.

Ked' v marci 2014 prebehlo odčlenenie Krymu, ruský president V. Putin odôvodňoval tento akt ako nápravu historickej nespravodlivosti, ktorá sa udiala na Sovietskom zväze pred 60 rokmi. Udalosti v roku 2013 na domácej scéne Ukrajiny – Euromajdan spôsobili, že proruský president V. Janukovyč opustil krajinu a odišiel do Ruska vo februári 2014. Ďalšie protesty napokon dosiahli, že parlament odvolal prezidenta V. Janukovyča z funkcie a vytvoril dočasného vládu. Ruské zasahovanie bolo prezentované ako pomoc etnickým Rusom na Ukrajine.

USA a Európska únia odsúdili zasahovanie Ruska a pohrozili uvalením sankcií. Konflikt sa stupňoval, k čomu prispeli aj plány na posilnenie prítomnosti NATO vo východnej Európe. V medzinárodných vzťahoch sa takéto aktivity nazývajú ako vyvažovanie. Vyvažovanie pritom neznamená iba pripojenie sa k aliancii alebo zvýšené zbrojenie, ale môže sa týkať aj stratégie štátu, ktorá má za cieľ minimalizovať vnímanú hrozbu tým, že zlepší bezpečnostnú situáciu ohrozeného štátu vzhľadom na agresora.⁸

Západné médiá pri informovaní o Ukrajinskej kríze používali jednoznačné vysvetlenie anexie Krymu – ako neo-imperialistická či dokonca neo-sovietska odpoveď na proeurópske tendencie na Ukrajine. Ruská zahraničná politika bola vykreslovaná tak, že sa snaží o znovunastolenie kontroly nad „blízkym zahraničím“ (nazývajú sa tak republiky, ktoré po rozpade Sovietskeho zväzu získali nezávislosť). Prezentovanie ruských agresívnych zámerov bolo často spájané výlučne s osobou ruského prezidenta V. Putina. Domnievame sa, že takéto vnímanie nepomáhalo k deescalácií konfliktu a umierenejšiemu vnímaniu, ktoré by bolo v konečnom dôsledku prinieslo výhody pre všetky zainteresované strany.

3 Vnímanie hrozieb a možnosti deescalácie

Je potrebné uskutočniť širšiu analýzu ukrajinskej krízy v globálnom i regionálnom kontexte, pričom treba zohľadniť vnímanie hrozieb zo strany Ruska a jeho záujmov. Hľadať odpovede na otázky: Ako zvládnuť ukrajinskú krízu, tak sa situácia deescalovala? Môžeme pochopiť ako Moskva vníma ohrozenie svojich záujmov? Jedna z možností ako situáciu analyzovať je použiť vyššie spomínanú Waltovu teóriu rovnováhy hrozieb.

Po skončení studenej vojny Rusko významným spôsobom obmedzilo svoju sféru vplyvu, stratilo mnohé územia i postavenie supravelmoci. Nanovo definovalo svoje vzťahy so susedmi, vitálne záujmy a hrozby pre národnú bezpečnosť. V kontexte teórie rovnováhy hrozieb a štyroch kritérií, potenciál USA, EÚ a NATO je výrazne ohrozujúci. Politické a vojenské rozpríname západu možno chápať ako jasné a okamžité ohrozenia ruskej národnej bezpečnosti. Pričom nie je relevantné či aktivity týchto štátov sú v rámci ich útočných zámerov, ale to, ako ich vníma ohrozený štát. Jednoznačné príklady takýchto aktivít sú:

- Intervencia v Kosove na jar 1999, keďže došlo k morálnej dileme medzi medzinárodným právom zakazujúcim použitie sily a snahou zastaviť hrubé porušovanie ľudských práv. Faktom zostáva, že intervencia nebola v súlade so žiadoucou rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN.⁹

⁷ MARSHAL, T. (2017): *V zajatí geografie*, s. 15-38.

⁸ BOCK, A. M. – HENNEBERG, I. (2013): *Why balancing fails, Working Papers on International Politics and Foreign Policy* 2.

⁹ VILČÁK, Z. (2006): Vývoj kosovskej krízy a humanitárna intervencia NATO v Kosove.

- Vojna v Iraku v roku 2003. Rozhodnutie vstúpiť do vojny bolo sčasti založené na chybných spravodajských informáciách. Irak predstavoval prinajhoršom rastúcu hrozbu, ale nie bezprostrednú hrozbu. Alternatívy na použitie vojenskej sily – najmä posilnenie dovtedy vlažného vymáhania a podpory sankcií OSN, ktorých cieľom bolo vytvoriť tlak na Saddáma Husajna. Jedným z dôsledkov bolo, že vojna narušila mocenskú rovnováhu v regióne. Irak prestal byť v pozícii, keď bol schopný znepokojovať a vyvažovať Irán, a namiesto toho sa dostal pod iránsky vplyv.¹⁰
- Intervencia v Líbií. Pokojné protesty civilistov proti vláde diktátora Muammara al-Kaddáfího v roku 2011 sa zmenili na ozbrojený konflikt, ktorý vyústil až do občianskej vojny. Bola sice prijatá rezolúcia OSN č. 1973 ale následne sa angažovala severoatlantická aliancia a uskutočnila vzdušné nálety. Výsledkom nebolo upokojenie politickej situácie v Líbií.
- Podpora pro-západne orientovaných skupín vo východnej Európe.
- Rozširovanie EÚ smerom na východ a juh o krajiny Estónsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Česko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko, Malta a Cyprus v roku 2004, Bulharsko a Rumunsko v roku 2007 a Chorvátsko v roku 2013.¹¹
- Rozširovanie NATO o krajiny strednej a východnej Európy Poľsko, Česko, Maďarsko, v roku 1999, Slovensko, Slovinsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva Bulharsko a Rumunsko v roku 2004, Chorvátsko a Albánsko v roku 2009 a Čierna Hora v roku 2017.¹²
- Systém protiraketovej obrany USA.
- Obranné opatrenia štátov NATO (protiraketová obrana mala byť vybudovaná na území Poľska a Česka).
- Právny zákon zmluvy o likvidácii rakiet stredného a krátkeho doletu (INF) v auguste 2019. Zmluva bola v platnosti od roku 1987. Dohodu formálne vypovedali oba štaty, ktoré sa navzájom obviňujú z toho, že ju porušujú. Zmluva výrazne obmedzovala jadrové arzenály oboch krajín.¹³

Z pohľadu západu, tieto aktivity nemali vyvoláť a ani nepredstavovali hrozbu pre Rusko. Boli prezentované ako mierové, pro-demokratické alebo obranné aktivity. Avšak na druhej strane boli vnímané ako agresívne, zasahujúce a ohrozujúce. Fakt, že tieto aktivity vyvolali pocit ohrozenia bezpečnosti pre ruskú stranu, potvrdzuje aj ruský prezident V. Putin, keď sa vo svojom prejave vyjadril: „Ak tlačíte pružinu dlhodobo na maximum, jej vystrelenie bude prudké“ (Putin, 2014). Táto veta napovedá ako Rusko vníma aktivity zo strany Európskej únie a Severoatlantickej komisie a že možno očakávať podľa ich vnímania aj adekvátnu reakciu.¹⁴ Čoho sme aj svedkami.

Deeskalácia ukrajinskej krízy môže byť dosiahnutá len ak budeme bráť vážne do úvahy a uznáme bezpečnostné obavy Ruska ohľadom jeho životne dôležitých záujmov. V tomto smere je potrebné posilniť vzájomnú komunikáciu západu a Ruska na úrovni oficiálnych inštitúcií ale aj v médiách. Verbálne vzájomné napádanie nepomáha deeskaláciu. Európska únia by okrem politickej a finančnej podpore Ukrajiny mala vypracovať spoločnú

¹⁰ CHILCOT, J et al. (2016): The Report of the Iraq Inquiry. Executive Summary.

¹¹ Európska rada (2019): Rozširovanie EÚ.

¹² NATO (2019): Členské krajiny.

¹³ ČTK (2019): “Svet stráca brzdu jadrovej vojny.“ Rusko a USA potvrdili zákon zmluvy o likvidácii rakiet.

¹⁴ KOLLÁR, D. – KAZANSKÝ, R. (2018): Geopolitics in the foreign policy of the Russian federation.

politickú stratégiu voči Rusku. Severoatlantická aliancia nemá politické nástroje na riešenie krízy, avšak vojenské opatrenia (ako nové veliace štruktúry NATO vo východnej Európe alebo sily rýchlej reakcie) len zvyšujú napätie medzi západom a Ruskom. Dôležitejšie je hľadať mechanizmus pre vzájomnú komunikáciu a dialóg. Zároveň je nevyhnutné, aby si všetky zainteresované strany uvedomili, že to nie je o vol'be Ukrajiny medzi západom a Ruskom. Ale predovšetkým o zapojení Ukrajiny do inštitúcií na oboch stranach tak, aby bola zabezpečená transparentnosť, otvorenosť a znižovanie napäťia.

Záver

Súčasná nestabilná situácia na Ukrajine, ozbrojený konflikt na východnej hranici, odčlenenie Krymu, reakcia medzinárodného spoločenstva formou sankcií – to všetko sú len prejavy či príznaky trendu v medzinárodných vzťahoch. Sme svedkami zmeny v medzinárodných vzťahoch kedy dochádza k postupnému ukončeniu unipolarity USA, objavujú sa staro-noví či noví aktéri, ktorí si vymedzujú svoje vlastné sféry vplyvu či už vojensky alebo nevojenskými prostriedkami. V tomto procese zohráva dôležitú úlohu aj medzinárodné právo, jeho dichotomický výklad a možnosti vynútenia.

Aktivity, ktoré sú realizované na strane USA, NATO či Európskej únie a na strane Ruska sú každou stranou odôvodňované ako oprávnené a potrebné. Avšak pomocou teórie rovnováhy hrozieb sme dokázali, že na tieto aktivity je potrebné nazerať aj optikou hrozieb. To čo jedna strana vníma ako oprávnené a potrebné, môže druhá strana vnímať ako reálnu či potenciálnu hrozbu voči ktorej sa snaží vybalansovať.

Domnievame sa, že je potrebné uznať bezpečnostné obavy zo strany Ruska, ktoré vytvorili jednotlivé aktivity uvedené v článku. Je dôležité načúvať aj ruskej rétorike a pocite ohrozenia, čo následne mení chápanie či aspoň vysvetlenie jeho krokov. Tým nechceme ospravedlňovať závažné porušenia medzinárodného práva, ktoré sa udiali. Cieľom je naopak nájsť spôsob deeskalácie a možnosti vzájomnej komunikácie, ktorá by prostredníctvom rôznych mechanizmov umožnila rozvinúť plnohodnotný a otvorený dialóg na úrovni politikov, odborníkov i médií.

Použitá literatúra:

1. BOCK, A. M. – HENNEBERG, I. (2013): Why balancing fails, Working Papers on International Politics and Foreign Policy 2, 2013, s. 1-19. [Citované 19. 10. 2019] Dostupné na internete: http://www.jaeger.uni-koeln.de/fileadmin/templates/publikationen/aipa/AIPA_2_2013.pdf.
2. ČTK (2019): “Svet stráca brzdu jadrovej vojny.“ Rusko a USA potvrdili zánik zmluvy o likvidácii rakiet. [online]. In: *Hospodárske noviny*, 2. 8. 2019 [Citované 18. 10. 2019] Dostupné na internete: <https://hnonline.sk/svet/1984063-svet-straca-brzdu-jadrovej-vojny-rusko-a-usa-potvrdili-zanik-zmluvy-o-likvidacii-rakiet>.
3. Európska rada (2019): *Rozšírovanie EÚ* [online]. In: oficiálna stránka Európskej rady, 2019 [Citované 12. 11. 2019] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/enlargement/>.
4. HUSENICOVÁ, L. (2018): Vybrané diskusie o suverenite v teórii medzinárodných vzťahov. In: *Central European Journal of Politics*, 2018, roč. 4, č. 2, s. 43-61.
5. CHILCOT, J et al. (2016): The Report of the Iraq Inquiry. Executive Summary [online]. In: *The National Archives*, 23. 11. 2017 [Citované 19. 10. 2019] Dostupné na internete: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20171123122743/http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report/>.

6. KOLLÁR, D. – KAZANSKÝ, R. (2018): Geopolitics in the foreign policy of the Russian federation. In: *Medzinárodné vzťahy 2018: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* - zborník príspevkov z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, 2018. ISBN 978-80-225-4602-7. s. 327-336.
7. MARSHAL, T. (2017): *V zajati geografie*. Premedia, 2017. ISBN 978-80-8159-313-4.
8. NATO (2019): *Členské krajiny* [online]. In: oficiálna stránka NATO, 2019 [Citované 12. 11. 2019] Dostupné na internete: https://www.nato.int/nato-welcome/index_sk.html.
9. PUTIN, V. (2014): „Address by president of the Russian Federation“, 18. 3. 2014. [Citované 10. 10. 2019] Dostupné na internete: <http://eng.kremlin.ru/transcripts/6889>.
10. TRENIN, D. (2014): *The Ukraine crisis and the resumption of great-power rivalry*. Moskva: Carnegie Moscow Center, 2014. [Citované 10. 10. 2019] Dostupné na internete: http://carnegieendowment.org/files/ukraine_great_power_rivalry2014.pdf.
11. VILČÁK, Z. (2006): Vývoj kosovskej krízy a humanitárna intervencia NATO v Kosove. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2006, roč. 4, č. 1, s. 65-79.
12. WALT, S. M. (1985): Alliance Formation and the Balance of World Power. In: *International Security*, 1985, roč. 9, č. 4, s. 3-43, ISSN 0162-2889.
13. WALT, S. M. (1987): *The Origins of Alliances*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987.

Kontakt:

PhDr. Dagmar Nováková, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: dagmar.novakova@umb.sk

DETERMINANTY EKONOMICKÉHO RŮSTU A ROZVOJE ČÍNY¹

DETERMINANTS OF ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT OF CHINA

Sára Novorytová

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, katedra
národohospodářská, Sokolská tř. 2416/33, 702 00 Moravská Ostrava a Přívoz,
e-mail: sara.novorytova@vsb.cz

Abstrakt: Dnes je Čína nejlidnatější zemí světa a druhá největší ekonomika dnešní doby ihned po USA. Od začátku reformního období v roce 1978 se z této země stala dynamicky se rozvíjející ekonomická supervelmoc. Za čím stojí tak dynamický ekonomický růst a rozvoj, kterého čínská ekonomika dosáhla? A je tento růst do budoucna udržitelný? Cílem práce je identifikovat a popsat základní determinanty ekonomického růstu a rozvoje Číny a dále pak empiricky ověřit platnost produkční funkce Lucasovy endogenní teorie růstu na modelu čínské ekonomiky prostřednictvím regresní analýzy (OLS). V modelu jsou použita roční data 1981-2013. Dle výsledků modelu jsou proměnné determinující ekonomický růst Číny tvorba hrubého fixního kapitálu, produktivita výrobních faktorů a průměrná doba studia.

Klíčová slova: Čína, ekonomický růst, ekonomický rozvoj, OLS

JEL: F15, F43, F63

Abstract: Lately, China is the most populous country in the world and the second largest economy today after the US. Since the start of the 1978 reform period, the country has become a dynamically developing economic superpower. What is behind the dynamic economic growth and development that the Chinese economy has achieved? And is this growth sustainable in the future? The aim of this research is to identify and describe the basic determinants of China's economic growth and development and then to empirically verify the validity of Lucas's endogenous growth theory production function on the Chinese economy model through regression analysis (OLS). The model uses annual data 1981-2013. According to the model results, variables determining China's economic growth are gross fixed capital formation, factor productivity and average study time.

Key words: China, economic growth, economic development, OLS

JEL: F15, F43, F63

Úvod

Čínská lidová republika (dále jen Čína) je považována za jeden z nejstarších státních útvarů v dějinách lidstva. Během posledních tří desetiletí došlo k celkové proměně Číny po všech směrech. Za čím tedy stojí tak dynamický ekonomický růst a rozvoj, kterého čínská ekonomika dosáhla, za tak krátkou dobu? A je tento růst do budoucna vůbec udržitelný? Právě tyto otázky přiměly autorku práce zabývat se tématem ekonomického růstu a rozvoje Číny, které je dnes velmi aktuální. Velikost této ekonomiky se v přepočtu na americké dolary

¹ Autor děkuje za finanční podporu z grantového projektu SGS VŠB-TU č. SP2019 / 119 (Ekonometrické modelování fiskálních, měnových a finančních aspektů evropských ekonomik).

za posledních 30 let téměř pětinásobně zvýšila. Reálný HDP rostl v průměru 10 procenty ročně. Několik stovek miliónu obyvatel se podařilo vymanit z chudoby a životní podmínky v zemi se markantně zlepšily. Tato zlepšení probíhala daleko rychlejším tempem než například v Evropě během průmyslové revoluce či ve Spojených státech amerických po „otevření“ amerického západu v 19. století. Tento vývoj ovlivnil obyvatelstvo země, které tvoří celou jednu pětinu světové populace. Proto má tento jev bezpodmínečně dopad i na globální ekonomiku. Otevření se světu ze strany čínské ekonomiky se odráží na rostoucím podílu Číny na světovém obchodu, na globálních trzích zboží a služeb, ale také na toku kapitálu či přímých zahraničních investic. Růst čínské ekonomiky má také přímý vliv na růst jiných ekonomik prostřednictvím řady kanálů. Z Číny se stal tzv. „asijský dodavatelský řetězec“, prostřednictvím kterého je umožněn dalšími asijskými zeměmi, zejména pak těm menším, přístup na světové trhy. Také kapitálové toky do Číny ve formě přímých zahraničních investic a portfoliových toků, či naopak nákupy v čínské ekonomice mohou mít dopad na celosvětovou nabídku a poptávku kapitálu.²

V současnosti již však není růst čínské ekonomiky zdaleka tak dynamický, jako tomu bylo ke konci minulého století. Růst HDP je sice stále vysoký, nicméně postupně dochází k jeho zmirňování. Ke konci roku 2017 byl meziroční růst čínského HDP již pod 7 %. Čínské hospodářství dnes nemůže čerpat ze stejných reformních kroků, jako tomu bylo před téměř třiceti lety. Proto, aby si Čína udržela statut dynamicky se rozvíjející ekonomiky a také druhé místo coby největší ekonomika světa, je potřeba zavedení nových reformních kroků, které dovedou Čínu k ještě větší efektivnosti ve výrobě méně náročné na neobnovitelné zdroje energie, k výrobě šetrné k životnímu prostředí, ke zlepšení zdravotnické péče či k intenzivnějšímu investování do výzkumu a vývoje.³

Cílem práce je identifikovat a popsat základní determinanty ekonomického růstu a rozvoje Číny a dále pak empiricky ověřit platnost produkční funkce Lucasovy endogenní teorie růstu na modelu čínské ekonomiky. Využita je regresní analýza konkrétně metoda nejmenších čtverců (OLS). Dále je v modelu použit Chow test s bodem strukturální změny, aby byla autorkou potvrzena či vyvrácena nulová hypotéza H₀, že za sledované období nedošlo ve vývoji čínského hospodářství ke strukturálnímu bodu změny, tzn. ke stavu, kdy začal mít větší vliv na proměnnou HDP/ obyvatele index produktivity výrobních faktorů.

Práce je pak rozdělena do pěti kapitol včetně úvodu a závěru.

1 Charakteristika ekonomického růstu a rozvoje

Jedním z nejdůležitějších ukazatelů výkonnosti každé ekonomiky v čase je právě ekonomický růst. Definovat ekonomický růst lze jako růst potencionálního produktu dané ekonomiky, charakteristický zvyšováním produkční kapacity a její schopnosti vyrábět. Produkční kapacitu a její výši nejvíce ovlivňují zdroje, které má daná ekonomika k dispozici a jejich aktivní využití, dále pak vnitřní politika státu a v neposlední řadě také okolí v rámci globalizace. Zjednodušeně řečeno, ekonomický růst spočívá ve zvyšování kapacity hospodářství a výrobě zboží a služeb, které lidé požadují. Pod pojmem ekonomický rozvoj se pak rozumí vývoj ekonomického systému jako celku, ke kterému dochází pod vlivem dělby práce, specializace a kooperace. Jedná se o kvalitativní vývoj ekonomiky, při kterém by mělo dojít k celkovému zlepšení postavení většiny ekonomických subjektů v zemi, přičemž situace zbývající menšiny by se neměla výrazně zhoršit. Ekonomický rozvoj je pojem nadřazený ekonomickému růstu, který se zabývá zkoumáním kvalitativních aspektů v ekonomice.

² INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2010): China's Economic Growth. International Spillovers.

³ OECD. (2017): OECD Economic Surveys China 2017 overview.

Ekonomický rozvoj nelze chápát pouze jako rozvoj v uzavřených podmírkách ekonomik. Působí na něj také mnoho externích faktorů, které ovlivňují jeho rychlosť, povahu i směr.⁴

2 Charakteristika ekonomického rozvoje Číny

„Je dobré být bohatý – ti, kteří se stanou bohatí dnes, pomohou zítra chudým.“
(Teng Siao-pching, hlavní strůjce hospodářských reforem v Číně po roce 1978)

Nejlidnatější stát světa ležící ve východní Asii s počtem obyvatel přibližujícím se 1,4 miliardy. Země, která v posledních třech desetiletích prodělala v ekonomické oblasti tak dramatický rozvoj, jaký nelze nalézt u žádné jiné země na světě. Právě těmito úvodními slovy by se dala prezentovat Čína. Za období téměř třiceti let nedošlo v Číně ke změnám pouze v ekonomickém sektoru, ale také v oblastech politických či geopolitických. Klíčovou roli v transformaci čínské ekonomiky hrají reformy, které od roku 1978 směřují čínskou ekonomiku plánovitě k „socialistické“ tržní ekonomice.⁵ V průběhu reformního období tzn., od roku 1978 do současnosti, vzrostl nominální HDP více než 174 krát. V roce 2011 se Čína odprostila od statutu agrárního státu, jelikož zemědělství přestalo být sektorem, který zaměstnává největší část populace a místo zde zaujal sektor služeb. Dle analýz Světové banky se Číně podařilo v průběhu let 1981-2001 snížit počet lidí žijících pod hranicí chudoby z 53 % na neuvěřitelných 8 %.⁶ Proměna čínského hospodářství pozitivně přispěla také ke světovému hospodářskému růstu. Integrace Číny do globální ekonomiky rozšířila významným způsobem světový obchodní systém, kdy došlo ke zvýšení tržního potenciálu prostřednictvím nových příležitostí. Došlo k posílení světové produkce, dále pak spotřeby a nakonec pak samotného obchodu. Takováto proměna zcela jistě musela ovlivnit světové hospodářství i v negativním slova smyslu. Čína je ekonomikou, která prostřednictvím nízkých nákladů doslova ovládá v mnoha segmentech světový trh. Takovéto náklady s jakými Čína vstupuje na světový trh, jsou pro mnohé země nerealizovatelné, a tak vzniká silná konkurence, proti které se takřka nedá bojovat a markantně tak roste podíl čínských výrobků na trhu. Dalším negativním faktorem je pak například rostoucí poptávka Číny po nerostných surovinách, která ovlivňuje ceny těchto komodit na světových trzích. Kvůli stále se zvyšující poptávce Číny tak rostou světové ceny energií a nerostných surovin. Společně se zvyšující se produkcí čínské ekonomiky, zejména v průmyslovém sektoru, pak světově narůstají emise skleníkových plynů. Tento růst je výsledkem rychlého tempa industrializace Číny. Čína je tak nejen zemí, která se vyskytuje v měnícím se světě, ale také ona sama výrazně tento svět mění.⁷

Růst čínské ekonomiky zůstává i nadále vysoký, již však není tak dynamický a postupně se zmírňuje. Zmírňuje se přibližně stejně, jako staré čínská populace a ekonomika Číny dostává nový směr. Postupně se rebalancuje od investic ke spotřebě, od externí k interní poptávce a od výroby ke službám. Není zde již kláden tak markantní důraz na kvantitu, ale na kvalitu. Tato proměna vyžaduje také řešení problémů v oblasti přehřívajícího se trhu nemovitostí, nadvlády korporací, silného vlivu oblasti těžkého průmyslu na ekonomiku, či zastavení nadmerného investování do státních podniků na úkor vysokého zadlužení země. Dále je potřeba inovací v oblasti výroby, konkrétně nalézt takový styl výroby, který bude méně energeticky náročný, jelikož Čína bojuje s výrazným znečištěním ovzduší.

⁴ VARADZIN, F. (2004): Ekonomický rozvoj a růst.

⁵ Specifický čínský termín s ne zcela přesně definovaným významem. Obecně se jedná o zvýšení úlohy trhu při alokaci zdrojů (Song L., Golley J., 2011).

⁶ THE WORLD BANK. (2018): World development indicators – popular indicators.

⁷ SONG L., Golley J. (2011): Rising China. Global Challenges and Opportunities.

výzkum a vývoj jsou vysoko nad hodnotami, které mají země s podobnou výší HDP na obyvatele. Avšak daleko za Spojenými státy či Japonskem, pokud bereme Čínu jako druhou největší ekonomickou velmoc světa. Čísla patentů stoupají v Číně závratným tempem díky obrovským dotacím ze strany státu, avšak podíl nových objevů a vynálezů je stále malý. Rapidně klesla chudoba v této zemi. Nicméně rozdíl mezi příjmy bohaté a chudé vrstvy obyvatelstva je stále obrovský. Politické reformy, které se již nejednou v dějinách čínské ekonomiky ukázaly jako správná volba, mohou do budoucna značně posílit vzdělání, zlepšit podmínky na trhu práce, zvýšit a zkvalitnit dostupnost zdravotní péče. Doprovodným faktorem pak může být snížení již tak vysoké míry úspor domácností a spotřebou tak podpořit ekonomický růst. Důležité jsou také otázky korupce či celková kvalita a odolnost růstu ekonomiky. Nynější zpomalování tempa růstu ekonomiky s sebou poneše nižší zisky pro podniky, pro které by tento jev měl být signálem, že je potřeba začít razantně zefektivňovat výrobu.⁸

Právě tyto body jsou stěžejním klíčem ke zvyšování produktivity ekonomiky a stejně tak k dosažení kvalitnějšího inkluzivního růstu a jeho udržitelnosti v dlouhém období, a to za celkové stability ekonomiky.

3 Analýza determinant ekonomického růstu a rozvoje Číny

V této části práce bude provedena analýza determinant ekonomického růstu a rozvoje Číny. Pomocí metody nejmenších čtverců bude provedena lineární regresní analýza. Dále zde bude použit test strukturálního bodu změny, tzv. Chow test, který potvrdí či vyvrátí existenci strukturálního bodu zlomu v rámci zkoumaných dat. Pro zpracování této části práce je použit program Eviews. Výsledek ekonometrického modelu pomůže objasnit otázku, které z vybraných makroekonomických proměnných nejvíce ovlivnily ekonomický růst a rozvoj Číny ve sledovaném období 1981-2013⁹ a empiricky ověřit platnost produkční funkce Lucasova modelu s akumulací lidského kapitálu (endogenní model růstu). Produkční funkce dle Lucasova modelu s akumulací lidského kapitálu zdůrazňuje úlohu lidského a fyzického kapitálu a samozřejmě také technologického pokroku při růstu hrubého domácího produktu. Vyjadřuje vztah mezi objemem vstupů (výrobních faktorů) a velikostí výstupu (produkту).¹⁰ Produkční funkce má tvar:

$$Y = AK^\alpha H^{1-\alpha} \quad (1)$$

- Y je objem celkové produkce,
- H je lidský kapitál,
- K je fyzický kapitál,
- A je souhrnná produktivita faktorů (technologický pokrok).

Koefficient alfa znázorňuje elasticitu výstupu proměnných A, K a H, které jsou určené dostupnými technologiemi. Objem reálného důchodu (Y) je tedy roven úrovni technologií, lidskému a fyzickému kapitálu.¹¹

⁸ OECD. (2017): OECD Economic Surveys China 2017 overview.

⁹ Autorka si je vědoma, že ve výzkumu schází aktuální data za posledních 6 let, avšak databáze makroekonomických ukazatelů Číny je velmi omezená a data nejsou dostupná ani na předních světových organizacích ani na statistickém úřadě Číny.

¹⁰ VARADZIN, F. (2004): Ekonomický rozvoj a růst.

¹¹ VARADZIN, F. (2004): Ekonomický rozvoj a růst.

3.1 Popis proměnných

Vývoj zkoumaných ekonomických determinant je mapován v období od roku 1981 do roku 2013. V ekonometrickém modelu jsou použita roční data získaná z databáze Světové banky.

- **Vysvětlovaná proměnná HDP/obyvatele** – hrubý domácí produkt na obyvatele ve stálých cenách (2011) mezi lety 1981 až 2013. Proměnná je vyjádřena v USD.
- **Vysvětlující proměnná THK** – tvorba hrubého fixního kapitálu jako podílu na HDP. Proměnná je vyjádřena v procentech.
- **Vysvětlující proměnná TFP (Total Factor Productivity)** – produktivita výrobních faktorů. Proměnná je vyjádřena pomocí indexu.¹²
- **Vysvětlující proměnná AYS (Average Years of Schooling)** – průměrná doba studia. Proměnná je vyjádřena v letech.

3.2 Ekonometrická analýza modelu

Odhadnutý regresní model má následující tvar:

$$\Delta HDP/obyv_t = \hat{\beta}_1 + \hat{\beta}_2 \cdot \Delta THK_t + \hat{\beta}_3 \cdot \Delta TFP_t + \hat{\beta}_4 \cdot \Delta AYS_t + \hat{\mu}_t \quad (2)$$

Odhadnuté regresní parametry

$\hat{\beta}_1$ - odhadnutá úrovňová konstanta

$\hat{\beta}_2$ - odhadnutý regresní koeficient vyjadřující změnu HDP/obyvatele při zvýšení THK o 1 procentní bod za podmínky, že ostatní nezávislé proměnné zůstanou nezměněny. Očekávána je pozitivní závislost mezi vysvětlovanou a vysvětlující proměnnou, čili čím vyšší je podíl THK na HDP, tím vyšších přírůstků HDP na obyvatele ekonomika dosahuje.

$\hat{\beta}_3$ - odhadnutý regresní koeficient vyjadřující změnu HDP/obyvatele při zvýšení TFP o jednotku za podmínky, že ostatní nezávislé proměnné zůstanou nezměněny, opět je očekávána pozitivní závislost mezi proměnnými.

$\hat{\beta}_4$ - odhadnutý regresní koeficient vyjadřující změnu HDP/obyvatele při zvýšení AYS o 1 rok, ceteris paribus s očekávánou pozitivní závislostí.

$\hat{\mu}_t$ - náhodná složka modelu.

Dále následují úpravy modelu, které jsou nezbytné pro správné provedení regresní analýzy. Vysvětlovanou proměnnou HDP/ obyvatele, která v modelu zobrazuje ekonomický růst země je potřeba prvotně očistit od trendovosti, aby bylo z modelu odstraněno kolísání časové řady. Odstraněním trendu z modelu zajistíme také potřebnou stacionaritu datového souboru.¹³

Pro zhodnocení modelu jako celku je třeba provést testy předpokladů lineárního regresního modelu (homoskedasticita či multikolinearity). Příloha 3 znázorňuje úplnou korelační matici mezi proměnnými. Mezi proměnnou HDP/obyvatele a vysvětlující proměnnou THK existuje středně silná pozitivní závislost (0,47), což znamená, že se zvyšující se hodnotou tvorby hrubého fixního kapitálu jako podílu a HDP roste hrubý domácí produkt na obyvatele, avšak růst HDP je pomalejší než růst THK. Tento stav odpovídá předpokládanému vztahu mezi proměnnými. Slabá závislost (0,21) pak existuje mezi proměnnými HDP/obyvatele a průměrnou dobou studia. Kdy již dopředu bylo předpokládáno, že vztah mezi proměnnými bude kladný, avšak nijak zvlášť významný,

¹² TFP, část produkce, která není vysvětlena tradičně naměřenými vstupy práce a kapitálu používanými ve výrobě. Vypočítá se podílem výstupu váženého průměru práce a kapitálových vstupů se standartní váhou 0,7 pro pracovní sílu a 0,3 pro kapitál.

¹³ HANČLOVÁ, J. (2012): Ekonometrické modelování: klasické přístupy s aplikacemi.

jelikož se jedná o faktor, jehož měření bývá často složité a nepřesné. Poslední zkoumaná vysvětlující proměnná v korelační matici je TFP. Zde existuje velmi silná pozitivní závislost k vysvětlované proměnné HDP/ obyvatele (0,7).

Zatímco je ve vztahu mezi vysvětlovanou a vysvětlující proměnnou žádoucí, aby byla závislost mezi proměnnými co nejvyšší, tak u vztahu mezi vysvětlujícími proměnnými by měla být závislost naopak co nejnižší, aby nedocházelo ke zkreslení údajů a duplikaci v modelu-multikolinearita. V modelu multikolinearita nalezena nebyla ani u jednoho ze sledovaných případů. Největší závislost mezi proměnnými je vysledovaná hodnota 0,36 a to mezi proměnnou THK a TFP, kde se určitá míra závislosti vzhledem k ekonomické teorii dala předpokládat, viz příloha 3.

Dále je v modelu zkoumána heteroskedasticita. Ověřením zda rozptyl náhodné složky má konstantní a konečný rozptyl, se posoudí, zda je splněn jeden ze základních předpokladů modelu nejmenších čtverců. Pro to aby byla podmínka pro OLS metodu splněna je požadována homoskedasticita reziduální složky a vysvětlované proměnné. Heteroskedasticita v modelu je testována na základě White testu. Z výsledků je zjevné, že v modelu heteroskedasticita není přítomna a proto na základě výsledku rozhodovacího kritéria nezamítáme hypotézu, a to na 5 % hladině významnosti a s modelem lze nadále pracovat (viz příloha 4).

Dále byla v modelu zkoumána autokorelace.¹⁴ Výskyt trendu v časové řadě znamená jistou závislost časové řady reziduí na jejich zpožděných hodnotách a tudíž potvrzení autokorelace v modelu. Jelikož vývoj proměnné hrubého domácího produktu na obyvatele má charakter trendu, bylo třeba jej odstranit a pomocí Newey-West testu v programu Eviews pak také odstranit autokorelací z modelu.

Po nutných úpravách v modelu je možné přistoupit k odhadu zvoleného regresního modelu. Následující tabulka podává ucelené informace o statistické významnosti jednotlivých vysvětlujících proměnných. Jako finální model byl autorkou zvolen model v diferencích, kdy došlo k převedení dat všech proměnných v modelu na procentuální změny. U proměnné THK a AYS také došlo ke zpoždění proměnných o jedno časové období (rok), jelikož výsledky pak lépe korespondují s ekonomickou teorií. Tvorba hrubého fixního kapitálu jako podílu na HDP i průměrná doba studia se v ekonomice a jejím výstupu vždy projeví s určitým zpožděním.

Tabulka 2: Shrnutí výsledků vybraného regresního modelu

Vysvětlující proměnné	Δ HDP/ obyvatele
Δ THK	0,107057*** (0,031666)
Δ TFP	0,543113*** (0,138148)
Δ AYS	0,477414* (0,210209)
konstanta	0,066703*** (0,006809)

Zdroj: vlastní výpočty v programu Eviews¹⁵

Z tabulky uvedené výše lze pozorovat výsledné odhady regresních koeficientů pro vysvětlující proměnné. Tyto regresní koeficienty nabývají hodnoty pro THK 0,107057, pro

¹⁴ Závislost časové řady reziduí na jejich zpožděných hodnotách (Hančlová, 2012).

¹⁵ Statistická významnost: p<0,01***; p<0,05**; p<0,1*. V závorkách jsou uvedeny standardní chyby.

TFP 0,543113 a pro proměnou AYS 0,477414. Výsledky ukazují, že statisticky významné jsou všechny vysvětlující proměnné v modelu (viz příloha 2). Statistická významnost se u jednotlivých proměnných ale liší, a to tak, že vysvětlující proměnné THK a TFP jsou statisticky významné na hladině 1 %, stejně tak i konstanta. Průměrná doba studia AYS je pak významná na 10 % hladině významnosti.

Tabulka 2: Shrnutí výsledků vybraného regresního modelu

Regresní model	R-squared	Adjustované R-squared	F-statistika	Statistická významnost
Vybraný model v diferencích	0,663277	0,625863	17,73	0,00001

Zdroj: vlastní výpočty v programu Eviews

Z tabulky 2 vyplývají následující informace. Koeficient determinace po zaokrouhlení vyšel 0,66, což znamená, že model z 66 % správně vysvětluje vývoj proměnné HDP na obyvatele v čase. K testování významnosti modelu jako celku slouží tzv. F test. F statistika upraveného vybraného modelu vyšla 17,73. Hodnota rozhodovacího pravidla je 2,95.¹⁶ Pro porovnání těchto dvou hodnot pak platí, že $F_{\text{vyp}} > F_{\alpha}$. Model lze tedy hodnotit jako celek za statisticky významný a zároveň model jako celek má smysl.

3.3 Chow test

Chowův test navrhl v roce 1960 ekonometr Gregory Chow. Tento test v ekonometrii slouží k tomu, aby objasnil, zda jsou koeficienty odhadované na jedné skupině dat shodné s koeficienty odhadovanými na jiné skupině dat, která by spolu měla souviset. Jedná se tedy o to, zda jsou koeficienty ve dvou lineárních regresích stejné. V ekonometrii se nejčastěji využívá v analýze časových řad k testování přítomnosti strukturálního bodu zlomu v období, které lze a priori ze zjištěných důvodů předpokládat (náhlé změny v ekonomice, války, hladomor, významná historická událost aj.).¹⁷ Právě tento test byl použit na datech čínské ekonomiky v letech 1999 až 2004, vždy pro každý rok zvlášť, aby byla autorkou potvrzena či vyvrácena nulová hypotéza H_0 , že za sledované období nedošlo ve vývoji čínského hospodářství ke strukturálnímu bodu změny, tzn. ke stavu, kdy začal mít větší vliv na proměnnou HDP/obyvatele index produktivity výrobních faktorů. Po provedení Chowova testu byl na desetiprocentní hladině významnosti potvrzen výskyt strukturálního bodu zlomu v roce 2004, tudíž nulová hypotéza je zamítnuta a ve sledovaném období došlo ve vývoji čínského hospodářství ke strukturálnímu bodu změny.

Tabulka 3: Chow test (1999-2004)

Rok	F- statistika	Hladina významnosti
1999	0,705117	0,5966
2000	0,745117	0,5712
2001	0,613573	0,6571
2002	1,849323	0,1538
2003	1,964869	0,1337
2004	2,256214	0,0942

Zdroj: vlastní výpočty v programu Eviews

¹⁶ Vlastní výpočet v programu Excel.

¹⁷ WOOLDRIDGE, J. M. (2009): Introduction to Econometrics: A Modern Approach.

Chow test tedy potvrzuje hypotézu autorky, že růst HDP/obyvatele byl na přelomu 20. a 21. století podpořen růstem produktivity výrobních faktorů a na základě výsledku testu lze říci, že začala mít větší roli na růst HDP Číny právě produktivita výrobních faktorů. Změnila se tedy síla vlivu vysvětlujících proměnných na vysvětlovanou proměnnou HDP/obyvatele a to právě v roce 2004.

Na začátku nového tisíciletí vstoupila Čína do Světové obchodní organizace. Otevřela tak své hranice mezinárodnímu obchodu. Právě tento okamžik bezesporu přispěl k jevu, který byl pozorován právě prostřednictvím Chowova testu. Mezinárodní obchod, otevřenosť ekonomiky a následný markantní příliv přímých zahraničních investic, všechny tyto skutečnosti bezpodmínečně přispěly k následnému rychlejšímu růstu hrubého domácího produktu čínské ekonomiky. Produktivita výrobních faktorů je často považována za důležitou hnací sílu pro růst vyspělých ekonomik. Čínské hospodářství tak zaznamenalo změnu, která vypovídá o faktu, že růst této gigantické ekonomiky nemůže být do budoucna udržitelný pouze zaměřením se na kvantitativní faktor, tzn. markantní výroba produktů s nízkou přidanou hodnotou a jejich následný export do zbytku světa. Ale právě prostřednictvím technologického pokroku či investic do výzkumu a vývoje může čínská ekonomika dosáhnout do budoucna intenzivního a dlouhodobě udržitelného růstu, který je pro vyspělé ekonomiky světa žádoucí.

Závěr

Předmětem zkoumání práce byl čínský ekonomický systém, jeho růst a rozvoj, a také změna, kterou čínská ekonomika prošla od počátku reformního období v roce 1978. V průběhu práce se autorka snažila také zodpovědět na počátku kladené otázky, jakým typem ekonomiky Čína tedy je. Současný ekonomický systém Číny lze po shrnutí a zhodnocení výsledků práce definovat jako socialistickou tržní ekonomiku, ekonomiku dynamicky se rozvíjející, jenž s sebou nese jasné viditelné znaky státního kapitalismu. Ekonomika, která se řídí předem nastavenými pětiletými plány, ekonomika, kde má stát stále významný vliv na surovinová a energetická odvětví, a kde je i dnes velmi aktivně podporováno národní hospodářství prostřednictvím podpory státních podniků. Takto nastavené ekonomické prostředí s sebou přináší konkurenceschopnou výrobu zboží, kterou lze uplatnit na světových trzích. Avšak za cenu podhodnocených cen základních energetických surovin, poskytování daňových úlev státním podnikům či dotací na výzkum a vývoj ze strany státu. Tato „přehnaná péče“ o ekonomiku země ze strany vlády deformuje tržní principy v zemi a výrazně ovlivňuje dění na trhu, ale na druhou stranu markantně a možná až nezdravě podporuje státní podniky, které jsou hnacím motorem pro zvyšování životní úrovně čínského obyvatelstva. Každá vyspělá země si samozřejmě klade jako jeden z hlavních cílů zvyšování životní úrovně svého obyvatelstva, avšak pouze prostřednictvím nepřímých nástrojů hospodářské politiky, jakými jsou fiskální či monetární autority v zemi.

Hlavním cílem práce bylo identifikovat a popsat základní determinanty ekonomického růstu a rozvoje Číny a v praktické části práce pak empiricky ověřit platnost produkční funkce Lucasovy endogenní teorie růstu na modelu čínské ekonomiky.

Práce byla rozdělena do pěti kapitol včetně úvodu a závěru. Stěžejní kapitola této práce je pak věnována regresní analýze modelu ekonomického růstu Číny. Model je zpracován prostřednictvím produkční funkce Lucasova modelu, kdy jako vysvětlovaná proměnná figuruje HDP/obyvatele. Jako vysvětlující proměnné jsou použity produktivita výrobních faktorů, jako zástupce technologického pokroku, tvorba hrubého fixního kapitálu jako podíl na HDP zastupuje fyzický kapitál a v neposlední řadě průměrná doba studia jako zastupující proměnná pro lidský kapitál. Z výsledků regresního modelu lze stanovit

následující závěry. Všechny autorkou vybrané vysvětlující proměnné jsou v modelu statisticky významné. Jako nejvýznamnější se ukázaly být proměnné zastupující tvorbu hrubého fixního kapitálu a produktivitu výrobních faktorů, jejichž hladina významnosti je na hladině 1 %. Na 10 % hladině významnosti je pak proměnná zastupující průměrnou dobu studia, kdy u této proměnné autorka dopředu předpokládala nižší významnost na vysvětlovanou proměnnou. Nižší statistická významnost u tohoto faktoru je velmi častá, a to vzhledem k omezeným možnostem kvantifikace lidského kapitálu a jeho následného měření. Nicméně proměnná pro průměrnou dobu studia vyšla jako statisticky významná, čímž potvrdila, že nárůst průměrné doby studia za sledované období přispěl k rozvoji lidského kapitálu a tím pádem i k samotnému růstu čínské ekonomiky. Po shrnutí dílčích výsledků ekonometrického modelu byla tedy dokázána platnost produkční funkce Lucasovy endogenní teorie růstu na vybraném modelu čínské ekonomiky, jelikož všechny z vysvětlujících proměnných, které jsou v teoretickém modelu stanoveny, vyšly v modelu čínské ekonomiky jako statisticky významné a tudíž mají přímý vliv na ekonomický růst a rozvoj čínské ekonomiky ve sledovaném období.

V praktické části práce byl na závěr proveden Chow test strukturálního bodu zlomu, kdy bylo z výsledků zjištěno, že od roku 2004 došlo v čínské ekonomice k významné strukturální změně projevující se intenzivnějším růstem HDP/obyvatele, díky růstu produktivity výrobních faktorů. Naopak došlo k mírnému poklesu podílu tvorby hrubého fixního kapitálu na tvorbě HDP, což naznačuje, že se čínská ekonomika od začátku 21. století začala intenzivněji orientovat na technologický pokrok a inovace ve výrobě. Tento vývoj by mohl být pro Čínu pozitivním indikátorem postupného přechodu z extenzivního na intenzivní ekonomický růst.

Příloha 1 Data použita v regresním modelu¹⁸

Rok	HDP na obyvatele (USD)	Tvorba hrubého fixního kapitálu (% HDP)	Produktivita výrobních faktorů (index)	Průměrná doba studia (roky)
1981	361,2247106	27,99748774	0,5	3,7
1982	387,7455809	29,0058436	0,6	3,8
1983	423,5934988	28,9425169	0,6	4
1984	481,3645958	30,11746926	0,6	4,2
1985	538,6908273	31,25762455	0,6	4,3
1986	578,1840404	31,8006592	0,6	4,4
1987	635,494603	31,38830023	0,6	4,5
1988	695,5990544	31,89639272	0,6	4,6
1989	713,6895276	26,30139059	0,6	4,6
1990	730,772489	24,56485225	0,6	4,8
1991	787,8674352	26,33329698	0,6	5
1992	888,9110041	31,11254114	0,6	5,2
1993	1000,61181	38,05209513	0,7	5,3
1994	1118,499577	35,3387818	0,7	5,5
1995	1227,556407	33,18785978	0,7	5,7

¹⁸ Data jsou získána z databáze Světové banky. Produktivita výrobních faktorů je vyjádřena indexem. Tento index se vypočítá podílem výstupu váženého průměru práce a kapitálových vstupů se standartní váhou 0,7 pro pracovní sílu a 0,3 pro kapitál (Comin, 2006).

1996	1335,36268	32,47267927	0,7	5,8
1997	1443,774742	31,81734931	0,7	6
1998	1542,06413	33,74755709	0,7	6,2
1999	1645,987996	33,39214967	0,7	6,3
2000	1771,741506	33,43405122	0,7	6,5
2001	1905,61078	34,33414725	0,7	6,5
2002	2065,718579	35,98244787	0,8	6,6
2003	2258,912105	39,26911266	0,8	6,7
2004	2472,586556	40,57693947	0,8	6,8
2005	2738,20546	40,47087614	0,8	6,9
2006	3069,304781	39,74840331	0,9	7
2007	3487,845766	38,87477552	1,0	7
2008	3805,025999	40,06124898	1,0	7,1
2009	4142,038286	44,89912668	1,0	7,1
2010	4560,512586	44,99120282	1,0	7,3
2011	4971,544929	44,89487648	1,0	7,4
2012	5336,060143	45,26562853	1,0	7,5
2013	5721,693819	45,51476671	1,0	7,6

Příloha 2 Výstup z programu Eviews regresní analýza

Dependent Variable: HDP_NA_OBYVATELE_VE_STAL

Method: Least Squares

Date: 04/03/18 Time: 13:30

Sample (adjusted): 1981 2013

Included observations: 31 after adjustments

HAC standard errors & covariance (Bartlett kernel, Newey-West fixed bandwidth = 4.0000)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GROSS_FIXED_CAPITAL_FORM(-1)	0.107057	0.031666	3.380827	***0.0022
MEAN_YEARS_OF_SCHOOLING_(-1)	0.477414	0.210209	2.271143	**0.0313
TOTAL_FACTOR_PRODUCTIVIT	0.543113	0.138148	3.931396	***0.0005
C	0.066703	0.006809	9.795627	***0.0000
R-squared	0.663277	Mean dependent var		0.090010
Adjusted R-squared	0.625863	S.D. dependent var		0.026852
S.E. of regression	0.016425	Akaike info criterion		-5.260138
Sum squared resid	0.007284	Schwarz criterion		-5.075107
Log likelihood	85.53214	Hannan-Quinn criter.		-5.199823
F-statistic	17.72820	Durbin-Watson stat		1.653314
Prob(F-statistic)	***0.000001			

Příloha 3 Výstup z programu Eviews korelační matic (multikolinearita)

HDP_NA_OBY	GROSS_FIXED	MEAN_YEARS	TOTAL_FACTO
VATELE_VE_S	_CAPITAL_FO	_OF_SCHOOLI	R_PRODUCTIV
TAL	RM	NG_	IT
HDP_NA_OBY			
VATELE_VE_S	0.46729345916	0.20968266442	0.69957128080
TAL	1	88541	97819
			9458

GROSS_FIXED					
_CAPITAL_FO	0.46729345916			0.10887077811	0.36085600966
RM	88541	1		5871	63394
MEAN_YEARS					
_OF_SCHOOLI	0.20968266442	0.10887077811		0.02128066604	
NG_	97819	5871	1	559442	
TOTAL_FACT					
OR_PRODUCT	0.69957128080	0.36085600966	0.02128066604		
IVIT	9458	63394	559442		1

Příloha 4 Výstup z programu Eviews heteroskedasticita

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.141910	Prob. F(9,21)	0.3786
Obs*R-squared	10.18611	Prob. Chi-Square(9)	0.3356
Scaled explained SS	4.894782	Prob. Chi-Square(9)	0.8434

Příloha 5 Výstup z programu Eviews Chow test

Chow Breakpoint Test: 2004

Null Hypothesis: No breaks at specified breakpoints

Equation Sample: 1981 2013

F-statistic	2.256214	Prob. F(4,23)	*0.0942
Log likelihood ratio	10.26156	Prob. Chi-Square(4)	0.0362

Použitá literatura:

- ACEMOGLU, D. (2011): *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press. ISBN 10 0691132925.
- COMIN, D. (2006): *Total Factor Productivity* [online]. 2006 [cit. 2. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.people.hbs.edu/dcomin/def.pdf>
- EKONOM. (2014): *Čína ekonomicky předběhla USA. Co to znamená pro svět?* [online]. 2014 [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <https://ekonom.ihned.cz/c1-63234600-cina-ekonomicky-predbehla-usa-co-to-znamena-pro-svet>
- FILIPOVÁ, L. (2018): *Ekonomický růst a rozvoj. Nová teorie růstu*. Ostrava 2018. Studijní materiál. Vysoká škola báňská- Technická univerzita Ostrava, Fakulta ekonomická, Katedra národního hospodářství.
- FISHMAN, T. (2006): *Jak Čína drtí Ameriku a svět*. Praha: Alfa Publishing, 2006. ISBN 80-86851-44-3.
- FRED. (2014): *Economic Research. Total Factor Productivity at Constant National Prices for China* [online]. 2014 [cit. 29. 3. 2018]. Dostupné z: <https://fred.stlouisfed.org/series/RTFPNACNA632NRUG>
- HANČLOVÁ, J. (2012): *Ekonometrické modelování: klasické přístupy s aplikacemi*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-088-1.
- HENDL, J. (2004): *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha, Portál, 2004. ISBN 8071788201
- HU, Z., KHAN, M. (1997): *Why is China growing so fast?* Washington: IMF., 1997. ISBN 1-55775-641-4
- CHAI, J. (2011): *An Economic history of modern China*. Northampton, MA: Edward Elgar, 2011. ISBN 1847209378.

11. CHEUNG, Yin-Wong. (2012): *Evolving Role of China in the Global Economy*. MIT Press Ltd, 2012. ISBN 9780262018234.
12. CHINA BUSINESS. (2005): *Neprodejná publikace*. Praha: Velvyslanectví Čínské lidové republiky v České republice, 2005.
13. IMF. (2010): *China's Economic Growth. International Spillovers*. [online] 2010. [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Chinas-Economic-Growth-International-Spillovers-24048>
14. OECD. (2017): *OECD Economic Surveys China 2017 overview*[online]. 2017 [cit. 25. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/eco/surveys/china-2017-OECD-economic-survey-overview.pdf>
15. SHUAIZHANG F., YINGYAO H., MOFFITT R. (2015): *Long run trends in unemployment and labor force participation in China* [online]. 2015 [cit. 10. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w21460.pdf>
16. SONG L., Golley J. (2011): *Rising China. Global Challenges and Opportunities*. ANUE Press, 2011. The Australian National University. ISBN 9781921862281.
17. THE ECONOMIST. (2010): *Economist Intelligence Unit, The world in figures: China*, 2010 [online]. [cit. 15. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.economist.com/node/17510312>.
18. THE ECONOMIST. (2013): *The origins of the financial crisis* [online]. 2013 [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.economist.com/news/schoolsbrief/21584534-effects-financial-crisisare-still-being-felt-five-years-article>
19. THE ECONOMIST. (2014): *Chinese and American GDP forecasts* [online]. 2014 [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2014/08/chinese-and-americangdp-Forecasts>
20. THE ECONOMIST. (2015a): *Unemployment in China* [online]. 2015 [cit. 16. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2015/08/unemployment-china>
21. THE ECONOMIST. (2015b): *Unemployment in China* [online]. 2015 [cit. 20. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2015/08/unemployment-china>
22. THE HISTORICAL NATIONAL ACCOUNTS OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA. (2017): *1952-1995, Table A. 3 GDP by Sector* [online]. 2017 [cit. 20. 12. 2017]. Dostupné z: http://www.ier.hit.ac.jp/COE/Japanese/online_data/china/tablea3.htm.
23. THE WORLD BANK. (2018a): *World Development Indicators China. GDP growth annual %* [online]. 2018 [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>
24. THE WORLD BANK. (2018b): *World Development Indicators China. GDP per capita PPP USD* [online]. 2018 [cit. 14. 3. 2018]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>
25. THE WORLD BANK. (2018c): *World Development Indicators China. Unemployment total, ILO vs. National estimate* [online]. 2018 [cit. 13. 3. 2018]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>
26. THE WORLD BANK. (2018d): *World Development Indicators China GDP per capita (current prices 2010)* [online]. 2018 [cit. 3. 4. 2018]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>
27. THE WORLD BANK. (2018e): *World Development Indicators China. Gross fixed capital formation (% of GDP)* [online]. 2018 [cit. 3. 4. 2018]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>

28. THE WORLD BANK. (2018f): *GDP (current US\$)* [online]. 2018 [cit. 2. 2. 2018]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>
29. TIEZZI S. (2016): *Takeaways from China's economic blueprint* [online]. [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <https://thediplomat.com/2016/03/4-takeaways-from-chinas-economicblueprint/>
30. VARADZIN, F. (2004): *Ekonomický rozvoj a růst*. Praha: Professional Publishing, 2004. ISBN 80-86419-61-4.
31. WONG, R., B. (2000): *China transformed: historical change and the limits of European experience*. Ithaca: Cornell University Press, 2000. ISBN 0801483271.
32. WOOLDRIDGE, J., M. (2009): *Introduction to Econometrics: A Modern Approach* (Fourth ed.). Mason: South-Western, 2009. ISBN 978-0-324-66054-8.
33. YUEN, A. (2016): *How China Escaped the Poverty Trap*. Cornell University Press, 2016. ISBN 978-1501700200.

Kontakt:

Ing. Sára Novorytová
Ekonomická fakulta
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Sokolská tř. 2416/ 33
Ostrava 702 00
Česká republika
e-mail: sara.novorytova@vsb.cz

STAV A MOŽNOSTI ZAJIŠŤOVÁNÍ EKONOMICKÉ BEZPEČNOSTI PODNIKU – ČESKÉ ZKUŠENOSTI A MEZINÁRODNÍ KOMPARACE¹

THE STATE AND POSSIBILITIES OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE COMPANY – CZECH EXPERIENCE AND INTERNATIONAL COMPARISON

Jindřich Nový^a – František Honeš^b

^a Katedra managementu a informatiky, Policejní akademie ČR Praha, Lhotecká 559/7, 143 01 Praha 4,
e-mail: novy@polac.cz

^b Student 2. ročníku magisterského studia Andragogika, Univerzita Jana Amose Komenského,
Roháčova 1148/63, 130 00 Praha 3, e-mail: frantisek.hones@email.cz

Abstrakt: Příspěvek je zaměřen na rozbor současného stavu a dalších možností zajišťování ekonomické bezpečnosti podniku. Přináší souhrnné informace o situaci v oblasti podvodného jednání především zaměstnanců proti ekonomickým zájmům své firmy nebo organizace. Obsah příspěvku je zaměřen na pilotní komparaci zjištěných údajů v této oblasti mezi vybranými zeměmi středoevropského regionu. Jsou naznačeny zásadní možnosti, jak posílit schopnost firmy posilovat svou ekonomickou bezpečnost.

Klíčové slova: Ekonomická bezpečnost, firemní bezpečnost, ekonomicke zájmy, fraudy, fraud management, podvodné jednání, typologie pachatelů

JEL: M14, K22

Abstract: The contribution is aimed at analyzing the current state and other possibilities of securing the company's economic security. It provides aggregated information on the situation of fraudulent behavior mainly of employees against the economic interests of their company or organization. The content of the contribution focuses on the pilot comparison of the identified data in this area between selected countries of the Central European region. Key options are suggested to strengthen the company's ability to strengthen its economic security.

Key words: Economic security, corporate security, economic interests, frauds, fraud management, fraudulent behavior, perpetrators typology

JEL: M14, K22

Úvod

Podniky v současné době řeší nejen problémy spojené se svou produkční schopností, efektivitou využití dostupných zdrojů a jak obstojí v reálné konkurenci, ale stále více se do popředí dostává problém, jak zajistit ochranu svých ekonomických zájmů a celkovou bezpečnost aktiv podniku.

Bezpečnost se postupně stává jedním z důležitých témat systému zajištění fungování organizace, instituce nebo podniku. Nikde na světě nestojí podnik mimo společnost a zákonitě se v jeho existenci projevují, jak kladné, tak ale také problémové aspekty

¹ Tento článek je výstupem projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Jana Amose Komenského Praha s názvem „Ekonomická bezpečnost. Bezpečnost a ochrana zájmů státu, podniku a jednotlivce. Pilotní studie „realizovaného v letech 2019 a 2020.

současného života konkrétní společnosti. Jedním z problémových aspektů je také existence závadového jednání směrem k ohrožení majetku a aktiv zaměstnavatelů. Tito vynakládají nemalé prostředky na to, aby mohly podnikatelské subjekty fungovat a stabilizovat svou činnost. V životě podniku existují ale již od nepaměti osoby, které svou činností parazitují na majetku vlastníků nebo jej přímo rozkrádají a využívají v rozporu se zákony a pravidly výkonu své práce pro svůj prospěch. Tím vznikají majitelům a vlastníkům podniků nemalé škody a ztráty.

Na zajištění ekonomické bezpečnosti státu participují oficiální orgány a organizace, jsou vytvářeny instituce a školení profesionálové, kteří tyto aktivity zajišťují. Nikoho neudivuje, když státy zajišťují svou ekonomickou stabilitu a bezpečnost všemi dostupnými způsoby. Podobně státy pečují o ekonomickou bezpečnost svých občanů. Existují právní normy, existují instituce, které pečují o to, aby občan státu – jedinec nebyl vystavován ekonomickým rizikům. Kdo se ale postará o ochranu ekonomických zájmů firem? Která instituce, jaké speciálně určené osoby? Podniky a organizace si v tomto ohledu musí pomocí ve velké většině samy svými silami a prostředky. Musí se při tom pohybovat v rámci platných zákonů. Mohou si předávat poznatky a zkušenosti, ale jejich možnosti jsou velmi omezené.

Právě na zjištění současného stavu a uvedení možností, jak se reálně vypořádávat s tímto fenoménem, tedy systémem zajištění ekonomické bezpečnosti se zabývá tento příspěvek. Autorům se jeví jako užitečné uvést také pilotní komparaci skutečností a poznatků v okolních zemích.

Podniky hledají veškerá dostupná aktiva, aby udržela svou tržní pozici, aby mohli vyhovět rostoucím mzdovým požadavkům zaměstnanců. Jsou si vědomi imperativu efektivnosti a hospodárnosti při vynakládání zdrojů. Na druhé straně jsou však často terčem aktivit zaměstnanců proti ekonomickým zájmům vlastníků. Když někdo zcizí nějakou věc, obecně jej nazveme zlodějem a je hoděn potrestání. Jak je to ale v případě, kdy si někdo přivlastní nějaký majetek majitele podniku? Jsme také tak rozhodní v pojmenování této aktivity?

Ekonomickou bezpečnost si firma nemůže koupit nebo dostat darem. To je systém reálných komplexních opatření, za pomoci kterých se majitel (majitelé) snaží zajistit, aby jejich majetek byl používán v souladu s jejich zájmy a ve prospěch podniku. Takový systém si musí každý podnik budovat, rozvíjet a kultivovat jej. Důvodů k této činnosti je mnoho.

1 Výchozí pojmy

Před zahájením zkoumání nějakého jevu, procesu nebo souvislostí je užitečné si položit otázku, proč tuto činnost budeme vlastně realizovat? Je otázka bezpečnosti firem natolik významnou, aby se stala předmětem nějakého dlouhodobého výzkumu? Odehrávají se v rámci tohoto okruhu činností nějaké zvláštní procesy, které se mohou odrazit zpětně v úspěšné praxi zkoumaných subjektů? Je ekonomická bezpečnost podniků důležitá?

Obecně můžeme říct, že bezpečnost je životním zájmem a odvěkým cílem, který provází lidstvo v celém jeho historickém vývoji. Podstatu ekonomické bezpečnosti, nehledě na její různá pojetí, lze stručně vyjádřit jako stav vývoje národního hospodářského systému zaručující vysokou účinnost jeho fungování, včetně schopnosti překonávat vzniklá ohrožení. Bezpečí je žádoucí stav, na základě, něhož je předpokládáno přežití hospodářských subjektů a jejich předvídatelné fungování. Bezpečnost je integrální vlastností chování lidí a je i přirozenou součástí jejich potřeb.²

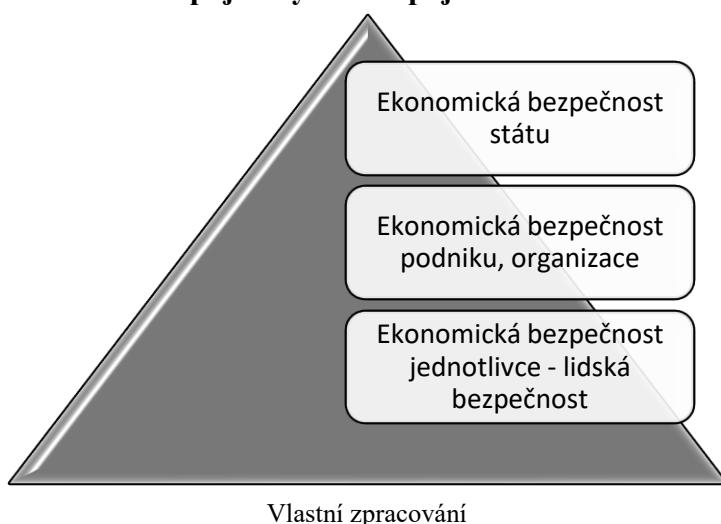
² MASLOW, A. H. (1954): Motivation and personality.

Vedle obecného vymezení pojmu bezpečnost se setkáváme s uvedením kategorie „Ekonomická bezpečnost.“ Je vůbec bezpečnost ekonomickou kategorií? Na tuto složitou otázku existuje celá řada odpovědí. Např. „Pokud je ekonomie vědou, která zkoumá nejzákladnější lidské potřeby a zájmy, potom jedním ze základních zájmů člověka je také pocit bezpečí v celé šíři tohoto pojmu.^{3,4}

V odborné literatuře se nejčastěji setkáme s definicemi typu, že „Ekonomickou bezpečnost lze definovat jako stav, ve kterém ekonomika objektu, jehož bezpečnost má být zajištěna (národního státu, seskupení států, supranacionální organizace apod.), není ohrožena hrozbami, které výrazně snižují nebo by mohly snížit její výkonnost potřebnou k zajištění obranných i dalších bezpečnostních kapacit, sociálního smíru a konkurenceschopnosti objektu i jeho jednotlivých složek (tj. především jednotlivých firem) na vnitřních i vnějších trzích.⁵

Pojem ekonomická bezpečnost podniku je součástí systému ekonomické bezpečnosti státu a souvisí s podmínkami pro ekonomickou bezpečnost každého jedince. Pokud není vytvořeno stabilní a bezpečné prostředí ve státě, potom se složitě hovoří o bezpečnosti v činnosti podniků a nemůže existovat ani bezpečná pozice jednotlivců. Tento logický průnik je možno vyjádřit graficky:

Graf 1: Vícevrstevné pojetí významu pojmu ekonomická bezpečnost.

Jak již bylo uvedeno, k zajištění systému ekonomické bezpečnosti státu a jednotlivce jsou vytvářeny státní instituce a orgány. Jsou definovány zákonem a jejich činnost je systematicky řízená a zabezpečovaná. Poněkud odlišná je situace v podnicích.

Mnozí manažeři českých firem v diskusích tvrdí, že bezpečnostní manažeři, manažeři pro řízení rizik jsou pro ně v daný čas příliš draží! Zvláště v podmínkách středních a menších firem. Otázkou je, zda se tito lidé (často majitelé firem) zamýšlí nad problémem, o jaké zdroje přicházejí, když nemají funkční systém zajišťující ekonomickou bezpečnost zdrojů v jejich činnosti. Zajímavě definují ekonomickou bezpečnost ze strany podniků např. Buganová, Hudáková a Strelcová v podmínkách slovenských podniků:

³ ŽÁK, L. (2011): Je bezpečnost ekonomická kategorie?!?

⁴ ŽÁK, L. (2012): Formování systémů bezpečnosti organizací.

⁵ ZEMAN, P. (2002): Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmu.

„Ekonomická bezpečnosť je zo strany podnikov vnímaná jednak ako nevyhnutnosť zabezpečenia dostatočných zdrojov na vykonávanie činnosti v bežných ako aj v mimoriadnych podmienkach a jednak z pohľadu návratnosti vložených prostriedkov. Zdroje, ktoré podnik využíva na zabezpečenie svojej ekonomickej bezpečnosti majú hmotnú a nehmotnú formu.“⁶

Současťí systému ekonomickej bezpečnosti podniku je **systém ochrany ekonomických zájmů podniku**. Pod pojmom ekonomické zájmy, které je potřeba chránit autoři rozumí: „zájem na plné funkčnosti ekonomických a produkčních systémů podniku s výrazným dopadem na ekonomickou stabilitu podniku, zájem na optimální správě a řízení majetkových a nemajetkových hodnot, jejichž ztráta nebo vážné poškození by mohlo ohrozit nebo podstatně omezit plnění ekonomických cílů podniku v současnosti a budoucnosti. Významnosť konkrétního ekonomického zájmu podniku určuje nejen míra rizika, kterou ohrožení konkrétního zájmu představuje, ale také výše finančních a nefinančních ztrát, které může podnik utrpět.“ Ochrana ekonomických zájmů podniku (vždy konkrétních v daných podmínkách a souvislostech) je součástí bezpečnostního managementu podniku, často nazývaného risk management.

Konkrétní okruhy aktivit, které jsou nezbytné v podniku ochraňovat patří především:

- a) **ochrana hmotného majetku podniku** – objektů, prostorů, výrobních a jiných zařízení, polotovarů a výrobků před zcizením, existence kontrolního systému
- b) **ochrana dat a informací** – obchodních informací, provozně výrobních informací. Ochrana Know how firmy, vynálezů a patentů, personálních informací,
- c) **ochrana osob** – majitelů a jejich rodin, osob z vedení podniku, zaměstnanců (BOZP) ochrana návštěv
- d) **veřejného pořádku v podniku** – pořádková služba uvnitř podniku (objektová a pořádková ochrana), režimová opatření uvnitř objektů podniku, vyhledávání a eliminace kriminality v podniku
- e) **ochrana provozuschopnosti podniku** – sledování bezporuchovosti – elektronické, fyzické, činnosti a aktivity směřující proti porušování technologické, výrobní kázně, vyvolání poruch či havárií,

Do risk managementu můžeme také zahrnout fraud management neboli také česky „řízení rizika podvodů“, ovšem počeštěný překlad se spíše neužívá. Tento překlad jsem ale uvedl z jiného důvodu. Vyskytuje s v něm slovo „podvod“. Když se řekne toto slovo, obvykle se nám vybaví trestní činnost jako je např. praní špinavých peněz, zpronevěra, anebo typická prostá krádež. Všechny tyto a další trestní činy vymezuje v České republice trestní zákoník. Ovšem u problematiky fraud managementu je slovo „podvod“ chápáno v mnohem výrazněji širším slova smyslu.⁷

2 Nástin situace v českém prostředí

K narušování a poškozování ekonomických zájmů dochází v poměrně pestré paletě aktivit a ze strany různých aktérů. Dlouhodobě se negativní vlivy ze strany vedení firem přehlížely a nepřikládal se jim potřebný význam.

Teprve v posledních několika letech se přední firmy v České republice vážně zamýšlejí nad tím, jak a kam zakomponovat systém opatření, která by bránila ohrožení

⁶ BUGANOVÁ, K., M. HUDÁKOVÁ, S. STRELCOVÁ. (2012): Manažment rizika v podniku: Praktikum na CD nosiči.

⁷ MANAGEMENTMANIA.COM. (2018): Fraud Management (Ochrana proti podvody a zneužitím).

ekonomických zájmů. Zda se stanou součástí tzv. risk managementu, nebo budou vytvářena další pracoviště v systému krizového řízení, kde se budou odpovědní zaměstnanci zabývat problematikou ochrany ekonomických zájmů konkrétního podniku. Kdo ale bude tuto činnost v podniku realizovat?

Samozřejmou námitkou ze strany vedení firem je to, že se jedná o další navýšení poměrně kvalifikovaných zaměstnanců a další navýšení činností. Pokud vezmeme v úvahu konkrétní čísla negativních dopadů, které s sebou nesou aktivity směřující proti ekonomickým zájmům firmy s hodnotou chráněných zájmů, potom se tato námitka stává nelogickou.

Většina neobeznámených osob je přesvědčená, že riziko podvodu a jiného narušení ekonomických zájmů podniku jim hrozí především z vnějšku podniku. Podle opakovaných zjištění předních světových firem (např. studie poradenské firmy Ernst and Young) ovšem platí, že až 85 % nejzávažnějších podvodů negativně zasahujících ekonomiku podniku způsobují jeho vlastní zaměstnanci a další subjekty působící uvnitř firmy. Dokonce se uvádí, že desetkrát častěji je pachatelem příslušník managementu vlastní firmy než zloděj a podvodník zvenčí, přičemž se vzrůstající velikostí organizace je odhalit toto jednání více a více náročné, a tudíž i nákladnější.⁸

Existuje zde také korelace mezi firemní kulturou, jak čestně se podnik chová k vlastním zaměstnancům, a mezi počtem spáchaných podvodů od vlastních zaměstnanců.⁹

Podle publikovaných výsledků výzkumu PwC se třetina českých firem stala terčem nějakého typu hospodářské kriminality ze strany svých zaměstnanců. Více než 4 % napadených firem konstatovalo výši škod, které toto jednání způsobilo na částku vyšší, než 50.000 USD. Na základě uvedených čísel z minulých let, kdy se podobné údaje opakují je zřejmé, že s problematikou podvodů se tuzemské firmy neumějí v potřebné míře vyrovnat. Jejich kontrolní systémy a systémy prevence se zatím ukazují jako nepříliš účinné. Problematika prevence a odhalování podvodů proti ekonomickým zájmům podniků velmi úzce koresponduje s celkovým společenským chápáním takové účinnosti a dále samozřejmě s vlastnostmi manažerů a samotnou podnikovou kulturou podniků.

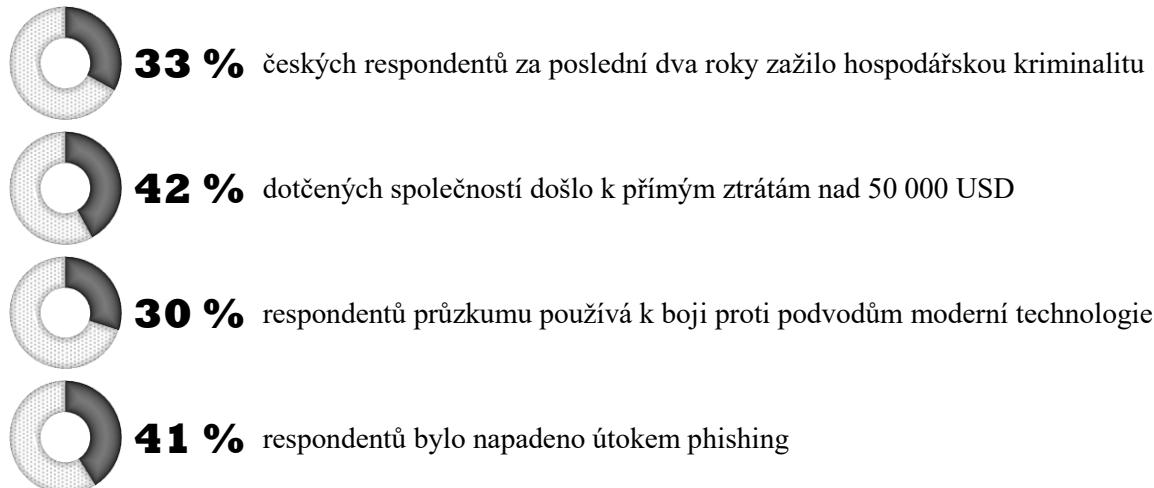
Jaké jsou tedy k dispozici konkrétní čísla a údaje o páchaných podvodech, fraudech a zpronevěrách v českých firmách? Uváděné vybrané údaje pocházejí z „Celosvětového průzkumu hospodářské kriminality za Českou republiku v roce 2018“ tak, jak byly publikovány firmou Pricewaterhouse Coopers Česká republika.

Uvedený graf č. 2 shrnuje vybrané, důležité hodnoty a výsledky tohoto průzkumu.

⁸ IT SYSTEMS. (2012)

⁹ MANAGEMENTMANIA.COM. (2018): Fraud Management (Ochrana proti podvody a zneužitím).

Graf 2: Celosvětový průzkumu hospodářské kriminality za Českou republiku v roce 2018

Prameň: PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Pulling fraud out of the shadows: Global Economic Crime and Fraud Survey 2018 – Czech results.

V České republice se s hospodářskou kriminalitou setkalo **celých 33 % firem**. Z čehož zcela nejčastější případ hospodářské kriminality byla zpronevěra majetku, která činila rovnou polovinu (50 %) všech případů. Vyhstává zde otázka, proč je zpronevěra majetku tak častý případ v České republice. Jedním z důvodů může být, že se jedná o ten nejjednodušší odhalitelný podvod, proto je toto číslo takto vysoké.¹⁰

Jako další v pořadí nejčastějšího podvodného jednání se nachází podvod spáchaný zákazníkem, či podvod v nákupním procesu. Dále jeto počítačová kriminalita, která se s rozmachem informačních technologií dostává více do popředí. A nakonec také praní špinavých peněž a nepočitivé obchodní jednání, jak můžeme vidět na grafu č. 3.

¹⁰ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

Graf 3: Hlavní kategorie podvodného jednání

Prameň: PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

Na následujícím grafu č. 4 můžeme vidět, jak byly tyto podvody nakonec odhaleny. Jak je z grafu zřejmé jednalo se zvláště o kontroly konané fraud risk managementem, interní upozornění, či interní audit. Naopak v pozadí stojí automatizované analýzy či datové analýzy.

Graf 4: Jak byly podvody odhaleny?

Prameň: PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

V realizovaných výzkumech ohledně ochrany ekonomických zájmů podniku (dále jen EZP) je zřejmé, že více než polovina respondentů má obavy především z podvodů v oblasti výpočetních technologií. Tyto obavy lze pochopit, jelikož se s ní setkala rovná čtvrtina firem a za posledních několika let se počet útoků zvyšuje v násobcích. Ovšem pravdou je, že

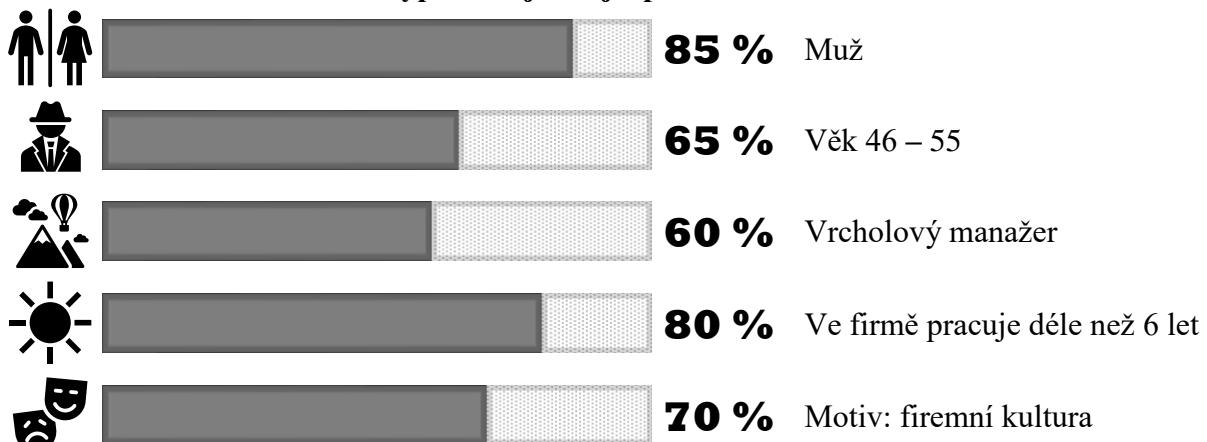
podstatnou část všech velkých ekonomických skandálů v posledních letech s tímto fenoménem nesouvisí, ale jde na vrub zfalšovanému účetnictví nebo přímým krádežím a zpronevěrám a různým formám korupce.

Jaké existují signály, že je v konkrétní firmě možné narazit na podvodné jednání nebo vytváření vhodného prostředí pro něho? Nejčastěji se uvádí následující:

- Firmu (řízení firmy) ovládá jedinec nebo malá skupina osob bez kontroly nějakého dozorčího orgánu;
- Životní úroveň pracovníka neodpovídá jeho příjmům z pracovní činnosti;
- Pracovník má neúměrné množství přesčasových hodin, nedeleguje žádné kompetence, nečerpá dovolenou, často je považován za „tahouna“ oddělení nebo firmy;
- Do podniku jsou na vedoucí a ekonomické funkce přijímáni lidé bez odborné a osobnostní prověrky. Lidé, o kterých nejsou objektivní informace.

Kdo je tedy typickým pachatelem podvodů a fraudů v českých firmách? Pokud bychom se měli pokusit vytvořit jakýsi pracovní model nebo prototyp „klasického“ pachatele podvodů v podniku, potom bychom podle studie poradenské firmy KPMG došli k následující charakteristice, která byla sestavená na základě informací od týmů forenzních auditorů po celém světě.

Graf 5: Jak vypadá nejčastější podvodník v české firmě?

Prameň: KPMG ČESKÁ REPUBLIKA. (2016): Profil podvodníka.

„Je překvapivé, že v českém prostředí stále přetrvává pocit, že **podvádět je běžnou součástí firemní kultury**, zatímco v ostatních zemích střední a východní Evropy jsou podobně jako ve světě hlavním motivem podvodů osobní finanční ambice,“ komentuje analýzu Maroš Holodňák, vedoucí forenzního oddělení české KPMG.

Velmi zarážející pro mnohé je skutečnost, že čeští podvodníci pocházejí převážně z vedení společnosti. Nejčastěji jde o výkonného (30 %), finančního (25 %) a obchodního ředitele (25 %).

Ve čtyřech z pěti případů pracují ve firmě déle než šest let. Celosvětově je přitom podíl takto služebně starých podvodníků poloviční.

Podobně jako ve světě je i v České republice nejčastějším typem podvodu zpronevěra majetku a peněz, která tvoří více než polovinu podvodů. V českém prostředí byla v posledních dvou letech velmi častá rovněž manipulace s finančními výkazy nebo podvodné účetnictví (45 %).

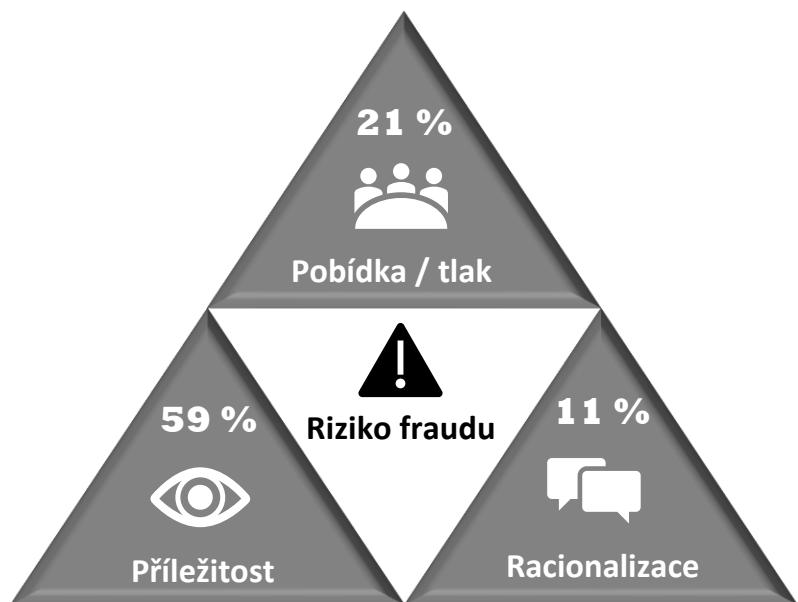
Pro české prostředí je typické, že se v **něm podvody dějí dlouhou dobu před odhalením**. V naprosté většině případů trvá podvod déle než tři roky, ve čtvrtině případů dokonce více než šest let, což převyšuje celosvětové výsledky. Převážná většina podvodníků (85 %) používá k podvodu komplice. Ve světě je přitom tento podíl nižší (61 %).

V drtivé většině (90 %) v ČR napomáhají ke spáchání podvodu nedostatečné kontroly. Ty jsou ve světě příčinou jen v 60 procentech. Ve čtvrtině případů byl podvod v Česku spáchán s využitím informačních technologií.

Podvod není zpravidla souhou okolností nebo náhodou. Je výsledkem kombinace 3 hlavních faktorů, které musí být splněny, aby k podvodu nakonec došlo, jak je znázorněno na grafu č 6.¹¹

- Prvním faktorem je tlak ze strany organizace vyvíjen za zaměstnance,
- druhým faktorem je naskytnutá příležitost k podvodu. Pokud zaměstnanec pod tlakem nemá příležitost je velká šance, že podvod ani nezačne plánovat z vlastní iniciativy.
- Posledním faktorem je vnitřní racionalizace. Tím máme na mysli myšlenky typu: „Však firma je veliká, ona to ani nepocítí.“, „Firma je na to pojištěná.“, „Dělá to každý jen já ne.“ nebo „Dru pro ně, ale dostatečně mě neohodnocují, tak si něco vezmu.“

Graf 6: Trojúhelník podvodu: Do jaké míry přispěl každý z následujících faktorů k podvodu?

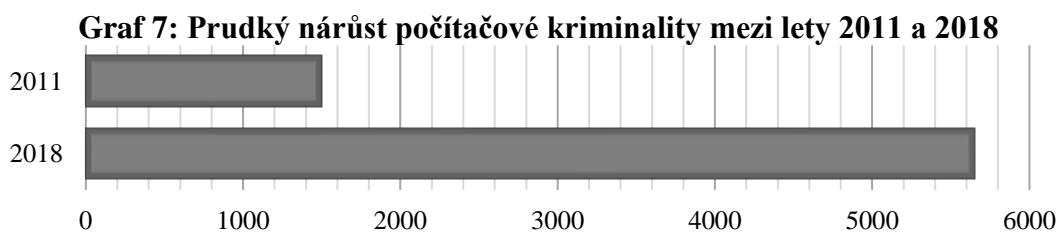

Prameň: PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Pulling fraud out of the shadows.

Dále je potřeba věnovat pozornost s rozmachem informačních technologií také tématu počítačové kriminality. Jak si lze všimnout na grafu č. 3, čtvrtina veškeré hospodářské kriminality se odehrává právě za pomocí informačních technologií. Také Policie ČR zaznamenala s prudkým rozmachem informačních technologií prudký nárast počítačové kriminality. V roce 2011 policie řešila 1502 trestných činů spojených s kyberkriminalitou.

¹¹ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Pulling fraud out of the shadows.

Ovšem v roce 2018 to bylo celých 5654 případů. To je nárast dokonce v několika násobcích.¹²

Prameň: SVOBODA, J. (2018): Kyberútoků v Česku rapidně přibývá, riziková může být i lednička.

Podle průzkumů v českých firmách vede na prvním místě technika útoku **phishing**. S touto technikou útoku se setkalo 41 % českých firem.¹³

Typickým příkladem phishingu může být důvěryhodný email, který přijde do emailové schránky zaměstnance firmy s výzvou k přesunu peněz na bankovní účet. Email se bude tvářit jako od ředitele firmy ovšem jeho odesilatelem bude útočník a bankovní účet nebude firmy ale samozřejmě útočníka.¹⁴

Mezi další techniku útoku patří **Ransomware** neboli vyděračský software. Tento druh útoku je bohužel také na vzestupu a dle statistik PwC dosahují v globálním měřítku škody 4 mld. USD.¹⁵

Ransomware výrazně souvisí s předcházejícím phishingem a sociálním inženýrstvím neboli hledání způsobu manipulace s lidmi. Protože nákaza typu Ransomware se nejčastěji šíří neopatrností uživatelů, tzn. např. pomocí emailů co se pomoci sociálního inženýrství snaží vypadat důvěryhodně jako např. od nadřízeného v podniku. Typickým příkladem je, že Vám nadřazený posílá tabulku v Excelu na další zpracování. Ovšem v daném souboru budou umístěny kromě věrně vypadající tabulky také makra spouštějící na pozadí stahování virů nejen do vašeho počítače, ale skrize firemní sítě do celého podniku.

Princip tohoto vyděračského softwaru je, že pracuje na pozadí a šifruje nenávratně všechny soubory jako třeba seznam klientů, databázi zakázek atd. a požaduje po oběti platbu výkupného (z AJ ransom; odtud pochází název) za návrat do původního stavu. Největší Ransomware útok v historii byl WannaCry, který napadl více jak 230.000 počítačů s Windows po celém světě. Tvrdost tohoto úderu, také na globální úrovni, byla způsobena zvláště tím, že vyjma jednotlivců tento malware udeřil také na státní úřady, nemocnice, čerpací stanice, dráhy atd. **Kolaps postihl 200.000 organizací ve více než 150 státech světa.** Např. dle BBC nemocnice v Anglii vyhlásily výjimečný stav a vyzývaly obyvatelé, aby lékaře nenavštěvovali vyjma těch nejnutnějších případů. Nemocnice i lékaři byli totiž bez počítačů a museli se vrátit zpět k tužce a papíru.^{16, 17}

Jako poslední uvedenou techniku útoku zde uvedeme, útoky **IoT**. Jedná se o cílené útoky na chytré zařízení, která se v poslední době více a více rozšiřují také do firem. Princip

¹² SVOBODA, J. (2018): Kyberútoků v Česku rapidně přibývá, riziková může být i lednička.

¹³ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

¹⁴ SVOBODA, J. (2018): Kyberútoků v Česku rapidně přibývá, riziková může být i lednička.

¹⁵ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

¹⁶ NOVINKY.CZ. (2019): Škodlivý kód WannaCry ochromil technologický svět. Klíčová zranitelnost je stále hrozba.

¹⁷ AVAST SOFTWARE S.R.O. (2019): WannaCry.

útoku spočívá v nakažení malwarem tohoto chytrého zařízení, např. chytrou pilu v podniku ovládanou dálkově, která se připojuje do místní datové sítě a odtud se poté může rozšířit nákaza i do počítačů. Jde o způsob, jak elegantně obejít jinak silné IT zabezpečení v podniku.

Na nedávné konferenci Security Summitu 2018 upozornil Martin Uher ze společnosti Cyber Gym Europe na hrozbu kybernetických útoků právě na tyto chytré zařízení, které nejsou chráněny jako počítače a telefony:

„Dělali jsme audit v nemocnici, kde jsme se mohli přes internet připojit na rentgen a pacienta ugrilovat.“¹⁸

Jaký je tedy nejlepší způsob obrany proti všem kyberútokům? Jak uvádí PwC je to vzdělání, vzdělání a zase vzdělání, jelikož zvláště v oblasti zvyšování kompetencí zaměstnanců i managementu existuje výrazný prostor pro zlepšení.

„Nejslabším článkem kyberbezpečnosti jsou stále zaměstnanci, kdy z 1000 pracovníků na podvodný e-mail klikne třetina z nich. Proto jsou útoky tohoto typu stále tak úspěšné,“¹⁹

Graf 8: Počet pracovníků firmy klikající na nebezpečné podvodné e-maily

Prameň: SVOBODA, J. (2018): Kyberútoků v Česku rapidně přibývá, riziková může být i lednička.

Relativně samostatným problémem je **fenomén korupce vedoucích pracovníků**. Měli bychom si být vědomi skutečnosti, že i manažeři jsou svým způsobem „jen zaměstnanci.“ A majitelé mají nejen právo, ale i povinnost kontrolovat jejich počinání.

Podle provedeného společnosti EY Global Fraud Survey (již 15. ročník mezinárodního průzkumu v 55 zemích celého světa):

- 6 z 10 českých a 8 z 10 slovenských manažerů je připraveno bojovat o zakázky neférově.
- Některou z forem neetických obchodních praktik (úplatky, drahé osobní dary apod.) je připraveno použít až 82 % slovenských a 64 % českých manažerů.²⁰

Z uvedených údajů je zřejmá **vysoká tolerance k využití neetických nástrojů** v podnikání. Převážně proto, že samotné osoby manažerů nemají v této věci (etická pravidla chování) osobně jasno.

3 Možné způsoby řešení a eliminace podvodů

Jak již bylo naznačeno v závěru předchozí kapitoly, v oblasti kyberbezpečnosti je zde ještě velký prostor ke zlepšování ve **vzdělání zaměstnanců ale i managementu**. Tristním zjištěním průzkumu PwC bylo, že v **88 % případů neprobíhá jakékoli školení managementu** firem. To je mimořádně alarmující hodnota v kombinaci s tím, že téměř polovina celého managementu (43 %) není považována ani za informovanou. Management tedy nejen že není informovaný, ale nehodná s tím ani nic dělat.²¹

¹⁸ SVOBODA, J. (2018): Kyberútoků v Česku rapidně přibývá, riziková může být i lednička.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ EY – GLOBAL. (2019): Forensic & Integrity Services.

²¹ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2017): Kyberbezpečnost a my: Průzkum na téma aspekty vzdělávání zaměstnanců v oblasti kyberbezpečnosti.

To v případě zaměstnanců je situace odlišná. Sice školení probíhají více, ale přes třetinu všech zaměstnanců, co se takto školí (38 %), jsou považování za neinformované, takže se školení minulo svým účinkem, a dokonce ze všech zaměstnanců celých 64 % je považováno za neinformované.²²

Jak již bylo uvedeno v předcházejících odstavcích a kapitolách, existuje **korelace mezi firemní kulturou a počtem spáchaných podvodů**. Proto dalším zajímavým nástrojem může být vydávání zaměstnancům zaměstnanecké akcie. Jedná se o velice motivační prvek pro zaměstnance. Zároveň zaměstnanci pocítují mnohem hlubší vztah k podniku, ve kterém pracuji, protože mají pocit, že se podílí na jeho vedení a vlastnění i když prakticky vlastní mizivou část organizace. Jedná se spíše o psychologický efekt. Z pohledu fraud managementu je zde mnohem nižší riziko, že zaměstnanec smýšlející loajálně a zaměstnanec, který se zajímá o postavení a vývoj „svého“ podniku na trhu, tak že by takový zaměstnanec konal činnost v neprospečném podniku. Ale to už zasahuje do oblasti psychologie práce.

Stručně mezi další nástroje můžeme zařadit:

- analýzu chování lidí v podniku, což samozřejmě se vztuřujícím počtem zaměstnanců je více a více náročné,
- analýzu jednotlivce, t. j. člověka, který vykazuje podezřelé znaky chování,
- tvorba etického kodexu podniku, který ztíží podvodnou činnost,
- návrhy a uvedení do praxe preventivních opatření,
- tvorba příznivé firemní kultury,
- tvorba předem stanovených postupů pro likvidaci případných škod.²³

Jako další z možností, jak se mohou firmy lépe bránit uvedme strategii v omezení paradoxně preventivních opatření a zaměňování se raději na zavedení tzv. **detekčních mechanismů** což např. mohou být průběžné datové testy či různé systémy průběžné detekce podvodů rozvedeny v následující kapitole. Tyto systémy průběžné detekce mohou pomoci odhalit podvod mnohem dříve a pomoci tak omezit ztráty z podvodu, ale i jiné nepřímé negativní dopady jako je dobré jméno firmy, vztahy s dodavateli nebo morálkou zaměstnanců firmy.²⁴

Existuje dále řada způsobů, jak se podniky mohou vyrovnávat s problematikou aktivit proti svým zájmům. Například cestou je, aby vedení firem mělo aktuální přehled o svých aktivech a svém majetku. Takzvaný **Asset management** se netýká jen ICT technologií. Často se na zpronevěry a rozkrádání přichází až po dlouhé době, protože manažeři nemají sami dostatečný přehled o aktivech, jejich evidenci a pohybu. A zaměstnanci, když zjistí tuto skutečnost, tak mají motiv k podvodnému jednání. Jsou si totiž skoro jistí, že se na nic nepřijde.

Pokud jde o majetkovou trestnou činnost tzv. „bílých límečků“, je problém i v tom, že se nedostatečně používají externí **forenzní audity**. Manažeři jsou nekritizovatelní, všemochní. Forenzní audit při tom není zaměřen proti osobám ve vedení firmy, ale proti takovému jednání, které vede v důsledku k majetkové trestné činnosti. Kdo jiný by měl mít zájem na tom, aby postupy a pravidla byla v souladu se zákony, než manažer?

²² Tamtéž.

²³ MANAGEMENTMANIA.COM. (2018): Fraud Management (Ochrana proti podvody a zneužitím).

²⁴ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2014): Celosvětový průzkum hospodářské kriminality 2014: Hospodářská kriminalita a její „evoluce“.

Vedení firem také podceňuje tu skutečnost, že při komunikaci se zaměstnanci musí naprosto zřetelně sdělit, jaký typ jednání je zakázaný a že existují kontrolní systémy, které vedou k odhalení nekalé činnosti proti majetkovým zájmům vlastníků.

V boji proti podvodům existují ověřené formy, které nejsou neznámé, jen je skutečností, že nejsou vždy důsledně a promyšleně realizovány. Jde například o požadavek **stanovení osobní odpovědnosti** za oblast ochrany ekonomických zájmů podniku. Jen v mizivém procentu českých firem existuje např. **oddělení investigativních služeb a řešení sporů**. Celá společnost není ochotná přijmout nezbytná opatření proti podvodnému jednání. Viz. Známá situace kolem Útvaru pro odhalování netechnických ztrát ve společnosti ČEZ, které muselo zastavit své aktivity proti „černým odběratelům elektrické energie.“

Systém kontrol a kontrolních mechanismů funguje často ve firmách také spíše jen symbolicky a nevyužívá moderní metody řízení kontrol.

Další možnosti, kterou lze ze strany manažerů podniků využít je důsledná **Dokumentace procesů pro identifikaci a vyhodnocení rizika podvodu**, která zahrnuje nutnost identifikovat:

- Druhy podvodů, které mohou nastat
- Pravděpodobnost výskytu významného podvodu
- Přiměřenost současných programů proti podvodům
- Identifikace mezer v kontrolních a řídících mechanismech

V praxi není také využíván v nezbytném rozsahu tzv. **Whistleblowing** (*z angličtiny doslova hvízdání na písťalku*) který M. P. Miceli a J. P. Near v roce 1985 definovali jako označení pro případy, kdy stávající nebo bývalý zaměstnanec nějaké organizace – whistleblower, tedy „ten, kdo hvízdá na písťalku“ – upozorní instituci nebo orgán oprávněný k prověření či zakročení na nelegitimní, neetické nebo nezákonné praktiky na pracovišti, které se dějí se souhlasem jeho nadřízených a jdou proti veřejnému zájmu či ohrožují veřejnost. Především z toho důvodu, že není akceptován samotnými zaměstnanci jako „etický“ vůči svým spolupracovníkům, byť páchají neetické nebo právně kolizní aktivity.

Z uvedeného výčtu dostupných aktivit a nástrojů, které mohou manažeři využívat v boji proti podvodům je zřejmé, že tyto existují, jsou k dispozici, jde ale o postoj managementu podniků k tomu, aby je důsledně realizovali, aplikovali a vyhodnocovali. Zásadní problém v českém prostředí není v neznalosti, ale malé motivovanosti a senzibilitě manažerů v realizaci těchto opatření.

4 Mezinárodní komparace

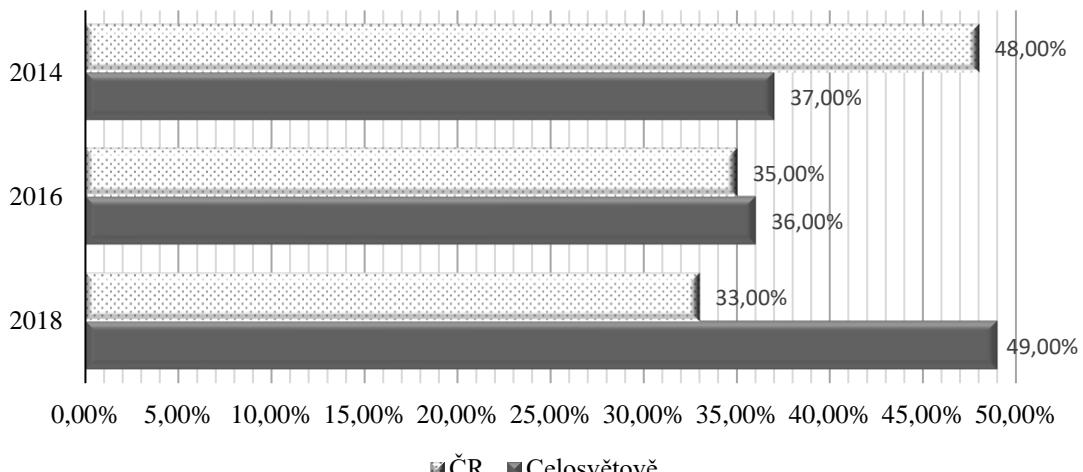
Česká republika

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole všimněme si trendu vývoje hospodářské kriminality v České republice oproti celosvětovému trendu, jak je znázorněno na grafu č. 9. Jak si můžete všimnout, hospodářská kriminalita ve světě meziročně stoupá (tmavé sloupce), naproti tomu však trend v České republice oproti světu je optimisticky klesající (světlé sloupce).²⁵

²⁵ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

Velice dobrou otázkou tedy je, zdali je zde prostor pro přehnaný optimismus a oslavu anebo se spíše jedná o mnohem lépe skryté jednání podvodníků, kteří jsou více sofistikovaní a páčají škody, které ve výsledku budou jednou ještě mnohonásobně nákladnější.²⁶

Graf 9: Vývoj hospodářské kriminality v ČR a ve světě za posledních 5 let

Prameň: PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika.

V současné době totiž České společnosti používají pro ochranu před podvody hlavně preventivní opatření, což ovšem může působit tento paradox. Zaměřování se jen a výhradně na preventivní opatření naopak zvyšuje riziko, že podvod zůstane mnohem delší dobu neodhalený, což může způsobovat tento (optimisticky) klesající trend, zatímco všude jinde ve světě roste.²⁷

Principem tradičních preventivních opatření a metod je snaha identifikovat podezřelé transakce podle nějakého řekněme klíče, nazývané také „red flags“, což jsou předem definovaná pravidla a podmínky jako např. dodavatel fakturuje pěkně zaokrouhlenou částku, či tato transakce je zaúčtovaná mino standardní pracovní dobu. Na první pohled se to zdá jako dobrý systém, ale má dvě základní trhliny. První trhlinou je, že tyto podmínky a klíče jsou předem dané a všeobecně známé. Pachatel tedy ví, co je považováno jako podezřelé jednání a na toto jednání si dá pozor a pokusí se je obejít, a často úspěšně, proto dochází až k pozdějšímu odhalení pachatele a napáchání větších škod.²⁸

Druhou trhlinou je mnoho falešných „poplachů“. Stává se, že dodavatel nefakturuje tzv. „baťovskou“ cenu 99 990 Kč, ale zaokrouhlenou, což vede k řadě falešných signálů, které musí být nákladně manuálně vyšetřovány a jsou tvořeny výjimky, címž se opět zvětšuje prostor pro pachatele, aby se se svým podvodem zaměřil právě na nově vytvořenou výjimku.²⁹

²⁶ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2016): Celosvětový průzkum hospodářské kriminality 2016: Zpráva za Českou republiku.

²⁷ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2016): Celosvětový průzkum hospodářské kriminality 2016: Zpráva za Českou republiku.

²⁸ PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2014): Celosvětový průzkum hospodářské kriminality 2014: Hospodářská kriminalita a její „evoluce“.

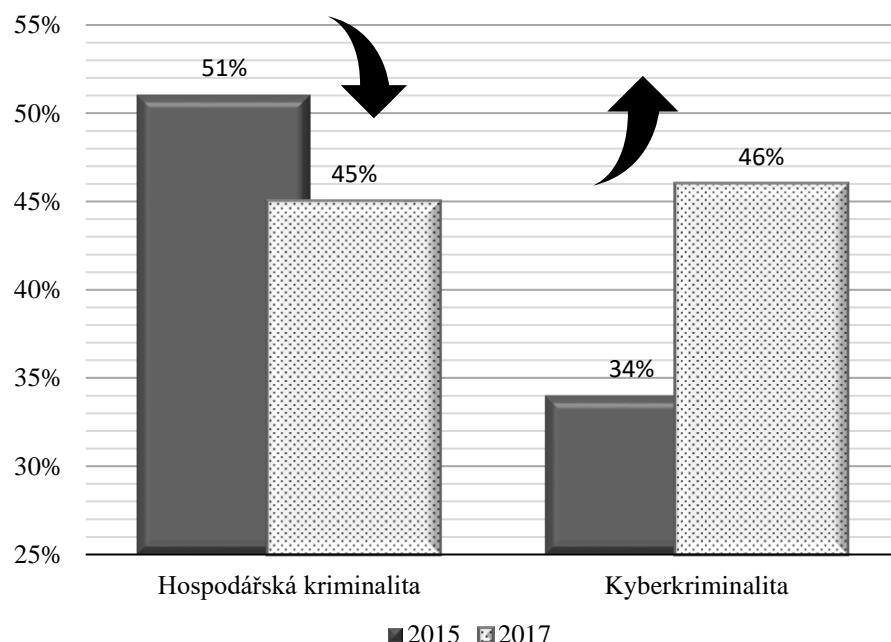
²⁹ Tamtéž.

Německo

Ve výše uvedených odstavcích byla provedena komparace vývoje hospodářské kriminality v České republice proti celosvětovému vývoji. Následující komparace bude s našimi sousedy, Německem. Při pohledu za hranice se setkáváme s novým typem fraudu, a to tzv. „CEO Fraud“. Jak je již z názvu patrné jedná se o útoky prováděné na nejvyšší posty, a to na generální ředitelé organizací. Doposud u široké veřejnosti panoval názor, že se jedná pouze o ojedinělé případy či kauzy, chcete-li. Ovšem poslední průzkumy ukázaly, že 40 % společností se za posledních 24 měsíců staly terčem útoku mířených na generální ředitelé, a to je alarmující číslo. Dokonce v pěti procentech případů byli útočníci úspěšní. Dle slov Steffena Salvenmosera z PwC pro Německo se jedná o velké ohrožení pro Německé společnosti.³⁰

Dále jakožto i v České republice zůstává i v Německu kyberkriminalita dominantním tématem. V Německu se jedná o velice závažný problém, jelikož za posledních 24 měsíců byla každá druhá firma alespoň jednou napadena. A to je druhé velice alarmující číslo pro Německo.³¹

Graf 10: Vývoj hospodářské a kyberkriminality v Německu

Prameň: PWC DEUTSCHLAND. (2018): Wirtschaftskriminalität in Deutschland: CEO-Fraud wird zum Massendelikt, obwohl Compliance Programme insgesamt Wirkung zeigen.

Zmíněná kyberkriminalita také souvisí právě s masivně rozšiřujícím se fenoménem CEO Fraudů. Nejčastěji bývají generální ředitelé napadání právě elektronickou cestou typicky třeba phishing, ale ten už byl vysvětlen výše v článku. Právě příklad Německa je velice pěknou a varovnou ukázkou, že nejde ani tak o to investovat obrovské sumy peněz do IT ochrany jako takové, tím mám na mysli antivirů, firewallů, a jiného firemního zabezpečení, jelikož nejpodstatnější část útoků a také těch úspěšných je právě skrze sociální

³⁰ PWC DEUTSCHLAND. (2018): Wirtschaftskriminalität in Deutschland: CEO-Fraud wird zum Massendelikt, obwohl Compliance Programme insgesamt Wirkung zeigen.

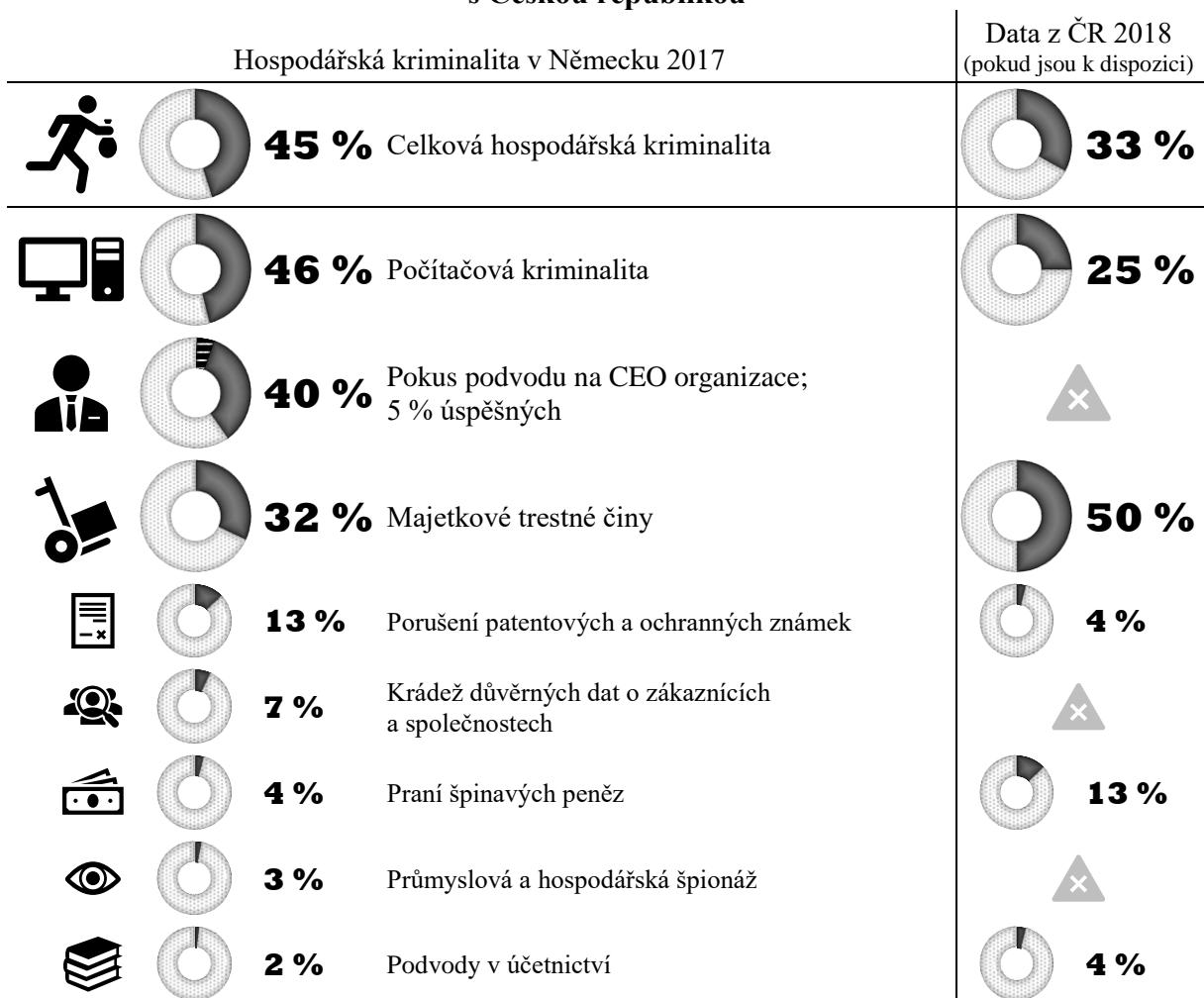
³¹ Tamtéž.

inženýrství. To také začali chápat také útočníci a hackeri, na co prolamovat šifry a pokoušet se někam nabourat a prolamit hesla, když si stačí o ně jednoduše napsat emailem a slušně požádat. Tím ovšem autor nedegraduje nutnost zabezpečení, jen chce poukázat na nutnost vzdělávat veškerý kompetentní personál i na tyto potencionální hrozby, které se dle získaných dat dramaticky zvyšují.

Závěrem k Německu, na níže uvedeném grafu č. 11 jsou graficky znázorněny nejpodstatnější kategorie podvodného jednání v Německu. V grafu jsou také uvedena data pro Českou republiku z každé kategorie, pokud jsou data k dispozici, jelikož v každé zemi průzkum zkoumá jiné položky, v některých kategoriích průnik nenastal. Graf je seřazen od nejčastějšího typu hospodářské kriminality až po ten nejméně častý typ.

Jak je z grafu patrné, největší rozdíly nalezneme u počítačové kriminality, která je v Německu takřka téměř dvojnásobná, naopak majetkové trestné činy jsou naopak výrazně častější v České republice.³²

Graf 11: Hlavní kategorie podvodného jednání v Německu a komparace s Českou republikou

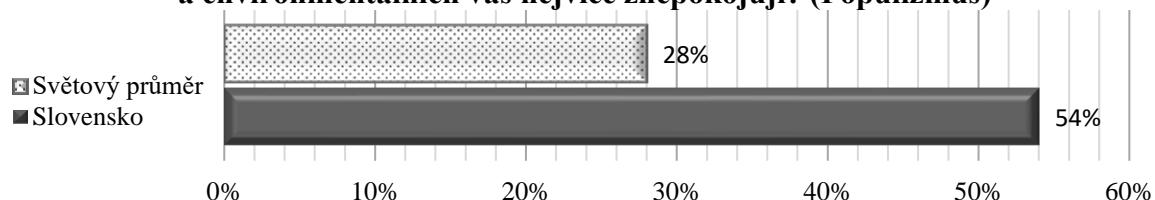
Prameň: PWC DEUTSCHLAND. (2018): Wirtschaftskriminalität in Deutschland: CEO-Fraud wird zum Massendelikt, obwohl Compliance Programme insgesamt Wirkung zeigen;

³² PWC DEUTSCHLAND. (2018): Wirtschaftskriminalität in Deutschland: CEO-Fraud wird zum Massendelikt, obwohl Compliance Programme insgesamt Wirkung zeigen.

Slovensko

Přesuneme-li se opačným směrem, k našim východním sousedům na Slovensko, zjistíme, že generální ředitelé v průzkumech vidí nejvyšší riziko pro Slovenské organizace v populismu. Populismus dokonce vidí nadpoloviční většina Slovenských organizací jako dokonce ještě větší riziko pro jejich podnikání, než je zvyšování daňového zatížení, regulace, ekonomický růst, politickou situaci, obchodní konflikty aj. Toto číslo je v porovnání se světovým průměrem téměř dva krát tak vyšší, jak naznačuje následující graf.³³

Graf 12: Které hrozby z potencionálních ekonomických, politických, společenských a environmentálních vás nejvíce znepokojují? (Populismus)

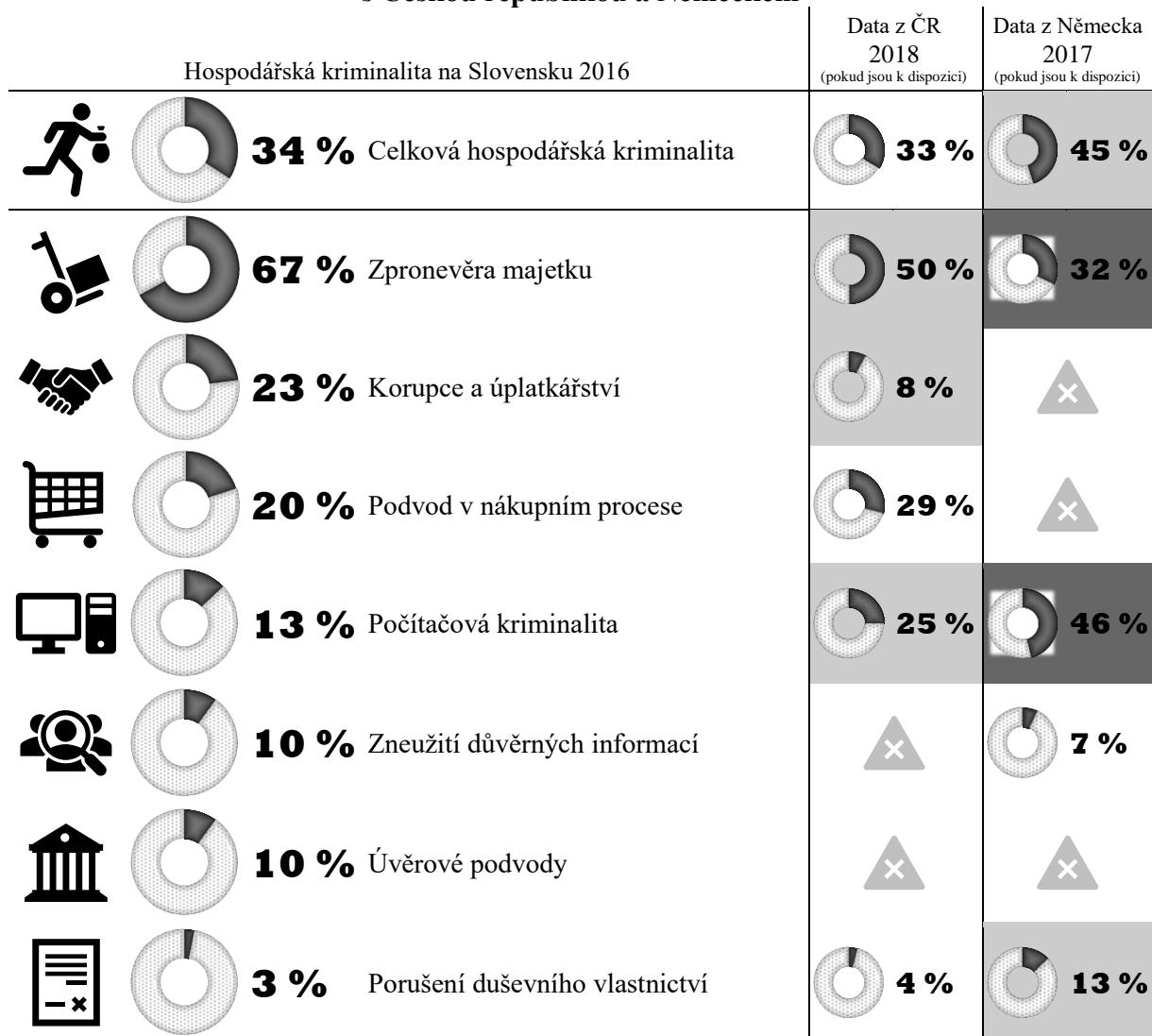
Pramen: PWC SLOVENSKO. (2019): Slovenský CEO prieskum 2019: Dostupnosť kľúčových schopností v časoch populizmu a spomalenia rastu rozhodne o úspechu.

Co se týká otázky hospodářské kriminality, tak nejčerstvější data jsou k dispozici z roku 2016, ovšem v dlouhodobějším měřítku je vývoj hospodářské kriminality na Slovensku více stabilní než v České republice či Německu. Podle průzkumů si stabilní trend udržuje také počítáčová kriminalita, která v okolních zemích raketově stoupá. V grafu č. 13 naleznete jednotlivé kategorie hospodářské kriminality s komparací s ostatními zeměmi.³⁴

³³ PWC SLOVENSKO. (2019): Slovenský CEO prieskum 2019: Dostupnosť kľúčových schopností v časoch populizmu a spomalenia rastu rozhodne o úspechu.

³⁴ PWC SLOVENSKO. (2016): Globálny prieskum hospodárskej kriminality 2016.

Graf 13: Hlavní kategorie podvodného jednání na Slovensku a komparace s Českou republikou a Německem

Prameň: PWC SLOVENSKO. (2016): Globálny prieskum hospodárskej kriminality 2016.

Zároveň se také jedná o závěrečný komparační graf. Pro přehlednost a zdůraznění některých dat jsou v tabulce vyznačeny výraznější rozdíly. Bez vyznačení jsou rozdíly v datech od 0-9 %, mírnou šedivou barvou jsou podbarveny výraznější rozdíly a to 10-19 %. A konečně největší skokové rozdíly 20 % a více jsou zvýrazněny nejtmašší šedou.

Jak je z grafu patrné, za největší úspěch by se dal označit stav počítačové kriminality, která se s každým dalším průzkumem stává větší a větší hrozbou. Ve srovnání s Německem se jedná dokonce o 33 % nižší výskyt a o 23 % nižší výskyt než v České republice. Velikým úspěchem také je, že zatímco v ostatních zmíněných zemích a také celosvětově toto číslo stále roste, Slovensko si udržuje dlouhodobě stabilní hodnotu. Jediná kategorie podvodného jednání, ve které je Slovensko negativním rekordmanem je zpronevěra majetku, ovšem vzhledem k tomu, že jak již bylo v tomto článku naznačeno několikrát, zpronevěra je nejjednodušší odhalitelný podvod, a proto celosvětově ve většině zemí zaujímá první místo.

Takto vysokou hodnotu zpronevěry na Slovenku může naopak znamenat pozitivum, že Slovensko je velice úspěšné v odhalování tohoto podvodného jednání.³⁵

Závěr

Prioritní ambicí uvedeného příspěvku bylo upozornit na přetrvávající problém ve vnitřním fungování podnikových systémů a to nedostatečné eliminaci ekonomicky nezádoucích aktivit odehrávajících se ve firemním prostředí. Problematika podvodných jednání ze strany zaměstnanců se odehrává v celkem široké škále aktivit a zatím tato skutečnost nevyvolává dostatečně aktivní a silnou reakci ze strany manažerů podniků.

Omezený prostor příspěvku neumožnil rozebírat jisté souvislosti podrobněji, ale autoři se na tuto problematiku zaměří v budoucím výzkumu. Například fenomén korupce si jistě zaslouží specifický přístup, protože postihuje často především aktivity těch osob, od kterých očekáváme právem, že budou důsledně potírat neetické aktivity ve svém okolí a ne se těchto sami dopouštět.

Ve světle zjištěných a zveřejněných údajů je zřejmé, že tak, jak se vnitřně dynamicky vyvíjí společnost, bude nezbytné reagovat na nové formy možného ohrožení ekonomických zájmů podniku a hledat cesty a způsoby, jak těmto čelit a zamezovat jim.

Seznam použitých zdrojů:

1. AVAST SOFTWARE S.R.O. (2019): WannaCry. AVAST Software s.r.o. [online]. Praha. Dostupné z: <https://www.avast.com/cs-cz/c-wannacry>
2. BUGANOVÁ, K., M. HUDÁKOVÁ, S. STRELCOVÁ. (2012): Manažment rizika v podniku: Praktikum na CD nosiči. 1. vyd. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, 2012. ISBN 978-80-554-0460-8.
3. EY – GLOBAL. (2019): Forensic & Integrity Services. EY - Global [online]. [cit. 2019-10-30]. Dostupné z: www.ey.com/FIDS
4. IT SYSTEMS. (2012): Brno: CCB, 2012, 2012(3), 76 s. ISSN 1802-615X.
5. KPMG ČESKÁ REPUBLIKA. (2016): Profil podvodníka. KPMG Česká republika [online]. Praha, 2016. Dostupné z: <https://home.kpmg/cz/cs/home/pro-media/tiskove-zpravy/2016/06/typicky-cesky-podvodnik-forenzni-audit.html>
6. MANAGEMENTMANIA.COM. (2018): Fraud Management (Ochrana proti podvody a zneužitím). ManagementMania.com [online]. Wilmington (DE), 2018, 30.04.2018 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/fraud-management-ochrana-proti-podvody-a-zneuzitim>
7. MASLOW, A. H. (1954): Motivation and personality. New York: Harper and Row, c1954, 236 p. ISBN 978-0-06-041987-5.
8. NOVINKY.CZ. (2019): Škodlivý kód WannaCry ochromil technologický svět. Klíčová zranitelnost je stále hrozbou. Novinky.cz [online]. Seznam.cz a.s, 2019. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/internet-a-pc/bezpecnost/clanek/skodlivy-kod-wannacry-ochromil-technologicky-svet-klicova-zranitelnost-je-stale-hrozbou-40285197>
9. PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2014): Celosvětový průzkum hospodářské kriminality 2014: Hospodářská kriminalita a její „evoluce“. PwC Česká Republika [online]. Praha, 2014 [cit. 2019-05-27]. Dostupné z: <https://www.pwc.com/cz/cs/hospodarska-kriminalita/assets/pdf/global-economic-crime-survey-2014-cz.pdf>
10. PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2016): Celosvětový průzkum hospodářské kriminality 2016: Zpráva za Českou republiku. PwC Česká Republika [online]. Praha, 2016 [cit. 2019-05-27], s. 4. Dostupné z: <https://www.pwc.com/cz/cs/hospodarska-kriminalita/assets/pdf/global-economic-crime-survey-2016-cz.pdf>

³⁵ PWC SLOVENSKO. (2016): Globálny prieskum hospodárskej kriminality 2016.

11. PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2017): Kyberbezpečnost a my: Průzkum na téma aspekty vzdělávání zaměstnanců v oblasti kyberbezpečnosti. PwC Česká Republika [online]. Praha, 2017. Dostupné z: <https://www.pwc.com/cz/cs/rizeni-rizik/assets/kyberbezpecnost-a-my.pdf>
12. PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Jak podvodníci okrádají české společnosti?: Globální průzkum hospodářské kriminality 2018 Česká republika. PwC Česká Republika [online]. Praha, 2018 [cit. 2019-05-27]. Dostupné z: <https://www.pwc.com/cz/cs/fraud-forum/assets/2018/celosvetovy-pruzkum-hospodarske-kriminality-2018-prezentace-pro-setkani-fraud-fora.pdf>
13. PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Pulling fraud out of the shadows. PwC Česká Republika [online]. 2018. Dostupné z: <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/global-economic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf>
14. PWC ČESKÁ REPUBLIKA. (2018): Pulling fraud out of the shadows: Global Economic Crime and Fraud Survey 2018 – Czech results. PwC Česká Republika [online]. Praha, 2018 [cit. 2019-10-12]. Dostupné z: <https://www.pwc.com/cz/en/sluzby/forenzni-sluzby/global-economic-crime-survey.html>
15. PWC DEUTSCHLAND. (2018): Wirtschaftskriminalität in Deutschland: CEO-Fraud wird zum Massendelikt, obwohl Compliance Programme insgesamt Wirkung zeigen. PwC Deutschland [online]. 2018 [cit. 2019-10-20]. Dostupné z: <https://www.pwc.de/de/risk/wirtschaftskriminalitaet-in-deutschland-ceo-fraud-wird-zum-massendelikt-obwohl-compliance-programme-insgesamt-wirkung-zeigen.html>
16. PWC SLOVENSKO. (2016): Globálny prieskum hospodárskej kriminality 2016. PwC Slovensko [online]. 2016 [cit. 2019-10-24]. Dostupné z: <https://www.pwc.com/sk/sk/publikacie/global-economic-crime-survey-2016.html>
17. PWC SLOVENSKO. (2019): Slovenský CEO prieskum 2019: Dostupnosť kľúčových schopností v časoch populizmu a spomalenia rastu rozhodne o úspechu. PwC Slovensko [online]. 2019 [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <https://www.pwc.com/sk/sk/ceo-prieskum.html>
18. SVOBODA, J. (2018): Kyberútoku v Česku rapidně přibývá, riziková může být i lednička. Novinky.cz [online]. Seznam.cz a.s, 2018. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/internet-a-pc/bezpecnost/clanek/kyberutoku-v-cesku-rapidne-pribyva-rizikova-muze-byt-i-lednicka-40266207>
19. ZEMAN, P. (2002): Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmu. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2002. ISBN 80-210-3037-2.
20. ŽÁK, L. (2011): Je bezpečnost ekonomická kategorie?!?. Ladislav Žák [online]. 2011 [cit. 2019-10-12]. Dostupné z: <http://www.zaking.cz/archiv/cs/>
21. ŽÁK, L. (2012): Formování systémů bezpečnosti organizací. Ladislav Žák [online]. 2012 [cit. 2019-10-12]. Dostupné z: <http://www.zaking.cz/archiv/cs/>

Kontakty:

Dr. Jindřich Nový, Ph.D.

Katedra managementu a informatiky
Policejní akademie ČR Praha
Lhotecká 559/7
143 01 Praha 4
Česká republika
e-mail: novy@polac.cz

Bc. František Honeš, DiS.
Univerzita Jana Amose Komenského
Roháčova 1148/63
130 00 Praha 3
Česká republika
e-mail: frantisek.hones@email.cz

REVIEW OF ASIAN COUNTRIES LEGAL ACTS IN DEVELOPMENT OF THE MICROFINANCE SECTOR AS AN EXAMPLE OF THE MICRO FINANCIAL ORGANIZATIONS ACTIVITIES FROM INDONESIA, MALAYSIA, PAKISTAN AND PHILIPPINES

Valery Oganyan

University administration, Russian University of Cooperation, Vera Voloshina St., 12/30,
141014 Mytishchi, Moscow Region, Russian Federation, e-mail: oganyanvaleryy@gmail.com

Abstract: The paper provides an overview of the regulatory legal acts of some Asian countries in the framework of microfinance organizations. The objectives of the work are to obtain conclusions of the analysis of legal acts on the legal regulation of microfinance activities of some Asian countries based on the criteria of transparency, adequacy and support. The paper uses methods of analysis, synthesis, comparison, research of legal acts and induction. The results of the research clearly show that the analyzed Asian countries, including both countries with developed economies and third world countries with a lower income level and high need for the development of the microfinance sector, show a rather high level of elaboration of the regulatory framework in the field of regulation activities of microfinance organizations that meet the criteria of transparency, sufficiency and support for microfinance organizations.

Key words: microfinance sector, microfinance organizations, activities of MFIs, regulatory legal act

JEL: K29, G20

Introduction

Microfinance (microcredit) is a loan for a small amount of money (in comparison with other types of loans), which is characterized by short-term, lack of collateral and surety. In most of the countries, microloans are offered by microfinance organizations, credit organizations, also banks.¹

The history of microfinance has been going on for more than 30 years, and begins with the founding of Grameen Bank (Bangladesh) in 1983, the founder of which is Muhammad Yunus.² The model of Bangladesh became indicative not only for the whole of Asia, but also for the whole world. Microfinance has begun to perform various functions, from helping low-income citizens to supporting start-ups of small and medium-sized enterprises.³

¹ HADI, A. (2001): Promoting health knowledge through microcredit programmes: experiences of BRAC in Bangladesh, p. 27.

² HASSAN, M. – KABIR, AU – RENTERIA-GUERRERO, Luis PY (1997): The Experience of the Grameen Bank of Bangladesh in Community Development, p. 2.

³ AMIN, R. Dhaka (2007): Grameen microcredit to Grameen Kalyan Health Program: Academic Press and Publishers Library, p. 146.

The microfinance sector does not have international regulatory instruments proposed for ratification and the establishment of general rules for the development of microcredit. Each country represents a unique experience in the formation of microfinance and credit institutions, which makes this topic especially interesting for research.⁴ As a rule, countries have a territorial attribute, which is characterized by a commonality of both the legal family and similar areas of development of the country as a whole, and economic, which characterizes the degree of accessibility of banking services and the level of income of the population.⁵

1 Legal characteristics of the activities of microfinance organizations in Indonesia

The microfinance sector in Indonesia is one of the largest in the world with more than 64,000 microfinance institutions - MFIs (in some sources the number ranges from 40,000 to 600,000, because even the main regulator of the OJK system still does not have accurate data), some of which have been around for over 100 years (Levin A. Rahman MA., 2001, p. 94).⁶ However, most low-income people in Indonesia still lack access to financial services. Most MFIs in Indonesia are characterized by low growth in coverage and inefficient systems with a lack of access to low-cost capital as their main limitation. There is great potential for growth in this sector if key contributions can be effectively provided on a large scale throughout Indonesia.

The main regulatory act of Indonesia in the microfinance sector is the Law No. 1 of 2013 "About Microfinance Organizations" (the Law on MFIs) (Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 1 Tahun 2013 Tentang Lembaga Keuangan Mikro) (hereinafter - the Law about MFIs of Indonesia). The microfinance sector in Indonesia is a sector that plays an important role in promoting the national economy and developing an economic society. To assist the development in the microfinance sector and financial market, in general, banks and non-banking financial institutions needs support. In accordance with Chapter 1 of Art. 1 of the Indonesia MFI Act, microfinance organizations (MFIs) are financial institutions that are specifically set up to provide business development services, empower the community through loans to microenterprises, deposit management, and business advisory services (Chapter 4, part 1, article 11, paragraph 1 of the Law on MFIs of Indonesia). MFIs are must accordance in several requirements, namely: be legal created on the national legislation; to have capital; to work of a license (Chapter 3, Part 1, Article 4 of the Law on MFIs of Indonesia).

The activities of MFIs should be aimed at helping and increasing opportunities of microfinance sector and business, also at increasing profit and social welfare, predominantly for low-income people (Chapter 2, Article 3 of the Law on MFIs of Indonesia).

The activities of MFIs are based on justice, community, independence, ease, openness, capital support, sustainability and usefulness to society (Chapter 2, Article 2 of the Law on MFIs of Indonesia). In accordance with the Law, MFIs should be established by citizens of Indonesia, be owned and controlled by the government of the Region, city and cooperative (part 2 of article 8 of the Law on MFIs of Indonesia). And furthermore, the activities of Indonesian MFIs should be carried out in rural areas, villages, districts or

⁴ HULME, David PY (2008): The Story of the Grameen Bank: From Subsidised Microcredit to Market-Based Microfinance, p. 4.

⁵ KHANDKER. S. (2005): Microfinance and poverty: evidence using panel data from Bangladesh, p. 8.

⁶ LEVIN. A. – RAHMAN. MA. – QUAYYUM. Z. – ROUTH. S. – KHUDA. B. (2001): The demand for child curative care in two rural thanas of Bangladesh: effect of Income and women's employment, p. 94.

counties, cities of Indonesia (Chapter 4, Part 2, Article 16 of the Law on MFIs of Indonesia). It is therefore pertinent to mention, the Islamic banks in Indonesia also exist in Indonesia and work on Islamic principles (Chapter 4, Part 1, Article 12 of the Law on MFIs of Indonesia).

The Indonesian MFIs have the right to receive demand deposits and participate in payment transactions, conduct business in national and foreign currencies, conduct insurance business as an insurer, provide loans and finance other MFIs, and a number of other rights regulated by law (Chapter 4, 1 art. 14 of the Indonesia MFI Law).

The sanctions for MFIs are applied in case of violation of the legislation and business rules, and are expressed in the form of fines, written warnings, suspension of business activity, dismissal of the board of directors, revocation of business licenses and other administrative sanctions (chapter 9 of article 33 of the Law on MFIs Indonesia).

2 Legal characteristics of the activities of microfinance organizations in Malaysia

The Malaysian government helps microfinance organizations to reduce poverty, as it is part of a social commitment to the poor. The main legal act of the country is the Law of Malaysia on Banking and Financial Institutions N 372 dated 23.08.1989 (Malaysia Banking and Financial Institutions Act No. 372) (hereinafter - the Law on Banking and Financial Institutions of Malaysia).

The law provides for licensing and regulation of institutions operating banks, financial organizations, commercial banks, brokerage houses. In accordance with Part 2 of Art. 1 of the Malaysian Banking and Financial Institutions Act, a banking and financial company is a person who is licensed to conduct banking and financial company business provided in accordance with the law.

The article also has clauses about the Islamic Bank, which means a bank licensed under the Islamic Banking Act of 1983. The provisions of Part 2 of Art. 4 of the Law on Banking and Financial Institutions of Malaysia indicate the provisions that a license is a prerequisite for banking and financial activities. Obtaining this license occurs through the procedure for applying for a license to Negara Bank of Malaysia (the central bank of the country) with documents attached to it containing information about the founder, organization and its institution, names and addresses of the board of directors, as well as sources of financing for such an organization (Part. 2, article 5 of the Law on Banking and Financial Institutions of Malaysia). The final decision to apply or refuse a license is made by the Minister of Finance of Malaysia (Part 2 of Art. Art. 8,9 of the Law on Banking and Financial Institutions of Malaysia). Obtaining a license for the right to carry out banking and financial activities means that no one person can carry out banking services, including accepting deposits to a current account, deposit account, savings account or any other similar account, without a license from a bank or financial institution.

The microfinance system in Malaysia has evolved from public administration to market-oriented with the active participation of the private sector. Microcredit is carried out by credit unions, cooperative banks, specialized credit windows of banks. Microfinance organizations in Malaysia offer only microcredit services and do not provide any other microfinance services, such as microinsurance. Most MFIs are not able to cover their operating expenses and rely on subsidies and support from governments and other donors.

3 Legal characteristics of the activities of microfinance organizations in Pakistan

The main regulatory legal act of Pakistan is the Ordinance on Microfinance Organizations No. LV of 2001 (Microfinance Institutions Ordinance 2001 LV of 2001) (hereinafter referred to as the Ordinance on MFIs of Pakistan).

In accordance with Part 1 of Art. 2 Pakistan MFI Ordinance, a microfinance institution is an institution that provides credit and related services to the poor, except for government savings and deposits. In addition to the microfinance institution, the provisions mention the term “microfinance bank”, which means an institution licensed by the State Bank of Pakistan in accordance with the law, which allows it to operate and function as a microfinance bank. Microfinance institutions and banks can provide microfinance services, which means financial and other related services.

It is also noted that no one, except the company, can be established as a microfinance institution, that is, such organizations can only be legal entities. No microfinance institution has the right to carry out microfinance activities until such an institution receives a license in accordance with the law (part 2 of article 4 of the Resolution on MFIs in Pakistan). In addition, in accordance with Part 2 of Art. 5 of the Regulation on MFIs in Pakistan, no one except the licensed microfinance bank may use the words “Microfinance Bank” or “IFAC” or its derivatives or any words or letters with its name to mean that it is a microfinance bank.

A microfinance institution is required, in accordance with the terms of a license issued by the State Bank of Pakistan, to assist micro-enterprises in providing microfinance services to the poor, preferably poor women, in order to overcome poverty. Microfinance institutions are entitled to receive money transfers from abroad, payable only in Pakistani rupees, accept deposits, manage, control and supervise the organization, etc. (Part 2 of Article 6 of the Resolution on MFIs of Pakistan).

In addition, a microfinance institution is not entitled to undertake or carry out any activities other than those specified in the legislation (part 2 of article 7 of the Resolution on MFIs in Pakistan). The law also defines the territory within which a microfinance institution can carry out its activities (part 2 of article 9 of the Resolution on MFIs in Pakistan). A territory is defined as a district, an area that includes up to five neighboring areas in one, a province or any other area in which this Law.

Before issuing a license, the State Bank of Pakistan must verify that the institution is in compliance with the Pakistan MFI Ordinance. A microfinance institution must have sufficient funds to fulfill its obligations, and also to implement them in such a way as not to harm their customers (part 3 of article 12 of the Resolution on MFIs of Pakistan).

4 Legal characteristics of the activities of microfinance organizations in Philippines

The Philippines is known for having one of the best regulatory frameworks for microfinance and is a world leader in terms of creating an enabling environment for financial inclusion. In the Philippines, microfinance services are provided primarily by banks (mainly rural and charitable), non-governmental organizations (NGOs), and cooperatives. Transforming non-bank MFIs into banks as one of the tasks of the Central Bank of the Philippines.

Republic Act 8425 of 11.12.1997 No. 8425 (as amended on 27.12.2018) on Social Reform and Poverty Alleviation (Republic act No. 8425 Social Reform and Poverty Alleviation) (hereinafter referred to as the Philippine Social Reform Act) aims to combat poverty meeting the minimum basic needs of citizens in the areas of health, nutrition, water supply and environmental protection, safe banking services, affordable housing, education,

participation in managing and caring for the family and psychosocial integrity (Philippines Social Reform Act, Section 2, Clause 1).

In accordance with the Law, a microenterprise is any business enterprise with a capital of one hundred and fifty thousand pesos and below. The Department of Commerce and Industry of the Philippines monitors the relevance of these indicators (Section 3 para. I of the Philippines Social Reform Act). Microfinance is a program to mobilize loans and savings aimed at supporting the poor, the purpose of which is to increase household assets, access to financial services, the use of alternative lending schemes, the provision of small loans, a simplified lending procedure, etc. (Section 3, paragraph J, Philippine Social Reform Act). The People's Credit and Finance Corporation is a state-controlled corporation established and operating in accordance with the laws of the country, the purpose of which is to provide microfinance services for the poor. As a state-owned and controlled corporation, it should be the leading government body charged with mobilizing financial resources from both local and international sources for financing microfinance services (Section 14 para. J of the Philippines Social Reform Act).

Existing government financial institutions should provide for the needs of the poor in supporting savings and granting loans (section 16 paragraph, J of the Philippines Social Reform Act).

Conclusion

Asian countries have certainly succeeded in creating a regulatory framework for regulating microfinance activities. Support from the state, stimulation of microfinance organizations has a favorable effect and allows to increase access to banking services and how to support low-income people and start-ups. The exception is the Philippines, where microfinance activities are carried out directly from the state, without private legal entities. As a rule, the activities of Asian MFIs are regulated by the country's legal acts and the Islamic Banking Act of 1983. MFIs must comply with the rules of the acts of the country in whose territory they carry out microfinance activities. The activity is carried out strictly with the receipt of a license, which is issued by the state. The goals and objectives of microfinance organizations should also be aimed at combating poverty and, in some cases, business development, which in general corresponds to the microfinance goals laid down by Muhammad Yunus in 1983.

References:

1. Amin R. Dhaka (2007): Grameen microcredit to Grameen Kalyan Health Program: Academic Press and Publishers Library, 2007, p. 146. Available online: [Google Scholar].
2. Banking and Financial Institutions Act 1989. [online]. Available online: <https://ru.scribd.com/document/8521309/Banking-and-Financial-Institutions-Act-1989>
3. Hadi A. (2001): Promoting health knowledge through microcredit programmes: experiences of BRAC in Bangladesh. In: Health Promotion International, 2001, Vol. 16, No. 219, p. 27. Available online: [Google Scholar].
4. Hassan, M. – Kabir AU – Renteria-Guerrero, Luis PY (1997): The Experience of the Grameen Bank of Bangladesh in Community Development. In: International Journal of Social Economics, 1997, Vol. 1523, p. 2.
5. Hulme, David PY (2008): The Story of the Grameen Bank: From Subsidised Microcredit to Market-Based Microfinance. In: The University of Manchester, Brooks World Poverty Institute Working Paper Series ER, p. 4.

6. Islamic Banking Act of 1983. [online]. Available online: <http://www.agc.gov.my/agcportal/uploads/files/Publications/LOM/EN/Act%20276%20BI.pdf>
7. Khandker S. (2005): Microfinance and poverty: evidence using panel data from Bangladesh. In: World Bank Econ Rev, 2005, No. 19, p. 8. Available online: [Google Scholar].
8. Levin A. – Rahman MA. – Quayyum Z. – Routh S. – Khuda B. (2001): The demand for child curative care in two rural thanas of Bangladesh: effect of Income and women's employment. In: International J Health Planning Manage, 2001, No. 16:179, p. 94. Available online: [PubMed] [Google Scholar].
9. Microfinance Institutions Ordinance 2001 (LV of 2001). [online]. Available online: http://www.sbp.org.pk/l_frame/MF_Inst_Ord_2001.pdf
10. Republic act № 8425 Social Reform and Poverty Alleviation. [online]. Available online: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/51480/92561/F631157988/PHL51480.pdf>
11. Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 1 Tahun 2013 Tentang Lembaga Keuangan Mikro. [online]. Available online: <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/103077/124958/F1749351136/IDN103077%20Idn.pdf>

Contact:

Valery Oganyan

University administration

Russian University of Cooperation

Vera Voloshina St., 12/30

141014 Mytishchi, Moscow Region

Russian Federation

e-mail: oganyanvaleryy@gmail.com

ÚLOHA ISLAMSKÉHO FINANČNÍCTVA V ČÍNSKEJ INICIATÍVE NOVEJ HODVÁBNEJ CESTY¹

THE ROLE OF ISLAMIC FINANCE IN THE CHINESE BELT AND ROAD INITIATIVE

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

Abstrakt: Cieľom tohto článku je stručne načrtnúť možnosti využitia islamského finančníctva a bankovníctva v čínskej iniciatíve Novej hovdábanej cesty. Práca sa najprv pozrie na počiatky spolupráce Číny s islamskými finančnými inštitúciami. Následne, sa zameria na dôvody záujmu o hlbšiu spoluprácu z oboch strán. Nakoniec sa venuje niekoľkým príkladom tejto spolupráci v praxi. K hlavným záverom patrí, že je mnoho dôvodov, ktoré naznačujú výhodnosť tohto prelínania medzi Novou hovdábnou cestou a islamským finančníctvom, no ostávajú významné prekážky, ktoré bránia plnému rozvoju tohto partnerstva. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok relevantných médií a portálov islamských finančných inštitúcií.

Kľúčové slová: Nová hovdábna cesta, inicatíva Pásma a cesty, Čína islamské finančníctvo, islamské bankovníctvo

JEL: B59, F39, P45

Abstract: The aim of this article is to briefly present the possibilities of the utilization of Islamic Finance and Banking in the Chinese Belt and Road Initiative. The work will first look at the beginnings of cooperation between China and Islamic financial institutions. It will then focus on the reasons for the interest in closer cooperation on both sides. Next it presents some examples of this cooperation in practice. Among the main conclusions are that there exist many reasons that suggest this overlap between the Belt and Road Initiative and Islamic Finance has significant benefits, but many obstacles remain, which prevent the full development of this partnership. The main methods used were the study and analysis of online sources, mainly internet pages of relevant media and portals of Islamic financial institutions.

Key words: New Silk Road, Belt and Road Initiative, China, Islamic Finance, Islamic Banking

JEL: B59, F39, P45

Úvod

Druhá polovica 20. storočia sa niesla v znamení dominancie liberálneho svetového ekonomickejho poriadku. Medzinárodné obchodné a finančné vzťahy sa rozvíjali v rámci tohto poriadku pod dominanciou tradičných západných veľmocí, predovšetkým USA a západoeurópskych štátov. V súčasnosti ale stále viac naberajú sile alternatívy k tomuto západnému poradku. Na jednej strane je to vzostup nových ekonomických veľmocí, najmä z globálneho juhu, predovšetkým Čínskej ľudovej republiky (CLR, ďalej len Čína). Na

¹ Článok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0490/19 Islamský faktor vo svetovej ekonomike.

druhej strane ide o rozširovanie alternatívnych prístupov k ekonomike. Jedným z takýchto prístupov, ktorý sa prudko rozvíja najmä od vypuknutia svetovej finančnej krízy pred desiatimi rokmi, je islamské finančníctvo (IF) či islamské bankovníctvo (IB), resp. v článku označované aj spoločne ako islamské finančníctvo aj bankovníctvo (IF&B). Cieľom tejto práce je stručne priblížiť, ako Čína využíva IF&B v spolupráci s islamskými finančnými inštitúciami (ďalej len IFI) na zvyšovanie záujmu o svoj projekt Novej hodvábnej cestu (NHC). Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok relevantných médií a portálov islamských finančných inštitúcií. Pri používaní čínskojazyčných mien a pojmov sa v tomto článku uprednostňuje prepis pinyin (v česko-slovenskom prepise pchin-jin).

Predtým, ako sa obrátim k vlastnej téme práce, je potrebné najprv stručne definovať čínsku iniciatívu Novej hodvábnej cesty. Ide o označenie pre súbor projektov, ktoré majú zlepšiť globálnu konektivitu a ekonomickú aj kultúrnu spoluprácu. Oficiálny názov je „Iniciatíva pásm a cest“ (*Belt and Road Initiative*), alebo pôvodne iniciatíva „Jedno pásmo, jedna cesta“ (*One Belt, One Road*). Ako vyplýva z jej názvu, táto iniciatíva má dva hlavné piliere – vnútrozemskú, nazývanú „Hospodárske pásmo hodvábnej cesty“ (*Silk Road Economic Belt*), a námornú, ktorá sa prirodzene nazýva „Námorná hodvábna cesta“ (*Maritime Silk Road*). Oba piliere sa odvolávajú na antické a stredoveké obchodné trasy, ktoré viedli z Číny na západ, v prvom prípade cez strednú Áziu, v druhom prípade cez Juhočínske more a Indický oceán.

Základy Novej hodvábnej cesty vznikali postupne, rozširovaním už existujúcich iniciatív. No jej oficiálny vznik sa datuje do r. 2013, keď prezident Si Ťin-pching predstavil suchozemskú časť Novej hodvábnej cesty počas návštevy Astany v Kazachstane v septembri a námornú časť počas návštevy Jakarty v Indonézii v októbri toho roku.² V oboch prípadoch išlo pôvodne iba o prehĺbenie spolupráce medzi Čínom a susednými regiónmi strednej či juhovýchodnej Ázie. Postupne sa však rozširoval záber tejto iniciatívy o vzdialenejšie regióny, až z nej nakoniec vznikla iniciatíva prepájajúca celú Euráziu aj východné pobrežie Afriky, vrátane mnohých štátov s moslimskou väčšinou.

1 Počiatky záujmu Číny o IF&B

Záujem Číny o IF&B siaha do konca 70. rokov, keď sa Čína začala otvárať svetu pod vedením vtedajšieho vodcu Deng Xiaopinga (Teng Siao-pchinga). Prvých tridsať rokov však bolo cieľom Čínskeho vedenia využiť služby IF&B len pre potrebu svojho vnútorného rozvoja. Oblasti obývané moslimami na západe Číny totiž mali na finančné a bankové služby špecifické požiadavky diktované náboženstvom, ktoré konvenčný bankový sector krajinu neboli schopní v dostatočnej miere uspokojiť. Istú skúsenosť s využívaním IF&B v medzinárodných finančných vzťahoch mal Hong Kong, ktorý sa však stal politicky súčasťou ČLR až v r. 1997. Ekonomicky a finančne je pritom často stále považovaný za svojbytného aktéra, hoci Čína mohla na jeho skúsenostiach s IF&B neskôr budovať. Aj keď Čína od počiatku politiky otvárania sa podporovala príliv investícií zo zahraničia, domáci ostal finančný a bankový sektor príse regulovaný, čo znemožnilo prienik IF&B na čínsky bankový trh. Prístup čínskeho vedenia k ostatným aspektom finančníctva a bankovníctva sa zmenil na prelome tisícročí, a to ako k dovozu, tak k vývozu kapitálu. Na strane vývozu kaptálu bola v r. 1999 spustená stratégia *Zōuchūqū Zhànlüè*, známa vo svete ako stratégia *Go Out* či *Go Global*, v rámci ktorej vedenie ČLR začalo podporovať čínske spoločnosti, ktoré mali záujem investovať v zahraničí.

² WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'.

Na strane dovozu kapitálu sa vstupom do Svetovej obchodnej organizácie (WTO) 11. 12. 2001, Čína zaviazala otvoriť svoj bankový sektor do piatich rokov. Tento krok, ktorý nadobudol účinnosť 11. 12. 2006, predstavoval naplnenie jednej z povinností Číny v rámci podmienok jej vstupu.³ Z uvedených dátumov môžeme vidieť, že Čína odkladala naplenenie tejto podmienky do poslednej chvíle, čo ukazuje, že čínske vedenie nebolo naklonené vstupu zahraničných finančných inštitúcií na svoj trh a teda oslabeniu centrálnej kontroly nad týmto sektorm. Ukazuje to však aj skutočnosť, že IFI sa od počiatku zaujímali o potenciál čínskeho bakového a finančného sektora, a rokovania s čínskymi partneskými inštitúciami prebiehali ešte pred týmto otvorením, s očakávaním využitia tejto príležitosti od prvého možného momentu.

Čína, podobne ako západný svet, začala venovať zvýšenú pozornosť potenciálu IF&B pre svoje ekonomicke ambície v zahraničí až po vypuknutí svetovej finančnej krízy v r. 2008. IF&B sektor bol schopný odolať kríze lepšie než konvenčné finančné inštitúcie, vďaka nedôverčivému až odmietavému postoji k finančným špekuláciám a nekrytým peniazom. Čína taktisto vyšla z krízy relatívne lepšie ako západné štaty, čo jej vedenie pripisovalo práve tzv. „čínskemu modelu rozvoja“. Jednou z charakteristických črt rozvojového modelu v podobe, akej ho hlásí Čína, je zdôrazňovanie politických, sociálnych a kultúrnych špecifík každej krajiny. V tom sa Čína stavia do protikladu k univerzalistickému západnému modelu rozvoja, reprezentovaného Washingtonským konsenzom a politikami medzinárodných ekonomických inštitúcií ako Svetová obchodná organizácia, Medzinárodný menový fond či Svetová banka. Západný rozvojový model podľa Číny pretláča neoliberálne ekonomicke politiky na všetky štaty sveta bez ohľadu na ich miestne špecifiká a potreby. Výrazom úspechu rozvoja na základe miestnych špecifík má byť nielen čínsky model rozvoja, ale aj IF&B. Dalo by sa teda uvažovať, že spolupráca s IFI sa hodila Číne ako spôsob prezentácie svojho alternatívneho svetonázoru na usporiadanie svetovej ekonomiky.

V každom prípade, Čína si zo svetovej finančnej krízy vzala ponaučenie, že pozícia západu sa oslabilo. Toto oslabenie bolo jednak v rovine teórie spravovania ekonomiky, kde sa západný ekonomický a finančný model do istej miery diskreditoval, keďže neboli schopní predvídať krízu, ani sa s ňou rýchlo a bezbolestne vyrovnať. Išlo však aj o oslabenie v rovine praktickej hospodárskej sily tradičných západných veľmocí, v prospech novoindustrializovaných krajín a nastupujúcich veľmoci z globálneho juhu, kam sa radila aj Čína. Čínske vedenie vnímal, že sa vytvorilo isté vákuum v spravovaní svetového hospodárskeho systému, ktoré by Čína mohla vyplniť. Krajina sa tak intenzívnejšie začala zapájať do svetoveho ekonomickeho systému a prehľbovať obchodné a finančné vzťahy so svetovými regiónmi, s ktorými dovedy mala len málo rozvinuté hospodárske vzťahy. Medzi tieto regióny patril aj blízky a stredný východ, ktorý bol jadrom IF&B. Logicky z toho vyplýva, že čínske spoločnosti začali nadväzovať vzťahy aj s IFI. Už v roku 2008 najväčšia čínska banka *Industrial and Commercial Bank of China* (ICBC) nadviazala spoluprácu s IFI v krajinách Perzského zálivu.⁴ O rok na to sa Čínska ľudová banka, t. j. centrálna banka ČLR, stala členom *Islamic Financial Services Board*, medzinárodnej organizácie, ktorá spoluurčuje pravidlá a štandardy IF&B vo svete.⁵ V nasledujúcich rokoch sa k ICBC pridali aj ďalšie dve

³ SALIM, N. (2007): China's Scope for Islamic Finance.

⁴ MAIERBRUGGER, A. (2019): Islamic finance important element to support China's New Silk Road initiative.

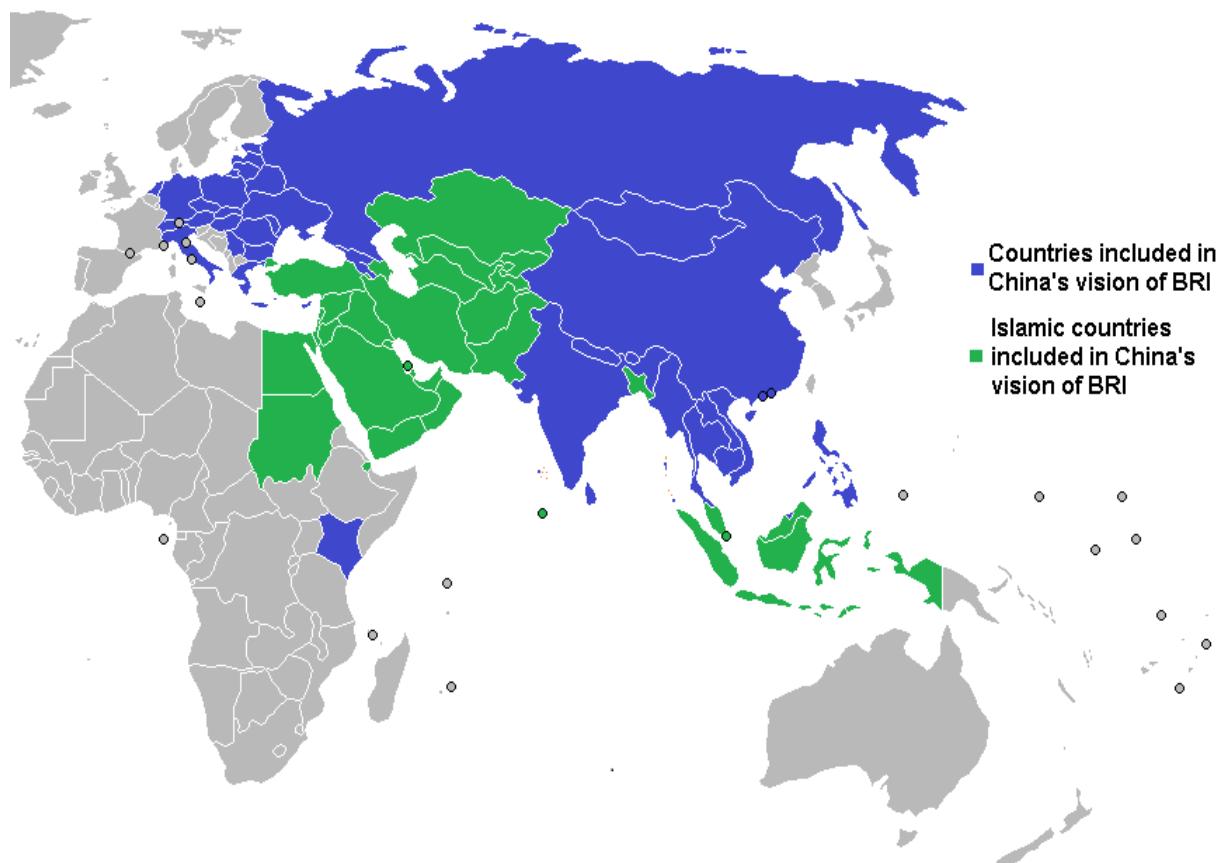
⁵ CHU, J. – MUNEEZA, A. (2019): Belt and Road Initiative and Islamic Financing: The Case in Public Private Partnership Infrastructure Financing.

spomedzi najväčších báň Číny, *Bank of China* a Agricultural Bank of China, vo vydávaní (zatiaľ len konvenčných) dlhopisov na burze NASDAQ Dubai.⁶

2 Dôvody spolupráce medzi Čínom a IFI

Na tieto prvé väzby o niekoľko rokov neskôr nadviazala Nová hodvábna cesta. Odhadom tridsať štátov pozdĺž oboch vetiev NHC sú väčšinovo muslimské krajiny – nemožno vynechať skutočnosť, že obe súčasti NHC boli prezentované v muslimských krajinách, v Kazachstane a v Indonézii. Vďaka rozvoju NHC sa záujem čínskych báň o produkty a služby IF ešte zvýšil, takisto ako záujem čínskych spoločností o kapitál z IFI a muslimských krajín.⁷ Prostredníctvom iniciatívy NHC sa Čína snaží využiť IF&B na rozvíjanie podnikateľských vzťahov a projektovej spolupráce so štátmi blízkeho a stredného východu ako aj s muslimskými štátmi juhovýchodnej Ázie. Oba regióny majú svoje centrá IF&B, ktoré sú zvlášť aktívne v spolupráci s Čínom a jej iniciatívou – v Perzskom zálive je to Dubaj v Spojených arabských emirátoch (SAE), zatiaľ čo v juhovýchodnej Ázii je to metropola Malajzie Kuala Lumpur.

Obrázok 1: muslimské a ostatné krajiny pozdĺž trás a koridorov NHC

Prameň: CHU, J. – MUNEEZA, A. (2019): Belt and Road Initiative and Islamic Financing: The Case in Public Private Partnership Infrastructure Financing.

⁶ DEY, D. (2016): Dubai: The Islamic finance waystation on the New Silk Road.

⁷ VIZCAINO, B. (2015): China turns to Islamic finance to expand economic clout.

V rámci NHC hrá IF&B v súčasnosti najvýznamnejšiu úlohu v oblasti Perzského zálivu.⁸ Od r. 2015 sa finančné inštitúcie Číny a SAE pravidelne stretávajú na konferencii o IB. K témam týchto konferencií patrí práve posilnenie princípov IF v implementácii projektov NHC v regióne Perzského zálivu, ako aj rozvoj islamskej ekonomiky prostredníctvom posilnenia investičnej spolupráce medzi Činou a SAE.⁹ Dôležitou oblasťou spolupráce je aj vzdelávanie čínskych partnerov ohľadne špecifík IF&B.¹⁰ Tretí ročník konferencie sa uskutočnil koncom októbra 2018 v Dubaji; témami boli, okrem zmienených oblastí, aj budúci potenciál spolupráce vo využívaní nových nástrjov a technológií akými sú blockchain.¹¹ Finančné inštitúcie oboch štátov podpísali aj strategické memorandum o porozumení, ktorého obsahom je, že podniky obich štátov si budú môcť medzi sebou predávať tovar a služby na dlh. Signatári tohto memoranda sú poisťovacia agentúra *Etihad Credit Insurance* na strane SEA a ICBC, *Bank of China* a *China Export and Credit Indurance Corporation (Sinosure)* na strane Číny.¹² Aktívny v tomto smere je aj Katar – v apríli 2015 bolo v katarskom hlavnom meste Dauhá otvorené prvé blízkovýchodné centrum na klíringové transakcie výkonávané v čínskej mene *renminbi*.¹³

Okrem toho, že tento región je hlavným dodavateľom ropy do Číny, je charakteristický aj silou svojho finančného kapitálu, získaného práve z predaja ropy a zemného plynu. Petrodoláre, ako aj záujem ich reinvestovať, umožnili štátom a finančným inštitúciám Perzského zálivu, aby sa stali globálnym centrom IF&B. Iniciatíva NHC svojom rozsahom predstavovala pre IFI výnimočne vhodnú príležitosť zapojiť sa do dlhodobých infraštruktúrnych projektov so širokým záberom.¹⁴ Projekty na výstavbu či obnovu infraštruktúry predstavuje vhodnejšiu investíciu než špekulatívne investície, ktoré sú súčasťou konvenčného západného modelu bankovníctva. Štáty perzského zálivu, ktoré sú väčšinovo sunnitské (resp. aspoň pod vládou sunnitskej panovníckej dynastie, ako v Bahrajne) chceli aj vyvážiť relatívne tesný vzťah Číny so šiitskym Iránom v kontexte regionálnej studenej vojny medzi Iránom a sunnitskými štátmi, predovšetkým Saudskou Árábiou. Úlohu hrala aj snaha o diverzifikáciu ekonomických vzťahov regiónnych štátov s Čínou nad rámec vyššie zmieneného tradičného obchodu s ropou a zemným plnom.¹⁵ Napríklad dôsledkom poklesu cien ropy sa SAE začali viac orientovať na nastupujúce ekonomicke veľmoci z rozvojového sveta, ako Čína či India.¹⁶ To sú hlavné dôvody ponuky produktov a nástrojov IF&B pre potreby NHC zo strany štátov regiónu.

Na strane čínskeho dopytu, islamský kapitál je zvlášť zaujímavý pre Čínu, keďže ide o alternatívny zdroj financovania projektov NHC popri jej vlastných prostriedkoch či financovaniu zo strany konvenčného bankového sektora iných finančných veľmocí, predovšetkým zo západného sveta. Západné štáty však prejavujú čoraz väčšie obavy, že NHC je iniciatíva, ktorá má pomôcť budovať čínsku dominanciu v Eurázii a Afrike, nielen v ekonomickej a finančnej sfére, ale potenciálne aj v politickej. Čína sa preto nechce

⁸ RAKHMAT, M. Z. (2019): The Rise of Islamic Finance on China's Belt and Road.

⁹ HBMSU (2018): 3rd China-UAE Conference on Islamic Banking & Finance to explore potential for participative economy.

¹⁰ DCIBF (2017): The China-UAE Conference on Islamic Banking and Finance.

¹¹ HBMSU (2018): China-UAE conference on Islamic Banking & Finance to kick off in November with huge global participation.

¹² TAN, H. – CHENG, E. (2019): Beijing's Belt and Road plans could boost the Islamic banking sector.

¹³ JOHN, P. (2015): QIIB and QNB Capital in deal to promote Islamic finance in China.

¹⁴ WORLD BANK GROUP (2017): Mobilizing Islamic Finance for Infrastructure Public-Private Partnerships.

¹⁵ DEY, D. (2016): Dubai: The Islamic finance waystation on the New Silk Road.

¹⁶ TAN, H. – CHENG, E. (2019): Beijing's Belt and Road plans could boost the Islamic banking sector.

spoliehať na západné finančné inštitúcie kvôli obavám, že tieto inštitúcie sa octinú pod tlakom svojich domovských vlád, aby sa nepodieľali na inicatíve NHC. Čo sa týka vlastných finančných prostriedkov, Čína síce poskytla desiatky miliárd dolárov na NHC prostredníctvom Ázijskej banky pre investície do infraštruktúry (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB), Fondu hodvábnej cesty (*Silk Road Fund*) aj Novej rozvojovej banky (*New Development Bank*) ako súčasti platformy BRICS. Avšak kvôli rastu čínskeho verejného dlhu a spomaľovaniu jej hospodárskeho rastu, hľadá Čína aj iné zdroje financovania, aby znížila zát'až na svoje financie a zvýšila finančnú udržateľnosť inicatívy NHC.¹⁷ Podľa vicekancelára Hamdan bin Mohammed Smart University v Dubaji Nabila Baydouna, bude NHC musieť vykryť dieru vo financovaní v hodnote 49 biliónov USD medzi r. 2015 a 2030, čo môže predstavovať príležitosť pre IF.¹⁸ Práve kvôli týmto dovodom sa vo financovaní NHC otvára priestor pre IF.

Ďalším dôvodom využitia produktov a nástrojov IF&B v projektoch NHC je, že mnohé štáty zapojené do tejto inicatívy samy uprednostňujú pôžičky od IFI pri financovaní infraštrukturých projektov NHC. Vďaka negatívnomu pohľadu IF&B na vyberanie úroku sa tieto štáty ľahšie vyhnú negatívnym fiškálnym dôsledkom spoliehania sa na mnohomiliardové pôžičky na financovanie výstavby týchto projektov.¹⁹ Čína je kritizovaná za spôsob, akým finančuje projekty spadajúce pod NHC. Namiesto priamych zahraničných investícií ich finančuje prostredníctvom úverov partnerským štátom. Vzhľadom na veľkosť týchto projektov a často aj ich spornú rentabilitu vedie táto prax k neúmerne vysokému zadlženiu týchto štátov voči Číne. To vedie k obavám z ich rastúcej závislosti na Číne a z toho, že Čína získava príliš veľkú moc nad týmito krajinami.²⁰ Využitie princípov a nástrojov IF&B by mohlo predstavovať spôsob, ako by sa dotknuté štáty vyhli tomuto riziku a ako by Čína mohla vyhnúť zmieneným obvineniam z nekalých praktík.²¹

3 Spolupráca v praxi

Boli navrhnuté tri oblasti, v ktorých by mohlo dôjsť k integrácii IF s iniciatívou NHC. V prvom rade je to využívanie islamských finančných produktov, ktoré zapadajú do finančnej stratégie NHC. Ďalej je to spolupráca s centrami IF, ktoré majú menej reštriktívne štandardy a podmienky spolupráce, aspoň v počiatočných fázach projektov NHC. Po tretie, ide o posilnenie väzieb AIIB s expertmi na IF.²² Takisto sa očakáva, že NHC by v blízkej budúcnosti mohla viesť k výraznému rozvoju obchodu s „halal“ produktmi.²³

Ďalšou oblastou potenciálnej spolupráce medzi Čínou a IFI v budovaní NHC je vydávanie environmentálne zameraných či „zelených“ dlhopisov sukuk (*green sukuk*). Takéto dlhopisy boli prvýkrát vydané v Malajzii v r. 2017. Vzhľadom na silnejúci dôraz zo strany Číny na uprednostňovanie environmentálne udržateľných a nízkoemisných infraštrukturých projektov, či už doma alebo v zahraničí v rámci NHC, je viditeľná synergia

¹⁷ (2017): China: Forging the Next Phase of Growth, s.80

¹⁸ THE NATIONAL (2018): Islamic banking key to financing China's Belt and Road.

¹⁹ MAIERBRUGGER, A. (2019): Islamic finance important element to support China's New Silk Road initiative.

²⁰ CHANDRAN, N. (2019): Fears of excessive debt drive more countries to cut down their Belt and Road investments.

²¹ CHU, J. – MUNEEZA, A. (2019): Belt and Road Initiative and Islamic Financing: The Case in Public Private Partnership Infrastructure Financing.

²² CHU, J. – MUNEEZA, A. (2019): Belt and Road Initiative and Islamic Financing: The Case in Public Private Partnership Infrastructure Financing.

²³ TAN, H. – CHENG, E. (2019): Beijing's Belt and Road plans could boost the Islamic banking sector.

medzi prioritami NHC na jednej strane a IF v podobe zelených dlhopisov na druhej strane.²⁴ Takáto spolupráca by nielen zvýšila objem finančných prostriedkov na uvedené typy projektov, ale dodala by aj legitimitu čínskej prezentácie svojej krajiny ako novej veľmoci v oblasti boja proti klimatickým zmenám a znečist'ovaniu životného prostredia.

Už sa vyskytli prvé prípady, v ktorých čínsky investor využil nástroje IF na získanie kapitálu pre projekty v rámci NHC, hoci nie v regióne Perzského zálivu. V r. 2015 podpísali Čína a Pakistan dohodu o financovaní uhoľnej bane a tepelnej elektrárne v oblasti Tharparkar, v pakistanskej provincii Sindh. Tento projekt bol označený ako prioritný v rozvoji čínsko-pakistanského hospodárskeho koridoru (China-Pakistan Economic Corridor, CPEC), ktorý predstavuje jeden z koridorov NHC. Podľa dohody prebrali financovanie projektu dva bankové syndikáty, jeden z každej krajiny, pričom v pakistanskom syndikáte boli zahrnuté aj IFI.²⁵ V tom istom roku sa čínska developerská spoločnosť *Country Garden Holdings Company*, resp. jej dcérská spoločnosť *Country Garden Real Estate*, stala prvou spoločnosťou z Číny, ktorá financovala svoj realitný projekt Forest City na hranici Malajzie a Singapuru v druhom centre IF, Malajzii, prostredníctvom *sukuk*. Išlo o strednodobé dlhopisy v hodnote 1,5 miliardy malajzijských ringgitov. Pre čínske spoločnosti sa však financovanie projektov vydávaním *sukuk* neujalo – trvalo dva roky, než sa ďalšia spoločnosť z Číny, *Beijing Enterprises Water Group*, podujala využiť *sukuk* na získanie financií na rekonštrukciu čističky odpadových vôd Bukit Sah v okrese Kemaman v malajzijskom štáte Terengganu. Aj v tomto prípade išlo o strednodobé dlhopisy, tento raz v hodnote 400 miliónov ringgitov.²⁶ Následne čínska spoločnosť *Tadau Energy*, súčasť holdingovej spoločnosti *Edra Power Holdings* a takisto pôsobiaca v Malajzii, ohlasila, že vydala zelené dlhopisy *sukuk* v hodnote 250 miliónov ringgitov na financovanie solárnej elektrárne v malajzijskom štáte Sabah na severe ostrova Borneo. Stala sa tak prvou spoločnosťou, ktoré vydala *green sukuk* v Malajzii.²⁷

Tento vývoj však stále nezodpovedá veľkým očakávaniam, ktoré sa vkladali do zapojenia čínskym spoločnosťí do islamskej ekonomiky. Podľa finančného analyтика poprednej malajzijskej banky *Malayan Banking Berhad (Maybank) Winsoona Phoona* je príčinou slabého čínskeho zájmu o *sukuk* skutočnosť, že čínske firmy pôsobiace v krajine sa ešte stále spoliehajú viac na kapitál z materských spoločností v Číne než na domáci malajzijský kapitál.²⁸ Problémom je aj to, že IF&B funguje podľa rôznych pravidiel a podmienok v rôznych islamských jurisdikciách, čo čínskym spoločnostiam zvyšuje náklady na vstup na dané trhy, ak sa chcú prispôsobovať princípom islamskej ekonomiky na každom jednotlivom trhu.²⁹ V súčasnosti sa pozornosť upriamuje aj na post-sovietske krajiny strednej Ázie, ktoré sú označované ako krajiny s veľkým potenciálom pre rozvoj islamskej ekonomiky. IF&B v tomto regióne je málo rozvinuté kvôli nepripravenosti právneho prostredia a nízkemu povedomiu verejnosti, čo však znamená, že regionálny trh je nenasýtený a sú v ňom veľké možnosti pre rast, nielen pre IFI. Zároveň ide o jeden z kľúčových regiónov NHC, čo naznačuje vysoký potenciál pre synergiu medzi IF&B a tejto iniciatívy vo financovaní infraštrukturých a iných projektov.³⁰

²⁴ BELT AND ROAD NEWS (2019): How Islamic Finance complements the Belt & Road Initiative.

²⁵ STAFF REPORTER (2015): \$1.5bn loan pacts signed for first Thar coal mining, power project.

²⁶ KANA, G. (2017): More Chinese companies to raise funds via sukuk?

²⁷ XINHUA (2017): Chinese companies tap into Malaysia's Islamic finance market.

²⁸ KANA, G. (2017): More Chinese companies to raise funds via sukuk?

²⁹ TAN, H. – CHENG, E. (2019): Beijing's Belt and Road plans could boost the Islamic banking sector.

³⁰ BUSINESS REPORTING DESK (2019): China's Belt & Road to help expand Islamic Finance.

Hlavným aktérom v úsilí Číny zlaďať ciele NHC s princípmi IF&B je vyššie spomínaná AIIB. Ide o multilaterálnu rozvojovú banku založenú ČLR na podporu a financovanie rozvojových projektov v Ázii, ktorá zahájila činnosť v r. 2016, tri roky po spustení iniciatívy NHC. V r. 2018 uzatvorila memorandum o porozumení so Islamskou rozvojovou bankou (*Islamic Development Bank*), najväčšou rozvojovou bankou v muslimskom svete so sídlom v Saudskej Arábii.³¹ Memorandum sa týkalo spolupráce pri poskytovaní pôžičiek v súlade s princípmi IB na podporu udržateľných projektov v oblasti rozvoja dopravnej, telekomunikačnej a energetickej infraštruktúry, ako aj zabezpečenia dodávok čistej vody, ochrany životného prostredia a racionálneho úzmeného plánovania.³² Obe rozvojové banky majú spoločných 20 členov, ktorími sú väčšinovo muslimské štáty Ázie,³³ ale aj Afriky – hoci AIIB sa sústredí na rozvoj štátov Ázie, jej stanovy jej umožňujú investovať aj v iných častiach sveta, pokiaľ z toho majú úžitok aj ázijské štáty.³⁴ Aj prostredníctvom využívania nástrojov IF sa AIIB snaží odlišiť od svojich západných konkurentov, predovšetkým Svetovej banky a Ázijskej rozvojovej banky (*Asian Development Bank*).³⁵ AIIB oslovouje aj iné islamské banky v regióne s ponukou zapojiť sa do financovania projektov NHC, prostredníctvom vydávania dlhopisov *sukuk* či iných nástrojov IF. Práve *sukuk* je podľa AIIB vhodným nástrojom na dlhodobé financovanie infraštrukturých projektov plánovaných vo veľkom meradle, z akých NHC pozostáva.³⁶ Sukuk by mohol mobilizovať potrebné množstvo kapitálu na projekty, ktoré budú mať pozitívny účinok na spoločnosť, v súlade s princípmi IF&B.³⁷ Ďalšími oblasťami, kde IF&B môže hrať dôležitú úlohu, sú preklenovacie úvery a zabezpečenie súkromného kapitálu pre projekty verejno-súkromného partnerstva (PPP projekty).³⁸ Na rozvoj plného potenciálu zapojenia IF&B do iniciatívy NHC však bude treba, aby čínske spoločnosti a finančné či bankové inštitúcie čím rýchlejšie prekonali existujúce problémy, medzi ktoré patrí hlavne ich nedostatok skúseností s IF&B ako aj nedostatočné ošetrené právne prostredie v Číne, ktoré obmedzuje tieto spoločnosti v snahe .³⁹

Záver

Islamská ekonomika (a v rámci nej IF&B), podobne ako čínsky model rozvoja, predstavujú dve alternatívy voči dominantnému západnému usporiadaniu medzinárodných ekonomických vzťahov. Prax ukazuje, že tieto alternatívy nie sú voči sebe v protiklade, ale môžu sa navzájom dopĺňať, hoci skutočný stav zatiaľ zaostáva za optimistickou rétorikou. Na jednej strane ide o sľubný spôsob, ako môže čína posilniť vzťahy s muslimskými štátmi pozdĺž iniciatívy NHC. Pre Čínu ide o zaujímavý alternatívny zdroj financovania infraštrukturých projektov v rámci tejto iniciatívy voči vlastným finančným zdrojom a západným finančným inštitúciám. Využitie islamských financii pritom nemá len praktický

³¹ KYNGE, J. (2018): Islamic Development Bank to join forces with China-led AIIB. [online]. In: *Financial Times*.

³² AIIB (2018): AIIB and IsDB Group Join Forces to Grow Sustainable Infrastructure.

³³ VIZCAINO, B. (2015): China turns to Islamic finance to expand economic clout.

³⁴ SUOKAS, J. (2018): Islamic Development Bank, AIIB to co-finance projects in Africa.

³⁵ VIZCAINO, B. (2015): China turns to Islamic finance to expand economic clout.

³⁶ MAIERBRUGGER, A. (2019): Islamic finance important element to support China's New Silk Road initiative.

³⁷ BELT AND ROAD NEWS (2019): How Islamic Finance complements the Belt & Road Initiative.

³⁸ MAIERBRUGGER, A. (2019): Islamic finance important element to support China's New Silk Road initiative.

³⁹ DEY, D. (2016): Dubai: The Islamic finance waystation on the New Silk Road.

rozmer, ale aj ideologický – dokazuje to životaschopnosť či uskutočniteľnosť alternatívneho ekonomickejho usporiadania voči západu na príklade spolupráce dvoch nezápadných ekonomických modelov. IF može tiež zvýšiť dôveru partnerských štátov, ktoré sa v poslednej dobe čím ďalej tým viac obávajú, že upadnú do dlhovej pasce nastraženej Čínou, pokiaľ sa budú spoliehať na konvenčné spôsoby financovania (predovšetkým masívne úvery), ktoré Čína ponúka pri predkladaní projektov NHC. Produkty IF&B, ktoré odsudzujú úrok a úžeru, potenciálne ponúkajú bezpečnejšiu možnosť získavania financií pre tieto štáty a ich finančné inštitúcie a spoločnosti zapojené do iniciatívy NHC. Takisto Čína by sa využitím IF&B mohla zbaviť podozrenia, že využíva dlhovú diplomaciu a iné nekalé praktiky na ovladnutie strategických aktív a zvýšenie svojho vplyvu v štátoch zapojených do NHC. Posilnila by si tým aj svoju mäkkú moc u obyvateľstva týchto muslimských štátov, ktoré môžu priaznivejšie vnímať pôsobenie Číny v ich domovských krajinách.

Panovníci a vlády týchto krajín, najmä v oblasti Perzskeho zálivu, vidia v iniciatíve NHC príležitosť reinvestovať svoj akumulovaný kapitál a diverzifikovať svoje hospodárske vzťahy s Čínou aj mimo doterajšieho dôrazu na export primárnych komodít. Zvlášt' u krajín Perzskeho zálivu, kde dominujú sunnitskí moslimovia, je dôležitá aj otázka reorientácie Číny od jej silného partnerstva so šíitskym Iránom. V danom regióne nemôžu hospodárske vzťahy ignorovať kontext studenej vojny medzi oboma odnožami islamu, ktoré reprezentujú práve Irán na jednej strane a Saudská Arábia s ostatnými sunnitskými monarchiami Perzskeho zálivu na druhej strane. Všetky muslimské aj nemoslimské štáty bez rozdielu však vítajú potenciálny rozvoj dopravnej a energetickej infraštruktúry, ktorý NHC sľubuje.

Rozvoj partnerstva medzi IF&B a NHC, resp. medzi IFI a Čínou však musí čeliť viacerým prekážkam, ktoré v súčasnosti obmedzujú jeho potenciál. V prvom rade ide o neskúsenosť čínskych finančných inštitúcií s princípmi IF&B. To zvyšuje náklady pre tieto čínske inštitúcie a spoločnosti, ak chcú pôsobiť na trhu muslimských štátov podľa islamských predpisov – o to viac, že právne poriadky rôznych muslimských krajín majú rozdielne spôsoby uplatňovania princípov IF&B, v rozličnej miere striktnosti atď. Právne prostredie v Číne takisto nie je pripravené na pôsobenie finančných inštitúcií, či už domáčich alebo zahraničných, podľa princípov islamskej ekonomiky, čo znevýhodňuje podniky využívajúce IF&B v prospech podnikov využívajúcich konvenčné spôsoby finančníctva a bankovníctva. Čínske spoločnosti pôsobiace v muslimských krajinách sa preto radšej spoliehajú na konvenčné finančné nástroje a produkty, ako aj injekcie kapitálu z materských spoločností v Číne. Hoci čínske úrady dlhodobo sľubujú reformy v tejto sfére, zatiaľ podľa analytikov nedošlo k výraznému pokroku. Bez pokroku v tejto oblasti nebude toto partnerstvo medzi čínskym modelom rozvoja, ktorý predstavuje NHC, a islamskou ekonomikou schopné naplniť svoj potenciál ani konkurovať západnému modelu rozvoja.

Použitá literatúra:

1. (2017): China: Forging the Next Phase of Growth. [online]. In: *Islamic Corporation for the Development of the Private Sector*, marec 2017, 87 s. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: https://icd-ps.org/uploads/files/China%20-%20Forging%20the%20Next%20Phase%20of%20Growth%20-%20March%2020171528184711_6882.pdf
2. AIIB (2018): AIIB and IsDB Group Join Forces to Grow Sustainable Infrastructure. [online]. In: *Asian Infrastructure Investment Bank*, 25. 6. 2018. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: https://www.aiib.org/en/news-events/news/2018/20180625_002.html

3. BELT AND ROAD NEWS (2019): How Islamic Finance complements the Belt & Road Initiative. [online]. 3. 5. 2019. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.beltandroad.news/2019/05/03/how-islamic-finance-complements-the-belt-road-initiative/>
4. BUSINESS REPORTING DESK (2019): China's Belt & Road to help expand Islamic Finance. [online]. In: *Belt and Road News*, 16. 8. 2019. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.beltandroad.news/2019/08/16/chinas-belt-road-to-help-expand-islamic-finance/>
5. CHANDRAN, N. (2019): Fears of excessive debt drive more countries to cut down their Belt and Road investments. [online]. In: *CNBC*, 17. 1: 2017. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.cnbc.com/2019/01/18/countries-are-reducing-belt-and-road-investments-over-financing-fears.html>
6. CHU, J. – MUNEEZA, A. (2019): Belt and Road Initiative and Islamic Financing: The Case in Public Private Partnership Infrastructure Financing. [online]. In: *International Journal of Management and Applied Research*, roč. 6, č. 1, s. 24-40. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.18646/2056.61.19-002>
7. DCIBF (2017): The China-UAE Conference on Islamic Banking and Finance. [online]. In: *Dubai Center for Islamic Banking and Finance*. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.dcibf.ae/content/china-uae-conference-islamic-banking-and-finance>
8. DEY, D. (2016): Dubai: The Islamic finance waystation on the New Silk Road. [online]. In: *Arabian Business*, 27. 10. 2016. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.arabianbusiness.com/dubai--islamic-finance-waystation-on-new-silk-road-650210.html>
9. HBMSU (2018): China-UAE conference on Islamic Banking & Finance to kick off in November with huge global participation. [online]. In: *Hamdan bin Mohammed Smart University*, 21. 10. 2018. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.hbmsu.ac.ae/news/china-uae-conference-on-islamic-banking-finance-to-kick-off-november-huge-global-participation>
10. HBMSU (2018): 3rd China-UAE Conference on Islamic Banking & Finance to explore potential for participative economy. [online]. In: *Hamdan bin Mohammed Smart University*, 22. 7. 2018. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.hbmsu.ac.ae/news/3rd-china-uae-conference-on-islamic-banking-finance-to-explore-potential-for-participative>
11. JOHN, P. (2015): QIIB and QNB Capital in deal to promote Islamic finance in China. [online]. In: *Gulf Times*, 14. 4. 2015. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.gulf-times.com/story/434971/QIIB-and-QNB-Capital-in-deal-to-promote-Islamic-fi>
12. KANA, G. (2017): More Chinese companies to raise funds via sukuk? [online]. In: *The Star Online*, 28. 7. 2017. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.thestar.com.my/business/business-news/2017/07/28/more-chinese-companies-to-raise-funds-via-sukuk/>
13. KYNGE, J. (2018): Islamic Development Bank to join forces with China-led AIIB. [online]. In: *Financial Times*, 19. 2. 2018. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/5d196fb2-159a-11e8-9e9c-25c814761640>
14. MAIERBRUGGER, A. (2019): Islamic finance important element to support China's New Silk Road initiative. [online]. In: *Gulf Times*, 13. 3. 2019. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete:

- <https://www.gulf-times.com/story/624746/Islamic-finance-important-element-to-support-China>
15. RAKHMAT, M. Z. (2019): The Rise of Islamic Finance on China's Belt and Road. [online]. In: *The Diplomat*, 15. 2. 2019. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://thediplomat.com/2019/02/the-rise-of-islamic-finance-on-chinas-belt-and-road/>
 16. SALIM, N. (2007): China's Scope for Islamic Finance. [online]. In: *EurekaHedge*, máj 2007, [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: http://www.eurekahedge.com/NewsAndEvents/News/844/Chinas_Scope_for_Islamic_Finance
 17. STAFF REPORTER (2015): \$1.5bn loan pacts signed for first Thar coal mining, power project. [online]. In: *Dawn*, 22. 12. 2015. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.dawn.com/news/1227907>
 18. SUOKAS, J. (2018): Islamic Development Bank, AIIB to co-finance projects in Africa. [online]. In: *GB Times*, 21. 2. 2018. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://gbtimes.com/islamic-development-bank-aiib-to-co-finance-projects-in-africa>
 19. TAN, H. – CHENG, E. (2019): Beijing's Belt and Road plans could boost the Islamic banking sector. [online]. In: *CNBC*, 20. 8. 2019. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.cnbc.com/2019/08/20/islamic-finance-beijings-belt-and-road-plans-could-spur-the-sector.html>
 20. THE NATIONAL (2018): Islamic banking key to financing China's Belt and Road. [online]. 30. 10. 2018. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.thenational.ae/business/banking/islamic-banking-key-to-financing-chinas-belt-and-road-1.786098>
 21. VIZCAINO, B. (2015): China turns to Islamic finance to expand economic clout. [online]. In: *Reuters*, 22. 9. 2015. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-islam-financing-china/china-turns-to-islamic-finance-to-expand-economic-clout-idUSKCN0RM08020150922>
 22. WORLD BANK GROUP (2017): Mobilizing Islamic Finance for Infrastructure Public-Private Partnerships. [online]. In: *Public-Private Infrastructure Advisory Facility*. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: <https://ppiaf.org/documents/5369/download>
 23. WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'. [online]. In: *China Daily*, 4. 10. 2013. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm
 24. XINHUA (2017): Chinese companies tap into Malaysia's Islamic finance market. [online]. In: *China Daily*, 31. 7. 2017. [citované 17. 11. 2019]. Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-07/31/content_30303836.htm

Kontakt:

Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

DEMOCRACY AID AS A PART OF CZECH INTERNATIONAL DEVELOPMENT COOPERATION

Zdeněk Opršal^a – Jaromír Harmáček^b

^a Faculty of Science, Palacký University Olomouc, 17. listopadu 12,
771 46 Olomouc, Czech Republic, e-mail: zdenek.oprsal@upol.cz

^b Faculty of Science, Palacký University Olomouc, 17. listopadu 12,
771 46 Olomouc, Czech Republic, e-mail: jaromir.harmacek@upol.cz

Abstract: The paper deals with determinants of Czech democracy aid allocations. Democracy aid is a subtype of foreign aid, its aim is a support of accountable governance and transitions of authoritarian regimes towards democracy. Determinants of foreign aid flows were identified by the literature review and subsequently tested by regression analysis. The results show that the Czech Republic provides more democracy aid to less free and less democratic countries. Moreover, Czech democracy aid is to a considerable degree influenced by geopolitical consideration. The Czech Republic provides significantly more democracy aid to former member countries of the Soviet Union and to countries in geographic proximity. This pattern of assistance may reflect Czech diplomacy's efforts to contain Russia's influence in the post-Soviet space.

Key words: democracy aid, foreign aid, aid allocation, development cooperation, Czech Republic

JEL: F35

Introduction

The concept of foreign aid has its technical and political stand which cannot be completely separated. Technically, foreign aid can be in most cases identified with the term official development assistance (ODA). Official development assistance is defined by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) as flows of official financing administered with the promotion of the economic development and welfare of developing countries as the main objective and which are concessional in character with a grant element of at least 25 percent.¹ For decades, ODA has been a global standard for measuring donor efforts to promote international development goals.²

The motives of foreign aid have been a subject of interest to researchers for more than four decades. The majority of empirical studies models and tests the allocation of aid across recipient countries. The research typically focuses on whether donors give more aid to relatively poor and well-governed recipient countries or if their aid is motivated by economic and political ties between donor and recipient countries.³ Motives for foreign aid allocation have evolved over time. While economic motives of foreign aid seem to be persistent among donors, most donors also have paid a greater attention to economic and political governance

¹ OECD (2018): Development Co-operation Report 2018. Joining Forces to Leave No One Behind.

² HYNES, W., SCOTT, S. (2013): The Evolution of Official Development Assistance: Achievements, Criticisms and a Way Forward.

³ ÖHLER, H., NUNNENKAMP, P. (2014): Needs-Based Targeting or Favoritism? The Regional Allocation of Multilateral Aid within Recipient Countries.

of recipient countries since 1990.⁴ Geopolitical motives of aid (partly) transformed after September 11/2001 into national security concerns.⁵

Besides that, new topics, such as environmental protection⁶, gender equality, democratization and human-rights promotion, began to be emphasized in the new millennium.⁷ This paper focuses on specific sub-type of foreign aid – democracy aid – on the example of the Czech Republic. Democracy aid is somehow distinct from foreign aid and usually does not directly aim to support economic development.⁸ Democracy aid is a more sensitive form of aid than any other form because it promotes changes toward better governance and / or aims at removing authoritarian governments. Democracy aid can act directly or indirectly. Indirect effect can take place through the transformation of structural conditions that serve as preconditions for regime survival or regime transition. Democracy support can also contribute directly by strengthening actors (e.g. civil society organisations) that struggle for change.⁹

Regardless of the specific features of democracy assistance, democracy aid allocations are accountable as Official Development Assistance and thus recorded by the Organization for Economic Co-operation and Development. The strong rhetoric focus of the Czech Republic on the promotion of the pro-democratic dimension of foreign aid deserves closer inspection. The aim of the paper is, therefore, to statistically evaluate the flows of Czech democracy aid vis-a-vis the allocation factors identified in the literature. The one-step tobit regression was selected for statistical analysis of Czech democracy aid flows.

1 Democracy aid and the Czech Republic

The Czech Republic had already taken steps to institutionalize democracy aid in 2002 when the Czech government set up the Department of Human Rights and Transition Promotion Policy—a separate department within the Ministry of Foreign Affairs. The Department of Human Rights and Transition Promotion Policy implements the country's Transition Promotion Program, aimed at supporting democracy and human rights, using the Czech Republic's experience with the social transition and democratization of the country.¹⁰ The official aim of transformation cooperation is to contribute to the ongoing or potential future changes both in transition and undemocratic-regime countries leading to democracy and the rule of law. Transformation cooperation focuses on creating and strengthening democratic institutions, the rule of law, civil society, and the principles of good governance. The concept of the Czech Republic's human rights and transition promotion policy sets six thematic priorities and identifies nine priority countries: Belarus, Bosnia and Herzegovina, Georgia, Cuba, Kosovo, Moldova, Myanmar, Serbia, and Ukraine.¹¹

⁴ BERTHÉLEMY, J.-C., TICHIT, A. (2004): Bilateral donors' aid allocation decisions—a three-dimensional panel analysis.

⁵ FLECK, R. K., KILBY, C. (2010): Changing aid regimes? U.S. foreign aid from the Cold War to the War on Terror.

⁶ OPRŠAL, Z., HARMÁČEK, J. (2019): Is foreign aid responsive to environmental needs and performance of developing countries? Case study of the Czech Republic.

⁷ DEGNBOL-MARTINUSSEN, J., ENGBERG-PEDERSEN, P. (2003): Aid : understanding international development cooperation.

⁸ SZENT-IVÁNYI, B., VÉGH, Z. (2018): Is transition experience enough? The donor-side effectiveness of Czech and Polish democracy aid to Georgia.

⁹ FINKEL, S. E., PERÉZ-LÍNÁN, A., SELIGSON, M. A. (2007): The effects of U.S. foreign assistance on democracy building. *World Politics*, Vol. 59, No. 3. 404-439.

¹⁰ OECD (2016): OECD Development Co-operation Peer Reviews: Czech Republic.

¹¹ MFACZ (2015): Human rights and transition promotion policy concept of the Czech Republic.

In the Czech Republic, as in other Central and Eastern European donors, democracy assistance enjoys support from non-governmental organizations¹² which are also the main implementers of democracy aid projects in countries with undemocratic regimes. According to the Czech Ministry of Foreign Affairs¹³, the Czech Republic's transformation cooperation is characterized by systematic cooperation with civil society groups and NGOs. The support of these entities is typically implemented through non-governmental organizations (e.g., People in Need), whereby contact with state authorities in the receiving country may be deliberately excluded. This makes democracy aid different from other types of aid, such as environmental aid, in which Czech private firms and state organizations are much more involved¹⁴.

The transformation cooperation program complements the Czech Republic's development cooperation system. At the same time, however, it is a separately defined policy towards transition countries as well as undemocratic regimes. Democracy aid can be proxied by the OECD Development Assistance Committee (DAC) sector 'Government and Civil Society-General'¹⁵. In this respect, the Czech Republic spent eight percent of the total volume of Czech ODA in support of human rights, good governance, and related issues in the period 2011–2015. Central and Eastern European countries (with the notable exception is Hungary) spend between 8 to 20 percent of their overall aid budget on democracy aid (Table 1)—this figure is higher than for some established donors. Yet, individual democracy aid projects of Central and Eastern European donors tend to be small due to their limited aid budgets.

Table 1: Democracy aid of selected donors (annual averages for 2011–2015)

Donor	Democracy aid (million USD)	Share of total aid budget (%)	Donor	Democracy aid (million USD)	Share of total aid budget (%)
Austria	29,5	4.9	Poland*	17,5	15.3
Czech Republic	4,7	8.1	Slovak Republic*	2,2	14.4
Denmark	243,7	18.8	S. Korea	178,2	8.3
France	108,9	1.3	Spain	115,9	10.5
Germany	1508,0	10.7	Sweden	603,0	18.0
Hungary*	0,6	1.3	UK	395,6	7.3
Italy	59,0	4.5	USA	4027,9	13.5
Japan	331,3	2.1	OECD DAC average	9628,2	9.2

Note: Democracy aid is proxied by OECD DAC sector 'Government and Civil Society-General'. For Poland and Slovakia, data were only available for the period 2013–2015; for Hungary, only for the year 2015.

Source: authors, based on OECD.stat data

Interestingly, Czech Republic has oriented its effort in promotion of democracy, the rule of law, and good governance predominantly to post-Soviet countries. Countries which were formerly parts of the USSR (Armenia, Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Belarus, Moldova, and Ukraine) received 51 percent

¹² PETROVA, T. (2014): From Solidarity to Geopolitics.

¹³ MFACZ (2008): Transformační politika.

¹⁴ OPRŠAL, Z., HARMÁČEK, J. (2019): Clean Aid or Dirty Aid? The Environmentalization of Czech Foreign Aid.

¹⁵ OECD (2019): OECD Statistics.

of the total fund from the Czech Government and Civil Society-General's aid budget, although they constitute a minority of the 53 recipients of the democracy aid in the period 2011–2015. On the other hand, sub-Saharan countries, where the need for better governance and stronger civil society is of high importance, received less than two percent of the funds. This geographical preference is likely to reflect attempts of Czech diplomacy to deter the influence of Russia in post-Soviet space.

2 Determinants of Czech democracy aid allocations

The following section examines various factors that affected the territorial allocation of Czech democracy aid in 53 developing countries over the period 2011–2015. Developing countries are defined in accordance with the OECD DAC as countries that were eligible recipients of ODA at any time over the defined period. The dependent variable is the volume of aid disbursed from a donor to a recipient, measured as gross ODA sector 'Government and Civil Society-General' at the constant prices of 2016 (in USD) as recorded by the OECD statistical database. Independent variables were divided into three groups based on the prevailing motives for aid allocation: motives of merit, recipients' needs, and donors' interests. Selected variables together with hypothesized relationship are displayed in the Table 2.

For the statistical analysis of democracy aid allocation, the one-step tobit regression was selected. This approach was utilized in other studies – see, for example, Dreher et al., 2009;¹⁶ Harrigan and Wang, 2011;¹⁷ or Harmáček et al., 2017.¹⁸ Due to the fact, that proportion of zero allocations – 45 percent on the dependent variables – was substantial, the decision was taken to estimate the factors of aid allocation (including the zero flows) using the random-effects tobit method. Because the tobit technique relies heavily on the assumption of homoskedasticity, there was a need to lower the risk of violation of this assumption with a logarithmic transformation of the dependent variable. In order to keep the zero observations where the natural logarithm of zero is not defined, the first step was to add 1 (i.e., one dollar) to all observations, but only after the logarithmic transformation was carried out. This approach kept all the original zero aid flows in the analysis while the introduced distortion to other observations is negligible.

The full model for the aid allocation analyses from the perspective of the Czech Republic can be written as (t stands for time, i stands for a particular recipient, ε is the error term):

$$\begin{aligned} \ln_{cz_aid1}(i, t) = & \alpha + \beta_1 \ln_{trade_cp}(i, t - 1) + \beta_2 \ln_{distance}(i) + \\ & \beta_3 postussr(i) + \beta_4 \ln_{gdp_pc}(i, t - 1) + \beta_5 (\ln_{gdp_pc}(i, t - 1))^2 + \\ & \beta_6 \ln_{population}(i, t - 1) + \beta_7 ge(i, t - 1) + \beta_8 freedom(i, t - 1) + \\ & \beta_9 irafgh(i) + \beta_{10} christian(i) + \beta_{11} s3un(i, t - 1) + year\ fixed\ effect + \\ & \varepsilon(i, t) \end{aligned} \quad (1)$$

The results of statistical analyses are displayed in Table 2. In terms of the donors' interests, the research has confirmed that regional and geopolitical considerations are translated to Czech democracy aid transfers. The Czech Republic provides significantly more aid to former member countries of the Soviet Union. This is partly the consequence of both

¹⁶ DREHER et al. (2009): Acting Autonomously or Mimicking the State and Peers?

¹⁷ HARRIGAN, J., WANG, C. (2011): A New Approach to the Allocation of Aid Among Developing Countries: Is the USA Different from the Rest?

¹⁸ HARMÁČEK et al. (2017): Factors of Czech aid selection and allocation: Panel probit and tobit analysis.

donors' assistance focused on promoting democracy, rule of law, human rights, and improving quality of institutions in post-Soviet countries under the ODA Government and Civil Society-General sub-category of aid. The preference of post-communist countries may also partly reflect historical relations between former Czechoslovakia and Third World countries before 1989.¹⁹ Religious affinity commitments play no significant role in the Czech democracy aid allocation, but international security is highly significant. International political considerations in terms of UN voting patterns do not affect Czech democracy aid flows as shown by the dyadic affinity score of votes in the UN General Assembly. However, international security commitments (as a member of NATO) are strongly represented in Czech democracy aid in the form of substantial assistance to (post-war) Iraq and Afghanistan. Finally, trade interests are not significantly reflected in the Czech democracy aid allocation process.

Regarding the recipients' needs, research revealed a middle-income effect in Czech democracy aid allocation. For low recipients' incomes, this relationship is positive indicating that the volumes of democracy aid increase with rising incomes. This holds up to a certain income threshold after which this relationship turns negative indicating that recipients with even higher incomes receive less aid. This means that the Czech Republic tends to provide most democracy aid to developing countries with the medium level of development. The institutional needs are accounted for in Czech democracy aid allocations which is shown by the negative and significant coefficient of the government effectiveness index. And finally, the merit hypothesis has been confirmed. The Czech Republic provides more democracy aid to less free and less democratic countries. This may be linked to the historical experiences regarding the struggle for civil and political rights as well as for democracy in this post-communist donor country. This is in line with the assumption that democracy aid is aimed at less democratic or undemocratic regimes in which it seeks to improve the situation of civil liberties and human rights.

Table 2: Conclusions from regression analyses for Czech democracy aid

Group	Factor	Variable	Hypothesized relationship	Confirmed
Donor countries' interests hypothesis	Economic interests	Trade (ln, L1)	More trade » more aid	no
	Geopolitical interest	Membership in the former USSR	Member of the USSR » more aid	yes**
	Distance	Air distance between donors' and recipients' capitals	Higher distance » less aid	yes***
	Religious affinity	Proportion of Christians in recipient countries	higher proportion » more aid	no
	International politics affinity	UN General Assembly voting affinity (L1)	higher affinity » more aid	no
	International security commitments	Dummy variable for Afghanistan and Iraq	Afghanistan and Iraq » more aid	yes***

¹⁹ OPRŠAL et al. (2017): Geography of Czech aid: Where and why Czechia promotes development?

Recipient countries' needs hypothesis	Economic development	GDP per capita (ln, L1) and square of ln (GDP per capita, L1)	Middle-income effect (higher income » more aid, then even higher income » less aid)	yes***
	Population	Total population (ln, L1)	Higher population » more aid	no
	Governance / Quality of Institutions	Government Effectiveness Index of the WGI (L1)	Lower level of governance » more aid	yes**
Merit hypothesis	Level of freedoms	Index of freedom (L1)	higher level of freedoms » more aid	yes**
	Level of Democracy	Quantitative index of political regime (L1)	more democracy » more aid	yes

Note: In the regressions performed, most of the results for a given variable were significant at *** 1% level; ** 5% level; * 10% level. ‘ln’ means that the variable entered regressions in a logarithmic form. ‘L1’ means that the variable entered regressions lagged by one year. The sign “yes” means that the results were significant only in the minority of cases. Source: authors, based on OECD.stat data

Conclusion

The Czech Republic set up a program on the promotion of human rights and democratic transformation in 2002. In implementing democracy assistance, the Czech Republic attempts to build on its experience from own economic and political transformation after the fall of the communist regime. The results of regression analyzes have shown that the Czech Republic indeed gives more democracy aid to less free and less democratic countries. However, the Czech Republic does not distribute its democracy aid evenly among the countries with the similar (low) level of democracy, human rights and civil liberties (for instance in sub-Saharan Africa), but concentrates it in the former member countries of the Soviet Union and in countries in geographic proximity. These geographical biases have been suggested in various studies aimed at democracy assistance provided by Central and Eastern European donors, but have not yet been confirmed by a quantitative study. The results provide empirical evidence that Czech diplomacy uses democracy aid (at least in part) as a geopolitical tool to leverage Russia's influence in the post-Soviet space. In addition, democracy aid also served as a tool to meet international security commitments in Iraq and Afghanistan.

References:

1. BERTHÉLEMY, J.-C. – TICHIT, A. (2004): Bilateral donors' aid allocation decisions—a three-dimensional panel analysis. In: *International Review of Economics & Finance*, Vol. 13, No. 3, pp. 253-274.
2. DEGNBOL-MARTINSEN, J. – ENGBERG-PEDERSEN, P. (2003): *Aid: understanding international development cooperation*. London; New York: Zed Books, 2003. ISBN: 978-1842770399.
3. DREHER, A. – NUNNENKAMP, P. – OEHLER, H. – WEISSER, J. (2009): Acting Autonomously or Mimicking the State and Peers? A Panel Tobit Analysis of Financial Dependence and Aid Allocation by Swiss NGOs (April 2009). CESifo Working Paper Series No. 2617.

4. FINKEL, S. E. – PERÉZ-LÍNÁN, A. – SELIGSON, M. A. (2007): The effects of U.S. foreign assistance on democracy building. In: *World Politics*, Vol. 59, No. 3, 404-439.
5. FLECK, R. K. – KILBY, C. (2010): Changing aid regimes? U.S. foreign aid from the Cold War to the War on Terror. In: *Journal of Development Economics*, Vol. 91, No. 2, pp. 185-197.
6. HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – OPRŠAL, Z. (2017): Factors of Czech aid selection and allocation: Panel probit and tobit analysis. In: *Politická ekonomie*, Vol. 65, No. 2, pp. 179-197.
7. HARRIGAN, J. – WANG, C. (2011): A New Approach to the Allocation of Aid Among Developing Countries: Is the USA Different from the Rest? In: *World Development*, Vol. 39, No. 8, pp. 1281-1293.
8. HYNES, W. – SCOTT, S. (2013): *The Evolution of Official Development Assistance: Achievements, Criticisms and a Way Forward*. Paris: OECD Publishing, 2013.
9. MFACZ (2008): Transformační politika. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2007 do prosince 2007. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.
10. MFACZ (2015): Human rights and transition promotion policy concept of the Czech Republic. [online] In: *Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic*. [Cited 20. 7. 2019.] Available online: https://www.mzv.cz/public/98/7c/e8/2239165_1648851_Human_rights_and_transition_promotion_policy_concept_of_the_Czech_Republic_.pdf
11. OECD (2016): OECD Development Co-operation Peer Reviews: Czech Republic 2016. Paris: OECD Publishing, 2016. ISBN: 978-92-64-26492-2.
12. OECD (2018): *Development Co-operation Report 2018. Joining Forces to Leave No One Behind*. Paris: OECD Publishing, 2018. ISBN 9789264303669.
13. OECD (2019): OECD Statistics. [online]. In: GeoBook: Geographical flows to developing countries. [Cited 13. 2. 2018.] Available online: <https://stats.oecd.org/Index.aspx>.
14. OPRŠAL, Z. – HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. (2019): Geography of Czech aid: Where and why Czechia promotes development? In: *Geografie*, Vol. 122, No. 2, 169-189.
15. OPRŠAL, Z. – HARMÁČEK, J. (2019): Clean Aid or Dirty Aid? The Environmentalization of Czech Foreign Aid. In: *Journal of Cleaner Production*, Vol. 224, 167-174.
16. OPRŠAL, Z. – HARMÁČEK, J. (2019): Is foreign aid responsive to environmental needs and performance of developing countries? Case study of the Czech Republic. In: *Sustainability*, Vol. 11, No. 2, 401.
17. ÖHLER, H. – NUNNENKAMP, P. (2014): Needs-Based Targeting or Favoritism? The Regional Allocation of Multilateral Aid within Recipient Countries. In: *Kyklos*, Vol. 67, No. 3, pp. 420-446.
18. PETROVA, T. (2014): *From Solidarity to Geopolitics*. New York: Cambridge University Press. ISBN: 978-1-107-04998-7.
19. SZENT-IVÁNYI, B. – VÉGH, Z. (2018): Is transition experience enough? The donor-side effectiveness of Czech and Polish democracy aid to Georgia. In: *Democratization*, Vol. 25, No. 4, pp. 614-632.

Contacts:

Mgr. Zdeněk Opršal, Ph.D.

Department of Development and Environmental Studies
Faculty of Sciences
Palacký University Olomouc
17. listopadu 12
771 46 Olomouc
Czech Republic
e-mail: zdenek.oprsal@upol.cz

Ing. Mgr. Jaromír Harmáček, Ph.D.

Department of Development and Environmental Studies
Faculty of Sciences
Palacký University Olomouc
17. listopadu 12
771 46 Olomouc
Czech Republic
e-mail: jaromir.harmacek@upol.cz

KOSOVO AS A SPECIFIC DIPLOMATIC ACTOR¹

Erik Pajtinka

Faculty of Political Science and International Relations, Matej Bel University in Banská Bystrica,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic, e-mail: erik.pajtinka@umb.sk.

Abstract: This paper aims to briefly analyse the institutional system of diplomacy of Kosovo, as well as representations of foreign states operating in Kosovo. It is concluded, the specific status of Kosovo as a ‘partially recognised state’ is reflected in the specific dual nature of its relations with other states. On one hand, Kosovo carries out standard diplomatic activities in relation to the states that recognise its sovereignty and have assumed diplomatic relations. On the other hand, for the states that do not recognise its sovereignty or lacks diplomatic relations, Kosovo carries out unofficial activities to maintain its foreign relations. This dual nature of Kosovo’s foreign relations is apparent in its unique structure of specialised institutions, including the foreign states operating in Kosovo and Kosovo’s representations abroad.

Key words: quasi-diplomatic relations, foreign relations of Kosovo, diplomatic missions, diplomacy

JEL: F55

Introduction

Diplomacy is a set of official activities, like negotiations and other peaceful approaches, aimed at reaching objectives in foreign policy. To perform diplomacy, states usually have a specialised institutional apparatus, which typically consists of the Ministry of Foreign Affairs and a network of foreign representations that are subject to the ministry (e.g., diplomatic missions, consular offices, and permanent missions to international organisations). Certain states belong to a group called, ‘partially recognised states’, or states whose sovereignty is only recognised by some states. To ensure the implementation of diplomacy, these partially recognised states cannot only rely on traditional forms of diplomatic and consular representations, like those mentioned above. Traditional diplomacy can only be implemented between states that recognise the sovereignty of the other and have officially established diplomatic relations. Therefore, these partially recognised states are often forced to secure their interests abroad through various unofficial and quasi-diplomatic representations whose formal status and scope of activities may differ from state to state. Since the standard diplomatic rules and procedures cannot be applied in the case of the above mentioned subjects, their existence poses many unique challenges for foreign services concerned.

Kosovo is an example of a partially recognised state, since it declared its independence from Serbia on February 17th, 2008. Since October 2019, its sovereignty has been recognised by nearly a hundred of the total 193 United Nations (UN) member states, including twenty-three of the twenty-eight European Union (EU) member states. Given the overall scale of Kosovo’s foreign activities and intensive contact with the EU and some of its

¹The article is published within the framework of the VEGA project No. 1/0949/17 „The concept of soft power in the context of transforming international environment and its potential use in small states’ strategies“.

Member States (including those that do not recognise its sovereignty), it demonstrates how a partially recognised state carries out its diplomatic (and quasi-diplomatic) activities.

This paper aims to briefly analyse the institutional system of diplomacy in Kosovo, especially its quasi-diplomatic, unofficial representations in foreign states and to selected international organisations, as well as official and unofficial representations of foreign states working in Kosovo. The sources for this paper include the websites of relevant diplomatic institutions for the selected states, especially the Ministries of Foreign Affairs, as well as a limited number of secondary sources. Another extremely valuable source was an interview in early 2019 between the author and the senior diplomatic representative of Kosovo, which took place in Brussels.

1 Kosovo's Institutional Apparatus for Foreign Relations

In Kosovo's system, the specialised bodies concerned with foreign relations consists of the Ministry of Foreign Affairs, which is based in the capital, Pristina, and a network of subordinate foreign offices. These may be divided into official representations that are accredited (for states that recognise Kosovo's sovereignty), and unofficial representations (for states that do not recognise Kosovo's sovereignty).

Kosovo's network of official representations is made up of twenty-five diplomatic missions at the embassy level² and eleven consular offices. Four of these are consulates, while seven are categorised as consulate generals.³ In terms of its geographical location, Kosovo's diplomatic missions have been deployed in all neighbouring countries except Serbia (since Kosovo has not established diplomatic relations with Serbia, its diplomatic mission cannot be accredited). However, most of Kosovo's diplomatic missions (eighteen out of a twenty-five total) are in Europe, and thirteen have been accredited in the EU Member States. It is noteworthy that Kosovo has not deployed a single diplomatic mission in Africa. Concerning the geographical distribution of Kosovo's consular offices, it is also interesting to note that three out of the eleven are based in Germany (Frankfurt, Munich, and Stuttgart). Along with the embassy in Berlin, Kosovo has four official posts in Germany, which means it is the country with the largest number of Kosovo representations. In Switzerland, Kosovo has just one less representation stationed there than they do in Germany, including an embassy in Bern, a consulate general in Geneva, and a consulate in Zurich.

Currently, Kosovo has only two unofficial representations abroad in Serbia and Egypt. In Serbia, the Liaison Office of Kosovo in Belgrade was established in 2013 to implement the Brussels Agreement, which was dedicated to key principles of the normalisation process concerning Serbia-Kosovo relations. For primarily political reasons, the head of the liaison office is sometimes described as an ambassador by Kosovar politicians,⁴ but the formal status is de jure non-diplomatic and the staff is not considered a part of diplomatic corps in Serbia. This is clearly illustrated by the fact that the staff of Kosovo's Liaison Office in Belgrade was not included in the diplomatic list that is issued by the Serbian Ministry of Foreign Affairs. In Egypt, Kosovo's second unofficial representation has an unusual name, the Special Office of Kosovo. In addition to the name, this unofficial representation is peculiar because Egypt has

² REPUBLIC OF KOSOVO. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2019a): Ambasadat e Republikës së Kosovës.

³ REPUBLIC OF KOSOVO. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2019b): Ambasadat e Republikës së Kosovës.

⁴ As, for example, Kosovo's prime minister H. Taci, who stressed for Austrian media in June 2013 that "Kosovo's liaison officer will be ambassador, and he will be treated as an ambassador". See: MITROVIĆ, M. (2013): New Priština liaison officer flexible towards Belgrade.

already recognised Kosovo's sovereignty,⁵ but did not establish diplomatic relations with Kosovo. As a result, Kosovo could not establish a full-fledged diplomatic mission in Egypt.

Currently, in several other states, Kosovo's unofficial representations are in different stages of preparation. At the most advanced stage are the negotiations regarding the opening of Kosovo's representation in Greece, which was approved by the Foreign Ministers of both countries in 2013. The new representation in Athens should have a strictly 'apolitical' agenda that is exclusively aimed at issues concerning economic and commercial cooperation.⁶ Kosovo plans to establish a similar type of unofficial representation in Slovakia as well. Regarding this issue, the first meetings with Slovakia were held in 2013 and 2014.⁷

In addition to these bilateral unofficial representations, Kosovo has de facto unofficial representations to some international organisations as well. However, these unofficial representations do not take the form of independent entities. Instead, some of the diplomatic and consular representations of Kosovo based in the cities being the seats of international organizations play this role. Specifically, the Consulate General of Kosovo in Geneva plays the role of de facto unofficial representation at the UN office in addition to fulfilling its consular functions, while the Consulate General in Strasbourg acts as de facto unofficial representation to the Council of Europe. The Embassy in Brussels is not only the official diplomatic representation of Kosovo but also its de facto unofficial representation for the EU and North Atlantic Treaty Organisation (NATO).⁸

2 Foreign Representations in Kosovo

Currently, other states in Kosovo have two types of permanent representation. The first type includes the official representations, which are duly accredited by Kosovo's government. These representations belong to states that recognise Kosovo's sovereignty and have diplomatic relations with Kosovo. The unofficial representations, on the other hand, involve the representations of states that Kosovo does not have diplomatic relations with.

The official representations of foreign states operating in Kosovo currently include twenty-two diplomatic missions at the embassy level and two consular offices. One of these is the Consulate General and the other is the Honorary Consulate.⁹ In total, twenty-three states have resident diplomatic or consular representation in Kosovo. The only state with more than one representation in Kosovo is Turkey, which has an embassy in Pristina and a consulate general in Prizren. The only state with just a single consular office in Kosovo is Ghana, which established the Honorary Consulate in Pristina. Interestingly, despite having an embassy in Kosovo, the Czech representation has no accredited ambassador or 'ambassador extraordinary and plenipotentiary' stationed there, but only a *chargé d'affaires*. This is because the heads of diplomatic missions at the ambassadorial level in Czechia (as well as most states) are appointed by the head of state (i.e., the president). In this case, the Czech president M. Zeman refused to appoint this type of diplomatic representative in Kosovo due to his political beliefs.¹⁰ Another notable case is the representation of Belgium, which

⁵ Egypt's recognition of Kosovo's sovereignty, however, has been called into question by Serbia. Serbian officials point out that this recognition was only announced by a spokesperson of the Egyptian Ministry of Foreign Affairs. There is no official written record of the decision to recognise Kosovo by relevant Egyptian authorities. See: TANJUG (2018): Dacic comments on strange case of Egypt's Kosovo recognition.

⁶ ARMAKOLAS, I. (2020): Greece: Kosovo Most Engaged Non-recognizer, p. 141.

⁷ NIČ, M. (2020): Slovakia: Diplomatically Engaged with Kosovo, but No Recognition, p. 166.

⁸ Kosovar diplomat (2019).

⁹ REPUBLIC OF KOSOVO. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2019c): Ambasadat e Republikës së Kosovës.

¹⁰ Kosovar diplomat (2019).

established a diplomatic mission in Kosovo under the unique name, ‘diplomatic office’, rather than the more common, ‘embassy’. The ambassador extraordinary and plenipotentiary of Belgium, which is accredited in Kosovo, is based in Sofia, Bulgaria (i.e., he is non-resident), while the diplomatic office in Pristina is led by a diplomat dubbed, the ‘head of the mission’.¹¹

Currently, five states have unofficial representations in Kosovo, including Russia, China, Greece, Slovakia, and Romania. These representations operate under the names, ‘liaison offices’ (e.g., Greece, Slovakia, and Romania), ‘office’ (e.g., China), or ‘chancery of the embassy’ (e.g., Russia). Since these unofficial representations are not accredited by Kosovo’s government, they share a common feature, which is that their personnel are not part of the diplomatic corps in Pristina. It is noteworthy that the staff members of these offices are named in the diplomatic list of Serbia issued by the Ministry of Foreign Affairs in Belgrade. This is because these representations are formally considered ‘branches’ of the respective country’s diplomatic missions based in Serbian capital. In practice, however, some of these representations (e.g. Greek liaison office) are not subject to their ‘parent’ diplomatic missions in Belgrade (of which they are formal ‘branches’), but are instead, directly managed by the respective state’s Ministry of Foreign Affairs, just like regular diplomatic missions.¹²

Despite some common features, there are also significant differences between the unofficial representations of foreign states operating in Kosovo, like the varying liaison activities with the Kosovo government authorities. For example, representatives of the Russian Federation’s Chancery of the Embassy in Pristina are strictly confined to observing the situation in Kosovo,¹³ and they do not publicly engage with government officials there. By contrast, it is common for the representatives of the Slovak Republic’s Liaison Office to meet with officials from the Kosovo Ministry of Foreign Affairs as well as representatives from other government bodies in Kosovo.¹⁴

Conclusion

The specific status of Kosovo as a ‘partially recognised state’ is reflected in the specific dual nature of its relations with other states. On one hand, Kosovo carries out standard diplomatic activities, but this only applies to the states that recognise its sovereignty and have assumed diplomatic relations. On the other hand, for the states that do not recognise its sovereignty or lack diplomatic relations, Kosovo carries out unofficial activities to maintain its foreign relations. This dual nature of Kosovo’s foreign relations is apparent in its unique structure of specialised institutions, including the foreign states operating in Kosovo and Kosovo’s representations abroad. In both instances, there are classic diplomatic and consular representations as well as unofficial or quasi-diplomatic representations.

The unofficial representations of Kosovo, whether present or planned for the near future, do not form a homogeneous group of entities. Instead, they differ from each other in various ways, whether it is their official designation or their scope of activities. The same rationale applies to the unofficial representations of foreign states operating in Kosovo, which differ not only by their official names but also by the way they communicate with Kosovo representatives in government institutions.

¹¹ Who’s who (2019).

¹² ARMAKOLAS, I. (2020): Greece: Kosovo Most Engaged Non-recognizer, p. 140.

¹³ KER-LINDSEY, J. (2015): Engagement without recognition: the limits of diplomatic interaction with contested states, p. 13.

¹⁴ Kosovar diplomat (2019).

It is not only the above mentioned unofficial diplomatic representations that have unique features, however. Some ‘traditional’ foreign representations that have been accredited in Kosovo still have unusual names, like the diplomatic representation of Belgium, which is known as the ‘diplomatic office’. Another previously mentioned example is the Czech Republic’s representation, which may have the official ‘embassy’ name, but it is not led by an ambassador extraordinary and plenipotentiary, as per the customary diplomatic practice.

References:

1. ARMAKOLAS, I. (2020): Greece: Kosovo Most Engaged Non-recognizer. In: Armakolas, I., Ker-Lindsay, J. (eds.): *The Politics of Recognition and Engagement. EU Member State Relations with Kosovo*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 123-146. ISBN 978-3-030-17944-1.
2. KER-LINDSEY, J. (2015): Engagement without recognition: the limits of diplomatic interaction with contested states. In: *International Affairs*, 2015, Vol. 91, No. 2, pp. 1-16.
3. Kosovar diplomat (2019): Interview held in Brussels on March 13, 2019.
4. MITROVIĆ, M. (2013): New Priština liaison officer flexible towards Belgrade. [online]. [Cited 12. 10. 2019.]. Available online: <https://balkaneu.com/pristina-liaison-officer-flexible-belgrade/>.
5. NIČ, M. (2020): Slovakia: Diplomatically Engaged with Kosovo, but No Recognition. In: Armakolas, I., Ker-Lindsay, J. (eds.): *The Politics of Recognition and Engagement. EU Member State Relations with Kosovo*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 147-172. ISBN 978-3-030-17944-1.
6. REPUBLIC OF KOSOVO. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2019a): Ambasadat e Republikës së Kosovës. [online]. [Cited 13. 10. 2019.] Available online: <http://www.mfa-ks.net/en/misionet/493/ambasadat-e-republiks-s-kosovs/493>.
7. REPUBLIC OF KOSOVO. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2019b): Ambasadat e Republikës së Kosovës. [online]. [Cited 13. 10. 2019.] Available online: <http://www.mfa-ks.net/en/misionet/494/misionet-konsullore-t-republiks-s-kosovs/494>.
8. REPUBLIC OF KOSOVO. MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2019c): Ambasadat e Republikës së Kosovës. [online]. [Cited 13. 10. 2019.] Available online: <http://www.mfa-ks.net/en/misionet/495/misionet-e-huaja-n-kosov/495>.
9. TANJUG (2018): Dacic comments on strange case of Egypt’s Kosovo recognition. [online]. In: B92, 19. 7. 2018. [Cited 15. 10. 2019.] Available online: https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2018&mm=07&dd=19&nav_id=104671
10. Who’s who. (2019) [online]. In: *Diplomatic Office of Belgium in Kosovo* [Cited 13. 10. 2019.] Available online: <https://kosovo.diplomatie.belgium.be/en/diplomatic-office/whos-who>.

Contact:

PhDr. Erik Pajtinka, PhD.

Faculty of Political Science and International Relations
Matej Bel University in Banská Bystrica
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovak Republic
e-mail: erik.pajtinka@umb.sk

THE CONCEPT OF «STATE-CHURCH RELATIONS» AND «MODEL OF STATE-CHURCH RELATIONS»

Mykola Palinchak

Faculty of International Economic Relations, Uzhgorod National University, University street, 14,
Uzhgorod 88000, Ukraine, e-mail: palinchakmm@gmail.com

Abstract: The relations between the state and the church have always been an important element in the study of both domestic and foreign scholars. The state and the church have cooperated throughout their history of interaction, were competitors in the struggle for power or separating their activities from each other. It is important to note that the uncertainty of the nature of state-church relations adversely affects the nature of the relations between the two institutions (church and state) and the processes of state policy formation concerning the church, in particular and in general. And for example, this can be manifested in conflicts of various kinds, which can affect the stability / instability of socio-political development of the state.

Key words: state-church relations, models of state-church relations, religion

JEL: F50, F59

Introduction

State-church relations are an integral part of the complex of a specific social organism, of every social system. The state and the church are in a constant state of interaction with economic, social, political, ideological, cultural and other social factors. The church, of course, can be separated from the state, but it cannot be separated from society.

Theoretical and methodological basis of research constitute a general scientific and special methods. The purpose of the study is to analyze the concept of state-church relations, and to describe the modules of state-church relations.

Theoretical and methodological comprehension of state-church relations, their essence, nature of origin, characteristic features, search of ways of optimization of their interaction and ways of harmonization is an important and urgent task of political science. This state-political and religious-church problem has always attracted the researches' attention of scholars, government officials, and theologians.

A considerable number of scientific works of Ukrainian political scientists, philosophers, religious scholars, in particular the works of V. Yelensky, L. Kovalenko, O. Kulakevich, O. Sagan are devoted to the analysis of modern models of state-church relations. etc.

1 The state and the church

State-Church Relations - the interaction of the state and the church in various spheres, the implementation of a common or separate policy within the limits of their activity. The very concept was formed by combining two terms:

- States;
- the church.

Yashchenko V.A. notes in his study "The Evolution of State-Church Relations in Ukraine" that under state-church relations we understand the interaction of constitutional-

legal and religious norms and relevant institutions under the influence of which socio-political relations are formed in society.¹

With different natures, the church and the state use different means to achieve their purpose. The state will rely primarily on material force, including the force of coercion, as well as on the corresponding secular systems of ideas. The Church, for its part, has religious and ethical means of spiritual guidance.

The state and the church are diverse organizations. They should neither merge together nor replace each other, interfere with each other's spheres of influence, nor influence one another. As for the constitutional consolidation of relations between these two institutions, different models of their interaction exist in different countries.

2 Interaction between the state and the church

Debate over the political importance of religion in today's socio-political process captures a lack of clarity as to how religious values, norms and beliefs affect socio-political events, and vice versa. In every country, religion occupies a certain place and exerts a certain influence on social and political life, or does not exercise any. What perfect interaction of church and state: the full non-interference in each other's affairs, or interaction, until now remains controversial in scientific circles.

3 Models of state-church relations

In view of this, scholars have identified different models of state-church relations. Among the scholars who investigated the types of models of state-church relations are V. Yelensky,² O. Sagan,³ L. Kovalenko,⁴ Y. Kalnysh,⁵ O. Kulakevich⁶ and others. The main types of state-church relations such as: tolerance, freedom of religion and freedom of conscience were formed at the end of the eighteenth century. In view of these types of relations between the state and the church, several models of state-church relations are intertwined (Figure 1).

¹ YASHCHENKO, V.A. (1993): *The evolution of state-church relations in Ukraine*. The dissertation of the Candidate philosopher Sciences: 09.00.06 / K.: Institute of Philosophy of NAS of Ukraine, 1993, p.189.

² ELENSKY, V.E. (2000): Restitio in integrum: Religious and social changes in post-communist Europe. *Man and the world*, 2000 – July, pp. 30-36.

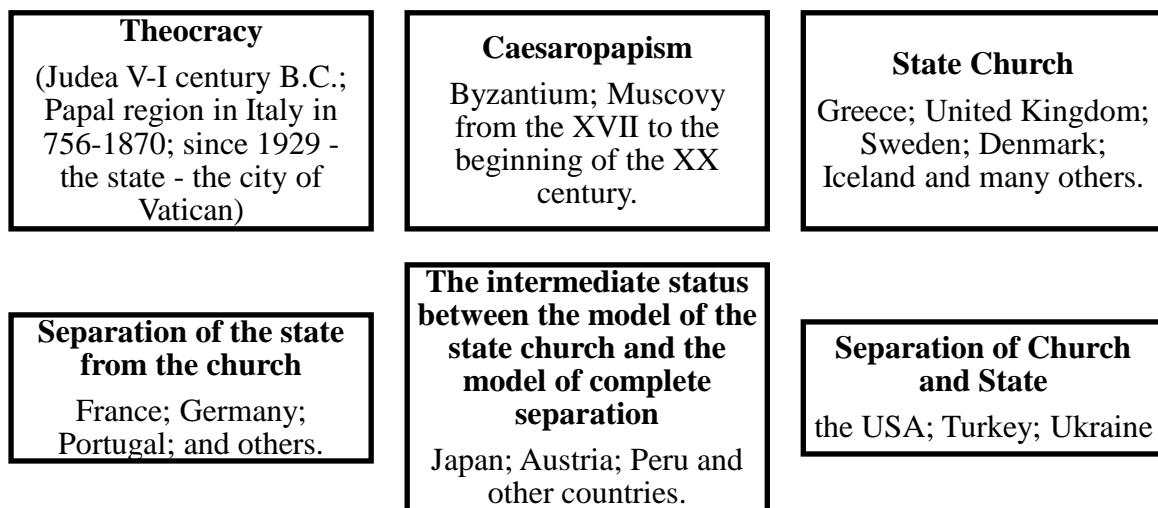
³ SAGAN, O.N. (2008): Peculiarities of the development of state-confessional relations in modern Ukraine. *Religious freedom: Religion in postmodern society: socio-political, legal and confessional aspects*: Scientific yearbook, 2008, № 13. - K., p. 332 (pp. 47-54).

⁴ KOVALENKO, L. (2002): Fundamentals of State-Church Relations in the Context of Formation of Religious Legislation. *Religious Freedom: Freedom of Religion and National Identity; world experience and Ukrainian problems*: A scientific yearbook. - K.: NPU, 2002. pp. 78-91.

⁵ KALNYSH Y. (2001): State-Church Relations: History of Development and Modern Political Typologization. *Actual Problems of State-Church Relations in Ukraine: Scientific Collection*. K.: VIP, 2001, p. 206.

⁶ KULAKEVICH, O.V.: The Historical and Legal Aspect of the Christian Church and the State and Its Significance for Ukraine. *Scientific Journal of Kyiv National University. T. Shevchenko. Series: Philosophy. Politology*. 2001, No. 37, pp. 41-44.

Figure 1. Models of state-church relations

Theocracy (gr. Theos - God, kratos - power) - a form of state government under which political power belongs to the head of the church or the clergy, that is, the head of the church is the head of the country. This model of state-church relations implies the identification of secular and spiritual authorities, the regulation of the functioning of the state and its institutions, of all social life by the dominant church and its institutions.⁷ Among the countries in which theocracy is present, except those mentioned in Figure 1. one can distinguish the spread of theocracy in Muslim countries (Saudi Arabia, Iran, etc.).

Caesaropapism is another model of state-church relations. Under which the church and its structures are completely dependent on secular authority. Caesaropapism implies complete dependence of the church on the state and subordination to secular authority of church structures. The head of secular power, the emperor (Caesar), in fact the head of the church (pope, patriarch). An example of Caesaropapism, as indicated in the figure. 1 was Muscovy (from the XVIII to the beginning of the XX century.) Head of the Russian Orthodox Church was the emperor or empress.

The state church is a model of state-church relations, during which a certain religious denomination or church has a privileged position in society over others, is funded by the state, and delegation to church structures of certain state functions (for example, registration of newborns). The status of the state church is characterized by certain features.

- 1) In the field of economic relations, this status provides for the recognition of the church ownership of a wide range of objects: land, buildings, structures, objects of worship, etc.
- 2) The church receives various subsidies and financial assistance from the state.
- 3) The Church has broad powers in the field of education.
- 4) The Church is endowed with a number of legal powers.
- 5) In the field of political relations, this status provides for the right to participate in the political life of the country, in particular through the representation of the church in state bodies.

⁷ ANTONYUK, O.V. (2005): *Fundamentals of Ethnopolitics*: Book (for university students) / O.V. Antonyuk. K.: MAUP, 2005. 432 p.

Separation of the state from the church - a model of state-church relations, which stipulates that the state and its organizations have no right to control the attitude of their citizens to religion, does not interfere in internal church affairs, does not provide the church with material support, the church does not interfere in the affairs of states, and deals with issues solely related to religious needs. This model is largely set to limit the monopoly of a particular church.

The intermediate status between the model of the state church and the model of complete separation is a model of state-church relations, which presupposes the preservation of certain types of state support and privileges of individual churches.

The model of separation of the state and the church is a model of state-church relations, in which the state and the church are completely separated from each other, the church does not perform state functions, does not receive privileges, is not coordinated by the state, the state does not influence the activity of the church, does not appoint higher or any church leaders, does not support churches, religions, or religious organizations.

It is a state of mutual non interference, for as much as possible, from the state in the affairs of the church and the church in the affairs of the state. Separation of the state and the church guarantees tolerance and freedom of religion.

The model of separation of state and church is divided into two types:

- Separation;
- Co-operative.⁸

One of the most well-known examples of the state-church separation model is the United States.

Separation does not create special legislation that regulates the relations between the state and the church. A wall is being built between the state and the church, they do not intersect.

In cooperation separation religious and secular are separated, but at the same time interact and cooperate.

At the end of the XVIII century the basic types of church-state relations that are still in existence are beginning to reform, based on the following basic principles:

- 1) tolerance (intolerance);
- 2) freedom of religion, (currently, the highest level of religious freedom is in Sweden, New Zealand, Denmark, Belgium, United Kingdom, United States, Australia, Norway).
- 3) freedom of conscience.⁹

Conclusions

Consequently, there are different models of state-church relations in different countries of the world. The most common of these are: theocracy, caesaropapism, the state church, separation of the state from the church, the intermediate status between the model of the state church and the model of complete separation, the model of separation of the state and the church.

The concept of "model of state-church relations" is derived from the broader meaning of "state-church relations". It captures, on the one hand, the attitude of state structures to the

⁸ KOVAL, I.V. (2007): *The Interaction of the Church and the Institutions of Civil Society: A Political Analysis*. Author's abstract. ... PhD in Political Science. L.: Ivan Franko National University, 2007, p.19.

⁹ SAGAN, O.N. (2001): Models of state-church relations in the world historical perspective. *Actual problems of state-church relations in Ukraine*: Scientific collection / Ed. V.D. Bondarenko, A.M. Kolodny and others, 2001, K.: VIP, P.206 (pp. 63-69).

sphere of the sacred, and on the other, the role and legal place of the church, individuals (believers and non-believers) in the state and society.

State-church relations are the object of study of many scholars.

Analysis of the concept of "state-church relations" gives reason to say that the relationship between the state and the church is not a purely internal problem. These relationships also have a foreign policy dimension, directly shaping the international image of the country.

The concept of "state-church relations" is almost universal and multifunctional, allowing to cover the subject field of the phenomenon under study, to separate the parts of the object being analyzed, to describe its characteristic features, justify the specifics of the relationship.

References

1. ANTONYUK, O.V. (2005): *Fundamentals of Ethnopolitics*: Book (for university students) / O.V. Antonyuk. K.: MAUP, 2005. 432 p.
2. ELENSKY, V.E. (2000): Restutio in integrum: Religious and social changes in post-communist Europe. *Man and the world*, 2000 – July, pp. 30-36.
3. KOVAL, I.V. (2007): *The Interaction of the Church and the Institutions of Civil Society: A Political Analysis*. Author's abstract. ... PhD in Political Science. L.: Ivan Franko National University, 2007, p.19.
4. KOVALENKO, L. (2002): Fundamentals of State-Church Relations in the Context of Formation of Religious Legislation. *Religious Freedom: Freedom of Religion and National Identity; world experience and Ukrainian problems*: A scientific yearbook. - K.: NPU, 2002. pp. 78-91.
5. KALNYSH Y. (2001): State-Church Relations: History of Development and Modern Political Typologization. *Actual Problems of State-Church Relations in Ukraine*: Scientific Collection. K.: VIP, 2001, p. 206.
6. KULAKEVICH, O.V.: The Historical and Legal Aspect of the Christian Church and the State and Its Significance for Ukraine. *Scientific Journal of Kyiv National University. T. Shevchenko. Series: Philosophy. Politology*. 2001, No. 37, pp. 41-44
7. SAGAN, O.N. (2008): Peculiarities of the development of state-confessional relations in modern Ukraine. *Religious freedom: Religion in postmodern society: socio-political, legal and confessional aspects*: Scientific yearbook, 2008, № 13. - K.,. p. 332 (pp. 47-54).
8. SAGAN, O.N. (2001): Models of state-church relations in the world historical perspective. *Actual problems of state-church relations in Ukraine*: Scientific collection / Ed. V.D. Bondarenko, A.M. Kolodny and others, 2001, K.: VIP, P.206 (pp. 63-69).
9. YASHCHENKO, V.A. (1993): *The evolution of state-church relations in Ukraine*. The dissertation of the Candidate philosopher Sciences: 09.00.06 / K.: Institute of Philosophy of NAS of Ukraine, 1993, p.189.

Contact:

prof. Mykola Palinchak, DrSc.

the Department of International Politics
Faculty of International Economic Relations
Uzhgorod National University
University street, 14
Uzhgorod 88000
Ukraine
e-mail: palinchakmm@gmail.com

BILLY GRAHAM AND HIS RELIGIOUS INFLUENCE ON US POLITICS

Mykola Palinchak^a—Diana Steblak^b

^aDepartment of International Politics, Uzhgorod National University, Uzhgorod, Ukraine,
e-mail: palinchakmm@gmail.com

^bDepartment of International Politics, Uzhgorod National University, Uzhgorod, Ukraine,
e-mail: diana.steblak@uzhnu.edu.ua

Abstract: The role of religious leaders in the United States is analyzed in the article. Features of Billy Graham's influence on the social, social-political life of the country. Impact and cooperation with US presidents. Features of Billy Graham's activities.

Key words: Billy Graham, politics, religion, US, church, society

JEL: F50, F59

Introduction

The influence of Billy Graham and religion in general on state church relations has been explored by many foreign scholars. One of the most prominent researchers of Billy Graham's work is Grant Wacker, who has published several works including "America's Pastor" and "One Soul at a Time: The Story of Billy Graham"¹ in which he has collected personal interviews, previously unpublished photographs, and other material, not only the positive aspects of Billy Graham's work but also some of the contradictions of his work.

The purpose of the study is to analyze the work of Billy Graham and its impact on politics and state - church relations in the United States.

1 Billy Graham and politics

Billy Franklin Graham is a special phenomenon in American political and religious life, who has combined the pastor of a Baptist church, a television and radio presenter, a member of the largest Baptist community of the Southern Baptist Convention, and what is quite controversial, paying attention to the United States Constitution (Where the founding parents had drawn a clear demarcation line and created a model of separation of state and church) was the spiritual mentor of the US presidents (Lyndon Johnson, Dwight Eisenhower, Richard Nixon, met Barack Obama).

2 The role of a religious factor in the United States

The media called him the "pastor" of America. That is important in a country where a large percentage of citizens are deeply religious and more than half are Protestants and the southern states are called the "biblical belt" of the country (Table 1).

¹ GRANT WACKER. One Soul at a Time: The Story of Billy Graham (Library of Religious Biography. Eerdmans (September 10, 2019). 256 p.

Table 1: Religious affiliation in the United States of America.²

Christian	70.6%
Evangelical Protestant	25.4%
Mainline Protestant	14.7%
Historically Black Protestant	6.5%
Catholic	20.8%
Mormon	1.6%
Orthodox Christian	0.5%
Jehovah's Witness	0.8%
Other Christian	0.4%
Non-Christian Faiths	5.9%
Other Faiths	1.5%
Unaffiliated (religious "nones")	22.8%
Atheist	3.1%
Agnostic	4.0%
Nothing in particular	15.8%
Don't know	0.6%

From Table 1. we can analyze that Americans are a deeply religious nation. Religious sermons have a significant influence on it. Uta Andrea Balbier also noted this in his research. Uta Andrea Balbier in his study «Billy Graham's Crusades in the 1950s. Neo-Evangelicalism between Civil Religion, Media, and Consumerism» pay attention to certain features of the period when Billy Graham's influence gained momentum.

First, it was the period after World War II and the start of the Cold War, the nation was seeking a new identity, relations between national communities and religious communities were rethinking, and evangelical Christians were developing a new understanding of themselves as a Christian community.

Secondly, during that period the media was on the rise, opening new channels of advertising. According to the author, Graham understood this and used it as a mechanism to spread his sermon.

Third, Graham focused his actions on what he understood to be a "consumer" in the 1950s. He became the "leader" of the religious awakening of the 1950s.³

3 Impact on US Presidents

During the presidential election, he refused to support J. Kennedy, who appealed to Billy Graham to support him, and convinced U.S. citizens that Catholic affiliation would not be a postulate and dogma for him if he held the office of president of the United States, and religion would not have influence on his political decisions. But Billy Graham refused, and as a result, support his opponent.

The "warm relationship" of Billy Graham and the American presidents is an acknowledgement of his influence, as they wanted to establish "friendly relations" with him. Including:

- Lyndon Jones;

² RELIGIONS. [Electronic resource] / Access mode: <https://www.pewforum.org/religious-landscape-study/>

³ UTA ANDREA BALBIER. Billy Graham's Crusades in the 1950s: Neo-Evangelicalism between civil religion, media, and consumerism. [Electronic resource] / Access mode: https://www.ghi-dc.org/fileadmin/user_upload/GHI_Washington/Publications/Bulletin44/bu44_071.pdf

- Ronald Reagan;

- George W. Bush, who invited him to spend the day at the White House and the next day US forces began bombing Iraq. J. Bush also noted that after Billy Graham visited his home in Maine, he thought about his faith and began to take it seriously;

- Bill Clinton, before the inauguration in 1993, asked him to say a prayer on it;

- J. Carter stated that he treated Billy Graham as his advisor and that he "made a huge impact on my life";

- Following the death of Billy Graham, US President Donald Trump noted that "Great Bill Graham has died."⁴

These examples are just some of the cases that prove the weight of Billy Graham's figure in the American political space. But what was most important was his influence not on the political elite of the country, but on the Americans themselves.

4 The role of a religious factor in the United States

He is one of the first religious preachers to use television and radio broadcasting as a marketing ploy that has made good dividends, as result millions of followers not only in the United States but around the world. How could a simple "California farmer's son" be catapulted to the top of America's social hierarchy as a religious leader. He began his journey with the fact that he headed an educational institution. Another important element in its formation was radio - the weekly preacher air, called "The Hour of Solution", began with a 60-year cycle in 1950, delivering Billy Graham's sermons to every American's home.

It is worth noting that the turning point came in 1957 when Graham began a 16-week "crusade" in Madison Square Garden, prompting television services to broadcast it. Subsequently, his television performances garnered an audience of about 215 million people. According to professor of Christian history Grand Wecker in the work "Billy Grahem's America" his charisma shrouded people.⁵

Although it received considerable influence and dividends from its activities, the books fees alone amounted to about \$ 33 million. He led a rather modest life, for which he was repeatedly praised.

Conclusions

By ignoring theological terminology and including the "simple guy" without formal theological education, he succeeded in attracting more masses to his theological rhetoric. He was also an ardent opponent of racism, which affirmed his affection for African Americans, and he often showed through his widely publicized ways his friendship with Martin Luther King, Jr.

Billy Graham's purposefulness and neutrality combined with the development of television in the United States - the "new American obsession." He performed on the top channels of the time. Billy Graham's tactics went beyond the simple preaching of the Gospel, which gave the Americans a deeper understanding of "America's first pastor."

⁴ BILLY GRAHAM, 99, Dies; Pastor Filled Stadiums and Counseled Presidents. [Electronic resource] / Access mode: <https://www.nytimes.com/2018/02/21/obituaries/billy-graham-dead.html>

⁵ GRANT WACKER. Billy Grahem's America. Church History. Vol. 78, No. 3 (Sep., 2009), pp. 489-511.

References:

1. Billy Graham, 99, Dies; Pastor Filled Stadiums and Counseled Presidents. [Electronic resource] / Access mode: <https://www.nytimes.com/2018/02/21/obituaries/billy-graham-dead.html>
2. Grant Wacker. One Soul at a Time: The Story of Billy Graham (Library of Religious Biography. Eerdmans (September 10, 2019). 256 p.
3. Grant Wacker. Billy Graham's America. Church History. Vol. 78, No. 3 (Sep., 2009), pp. 489-511.
4. Religions. [Electronic resource] / Access mode: <https://www.pewforum.org/religious-landscape-study/>
5. Uta Andrea Balbier. Billy Graham's Crusades in the 1950s: Neo-Evangelicalism between civil religion, media, and consumerism. [Electronic resource] / Access mode: https://www.ghi-dc.org/fileadmin/user_upload/GHI_Washington/Publications/Bulletin44/bu44_071.pdf

Contacts:**prof. Mykola Palinchak, DrSc.**

the Department of International Politics
Faculty of International Economic Relations
Uzhgorod National University
University street, 14
Uzhgorod 88000
Ukraine
e-mail: palinchakmm@gmail.com

Steblik Diana

the Department of International Politics
Faculty of International Economic Relations
Uzhgorod National University
University street, 14
Uzhgorod 88000
Ukraine
e-mail: diana.steblik@uzhnu.edu.ua

PRINCIPLE OF CO-PAYMENT FOR HEALTHCARE - EUROPEAN EXPERIENCE¹

Maria Plonka

Faculty of College of Economics, Finance and Law, Department of Risk Management and Insurance,
Cracow University of Economics, e-mail: plonkam@uek.krakow.pl

Abstract: A co-payment is a fixed out-of-pocket amount paid by an insured for covered services, that proves efficient in European countries showing the highest level of health care measured by the EHCI index. Central and Eastern European countries (including Poland) score low in terms of the EHCI, but in these countries the implementation of a co-payment results from a political decision requiring social consensus. Increase of compulsory premium or tax, reduction of the basket and scope of guaranteed services, development of private, fully paid system institutions (including insurance) constitute an alternative to a co-payment and may stimulate the improvement of health care. The functions of a co-payment have also been elaborated upon: behavioural, economic, educational and co-payment rules that have already been implemented in majority of European countries. Those basic functions have served the purpose of key decision making to the extent of the prospective co-payment implementation.

Key words: healthcare system, co-payment, effectiveness of the healthcare system

JEL: I12, I13

Introduction

Health is a public good and a private good that is governed in developed countries in the form of systemic solutions that guarantee the citizens of a given country the commonly accepted range of services. The increase in demand for health services results from both objective factors (for instance ageing of the society) and subjective factors (individual and social expectations). Health services are rare goods due to their insufficient resources and infrastructure in relation to growing needs, which implies the increasing mismatch between supply and demand.

The purpose of this article is to demonstrate, based on a comparative analysis, the possibilities of increasing the effectiveness of the healthcare system in effect of a co-payment for health services as paid by patients, given constant public expenditure on health care.

1 The essence of the healthcare system and related effectiveness indicators

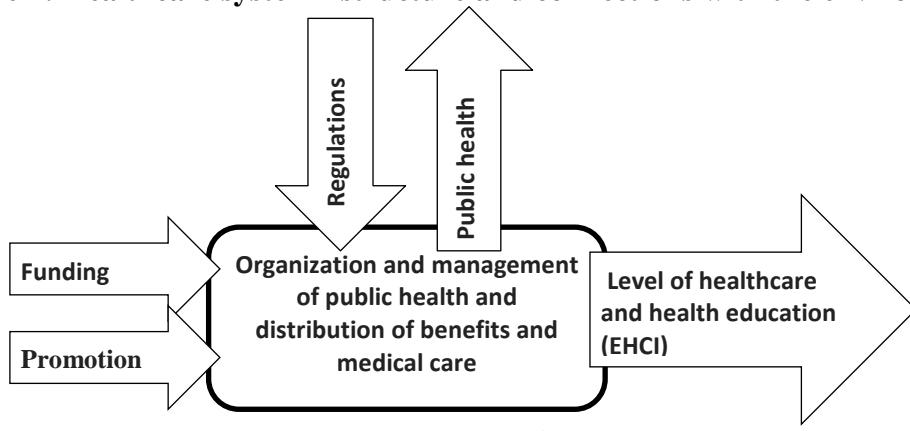
There are two-tier healthcare systems in European countries. The dominance of public systems over private ones means that the market of health services is dominated by redistributive mechanisms supplemented with market mechanisms. Given such conditionalities, the distribution of publicly funded health care is politically governed to a great extent (a basket of guaranteed health services, a list of medications and healthcare reimbursement), and thus opaque.

¹ Prepared as part of the project: "Spoleczno-gospodarcze konsekwencje czwartej rewolucji przemyslowej"
[Eng.: Socio-economic consequences of the fourth industrial revolution] <https://rev4.uek.krakow.pl/>.

Civilisation diseases, ageing of the population, and the growing needs for long-term care in a limited budget imply the increasing mismatch between supply and demand, which must be mitigated by means of systemic solutions.

The healthcare system (HCS) is an ordered set of elements forming a coherent and organised whole, aimed at ensuring public health, related to the market environment (horizontal connections) and regulatory (vertical connections) by means of supply and communication inputs and outputs (horizontal supply inputs are funding sources and health promotion, exits - level of health care and health education). The internal structure of the system consists of: organisation and management of public health and redistribution of healthcare benefits. The HCS framework diagram is shown in the figure below.

Figure 1: Healthcare system - structure and connections with the environment

Source: own study.

The internal structure of the system and its inter-relations with the environment are complicated and multi-faceted, but all public healthcare systems face a similar problem: what organisational and technical framework should be used for the purpose of specific measures (it is usually 6–11% of the GDP) in order to create an effective healthcare system?

The financial efficiency of the HCS is understood as the input-output relationship, in which the expenditure on health care per capita, or the percentage share of the GDP, represents the output in terms of the volume of health care measured by means of the EHCI (Euro Health Consumer Index)² included in the H&G (Health at and Glance) Report.

The table below presents the basic data on the expenditure on the HCS (in terms of the amount of expenditure on the HCS per capita and the percentage share of such expenditure in the GDP) and the output recognised by means of the EHCI in European countries in 2018, as well as the results of the HCS effectiveness survey in European countries.

² EHCI - a synthetic index with a maximum value of 1000 points, taking into account the following factors: patients' rights and access to information (max. 125 points), accessibility, treatment waiting time (max. 225 points), outcomes (max. 300 points), range and reach of services provided (max. 125 points), prevention (max. 125 points), pharmaceuticals (max. 100 points).

Table 1: Basic data on health care in European countries and related effectiveness in 2018

No	European OECD countries	1. <i>Expenses on health care per capita in terms of Euro</i>	2. <i>Expenses on healthcare as a percentage share of GDP in %</i>	3. <i>EHCI Index</i>	4. Effecti- veness 3:1	5. Effecti- veness 3:2
1.	Switzerland	5 799	12,30	893	15,4	72,60
2.	Netherlands	3 885	10,10	883	22,7	87,43
3.	Norway	4 653	10,40	857	18,4	82,40
4.	Denmark	3 831	10,20	855	22,3	83,82
5.	Belgium	3 493	10,00	849	24,3	84,90
6.	Finland	3 013	9,20	839	27,8	91,20
7.	Luxembourg	4 713	6,10	809	17,2	132,62
8.	Sweden	4 019	10,90	800	19,9	73,39
9.	Austria	3 945	10,30	799	20,3	77,57
10	Iceland	3 309	8,50	797	24,1	93,76
11	France	3 572	11,50	796	22,3	69,22
12	Germany	4 160	11,30	785	18,9	69,47
13	Portugal	2 066	9,00	754	36,5	83,78
14	Czech Republic	1 873	7,10	731	39,0	102,96
15	Estonia	1 551	6,70	729	47,0	108,81
16	United Kingdom	3 045	9,60	728	23,9	75,83
17	Slovakia	1 625	7,10	722	44,4	101,69
18	Serbia	987	9,4	699	70,8	74,36
19	Spain	2 446	8,80	698	28,5	79,32
20	Italy	2 551	8,90	687	26,9	77,19
21	Slovenia	2 023	8,00	678	33,5	84,75
22	Ireland	3 930	7,10	669	17,0	94,23

23	Montenegro	728	5,9	668	91,8	113,22
24	Croatia	1367	7,5	644	47,1	85,87
25	Macedonia	638	6,1	638	100,0	104,59
26	Cyprus	1772	6,8	635	35,8	93,38
27	Malta	2568	8,9	631	24,6	70,90
28	Lithuania	1 463	6,30	622	42,5	98,73
29	Greece	1 678	8,40	615	36,7	73,21
30	Latvia	1 252	6,30	605	48,3	96,03
31	Bulgaria	1234	8,4	591	47,9	70,36
32	Poland	1 409	6,70	585	41,5	87,31
33	Hungary	1 473	7,20	565	38,4	78,47
34	Romania	983	5,2	549	55,8	105,58
35	Albania	583	6,8	544	93,3	80,00
	Source and Report page number:	H&G p. 133	H&G p. 135	EHCI 26	p. Own study	Own study

Source: H&G (2018), Health at a Glance: Europe 2018, State of Health in the EU Cycle, The OECD Report, pp. 133-135, EHCI (2019), Euro Health Consumer Index 2018, Health Consumer Powerhouse Ltd., p. 26.

Relationships between the expenditure on health care and the score of a given country in terms of the EHCI are considerable, but the expenditure on the HCS per capita has a greater impact on the EHCI.³

Key research questions arise from the above mentioned background:

- 1) *What other mechanisms - in addition to increasing spending on the HCS - may be implemented to increase effectiveness?*
- 2) *What are the significant differences in the framework of the HCS between the top-ranked countries (for example Switzerland, the Netherlands, Norway, Denmark) and the bottom-ranked ones (Albania, Romania, Hungary, Poland) in terms of the EHCI score?*
- 3) *What factors determine the greatest effectiveness of the "input-output" relationship?*

The fact that all the countries with the highest EHCI have implemented the principle of a co-payment may be one of the hypothetical answers to the above questions. The principle Old Union of a co-payment has been used in 11 countries⁴ whereas in countries scoring low in terms of the EHCI it does not exist (for instance in Hungary the principle of a co-payment was abandoned and Hungary dropped in the EHCI ranking).

³ The Pearson correlation coefficient of the expenditure on the HCS per capita and the EHCI is 0.827 and the coefficient of the expenditure on the HCS in terms of the percentage share of the GDP and the EHCI is 0.719.

⁴ LIS S., SKUZA K. (2013) Mechanizmy współfinansowania kosztów opieki zdrowotnej w wybranych krajach Unii Europejskiej – analiza porównawcza. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 908/2013, p. 35.

Having adopted this assumption, still another research problem arises:

- 4) *Why may a co-payment serve the purpose of increasing the effectiveness of the HCS?*
This issue will be elaborated upon further in this research.

2 The essence and characteristics of co-payment systems in European countries

In a situation where the growth rate of the expenditure on health care is growing faster than the growth rate of the GDP, mechanisms should be sought to rationalise public expenditure on health care and increase its efficiency and effectiveness both on an individual and systemic level.⁵ The solution is to shift some of the financial responsibility for health services from the public sector to the private sector. The principle of a co-payment, based on partial participation in the cost of treatment, commonly acceptable in most countries that are the so-called the "old" European Union Member States,⁶ may be one alternative.

A co-payment is the direct financial participation of beneficiaries in the public healthcare system. A co-payment is a real efficiency mechanism for the HCS because it is one of the forms of direct payment made by beneficiaries when using benefits as opposed to universal payments (insurance premiums, taxes) made regardless of the consumption volume of the HSC benefits.

An alternative to a co-payment may be: an increase in the obligatory HCS premium or tax, a reduction in the guaranteed benefits package and the scope of benefits, the development of private HCS institutions, including voluntary insurance coverage, in which citizens pay 100% of the cos of services rendered to them. Given such conditionalities, the public free-of-charge system brings about the queues for benefits or the HCS corruption and opacity.

A co-payment therefore has the following basic functions: behavioural, economic, and educational.

The behavioural co-payment function is aimed at limiting the moral hazard faced by beneficiaries, which manifests itself in excessive consumption and claim attitudes of beneficiaries, that exceed the actual care and treatment needs since financial consequences resulting from such behaviour are not borne.

The economic co-payment function aims to reduce excessive demand for health services (i.e. waste of resources) by ensuring optimal allocation of resources and reducing the services consumption volume and, as a consequence, expenditure on the public HCS.

The educational function of a co-payment is manifested in shaping the shared responsibility of citizens for their health by combining the payment system with the use of services, stimulated by various incentive-based regulations; the bonus-malus system (e.g. by making the level of subsidies dependent on a healthy lifestyle and preventive health care pre-conditioning the use of public services).⁷

The lack of the co-payment principle accounts for the situation in which a citizen currently has only rights and no obligations, which in the long run may increase the shortage of public goods.

⁵ More in: NIŻNIK J. (2004), *W poszukiwaniu racjonalnego systemu finansowania ochrony zdrowia w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Kraków.

⁶ LIS S., SKUZA K. (2013) *Mechanizmy współfinansowania op. cit.*, p. 26.

⁷ J. Mucha lists the following functions of a co-payment: better allocation of resources, reduction of moral hazard, controlling beneficiaries, health education, restoring proper significance to the principles of social solidarity and subsidiarity, accumulating funds (fiscal goal), reducing corruption. In: MUCHA, J. (2007) *Jeszcze jeden pomysł na zreformowanie sektora opieki zdrowotnej – dopłaty do usług medycznych Roczniki nauk społecznych Tom XXXV, zeszyt 3, pp. 98-105.*

The financial participation of recipients in healthcare costs will increase a patient's financial responsibility for health and, as a consequence, may potentially limit excessive consumption of public health services, and limit discretion and possible corruption in their distribution. Therefore, another problem arises:

5) Why did some countries (e.g. Poland) not implement the principle of a co-payment?

The implementation of a co-payment requires the conclusion of a specific social contract under which the related social benefits and costs are recognised. The key barriers to such a solution may be: lack of social acceptance, shaped as a result of historical, axionormative and behavioural conditionalities and, as a consequence, the political unpopularity of such a solution in the countries of Central and Eastern Europe, which is raised among a significant part of the beneficiaries in the spirit of a socialist and welfare state (generation of people over 50 years of age).

The principle of a co-payment is a political decision, so the social and political cost of such a lack of social acceptance may arise from the loss of popularity of political circles, which in effect may hinder this principle from being considered or even implemented, at all.

For the co-payment principle to be effective, it requires the definition of areas, regulations and limits of a co-payment, including reductions and exemptions for privileged groups. At this point it is worth referring to the experience of European countries, presented in Table 2.

Table 2: The principle of a co-payment in selected European countries

N.	Principle	Characteristics	Countries
1.	Integral franchise	The maximum annual sum of payments made by a patient is included and publicly covered after its extension	the Netherlands, Switzerland, Scandinavian countries
2.	Reimbursement of costs	The recipient covers the costs of benefits and may claim partial reimbursement under the insurance scheme	France
3.	Reduction franchise	A fixed percentage or flat rate covered by a patient in the cost of treatment (a classic co-payment)	Germany

Source: KOLASA K., LESNIEWSKA J. BOREK E. *Współplacenie pacjentów za świadczenia medyczne*, raport Fundacji Razem dla zdrowia, Warszawa 2018., pp. 21-22.

In the case of the system of an additional health insurance one can also distinguish: upper limits of the sum insured up to a predetermined amount in a given period of time and indemnisation (compensation) (inverse of a classic co-payment), i.e. a constant additional payment made by the insurer to the recipient, regardless of the market price of medical services in order to encourage the recipient to reduce expenses.⁸

The most important disadvantage of the principle of a co-payment is the need to reduce the access of certain social groups to benefits; therefore, the following key decisions

⁸ MUCHA J. (2007) *Jeszcze jeden pomysł na zreformowanie sektora opieki zdrowotnej – dopłaty do usług medycznych* Roczniki nauk społecznych Tom XXXV, zeszyt 3, pp. 95-98.

should be made on the basis of the analysis of the supply and demand on the commercial services market and social contract:

- 1) Specify the basket of guaranteed services of key social importance, excluded from the principle of a co-payment,
- 2) Determine the scope and conditions of subjective and objective reliefs and exemptions for social groups that are subject to special protection,
- 3) Determine which benefits and to what extent should be subject to a co-payment,
- 4) Determine the amount of a co-payment for respective benefits,
- 5) Specify externalities and links between the public and non-public HCS.

These solutions should be addressed in terms of the social consensus and continuous pro-health education of the society.

Conclusion

A co-payment may be a tool to rationalise the consumption and distribution of benefits within the framework of the HCS and to make the use of existing technical and social infrastructure more effective. Participation of beneficiaries in the cost of health services transfers the responsibility for their own health to them and from a macroeconomic point of view it reduces excessive consumption, rationalising public expenditure and limiting pathologies (queues, discretion, corruption). The implementation of the principle of a co-payment is a political decision requiring social acceptance for a specific purpose. Finding the right amount of a co-payment is an important issue; too low a co-payment will not be motivating and if its too high it may limit the affordability and accessibility of health services.

References:

1. EHCI (2019), *Euro Health Consumer Index 2018*, Health Consumer Powerhouse Ltd.
2. H&G (2018), *Health at a Glance: Europe, State of Health in the EU Cycle*, the OECD Report.
3. KOLASA K., LEŚNIOWSKA J. BOREK E. *Współplacenie pacjentów za świadczenia medyczne*, raport Fundacji Razem dla zdrowia, Warszawa 2018, pp. 21-22.
4. LIS S., SKUZA K. (2013) *Mechanizmy współfinansowania kosztów opieki zdrowotnej w wybranych krajach Unii Europejskiej – analiza porównawcza*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 908/2013, p. 35.
5. MUCHA J. (2007) *Jeszcze jeden pomysł na zreformowanie sektora opieki zdrowotnej – dopłaty do usług medycznych* Roczniki nauk społecznych Tom XXXV, zeszyt 3, pp. 98-105.
6. NIŻNIK J. (2004), *W poszukiwaniu racjonalnego systemu finansowania ochrony zdrowia w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Kraków.

Contact:

prof. Maria Plonka, PhD.

Department of Risk Management and Insurance

Cracow University of Economics

Rakowicka 27

31-510 Kraków

Poland

e-mail: cracovia123@op.pl, plonkam@uek.krakow.pl

APPLICATION OF THE TAX POLICY IN SLOVAKIA AND POLAND IN COMPARISON WITH THE CZECH REPUBLIC¹

Tereza Powadová

Faculty of Economics, VSB – Technical University of Ostrava, Havlíčkovo Nábřeží 38a, Ostrava 1,
702 00, Czech Republic, e-mail: tereza.powadova@vsb.cz

Abstract: The paper deals with the application of tax policy in Slovakia, Poland and the Czech Republic through the application of the method of description, analysis and comparison. The aim of this paper is to analyze differences in their functioning on the basis of studies of the tax system of the Czech Republic, Slovakia and Poland, to find out how far the taxpayers are burdened in individual countries and recommendations for further development of tax policy in the Czech Republic. When applying the comparison method, tax quota indicators and individual direct and indirect taxes are used. The average wages for national employees, valid for 2019, are also compared. This paper is only the base for the future dissertation thesis.

Key words: Tax policy, Slovakia, Poland, the Czech Republic, tax burden, tax quota

JEL: L66, M48, O52

Introduction

Tax policy has always been a symbol of national sovereignty. This privilege remains broadly preserved in the European Union. The topic of this paper is a comparison of tax policies of the Czech Republic, Slovakia and Poland. In the context of economic policy, taxation is of major importance in the close interconnection of deep structural links with all subsystems of the national economy. Tax policy is a summary of procedures, practices, organizational and management acts for taxation. It can be said that it is a purposeful organization and management of the tax system in accordance with the economic objectives and tasks of the state. The aim of the tax policy is to ensure sufficient revenue for public budgets, which is implemented by the tax system. Tax systems differ more or less in the Member States. Tax cooperation is already enshrined in the founding treaties of the European Community, but is still deepening. It should be noted that, unlike monetary policy, when a common currency was established, there is nothing like this in the area of tax policy. However, there is an effort to harmonize or coordinate tax systems.

The aim of this paper is based on the study of the tax system of the Czech Republic, Slovakia and Poland, to analyze differences in their functioning, find out how far the taxpayers are burdened in individual countries and possibly propose some recommendations for tax policy in the Czech Republic. To achieve this goal method of comparison, description, analysis and synthesis is chosen. For the elaboration of this work is used book and internet sources, as well as tax laws of individual countries.

1 Comparison of tax quota in the Czechia, Slovakia and Poland

The highest public income is tax revenue. All subjects are subject to multiple taxes at the same time. This is called total tax liability. This is the sum of all amounts that the entity

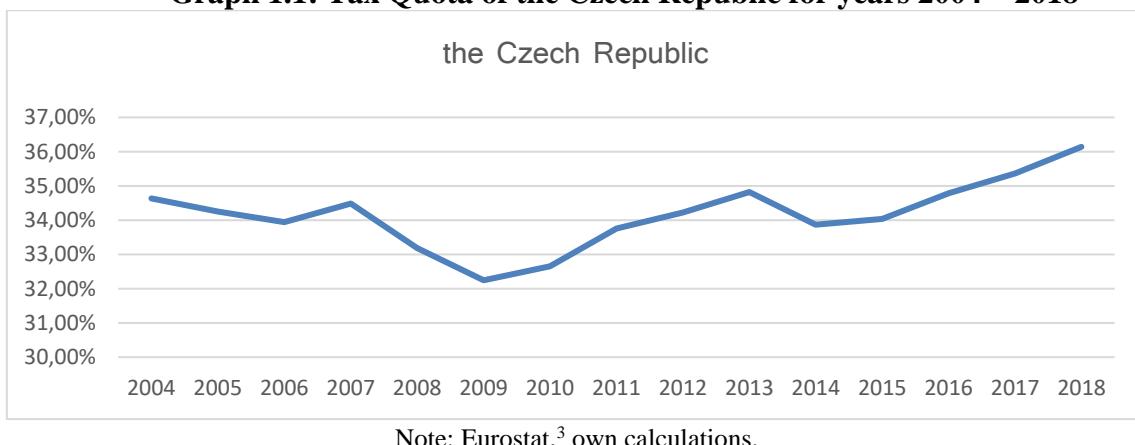
¹ This paper was financially supported within the VŠB–Technical University SGS grant project No. SP2019/119 (Econometric Modeling of Fiscal, Monetary and Financial Aspects of the European Economies).

has to pay. The concept of total tax liability is also associated with a tax quota.² Tax quotas are an international benchmark for the proportion of a country's collected taxes in its gross domestic product. The data are published by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). The tax quota can be divided into simple and compound tax quota. A simple tax quota expresses the ratio of taxes and duties excluding social security contributions to GDP at current prices. A compound tax quota is a profitable indicator showing the proportion of all taxes and duties and tax compulsory payments, such as social and health insurance, in GDP and current income.

Data from Eurostat for the period 2004 - 2018 were used for this comparison. Each graph shows the tax quotas of the Czech Republic, Slovakia and Poland.

Graph 1.1 shows tax quota of the Czech Republic for years 2004-2018. The highest tax quota 36 % is in year 2018. Contrary the lowest 32 % in year 2009.

Graph 1.1: Tax Quota of the Czech Republic for years 2004 – 2018

Note: Eurostat,³ own calculations.

Graph 1.2 shows tax quota of Slovakia for years 2004-2018. The highest tax quota 34 % is in years 2017 and 2018. Contrary the lowest 28 % in year 2010.

Graph 1.2: Tax Quota of Slovakia for years 2004 – 2018

Note: Eurostat,⁴ own calculations.

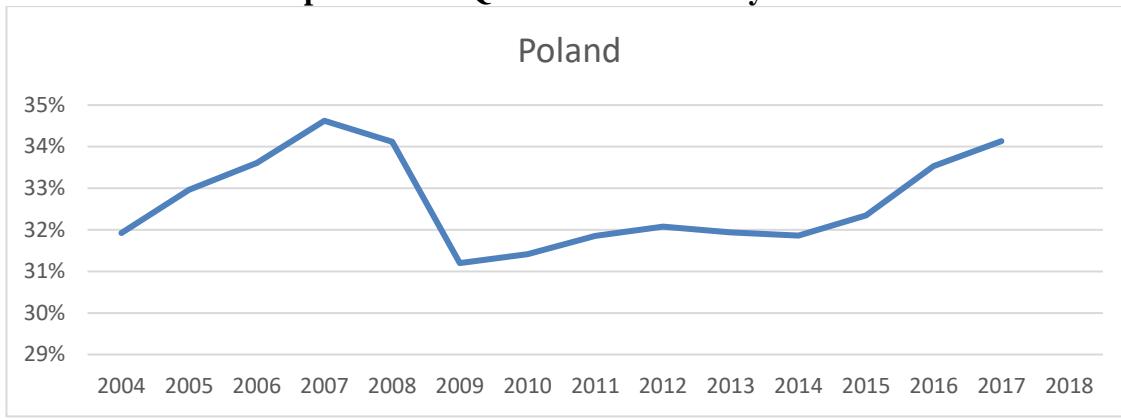
² VANČUROVÁ, LÁCHOVÁ, 2014, p. 89.

³ EUROSTAT: *Main national accounts tax aggregates*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_taxag&lang=en

⁴ EUROSTAT: *Main national accounts tax aggregates*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_taxag&lang=en

Graph 1.3 shows tax quota of Poland for years 2004 – 2017. The highest tax quota 34,6 % is in year 2007. Contrary the lowest 31 % in year 2009.

Graph 1.3: Tax Quota of Poland for years 2004 – 2017

Note: Eurostat,⁵ own calculations.

2 Comparison of tax burden in the Czech Republic, Slovakia and Poland

This subchapter is devoted to the comparison of individual countries and their tax burden. First, total labor taxes for average wages in each country are calculated. Next, the tax burden of two products subject to excise and value added tax is compared.

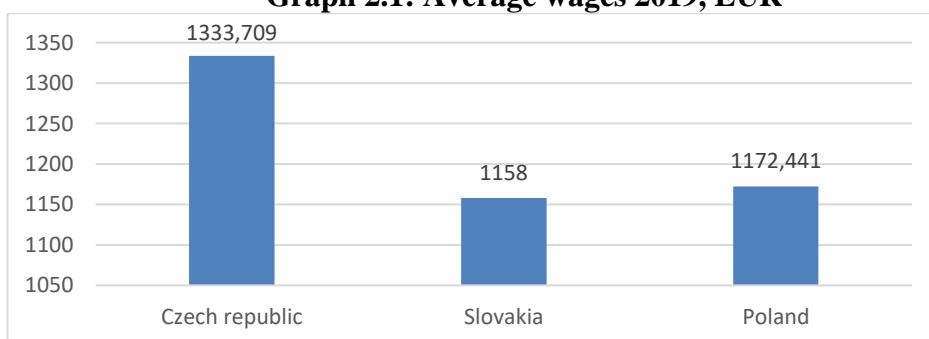
For the purposes of calculating total labor taxation, national average wages were used for 2019.

Finlandia vodka 1 l (40% alcohol content) and Pilsner Urquell 12° 0.5 l (4.4% alcohol content) were selected for tax burden calculations. For these purposes, prices from the Makro wholesale market were used, for Slovakia and Poland called Metro.

2.1 Calculation of total labor taxation

Graph 2.1 shows the average rates of selected countries for 2019. Average wages are converted into the single currency EUR according to the CNB exchange rate list, valid for 18 September 2019.

Graph 2.1: Average wages 2019, EUR

Note: Trading economics,⁶ own calculations.

⁵ EUROSTAT: *Main national accounts tax aggregates*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_taxag&lang=en

⁶ TRADING ECONOMICS: *Czech Republic Average Monthly Wages*. [online]. [Ref. 15th October 2019]. Available from <https://tradingeconomics.com/czech-republic/wages>

The graph shows that the Czech Republic has the highest average wage, while Slovakia has the lowest average wage. But this indicator tells us nothing, because it is a gross average wage. For this reason, it is necessary to calculate the total taxation of labor, thus deducting all taxes and mandatory charges in each country.

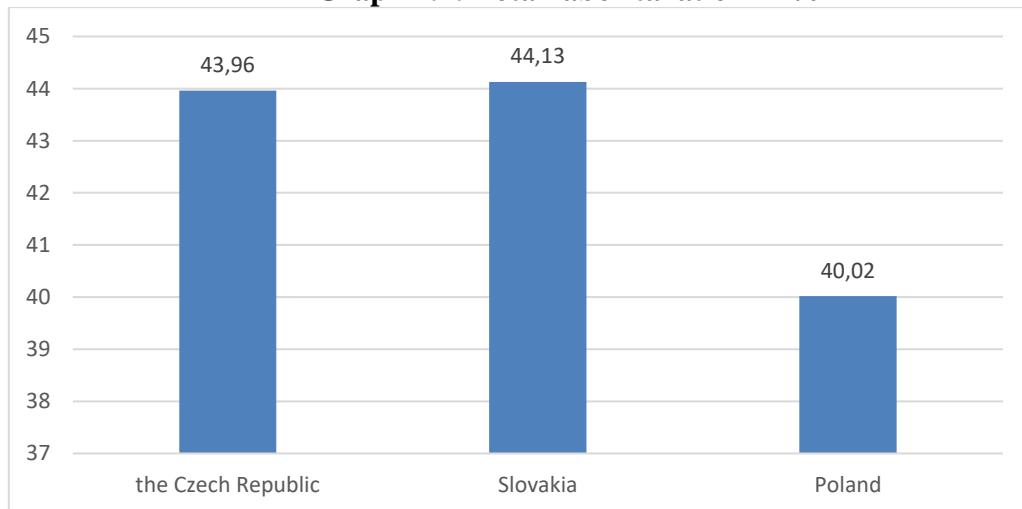
Income tax base in the Czech Republic is based on super-gross wage. To calculate it, it is also necessary to know the social and health insurance paid by the employer. The super-gross wage is then rounded down to whole hundred crowns. Social and health insurance paid by the employee is also calculated from the gross wage. A 15 % income tax is calculated from the tax base and a taxpayer discount of CZK 2,070 per month is deducted. The total income tax for the average monthly income for 2019 is therefore CZK 4,770. Together with other contributions, labor taxation in the Czech Republic is 43.96 %.

In Slovakia, a progressive tax rate is applied. A rate of 19 % is applied to the annual income up to EUR 35,022.31, above is 25 %. Taxpayers can also apply the non-taxable portion of the tax base, which is, in the case of an average monthly wage, EUR 328.12. Contributions to health, sickness, pension, disability and unemployment insurance are also deducted from gross wages, which is 13.4 % in total. Employers also pay contributions for employees, which is 35.2 %. Thus, the net average monthly wage in Slovakia for 2019 is EUR 874.64. After adding up all tax levies, labor taxation in Slovakia is 44.13 %.

In Poland, a progressive tax rate is applied too. A rate of 18 % is applied to the annual income up to PLN 85,528, above is 32 %. Both the employer and employee pay pension insurance, health insurance, sickness insurance, accident insurance, unemployment insurance from the employee's gross salary. The aggregate insurance premium is 17.8% on the employee's side and 14.8% on the employer's side from monthly gross wage. The net average monthly wage in Poland for 2019 is PLN 3,603.98. After adding up all tax levies, labor taxation in Poland is 40.02 %.

Graph 2.2 shows the individual total labor taxation in %. The highest labor taxation is in Slovakia with 44.13 %, while the lowest taxation is 40.02 % in Poland.

Graph 2.2: Total labor taxation in %

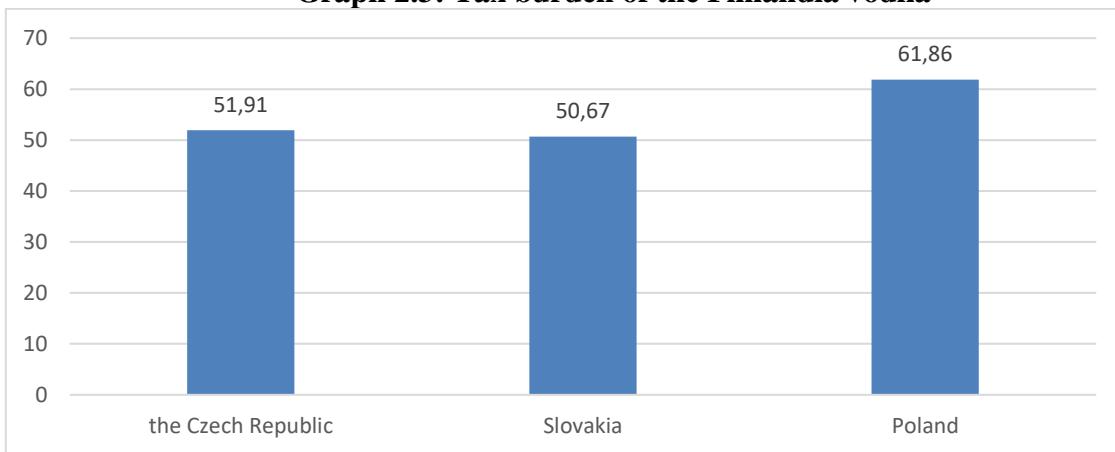

Note: Own calculations.

2.2 Calculation of the tax burden on excise products

Finlandia vodka products with a 40 % alcohol content of 1 l and a Pilsner Urquell 12° beer with an alcohol content of 4.4 % and a volume of 0.5 l were selected for this purpose. The tax burden is shown in Graph 2.3 for vodka and 2.4 for beer.

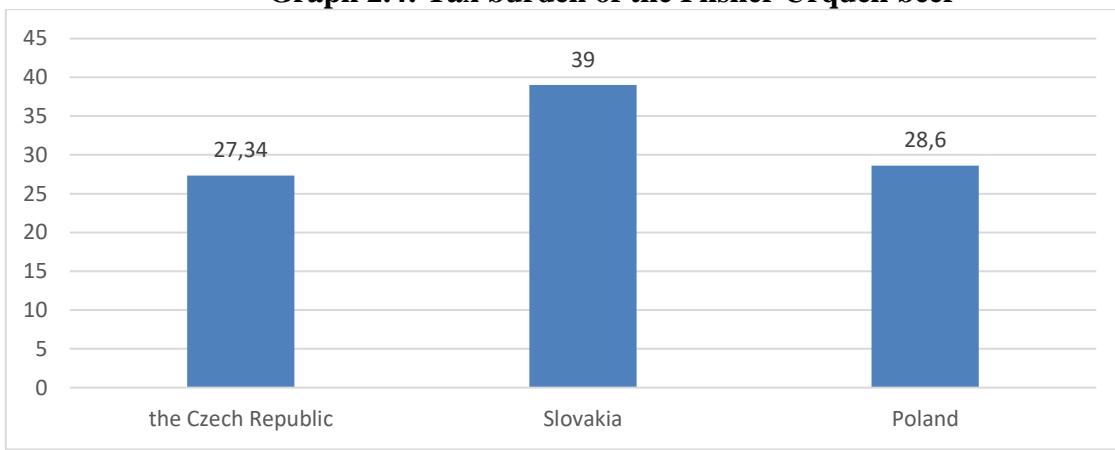
Graph 2.3: Tax burden of the Finlandia vodka

Note: Own calculations.

The tax burden on vodka is very similar in all three countries. However, the highest is in Poland, 61.86%. This result is also confirmed by the fact that in Poland, the highest VAT rate among all three countries is 23%. On the contrary, the lowest tax burden is in Slovakia, 50,67 %.

Graph 2.4: Tax burden of the Pilsner Urquell beer

Note: Own calculations.

The tax burden on beer is also very similar, but Slovakia has a tax burden higher by more than 10%. There is the lowest VAT of 20%, but the highest excise duty of 3.587 EUR/hl of beer. The lowest tax burden is in the Czech Republic. This is also due to the fact that Czechs are a nation of beer-makers.

3 Summary of results and final recommendations for the Czech Republic

The tax quota, which shows the proportion of taxes collected by a country on its gross domestic product, was the highest in the Czech Republic in 2018, reaching 36 %.

The average monthly wage is the highest in the Czech Republic, while the lowest in Slovakia. The highest income tax rate is in Slovakia. It is 19 %. On the contrary, it is the lowest in the Czech Republic.

Another factor to compare the tax policies addressed in this contribution is the tax burden on products subjected to value added tax and excise duty. The highest value added tax, 23 % is in Poland, while the lowest in Slovakia. The tax burden on alcohol is highest in Poland, while the lowest in Slovakia. The tax burden on beer is similar in all countries, but is the highest in DSlovakia and the lowest in the Czech Republic.

In my opinion, tax policies are very similar in selected countries, but in more ways leads the Czech Republic. If the social insurance rate paid by employers in the Czech Republic was lower, direct tax revenues would increase and thus personal income tax rates would increase. High income from social insurance in the Czech Republic is also beneficial for social policy. This results in relatively high social benefits. Overall labor taxation in the Czech Republic is not the lowest of the three countries, but in comparison with social policy, the Czech Republic is doing very well. The rate of VAT in the Czech Republic is 21%. The countries compared are all very similar. Increasing the VAT rate in the Czech Republic, with the price of goods unchanged, would increase the tax burden and thus increase the income from indirect taxes to the state budget, which would have the effect of reducing the income from social insurance. On the other hand, increasing the VAT rate, assuming an increase in the price of goods, at an unchanged average wage, would mean that the disposable income would not be sufficient for a citizens of the Czech Republic to normally finance their needs. Therefore, in my opinion, an increase in the value added tax rate should be offset by an increase in average wages. In the Czech Republic, the tax burden on excise products is lowest in terms of beer and second in terms of vodka.

Conclusion

Taxation is a problem for all of us, whether looking at the paycheck or watching news about various tax adjustments or tax evasion. Taxation is a basic instrument for financing the needs of the state. Tax policy has always been a symbol of national sovereignty. With the country's accession to the European Union, its sovereignty does not disappear, but for the functioning of the single market, harmonization, coordination or exchange of information is needed for the tax area.

The aim of this paper was to compare tax policies of the Czech Republic, Slovakia and Poland. These countries were chosen because they are close neighbours with many similar points in their economy life. To compare tax policies, it should be noted that tax policy is not just about the tax system. It is a set of multiple factors combined, such as tax quotas, tax revenues, tax harmonization or tax burdens.

In each partial comparison, another country leads. For example, the Czech Republic leads in comparison to average wages, but Slovakia leads in total labor taxation. The tax burden on vodka is highest in Poland, but the tax burden on beer is highest in the Czech Republic. The Czech Republic takes the lead in social and health insurance rates.

References:

1. KUBÁTOVÁ, Květa. (2010): *Daňová teorie a politika*. 5. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 276 s. ISBN: 978-80-7357-574-8.
2. LÁCHOVÁ, L. (2007): *Daňové systémy v globálním světě*. Praha: ASPI, 2007. 272 s. ISBN 978-80-7357-320-1.
3. NERUDOVÁ, D. (2017): *Daňová politika v Evropské unii*. 1. Vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. 228 s. ISBN 978-80-7552-682-3.

4. SCHELLEKENS, Marnix, eds. (2017): *European Tax Handbook 2017*. Amsterdam: IBDF, 2017. 1164 p. ISBN 978-90-8722-407-3.
5. ŠIROKÝ, Jan. (2013): *Daně v Evropské unii: daňové systémy všech 28 členských států EU, legislativní základy daňové harmonizace včetně judikátů SD, odraz ekonomické krize v daňové politice EU, zdanění finančního sektoru*. 6. aktualiz. a přeprac. vyd. Praha: Linde Praha, 2013. ISBN 978-80-7201-925-0.
6. *Taxation trends in the European Union: data for the EU member states, Iceland and Norway*. 2017 ed. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2017. 282 s. ISBN 978-92-79-65721-4.

Internet sources:

1. DAŇOVÝ SYSTÉM V POLSKU. [online]. [Ref. 25th October 2019]. Available from: <https://www.finance.cz/dane-a-mzda/dane-v-cr-a-v-eu/dane-v-eu/dane-v-polsku/>
2. EUROPEAN COMMISSION: *Excise duty tables – part I. Alcoholic Beverages*. [online]. [ref. 25th October 2019]. Available from: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/excise_duties/alcoholic_beverages/rates/excise_duties-part_i_alcohol_en.pdf
3. FINANCE: *Spotřební daň*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from: <https://www.finance.cz/dane-a-mzda/dph-a-spotrebni-dane/spotrebni-dane/lih/>
4. KURZY: *CZK, česká koruna – převod měn na EUR, euro*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from: <https://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?a=X&mena1=CZK&mena2=EUR&c=3237.5&d=18.4.2018&convert=P%F8eve%EF+m%ECnu>
5. MAKRO. [online]. [Ref. 25th October 2019]. Available from: <https://www.makro.pl/szukaj?q=finlandia>
6. MAKRO. [online]. [Ref. 25th October 2019]. Available from: https://sortiment.makro.cz/cs/finlandia-40-12x1l-111592p/?view_price=s
7. METRO. [online]. [Ref. 25th October 2019]. Available from: <https://www.metro.sk/vyhledavanie?q=pilsner+urquell>
8. PODNIKAJTE: *Nezdanitelné části základu dane v roku 2019*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from: <https://www.podnikajte.sk/dan-z-prijmov/nezdanitelne-casti-zakladu-dane-2019>
9. PODNIKAJTE: *Sadzby DPH v roku 2019*. [online]. [Ref. 18th October 2019]. Available from: <https://www.podnikajte.sk/dan-z-pridanej-hodnoty/sadzby-dph-2019>

Contact:

Ing. Tereza Powadová

VSB – Technical University of Ostrava
 Faculty of Economics
 Department of European Integration
 Havlíčkovo Nábřeží 38a
 Ostrava 1, 702 00
 Česká republika
 e-mail: tereza.powadova@vsb.cz

PRÁVNE POSTAVENIE NAVRÁTILCOV Z BOJOV NA BLÍZKOM VÝCHODE DO BOSNY A HERCEGOVINY (OBDOBIE ROKOV 2011 – 2019)¹

LEGAL STATUS OF RETURNEES FROM CONFLICT IN THE MIDDLE EAST TO BOSNIA AND HERZEGOVINA (2011-2019)

Ladislav Regenda^a – Rastislav Kazanský^b – Lucia Rýsová^c

^a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: ladislav.regenda@yahoo.com

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk

^c Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: lucia.rysova@umb.sk

Abstrakt: Aktuálny vývoj konfliktu na Blízkom východe predstavuje výzvy, na ktoré je potrebné nájsť efektívne riešenia. K základným problémovým otázkam patria: akým spôsobom zabezpečiť, aby sa väznice nestali miestom zrodu novej generácie náboženských fanatikov; ako pristupovať k deťom, ktoré sa nachádzajú na Blízkom východe a k tým, ktoré sa odtiaľ vrátili do domovských krajín; ako postupovať voči zahraničným teroristickým bojovníkom (Foreign Terrorist Fighters – ďalej len FTF), ktorí sa stále nachádzajú v Iraku a Sýrii (niektorí v radoch teroristických skupín, iní na útek alebo v zajatí rôznych subjektov pôsobiacich v rámci regiónu). Pri spracovaní príspevku boli využité viaceré metódy a postupy a to najmä metóda obsahovej analýzy vybraných právnych dokumentov prijímaných na pôde vybraných medzinárodných organizácií pôsobiacich tak na globálnej, ako aj regionálnej úrovni. Ďalej bola využívaná metóda komparácie uplatnená pri vzájomnom porovnávaní rozsahu a miery dosahu prijímaných legislatívnych opatrení. Získané informácie, dátá a údaje boli následne s využitím syntézy usporiadane do logických a na seba vzájomne nadväzujúcich celkov.

Kľúčové slová: OSN, Európska únia, bezpečnostné hrozby, právne postavenie navrátilcov z bojov

JEL: K10, K22, K33, K37

Abstract: Recent developments in the conflict in the Middle East pose challenges for which effective solutions need to be found. Basic issues of concern include: how to ensure that prisons do not become the birthplace of a new generation of religious fanatics; how to approach children in the Middle East and those who have returned to their home countries; how to proceed against Foreign Terrorist Fighters (FTF), which are still in Iraq and Syria (some in the ranks of terrorist groups, others on the run or captured by various actors in the region). methods and procedures, in particular the method of content analysis of selected legal documents adopted on the grounds of selected international organizations operating at both global and regional level, as well as a comparison method applied in comparing the extent and extent of the impact of legislative measures adopted. the data were then assembled into logical and interconnected units using synthesis.

¹ Príspevok je publikovaný ako výstup v rámci projektu VEGA 1/0545/17 Transformácia bezpečnostného prostredia: aplikácia skúseností štátov Vyšehradskej štvorky na príklade Ukrajiny.

Key words: United Nations Organisation, the European Union, security threats, legal status of ISIL combatants
JEL: K10, K22, K33, K37

Úvod

„Islamský štát“, sunitská militantná teroristická organizácia, ktorá prechodne od roku 2014 až do roku 2018 ovládala rozsiahle časti územia v Iraku a Sýrii, na ktorých vyhlásila kalifát, založený na striktnej interpretácii islamského práva šaríá,² prestáva postupne existovať vo svojej predchádzajúcej forme a podobe a medzinárodné spoločenstvo čelí novým výzvam vo vzniknutej postkonfliktnnej situácii. Obnovenie mieru a stability, činnosti vládnych inštitúcií, návrat utečencov, zavedenie mechanizmov na zmierenie a rehabilitáciu predstavujú základné procesy, ktoré sú potrebné pre zabezpečenie fungovania spoločnosti v postkonfliktnom období. Osobitú kapitolu v oblasti bezpečnostných výziev predstavujú muži, ženy a deti, ktorí v období od roku 2012 vycestovali do Iraku a Sýrie aby sa v rôznych formách zapojili do štruktúr „Islamského štátu“ a iných teroristických skupín pôsobiacich v regióne Blízkeho východu. V kontexte s prejavom týchto tendencií predstavitelia bezpečnostných zložiek západných krajín otvorene pristúpili k prezentácii svojich obáv z nebezpečenstva spočívajúceho z potenciálneho návratu týchto bojovníkov do domovských krajín. Teroristické útoky spáchané navrátilcami z bojov na Blízkom východe, ako aj útoky ktoré sa podarilo bezpečnostným zložkám včas zmaríť, potvrdili obavy bezpečnostných expertov. Od roku 2015 tak navrátilci z bojov na Blízkom východe zosobňujú primárnu teroristickú hrozbu pre európske krajiny. Vnímanie bezpečnosti sa posunulo do kontextovo citlivej politickej roviny.³ Cieľom príspevku je poukázať na prístupy medzinárodného spoločenstva, ako aj jednotlivých jeho aktérov lokalizovaných v špecifickými faktormi sa vyznačujúcim regionálnom prostredí k právnemu postaveniu navrátilcov z bojov na Blízkom východe v kontexte určenia ich trestnoprávnej zodpovednosti.

V nadväznosti na vyššie uvedený cieľ príspevku boli v procese jeho spracovania využité viaceré metódy a postupy, ktoré boli vzhľadom k zamýšľanej rozdielnosti a jednotlivých častiach príspevku v rôznej miere variované. V procese spracovania príspevku boli využitá najmä metóda obsahovej analýzy vybraných právnych dokumentov prijímaných na pôde vybraných medzinárodných organizácií pôsobiacich tak na globálnej, ako aj regionálnej úrovni. Ďalej bola využívaná metóda komparácie uplatnená pri vzájomnom porovnávaní rozsahu a miery dosahu prijímaných legislatívnych opatrení. Získané informácie, dátá a údaje boli následne s využitím syntézy usporiadane do logických a na seba vzájomne nadväzujúcich celkov.

1 Formovanie právneho rámca pre činnosť medzinárodného spoločenstva v boji proti teroristickým hrozobám

Aktuálny vývoj konfliktu na Blízkom východe predstavuje výzvy na ktoré je potrebné nájsť efektívne riešenia. K základným problémovým otázkam patria: akým spôsobom zabezpečiť, aby sa väznice nestali miestom zrodu novej generácie náboženských fanatikov; ako pristupovať k detom, ktoré sa nachádzajú na Blízkom východe a k tým, ktoré sa odtiaľ vrátili do domovských krajín; ako postupovať voči zahraničným teroristickým bojovníkom (Foreign Terrorist Fighters – ďalej len FTF), ktorý sa stále nachádzajú v Iraku a Sýrii

² IVANČÍK, R. – NEČAS, P. (2019) *Terorizmus. Globálna bezpečnostná hrozba*. Ostrava : Key Publishing, 2019, s. 123.

³ TVARONAVIČIENE, M., NESTEROVA, K., KOVÁČIK, V. (2017) Energy security and long-term energy efficiency: Case of selected counties.

(niektorí v radoch teroristických skupín, iní na útek alebo v zajatí rôznych subjektov pôsobiacich v rámci regiónu.

Medzinárodné spoločenstvo hľadá odpoveď na otázku akým spôsobom a kde vyvodiť individuálnu trestnoprávnu zodpovednosť voči príslušníkom „Islamského štátu“ a najmä jeho zahraničným bojovníkom. Mnohí zo zahraničných bojovníkov, ktorí prežili boje v Iraku a Sýrii sa rozpríchli na území Sýrie a taktiež za jej hranicami. Niektorí vstúpili do radoch iných teroristických organizácií a viacerí sa pokúšajú o návrat do svojich domovských krajín, poprípade do tretích krajín. Koniec existencie „Islamského štátu“ je sprevádzaný taktiež narastajúcim počtom zajatých FTF, nachádzajúcich sa jednak v irackých a sýrskych väzniciach ale taktiež v zajatí neštátnych aktérov bojujúcich na strane koaličných síl v regióne. Bez ohľadu na miesto ich pobytu, potreba vykonania spravodlivosti nad zločincami nie je len vecou splatenia morálneho dlhu voči ich obetiam, lež právnej povinnosťou. Vyhodenie individuálnej zodpovednosti za spáchané zločiny, v zmysle platných právnych predpisov, je integrálnou súčasťou úsilia medzinárodného spoločenstva v boji proti terorizmu. Princíp *aut dedere aut judicare* je jedným z klúčových elementov v boji proti beztrestnosti a vyžaduje kriminalizovanie relevantných skutkov a uplatnenie jurisdikcie v národných legislatívach.⁴

Vzhľadom k zmene dynamiky vojny v Iraku a Sýrii sa európske krajinys obávali masívneho návratu FTF do domovských krajín.⁵ Väčšina európskych krajín pristúpila v rámci boja proti radikalizmu k aktualizácii svojich právnych systémov a prijali zákony kriminalizujúce zahraničné cesty za účelom terorizmu v zmysle rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 2178⁶ o zahraničných teroristických bojovníkoch. Štátne inštitúcie pristúpili k implementácii komplexných programov, počínajúc prevenciou a končiac sankciou, s cieľom vysporiadala s narastajúcou hrozbou terorizmu.

Bezpečnostná rada OSN prijatou rezolúciou vytvorila právny rámec pre činnosť medzinárodného spoločenstva v boji proti teroristickým hrozbám. Rezolúcia č. 2178 vyžaduje, aby jednotlivé štáty podnikli kroky pri posudzovaní hrozieb FTF vrátane zabránenia vstupu do štátu alebo tranzitu teritória štátu podozrivých FTF. Rezolúcia taktiež vyzýva štáty na podniknutie rôznych krokov vedúcich k zlepšeniu medzinárodnej spolupráce v danej oblasti, ako je napríklad zdielanie a výmena informácií. Uvedená rezolúcia vôbec po prvýkrát zdôrazňuje, že boj proti násilnému extrémizmu (Countering Violent Extremism – CVE) je základným prvkom efektívneho pôsobenia voči fenoménu FTF. Rezolúcia č. 2178 súčasne zameriava činnosť existujúcich protiteroristických orgánov OSN na hrozby FTF, vytvára rámec na dlhodobé monitorovanie a pomoc štátom v ich úsilí čeliť tejto hrozbe. Rezolúcia potvrzuje potrebu dodržiavania záväzkov v zmysle medzinárodného práva v oblasti ľudských práv v boji proti terorizmu a podotýka, že zlyhanie pri dodržiavaní ľudských práv vedie k radikalizácii. Rezolúcia definuje zahraničných teroristických bojovníkov ako „osoby, ktoré cestujú do iného štátu ako je štát ich pobytu alebo pôvodu za účelom spáchania, plánovania, prípravy alebo účasti na teroristických činoch alebo poskytnutia alebo získania teroristického výcviku v spojitosti s ozbrojeným konfliktom.“⁷ Osobité znepokojenie je vyjadrené voči FTF, ktorí sa pridali k DAEŠ, Frontu Al-Nusra a iným skupinám asociovaným s Al-Kájdou. Ďalšiu oblasť znepokojenia predstavuje virtuálne prostredie internetu využívané na podnecovanie k páchananiu teroristických činov.

⁴ MEHRA, T. (2017) Bringing (Foreign) Terrorist Fighters to Justice in a Post_ISIS Landscape. Part I.

⁵ KAVAN, Š., BREHOVSKÁ, L. (2016) Cooperation of South Bohemia and Cross-Border Regions with a Focus on Civil Protection.

⁶ Rezolúcia BR OSN č. 2178/2014 bola prijatá 24. septembra 2014.

⁷ OSN. Rezolúcia BR OSN č. 2178/2014.

Rezolúcia zdôrazňuje potrebu zabránenia zneužívania moderných technológií na podnecovanie k páchaniu násilia zo strany teroristických skupín za súčasného rešpektovania ľudských práv a základných slobôd.

Rezolúcia požaduje odzbrojenie FTF a ukončenie teroristických aktivít a ich účasti na ozbrojenom konflikte. Rezolúcia vyzýva jednotlivé štáty, aby vyžadovali od národných leteckých spoločností včasné zdieľanie informácií o pasažieroch za účelom včasnej identifikácie osôb zaradených na zoznam teroristov. Rezolúcia vyžaduje od jednotlivých krajín zavedenie preventívnych opatrení na potlačenie regrutovania, organizovania, transportu, vystrojenia a vyzbrojenia a financovania FTF. Vyžaduje zavedenie právneho rámca, ktorý umožní stíhanie vlastných občanov, ako aj občanov iných štátov opúšťajúcich dané územie – cestujúcich, alebo pokúšajúcich sa o cestu s teroristickými úmyslami; zámerné poskytovanie alebo zhromažďovanie finančných prostriedkov zo strany vlastných občanov alebo na vlastnom území za účelom zabezpečenia cestovania s teroristickými úmyslami. V zmysle rezolúcie sa požaduje zabránenie vstupu alebo tranzitu osôb cestujúcich s úmyslami spojenými s terorizmom.

Rezolúcia vyzýva na zlepšenie medzinárodnej, regionálnej a subregionálnej spolupráce za účelom zabránenia cestovania FTF, vrátene zlepšenia zdieľania informácií. Zdôrazňuje potrebu dodržiavania existujúcich záväzkov týkajúcich sa spolupráce v oblasti vyšetrovania zločinov spájaných s terorizmom a súdnych konaní týkajúcich sa FTF. Nabáda členské štáty na vzájomnú pomoc pri budovaní kapacít potrebných na riešenie problému FTF a podporuje bilaterálnu spoluprácu v oblasti CVE za účelom prevencie terorizmu. Rezolúcia zdôrazňuje potrebu zvýšenej zaangažovanosti v oblasti CVE, ktorá je základným elementom riešenia problematiky hrozieb zo strany FTF. Rezolúcia apeluje na štáty požiadavkou na zvýšenie úsilia v oblasti CVE a prijatie opatrení znižujúcich riziká radikalizácie a terorizmu ako sú napríklad angažovanosť miestnych komunít, podpora aktivít občianskej spoločnosti, adaptácia vhodných prístupov voči regrutovaniu FTF.

Rezolúcia zameriava pozornosť aj na oblasť pôsobenia protiteroristických agentúr OSN na hrozbu FTF a umožňuje medzinárodnej komunite využiť jej dodržiavanie a cielene poskytovať pomoc krajinám pri implementácii ustanovení rezolúcie.

Na úrovni Európskej únie je daná problematika riešená najmä prijatou Smernicou EÚ č. 2017/541 o boji proti terorizmu nadvázuje na Rezolúciu 2178 a radí hrozbu terorizmu medzi najzávažnejšie porušenia univerzálnych hodnôt ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity a uplatňovania ľudských práv a základných slobôd, na ktorých je založená EÚ a súčasne považuje terorizmus za jeden z najvážnejších útokov na demokraciu a právny štát. Vracajúcich sa zahraničných teroristických bojovníkov vníma ako zvýšenú bezpečnostnú hrozbu pre všetky členské štáty EÚ. Smernica vyzýva členské štáty na aproximáciu vymedzenia trestných činov terorizmu, trestných činov súvisiacich s teroristickou skupinou a trestných činov súvisiacich s teroristickými činnosťami, aby komplexnejšie zahŕnali konanie súvisiace s FTF a financovaním terorizmu.⁸

V rámci EÚ prebieha harmonizovanie klasifikovania trestných sankcií za teroristické trestné činy. EÚ harmonizačiou kriminalizovania skutkov späťich so zahraničnými teroristickými bojovníkmi očakávala vytvorenie jednotného právneho rámca, ktorým sa vytvorí referenčný bod pre agentúry EÚ, čím by sa zjednodušila cezhraničná spolupráca. Rozdiely v kriminalizovaní za absencie jednotných minimálnych noriem by mohli mať negatívny dopad na sankciovanie takéhoto spoločensky nežiaduceho konania. EÚ

⁸ Európska únia, 2017.

harmonizovaním kriminalizovania terorizmu súčasne plní potrebu politického odkazu voči tretím krajinám.

Rada Európy, ktorej členom je aj BaH, prijala v roku 2005 Dohovor o predchádzaní terorizmu⁹ s cieľom zvýšiť efektívnosť v boji proti terorizmu a posilniť úsilie členských krajín v prevencii terorizmu. Dohovor vymedzuje určité skutky, ktoré môžu viesť k teroristickým trestným činom ako sú verejné provokácie, regrutovanie a výcvik ako trestné činy a podporuje kooperáciu vo veci prevencie. Posilnenie prevencie je namierené na vnútornú prevenciu, podporou národných politík prevencie a taktiež medzinárodnej prevencii modifikáciou zavedených dohôd. V roku 2015 bol prijatý dodatkový protokol k Dohovoru o predchádzaní terorizmu¹⁰ s cieľom rozšíriť pôsobnosť Dohovoru. Dodatkový protokol nadobudol platnosť 1. júla 2017 a kriminalizuje účasť v skupinách za účelom páchanie teroristických činov, absolvovanie výcviku za účelom terorizmu, cestovanie do zahraničia za účelom terorizmu, financovanie cestovania do zahraničia za účelom terorizmu a organizovanie alebo akékoľvek napomáhanie cestovania do zahraničia za účelom terorizmu.¹¹

2 Prístup Bosny a Hercegoviny k vymedzeniu postavenia navrátilcov z boju na Blízkom východe

V roku 2014 pristúpila BaH v súlade s rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN č. 2178 o zahraničných teroristických bojovníkoch a ďalších ratifikovaných medzinárodných zmluv viazaných na problematiku terorizmu k novelizácii trestného zákona. Ako väčšina zmien právneho poriadku v BaH aj uvedená novelizácia trestného zákona nevychádzala z vnútornej iniciatívy štátnych orgánov BaH a jej spoločenských potrieb, ale bola výsledkom tlaku medzinárodného spoločenstva sledujúceho s narastajúcimi obavami zvyšujúci sa počet FTF z BaH v Iraku a Sýrii na jednej strane a nečinnosť štátnych inštitúcií BaH na strane druhej. Zmeny predmetnej legislatívy BaH zjednodušili právne úkony pri posudzovaní narastajúcich bezpečnostných výziev spojených s nárastom radikalizácie a súvisiacimi teroristickými hrozbami. Novelizácia trestného zákona zvýšila horné hranice trestu odňatia slobody v prípade dokázania viny pri páchaní trestnej činnosti terorizmu, regrutovanie za účelom terorizmu a zvýšila dolnú hranicu trestu odňatia slobody v prípade dokázania viny FTF. Novelizácia zákonov BaH umožňuje okamžité vyšetrovanie a trestné stíhanie jednotlivcov, ktorí preukázali záujem o výcestovanie a pridruženie sa teroristickým skupinám.

Vláda BaH schválila v roku 2015 Stratégiu prevencie a boja proti terorizmu na roky 2015 až 2020 BaH (ďalej len Stratégia), ktorá nadvázuje na predchádzajúce stratégie prijaté v rokoch 2006 a 2010. Aktuálna Stratégia vznikala v období zvýšených hrozíc terorizmu a násilného extrémizmu voči bezpečnostným záujmom BaH. Dynamika uvedených hrozíc, ich nepredvídateľnosť a taktiež rozptyl a to jednak z pohľadu pôvodcov a taktiež potenciálnych cielov teroristických útokov predstavujú výzvu pre bezpečnostný sektor BaH.¹² Pôvodcami najväčších bezpečnostných hrozíc voči záujmom BaH boli identifikované organizácie, skupiny a jednotlivci inšpirovaní ideológiami Al-Kájdi, DAEŠ, Frontu Al-Nusra.

⁹ Prijatá Radou Európy dňa 16. mája 2005 vo Varšave, nadobudla účinnosť dňa 1. 6. 2007, dostupná na: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622\(01\)&from=ES](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622(01)&from=ES)

¹⁰ Prijatý Radou Európy dňa 22. októbra 2015 v Rige nadobudol účinnosť dňa 1.7.2017, dostupný na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/217>

¹¹ Rada Európy, 2015.

¹² NOVÁKOVÁ, D. (2018) Európsky pohľad na reformu bezpečnostného sektora. In Kazanský, R. a kol. Nové prístupy k výskumu transformácie bezpečnostného sektora.

Stratégia vychádza primárne z dokumentov EÚ pojednávajúcich o prevencii a boji proti terorizmu. Uvedený strategický prístup bol zvolený s ohľadom na zdieľanie identického geopolitického priestoru s ostatnými európskymi krajinami a s ohľadom k príslušnosti k rovnakým demokratickým, kultúrnym, civilizačným a iným hodnotám. Navyše, bezpečnostné výzvy, ktorým čelí BaH sa signifikantne nelisia od hrozieb, ktorým čelia iné európske krajinys vrátane členských krajín EÚ. Integračné ambície BaH o vstup do NATO a EÚ a uzavretie Stabilizačnej a asociačnej dohody s EÚ predstavujú pre BaH právny záväzok harmonizovať svoju legislatívnu s legislatívou EÚ. Harmonizácia protiteroristických opatrení s opatreniami EÚ v predmetnej oblasti je ďalšou z mēt bezpečnostného segmentu BaH. Stratégia je zameraná na oblasti prevencie páchania zločinov z nenávisti, radikalizácie, terorizmu vo všetkých ich prejavoch, ochranu kritickej infraštruktúry, zlepšenie procedúr vo vyšetrovaní a stíhaní trestných činov terorizmu a súvisiacich trestnej činnosti, reakcie na možné teroristické útoky a na následnú obnovu.

Strategické opatrenia v oblasti prevencie sú zamerané na zamedzenie vol'by páchania násilného extrémizmu a terorizmu ako prostriedku na dosiahnutie svojich cieľov zo strany jednotlivcov a skupín náchylných k radikalizácii. Špeciálna pozornosť je venovaná opatreniam na zabránenie procesu indoktrinácie teroristickými ideológiami, najmä jeho formami obsahujúcimi jednoznačné prvky podnecovania k terorizmu, verejnej propagácií teroristických činov a regrutovaniu na účely terorizmu.

V oblasti ochrany kritickej infraštruktúry je úsilie orientované na zlepšenie ochrany hraníc s cieľom zabrániť alebo minimalizovať možnosť prípadného vstupu občanom cudzích krajín predstavujúcim bezpečnostné riziko pre BaH a umožniť sledovanie obyvateľov BaH podozrivých z asociovaním sa s terorizmom.

Opatrenia smerujúce k zlepšeniu procedúr vo vyšetrovaní a stíhaní trestných činov terorizmu a súvisiacich trestnej činnosti sú zamerané na rozšírenie a posilnenie legislatívneho rámca a inštitucionálnych kapacít spravodajského a bezpečnostného sektora, polície a súdnictva. Hlavným cieľom opatrení je včasné odhalenie plánov teroristických útokov a aktivít a okamžitá represívna aktivita voči jednotlivcom, skupinám a sietiam prezentujúcim teroristické úmysly. Zvláštna pozornosť vyšetrovania a represie je cielená na oblasti propagácie terorizmu a podnecovanie k terorizmu, regrutovanie na teroristické činy, financovanie terorizmu, poskytovanie akejkoľvek podpory teroristom a poskytovanie inštrukcií alebo akýchkoľvek prostriedkov, ktoré môžu byť použité pri páchaní teroristických útokov.¹³

V zmysle ratifikovaných medzinárodných zmlúv ako aj v súlade s obyčajovým medzinárodným právom majú príslušné orgány v Iraku a Sýrii právnu povinnosť obžalovať alebo vydať osoby podozrivé zo spáchania genocídy, mučenia a vojnových zločinov na svojom území. Poslanci irackého parlamentu vyjadrili svoje nesúhlasné stanovisko s vydaním zahraničných bojovníkov, keďže zadržaní FTF sú podozriví z páchania zločinov voči Iračanom. Samozrejme, všetky vlády majú záujem na získanie maximálneho dostupného množstva informácií o zadržaných osobách, ale žiadna z nich nepodstúpi vyčerpávajúce úsilie na ich záchrannu alebo repatriáciu. Uvedený postoj pravdepodobne korešponduje s verejnou mienkou dotknutých krajín.¹⁴

Ak dôjde po ukončení bojov na území Iraku a Sýrie k obnoveniu legitímnnej a funkčnej vlády, vyšetrovanie a vedenie súdnych prípadov bude s najväčšou pravdepodobnosťou

¹³ Vláda BaH, (2015).

¹⁴ COOLSAET, R. – RENARD, T. (2018) The Homecoming of Foreign Fighters in the Netherlands, Germany and Belgium: Policies and Challenges.

realizované v súlade s uplatnením princípu teritoriality. Miestni vyšetrovateľia a prokurátori majú jednoduchší prístup k zadováženiu dôkazového materiálu a k samotnému obžalovanému, ak sa skutky, ktoré sa mu kladú za vinu, stali na ich teritóriu. Napriek tomu, rozsah zločinov spáchaných na území Iraku a Sýrie predstavuje výzvu pre akékoľvek funkčné súdnictvo disponujúce zodpovedajúcimi zdrojmi, nieto post konfliktné súdy Iraku a Sýrie. Súdy v Iraku a Sýrii sú v zmysle teritoriálnej pôsobnosti oprávnené viesť konania voči všetkým zločinom, vrátane terorizmu, ku ktorým došlo na ich území. Táto právomoc je daná bez ohľadu na to, či bol skutok spáchaný zahraničným bojovníkom, príslušníkom DAEŠ alebo inej teroristickej organizácii, príslušníkom ozbrojenej opozície či príslušníkom ozbrojených síl Iraku a Sýrie. Obe krajiny doposiaľ pri vyvodzovaní trestnoprávnej zodpovednosti využili svoje národné protiteroristické zákony najmä pri súdení obyvateľov vlastných krajín. V obmedzenom rozsahu došlo aj k odsúdeniu zahraničných bojovníkov za členstvo a podporu DAEŠ.¹⁵

3 Faktory a špecifika prístupu vybraných európskych krajín k problematike zahraničných bojovníkov

Politika európskych krajín vo vzťahu k zajatým zahraničným bojovníkom je veľmi nejednoznačná. V regióne Blízkeho východu sa nachádzajú stovky zajatých cudzích štátnych príslušníkov čakajúcich na súdny proces, prípadne na návrat do krajiny pôvodu. Viaceré európske krajiny pristúpili k úpravám svojich právnych systémov, na základe ktorých by bolo možné zbaviť FTF občianstva, za podmienky, že daný jednotlivec disponuje občianstvom iného štátu. Takýto postup je v zmysle medzinárodného práva možné aplikovať jedine v prípadoch, kedy odobratie občianstva nespôsobí, že sa dotknutá osoba ocitne bez štátnej príslušnosti. V opačnom prípade je povinnosťou štátu voči svojmu občanovi konať.

Národné súdy sú oprávnené pojednávať trestné činy terorizmu, zločiny proti ľudskosti alebo genociðu pod podmienkou, ak sa takéhoto skutku dopustil ich občan (aktívny národný princíp), obeťami sú ich občania (pasívny národný princíp), alebo sa skutok stal na ich teritóriu (princíp teritoriality). Uvedené zahŕňa prípravnú fázu páchania terorizmu ako sú plánovanie útoku alebo cestovanie do Iraku a Sýrie. Súdy môžu pristúpiť k využitiu univerzálnej jurisdikcie nad určitými závažnými zločinmi aj v prípade, kedy neexistuje spojenie medzi zločinom a národným súdom.

Niekteré súdy pristúpili k vedeniu súdnych procesov na základe aktívneho národného princípu alebo princípu teritoriality v prípadoch spáchania trestných činov terorizmu alebo zločinov spadajúcich do kategórie medzinárodného práva. Uvedené prípady boli vedené voči vlastným „zahraničným“ bojovníkom, ale môžu byť vedené aj voči osobám, ktoré vstúpili na ich teritórium ako utečenci alebo získali občianstvo daného štátu. Univerzálna jurisdikcia sa aplikuje ako prostriedok poslednej možnosti, najmä ak teritoriálne príslušný štát nie je schopný alebo nemá záujem o vedenie súdneho procesu. Štáty majú v zmysle medzinárodného zmluvného práva povinnosť pristúpiť k uplatneniu univerzálnej jurisdikcie v prípade spáchania vojnového zločinu, ktorý predstavuje závažné porušenie medzinárodného humanitárneho práva a mučenie. V zmysle medzinárodného zvykového práva majú štáty právo pristúpiť k uplatneniu univerzálnej jurisdikcie nad vojnovými zločinmi, zločinmi voči ľudskosti a páchania genocídy.

V kontexte Iraku a Sýrie prevláda tendencia viesť súdne procesy na základe národnej legislatívy upravujúcej boj proti terorizmu, keďže proces dokazovania spáchania zločinov podľa medzinárodného práva je zložitejší. Teroristické činy v Iraku a Sýrii boli spáchané v kontexte vnútrostátného ozbrojeného konfliktu, aj keď niektoré z konfliktov v regióne

¹⁵ MEHRA, T. (2017) Bringing (Foreign) Terrorist Fighters to Justice in a Post_ISIS Landscape. Part I.

spĺňajú parametre medzinárodného ozbrojeného konfliktu. V zmysle článkov 8(C) a 8(E) Rímskeho štatútu niektoré zločiny ako napr. branie rukojemníkov alebo úmyselné vedenie útoku voči civilnému obyvateľstvu predstavujú vojnové zločiny. Teroristické útoky môžu taktiež predstavovať zločiny proti ľudskosti ak spadajú do zločinov uvádzaných v článku 7 Rímskeho štatútu. Skutočnosť, že terorizmus (zatiaľ) nepredstavuje samostatnú kategóriu zločinov spadajúcich do kategórie medzinárodného práva má určité dôsledky – povinnosť vydať alebo obžalovať sa aplikuje jedine ak teroristické činy spadajú do medzinárodných konvencií o terorizme a medzinárodné zvykové právo (zatiaľ) nedisponuje mechanizmom na uplatnenie univerzálnej jurisdikcie nad terorizmom.

Podstata princípu univerzálnej jurisdikcie tkvie v absencii priameho prepojenia medzi páchateľom a štátom, ktorý realizuje trestné stíhanie a jej uplatňovanie je v jednotlivých štátoch rozdielne. Niektoré štáty ako sú Francúzsko, Fínsko a Holandsko podmienujú uplatnenie univerzálnej jurisdikcie prítomnosťou podozrivého v krajinе. Španielska legislatíva vyžaduje pri uplatnení univerzálnej jurisdikcie budť prítomnosť podozrivého v krajinе, alebo je obeťou občan Španielska, alebo existenciou iného prepojenia na Španielsko. Nemecko a Švédsko implementovali širší koncept univerzálnej jurisdikcie umožňujúci začatie súdneho procesu aj v prípadoch, ak sa podozrivý nenachádza na ich území. Princíp subsidiarity je ďalšou z podmienok, ktorú mnohé z krajín prijali. V zmysle uvedenej podmienky štáty pristúpia k uplatneniu univerzálnej jurisdikcie jedine v prípade, ak štáty s teritoriálnou alebo národnostnou jurisdikciou nemajú záujem alebo nie sú schopné pristúpiť k uplatneniu práva.

V reálnom živote iba málo európskych štátov pristúpilo k vyšetrovaniu zločinov spáchaných v Iraku a Sýrii občanmi cudzích štátov. Počet a rozsah trestných stíhaní nekorešponduje s rozsahom a mierou zločinov spáchaných na Blízkom Východe. Určité zmeny je možné očakávať v dôsledku narastajúceho počtu žiadateľov o azyl pochádzajúcich z vojnovou postihnutých krajín. Niektorí zo žiadateľov o azyl môžu byť obeťami, svedkami alebo páchateľmi trestných činov, čo umožní vedenie trestného stíhania v súlade s domácou legislatívou krajín.¹⁶

Právny rámec BaH vyjadruje medzinárodnú solidaritu v oblasti prevencie kriminality a manifestuje záujem BaH o zachovanie medzinárodného právneho poriadku, ktorého je BaH súčasťou. Aplikáciu trestného práva BaH vo vzťahu k trestným činom spáchaným mimo územie BaH a teda taktiež využitie univerzálnej jurisdikcie reguluje kapitola tri Trestného zákona BaH. Článok deväť Trestného zákona BaH upravuje podmienky uplatnenia legislatívy BaH na zločiny spáchané mimo územia BaH. V súlade s uvedeným článkom je aplikácia ustanovení Trestného zákona BaH na občana cudzieho štátu možná v prípade, ak je skutok trestným činom aj na území štátu na ktorom došlo k jeho spáchaniu a v zmysle platnej legislatívy daného štátu je možné zaň uložiť trest odňatia slobody vo výške minimálne päť rokov. Legislatíva BaH podmieňuje uplatnenie univerzálnej jurisdikcie osobnou prítomnosťou podozrivého na území krajiny. BaH uplatní univerzálnu jurisdikciu voči cudzím štátnym príslušníkom jedine v prípade, ak nedošlo k ich extradícii. Na základe univerzálneho princípu dôjde k uplatneniu legislatíva BaH v prípade, ak žiadajú štát nepožiada o vydanie cudzieho štátneho príslušníka alebo takáto žiadosť o vydanie bude zo strany BaH zamietnutá.

Predstavitelia BaH vnímajú univerzálnu jurisdikciu ako prejav solidarity medzi štátmi a jeden z nástrojov medzinárodného boja proti kriminalite. Rezervovaný postoj k aplikácii princípov univerzálnej jurisdikcie zo strany BaH vyjadruje posudzovanie dôsledkov jej využitia v kontexte možného negatívneho dopadu na diplomatické a hospodárske vzťahy s inými krajinami.

¹⁶ MEHRA, T. (2018) Bringing (Foreign) Terrorist Fighters to Justice in a Post_ISIS Landscape. Part II.

Začiatkom roku 2016 došlo takmer k úplnému zastaveniu cestovania FTF medzi BaH, Irakom a Sýriou. Príslušné orgány BaH uvedený stav prezentujú ako výsledok priatých aktívnych opatrení, keďže úrady BaH vyčlenili viac prostriedkov na stíhanie FTF navrátivších sa z Iraku a Sýrie ako aj potenciálnych FTF. Bez ohľadu na dosiahnuté výsledky v oblasti boja proti terorizmu, medzinárodné spoločenstvo vníma nedostatky v činnosti orgánov činných v trestnom konaní prameniacich z osobných, politických a inštitucionálnych sporov, ktoré negatívne vplývajú na mieru koordinácie činnosti medzi protiteroristickými agentúrami BaH, neadekvátne odsudzovanie podozrivých z terorizmu a vägne vedenie vyšetrovania v oblastiach regrutovania a financovania terorizmu.

Od roku 2016 súdy BaH pojednávajú vo veciach trestnoprávnej zodpovednosti osôb podozrivých z účasti na terorizme v zmysle novely Trestného zákona BaH. Napriek tlaku medzinárodného spoločenstva a novelizácií právneho poriadku BaH je možné považovať postup súdov BaH voči navrátilcom z Blízkeho východu za veľmi benevolentný. Navrátilci z bojísk na Blízkom východe boli do roku 2018 po návrate do BaH „registrovaní“ miestnymi úradmi a ich vyšetrovanie prebiehalo vo väčšine prípadov na slobode. Uvedený postup úradov vytváral vhodné spoločenské podmienky na šírenie radikálnych náboženských doktrín a glorifikáciu navrátilcov v rámci uzavretých náboženských komunit. Nemenej dôležitým faktorom je posudzovanie uvedeného stavu zo strany príslušníkov uzavretých náboženských skupín. Začiatkom roka 2019 avizovala BiH zmeny v postupe orgánov činných v trestnom konaní, pričom zásadnou zmenou je väzobné stíhanie navrátivších FTF.

Tresty na ktoré boli navrátilci odsúdení nespĺňajú funkciu prevencie a ani výchovnú funkciu. Do roku 2019 došlo v BaH k odsúdeniu 23 občanov BaH na trest odňatia slobody za účasť na terorizme, pričom súhrnný trest na ktorý boli osoby odsúdené nedosahuje ani 50 rokov. V prípade dokázania viny sa výška trestu odňatia slobody udeleného navrátilcom vo väčšine prípadov pohybovala na hranici jedného roka. Nízka hranica trestu je odôvodňovaná tým, že orgány činné v trestnom konaní nedokázali zhromaždiť dostatočné množstvo dôkazov.

Do roku 2018 legislatíva BaH umožňovala, v prípade odsúdenia na trest s dĺžkou doby odňatia slobody kratšou ako jeden rok, zaplatenie finančnej pokuty za každý deň, na ktorý bola podozrivá osoba odsúdená, pričom súdy a ďalšie orgány BaH neskúmali pôvod finančných prostriedkov využitých na takéto účely. Mieru benevolencie BaH voči hrozbe terorizmu prezentuje údaj o počte vznesených obvinení voči osobám podozrivým z účasti na terorizme. Od januára 2019 do mája 2019 orgány činné v trestnom konaní BaH vzniesli obvinenia iba voči štyrom osobám zo spáchania trestného činu terorizmu.

Očakávania masívneho návratu FTF sa zatiaľ nenaplnili. Od roku 2016, kedy sa začal kolaps „Islamského štátu“ sme svedkami návratu prevažne žien a rodín s malými deťmi. Niekoľko jednotlivcov, FTF, navrátivších sa do domovských krajín čelilo trestnému stíhaniu a nachádzajú sa vo väzbe. Prví navrátilci z bojísk na Blízkom Východe neboli systematicky stíhaní a odsúdení. Uvedená skutočnosť vychádzala z vyhodnotenia ich úmyslov a z predpokladu, že predstavujú menšiu hrozbu pre spoločnosť. Taktiež vtedajší trestný poriadok nezjednodušoval stíhanie navrátilcov v danom období. Voči ženám v zmysle zavedeného všeobecného pravidla nebolo vedené trestné stíhanie.¹⁷

Zadržaných FTF môžeme rozdeliť do dvoch kategórií – radikalizovaných nekombatantov a bojmi zocelených militantov aktívne sa podielajúcich na páchaní terorizmu. V oboch prípadoch je z perspektívy národnej bezpečnosti a zberu informácií vhodné vypočutie a vyšetrovanie zadržaných osôb. Kombatanti môžu byť nositeľmi hodnotných taktických a operačných informácií využiteľných pri modifikácii taktických postupov na

¹⁷ COOLSAET, R. – RENARD, T. (2018) The Homecoming of Foreign Fighters in the Netherlands, Germany and Belgium: Policies and Challenges.

riešenie krízových situácií v domácom a medzinárodnom krízovom manažmente. Radikalizovaní jednotlivci, ktorí sa nezúčastňovali bojov, najmä ženy a deti, predstavujú hodnotný zdroj poznania mechanizmov radikalizácie a indoktrinácie využiteľných v boji proti radikalizácii a môžu poskytnúť hodnotné informácie vedúce k pochopeniu sociálnych aspektov fungovania a štruktúry DAEŠ a ďalších militantných islamistických skupín pôsobiacich v regióne Blízkeho Východu.

Volba adekvátneho väzobného režimu predstavuje jeden z klúčových bodov v procese spoločenského vysporiadania sa s fenoménom FTF.¹⁸ Jednotlivé krajinu prijali odlišné stratégie. Belgicko preferuje režim rozptýlenia v rámci existujúcej siete väzníc. Odsúdení FTF sú počas výkonu trestu, bez ohľadu na výšku trestu a druh väznice, z obáv z možného ideologickeho vplývania a radikalizácie spoluväzňov v izolácii. Táto stratégia môže viesť v konečnom dôsledku k posilneniu radikalizácie najmä u jednotlivcov odsúdených na krátšie tresty odňatia slobody. Holandsko zvolilo umiestnenie podozrivých zo spáchania trestných činov spojených s terorizmom, ako aj odsúdených z páchania terorizmu vo väzenských zariadeniach so zvýšenou ostrahou. Nemecko nemá doposiaľ definovaný režim pre FTF, niektorí sú umiestnení do zariadení so zvýšenou ostrahou a niektorí do väzníc so štandardným režimom.

Horeuvedené krajinu pristúpili v prostredí väzníc k implementácii na mieru šitých programov zameraných na potlačenie násilných behaviorálnych aspektov, pričom neriešia samotný problém deradikalizácie, zmenu názorov a ideológie. Popisované krajinu pristúpili k odlišným postupom vo vzťahu k prepusteným väzňom. V Holandsku a Nemecku boli vytvorené na mieru šité programy, ktorých cieľom je resocializácia prepustených väzňov. Belgické programy sú v súčasnej dobe v experimentálnej podobe, pričom existujú výrazné rozdiely v prístupe k FTF väzňom prepusteným na základe podmienky a tými, ktorí odmietali účasť na programoch zameraných na potlačenie násilných behaviorálnych aspektov a teda si odslúžili trest v plnej výške.¹⁹

BaH deklaruje voľbu väzobného režimu, ktorý izoluje osoby odsúdené na trest odňatia slobody v zmysle protiteroristických zákon od ostatných delikventov. Uvedená stratégia bráni šíreniu radikálnych náboženských doktrín vo väzenskom prostredí, no na druhej strane posilňuje väzby vo vnútri izolovaných skupín odsúdených a môže viesť k zvýšeniu miery radikalizácia. Zvolený prístup avšak taktiež bráni v implementácii akýchkoľvek deradikizačných a resocializačných iniciatív. Odsúdení FTF z BaH sa zväčša odmietajú zúčastniť programov zameraných na deradikalizáciu a opäťovné začlenenie do spoločnosti odvolávajúc sa na základné ľudské práva a demokratické princípy spoločnosti. BaH do súčasnej doby nedokázala vypracovať efektívnu stratégiu doplnenú o deradikizačné a resocializačné programy, ktorá by bola aplikovateľná v rámci väzenského systému. Po prepustení z väzenia sa bývalí FTF a osoby odsúdené za trestné činy súvisiace s terorizmom vo väčšine prípadov začleňujú naspäť do uzavorených náboženských komunit, ktoré boli prameňom ich náboženskej a ideologickej indoktrinácie.

Osobitý problém predstavujú deti FTF. V priebehu existencie „Islamského štátu“ sa v regióne Blízkeho Východu narodilo množstvo detí FTF s nevyjasneným štatútom. Veľký počet z nich sú siroty alebo polosiroty, poprípade boli splodené zo vzťahov, kedy bola matka po úmrtí manžela nútene opäťovne sa „vydať“ za iného príslušníka DAEŠ, v mnohých prípadoch občana iného štátu. Európske krajinu, a medzi nimi aj BaH, zaujali váhavé stanovisko v otázke automatického udeľovania občianstva deťom svojich občanov. Viaceré štáty podmieňujú udelenie občianstva týmto deťom vykonaním testov DNA, s cieľom

¹⁸ NEČAS, P. - KOLLÁR, D. (2018). Bezpečnostná stratégia EÚ a jej význam pre sektorovú bezpečnosť.

¹⁹ COOLSAET, R. – RENARD, T. (2018) The Homecoming of Foreign Fighters in the Netherlands, Germany and Belgium: Policies and Challenges.

potvrdiť, prípadne vylúčiť rodinné väzby na štátnych príslušníkov týchto krajín. Náklady na vykonanie DNA testov znáša rodina dieťaťa.

V širokom spektri názorových prúdov v oblasti riešenia problematiky detí narodených v Iraku a Sýrii majú svoje zastúpenie aj postoje odvolávajúce sa na Dohovor o právach dieťaťa. V zmysle článku 3 Dohovoru o právach dieťaťa²⁰ sa „štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Dohovoru, zaväzujú, že zabezpečia dieťaťu ochranu a starostlivosť nevyhnutnú pre jeho blaho“. Ďalší z článkov pojednáva o povinnosti „prijaať všetky potrebné zákonodarné, administratívne, sociálne a výchovné opatrenia pre ochranu detí pred akýmkolvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním, zanedbávaním alebo nedbalým zaobchádzaním, trýznením alebo vyuistovaním, vrátane sexuálneho zneužívania“ a úlohe „prijaať všetky potrebné opatrenia na podporu telesného a duševného zotavenia a sociálnej reintegrácie dieťaťa, ktoré sa stalo obetou akejkoľvek formy zanedbávania, vyuistovania alebo zneužívania, mučenia alebo inej formy krutého, neludského alebo ponižujúceho konfliktu“. Horeuvedené indikuje povinnosť štátu repatriovať deti z postkonfliktnej oblasti Blízkeho Východu.²¹

Inštitúcie BaH nedisponujú presnými údajmi o počtoch FTF pôsobiacich v Iraku a Sýrii. Odhaduje sa, že ku koncu januára 2019 pôsobilo na Blízkom Východe približne 120 občanov BaH, z toho približne 50 žien a detí.²² Podľa neoverených informácií sa v Iraku a Sýrii od roku 2012 narodilo približne 70 detí, ktorých minimálne jeden rodič je občanom BaH.²³ Príčom niektoré zdroje uvádzajú až dvojnásobný počet detí narodených v Iraku a Sýrii, ktorých minimálne jeden z rodičov je občanom BaH.

Záver

Úrady BaH pristupujú k návratu FTF a ich rodinných príslušníkov s veľkou dávkou opatrnosti. Sú si vedomé potenciálnych bezpečnostných rizík spojených s návratom FTF a ich rodinných príslušníkov a kladú zvýšený dôraz na ich primárnu identifikáciu. Návrat občanov BaH je komplikovaný skutočnosťou, že mnohí z FTF, resp. ich rodinných príslušníkov sa nachádzajú na území ovládanom neštátnymi subjektami, čo vytvára prekážky pri rokovaniach o ich návrate. Samostatnú kapitolu predstavujú deti narodené v Iraku a Sýrii, keďže inštitúcie BaH zatial neprejavujú entuziazmus pri riešení ich právneho postavenia.

Ak by aj jednotlivé štáty nemuseli mať právnu povinnosť voči deťom FTF narodeným v Iraku a Sýrii, z pohľadu ich vývoja a budúcnosti je zaangažovanosť zainteresovaných štátov žiadúca. V prípade, že sa jednotlivé krajiny nedokážu vysporiadať so svojimi občanmi, uvedené zlyhanie bude využité na účely propagandy zo strany extrémistických skupín a prípadný nezáujem o deti FTF by s veľkou pravdepodobnosťou viedol k radikalizácii ďalšej generácie. Nami skúmaný problém preto aj v najbližšom období predstavuje relevantnú bezpečnostnú hrozbu z hľadiska stability úrovne sociálnej bezpečnosti.

Použitá literatúra:

1. COOLSAET, R. – RENARD, T. (2018). *The Homecoming of Foreign Fighters in the Netherlands, Germany and Belgium: Policies and Challenges*. [online] In: <https://icct.nl/> [citované: 11. 4. 2018]. Dostupné na internete: <https://icct.nl/publication/the-homecoming-of-foreign-fighters-in-the-netherlands-germany-and-belgium-policies-and-challenges/>

²⁰ OSN. (2018) Dohovor o právach dieťaťa.

²¹ MEHRA, T. – PAULUSEN, Ch. (2019) The Repatriation of Foreign Fighters and Their Families: Options, Obligations, Morality and Long-Term Thinking..

²² DRAGOJLOVIĆ, M. (2019) Radical Islamists will come back in BIH.

²³ MUSLIMOVIĆ, (2019) Bosnia Plans Captured ISIS Fighters' Return from Syria.

2. DRAGOJLOVIĆ, M. (2019). *Radical Islamists will come back in BIH*. [online] In: www.balkaneu.com [citované 15. 2. 2019]. Dostupné na internete: <https://balkaneu.com/radical-islamists-will-come-back-in-bih/>
3. Európska únia. (2017). *Úradný vestník Európskej únie*. [online] In: <https://eur-lex.europa.eu/> [citované 31. 3. 2017]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017L0541&from=SK>
4. IVANČÍK, R. – NEČAS, P. (2019) *Terrorizmus. Globálna bezpečnostná hrozba*. Ostrava : Key Publishing, 2019. 163 s. ISBN 978-80-7418-319-5.
5. KAVAN, Š., BREHOVSKÁ, L. Cooperation of South Bohemia and Cross-Border Regions with a Focus on Civil Protection. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) 19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings. Brno : Masarykova univerzita, 2016. pp. 907-914. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-117.
6. MEHRA, T. (2017). *Bringing (Foreign) Terrorist Fighters to Justice in a Post-ISIS Landscape Part I: Prosecution by Iraqi and Syrian Courts*. [online] In: <https://www.icct.nl> [citované 22. 12. 2017]. Dostupné na internete <https://www.icct.nl/publication/bringing-foreign-terrorist-fighters-to-justice-in-a-post-isis-landscape-part-i-prosecution-by-iraqi-and-syrian-courts/>
7. MEHRA, T. (2018). *Bringing (Foreign) Terrorist Fighters to Justice in a Post-ISIS Landscape Part II: Prosecution by Foreign National Courts*. [online] In: <https://www.icct.nl> [citované 12. 1. 2018]. Dostupné na internete: <https://icct.nl/publication/bringing-foreign-terrorist-fighters-to-justice-in-a-post-isis-landscape-part-ii-prosecution-by-foreign-national-courts/>
8. MEHRA, T. – PAULUSSEN, Ch. (2019). *The Repatriation of Foreign Fighters and Their Families: Options, Obligations, Morality and Long-Term Thinking*. [online] In: <https://icct.nl> [citované 3. 6. 2018]. Dostupné na internete: <https://icct.nl/publication/the-repatriation-of-foreign-fighters-and-their-families-options-obligations-morality-and-long-term-thinking/>
9. MUSLIMOVIC, A. (2019). *Bosnia Plans Captured ISIS Fighters' Return from Syria*. [online] In: www.detektor.ba [citované 24. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://detektor.ba/en/bosnia-plans-captured-isis-fighters-return-from-syria/>
10. NEČAS, P. - KOLLÁR, D. (2018). Bezpečnostná stratégia EÚ a jej význam pre sektorovú bezpečnosť. In: Medzinárodné vzťahy 2018: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Bratislava : Ekonom, 2018. ISBN 978-80-225-4602-7. s. 519-529
11. NOVÁKOVÁ, D. (2018) Európsky pohľad na reformu bezpečnostného sektora. In Kazanský, R. a kol. Nové prístupy k výskumu transformácie bezpečnostného sektora. 1. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálnych studií, 2018. 134 s. ISBN 978-80-7556-040-7. OSN. *Dohovor o právach dieťaťa*. [online] In: <http://www.unicef.sk> [citované 20. 3. 2018]. Dostupné na internete: https://www.unicef.sk/files/dohovor_o_pravach_dietata.pdf
12. OSN. (2014). *Rezolúcia BR OSN č. 2178/2014* [online] In: <http://unscr.com> [citované 20.2.2019]. Dostupné na internete: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2178>
13. Rada Európy. (2006). *Dohovor Rady Európy o predchádzaní terorizmu* [online] In: <https://eurlex.europa.eu> [cit. 2018-02-20]. Dostupné na internete: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622\(01\)&from=ES](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622(01)&from=ES)
14. Rada Európy (2017). *Dodatkový protokol k Dohovoru Rady Európy o predchádzaní terorizmu*. [online] In: <https://eur-lex.europa.eu> [citované 28.10.2019]. Dostupné na internte: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622\(02\)&from=ES](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0622(02)&from=ES)

15. Rada Európy. (2015). *Explanatory Report to the Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism*. [online] In: <https://www.coe.int> [cit. 2015-10-22]. Dostupné na internete: <https://www.coe.int/en/web/portal:https://rm.coe.int/168047c5ec>
16. TVARONAVIČIENE, M., NESTEROVA, K., KOVÁČIK, V. (2017) Energy security and long-term energy efficiency: Case of selected counties. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 7 (2), s. 349-357. DOI: 10.9770/jssi.2017.7.2(14)
17. Vláda BaH. (2015). *Strategy of Bosnia and Herzegovina for Preventing and Combating Terrorism 2015 –2020*. [online] In: <http://msb.gov.ba> [cit. 2015-05-12]. Dostupné na internete: Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina: http://msb.gov.ba/PDF/STRATEGIJA_ZA_BORBU_PROTIV_TERORIZMA_ENG.pdf

Kontakty:

Ing. Ladislav Regenda

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kumányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: ladislav.regenda@yahoo.com

doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kumányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk

doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kumányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: lucia.rysova@umb.sk

MÍROVÁ DOHODA S FARC A JEJÍ REALIZACE

PEACE AGREEMENT WITH FARC AND ITS REALIZATION

Vít Rouč

Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie/Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů
Praha, o.p.s., U Santošky 17, 150 00, Praha, ČR, e-mail: vitrouc@seznam.cz

Abstrakt: Předkládaný příspěvek „mírová dohoda s FARC a její realizace“ se zabývá zejména aktuálními faktory ovlivňujícími vnitropolitický vývoj Kolumbie, který má ale zahraničněpolitické dopady. V této souvislosti přiblížuje klíčové změny v Kolumbii po podpisu mírové dohody s FARC a dopady na samotný vývoj státu, vztahy se sousedy a širší geopolitické aspekty. Cílem článku je nastínit klíčové mezníky, které Kolumbii postupně přivádějí k další možné krizi. Dalším cílem je reflexe její současné situace a nástin možných rizik, která tento vývoj může vyvolat. Při reflexi tématu bude použita především analýza, která bude na vybraných kritériích sledovat výše uvedené faktory. Tato situace také ovlivňuje politické, ekonomické, bezpečnostní i sociální prostředí okolních států a jejich vztahy ke Kolumbii. V článku jsou použity zejména české, anglické a španělsky psané zdroje, které se zabývají zkoumanou problematikou.

Klíčová slova: Latinská Amerika, Kolumbie, FARC, politika

JEL: N46, N96, R28

Abstract: The presented summary of „peace agreement with FARC and its realization“ describes especially actual factors which have the influence in this state. From this view it describes the main changes in Colombia after the subscription of the peace agreement with FARC and their influence on the state development, neighbouring relations and the bigger geopolitical points. The main target of the article is the description of the main changes which have the influence on the complicated present situation and which leads to the next possible crisis. The next targets are reflections of the present interior and exterior political situation, with the description of possible risks which will be able to come. As the main method it will be used analysis. This situation has the influence on the political, economic, secural and social settings of the states and their relations too. I think that the influence will be rather negative. These factors could form the next regional unstable source. Czech, English and Spanish sources connected with this theme are used in the article.

Key words: Latin America, Colombia, FARC, policy

JEL: N46, N96, R28

Úvod

Na podzim roku 2016 byla podepsána mírová smlouvu mezi vládou Kolumbie a hnutím FARC,¹ která ukončila několik desítek let trvající občanskou válku. Přes nesouhlas části kolumbijské veřejnosti se tehdejšímu prezidentovi Manuely Santosovi podařilo mírovou smlouvu zrealizovat a na straně druhé, FARC skutečně ve své většině složila zbraně a ve své většině přistoupila na realizaci této dohody. Nyní, po třech letech se ukazuje, že situace není

¹ FARC-EP – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo (Revoluční ozbrojené síly Kolumbie – národní vojsko)

vůbec tak pozitivní, jak by se očekávalo a FARC znova zvažuje, že zahájí ozbrojený odpor proti vládě. Co je důvodem této změny situace? Jaké dopady by realizace takového kroku přinesla Kolumbii a jejím sousedům? Toto je primární výzkumná otázka níže psané statí, s tím, že dalším sledovaným cílem bude reflektovat i dopady krize v sousední Venezuele na Kolumbii a možné negativní ovlivnění vnitropolitického vývoje v Kolumbii. Pokud by se vedle Venezuely začala hroutit i Kolumbie, je nebezpečí, že nastane dominový efekt, který destabilizuje velkou část Latinské Ameriky. Tento vývoj by negativně zasáhl i USA, zejména v rovině bezpečnostní, zvýšení imigračního tlaku na jižní hranici i v rovině energetické bezpečnosti.

Pokud pomineme v minulosti ideologické a politické aspekty ozbrojeného boje FARC proti vládě (jsou samozřejmě důležité), tak nejdůležitějším a především stále přetrvávajícím faktorem nespokojenosti části obyvatelstva podporujícího FARC jsou nedostatečně řešené socioekonomické problémy. Nedostatek se potom stává příčinou konfliktu a z hlediska kritérií tzv. Torontské školy je v případě vývoje Kolumbie splněna jedna z podmínek: „...nedostatek způsobený nerovnou distribucí statků v dané společnosti.“² Tato situace potom vede „... ke vzrůstající frustraci rozsáhlých skupin obyvatelstva, která zpětně vytváří nenávist vůči státu, snižuje vztah mezi státem a občanskou společností a zvyšuje pravděpodobnost vypuknutí ozbrojeného povstání.“³ Tento stav se pak může stát příčinou vypuknutí vnitrostátního konfliktu. Dle Hofreitera mohou být spouštěcí faktory vnitřních konfliktů: „1) obnovení starého konfliktu, který probíhal v minulosti, 2) nízké příjmy obyvatelstva bývají důsledkem chudoby (chudí obyvatelé jsou náchylní k ilegálním činnostem a často se stávají členy teroristických organizací a organizovaných zločineckých skupin).“⁴ Použitou metodou bude popis a zejména analýza dostupných, převážně anglicky, španělsky a česky psaných internetových zdrojů, neboť se jedná o současný a aktuální stav sledovaného problému. Pro širší historickou reflexi bude použita odborná publikace J. Opatrného „Amerika v proměnách staletí“ a dále publikace vycházející z archivních pramenů USA „Zadní dvorek Ameriky“ od autorky J. Livingstoneové.

1 Historické kořeny a souvislosti

Pokud bychom měli stručně charakterizovat kořeny konfliktu mezi kolumbijskou vládou a FARC, museli bychom se vrátit hluboko do minulosti. Tento konflikt měl a má více rovin. Z hlediska podpory části kolumbijské veřejnosti hraje pravděpodobně nevýznamnější úlohu faktor socioekonomický. Drtivá většina příznivců a lidí podporujících FARC se rekrutovala spíše z chudších vrstev obyvatelstva, převážně rolníků. To souviselo s dalším problémem Kolumbie, který představoval provedení či neprovedení pozemkové reformy. Toto politické soupeření ve druhé polovině 40. let 20. století přerostlo v občanskou válku, jejímž „dítětem“ bylo vznik FARC, případně jiných gerilových organizací. Tento vývoj musíme sledovat v širším geopolitickém rozměru, neboť realitou mezinárodních vztahů bylo bipolární rozdělení světa, na přelomu 50. a 60. let vítězí revoluce na Kubě, která se stává velice silným příkladem pro část latinskoamerické společnosti.

Mezitím došlo v roce 1957 k podpisu dohody mezi konzervativci a liberály o vzniku Národní fronty, která ukončila hlavní fázi ozbrojeného konfliktu. V praxi došlo k pravidelnému střídání konzervativců a liberálů na prezidentském postu a úřady byly obsazovány na základě parity. Žádná ze stran ale nebyla schopna dořešit pozemkovou reformu a požadavky rolníků. Této situace „...využívaly marxistické skupiny i extrémní

² KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia, s. 49.

³ KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia, s. 49.

⁴ KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia, s. 24.

In: HOFREITER, L. (2008): Teória a riešenie konfliktov, s. 104-105.

křídlo církevní komunity formulující teorii osvobození a požadující radikální reformy i za cenu ozbrojeného boje.⁵ Výsledkem této politiky byla další eskalace násilí a vznik celé řady gerilových organizací, v roce 1964 i organizace FARC. Ideologickou základnou se stal marxismus a v praktické rovině inspirace kubánskou revolucí. V tehdy bipolárně rozděleném světě bylo zřejmé, že klíčový spojenec kolumbijské vlády, USA, poskytne pomoc při potírání této organizace. Navíc levicové myšlenky a politika organizace se staly lákavými pro levicové intelektuály a univerzitní studenty, z nichž řada získala nebo doplnila své vzdělání ve státech východního bloku.

V následujících letech a desetiletích se proto angažovanost USA v podpoře kolumbijské vlády v boji proti FARC a dalším levicovým organizacím ještě znásobila. Tato podpora měla mnoho rovin – politickou, ekonomickou, vojenskou atd. Vynaložené úsilí sice přinášelo jisté výsledky, ale nikdy se nepodařilo organizaci porazit.

V druhé polovině 20. století rovněž začalo docházet k prorůstání aktivit FARC a narkotrafikanství. Faktorů bylo opět více. S tím, jak se rozšiřovala operační základna FARC, došlo k expanzi i do oblastí, které stály za produkcí koky. Dalším faktorem byla otázka financování organizace. V prvních dekádách činnosti byly prostředky získávány zejména při akcích zaměřených proti státní administrativě a únosy. S tím jak organizace posilovala však výše uvedené prostředky přestávaly stačit a hledal se nový zdroj příjmů. Proto došlo ke spolupráci s narkomafiemi a posléze vytvořením vlastní infrastruktury v této činnosti. Tento ideový posun byl dán rovněž mezinárodněpolitickým vývojem, kdy po rozpadu bipolárního světa došlo i k určitému ideologickému rozvolnění FARC a ukončení spolupráce s Komunistickou stranou Kolumbie. V dobách prvních let existence, kdy převládaly silné marxistické tendenze, byly takové aktivity nemyslitelné. Ačkoliv FARC procházela od roku 1964 různými procesy svého vývoje, stále nezapomínala na klíčovou podstatu svého vzniku a to vyřešení otázky venkovského obyvatelstva, dořešením pozemkové reformy.

S tím jak FARC začala více a více posilovat na scéně obchodu s drogami, začala kolumbijská vláda v této otázce více spolupracovat s USA. V mezinárodní politice se začal objevovat termín „narkogerila“, který použily USA. Na straně druhé je rovněž skutečností, že „Představitelé USA často tvrdí, že obchod s drogami kontrolují levicové gerily. Koncept „narkogeril“ byl pro USA užitečný koncem studené války, kdy po skončení „hrozby komunistického bloku“ ospravedlňoval intervenci Pentagonu v Kolumbii. Dnes je používanějším termínem „narkoterorismus.“⁶ Realitou zůstávalo, že produkce drog se nadále prudce zvyšovala a hlavním odběratelem byly USA. V důsledku tohoto vývoje byl na základě americko-kolumbijské spolupráce vytvořen na přelomu tisíciletí Plán Kolumbie. Výsledkem byl spíše neúspěch a FARC vyhodnotil zvýšené množství americké vojenské pomoci v souvislosti s Plánem Kolumbie jako zásadní bezpečnostní hrozbu.⁷

I přes oslabování FARC v následujících letech, úmrť jejího zakladatele Manuela Marulanda v roce 2008 se organizaci nepodařilo nikdy vojensky porazit. Faktické ukončení bojů přinesla až níže uvedená dohoda ze září 2016.

Pokud bychom se v posledních letech podívali na produkci koky a kokainu v Kolumbii, v roce 2017 dosáhla produkce svého vrcholu. „V období 2013-2017 se množství obdělávaných ploch zvýšilo ze 46 000ha na 171 000ha a produkce kokainu dosáhla 1976 tun, což představuje navýšení o 25 % více než v roce 2016.“⁸

⁵ OPATRNÝ, J. (1998): Amerika v proměnách staletí, s. 274.

⁶ LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): Zadní dvorek Ameriky, s. 233.

⁷ Srov. LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): Zadní dvorek Ameriky, s. 163.

⁸ SANTACECÍLIA, M. (2019): Colombia: Duque también tiene su parte en cifras record de coca y cocaína, s. 1.

2 Aspekty mírové smlouvy s FARC z roku 2017

Proces vyjednávání mezi kolumbijskou vládou a vedením FARC byl komplikovaný a dlouhodobý. Jednání začala již v listopadu 2012 a mediátory byly Kuba a Norsko. FARC v tomto období sice již nedosahovala síly z první dekády 21. století, avšak stále disponovala několika tisíci bojovníky ve zbrani a kontrolovala rozsáhlá území Kolumbie. Oznámení, že mezi oběma stranami došlo k dohodě bylo oznámeno v létě 2016 v Havaně. Výsledek byl mezinárodním společenstvím hodnocen pozitivně. Bílý dům vydal prohlášení, ve kterém je uvedeno, že „Prezident považuje tento historický den za velmi zásadní okamžik na dlouhé cestě k plné implementaci a platnosti trvalé mírové dohody, která může posílit bezpečnost a prosperitu kolumbijského lidu.“⁹ Slavnostní akt podpisu mírové smlouvy mezi prezidentem Kolumbie Emanuelem Santosem a velitelem FARC Ivanem Márquezem se uskutečnil 26. září 2016 v Cartageně.¹⁰ Z hlediska hodnocení obsahu samotné dohody, lze říci, že byla ve vztahu k FARC umírněná, což ale byla nutná podmínka, aby ze strany FARC byla akceptována. Po demobilizaci měli být prostí bojovníci amnestováni, FARC se měla transformovat na politickou stranu a počítalo se, že se v roce 2018 zúčastní parlamentních a prezidentských voleb. Dále mělo dojít ke společnému postupu v boji proti narkotrafikanství, dořešení pozemkové reformy, důraz na dodržování lidských práv, podpoře demokracie a ekonomickosociálního rozvoje Kolumbie.

Takto deklarované podmínky však vyvolaly v části kolumbijské společnosti silný odpor a kritiku. Konflikt trval téměř 52 let, 260 000 lidí zemřelo a sedm milionů se stalo uprchlíky.¹¹ Lze tedy říci, že byla postižena téměř každá rodina v Kolumbii. Výše uvedené bylo důvodem, proč v celonárodním referendu 2. října 2016 byla těsným poměrem hlasů dohoda odmítnuta¹²

Hlavní postavou kritiky uzavřené smlouvy se stal bývalý prezident Kolumbie Álvaro Uribe, který inicioval založení hnutí „NO“. Hlavní kritika se týkala zejména, že „...nehledě na to, jak hrozné zločiny teroristé FARC spáchali, stačí, aby se přiznali, a ujdou vězení.“¹³

Po neúspěšném referendu se rozběhlo nové kolo jednání, které bylo úspěšně zakončeno 24. listopadu 2016 podpisem modifikované smlouvy, kterou následně schválil kolumbijský parlament.¹⁴

Upravená smlouva hovořila o trestech spojených s válečnými zločiny, zvláštních vyšetřovacích komisích, odškodnění obětí nebo stíhání zločinů spojených s prodejem drog. Z hlediska politického se zapojením FARC do dění země se nadále počítalo, s možností zapojení do parlamentních i prezidentských voleb.

3 Současná situace v Kolumbii a sporné body mezi vládou a FARC

Realizace uzavřené smlouvy mezi kolumbijskou vládou a FARC probíhala v následujících obdobích relativně pozitivně. V první polovině roku 2017 došlo ve zvláštních zónách k soustředění bojovníků FARC a jejich odzbrojení. V srpnu 2017 byl tento proces dokončen a koncem měsíce vstoupila FARC, nyní jako politická strana, do života země. Koncem října 2017 bylo legislativně potvrzeno označení FARC jako politické strany pod názvem – Fuerza Alternativa Revolucionaria del Común.- Revoluční alternativní síla Kolumbie.¹⁵

⁹ IDNES (2016): Konflikt v Kolumbii po půl století války s povstalcí končí, s. 1.

¹⁰ Srov. EL HERALDO (2019): Cronología del acuerdo de paz entre el gobierno y las farc, s. 1.

¹¹ Srov. IDNES (2016): Vláda Kolumbie a povstalci podepsali mír, skončil 52 let trvající konflikt, s. 1.

¹² Viz BRODZINSKY, S. (2016): Colombia referendum: voters reject peace deal with FARC guerrillas. s. 1.

¹³ IDNES (2016): Válka v Kolumbii po půl století končí, vláda guerille promine zločiny. s. 1.

¹⁴ Viz ACUERDO FINAL

¹⁵ Srov. EL HERALDO (2019): Cronología del acuerdo de paz entre el gobierno y las farc, s. 1.

V březnových volbách 2018 však FARC zaznamenala těžkou porážku, kdy do parlamentu obdržela pouze 0,2 % hlasů a do Senátu 0,35 %.¹⁶ Vzhledem ke klauzuli v uzavřené mírové dohodě, však stejně obdrží pět a pět křesel v obou komorách parlamentu. Obdobný neúspěch FARC postihl i v prezidentských volbách, kdy se její kandidát nedostal ani do druhého kola a vítězem se stal kandidát pravicových sil Iván Duque. V souvislosti s jeho vítězstvím začala panovat obava o osudu mírové smlouvy, neboť Duque rovněž patří k jejím kritikům, respektive se mu nelibí příliš mírný postoj k postihování zločinů FARC. Přesto lze říci, že přes výsledky obou voleb, ve kterých jednoznačně uspěli spíše odpůrci mírové smlouvy s FARC, vláda nadále pokračovala v plnění bodů mírové smlouvy a podporovala resocializaci bývalých gerilových bojovníků do společnosti. Bylo spuštěno na tři stovky projektů za více než 37 milionů Kč,¹⁷ které mají pomoc s resocializací. Kromě projektů zaměřených na zemědělský sektor, se nová vláda zaměřila i na oblast cestovního ruchu, kdy se z bývalých bojovníků stávají turističtí a sportovní instruktoři.

Otzážka resocializace bývalých bojovníků FARC ale není rozhodně jednoduchá. Většina sice využila amnestie a vrátila se ke svým rodinám, další velká část zůstala v původní operační oblasti. Tam založili vesnice, kde žijí na základě marxistických idejí – ani tato skupina není problémem, neboť i oni mají zájem na mírovém vývoji a resocializaci. Poslední skupina je tvořena jednak bojovníky, kteří hned od začátku odmítli dohodu a vstoupili do ELN¹⁸ nebo případně různých drogových kartelů a jednak se začíná vytvářet další skupina, která se obává postihů spojených za své činy v řadách FARC. Právě v období od poloviny roku 2018 se tyto otázky začaly důrazněji prosetřovat. Přestože se nejedná o žádné závratné počty – ať v prvním nebo i ve druhém případě – za určitých okolností by mohlo dojít ke zhroucení mírového procesu. Modelovým příkladem se stal jeden z bývalých velitelů FARC Jesús Santrich, kterého za základě žádosti DEA začala stíhat kolumbijská prokuraturá za zločiny spojené s narcotrafikanstvím v době jeho působení ve FARC.¹⁹ Po více než roce od této události je situace taková, že se Santrich ukrývá na neznámém místě a kolem sebe shromažďuje lidi stejně smýšlení nebo se stejným problémem.

Výše uvedená situace souvisí s naplněním mírové smlouvy z listopadu 2016, kdy v průběhu roku 2019 se začalo přistupovat k nejožehavějším případům, souvisejícím se zločiny spáchanými během dlouholetého konfliktu.

Toto „vyrovnávání se s minulostí“ má jasně daná pravidla a zákony, které zastřešuje Jurisdicción Especial para la Paz.²⁰ Na základě této speciální judikatury jsou stanovena pravidla jak postupovat, řešit a trestat činy spojené s gerilovými aktivitami protivládních organizací, v tomto případě zejména FARC. Vzhledem k vítězství ve volbách 2018 spíše kritiků mírnosti mírové smlouvy s FARC, týkající se právě postihu trestných činů spáchaných příslušníky gerily, byla jen otázka času, kdy budou některé články JEP kritizovány. To se stalo v březnu 2019, kdy prezident Iván Duque vystoupil s kritikou šesti článků JEP a vyhlásil nutnost jejich revize. Tato debata ještě více prohloubila rozdělení kolumbijské společnosti na stoupence a odpůrce mírové dohody. Po několikatýdenních sporech, hlasování v obou komorách parlamentu atd., Ústavní soud nakonec potvrzel oprávněnost připomínek a jejich realizaci. Reakcí na tento vývoj situace bylo v srpnu 2019 vystoupení jednoho

¹⁶ Srov. ČT 24 (2018): Kolumbijská FARC ve svých prvních volbách propadla. Zvítězili odpůrci mírové dohody, s. 1.

¹⁷ Srov. ČT 24 (2018): Budoucnost Kolumbie: Z bývalých bojovníků FARC se stávají průvodci turistů a „raťáci“, s. 1.

¹⁸ Ejercito de Liberacion Nacional - Národní osvobozenec armáda

¹⁹ Srov. EL HERALDO (2019): Cronología del acuerdo de paz entre el gobierno y las Farc, s. 1.

²⁰ JEP – Zvláštní jurisdikce pro mír. Viz Ley No. 1957.

z bývalých velitelů FARC Ivana Márquéze, který ve svém videoprohlášení sdělil, že začíná „nová etapa ozbrojeného boje“.²¹

Márquéz kritizoval vládu za nedodržování podmínek dohody z podzimu 2016 a její nečinnosti, kdy uvedl, že „Během dvou let bylo zavražděno více než 500 představitelů a představitelek levice a již 150 bojovníků gerily, za nečinného a lhostejného přihlížení státu.“²²

S Márquézem vystoupili i další bývalí velitelé FARC, například hledaný Jesúš Santrich. Z vystoupení bývalého velitele a jednoho z hlavních vyjednávačů mírové dohody s vládou plyne několik dalších závažných problémů. Je to samozřejmě primárně otázka zvrácení mírové dohody a obnovení občanské války. Ideologicky Márquéz hodlá pokračovat v realizaci odkazu „republiky Marquetália“ - jednalo se o „... pospolitosti uprchlých rolníků, kteří se usadili v nepřístupné oblasti, kde si vytvořili vlastní autonomní správu.“²³

Ne všichni výše uvedený vývoj vidí v negativním světle. Bývalý vládní vyjednávač Humberto de la Calle v reakci uvedl, že „Dosažení míru je historickou skutečností a není cesty zpět. Toto není první ani nebude poslední krize.“²⁴ Bývalý velitel FARC, vyjednavač a současný senátor a předseda strany FARC Rodrigo Londoño se vyjádřil: „... Válka nemůže být osudem této země...“²⁵ Současně strana FARC deklarovala 90 % podporu bývalých bojovníků mírovému procesu a obnovení bojové činnosti označila za „šílené pochybení“.²⁶

4 Venezuelská krize a její dopady na situaci v Kolumbii

Kolumbie je v současné době zatížena ještě dalším problémem, který se týká dopadů krize probíhající v sousední Venezuele. Pokud pomineme napětí na hranicích, tak velikou zátěží pro Kolumbii představuje venezuelská emigrace, kdy se udává, že v Kolumbii žije více než jeden milion venezuelských uprchlíků. Tento stav má samozřejmě dopady na vnitropolitickou situaci Kolumbie. Počínaje socioekonomickými problémy, konče politickými, bezpečnostními a nacionálními. V době, kdy Kolumbie řeší resocializaci bývalých gerilových bojovníků a vynakládá rozsáhlé finanční prostředky na jejich vzdělání a začlenění do společnosti může obrovský počet migrantů a zajištění jejich základních potřeb z velké části narušit již tak křehkou socioekonomickou rovnováhu země. Nemluvě o tom, že neuspokojené potřeby emigrantů je mohou přivést do členství v kartelech nebo gerilových organizacích.

Ještě v době prezidenta Hugo Cháveze nabízela venezuelská vláda FARC různé způsoby podpory, které se s narůstajícími vnitropolitickými problémy Venezuely snižovaly.²⁷ Bezpečnostní orgány USA rovněž zaznamenaly ze strany vysokých představitelů bezpečnostních složek Venezuely „pravděpodobnou pomoc FARC při pašování kokainu.“²⁸ Na druhé straně má Venezuela svůj podíl na sjednané mírové dohodě mezi FARC a

²¹ TORRADO, S. (2019): El disidente de las FARC Iván Márquez anuncia que retoma las armadas en Colombia, s. 1.

²² BBC (2019): FARC: Iván Márquez, exjefe del equipo negociador de las FARC, anuncia que retoma la lucha armada en Colombia, s. 1.

²³ OPATRNÝ, J. (1998): Amerika v proměnách staletí, s. 273.

²⁴ TORRADO, S. (2019): El disidente de las FARC Iván Márquez anuncia que retoma las armadas en Colombia, s. 1.

²⁵ BBC (2019): FARC: Iván Márquez, exjefe del equipo negociador de las FARC, anuncia que retoma la lucha armada en Colombia, s. 1.

²⁶ BBC (2019): FARC: Iván Márquez, exjefe del equipo negociador de las FARC, anuncia que retoma la lucha armada en Colombia, s. 1.

²⁷ Srov. GONCALVES, M. (2014): Conditional Convenience: Venezuelan Support for FARC since Hugo Chávez, s. 1.

²⁸ INSIGHTCRIME (2019): FARC in Venezuela, s. 2.

kolumbijskou vládou, neboť byla jedním z garantů realizace mírové smlouvy z podzimu roku 2016.

Dle zjištění expertů mají ve Venezuele operovat některé bývalé skupiny FARC, které spolupracují s režimem N. Madura zejména v oblasti nelegální těžby zlata a kontroly větší části obchodu s drogami. Podle venezuelské nevládní organizace Fundación Redes působí na území Venezuely šest skupin bývalé FARC, zejména v příhraničních oblastech s Kolumbií. Tyto skupiny se rovněž měly podílet na zablokování humanitární pomoci do Venezuely v únoru roku 2019.²⁹

16. července 2019 kolumbijský prezident Iván Duque v televizním vystoupení obvinil Madurův režim z ochrany velitelů FARC, kteří rezignovali na mírový proces v Kolumbii. Doslova řekl, že „tam nejsou proto, aby si hráli s panenkami; jsou chráněni režimem Nicoláse Madura.“³⁰ Bývalý kolumbijský prezident Andrés Pastrana na Twittru uvedl informaci o cestě Ivána Márqueze a Jesúse Santriche na Kubu.³¹

Posilování bývalých FARC na venezuelském území, jejich nelegální činnost a propojení se současným vládnoucím režimem N. Madura by v budoucnu mohlo přinést zásadní napětí na společné hranici a ve vztazích obou států.

Dalším velkým nebezpečím je koordinace činnosti s ELN, která je stále aktivní levicovou bojovou skupinou proti kolumbijské vládě. Tato spolupráce může negativně ovlivnit nejenom bilaterální kolumbijsko-venezuelské vztahy, ale má ještě mnohem hlubší dopad do mezinárodního prostoru. Skupiny jsou zapojeny do mezinárodního obchodu s drogami a jejich partnerskými organizacemi jsou kartely v Brazílii (Comando Vermelho a Family of the North) a dále mexický kartel Sinaloa.³² Toto mezinárodní spojenectví kartelů dopadá jak na dotčené země, tak i na USA a další státy regionu.

Další rovinou tohoto závažného problému je pozice protimadurovské opozice v těchto záležitostech. Hnutí Soy Venezuela informovalo o návrhu spolupráce s kolumbijskou vládou a DEA v boji proti FARC.³³ Tato aktivita má dvě roviny, jednak skutečně může vážně narušit rozšiřování vlivu FARC zejména v pohraničních oblastech, na druhé straně tato iniciativa může vyvolat další vnitro i mezinárodněpolitické napětí.

Reakcí madurova režimu na vývoj situace v posledních týdnech bylo ve druhé zářijové dekádě uspořádání vojenského cvičení nazvaného „svrchovanost a mír“, při kterém byla na hranicích rozmístěna i protiraketová obrana. Sám prezident Maduro označil situaci na společné hranici v režimu „zvýšené pohotovosti“.³⁴

Závěr

Současná situace v Kolumbii začíná být velmi problematická, nejenom z důvodů vnitropolitických, ale i vzhledem k probíhající krizi v sousední Venezuele, která má dopady na Kolumbii. Pokud nebude situace řešena, může v latinskoamerickém prostoru vyvolat dominový efekt, který bude mít dopady bezpečnostní, ekonomické i politické a může sklouznout k řešení vojenskými prostředky. Klíčová je i role USA, které jsou situací v obou zemích zásadně dotčeny v mnoha rovinách.

²⁹ Srov. INSIGHTCRIME (2019): FARC in Venezuela, s. 3.

³⁰ DIÁLOGO (2019): Venezuela: Stronghold of FARC Dissidents, s. 1.

³¹ Srov. DIÁLOGO (2019): Venezuela: Stronghold of FARC Dissidents, s. 2.

³² Srov. INSIGHTCRIME (2019): FARC in Venezuela, s. 5.

³³ Srov. TORRES, S. (2019): Soy Venezuela planteó cooperación de la DEA para combatir las Farc (Comunicado), s. 1.

³⁴ BBC (2019): Frontera Venezuela-Colombia: por qué Maduro activó la „alerta naranja“ en la frontera y qué consecuencias reales puede tener, s. 1.

Pokud se týká odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, tak faktorů ovlivňujících odpověď, je více. Primárním důvodem je jednak nespokojenost menší části bývalých členů FARC s vývojem situace, zejména v rovině potrestání za činy spáchané během občanské války a obavy z těchto trestů. Dalším faktorem je jejich zapojení do obchodování s drogami, které jim přináší ekonomické benefity. Jistou roli může hrát i ideologická rovina, která se týká realizace myšlenek marxismu na uspořádání společnosti v Kolumbii a idea vyřešení socioekonomicke situace zvláště venkovského obyvatelstva. I z těchto důvodů FARC navázala kontakty a spolupráci s ELN a hluboko do minulosti se táhne její vazba na levicový režim v sousední Venezuele. Nicméně hlavním katalyzátorem vedoucím ke stávající změně situace a narušování mírového procesu bylo vítězství pravice ve volbách v roce 2018, které naopak znamenalo volební fiasko pro FARC. Důležitým faktorem byla i skutečnost, že stoupenci pravice většinou odmítají velice mírný přístup ve vztahu k FARC za činy spáchané během občanské války. Na straně druhé stoupenci FARC a levice obvinili vládu z nečinnosti a lhostejnosti, která se projevila při úmrtích představitelů levice v posledních dvou letech.

Ať již jsou důvody současné krize jakékoli, rozhodně mohou mít pro Kolumbii i celý region katastrofální následky, pokud se nepodaří zabránit jejich eskalaci. Dopady by byly nejenom v rovině vnitropolitické – znovuobnovení občanské války, vlny uprchlíků, nárůst moci drogových kartelů atd., ale i mezinárodněpolitické. V prvé řadě možného konfliktu se sousední Venezuelou, která jak v minulosti, tak v současné podobě FARC podporuje. Tento konflikt by pak mohl destabilizovat značnou část amerického kontinentu.

Z hlediska budoucího vývoje by bylo nejlepší, pokud by celá záležitost byla řešena diplomatickými prostředky, nejenom za účasti kolumbijské a venezuelské vlády, představitelů FARC, ale i dalších států – Brazílie, Mexika, Ekvádoru, Peru a USA. Nebot' všechny tyto státy by případnou eskalaci byly různým způsobem dotčeny. Podmínkou jednání by však mělo být zastavení ozbrojených a kriminálních aktivit FARC, stejně jako přerušení její spolupráce se zahraničními drogovými kartely. Na straně druhé by měl být obnoven přístup bývalého prezidenta Juana Manuela Santose, který byl založen na víře mírového vývoje Kolumbie a odpuštění.

Použitá literatura:

1. ACUERDO FINAL para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera. [online]. In: *Oficina del Alto Comisionado para la Paz*, 24. 11. 2016. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <http://www.altocomisionadoparalapaz.gov.co/procesos-y-conversaciones/Documentos%20compartidos/24-11-2016NuevoAcuerdoFinal.pdf>
2. BBC, (2019): FARC: Iván Márquez, exjefe del equipo negociador de las FARC, anuncia que retoma la lucha armada en Colombia. [online]. In: *BBC*, 29. 8. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-49509911>
3. BBC, (2019): Frontera Venezuela-Colombia: por qué Maduro activó la „alerta naranja“ en la frontera y qué consecuencias reales puede tener. [online]. In: *BBC*, 6. 9. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.bbc.com/mundo/49602970>
4. BRODZINSKY, S. (2016): Colombia referendum: voters reject peace deal with FARC guerrillas. [online]. In: *TheGuardian*, 3.10.2016. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/02/colombia-referendum-rejects-peace-deal-with-farc>
5. ČT 24, (2018): Kolumbijská FARC ve svých prvních volbách propadla. Zvítězili odpůrci mírové dohody. [online]. In: *Čt 24*, 12. 3. 2018. [Citované 6. 10. 2019.]

- Dostupné na internetě: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2416432-kolumbijska-farc-ve-svych-prvnich-volbach-propadla-zvitezili-odpurci-mirove-dohody>
- 6. ČT 24, (2018): Budoucnost Kolumbie: Z bývalých bojovníků FARC se stávají průvodci turistů a „raftáci“. [online]. In: Čt 24, 20. 11. 2018. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2651930-budoucnost-kolumbie-z-byvalych-bojovniku-farc-se-stavaji-pruvodci-turistu-a-raftaci>
 - 7. DIÁLOGO, (2019): Venezuela: Stronghold of FARC Dissidents. [online]. In: *Diálogo – Digital Military Magazine*, 30. 8. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://dialogo-americas.com/en/articles/venezuela-stronghold-farc-dissidents>
 - 8. EL HERALDO, (2019): Cronología del acuerdo de paz entre el gobierno y las farc. [online]. In: *El Heraldo*, 29. 8. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.elheraldo.co/colombia/cronologia-del-acuerdo-de-paz-entre-el-gobierno-y-las-farc-661442>
 - 9. GONCALVES, M. (2014): Conditional Convenience: Venezuelan Support for FARC since Hugo Chávez. [online]. In: *The Yale Review of International Studies*, 1. 2014. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <http://yris.yira.org/essays/1251>
 - 10. IDNES, (2016): Konflikt v Kolumbii po půl století války s povstalci končí. [online]. In: *iDNES.cz*, 25. 8. 2016. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: https://www.idnes.cz/zpravy/zahraniční/konflikt-v-kolumbii-po-půl-století-války-s-povstalci-konci.A160825_014501_zahraniční_kop
 - 11. IDNES, (2016): Vláda v Kolumbii a povstalci podepsali mír, skončil 52 let trvající konflikt. [online]. In: *iDNES.cz*, 27. 9. 2016. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: https://www.idnes.cz/zpravy/zahraniční/farc-kolumbie-podpis-dohoda.A160927_025428_zahraniční_ert
 - 12. IDNES, (2016): Válka v Kolumbii po půl století končí, vláda guerille promine zločiny. [online]. In: *iDNES.cz*, 3. 10. 2016. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: https://www.idnes.cz/zpravy/zahraniční/kolumbie-guerilla-farc-revolucionari.A151001_140802_zahraniční_aba
 - 13. INSIGHTCRIME, (2019): FARC in Venezuela. [online]. In: *Investigation and Analysis of organized Crime*, 27. 6. 2019. [6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.insightcrime.org/venezuela-organized-crime-news/farc-in-venezuela/>
 - 14. KAZANSKÝ, R. (2013): *Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*. Banská Bystrica: Vydavatelstvo UMB-Belianum, 2013. ISBN 978-80-557-0573-6.
 - 15. LEY No. 1957. [online]. 6.6.2019. [Citované 6.10.2019.] Dostupné na internetě: <https://www.jep.gov.co/Marco%20Normativo/LEY%201957%20DEL%2006%20DE%20JUNIO%20DE%202019.pdf>
 - 16. LIVINGSTONEOVÁ, G. (2011): *Zadní dvorek Ameriky*. Všeň: Grimmus, 2011. ISBN 978-80-87461-02-0.
 - 17. OPATRNÝ, J. (1998): *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-42-7.
 - 18. SANTACECÍLIA, M. (2019): Colombia: Duque también tiene su parte en cifras record de coca y cocaína. [online]. In: DW, 26. 6. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.dw.com/es/colombia-duque-tambi%C3%A9n-tiene-su-parte-en-cifras-r%C3%A9cord-de-coca-y-coca%C3%ADna/a-49369127>
 - 19. TORRADO, S. (2019): El disidente de las FARC Iván Márquez anuncia que retoma las armadas en Colombia. [online]. In: *El País*, 29. 8. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: https://elpais.com/internacional/2019/08/29/actualidad/1567065255_850419.html

20. TORRES, S. (2019): Soy Venezuela planteó cooperación de la DEA para combatir las Farc (Comunicado). [online]. In: *Caraota Digital*, 30. 8. 2019. [Citované 6. 10. 2019.] Dostupné na internetě: <https://www.caraota.net/hoy/soy-venezuela-planteo-cooperacion-de-la-dea-para-combatir-las-farc-comunicado>

Kontakt:

PhDr. Vít Rouč, Ph.D.

Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie

VŠMVV Praha, o.p.s.

U Santošky 17

150 00 Praha 5

Česká republika

e-mail: vitrouc@seznam.cz

KRITICKÝ POHĽAD NA KONCEPT MÄKKEJ MOCI – TVRDÁ MOC AKO HLVNÝ DETERMINANT V POLITICKEJ FILOZOFII CARLA SCHMITTA¹

A CRITICAL PERSPEKTIVE ON THE CONCEPT OF SOFT POWER – HARD POWER AS THE MAIN DETERMINANT IN POLITICAL PHILOSOPHY OF CARL SCHMITT

Andrea Rusnáková

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail:
andrea.rusnakova@gmail.com

Abstrakt: Súčasná politická filozofia označuje Carla Schmitta za pokračovateľa realistickej interpretácie politična. To znamená, že Schmitt rovnako ako jeho hlavní inšpirátori Machiavelli, Hobbes, či Clausewitz uznáva, že univerzálnym princípom fungovania politiky sú vojny a konflikty. Tento vedecký článok si kladie za cieľ preskúmať Schmittovu argumentáciu v prospech politiky tvrdej moci, a to prostredníctvom analýzy a interpretácie hlavných myšlienok v jeho klúčových teoretických textoch. Pretože dôležitou súčasťou tejto argumentácie je aj jeho kritický postoj voči idealistickej schéme myslenia, budeme môcť bližšie objasniť rozdielne pozície oboch línii v zásadných otázkach fungovania medzinárodnej politiky.

Kľúčové slová: tvrdá moc, realizmus, vojna, suverenita, štát, nepriateľstvo

JEL: K 33

Abstract: Contemporary political philosophy identifies Carl Schmitt as a continuation of realistic political interpretation. This means that Schmitt like his chief inspirers Machiavelli, Hobbes or Clausewitz, recognizes that the universal principle of how politics works is wars and conflicts. This scientific paper aims to examine Schmitt's arguments in favor of a policy of hard power, by analyzing and interpreting the main ideas in his key theoretical writings. Since an important part of this argumentation is also his critical attitude towards the idealistic scheme of thought, we will be able to explain in more detail the different positions of the two lines on the fundamental issues of international policy.

Key words: hard power, realism, war, sovereignty, the state

JEL: K 33

Úvod

Podstata konceptu tvrdej a mäkknej moci ako určitej novátorskej iniciatívy v teórii medzinárodných vzťahov by sa dala veľmi krátko a zjednodušene ilustrovať zaujímavým príkladom z antických dejín. Pri spätnom pohľade na systém mestských štátov starovekého Grécka, v ktorom dôležitú úlohu zohrávali predovšetkým dve polis - *oligarchická Sparta a demokratické Atény*,² by boli pre naše moderné demokratické myslenie lepším vzorom

¹ Príspevok publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0949/17: Koncept mäkknej moci v kontexte transformujúceho sa medzinárodného prostredia a potenciál jeho využitia pre stratégie malých štátov.

² THUKYDIDES,(2010): Dejiny peloponézskej vojny I-IV. S. 9.

hodným imitácie rozhodne Atény. Rozdiel medzi nimi totiž spočíval nielen vo forme vlády, ale tiež v preferovaní výlučne vojenského spôsobu existencie v prípade Sparty. Hoci jej vojenská sila vzbudzovala uznanie a obdiv, ani jedna politická jednotka v rámci spoločného teritoriálneho územia neprejavila vôle spartský model fungovania napodobniť. Na druhej strane aténsky demokratický systém vlády³ v čase svojho vzostupu popri nevyhnutne disponujúcej vojenskej sile umožnil vytvoriť priaznivé a inšpiratívne prostredie pre podporu vedy, vzdelávania, filozofie či umenia.

I ked' sa antické politické uvažovanie ako dôležitá zložka formujúcej sa filozofie vyznačovalo schopnosťou definovať základné politické pojmy a formy vlády, skúmanie moci v širšom zmysle ešte nepatrilo do centra jeho pozornosti. Rozbor tejto kardinálnej kategórie sa v politickej filozofii naplno rozvinul až v novoveku, kedy vplyvom nábožensky motivovaných občianskych konfliktov dochádza k vzniku teórie moderného štátu s jeho mocenským aparátom a dynamikou záujmov. V kontexte sporu o teoretickú podobu mocenskej konfigurácie štátu a medzištátnych vzťahov sa smerodajnými stali dve v antagonizme stojace ideové línie – realistická a idealistická. Kým realistická tradícia sa vo všeobecnosti vyznačovala tým, že v dôsledku proklamovanej tézy o nevyhnutnej existencii suverénnych štátov nevytesnila z teoretického programu inštitút vojny, cieľom idealistickej koncepcie bolo zosilniť myšlienku mierovej podoby sveta, a to nielen prostredníctvom posilňovania obchodných vzťahov,⁴ ale tiež realizovaním mierového spoločenstva (*foedus pacificum*).⁵

Na túto základnú diferenciáciu moderného politického uvažovania nadviazali v čase európskeho revolučného diania v rokoch 1789 a 1848 tri súčasne sa formujúce ideologické prúdy: liberálny, konzervatívny a socialistický. Dištinkcia medzi nimi začína nielen pri posudzovaní ľudskej prirodzenosti, ale aj v spôsobe, ako každý z nich zdôvodňuje moc. V stále intenzívnejšie sa presadzujúcich myšlienkach univerzalizmu a internacionálizmu bolo možné v medzivojnovom období identifikovať tri zásadné tendencie vývoja medzinárodnej politiky: 1. postupné oslabovanie moci suverénneho štátu ako hlavného aktéra politického diania 2. pokus realizovať ideu globálneho pacifizmu vytvorením medzinárodnej organizácie Spolku národov (*Völkerbund*) 3. zdôrazňovanie primátu ekonomickej moci nad politickou a teda vojenskou mocou.⁶

V krízovom období politicky nestabilnej weimarskej republiky sa ku kritikom uvedeného vývoja zaradil nemecký právnik Carl Schmitt, ktorého súčasná politická filozofia napriek oprávneným výhradám k jeho politickému vystupovaniu v čase nástupu nacistickej diktatúry vníma ako bezprostredného pokračovateľa realistickej interpretácie politična. Charakteristickou črtou Schmittovej teoretickej úvahy je nová konceptuálna štruktúra mocenskej paradigm, vychádzajúca z konfliktogénnej povahy medzinárodnej politiky. Tým, že za univerzálny princíp politického správania považoval disjunktívnu väzbu priateľ-nepriateľ, explicitne označil vojenské strety za hlavného determinanta politickej reality.

Tento vedecký článok je príspevkom do diskusie o mäkkej a tvrdej moci v širšom kontexte dvoch antagonistických línií v teóriách medzinárodných vzťahov. Schmittove politické myslenie môžeme zahrnúť do kontextu rozsiahlej teoretickej reflexie o politike na pozadí dynamického a komplikovaného vývoja európskych kultúrnopolitických a spoločenských dejín v medzivojnovom období. V nasledujúcich riadkoch nás bude zaujímať nielen jeho súbor v realistickom tóne koncipovaných úvah o politične, ale tiež ostro formulovaná kritika smerom k idealistickým konceptom. Význam kritických prístupov

³ Myslí sa tým staroveká aténска demokracia, nie jej súčasné chápanie.

⁴ KREJČÍ, O. (2013): Mäkká moc v 21. storočí.

⁵ KANT, I. (2016): K večnému mieru.

⁶ SCHMITT, C. (2013): Pojem politična.

spočíva hlavne v tom, že nám pomáhajú ozrejmiť dnešnú situáciu a jej výzvy, pred ktorými globálny svet stojí.

Pochopiť Schmittovu argumentáciu v prospech politiky tvrdej sily si vyžaduje analýzu a interpretáciu hlavných myšlienok z vybraných diel, a to predovšetkým tých textov, kde je rozvíjaná všeobecná otázka fungovania politiky, a kde je zachytený historický proces vývoja moderného medzinárodného práva a jeho transformácia v meniacich sa podmienkach globálneho sveta.

1 Konfliktnosť ako univerzálny princíp fungovania politiky

Pokiaľ ide o čo najdôslednejšie preskúmanie pre použitie tvrdej moci motivovaných dôvodov, tak je potrebné zacieliť našu pozornosť na Schmittove známe dielo Pojem politična (*Der Begriff des Politischen*), ktorého prvá verzia sa objavila v roku 1927. Tento spis, ktorý sám autor prezentuje ako polemický, nám približuje Schmittovu komplexnú úvahu o fungovaní politickej sféry na základe vymedzenia jej špecifických znakov. Čo je však podstatné, v jadre pojmovej štruktúry politična sú imantentne prítomné tri hlavné dimenzie Schmittovho uvažovania: 1. negácia myšlienky vytvorenia univerzálneho politického spoločenstva ako ju prezentoval idealistický smer 2. obhajoba suverénnej a donucovacej moci štátu ako klúčového faktora pre udržanie jeho teritoriálnej a politickej jednoty 3. odmietnutie liberálnej demokracie ako formy politickej vlády a jej hodnotového rámca s dôrazom na diskusiu a slobodu tlače.

Na začiatku tejto synteticky koncipovanej teórie o premenách a redefinovaní politiky v sekulárne orientovanej a kultúrne sa meniaci modernej západnej spoločnosti stojí premisa, že potenciálne riziko ozbrojeného boja trvale determinuje politickú realitu. Alebo inak povedané, brať do úvahy možný prípad vojny patrí k mysleniu o politike. Treba však dodat, že Schmitt nepovažuje politiku za priestor permanentného ozbrojeného boja zúčastnených strán, čím sa rozchádza s Clausewitzovým tvrdením, že vojna je „*pokračovaním politických vzťahov a ich uskutočňovanie inými prostriedkami*.⁷“ Vojny, či už občianske alebo medzištátne, a tiež revolúcie nevystupujú v Schmittovej úvahе ako „*ciel, účel alebo dokonca obsah politiky, ale ako reálna možnosť, ako existujúci predpoklad*.⁸“ Samozrejme je možné vojenské boje označiť ako nežiaduce, vyhnúť sa im či zredukovať ich počet na minimum. Dôraz na ich čo najväčšie obmedzenie má byť fundamentálnym cieľom politických iniciatív.

Prečo teda možnosť násilného prostriedku boja predstavuje trvalý rámec politiky? Akými argumentami vylučuje akýkoľvek pokus o vytvorenie priestoru len pre mierové zmýšľanie a konanie? Prvý, pre Schmitta nespochybniiteľný dôkaz, je filozoficko-antrópologický. Jeho popis človeka je pesimistický; podstatné nie je to, čo sa z človeka môže stať, ale to, že definitívne zotrváva v podobe dynamickej, zlej a tiež iracionálnej bytosťi v dôsledku dedičného hriechu a nedokonalosti. Tento prístup je presným opakom idealistického zmýšľania, ktoré nahliada na ľudskú prirodzenosť optimisticky.

Druhý dôvod vyplýva z autonómnych a pre politiku špecifických kritérií, ktoré umožňujú jasne diferencovať politickú sféru od rozmanitých oblastí ľudského konania. Na identifikáciu politických motívov použil Schmitt stratégiu priateľ-nepriateľ (*Freund-Feind*). O čo v nej ide? Celá teória je postavená na dynamickom procese približovania sa a vzdialovania smerom k jednej z dvojice uvedených kategórií. Treba však zdôrazniť, že jej podstatná časť je venovaná pojmu nepriateľstva, dôraz na priateľstvo je úplne redukovaný. Ak dôjde na osi politična k zmene konfigurácie, a teda odchýlke od harmónie, zhody

⁷ CLAUSEWITZ, C. (2008): O válce. S. 36.

⁸ SCHMITT, C. (2013): Pojem politična. S. 35.

a porozumenia (*Eintracht*), klúčovým momentom sa stáva rozhodnutie, kto je existenciálne neprijateľný, proti komu nie je vylúčené v krajnej (výnimočnej) situácii priame použitie vojenskej sily. Za sporné na tomto mieste považujeme dve skutočnosti: za prvé, že toto rozhodnutie nie je objektívne, na základe normy či pravidla, ale obsahuje subjektívny prvok.⁹ Týmto povýšením decízie nad normu stojí Schmittova koncpecia v zásadnom rozpore s vplyvnou teóriou čistej právnej náuky novokantovca Hansa Kelsena, ktorá sa opiera o kantovskú myšlienku, „že podstatným vnútorným momentom každého ľudského konania je normatívnosť.“¹⁰ Za druhé, text nepodáva hlbšiu analýzu o existenciálnej podobe „narušiteľa“, maximálne sa zmieňuje o jeho možnej prítomnosti vo vnútri štátu alebo v medzištátnom priestore.

Na viacerých miestach deklarovaná požiadavka, ktorou je schopnosť učiniť definitívne rozhodnutie o možnosti vojensky zasiahnuť, berie do úvahy skutočnosť, že nemennou súčasťou politického sveta zostane existencia (suverénnych) štátov. Schmitt v tejto súvislosti aplikuje pojem *pluriverzum*, ktorým chce vzodorovať myšlienke univerzálnej jednoty, ktorá – ako je známe – odkazuje na Kantovu výzvu „*ukončiť všetky vojny a to navždy*.“¹¹ To, čo pre Schmitta zostáva dôležité, je zachovanie pluralistickej podoby medzinárodného priestoru, ktorý tvoria štáty disponujúce politickou mocou na *jus belli*. V rámci kritickej reakcie na idealistickú paradigmu píše o dvoch zlomových momentoch, ktoré mali zásadný vplyv na vývoj medzinárodnej politiky: tým prvým bolo vytvorenie Spoločenstva národov, a druhým transformácia medzinárodného práva. Úvahy o týchto navzájom prepojených politicko-právnych motívov nás privedú k dielu Zákon zeme (*Nomos der Erde*), v ktorom predkladá jednak summarizáciu hlavných téz a jednak detailný rozbor procesu utvárania medzinárodného práva. Na začiatku tohto rozsiahleho výskumu stojí

2 Univerzalizmus alebo pluralizmus

Vo vytvorení prvej povojnovej medzinárodnej inštitúcie, ktorú predstavovalo Spoločenstvo národov sa odrážala už v Kantovej politickej filozofii prezentovaná túžba, pokúsiť sa prakticky realizovať „*ideu na federalizme konštruovanom princípe spoločenstva národov so zámerom prisúdiť a ukotviť slobodu pre každý národ. Národy ako štáty môžu byť posudzované ako jednotlivci, ktorí si v prirozenom stave (t. j. nezávislosti na vonkajších zákonoch) škodia už tým, že sú vedľa seba, a každý z nich môže a má, kvôli svojej istote, od druhého požadovať, aby s ním vstúpil do zriadenia, ktoré je podobné občianskemu, v ktorom je možné každému zaistíť jeho právo. To by bolo spojením národov (Völkerbund), ktoré by však nemalo byť zároveň štátom národov.*“¹² Po prvom globálnom vojenskom konflikte sa začala čoraz intenzívnejšie presadzovať myšlienka, že obmedziť a redukovať vojensky riešené spory by bolo možné ustanovením univerzálnej inštitúcie, fungujúcej na rešpektovaní a dodržiavaní právnych noriem a záväzkov. Zriadenie takéhoto typu medzinárodnej organizácie nenašlo u Schmitta pozitívny ohlas, kedže v snahách formovať medzinárodný poriadok na inštitucionálnom princípe a záväzných normatívoch identifikuje zámer postupnej eliminácie suverénnych štátov. Schmitt opakovane namietal, že aj keby vznikol „*svetový štát, nebude tak ešte politickou jednotou a len slovne môže byť označený ako štát.*“¹³

Posun k univerzálnemu charakteru fungovania medzištátneho priestoru sa odrážal aj v zmene chápania medzinárodného práva. Ideu klasického medzinárodného poriadku, ktorá vychádzala z vôle suverénneho štátu a primátu vnútroštátne ustanoveného právneho poriadku

⁹ RUSNÁKOVÁ, A. (2018): Výnimka a výnimočný stav v politickej filozofii Carla Schmitta.

¹⁰ NOVOSÁD, F. (2016): Osud a volba. S. 122.

¹¹ KANT, I. (2016): K večnému mieru. S. 114.

¹² KANT, I. (2016): K večnému mieru. S. 114.

¹³ SCHMITT, C. (2013): Pojem politična. S. 58.

strieda myšlienka „jednotného univerzálneho svetového právneho spoločenstva.¹⁴“ Aj v kontexte vnímania medzinárodného práva sa proti tradičnej forme uvažovania stavia do opozície v medzivojnovom období populárny a smerodajný právny normativizmus, ktorý preberá kantovské smerovanie politiky a práva na humanizmus a mierové spolužitie. Aké metodologické východisko postavili normativisti proti tradičnému mysleniu?

Kelsen v diele *Čistá právna náuka* vstupuje do diskusie o povahе medzinárodného práva tým, že ho poníma ako koordinovaný súbor noriem, ktorý reguluje konanie aktérov medzinárodného spoločenstva prostredníctvom spleti zmluvných aktov. Rovnako ako štátny aj medzinárodný právny poriadok má donucovaciу funkciu a zahŕňa rôzne úrovne, pričom existuje základná norma medzinárodného práva ako najvyšší stupeň právnej sily. Táto je sice v porovnaní so štátnym právnym poriadkom mladšia, podľa Kelsena je však potrebné zabrániť zmiešavaniu „historického s normatívno-logickým modelom.¹⁵“ Monistická predstava fungovania medzinárodného práva kladie do centra záujmu gnozeologický postulát, že „všetko právo tvorí jeden systém, t. j. všetko právo treba považovať vychádzajúc z jedného a toho istého hľadiska za jeden vnútorne uzavretý celok.¹⁶“ Kelsenov postup ohľadom požiadavky na jednotnú a logicky nespochybnielnu štruktúru právnych noriem stojí v zhode s metodologickou doktrínou prírodných vied. Cieľom tohto projektu bolo synchronizovať medzinárodné a vnútroštátne právo a súčasne sa vymedziť voči tradičnému dualistickému právnemu uvažovaniu, ktoré požadovalo striktné oddelenie rozdielnych obsahov obidvoch typov právneho poriadku. V čom sa tiež odlišujú, je predpoklad stúpencov dualizmu, že existuje množina mnohopočetných autonómnych štátnych právnych systémov. Tento spôsob chápania práva sa preto zvykne označovať ako pluralistický. Podľa dualistickej schémy platí zásada, že „právo je v prvom rade vlastný štátny normatívny systém.¹⁷“ To, či sa stane nejaký normatívny regulatív medzinárodného práva pre štát záväzný, závisí od vôle štátu tento ako taký uznať a recipovať. Hlavný dôvod, prečo sa dualizmus nevie odpútať od primátu štátneho normatívneho poriadku je politický: vyžaduje obhájiť štátну suverénnu moc. Kým právny normativizmus nastoľuje požiadavku postaviť medzinárodné právo na metodologických zásadách normatívnej logiky, Schmitt sa odvoláva na dejinný aspekt utvárania medzinárodného práva. Vychádza pritom z historického procesu tvorby medzinárodného práva ako uzavretého, pevninového, európskeho a kresťanského teritoriálneho usporiadania a vracia sa k jeho novovekej interpretácii, ktorá zahŕňala inštitút vojny a uzatvárania mieru.

V súvislosti s povojnovým vývojom a reakciou svetovým mocností na pozíciu Nemecka si Schmitt všíma nový prístup v otázke právneho výkladu pojmu vojna, od nediskriminačného k diskriminačnému. Schmittovu pozornosť vzbudila právna interpretácia textu Versaillskej zmluvy, ktorá sa v hlavnom bode dotýkala podielu viny Nemecka na rozpútaní vojny. Pre medzinárodné právo *ius publicum Europaeum*, ktoré bolo výsledkom vestfálskeho mierového plánu, platil až do roku 1918 od stredoveku zaužívaný právny úzus o vedení spravodlivej vojny. Povojnová mierová zmluva zásadne koriguje tento regulatív, pričom národu, ktorý podnikne vojenské kroky prisudzuje status kriminálnika a vojnu označuje za kriminálny, nehumánny a proti ľudskosti namierený čin. Schmitt považoval vojnu za existenciálnu a medzištátnu záležitosť, za konkrétny prejav vzťahov medzi zainteresovanými národmi.

¹⁴ KELSEN, H. (2018): Čistá právna náuka. S. 166.

¹⁵ KELSEN, H. (2018): Čistá právna náuka. S. 162.

¹⁶ KELSEN, H. (2018): Čistá právna náuka. S. 168.

¹⁷ KELSEN, H. (2018): Čistá právna náuka. S. 171.

Záver

Na základe skúmania schémy Schmittovej argumentácie, v ktorej rezonuje konfliktný ráz politiky a tvrdá moc, môžeme rezumovať štyri hlavné rysy politična:

1. možnosť zasiahnuť vojensky voči politicky neakceptovateľnému protivníkovi
2. politicky jednotný a zvrchovaný štát disponujúci mocenskou autoritou
3. obyvateľov štátu, ktorí sa tejto situácii podriadia
4. pluralizmus štátov

1. V spojitosti s političnom považujeme za najproblematickejší znak pre fungovanie medzinárodnej politiky nepriateľstvo, ku ktorému sa vzťahuje možnosť vojny. Vojna (*bellum*) môže na seba zobrať rôznu podobu, môže byť útočná, obranná, svetová, regionálna alebo občianska. V Schmittovom výklade je vojna vždy potenciálou možnosťou nie nevyhnutným pravidlom; ide o krajný, hraničný a teda výnimcočný prípad. Konfrontačný charakter politickej reality idealistický smer odmieta a postupuje v realizovaní myšlienky hľadania mierových riešení, a to nastolením pozitívneho práva a vytvorením všeobecne rešpektovaného a záväzného normatívneho základu pre koexistenciu štátov v globálnom priestore.
2. K podstate političa prináleží rozhodnutie o tom, kto je narušiteľom bezpečnosti, kto predstavuje nebezpečenstvo a ohrozuje pokojné spolunažívanie. Schmitt nadviazal na politické teórie, ktoré sa zhodujú v tom, že hlavným garantom a ochrancom verejného poriadku je štát. V zhode s touto primárhou úlohou štátu Schmitt schvaľuje jeho ochrannú funkciu aj vo vzťahu k iným štátnym entitám. Inak povedané, štát pristupuje k zodpovednému plneniu svojej kľúčovej úlohy, ktorou je ochrana, bezpečnosť a poriadok vtedy, keď ju účinne aplikuje v rámci vymedzeného teritória a tiež v externom, medzištátnom prostredí. Na tento účel štát disponuje normatívnym súborom zákonov a právnych regulatív, ktoré vytvárajú jednotný záväzný právny poriadok. Pokial' existuje normálna situácia je vylúčený akýkoľvek mocensko-autoritatívny zásah do konštituovaného ústavno-právneho poriadku. Ak je normálne fungujúci právny mechanizmus narušený, vzniká situácia, ktorá si vyžaduje rozhodnutie o ďalšom postupe. V takomto prípade existuje podľa Schmitta dôvod suspendovať právny poriadok a zveriť rozhodovaciu právomoc do rúk jednej osoby. Táto téza, okrem toho, že implikuje autoritatívne tendencie v otázkach spravovania politických záležitostí je nekompatibilná s učením novokantovcov o systéme deľby moci, kontrolných mechanizmov či modelu býzd a protívá s cieľom zabrániť kumulovaniu moci a oslabiť svojvôľu. Štát vystupuje ako garant objektívne platného normatívneho rámca, ktorý sa odvoláva na jeho záväznú platnosť pre všetky zložky štátnej moci. Právny štát, kde je každé rozhodnutie preskúmané legitímymi politickými a právnymi inštitúciami a moc je kontrolovaná, nepripúšťa možnosť byť súčasťou normatívneho poriadku a zároveň stáť mimo neho.
3. Z bodu 1 a 2 vyplýva, že hlavným determinantom politična je identifikácia hrozby a rizika, pričom opodstatnenou reakciou je rozhodnutie o fyzickom ničení protivníka. Schmitt preto kladie dôraz na zanieteného a vášnivého jedinca pripraveného a ochotného sa tomuto podriadit'. K vojne sa vzťahujú rozhodujúce existenciálne okamihy a rezonuje autentické prežívanie. Duch rozhodného, zaangažovaného a motivovaného človeka predstavuje protiklad k priemernému, pasívemu a nerozohodnému jedincovi. Schmitt rozpoznal tendenciu na masu a konzum orientovanej doby, ktorá minimalizovala ochotu človeka rešpektovať autority a uprednostniť iný ako len individuálny záujem. Schmitt v tejto súvislosti upozorňuje, že technickými inováciami podporované pohodlie a komfort vytvára falosný obraz o bezpečnom svete. Pre idealistické učenie je dôležité rozvíjanie a uskutočňovanie individuálnej slobody. Ak sa pytá po zmysle politického života človeka, myslí tým jeho aktívnu participáciu a angažovanie sa, neutíchajúci záujem o veci verejné

ako účinné nástroje, ktoré mu umožňujú eliminovať pokušenia vládnucej skupiny zneužívať politickú moc.

4. Aby zostala Schmittova teória politična udržateľná, musí byť splnená ešte jedna podmienka. Základným imperatívom je bezpodmienečne prijať pluriversum a odmietnuť universum. Týmto postojom sa dožaduje zachovať v medzinárodnom priestore pluralitu politicky jednotných štátov ako klúčových aktérov globálneho politického diania. Myšlienke spoločnej integrácie národov nedôveroval, pretože nepokladal za pravdepodobné, že nadnárodná právna kodifikácia obmedzí či úplne odstráni vojny. Schmitt ľudskú dimeniu konfliktnosti prenesol na úroveň medzištátnych vzťahov a táto znemožňuje úsilie eliminovať napätie, čoho dôkazom sú nové krízové stavy a vojny. Predstava, že sa ľudstvo odkloní od Kantom proklamovanej myšlienky smerovať politiku k mierovým iniciatívam je pre idealizmus neprijateľná. Pripraviť cestu, pre tento na humanizmus a ľudskosť orientovaný účel politického snaženia, sa usiluje rozvíjaním priateľských vzťahov, dodržiavaním ľudských práv, uprednostňovaním diplomatických riešení a prostredníctvom dialógu.

Použitá literatúra:

1. CLAUSEWITZ, C. (2008): *O válce*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1598-3
2. KANT, I. (1996): *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. ISBN 80-7115-129-7
3. KELSEN, H. (2018): *Čistá právna náuka*. Bratislava: Kalligram, 2018. ISBN 978-80-89916-21-4
4. KERVÉGAN, J. F. (2015): *Co s Carlem Schmittom?* Praha: OIKOYMENTH, 2015. ISBN 978-80-7298-197-7
5. KREJČÍ, O. (2013): *Měkká moc v 21. století*. [online]. In: Vysoká škola medzinárodních
a veřejných vztahů, 5.6.2013. [Citované 5.6.2013.] Dostupné na internete:
http://www.vip-vs.sk/images/data/krejci_o-mekka_moc_v_21_stoleti.pdf
6. NOVOSÁD, F. (2016): *Osud a volba*. Bratislava: IRIS, 2016. ISBN 978-80-8153-067-8
7. RUSNÁKOVÁ, A. (2018): Výnimka a výnimočný stav v politickej filozofii Carla Schmitta. In: Ekonóm, 2018, s. 640-646. ISBN 978-80-225-4602-7
8. SCHMITT, C. (2013): *Pojem politična*. Praha: OIKOYMENTH, 2013. ISBN 978-80-7298-491-6
9. SCHMITT, C. (2012): *Politická theologie*. Praha: OIKOYMENTH. 2012. ISBN 978-80-7298-401-5
10. SCHMITT, C. (1950): *Der Nomos der Erde*. Berlin: Duncker&Humblot. 1950. ISBN 3 428 01328X
11. SCHMITZ, M. (1965): *Die Freund-Feind-Theorie Carl Schmitts*. Köln: Westdeutscher Verlag und Opladen, 1965.
12. THUKYDIDES, (2010): *Dejiny peloponézskej vojny I-IV*. Martin: THETIS, 2010. ISBN 978-80-970115-4-3

Kontakt:

Mgr. Andrea Rusnáková, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: andrea.rusnakova@gmail.com

HIDDEN CHAMPIONS IN THE DYNAMICALLY DEVELOPING MARKETS: THE CASE OF RUSSIA¹

Olga Saginova^a – Irina Skorobogatykh^b – Zhanna Musatova^c

^a Plekhanov Russian University of Economics, Entrepreneurship and Logistics Department, 117997 Moscow, Stremyanny 36, Russia, e-mail: saginova.ov@rea.ru

^b Plekhanov Russian University of Economics, Marketing Department, 117997 Moscow Stremyanny 36, Russia, e-mail: skorogobatykh.ii@rea.ru

^c Plekhanov Russian University of Economics, Marketing Department, 117997 Moscow, Stremyanny 36, Russia, e-mail: musatova.zb@rea.ru

Abstract: Hidden Champions (HCs) first studied by H. Simon in Germany have become subjects of research and even government support in many countries outside Europe. The paper uses results of 2 waves of CEEMAN coordinated international research on HCs in Eastern and Central Europe and Russia to analyse the changing patterns and strategies of HCs in response to the changing environment, as well as their stable characteristics providing market leadership. The authors explain reasons and motivation for HCs' scaling, mergers and other strategies and identify potential HCs in Russia to observe.

Key words: hidden champions, small and medium companies, dynamically developing markets

JEL: L26 M31

Introduction

“Hidden Champion” is a term, which was used for the first time by T. Levitt in a conversation with H. Simon², who studied small and medium sized companies from Germany playing an important role in increasing the export potential of the country, and therefore making an important contribution to the national economy. Simon’s research in Germany in 1996 and then in Austria in 2009 laid the foundation for research methodology, and identified features differentiating HCs from other companies. Hidden Champions have proved to be stable to crises and other unfavorable changes in the domestic and global economy, active in creating new jobs, highly innovative and productive³.

¹ Authors of this paper would like to thank various people and organizations who made this research and this paper possible. First of all, we would like to thank professor Danica Purg, the President of CEEMAN, who initiated, inspired and coordinated international research teams. We also want to thank Prof. Herman Simon for the chance to meet, listen to him, and to adapt his methodology for the research project in Russia. We would like to thank owners and representatives of companies – Hidden Champions in Russia - for the patience, openness and support in the process of data collection for this research project. Special gratitude is to our colleagues Olga Shkirando, Ekaterina_Molchanova and Sophia Sedenko from the Institute for Emerging Market Studies of Moscow School of Management SKOLKOVO, who participated in the second wave of HCs research and contributed a lot to the understanding of HCs success factors and risk zones.

² SIMON, H. (1996): Hidden Champions: lessons from 500 of the world's best unknown companies. Boston (Mass.): Harvard Business School Press

³ JARUZELSKI, B., DEHOFF, K. (2010): The Global innovation. Booz & Company's annual study of the world's biggest R&D spenders shows why highly innovative companies are able to consistently outperform. Their secret? They're good at the right things, not at everything. Strategy+business magazine, issue # 1, New York, NY 10178. Retrieved from www.strategy-business.com

Hidden Champions are usually working in niche markets or produce components and semi-finished products, and they achieve world or regional leadership position in their market niches. With all the results achieved, these companies prefer to keep a low profile, and therefore mass markets do now know them. Their products and services are well known by a limited number of specialists.

Research on HCs using H. Simon's methodology identified Hidden Champions in France, Greece, China and other countries⁴. "Hidden Champions in the Connected World", a symposium that took place in 2018 at Zhejiang University in Hangzhou explored the factors which induce companies to be Hidden Champions, and the Chinese researchers set an objective to identify at least 100 Chinese HCs.

With all this research little was known about HCs in emerging markets. In 2011 the International Association for Management Development in Dynamic Societies (CEEMAN) initiated and coordinated an international research project which resulted in Springer book "Hidden Champions in CEE and Turkey"⁵. Representatives of 18 countries with dynamically developing economies took part in this international research project with 165 HC companies identified. Published in 2013 the book sought to compare and/or contrast the project findings and Simon's work as well as identify what support Hidden Champions need, as the economic environment and historical background in which they are working to succeed has several key differences when compared to more mature and established market economies.

In 2018 CEEMAN has decided to explore the characteristics of innovative companies operating in Central Europe, and South-Eastern Europe (CESEE) and Kazakhstan, identify and describe the present HCs in these countries. Research is underway, preliminary findings are being accumulated. The focus of this paper is to present preliminary results of this research on HCs in Russia, comparing them to 2011 findings and discussing the new challenges for Hidden Champions to survive and develop.

1 Hidden Champions in Dynamically Developing Markets

Simon (1996) defined the main objective of HCs as an aspiration for gaining the market leadership position. This ambitious goal goes beyond achieving a market share target but also implies professional leadership such as setting rules and influencing trends⁶.

Another characteristic of Hidden Champions is their strategy of specialisation by focusing on product quality and product-related services⁷. HCs are usually niche leaders in B2B markets that are often referred to as "unspectacular" industries. A high degree of innovativeness is a major characteristic of HCs, often they see new opportunities and gain

⁴ VOUDOURIS, I., LIOUKAS, S., MAKRIDAKIS, S., SPANOS, Y. (2013): Greek Hidden Champions: lessons from small, little-known firms in Greece Journal of Applied Sciences Research p. 6257 -6263; 16. YOON B. (2013): How Do Hidden Champions Differ from Normal Small and Medium Enterprises (SMEs) in Innovation Activities? Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/309312776_Howdo_hidden_champions_differ_from_normal_small_and_medium_enterprises_SMEs_in_innovation_activities.

⁵ MCKIERNAN, P., PURG, D. (2013): Hidden Champions in CEE and Turkey. Berlin: Springer.

⁶ RAMMER, C., SPIELKAMP, A. (2015): Hidden Champions – Driven by Innovation. ZEW Mannheim Dokumentation (Nr. 15-03). Retrieved from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109963/1/823406458.pdf>

⁷ RAMMER, C., and SPIELKAMP, A. (2015): Hidden Champions – Driven by Innovation. ZEW Mannheim Dokumentation (Nr. 15-03). Retrieved from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109963/1/823406458.pdf>; VOUDOURIS, I., LIOUKAS, S., MAKRIDAKIS, S., SPANOS, Y. (2013): Greek Hidden Champions: lessons from small, little-known firms in Greece Journal of Applied Sciences Research p. 6257-6263; WITT, A., CARR, C. (2014). Success secrets shared: Learning from the best Mittelstand and British global niche champions. Scottish Policy Now, 8. Retrieved from: <http://www.scottishpolicynow.co.uk/issues/>

first mover advantages⁸ found that HCs encourage innovativeness among their employees. Highly qualified employees are regarded as a key asset and benefit from continued training provided by the company⁹. Intrinsic and extrinsic motivational factors, such as incentives or autonomy in decision-making, strengthen employees' motivation and commitment¹⁰.

Hidden Champions increase their market segments by going international really early¹¹. In this way they use economies of scale which they would not have been able to achieve in their domestic markets only¹². Hidden Champions' long-term success also rests on their efforts to avoid the outsourcing of core competences and on their hesitation to enter strategic alliances¹³. Rammer & Spielkamp (2015) explained this by companies' strong aspiration for independence. Thought all research on HCs use H. Simon's methodology, specific national economic environments in dynamically developing markets made it difficult to use a uniform approach to companies selection. Initial methodology had to be adapted to market conditions (Table 1).

Table 1 - Comparison of criteria for selection of Hidden Champions in CEE countries

Criteria	Hidden Champions (Simon's methodology)	Hidden Champions in dynamically developing countries
Market position	No.1 in Europe or top 3 in the worls	Global/Europe/CEE/Regional leaders
Average revenues (per annum)	€326 million	€141 million
Revenue growth (within the last 10 years)	8.8%	10.4%
Export (% of revenue)	61.5% (51.1% 10 years ago)	62.1% (58.2% 10 years ago)
Productivity (revenue per	€160.039	€99.240

⁸ SCHLEPPHORST, S., SCHLÖMER-LAUFEN, N., HOLZ M. (2016): Determinants of hidden champions - Evidence from Germany Working Paper 03/16 Retrieved from: https://www.ifm-bonn.org/uploads/tx_ifmstudies/workingpaper_03_16.pdf; VOUDOURIS, I., LIOUKAS, S., MAKRIDAKIS, S., SPANOS, Y. (2013): Greek Hidden Champions: lessons from small, little-known firms in Greece Journal of Applied Sciences Research p. 6257-6263

⁹ WITT, A., CARR, C. (2014): Success secrets shared: Learning from the best Mittelstand and British global niche champions. Scottish Policy Now, 8. Retrieved from: <http://www.scottishpolicynow.co.uk/issues/>

¹⁰ RAMMER, C., SPIELKAMP, A. (2015). Hidden Champions – Driven by Innovation. ZEW Mannheim Dokumentation (Nr. 15-03). Retrieved from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109963/1/823406458.pdf>

¹¹ AUDRETSCH, D. B., LEHMANN, E. E., SCHENKENHOFER, J. (2018): Internationalization Strategies of Hidden Champions: Lessons from Germany February 2018 Multinational Business Review 26(1):2-24; VENOHR, B., MEYER, K. E. (2007): The German Miracle Keeps Running: How Germany's Hidden Champions Stay Ahead in the Global Economy (March 2007). Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=991964> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.991964>; WITT, A., CARR, C. (2013): A Critical Review of Hidden Champions and Emerging Research Findings on Their International Strategies and Orientations January DOI: 10.1057/9781137277503_7 In book: The Changing Geography of International Business Edition: Palgrave Macmillan Editors: G. Cook and J. Johns; YOON, B. (2013): How Do Hidden Champions Differ from Normal Small and Medium Enterprises (SMEs) in Innovation Activities? Retrieved from:

https://www.researchgate.net/publication/309312776_Howdo_hidden_champions_differ_from_normal_small_and_medium_enterprises_SMEs_in_innovation_activities.

¹² SIMON, H. (2009): Hidden Champions of the 21-st century. Success strategies of unknown world market leaders. London, New York: Springer Dordrecht

¹³ SIMON, H. (1996): Hidden Champions: lessons from 500 of the world's best unknown companies. Boston (Mass.): Harvard Business School Press.

employee)		
R&D expenses	6%	16.4%
Number of patents per 1000 employees	30.6	41.98
ROI	13.6%	32%

Source: Hidden Champions in Central and Eastern Europe, and Dynamically developing environments. Research report 2011

1.1 New Economic Reality

When the first wave of research was undertaken, Russian economy was recovering from the recession of 2009. 2014-2015 fall in price of oil (by 50%) and international economic sanctions imposed on Russia following the Ukrainian political crisis have kept Russia from returning to its previous strong economic growth. From 2014 through 2016, the economy contracted by an average of 2% per year, and the population living below the poverty line rose by 23%. The ruble devalued twice since 2014 against major world currencies, making foreign goods and services more expensive. Inflation rose nearly twice as fast as incomes, eroding household purchasing power. Only in 2017 the Russian economy returned to modest growth (1.7%). Russian consumers have grown more cautious, pragmatic, and value-conscious. They prefer to save money, as the statistics shows, total savings of Russian population grew approximately by 10% during 2018.

Higher trade barriers and protectionism, geopolitical risks, lower core business revenue, rising barriers to entry into new markets and lower consumer interest in new products have been the major risks faced by businesses. Under these circumstances with capital being more expensive and difficult to access businesses were looking for strategic partnerships, joining bigger holdings, merging with well-known corporations. What used to be independent medium sized businesses developing innovative products and services in their specialized market niches have now become parts of diversified corporations with wider resources and centralized decision making. This changed the overall picture with Hidden Champions in Russia: some former HCs have grown too big to be considered SMEs, some ceased to be hidden due to new lines of business they developed for mass markets, others joined state-owned holdings. Some potential HCs did not manage to grow into industry of regional leaders with geopolitical factors hindering their international expansion.

1.2 Groups of Hidden Champions

Most Hidden Champions in the dynamically developing markets were established in the beginning of 1990-s with the start of market reforms, and some were founded in late 1990-s – early 2000. During the first wave of research they were divided into two groups (Figure 1) using the parameters of age and market leadership.¹⁴

¹⁴ SAGINOVA, O. V., SKOROBOGATYKH, I. I., MUSATOVA, Z. B. (2014): Hidden champions in Russia: Using western research methodology to study dynamically developing markets Life Science Journal, 11 (5), art. no. 75, pp. 512-518.

Figure 1 - Groups of Hidden Champions in CEE and Russia

	5%	29%	60%	6%
World/European leader	1%	14%	26%	2%
Regional leader	4%	15%	34%	4%
	70 years and >	20-70 years	5-20 years	less than 5 years

Though both groups were identified as Hidden Champions in 2011 research wave, their patterns of value creation were different: while companies in the first group were offering technologically complex but standard products, companies in the second group were selling research intensive and customized solutions, leading due to product design and innovations. Economies of scale were used to decrease costs by companies in the first group, intellectual leadership and knowledge management were drivers for the second group.¹⁵

Research wave of 2018-2019 did not find this division into two groups as distinct. Most companies are now customizing their products and rely on innovations rather than economies of scale. However, tougher market conditions and shrinking margins have forced companies to turn their attention to internal business processes. Previously, trying to quickly respond to market demand during growth years, companies generally did not have time and resources to work on operational optimization. Today many of them see the need to enhance operational effectiveness, both in production, logistics and marketing.

Russian Hidden Champions continue to place much focus on R&D, especially now as domestic and international competition intensifies. Increasingly, companies have to account for global technological breakthroughs which transform entire industries. Innovations take place not only on product side, but also in processes. Introduction of smart and digital technologies help the companies to stay on top of the game.

1.3 The Changing Number of HCs Identified

In 2011 researchers in Russia shortlisted 5 companies from the initially selected 29 organisations. After desk research using open sources, in-depth interviews with company owners or CEOs of these 5 companies were conducted. Russian Hidden Champions were identified in several sectors, where they took leading positions either worldwide (top 3) or regionally (Europe and CIS): IT (software production, IT-consulting, IT-outsourcing); transport manufacturing (yachts, helicopters); hi-Tech (scientific instruments, nanotechnology, scanning probe microscopes, navigation systems for sea ships and aircrafts); pharmaceuticals (generics, anti-flu vaccines); consumer products (sports clothes, ballet and dance shoes, sparkling wines); metallurgy (titan and zinc supplies for automotive producers); “supply” products: equipment, materials, components.

Out of 29 companies identified as HCs and potential HCs in 2011, the 2018-2019 research found that only about half of them are still maintaining the HC status (among them

¹⁵ MCKIERNAN, P., PURG, D. (2013): Hidden Champions in CEE and Turkey. Berlin: Springer

Grishko, NT-MTD Spectrum Instruments); a quarter grew too big to be considered HCs through mergers, change of ownership or joining a bigger, sometimes state-owned corporations (e.g. VSPO-Avism, SKIF-M, Luxoft, Russian Helicopters). Another quarter ceased to be hidden and now actively promote their products to mass publics (e.g. Yandex, Kaspersky Lab).

Seven new HCs, which were not studied during the first wave of research, were added to the list, four of them studied in detail. Basing on the in-depth interviews with six HCs' leaders, 2 of which were present in 2011 wave of research, the main trends and strategies will be further analysed.

2 Sources of Market Leadership

Compared to 8 years ago, today Russian Hidden Champions find themselves in a very different environment. With sluggish domestic economy, companies witness unstable demand and higher competition. This pushes them to seek new sources of growth. Some have decided to diversify their business into related product categories. Grishko company, initially the producer of pointe shoes, first included dancewear into their product range and then diversified into a wider leisure apparel. Sales revenues have grown by 20% in 2017 compared to 10 years ago, and the company employs a bit more than 500 people. Still a Hidden Champion, this company is building its market leadership on the high quality and natural materials used, as well as on special technologies of ballet shoes construction. Domestic demand has grown and though Russia is still not the company's biggest market (Grishko sells its products in more than 70 countries including USA, Canada, Great Britain, Germany, France, Japan, Italy, South Korea, and Brazil) its products are now popular not only among professional dancers, but also with those using ballet classes for fitness and exercise.

In some markets domestic demand has grown considerably and companies are changing the balance of their internal and external sales. For example, in research instruments market Russian research institutions and Universities now get more funding and hence place orders for new research equipment. NT-MTD Spectrum Instruments, a Moscow-based producer of atomic force microscopes has increased domestic sales keeping the export volume stable. The company remains a Hidden Champion and has gone through a reorganization of its corporate structure to maintain its leadership in their niche. The company's market share has not changed since 2011 and is 15%, following its main competitor with 25% of the global market. The nature of the company's leadership has not changed either. That is R&D, a good network of clients and partners, development of the professional community, talent management, and working with the leading technical universities in the country. In the past 8 years the company has developed local design competences and is no longer acquiring these services abroad.

One of the new HCs added in the second wave of research is Monocrystal LLC (part of the Energomera Group) which has been in the market since 1999. It was identified during the first wave of research as a potential HC. The company mainly focuses on sapphire for electronics and metallization pastes for the solar industry. A global company with 3 labs in Russia and China, an in-house R&D institute of electronic materials and 5 sales offices worldwide, Monocrystal was recognized as the largest sapphire company in 2014. The company holds the №1 position on the global market of components of synthetic sapphire for electronics and optics. Its global market share is about 40-50%, compared to the closest competitor with a market share of about 20%.

3 Internationalisation Strategies of Hidden Champions

Research of Russian Hidden Champions showed that internationalisation through serving the target markets beyond domestic country borders was one of Hidden Champions

success factors¹⁶. Reasons for this early internationalisation included existing demand in foreign markets, when the domestic market was not yet ready for the product.¹⁷ With Grishko, pointe shoes in the 1990-s in Russia were bought only by professional ballerinas or students of ballet schools while a much larger group of amateurs took ballet classes as hobby or fitness activities in Japan or Italy and hence needed a constant supply of pointe shoes. Internationalisation motivation can also be strengthened by the existence of high-price/low-volume segment in the foreign markets¹⁸, which was the case with NT-MTD probe microscopes. Early exports provided Russian HCs a possibility to broaden customer base through entering new markets and achieve a larger volume of production¹⁹.

HCs continue to use internationalisation and new markets development as their important growth strategies, strengthening their positions in the markets they entered in the early stages of their development. However, for some companies which had been identified as potential HCs during the first wave of research, geopolitical factors hindering internationalization options did not allow to evolve into true market leaders. Some of them catering for the special needs of certain industries ceased to be independent and joined state-owned corporations (e.g. Chelyabinsk Zink Plant, the producer of special zinc-based alloys, was bought by the Ural Mining and Metallurgical Company in 2016, JSC Isotope is now a subsidiary of Rosatom state corporation, Russian Helicopters, which produced special purpose helicopters, is now a subsidiary of Oboronprom United Industrial Corporation).

Conclusion

Research on Hidden Champions in the dynamically developing markets aimed to identify and describe the present Hidden Champions in CESEE countries, as well as to understand what the success factors of Hidden Champions are. Additionally, the research was meant to promote the markets and countries researched in terms of their innovative companies, which are the international leaders in their respective niche markets. The exploratory study updated the information contained in the book “Hidden Champions in CEE and Turkey: Carving out a Global Niche” and recognised the common characteristics of Hidden Champions, describing the best practices and spotting the main success factors.

Research results are still being summarised and further research will analyse the development needs of Hidden Champions in Russia to determine how their further expansion can be supported in terms of management, financing or the regulatory environment. The research also attempted to identify potential Hidden Champions (companies that, given their expected development, are likely to become more relevant for their sector in the near future) and industries in which they are likely to appear. This will need further research due to low profile of the HCs and difficulties researchers face when trying to get relevant information through open sources.

¹⁶ AUDRETSCH, D.B., LEHMANN, E.E., SCHENKENHOFER, J. (2018): Internationalization Strategies of Hidden Champions: Lessons from Germany February 2018 *Multinational Business Review* 26(1):2-24.

¹⁷ JARUZELSKI, B., DEHOFF, K. (2010): The Global innovation. Booz & Company’s annual study of the world’s biggest R&D spenders shows why highly innovative companies are able to consistently outperform. Their secret? They’re good at the right things, not at everything. *Strategy+business* magazine, issue # 1, New York, NY 10178. Retrieved from www.strategy-business.com

¹⁸ MUDAMBI, R., ZAHRA Sh. (2007): The survival of international new ventures. *Journal of International Business studies*. Palgrave Macmillan, 38(2): 333-352.

¹⁹ LEE, H., KELLEY, D., LEE, J., LEE, S. (2012): Survival: The Impact of Internationalization, Technology Resources and Alliances. *Journal of Small Business Management*, 50 (1): 1-19.

References:

1. AUDRETSCH D. B., LEHMANN E. E., SCHENKENHOFER J. (2018): Internationalization Strategies of Hidden Champions: Lessons from Germany February 2018 *Multinational Business Review* 26(1):2-24
2. GOLSTEIN, A. (2007): *Multinational Corporations from Emerging Markets: Composition, Conceptualization and Directon in the Global Economy*, New York: Palgrave Macmillan.
3. JARUZELSKI, B., DEHOFF, K. (2010): The Global innovation. Booz & Company's annual study of the world's biggest R&D spenders shows why highly innovative companies are able to consistently outperform. Their secret? They're good at the right things, not at everything. *Strategy+business magazine*, issue # 1, New York, NY 10178. Retrieved from www.strategy-business.com
4. LEE, H., KELLEY, D., LEE, J., LEE, S. (2012): Survival: The Impact of Internationalization, Technology Resources and Alliances. *Journal of Small Business Management*, 50 (1): 1-19.
5. MCKIERNAN, P., PURG, D. (2013): *Hidden Champions in CEE and Turkey*. Berlin: Springer.
6. MUDAMBI, R., ZAHRA Sh. (2007): The survival of international new ventures. *Journal of International Business studies*. Palgrave Macmillan, 38(2): 333-352.
7. RAMMER, C., SPIELKAMP, A. (2015): Hidden Champions – Driven by Innovation. *ZEW Mannheim Dokumentation* (Nr. 15-03). Retrieved from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/109963/1/823406458.pdf>
8. SAGINOVA, O. V., SKOROBOGATYKH, I. I., MUSATOVA, Z. B. (2014): Hidden champions in Russia: Using western research methodology to study dynamically developing markets *Life Science Journal*, 11 (5), art. no. 75, pp. 512-518.
9. SCHLEPPHORST, S., SCHLÖMER-LAUFEN, N., HOLZ, M. (2016): *Determinants of hidden champions - Evidence from Germany* Working Paper 03/16 Retrieved from: https://www.ifm-bonn.org/uploads/ttx_ifmstudies/workingpaper_03_16.pdf
10. SIMON, H. (1996): *Hidden Champions: lessons from 500 of the world's best unknown companies*. Boston (Mass.): Harvard Business School Press.
11. SIMON, H. (2009): *Hidden Champions of the 21-st century. Success strategies of unknown world market leaders*. London, New York: Springer Dordrecht
12. VENOHR, B., MEYER, K. E. (2007): *The German Miracle Keeps Running: How Germany's Hidden Champions Stay Ahead in the Global Economy* (March 2007). Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=991964> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.991964>
13. VOUDOURIS, I., LIOUKAS, S., MAKRIDAKIS, S., SPANOS, Y. (2013): Greek Hidden Champions: lessons from small, little-known firms in *Greece Journal of Applied Sciences Research* p. 6257 -6263
14. WITT, A., CARR, C. (2013): *A Critical Review of Hidden Champions and Emerging Research Findings on Their International Strategies and Orientations* January DOI: 10.1057/9781137277503_7 In book: *The Changing Geography of International Business* Edition: Palgrave Macmillan Editors: G. Cook and J. Johns
15. WITT, A., CARR, C. (2014): *Success secrets shared: Learning from the best Mittelstand and British global niche champions*. Scottish Policy Now, 8. Retrieved from: <http://www.scottishpolicynow.co.uk/issues/>
16. YOON, B. (2013): *How Do Hidden Champions Differ from Normal Small and Medium Enterprises (SMEs) in Innovation Activities?* Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/309312776_Howdo_hidden_champions_differ_from_normal_small_and_medium_enterprises_SMEs_in_innovation_activities.

Contacts:

prof. Olga Saginova, PhD.

Plekhanov Russian University of Economics
Entrepreneurship and Logistics Department
Stremyanny 36
117997 Moscow
Russia
e-mail: saginova.ov@rea.ru

prof. Irina Skorobogatykh, Ph.D.

Plekhanov Russian University of Economics
Marketing Department
Stremyanny 36
117997 Moscow
Russia
e-mail: skorogobatykh.ii@rea.ru

ass. prof. Zhanna Musatova, Ph.D.

Plekhanov Russian University of Economics
Marketing Department
Stremyanny 36
117997 Moscow
Russia
e-mail: musatova.zb@rea.ru

MICROCREDITS AND POVERTY: SELECTED ISSUES

Martin Schlossarek^a – Nikola Medová^b

^a Faculty of Science, Palacký University Olomouc, 17. listopadu 12,
771 46 Olomouc, Czech Republic, e-mail: martin.schlossarek@upol.cz

^b Faculty of Science, Palacký University Olomouc, 17. listopadu 12,
771 46 Olomouc, Czech Republic, e-mail: nikola.medova01@upol.cz

Abstract: The paper deals with microcredits as a tool of poverty reduction. Based on a literature review it was found out that on average microcredits have a low impact on poverty reduction. The article is based on the assumption that to achieve a satisfactory rate of poverty reduction, the microcredits have to be invested effectively. Settings and distribution of microcredits which increase likelihood of effective investments have been identified using critical analysis and logical reasoning. Distribution measures include, in particular, the granting of microcredits for innovative projects, focus on the agricultural sector, and the reduction of the emphasis on the provision of microcredits to women. In particular, sufficient repayment duration, flexibility, and an affordable price are key parametric measures.

Key words: microfinance, microcredits, poverty reduction, investments, developing countries

JEL: F35

Introduction

Microcredits are a very popular tool for reducing poverty. Their most famous representative, Muhammad Yunus, even received a Nobel Peace Prize in 2006 for his work at Grameen Bank (a microfinance service provider).

The theory says that access to microcredits should help poor households to reduce undesirable consumption fluctuations due to income shocks or seasonality,^{1,2} by which microcredits should contribute to poverty alleviation. Theoretically, access to microcredits should reduce poverty when the loan is used for an investment in human capital or in a business that generates permanent income.^{3,4,5} Empirical literature shows that the degree to which microcredits contribute to alleviating or reducing poverty varies according to their characteristics and also depending to the circumstances under which they are provided.

The first part of the paper is based on the literature review. It collects and analyses existing literature related to the researched issue, i.e. empirical evidence concerning effects of microcredits on poverty reduction. Second part of the paper combines literature review with logical argumentation (deductive and inductive approach) and critical discussion. The literature is collected from multiple sources, mainly academic journals and books. The paper

¹ BACCHETTA, P. – GERLACH, S. (1997): Consumption and Credit Constraints: International Evidence.

² GLEWWE, P. – HALL, G. (1998): Are Some Groups More Vulnerable to Macroeconomic Shocks than Others? Hypothesis Tests Based on Panel Data from Peru.

³ AGHION, P. – BOLTON, P. (1997): A Theory of Trickle-Down Growth and Development.

⁴ YUNUS, M. (2008): Bunker To The Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty.

⁵ DE MEL, S – MCKENZIE, D. – WOODRUFF, CH. (2008). Returns to capital in microenterprises: evidence from a field experiment.

contributes to our understanding of factors which increase positive effects of microcredits. It helps to identify proper policies for microfinance institutions (MFIs) which aim to maximize its positive effects on poverty reduction amongst their clients.

1 Microfinance and Poverty Reduction: Empirical Literature Review

Chliova et al (2015)⁶ made a meta-analysis of 90 papers on microfinance and concluded that microcredits generally had a modest positive impact on financial health of clients. Duvendack et al (2011)⁷ reviewed 58 articles on microcredit effects and identified their predominantly positive economic impact. Mixed results on the impact of microcredits on clients' income were recorded by van Rooyen et al (2012)⁸, who analyzed 15 studies examining the effects of microcredits (and micro-savings) in sub-Saharan Africa. In addition, the authors drew attention to the risks associated with over-indebtedness of clients.

Reviews of Duvendack et al (2015)⁷ and van Rooyen et al (2012)⁸ indicated a slightly positive effect of microcredits on women's empowerment in society, although the results are far from conclusive (as the authors admit). In addition, study of Van Rooyen et al (2012)⁸ points out that microcredits can cause deterioration of the position of women in society. There are more examples of failure to demonstrate a clear relationship between micro-lending and women's empowerment.⁹ In contrast, Chliova et al (2015)⁶ identified a relatively robust positive impact of microcredits on the position of women in society.

An investigation of other non-financial effects of microcredits led to an identification of their statistically significant but very low impact on children's health, nutrition and education.⁶ Some of these results are consistent with van Rooyen et al (2012)⁸, who also confirmed a slightly positive effect of microcredits on the health of the poor as well as on their food safety and nutrition. Both studies found a positive effect on the level of housing of clients. On the other hand, the latter source⁸ notes the contradictory influence of microcredits on children's education.

A number of factors may be responsible for a weak positive effects of micro-lending. Access to loans may not be a major problem for a large number of micro-enterprises. Other limitations may be the restriction on the use of a microcredit, given by its size, repayment rate and distribution method. Among the poor, there may be disproportionately many incapable entrepreneurs who are unable to effectively manage their finances.¹⁰

One of the key factors can also be the question of the motivation of micro-entrepreneurs to expand their business. There is a high proportion of survival micro-entrepreneurs (they are forced to do business in order to survive). Their aim is to find an employment rather than to invest into expansion of their entrepreneurial activities.^{11,12} The

⁶ CHLIOVA, M. – BRINCKMANN, J. – ROSENBUSCH, N. (2015): Is microcredit a blessing for the poor? A meta-analysis examining development outcomes and contextual considerations.

⁷ DUVENDACK, M. – PALMER-JONES, R. – COPESTAKE, J. G. – HOOPER, L. – LOKE, Y. – RAO, N. (2011): What is the evidence of the impact of microfinance on the well-being of poor people?

⁸ VAN ROOYEN, C – STEWART, R. – DE WET, T. (2012): The Impact of Microfinance in Sub-Saharan Africa: A Systematic Review of the Evidence.

⁹ YOONG, J. – RABINOVICH, L., DIEPEVEEN, S. (2012): The impact of economic resource transfers to women versus men. A systematic review.

¹⁰ BANERJEE, A. V. (2013): Microcredit Under the Microscope: What Have We Learned in the Past Two Decades, and What Do We Need to Know?

¹¹ EMRAN, M. S. – MORSHED, A. – STIGLITZ, J. (2007): Microfinance and Missing Markets.

¹² BERNER, E. – GOMEZ, G. – KNORRINGA, P. (2012): Helping a Large Number of People Become a Little Less Poor: The Logic of Survival Entrepreneurs.

low priority that is predominantly given to business development among micro-entrepreneurs is probably one of the factors that leads to a high percentage of microcredits being used for consumption.^{13,14}

The fact that the positive effects of microcredits on clients are *on average* low, does not mean that there are no microcredits which have a significant positive impact on poverty reduction.¹⁵ Various authors often come to different conclusions because they examine microcredits provided in various environments, to typologically different clients, and with different settings.

One of the key factors of success of a microcredit in terms of a poverty reduction effect is how the client uses given microcredit. MFIs have a variety of tools to influence likelihood that client invests his microcredit well.

2 Policies of MFIs contributing to the desirable investment of microcredits

Microfinance proponents often describe the effect of microcredits to donors as follow: a small entrepreneur has a great idea and also talent and ability for its implementation. Only the lack of capital hinders the development of business; this problem is solved by microcredit. For example, a short video of NGO Kiva¹⁶ describes the example of a fruit vendor who, thanks to a microcredit, buys his own stall where she can sell fruit in larger volumes. She makes more profit and her family benefits out of it.

The reality is not that simple. A large number of small entrepreneurs in developing countries are so-called survival entrepreneurs who are not interested in expanding their businesses. Many micro-entrepreneurs are not innovative and they rather copy others' ideas, which often leads to redistribution of poverty, rather than to its reduction. Amongst this group of entrepreneurs, microcredit is rather ineffective tool of poverty reduction.

On the other hand, there are also innovative micro-entrepreneurs to whom a microcredit really help develop their business, Unfortunately for many MFIs which focus mainly or exclusively on women, the proportion of women amongst survival entrepreneurs is very high, while low amongst those who are interested in developing the business.¹⁷ From the perspective of investments to businesses, focus of MFIs on women is inefficient distributional policy.

There are microcredits which can be officially used for business development only. However, formal binding of provision of microcredit to certain investment does not guarantee that the loan will actually be used for the purpose. Although some MFIs control the declared use of a microcredit, it can never be ruled out that the client would realize the reported investment even without it. Using microcredits for consumption is common especially among survival entrepreneurs.¹⁷

Thus, other settings of microcredit are more important compared to its formal binding to specific investment. The growing attention of the discussion should be paid especially to the interest (is the return on investment high enough to exceed sufficiently the interest?) and

¹³ KARLAN, D. – ZINMAN, J. (2010): Expanding Credit Access: Using Randomized Supply Decisions to Estimate the Impacts.

¹⁴ ATTANASIO, O. – AUGSBURG, B. – DE HAAS, R – FITZSIMONS, E. – HARGART, H. (2015): The Impacts of Microfinance: Evidence from Joint-liability Lending in Mongolia.

¹⁵ DUPAS, P. – ROBINSON, J. (2013): Savings Constraints and Microenterprise Development: Evidence from a Field Experiment in Kenya.

¹⁶ KIVA (2012): How does Microfinance Work? [VIDEO].

¹⁷ BERNER, E. – GOMEZ, G. – KNORRINGA, P. (2012): Helping a Large Number of People Become a Little Less Poor: The Logic of Survival Entrepreneurs.

also to the repayment time (is there enough time for client to implement the investment and get at least part of the return?).

Hudon (2007)¹⁸ plays down the potential harmfulness of high interest rates charged by MFIs to the clients, arguing by high returns on investment in the micro-business in developing countries. For example, Harper (2012)¹⁹ analysed the return on investment of small farmers and micro-entrepreneurs in India. He found that the annual return on capital invested in livestock averaged around 20%. In case of crop production, it ranged from 50% to 100%. In retail trade, return on capital was often higher than 200%. The same author therefore argues that regardless of high interest rates, microcredits are beneficial for small businesses. He adds that due to low returns on investment in agriculture, MFIs should mainly focus on supporting non-farm business.

There are three reasons to question this suggestion. First of all, a high return on investment among retailers is far from being the norm.²⁰ Second, small farmers are the largest group of poor people in the world. Third, negative spill-overs play an important role amongst non-innovative entrepreneurs. Imagine, for example, the situation of three orange retailers at a market with limited number of customers. Thanks to the microcredit, a fourth one enters the market. Although the newcomer can be better-off, the aggregate income of all four retailers will not increase (as also the number of customers will not increase). In addition, while all of the profits remained in the hands of the sellers before, now, a portion of it goes to the MFI (via interest rate).

The negative spill-over caused by non-innovative expansion of small-scale retailing of goods sold in a limited local market is more a rule than an exception in urban areas of developing countries. On the other hand, expansion of agricultural production is usually not accompanied by (such a strong) negative spill-overs. Farmers, unlike street traders, produce 'new goods' such as, for instance, a harvested crop for consumption. In addition, agricultural production can be usually traded at national and even international market. Therefore, even the poorest small farmers compete with farmers from all over the country or the world..

We can conclude that the price of the loan is important, whatever the business is about. Small business often have a high return on capital, but quite often deal with the problem of negative spill-over effects. In agriculture, the return on capital tends to be low. The price of microcredits seems to play a smaller role only in cases when it results into expansion of innovative business. Starting or expanding innovative business requires enough money and time, returns on investment can take time. Therefore, for such an expansion, the loan with sufficient grace period and in general long maturity is needed. Setting loans according to needs of individual clients (or at least according to needs of groups of clients) increase potential of loan being used for meaningful purpose.

Table 1 summarizes the discussion about the policies that should be applied by MFIs to boost the pro-poorness of microcredit (for more information about the term 'pro-poorness' please consult for example Harmáček et al, 2017²¹) via increase in likelihood that a microcredit will be invested reasonably and with a minimal negative spill-over effect.

¹⁸ HUDON, M. (2007): Fair interest rates when lending to the poor.

¹⁹ HARPER, M. (2012): Microfinance Interest Rates and Client Returns.

²⁰ MCKENZIE, D. J. – WOODRUFF, CH. (2006): Do Entry Costs Provide an Empirical Basis for Poverty Traps? Evidence from Mexican Microenterprises.

²¹ HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – DUŠKOVÁ, L. (2017): Pro-poor growth in East Africa.

Table 1: MFIs policies (not) contributing to poverty reduction

Policy	Description, comment
Conditional investment	Formal binding of a microcredit by the investment purpose is not in itself an effective tool.
Gender policy	Excessive focus on women is not desirable as there is a higher proportion of survival entrepreneurs among them compared to men.
Interest rate	
Sector focus and selectivity	Normally, the lower the better
Loan amount	Innovative projects usually require higher investments. Very low microcredits affect chance of innovative projects' implementation. Normally, the lower the better.
Repayment duration and grace period	Innovative projects and agricultural activities have a longer payback period. It is therefore not desirable to require repayment in short (weekly) intervals. Conversely, a longer repayment interval and ideally also grace period at the beginning are desirable.
Sector focus and selectivity	In the field of small business, it is desirable to select and support especially innovative projects. Provision of microcredits to farmers is less problematic than support of non-innovative business projects. It is desirable to adapt the settings of microcredits according to context.

Conclusion

On average, microcredits have a little effect on poverty reduction. However, there are plenty of factors that can increase/decrease the effect. In this article, we focused exclusively on the single factor, which is the way how the clients invest. We have analysed MFIs policies that increase the likelihood that a microcredit is invested in order to bring the maximum benefit measured by poverty reduction.

In this article, we argue that the formal conditioning of the use of loans for investment is of limited importance. We have identified more important policies such as interest rate and payment schedule settings, which should be organized in order to allow poor clients to make more sophisticated investments with a slower rate of return. It is desirable to support microcredits for particularly innovative business plans and also to give a hand to small farmers. As there is higher number of survival entrepreneurs among women than among men, it is not desirable for MFIs to focus only on female clientele.

Finally, we would like to point out that the article addressed only MFIs policies that are directly related to the setup and distribution of microcredits. However, there are other policies that increase the likelihood of successful investments: for example, credit plus activities, social capital formation policies, etc. We also did not focus on those aspects of microcredits which contribute to poverty alleviation rather than to poverty reduction.

References:

1. AGHION, P. – BOLTON, P. (1997): A Theory of Trickle-Down Growth and Development. In: *Review of Economic Studies* 64/2, 151–172.
2. ATTANASIO, O. – AUGSBURG, B. – DE HAAS, R – FITZSIMONS, E. – HARMGART, H. (2015): The Impacts of Microfinance: Evidence from Joint-liability

- Lending in Mongolia. In: *American Economic Journal: Applied Economics* 7, 90–122.
3. BACCHETTA, P. – GERLACH, S. (1997): Consumption and Credit Constraints: International Evidence. In: *Journal of Monetary Economics* 40/2, 207–238.
 4. BANERJEE, A. V. (2013): Microcredit Under the Microscope: What Have We Learned in the Past Two Decades, and What Do We Need to Know? In: *Annual Review of Economics* 5, 487–519.
 5. BERNER, E. – GOMEZ, G. – KNORRINGA, P. (2012): Helping a Large Number of People Become a Little Less Poor: The Logic of Survival Entrepreneurs. In: *European Journal of Development Research* 24, 382–396.
 6. CHLIOVA, M. – BRINCKMANN, J. – ROSENBUSCH, N. (2015): Is microcredit a blessing for the poor? A meta-analysis examining development outcomes and contextual considerations. In: *Journal of Business Venturing* 30, 467–487.
 7. DE MEL, S – MCKENZIE, D. – WOODRUFF, CH. (2008). Returns to capital in microenterprises: evidence from a field experiment. In: *Quarterly Journal of Economics* 123/4, 1329–1372.
 8. DUPAS, P. – ROBINSON, J. (2013): Savings Constraints and Microenterprise Development: Evidence from a Field Experiment in Kenya. In: *American Economic Journal: Applied Economics* 5/1: 163–192.
 9. DUVENDACK, M. – PALMER-JONES, R. – COPESTAKE, J. G. – HOOPER, L. – LOKE, Y. – RAO, N. (2011): *What is the evidence of the impact of microfinance on the well-being of poor people?* London: University of London.
 10. EMRAN, M. S. – MORSHED, A. – STIGLITZ., J. (2007): Microfinance and Missing Markets. In: *MPRA Paper* 41451, 1–32.
 11. GLEWWE, P. – HALL, G. (1998): Are Some Groups More Vulnerable to Macroeconomic Shocks than Others? Hypothesis Tests Based on Panel Data from Peru. In: *Journal of Development Economics* 56/1, 181–206.
 12. HARMÁČEK, J. – SYROVÁTKA, M. – DUŠKOVÁ, L. (2017): Pro-poor growth in East Africa. In: *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 64, 82–93.
 13. HARPER, M. (2012): Microfinance Interest Rates and Client Returns. In: *Journal of Agrarian Change*, 12/4, 564–574.
 14. HUDON, M. (2007): Fair interest rates when lending to the poor. In: *Éthique et économique / Ethics and Economics*, 5/1, 2–8.
 15. KARLAN, D. – ZINMAN, J. (2010): Expanding Credit Access: Using Randomized Supply Decisions to Estimate the Impacts. In: *Review of Financial Studies* 23, 433–464.
 16. KIVA (2012): How does Microfinance Work? [VIDEO]. Accessed February 25, 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=lGynaac2rA>.
 17. MCKENZIE, D. J. – WOODRUFF, CH. (2006): Do Entry Costs Provide an Empirical Basis for Poverty Traps? Evidence from Mexican Microenterprises. In: *Economic Development and Cultural Change* 55/1, 3–42.
 18. VAN ROOYEN, C – STEWART, R. – DE WET, T. (2012): The Impact of Microfinance in Sub-Saharan Africa: A Systematic Review of the Evidence. In: *World Development* 40/11: 2249–2262.
 19. YOONG, J. – RABINOVICH, L., DIEPEVEEN, S. (2012): *The impact of economic resource transfers to women versus men. A systematic review.* London: EPPI-Centre.
 20. YUNUS, M. (2008): *Banker To The Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty.* New York: Public affairs

Contacts:

Mgr. Martin Schlossarek, Ph.D.

Faculty of Sciences

Palacký University Olomouc

17. listopadu 12

771 46 Olomouc

Czech Republic

e-mail: martin.schlossarek@upol.cz

Mgr. Nikola Medová

Faculty of Sciences

Palacký University Olomouc

17. listopadu 12

771 46 Olomouc

Czech Republic

e-mail: nikola.medova01@upol.cz

INFORMATION SECURITY POLICY COMPLIANCE IN SMEs

Dávid Sklenár^a – Kristína Čimová^b

^a Faculty of Economics, PanEuropean University, Tematinska 10, Bratislava, Slovak Republic,
e-mail: davids@iktcom.sk

^b School of Social and Political Sciences, University of Glasgow, Glasgow, UK,
e-mail: k.cimova.1@research.gla.ac.uk

Abstract: In the paper we examined attitudes, intent and adherence to information security policies and procedures in SMEs in Slovakia. Data were collected from the employees of several SME in Slovak republic. Not all enterprises have established information security policies and procedures. Only 443 respondents (from 722) worked in a SME that had formulated an information security policy. The impact of the size of enterprises, age on the measured variables has not been shown. IT related jobs, managerial post and education level of the respondents has shown significant impact in the evaluation of attitudes, intentions and adherence to information security policies and procedures. From statistical methods we use the maximum-likelihood estimation of the polychoric correlation coefficient. The calculations have been carried out in R statistical programming environment¹.

Key words: information security policies, SME, Slovak republic, polychoric correlation coefficient

JEL: D89, O15

Introduction

Information security (IS) is defined as the protection of information and information systems against unauthorized access, use, disclosure, disruption, modification or destruction in order to provide confidentiality, integrity and availability. An information security policy is a set of policies, regulations, rules and procedures that govern how an organization manages, protects and distributes information. Compliance with an information security policy is defined as the action that users take to ensure the protection of information security.

Information security awareness can be defined as an individual's passive involvement and increased interest in information security issues. NAMJOO, C. ET AL.² (2008) concluded by their research that awareness of information security is about ensuring that all employees are aware of the rules and regulations relating to the security of information in the enterprise.

It is important that people not only have the necessary knowledge of information security, but also have a positive relationship to it. We have also noted that culture can guide how employees think, act and feel, thereby affecting the organization's activities and the effectiveness of information protection.

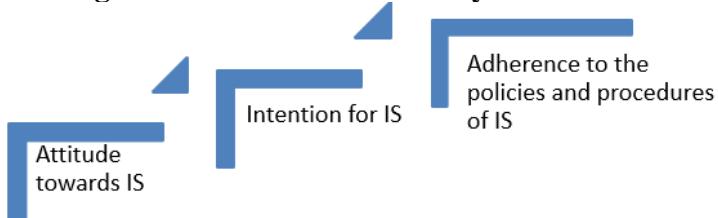
¹ The authors are a PhD. Students.

² NAMJOO, C. – DAN, K. – JAHYUN, G. – ANDY, W. (2008): Knowing is doing: An empirical validation of the relationship between managerial information security awareness and action.

A study by WALY, N., TASSABEHJI, R. and KAMALA, M.³ (2012) contributes to knowing what factors influence employee behaviour towards adherence to the organization's information security policy. The categories of factors identified are differently monitored by employees working in the health, trade and education sectors. PALISZKIEWICZ, J.⁴ (2019) also addressed the identification of success factors for information security policies. KHAN, B.⁵ et al. (2011) developed a five-step model for measuring information security awareness. We use modified three step ladder model for measuring information security awareness.

A number of researches have been conducted to understand the factors that influence employees' intent and decision to adhere to information security policy. As several authors have found (BULGURCU, B.⁶ et al. (2009), BULGURCU, B. et al⁷. (2010), AL-OMARI, A.⁸ et al., (2012), HUMAIDI, N. and BALAKRISHNAN, V.⁹ (2015)) awareness of information security policy has a positive impact on its compliance. HU, Q., DINEV, T., HART, P. and COOKE, D.¹⁰ (2012) argue that the involvement of top management in information security management has a significant positive impact on both attitude and staff behaviour in adherence to information security policies.

Figure 1: Information Security Awareness

Source: Author's own processing according to KHAN, B. et al. (2011)

Despite research in other scientific areas that suggest that demographic factors play an important role in influencing behaviour, there are few articles to examine the impact of demographic characteristics of employees (age, gender, education) on adherence to information security policies, MOODY, G.D., SIPONEN, M. and PAHNILA, S.¹¹ (2018), CHUA, H. N. et al.¹² (2018) on the basis of research on a sample of 607 respondents have shown that age, ethnicity, industry and level of education have a significant impact on

³ WALY, N. – TASSABEHJI, R. – KAMALA, M. (2012): Improving organisational information security management: The impact of training and awareness. pp. 1270-1275

⁴ PALISZKIEWICZ, J. (2019): Information Security Policy Compliance: Leadership and Trust.

⁵ KHAN, B. – ALGHATHBAR, K. S. – NABI, S. I. –KHAN, M. K. (2011): Effectiveness of information security awareness methods based on psychological theories.

⁶ BULGURCU, B. – CAVUSOGLU, H. – BENBASAT, I. (2009): Roles of information security awareness and perceived fairness in information security policy compliance.

⁷ BULGURCU, B. – CAVUSOGLU, H. – BENBASAT, I. (2010): Information security policy compliance: an empirical study of rationality-based beliefs and information security awareness.

⁸ AL-OMARI, A. – EL-GAYAR, O. – DEOKAR, A. (2012): Information security policy compliance: the role of information security awareness.

⁹ HUMAIDI, N. – BALAKRISHNAN, V. (2015): Leadership styles and information security compliance behaviour: the mediator effect of information security awareness.

¹⁰ HU, Q. – DINEV, T. – HART, P. – COOKE, D. (2012): Managing employee compliance with information security policies: The critical role of top management and organizational culture.

¹¹ MOODY, G.D. – SIPONEN, M. – PAHNILA, S. (2018): Toward a unified model of information security policy compliance.

¹² CHUA, H. N. – WONG, S. F. – LOW, Y. C. – CHANG, Y. (2018): Impact of employees' demographic characteristics on the awareness and compliance of information security policy in organizations.

information security awareness and compliance. They found that those with a higher awareness of information security policy tended to achieve a higher level of compliance. CHUA, H. N. et al.¹¹. (2018) concluded by their research that there is a strong correlation between awareness and compliance with data protection policy. The authors themselves state that this result contradicts the findings of ALBRECHTSEN, E.¹³ (2007). The authors explain the reasons for these differences by cultural differences, since ALBRECHTSEN, E.¹² (2007) conducted his study in Germany, while the research sample CHUA, H. N. et al.¹¹ (2018) was from Malaysia. This argument is acceptable in light of the findings of DINEV, T., GOO, J. and HU, Q.¹⁴ (2009), who on a sample of respondents from South Korea and the US have shown that cultural factors are statistically significant in influencing the behavior of IT users.

Human factors play an important role in computer security. It is widely accepted that employees of an organization are often a weak link in protecting their information assets. In the paper with METALIDOU, E. et al.¹⁵ (2014) focus on the impact of the human factor in information security. Insufficient IT skills of employees pose a risk of unintentional damage to the company's information assets. Information security awareness is considered by METALIDOU, E. et al.¹⁴ (2014) as the main tool in overcoming these shortcomings.

Many organizations recognize that their employees, who are often seen as the weakest link in information security, can also be of great benefit in efforts to reduce the risk of information security. As employees who adhere to the organization's information security rules and regulations are key to enhancing information security, understanding compliance is key to organizations wishing to use their human capital, according to BULGURCU, B., CAVUSOGLU, H. and BENBASAT, I.¹⁶ (2010).

Much of the research into the security of information systems focused on employee behavior is focused on compliance, resp. non-compliance and misuse of resources (WARKENTIN, M. and WILLISON, R.¹⁷ 2009). The theory of discouragement is one of the most widely used theories in security research of information systems security. ISO / IEC 27002, one of the most widespread standards for information security management, also draws on deterrence theory - from policy recommendations, guidelines and awareness programs that clearly define the consequences and sanctions for employees who misuse company resources. The standard also prescribes monitoring of the access system and control mechanisms based on the assumption that increased detection security discourages security breaches.

People make their decisions about committing or refraining from crime by maximizing their benefits and minimizing costs. The classic deterrence theory focuses on formal (legal) sanctions and assumes that the greater the perceived certainty, severity and integrity (speed) of sanctions for an illegal act, the more individuals are discouraged. Extensions of the classic deterrent model include informal sanctions such as social disapproval, shame. Current deterrence theory assumes that individuals include the perceived risks and costs of both formal and informal sanctions when deciding whether or not to engage

¹³ ALBRECHTSEN, E. (2007): A qualitative study of users' view on information security.

¹⁴ DINEV, T. – GOO, J. – HU, Q. (2009): User behavior towards protective information technologies: the role of national cultural differences.

¹⁵ METALIDOU, E. et al. (2014): The human factor of information security: Unintentional damage perspective.

¹⁶ BULGURCU, B. – CAVUSOGLU, H. – BENBASAT, I. (2009): Roles of information security awareness and perceived fairness in information security policy compliance.

¹⁷ WARKENTIN, M. – WILLISON, R. (2009): Behavioural and policy issues in information systems security: the insider threat.

in illegal activity, according to D'ARCY, J. and HERATH, T.¹⁸ (2011). Empirical results associate low self-control with many criminal and deviant activities. By JACOBS, B.A.¹⁹ (2010) The theoretical argument is that individuals with low self-control are more susceptible to illegal activities in an impulsive manner and therefore less responsive to the threat of punishment.

Efforts to raise security awareness and monitor computers have had less impact on the intent of misusing information systems for people with a high level of confidence in their ability to use computers, found D'ARCY, J. and HOVAV, A.²⁰ (2009). The reason is that good knowledge in this regard leads some individuals to believe that they can circumvent security measures and get out of their breach with a low threat of punishment.

The aim of the paper is information security policy compliance in SMEs. Based on the above mentioned knowledge from literature, we will ask in the identification part of the questionnaire in our empirical research about gender, age, education, position of respondent in employment, level of IT skills. We will also ask the respondents about the size of the company in which they work. We will also use a three stage model to measure awareness of information security . Respondents will be asked about their knowledge, attitudes and intentions in adhering to information security policies and real adherence of these.

We utilised the methods of scientific description and abstraction, comparison, analysis and synthesis, as well as inductive and deductive techniques in this article. From statistical methods we use the maximum-likelihood estimation of the polychoric correlation coefficient described by OLSSON, U.²¹ (1979). The calculations have been carried out in R statistical programming environment (R Core Team, 2018²²).

1 Methodology

Ordinal variables, also called ordered category variables, are variables whose values are ordered, but cannot be added or multiplied. When a variable's categories have a natural order, researchers speak on an ordinal variable. All indicators in our research are ordinal or dichotomous. The probability distribution of the ordinal responses are not normal, in particular if very low or high values are frequently chosen.

Independence of two ordinal variables can be tested with a number of tests, e.g., the Pearson chi-square test for contingency tables. If random variables X and Y are statistically dependent, then it is often of interest to estimate some measure of association. According to EKSTROM, J.²³ (2008) the polychoric correlation coefficient is one such measures of association, especially defined for ordinal variables. UEBERSAX, J.S.²⁴ (2015) uses the term 'latent continuous correlations' both for tetrachoric and polychoric correlations. Similarly to Pearson's correlation coefficient, the polychoric correlation coefficient acquires values from the interval $(-1, 1)$. The values close to zero indicate independence. For a correct evaluation and interpretation of the polychoric coefficient values, we need to test its statistical significance.

¹⁸ D'ARCY, J. – HERATH, T. (2011): A review and analysis of deterrence theory in the IS security literature: making sense of the disparate findings.

¹⁹ JACOBS, B. A. (2010): Deterrence and deterability.

²⁰ D'ARCY, J. – HOVAV, A. (2009): Does one size fit all? examining the differential effects of IS security countermeasures.

²¹ OLSSON, U. (1979): Maximum likelihood estimation of the polychoric correlation coefficient.

²² R Core Team (2018): R: A language and environment for statistical computing.

²³ EKSTROM, J. (2008): On the relation between the phi-coefficient and the tetrachoric correlation coefficient.

²⁴ UEBERSAX, J. S. (2015): Introduction to the Tetrachoric and Polychoric Correlation Coefficients.

This study uses explanatory research methodology to conduct the research, and the method of the research is a survey. Data were collected from the employees of several SME in Slovak republic. Not all of these enterprises have established information security policies and procedures. The survey participants answered through Google Drive (electronic questionnaire). The process of data collection was conducted from first May to end of September 2019. The questionnaire included 19 questions. In this paper we analyze the results of the responses related to information security awareness.

We test several scientific hypotheses in our case study. We assume that the larger the enterprise, the more likely it is to value its information, and therefore it is more likely that the enterprise will place greater emphasis on adherence to information security policies. From the literary sources mentioned in the introduction we know that age, gender or level of knowledge in the IT may have, but does not have to have, an impact on an individual's adherence to the policies of information security. Based on this we have formulated the following hypothesis.

- Hypothesis 1: The adherence to the policies of information security in SME is dependent on the size of the enterprises.

- Hypothesis 2 (a-d): The attitude towards and the intention behind the adherence to policies of information security in SME are both dependent on the following:
 - a) the gender of the employee,
 - b) the age of the employee,
 - c) the position of employee within the business itself,
 - d) the occupational focus of the employee (IT or other).

We examined attitudes, intent and adherence to information security policies and procedures in SMEs in Slovakia. The answers have lower score if the attitudes, intents and adherence to information security policies and procedures are all the better. The answers devised, available for the respondents to choose from are outlined below in Tables 1,2, and 3.

Table 1: The attitudes to information security policies and procedures

Score	Answer
1	Information security policies and procedures should be followed.
2	It is beneficial to follow information security policies and procedures.
3	Adherence to information security policies and procedures reduces the risk of security breaches.
4	Compliance with information security policies and procedures is a good idea.
5	Adherence to information security policies and procedures is unnecessary.

Table 2: The intentions to information security policies and procedures

Score	Answer
1	I am sure that I will follow the information security policies and procedures.
2	I will continue to follow information security policies and procedures to protect information assets.
3	My intention is to follow information security policies and practices.
4	I will follow information security policies and procedures in my work whenever possible.
5	I do not intend to adhere to information security policies and procedures.

Table 3: The adherences to information security policies and procedures

Score	Answer
1	I wholeheartedly adhere to information security policies and procedures.
2	I adhere to information security policies and procedures.
3	I mostly adhere to information security policies and procedures.
4	I adhere to information security policies and procedures whenever possible.
5	I do not adhere to information security policies and procedures

2 Survey findings

722 respondents were involved in our survey. Only 443 respondents worked in a SME that had formulated an information security policy. There is no micro enterprise with an information security policy in our survey. The structure of respondents is described in Table 4.

Table 4: Respondents' characteristics

Measure	Items	Percent
Gender	Male	37,25
	Female	62,75
Size of enterprise	Small enterprise	44,70
	Medium-sized enterprise	55,30
Age group (years)	Up to 30	19,19
	31-40	28,67
	41-50	24,83
	51-60	17,16
	61+	10,16
Education	Primary	3,39
	Secondary	3,39
	Secondary with GCSE	62,98
	Tertiary	30,25
Position within enterprise	Managerial function	11,29
	Non-managerial function	88,71
Occupational focus	IT related	67,49
	Other	32,51

Source: Author's own data

Table 5 includes the values of the polychoric correlation coefficient, calculated through the maximum-likelihood method and its standard deviations. Table 6 contains the p-values of polychoric correlation coefficients.

Table 5: The polychoric correlation coefficient values and its standard error

Measure	Polychoric correlation coefficient		
	Attitude to IS policies and procedures	Intention to IS policies and procedures	Adherence to IS policies and procedures
Gender	0,01717 (0,0686)	-0,00545 (0,07233)	0,00838 (0,06422)

Measure	<i>Polychoric correlation coefficient</i>		
	<i>Attitude to IS policies and procedures</i>	<i>Intention to IS policies and procedures</i>	<i>Adherence to IS policies and procedures</i>
Size of enterprise	0,086 (0,06713)	0,1225 (0,07056)	0,06069 (0,06279)
Age	0,04395 (0,05592)	0,1048 (0,05856)	0,06581 (0,05196)
Education	-0,1724 (0,06183)	-0,2024 (0,06414)	-0,2344 (0,05658)
Managerial position	0,2535 (0,08385)	0,3733 (0,08684)	0,6371 (0,06008)
IT related job	-0,4006 (0,06358)	-0,6629 (0,0517)	-0,7226 (0,03518)
Attitude to IS policies and procedures	x	0,9189 (0,0167)	0,6037 (0,03902)
Intention to IS policies and procedures	0,9189 (0,0167)	x	0,8263 (0,0262)
Adherence to IS policies and procedures	0,6037 (0,03902)	0,8263 (0,0262)	x

Source: Author's own data

Table 6: p - values for polychoric correlation coefficients

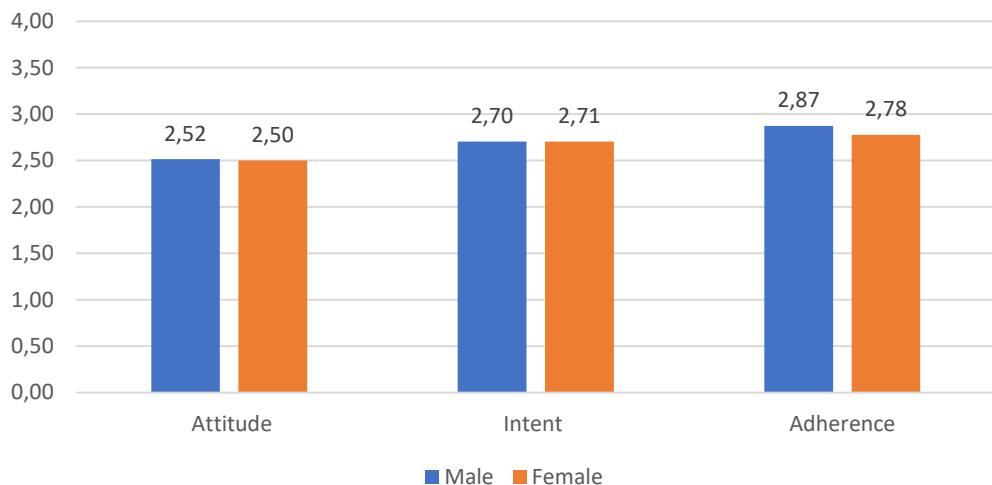
Measure	<i>Polychoric correlation coefficient</i>		
	<i>Attitude to IS policies and procedures</i>	<i>Intention to IS policies and procedures</i>	<i>Adherence to IS policies and procedures</i>
Gender	0,6936	0,2438	0,3036
Size of enterprise	0,3926	0,1251	0,6801
Age	0,5009	0,6834	0,0941
Education	1,92E-20	6,08E-14	3,32E-31
Managerial position	0,0196	0,4134	0,6975
IT related job	1,17E-04	2,08E-02	2,91E-11
Attitude to IS policies and procedures	x	3,76E-05	3,78E-07
Intention to IS policies and procedures	3,76E-05	x	7,43E-06
Adherence to IS policies and procedures	3,78E-07	7,43E-06	x

Source: Author's own data

With regards to gender there are barely noticeable differences of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures. All p-values for polychoric correlation coefficients are greater than 0.05 (Table 6) The significance of gender on of

attitude, intent and adherence to information security policies and procedures has therefore not been shown in our case study.

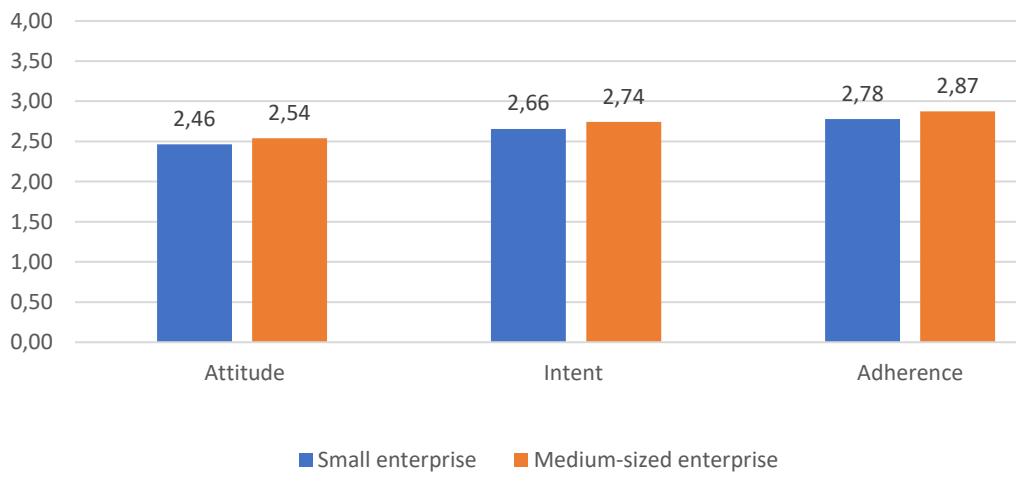
Figure 2: The evaluation of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures with regards to gender

Source: Author's own data and graphics

With regards to enterprise size, the impact of this variable on the intentions, attitudes and adherence to policies and procedures of information security is also of little significance. The p-values for polychoric correlation coefficients are all markedly greater than 0.05 (Table 6). The impact of the size of enterprises on the measured variables has therefore not been shown in our case study.

Figure 3: The evaluation of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures with regards to enterprise size

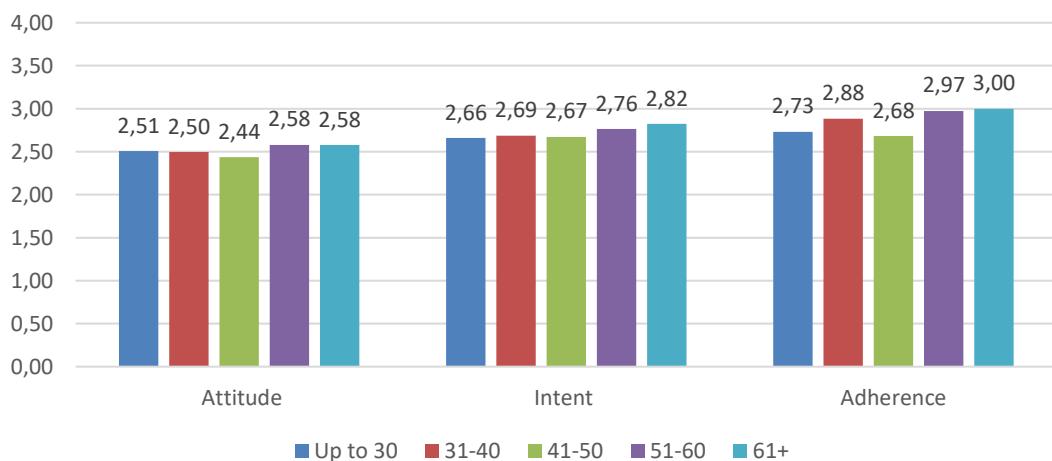

Source: Author's own data and graphics

There are not significant variation between evaluation of attitudes, intentions and adherence to information security policies and procedures for examined age groups. The p-values for polychoric correlation coefficients are greater than 0.05 (Table 6). In the case of adherence the p-value is 0.0941, which indicates significance on the level 0.10. Our case

study has therefore not shown statistical significance (on significance level 0,05) of the impact of age on the measured variables. The respondents in the age group of 41-50 behave more responsibly. The same goes for the youngest respondents of under 30 years old. The lack of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures increases with age.

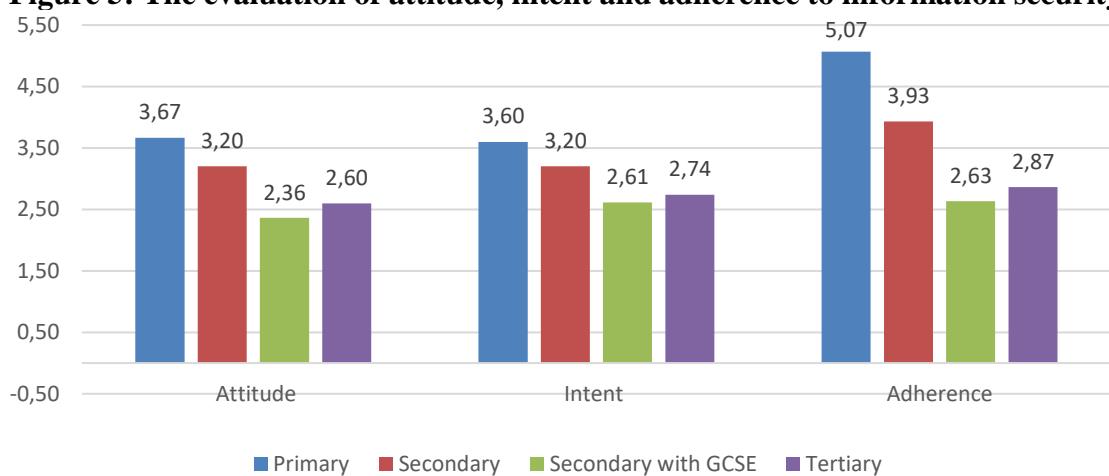
Figure 4: The evaluation of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures focusing on age group

Source: Author's own data and graphics

With regards to education, there is definitely noticeable variation in terms of attitudes, intentions and adherence to policies and procedures targeting information security. All p - values of the polychoric correlation coefficients are smaller than 0.05 (Table 6). The coefficients are negative which is why we can conclude that with the increase of educational levels, the attitudes, intentions and adherence to policies and procedures of information security improve. The most responsible are respondents with a completed secondary education. A very irresponsible attitude is displayed by respondents with primary education. These respondents can present as a threat to their workplaces with regards to information security.

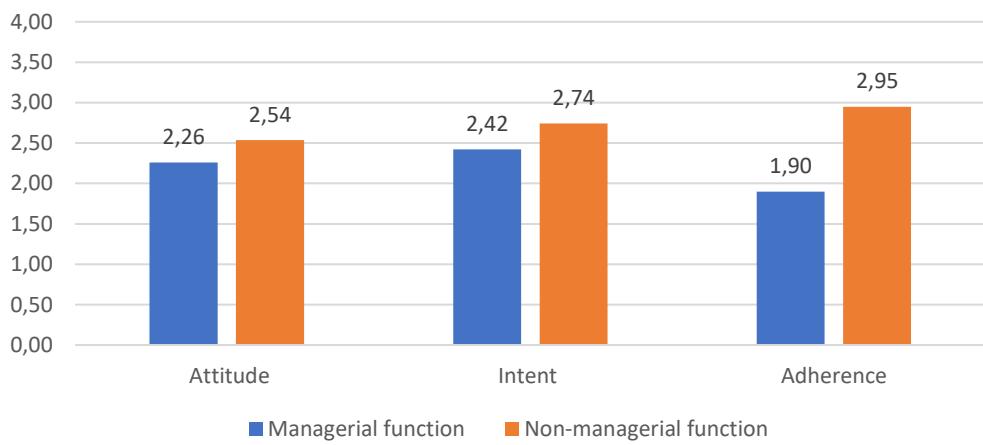
Figure 5: The evaluation of attitude, intent and adherence to information security

Source: Author's own data and graphics

Our case study confirms the results of the authors who conclude that those in managerial positions have a higher level of responsibility when approaching information security. It was not the goal of our study to explain why this is the case. In terms of significance the difference between those in managerial positions and the rest is on the level of 0.05 significance.

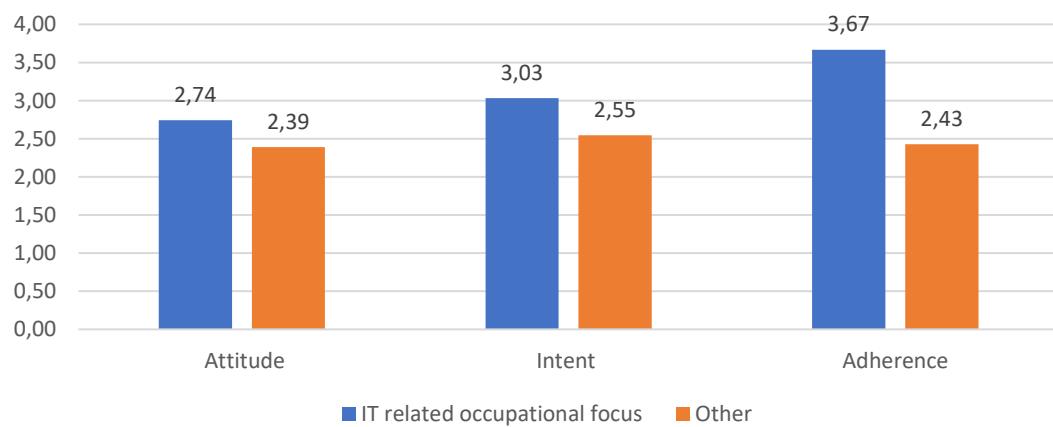
Figure 6: The evaluation of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures focusing on position in company

Source: Author's own data and graphics

The occupational focus (IT or other) of the respondents has shown statistical significance in relation to our measured variables. The p-values of the polychoric correlation coefficient significance are all lower than 0.05 (Table 6). The most responsible are those respondents who work in a different area than IT. A possible reason for this can be too great a trust in one's own abilities in IT related jobs, or the conviction that the business will not be threatened. A possible solution could be relevant changes in the presentation and enforcement of information security policies in these businesses; as well as special educational programmes for IT employees.

Figure 7: The evaluation of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures focusing on occupation

Source: Author's own data and graphics

The results of the case study confirm the assumed highly significant correlation between the attitude, intent and adherence to information security policies and procedures (Table6).

Conclusions

Some organisations agree that the employees who are often considered to be the weak link in information security policy enforcement can actually become the greatest asset in lowering the risks connected to information security. Since the employees who abide by the set out rules and regulations are the key to the strengthening of the information security processes, the understanding of their behaviour is key for organisations seeking to properly harness the human capital of the given enterprises.

Human factors often play a key role in IT security. Generally, the understanding is that employees of enterprises are often the weak links in protecting the information itself. Some of our results are in line with the findings of the cited authors. The results of our study confirmed some significant impact of the following on evaluation of attitude, intent and adherence to information security policies and procedures:

Impact of age on the adherence to policies and procedures has not shown a statistically significant correlation.

Education - With the increased level of education, awareness of and adherence to the policies set out to protect information increases. The most responsible are those with secondary education completed. The least responsible are those with primary education completed. These employees can pose a threat in terms of information security.

In case of managerial positions versus other positions, the difference between their attitudes to information security is significant.

Occupational focus - IT related jobs or other jobs of the respondents has shown significant impact in the evaluation of attitudes towards, intentions behind and adherence to policies and procedures within information security.

References:

1. ALBRECHTSEN, E. (2007): A qualitative study of users' view on information security. In: *Computers and security*, 2007. Vol. 26, No. 4, pp. 276-289. ISSN 0167-4048.
2. AL-OMARI, A. – EL-GAYAR, O. – DEOKAR, A. (2012): Information security policy compliance: the role of information security awareness. In: *AMCIS 2012 Proceedings*, Seattle, 2012, pp. 1-10
3. BULGURCU, B. – CAVUSOGLU, H. – BENBASAT, I. (2009): Roles of information security awareness and perceived fairness in information security policy compliance. In: *Proceedings of the Fifteenth Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2009*, pp. 1-9
4. BULGURCU, B. – CAVUSOGLU, H. – BENBASAT, I. (2010): Information security policy compliance: an empirical study of rationality-based beliefs and information security awareness. In: *MIS Quarterly Executive*, 2010. Vol. 34, pp. 523-548. ISSN 1540-1960.
5. D'ARCY, J. – HERATH, T. (2011): A review and analysis of deterrence theory in the IS security literature: making sense of the disparate findingpp. In: *European Journal of Information Systems*, 2011. Vol. 20, No. 6, pp. 643-658. ISSN 0960-085X.
6. D'ARCY, J. – HOVAV, A. (2009): Does one size fit all? examining the differential effects of IS security counter measures. In: *Journal of Business Ethics*, 2009. Vol. 89, No. 1, pp. 59-71. ISSN 0167-4544.

7. DINEV, T. – GOO, J. – HU, Q. (2009): User behavior towards protective information technologies: the role of national cultural differences. In: *Information Systems Journal*, 2009. Vol. 19, pp. 391-412. ISSN 1365-2575.
8. DRAGULESCU, A. A. – ARENDT, C. (2018): xlsx: Read, Write, Format Excel 2007 and Excel 97/2000/XP/2003 Files. R package version 0.6.1. [Citované: 12. 10. 2019] Dostupné na internete: <https://CRAN.R-project.org/package=xlsx>
9. EKSTROM, J. (2008): On the relation between the phi-coefficient and the tetrachoric correlation coefficient. In *Contributions to the Theory of Measures of Association for Ordinal Variables*. Upsaliensipp: Acta Universitatis Upsaliensispp. [Citované: 12. 05. 2019] Dostupné na internete: <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A210881&dswid=-3931>
10. FOX, J. (2019): polycor: Polychoric and Polyserial Correlationpp. R package version 0.7-10. [Citované: 12. 05.2019] Dostupné na internete: <https://CRAN.R-project.org/package=polycor>
11. HU, Q. – DINEV, T. – HART, P. – COOKE, D. (2012): Managing employee compliance with information security policies: The critical role of top management and organizational culture. In: *Decision Sciences*, 2012. Vol. 43, No. 4, pp. 615-660. ISSN 1540-5915.
12. HUMAIDI, N. – BALAKRISHNAN, V. (2015): Leadership styles and information security compliance behavior: the mediator effect of information security awareness. In: *International Journal of Information and Education Technology*, 2015. Vol. 5, No. 4, pp. 311-318. ISSN 2010-3689.
13. CHUA, H. N. – WONG, PP. F. – LOW, Y. C. – CHANG, Y. (2018): Impact of employees' demographic characteristics on the awareness and compliance of information security policy in organizationss. In: *Telematics and Informatics*, 2018. Vol. 35, pp. 6, pp. 1770-1780. ISSN 0736-5853.
14. JACOBS, B. A. (2010): Deterrence and deterrability. In: *Criminology*, 2010. Vol. 48, No. 2, pp. 417-441. ISSN 1745-9125.
15. KHAN, B. – ALGHATHBAR, K. P. – NABI, P. I. – KHAN, M. K. (2011): Effectiveness of information security awareness methods based on psychological theoriess. In: *African Journal of Business Management*, 2011. Vol. 5, No. 26, pp. 862-868. ISSN 1993-8233.
16. METALIDOU, E. – MARINAGI, C. – TRIVELLAS, P. – EBERHAGEN, N. – SKOURLAS, C. – GIANNAKOPOULOS, G. (2014): The human factor of information security: Unintentional damage perspective. In: *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2018. No. 147, pp. 424-428. ISSN 1877-0428.
17. MOODY, G.D. – SIPONEN, M. – PAHNILA, PP. (2018): Toward a unified model of information security policy compliance. In: *MIS Quarterly*, 2018. Vol. 42, No. 1, pp. 285-311. ISSN 2162-9730.
18. NAMJOO, C. – DAN, K. – JAHYUN, G. – ANDY, W. (2008): Knowing is doing: An empirical validation of the relationship between managerial information security awareness and action. In: *Information Management & Computer Security*, 2008. Vol. 16, No.5, pp. 484-501. ISSN 0968-5227.
19. OLSSON, U. (1979): Maximum likelihood estimation of the polychoric correlation coefficient. In: *Psychometrika*. No. 44, pp. 443-460.
20. PALISZKIEWICZ, J. (2019): Information Security Policy Compliance: Leadership and Trust. In: *Journal of Computer Information Systems*, 2019, pp. 1-7. ISSN 0887-4417.

21. R Core Team (2018): R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. [Citované: 12. 05. 2019] Dostupné na internete: <https://www.R-project.org/>
22. UEBERSAX, J. P. (2015): “Introduction to the Tetrachoric and Polychoric Correlation Coefficient. [Citované: 10. 02. 2019] Dostupné na internete: <http://www.John-Uebersax.Com/Stat/Tetra.Htm>.
23. WALY, N. – TASSABEHJI, R. – KAMALA, M. (2012): Improving organisational information security management: The impact of training and awareness. In: *2012 IEEE 14th International Conference on High Performance Computing and Communication & 2012 IEEE 9th International Conference on Embedded Software and Systems*, Liverpool, UK. 2012. pp. 1270-1275. ISBN 978-0-7695-4749-7.
24. WARKENTIN, M. – WILLISON, R. (2009): Behavioural and policy issues in information systems security: the insider threat. In: *European Journal of Information Systems*, 2009. Vol. 18, No. 2, pp. 101-105. ISSN 1476-9344.

Contacts:

Mgr. Dávid Sklenár

Faculty of Economics and Entrepreneurship
 Pan-European University
 Tematinska 10
 851 05 Bratislava
 Slovak Republic
 e-mail: davids@iktcom.sk

Mgr. Kristína Čimová

School of Social and Political Sciences
 University of Glasgow
 Glasgow
 United Kingdom
 e-mail: k.cimova.1@research.gla.ac.uk

ROZHODNE O OSUDE PLANETÁRNEHO EKOSYSTÉMU ČÍNA?¹

WILL CHINA DESIDE THE FATE OF THE PLANETARY ECOSYSTEM?

Richard Stáhel

Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 811 09 Bratislava, Slovenská republika,
e-mail: richard.stahel@savba.sk

Abstract: Článok predstavuje environmentálnu situáciu v Číne ako dôsledok prudkého ekonomickej a sociálneho rozvoja po roku 1978 a klimatických zmien. Načrtáva politiky, ktorými sa tamojšia vláda snaží reagovať na rastúce požiadavky obyvateľstva na kvalitné životné prostredie, a analyzuje koncept ekologickej civilizácie. Ten vznikol v Číne pôvodne ako koncept filozofický, bol však rozpracovaný na politický a ústavný princíp, pričom sa stal základom viacerých verejných politík čínskej vlády. Autor napokon poukazuje na viaceré rozpory a slabé miesta konceptu, ktorý je koncipovaný ako čínska verzia konceptu udržateľného rozvoja a napokon aj ako čínska predstava globálnej civilizácie.

Kľúčové slová: klimatické zmeny, udržateľný rozvoj, ekologická civilizácia, Čína, politická ekológia

Abstract: The paper represents the environmental situation in China as a result of rapid economic and social development after 1978 and climate change. It drafts policies which were reactions of government's efforts on growing requirements of population on good environment and analyses the concept of ecological civilization. This concept arose in China originally as a philosophical concept, but it was elaborated to political and constitutional principle while it became a base for more public policies of Chinese government. Finally, the author points out more contradictions and weak spots of the concept that is conceived as a Chinese version of sustainable development concept and, after all, as a Chinese idea of global civilization.

Key words: climate change, sustainable development, ecological civilization, China, political ecology

JEL: P48, Q54, Q56

Úvod

Bezprecedentný ekonomický a sociálny rozvoj Číny po roku 1978² na jednej strane prispel k odstráneniu hladu v najľudnatejšej krajine sveta a vytiahol z chudoby viac ako 500 miliónov jej obyvateľov. Takýto prudký rozvoj sa však nevyhnutne prejavil na stave životného prostredia, a to nielen v samotnej Číne, ale aj na globálnej úrovni, pretože Čína sa najneskôr v roku 2007 dostala na pozíciu najväčšieho producenta skleníkových plynov, keď na tejto pozícii vystriedala Spojené štáty americké. Čína je však zároveň jednou

¹ Text je čiastkovým výstupom projektu APVV-17-0529 Postmetafyzické myslenie v kontexte súčasných sociálno-politickej problémov.

² K tomu pozri WEI, X. (2017): Ekonomická a politická transformace Číny: nové rozbor. Užitočné postrehy zo slovenskej perspektívy prináša tiež MORAVČÍK, L. (2017): Čína na konci dlhého pochodu.

z najohrozenejších krajín dôsledkami klimatických zmien,³ ktorých hlavnou príčinou sú práve skleníkové plyny produkované predovšetkým výrobou energie z fosílnych palív, akými sú uhlie, ropa a zemný plyn. Prudké zhorenie kvality životného prostredia⁴ a následne aj zdravotného stavu a dokonca aj kognitívnych schopností čínskej populácie⁵ a tiež čoraz väčšie škody spôsobované extrémnymi meteorologickými javmi, ktoré sú dôsledkom klimatických zmien, prispeli k tomu, že v Číne sa otázky kvality životného prostredia stali jedným z aspektov legitimity ekonomicko-politickeho režimu. Klimatické zmeny totiž ohrozujú mnohé z úspechov 40-ročnej transformácie – vyzdvihnutie viac ako pol miliardy ľudí z chudoby, dostupnosť potravy, vody, bývania a ďalších sociálnych služieb.⁶ Z tohto pohľadu neprekvapí, že Čína sa stala nielen signatárom Parižskej klimatickej dohody,⁷ ale už pred jej podpísaním spustila aj vlastné rozsiahle politiku a programy zmierňovania následkov klimatických zmien, adaptácie miest a krajiny na jej dôsledky a v neposlednom rade znížovania emisií skleníkových plynov.⁸

Podpísanie Parížskej klimatickej dohody v decembri 2015 sa označuje ako zásadný zlom v snahe o zniernenie klimatických zmien a z nich plynúcich sociálno-politickej konfliktov. Ide o zatial najvýznamnejšiu dohodu ohľadom klimatických zmien, ktorá má po ratifikácii od roku 2020 nahradíť Kjótsky protokol. Význam tejto dohody je predovšetkým v tom, že 196 štátov uznalo existenciu fenoménu antropogenickej klimatickej zmeny, považujú ju za hrozbu a zhodli sa tiež na potrebe tejto hrozbe čeliť. Cieľom dohody je nedopustiť zvýšenie globálnej teploty o viac ako 2° C, najlepšie udržať otepľovanie pod hranicou $1,5^{\circ}$ C. Napriek tomu bol doteraz v každom nasledujúcom roku po uzavretí zmluvy zaznamenaný rekordný nárast množstva oxidu uhličitého (CO_2) v atmosfére,⁹ čo znamená, že pri zachovaní

³ SUN, H. – WANG, A. – ZENG, X. – WANG, G. – TAO, H. – GEMMER, M. – LI, X. – JIANG, T. (2018): Drought losses in China might double between the 1.5° C and 2.0° C warming.

⁴ MYLLYVIRTA, L. (2018): China ozone pollution levels hit record high amid industrial output surge.

⁵ ZHANG, X. – CHEN, X. – ZHANG, X. (2018): The impact of exposure to air pollution on cognitive performance.

⁶ Značná časť husto osídlených oblastí juhovýchodnej Číny je už teraz pravidelne ohrozená čoraz silnejšími hurikánmi, ale spadá tiež do tých geografických oblastí, ktoré budú pri pokračujúcich trendoch globálneho otepľovania čeliť prinajmenšom niekoľko týždňov v roku kombináciu takej vysokej teploty a vlhkosti vzduchu, ktorá je už po niekoľkých hodinách nezlučiteľná so životom (IM, E-S. – PAL, J. S. – ELTAHIR, E. A. B. (2017): Deadly heat waves projected in the densely populated agricultural regions of South Asia).

⁷ UN (2015): Framework Convention on Climate Change (Adoption of the Paris Agreement). Slabinou tohto dohovoru však je, že ciele znížovania emisií skleníkových plynov si stanovujú jednotlivé krajiny, navyše, tieto ciele nie sú záväzné a neexistuje mechanizmus ich vymáhania. Nie je tiež jasné, či dohodu napokon naozaj ratifikujú všetky krajiny, aj keď v priebehu roku 2016 dohodu ratifikovala nielen EÚ, ale aj Čína, India a dokonca aj USA, teda krajiny, ktoré patria k najväčším producentom skleníkových plynov. Prezident USA však začiatkom júna 2017 oznámil odstúpenie jeho krajiny od tejto dohody, pričom zároveň zrušil obmedzenia na ťažbu ropy a uhlia v USA, čo znamená pokračovanie preferencie fosílnej ekonomiky. Aj preto nie je jasné, ako sa k plneniu dohody postavia ďalšie krajiny, teda či aj reálne zmenia svoje energetické politiky, resp. kedy a v akej forme tak urobia. Len dotácie ťažby a spotreby uhlia a ďalších fosílnych palív celosvetovo totiž stále niekoľkonásobne prevyšujú dotácie na budovanie energetických zdrojov využívajúcich obnoviteľné zdroje energie (HARRIS, J.: (2011) Going Green to Stay in the Black: Transnational Capitalism and Renewable Energy; HARRIS, J. (2014): Can Green Capitalism Built a Sustainable Society?; HARRIS, J. (2016): The Transformation of Capitalism and the Limits of Democracy). Spaľovanie uhlia je pritom ešte stále jedným z najväčších zdrojov emisií skleníkových plynov a aj ďalšieho znečistenia, pričom pre Čínu je práve uhlie zatiaľ stále dominantným zdrojom energie.

⁸ BASSO, L. – VIOLA, E. (2014): Chinese energy policy progress and challenges in the transition to low carbon development, 2006–2013.

⁹ Množstvo oxidu uhličitého v atmosfére bolo v roku 2015 už 400 ppm (častic na jeden milión), v roku 2016 stúpllo na $403,3 \text{ ppm}$, v roku 2017 na $405,5 \text{ ppm}$ a v roku 2018 až na $407,8 \text{ ppm}$. Oproti úrovni koncentrácie pred industriálnou érou, teda približne v roku 1750, je to nárast o 147 %. Takáto koncentrácia oxidu uhličitého sa podľa správy Svetovej meteorologickej organizácie (WMO) v pozemskej atmosfére

tohto trendu môže globálne teplota do dokonca tohto storočia vzrásť o $3 - 5^{\circ}$ C, čo je vysoko nad úrovňou, ktorá umožňuje zachovanie civilizácie.¹⁰

1 Ekologická civilizácia

Čína je teda už niekoľko rokov na jednej strane najväčším producentom skleníkových plynov, ale zároveň aj krajinou s najväčšími investíciami do technológií obnoviteľných zdrojov,¹¹ resp. do tzv. zelených technológií vôbec. Vzhľadom na veľkosť jej populácie, ale aj rastúcu ekonomickú moc, ale tiež vzhľadom na to, že čínsky model rozvoja je vzorom pre množstvo rozvojových krajín, je preto možné tvrdiť, že o miere ďalšej devastácie planetárneho ekosystému a udržaní environmentálnych predpokladov existencie globálnej civilizácie rozhodne práve Čína. Mnohé pritom nasvedčuje tomu, že vedenie krajiny si je tejto zodpovednosti plne vedomé, čomu prispôsobuje viaceré svoje politiky. Vychádza pritom z konceptu ekologickej civilizácie,¹² ktorý má viacero rovín – vznikol ako filozofický koncept,¹³ chápaný aj ako paradigmatický posun v interpretácii vzťahu človeka, resp. ľudskej spoločnosti a sveta (prírody, resp. prírodného prostredia), bol však transformovaný aj na novú rozvojovú stratégiu, akúsi čínsku verziu konceptu udržateľného rozvoja,¹⁴ neskôr aj na imperatív verejných politík. Bol dokonca implementovaný aj do ústavy Čínskej ľudovej republiky (ČLR), a to ako jeden zo základných ústavných princípov.¹⁵ Stal sa však aj súčasťou ideológie Komunistickej strany Číny,¹⁶ ale je tiež štátnej politikou, a zároveň imagináciou budúcej spoločnosti, teda cieľom, ku ktorému má smerovať nielen vývoj Číny, ale v ideálnom prípade aj globálnej civilizácie. Z tohto hľadiska je koncept ekologickej civilizácie aj alternatívnym modelom globalizácie, ktorý sa cielene snaží prekonávať globalizáciu postavenú na tzv. Washingtonskom konsenze.

Čína sa do pozície najväčšieho svetového znečisťovateľa dostala v dôsledku bezprecedentného ekonomickeho a sociálneho rozvoja posledných 40 rokov. Jeho kľúčovými procesmi boli industrializácia a urbanizácia. Rýchlosť urbanizácie v Číne nemá v ľudských

vyskytovala pred troma až piatimi miliónmi rokov, keď bola teplota ovzdušia približne o tri stupne vyššia a hladina mora o 20 metrov vyššia než v súčasnosti. (WMO (2019): The State of Greenhouse Gases in the Atmosphere Based on Global Observations through 2018). Problémom však nie je len vysoká koncentrácia skleníkových plynov v atmosfére, ale aj to, že tento nárast prebieha z geologicko-klimatického hľadiska bezprecedentne rýchlo.

¹⁰ Pritom už zvýšenie globálnej o $1,5^{\circ}\text{C}$ bude znamenáť veľké riziko rozširovania púští (PARK, Ch.-E. – JEONG, S.-J. – JOSHI, M. – OSBORN, T. J. – HO, Ch.-H. – PIAO, S. – CHEN, D. – LIU, J. – YANG, H. – PARK, H. – KIM, B.-M. – FENG, S. (2018): Keeping global warming within 1.5°C constrains emergence of aridification) a extrémnych meteorologických javov, ktoré spolu so zvýšením hladiny oceánov budú znamenáť obrovské materiálne škody a nutnosť presídlit desiatky miliónov ľudí z husto obývaných pobrežných oblastí (HANSEN, J. et al. (2015): Ice melt, sea level rise and superstorms: evidence from paleoclimate data, climate modeling, and modern observations that 2°C global warming is highly dangerous).

¹¹ Pozri CHEN, G. C. – LEES, CH. (2016): Growing China's renewables sector: a developmental state approach. Pozri tiež HARRIS, J. (2019): Can China's Green Socialism transform global capitalism? s. 355–362.

¹² PAN, J. (2014): China's Environmental Governing and Ecological Civilization.

¹³ Vo filozofickej bol prvýkrát sformulovaný roku 1984. (PAN, J. (2014): China's Environmental Governing and Ecological Civilization, s. 35).

¹⁴ GORON, C. (2018): Ecological Civilization and the Political Limits of a Chinese Concept of Sustainability.

¹⁵ Súčasťou ústavy ČLR je od roku 2012. V roku 2013 bol úradujúcim prezidentom potvrdený ako hlavný rámec pre štátne environmentálne politiky a legislatívu. V roku 2018 bolo postavenie konceptu ekologickej civilizácie v ústave ČLR ešte viac posilnené, takže tento koncept je fakticky jedným zo základných ústavných princípov.

¹⁶ 16. zjazd Komunistickej strany Číny (KSČ) v roku 2002 stanovil ako cieľ ďalšieho rozvoja spoločnosti budovanie „ekologickej civilizácie“. Od novembra 2007 je koncept ekologickej civilizácie prezentovaný ako súčasť oficiálnej vládnej politiky a tiež ideológie KSČ. V roku 2012 bol integrovaný do 5-bodovej stratégie, o ktorú sa operala čínska 13. päťročnica.

dejinách obdoba.¹⁷ V roku 1978 bola miera urbanizácie Číny 19,72 %, v roku 2015 už 56,1 %, v roku 2016 vzrástla na 57,35 %. Mestská populácia vzrástla z 170 mil. na 770 mil. ľudí, pričom počet miest vzrástol zo 193 na 656, pričom sa budujú ďalšie. V roku 1981 zaberala mestská zástavba 7000 km², v roku 2015 už 49 000 km² Číny. Medzi rokmi 2010 a 2015 vzrástla mestská populácia o 101,37 mil. Do roku 2030 má urbanizácia Číny dosiahnuť 70 %.¹⁸ V mestách pritom už v súčasnosti vzniká až 80 % čínskej hospodárskej produkcie. Tieto procesy umožnili aj prudké zvýšenie kvality života, napr. napojenia na verejné vodovody, kanalizáciu či elektrickú rozvodnú sieť, a tým paradoxne aj kvality životného prostredia. Zvýšila sa aj dostupnosť vzdelania a zdravotnej starostlivosti, atď.¹⁹

Tento bezprecedentný rast ekonomiky i životnej úrovne je prevažne výsledkom extenzívneho rozvoja priemyslu a miest, ktorý je nesmierne náročný na prírodné zdroje. Cenou za rýchly ekonomický rast je tak rozsiahla devastácia všetkých zložiek životného prostredia a extrémna explootácia všetkých dostupných prírodných zdrojov a znečistenie odpadovými produktami výroby, dopravy a spotreby. Mnohí čínski autori i čínske úrady otvorené priznávajú, že Čína v plnej mieri aplikovala tzv. západný model rozvoja, teda, že stotožnila ekonomický rast s rozvojom, čo platilo prinajmenšom prvých 30 rokov transformácie, ktorá začala reformami v roku 1978. „Najprv znečistenie, potom jeho kontrola; najprv devastácia až potom obnova“, to je zdá sa začarovaný kruh, ktorému sa v procese industrializácie nedá vyhnúť v žiadnej krajine či regióne“.²⁰ V industrializácii a urbanizácii, ale aj v znečistení a devastácii životného prostredia tak Čína stihla za 40 rokov to, čo Západu trvalo aspoň 200, niekde až 300 rokov.

Miera znečistenia, predovšetkým ovzdušia, ale aj vody a pôdy, rovnako ako aj devastácia prírody a krajiny tak v mnohých oblastiach Číny dosiahla na prelome 20. a 21. storočia takú úroveň, že sa stala predmetom verejného záujmu a napokon aj verejných politík. Tlak verejnosti na riešenie znečistenia a devastácie životného prostredia významne prispeł k tomu, že sa touto otázkou začala seriózne zaoberať nielen tá časť akademickej obce, ktorá má sledovanie kvality životného prostredia v náplni práce, ale aj politická reprezentácia krajiny. Došlo tak k obratu smerom k „zelenému rozvoju“, a to nielen v teoretickej rovine, ale aj v rovine inštitucionálnej, politickej i ekonomickej²¹ a napokon aj v rovine ústavnej. Čoraz väčší dôraz tak jednotlivé politiky začali klásiť na kvalitatívny rast, na úkor kvantitatívneho ekonomického rastu. Súčasťou vládnych politík sa stala aj snaha „odpojiť“ ekonomický rast od rastu spotreby energie a znečistenia, rovnako ako spomalenie rastu, zmena ekonomického rozvoja z extenzívneho na intenzívny.²²

¹⁷ K rozsahu investícii do urbanizácie a dopravnej infraštruktúry a s tým spojenej obrovskej spotreby stavebných materiálov a energie pozri ALLISON, G. (2018): Osudová past. Spojené štáty versus Čína a Thükídidovo poučení z dejín, s. 48-53.

¹⁸ Tieto procesy okrem iného znamenajú, že tradične rurálna a agrárna kultúra Číny sa za niekoľko desaťročí zmenila na urbánnu a priemyselnú. To vyvolalo aj potrebu formulovať úplne nové pravidlá upravujúce medziľudské a spoločenské vzťahy.

¹⁹ XIE, Z. –PAN, J. (2018): China's Road of Green Development, s. 85-98.

²⁰ XIE, Z. –PAN, J. (2018): China's Road of Green Development, s. 11.

²¹ Jedným z najmarkantnejších prejavov tohto zmeneného prístupu sa stal plošný zákaz dovozu plastového odpadu do Číny z roku 2017. Toto rozhodnutie okamžite ovplyvnilo odvetvie separácie a spracovania plastového odpadu na celom svete. Ukázalo sa, že mnohé z tzv. rozvinutých krajín fakticky nemajú kapacity na recykláciu plastového odpadu, pretože sa spoliehali, že vyseparovaný plastový odpad spracujú prevádzky v Číne, resp. v regióne juhovýchodnej Ázie. Do uhlíkovej bilancie takéhoto nakladania s odpadom sa pritom nezarátavali emisie skleníkových plynov a ďalších znečistujúcich látok, ktoré vznikajú lodným transportom odpadu z Európy, Severnej Ameriky či Austrálie do Číny. Ak by sa tak dialo, nebolo by možné takýto druh nakladania s plastovým odpadom považovať za ekologický, nie to ešte udržateľný. Toto rozhodnutie čínskej vlády tiež ukázalo, že snaha Číny o zvyšovanie kvality vlastného životného prostredia môže mať bezprostredný vplyv na environmentálne praktiky i politiky zvyšku sveta.

²² XIE, Z. – PAN, J. (2018): China's Road of Green Development, s. 16-17.

Po transformácii z agrárnej na priemyselnú civilizáciu má Čína ambíciu pokračovať v transformovaní na ekologickú civilizáciu, a to v zmysle konceptu, ktorý proklamuje, že chce ísť omnoho ďalej než koncept udržateľného rozvoja. Koncept ekologickej civilizácie je tak definovaný ako nová rozvojová paradigma, zároveň však stanovuje limity rozvoja (red lines),²³ a to napr. definovaním rozlohy ornej pôdy, pastvín, mokradí, lesov či chránených území, ktoré musia byť určite zachované, resp. ktoré nesmú byť obetované industriálnej, dopravnej či obytnej infraštruktúre, ale musia byť ponechané na produkciu potravín (orná pôda, pastviny) alebo na samo vývoj, resp. na zachovanie prirodzených biologických a regeneračných procesov²⁴ (mokrade, prírodné rezervácie alebo iné územia dôležité pre zachovanie biodiverzity). Klúčovým kritériom na takomto základe koncipovaných verejných politík má byť udržateľnosť, teda už nie rast HDP. V ekonomickej rovine koncept počíta s dosiahnutím stabilného stavu ekonomiky („steady-state economy“)²⁵ a vysokej úrovne recyklácie („recycle economy“), rovnako ako s tzv. nízkouhlíkovou ekonomikou („low-carbon economy“). Koncept pracuje aj s pojmom ekologickej bezpečnosti, ktorú dokonca chápe ako súčasť priorit štátnej bezpečnostnej politiky.²⁶ Celkovo má koncept ekologickej civilizácie ambíciu vyriešiť rozpor medzi rozvojom a rastom znečistenia a devastácie životného prostredia.

2 Ekologická civilizácia ako filozofický koncept

Filozoficky tento koncept nadvázuje na viaceré „západné“ koncepty (udržateľný rozvoj, eko-marxizmus), ale tiež na viaceré tradičné čínske filozofické koncepty. Vo filozofickej rovine je dokonca vnímaný ako súčasť renesancie tradičných čínskych spôsobov myslenia a interpretácie sveta, pričom vedome nadvázuje predovšetkým na viaceré koncepty konfucianizmu,²⁷ taoizmu a čiastočne aj čínskeho budhizmu.²⁸ Poukazuje sa pritom na to, že v žiadnom z týchto tradičných čínskych myšlienkových prúdov nikdy neprevážil západný antropocentrismus, vydeľujúci človeka z prírody, resp. vytvárajúci dichotómiu človeka a prírody, ale naopak, inherentnou súčasťou všetkých tradičných čínskych konceptov vždy bol obraz človeka ako súčasti prírody a ideálom vždy bolo hľadanie harmónie – človeka s prírodou a neposlednom rade tiež človeka so spoločnosťou.²⁹ V prebiehajúcej diskusii o filozofických východiskách konceptu ekologickej civilizácie však zaznievajú aj kritické hľasy, ktoré poukazujú na to, že takáto interpretácia čínskej filozofickej tradície prakticky

²³ JIANG, B. – BAI, Y. – WONG, Ch. P. – XU, X. – ALATALO, J. M. (2019): China's ecological civilization program – Implementing ecological redline policy.

²⁴ XIE, Z. – PAN, J. (2018): China's Road of Green Development, s. 30-36.

²⁵ PAN, J. (2014): China's Environmental Governing and Ecological Civilization, s. 147-164.

²⁶ PAN, J. (2014): China's Environmental Governing and Ecological Civilization, s. 124-127.

²⁷ K relevancii konfucianizmu v súčasnom čínskom filozofickom myšlení a snahe o porozumenie v Číne prebiehajúcich spoločenských procesov pozri: BELL, D. A. (2016): Od komunizmu ke konfucianismu: mieníci sa diskursy o čínske politické budoucnosti; DUNAJ, Ľ. (2017): The Inner Conflict Of Modernity, the Moderateness of Confucianism and Critical Theory, a KÖGLER, H.-H. – DUNAJ, Ľ. (2018): Beyond Ethnocentrism: Towards a Global Social Theory.

²⁸ Pozri napr. LU, Sh. (2017): The Ecological Era and Classical Chinese Naturalism: A Case Study of Tao Yuanming.

²⁹ Sociálny, resp. sociálno-politickej rozmer konceptu ekologickej civilizácie je rovnako dôležitý ako ekonomický či environmentálny. Koncept je kritikou existujúceho globálneho ekonomicke-politickeho systému a zároveň snahou o sformulovanie vízie takého spoločenského usporiadania, ktoré by mohlo nahradíť to súčasné, interpretované aj západnými autormi ako „korporatokracia“. GARE, A. (2014a): Deep Ecology, the Radical Enlightenment, and Ecological Civilization; GARE, A. (2014b): Colliding with Reality; AHEARNE, G. (2013): Towards an Ecological Civilization: A Gramscian Strategy for a New Political Subject; GARE, A. (2018): Ethics, Philosophy and the Environment. Koncept ekologickej civilizácie má teda veľa styčných bodov s politickou ekológiou či sociálnou ekológiou.

ignoruje rozsah environmentálnej devastácie, ktorá sprevádzala rozvoj čínskej agrárnej civilizácie od jej prvopočiatkov.³⁰

Bez ohľadu na túto diskusiu je však ekologická civilizácia „v súčasnej Číne definovaná jej cieľom, teda vytvorením civilizácie ako sociálnej formácie konzistentnej s regeneráciou a stálou obnovou biosféry.“³¹ Nemá teda byť zánikom, ale pokračovaním, vyšším stupňom vývoja industriálnej civilizácie, tak ako industriálna civilizácia je pokračovaním a vyšším stupňom civilizácií agrárnych. Na rozdiel od agrárnej a industriálnej civilizácie však predpokladá – paradoxne – niečo ako „návrat“ ku kozmológiu a antropológii lovecko-zberačských spoločností.³² Tie človeka i ľudské komunity chápali ako súčasť, teda nie ako opozitum prírody – vnímali svoju existenčnú závislosť na stave ekosystémov. Vzhľadom na súčasné poznatky vied o Zemi a evolúcii, koncept ekologickej civilizácie predpokladá kozmológiu postavenú na ekologickom (evolučnom, symbiotickom), teda nie ekonomickom, teologickom či geopolitickej myslení. Vychádza z toho, ako (nielen ľudské) komunity transformujú svoje prostredie, aby rozšírili predpoklady svojej existencie, ale zároveň sú týmto prostredím determinované a limitované.³³ Inými slovami, jednotlivé subjekty (fyzické, ekonomicke, politické) nie sú oddeliteľné od (planetárneho) životného prostredia, a to teoretičky ani prakticky. Súčasťou tradičných konceptov civilizácie je však práve vymedzovanie, resp. oddelovanie – človeka od prírody, civilizovaného občana od divokého barbara, rovnako stavanie múrov a vytýčovanie hraníc a sfér vplyvu.

Koncept ekologickej civilizácie však predpokladá paradigmatickú zmenu aj v chápaní vedy, resp. vied, prinajmenšom vied o človeku a spoločnosti. Už nie fyzika (a jej aplikácia v mechanike), ale ekológia by mala byť vzorom vedy (a interpretačných rámcov spoločnosti, politiky a ekonomiky). Vychádza sa pritom z poznania, že podstatou evolúcie ekosystémov je symbioza, nie boj o prežitie.³⁴ Určujúcim princípom teda nie je súťaž, či dokonca (konkurenčný) boj, ale vzájomne výhodná spolupráca. To platí pre ekosystémy, rovnako ako pre každý organizmus. Aj ľudský organizmus je výsledkom symbiozy miliárd buniek a baktérií, nie ich mechanického spojenia, alebo sebeckej snahy o úspech jednotlivých buniek a baktérií na úkor iných. Dôležitý je preto komplexný regulačný systém, bez ktorého akýkoľvek organizmus veľmi rýchlo podlieha vnútornému rozvratu. Z tohto pohľadu by potom mali byť spoločnosť – a v jej rámci aj ekonomika – vnímané ako vysoko integrované organizmy fungujúce v rámci planetárneho ekosystému. Akýkoľvek spoločnosť, nie to ešte jeden z jej subsystémov – ekonomika – teda nemôže dlhodobo fungovať na úkor ekosystémov či s nimi dokonca zápasíť. Chápanie človeka ako protikladu prírody (životného prostredia), ktoré je základom súčasnej civilizačnej paradigmy, je preto klíčovým problémom, ktorý sa koncept ekologickej civilizácie snaží prekonáť.

³⁰ ELVIN, M. (2004): The Retreat of the Elephants. An Environmental History of China; ROETZ, H. (2013): Chinese ‘Unity of Man and Nature’. Pozri tiež: HANSEN, M. H. – LI, H. – SVARVERUD, R. (2018): Ecological civilization: Interpreting the Chinese past, projecting the global future, s. 198 a PONTING, C. (2019): Zelené dějiny světa: Životní prostředí a kolaps velkých civilizací.

³¹ MATHEWS, F. (2013): Can China Lead the World towards an Ecological Civilization: a Manifesto, s. 2.

³² Ak by však platilo, že tradičná čínska ontológia, na ktorú nadvázuje aj súčasný čínsky obraz sveta, nikdy nedospela k tak ostro vyhranenej dichotómii človeka a prírody, aká je zjavná už v základných duchovných prameňoch západnej civilizácie, akými sú Homérovské eposy či biblický Starý a Nový zákon, potom nie je téza o „návrate“ adekvátna. Išlo by skôr o rozvinutie, resp. aktualizovanie motívu, ktorý bol v čínskom obraze sveta a človeka v ňom vždy aspoň implicitne prítomný. To však otvára otázku, nakol'ko môže byť koncept postavený na tak odlišnej ontológii aplikovaný alebo aspoň recipovaný v západnej civilizácii.

³³ GARE, A. (2017): From ‘Sustainable Development’ to ‘Ecological Civilization’: Winnig the War for Survival, s. 141.

³⁴ Čo je v podstate jedna zo základných téz Gaia hypotézy J. Lovelocka. (LOVELOCK, J. (2006): *The Revenge of Gaia: Why the Earth Is Fighting Back – and How We Can Still Save Humanity*; LOVELOCK, J. (2014): *A Rough Ride to the Future*).

3 Obchodná civilizácia

Dominantná verzia konceptu ekologickej civilizácie však nespochybňuje potrebu pokračovania ekonomickeho rastu a globálneho obchodu, ekologická civilizácia nemá eliminovať „obchodnú civilizáciu“ (commercial civilization).³⁵ Predpokladá možnosť prekročenia chronického rozporu medzi ekonomickým rozvojom a spoločensko-environmentálnou udržateľnosťou. Vedome pracuje s imagináciou globálnej civilizácie založenej na raste, produkcií a obchode, ktoré však počítajú s konečnosťou prírodných zdrojov. Ekologická civilizácia tak má vzniknúť ako dôsledok technologického a vedeckého rozvoja, vrátane ich politického plánovania a implementácie a tiež ako dôsledok prehlbovania ekologickeho povedomia populácie. To otvára otázky či koncept ekologickej civilizácie nie je len ďalšou verziou technologického optimizmu, resp. utopizmu. Väčšina západných environmentálnych konceptov totiž počíta s potrebou obmedzenia súčasných industriálnych, obchodných i konzumných aktivít, pretože práve tie sú zdrojom potreby devastovať životné prostredie ťažbou a spracovaním surovín a ďalej ho znečisťovať všetkými druhmi odpadu vznikajúcimi v dôsledku týchto aktivít.³⁶

Aj koncept ekologickej civilizácie však uznáva potrebu vedomej zmeny spotrebnych návykov a redukcie „ekologickej stopy“ jednotlivcov i spoločnosti ako celku, ktorú možno dosiahnuť kombináciou systematického vzdelávania, verejných politík a informačno-propagačných kampaní v médiach smerujúcich k uprednostneniu ekologickej udržateľnej spotreby.³⁷ Tu však možno identifikovať jeden z klúčových problémov či dokonca rozporov konceptu ekologickej civilizácie. Čína sa totiž zároveň snaží znížiť závislosť na exporte podporou domácej spotreby. Rastúca kúpyschopnosť čínskej populácie sa pritom už teraz prejavuje tým, že čínsky trh je čoraz dôležitejší nielen pre väčšinu automobiliek, ale aj výrobcov luxusných tovarov a služieb, spojených napr. s turistickým priemyslom. Ten však už teraz zodpovedá za 8 % globálnych skleníkových emisií, je spojený s rozličnými formami devastácie životného prostredia a neraz aj sociálnym rozvratom v oblastiach, ktoré sa stali destináciou masového turizmu. Turistický priemysel tiež je odvetvím, v ktorom je rast emisií skleníkových plynov najrýchlejší,³⁸ k čomu významne prispieva práve dopyt rastúcej čínskej strednej triedy po cestovaní.

To vytvára ďalší rozpor, pretože je veľký predpoklad, že zníženie emisií skleníkových plynov i celkovej úrovne devastácie životného prostredia sa nezaobídze bez obmedzení, možno aj radikálnych reštrikcií slobody spotreby, vrátane slobody cestovania, ktoré sú (nielen) v Číne veľmi dôležitým aspektom akceptácie a legitimizácie existujúceho ekonomickeo-politickeho systému. Predpoklad, že implementácia konceptu ekologickej civilizácie môže prispiť k rozšíreniu slobôd a vytvoreniu priestoru pre väčšiu participáciu

³⁵ HANSEN, M. H. – LI, H. – SVARVERUD, R. (2018): Ecological civilization: Interpreting the Chinese past, projecting the global future, s. 196.

³⁶ Jeden z najradikálnejších konceptov, ktorý dokonca spochybňuje zmysluplnosť konceptu udržateľného rozvoja, je koncept udržateľného ústupu J. Lovelocka (LOVELOCK, J. (2014): A Rough Ride to the Future). K jeho analýze pozri (STÁHEL, R. (2019): Lovelockov koncept udržateľného ústupu a jeho konzekvencie). K reflexii ďalších konceptom pozri napr. ŠPIRKO, D. (2019): Zodpovednosť naplnená obavami i nádejou z budúcnosti – Jonasov a Skolimowského prínos k environmentálnemu myšleniu.

³⁷ PAN, J. (2014): China's Environmental Governing and Ecological Civilization, s. 165-179. Na potrebu kresovania možných východísk z globálnej environmentálnej krízy, vrátane konceptov environmentálne udržateľnej spoločnosti poukazuje aj HRUBEC, M. (2019): Od sociálnych a environmentálnych konfliktov k pozitívному alarmismu.

³⁸ LENZEN, M. – SUN, Y-Y. – FATURAY, F. – TING, Y-P. – GESCHKE, A. – MALIK, A. (2018): The carbon footprint of global tourism.

celej populácie na rozhodovacích procesoch a tiež pre decentralizáciu,³⁹ je prinajmenšom príliš optimistický. Už len prehľbujúci sa rozpor medzi rastúcou populáciu na jednej strane a ubúdajúci zdrojmi a čoraz závažnejšími dôsledkami klimatických zmien na strane druhej, bude prehľbovať potrebu obmedzovať konzumnú slobodu, tak, aby bolo možné zabezpečiť aspoň základné potreby – vodu, potravu, oblečenie a prístrešie – pre všetkých.⁴⁰ Podľa M. Beesona bude pokračujúca degradácia životného prostredia čoraz viac ohrozovať stabilitu existujúcich politických režimov. V kombinácii s nedostatkom potravy a vody ako dôsledkom klimatických zmien bude podľa Beesona čoraz viac režimov siaháť k environmentálnemu autoritarianizmu,⁴¹ len aby udržali aspoň určitú mieru verejného poriadku. B. Gilley už priamo tvrdí, že politika, ktorú uplatňuje Čína v úsilí zmierniť následky klimatických zmien a pripraviť sa na očakávané, oveľa závažnejšie environmentálne i sociálne dôsledky pokračujúcej zmeny klímy, nesie všetky znaky toho, čo Beeson označil ako environmentálny authoritarianizmus.⁴² Je tiež zjavné, že Čína sa usiluje usmerňovať urbanizačné procesy cielavedomým budovaním miest, ktoré sú projektované so zreteľom na klimatické zmeny, resp. na to, ako im odolávať. To si však vyžaduje často aj nútene presídľovanie populácie a jej disciplinovanie sériou príkazov a zákazov.⁴³ Zároveň je však tiež jasné, že, ak sa čínska populácia bude dožadovať rovnakej miery spotreby, resp. konzumnej slobody, akou disponuje obyvateľstvo Európy a Severnej Ameriky, globálny ekosystém skolabuje najneskôr v priebehu niekoľkých desaťročí.

Záver

Je pozoruhodné, že Čína, ktorá sa stále označuje ako rozvojová krajina, zaradila medzi svoje priority aj ochranu životného prostredia, a to v takom komplexnom koncepte, akým je ekologická civilizácia. Na jednej strane to poukazuje na to, že miera devastácie životného prostredia v Číne dosiahla úroveň, ktorú značná časť obyvateľstva odmieta akceptovať, na druhej strane to ale vytvára predpoklad, že tak, ako sa úspešná modernizácia Číny stáva vzorom pre iné rozvojové krajinu, môže byť pre nich vzorom aj v dôraze, ktorý kladie nájdenie harmónie medzi životným prostredím a spoločnosťou. To je veľmi významné, pretože rozvojové krajinu zväčša uprednostňujú ekonomický rast pred ochranou životného prostredia. Je takmer pravidlom, že ekonomickému rastu sú ochotné obetovať svoje prírodné zdroje rovnako ako zdravie svojho obyvateľstva. Ide pritom o krajinu, ktorých obyvateľstvo tvorí väčšinu svetovej populácie.

Koncept ekologickej civilizácie je dôležitým aspektom aj v čínskom projekte Pásma a cesty, teda fakticky čínskej predstavy o globalizácii, ktorá je cielavedome formulovaná ako alternatíva neoliberálnej globalizácie. Ak by sa však podarilo koncept ekologickej civilizácie realizovať len v rámci samotnej Číny, už to by veľmi významne zvýšilo šance ľudstva na prežitie v novom klimatickom režime. Environmentálne politiky a štandardy, ktoré stanovuje samotná Čína, pritom môžu vzhľadom na veľkosť čínskej populácie a rastúci vplyv Číny v globálnej ekonomike a v neposlednom rade v rozvojových krajinách vytvárať veľké predpoklady na to, že, ak nie samotný koncept ekologickej civilizácie, tak niektoré jeho

³⁹ GARE, A. (2017): From ‘Sustainable Development’ to ‘Ecological Civilization’: Winnig the War for Survival.

⁴⁰ K tomu viac in: SŤAHEL, R. (2016): Environmental Limits of Personal Freedom.

⁴¹ BEESON, M. (2010): The comming of environmental authoritarianism.

⁴² GILLE, B. (2012): Authoritarian environmentalism and China’s response to climate change. S. Ringen dokonca tvrdí, že politické zriadenie súčasnej Číny je diktátorou, ktorá udržuje vnútornú stabilitu práve rozširovaním možnosti konzumu pre lojalnu časť populácie. (RINGEN, S. (2018): Perfektní diktatura: Čína ve 21. století).

⁴³ CHEN, G. C. – LEES, CH. (2018): The New, Green, Urbanization in China: Between Authoritarian Environmentalism and Decentralization.

praktické dôsledky budú významne ovplyvňovať environmentálne politiky a tým aj reálny stav životného prostredia zvyšku sveta. Z teoretického hľadiska je koncept ekologickej civilizácie prinajmenšom inšpiráciou pre západné myšlienkové prúdy, akými sú napr. politická ekológia alebo kritický environmentalizmus.

Použitá literatúra:

1. AHEARNE, G. (2013): Towards an Ecological Civilization: A Gramscian Strategy for a New Political Subject. In: *Cosmos and History: The Journal of natural and Social Philosophy*, 2013, roč. 9, č. 1, s. 317-326.
2. ALLISON, G. (2018): *Osudová past. Spojené státy versus Čína a Thúkýdidovo poučení z dejín*. Přel. M. Pokorný. Praha: Prostor, 2018. ISBN 978-80-7260-384-8.
3. BASSO, L. – VIOLA, E. (2014): Chinese energy policy progress and challenges in the transition to low carbon development, 2006-2013. [online]. In: *Rev. Bras. Polit. Int.* 57 (special edition), s. 174-192. [Citované 3. 6. 2018.] Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1590/0034-7329201400211>
4. BEESON, M. (2010): The comming of environmental authoritarianism. In: *Environmental Politics*, 2010, roč. 19, č. 2, s. 279-294.
5. BELL, D. A. (2016): Od komunismu ke konfucianismu: měnící sa diskursy o čínské politické budoucnosti. In: KREUZZIGER, M. – LÁNSKÝ, O. (eds.): *Modernita/modernity v eurasijských kultúrnych a civilizačných kontextech*. Praha: Filosofia. ISBN 978-80-7007-470-1. s. 241-266.
6. DUNAJ, Ľ. (2017): The Inner Conflict of Modernity, the Moderateness of Confucianism and Critical Theory. In: *Human Affairs*, 2017, roč. 27, s. 466-484, DOI: 10.1515/humaff-2017-0038.
7. ELVIN, M. (2004): *The Retreat of the Elephants. An Environmental History of China*. New Haven and London: Yale University Press. ISBN 0-300-10111-2.
8. GARE, A. (2014a): Deep Ecology, the Radical Enlightenment, and Ecological Civilization. In: *The Trumpeter*, 2014, roč. 30, č. 2, s. 184-205.
9. GARE, A. (2014b): Colliding with Reality. In: *Journal of Environmental Thought and Education*, 2014, roč. 7, s. 52-59.
10. GARE, A. (2017): From ‘Sustainable Development’ to ‘Ecological Civilization’: Winnig the War for Survival. In: *Cosmos and History: The Journal of natural and Social Philosophy*, 2017, roč. 13, č. 3, s. 130-153.
11. GARE, A. (2018): Ethics, Philosophy and the Environment. In: *Cosmos and History: The Journal of natural and Social Philosophy*, 2018, roč. 14, č. 3, s. 219-240.
12. GILLEY, B. (2012): Autoritarian environmentalism and China’s response to climate change. In: *Environmental Politics*, 2012, roč. 21, č. 2, s. 276-294.
13. GORON, C. (2018): Ecological Civilization and the Political Limits of a Chinese Concept of Sustainability. In: *China Perspectives*. Special Feature: Power and Knowledge in 21st Century China: Producing Social Sciences, 2018, roč. 26, č. 4, s. 39-52.
14. HANSEN, J. et al. (2015): Ice melt, sea level rise and superstorms: evidence from paleoclimate data, climate modeling, and modern observations that 2 °C global warming is highly dangerous. [online]. In: *Atmospheric Chemistry and Physics*, 2015, roč. 15, s. 20059-20179, [Citované 13. 12. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.atmos-chem-phys-discuss.net/15/20059/2015/acpd-15-20059-2015.pdf>
15. HANSEN, M. H. – LI, H. – SVARVERUD, R. (2018): Ecological civilization: Interpreting the Chinese past, projecting the global future. [online]. In: *Global Environmental Change*, 2018, roč. 53, č. November 2018, s. 195-203. [Citované 17. 12. 2018.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.09.014>

16. HARRIS, J.: (2011) Going Green to Stay in the Black: Transnational Capitalism and Renewable Energy. In: *Perspectives on Global Development and Technology*, 2011, roč. 10, s. 41-59. DOI: 10.1163/156914911X555099.
17. HARRIS, J. (2014): Can Green Capitalism Built a Sustainable Society? In: *Perspectives on Global Development and Technology*, 2014, roč. 13, s. 43-60. DOI: 10.1163/15691497-12341288.
18. HARRIS, J. (2016): The Transformation of Capitalism and the Limits of Democracy. In: ARNASON, J. P., HRUBEC, M. (eds.): *Social Revolution and Transformation*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2016. ISBN 978-1474-415-34-7, s. 56-75.
19. HARRIS, J. (2019): Can China's Green Socialism transform global capitalism? [online]. In: *Civitas*, Porto Alegre, 2019, roč. 19, č. 2, s. 354-373, [Citované 23. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.15448/1984-7289.2019.2.31792>.
20. HRUBEC, M. (2019): Od sociálních a environmentálních konfliktů k pozitivnímu alarmismu. In: *Filozofia*, 2019, roč. 74, č. 5, s. 366-377. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.5.2>.
21. CHEN, G. C. – LEES, CH. (2016): Growing China's renewables sector: a developmental state approach. In: *New Political Economy*, 2016, roč. 21, č. 6, s. 574-586. DOI: 10.1080/13563467.2016.1183113
22. CHEN, G. C. – LEES, CH. (2018): The New, Green, Urbanization in China: Between Authoritarian Environmentalism and Decentralization. [online]. In: *Chinese Political Science Review*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 212-231. [Citované 3. 6. 2019.] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/s41111-018-0095-1>.
23. IM, E-S. – PAL, J. S. – ELTAHIR, E. A. B. (2017): Deadly heat waves projected in the densely populated agricultural regions of South Asia. [online]. In: *Science Advances*, 02 Aug 2017, roč. 3, č. 8, e1603322. DOI: 10.1126/sciadv.1603322. [Citované 12. 11. 2018.] Dostupné na internete: <http://advances.sciencemag.org/content/3/8/e1603322>
24. JIANG, B. – BAI, Y. – WONG, Ch. P. – XU, X. – ALATALO, J. M. (2019): China's ecological civilization program – Implementing ecological redline policy. In: *Land Use Policy*, 2019, roč. 81, s. 111-114.
25. KÖGLER, H.-H. – DUNAJ, L. (2018): Beyond Ethnocentrism: Towards a Global Social Theory. In: GIRI, A. K. (ed.): *Social Theory and Asian Dialogues*. Singapore: Palgrave Macmillan, 2018. ISBN 978-981-10-7094-5. s. 69-106.
26. LENZEN, M. – SUN, Y-Y. – FATURAY, F. – TING, Y-P. – GESCHKE, A. – MALIK, A. (2018): The carbon footprint of global tourism. In: *Nature Climate Change*, 2018, roč. 8, s. 522-528, DOI:10.1038/s41558-018-0141-x.
27. LOVELOCK, J. (2006): *The Revenge of Gaia: Why the Earth Is Fighting Back – and How We Can Still Save Humanity*. Santa Barbara (California): Allen Lane, 2006. ISBN 0-7139-9914-4.
28. LOVELOCK, J. (2014): *A Rough Ride to the Future*. New York: The Overlook Press, 2014. ISBN 978-0241004760.
29. LU, Sh. (2017): *The Ecological Era and Classical Chinese Naturalism: A Case Study of Tao Yuanming*. Singapore: China Academic Library, Springer, 2017. ISBN 978-981-10-1782-7.
30. MATHEWS, F. (2013): Can China Lead the World towards an Ecological Civilization: a Manifesto. [online]. In: *Journal of Nanjing Forestry University*, 2013, č. 2 (in Chinese translation). [Citované 23. 6. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.freyamatthews.net/images/china-lead-world-ecological-civilization.pdf>.
31. MORAVČÍK, L. (2017): *Čína na konci dlhého pochodu*. Bratislava: Perfekt, 2017. ISBN 978-80-8046-821-7.

32. MYLLYVIRTA, L. (2018): China ozone pollution levels hit record high amid industrial output surge. [online]. In: *Unearthed*, 18. 07. 2018. [Citované 18. 7. 2018.] Dostupné na internete: <https://unearthed.greenpeace.org/2018/07/18/china-ozone-air-pollution-is-getting-really-bad/>.
33. PAN, J. (2014): *China's Environmental Governing and Ecological Civilization*. Beijing: China Social Science Press and Springer-Verlag GmbH, 2014. ISBN 978-3-662-47428-0.
34. PARK, Ch-E. – JEONG, S-J. – JOSHI, M. – OSBORN, T. J. – HO, Ch.-H. – PIAO, S. – CHEN, D. – LIU, J. – YANG, H. – PARK, H. – KIM, B-M. – FENG, S. (2018): Keeping global warming within 1.5° C constrains emergence of aridification. In: *Nature Climate Change*, 2018, roč. 8, s. 70-74, DOI:10.1038/s41558-017-0034-4.
35. PONTING, C. (2019): *Zelené dějiny světa: Životní prostředí a kolaps velkých civilizací*. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-2496-9.
36. RINGEN, S. (2018): *Perfektní diktatura: Čína ve 21. století*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2915-7.
37. ROETZ, H. (2013): Chinese ‘Unity of Man and Nature’. In: MEINERT, C. (ed.): *Nature, Environment and Culture in East Asia: The Challenge of Climate Change*. Leiden: Brill, 2013. ISBN 978-90-04-23068-2, s. 23-39.
38. STĀHEL, R. (2016): Environmental Limits of Personal Freedom. In: *Philosophica Critica* 2016, roč. 2, č. 1, s. 3-21.
39. STĀHEL, R. (2019): Lovelockov koncept udržateľného ústupu a jeho konzervacie. In: *Filozofia*, 2019, roč. 74, č. 5, s. 352 – 365. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.5.1>.
40. SUN, H. – WANG, A. – ZENG, X. – WANG, G. – TAO, H. – GEMMER, M. – LI, X. – JIANG, T. (2018): Drought losses in China might double between the 1.5° C and 2.0° C warming. [online]. In: *PNAS*, 2018, roč. 115, č. 42, s. 10600-10605. [Citované 13. 7. 2019.] Dostupné na internete: www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1802129115.
41. ŠPIRKO, D. (2019): Zodpovednosť naplnená obavami i nádejou z budúcnosti – Jonasov a Skolimowského prínos k environmentálnemu myslenia. In: *Filozofia*, 2019, roč. 74, č. 5, s. 352-365. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.5.5>.
42. UN (2015): *Framework Convention on Climate Change (Adoption of the Paris Agreement)*. [online]. [Citované 15. 1. 2017]. Dostupné na internete: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>.
43. WMO (2019): The State of Greenhouse Gases in the Atmosphere Based on Global observations through 2018. In: *WMO Greenhouse Gas Bulletin*, 2019, č. 15, 25 November 2019.
44. WEI, X. (2017): *Ekonomická a politická transformace Číny: nové rozbory*. Praha: Filosofia, 2017. ISBN 978-80-7007-485-5.
45. XIE, Z. – PAN, J. (2018): *China's Road of Green Development*. Beijing: Foreign Language Press, 2018. ISBN 978-7-119-11427-9.
46. ZHANG, X. – CHEN, X. – ZHANG, X. (2018): The impact of exposure to air pollution on cognitive performance. [online]. In: *PNAS*, 2018, roč. 115, č. 42, s. 9193-9197. [Citované 13. 7. 2019.] Dostupné na internete: www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1809474115.

Kontakt:

doc. Mgr. Richard Stāhel, PhD.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19

81109 Bratislava 1

Slovenská republika

e-mail: richard.stahel@savba.sk

DEVELOPMENT OF MORTGAGE LENDING SYSTEM IN RUSSIA USING THE FOREIGN EXPERIENCE

Stepanova Diana

Department of Finance and prices, Plekhanov Russian University of Economics, Stremianny per.
36, 115093, Moscow, Russia, e-mail: s_diana@mail.ru.

Abstract: The article compares the mechanisms of mortgage lending in Russia and abroad, examines how the methods of German mortgage lending can be applied in Russian practice. The possibility of using the German credit product “Bausparsumme” in Russia and its impact on the riskiness and profit of Russian banks are investigated. the aim of this work is to compare mortgage lending in Russia and abroad and to examine how the methods of the German mortgage lending can be transferred to Russian, in particular its vital to investigate the impact of such product on the riskiness and profit of Russian banks.

Key words: mortgage savings contract, mortgage lending, bank, risk, profitability, interest rates, Bausparkasse

JEL: E50, G51, R31.

Introduction

Mortgage lending exists in Russian Federation for almost 20 years since first laws enabling it were introduced. During that period the market, financial and macroeconomic conditions experienced many changes. The world and Russian federation in particular have both seen and experienced the consequences of the world economic crisis of 2007-2008; the recent sanctions imposed on the country have played an important role in its development as well, so did the changes in the oil prices some years ago. As a result, many important economic indicators changed which affected the ability of citizens to pay out their debts, including mortgage payments. Moreover, some lost the ability to afford a mortgage and therefore are in a high need for dwelling. In order to stimulate demand, banks decided to decrease interest rates on mortgages and the Central Bank started thinking of lowering the reserve requirements. Although such measures can increase the demand for mortgage and therefore provide more families with a place to live, in the long- term perspective it seems to be a risky initiative, as ,in case of default, the collateral should be sold in order for the bank to restore its position, but it may be difficult to find a buyer as overall wealth of the citizens is not that high to buy a house with own funds, therefore the sale leads to a new mortgage loan; if many default on their loans as a result of high inflation or increased unemployment many banks can simply disappear and go bankrupt; or simply there will be no customers as many still cannot afford a mortgage even at current interest rates. The share of mortgage in Russia's GDP is one of the lowest among European countries¹.

Therefore, in order to increase profitability of mortgage products and lower risks, Russian commercial banks should include specific mortgage lending products into their portfolio which are popular in countries using European banking model.

¹ ACRA. Increased competition in the mortgage market will result in lower margins for banks.
<https://www.acra-ratings.ru/research/233>

The mortgage products originating from the European banking model exist for centuries and are to some extent less complex than those used in the American model, which normally require the issue of the Mortgage-backed-security. For example, in Germany many families have purchased property with the help of mortgage savings contracts and such contracts are still popular in the country even though there is a variety of products that banks currently offer to customers. The main feature of such products are lower risk and interest rates, although being attractive for banks from the point of view of a margin, that is why they can have a positive impact on Russian banks' profits and risk positions, as well as remain beneficial for society at the same time.

Topicality of the chosen subject is dictated by the current conditions of mortgage loans as well as by the economic situation in the country. The interest rates of 9-11% are very high for many customers especially during tough economic position, with inflation and exchange rates rising. The implementation of the new mortgage product basing on the European experiences can offer lower interest rates to the customers therefore increasing the demand for the mortgage products, which, in effect, should have a positive influence on the profits of Russian commercial banks.

1 Foreign practice of mortgage lending and its possible usage in Russia

There are two different mortgage models known currently. The first one is the American model. Making a rough and simple description, the main principle of such system is that bank lends a sum of money to a borrower and takes the property as a collateral. Afterwards it can sell the loan to the government agency, which later on pools several mortgages and sells bonds on these pools to investors. Therefore, market players maintain the liquidity. Such model operates in the US, England and Australia. The prerequisite for such system was so called Savings& Loan crisis in 1980- 1990, when the lack of capital forced mortgage lending institutions to move such loans from the balance sheet by the means of securitization.

The other model is the European mortgage model, where mortgage banks are the main players. This model is widely used in such countries as Germany or France and was known and used in Russia prior to the revolution. The main difference is that loans are not sold off from the balance sheet and remain there. Using the example of Germany, it could be shown how such systems operates. There is special class of institutions called "Bausparkasse" (Mortgage- savings bank), where a person who wants to obtain mortgage financing initially makes a contract with the bank, in accordance to which he must invest a certain sum of money into the bank and should increase this sum up to a certain amount during negotiated period of time. After that period, the bank has an obligation to grant a loan to the borrower. The main peculiarity here is that both savings part of the contract and loan part of the contract bear lower interest rate than that on the market.

Currently, the mortgage model implemented in Russia does not incorporate one pure model of two presented above, rather it is a mix of both. Even though, from the outer side the system has more similarities to the German model, it could be concluded that more elements of American system are implemented in Russia. The advantages of German Mortgage model could be more fruitful in Russia, due to the low degree of development of securities market, which is required for securitization and sale of mortgage bonds and due to the fact that the German method of mortgage lending is more stable and secure. To facilitate the creation of

mortgage-savings bank the Federal Law² was introduced in 2006, but it was later withdrawn from consideration. However, it is still possible to organize the same type of accumulation of funds to provide loans to the citizens. Currently, the role of mortgage savings banks in Russia plays the similar organization called "Credit consumer cooperative of citizens"³, which could be transformed into the mortgage savings bank in case if the law passes. We can conclude that there are no legislative acts and laws that could prevent Russian banks from implementing this product.

2 Mortgage savings banks and mortgage savings contracts in Germany

The "Savings system" is widely used in Germany to finance acquisition of property rights and the main player in this system is a mortgage savings bank. Being described in a simple manner, financing takes place via named institutions, which cumulate financial resources for the perspective loans by using sources as following: deposits of customers at mortgage savings banks, payments of borrowers made on usage of housing loan, as well as the state premium, which is paid in accordance with the savings contract given that the depositor invested a certain amount into his account during the year. In this case, housing loans are only available to the depositor of a mortgage savings bank after a certain time period which lasts from 5 to 6 years on average. During this time a person makes monthly contributions in the amount defined in the contract. Interest rates on deposits and loans are fixed for the whole period of the duration of the contract. Repayment on the housing loan is made within the time frame specified in the contract with the maximum loan repayment period of 12 years. Interest rates usually lie below market rates⁴.

A good and simple example of how a mortgage savings contract can be beneficial for both bank and society could be the following example: a prospective customer who wants to purchase a property unit can save only 10% of the required amount annually, which is exactly 10% of the volume of potential contract or "Bausparsumme". This leads to the fact that assuming that no means of financing are available to him he has to wait 10 years until a person saves enough money to purchase a house. The mortgage savings bank, however, offers an opportunity to shorten the period by some years, depending on the que and other conditions described above, by bringing this individual together with other 9 individuals who are in the same position as he is. Together, they make a 100% of the sum which allows the first individual to purchase a house in one year, another individual in two years and etc. and only 10th person will be able to acquire property in 10 years. However, this is a simple theoretical example, in real life a person has to wait 5.5 years on average until he becomes eligible for a loan.

Although, some may perceive this system negatively, such mortgage savings bank provides an opportunity to save and acquire the house earlier, which means an overall

² Draft of Federal Law № 1070471-6 of the Russian Federation "On construction savings banks (on the accumulation of funds for the improvement of living conditions and overhaul of the common property of apartment buildings)" // Reference-search system "Consultant Plus". <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=PRJ;n=146138#05900227642790734>

³ Federal law of the Russian Federation of 18.07.2009 N 190-FZ "On credit cooperation" // Reference search system "Consultant Plus". <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&ts=15560153608174691320895491&cacheid=17B33DFAEC6C9043F4B154917992C980&mode=splus&base=LAW&n=200922&rnd=7FA8C248673F5C25966BB6DD25A3EA2D#1q0u92y7out>

⁴ Ereshko F.I., Kochetkov A.V., Sytov A.N. Mechanisms for the implementation of the mortgage lending program // Fourth International Conference "Management of the Development of Large-Scale Systems". Reports. October 2-4, 2010 M.: IPU RAN, 2010.V. 1.

positive effect for the society and for the bank, which gained a margin on the product which is by default less risky than other mortgage products.

The Table 1 sum up all the benefits and drawbacks of a mortgage savings contract for a client as in this section of the project.

Table 1: Benefits and drawbacks of the mortgage savings contract for a customer

Benefits	Drawbacks
Mortgage savings contract is considered to be a very safe form of investment	People with high income can't benefit from any of the state grants
Interest on the contract is fixed	A fee on the contract closure (the average is about 1% to 1.5% of the contract sum)
Under certain conditions one can obtain financial grants from the state	
The termination of a contract is possible prior to the distribution phase and one can get back the whole sum saved	Sometimes there could be an annual account fee, however it is not very expensive
A customer has a right to repay the loan faster than it was scheduled	
Potentially one can get interest rate bonus, if he fulfills certain conditions	
The whole contract lasts on average not so long as a usual mortgage loan Contract	
Unscheduled repayments are possible with no penalty implied	

As it can be seen in the Table 1, the benefits for the customers outweigh negative aspects, therefore they should stimulate the demand for the product, especially in comparison to mortgage loans, which last sometimes 20 years longer than the discussed product. However, the product should be profitable for a bank in order to be offered and sometimes it could happen that benefits for a customer are the negatives for a bank.

Conclusion

Based on our results obtained in this paper several conclusions could be drawn as follows:

1. The mortgage savings contract can significantly lower risks of Russian commercial banks.

The results obtained in the first part of the last chapter have proven that mortgage savings contract are two times less risky compared to the normal mortgage loans that are currently the only available source of mortgage lending in the Russian Federation. One of the main risk benefits associated with the product is that the loan is generally two times lower amount compared to the normal loan, therefore the value at risk of a bank is 50% smaller as well. Additionally, even at extreme high default rates of more than 6% the loss associated with the product is still smaller than an average loss at most frequent default rates of nearly 3%. That is especially important to consider if we look at the responsiveness of default rates

to changes in the unemployment rates and average wage fluctuations, as even small increase in unemployment in combination with slow growth of real average monthly wages can lead to dramatic increase of default rates, as it was presented by linear regression in the scenario analysis.

Another positive impact of the mortgage savings contracts, which shall reduce the risks of commercial banks cannot be quantified. However, it should be explicitly described as this is a qualitative impact of the product on the overall ability of the citizens to repay their debts. The product should reduce the default rates, as the amount that it is to be repaid under it is two times lower than one that is usually to be repaid under normal mortgage loans given same or even greater maturity, as both interest rates and principle are significantly lower if we speak about mortgage savings contract. In addition to that, the participants of mortgage savings contracts prove their credit standing by depositing quite similar amounts monthly during the savings phase, so mostly creditworthy customers will be eligible for the loan, not to mention that such conditions make even more citizens eligible for the loan and therefore creditworthy. As a result, less loans will be doubtful and mortgage default rates will decrease soon.

Mortgage savings contracts should help the banks to maintain the long-term health and stability as they increase asset quality of the financial institution. Given the recent trends in increased mortgage lending combined with high level of credit defaults and low development of real estate market, which reduces the property value if bank has to sell a collateral in case of default, we may expect a decrease in asset quality of the banks. However, the mortgage savings contracts are shorter in term and more beneficial in terms of interest, therefore it would be hard to default on it.

2. The mortgage savings contract can facilitate the increase of profits of Russian commercial banks.

Even though, it was not proved that the mortgage savings contracts occur to be more profitable for a bank than mortgage loans due to the absence of information on interest expenses of the bank, net interest income for the mortgage savings contract before provision for credit losses was recorded as a result of author's calculations, based on the assumptions provided. That means that banks can earn profits if they include such products in their portfolios, given that they find proper combinations for both savings and loan phase conditions.

Additionally, despite the fact that such products are proven to increase profits by being more lucrative for the banks than mortgage loans, they still have an opportunity to boost profits by allowing more people to take mortgages as offered conditions are by far more attractive than those offered by many mortgage loans in Russia, both in terms of smaller average duration of 15 years, and in terms of interest rates being much lower than those offered on the market. Therefore, the profits can be increased as more customers will be attracted by the product.

Mortgage savings contracts can additionally maintain the long- term financial stability of banks, as current trends of low interest rates on mortgage and relatively high interest rate on deposits, reduce bank's margin, as a result the profits may shrink in the long run which can have negative consequence in case of financial instability and decrease in revenues from other interest and non- interest-bearing products.

Several conclusions lead us to the recommendations that can be given to Russian banks that are willing to offer such products in their portfolios:

1. Russian banks should restrict the participants of the mortgage savings contract to terminate it after the savings phase.

Russian banks should make their customers obligatory to take a mortgage savings loan after savings phase. The termination of the contract should be allowed only in specified cases such as inability of a customer to take a loan due to bad financial standing, but the deposited sum should then be kept by a bank for a certain time period.

The reason for that is if one leaves the contract then other participants may be at risk as monthly payments on loans allow banks to fulfill their obligations regarding the deposits of other customers, as well as monthly deposits facilitate the loans give to other participants.

2. Russian banks should make pools of participants of minimum 9 people.

According to our research the minimum of 9 participants should be pooled together so that the project become completely riskless. The argument for that is that the loans are secured by deposits of other participants. Additionally, this number of participants allow the first loan to be granted to the first individual if the banks agrees to do.

3. Russian banks should pool customers with same characteristic in one pool.

Due to the fact that the whole contract represents the price of the property, it is highly recommended for Russian bank to make pools of 9 individuals who are willing to buy a property of the same price in order to minimize the risks associated with the monthly deposits and loan repayments. Additionally, some other characteristics such as monthly wage should be shared within the group.

Consequently, based on both conclusion and recommendations offered, the scientific work proves that the mortgage savings contract has a great potential to reduce risks and increase the profitability of Russian banks.

References:

1. ACRA. Increased competition in the mortgage market will result in lower margins for banks. <https://www.acra-ratings.ru/research/233>.
2. Draft Federal Law № 1070471-6 "On construction savings banks (on the accumulation of funds for the improvement of living conditions and overhaul of the common property of apartment buildings)" // Reference-search system "Consultant Plus". <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=PRJ;n=146138#05900227642790734>.
3. Federal law of 18.07.2009 N 190-FZ "On credit cooperation" // Reference search system "Consultant Plus". <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&ts=15560153608174691320895491&cacheid=17B33DFAEC6C9043F4B154917992C980&mode=splus&base=LAW&n=200922&rnd=7FA8C248673F5C25966BB6DD25A3EA2D#1q0u92y7out>
4. ERESHKO, F.I., KOCHETKOV, A.V., SYTOV, A.N. (2010): Mechanisms for the implementation of the mortgage lending program // Fourth International Conference "Management of the Development of Large-Scale Systems". Reports. October 2-4, 2010 M.: IPU RAN, 2010.V. 1.
5. NIKOLAEVA, T.P. (2011): Finance and credit. Tutorial. - Moscow: Eurasian Open Institute, 2011.
6. SHKARLET, S., DUBYNA, M., VOVK, V., NOGA, M. (2019): Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. Economic Annals-XXI: Volume 176, 2019. Issue 3-4, P. 26-37.
7. The European Banking Federation (2018). Official web-site of the The European Banking Federation. Retrieved from <https://www.ebf.eu/facts-and-figures>

Contact:

doc. Diana I. Stepanova, PhD.

Department of Finance and prices,
Plekhanov Russian University of Economics,
Stremianny per. 36
115093 Moscow
Russia
e-mail: s_diana@mail.ru,

CURRENT ISSUES OF THE INTERNATIONAL LEGAL REGIME OF THE ARCTIC REGION

Irina Strelnikova

Faculty of State management and law, State University of Management in Moscow, Ryazanskiy prospect 99, 109542 Moscow, Russia, e-mail: irina.a.strelnikova@mail.ru.

Abstract: This article analyzes some challenges related to the legal regulation of the activities of States in the Arctic. The modern legal regime of the Arctic, its basic principles, levels and forms of cooperation of States in the Arctic are considered. The article also analyzes two fundamental approaches of determining the legal regime of the Arctic: conventional and sectoral. It is concluded that it is necessary to adopt a special Convention on the activities of States in the Arctic.

Key words: legal regime, the Arctic region, conventional approach, sectoral approach

JEL: K33

Introduction

The modern legal regime of the Arctic is administered both at the international law and national law levels. International legal regulation of the Arctic regime is exercised at the level of international multilateral and bilateral treaties.

Multilateral treaties are aimed primarily to legal relations that govern the regime of the Arctic maritime areas, as well as the decision of environmental issues in the region. Bilateral treaties are aimed to regulate the cross-border problems of neighboring countries. First of all, it means resolving contentious issues of delimitation of maritime areas of the Arctic, cooperation in the field of fisheries and mineral resources.¹

It should be noted that territorial disputes between the different countries was, is and will be one of the most important and long lasting. And one of the most famous and ongoing debate the last years is considered the legal regime of the Arctic region as in the Arctic shelf as scientists suggest, lies more than 100 billion tons of oil and gas and mineral resources.

That is why it is important to examine two main scientific approaches to the Arctic legal regime – conventional and sectoral – and find the definition of this part of the globe: is it a high sea or a special kind of state territory of five Arctic States.

1 Sources of the Arctic legal regime

The Arctic is the part of the globe bounded by the Arctic circle, which includes the outskirts of the continents Eurasia and North America, as well as the Arctic ocean.²

The modern international legal regime of the Arctic is regulated by multilateral universal, regional and sub-regional international treaties.

Universal international treaties regulate the legal status of various objects environment, define the legal status of maritime areas or regulate certain types of human activity, including in relation to the Arctic region. Such as the 1982 UN Convention on the

¹ AVKHADEEV, V. (2016): International legal regulation of cooperation of the Russian Federation with neighboring States in the Arctic on the basis of bilateral treaties, p. 138.

² EGOROV, S. (2015): International law. Moscow, p. 435.

Law of the Sea regulating the legal regime of Maritime spaces (high seas, continental shelf, exclusive economic zone, territorial sea, etc.) is of great importance, including in relation to the Arctic Maritime spaces.

But it should be noted that only article 234 "Ice-Covered areas" of the Convention enshrines the right of States to adopt and enforce non-discriminatory laws and regulations to prevent, reduce and control pollution of the marine environment from ships in ice-covered areas within the exclusive economic zone, is directly relevant to the Arctic.³ But other legal aspects of regulation of the regime of polar regions are not regulated in this article.⁴ It is important to note that one of the Arctic States - the United States is not a party to the Convention.⁵

As for regional multilateral treaties they are usually concluded between the Arctic states on the specific issues of environmental protection and emergency rescue activities such as Agreement on Cooperation in Protection to oil Pollution in the Arctic 2013 and Agreement on Cooperation in Aviation and Maritime Search and Rescue in the Arctic 2011.

Sub-regional treaties concluded between states of the Western Arctic for the coordination and optimization of intergovernmental cooperation in the Barents (Euro-Arctic) region, for example Svalbard Treaty 1920 and Murmansk Treaty 2010.

Regional multilateral treaties are concluded between the Arctic states on specific issues of environmental protection and emergency rescue activities.

Sub-regional treaties concluded between states of the Western Arctic for the coordination and optimization of intergovernmental cooperation in the Barents (Euro-Arctic) region.

International treaties of regional character can be divided into two main categories:

the treaties concluded between different States, which subject of regulation actually covers the Arctic region and the international treaties among the Arctic States, the subject of legal regulation which directly relates to the activities of States in the Arctic.

Such as Convention on the Conservation of Salmon in the North Atlantic 1982 and Convention on the Conservation of Fish Species in the North Pacific 1992.

Along with regional international treaties, which extend their effect to the Arctic, special international treaties have been concluded and aimed directly at regulating inter-state relations in the region, which is also recorded in the title of the relevant international legal acts. These include The 2011 Agreement on Cooperation in Aviation and Maritime Search and Rescue in the Arctic and The 2013 Agreement on Cooperation in Protection to Oil Pollution in the Arctic.

There are some trends in the development of international legal regulation of the Arctic. They are: 1) expansion of the scope of the Arctic international treaties in the circle of participants and in the sphere of their jurisdiction; 2) preservation of the focus of international legal regulation on the protection of the natural environment (or its individual components) of the region and rescue activities.

At the sub-regional level, international relations in the Arctic were settled much earlier than at the levels of regional cooperation. Moreover, it is at the sub-regional level of international legal regulation that the first-ever international Treaty was concluded, the

³ CHIRCOP, A. (2016): Jurisdiction Over Ice-Covered Areas and the Polar Code: An Emerging Symbiotic Relationship, p. 283.

⁴ GAVRILOV, V., DREMLYUGA, R., KRIPAKOVA, A. (2017): Interpretation and application of article 234 of the 1982 UN Convention on the law of the Sea in the conditions of Arctic ice cover reduction, p. 154.

⁵ STRELNIKOVA, I. (2018): International legal regime of the Northern Sea Route and legal regulation of the LNG transit through the Northern Sea Route, p. 54.

jurisdiction of which directly affects the Arctic region, in particular the Arctic ocean. Such a source of international law is the Svalbard Treaty of 1920.

Another example of sub-regional international legal regulation of Arctic relations is the Agreement between the governments of the member States of the Barents Euro-Arctic Council on Cooperation in the Field of Prevention and Emergency Response, concluded between the States of the relevant part of the Arctic region in 2008 - Norway, Russia, Finland and Sweden. The main characteristic of this international Treaty is its focus on improving the effectiveness of international cooperation in the field of protection of the population and the environment from emergencies and their consequences.

Let's look at the disadvantages of the modern Arctic zone legal regime.

First of all there is no any multilateral international Treaty that could regulate the international legal regime of the Arctic as a whole.

Secondly, universal international treaties that apply to the Arctic sea areas do not always take into account their specific features.

Thirdly, regional international treaties don't cover complete circle of relations developing between the Arctic states in the course of their cooperation and sub-regional treaties apply only to the Western Arctic, and do not regulate the Eastern and Central Arctic.

Now move to the key principles of the modern international legal regime of the Arctic. They are as follows.

1. The principle of sovereign equality of States - the foundation of the international legal regime for any region.

2. The principle of the diligent performance of international obligations (legal regime of the Svalbard archipelago).

3. The principle of the peaceful settlement of international disputes - prohibition and destruction of chemical, biological and other weapons of mass destruction.⁶

The most important principle of international law — the principle of sovereign equality of States - is the cornerstone of the formation of the foundation of the international legal regime for any region of our planet, including the Arctic region.

In the Arctic region, the most vulnerable is the sovereignty of States in relation to maritime spaces. Accordingly, its implementation by coastal States largely depends on the content of the rules of international law of the sea applicable to the legal regime of the Arctic ocean.

The principle of the diligent performance of international obligations is particularly applicable in determining the legal regime of the Svalbard archipelago and is implemented (together with the principle of sovereign equality of States) in relation to the Arctic region through the Svalbard Treaty of 1920.

Thus, the Kingdom of Norway, as a sovereign state, extends its sovereignty to the territory of Svalbard. At the same time, in accordance with the provisions of article 2 of the Treaty, Contracting Parties will be admitted on the same basis to the exercise of the right to fish and hunt in the localities specified in article 2 of the Treaty. Accordingly, Norway, in exercising its state sovereignty over the Svalbard archipelago, must also fulfil its international obligation under the Svalbard Treaty to freely admit representatives of Contracting Parties to the Treaty to the territory of Svalbard itself and to its territorial waters.

Finally, the principle of the peaceful settlement of international disputes has been implemented in a number of international treaties on the non-proliferation of nuclear

⁶ AVKHADEEV, V. (2016): Multilateral international agreements regulating the legal regime of the Arctic, p. 135.

weapons, prohibition and destruction of chemical, biological and other weapons of mass destruction, which have been signed by the Arctic States and, accordingly, should also be implemented in relation to the Arctic region.

2 Cooperation in the Arctic region

The international community has the following main forms of cooperation in the Arctic region. They are:

1) Arctic Council, which was established by 8 Arctic States - Canada, Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden, Russia and the United States in 1996 to create a mechanism to address common problems and particularly complex challenges faced by the Arctic States.

2) The Northern Forum which was established in 1991 and operates at the subnational level. The main goal of this Forum is to improve the quality of life of the population and support sustainable development of the regions. This organization was the first to apply the term "Arctic region" in international environmental law.

The NF has two categories of members: regional governments and business partners.

3) The Barents Euro-Arctic Council which was established in 1993 for official cooperation in the Barents Euro-Arctic Region. When it was established, it included the following entities: the provinces of Lapland (Finland); Finnmark, Troms and Norland (Norway); Murmansk and Arkhangelsk regions (Russia). The status of entities such as the Barents Euro-Arctic region should, for obvious reasons, be determined by both international and domestic law. However, the international and constitutional legal status of cross-border entities is either not defined at all or is outlined approximately.

3 Arctic States and the challenge of the Arctic legal regime: sectoral and conventional theories

Let's have a look at the positions and claims of the main Arctic States related to their Arctic possessions.

Canada was the first country which legally secure a specific part of the Arctic sector in 1909, when the government of Canada officially declared its possessions all lands and Islands, both open and those that may be open later, lying to the West of Greenland, between Canada and the North pole. Modern Canada defines its Arctic region as comprising the Yukon watershed, all lands North of the 60 ° n and the Hudson Bay and James Bay coastal areas. The area of Canada's polar possessions is 1,430 million km².

As for the USSR according to the decree of the Presidium of the Central Executive Committee of the USSR (Russia) "On the Declaration of the territory of the USSR of lands and Islands located in the Arctic ocean" dated April 15, 1926, the geographical Arctic space within which all open lands and Islands, as well as those lands and Islands that can be opened, were declared the territory of the Soviet Union (Russia). The area of USSR's polar possessions is 5,842 million km².

The Arctic region of the U.S. includes U.S. territories North of the Arctic circle and areas to the North and West of the boundary formed by the rivers Porcupine, Yukon and Kuskokwim, the chain of the Aleutian Islands and adjacent seas, including the Arctic ocean and Beaufort sea, Bering sea and Chukchi sea. The area of polar possessions of the USA is 0,126 million km².

As for Norway, it does not define its Arctic territories in national legal act. But when the Ministers of environment of the Arctic States signed the "Guidelines for offshore oil and gas in the Arctic" on June 13, 1997, Norway determined that for the purposes of this Guide,

its Arctic territory is formed by areas of the Norwegian Sea. The Area of Norway's polar possessions is 746 thousand km².

As for Denmark, Greenland and the Faroe Islands were included in the Arctic region of Denmark. The decision of the Permanent court of international justice in 1933 secured the sovereignty of Denmark to Greenland. The area of the polar possessions of Denmark is 372 thousand km².

Finally the main challenge of the legal regime of the Arctic is caused by the existence of two different approaches to the definition of this part of the globe.

One approach (so called conventional approach) considers the Arctic Ocean as a high sea and it is regulated by UN Convention on the Law of the Sea 1982.

Another approach (so called sectoral approach) considers the Arctic Ocean as a special kind of state territory of five Arctic States, attached to this ocean, which divided the Arctic Ocean into the polar sectors, and all the lands and Islands and ice-covered surfaces within the polar sector of a particular State are part of State territory.⁷

So now the international community has a discussion.

Currently, one of the most debatable issues regarding the legal regime of the Arctic is the issue of legal regulation in this region, namely should we use the universal international legal rules, for example, the UN Convention on the Law of the Sea 1982 (USA, Japan, Germany etc.) or should we give this territory a special status by means of the use of national legislation and customary rules of international law, formed as a consequence of the consent of the international community with the practice and the national legislation of the Arctic States (Russia, Canada).

However, the UN Convention on the Law of the Sea 1982 practically did not enshrine any special legal regime of the Arctic, keeping in mind that the issues of use of the Arctic spaces are effectively regulated at the national level.

In turn, defending their positions in the Arctic, Russia and Canada refer to the existence of international custom, which provides for the delimitation of Arctic territories by sectors. Although this rule has not been confirmed in the UN Convention on the Law of the Sea 1982, but the existing rules of international Maritime law do not exclude this custom.

The principle of taking into account the special rights and interests of the Arctic States in the Arctic spaces adjacent to their coasts, formulated in the documents of Canada and the USSR, is reflected in the so-called sectoral theory. This theory has found application in the practice of individual Arctic States. In particular, this theory is supported by Canada, which at various times has put forward a sectoral theory as an international legal basis for its claims to the use of Arctic waters.

In the 1920 there was a rule of international law, according to which the Arctic territories were distributed into sectors on the principle of their gravitation to the coasts of the Arctic States. This rule states that the sector is under the jurisdiction of the Arctic state, the sovereignty of this state extends to the Islands and lands located in this sector.

This sectoral division of the Arctic at the time of its implementation did not cause any objections of other non-Arctic States and was de facto accepted until the development of science and technology did not allow States to begin practical exploration and development of natural resources of the Arctic.⁸

Let's look at sectoral theory in more details.

⁷ KOLODKIN, A. – GUTSULYAK, V. – BOBROVA, Y. (2007): World ocean. International legal regime. Main problem, p. 237.

⁸ ZLOTNIKOVA, T. (2017): Modern problems of the Arctic region: nature, law, geopolitics, p. 13.

The Arctic sector is the area, the basis of which is the coast of Arctic state, and the lateral line is the meridians from the North Pole to the Eastern and Western borders of this state.

The sectoral principle was first identified by the Department of the Interior of Canada in 1904, when it issued a map of Canada showing the Western and Eastern borders of Canada at meridians 60° and 141° C, respectively, up to the North Pole.⁹

In 1907, Canada passed the Northwest territories act. And in 1909, Canadian Senator Poirier made a public statement that the Arctic region is a special systemic whole - a vast semicircle that constitutes a natural extension of the territory of the Arctic States, and therefore it is logical to consider all the lands and Islands of this Arctic system as part of the coastal States and divide them between these States. With this date and with the name of this Senator, it is customary to associate the birth of the "sectoral theory".

The aim of the sectoral division of the Arctic was the desire of the Arctic States to exclude from the General provisions of international law areas whose geographical and climatic characteristics make them particularly important for these countries.¹⁰

The UN Convention on the Law of the Sea, adopted on 10 December 1982, did not confirm this rule. The Convention entered into force on 16 November 1994 after ratification by 60 States. The Russian Federation ratified the Convention only in 1997 Federal law of 26.02.1997 No. 30-FZ "On ratification of the UN Convention on the Law of the Sea, becoming the 109th ratifying state. Prior to the adoption of the 1982 Convention, Maritime delimitation was governed by The High Seas Convention and The Continental Shelf Convention. However, signed in 1958-1959, these conventions were not able to resolve the issues arising between the parties to international relations, the use of the subsoil of marine spaces for industrial purposes.

In accordance with article 4 of the 1982 Convention on the Law of the Sea, the outer boundary of the territorial sea is a line, each point of which is from the nearest point of the reference line at a distance equal to the width of the territorial sea.

The 1982 UN Convention on the Law of the Sea established a 12-mile zone of territorial waters, which, as well as the airspace above it, its bottom and subsoil, is subject to the full sovereignty of the coastal state, and a 200-mile exclusive economic zone, measured from the baselines from which the width of the territorial waters is measured. The bottom of the seas and oceans and the subsoil beneath them, which are not under anyone's jurisdiction, are declared the common heritage of mankind, that is, all States of the world have equal rights to develop their natural resources, and any of them has the right to apply to the UN and other specialized international organizations for the development of offshore resources. In this case, similar actions against the Russian Arctic zone within the borders of 1926 are not excluded. The decision to develop is taken by the international seabed authority, an intergovernmental organization established under the UN Convention on the Law of the Sea to organize and control the exploration and development of mineral resources of the international seabed area beyond the limits of national jurisdiction.

From the point of view of modern international law, the lines marking the lateral limits of the polar sectors are not recognized as state borders. State borders are on the outer limit of the territorial waters of the circumpolar States: for Russia, Canada and Denmark, this limit is defined in 12 miles, for the United States-in 3 miles. The reference shall be made from the low-tide line on both the mainland and the Islands belonging to the state, or from the direct

⁹ TRUNCEVSKIY, Y. (2017): International law, p. 89.

¹⁰ BARTSITS, I. (2000): Russian Arctic sector: legal status, p. 34.

baselines connecting the points whose geographical coordinates are approved by the governments.¹¹

Japan and Germany, as well as some other States with technologies for the exploration and use of the seabed, declare the need to apply to the Arctic ocean the General principles and approaches of the 1982 UN Convention on the Law of the Sea.

It should be noted that all Arctic States, except Canada and Russia, do not consider the sectoral theory fundamental, because this approach is not sufficiently substantiated, there are no clearly established legal rules in its content. This theory is rather dependent on the political and economic interests of States.

Until recently, the sectoral theory of the division of the Arctic did not cause any objections and was actually accepted by all Arctic and non-Arctic States. But such recognition was until science and technology reached the most valuable Arctic resources.

This explains the difference in the approaches of the Arctic States in the application of international legal and national acts in solving the ever-increasing inter-state disputes over the use of Arctic space and resources.

Conclusion

Today, the rights of the main Arctic States to the 200 mile exclusive economic zone of the Arctic Ocean are legally stable, but there is no single point of view on the status of the areas adjacent to the North Pole, including the areas of the shelf beyond the 200-mile zone.

But the UN Convention on the Law of the Sea 1982 gives the Arctic a special status. Article 234 of the Convention, proposed when it was drafted by Canada, provides that "coastal States have the right to enact and enforce non-discriminatory laws and regulations to prevent, reduce and control pollution of the marine environment from ships in ice-covered areas..." In this regard, the Arctic States establish a permissive procedure for economic activities in the Arctic region, rules for environmental protection, etc.

At the same time, it seems appropriate to adopt a multilateral international Treaty that could regulate the international legal regime of the Arctic as a whole, which will resolve the discussion about the legal regime of the Arctic and establish which of the two approaches (conventional or sectoral) is justified.

References:

1. AVKHADEEV, V. (2016): *International legal regulation of cooperation of the Russian Federation with neighboring States in the Arctic on the basis of bilateral treaties*. Moscow: Journal of Russian law. 2016. No. 9, pp. 138-145.
2. AVKHADEEV, V. (2016): *Multilateral international agreements regulating the legal regime of the Arctic*. Moscow: Journal of Russian law. 2016. No. 2, pp. 135-143.
3. BARTSITS, I. (2000): *Russian Arctic sector: legal status*. Moscow: Observer. 2000. No. 12, pp. 34-39.
4. CHIRCOP, A. (2016): *Jurisdiction Over Ice-Covered Areas and the Polar Code: An Emerging Symbiotic Relationship* // Moscow: Journal of International Maritime Law. 2016. Vol. 22. No. 5, pp. 281-287.
5. EGOROV, S. (2015): *International law*. Moscow: Statute. 2015. ISBN 978-5-8354-1181-8, pp. 848.
6. GAVRILOV, V., DREMLYUGA, R., KRIPAKOVA, A. (2017) *Interpretation and application of article 234 of the 1982 UN Convention on the law of the sea in the*

¹¹ LUKASHUK, I. (2011): International law, p. 324.

- conditions of Arctic ice cover reduction.* Moscow: Journal of Russian law. 2017. No. 12, pp. 151-160.
- 7. KOLODKIN, A. – GUTSULYAK, V. – BOBROVA, Y. (2007): *World ocean. International legal regime. Main problem.* Moscow: Statute, 2007. ISBN 5-8354-0385-2, pp. 637.
 - 8. KUTAFIN, D. (2015): *Prospects for the use of the Northern sea route in the transportation of energy resources.* Moscow: Legal world. 2015. No 1, pp. 37-43.
 - 9. LUKASHUK, I. (2011): *International law. Special part.* Moscow: Volters Kluver, 2011. ISBN 978-5-466-00104-4, pp. 544
 - 10. STRELNIKOVA, I. (2018): *International legal regime of the Northern Sea Route and legal regulation of the LNG transit through the Northern Sea Route.* Moscow: International journal of civil and commercial law. No. 4. 2018, pp. 54-57.
 - 11. TRUNCEVSKIY, Y. (2017): *International law.* Moscow: UNITY-DANA, 2017. ISBN 978-5-238-01815-7. Pp. 455.
 - 12. ZLOTNIKOVA, T. (2017): *Modern problems of the Arctic region: nature, law, geopolitics.* Moscow: Ecological law. 2017. No 6, pp. 12,16.

Contact:

prof. Ing. Irina Strelnikova, PhD.
Faculty of State management and law
State University of Management
Ryazanskiy prospect 99
109542 Moscow
Russia
e-mail: irina.a.strelnikova@mail.ru.

SOCIOECONOMIC INEQUALITIES AND THEIR IMPACT ON THE STRUCTURE OF POLITICAL CONFLICT

Jakub Szabó

Faculty of international relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak republic, e-mail: jakub.szabo@euba.sk

Abstract: Fluent social mobility is crucial for a functioning society. The linkage between socioeconomic inequality and intergenerational mobility via income provides us with a reliable source of information about voting preferences. In the first part, we will analyze the concept of social mobility and its relation to the issue of socioeconomic inequalities. In the next part, we will look at the political cleavage theory focusing primarily on the “redistributional cleavage” and its potential connection to the question of social mobility and income inequality. Last but not least, by presenting the intergenerational earnings mobility data we will assess our hypothesis about the impact of rising income inequality and slower social mobility on the left/right political preferences.

Key words: intergenerational mobility, socioeconomic inequality, redistributional political cleavage

JEL Classification: D63, J62

Introduction

T. Jefferson wrote in the Declaration of Independence “*We hold these Truths to be self-evident, that all Men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights that among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness*¹”. According the Founding Fathers, the people of the United States of America shall be granted the freedom to pursue their dreams, otherwise *raison d'être* of the state can be doubted. The fluency of the social mobility in general, narrowly linked to the concept of equality of opportunity, represents a crucial psychological and ideological incentive to have a trust in the political system. The social fabric is inherently based on the possibility of improvement and depends on the transparency and justification of social hierarchies. When the hierarchy gets corrupt, the suppressed ones have a tendency to question the meaning of state itself. Therefore, it is up to the defensive mechanisms of state to make sure, that the weak do not suffer what they must². According the great doyen of social justice J. Rawls “*in order to treat all persons equally, to provide genuine equality of opportunity, society must give more attention to those with fewer native assets and to those born into the less favorable social positions*³”.

Having outlined the importance of social mobility for the functioning society, in the following chapters we will approach the concept of social mobility and its linkage to the issue of socioeconomic inequalities via income. Later on, we will briefly approximate the political cleavage theory and its possible connection to social mobility and socioeconomic inequalities, focusing mainly on the “redistributional cleavage”. By presenting the *intergenerational*

¹ U.S. CITIZENSHIP AND IMMIGRATION SERVICES. (2008): *The Declaration of Independence and the Constitution of the United States*, p. 1.

² RAWLS, J. (1999): *A Theory of Justice*, p. 84.

³ Rephrasing of the Thucydides „*the strong do what they can and the weak suffer what they must*“, as a summary of Athenian threats to the defeated Melians. THUCYDIDES. (2009): *The Peloponnesian War*. p. 302.

earnings mobility data, we will try to find a proof to support our hypothesis that voters with identical incomes but different social origins vote differently, therefore it is ultimately the degree of social mobility, not an income what predominates the voter to choose a side within the redistributional cleavage. From the holistic point of view, voters experiencing the stagnation of their incomes may favor less redistributional policies, as a result of their blind anticipation of brighter future. It is the case in the United States, where the income of a typical full-time male worker has stagnated for a third of a century, and that of those who have not gone to college has declined⁴. The great stagnation since the 70's has not had an impact on the structure of political conflict within the redistributional cleavage so far. The generation experiencing the great stagnation lived through an unprecedented augmentation of the standards of living during the era of their parents, therefore their expectations are trapped in the false perception of social mobility. Their political preferences are not accustomed to this relative decline, alas comes the result of presidential elections 2016. The hypothesis is in accordance with Piketty's statement, that "*the main difference between voters is not their differing interests and objective functions but rather the information and ideas about policies that they have been exposed to during their social life*"⁵.

1 The social mobility

The idea of social mobility having an impactful role in shaping political attitudes has a long tradition in political science. It can be encountered in the studies of De Tocqueville⁶ and Marx, who tend to explain the differences in attitudes towards redistribution between the continental Europe and the United States by the distinct mobility rates. In *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Marx describes the class mobility in the United States as following, "*though classes already exist, they have not yet become fixed, but continually change and interchange their elements in constant flux*"⁷. He puts an emphasis on the United States by pointing out, that the higher rate of social mobility can contribute to the weakening of revolutionary zeal. The possibility of a social progress has a capacity to blind the working class, therefore it comes to believe, that there is no alternative. Many authors used this argument to justify the absence of significant communist movement in the United States⁸.

In spite of Marx's scientific indifference, modern social science established this claim rigorously. Abramson concluded that the prevalence of the high rates of intergenerational mobility benefits conservative movements⁹. This claim can be easily verified by looking at the *Figure I*. The golden era of capitalism between the end of WWII and the advent of Neoconservative revolution in the late 70's was accompanied by the significant rate of social mobility¹⁰. Higher incomes deciles (D8-D10) used to favour more the conservative candidate running for the office, until the mobility rate at the turn of millennia declined. Lower income groups logically went for the democratic nominee (post-WWII New-Deal left). The slope of the curve copied the theoretical expectations. After the deceleration in terms of the social mobility, we can see the shift in middle class and the top income group's preferences.

⁴ STIGLITZ, S. (2013): *The Price of Inequality*, p. 18.

⁵ PIKETTY, T. (1995): *Social mobility and redistributive politics*, p. 578.

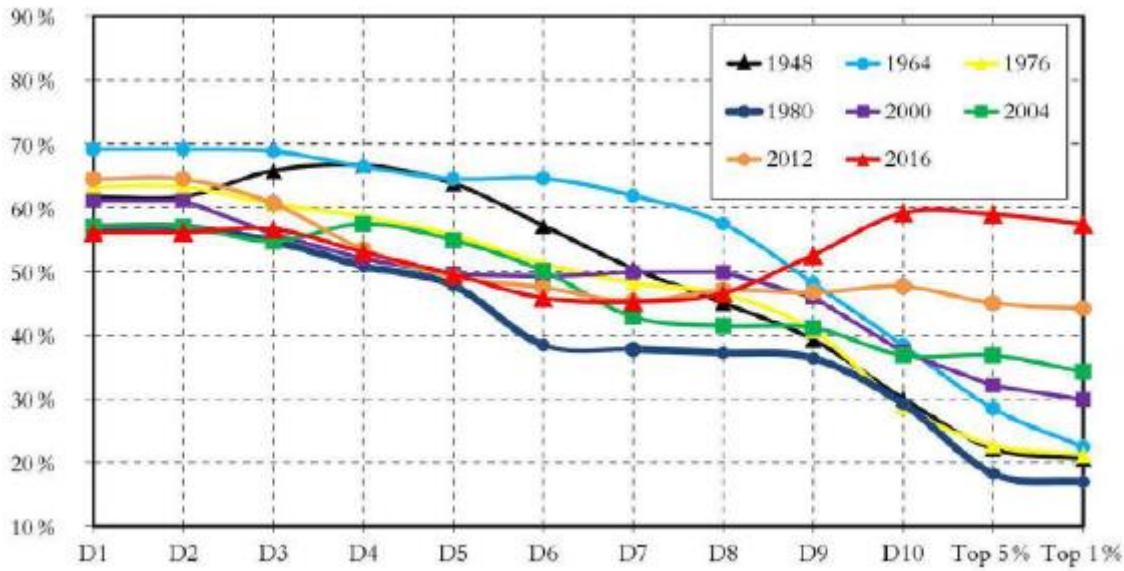
⁶ See, e.g., DE TOCQUEVILLE, A. (2002): *Democracy in America*.

⁷ MARX, K. – ENGELS, F. (2010): *Collected Works*, p. 111.

⁸ See, e.g., SOMBART (1906), and PETERSEN (1953).

⁹ ABRAMSON, P. (1973): *Intergenerational Social Mobility and Partisan preference in Britain and Italy*, p. 221.

Figure 1: Political conflict and income in the United States, 1948-2016

Source: PIKETTY, T. (2019): *Capital et Idéologie*, p. 1040.

Reading: % of vote going for the democratic nominee in the presidential elections as a function of income decil.

The social mobility itself can be simply defined as an “*intergenerational movement between social positions*”, whereas Hertel mentions various types of the position, such as “*income, lifestyle, status, prestige, education or religion*¹¹”. Although the social mobility covers all of these positions, the link between socioeconomic inequality and social mobility requires approximation via income. There are basically two potential ways, how can social mobility influence the level of socioeconomic inequality. One potential way is that when the slowing social mobility triggers extremities in the educational advantages of those better off, these social (educational) inequalities will refuel the income disparities at the top of the distributional slope¹². The other one relates to the demand for redistribution. In societies with slower pace of social mobility, political influence of the wealthy tends to take over. Ultimately, the tendency favouring less socioeconomic inequality might rekindle because of that¹³.

The level of mobility between income classes therefore represents a crucial aspect in assessing the influence of socioeconomic inequalities on voting behaviour. The income serves as a reliable precondition in analysing the shift towards a more redistributive policy. The lower-income groups tilt to a more left-wing polities (higher level of redistribution) in general, whereas the higher-income groups vice versa¹⁴. Electorate tend to favour the policies, which have a potential to improve their income position. Even though the correlation between the income and the political preferences towards a greater redistribution is strong, we have to take into an account income in past, as well as the income of parents.

Sociologist Lipset does not consider the social mobility itself to be the cause of a tilt toward the greater redistribution. He suggested it to be the element of its anticipation, which

¹¹ HERTEL, F. (2017): *Social mobility in the 20th century*, p. 13.

¹² BURTLESS, G. - JENCKS, C. (2002): *American inequality and its consequences*.

¹³ ALESINA, A. - GILAESER, E. L. (2004): *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*.

¹⁴ PIKETTY, T. (1995): *Social mobility and redistributive politics*, p. 552.

determines the political attitudes¹⁵. Even if people live relatively well off in terms of the social mobility he claims, the false sense of social rigidity can shift their political preferences to the left. Piketty also rejects the neoclassic utility function approach, and builds his idea upon the assumption, “*that voters may develop conflicting views about redistribution not because they are maximizing different objective functions but rather because through their various mobility experiences they (rationally) happen to learn and to believe different things concerning the incentive costs of redistributive taxation for society as a whole*¹⁶”. He established his model on the rational agents having *a priori* the same objective, however their own social mobility and income history serves them as an experience to extrapolate their voting pattern from.

2 The political cleavages

The evolution of political cleavages studies, the field of study trying to explain a division of the voters between various blocs, builds upon the work of Lipset and Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments*. They stressed that modern democracies struggled with two major revolutions – national and industrial. These revolutions generated four main political cleavages: (1) centre vs periphery (2) state vs churches (3) agriculture vs manufacturing and (4) workers vs owners¹⁷. We are interested in the ones triggered by the industrial revolutions, mainly the workers vs owners’ conflict, which is narrowly linked to the question of redistribution. Workers vs employers clash may seem to resemble the concept of Marx’s class struggle, inferred from the utopian socialists like Henri de Saint-Simon, nevertheless, Marx was not using the concept to support a scientific claim. He focused at that time solely on the revolutionary incentives rooted in the idea of a class struggle, mainly to expedite an angry uprising of the working class. It may be very well supported by the following Marx’s quote “*freeman and slave, patrician and plebeian, lord and serf, guild-master and journeyman, in a word, oppressor and oppressed, stood in constant opposition to one another*¹⁸”, which lacks any scientific pertinence. Although Marx’s class struggle concept may seem to be discredited by the failure of real socialism, lot of economic and social analysis make use of the ideas of class, income and ownership¹⁹.

In the end, it was Lipset a Rokkan who formalized the study of political cleavages, while subsequent papers extended their framework. We can take a look at some of them. Gradual transformation of the European system of political parties and the rise of far-right was described in the studies of Kitschelt and Mudde. Especially Mudde’s insights into the study of right-wing populism deepened our understanding of the nativist/globalist political cleavage²⁰. Rodrik also contributed to the study of the rise of populism by incorporating two political cleavages, ethnonational/cultural cleavage and an income/social class cleavage. Rodrik considers the “hyperglobalization” to be the primary cause of the Trump-like right-wing populism²¹. Other meaningful insight into the question of the rise of right-wing

¹⁵ TURNER, F. (1992): *Social mobility and Political attitudes*, p. XX-XXI.

¹⁶ PIKETTY, T. (1995): *Social mobility and redistributive politics*, p. 553.

¹⁷ LIPSET, S. – ROKKAN, S. (1967): *Party Systems and Voter Alignments*, p. 13-15.

¹⁸ MARX, K. – ENGELS, F. (2018): *The Communist Manifesto*, p. 14.

¹⁹ See, e.g. DALTON (1925), KUZNETS (1961,1966,1973), ATKINSON (1972, 1975) or ROEMER (1982).

²⁰ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, p. 293.

²¹ RODRIK, D. (2017): *Populism and the economics of globalization*.

populism related to the issue of political conflict was provided in Inglehart's and Norris's paper²².

Roemer, Lee and Van der Straeten widened a static unidimensional model of party competition and made it more practical by allowing the model to process multi-issues calibration. Taking into account important secondary issues like race, religion and ethnicity provided the model with possibility to use multipolar cleavage (vertical redistribution vs attitude to migration/minorities). They concluded that the conservative economic agenda has been given new life because of racist and xenophobic views of polities²³. By using the model, they predict the environmental issues to move equilibrium of economic values in a leftward direction²⁴.

According to Bornscherier, the rise of higher education in the 80s and 90s contributed to the creation of a new cleavage dimension and ultimately to the rise of the populist right²⁵. Piketty related to his thesis, and stressed the interplay between income, education and ethno-religious cleavages as well²⁶. Although Piketty focused more on the issue of post-material topics (gender, age and race), he convincingly linked the rise of "populism" to the rise of "elitism", what he ultimately labelled as the gradual emergence of a *multi-elite party system*. At the same time, all the Piketty's post-material topics came out the primary concern, the income inequality²⁷, therefore there is no need to accuse him of the post-modern ignorance. In the *Social mobility and redistributive politics* paper, Piketty followed the Miller's argument about the poor vs rich cleavage, closely linked to the redistributive topic. Main difference between the two antagonistic parties is their attitude towards the equality of opportunity question. The poor keep emphasizing structural factors leading to the lack of social mobility, whereas the rich tend to highlight personal qualities such as effort and ambition²⁸. This is the baseline in facing the true substance of the "redistributive cleavage" question.

Figure 2: Beliefs about the determinants influencing the structure of society

Belief	United States	European Union
Believe that the poor are trapped in poverty	29%	60%
Believe that luck determines income	30%	54%
Believe that the poor are lazy	60%	26%

Note: Data from the years 1983-1997.

Source: ALESINA, A. - GLAESER, E. L. (2004): *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*, p. 184.

²² See, e.g. INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): *Trump, Brexit and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*.

²³ LEE, W. – ROEMER, J. – VAN DER STRAETEN, K. (2007): *Racism, Xenophobia and Redistribution*, p. 454.

²⁴ We can acknowledge that recent political development proved them right. The rise of Green parties and takeover of the green agenda by almost all parties moved the equilibrium leftward, ecology-wise.

²⁵ BORNSCHIER, S. (2010): *The New Cultural Divide and the Two-Dimensional Political space in the Western Europe*, p. 423-424.

²⁶ PIKETTY, T. (2018): *Brahmin Left vs Merchant Right*, s. 5.

²⁷ See, e.g. PIKETTY, T. (1997): *The Economics of Inequality*.

²⁸ MILLER, D. (1992): *Distributive justice*.

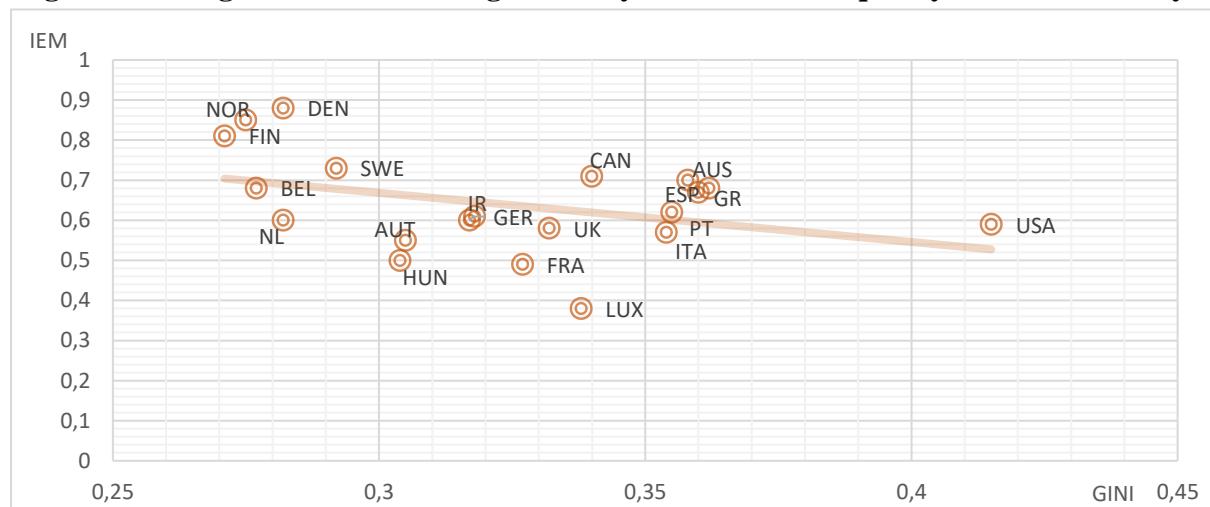
Piketty's claim can be verified by looking at the difference in perceiving the role of luck in societal ladder between the United States and the EU (see *Figure 2*). In the United States, country perceived as a land of opportunity in the previous century, it was generally a role of hard-work, renunciation and humbleness what constituted environment for success, while the EU countries with slower social mobility pace suffered from disbelief in one's own perseverance when it comes to the elimination of poverty.

3 The intergenerational mobility and political conflict

A convenient approach to express the rate of social mobility is via correlation of income/wealth/education of parents and children, where one meaning complete intergenerational immobility, while zero standing for a no predicting power of the parents's income for the future children's income²⁹. We will focus solely on the correlation of earnings between fathers and sons due to most predictive power. By correlating incomes between the two generations, the *intergenerational earnings elasticity* is expressed. On account of being able to correlate social mobility and income inequality, there is a need to inverse the intergenerational earnings elasticity by subtracting 1. Ultimately, we are able to use the *intergenerational earnings mobility* (the closer to 1, 100% respectively, the higher the rate of mobility is). The resulting "Great Gatsby curve"³⁰ (see *Figure 3*) correlates income inequality and social mobility, graphically serving as a proof of negative relation between the two variables. Lower equality of opportunity (expressed by the social mobility) relates to the higher level of socioeconomic inequality (GINI index)³¹.

In order to find a proof to support our hypothesis about the social mobility being more important precondition in choosing the side within the redistributive cleavage than income is, there is a need to compare the findings from *Figure 3*, with the degree of redistributive policies of current political elites in the selected OECD countries. Therefore, we elaborated *Figure 4* describing our subjective perception of the redistributive cleavage in those countries.

Figure 3: Intergenerational earnings mobility and income inequality correlation analysis

Note: Selected OECD countries, NOR – Norway, FIN – Finland, DEN – Denmark, BEL – Belgium, NL – Netherlands, SWE – Sweden, AUT – Australia, HUN – Hungary, IR – Ireland, GER – Germany, FRA – France, UK – United Kingdom, CAN – Canada, LUX – Luxembourg, ESP – Spain, ITA – Italy, PT – Portugal, GR – Greece, AUS – Austria, USA – the United States.

Source: Intergenerational earnings mobility (IEM) proxied by 1 minus the intergenerational earnings elasticity from OECD data, Income inequality measured by the GINI coefficient from World Bank data.

²⁹ CLARK, G. (2014): *The Son also rises, Surnames and the History of social mobility*, p. 1-2.

³⁰ Term used by Alan Krueger in 2012.

³¹ OECD. (2018): *A broken social elevator: How to promote social mobility*, p. 196.

Figure 4: Redistributional political cleavage

Source: own elaboration based on left/right political divide (HEYWOOD, 2019)

Reading: Inclination towards more/less redistributional policies ranging from 0 (the least redistributional policies) to 5 (the most redistributional policies) on the left/right political divide.

To verify our statement, countries with higher rate of social mobility and ultimately milder levels of income inequality (Norway, Finland, Denmark and Sweden) would have to tilt to more conservative/right/regressive side of redistributional cleavage spectre. However, by looking at the *Figure 4*, there is a tendency of left-wing political systems leaning leftwards, paradoxically as an antidote to slower pace of social mobility and rising income inequality. According our hypothesis, one would anticipate countries like Hungary, Luxembourg and the USA to prefer more redistributional approach, which is not the case, at least not currently. Finally, we are not able to accept the hypothesis about social mobility combined with socioeconomic inequality being more relevant condition in predicting left/right divide, than income is.

Conclusion

The relation between social mobility and socioeconomic inequality represents pertinent determinant in assessing the political cleavage theory. After focusing primarily on the issue of political cleavage related to income, we presented a clear link between social mobility, income inequality and redistributional cleavage. Piketty's hypothesis about social mobility and history of income within the family convinced us, that an income lost its exceptional role in determining the tilting of voter within the redistributional cleavage. We constructed the "Great Gatsby curve" to correlate the social mobility proxied by intergenerational earnings mobility and income inequality expressed by GINI index, so we could extrapolate the findings with our redistributional cleavage range. We concluded that the countries with slower rate of social mobility and higher levels of income inequality do not copy our expected trajectory towards the greater redistribution, alas vice versa. We did not verify our hypothesis utilizing pre-chosen tools.

References:

1. ABRAMSON, P. (1973): Intergenerational Social Mobility and Partisan preference in Britain and Italy. In: *Comparative Political Studies*, 1973. Vol. 6., No. 2, pp. 1291-1294.
2. ALESINA, A. and GLAESER, E. L. (2004): *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. Oxford University Press, 2004. ISBN 0-19-926766-9.
3. BORNSCHIER, S. (2010): The New Cultural Divide and the Two-Dimensional Political space in the Western Europe. In: *West European Politics*, 2010. Vol. 33, No. 3, pp. 419-444.
4. BURTLESS, G. - JENCKS, C. (2002): American inequality and its consequences. [online]. In: *Luxembourg Income Study*, 10. 10. 2019. [Cited 10. 10. 2019.] Available online: <https://www.econstor.eu/handle/10419/95399>.
5. CLARK, G. (2014): *The Son also rises, Surnames and the History of social mobility*. New Jersey: Princeton university press, 2014. ISBN 978-0-691-16254-6.
6. DE TOCQUEVILLE, A. (2002): *Democracy in America*. University of Chicago Press, 2002. ISBN 978-0-226-80536-8.
7. HERTEL, F. (2017): *Social mobility in the 20th century*. Springer Fachmedien Wiesbaden, 2017. ISBN 978-3-658-14785-3.
8. INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): Trump, Brexit and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. [online]. In: *Harvard Kennedy School of Government*, 10. 10. 2019. [Cited 10. 10. 2019.] Available online: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=1401>.
9. LEE, W. – ROEMER, J. – VAN DER STRAETEN, K. (2007): Racism, Xenophobia and Redistribution. [online]. In: *Journal of the European Economic Association*, 10.10. 2019. [Cited 10. 10. 2019.] Available online: at: <http://piketty.pse.ens.fr/files/LeeRoemerVanderstraeten2006.pdf>.
10. LIPSET, S. – ROKKAN, S. (1967): *Party Systems and Voter Alignments*. Freepress, 1967. ISBN 978-0029191507.
11. MARX, K. – ENGELS, F. (2010): *Collected Works*. Vol. 11, UK: Lawrence & Wishart, 2010. ISBN 978-1-84327-955-6.
12. MARX, K. – ENGELS, F. (2018): *The Communist Manifesto*. Vintage Classic, 2018. ISBN 978-1-78178487469-1.
13. MILLER, D. (1992): Distributive justice. In: *Ethics*, 1992, Vol. 102, No. 3, pp. 555-593.
14. MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-511-34143-4.
15. OECD. (2018): *A broken social elevator: How to promote social mobility*. Paris: OECD Publishing, 2018. ISBN 978-92-64-30107-8.
16. PIKETTY, T. (1995): Social mobility and redistributive politics. In: *The Quarterly Journal of Economics*, 1995, Vol. 110, No. 3, pp. 551-584.
17. PIKETTY, T. (2018): Brahmin Left vs Merchant Right: Rising Inequality & the Changing Structure of Political Conflict. [online]. In: *World Inequality Lab*, 05. 10. 2019. [Cited 05. 10. 2019.] Available online: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Piketty2018.pdf>.
18. PIKETTY, T. (2019): *Capital et Idéologie*. Paris: Édition de Seuil, 2019. ISBN 9782021338041.
19. RAWLS, J. (1999): *A Theory of Justice*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, 1999. ISBN 0-674-00077-3.
20. RODRIK, D. (2017): Populism and the economics of globalization. In: *Journal of International Business Policy*, 10. 10. 2019. [Cited 10. 10. 2019.] Available online:

- https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/daniel_drodrik/files/populism_and_the_economics_of_globalization.pdf.
- 21. STIGLITZ, S. (2013): *The Price of Inequality*. London: Norton&Company, Inc, 2013. ISBN 978-0-393-34509-3.
 - 22. THUCYDIDES. (2009): *The Peloponnesian War*. Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-282191-1.
 - 23. TURNER, F. (1992): *Social mobility and Political attitudes*. New Jersey: Transaction Publishers, 1992. ISBN 0-88728-347-5.
 - 24. U.S. CITIZENSHIP AND IMMIGRATION SERVICES. (2008): The Declaration of Independence and the Constitution of the United States. [online]. In: *US Citizenship and Immigration Services*, 01. 10. 2019. [Cited 01. 10. 2019.] Available online: <https://www.uscis.gov/sites/default/files USCIS/Office%20of%20Citizenship/Citizenship%20Resource%20Center%20Site/Publications/PDFs/M-654.pdf>.

Contact:

Ing. Jakub Szabó

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: jakub.szabo@euba.sk

IDENTIFIKACE FAKTORŮ OVLIVŇUJÍCÍ ROZVOJ PODNIKÁNÍ VE STATUTÁRNÍM MĚSTĚ KARVINÁ^{1,2}

IDENTIFICATION OF THE FACTORS AFFECTING BUSINESS DEVELOPMENT IN THE STATUTORY CITY OF KARVINÁ

Jaroslav Škrabal^a – Petra Chmielová^b

^a Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: skrabal@opf.slu.cz.

^b Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: chmielova@opf.slu.cz.

Abstrakt: V každé zemi jsou podmínky pro podnikání a samotné podnikatelské prostředí odlišné, příznivé nebo nepříznivé pro různá podnikatelská odvětví. Nejen pro rozvoj regionu

je důležitým nositelem aktivní obchodní činnost. Důležitým hlediskem je i možnost volby místa pro podnikatelskou činnost daných podnikatelských subjektů, kteří hledají především lokality, které jsou situovány v blízkosti páteřní silniční nebo železniční dopravě. Cílem tohoto článku je identifikovat a popsát faktory, které ovlivňují možnost podnikání

ve statutárním městě Karviná. S návazností na cíl práce je proveden dotazníkový průzkum zaměřený na malé a střední podniky ve městě Karviná.

Klíčové slova: podnikatelské prostředí, průmyslové a výrobní nemovitosti, dotazníkové šetření, brownfieldy

JEL: M21, R11

Abstract: In each country, the conditions for doing business and the business environment itself are different, favourable or unfavourable for different business sectors. Not only for the development of the region is an important carrier of active business activity. An important aspect is also the possibility of choosing a place for business activities of the given business entities, who are looking especially for locations that are located near the backbone road or rail transport. The aim of this article is to identify and describe the factors that influence the possibility of doing business in the statutory city of Karviná. In connection with the aim of the work is carried out a questionnaire survey focused on small and medium enterprises in the city of Karviná.

Key words: business environment, industrial and manufacturing real estate, questionnaire survey, brownfields

JEL: M21, R11

¹ Tento článek vznikl za podpory projektu SGS/20/2019 „Brownfieldy v urbánním a rurálním prostoru: geografické, ekonomické, podnikatelské a veřejnosprávní souvislosti a jejich význam pro regionální rozvoj (BURAN 2)“.

² Tento příspěvek byl podpořen projektem financovaným ze strany SMK pod číslem smlouvy MMK/SML/1107/2018 „Význam podmínek pro malé a střední podniky ve městě Karviná.“

Úvod

Každá podnikatelská činnost je ovlivněna mnoha externími a interními faktory, které jí více či méně ovlivňují. Vybraní autoři³ identifikovali externí rámcové podmínky, jako jsou mj. úroveň vzdělání, vládní politika a podpůrné programy, dostupnost kapitálu, fyzická infrastruktura, výzkum a vývoj, které ovlivňují úspěch malých a středních podniků. Podmínky jsou zpravidla v jednotlivých zemích odlišné, a to je poté právě bud' výhodou, nebo nevýhodou pro podnikatele těchto zemí.⁴

Další vybraní autoři⁵ se zabývají problematikou malých a středních podniků s ohledem na kvalitu podnikatelského prostředí, kterou nabízejí dané obce, regiony či stát. Velmi často se však objevují problémy, jako jsou například neuspořádaná legislativa, nestabilní ekonomické prostředí, nedostatek finančních prostředků apod.⁶ Další autor uvádí, že podnikání má pozitivní dopad nejen na úroveň zaměstnanosti, ale také na ukazatel HDP/obyv. a export.⁷

V České republice podnikatelské jednotky více upřednostňují výstavbu svých záměrů na „zelené louce“ místo na brownfieldech. Z tohoto důsledku je patrný pokles zemědělské a farmářské půdy v jednotlivých krajích České republiky. V posledních letech byla provedena rozsáhlá výstavba průmyslových a výrobních hal, a to většinou pro výrobní, montovací a logistická centra v blízkosti páteřních silničních sítí. Je nepochybné, že v dnešní době z geografického hlediska a zapojení do globální ekonomiky, se do popředí zájmu dostávají logistická centra, která se staví na greenfieldech místo na brownfieldech. S touto situací souvisí i poptávka po těchto nemovitostech, která je především ovlivněna lokalitou, kterou je možno využít a dopravním napojením. Nezbytnou součástí podnikatelských jednotek při výběru těchto lokalit je kromě lokality i dostatek kvalifikované pracovní síly, dopravní dostupnosti a dostatkem odběratelů (zákazníků).

Cílem tohoto článku je identifikovat a popsat faktory, které ovlivňují možnost podnikání ve statutárním městě Karviná. Předkládaný příspěvek je koncipován následovně, kdy na úvod následuje kapitola první, a to literární rešerše domácích i zahraničních autorů. Kapitola druhá seznámuje se zvolenou metodikou příspěvku. Další kapitola (kapitola 3) se zaměřuje na srovnání rámcových podmínek podnikání v České a Slovenské republice. Na tuto kapitolu navazuje další kapitola, která se zabývá poptávkou po podnikatelských nemovitostech v České republice. V kapitole 5 se autoři zaměřují na dílčí výsledky primárního výzkumu, který byl zaměřený na průzkumu podnikatelského prostředí ve statutárním městě Karviná. V poslední kapitole jsou prezentovány závěry daného příspěvku.

1 Teoretická východiska

Municipality si v dnešní době uvědomují svou důležitost v roli spolutvůrce kvalitního podnikatelského prostředí. Svými opatřeními mohou do značné míry ovlivňovat rozvoj místní ekonomiky a vytvářet předpoklady pro rozvoj podnikatelské sféry. Municipality mohou ke zlepšování podnikatelského prostředí přistupovat z různých pohledů a využívat k tomu mnoho nástrojů, které mají v rámci své působnosti k dispozici.

³ LUKEŠ, M. – STEPHEN, U. (2004): Malé a střední podniky v ČR a faktory jejich úspěchu.

⁴ SCHWAB, K. (2009): The Global Competitiveness Report 2009–2010.

⁵ SLOKA, B. – KANTANE, I. – GRANTINS, A. – VILCINA, A. (2011): Challenges for SMEs Development in Salaspils Municipality, s. 214-220.

⁶ CUMMING, D. – JOHAN, S. – ZHANG, M. (2014): The economic Impact of Entrepreneurship: Comparing International Datasets, s. 162-178.

⁷ GAWEL, A. (2010): The Relationship between Entrepreneurship and Unemployment in the Business Cycle.

Každá municipalita má určené úkoly a kompetence vztahující se k jejímu svěřenému území. Obecní samospráva je zodpovědná nejen za činnosti související s vlastním výkonem samosprávné funkce, ale také za celkový ekonomický a sociální rozvoj obce. Municipální ekonomikou se rozumí hospodaření ekonomických subjektů na přesně vymezeném území, tedy v dané municipalitě. V souvislosti s tím si municipality uvědomují svou důležitost spolutvůrce podnikatelského prostředí. Svými strategiemi a vhodnými opatřeními mohou pozitivně ovlivňovat rozvoj místní ekonomiky a vytvářet tak předpoklady pro rozvoj soukromého podnikání.⁸ Podnikání se považuje za velmi významný faktor hospodářského růstu a konkurenceschopnosti ekonomik.⁹ Podpora podnikání na municipální úrovni je závislá na několika základních faktorech, jako je například geografický faktor, faktor podnikatelského sektoru a faktor kulturní a sociální. Pro různá zaměření podnikání jsou důležité odlišné faktory.¹⁰

Využívání půdy a změna půdy patří v dnešní době mezi hlavní motory globální změny.¹¹ Rostoucí poptávka po potravinách vyvolala rychlou zemědělskou expanzi, ztráty lesů, pastvin a mokřadů.^{12,13} Změna využití zemědělské půdy se v dnešní době stává běžným procesem v mnoha částech světa v důsledku obchodu, sociálně-ekonomických šoků, institucionálních struktur a politik využívání půdy^{14,15,16,17}.

Degradace půdy bývá v dnešní době především způsobena výstavbou průmyslových a výrobních hal na daném území. Průmyslové zóny za státní peníze se staví hlavně na zelené louce místo na brownfieldech. Podle Národní strategie regenerace brownfieldů¹⁸ jsou tyto budovy v České republice chápány jako nevyužívaná nebo zanedbaná půda s potenciální kontaminací, která pochází z minulých průmyslových, zemědělských, bytových, vojenských nebo jiných činností, které nelze řádně využívat, pokud nepodstoupí regenerace. Při rozvoji podnikání nejen v České republice je důležité tyto potenciální obchodní objekty brát v úvahu, protože to zamezí ztrátě zemědělské a zemědělské půdy. Za posledních 24 let přišla Česká republika o více než 77 000 hektarů zemědělské půdy. V dnešním globálním světě se výstavba průmyslových a obchodních zón na zelených polích stává hlavní hrozbou a v průběhu času nebude kvůli rostoucí konkurenci pod tlakem a musí opustit trh. V tomto případě vznikají opuštěné budovy a oblasti tzv. brownfieldy, které nejsou tak zajímavé a mohou mít negativní dopad na životní prostředí, zdraví obyvatel a v neposlední řadě na rozvoj oblasti (obec, město).¹⁹ Degradace půdy je jedním z nejdůležitějších environmentálních problémů, kterým naše společnost v poslední době čelila. Podle údajů Evropské agentury pro

⁸ JEŽKOVÁ, R. – JEŽEK, J. (2011): Podnikání a jeho komunálna a regionálna podpora.

⁹ CHMIELOVÁ, P. (2018): Municipality a jejich možnosti při vytváření vhodného podnikatelského prostředí, s. 87.

¹⁰ MACHÁČEK, J. – TOTH, P. – WOKOUN, R. (2011): Regionální a municipální ekonomie.

¹¹ LAMBIN, E. F. – GEIST, H. J. (2006): Land use and land cover change: local process and global impacts.

¹² MAYER, W. – TURNER, B. L. (1992): Human population growth and global land-use/cover change, s. 39–61.

¹³ RAMANKUTTY, N. – FOLEY, J. A. (1992): Estimating historical changes in global land cover: Croplands from 1700 to 1992.

¹⁴ GERLICH, M. et al. (2007): Agricultural land abandonment and natural forest re-growth in the Swiss mountains: A spatially explicit economic analysis.

¹⁵ HADDAWAY, R. N. – STYLES, D. – PULLIN, S. A. (2014): Environmental impacts of farm land abandonment in high altitude/mountain regions: a systematic map of the evidence.

¹⁶ MEYFROIDT, P. et al. (2016): Drivers, constraints and trade-offs associated with recultivating abandoned cropland in Russia, Ukraine and Kazakhstan.

¹⁷ MÜLLER, D. – MUNROE, K. D. (2008): Changing Rural Landscapes in Albania: Cropland Abandonment and Forest Clearing in the Postsocialist Transition.

¹⁸ NÁRODNÍ STRATEGIE REGENRACE BROWNFIELDŮ 2008. [online]. In: CityInvest. [Citované 28. 10. 2019.]

¹⁹ ŠKRABAL, J. (2019a): Vliv přímých zahraničních investic na zemědělskou půdu v České republice, s. 446.

životní prostředí roste obytná plocha a staveniště v 28 zemích Evropské unie každý rok kolem 100 000 hektarů půdy.²⁰

Podle odhadů státní agentury CzechInvest z roku 2017 je v Česku asi 11 000 brownfieldů. Ze 102 průmyslových zón, jejichž vznik za posledních 20 let finančně podpořil stát, jich ale 98 vzniklo na zelené louce. Podle kontrolní zprávy Nejvyššího kontrolního úřadu (dále jen „NKÚ“) Ministerstvo průmyslu a obchodu (dále jen „MPO“) systematicky nesledovalo, které podpořené akce byly zrealizovány tzv. na zelené louce a které byly zaměřeny na brownfieldy. Podle údajů agentury CzechInvest ze 102 státem podpořených zón od roku 1998 jen čtyři na území typu brownfield, a to před rokem 2010, protože následně o podporu nebyl zájem.²¹ Brownfieldy jsou vnímány docela negativně, protože místní populace se domnívá, že snižují ceny rezidenčních nemovitostí.²²

V dnešním globálním světě se velkou hrozbou stává výstavba průmyslových a obchodních zón na greenfieldech, které po čase z důvodu sítící konkurence neustojí tlak a musí opustit daný trh.²³

2 Metodika příspěvku

Druhá kapitola je zaměřena na metodice příspěvku. Za účelem tohoto článku jsou použity údaje Světové banky (SB), která pomocí projektu Doing Business zveřejňuje hodnocení podnikání celkem 190 států. Pro srovnání rámcových podmínek podnikání je vybrána Česká republika (CZ) a Slovenská republika (SR) za posledních 5 let, tj. od roku 2015 do roku 2019.

Údaje o poptávce po podnikatelských nemovitostech, a to konkrétně po průmyslových pozemcích, výrobních halách, kancelářských prostorách a brownfieldech jsou zjištěny přes agenturu CzechInvest.

Další část věnuje pozornost primárnímu výzkumu, který byl zaměřený na Průzkumu podnikatelského prostředí pro malé a střední podniky (dále jen „MSP“). Byl vytvořený strukturovaný dotazník, kdy bylo osloveno 1 700 MSP ve statutárním městě Karviná elektronickou poštou nebo osobní schůzkou. Z toho bylo 171 (10,1 %) respondentů ochotných podílet se na výzkumu. Výzkum probíhal od září roku 2018 do září roku 2019.

3 Srovnání rámcových podmínek podnikání v České a Slovenské republice

Tato část příspěvku se bude zabývat srovnání rámcových podmínek podnikání v České a Slovenské republice. Slovensko je historicky podobné České republice a v době zániku Československa měly tyto země shodné podmínky podnikání. Celkově pojí Slovensko s Českou republikou silné historicko-politické, kulturní a hospodářské vazby. Tabulka 1 pro lepší představu znázorňuje základní charakteristiky těchto sousedních zemí.

²⁰ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – ŠKRABAL, J. – MARTINÁT, S. (2018): Uncovering patterns of location of brownfields to facilitate their regeneration: Some remarks from the Czech Republic, s. 224.

²¹ ČESKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ (2018): Státem dotované průmyslové zóny vznikají zbytečně na zelené louce. V česku je přitom na 11 tisíc nevyužitých brownfieldů. [online]. In: ČTK, 22. 10. 2018. [Citované 20. 10. 2019.]

²² TUREČKOVÁ, K. – MARTINÁT, S. – ŠKRABAL, J. – CHMIELOVÁ, P. - NEVIMA, J. (2017): How local population perceive impact of brownfields on the residential property values: some remarks from post-industrial areas in the Czech Republic, s. 161.

²³ ŠKRABAL, J. (2019a): Vliv přímých zahraničních investic na zemědělskou půdu v České republice, s. 446.

Tabulka: 1 Základní charakteristika České a Slovenské republiky

	Rozloha [km ²]	Počet obyvatel [počet]	Reálný HDP na obyvatele [USD]
Česká republika (CZ)	78 866	10 578 820	32 622
Slovenská republika (SR)	49 036	5 441 899	29 105

Pramen: Doing Business (2019); vlastní úprava.

Světová banka (SB) od roku 2004 komplexně hodnotí podmínky podnikání v jednotlivých zemích pomocí projektu „Doing Business“. Toto hodnocení vychází ze standardizovaných případových studií a postihuje kvantitativní ukazatele podnikatelského prostředí. Jedná se o databázi podnikání, která je združením údajů, jež usnadňují měření podnikatelské činnosti v různých zemích a v průběhu času.

Žebříček Doing Business sleduje hned několik oblasti v rámci podnikatelského prostředí jako je vstup do podnikání, expanze, provoz a insolvence a vychází z celkem 11 indikátorů podnikatelského prostředí. Mezi tyto indikátory patří zahájení podnikání, registrace majetku, získání úvěru, ochrana investorů, vynutitelnost smluv, stavební povolení, připojení ke zdroji elektrické energie, placení daní, možnosti exportu, zaměstnání pracovníků a řešení insolvence. Zmíněné indikátory sledují, jaké množství času a nákladů je nutné vynaložit na splnění legislativních požadavků při založení a provozu firmy, obchodování, plnění daňových povinností a ukončení podnikání.

Tabulka 2 znázorňuje postavení zemí na základě hodnocení jednoduchosti podnikání. Skóre jednoduchosti podnikání napomáhá posoudit absolutní úroveň regulační výkonnosti v průběhu času. Zachycuje mezeru dané ekonomiky od nejlepší regulační výkonnosti u každého z pozorovaných ukazatelů napříč všemi ekonomikami sledovaných zemí. Jednoduchost

nebo snadnost podnikání v jednotlivých ekonomikách se měří na stupnici 0–100, kde 0 představuje nejnižší výkon a 100 představuje nejlepší výkon. Data také umožňují hlubší pochopení vztahu mezi založením nových firem, regulačním prostředím a ekonomickým růstem.

Tabulka: 2 Hodnocení jednoduchosti podnikání na základě indexů Doing Business za roky 2015-2019

	2015	2016	2017	2018	2019
Zahájení podnikání					
Česká republika	82,58	85,23	86,86	87,44	83,56
Slovenská republika	87,02	88,54	88,62	86,95	82,00
Řešení stavebních povolení					
Česká republika	62,91	62,73	62,76	62,77	56,20
Slovenská republika	68,19	69,48	67,82	67,82	59,34
Získání elektřiny					
Česká republika	66,52	81,58	90,32	90,33	95,36
Slovenská republika	72,71	80,30	80,31	80,31	83,23
Registrace majetku					
Česká republika	81,87	76,40	79,68	79,68	79,74
Slovenská republika	91,88	90,99	91,00	91,00	90,17
Získání úvěru					
Česká republika	70,00	70,00	70,00	70,00	70,00
Slovenská republika	65,00	65,00	65,00	65,00	70,00
Placení daní					

Česká republika	67,66	67,09	80,69	79,26	81,42
Slovenská republika	71,57	76,79	80,57	79,88	80,62
Obchodování přes hranice					
Česká republika	78,33	100,00	100,00	100,00	100,00
Slovenská republika	76,49	100,00	100,00	100,00	100,00
Ochrana menšinových investorů					
Česká republika	54,17	58,33	60,00	58,33	58,33
Slovenská republika	50,83	53,33	53,33	53,33	53,33
Vymáhání smluv					
Česká republika	68,00	60,36	60,36	58,21	56,38
Slovenská republika	64,68	61,69	58,92	58,63	66,12
Řešení platební neschopnosti					
Česká republika	77,50	77,73	76,42	76,69	80,05
Slovenská republika	69,93	70,04	70,53	66,08	66,90

Pramen: zprávy Doing Business (2015-2019); vlastní úprava

V roce 2015 Česká republika usnadnila zahájení podnikání podstatným snížením minimálního kapitálového požadavku a splaceného minimálního kapitálového požadavku. Dále zlepšila přístup k úvěrům přijetím nového právního režimu pro zabezpečené transakce, který umožňuje registraci pohledávek v rejstříku a povoluje mimosoudní vymáhání smluv. Rovněž Slovenská republika usnadnila zahájení podnikání zkrácením času potřebného k registraci u okresního soudu a vyloučením potřeby (a tedy i poplatku) ověřování podpisů notářem. Dále zlepšila svůj úvěrový informační systém zavedením nového zákona o ochraně osobních údajů.

V dalším roce (2016) u České republiky neproběhla žádná změna, zatímco Slovenská republika zjednodušila proces zahájení podnikání zavedením soudní registrace a usnadnila placení daní společnostem zavedením elektronického registračního a platebního systému pro DPH – a snížila daňovou sazbu daně z příjmu právnických osob a snížila odpočet daně z lékařského zdravotního pojištění na nižší náklady. Slovenská republika zároveň snížila hranici přenesených ztrát.

V roce 2017 Česká republika usnadnila zahájení podnikání snížením nákladů a času potřebného k zápisu společnosti do obchodního rejstříku tím, že umožnila notářům přímo registrovat společnosti prostřednictvím online systému. Dále také byla provedena reforma v oblasti zrychlení získání připojení elektrické energie tím, že byli určeni pracovníci, kteří se budou zabývat všemi aplikacemi příchozího připojení. Slovenská republika snížila daň z motorových vozidel a zjednodušila platby daně z nemovitostí.

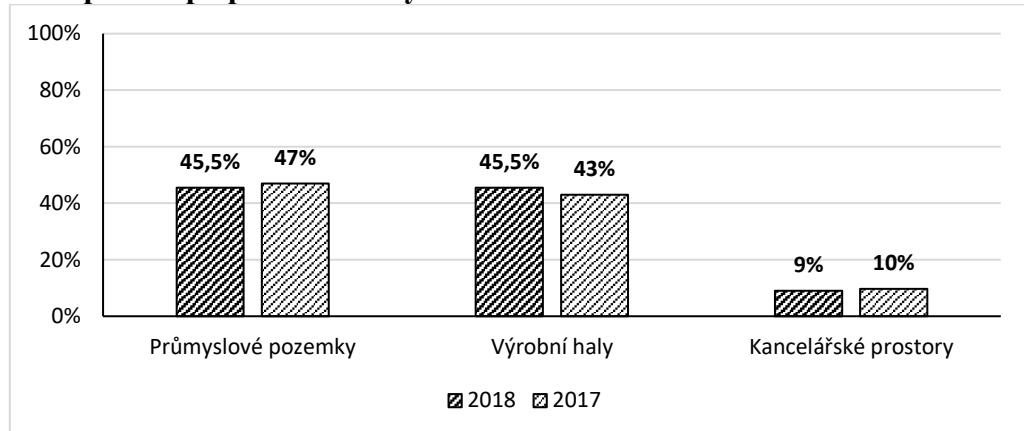
O rok později Česká republika provedla reformu, kvůli které probíhá komplikovanější platby daně zavedením nových požadavků na podání kontrolních příkazů DPH. Slovensko zavedlo jednodušší smlouvy přijetím nového občanského soudního rádu a v roce 2019 tento proces ještě zjednodušila o zavedení elektronického procesu.

4 Poptávka po podnikatelských nemovitostech v České republice

Další část příspěvku se bude zaměřovat na popátávku po podnikatelkách nemovitostech na území České republiky. Uvedené údaje jsou zjištěny přes veřejně dostupné informace přes agenturu CzechInvest, která se zaměřuje na podporu podnikání v daném státě. Níže uvedený graf (graf 1) se zabývá po popátávce po daných nemovitostech za rok 2017 a 2018. Z těchto údajů je pak zřejmé, že největší vliv popátávky je především v analyzovaných letech po průmyslových pozemcích a výrobních halách. Kancelářské prostory jsou popátávány

v rámci relativní četnosti v daných letech okolo 10 %. Z důvodu nízké relativní četnosti u kancelářských prostorů se článek dále nebude zaměřovat na tyto podnikatelské nemovitosti.

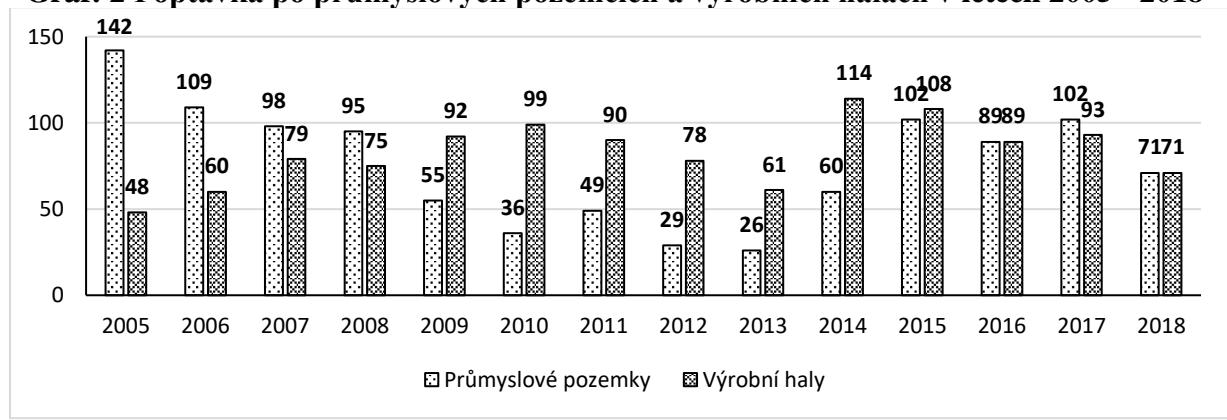
Graf: 1 Poptávka po podnikatelských nemovitostech v roce 2017 a 2018 dle kategorie

Pramen: CzechInvest (2018, 2017); vlastní úprava.

Následující graf (graf 2) věnuje pozornost poptávce po průmyslových pozemcích a výrobních halách v letech 2005 – 2018 v absolutní četnosti. Z grafu je patrné, že poptávka po průmyslových pozemcích od roku 2005 do roku 2013 má klesající tendenci. Nejmenší poptávka byla po těchto pozemcích v letech 2012 a 2013, která byla ovlivněna i hospodářskou recesí i změnou oboru podnikání podnikatelských jednotek na území České republiky. Od roku 2014 lze vidět kolísavou tendenci po těchto pozemcích. V posledním analyzovaném roce (2018) lze vidět vyrovnanou poptávku po průmyslových pozemcích a výrobních halách na počtu 71. U výrobních hal lze vidět, že od roku 2005 do roku 2010 je poptávka vzrůstající. Největší poptávka po těchto halách byla v roce 2014 a 2015, která byla ovlivněna vzrůstající tendencí logistických a výrobních center na daném území. Další grafy (graf 3 a 4) se zabývají poptávkou po průmyslových pozemcích a výrobních hal v jednotlivých regionech na úrovni NUTS 3 v České republice.

Graf: 2 Poptávka po průmyslových pozemcích a výrobních halách v letech 2005 - 2018

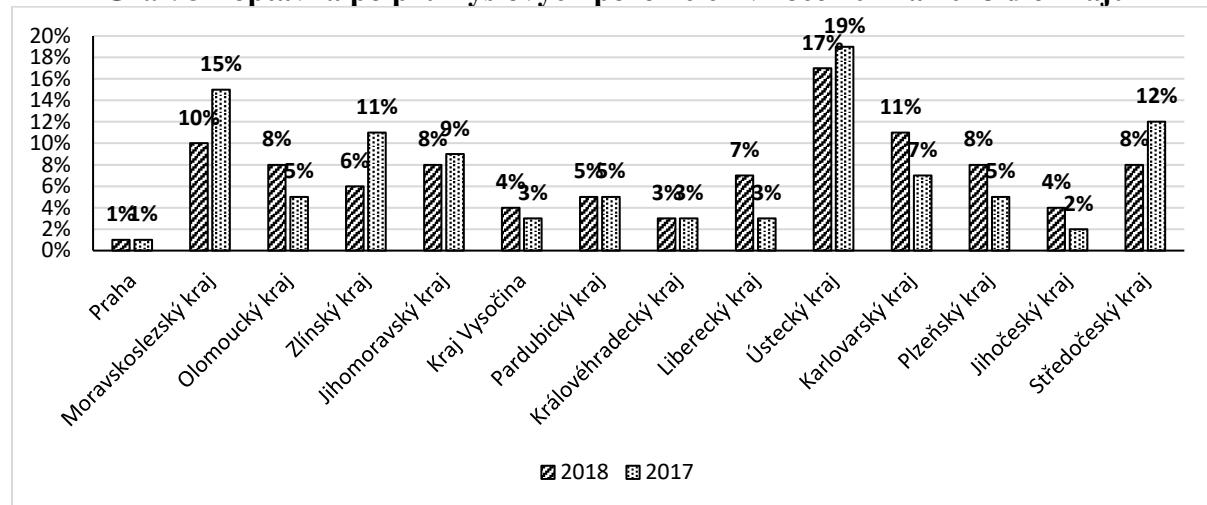

Pramen: CzechInvest (2018, 2017); vlastní úprava.

Graf 3 se zaměřuje poptávce po průmyslových pozemcích v jednotlivých krajích v České republice, a to v letech 2017 a 2018. Největší poptávka investorů po průmyslových pozemcích v analyzovaném období byla především v Ústeckém kraji, kde lze vidět meziroční růst o 2 %. Mezi další kraje, které jsou ve větší míře poptávány, patří především Moravskoslezský, Středočeský a Zlínský kraj. Nejmenší poptávka investorů po průmyslových

pozemcích je především v Královéhradeckém kraji. Uvedený kraj oproti jiným krajům nabízí málo průmyslových pozemků vhodných ke koupi. Většinou průmyslové pozemky již vlastní developerské subjekty, které investorům nabízí možnost výstavby hal do pronájmu. Nedostatek volných průmyslových pozemků je pak spolu s nízkou mírou nezaměstnanosti důvodem nižší poptávky po krajích Pardubickém, Královéhradeckém a Jihočeském. V těchto třech regionech hraje svoji roli i obtížnější napojení některých jejich oblastí na páteřní dálniční a železniční síť České republiky.

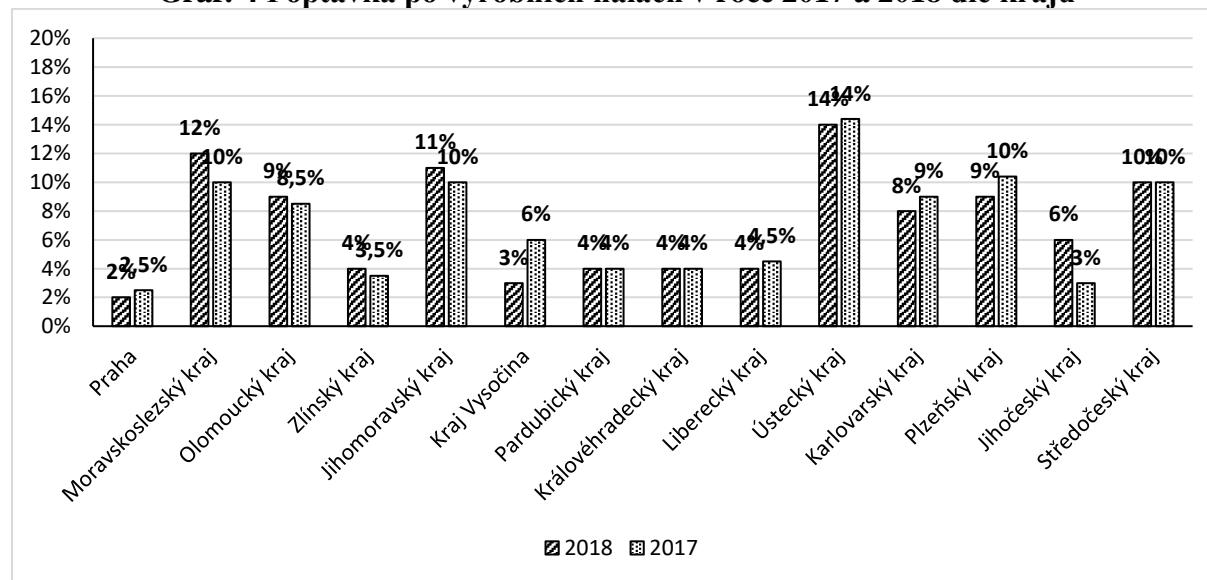
Graf: 3 Poptávka po průmyslových pozemcích v roce 2017 a 2018 dle krajů

Pramen: CzechInvest (2018, 2017); vlastní úprava.

Další graf (graf 4) se zabývá poptávkou po výrobních halách v jednotlivých krajích v České republice v analyzovaném období 2017 a 2018. V daných letech největší vliv poptávky po výrobních halách v Ústeckém, Moravskoslezském a Jihomoravském kraji. Svoji roli zde vedle dobré dopravní dostupnosti hraje možnost developmentu průmyslových hal dle poptávky jednotlivých investorů, a to ať už do vlastnictví nebo do pronájmu, která bývá ve větší míře častější.

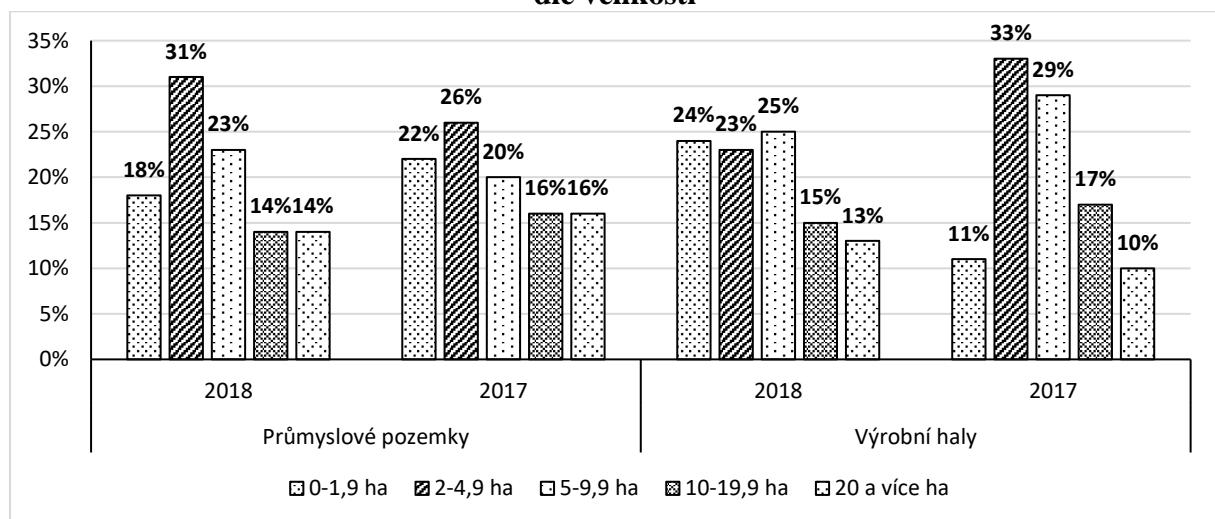
Graf: 4 Poptávka po výrobních halách v roce 2017 a 2018 dle krajů

Pramen: CzechInvest (2018, 2017); vlastní úprava.

Předchozí grafy věnovaly pozornost poptávce po průmyslových pozemcích a výrobních halách v jednotlivých krajích v České republice. Následující graf (graf 5) se zaměřuje na poptávku daných nemovitostí podle velikosti. V rámci analyzovaného období (2017 a 2018) lze vidět zájem investorů v roce 2018 po průmyslových pozemcích od 2-4,9 hektarů v relativní četnosti 31 %. Naopak meziroční pokles poptávky investorů byl především o větší průmyslové pozemky, a to o velikosti 10-19,9 ha a 20 a více ha, kde byl zaznamenaný meziroční pokles o 2 %. V roce 2018 projevili investoři největší zájem o výrobní haly o velikosti 5-10 ha (25 %), obdobný zájem o výrobní haly o velikosti 0-2 ha (24 %) a 2-5 ha (23 %). O něco menší zájem byl o výrobní haly nad 10 ha (13 %). Oproti roku 2017 lze sledovat zvýšený zájem o výrobní haly o velikosti 0-2 ha a pokles poptávky investorů o výrobní haly o velikosti 2-4,9 ha.

Graf: 5 Poptávka po průmyslových pozemcích a výrobních halách v roce 2017 a 2018 dle velikosti

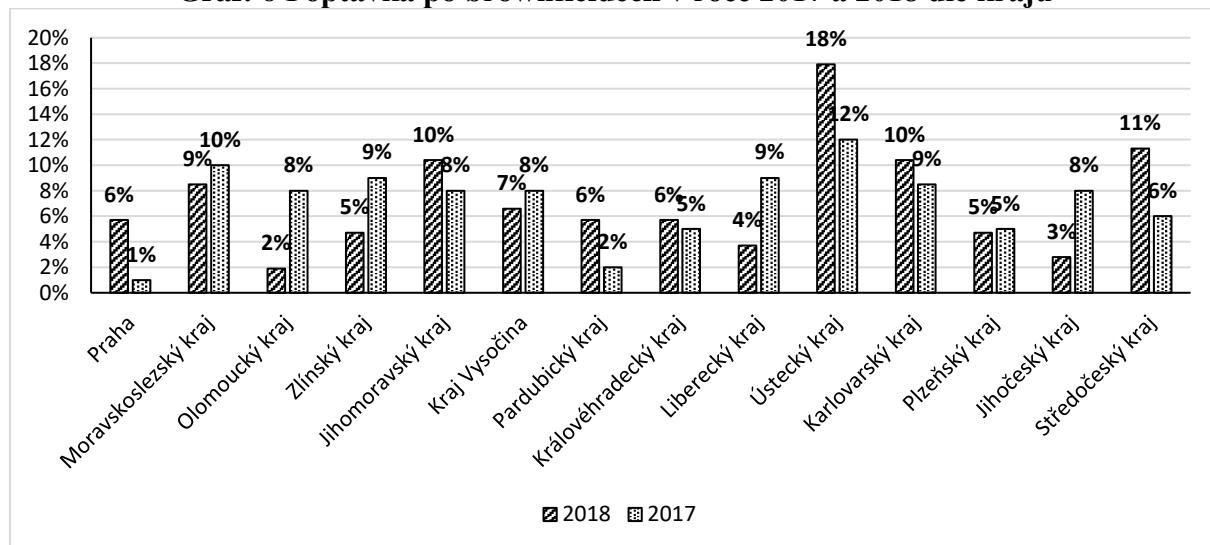
Pramen: CzechInvest (2018, 2017); vlastní úprava.

Specifickou kategorií podnikatelských nemovitostí jsou brownfieldy, které bývají co do rozlohy i jiných parametrů značně odlišné. Z tohoto důvodu lze trendy ve vývoji poptávky po tomto typu nemovitostí sledovat zatím jen obtížně. Zahraniční investoři většinou brownfieldy přímo nepoptávají, protože pro ně jejich regenerace představuje činnosti navíc, která zároveň může nést riziko odkladu zahájení či rozšíření jejich aktivit. Faktem je, že u téměř 29 % všech případů investoři poptávají i vhodné brownfieldy. Ve vývoji než 23 % nabídek byly brownfieldy i nabídnuty. Další graf (graf 6) věnuje pozornost poptávce brownfieldů v jednotlivých krajích v České republice v analyzovaném období 2018 a 2017. Z grafu je zřejmé, že největší poptávka byla především v Ústeckém kraji, kdy mezi lety 2017 a 2018 lez spadit meziroční nárůst poptávky o 6 %. V tomto kraji je největší výskyt brownfieldů ze všech krajů v České republice, proto je nepochybně, že i investoři budou následně poptávat v tomto regionu uvedené nemovitosti. Následujícím krajem, který tvoří vysokou poptávku po těchto nemovitostech, je Moravskoslezský a Karlovarský kraj. V obou krajích se poptávka po brownfieldech pohybuje v daných letech okolo 9-10 %. Nejmenší poptávka po brownfieldech v posledním analyzovaném roce (2018) byla především v Olomouckém kraji (2 %), kde byl, zaznamenaný pokles poptávky meziročně o 6 %.

V roce 2015 byl spuštěn dotační program Nemovitosti Operačního programu Podnikání a inovace pro konkurenceschopnost (OP PIK) 2014-2020, z něhož mohou vlastníci brownfieldů čerpat finanční podporu na jejich regeneraci. V roce 2017 byl spuštěn i Program

Regenerace a podnikatelské využití brownfieldů Ministerstva průmyslu a obchodu, který vlastníkům z řad municipalit strukturálně postižených krajů a dalších hospodářsky znevýhodněných regionů nabízí finanční podporu na regeneraci brownfieldů pro podnikatelské využití. Program pokračoval i v roce 2018. Díky sítící podpoře ze strany státu (i prostřednictvím strukturálních fondů EU) na jedné straně a rostoucímu nedostatku volných pozemků na straně druhé lze očekávat, že o brownfieldy bude do budoucna stále větší zájem (CzechInvest, 2018).

Graf: 6 Poptávka po brownfieldech v roce 2017 a 2018 dle krajů

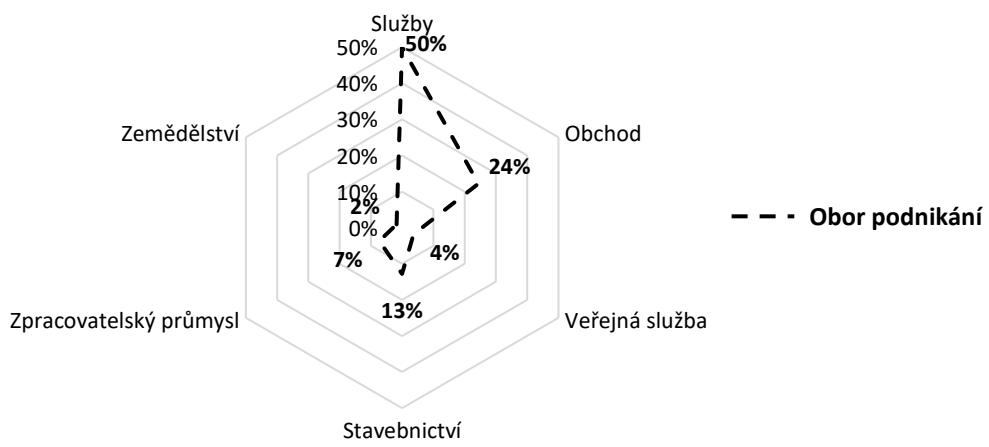
Pramen: CzechInvest (2018, 2017); vlastní úprava.

5 Dílčí výsledky primárního marketingového výzkumu

Následující část příspěvku bude věnovat pozornost primárnímu výzkumu, který byl zaměřený na Průzkum podnikatelského prostředí MSP ve Statutárním městě Karviná. Níže jsou uvedeny dílčí výsledky tohoto výzkumu. Pro výzkum byly dle Doporučení Komise 2003/361/ES osloveny pouze podniky splňující kritéria malých a středních podniků (MSP). Celkem bylo osloveno 1 700 MSP ve městě Karviná elektronickou poštou nebo osobní schůzkou. Z toho bylo 171 (10,1 %) respondentů ochotných podílet se na výzkumu. Výsledné hodnocení jednotlivých odpovědí je vždy poměrováno k celkovému počtu respondentů.

Graf 7 se zaměřuje na obor podnikání, ve kterém dané firmy působí, je zde vidět dominantní obor služeb, který tvoří 50 % celého vzorku. Dále má značné zastoupení obchod (24 %) a stavebnictví (13 %). V menší míře je zastoupen zpracovatelský průmysl (7 %), veřejné služby (4 %) a nejméně zemědělství (2 %).

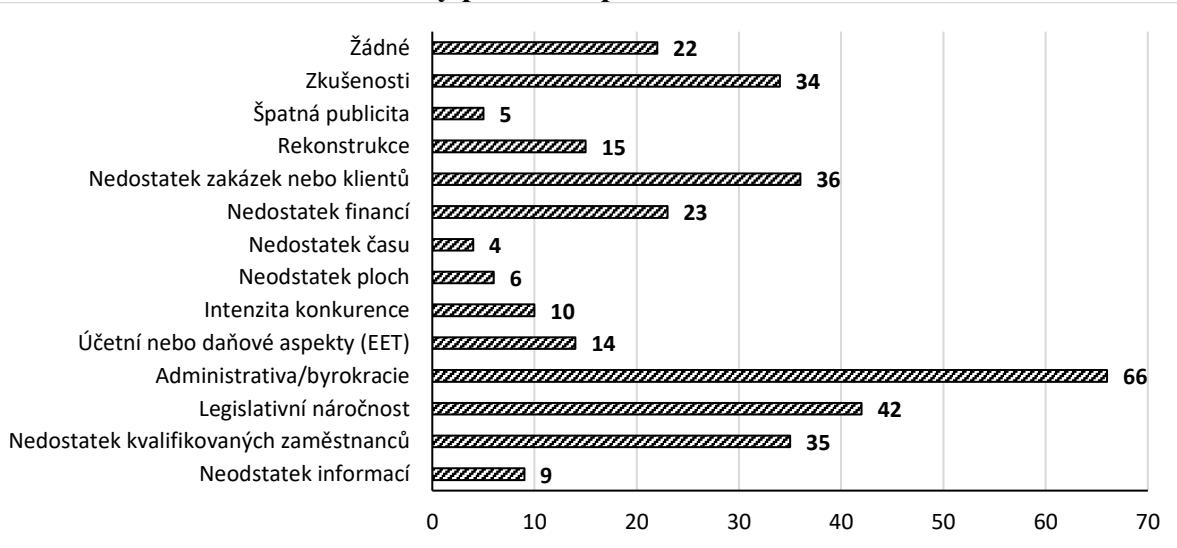
Graf: 7 Obor podnikání podnikatelských jednotek v daném městě

Pramen: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření 2018-2019.

Následující graf (graf 8) zachycuje bariéry, se kterými se musely podniky ve městě Karviná potýkat při zahájení své podnikatelské činnosti. Je patrné, že největší bariérou byla administrativa popř. byrokracie (38,60 %), jež se pojí s administrativními úkony. Na tento výsledek navazuje také skutečnost, kdy druhou největší bariérou tvořila právě legislativní náročnost (24,56 %) spojená s legislativní erudovaností. Velmi významnou bariérou, se kterou se podniky potýkaly, je nedostatkem kvalifikovaných zaměstnanců (20,47 %) či nedostatkem zakázek a klientů (21,05 %). Naopak za nejmenší bariéru při startu podnikání lze považovat nedostatek času (2,34 %) špatné publicitu (2,92 %) či nedostatek ploch (3,51 %). V niže uvedeném grafu jsou uvedeny absolutní hodnoty, protože respondenti mohli zvolit více možností v této otázce.

Graf: 8 Bariéry při startu podnikání v daném městě

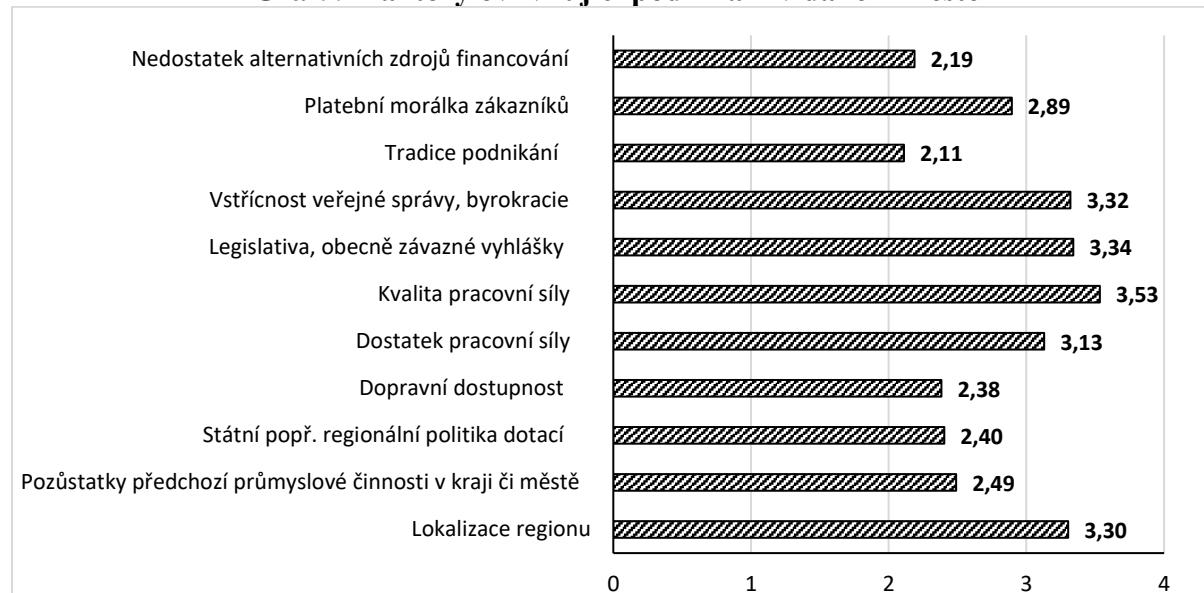

Pramen: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření 2018-2019.

Další graf (graf 9) jsou znázorněny faktory mající vliv na podnikání v Karviné. Je zde patrný značný vliv zejména faktoru kvality pracovní síly, lokalizace regionu a vstřícnost veřejné správy, byrokracie. Pro Moravskoslezský kraj obecně je typický právě nedostatek kvalifikované pracovní síly. Naopak faktory nejméně ovlivňující podnikatelské prostředí v Karviné jsou faktory nedostatku alternativních zdrojů financování, tradice podnikání

či pozůstatky předchozí průmyslové činnosti v kraji či městě. Mezi středně ovlivňujícími faktory, tedy faktory zaujímajícími hodnotu 3, vyplnula platební morálka zákazníků, legislativa a obecně závazné vyhlášky a dopravní dostupnost. Níže uvedený graf ukazuje průměrné hodnoty, přičemž možnosti s nejvyšší průměrnou hodnotou jsou nejdůležitější a nejmenší hodnoty méně důležité.

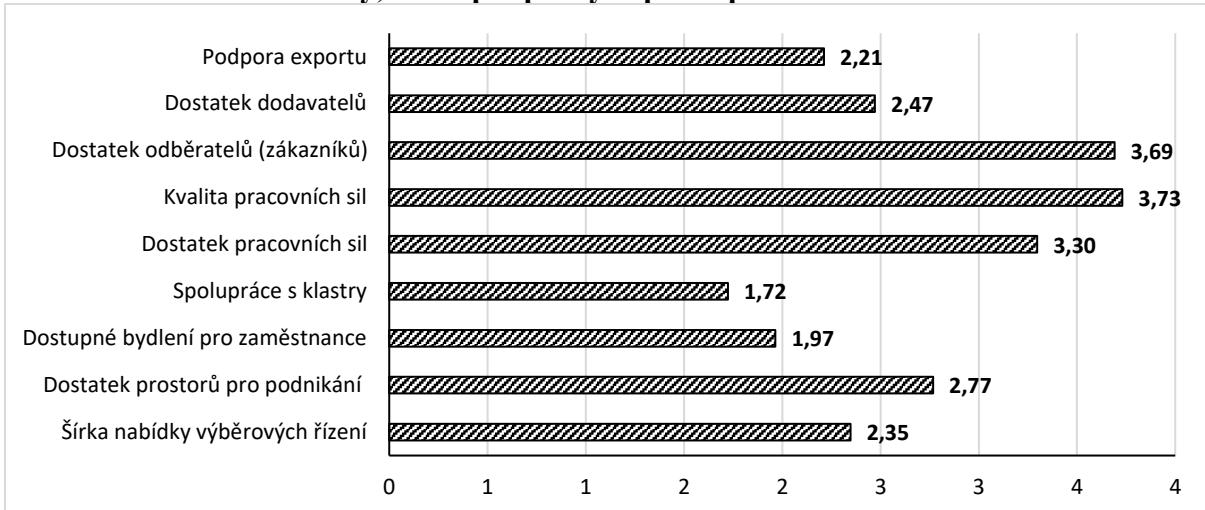
Graf: 9 Faktory ovlivňující podnikání v daném městě

Pramen: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření 2018-2019

V rámci kvalitního podnikatelského prostředí je nutné znát nejen faktory mající negativní vliv na podnikatelské prostředí, ale rovněž faktory podporující podnikatelské prostředí a vytvářející kvalitní prostředí pro úspěšné podnikání. Graf 10 znázorňuje faktory podporující podnikání v Karviné. Co se týká faktorů značně podporujících podnikání, jedná se o kvalitu pracovní síly spolu s dostatkem pracovní síly a dostatek odběratelů (zákazníků). Faktory průměrně podporující podnikatelské prostředí, tedy faktory zaujímající hodnotu 3, jsou nejčastěji dostatek dodavatelů a odběratelů, šířka nabídky výběrových řízení, dostupné bydlení pro zaměstnance. Faktory, které téměř vůbec nebo jen minimálně podporují podnikání, jsou spolupráce s klastry, dostupné bydlení pro zaměstnance, podpora exportu a šířka nabídky výběrových řízení. Graf 10 ukazuje průměrné hodnoty, přičemž možnosti s nejvyšší průměrnou hodnotou jsou nejdůležitější a nejmenší hodnoty méně důležité.

Graf: 10 Faktory, které podpořily úspěšné podnikání v daném městě

Pramen: vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření 2018-2019

Závěr

Cílem tohoto článku bylo identifikovat a popsát faktory, které ovlivňují možnost podnikání ve statutárním městě Karviná. Uvedený příspěvek se zabýval hodnocením jednoduchosti podnikání na území České a Slovenské republiky. Součástí příspěvku byla provedena analýza poptávky investorů po podnikatelských nemovitostech, a to konkrétně na území České republiky. Příspěvek věnoval pozornost i primárnímu výzkumu zabývající se průzkumem podnikatelského prostředí, který byl realizován ve statutárním městě Karviná nacházející se na území Moravskoslezského kraje.

Z výsledků, které byly prezentovány výše lze říci, že v rámci hodnocení jednoduchosti podnikání na základě indexů Doing Business za roky 2015-2019 pro Českou republiku byly především příznivé faktory pro podnikání, a to obchodování přes hranice, získání elektřiny a zahájení podnikání. Na území Slovenské republiky v rámci hodnocení jednoduchosti podnikání nejvyšších hodnot dosahovaly faktory, mezi které patří: zahájení obchodování přes hranice a registrace majetku.

Pro podnikání je důležitá i poptávka po místech, kde by mohly podnikatelské subjekty provozovat svoji podnikatelskou činnost. Proto autoři příspěvku se zaměřovali na poptávku po průmyslových pozemcích, výrobních halách a brownfieldech, a to již na území České republiky. V rámci analyzovaného období bylo zjištěno, že většina investorů popřípadě podnikatelských subjektů upřednostňovala za posledních pět let (2014-2018) poptávku především po výrobních halách. Je to především ovlivněno změnou oboru podnikání podnikatelských subjektů z průmyslových na výrobní činnost, a to především na logistická centra nebo na montážní haly. Největší vliv poptávky po průmyslových pozemcích a výrobních hal je především v Ústeckém a Moravskoslezském kraji. Nejméně pak v Královéhradeckém, Pardubickém a Libereckém kraji. Specifickou kategorií podnikatelských nemovitostí jsou brownfieldy, které bývají co do rozlohy i jiných parametrů značně odlišné. Zájem zahraničních investorů o tyto lokality je minimální, protože pro ně jejich regenerace představuje činnost navíc. Největší výskyt opuštěných objektů a areálů je především v Ústeckém kraji, kde se jedná především o bývalé průmyslové provozovny. Uvedená skutečnost dále ovlivňuje i poptávku po těchto nemovitostech, kde bylo zjištěno, že nejvíce investorů poptává právě především brownfieldy v Ústeckém kraji. Díky sílící podpoře

ze strany státu a nedostatkem volných pozemků (greenfieldy) lze očekávat rostoucí poptávku právě po brownfieldech.

Součástí příspěvku byly i dílčí výsledky primárního výzkumu, které se především zaměřovaly na obor podnikání, faktory ovlivňující podnikání v daném městě. Z výsledků je patrné, že největší podíl podnikatelských subjektů v Karviné je především v oboru služeb a obchodu. Nejméně pak u veřejných služeb a zemědělství.

Mezi faktory, které ovlivňují podnikání, patří především kvalita pracovní síly. V rámci tohoto faktoru můžeme říci, že město Karviná se potýká s odlivem pracovní síly do jiných regionů, jako je například Ostrava. S tímto faktorem je dále spojena situace, kdy se mladí lidé stěhují do větších měst, kde existuje více pracovních možností s lepší životní úrovní. V posledních letech se podnikatelské subjekty potýkají s nedostatkem pracovníků, kteří nemají dostačující praxi v oboru, a proto je nutné jejich zaškolení. Mezi další faktor lze zařadit legislativní záležitosti a obecné závazné vyhlášky. Tento faktor se vyznačuje tím, že v dnešní době existuje větší zatížení podnikatelských subjektů legislativními požadavky nejen v regionu Karviná, ale i na celém území České republiky, a to především nových zákonů, novelami stávajících zákonů nebo novými vyhláškami. S tímto faktorem je spojený další významný faktor, a tím je byrokratické zatížení podnikatelských subjektů ve městě Karviná, kdy se jedná především o větší zatížení podnikatelů v administrativních úkonech spojené i s elektronickou evidencí tržeb a vykazováním dalších administrativních úkonů spojené s podnikáním. Posledním faktorem, který výrazně ovlivňuje možnost podnikání v daném městě je lokalizace regionu. Uvedené město leží na severovýchodě území České republiky vyznačující se dominantním postavení hornické činnosti. V blízkosti Karviné se nachází krajské město Ostrava, která nabízí lepší možnosti jak pro podnikání, tak pro volnočasové aktivity a s tím spojenou lepší životní úroveň jak pro začínající podnikatele, tak pro potencionální zaměstnance. Město Karviná se v posledních letech potýká s markantním poklesem jak obyvatel, tak i podnikatelských subjektů, kteří své podnikatelské aktivity přemisťují od jiných regionů, které jsou napojené na páteřní silniční i železniční síť a zajištění lepší kvalifikované pracovní síly.

Autoři příspěvku zastávají názor, že při rozvoji podnikání ve statutárním městě Karviná by se měly především využívat brownfieldy, které by mohly podpořit rozvoj města, místo zastavování zemědělské a farmářské půdy na okraji města. Podle autorů většina brownfieldů v daném městě nemá potenciální využití, proto by se dané opuštěné objekty a areály mohly využít pro podnikatelskou činnost. Většina obyvatel města Karviné žije v každodenním kontaktu s brownfieldy, u kterých se vyskytují sociálně-patologické jevy. Existence těchto opuštěných objektů a areálů výrazně ovlivňuje názory obyvatel daného města potřebu řešit jejich následné využití.²⁴

Použitá literatura:

1. CUMMING, D. – JOHAN, S. – ZHANG, M. (2014): The economic Impact of Entrepreneurship: Comparing International Datasets. *Corporate Governance: An International Review*, 2014, roč. 22, č. 2, s. 162-178.
2. CZECHINVEST (2019): Poptávka po podnikatelských nemovitostech. [online]. In: Agentura pro podporu podnikání a investic CzechInvest, 15. 3. 2019. [Citované 02. 09. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.czechinvest.org/getattachment/>

²⁴ TUREČKOVÁ, K. – MARTINÁT, S. – ŠKRABAL, J. – CHMIELOVÁ, P. - NEVIMA, J. (2017): How local population perceive impact of brownfields on the residential property values: some remarks from post-industrial areas in the Czech Republic, s. 162.

Homepage/Novinky/Brezen-2019/Investori-v-Cesku-poptavaji-vyrobni-haly-i-prumysl/Podnikatelske_nemovitosti_2018.pdf

3. CZECHINVEST (2018): Poptávka po podnikatelských nemovitostech. [online]. In: Agentura pro podporu podnikání a investic CzechInvest, 19. 4. 2018. [Citované 02. 09. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.czechinvest.org/getattachment/a0a1e613-dd95-43a7-9116-331f1de5d351/Podnikatelske-nemovitosti>
4. ČESKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ (2018): Státem dotované průmyslové zóny vznikají zbytečně na zelené louce. V česku je přitom na 11 tisíc nevyužitých brownfieldů. [online]. In: ČTK, 22. 10. 2018. [Citované 20. 10. 2019.] Dostupné na internetu: <https://domaci.ihned.cz/c1-66302820-statem-dotovane-prumyslove-zony-vznikaji-na-zelene-louce-prestoze-v-cesku-je-11-tisic-brownfieldu>.
5. DOING BUSINESS (2019): Economy Profile Czech Republic. [online] In: Doing Business, 2019. [Citované 02. 09. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/c/czech-republic/CZE.pdf>
6. DOING BUSINESS (2019): Economy Profile Slovak Republic. [online] In: Doing Business, 2019. [Citované 02. 09. 2019.] Dostupné na internetu: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/s/slovakia/SVK.pdf>
7. GAWEL, A. (2010): The Relationship between Entrepreneurship and Unemployment in the Business Cycle. *Journal of International Studies*, 2010, roč. 3, č. 1, s. 59-69.
8. GERLICH, M. et al. (2007): Agricultural land abandonment and natural forest regrowth in the Swiss mountains: A spatially explicit economic analysis. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 2007, roč. 118, č. 1-4, s. 93-108.
9. HADDAWAY, R. N. – STYLES, D. – PULLIN, S. A. (2014): Environmental impacts of farm land abandonment in high altitude/mountain regions: a systematic map of the evidence. *Environmental Evidence*, 2014, roč. 3, č. 17, s. 1-19.
10. CHMIELOVÁ, P. (2018): *Municipality a jejich možnosti při vytváření vhodného podnikatelského prostředí*. Praha: Professional Publishing, 2018, s. 86-96. ISBN 978-80-88260-19-6.
11. JEŽKOVÁ, R. – JEŽEK, J. (2011): *Podnikání a jeho komunálna a regionálna podpora*. Bratislava: Eurokódex, 2011. ISBN 978-80-8944-747-3.
12. LAMBIN, E. F. – GEIST, H. J. (2006): *Land use and land cover change: local process and global impacts*. Springer Berlin Heideberg: New York, 2006. ISBN 978-3-540-32202-3.
13. LUKEŠ, M. – STEPHEN, U. (2004): Malé a střední podniky v ČR a faktory jejich úspěchu. In: Pokroky ve výzkumu malých a středních podniků v ČR a na Slovensku. Sborník příspěvků. Praha: Oeconomica, 2014. ISBN 80-245-0739-0.
14. MACHÁČEK, J. – TOTH, P. – WOKOUN, R. (2011): *Regionální a municipální ekonomie*. Praha: Oeconomica, 2011. ISBN 978-80-245-1836-7.
15. MAYER, W. – TURNER, B. L. (1992): Human population growth and global land-use/cover change. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 1992, roč. 23, č. 1, s. 39-61.
16. MEYFROIDT, P. et al. (2016): Drivers, constraints and trade-offs associated with recultivating abandoned cropland in Russia, Ukraine and Kazakhstan. *Global Environmental Change*, 2016, roč. 37, s. 1-15.
17. MÜLLER, D. – MUNROE, K. D. (2008): Changing Rural Landscapes in Albania: Cropland Abandonment and Forest Clearing in the Postsocialist Transition. *Annals of the Association of American Geographers*, 2008, roč. 98, č. 4, s. 855-876.

18. NÁRODNÍ STRATEGIE REGENRACE BROWNFIELDŮ 2008. [online]. In: CityInvest. [28. 10. 2019.] Dostupné na internetu: www.cityinvestczech.cz/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf
19. RAMANKUTTY, N. – FOLEY, J. A. (1992): Estimating historical changes in global land cover: Croplands from 1700 to 1992. *Global Biogeochemical Cycles*, 1992, roč. 13, č. 4, s. 997 – 1027.
20. SCHWAB, K. (2009): *The Global Competitiveness Report 2009–2010*. World Economic Forum 2009. ISBN 978-92-95044-25-8.
21. SLOKA, B. – KANTANE, I. – GRANTINS, A. – VILCINA, A. (2011): Challenges for SMEs Development in Salaspils Municipality. In: G. Mazure, ed. *Economic Science for Rural Development: Sustainability*. Latvia: Latvia University of Agriculture, 2011, s. 214-220.
22. ŠKRABAL, J. (2019a): Vliv přímých zahraničních investic na zemědělskou půdu v České republice. In: *XXII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: MU ESF Brno, 2019, s. 442-448. ISBN 978-80-210-9268-6.
23. TUREČKOVÁ, K. – MARTINÁT, S. – ŠKRABAL, J. – CHMIELOVÁ, P. - NEVIMA, J. (2017): How local population perceive impact of brownfields on the residential property values: some remarks from post-industrial areas in the Czech Republic. *Geographia Technica*, 2017, roč. 12, č. 2, s. 150-164.
24. TUREČKOVA, K. – NEVIMA, J. – ŠKRABAL, J. – MARTINÁT, S. (2018): Uncovering patterns of location of brownfields to facilitate their regeneration: Some remarks from the Czech Republic. *MDPI: Sustainability*, 2018, roč. 10, č. 6, s. 224-237.

Kontakt:

Ing. Jaroslav Škrabal

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: skrabal@opf.slu.cz

Ing. Petra Chmielová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: chmielova@opf.slu.cz

O BEZPEČNOSTNEJ POLITIKE ČÍNSKEJ ĽUDOVEJ REPUBLIKY V ODBOBÍ PIATEJ GENERÁCIE KOMUNISTICKÝCH VODCOV

ON THE SECURITY POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE PERIOD OF THE FIFTH GENERATION OF COMMUNIST LEADERS

František Škvrnda, st.

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk

Abstrakt: O čínskom politickom vodcovstve v podmienkach vedúcej úlohy Komunistickej strany Číny. Genéza pojmu generácia čínskych komunistických vodcov. Piata generácia čínskych komunistických vodcov. O chápaniu čínskej bezpečnostnej politiky a jej súčasných atribútoch. Aktuálne dokumenty čínskej národnej obrannej politiky a ich obsah. O problémoch čínskej bezpečnostnej politiky po nástupe piatej generácie komunistických vodcov.

Kľúčové slová: Čínska ľudová republika; generácia čínskych komunistických vodcov, bezpečnostná politika, súčasná bezpečnostná politika Čínskej ľudovej republiky

Abstract: On China's political leadership under the leadership role of the Chinese Communist Party. The genesis of the conception generation of Chinese communist leaders. The fifth generation of Chinese communist leaders. On the understanding of China's security policy and its contemporary attributes. Contemporary documents of China's national defense policy and its content. On the issues of Chinese security policy after the arrival of the fifth generation of communist leaders.

Key words: People's Republic of China, Generation of Chinese Communist Leaders, security policy, contemporary security policy of People's Republic of China

JEL: Z00

Úvod

Nevídaný hospodársky a sociálny rozvoj Čínskej ľudovej republiky (ďalej len ČĽR) v posledných 30 rokoch vyvoláva viacero otázok, ktoré sú v súčasnej teoretickej literatúre objasňované rôznym, neraz protirečivým spôsobom. K veľmi diskutovaným otázkam patrí aj bezpečnostná politika, kde západné zdroje zvýrazňujú hrozby spojené s rastom čínskych vojenských výdavkov.

Cieľom príspevku je stručne charakterizovať bezpečnostnú politiku ČĽR v období piatej generácie čínskych komunistických vodcov, ktorá prevzala moc v štáte (i strane) na XVIII. zjazde Komunistickej strany Číny v novembri 2012. Vzhľadom na aktuálnosť témy, dostupné zdroje a ich charakter, ako aj rozsah príspevku ide len o základný a východiskový pohľad. Je to zároveň aj príspevok do diskusie na tému súčasnej čínskej bezpečnostnej politiky. Základnými metódami použitými pri spracovaní príspevku sú analýza vedeckých a odborných zdrojov pojednávajúcich o čínskej bezpečnostnej politike, ktorá vyúsťuje do stručných syntetizujúcich záverov o nej a obsahová analýza dostupných dokumentov v anglickom a ruskom jazyku.

1 O pojme generácia čínskych komunistických vodcov

Riadenie čínskej spoločnosti a štátu je v širšom (dlhšom) historickom kontexte dlhodobo a systematicky skúmaná téma, ktorá má aktuálny charakter¹. Od čias vzniku ČLR je táto problematika spojená s pôsobením Komunistickej strany Číny (ďalej len KSČ) a jej vedúcich predstaviteľov. Vzhľadom na aktuálnosť témy je o ňu aj veľký mediálno-politický záujem. Vo vývoji čínskeho vodcovstva sa vymedzujú rôzne etapy, resp. skupiny, ale niekedy značne ľubovoľným, publicistickým spôsobom. W. Hirn v tomto pohľade obrazne uvádza skupiny: starú gardu (80. roky), gang roku 1992, profitujúcich z internetu (prvé desaťročie 21. storočia) a divých mladých (2. desaťročie 21. storočia)².

V závislosti na výraznej postave Mao Ce-tunga, ktorý sa považuje za vodcu aj v širšom medzinárodnom kontexte sa politické riadenie Číny spája s vedúcimi predstaviteľmi KSČ. Za vodcu Číny je aj neskôr považovaný spravidla najvyšší predstaviteľ KSČ. Po Maovi to boli Chua Kuo-feng (október 1976 – jún 1981), Chu Jao-pang (jún 1981 – január 1987), Čao C'-jang (január 1987 – jún 1989), Čiang Ce-min (jún 1989 – november 2002), Chu Čin-tchao (november 2002 – november 2012) a Si Čin-pching (od novembra 2012).

Vzhľadom na to, že v rokoch 1978 – 1994 sa za neformálneho vodcu Číny považoval Teng Siao-pching, ktorý v tom čase neboli na čele KSČ (a nezastával ani najvyššie štátne funkcie), sa vytvorila koncepcia, ktorá charakterizuje čínskeho komunistického vodcu aj podľa iných kritérií ako len pozícia najvyššieho predstaviteľa KSČ (od júna 1945 do septembra 1982 bol predseda KSČ a od septembra 1982 je generálny tajomník Ústredného výboru KSČ). Vzhľadom na kolektívny charakter vedenia KSČ sa koncepcia rozšírila na viacerých vedúcich predstaviteľov KSČ i ČLR a označuje sa za generáciu čínskych komunistických vodcov na čele s najvyšším (najvýznamnejším) predstaviteľom. Na čele prvej generácie čínskych komunistických vodcov bol Mao Ce-tung a druhú viedol Teng Siao-pching. Koncepcia vedúceho generácií čínskych komunistických vodcov je niekedy kritizovaná za to, že v nej nie sú všetci najvyšší predstaviteľia KSČ.

Čiang Ce-Min, ktorý mal pôvodne byť v súvislosti s riešením udalostí na Námestí Tchien-an-men, len prechodne na čele KSČ, sa za podpory Teng Siao-pchinga vo funkcii udržal a dostať sa na čelo tretej generácie vodcov. V novembri 1989 sa stal predsedom Ústrednej vojenskej komisie KSČ a v marci 1990 aj predsedom Ústrednej vojenskej komisie ČLR. V marci 1993 bol zvolený za prezidenta ČLR. Od začiatku 90. rokov politik, ktorý je na čele generácie čínskych komunistických vodcov, zastáva (postupne preberá) minimálne štyri funkcie: generálny tajomník ÚV KSČ, prezident ČLR, predseda Ústrednej vojenskej komisie KSČ a predseda Ústrednej vojenskej komisie ČLR, pričom samozrejme môže mať aj ďalšie stranícke a štátne pozície.

Zvýšenú pozornosť vyvoláva riadenie čínskej spoločnosti a štátu od začiatku tohto storočia, keď sa výrazne začal prejavovať ekonomický rast i rozvoj. Začiatok 21. storočia sa spája so štvrtou generáciou vodcov, na čele s Chu Čin-tchaom, ktorú charakterizujú W. Lam³ a D. M. Finkelstein s M. Kiviehanovou⁴.

¹ Z novších prác pozri CHEN, C. – LEE, Y. (2008): *Leadership and Management in China: Philosophies, Theories, and Practices*; YAN, X. (2013): *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*.

² Pozri HIRN, W. (2018): *Chinas Bosse: Unsere unbekannten Konkurrenten*.

³ LAM, W. (2006): *Chinese Politics in the Hu Jintao Era: New Leaders, New Challenges*, s. 3-21.

⁴ FINKELSTEIN, D. M – KIVIEHAN, M. (2002): The Rise of Fourth Generation: Overview and Implications. In: FINKELSTEIN, D. M – KIVIEHAN, M.: *China's Leadership in the Twenty-First Century: The Rise of the Fourth Generation*, s. 3-18.

V roku 2012 začala preberať moc piata generácia vodcov na čele so Si Čin-pchingom⁵. Hodnotenie politiky Číny pod jeho vedením je na Západe rozdielne, ale spravidla kritické. E. C. Economy označuje vývoj po nástupe Si Čin-pchinga za tretiu revolúciu, po ktorej sa vytvára nový čínsky štát⁶. G. Magnus spája Čínu pod vedením Si Čin-pchinga s hrozbou⁷. W. Lam, uvažuje o tom, či ide o obrodu, reformu či regres⁸?

Ak je otázka šéfa generácie čínskych komunistických vodcov jasná, to, kto do skupiny vchádza, už tak presne stanovené nie je. V súčasnosti sa medzi nich zaradujú najmä členovia Stáleho výboru Politbyra ÚV KSČ. Hoci výbor existoval aj v minulosti, jeho význam (vplyv) začal stúpať tiež v 90. rokoch a dnes predstavuje rozhodujúce mocenské centrum v Číne. V súčasnosti má aj so Si Čin-pchingom 7 členov (celé Politbyro ÚV KSČ má po XIX. zjazde KSČ 25 členov), ktorí zastávajú najvýznamnejšie funkcie v strane a štáte. Spravidla ako druhý muž Číny sa uvádza predseda Štátnej rady (predseda vlády) ČLR – Li Čche-čchiang. Dvaja ďalší členovia sú na čele štátnych orgánov a to predseda Celočínskeho zhromaždenia ľudových zástupcov (parlamentu ČLR) Li Čan-šu a predseda Čínskej ľudovej politickej poradnej rady Wang Jang, ku ktorým zaradíme aj prvého podpredsedu vlády ČLR Chana Čenga. Dvaja ďalší členovia zastávajú stranícke funkcie. Sú to prvý tajomník ústredného sekretariátu KSČ Wang Chu-ning a tajomník Ústrednej komisie pre kontrolu straníckej disciplíny Čao Le-tí. Zaujímavosťou na politické pomery v Číne, ale aj inde vo svete, je veková homogenita skupiny – od 62 do 69 rokov, pričom piati sú vo veku od 64 do 66 rokov. Problémom generácií čínskych komunistických vodcov je minimálna účasť žien v nich.

Zloženie skupiny výrazne ovplyvňuje Si Čin-pching, ale predchádzajúca kariéra jej členov – ako kritérium vstupu do nej – je predmetom mediálno-politických diskusií. Na získanie najvyšších pozícii je potrebné už aj pôsobenie vo funkciách mimo Pekingu, kvôli preukázaniu schopnosti chápať potreby ľudí.

Novú diskusiu vo vzťahu k vedúcemu generácie čínskych komunistických vodcov vyvoláva zrušenie obmedzenia na vykonávanie najvyšszej štátnej funkcie len na dve obdobia. Vytvára to možnosť, že Si Čin-pching môže zostať na čele generácie čínskych komunistických vodcov viac ako desať rokov.

2 O chápaní čínskej bezpečnostnej politiky a jej súčasných atribútoch

Ústredným – oficiálnym – pojmom čínskej bezpečnostnej teórie nie je bezpečnosť (v čínskych teoretických zdrojoch sa bežne používa), ale národná obrana. Pojem znamená zotrvávanie na socialistickej terminológii, ale aj v nových podmienkach zvýrazňuje symbolicky celkové zameranie činností v tejto oblasti, odlišné od západnej koncepcie.

Čína spravidla nevydáva bezpečnostno-politické (strategické) dokumenty v takej podobe, ako to je Západe. Výnimkou je Biela kniha Čínska vojenská stratégia z mája 2015. O preferovaní pojmu národná obrana svedčia Biele knihy Čínska národná obrana 2008 (z januára 2009) a Čínska národná obrana 2010 (z mája 2011), ktoré vydal Informačný úrad Štátnej rady ČLR. Výpočet starších oficiálnych bezpečnostno-strategických dokumentov vydaných týmto úradom uzavrieme Bielou knihou Diverzifikované pôsobenie ozbrojených síl Číny (z apríla 2013), ktoré sa zaoberá najmä zmenami v ich organizačnej štruktúre a činnostiach.

⁵ Pozri ANDRÉSY, A. (2016): *Xi Jinping: Red China, the Next Generation* a ZHAO K. (2013): *A New Generation of Chinese Leadership*. Carnegie-Tsinghua Center for Global policy. April 09, 2013. [online].

⁶ ECONOMY, E. C. (2018): *The Third Revolution: Xi Jingping and the New Chinese State*.

⁷ MAGNUS, G. (2019): *Red Flags: Why Xi's China Is in Jeopardy*.

⁸ LAM, W. (2015): *Chinese Politics in the Era of Xi Jinping: Renaissance, Reform, or Retrogression?*

Základnú líniu čínskej bezpečnostnej politiky (politiky národnej obrany) určujú zjazdy KSČ. V Rezolúcii XIX. zjazdu KSČ prijatej na základe správy Ústredného výboru KSČ 18. obdobia sa uvádzajú: „Zjazd zdôrazňuje, že v súvislosti s hlbokými zmenami vo sfére štátnej bezpečnosti a potrebami epochy na vytvorenie silného štátu a mocných ozbrojených síl treba ísť nezlomne po ceste upevnenia armády s čínskym špecifickom, vcelku a úplne uviesť do života idey Si Čin-pchinga o upevnení armády, realizovať vojensko-strategickú líniu zameranú na nové podmienky. Je nevyhnutné vytvoriť silné modernizované pozemné sily, vojenské námorníctvo, vojenské letectvo, raketové vojská a vojská strategickej podpory, vytvoriť pevný a vysoko efektívny orgán na jednotné riadenie vojenských operácií, vybudovať moderný bojový systém s čínskym špecifickom, všestranne stimulovať modernizáciu národnej obrany a armády, premeniť ľudová armádu Číny na ozbrojené sily poprednej svetovej úrovne⁹.

V západnej teórii charakterizuje bezpečnostnú politiku Číny R. Ross, ktorý ju analyzuje od jej nástupu na cestu reforiem a otváraniu sa svetu, pričom zvýrazňuje jej regionálnu – východoázijskú – dimenziu¹⁰. Zameranie a črty čínskej národnej bezpečnostnej stratégie po nástupe Si Čin-pchinga objasňuje Tai Ming Cheung, pôsobiaci vo Veľkej Británii. Za jej črty považuje komplexnosť, rozpínavosť, proaktívnosť a strategické myšlenie a zápas o uznanie (vo svete)¹¹.

Ruské názory na súčasnú bezpečnostnú politiku Čína v kontexte pasáže vo vystúpení Si Čin-pchinga o zahraničnej politike na XIX. zjazde KSČ prezentuje A. Tichanskij¹². Poukazuje na kontinuitu súčasného chápania bezpečnosti s názormi Teng Siao-pchinga. Za základné národné záujmy Číny v tomto pohľade považuje: suverenita, bezpečnosť, ekonomický rozvoj, medzinárodný status a dôstojnosť.

V júli 2019 bola zverejnená na webovej stránke Ministerstva obrany Biela kniha „Čínska národná obrana v novej ére“¹³. Má šesť základných častí: medzinárodná bezpečnostná situácia, čínska defenzívna národná obranná politika v novej ére, plnenie misií a úloh čínskych ozbrojených síl v novej ére, reforma čínskej národnej obrany a ozbrojených síl, zdôvodnené a primerané obranné výdavky, aktívne prispievanie k budovaniu spoločenstva so spoločnou budúcnosťou pre ľudstvo. Na konci bielej knihy sú prílohy o štruktúre Ústrednej vojenskej komisie, výdavkoch na obranu, odzbrojovacích zmluv a zmluvách o boji proti terorizmu, ktoré Čína podpísala, zapojení Číny do mierových misií OSN a ī.

V Bielej knihe z roku 2019 sa zdôrazňuje, že socialistický systém Číny, strategické rozhodnutie o ceste mierového rozvoja, nezávislá mierová zahraničná politika a najlepšie kultúrne tradície – základom ktorých je mier a harmónia – určujú, že Čína uskutočňuje defenzívnu národnú obrannú politiku. Základným cieľom je zabezpečenie záujmov Číny v oblasti suverenity, bezpečnosti a rozvoja.

Vojensko-strategická línia vychádza zo zásad obrany, sebaobrany a reakcie na útok. Upozorňuje, že Čína nebude útočiť, pokial nebude napadnutá, ale je pripravená na protiútok. V súvislosti s tým sa poukazuje aj na potrebu jednoty strategickej obrany a útoku v záujme dosiahnutia víťazstva.

⁹ Podľa *Rezolucija XIX Vsekitajskogo sjezda KPK po dokladu Central'nogo komiteta KPK 18-go sozyva*. [online]. In: russian.people.com.cn 25. 10. 2017.

¹⁰ ROSS, R. (2009): Chinese Security Policy.

¹¹ TAI M. (2016): The Rise of the Chinese National Security State Under Xi Jinping. [online]. In: *Asia Dialogue* December 15, 2016.

¹² TICHANSKIJ, A.: Gosbezopasnosť Kitaja. [online]. In: *2050Sonar*, 6. aprílja 2018.

¹³ China's National Defense in the New Era. [online]. In: *Ministry of National Defense The People's Republic of China*, 2019-07-24.

Ako ciele čínskej národnej obrany v novej ére sa uvádzajú:

- odradiť od agresie proti Číne a odolať jej,
- chrániť národnú politickú bezpečnosť, bezpečnosť ľudí a sociálnu stabilitu,
- stáť proti „nezávislosti Taiwanu“ a jej šíreniu,
- zakročiť proti zástancom separatistických hnutí, ako sú „nezávislosť Tibetu“ a vytvorenie „východného Turkmenistanu“,
- chrániť národnú suverenitu, jednotu, územnú celistvosť a bezpečnosť,
- chrániť čínske námorné práva a záujmy,
- chrániť bezpečnostné záujmy Číny vo vesmíre, elektromagneticom a kybernetickom priestore,
- chrániť zámorské záujmy Číny,
- podporovať trvalo udržateľný rozvoj krajiny.

Koncepcia čínskej národnej obrany v novej ére zdôrazňuje, že Čína nikdy nebude usilovať o nadvládu, expanziu alebo získanie sféry vplyvu. Odmieta aj zasahovanie do vnútorných záležostí iných štátov.

V súvislosti s ochranou zámorských záujmov Číny sa poukazuje na to, že jednou z misií čínskych ozbrojených síl je chrániť bezpečnosť a legitímne práva a záujmy čínskych ľudí, organizácií a inštitúcií v zámorí. Ako príklad sa uvádzajú podporná základňa Čínskej ľudovej oslobodzovacej armády v Djibuti, ktorá bola zriadená v novembri 2015.

V závere Bielej knihy sa konštatuje, že mier je snahou všetkých ľudí a Čína je pevne presvedčená, že hegemonia a expanzia sú odsúdené na neúspech a spoločne treba posilňovať bezpečnosť a prosperitu. Čínske ozbrojené sily majú odhadlanie i schopnosti reagovať na všetky hrozby a výzvy. Sú pripravené poskytnúť podporu pri realizácii čínskeho sna o národnom omladení a prispiet' k budovaniu komunity so spoločnou budúcnosťou pre ľudstvo.

3 Stručne o aktuálnych problémoch čínskej bezpečnostnej politiky po nástupe piatej generácie vodcov

V čínskej bezpečnostnej politike po nástupe piatej generácie komunistickej vodcov nedošlo k dramatickým zmenám. Pokračuje sa v líniu, ktorú Peking uskutočňuje zhruba 40 rokov od začiatku reforiem a otvárania sa svetu. Chu Čin-tchaovu víziu harmonickej spoločnosti a sveta z predchádzajúceho desaťročia nahradil čínsky sen Si Čin-pchinga. Obe vízie spája najmä úsilie Číny o naplnenie idey mieru a rozvoja v medzinárodných vzťahoch. Čínska zahraničná a bezpečnostná politika sa za posledných 20 rokov stala asertívnejšou, výraznejšie prezentuje svoje záujmy. Významnou aj čínska angažovanosť v rámci BRICS.

V popredí čínskej zahraničnej politiky sú jednoznačne ekonomicke aspekty. S érou Si Čin-pchinga sa spája nová hodvábna cesta – Jeden pás jedna cesta,¹⁴ ktorej začiatky sa datujú do roku 2013, pričom má námornú aj pozemnú časť. Ide o projekt globálneho rozmeru. Ďalším rozvíjajúcim sa procesom, ktorý má regionálny rozmer, je zintenzívnenie hospodárskej angažovanosti Číny v Afrike.

S čínskou bezpečnostnou politikou v regionálnom rámci úzko súvisí predovšetkým jej pôsobenie v rámci Šanghajskej organizácie spolupráce (ďalej len ŠOS), ktorá funguje od roku 2002. K 6 zakladajúcim členom (ČLR, Kazachstan, Kirgizsko, Ruská federácia, Tadžikistan a Uzbekistan) v roku 2017 pristúpili India a Pakistan. Organizácia má teda členov v mimoriadne rozľahlom priestore.

¹⁴ TORIN, A. (2017): Odin pojas – odin put': vnešnaja politika KNR. [online]. In: *Meždunarodnaja žizn'*, 07. 03. 2017.

Za hlavné úlohy ŠOS sa považujú najmä upevnenie stability a bezpečnosti v širokom priestore členských štátov, boj s terorizmom, separatizmom, extrémizmom a pašovaním drog, rozvoj ekonomickej spolupráce a spolupráce v oblasti vedy a kultúry. ŠOS sa odmieta považovať za vojenský blok, čo sa objavuje¹⁵ pri jej charakteristike v západných zdrojoch.

V júni 2019 sa v Biškeku (Kirgizsko) konal už 24. summit organizácie. V spoločnom vyhlásení¹⁶ sa o. i. uviedlo, že ŠOS má dôležitú úlohu v udržiavaní regionálneho mieru a stability, ako aj v rozvoji prosperity členských štátov. Zdôraznilo sa, že ŠOS sa etablovala ako pevná platforma na posilnenie vzájomného porozumenia, dôveryhodného dialógu a rovnocenného partnerstva v záujme budovania nového typu medzinárodných vzťahov, založeného na všeobecne uznaných zásadách a normách medzinárodného práva. Opäťovne sa potvrdil záujem o spoluprácu v oblasti bezpečnosti, politiky, obchodu, ekonomiky, ako aj pri rozvoji kultúrnych a humanitárnych väzieb.

V globálnom rozmere čínskej bezpečnostnej politiky po smrti Mao Ce-tunga nenájdeme žiadny oficiálny dokument, ani vyjadrenie najvyšších čínskych predstaviteľov o snahe získať hegemoniu. V koncepcii Chu Čin-tchaa o harmonickom svete sa zdôrazňovalo, že v ňom má byť mier a rozvoj. Môže v ňom pôsobiť viaceri entít, ale žiadna by si nemala robiť nárok na to, aby riadila ostatné – ide teda o zvýraznenie multipolarity, ináč vyjadrené v čínskom pohľade aj harmónie rozdielneho.

Čína v oficiálnych dokumentoch zatiaľ nikoho neoznačila za svojho spojenca. Situácia sa začína meniť po raste rusofóbie a sinofóbie a prijímaní rôznych sankcií voči Čine a Rusku v USA, ku ktorým nútia pristúpiť aj svojich spojencov. Tieto kroky v posledných rokoch objektívne nahrávajú vytváraniu spojenectva Číny s Ruskom (ale obe strany sa zatiaľ oficiálne, v dokumentoch vyhýbajú hovoriť o vojensko-politickej spojenectve). Ich zbližovanie – partnerstvo (ešte nie je spojenectvo) v USA vidia už ako hrozbu.¹⁷ Doplníme, že Čína v uvedených dokumentoch nikoho neoznačuje ani za svojho nepriateľa.

Asertívna bezpečnostná politika ČLR, ktorú uskutočňuje piata generácia komunistických vodcov, vyvoláva kritické reakcie v teórii na Západe, najmä USA. Okrem toho, že sa s obavami prijímajú dôsledky toho, že rozvoj Číny v tomto storočí povedie ku koncu nadvlády Západu nad svetom a k vytváraniu multipolarity,¹⁸ sa venuje zvýšená pozornosť aj jej regionálnej dimenzii. Ruský autor A. Tichanskij vymedzuje tri konfliktné zóny v regionálnej dimenzii bezpečnostnej politiky Číny¹⁹: situáciu na Kórejskom polostrove, teritoriálne spory vo Východočínskom mori a Juhočínskom mori a preteky v zbrojení v regióne. J. Ondriaš poukazuje na to, že „V otázke sporných oblastí Východočínskeho a Juhočínskeho mora Čína zdôrazňuje svoju teritoriálnu integritu a suverenitu nad týmito oblastami, ako aj práva a záujmy, ktoré jej prináležia.“²⁰

K najsledovanejším otázkam v posledných rokoch patrí vývoj v priestore Juhočínskeho mora, kde vraj čínska aktivity ohrozujú stabilitu tichoceánskeho regiónu²¹ ale

¹⁵ RONEY, T. (2013) : The Shanghai Cooperation Organization: China's NATO? [online]. In: *The Diplomat*, September 11, 2013.

¹⁶ Podľa GLITTOVÁ, J. (2019): Summit Šanghajskej organizácie pre spoluprácu, Biškek 2019. [online]. In: *MepoForum.sk fórum pred medzinárodnou politiku*. 25. júna 2019 .

¹⁷ KENDALL-TAYLOR, A. - SHULLMAN, D. (2019): A Russian-Chinese Partnership Is a Threat to U.S. Interests. Can Washington Act Before It's Too Late? In: *Foreign Affairs*, May/June 2019.

¹⁸ JACQUES, M.(2012): *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*.

¹⁹ Pozri TICHANSKIJ, A., cit. dielo.

²⁰ ONDRIAŠ, J. (2017): Vojenský aspekt úsilia Číny o status superveľmoci. In: Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 2017, č. 4, s. 61.

²¹ Pozri KAPLAN, R. D. (2015): *Asia's Cauldron: The South China Sea and the End of a Stable Pacific*.

aj v Ázii²² (samozejme podľa predstáv Washingtonu). Prostredníctvom strategických trojuholníkov medzi USA a ČLR charakterizuje regionálnu dimenziu čínskej politiky malajzijský odborník S. M. Ali. Objasňuje ju v novom chápaní indicko-tichoceánskeho strategického priestoru, ktorý je preferovaný v posledných rokoch v USA.²³ Vyčleňuje v ňom trojuholníky: USA – Tchaj-wan – ČLR, USA – Kórea – Čína, Čína – Japonsko – USA („hypertriumvirát“), USA – Čína – Rusko, USA – Čína – India. Za „menšie“ trojuholníky považuje USA – Filipíny – ČLR a USA – Vietnam – ČLR.

Záver

Rastúca ekonomická sila Číny sa premieta aj do jej bezpečnostnej politiky. Skúmanie bezpečnostnej politiky Číny je spojené s dvomi špecifickostami. Prvá je skôr formálna - terminologická, ktorá je daná tým, že v čínskej bezpečnostnej teórii sa používajú aj iné pojmy ako v západnej teórii. Druhá súvisí s obsahom, keď čínska bezpečnostná politika má z viacerých aspektov iné zameranie, ako v štátoch NATO a EÚ a predstavuje iný typ bezpečnostnej politiky. Výskum bezpečnostnej politiky Číny by mal vziať do úvahy, že ide o socialistický štát, ktorý sa stále oficiálne opiera o marxistickú ideológiu (s čínskym špecifikom) ako aj to, že čínske regionálne bezpečnostné problémy majú iný charakter ako v euroatlantickom priestore.

Bezpečnostná politika, ktorú uskutočňuje piata generácia čínskych komunistických vodcov na čele so Si Čin-pchingom, pokračuje v líniu, ktorá sa vytvorila v podmienkach reforiem a otváraniu sa svetu. Základná výskumná otázka znie – ako hodnotiť čínske ciele a záujmy, z ktorých vychádza bezpečnostná politika, ktorá má spravidla regionálny charakter? Podobným problémom je aj čínska bezpečnostná politika, ktorá v podmienkach multipolarity však získava už globálne dimenzie. Treba pritom objektívne zhodnotiť, či sa Čína angažuje viac vo vzdialenejších regiónoch po svete alebo v jej blízkosti pôsobia neštandardným spôsobom aj extraregionálni aktéri?

Použitá literatúra:

1. ALI, S. M. (2018): *US-Chinese Strategic Triangles: Examining Indo-Pacific Insecurity*. Cham: Springer, 2018. ISBN 978-3319862385.
2. ANDRÉSY, A. (2016): *Xi Jinping: Red China, the Next Generation*. Lanham: University Press of America, 2016, ISBN 978-0761866008.
3. ECONOMY, E. C. (2018): *The Third Revolution: Xi Jingping and the New Chinese State*, New York: Oxford University Press, 2018. ISBN 978-0190866075.
4. FINKELSTEIN, D. M – KIVIEHAN, M. (2002): The Rise of Fourth Generation: Overiew and Implications. In: FINKELSTEIN, D. M – KIVIEHAN, M. (2002): *China's Leadership in the Twenty-First Century: The Rise of the Fourth Generation*. London: Routledge, 2002, s. 3 – 18. ISBN 978-0765611154.
5. GLITTOVÁ, J. (2019): Summit Šanghajskej organizácie pre spoluprácu, Biškek 2019. [online]. In: *MepoForum.sk fórum pred medzinárodnú politiku*. 25. júna 2019. [Citované 19. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://mepoforum.sk/medzinarodne-organizacie/sos-medzinarodne-organizacie/summit-sanghajskej-organizacie-pre-spolupracu-biskek-2019-jana-glittova/>.
6. HAYTON, B. (2015): *The South China Sea: The Struggle for Power in Asia*. New Haven: Yale University Press, 2015. ISBN 978-0300216943.

²² Pozri HAYTON, B. (2015): The South China Sea: The Struggle for Power in Asia.

²³ Pozri ALI, S. M. (2018): US-Chinese Strategic Triangles: Examining Indo-Pacific Insecurity.

7. HIRN, W. (2018): *Chinas Bosse: Unsere unbekannten Konkurrenten*. Frankfurt am Main, Campus Verlag, 2018. ISBN 978-3593508740.
8. CHEN, C. – LEE, Y.(2008) : *Leadership and Management in China: Philosophies, Theories, and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ISBN 978-0521705431.
9. CHINA'S (2019) China's National Defense in the New Era. [online]. In: *Ministry of National Defense The People's Republic of China*, 2019-07-24. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://eng.mod.gov.cn/publications/2019-07/24/content_4846452.htm.
10. JACQUES, M.(2012): *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. London: Penguin Books, 2012. ISBN 978-0143118008.
11. KAPLAN, R. D. (2015): *Asia's Cauldron: The South China Sea and the End of a Stable Pacific*. New York: Random House, 2015. ISBN 978-0812984804.
12. KENDALL-TAYLOR, A. - SHULLMAN, D. (2019): A Russian-Chinese Partnership Is a Threat to U.S. Interests. Can Washington Act Before It's Too Late? In *Foreign Affairs*, May/June 2019, roč. 95, č. 3.
13. LAM, W. (2006): Chinese Politics in the Hu Jintao Era: New Leaders, New Challenges. London : Routledge, 2006, ISBN 978-0765617743.
14. LAM, W. (2015): *Chinese Politics in the Era of Xi Jinping: Renaissance, Reform, or Retrogression?* London: Routledge, 2015. ISBN 978-0765642097.
15. LI, C. (2001): *China's Leaders The New generation*. Lanham : Rowman & Littlefiel, 2001. ISBN 978-0847694969.
16. MAGNUS, G. (2019): *Red Flags: Why Xi's China Is in Jeopardy*. New Haven: Yale University Press 2019. ISBN 978-0300246636.
17. ONDRIAŠ, J. (2017): Vojenský aspekt úsilia Číny o status suprveľmoci. In: *Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2017, roč. 12, č. 4, s. 59–67.
18. REZOLJUCIJA (2017) Rezoljucija XIX Vsekitajskogo sjezda KPK po dokladu Central'nogo komiteta KPK 18-go sozyva. [online]. In: russian.people.com.cn 25.10. 2017. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://russian.people.com.cn/n3/2017/1025/c31521-9285013.html>.
19. RONEY, T. (2013): The Shanghai Cooperation Organization: China's NATO? [online]. In: *The Diplomat*, September 11, 2013. [Citované 17. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://thediplomat.com/2013/09/the-shanghai-cooperation-organization-chinas-nato-2/>.
20. ROSS, R. (2009): *Chinese Security Policy*. London: Routledge, 2009, ISBN 978-041577786.
21. TAI M. (2016): The Rise of the Chinese National Security State Under Xi Jinping. [online]. In: *Asia DuiDialogue* December 15, 2016 [Citované 17. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://theasiadialogue.com/2016/12/15/the-rise-of-the-chinese-national-security-state-under-xi-jinping/>.
22. TICHANSKIJ, A.: Gosbezopasnost' Kitaja. [online]. In: *2050Sonar*, 6. apryla 2018 [Citované 17. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sonar2050.org/publications/politika-nacionalnoy-bezopasnosti-knr-i-voenno-strategicheskie-koncepcii-ee-obespecheniya/>.
23. TORIN, A. (2017): Odin pojas – odin put': vnešnaja politika KNR. [online]. In: *Meždunarodnaja žizn'*, 07. 03. 2017. [Citované 17. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://interaffairs.ru/news/show/17057> .

24. UNDERSTANDING (2012): Understanding Xi Jinping and China's New Generation of Leaders Interview with Cheng Li. *The National Bureau of Asian Research* February 13, 2012. Dostupné na internete: <https://www.nbr.org/publication/understanding-xi-jinping-and-chinas-new-generation-of-leaders/>.
25. YAN, X. (2013): *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, Princeton: Princeton Univers. Press, 2013. ISBN 978-0691160214.
26. ZHAO K. (2013): A New Generation of Chinese Leadership. *Carnegie-Tsinghua Center for Global policy*. April 09, 2013. [online]. [Citované 13. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://carnegietsinghua.org/2013/04/09/new-generation-of-chinese-leadership-pub-51451>.

Kontakt:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk

POTREBA SPOLUPRÁCE MEDZI EÚ A USA A JEJ SÚČASNÉ PREKÁŽKY

NECESSITY OF COOPERATION BETWEEN THE EU AND USA AND ITS CONTEMPORARY OBSTACLES

Daniel Šmihula

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, Kráľovská 381/11, 901 00 Skalica,
e-mail: dsmihula@hotmail.com

Abstrakt: USA a demokratická Európa sú dlhoročnými strategickými partnermi a spojencami, čo je vyjadrené aj spoločným členstvom v NATO. V poslednej dobe sa vyskytli spekulácie o konci tohto výnimkočného partnerstva. Reálne pre to existuje viacero dôvodov. No môžeme predpokladať, že tradičné väzby a reálne potreby (spoločná obrana, potreba čeliť asertívnej čínskej a ruskej moci, spoločná podpora demokracie) prevážia. Partnerstvo prežije, len bude zrejme menej srdečné než doteraz. EÚ bez amerických garancií by sa musela transformovať do skutočnej vojenskej mocnosti.

Kľúčové slová: Bezpečnostná spolupráca, medzinárodný systém, spojenectvo

JEL: Z18

Abstract: The United States and Europe are longtime strategical partners and allies what is confirmed by a common membership in NATO. Recent speculations on the end of this extraordinary partnership have some real ground. But we can suppose that traditional links and real needs (a common defense, a need to face assertive China and Russia, support to democracy) will prevail. The partnership will survive although less cordial the before. The EU without American support would have to transfer itself into a real military power.

Key words: Security cooperation, international system, alliance

JEL: Z18

Úvod

Prirodzeným predĺžením Európy je Amerika, kam sa európska či západná civilizácia rozšírila na začiatku novoveku. Podobne ako do Austrálie či Oceánie. Najvýznamnejším americkým štátom sú bezpochyby Spojené štáty americké, ktoré sa sú dnes hlavnou svetovou veľmocou - a to aj napriek tomu, že americké HDP podľa parity kúpnej sily je už od roku 2016 nižší než čínsky.¹

Na európskom kontinente sa Spojené štáty začali vojensky a bezpečnostne angažovať počas prvej svetovej vojny, po ktorej sa sice dočasne stiahli, no od roku 1941/42 sú na ňom prítomné kontinuálne. Európska bezpečnosť nadalej závisí na transatlantickom partnerstve. Predovšetkým preto, že európske demokratické mocnosti² so dnes relatívne oslabené a jednotlivco dokážu hrať úlohu maximálne mocnosti strednej úrovne. Európa ako celok má

¹ STATISTIC TIME. (2019): *List of Countries by GDP (PPP)*.

² Rusko je kultúrne európskou krajinou a je geograficky a civilizačne súčasťou Európy. V tomto článku zjednodušene Európu označujeme európske štáty mimo Ruska, ktoré sú demokratické a zjednotené v EÚ a NATO alebo sa o to usilujú.

základné materiálne zdroje, aby dokázala hrať samostatnú mocenskú úlohu aj v bezpečnostnej oblasti. No terajšia forma EÚ je na to nepostačujúca a nedostatočné sú aj reálne vojenské kapacity. Vo vojensko-politickej oblasti sú tak Európania značne fragmentovaní, vojensky poddimenzovaní a potrebujú podporu zo strany USA, ktoré v tomto spojenectve hrá úlohu „leading nation“ (v NATO). Európske spoločnosti sú navyše silne postihnuté trpkou skúsenosťou z dvoch svetových vojen, ktorá viedla k odmietaniu vojnového násilia ako takého a bezprecedentnej vlne pacifizmu, jednostranného odzbrojenia a demilitarizácie, ktorá už nezodpovedá aktuálnym svetovým pomerom. Európania si to mohli dovoliť, pokiaľ bol Západ dominantnou silou, ktorá určovala pravidlá svetového politického a bezpečnostného systému a nezápadné národy boli vojensky málo významné. V momente, keď to už neplatí, takáto politika môže len povzbudzovať vojensky zdatné národy mimo západného priestoru k ozbrojeným aktivitám – aj proti Európe a Západu.

1 Predpoklady spojenectva

Národy EÚ a Spojené štáty americké sa veľmi prirodzenými spojencami. Vypláva to z viacerých príčin:

- 1) Spoločný civilizačný základ
- 2) Spoločné politické hodnoty a demokratické politické režimy
- 3) Veľmi blízke sociálno-ekonomicke charakteristiky a životný štýl spoločnosti
- 4) Silná ekonomická prepojenosť
- 5) Prepojenosť na úrovni medziľudských kontaktov
- 6) Historická skúsenosť s dekádami vzájomnej spolupráce.
- 7) Existujúce politické, ekonomicke a obranné väzby- vyjadrené najmä spoločným členstvom v NATO.

Môžeme si ich rozobrať podrobnejšie:

Prvá väzba vypláva zo spoločného civilizačného základu.³ USA boli založené kolonistami z Európy, najmä Britských ostrovov, Holandska, Nemecka, Francúzska a Škandinávie. Doteraz potomkovia Európanov tvoria väčšinu obyvateľstva Spojených štátov.⁴ Spoločné politické hodnoty a demokratické politické režimy: Spoločný civilizačný základ vytvoril aj prepojenie v oblasti politického myslenia a politických hodnôt. Napriek tomu, že USA mali tendenciú najmä v 19. storočí zdôrazňovať vlastnú výnimočnosť a dokonca morálnu nadradenosť⁵, americká demokracia vychádzala z tradície anglickej samosprávy, parlamentarizmu a myšlienkových konceptov európskeho osvietenstva.⁶ V 20. storočí sa demokratizovala aj západná a severná Európa. Na oboch stranach Atlantiku tak vznikli demokratické spoločnosti a tie – ako uviedol už Tocqueville majú prirodzenú tendenciú spolupracovať a prepájať sa spoločnými záujmami.⁷

Veľmi blízke sociálno-ekonomicke charakteristiky a životný štýl spoločnosti Európy, Severnej Ameriky, Austrálie, Nového Zélandu a bohatších latinsko-amerických štátov (Argentína) znamenajú, že sú to spoločnosti približne rovnako bohaté a rozvinuté a s veľmi spoločným životným štýlom: Navonok spoločnosti dominuje mestská pracujúce stredná

³ TOCQUEVILLE: A. de: *O demokracii v Amerike*, s.143.

⁴ Tzv. bieli nehispánsky Američania sú asi 61 % populácie. (Spolu s Hispánami a Latinoameričanmi, ktorí sú kultúrno-historicky tiež vlastne európskeho pôvodu (katolíci rozprávajúci po španielsky) asi 80 %. Pozri: AMERICAN FACT FINDER. (2015): ACS DEMOGRAPHIC AND HOUSING ESTIMATES.

⁵ KREJČÍ, O. (2009): *Zahraniční politika USA*, s. 54-97.

⁶ Pozri: POLASKY, J.L. (2015): *Revolutions without Borders*.

⁷ TOCQUEVILLE: A. de. (1865): *O demokracii v Amerike*, s. 946-948.

vrstva zamestnaná v priemysle alebo službách s veľmi podobnými predstavami rodinnom živote.

Medzi Severnou Amerikou a EÚ existuje aj silná ekonomická prepojenosť. Pre EÚ je USA najväčším obchodným partnerom (asi 17-18 % vonkajšieho obchodu)⁸, pre USA je EÚ druhým najväčším partnerom (18-19 %) ale až po Číne (asi 20 %).⁹ Údaje sú z roku 2018, je možné že v dôsledku Trumpovej protičínskej colnej a obchodnej vojny v roku 2019 bola EÚ opäť prvým obchodným partnerom USA. V USA asi 40 % priamych zahraničných investícií pochádza z krajín EÚ (z toho 13,7 % je z Británie, no aj bez nej bude EÚ v USA najväčším investorom).¹⁰ V EÚ predstavujú americké a kanadské investície asi 29-30 % všetkých zahraničných investícií.¹¹

Prepojenosť na úrovni medziľudských kontaktov, najmä medzi príslušníkmi majetkových, politických, kultúrnych a intelektuálnych elít je pomerne vysoká. Najväčšiu turistickú výmenu majú USA s Mexikom a Kanadou, ale hned za nimi sú krajinu EÚ.

Historická skúsenosť s dekádami vzájomnej spolupráce je výsledkom dlhodobých politických väzieb, ktoré sa medzi USA a európskymi štátmi začali viditeľne upevňovať na konci 19. storočia a pre USA je Európa stále hlavným partnerom – a naopak. USA boli štyri desaťročia pripravené brániť západnú Európu a udržiavalí v nej značné vojenské sily. Dvakrát významne zasiahli do svetových vojen, ktoré sa rozhoreli v Európe.

V súčasnosti vzájomné prepojenie potvrdzujú existujúce politické, ekonomické a obranné väzby- vyjadrené najmä spoločným členstvom v NATO. USA sú už desaťročia pre európske demokracie hlavným partnerom v bezpečnostnej, ekonomickej a politickej oblasti. NATO bolo založené v roku 1949 a NATO je dnes podľa všetkého jediná ako-tak funkčná obranná aliancia s hodnoverným záväzkom spoločnej obrany. V súčasnosti USA udržujú v Európe vojenské jednotky o sile asi 64 000 mužov. USA nám v rámci NATO poskytujú bezpečnostné garancie, vojenskú podporu rôzneho druhu a najmä ochranný jadrový dáždnik. Americké líderstvo býva často zdrojom kritiky zo strany európskych partnerov, no reálne čísla a neochota Európanov viac prispievať na vlastnú obranu ho jasne opakovane potvrdzujú. Z pohľadu celkovej vojenskej kapacity NATO podiel samotných USA predstavuje asi 70 %. Ak by došlo k odchodu UK z Európskej únie, EÚ môže mať vážny problém sa vôbec pokúsať o samostatnú obrannú politiku (bez USA a UK).

2 Potreba spojenectva

Ďalšia potreba spojenectva vyplýva z niekoľkých základných príčin:

Z potreby spolupráce v bezpečnostnej oblasti – minimálne obrana európskeho kontinentu, udržanie kontroly nad severným Atlantikom a nad svetovými oceánmi ako takými. Zdanlivo potrebnejšia viac pre Európu, lebo USA jej poskytujú už spomenuté bezpečnostné záruky, jadrový dáždnik, podporu konvenčných síl a námorných kapacít. US Navy garantuje Európanom voľný prístup k svetovému oceánu. Aj Slovensko ako člen NATO t'aží napr. z americkej jadrovej podpory, hoci táto skutočnosť sa príliš nezdôrazňuje. Patrí medzi tzv. umbrella states. To znamená, že sice vlastné jadrové zbrane nemá, no existuje mocnosť (USA), ktorá deklarovala záväzok, že ak niekto proti jej spojencovi (teda aj Slovensku) použije jadrové zbrane alebo sa bude vyhŕážať ich použitím, USA odpovedia za použitia jadrového komponentu. Pre USA sú ich európski spojenci zdanlivo menej dôležitý.

⁸ DIRECTORATE GENERAL FOR TRADE. (2018): *Top Trading Partners – 2017*.

⁹ INTERNATIONAL TRADE ADMINISTRATION. (2018): *Top U.S. Trade Partners*.

¹⁰ SELECT USA. (2018): *Foreign Direct Investment*.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION. (2019): *Foreign direct investment report: continuous rise of foreign ownership of European companies in key sectors*.

No konflikty v Perzskom zálive, Afganistane a pod. ukázali, že USA potrebujú podporu svojich spojencov- politickú, ekonomickú, no aj priamo vojenskú, dokonca aj vtedy, ak by malo ísť o nasadenie až „druholíniových“ doplnkových síl.¹² Článok 5 Washingtonskej zmluvy bol aktivovaný len raz- a to v roku 2001 práve na podporu USA.

Ďalej z potreby udržania dominancie Západu vis a vis Čína, Rusko, India... Taktiež aj medzinárodného poriadku založeného západnými demokratickými štátmi. Ten sa vyvíjal po roku 1945 a najmä v období 1989-2014. V jeho rámci bol Západ so svojou severoamerickou aj európskou zložkou fakticky stredom sveta. Nie je priestor venovať sa otázke, či tento poriadok je spravodlivý. Pre západné demokratické štáty je výhodný. Napriek istým výhradám je v konečnom dôsledku výhodný aj pre Slovensko a jeho občanov. Možno pripustiť, že dominancia Západu je dlhodobo neudržateľná a že vedieme „ústupový boj“. No ani vtedy to neznamená že by sme sa nemali pokúšať výnimočné postavenie tohto Západu snažiť udržať čo možno najdlhšie, zachovať z neho čo možno najviac. Nie je dôvod postupovať hystericky a z faktu relatívneho úpadku Západu vyvodzovať predstavu o nejakom jeho konci, zániku a nebodaj tento zánik fatalisticky urýchlovať. Ak aj nemôžeme vzhľadom na rastúci význam iných regiónov a mocností uchovať dominanciu Západu a smerujeme k mocenskému multipolarizmu, môžeme sa postarať, aby nás „západný pól“ bol čo možno najsilnejší. V tejto súvislosti niektorí slovenskí autori zvýrazňujú úlohu BRICS (zoskupenie krajín: Brazília, Rusko, India, Čína a Južná Afrika), ale nakoniec uznávajú, že ide o nekoherentné a nesúrodé zoskupenie.¹³

Nakoniec aj z potreby spolupracovať pri šírení demokratických hodnôt – aspoň donedávna. Demokracie ako v podstate ideologické režimy, kde sa politika zdôvodňuje morálnymi a hodnotovými argumentmi a ktoré samé seba považujú za najlepšie politické usporiadania, sú vo svojej podstate expanzné. Nie v zmysle výbojov a rozširovania vlastného územia, ale v misionárskom zápale šírenie vlastných politických hodnôt a poriadku. Obrátiť ostatné krajiny na demokraciu potrebujú aj z bezpečnostného hľadiska. Zastavenie tohto úsilia a procesu im môže privodiť ľažkú politickú a bezpečnostnú krízu.

3 Prekážky spojenectva

Dlhodobá potreba spojenectva a spolupráce však nie je žiadnou garanciou ich pretrvania. Politické rozhodnutia sa nezriedka riadia aj inými motívmi než logikou.

V súčasnosti vidíme niekoľko prekážok:

- 1) Samotný prezident Donald Trump a jeho politika
- 2) Oslabovanie americkej moci
- 3) Strata záujmu americkej verejnosti o Európu
- 4) Oslabovanie ekonomického prepojenia
- 5) Čínska výzva

Opäť tieto aspekty možno rozobrať podrobnejšie:

Donald Trump je výnimočným politikom. V medzinárodnej oblasti však ukazuje niekoľko špecifických prístupov, ktoré už musíme považovať za charakteristiku jeho zahraničnej politiky. Predovšetkým vnútorne zrejme nie je prívržencom dlhodobých stabilných aliancií založených na spoločných hodnotách a partnerstvo.¹⁴ Koná skôr samostatne alebo má tendenciu vytvárať len dočasné ad-hoc zoskupenia na základe modelu, ktorý pozná z veľkého biznisu – z každú vlastnú podporu očakáva okamžitú protihodnotu.

¹² POLYAKOVA A., HADDAD, B. (2019): *Europe Alone*, s. 115.

¹³ JUZA, P. (2019): *Slovo dalo slovo*, s. 46.

¹⁴ COHEN, E.A. (2018): *Trump's Lucky Year*, s. 2-6.

Riešenie nejakého problému začína vždy konfrontačne a s istou formou útoku na partnera – hoci len verbálnou. Obyčajne najprv „ukáže zuby“, eskaluje situáciu a až potom začne seriózne vyjednávať a prípadne veľkoryso ustupovať. Vysiela tak ale posolstvá, ktorá na základe tradičných diplomatických skúseností bývajú často nesprávne interpretované. Taktiež má sklon k otváraniu „príliš veľa frontov naraz“ a vstupovaniu do nových a nových krízových situácií bez toho, aby efektívne vyriešil predchádzajúce. Zjavne rozohráva obchodné vojny s tými, koho vidí ako hlavných amerických hospodárskych konkurentov. Je to nie len Čína no aj EÚ. Rusko mu prekáža omnoho menej. Trump má však často podceňovanú schopnosť veľkého manipulátora, ktorý nakoniec nezriedka dosiahne čo chce, aj napriek metódam, ktoré môžu všetci odsudzovať.

Ak Donald Trump nebude v roku 2020 znova zvolený, jeho účinkovanie bude možné vnímať ako krátku epizódu, krátke zakolísanie v americkej zahraničnej politike. Ak by mal byť prezidentom aj v ďalšom volebnom období, alebo jeho štýl a postoje sa stali základom novej americkej globálnej politiky, naše transatlantické partnerstvo bude pravdepodobne postupne erodovať. No kríza v euro-amerických vzťahoch sa nezačala zvolením D. Trumpa. Bola tu prítomná už dlhšie¹⁵ – niekto by povedal, že je permanentným chronickým javom.

Tu je vhodné upozorniť aj na rozdielne videnie Západu z oboch brehov Atantiku. My v Európe máme tendenciu vidieť „Západ“ ako viac-menej rovnoprávne spojenie Severnej Ameriky a Európy (plus pár menších národov). Trump však dáva najavo, že ak je vôbec ochotný uvažovať o nejakom dlhodobom zväzku, tak len o takej podobe západného spoločenstva, v ktorom by USA mali charakter vedúcej sily a ostatné menšie štáty skôr len politického doplnku. (To aj vysvetluje jeho nel'úbosť voči predstave nejakej efektívne zjednotenej EÚ).

Potrebné je priznať, že v súčasnosti sme svedkami relatívneho oslabovania americkej moci.¹⁶ Nie je to žiadny katastrofický kolaps, ale vyplýva predovšetkým z rastu Číny, Indie ale aj iných stredných mocností bývalého Tretieho sveta, či lepšie povedané globálneho Juhu. Podľa Medzinárodného menového fondu HDP USA podľa parity kúpnej sily reprezentoval asi 15 % svetového a bol až tretí za Čínou a EÚ. Vývoj podielu nominálneho amerického HDP na svetovom HDP je nasledovný¹⁷:

Tabuľka 1: Vývoj podielu nominálneho HDP Spojených štátov na svetovom HDP

Rok:	Podiel US na nominálnom svetovom HDP:
1968	37.30 %
1971	34.84 %
1981	27.50 %
1991	25.89 %
2001	31.79 %
2011	21.18 %
2017	24.08 %

Z tabuľky vidíme pomalý ale ustavičný pokles. A asi medzi rokmi 1890-2015 boli USA najväčšou svetovou národnou ekonomikou. Toto postavenie stratili – aspoň nateraz. Podobný vývoj zažila aj Európa.

¹⁵ POLYAKOVA A., HADDAD, B. (2018): *Europe Alone*, s. 109.

¹⁶ POSEN, A..S. (2018): *The Post-American World Economy*, s. 28-32.

¹⁷ YCHARTS. (2019).

Strata záujmu americkej verejnosti o Európu má viacero príčin. Je to napríklad aj zmena etnického a rasového zloženia v samotných USA. Zvyšuje sa význam obyvateľov s koreňmi v Latinskej Amerike, Afrike, Východnej Ázii a pod. Zároveň Európa na rozdiel od 20. storočia, prestala byť regiónom, kontrolou nad ktorou znamená postavenie supraveľmoci. To bol dôvod prečo USA zasiahli do dvoch svetových vojen proti cisárskemu a neskôr nacistickému Nemecku a prečo bránili západnú Európu pred možným ovládnutím zo strany ZSSR. Navyše dnes z amerického pohľadu takéto ovládnutie Európy ani nehrozí. EÚ je príliš slabou organizáciou na vznik „svetovládnej ríše“, ZSSR neexistuje a napriek ruským revanšistickým pokusom od roku 2014 je pravdepodobnosť reálneho ruského ovládnutia Európy nepomerne menšia. Okrem toho asymetrickosť vo vzťahu medzi USA a Európu daná rozdielnymi vojenskými potenciálmi¹⁸ vytvára v americkej verejnosti pocit frustrácie, roztrpčenia nad európskymi spojencami a aj zbytočnosti takejto aliancie.

Napriek tomu – po dvoch dekádach sťahovania síl - od roku 2014 USA posilňujú svoju vojenskú prítomnosť v Európe a tiež aj obranu východného krídla.¹⁹ Napr. aj v podobe European Deterrence Initiative a vyslania jednej brigády do Európy v r. 2014. Dlhodobý trend sťahovania amerických vojsk sa zvrátil.²⁰

V skutočnosti sa USA začínajú vo svojej globálnej politickej a vojenskej stratégii reálne viacej orientovať na región východnej Ázie, ktorý sa stáva hlavným ekonomickým centrom sveta a práve vývoj v ňom môže určiť svetové mocenské pomery pre prvú polovicu 21. storočia.²¹ A existuje tu reálny vyzývateľ americkej svetovej semihegemónie – Čína, ktorú sa USA snažia regionálne aspoň sčasti vyvažovať.²² USA začínajú vidieť ČLR ako hlavného rivala, ktorému musia venovať najväčšiu pozornosť. Rusko, resp. iné ohrozenia pre Európu sa v ich očiach stávajú sekundárnymi.²³ Zmenu dôležitosťi jednotlivých regiónov pre americkú politiku vidíme aj v rozložení amerických ozbrojených síl – napr. oproti časom studenej vojny, keď najväčšie americké sily v zahraničí boli v Európe. Pokial dnes v Európe je to asi 64 000 mužov a žien, na Blízkom Východe asi 10 000, v tichomorsko-východoázijskej oblasti až 133 000.²⁴

Zmeny vo svetovej ekonomike mali dôsledky aj na ekonomicke prepojenie medzi USA a Európou. Áno, americké investície v Európe v roku 2016 predstavovali asi 29 % všetkých investícii, no v roku 2007 to bolo 41 %!²⁵ USA sú stále najväčším obchodným partnerom pre EÚ. No pokial v roku 2016 bol americký podiel na vonkajšom obchode EÚ okolo 18 %, v roku 2000 to bolo ešte asi 26 %.²⁶ Aj tu viac oslabil americký export než import z EÚ. Ekonomicke prepojenie sa zjavne oslabuje a to práve relatívnym oslabovaním americkej exportnej konkurencieschopnosti, oslabovaním americkej kapitálovej účasti v zahraničí a naopak, rastom Číny a jej podielu na svetovom obchode.

¹⁸ POLYAKOVA A., HADDAD, B. (2018): *Europe Alone*, s. 109.

¹⁹ Pozri napr. INC NATOAKTUAL.CZ. (2019): *USA oživí test ze studené války, do Evropy bleskově vyšlou 20 tisíc vojáků*.

²⁰ POLYAKOVA A., HADDAD, B. (2018): *Europe Alone*, s.111.

²¹ Pozri: CAMPBELL, K.M. , SULLIVAN, J. (2019): *How America Can Both Challenge and coexist With China*.

²² POLYAKOVA A., HADDAD, B. (2018): *Europe Alone*, s.110.

²³ Pozri: ANNUAL REPORT TO CONGRESS. (2019): *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019*.

²⁴ Pozri: DEFENSE MANPOWER DATA CENTER. (2019): *United States military deployments*.

²⁵ EUROPEAN COMMISSION. (2019): *Foreign direct investment report: continuous rise of foreign ownership of European companies in key sectors*.

²⁶ THE FINANCIAL TIMES. (2016): *A third of EU trade with the United States and China*.

4 Európa bez USA

Na tomto mieste sa môžeme zamyslieť, aké by boli perspektívy pre Európu v prípade skutočného rozpadu euro-amerického spojenectva. Je to čierny scenár a dúfajme, že sa nenaplní – spojenectvo medzi demokratickou Európu a Severnou Amerikou je pre nás stále nesmierne výhodné a mali by sme sa ho snažiť udržať.

Keby a však stal realitou, znamenalo by to, že EÚ sa v takom prípade v obranných a bezpečnostných otázkach bude musieť prestaviť spoliehať na americkú podporu. Vyhvystane tak nutnosť - či chceme alebo nechceme- federalizácie EÚ, aby vznikla spoločná európska vláda a prezident schopný účinne vykonávať zahraničnú a obrannú politiku, riadiť spoločné vojenské operácie a pod. Zároveň EÚ a jej členské štáty budú musieť podstatne navýsiť výdavky na obrany a zväčšiť svoje vojenské potenciály. V prípade rozchodu s USA nebudeme hovoriť o raste vojenských výdavkov na úroveň vcelku nízkych 2 %, ale napr. o 6 – 10 % (aspoň na prechodné obdobie), obnovení prezenčnej vojenskej služby a pod. a to veľmi rýchlo. EÚ by si totiž okrem výrazného posilnenia konvenčných síl musela rýchlo vybudovať tie strategické systémy, ktoré teraz v rámci NATO poskytujú USA: strategické jadrové sily, protiraketovú obranu, vesmírne prieskumné a komunikačné prostriedky, veľké loďstvo, sily rýchlej reakcie a prostriedky na ich prepravu atď.

Ved' ak by Európania nechceli byť v pozícii bezmocných objektov manipulácie zo strany Ruska, Číny a USA, musia mať kapacity vystupovať mocensky rovnocenne vo vzťahu k nim. Nestačilo by mať len jadrové zbrane ako prostriedok odstrašenia (pričom na účinné samostatné jadrové odstrašenie by bolo potrebné mať asi dvoj – trojnásobok toho, čo majú teraz Francúzsko a Británia dohromady). Veľké vojenské loďstvo by bolo nevyhnutnosťou, pretože asi 90 % exportu z EÚ ide morskou cestou a Európa potrebuje dovážať väčšinu surovín zo zámoria (nám suchozemcom to nezriedka uniká). EÚ je tak plne závislá na slobodnom prístupe k svetovému oceánu, ktorý nám teraz poskytuje dominancia US Navy. V prípade rozkolu v západnom spoločenstve by to nemuselo platiť. Naopak, naši plánovači by museli rozvíjať úvahy o tom, ako udržať ruskú flotilu v Barentsovom mori, americkú na západ od Islandu a Azorských ostrovov a ako mať plne priechodné Stredozemné, Červené a Arabské more. To by muselo byť nevyhnutné spojené s budovaním siete základní, staníc, spojenectiev a pod. v zámorií - na čo by boli potrebné aj silné expedičné sily. Európa sa nemôže účinne brániť ako izolovaný polostrov Eurázie. (Čisto kontinentálnu stratégiju si už v Európe vyskúšal Napoleon a Hitler a v oboch prípadoch neúspešne.) Taktiež by bolo nutné nejak znovu integrovať Britániu do európskej obrannej štruktúry. Žiaľ, v reálnom svete neplatí pacifistická predstava, že ak sa my stiahneme do akejsi politiky nezasahovania a demilitarizácie, všetci nám dajú pokoj a my si budeme žiť v mieri a ušetrené prostriedky venovať napr. na výstavbu škôlok a nemocníc. Ak sa my zriekneme z morálnych dôvodov mocenských nástrojov, silovej a konfrontačnej politiky, neznámená to, že tí iní ich nebudú skúšať na nás. Problémom demokracií je, že sice v dlhodobom časovom rámci prinášajú väčší blahobyt a rozkvet, no vlády ľažko získavajú podporu pre náročné preventívne aktivity – nebodaj vojenského charakteru – ak nebezpečenstvo nie je zjavné a bezprostredné.²⁷

Niektoří Európania špekulujú o nahradení spojenectva s USA spojenectvom s Ruskom alebo ČLR. Nie je to úplne nerealistická vizia, ved' z minulosti poznáme strategické spojenectvá, ktoré neboli založené na spoločných politických a kultúrnych hodnotách (spojenectvo republikánskeho Francúzska s absolutistickým Ruskom okolo roku 1900, kresťanského Francúzska s osmanskou ríšou v 16.-17. storočí, nacistického Nemecka s neárijským Japonskom a pod.) avšak okrem tejto politickej nekompatibility existujú ďalšie

²⁷ TOCQUEVILLE: A. de. (1865): *O demokracii v Amerike*, s. 369-70.

štyri prekážky, ktoré bránia tomu, aby mohla mať EÚ napr. s Ruskom alebo Čínou taký vzťah, aký mala v rokoch 1945-2016 so Spojenými štátmi. Tieto mocnosti stále nemajú taký vojenský a ekonomický potenciál ako USA, nevieme, či by vôbec boli ochotné poskytovať Európe vojenskú podporu, ani to, čo by za to chceli, nevieme odhadnúť ich budúcu vnútornú stabilitu a taktiež môžeme predpokladať, že by mali veľkú tendenciu zasahovať do vnútornej politiky v európskych krajinách – a nie v prospech demokracie, individuálnej slobody a právneho štátu.

Takže aby Európania vôbec mohli uvažovať o rovnoprávnom strategickom partnerstve napr. s Čínou alebo Ruskom, aj tak by sami museli najprv byť dostatočne politicky zjednotení a vojensky silní. Tak- či tak by si museli vybudovať federalizovanú a dobre vyzbrojenú úniu, aby boli braní ako partner – nie ako vazali.

Takáto krátka analýza navyše ešte počítala s tým, že UK v EÚ zostane, respektíve v obrannej a zahranično-politickej oblasti s ňou bude úzko spolupracovať. Dnes však musíme počítať s realitou brexitu a odchodu štátu, ktorý reprezentuje asi jednu štvrtinu či tretinu vojenskej kapacity EÚ, je jadrovou mocnosťou a stálym členom BR OSN s rozsiahloou sieťou zámorských území, diplomatických zastúpení, základní a silnou veľmocenskou tradíciou. Bez Spojeného kráľovstva sa tak realizácia všetkých plánov na strategickú autonómiu EÚ a samostatné veľmocenské postavenie Európy môže stať ešte ďalšou ba až nemožnou. Podľa niektorých názorov je strategická autonómia EÚ dokonca čisto iluzórna, lebo Európania si už príliš zvykli na americkú ochranu a sú príliš rozdelení.²⁸

Idea, že Európa môže väzbu s USA opustiť, stať sa samostatnou mocenskou silou a voľne na základe istej verzie multilateralizmu vytvárať ad hoc partnerstvá s Ruskom Čínou, Indiou a taktiež aj s USA podľa aktuálnych okolností, má aj istý ideologický aspekt. Znamenalo by to vymenie dlhodobého ideologického a hodnotového partnerstva s demokratickou mocnosťou za dočasné aliancie s autoritárskymi alebo semidemokratickými mocnosťami. Prinášalo by to viaceré dôsledky:

EÚ by sa musela fakticky vzdať hodnotovej zahraničnej politiky (šírenie ľudských práv, demokracie) a orientovať sa na politiku pragmatickú a mocenskú. Alebo by sa dostávala do absurdnej situácie že na jednej strane by kritizovala nejaký malý nedemokratický štát ale voči aktuálnemu veľkému spojencovi by sa uplatňovala selektívna slepota.

Európske štáty by boli postihované častými a opakovanými vnútornými konfliktmi. Demokracie nie sú schopné veľkých obratov v zahraničnej politike. Majú vysokú zotrvačnosť. Ak vlády vysvetlia obyvateľstvu, že tento štát je nás spojenec a tento protivník, musia to vždy zdôvodňovať na základe morálnom a hodnotovom. Takéto presviedčanie sa ďaleko mení. Skúsenosť z posledného storočia poukazuje, že ak sa moderný štát so silným dôrazom na hodnoty a ideológie v politike (to sú demokracie i moderné totalitné režimy) pokúša a náhlu a radikálne zmenu zahranično-politickej orientácie alebo spojenectva vo vojne vrátane kapitolacie a uzavretia iného ako víťazného mieru, skončí to obyčajne silným vnútorným rozštiepením spoločnosti, ba až občiansku vojnou (posledným príkladom je brexitová politická kríza v UK).

Taktiež platí, že zahraničná a vnútorná politika nie sú od seba oddelené. Partnerstvo s autoritárskou konzervatívnu mocnosťou znamená vždy „presakovanie“ jej hodnôt a jej spôsobov politiky aj do života spojeneckej demokracie.²⁹

EÚ by na samostatnú aktívnu zahraničnú politiku – nebodaj pohotovú - potrebovala transformáciu na štát- reálnu úniu alebo federáciu, aby existovalo rozhodovacie centrum

²⁸ POLYAKOVA A., HADDAD, B. (2018): *Europe Alone*, s. 110.

²⁹ ANG, Y.Y. (2019): *Autocracy With Chinese Characteristics*, s. 39-46.

schopné pohotových zvratov – dokonca možno oddelené od bežného ľudového demokratického konsenzu. Opäť treba zdôrazniť, že návrat k eure mocenských a diplomatických hier a k voľnej tvorbe aliancií na základe momentálnych potrieb v štýle Európy 18. storočia a odklon od dlhodobých väzieb, hodnotových aliancií, medzinárodných organizácií a medzinárodného práva vyžaduje skôr model autoritárskych režimov – nie stabilných a pacifistických demokracií.

5 Budúcnosť spojenectva

Napriek všetkému môžeme predpokladať, že euro-americké spojenectvo v najbližších rokoch vydrží. Spoločné záujmy a spoločné väzby sú veľmi silné. Bude však menej srdečné, bude viac podmieňované väčším podielom Európy na spoločnej obrane. Jeho dlhodobá budúcnosť už môže byť otázna. Bude závisieť najmä od schopnosti USA zostať veľmocou s globálnym dosahom a teda poskytovať Európe istú formu vojensko-bezpečnostných garancií. Alternatívou je, že by sa toto spojenectvo muselo viac politicky formalizovať (veľká transatlantická únia) a tak potvrdiť -najlepšie v podobe zväzu silnej EÚ a USA, ktoré by sa snažili zachrániť čo najviac z existujúceho medzinárodného poriadku proti pokusom napr. Číny vytvárať vlastný konkurenčný regionálny politický systém. Rozpad euro-amerického spojenectva by musel v konečnom dôsledku viest k zmenám v samotnej Európe.

Možné sú tri scenáre:

- a) Nedostatočne politicky zjednotená a/alebo slabo chránená Európa, ktorá sa nakoniec stane len priestorom pôsobenia iných veľkých hráčov so všetkými dôsledkami.³⁰
- b) Zjednotená Európa, ktorá venuje väčšiu pozornosť obrane a vstupuje do rôznych diplomatických hier s ostatnými veľkými veľmocami, no rezignujúca na hodnotovú politiku a čiastočne prijímajúca do svojho vnútorného života aj nedemokratické prvky a maniere
- c) Podobná zjednotená Európa so silnou úrovňou militarizácie ale ktoré udrží vnútorný demokratický charakter a hodnotovú zahraničnú politiku. Znamená to ale vysokú mieru vlastnej jednoty, morálnej integrity aj ochotu vzdorovať – často samostatne – nedemokratickým mocnostiam.

Prvé dve alternatívy jednoznačne počítajú s oslabením ba až zánikom európskej demokracie. Druhá vyžaduje mimoriadnu húževnatosť, rozhodnosť a zmužilosť.

Záver

Často sa stretávame s názorom, že akási samostatná oddelené európska politika bez transatlantických väzieb bude znamenať oddelenie sa od „militaristických“ Spojených štátov a účasti na ich intervenciách a bude znamenať mierovejšiu, pokojnejšiu zahraničnú politiku a väčšiu bezpečnosť a nižšie vojenské náklady.

Táto predstava však len je rozvinutím ilúzie o neutralite (s akou sa často stretávame aj na Slovensku) na „vyšom európskom leveli“. Pravdou by bol presný opak. Bude to znamenať potrebu vytvorenia európskej federácie a súčasne väčších vojenských výdavkov, aj väčšej osobnej účasti na obrane a vyššiu mieru napäťa, ohrozenia a krízových situáciu. Určite pre diplomatov väčšiu mieru vzrušenia a sebarealizácie, no pre radových občanov zrejmé zhoršenie reálnej kvality života. Možno dokonca aj úrovne európskej demokracie. A toto je stále tá lepšia alternatíva. Horšou nie je Európa „do ničoho sa nemiešajúca a preto žijúca v pokoji a blahobytie“ ale Európa len ako objekt mocnejších síl.

³⁰ POLYAKOVA A., HADDAD, B.: *Europe Alone*, s. 112.

Pre USA prerušenie transatlantickej väzby znamená stratu hlavného a prirodzeného spojenca a istú izoláciu na medzinárodnej scéne. Nedokázali by už byť hlavnou svetovou veľmocou. Takže Európa a Severná Amerika – sú prirodzení spojenci, ktorí by mali toto svoje spojenectvo udržať.

Musíme si ale byť vedomí, že existujú prirodzené a dlhodobé trendy, ktoré tomuto bránia. No Európa a USA len spoločne dokážu udržať ako-takú prevahu Západu. Ak by došlo k rozdeleniu, vznikne multipolárny svet, ale ktorý vôbec nebude nejakým „demokratickejším poriadkom bez americkej hegemonie“. Naopak, bude konfliktniejsím a nebezpečnejším miestom, kde vzrástie význam autoritárskych mocností (ktoré určite nebudú mať záujme na nejakej „demokracii“).

Európske štáty sa budú stanú ich obetou, alebo budú musieť vytvoriť silnú a jednotnú Európsku úniu s vlastnou relevantnou vojenskou mocou, čo bude nesmierne finančne a organizačne náročné. Tá by musela byť taká silná, aby sa dokázala vyrovnať moci Ruska, Číny a aj Spojených štátov. A to by bolo neľahká úloha.

Použitá Literatúra:

1. ANG, Y.Y. (2019): Autocracy With Chinese Characteristics. In: *Foreign Affairs*, 2019, roč. 97, č. 3, s. 39-46.
2. ANNUAL REPORT TO CONGRESS. (2019): Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019. [online]. In: *Annual Report to Congress*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://media.defense.gov/2019/May/02/2002127082/-1/-1/2019_CHINA_MILITARY_POWER_REPORT.pdf.
3. CAMPBELL, K.M. , SULLIVAN, J. (2019): How America Can Both Challenge and Coexist With China. In: *Foreign Affairs*, roč. 98, 2019, č. 5, s.96-111.
4. COHEN, E.A. (2018): Trump's Lucky Year. In: *Foreign Affairs*, 2018, roč. 97, č. 2, s. 2-9.
5. DEFENSE MANPOWER DATA CENTER. (2019): United States military deployments. [online]. In: *Defense Manpower Data Center*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.dmdc.osd.mil/appj/dwp/index.jsp>.
6. DIRECTORATE GENERAL FOR TRADE. (2018): Top Trading Partners – 2017. [online]. In: *Directorate General for Trade*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf.
7. EUROPEAN COMMISSION. (2019): Foreign direct investment report: continuous rise of foreign ownership of European companies in key sectors. [online]. In: *European Commission*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1993>.
8. INC NATOAKTUAL.CZ. (2019): USA ožíví test ze studenej války, do Evropy bleskově vyšlo 20 tisíc vojáků. [online]. In: *idnes.cz*, 18. 10. 2019. [Citované 19. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/nato-usa-pentagon-defender-reforce-cviceni-manevry-rusko.A191018_150749_na_zpravy_inc.
9. INTERNATIONAL TRADE ADMINISTRATION (2018): Top U.S. Trade Partners. [online]. In: *International Trade Administration*, 2018. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://www.trade.gov/mas/ian/build/groups/public/@tg_ian/documents/webcontent/tg_ian_003364.pdf.
10. JUZA, P. (2019): *Slovo dalo slovo*. Trnava: PeIn, 2019. ISBN 978-80-972361-4-4.
11. KREJČÍ, O. (2009): *Zahraniční politika USA*. Praha: Professional Publishing, 2009. ISBN 978-80-86946-68-9.
12. POLASKY, J.L. (2015) : *Revolutions without Borders*. New Haven: Yale University Press, 2015. ISBN 978-0-300-20894-8.

13. POLYAKOVA A. (2019), HADDAD, B.: Europe Alone. In: *Foreign Affairs*, 2019, roč. 98, č. 4, s.109-120.
14. POSEN, A..S. (2018): The Post-American World Economy. In: *Foreign Affairs*, 2018, roč. 97, č. 2, s. 28-38.
15. SELECT USA. (2018): Foreign Direct Investment. [online]. In: *Select USA* , 2019. [Citované 19. 10. 2019.] Dostupné na internete:
<https://www.selectusa.gov/servlet/servlet.FileDownload?file=015t0000000LKSsn>.
16. STATISTIC TIME. (2019): List of Countries by GDP (PPP). In: *International Monetary Fund*, 2019. [Citované 3. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-ppp.php>
17. TOCQUEVILLE (1835): *O demokracii v Amerike*. Bratislava: Kalligram, 2006. ISBN 80-7149-765-7.
18. THE FINANCIAL TIMES. (2016): A third of EU trade with the United States and China. In: The Financial, [online]. In: *The Financial Times*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.finchannel.com/business/64225-a-third-of-eu-trade-with-the-united-states-and-china>.
19. YCHARTS. (2019): [online]. In: *YCharts*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.] Dostupné na internete: https://ycharts.com/indicators/us_gdp_as_a_percentage_of_world_gdp

Kontakt:

doc. JUDr. MUDr. Daniel Šmihula, PhD., Dr. Iur.

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici

Kráľovská 386/11

909 01 Skalica

Slovenská republika

e-mail: dsmihula@hotmail.com

VZOSTUPY A PÁDY KRAJNEJ PRAVICE V NEMECKY HOVORIACICH KRAJINÁCH¹

SUCCESES AND FAILURES OF THE FAR-RIGHT POLITICAL PARTIES IN THE GERMAN SPEAKING COUNTRIES

Radoslav Štefančík

Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: radoslav.stefancik@euba.sk

Abstrakt: Cieľom príspevku je predstaviť pozíciu troch konkrétnych politických strán v národnom straničkom systéme: Alternatívy pre Nemecko, Slobodnej strany Rakúska a Švajčiarskej ľudovej strany. V článku je najskôr v teoretickej rovine predstavený koncept krajnej pravice. Autor v druhej časti textu identifikuje charakteristické znaky krajnej pravice na príklade troch politických strán a následne analyzuje dôvody ich voľbenných vzostupov a pádov. Medzinárodná migrácia a negatívny postoj k príslušníkom sú predstavené ako dôležitý dôvod úspechu krajnej pravice. Naopak, vnútrostranické rozpory sú dôvodom, prečo dochádza k úpadku týchto strán. Napriek tomu, že vnútrostranické rozpory dokážu tieto politické strany oslabiť, nemožno tento fakt vnímať ako spôsob boja proti radikálnej politike.

Kľúčové slová: politické strany, radikalizmus, Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko

JEL: Z19

Abstract: The aim of the paper is to present the position of three political parties in the national party system: the Alternative for Germany, the Austrian Freedom Party and the Swiss People's Party. These political parties are characterized as far-right parties. Firstly, the concept of the far right is presented in theoretical terms. The author identifies the characteristics of the extreme right on the example of three political parties and then analyzes the reasons for their election ups and downs in the second part of the text. International migration and a negative attitude towards immigrants are presented as an important reason for the far right success. Conversely, intra-party contradictions are the reason why these parties are failing. Although internal political contradictions can weaken these political parties, this cannot be seen as a political tool for suppressing radical politics

Key words: political parties, radical right, Germany, Austria, Switzerland

JEL: Z19

Úvod

Ked' sa v roku 2017 s 12,6 percentami hlasov, z tretieho miesta, dostala do Nemeckého Spolkového snemu politická strana s názvom Alternatíva pre Nemecko (AfD), išlo o vôbec prvú politickú stranu s prívalstkom pravicovo-radikálna, alebo podľa niektorých autorov až pravicovo-extrémistická² v nemeckom parlamente od vzniku Spolkovej republiky

¹ Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* 015EU-4/2019.

² PFAHL-TRAUGHER, A. (2019): Die AfD und der Rechtsextremismus. Eine Analyse aus politikwissenschaftlicher Perspektive.

Nemecko v roku 1949. Napriek tomu, že v Nemecku sa dlhé roky uplatňoval koncept politického vzdelávania ako nástroj v boji proti pravicovému extrémizmu³, ani táto krajina neostala ušetrená od tejto, v iných krajinách nie úplne novej, politickej situácií. Zatiaľ čo v Nemecku sa radikálna pravica dostala do Spolkového snemu až v roku 2017, v Rakúsku i Švajčiarsku majú skúsenosť s pravicovými radikálmi nielen ako s parlamentnými subjektmi, ale už aj ako so stranami, ktoré sa podieľajú na vládnutí.

Cieľom tohto príspevku je predstaviť pozíciu troch konkrétnych politických strán v národnom straníckom systéme: Alternatívy pre Nemecko (AfD), Slobodnej strany Rakúska (FPÖ) a Švajčiarskej ľudovej strany (SVP). Všetky tri strany zaraďujú mnohí autori do skupiny pravicovo-populistických, radikálnych, v niektorých prípadoch dokonca až za extrémistických. V článku najskôr v teoretickej rovine popisujem koncept krajnej pravice, identifikujem charakteristické znaky krajnej pravice na príklade troch uvedených strán a následne popíšem ich volebnú trajektóriu. V článku budú analyzované dôvody volebných vzostupov i pádov týchto troch subjektov. Z nich vyplýva, že účinný prostriedok v boji proti pravicovému radikalizmu je odhalenie ich skutočných motívov. Tie sú zvyčajne v rozpore s proklamovanými záujmami ľudu, ktoré radikálny populizmus považuje za svoju prioritu.⁴ Táto stratégia však môže mať len krátkodobý účinok. Keďže aj v nemecky hovoriacich krajinách predpokladám nárast vplyvu personalizovaného voličského správania, t. j. vo voličskom rozhodovaní hrá dôležitý vplyv osobnosť, líder strany, po výmene straníckeho vedenia môže dôjsť k návratu stratenej dôvery voličov.

1 Znaky krajnej pravice

Pri analyzovaní krajnej pravice dochádza vo vedeckom diskurze k problematickým bodom zahŕňajúcim otázku, čo je vlastne možné vnímať pod týmto pojmom, resp. čo je súčasťou krajnej pravice.⁵ Tento výraz sa spravidla používa pre zastrešenie pravicového populizmu, pravicového radikalizmu a politického extrémizmu, aj keď aj pri rozlišovaní dvoch posledne zmienených pojmov opäť dochádza k diskusii, či je oba termíny možné vnímať ako synonymá, alebo je potrebné medzi nimi striktne rozlišovať.

Cas Mudde⁶ vo svojom texte z roku 2000 rozlišuje medzi konzistentne antidemokratickou extrémnou pravicou a nominálne demokratickou, ale populistickej radikálnou pravicou, hoci aj on priznáva, že rozlišovanie medzi radikalizmom a extrémizmom nie je vždy jednoznačné a prináša so sebou viaceré problémy, a to aj z toho dôvodu, že oba politické fenomény majú viaceré spoločné charakteristiky.⁷ Tento holandský politológ prichádza k záveru, že ide o skupinu strán zdieľajúcich spoločný ideologický alebo programový základ⁸. Tento vychádza primárne z nacionalizmu, ktorý zahŕňa okrem iného nepriateľský postoj k pristáhovcom, k iným kultúram, zvyklosťiam, náboženstvám. Za nepriateľské s negatívnym dopadom na národnú identitu je tak považované každé správanie, ktoré sa odlišuje od správania autochtónnej spoločnosti. Záujmy vlastného národa stojí na absolútnom vrchole a sú nadradené nad záujmy ostatných národov alebo nadnárodných, resp. medzinárodných organizácií.

³ DETJEN, J. (2007): Politische Bildung.

⁴ SMOLÍK, J. (2018): Populismus je

⁵ BÖTTICHER, A. (2015): Radikalismus und Extremismus: Konzeptualisierung und Differenzierung zweier umstrittener Begriffe in der deutschen Diskussion; UDRIS, L. (2011): Politischer Extremismus und Radikalismus: Problematisierung und diskursive Gelegenheitsstrukturen in der öffentlichen Kommunikation der Deutschschweiz.

⁶ MUDDE, C. (2000): Stranická rodina – rámcová analýza.

⁷ MUDDE, C. (2008): Radikale Parteien in Europa.

⁸ MUDDE, C. (2000): Stranická rodina – rámcová analýza.

Vzhľadom na to, že objektom môjho výskumu sú tri politické strany v nemecky hovoriacom prostredí, je namieste predstaviť aj koncepty autorov pochádzajúcich z tohto regiónu. Práve nemeckí autori totiž patria medzi popredné vedecké osobnosti zaobrajúci sa krajnou pravicou a mnohí z nich uprednostňuje výraz pravicový extrémizmus.⁹

Mimoriadne rešpektovaná inštitúcia v boji i vo výskume pravicového extrémizmu, nemecký Spolkový úrad na ochranu ústavy, na svojej webovej stránke rozlišuje medzi radikalizmom a extrémizmom, keď uvádza, že „*radikalizmus*“ je prehnany spôsob myslenia a konania, ktorý má tendenciu byť extrémny a snaži sa riešiť sociálne problémy a konflikty „od koreňa (lat. Radix)“. Na rozdiel od „extrémizmu“ by sa však nemal vylúčiť ani demokratický ústavny štát ani súvisiace základné princípy nášho ústavného poriadku. Takže napríklad kritici kapitalizmu, ktorí vyjadrujú zásadné pochybnosti o štruktúre nášho hospodárskeho a sociálneho poriadku a chcú ho zásadne zmeniť, ešte nie sú extrémisti. Radikálne politické názory majú svoje legítimne miesto v našom pluralistickom spoločenskom poriadku. Ani tí, ktorí chcú realizovať svoje radikálne ciele, sa nemusia báť, že ho ústava dodržiava, aspoň nie vtedy, ak uznáva základné princípy nášho ústavného poriadku. Na druhej strane je extrémizmus definovaný ako činnosť zameraná na odstránenie základných hodnôt liberálnej demokracie“.¹⁰ Napriek tomu, že vysvetlenie rozdielu medzi radikalizmom a extrémizmom sa zdá byť jasné a jednoznačné, Cas Mudde predsa len upozorňuje na určité nezrovnalosti. Po prvej, táto definícia úzko súvisí s „liberálnodemokratickým základným poriadkom“ Nemecka, a preto je ľažké uplatňovať ju mimo tohto ústavného rámcu. Okrem toho rozdiel medzi extrémizmom a radikalizmom je čokoľvek iné, než jednoznačne vymedzené, a preto spôsobuje pri empirickom výskume ľažkostí s vymedzením. Kedy sa subjekt zameraný nepriateľsky voči ústave (verfassungsfeindlich) stane „protiústavným“ (verfassungswidrig)? Mudde navyše upozorňuje, že definícia spolkového úradu sa koncentruje iba na demokraciu v zmysle liberálnej demokracie, ktorá je sice celkom bežná, ale určite nie jediná forma priateľnej demokracie. Liberálna alebo ústavná demokracia je osobitnou formou demokracie a, ako tvrdí Mudde, nie nevyhnutne najdemokratickejšou. V každom prípade, ak je niečo pre radikalizmus charakteristické, tak je to antiliberalizmus, resp. monizmus, t. j. považovať spoločenské štiepenie a sociálne odlišnosti za niečo protiústavné.¹¹

Podľa Muddeho¹² pri vymedzení radikalizmu a extrémizmu dochádza k problémom predovšetkým v rámci komparatívnej politológie. V celoeurópskej komparatívnej perspektíve môžeme identifikovať rozdiely medzi extrémistami a radikálmi napriek rozličnými štátmi, aj keď sa objavujú názory, podľa ktorých nie je namieste robiť rozdiely medzi radikálnymi a extrémistickými stranami. Hlavný rozdiel medzi radikálmi a extrémistami má totiž spočívať v tom a vyššie uvedená definícia nemeckého Spolkového úradu na ochranu ústavy to potvrdzuje, že pravicový radikalizmus, prípadne populizmus neodmieta demokratický systém a predpokladá existenciu súčaživého stranickeho systému, ale má tendenciu obrátiť sa, implicitne a skryte, proti jednotlivým prvkom liberálnej demokracie, ako je pluralizmus, ochrana menších alebo sloboda náboženského vyznania. Aj z tohto dôvodu sa nájdu autori, ktoré vnímajú hranicu medzi radikalizmom a extrémizmom (pozri napr. schéma č. 1). Lenže problém pri takomto pohľade spočíva v tom, že mnohí súčasní extrémisti neartikulujú svoje požiadavky na odstránenie demokratického poriadku, resp. liberálnej demokracie otvorené, pretože sa obávajú represie zo strany štátu v podobe súdnych procesov z extrémizmu

⁹ PFAHL-TRAUGHER, A. (1993): Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandsaufnahme nach der Wiedervereinigung.; BACKES, U. – JESSE, E. (1993): Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Propyläen.

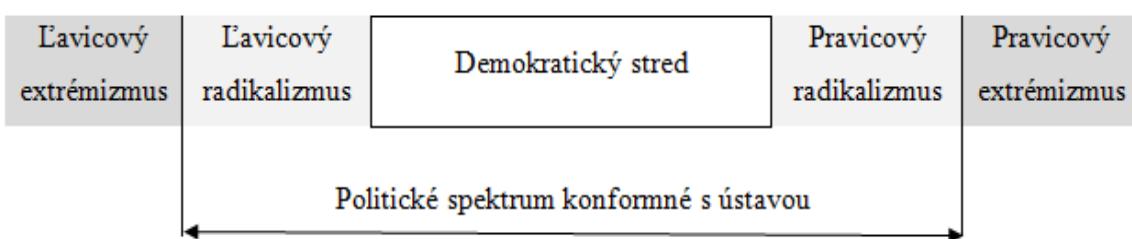
¹⁰ BUNDESAMT FÜR VERFASSUNGSSCHUTZ (bez uvedenia roku): Extremismus/Radikalismus.

¹¹ MUDDE, C. (2008): Radikale Parteien in Europa.

¹² Tamtiež.

s jednotlivcami, alebo v podobe zrušenia a zákazu politickej činnosti extrémistického subjektu. Volebné heslá vyjadrujúce túžbu po novom politickom poriadku sú tak u formáciách z tejto stránicko-ideovej kategórie na ústupe. Extrémistické strany sa totiž vo volebnej súťaži správajú racionálne, majú snahu predísť vynútenému a predčasnému zániku. Existujúci politický poriadok sice výrazne kritizujú, ale už otvorene neprezentujú záujem o jeho radikálnu zmenu. Extrémistický postoj však vyjadrujú inými formami, a to predovšetkým šírením nenávisti a potieraním práv niektorých národnostných, etnických, náboženských alebo sexuálnych skupín.¹³ Radikálne populisticke strany reagujú na obavy ľudí z modernizácie a globalizácie, a odpovedajú na ne jasnými jednostrannými heslami obviňujúcimi existujúci politický establišment, ako aj rôzne kategórie menší (etnické, náboženské, národnostné, v niektorých prípadoch aj sexuálne).

Schéma 1: Model krajnej ľavice a pravice

Zdroj: Stöss (2010): *Rechtsextremismus im Wandel*, s. 14.

Ak by sme sa chceli identifikovať s názorom, že medzi pravicovými populistami (radikálmi) a pravicovými extrémistami je predsa len rozdiel, nájdeme ho predovšetkým v tom, ako sú navonok artikulované ich ciele. V prvom rade je dôležité si všimnúť, že na rozdiel od neofašistických a revizionisticky orientovaných pravicových strán existujúcich po roku 1945 sa súčasný pravicový populizmus vzdáva rasovo založeného nacionalistického pohľadu na svet. Namiesto klasického rasizmu sú pravdepodobnejšie argumenty kultúrneho rasizmu alebo etnopluralizmu, ktorým sa rozumie „prirodzená nerovnosť medzi národmi, etnikami a kultúrami“¹⁴. Akákoľvek integrácia cudzincov, migrantov, utečencov do autochtonných spoločnosti je a priori odmietaná. V odmietaní rovnosti kultúr, prípadne etník sa ale opäť vynára rasizmus a šovinizmus. Kultúra je teda ústredným pojmom etnopluralizmu. Príslušnosť ku kultúre je daná historicky, prípadne biologicko-geneticky. K jednej kultúre tak nemôže patriť niekto, kto bol predtým súčasťou inej kultúry. Bösche¹⁵ sa domnieva, že ak vymeníme slovo *kultúra* za výraz *rasa*, identifikujeme tie isté pohľady na spoločnosť, aké sú typické pre rasové teórie. Podobne ako u rasistov, aj u etnopluralistov je miešanie kultúr znevažované a považované za nežiaduce pre zdravý vývoj spoločnosti.

Vznik etnopluralizmu je spojený predovšetkým s migračnými procesmi na európskom kontinente po druhej svetovej vojne. Prívrženci tohto konceptu odmietajú iné kultúry, ale v inej perspektíve ide prakticky o odmietanie iných rás, prípadne náboženstiev, v prvom rade islamského náboženského spoločenstva. S odmietaním nových kultúrnych vzorcov správania prenikajúcich do Európy prostredníctvom medzinárodnej migrácie sa v politickej diskusii objavuje nový výraz *Pevnosť Európa*¹⁶. Odmietanie prist'ahovalectva z kultúrne a nábožensky odlišných štátov, najmä s prevahou muslimského vierovyznania, je dnes jedným

¹³ ŠTEFANČÍK, R. – HVASTA, M. (2019): Jazyk pravicového extrémizmu.

¹⁴ BÖSCHE, A. (2001): Rechtsradikalismus im Internet. Schattenseiten des www, s. 54

¹⁵ BÖSCHE, A. (2001): Rechtsradikalismus im Internet. Schattenseiten des www.

¹⁶ ŠTEFANČÍK, R. – HVASTA, M. (2019): Jazyk pravicového extrémizmu.

z najcharakteristickejších znakov krajnej pravice¹⁷. Otázky spojené s migráciou boli v Európe súčasťou politickej diskusie už niekoľko desaťročí, ale diskusia nabraľa na intenzite hlavne po migračnej vlne z rokov 2015 a 2016¹⁸ a stala sa dôvodom politickej nestability v niektorých členkých štátach Európskej únie, ako aj v rámci celého demokratického európskeho spoločenstva¹⁹. V politickom slovníku pravicového populizmu a krajnej pravice sa spravidla migrácia spája s výrazmi konotujúcimi ohrozenie. V diskuzných²⁰ stratégiah krajnej pravice ide o spojenie migrácie s kriminalitou, nezamestnanosťou a so zvýšenými nákladmi na sociálny systém.

Dôležitým charakteristickým znakom radikálnych strán je odvolávanie sa na vôľu ľudu pri intenzívnej kritike, spravidla korupčnej“, politickej elity. Takýmto spôsobom sa snažia upozorniť, že vládnuca elita nereprezentuje záujmy ľudu a samých seba prezentovať ako politických aktérov, ktorí sú „ozajstní“ zástupcovia záujmov ľudu. Aj v tomto texte však vystupujú radikálne strany aj ako vládnuci aktéri, napríklad vo Švajčiarsku. V takomto prípade hľadajú negatívne faktory u svojich koaličných spojencov.

2. Politická trajektória pravicových radikálnych strán v nemecky hovoriacich krajinách

Pri porovnaní stranických systémov nemecky hovoriacich krajinách vyvstáva do popredia jedna dôležitá skutočnosť. Na rozdiel od Rakúska a Švajčiarska v nemeckom Spolkovom sneme až do parlamentných volieb 2017 nebola zastúpená formácia, ktorej by spadala do kategórie krajnej pravice. Naopak, v Rakúsku sa za populistický či radikálny, alebo dokonca aj extrémistický subjekt považuje dlhodobo Slobodná strana Rakúska (FPÖ), vo Švajčiarsku je týmto prívlastkom spomedzi parlamentných subjektov označovaná Švajčiarska ľudová strana (SVP) (Steffen-Fröhlich, 2006; Pallaver, Gärtner, 2006).

Po roku 2017 má každá z troch skúmaných krajín v najvyššom zákonodarnom zbere zastúpenú stranu z kategórie krajne pravicových. Napriek tomuto faktu nie je možné porovnávať ich politické trajektórie v dlhšom časovom období, keďže Alternatíva pre Nemecko je v parlamente len od uvedeného roku 2017, teda štyri roky po vzniku. Jednoduché nie je porovnávať tri uvedené strany aj kvôli odlišným politickým systémom. Hoci rakúsky a švajčiarsky politický systém vykazuje, resp. vykazoval prvky konkordančnej demokracie, systém vlády je v oboch krajinách rozdielny. Na rozdiel od dvoch menších krajín bolo Nemecko dlhé roky prototypom konkurenčnej demokracie, kde sa striedali dve veľké strany v spolupráci bud' s jednou rovnakou (FDP) alebo dvomi malými stranami (CDU/CSU s FDP, SPD so Stranou zelených). Kvôli existencii radikálnych strán na ľavej i pravej strane stranického spektra a z nej prameniacej nevyhnutnosti vytvárať opakovane tzv. veľkú koalíciu však dnes Nemecko vykazuje prvky konsenzuálnej demokracie.

Z uvedených dôvodov sa v nasledujúcom texte sústredím len na popis situácie v ostatných dvoch volebných obdobiach. Nasledujúci text rozdelím do dvoch častí, pričom v prvom predstavím hlavné vzostupy uvedených subjektov, zatiaľ čo v nasledujúcej časti sa sústredím na menej úspešnú politiku týchto troch strán.

¹⁷ MAREŠ, M. (2014): The Extreme Right's Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies.

¹⁸ LIĎÁK, J. (2016): International migration from Asia and Africa Issues and challenges for Europe.

¹⁹ GBÚROVÁ, M. (2019): Biela kniha o budúcnosti Európy – scenáre, závery.

²⁰ HARTLEB, F. (2006): Rechts- und Linkspopulismus im westeuropäischen Vergleich – Zur strukturellen und inhaltlichen Bestimmung eines eigenständigen Parteientypus.

1.1. Vzostupy

Ak hovoríme o vzostupoch, mali by sme určite začať u Alternatívy pre Nemecko. Táto, na nemecké podmienky pomerne mladá strana, vznikla sice len v roku 2013 ako euroskeptický subjekt, ale v roku 2017 si pripísala dôležitý volebný úspech v podobe tretieho miesta. Pred seba pustila len dve veľké tradičné stranické frakcie CDU/CSU a SPD. Čo sa skrýva za volebných úspechom tohto subjektu? V prvom rade odvolávanie sa na ľud a obyčajného človeka. Ľud je ústrednou kategóriou politickej komunikáciou tejto strany. Ľud má mať podľa predstav AfD viac rozhodovacích právomocí, a sice prostredníctvom elementov priamej demokracie. Práve priama demokracia aj u nemeckých populistov z Alternatívy pre Nemecko je prvým programovým bodom, a to aj napriek tomu, že nemecký politický systém je založený na parlamentnej forme vlády pri absencii elementov priamej demokracie na spolkovej úrovni. Referendá alebo plebiscity sa tak na spolkovej úrovni nekonajú.

Pre radikálne politické strany však nestačí zdôrazňovať priority ľudu a obyčajného človeka. Dôležité je vytvoriť predstavu, že ľud sa nachádza v nebezpečenstve, že je ohrozený, ideálne kombináciou vnútorného a vonkajšieho nepriateľa. Všetky tri skúmané strany majú spoločného vonkajšieho nepriateľa, a sice subjekt medzinárodnej migrácie. V prvom rade migranta s kriminálnou skúsenosťou, ale rovnako utečenca z muslimských krajín, muslima a ekonomickejho migranta zo štátov mimo Európskej únie. V západoeurópskych štátoch si túto tému radikálne strana osvojili v osemdesiatych rokoch.²¹ Pôvodne vystupovali proti verbovaniu lacnej zahraničnej pracovnej sily, ktorá mala konkurovať domácim pracovníkom na trhu prácu a podporovať rast domácej nezamestnanosti. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia kritizovali nielen falosných utečencov, ale rovnako lacnú pracovnú silu z krajín strednej a východnej Európy, vrátane Slovenskej republiky. Po teroristických útokoch na civilné ciele v USA v septembri 2001 začali protestovať aj proti prenikaniu iných kultúrnych vzorcov do spoločností cieľových štátov migrácie, zvlášť sa postavili proti muslimom a islamu.

Migranti sú podľa pravicových extrémistov nositeľmi iných kultúrnych tradícií, takže v jazyku radikálnych populistov sú znázorňovaní ako ohrozenie domácej kultúry a národnej identity, ale predstavovaní sú aj ako konkurencia na trhu práce s dopodom na rast nezamestnanosti domáceho obyvateľstva. Podobne ako pri ďalších skúmaných stranách, aj pri AfD je možné pozorovať používanie strachu ako pracovnej metódy na mobilizáciu voličskej základne. Ide o strach z islamu, z kriminality migrantov, z narastajúcej nezamestnanosti domáceho obyvateľstva v podmienkach, kde na trhu práce pôsobí ako silný faktor lacná pracovná sila cudzincov.

Ako ďalšie dôležité faktory s pozitívnym vplyvom na rast voličských preferencií AfD sa určite da spomenúť aj postupne narastajúce znechutnenie časti voličov z veľkých politických strán. Voľba AfD sa tak dá vnímať aj ako voľba z protestu. Pri pohľade na geografické rozmiestnenie bášt AfD je možné pozorovať skutočnosť, že AfD získala tam, kde bola v minulosti silná ľavicovo radikálna strana Ľavica (Die Linke)²². V konečnom dôsledku sa pri voličoch AfD objavovalo presvedčenie, že existujúca koalícia veľkých strán sa dostatočne nestará o potreby nemeckého obyvateľstva.

Vo volebných programoch každá zo skúmaných politických strán venuje značnú pozornosť²³. A to nielen v jednej osobitnej kapitole, ale negatívne postoje k medzinárodnej

²¹ HÄUSLER, A. (2016): Themen der Rechte.

²² BUNDESAMT FÜR INNERES (2019): Nationalratswahlen.

²³ AfD (2015): Grundsatzprogramm der Alternative für Deutschland.; FPÖ (2019): Heimat und Identität – eine österreichische Leitkultur. Das Wahlprogramm NRW 2019.; SVP (2019): Frei uns sicher. Parteiprogramm 2019 bis 2023.

migrácií sú artikulované aj pri iných témach. Vo volebných programoch všetkých troch subjektov sa pri tejto téme objavuje zároveň aj téma kriminality a požiadavka na vyhostenie trestne stíhaných migrantov. Na mieste, kde sú uvedené základné pozície vo vzťahu k migračnej politike, je rovnako predstavená téma islamu. V prípade AfD sa však nevyskytuje len na mieste venovanom migračnej politike, ale rovnako v časti venovanej vzdelávaniu. Na islam a vyznávačov islamu nazerá mimoriadne negatívne. Islam je v programoch politických strán synonymom pre náboženstvo, kultúru, či spôsobom života nezlučiteľný s hodnotami a tradíciami autochtoných spoločností nemecky hovoriacich krajín.

Nie je to len migrant, kto má ohrozovať národnú, kultúrnu či náboženskú identitu domáceho národa. V jazyku radikálnych populistov za obdobného nepriateľa považujú aj Európsku úniu. V prípade švajčiarskej SVP je Európska únia prezentovaná od deväťdesiatych rokov (Mazzoleni 2007) ako spoločenstvo, s ktorým sa sice oplatí obchodovať, ale ľudovci odmiestajú stať sa jej členom a preberať tak automaticky európske legislatívne normy. SPV pri tejto téme odkazuje na tradíciu neutrality. Slovo „neutralita“ tak v prípade švajčiarskych ľudovcov patrí k rovnakým dôležitým výrazovým prostriedkom, ako slovo „lud“.

Rezervovaný až negatívny postoj k Európskej únii je mimoriadne rozsiahlo spracovaný v programovom dokumente AfD. Táto strana prakticky vznikla ako odporca spoločnej európskej meny Eura. Ústredný výraz v tejto časti programu sa stáva atribút „národný“ – „národný štát“, „národný záujem“, „národné kompetencie“, „národné demokracie“.

Z troch porovnávaných politických strán sa k Európskej únii najpozitívnejšie stavajú práve rakúski slobodní. Európsku úniu neodmiestajú, ale požadujú, aby každý členský štát bol v európskej únii rovnocenný a svojbytný. Je však evidentné, že Rakúsko kladie na prvú úroveň a Brusel je vzdialenejšia entita pre rakúskych občanov. Aj v tomto prípade tak možno pozorovať vytváranie dichotómie v zmysle „my“ a „oni“.

1.2. Pády

Ak by sme mali v kontexte výskumu politickej trajektórie uvedených troch subjektov hovoriť o ich pádoch, či neúspechoch, musíme primárnu pozornosť sústredit' v prvom rade na Slobodnú stranu Rakúska (FPÖ) a korupčný škandál dnes už bývalého šéfa strana Heinza-Christiana Stracheho z mája 2019, ktorý nakoniec viedol k pádu vládnej koalície ÖVP a FPÖ a konaniu predčasných parlamentných volieb. Škandál vošiel do histórie ako tzv. Aféra z Ibize (Ibiza-Affäre) a znamenal ukončenie politickej činnosti nielen šéfa slobodných, ale aj niektorých jeho blízkych spolupracovníkov. Predmetom tohto konfliktu bolo tajne natočené video zo stretnutie údajne bohatej Rusky na Ibize. Ruska mala Strachemu slúbiť obrovskú finančnú podporu pre Stracheho stranu, a naopak Strache jej mal na oplátku prisľúbiť prevzatie najväčšieho rakúskeho bulvárneho denníka Kronen Zeitung, ktoré malo následne nekriticky podporovať slobodných. Po odhalení korupčného správania šéfa slobodných nasledoval nielen pád rakúskej vlády, ale rovnako pád voličských preferencií FPÖ z takmer 26 percent v roku 2017 padli až na úroveň 16,17 percent v predčasných vol'bách 2019.

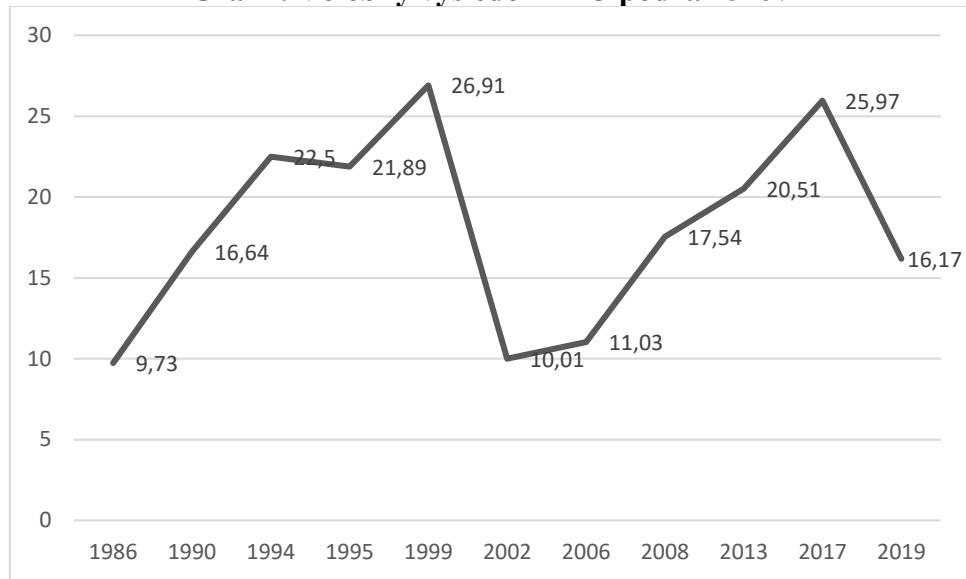
V kontexte rakúskej politiky je zaujímavé, že problémy s politickou korupciou nie sú v Rakúsku žiadnou novinkou.²⁴ Je však súčasťou politickej kultúry, že aj tak populárny politik, akým Strache bol, odchádza z verejného života, pokial' sa preukáže nečestné konanie vo verejnom živote.

Z grafu 1 vyplýva, že pád na 16,17 nie je u FPÖ absolútne dno, ktoré strana za ostatných viac ako 30 rokov dosiahla. V roku 1986 sa pohybovala na úrovni necelých

²⁴ K politickým škandálom v Rakúsku pozri viac ŠTEFANČÍK, R. (2017): Financovanie politických strán na príklade Nemecka, Rakúska a Švajčiarska. Výzva pre Slovensko?

desiatich percent, deväťdesiate roky sú ale spojené s nárastom voličských preferencií, ktoré vyvrcholili v roku 1999. Práve v roku 1986 prebral stranícke predsedníctvo Jörg Haider, ktorý slobodných pretransformoval z libertariánsko-nacionalistickej formácie na pravicovú populistickej stranu. Od začiatku sa nový predseda FPÖ stal známym tým, že v rakúskych podmienkach predstavil nový spôsob komunikácie. Haider staval svoju komunikáciu na televíznych debatách, v Rakúsku zaviedol trvalé kampane a mnoho komunikačných techník prebral z postmoderných foriem amerických volebných kampaní.²⁵ Prvkami profesionalizovanej volebnej kampane²⁶ sa mu podarilo osloviť voličské segmenty, ktoré predtým politike venovali len nepatrú pozornosť. Začiatkom roku 2000 ÖVP spolu s FPÖ vytvorili spoločnú vládu, po ktorej nasledovali sankcie Európskej únie voči Rakúsku práve kvôli participácii radikálnej strany na vládnutí. Strane sa však podarilo získať späť stratenú dôveru, čo sa napokon ukázalo vo voľbách 2017. Tento výsledok mohol byť pre FPÖ výraznejší, ale šéf ľudovcov Sebastian Kurz prebral časť rétoriky slobodných, využil tému medzinárodnej migrácie, čím sa mu podarilo oslabiť rakúskych slobodných.

Graf 1: Volebný výsledok FPÖ podľa rokov

Zdroj: Bundesamt für Inneres (2019): *Nationalratswahlen*.

Zatiaľ čo rakúski slobodní zažili v priebehu ostatných 30 rokov dve turbulentné obdobia s výrazným poklesom straníckych preferencií, švajčiarski ľudovci zaznamenávajú od začiatku deväťdesiatych rokov postupný nárast. K výraznejšiemu poklesu došlo až v zatiaľ posledných parlamentných voľbách 2019. Tento pokles môže byť spôsobený viacerými faktormi. Ten prvý je tematizovanie klimatickej zmeny. Otázky spojené s ochranou životného prostredia sa stali dôležitými najmä v kontexte medializovanej pozornosti aktivít mladej Švédky Gerty Thübergovej, ktorá vo Švajčiarsku oslovia v prvom rade príslušníkov mladšej generácie. Výsledkom tejto diskusie neboli len pokles voličských preferencií švajčiarskych ľudovcov, ale rovnako výrazný nárast podpory dvoch švajčiarskych zelených strán (GPS a GLP) Zelení z GPS dokonca vo voľbách 2019 preskočili dovedy tradične štvrtých kresťanských demokratov. Domienku o väčšom dôraze na tému klimatickej zmeny potvrdzuje aj

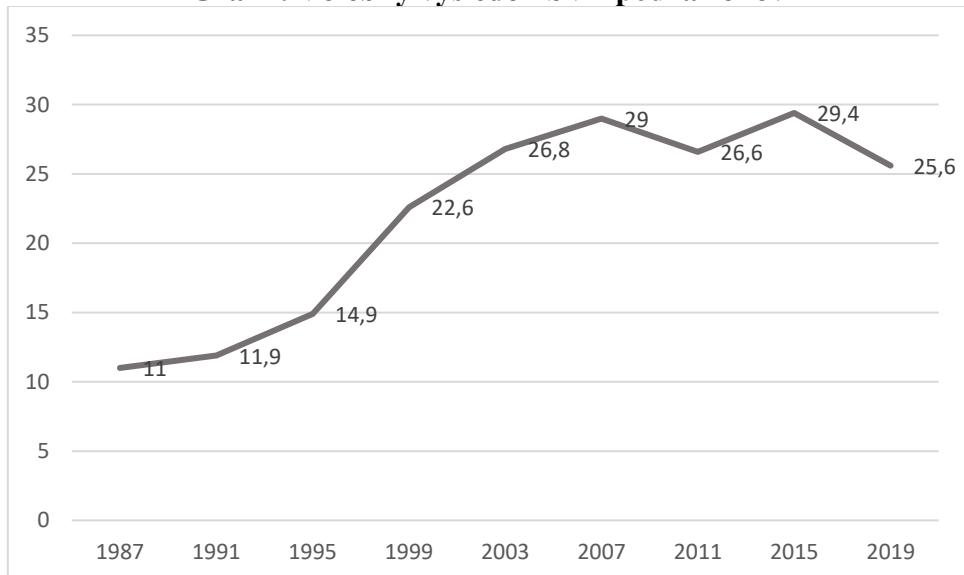
²⁵ HEINISCH, R. (2016): The Austrian Freedom Party: Organizational Development and Leadership Change.

²⁶ K definícii postmodernej volebnej kampane viac RÖMMELE, A. (2005): Direkte Kommunikation zwischen Parteien und Wählern. Professionalisierte Wahlkampftechnologien in den USA und in der BRD.

povolebný prieskum agentúry Sotomo.²⁷ 25 percent respondentov uviedlo, že klimatická zmena sa stala relevantnou pre ich volebné rozhodnutie. V tejto perspektíve tak možno tvrdiť, že išlo o najdôležitejšiu tému ovplyvňujúcu voličské správanie švajčiarskych voličov. Zaujímavosťou, že zelené strany oslovili svoju kampaňou nielen mladých voličov, ale rovnako voličov s univerzitným vzdelaním. Práve medzi nimi sa zelení tešia najvyššej popularite.

Druhým dôvodom masívneho úbytku voličov švajčiarskych ľudovcov môže byť paradoxné téma, na ktorej si dve desaťročia zakladala svoje programové priority a sice medzinárodná migrácia. Táto téma môže byť pre voličov súčasťou relevantnej, ale za tie roky už zovšednela. Hoci ešte v roku 2015 označilo až 42 percent opýtaných voličov medzinárodnú migráciu za relevantnú, v roku 2019 to bolo už len 11 percent.²⁸ A nakoniec tretí dôvod úpadku radikálnych pravičiarov môže byť rezignácia voličov SVP a ich ignorovanie volieb. Niektoré predvolebné sľuby z roku 2019 jednoducho neboli splnené, a to aj napriek tomu, že SVP mala v predchádzajúcom parlamente dominantné postavenie.

Graf 2: Volebný výsledok SVP podľa rokov

Zdroj: Bundesamt für Statistik 2019.

Záver

V článku boli analyzované dôvody vzostupov a pádov krajne pravicových strán v nemecky hovoriacom prostredí. Ako dôležitý predpoklad nárastu sympatií voličov s radikálnymi stranami bolo identifikované prízvukovanie negatívneho postoja k medzinárodnej migrácii. V politickej komunikácii krajnej pravice sú migranti prezentovaní ako faktor negatívne ovplyvňujúci domáce hospodárstvo (mieru nezamestnanosti), má negatívny dopad na systém sociálnej pomoci, ale v prvom rade zvyšuje mieru kriminality. Obdobný postoj je identický u všetkých skúmaných subjektoch a práve ten zabezpečuje značnú pozornosť voličov radikálnych strán. Na druhej strane, za úpadkom krajnej pravice je možné identifikovať niekoľko faktorov, tie sa však u skúmaných strán líšia. U rakúskych slobodných sa jednalo o podozrenie z korupcie, u švajčiarskych ľudovcov išlo skôr presýtenosť z jednej témy, prípadne nesplnenie predvolebných sľubov z predchádzajúceho obdobia, ale v prvom rade musíme hovoriť o zmene obsahových priorít u časti obyvateľstva,

²⁷ HERMANN, M. a kol. (2019): SRG SSR Wahltagsbefragung.

²⁸ Tamtiež.

najmä u mladých ľudí a voličov s univerzitným vzdelaním. Nemecká AfD zatiaľ výrazný úpadok nezažila, interné konflikty však môžu byť spúšťačom budúcich problémov strany. Aj v tejto strane už došlo k vnútrostraníckym personálnym rozporom, keď krátko po parlamentných voľbách v roku 2017 stranické rady opustila bývalá predsedníčka Frauke Petry. Petry sa následne angažovala v novom straníckom subjekte (Die blaue Partei – Modrá strana), aj keď bez väčšej rezonancie nemeckých voličov.

O všetkých troch stranách, bez ohľadu na to, ako dlho sú súčasťou národných straníckych systémov, môžeme hovoriť ako o etablovaných politických stranách, v prípade Rakúska a Švajčiarska s bohatou členskou základňou a prepracovanou straníckou štruktúrou. Okrem toho, že sú schopné osloviť voličov na spolkovej úrovni, v Rakúsku ako aj v Nemecku zažívajú úspechy aj vo voľbách do krajinských parlamentov. Vo Švajčiarsku sú mimoriadne úspešné niektoré kantonálne organizácie SVP. Všetky tri strany aj nadálej zostávajú v pozícii dôležitých politických hráčov. Ich pozíciu by mohli ohrozit vnútrostranícke rozpory, podozrenia z korupčného správania, ale rovnako zmena priorít časti menej stálych voličov, prípadne opotrebovanie niektorých tém v politickom diškurze.

Použitá literatúra:

1. AfD (2015): *Grundsatzprogramm der Alternative für Deutschland* [online]. In: *Alternative für Deutschland*, 2015. [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na: <https://www.alternativefuer.de/wp-content/uploads/sites/7/2016/03/Leitantrag-Grundsatzprogramm-AfD.pdf>.
2. BACKES, U – JESSE, E. (1993): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin: Propyläen.
3. BÖSCHE, A. (2001): *Rechtsradikalismus im Internet. Schattenseiten des www*. Hall: Berenkamp.
4. BÖTTICHER, A. (2015): *Radikalismus und Extremismus: Konzeptualisierung und Differenzierung zweier umstrittener Begriffe in der deutschen Diskussion*. Leiden: Leiden University.
5. BUNDESAMT FÜR INNERES (2019): Nationalratswahlen [online]. In: *Bundesamt für Inneres*, 2019. [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen>.
6. BUNDESAMT FÜR STATISTIK (2019): Nationalrat Entwicklung Parteienstärke. [online]. In: *Bundesamt für Statistik*, 2019. [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/politik/wahlen.assetdetail.8287062.html>.
7. BUNDESAMT FÜR VERFASSUNGSSCHUTZ (bez uvedenia roku): *Extremismus/Radikalismus*. [online]. In: *Bundesamt für Verfassungsschutz*. [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.verfassungsschutz.de/de/service/glossar/extremismus-radikalismus>.
8. DETJEN, J. (2007): *Politische Bildung*. München: Oldenbourger Wissenschaftsverlag.
9. FPÖ (2019): Heimat und Identität – eine österreichische Leitkultur. Das Wahlprogramm NRW 2019. [online]. In: *Freiheitliche Partei Österreich*, 2019. [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na: <https://www.fpoe.at/wahlprogramm-nrw-2019/heimat-und-identitaet>.
10. GBÚROVÁ, M. (2019): Biela kniha o budúcnosti Európy – scenáre, závery. In: KOZIAK, T. – RUMAN, J. – ŠUTAJOVÁ, J. (eds.): *Kam kráčas Európa. Košické politologické dialógy*. Košice: UPJŠ, s. 11-26.
11. HARTLEB, F. (2006): Rechts- und Linkspopulismus im westeuropäischen Vergleich – Zur strukturellen und inhaltlichen Bestimmung eines eigenständigen Parteientyps.

- In: BACKES, U. – JESSE, E. (eds.): *Gefährdungen der Freiheit. Extremistische Ideologien im Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, s. 105-145.
12. HÄUSLER, A. (2016): Themen der Rechte. In: VIRCHOW, F. – LANGEBACH, M.; HÄUSLER, A. (eds.): *Handbuch Rechtsextremismus*. Wiesbaden: Springer VS, s. 135-180.
 13. HEINISCH, R. (2016): The Austrian Freedom Party: Organizational Development and Leadership Change. In: HEINISCH, R. – MAZZOLENI, O. (eds.): *Understanding Populist Party Organisation. The Radical Right in Western Europe*. London: Palgrave Macmillan, s. 19-48.
 14. HERMANN, M. a kol. (2019): *SRG SSR Wahltagsbefragung. Eidgenössische Wahlen 2019*. Zürich: Sotomo.
 15. LIĐÁK, J. (2016): International migration from Asia and Africa Issues and challenges for Europe. In: *Asian and African Studies*, 2016, roč. 25, č. 2, s. 231-248.
 16. MAREŠ, M. (2014): The Extreme Right's Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies. In: *East European Politics and Societies*, roč. 28, č. 1, s. 205-224.
 17. MAZZOLENI, O. (2007): The Swiss People's Party and the Foreign and Security Policy Since the 1990s. In: LIANG, Ch. S. (ed.): *Europe for the Europeans: The Foreign and Security Policy of the Populist Radical Right*. Hampshire: Ashgate, s. 223-238.
 18. MUDDE, C. (2000): Stranická rodina – rámcová analýza. In: *Politologická revue*, 2000, roč. 6, č. 1, s. 78-93.
 19. MUDDE, C. (2008): Radikale Parteien in Europa. [online]. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 47/2008, 2008. [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.bpb.de/apuz/30843/radikale-parteien-in-europa?p=all>.
 20. PALLAVER, G. – GÄRTNER, R. 2006. Populistische Parteien an der Regierung – zum Scheitern verdammt? Italien und Österreich im Vergleich. In: DECKER, F. (ed.): *Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden: VS Verlag, s. 99-120.
 21. PFAHL-TRAUGHER, A. (1993): *Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandsaufnahme nach der Wiedervereinigung*. Bonn: Bouvier.
 22. RÖMMELE, A. (2005): *Direkte Kommunikation zwischen Parteien und Wählern. Professionalisierte Wahlkampftechnologien in den USA und in der BRD*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
 23. SMOLÍK, J. (2018): Populismus je ... In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: Ekonóm, s. 101-116.
 24. STEFFEN-FRÖLICH, S. (2006): Rechtspopulistische Herausforderer in Konkordanzdemokratien. Erfahrungen aus Österreich, der Schweiz und den Niederlanden. In: DECKER, F. (ed.): *Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden: VS Verlag, s. 144-164.
 25. STÖSS, R. (2010): *Rechtsextremismus im Wandel*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
 26. ŠTEFANČÍK, R. (2007): *Financovanie politických strán na príklade Nemecka, Rakúska a Švajčiarska. Výzva pre Slovensko?* Praha: Machiavelli Press.
 27. ŠTEFANČÍK, R. – HVASTA, M. (2019): *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: Ekonóm.
 28. SVP (2019): Frei uns sicher. Parteiprogramm 2019 bis 2023. [online]. In: *Schweizerische Volkspartei*, [Citované 20. 11. 2019.] Dostupné na internete: https://www.svp.ch/wp-content/uploads/Parteiprogramm_DE_19_23_190402.pdf.
 29. UDRIS, L. (2011): *Politischer Extremismus und Radikalismus: Problematisierung und diskursive Gelegenheitsstrukturen in der öffentlichen Kommunikation der Deutschschweiz*. Wiesbaden: VS Verlag.

Kontakt:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: radoslav.stefancik@euba.sk

PUBLIC SERVICES SERVICE FAILURE IN THE MIDDLE EAST¹

Thomas O. Uitz^a – Heinrich Pfriemer^b

^a International Joint Cross-Border PhD Programme in International Economic Relations and Management, University of Applied Sciences Burgenland, Campus 1, 7000 Eisenstadt, Austria,
e-mail: thomas.uitz@gmx.at.

^b International Joint Cross-Border PhD Programme in International Economic Relations and Management, University of Applied Sciences Burgenland, Campus 1, 7000 Eisenstadt, Austria,
e-mail: heinrich.pfriemer@sap.com.

Abstract: Public Services fail differently as the Private Sector. Their specific failure types and often missing service recovery methods lead overall to bigger negative fallouts and often have political dimensions. Next to the direct comparison (between public and private sector) of value and service delivery there are also regional, cultural and historical differences to be considered. The paper illustrates the current state of the art of Service Failure concepts in the public administration of the Middle East. It is based on an explorative research and interviews with Public Service thought leaders of that very region.

Next to the question of overall applicability, regional different failure types and recovery methods are highlighted.

Key words: Public Services, Service Failure, Middle East

JEL: F11, H83, I38

Introduction

In the private sector customer touchpoints are all the different ways consumers experience a product or service, from when they first become aware of it, until the dispose of it. However, people often become loyal to products and services for reasons beyond the primary features and attributes all competitors offer. Touchpoints that address important but overlooked aspects consumers also care about can be importantly differentiating. Mastering touchpoints is also more likely to result in customers trading up to larger amounts per purchase occasion and additional purchases. Every touchpoint plays a role in reinforcing the brand's positioning and overall perception. Important touchpoints that are majorly mishandled can send customers fleeing and result in damaging, unfavourable word of mouth.

1 Public Services and Failure Types

Around the globe Public Services contain a wide range of different services. Next to the governmental, federal and local administration layers, taxes must be collected, budgeted and expensed on social services, education, infrastructure, safety and security. All service offerings can be summarized into three major categories, they are the three main tasks of Public Services to provide, to protect and to prosper. The first task summarizes the provisioning of welfare, education, health, social and similar services. The second one contains the integrity of national borders and interests as well as ensuring the rule and proper

¹ The paper is the frame of the VEGA Project: 1/0490/19 The Islamic Factor in the World Economy.

representation of law. Finally, to stay relevant in an increasing global competition Public Services must ensure the right framework for continuous prosperity.

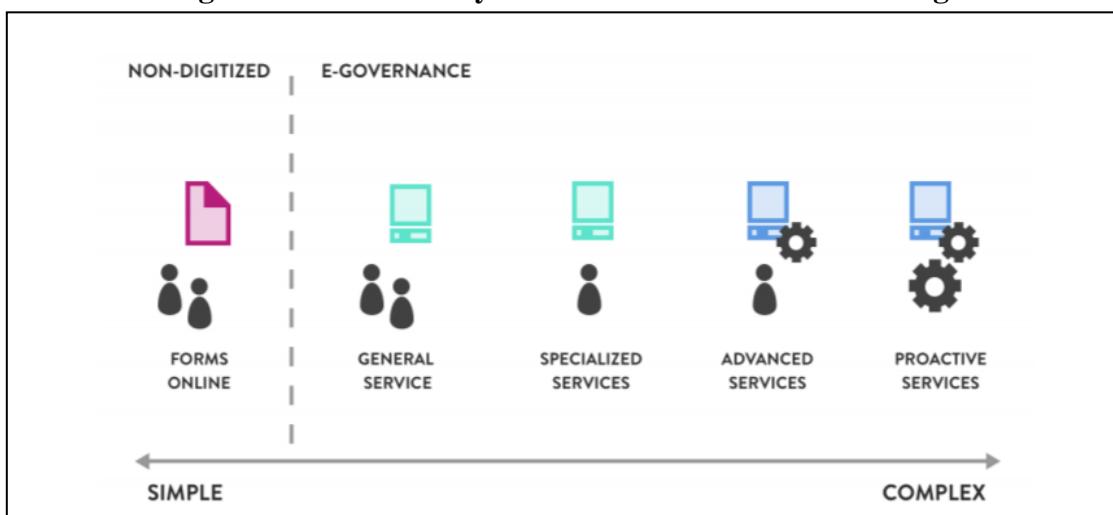
The governmental tasks are not isolated from any kind or form of the current global strategic trends. Today's changes in society and economy both driven by technology are impacting the ability to execute against these tasks and the citizens expectations are increasing.

Public Service services delivery varies per service between several communication channels. From the classical human interaction at the office, paper based, via phone, mail, to completely proactive services.

1.1 Public Services Services Offerings

As one example of different maturity levels on how services in their various forms are delivered, serves the Norwegian Agency for Administration and ICT (Direktoratet for forvaltning og ikt (DIFI)). DIFI clusters the e-services offered by the Public Service into five different categories as depicted below. It was published by Martin Skarbø Sangolt in his paper Service Design in Digitization of Governmental Services.

Figure 1: Five maturity levels of Public Services Offerings

Note: Based on the Norwegian Agency for Administration and ICT

The first level is still regarded as a non-digitized service. Online forms are available either to download on government websites or can be filled online. It clearly is not enhancing the process nor the usability it is mainly focused on reducing paper traffic.

The second level – General Service – are online maps, calculators, information filters, search or any other kind of self-services. There is no interaction required but are classically a communication one-way from the government to the citizen.

The third level – Specialized Services – are usually tailor-made and treat citizen as user, who must log-on to governmental systems with a dedicated role or task. These services are vertically integrated along the functional area.

Advanced services on the fourth level are not only vertically but also horizontally integrated. Which means the user log-on provides simultaneous access the several governmental systems. Such advanced services among governmental organizations are completely automated. Higher usability is achieved by auto-fill-in or prepopulating of forms.

Proactive Services are indicating today's gold standard of a providing government. Benefits (child care, unemployment) are verified, auto-calculated, and issued without a citizen requesting them.

1.2 Public Services Failure Types

Although, there are some similarities between public and private service failure they fail differently.

Firstly, public organisations tend not to go out of business. There is no fear of getting bankrupt. Closing a public institution is not impossible, but very unlikely. Gaining market shares is no major objective and the agencies must also service if the citizen base shrinks.

Secondly, public service organisations exist and act within a changing political environment. That means that the perception and framing of a specific failure is even more important than in the private sector. Moreover, the perception of the service failure is mixed up with personal experiences and the reputation.²

In the literature, a service failure in a public environment is considered as a normal function and in more general reflections on the perception of the performance.³ Public management scholars underlined the belief that service failure is inevitable due to the absence of market pressure, micro-management and politically inspired meddling.⁴

The three common types of public service, failure by ignorance, failure by rigidity and failure by failed intervention are based the work on crisis and policy failure by Boin and 't Hart. However, three more failure types are added based on recent public management scholarship: failure by neglect, failure by design and failure by association.⁵

Failure by ignorance: The service provider is not aware of being responsible of a failure. That failure may happen due to the absence of any market signal, what the citizen/customer.⁶

Failure by rigidity: In that case the policy makers know the situation but they seem to be unable to solve it. Bureaucratic rigidity may stop an organisation from working effectively.⁷

Failure by failed intervention: A service failure happens and the service provider responds in that situation. But this action or intervention is considered a failure. In public services this is very common because the service provides need to deal with wicked social problems and they are often complex and open ended.⁸

Failure by neglect: That can have many reasons but that failure is the result of disinterest by management. Job in the public sector seems to be unattractive for successful managers to take up a certain position. Research shows that unequal service levels depending on socio-economic status and place of residence and demonstrating a territorial segregation and middle-class bias in public service delivery.⁹

² MCCONNELL, A. (2010): Policy success, policy failure and grey areas in-between, p. 345–362.

³ GOODSELL, C.T. (2003): The Case for Bureaucracy.

⁴ PERRY, J.L. AND KRAEMER, K.L. (EDS). (1983): Public Management: Public and Private Perspectives.

⁵ BOIN, A. AND 'T HART, P. (2000): Institutional crises and reforms in policy sectors, pp. 9–31.

⁶ TUMMERS, L., JILKE, S. AND VAN DE WALLE, S. (2013): Citizens in charge? Reviewing the background and value of introducing choice and competition in public services, pp. 24-42.

⁷ MASCINI, P. (2005): The blameworthiness of health and safety rule violations, pp. 472-490.

⁸ HEAD, B.W. AND ALFORD, J. (2015): Wicked problems: Implications for public policy and management, pp. 711-739.

⁹ SERRA, G. (1995): Citizen-initiated contact and satisfaction with bureaucracy: a multivariate analysis, pp. 175 – 88.

Failure by design: That failure exists where the demand for a specific service is very high but the resources are limited. A good example in that case is when people apply for subsidies. The whole process is designed in a way, where people back-off because of the bureaucratic obstacles.

Failure by association: That failure occurs when the service has a bad reputation and the customers have a negative mindset. Although the failure is a minor one it is seen as a major issue. Even if the service recovery is good, people do not recognise that.¹⁰

1.3 How citizens react to public service failure?

Although the public is different as the private sector and the customer's expectations are relatively low, Hodgkinson¹¹ found out that they are still on the rise. Due to the absence of brand loyalty or customer retention the public sector is not concerned with individual customer reactions, but the biggest threat seems to be collective responses.

When a public service failure occurs, citizens do have some options, even in a monopolistic environment. Either they go to court or get in touch with external parties such as the press or politicians from another party.¹²

If something goes wrong in the public service delivery, customers may use their voice to express dissatisfaction. They can put their anger directly towards politicians, the service provider, media but also family and friends.¹³ In the last years, new channels for complaining appear, social media platforms but also online reviews.¹⁴ Further, citizens react nowadays in a more direct way in the past. They complain about dissatisfaction to political flora, in the hope of changing the services, but also to castigate those politicians responsible for the situation according to James and Moseley.¹⁵ However, public service failure is also blamed for no reason in order to hide citizen's mistakes and avoid their own responsibility.¹⁶

A common strategy by citizens to fight service failure is an exit (Colgate and Norris, 2001).¹⁷ That means moving the private sector or searching for alternatives in the in the public sector.¹⁸ Citizens always had the choice to exit, either in a positive way like self-provision or self-organisation¹⁹, or more in and entrepreneurial field by creating a suitable alternative by themselves²⁰. Another aspect is, that an exit may lead to a reduction of the financial burden of the government, because fewer people use public services.²¹

¹⁰ VAN SLYKE, D.M. AND ROCH, C.H. (2004): What do they know, and whom do they hold accountable? Citizens in the government–nonprofit contracting relationship, pp. 191-209.

¹¹ HODGEKINSON, I. (2013): Are generic strategies 'fit for purpose' in a public service context?, pp. 90-111.

¹² DOWDING, K. AND JOHN, P. (2012): Exits, Voices and Social Investment: Citizens' Reaction to Public Services.

¹³ JOHN, P. (2016): Finding exits and voices: Albert Hirschman's contribution to the study of public services.

¹⁴ TRIGG, L. (2014): Using online reviews in social care, pp. 361-378.

¹⁵ JAMES, O., AND MOSELEY, A. (2014): Does performance information about public services affect citizens' perceptions, satisfaction, and voice behavior? Field experiments with absolute and relative performance information, pp. 493-511.

¹⁶ REYNOLDS, K.L. AND HARRIS, L.C. (2005): When service failure is not service failure: an exploration of the forms and motives of "illegitimate" customer complaining, pp. 321 – 335.

¹⁷ COLGATE, M., AND NORRIS, M. (2001): Developing a comprehensive picture of service failure, pp. 215 – 233.

¹⁸ DOWDING, K. AND JOHN, P. (2012): Exits, Voices and Social Investment: Citizens' Reaction to Public Services.

¹⁹ MIZRAHI, S. (2011): Self-Provision of public services: its evolution and impact, pp. 285–291.

²⁰ GOFEN, A. (2012): Entrepreneurial exit response to dissatisfaction with public services, pp. 1088–1106.

²¹ JILKE, S. (2015): Choice and equality: Are vulnerable citizens worse off after liberalization reforms?, pp. 68–85.

1.4 Enhancing the Citizen Experience

As mentioned in the general introduction on 3rd of May 2019 the US Senate released the Federal Agency Customer Experience (FACE) Act. That is to the current stage of research an extraordinary move to introduce a customer/citizen-centricity on a federal level. The FACE would ensure that all federal levels are able to create voluntary, small, anonymous questionnaires. This automated survey would lower the current paper effort by administration to run such initiatives itself plus would also standardize and make answers on overall satisfaction, competence of the agent, individual goal accomplishment feasible.

That act lays the foundation to the next generation of research on Public Services Service Failure as for the first-time massive amounts of feedback, experience data, will be collected.

Compared to the feedback-based US Federal approach the Australian Federal Agencies, such as the Department of Human Services, are focusing on the 5th level of e-government service. Their software capabilities such as the Benefit entitlement calculator based on the Welfare Payment Infrastructure Transformation Project are unmatched.

2 Middle East Specifics

The exploration of Public Services Service Delivery and Failure is narrowed down to the Arabic countries of the Middle East, leaving Israel, Turkey and Iran due to their own complexity aside.

The recent most impactful event, which engulfed the entire Middle East, the Arabic Spring can be directly related to Public Services Service Failure. In protest to an ill-treatment by the Tunisian Police a local marketeer Mohammed Bouazizi burned himself to death. His suicide triggered an unseen social media campaign and mass protests Zine El Abidine Ben Ali's government.

The Tunisian Ben Ali government collapsed on January 14th of 2011. That so-called Jasmine Revolution spread over the entire Middle East and shook up regimes, such as in Libya, Egypt and Syria impacting the entire Levante region.

All the four mentioned countries, Tunisia, Libya, Egypt and Syria were non-democratic prior the Arab Spring and had significant Public Services Service Failures.

2.1 Tunisia

Prior Arab Spring president Zine El Abidine Ben Ali ruled since 1987 when he took over power. Tunisia was considered 1st in 2009 by the World Economic Forum as Africa's most competitive economy and 40th competitive world wide, even better as some European Union nations. For a better analysis on what sparked the dissatisfaction and finally the unrest the situation as to be explored in depth.

The Gallup Report Analysing the Dawn of Arab Spring highlights the overall positive trend of Tunisia in 2009/2010 looking on the classical economic figures such as GDP. But also illustrates that it is not enough to only rely on the macroeconomic numbers. Although 56% of Tunisians were happy with the overall macro-economic prospect of the country, they were getting more and more unhappy. Small, medium business owners' level of confidence dropped significantly. As one significant example out of the Gallup Report in 2009 to 2010 the positive answer to the question: *Government makes paperwork easy enough?* From 49% to 37%.

Similar results were shown to the question of basic needs and public infrastructure, especially in the healthcare sector.

These patterns correspond most with the failure types of failure by ignorance and rigidity. The former government was not sensing the customer demands properly, neglected

the need for more efficient bureaucratic processes to allow the average Tunisian to participate in the growth.

Recent studies show that the overall situation for the average Tunisian hasn't got any better. The currencies lost 80% of its purchasing power and albeit a progressive constitution bottom up reforms are still missing.

2.2 Egypt

In February 2011 the Arabic Spring reached Cairo's Tahir Square. The protests continued for 11 days and overall 850 people died during them. As a result, Hosni Mubarak, who ruled Egypt since 1981 had to resign. Initially triggered by the Tunisian example Egyptians had slightly different reasons to protest for. Next to the decreasing outlook of the living standards. Two thirds of the Egyptians also wanted to see religious advance to those who write the national constitution (Gallup, 2012), but clearly not a theocracy. The National Democratic Party (NDP) suppressed religion with brutal force but 70% of all Egyptians were in favour of a peaceful means to correct injustice.

Several sources claim food shortages as an additional trigger to the uprising based on the increased global market price of wheat and Egypt's dependency on food imports.

The real power player the Egyptian Defense Forces supported the demonstrators cause like in Tunisia.²² Zoltan Barany defines the main reason why giving up the support for President Mubarak in the despise for the President's son Gamal.

Albeit the still comparable peaceful transition after Tahir the goals and hope of the Arab Spring movement have not materialized. Muslim Brotherhood is banned again and Sinai insurgency is creating massive threats to Egypt's vital source of income – tourism.

For the overall improvement of Public Service Services only small initiatives are launched mainly by international players, such as the GIZ – Deutsche Gesellschaft für internationale Zusammenarbeit, which aims to improve the overall service level of local Egyptian governments.²³

2.3 Libya

Already in 2010, the question "Can your country make significant progress in the next 10 years?" was answered the least likely positive compared to all other Arabic countries by young Libyans. Only 55% of young males and only 44% of young females gave a positive outlook.²⁴ Prior the protests Libya gave already a mixed picture people in Benghazi were less satisfied than people in Tripoli. In stark contrast to the two initially mentioned examples there is too little know about the real effectiveness of dictators Gaddaffi Public Service Service Level and their effectiveness. Overall it can be stated that all the initial hopes after the capture and death of the former dictator in 2012 have gone down and reversed completely.

In 2012 59% percent of all Libyans anticipated a better economy and only 13% feared a worse one. In 2018 according to a poll 52% expect an even worse situation.²⁵ Libya can be considered a failed state today.

2.4 Syria

In Syria the Arab Spring transformed itself into a Civil War by June 2011. In Syria the Defense Forces backed President Bashsr Al-Asad. As one of the initial reasons of the civil

²² BARANY, Z. (2011, October): Comparing the Arab Revolts: The Role of the Military.

²³ GIZ. (2019, November 9): Improvement of Public Services.

²⁴ RAY, J. (2018, October 22): Before Conflict, Many Young Libyans Doubted Role in Progress.

²⁵ BERRACHED, I., & REINHART, R. J. (2019, May 20): Life in Libya Getting Worse Before Recent Fighting.

war the uneven increase of wealth between the richer minorities close to the government and poor mainly Sunni regions. Therefore, there was not an overall disapproval of the government nor will the change the system. The Public Services of the Baath Party mainly served their own clients.

Conclusion

This paper shows the need for Public Services Service Failure awareness. However, public services that fail may lead to dramatic consequences for the people involved. For the private sector there is a substantial body of research on service failure, but the situation for the public sector is very poor. These days, citizens are treated as consumers by public organisations so there is a chance to combine the private and public insights.

Islamic administration is grounded in religious principles. Mostly, influenced by Arab cultures oriented towards service to society and aimed at wisdom and judgment and personal interaction, in contrast with current Western public administration, that is legally grounded in technical-rational principles and Anglo-Saxon norms, whose core values are efficiency and effectiveness

Hopefully future research addresses these issues and helps to expand knowledge in this critical field.

References:

1. BARANY, Z. (2011, October): Comparing the Arab Revolts: The Role of the Military. [online]. In: *Journal of Democracy*, 2011. [Cited 3. 6. 2019.] Available online: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/comparing-the-arab-revolts-the-role-of-the-military/>.
2. BERRACHED, I. - REINHART, R.J. (2019, May 20): Life in Libya Getting Worse Before Recent Fighting. [online]. In: *GALLUP*, 2011. [Cited 3. 6. 2019.] Available online: <https://news.gallup.com/poll/257660/life-libya-getting-worse-recent-fighting.aspx>.
3. BOIN, A. - HART, P. (2000): *Institutional crises and reforms in policy sectors*, in Wagenaar, H. (Ed.), *Government Institutions: Effects, Changes and Normative Foundations*, Kluwer Academic Publishers, Boston, pp. 9–31.
4. COLGATE, M. - AND NORRIS, M. (2001): Developing a comprehensive picture of service failure. In: *International Journal of Service Industry Management*, 2001, Vol. 12 No. 3, pp. 215 – 233.
5. DOWDING, K. - JOHN, P. (2012): *Exits, Voices and Social Investment: Citizens' Reaction to Public Services*. Cambridge University Press, 2012.
6. GIZ. (2019, November 9): Improvement of Public Services. [online]. In: *Journal of Democracy*, 2019. [Cited nov. 2019.] Available online: <https://www.giz.de/en/worldwide/36607.html>.
7. GOFEN, A. (2012): Entrepreneurial exit response to dissatisfaction with public services. In: *Public Administration*, 2012, Vol. 90 No. 4, pp. 1088–1106.
8. GOODSELL, C.T. (2003): *The Case for Bureaucracy: A Public Administration Polemic*, Sage, London, 2003.
9. HEAD, B.W. - ALFORD, J. (2015): Wicked problems: Implications for public policy and management. In: *Administration and Society*, 2015, Vol. 47, No. 6, pp. 711-739.
10. HODGEKINSON, I. (2013): Are generic strategies ‘fit for purpose’ in a public service context?. In: *Public Policy and Administration*, 2013, Vol. 28 No. 3, pp. 90-111.
11. JAMES, O. - MOSELEY, A. (2014): Does performance information about public services affect citizens’ perceptions, satisfaction, and voice behavior? Field experiments with absolute and relative performance information. In: *Public Administration*, 2014, Vol. 92 No. 2, pp. 493-511.

12. JILKE, S. (2015): Choice and equality: Are vulnerable citizens worse off after liberalization reforms? In: *Public Administration*, 2015, Vol. 93 No. 1, pp. 68–85.
13. JOHN, P. (2016): Finding exits and voices: Albert Hirschman's contribution to the study of public services. In: *International Public Management Journal*, 2016.
14. MASCINI, P. (2005): The blameworthiness of health and safety rule violations. In: *Law and Policy*, 2005, Vol. 27 No. 1, pp. 472-490.
15. MCCONNELL, A. (2010): Policy success, policy failure and grey areas in-between. In: *Journal of Public Policy*, 2010, Vol. 30 No. 3, pp. 345–362.
16. MIZRAHI, S. (2011): Self-Provision of public services: its evolution and impact. In: *Public Administration Review*, 2011, Vol. 72 No. 2, pp. 285–291.
17. PERRY, J.L. - KRAEMER, K.L. (eds). (1983): *Public Management: Public and Private Perspectives*. Palo Alto: Mayfield Publishing Company, 1983.
18. RAY, J. (2018, October 22): Before Conflict, Many Young Libyans Doubted Role in Progress. [online]. In: *GALLUP*, 2019. [Cited 22. 10. 2018.] Available online: <https://news.gallup.com/poll/146726/Conflict-Young-Libyans-Doubted-Role-Progress.aspx>.
19. REYNOLDS, K.L. - HARRIS, L.C. (2005): When service failure is not service failure: an exploration of the forms and motives of “illegitimate” customer complaining. In: *Journal of Services Marketing*, 2005, Vol. 19 No. 5, pp. 321 – 335.
20. SERRA, G. (1995): Citizen-initiated contact and satisfaction with bureaucracy: a multivariate analysis. In: *Journal of Public Administration Research and Theory*, 1995, Vol. 5, No. 2, pp. 175 – 88.
21. TRIGG, L. (2014): Using online reviews in social care. In: *Social Policy and Administration*, 2014, Vol. 47, No. 3, pp. 361-378.
22. TUMMERS, L. - JILKE, S. - VAN DE WALLE, S. (2013): Citizens in charge? Reviewing the background and value of introducing choice and competition in public services. In Dwivedi, Y.K., Shareef, M.A., Pandey, S.K. and Kumar, V. (Eds.), *Public Administration Reformation: Market Demand from Public Organizations*, Routledge, London, pp. 24-42.
23. VAN SLYKE, D.M. - ROCH, C.H. (2004): What do they know, and whom do they hold accountable? Citizens in the government–nonprofit contracting relationship. In: *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2004, Vol. 14 No. 2, pp. 191-209.

Contacts:

Heinrich Pfriemer

International Joint Cross-Border PhD Programme
in International Economic Relations and Management
University of Applied Sciences Burgenland
Campus 1
7000 Eisenstadt
Austria
e-mail: heinrich.pfriemer@sap.com

Thomas O. Uitz

International Joint Cross-Border PhD Programme
in International Economic Relations and Management
University of Applied Sciences Burgenland
Campus 1
7000 Eisenstadt
Austria
e-mail: thomas.uitz@gmx.at

RADIKALIZÁCIA SPOLOČNOSTI V KAUZÁLNOM VZŤAHU POLITICKÉHO KONANIA V PREDVOLEBNOM SÚBOJI¹

RADICALIZATION OF THE SOCIETY IN THE CAUSAL RELATION OF POLITICAL PROCESS IN PRE-ELECTION STRUGGLE

Jaroslav Ušiak^a – Petra Jankovská^b

^a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1,
974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1,
974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jankovska.petra13@gmail.com

Abstrakt: Politický boj sa postupne dostáva do kategórie permanentného. Politické strany čoraz viac vedú kampaň a ako aj svoju programovú agendu populistickej spôsobom. Tento trend môžeme badať aj počas predvolebných kampaní v národných alebo nadnárodných voľbách. Autori tejto prípadovej štúdie považujú za najväčší problémový dopad tzv. pomalej radikalizácie, manipulácie a reakcií verejnosti na klúčové témy európskej politiky. V našej štúdii sa formou hĺbkovej analýzy zameriame na euroskepticizmus slovenských politických strán a ich vplyv na zvyšujúcu sa extrémizáciu v spoločnosti na klúčové témy kampane v európskych voľbách v roku 2019. Možno konštatovať, že názorová a postojová rozporuplnosť býva pri kontroverzných témach v spoločnosti úplne bežnou, avšak výraznejšia polarita je väčšinou zapríčinená vonkajšími okolnosťami a formou prezentácie a domácej politickej komunikácie na obyvateľstvo.

Kľúčové slová: radikalizácia, eurovoľby, politická kampaň, sociálne siete

JEL: F20, H56

Abstract: Political competition is gradually becoming permanent. Political parties are increasingly campaigning and their agenda is more and more populist. This trend can also be seen during election campaigns in national or transnational elections. The authors of this study consider the most problematic impact of the so-called slow radicalization, manipulation and public responses to key European policy issues. In our study, we will look through the in-depth analysis of the euroscepticism of Slovak political parties and their impact on the increasing extremism in society on the key themes of the European elections in 2019. It can be stated that opinion and attitude inconsistency is quite common on controversial topics in society, but the stronger polarity is mostly caused by external circumstances and in the form of presentation and domestic political communication to the domestic population.

Key words: radicalization, European election, campaign, social network

JEL: F20, H56

Úvod

Vzostup euroskepticizmu v kontexte posledných rokov sa stal skutočnou hrozbou pre súčasný európsky poriadok a stabilitu Európskej únie ako celku. Jednou z príčin tohto javu je

¹ Tento článok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0149/19 „Bezpečnostné aspekty zlyhávajúcich štátov“.

aj postupná radikalizácia verejnosti i politických elít, ktoré sú náchylnejšie reagovať emotívnejšie na kontroverzné témy v spoločnosti a svoju programovú agendu prezentujú populistickej spôsobom, apelujúc na strach a neistotu obyvateľov. Mnohé z týchto tém pritom nemajú výrazný dosah na ľudí a ich každodenný život, no i tak vo veľkej miere ovplyvňujú verejnú mienku a s ňou aj mnohé národné, ako i európske voľby. Nárastu tohto fenoménu napomáhajú aj rozmáhajúce sa dezinformácie, ktoré majú čoraz väčší mienkovorný dosah na ľudí aj ich postojovú orientáciu. Dopad to má na celkovú náladu spoločnosti, ale je ho možné pozorovať aj v meniacej sa politickej situácii v krajinе, ako i na úrovni verejnej podpory jednotlivých kandidátov.

Radikalizácia nie je novým fenoménom, avšak v kontexte dnešnej doby sa jej formy stávajú zložitejšími a vyvíjajú sa aj spôsoby, ktorými vplýva na ľudí. Enormný nárast prílevu k informáciám spôsobený rozšírenými možnosťami prístupu na internet, so sebou okrem pozitív priniesol aj potenciálne nebezpečné následky, nakoľko sa stal novodobým nástrojom manipulácie pre rôzne záujmové skupiny. Internet tak nepôsobí len na ľudskú racionalitu, ale stáva sa aj zdrojom hoaxov a konšpirácií. Tento trend môžeme badať aj počas predvolebných kampaní v národných alebo nadnárodných voľbách.

Autori tejto prípadovej štúdie považujú za najväčší problémový dopad tzv. pomalej radikalizácie, manipulácie a reakcií verejnosti na klúčové témy európskej politiky. V našej štúdii sa formou hĺbkovej analýzy zameriame na euroskepticismus slovenských politických strán a ich vplyv na zvyšujúcu sa extrémizáciu v spoločnosti na klúčové témy kampane v európskych voľbách v roku 2019.

V štúdii sa používa množstvo zdrojovej literatúry vrátane publikácií o radikalizácii, extrémizme a migrácii M. Lombardi, et al. 2014, V. Esses, L. Hamilton, D. Gaucher, 2017, Milo, 2010 a ďalšie, ako aj vplyvu sociálnych médií na vedenie politickej kampane, kde vyjdeme z publikácie D. Hajdu, K. Klingová, D. Milo, 2017 ako aj oficiálne správy a analýzy mimovládnych organizácií venujúcich sa tejto problematike. Prípadová štúdia bude zameraná na Slovenskú republiku, konkrétnie na kampaň pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2019.

1 Radikalizácia spoločnosti ako pojem a prepojenie na politiku

V kontexte aktuálneho spoločenského vývoja v Európe zaznamenal v posledných rokoch extrémizmus značný posun a stal sa reálnou hrozobou tak pre obyvateľov, ako aj pre štát a ich základné demokratické hodnoty. Jeho vplyv je obzvlášť nebezpečný pre určité rizikové skupiny, avšak jeho pôsobenie je komplexné a má dosah takmer na celú spoločnosť, pričom preniká bezmála do všetkých jej oblastí, v rátane tej politickej.

Nejedná sa pritom o nový fenomén, v spoločnosti dochádzalo k radikalizácii obyvateľstva a k využívaniu extrémistických spôsobov opakovane. V súčasnej dobe, kedy je celý svet prepojený a výzvy, ktorým spoločnosť čeliť sa stávajú oveľa komplexnejšími, sa ale aj formy extrémizmu a jeho ciele vyvinuli. Politický extrémizmus dnes tvorí reálnu hrozbu, nakoľko sa extrémistické výroky etablovali aj vo vyjadrenia niektorých tradičných politikov a politických subjektov a v spoločnosti postupne došlo k stavu postupného akceptovania takýchto prejavov. Extrémizmus sa teda adaptoval na očakávania novodobého voliča a stal sa oveľa sofistikovanejším a na prvý pohľad skrytým.² Presné vymedzenie jeho prejavov, ale aj nástrojov a postupov sa teda stávajú klúčovými pri snahе o zamedzenie ďalšieho šírenia negatívneho vplyvu tohto javu a tiež pre nastavenie účinných preventívnych metód. Zároveň

² LOMBARDI, M. et al. (ed.). (2014): Countering Radicalisation and Violent Extremism Among Youth to Prevent Terrorism.

je potrebné prihliadať na súvisiace fenomény, ktoré sa s extrémistickou politickou komunikáciou často prepájajú – sem možno zaradiť populizmus či manipulatívne komunikačné stratégie a prehlásenia.

Pri posudzovaní, kedy sa jedná o extrémizmus a kedy nie, je teda nesmierne dôležité pozerať sa na dlhodobé súvislosti, vzťah danej skupiny alebo jednotlivca k demokracii, základným ľudským a občianskym právam a slobodám väčšinového obyvateľstva i minorít, na legálnu stránku prezentovaných názorov a aktivít a tiež na prístup k ľuďom s odlišnými politickými či ideovými názormi a kritike.³

V posledných rokoch zaznamenal vzostup vo viacerých štátach Európy najmä pravicový extrémizmus. Súvislosť so spoločenskými problémami je pritom nesporná. Nedostatok príležitostí, nezamestnanosť, sociálna nespravodlivosť, rozdielna vyspelosť jednotlivých regiónov, nedostatočne vybudovaná infraštruktúra, korupcia, otázka migrácia či rozdielne postavenie v rámci Európskej únie, sú len niektoré z dôvodov všeobecnej nespokojnosti obyvateľstva. Tieto témy sú často zneužívané práve extrémistickými skupinami, ktoré sa, v porovnaní s minulosťou, oveľa viac zameriavajú na získanie popularity a vplyvu a oslovenie širšieho spektra ľudí. Okrem počtu prívržencov takýchto skupín sa ale výrazným spôsobom zmenili aj nimi používané metódy a organizačné štruktúry ich zoskupení. Novodobé formy extrémizmu sú v mnohých smeroch oveľa sofistikovanejšie a strategicjšie. Takýto extrémizmus už nie je len na periférií spoločnosti, ale postupne preniká do samého jadra systému, čo môže mať veľmi vážne a d'alekosiahle následky pre ďalšie smerovanie štátu.⁴ Veľkú časť ich stratégie pritom tvorí postupná radikalizácia a mienkovorba obyvateľstva, ktorému sú postupne predsúvané poplašné alebo manipulačné správy. Ich účelom je vyvolávať u ľudí strach alebo odpor a ich samých majú postaviť do roly záchrancov, ktorí prichádzajú s jediným možným riešením problémov.

Nechceme pri tom napomáhať aj tradiční politici a médiá, keď sa daným tématам nevenujú dostatočne, objektívne alebo neprinášajú konkrétnu, dlhodobé a predovšetkým účinné riešenia.⁵ V niektorých prípadoch dokonca sami preberajú rétoriku podobnú extrémistickým zoskupeniam, aby sa vyhli nutnosti hlbšieho verejného dialógu alebo aby odpovedali na vzrastajúce emócie medzi ľuďmi – vo vyhrotených situáciách práve z tohto dôvodu radšej využívajú emocionálne podfarbené, než racionálne prejavy.

Príčin, ktoré prispeli k tomuto stavu je viacero. Jedným z najdôležitejších faktorov je odozva obyvateľstva na sociálne problémy vo forme ich radikalizácie. Tento jav pritom nie je nový a bol opakovane zaznamenaný počas viacerých období, ktoré viedli k zvýšeniu vplyvu extrémistov, alebo v krajných prípadoch, dokonca k zmene režimu v krajinе. Dôvodom, pre ktorý sú radikalizujúce sa názory v spoločnosti prvým stupňom vedúcim k extrémizácii je, že „radikalizácia generuje extrémizmus, nie opačne. Extrémizmus negeneruje radikalizmus, je jeho výsledkom.“⁶ Tento koncept prináša komplexnejší náhľad na problematiku prepojenia spomínaných fenoménov. V praxi to znamená, že extrémistické skupiny by nemali výrazné šance získať širšiu podporu verejnosti, kým by tá už nebola čiastočne zradikalizovaná pod vplyvom iných negatívnych javov, s ktorými prichádza do kontaktu. Je to spoločenský obranný mechanizmus, ktorý môže v širšej perspektíve viest' k zhoršeniu situácie, ak sa nazhromaždená energia vo forme zvýšenej občianskej participácie, čo je jeden z prvých

³ MILO, D. (2010): Extrémizmus - definícia a stručný prehľad.

⁴ KAZANSKÝ, R., ANDRASSY, V. (2019): Conflict resolution approaches towards smart sustainability of internal relations.

⁵ HAJDU, D. - KLINGOVÁ, K. - MILO, D. (2017): GLOBSEC Trends 2017 – Mixed messages and signs of hope from Central and Eastern Europe.

⁶ VENCÁLEK, J. (2016): Spoločensko – politické kontexty radikalismu, s.7.

znakov pri takejto spoločenskej zmene, nevyužije v spoločnosti na konštruktívnu zmenu a vyriešenie problémov, ale na zvyšovanie napäťa.

Tento stav napäťa je pritom v spoločnosti zosilňovaný z viacerých strán. Ľudia strácajú dôveru voči autoritám a médiám a keď u nich nenájdu uspokojivé informácie alebo riešenia, obracajú sa na alternatívne zdroje, pričom chápanie zdrojov tu môže byť pomerne široké a môže zahŕňať tak extrémistické skupiny pôsobiaci v komunitách, ako aj v internetovom priestore. Pre príklad možno uviesť, že v súčasnosti je na slovenských a českých serveroch evidovaných približne 120 dezinformačných webových stránok a tento počet stále narastá.⁷ Ľudia ovplyvnení takýmito podnetmi z prostredia sa v konečnom dôsledku obracajú k alternatívam aj v politike, formou podpory politikov, strán a zoskupení, ktoré zastávajú extrémistické názory. Tie často stavajú na súčasných spoločenských problémoch, prezentujú protisystémové postoje, útočia na menšinové skupiny a zámerne vyvolávajú v obyvateľoch negatívne emócie, strach, či nenávist.

Extrémistické skupiny sa snažia o zapĺňanie takýchto medzier v porozumení ľudí prostredníctvom vlastných interpretácií a skreslených faktov. Zámerne manipulujú s informáciami a vyberajú z nich len tie, ktoré majú za účel vzbudiť dojem, že suverenita štátu je v takomto medzinárodnom usporiadani ohrozená a že mnohé s tým súvisiace vonkajšie faktory preň predstavujú riziko a sú hrozbou aj pre obyvateľstvo.

Vzájomná prepojenosť problémov zároveň komplikuje v mnohých ohľadoch snahu o vybranie vhodných metód na boj s extrémizmom v dlhodobom horizonte. Nakol'ko existujú rozličné skupiny voličov a podporovateľov takýchto strán, je nevyhnutné pristupovať aj k potrebným opatreniam s prihliadnutím na širokú škálu potrieb a očakávaní týchto skupín.⁸ Veľká časť z nich pritom takýmito spôsobom vyjadruje svoju nespokojnosť s existujúcim stavom alebo protest proti tradičným politickým stranám, či nastavenému systému. Dôležité sú teda stratégie riešenia výziev, ktoré takýchto ľudí trápia a ktoré nemusia mať na prvý pohľad priamu spojitost s extrémizmom. Nezamestnanosť, zlé podmienky, netransparentnosť, nedôvera, či korupcia sú ale problémami, ktoré pri ich dlhodobom a neefektívnom riešení spôsobujú frustráciu obyvateľstva. Mnohé politické elity preto siahajú po alternatívnych témach, ktoré majú za účel presmerovať záujem voličov inam a zvaliť vinu na niekoho ďalšieho, kto môže do celého procesu v skutočnosti vstupovať len okrajovo. Pri spojení takéhoto stavu s ďalšími negatívnymi udalosťami vo svete, vzniká postupná radikalizácia obyvateľstva.

Pritom práve formy plazivého, postupného radikalizmu, ktorý postupne preniká do systému štátu a jeho štruktúr, predstavujú potenciálne najväčšie riziko pre štát, ako aj najväčšiu hnaciu silu ďalšej radikalizácie obyvateľstva, ktoré vidí v pôsobení extrémistov vo vysokej politike istú mieru legitimizácie ich názorov. Cieľom politických extrémistov je pritom práve nadobudnutie a koncentrácia moci a snaha o získanie podpory obyvateľstva, ktorá im umožňuje jednoduchšie vyvýjanie aktív a presadzovanie cieľov. Vzniká tak špecifická forma vzťahu medzi takýmito politickými subjektmi a ich elektorátom, ako aj potenciálnymi podporovateľmi, ktorých sa ešte len snažia osloviť. Dôležitú úlohu tu hrá ich rétorika, vďaka ktorej vedia ľuďom extrémistické myšlienky podať spôsobom, ktorý pôsobí sice radikálne, ale nevyhnutne a účinne na vybrané problémy v spoločnosti. Častým identifikačným znakom však ostáva šírenie všeobecného strachu z určitej menšiny, ktorú v očiach ľudí démonizujú a vinia za problémy v spoločnosti. Práve z tohto dôvodu sa

⁷ KYSEL, T. (2018): Juraj Smatana: Prichádza štvrtá vlna hoaxov a prokremeľskej propagandy.

⁸ BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A. et al. (2017): Správa o potrebách detí a mládeže v meste Banská Bystrica – podklady pre tvorbu mládežníckej politiky v meste.; CHARBIT, C. - PICCINNI, A. (2018): Integration of migrants and refugees at the local level.

pravicový extrémizmus často prelíná aj s rasizmom, xenofóbiou, antisemitizmom, homofóbiou, ale aj krajným nacionálizmom, kde sú ostatné štáty vnímané výhradne konkurenčne a s nedôverou.⁹

2 Vplyv sociálnych médií na radikalizáciu

V súčasnej internetovej ére, v ktorej má takmer každý prístup k rozsiahlemu množstvu informačných zdrojov, je v mnohých prípadoch nesmierne náročne posúdiť, ktoré informácie sú pravdivé a objektívne.¹⁰ Rozporuplnosť informácií so sebou následne prináša viacero rizík. Jedným z nich je nedôvera obyvateľstva voči tradičným médiám. Približne 40 percent občanov Slovenskej republiky neverí, že správy a informácie, ktoré sú médiách prezentované, je možné povaľovať za dôveryhodné či relevantné.¹¹

Ďalším rizikom, ktoré s tým prvým úzko súvisí, je skutočnosť, že ľudia, ktorí nenájdú uspokojivé informácie v tradičných médiách, sa obracajú na tieto alternatívne zdroje.¹² Mnohé z takýchto zdrojov však neposkytujú overené informácie alebo dokonca zámerne prekrúcajú skutočnosti. Príkladom môžu byť dezinformačné webové stránky. Tým podľa výskumu verí až 12 percent Slovákov.¹³ Informácie, ktoré takýmto spôsobom prenikajú do spoločnosti prispievajú následne k radikalizácii obyvateľstva, šíreniu propagandy alebo konšpiračných teórií a všeobecnej nedôvere ľudí.

Kedže na internete je v súčasnosti na slovenských a českých serveroch evidovaných približne 120 dezinformačných webových stránok a tento počet stále narastá, je potrebné na to reagovať primeranými prostriedkami. Medzi tie najznámejšie dezinformačné médiá s najväčším dosahom na ľudí patria na Slovensku napríklad Zem a vek, Parlamentné Listy, Hlavné správy, Slovenské národné noviny alebo Slobodný vysielač.¹⁴ Odborníci, ktorí sa snažia tieto stránky a ich dosah mapovať, dospeli k záveru, že propaganda a dezinformácie v takomto type médií sa objavujú vo vlnách, ktoré sa vždy venujú účelovo jednej alebo zopár vybraným tématam alebo oblastiam a snažia sa v čo najväčšej miere pôsobiť na názory obyvateľstva.¹⁵

Okrem tematickej orientácie dezinformačných správ a médií zohráva dôležitú rolu pri posilňovaní ich vplyvu aj kvantitatívna stránka a nárast ich počtu aj intenzity. Falzifikácia informácií a ich prenos je v dobe internetu a sociálnych médií oveľa jednoduchší a rýchlejší, než tomu bolo kedykoľvek v minulosti. Najväčší rozmach zaznamenalo šírenie dezinformácií na Slovensku v období po vypuknutí krízy na Ukrajine a tiež v období, kedy sa v Európe začínala migračná kríza.¹⁶ Práve tieto témy boli živnou pôdou dezinformácií. Vznikla dokonca Asociácia nezávislých médií, v ktorej sa združilo viacero konšpiračných a dezinformačných portálov. Obsah, ktorí je publikovaný na týchto stránkach sa lísi od toho, ktorý je bežný v tradičných novinách, avšak našiel si svoje miesto u čitateľov, ktorí sú náhľynejší na príklon k alternatívnym správam, ako aj u niektorých politických elít. Napríklad Boris Kollár, predseda strany Sme rodina, opakovanie zdieľal na svojich

⁹ MINISTERSTVO VNÚTRA SR. (2011): Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014.

¹⁰ ROŠTEKOVÁ, M. – ROUET, G. (2016): Médias et globalisation.

¹¹ HAJDU, D. - KLINGOVÁ, K. - MILO, D. (2017): GLOBSEC Trends 2017 – Mixed messages and signs of hope from Central and Eastern Europe.

¹² MARKOŠ, J. (2019): Sila rozumu v bláznej dobe.

¹³ HAJDU, D. - KLINGOVÁ, K. - MILO, D. (2017): GLOBSEC Trends 2017 – Mixed messages and signs of hope from Central and Eastern Europe.

¹⁴ MARKOŠ, J. (2019): Sila rozumu v bláznej dobe.

¹⁵ KYSEL, T. (2018): Juraj Smatana: Prichádza štvrtá vlna hoaxov a prokremeľskej propagandy.

¹⁶ KRČÁL, P. - NAXERA, V. (2018): Populistic Construction of Nation Threatened by Migration: CAQDAS of Election Discourse within 2017 Czech Parliamentary Elections.

sociálnych sietach hoaxy z týchto stránok. Viacerí politici z strany ĽSNS v alternatívnych médiách dokonca pravidelne vystupujú a poskytujú vyhlásenia, či rozhovory, pre médiá ako je Slobodný vysielač. Vysoká miera prepojenia medzi voličmi populistickej strany, či dokonca extrémistických strán a ľud'imi, ktorí sú pravidelnými čitateľmi a/alebo zdieľateľmi dezinformačného obsahu, bola zistená aj v prieskumoch voličských preferencií a verejnej mienky, v kombinácii s analýzou správania na sociálnych sietach.¹⁷

Budúci vývoj teda súvisí od schopnosti štátu, médií, ale aj jednotlivcov identifikovať a označiť takéto informácie a zabezpečiť rozšírenie skutočných faktov medzi obyvateľstvo. Dosah na ľudí je totiž pri boji s dezinformáciami a manipuláciou rovnako dôležitý ako samotné objasňovanie skutočností a vyvrátenie zavádzajúcich správ. Už teraz na Slovensku vzniklo viacero projektov, ktoré sa touto problematikou zaoberejú. Iniciovali ich pritom rozličné subjekty. Viaceré tradičné médiá sa začali na ich webových stránkach venovať odhalovaniu nepravdivých informácií a pochybných informačných zdrojov. Podobný spôsob si zvolili aj mnohé neziskové organizácie. Napríklad organizácia Slovak Security Policy Institute vytvorila stánku antipropaganda.sk, ktorá vyhľadáva a vyvracia hoaxy na internete, ktoré sú podľa ich slov súčasťou „informačnej vojny“, ktorá je veľmi výhodná práve pre šírenie strachu a radikalizáciu ľudí.¹⁸ Okrem toho sa v rámci ich agendy venujú mapovaniu extrémizmu a už spomínaným diskusiám na tieto témy na stredných školách. Ďalším príkladom je aj iniciatíva Demagog.sk, ktorá je projektom Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť – Slovak Governance Institute. Tento projekt sa definuje ako „factcheck politických diskusií“, čo znamená, že sa venuje overovaniu pravdivosti výrokov, ktoré odznejú v politických diskusiách alebo ktoré verejne vyhlásia niektorí z politikov. Výroky sa následne zaraďujú do jednej zo štyroch kategórií – pravda, nepravda, zavádzanie, v prípade keď bola skutočnosť vysvetľovaná účelovo alebo skreslene, či neoveriteľné, kedy nie je na základe verejne prístupných informácií možné s určitosťou povedať, či je výrok pravdivý alebo nie.¹⁹ Nedá sa hovoriť o rovnomernom vyvažovaní dezinformačných snáh na internete, aktivity podobných skupín aspoň do malej miery naznačujú snahu o zmenu diskurzu v tejto oblasti poskytujú potrebný druhý pohľad na kľúčové oblasti.

2.1 Prípadová štúdia: Témy volebnej kampane pred EP v slovenských politických stranách

Európske voľby patria na Slovensku štandardne k menej dôležitým témam a politické strany im zvyčajne venujú nižšiu pozornosť, než je tomu v prípade iných volieb. Do istej miery to môže súvisieť s tým, že sa konajú v tieni prezidentských volieb. Témy predvolebnej kampane mnohých z nich majú kritický alebo skeptický postoj voči EÚ, čo do istej miery nie je negatívne, avšak problémom je to vtedy, ak je táto kritika nekonštruktívna a voličom sú prezentované skreslené informácie.

Euroskepticizmus je medzi slovenskými politickými stranami dlhodobý a v kontexte Slovenskej republiky sa pri eurovoľbách stotožňoval nielen s postojmi v rámci problematiky migráciou, ale so širším chápaním bezpečnosti EÚ ako takej. Hlavné oblasti predvolebnej kampane do európskeho parlamentu nemali jednu kľúčovú tému. Mnohé relevantné politické strany nezverejnili pred voľbami oficiálny volebný program (SNS, K-ĽSNS, Sme rodina – BK), alebo zverejnili len základné tézy (Most-Híd, KDH, OĽaNO, Smer-SD), len pári z nich predstavilo ucelený program (PS/Spolu, SaS).²⁰

¹⁷ ŠLERKA, J. (2017): Regionální příchuť, ale pořád stejný guláš ... uvařený z fake news a propagandy.

¹⁸ ANTIPROPAGANDA.SK. (2019): Novinky z oblasti informačnej vojny a propagandy na jednom mieste.

¹⁹ DEMAGOG.SK. (2019): Ako pracujeme.

²⁰ GLOBSEC. (2019): Dezinformačná kampaň pri eurovoľbách zvýrazňuje hrozbu migrácie.

Téma migrácie, ktorá je dlhodobo akcentovaná ako jedna z najviac polarizujúcich tém a ktorá je zdrojom veľkého množstva dezinformácií, síce nenašla zásadné zastúpenie v kampani všetkých politických strán, no najviac ju využívali tie politické strany, ktoré ju využívali ako politický nástroj.²¹ Väčšina strán sa priklonila k rovine prehlásenia o už realizovaných opatreniach v tejto oblasti a/alebo ich predvolebné vyjadrenia smerovali k témam ochrany vonkajších hraníc alebo široko chápanej bezpečnosti (obranné spôsobilosti, obranná spolupráca, dezinformácie, kyberbezpečnosť, terorizmus) a zahraničnopolitického výtlaku únie. Ako hrozbu pomenúva EÚ najjednoznačnejšie Kotlebova LSNS, i keď v posledných vyjadreniach aj ona upúšťa od požiadavky na vystúpenie z EÚ. K-LSNS, Sme rodina aj SNS pracujú s naratívnom dvojakého metra, nespravodlivosti, či priamej diskriminácie alebo dokonca kolonizácie Slovenska (resp. nových členských krajín).²²

Počas predvolebnej kampane sledovala slovenská mimovládna organizácia Globsec spoločne s českou mimovládnou organizáciou Prague Security Studies Institute a maďarskou mimovládnou organizáciou Political Capital predvolebné dianie na sociálnych sietiach, najmä na Facebooku, kedy Výskum zahŕňal analýzu 2468 postov zo 45 relevantných stránok na Facebooku. Ich cieľom bolo zistíť, ktoré politické strany sú na týchto kanáloch propagované, aké naratívy dominujú v kontexte blížiacich sa volieb a či sa pozorované naratívy prekrývajú naprieč krajinami. Ako naznačili výsledky, najintenzívnejšie sa dezinformačná kampaň podľa zistení viedie v Maďarsku, kde štúdia mohla analyzovať 2189 relevantných príspevkov, na Slovensku ich bolo 175 a najmenej v Českej republike, len 104.²³

K častým naratívom, ktoré sa vyskytujú v dezinformačných kampaniach vo všetkých troch krajinách sa objavujú najčastejšie témy ako migrácia, úpadok Západu, diktát EÚ, či diktát Bruselu, ohrozenie suverenity, ohrozenie kultúrnej svojbytnosti alebo hrozba liberalizmu podkopávajúceho tradičné hodnoty.²⁴ Zhodne formulovaným riešením vo všetkých troch krajinách je nacionalizmus, mobilizácia a orientácia voličov na pronárodne orientovaných politikov, ktorí pomocou zdravého sedliackeho rozumu pomôžu uchrániť krajiny pred rizikom, ktoré im hrozí.

Z hľadiska sentimentu k politickým stranám je na Slovensku najvyzdvihovanejšia Ľudová strana Naše Slovensko (LSNS) Mariana Kotlebu, ktorá má najväčší počet pozitívne ladených postov, naopak, najmenej negatívnych reakcií, v tesnom závese je Sme rodina Borisa Kollára.²⁵

Práve tieto postoje pomohli LSNS dostať sa v roku 2016 do Národnej rady SR. Vo voľbách vtedy získali 7,92 percenta hlasov a v parlamente obsadili 14 kresiel.²⁶ Ich podpora odvtedy stúpla a drží sa približne na úrovni 12 až 13 percent.

Podobný bol aj ich výsledok vo voľbách do Európskeho parlamentu, kde získali 12,07 percenta hlasov. V týchto voľbách apelovali na slobodnú a národnú Európu, nakoľko v ich vnímaní medzinárodné zoskupenia obmedzujú suverenitu krajín a úlohu svojich dvoch nových europoslancov teda vnímajú ako bojovníkov „proti Bruselu v Bruseli“.

Opačným fenoménom je, že vo voľbách značne dominovala koalícia PS a Spolu, ktorá zatiaľ nemá zastúpenie ani v Národnej rade SR. Celkovo v máji získali až 20,11 percenta

²¹ KOVÁČIK, B. - KALICKÝ, J.- BADINSKÁ, M. (2018): Slovensko a slovenský národ v premenách času pri hľadaní svojej národnej identity a cesty k samostatnosti.

²² KOREŇ, M. - GEIST, R. - GABRIŽOVÁ, Z. (2019): Eurovoľby 2019: Porovnanie programov a postojov politických strán.

²³ GLOBSEC. (2019): Dezinformačná kampaň pri eurovoľbách zvýrazňuje hrozbu migrácie.

²⁴ KOREŇ, M. - GEIST, R. - GABRIŽOVÁ, Z. (2019): Eurovoľby 2019: Porovnanie programov a postojov politických strán.

²⁵ GLOBSEC. (2019): Dezinformačná kampaň pri eurovoľbách zvýrazňuje hrozbu migrácie.

²⁶ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. (2016): Voľby do Národnej rady SR 2016.

hlasov a teda 4 europolancov.²⁷ Ich agenda bola pritom jednoznačne liberálne a proeurópsky orientovaná. Viaceré centristické strany sa do Európskeho parlamentu vôbec nedostali alebo sa ich výsledok oproti minulosti zhoršil.

Tento fenomén je možný chápať práve radikálnejšími postojmi v spoločnosti a odozvou na tento fenomén, kde sa ľudia viac prikláňajú k niektorému z krajnejších politických pôlov. Prejavuje sa to aj tým, že k vol'bám prídu skôr ľudia, ktorí majú na európske témy vyhranenejší názor, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle, čím sú pri nízkej účasti (napriek tomu, že sa jednalo o historicky najvyššiu volebnú účasť občanov SR vo vol'bách do Európskeho parlamentu, stále bolo Slovensko s celkovou účasťou 22,74 na poslednom mieste v rámci EÚ) v konečnom dôsledku poznačené aj samotné výsledky volieb.

Podobné tendencie bolo možné pozorovať už predtým, počas prezidentských volieb, ktorých prvé kolo sa uskutočnilo 16. 3. 2019. Dezinformačné médiá v kampani najviac podporovali Štefana Harabina, ktorý sa netají svojimi extrémistickými názormi, naopak najnegatívnejšie písali o Zuzane Čaputovej, ktorá sa stala terčom viacerých dezinformačných príspevkov, ktoré sa venovali jej údajným prepojeniam na americké tajné služby, Sorosa alebo jej dokonca v jednom príspevku upravili nos, aby mohli napadnúť jej pôvod. Na ich vzájomnom porovnaní je možné demonstrovať, že napojenie na alternatívne médiá je v mnohých prípadoch obojstranne – pred prvým kolom volieb, keď patrili medzi troch najsilnejších kandidátov (tretím bol Maroš Šefčovič), uviedol Štefan Harabin v predvolebných debatách 22 nepravdivých a päť zavádzajúcich výrokov (11 pravdivých), kým Zuzana Čaputová uviedla len 2 nepravdivé a 28 pravdivých výrokov. (Ižák, 2019)

Štefan Harabin nakoniec do druhého kola volieb nepostúpil a prezidentkou sa stala Zuzana Čaputová. Zuzana Čaputová získala v prvom kole 40,57 % hlasov, Maroš Šefčovič 18,66 % a Štefan Harabin skončil tretí s 14,34 %.²⁸

Prináša to však so sebou aj dva vedľajšie efekty – spoločnosť je v mnohých smeroch polarizovannejšia, než tomu bolo pred začiatkom prezidentskej kampane a Štefan Harabin získal veľkú popularitu, ktorú môže využiť v nadchádzajúcich vol'bách do NR SR, obzvlášť, ak by sa jeho strana Vlast' spojila s inými extrémisticky ladenými politickými subjektami (napr. ĽSNS). Radikalizáciou voličov v medzivolebnom období by to mohli takéto strany získať na sile a je preto dôležité pracovať na zamedzovaní šírenia dezinformácií a boji proti extrémizmu a jeho prejavom v spoločnosti.

Záver

Hrozba extrémizmu a radikalizmu je považovaná za jednu z najaktuálnejších tem v Európskom i Slovenskom kontexte, nakoľko vo viacerých oblastiach zaznamenali extrémistické politické subjekty a jednotlivci výrazné volebné úspechy, vyvolali tým obavu o stabilitu demokratických hodnôt a dopady nárastu euroskepticizmu. Tento nepriaznivý ukazovateľ nastolil otázku, čo viedlo voličov, aby takéto strany podporili, nakoľko nie všetci z nich by mohli byť pri bližšom skúmaní označení za sympatizantov extrémistických metód a názorov. Ukázalo sa, že jedným z faktorov, ktoré mali na tento stav dosah bolo, že na veľkú časť obyvateľstva už dlhodobejšie pôsobili radikalizačné vplyvy, ktoré čerpali z ich nespokojnosti z neriešením celospoločenských problémov a vytváraním strachu a negatívnych emócií zo strany určitých záujmových skupín, medzi ktoré je možné zaradiť aj extrémistov. Tým vyhovuje spoločnosť, kde ľudia prestávajú veriť tradičným politikom a médiám a môžu tak lepšie sŕiť svoje zdanlivo jednoduché populisticke riešenia formou dezinformačných

²⁷ VÝSLEDKY VOLIEB. (2019): Euro voľby 2019 na Slovensku.

²⁸ VÝSLEDKY VOLIEB (2019): Výsledky prezidentských volieb 2019 /výsledky 1. kola/.

správ, ktorých obsah je ľahko šíriteľný na sociálnych sietiach a snaží sa útočiť na emocionálnu stránku voliča. Mnohé takéto správy sú zjednodušované alebo nie sú prezentované priamo a sú plné skrytých významov a nenávistných postojov a zahmlievania, pričom sú často zamerané proti určitej skupine ľudí, ktorých označujú za príčinu problémov. Ďalším problémom, ktorý sa prejavil aj počas posledných volieb do Európskeho parlamentu v celej EÚ bolo preberanie tém vedúcich k radikalizácii a nárastu extrémizmu, tým vlastne k podpore euroskepticizmu aj tradičnými politickými stranami, ktoré práve týmito témami dodávajú relevanciu v rámci celospoločenského diškurzu a dokonca pri svojej komunikácií využívajú aj manipulačné alebo nepravdivé informácie.

Slovenská republika čelí mnohým závažným problémom, ktoré môžu dezinformačné médiá zneužiť na tento účel – od nezamestnanosti, korupcie a nedostatočnej transparentnosti, ktoré odcudzujú občanov od tradičných politikov, po neefektívne riešenie rómskej otázky a šírenie strachu z migračnej krízy, terorizmu a úpadku hodnôt. Zároveň sú medzinárodné organizácie, ako Európska únia alebo NATO stavené do uhla, z ktorého sa bežným ľuďom môže zdať ich pôsobenie v neprospech suverenity štátu a slobody vlastných rozhodnutí. Tieto názory však neboli vyprofilované len extrémistami, ale práve aj tradiční politici zo strán ako sú Sme rodina – BK, alebo SNS a čiastočne aj SMER-SD ako aj mnohé médiá prispeli k zhoršeniu situácie, keď pre zisk alebo udržanie podpory zvolili populistickú a zjednodušujúcu rétoriku podporujúcu euroskepticizmus. Znamenalo to obrat k určitým témam, ktoré sa dostali do popredia a zároveň posunutie problémov ľudí do úzadia, čo vytvorili nespokojnosť a postupnú radikalizáciu.

V kontexte štúdie teda vychádza, že názorová a postojová rozporuplnosť býva pri kontroverzných témach v spoločnosti úplne bežnou, avšak výraznejšia polarita je väčšinou zapríčinená vonkajšími okolnosťami a vplyvom politickej komunikácie na obyvateľstvo. Ďalej je možné konštatovať že slovenské politické strany, často aj tie tradičné, v rámci svojich predvolebných kampaní, preberajú narátiny extrémistických strán a ich rétorika častokrát popiera skutočné fakty, čím posilňuje euroskepticizmus u občanom a napomáhajú šíreniu dezinformácií a nedôvery. Na druhej strane, ukázalo sa, že aj plazivá (postupná) radikalizácia vytvára v spoločnosti odozvu i druhej časti obyvateľstva, ktorá stojí na opačnom názorovom póle. Je preto potrebné sústredit sa na hľadanie spoločných riešení a názorových prepojení, pričom je potrebné zamerať sa viac na vyvracanie dezinformácií a poukazovanie na nebezpečenstvo extrémizmu, ale zároveň pracovať na riešení spoločenských problémom spôsobom, ktorý by nespôsobil ďalšiu radikalizáciu obyvateľstva.

Použitá literatúra:

1. ANTIPROPAGANDA.SK. (2019): Novinky z oblasti informačnej vojny a propagandy na jednom mieste. [online]. In: *Antipropaganda.sk*, 2019. [Citované 25. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://antipropaganda.sk/aktualne/>.
2. BAZALUK, O. (2018). The Theory of Evolution. In: *Philosophy and Cosmology - Filosofiya i Kosmologiya*, 2018, roč. 21, č. 1, s. 85-103.
3. BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A. et al. (2017): *Správa o potrebách detí a mládeže v meste Banská Bystrica – podklady pre tvorbu mládežníckej politiky v meste*. Banská Bystrica: Centrum dobrovoľníctva, 2017.
4. DEMAGOG.SK. (2019): Ako pracujeme. [online]. In: *demagog.sk*, 2019. [Citované 16. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://demagog.sk/ako-pracujeme/>.
5. ESSES, V. M. - HAMILTON, L. K. - GAUCHER, D. (2017): The Global Refugee Crisis: Empirical Evidence and Policy Implications for Improving Public Attitudes and Facilitating Refugee Resettlement. In: *Social Issues and Policy Review*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 78-123.

6. EUROPEAN COMMISSION. (2018): *Special Eurobarometer 469 – Integration of immigrants in the European Union*, Brussel: European Commission, 2018.
7. GLOBSEC. (2019): Dezinformačná kampaň pri eurovoľbách zvýrazňuje hrozbu migrácie. [online]. In: TASR, 2019. [Citované 19. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/22125887/dezinformacia-kampan-pred-eurovolbami-zvyraznuje-hrozbu-migracie.html>.
8. HAINMUELLER, J. - HOPKINS, D. J. (2014): Public Attitudes Toward Immigration. In: *Annual Review of Political Science*, 2014, roč. 17, č. 1, s. 225-249.
9. HAJDU, D. - KLINGOVÁ, K. - MILO, D. (2017): *GLOBSEC Trends 2017 – Mixed messages and signs of hope from Central and Eastern Europe*. Bratislava: GLOBSEC Policy Institute, 2017.
10. CHARBIT, C. - PICCINNI, A. (2018): Integration of migrants and refugees at the local level. [online]. In: *OECD*, 2018. [Citované 23. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Migration-Flyer-FINAL.pdf>.
11. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2019): Migration in Slovakia. [online]. In: *IOM.OIM*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://iom.sk/en/migration/migration-in-slovakia.html>.
12. IVANČÍK, R.. - NEČAS, P. (2017): The Influence of Global Economic Depression on National and International Defence and Security. In *Knowledge Based Organization International Conference*, Sibiu: Nicolae Balcescu Land Forces Academy, 2017, s. 390-395.
13. IŽÁK, Š. (2019): Dezinformácie a konšpiračné teórie v slovenskej prezidentskej kampani 2019. [online]. In: *Antipropaganda.sk*, 2019. [Citované 10. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://antipropaganda.sk/dezinformacie-konspiracne-teorie-v-slovenskej-prezidentskej-kampani-2019/>.
14. KAZANSKÝ, R., ANDRASSY, V. (2019): Conflict resolution approaches towards smart sustainability of internal relations. In *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 2019, roč. 6, č. 3, s. 1468-1484.
15. KOREŇ, M. - GEIST, R. - GABRIŽOVÁ, Z. (2019): Eurovoľby 2019: Porovnanie programov a postojov politických strán. [online]. In: *Euractiv.sk*, 2019. [Citované 18. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/eurovolby-2019-porovnanie-programov-a-postojov-politickych-stran/>.
16. KOVÁČIK, B. - KALICKÝ, J.- BADINSKÁ, M. (2018): *Slovensko a slovenský národ v premenách času pri hľadaní svojej národnej identity a cesty k samostatnosti*. Ostrowiec Świętokrzyski: Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim, 2018.
17. KPMG. (2018): Growth promise indicators - 2018 report. [online]. In: *kmpg.com*, 2018. [Citované 11. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uk/pdf/2018/01/growth-promise-indicators-report-2018.pdf>.
18. KRČÁL, P. - NAXERA, V. (2018): Populistic Construction of Nation Threatened by Migration: CAQDAS of Election Discourse within 2017 Czech Parliamentary Elections. In: *Sociológia*, 2018, roč. 50, č. 5, s. 491-523.
19. KYSEL', T. (2018): Juraj Smatana: Prichádza štvrtá vlna hoaxov a prokremelskej propagandy. [online]. In: *Aktuality.sk*, 2018. [Citované 26. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/566533/juraj-smatana-prichadza-stvrta-vlna-hoaxov-a-prokremelskej-propagandy/>.
20. LOMBARDI, M. et al. (ed.). (2014): *Countering Radicalisation and Violent Extremism Among Youth to Prevent Terrorism*. Netherlands: IOS Press BV, 2014.

21. MACHÁČEK, L. - BARTOŠ, F. - PALÁSEK,V. (2012): Mládež a pravicový extrémizmus na Slovensku. In: *Mládež a spoločnosť*, 2012, roč. 23, č. 4), s.19-36.
22. MARKOŠ, J. (2019): *Sila rozumu v bláznivej dobe*. Bratislava: N Press, 2019.
23. MARTIN-ROZUMIŁOWICZ, B. - KUŽEL, R. (2019): *Social Media, Disinformation and Electoral Integrity*. Arlington: International Foundation for Electoral Systems, 2019.
24. MIGRAČNÝ ÚRAD. (2018): *Utečenci, migranti, azylanti. Informačný leták ministerstva*. Bratislava: Migračný úrad MV SR, 2018.
25. MILO, D. (2010): Extrémizmus - definícia a stručný prehľad. In: Mlynarčíková, V. (ed.). *Nemaj trému z extrému*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2010.
26. MINISTERSTVO VNÚTRA SR. (2011): Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014. [online]. In: *Ministerstvo vnútra SR*, 2011. [Citované 12. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?VRAX&subor=225999>.
27. MINISTERSTVO VNÚTRA SR. (2019): Azyl a migrácia – Štatistiky. [online]. In: *Ministerstvo vnútra SR*, 2019. [Citované 12. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?statistiky-20>.
28. POLITICAL CAPITAL. (2009): About DEREX, [online]. In: *derexineex.eu*, 2009. [Citované 19. 10. 2019.]. Dostupné na internete: http://derexindex.eu/About_DEREX.
29. ROŠTEKOVÁ, M. – ROUET, G. (2016): *Médias et globalisation*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 318 s, ISBN 978-80-557-1207-9.
30. ŠLERKA, J. (2017): Regionální příchut', ale pořád stejný guláš ... uvařený z fake news a propagandy. [online]. In: *Investigace*, 2017. [Citované 10. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.investigace.cz/regionalni-prichut-ale-porad-stejny-gulas-uvareny-z-fake-news-a-propagandy/>.
31. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. (2016): Voľby do Národnej rady SR 2016. [online]. In: *Štatistický úrad SR*, 2016. [Citované 28. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html>.
32. VELŠIC, M. (2017): *Mladí ľudia a riziká extrémizmu*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2017.
33. VENCÁLEK, J. (2016): Spoločensko – politické kontexty radikalismu. In *Extrémizmus a radikalizmus – Staré fenomény v nových kontextoch*, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016.
34. VÝSLEDKY VOLIEB (2019): Výsledky prezidentských volieb 2019 /výsledky 1. kola/. [online]. In: *Výsledky volieb*, 2019. [Citované 29. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <<https://www.vysledkyvolieb.sk/prezidentske-volby/2019/vysledky/1-kolo>>.
35. VÝSLEDKY VOLIEB. (2019): Euro voľby 2019 na Slovensku. [online]. In: *Výsledky volieb*, 2019. [Citované 28. 10. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.vysledkyvolieb.sk/>.

Kontakt:

doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
 Univerzita Mateja Bela
 Kuzmányho 220/1
 974 01 Banská Bystrica
 Slovenská republika
 e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

Mgr. Petra Jankovská

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 220/1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: jankovska.petra13@gmail.com

TEÓRIA REGIONÁLNYCH BEZPEČNOSTNÝCH CELKOV: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA PESCO¹

REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY. CASE STUDY PESCO

Jaroslav Ušiak^a – Dominika Trubenová^b

^a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 220/1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 220/1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika,
e-mail: dominika.trubenova@umb.sk

Abstrakt: Dimenzia bezpečnosti v prostredí Európy je v súčasnosti jednou z najviac diskutovaných témy. Prístup k riešeniu problematiky bezpečnosti sa rýchlo mení a podlieha vývoju bezpečnostného prostredia. Analýza bezpečnosti však má svoj základ v teóriach medzinárodných vzťahov a súčasne aj v teórii regionálnych bezpečnostných celkov. Cieľom predloženej štúdie je priblížiť danú teóriu prostredníctvom jej analýzy a zároveň jej následná aplikácia na súčasnú platformu spolupráce pod hlavičkou Európskej únie – PESCO, a súčasne PESCO neodmysliteľne patrí do bezpečnostnej štruktúry európskeho regionálneho celku.

Kľúčové slová: teória regionálnych bezpečnostných celkov, bezpečnosť, regionálne celky, regionálna bezpečnosť, PESCO

JEL: F55, H56, K22

Abstract: The dimension of security in Europe's environment is currently one of the most discussed topics. The approach to addressing security issues is changing rapidly and it has to reflect the evolution of the security environment. However, security analysis has its foundation in theories of international relations, and also in the regional security complex theory. Therefore the aim of this study is to present the theory through its analysis and its subsequent application to the current cooperation platform under the auspices of the European Union - PESCO, although PESCO inherently belongs to the security structure of the European regional complex.

Key words: regional security complex theory, security, regional complexes, regional security, PESCO

JEL: F55, H56, K22

Úvod

Otázka bezpečnosti Európy je v súčasnej dobe čoraz viac diskutovanou a venuje sa jej najviac pozornosti za uplynulé roky. Medzinárodné prostredie je stále viac prepájané v dôsledku neustále narastajúcej globalizácie a samotné prostredie sa dynamicky mení a tým aj bezpečnostná situácia. Bezpečnosť, akou je krehkou, tak je aj čím ďalej, tým viac neprevídateľnou v kontexte zmien, ktoré súčasný svet prináša. Snahou súčasného sveta

¹ Tento článok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0149/19 – Bezpečnostné aspekty zlyhávajúcich štátov.

o reakciu na tieto bezpečnostné zmeny sú práve spolupráce štátov, NATO či EÚ nevynímajúc. Na akom základe je však pristupované k bezpečnosti a k jej výskumu v súčasnosti?

Predložená štúdia, rozdelená do dvoch na seba nadväzujúcich kapitol, si za cieľ kladie na jednej strane analýzu samotnej teórie regionálnych bezpečnostných celkov prostredníctvom prác autorov Buzana a Waevera ako hlavných predstaviteľov tejto teórie medzinárodných vzťahov a na druhej strane jej následná aplikácia na súčasnú platformu spolupráce v rámci Európskej únie – na PESCO, nakoľko tým, že ide o pomerne novovzniknutý projekt spolupráce štátov v otázke bezpečnosti, jeho výskum je v súčasnosti nedostupný, považujeme teda za dôležité spracovať aj súčasné trendy bezpečnosti Európy prostredníctvom klasických teórií.

1 Teória regionálnych bezpečnostných celkov

Teória regionálnych bezpečnostných celkov², ktorú rozpracovali prioritne Barry Buzan a Ole Waever, patriaca medzi teórie medzinárodných vzťahov identifikuje komplex regionálnej bezpečnosti ako skupinu štátov, ktorých primárne obavy týkajúce sa národnej bezpečnosti sú úzko prepojené a ktoré sa nemôžu navzájom extrahovať alebo riešiť. Teória vníma vzájomnú bezpečnostnú závislosť ako rozhodujúci faktor pri vytváraní regionálnych zoskupení. RSCT teda poskytuje rámec pre analýzu a porovnanie regionálnej bezpečnosti v rôznych regiónoch.

Tak ako väčšina iných regionálnych teórií, aj bezpečnostné komplexy sa zaobrajú jednotlivými aktérmi a medzinárodným systémom ako celkom. Teória predstavuje existenciu regionálnych subsystémov ako predmetov bezpečnostnej analýzy a ponúka analytický rámec na ich riešenie. Rovnako ako väčšina ostatných prác v tejto oblasti sa zameriava predovšetkým na štát ako celok a na politické a vojenské sektory ako hlavné aspekty bezpečnostných vzťahov. Účelom tohto rámcu je zdôrazniť relatívnu autonómiu regionálnych bezpečnostných vzťahov a nastaviť ich v kontexte jednotlivých (štátnych) a systémových úrovni³.

Regionálne bezpečnostné komplexy (RSC) sú definované ako zreteľné a stabilné jednotky, vzorce bezpečnostnej interakcie medzi jednotlivými aktérmi. Odlišujú sa navzájom len stupňom interakcie. Úroveň interakcie medzi členmi rovnakého RSC je vysoká, zatiaľ čo medzi členmi rôznych RSC je pomerne nízka. Ako už názov napovedá, regionálne bezpečnostné komplexy sú zo svojej podstaty geografické, pozostávajúce zo susedných aktérov/štátov. Definícia bezpečnostných komplexov hovorí, že ide o „súbor štátov, ktorých hlavné vnímanie a obavy v oblasti bezpečnosti sú tak vzájomne prepojené, že ich problémy s národnou bezpečnosťou nemožno dostatočne analyzovať alebo vyriešiť nezávisle jeden od druhého“⁴.

RSCT zároveň tvrdí, že činnosti a motivácie aktérov v oblasti medzinárodnej bezpečnosti majú veľmi regionálny charakter. To znamená, že obavy o bezpečnosť aktérov sú primárne vyvolané v ich bezprostrednom susedstve. Bezpečnosť každého účastníka v regióne je v interakcii s bezpečnosťou ostatných aktérov. Väčšina bezpečnostných problémov sa nerozširuje na veľké vzdialenosť, a preto sú hrozby v bezprostrednom susedstve aktéra pravdepodobne považované práve za tie najvýraznejšieho-najsilnejšieho charakteru. Kvôli spôsobu, akým funguje vzájomná závislosť, často dochádza v RSC k intenzívnej vzájomnej závislosti bezpečnosti, ale interakcia s ostatnými aktérmi je oveľa menej aktívna. Podľa Buzana a Wævera bolo dôvodom pre vytvorenie konceptu regionálnej bezpečnosti najmä fakt,

² Teória regionálnych bezpečnostných celkov – anglický názor „regional security complex theory,“ v skratke „RSCT“ (skratka ďalej používaná v štúdiu).

³ BUZAN, B. (2003): Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World, s.140-143.

⁴ BUZAN, B. (2003): Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World, s.141.

že regionálna úroveň môže slúžiť pre lepšiu analýzu celkového bezpečnostného prostredia a teda, v konečnom dôsledku, viedie ku vhodnému nastaveniu praktických bezpečnostných analýz⁵.

V rámci bezpečnosti ako takej však ústrednou myšlienkou zostáva, že podstatné časti sekuritizačných a desekuritizačných procesov v medzinárodnom systéme sa prejavia práve a najmä v regionálnych zoskupeniach. Tieto zoskupenia sú trvalé a odlišné od procesov (de) sekuritizácie na globálnej úrovni. Každá úroveň musí byť chápana sama o sebe, ako aj spôsobom, akým kooperuje – funguje s ostatnými jednotkami systému, prípadne úrovňami⁶.

Pokiaľ by sme chceli stanoviť hlavné premenné v rámci RSCT, Buzan a Wæver hovoria o viacerých. RSCT je podľa nich užitočná z viacerých dôvodov. Jedným je, že tento „koncept“ poníma o vhodnej úrovni analýzy v bezpečnostných štúdiách, a zároveň hovorí o tom, že teoretické scenáre môžu byť stanovené na základe známych možných rozličných foriem a alternatív k RSC. Na lepšie pochopenie problematiky je však potrebné bližšie objasniť RSC a ich hlavné komponenty. RSC sú podľa Buzana a Waewera definované najmä trvalými vzormi priateľstva a nepriateľstva, ktoré majú podobu subglobálnych, geografických vzorov vzájomnej bezpečostnej závislosti. Osobitný charakter RSC bude často ovplyvňovaný najmä historickými faktormi, ako sú dlhodobí nepriatelia (napríklad Gréci a Turci či Arabi a Peržania) alebo spoločný kultúrny civilizačný priestor (napríklad Arabi a Európania). V konečnom dôsledku práve jednoduchá fyzická blízkosť jednotlivých aktérov prirodzene vedie k väčšej bezpečostnej interakcii medzi nimi než medzi štátmi nachádzajúcimi sa v inej oblasti, v inom regióne. Geografická príbuznosť je z hľadiska bezpečnosti veľmi významná, pretože mnoho hrozieb „cestuje“ jednoduchšie na krátke vzdialenosť ako na veľké. Vplyv geografickej blízkosti na bezpečostnú interakciu je najsilnejší a najzreteľnejší najmä v sektورoch ako sú vojenské, politické, či environmentálne.⁷

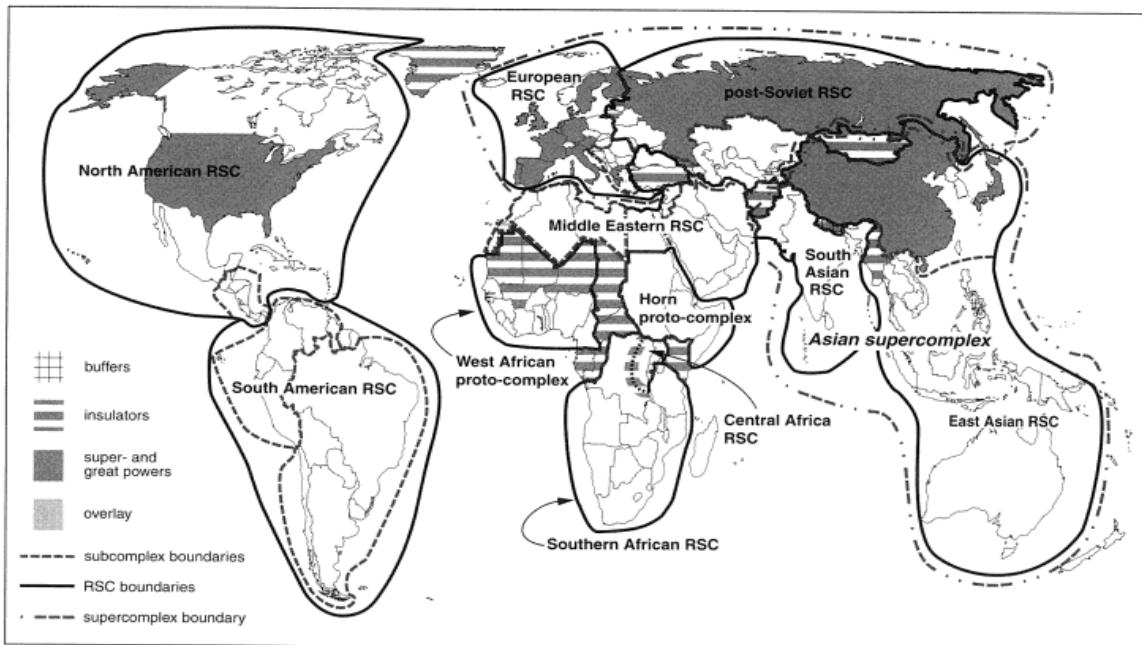
V teórii RSC, pokiaľ hovoríme o období po Studenej vojne, vymedzili autori Buzan a Wæver viacero regionálnych celkov na mape sveta, ktoré vo svojej podobe, tak ako sú vymedzené, zhŕňajú atribúty spomenuté vyššie – teda geografickú príslušnosť – blízkosť, kultúrne zázemie a v neposlednom rade rozdelenie regiónov odráža aj enemitu jednotlivých častí sveta.

⁵ BUZAN, B. – WÆVER,O. (2003): Regions and Powers. The structure of International Security, s.43.

⁶ BUZAN, B. – WÆVER,O. (2003): Regions and Powers. The structure of International Security, s.44.

⁷ BUZAN, B. – WÆVER,O. (2003): Regions and Powers. The structure of International Security, s.45-46.

Graf č. 1 Regionálna bezpečnosť po Studenej vojne

Map 2. Patterns of Regional Security Post-Cold War

Zdroj: BUZAN, B. – WEVER,O. (2003): Regions and Powers. The structure of International Security

Pre potreby predloženej štúdie sa pozrieme konkrétnie na európsky regionálny bezpečnostný celok. V tomto kontexte je potrebné povedať, že Európa ako taká v priereze histórie prešla diverzifikovanými zmenami, ako členenia územia, typy vlád až po súčasnú podobu regiónu, čo priamo vplývalo na vytvorenie regionálnej bezpečnosti a aj komplexu ako takého. Tak, ako samotná história ukázala, Rusko stále zohrávalo určitú pozíciu vo vývoji Európy, čo sa po ukončení Studenej vojny odrazilo aj na úrovni RSC. Ako vyššie uvedená grafika znázorňuje, región sústredený okolo Ruska vytvoril samostatný bezpečnostný komplex. V rámci Európskeho bezpečnostného komplexu je potrebné poukázať na pozíciu Balkánu, ktorý je autormi označovaný ako subkomplex, čiže má výnimočné postavenie a rovnako tak aj Baltské štáty, ktoré sú vlastne „buffer-zone“ na hranici s ruským bezpečnostným komplexom.

V súčasnom chápaní je Európa (stredná a západná) jedinečná tým, že má vo svojej podstate iba veľké sily na svetovej úrovni a žiadne regionálne právomoci. Zjednodušene to vyplýva z povahy RSC, čo znamená, že pokles na regionálnu polaritu neprináša žiadne nové právomoci okrem tých na globálnej úrovni. V Európe sú „staré“ veľmoci - najmä Francúzsko, Spojené kráľovstvo a Nemecko - stále regionálnymi veľmocami (v špecifických oblastiach) a v niektorých z nich dokonca konajú aj na globálnej úrovni. Nemecko je stále ekonomickej svetovou veľmocou; Francúzsko a Spojené kráľovstvo sú stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN a sú aj jadrovými mocnosťami. Tento fakt poukazuje teda na to, že západnú-strednú Európu nemožno jednoznačne klasifikovať ako systém s jednou veľkou mocou, EÚ. Európa (ako RSC v období po Studenej vojne) je primárne formovaná súčasnovou existenciou právomoci na dvoch úrovniach (regionálne a globálne) a napäťie medzi týmito dvoma

dimenziami tvorí podľa autorov Buzana a Waewera ústrednú bezpečnostnú dynamiku v súčasnom ponímaní európskeho RSC⁸.

V globálnom ponímaní v súčasnosti predstavuje európsky región najinštitucionalizovanejšiu časť sveta. Región stelesňuje súhrn krajín, ktoré sú členmi NATO, EÚ, OBSE, OSN, pričom môžeme povedať, že ide o jedinečný charakter v globálnom meradle, bezpečnostnú sféru nevynímajúc. Zaujímavým hodnotením Buzana a Waewera Európy je aj jej charakterizovanie ako centrum-periféria, kde centrom je Západná Európa a perifériou je zas tá Stredná, keď konkrétnie hovoria, že „Európa má štruktúru centrum-periféria: „Stredná“ Európa sa sama organizuje ako sústredné kruhy okolo západného jadra“⁹.

Tento predpoklad, jednak inštitucionalizácia krajín Európy, ale aj Západ ako centrum EU RSC predpokladá celý vývoj európskej bezpečnostnej štruktúry. Po ukončení Studenej vojny bolo ústredným záujmom eliminovať hrozby minulosti a teda najjednoduchšou cestou bola integrácia krajín Európy do fungujúceho jednotného celku, ktorý v súčasnosti predstavuje práve Európsky RSC, pod ktorý neodmysliteľne spadá ako NATO, tak aj EÚ a ostatné významné organizácie. Otázkou však ostáva – aké kroky Európa v súčasnosti podniká pre udržanie EU RSC? Nasledujúca časť predloženej štúdie sa zaobrá práve aktuálnou spoluprácou v rámci bezpečnostnej agendy, a sice Stálou štruktúrovanou spoluprácou.

2 Prípadová štúdia: PESCO

Stála štruktúrovaná spolupráca (PESCO)¹⁰ predstavuje posilnenú spoluprácu 25 členských krajín Európskej únie na poli obrany a bezpečnosti, ktorá bola vytvorená spoločnou deklaráciou zúčastnených štátov 11. decembra 2017. Táto spolupráca vo svojej podstate predstavuje miľník v spolupráci štátov EÚ v otázkach obrany a bezpečnosti, nakoľko preukazuje, svoju podstatou, silu a schopnosti štátov, ktoré takto spoločne kooperujú na vytyčených aktivitách. Pokiaľ hovoríme o aktivitách a úlohách, nakoľko ide o pomerne nový projekt EÚ, bolo vytyčených celkovo 34 projektov, na ktorých štáty kooperujú. Ide o projekty týkajúce sa rôznych sfér bezpečnosti, pričom na každom projekte pracuje určitá skupina štátov, z ktorých jeden je povolený vedením tohto projektu. Sú to teda multinárodné projekty, ktorých cieľom je budovanie obranných spôsobilostí nie len na území zúčastnených krajín ale zároveň použitie týchto spôsobilostí v rámci operácií medzinárodného krízového manažmentu. Projekty boli odobrené v dvoch vlnách, prvých 17 projektov bolo odúhlených v marci a zvyšných 17 v novembri 2018, pričom sa neustále pripravujú nové projekty. PESCO je teda vo svojej podstate podobné posilnenej spolupráci v iných oblastiach politiky v tom zmysle, že integrácia nevyžaduje účasť všetkých členských štátov EÚ¹¹.

Stála štruktúrovaná spolupráca (PESCO) je súčasťou bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie (EÚ), v ktorej 25 z 28 národných ozbrojených síl usiluje o štrukturálnu integráciu a svoj právny základ a pôvod má v článku 42.6 a protokole 10 Zmluvy o Európskej únii, zavedeného Lisabonskou zmluvou v roku 2009.¹²

Spĺňa však PESCO dané atribúty regionálneho bezpečnostného komplexu, jeho súčasti? Pokiaľ sa teda pozrieme na tvrdenia z predchádzajúcej časti, a sice, že PESCO je súčasťou bezpečnostnej agendy Európy, a teda aj Európskeho RSC, je potrebné zadefinovať si

⁸ BUZAN, B. – WEVER,O. (2003): Regions and Powers. The structure of International Security, s.342-345.

⁹ BUZAN, B. – WEVER,O. (2003): Regions and Powers. The structure of International Security, s.353.

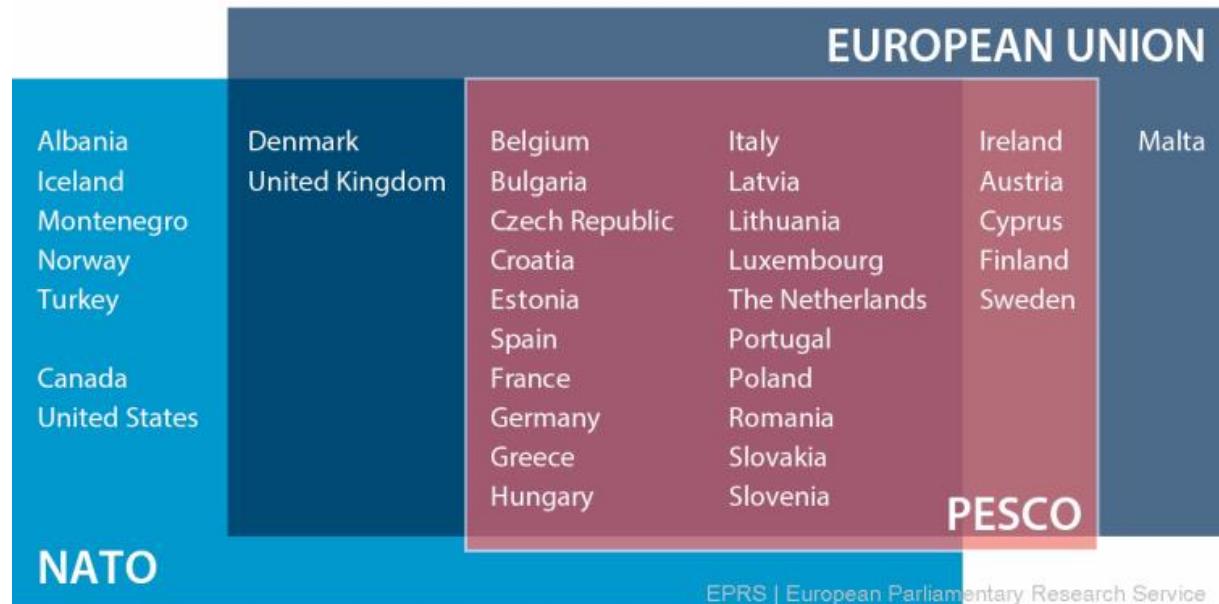
¹⁰ Oficiálny názov – Permanent structured cooperation (PESCO).

¹¹ Member states driven PESCO. (2019): About PESCO [online].

¹² European Union External Action. (2019): Permanent Structured Cooperation (PESCO) – factsheet [online].

jednotlivé premenné v rámci Stálej štruktúrovanej spolupráce. Úvodom si je však potrebné uvedomiť, že PESCO ako také patrí do RSC v európskom priestore a teda, že dotvára bezpečnostnú štruktúru Európy. Nižšie uvedená grafika jednoducho a prehľadne znázorňuje aktérov európskeho RSC medzinárodného charakteru – EÚ, NATO a aj PESCO. Ako je možné vidieť, väčšina štátov je účastná vo všetkých 3 spoluprácach v bezpečnostnom sektore európskeho regionálneho komplexu.

Graf č. 2 Európska únia, NATO a PESCO

Zdroj: European Parliamentary Research Service Blog (2018) [online].

Podľa Buzana a Waevera, ktorých prínos do teórie medzinárodných vzťahov formou regionálnych bezpečnostných komplexov sme analyzovali v prvej časti štúdie, sú základnými a charakteristickými premennými pre RSC faktory ako geografická blízkosť či spoločná kultúrna blízkosť a rovnaká skupina nepriateľa/nepriateľov.

Faktor geografickej príbuznosti/blízkosti je v prípade platformy PESCA nespochybnielny, nakoľko všetky účastnícke krajinu sú krajinami Európy a teda zdieľajú historické skúsenosti regiónu, jeho vývoj a zároveň súčasný stav, tieto krajinu patria do jedného regiónu a teda bezpečnostná problematika a hrozby vyplývajúce z bezpečnostného prostredia Európy sa ich priamo dotýkajú.

Druhý faktor – kultúrna príbuznosť krajín – ide ruka v ruke s prvým faktorom – geografickou blízkosťou – a teda nie je možné, aby sa tieto dva body navzájom vyločovali. Samozrejme, že je prirodzená odchýlka medzi jednotlivými kultúrami štátov Európy, avšak skutočne ide len o odchýlky, nie diametrálne odlišnosti, ktoré by mohli byť potenciálnym aspektom nesúladu v otázke bezpečnosti. Je potrebné uvedomiť si, že aj keď krajinu častokrát nezdieľajú úplne identický názor na tú-ktorú otázku bezpečnosti, spolupráca v rámci PESCA je konsenzuálneho charakteru a súčasne, podľa schopností a spôsobilostí. V tomto kontexte je teda potrebná aj kultúrna blízkosť k tomu, aby krajinu dokázali spoločne kooperovať.

Tretí bod – spoločne menovaný nepriateľ – priamo vychádza zo samotného nastavenia PESCA. Jednotlivé projekty PESCA sú kreované s určitým cieľom, prospechom, ku ktorému sa jednotlivé krajinu prihásili. Pokial sa pozrieme napríklad na skupinu cyber projektov – spoločný cieľ krajín zvýšiť ochranu a obranu kybernetického priestoru pre eliminovanie hrozieb plynúcich z aktivít v tomto priestore. Rovnako tak aktivity spojené s námorníctvom,

čí letectvom. PESCO ako také spája na dobrovoľnej báze členské štaty Európskej únie, čo mu dáva dobrý základ pre fungovanie do budúcnia ako stáleho „člena“ bezpečnostnej štruktúry v rámci európskeho komplexu. Ako sa preukázalo, Stála štruktúrovaná spolupráca, aj keď ide o novovzniknutú platformu spolupráce, sa svojimi aktivitami a spojením aktérov integrovala do Európskeho regionálneho bezpečnostného celku a prispieva tak k udržaniu bezpečnosti v tomto regióne.

Záver

Bezpečnostné komplexy sveta spoločne vytvárajú systém, v rámci ktorého existuje nespočetné množstvo aktérov. Bezpečnostná architektúra si pre jej fungovanie vyžaduje aktívny prístup aj na základe teoreticky vymedzených aspektov. Ako bolo možné vidieť v prvej časti práce, samotná teória regionálnych bezpečnostných celkov poskytuje teoretický základ k analýzam bezpečostného prostredia sveta prostredníctvom jednotlivých regiónov, ktoré, sú charakterizované na základe jednotlivých atribútov ako geografická príbuznosť, či kultúrno-civilizačné zázemie.

Teória je základom pre praktikum – analýzy bezpečostného prostredia, ktoré, sú potrebné pre nastavenie a realizovanie politík štátov a zároveň aj aktivít v medzinárodnom prostredí. V medzinárodnom prostredí okrem štátov ako hlavných aktérov fungujú aj nadnárodné-medzinárodné organizácie, ktoré zastrešujú aktivity v rámci bezpečnosti, čoho je aj platforma spolupráce – PESCO – súčasťou. Aj keď ide o novovzniknutú platformu, svojimi aktivitami sa začlenilo do bezpečostnej štruktúry Európy a neodmysliteľne teda patrí aj do samotného regionálneho komplexu, nakoľko pod jeho pôsobisko spadajú len a výlučne krajinu Európy – Európskej Únie.

Použitá literatúra:

1. BUZAN, B. – WEVER, O. (2003): *Regions and Powers. The structure of International Security*. Cambridge: University Press, 2003. ISBN 978-0-511-07663-3.
2. BUZAN, B. (2003): Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World. In: Söderbaum, F. – Shaw, T.M. (2003): *Theories of New Regionalism*. London: Palgrave Macmillan, 2003. ISBN 978-1-4039-3879-4. pp. 140-159. DOI: https://doi.org/10.1057/9781403938794_8.
3. BUZAN, B. et al. (1998): *Security : a new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. ISBN 978-1-555-87784-2.
4. European Union External Action. (2019): *Permanent Structured Cooperation (PESCO) – factsheet* [online]. In: *European Union External Action*, 2019. [cit. 2019-10-18]. Dostupné na internete: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters Homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en.
5. Member states driven PESCO. (2019): *About PESCO* [online]. [cit. 2019-10-12]. Dostupné na internete: <https://pesco.europa.eu/>.
6. European Parliamentary Research Service Blog. (2018): *Members Of EU, NATO And PESCO* [online]. [cit. 2019-10-22]. Dostupné na internete: https://epthinktank.eu/2018/05/15/peace-and-security-in-2018-overview-of-eu-action-and-outlook-for-the-future/eu_nato_pesco/.

Kontakty:

doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 220/1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

Mgr. Dominika Trubenová, M.A.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 220/1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: dominika.trubenova@umb.sk

SCENÁRE VÝVOJA MEDZINÁRODNÉHO PROSTREDIA VO VÝCHODNEJ ÁZII – JAPONSKÁ PERSPEKTÍVA¹

INTERNATIONAL ENVIRONMENT DEVELOPMENT SCENARIOS IN EAST ASIA – JAPANESE PERSPECTIVE

Róbert Vancel

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: robert.vancel@umb.sk

Abstrakt: Článok *Scenáre vývoja medzinárodného prostredia vo východnej Ázii-japonská perspektíva* sa zaobera aplikáciou metodických postupov scenáristiky na región východnej Ázie s cieľom vytvoriť scenáre možného vývoja v strednodobom horizonte. Autor kladie pri vytváraní scenárov dôraz na úlohu Japonska, ale aj to akým spôsobom bude ovplyvnené. Vytvorené sú dva scenáre, pričom jeden predstavuje nepravdepodobnú variantu vývoja, avšak s najzásadnejším dopadom na skúmaný región. Z vykonaného výskumu vyplýva, že zásadný vplyv na vývoj situácie v regióne bude mať miera normalizácie japonskej zahranično-bezpečnostnej politiky.

Kľúčové slová: Japonsko, východná Ázia, zahraničná politika, scenáristika, predikcia, normalizácia

JEL: N45, Y80

Abstract: Article *Scenarios of the development of the international environment in East Asia - The Japanese perspective* deals with the application of scenario building methodology to the region of East Asia with the aim of creating scenarios of possible development in the midterm time horizon. The author emphasizes the role of Japan in creating scenarios, but also how will be Japan influenced by those scenarios. Two scenarios are created, one of which is an unlikely scenario but with the most significant impact on the region. Research has shown that the degree of normalization of Japan's foreign and security policy will have a major impact on the development of the situation in the region.

Key words: Japan, East Asia, foreign policy, scenario building, prediction, normalization

JEL: N45, Y80

Úvod

Región východnej Ázie je dynamicky rozvíjajúcou sa časťou sveta, v ktorej sa stretávajú záujmy viacerých svetových mocností. Nakol'ko do vývoja zahraničnopolitickej, ako aj bezpečnostnej situácie v regióne vstupuje množstvo faktorov, je obťažné predpovedať, vývoj nie len v dlhodobom časovom horizonte. Japonsko predstavuje špecifickú regionálnu mocnosť, keďže jeho zahranično-bezpečnostná politika je striktne limitovaná pacifistickou ústavou. Aj napriek určitým legislatívnym úpravám, sa autor domnieva, že Japonsko zahraničná a bezpečnostná politika predstavuje relikt Studenej vojny a v súčasnom prostredí východnej Ázie je toto nastavenie nadálej dlhodobo neudržateľné. Zároveň však autor pripúšťa, že vnútropolitická situácia v Japonsku nie je priaznivo naklonená v prospech

¹ Tento článok bol finančne podporený projektom VEGA:1/0433/18.

výrazných zmien v spomínaných oblastiach. Práve táto paralýza robí pokusy o predikciu vývoja vo Východnej Ázii z japonskej perspektívy pomerne náročné, nakoľko je potrebné rátať s viacerými variáciami.

Cieľom príspevku je načrtnúť 2 scenáre vývoja v regióne východnej Ázie, s dôrazom na japonskú perspektívnu, teda akým spôsobom bude Japonsko formovať regionálny vývoj a naopak. Týmto dosiahneme kultiváciu úvah o možnom vývoji vo vybranej oblasti výskumu. Jeden scenár bude predstavovať relatívne pravdepodobnú možnosť vývoja, druhý scenár bude tzv. čierna labuť. To znamená najmenej pravdepodobný scenár, avšak s najsignifikantnejšími dôsledkami. Za účelom dosiahnutia stanoveného cieľa sa autor rozhodol využiť metódu scenáristiky, alebo *scenario building*.

1 Metodologický rámec výskumu

Autorom vybraná metóda scenáristiky, alebo tvorby scenárov, je „*jednou z najslubnejších metód premýšľania o budúcnosti*“². Scenár predstavuje „*pokus opísať hypotetický sled udalostí, ktoré by mohli viesť k predpokladanej situácii*“³. Scenáre sa môžu venovať širokej škále tému od vojensko-obranných záležitostí, cez vnútropolitické dianie v konkrétnom štáte, po vývoj bilaterálnych, či multilaterálnych vzťahov. Predpovedanie najpravdepodobnejšej budúcnosti je nahradené vytváraním priestoru pre voľné úvahy o predmete výskumu. Takýto scenár ďalej slúži buď ako základ diskusie a následných úvah, alebo je podkladom pre podrobnejšie skúmanie jeho vybraných častí. Jedným zo základných aspektov je nelinearita, teda že pri vytváraní scenárov nepremietame súčasný stav do budúcnosti. Scenáre umožňujú sledovať interakciu rôznorodých faktorov, ako sociálne, ekonomicke, politické vojenské činitele, alebo vplyv jednotlivca. Ich forma je však relatívne ľahko uchopiteľná a tak nám umožňuje pochopiť všetky spomenuté intragujúce prvky súčasne.⁴ Aby však bolo možné hovoriť o scenáristike ako metóde, kvalitný scenár musí splňať niekoľko kritérií: hodnotovosť a presvedčivosť, musí byť vnútorne konzistentný a logický, dostatočne zaujímavý, kreatívny, stručný, zároveň však prepracovaný, komplexný, jasný a transparentný vo východiskových predpokladoch a musí splňať stanovený účel.⁵ V súlade so všeobecnými trendmi v spoločensko-vednom výskume aj v scenáristike, ako kvalitatívnej metóde, sa začína vo zvýšenej miere uplatňovať využívanie kvantitatívnych prístupov.

Autor sa rozhodol pre využitie metodiky využívanej českým *Ústavem mezinárodních vztahů* (ďalej ÚMV), výskumným inštitútom zriadeným *Ministerstvom zahraničních vecí Českej republiky*. Dôvodom bolo, že scenáre vypracované ÚMV sú hodnotené ako kvalitné, ojedinele problematické, s vysokou mierou kreativity.⁶

Ditrych vo svojej konzultácii⁷ opisuje metodiku využitú pri tvorbe scenárov v rámci projektu *Scénaře světové politiky 2012-2013*.⁸ Tento postup sa skladá z piatich krokov:

- Výber témy
- Určenie kľúčových hybných síl
- Vytvorenie sady scenárov

² Ditrych O. (2012): Scenáristika ako metóda v mezinárodních vztazích, s.93.

³ Kahn H. – Wiener A.J. (1967): The Use of Scenarios.

⁴ Kahn H. – Wiener A.J. (1967): The Use of Scenarios.

⁵ Veselý A. (2010): Metóda psaní scénařů budoucnosti.

⁶ Kalous M. (2018): Jak (ne)predvídat budoucnosť- Rozbor několika průkopnických studií na poli české politické a bezpečnostní scénaristiky.

⁷ Ditrych O. (2012): Scenáristika ako metóda v mezinárodních vztazích.

⁸ Ditrych O. a kol. (2012): Scénaře světové politiky 2012-2013.

- Rozpracovanie scenárov
- Vypracovanie odporúčaní

Výber témy je podľa Ditrycha uskutočniť na základe tematickej oblasti, alebo tzv. modelu udalosti, ako napríklad voľby v Spojených štátach amerických. Scenáre vytvárané na základe tematickej oblasti súce vykazujú nižšiu mieru súvzťažnosti, avšak pri využívaní modelu udalosti sa zvyšuje špekulačnosť a teda relevancia scenára samotného. Pre účely tohto výskumu sa autor rozhodol pre vytvorenie scenára na základe tematickej oblasti.

Kľúčové hybné sily Ditrych delí na:

- Aktérov- subjekty s preferovanými cieľmi a materiálnymi možnosťami ich dosiahnuť
- Faktory- dlhodobé, alebo krátkodobé štruktúrne podmienky pôsobiace v prospech zmeny, alebo v prospech zachovania existujúceho stavu.

Následne sú hybné sily zoradené v závislosti na posúdenom kvalitatívnom účinku, pričom sa vychádza z predpokladu, že *účinok = dopad x určitosť* (pravdepodobnosť).

Vytvorenie sady scenárov, avšak jedná sa o hrubé náčrty „*kvalitatívne modelovaných interakcií kľúčových hybných siel*.“⁹ Tie sú následne zoskupené podľa miery vzájomnej podobnosti, pravdepodobnosti a relevancie. Pre účely ÚMV je relevancia hodnotená ako predpokladaný dopad a to pozitívny, či negatívny.

Ďalším krokom je rozpracovanie scenárov, kde Ditrych odporúča model 2+1. Dva scenáre sú pravdepodobné a tretí je tzv. čierna labuť- najmenej pravdepodobný scenár s najďalekosiahlejšími dôsledkami. Rovnako je možné rozpracovať všetky hrubé náčrty do podoby scenárov, či zvoliť spôsob náhodnej selekcie.

Posledný krok, vypracovanie odporúčaní, hodnotí autor najmenej relevantný z hľadiska cieľov svojho výskumu, nakoľko jeho primárnu ambíciou nie je formulovať odporúčania japonským policy makerom. Preto bude zahrnutý v záverečnej časti článku, pri zhrnutí.

Na základe typológie scenárov podľa Veselého¹⁰, využíva autor deskriptívny typ scenára, ktorý na rozdiel od normatívneho nevychádza z žiadaneho stavu budúcnosti, ale popisuje trendy a možné budúcnosti na základe predpokladov. Z obsahového hľadiska sa jedná o špecifický scenár, zameraný na vývoj vo východnej Ázii z japonskej perspektívy. Scenáre sú kvalitatívne, s prospektívou¹¹ časovou projekciou v strednodobom horizonte.

2 Formulácia scenárov

Ako už bolo uvedené, výber témy bude vychádzať z tematickej oblasti- zahranično-bezpečnostného vývoja v regióne východnej Ázie. Zmienená japonská perspektíva znamená, že autor sa zameriava primárne na konzervácie vytváraných scenárov na Japonsko a na japonské konanie v týchto scenároch. Kľúčovými hybnými silami budú ako aktéri, tak faktory pôsobiace zmenu, alebo stabilizujúce status quo. Aktérmi sú v tomto prípade štáty: Japonsko, Čínska ľudová republika, Kórejská ľudovodemokratická republika, Kórejská republika a Ruská federácia. Faktormi, na základe ktorých autor vytváral hrubé náčrty scenárov sú: angažovanosť USA v regióne, čínsky hospodársky rast, japonská stagnácia, resp. nízky hospodársky rast, snaha japonských politických elít o normalizáciu zahranično-bezpečnostnej politiky štátu, ďalší rozvoj severokórejského jadrového arzenálu, napätie v japonsko-kórejských vzťahoch a americko-japonská aliancia.

⁹ Ditrych O. (2012): Scenáristika ako metóda v mezinárodních vzťazích, s. 101.

¹⁰ Veselý A. (2010): Metóda psaní scénařů budoucnosti.

¹¹ Tok času smeruje zo súčasnosti do budúcnosti.

Tabuľka 1: Faktory zoradené zostupne podľa účinku

Faktor	Dopad	Určitosť	Účinok
Angažovanosť USA v regióne	5	4,5	22,5
Čínsky hospodársky rast	4	5	20
Americko-japonská aliancia	5	4	20
Rozvoj severokórejského jadrového arzenálu	4	4	16
Napätie v japonsko-kórejských vzťahoch	3	4	12
Normalizácia zahranično-bezpečnostnej politiky Japonska	5	2	10
Japonský nízky hospodársky rast	2	4,5	9

Pozn: vlastné hodnotenie

Angažovanosť USA v regióne hodnotí autor ako najzásadnejší faktor, nakoľko aj keď Spojené štaty nie sú fyzicky súčasťou regiónu, sú prítomné vojensky, garantujú bezpečnosť svojich spojencov- Japonska, Kórejskej republiky a Taiwanu. Významným spôsobom limitujú regionálnu hegemóniu Číny a to aj napriek faktu, že súčasnej administratíve chýba koncepčný prístup k východnej Ázii a indo-pacifickej oblasti ako takej. *Pivot to Asia* administratívy B. Obamu neboli naplnený a tak Spojené štaty postupne strácajú celkový vplyv nad dianím v regióne. Zároveň to otvára otázku, ktorá v prípade Japoncov vystala už v 70-tych rokoch a to, či sú Spojené štaty postačujúcim garantom bezpečnosti a či ich záväzok pretrvá aj v prípade (napríklad) hospodárskych nezhôd. Absolútnej vojenskú moc USA samozrejme nie je možné spochybniť, je však možné obávať sa nedostatku vôle použiť ju na obranu spojencov. Či už priamo, alebo ako páku pri politickom vyjednávaní.

Čínsky hospodársky rast je podľa autora druhým najvýznamnejším faktorom, aj keď má skôre zhodné s americko-japonskou alianciou. Z hľadiska regionálneho vývoja je čínsky ekonomický rozvoj hlavnou silou, ktorá spôsobuje zmenu. Rast Číny sa totiž nepremieta len do jej mocenského rastu na globálnej scéne v zmysle zvyšovania vplyvu v medzinárodných inštitúciách, budovania mäkkej moci, či náraste zahraničných investícií Číny po celom svete. Rast čínskeho HDP je spojený aj s rastom výdavkov na obranu, ktoré majú kontinuálne stúpavý trend.¹² To samozrejme mení rovnováhu síl v regióne a núti ostatných regionálnych aktérov, investovať do obrany.

Americko-japonská aliancia a jej ďalší vývoj je z hľadiska japonskej zahranično-bezpečnostnej politiky Japonska úzko prepojená s angažovanosťou USA v regióne, avšak v tomto faktore zohráva Japonsko samotné významnejšiu úlohu. Nedávna ústavná reinterpretácia¹³, ktorá umožnila Japoncom efektívne vykonávať aliančnú politiku, resp. kolektívnu sebaobranu. Ďalej v tomto aliančnom faktre bude zhrávať významnú úlohu politický konsenzus, čo autor hodnotí ako momentálne najneistejší bod celého spojenectva. Výborným príkladom je situácia na Kórejskom polostrov, kedy americký prezident Donald

¹² Svetová banka (2019): Military expenditure (current USD).

¹³ Richter J. (2016): Japan's "Reinterpretation" of Article 9: A Pyrrhic Victory for American Foreign Policy?

Trump nejavil žiadен záujem presadzovať japonské záujmy pri rokovaniach so severokórejským vodcom. A Šinzo Abe sa tak svojim nekompromisným tvrdým prístupom k riešeniu severokórejskej otázky dostal do určitej izolácie.

Napätie v japonsko-kórejských vzťahoch je vždy prítomné, otázkou však je, nakoľko sa pretaví do konkrétnych politických krokov. Súčasná eskalácia do podoby obchodnej vojny, ktorá prerastá do bezpečnostnej sféry, je súhrou zastavenia cielenej americkej snahy o posilňovanie americko-japonsko-kórejskej spolupráce a vnútropolitickej situácie v Kórejskej republike, na čele ktorej stojí pankoreanista a bývalý právny zástupca Kórejcov žalujúcich japonské spoločnosti za nútenú práce, Mun Čä-in. Historické spory, ktoré sa zdali byť uzavreté dohodami z rokov 1965 a 2015, boli znova oživené a to rozhodnutím kórejského Najvyššieho súdu o odškodení štyroch Kórejcov pracujúcich počas vojny v japonských oceliarňach.¹⁴ Neskôr došlo z japonskej strany k vyškrtnutiu Kórejskej republiky z tzv. *white listu* štátov, bezpečných pre obchod. Japonská strana argumentovala prípadmi, kedy suroviny, resp. technológie materiály prešli cez tretí štát z Južnej do Severnej Kórey a tým bola ohrozená japonská bezpečnosť. Odpoved'ou z kórejskej strany bolo pozastavenie priameho zdieľania spravodajských informácií s Japoncami. Aj keď sa zdá, že celá situácia je zásterkou kórejského prezidenta, ktorému klesajú preferencie, celkové trendy nie sú priaznivé. Z prieskumov verejnej mienky vyplýva, že vzťahy mladých Kórejcov k Japoncom sú výrazne horšie.¹⁵ Trendy rastúcej antipatie¹⁶ medzi národmi nemajú zásadnejší dôvod zmeniť sa a autor sa tak domnieva, že ani v dlhodobom horizonte nebude zlepšovanie vzťahov medzi Južnou Kóreou a Japonskom zdrojom politických bodov ani v Japonsku, ale najmä nie v Južnej Kóreji.

Japonská ekonomika prežila dve *stratené dekády*, ktoré predstavovali stagnáciu a s tým spojenú kumuláciu problémov tretej najväčšej národnej ekonomiky sveta. Od nástupu Šinza Abeho na čelo štátu v roku 2012 a spustením *abconomics*, politik s cieľom oživiť japonskú ekonomiku, je možné hovoriť o viacerých pozitívnych trendoch,¹⁷ ktoré však stále nedokázali vyriešiť výzvy, ktorým Japonsko čelí. Japonci sa teda vyhli tretej dekáde stagnácie v rade, avšak vo vysoko konkurenčnom prostredí východnej Ázie to nemusí postačovať. Prípadné prudké navýšenie obranného rozpočtu by znamenalo výpadok v balíku verejných financií potrených na financovanie sociálnej sféry, ktorá je pre Japonsko zásadná, vzhľadom na všeobecne známe demografické trendy.

Normalizácia japonskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky je súčasťou vnútropolitickej bipolarity od roku 1947, kedy vstúpila do platnosti povojnová ústava. Tá obsahuje aj známy čl. 9, ktorý robí z japonskej povojnovej zahranično-bezpečnostnej politiky svetový unikát. S ústavou spojené legislatívne normy obmedzujú možnosti pôsobenia Japonska nie len v regióne, ale aj v globálnom meradle. Aj keď revízia ústavy, ktorá by v závislosti od svojho charakteru, normalizovala zahranično-bezpečnostnú politiku štátu, je pravidelne medzi poprednými prioritami nacionalistických predstaviteľov dominantnej strany LDP, naráža na odpor verejnej mienky. Pre schválenie ústavnej revízie je potrebná nie len dvojtretinová väčšina v parlamente, ale aj schválenie revízie v platnom referende. Práve názory japonského obyvateľstva sú v otázke revízie problematické. Prieskumy verejnej mienky sa pohybujú okolo 50 % v prospech zmien, pričom je otázne, nakoľko by sa menili v prípadoch predstavenia konkrétneho návrhu. Revízia totiž môže mať rôzne podoby od

¹⁴ Vancel R. (2018): Večné japonsko-kórejské riešenia.

¹⁵ Tully D. (2018): Can Young Japanese and South Koreans Bridge the Gap?

¹⁶ Genron NPO – East Asia Institute (2019): The 7th Japan-South Korea Joint Public Opinion Poll .

¹⁷ Merler S. (2018): Abenomics, five years in: Has it worked?

odstránenia čl. 9, čo by predstavovalo najradikálnejšiu variantu, alebo ústavné uznanie existencie Japonských súborov, či iné.¹⁸

2.1 Scenár 1: Japonsko ako znormalizovaný aktér

V roku 2020, ktorý Šinzo Abe prehlásil za prelomový v otázke japonského pôsobenia na globálnej scéne, prebehne ústavná revízia. Verejná mienka sa v dôsledku zvyšujúcej sa závažnosti hrozby zo strany Severnej Kórey nakloní k širšej podobe revízie, ktorá bude v súlade s Chartou OSN garantovať právo Japonska na sebaobranu. Zároveň legitímne Sily sebaobrany budú môcť pôsobiť v operáciách OSN bez obmedzení a taktiež budú môcť vykonávať plne efektívnu aliančnú politiku. Ďalším z faktorov bude faktický rozpad trilaterálnej bezpečnostnej spolupráce Spojených štátov, Kórejskej republiky a Japonska. Aj keď USA budú nadálej svojimi garanciami predstavovať základ japonskej bezpečnostnej politiky, spojenectvo sa so zmenami v japonskom bezpečnostnom sektore stane vyváženejšie. Nebude to spôsobené len kvalitatívnym posunom japonskej vojenskej moci, ale aj relatívnym mocenským ústupom USA v súperení s Čínou. Spojené štáty v snahe zachovať si obranný perimeter vytýčený na začiatku Studenej vojny, budú nadálej rozvíjať bilaterálne vzťahy s partnermi v regióne. Avšak akékolvek snahy o budovanie štruktúrovanej spolupráce, ako tomu bolo v prípade *Pivot to Asia* nebudú implementované, nakoľko budú narážať na problémy, primárne v oblasti obchodu.

Legitimizácia Japonských súborov spôsobí mierny nárast výdavkov na zbrojenie, ktoré však neprekročia 1,5 % HDP. Aj tento nárast, spojený s rozvojom niektorých spôsobilostí v šedej zóne medzi útočnými a obrannými, vyvolá vlnu kritiky, najmä zo strany Číny, čo sa prejaví v ďalšom náraste výdavkov na obranu v regionálnom meradle. V tomto momente môžeme hovoriť aj o pretekoch v zbrojení, ktoré sa prejaví nárastom investícií do budovania námornej moci oboch aktérov. Samozrejme Japonsko sa ani v tomto prípade nebude usilovať o budovanie vlastného jadrového arzenálu, spoliehajúc sa na ochranu poskytnutú Spojenými štátmi americkými. Tým pádom nedôjde k možnosti fyzického ohrozenia ČLR, avšak preteky v konvenčnom zbrojení sa premietnu do regionálneho mocenského usporiadania a schopnosti Číny presadzovať svoje záujmy vo východnej Ázii, ale aj indo-pacifickom regióne.

Severokórejský jadrový arzenál prestavuje hrozbu nie len pre Japonsko, ale aj Južnú Kóreu a Spojené štáty americké. Zároveň sa Severná Kórea stáva menej závislá na Číne. Intenzita jadrových testov a testov rakiet ponad japonské územie bude vo stúpat', avšak nebude predstavovať ohrozenie životných záujmov. Severná Kórea bude svoj jadrový arzenál využívať len ako poistku prežitia režimu a vyjednávací nástroj. Zo strany Japonska bude potrebné zmierniť rétoriku, pokiaľ sa budú chcieť priamo zapojiť do rozhovorov s lídrom KLDR. Na druhej strane však nebude možné opustiť politiku dodržiavania sankcií, nakoľko by to bolo v rozpore s bezpečnostnými záujmami Japonska.

Vnútropoliticky bude takýto negatívny vývoj vyhovovať nacionalistickému krídlu LDP, ktoré bude nadálej presadzovať agendu maximálnej normalizácie zahranično-bezpečnostnej politiky. Vzhľadom na vykonané úpravy však bez hrozby bezprostredného útoku na Japonsko nebude ľahké obrátiť stále relatívne pacifickú verejnú mienku v prospech reforiem.

Výsledkom tohto scenára vývoja v regióne východnej Ázie bude posilnenie postavenia Japonska ako regionálnej mocnosti, ktorá je schopná vo zvýšenej miere konkurovať Číne a regulovať projekciu čínskej moci v regióne. Posilnenie bude spôsobené jednak odstránením

¹⁸ Bhide J. (2019): Rearming a Forbidden Military: Japan's Self-Defense Force & Constitutional Revisions.

legislatívnych bariér, ale aj zrovnoprávnením sa voči USA. Zároveň sa dá predpokladať nárast napäťia medzi aktérmí v regióne. To bude vyvolané jednak stretní v medzinárodnobchodnej sfére, ale aj zvyšovaním výdavkov na obranu, resp. zbrojenie. V prípade súperenie regionálnych mocností sa nebude jednať ani o konvenčné ozbrojené konflikty, ani o proxy vojny. Stúpne však počet incidentov v sporných teritóriách, ktorých je v regióne pomerne dosť. Spolu s kvantitou týchto stretnov stúpne aj ich závažnosť a je možné, že bude dochádzať aj k stratám na životoch. Vzhľadom na trendy v oblasti vojenstva bude časť konfliktov prebiehať v kybernetickom priestore, čo bude mať pre význam regionálnych ekonomík globálne dopady.

2.2 Scenár 2: Čierna labut': Úplná normalizácia japonskej zahranično-bezpečnostnej politiky: Japonsko sa stáva jadrovou veľmocou

Tento čierny scenár predpokladá nepredstaviteľný krok- odmiestnutie sebaidentifikácie Japoncov ako národa, ktorý ako jediný zažil hrôzy použitia jadrových zbraní. Zhodenie atómových bômb na Hirošimu a Nagasaki formovalo celý povojnový vývoj národa a dodnes sa odráža vo všetkých jeho strategických dokumentoch. Zároveň by však nová jadrová veľmoc na mape sveta, navyše so zásadným podielom na svetovej ekonomike, priniesla významné geopolitické zmeny a to nie len na regionálnej úrovni.

Po eskalácii obchodných sporov na úroveň obchodnej vojny, využívajú Spojené štáty americké svoj „atómový kufrík“- a pristupujú k revíziu *Zmluvy o vzájomnej spolupráci a bezpečnosti medzi Spojenými štátmi a Japonskom*. Dochádza k presunu obmedzeného počtu jednotiek z územia Japonska na základne v Tichomorí a Južnej Kórey. Spolu s rozformi ohľadom voľného obchodu a nezhodami v otázke riešenia severokórejskej hrozby, je tento krok signálom, že Japonci sa nadalej nemôžu spoliehať na výhodnú ochranu Spojených štátov amerických. Dochádza k zrúteniu východoázijského poriadku, ktorý bol charakteristický silnou americkou prítomnosťou a prepojenosťou s ázijskými spojencami. V záujme zachovania teritoriálnej celistvosti sú Japonci nútení vybudovať jadrový arzenál. Vzhľadom na technologickú vyspelosť, je to otázkou niekoľkých týždňov. Tomu však predchádza vážna vnútropolitická kríza, ktorej úspešné zvládnutie predpokladá najmä vnútrostranícku jednotu v rámci LDP. Legislatívne zmeny umožňujúce normalizáciu síce prebehnú so súhlasm verejnosti, avšak niektoré implikácie, či vykonávacie normy budú napádané opozíciou, nakoľko budú netransparentné.

Na medzinárodnej úrovni bude Japonsko čeliť silnému tlaku na zastavenie budovania jadrových kapacít. Keďže sa jedná o najstabilnejšiu demokraciu v regióne, postupom času a s deklarovaním využitia jadrového potenciálu len ako odstrašivšej sily, bude Japonsko akceptované ako jadrová veľmoc. V krátkodobom horizonte nastane výrazný úpadok japonskej mäkkej moci, ktorá je do značnej miery postavená práve na pacifizme a hlásaní politiky jadrového odzbrojenia. Nadobudnutím jadrových zbraní by Japonci na istý čas stratili dôveru svetového spoločenstva. Nakoľko by však jadrové zbrane, ako zvyšok vojenskej moci podliehali civilnej kontrole, s odstupom času prestane byť japonský jadrový arzenál vnímaný ako hrozba. Regionálne implikácie budú výraznejšie. Japonská zahraničná politika zbavená nepriamych limitácií zahraničnou politikou USA, bude orientovaná viac na Áziu. Dôjde teda k opäťovnému obratu k Ázii. Ten bude spojený s asertívnejšou politikou, najmä voči Kórejskému polostrovu. Vo vzťahu k Číne sa bude Japonsko snažiť o konštruktívne vzťahy založené na vzájomnom rešpektovaní sa a to ako v otázke hospodárskych záujmov, tak teritoriálnych nárokov. Je pravdepodobné, že v tomto ohľade by sa Japonsko stavalo do úlohy lídra koalície s juhoázijskými štátmi za cieľom limitovať čínsku hegemoniu. Podobne ako v prípade predchádzajúceho scenára by nedošlo ku konfliktu v zmysle priameho ozbrojeného konfliktu. Pri krátkodobých eskaláciách vzájomných vzťahov, ktoré budú motivované

primárne vnútropoliticky, bude dochádzať k menším stretom s minimálnym počtom obetí. Častejším nástrojom vo vzájomných čínsko-japonských vzťahoch budú rôzne ekonomicke opatrenia a samozrejme súperenie v kybernetickom a vesmírnom priestore.

V súvislosti s budovaním jadrového vojenského potenciálu bude nutné navýsiť japonský obranný rozpočet, ale miera nárastu nemusí byť nevyhnutne ohrozujúca krehkú japonskú ekonomiku. Zároveň sa však Japonci budú chcieť angažovať v misiach OSN a tým transformovať mierumilovný národ na mierumilovnú jadrovú veľmoc. To si vyžiada rozvoj spôsobilostí, ktoré sa viažu na pôsobenie síl v odľahlých častiach sveta. S normalizáciou by bola uvoľnená aj legislatíva viažuca sa na pôsobenie síl sebaobrany v peacekeepingových misiach. To by si vyžiadalo ďalšie navýšenie rozpočtu. Ako však autor poznamenal, z dlhodobého hľadiska by sa rozpočet ustálil na udržateľnej úrovni.

Vzťahy Japonska s globálnymi aktérmi mimo regiónu aj napriek kvalitatívнемu poklesu vo vzťahu s USA, sa budú vo všeobecnosti posilňovať. Japonsko sa bude orientovať nie len na Indiu, a pacifické demokracie, nadalej bude skvalitňovať väzby s EÚ. Okrem už začatej hospodárskej spolupráce dôjde k spolupráci v oblasti obranného priemyslu. Tá neskôr vyústi aj do vägnych vzájomných bezpečnostných záruk. Toto bude umožnené stratou bezpečnostnej orientácie výlučne na USA. Tie ostatné nadalej významným partnerom, tentokrát však bez výsadného postavenia bezpečnostného garanta.

Záver

V oboch predstavených scenároch možného vývoja budúcnosti v strednodobom horizonte dochádza k transformácii japonského bezpečnostného sektora a to v súvise s normalizáciou japonskej zahranično-bezpečnostnej politiky. Aj keď normalizácia ako faktor scenára obsadila v hodnotení účinku predposledné miesto, preukázalo sa že bude kľúčovým momentom regionálneho vývoja. Otázkou ostáva, ktorá varianta normalizácie bude vykonaná. To späť s vnímaním hrozien japonskými občanmi. Úplná normalizácia, či prípadné jadrové vyzbrojenie sú aj v strednodobom horizonte nepravdepodobnými situáciami. Preto bolo normalizáciu pridelené nižšie skóre v kategórii pravdepodobnosti. Dopad tejto situácie by však bol maximálne významný. Faktory ako americká prítomnosť v regióne, čínsky hospodársky rast, japonský nízky hospodársky rast sú faktormi, ktoré podporujú kontinuitu súčasného status quo. Naopak rastúce japonsko-kórejské napätie, či komplikujúce sa americko-japonské spojenectvo predstavujú nositele zmeny pomerov vo východnej Ázii.

Autor vypracoval dva z množstva možných scenárov, pričom druhý scenár predstavuje tzv. čiernu labuť, teda scenár s minimálnou pravdepodobnosťou naplnenia sa, avšak najvýznamnejším dopodom na skúmanú problematiku. Oba scenáre vychádzajú z predstavenej metódy scenáristiky podľa Ondreja Ditrycha. Ciel stanovený v úvode je teda možné považovať za splnený.

Slabé stránky predstaveného výskumu vychádzajú jednak z nedostatkov metodiky, ako aj z vypracovania len dvoch scenárov, či obmedzeného počtu faktorov. Primárnu príčinou zlyhania scenáristiky ako metódy nazerania na medzinárodné vzťahy je nedostatok autorskej sebareflexie a vysoká miera subjektivity. Je nutné hľadať určitú rovnováhu pri dodržiavaní nelinaerity scenárov. Tým je dosiahnutelný kvázi-ideálny stav, kedy nie je scenár ani obmedzenou predpovedou, ale nie je ani prehnánym veľkolepým náčrtom, ktorý rúca všetko zavedené. Samozrejme dôkladné skúmanie možných budúcností, ktorého cieľom má byť rozšíriť priestor na úvahy, si vyžaduje prezentáciu a následnú komparáciu viacerých scenárov. Dva scenáre poskytujú obmedzený obraz jednak o skúmanej problematike, ale aj praktickosti využívania tejto metódy. Obmedzený počet faktorov, ktoré sú spolu s aktérmi hybnými silami scenárov, je na jednej strane vodný, pokiaľ chceme dosiahnuť stručnosť scenárov. Na druhej

strane je tým limitovaná komplexnosť scenárov a teda ich reflexia reality skúmanej problematiky.

Aj napriek vyššie uvedeným nedostatkom sa autor domnieva, že scenáristika je naozaj sľubnou a zaujímavou metódou uvažovania o medzinárodných vzťahoch, s vysokou pridanou hodnotou pri praktickom využití, napríklad pri formulovaní zahraničnej politiky štátu.

Použitá literatúra:

1. BHIDE, J. (2019): Rearming a Forbidden Military: Japan's Self-Defense Force & Constitutional Revisions. [online]. In: *The Baines Report*, 15. 2. 2019. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://bainesreport.org/2019/02/rearming-a-forbidden-military-japans-self-defense-force-constitutional-revisions/>.
2. DENNIS, A. – SHEPHERD, B. (2007): *Trade costs, barriers to entry, and export diversification in developing countries*. Washington: Svetová banka, 2007.
3. DITRYCH, O. (2012): Scenáristika ako metóda v mezinárodných vzťazích. In: *Mezinárodní vztahy*, 2012, roč. 81, č. 4, s. 93-107.
4. DITRYCH, O. a KOL. (2016): *Scénaře vývoje mezinárodního bezpečnostního prostředí (2017)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2016.
5. KAHN, H. – WIENER, A.J. (2019): The Use of Scenarios. [online]. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.hudson.org/research/2214-the-use-of-scenarios>
6. KALOUS, M. (2018): Jak nepředvídat budoucnost? Rozbor několika průkopnických studií na poli české politické a bezpečnostní scénaristiky. In: *Obrana a strategie*, 2018, roč. 81, č. 1, s. 133-148.
7. MERLER, S. (2018): Abenomics, five years in: Has it worked?. [online]. In: *World Economic Forum*, 10. 1. 2018. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2018/01/abenomics-five-years-in-has-it-worked>.
8. RICHTER, J.P. (2016): Japan's "Reinterpretation" of Article 9: A Pyrrhic Victory for American Foreign Policy?. In: *Iowa Law Review*, 2016, roč. 101, č. 3, s. 1223-1262.
9. Svetová banka. (2019): *Military expenditure (current USD)*. [online]. Washington: Svetová banka, 2019. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=KR-CN-JP>.
10. The GENRON NPO – East Asia Institute. (2019): *The 7th Japan-South Korea Joint Public Opinion Poll (2019)Analysis Report on Comparative Data June, 2019*. [online]. Tokio: The GENRON NPO, 2019. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.genron-npo.net/en/7th-Japan-South%20KoreaJointOpinionPoll.pdf>.
11. TULLY, D. (2018): Can Young Japanese and South Koreans Bridge the Gap?. [online]. In: *The Chicago Council of Foreign Affairs*, 30. 4. 2018. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.thechicagocouncil.org/publication/can-young-japanese-and-south-koreans-bridge-gap>.
12. VANCEL, R. (2018): Večné japonsko-kórejské riešenia. [online]. In: *Hospodárske noviny*, 3. 12. 2018. [Citované 30. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://komentare.hnonline.sk/komentare/1852563-vecne-japonsko-korejske-riesenia>.
13. VESELÝ, A. (2010): Metóda psaní scénařů budoucnosti. In: *Riziková budoucnost: Devět scénařů vývoje české společnosti*, FRIČ, P. – VESELÝ, A. (Eds.), Praha: MatfyzPress, s. 8-15. 2010, ISBN: 978-80-7378-110-1.

Kontakt:

Mgr. Róbert Vancel

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: robert.vancel@umb.sk

POHLAD NA POUŽÍVANIE POJMU VOJNA

VIEW OF USAGE OF THE TERM WAR

Jaroslav Varecha

Akadémia ozbrojených súl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393,
031 01 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.varecha@aos.sk

Abstrakt: Vojna predstavuje problematiku s mnohými dimenziami, najmä politickou, spoločenskou a psychologickou. Vojna v minulosti nebola ani v súčasnosti nie je v medzinárodnom práve vymedzená legálnou definíciou, obsiahnutou v nejakej univerzálnej (všeobecnej) medzinárodnej zmluve. Cieľom článku je zamyslieť sa nad obsahom pojmov vojna a ozbrojený konflikt i odpovedať na otázku, či sú dostatočné pre označenie všetkých prípadov použitia vojenskej sily, ktoré možno identifikovať v súčasných medzinárodných vzťahoch a aká je ich charakteristika. Aj keď sa v posledných desaťročiach danej problematike venuje zvýšená pozornosť, najmä v anglosaskom svete, problémom zostáva prílišná pojmová nepresnosť či neurčitosť a z toho vyplývajúca voľnosť štátov pri interpretácii konkrétnych situácií.

Kľúčové slová: konflikt, medzinárodné právo, násilie, ozbrojený konflikt, vojna

JEL: H56

Abstract: The war is the topic with many dimensions, especially political, social and psychological. The war as the term has not been defined by international law in past and furthermore there is no valid and legal definition of the term the war which could be found in a broadly accepted international treaty recently. The aim of the article is to develop basic acceptable considerations on the definitions of the terms the war and the armed conflict, and moreover to answer the question whether those definitions are sufficient for the description of full spectrum of the military forces' deployments, including their characteristics, that are applied within contemporary international affairs concept. Despite of the fact that more importance has been paid to the development of those terms in last decades, especially in the Anglo-Saxon environment, there is still ongoing issue with the terminology inaccuracy and conceptual uncertainty which cause diverging interpretations by individual states on its application in the concrete international affairs situations.

Key words: conflict, international law, violence, armed conflict, war

JEL: H56

Úvod

Takmer denne sme svedkami toho, že v rôznych článkoch, vystúpeniach, publikáciách či rozhovoroch sa používajú pojmy vojna alebo konflikt. Často dostávajú rôzne prídavné mená, ako napríklad konvenčná, stará, nová, hybridná, asymetrická, nepravidelná, informačná či psychologická.

Väčšinou si predstavujeme, že vojna je založená na priamych bojových stretoch dvoch alebo viacerých krajín. Túto ideu v našich myslach fixujú hodiny dejepisu, ktorého rozprávanie zvyčajne končí druhou svetovou vojnou, poslednou veľkou vojnou typu krajiny proti krajine. Dovtedy sa učíme o vojnách kniežat, feudálnych barónov, mestských a neskôr národných štátov, ktoré sa väčšinou lámu na rozhodujúcich bitkách, či priamych stretoch. Idea

hybridnej či asymmetrickej vojny (konfliktu) spočíva v tom, že sa takýmto stretom aktívne vyhýba. Kdekoľvek sa do histórie pozrieme, ak jednej z nepriateľských strán chýbala ľudská sila (vojaci), zbrane, technológie, strategická či taktická výhoda, snažila sa táto strana vyhnúť rozhodujúcemu vojenskému stretu, kde by prirodzene ťahala za kratší koniec.

Dobrým príkladom sú Peloponézske vojny (434 – 404 p. n. l.). Počas celého obdobia trvania konfliktu medzi Spartánmi a Aténčanmi došlo iba k dvom priamym bitkám. Dnes však vieme, že došlo k ďalším najmenej 37 asymmetrických stretom, kedy proti sebe bojujúce strany použili sabotáž, najatých vrahov, či nečakané a dômyselne cielené útoky malých, ľahko vyzbrojených špeciálnych jednotiek.

Známy a dodnes veľmi vplyvný vojenský stratég, Sun-Tzu, ktorý žil 100 rokov pred Peloponézkymi vojnami na území dnešnej Číny v tom mal jasno: „Ked' je tvoj nepriateľ silnejší, uhýbaj mu ... Zaútoč tam, kde nie je pripravený, objav sa tam, kde ťa neočakáva.“¹ V našom geopolitickom prostredí sa pre uvedenú stratégiu udomácnil pojem Hybrid, či hybridné hrozby. Ide o stratégiu, ktorá koordinované kombinuje bojové a nebojové, resp. konvenčné a nekonvenčné spôsoby dosiahnutia politických cieľov.

Vzhľadom na neustále sa meniace javy je veľmi ťažké zhodnúť sa na univerzálnnej definícii pojmu vojna. Veľmi rýchlo sa vyvíjajúce definície pojmu vojna rôznych autorov často krát nestihajú obsiahnuť nové aspekty. Problematickým hľadiskom pri definovaní konceptu vojny je jeho multidisciplinárnosť, ako aj fakt, že nové aspekty vo svojej podstate zahŕňajú skryté a nezrejmé stratégie, ktorých cieľom často je, aby samotní účastníci nevedeli, že sa stali jej aktérmi.

S využitím konceptuálnej analýzy sa zamyslíme nad pojmom vojna a to z pohľadu stratégie, ako aj z pohľadu medzinárodného práva a budeme hľadať odpoveď na otázku, či je dostatočný pre označenie všetkých prípadov použitia vojenskej sily, ktoré možno identifikovať v súčasných medzinárodných vzťahoch.

1 Pojem vojna z pohľadu stratégie

Všetci prominentní a uznávaní strategickí myslitelia ako Thukydides, Polýbius, Machiavelli, Jomini, Moltke či Clausewitz sa vo svojich dielach venovali prevažne vojnám medzi nezávislými politickými útvarmi, či už to boli mestské alebo národné štáty. Súčasný, ale aj budúci charakter vojny sa však vyznačuje organizovaným násilím, ktoré sa odohráva vo vnútri politických celkov, preto sa môže na prvý pohľad zdáť, že ak je primárnej úlohou stratégie porozumieť vojne, ktorej stratég čelí, nemusí byť klasický strategický kanón relevantným prostriedkom pre tento účel².

Nedávne kvalitatívne aj kvantitatívne výskumy však vyvracajú tvrdenia o dramatickej premene vojen, najmä občianskych vojen. Ukažujú, že všetky faktory, ktoré sú často uvádzané ako prelomové, boli v občianskych vojnách prítomné aj viac storočí dozadu³. Pomer padlých civilistov k počtu padlých vojakov sa v súčasných občianskych vojnách výrazne nezvýšil. Neexistujú ani presvedčivé dôkazy o väčšom, respektíve častejšom aplikovaní násilia voči civilistom. Zlyhávajúce štáty a s nimi spojenú prítomnosť warlordov či milícií, nie je možné považovať za nový fenomén. Identitárne motivácie a črty zúčastnených aktérov, ako napríklad etnicita či náboženské presvedčenie, hrali významnú úlohu v mnohých vojnách napriek dejinami⁴.

¹ SUN TZU. (2008): Umění války.

² ECHEVARRIA, A. (2007): Clausewitz and Contemporary War.

³ NEWMAN, E. (2014): Understanding Civil War: Continuity and Change in Intrastate Conflict.

⁴ KALYVAS, S. N. (2001): Civil Wars: „Old“ and „New“ Civil wars: A Valid Distinction?

Výsledky výskumov teda naznačujú, že charakter občianskych vojen je formovaný stratégiami zúčastnených aktérov. Stratégia, teda manipulácia násilia na dosahovanie cieľov, má nemennú podstatu. Vďaka tomu je možné konštatovať silnú kontinuitu a iba malé zmeny v charakteristike občianskych vojen naprieč dejinami⁵.

Najnovším fenoménom sa stáva pojem informačná vojna. Tento pojem ešte i dnes nie je jasne definovaný či pochopený a prináša rôzne pohľady na tento jav. Niektorí autori vo svojich príspevkoch hodnotia, že tradičné chápanie vojny už v ponímaní informačnej vojny nie je dostačujúce a tvrdia, že ako spoločnosť, tak i jednotlivci sú súčasťou informačnej vojny takmer neustále (aj keď v druhej väčšine nevedomky), pričom cieľom už nie je zničiť reálnu infraštruktúru nepriateľa, ale zasiahnúť jeho informačné systémy.

Na jednej strane vo svojej podstate koncept informačnej vojny nie je ničím novým, pretože už 500 rokov pn. formuluje základnú premisu informačnej vojny vojenský stratég Sun Tzu, kedy vo svojom diele Umenie vojny⁶ hovorí, že „Vojenská dokonalosť nespočíva v obsadení územia nepriateľa použitím brilantnej bojovej stratégie, ale v schopnosti zlomiť nepriateľovu vôľu vzdorovať – bez boja.“ Vo svojom diele tvrdil, že lepšie než vyhrať sto bitiek je pokoriť cudzie vojská bez bitky. Poraziť nepriateľa dôtipom a vynachádzavosťou, bez použitia násilia, bolo podľa neho najvyšším stupňom vojenského umenia. Siete špiónov, informátorov a tajných agentov, ktorých úlohou bolo zbierať informácie, propaganda či manipulácia, zastrašenie protivníkov i civilného obyvateľstva, to všetko bolo súčasťou všetkých dôležitých vojenských i nevojenských konfliktov takmer od nepamäti. Na druhej strane sa však nedá uprieť faktu, že s príchodom masívneho využitia informačných a komunikačných technológií sa fyzické bojiská z priestoru zeme, mora a vesmíru v čoraz väčšej miere presúvajú do virtuálneho priestoru.

Aby sme dokázali odpovedať na otázkou, položenú v úvode tohto článku, pokúsme sa nájsť teóriu, ktorá by bola relevantná aj pre súčasné obdobie. Aby bola akákoľvek teória relevantná, mala by objasňovať nejakú časť reality a poskytovať možnosť určitej predikcie.

V strategickej komunite je za najdôležitejšieho autora v celej vojenskej histórii považovaný Prus Carl von Clausewitz, ktorý bol počas svojho života dlhoročným aktívnym vojakom i pedagógom na vojenskej škole a venoval sa základným otázkam spojeným s výskumom vojny.

Aktuálna interpretácia Clausewitzovej teórie o vojne je založená na predpoklade, že každá vojna má duálnu povahu. Prvý rys povahy vojny nazýva objektívnu, pretože prvky v nej obsiahnuté sa vyskytujú v rôznej miere vo všetkých vojnách v dejinách. Druhý rys povahy vojny nazýva subjektívnu, pretože je špecifická pre konkrétnu vojnú podľa jedinečného sociálneho a politického kontextu, v ktorom sa odohrávajú⁷.

O aktuálnosti interpretácie hovoríme preto, že Clausewitz za svojho života zmenil názor na základné otázky spojené s výskumom vojny⁸. Najskôr mal snahu vytvoriť tzv. „pozitívnu doktrínu“, ktorá by mohla byť využitá na zaistenie víťazstva vo vojne. V nej podrobne rozpisal návody, ako doviest vojnu do úspešného konca. Postupne si uvedomil, že vojny, ktoré sám zažil, predstavujú iba zlomok vojenskej histórie. Preto zmenil celý svoj teoretický prístup a od otázky, ako úspešne viest vojnu, sa začal zaujímať o to, ako je možné, že vojny naprieč dejinami sú v niečom podobné a v niečom úplne odlišné. Zdôrazňuje to

⁵ ŽILINČÍK, S. (2019): Relevantnosť Clausewitta pre súčasné občianske vojny, s. 195.

⁶ SUN TZU. (2008): Umění války.

⁷ ECHEVARRIA, A. (2007): Clausewitz and Contemporary War.

⁸ HERBERG-ROTHE, A. (2007): Clausewitz's Puzzle.

tvrdením, že vojna „nie je výsledkom nespočetných podmienok, ale iba kombinácie tých dominantných“⁹.

Objektívna povaha vojny je tvorená trojicou a násilím. V rámci trojice identifikuje Clausewitz tri základné tendencie, ktoré podmieňujú podobu každej vojny¹⁰. Je to trojica zložená z násilnej podstaty nenávisti a hnevu, ktoré sa dajú považovať za slepú prirodzenú silu, z tendencie náhody a neistoty, ktoré ju zbavujú emócií a z charakteru podriadeného politickému nástroju, v rámci ktorého spadá pod racionálny úsudok. Súčasní strategickí myslitelia používajú na skrátené pomenovanie týchto tendencií koncepty vášni, náhody a racionálneho úsudku¹¹.

Tieto tendencie sú Clausewitzom charakterizované ako extrémy, medzi ktorými sa vojny pohybujú. Sám Clausewitz s využitím metafory kyvadla, zaveseného medzi tromi magnetmi, prirovnáva vojnu ku kyvadlu, ktoré je vždy ovplyvňované všetkými tromi prvkami trojice, ale nikdy nie rovnakým spôsobom. V rámci trojice existuje neustála interakcia medzi troma tendenciami a to ovplyvňuje podobu každej vojny.

Vzťah medzi základnými tendenciami vojny je dynamický a nemá jasné hierarchiu. Častou dezinterpretáciou Clausewitza je tvrdenie, že racionálny úsudok je automaticky nadradený vášnam a emóciám obsiahnutých vo vojne. Clausewitz však špecificky tvrdí, že teória, ktorá by sa snažila o zakotvenie statického vzťahu týchto tendencií, sa nebude zhodovať s realitou a teda by bola nepoužiteľná¹².

Prvkom objektívnej povahy vojny je aj násilie. Clausewitz ho vníma ako nerozlučný prvak vojny, keď definuje vojnu ako akt sily na vnútenie svojej vôle protivníkovi. Clausewitz vníma násilie, ako aj trojicu, na rôznych úrovniach a jednotkách analýzy. Na taktickej úrovni je to boj medzi jednotlivcami alebo malými skupinami, na strategickej sú to strety celých armád. Násilie predstavuje nevyhnutný prostriedok pre vedenie vojny. Hlavným prostriedkom na aplikovanie násilia sú ozbrojené sily a keďže ozbrojené sily sú aktérom v každej vojne, násilie musí byť tiež nevyhnutne prítomné.

Subjektívnu povahu každej vojny tvoria rôzne druhy zbraní, taktiky, doktríny, špecifické stratégie, špecifické politické a sociálne podmienky, v ktorých sa vojna odohráva¹³. Subjektívna povaha vojny teda predstavuje chameleóna, ktorý mení svoju vonkajšiu podobu v závislosti od prostredia, v ktorom sa nachádza.

Podľa Clausewitza je charakter každej vojny v každom momente podmienený neustálou dynamickou interakciou medzi jej objektívou a subjektívou povahou. Zachytáva tak vojnu v celej jej komplexnosti ako multi-kauzálny fenomén, ktorý nie je možné redukovať na jednu dimenzionálnu škálu¹⁴. To odlišuje Clausewitzovu teóriu vojny od mnohých súčasných konceptov, ktoré chápú súčasné vojny cez zjednodušenú optiku charakteru aktérov, symetrie a asymetrie, či rozdeľovania dejín vojenstva na umelé kategórie. Teória Clausewitza je v aktuálnej podobe dostatočne abstraktná a flexibilná, aby bola aplikovateľná aj na súčasné vojny a to aj vzhľadom na to, že nerozlišuje medzi aktérmi, cieľmi, metódami či ozbrojenými silami, ale sústredí sa na interakciu dominantných prvkov v rámci každej jednej konkrétnej vojny.

⁹ CLAUSEWITZ, C. (1976): On War, s. 580.

¹⁰ FREEDMAN, L. (2013): Strategy: A History, s. 86-87.

¹¹ ECHEVARRIA, A. (2007): Clausewitz and Contemporary War.

¹² CLAUSEWITZ, C. (1976): On War.

¹³ ECHEVARRIA, A. (2007): Clausewitz and Contemporary War.

¹⁴ ŽILINČÍK, S. (2019): Relevantnosť Clausewitza pre súčasné občianske vojny, s. 201.

2 Pojem vojna z pohľadu medzinárodného práva

V slovenskej a českej literatúre o medzinárodnom práve a dokonca aj v učebniach medzinárodného práva, možno iba veľmi zriedkavo nájsť definičné vymedzenie pojmu vojna. Príznačne to vyjadril J. Azud, podľa ktorého vojna „označuje len faktický stav, je to pohodlné neutrálne označenie, ktoré sa vyhýba právnej kvalifikácii.“¹⁵

Vojna nebola v minulosti ani v súčasnosti nie je v medzinárodnom práve vymedzená legálnou definíciou obsiahnutou v nejakej univerzálnej (všeobecnej) medzinárodnej zmluve. Vojnu nedefinoval ani Pakt o Spoločnosti národov, ani Charta OSN a ani Briand-Kelloggov park, ktorým sa jeho zmluvné strany vojny výslovne zriekli. Ako správne kladie otázku P. Rosputinský „znamená to, že signatárom Briand-Kelloggovho paktu bol pojem vojny tak zrejmý, že ho nepotrebovali ani vymedziť? Alebo si štáty týmto predvídavo nechali možnosť kedykoľvek tvrdiť, že nimi vedený ozbrojený boj nie je vojnou, ale použitím ozbrojenej sily v iných prípadoch, ako je vojna?“¹⁶.

Napriek tomu, že medzinárodné právo obsahuje výslovny zákaz vojny, množstvo štátov má priamo vo svojich ústavách a zákonoch upravený postup pre vyhlásenie vojny a niektoré štáty prijímajú strategické dokumenty v oblasti svojej bezpečnostnej či obrannej politiky, v ktorých vojnu v rôznych formách, napríklad obmedzenú vojnu, totálnu vojnu, jadrovú vojnu, vleklú vojnu, partizánsku vojnu či vojnu proti terorizmu spomínajú a niekedy odôvodňujú a obhajujú.

Dôležitým aspektom je skutočnosť, že existujú medzinárodným právom dovolené spôsoby použitia ozbrojenej sily v medzinárodných vzťahoch. Sú to sebaobrana (vo forme individuálnej a kolektívnej), ozbrojené donucovacie akcie potrebné na zachovanie alebo obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti uskutočňované OSN alebo členskými štátmi na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN podľa článku 42 Charty OSN a ozbrojené donucovacie akcie uskutočňované regionálnymi organizáciami na základe splnomocnenia Bezpečnostnej rady OSN podľa článku 53 Charty OSN. K uvedeným legálnym prípadom použitia vojenskej sily býva zaraďovaný aj národnoslobodzovací boj, ktorý je vedený vojenskými prostriedkami.

Ak sa letmo pozrieme na jednotlivé prípady použitia ozbrojenej sily od roku 1945 je zrejmé, že veľká časť týchto prípadov sa netýka sebaobrany, ani národnoslobodzovacieho boja a ani akcií vykonávaných so súhlasom Bezpečnostnej rady OSN.

Dôležitým aspektom pri vymedzení pojmu vojna je, ako tvrdí I. Seidl-Hohenfeldern, že „klasický medzinárodnoprávny pojem vojny predpokladá, že sú prerušené diplomatické styky medzi vojnu vedúcimi štátmi a že súčasne tieto štáty majú prinajmenšom vôle k použitiu násilia!“¹⁷. Predpokladom vojny bolo tiež osobitné formálne písomné oznámenie doručené nepriateľskému štátu ešte pred začatím vojenských akcií proti nemu. Na základe uvedeného možno zhrnúť, že pojem vojny v tradičnom medzinárodnom práve charakterizujú dve skutočnosti. Je to jej oficiálne vypovedanie a jej právne následky.

Aj keď sa štáty zriekli vojny ako nástroja svojej politiky, napriek tomu ozbrojenú silu nadálej používali a to aj bez toho, aby iným štátom vojnu vypovedávali. Ozbrojené boje medzi štátmi bez vypovedania vojny, ale s právnymi následkami spájanými s vojnou, boli tiež považované za vojny. Otázne zostáva, či za vojnu je možné považovať také prípady používania ozbrojenej sily, pri ktorých nedochádza k vypovedaniu vojny, ani k právnym následkom spojeným s vojnou.

¹⁵ AZUD, J. (2008): Zásady medzinárodného práva (Niektoré problémy ich obsahu, povahy a výkladu), s. 108.

¹⁶ ROSPUTINSKÝ, P. (2011): Vojna a ozbrojený konflikt v súčasnom medzinárodnom práve, s. 59.

¹⁷ SEIDL-HOHENVELDERN, I. (2001): Mezinárodní právo veřejné, s. 355.

Vzhľadom na skutočnosť, že v medzinárodných vzťahoch začalo existovať pomerne veľa prípadov ozbrojených bojov, ktoré nebolo možné zaradiť pod klasický pojem vojny, vznikla potreba vytvoriť vhodný pojem pre označenie takýchto prípadov a samozrejme, vznikla potreba regulovať používanie ozbrojenej sily aj počas nich. Reakcia štátov a medzinárodného práva bola taká, že došlo k vzniku a následnému používaniu pojmu ozbrojený konflikt.

Prvé širšie uplatnenie tohto pojmu nachádzame v štyroch Ženevských dohovoroch a ich dvoch dodatkoch. Predmetné medzinárodné zmluvy patria k najuniverzálnejším na svete, čo podčiarkuje skutočnosť, že k 17. 6. 2011 bolo ich zmluvnou stranou 194 štátov.

Ak si všimneme znenie medzinárodných zmlúv, ktoré sa týkajú prítomnosti ozbrojených súčasťí v medzinárodných vzťahoch, môžeme identifikovať tri základné pojmy: vojna – ozbrojený konflikt – použitie ozbrojenej sily. Najvšeobecnejším pojmom je pojem použitie ozbrojenej sily. Rozumie sa pod ním akékoľvek nasadenie ozbrojených jednotiek v rámci jedného štátu alebo prekračujúce štátne hranice jedného štátu. Zahŕňa v sebe aj ďalšie dva pojmy.

Spoločným definičným základom ozbrojeného konfliktu a použitia ozbrojenej sily je, na rozdiel od vymedzenia vojny, materiálne (objektívne) kritérium spočívajúce v samotnej existencii ozbrojeného boja alebo inej formy prítomnosti ozbrojeného násilia medzi nejakými aktérmi. Subjektívny aspekt, teda názor bojujúcej strany o povahе použitia ozbrojenej sily a formálno-právny aspekt, vyhlásenie vojny, nie sú relevantné pre obsah a aplikáciu týchto pojmov.

V závislosti od počtu štátov, na území ktorých sa ozbrojené boje odohrávajú a v závislosti od subjektov, ktoré vedú ozbrojený boj, medzinárodné právo rozoznáva medzinárodný ozbrojený konflikt a ozbrojený konflikt, ktorý nemá medzinárodný charakter (tzv. ozbrojený konflikt vnútroštátnej povahy), nazývaný niekedy aj „vnútorný ozbrojený konflikt“¹⁸.

V znení článku 2 Ženevských dohovorov¹⁹ je možné vymedziť medzinárodný ozbrojený konflikt ako:

1. Vyhlásenú vojnu,
2. akékoľvek iný ozbrojený konflikt vzniknutý medzi dvomi alebo viacerými Vysokými zmluvnými stranami (štátmi), i keď vojnový stav nie je uznávaný jednou z nich,
3. čiastočnú alebo úplnú okupáciu celého územia niektoréj Vysokej zmluvnej strany (teda niektorého štátu), i keď sa táto okupácia nestretne so žiadnym vojenským odporom.

V znení článku 3 Ženevských dohovorov je možné vymedziť vnútroštátny ozbrojený konflikt ako:

1. ozbrojený konflikt na území jedného štátu medzi vládnymi ozbrojenými silami a jednou skupinou alebo viacerými skupinami mimovládnych (neštátnych) ozbrojených skupín (napríklad povstalcov),
2. ozbrojený konflikt na území jedného štátu medzi dvomi alebo viacerými skupinami mimovládnych (neštátnych) ozbrojených skupín,
3. ozbrojený konflikt na území jedného štátu medzi vládnymi ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami alebo inými organizovanými ozbrojenými skupinami vykonávajúcimi pod zodpovedným velením takú kontrolu nad časťou jej územia, ktorá im umožňuje viest' trvalé a koordinované vojenské operácie, s výnimkou vnútorných nepokojov a napäť nepovažovaných za ozbrojené konflikty.

¹⁸ MAGNUSSON, J. A. (2008): Question of Definition – The Concept of Internal Armed Conflict in the Swedish Aliens Act, s. 381.

¹⁹ Úradný preklad bol zverejnený v Zbierke zákonov pod č. 168/1991 Zb.

Udalosti ostatných rokov nastoľujú otázku, či rozdelenie ozbrojených konfliktov na medzinárodné a „vnútrostátne“ je správne a pokrývajúce všetky situácie. Ak budeme brať do úvahy napríklad konflikt medzi Izraelom a Hizballáhom v Libanone, turecké vojenské operácie proti Kurdom v Iráku, konflikt v Južnom Osetsku a Abcházsku, konflikt medzi Izraelom a Hamasom v Gaze, či „vojnu proti terorizmu“, vedenú USA proti Al-Kaide a Talibánu je zrejmé, že v každom z uvedených prípadov šlo o nasadenie vojenskej sily štátmi, ale nie je možné hovoriť o medzinárodnom ozbrojenom konflikte, pretože niet ozbrojeného stretu medzi dvomi štátmi. Nie je možné hovoriť ani o „vnútrostátnom“ ozbrojenom konflikte, pretože k používaniu ozbrojenej sily dochádza predovšetkým na území iného štátu, ako štátu, ktorý je v ozbrojenom konflikte s ozbrojenou entitou nereprezentujúcou iný štát.

Z uvedeného je zrejmé, že súčasné vymedzenie pojmov vojna a ozbrojený konflikt nepostačujú pre označenie všetkých prípadov použitia vojenskej sily, ktoré možno identifikovať v súčasných medzinárodných vzťahoch. Je nevyhnutné, aby sa medzinárodné spoločenstvo v nasledujúcom období touto problematikou zaoberala výraznejšie, pretože problémom zostáva prílišná pojmová nepresnosť či neurčitosť a z toho vyplývajúca voľnosť štátov pri interpretácii konkrétnych situácií.

3 Pojem vojna v podmienkach Slovenskej republiky

Vo vnútrostátnom práve Slovenskej republiky sa pojem vojna vyskytuje v dvoch rozhodujúcich dokumentoch, ktorými sú Ústava Slovenskej republiky a ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov (ďalej len zákon č. 227/2002 Z. z.).

Podľa Ústavy Slovenskej republiky vojnu vypovedáva prezident Slovenskej republiky na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky, ak je Slovenská republika napadnutá alebo ak to vyplýva zo záväzkov medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu.

Právomoci v otázke vypovedania vojny upravuje slovenská ústava vo vzťahu k prezidentovi Slovenskej republiky v článku 102 ods. 1 písm. 1) a vo vzťahu k parlamentu v článku 86 písm. j).

Podľa článku 2, ods. 2 zákona č. 227/2002 Z. z. vojnu vypovie prezident Slovenskej republiky na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky len za podmienky, že Slovenská republika je napadnutá cudzou mocou, ktorá jej vypovedala vojnu, alebo ktorá bez vypovedania vojny narušila jej bezpečnosť, alebo za podmienky, že vypovedaním vojny Slovenská republika plní záväzky vyplývajúce z členstva v organizácii vzájomnej kolektívnej bezpečnosti alebo z medzinárodnej zmluvy o spoločnej obrane proti napadnutiu.

Je nutné konštatovať, že ani Ústava Slovenskej republiky, ani zákon č. 227/2002 Z. z. neuvádza definíciu pojmu vojna, čo je chybou, ale ak vezmeme do úvahy ustanovenia článku 84 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky, z ktorých vyplýva, že sa vyžaduje súhlas trojpäťinovej väčšiny všetkých poslancov na vypovedanie vojny inému štátu, potom môžeme predpokladať, že pod pojmom vojna sa rozumie ozbrojený boj medzi štátmi podľa chápania v tradičnom medzinárodnom práve. Zároveň z tohto ustanovenia vyplýva, že Slovenská republika nemôže vypovedať napríklad „vojnu proti terorizmu“ či „vojnu proti povstalcom“.

Celkom iný pohľad na pojem vojna vnáša definícia vojny podľa aktuálneho Terminologickejho slovníka krízového riadenia²⁰, kde je vojna definovaná ako „Stav spoločnosti, ktorý je charakteristický bezprostrednou hrozobou použitia alebo použitím

²⁰ BEZPEČNOSTNÁ RADA SR. (2017): Terminologický slovník krízového riadenia a zásady jeho používania.

ozbrojenej sily ako násilného prostriedku dosahovania politických cieľov rozhodujúcich politických subjektov“. Z tejto definície nevyplýva, že pod pojmom vojna sa rozumie len ozbrojený boj medzi štátmi v tradičnom medzinárodno-právnom slova zmysle.

Podľa Ústavy Slovenskej republiky môže ešte dôjsť k vyslaniu ozbrojených súborov mimo územia Slovenskej republiky na účel humanitárnej pomoci, vojenských cvičení alebo mierových pozorovateľských misií a k vyslaniu ozbrojených súborov mimo územia Slovenskej republiky, ak ide o plnenie záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu.

Z uvedených skutočností evidentne vyplýva, že Slovenská republika do svojho vnútrostátneho práva premietla zákaz vojny a zákaz použitia sily a že vojnu v tradičnom medzinárodno-právnom slova zmysle môže podľa svojich právnych predpisov viest' výlučne v podobe sebaobrany (individuálnej alebo kolektívnej) alebo kolektívnych donucovacích opatrení.

V nasledujúcom období by bolo vhodné, aby sa bezpečnostná a právna komunita Slovenskej republiky venovala nesúladu vo vymedzení a chápaniu pojmu vojna. Zjednotená definícia tohto pojmu by mala byť uvedená aj v Ústave Slovenskej republiky a v zákone č. 227/2002 Z. z. Ako návod by mohol slúžiť pomerne prepracovaný návrh pojmu vojna, ktorý pripravil filipínsky právnik K. L. K. Lee, ktorý potrebu definície vojny považuje za prvý krok na dosiahnutie mieru vo svete. Podľa neho „vojna je trvalý ozbrojený konflikt, ktorý ohrozuje existenciu vlády štátu alebo obdobnej právnickej entity a ktorý zahŕňa zdĺhavé a intenzívne násilné činy medzi štátmi a/alebo organizovanými bojujúcimi stranami pozostávajúcimi z kombatantov podliehajúcich zodpovednému vojenskému alebo nevojenskému veleniu“²¹.

Záver

Kedže cieľom článku bolo zamyslieť sa nad obsahom pojmov vojna a ozbrojený konflikt i odpovedať na otázku, či sú dostatočné pre označenie všetkých prípadov použitia vojenskej sily, ktoré možno identifikovať v súčasných medzinárodných vzťahoch, je záverom možné konštatovať, že aj keď sa v posledných desaťročiach danej problematike venuje zvýšená pozornosť, najmä v anglo-saskom svete, problémom zostáva prílišná pojmová nepresnosť či neurčitosť a z toho vyplývajúca voľnosť štátov pri interpretácii konkrétnych situácií.

Aj keď pojmom vojna nie je v medzinárodnom práve vymedzený legálnou definíciou, väčšina štátov sveta sa Chartou OSN zaviazala, že sa vo svojich medzinárodných stykoch vystríha hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti, alebo politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu, ako aj každého iného spôsobu nezlučiteľného s cieľmi OSN. Týmto sa štáty dobrovoľne a výslovne vzdali možnosti realizácie svojho dovtedy úplne bežného subjektívneho práva na vojnu. Vzhľadom na uvedené by sa pojmom vojna mal používať výhradne v spojení s uplatnením práva samostatne sa rozhodnúť o uchýlení sa k vojenskej sile proti inému štátu pri riešení nejakého sporu, za účelom dosiahnutia vlastných politických, hospodárskych alebo akýchkoľvek iných záujmov (tzn. pri výkone svojej zahraničnej politiky), či pri vymáhaní nejakého nároku od iného štátu, alebo inými slovami práva kedykoľvek iniciatívne, dokonca až svojvoľne, začať ako prvú vojnu proti komukoľvek.

Zavedený pojem do medzinárodného práva „ozbrojený konflikt“ označuje určitý stav vzťahov medzi štátmi alebo v rámci štátu. Charakteristika medzinárodného ozbrojeného konfliktu a vnútorného ozbrojeného konfliktu však v súčasnej dobe nepostačuje pre označenie

²¹ LEE, K. L. K. (2008): The Legal Definition of War, s. 427.

všetkých prípadov použitia vojenskej sily, ktoré možno identifikovať v súčasných medzinárodných vzťahoch. Zdá sa, že hlavným zmyslom existencie tohto pojmu je prispieť k tomu, aby v akejkoľvek situácii, ktorá pod neho spadá, bola zabezpečená v čo najlepšej miere ochrana obetí konkrétneho použitia ozbrojenej sily.

Použitá literatúra:

1. AZUD, J. (2008): *Zásady medzinárodného práva (Niektoré problémy ich obsahu, povahy a výkladu)*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2008, 264 s. ISBN 978-80-224-1020-5.
2. BEZPEČNOSTNÁ RADA SR. (2017): *Terminologický slovník krízového riadenia a zásady jeho používania*. Bratislava, 2017.
3. CLAUSEWITZ, C. (1976): *On War*. Princeton University Press, 1976. s. 738. ISBN 9780691018546.
4. ECHEVARRIA, A. (2007): *Clausewitz and Contemporary War*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2007. s. 264. ISBN 0199231915.
5. FREEDMAN, L. (2013): *Strategy: A History*. Oxford: Oxford University Press, 2013. s. 768. ISBN 0199325154.
6. HERBERG-ROTHE, A. (2007): *Clausewitz's Puzzle*. Oxford: Oxford University Press, 2007. s. 208. ISBN 0199202699.
7. KALYVAS, S. N. (2001): Civil Wars: „Old“ and „New“ Civil Wars: A Valid Distinction? In: *World politics*, 2001, roč. 54, č. 1, s. 99-118. ISSN 1086-3338.
8. LEE, K. L. K. (2008): The Legal Definition of War In. *Ateneo Law Journal*, 2008, roč. 53, Nč. 2, s 365-433. ISSN 0519-2676.
9. MAGNUSSON, J. A. (2008): Question of Definition – The Concept of Internal Armed Conflict in the Swedish Aliens Act. In. *European Journal of Migration and Law*, 2008, roč. 10, č. 4, s. 381-409, 2008. ISSN 1388-364X.
10. NEWMAN, E. (2014): *understanding Civil War: Continuity and Change in Intrastate Conflict*. London: Routledge, 2014. s. 216. ISBN 0415855179.
11. ROSPUTINSKÝ, P. (2011): Vojna a ozbrojený konflikt v súčasnom medzinárodnom práve. [online]. In: *Politické vedy*, 2001. [Citované 28.10.2019.] Dostupné na internete: [http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/4_2011/rosputinsky\(1\).pdf](http://www.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/4_2011/rosputinsky(1).pdf).
12. SEIDL-HOHENVELDERN, I. (2001): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: ASPI Publishing, 2001, 418 s. ISBN 80-85963-82-5.
13. SUN TZU. (2008): *Umění války*. Brno: B4U Publishing, 2008. ISBN 8090385061.
14. Ústava Slovenskej republiky.
15. Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu.
16. ŽILINČÍK, S. (2019): Relevantnosť Clausewitza pre súčasné občianske vojny. [online]. In: *Politické vedy*, 2019. [Citované 28.10.2019.] Dostupné na internete: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.3.192-212>.

Kontakt:

doc. Ing. Jaroslav Varecha, PhD.

Katedra vojenskej taktiky a operačného umenia
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: jaroslav.varecha@aos.sk

ANTIOFFSHORE POLICY TREND AND PROBLEMS OF REALIZATION

Yulia A. Vlasova

Finance and prices department, Moscow Plekhanov Russian University of Economics,
Stremyanny lane 36, Moscow, 117997, Russia, e-mail: ja.vlasova@mail.ru

Abstract: This article is about anti-offshore policy and the need for it at the moment. Author observed measures of anti-offshore policy and stages of its development. The assumption is made about the need to implement anti-offshore policy in the future.

Key words: offshore financial centers, anti-offshore policy

JEL: A02, B27, P45,

Introduction

Currently operating offshore financial centers are an integral part of the world economy. Offshores are necessary for large enterprises whose business is set up for a large foreign market. Offshore companies help multinational companies: to attract foreign loans, foreign investments, to create more effective legal structures, to implement the issue of Eurobonds and some large projects.

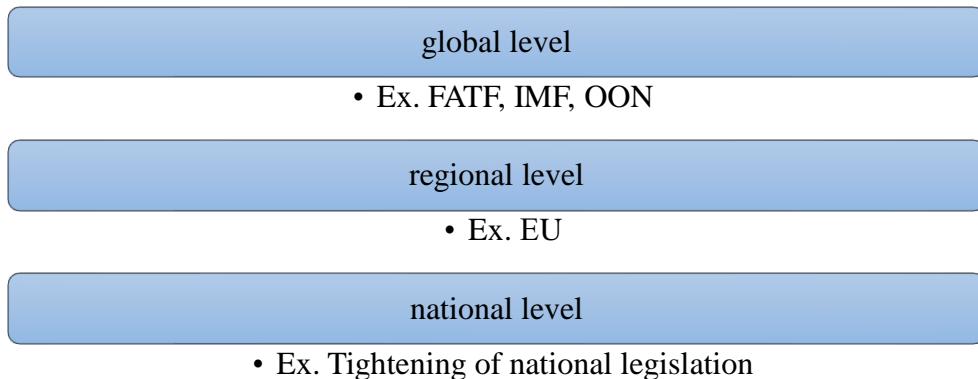
1 Offshore regulation

However, there are also negative aspects of the use of Offshores from the detail of both companies and individuals. The Deployment of anti-offshore policy since 2008 is explained by the significant damage that the activities of offshore financial centers have brought to the world economy in difficult economic conditions. A large set of measures was adopted, some of which were restrictive and prohibitive, while others were educational and stimulating residents to invest in their country (table. 1).

With the introduction of the Declaration of the Washington summit from 15.11.2008, the stage of reforms in respect of offshore financial centers began, or rather the deployment of the struggle of the largest countries with the largest economies of the world with the illegal use of offshore companies and individuals. There was a need to protect all world countries from illegal financial risks, as well as to develop international standards of information in the field of banking secrecy. In addition, international agreements on the fight against offshore companies was reinforced by the laws passed to counter the illegal evasion of taxes and the withdrawal of capital in individual countries. So, already in the US, a law was adopted that does not allow US citizens to evade US taxation. A number of States have introduced a tax on financial transactions.

Thus, anti-offshore policies have been deployed at several levels: global, regional and national (Fig. 1).

Figure 1: Levels of offshore activities regulation

Source: ANDROSOVA T. I.: *Concept and essence of functioning of offshore zones* / Young scientist. 2017. No. 14. Pp. 313.

The adoption of the foreign Account Tax Compliance Act (FATCA) in the United States in 2010 increased the level of transparency of ownership of foreign accounts of private American taxpayers and organizations that Americans directly or indirectly control by 10%. A number of countries have passed tax amnesties for offshore capital (USA, 2009, 2011; Italy, 2009-2010; UK, 2009-2010).

Table 1: Anti-offshore policy Measures since 2008

Restrictive and prohibitive measures	Stimulating, educational
A law in the United States prohibiting U.S. tax evasion by U.S. citizens. 12.2008.	Declarations of the Washington summit.(since 15.11.2008 year)
2010 FATCA Act. "About tax discipline concerning foreign accounts".	October 2010 decision of the Ministers of internal Affairs and justice of the European Union on the establishment of Eurofisc-a pan-European system to combat tax evasion;
2010 the law on foreign accounts in the United States – Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA), tax Amnesty for offshore capital	Tax amnesties for offshore capital
03. 2012.new General rules against financial abuse, (UK) November 2012 UK and German call for cooperation in strengthening international tax payment standards	November 2012 UK and Germany call for cooperation in strengthening international tax payment standards
2012 tax on financial transactions	
Call for UK and Germany (November 2012) to cooperate in strengthening international tax payment standards	
1.02.2013 Law "on international administrative assistance in tax matters", Switzerland.	

Source: made by author according to ANDROSOVA, T. I.: *Concept and essence of functioning of offshore zones* / Young scientist. 2017. No. 14. Pp. 312-314.

In 2012, a tax on financial transactions was introduced. First in France (August 2012), then in early 2013 in another 10 EU countries. This is the decision of the European

Commission, which includes Germany, Austria, Belgium, Greece, Portugal, Slovenia, Italy, Spain, Slovakia and Estonia.

In the EU, various methods of combating offshore have been strengthened. In the EU, there was a serious struggle related to the topic of tax evasion within the EU. The common Consolidated Corporate Tax Base was created. it allowed to limit the possibilities of unscrupulous taxpayers [6; p. 143-149].

The law "on international administrative assistance in tax matters" was introduced by Switzerland on 1 February 2013. It allowed foreign tax officials to send requests to Swiss authorities for Bank account information of those foreigners who were trying to avoid tax payments in their country.

After 2012, separate agreements were signed between countries and offshore companies on the exchange of information on account holders in local (offshore) banks. For example, in 2015 Luxembourg began to exchange information on account holders in local banks with other EU countries [13; c. 93-103].

2.Assessment of the role of offshore companies in the international financial market

International organizations (OECD and FATF) continue to promote anti-offshore policies. Thus, they facilitate the conclusion of agreements relating to the exchange of information between offshore and non-offshore countries. Conduct market analysis and maintain registers of "black" and "gray" offshore jurisdictions. If the company is included in this list, it is subject to all kinds of restrictions by the regulatory and regulatory authorities of non-offshore countries. Moreover, international organizations are conductors of anti-offshore sentiment in the world economy, encouraging States to adopt restrictions in the use of offshore. As an example, a situation can be cited in which States introduce special rules in their domestic legislation on the taxation of dividends received by residents from offshore companies controlled by them.

However, the latest study of IMF experts showed that the share of offshore business in the world is still very high [1]. And despite the fact that the number of "real" "gray" Offshore (Fig. 2) reduced, according to IMF staff 12 trillion dollars-almost 40 percent of all foreign direct investment positions. on a global scale, it is entirely artificial: it consists of financial investments passing through empty corporate shells with no real activity. Worldwide, individuals hold about \$ 7 trillion – what corresponds to about 10% of world GDP - in tax havens. However, offshore wealth stocks range from about 4 percent of GDP in Scandinavia to about 50 percent in some oil-producing countries, such as Russia and Saudi Arabia, and in countries that have suffered cases of significant financial instability, such as Argentina and Greece.

Figure 2: Types of offshore

Offshore	Midshore	Onshore
High level of mystery	More respectable jurisdictions	A reputable jurisdiction
Taxation is absent or minimal	Taxes do not =0%, but there are double taxation treaties	Tax rates are the same or higher. low (incentive) taxation for certain operations or groups of investors, usually foreign
There are no requirements for Buch reporting	There are requirements for Buch reporting	Transparency and strict financial reporting
British virgin Islands, Cayman Islands, Bahamas, etc.	Cyprus, Hong Kong, Luxembourg, GB, Ireland	New York, California, Netherlands, Denmark

Source: NAZARENKO, V. I.: *Offshore zones of the world/* V. I. Nazarenko, E. V. Bochkova // Young scientist. 2016. No. 8. Pp. 627.

Offshore activities have a rather serious negative impact on the budget of capital exporting countries.

Thus, in the economy, the most difficult issue remains the fight against the outflow of money and the "flight" of capital. If earlier offshore companies operated only in the field of construction, trade and so on. at present, offshore is one of the main ways to implement investment projects and other important operations. With the help of offshore attracted the attention of buyers, legally "go" from taxes, etc. the most effective measures to withdraw the country's economy from the "offshore shadow" can be considered the following:

- introduction of necessary changes in the legislation of the Russian Federation on the basis of world experience;
- signing of various agreements relating to the exchange of tax information with offshore jurisdictions;
- organization for economic cooperation and development;
- to increase the transparency of offshore companies it is necessary to organize effective cooperation of the Russian Federation with other world countries;
- creation of a "black list" of foreign banks, which will include all banks with opaque financial schemes;
- introduction of the abolition of tax benefits for those organizations and enterprises that have registration in offshore [5; c. 312-314].

Nevertheless, it is possible to ensure global economic and financial stability only in conditions of the most transparent actions of economic agents, high levels of their consciousness and civic responsibility. We believe it is necessary to maintain the anti-offshore policy and strengthen it at the national and regional levels. At the national level, effective and interesting is the practice of the UK to establish penalties for all parties to the transaction up to the transfer of funds. Also, taking into account the findings of IMF experts that people sometimes hide money in offshore accounts for reasons completely unrelated to tax evasion, especially in the context of emerging market economies, it should be concluded

that a large proportion of funds offshore is simply due to the desire to save money in conditions of instability. For example, tax haven banks can serve to circumvent capital controls during a currency crisis, as evidenced by the exceptionally high levels of offshore personal wealth in Argentina, and to launder the proceeds of corruption in Argentina.

Industries that produce resources, as evidenced by the statistics of countries such as Russia and Venezuela. This indicates the need to pursue a clear financial policy aimed not only at attracting funds to the economy, but also ensuring, above all, the safety of market participants and the safety of their savings. This, of course, does not apply to savings obtained by criminal means, with regard to such types of financial flows, the tightening of legislation at the regional level could yield results. Since some studies show that investors choose as Offshores, Offshores located nearby.

Conclusion

In view of high global instability, risks of financial stability anti-offshore policy will develop. However, because of the trend of deglobalization of the world economy it is most likely developing of anti-offshore policy mainly at the national level. This factors will cause offshore zone to change, to be more transparent and provide legal services.

References:

1. DAMGAARD, J., ELKJAER, T. and JOHANNELSEN, N.: *Some \$12 trillion worldwide is just phantom corporate investment /* <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2018/06/inside-the-world-of-global-tax-havens-and-offshore-banking/damgaard.htm>
2. ANDROSOVA, T. I.: *Concept and essence of functioning of offshore zones* / Young scientist. 2017. No. 14. Pp. 312-314.
3. BEREZINA, A. E.: *Offshore business* / A. E. Berezina / Symbol of science. 2016. No. 6-1. Pp. 143-149.
4. DOROFEEV, K. N.: *Offshore zones as a model of the world financial system* / Young scientist. 2017. No. 1. Pp. 204-208.
5. NAZARENKO, V. I.: *Offshore zones of the world*/ V. I. Nazarenko, E. V. Bochkova / Young scientist. 2016. No. 8. Pp. 626-629.
6. PILYUK, R. A., SHVYREVA, O. I.: *Problems of offshore business in Russia and prospects of deoffshorization* // international student scientific Bulletin. 2016. No. 4. Pp. 4-18
7. POGORELOV, I. O.: *On the policy of deoffshorization of Russian business* / Young scientist. 2019. No. 14. Pp. 118-121.
8. PAVLIKOV, S. G.: *Application of international financial law in the Russian Federation*: Monograph /. M.: research center INFRA-M. 2016. P. 140
9. CHUGUNOV, V. I.: *Offshore business in Russia and abroad: problems and ways of their resolution* / V. I. Chugunov, V. V. Nacharkin, A.V. Zakharov // Innovative science. 2016. No. 6-1. Pp. 283-288.
10. YARTSEVA, N. M.: *Plan BEPS: new rules of transfer pricing administration* / N. M. Yartseva, E. V. Gorovoy // Russian foreign economic Bulletin. 2017. No. 10. Pp. 93-103.
11. Official website of the Ministry of economic development of the Russian Federation [Electronic resource] // access Mode: <http://economy.gov.ru/minec/main>, free (accessed 30.10.2019)

Contact:

associate prof. Yulia A. Vlasova, PhD.

Finance and prices department

Moscow Plekhanov Russian University of Economics

Stremyanny lane 36

117997 Moscow

Russia

e-mail: ja.vlasova@mail.ru

ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCA V PROGRAMOCH POLITICKÝCH STRÁN¹

DEVELOPMENT COOPERATION IN THE PROGRAMMES OF POLITICAL PARTIES

Natália Zagoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

Abstrakt: Príspevok stručne popisuje aktuálne usporiadanie systému rozvojovej spolupráce na Slovensku a zaobera sa deklarovanými postojmi politických strán k rozvojovej spolupráci. Cieľom príspevku je poukázať na tému rozvojovej spolupráce v programoch parlamentných politických strán na Slovensku a zhodnotiť ich súlad so strednodobou stratégiou rozvojovej spolupráce SR. Rozvojová spolupráca je v programoch strán okrajovou, alebo úplne opomínanou témou. Programy vládnych politických strán aj Programové vyhlásenie vlády nezmenilo výrazne strednodobé nastavenie rozvojovej spolupráce SR.

Kľúčové slová: rozvojová spolupráca, politické strany

JEL: F59, F63

Abstract: The paper briefly describes the current development cooperation system in Slovakia and deals with the declared attitudes of political parties to development cooperation. The aim of the paper is to point out the topic of development cooperation in the programmes of parliamentary political parties in Slovakia and to evaluate their compliance with the medium-term strategy of development cooperation of the Slovak Republic. Development cooperation is a marginal or completely neglected topic in party programmes. The programmes of the governmental political parties and the Programme Declaration of the Government did not significantly change the medium-term strategy of the Slovak development cooperation.

Key words: development cooperation, political parties

JEL: F59, F63

Úvod

Slovenská republika sa svojím vstupom do Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj v roku 2000 a do Európskej únie v roku 2004 oficiálne zaradila medzi rozvinuté ekonomiky sveta a začala sa zaradovať aj medzi štáty sveta, ktoré sú poskytovateľmi rozvojovej pomoci. V rámci rozvojovej spolupráce poskytuje Slovensko pomoc bilaterálne, ale najmä multilaterálne prostredníctvom medzinárodných organizácií.

Obsahom tohto príspevku je stručne predstaviť aktuálny stav rozvojovej spolupráce Slovenska, jej organizačnú štruktúru, priority a stav plnenia medzinárodných záväzkov. Cieľom príspevku je poukázať na tému rozvojovej spolupráce v programoch politických strán na Slovensku a zhodnotiť ich súlad s dokumentom Strednodobá stratégia rozvojovej

¹ Príspevok je spracovaný v rámci projektu SAMRS/2018/2/4 Medzinárodné rozvojové štúdie.

spolupráce SR na roky 2014 – 2018,² resp. s dokumentom Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce SR na roky 2019 – 2023.³

Od roku 2015, kedy sa náhle zvýšil počet migrantov a utečencov prichádzajúcich do Európskej únie, sa objavovali vyjadrenia,⁴ že proti migrácii je nutné bojať pomocou krajinám pôvodu migrantov, aby tito ľudia nemali dôvod odchádzať. Zamerali sme sa preto na otázku, akú dôležitosť mala rozvojová pomoc v predvolebných programoch politických strán, ktoré sa v roku 2016 dostali do Národnej rady SR. Špeciálne sme sa zamerali na programy strán, ktoré sú súčasťou vlády od roku 2016.

Pri spracovaní tejto témy využívame najmä údaje z dokumentov Slovenskej agentúry pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu a programy parlamentných politických strán z obdobia pred voľbami v roku 2016.

1 Rozvojová spolupráca Slovenskej republiky

Slovenská rozvojová spolupráca sa začala formovať v roku 2003 pod vedením Ministerstva zahraničných vecí SR a pod značkou SlovakAid. Míľnikmi v budovaní slovenského systému rozvojovej spolupráce boli vytvorenie Slovenskej agentúry pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SAMRS) v roku 2007 a získanie členstva vo Výbere pre rozvojovú pomoc Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (DAC OECD) v roku 2013.⁵

Najdôležitejším subjektom pri poskytovaní rozvojovej pomoci je Odbor rozvojovej a humanitárnej pomoci (ORPO) Sekcie medzinárodných organizácií, rozvojovej a humanitárnej pomoci (SMOP) na Ministerstve zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. Na poskytovaní rozvojovej pomoci sa však podieľajú napríklad aj Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo financií SR či Ministerstvo životného prostredia SR. Implementácia konkrétnych programov, najmä bilaterálnej rozvojovej spolupráce, patrí pod Slovenskú agentúru pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu.⁶

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí vypracúva v 5-ročných intervaloch strednodobú stratégiu rozvojovej spolupráce SR. V stratégii na roky 2014 – 2018⁷ si v rámci SlovakAid stanovilo teritoriálne a sektorové priority. Teritoriálnymi prioritami boli 3 programové krajinys: Afganistan, Keňa a Moldavsko, 6 projektových krajin: Albánsko, Bielorusko, Bosna a Hercegovina, Gruzínsko, Kosovo a Ukrajina a jedna krajina s mimoriadnymi rozvojovými a humanitárnymi potrebami: Južný Sudán. Medzi siedmimi sektorovými prioritami boli vzdelávanie, zdravotníctvo, dobrá správa vecí verejných a budovanie občianskej spoločnosti, polnohospodárstvo a lesné hospodárstvo, voda a sanitácia, energetika a podpora tvorby trhového prostredia.

V Strednodobej stratégii rozvojovej spolupráce SR na roky 2019 – 2023⁸ došlo k zmene orientácie rozvojovej spolupráce smerom k uplatňovaniu regionálneho prístupu, čo sa prejavilo na teritoriálnych prioritách. Programovými krajinami sú aj nadálej Keňa a Moldavsko, Afganistan bol nahradený Gruzínskom. Medzi teritoriálnymi prioritami sú momentálne partnerské regióny a krajinys v rámci nich. Ide o regióny Západný Balkán (Albánsko, Bosna a Hercegovina, Čierna Hora, Kosovo, Macedónsko, Srbsko), Východné partnerstvo EÚ (Bielorusko, Gruzínsko, Moldavsko, Ukrajina), Východná subsaharská Afrika

² MZVaEZ SR (2013): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce Slovenskej republiky na roky 2014 – 2018.

³ MZVaEZ SR (2019): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce Slovenskej republiky na roky 2019 – 2023.

⁴ Úrad vlády SR (2015): Robert Fico: Problém s migrantmi treba riešiť tam, kde vzniká.

⁵ MZVaEZ SR (2018): Rozvojová politika SR.

⁶ SlovakAid (2019): SlovakAid.

⁷ MZVaEZ SR (2013): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce Slovenskej republiky na roky 2014 – 2018, s. 9 – 11.

⁸ MZVaEZ SR (2019): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce Slovenskej republiky na roky 2019 – 2023, s. 13 – 24.

(Burundi, Etiópia, Eritrea, Južný Sudán, Keňa, Rwanda, Somálsko, Tanzánia, Uganda), Blízky východ (Irak, Jordánsko, Libanon, Sýria) a Afganistan. Sektorové priority sú spojené s Agendou 2030 a Cieľmi udržateľného rozvoja. Na roky 2019 – 2023 sú priority v porovnaní s predchádzajúcou stratégiou iba mierne pozmenené. Sektorovými prioritami sú aktuálne: Kvalitné vzdelávanie, Dobré zdravie, Dobrá správa vecí verejných a budovanie občianskej spoločnosti, Potravinová bezpečnosť a polnohospodárstvo, Infraštruktúra a udržateľné využívanie vodných zdrojov a Podpora tvorby trhového prostredia.

Významnou súčasťou oboch stratégií je tiež vyjadrenie sa k medzinárodným záväzkom v súvislosti s objemom poskytovania rozvojovej pomoci. V roku 2005 sa Slovensko spolu s ostatnými členskými štátmi EÚ, ktoré pristúpili v roku 2004, zaviazalo, že sa bude usilovať o dosiahnutie 0,17 % pomeru oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA) k hrubému národnému príjmu (HNP) do roku 2010 a o dosiahnutie 0,33 % pomeru ODA/HNP do roku 2015.⁹ V roku 2010 bol tento pomer na úrovni 0,085 % a v roku 2015 0,101 %.¹⁰ Rovnako ako Slovensko, ani ostatné nové členské štaty EÚ nedosiahli cieľ 0,33 % pomeru ODA/HNP, preto sa v súvislosti s Agendou 2030 posunul tento cieľ na rok 2030.¹¹ Podľa posledných dostupných údajov z roku 2017 je aktuálne Slovensko na úrovni poskytovania oficiálnej rozvojovej pomoci vo výške 0,132 % HNP, čo je zatiaľ najvyššie číslo v histórii. Navyšovanie objemu prostriedkov tak zostáva nadálej jednou z hlavných výziev slovenskej rozvojovej spolupráce.

2 Rozvojová spolupráca v programoch slovenských parlamentných strán

Po ostatných parlamentných voľbách na Slovensku, ktoré sa konali 5. marca 2016 sa do Národnej rady Slovenskej republiky dostalo osem politických strán. Volebná účasť bola 59,82 %. Vítazom volieb sa stala strana SMER – SD, ktorá získala 49 kresiel v parlamente. Nasledovali strany Sloboda a Solidarita s 21 poslancami, Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti s 19 poslancami, Slovenská národná strana s 15 poslancami, strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko so 14 poslancami, SME RODINA – Boris Kollár s 11 poslancami, Most-Híd s 11 poslancami a nakoniec #Siet', ktorá získala 10 poslaneckých mandátov. Tesne sa do parlamentu nedostala strana Kresťanskodemokratické hnutie, ktoré získalo 4,94 % hlasov.¹²

Program víťaznej strany SMER – SD k voľbám v roku 2016 pod názvom Priority programu strany SMER – SD pre roky 2016-2020¹³ má iba jednu stranu a zameriava sa na vnútrostátne priority, k zahraničnej politike sa nevyjadruje vôbec.

V rozsiahлом programe strany Sloboda a Solidarita¹⁴ je venovaných niekoľko strán zahraničnej politike, avšak rozvojová spolupráca sa vyslovene nespomína. Jediným náznakom je záväzok nadálej podporovať iniciatívy a procesy na podporu Ukrajiny, Bieloruska, Moldavska, západného Balkánu a oblasti Kaukazu, pričom tieto krajinu sa čiastočne prekrývajú s teritoriálnymi prioritami SlovakAid na roky 2014-2018, teda platnými v čase vypracovania programu.

Program strany OL'ANO pod názvom Program za ľudské a rozumné Slovensko¹⁵ obsahuje v kapitole venowanej zahraničnej politike dva body o rozvojovej politike. V prvom bode podporujú zvýšenie rozvojovej pomoci SR a EÚ do nestabilných krajín a vytvorenie

⁹ Úrad vlády SR (2005): Správa o priebehu a výsledkoch rokovania Európskej rady, Brusel 16. - 17. jún 2005, s. 5.

¹⁰ OECD (2018): Net ODA.

¹¹ Európsky parlament (2015): Uznesenie Európskeho parlamentu z 19. mája 2015 o financovaní rozvoja.

¹² Výsledky volieb (2016): Parlamentné voľby 2016 na Slovensku.

¹³ SMER – SD (2016): Priority programu strany SMER – SD pre roky 2016 – 2020.

¹⁴ Sloboda a Solidarita (2015): Volebný program.

¹⁵ Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (2016): Program za ľudské a rozumné Slovensko.

clearingového mechanizmu EÚ na efektívnejšiu alokáciu rozvojovej pomoci z členských krajín. V druhom bode podporujú zvýšenie rozpočtu oficiálnej rozvojovej pomoci v súvislosti s migračnou krízou a prehodnotenie Strednodobej stratégie rozvojovej spolupráce SR s cieľom rozšíriť teritoriálne priority SlovakAid o krajiny, z ktorých smerujú hlavné migračné toky. V súlade so stratégou platnou v danom období spomínajú Ukrajinu ako jednu z teritoriálnych priorit slovenskej rozvojovej spolupráce.

Volebný program pre silný štát 2016 – 2020¹⁶ z dielne Slovenskej národnej strany obsahuje kapitolu venovanú zahraničnej politike, avšak zameriava sa na partnerstvo so susednými štátmi a EÚ. Rozvojová spolupráca sa do programu SNS nedostala.

Podobne ako strana SMER – SD, aj strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko¹⁷ má pomerne stručný program v rozsahu štyroch strán. Aj vzhľadom na rozsah, sa téma rozvojovej spolupráce do programu nedostala.

Hoci predstavila strana SME RODINA – Boris Kollár pomerne rozsiahly program,¹⁸ nevenuje sa v rámci neho otázke rozvojovej spolupráce. V programe sa však spomínajú rozvojové krajiny, a to ako teritóriá s významnými odbytovými a investičnými príležitosťami pre slovenské hospodárstvo.

Program strany Most-Híd bol predstavený pod názvom Občianska vízia 2016.¹⁹ Na takmer 200 stranách sa objavujú aj témy v oblasti zahraničnej politiky, nie však rozvojovej spolupráce. Jedinou zmienkou o rozvojovej pomoci je časť venovaná podpore rozvoja Ukrajiny ako nášho suseda, a to aj prostredníctvom rozvojovej pomoci. V súvislosti s rozvojovými regiónmi sa program zameriava na bezpečnostné operácie v spolupráci s inými európskymi štátmi.

V programe strany Siet,²⁰ ktorá bola súčasťou koalície, ale po rozpade poslaneckého klubu strana postupne zanikla, sa v časti venowanej zahraničnej politike spomína cieľ nastaviť priority rozvojovej pomoci SR a podpora pracovného zamerania rozvojovej pomoci EÚ tak, aby prispeli k stabilizácii oblastí, ktoré sú zdrojom rastúceho počtu utečencov na územie EÚ. Strana tiež navrhovala podporu systematických a udržateľných projektov s merateľným prínosom pre rozvoj tretích krajín.

Minimálna pozornosť venovaná rozvojovej spolupráci v programoch strán, ktoré vytvorili vládnu koalíciu (SMER – SD, SNS, Most-Híd, Siet) sa premietla aj do textu koaličnej dohody.²¹ Medzi programovými prioritami sa nespomína nielen rozvojová spolupráca, ale ani žiadne rozvojové regióny.

Naopak, Programové vyhlásenie vlády²² je rozsiahlejšie a venuje sa aj otázkam rozvojovej spolupráce. Podľa časti venowanej multilaterálnym vzťahom si vláda „uvedomuje potrebu každoročného zvyšovania prostriedkov na rozvojovú pomoc v súlade so záväzkami SR v EÚ, OSN a Organizáciu pre hospodársku spoluprácu a rozvoj.“²³ Vláda tiež plánovala zefektívniť systém poskytovania štipendií pre študentov z krajín, ktoré sú z hľadiska rozvojovej spolupráce medzi teritoriálnymi prioritami. Z hľadiska medzinárodnej ekonomickej politiky vláda uvádzá ako silné stránky rozvojovej spolupráce transfer poznatkov z obdobia transformácie. Medzi geografickými prioritami v tomto dokumente vláda uvádzá západný Balkán, krajiny Východného partnerstva, strednú Áziu a post-

¹⁶ SNS (2015): Volebný program pre silný štát 2016 – 2020.

¹⁷ Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (2016): 10 bodov za naše Slovensko!

¹⁸ SME RODINA – Boris Kollár (2016): Program.

¹⁹ Most-Híd (2016): Občianska vízia 2016.

²⁰ Siet (2016): Slovensko 2016 – 2020.

²¹ Koaličná dohoda pre volebné obdobie 2016 – 2020. 2016.

²² Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky. 2016.

²³ Tamže.

socialistické krajiny v iných regiónoch. Do rozvojovej spolupráce vláda plánovala viac zapojiť súkromný sektor.

Programové vyhlásenie vlády sa iba čiastočne prejavilo v novej Strednodobej stratégii rozvojovej spolupráce SR na roky 2019 – 2023. Sektorové priority zostali takmer nezmenené, téma transformácie však prechádza viacerými z nich. Vyslovene sa transformačný proces spomína v prípade Moldavska a krajín západného Balkánu. Teritoriálne priority sa v novej stratégii prejavili presunom Gruzínska medzi programové krajiny a rozšírením partnerských krajín o Čiernu Horu, Macedónsko a Srbsko. Napriek deklarovanému záujmu o región strednej Ázie sa tento región medzi priority nedostal. Naopak, pribudol región východnej subsaharskej Afriky.

Záver

Príspevok sa zaobrá témou rozvojovej spolupráce v Slovenskej republike, a to z hľadiska jej organizácie a priorít, a tiež z pohľadu jednotlivých parlamentných politických strán. Cieľom príspevku bolo poukázať na tému rozvojovej spolupráce v programoch politických strán na Slovensku a zhodnotiť ich súlad s hlavnými dokumentmi určujúcimi priority slovenskej rozvojovej spolupráce zo strednodobého pohľadu. Pre skúmanie sme sa zamerali na programy strán pred voľbami do Národnej rady SR v roku 2016, a to tých strán, ktoré sa do parlamentu dostali. Napriek tomu, že výraznou témou predvolebnej kampane bol nárast migrácie do Európskej únie a táto téma sa u slovenských politikov spájala s riešením cez pomoc krajinám pôvodu migrantov a utečencov, téma rozvojovej pomoci bola v programoch pokrytá minimálne alebo vôbec. Rozvojová pomoc sa sice dostala do Programového vyhlásenia vlády po voľbách, ale nastolené plány sa v Strednodobej stratégii rozvojovej spolupráce SR prijatej v roku 2018 premietli minimálne.

Slovensko stále neplní záväzky súvisiace s objemom poskytovania rozvojovej pomoci a napriek tomu, že problémy rozvojových regiónov zasahujú aj domácu politiku, rozvojová spolupráca a výdavky na ňu napredujú veľmi pomaly. Táto téma je z pohľadu programov politických strán okrajová, čo môže odrážať aj nezáujem voličov o túto problematiku. Do budúcnosti bude zaujímavé sledovať, ako sa téma rozvojovej spolupráce dostane do programov strán pred parlamentnými voľbami v roku 2020.

Použitá literatúra:

1. Európsky parlament (2015): Uznesenie Európskeho parlamentu z 19. mája 2015 o financovaní rozvoja. [online]. In: *Európsky parlament*, 19. 05. 2015. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0196_SK.html.
2. Koaličná dohoda pre volebné obdobie 2016 – 2020. [online]. In: *Teraz*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/download/59/koalicna-dohoda-0916.pdf>.
3. Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. (2016): 10 bodov za naše Slovensko! [online]. In: *Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/01/Volebn%C3%BD-program-2016.pdf>.
4. Most-Híd. (2016): Občianska vízia 2016. [online]. In: *Most-Híd*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: http://obcianskavizia.sk/sites/default/files/obcianska_vizia.pdf.
5. MZVaEZ SR. (2013): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce Slovenskej republiky na roky 2014 – 2018. [online]. In: *MZVaEZ SR*, 20. 12. 2013. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete:

- [https://www.mzv.sk/documents/10182/68590/Strednodoba+strategia+ODA+SR+2014-2018_SK_11_02_2014.pdf/7e146c6b-a621-42a5-b56c-76c58a6c8a5a.](https://www.mzv.sk/documents/10182/68590/Strednodoba+strategia+ODA+SR+2014-2018_SK_11_02_2014.pdf/7e146c6b-a621-42a5-b56c-76c58a6c8a5a)
6. MZVaEZ SR. (2018): Rozvojová politika SR. [online]. In: *MZVaEZ SR*, 15. 03. 2018. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete:
https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovenska_rozvojova_spolupraca-rozvojova_politika_sr.
7. MZVaEZ SR. (2019): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce Slovenskej republiky na roky 2019 – 2023. [online]. In: *MZVaEZ SR*, 30. 01. 2019. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete:
https://www.slovakaid.sk/sites/default/files/strednodoba_strategia_rozvojovej_spoluprace_sr_2019-2023.pdf.
8. Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti. (2016): Program za ľudské a rozumné Slovensko. [online]. In: *OLANO*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.obycajniludia.sk/wp-content/uploads/2016/02/program-olano.pdf>
9. OECD. (2018): Net ODA. [online]. In: *OECD*, 2018. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>.
10. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky. [online]. In: *Vlada.gov*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete:
<https://www.vlada.gov.sk/data/files/7179.pdf>.
11. Siet'. (2016): Slovensko 2016 – 2020. [online]. In: *Siet'*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete:
<http://web.archive.org/web/20170724113411/http://siet.sk/program/cervena-zona/#medzinarodne-vzťahy>.
12. Sloboda a Solidarita. (2015): *Volebný program*. [online]. In: *SAS*, 11. 2015. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://sulik.sk/wp-content/uploads/2015/11/volebny-program-sas-volby-2016.pdf>.
13. SlovakAid. (2019): SlovakAid. [online]. In: *Slovakaid*, 2019. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.slovakaid.sk/sk/kto-sme/slovakaid>.
14. SME RODINA – Boris Kollár. (2016): Program. [online]. In: *Sme rodina*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://hnutie-smerodina.sk/Program-Hnutia-Sme-Rodina.pdf>.
15. SMER – SD. (2016): Priority programu strany SMER – SD pre roky 2016 – 2020. [online]. In: *Smer-SD*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.strana-smer.sk/program>.
16. SNS. (2015): Volebný program pre silný štát 2016 – 2020. [online]. In: *SNS*, 28. 11. 2015. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete:
http://sns.sk/wp-content/uploads/2017/04/volebny_program_2016.pdf.
17. Úrad vlády SR. (2005): Správa o priebehu a výsledkoch rokovania Európskej rady, Brusel 16. - 17. jún 2005. [online]. In: *Rokovania gov*, 29. 07. 2005. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/3211/1>.
18. Úrad vlády SR. (2015): Robert Fico: Problém s migrantmi treba riešiť tam, kde vzniká. [online]. In: *Úrad Vlády*, 31. 08. 2015. [Citované 15. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.vlada.gov.sk/robert-fico-problem-s-migrantmi-treba-riesit-tam-kde-vznika/>.
19. Výsledky volieb. (2016): Parlamentné voľby 2016 na Slovensku. [online]. In: *Výsledky volieb*, 2016. [Citované 16. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2016/vysledky>.

Kontakt:

Ing. Natália Zagoršeková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

ISLAMSKÉ BANKOVNÍCTVO V ROZVOJOVÝCH KRAJINÁCH¹

ISLAMIC BANKING IN DEVELOPING COUNTRIES

Natália Zagoršeková^a – Kristína Krupová^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: kristina.krupova@euba.sk

Abstrakt: Tento článok sa zaobrá aktuálnou situáciou v oblasti prieniku islamského bankovníctva na trhy vybraných rozvojových krajín. Článok analyzuje aktuálny stav v krajinách afrického kontinentu, a tiež v rozvojovej časti európskeho kontinentu, konkrétnie v Bosne a Hercegovine. Skúmané rozvojové štátov sú na rôznom stupni implementácie islamského bankovníctva od neexistencie inštitúcií (niektoré krajiny Afriky) až po výhradne islamské bankovníctvo v Sudáne. Spoločnou črtou väčšiny islamských bankových inštitúcií v skúmaných rozvojových štátach je ich zahraničné vlastníctvo.

Kľúčové slová: islamské bankovníctvo, rozvojové krajiny, Afrika, Európa, Bosna a Hercegovina

JEL: G21, G29

Abstract: This paper deals with the current situation regarding the penetration of Islamic banking into the markets of selected developing countries. The article analyses the current situation in the countries of the African continent and in the developing part of the European continent, namely in Bosnia and Herzegovina. The developing countries examined are at varying degrees of implementation of Islamic banking, from the absence of institutions (some African countries) to exclusively Islamic banking in Sudan. The common feature of most Islamic banking institutions in the examined developing countries is the foreign ownership

Key words: Islamic banking, developing countries, Africa, Europe, Bosnia and Herzegovina

JEL: G21, G29

Úvod

Pod vplyvom globálnej finančnej krízy z roku 2008 začali ekonomické subjekty v čoraz väčšej mieri vyhľadávať alternatívne prístupy k udržaniu stabilného finančného systému. Jednou z možností bolo upriamenie ekonomických aktivít smerom k islamskému ekonomickému systému, ktorý je plne v súlade s islamským právom *šari'a*. Špecifické pravidlá a etické obmedzenia súvisiace s islamským modelom predstavovali primeranú alternatívu konvenčného finančníctva a bankovníctva.

K významnému rozvoju islamského ekonomického myslenia došlo až v 70. rokoch minulého storočia, napriek tomu, že tradícia islamu – jedného z najrozšírenejších

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA: Islamský faktor vo svetovej ekonomike – reg. č. 1/0490/19.

monoteistických náboženstiev, pretrváva už vyše 1400 rokov. Priaznivé demografické ukazovatele v posledných desaťročiach spôsobujú výrazný nárast muslimskej populácie vo všetkých regiónoch sveta. Jedna zo štúdií *Pew Research Center* z roku 2016 odhaduje, že na rozdiel od ostatných monoteistických náboženstiev, islam zaznamenáva významný nárast v absolútnej číslach prívržencov, ako aj zvýšený podiel v pomere k ostatným náboženstvám. Podľa štúdie by sa mal napr. podiel moslimov žijúcich v Európe do roku 2050 zdvojnásobiť zo súčasných 4,9 % na 11,2 % (vynímajúc rôzne faktory rastu populácie, ako napr. náhla zmena politických udalostí vo svete a s tým súvisiaca masová migrácia do európskych krajín).²

V rámci islamského ekonomickejho modelu dominuje sektor bankovníctva, ktorý v posledných desaťročiach zaznamenáva výrazný pokrok. Islamské banky spravujú podľa odhadov databázy *The Bankers* do skúmaného roku 2018 približne 1,6 bilióna USD a za posledné obdobie zaznamenali mieru rastu 15-20 % ročne.³ Islamské bankovníctvo nadálej predstavuje dominantnú súčasť islamského finančného sektora, keďže predstavuje približne 80 % celkových islamských finančných aktív. Väčšinu islamského bankového trhu tvorí najmä Irán, štyri významné štaty Perzského zálivu (Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Kuvajt a Katar), ako aj krajiny juhovýchodnej Ázie s početnou muslimskou komunitou (napr. Indonézia, Malajzia).⁴

Vďaka deklarovanému nárastu muslimskej populácie, ktorá sa usiluje podriaďovať rovnako tak svoje ekonomicke aktivity náboženskému presvedčeniu a etickými princípmi v súlade s islamským právom, pozorujeme zvýšený záujem o islamský ekonomickej model po celom svete. Pôsobnosť islamských bank, resp. konvenčných bank ponúkajúcich islamské finančné služby nie je geograficky obmedzená iba na krajiny s majoritným muslimským obyvateľstvom. V príspevku totiž analyzujeme pôsobnosť islamského bankovníctva mimo primárneho „muslimského sveta“ v africkom a európskom regióne. Špecificky sa zameriavame na rozvojový svet, ktorý svojimi osobitostami ponúka značný priestor pre rozvoj nekonvenčného islamského modelu vo finančnom a bankovníckom sektore.

1 Islamské bankovníctvo v Afrike

Vznik moderného islamského bankovníctva, od ktorého sa odvíjajú aj aktuálne fungujúce inštitúcie islamského bankovníctva, sa spája s africkým kontinentom. Už medzi rokmi 1963 a 1967 v Egypte fungovala islamská banka, ktorú založil Ahmad El Najjar v meste Mit Ghamr. Ešte počas existencie tejto banky začali v krajinе vznikať podobné inštitúcie po jej vzore.⁵ V súčasnosti sú z globálneho pohľadu africké krajiny menej významné v islamskom bankovníctve a ďalšie sa presunulo najmä do ázijských krajín. Afrika je pre inštitúcie poskytujúce bankové služby v súlade s islamským právom zaujíma. V regióne severnej Afriky je podiel muslimskej populácie viac ako 90 % a v subsaharskej Afrike je podiel moslimov asi 30 % celkovej populácie. V 19 krajinách v Afrike je viac ako polovica populácie muslimského vierovyznania a aspoň 10 % muslimskej populácie má 14 ďalších štátov.⁶ Takéto ukazovatele, spolu s demografickými predikciami ďalšieho populačného rastu v Afrike, robia z tohto kontinentu zaujíma trh pre islamské banky.

Rada pre islamské finančné služby (*Islamic Financial Services Board - IFSB*) združuje islamské finančné inštitúcie, ktoré spĺňajú požiadavky islamského bankovníctva,

² PEW RESEARCH CENTER (2017): Europe's growing Muslim population

³ EVERINGTON, J. (2019): The Banker's Top Islamic Financial Institutions – 2019.

⁴ EUROPEAN CENTRAL BANK (2013): Islamic Finance in Europe, p. 20.

⁵ ARIFF, M. (1988): Islamic Banking.

⁶ THE GUARDIAN (2009): The world in muslim populations.

a teda sú v súlade s právom *šari'a*. Do tejto kategórie patria nielen banky, ale aj centrálné banky, keďže tie emitujú islamské štátne dlhopisy (*sukuk*). Aktuálne má IFSB tri druhy členstva: riadny člen, pridružený člen a pozorovateľ. Riadnymi členmi a pridruženými členmi sú centrálné banky a iné vládne inštitúcie vykonávajúce kontrolu nad finančnými inštitúciami v jednotlivých krajinách. Z afrických krajín má IFSB desať riadnych členov z 8 krajín (Džibutsko, Egypt, Líbya, Maroko, Mauritánia, Maurícius, Nigéria a Sudán). Pridružených členov IFSB z Afriky je 10, vrátane Západoafrickej menovej únie, z 8 krajín. Pozorovateľmi sú v IFSB sú najmä súkromné banky, z Afriky je ich 21. Aspoň jednu inštitúciu v niektorom z typov členstiev v IFSB má 16 afrických štátov.⁷

Databáza IFSB⁸ poskytuje informácie o štyroch afrických štátoch a islamských finančných inštitúciach v nich pôsobiacich, a to o Egypte, Líbyi, Nigérii a Sudáne. Vo všetkých týchto štátoch poskytujú služby islamského bankovníctva islamské banky, nie len tzv. okná tradičných bank. V Egypte sú to tri inštitúcie (Faisal Islamic Bank of Egypt, Al Baraka Bank of Egypt a Abu Dhabi Islamic Bank) s celkovo 138 pobočkami. Všetky tri banky sú pobočkami zahraničných bank pôvodom z krajín arabského polostrova a Pakistanu.⁹ V Líbyi služby islamského bankovníctva poskytuje iba jedna banka, rovnako ako v Nigérii. V Líbyi je to Libyan Islamic Bank¹⁰ a v Nigérii Jaiz Bank.¹¹ Obe banky sú založené a vlastnené miestnymi podnikateľmi. V Sudáne pôsobí podľa IFSB až 37 islamských bank, keďže od roku 1989 musí byť celý sudánsky bankový systém v súlade s právom *šari'a*,¹² podobne ako tomu má byť do roku 2020 aj v Líbyi.¹³

Okrem týchto štyroch krajín pôsobia islamské banky aj v ďalších krajinách Afriky.¹⁴ V Alžírsku pôsobí Banque Al Baraka D'Algérie,¹⁵ pôvodom z Pakistanu. V Gambii pôsobí od roku 1994 Arab Gambian Islamic Bank,¹⁶ v Guiney Banque Islamique de Guinee, v Maroku pôsobí Ma Banque Islamique, v Nigeri Banque Islamique Du Niger. V Somálsku sú až tri islamské banky: Salaam Bank, Dahabshil Bank a Salaam Somali Bank. V Juhoafrickej republike je Al Bakara Bank South Africa, z pakistanskej siete pôsobiacej vo viacerých ďalších krajinách, okrem iného aj v Tunisku, a to spolu s Bank Zitouna. V Senegale operuje Banque Islamique Du Senegal. V Keni funguje Gulf African Bank,¹⁷ v Tanzánii zasa Amana Bank.¹⁸ Okrem bank pôsobia v afrických štátoch aj mikrofinančné inštitúcie¹⁹ operujúce v súlade s právom *šari'a*, napríklad v Ghane.

Ako prechodná fáza medzi konvenčným bankovým systémom a systémom, v ktorom fungujú islamské banky, je vnímaná existencia tzv. islamských okien v tradičných bankách. Banky v tomto prípade využívajú svoju existujúcu siet' pobočiek v krajinách, ktoré majú určité zastúpenie muslimskej populácie, aby mohli rozšíriť svoju zákaznícku bázu aj o týchto klientov. Banka v tomto prípade ponúka klientom v rámci islamského okna produkty, ktoré sú

⁷ ISLAMIC FINANCIAL SERVICES BOARD (2019): List of members.

⁸ ISLAMIC FINANCIAL SERVICES BOARD (2019): Prudential and Structural Financial Indicators (PSIFIs).

⁹ ZAWYA (2018): Huge potential for Islamic banking in Egypt; lack of political will stymies growth.

¹⁰ LIBYAN ISLAMIC BANK (2019): About Us.

¹¹ JAIZ BANK PLC (2019)

¹² SHAHID, E. (2011). Islamic Banking in Sudan.

¹³ ABDELRAHIM EL-BRASSI, M. (2017): Libya's Transformation to an Islamic Financial System: Issues and Challenges.

¹⁴ ISLAMIC LINE (2018): Islamic Banks in Africa.

¹⁵ AL BARAKA (2018): Banque Al Baraka D'Algérie.

¹⁶ AGIB BANK (2016): About Us.

¹⁷ GULF AFRICAN BANK (2016)

¹⁸ AMANA BANK (2019)

¹⁹ ISLAMIC LINE (2018): Islamic Banks in Africa.

v súlade s právom *šari`a*, avšak v ostatných častiach funguje ako dovtedy, a teda ako konvenčná banka.²⁰

Získavanie údajov o pôsobení islamských okien v Afrike je veľmi náročné a rovnako ako pri islamských bankách, ani tu neexistuje inštitúcia poskytujúca vyčerpávajúci zoznam bánk. Medzi africké banky, ktoré ponúkajú služby islamského bankovníctva, ale nie sú islamskými bankami, patria napríklad National Bank v Egypte, FinBank v Nigérii, Absa Bank v Juhoafrickej republike alebo First Community Bank v Keni²¹ a tiež viacero bánk v Líbyi.²²

Poskytovanie bankových služieb v súlade s právom *šari`a* v Afrike sa podľa dostupných údajov zdá byť v kompetencii dvoch typov subjektov. Bud' ide o islamské banky, alebo o islamské okná tradičných báNK, pričom v prípade oboch typov sú poskytovateľmi najmä domáce bankové inštitúcie vo vlastníctve štátu, resp. podporované rozvojovými agentúrami. Druhým typom poskytovateľov sú banky z krajín so silnou muslimskou populáciou, najmä z Ázie. V sektore islamského bankovníctva v Afrike sa teda nepresadzujú banky západných krajín, ktoré by sa snažili o rozšírenie zákazníckeho portfólia poskytovaním nového typu produktov.

2 Európa a islamské bankovníctvo na príklade Bosny a Hercegoviny

V súčasnosti bankový sektor v európskom prostredí nadále rastie, aj keď ani túto oblasť finančného sektora neobišlo viacero problémov. Spomínaná globálna finančná kríza z roku 2008 poukázala okrem iného na fakt, že nie je vhodné orientovať všetky finančné operácie výlučne na konvenčné finančné inštitúcie. Vhodnou diverzifikáciou finančných subjektov by sme podľa odborníkov prispeli k stabilnejšiemu globálnemu finančnému sektoru. Zameranie sa práve na islamský model má viacero dôvodov. Okrem stále rastúcej muslimskej populácie, ktorá zvyšuje dopyt po produktoch islamského bankovníctva, významný faktor predstavuje rovnako silnejšia pozícia islamských inštitúcií so sídlom v krajinách s prevahou muslimského obyvateľstva. Spolu s uváženými bankovými postupmi a vplyvom globalizácie finančných trhov tieto aspekty napomohli urýchliť rozvoj islamského finančného sektoru do západných krajín.

Aktíva podriadené sa islamskému právu *šari`a* v sledovanom období za rok 2018 vzrástli podľa údajov *The Bankers* oproti predošlému roku o 8,05 % na hodnotu 1,656 biliónov USD, pričom si udržiavajú približne rovnaký percentuálny nárast v porovnaní s predošlým sledovaným obdobím.²³ Najnovší vývoj podľa štúdie však naznačuje, že rast bol zaznamenaný najmä v oblasti Blízkeho východu, región Austrália – Európa – Amerika totiž zaznamenal pomerne výrazné straty. Po dosiahnutí rastu 20,2 % v tomto regióne za rok 2018 sa aktíva v súlade so *šari`a* v tohtoročnom sledovanom období znížili o 12,8 %. Tento jav je spôsobený najmä hospodárskou krízou na najväčšom trhu v regióne – Turecku. Druhá a tretia najväčšia banka operujúca v súlade s islamským právom (*Türkiye Finans Katılım Bankası* a *Albarakah Tur*) zaznamenali pokles základne svojich aktív o 13,7 %, resp. o 16,7 %, čím t'ahajú celý región výkonnostne nadol.²⁴

Spomedzi európskych krajín je práve Spojené kráľovstvo – hlavné finančné centrum v Európe – priekopníkom v oblasti etablovania islamského ekonomickejho modelu a ašpiruje o zaistenie vedúceho postavenia v oblasti islamského modelu mimo muslimského sveta.

²⁰ SOLE, J. (2007): Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems.

²¹ BANK NEGARA MALAYSIA (2017): Islamic Finance In Africa: Impetus for Growth, p. 2.

²² ABDELRAHIM EL-BRASSI, M. (2017): Libya's Transformation to an Islamic Financial System: Issues and Challenges.

²³ EVERINGTON, J. (2019): The Banker's Top Islamic Financial Institutions – 2019.

²⁴ Ibid.

Napriek relatívne malej muslimskej populácií poskytuje dobrú dostupnosť islamských finančných inštitúcií.²⁵ Zaujímavý vývoj je zaznamenaný taktiež vo Francúzsku, kde je sústredená jedna z najväčších muslimských menší v Európe. Islamský finančný sektor má v tejto západoeurópskej krajine značný potenciál pre rozvoj, vägna legislatíva a politická nevôle však celý proces spomaľujú.

Hlavným aspektom skúmania v rámci nášho príspevku je zameranie sa na islamský ekonomický model v rozvojovom svete. Definícia rozvojových krajín sa líši naprieč odborníkmi a rovnako významné medzinárodné inštitúcie pristupujú k definovaniu rozvojových krajín rôzne. Finančný trh v európskom prostredí je značne rozvinutejší, ako je to v prípade Afriky. Pre potreby príspevku bolo teda nutné zamerať sa na vybrané európske krajiny s ohľadom na rozvojový charakter ekonomiky.

Spomedzi viacerých rozvojových európskych krajín sme sa zamerali na Bosnu a Hercegovinu, nakoľko táto krajina sa ako jediná krajina spomedzi všetkých európskych krajín nachádza na zozname krajín skupiny G77. Ide o zoskupenie rozvojových krajín v rámci Organizácie spojených národov (OSN), ktoré kooperujú v ekonomických záležitostiach, snažia sa o spoločné presadenie svojich záujmov na pôde OSN a takisto sa usilujú o zlepšenie spolupráce juh-juh.²⁶ Napriek zdanlivo miernejšiemu stupňu rozvoja národnej ekonomiky predstavuje Bosna a Hercegovina krajinu s priaznivým prostredím pre rozvoj islamského bankovníctva. Jednotlivé atribúty islamského finančného modelu v Bosne a Hercegovine v nasledujúcej časti bližšie charakterizujeme.

Pri porovnaní s ostatnými európskymi krajinami má podľa štúdie²⁷ autorov Komorowski a Kubiszewska Spojené kráľovstvo vedúce postavenie v dostupnosti islamských finančných služieb napriek pomerne nízkemu pomeru muslimského obyvateľstva na celkovej populácii v krajine. Francúzsko či Nemecko naopak nedeklarujú výraznú mieru etablovania islamských finančných inštitúcií v národných ekonomikách. Iba v Bosne a Hercegovine sa nachádza plnohodnotná islamská banka, ktorej produkty sú oficiálne certifikované Radou šari'a.

Vďaka úspešnej implementácii islamského modelu v Spojenom kráľovstve môžeme identifikovať niekol'ko faktorov, ktoré môžu mať pozitívny vplyv na etablovanie tohto nekonvenčného systému v európskych podmienkach. Jednou z výhod je skutočnosť, že (1) Spojené kráľovstvo patrí medzi popredné svetové finančné centrá; (2) aktívne sa usiluje o odstránenie právnych prekážok pre rozvoj islamského bankovníctva; (3) v krajine sa nachádza významná muslimská komunita; (4) krajina disponuje dobrými ekonomickými podmienkami vyjadrené napr. rastom HDP či veľkosťou exportu; (5) udržiava si silné vzťahy s krajinami v Perzskom zálive.²⁸ Môžeme teda usudzovať, že ak by niektoré európske krajiny spĺňali spomenuté kritériá, boli by schopné zabezpečiť prostredie vhodné pre rozvoj islamského bankovníctva.

V nasledujúcej tabuľke (*Tabuľka 1*) uvádzame príklad troch európskych krajín, kde muslimské obyvateľstvo predstavuje významnú časť obyvateľstva (Bosna a Hercegovina, Spojené kráľovstvo a Francúzsko). Každá z krajín sa nachádza na rozdielnom stupni ekonomického vývoja, exportnej výkonnosti a líši sa aj rôznym prístupom k etablovaniu islamského bankovníctva v národnom hospodárstve.

²⁵ KOMOROWSKI, R. – KUBISZEWSKA, K. (2016): An Assessment of Islamic Banking in Bosnia and Herzegovina – a comparative analysis using the CAMELS approach. p. 372.

²⁶ G77 (2019): About the Group of 77.

²⁷ KOMOROWSKI, R. – KUBISZEWSKA, K. (2016): An Assessment of Islamic Banking in Bosnia and Herzegovina – a comparative analysis using the CAMELS approach. p. 372.

²⁸ Ibid.

Tabuľka 1 Faktory pre úspešné etablovanie islamského bankovníctva vo vybraných krajinách

Indikátor & krajina	Bosna a Hercegovina	Spojené kráľovstvo	Francúzsko
Ročný rast HDP (2017)	3,7 %	1,8 %	2,8 %
HDP p.c. PPP (2017)	12 274 USD	39 862 USD	38 955 USD
Celkový export (2017)	6,25 mld. USD	395 mld. USD	516 mld. USD
Umiestnenie medzi svetovými exportérmi	100.	10.	6.
Vládny plán rozvoja IB	prvotný prieskum	uskutočnený	neexistuje
Podiel muslimskej populácie	46 %	6 %	8,8 %

Pozn. IB – islamské bankovníctvo. Údaje sú uvádzané za rok 2017, nakoľko k tomuto obdobiu sa viažu najaktuálnejšie informácie ohľadom rastu HDP či exportu jednotlivých krajín.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa TRADING ECONOMICS (2019); THE OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2019); PEW RESEARCH CENTER (2019); WORLD BANK (2019)

Bosna a Hercegovina je špecifickou krajinou nielen čo sa týka ekonomických podmienok či historického vývoja, je takisto jednou z mála európskych krajín, kde sú väčšinovým obyvateľstvom muslimovia. Vychádzajúc z údajov Svetovej banky pri celkovom počte 3,5 mil. obyvateľov (približne 46 % tvoria muslimovia) a HDP p. c. v parite kúpnej sily 12 756 USD (za rok 2018) je však Bosna a Hercegovina v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami na nízkej ekonomickej úrovni.²⁹

Ako sme už naznačili v tabuľke vyššie, pre úspešné zavedenie islamského bankovníckeho modelu do praxe je potrebné splnenie viacerých kritérií, ide napr. (i) o prosperitu a vysoký rast HDP, (ii) rozvinuté podnikateľské prostredie, (iii) existujúci vládny plán rozvoja islamského bankovníctva v krajine, či (iv) veľkosť muslimskej populácie, príp. jej podiel na celkovom obyvateľstve v krajine. Bosna a Hercegovina má v porovnaní s ostatnými európskimi krajinami výrazne vyšší podiel muslimského obyvateľstva. Krajina má tiež vysoký rast HDP, čo naznačuje, že ide o „rozvíjajúcu sa“ ekonomiku. Vďaka týmto aspektom splňa minimálne dve zo spomínaných kritérií. Islamský finančný sektor sa však v krajine nerozvinul aj z dôvodu nedostatočných vládnych iniciatív na zlepšenie využívania týchto bankových služieb. V roku 2010 sice vláda spustila počiatočné prieskumy v oblasti implementácie islamského bankovníctva, no rozhodla sa neprijať radikálne opatrenia na jeho etablovanie v súlade s právom *šari'a*, nakoľko v multietnickej spoločnosti akou Bosna a Hercegovina bez pochýb je, by to spôsobilo obavy u nemoslimskej časti bosniackeho obyvateľstva.³⁰ Rovnako jediná muslimská banka v krajine Bosna Bank International mala problémy so získaním licencie z dôvodu negatívneho vnímania banky nemoslimskou spoločnosťou. Relatívne malé hospodárstvo, zlá infraštruktúra, ktorá nepriľáka veľa investorov a obmedzenia v právnej oblasti bránia plnhodnotnému rozvoju bankovníckeho sektoru v krajine. Pomer islamského obyvateľstva na celkovej populácii Bosny a Hercegoviny

²⁹ WORLD BANK (2019): GDP per capita PPP.

³⁰ ISLAMIC FINANCE NEWS (2014): IFN Country Analysis – Bosnia.

je sice výrazný, v absolútnom vyjadrení je však muslimská populácia v krajine oveľa menšia ako napr. vo Francúzsku, či Nemecku. Je problematické úplne presne vyjadriť počty muslimského obyvateľstva v jednotlivých európskych krajinách, nakoľko nedisponujeme úplne presnými najaktuálnejšími štatistikami. Za zmienku stojí aj fakt, že muslimská populácia v Spojenom kráľovstve je sice menšia ako v Bosne a Hercegovine, no je určite oveľa bohatšia. Islamský finančný trh v Bosne a Hercegovine by bol teda výrazne menší, napriek značnej muslimskej populácii.

Počiatky islamských ekonomických aktivít začali v bosnijskej spoločnosti rezonovať v 90. rokoch minulého storočia. Prvý pokus o otvorenie banky postavenej na základoch islamskej vierouky bol v roku 1990 so sídlom v Sarajeve. Kvôli neistej situácii v spoločnosti a následnej vojne však tento plán neboli zrealizované. V roku 1992 bola sice v Sarajeve zriadená banka Vakufska Bank, ktorá mala byť v súlade s islamskými finančnými princípmi. Aj táto snaha však nebola zrealizovaná, nakoľko banka operovala na konvenčných bankových princípoch a nepodriaďovala sa islamskému právu. Ďalšia výlučne islamská banka Orient Bank sice ponúkala bezúročné pôžičky a lákala veľké množstvo investorov, kvôli nedostatočným požiadavkám na minimálny kapitál však bola nútená svoje aktivity v Bosne a Hercegovine ukončiť.³¹

Zatiaľ jediný a najnovší pokus o etablovanie islamského bankovníctva v bosniackom hospodárstve predstavuje Bosna Bank International v Sarajeve, ktorá bola založená v roku 2000.³² Bola vôbec prvou bankou svojho druhu v Európe a ako jediná v Bosne a Hercegovine je v súlade s islamskými princípmi. Táto banka bola založená tromi významnými finančnými inštitúciami z muslimského prostredia. Najväčší podiel má Islamská rozvojová banka (45,46 %), ktorú tvorí 57 krajín tvoriacich Organizáciu islamskej spolupráce (OIC). Ďalšie dve banky Dubai Islamic Bank a Abu Dhabi Islamic Bank majú podiel po 27,27 %.³³ Banka bola za posledných 13 rokov hodnotená ratingom AAA poprednými svetovými ratingovými agentúrami. Toto hodnotenie prináleží iba najlepším a najbezpečnejším finančným inštitúciám. V poslednej dekáde banka zaznamenáva priemerný ročný rast 19,3 % a patrí medzi najrýchlejšie rastúce banky v Bosne a Hercegovine. Jej aktiva vzrástli zo 144 mil. KM (konvertibilných mariek) v roku 2006 na 1 mld. KM do konca roku 2018 (1 USD = 1,76 KM k 30. októbru 2019³⁴).³⁵

Záver

Celosvetový záujem o islamský ekonomický model neustále rastie. Jedným z hlavných dôvodov je stále rastúca muslimská populácia vo všetkých regiónoch sveta. Muslimovia podriadujúci sa vo všetkých spoločenských aktivitách islamským princípmi vyhľadávajú v značnej miere etické formy financovania a bankovníctva, čo má nemalú zásluhu na rozvoji islamského bankovníctva vo svete.

Nezanedbateľným aspektom je aj vplyv globálnej finančnej krízy a hľadanie alternatívnych prístupov v bankovníckom sektore. Islamský model sa zdal byť vhodnou alternatívou ku konvenčnému bankovníctvu, čo narastajúci islamský bankový sektor vo

³¹ KOMOROWSKI, R. – KUBISZEWSKA, K. (2016): An Assessment of Islamic Banking in Bosnia and Herzegovina – a comparative analysis using the CAMELS approach. p. 375.

³² BOSNA BANK INTERNATIONAL (2019)

³³ ALHARBI, A. (2016): Development of Islamic Finance in Europe and North America: Opportunities and Challenges. p. 113.

³⁴ XE (2019): XE Currency Converter.

³⁵ BOSNA BANK INTERNATIONAL (2019)

väčšine regiónov sveta len potvrdzuje. Tento segment sa stáva čoraz viac atraktívnym aj pre nemoslimských klientov.

Hlavným aspektom skúmania v rámci príspevku bola súčasná situácie etablovanie islamského ekonomickejho modelu v rozvojových krajinách so zreteľom na africký a európsky trh. V súčasnosti je sice hlavným centrom rozvoja islamského bankovníctva Ázia. Avšak africké, ako aj európske rozvojové krajiny majú značný potenciál pre rozvoj islamského bankovníctva v národných hospodárstvach. Rastúca moslimská populácia v severnej a subsaharskej Afrike spolu s ďalšími demografickými ukazovateľmi robia z afrického kontinentu atraktívny trh pre islamské finančné inštitúcie. V európskom priestore je významnou krajinou v rozvojovom štádiu národnej ekonomiky Bosna a Hercegovina, v ktorej bola založená vôbec prvá islamská banka v Európe. Napriek značným problémom v právnej oblasti, ako aj nespokojnosti nemoslimského bosniánskeho obyvateľstva je islamský model v Bosne a Hercegovine do značnej miery úspešný. Samozrejme, ako vo väčšine regiónov sveta, aj tu je veľký priestor pre lepšiu implementáciu nekonvenčného islamského bankovníctva do národných ekonomík.

Použitá literatúra:

1. ABDELRAHIM EL-BRASSI, M. (2017): Libya's Transformation to an Islamic Financial System: Issues and Challenges. In: *International Review of Management and Business Research*, roč. 6, č. 3.
2. AGIB BANK (2016): About Us. [online]. 2016. [Citované 26.10.2019]. Dostupné na internete: <http://www.agib.gm/>.
3. AL BARAKA (2018): *Banque Al Baraka D'Algerie*. [online]. 2018. [Citované 21.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.albaraka-bank.com/>.
4. ALHARBI, A. (2016): Development of Islamic Finance in Europe and North America: Opportunities and Challenges. In: *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*. p. 109-136. Dostupné na internete: <http://ijisef.org/>.
5. AMANA BANK (2019). [online]. 2019. [Citované 21.10.2019]. Dostupné na internete: <https://amanabank.co.tz/>.
6. ARIFF, M. (1988): Islamic Banking. In: *Asian-Pacific Economic Literature*, roč. 2, č. 2, s. 48-64.
7. BANK NEGARA MALAYSIA (2017): *Islamic Finance In Africa: Impetus for Growth*. [online]. 2017. [Citované 21.10.2019]. Dostupné na internete: <http://Www.Mifc.Com/Index.Php?Ch=28&Pg=72&Ac=182&Bb=Uploadpdf>.
8. BOSNA BANK INTERNATIONAL (2019). [online]. 2019. [Citované 26.10.2019]. Dostupné na internete: <http://www.bbi.ba/en/o-nama>
9. DOMAT, C. (2018): *Islamic Finance: Just For Muslim-Majority Nations?* [online]. 2018. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.gfmag.com/topics/blogs/islamic-finance-just-muslim-majority-nations>.
10. DUBAI ISLAMIC BANK (2017): *Global Islamic Finance Report 2017*. [online]. 2017. [Citované 20.04.2019.], s. 47-67. Dostupné na internete: <http://www.gifr.net/publications/gifr2017/ifci.pdf>.
11. EUROPEAN CENTRAL BANK (2013): *Islamic Finance in Europe*, Frankfurt am Main: European Central Bank, 2013. [online] Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2251204
12. EVERINGTON, J. (2019): *The Banker's Top Islamic Financial Institutions – 2019*. [online]. 2019. [Citované 02.11.2019.] Dostupné na internete: <https://www.thebanker.com/Reports/The-Banker-s-Top-Islamic-Financial-Institutions-2019>.

13. GANTI, A. (2019): *Sukuk*. [online]. 2019. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.investopedia.com/terms/s/sukuk.asp>.
14. GULF AFRICAN BANK (2016). [online]. 2016. [Citované 26.10.2019]. Dostupné na internete: <http://www.gulfaficanbank.com/>.
15. G77 (2019): *About the Group of 77*. [online]. 2019. [Citované 21.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.g77.org/doc/index.html>.
16. HASSAN, M. K. (2012): *A Primer on Islamic Banking and Finance*. [online]. 2012. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: https://www.uibk.ac.at/wuv/podcasts_vortraege/2009/.
17. ISLAMIC FINANCE NEWS (2014): *IFN Country Analysis – Bosnia*. [online] 2014. [Citované 16.10.2019]. Dostupné na internete: www.islamicfinancenews.com/ifn-country-analysis-bosnia?page=1.
18. ISLAMIC FINANCIAL SERVICES BOARD (2019): *List of members*. [online]. 2019. [Citované 21.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.ifsb.org/membership.php>
19. ISLAMIC FINANCIAL SERVICES BOARD (2019): *Prudential and Structural Financial Indicators (PSIFIs)*. [online]. 2019. [Citované 21.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.ifsb.org/psifi_03.php
20. ISLAMIC LINE (2018): *Islamic Banks in Africa*. [online]. 2018. [Citované 15.10.2019]. Dostupné na internete: <http://www.islamicline.com/islamicbanks.html>.
21. JAIZ BANK PLC (2019). [online]. 2019. [Citované 15.10.2019]. Dostupné na internete: <https://jaizbankplc.com/>.
22. KOMOROWSKI, R. – KUBISZEWSKA, K. (2016): An Assessment of Islamic Banking in Bosnia and Herzegovina – a comparative analysis using the CAMELS approach. In: *Ekonomia Miedzynarodowa* 16 (2016). p. 367-387. DOI: 10.18778/2082-4440.16.05
23. LIBYAN ISLAMIC BANK (2019): *About Us*. [online]. 2019. [Citované 20.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.lib.com.ly/Page.aspx?p=About_Us.
24. MOHAMED, S. – GONI, A. – HASAN, S. (2018): *Islamic Finance Development Report 2018*. [online]. 2018. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://repository.salaamgateway.com/images/iep/galleries/documents/20181125124744259232831.pdf>.
25. PEW RESEARCH CENTER (2017): *Europe's growing Muslim population*. [online]. 2017. [Citované 20.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.pewforum.org/2017/11/29/europe-s-growing-muslim-population/>
26. PEW RESEARCH CENTER (2019): *Global Religious Futures Project*. [online]. 2019. [Citované 20.10.2019]. Dostupné na internete: <http://www.globalreligiousfutures.org/countries/>
27. PEW RESEARCH CENTER (2011): *Table: Muslim Population by Country*. [online]. 2011. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.pewforum.org/2011/01/27/table-muslim-population-by-country/>.
28. SADR, S. M. B. (1982): *An Introduction to Principles of Islamic Banking*. BonyadBe'that, Teherán.
29. SALAAM GATEWAY (2019): *Global Islamic Economy Indicator*. [online]. 2019. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.salaamgateway.com/global-islamic-economy-indicator/>.
30. SHAHID, E. (2011). *Islamic Banking in Sudan*. [online]. 2011. [Citované 19.10.2019]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/228202433_Islamic_Banking_in_Sudan.

31. SOLE, J. (2007): *Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems*. [online]. ASEAN, 2007. [Citované 19.10.2019]. Dostupné na internete: https://asean.elibrary.imf.org/view/IMF001/03798-9781451867398/03798-9781451867398/03798-9781451867398_A001.xml?print&redirect=true.
32. SVETOVÁ BANKA (2019): *GDP (current US\$)*. [online]. 2019. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
33. THE GUARDIAN (2009): *The world in muslim populations*. [online]. 2009. [Citované 20.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/news/datablog/2009/oct/08/muslim-population-islam-religion>.
34. THE OBSERVATORY OF ECONOMIC COMPLEXITY (2019): *Countries*. [online]. 2019. [Citované 26.10.2019]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/>.
35. TRADING ECONOMICS (2019): *Summary – Bosnia and Herzegovina GDP Annual Growth Rate etc.* [online]. 2019. [Citované 26.10.2019]. Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/gdp-growth-annual>.
36. WORLD BANK (2019): *GDP per capita PPP*. [online]. 2019. [Citované 25.10.2019]. Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?locations=BA-FR-GB>.
37. XE (2019): *XE Currency Converter*. [online]. 2019. [Citované 30.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.xe.com/currencyconverter/convert/?Amount=1&From=USD&To=BAM>.
38. ZAWYA (2018): *Huge potential for Islamic banking in Egypt; lack of political will stymies growth*. [online]. 2018. [Citované 12.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.zawya.com/mena/en/business/story/Huge_potential_for_Islamic_banking_in_Egypt_lack_of_political_will_stymies_growth-ZAWYA20180111064610/.

Kontakty:

Ing. Natália Zagoršeková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

Ing. Kristína Krupová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: kristina.krupova@euba.sk

PROGRESSIVE PERSONAL INCOME TAXATION

Sergey Zaitsev

Department of Economics Security, Astrakhan State Technical University,
Tatisheva 16, 414056 Astrakhan, Russia, e-mail: voland_home@mail.ru

Abstract: Today, the opinion prevails that the flat income taxation does not fully satisfy modern realities. The opportunities for levying progressive taxation are being widely discussed at various levels. If the system of progressive personal income taxation (PIT) is properly organized and the tax deductions are collected in the right way, than the goals of social justice will be achieved and, on the other hand, the minimum size of maximum rates won't give occasion to payers to avoid tax paying. The purpose of this paper is that the principle of social justice could be achieved through the progressive personal income taxation system. Social differentiation is steadily increasing and in the last years it has reached catastrophic proportions: the ratio of income of the richest citizens of Russia (10%) to that of the poorest citizens (10%) amounted to 15.8% in 2018. In terms of the number of dollar billionaires in Europe, Russia is confidently leading, with one third of the population living below the poverty line. According to data provided by Rosstat, in the period from January to September in 2018 10% of the richest Russians accounted for 30.5% of the total cash income of the population, and 10% of the poorest had only 1.9%.¹ There was used the calculation method to deduce a formula for determining the amount of personal income tax, to find the specific weight of taxpayers and to analyze the additional amount of personal income tax in the Russian Federation. As a result, there are three options for tax rates: hard option, medium option, soft option. The conclusions made in the paper can be applied to introduce the progressive taxation in the Russian Federation.² It can be inferred that the proper organization of the progressive personal income taxation system and correct tax deductions will help to achieve the goals of social justice and, on the other hand, the minimum maximum rates will not become an excuse for payers to find ways to avoid tax paying.³ I would like to emphasize the fact that using a progressive tax scale is beneficial mainly for the corporate taxes, although the personal income tax must undergo certain changes.

Key words: progressive scale, tax rates, personal income tax.

JEL: E62, H21, H71

Introduction

In accordance with Article 224 of the Tax Code of the Russian Federation, the personal income tax is levied at a 13% rate. The corporate income tax rate is 20% (Article 284 of the Tax Code of the Russian Federation). Other rates are set for special types of income. At that, the Russian legislation does not provide for a differentiated scale depending on the level of income⁴. As for social tension, this problem is pressing for modern Russia. The fact is that the gap between the wealthiest strata of the population and the poorest ones is a multiple of 15.

¹ Gritsenko, V.V. (2013): The tax rate on personal income in the context of the principle of fair taxation.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

Progressive taxation should ensure the support for the low-income citizens by increasing the tax burden on high-income citizens.⁵

1 Principle of social justice

Nowadays, the system of personal income taxation in the Russian Federation (Article 224 of the Tax Code) provides for a flat tax rate of 13% regardless of the personal income, which violates the principle of social justice assuming progressive tax payment depending on the amount of individual income⁶. Realization of the principle of social justice offers: (1) a formula for calculating the amount of personal income tax, depending on the amount of income of citizens, not allowing abrupt growth of personal income tax depending on income, (2) determining the proportion of taxpayers who could get a relief from the tax burden due to the proposed tax system, as opposed to the current tax system and (3) offering different versions of personal income taxation, each version calculating the potential sum of the personal income tax of the consolidated budget of the Astrakhan region for the full range of employees in the organizations and comparing it with the actual one.

The actual structure of personal income tax, depending on the income level of the working citizens, is given in Table 1 which shows that 88.4% (the total sum of lines 3, 4, 5, 6) of employees had an annual cash income not exceeding 300.000 rubles, or 25.000 rubles per month.

Table1. The structure of personal income tax with held and transferred to the budget by tax agents (legal entities) in 2018

Nº n/n	Taxpayer category based on annual income	Amount of cash income (million rubles)	Amount of withheld transferred personal income tax (million rubles)	Number of taxpayers (people)	The annual amount of personal income tax per taxpayer (thousand roubles.)	Annual cash income per taxpayer (thousand rubles)
1	2	3	4	5	6 (=4/5)	7 (=3/5)
1	Total	58 781	7683	422785	18.17	139.03
2	including					
3	Income to 80 thousand rubles.	5 375	699	218 941	3.19	24.55
4	Income from 80 to 150 thousand rubles	7 267	945	74 772	12.63	97.19
5	Income from 150 to 250 thousand rubles.	11 102	1 443	61 319	23.53	181.05
6	Income from 250 to 300 thousand rubles.	5 200	676	17 463	38.71	297.76
7	Income from 300 to 800 thousand rubles.	19 511	2 540	41 987	60.49	464.7
8	Income from 800 to 1500 thousand rubles.	7 453	973	7 260	133.97	1 026.6
9	Income from 1500 to 3000 thousand rubles.	1 792	239.1	871	274.54	2 057
10	Income more 3000 thousand rubles.	1 084	169	172	982.84	6 299.7

Source: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics.

⁵ Zherebtsova, A.A. (2012): Luxury tax in the tax system of the Russian Federation // Taxes and taxation, p. 73–78.

⁶ Osokina, I.V. – Afanasiev, I.V. – Kurbanov, S.A. – Lustina, T.N. – Stepanova, D.I. (2019): Tax regulation and attraction of investments in the waste management industry: innovations and technologies. Amazonia Investiga, p. 369-377.

It is this level that is proposed as a “borderline” one, i.e. for incomes less than 300 thousand rubles, taxation will be carried out at rates below 13%, and the lower the income, the lower the rate. For incomes of more than 300 thousand rubles, taxation will be carried out at rates higher than 13%, and the higher the income, the higher the rate.

2 Proposed Options for Progressive Taxation Rates

Table 2. Proposed options for progressive tax rates

№ n/n	Taxpayer category based on annual income	"Hard" option	"Soft " option	"Medium" option
1	2	3	4	5
1	Income to 80 thousand rubles.	13	10	11.5
2	Income from 80 to 150 thousand rubles	13	11	12
3	Income from 150 to 250 thousand rubles.	13	12	12.5
4	Income from 250 to 300 thousand rubles.	13	13	13
5	Income from 300 to 800 thousand rubles.	20	20	20
6	Income from 800 to 1500 thousand rubles.	30	30	30
7	Income from 1500 to 3000 thousand rubles.	35	35	35
8	Income more 3000 thousand rubles.	38	38	38

Source: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics

In the “hard version”, the potential (possible) amount of personal income tax will be 9,125 million rubles, or 19% more than it actually was (Table 3). In this case, the average tax rate will be 15.54% instead of 13% under the current tax system.

Table 3. The potential amount of personal income tax at PS NO DFL ("hard option")

№ n/n	Taxpayer category based on annual income	Actual personal income tax at 13% (million rubles)	Average bid %	The potential amount of personal income tax (million rubles)	Deviation	Growth %
1	2	3	4	5	6 (=5-3)	7 (=5/3)
1	Income to 80 thousand rubles.	699	13	699	0	100
2	Income from 80 to 150 thousand rubles	945	13	945	0	100
3	Income from 150 to 250 thousand rubles.	1 443	13	1 443	0	100
4	Income from 250 to 300 thousand rubles.	676	13	676	0	100
5	Income from 300 to 800 thousand rubles.	2 540	20	3 020	480	119
6	Income from 800 to 1500 thousand rubles.	973	30	1 503	530	155
7	Income from 1500 to 3000 thousand rubles.	239	35	474	235	198
8	Income more 3000 thousand	169	38	366	197	217

	rubles.										
9	Total	7 683	15,54	9 125	1 441	119					
	Note:										
	1) The amount of personal income tax per 1 = 9 125/422 785*1000= 21,6 thousand rubles.										
	2) Average. % = 21,6/139.03*100% = 15.54%, where 139,03- average FDD (table. 2, line 1, count 7)										

Source: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics

In the “soft version”, the potential (possible) amount of personal income tax will be 8,182 million rubles, or 6.5% more than it actually was (Table 4). In this case, the average tax rate will be 13.92% instead of 13% under the current tax system.

Table 4. The potential amount of personal income tax for PS BUT DFL ("soft version")

Nº n/n	Taxpayer category based on annual income	Actual personal income tax at 13% (million rubles)	Average bid %	The potential amount of personal income tax (million rubles)	Deviation	Growth %					
1	2	3	4	5	6 (=5-4)	7 (=5/3)					
1	Income to 80 thousand rubles.	699	10	538	-161	76,9					
2	Income from 80 to 150 thousand rubles	945	11	740	-205	78,3					
3	Income from 150 to 250 thousand rubles.	1 443	12	1 191	-252	82,5					
4	Income from 250 to 300 thousand rubles.	676	13	592	-84	87,6					
5	Income from 300 to 800 thousand rubles.	2 540	20	2 819	+279	111					
6	Income from 800 to 1500 thousand rubles.	973	30	1 468	+495	151					
7	Income from 1500 to 3000 thousand rubles.	239,1	35	470	+231	196					
8	Income more 3000 thousand rubles.	169	38	365	+196	216					
9	Total	7 683	13,92	8 182	+499	106,5					
	Note:										
	1) The amount of personal income tax per 1 = 8182/422785*1000=19,35 thousand rubles.										
	2) Average % = 19,35/139,03*100% = 13,92%, where 139,03 - average FDD (table. 2, line 1, count 7)										

Source: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics

With the “average option”, the potential (possible) amount of personal income tax will be 8,654 million rubles, or 13% more than it actually was (Table 5). In this case, the average tax rate will be 14.72% instead of 13% under the current tax system.

Table 5. The potential amount of personal income tax for PS BUT DFL ("middle option")

Nº n/n	Taxpayer category based on annual income	Actual personal income tax at 13% (million rubles)	Average bid %	The potential amount of personal income tax (million rubles)	Deviation	Growth %
1	2	3	4	5	6 (=5-4)	7 (=5/3)
1	Income to 80 thousand rubles.	699	11,5	618	- 81	88,5
2	Income from 80 to 150 thousand rubles	945	12	842	- 103	89
3	Income from 150 to 250 thousand rubles.	1 443	12,5	1 317	- 126	91
4	Income from 250 to 300 thousand rubles.	676	13	634	- 42	94
5	Income from 300 to 800 thousand rubles.	2 540	20	2 920	+ 380	115
6	Income from 800 to 1500 thousand rubles.	973	30	1 485	+ 512	153
7	Income from 1500 to 3000 thousand rubles.	239,1	35	472	+ 233	197
8	Income more 3000 thousand rubles.	169	38	366	+ 197	216
9	Total	7 683	14,72	8 654	+ 971	113
Note:						
1) The amount of personal income tax per 1 = $8654/422785*1000= 20.47$ thousand rubles.						
2) Average.% = $20.47/139.03*100\% = 14.72\%$, where 139,03- average FDD (table. 2, line 1, count 7)						

Source: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics

Thus, depending on the chosen option, additional revenues for the budget system of the Astrakhan region will range from 6.5% to 19% (Table 6).

Table 6. Additional amount of personal income tax for the proposed betting options PS NO DFL

Indicators	Unit of measurement	"Hard" option	"Soft " option	"Medium" option
The actual amount of personal income tax under existing legislation	million rubles	7 683	7 683	7 683
The potential amount of personal income tax	million rubles	9 125	8 182	8 654
Deviation	million rubles	1 441	499	971
Growth	%	119	106.5	113

Source: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics

Conclusion

It should be emphasized that the progressive taxation system has to be introduced in the Russian Federation in the future. In my opinion, such innovations are necessary, but they should not be spontaneous or base only on political aspirations. Changes are associated with fundamental processing of tax legislation, studying economic, social and, what is most important, legal consequences. I would like to emphasize that the use of a progressive scale is primarily important for a corporate tax, although the personal income tax must undergo certain changes.

References:

1. Belyanskaya, O.V. – Tutaeva, D. R. (2013): About some trends in tax administration in Russia. In: *Russian Journal of Entrepreneurship*, 2013, Vol. 3, No. 3, pp. 12–18.
2. Bushmin, E.V. (2014): Features of the implementation of the fiscal function of the tax system of Russia in modern conditions. In: *Scientific notes of the Russian State Social University*, 2014, Vol. 3, No. 3, pp. 108–119.
3. Ekimova, K. V. – Buravova, S.V. (2011): The relationship of the local labor market, real estate market and the consumer market through the system of the reproductive process. In: *Vector of science TSU*, 2011, Vol. 3, No 1, pp. 12–15.
4. Gritsenko, V. V. (2013): The tax rate on personal income in the context of the principle of fair taxation. (2013): *Leningrad Journal of Law*, 2013, Vol. 3, No. 3, pp. 64–71.
5. Kosov, M. E. (2014): The potential of evolutionary theory in the study of the dynamics of economic relations. In: *Economics and Entrepreneurship*, 2014. Vol. 12, No. 12, pp. 8–17.
6. NALOG. (2014): Statistics. [online]. In: *NALOG*, 3. 6. 2019 [Cited 3. 6. 2019.] Available online: https://www.nalog.ru/rn/related_activities/statistics_and_analytics.
7. Osokina, I.V. – Afanasiev, I.V. – Kurbanov, S. A. – Lustina, T. N. – Stepanova, D. I. (2019): Tax regulation and attraction of investments in the waste management industry: innovations and technologies. In: *Amazonia Investiga*. 2019, Vol. 8, No. 23, pp. 369-377.

Contact:

doc. Sergey Zaitsev, PhD.

Department of Economics Security
Astrakhan State Technical University
Tatisheva 16
414056 Astrakhan
Russia
e-mail: voland_home@mail.ru

MODERN CITY MOBILITY: CASE OF MOSCOW

Dmitry Zavyalov ^a – Olga Saginova ^b – Nadezhda Zavyalova ^c

^a Entrepreneurship and logistics department, Plekhanov Russian University of Economics,
Stremyanny lane 36, 117997 Moscow, Russia, e-mail: zavyalov.dv@rea.ru

^b Entrepreneurship and logistics department, Plekhanov Russian University of Economics,
Stremyanny lane 36, 117997 Moscow, Russia, e-mail: saginova.ov@rea.ru

^c W Entrepreneurship and logistics department, Plekhanov Russian University of Economics, Stremyanny
lane 36, 117997 Moscow, Russia, e-mail: zavyalova.nb@rea.ru

Abstract: As the cost and inconvenience of road congestion grow, big cities around the world try to solve the problem of how to move an increasingly mobile population around. Transportation best practices have been introduced in Moscow in recent years, including public transport modernization and development; attractive rail and bus services; fast reliable links from city centers to airports; a common ticket for all transport modes in the metropolitan area; transport information accessible via the internet and mobile telephone; priority right of way; and dedicated road space for buses. All of these best practices are making the next step in developing citizens' mobility favorable. Pedestrians and cyclists make an excellent option for inner city centers and districts mobility and first/last mile transportation. The paper describes how, by following the big cities fashion for cycling mobility, Moscow is gradually developing a strategy for using bicycles as a transportation mode. Research using face-to-face and telephone questionnaires was undertaken to test an approach to monitor the citizens' perception of cycling infrastructure indicators, such as safety, cohesion, connectedness, and comfort.

Keywords: cycling infrastructure, transport modes, modal share, comfort, megapolis, mobility

JEL: R41, R58, L91

Introduction

Transport problems of big cities such as road congestion, inability to increase roads in dense historical quarters, and increasing air and noise pollution due to sizeable modal share of cars decrease the quality of life and cause social tensions (Hulla and O'Holleran, 2014). Growing city territory due to high real estate prices in the city center and people moving to the city suburbs increased the modal share of private cars in city transportation, thus becoming the primary issue to deal with when developing sustainable public transport systems (Spirin et al., 2016).

Best practices of the most developed cities in the world show several approaches to increase citizens' mobility in a modern megapolis. These approaches include developing and modernization of public transport, including buses, rail, underground and commuter service; quick links from city centers to airports; priority right of way and dedicated public transport lanes; common ticket for all transport modes in the metropolitan area; and transport information accessible via the internet and mobile telephone.

In all these areas Moscow has improved citizens' mobility in recent years. Public ground transport optimization, underground network development, and a new public transport fleet have been successfully developing multi-modal mobility options (Saginova and Zavyalova, 2018) and decreasing the modal share of private cars. Urban mobility is an important social resource (Costa et al., 2017) and several factors such as income level,

employment, gender and age, transport model shares, and customers' mobility preferences influence mobility (Kleiman, 2011). Urban mobility shows how easy it is to travel around the city with different objectives: for business, study, leisure, or recreation (Magagnin and Silva, 2008). Sustainable mobility requires ease of urban travel without sacrificing important social and individual values such as time, health, and environmental impact (Basbas and Papanikolaou, 2009). Many big cities facing the problem of traffic congestion are developing priority schemes for public transport and cycling use as urban mobility options (Pucher and Buehler, 2008).

Objectives of using bicycles in big cities can be different (Fishman et al., 2015; Heinen et al., 2009; Krizek and Stonebraker, 2011). Some cities plan to use bicycles for leisure or sports. In London initially, cycling was used as a means to increase physical activity and fight obesity; however, with the development of cycling infrastructure bicycles started to be used for business travel. In Chinese and Dutch cities bicycles have traditionally been used as a means of transport along with cars. In France, bike-sharing systems were used to decrease congestion. In many ways cycling in big cities is reducing traffic congestion, improving urban air and life quality due to increased physical activity, and decreasing health risks (Saginova and Zavyalova, 2018).

1 Cycling infrastructure monitoring

To plan cycling infrastructure development city authorities should monitor citizens' perception of, and satisfaction with, the developments introduced.

Cycling infrastructure development in Moscow started several years ago and has been under the Transportation Department's control since 2014. In 2016-2017 several surveys to assess citizens' perception of city cycling were undertaken. The survey of 2016 showed citizens' readiness to cycle especially in the first-mile-last-mile part of the journey, i.e., to and from the public transport stations. The perception of citizens was impossible to monitor using the results of these surveys due to the use of different indicators in the surveys. Regular monitoring of customers' perception of cycling infrastructure was essential to develop a sustainable and systematic approach to cycling as part of urban mobility in Moscow.

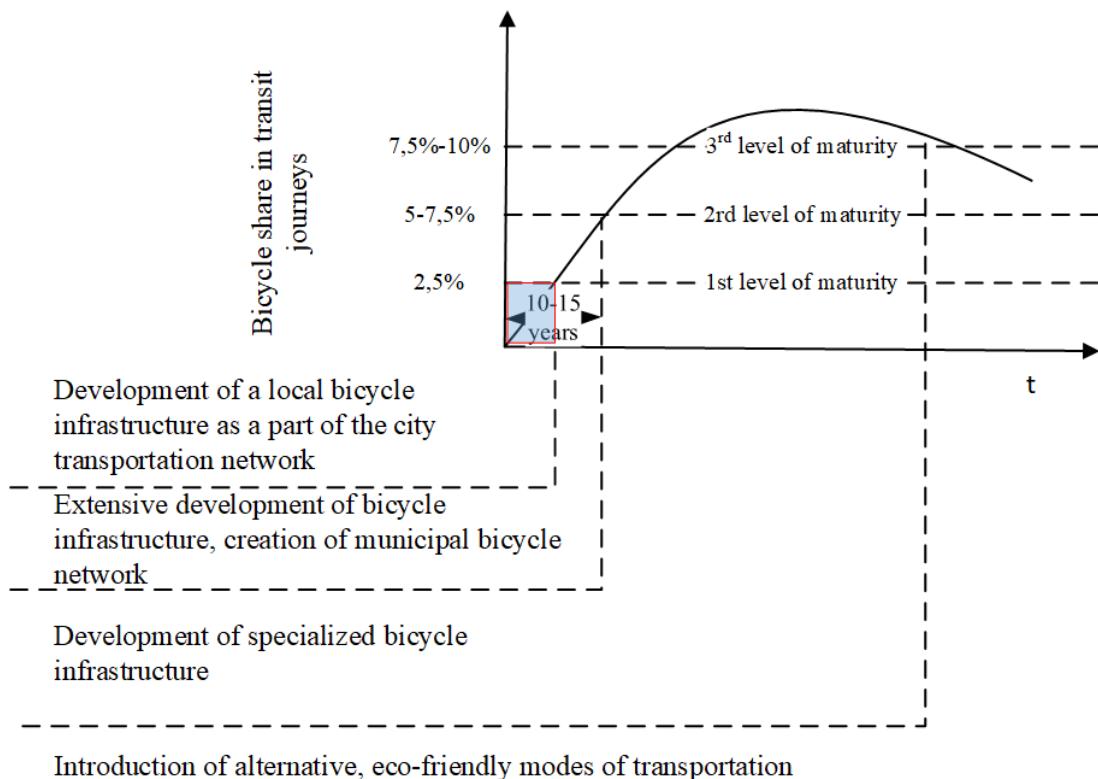
Monitoring methodology was developed by a research team of the Entrepreneurship and logistics department of the Plekhanov Russian University of Economics. To test the methodology a survey was undertaken in 2018. The survey sample included 452 bicycle users interviewed face-to-face, and a telephone survey of 500 respondents who can cycle but do not use bicycles in the city. The sample included residents of all city districts and representatives from all age groups of Moscow's population. The questionnaire for the survey included questions in four main areas of cycling infrastructure assessment: cohesion, directness, comfort, and attractiveness (Heinen et al., 2009). The questionnaire for the face-to-face survey included 14 questions with a 10-point assessment scale and 12 open questions; the questionnaire for the telephone survey included five questions with a 10-point scale and 12 open questions.

2 Cycling infrastructure indicators

A system of indicators using technology and marketing approaches is used to assess the level of cycling infrastructure development. The technology approach is based on the use of "hard" indicators showing the compliance of infrastructure parts and elements with the technical norms and requirements. The marketing approach assesses the expectations and satisfaction level of cycling infrastructure users, potential users, and other citizens using "soft" indicators of cohesion, directness, comfort, and attractiveness.

Best international practices analysis showed that building a high quality integrated urban mobility system including cycling infrastructure takes 10-15 years. Moscow's cycling infrastructure is now at the first level of maturity (Figure 1). This level targets local developments within the city districts and the integration of cycling into the city transportation system.

Figure 1: Levels of cycling infrastructure maturity

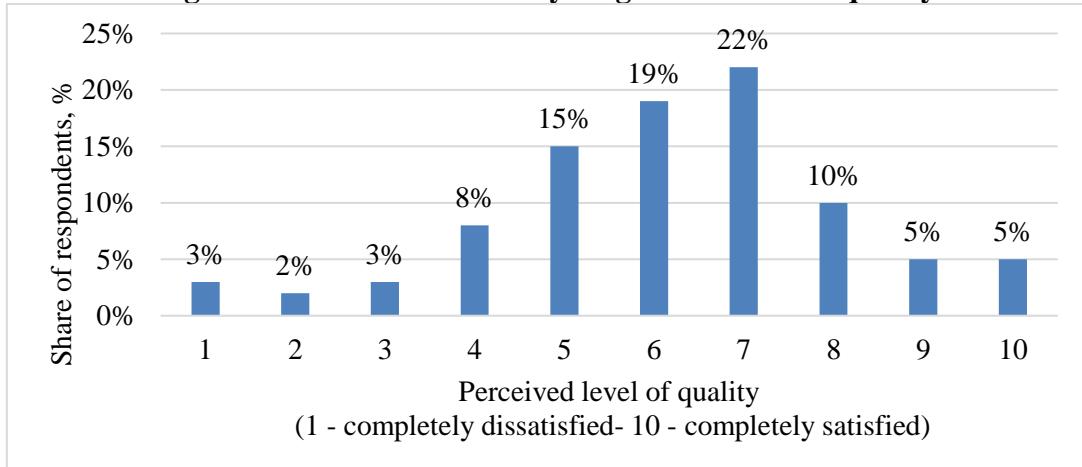

A well-developed cycling infrastructure including a network of cycling routes, bike-sharing stations, parking places, and other objects creates the necessary conditions and motivates citizens to use bicycles and change their mobility patterns.

3 Research results and discussion

The main objectives of cyclists in Moscow are leisure (51% of respondents) and sports (22%). Cycling trips are mostly within city districts and are 5-10 km long. The cyclists positively assessed efforts to develop cycling infrastructure, 61% of respondents were satisfied with its quality (Figure 2)

Figure 2: Perceived level of cycling infrastructure quality

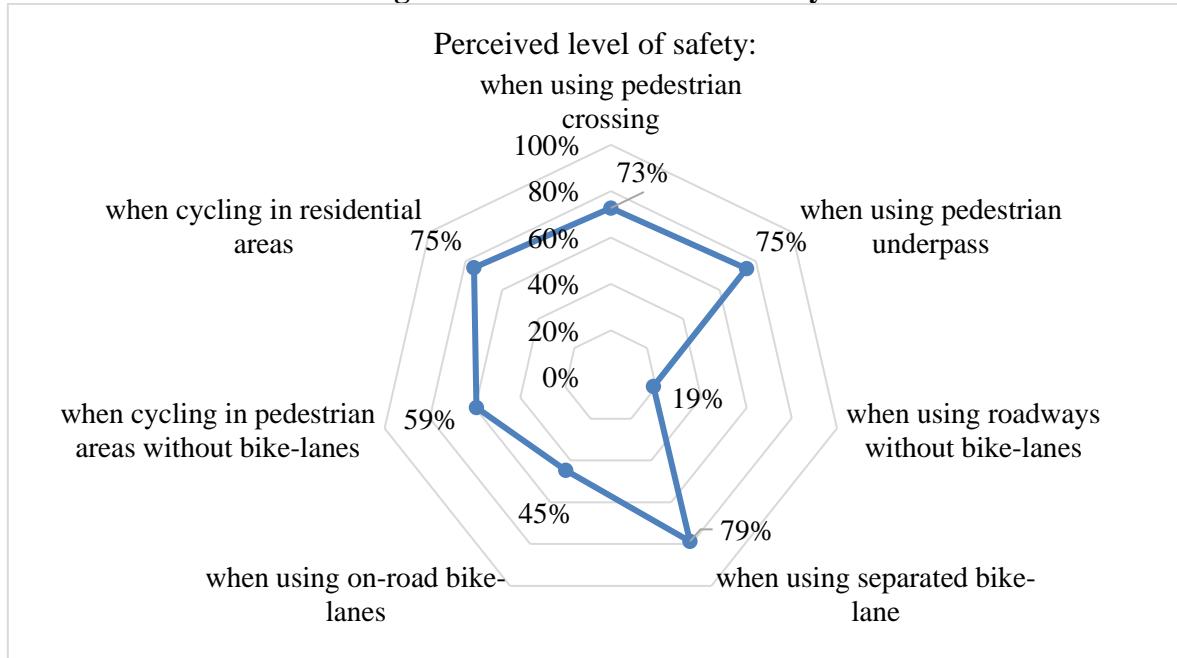
Source: developed by the authors.

For monitoring of the cycling infrastructure, it was important to identify the level of satisfaction of citizens with the present infrastructure characteristics, so further parts of the paper will deal with research results concerning the perception of specific indicators.

3.1 Perception of safety

Respondents perceive cycling on city roads as unsafe: only 19% perceive cycling on the roadway without a marked bike-lane as safe, 45% think that cycling on on-road bike-lanes is safe, and 59% believe cycling on pedestrian areas without bike-lanes is safe (Figure 3).

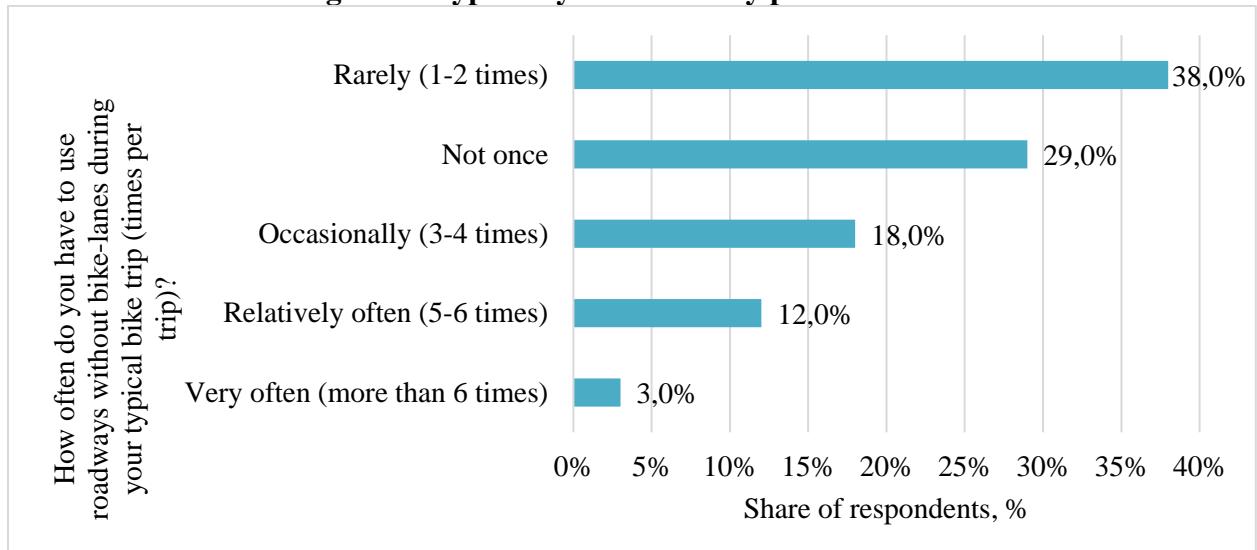
Figure 3: Perceived level of safety

Source: developed by the authors.

This perceived unsafety of the infrastructure makes cyclists choose pedestrian areas to cycle: 85% of respondents avoid usage of roadways without the bike-lanes, thus creating potential conflicts with pedestrian mobility (Figure 4).

Figure 4: Typical cyclists mobility preferences

Source: developed by the authors.

3.2 Perception of cohesion

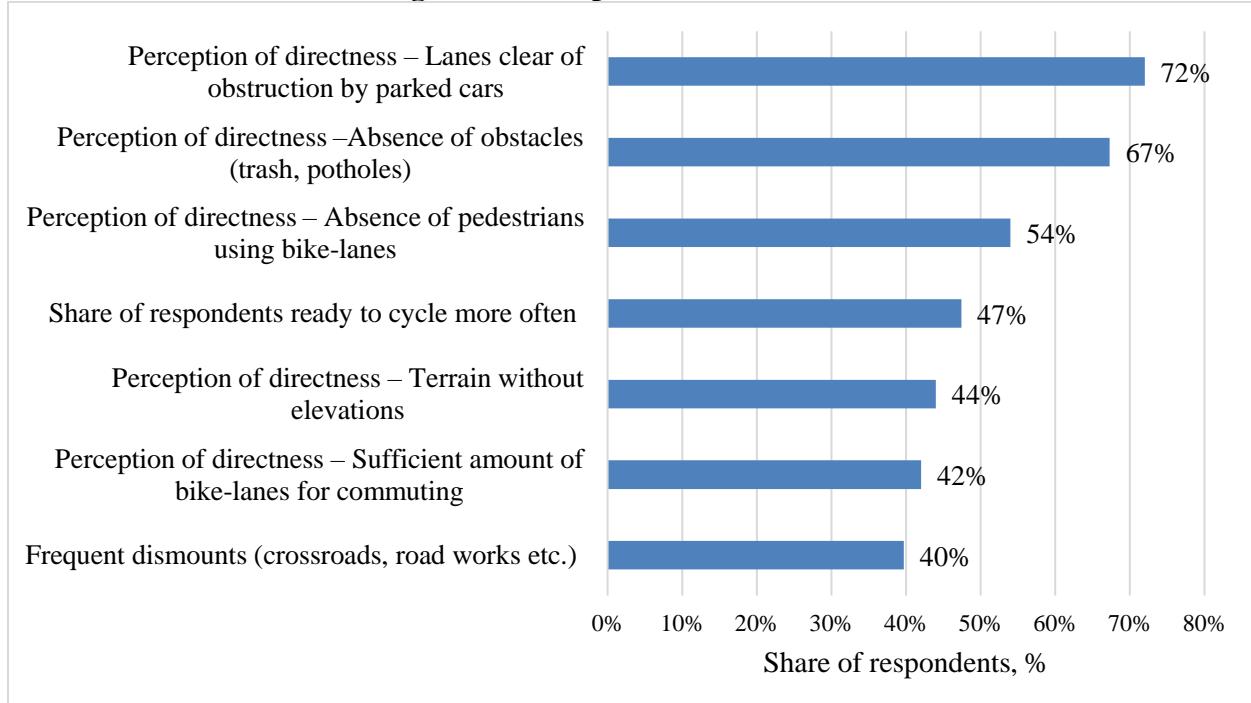
Cohesion (or coherence) refers to the connectedness of the bicycle network with destinations - points of departure and arrival. A cohesive network is one in which people who wish to cycle are only a short distance from cycle routes, and those are easily accessible. Cycling infrastructure monitoring used two sets of destination points for assessing cohesion: city points of interest and public places of the city, and public transport interchange stations.

The survey showed that best cohesion results are near shopping malls and city parks (60% of respondents assessed the cohesion of these areas at over 6 points out of 10). At the same time, respondents think there are few cycling routes, bike-sharing dock stations and parking places near schools, railway stations and underground stations (only 40 to 45% of respondents were satisfied with cycling network cohesion in these areas).

3.3 Perception of directness

Directness refers to both distance and time. Cycling routes bypassing junctions, or places where people need to wait is perceived as direct even if it is longer in terms of distance covered. Cars parked or uneven surface of the cycling route are not considered to be barriers to directness as perceived by the survey respondents (Figure 5).

Figure 5: Perception of directness

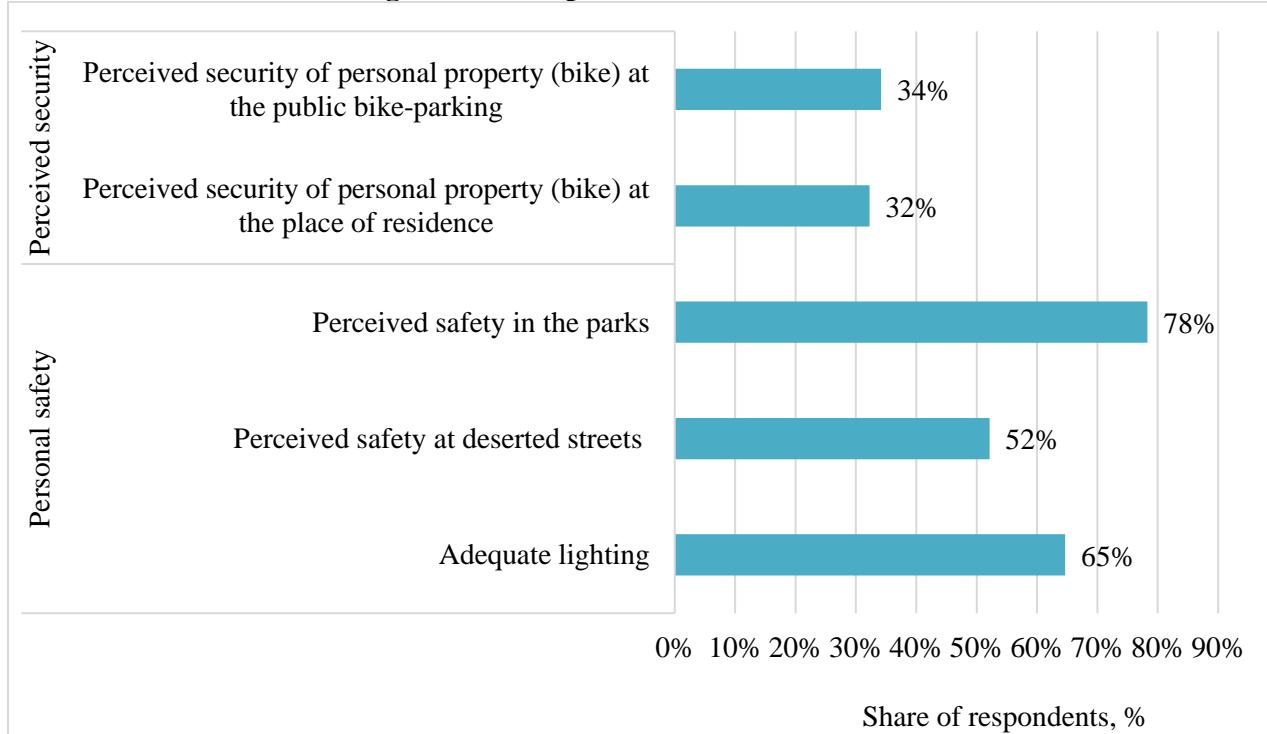
Source: developed by the authors.

Most important for the respondents was lack of cycling routes and the necessity to stop cycling to overcome the barriers or wait at the junctions. A significant barrier for cyclists is pedestrians walking along the cycling routes or when cyclists have to use pedestrian areas for safety reasons.

3.4 Perception of attractiveness

One of the main indicators used to measure the quality of cycling infrastructure is its attractiveness. Attractiveness refers both to the attractiveness of the environment around cycling routes and to social safety and maintenance of the infrastructure. Survey results showed the cyclists were worried about the safety of their property at parking places (Figure 6)

Figure 6: Perception of attractiveness

Source: developed by the authors.

Sufficient information is essential for cycling attractiveness. The survey showed that more information about cycling traffic intensity, route characteristics, bike-sharing options, and available parking places for bicycles are needed.

Many respondents mentioned the necessity of a special mobile application for cyclists incorporating payment options for bike-sharing and parking with information about cycling routes, traffic intensity, nearest service points, toilets, and other infrastructure objects.

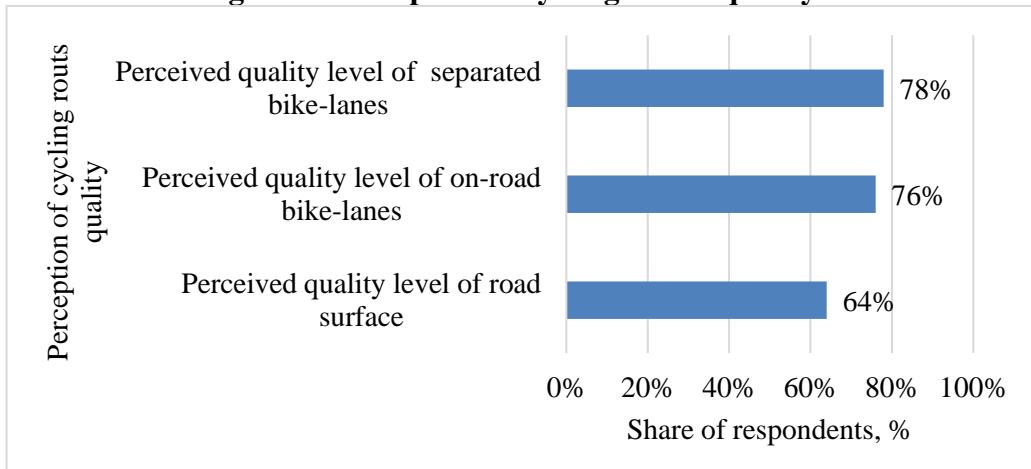
3.5 Perception of comfort

The survey showed that 22% of respondents were ready to use a bicycle as a means of transport if they had better and more comfortable conditions, including the quality of routes, more parking places, better conditions for bicycle storage, and transportation in public transport when using bicycles in multi-modal trips.

Least comfortable parts of journeys are the first and the last stages. Inability to park the bicycle at the destination, change or take a shower before going to the office or school are serious barriers to using bicycles for urban mobility.

However, 78% of respondents were satisfied with the quality of cycling routes and 76% – with the quality of pedestrian routes, which means that city authorities' efforts to develop cycling and pedestrian infrastructure are noticed and positively assessed by the citizens (Figure 7).

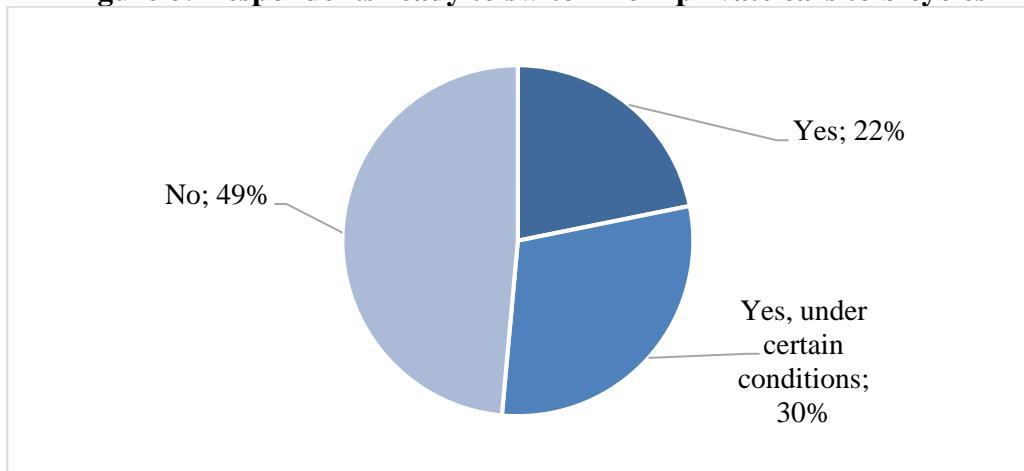
Figure 7: Perception of cycling routes quality

Source: developed by the authors.

Introduction of the expected improvements can help to increase the number of cyclists who are ready to switch from cars to bicycles as the means of urban mobility (Figure 8).

Figure 8: Respondents ready to switch from private cars to bicycles

Source: developed by the authors.

Conclusion

The survey results can be used as the starting point for regular cycling infrastructure monitoring. The cycling network characteristics and indicators enabled identification of problem areas and gaps between infrastructure quality parameters and their perceived quality by cyclists and non-cycling residents.

It is now clear that Moscow needs a larger number of safe cycling routes, cycling on the roads or public transport priority lanes is not perceived as safe by the citizens. Cohesion and directness of the cycling network also need improvement, especially at the starting and final stages of the journey, with more secure parking and storage places near the city sites, public spaces, and transport interchanges. These improvements can help to diversify the objectives of using bicycles in the city - from leisure and sport to transport means of urban mobility.

Cycling monitoring methodology was thus successfully tested and can be used for regular monitoring of citizens' perception of cycling infrastructure development level. These

regular monitoring exercises can change to cycling positioning in the megapolis - from following the prevailing fashion trend to the strategic development of sustainable urban mobility.

Further research can include the application of the same monitoring methodology to assess the perception and expectations of citizens in different Moscow districts. Information obtained from this research may assist in making decisions about future perspectives for cycling infrastructure development in different parts of the megapolis.

References

1. BASBAS, S. – PAPANIKOLAOU, A., (2009). Evaluation of a sustainable urban transport system through the use of the transecon methodology. International Journal of Sustainable Development and Planning 4(1), 18–34.
2. COSTA, P.B. – MORAIS NETO, G.C. – BERTOLDE ,A.I., (2017). Urban Mobility Indexes: A Brief Review of the Literature. Transportation Research Procedia 25, 3649-3659 doi: 10.1016/j.trpro.2017.05.330
3. FISHMAN, E. – BÖCKER, L. – HELBICH, M., (2015). Adult active transport in the Netherlands: An analysis of its contribution to physical activity requirements. PLoS ONE 10(4), e0121871. doi: 10.1371/journal.pone.0121871
4. HEINEN, E. – VAN WEE, B. – MAAT, K., (2009). Commuting by bicycle: An overview of the literature. Transport Reviews 30(1), 59–96. doi:10.1080/01441640903187001
5. HULLA, A. – O'HOLLERAN, C., (2014). Bicycle infrastructure: can good design encourage cycling. Urban, Planning and Transport Research 2(1), 369–406.
6. KRIZEK, K.J. – STONEBRAKER, E.W., (2011). Assessing Options to Enhance Bicycle and Transit Integration. Transportation Record Journal of the Transportation Research Board. URL: <https://www.researchgate.net/publication/254609731>; Accessed 02.12.2018
7. MAGAGNIN, R.C. – SILVA A.N.R., (2008). The perception of the expert on urban mobility theme. Transport 16(1).
8. PUCHER, J. – BUEHLER, R., (2011). Analysis of bicycling trends and policies in large North American cities: Lessons for New York. URL: <http://www.utrc2.org/research/assets/176/Analysis-Bike-Final1.pdf> Accessed 10.11.2018
9. PUCHER, J. – BUEHLER, R.E., (2012). *City cycling*. Cambridge: MIT Press, 2012.
10. SAGINOVA O.V. – ZAV'YALOVA N.B., (2018). Velosiped v transportnoj sisteme sovremennoogo megapolisa. Rossijskoe predprinimatel'stvo 19(12) doi: 10.18334/rp.19.12.39663 (in Russian)
11. SPIRIN, I. – ZAVYALOV, D. – ZAVYALOVA, N., (2016). Globalization and development of sustainable public transport systems. Globalization and Its Socio-Economic Consequences, 16th International Scientific Conference Proceedings, Pts I-V, 2076-2084.

Contacts:

Dmitry Zavyalov, PhD

Entrepreneurship and logistics department
Plekhanov Russian University of Economics
Stremyanny lane 36
117997 Moscow
Russian Federation
e-mail: zavyalov.dv@rea.ru

Olga Saginova, PhD

Entrepreneurship and logistics department
Plekhanov Russian University of Economics
Stremyanny lane 36
117997 Moscow
Russian Federation
e-mail: saginova.ov@rea.ru

Nadezhda Zavyalova, PhD

Entrepreneurship and logistics department
Plekhanov Russian University of Economics
Stremyanny lane 36
117997 Moscow
Russian Federation
e-mail: zavyalova.nb@rea.ru

INTERNATIONAL BEST PRACTICES IN DEVELOPING URBAN MOBILITY

Nadezhda Zavyalova^a – Yuri Saginov^b

^a Entrepreneurship and Logistics Department, Plekhanov Russian University of Economics, 36 Stremyanny, 117997 Moscow, Russia, e.mail: zavyalova.nb@rea.ru

^b Entrepreneurship and Logistics Department, Plekhanov Russian University of Economics, 36 Stremyanny, 117997 Moscow, Russia, e.mail: saginov.yl@rea.ru

Abstract: As the cost and inconvenience of road congestion grows, cities in the world struggle with the problem of how to increase population mobility. Pedestrians and cyclists make a good alternative for inner city centers and districts mobility and first/last mile transportation. The paper provides a brief analysis of government programs and international best practices of effective introduction of bicycles into city transport with recommendations of their possible usage in Moscow

Key-words: urban mobility, large cities, bicycle infrastructure, cycling, sustainability

JEL: R41, R48, Q56

Introduction

Transport problems of large cities - the congestion of streets, the inability to expand roads in areas of dense historical buildings, air pollution as a result of the mass use of cars - reduce the quality of life of citizens and cause social tension. The growing territory of the city, the growing share of private cars in the traffic flow of the city exacerbate traffic congestion and environmental problems¹.

Analysis of the existing international experience in the development of urban mobility allows not only to identify the existing global trends, but also to collect information about possible problems arising in the implementation of certain management decisions, to avoid mistakes, to choose the strategy most suitable for a particular situation. The article presents the results of the analysis of scientific literature, documents of state programs for the development of cycling in big cities, strategies of major cities in the world in the field of public transport and urban mobility. All the documents were taken from open sources - from city and government websites, Internet resources of public organizations, business and scientific publications.

1 The concept of urban mobility

Mobility can be considered as an indicator of freedom of movement in the city for different purposes: for work, study, business, leisure and entertainment². The concept of sustainable mobility is defined as the ability to meet the needs of the population in free movement, the availability of the required locations in the city without compromising other socially significant and individual values. These values include the time spent on moving around the city, the ability to save individual and urban resources, health care, predictability and the ability to plan movement, the impact on the environment, etc. Many large metropolitan areas, faced with the problem of traffic jams and environmental degradation, are

¹ PUCHER, J., & BUEHLER, R. E. (2012). *City cycling*.

² MAGAGNIN R., SILVA, A. (2008). *The perception of the expert on urban mobility theme*.

already pursuing the policy of priority development in the city of public transport, pedestrian and cycling infrastructure³. The most successful actions to increase the mobility of the population in big cities of the world include the development and modernization of public transport systems⁴, combining ground bus, rail, underground and suburban transport; the introduction of dedicated lanes on roads for public transport; improving the comfort and quality of service in public transport; the availability of transport systems of express delivery from the city center to the airports⁵, the creation of modern transitional and cycling infrastructure.

The analysis of the international experience in the development of cycling in large cities⁶ showed that cycling infrastructure can be an economic driver, bringing both short-term and long-term results for the development of the city and improving the quality of life of citizens⁷. For a city that has strategic plans for the development of cycling, it is important to have a system that allows city authorities and organizations involved in transport policy in the city to identify and measure the different types of effects of the created urban cycling infrastructure.

The concept of the effect of the development of bicycle infrastructure can be divided into 4 main components: transport, social, environmental and economic⁸. Transport effect refers to the impact of the development of cycling infrastructure on the performance of different modes of transport or user preferences. In assessing the transport effect, the criterion for assessing the consequences of the development of cycling infrastructure is the reduction in the share of movements by motorized modes of transport with the growth of non-motorized ones. One of the most significant social effects of using a Bicycle is to improve the health of the inhabitants of the metropolis. The use of a bicycle increases the accessibility of movement around the city for those who cannot afford to own and drive a car or use a taxi service. By reducing the use of cars improves the transport situation. A direct consequence of the increased use of bicycles is a gradual increase in the proportion of trips and parts of trips made without the use of vehicles⁹.

The economic effect of the development of bicycle infrastructure is estimated in several directions: savings due to a decrease in road traffic, reduction of economic damage associated with other effects (health, ecology), increase in revenues of the city economy due to increased transport accessibility and increase in revenues from enterprises associated with the development of cycling. Available estimates of the economic impact of changes in modal shares of different modes of transport in the city show that an increase in the share of non-motorized movements in urban areas by only 10%, according to German researchers, would be €29 billion in money terms. These economic results are related to the replacement of the share of road transport in the city and the reduction of related costs.

³ PUCHER, J., & BUEHLER, R. (2011). *Analysis of bicycling trends and policies in large North American cities: Lessons for New York*.

⁴ GARCIA, D. L. - LOPEZ, M. S. - RONDINELLA, G. (2016). *Qualitative Analysis on cycle Commuting in Two Cities with Different Cycling Environments and Policies*.

⁵ BASBAS, S. - PAPANIKOLAOU, A. (2009): *Evaluation of a sustainable urban transport system through the use of the transecon methodology*, s. 18–34.

⁶ HEINEN, E. - VAN WEE, B. - MAAT, K. (2009): *Commuting by bicycle: An overview of the literature*, s. 59–96.

⁷ GÖTSCHI, T. - GARRARD, J. - GILES-CORTI, B. (2016): *Cycling as a part of daily life: A review of health perspectives*.

⁸ MAGAGNIN R. - SILVA, A. (2008): *The perception of the expert on urban mobility theme*.

⁹ KRIZEK, K. J. – STONEBRAKER, E. W. (2011): *Assessing Options to Enhance Bicycle and Transit Integration*.

Savings of the city budget is observed when comparing the costs of road infrastructure intended for vehicles with investments in bicycle infrastructure. Among the articles of economy in the development of bicycle infrastructure are the costs of maintenance and repair of the road network, the cost of operation of vehicles, the cost of construction and maintenance of parking spaces.

The efficiency of investments in bicycle infrastructure is also estimated to be higher than in roads. Calculations show that investments in them are returned three-fold: through positive effects on health, on the quality of the urban environment, to reduce the cost of repair. The economic effect of measures for the introduction or development of cycling infrastructure also includes a reduction in the transport costs of the population when using a bicycle compared to a car in the case of its complete or partial replacement.

The goals and objectives of modern cities cycling programs vary, the priorities depend on what the residents and authorities are concerned about in the first place. This can be an increase in physical activity of residents and a positive impact on the level of health. There are tasks of introduction of a bicycle in system of city transport, its use for trips around the city and transportation of small freights. In most major cities of the world among the objectives of the development of Cycling infrastructure in one way or another there are tasks to facilitate the transport load on the road network, overcoming traffic congestion.

2 International experience in the development of cycling in big cities

Learning about cycling usually begins with the most "cycling" cities in the world, such as Amsterdam and Copenhagen. In the Netherlands, the bicycle is historically popular because of the thrift of the Dutch, the flat terrain and the small area of the country. Amsterdam has brought the use of cycling in urban travel to 40% of the total number of trips. In Copenhagen, after the emergence of transport problems in connection with the mass motorization in mid-twentieth century in the 90s began the return of bicycle into the city. Today, 35% of Copenhagen's population commutes to work by bicycles.

In a number of big cities bicycle became popular, despite harsh climatic conditions. For example, in Helsinki, the capital of Finland, by the 1970s bicycles, which had been a popular mode of transport since the 1930s, were replaced by cars. Their return also took place in the 1990s. In contrast to Copenhagen Helsinki instead of a large number of bicycle paths introduced a number of major roads (along the main highways) with one-way traffic and generally reduced speed limit for all transport to 30-40 km/h.

Montreal is the most cyclist-friendly city in North America. In Montreal cars still dominate, but despite the hilly terrain and quite cold and snowy winter, the city is actively developing cycling infrastructure and culture.

Bicycle, as a form of transport in New York is of course less common than a taxi or subway, but it is gaining popularity every day. As a result of creation of new modern bicycle infrastructure, the attitude of citizens to a bicycle changed: inhabitants of the city began to use bicycles for city mobility and leisure¹⁰.

The problem of traffic jams Singapore authorities solved economically: customs duty on the car in Singapore is 40% of its value, and registration makes another 140% of its price . The developed system of public transport, short distances between the sights of the city and the availability of taxis predetermined the purpose of using bicycles - physical activity and leisure.

¹⁰ PUCHER, J. - BUEHLER, R. (2011): *Analysis of bicycling trends and policies in large North American cities: Lessons for New York.*

Special attention should be paid to the program of returning bicycles to the streets of Beijing. Until 40 years ago, the Bicycle was the main means of transport in China. In the 1990s, the car became a symbol of success and prosperity, and the city authorities began to restrict cycling to allow the passage of cars. A report by the Beijing transport Institute in 2002 included special measures to limit the use of bicycles and other forms of "imperfect transport". By 2009, non-motorized vehicles were banned from 10% of the city's streets. However, cars have become not only the main means of transport, but also one of the main sources of air pollution. Serious transport problems, critical level of air pollution forced the authorities to set a goal for China to become the world's first "ecological civilization", and to adopt in 2016 a law on combating air pollution. The plan included not only the modernization and construction of cycling infrastructure, but also measures to create a positive perception of the bike by the city residents. In 2015 an international team of experts has developed a cycling plan for Beijing to restore the city's status as the world cycling capital. The project was funded by the Asian development Bank and aimed to achieve a 20% share of bicycles in Beijing's urban transport by 2020.

3 The state programs of Cycling

A program of cycling are being developed and implemented not only by individual cities, solving the problems of traffic congestion, improving the environmental condition and the health of its citizens, but also by the governments of foreign countries¹¹. Data were collected from open sources on the goals of cycling development programs and indicators of urban mobility¹².

The Austrian Cycling Masterplan (Masterplan Radfahren Strategie zur Förderung des Radverkehrs in Österreich) includes milestones and indicators for the promotion of environmentally friendly and healthy mobility programs. The aim of the plan is to achieve a 10 % share of cycling trips (at the current level of 6-7 %). Activities of the strategy include the creation of an attractive and safe cycling infrastructure, the organization of traffic in accordance with the needs of cyclists, the optimization of the intermodal transport network, education and awareness of all participants in urban traffic.

The national Cycling Development Strategy of the Czech Republic aims to create the conditions for the transformation of the "popular and unregulated" use of the bicycle into a "civilized cycling". The target share of cyclists in the city's traffic is 10% by 2020 and 25% by 2025 (compared to 7% in 2016). National strategy for 2013-20 (Cyklistické Národní strategie rozvoje dopravy České republiky pro léta 2013-2020), also aims at promoting the bicycle as an equal participant in the transport system of the city.

The national plan for Cycling in France (Plan National Veló) aims to revise current policies and develop new forms of urban mobility. According to 2014 data, the share of cyclists in urban transport was 4%, the target of 2024 is defined in the strategy as 9%. In order to improve the safety of cycling and promote the use of bicycles among young people, the strategy provides for the introduction of a compulsory bicycle driving test in secondary schools.

The national Cycling Plan 2020 in Germany (national Cycling Plan 2020 Joining forces to evolve cycling) is part of the integrated transport and mobility policy. Its activities go beyond just Cycling and include the development of " eco-mobility" encompassing local public transport, walking and cycling. The plan takes into account the different starting

¹¹ PUCHER, J. - BUEHLER, R. E. (2012). *City cycling*.

¹² URBAN MOVEMENT AND PHIL JONES ASSOCIATES. (2019): *International cycling infrastructure best practice study*.

conditions of different cities in the country and provides for the mandatory cooperation of all stakeholders in the process. The target share of bicycles is 15% by 2020, the indicator of 2014 was 9%.

Ireland's first national Cycle Policy Framework (Ireland's First National Cycle Policy Framework) sets goals and targets for the period 2009-2020 and is based on the country's new transport policy - Smarter Travel - a Sustainable Transport Future. The target share of cyclists is 10% by 2020, up from 2% in 2014.

Dutch Bicycle Master Plan (the Dutch Bicycle Master Plan) was developed for the period 1990-1997 and presents the history of the use of bicycles in the country in the context of new goals and objectives of mobility. Already in 2014, the share of cyclists in the country averaged 36%.

Norway's national transport plan (2006-2015) and national Cycling Strategy (Get on Bikes 2014-2023) include the activities needed to make Cycling a safer and more attractive mode of transport. According to 2014 data, the share of trips by Bicycle was 5%, the goal of the strategy is to bring it to 8% by 2023.

The Portuguese national plan for the promotion of bicycles and other non-motorized vehicles (Plano Nacional da Promoção da Bicicleta e Outros Modos de Transporte Suaves 2013-2020) aims to promote eco-friendly modes of transport and to combine the economic development of cities with improved quality of life, healthy lifestyles, environmental protection and reduced energy dependence. No targets have been set for the proportion of cycling trips in the plan.

The national strategy of development of Cycling Slovakia (Národná stratégia rozvoja cyklistickej dopravy a cykloturistiky v Slovenskej republike) establishes the equality of cycling with other modes of transport. The strategy also highlights the need to explain the economic, environmental and health benefits of Cycling to the public. The target for Cycling is 10% by 2020, up from 7% in 2014.

Guidelines for the development of public systems of Bicycle use in Spain (Guía metodológica para la implementación de sistemas de bicicletas públicas en España) contain a description of the various Bicycle rental systems and prospects for their development, information on the best international experience in the implementation of such systems. Guidelines for promoting the use of bicycles in the cities of the country (PROBICI. Guía de la Movilidad Ciclista) developed as a result of the PROBICI project conducted in 2008-2010 and contain an overview of the world experience in the use of bicycles as a form of urban transport. In 2014, the share of trips by bicycle in the cities of Spain was 3%.

The document "Sustainable Future for Cycling" (a Sustainable Future for Cycling) of the UK presents the results of the program "Cycling England" (Cycling England), aimed at developing Cycling and increasing the number of cyclists. There are separate strategies for the development of cycling infrastructure for England, Wales, Scotland and Northern Ireland. According to 2014 data, the share of cyclists in the traffic flow of cities in the UK was 3%. England's Cycling and walking strategy aims to increase the distance travelled by Bicycle from 0.8 billion in 2013 to 1.6 billion in 2025.

National Cycling strategy in Denmark "Denmark - on your bike!" Provides for overcoming the emerging trend in the country to reduce the use of bicycles for trips around the city, although in 2014 the share of trips by bike was 23%. The strategy aims to turn the Bicycle into a daily choice of citizens for short-distance travel, work, study, as well as for entertainment, fitness and tourism.

Cycling strategy in Hungary for 2014-2020 the goal is to increase the share of trips made by Bicycle from the total number of trips from 22% in 2014 to 25% in 2020. Among the targets of the strategy is an increase in cycling trips with recreational purposes from 50 thousand per year to 100 thousand.

Directions for the development of Cycling in urban areas of Brazil (Caderno de Referência para elaboração de: Plano de Mobilidade por Bicicleta nas Cidades), published in 2007 — is a guide for elected authorities to create a sustainable, high-quality and convenient urban transport system. The document emphasizes the importance of mobility of city residents and how ineffective the policy of priority development of personal vehicles.

The national Cycling strategy in Sweden "A national cycling strategy for more and safer cycling – contributing to a sustainable society and a high quality of life through the country" includes the goals and objectives of turning the Bicycle into a full and safe mode of transport, such as the development of Cycling among young people and schoolchildren, the use of the Bicycle to increase physical activity of the population, the development of urban and regional Cycling infrastructures.

4 Opportunities for the development of Cycling in Moscow

Domestic experience in the development of Cycling in Russia includes efforts and programs to promote the Bicycle as a mode of transport and means of a healthy lifestyle, undertaken by public organizations and movements, as well as the authorities of individual cities. Since 2011, one can observe active actions for the development of Cycling in Moscow, and since 2014 they represent a program for the development of cycling infrastructure in the city.

For Moscow, both goals of Bicycle infrastructure development are relevant: there is a need to unload the city streets from cars, replacing them with public transport, and to increase the mobility of citizens when moving at least close distances by Bicycle; there is an acute problem of reducing the level of cardiovascular diseases and other painful conditions caused by lack of physical activity. The purpose of the development of Cycling in Moscow can be formulated as an increase in the mobility of citizens, ie. The use of bicycles to move around the city, as a means of increasing physical activity and for recreation and sports¹³.

The Bicycle is not yet part of the usual way of life of Muscovites, as in Holland or Beijing, and the Moscow hills are significantly different from the flat terrain of Amsterdam or Copenhagen. The long winter period with low temperatures and high rainfall is not an obstacle to the use of the bike, but makes high demands on the quality of Cycling infrastructure and the level of its service. In addition, as in many transitional economies, in Russia the car carries not only comfort and speed, but also social status and is a symbol of the success of its owner. Therefore, the program of development of Cycling in Moscow and other Russian cities should provide for compliance with the quality standards of various objects of Cycling infrastructure, and the promotion of the idea of using a Bicycle as a means of transportation around the city.

The development of a unified national strategy for the development of Cycling in Russia with its scale of territory and climatic diversity is hardly possible, but international experience and formulation of goals, objectives, indicators and directions for the introduction of bicycles in the traffic flow of the city can be successfully used in cycling programs in large cities.

Conclusion

The analysis of the best foreign practices of development of Bicycle traffic or return of bicycles to streets of those cities where they traditionally and historically were an important mode of transport shows complex perception by the authorities and inhabitants of the large

¹³ SAGINOVA, O.V. - ZAV'YALOVA, N.B. (2018): *Velosiped v transportnoj sisteme sovremenennogo megapolisa.*

cities of the purposes of use of the Bicycle. As an eco-friendly way of moving around the city and replacing personal cars for trips within the center or area of residence for short distances, the bike is also an effective means of increasing physical activity and entertainment. A clear formulation of the goals and objectives of the use of bicycles in the city ensures the correctness of the requirements for Bicycle infrastructure, contributes to the planning of the placement of Bicycle infrastructure facilities, its interconnection and other types of urban transport in a single system of urban mobility. The transport behavior of a citizen is determined, on the one hand, by his consumer needs and payment opportunities, on the other – by the infrastructure potential of the city in terms of the road network and public transport. As the level of self-awareness of citizens and the development of modern technologies, stereotypes of transport behavior begin to shift to multimodal transport services that integrate different types of public transport, combine comfortable logistics and information environment, such as car and Bicycle sharing systems, new formats of taxi services, etc. Today, the priorities of Moscow's urban transport policy are focused on maintaining and actively promoting new models of urban mobility. The implementation of these priorities is associated with such measures as shifting the structure of budget investments in favor of public transport projects, increasing the price of car ownership in the city, limiting the movement of private cars in the city center. It is also necessary to encourage citizens to change from private vehicles to public transport or bicycles.

References

1. BASBAS, S. - PAPANIKOLAOU, A. (2019). Evaluation of a sustainable urban transport system through the use of the transecon methodology. In: *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 2009, Vol. 4, No. 1, pp.18–34.
2. GARCIA, D. L. – LOPEZ, M. S. – RONDINELLA, G. (2016): Qualitative Analysis on cycle commuting in Two Cities with Different Cycling Environments and Policies. In: *Universitas Psychologica*, 2016, Vo. 15, No. 2, pp. 175-194.
3. GÖTSCHI, T. - GARRARD, J. - GILES-CORTI, B. (2016): *Cycling as a part of daily life: A review of health perspectives*. In: *Transport Reviews*, 2016, Vol. 36, No. 1, pp. 1-27.
4. HEINEN, E. - VAN WEE, B. - MAAT, K. (2009): Commuting by bicycle: An overview of the literature. In: *Transport Reviews*, 2009, Vol. 30, No. 1, pp. 59–96.
5. KRIZEK, K. J. – STONEBRAKER, E. W. (2011): Assessing Options to Enhance Bicycle and Transit Integration. In: *Transportation Research Record Journal of the Transportation Research Board*, 2011, Vol. 1, No. 1, pp. 162-167.
6. MAGAGNIN, R. - SILVA, A. (2008): The perception of the expert on urban mobility theme. In: *Transport*, 2008, Vol. 16, No. 1.
7. PUCHER, J. - BUEHLER, R. (2011): Analysis of bicycling trends and policies in large North American cities: Lessons for New York. [online]. In: *University Transportation Research Center*, 2011. [Cited 15. 11. 2019.] Available online: <http://www.utrc2.org/research/assets/176/Analysis-Bike-Final1.pdf>.
8. PUCHER, J. - BUEHLER, R. E. (2012): *City cycling*. Cambridge: MIT Press, 2012. ISBN: 978-0-262-51781-2.
9. SAGINOVA, O.V. – ZAVYALOVA, N.B. (2018): Velosiped v transportnoj sisteme sovremenennogo megapolisa. In: *Rossijskoe predprinimatel'stvo*, 2018, Vol. 19. No. 12.
10. URBAN MOVEMENT AND PHIL JONES ASSOCIATES. (2014): International cycling infrastructure best practice study. [online]. In: *Transport for London*, 2014. [Cited 15. 11. 2019.] Available online: <http://content.tfl.gov.uk/international-cycling-infrastructure-best-practice-study.pdf>.

Contacts:

Associate prof. Nadezhda Zavyalova, Ph.D.

Entrepreneurship and Logistics Department
Plekhanov Russian University of Economics
36 Stremyanny
117997 Moscow
Russia
zavyalova.nb@rea.ru

Associate prof. Yury Saginov, Ph.D.

Entrepreneurship and Logistics Department
Plekhanov Russian University of Economics
36 Stremyanny
117997 Moscow
Russia
saginov.yl@rea.ru

SÚČASNÁ PROBLEMATIKA ČESKO-ČÍNSKÝCH VZŤAHOV¹

CONTEMPORARY ISSUES OF CZECH-CHINESE RELATIONS

Andrej Zrak

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: andrej.zrak@euba.sk

Abstrakt: Článok sa zaoberá vzťahmi medzi Českou republikou a Čínskou ľudovou republikou. Jeho cieľom je poukázať na zmenu vo vzťahoch medzi oboma krajinami po zvolení Miloša Zemana do funkcie prezidenta v roku 2013 a na následný posun vo vnímaní Číny v Česku. Skúma tiež, ako sa zmenil vzájomný obchod a aký vplyv na hospodárstvo ČR mali čínske investície. Bodom záujmu sú aj reakcie kritikov prezidenta Zemana a Číny a celkový pohľad českej verejnosti na vzťahy s Čínou.

Kľúčové slová: Čína, Česká republika, zahraničná politika, investície

JEL: F21, F59

Abstract: The article deals with relations between the Czech Republic and the People's Republic of China. Its aim is to point out the change in relations between the two countries after Miloš Zeman was elected president in 2013 and the subsequent shift in the perception of China in the Czech Republic. It also examines how bilateral trade has changed and what impact have Chinese investments had on the Czech economy. Another point of interest is the reactions of critics of President Zeman and China and the general view of the Czech public on relations with China.

Key words: China, Czech Republic, foreign policy, investments

JEL: F21, F59

Úvod

Vzťahy Českej republiky (ČR) a Čínskej ľudovej republiky (ČLR) prešli počas histórie rôznymi fázami. Oficiálne tieto dve krajiny nadviazali diplomatické kontakty 6. októbra 1949 s cieľom zvýšiť turizmus, obchod a bezpečnosť. Po páde socializmu sa Česko začalo orientovať smerom na západ s cieľom zabezpečiť si členstvo v Európskej únii (EÚ) a NATO. Vzťahy s Čínou tak neboli prioritou.

V období, kedy bol prezidentom Českej republiky Václav Havel (1993 – 2003) boli vzťahy medzi oboma krajinami pomerne napäť. Vyostrili sa v roku 1995, kedy český prezent prijal ako oficiálnu štátну návštevu taiwanského premiéra Lien Chana a Česko v OSN otvorene podporovalo politiku „dvoch Čín“, a tiež vstup Taiwangu do OSN. Havel bol takisto osobným priateľom tibetského duchovného vodcu Dalajlámu. Vzťahy sa urovnali v roku 1996, kedy Česká republika potvrdila svoju politiku jednej Číny, ktorú prijala ešte ako Československo v roku 1979.

Havlov nástupca vo funkcií, Václav Klaus, sa snažil vzťahy s Čínou zlepšiť a v roku 2004 prijal pozvanie na oficiálnu návštevu krajiny. Odôvodnil to tým, že Čína je jednou z najdôležitejších krajín súčasného sveta. K téme ľudských práv sa vyjadroval len opatrne

¹ Článok je spracovaný v rámci projektu Akadémie vied ČR Strategie AV21 - Globální konflikty a lokálne souvislosti.

a v prvom rade zdôrazňoval potrebu ekonomickej spolupráce. V tejto rétorike bol podporovaný aj bývalým českým premiérom Petrom Nečasom z pravicovej Občianskej demokratickej strany (ODS).

Výrazný obrat vo vzťahoch medzi Čínou a Českou republikou nastal po prezidentských voľbách v roku 2013, v ktorých zvíťazil Miloš Zeman. Ten od začiatku svojho pôsobenia v úrade vyjadril potrebu užšej spolupráce medzi východnou veľmocou a Českom. Táto rétorika českého prezidenta pretrvala až do súčasnosti a česko-čínske vzťahy v tomto období nadobudli nové rozmery.

Práve obdobie od roku 2013 po súčasnosť, počas ktorého do Česka prišlo množstvo významných čínskych investícií, je kľúčovým pre potreby tohto článku. Venujeme sa v ňom vývoju bilaterálnych vzťahov medzi oboma krajinami. Cieľom článku je zistíť, aký prínos má politika Miloša Zemana voči Číne, aké sú jej pozitíva aj aké výzvy pre stredoeurópsku krajinu priniesla a tiež poukázať na možnú kritiku a celkové vnímanie Číny v Českej republike.

1 Politika Miloša Zemana voči Číne

Až do svojho zvolenia do úradu prezidenta Českej republiky v roku 2013 Miloš Zeman nikdy neprejavoval väčšie sympatie k Číne. Po svojom nástupe do funkcie sa však stal symbolom posilňujúcej sa spolupráce oboch krajín. V roku 2014 sa stretol v Pekingu s čínskym prezidentom Si Čin-pchingom a následne bol jedinou západnou hlavou štátu, ktorá sa v septembri 2015 zúčastnila na vojenskej prehliadke k 70. výročiu Dňu víťazstva. Počas týchto návštev začali českí zástupcovia postupne nadväzovať vzťahy s potenciálnymi čínskymi investormi, najmä s investičnou skupinou CEFC, ktorá mala mať silné väzby na čínsku vládu. V roku 2016 bola v Prahe usporiadana návšteva prezidenta Si Čin-pchinga, ktorá mala potvrdiť novovznikajúce významné spojenectvo pre Českú republiku. Počas tejto návštevy boli čínskemu prezidentovi udelené významné pocty, napríklad vo forme salvy z diel, obdržania kľúča od mesta Prahy alebo recepcie v Zemanovej súkromnej rezidencii. Na oplátku Si Čin-pching podpísal dohodu o strategickom partnerstve s českým prezidentom zabezpečujúcim miliardové investície v Českej republike, ktorá mala byť začiatkom novej éry česko-čínskych vzťahov. Napriek tomu, že čínska ambasáda pripravila dav vlastných občanov, ktorí mal vítať svojho prezidenta, časť českej verejnosti považovala kroky z čínskej aj českej strany za prehnané. Zeman neskôr pre štátnu čínsku televíznu stanicu CCTV vysvetlil, že česká verejnosť má slabé väzby na Čínu najmä kvôli submisívnomu prístupu predchádzajúcich vlád voči Spojeným štátom a Európskej únii. Následne dodal, že podpísanie zmluvy bolo aktom národnej samostatnosti, čím nadviazal na svoje predchádzajúce slová kedy tvrdil, že chce Česko vyslobodiť z pút európskej integrácie.² Spojenectvo s Čínou by tak mohlo byť pre krajinu výhodou pri rokovaniach s Európskou úniou alebo západnými krajinami.

Vynikajúce vzťahy medzi Zemanom a Čínou potvrdilo aj menovanie predsedu spoločnosti CEFC Jie Čien-minga za čestného ekonomickejho poradcu prezidenta, čo je v prípade cudzincov veľmi vzácna pocta. Zeman do Číny vycestoval v rokoch 2017 a 2018, kedy sa zúčastnil veľtrhu Import Expo v Šanghaji. Aj na tomto podujatí sa stretol s čínskou hlavou štátu. V októbri 2016 český prezident kritizoval dvoch ministrov, ktorí sa osobne stretli s Dalailámom počas jeho návštevy v Prahe. Na jar 2017 pre zmenu Zeman ostro skritizoval českého veľvyslanca v Pekingu Bedřicha Kopeckého kvôli jeho podpisu pod žiadosť o dodržiavanie ľudských práv, ktorá bola doručená čínskemu ministerstvu verejnej bezpečnosti. Okrem českého veľvyslanca ju podpísali aj zástupcovia ďalších európskych

² BENNER, T. a kol. (2018): Authoritarian Advance, s. 17-18.

krajín. Zeman na to verejne reagoval slovami, že takýto človek nemá čo hľadať na tak dôležitej pozícii v Pekingu a vyhral sa jeho odvolaním. Kopecký nakoniec vo funkcií predčasne skončil v júni 2019 a presunul sa do Armánska.³

Český prezident je tiež dlhodobým kritikom protekcionistických opatrení Spojených štátov voči Číne. Vyjadril sa, že protekcionizmus nikdy k ničomu dobrému nevedol a konflikt medzi krajinami označil za obchodnú vojnu. Podľa Zemana toto správanie USA vyvolá ďalšiu globálnu hospodársku krízu. Počas svojej ďalšej návštevy v Pekingu v roku 2019 sa opakovane zastal čínskeho technologického gigantu Huawei. Ten je (najmä zo strany USA) podozrievaný z vykonávania špiónaže pre čínsku vládu. Ako o hrozbe sa o čínskej spoločnosti vyjadril aj český Národný úrad pre kybernetickú a informačnú bezpečnosť. Český prezident tieto podozrenia odmieta s tým, že nie sú dokázané a ide o nekalú obchodnú súťaž.⁴ Blízky vzťah k Číne Miloš Zeman potvrdil aj v októbri 2019, keď odmietol vymenovať riaditeľa Bezpečnostnej a informačnej služby do hodnosti generála. Správy spravodajskej služby o činnosti čínskych agentov v Českej republike dlhodobo označoval za „táraniny“ a kritizoval, že miesto boja proti korupcii naháňa fiktívnych nepriateľov.⁵

2 Obchodné vzťahy medzi ČR a Čínu po roku 2013

Ekonomické vzťahy Číny a Česka ožili už pred zvolením Zemana do úradu prezidenta. V roku 2012 sa Česká republika pripojila k iniciatíve 16+1, ktorá mala podporovať investície a obchodné vzťahy medzi Čínou a 16 krajinami strednej a východnej Európy. Neskôr sa do spolupráce zapojilo aj Grécko a došlo k jej premenovaniu na 17+1. So Zemanom vo funkcií sa tieto vzťahy prehlobili a postupne prichádzali aj prvé investície.

Počas návštevy prezidenta Zemana v Číne v roku 2014 s ním cestoval aj najbohatší Čech Petr Kellner, šef medzinárodnej finančnej a investičnej spoločnosti PPF. Tomu sa ako prvemu z českých podnikateľov podarilo preniknúť na čínsky trh, keď jeho spoločnosť Home Credit získala celoštátnu licenciu na obchodovanie v Číne.⁶ Z významných českých spoločností do Číny vyvážajú svoje produkty aj výrobca nákladných automobilov Tatra, sklárska spoločnosť Moser alebo Škoda, patriaca pod nemecký koncern Volkswagen. Tá predstavila aj model Kodiaq špeciálne navrhnutý pre čínsky trh.⁷ V roku 2016 sa Česká republika pripojila k iniciatíve Pás a cesta, ktorá mala vzťahy medzi krajinami (najmä v oblasti investícií) ešte viac posilniť.

Ako sme už spomínali, najvýznamnejším čínskym investorom v Českej republike bola spoločnosť CEFC. Tá si založila svoju európsku centrálu práve v Prahe a do jej vedenia bol dosadený bývalý minister obrany za vlády Miloša Zemana Jaroslav Tvrdík. Spoločnosť sa začala angažovať v niekoľkých oblastiach. Jej investície zahŕňali napríklad nákup 15 % podielu vo finančnej skupine J&T, 49,9 % podiel v leteckej spoločnosti Smartwings (pod ktorú patria aj České aerolinie), majoritný podiel v pivovare Lobkowicz alebo rôzne nákupy na realitnom trhu. Za najvýznamnejšiu investíciu je však považovaný nákup futbalového klubu SK Slavia Praha, ktorý dokázali vytiahnuť zo stredu tabuľky na pozíciu majstra.⁸ Slavia si tiež zahrála v Lige majstrov a dokázala kúpiť niekoľko drahých hráčov zo zahraničných klubov za ceny, ktoré boli dovtedy pre české kluby nemysliteľné.

³ ČTK (2019): Velvyslanec Kopecký končí v Číně a stahuje se do Arménie. Nahradí ho Tomšík.

⁴ ČT24 (2019): Zeman v Číně vyjádřil naději, že se Huawei bude podílet na digitalizaci Česka.

⁵ TASR (2019): Zeman nepovýši šéfa BIS na generála, nemá vraj naháňať ruských špiónov.

⁶ PPF Group's History. [online].

⁷ LAZAROVÁ, D. (2018): Czech-Chinese Talks Focus on Business as well as Human Rights Issues.

⁸ BARBOZA, D. (2018): China Seeks Influence in Europe, One Business Deal at a Time.

CEFC však neboli jediným čínskym záujemcom o český trh. V roku 2016 prejavila čínska spoločnosť na výrobu vlakov CRRC záujem o Škoda Transportation, a v tom istom roku takisto podpísala dohodu s českým súkromným vlakovým prepravcom Leo Express o dodávke súprav. Prvotná zmluva zahŕňala tri súpravy s možnosťou kúpy ďalších tridsiatich. Prvý čínsky vlak poháňaný elektrinou bol dodaný v roku 2019. V high-tech sektore zase čínsky gigant Huawei spolupracuje s O2 Česká republika (patriacou pod PPF) pri testovaní modernej 5G technológie. V oblasti cestovného ruchu boli zavedené štyri priame linky medzi Prahou a čínskymi mestami Peking, Šanghaj, Čcheng-tu a Xi'an. S tým je spojený aj nárast turizmu z Číny do Českej republiky. Medzi rokmi 2014 a 2018 sa tento počet takmer strojnásobil z 211,8 tisíc turistov na takmer 620 tisíc. Číňania tak tvoria štvrtý najpočetnejší národ návštevníkov v Čechách po Nemcoch, Slovákoch a Poliakoch.⁹

3 Kritika a vnímanie Číny v ČR

Si Čin-pching počas svojej návštevy v Prahe v roku 2016 Českej republike slúboval miliardové investície a k nárastu naozaj došlo. V roku 2016 bola hodnota čínskych priamych zahraničných investícií 362 miliónov eur, takmer šesťkrát viac ako v roku 2015, stále však menej ako 1 % celkových PZI v krajinе.¹⁰ Problémom je, že väčšinu investícií po roku 2010 tvoria akvizície a brown field investície bez nejakej pridanéj hodnoty. Ako príklad môžeme uviest' pivovar Lobkowicz, ktorý sa po akvizícii čínskou investičnou skupinou CEFC prepadol v objeme výroby z piateho na siedme miesto v Českej republike, pričom znížil výrobu o 200 tisíc hektolitrov.¹¹ Celkovo klesol aj objem piva vyvezeného z Česka do Číny až o 43 %.¹²

Celkový vývoz Česka do Číny tvoril v roku 2017 2,1 miliardy eur, čo sú zhruba len 2 % celkového exportu. To Čínu stavia na nelichotivé sedemnásťte miesto v tomto rebríčku. Naopak rástol import, ktorý v roku 2017 dosiahol 18 miliárd eur. Obchodný deficit českej republiky s Čínou je takmer 16 miliárd eur, pričom v roku 2013 to bolo len vyše 10 miliárd.¹³ Zo zlepšenia vzťahov teda oveľa viac ľažili čínske spoločnosti. Kritici tiež zdôrazňujú, že na českej strane z týchto vzťahov profitujú len veľkí podnikatelia blízki prezidentovi Zemanovi, ako sú Tvrďák alebo Kellner. V súkromnom lietadle druhého menovaného sa dokonca český prezident vrácal z návštevy Číny v roku 2014.¹⁴

V prospech kritikov hrá aj to, že v marci 2018 bol v Číne za korupciu zatknutý Jie Čien-ming, poradca prezidenta Zemana. To viedlo k prevzatiu spoločnosti CEFC čínskou štátnej spoločnosťou CITIC Group. CEFC Europe bolo prevzaté spoločnosťou J&T, až kým čínska skupina nesplní svoje pohľadávky. K tomu nakoniec došlo, a tým sa skončilo čínske vlastníctvo v česko-slovenskej finančnej skupine.¹⁵ Celá situácia vyvolala v Českej republike znenášenie, ked'že CEFC bola významným investorom v niekoľkých dôležitých podnikoch.

Pre svoje dobré vzťahy s Čínu je časťom terčom kritiky aj samotný prezident Zeman. Ten sa počas svojich stretnutí so svojím čínskym partnerom vyhýbal téme ľudských práv a počas návštevy Číny v roku 2015 sa vyjadril, že by sa Česko malo od Číny učiť ako

⁹ PROKEŠ, J. (2019): Čínských turistov v Česku výrazně přibývá.

¹⁰ FÜRST, R. (2017): The Czech Republic: Receiving the First Relevant Chinese Investments, s. 42.

¹¹ PETR, M. (2017): Pivovary Lobkowicz chŕadnou. Pod Číňany se propadly v Česku až na sedmé miesto.

¹² ČTK (2018).: Vývoz českého piva do Číny se loni snížil o 43 percent - už druhý rok po sobě.

¹³ DĘBIEC, K – JAKÓBOWSKI, J. (2018): Chinese investments in the Czech Republic: changing the expansion model.

¹⁴ ČTK (2014): Zeman vzal Kellnera k čínskemu prezidentovi, zpátky pak letel s PPF.

¹⁵ KOPCSAYOVÁ, I. (2018): J&T s Číňanmi zakopali vojnovú sekeru.

stabilizovať spoločnosť. Za tento výrok sa neskôr ospravedlnil s tým, mal svoje slová lepšie formulovať.¹⁶

V roku 2019 vyvolal spory medzi Českom a Čínou článok v zmluve o partnerských mestách medzi Prahou a Pekingom. Zastupitelia hlavného mesta Číny v ňom od Prahy žiadali, aby uznala politiku jednej Číny. Podľa primátora Prahy sa však takýto článok do zmluvy medzi mestami nehodí, pričom uviedol, že takéto články nemajú v zmluvách ani Londýn alebo Riga. Pražský magistrát za to kritizoval okrem Číňanov aj prezidenta Zeman. Ten sa obával, že by to mohlo mať negatívne dôsledky pre celú Českú republiku, pričom ako príklad uviedol zastavenie financovania Slavie Praha, ktorú označil za najúspešnejšiu čínsku investíciu.¹⁷ Vláda Českej republiky sa však prostredníctvom premiéra Andreja Babiša a ministra zahraničných vecí Tomáša Petříčka vyjadriala, že o žiadnych protiopatreniach nevie a zároveň nemôže ovplyvňovať konanie demokraticky zvolenej samosprávy.¹⁸

Práve tieto problémy viedli k tomu, že sa v Česku sformovalo niekoľko politických strán, ktoré majú protičínsky postoj. Ide najmä o kresťanských demokratov (KDÚ-ČSL), TOP 09 a Starostov a nezávislých (STAN),¹⁹ pričom aj vládna strana ANO (a celá vláda) premiéra Andreja Babiša je vo vyjadreniach k Číne pomerne zdržanlivá a zväčša nezasahuje do zahraničnej politiky Miloša Zemana, napriek tomu, že samotná sa orientuje skôr na spoluprácu so západnými partnermi. Je to najmä z dôvodu, že celá vláda je závislá na prezidentovi, ktorý pri využívaní svojich právomocí rád zachádza na hranu ústavnosti a v prípade, že by došlo k obžalobe premiéra Babiša v kauze Čápí hnízdo²⁰, Zeman by mohol premiéra odvolať, čo by viedlo k pádu vlády.

Ani obyvatelia Českej republiky nezdierajú vrúcný vzťah svojho prezidenta k východnej krajine. Podľa Eurobarometra má pozitívny vzťah k Číne len 25 % Čechov, čo je menej ako priemer Európskej únie (32 %) a len 10 % opýtaných si myslí, že v priebehu nasledujúcich desiatich rokov bude Čína najdôležitejším zahraničným partnerom Českej republiky.²¹ Dokonca klesá aj počet záujemcov o učenie sa čínskeho jazyka napriek tomu, že sa očakával opačný trend.²² Podobne ako verejnosť vnímajú Čínu aj médiá, keďže až 45 % správ ohľadom Číny bolo negatívnych. Pozitívne správy vysielali väčšinou alternatívne médiá ako TV Barrandov (ktorej akcionárom bola istý čas skupina CEFC).²³ V Česku tiež začali vznikať rôzne think tanky, ktoré monitorujú čínsky vplyv v krajinе.

Záver

Už niekoľko rokov sledujeme, ako sa Čína snaží šíriť svoj vplyv všade vo svete a tomuto trendu sa nevyhla ani Česká republika. Až do roku 2013 boli verejní predstaviteľia krajiny voči Číne pomerne zdržanliví, ale s nástupom Miloša Zemana do funkcie prezidenta došlo k zmene. Nová hlava štátu otvorene začala presadzovať potrebu užšej spolupráce s Čínou, čo podporila aj častými návštěvami v Pekingu. Prvýkrát sa tiež uskutočnila návštěva čínskeho prezidenta v Česku, keď Prahu v roku 2016 navštívil Si Čchin-ping. Dobré vzťahy medzi Zemanom a Čínou ešte utvrdilo, keď sa jeho poradcom stal riaditeľ čínskej spoločnosti CEFC. Práve táto spoločnosť sa stala najvýznamnejším čínskym investorom v Českej

¹⁶ NOVINKY (2015): Slova, že se máme od Číny učiť stabilizovať společnost, byla chybou, připustil Zeman.

¹⁷ NOVINKY (2019): Čínská msta: Fotbalová Slavia prijde o peníze, tvrdí Zeman.

¹⁸ PALICKOVÁ, A. (2019): China's political interference in Czech Republic back in focus.

¹⁹ KARÁSKOVÁ, I. a kol. (2018): Central Europe for Sale: The Politics of China's Influence, s. 12.

²⁰ TASR (2019): Stíhanie Babiša v kauze Čápí hnízdo bude pokračovať.

²¹ LE CORRE, P. (2018): The Czech Republic: Buying Influence?, s. 27.

²² ČT24 (2019): Čekal se velký boom, zájem o čínštinu naopak slábne.

²³ ŠIMALČÍK, M. (2018): Do the Central European media show caution towards China?.

republike. Väčšina čínskych investícií však do Česka nepriniesla nové príležitosti o čom svedčí aj fakt, že za najúspešnejšiu (ak nie jedinú úspešnú) investíciu sa považuje nákup futbalového klubu.

Pri pohľade na vzájomnú obchodnú bilanciu oboch krajín je zrejmé, že z týchto dobrých vzťahov t'ažili najmä čínske spoločnosti. Český export do Číny sa sice zvýšil, ale rovnako aj dovoz opačným smerom a český deficit obchodnej bilancie v roku 2017 dosiahol 18 miliárd eur, pričom štyri roky predtým to bolo len niečo vyše 10 miliárd. Kritici rovnako vycítajú, že z českých podnikateľov z dobrých vzťahov Zemana a Číny t'ažili najmä jemu blízki podnikatelia ako Petr Kellner alebo Jaroslav Tvrdík.

Čína sa pomocou Zemana snažila v Česku šíriť aj svoj politický vplyv, za čo je prezident často kritizovaný opozičnými politikmi aj médiami. Navyše prieskumy ukazujú, že česká verejnosť nevníma Čínu pozitívne a ani ju nepovažuje za najdôležitejšieho zahraničného partnera pre Českú republiku. Za toho je stále považovaná Európska únia. Čína však nepochybne získala svoje miesto v českej spoločnosti aj v ekonomike a Česko môže momentálne dobré vzájomné vzťahy využiť na zlepšenie vyjednávacej pozície so silnejšími európskymi krajinami. Pre ďalší výskum bude zaujímavé sledovať, ako sa tieto vzťahy budú vyvíjať v budúcnosti najmä z pohľadu konkurencieschopnosti Číny oproti Európskej únii v Českej republike, a či Miloš Zeman nájde pre svoju ústretovú pro-čínsku politiku ďalších významných politických spojencov.

Použitá literatúra:

1. BARBOZA, D. (2018): China Seeks Influence in Europe, One Business Deal at a Time. [online]. In: *The New York Times*, 12.8.2018. [Citované 29.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2018/08/12/business/china-influence-europe-czech-republic.html>.
2. BENNER, T. a kol. (2018): *Authoritarian Advance*. [online]. 2018, s. 17-18. [Citované 26.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.merics.org/sites/default/files/2018-02/GPPi_MERICS_Authoritarian_Advance_2018_1.pdf.
3. ČT24 (2019): Čekal se velký boom, zájem o čínštinu naopak slabne. [online]. In: ČT24, 26. 1. 2019. [Citované 31. 10. 2019.] Dostupné na internete: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2715203-zajem-o-cinstinu-slabne-i-pres-velka-ocekavani-zeme-nema-dobry-obraz-mini-skoly>.
4. ČT24 (2019): Zeman v Číně vyjádřil naději, že se Huawei bude podílet na digitalizaci Česka. [online]. In: ČT24, 27.4.2019. [Citované 29.10.2019.] Dostupné na internete: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2798792-zeman-se-na-konferenci-v-pekingu-kratce-sesel-s-putinem>.
5. ČTK (2014): Zeman vzal Kellnera k čínskemu prezidentovi, zpátky pak letěl s PPF. [online]. In: iDnes.cz, 27.10.2014. [Citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/zeman-se-vraci-z-ciny-soukromym-letadlem-ppf.A141027_214042_domaci_wlk.
6. ČTK (2018): Vývoz českého piva do Číny se loni snížil o 43 procent - už druhý rok po sobě. [online]. In: *Hospodářské noviny*, 19.3.2018. [Citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: <https://byznys.ihned.cz/c1-66084140-vyvoz-ceskeho-piva-do-ciny-se-loni-snizil-o-43-procent-uz-druhy-rok-po-sobe>.
7. ČTK (2019): Velvyslanec Kopecký končí v Číně a stěhuje se do Arménie. Nahradí ho Tomšík. [online]. In: *Aktuálně.cz*, 27.6.2019. [Citované 29.10.2019.] Dostupné na internete: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/velvyslanec-kopecky-konci-v-cine-a-stehuje-se-do-armenie-nah/r~3c2160e498a211e9b5e8ac1f6b220ee8/>.

8. DĘBIEC, K – JAKÓBOWSKI, J. (2018): Chinese investments in the Czech Republic: changing the expansion model. [online]. In: *Centre for Eastern Studies*, 6.6.2018. [Citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2018-06-06/chinese-investments-czech-republic-changing-expansion-model-0>.
9. FÜRST, R. (2017): The Czech Republic: Receiving the First Relevant Chinese Investments. [online]. In: *Chinese Investment in Europe*, 2017, s. 42. [Citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2017-12/ETNC_Report_2017.PDF
10. KARÁSKOVÁ, I. a kol. (2018): *Central Europe for Sale: The Politics of China's Influence*. [online]. 2018, s. 12. [Citované 31.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.chinfluence.eu/wp-content/uploads/2018/04/AMO_central-europe-for-sale-the-politics-of-chinese-influence-1.pdf.
11. KOPCSAYOVÁ, I. (2018): J&T s Číňanmi zakopali vojnovú sekeru. [online]. In: *Pravda*, 25.5.2018. [Citované 31.10.2019.] Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/470923-cefc-europe-sa-vracia-do-cinskych-ruk-dohodli-sa-s-j-t/>.
12. LAZAROVÁ, D. (2018): Czech-Chinese Talks Focus on Business as well as Human Rights Issues. [online]. In: *Radio Prague Int.*, 6.11.2018. [Citované 29.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/czech-chinese-talks-focus-on-business-as-well-as-human-rights-issues>.
13. LE CORRE, P. (2018): The Czech Republic: Buying Influence?. [online]. In: *China's Rise as a Geoeconomic Influencer: Four European Case Studies*, 2018, s. 27. [Citované 31.10.2019.] Dostupné na internete: https://carnegieendowment.org/files/WP_LeCorre_China_formatted_FINAL_WEB.PDF.
14. NOVINKY (2015): Slova, že se máme od Číny učit stabilizovat společnost, byla chybou, připustil Zeman. [online]. In: *Novinky*, 14.1.2015. [Citované 31.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/slova-ze-se-mame-od-ciny-ucit-stabilizovat-spolecnost-byla-chybou-pripustil-zeman-267749>.
15. NOVINKY (2019): Čínská msta: Fotbalová Slavia přijde o peníze, tvrdí Zeman. [online]. In: *Novinky*, 10.10.2019. [Citované 31.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/cinska-msta-fotbalova-slavia-prije-o-penize-tvrdi-zeman-40299455>.
16. PALICKOVA, A. (2019): China's political interference in Czech Republic back in focus. [online]. In: *euractiv.com*, 24.7.2019. [Citované: 8.12.2019.] Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/chinas-political-interference-in-czech-republic-back-in-focus/>
17. PETR, M. (2017): Pivovary Lobkowicz chřadnou. Pod Číňany se propadly v Česku až na sedmé místo. [online]. In: *Lidovky*, 19.9.2017. [Citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: https://www.lidovky.cz/relax/pivo-a-pivovary/pivovary-lobkowicz-chradnou-pod-cinany-se-propadly-v-cesku-az-na-sedme-misto.A170915_151358_firmy-trhy_pave.
18. PPF Group's History. [online]. [Citované 29.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.ppf.eu/en/history>.
19. PROKEŠ, J. (2019): Čínských turistů v Česku výrazně přibývá. [online]. In: *Hospodářské noviny*, 8.2.2019. [Citované 30.10.2019.] Dostupné na internete: <https://archiv.ihned.cz/c1-66469160-cinskych-turistu-v-cesku-vyrazne-pribyva>.
20. ŠIMALČÍK, M. (2018): Do the Central European media show caution towards China?. [online]. In: *East Asia Forum*, 14.2.2018. [Citované 31.10.2019]. Dostupné na internete: <https://www.eastasiaforum.net/2018/02/14/do-the-central-european-media-show-caution-towards-china/>

- internete: <https://www.eastasiaforum.org/2018/02/14/does-the-central-european-media-show-caution-towards-china/#more-109995>.
21. TASR (2019): Stíhanie Babiša v kauze Čapí hnízdo bude pokračovať. [online]. In: *hnonline.sk*, 4.12.2019. [Citované 8.12.2019]. Dostupné na internete: <https://hnonline.sk/svet/2052679-stihanie-babisa-v-kauze-capi-hnizdo-bude-pokracovat>.
22. TASR (2019): Zeman nepovýši šéfa BIS na generála, nemá vraj naháňať ruských špiónov. [online]. In: *Teraz*, 25.10.2019. [Citované 29.10.2019.] Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/najnovsie/zeman-nepovysi-sefa-bis-na-generalu/426335-clanok.html>.

Kontakt:

Ing. Andrej Zrak

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: andrej.zrak@euba.sk

BOJ S KORUPCIOU NA UKRAJINE – SÚČASNÝ STAV¹

COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE - CURRENT STATE

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Abstrakt: Článok sa zaobera problematikou korupcie na Ukrajine. Korupcia predstavuje jeden zo závažných negatívnych javov ukrajinskej spoločnosti. Cieľom príspevku je charakterizovať osobitosti súčasnej situácie v sfére boja s korupciou a poukázať na problémy, ktoré je potrebné odstrániť. V súvislosti s týmto analyzujme pôsobenie špecializovaných orgánov vytvorených pre boj s korupciou. Napriek novým legislatívnym opatreniam a vytvoreniu špecializovaných orgánov na Ukrajine je nedostatok politickej vôle bojovať s korupciou, čo je dôvodom mnohých skeptických názorov v tejto oblasti.

Kľúčové slová: Ukrajina, korupcia, demokratizácia, inštitúcie

JEL klasifikácia: F50, F59, H79

Abstract: The article deals with corruption in Ukraine. This represents one of the serious negative phenomena of Ukrainian society. The aim of the paper is to characterize the specificities of the current situation in the field of the fight against corruption and to point out problems that need to be eliminated. In this context, let us analyze the work of specialized bodies created to combat corruption. Despite new legislative measures and the establishment of specialized bodies in Ukraine, the lack of political will to fight corruption is a reason for many skeptical views in this area.

Key words: Ukraine, democratization, democratization, institutions

JEL Classification: F50, F59, H79

Úvod

Korupcia predstavuje negatívny spoločenský jav, ktorý má dopad na fungovanie štátnych inštitúcií, ako aj na občanov. Korupcia na Ukrajine nie je iba rozšíreným alebo systémovým problémom. Ide o hlboko zakorenenu a štrukturálne dysfunkčiu celého vládneho mechanizmu, ktorá rozkladá všetky zložky moci, ako aj právny, ekonomický a sociálny systém. V podmienkach ekonomickej a politickej transformácie predstavuje korupcia hrozbu pre demokraciu, právny štát a dodržiavanie ľudských práv na Ukrajine a zároveň je jednou z najnebezpečnejších hrozieb pre celkovú integritu spoločnosti a skutočnému existenciu ekonomicky nezávislého a suverénneho štátu. Korupcia brzdí investície do finančného sektora národného hospodárstva, vytvára nepriaznivé podmienky pre podnikanie. Ako negatívny sociálno-ekonomický jav korupcia diskredituje krajinu na medzinárodnej scéne. Ukrajina je často označovaná ako jedna z najskorumpovanejších krajín sveta. Reputácia štátu je dlhodobo poškodená množstvom korupčných afér, do ktorých sú zapojení najvyšší predstavitelia štátnej moci.

¹ Príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0490/19 – Islamský faktor vo svetovej ekonomike.

Cieľom príspevku je charakterizovať osobitosti súčasnej situácie na Ukrajine v boji s korupciou a poukázať na problémy, ktoré je potrebné odstrániť. Vzhľadom na to, že veľkosť článku neumožňuje analyzovať všetky aspekty korupcie na Ukrajine, venovali sme pozornosť len vybraným a systémovým aspektom. V súvislosti s týmto analyzujeme fungovanie špecializovaných orgánov, vytvorených pre boj s korupciou. Cieľom príspevku je zároveň vypracovať základné odporúčania pre zlepšenie situácie v boji s korupciou.

1 Korupcie na Ukrajine ako systémový jav

Slovo korupcia je latinského pôvodu a znamená skaziť, pokaziť, poškodiť, zničiť, skresliť. V najbežnejšom ponímaní je možné korupciu definovať ako zlyhanie v procese plnenia povinností v dôsledku sledovania súkromného (zvyčajne materiálneho) prospechu, zneužívanie verejného postavenia alebo moci na poskytovanie materiálnych výhod, služieb alebo iných výhod za odmenu, inými slovami použitie právomocí, ktoré boli zverené štátom pre svoj vlastný zisk alebo v prospech tretích strán.²

Treba poznámať, že korupcia zahrňa širokú škálu činov ako napríklad prijímanie úplatku, keď ide o pasívnu korupciu, podplácanie ak ide o aktívnu korupciu, nepriamu korupciu, ktorá spočíva v prijímaní úplatku osobou pôsobiacou pre inú osobu. Väčšina autorov obmedzuje definíciu korupcie na úplatkárstvo a zneužívanie funkcie vo všetkých odvetviach verejnej moci a v rôznych variantoch.³ Korupcia spôsobuje prelínanie verejnej roly a súkromnej roly u korumpujúcich a korumpovaných. Pri korupcii dochádza k narušeniu dôvery v nestranný výkon verejnej funkcie, ktorá vyplýva z porušenia povinnosti a zodpovednosti súvisiacej s touto funkciou.⁴ Korupcia súvisí s kvalitou fungovania inštitúcií verejnej správy a spravidla má skrytú, tajnú povahu konania. Mieru korupcie inštitúcií alebo systému ovplyvňuje množstvo rôznych faktorov, ale dopady na ekonomiku, politiku či občiansku spoločnosť sú negatívne.⁵

Na Ukrajine je korupcia rozšíreným systémovým problémom. Ide o hlboko zakorenenu a štrukturálnu dysfunkciu vládneho mechanizmu, ktorá vedie k nedôvere občanov voči politickej elite a diskredituje krajinu na medzinárodnej úrovni. Rozsiahla korupcia preniká do štátnych orgánov a prejavuje sa v mnohých sférach života spoločnosti. Jedným z dôležitých ukazovateľov je Index vnímania korupcie, ktorý pripravuje Transparency International na základe prieskumov verejnej mienky v rôznych krajinách sveta. Ukrajina si v roku 2018 v porovnaní s rokom 2017 (výsledok za rok 2017 – 30 bodov, 130. miesto) mierne zlepšila svoju pozíciu. Jej výsledok je 32 bodov a 120. miesto zo 180 krajín. V porovnaní so susednými krajinami má však Ukrajina najhoršie výsledky (napríklad Poľsko má 60 bodov, Slovensko 50 bodov, Rumunsko 47 bodov, Maďarsko 46 bodov, Bielorusko 44 bodov, Moldavsko 33 bodov).⁶

Nakoľko je korupcia na Ukrajine rozšírená z hľadiska hodnotenia občanov? Prieskumy verejnej mienky ukazujú, že 91 % občanov Ukrajiny považuje korupciu za vážny problém, pričom 61 % opýtaných je presvedčených, že je to najzávažnejší problém, ktorý brzdí rozvoj krajinu. Iba 4 % respondentov si myslia, že existuje problém s korupciou, ale nie je príliš vážny a 0,5 % si myslí, že tento problém je vymyslený. V priebehu roka 2018 sa

² FIALKOVSKAJA, I.D. (2018): Korupcia: poniatija, priznaki, vidy, s. 137.

³ FIALKOVSKAJA, I.D. (2018): Korupcia: poniatija, priznaki, vidy, s. 137.

⁴ PLICHTOVÁ, J. - ŠESTÁKOVÁ, A. (2018): Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie, s. 44.

⁵ FRIEDRICH, C. J. The Pathology of Politics : Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda.

⁶ TRANSPARENCY INTERNATIONAL UKRAINE (2019): Index spravnattia korupcií 2018.

v porovnaní s rokom 2017 povedomie občanov o závažnosti problému korupcie na Ukrajine výrazne zvýšilo.⁷

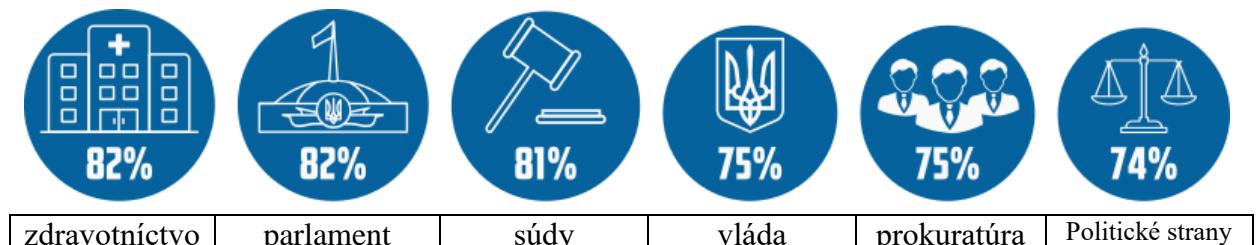
Podľa dotazovaných je hlavným dôvodom absencie pozitívneho vývoja v boji proti korupcii skutočnosť, že tí, ktorí s ňou majú bojovať, sú sami skorumpovaní – o tom je presvedčených 61 % opýtaných. Tridsaťosem percent respondentov si myslí, že ďalším dôvodom je to, že korupcia je takmer vždy nepotrestaná, 31 % respondentov je presvedčených, že v spoločnosti chýba „silná ruka“ na vytvorenie poriadku a 28 % respondentov hovorí o nedokonalosti zákonov, ktoré je možné ľubovoľne interpretovať.⁸

Tieto názory sa prelínajú s mienkou odborníkov, ktorí uvádzajú nasledovné príčiny vysokej miery korupcie na Ukrajine:

- slabý právny štát a absencia nezávislých a efektívnych súdov;
- nejednoznačnosť formulácie zákonov, ktoré sa interpretujú podľa potreby;
- neznalosť a nepochopenie zákonov občanmi, čo umožňuje verejným činiteľom zneužívať moc vo svoj prospech;
- nepotizmus;
- fungovanie oligarchického systému;
- prepojenie ekonomických záujmov a politiky;
- nedostatočná snaha politikov zaoberať sa bojom s korupciou.⁹

Prieskumy verejnej mienky ukazujú, že obyvatelia sú presvedčení, že najviac skorumpovanou sférou je zdravotníctvo (82 % opýtaných) a súdnictvo (81 % opýtaných). Korupcia je podľa názorov občanov rozšírená v parlamente, vláde, prokuratúre aj v politických stranach (tabuľka č. 1).

Tabuľka č. 1: Vnímanie korupcie v určitých sférach

Prameň: FOND DEMOKRATYČNÝCH INICIATYV IMENI IL'KA KUČERIVA (2017): Korupcia u povsiakdenomu žitti ukrajinciv. Za šo dajemo chabari? Komu i čomu?

2 Protikorupčné opatrenia

Ukrajina začala od roku 2014 aktívne realizovať reformy v boji s korupciou a podľa Indexu vnímania korupcie situácia sa v tejto sfére zlepšuje. Hlavnú úlohu v procese dosiahnutia pokroku v oblasti boja s korupciou zohráva občianska spoločnosť a úsilie medzinárodných externých partnerov, ako napríklad Európskej únie, ktorá plánuje nadálej podporovať úsilie Ukrajiny, a preto poskytuje poradenskú a finančnú pomoc v ramci

⁷ FOND DEMOKRATYČNÝCH INICIATYV IMENI IL'KA KUČERIVA (2018): Ocinka problematyky korupcií v súčasnosti dumi.

⁸ FOND DEMOKRATYČNÝCH INICIATYV IMENI IL'KA KUČERIVA (2018): Ocinka problematyky korupcií v súčasnosti dumi.

⁹ REVAK, I.O. (2011): Korupcia: teoretyko-metodologiční zásady doslidženia. Monografia. s.44, 105-109.

programu boja proti korupcii. Na tento účel bolo na samite EÚ a Ukrajiny schválené financovanie vo výške 15 miliónov eur.¹⁰

Protikorupčná iniciatíva EÚ (EUACI), ktorá pôsobí od roku 2016, prispela k prijatiu komplexného právneho rámca a k vytvoreniu nových inštitúcií na prevenciu a vyšetrovanie korupcie, k zriadeniu Najvyššieho protikorupčného súdu, ako aj k zavedeniu moderných protikorupčných mechanizmov (napríklad elektronický systém majetkových priznaní alebo platforma verejného obstarávania ProZorro). Prostriedky, ktoré sú vyčlenené v rámci protikorupčnej iniciatívy EÚ, je možné použiť na zabezpečenie udržateľnosti doteraz uskutočnených protikorupčných reforiem a upevnenie výsledkov na úrovni ústrednej vlády a samosprávy.¹¹

V literatúre nájdeme medzinárodne uznané nástroje štátu, ktoré sú zamerané na obmedzovanie korupcie, do ktorých patria aj nástroje odporúčané externými aktérmi:

- protikorupčné nástroje s cieľom potrestania korupčného správania, ktorých cieľom je sankcionovať a trestať, a tým znižovať riziko korupčného správania;
- protikorupčné nástroje s cieľom prevencie, ktoré sú zamerané na predchádzanie možného korupčného správania a zvyšovanie možností odhalenia takéhoto konania;
- protikorupčné nástroje, ktorých cieľom je zvyšovanie protikorupčného povedomia a ovplyvňovanie etického správania.¹²

Na základe pomoci a odporúčaní externých aktérov sa Ukrajine podarilo na boj proti korupcii vytvoriť protikorupčnú legislatívu a inštitucionálnu infraštruktúru. Situácia v protikorupčných orgánoch je však stále komplikovaná. Zatiaľ čo Národný protikorupčný úrad Ukrajiny aktívne pracuje a vyšetruje viac ako 700 prípadov korupcie,¹³ fungovanie Národnej agentúry pre prevenciu korupcie vyvoláva veľa otázok. V roku 2019 bol zriadený a začal pôsobiť Najvyšší protikorupčný súd. Tento súd je podľa zákona stálym najvyšším špecializovaným súdom v súdnom systéme Ukrajiny. Jeho úlohou je vykonávať spravodlivosť v súlade s právnymi zásadami a postupmi súdnictva s cieľom chrániť jednotlivca, spoločnosť a štát pred korupciou a s ňou súvisiacimi trestnými činmi.

Napriek pozitívnym krokom, ktoré Ukrajina uskutočnila po roku 2014 v novej etape reformy systému súdnictva, treba poznámať, že v krajine nedošlo k definitívному upevneniu zásad právneho štátu a zabezpečeniu spravodlivosti. Očakáva sa, že činnosť nezávislého súdnictva, ktoré by účinne a včas riešilo prípady korupcie na najvyššej úrovni, zníži mieru korupcie na Ukrajine. Malo by to následne mať pozitívny vplyv aj na hospodársky rast štátu. Pre zabezpečenie nezávislosti a účinnosti novovytvorených protikorupčných orgánov je potrebné, aby politická elita spolu s občianskou spoločnosťou podporovali účinné vykonávanie právomocí týchto orgánov, čo si vyžaduje skutočne dôslednú politickú vôle. Nedostatok politickej vôle však zostáva jedným z hlavných faktorov, ktorý obmedzuje protikorupčný pokrok.

Zo strany medzinárodných inštitúcií znie často kritika Ukrajiny ohľadne nedostatočných výsledkov boja s korupciou a protikorupčných opatrení. Zdôrazňujú, že momentálne je najnaliehavejšou úlohou boja proti korupcii, a to v prvom rade proti beztrestnosti verejných činiteľov. Jedným z hlavných problémov v tejto oblasti je to, že málo prípadov korupcie skončí pred súdom. V mnohých prípadoch sa v konaní vytvárajú umelé

¹⁰ EUROPEAN COMMISSION, (2019): EU-Ukraine Summit.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION, (2019): EU-Ukraine Summit.

¹² SIČÁKOVÁ-BEGLAVÁ, E. - BEGLAVÝ, M. - LOVRANTOVÁ, K. - KOLLAR, M. (2011): Slamené či oceľové putá. Medzinárodné dohovory a protikorupčné opatrenia na Slovensku, s.17.

¹³ NACIONAĽNE ANTYKORUPCIJNE BIURO UKRAJINY, (2019): Rozsliduvannia.

prekážky, prípady sa bud' uzavrú na polceste, alebo sa vytvárajú priet'ahy v súdnom konaní. Odborníci sú obzvlášť znepokojení nedávnymi pokusmi o obmedzenie autority Národného protikorupčného úradu Ukrajiny, orgánu, ktorý dosiahol významné výsledky pri vyšetrovaní prípadov korupcie. Jeho právomoci neboli posilnené, ako to odporúčali externé inštitúcie.

Ďalšia kritika smeruje k nekonštruktívnej verejnej konfrontácii medzi protikorupčnými orgánmi činnými v trestnom konaní. Kritizovaný je aj tlak, ktorý sa vyvíja na aktivistov a novinárov. Za posledné dva roky sa zvýšili útoky na novinárov a občianskych aktivistov (viac ako 50 útokov na celostátnej úrovni).¹⁴ Najvýznamnejším príkladom bola vražda Kataríny Gandziuk.

Krajina musí zvyšovať povedomie občanov o probléme korupcie a podporovať etické správanie, podporovať špecializáciu osôb či orgánov, ktoré sa venujú boju s korupciou a poskytnúť im náležité prostriedky a vzdelávanie, aby mohli vykonávať svoje úlohy. Na prekonanie korupcie by sa mala zabezpečiť verejná a štátна kontrola dodržiavania právnych predpisov v sfére verejného obstarávania a v budúcnosti aj potrestanie tých, ktorí zákony porušujú. V súčasnosti to nie je možné bez konsolidácie zainteresovaných strán občianskej spoločnosti, ktoré majú záujem o spravodlivé obstarávanie a systematické zlepšovanie právnych predpisov. Reformy energetického sektora, daňového systému, bankového sektora a systému obstarávania sú zásadné, aj keď nie sú ešte dokončené. Počiatočný pokrok v deregulácii a výrazne vyššia transparentnosť prispievajú k pomaly sa zlepšujúcemu podnikateľskému prostrediu.

Pokračovanie reformy súdnictva ako jednej z priorít je nevyhnutnou súčasťou procesu boja s korupciou a obmedzením priestoru pre korupčné praktiky. Dosiahnuté výsledky sú však nedostatočné. Oveľa väčšiu pozornosť je potrebné venovať problému závislosti súdnictva od politickej elity, ktorá sa v mnohých prípadoch snaží ovplyvniť rozhodnutie súdov, čím spochybňuje autoritu súdneho systému. Najvyšší protikorupčný súd predstavuje dôležitú šancu na vytvorenie novej časti systému, ktorá funguje na základe legislatívnych pravidiel.

Pozornosť treba obrátiť aj na problém mocenských skupín a oligarchov, ktorí sa snažia o také zachovanie systému administratívnej kontroly, aby aj nadálej neslúžil záujmom krajiny, ale ich záujmom a aby ochraňoval ich majetok. Výzvou pre reformátorov je preto tento systém odstrániť, alebo aspoň sa pokúsiť urýchliť jeho transformáciu. Klúčom k odstráneniu oligarchického systému je politická reforma. Vo fáze transformácie Ukrajiny nie je prekvapujúce, že jej národné bohatstvo sa sústredí v rukách malého počtu jednotlivcov, ktorí majú neprimeraný vplyv na politikov a súdny systém a ovládajú aj médiá. Mnohým krajinám sa nakoniec podarilo podobné problémy prekonáť. Nerovnováha vytvorená týmto oligarchickým vplyvom spočíva najmä v zákonoch, ktoré uspokojujú úzke potreby elít ako celku alebo ich častí. Politické strany fungujú ako nástroje pre oligarchov a nie ako klasické subjekty demokratického systému, ktoré zastupujú ľudí. Preto ich občania vnímajú negatívne a politickým stranám nedôverujú.¹⁵ Táto deformácia je dôsledkom politickej korupcie. Spomaľuje hospodársky rast, keďže je ťažké prilákať priame zahraničné investície z dôvodu nedostatočnej ochrany vlastníckych práv.

V súvislosti s týmto je schopnosť ovplyvňovať vládnucu elitu v boji s korupciou zo strany medzinárodných organizácií a externých hráčov obmedzená. Finančné skupiny a oligarchovia sú na Ukrajine dostatočne silní ako vnútorné subjekty politického systému. Je

¹⁴ TRANSPARENCY INTERNATIONAL UKRAINE (2018): Znzyty riveň korupcii.

¹⁵ CENTR RAZUMKOVA. (2019): Riveň doviry do suspil'nych instytutiv ta elektoraľni orientatsii hromadian Ukrajiny.

potrebné postupovať opatrne, aby sa dosiahla maximálna možná systémová transformácia. Na dosiahnutie úspechu v boji s korupciou je potrebné donútiť politickú elitu Ukrajiny, aby sa spolu so svojimi medzinárodnými partnermi zamerala aj na prevenciu korupcie. Protikorupčné vyšetrovania by sa mali zameráť na najsilnejších odporcov reforiem v mocenských skupinách.

Záver

Na základe uvedeného možno konštatovať, že Ukrajina po roku 2014 urobila významné kroky v boji s korupciou, ale je potrebná ďalšia konsolidácia protikorupčného rámca, ako aj hmatateľné výsledky. Protikorupčná reforma na Ukrajine pokračuje. Konkrétnym príkladom pokroku je činnosť nových inštitúcií na prevenciu a vyšetrovanie korupcie (Národný protikorupčný úrad, Národná agentúra pre prevenciu korupcie, Najvyšší protikorupčný súd). Konfrontácia medzi týmito orgánmi sa hodnotí negatívne.

Napriek transpozícii medzinárodných právnych noriem do legislatívy Ukrajiny, v mnohých sférach života spoločnosti je zjavná rozsiahla korupcia a občania ju vnímajú. Nedostatok politickej vôle zostáva jedným z hlavných faktorov, ktorý obmedzuje protikorupčný pokrok. Pokračovanie reformy súdnictva a daňového systému ako jednej z priorít je nevyhnutnou súčasťou procesu boja s korupciou a obmedzením priestoru pre korupčné praktiky.

Krajina musí zvyšovať povedomie občanov o probléme korupcie a podporovať etické správanie, podporovať špecializáciu osôb či orgánov, hlavnou úlohou ktorých je prevencia a boj s korupciou. Do týchto procesov treba aktívne zapájať občiansku spoločnosť. Výzvou pre reformátorov je aj odstranenie prvkov oligarchického systému, prepojenia ekonomických záujmov a politiky. Klúčom k odstráneniu oligarchického systému je politická reforma na základe príkladov iných krajín. Protikorupčná reforma na Ukrajine pokračuje a jej výsledky môžu byť ďalším predmetom pre výskum v oblasti transformácie politického systému Ukrajiny.

Použitá literatúra:

1. CENTR RAZUMKOVA, (2019): Riveň dovir do suspil'nych instytutiv ta elektoraľni orientatsii hromadian Ukrajiny. [online]. In: *Centr Razumkova*, 2019. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichnidoslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>
2. EUROPEAN COMMISSION, (2019): EU-Ukraine Summit. [online]. In: *European Commission*. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_3811
3. FIALKOVSKAJA, I. D. (2018): Korupcia: poniatija, priznaki, vidy. In: Prava. *Vestnik Nižegorodskoho universiteta imeni N.I. Lobačevskeho*, 2018. №1, s. 137-142. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/korruptsiya-ponyatiye-priznaki-vidy/viewer>
4. FOND DEMOKRATYČNÝCH INICIATIV IMENI IL'KA KUČERIVA (2018): Ocinka problematyky korupcii v suspil'niu dumci. [online]. In: *Fond demokratycných iniciativ imeni Il'ka Kučeriva*, 2018. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://dif.org.ua/article/otsinka-problematiki-koruptsii-v-gromads>
5. FOND DEMOKRATYČNÝCH INICIATIV IMENI IL'KA KUČERIVA (2017): Korupcia u povsiakdenomu žitti ukrajinciv. Za ščo dajemo chabari? Komu i čomu? In: *Fond demokratycných iniciativ imeni Il'ka Kučeriva*, 31. 10. 2018. [Citované 2. 11.

- 2019.] Dostupné na internete: <https://dif.org.ua/article/koruptsiya-u-povsyakdennomu-zhitti-ukraintsiv-za-shcho-daemo-khabari-komu-i-chomu345654>
6. FRIEDRICH, C. J. (1972): *The Pathology of Politics : Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy, and Propaganda*. New York: Harper & Row, 1972.
 7. NACIONAĽNE ANTYKORUPCIJNE BIURO UKRAJINY, (2019): Rozsliduvannia. In: *Nacional'ne antykorupcijne biuro Ukrajiny*, 2019. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://nabu.gov.ua/novyny/rozsliduvannya>
 8. PLICHTOVÁ, J. – ŠESTÁKOVÁ, A. (2018): *Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie*. Bratislava, 2018.
 9. REVAK, I. O. (2011): *Korupcia: teoretyko-metodologični zasady doslidženia*. Monografia. Lviv, 2011. ISBN 978-611-511-090-2
 10. SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, E. – BEBLAVÝ, M. – LOVRANTOVÁ, K. – KOLLAR, M. (2011): Slamené či oceľové putá. Medzinárodné dohovory a protikorupčné opatrenia na Slovensku. Bratislava: Univerzita Komenskeho v Bratislave. Centrum excelentnosti pre spoločenske inovacie UK. 2011. ISBN 978-80-223-2996-5.
 11. TRANSPARENCY INTERNATIONAL UKRAINE (2019): Index spryjnattia korupcii 2018. [online]. In: *Transparency international Ukraine*, 2019. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattyakoruptsiyi-2018/>
 12. TRANSPARENCY INTERNATIONAL UKRAINE (2018): Znyzyty riveň korupcii. Ričny zvit Transparency international Ukraine. [online]. In: *Transparency international Ukraine*, 2019. [Citované 2. 11. 2019.] Dostupné na internete: <https://ti-ukraine.org/about/#reporting>

Kontakt:

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Názov/Title:	Medzinárodné vzťahy 2019: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky Zborník príspevkov z 20. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 28. – 29. novembra 2019
Zostavovatelia/Editors:	Ing. Andrianna Baleha, Ing. Zuzana Beňová, Ing. Peter Jančovič, Ing. Tomáš Kajánek, Mgr. Martin Karas, Ing. Jakub Szabó, Mgr. Eva Vlková
Vydavateľ/Publisher:	Vydavateľstvo Ekonom, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava 5
Vychádzka/Published:	jedenkrát za rok/Annually
Rok vydania/Year:	2019
Počet strán/Pages:	1127

ISBN 978-80-225-4686-7
ISSN 2585-9412